AYLIK

ANSİKLOPEDİ

YÜZDEN FAZLA PROFESÖR, DOÇENT, DOKTOR,
Y. MÜHENDİS VE UZMANIMIZIN ELBİRLİĞİYLE

ÇIKARAN

SERVER İSKİT

CİLT : II

1 Mayıs 1945 — 15 Nisan 1946

408 sayfalık metin içinde 282 bent, 763 resim ve fotografi,
76 harita ve kroki, 12 renkli tablo.
Ayrıca 26 sayfalık ilâve kısmında kronoloji ve bibliyografya

İSTANBUL - 1946

HER HAKKI MAHFUZDUR

AYLIK

ANSİKLOPEDİ

İstanbulda Her Ayın 15 inde Çıkar Dergi

Sahibi ve yazıları derleyip çıkaran: SERVER İSKİT

Umumî Neşriyat Müdürü: Ferdi Tuğman

Cağaloğlu, Himayei Etfal sokak No. 2/4 İstanbul, Posta Kutusu No. 18

NOT: Bu cildin 12 - 21 inci sayıları İstanbulda İbrahim Horoz Matbaasında dizilip basılmış, 22, 23 ve 24 üncü sayıları de İskit Dizimevinde dizilip Gün Matbaasında basılmıştır. Yazı işlerinde Server İskite Sadun Galib Savcı yardım etmiştir.

ÖNSÖZ

AYLIK ANSİKLOPEDİ'nin ikinci cildini de vererek, günün isteklerine uygun bir eser sunmakta ne kadar isabet ettiğimizi okuyucularımızın gösterdiği büyük rağbetten bir daha anlamış bulunuyoruz.

Evvelce kapaklarımızda da yazdığımız gibi, biz bu işde **«Larousse Mensuel»** i örnek tuttuk. Onun sistem ve tipini mümkün olduğu kadar muhafaza ettik ve fakat kendi mevzularımıza ve bilhassa millî meselelerimize daha fazla yer ayırdık.

Bu ikinci cildimizde de görüldüğü veçhile, bu tip ansiklopedi, bir ansiklopediye geçecek değerde olup bir ay zarfındaki hâdise ve icaplar dolayısiyle ön plâna giren mevzuları hemen işleyip sütunlarına almakta, geçmişteki mevzuları da yıldönümlerinin yeni aylara tesadüfü, yahut herhangi diğer bir vesile ile sayfalarına koymaktadır. Bu suretle, zamanla bir klâsik ve bütün ansiklopedinin her maddesi bu nevi ansiklopediye gire gire günün birinde bu ansiklopedi de tamamlanacaktır.

Bu şekil, klâsik bir ansiklopedinin, itmam edilinciye kadar geçmesi tabiî olan zaman içinde, evvelce yazılmış olan bazı maddelerinin değişmiş bulunmasını da önliyerek her hâdiseyi, her keşfi ve icadı hemen o ay içinde verdiğine göre bunların en son ve en yeni şeklini tesbit eylemektedir. Bu hal, günün icaplarına nazaran müracaat edilmesi gerekli bentlerin behemehal istifadeye arzını temin ettiğinden, okuyucuyu, klâsik ansiklopedilerde bazı maddeleri bulmak için onların muhakkak ikmalini beklemek mecburiyetine de sokmamaktadır.

Bu nevi ansiklopedilerin bir hususiyeti de hangi ay münderecatını ihtiva ediyorsa o aya ait siyasî veya kültürel bütün hareketleri ayrıca bir ilâve kısmının içine almasıdır. Her ay ikişer sayfa olarak verdiğimiz bu kısmı da bir ayın iç ve dış olaylariyle içinde bulunduğumuz İkinci Cihan Harbinin kronolojisine ve bibliyografyaya tahsis ettik, bu kısım esas metnin sonunda cilde sokulmalıdır.

Şimdi elinize vermiş olduğumuz ikinci ciltte 408 sayfa metin ile oniki sayfa resim ilâvesi ve 26 sayfa da aylık hareketlere ait olup yukarıda adı geçen kısım bulunmaktadır.

Metinde 282 bent vardır. Bu bentler günün ve geçmişin birinci derecede ehemmiyetteki mevzularını çözmektedir. Bu metinler 763 resim ve fotografi, 76 harita ve kroki ile süslenmiştir.

Bu önsözümüzün sonuna koyduğumuz isim listesi, bu cildi vücuda getiren heyetimizi göstermektedir. Bunun tetkikinden anlaşılacağı veçhile, şu, büyük emeklerle meydana gelen önemli esere memleketin, kendi mevzularında üstün bilgiye sahip profesör, doçent, doktor ve fikir adamlarının emeği geçmiştir. Şimdiye kadar hiçbir eserimize nasip olmıyan bu muazzam teşekkülü meydana getirerek onunla teşriki mesai etmekten müessesemiz gurur duymaktadır. Münderecatımızın ehemmiyeti ve doğruluğu hakkında bu imzaları bir garanti olarak gösteririz.

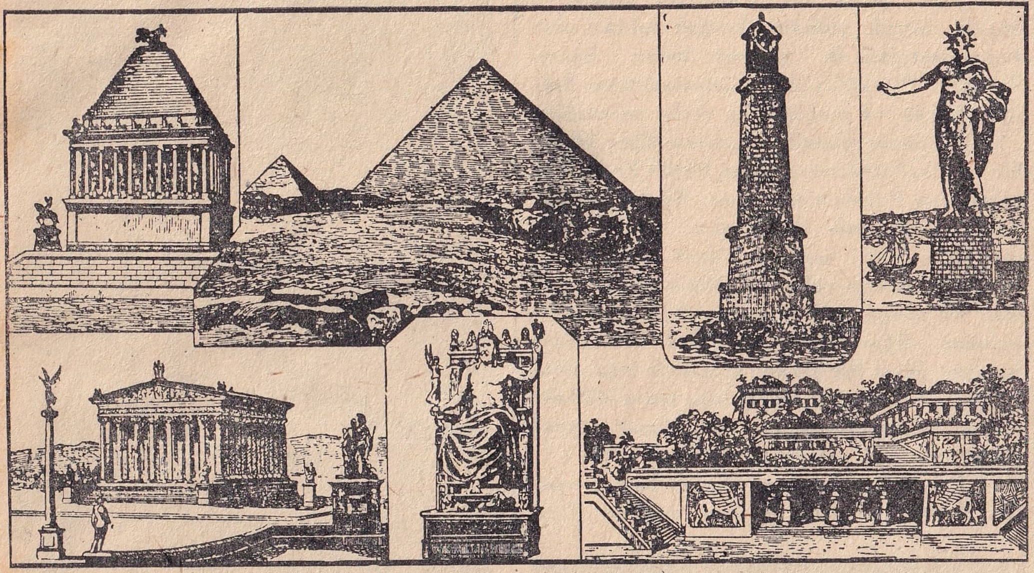
Yurda pek lüzumlu olduğunu tahminde isabet ettiğimizi gösteren rağbet, yazı ekipimizi daha genişletmeğe, kâğıt ve baskı işlerine de daha kuvvet verdirmeğe kifayet edecek kudrette bir teşviktir. Üçüncü cildimizin ilk fasikülünü 1 haziran 1946 da daha iyi kâğıt ve renkli resimle süslü olarak neşredecek ve bundan sonra her ayın ilk günü vereceğimiz diğer sayılarımıza münderecat bakımından da itina göstererek karilerimizin teveccühlerine daha ziyade lâyık olmağa çalışacağız.

Server İSKİT

İKİNCİ CİLDİMİZİN
YAZI HEYETİ

A. B., Y. Mühendis Abdülkadir Saylam, Abidin Dav'er, A. Dilâçar, Adnan Giz, Ahmet Bahtiyar Esen, Ahmet Balkır, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Hamdi Akseki, Ali Beril, Altemur Kılıç, A. R. Topçoğlu, Asım Us, A.Ş.E., Dr. A. Süheyl Ünver, Bahattin Kutay, Baki Süha Ediboğlu, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Bekir Sıtkı Kunt, Prof. Dr. Besim Darkot, Doktor Celâl Ertuğ, Cevat Memduh Altar, Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Eroğul Iskit, Esat Hamdun, Faik Fırat, Faik Reşit Unat, Faruk Yener, Ferdi Tuğman, Feridun Fazıl Tülbentçi, Dr. Fevzi Öztığ, Fikret Adil, Kurmay F. Selim Albatros, Kurmay Galip Atakan, Güney Ergun, Dr. Halil İnalcık, Halim Baki Kunter, Kurmay Hamza Gürgüç, Hasan Âli Ediz, Hasan Refik Ertuğ, Hasan Reşit Tankut, H. Atik, H. Aytun, Hazım Âtıf Kuyucak, Hilmi Başar, Dr. Hıfzı Timur, Prof. Dr. Hıfzı Veldet, Hüseyin Bâli, İbrahim Hoyi, Y. Elektrik mühendisi İbrahim Şükrü Esgün, Ihsan Sungu, Kurmay İhsan Yurdoğlu, Ismail Alp, Izzet Ürgüp, Prof. Doktor Kâzım İsmail Gürkan, Kemal Peker, Mahmut Gezgin, Mecdi Sayman, mühendis kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı, Mehmet Zeki Pakalın, Dr. Melâhat Özgü, Bahçe mimarı Mevlût Baysal, M. Kenan Kan, Mustafa Nihat Özön, Mustafa Şavk, M. Şakir Ülkütaşır, Nafi Yüzer, Nedim Evliya, Prof. Dr. Nihat Erim, Nihat Sami Banarlı, Niyazi Tezer, Nurettin Artam, Nuri Hidayet Torok, Nuri İkiz, Doktor Nuri Omer Ergene, Nuri Tuzcu, Nusret Hızır, Nusret Pulhan, Orhan Burian, Osman Mir, Osman Ergin, Doktor Omer A. Derman, Ömer Rıza Doğrul, Rasim Ağar, Ratip Yüceuluğ, Refik Bakûy, Reşat Ekrem Koçu, Dr. Reşat İzbırak, S. A., Sadun Galip Savcı, Sadrettin Enver, Saim Turgut, Salih Sabit Tugay, Samih Nafiz Tansu, Sedat Taylan, Dr. Selçuk Trak, Selim Atadan, Selim Nüzhet Gerçek, Selmin Evrim, Server İskit, S.G.S., Suat Erler, Prof. Doktor Suud Kemal Yetkin, Prof. Doktor Süreyya Tanay, Şakir Alper, Dr. Şeref Nuri İlkmen, Şeyda Sezer, Dr. Şükrü Akkaya, Tahsin Oz, Dr. Tayyip Gökbilgin, Y. Mühendis Tevfik Sadullah, Ünsi Saner, Y. Mühendis Yakup Kalgay.

ACAİBİ SEB'Aİ ÂLEM (Eski Dünyanın yedi hârikası) — Zamanında dünyanın en hayrete değer binalarına eski milletlerce verilen addır. Eski tarihler ve yazılarda bunların bazıları her milletçe aynı ise de bazıları ayrıdır. Umumiyetle tesadüf

Acaibi Seb'ai âlem
Yukarıdan ve soldan: Halikarnas Türbesi - Ehramlar - İskenderiye Feneri - Rodos Heykeli. Aşağıda: Artemis Mâbedi - Zevs Heykeli - Semiramisin Asma Bahçeleri

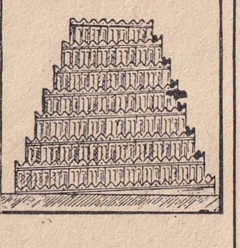
edilen isimler şunlardır: 1 - Mısır Ehramları. 2 - Semiramisin Asma Bahçeleri. 3 - Zevs Heykeli. 4 - Rodos Heykeli. 5 - Artemis Mâbedi. 6 - Mosoleus Türbesi. 7 - İskenderiye Feneri. Bazı milletlerde bu eserlerden birkaçı yerine Aklepios'un yaptığı Epidor Heykeli, Fidyas'ın eseri olan Atena Heykeli, Delos'taki Apollon Heykeli, Roma Kapitolu, Sizik'teki Hadrien Mâbedi, Kudüs'teki Süleyman Mâbedi, Babil Kulesi ve Çin Seddi konmuştur.

E h r a m l a r: Kadim Mısır hükümdarlarının cesedlerini ebediyen muhafaza için taştan yapılmış ve en önemlileri Cize'de bulunan gayet yüksek ehram şeklindeki mezarlardır.

A s m a B a h ç e l e r: Babil'de Semiramis'in bahçeleridir. Bu bahçeler altı kemerle tutturulmuş yedi sedden ibaret olup üzerlerine en nâdir ağaclar dikilmişti.

Z e v s H e y k e l i: Yunanistan'daki Olimpos'ta meşhur Yunan heykeltraşı Fidyas'ın eseri olan, vücud kısmı fil dişinden ve elbise kısımları altından yapılmış (Jüpiter) Zevs Heykelidir.

R o d o s H e y k e l i: Rodos limanının ağzında tuncdan dökülmüş son derece büyük bir heykeldi ki gemiler bunun ayakları arasından geçerlermiş. Güneş Mabudu Helyos'u tasvir eden bu heykel yüksek bir kaide üstünde bulunuyormuş. Milâddan iki yüz altmış sene önce dikilen bu heykel Lindos'un eseri imiş ve dikildikten altmış sene sonra bir yer sarsıntısında yıkılmış ve parçalanarak maden halinde kullanılmış.

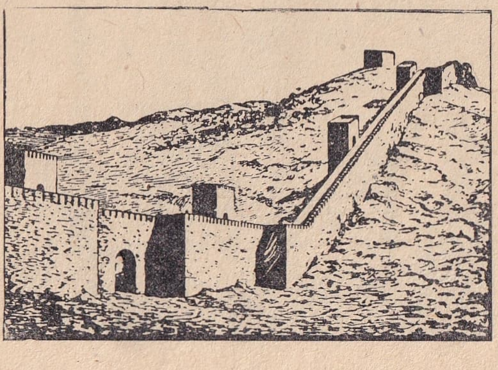
Babil kulesi

A r t e m i s T a p ı n a ğ ı: Efes (şimdiki Ayasluğ veya Selçuk) te Artemis Mabudesi namına yapılan sütunlu tapınaktır.

M o s o l e u s ' ü n T ü r b e s i: Anadolu'da eski Halikarnas (şimdiki Bodrum) şehrinde Artemis'in, kocası Karya Hükümdarı için yaptırdığı türbedir. Kırk iki metre yüksekliğinde olan bu binanın tepesinde Mosoleus ile Artemis'in araba içinde bir heykelleri vardı.

İ s k e n d e r i y e F e n e r i: Milâddan bin üçyüz yıl önce Mısır Hükümdarı Batlamyus tarafından İskenderiye limanı önüne yaptırılmış yüz yirmi metre yüksekliğinde bir deniz feneriydi. Bu kulenin tepesinde geceleri meşale yakılırdı.

Bunlardan başka yedi hârikalar meyanında zikredilen B a b i l K u l e s i arkeologlarca zigurat denilen basamaklı ve yüksek bir tapınaktı.

Çin Seddi

Ç i n S e d d i ise milâddan üçyüz yıl önce Çin'i batıdan gelen Türk akınlarından muhafaza için yapılmış olan altı metre kalınlığında ve iki bin yedi yüz elli beş kilometre uzunluğundaki surlardır ki hâlâ bakiyeleri mevcuddur. *(A. B.)*

BAKLA — Baklagiller fasilesinden bir sebzedir. Bu sebzenin lâtince teknik adı «Faba vulgaris» veya «Vicia faba» dır. Arabcası «bakla», farscası «bakılî» dir. Fransızlar lâtincesine uygun olarak «fève», İtalyanlar «fava» derler. İngilizler yassı fasulye demek olan «broad-been», Almanlar ise domuz fasulyesi demek olan «Saubohne» adını vermişlerdir. Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fasta haşlanmış taneleri fındık, fıstık gibi sokaklarda satılır ve «ful» adı altında pek itibardadır.

Bakla, geniş saplı ve bir sene yaşıyan bir nebattır. Bir metreye kadar boylanır. Beyaz veya morumtırak büyük çiçekler verir. Baklanın yabanisi bilinmemektedir. Zira tarihten öncedenberi Avrupada yetiştirilmiştir. Eski Romalılar bakla tanelerini pek severlerdi.

Avrupada baklanın ancak taneleri - o da bazı bölgelerde ve az ölçüde - insan gıdası olarak kullanılır; yapılan yemekler haşlama nevindendir ve pek mahduddur. Taze ve kurusu Avrupada ve hele Kanada'da geniş ölçüde hayvan yemi olarak kullanılır. Avrupaya Mısır büyük miktarda kuru bakla ihrac eder.

Bakla
a) Çiçeği, b) Tanesi

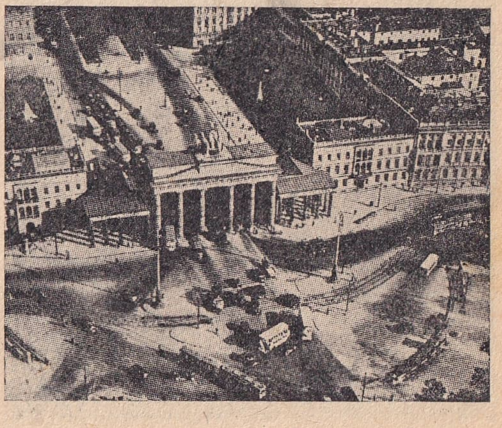
Baklanın Asyada değişik cinsleri vardır. Bunlardan Tonka baklası kokulu tütün yapmağa yarar; Kalabar baklası ise gözkapakları tedavisinde kullanılır.

Bakla kuvvetli ve iyi gübrelenmiş toprakları sever ve böyle topraklarda pek kolay yetiştirilir. İlkbaharın ilk yeşil gıdalar müjdecilerindendir. Baklanın bizde yapılan başlıca yemekleri: Taze ve kuru bakla bastıları, zeytinyağlı taze ve kuru bakla, bakla piyazı, fava denilen bakla ezmesi.

Mevsiminde tereotuyla sadeyağ ve zeytinyağı ile pişirilen körpe bakla, yoğurtla birlikte çok lezzetli, hafif bir gıda teşkil eder. *(A. B.)*

BERLİN — Almanya'nın başkenti olan Berlin her cins rüzgâra maruz bulunan ve doğu, batı, kuzey, güney ticaret yollarının birleştiği Orta Avrupa düzlüklerinde kâin büyük bir şehirdir. Kışın fevkalâde soğuk olan bu şehir yazın bazan dayanılmıyacak kadar sıcaktır.

Berlin, Avrupanın diğer birçok başkentlerinin aksine olarak, memleketin gerek coğrafî, gerekse siyasî bakımdan merkezinde bulunmaktadır. Ufak Spree nehrinin üzerinde kurulmuş olan bu şehir bütün Almanyanın tren, şose, havayolları ve kanallarının kilid noktası mesabesindedir. Alman milletinin hayat merkezi olarak kendisine herkes tarafından büyük ehemmiyet ve kıymet verilen Berlin; Londra, Nevyork ve Tokyo'dan sonra dünyanın dördüncü büyük şehridir. Aşağıdaki rakamlar bu şehrin kısa bir zamanda

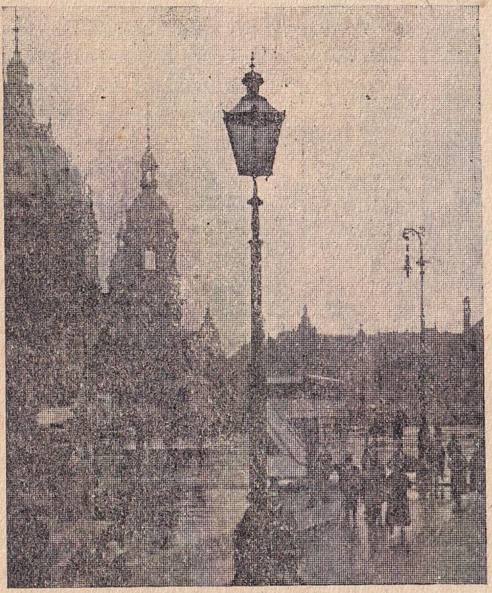

Berlinde Brandenburg kapısı

nasıl büyüdüğü hakkında bir fikir vermeğe kâfi gelir.

1688 senesinde Berlinin nüfusu yalnız 20,000 iken yüz sene sonra 145,000; Vaterlo harbinden sonra 200,000; 1849 da 431,566; 1871 de 826,341; 1880 de 1,122,330; 1890 da

1,500,000; 1910 da 2,000,000; Birinci Dünya Harbi başlamadan önce ortalama 4,000,000 a yükselmiş ise de 1918 senesinde oldukça bir düşüş olmuş, 1936 senesinde bu rakam tekrar 4,5 milyona kadar çıkmıştır.

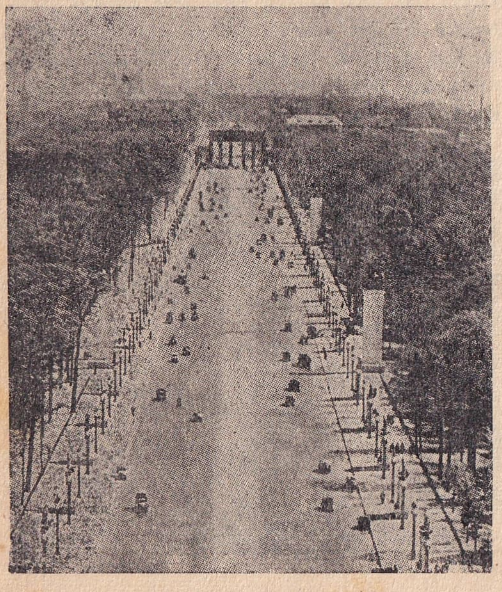

Berlin'de bir cadde

Aslen Prusyanın başkenti olan Berlin 1870-71 Fransa-Prusya harbinden sonra Alman İmparatorluğunun merkezi olmuştur.

Batıdan gelen bir seyyah, şehrin merkezinde ve belli başlı büyük otellerin yakınında bulunan Friedrichstrasse istasyonuna iner. Friedrichstrasse Londranın Strand ve Oxford caddelerine benzer. Bu cadde kuzeyde şehrin fakir bir mahallesinden başlar ve güneyde işçi mahallelerinin bulunduğu Belle - Allianceplatz'da nihayetlenir ve tam Berlinin merkezinde bulunan meşhur büyük ve geniş Unter den Linden (Ihlamurlar altında) caddesini ortadan keser.

Geniş ve büyük bir cadde olan Friedrichstrasse büyük Unter den Linden caddesini katettiği noktada oldukça daralır, fakat

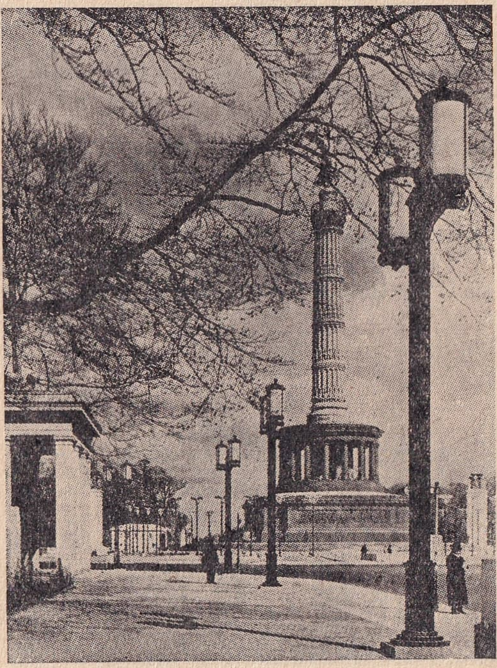
Zafer âbidesinden Brandenburg'a bir bakış

bu caddeyi geçtikten sonra tekrar eski ve haşmetli genişliğini alır ve bu kısmında Berlinin en güzel ve en hareketli caddelerinden biri olur. Burada caddenin her iki tarafında büyük ve mükemmel restoranlar, kahveler ve mağazalar yerleşmiştir.

Berlinin mühim caddelerinden biri de devlet dairelerinin bulunduğu ve Unter den Linden'den itibaren Friedrichstrasse'ye muvazi giden Wilhemstrasse caddesidir. Berlinin bir de meşhur Leipzigstrasse caddesi vardır ki Unter den Linden'e muvazi gider ve yukarıda ismi geçen iki caddeyi de katederek batıda birçok yolların kavşak noktası olan Potsdamerplatz'da nihayet bulur; burası Berlinin Piccadilly'sidir. Leipzigstrasse Berlinin büyük ve modern alış veriş merkezidir.

Potsdamerplatz'dan ayrılan diğer büyük bir cadde, Potsdamerstrasse, büyük Fredrik'in şehri olan Potsdam'a uzanır. Büyük Fredrik Potsdam şehrinin en meşhur tarihî binası olan Sans Sonci sarayını bizzat kendisi yaptırmıştır. Alman rokoko stilinin bir şaheseri olan bu saray 1745-47 senelerinde etrafında bulunan diğer küçük ve güzel binalariyle beraber güzel bir parkın ortasında inşa olunmuştur. Potsdam'da bu binadan sonra bilâhare Alman imparatorlarının malikânesi olarak kullanılan yeni saray da bulunmaktadır.

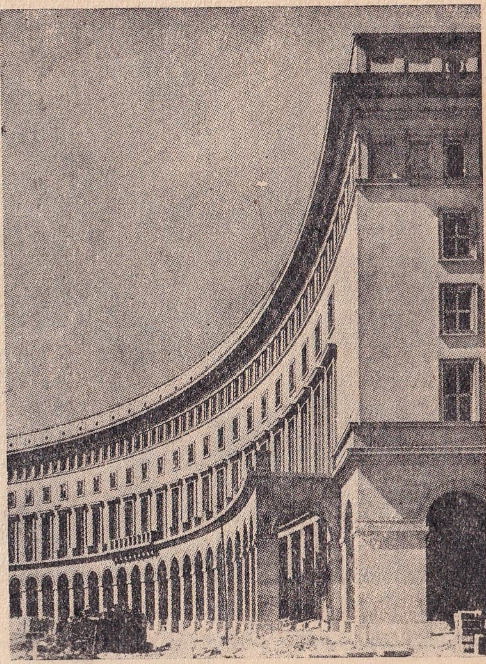
Potsdamerplatz'dan kuzey batıya ayrılan Bellevuestrasse Berlinin meşhur Tier-

Tiergarten'de Grosser Stein meydanı

garten parkına gider. 600 dönümden fazla bir yer işgal eden bu parkta meşhur Bellevue sarayile eğlence yerleri vardır. Bu parkın güney doğu kısmında da dünyanın en güzel ve en mükemmel hayvanat bahçeleri ve akvaryomlarından biri mevcuddur. Tiergarten'in yanında ve Berlinin güney batısında Almanyanın güzel şehirlerinden biri olan Charlottenburg ile batıda memleketin büyük spor merkezini ihtiva eden geniş Grunewald ormanlığı göze çarpar. Burada 1936 olimpiyad oyunları için geniş Olimpiyad Stadyomu yapılmıştır ki her türlü kara sporları teşkilâtiyle mücehhez bulunmaktadır.

Tiergarten'den doğuya Berlinin merkezine doğru Brandenburg kapısından geçerek meşhur Unter den Linden anacaddesi uzanıp gider. 1791 de inşası bitmiş olan bu büyük kapı Atinadaki Propylea'dan örnek alınarak yapılmıştır. Berlinin göbeğine uzanan ortalama yetmiş metre genişliğinde ve bir kilometre uzunluğunda Unter den Linden caddesi ortasında kestane ve ıhlamur ağaçları, kenarlarında temiz kaldırımları ve zengin Almanların buluşma yerleri bulunan küçük fakat zengin ve seçkin birinci sınıf lokantaları ile Berlinin en göze çarpan yerlerinden biridir. Bu caddenin yukarı ve doğu kısmında birçok güzel ve tarihî binalar Berlin şehri ziyaretçilerinin gözlerini kamaştırır.

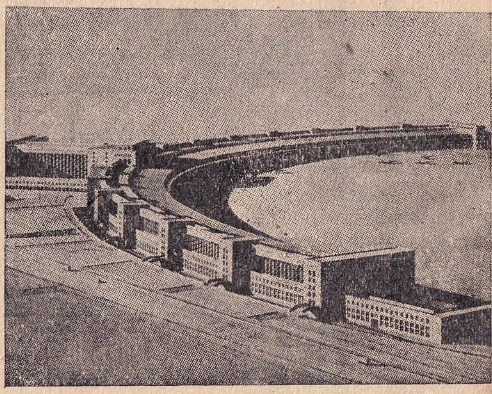

Berlin'in yuvarlak meydanındaki seyyah evi

İşte burada Berlinin musiki merkezi Opera binası, karşısında büyük Fredrik'in bronz heykeli, Üniversite binası, Askerî Müze, Prusya Savaş Âbidesi, biraz daha güneyde Reichsbank, Darbhane ve Millî Kütübhane bilhassa anılmağa değer kıymettedirler.

Berlin şehrinde müzelerin çokluğu nazarı dikkati çeker derecededir. Bu binaların titizlikle yapılmış ve tam yerlerine konmuş olması Alman milletinin ilme olan bağlılığının ve sevgisinin bir gösterisidir.

Berlin son onbeş yirmi sene zarfında harikulâde güzel cazibeli ve modern inşa tekniğine uygun yapılmış büyük küçük sayısız yeni binalarla süslenmiştir. Çeşidli olan bu binalardan birçoğu ticaret merkezi, bir kısmı mesken olarak kullanılmaktadır. Bunlardan başka birçok modern kilise de yeni yapılmış binalar arasındadır. Grunewald'ın güney kısmında kâin Hohenzollerndamm kilisesi bunların en meşhurlarından biri olup

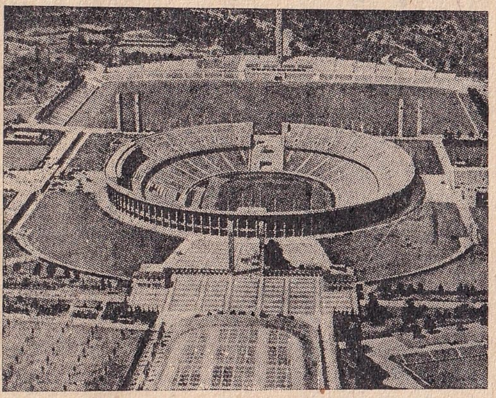

Berlin'de Tempelhof tayyare meydanı

haricen ibadet yeri olmaktan ziyade modern mimarî bir eser manzarası arzetmektedir.

Berlini ziyaret eden her yabancı bilhassa bu şehrin üç şeyine hayran kalır: Genişliği, binalarının güzelliği, intizamı ve bilhassa şehrin harikulâde temizliği. Berlin her ne

kadar diğer Alman şehirleri gibi bir sanat merkezi olarak şöhret bulmamışsa da musiki ve tiyatro sahasında Avrupanın belki en ileri şehri olarak tavsif edilmeğe değer. Bilhassa Berlin flarmonik orkestrası bütün dünyaca

Berlindeki Olimpiyad stadyomu

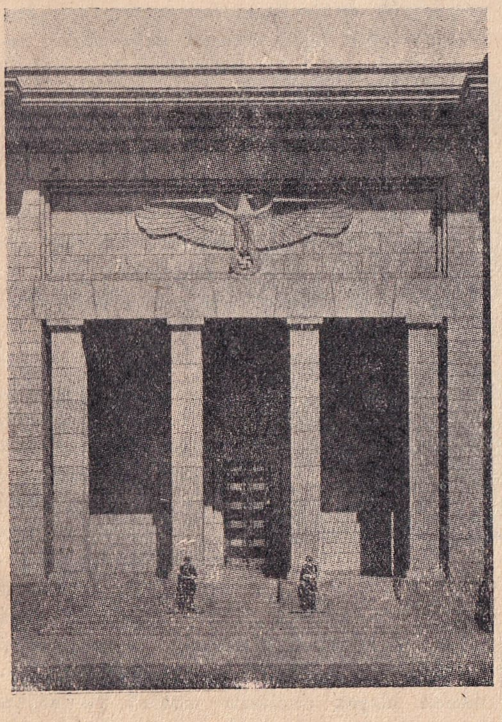
meşhur olmuştur. Berlin sinemaları dünyanın en mükemmel sinemalarından addedilmektedir.

Berlinin ilim merkezi olarak şöhreti oldukça geniştir. 1810 senesinde kurulmuş olan Friedrich Wilhelm Üniversitesi Charlottenburg Teknik Okulu, Sanat Akademisi en mühim ilim müesseselerindendir.

Berlin ilk cihan harbinden sonra bilhassa 1923-24 te mark kıymetinin düşmesinde ve 1929-32 dünya iktısadî buhranı sıralarında oldukça mahrumiyetlere katlanmış ve epeyce sarsılmıştı; fakat teşkilâtlı çalışma sayesinde kısa bir zamanda eski mevkiini tekrar almıştı.

Berlin şehri için yukarıda verdiğimiz bilgi, harbden önceki Berlin hakkındadır.

Dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan Berlin, bugün, İkinci Dünya Harbinin

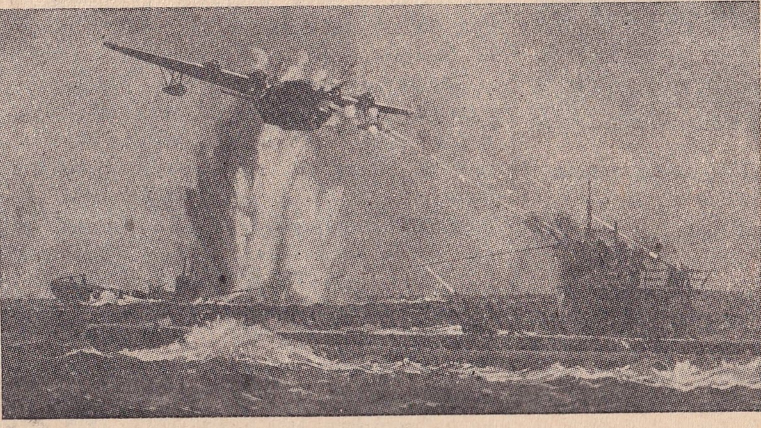
Yeni Başvekâlet binasının kapısı

her tarafı saran amansız ateşi içinde, diğer birçok güzel mamureler gibi maalesef bir harabe haline gelmiştir.

(Ferdi Tuğman)

DENİZALTI HARBİ (Birinci ve İkinci Dünya Harblerinde) — Birinci Dünya Harbi başladığı zaman, İngiliz donanması, denizlere hâkim olmuştu. Deniz hâkimiyeti tâbirinin en kısa tarifi denizden faydalanmak demektir. Bu hâkimiyete sahib olan taraf, kendisi denizden her bakımdan faydalandığı halde, hasmını bundan mahrum eder. İngiliz donanması o zaman, bu hâkimiyeti düşman deniz kuvvetlerini savaşarak imha etmeden «Fleet in being» yani donanmanın varlığı stratejisi ile kazanmıştı.

Bundan sonra İngiltere ile Fransa Almanya'ya karşı deniz hâkimiyetinin temin ettiği iktısadî tazyiki kullanmıya başladılar ve tedricen tazyiki arttırarak nihayet Almanya ile Avusturya-Macaristan'ı ve müttefiklerini sıkı bir abluka altına aldılar. Buna karşı Almanlar da, düşmanlarını denizaltı gemileriyle abluka etmeyi düşündüler. Fakat bu düşünce, harbin ilânı ile beraber değil; zamanla, bir müddet sonra akıllarına geldi.

Bir tayyarenin denizaltıya hücumu

Almanlar, denizaltı gemilerini ilkönce hasım harb gemilerine karşı kullandılar. Bunların ilk batırdıkları harb gemisi bir küçük İngiliz kruvazörü idi. 5 eylûl 1914 günü Deniz Yüzbaşısı Hersing'in komutasındaki U 21 numaralı denizaltı, Pathfinder adındaki 3000 tonluk İngiliz kruvazörünü batırdı. 22 eylûl 1914 te Yüzbaşı Veddigen'in komutasındaki U 9, Hog (Hogue), Kresi (Cressy) ve Abukir (Aboukir) adındaki 12,200 tonluk üç zırhlı kruvazörü birbiri peşinden aynı saatte batırmıştı.

Alman denizaltıları tarafından ilk batırılan ticaret gemisi 20 ekim 1914 te Yüzbaşı Feldkirşner (Feldkirchner) komutasındaki U 17 tarafından, Şimal denizinde, Norveç kıyıları açıklarında batırılan İngiliz bandıralı Glitradır. Bu 866 tonluk küçük gemi, dünyada bir denizaltı tarafından batırılan ilk ticaret gemisi olmuştur. U 17, İngiliz gemisini durdurmuş, evrakını muayene etmiş ve mürettebatını tahliye ettirdikten sonra batırmıştır ki bu şekil, korsan yahud kruvazör harbinde milletlerarası hukuk kaidelerine uygundur.

Fakat 26 ekim 1914 te Amiral Gantôm (Ganteaume) adındaki Fransız vapuru, Kale boğazında sivil göçmenleri naklederken dalmış vaziyette bir Alman denizaltısı tarafından haber verilmeden torpillenmiştir. U 21, kasım ayında Manş denizine girmiş ve Yüzbaşı Hersing, bu defa da top ateşiyle Primo ve Malakit (Malachite) adlı iki İngiliz ticaret gemisini batırmıştır.

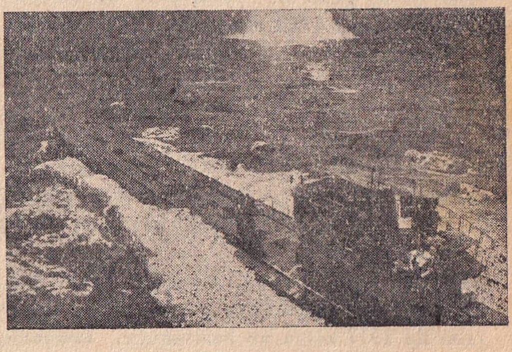
İşte Almanların ticaret gemilerine karşı açtıkları denizaltı harbi böyle başlamıştı. Bu ilk tecrübeler, 1914 temmuzunda romancı Konan Doyl (Conan Doyle) un yazdığı «Tehlike» adlı hikâyede ileriye sürdüğü denizaltı tehlikesinin tehdidi karşısında olduklarını, Müttefiklere, bilhassa İngilizlere hissettirmişti.

1914 ün ekim ayında denizaltı harbi, 866, kasım ayında 2084, aralık ayında 419 ton gibi pek fakir sonuçlar verirken 1915 ocağında 17,577, şubatında 22,789, martında 87,691 tona yükselmişti. İlk defa olarak, Alman denizaltıları 1915 martında 1826 tonluk tarafsız ticaret gemisini de batırmışlardı. Bundan sonra, Almanlar, İngiltere ve Fransa'nın denizüstü hâkimiyetine dayanarak 1 mart 1915 te ilân ettikleri ablukaya bir denizaltı ablukası ile mukabele etmek yolunu tuttular.

Tarafsız devletlerin ve bilhassa Amerika'nın tazyikiyle ve denizaltı gemilerinin azlığı dolayısiyle bu ticaret gemilerine karşı açılan denizaltı harbi 1917 şubatına kadar kâh şiddetlendi, kâh hafifledi. 7 mayıs 1915 te İngiliz bandıralı Luzitanya (Lusitania) transatlantiğinin batırılması ve bu gemideki birtakım Amerikalıların boğulması, Amerika'yı, denizaltı harbine karşı cephe almıya sevketti.

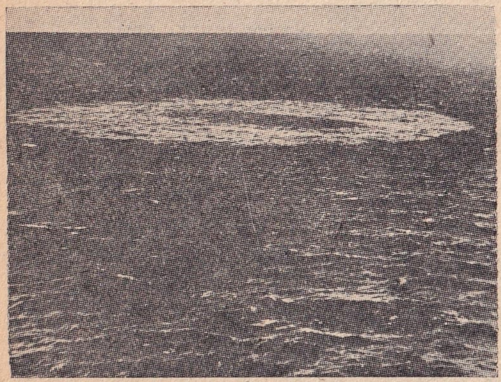
1917 şubatında, Almanlar, o zamanlar «amansız» denilen şiddetli denizaltı harbini ilân ettiler. Bu, bilhassa İngiltere'ye karşı tam bir abluka idi. Muharib ve tarafsız bütün ticaret gemileri, İngiltere, Fransa ve İtalya kıyıları etrafında çizilen savaş bölgeleri içinde görüldükleri takdirde, hiç haber verilmeden torpilleniyorlardı. İspanya gibi bazı tarafsız devletler için dar birer koridor bırakılmıştı.

Harb başlarken Almanların elinde yirmisi hizmette yirmi ikisi tezgâhta olmak üzere kırk iki denizaltı vardı. Bunlardan U 3 ten U 18 e kadar numaralı olanlar, petrol yakan ve çok duman çıkaran fena gemilerdi. Almanlar, kendi tezgâhlarında başka devletler hesabına yapılan altı gemiye de elkoymuşlardı. Almanya, harb içinde yedi yüz altmış sekiz denizaltı gemisini kızağa koydu. Fakat bunların hepsi ikmal edilmeden harb bitti. 11 kasım 1918 de mütarekenin imzalandığı tarihe kadar üç yüz kırk üç gemi hizmete girmişti. Harb içinde yüz yetmiş sekiz denizaltı batmıştı. Yedi gemi tarafsız limanlara sığınarak silâhları alınmıştı. On dört gemi de mütareke imzalandığı sırada, Almanya'dan uzakta bulundukları için mürettebleri tarafından tahrib edilmişti. Bunlardan Bulgar sularında batırılmış olan bir gemi, İkinci Dünya Harbi sıralarında yüzdürülmüştür. Böylece, Almanlar geçen harbde topyekûn yüz doksan dokuz denizaltı kaybetmişlerdi.

Denizaltı harbi

O harbde, 1914 ağustosunda on altısı hizmette dördü tersanede olmak üzere yirmi gemi ile işe başlıyan Almanlar, yukarıda söylediğimiz gibi yedi yüz altmış sekiz gemi daha kızağa koydukları halde, hiçbir zaman,

Batırılan bir denizaltıdan su yüzüne çıkan yağlar

yüz kırktan fazla gemiyi hizmette bulunduramamışlardır.

1917 ocak ayından itibaren harbin sonuna kadar, Almanların hizmette bulundurdukları denizaltıların sayısı, hiçbir zaman yüzden aşağı düşmemiştir. Şiddetli denizaltı harbi 1917 şubatında resmen başladıktan sonra, 1917 eylûlünde yüz otuz dokuz ve ekiminde yüz kırk gemi hizmette bulunmuştur. Fakat bunlardan eylûlde elli dokuz gemi denizde, yirmi yedi gemi üste istirahatte, elli üç gemi tamirdeydi. Ekim ayında ise elli beş gemi denizde, otuz dokuz gemi üste, kırk altı gemi tamirde bulunuyordu.

Almanların denizde en çok gemi bulundurdukları aylar, altmış bir gemi ile 1917 hazıranı ve altmış gemi ile 1917 aralığı olmuştur. Bu ayların birincisinde, hizmetteki gemilerin tutarı yüz otuz iki, ikincisinde ise yüz otuz dört gemiydi.

Almanların şiddetli denizaltı harbi devresinde denizde en az ve tamirde en çok gemi bulundurdukları ay 1917 kasımıdır. O zaman yüz otuz yedi gemiden otuzu denizde, yirmi altısı üste ve seksen bir tanesi ise tamirdeydi.

Harbin son tamam ayı olan 1918 ekiminde ise hizmetteki yüz yirmi bir gemiden elli dördü denizde, altmış yedi tanesi tamirdeydi.

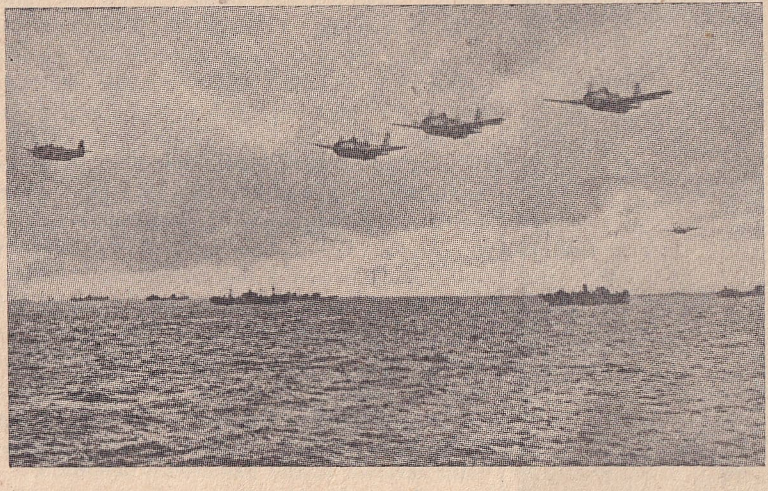
Gene şiddetli denizaltı harbi sırasında Almanların en çok denizaltı kaybettikleri aylar on üç gemi ile eylûl 1917 ve on dört gemi ile mayıs 1918 olmuştur. 1917 eylûlünde hizmete giren yeni gemiler sekiz, mayıs 1918 de ise on gemidir. Bu devrede, Almanların en çok gemi hizmete soktukları ay, on üç gemi ile ekim 1917 dir; o ay yalnız beş gemi kaybetmişlerdir. Bütün harb içinde ise en fazla yeni gemi yaptıkları ay on beş gemi ile 1917 aralığıdır. Bu ayın kayıbları da üç gemiden ibarettir.

Almanların şiddetli denizaltı harbi devresinde en az gemi kaybettikleri aylar ikişer gemi ile 1917 nisan ve hazıranıdır. Garibdir ki Alman denizaltılarının en fazla gemi batırdıkları aylar da bu iki aydır. Alman iddialarına göre denizaltılar nisanda 1,000,200 ton, haziranda 904,581 ton gemi batırmışlardır. Bu iki aydan nisanda hizmete beş yeni gemi girmiş olup denizde kırk iki, üste kırk, tamirde kırk beş gemi olmak üzere hizmette yüz yirmi yedi gemi vardı. Haziranda ise hizmete sekiz yeni gemi girmişti ve altmış biri denizde, yirmi dördü üste, kırk yedisi tamirde olmak üzere hizmette yüz otuz iki gemi vardı. Tekrar altmış geminin denizde bulunduğu aralık 1917 de ise, Almanlara göre yalnız 631,984 tonluk gemi batırılmıştır. Çünkü 1917 şubatında şiddetli denizaltı harbi karşısında baskına uğrıyan müttefikler ve tarafsızlar, yavaş yavaş kendilerini toplamış, tedafüî ve tecavüzî türlü korunma vasıtaları bulmuşlardı. Bunlar arasında en tesirlisi himayeli kafile usulüydü.

1917, denizaltı harbinin saltanat ve ihtişam devridir. 1918 yazında ise zeval başlamıştır.

Denizaltı harbi, 1917 nisanında en yüksek tahrib ve imha kudretini göstermiş; bu ayın bir milyon küsur tonluk rökoru bir daha kırılamamıştır. 1918 başından itibaren arada, bazı aylarda yükselmeler görülmesine rağmen, kayıblar tedricen azalmıya başlamıştır. 1918 ekiminde ise, denizde elli dört, tamirde altmış yedi gemi olmak üzere hizmette yüz yirmi bir gemi bulunmasına rağmen, Alman rakamlarına göre batırılan tonaj 185,286 dan ibaret kalmıştır. Hakikatte ise daha doğru Müttefik rakamlarına göre o ayda denizaltıların batırdıkları gemiler 110,000 tonluk kırk dört gemiden ibaretti. Halbuki denizde yalnız otuz geminin çalıştığı 1917 kasımında Almanlar 457,591 tonluk gemi batırdıklarını ilân etmişlerdir. 1918 kasımının harbin son günlerini teşkil eden on bir günü içinde ise Alman denizaltıları hepsi 5000 ton tutarında yalnız üç gemi batırabilmişlerdi. Harbin sonlarında şiddetli Alman denizaltı harbi iflâs etmişti.

Almanlar, geçen Büyük Harbde denizaltı gemilerinin 12,967,699 tonluk Müttefik ve 2,022,267 tonluk tarafsız ticaret gemisini top ateşi veya torpille batırdıklarını iddia ederler. Bu 14,990,066 tonluk gemi arasında denizaltıların ve diğer gemilerin döktükleri mayınlarla batan gemiler ve korsan harbi yapan kruvazörlerin batırdıkları hesaba katılmamıştır.

Tayyare himayesinde bir Ronvoy

Fakat Almanların, harb içinde olduğu gibi, harbden sonra verdikleri rakamlar da mübalâğalıdır. Almanlar 10,694,843 tonu İngiliz gemisi olmak üzere, harb içinde 18,716,982 tonluk gemi batırdıklarını iddia ettikleri halde, İngiliz Beyaz Kitabında kabul edilen kayıblar 12,191,996 tondur. Loyd Recistr (Lloid Register) ise harb içinde her suretle batan bütün ticaret gemilerini hesaba katarak 13,233,672 ton kaybedildiğini ilân etmiştir.

Fransızlara göre, yalnız denizaltıların batırdığı Müttefik ve tarafsız gemi tonajı 11,430,000 dir ve geçen harb içinde her türlü sebeblerle batan tonaj 15,051,000 dir. Bunun da 7,700,000 tonu İngiliz gemisidir.

Almanlara göre, geçen harbde, en çok gemi batıran denizaltı komutanı Deniz Yüzbaşısı fon Arno dö la Periyer (von Arnauld de la Perière) dir. U 35 ve U 139 ile on seferde 400,000 ton gemi batırmış olan bu komutan, harbden sonra, öğretmen olarak Türkiye'ye gelmiş ve bu harbde Brest'te denizaltı komutanı iken ölmüştür.

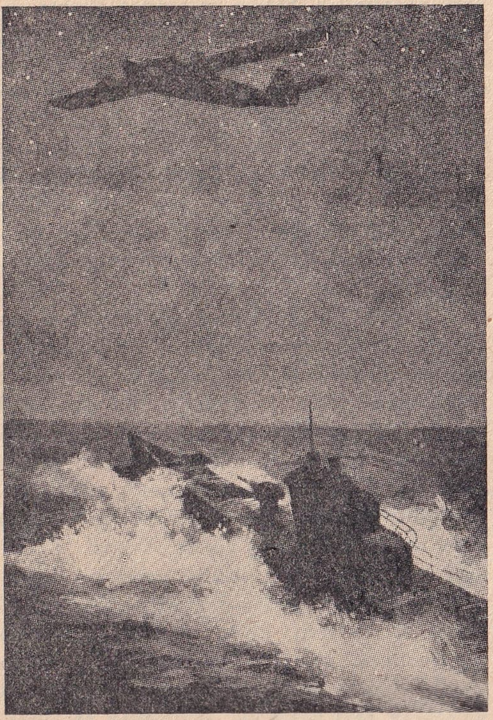
İkincilik Deniz Yüzbaşısı Valter Forstman (Walther Fortsmann) a aiddir ki U 39 ile 16 seferde 380,000 ton batırmıştır. Üçüncülük U 38 ve U 157 ile 17 seferde 300,000 ton gemi batıran Deniz Yüzbaşısı Maks Valentiner (Max Valentiner) dedir. Bunlardan sonra 210,000 ton ile 100,000 tondan biraz fazla gemi batıran yirmi iki denizaltı komutanı daha vardır.

Harb bittikten sonra Almanlar, bütün mevcud denizaltılarını Müttefiklere teslim etmişler ve Versay Barış Andlaşması ile hiçbir denizaltı gemisi yapmamayı kabul etmişlerdir. Fakat sonra 1935 te Almanya, İngiltere ile anlaşarak denizaltı gemileri yapmak imkânını elde etmiştir.

Almanya, İngiltere ile yaptığı bu anlaşma neticesinde İngiliz denizaltı ve üstü gemileri tonajına nisbetle yüzde otuz beş, denizaltı gemileri tonajına nazaran da yüzde kırk beş, hattâ elli nisbetinde denizaltı yapmak yolunu bulduktan sonra; pek küçük gemiler inşa etmek suretiyle fazla sayıda denizaltı yapmanın çaresini bulmuştu. Almanya geçen harbde suyun yüzünde 2160 tonluk, dalmışken 2770 tonluk gemiler yapmıştı; fakat bunlar hizmete girememiştir. Hizmete girenlerin en büyüğü suyun yüzünde 1930, dalmışken 2480 tonluk kruvazör tipi büyük gemilerdi. 1936 da imzalanan Londra Deniz Silâhlarını Azaltma Andlaşmasında 2000 tondan büyük denizaltı gemisi yapılmaması kararlaştırılmış; fakat mevcud daha büyük denizaltılar da muhafaza edilmişti. Almanlar, 2000 tonluğa kadar denizaltı yapabilecekleri halde çok sayıda küçük gemiler yapmışlardı. Bunlar suyun yüzünde 250 tonluk gemilerdi (Almanlar, kendi denizaltılarının dalmış vaziyetteki tonajlarını gizli tutmuşlardır). 1940 Alman Deniz Yıllığında gösterilen kırk üçü hazır, yirmi sekizi tezgâhta olmak üzere yetmiş bir gemiden otuz iki tanesi 250 tonluk, yirmi dört tanesi 500 - 517 tonluk, on beş tanesi de 712 - 740 tonluktu. Almanların harbe girmeden birçok denizaltı motörü ve parçası hazırladıklarına, harb ile beraber bol sayıda denizaltı yapmıya başladıklarına da şüphe yoktur. En çok 740 tonluk gemiler yaptıkları anlaşılıyor.

İkinci Dünya Harbinde: İkinci Dünya Harbi başladığı zaman, Almanların tahminen altmış kadarı hizmette olmak üzere, yetmiş bir denizaltıları vardı. Almanya'da yapılan Batıray adlı mayın dökücü denizaltımıza da elkoydular. Bu harbde, Almanların

kaç denizaltı yaptıklarını tam olarak ancak harbden sonra öğreneceğiz. Fakat, Almanların bin denizaltı yaptıkları bile söylenmiştir. 1941 ağustosunda İngilizler U 570 i sağlam olarak ele geçirdikleri gibi, 1942 ocak ayında

Bir denizaltı ve onu takib eden tayyare

Müttefiklerin U 594 ü batırdıkları haber verilmişti. Eğer Almanlar gemilere koydukları numaraları atlamadan sırasiyle koyuyorlarsa pek çok denizaltı yaptıkları bu iki rakamdan anlaşılıyor. Müttefiklerin şimdiye kadar beş yüzden fazla denizaltı batırdıkları da birkaç defa söylenmiştir. Son zamanlarda, hizmette hâlâ iki yüz elli, üç yüz Alman denizaltısı bulunduğu da Müttefik kaynakları tarafından bildirilmiştir.

İngiltere ile Fransa, Almanya'nın Lehistan'a taarruzu üzerine 3 eylûl 1939 da Almanya'ya harb ilân eder etmez, Almanlar, hemen denizaltı harbine başlamış ve Şimal denizinde Hebrid adaları sularında İngiltere'den Kanada'ya gitmekte olan Athenia vapurunu daha o gün önceden haber vermeden torpilleyip batırmışlardır. Gemideki bin dört yüz yolcudan üç yüz on biri Amerikalıydı. Boğulanlar oldu. Halbuki Almanlar, Londra Konferansında 22 nisan 1930 da imzalanan ve 6 kasım 1936 da yürürlüğe giren denizaltı harbine aid zabıtnameyi 23 kasım 1936 da kabul ve imza etmişlerdi. Buna göre denizaltılar, ticaret vapurlarını yolcuların ve mürettebatın hayatlarını emniyete almadan batırmıyacaklardı. Almanlar, dünya ve bilhassa Amerika halk efkârını kendi aleyhlerine çevirmek için gemiyi İngilizlerin batırdıklarını iddia ettilerse de bu yalana kimseyi inandıramadılar. Esasen, bundan sonra da tıpkı 1917 deki şiddetli denizaltı harbinde olduğu gibi, yalnız Müttefik ticaret gemilerini değil, hattâ bazan kendi dostlarının gemileri de dahil olmak üzere, tarafsız gemileri de ihtarsız ve ihbarsız batırmak yolunu tuttular. Almanya 1936 daki imzasını 1939 da yalamıştı.

İkinci Dünya Harbindeki Alman denizaltı harbini dört devreye ayırmak doğru olur.

Birinci devre : (1939 eylûl - 1940 temmuz) — Harbin başından itibaren Almanyanın yalnız Şimal denizindeki Alman üslerinden faydalandığı devredir ki bu devrede Alman denizaltıları da mahdud sayıda idiler.

İkinci devre : (1940 temmuz - 1941 aralık) — Almanya'nın batıda taarruza geçerek Norveç'in şimal burnundan Fransız - İspanyol hududuna kadar bütün Avrupa batı kıyılarına hâkim olduğu ve Şimal denizinde, Manşta, Atlas Okyanus'unda birçok deniz üsleri elde ettiği devredir.

Bu devrede, Alman denizaltılarının sayısı tedricen arttığı gibi, Fransa sahneden çekilmiş ve İtalya 100 den fazla denizaltı ile yalnız kalan İngiltere'ye karşı mücadeleye atılmıştır. Amerika harbe girinceye kadar devam eden bu devrede, Alman denizaltıları büyük faaliyet göstermişler ve İngiltere için büyük bir tehlike teşkil etmişlerdir.

Üçüncü devre : (1942 ocak - 1942 aralık) — Bu devrede Almanlar, ilkönce denizaltılarını Atlas Okyanusu'nun Yeni Dünya sularına göndererek henüz hazır bulunmıyan Amerika'ya karşı kullanmışlar ve en fazla başarıyı bu devrede elde etmişlerdir; fakat 1942 nin son aylarında Amerika'nın ağır basan yardımı ile Müttefikler Alman denizaltılarının hakkından gelmiye başlamışlardır.

Dördüncü devre: (1943 başından itibaren harbin sonuna kadar) — Bu devrede, artık Alman denizaltıları sindirilmiş olup denizaltı harbi, Müttefikler için bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

İngiliz Beyaz Kitabında, Müttefiklerin ve tarafsızların uğradıkları gemi zayiatını gösteren resmî listenin rakamları da, yukarıki devrelere uymaktadır. Harbin başından 1943 sonuna kadarki ticaret gemisi kayıblarını bildiren aşağıdaki cedvelde yalnız Alman denizaltıları tarafından değil, bu harb içinde Almanya, İtalya ve Japonya'nın bütün silâhlı kuvvetleri tarafından batırılan gemilerin tonajları gösterilmiştir. Fakat bunda aslan payının Alman denizaltılarına aid olduğunu kabul etmek lâzımdır :

çok daha fazla denizaltı yapmışlardır. O harb, küçük dünya harbi idi, bu harb ise büyük dünya harbidir. Bütün dünyayı sarmış, bütün denizci devletler birbirlerine girmişlerdir. Bu devletlerden İtalya ile Japonya, geçen harbdekinin aksine olarak Almanya ile işbirliği yapmışlardır. Sonra, uçaklar da işe karışmış ve pek çok gemi batırmışlardır.

Geçen harbde yalnız denizaltıların ne kadar gemi batırdıklarını bildiğimiz halde, bu harbde henüz böyle bir hesab neşredilmemiştir. Almanlar, önceleri denizaltılarının batırdıkları gemileri aylık bilânçolarında ayrı olarak verdikleri halde, sonraları denizaltı harbi iflâsa doğru gitmiye başlayınca topyekûn rakamlar vermişlerdir ve bu rakamlarda büyük mübalâğalar yapmışlardır. Almanlara göre, 1943 sonunda yalnız kendileri otuz milyon ton gemi batırmışlardır. Halbuki doğru olduğuna inandığımız (çünkü İngiltere ve Amerika'da parlamento ve basın kontrolü vardır) Müttefik listesine göre, batan gemilerin genel tonajı yirmi iki milyon küsurdur.

Alman denizaltıları bu harbde, mübalâğalı Alman rakamlarına göre, en çok gemiyi 1941 nisanında batırmışlardır. Alman tebliği, bu ayda 1,218,995 tonluk Müttefik gemisi batırıldığını iddia eder. Almanların en az gemi batırdıkları ay ise 1944 ekim ayıdır ki gene kendi listelerine göre, 17,000 tonluk üç gemiden ibarettir.

İkinci Dünya Harbindeki Alman denizaltı harbini, bütün tafsilâtı ile incelemek ancak harbden sonra mümkün olacaktır. Bugün söylenecek şey, geçen harbde olduğu gibi bu harbde de Alman denizaltı harbinin iflâs etmiş ve Almanya'nın bu silâhla İngiltere'yi ve müttefiklerini yenmek hulyasının suya düşmüş olduğudur. Bu, artık açık bir gerçektir. Denizaltılar, ara sıra faaliyetlerini artırsalar bile Müttefikler için bir tehlike olmaktan çok uzaktırlar. Müttefikler, Alman denizaltılarının burnunun dibinde pek büyük kuvvetleri deniz aşırı uzak yerlerden getirerek Avrupa'ya çıkarmıya muvaffak olmuşlar ve muazzam kuvvetlerin bütün malzemesini de denizaşırı yerlerden aylardanberi Avrupa'ya getirmiye devam etmişlerdir.

1939 eylûlünden 1943 sonuna kadar Müttefiklerin ve tarafsızların kaybettikleri ticaret gemilerini gösterir cedvel

Yıllar	İngiliz gemileri		Müttefik gemiler		Tarafsızlar		Yekûn	
	Gemi	Tonaj	Gemi	Tonaj	Gemi	Tonaj	Gemi	Tonaj
1939 un 4 ayı	158	498,000	17	90,000	148	347,000	323	935,000
1940	728	2,725,000	201	822,000	416	1,002,000	1,345	4,549,000
1941	892	3,047,000	344	1,299,000	183	347,000	1,419	4,693,000
1942	782	3,695,000	987	4,394,000	90	249,000	1,859	8,338,000
1943	361	1,678,000	388	1,886,000	63	82,000	812	3,646,000
Umumî yekûn	2,921	11,642,000	1,937	8,491,000	900	2,027,000	5,758	22,161,000

Bu cedvel gösteriyor ki Alman denizaltıları en çok 1942 yılında gemi batırmışlardır. 1942 deki Müttefik gemi kayıblarının artmasında Japonya'nın harbe girerek Uzakdoğu'da pek çok gemi batırmış veya zaptetmiş olmasının da tesiri vardır.

İkinci Cihan Harbinin dört yıl dört aylık kayıblarını, Birinci Dünya Harbinin dört yıl üç ay on bir günlük kayıblariyle mukayese edelim. İngiliz Loyd Recistr'ının hesabına göre, o harbde denizaltılar ve muhtelif sebeblerle vukubulan bütün gemi kayıbları 12,191,996 tondur. Bu harbdeki resmen malûmumuz olan dört yıl ve dört aylık yekûn ise 22,161,000 tondur. Aradaki fark 9,969,004, yuvarlak hesab on milyon tondur. Bu yükseklik tabiidir. Çünkü bu harbde, Alman denizaltıları, daha harbin ilk günü taarruza geçtikleri gibi, geçen harbdeki tecrübelerinden de faydalanmışlar ve Alman tezgâhları

Kısa bibliyografya: Eski Alman Denizaltıları Başkomutanı Amiral Michelsen; «Denizaltı Harbi: 1914 - 1918». A. Laurens; «Abluka ve Denizaltı Harbi». Binbaşı Emil Vedel; «Denizaltı Harbinin Dört Yılı». Amerikan Amiralı Sims; «Denizde zafer». İngiliz Donanması Başkomutanı Amiral Jellicoe; «Büyük Donanma». Alman Donanması Başkomutanı Amiral Scheer; «Hatıralar». H. W. Wilson; «Harb Filoları Savaşta», cild 2. 1944 te neşredilen İngiliz Beyaz Kitabı. Hususî notlarım. (*Abidin Dav'er*)

EVLİYA ÇELEBİ — (1611 - 1685?) Ondokuzuncu Asırda yaşamış, Avrupa ve Asya'da birçok yerler gezerek büyük bir seyahatname bırakmış meşhur ve sevimli bir Türk seyyahıdır. Asıl adı Mehmed Zıllî Evliya'dır. Seyahatnamenin altıncı cildinde soyunun Germiyan Zade Yakub Beye ulaştığını yazar. İstanbulda, 1611 martının yirmi beşinci günü dünyaya gelen Evliya Çelebinin babası Derviş Zillî Mehmed «Serzergeran» dı. Çocukluğunu, Unkapanı civarında bulunan babasının evinde, dedelerinden Fatih Ordusu Mirâlemlerinden olan Yavuz Er Beyin gaza malından yaptırdığı camie irad olarak bıraktığı evlerden birinde geçirdi. Babasının dükkânı vardı, orada işliyen çıraklardan bir rumdan rumca öğrenen Evliya Çelebi de ona «Şahidî Tuhfesi» okutuyordu. Babası bir hayli yaşlıydı; kendisinden yaşlı ve hattâ içlerinden biri Yavuz zamanını görmüş ahbabları, dostları evinde toplanır; eski âlemleri, gördükleri savaşları birbirlerine anlatırlardı. Evliya Çelebi dinlediği bu hikâyelerle seyahate, maceraya karşı bir sevgi duymıya başladı. Bir taraftan gerekli okumayı da ilerletmiye çalışıyordur. Hâmid Efendi medresesine gidiyor, ilk bilgileri öğreniyordu. Fakat medrese öğretiminin fazla ilerisine gitmedi; çünkü babasının sanatı vardı. Sonra ondan kalacak sipahilik de kendisine medresenin sağlıyacağı gelecekten daha iyi görünüyordu. Sesi de güzeldi; yirmi beş yaşındayken bir Kadir Gecesi Ayasofya'da hatim indirdikten sonra Melek Ahmed Ağanın yardımiyle Padişaha takdim olundu, saraya alındı. Dördüncü Murad sarayının kuvvetli bir halde devam ettirdiği binicilik ve atıcılık geleneğine uyarak vücudunu pekiştirdiği gibi, sarayın musiki ustalarından da musiki meşketti ve saray geçimini öğrendi.

Dördüncü Murad öldüğü zaman Evliya Çelebi yirmi dokuz yaşlarındaydı ve geleneğe göre, ölen padişahın adamları sırasında saraydan sipahilikle çıkarıldı. Bundan sonra Evliya Çelebinin bütün ömrü gezmekle geçmiştir. Bunları sırayla ve tafsilâtiyle yazmak uzun yer tutar, kısaca yazacağız.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinin başında kafasına bir hastalık şeklinde yerleştirdiği arzusundan doğmuş olacak olan bir rüyasını anlatır. Bu rüyada güya Peygamberle eshabını gören Evliya, Peygamberin elini öperken; Şefaat Yaresûlallah, diyecek yerde, heyecanından Seyahat Yaresûlallah demesi üzerine Peygamber de kendisine gülerek hem şefaat, hem de hayırlı seyahatler vadetmiştir. Saraydan ayrıldıktan sonra düşüncelerini fiile çıkaran Evliya'nın birkaç yerde sadece bulunduğundan bahsettiği fakat tafsil etmediği Bosna'daki Tekeli bozgunu bir yana bırakılırsa, ilk yolculuğu babasından gizli olarak yaptığı Bursa, ondan sonra İzmit'e kadar yaptığı bir gezidir. Daha sonra büyük seyahatlerine başladı.

Ketenci Ömer Paşa ile Trabzon'a gitti, Kafkas yalılarını dolaşarak Azak sarılmasında bulundu. Kırım yoluyla İstanbul'a döndü. Otuz üç yaşında Girid seferinin açılmasına gitti, oradan dönünce Defterdarzade Mehmed Paşa ile Erzurum'a gitti. Orada iken Kafkas içerlerine, İran'a, Tebrize kadar uzandı. Paşa Erzurum'dan azledilince Varvar Ali Paşa yolunda gezip durdu. İstanbul'dan babasının ölümü haberi gelince döndü. İstanbul'un karışık zamanlarından birine raslıyan bu dönüşünde Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesini, sonra öldürülmesini, Sadrazam Hezarpâre Ahmed Paşa ile Cinci Hoca'nın öldürülmelerini; yeniçerilerle sipahilerin Yeni Sultanahmed camisinde vuruşmalarını işitti, gördü. Murtaza Paşa Şam Valisi olup giderken Hicaz'a gitmek ümidiyle onun yanına geçti.

Murtaza Paşa ile İstanbul'a dönünce Melek Ahmed Paşa sadrazam oldu, onun dairesine geçti. Paşanın karısı onun teyzesiydi; Paşanın ölmesine kadar on yıl onun dairesinde kaldı; kızkardeşi de paşanın eşi Kaya Sultan yanındaydı. Melek Ahmed Paşa ile Rumeli, Özü taraflarında bulundu, hattâ Özü kalesinin düşman tarafından sarıldığı sırada içerde bulundu. Paşa Van'a gittiği zaman Bitlis Haniyle olan cengi gördüğü gibi elçilikle İran'a gitti, oradan Bağdad'a geçerek Irak taraflarını da gezdi.

Ressam Münif Fehime göre: Evliya Çelebi
"Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,, nden

Buradan İstanbul'a döndükten sonraki yolculukları hep batı tarafına olmuştur. Kaya Sultanın ölmesinden sonra Paşası tekrar Rumeli Valiliğine giderken Köprülü kendisini yanına aldı; onunla beraber Padişahın Boğazlara kadar yaptığı seyahatte bulundu. Buğdan'a yollanan heyet arasına girdi. Köse Ali Paşanın Varat seferinde bulundu. Bu seferin fetih müjdesini götürerek gene Melek Ahmed Paşa ile buluştu. İki yıl sonra Paşanın ölümüne kadar yanından ayrılmadı. Melek Ahmed Paşanın ölmesi Evliya Çelebiyi epey sarstı. Geleneğe göre, bir paşa veya daire sahibi büyük adam öldüğü zaman dairesi halkı darmadağın olur, çoğu hayatlarını yeni baştan kurmak için zorluk çekerlerdi. Melek Paşa adamları görgü ve disiplin bakımından «mükemmel bir daire» halkı idi. Bunların çoğunu Reisülküttab Şamizade, yeni paşa olmuş bulunan damadı Kadızade dairesi için topladı; ilkin Evliya Çelebi kendisine edilen teklifi kabul etmediği halde sonra Kadızade dairesine girdi. Dördündü Mehmed zamanının epey uzun süren Nemse seferine bu daire halkıyle gitti. Fakat savaş sırasında Reisülküttab ile damadı öldürülünce Fazıl Ahmed Paşa dairesine geçti.

Bu uzun seferin sonunda bir barış heyeti olarak Viyana'ya giden Kara Mehmed Paşa heyetine katıştı, bu sıralarda elli dört yaşına girmişti. Viyana'dan yolunu bularak Avrupa içerlerine gitti (üç yıl kadar süren bu yolculuğunun notları elde değildir); sekiz yıla varan bir ayrılıktan sonra İstanbul'a gelince Girid seferine gitmiye hazırlandı. Rumelinin doğu tarafları yolunca dolaşarak Girid'e geçti. Kandiye'nin alınması üzerine Yunanistan içinden dolaşıp batı taraftan Edirne'ye geldi. Sadrazamdan Hicaz için izin almıştı, arkadaşı Saili Çelebi ile Anadolu'nun batı tarafından Suriye ve oradan Hicaza giderek uzun zamanlar beslediği isteğine erdi. Hicaz'dan Kahire'ye geçti. Kitabından burada dokuz yıla yakın bir zaman kaldığını anlıyoruz. Yaşı yetmişe yaklaşmakta olduğu halde Sudan taraflarını, Mısır'ın batı kısımlarını dolaşarak eserinin son büyük cildini Mısır'a ayırdı. Bu son ciddede en son tesbit edilen tarih 1680 yılı kasım ayının dördüdür. Bundan sonrası hakkında henüz bir belge bulunmamıştır.

Evliya Çelebi, kısaca ana çizgilerle yukarıda işaret edilen kırk beş yıllık gezgincilikte gördüklerini kaydettiği eserine «Seyahatname» adını vermiştir. Bu ad, eseri yalnız bir coğrafya kaynağı saydıracak yanlışlığa yol açmıştır. Halbuki eserin içinde türlü bakımlardan, hem de aşağı yukarı bütün bilim kolları uzmanlarınca incelenmiye değeri olan unutulmuş şeyler vardır. Kitab, eski «edebiyat telâkkisinin» zararına uğramıştır. Çünkü o telâkkiye göre eser edebî bir eser değildi; üslûb sanatı diye olan uğraşmalara hiç yer verilmemişti. Evliya Çelebi bunda haklıydı, çünkü o kadar çok anlatacak şeyi vardı ki, söyliyecek söz bulamayıp kelime cambazlıklariyle bir şey yaptım sanan kimselere mahsus hünerlere vakti yoktu. Derin bir «ilmi» de yoktu, binlerce sayfalık yazısının içinde din bahislerinde veya bazı süsleme yerlerinde aynı sözleri tekrar eder. Fakat bunun gerisinde yapma cıkla bozulmamış inee bir görüş, derin bir insanlık duygusu göze çarpar. Savaşlarda düşman veya karşı taraf insanlarının payını vermekte benzeri yoktur. Bunu hem de büyük bir tarafsızlıkla yapar. Kara Haydaroğlunun asılmıya giderken arkasından ağlıyanın ağladığını söylediği halde «Amma asılması iyi oldu, çünkü ibaddullah şerrinden kurtuldu» diye ilâve eder. Savaşı uzaktan hayalliyen insan gibi kafasının içindeki mücerred tavsifler yerine, vurup vurulanlar arasında bulunan herkes gibi, değer ve hakikatbilir bir insandır. İnsanları, daima bir insan diye alıp sonraki hareketlerine göre hüküm vermekte benzeri pek az yazarlarımızdandır.

Eserinde hurafe ve masal nevinden çok sayfalar vardır. Fakat tetkike meraklı, doğru görüşlü olan bu zatın müşahedeye matuf bendleri cidden faydalıdır. Seyahatnamenin bazı kısımları İngiliz, Alman ve Macar dillerine tercüme edilmiştir.

Evliya Çelebi, dairelerinde bulunduğu paşaların en yakınları derecesini her vakit için muhafaza etmiştir. Defterdarzade, Varvar Ali Paşa ile mektublaşmasında; Murtaza Paşa İstanbul ile olan münasebetlerinde hep Evliya Çelebiye başvurmuşlar, ona güvenmişlerdir. O zaman valiliklerde bulunan vezirlerin en başlıca düşünceleri İstanbul'a dönmek, hiç olmazsa İstanbul'la teması kaybetmemek, İstanbul'dakilerin tek düşüncesi de kendilerine rakib olabilecek sandıkların uzaklara göndermek, İstanbul'la olan bağlarını kontrol etmekti. Böyle bir işde kullanılacak kimsenin güvenilebilir olması şart olduğu gibi, üstündekileri karşı taraf adamlarına kaptırmıyacak kadar tedbirli olması da gerekti. Evliya Çelebi bu husustaki ustalığını hemen her seferinde göstermiş, konuşmasını bilmiş, du-

rumları düzeltmiştir. Bu, bir çeşid «kuriyelik» diyebileceğimiz ulaklık işinde Evliya Çelebi bir sefer Van'dan İstanbul'a kış kıyamet zamanı on üç günde gelmiş, birkaç gün sonra gene aynı hızla dönmüştür.

Memurluğa hiç heves etmemiştir, hattâ Köprülü'nün Melek Ahmed Paşayı Evliya Çelebiyi vazifelendirmesi için sıkıştırdığı zaman bu işden kurtulmak için çok çalışmıştır. Para pul gözünde yoktu; kazandığını çok defa bir fena tesadüfle kaybettikten sonra; gene kazanırım diye kendini fazla üzmemiştir. Yedi sekiz adamı olduğu sıralarda neyse, onların kayıblarına da aynı gözle bakmıştır. Bu duyguyu, gördüklerinden edinmiştir. Varvar Ali Paşa'nın Köprülü'yü bozduğu zaman Köprülü'nün kendisinin yalınayak, ağalarının parasız pulsuz, bir eşyasız asker önünde zincirle sürüklendiklerini görmüş; bu malı yağmalıyan Varvar taraflılarının birkaç gün sonra aynı duruma düştüklerine bakıp dünya malının tama edilecek şey olmadığı hakkındaki düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

E v l i y a Ç e l e b i, n e v i ş a h s ı n a m ü n h a s ı r, p o p ü l e r b i r a d a m d ı. S e y a h a t n a m e s i n i h i ç b i r s u n i l i ğ e d ü ş m e d e n, g ö r d ü ğ ü v e d ü ş ü n d ü ğ ü g i b i, a ç ı k ç a y a z d ı. Onun için de halk tarafından beğenildi ve hâlâ da beğenilmektedir. Yaratılıştan kendini beğendirmesini ve sevdirmesini bilen Çelebi, kendini paşalarına beğendirmek için müezzinliği, imamlığı, güzel sesini, musiki bilgisini, tatlı sohbetini, uygun mizacını vasıta olarak kullandı.

Evliya Çelebi vefatında, İstanbul'da Şişhane Karakolu civarındaki mezarlığa gömülmüşse de sonraları kabrinden maalesef nişan kalmamıştır. Ölüm tarihi katî olarak belli değildir. *(Mustafa Nihad Özön)*

Basılmış *E v l i y a Ç e l e b i s e y a h a t n a m e s i n i n b i b l i y o g r a f y a s ı*:

1 — İlk defa 1848 (1264 şaban) tarihinde Kahire'de Bulak Matbaasında Matbaa Nazırı Hüseyin Efendi'nin nezareti altında Salih Hafız Efendi adında bir tüccarın hesabına birinci cilddeki İstanbul şehrinin yapılış tarihine, muhasaralarına, Türkler tarafından fethine, başlıca saraylarına ve camilerine dair olan malûmat bir araya getirilerek «Müntehibatı Evliya Çelebi» adı altında bastırılmıştır.

2 — İkdam sahibi Ahmed Cevdet Beyin, merhum Necib Asım Beyin nezareti altında giriştiği neşir teşebbüsü 1896 (1314 hicrî) yılında başlamış ve o sene İkdam Matbaasında basılan dört cild tamamlanmıştır. Beşinci cildi 1897 de, altıncı cildi de 1900 de neşrolunmuştur.

3 — 1928 de yedinci cild İstanbul'da Devlet Matbaasında ve sekizinci cild İstanbul'da Orhaniye Matbaasında bastırılmak üzere müliga Türk Tarihi Encümeni tarafından yayınlanmıştır.

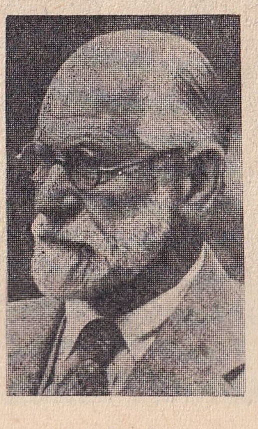
4 — Dokuzuncu cild 1935 te, onuncu cild 1938 de olmak üzere Maarif Bakanlığınca Devlet Matbaasında bastırılarak seri tamamlanmıştır.

5 — Semih Lûtfi Kitabevi 1943 te Reşad Ekrem Koçu'nun «her cildin en kıymetli, en orijinal parçalarını aynen alarak, ancak tarihî tetkikat ile meşgul âlimleri alâkadar edecek teferruatı ihtisar ederek» hazırladığı muhtasar cildleri neşre başlamış ve 1944 te de ikinci cildi yayınlanmıştır.

6 — Mustafa Nihad Özön bütün seyahatnamede Evliya Çelebi'nin şahidi olduğu tarihî olaylarla hayatları hakkında malûmat verdiği tarihî şahsiyetlere aid kısımları «Onyedinci Asır Hayatından Levhalar» başlığı altında toplamış ve bu kısım iki cild halinde 1944 te Ankara'da Akba Kitabevi tarafından neşrolunmuştur.

(Faik Reşit Unat)

FREUD, SİGMUND — (1856 - 1939) «Türkçede Froyd okunur.» 6 mayıs 1856 da, Frayberg'de doğan Sigmund Froyd, 1939 senesi eylûl ayının sonlarına doğru, Londra'da menfada öldü. 1873 te Viyana'da, Üniversitenin Tıb Fakültesine girdi; 1876 dan 1882 ye kadar Brüke'nin fizyoloji lâboratuvarında çalıştı. 1881 de Tıb Doktoru ünvanını aldı; 1885 te Nevropatoloji Doçenti oldu; sonra talebe olarak Paris'te, Salpetriyer'de, büyük Şarko'nun yanında çalıştı. 1891 de afaziler (aphasies) hakkında bir etüd, 1893 te «Über den Psychischen Mechanismus Hysterischer Phaenomene», 1895 te Broyer'le birlikte «Studien über Hysterie» adlı eseri neşretti. Ana eserleri bundan sonra çıkmıştır. «Psychopathologie des Alltagslebeds», «Die Traumdeutung» (1900), «Totem und Tabu», «Massen - psychologie und Ich-Analyse», «Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie», «Fünf Vorlesungen über Psychoanalyse» vs.. vs.. Bu son eser, 1909 senesi eylûlünde, Birleşik Amerika Devletlerinin Vuorsester'deki Klark Üniversitesinde konferans olarak verilen beş dersten meydana gelmiştir. Prof. M. Şekib Tunc tarafından dilimize çevrilmiş ve Lâtin harfleriyle daha 1931 de çıkmıştır.

Froyd

Froyd'un daha birçok mühim eserleri vardır; ayrıca da bu yorulmak bilmez çalışıcı; uzun hayatının sonuna kadar ilimle meşgul olduğu gibi, muhtelif yerlerde sayısız makale, etüd neşretmiş, konferanslar vermiştir. Psikanalis müessisinin, yarattığı yeni metod ve tekniğini anlatmak ve yaymak için, meselâ, 1908 de Salzburg'da toplanan Psikanalizciler Kongresi karariyle çıkan «Jahrbuch für Psychopathologische und Psychanalystische Forschungen», bilâhare Adler ve Ştekel tarafından neşredilen «Zentralblatt für Psychoanalyse», az sonra da H. Zaks ve Otto Rank'ın sayesinde meydana gelen «İmago» gibi belli başlı organları hem arkadaşlarıyla birlikte yaratmış, hem de bu organları yazılarıyla beslemiştir.

F r o y d ' u n k e n d i a ğ z ı n d a n dinlemek şartıyla, onu anlamak için en iyi eser, öyle sanıyoruz ki, Froyd'un kendi tâbiriyle «Otobiyografyalar serisi» dediği eserdir. Bu eserle müessiri hakkında Ord. Prof. M. Şekib Tunc'un şu mütalâasını bildirmekten memnuniyet duyuyoruz: «Meslek tahsilini ikmal eden Froyd'un kendini bulmak ve meslek hayatında kendisine bir çığır açmak için nasıl bir macera geçirdiğini ve bu maceranın önüne yığdığı aşılmaz gibi görünen engel ve zorlukları nasıl ve hangi iktidar ve meziyetlerle yendiğini bütün canlılık ve tafsilâtiyle gösteren bu eser yüksek tahsillerini bitiren ve bitirmek üzere olan gençler için emsalsiz bir önder mahiyetindedir. Çünkü yaratıcı bir kabiliyetle doğmuş olanları kendi dehalarında uyandırmak için bu kabil eserler daima en birinci münebbih olmuştur.»

Stefan Zvayg 1930 da intişar eden bir kitabının «Freud» adıyla psikanaliz müessisine tahsis etmiş olduğu bir etüdünde şöyle der: «Ondokuzuncu Asrın son on yılı içerisinde, dikkate değer bir zaman beraberliğiyle, iki mühim keşif meydana gelmiştir: Vurzburg'ta, Vilhelm Röntgen adında, az tanınmış bir fizik âlimi, hiç beklenmiyen bir fizik tecrübesi sayesinde, o zamana kadar nüfuz edilemez sayılan insan vücudünün içerisini görmenin mümkün olduğunu ispat eder. Diğer taraftan da, Viyana'da, gene az tanınmış olan bir tıb doktoru, Sigmund Froyd, aynı imkânın insan ruhu için de varid olduğunu meydana kor. Bu her iki metod, yalnız kendi ilim alanlarının temellerini baştanbaşa değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda, ikisi de, bütün diğer ilim alanlarını da altüst edip verimli kılmışlardır.»

R. C. Salabe meşhur C. G. Yung'un «Kendi Ruhunun Keşfi Peşinde İnsan» adlı eserini takdim ederken ikinci kitabda ruhiyatı târif sırasında şöyle söylüyor: «Ruhiyat, sihir ve büyü değil, bir ilimdir: Evvelâ şuur ve şuurun mutâları ilmi, aynı zamanda da gayrişuurun ilmidir.» Şuur nihayetsizce uzanıp giden bir okyanusa benzetilebilen gayrişuurun üzerinde yüzen satıh üstü bir varlıktır. Bunu Kant sezmişti; şu kadar ki gayrişuura, bütün bir âlemin yarısını teşkil eden birtakım karanlık, müphem tasavvurların alanı» demişti. Psikolojiyi bu suretle târif etmek, bugün artık bize her nekadar mümkün, kolay, hattâ bir emri tabiî gibi geliyorsa da, bu terakkiyi elde etmek için ne çok çalışıp mücadele etmek lâzım gelmiş olduğunu her ruhiyat okuru bilir. Bu arada psikanalizin bütün meselesi, bir meşale gibi, nasıl aydınlattığı da bittabi inkâr götürmez. Eğer Prof. E. Blöyler'in dediği gibi, «İnsan ruhunun bilgisine varan en belli başlı yol, psikopatoloji yolu» ise, Vilyam Mak Dogal'le beraber «Psikopatoloji alanında en altüst edici, en ihatalı ve verimli hareket, muhakkak ki Prof. Sigmund Froyd'la onun mektebine aid olanıdır» diyebiliriz.

Froyd ne yapmıştır? P s i k a n a l i z l e gerek normal, gerekse anormal insanın ruhî hayatına nasıl bir aydınlık serperek girmiştir? Çocuk psikolojisinde husule getirdiği şaşırtıcı yenilik neden ibarettir? Hergünkü hayatımızda her zaman şahid olduğumuz; fakat Froyd'a gelinceye kadar bir türlü izah edemediğimiz yanılmalarımız, noksan veya kusurlu jest ve hareketlerimiz hangileridir? Hiçbir klâsik ruhiyat kitabının ele almadığı rüyalarımız bahsini nasıl aydınlatmıştır? Psikoz, nevroz, yükseltme (sublimation) libido, mukavemet, hastalığa sığınma vs. vs. nedir? Sanat ve sanatkârı ne suretle izah etmiştir? vs.. Şüphe yok ki psikoloji ile psikopatolojinin, hiç olmazsa ana hatları itibariyle, çerçevesinin çizilmesini, Froyd sahneye çıktığı zaman, bu ilimlerin nasıl bir durumda bulundukların, ne gibi problemlerin hallinin zarurî bulunduğunu belirtilmesini istiyen bu suallere burada cevab vermek, yerimizin darlığı dolayısiyle, imkânsızdır. Dr. Rolan Dalbiye'nin artık klâsik olmuş olan iki cildlik büyük eseri bile, psikanaliz kurucusunun ekspoze'sine ve tenkidine ancak kifayet ettiği, bu saha ile ilgili bulunanlarca malûmdur.

Gene psikanalizi bir taraftan doktrin, diğer taraftan tedavi usulü olarak mütalâa etmek, onunla beraber mektebde, timarha-

nede, hastanede, hergünkü hayatımızda, rüyalarımızda, sanatkârın eserinde ve ruhunda tetkikler yapmak kabildir. Prof. E. Klapared «Psikanalizin ele aldığı vakıa ve meseleler o kadar önemli, psikanalizin kendisi de, insanlığı ilgilendiren birçok alanlara o surette nüfuzunu yaymış bulunuyor ki bugün artık kültür görmüş bir tabakanın ona karşı bir takım gülünç ve cehalet mahsulü peşin hükümler beslemesi caiz görülmez» demiştir.

Müstesna bir şahsiyete ve ayrıca da harikulâde denecek derecede bir p s i k o l o j i d e h â s ı n a malik olan Froyd'un, kanmaz bir bilmek susamışlığiyle çalıştığını ve bu çalışmanın, kendisine, hakikî bir metafizikî ihtiyaca cevab verdiğini kaydettikten sonra Dr. Edgar Mihalis, Froyd'un, fikir tarihinde ancak üç kişiyle ölçülebileceğini kaydediyor. Bunlar da, Dostoyevski, Kirkegard ve Niçe'dir.

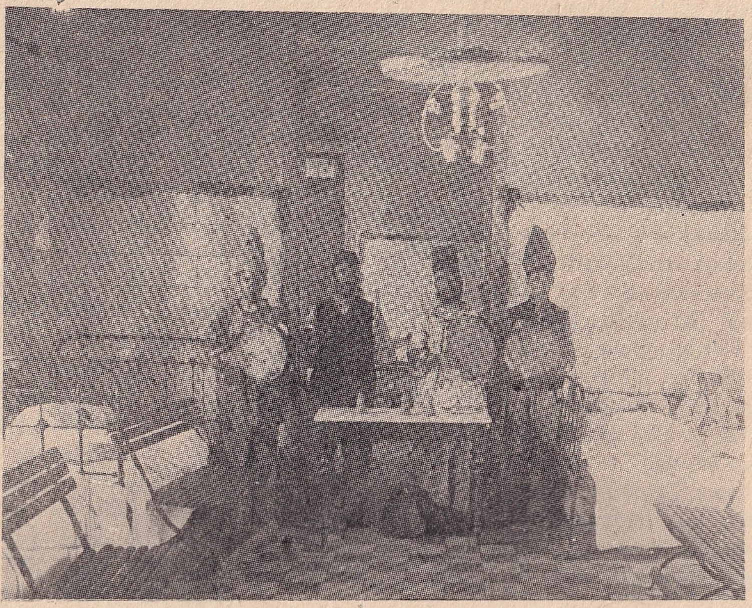
Anlaşılıyor ki psikanaliz, başlangıçta, nevrozların tedavisini hedefliyen bir tıb usulü iken ruhî hayatın, normal, anormal, ferdî ve içtimaî bütün tezahürlerini kavrıyan hakikî bir felsefe mahiyetini almıya doğru gitmiştir. Froyd ile talebeleri, Abraham, Rank, Rikoin vs. psikanalizi sosyolojik izah olarak masallara, efsanelere, folklor'a tatbik etmişler, bunların mekanizmasında, rüya ve psikonevrozları idare eden mekanizmaların hemen aynını bulmuşlardır. Froyd, ayrıca din hâdisesini de tetkik etmiştir. Diğer taraftan, düşünce tipleri hususundaki fikrimizi de zenginleştirmiştir. Prof. Sabri Esad Sıyavüşgil diyor ki: «Psikanalizin son araştırmaları da bu neticeye varmıştır. Psikanalizin büyük meziyetlerinden biri de, zekânın, veyahud mantıkî düşüncenin yanıbaşında «sembolik düşünce» namı altında toplıyabileceğimiz çeşid çeşid düşüncelerin mevcud olduğunu göstermek olmuştur. Bunlardan bir tanesi - rüyanın gizli arzularımıza delâlet eden bir nevi yazısız hikâye olduğu kabul edildiği takdirde - rüya düşüncesidir. Diğerleri ise delinin, dalgacının düşüncesi, sanatkârın, mistiğin ve yalnız başına oynıyan çocuğun muhayyilesidir.»

Sadece bir teknik ve tedavi usulü iken azametli bir ilim derecesine kadar yükselmiş olan psikanaliz hakkında topyekûn bir kıymet hükmü vermenin ne kadar güç, fazla olarak da, burada ne kadar imkânsız olduğu meydandadır. Ancak baştaki sualimize en basit şekliyle cevab vermiş olmak üzere, Stefan Zvayg'la beraber, Froyd'un, eseri, şahsiyeti, tesiri bakımlarından, aid olduğu ve aid olduğumuz devir ve asır için «bir tesadüf değil, bilâkis belki en mânidar bir sembol» olduğunu «Kant ve Kopernik, bütün bir çağın düşünüş tarzını nasıl bir inkılâbla değiştirmişlerse, Froyd'un ruh alanını gayrişuur alanının ilhakıyla genişletmesinin de, psikoloji tarihinin en mühim dönüm noktalarından birini» teşkil ettiğini kaydetmekle iktifa edelim ve Prof. Klapared'in, manevî ilim ve disiplinler göziyle, Froyd'un eserinin Biyolojide Darvin'in eser ve tesiriyle mukayese edilebileceği» ve «birgün gelecek ki Froyd'dan evvelki ve Froyd'dan sonraki ruhiyat denecektir» sözünü analım.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Dr. S. Freud; Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen, 1925. C. G. Jung; L'homme à la Découverte de son âme, 1943. William Mc. Dougall; Outline of Abnorwal Psychology, 1936. Roland Dalbiez; La Méthode Psychanalytique et la Doctrine Freudienne. Prof. Sabri Esad Siyavüşgil; Psikoloji ve Terbiye Bahisleri, İstanbul. Dr. Edgar Michaelis; Freud, Son visage et son Masque. Froyd; çeviren Selmin Evrim, Hayatım ve psikanaliz, İnsel Kitabevi neşriyatından, Dr. Froyd külliyatı numara 1, İstanbul, 1944.

(Selmin Evrim)

HOKKABAZ — Hokkabaz anıldıkça, o ve hünerleri hayalimizde canlanmadan evvel sünnet düğünü gözümüzün önünde canlanır. Hokkabaz eskiden meselâ Çırçır mesiresinde Kemanî Memduhun saz takımının iki faslı

Hokkabaz Portakaloğlu ve yardakçıları
Etfal Hastanesinde bir sünnet düğününde

arasında da oynatılırmış. Fakat bugün o, ancak sünnet düğünlerinde yerli yerinde görülüyor ve artık onu başka vesilelerle göremiyoruz.

Hokkabazlar oyunlarına, ameliye yapılırken, çocuğun sesini: «Oldu da bitti maşallah... selâmettir inşallah» yaygarasiyle kapatarak başlarlar, sonra böcek kabuğundan borularını öttürerek, tahta hokkalarını takırdatarak, teneke tepsilerini tıkırdatarak elçabukluğu hünerleri gösterirler. Oyunlarının başında söylenmesi mutad olan tekerlemelerinin çok güzelleri vardır. Ama ne yazık ki kimse, güzel olabileceğine ihtimal bile vermediği için, pek dinlemez. Fakat buna rağmen herkes sivri külâhiyle hokkabazı, basma entarili yardağını görünce derhal kendisinde neşelenmiye bir istidad hisseder.

Hokkabaz tekerlemelerinin folklor bakımından da kıymeti vardır. Onlarda Türk mizahının derin izlerini, kelime oyunlarının bütün nevilerini bulmak kabildir. Bugünkü hokkabazların da hâlâ söylemekte oldukları bu tekerlemeler muhakkak zaptedilmelidir.

Hokkabazlığın bir tarihi var mıdır? Dün bir hokkabaz nasıl yetişirdi? Bugün nasıl yetişiyor veyahud yetişiyor mu? Bunun için ne gibi bir istidad sahibi olmak lâzımdır? Hokkabazlığın bizde pîri üstadı sayılan Portakaloğlu kimdir? Hokkabazlar yaptıklarını kimden öğrenirler? Hamdi merhumun; tuhaflığın mektebi olur mu? demesine rağmen tekerlemeler için onlar kimden ders alırlar? Hokkabazlıkta çıraklık devresi var mıdır? Nasıldır? Bugüne kadar nasıl devam etmiş? Yarın nasıl devam edecek? Hattâ, devam edecek mi?...

Bugüne kadar bütün bu sualler cevabsız kaldığı gibi bundan sonra da cevabsız kalacak gibi görünüyor. Hokkabazlık, kendi kendinin âhına uğramış. Herkese: «Ne sihirdir, ne keramet, elçabukluğu marifet» diyor ve bu sayede hokkabazlık hakkında bir şey söylemeden söylemiş oluyorlar.

Bu tarz hususiyetlerimizle yakından alâkadar olanlardan Ali Rıza ve Ahmed Rasim Beylerin de hokkabazlık hakkında malûmat vermemiş olmaları ne yazıktır.

Surnamelerde ve bilhassa Dördüncü Murad zamanında onların adı geçer. Güranlı Hızır Efendi, Abdülhamid'le Abdülâziz'in sünnet düğünlerinden bâhis «Surnamei Hitan» adlı manzum eserinde onu: «Hokkabazlıkla perendebazlık oldu ol kadar, - Akla sığmaz kimse anı edemez vasfü sena.» beytiyle tavsif etmektedir.

Tarihlerde ondan bahsetmezler. Onun adı ilk defa olarak Gazalinin «İhyaül Ulûm» adlı eserinde geçer; çünkü, eski hokkabazlar kukla oynatırlarmış. Gazalinin sözlerinden kuklaya tasavvufî bir kıymet verildiği anlaşılıyor. Hokkabazın anılması da onun yüzü suyu hürmetinedir. Kukla mücessem olduğundan mutaassıb sanılan muhitlerde kolay kelay yerleşememiş olması akla daha mülâyim geliyorsa da Gazali'nin sözlerinden bunun

Hokkabaz Sefer Mehmed ve yardağı Tahsin

şarkta on asırlık bir mazisi olduğu anlaşılıyor; üzerinde ehemmiyetle durulması gerektir.

(Selim Nüzhet Gerçek)

İLK POSTA PULLARIMIZ — Türkiye'de ilk posta pulu merhum Agâh Efendi'nin nezareti zamanında 1862 tarihinde ihdas edilmiştir. Bu tarihten evvel zarfların üzerine pul yerine geçmek üzere mühür vurulurdu.

Şimdiye kadar yapılan etüdlere göre, bu mühürler 1842 senesinden itibaren kullanılmağa başlanmıştır. 1862 yılına kadar devam eden bu yirmi senelik devreye pulculuk tarihimizde «Damga Devri» denilmektedir ve Türkiye'de posta tarihinin başlangıcıdır.

Her posta merkezinin kendi ismini ve sene tarihini ihtiva eden bu mühürler, siyah veya mavi renkte olarak mektubun üzerine vurularak pul yerine geçerlerdi. Ücreti gönderilen tarafından ödenen mektublara posta damgasından başka «ücreti alınmıştır» ve ücreti mektubu alacak tarafından ödenmesi matlûb olanlara da «ücreti alınacaktır» cümlesini havi damgalar vurulurdu.

Pullarımızdan evvel kullanılan damgalar

O devirlerde mektublar için zarf kullanılmaz, bağdadi denilen ince kâğıdlar, mektub yazıldıktan sonra yazı iç tarafta kalmak üzere zarfa benzer dik dörtgen (müstatil) bir şekilde kapatılır ve üzerine de adres yazılırdı. Posta ücretleri, mektubların ağırlığına ve gidecekleri yerin uzaklığına göre konak hesabile tespit edilirdi. Şimdiye kadar görülen şehir damgaları şunlardır: Ankara, Bağdad, Beyrut, Bosna, Bursa, Deraliye, Diyarıbekir, Edirne, Erzurum, Filibe, Haleb, Harput, Isparta, İşkodra, Kastamonu, Karahisar, Kayseri, Kızanlık, Konya, Kütahya, Manastır, Mostar, Musul, Nevşehir, Niğde, Ruscuk, Sıvas, Silistre, Sofya, Serez, Şam, Şumnu, Trabzon, Travnik, Tırnıva, Üsküb, Varna, Vidin, Yanya, Yenice ve Zistof.

Tuğralı pullar: 1862 yılında tedavüle çıkarılan ilk posta pullarımızın başlıca mümeyyiz âlameti Sultan Abdülâzizin Tuğrası olduğundan «Tuğralı pullar» ismini almıştır. Bu pullarımız, tezyinat ve renklerinin tatlılığı ve ahengi bakımından en güzel pullarımızı teşkil ettiği gibi bütün dünya koleksiyoncuları tarafından da klâsik pullardan addedilmekte ve umumî bir alâka ve rağbeti celbetmektedir. Merhum Agâh Efendinin ismi, bize ilk pullarımızı ve hem de emsalsiz bir güzellikte yaratmasından dolayı Türk pulculuk tarihinde daima büyük bir şükran ile anılacaktır.

Tuğralı pullar hakkında izahat: Şimdiye kadar yapılan etüdlerden, ilk pullarımızın tabakaları dantelsiz olarak dört yüz puldan teşekkül ettiği ve tabının Darbhanei Âmire'de Sikkezenbaşı Abdülfettah ile Ensercioğlu Agob Efendiler tarafından yapıldığı ve tabıdan sonra üzerlerine kontrol damgası vurulmak üzere Maliye Nezaretine gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu pullardan, ikisi ince kâğıd, üçüncüsü kalın kâğıd üzerine olmak üzere üç tiraj yapılmıştır:

1 — Kenar boşlukları dar ve kontrol bordürü için lâzım olan yeri tefrik edilmiyen iki ve beş kuruşluk pullar. Muhtelif posta ücretleri için lüzumlu olan yirmi para ve bir kuruşluk pulların yapılmamış olması bu yapılan ilk tirajın tabının memnuniyeti mucib olmadığını ve pek kısa bir zaman sonra yerini ikinci tiraja terkettiğini göstermektedir.

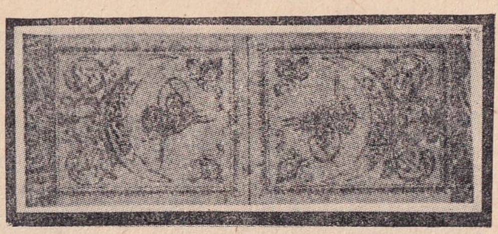
2 — Yirmi para, bir, iki ve beş kuruşluk posta pulları ile gene ayni kıymetlerden müteşekkil ve pulların başbaşa veya ayak ayağa gelmesinden dolayı «Tetbeş» dediğimiz ve her iki pul arasına konmasına lüzum görülen kontrol bordürü için icabeden boşluğu bırakılmış olan tirajdır.

3 — Birinci tirajı tamamlamak için «Tetbeş» baskı ile kalın kâğıd üzerine yapılan yirmi para ve bir kuruşluktan ibaret üçüncü tirajdır.

Tuğralı pulların tezyinatı: Yirmi paralıklarda; her tarafında iki paralel çizgi ile çerçeve resmi, dışında köşelerde ufak kare şeklinde birleşen ince şualar, iç tarafında yukarıda köşelerde arabesk tezyinat, ortada üst tarafta Sultan Abdülâzizin tuğrası, bunun altında bir hilâl içinde «Devleti Aliyei Osmaniye» cümlesi, altta ortada bir oval şekil içinde «20» rakamı, sağ tarafında aynı tezyinat içinde rakamın yazısı «Yirmi» ve sol tarafında aynı tezyinat içinde «Para» kelimesi.

Bir kuruşluklarda; her tarafında üç paralel çizgi ile çerçeve resmi, içinde yukarıda köşelerde arabesk tezyinat, ortada üst tarafta tuğra ve hilâl, hilâl içinde yirmi paralık pulda olduğu gibi yazı. Altta ortada daha dar bir oval şekil içinde «1» rakamı, bu şeklin sağında rakamın yazısı «Bir» ve solunda benzeri bir tezyinat içinde «Kuruş» kelimesi.

İki kuruşluklarda; her tarafında paralel iki çizgi ile çerçeve resmi, dışı küçük inci taneleri ile doldurulmuştur. İç tarafında, üstte köşelerde, arabesk tezyinat; ortada üstte, tuğra ve hilâl, yirmi paralıkta olduğu gibi yazı. Altta ortada: Bir levha içinde «2» rakamı, sağında bir tezyinat içinde

İlk pullarımız: Başbaşa

«İki» kelimesi ve solunda da benzer bir tezyinat içinde «Kuruş» kelimesi.

Beş kuruşluklarda; her tarafında iki paralel çizgi ile çerçeve resmi, dışı dört köşede ortasında bir nokta olan kare şekille nihayetlenmiş damlalarla dolu. İç tarafta üstte köşede: Arabesk tezyinat; ortada üstte tuğra ve hilâl, yirmi paralık pulda olduğu gibi yazı, altta ortada tezyinat ile çevrili bir daire içinde «5» rakamı, sağda şerid içinde «Beş» yazısı ve solda benzer bir sargı içinde «Kuruş» kelimesi.

Tuğralı pulların basılma tarzı: Tuğralı pullar beyaz kâğıd üzerine siyah olarak kâmilen litografik «Taşbasması» olarak yapılmış, sonra boyaya batırılmış bir süngerle boyanmıştır. Bu muamele neticesinde pullar, bazan birbirinden pek az farklı iki renkli gibi veya mesamatı havi boyalı ve yahud da gayri kâfi boyandığından beyaz kısımları kalmış şekillerde görülmektedir.

Renginde olduğu gibi resimde de tabakanın katlanmasından mütevellid beyaz çizgilere tesadüf olunur. Bazan resmin mürekkebine, koyu siyah veyahud sönük bir renkte olarak da tesadüf edilmektedir.

İkinci ve üçüncü tirajda hafifçe veya kısmen çift basılmış ve salıntı yapmış tablalara da tesadüf olunuyor.

«Abklaç» dediğimiz yüz veya arka tarafına çıkmış olanlara yalnız üçüncü tirajı teşkil eden kalın kâğıdlarda tesadüf olunur.

Tuğralı pulların kâğıdları: Birinci ve ikinci tirajlar, muhtelif nevi şeffaf ince kâğıd üzerine basılmıştır. Üçüncü tiraj, on muhtelif çeşid kâğıda tabedilmiştir.

Yirmi paralık ve bir kuruşluk pulların arkalarında görülen sarı ve esmer sarı renkler, zamkın renginden mütevelliddir.

Tuğralı pulların renkleri: Yirmi paralık açıktan koyuya kadar sarı, altın sarısı, portakal sarısı, limon sarısı.

Bir kuruşluk, açıktan koyuya kadar gri, leylâki renkten mora kadar muhtelif renk farkları.

İki kuruşluk; açıktan koyuya kadar mavi, açıktan koyuya kadar yeşilimtrak mavi, saksonya mavisi, açıktan koyuya kadar mavimtrak yeşil.

Beş kuruşluk; açıktan koyuya kadar pembe, açıktan koyuya kadar karmen, kırmızımsı kâğıd üzerine pembe.

Tuğralı pulların bordürü: Pulların bir ve ikinci tirajlarında sıralar arasında yatay (ufkî) olarak bulunan renkli şerid veya kontrol bordürü vardır.

Nezareti Maliyei Devleti Aliye: Bu yazılar itildikçe dönen yuvarlak bir kaşe ile yapılmıştır. Bu kaşenin yazısı, dönmesini ikmal ettikçe yeniden başlıyordu.

Harfler ve çerçeve tezyinatı iç tarafa doğru oyularak yapılmıştır. O suretle ki, üstünde hareket ettikleri tabakanın renginde çıkmıştır. Harflerin ve çerçeve tezyinatının etrafı yirmi paralık, bir ve iki kuruşluk pullarda kırmızı olarak, beş kuruşluk ile takse pullarının bütün valörlerinde mavi olarak tecessüm ettirilmiştir.

Bazı parçalarda harfler kabartma çıkmıştır. Çünkü bunlar, bordürün yapıldığı zaman yumuşak bir satıh üzerinde bulunmuştur.

Eski türkçe sağdan sola doğru yazıldığından, sağ taraf tabaka kenarlarında kullanılmamış kısa boş bir mesafeden sonra kontrol bordürü başlar. Sol tarafında ise bordür ekseriyetle hemen kenarları kaplar.

İkinci ve üçüncü tirajlarda kontrol bordürü, yekdiğerine dikey (amudî) konmuş pulların kaideleri arasından fasıla ile geçer. Tek sıralarda normal vaziyette konmuş pullar altında muntazam bir hal gösterir ve çift sıralarda tetbeş olarak konmuş pullar altında, her iki pulda müşterek olduğundan ranversedir

Birinci tirajda, pulların vaziyeti tabiî halde olduğundan, kontrol bordürü bir pulun kaidesi ile altındakinin tepesi arasından yatay olarak geçer. Bunun için bu pullar yukarıdan veya aşağıdan bordürlü olarak bulunur.

İlk pullarımız: Ayakayağa

Ters bordürlü olanlar gayet nadir (Erör) lerdir.

Dar marjları dolayısile sürşarj pulun gövdesinden geçmiştir.

Yirmi para, bir ve iki kuruşlukların esas rengi olan kırmızı, açık, koyu, portakal rengi, tuğla rengi, mor ve kirli kırmızı gibi muhtelif farklar gösterir.

Beş kuruşlukta ve takse pullarının bütün valörlerinde bordür farksız olarak mavidir. Açık deniz mavisi, kirli mavi, yeşil ve çivit mavisi nadir olan varyetelerdir.

Tuğralı pulların tiraj farkları: Birinci tiraj 1862 veya 1863 tedir. Yalnız iki kıymete hasredilmiş, ince kâğıd üzerine bir miktar tabedilmiştir.

Bu tabakalarda pullar hissedilecek derecede birbirine yaklaştırılmış, boşluklar ekseriyetle hemen dar ve kontrol bordürü kâfi olarak bırakılmamıştır.

Tabakanın kenarlarından başka, çerçevenin ince hatları, pulun her tarafında bazı defa pula temas ederler. Bu pullar normal olarak yani başbaşa gelmiyecek surette olarak basılmıştır.

İkinci tiraj 1862 dedir. Dört muhtelif kıymette posta münakalâtı için ve aynı dört kıymette de posta parası eksik olan müraselâtta kullanılmak için takse pulu olarak ince kâğıd üzerine tabedilmiştir. Takse pullarının resmi, posta pullarınınkinden farklı değildir.

Bu pulların her kıymette olanlarının alt kısımları birbirine karşı gelecek surette konulmuşlardır. Tek sıralarda yani, birinci, üçüncü ilh.. sıralar aksi vaziyettedirler.

Çift sıralarda, yani ikinci, dördüncü ilh.. sıralarda olanlar da aksi vaziyettedirler. Bu itibarla yukarıdan aşağıya doğru başbaşa «Tetbeş» bir vaziyet teşkil etmişlerdir.

Çerçeve ince pulun her tarafındadır. Tabakanın kenarlarında bu çizgi yoktur. Yalnız yirmi paralığının bir tarafında dikey bir çizgi vardır.

Tuğralı pulların obliterasyonu (iptali): Siyah, mavi ve yeşil gibi mürekkeb kullanılmış muhtelif mühürler vardır:

a) Kafes ve ufak noktalardan müteşekkil yazısız mühür.

b) «Battal» yazısı etrafında noktalar sıralanmış mühür.

c) Şehrin ismi: Deraliye etrafında üç çerçeve.

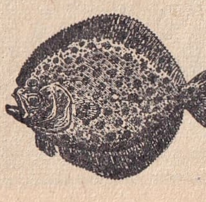
d) Küçük noktalarla çerçevelenmiş şehir ismi: Bosna, Edirne, Niş, Rusçuk, Serez, Zağrai-Atîk, Cumai-Atîk, Kızanlık v. s.

Bir defa battal olmuş pullara tesadüf edildiği gibi, muhtelif iki battal damgası taşıyanlara da tesadüf olunur.

(Nusret Palhan)

KALKAN BALIĞI — Lâtince teknik adı, dörtgen demek olan «rhombus» tur. Türkçe adını, biçiminin kalkana benzeyişi dolayısiyle almıştır.

Kalkan; yassı, oval veya dörtgen biçimli, eğik ağızlı, alt çenesi çıkık, gözlerinin ikisi de sol tarafta bulunan, pulsuz, sırtı yer yer düğme gibi nasırlı, en fazla altmış santimetre boyunda gri ve kahverengi karışığının kirli bir rengi olan, eti beyaz ve pek nefis bir balıktır.

Kalkan balığı

Kalkan Atlantik ve Akdeniz balığıdır. Kıyılarda, sığ sularda kum veya çamur üstünde yaşar. Gıdasını küçük kabuklu hayvanlar ve küçük balıklarla sağlar. Akdenizin her tarafında, Atlantik kıyılarında da tâ İskoçya şimallerine kadar bulunur.

Bizde Boğazın birçok koylarında, Marmaranın Anadolu yakası kıyılarında, İzmit ve Yalova dolaylarında, Çanakkalede, hattâ Karadeniz iskelelerinde bolca çıkar. Baharla yaz arası Marmara ve Boğazda tutulan kalkan ve yavruları pek lezzetlidir.

Kalkanın en fazla ağırlığı dört buçuk kilodur. Fakat bu veya buna yakın ağırlıktaki kalkanlar Atlantikte, Akdenizde ve kısmen de Çanakkalede bulunur. Boğaz ve Marmara kalkanları iki üç kiloyu nadir olarak geçerler. Esasen bunlar ötekilerden çok daha lezzetlidir.

Avrupalılar kalkanı umumiyetle haşlarlar ve muhtelif salçalarla yerler. Bizde ise kalkan yavrusunun ve kalkanın hemen hemen tek pişiriliş tarzı tavadır. Haşlamasını ve salçalısını yapanlar pek azdır. Esasen bu balığa haşlama veya tavadan başka bir pişiriş tarzı yakışmaz.

Kalkan alırken en beyazını, kalıncasını ve dokunulduğu zaman ele sert geleni, dişisinden ziyade erkeğini, düğmeleri yuvarlak ve fazlaca olanını seçmelidir. Dişi kalkanın eti daha gevşek ve daha yavandır. Düğmelerin yuvarlak ve fazla oluşu ise balığın semiz ve etinin çok lezzetli olduğuna delâlet eder.

(A. B.)

KANİJE MÜDAFAASI — (1 eylûl-18 kasım 1601) Küçük ve yılmaz bir kuvvetin, kendinden en az on beş defa büyük bir orduya karşı kazandığı «Kanije zaferi», yüz yıllardanberi batı sınır boylarının zevk ve gurur veren bir hâtırası olarak anılagelmiştir.

Kanije'nin eski bir gravürü

Kanije kalesi, Macaristan'da Balaton gölünün batı güneyinde, Drava nehrine akan bir suyun üzerindeki düz bir adada kurulmuştu. Arazi ormanlık dağlarla kaplı ve nehrin kıyıları da bir ok atımı mesafeye kadar sazlık ve bataklıktı. Bu bakımdan, zamanın harb usûllerine göre metris kazmak ve lâğım atmak imkânı olmadığı gibi, atılan gülleler de bataklığa gömüldüğünden Kanije zaptı ve muhasarası güç bir kale olarak şöhret bulmuştu.

1593 te açılan uzun Nemçe [Seferinin sekizinci yılında (ağustos 1600) Tiryaki Hasan Paşanın tavsiyesi üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, bataklık üzerinde hergün yenilenen çubuk ve tahtadan yollar yapmak suretiyle Kanije'yi kuşatmış, kırk dört günlük şiddetli bir muhasaradan sonra zapta muvaffak olmuştu.

Kalenin yıkılan kısımlarını tamir ettirerek içine yirmi çorbacı ile üç bin er yerleştiren İbrahim Paşa, Tiryaki Hasan Paşayı da Kanije Beylerbeyi tayin etmişti.

Ertesi yıl, İbrahim Paşanın ölümü üzerine, Arşidük Ferdinand takriben altmış bin kişilik bir ordu ile (Naima'ya göre seksen bin, Hammer'e göre otuz bin) Kanije'yi kuşattı. Bu sırada Zemlin'de bulunan Osmanlı ordusuna henüz katılmış olan yeni Sadrazam Yemişci Hasan Paşa, bir diğer Avusturya ordusu ile tehdid edilen «Ştulvaysenburg - Üstuni Belgrad» kalesini kurtarmak için Budin'e doğru yola çıkmış bulunuyordu. Ömrünün birçok yıllarını uzak sınır boylarında geçirmiş, seksen beş yaşında bir kahraman olan Tiryaki Hasan Paşa (1516 - 1608) [kış

Tiryaki Hasan Paşa
Bir Avrupa gravürüne göre

üstü Serdarın kolay kolay kendisine yardım edemiyeceğini kavradığından, hayatının son günlerine tesadüf eden bu çetin imtihanı namus ve şerefle başarmak için yapılması mümkün olan her şeyi düşünmüş ve uzun bir müdafaa savaşı için gereken bütün tedbirleri almıştı.

Bu tarihte kalede üç bin asker ve yüz kadar top vardı. Hasan Paşanın düşmana top atılmaması hakkındaki emri evvelâ bütün müdafileri hayrete düşürmüştü. Bu çetin uğraşta ilk iş olarak askeri tamamen kendine bağlamak istiyen Hasan Paşa, kısa bir nutuk söylemiş ve: «Kibir ne kadar fena birşeyse, Cenabı Hakkın nimetine teşekkür de o kadar güzel bir harekettir. Bu bakımdan, kibir diye değil, fakat teşekküren söylerim ki siz benim düşüncelerimi keşfedemezsiniz. Anlıyacak kudrette olsanız dahi, yasak edileni araştırmak müslüman gazilere yaraşmaz. İşte, zahire geldiği halde gene top atılmıyacaktır. Eğer bana itimadınız yoksa, içinizden birini başbuğ yapın. Uğrunda yirmi yara aldığım Muhammed dini üzerine yemin ederim ki ben onun maiyetinde bir er gibi dövüşmeyi bin kere bu mesnede tercih ederim.» demişti. Bu dokunaklı sözler erlere tesir etmiş, onun emri altında canla, başla çalışmıya and içmişlerdi.

Hasan Paşanın maksadı, düşmanı kalede top bulunmadığına inandırmaktı. Nitekim Kanije'ye gelen Avusturya İmparatoru böyle müdafaasız bir kaleye hücum edilmediği için kızmış ve ertesi günü derhal hücuma geçilmesini emretmişti.

Düşmanın tereddüd içinde kaldığını sezen Hasan Paşa, daha evvel harekete hazırlanmış bulunuyordu. Topçubaşıyı çağırarak; «Ben askerle birlikte bir hurue hareketi yapacağım. Benden işaret almadıkça sakın top atmayınız. Seksen yedi yaşındayım. Vücudüm zayıftır. Kimse görmeden şuradan bir halat bulup vücudümü saralım. Gövdem sarılmadıkça at üzerinde duramıyorum.» demişti.

Topçubaşı, Kale Dizdarı ile birlikte, Sultan Süleyman zamanında yapılmış on sekiz çapında ve Cihangir adındaki bir topun kırılmış tekerleğindeki ipi çözerek Hasan Pa-

şayı bir güzel atına sardı. Kaledeki askerin kumandasını en sadık adamlarından Karapençe'ye bırakan ihtiyar kahraman, derhal maiyetiyle birlikte kaleden çıkarak düşmana saldırmış, o zaman ilk defa olarak Kanije topları gürlemiye başlamıştı. Bu umulmadık hücum düşmanı son derece şaşırtmış ve ağır telefat vererek çekilmiye mecbur bırakmıştı.

Ordusunu takviye eden Ferdinand bu bozguna, bir müddet sonra kaleyi şiddetle topa tutmak suretiyle cevab verdi. Atılan ilk gülleler Hasan Paşanın konağı ile Yeniçeri Ağasının odasına düşmüş, fakat kimseye birşey olmamıştı. Daima sakin görünen Paşa, maiyeti erkânını toplıyarak; «Arkadaşlar! Gerçi barutumuz var. Suya ve zahireye de ihtiyacımız yok. Yalnız, vaziyeti Serdara bildirmek lâzımgeliyor.» dedi.

Karapençe, iki arkadaşiyle Belgrad'a giderek Serdara vaziyeti bildirmiye ve ondan bir mektub alarak dönmiye muvaffak oldu. Serdarın mektubu müdafilerin cesaretini bir kat daha artırmıştı. Düşman hergün en az bin gülle atıyor, müdafiler açılan gedikleri bazan esvablariyle gizliyor, Hasan Paşa biran bile aralarından ayrılmıyordu.

Türk askerinin her fırsatta pervasızca kale dışına çıkıp savaşması Avusturya kumandanlarını o kadar kızdırıyordu ki onları hareketten alıkoymak için nehir üzerinde kurdukları köprüyü kale duvarına bağladılar. Paşanın bundan müteessir olduğunu gören Karapençe, «Düşmanın demirinden korkmadık, tahtasından mı korkacağız? Ben şimdi gider köprüyü yakar gelirim.» dedi. Birkaç saat sonra köprü yerinde yoktu.

Bir gece düşmanın şenlik yaptığını gören Hasan Paşa, bir miktar asker gönderip bir iki esir yakalattı. Esirler, Üstuni Belgrad Kalesi düştüğü için şenlik yapıldığını söylediler. Ferdinand, bu savaşta maktul düşen Budin Valisi Mehmed Paşa ile Mehmed Kethüdanın başlarını Kanije kalesi önüne dikdirterek, elçiler vasıtasiyle; «İşte Serdarınız da mağlûb oldu. Boş yere kan dökmeyin. Hasan Paşa inadcı ve ehli keyif bir adamdır, hepinizi telef edecek. Siz ona bakmayın! Teslim olun!» diye müdafileri kandırmıya çalıştı. Bu haberden müteessir olan askerler izahat almak üzere kumandanın yanına çıktılar. Hasan Paşa derhal metanetini toplıyarak onları teskine çalıştı. Siperlere koşarak kesik başlara baktı. Eski dostunun başını görünce gözleri yaşardı. Fakat belli etmiyerek: «Düşman yalan söylüyor. Bu Mehmed Paşanın başı değildir. Bu başları gülle ile uçuracak bir kahraman yok mu?» diye haykırdı.

Peç'li Behram Çelebinin attığı bir gülle bir anda hedefini bulmuş ve iki başı birden uçurmuştu.

Koca Tiryaki bu esnada yanında bulunan «Kanije» risalesi sahibinin kulağına; «M e h m e d P a ş a b i r m ü c a h i d z a t i d i. K a l e y i k u r t a r m a k i ç i n b a ş ı n a g ö s t e r d i ğ i m s a y g ı s ı z l ı ğ ı h e r h a l d e a f f e d e r.» demişti.

İmparatorun emriyle yapılan en büyük hücum da bazı mahallerde kalenin toprakla beraber olacak derecede yıkılmasına rağmen müdafilerin sarsılmaz mukavemeti karşısında düşmanın yedi sekiz bin telefat verip çekilmesiyle neticelenmişti. Hasan Paşa, yalnız bu kanlı savaşlarla değil, fakat yaratıcı zekâsı sayesinde bulduğu gayet mahirane hilelerle de düşmanı şaşırtarak hatadan hataya yuvarlıyor ve bu yolda en çok Karapençe ile Ömer Ağadan yardım görüyordu. Kurnaz kumandan, yakalanan esirleri idam edilmek emriyle Kara Ömere teslim eder; hâlâ eski dinine bağlı bir mühtedi rolü oynıyan Ömer, onları yanlış malûmat vererek serbest bırakırdı. Yakalanan esirler arasında hiç Macar bulunmadığına dikkat eden Hasan Paşa, Türklere karşı besledikleri temayülden dolayı Macar askerlerine itimad edilmediğini duyunca gene Kara Ömer vasıtasiyle esirlere Macarların her gece Kanije'ye sığındıklarını haber vermiş, bu suretle bu millete mensub askerlerin geriye atılmasını temin etmişti.

İki ayı geçen bu muvaffakıyetsiz kuşatma Avusturya ordusunu fena halde sarsmış, askerin mâneviyatı pek bozulmuştu. Bir taraftan kışın bastırması, diğer taraftan Serdarın ordu ile Kanije'yi kurtarmak üzere Siget'e hareket ettiğinin duyulması üzerine Arşidük Ferdinand birden muhasarayı kaldırarak ricat emrini vermiş; bütün ağırlıkların terkolunmasiyle pek karışık bir surette başlıyan çekilme Avusturya ordusu için hakikî bir felâket olmuştu.

Bu perişanlığı gören Hasan Paşa, Ömer Ağayı çağırarak üçyüz kadar fedaî ile düşmana çıkmasını emretti. Bu esnada nehir donmuş olduğundan fedaîler buz üzerinden geçtiler. Kaleden atılan toplar düşmanı büsbütün dehşete düşürmüştü. Metrislerini bırakarak Sigetvara doğru çekildiler. Kalede yalnız altı yüz kişi bırakan Hasan Paşa amansız bir takibden sonra düşman ordugâhına dalarak Arşidük Ferdinand'ın çadırına girdi. Çadırın kapısında Allaha hamdettikten sonra, A r ş i d ü k' ü n t a h t ı n ı k ı l ı c i l e i k i y e b ö l e r e k ü z e r i n e o t u r d u. Sadık arkadaşlarına da taht etrafındaki on iki sandalyeye oturmalarını emretti. Onlara, gösterdikleri fedakârlıktan dolayı teşekkür eyledikten sonra, ordugâhtaki bütün eşyanın asker tarafından yağmalanmasına müsaade etti.

Kazanılan büyük zafer kısa bir zamanda uzak sınır boylarından bütün memlekete yayılıyor, Padişah Üçüncü Mehmed, büyük kahraman Hasan Paşaya gönderdiği bir fermanda; «Sen ki Kanije Beylerbeyi ihtiyar kulum ve müdebbir vezirim Hasan Paşasın! Gösterdiğin büyük gayret sayesinde namın iyi şöhret sahiblerinin defterine yazılmıştır. Berhudar olasın. Sana vezaret verdim. Seninle mahsur olan kullarım ki mânen oğullarımdır, yüzleri ak ola!..» diyordu.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Peçevi; cild II. Naima; cild I. Faizi; Kanije. Hammer; cild 7-8. Ahmed Refik; Meşhur Osmanlı Kumandanları. *(Adnan Giz)*

LÂLE — Zambakgiller familyasından soğanlı daha ziyade bir ilkbahar çiçeğidir. Lâlenin lâtince teknik adı «tulipa» dır. Bu bitkinin boyu eninden fazla, oval ve ucu sivri yaprakları vardır; yirmi beş santimetre ile altmış santimetre arasında değişen bir sapın ucunda alt kısmı hafifço tırnaklı tek, büyük ve dekoratif bir çiçek verir.

Menşei Batı Asya, Kuzey ve Güney Afrika gibi sıcak bölgeler olan lâlenin ilk yetiştirilen rengi kırmızı olduğu için bu çiçek adını farsça kırmızı demek olan «lâl» den almıştır. Esasen lâle, Türkiyeye İrandan geçmiştir.

Fransızcası olan «tulipe», ingilizcesi olan «tulip», almancası olan «tulpe», italyancası olan «tulipano» nun ise; çiçek şeklinin bir sarığı andırışı dolayısiyle «tülbend» kelimesinden alındığını söyliyenler de vardır.

Türkiyeye İrandan geldiğini yukarıda kaydettiğimiz lâle, Osmanlı tarihinde «Lâle Devri» denilen meşhur sefahat devrine vesile olmuştur.

Lâle
a) Yabani lâle. b) Çiçeğin maktaı. c) Kendi

Lâle Devrinde İstanbulda, bu çiçeğin, herbiri ayrı ayrı adlar taşıyan binden fazla çeşidi yetiştirilmiş ve üretilmiştir. Hattâ dünyanın hayranlığını çeken siyah lâle ilk defa İstanbulda yetiştirilmiştir.

Lâlei ateşîn, ateşrenk, berrî, dilâra, dilcu, dilfüruz, dilgüzar, dilkeş, dilnişin, dilnüvaz, dilpesend, dilpezir, dilrüba, dilsuhte, dilsuz, dilşikâr, gûhî, gülruh, Hataî hodru, şakayık, ruh-u yâr gibi isimler Lâle Devrinde çeşidli lâlelere verilen şairane ve âşıkane binbir addan ancak birkaçıdır.

Lâle, 1554 yılında İstanbuldan Viyanaya götürülmüş ve oradan yavaş yavaş Avrupanın her tarafına yayılmıştır. Avrupanın her tarafında daha fazla «Çiçekçi lâlesi» denilen tipik cinsi yetiştirilmektedir. Fakat Holanda Onyedinci Yüzyıldan başlıyarak tıpkı Türkiye'de olduğu gibi binden fazla çeşidde lâle yetiştirmiş ve lâleciliğe büyük önem vererek bu çiçeği sümbülle beraber geniş ölçüde bir ticaret metaı haline getirmiştir. Holandanın bilhassa Haarlem şehri etrafı renk renk, çeşid çeşid lâleler yetiştirilen geniş tarlalarla doludur. Bu harbde Holanda istilâsı ve savaşlarının Holanda lâlecilik ve sümbülcülüğüne büyük zararlar vermiş olması muhtemeldir.

Lâleye son zamanlarda Birleşik Amerikada da önem verilmiş ve Vaşington devleti fidancıları çiçek pazarları için lâle yetiştirmek hususunda büyük başarılar kaydetmiştir.

Sevgililer şifresinde lâle, rengi ne olursa olsun, aşk ilânı mânasını taşır.

Sümbül tipi soğanlı bir bitki olan lâlenin ev ve apartımanlarda yetiştirilmesi usulü için «sümbül» bendine bakınız. *(A. B.)*

LÂLE DEVRİ — Onsekizinci Milâdî Asrın yarı evvelinde on iki sene birkaç ay sürmüş olan devire, Osmanlı tarihleri «Lâle Devri» adını vermişlerdir.

Ömrü çok kısa ve zevki çok derin sürmüş olan bu devrin sembolü «lâle» çiçeğidir.

Bütün Avrupa'ya Viyana yoliyle İstanbul'dan yayılmış olduğu halde, Holanda'da, bilhassa Haarlem şehrinde yetiştirilen rengârenk lâlelerin soğanları, Lâle Devrinde tekrar getirtilerek İstanbul çiçek pazarlarında hararetli alış verişlere mevzu olmuş, bir ara kara borsaya düşerek 500 altına bile satılmıştı. Sonra devlet lâleye de, diğer çiçeklere de nark koyarak fiyatların alabildiğine artmasını önlemişti. Renk renk lâleler, o devrin bütün saray, konak ve yalı bahçelerinin en güzel çiçeği idi.

Bu zevk, neşe, israf ve sefahat devrini açan Nevşehirli Damad İbrahim Paşadır. Genc yaşta saraya intisab ederek genç şehzade Ahmed'in hizmetine giren İbrahim, Özengi Ağalığından Müşavirliğe, Kâhyalığa kadar yükselmiş, Ahmed'in saltanatı zamanında Kubbealtı Vezirliğinden Damad Şehid

(Silâhdar) Ali Paşanın yerine Sadrazam olmuştu.

Üçüncü Ahmed'in bu tarihte yirmi bir çocuğu vardı. Bunların içinde, Padişahın emektarı Silâhdar Ali Paşaya beş yaşında zevce olarak verilmiş ve Paşanın Petrovaradin'de şehadeti üzerine dokuz yaşında dul kalmış olan Fatma Sultan pek güzeldi. Bu nazlı ve güzel Sultan on dört yaşında İbrahim Paşaya nikâhlanmıştı. Bu tarihte elli yaşını aşan Nevşehirli için Pasarofçanın imzalandığı 1718 senesi hakikî bir sulh ve neşe senesi olmuştu. O sırada Avrupa'da elçilikle bulunmuş olan Yirmisekiz Mehmed Efendi ve oğlu Said Efendilerin teşviki ile Garbın yüksek sosyetesini taklide düşen Sadrazam, Garbın yeniliklerinden bazılarını almıya samimî olarak taraftardı. Fakat müthiş bir taassubla karşı karşıya olduğunu gözönünde tutarak işe evvelâ bir zevk ve sefahat manzarası verildi.

Beşiktaş'ın ilerisinde muhteşem bir saray (Çırağan Sarayı), sonra da Kâğıdhane'de üç yüze yakın zarif köşk yapıldı. Bu köşklerden her birini devrin ileri gelen ricali satın alarak orayı bir sayfiye ve eğlence yeri haline soktular.

İlkbahar yağmurlariyle gözleri yaşlanan İstanbul, göklerindeki bulutlardan sıyrılıp masmavi bir kubbe altında, yeşil denizinin ve çiçekli bahçelerinin göz alan renklerine boyandığı zaman, Kâğıdhane'ye göç başlardı. Yazlık için buraya giden yüksek sınıf, mehtablı gecelerde bu korularda içki sofraları kurdurur, güzel ve kıvrak çingene kızlarına oyun oynatır, bel büktürür, kalça kırdırırdı.

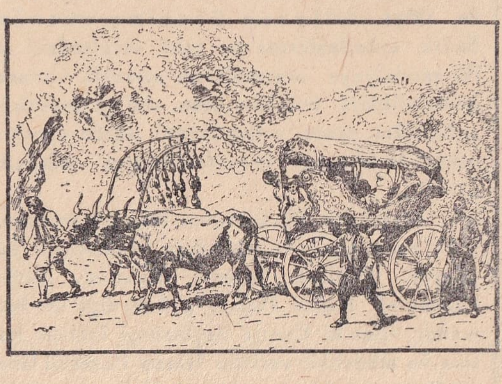
Kayıklarla bu âlemi hiç olmazsa bir gece yaşamağa gelen halk, sandalların içinde kurulmuş çilingir sofralarındaki içki ve mezelerle eğlencelere ortak olur, Kâğıdhane deresinin kaybolduğu koruların altından yanık bir gazel sesi herkesi susturur ve düşündürürdü. Her şey akşamdan hazırlanırdı. Güneş Süleymaniye camisinin arkasında ufka doğru süzülürken Halic'in üzerinden bir bulut gibi geçip giden sandallarda rengârenk feracelerin gözleri çeken zenginliğine bürünmüş güzel kadınlar görülürdü. Yüzlerini örten beyaz tül yaşmakların altında hançer kaşlar ve ceylân avlıyan gözler, bakanları deli edecek kadar güzeldi. Devrin, kadın kıyafetinde, yaşmak ve ferace moda idi. Biraz sonra Sadrazamın muhteşem sandalı on çiftenin çektiği bir kudretle uçup geçerdi. Sırmalı, cepkenli, güzel ve seçkin delikanlıların başlarındaki kerrake denilen sarıkların sarmaladığı külâhlarının bir tarafından sıçrayıp dökülen saçları, feracelerine ve yaşmaklarına güvenen nice dilberleri çileden çıkartır, bu kürekçi güzellerini seyretmiye doyamazlardı.

Sadrazam, sandalın arkasındaki atlas sedirlerin üstünde muhteşem kürküne bürünmüş, başındaki heybetli ve sırmalı kavuğu ile herkes tarafından tanılırdı. Çember siyah sakalı, hâkim kemerli burnu, zekâ saçan gözleriyle o tam bir çapkındı. Kâğıdhane'de güzel kadınlara altın dolu keseleri tam bir sanatkâr maharetiyle fırlatır atardı. Bu keseler güzellerin beyaz göğüslerinin üstünden

Kâğıdhane'de Lâle Devri ananeleri
Yüz sene evvelki bir Avrupa gravüründen

kayar, feracelerin içine girer, belki de memelerinin arasına inerdi. Sadrazamın bu çapkınlığı dillere düşmüş, ayak takımının dedikodularını çoğaltmıştı. En sonra gelen Padişah, on beş metre uzunluğundaki muhteşem sandalının arkasında zarif köşkte otururdu. Otuz çiftenin bir motör hızıyle sürüp getirdiği bu sandal geçerken kürekler kalkar, herkes onu

Kâğıdhane'de araba sefası
De Amicis'in eserinden

selâmlardı. Sonra musiki başlar, saz ve ses uzaklarda akisler yaparak akşamın karanlığında dağılır giderdi. Bahçelerde lâlelerin üstüne aydınlık yapan kandillerin altından, üstlerine mum dikilmiş kaplumbağalar geçid resmi yapardı.

Lâle Devrinin kış sohbetleri de enfesti. O zaman vüzera ve vükelâ, konaklarına çekilir, birbirlerine gayet ağır ziyafetler verirlerdi. Kadınlar haremde, erkekler selâmlıkta toplanır, yer, içer ve eğlenirlerdi. Yemekten sonra bilhassa kadınlar tarafında karagöz oynatılır, erkekler kısmında da hoşsohbet meddahlar, devrin tanınmış kimselerinin taklidlerini yaparlardı. Geceye doğru her iki tarafta helvalar pişmiye başlardı. Bazan keten helva, bazan da çok güç ve masraflı olan un helvası pişirilir, sıcak sıcak misafirlere sunulurdu. Zaten yemekten karınları şişmiş bu insanlar için bu helva, su içmiye ve uyku kaçırmıya birebir gelirdi. Gecenin geç vaktinde misafirlerin evleri uzak olanlarına konak odalarında ayrı ayrı yataklar yapılır, diğerleri de fenerleri elde efendilerini bekliyen uşakların delâletiyle yollarına koyulurdu.

İşte tam on iki sene (1718 - 1730) İstanbul'un yüksek tabakası bu âlemi yaşamıştı. Fakat bu neşe ve zevk âlemi böyle devam ederken İmparatorluğun doğusunda birtakım hâdiseler beklenilmiyen gelişmeler göstermişti. Safavi hükümdarlarından Şiî Hüseyin, Sünnilere fazla zulmediyordu. Efganlı bir kabile reisi olan ve Sünnî bulunan Mahmud, Kandehar'da isyan ederek İran'ı zapt ve Hüseyin'i esir ve idam eylemişti.

İran'daki kargaşalığı her zaman fırsat bilen valilerimiz de kolayca elde ettikleri müsaade ile hududu geçerek bazı kasabaları zaptetmişlerdi. Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb küçük olduğu için onun namına hareket eden kabile reislerinden Nadir Şah, Mahmud'un oğlu Eşref'i mağlûb ederek İran'ı kurtarmış, sonra da Kafkasya'ya ve İmparatorluğun doğu topraklarına taarruz ederek önüne gelen kasabayı yakıp yıkmıya, Sünnileri de kesip asmıya koyulmuştu. Şiî zaferleri, İstanbul'un Sünnî müslüman muhitinde pek fena akisler bırakıyordu.

Bütün bu felâketleri büyüklerin zevk ve safasına, israf ve sefahatine sebeb gösteren halk, Sadrazamın kadınlara karşı münasebetsiz hareketlerini de sayıp dökerek gökten taş yağmadığına şükrediyorlardı. Bazı kimseler de Sadrazamın Avrupa'yı taklide veltendiğini, Yalova'da kâğıd, Kütahya'da çini, Hereke'de kumaş tezgâhları açtırarak bazı yenilikler yapmasını, hıristiyanlığı örnek saymasını hoş görmüyordu. Bu sırada Avusturya harblerinde esir düştükten sonra ihtida ederek müslüman olan İbrahim Müteferrika'nın Sultanselim'de bir matbaa açtığı ve Şeyhülislâmdan dinî olmıyan bazı kitabların basılmasına fetva çıktığı haberi de mutaassıb bir kalabalığı fena halde hiddetlendirmişti. Sadrazam fazla olarak yeniçeri teşkilâtını da ıslah edeceğini bazı kimselere söylemişti. Demek ocağın dağılması yakındı. Velhasıl fakirler, yeniçeriler, yazı ile hayatlarını kazananlar, mutaassıb halk ve yüksek tabakaya dahil olamamış düşmanlar, için için kaynıyor, fırsat gözlüyordu. Ne Üçüncü Ahmed, ne Sadrazam İbrahim Paşa, ne bu devri terennüm etmiş ve hiçbir eğlenceden mahrum kalmamış olan Şair Nedim, ne de yüksek tabakaya mensub olanlar, halkın bu içten gelen gayız ve kinini bir türlü anlıyamamışlardı. 1730 senesi gelip çatmıştı. Üsküdar tarafında bir ordugâh kurduran Sadrazam, sefere gidip gitmemekte mütereddid, boş vakit geçiriyor-

Kâğıdhane'de sandal sefası
De Amicis'in eserinden

du. Diğer taraftan yeni konan ticaret vergisi bilhassa ömürlerini askerlikten ziyade, çarşıda pazarda ticaretle geçiren yeniçeriyi pek ziyade kızdırmıştı.

Sadrazam, oğlunu, yeğenlerini Padişahın diğer kızlarına damad yaptırmış, kendi damadlarını da kaptanderyalığa, vezirlik-

lere getirmişti. Bu inhisarcı aile saltanatına diş biliyenler pek çoktu.

Bir akşam Beyazıd hamamının dellâkları, Patrona Halil ile Muslu Beşe adında iki zorba, halkın toplandığı Beyazıd kahvelerinin önüne onyedi kişi ile gelerek nâra atmışlardı. İçlerinde sarıklılar da bulunan bu kalabalık:

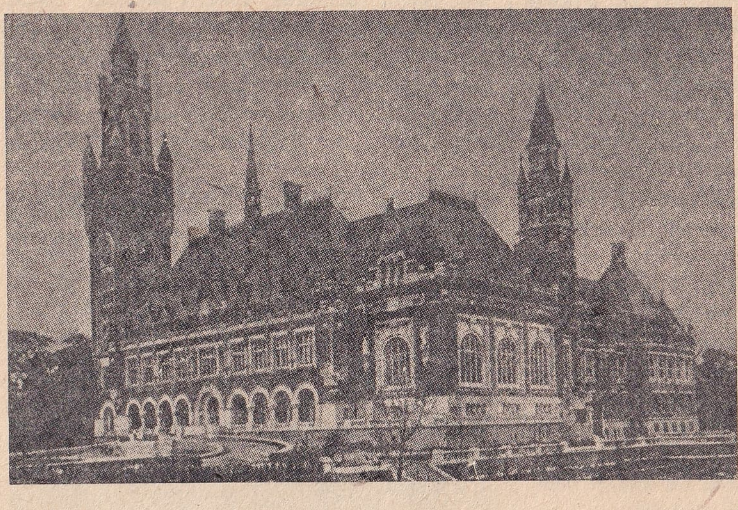
— Şeriat isteriz, şeriat üzerine sözümüz var, yeniçeri kazanları çıktı, arkamızdan gelin. Şiî İranlılar, Sünnî müslümanları kılıçtan geçiriyor. Nedir bu Saray adamlarının, devletlû efendilerin rezaleti, ne din kaldı, ne namus kaldı müslümanlar...

Diye haykırmışlardı. Her tarafta dükkânlar süratle kapanıyor, Kapalıçarşı'da hâdise ağızdan ağıza yıldırım süratiyle yayılıyordu. Diğer taraftan âsiler, vüzera konaklarını yağma ediyor; çarşıyı, silâh dükkânlarını soyuyor, Beyazıd'dan kalkan alay, Atmeydanı'na (Sultanahmed) yaklaşırken sokaklar insan almıyordu. On üç kişinin başını yüksek sesle istiyorlardı. Bunların başında Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa vardı. Üçüncü Ahmed bu gürültüyü dağıtmak için Sadrazam ve damadı İbrahim'i boğdurarak ölüsünü, sarayın Ayasofya arkasındaki kapısının üstünden halka atmıştı. Sadrazamın yeğenleri, damadları da birer birer ölü, diri âsilere teslim edilmiş, hepsi de paramparça olmuştu. Bir grup da Beşiktaşta meşhur zamane şairi Nedim'in evini sarmış, zavallı divan şairini korkudan kaçtığı ve atladığı dam üstünden yere düşürmüştü. O da sokakta ölmüştü. Padişah bu tazyik karşısında hüngür hüngür ağlıyarak ertesi gece saltanatı Birinci Mahmud'a bırakıyor, yirmi yedi senelik saltanat içinde kahkaha ve eğlence ile geçen on üç senelik bir rüyadan uyanıyor, bütün etrafındakilerin feci âkıbetine acı göz yaşlariyle şahid oluyordu.

Osmanlı tarihçileri Patrona Halil isyanını, padişah değiştirmek istiyen zorbaların ayaklanmasının ve bu vesile ile de Lâle Devrinin kapanmasının sebebi saymaktadırlar. Hakikatte ise bu; bir halk isyanı, yüksek tabakanın aşırı israf ve sefahat hayatından ıstırab duyanların ayaklanması, daha kısa olarak, İstanbul'un ilk defa şahid olduğu bir demokrasi hareketiydi.

(Samih Nafiz Tansu)

LAHEY DAİMÎ ADALET DİVANI — (Türkçede Lahi diye meşhurdur) Lahi Sulh Konferanslarında (1899 ve 1907) harbin önüne geçmek üzere bir takım tedbirler düşünülmüştü. Bu arada, devletler arasında çıkacak bazı ihtilâfların sulh yoliyle halli ve bilhassa tahkim (ihtilâfların hakeme müracaat yoliyle halli)in ve Milletlerarası Adalet Divanını kurmanın çareleri aranıldı. Devletlerin egemenliği hakkındaki müfrid telâkkiler bir engel olarak konferansın karşısına çıktı. Murahhaslar, tahkimi teşkilâtlandırmadan evvel, bunun mecburî mi, yoksa ihtiyarî mi olacağı meselesini uzun uzun incelediler. İhtiyarî tahkim, tâ eski çağlardanberi bilinen bir usul olup harbin önünü almaktaki faydası belli olmakla beraber büsbütün ihtiyacı tesviye edemediğinden mecburî tahkim yolunu tutmak lüzumu göze çarpmakta idi. Mecburî tahkimden maksad ihtilâf çıkmadan önce devletlerin andlaşmalar yaparak bu ihtilâfların halli için hakeme müracaat etmeyi kendi dileklerinden kabul etmeleri ve bunun neticesi olarak ihtilâf çıkması halinde hakeme müracaate mecbur olmalarıdır. İşte bu konu üzerinde yapılan tartışmalar sonunda ancak bir prensip, o da ikinci konferansta, ortaya çıkabilmiş, fakat bu prensip Daimî Adalet Divanının sonradan kurulmasında büyük bir âmil olmuştur.

Lahi'de Milletlerarası Adalet Divanı binası

1899 ve 1907 Barış Konferansları, milletlerarası bir mahkeme demek olan Daimî Adalet Divanını kuramamışsa da, «Daimî Hakem Mahkemesi» adiyle bir müessese vücude getirmekten de geri kalmamıştır.

Milletlerarası Daimî Hakem Mahkemesinin, ne mahkemeliği, ne de daimiliği vardır. Bundan maksad, her memleketin kendi seçeceği dörder üyenin adlarını ihtiva eden bir listeden ibarettir ki ihtilâf çıktığı zamanlar içlerinden hakem seçmiye yarar. İki devlet arasında bir ihtilâf çıktığı vakit, bunlar bu listeden diledikleri iki kimseyi hakem olarak ihtiyar ederler, bu hakemler de, bir başkasını intihab ederler.

Bu müessese bir takım ihtilâfların hallinde değerli hizmetler görmüştür: Kazablanka firarileri hâdisesinde olduğu gibi.

1914 Cihan Harbinin patlamasiyle üçüncü Barış Konferansının toplanması tasarısı suya düştü. Tahkim ve Milletlerarası Adalet Divanı düşüncesi de daha ileri gidemedi. Nihayet Milletler Cemiyeti paktiyle ümidler gene canlandı.

Daimî Adalet Divanı: Milletler Cemiyeti misakı, bu divanı kurmayı Milletler Cemiyeti Konseyine bırakmıştı.

Konsey, hukukçulardan mürekkeb bir komisyona bir lâyiha hazırlattı. Bu lâyiha konseyin 1920 toplantısında kabul edilerek Asambleye sevkolundu. Asamble 13 aralık 1920 celsesinde ittifakla bunu tasvib etti.

Daimî Adalet Divanı, önceden on bir aslî âza ile dört talî âzadan mürekkeb olarak teşkil edildi. 1929 eylûlünde bunun statüsü tâdil edilerek aslî âzanın sayısı on beşe çıkarıldı. Bu âza, hem konsey, hem de asamble tarafından birbirinden müstakil surette seçilmek lâzımdır. Demek ki âza olarak seçilebilmek için hem Konseyin, hem de Asamblenin mutlak ekseriyetini elde etmek icabeder. Lahi Daimî Sulh Mahkemesinin her devlete aid âzası (ki buna millî grup denir) tarafından gösterilecek namzedlerden teşekkül eden bir listede yazılı her zat seçilmeğe elverişlidir. Bunlar, dokuz sene için seçilirler. Tekrar intihabları caizdir.

Divan, üç sene için reis ve reis vekilini seçer. Keza grefiyeyi (kâtibini) de seçer.

Divanın merkezi Lahi'dir. Daimî surette içtima eder, tatil müddeti müstesna.

Daimî Adalet Divanının teşkili, büyük bir terakkinin husulüne sebeb olmuştur; evvelce iki devlet aralarında çıkan bir ihtilâftan dolayı, hususî bir muahede ve Lahi mukaveleleri mucibince hakeme müracaata karar verdikleri takdirde ayrıca bir tahkimname denilen mukaveleyi tanzim ederek hakemlerini seçmeğe mecbur edilirdi. Halbuki Daimî Adalet Divaniyle böyle bir külfete ve vakit zıyaına mahal kalmamıştır.

Divanın salâhiyeti: Statünün 36 ncı maddesi mucibince Divan, tarafların kendisine tevdi edecekleri bütün meselelere mer'î muahede ve mukavelelerde yazılı ihtilâfları rüyet ve halle salâhiyetlidir. Bu metne göre devletler, önceden akdedilmiş bir muahede ile bağlı bulunmadıkça Divana müracaatte serbesttirler. Bununla beraber Divana müracaati mecburî kılan bir hüküm vardır. Şöyle ki bazı hukukî mahiyetteki ihtilâflar için Divana müracaati mecburî kılan ihtiyarî şartı hemen veya sonradan kabul eden devletler maddede gösterilen meseleleri aralarında dostça halledemedikleri takdirde doğrudan doğruya Divana arzederek ondan bunların hallini istiyebilirler. Meselenin Divana arzı alelâde dâva ve mürafaa kabilinden olur.

Hukukî mahiyetteki bu meseleler şunlardır (Misakın 13 üncü maddesinin ikinci fıkrasında yazılı olan meselelerin aynıdır):

1 — Bir muahedenin tefsiri, 2 — Devletler hukukuna aid herhangi bir nokta, 3 — Tahakkuku halinde milletlerarası bir taahhüdü ihlâl demek olacak olan herhangi bir vakıanın sıhhati. 4 — Milletlerarası bir taahhüdün nakzından dolayı lâzım gelen tamirin mahiyeti ve derecesi.

İşte bu sebeblerden biri dolayısiyle bu devletlerden biri ötekini mahkemeye celbeder gibi doğrudan doğruya Divana celbedebilir. Öteki de bu davete icabet etmeği kendi menfaati icabından bilir.

Daimî Adalet Divanı kararlarında muahedeleri, milletlerarası örf ve âdeti, medenî milletler tarafından kabul edilmiş hukukun umumî prensiplerini esas ittihaz eder ve hukuk kaidelerinin tesbiti için yardımcı vasıta olarak doktrinden ve mahkeme kararlarından istifade eder. Daimî Adalet Divanı statüsünün 38 inci maddesi, bunları saydıktan sonra taraflar ittifak ettikleri takdirde Divanın ex aequo et bono yani nısfet dairesinde hüküm verebileceğini tasrih etmektedir.

Divanın ingilizce ve fransızca olmak üzere iki resmî dili vardır. Celseler alenidir, ancak tarafların ittifakiyle ve sarih bir talebi üzerine Divan celselerin gizli olmasına karar verebilir. Ekseriyetle verilen kararlarda muhalif âzanın da reyi mucib sebebleriyle beyan olunur.

Kararlar kat'idir, ancak yeni bir hâdise zuhuru halinde on sene zarfında iadei muhakeme caizdir.

Divanın başlıca kararları: Vimbledon vapuru meselesine dair Almanya'yı haksız çıkaran karar

(1923) - Mavrominatis işine dair karar (İngiltere ile olan ihtilâfı halletmiştir) - . Yukarı Silezya'da Almanya ile Polonya arasında zuhur eden ihtilâfı halleden karar (Polonya'yı haksız çıkarmıştır). Lotüs - Bozkurt hâdisesi dolayısiyle Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında zuhur eden ihtilâfı halleden karar (Türkiye mahkemelerinin salâhiyetini teslim etmek suretiyle Türk tezini kabul etmiştir).

Adalet Divanı istişarî reylerde bulunmuştur. Milletler Cemiyeti Asamblesi veya Konseyi bir karar verirken Devletler Hukukunun tereddüdlü bir noktasına tesadüf ederse Daimî Adalet Divanının bu hususta mütalâasını sorar, bu rey istişarî olduğu için Asambleyi veya Konseyi bağlamazsa da kendileri sordukları için verilen mütalâayı ihmal etmelerine de imkân olamaz. Konseyin talebi üzerine Adalet Divanı Musul meselesinde izhar ettiği rey ile İngiliz tezini kabul etmiştir ki Konseyin kararı üzerinde de müessir olmuştur (1925). 1926 da Ankara'da akdedilen muahede mucibince bu kararı Türkiye Cumhuriyeti de kabul etmiştir.

Adalet Divanı'nın daha birçok istişarî oyu olmuştur. Meselâ Türk - Yunan mübadele işlerinden çıkan ihtilâflarda, Polonya ile Danzig serbest şehri arasında çıkan ihtilâflarda, Tuna Avrupa Komisyonunun salâhiyeti meselesinde Adalet Divanı'nın oyu alınmıştır.

(Muammer Raşid Sevig)

MAC ARTHUR, DOUGLAS — «Türkçede Mak Artur okunur» Güney Pasifik Müttefik Orduları Komutanı General Mak Artur, altmış dört yaşına girmiş ve emekliye ayrılmak için yaş haddini aşmış olmasına rağmen, hayatında bir ikinci defa ve yeni baştan değerini isbat etmiş, artık sonuna eriştiği sanılan meslek hayatında, altmışından sonra, âdeta yeni usuller, yeni plânlar öğrenerek zaferler kazanmıştır. Meşhur Vest Poynt Harb Akademisinin en güzide mezunlarındandır. Amerika Genel Kurmayının bir ara Türkiyeyi de ziyaret eden en genc ve yakışıklı bu eski Başkanı ve Kûba Orduları eski komutanı General Mak Artur Filipinler Cumhur Başkanının daveti üzerine Adalar Cumhuriyeti ordusunu yetiştirmek vazifesini üzerine aldığı zaman, imkânsızlıklar içinde ve başarılması kabil görünmiyen bir işe sarılmış bulunuyordu. General, Amerikanın müdafaa sisteminde de büyük bir ehemmiyeti olan Filipinler müdafaasının tam bir itina ile hazırlanarak başarılması gerektiğine inanmış ve Kurmay Başkanlığı için de bugün Avrupadaki Müttefik Orduları Başkomutanı General Ayzenhover'i seçmişti.

7 aralık 1941 de Pörl Harbır baskınile başlıyan Japon taarruzu hemen Filipinlere çevriliverince, Mak Artur'un adaların müdafaasına vermek istemiş olduğu ehemmiyet gözle görülür bir hakikat olarak belirmişti, fakat artık iş işten geçmişti. Yıllarca savaşa hazırlanan ve baskının verdiği şaşkınlıktan da istifade eden üstün Japon kuvvetleri karşısında talim terbiyesi ve teçhizatı eksik bir avuç askerle savaşı kabul etmek, mağlûbiyeti de önceden kabul etmek demekti. Fakat Mak Artur, bir an ümidini kaybetmeden, gereken yardımı göreceğinden daima emin olarak savaşa girişmiş, Japon bomba uçakları Filipinlerdeki hava meydanlarını hallaç pamuğu gibi atarken, adaların dört çevresini saran Japon bahriyesi mütemadiyen asker ve silâh yağdırırken, General, beklediği yardım kuvvetleri gelinceye kadar müdafaada kalabileceğini ummuştu. Manila'nın karşısındaki Bataan yarımadasında Filipin ordularının müdafaası, daha sonra yarımadanın karşısındaki ufacık Korregidor adasında teslim nedir bilmiyen bir kale kurulması İkinci Cihan Harbi tarihinde şerefli sayfalar dolduracak savaşlardandır. Bir türlü mağlûbiyeti kabul etmiyen General, hergün biraz daha eksilen kuvvetlerile, hergün biraz daha artan azim ve cesaretile savaşırken, Amerika'nın durum ve imkânlarını gözden kaçırmış

General Mak Artur

bulunuyordu. Ona hakikati anlatabilmek ancak Cumhur Başkanının vermiş olduğu kesin bir emirle mümkün oldu ve 1942 martının on beşinde adalardan ayrıldı.

Avustralya'ya ayak bastığı zaman, sıhhatine dikkat eden General Mak Artur, hayatında ilk defa olarak altmış iki yılın ihtiyar görünüşünü gizliyememişti. Bununla beraber o elân m a ğ l û b i y e t i k a b u l e t m i ş d e ğ i l d i; elân kendinden ve yarından emindi. Adelaid'de söylediği ilk sözler: «Geldim, f a k a t g e n e g e r i d ö n e c e ğ i m !» olmuştu.

Korregidor'dan kendisini uzaklaştıran emri, ancak yakında girişilecek bir büyük taarruzun müjdecisi olarak hazmedebilen General, Avustralya'ya çıktığının ertesi günü karargâh kabul ettiği şehirde derhal çalışmağa koyulmuştu. Bir tek hedef görüyordu ve bu hedefe ulaştıran inişli çıkışlı, dikenli tuzaklı yolu o, dümdüz görüyordu. Halbuki, Avustralya Başbakanı Con Körtin'le Holandalı ve Avustralyalı komutanların iştirak ettikleri harb konseylerinin önünde beliren manzarayı feci diye tavsif etmek hiç de hatalı olmazdı. Avustralya'nın Altıncı ve Dokuzuncu Tümenleri Ortaşarkta savaşıyordu. On üç bin kişilik bir Avustralya kuvveti Singapur'da kısılmıştı. Cava'da, Müttefikler tarafından ihmal edildiklerine Avustralyalıların dahi ittifak ettiği doksan üç bin kişilik Holanda kuvvetleri teslim olmak zorunda kalmışlardı. Elde, gözle görülür bir bahriye mevcud değildi. Cava ve Borneo adalarına Japon çıkartmasını önliyebilmek ümidiyle çokluğu Holanda gemilerinden müteşekkil olan bahriye kuvvetleri Makassar Boğazı ile Cava Denizinde savaşa girmiş, hemen her gemi batmıştı. Avustralya'da mevcud hava kuvvetlerinin işe yarar uçakları İngiltere adalarının sahil müdafaasına sevkedilmiş, geriye beş sene evvel ancak pilot yetiştirme işine elverişli sayılan savaş dışı edilmiş Virraveyz tipinde uçaklar bırakılmıştı.

Diğer savaş alanlarını daha önemli sayan Vaşington Yüksek Komutanlığı, dünyanın bu en uzun ikmal yolunun ucundaki harb sahasını, bir müddet ikinci plâna bırakmağı kabul etmiş bulunuyordu. Ona milletinin verebileceği en yüksek şeref nişanesi olan «Kongre Şeref Madalyası» nı kazandıran ve Cumhur Başkanı seçiminde bir ara namzed gösterilmesini sağlıyan Bataan müdafaası kahramanlığı, Genel Kurmayı plânlarından alıkoymağa kâfi gelmiyordu. Halbuki, zengin kaynaklarile bütün dünyanın hasedini celbeden Holanda - Hind adaları üç ay içinde Japonların eline geçivermiş, dördüncü ayın sonunda yepyeni ve muazzam bir imparatorluk kazanmış olan müstevlilerin gözü Avustralya'ya çevrilmişti.

Fakat yavaş yavaş General tabiî imkânların da üstüne çıkmak zorunda kaldığını anlıyordu. Avustralya için Yeni Gine'de çarpışılmak gerektiğini gören General, bir sene içinde Port Morezbi'yi tahkim etmiş ve binlerce kişilik bir müdafaa kuvvetini kaleye yerleştirmiş, yeni hava meydanları kurmuş, limanı genişletmişti. Kendi neslinin her kara komutanı gibi, başlangıçda, hava kuvvetlerile işbirliğinin modern harbdeki lüzumluluğunu kavrıyamıyan General, sonra hakikati görmekte hiç de gecikmemiş, Yeni Gine'de Buna'ya ve Gona'ya yapılan Japon çıkartmalarını önliyemediği için Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Corc Bret'i naklettirerek Vaşington'dan yeni bir hava komutanı istemişti. Müttefik kuvvetlerinin Yeni Gine'den denize dökülmelerine 28 millik bir mesafe kalmışken yetişerek, bir alay Amerikan askerini Avustralya'dan hava yoliyle Port Morezbi'ye nakletmeğe muvaffak olan yeni Hava Komutanı General Kenni'nin gelmesiyle Mak Artur, komutanlığının sacayağını tamamlamış bulunuyordu. Fikirlerini harfiyen yürürlüğe konulabilecek ince hesablı plânlar haline ifrağ etmeğe muvaffak olan Bataan yoldaşı Kurmay Başkanı Orgeneral Dik Saderland bu sacayağının merkezi ve üç «K» lar diye tanılan Hava Komutanı Corc Kenni, Kara Komutanı Alman muhaciri Korgeneral Valter Krüger ve Deniz Komutanı Tümamiral Tomas Kinkeyd de üç ayağı idi.

Bir saat intizamiyle çalışan Güney Batı Pasifik Komutanlığı, Yeni Gine çıkartmasından elli altı gün sonra Stanley dağı silsilelerine ulaşan Japonları durdurup geri döndürmeğe muvaffak olmuştu. 2 ocak 1944 te başlıyan Müttefik taarruzu yedi ay süren çetin savaşlardan sonra Yeni Gine'nin temizlenmesiyle sona ermişti.

Şimdi Filipinler sanki ufuklarda görülebiliyordu. Bahriye komutanlarile arasındaki gerginliği ortadan kaldırmağa muvaffak olan Mak Artur, Pasifik Filoları Başkomutanı Amiral Çester Nimitz'in tam işbirlik ve yardımını sağlıyabildikten sonra, artık hedefine ulaşmasının bir gün meselesi olduğuna kanidi. Nitekim, Mihverin Afrika'dan çıkarılması, İtalya'nın harb dışı edilmesi üzerine Pasifik'te deniz zaferleri birbirini kovalıyordu. Amiral Nimitz'in filoları Gilbert ve Marşallar'da silleyi indirmiş, Truk'tan geçerek Maryana ve Cenub Karolina'lara girmeğe muvaffak olmuşlardı.

Yavaş yavaş Pasifiğe akmağa başlıyan Müttefik yardımları da Mak Artur'a iki senedir beklediği kuvveti sağlamıştı. Ekim ayı içinde bir gün General, çevresine Amiral Halsey'in üçüncü filosile Tümamiral Miçer'in uçak taşıt filosunu alarak Kinkeyd'in komutasındaki Naşvil zırhlısiyle Filipinler yolunu tuttu. Generalin ilk gördüğü kara toprak, Macellanın Filipinleri keşfettiği zaman (1521) ilk görmüş olduğu Suluan adacığı ve ilk çıkartma yeri de Macellanın ilk olarak çıktığı Homonhon'du. Sahile yanaşmağı beklemeden denize atlıyarak, yarı beline kadar ıslanan General sözünü tutmuş, «g e r i d ö n m ü ş»-tü. Filipinlere istiklâllerini sağlıyan Mak Artur şimdi elde ettiği yeni üsleri geliştirerek, Japonların hiç de hoşuna gitmiyen yeni plânlar tasarlıyor ve bir taraftan da bunları tatbik ediyor. *(M. Kenan Kan)*

MALİYE BAKANLARIMIZ — Millî kabinelerimizin teşekkülünden başlıyarak bu güne kadar Maliye Bakanlığı makamını işgal

Millî Kabinelerimizdeki Maliye Bakanlarımız

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Hakkı Behic	B.	(Denizli)	Asil	1-5-920	17-7-920
Ferid	B.	(Çorum)	Asil	18-7-920	18-5-921
Hasan Fehmi	B.	(Gümüşane)	Asil	19-5-921	23-4-922
Hasan Fehmi	B.	(Gümüşane)	Asil	24-4-922	1-1-924
Vehbi	B.	(Karasi)	Vekil	29-9-922	4-11-922
Fethi	B.	(İstanbul)	Vekil	5-11-922	16-11-922
Ferid	B.	(İstanbul)	Vekil	18-10-923	31-10-923
Hasan Hüsnü	B.	(İstanbul)	Vekil	1-11-923	26-11-923
Abdülhâlik	B.	(Çankırı)	Asil	2-1-924	3-3-925
Mahmud Celâl	B.	(İzmir)	Vekil	30-4-924	12-5-924
Hasan Hüsnü	B.	(Trabzon)	Vekil	16-6-924	24-6-924
Hasan Hüsnü	B.	(Trabzon)	Vekil	18-8-924	3-9-924
Hasan Hüsnü	B.	(Trabzon)	Asil	4-3-925	12-7-926
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	22-4-925	29-4-925
Süleyman Sırrı	B.	(Trabzon)	Vekil	31-5-925	8-6-925
Ali Cenani	B.	(Gazianteb)	Vekil	18-7-925	5-8-925
İsmet	Pş.	(Malatya)	Vekil	26-9-925	18-10-925
İsmet	Pş.	(Malatya)	Vekil	8-4-926	28-4-926
Abdülhâlik	B.	(Çankırı)	Asil	13-7-926	31-10-927
İsmet	Pş.	(Malatya)	Vekil	27-9-926	2-10-926
Saracoğlu Şükrü		(İzmir)	Asil	1-11-927	21-12-930
İsmet	Pş.	(Malatya)	Vekil	26-12-927	3-1-928
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	30-7-930	3-9-930
Abdülhâlik	B.	(Çankırı)	Asil	22-12-930	31-8-932
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	26-7-931	14-9-931
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	28-7-932	28-8-932
Abdülhâlik	B.	(Çankırı)	Asil	1-9-932	30-10-933
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	11-6-933	11-8-933
Hilmi	B.	(Adana)	Vekil	13-8-933	27-10-933
Fuad	B.	(Elâzığ)	Vekil	28-10-933	30-10-933
Abdülhâlik	B.	(Çankırı)	Asil	1-11-933	2-2-934
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Asil	3-2-934	25-10-937
Dr. Refik Saydam		(İstanbul)	Vekil	7-3-937	9-4-937
Faik Baysal		(Kayseri)	Vekil	7-7-937	1-9-937
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Asil	26-10-937	11-11-938
Ali Rana Tarhan		(İstanbul)	Vekil	23-9-938	28-10-938
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Vekil	11-11-938	25-1-939
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Vekil	25-1-939	3-4-939
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Vekil	3-4-939	12-7-939
Hüsnü Çakır		(Samsun)	Vekil	13-7-939	27-8-939
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Asil	28-8-939	8-7-942
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Asil	9-7-942	9-3-943
Fuad Ağralı		(Elâzığ)	Asil	9-3-943	13-9-944
Nurullah Esad Sumer		(Antalya)	Asil	14-9-944	

eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler yukarıdaki listede gösterilmiştir. Ayni zatın üstüste Bakanlık makamına gelmiş gibi görünmesinin sebebi kanunî formalitelerdir. Yani, Meclisin yeniden intihabı, yahud herhangi bir meselede Kabineye itimad reyinin bahis mevzuu olması veya diğer hallerden dolayıdır.

Cedvelde, asıl Bakan varken diğer bazı zevatın vekâlet eder görünmesi, asıl Bakanın resmî veya sıhhî sebeblerle Ankara'dan ayrılmasındandır. Kabinelerimizle ilgili bu hususu daha iyi anlıyabilmek için Ansiklopedimizin yirmi dördüncü sayfasındaki «Millî Kabinelerimiz» bendine müracaat lâzımdır. *(Bahaddin Kutay)*

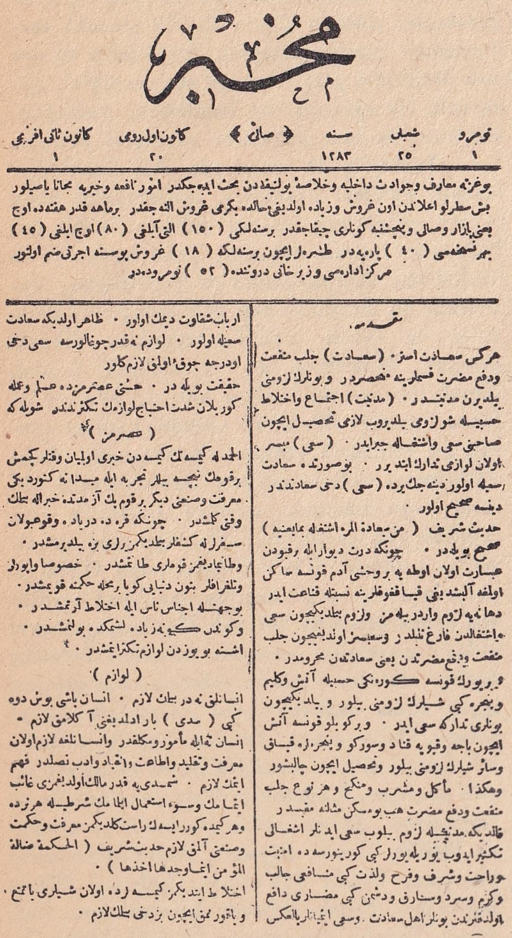
MUHBİR GAZETESİ — Diyarbakır'lı Filip Şahinoğlu tarafından 25 şaban 1283 (1 ocak 1867) te çıkarılan ve Ali Suavi ile Ziya Bey (Paşa) in yazılarını ihtiva eden siyasî bir gazetedir. 32×23 boyunda dört sayfa olarak haftada üç defa çıkarılıyordu. Ali Suavi bir müddet önce Filibe'den Tasvir-i Efkâr'a gönderdiği yazılar, daha sonra da İstanbul camilerinde verdiği vaızlarla Tasvir-i Efkâr muharriri Namık Kemal'in takdirini kazanmış, İstanbul'da şöhret bulmuştu. Onun için Filip Efendi, çıkaracağı gazeteye muharrirlik etmesi için kendisine başvurdu. Ali Suavi, Paris'te çıkardığı Ulûm gazetesinin 1 muharrem 1287 (3 nisan 1870) tarihli on beşinci sayısında kendi hayatını anlatırken tanıdıklarından bir zatı Filip Efendinin vasıta ederek kendisine müracaat ettiğini, Muhbir adiyle bir gazete çıkaracağından buna yazı yazması ricasında bulunduğunu, Ali Suavi'nin de arada vasıta olan Tevfik Efendiye (sonraları Çaylak gazetesini çıkaran Çopur Tevfik olacak) yazdırmasını tavsiye ettiğini, kendisinin de ara sıra Muhbir'e yazı yazmağa söz verdiğini, gazetenin ilk sayısını hep kendisinin yazdığını, sonraları da bazı makaleler verdiğini yazıyor.

Muhbir'in ilk sayısında Ali Suavi her insanın saadeti aradığını, medeniyetin bunu temine çalıştığını, insanın çalışma ile bir çok ihtiyaçları tatmin ettiğini, insan medeniyette ilerledikçe ihtiyaçlarının da çoğaldığını, gazetenin bu ihtiyaçlardan biri olduğunu anlatıyor ve temin ettiği faydalara dikkati çekiyor, Muhbir'in de memlekete faydalı olmak için çıktığını ilâve ediyor. İlim ve irfanın kaynağı ilkokullar olduğuna işaret ederek bu okullarda gazete okutulmasına önem verilmesini tavsiye ediyor. Daha sonraki fıkrada Doğu âleminde evvelce ilerlemiş olan ilimlere göz gezdiriyor. Dahiliye başlığı altında, o zaman fikirleri işgal eden Girid isyanının aldığı şekil üzerine malûmat verdikten sonra Mısır'da Nüvvab Meclisinin meşgul olduğu meseleleri sayıyor. Hülâsa-i Poletika başlığı altında, o sırada yabancı memleketleri işgal eden başlıca siyasî meselelere işaret ediyor. Daha sonra Tefrika başlığı altında, Ali Suavi, alfabe sırasiyle siyasî terimleri tarife başlıyor. Gazetenin diğer sayılarında da tariflerine devam edilen bu terimler arasında İhtilât, Usul-i Riyaset, Usul-i Muvazene-i Poletika, Usul-i Mu'akede, İçtima-i Düvel, İmparator, Elkab, İktısad, Aristokrasya, Elçi, Ahali, Ecnebi, İtimadname, İstiklâl, Ahlâk, İştirak Bilharb, İlân-ı Harb, İlân-ı Müsalâha, Âdây-i Adliye, İhtilâl, İzinname, Useray-i Harb, İtay-i Rehin, İstatuko, Abluka, Ulak, Beyanname, Başkonsolos, Bitarafi kelimeleri vardır. İkinci sayıda, yazının tarihine göz gezdiren Ali Suavi, üçüncü sayıda Homiros-tan başlıyarak yetişen büyük adamlardan bahsediyor ve Batıda Homiros, Doğuda İbnisina gibi büyük adamların şimdi neden yetişmemekte olduğu meselesini inceliyor. Dördüncü sayıda aynı meseleyi araştırmakta devam ediyor ve bunun sebebini medrese tahsilinde takib olunan usulün geriliğinde buluyor ve beşinci, yedinci ve sekizinci sayılarda aynı bahse devam ediyor.

Muhbir gazetesi, o sırada Türkiye'de fikirleri işgal eden dahilî meseleler hakkında halkı aydınlatıyor. Bu meselelerin başlıcaları Girid meselesi, Mısır Valisi İsmail Paşa'nın gittikçe artan emelleri, Türkiye'deki azınlıklar lehine ıslahat yapmak için Devletlerin Babıâliyi zorlamaları, Sırblara Belgrad kalesinin verilmesi, Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kurulması ve memlekette bir Millet Meclisi toplanması hakkındaki münakaşalardı. Muhbir, her sayısında bir taraftan Girid meselesinin aldığı safhaları takib ediyor, öte taraftan Girid hıristiyanları tarafından ağır tecavüzlere uğrıyan müslümanlara para yardımı yapılmasına delâlet ediyor. Hattâ gazetenin Girid müslümanlarına yardım için olağanüstü olarak çıkardığı yirmi sekizinci sayıdan elde edilen parayı gazetenin sahibi Filip Efendi, bizzat Girid'e götürerek dağıtıyor. Filip Efendi, gazetenin 35, 36, 38, 42, ve 46 ncı sayılarında Girid'e yaptığı seyahati anlatıyor. Muhbir'in onbirinci sayısı, Tasvir-i

Efkâr gazetesinde «Hamiyet-i milliyesini maarif-i diniye ile tezyin etmiş olan Ali Suavi Efendi» tarafından yazıldığı ileri sürülerek çıkan ve müslümanlarda sosyal yardım meselesini anlatan uzun bir yazıyı alıyor.

Gazetenin yirmi altıncı sayısında Mısır Hariciye Müdürü Nubar Paşa'nın İstanbul'a

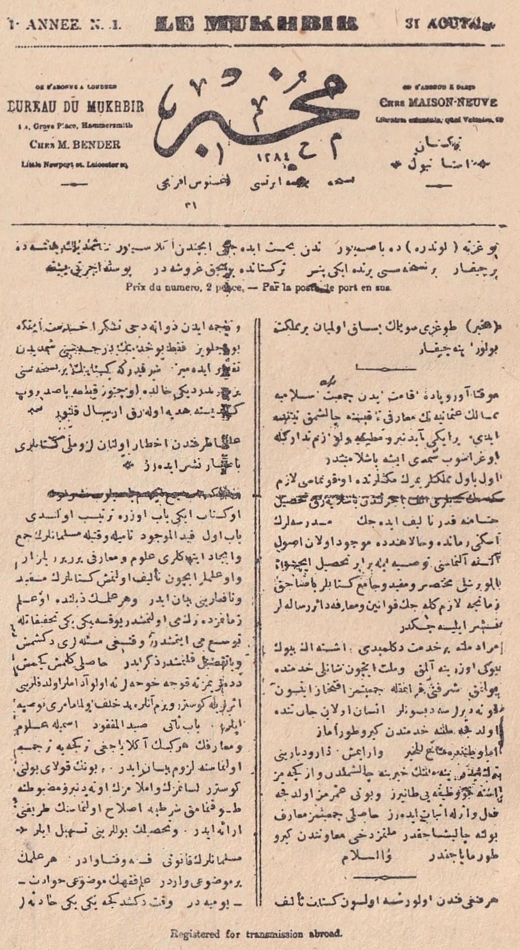
Türkiye'de çıkan "Muhbir" gazeteşi

geleceği, bu defaki gelişinde Mısır Valisine Padişah tarafından Aziz-i Mısır ünvanı verilmesini ve Valiye arma kullanma, sikke basma, müşürlüğe kadar rütbe ve nişan verme, askerinin sayısını yüzbine çıkarma salâhiyetinin verilmesini istiyeceği haber veriliyor. Ebüzziya Tevfik Bey, Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarihinde bu haberin o zaman efkârı umumiyeyi çok heyecana düşürdüğünü anlatıyor. Altıncı sayıda, Türkiye yayınında ilk defa olarak, Millet Meclisi açılması lüzumunu ileri süren «Courrier d'Orient» gazetesine «La Turquie» nin karşılık verdiği yazılıdır. Yirmi üçüncü sayıda Muhbir, «Courrier d'Orient» gazetesinin Türkiye'de Millet Meclisi açılması hakkında tekrar yazdığı yazıya dikkati çekiyor. Yirmi yedinci sayıda ıslahat meselesi ve Türkiye'de azınlıklara verilecek haklarla ilgili olarak Elcevaib gazetesinin yazdığı makaleyi tercüme ediyor ve altına düşüncelerini ilâve ederken memlekette Millet Meclisi açılması hakkında karşı gazetelerinde çıkan yazıları inceliyor. Yirmi sekizinci sayıda serbestliğin faydaları ve buna karşı serbazlığın zararları hakkında dikkati çektikten sonra serbest memleketlerde kurulmuş olan Millet Meclisleri hakkında dikkate değer bir konuşma neşrediyor. On sekizinci sayıda, Paris gazetelerinden birinde Mustafa Fazıl Paşa'nın büyük bir Sarraf Şirketi kuracağı hakkında çıkan bir haberi yalanlamak üzere Paşa'nın kâtibi Sakakino tarafından yazılan yazının tercümesi neşrediliyor. Yirminci sayıya Mustafa Fazıl Paşa tarafından Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kurulduğu hakkında Belçika'da çıkan «Nord» gazetesine hitaben yazılan mektubun «Courrier d'Orient» da çıkan suretinin tercümesi konuluyor (Yayın âleminde, Yeni Osmanlılar Cemiyetinden ilk defa bu mektubda bahsedilmiştir). Muhbir, on yedinci sayıda «Courrier d'Orient» a İzmir'den gelen bir mektubda, memlekette yapılacak yolların inşası için parasız işçi kullanılması, bu işçilerin haftada dört gün çalıştırılması ve bedeni ile hizmet etmek istemiyenlerden bedel para alınması meselelerinden bahsedilmiş olması dolayısiyle bu meseleleri ele alarak her birini gereği gibi inceliyor. Yirmi dördüncü sayıda Zaptiye Müşürü Mehmed Paşanın o sırada ölümü dolayısiyle «Muhbir, vefat eden her memur-i meşhurun Devlet ve Milletçe ömründe ibraz etmiş olduğu ahvalini enzar-i âmmeye arz ve ilân edecektir» diyerek bu zatın uzun bir hal tercümesini neşrediyor. Ve hizmetlerinden her birinin sözü geçtikçe «Ruhu şadolsun», «Allah razı olsun», «Sa'yi meşkür, ameli mebrur olsun», «Cenab-ı Hak o yattıkça ahlâfını hissedar etsin» gibi cümlelerle Paşanın adını hayır ile anıyor. Bununla memlekete nasıl hizmet edileceğini, yaşıyan devlet adamlarına zımnen anlatmak istiyor. Yirmi beşinci sayıda Ali Suavi'nin İstanbul'da çıkan arabca Elcevaib gazetesine muhtelif ilimler ve sanatlar hakkında yazdığı yazının, talebeden Hasan Efendi tarafından yapılan tercümesi neşrolunuyor.

Ali Suavi, Ulûm gazetesinin, yukarda sözü geçen sayısında Muhbir gazetesine yazı yazmağı kabul ettiğini hikâye ederken «Bu işe parmak sokmaktan asıl muradım vatanımız gazetelerinin köhne inşalarını ve mutad-ı kadim üzre bimânâ sitayişlerini bozmaktı. Hem lisanı bozdum, hem de memleketimize hürriyet-i aklâm soktum» diyor. Filhakika Muhbir'de çıkan yazılarda dikkati çeken ilk nokta; ifadesinin, o vakte kadar Türk gazetelerinin hiç birinde görülmemiş olan sadeliğidir. O sırada Namık Kemal'in muharrir bulunduğu Tasvir-i Efkâr'da, Muhbir'in çıktığı gazetenin başında belirtilirken «Lisan-i Osmanide tabaatın terakkisine dair geçen numaramızda bir bend neşretmiştik. Bu defa dahi, matbuatın terakkisini mucib olacak bir eserin zuhurunu maalmemnuniye ilân ederiz. Şöyle ki şabanın 25 tarihinden bed'ile Muhbir namında bir gazete daha neşrolunmağa başlamıştır. Sernamesinde görülen tarifata nazaran, bu gazete maarif ve havadis-i dahiliyeden ve hülâsa veçhile politikadan bahsedecek ve haftada üç gün çıkacaktır. Hacmı ve tertibi ve «terkibat-ı garayibnümay-i münşiyâneden âzâde olan» şive-i ifadesi Tasvir-i Efkâr'a yakındır. Mülkümüzde böyle bir serbest gazetenin daha meydana gelmesine teşekkür olunur ve müessis ve muharrirleri ansamim tebrik edilir» denilmiştir.

Muhbir'in kullandığı sade lisana örnek olmak üzere ilk sayısında Hülâsa-i Poletika başlığı altında yazdığı fıkrayı alıyorum: «Avrupa'da şimdilik başlıca meseleler şunlardır: (1) Rusya ile Avusturya, kat'ı muhabere etmek derecesine yaklaşmıştır. Bunun başlıca sebebi Avusturya Devleti taht-ı idaresinde olan Lehlileri ötedenberi serbazca tutması ve Galiçya Eyaleti Valiliğine Kont Goluçovski-yi nasbeylemesidir. Çünkü Kont-i mumaileyh Lehli olduğundan ahali, imtiyaz bulup eyalet-i mezburede sâkin olan Rusyalılar hakaret görüyor. (2) Irlanda'da Feneyan mesele-i isyaniyesidir. Bunun asl-ü esası İngiltere Devleti tarafından daima aranmakta ise de hâlâ bulunamamıştır. (3) Prusya Devleti, Almanya İmparatorluğunu tasavvur etmektedir. Bu sebebden Fransa ve Avusturya ve İtalyanın ve öteki taraftan dahi Prusya ve Rusyanın akd-i ittifak edip bir gürültü yapmaları hemen başgöstermektedir. (4) Fransa askeri, Roma'dan çekildiği cihetle İtalya'nın tasallutundan korkuluyor. (5) Devlet-i Aliyenin Girid gailesidir. (6) Yunan, uslu durmuyor.»

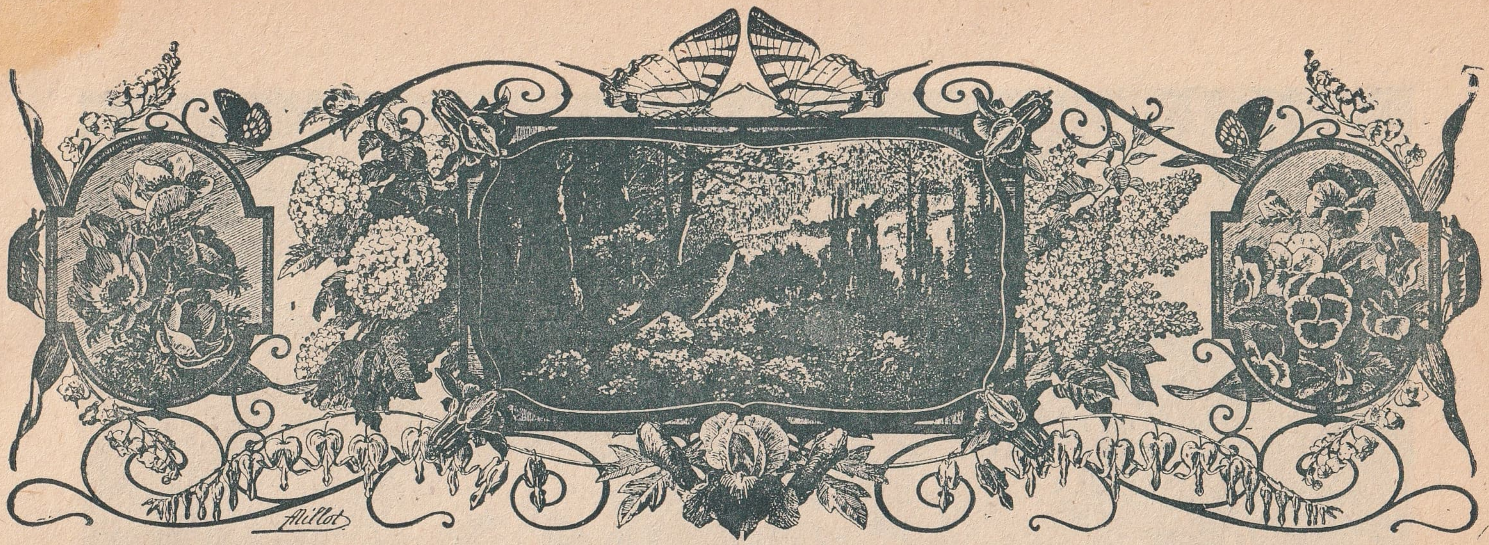
Gazetenin dördüncü sayısında Ali Suavi'nin bir makalesinden: «Halkı okuyunuz diye teşvik ediyoruz, amma ne okuyalım? Nasıl okuyalım? Neler okuyalım?» diye bize sual etmiş olsalar buna kâfi ve şafi bir cevab veremiyoruz. Çünkü «Usul-ü medrese üzre okuyunuz» demiş olsak, bu türlü okumak ile tahsil en aşağı onbeş seneye tevakkuf ediyor. Bu müddet ise elbette herkesin gözüne çok görünür. Alelhusus, olveçhile onbeş yirmi sene vakit telef edenlerin içlerinden eslâf-ı muhakkıkîn gibi zevat-ı kiram zuhur etse ya bari; bu da olmuyor. Demek olur ki bizi ilimden mahrum koyan sebeblerin başlıcası talim ve taallüm usulünde vuku bulan kusurdur....» Sekizinci sayıda medreseden yetişmiş bir zatın dilinden, medrese öğretiminin noksanları anlatılırken «....bunlardan matlûb olan menafiden elbette mahrum kaldım demektir. Çalışmadım desem; hayır, çalıştım. Kitabım yoktu desem; hayır, vardı. Herkesin okuduğu tertib ve usul üzre okumadım desem; Emsile'den vakt-i icazete kadar hocalık usulü üzre okudum. Hasılı bu ilimlerden fayda var; anladım. Lâkin

Avrupa'da çıkan "Muhbir" gazetesi

o faydayı niçin ben edinemedim? İşte buraşına şaşıyorum. Âlim oldum, fayda gördüm desem; ondan dahi korkuyorum. Zira benimle ülfet edenler hep bilirler ki iki satır velev türkçe olsun bir şey okunup anlaşılacak surette yazamıyorum.»

Otuz yedinci sayısında gazeteye gönderilen bir mektubda gazetenin yaptığı hizmetlere

MAYIS AYI

Mayıs senenin beşinci ayıdır ve otuz bir gün çeker. İlkbaharın en güzel zamanıdır ve nisan yağmurlariyle her taraf zümrüd gibi yeşildir.

M i l l î g ü n l e r v e t a t i l l e r : 1 Mayıs Bahar Bayramıdır (resmî tatil). 6 Mayıs Hızır günüdür. 15 Mayıs Tayyare Şehidleri İhtifali günüdür. 1919 yılında Atatürk'ün Samsuna ayak bastığı gün olan 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı (resmî tatil) dır.

S a ğ l ı k : Bu ayda kalın fanilalar çıkarılabilir. Ancak havalar sık sık değiştiği için ihtiyatlı davranmak gerektir.

A y ı n y i y e c e k m a d d e l e r i :

Etler : Nisanda olduğu gibi kuzu, koyun, sığır ve ayrıca dana ve ada tavşanı yavrusu.

Av etleri : Mayısta, av etlerinden hiçbiri yenmez.

Kümes hayvanları : Nisanda olduğu gibi hindi ve ördek palazlariyle ayrıca tavuk, kaz palazları ve güvercin.

Balıklar : Kalkanın en iyi zamanıdır. Nisanda olduğu gibi pisi, barbunya, uskumru ve ayrıca levrek mayıs ayının iyi balıklarıdır.

Kabuklu deniz hayvanları : Pavurya, çağanos, istakoz ve midye.

Taze sebzeler : Bakla, fasulye, kıvırcık salata, soğan, sarmısak, bezelye, havuç, şalgam, pancar, kuzu kulağı, yerelması ve lahnadan başka kısmen turfanda olarak kuzuıspanağı, sakızkabağı, semizotu, kuşkonmaz, enginar, marul, hıyar ve domates. Enginar, marul ve hıyarın körpe zamanıdır.

Meyvalar : Nisanda olduğu gibi elma, portakal, muz ve malta eriği bulunmakla beraber badem, çilek, kiraz ve caneriğinin mevsimidir.

Peynirler : Nisanda olduğu gibi kaşar, dil, çayır, kirli hanım peynirlerinden başka bu ayda taze beyaz peynir ve taze kaşkaval bulunur.

Yoğurtlar : Kâse ve Silivri.

Yumurta : Bu ayda iyice boldur.

M a y ı s t a r ı m i ş l e r i :

Tarlalar : Bu ayda, ekilmesi mecburî olarak gecikmiş keten, kenevir, darı, mısır, kış fasulyesi, pancar, şalgam, süpürge, nohud, fik, burçak, börülce, mercimek tohumları ile kavun, karpuz ve ilkbahar kolzası ekimi tamamlanır; evvelce dikilmiş patateslerin dipleri toprakla doldurulur. Yonca ve evliyaotu biçimlerine başlanır; afyon, tütün, mısır ekimleri çapalanır; açma işi yapılacak yerlerde kökler sökülür ve taşlar çıkarılır, vakit buldukça nadasa devam edilir.

Bu ayda fışkıları sulamalıdır; zira sulanmadığı takdirde için için yanarak bembeyaz kül kesilir.

Bağcılık : Bu ayda aşılı çubukların dikimine son verilir; aşı işine devam olunur; külleme hastalığına karşı kükürt, mildiyu illetine karşı da göz taşı serpilmeğe başlanır. Bağlar bellenir, çapalanır. Ay sonunda ve haziran başında üzümlerin fazla filiz sürgünleri kırılmalıdır.

Ehlî hayvanlar : Mart ve nisanda doğmuş kısraklara yeşil yonca verilir; beygirler çayıra çıkarılır. İnekler taze otla beslenir. Ocak ve şubat kuzuları sütten kesilerek çayıra bırakılır. Kasablık kuzular sütten başka biraz da kırılmış arpa ile beslenir. Koç ve koyunların yapağıları kırpılmağa başlanır. Tavuk, ördek ve hindilerin kuluçkaya yatırılmasına devam olunur.

Arıcılık : Bu ayda arılar faaliyet haline girerler. Kovanların temizlenmesine son verilir. Çıkacak oğullar toplanarak yeni kovanlar kurulur, mevcud kovanlar da çayır kenarlarına yerleştirilir.

Böcekçilik : Dut ağaclarının taze filizleri hereklere bağlanır ve tomurcuk ve filiz alma işleri yapılır. Uyanmış böceklerin beslenmesine devam olunur. Mayıs sonundan evvel koza yapan böceklerde hastalık bulunmıyacağından bunlardan tohum alınır.

Meyva bahçesi : Meyva ağaclarının dikimi tamamlanmış olacağından fidanlar kuraklıktan muhafaza olunur ve dipleri çapalanır. İncir, fındık, ceviz, dut, kestane gibi ağaclarda, lüzum varsa, düdük aşısına devam olunur. Ağaclar toplama ve ilâçlama usulleriyle böceklerden kurtarılır. Parazit hastalığına tutulanlar varsa bunlara göztaşı, tütünsuyu, petrollü arabsabunu gibi ilâçlar kullanılır. Kayısı, şeftali ve her türlü ağacların filiz ve çiçekleri seyrekleştirilir. Şeftali kurtları tütünsuyu fışkırtarak yahud ağac altında hayvan gübresi yakılarak kırılır. Caneriği, zerdali, çakaleriği ağaclarının yapraklarına yuva kuran böcekler hem elle ayıklanır, hem de ara sıra ağacların altında tezek yakılarak def edilir. Ayva ağaclarındaki kurtlar da elle toplanır. Ağaclar yapraklanmış olacağından mayısta hiçbir ağac yerinden oynatılmamalıdır. Ağacların köklerine toprak yığmalı ve kurak havalarda sulamalıdır. Ağacların meyva tutmamış dalları varsa diğerlerini kuvvetlendirmek için kesmeli ve eğri büğrü olanlarını da budamalıdır.

Sebze bahçesi : Mayısta sebze bahçesinde dikilmemiş boş yer kalmaz. Sebzelere daima su vermeli, prasa fidanları aralarındaki otları ayıklamalıdır. Bu ayda kabak ocaklarının üstünden gece örtüleri kaldırılır, hıyar ocakları hazırlanır ve ay sonuna doğru hıyar dikilir. Çalı fasulyesi, domates, biber, sakız kabağı ve patlıcan fideleri dikimine devam olunur.

Bu ayda tamamiyle açıkta yetişmek üzere ekilen sebze tohumları şunlardır : Kavata, pancar, kereviz, kıvırcık ve yabani hindibâ, türlü lahnalar, karnabahar, türlü tereler, bamya, fasulye, maydanos, havuç, frenk bezelyesi, kavun, karpuz, turup, kuzukulağı, semizotu, ıspanak, kabak. Bu ayda fide olarak patlıcan, domates, biber, asma kabağı, prasa ve kök olarak da patates ve kekik dikilir.

Çiçek bahçesi : Mayısta çimenler biçilip sulanır. Tarhlar ve koğşlar bellenip gübrelenerek yaz çiçekleri dikilir, güllere yaprak aşısı vurulur; bahçeler düzenlenir, zararlı böcekler yokedilir, çiçek açmış yediveren gülleri tekrar açtırılmak üzere kısaca budanır. Ay sonuna kadar kınaçiçeği, süs baklaları, filoksya, nergis, hind fasulyesi, lâtin çiçeği, İspanya şebboyu, herdem taze, fesliğen, süs kabağı, süs patlıcanı, süs biberi, düğün çiçeği, hatmi, vapur dumanı, muhabbet çiçeği, horozibiği, ateş çiçeği, kadife, hercai menekşe, İran lâlesi tohumları ekilir. Geniş yapraklı akant, begonya, petonya, ateş, boru, mine ve küpe çiçekleri fide olarak dikilir.

Kâgıdhane'de Lâle Devri ananeleri

De Amicis'in eserinden. Ressamı : C. Biseo

işaret edildikten sonra «Bundan başka usul-i tahririyece tuttuğunuz meslek ki vatanımızın lisan-ı millisidir. Herkese kolaylıkla tefhim-i efkâr yolunu açtığından, asıl burası teşekküre şayandır... Dün bir adedini gördüm ve okudum. Doğrusu memnun oldum. Gene evvelki usul üzre, yani türkçe ve muhtasarea yazıp o meslekten ayrılmamanızı rica ederim....» deniliyor. Muhbir, bu mektubun altına yazdığı mütalâada: «Bu zata arz-ı teşekkür ederim ve bunun bir ciheti var ki o da türkçe yazılmasıdır... Bir takım kendini bilmezlerin ahalimiz hakkında «Maarif ve sanayie hevesleri yoktur. Ezcümle mülkümüzde gazete mütalâasına itibar olunmuyor» diyerek ettikleri ta'n-ü teşnileri ne kadar haksız olduğuna bu dahi bir delildir... Gazete denilen vesait-i marifetten şimdiye kadar hangisi çıktı da halk rağbet etmedi. Lâkin yazık ki umumun anlayışına elverişli ibarelerle yazılır ve daima doğru yazar bir gazete çıkmadı. Mülkümüzün değil böyle on beş yirmi, belki yalnız İstanbul'un yüz kadar gazeteye ihtiyacı vardır. Lâkin münşiyâne kaleme alınan gazeteler gibi değil...» diyerek halkın gazetelerin ağdalı ifadelerini anlıyamadığından, fen kitablarımızın da ifadelerinin sade olmadığından bahsettikten sonra «Geçende fenn-i ziraate dair bir kitab okundu. İçinde işitilmedik lûgat-i arabiye ve farisiye hünerden sayılarak istimâl olunmuş. Ekinci ve bahçıvan esnafı gibi ziraatle meşgul olanların işine yarar pek çok şeyler var amma, toprak altına gömülmüş hazine gibi. Ezcümle «telkih» yazılmış. Ne olur, «telkih» in yerine «aşı» yazılsaydı. Türkçe okumıya iktidarı olan ve umur-u ziraatle meşgul bulunan bir adam okuyup faidelenirdi....» diyor. Bu makale Ziya Beyin kaleminden çıkmışa benziyor. Burada ileri sürülen dâva, Ziya Bey'in bir müddet sonra Londra'da çıkan Hürriyet gazetesinin 7 eylûl 1868 tarihli sayısında «Şiir ve İnşa» başlığı altında yazdığı makalede ileri sürdüğü dâvanın aynıdır. Ziya Bey bu makalede «bizim tabiî inşamız Mütercim-i Kamus'un ve muahharen Muhbir gazetesinin ittihaz ettiği şive-i kitabettir» diyerek Muhbir gazetesinin tuttuğu sade türkçeyi örnek olarak gösteriyor.

Otuz birinci sayıda Belgrad kalesinin Sırblara teslim edilmesi münasebetiyle Ali Suavi, bu kalenin vaktiyle Türkler tarafından ne büyük fedakârlıklarla ele geçirildiğini, muhtelif tarihlerde Avusturyalılar tarafından zaptolunan kalenin sonra Türk askeri tarafından nasıl geri alındığını uzun uzadıya anlatıyor. Kaleyi almakta hizmetleri geçen kumandanlarımızı rahmetle anıyor. Bu suretle kaleyi kolayca Sırblara teslim eden Babıâliyi kapalı bir surette muaheze etmek istiyor. Makalenin altında şehir postasıyle alındığı kaydedilerek neşrolunan bir yazıda «Belgrad kalesi verilmiş. Fakat tafsile ne hacet, Sedd-i İskender dedikleri olsa olsa bu kaleden ibaretti. Bu seddi vermeğe ne mecburiyet olduğunu bilemeyiz. Belki ilân olunur. Lâkin acaba bu kale, heyetiyle ve tamam istihkâmatı ile mi verilmiştir, yoksa çarnaçar verilmek lâzım gelip de hedmolunduktan sonra mı teslim olunacaktır? Bu meselenin cevabını Muhbir'den bekleriz. Eğer kale, heyetiyle teslim olunacak ise acaba hediye olunacak kadar ucuz mudur? Öyle bir kal'a-i metine ki şu günde doksan bin keseye yapılmaz ve hâlâ içinde bulunan hükûmet konağı dört bin keseye çıkmaz olduğu halde mevkice ehemmiyetinden başka şu doksan bin keseye karşılık Devlet-i Aliyeye ne verilmiştir? Burasını dahi izah eylemenizi umarız» denilmekle de kalenin hükûmet tarafından Sırblara kolaylıkla teslim olunduğuna işaret ediliyor. Gazete bu mektubun altına «Muhbir, buna dair tafsilât öğrendiği vakit cevab verecektir.» kaydını koyarak koca bir kalenin Sırblara teslimine Devletin ne gibi bir zaruretle muvafakat ettiği hakkında halkın aydınlatılmamış olduğuna işaret ediyor.

Gazetenin 10 mart 1867 tarihli otuz ikinci sayısında Ziya Beyin kaleminden çıkan bir makalede bir kurdun ormanda rastladığı kuvvetli beş öküzün hep birden hakkından gelemiyeceğini anlayınca hile yoluna saparak bunların hepsini birer birer ve arkadaşlarının rızasiyle nasıl öldürdüğü anlatıldıktan sonra Rus Çarlığının Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden unsurları İmparatorluktan ayırmak için müracaat ettiği hilelere işaret olunuyor. Memlekette bir Millet Meclisi açılması için o sırada Beyoğlu gazetelerinde çıkan yazılardan bahsedilerek «Gelelim Millet Meclisi bahsine. Vakıa bir Devletin otuz kırk milyon reayasının hayat ve mematı üç dört kimesnenin elinde olmaktansa bir kaç yüz kişiden mürekkeb ve âzası her sınıf kavmin muteberanından müretteb bir heyetin elinde olmak daha evlâ ve akla daha evfaktır. Zira üç dört kişinin ağraz-ı günagün ile su-i idare etmeleri ve bundan mülke ve millete türlü zararlar isabet etmesi emr-i tabiî olduğuna mukabil birkaç yüz kişinin birden bu hataya düşmiyeceği derkârdır.» deniliyor. Bu yazının sonuna «Mabadı sonra» denilmiş ise de hükûmet bunun sonunun çıkmasına müsaade etmedi. Gazeteyi bir ay müddetle kapadı. Muharrir Ali Suavi'yi de Kastamonu'ya nefyetti. Maarif Nazırı Kemal Paşa imzasiyle Muhbir gazetesinin imtiyaz sahibine gönderilen resmî tebliğde «Muhbir gazetesinin hükûmet aleyhine mucib-i tağlit-i ezhan olacak bazı ekâzib ve eracif neşretmeği itiyad edinmesi ve bahusus şu günlerde çıkardığı numaralarda hilâf-ı kanun pek çok uygunsuz ve esassız şeyler bulunduğu cihetle Matbuat Nizamnamesinin yirmi yedinci bendinde tayin olunduğu ve Matbuat Kaleminden ihtar kılındığı veçhile matbaasının bir mah müddet tatil ettirilmesi» için Babıâliden emir verildiği bildiriliyordu. Gazetenin imtiyaz sahibi Filip Efendi, çıkardığı bir ilâveye Maarif Nazırının tebliğini olduğu gibi koyduktan sonra altına imzasiyle yazdığı bir yazıda «...vakıa dünyanın en adaletli yerlerinde bile bir matbaayı bihakkın kapatmak hükûmetlerin yed-i kudretindedir. Fakat bâlâda muharrer müzekkerede beyan olunan tağlit-i ezhan ve neşr-i eracif ne gibi şeylerdir ve Muhbir'in hangi numarasında yazılmıştır? Müşterilerimizin canibierinden ve erbab-ı hamiyet ve gayret taraflarından olsun beyan buyrulsa, bundan böyle gazetemizi bu misilli kapatmak hükmünde bulundurmaktan sâlim olurduk. Muhbir Devleti Aliyenin ve Milel-i Osmaniyenin hayırhahıdır. Osmanlı gazetesi olduğu için hakkında Kanun-u Devletten bu yolda hüküm icra olunuyor.... İleride hükûmete muhafaza-i hukuk yolunda bazı mülâhazat dahi beyan eyliyeceğim.» demiştir. Tasvir-i Efkâr gazetesi, 12 mart 1867 tarihli sayısında Muhbir gazetesinin neşrettiği ilâve münderecatını olduğu gibi koyduktan sonra, gazete tarafından Namık Kemal'in kaleminden çıktığı anlaşılan «Muhbir'in sebeb-i tatili olan madde müzekkere-i resmiyede muayyen olmadığı için ol-babda muhakemeye girişemeyiz ve Muhbir'in bu babda olan efkârına dahi iştirak etmeyiz. Şu kadar var ki her gazete Matbuat Nizamnamesini hayatına kâfil bilmek cihetiyle onun icraatından cümlemiz hissedarız. Bu tatilin suret-i icrası bizce dahi bazı mütalâa hasıl eyledi. Fakat Muhbir'in sahib-i imtiyazı ilerde muhafaza-i hukuk edeceğini beyan eyliyor. Biz de ona intizar ederiz.» yolunda bir mütalâa yürütmüştür. Tasvir-i Efkâr'ın aynı sayısında Namık Kemal tarafından Şark Meselesi hakkında bir makale yazılması üzerine Âli Paşa büyük vatanseveri gazetecilikten menetti ve endisini Erzurum Vali Muavinliği ile İstanbul'dan uzaklaştırmak istedi. Gazetelerin Belgrad'ın Sırblara teslimi, Şark Meselesi, Millet Meclisi kurulması gibi bahislere temas etmeleri, Âli Paşayı telâşa düşürdü. Yazılarında ileri giden muharrirleri İstanbuldan uzaklaştırmağa teşebbüs etmekle beraber gazeteler hakkında da Matbuat Nizamnamesinde yazılı cezalardan ayrı şiddetli tedbirler almağa lüzum gördü. Maarif Nezareti tarafından gönderilip 15 mart 1867 tarihli gazetelerde çıkan ve yayın tarihimizde «Kararname-i Âli» adiyle anılan resmî tebliğde «Dersaadet'te elsine-i muhtelifede tab'ü neşir olunmakta olan gazetelerin bir takımının bir müddettenberi ittihaz etmiş oldukları lisan ve meslek, vazifelerinden olan tehzib ve ıslah-ı ahlâk merkezinden çıkarak ve menafi-i umumiye-i memlekete mugayeret-i asliyesi derkâr olan ifrat ve tefrid vâdilerine gidip ve çok kere esas-ı devlet hakkında bile zebandırazlık etmek derecesine kadar mütecasir olup, yaşadıkları ve servet-ü saman tahsil ettikleri memleket hakkında, sairlerinin vuku bulan itirazatının def'ine çalışmaları lâzımgelirken husamaye âlet-i fesad olarak bir takım efkâr-ı muzırra ve havadis-i kâzibe neşretmektedirler. Bu makule matbuat ve evrakın ıslahat ve terakkiyat-ı umumiyeye medar-ı küllisi ve hükûmetin harekâtı hakkında bile faidesi olabileceği mülâhazasiyle Devlet-i Aliye bunların inan-ı efkârını bir mertebeye kadar ıtlak arzusunda bulunmakla beraber gazetelerin illet-i gaiye ve memuriyet-i hayriyeleri telif-i efkâr-ü menafi hizmeti olduğu halde birçok eracif ve ekâzib ile tahdiş-i ezhanı ve nihayetülemir beynelahali muhasamayı müstelzim olacak bir yola gitmelerine nazar-ı bikaydî ile bakılması münafi-i vazife-i hükûmet olacağından... Vikaye-i asayiş ve nizam kaziye-i mültezemesine binaen bu kaide hilâfında bulunan gazeteler ve risalelerin bütün devlet ve umum millete râci olan mazarratlarının men'i zımnında matbuat nizamat-ı mevzuasının ahkâmı haricinde olarak hükûmetçe icra-i muamele-i te'dibiye ve ittihaz-ı tedabir-i maniaya karar verilmiştir. İşbu kararı suret-i muvakkate olarak istilzam eden esbab ile beraber bertaraf olacaktır» denilmektedir.

Ali Suavi

Hükûmetçe bir ay için kapatılmış olan Muhbir, 20 zilhicce 1283 (25 nisan 1867) te tekrar çıkmağa başladı. Muhbir'in bu otuz

üçüncü sayısının başında gazete - Ziya Beyin kaleminden çıktığı sezilmekte olan - şu fıkrayı koydu: «.... Muhbir'in efkârı, vatan ve hukuk-u vatana sadakattir. Ancak hüsün ve kubuh, bazan itibar-ı mutebere tâbi olduğu gibi hayır ve şer ve nef'ü zarar dahi ahyanen irade-i müride tâbi olur. Tesiri doğrudan doğru bir heyete aid olan menfaat veya mazarrat ise bir temyiz-i sahihe ve hakk-ı temyiz ise ol heyetin hükûmetine râcidir. Mademki hükûmet, Muhbir için şu tatili ihtiyar etti. Muhbir dahi bir daire-i mahdude dahilinde bu meselede meşhud olan efkâr ve evamire ittiba etmeğe lüzum gördüğüne ve tatili takiben gazetelerin idare-i umumiyesi muvakkaten kanun-u umumiden müstesna bir hale konulduğuna mebni zikri sebkat eden varakada hukuk-u mahsusası bahsinde hikâye olunan tasmimat ve tebligata bittabi mahal görmemiştir. Ancak gazetemizin ve bilûmum gazetelerin salâhiyet-i tabiiye-i daimesini bir tazyik-ı gayr-i tabii-i muvakkateye kalbeden muamele-i hâzıranın devlet ve millet menafiine masruf olan efkâr-ı sadıkaya tesiri olamıyacağından bu meselede temenniyat ve harekât-ı meşruamız Babıâlinin makrun-u kabul ve müsaadesi olacağına kat'a iştibah etmeyiz.»

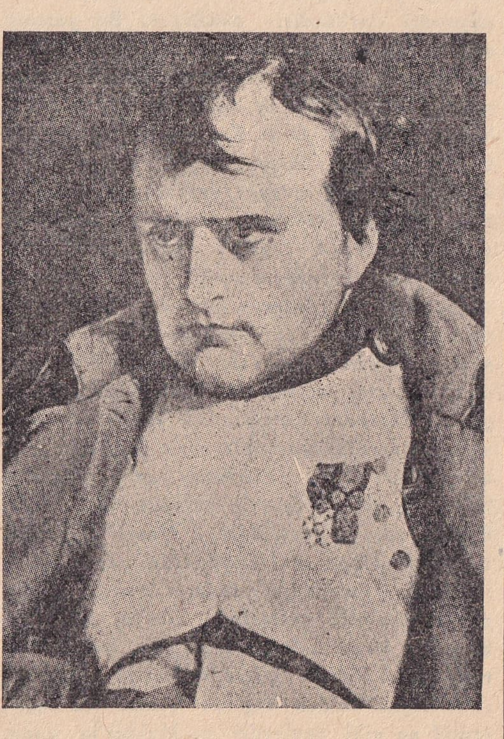
Muhbir'deki yazılarından ve şurada burada hükûmete karşı muhalefet yolunu tutmasından öfkelenen Âli Paşa, Meclis-i Vâlâ Âzasından Ziya Beyi 9 mayıs 1867 de Kıbrıs Mutasarrıflığı ile İstanbul'dan uzaklaştırmak istedi. Fakat o sırada Yeni Osmanlılar Cemiyetini faaliyete geçirmek arzusunda bulunan Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal ile Ziya Beyi Avrupa'ya gitmeğe ve burada Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına neşriyatta bulunmağa çağırdı. Her ikisi de 17 mayıs 1867 de İstanbul'dan gizlice kaçtılar. Diğer taraftan gene Mustafa Fazıl Paşa tarafından Ali Suavi, menfi bulunduğu Kastamonu'dan gizlice İstanbul'a getirilerek oradan 22 mayıs 1867 de Avrupa'ya kaçtı. Üç inkılâbcı Mesina'da birleşerek Paris'e, oradan da Londra'ya gitti. Ali Suavi 31 ağustos 1867 de Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Londra'da Muhbir gazetesini neşre başladı ve ilk sayısının başına «Muhbir, doğru söylemek yasak o mıyan bir memleket bulur, gene çıkar» sözünü yazdı (Ali Suavi'nin Londra'da çıkardığı Muhbir gazetesinden ilerdeki sayılarımızda bahsolunacaktır).

Ali Suavi'nin Kastamonu'ya nefyinden sonra İstanbul'da tekrar çıkmağa başlıyan Muhbir gazetesinin kırk yedinci sayısında Ali Suavi'nin Kaydül Mevcud ve Saydül Mevkut adlı eserinden coğrafya bahsi çıktı. Bu makalede Ali Suavi, Homer'den bahsederek, meşhur Yunan şairinin «Bizlerin bir müstened-i muazzam ve cüz-i âzâmımız olan Türk kavmini insaf ve hakkaniyette âmme-i nev-i beşere faik olmak üzere zikr-i cemil ve püsend-i celil ile beyan ve nısfet ve hakkaniyetlerinden nâşi serbest bir kavim olduklarını iyan» eylediğini yazıyor. Kırk dokuzuncu ve elli ikinci sayılarda Ali Suavi'nin coğrafya makalesine devam ediliyor. Nihayet Muhbir 27 mayıs 1867 tarihli elli beşinci sayısında, o sırada İstanbul'da çıkmakta olan Vatan ve Utarit gazeteleriyle birlikte ve «Kararname-i Âli» nin hükmüne göre hükûmetçe kapatıldı.

Ebüzziya Tevfik, Hadika gazetesi adına 1873 yılı için çıkardığı Salname-i Hadika adlı almanakta Muhbir gazetesinden bahsederken «Memleketimizde matbuatın tarih-i ehemmiyetine Muhbir gazetesinin zuhuru mebde itibar edilebilir. Zira kendisi âlem-i matbuatta bir taklib-i azime sebeb olduğu gibi esbab-ı inkılâbı da tahrik eylemiştir. İmtiyazını haiz olan Şahinoğlu Filip Efendi Diyarbakır'dan gelerek Çörçil'in Matbaasında hidemat-ı şakkada müstahdem ve terbiye-i zamana muvafık mekteb falan görmemiş bir âdem iken zekây-ı fıtrisi sayesinde Muhbir'i ilelebed dillerde destan edecek surette neşre kadir muharrir bulmağa muvaffak olmuştur» diyor. Ali Suavi, Ulûm gazetesinde kendi hayatını anlatırken Muhbir ile yayın diline sadeliği ve serbestliği getirdiğini belirttikten sonra «Hattâ ol vakit Meclis-i Vâlâ Âzasından Ziya Beyin yanında bazı kibar «Muhbir gazetesi daire-i edebden çıkıyor» yollu bana telmih eylediğinde mir-i müşarünileyh memleketimizde vurdum duymazlık duvarına «Takvim-i Vakayi bir çivi iliştirdi. Sonra Ceride-i Havadis o çiviye bir çekiç, muahharen Tercüman-ı Ahval diğer bir çekiç ve daha sonra Tasvir-i Efkâr bir çekiç vurdu. Şimdi bir Suavi peyda oldu. Eline koca bir tokmak alıp çiviye bir vuruş vurdu ki çivi dibine kadar girdi. Bu asır, şu duvarı delecek, bu kulakları açacak idi. İşte açtı. Bunu mukadder gibi bilip deliği kapatırız zannetmemeli. Hürriyet-i tab-ı memlekete girecek; buna çare yoktur» demiş olduğu o zaman işitildi» diyor.

Bibliyografya: Muhbir, Tasvir-i Efkâr, Ulûm gazetesi koleksiyonları. Ebüzziya Tevfik; Yeni Osmanlılar Tarihi ve Salname-i Hadika. Server R. İskit; Türkiyede Matbuat Rejimleri. Selim Nüzhet Gerçek; Türk Gazetecilik Tarihi. *(İhsan Sungu)*

NAPOLÉON I. (Napoléon Bonaparte) — (1769 - 1821) «Türkçede Napolyon okunur» Napolyon Fransa Büyük İhtilâlinin yetiştirdiği büyük simalar arasında önemli bir yer tutar. İrade, enerji ve zekâsiyle türlü unvanlar kazandıktan sonra Fransızlar İmparatoru olmıya muvaffak oldu. Bir aralık bütün Avrupa'yı Fransanın idaresinde bir Avrupa birliği haline getirmeyi bile düşündü ve bu maksadla pek çok harbler yaptı.

Napolyon Bonapart

Napolyon'un hayatı bu itibarla Fransız milletini olduğu kadar Avrupa milletlerini de ilgilendirir.

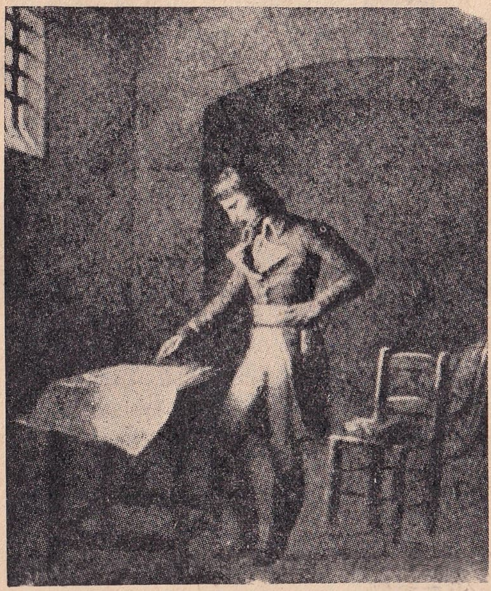
Napolyon 1769 yılının 15 ağustosunda Korsika'nın Ajaksiyo şehrinde doğdu. Mensub olduğu aile iki yüz yıl önce İtalya'nın Toskana eyaletinden gelip Korsika'ya yerleşmiş bulunuyordu. Napolyon bu ailenin mümessili Şarl Bonapart'ın Laetizia Ramolino ile evlenmesinin mahsulüdür. İlk öğrenimini Ajaksiyo'da yaptıktan sonra Korsika askerî valisinin yardımı ile evvelâ Otön Kolejine (1778), bir yıl sonra da burslu talebe olarak Briyen Askerî Hazırlık Okuluna ve 1782 de Paris Yüksek Harb Okuluna girdi. Bu okulda çok çalıştı. 1785 te müsabaka imtihanlarını elli sekiz namzed arasında kırk ikinci olarak başarıp topçu asteğmeni rütbesiyle Valans'a gönderildi. Burada Harb Okulunda okunması yasak olan kitabları ve en çok Jan Jak Ruso'nun eserlerini, Mirabo'nun nutuklarını, Eflâtun'un Cumhuriyetini, Monteskiyö'nün «Kanunların Ruhu» adlı kitabını okudu. Fransa İhtilâli başladığı vakit Napolyon fikir ve ruh bakımından bu ihtilâli kavrıyacak bir duruma gelmiş bulunuyordu.

Napolyon Harb Okulundayken
Bir arkadaşının yaptığı kroki

Napolyon 1793 ten başlıyarak ihtilâlin akışına kapıldı. Yüzbaşı rütbesiyle memur edildiği Marsilya isyanını bastırmak işini muvaffakıyetle başardı. Aynı yıl Tulon'u İngilizlerin elinden kurtardı ve topçu generali oldu. Az zamanda kazandığı bu büyük başarılar sayesinde ismi bütün Fransa'da söylenmeğe başladı. Fakat Robespiyer ve taraftarlariyle münasebette bulunduğu bahane edilerek faal hizmetten çıkarıldı. Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, ordusunu düzenlemek için Fransa'dan subay ve mühendisler istedi. Napolyon Paris'te işsiz güçsüz olarak sefalet içinde yaşıyordu. Evvelce kazanmış olduğu şöhret de gün geçtikçe azalmakta idi. Tulon kahramanı unutulup gitmektense Türkiye hizmetine girmeği ve Türk ordusunu ıslah etmeği daha uygun buldu. Türkiye'ye gitmek için 1795 te bir dilekçe verdi. Fakat Paris'te Konvansyon idaresi tarafından, aleyhinde çıkan bir isyanı bastırmıya memur edildi. Bir yıl sonra Napolyon'un özel ve resmî hayatında büyük değişiklikler oldu. Vikont Boharne'den dul kalan Jozefin ile evlendi ve İtalya ordusu başkumandanlığına getirildi. Başsız, teşkilâtsız ve heyecansız bulduğu bu orduyu kısa zaman içinde düzenledi ve 1796 da harbci dehasiyle Fransa'nın düşmanları üzerine saldırdı. Bir yıl içinde kendisininkinden kat kat üstün beş büyük Avusturya - İtalya ordusunu bozdu ve yendi. Harb tarihine inceleme konusu olarak geçen Lodi, Kastiglione ve Rivoli gibi üç büyük meydan muharebesi kazandı. Bu tahminleri aşan kesin zaferler neticesinde Sardunya Kralı, Papa, Parma, Modena ve Toskana dükalıkları ve Avusturya İmparatoru; Fransanın Direktuar hükûmetinden barış istediler. Napolyon, hükûmetinin emri üzerine Kampo-Formio muahedesini imzalıyarak 1797 de Paris'e döndü. Napolyon'un, devrine göre yıldırım harbi sayılabilecek askerî hareket-

ler neticesinde kazandığı zaferler Fransa'da ihtilâlin akışiyle kabarmış olan heyecanını en üstün dereceye çıkartmıştı. İhtilâlin, hitabet usuliyle yükselmiş olan siyasî kahramanları bir aralık milletin gözünden silindi. Napolyon Paris'te misli görülmemiş gösterilerle karşılandı. Direktuar üyeleri Napolyonun ihtiras ve kudretinden, halkın Napol-

Napolyon 1794 te hapiste

yon'a karşı beslediği engin sevgiden korktular. Onu meşgul etmek için İngiltere'ye bir ihrac hareketi yapmıya memur ettiler. Napolyon böyle bir hareketin imkânsızlıklarını göstererek İngiltere'yi müstemleke yollarında yenmek ve Akdeniz'i bir Fransız gölü yapmak için Direktuar hükûmetine Mısır seferini teklif etti. Napolyon'u Paris'ten uzak tutacak olan bu fikri Direktuar kabul etti. 19 mayıs 1797 de Napolyon Tulon'dan Doğu Akdeniz istikametine otuz sekiz bin asker taşıyan iki yüz seksen parçalık bir filo ile açıldı. Yolda, Malta adasını şövalyelerin elinden aldı. Ebukır'da ordusunu Mısır topraklarına çıkardı. Türk kuvvetlerini Ehramlar Muharebesinde yenerek Kahire'ye girdi. Amiral Nelson'un Fransız donanmasını Ebukır'da yakması Napolyon'un Fransa ile irtibatını kesti ve onu Mısır'da hapsetmiş oldu. Buna rağmen Napolyon Mısır'da tutunmak için büyük kuvvetler sarfetmiye devam etti. Mısır'ı teşkilâtlandırdı. Beraberinde götürmüş olduğu bilginlerle Mısır'ın her türlü maddî ve mânevî kaynaklarını tetkik ettirmiye başladı. Osmanlı hükûmetini barışa zorlamak için Suriye seferini hazırladı. Fakat Akkâ önünde Cezzar Ahmed Paşanın kumandasındaki Nizamı Cedid kuvvetleri tarafından yenildi ve geri dönmeğe zorlandı. Bu Akkâ Muharebesi Napolyon'un ilk mağlûbiyeti oldu. Mısır'a dönüşünde Napolyon, Fransız ordularının İtalya'da ağır mağlûbiyetlere uğradığını öğrendi. Mısır kuvvetlerinin kumandasını General Kleber'e bırakarak Fransa'ya döndü ve 1799 yılının sonlarına doğru ansızın Paris'e girdi. Bu sıralarda Direktuar hükûmeti otoritesini ve kredisini kaybetmiş bulunuyordu. Memleketin içinde huzursuzluk vardı. Fransız orduları İngilizlerin teşebbüsiyle kurulmuş olan ikinci ittifak karşısında yenilmişti. Fransa kuvvetli ve başarılar kazanabilecek bir rejim istiyordu. Siyaset adamlarının çoğu böyle bir rejimin ancak Napolyon tarafından kurulabileceğini sanıyorlar ve onu teşvik ediyorlardı. Napolyon 9 aralık 1799 da Direktuar rejimini ilga ederek Konsüllük rejimini kurdu. Buna göre Fransa'nın idaresi Konsül unvanı taşıyan üç kişi tarafından yapılacaktı. Konsüllerden biri Napolyon, diğerleri de Kambaser ve Löbrön'dü. Napolyon Birinci Konsül sıfatiyle Fransa'nın gerçek hükümdarı oluyordu. Napolyon, bu rejim değişikliği ile Fransa'nın iç güvenini sağladıktan sonra ordunun başına geçti ve Alpları aştı. Avusturyalıları Marengo'da yenerek Lünevil barışını imzalamıya zorladı. Bu aralık Rus Çarı Pol müttefiklerini bırakarak Fransa ile anlaştı. Fransanın Mısır'daki kuvvetleri Osmanlı hükûmeti ve İngiltere ile imzaladıkları bir mütareke gereğince Mısır'ı tahliyeye başlamışlardı. Bu sebeble Osmanlı devleti ile Fransa arasında da harb bitmiş demekti. Bu durum karşısında İngiltere de 1802 de Amyen müsalehasını imzalamak zorunda kaldı. Fransa bir kere daha Napolyon'un büyük ölçüde çalışmaları ile Avrupa'da üstün vaziyete geçmiş bulunuyordu.

Bonapart, Fransa'nın iç işlerini düzene koymak için barıştan istifade etti. Parti kavgalarına son verdi, Vande eyaletindeki kargaşalıkları yatıştırdı. İhtilâl esnasında başka memleketlere göçmüş olan Fransızları memleketlerine dönmeğe davet etti. Fransızların büyük ekseriyetinin tekrar kurulmasını istediği devletle kilise münasebetlerini Papa ile bir anlaşma yaparak düzenledi. Lejyon Donör nişanını tesis etti. Liseyi yaratarak orta öğretimi devletleştirdi. Fransa Bankasını kurdu; Medenî Kanunu tamamlattı.

Bonapart'ın dış ve iç siyasetteki başarıları milletin kendisine karşı beslediği iyi duyguların ve sevginin artmasına sebeb oldu. Zaten daha 1802 yılında yapılan bir genel oy neticesinde Napolyon hayatının sonuna kadar ve halefini göstermek şartiyle Konsül seçilmişti. 1803 te Krallık taraftarlarının Birinci Konsülün hayatına kasdetmek için

Friedland Muharebesi

hazırladıkları bir hükûmet darbesinin meydana çıkması Bonapart hakkında milletin heyecanlı gösteriler yapmasına vesile oldu. Hattâ onun bu gibi teşebbüslerin üstünde kalması için imparator olması bile istenmeğe başladı. 8 nisan 1804 te Senato Bonapart'ı Fransızlar İmparatoru ilân etti. Napolyon 2 aralık 1804 te Papayı Paris'e götürerek kendisini dinî merasimle takdis ettirdi. Bir yıl sonra da Sizalpin Cumhuriyetini, Krallık haline getirdi ve Milano'da İtalya Kralı sıfatiyle tac giydi. Bu olaylar Napolyon'un siyasî ihtiraslarının bütün genişliğini gösterdi. İngiltere, Rusya ve Avusturya Fransa'ya karşı tekrar birleştiler. Napolyon Osmanlı İmparatorluğunu Rusya'ya karşı harbe sokmak için çok çalıştı ve muvaffak da oldu. Diğer taraftan da Fransa ve İspanya donanmalarının birlik çalışmalariyle İngiltere'ye bir çıkarma hareketi yapmak istedi. Fakat bu donanmaların önemli kuvvetleri Trafalgar'da Nelson'un donanması tarafından mahvedildi. Bu deniz mağlûbiyetini Napolyon kara zaferleri ile telâfi etti. 15 ekim 1805 te Avusturya ordusunu Ulm'da teslim olmıya zorladı. Bir ay sonra Viyana'ya girdi ve Osterlitz'te Rus - Avusturya kuvvetlerini perişan etti. Yıldırım süratiyle gelişen bu zaferler karşısında 26 aralık 1805 te Avusturya İmparatoru Presburg Muahedesini imzaladı.

Venedik toprakları İtalya Krallığına katıldı. Bavyera ve Vurtenberg Krallıkları Napolyon'un müttefiki olan prensler için yaratıldı. Napolyon kardeşlerinden birini Napoli Krallığına, diğerini de Holanda Krallığına getirdi.

Alman İmparatorluğuna son vererek on dört Alman prensini Ren Konfederasyonu adiyle bir konfederasyona soktu ve onu himayesine aldı.

Almanya'nın siyasî statüsündeki bu değişiklik Prusya'yı telâşa düşürdü. Zaten iki üç yıldanberi, Berlin'de Fransız aleyhtarlığı çoğalmakta idi. Prusya'nın Fransa'ya karşı silâha sarılması üzerine Napolyon hızla hareket ederek Prusya ordularını Yena'da ezdi ve 14 ekim 1806 da Berlin'e girdi.

Bu sıralarda Avrupa Napolyon'un idaresinde siyasî bir birlik manzarası göstermektedir. Fakat bu birliğin tam ve kesin olması için İngiltere ile Rusya'nın da yenilmesi veya anlaşmıya mecbur edilmesi lâzım geliyordu. Deniz, İngiltere'yi Avrupa devletlerinin âkıbetinden kurtarmakta idi. Napolyon İngiltere'yi askerî sahada yenemiyeceğini anlayınca ekonomik alanda yenmek için Berlin'den İngiltere için kıta ablukası ilân etti. Hiçbir İngiliz gemisi Avrupa sahillerine uğramıyacaktı. Bundan sonra Rus orduları üzerine yürüdü, 19 aralık 1806 da Varşova'ya girdi. Eylav ve Fridland'da Rus ordularını ezerek 9 temmuz 1807 de Çarı Tilsit'te bir görüşmeğe davet etti. Ona mağlûb hükümdar muamelesi yapmadı. İngiltere'ye harb ilân etmesi şartiyle Prusya'yı parçalamağı, Finlandiya ile Eflâk, Buğdan'ın Rusya'ya katılmasını bile kabul etti.

Napolyon, Rusya ile anlaşmasına rağmen Avrupa'da büyük çapta güçlüklerle savaşmak zorunda kaldı. Papa, Fransa'nın İtalya'daki nüfuzundan memnun değildi. İngilizlere karşı limanlarını kapamağı da menfaatine zararlı görüyordu. Napolyon, Papaya meram anlatmak için ocak 1808 de Roma'yı

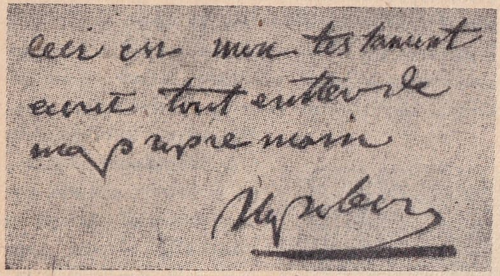
işgal ile Papayı hapis ve Papalık topraklarını imparatorluğuna ilhak etti.

Napolyon'un kara ablukası hakkında verdiği emirlere itaat etmiyen ve İngilizlerle dost geçinen bir devlet de Portekiz'di.

İspanya Portekiz'in komşusu olması dolayısiyle Napolyon'u ilgilendirmekte idi. Portekiz bir aralık Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi. İspanya'da Krallık ailesi efradı arasındaki kavgalarda Napolyon hakem rolünü oynamağa çağırıldı. Neticede İmparator, kardeşi Jozef'i İspanya tahtına getirdi ve İspanya'yı da bu suretle Avrupa federasyonu içine almış oldu. Fakat İspanyollar hakemliğin bu şekilde tecellisinden memnun olmadılar. Fransızlara karşı şiddetli bir mukavemete giriştiler. Çete harbleri karşısında Fransızlar büyük başarısızlıklara uğradılar. Portekiz'de de İngilizler, Fransız kuvvetlerini teslim olmağa mecbur ettiler. Napolyon, İspanya ve Portekiz olaylarını yatıştırmak için büyük bir ordu ile harekete hazırlandı. Fakat daha önce Rus imparatoru ile Erfurt'ta 27 eylûl 1808 de bir mülâkat yaparak Avusturya'ya karşı yardımını temin etti. İspanyollara karşı yaptığı harbde bir seri zaferler kazanırken Avusturya Fransa'ya karşı sa-

Austerlitz Muharebesi arifesinde

Napolyon'un imzalı bir yazısı

vaşa girmişti. Napolyon İspanyol harekâtını komutanlarına bırakarak Avusturya üzerine yürüdü. Ekmül, Ratisbon ve Vagram Muharebelerini kazanarak 11 temmuz 1809 da Avusturya'yı mütareke istemeğe mecbur etti. İki ay sonra imzalanan Viyana Muahedesiyle barış tekrar kurulmuş oldu. Napolyon Galiçya'yı ve İlirya sahillerini almakla iktifa etti. Avusturya hanedanını ortadan kaldıracağına bu hanedanı akrabalık bağlariyle kendisine bağlamak istedi. Bir Avusturya Düşesi olan Mari Luiz ile evlendi. Bu olay Fransa'da devlet adamları arasında olduğu kadar halk arasında da Napolyon'a karşı fena duyguların uyanmasına sebeb oldu. Papa da mahbus olmasına rağmen Napolyon'u aforoz etti.

General Massena, İspanya ve Portekizde parlak başarılar kazanmasına rağmen İngilizleri denize dökemedi. Bu başarısızlıklar Rusların hoşuna gidiyor ve onlara ümid veriyordu. Çar, Napolyon ile Erfurt mülâkatını yapmış olmasına rağmen ondan memnun değildi. Çünkü Napolyon Almanya'yı tamamen Rus tasavvurlarına kapadıktan başka, Rusyanın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki projelerine de engel oluyordu. Nisan 1812 de Çar, ordularını Almanya'dan çekmesi için Napolyon'a bir ültimatom verdi. Napolyon Türkiye ve İsveç'in ittifakını temin etmeğe lüzum görmeden yalnız Avusturya ve Prusya'nın vaadleriyle 450,000 kişilik bir ordunun başına geçerek Rusya seferine girişti. Niyemeni geçtikten sonra Vilna, Vitebsk ve Smolenks'i alarak Borodino yerinde Koutousov kuvvetlerini şiddetli bir muharebeden sonra yendi ve 14 eylûl 1812 de Moskova'ya girdi. Ruslar şehri yaktılar. Bir aydan fazla Napolyon Çardan mütareke teklifleri bekledi. Gelmeyince kış yüzünden geri çekilmeğe başladı. Çekiliş bir felâket halini aldı. Rusya kışının şiddeti ve çete harbleri istilâ ordusunu eritti. Mağlûbiyet Paris'te bir hükûmet darbesinin hazırlanmasına vesile oldu. Napolyon orduyu bırakarak Paris'e koştu. Arada Prusya fırsattan istifade ederek Rusya ile anlaşmış bulunuyordu. Napolyon Lutzev yerinde Prusya ve Rusya kuvvetlerini yenmeğe muvaffak oldu. Bir mütareke akdedildi. Prag'da toplanan bir kongrede imparator boş yere oyalandı. İsveç ve Avusturya da bu sırada Napolyon'a karşı harbe giriştiler. Avrupa birliğini yapmak için senelerce uğraşmış olan Napolyon bir Avrupa ittifakı karşısında kalmış bulunuyordu. Dresden'de bu ittifakın ordularını 27 ağustos 1813 te mağlûb etmesine rağmen Saksonların ihaneti yüzünden Laypzig Meydan Muharebesini 19 ekimde kaybetti ve Fransa üzerine çekildi. İstilâya uğrıyan Fransız topraklarını takdire

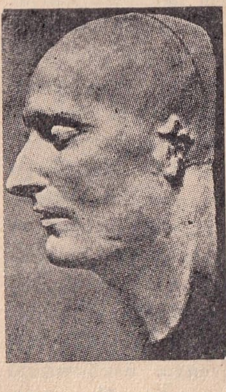
Napolyon son demlerinde bahçede çalışırken

değer bir surette korudu, birçok düşman ordusunu perişan etti. Müttefikler Fransa'nın 1792 hududlarına çekilmek şartiyle barış yapmağa hazır olduklarını bildirdilerse de Napolyon kabul etmedi ve savaşa devam etti. Fakat birçok Fransızlar partinin kaybedildiğini sandılar. Paris iki günlük bir mukavemetten sonra 3 mart 1814 te kapılarını müttefiklere açtı.

Bir gün sonra Senato Napolyon'u hal'etti. Galibler, Burbon hanedanını tesis ettiklerini ilân eylediler.

Napolyon 11 nisan 1814 te tahttan feragat ederek kendisine sadık kalan birkaç yakını ile Elbe adasına yollandı. Fransa'da Krallığın tekrar kurulması Napolyon rejimini arattı. Napolyon 1 mart 1815 te tekrar Fransa'ya çıktı ve Paris üzerine yürüdü. Hiçbir yerde ciddî bir mukavemet görmedi. Çok yerde bir millî kahraman gibi karşılandı. Kralın gönderdiği kuvvetler kendisine heyecanla iltihak ettiler. Müttefikler derhal harekâta başladılar. Napolyon Prusya'lıları Linyi'de yenmesine rağmen Vaterlo'da Velington ve Blüher tarafından mağlûb edildi. Bunun üzerine Paris'e dönerek 22 haziran 1815 te oğlu lehine tahttan feragat etti.

Napolyon'un ikinci hükümdarlığı yüz gün sürmüştü. Napolyon bundan sonra Roşfor limanında Bellerofon adlı İngiliz gemisine sığındı. İngilizlerin kendisine misafirperverlik göstereceklerini sanıyordu. Halbuki İngiliz hükûmeti kendisini harb esiri sayarak Sent Elen adasında ikamete mecbur etti. Burada, kendisine sadık arkadaşlariyle beş yıl yaşadı. Bu müddet zarfında hâtıralarını ve harblerini yazdı. 5 mayıs 1821 de öldüğü vakit elli iki yaşında idi. Evvelâ Sent Elen'de gömüldü. Kemikleri 1840 ta Paris'e getirtilerek Envalid'e kondu.

Napolyon'un alçı maskı

N a p o l y o n, d e v r i n i n e n b ü y ü k h a r b c i v e i d a r e c i d e h a s ı n a m a l i k o l m a s ı n a r a ğ m e n k e n d i n e g ö r e t a s a r l a d ı ğ ı A v r u p a b i r l i ğ i n i k u r a m a d ı. F a k a t muhtelif devletlerle yaptığı muharebelerde manevî silâh olarak Fransa İhtilâlinin prensiplerini kullandı. Bu prensiplere içten inanmış veya inanmamış olsun, Napolyon Demokrasi rejiminin hizmetkârlarından oldu. Umumî tarihte, harb tarihinde, edebiyat ve sanat tarihinde Napolyon, solmıyan bir konu gibi hergünün kendisine has büyük vakalarına rağmen yer almakta ve yaşamaktadır.

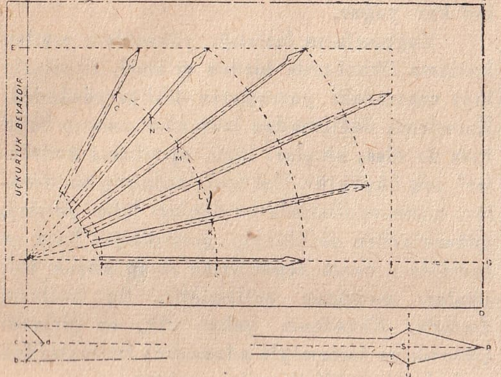
B i b l i y o g r a f y a : M. D. Norvins; Histoire de Napoléon, Paris 1839. Antoine Guilois; Napoléon, Paris 1889. De la Cases; Mémoires de Napoléon Premier. Mémoires de M. De Baurrienne; Napoléon, Paris 1829.

(Prof. Enver Ziya Karal)

PARTİ BAYRAĞI — Türkiye Cumhuriyeti rejiminin ana ilkelerini bir bütün halinde remizlendiren altıok, Cumhuriyet Halk Partisinin bayrağında en canlı ifadesini bulmaktadır. Bu itibarla Parti bayrağımız, Türk devriminin yaratıcı kudretine, Türk milletinin ebedî varlığına inananların ruhlarındaki iman ve heyecanı temsil etmekte, millî bağımsızlığın sembolü olan ayyıldızlı

kırmızı bayrağımızın yanı başında, büyük bir coşkunlukla kutladığımız Onuncu Cumhuriyet Yıldönümündenberi, her Türkün candan saygı ve sevgisiyle selâmlanmaktadır.

1933 te Onuncu Cumhuriyet bayramını kutlama işlerini düzenlemek üzere 2305 sayılı kanunla ve geniş yetkilerle görevlendirilen yüksek komisyon, cumhuriyetin bu mutlu gününü eşsiz gösterilerle ve sonsuz bir heyecan içinde bütün yurddaşlara yaşatmak amaciyle, geceli gündüzlü çalışırken, «Türk ihtilâlinin anası olan Müdafaai Hukukun mütekâmil şekli bulunan Cumhuriyet Halk Fırkasının bir ifadesini» aramış, uzun inceleme ve danışmalardan sonra maksada en uygun, herkes tarafından mânası en kolay anlaşılır, en basit fakat en güzel bir eser olan parti bayrağını ortaya koymuştur.

Parti bayrağı

Bayrağın eni ve boyunun nispeti 2/3. E.F. noktalarını bulmak için: AE=1/10 AB; CF=1/10 AB. IJ. noktalarını bulmak için: Fİ=1/6 AB; IJ=1/4 AB. K.L.M.N.O noktalarını bulmak için: JK=1/11 AB; KL=1/11 AB; LM=1/11 AB; MN=1/11 AB; NO=1/11 AB. Okları çizmek için: SR=1/25 AB; SU=1/100 AB; ST=1/100 AB; SP=1/100 AB; VY=1/125 AB; ca=1/125 AB; cb=1/125 AB; cd=1/125 AB. Dördüncü okun altı kertiktir.

Cumhuriyet Halk Fırkasının tarihi, milletin yaşayışına ve ilerleyişine temel olan fikirlerin ve prensiplerin adım adım meydana atılması ve millî siyasetimize mal edilmesi tarihidir.

Millî Mücadele yıllarında milletin bütün emelleri, düşmanı vatan toprağından kovmak ve siyasî istiklâlimize kavuşmak hedefinde toplanmıştı. O zaman Cumhuriyet Halk Fırkasının esası olan «Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti» nin de bütün fikirleri ve hareketleri, askerî zafer ve siyasî istiklâl gayesi etrafında merkezleşiyordu (Bak, Aylık Ansiklopedi S. 133 - 134). Fakat 1922 eylül günlerindeki askerî zaferlerimizden ve 24 temmuz 1923 te imzalanan Lozan sulhundan sonra milletimizin önüne yeni iş ve fütuhat yolları açıldı. 9 eylül 1923 te Halk Fırkası adiyle yeni bir teşekküle geçen rehber fırka da, derhal yeni hayat şartlarının dileklerine uygun yeni hamlelere hazırlandı. Şimdi artık fikir, kültür ve devlet idaresi üstünde millî hareketimizin ve devletimizin vasıflarını, prensiplerini adım adım meydana atmak lâzımgeliyordu. Büyük Şefimizin milletin ruhundan aldığı ve kendi iradesinde temsil ettiği millî salâhiyetle bu vasıfların ve prensiplerin ilk kısmı Cumhuriyet Halk Fırkasının ilk nizamnamesinde düstur haline geldiler.

Bu nizamnamede : 1. - Cumhuriyetçilik, 2. - Milliyetçilik, 3. - Halkçılık fikirleri, Halk Fırkasının üç esas prensipi olarak yer almış bulunuyordu. 2 mart 1924 te Şer'iye ve Evkaf Vekâletlerinin ilgasiyle tedrisatın tevhidi hakkında Fırka Grupunun ittihaz ettiği karar 3 mart 1924 te Büyük Millet Meclisi içtimaında kanunlaştırıldı. Bu suretle Cumhuriyet Halk Fırkasının ana vasıfları : 1. - Cumhuriyetçi, 2. - Milliyetçi, 3. - Halkçı, 4. - Lâik olmak üzere inkişaf ve tekâmül etti. Fırkanın 15 ekim 1927 tarihinde Ankara'da toplanan İkinci Kongresinde bu esaslar daha iyi mânalandırıldı. Fikir ve cevher halinden hiçbir zaman değişmiyecek madde haline getirildi. 15 mayıs 1931 de gene Ankara'da açılan Üçüncü Büyük Kongrede fırka, devlet ve inkılâb hayatımız için temel olan bütün ana fikirleri, fırka programında bir araya topladı ve bu fikirler fırka programında : 1. - Cumhuriyetçilik, 2. Milliyetçilik, 3. - Halkçılık, 4. - Lâiklik, 5. - Devletçilik, 5. - İnkılâbcılık şeklinde altı ana vasıf halinde tekemmül ve inkişaf ettiler.

İşte milletin yaşayışına ve yükselişine temel olan altı prensip bu suretle doğdu. Bugün bu altı prensip Cumhuriyet Halk Fırkasının altı esas vasfıdır ve millî siyasetimizin de temelidir.

Cumhuriyet Halk Fırkası millî inkılâbımızla beraber doğan ve beraber büyüyen bu altı millî prensipi şimdi, bir kırmızı zemin üzerinde altı beyaz ok taşıyan bir bayrak haline koymuştur.

«Cumhuriyet Halk Fırkasının bu bayrağı, yüce Türk bayrağının etrafında, onun daha ziyade yücelmesi için fikir ve hareket birliği yapan inkılâbcı neslin işareti olarak yükselecek ve dalgalanacaktır.» denilmektedir.

Partî bayrakları merasimde

Parti bayrağının yapılış ve kullanış usulleri Cumhuriyet Halk Partisi tarafından bir talimatname ile tesbit olunmuştur. Bu talimatnamede bayrağın elde taşınma, balkondan sarkıtılma, asılma, göğse takılma yahud büyük direklere çekilme ihtiyacına göre boyutları, şekilleri ve kullanılış tarzları resimler ve krokilerle gösterilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi bayrağı tesbit olunurken, milleti yükseltmek için partinin ruhunda kaynıyan hızın ve ileriliğin gösterilmesi fikri Parti işareti olarak okların kabul edilmesinde esas olmuştur. Türlü türlü ok şekilleri bulunduğu halde, parti bayrağında çizilen oklar millî müzelerimizde yapılan incelemelerle seçilen Türk oklarından alınmıştır. Oklar çizgide stilize edilmiştir. Oklardan birisi, Türk okunun nisbetli olarak resmedilmiş tam boyda şeklidir. Öteki oklar, verilen şekle uyacak gibi saplarından kesilmiştir. Tam boydaki okun aslına uygunluğu için arka ucunda yaya takılacak yeri de gösterilmiştir.

Parti bayrağının rengi millî bayrağımızın renkleri olan beyaz ve kırmızıdır. Normal bayrak kumaşının eni ve boyu arasındaki nisbet de millî bayrağımızda olduğu gibi 2/3 tür. Bu nispetteki zemin üzerine okların çizilmesi hesablı bir nisbette yapılmıştır. Bu nisbetler örnek şekilde gösterilmiştir. Aynı örneğin altında bayrağa esas olan Türk okunun da yapılması nisbeti vardır.

Yerlerine göre a) normal bayrak, b) meydan ve sokak bayrağı, c) süs bayrağı, d) el bayrağı olmak üzere dört türlü parti bayrağı vardır. Bu bayraklardan normal bayrak, salon içlerinde duvarlara asılmak, bina dışlarında balkonlara ve pencere önlerine sarkıtılmak veya balkon ve kapı üstlerine direkle çekilmek suretleriyle kullanılır. Meydan ve sokak bayrağı, caddeler boyunca münasib geniş mesafelerle olmak üzere ya teker veya birbirlerinden yarımşar metre aralıklı ikişerli grup veya gene böyle teker, ikişerli olmak üzere geniş caddelerin iki tarafında karşılıklı olarak veya bir törenin yapılacağı veya toplanılacak meydanların çevrelerinde birbirinden münasib mesafeli teker teker veya arası yarımşar metrelik ikişerli gruplar halinde asılır.

Süs bayrağı, kullanılacağı yer, binanın iç ve dışında ve binanın büyük veya küçük olmasına göre normal bayrak nisbeti bozulmamak şartiyle büyük veya küçük olabilir ve yerine göre en az yuvarlak halkanın iki tarafında birerden iki, en çok üçerden altı bayrak kullanılır. Odaların, salonların, koridorların iç taraf duvarlarına münasib aralıklı gruplar halinde ve binaların sokağa bakan yüzlerine aynı suretle münasib aralıklı gruplar halinde asılır.

El bayrağı, geçiş resimlerinde ve gösterilerde halk kütlesi önünde ve ellerde taşınır. Parti bayrağı direkle kullanıldığı zaman el ve normal bayraklarda direğin ucuna Türk oku şeklinde hafif beyaz madenden başlık takılmak lâzımdır.

Parti bayrağının ipekten küçük boyda yaptırılanları da, Onuncu Cumhuriyet Bayramında, başta «Ne mutlu Türküm diyene» övüncüyle o mesud günden duyduğu büyük heyecan ve gururu tarihî nutkunun sonunda belirten Atatürk gelmek üzere, bütün yurddaşların bayram boyunca kalblerinin üstünü süsliyerek Türk'ün birlik ve bütünlüğünü canlandırmıştır. *(Faik Reşid Unat)*

SÜMBÜL — Kuvvetli, baygın ve güzel kokulu çiçek veren, zambakgiller familyasından soğanlı bir çiçektir.

Sümbül

Sümbülün lâtince teknik adı «hyacinthus orientalis» tir.

Sünbülün soğanı beş santimetre çapında, yuvarlak ve dayanıklıdır. Kökten çıkan yaprakları aynı boylarda değil, birbirinden uzun veya kısadır; onbeş ile yirmi iki santimetre arasında değişen bir uzunluktaki ve beş santimetre çapındaki bir sap üstünde başak halinde çiçek verir.

Sümbülün otuzdan fazla cinsi vardır ve Asya ile Cenub Afrikadan çıkıp dünyaya yayılmıştır. Çiçekçiler bu cinsleri üretmişler ve pembeden koyu kırmızıya kadar her türlü kırmızı, açık maviden koyu maviye kadar her türlü mavi, sarı, beyaz renklerde sümbüller yetiştirmişlerdir.

Bahçe tarhlarında baharın ilk günlerinde çiçek veren sümbül soğanı, çiçeğinin güzel

kokusu ve dekoratif vasfı dolayısiyle daha fazla ev ve apartımanlarda saksı ve jardinyerler içinde yetiştirilir ve kışın da çiçek verir.

Sümbül; lâle gibi, pek geniş ölçüde ve ticaret metaı olarak Holandada yetiştirilir.

Çiçeklerin sevgililer arasında aşk şifresi olarak kullanıldığı devirlerde; beyaz sümbül: «Sizi sevmekle bahtiyarım», mavi sümbül: «Verdiğiniz ümidle mestim», pembe veya kırmızı sümbül: «Aşkınız ciğerime işledi», sarı sümbül: «Aşkımla mesud olacağınızı temin ederim» mânalarına gelirdi.

Tabiî olarak bir ilkbahar çiçeği olan sümbülün ve sümbül tipindeki soğanlı bitkilerin ev ve apartıman içerisinde yetiştirilmesi için dikkat edilmesi gerekli noktalar şunlardır: Soğanın sağlamını ve iyice yuvarlağını seçmeli. Soğanları, dipleri suya dokunur dokunmaz bir durumda, içi su dolu vazoların üstüne yerleştirmeli ve vazoları köklerin normal gelişmesini sağlamak üzere loş yerlere koymalı. Soğanın kökleri bir ay veya altı hafta içinde gelişir. Yapraklar fışkırmağa başlayınca vazoları derece derece ışığa yaklaştırmalı. Soğanların çürümesini önlemek için; her on beş günde bir vazoları temizlemeli, sularını değiştirmeli, sümbülün köklerini ihtimamla yıkamalı ve köklerden bir ikisini budamalı.

Sapın çiçeklenmesini kolaylaştırmak için bitkiyi soğuk, fakat iyice aydınlık bir yerde tutmalı. Sapın boyu on santimetreyi bulunca, harareti arttırmalı. Yaprakların boyu sapın boyunu aşarsa, kök püsküllerini soğanın dibinden üç dört santimetre uzunlukta kalacak kadar kesmeli; gelişmeği hızlandırmak için suda ufak birkaç topaç deniz tuzu veya nitrat dö sud eritilebilir.

Saksı veya jardinyer'de yetiştirilen soğanlar için ayni şeyleri tatbik etmeli, fakat bitkileri hergün ılık su ile sulamalıdır.

(A. B.)

TRABZON İLİNİN VE BÖLGESİNİN COĞRAFYASI — Burada tetkik edeceğimiz saha, Karadenizin güney kıyısı boyunda geniş bir şerid gibi uzanan «Karadeniz bölgesi» nin doğu kısmı, yani Doğu Karadeniz bölümüdür. Sovyetler Birliği hududundan Ordu şehri yakınlarına — bu şehrin biraz doğusunda denize dökülen Melet suyu vadisine — kadar uzanan bu saha Trabzon İli ile beraber, bunun doğusundaki Rize ve Çoruh (merkezi Artvin), batısındaki Giresun ve güneyindeki Gümüşane İllerini tam olarak ihtiva ettiği gibi, komşu olan Erzurum, Erzincan, Sıvas ve Ordu İllerinden bazı toprakları da içine alır.

Bölgenin başlıca hususiyeti, Karadeniz kıyısına paralel olarak uzanan yüksek dağların varlığından doğmaktadır. Bu dağlar, yalı boyunu gerideki topraklardan ayırarak, iki tarafları arasında arazi görünüşü, iklim, nebatlar âlemi, insanların yerleşme tarzları, meskenlerin inşası ve toplanma şekilleri, geçim kaynakları... bakımından büyük farklar yaratırlar. Bu sebeble, bölgemizi tetkik ederken, birbirine paralel iki şerid halinde, iki büyük kısma ayıracağız.

I. K ı y ı d a ğ l a r ı v e K a r a d e n i z y a l ı s ı: Doğu Karadeniz kıyısı boyunca uzanan dağlara, doğudan itibaren Rize dağları, Trabzon ve Zigana dağları, Harşit çayı vadisinden sonra Gümüşane ve Giresun dağları gibi umumî adlar verilebilir. Bu dağlar bilhassa doğuya doğru heybetli bir duvar gibi uzanır ve Hopa ile Of gerilerinde 3000 metreden yüksek inkıtasız bir sed meydana getirirler. Kaçkar dağının karlı zirvesi hemen hemen dört bin metreye yaklaşır (3937 m.); Verçenik (Varşamba) dağının yükseltisi bunu yakından takibeder (3711 m.). Batıya gidildikçe dağların yükseltisi azalır ve 3000 metreyi aşan zirveler şuraya buraya dağılmış bulunurlarsa da dağ duvarı, bütün devamı üzerinde 2000 metrenin aşağısına hemen hiç inmez. Bunun için, bu kıyıdan Anadolu içlerine girilmek istendiği zaman, dağların yamacında en az bu yükseltiye kadar tırmanmak lâzımgelir.

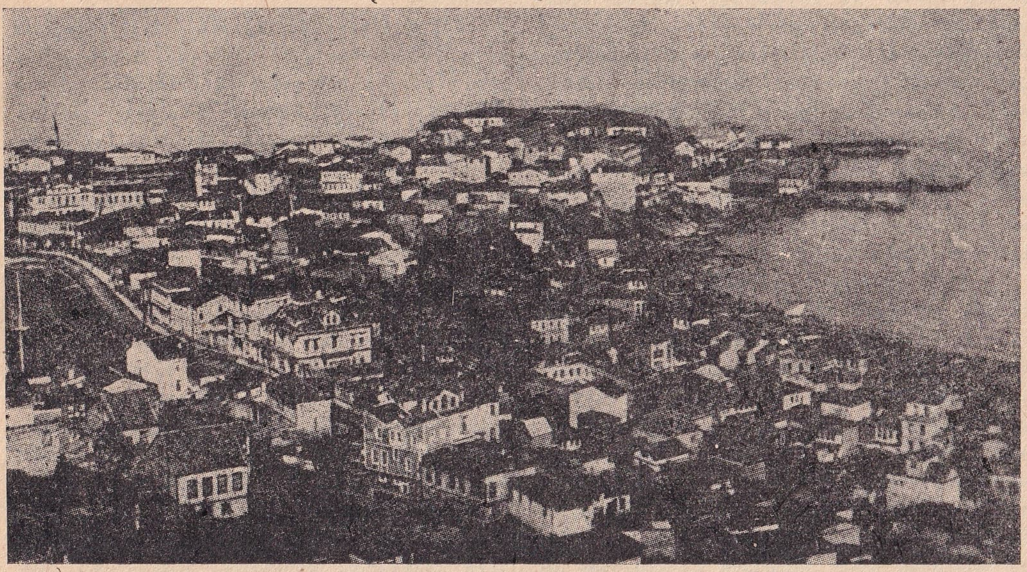
Doğu Karadeniz yalısında iklim ılık ve bol yağışlıdır. Kafkas dağlarının yüksek siperi, kışın Rus ovalarından kopup gelen dondurucu rüzgârların buralara kadar yetişmesini önler; bu sebeble kışlar bu kıyıda batı Karadeniz yalısından, hattâ İstanbul dolaylarından daha ılık geçer; donlar pek seyrek olur. Yazın da denizin yakınlığı, sıcaklık derecesinin fazla yükselmesine meydan vermez. Kıyıda ortalama sıcaklık derecesi, en soğuk ayda 6° den aşağıya düşmediği gibi, en sıcak ayda 23° yi aşmaz. Aynı zamanda, yurdumuzun en fazla yağmur yağan köşesi de bu kıyılardır. Nemli deniz rüzgârlarına tam karşı gelen kıyılarda yağmurlar pek boldur. Rize'de senelik yağış tutarı iki buçuk metreyi bulur ki İstanbul'un yağışlarından üç ve Ankara'nınkinden yedi defa daha fazla demektir. Yağışların önemli bir hususiyeti de, her mevsime dağılmış olmasındadır. Memleketimizin büyük kısmında yazlar kurak geçtiği halde, bu kıyılar yaz yağmurlarından da istifade eder. En fazla yağışlı mevsim sonbahar (yıllık yağış tutarının % 36 kadarı) olup öteki mevsimlerde şöyle sıralanır: Kış (% 29), yaz (% 19), ilkbahar (% 16). Yağışlar yalıda bol iken, dağların denize bakan yamaçlarına çıkıldıkça daha da artar. Bölgelerde yazlar daha serin, kışlar daha soğuk olur. Kıyılara kar düşmesi seyrek olduğu halde, dağlara kalınlığı metrelerle ölçülebilecek ve geçidleri aylarca kapıyacak kadar bol kar yağar.

Yağmurların fazlalığı, yükseklere yığılan karların ilkbaharda birden erimesi, zirvelerle kıyı arasındaki yamaçların dikliği yüzünden, Karadeniz dağlarından inen akar suların boyu kısa da olsa, akışları hızlı, aşındırma kudretleri çok büyüktür. Sel tabiatında sayısız dereler, derin vadileriyle bu dağları iyice yarmış, yükseklerden sürükleyip getirdikleri kum ve çamurları deniz kenarlarına serip küçük yalı ovaları meydana getirmiştir. Bu ovaların dışında, Karadeniz yalısı dik, az girintili çıkıntılı ve tamamiyle adasızdır; fırtınalardan muhafazalı tabiî limanlar yoktur.

Kıyıya paralel dağlar yalı boyunda yağışların bolluğuna sebeb olduğu gibi, bu bol yağışlar da — kışların ılık geçmesinin yardımiyle — nebatlar âleminin olağanüstü zenginliğine meydan vermiştir. Dağların denize bakan yamacı yemyeşil ve pek gür bir bitki örtüsiyle kaplanmıştır. İnsanların el dokundurmadıkları yerlerde geniş ormanlar uzanır ki bunların iri gövdeli ağaçları kalın sarmaşıklarla biribirine örülmüş, gölgeleri altında kalan yerler bodur ağaclarla kaplanmış olduğundan bu ormanların içinde yürümek pek güçtür. Deniz seviyesine yakın yerlerde ormanlar daha ziyade kayın, meşe, gürgen... gibi kışın yapraklarını döken ağaclardan meydana geldiği halde, yükseklerde bunların arasına lâdin, köknar... gibi çam cinsleri girer; 2000 metreden yükseklerde ise orman yerine dağ otlaklarına rastlanır ve 3500 metreden daha yükseklerde ise, yer yer, yazın erimiyen kar yığınları göze çarpar. Dağların alçak kısımlarında, yalı boyunda bu ormanlar çok defa insanlar tarafından tahrib edilerek yerlerinde — yabanisine ormanların gölgesi altında rastladığımız — fındık ağaclıkları ve tarlalar meydana getirilmiştir. Bundan başka, yalının sıcak ve güneşli köşelerinde, Akdeniz kıyılarındakine benziyen cilâlı yapraklı bodur ağacların

topluluğu görülmekte, iklimin hususî şartları, aşağıda bahsedeceğimiz üzere, burada yer yer zeytin, portakal ve çay ağacı gibi soğuğa karşı hassas nebatların yetişmesine imkân vermektedir.

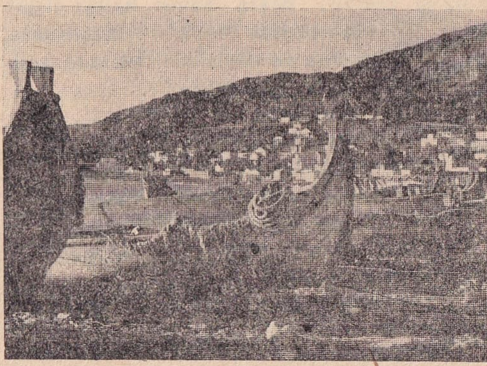
Doğu Karadeniz yalısı, yurdumuzun en kalabalık köşesidir. Memleketimizde ortalama nüfus sıklığı 23 iken, burada, yalı boyunda her kilometre kareye 100, hattâ yer yer 200 kişi düşer. Fakat bu çok kalabalık arazi şeridi pek dardır. Deniz seviyesinden 5 - 6 yüz metre yükseltiye kadar devam eder. İçerlerde, arazi birdenbire yükseldiğinden, nüfus sıklığı birdenbire azalır, 1000 metrenin üstünde kilometre kareye düşen nüfus sayısı çok yerde 10 kadardır; hattâ 2000 metreden yüksek yerlerde ancak yazın yaylaya çıkanlara rastlanır, buraları kışın hemen tamamiyle boş kalır.

Trabzon şehrinin genel görünüşü

Yerleşme tarzı bakımından, Türkiye'nin bu en sık nüfuslu bölgesinde şehirlerin sayısı azdır. Halk en ziyade küçük şehir ve kasabalarla bilhassa köylerde yaşar. Yalıdaki şehir ve kasabalar, girintisi ve çıkıntısı az olan dik kıyılarda yerleşmiye elverişli bazı noktalar seçmişlerdir. Bu noktalar, vadileri boyunca içeriye sokulmayı sağlıyan dere ağızları civarında bulunmakla beraber, azçok bataklık ve sıtmalık olan yalı ovalarında değil, bu ovaya hâkim yamaç üzerindeki düzlüklerdedir; aynı zamanda bu yamaç, denize doğru hafif bir çıkıntı teşkil etmek suretiyle, kasabanın limanını — hiç olmazsa en şiddetli fırtınalardan — bir dereceye kadar korur. Doğu Karadeniz'de arazinin dağlık, vadilerle derin yarılmış olması yüzünden ve kıyı boyunca muntazam yollar olmadığından, nakliyat deniz yoluyla yapılır. Her vadi, kıyı ile gerideki dağlar arasında, kendi kendine yaşıyan küçük bir âlemdir. Bunların her biri, ayrı bir iskele mevkiinde denizle temasa gelir ve buraya indirilen çeşidli mahsuller, gemilerden çıkartılan eşya ile, bu pazar yerlerinde mubadele edilir. İşte Doğu Karadeniz yalısında sıralanan ve içlerinde bazıları birer kaza merkezi olan kasabaların durumu böyledir. Bunlardan her birisinin nüfusu bin ile beş bin arasında değişir; batıdan doğuya: Hopa (1940 sayımında 3427 nüfuslu), Pazar (1904 nüfus), Of (997 n.), Sürmene (2967 n.), Akçaabad (4363 n.), Vakfıkebir (1937 n.), Görele (2154 n.), Tirebolu (4159 n.), Bulancak (4783 n.). Bu kasabalar arasında Artvin'e giden bir şose yolu sayesinde epeyce geniş bir sahanın ihrac iskelesi rolünü oynıyan ve Karadeniz vapur seferlerinin son uğrak iskelesi olan Hopa bir tarafa bırakılacak olursa, ötekilerden hiçbirisinin tesir sahası — coğrafî tabiriyle ardülkesi yahud hinterlandı — gerideki yüksek dağların ötesine geçememekte ve bu kasabalardan her biri, ancak yakın civarları için iskele rolünü oynamaktadır.

Doğu Karadeniz'in üç şehri, nüfuslarının, kendilerine şehir dedirtecek kadar fazla oluşu, idare ve ekonomi alanında oynadıkları rolün ehemmiyetiyle seçilmektedir. Her biri

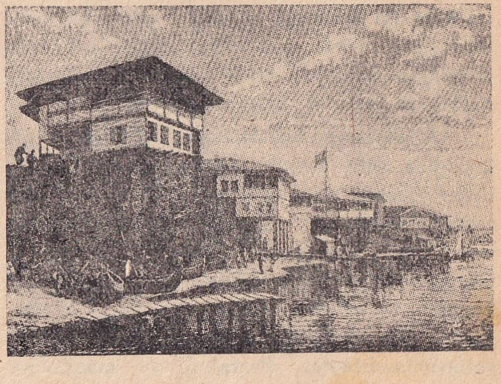
Trabzon limanı

bir il merkezi olan bu şehirler, doğudan batıya Rize, Trabzon ve Giresun'dur. Her üçünün de limanı fırtınalara karşı muhafazalı ve modern vasıtalarla donanmış olmamakla beraber, içlerinde Trabzon, gerideki dağların Zigana geçidini vermeleri sayesinde, çok geniş bir sahanın iskelesi rolünü — tarihin ilk çağlarındanberi — oynamakta, ekonomik ardülkesi yalnız Erzurum dolaylarına değil, İran'ın kuzey batısına kadar uzanabilmektedir. Her ne kadar bugün bu ardülkenin ticarî faaliyeti kısmen demiryolu tarafından Haydarpaşaya doğru çekilmekte ise de, Trabzon limanının, hazırlanmış bir projeye göre inşası sayesinde Trabzon'un önemi tekrar gelişecektir. Şehrin nüfusu 32.789 olup, Karadeniz kıyısında Samsun'dan (37.216 n.) sonra bu bakımdan ikinci gelmektedir. Doğu Karadeniz kıyılarının öteki iki il merkezi, Rize (15.036 n.) ile Giresun (16.273 n.) ekonomik ardülke bakımından Trabzon kadar imtiyazlı değildirler. Bunlardan evvelkisi, İspir üzerinden Erzurum'a — Trabzon'dan daha kısa bir yol ile — bağlı ise de bu yol 3000 metreye tırmanmak mecburiyetinde olduğundan, senenin en az üçte ikisinde karla kapalı kalmakta ve esasen patika halinde olduğu için, tekerlekli vasıtaların işlemesine imkân vermemektedir. Giresun'u Şebinkarahisar'a bağlıyan yol da 2000 metreye kadar tırmanmaktadır.

Köylerin görünüşü, memleketimizin başka taraflarındakine benzemez. Çok defa iki katlı — alt katı ahır olarak kullanılan — ahşab evler bir arada toplu bulunmayıp bazan bir yol, yahud bir vadi yamacı boyunda, geniş mesafeler üzerine dizilmiş veya serpilmiş bir durumdadır. Kendi toprakları ortasında bir düzlüğe yerleşmiş olan her ev, komşusundan yüzlerce metre uzakta bulunur ve bu yüzden, aynı adı taşıyan köy, kilometrelerce uzar gider ve böylece bir köyden ötekine geçilir. Belki ekilecek toprakların çok dağınık ve küçük parçalar halinde olmasiyle izah edilebilen bu yerleşme tarzı neticesinde, kıyı boyunca her yerde tek tek evlere rastlanır. Aynı durum, kıyıdan itibaren, içerlere doğru da devam ederse de, yükseltinin arttığı kısımlarda yalnız yazın oturulan yayla evleri ve oba'lardan başka bir şey görülmez olur.

Geçim kaynakları bakımından Doğu Karadeniz boyu büyük bir çeşidlilik gösterirse de, nüfusun çok kalabalık olması neticesinde, bu kaynaklardan her bir ferd veya aileye düşen pay büyük değildir. Halk, esas itibariyle geçimini topraktan sağlar ve pek kalabalık olan yerlerde bir karış toprağı boş bırakmamıya gayret eder. Doğu Karadeniz yalısında dolaşanlar, bazı yerlerde sapan çıkartmak şöyle dursun, rahatça çalışılamıyacak kadar dik yamaçların, yukarda bir ağaca bağlanmış ipe tutunan köylüler tarafından çapalandığını görmüşlerdir. Tarım işleri ne kadar ileri giderse gitsin, kalabalık halkın geçimini tek başına sağlıyamıyacağı için, eksiği tamamlamak üzere, bir kısım halk denizcilik (motör nakliyatı, vapurlarda işçilik ve balıkçılık) ile uğraşır, nihayet bir çokları memleketin başka taraflarına göç edip oralarda bazan bir mevsim, bazan yıllarca kalır, renceberlik, esnaflık yapıp kazandıkları para ile tekrar köylerine dönerler.

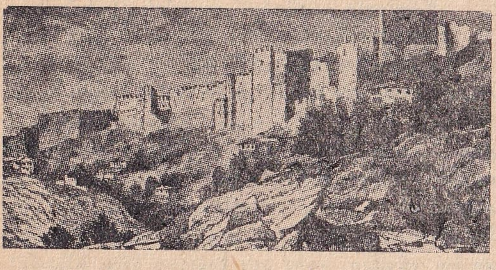
Tarım işleri başında Doğu Karadenizlilerin ekmeklik ihtiyacını karşılıyan mısır gelir. Yazların çok yağmurlu geçmesi yüzünden, bu kıyılarda buğday iyi yetişmez. Mısır ekiminin Doğu Karadeniz kıyılarına yayılması oldukça yakın bir zamana rastlar. Eskiden burada daha ziyade darı ekilirdi. Verimi daha fazla olan mısır ekiminin Karadeniz kıyılarına yayılmasiyle buraların daha fazla nüfus barındırması arasında sıkı bir bağlılık

Eski Trabzon'dan bir görünüş

vardır ve bu da bize mısırın bu kıyılar için ne kadar önemli olduğunu gösterir. Toprakları kıyı dağlarının güney yamacını aşmıyan

üç ilin mısır üretimi, üç yıllık (1940 - 42) ortalamalara göre 85.000 ton (Rize 32.000, Trabzon 41.000, Giresun 12.000 ton) olup buna Çoruh (17.000) ve Gümüşane (3.000) istihsali ilâve edilecek olursa, bölgenin mısır

Trabzon kalesi

üretimi 105.000 tonu bulur (Türkiye mısır üretiminin yedide birinden fazlâ). Böyle olmakla beraber, her yıl elde edilen mısır, kalabalık nüfusa yetmediğinden, üretim eksiği komşu Ordu ve Samsun illerinden yapılan ithalâtla kapatılır. Rize, Trabzon ve Giresun illerinin mısır üretiminin fazla olmasına karşılık, buğday istihsali çok azdır. Giresunda — üç yıllık ortalama — 6.200 ton, Trabzon'da 2,900 ton, Rize'de ise ancak yüz ton kadar. Aynı illerde arpa ve çavdar gibi yetişme şartları az çok buğdayı andıran tahil ekimi de geridir. Buna karşılık fasulye (Çoruh 4.000, Rize 1.000, Trabzon 7.700 ton) iyi yetişir; patates ziraati de gelişme halindedir (Çoruh 7.500, Trabzon 10.000, Gümüşane 3.000 ton). Doğu Karadeniz kıyılarının sıcak ve nemli iklimi, sulak yalı ovalarında pirinc ziraatine de imkân vermektedir. Pirinc daha ziyade Hopa ile Rize arasında yetiştirilir (Çoruh ilinde 4.000, Rize'de 1.000 ton kadar).

Doğu Karadeniz yalısında tarla tarımı oldukça fazla yetiştirilen fasulye bir tarafa bırakılacak olursa daha ziyade mahallî ihtiyacları, o da kısmen karşılıyabildiği halde ağac tarımı, tetkik sahamızın başlıca ihracatı arasında yer tutan fındık yetiştirilmesini içine almaktadır. Başlıca yetişme alanı kıyıdan itibaren 500 metre yükseltiye kadar kıyı şeridi üzerinde bulunan fındık ağacı ötedenberi Trabzon ile Giresun arasında yetiştirilmekte olup bu iki il, üretim bakımından başta gelmektedir. Dört yıllık üretim ortalamasına göre, Trabzon 23.000, Giresun 21.000 ton; bununla beraber, daha yakın zamanlarda fındık yetiştirilmesi doğuya (Rize ilinde 3.300 ton) ve bilhassa batıya (Ordu ili 14.000 ton) doğru gelişmiştir. Bilhassa Giresun dolaylarında fındıklıklar, istifade edilen arazinin büyük kısmını kaplamakta, bütün kazanc, fındık ihracına dayanmakta, fındığın iyi satıldığı seneler, geniş bir halk kütlesinin yüzü gülmekte, fakat iyi ürün alınmıyan, yahud iyi satış yapılmıyan senelerde büyük zararlar kaydedilmektedir.

Ağac tarımı bakımından, Doğu Karadeniz kıyısında daha birçok meyva ağacları yetiştirilir: Ceviz, armud, elma, erik, kiraz... gibi mutedil iklim meyvalarına çok rastlanırsa da fazla nemli olan iklim, üzüm bağlarının yetişmesine elverişli görünmemektedir; buna karşılık, turuncgiller Doğu Karadeniz kıyılarında, bilhassa doğuya doğru artmak suretile, yetiştirilmektedir. Portakal ve mandalina ağaclarına Ordu dolaylarında da rastlanırsa da bunlar bilhassa Rize ilinde çok yer tutarlar. Doğu Karadeniz bölgesinin iklimi, sıcaklık dereceesi bakımından turuncgiller için Akdeniz bölgesinde olduğu derecede elverişli değilse de, yazların yağmurlu geçmesi sayesinde, sun'î sulamıya lüzum kalmayışiyle, Akdeniz bölgesine nazaran imtiyazlıdır. Bundan başka, bölgenin pek fazla yağışlı olmıyan yerlerinde - Trabzon civarında, bilhassa Akçaabad, bir de Çoruh vadisinde Artvin ile Yusufeli arasında zeytin ağacı yetişmekte, zeytin tanesi ve zeytinyağı istihsal olunmaktadır. Nihayet son yıllarda - daha evvel Ruslar'ın Batum dolaylarında yetiştirdikleri - çay ağacı Rize civarında başariyle yetiştirilmiye başlanmıştır. Bütün bu bitkilerin yetiştirilebilmesi, burada daha birçok şeyler yetiştirilmesi mümkün olduğunu gösterir. Bu arada Uzakdoğu'nun mühim bir yağlı tohumu olan soya fasulyesi - tatlı bakla adı ile - tecrübe edilmektedir.

Doğu Karadeniz yalısının ılık ve nemli iklimi, yumuşak otlu yeşil çayırların yetişmesine elverişli olduğundan, ehlî hayvan üretimi tarım işlerinin başında yer tutmaktadır. Koyun daha ziyade bozkır hayvanı olmakla beraber, bu yalıda da bulunur; fakat asıl yetiştirilenler sığır cinsidir. Doğu Karadeniz illerinde sığır sayısı, koyun sayısına eşid veya ondan daha fazladır. Köy halkı, kendi ineklerinin sütünden istihsal ettiği az miktarda yağı pazarlara getirmekte, bu yağlar oradan tüccarlar tarafından toplanarak Trabzon veya Vakfıkebir yağı adı altında ihrac olunmaktadır.

Doğu Karadeniz bölgesinde ormanlar, yalı boyunda çok tahrib edilmiş ve tarla haline çevrilmiş olup işletilebilecek ormanlar arızalı sahalarda bulunmaktadır. Yer altındaki madenler de ciddî bir işletmiye tâbi tutulmamaktadır. Balıkçılık bu kıyılarda oldukça faaldir. Başta hamsi balığı olmak üzere epeyce çeşidli balıklar tutulmakta, ayrıca - yağından ve derisinden istifade edilmek için - yunus avlanmaktadır.

Dağların çoğu parçasına Çoruh dağları adını verebiliriz ki en yüksek noktası İspir güneyinde Mescid dağıdır (3.255 m.), daha batıda, Trabzon - Erzurum caddesinin geçtiği meşhur Kop geçidi (2.600 m.) vardır. İç sıraların Kelkit dağları dediğimiz batı kısmında yükseklikler umumiyetle 2.500 metrenin üstündedir.

İç sıralar, yani Çoruh - Kelkit dağları yapı bakımından kıyı dağlarına benzemedikleri gibi, yalı boyundan itibaren yükseldiğini gördüğümüz sık orman örtüsüne karşılık burada ormanlar seyrek, dağ yamaçları umumiyetle çıplaktır. Bu durumun başlıca mesulü ikliminin kıyı dağları gerisinde birdenbire değişmesidir. Dağların yüksek duvarı arkasında kalarak ılık ve nemli deniz rüzgârlarından faydalanamıyan bu yerlerde kışlar pek soğuk geçer, hele yağışlar birdenbire azalır. Kıyıda bazı yerlere senede 2,5 metreden fazla yağmur yağdığı halde kıyıdan uzaklığı 50 kilometreyi bulmıyan Artvin'de yıllık yağış tutarı bunun dörtte birine iner (66 santimetre; Bayburd'da 45). Yağmurları kıtalmış olan bu çukur alanlarda yazlar sıcak geçtiği için daha buralarda, İç Anadolu ve Doğu Anadolu yaylalarının karakteristik step manzarası görünmiye başlar. Az çok uzun ve karlı bir kıştan sonra, ovalar yeşil bir ot denizi halini alır ve az sonra bu yeşillik içine çiçeklerin parlak renkleri yayılır; fakat bu görünüş uzun sürmez, yaz çabuk gelir, otlar sararır. Ağaclara ancak akar su boylarında söğüd dizileri ve köyler etrafında kavaklar şeklinde rastlanır.

Kıyı dağlarında olduğu gibi, iç sıralarda da, dağların yüksek kısımları, koyun sürüleriyle yaylaya çıkanlar tarafından yazın ziyaret edilir. Bu bölgede devamlı yerleşme sahaları ovalardadır. Başlıca kasabalar Çoruh-Kelkit oluğunun kuzey doğu ucunda Çoruh

Doğu Karadeniz illerine dair istatistik verileri

İllerin adı	Yüz ölçümü Km2	Nüfusu (1940)	Başlıca ürünler (Son yılların üretim ortalamaları — Bin ton olarak)						
			Buğday	Arpa	Mısır	Pirinç	Fasulye	Patates	Fındık
Çoruh	7.955	153.273	13,7	11,3	17,1	4,0	4	7,5	—
Rize	3.515	172.764	0,01	0,02	32,0	1,0	1	0,1	3,3
Trabzon	4.630	390.733	2,9	1,0	41,0	0,02	7,7	10,0	21,0
Gümüşane	10.100	181.290	85,0	58,0	2,9	—	0,2	3,0	—
Giresun	6.510	279.236	8,2	3,8	12,0	—	0,1	0,1	23,1

II. İç memleket: Karadeniz kıyısı boyunca uzanan yüksek dağ sıraları aşılınca tabiat, insanların yaşayışı ve ekonomik kaynaklar bakımından başka bir âleme geçilir. Fakat burası, tetkik ettiğimiz bölgenin tamamlayıcı bir parçasıdır.

Yüzey şekilleri bakımından hemen göze çarpan hususiyet, kıyı dağlarının gerisinde, onlara paralel ikinci bir dağ sırasının bulunmasıdır. Bu iç sıralar boydan boya uzanan oluk şeklinde bir çukur ile kıyı dağlarından ayrılır. Adı geçen çukur alanın doğu parçasında Çoruh ırmağının Bayburd ile Artvin arasındaki vadisi yer alır. Vadi burada bazan bir patikanın geçemiyeceği kadar darlaşır, bazan da Yusufeli ve İspir gibi küçük kasabaların yerleştiği ovalar halinde epeyce genişler. Bayburd'un batısında geniş bir ova şeklini alan çukur saha, batıya doğru, gene aynı istikamette, fakat aksi yöne doğru akan Kelkit çayı vadisiyle takib olunur. İşte Doğu Karadeniz bölgesi dağlarının iç sıraları, bu çukur alanın güneyinde uzanmaktadır.

ilinin merkezi Artvin (4.600 n.), İran transit şosesi üzerinde zengin pazar yeri ve iç kısımların tek büyük kasabası Bayburd (10.900 n.), bunun bir kaza olarak bağlı bulunduğu ilin merkezi, Harşit suyu üzerinde Gümüşane (4.300 n.), Kelkit havzasının bölgemiz içinde kalan başlıca kasabası Şebinkarahisar (7.500 n.) dır. Köylere gelince, bunların görünüşü yalı boyundakilere benzemez. Çoğu kerpiçten yapılı ve düz damlı evler, arazi üzerine serpilmiş olmayıp, İç Anadolu'da olduğu gibi, bir arada toplu bulunmaktadır.

Ekonomi bakımından yalı boyu mısır ve fındık tarımı, sığır üretimi alanı sayılabileceği halde, kıyı dağlarının gerisinde buğday tarlaları mısırın yerini alır ve koyun sayısı sığır sayısını çok aşar. Ayrıca fakir halk tarafından keçi beslenir. Gümüşane ilinde - üç yıllık üretim ortalamalarına göre - üç bin ton mısıra karşılık seksen beş bin ton buğday yetiştirilir. İç kısımlarda ova ve vadilerin iklimi yalıya nisbetle sert olmakla beraber, daha gerideki yüksek yaylalara göre çok

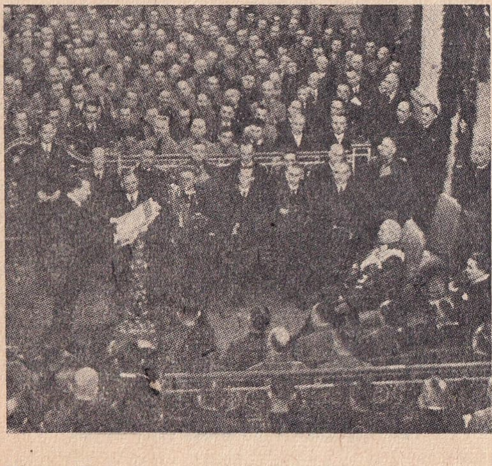
ılık geçtiği için, Harşit, Çoruh ve Kelkit vadilerinin çok yüksek olmıyan kısımlarında bol meyva yetişir. Gümüşane'nin elmaları meşhurdur. Bu ovalarda yetiştirilen sebze ve meyvalar, yüksek Erzurum yaylalarını besler. Tasarısı hazırlanmış olan Kuzey Anadolu demiryolu (Adapazarı-Bolu - Amasya civarından Kelkit vadisi yolu ile Bayburd'a gelecek, oradan Aşkale civarında Erzurum hattı ile birleşecektir) yapıldığı zaman, Doğu Karadeniz bölgesinin iç kısımları da yeni bir canlanma gösterecektir.

Mahallî kıyafet

Doğu Karadeniz bölümü -ki buna başlıca şehri ve limanı olan Trabzon'un adını da verebiliriz - yurdumuzun en kalabalık, en canlı ve renkli bir köşesidir. Burası, hırçın bir denizle pençeleşerek karakterlerini sağlamlaştırmış olan, harb ve ticaret filomuzda çalışan insanların ana yurdu olmakla kalmaz, çeşidli meyvaları, zahiresi ile memleketin başka bölgelerini de besler, ayni zamanda gerisinde uzanan Doğu Anadolunun geniş bir sahası için giriş ve çıkış kapısı rolünü oynar. Trabzon'da modern bir liman inşası, kıyı boyunca ve içeriye doğru sokulmayı temin edecek muntazam yollar yapılması ve Kuzey Anadolu demiryolunun tamamlanması ile bu bölgenin canlılığı ve verimliliği büsbütün artacak, ayni zamanda burası tabiatındaki güzel manzaralarile dünyanın en sevimli bir turistik yeri olacaktır.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

ÜÇÜNCÜ ALMAN REICH'I — «Türkçede Rayh okunur» Reich kelimesi, eski Cermen lisanına aiddir. Cermenler Kelt Krallarına bu ismi takmışlardı. Asıl mânası «büyük memleket, büyük devlet, imparatorluk» demektir. Osmanlı İmparatorluğiyle Büyük Britanya İmparatorluğu için de «Reich» kelimesi kullanılır. Eski Reich; Dokuzuncu Yüzyıldan 1806ya kadar devam eden Almanya devletine denir. İkinci Reich; 1871 - 1918

Hitler, Hindenburg'a programını okurken (21 mart 1933)

e, üçüncü Reich 1933ten 1945 senesine kadar devam etti; askerî kudretle siyasî deha birleşemediği için kısa ömürlü oldu.

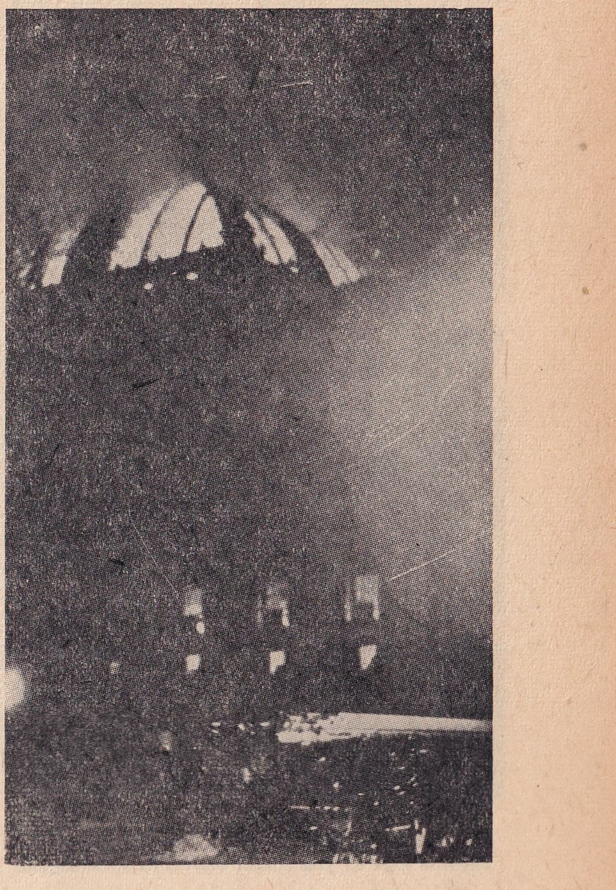
İmparatorluk kelimesinin aslı lâtince «İmperium» kelimesidir. Emir ve komuta, kudret demektir. İlk defa eski Roma İmparatorluğu için kullanılmıştır. İmparatorluk kurmak başlı başına bir sanat olmayıp, dünya idaresinin ve düzeninin bir zarureti, tarih seyrinin icabıdır. İmparatorluk kurmak için baş şart fütuhattır. Büyük İskender, Sezar, Şarlman, Cengiz, Yavuz imparatorluklarını böyle kurdular. Onyedinci Yüzyılda temelleri atılan İngiltere İmparatorluğunu, Vilyam Pit (1759 - 1806) fütuhatla ve zaferle yarattı; Trafalgar da bu İmparatorluğu tarihe tescil ettirdi. Adalılığın ve Norman ruhunun verdiği mesud bir tesadüfle bu İmparatorluk deniz aşırı ülkelerde medeniyetin ulaşamadığı geniş memleketlerde kuruldu. İngiltere gittiği yerlerde içtimaî ve siyasî nizamlar kurdu. Yavaş yavaş, hazmettirile ettirile, içtimaî ve siyasî sağlam esaslar üzerine kurulan İngiltere İmparatorluğu payidar olan yegâne imparatorluk olarak kaldı.

İmparatorluk kurmak için yalnız fantazi, ideal ve kuvvetli olmak kâfi değildir. Zamanın ve mekânın icablarının böyle bir imparatorluğun teşkiline müsaid olması lâzımdır. Roma İmparatorluğu (Imperium Romanum) Milâddan otuz bir yıl evvel kuruldu. Milâddan dört yüz yetmiş altı yıl sonra yıkılarak tam beş yüz yıl yaşadı. Nil nehri vahalarından Ren nehri boylarına, Gal ülkesinin şimaline ve Britanya adasına kadar uzanan bu muazzam İmparatorluğu kurmak için Roma otuz Lejyon'dan fazla kuvvet kullanmamıştır. Bütün kavimler Roma'nın temin ettiği asayişten memnundular. O devrin şartları teşkilâtçı ve kudretli Roma'nın böyle bir İmparatorluk kurmasına müsaiddi. Roma'nın karşısında birleşerek ona karşı koyacak millet yoktu.

Serdarlar imparatorluk kurmak meselesinde baş vazifeyi alırlar. Roma İmparatorluğunu Sezar (Milâddan evvel 100 - 44) kurdu, büyük bir serdardı. Hazreti İsa doğmadan evvel onun ruhlara saldığı ün, doğuda batıda

Hitler'in ilk kabinesi
Hitler'in sağında Göring, solunda Papen

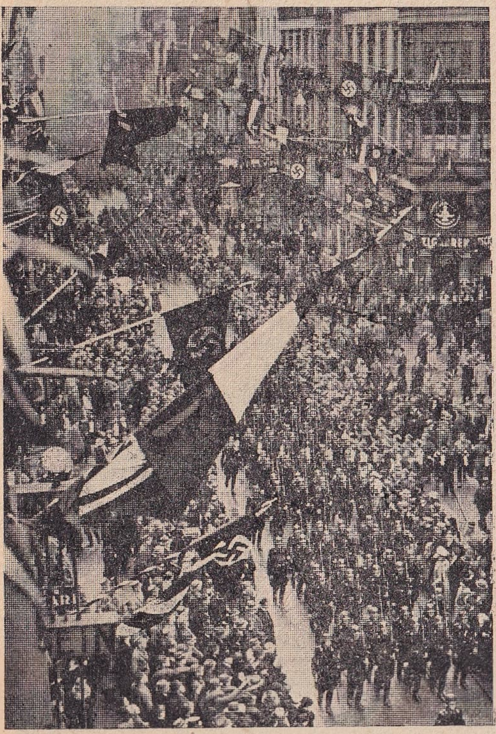
dillere destandı. Şarlman, Cengiz, Fatih, Yavuz, Kanuni Sultan Süleyman, imparatorluklarını hep fütuhatla kurdular. Her biri muharebe meydanlarının ünlü hâkimi, sevk ve idare sanatının dâhileriydiler. Onların hazırladıkları, tertib ve tatbik ettikleri meydan muharebeleri birer sanat şaheseridirler. Bütün serdarlar istisnasız güzel yazı yazarlar veyahud söz söylerlerdi. Sezar'ın «de Bello Gallico» Gol Harbleri eserini Napolyon elinden düşürmezdi. Gerek Fatih ve gerekse Yavuz kıymetli edibdiler. Fredriğin birçok kitabları neşredildi. Napolyon'un mektubları, nutukları sanat bakımından kıymetlidirler. Fakat bütün serdarların, yazı ve söz söyleme kudretleri, sevk ve idarecilik sanatı yanında ikinci bir meziyet olarak kalmıştı. Napolyon

Rayştağ yanarken

ancak İtalya'da perişan ordusunu harekete getirmek için ordusuna nutuk irad etmiş, fakat bu nutkiyle değil, Avusturya'lıları 1796 da Kastilyon Meydan Muharebesinde hezimete uğratmakla serdar unvanına hak kazanmıştı. İmparatorluk kurmıya coğrafî durum, millî kudret, millî anane ve tarihin de tesiri vardır. Bütün bu faktörler birleşmeden imparatorluk tesis olunamaz. İmparatorluğu muzaffer ordular kurarlar. Osmanlı Türkleri İmparatorluklarını kurmak için o zamanlar dünyada eşi bulunmıyan yeni bir ordu (Yeniçeri ordusu) kurdular. Bu ordu keyfiyet, kemiyet, teşkilât, sevk ve idare, harb silâh ve vasıta bakımından çağdaş orduların üstündeydi. Padişahları, birinci ortanın birinci eriydiler. Devlet, askerî esaslar üzerine kurulmuştu. Yeni usullerle hazırlanmış bu ordu yenilmez harb makinesi oldu. Niğbolu, Kosva, Mercidabık, Muhaç meydan muharebelerini birbiri ardınca kazanarak ve İstanbul'u zaptederek imparatorluklarını kurdular.

Bugün dünyada imparatorluk kurma şartlarının tamamiyle yok olduğunu görüyoruz. Ortada köle olmıya yarar millet yok, küçük büyük devletler hukuk bakımından müsavat istiyorlar, milliyet ruhlara kök budak salmış, milletler bugünkü kültür ve medeniyetten müsavi şartlarla istifade etmeği ve yeni milletler ailesi kurmağı düşünüyorlar.

İşte bu esnada seksen milyonluk Alman kütlesi bütün varlığını ve mukadderatını yeni bir imparatorluk kurmak pahasına ortaya koydu. Fakat imparatorluk, tahakküm ruhu olduğu için bütün medeniyeti karşısında

Alman ordusu Sar'a girerken
Resimde eski ve yeni Alman bayrakları görülmektedir

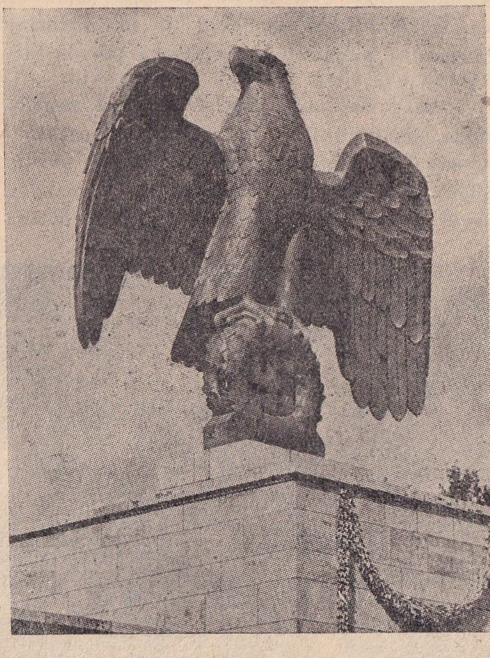
buldu. Bu medeniyet amansız düşman bildiği tahakkümü ezmek üzere on altı yüzyıla dayanan medeniyetini ve kendi öz varlığını tehlikeye attı, sanat eserleri, mamureler mahvoldu. Ama nihayet medeniyet muzaffer oldu. Alman milleti gibi sanatta ve askerlikte dehalar yetiştiren bir medenî topluluğun bu kadar düşüncesiz ve ölçüsüz hareketinin sebeblerini anlamak güçtür. Onun millî seciyesi ve büyük mütefekkirlerin millete aşıladığı fikir ve ruh anlaşılmayınca bu problemi çözmek mümkün değildir. Zamanın ahval ve zaruretlerini hakikî gözlükle görmiyerek ve incelemiyerek, sırf kendi tabiatının gözlüğü ve millî ihtiyaclarının icablarına uydurarak görmesi ve tek cepheli olarak kendi anlayışına nazaran kıymetlendirmesi Alman milletinin en büyük noksanını teşkil eder. Bu milletin sanattâ, askerlikte hududsuz kabiliyetine ve muvaffakıyetlerine karşılık, siyasî duyuş ve anlayışta geri kalması, onun millî

Bir Yahudinin halka teşhiri

seciyesindeki bu noksanlığından ileri gelir. Almanlar Cermen ırkındandırlar. İskandinav ve İngiliz milletiyle aynı ırka mensubdurlar. Eğer Franklar Lâtinleşerek Cermen ailesinden ayrılmasaydılar, Fransızlar da bu ailenin bir cüzünü teşkil edeceklerdi. Cermen'ler devletci bir ırktı. Tarihten sonraki devirlerde Avrupa'da birçok hükûmetler ve imparatorluklar kurdular. Angel'ler ve Saksen'ler Britanya adasına yeni bir devlet sistemi getirdiler. Şarlman büyük Cermen İmparatorluğunu kurdu. Norman'lar Fransa'ya ve İngiltere'ye nizamlara, kanunlara, örf ve âdetlere dayanan devlet sistemleri soktular. Eski Alman İmparatorları; Alman, Burgund ve İtalyan taclarına sahibdiler. Dokuzuncu Yüzyılda teşekkül eden eski Rayh'ın nüfuz ve tesiri Bizansı aşarak Kafkaslara kadar uzanmıştı. Sonra bu İmparatorluk parçalandı. Uzun yüz yılları müteakıb büyük Fredrik'in aşıladığı ruhla, 1871 de Versay'da İkinci Rayh kuruldu. Bismark, Moltke, Roon gibi fikirde, ruhta, karakterde, doktrinde birleşmiş üç büyük deha bu imparatorluğun banileri oldular. Alman millî seciyesinin icabı, bu Rayh birdenbire ölçüsüz bir şekilde inkişaf etti. Doğuda Slavlar, batıda Fransızlar ve İngilizlerle rekabete girişti. Bu her iki millet de imparatorluklarını kurmak için yüzyıllarca savaşmışlar, hazmede ede ihtiraslarına ulaşmışlardı.

Kayzer İkinci Vilhelm de muvazene ve siyasî ölçü ve aklıselim yerine kuvvet ve tahakküm vasıtasını kullandı. «Gök çökse askerimin süngüsiyle tutarım» diyecek kadar ordusuyla böbürlendi. Avrupa'yı ve Avrupa hıristiyan kültürünü kıymetlendiremedi. Alman tahakkümü bütün Avrupa'nın medeniyet kayasına çarptı. Fihte'nin dediği gibi «İdeal

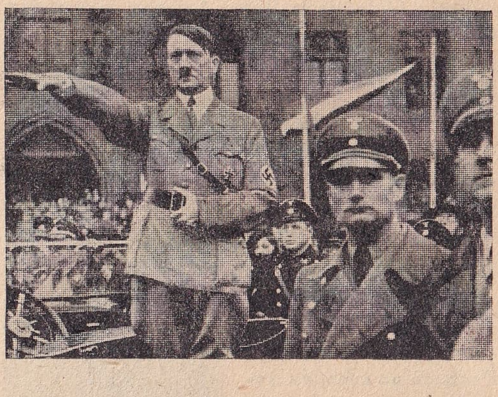

Üçüncü Rayh'ın amblemi Kartal

dalgaları yalçın hakikat kayalarına çarparak parçalandı, tuzla buz oldu». Versay, Alman milleti için çok vahim ve yıkıcı tesirler yaptı, gerçi memleketi yıkılmadı, yakılmadı ama izzeti nefsi ayak altında çiğnendi.

Birinci Cihan Harbinde Almanya 70,000 kilometre kare arazi ve yedi milyon nüfus kaybetti. Büyük harb tazminatı ödedi, fakat Alman askerî ruhu ve militarizmi söndürülemedi. Alman büyükleri bu ruhun söndürülmemesine dikkat ettiler, bu ateşi küller altında beslediler. Zaten kolay kolay da söndürülemezdi; Alman askerî ruhu fıtrî idi, ecdaddan intikal ediyordu. Onlar Töytoburgervald'da Roma'lıları (Milâddan dokuz sene sonra), Lehfeld'de Macar'ları (955); Lignitz'de Mogollar'ı (1214) yenerek tarihî zaferler kazanmışlardı, Sonra Büyük Fredrik, bizde Yavuz kadar özlü bir anane yaratmıştı. Seecht Ludendorf, Hindenburg bu ruha nöbetçilik ettiler.

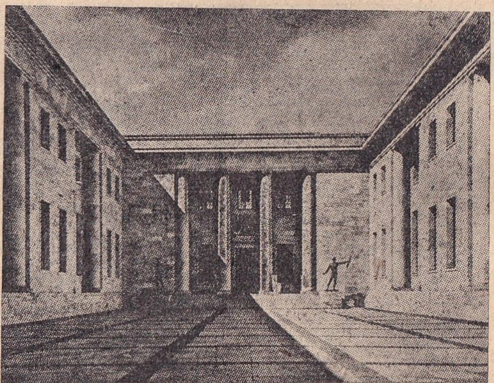
Birinci Cihan Harbi mütarekesinin ertesinde sahneye Hitler çıktı. Şüphesiz bir ru-

Nazi selâmı
Hitler'in solunda Radolf Hes görülmektedir

hiyatçı hakîm onu gelecekte incelerken bilmem ne ruhî hastalığiyle malûl diyecektir. Vakıa, o Vallenştayn kadar hurafelere, kör itikadlara inanır bir şahsiyetti. Versay Muahedesi Alman milletini ümidsizliğe düşürdüğü ve Almanlar sulhdan beklediklerini ve vadedilen şeyleri bulamadıkları için Almanya'da sahne ve dekor Hitler için hazırdı. O, bu durumdan faydalandı. Almanlar, kendisine büyük gelecekler vadeden Hitlere bağlandı. Nasyonalsosyalizm evvelâ parti halinde ortaya çıktı. Sonra mezheb ve din haline geldi, bütün Almanya'yı sardı; sarsıntısı bütün Avrupa'yı harabeye çevirecek bir zelzele haline gelecekti.

5 ocak 1919 da, muharrir Karl Harrer ve çilingir Anton Dreksler isminde iki kişi Alman İşçi Partisini kurmuşlar ve 1919 yazında millî şair ve Fölkişe Beobahter başyazarı Ditrih Ekar bu partiye girmişti. 5 eylül 1919 da Adolf Hitler isminde bir Avusturya'lı bu parti nam ve hesabına yüz on bir dinleyici önünde bir nutuk iradederek üç yüz mark yardım toplamıştı. Bu adam güzel fakat pek sert söz söylüyordu, bunun üzerine yedinci âza olarak 16 eylûl 1919 da partiye kabul edildi. Üçüncü Rayh'ın tarihini Nasyonal Sosyalizm'den ve onun ruhu olan Hitler'den ayırmak mümkün değildir. Hitler, ilk defa 24 şubat 1920 de iki bin dinleyicinin önünde Münih'te yirmi beş maddelik programını izah etti. Hakikatte bu

Yeni Başbakanlık binasında şeref avlusu

programı Dreksler ve Feder hazırlamışlardı. Bu programda yahudiliğin tasfiyesi, amelenin hakları, umumî menfaatlerin korunması meseleleri vardı. Bu programın üzerinde işlenerek nihayet 7 - 8 ağustos 1920 de Alman Amele Partisinin ismi «Alman Millî Sosyalist İşçi

Partisi» ne çevrildi. Bu tarih Almanya'nın millî felâketlerinin başlangıcıdır. Nazi (Nasyonal Sosyalizm'in kısaltılmış şeklidir) partisi vücud bulduktan sonra teşkilâta başlandı. Alman millî bünyesi çok sağlam ve yetişmiş

Hitler ve ordu sınıflarının başkanları

olduğu için bu sahada ilerleme çabuk oldu. 4 kasım 1921 de S A (Sturm Abteilung = hücum kıtaları) teşekkül etti. Bunların ilk mevcudları kırk altı ve partinin bu sıradaki bütün âzası altı bin kişi idi. Bu teşkilât Alman millî karakterine uygun olarak devasa bir surette büyüyecek, muazzam bir kale halinde orta Avrupa'da yükselecek, sonra yayılacak, nihayet doğudan ve batıdan yuvarlanan korkunc çığlar altında toz haline gelecekti.

Almanlığa dayanan Nazi mezhebi, Arnd'ın, Herder'in, Trayçke ve T. Momsen'in,

Hitler ve Musolini

Fihte'nin yurdunda süratle yayıldı, gençlik onu çok büyük alâkayla karşıladı. Dumanları tütmiyen fabrikaların sermayedarları da partiyi desteklediler. 27 şubat 1925 te parti yeniden ıslah edildi. S A lardan bir kısım gençler S S (Schutz staffel = muhafız kademesi) namı altında parti muhafız kıtasına ayrıldılar, bunlar sonra at başı beraber olarak orduyla yarışa çıktılar.

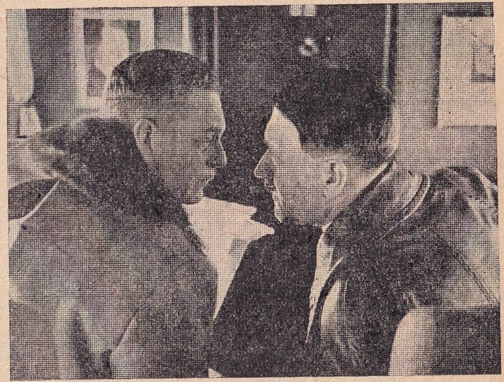
Nazi mezhebi ortaya karışık olduğu kadar çetin meseleler çıkardı. Irk, ırkın korunması ve yahudi meseleleri bunların başında geliyordu. Bu meseleler, çok büyük düşünmeğe mütemayil Alman gençliğini memnun etmişti. Hitler'in bu meseleleri kökünden halletmesi için 1918 de kurulan Vaymar Cumhuriyetini bertaraf ederek iktidarı ele alması ve Almanya'ya diktatör olması lâzımdı. Uzun mücadelelerden sonra 30 ocak 1933 te Başvekilliği ele geçirdi, bu suretle Üçüncü Rayh teşekkül etti. Bu tarihten sonra hâdiseler baş döndürücü çabuklukla yekdiğerini takib ettiler. Almanya 14 ekim 1933 te Milletler Cemiyetinden ayrıldı. Başlangıcda müsavat istiyordu, onun bu isteği haklı idi. Dünya sulhunun korunması için bütün milletlerin müsavi haklarının tanınması lâzımdı. Onun bu haklı istekleri düşman memleketlerinde bile alâka uyandırmıştı.

Üçüncü Rayh; bir millet, bir rejim ve bir şef etrafında toplandığı ve inkişaf ettiği için neticeler çok seri ve göz kamaştırıcı oldu. Tarihte hiçbir millet mazisi meşkûk

Hitler ve Göring

ve birdenbire ortaya çıkan bir şefe bu kadar körü körüne ve içten bağlanarak itaat etmemiştir. Bu hal; hareketlerinde sınır tanımıyan ve ölçü duygusuna pek de malik bulunmıyan Alman karakterinin karakteristik tezahüründen başka bir surette ifade olunamaz. Her biri kendi âleminde tam bir mütehassıs olan Alman ferdleri, toplandıkları zaman korkunc bir kuvvet vücude getirirler. Onların herbiri dakik bir saatin makine dairesinde muntazam işliyen aletlere benzerler. Bunun için Alman cemiyeti bir saat kadar dakik işliyen bir makinedir. Yeni Rayh da eskileri gibi yalnız askerî kuvvete dayanarak kuruldu, saat intizamiyle işliyen Alman milleti onun kudret kaynağı oldu. 2 ağustos 1934 te Cumhur Başkanı Mareşal Hindenburg'un ölümünden sonra Başbakanlıkla Cumhur Başkanlığı birleştirilerek idare Hitler'in eline geçti. Ve 19 ağustosta yapılan bir genel seçimde otuz sekiz milyon insan (% 90) bu birleşmiye muvafık oy verdiler. Bunun üzerine Birinci Cihan Harbinin onbaşısı, Alman milletinin Führer'i oldu. Onun ömrü de Rayh'ın ömrü kadar kısa sürdü. Eseri yedi senesi sulh; beş senesi harb içinde olmak üzere on iki sene kadar devam etti. Çünkü Üçüncü Rayh'ın Führer'i dâhi bir serdar ve büyük bir siyasî değildi. Tarih mağlûbları affetmiyeceği için

Hitler ve Feldmareşal Kaytel

Rayh fikrini ve onun Führer'ini şiddetle tenkid edecektir.

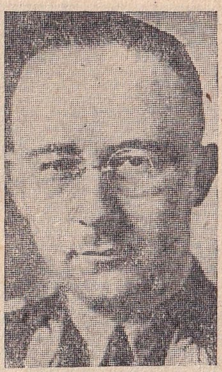
Üçüncü Rayh'ın en bahtiyar devirleri 1934 ten sonra başladı; Almanya saadet taşan heyecanlı ve büyük günleri birbiri ardı sıra kutladı. Evvelâ büyük iç işleri başarıldı. Milyonlarca işsize iş bulundu. İmar faaliyeti dünyanın hiçbir tarafında görülmemiş programlarla yürüdü. Fabrikalar eskisinden daha kuvvetle işlemiye koyuldular. Her meslek ve her sanat kendi sahasında standardize edildi; Almanya bir arı kovanına dönmüş, millî refah ve servet artmıştı. Bunları büyük siyasî ve askerî hâdiseler takib etti. 1935 te askerî mükellefiyet kabul edildi. Eski Alman askerî haşmeti canlandı. Hükümranlık ruhu şahlandı. Başlar tekrar yukarı kalktı. Etraftan; Biz Birinci Cihan Harbinde mağlûb olmadık, hıyanete uğradık, sesleri yükseldi. 7 mart 1936 da Ren gayri askerî bölgesi işgal edildi. Bunun üzerine tekrar seçim yapıldı, Alman milletinin yüzde doksan dokuzu Führer'lerine sadakatlerini ilân eylediler. Artık Almanya derin uçurumun istikametine tamamiyle dönmüştü.

Üçüncü Rayh, 1936 da İtalya ile tam bir ideolojik anlaşmıya vardı. Berlin - Roma mihveri kuruldu. Nazi'ler faşistlerle birleştiler, harb hazırlıklarını arttırdılar. 1936 da Almanya'nın dört senelik plânı topyekûn harb hazırlığını hedef tutmuştu. Almanya'nın hedefleri muğlak ve çetindi; yeni nizam, hayat sahası, büyük Almanya tabirleri açık olarak izah edilmemişti. Bunlara sulh yoluyla erişmek imkânsızdı. 30 ocak 1937 de Versay Muahedesi'nin yırtıldığı ilân ve harb borcları ilga olundu. Bundan sonra siyasî nümayişler başladı. Musolini 1937 eylûlünde Berlin'e, Hitler 1938 mayısında Roma'ya seyahatler yaptılar. Büyük resmi geçidler harbin yakın olduğunu dünyaya ilân etti. 1938 de Avusturya Almanyaya ilhak edildi, büyük Almanya (Grossdeutsches Reich) teşekkül etti. Birbiri ardı sıra inen bu darbelerden Demokrat devletler şaşırdılar, Almanlar ise muvaffakıyetlerinden adeta sarhoş oldular, Führer'lerinin etrafında gerçekten toplandılar. Ecnebi memleketlerde Almanya'nın itibarı fevkalâde

Göbels

arttı. Alman milleti gösterişe ve nümayişe pek meraklı olduğu için bu muvaffakıyetler pek parlak olarak kutlandı. Az sonra yeni bir hâdise Almanya'yı neşeye boğdu; 29 - 30 eylûl 1938 de Münih anlaşmasiyle Südet memleketleri Çekoslovakya'dan alındı, yirmi senelik müstahkem hududlar bütün müdafaa tesisatiyle birlikte Almanların eline geçti. Fransız kurmaylarının ve istihkâm subaylarının nezareti altında inşa edilen ve Majino'nun küçük bir modeli olan bu tahkimat, Majino hattının esrarını aydınlattı. Artık hâdiseler durmadı. 16 mart 1939 da Çekistan Almanya himayesine girdi «Protektorat Böhmen und Möhren» adını aldı. Bunu 22 martta Memel'in ilhakı takib etti.

Himler

20 nisan 1939 da Hitler'in ellinci doğum yıldönümü, Üçüncü Rayh'ın azametini, kudretini, servet ve itibarını, eşsiz ordusunu göstermiye vesile oldu. Şahrah demeğe lâyık Unter den Linden caddesi üzerinden akan zırhlı ve motörlü vasıtalar seyircileri dehşete, muzıka çalarak süratli ile geçen süvari tümeninin bandosu herkesi gıpta ve hayrete düşürdü. Uçaklar gökyüzünü velveleye verdiler. Eski ordunun alay sancak taburu Hitler'in önünde eğilirlerken, yüz binleri aşan seyirciler nefes alamıyacak derecede gaşyolmuşlardı. Manzara bir asker için gerçekten ulviydi. Rayh'ın birinci safhası 20 nisan 1939 da büyük resmi geçidle kapanır. Büyük Almanya tesis edilmişti. Kan dökülmeden kazanılan şeyler pek büyüktü. Üçüncü Rayh'ın genişliği 681.162 kilometre kareye, nüfusu 89,650,582 ye (Çekistan hariç) yükselmişti. Ordusu ve hava kuvvetleri Avrupa'da rakibsizdi. Bundan sonra siyasî hedeflerine sulh ve müzakere yoluyla erişmek gerekirdi. Fakat ucuz ve fevkalâde muvaffakıyetlere alışmış Alman milleti yeni sürprizler bekliyordu. Nazi partisi harbe yürüyordu. Ordu ve hava kuvvetlerine sekiz yüz milyon İngiliz lirası sarfedilmişti. Almanya'da bir bütçe yoktu. Bütün millî varidat tamamiyle askerî maksadlara tahsis olunmuştu. Siyasiler, iktısadcılar, içtimaiyatçılar, ilim ve fen adamları bütün kudretlerini ve dehalarını harb hazırlıklarına tahsis etmişlerdi. Topyekûn harbe hazırlanılıyordu.

Almanya 5 ocak 1939 da Danzig ve koridor meselesini ortaya atarak, Polonya Dış İşleri Bakanı Bek'e istekleri hakkında bir teklif yaptı. Fakat Polonya Çekoslovakya'dan aldığı derse ve tecrübeye dayanarak Almanya'nın isteklerini reddetti. Bunun üzerine durumdan endişeye düşen İngiltere 31 martta Polonya'ya garanti vererek 6 nisanda bu garanti büyütüldü. Bunu 13 nisanda Yunanistan ve Romanya'ya yapılan garantiler ve 12 mayısta Türkiye ile ittifak muahedesi takib etti, İngilizler Fransızlarla müştereken Almanya'nın etrafında bir çember vücude getirmeğe çalışıyorlardı. Bu çember çürüktü ve ilk vuruşta kırılmıya mahkûmdu.

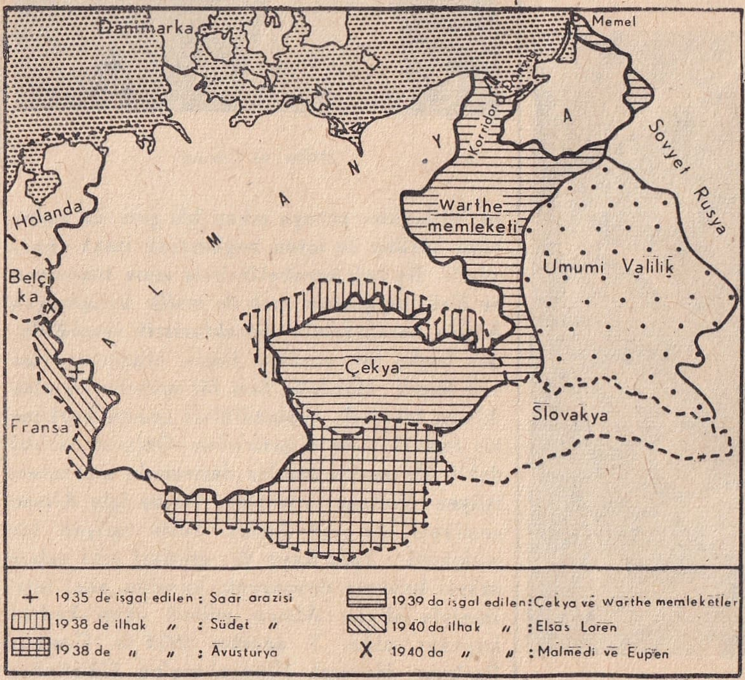
Danzig ve koridor, Rayh'ın bitmez tükenmez taleblerinin sonuncusu oldu. Oralarda iki buçuk milyon kadar Alman Versay Muahedesi mucibince Polonya'ya bırakılmıştı. Bu koridor; Vart Land ile yukarı Silezya'yı ihtiva ediyordu. 1772 taksiminden evvel buraları Polonya devletine aiddi. Almanya'nın, Almanlarla meskûn araziyi istemesi belki doğru olabilirdi; şu şartla ki, bu işin milletlerarası kanaldan yapılması lâzımdı. Halbuki Almanya isteklerini doğrudan doğruya Polonya'ya karşı yaptı; fakat bu Polonya ile 26 ocak 1934 te on senelik bir saldırmazlık paktı imzalamıştı. Polonya'nın Alman taleblerini reddetmesi bir harbe yol açacak vahametteydi. Rayh, bütün isteklerini ordusuna dayanarak yapıyordu. Nitekim 28 nisan 1939 da Almanya - Polonya Saldırmazlık Paktını ve İngiliz - Alman Deniz Anlaşmasını fesh ve buna karşılık 22 mayıs 1939 da İtalya ile münasebetlerini sıklaştırdı. Bu sırada vukua gelen fevkalâde bir hâdise bütün dünyayı hayretlere düşürdü; iki amansız düşman rejim, Nazizm ve Komünizm anlaştılar. Moskova'da Müttefik kurmayları Rus kurmaylariyle Almanya'ya karşı harekât plânlarını müzakere ederlerken Mareşal Voroşilof salo-

İkinci Dünya Harbinden evvel Hitler ve Çemberlayn

na girdi ve tepeden inme bu havadisle İngiliz ve Fransız subaylarını şaşırttı.

Bu iki devletin anlaşması hakikatte bir mütarekeden başka bir şey değildi. Polonya'nın taksimi pahasına anlaşmışlardı. Nazi ve Komünist rejim mücadelesi gittikçe artan bir şiddet peyda ederek şeklini değiştirmiş, 1939 senesinden sonra Cermen - Slav müca-

Büyük Almanya olarak ilân edilen Üçüncü Rayh (1935-1940)

delesi halini almıştı. Rayh, komünizmi Avrupa ve hıristiyan medeniyeti için en büyük tehlike olarak saymış ve bu anlayış bütün Almanların ruhuna sinmişti. Bu iki rejimin birbirini dost tanıması Almanları bile şaşırttı, fakat Führer'lerine inandıkları için bunda da bir hikmet var dediler.

Almanya'nın Rusya ile anlaşması İngiliz milletini kararından çevirmedi. İngiltere 25 ağustos 1939 da devamlı İngiliz - Polonya ittifak muahedesini imzaladı. Bundan hiddetlenen Führer 28 ağustosta Polonya'ya ültimatom şeklinde bir muhtıra göndererek 30 ağustosa kadar Danzig meselesini halletmek üzere fevkalâde salâhiyetli bir murahhas istedi. Polonya buna cevab vermeyince hudlarda harekât emrini beklemekte olan Alman orduları 1 eylûl 1939 da taarruza geçtiler. İkinci Cihan Harbi filen başladı. 3 eylûlde İngiltere ve Fransa ile Almanya arasında harb hali ilân edildi. Bunu İngiliz Dominyon'larının harb ilânı takib etti. Alman ordusu Polonya'yı yıldırım harbiyle temizledi. 17 eylûlde bir de doğudan Rus ordularının taarruzuna uğrıyan bahtsız Lehliler iki silindirin arasında ezilerek mahvoldular. Almanlar bir kısım Polonya bırakarak buraya «General Gouvernement» namını verdiler ve bir Alman umumî valinin emrine terkeylediler. Ludendorf'un tasavvur ve vasiyet ettiği topyekûn harb katî netice vermiş, Almanya yıldırım şeklinde bir zafere, Polonya yıldırımvari imhaya uğramıştı. Fakat Almanya'nın önünde aşılması güç yollar vardı. Asıl mesele Fransa'yı ve bilhassa dünya deniz yollarına hâkim olan İngiltere'yi yenmekti. İngiltere adalılığın ve muazzam imparatorluğunun verdiği emniyetle pek yavaş lâkin emin adımlarla ilerlerdi. Ordusu ancak harb tehlikesi karşısında teşekkül eder, dünyayı kaplıyan kaynaklarının faaliyete geçmesine kadar zaman kazanırdı. Bunun için onun sevkuleeyşi ağır ve zamanla mukayyed, kademe kademe, fakat pek tehlikeli idi. Halbuki Rayh, coğrafî durumu ve harb kaynaklarının mahdud oluşu yüzünden harbi süratle bitirmek mecburiyetindeydi. Bu husus durumdur ki Rayh'ı yıldırım harbine icbar etmiş ve ordusunu motörleştirmişti.

Rayh Polonya'ya yerleştikten sonra 6 ekimde sulh teklifinde bulunduysa da kabul edilmedi ve edilemezdi de. Denizlerde, karalarda, havalarda harekât başladı. İkinci Cihan Harbinin birinci safhasını teşkil ve 1941 senesi ekim ayına kadar devam eden devrede teşebbüs tamamiyle Rayh ordusunun elinde kaldı. 9 nisan 1940 da Danimarka ve Norveç havadan, denizden ve karadan işgal edildi. Buralar, görülmemiş ve işitilmemiş süratle birkaç günde istilâ edildi. Almanlar klâsik harb usulleri olan baskını, motörün verdiği imkânlardan istifade ederek ustalıkla tatbik ettiler. Kral yedinci Haakon bile Londra'ya çok güçlükle kaçabildi. Norveç 10 haziranda Rayh ordusunun eline geçti. Alman orduları daha fazla beklemedi. 10 mayısta garb ordusu Felemenk - Belçika-Lüksemburg hududlarını aştılar. Kaleler iskambil kâğıdı gibi devrildi. Felemenk beş, Belçika on altı, Fransa otuz altı günde yere serilerek işgal edildi ve İngiliz seferî ordusunun enkazı 1940

haziran başında Dönkerk'ten çok müşkül şartlar altında kaçabildi. Alman ordusu Manş denizine dayandı. Narvik (Norveç) ten İspanya hududunda Fuenterrabia'ya kadar kıyılar ve bütün batı Avrupa Rayh'ın hâkimiyeti altına girdi. İş bitmemişti; Duvr'un (İngiltere'de) tebeşirli kıyılarına çıkmak, İngiltere'yi istilâ etmek lâzımdı. Rayh ordusu da Napolyon'un ordusu gibi Büyük Britanya adasının beyaz kıyılarına hasretle baktı. Cesaret mi edemediler, kudretleri mi kâfi değildi?... Balkanlara yöneldiler, 23 kasım 1940 ta Romanya'yı, 1 mart 1941 de Bulgaristanı Üçlü Pakta soktular. Sonra 6 nisanda Yugoslavya'yı istilâya başladılar. Burasını on bir günde temizlediler. Oradan İtalyanlara karşı kahramanca ve muvaffakıyetle savaşan Yunanistan'a döndüler. 27 nisanda Atina'yı ve mayısa kadar bütün Yunanistan'ı ellerine geçirdiler, Ege adalarına ve Girid'e sıçradılar. Rayh'ın giriştiği mesud neticeli harekât burada biter.

1941 haziranı Rayh'ın felâketle dolu tarihinin başlangıc noktasıdır. Rayh, Avrupada katî hâkimiyet ve tam serbesti kazanmak ve ebedî düşmanını ezmek üzere Sovyet Rusya'ya döndü. 22 haziran 1941 de, dünyanın o zamana kadar görmediği büyük ordulariyle taarruza geçti. Moskova kapılarına kadar dayandı ise de oraya giremedi. Felâketli, korkunc bir kış Rayh'ın mukadderatını bozkırlarda tayin etti. İkinci Cihan Harbinin dönüm noktası burasıdır. Artık Rayh teşebbüsü elinden kaçırmıştı. Rus ordusu bu devreden sonra çok ustalıkla hareket etti. 1942 de Alman taarruzları Kafkaslara dayandıysa da katî netice alamadı. Harbe dahil olan İtalya ile Japonya, Rayh'ın askerî siyasetine tesir yapamadılar. 1942 nin en büyük ve kesin hâdisesi Stalingrad'da vukua geldi. 6 Alman ordusu Ruslara esir düştü. Sonra çekilmiye başladı ve şimalî Afrikaya da sirayet etti. 1943 senesi başlarken Müttefikler için harb talihi gülmeğe, karanlıklar içerisinde zafer ufkunda tanyeri ağarmağa başladı. Mihver ordusu 1943 mayıs başında şimalî Afrika'da imha edildi. 8 eylûlde İtalya kayıdsız şartsız teslim oldu. Ruslar ise taarruzî harekâtta büyük muvaffakıyetler kazandılar. Mağlûb olmaz zannedilen Alman ordularına katî darbeler vurdular.

1944 başında Alman mağlûbiyeti gerçekleşmişti. 6 haziranda İkinci Cephe açılarak Almanya için artık ümidsiz vaziyet hasıl oldu. İki cepheden çekinen Almanya; doğu, batı ve İtalya cephelerinden sıkıştırılmıya başlandı. Almanya Polonya'nın akıbetine maruz kaldı. Doğudan ve batıdan ilerliyen silindirler arasında elîm duruma düştü. Hava taarruzları Almanya'yı yakıp yıkmıya başladı; Alman iç ve dış cephesi sarsıldı. Milyonları aşan esir ve zayiat Alman ordusunun ruh kuvvetini kırdı. Almanya'nın küçük peykleri onun aleyhine harb ilân ettiler. Harb Alman topraklarına sıçradı, büyük ümidler bağlanan Zigfrid ve Oder müdafaa hatları silindirlerin ezici tesirleri altında yıkılarak Rayh 8 mayıs 1945 te kayıdsız şartsız Müttefiklere teslim oldu.

Üçüncü Rayh büyük bir tarraka ile yıkıldı. Cihan şimdiye kadar ne böyle topyekûn bir harb, ne de topyekûn bir yıkılış görmüştü. Paris'te Sen nehri boylarında «Wacht am Rein» şarkısını söyliyen mağrur Alman ordusu, bu akıbeti hiçbir zaman tasavvur ve tahayyül etmemişti. Rayh'ın Führeri, Fransa Meydan Muharebesini, katî neticeli son meydan muharebesi (Entscheidungs kampf) zannetmiş, bin yıllık Alman mukadderatının bu savaşın neticesine bağlı olduğunu ilân eylemişti (10 mayıs 1940). Halbuki Fransa Meydan Muharebesi bu harbin küçük bir safhası oldu.

İkinci Cihan Harbi gibi dünya ölçüsünde bir hâdisenin mesuliyetini Hitler'le birkaç arkadaşının omuzlarına yüklemek bu muazzam tarihî hâdisenin kıymet ve şumulünü anlamamak olur. Yeni Führer'lerin ve Duçelerin temsil ettikleri milletler dünyayı eski dünya zannetmişlerdi. Vaktiyle Sezar otuz lejyoniyle Nil'den Gole kadar ucsuz bucaksız memleketlerin nizam ve asayişini temin eylemişti. Halbuki on Alman tümeni Tito'nun bir avuç sahada toplanan vatanseverleriyle başa çıkamadı. Eski skolastik fikirlere dayanan Roma dünyasiyle bugünkü Demokrat dünyası birbirlerinden tamamiyle başka âlemlerdi. Führer'leriyle birlikte Alman milleti de bu noktada yanıldı. İkinci Cihan Harbi Avrupa için mutlak bir zaruretti. Alman milleti 1919 da ne esaslı tedib edilmiş, ne de hakları tanınarak tatmin olunmuştu. Yarım tedbirlerle Cermenlerin emperyalizm ruhu söndürülemedi. İkinci Cihan Harbi hiç değilse

Mareşal Kaytel ve General Stumpf Sovyet Müttefik heyeti huzurunda

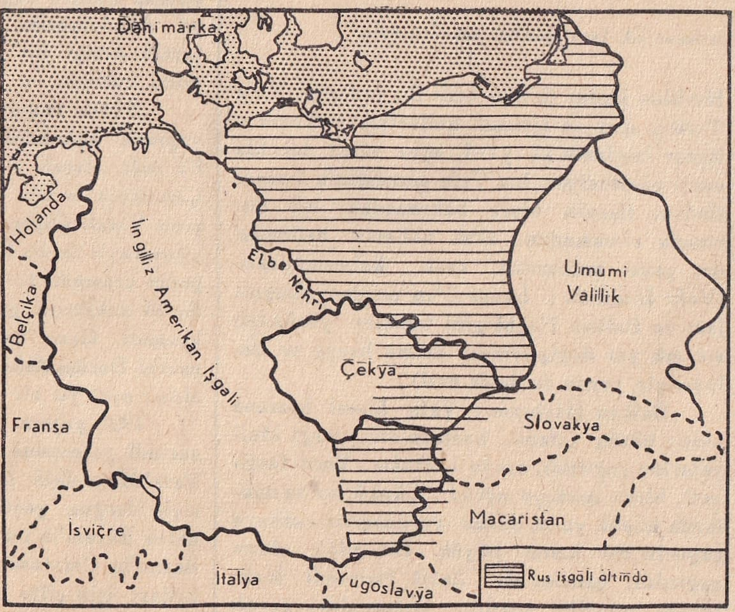
Alman milletini artık büyük hayallere sapmaktan kurtaracak, Avrupa'ya tahakkûm ruhunu koparıp atacaktır. Bir zamanlar Fransa ile İngiltere arasında da aynı rekabet, hem de asırlarca hüküm süren mücadeleler oldu. Avrupa'da hâkimiyet tesisi için bu iki millet Onüçüncü Yüzyıldan başlıyarak savaşa girdiler. Yüz sene harbi bu hâkimiyet gayesiyle yapıldı, Napolyon'a kadar sürdü. Napolyon gibi dâhi bir serdar bile Avrupa hâkimiyeti uğruna perişan oldu ve Napolyon'dan sonra Fransa, artık Avrupa hâkimiyetinden vazgeçti. Daha doğrusu kendisi vazgeçmedi, onu vazgeçirdiler. Vaterlo, Laypzig (Bellallians) meydan muharebelerinden sonra bu iki millet mukadderatlarını yekdiğerine bağlıyarak ayrılmaz dost oldular.

Üçüncü Rayh'ın sonu: Mütareke
Amiral Fridburg ve General Jodi mütarekeyi imzalarken

Üçüncü Rayh yıkıldı; fakat, meydan muharebeleri hükümranlığı, haşmeti tahrib eder, hükûmetleri yıkar; ancak dâhiler, sanatkârlar yetiştiren bu ırkın harb maksadları için değil, kültür ve medeniyet için faydalı olması sağlanmalıdır. Galiblere düşen en büyük vazife büyük Alman milletini insanlık, tarih, medeniyet ve kültür için faydalı hale getirmektir.

Müttefikler bu harbi çok büyük emeklerle kazandılar. Çok göz yaşı, alın teri ve kan döktüler. Yıldırım harbleri, hava akınları onların mamur ülkelerini harabe ve enkaz haline getirdi. Milyonları aşan insan kaybettiler. Rusya'ya gidiş ve dönüş çok tahribkâr oldu. Asırların emek mahsulü medeniyet eserleri harabe ve enkaz haline geldi. Birinci Cihan Harbi on milyona yakın ölüye, yirmi bir milyon yaralıya, dört yüz elli milyar dolara mal olmuştu. İkinci Cihan Harbi bu yekûnun kat kat üstünde olacaktır. Bu harbin kazanılmasında İngiltere, Amerika, Rusya ve Fransa'nın ayrı ayrı hisseleri vardır. Bu harbi büyük kahramanlar, piyade ruhu kazandı. Çelik ve beton kaleleri oyarak, adım adım sızarak, fetheden piyadeler oldu. Zırhlı birlikler ve hava kuvvetleri onların hareketlerini hızlandırdılar. Madde, kör ideallere galebe çaldı, Demokrasi muzaffer oldu. Rayh topyekûn harbe senelerce maddî ve ruhî bakımdan çok esaslı ve kuvvetli olarak ha-

Üçüncü Rayh'ın sonu (Mayıs 1945)

zırlanmıştı. Führer'in iradesini büyük adam Mister Çörçil kırdı. Müteveffa Mister Rozvelt ve Mareşal Stalin büyük insanlara yakışacak karakterlere sahib olduklarını çetin imtihanlar karşısında isbat eylediler.

Üçüncü Rayh 30 ocak 1933 ten 8 mayıs 1945 e kadar devam etti. Galiblerin ve bütün dünyanın Rayh'ın akıbetinden ibret dersi alarak dünyada tam bir demokrasiye dayanan yeni bir kuruluş vücude getirmeleri temenni edilir. *(İhsan Yardoğlu)*

VEFA GENCLİK KULÜBÜ — Vefa İdman Yurdu'nun resmen kurulmasına doğru müteşebbislerin bir araya gelişi ve ilk özel hareketler 1908 yılında Vefa'da başlamıştır. Bir yurd kurmak teşebbüsü ve bu gaye etrafında çalışmalar mekteb içinde evvelâ bir sınıfın bir şubesinde doğmuştu, sonra ikinci şubeye de geçmiş, bir zaman sonra da bütün mektebe yayılmıştı.

Yurdu ilk kuranlardan birkaçı (eskilik sırasiyle) şunlardır: Saim Turgud (Lise öğretmeni), Zeki Baban (Şeker Fabrikaları memuru), merhum Tevfik Kut (İstanbul Maarif Müdürü), Suphi (terbiyei bedeniye öğretmenlerinden), Sudi Cavid (albay, doktor), Hasan Sabri (Eskişehir Sanat Mektebi Müdürü), merhum Abdullah Raşid (diş doktoru), Server İskit (Basın ve Yayın U. M. İstanbul Bölgesi Direktörü), Yahya Asım (mimar müteahhid), Bahaddin Ziya (Zührevî hastalıklar mütehassısı), İbrahim Alp (emekli albay), merhum Abdüsselâm Mehmed (doktor), Rifat Baban (Antalya Denizyolları acentesi), Süleyman Yaşar (Zahire Borsası Başkâtibi), İsmail Kemal (Topçu albayı), Namık Görgüç (Foto Namık), Nail (Eski emniyet âmirlerinden), Yusuf Ziya (Akbaba mecmuası sahibi), Salim Ahmed (dahiliye mütehassısı), Ekrem Ayverdi (mühendis, müteahhid), Mühendis Tahir (S. K. F. müdürü), Hasan Âli Yücel (Millî Eğitim Bakanı), Abdülhak Kemal (Profesör), Münim Mustafa (Profesör), Osman Remzi Köksner (İş Bankası müfettişlerinden), Saim Şahin (Şahinpaşa Oteli sahibi), Ali Nihad Tarlan (Profesör), Sıddık Sami (Hukuk Fakültesi Dekanı), Ratib Âşir (Heykeltraş, muallim), Doktor Ahmed Sekil (T. B. M. M. üyelerinden), Nureddin (Fen Mektebi öğretmenlerinden).

Vefa dman Yurdunun ilk kuruluşundaki takımlarından

Vefa İdman Yurdunun ilk zamanki gençler takımı

Şimdiye kadar en büyük himayeyi gösterenler: Kemal Gedeleç (Vefa Lisesi mezunlarından, Cumhur Başkanlığı Kâtibi Umumisi), Hasan Âli Yücel (Vefa Lisesi mezunlarından; Millî Eğitim Bakanı), merhum General Kemaleddin Sami (eski Berlin Büyük Elçisi), Ekrem Salim (Devlet Demiryolları mühendislerinden), Ekrem Ayverdi (mühendis, müteahhid).

Yurdun ilk anlarda kuruluşuna hizmet eden eski sporcular: Ahmed Robenson (Vefa Lisesi eski beden terbiyesi muallimi), şehid Celâl merhum (Galatasaray birinci futbol takımı âzasından).

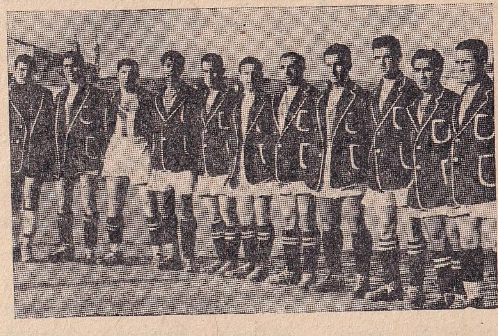
Resmî kuruluş: Vefa Yurdu Nizamnamesi 1910 yılında yapıldı. Yurdun ilk forması yollu yeşil beyazdı, birlik rozeti de aynı renklerde idi. Bu suretle kulüb resmileşti. Vefa Lisesi müdürü, muallimleri, talebeleri tarafından himaye gördü.

Yurd sporcularının ilk çalışma yerleri: Şehzade ve Süleymaniye camileri avluları, Beyazıd Harbiye Nezareti meydanı (şimdiki Üniversite), hastane çayırı, Yenibahçe.

İlk çalışma şubeleri: İçtimaî yardım, yardıma muhtac talebelere tahsil ve kültür yolunda kolaylıklar yapıldı. Kütübhane kuruldu. Spor kısmında, atletizm, izcilik, futbol yurdun bu saha ve kollarında çalışmalar böylece Balkan Harbine kadar devam etti. Bu yıllarda, Vefa Yurdu, spor ve içtimaî kollariyle mektebe o kadar bağlandı ki yurd eğer biraz terakki eseri gösterdiyse, bu, Vefa gençliğinin kuvvetinden, lisenin idare bakımından iyi durumda olmasından, aksi hallerin belirmesi de gene bunlardan uzak kalmasındandı (Vefa Lisesinin; İstanbul'un meşhur yangınları ve Balkan Harbi gibi facialar yüzünden sık sık yer değiştirmesi daima liseye ve dolayısiyle yurda da tesir etti).

Balkan Harbinde: Vefa Lisesi hastane oldu; bütün talebe, hastanelere, sargı atelyelerine çağırıldı, oraya koştular. Yurd faaliyeti, biraz sekteye uğradı. Çünkü bu zamanlarda büyük yurd, bütün yurddaşları vazifeye çağırdı. Bir kısım büyük âza silâh altına çağırıldı, gencler de Zabit Namzedi Mektebine gönüllü yazıldı. Çalışmalar, ancak tatil ve izin günlerine münhasır kaldı. Bu sıralarda çalışmalar, izcilik ile ferdî, cem'î spor şubelerinde yol aldı. Balkan Harbinden sonra artan ve düzenlenen çalışmalar içtimaî kolda da 1914 - 15 yıllarına kadar gittikçe artan bir hızla devam etti.

Umumî Harbde: Vefa'lılar, Umumî Harbde de «silâh başı» emrine koştular. Birçok büyük sınıflar silâh altına alındığı gibi, son zamanlarda da 310 - 316 gibi yedi sınıfın da silâh altına alınması, yurdun içtimaî ve spor çalışmasını daha küçüklere veya silâhsıza ayrılanlara, yahud da vazifesi yakın olanlara bıraktı. Bu meyanda başta Sayın Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel olmak üzere Arif,

Vefanın futbol takımı

Hasan, Hüseyin Beşer kardeşler, Saim, Şahin ve doktor Ahmed Rasim, Mümtaz, Doktor Refik Nuri, Sudi Cavid, Nusret Kolen, Hattat Naci, Doktor Süleyman Nuri, Muallim Hasan, Eczacı Sırrı, Muallim Vehbi, Âta Tatla ve arkadaşları, Yurdun maddî, manevî idaresiyle meşgul oldular. Bu suretle Harbi Umumî yılları devamlı, faydalı bir çalışmayla beraber, daha ziyade pasif olarak geçti.

Bu yıllarda vatan vazifesinde bulunan Vefa'lılardan zaman zaman gelen mektublar, Hindistan, Mısır, Sibirya gibi üsera karargâhlarının damgalarını taşıyordu; bazan da Yurdun şehidler levhasına yeni bir fotoğraf ilâve ediliyordu. Bütün bunlar; Yurd için çalışma, Vefa'lılık programına, azmine birkaç satır katıyordu. Umumî Harbden sonra Yurd, ordudan veya esaretten sağ ve sıhhatli dönenlerin de katılmasiyle çalışmalarına yeniden hız verdi. Fakat 1919 da bir başlangıc bulan Kurtuluş Harbine hizmet emri İstiklâl Savaşında Vefa İdare Heyeti ve mensubları «M. M.» ve «M. H.» gruplarında gizli vazife ve hizmetler gördüler. Bununla beraber Yurd 1920 yılında futbol, patenli hokey, çayır hokeyi ve atletizmde takdire değer başarılar elde etti; o yıl Anadoluhisar'ında Küçüksu Çayırında tertib ettiği bir spor bayramiyle on ikinci yılını kutladı.

1921 de mukavemet ve bisiklet yarışlarını yapmak bakımından yeni bir çığır açıldı. İlk defa olarak «Spor Âlemi» sahibi Said Çelebi'nin tertib ettiği büyük bir yarışı koşucu Vefalı Ömer Besim kazandı (şimdi Galatasaraylı Besim Koşalay). Bakırköy - Gülhane parkı arasında tertib edilen bisiklet yarışını da 46 dakikada gene Vefalı Mahmud Nuri kazandı. Gene bu yıl Vefa futbol takımı rakibi Darüşşafakayı yenerek küme birincisi oldu; aynı yıl bir boks şubesi açıldı.

1921 yılının yurd için hayli başarılı ve verimli geçmesine karşılık 1922 yılı, bir kısım Vefalıların dahi İstiklâl Savaşına katılmalariyle durgun geçti ve hele bisikletçi ve futbolcu Ekrem'in bu yıl içinde ölümü ve Ömer Besim'in Galatasaraya geçmesi, yurdun spor kolları için çifte bir darbe oldu.

1925 yılı Vefa yurdu için başarılar senesidir. Voleybolde ve futbolda iyi dereceler elde edilmiştir ve bu yıldan başlıyarak Vefa sporcuları zaman zaman yurd içinde seyahate çıkarak memleket sporculariyle başarılı temaslarda bulundular. Bundan sonraki yıllarda da izcilik, futbol, atletizm, yüzücülük saha-

larında çalışan yurd ferdî sporlarla uğraşan Kumkapıyla birleşti ve bu suretle güreş, eskrim ve boksta da iyi dereceler almağa başladı; bununla beraber Yurdun ötedenberi büyük noksanlığını duyduğu ve çok zarar gördüğü sahasızlıktan kurtulmak ve bir saha sahibi olmak yolundaki programlı çalışması 1935 yılında başlar. Gerçekten de Yurd, 1935 yılından itibaren:

1 — Saha ve kulüb binası sahibi olmak,

2 — Saha sahibi kulübler arasına girmek veyahud bu kulüblerin üçünden (Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray) sonra dördüncü olmak gayesine ulaşma programını tatbik etti.

1936 dan itibaren bilhassa futbolde çok iyi neticeler alındığı gibi ferdî sporlarda da keyfiyete önem verildi. Basketbol, voleybolda faaliyet düzenlendi. İstanbul futbol âleminde sahalı kulübleri takibe muvaffak olunmıya başlandı.

Vefa Lisesiyle ve mezunlariyle olan alâka arttırıldı.

1938 den itibaren devam eden yıllarda, bilhassa Millî Küme'nin başladığı yıllarda ve ondan sonraki senelerde bir programla çalışmanın zevki tadıldı. Hele bunu kovalıyan senelerde bütün varlıklariyle çalışan Vefalılar, Millî Küme maçları münasebetiyle İzmir'de, Ankara'da, İstanbul'da saha sahibi rakib kulübler arasında çok iyi dereceler almıya muvaffak oldular. Memleket büyüklerinin yüksek iltifatını, takdirlerini kazanmak şerefine nail oldular.

İşte 1942 yılında Beden Terbiyesi Kanunu gereğince bütün spor kulüb ve yurdları gibi «Vefa Gençlik Kulübü» adını alan kulüb devamlı çalışmalarının çok değerli mükâfatı olarak memleketin en asrî bir kulüb binasına ve Millî Küme maçları münasebetiyle Ankara'ya gittiği zaman Cumhur Başkanlığı Kâtibi Umumisi Kemal Gedelec'in lütûf ve delâletiyle, Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in himmet ve gayretiyle saha sahibi de oldu.

Vefa Gençlik Kulübü bütün bu son yıllar esnasında Millî Küme ve Millî Eğitim Bakanlığı mükâfatı müsabakalarına girmek şerefini, biri ortada ve biri de bu son yıl olmak üzere yalnız iki yıl kaybetti.

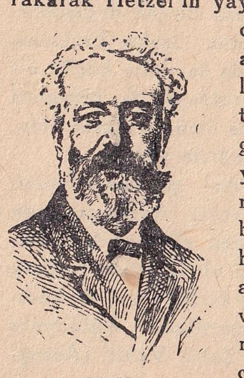
Kulübün bütün bu çalışmaları sırasında Vefa Stadını şereflendirerek gerekli direktifler vermek, Vefa'ya saha verildiğinden memnuniyetlerini izhar buyurmak suretiyle, Vefalılara en büyük hızı ve hazzı Millî Şef'imiz lûtfettiler. Bu da kulüb için, bu yılların en paha biçilmez hâdisesi oldu. Bundan sonraki yılların daha önemli, daha şerefli olacağına bu da büyük bir teşvik ve kuvvet olmuştur.

(Saim Turgad)

VERNE, JULES — (1828-1905) «Türkçede Jül Vern okunur.» Eserlerinin hemen hepsi bütün dillere çevrilmiş olan Fransız edib ve romanoısı Jül Vern 1828 de Nant şehrinde doğmuştur.

Meslek hayatının başlangıcı: Jül Vern, önce tiyatro yazmıya heveslendi ve bu yoldaki ilk eseri «Küskünlükler» i yirmi beş yaşındayken verdi. Bunu aynı yıl «Körebe», iki yıl sonra «Marjolen'in Yoldaşları», bundan beş yıl sonra da «Ardenler Misafirhanesi» adlı opera - komik metinleri takibetti.

Şöhretini sağlıyan tarz: Jül Vern'deki asıl cevheri meydana çıkaran, kendisinden on dört yaş büyük bir dostu oldu. Bu dost, çok güzel çocuk hikâyeleri yazan ve daha fazla çocukları ilgilendiren eserler yayınlıyan Jül Hetzel adında bir edib ve yayıncıydı. Jül Vern tiyatro yazmayı bırakarak Hetzel'in yayınladığı «Magasin d'Education et de Recréation» dergisinde «Balonla Beş Hafta» adlı, tekniğe ve coğrafya bilgisine dayanan bir roman yazmıya başladı. Bu eseriyle Jül Vern yepyeni bir çığır açıyordu. Bilhassa çocuklarla gencler arasında büyük heyecan ve ilgi uyandıran bu roman 1863 te kitab halinde çıktı ve kitabın gördüğü büyük rağbet, Jül Vern'i otuz yedi yaşından sonra hep bu tarzda eserler yazmıya sürükledi.

Jül Vern

Yazış karakteri: Jül Vern'in romanları ustaca düşünülmüş icadlarla, geniş coğrafya bilgisiyle doludur. Bunlar öğretici olduğu kadar okuyanı sürükliyen, heyecanlandıran romanlardır. Yazarın o zaman düşündüğü şeylerin birçoğu; denizaltılar, uçaklar, yüzen adalar, füzeler ve daha başkaları, onun düşündüklerinden daha gelişmiş bir halde birer gerçek olmuşlardır; olmıyanlar da hiç şüphesiz bir gün olacaklardır.

Eserleri: Jül Vern, «Balonla Beş Hafta» dan sonra ölümüne kadar durmadan ve hemen her yıl bir veya birkaç eser vermiştir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: «Yerin Merkezine Seyahat», «Yerden Aya», «Buz Çölü», «Kaptan Hatteras'ın Başından Geçenler» (iki cild), «Kaptan Grant'ın Çocukları» (üç cild), «Yerin Keşfi», «Kuzey Kutbunda İngilizler», «Denizler Altında Yirmi Bin Fersah» (iki cild), «Yüzen Bir Şehir», «Esrarengiz Ada: Hava Kazazadeleri» (üç cild), «Seksen Günde Yeri Dolaşma Seyahati», «Üç Rusla Üç İngilizin Başlarından Geçenler», «Doktor Oks», «Zaharyüs Üstad», «Başkan», «Tek Başına Kalmış Adam» (Esrarengiz Adanın ikinci kısmı), «Adanın Sırrı» (Esrarengiz Ada'nın üçüncü kısmı), «Mişel Strogof: Çarın Postacısı» (iki cild), «Buzlar İçinde Bir Kışlama», «Hektor Servadak: Güneş Dünyasında Seyahatler ve Serüvenler», «On Beş Yaşında Bir Kaptan», «Begüm'ün Beş Yüz Milyonu», «Jangada» (iki cild), «İnatçı Keraban» (iki cild), «Matyas Sandorf», «Fatih Robür», «Güneye Karşı Kuzey» (iki cild), «Sezar Kaskabel», «Mistrs Branikan», «Karpatlar Şatosu», «Klodyüs Bombarnak», «Demirbozan Üstadın Şaşılacak Serüvenleri», «Uskurlu Ada» (iki cild), «Klovis Dordantor», «Garib Bir Adamın Vasiyetnamesi» (iki cild), «İkinci Vatan», «J. M. Kabödulen'in Hikâyeleri», «Hava Köyü», «Kip Kardeşler», «Çin'de Bir Çinli'nin Başına Gelen Felâketler», «Tuna Kılavuzu», «Buharlı Ev» (iki cild), «Bayrağa Karşı», «Parsal Heyetinin Şaşılacak Serüveni» (iki cild), «İki Yıllık Tatil» (iki cild), «Ayın Etrafında», «Yanan Takımada», v.s...

Romanlarından çevrilmiş tiyatroları: Jül Vern ayrıca Dumeri ile birlikte tiyatro eseri olarak yazdığı «Seksen Günde Dünyayı Dolaşma Seyahati» ni 1874 te, «Kaptan Grant'ın Çocukları» nı 1878 de, «Mişel Strogof» u 1880 de, «İmkânsızlıklar Arasında Seyahat» i 1882 de, yalnız başına yazdığı «İnatçı Keraban» ı 1883 te, Büsnah'la birlikte yazdığı «Matyas Sandorf» u 1887 de Paris'in Port Sen Marten ve Ambigü gibi birinci sınıf tiyatrolarında oynattı.

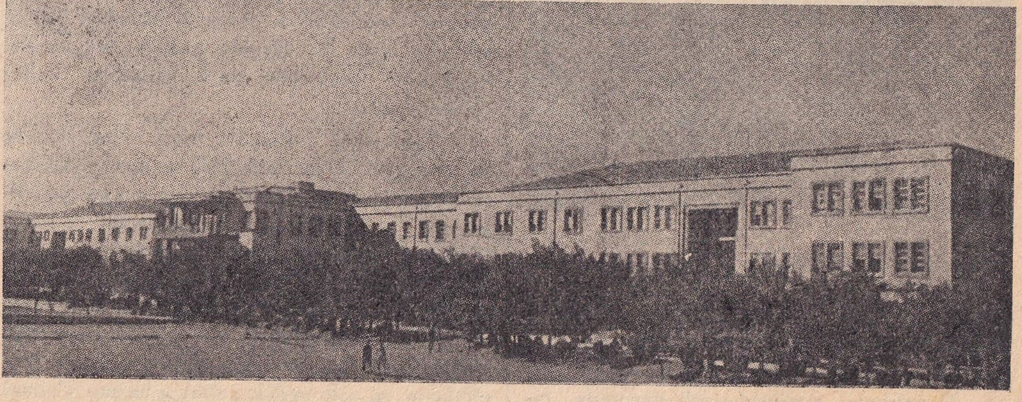
Ölümü: Romanlariyle, zamanında olduğu kadar zamanından sonraki çocuklar ve gencler arasında haklı bir şöhret sağlamıya muvaffak olan bu cömerd romancı, 1905 te, yetmiş yedi yaşında, Amyens şehrinde öldü.

İnsanlığa faydalı hayaller verdi, çok faydalı şeyler öğretti ve yol gösterdi. Ahmed İhsan Tokgöz'ün himmetiyle eserlerinin bir kısmı dilimize çevrilmiş ve büyük rağbet gördüğü için başkaları da bu hususa himmet göstermiştir.

(Ahmed Bahtiyar Esen)

YEDEK SUBAY OKULU — Türkiye'de yedek subaylık ilk defa 1326 (1910) da Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa zamanında ihdas edilmiş ve özel bir kanunla, bugünkü lise tahsili derecesindeki Türk genclerini orduya subay yetiştirmek üzere «Beylerbeyi İhtiyat Zabitan Mektebi» açılmıştır.

Beylerbeyi İhtiyat Zabitan Mektebi: Metodlu ve programlı bir şekilde ordumuza yedek subay yetiştiren ilk okuldur. Bu okulun temeli 1 ağustos 1326 (14 ağustos 1910) da İstanbul'da Pangaltı'daki eski Harb Okulu binasında atılmıştır. O gün yüz kadar genc namzed binanın iç avlusunda toplanmışlardı. Önce Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, sonra da okul müdürlüğüne getirilmiş olan Binbaşı Naci Bey (Seyhan Milletvekili Emekli Korgeneral Naci Eldeniz) tarafından amacı belirten birer söylevle açılış töreni yapılmış ve müdürünün verdiği ilk dersle okul kurulmuştu. Bir ay kadar orada hazırlık devresi geçiren okul eylûl 1910 da Beylerbeyi Sarayının Üsküdar tarafındaki parçasına nakledilerek «Beylerbeyi İhtiyat Zabitan Mektebi» adını almıştır. Kendisine olağanüstü yetki verilen ve yedek subayların ilk öğretmen ve komutanları olan Binbaşı Naci Bey seçtiği kudretli bir komuta ve öğretmen kurulu ile okulu esaslı olarak bu tarihte faaliyete geçirmiş bulunuyordu. Oku-

Ankara'da Yedek Subay Okulu

lun çalışma müddeti bir yıldı ve programa nazarî ve amelî yetiştirme esası hâkimdi. Aynı zamanda Alay Komutanlığı yetkisi olan okul müdürü kendisinin de bulunduğu muharebe tatbikatları yaptırtmak suretile öğrencilerin nazarî ve amelî tam bir subay olarak

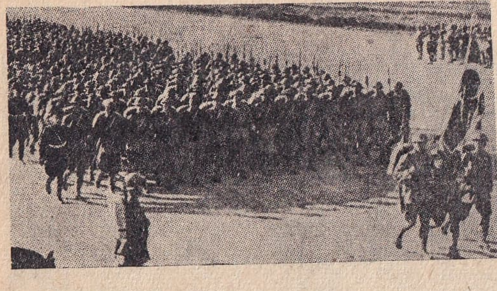
Yedek Subay Alayı sancağı

yetişmelerine çok çalışmıştır. Ancak iki yıl açık kalan ve iki defa mezun verebilen okul 1912 yılında Balkan Harbinden ötürü kapatılmıştır. Bu iki yılda okulu başarı ile biterek teğmen rütbesile orduya katılan subay adedinin beş yüz kadar olduğu ve mühim bir kısmının muvazzafa geçtiği anlaşılmaktadır. Balkan Harbini az ara ile Birinci Dünya Harbinin takib etmesi yüzünden okul 1927 yılına kadar kapalı kalmıştır.

Yedek subay tarihinin bu boşluğunda, daha ziyade amelî subay yetiştirme amacını güden talimgâhlar devresini görmekteyiz.

Talimgâhlar devresi: Birinci Dünya Harbi ve Türkiye'nin bu harbe katılması yedek subay ihtiyacını yeniden ortaya koymuş ve «Hizmeti Maksure» adında çıkarılan bir kanunla gene aynı derecede tahsil görmüş gençlerin amelî olarak yetiştirilmesine başlanmıştır. Bu devreyi açan sayfanın başında da gene yedek subayların ilk komutan ve öğretmenlerini görüyoruz.

İstanbul talimgâhı: Bu talimgâh; harbden ötürü kapatılan Harbiye ve Halıcıoğlu, Maçka, Orhaniye Gedikli Küçük Zabit Mektebleri bina ve elemanlarından faydalanılarak komutanlığı Harbiye Mektebi binasında olmak üzere 27 temmuz 1914 te kuruldu. Komutanlığına da Alay Komutanı yetkisile Binbaşı Naci Bey tayin edildi. Kısa

Yedek Subay Alayının bir geçid resmi

süren bir düzen devrinden sonra Talimgâh Komutanlığına Alman Yarbay Rabe Bey Tümen Komutanı yetkisile getirildi.

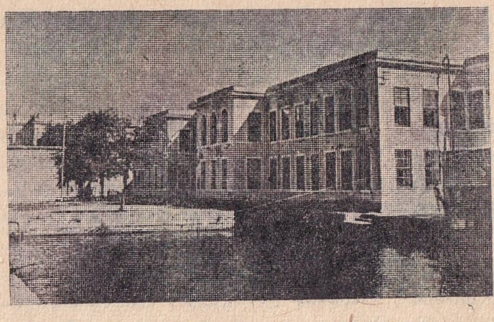
Çanakkale muharebeleri sırasında talimgâh, Boğazın Anadolu yakasına geçirilerek Maltepe bölgesinde yerleştirildi. Büyük Harbin sonuna kadar bu bölgede çalışmalarına devam etti ve harbin gidişine ve tecrübelere uygun olarak gerek kuruluş ve konuş, gerekse çalışma bakımından birçok değişiklikler geçirdi (Bu talimgâhtan başka; Erzincan, Bağdad, Baalbek, Şam'da da daha küçük ölçüde birer talimgâh kurulduysa da bölgeleri ve harbin gidişi gereğince ömürleri kısa oldu. Yetiştirdikleri subay adedi de azdır).

Talimgâhlarda normal çalışma zamanı altı aydı. Başarı gösterenler devre sonunda Zabit Namzedi (Asteğmen rütbesinden küçüktür, subaylık vazifesi alırlar, fakat subay değildirler) olarak ordu birliklerine sevkedilirler ve kıtalarda gösterdikleri kabiliyete göre üç ile altı ay içinde Zabit Vekili (Asteğmen) olurlardı.

Ordumuza binlerce yedek subay yetiştiren İstanbul Talimgâhı harbin sona ermesile 1918 yılının ekim ayında kapanmıştır.

İstiklâl Harbi Talimgâhları: Büyük Harbin arkasından başlıyan İstiklâl Harbimiz yedek subay tarihinin yeni bir sayfasını açmıştır. Ebedî Şefimiz Atatürk'ün; Millî Savaşın başarılması için el koydukları önemli işlerden biri de savaşacak ordunun subay ihtiyacını sağlamaktı. Aziz Ata'mızın irşad ve direktiflerile Yüzbaşı Rüsuhi Bey (Emekli Yarbaydır ve bir müddet Atatürk'ün yaverliğini yapmıştır) komutasında Ankara'da Cebeci'de bir talimgâh kuruldu. Sonradan bu talimgâhın adı «Sunufu Muhtelife Talimgâhı» oldu ve her sınıftan subay yetiştirmeğe başladı.

Ayrıca Sarıkamış'ta Binbaşı İrfan Bey (Albay iken ölmüştür) komutasında piyade

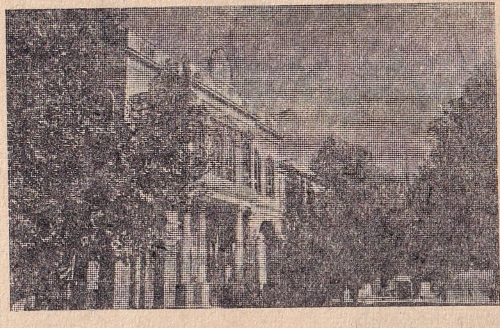
Yedek Subay Okulunun Beylerbeyindeki ilk binası

ve Konya'da Binbaşı Sırrı Bey (şimdi Askerî Fabrikalar Umum Müdürü ve Tümgeneral Sırrı Seyrek) komutasında topçu talimgâhları açıldı.

Bu talimgâhlar başlangıcda askerî okullardan Anadolu'ya kaçan öğrencilerle kurulmuş ve sonradan yedek subaylığa namzed olanları da kadrosuna alarak, İstanbul Talimgâhında olduğu gibi muvazzaf ve yedek subayları bir arada yetiştirmiştir. Bunlarda da çalışma müddeti ve prensipi İstanbul Talimgâhının aynı idi. Harbin gidişine uygun değişiklikler geçirerek harb bitinciye kadar çalışmışlardır.

Sarıkamış Talimgâhı daha evvel 1921 de kapanmıştır. Diğerleri 1922 yılının ilkbaharında Ankara'da Cebeci'de bir araya getirilmiş ve mart 1922 de kapatılarak 1 nisan 1922 de Harb Okulu kurulmuştur. Henüz subay olmamış bulunan yedek subay namzedleri Harb Okulunda kısa bir çalışma sonra yedek asteğmen rütbesile mezun olmuşlardır. Yüzlerce yedek subay yetiştiren bu talimgâhların en çok yedek subay çıkaranı Cebeci Talimgâhı idi.

Bugünkü Yedek Subay Okulu: Ağustos 1927 tarihi, Cumhuriyet devrinde yetişen yedek subayların işe başladığı ilk tarihtir. Bu tarihte, İstanbul'daki eski Harb Okulu binasında ve Okul Komutanlığına bağlı olarak özel ve küçük ölçüde bir kuruluşla çalışmıya başladı. 1931 yılına kadar bazı değişiklikler geçirdikten sonra 1 kasım

Okulun Halıcıoğlundaki binası

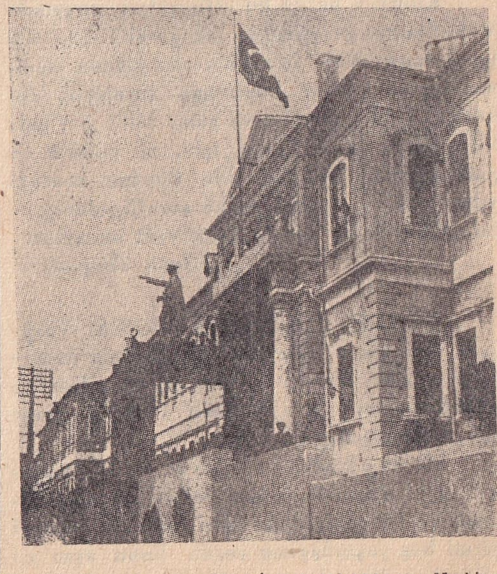
1931 de Halıcıoğlu'nda «Halıcıoğlu İhtiyat Zabit Mektebi» adiyle yeniden ve müstakil olarak kuruldu ve 1937 yılına kadar da burada kaldı.

1937 de Harb Okulunun Ankara'ya gitmesile boşalan Harb Okulu binası, Yedek Subay Okuluna verildi. Okul burada 1941 yılına kadar çalıştı. 1941 mayısında Ankara'ya ve bugünkü binasına geçti. Her yıl biraz daha ileri götürülen bu okul Ankara'da yeni birçok varlıklara da kavuştu.

Yedek Subay Okulu Alayı: 22 ağustos 1942 tarihi Yedek Subay Okulunun ve bütün yedek subayların sevinç günüdür. Bugün Ankara İpodromunda özel bir törenle, Sayın Cumhur Başkanımız İnönü adına Garnizon Komutanı Hüseyin Hüsnü Kılkış eliyle Yedek Subay Alayına sancak verilmişti.

Sayın Korgeneral sancağı Yedek Subay Alayına teslim ederken verdikleri söylevde; «Bu sancak Türk yiğitinin dalgalanan örneğidir» cümlesile, eşsiz kahramanlıklarla dolu Türk tarihini ve aziz şehidlerimizi bir anda canlandırıvermişti.

Sayfaları binbir kahramanlıklarla dolu ve tuz beş yıllık şanlı geçmişi bulunan, yurd ve istiklâl dâvasında, ordu ve yurd için-

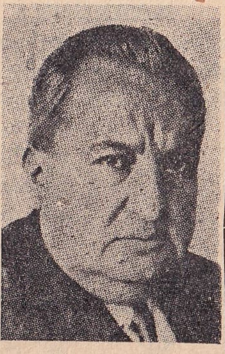

Okulun Ankara'ya taşınmadan İstanbul'daki binası: Harbiye

de ve dışında canı, kanı ve her varlığı ile fedakârca savaşan binlerce yedek subayımızın sayısız başarılarını, aziz şehidlerinin ölmez hâtıralarını saygı ile anarım

(A. R. Topçuoğlu)

ABALIOĞLU, YUNUS NADİ — (1880 - 1945) Muğla'nın Fethiye kasabasında doğmuştur. Eşraftan Abalızade Hacı Halil Efendinin oğludur. İlk tahsilini yaptıktan sonra, Ahmed Mithat'la Ebüzziya Tevfiğin menfi iken Rodos'ta zamanına göre ileri bir şekilde kurup onlar ayrılınca yeni menfilerin devam ettirdikleri «Medresei Süleymaniye» ye gönderildi. Daha pek genc yaşta iken 1896 da burasını birincilikle bitirmiş ve aynı mektebin dil sınıfından; arabca, farsça ve fransızcadan da diploma alarak İstanbul'a gelmiş ve Galatasaray Sultanisine girmiştir. Fransızcasını kuvvetlendirmek için bir aralık Saint-Benoît Mektebine de devam eden Yunus Nadi Abalıoğlu, 1900 de müsabaka ile Hukuk Fakültesine girmiştir. Kendisinin matbuata intisabı da aynı tarihe rastlamaktadır; «Malûmat» mecmuasında bu tarihte yazıları mevcuddur.

Yunus Nadi Abalıoğlu

Ertesi sene, istibdat aleyhindeki çalışmalarından dolayı gizli cemiyet kurmak suçiyle yedi arkadaşiyle beraber tevkif olunarak Beşiktaş karakoluna gönderilmiş ve mahkemeye verilmiştir. Üç sene kalebendliğe mahkûm edilen Yunus Nadi, Beşiktaş karakoliyle Zaptiye tevkifhanesinde aylarca bırakıldıktan sonra Midilli kalesine gönderilmiştir. Ceza müddetini burada ikmalle memlekete dönmüştür. 1908 Meşrutiyetini müteakıb İzmire ve oradan da İstanbul'a gelmiş ve İttihad ve Terakki fırkasına girmiştir.

Bu sıralarda evvelâ İkdam gazetesinde ve sonra Tasviri Efkâr'ın ikinci defa Ebüzziya Tevfik tarafından neşrinde bu gazetede yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. 1910 da Selâniğe gitmiş ve orada 1 şubat 1910 dan itibaren İttihad ve Terakki organı olarak çıkmağa başlıyan «Rumeli» gazetesinin bir seneden fazla başmuharrirliğinde bulunmuştur. Buradan dönüşte ve Osmanlı Mebusanının ikinci seçim devresinde Aydın livasından mebus olmuştur. Bu sıralarda gene «Tasviri Efkâr» gazetesinde çalışmağa başlamış ve uzun seneler bu gazetenin yazı işleri müdürlüğünü ve başmuharrirliğini yapmıştır.

Yunus Nadi'nin kendi gazetesi «Yenigün» ün tesis tarihi 2 eylûl 1918 dir. Mütarekenin ilk senelerine rastlıyan zamanlardaki neşriyatı dolayısiyle İngilizlerin kendisini tevkife kalkışmaları üzerine, 15 mart 1920 tarihinde 375 inci numarasını da çıkararak, gazetesini kapamış ve matbaasını da beraber alarak Ankara'ya kaçmıştır. «Yenigün» ün hükûmet tarafından bir aralık kapatılması üzerine 23 ocak 1919 da Yunus Nadi «Eskigün» adlı bir gazete neşrine başlıyarak, bu gazete 22 şubat 1919 da son 31 inci numarasını da çıkararak yerini gene «Yenigün» e terketmişti.

Ankara'ya 1920 senesinin nisanında gelerek Büyük Millet Meclisinin birinci seçim devresine Muğla mebusluğu ile iştirak etmiş ve gazetesini gündelik olarak Ankara'da çıkarmağa başlamış ve Millî Mücadeleyi desteklemiştir. «Yenigün» Ankara'da 1 - 376 numara ile başlamıştır ve son nüshası 18 ağustos 1929 tarih ve 1563 - 1187 numaralıdır.

«Yenigün» Ankara'da neşriyatına devam ederken İstanbul'a giderek yeni bir matbaa daha tesisle 7 mayıs 1924 tarihinde «Cumhuriyet» gazetesini çıkarmıştır.

Abalıoğlu Büyük Millet Meclisinde İrşad, Teşkilâtı Esasiye, Hariciye ve Tahkikat Encümenleri reisliklerinde bulunmuş ve mebusluğu altıncı seçim devresi sonuna kadar devam etmiştir.

Abalıoğlu, son senelerde mühim bazı hastalıklarından dolayı tedavi için evvelâ Peşte'ye, sonra da Cenevre'ye gitmiş ve tedaviden sonra nekahat devresini geçirirken anî bir kriz neticesi 28 haziran 1945 te gözlerini hayata kapamıştır.

Yunus Nadi'nin evli iki kızı vardır. Oğulları Nadir Nadi ile Doğan Nadi senelerdenberi gazetesinin başındadırlar.

Yunus Nadi, Türk gazeteciliğinin üstadlarındandır. Gerek «Yenigün», gerekse «Cumhuriyet» te kıymetli elemanlar yetiştirmiştir. Türlü konular üzerindeki sayısız makaleleri çok rağbet görmüş kıymetli tetkik ve tahlil mahsulleridir. «49 Saatte, Graf Zeppelin'le Seyahat» adlı bir kitabı vardır. *(S. R.)*

AFRODİT — Yunan mitoloji'sinde adı geçen birinci derecede tanrıçalardan biri (Romalıların Venüs'ü).

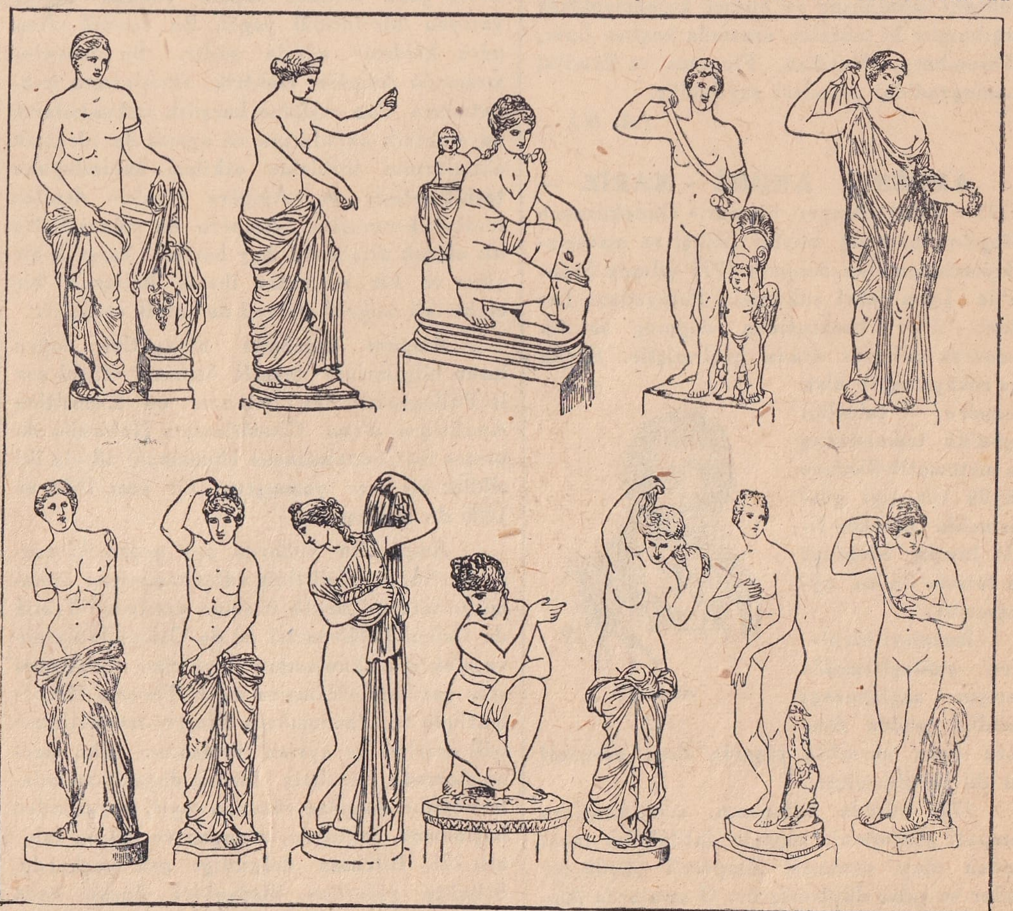
Afrodit; güzellik, aşk, zürriyet, şehvet, deniz ve gemicilik tanrıçasıydı. Remizleri büyüsüne dayanılmaz kemer; mersin dalı, gül; elma ve nar gibi meyvalar; koç, teke, tavşan, kuğu, bilhassa kumru veya güvercin gibi hayvanlardı. Maiyetinde ikinci derecede bir sürü tanrı veya tanrıçalar bulunurdu. Bunlar kâh aşk (Eros), kandırma (Petho) veya şehvanî istek (Pothos) gibi tanrılar; kâh gök kapılarının üç bekçisi (Tallo, Karpo, Okso), güzelliğin en büyüleyici özelliklerinin üç temsilcisi (Aglae, Talya, Öfrozina) gibi tanrıçalarla nehir, pınar, dağ ve orman perileri, bazan da deniz tanrılarından Triton ile deniz perileriydi.

Afrodit'in birçok lâkabları vardı. Bu lâkablar Afrodit'in Yunanlılarca kâh îlâhî veya beşerî aşk, kâh evlenme, fahişeler veya güzel kalçalılar timsali ve kâh deniz tanrıçası, yahud da muzaffer tanrıça sayıldığına işaretti. Bazı lâkabları da dalgalardan doğduğunu veya muhtelif yerlerde mabedleri bulunduğunu göstermek için verilmişti.

Afrodit adı etrafında çoğu birbirine zıd, bir sürü efsane yaratılmıştır. Başlıca söylentilerden birine göre, Afrodit, deniz dalgalarının köpüğünden doğmuştur (afros = köpük). Başka bir söylentiye göre de, bütün tanrıların babası olan Zös (Romalıların Jüpiter'i) ile Dione adlı perinin kızıdır. Zös onu ateş ve maden tanrısı Efaistos (Romalıların Vülken'i) ile evlendirmişti. Fakat Afrodit kocasını; tanrıların postacısı ve aynı zamanda belâgat, ticaret ve hırsızlar tanrısı olan Hermes (Romalıların Merkür'ü), şarab tanrısı Diyonizos (Romalıların Baküs'ü), savaş tanrısı Ares (Romalıların Mars'ı) ve hattâ bazı fanilerle aldatmıştı. Yukarda adları geçen Eros, Aglae, Talya, Öfrozina ile İmen (evlenme tanrısı), Pryap (bağ, bahçe tanrısı), Ermafrodit (erkeklik ve kadınlık cinsiyetlerini vücudunda birleştirmiş efsanevî mahlûk), Ene (Truva prensi) ve daha başkaları; Afrodit'in, bu münasebetlerinden doğmuş çocuklarıdır.

Afrodit ve güzel sanatlar: Afrodit veya Venüs; antikite sanatkârlarına mermer, bronz veya pişmiş topraktan heykeller, freskler ve vazo resimleri için büyük bir ilham kaynağı olduğu gibi klâsik ve hattâ modern sanatkârlar da Afrodit ve efsanelerinden ilham alarak birçok sanat eserleri meydana getirmişlerdir.

Antikite'ye aid en meşhur eserler şun-

Afrodit = Venüs'ün muhtelif müzelerdeki heykelleri

Yukarıda; soldan sağa: Knid Venüs'ü (Vatikan). Muzaffer Venüs (Napoli). Çömelmiş Venüs ve Aşk (Roma). Venüs ve Aşk Marsın silâhlariyle (Luvr). Venüs (Napoli). Aşağıda: Milo Venüs'ü (Luvr). Venüs Uranya (Floransa). Venüs Kallipij (Napoli). Venüs banyodan çıkarken (Roma). Venüs Anadiyomen (Vatikan). Mediçi Venüsü (Floransa). Marsın kılıcını tutan Venüs (Floransa).

lardır: Evvelâ Mediçi'ler ailesine aid olduğu için «Mediçi'ler Venüs'ü» adını ve telâşlanmış bir iffet ifadesi taşıyan heykel (Floransa'da Palazzo degli Uffizi müzesinde); «Güzel kalçalı Venüs» adını taşıyan ve Mediçi'ler Venüs'ü kadar lâtif olmakla beraber onun kadar iffetli bir ifade taşımıyan heykel (Napoli müzesinde); beden ve bacak hareket ve inhinaları Milo Venüs'ünün hemen hemen eşi olan «Kapua Venüs'ü» adlı heykel (Napoli müzesinde) ve nihayet 1820 yılında Ege denizinin Kikladlar grupundan Milo adasında bulunduğu için «Milo Venüs'ü» adını ve dikkate değer bir gurur, asalet ve haşmet ifadesi taşıyan heykel (Paris'te Luvr müzesinde).

Klâsik eserlerin meşhurları arasında Bottiçelli (İtalyan), Bugöro (Fransız), Kabanel (Fransız), Engr (Fransız) ve Rafael (İtalyan) in ve daha başkalarının «Venüs'ün doğuşu»; Alban (İtalyan), Fragonar (Fransız), Karraş (İtalyan), Koypel (Fransız), Rübens (Flaman), Vatto (Fransız) ve daha başkalarının «Venüs'ün galebesi»; J. Romen (İtalyan), Pol Bodri (Fransız) ve daha başkalarının «Venüs banyoda» veya «Venüs'ün tuvaleti»; Rafael, Korrej (İtalyan) ve Van Loo (Holandalı aileden Fransız) nun «Venüs ve aşk»; Velaskez (İspanyol)in «Aynalı Venüs'ü»; Tisyen (İtalyan) in «Urbino Venüs'ü»; Mersiye (Fransız)nin «Venüs»; Buşe (Fransız) nin «Venüs'ün Vülken'i ziyareti» ve «Venüs'ün Vülken'e Ene için silâh ısmarlaması» adlı tablolarını zikredebiliriz. Bütün bu ve Venüs'le ilgili başka eserler dünyanın muhtelif müzelerine ve hususî koleksiyonlara dağılmıştır ki müzeler arasında başlıca Luvr, Lüksemburg, Vatikan, Floransa ve Ermitaj (Leningrad'da) müzeleri sayılabilir.

(A. B.)

AMPÈRE, ANDRÉ - MARİE — (1775 - 1836) «Amper okunur.» Ondokuzuncu Yüzyılın tanınmış büyük fizikçi ve matematikçilerinden olan Ampère 1775 yılında Fransa'da Lyon şehri yakınında Poleymieux Les Mont - d'Or kasabasında doğmuş ve ilk çocukluk yıllarını orada geçirmiştir. Büyük bir zekâya sahib olan Ampère tahsilini Lyon'da tamamlamış ve matematik ilimlere büyük bir ilgi göstermekle beraber fizik, kimya, edebiyat ve felsefe ile de uğraşmıştır.

Ampère

İnsanları birbirine yaklaştırmakla barışın sağlanacağı ümidini güden Ampère daha on sekiz yaşında iken evrensel bir dil tertiblemiştir.

1793 yılında babasının, aristokratlara sempati göstermek suçuyla ihtilâlciler tarafından idam olunması Ampère'i büyük bir keder ve yeise düşürmüştür. O sıralarda Ampère rastladığı Julie Carron adındaki bir genc kızı sevmiştir. Ampère'in Lyon'da verdiği hususî matematik derslerinden başka bir kazancının bulunmaması, kızın istikbali hakkında ailesini endişelendirdiğinden, Ampère sevgilisiyle ancak 1799 da evlenebilmiştir. Fakat çok geçmeden Ampère 1801 de Bourg şehri Mühendis Okuluna fizik profesörü tâyin edilmesi üzerine, çok sevdiği eşinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Ampère burada bulunduğu müddetçe karısına o kadar çok mektub yazmıştır ki bu mektublar eserleri arasında iki cild teşkil etmektedir. Ampère Bourg'daki ikameti sırasında «Considérations sur la Théorie Mathématique du Jeu = Oyunun matematik teorisi üzerine mülâhazalar» adlı eserini yazmıştır. Bu eser 1802 yılında Lyon ve Paris'te basılmıştır. İhtimalî hesabın tatbikatına aid çok derin ve geniş bir bilgi mahsulü olan bu önemli eser Ampère'e 1804 yılında Lyon Kolejinde bir kürsü sağlamışsa da bu sırada çok sevdiği eşinin ölümü onu yeniden büyük bir kedere düşürmüştür. Bundan sonra Ampère Politeknik Okulunda profesör muavinliğine tâyin olunmuş, 1806 da «Arts et metiers» kurulunun müşavir âzası, 1808 de Üniversite genel müfettişi, 1809 da Politeknik Okulu matematik analiz profesörü ve 1814 te Enstitü âzası olmuştur.

Ampère unvan ve vazifelerinin çokluğundan sıkılırdı. En çok sevdiği iş Paris'te Fossé Saint Victor sokağındaki lâboratuvarında çalışmaktı. Fizikte çok önemli bir yeri bulunan Ampère'in buluşları bu lâboratuvardaki deneylerle meydana geldi.

Ampère bu arada Danimarka'lı fizikçi Oersted tarafından 1819 yılında görülen ve ortasından bir mil üzerine oturtulmuş veya bir iplikle asılmış ve serbestçe dönebilen bir mıknatıs ibresine paralel olarak konmuş bir telden elektrik akımı geçtiği zaman ibrenin tele dik bir vaziyet alması olayını inceliyerek ibrenin astatik olup olmadığına, akımın yönüne, tel ve ibrenin karşılıklı durumlarına göre ibrenin sapma yönünü tâyine yarıyan bir formül yaptı. Bu formül «Ampère kaidesi» adıyla anılır. Bu deneyler sırasında Ampère elektrik akımlarının mıknatıslara olan etkisine karşılık mıknatısların da elektrik akımlarına ve ayrıca da elektrik akımlarının birbirine etkileri bulunduğunu tesbit etmiş ve «Ampère teorisi» denilen teoriyi kurmuştur. Ampère bu münasebetle ilk olarak alfabenin her harfine karşılık bir akım ve bir mıknatıs ibresi kullanan bir elektrikli telgraf sistemi de teklif etmiştir.

Ampère ömrünün nihayetine doğru insan bilgilerinin tasnifi üzerine «Essai sur la Philosophie des Sciences ou Exposition Analitique d'une Classification Naturelle de toutes les Connaissances Humaines) adıyla iki cildlik bir eser yazmıştır. Bu eser 1834 ve 1856 da basılmıştır.

Ampère'in yukarda adı geçen iki eserinden başka müellifinin adını taşımıyan tamamî ve tefazulî hesab üzerine yazılmış «Traité de Calcul Différentiel et de Calcul Intégral» ve elektrik akımlarının birbirine etkisi üzerine yazılmış «Mémoire sur la Théorie Mathématique des Phénomènes Electro-magnétique» adlı eserleri ve ayrıca zamanının ilim mecmualarında yazılmış birçok değerli makaleleri vardır. Ampère vücudca zayıf, merasimden hoşlanmaz, çekingen, utangaç ve dalgın tabiatlı idi. Bilhassa dalgınlığı pek meşhurdu. Sokakta giderken birdenbire durup uzun zaman olduğu yerde kalmak, çok defa yanında bulunanların veya kendisiyle konuşanların farkında olmamak, yollarda duran arabaların arkalarını siyah tahta sanarak daima cebinde taşıdığı tebeşir ile üzerine formüller yazmak ve araba hareket edince arkasından koşmak gibi haller Ampère'in daima başından geçen olaylardı.

Ampère 1836 yılında Marsilya üniversitesini teftiş için Marsilya'da bulunduğu sırada altmış bir yaşında göğüs hastalığından öldü.

Ampère'in elektrik üzerindeki çok değerli çalışmalarına saygı olarak elektrik akımının pratik birim (vahid) ine ampère adı verilmiştir.

(Radyo-Elektrik Mühendisi İ. Şükrü Esgün)

BARBUNYA BALIĞI — On beş kadar çeşidi bulunan ve bütün denizlere yayılmış olan kırlangıçgiller familyasından bir balık. Barbunyanın da birçok çeşidleri vardır. Bu çeşidlerin çoğunu küçük balıklar teşkil eder. Esasen en büyük çeşidinin boyu otuz beş santimetreyi geçmez.

Barbunya balığı

Barbunyanın rengi kırmızıdır. Piramidal (ehramî) kafalıdır. Yüzgec (misbah) leri kısadır ve sırt yüzgecleri dikenlidir. Gayet ince pulları vardır. Çenesinin altında bulunan iki tel sakal veya bıyık, yiyeceğinin yerini tâyine yarar. Bu sakal dolayısiyle barbunyanın lâtince teknik adı (Mullus Barbatus) tur.

Atlantik ve Akdeniz'e geniş ölçüde yayılmış olan barbunyaların birkaç çeşidi Amerika Birleşik Devletlerinin mutedil sularında yaşar. Gene Amerika Birleşik Devletleri güney sularında bulunan kırmızı çizgili bir çeşidi oralarda pek gözdedir. Fakat barbunyanın en makbulü, eski Romalılar devrindenberi en lezzetli yemek balıklarından biri olan Akdeniz barbunyasıdır. Bizim sularımızda, yani Çanakkale ve İstanbul boğazlariyle Marmara'da bulunan da Akdeniz barbunyasıdır. Ancak Boğaziçi barbunyası lezzet bakımından hepsine üstündür.

Barbunyanın; beyaza çalan alacası «tekir» dir. Her ikisini karıştırmamak gerektir. Barbunya ve tekir ağlarla tutulur. Barbunyanın ortalama boyda olanları büyüklerinden daha lezzetlidir. Barbunyanın, yakışık alma bakımından sırasiyle, ıskarası, tavası ve muhtelif salçalarla yenmek üzere haşlaması yapılır. Kağıdda tereyağlısı, tavsiyeye şayandır.

(A. B.)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANAYASASI — Kırım Konferansında alınan kararlar gereğince ve çağırıcı devlet olarak Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Çin, Sovyetler Birliği ve sonradan bunlara iltihak eden Fransa'nın daveti üzerine elli millet (muhtelif tarihlerde Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamış olanlar) delegeleri 25 nisan 1945 te San Francisco'da toplandılar. Bu konferansın gayesi Dünya Güvenlik Teşkilâtını kurmaktı. Konferans tam dokuz hafta sürdükten sonra çalışmalarını bitirdi ve hazırlanmış olan «Birleşmiş Milletler Anayasası» nı meydana getirdi. Bu Anayasa, 26 haziran 1945 akşamı son defa toplanan konferans Genel Kuruluna sunuldu ve oybirliğile onaylandı. Birleşmiş Milletler Anayasasile birlikte Milletlerarası Adalet Divanının teşekkülünü ve İhzarî Komisyonun kurulmasını tasvib eden bu genel oturumda sırasiyle Amerikan Heyeti Başkanı Stettinius, Çin Heyeti Başkanı Wellington Koo, Sovyetler Birliği Heyeti Başkan Vekili Gromyko, İngiliz Heyeti Başkan Vekili Lord Halifax, Fransız Heyeti Başkanı Paul Boncourt, Brezilya Heyeti Başkanı Pedro Leao Bellozo, Çekoslovak Heyeti Başkanı Jan Masarick, Meksika Heyeti Başkanı Padilla, Suudi Arabistan Heyeti Başkanı Emîr Faysal İbni Abdülâziz, Güney Afrika Heyeti Başkanı Mare-

şal Smuts söz alarak demeclerde bulunmuşlar ve nihayet Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman konferansın kapanış nutkunu söylemiştir.

Söz alanlardan Lord Halifax: «Anayasanın, şimdiye kadar yapılanları çok geride bırakan ileriye doğru atılmış bir adım olduğunu»; Stettinius: «Milletlerin birbirleriyle kardeşçe yaşamaları çaresinin böyle bir anayasa olduğunu ve bunun meydana getirildiğini»; Gromyko: «Hitler Almanya'sının açtığı harb neticesinde bu kadar ıstırab ve mahrumiyet çekmiş olan hürriyete âşık bütün dünya milletlerinin konferansın gayretlerinden faydalanacaklarına inancı olduğunu»; Paul Boncourt: «Yeni Anayasa sayesinde Milletlerarası Teşkilâtın artık şiddete karşı müdafaasız kalmıyacağını»; Dr. Wellington Koo: «Delegelerin tekemmül ettirilmiş bir Anayasa meydana getirmek hususunda müşterek arzu ve azim gösterdiklerini»; Mareşal Smuts: «Anayasanın insanlık mukavelesi» olduğunu söylemişlerdir. Başkan Truman ise, önemli nutkunda Anayasanın tam ve mükemmel olmamakla beraber zamanla ve Anayasayı imzalıyan milletlerin iyi niyetleriyle tekemmül ettirileceğini, artık Anayasada derpiş edilen plânları gerçekleştirme saatinin çaldığını, Birleşmiş Milletlerin her şeye rağmen birleşik kalacaklarını, böyle olmazsa bu harbde kanlarını akıtmış olan milyonlarca insana ihanet edilmiş olacağını ve gelecekte daha milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet verileceğini, dört hürriyetin her yerde hüküm sürmesi lâzım geldiğini, bu harbde askerî bakımdan çok kuvvetli milletler çıktığını, fakat bunların dünyaya hâkim olmağa hakları bulunmadığını, akıl ve mantıkla hareket edilerek dünyanın her tarafında uzun bir barış kurulmak üzere Anayasanın yarattığı büyük fırsatın kaçırılmaması lâzım geldiğini söylemiş ve delegelere Amerika namına teşekkür etmiştir.

Wellington Koo elli milletin bayraklarile süslenmiş bir tâk altından ağır adımlarla ilerlemiş ve mavi bir halının üstünde bulunan mavi örtülü bir masanın üzerinde mavi cildli bir kitab halinde duran Anayasa metnini bambu fırça ile ve Çin harflerile imzalamıştır. Beş büyük devletten Amerika, ev sahibi olmak sıfatiyle Anayasayı en son imzalamıştır.

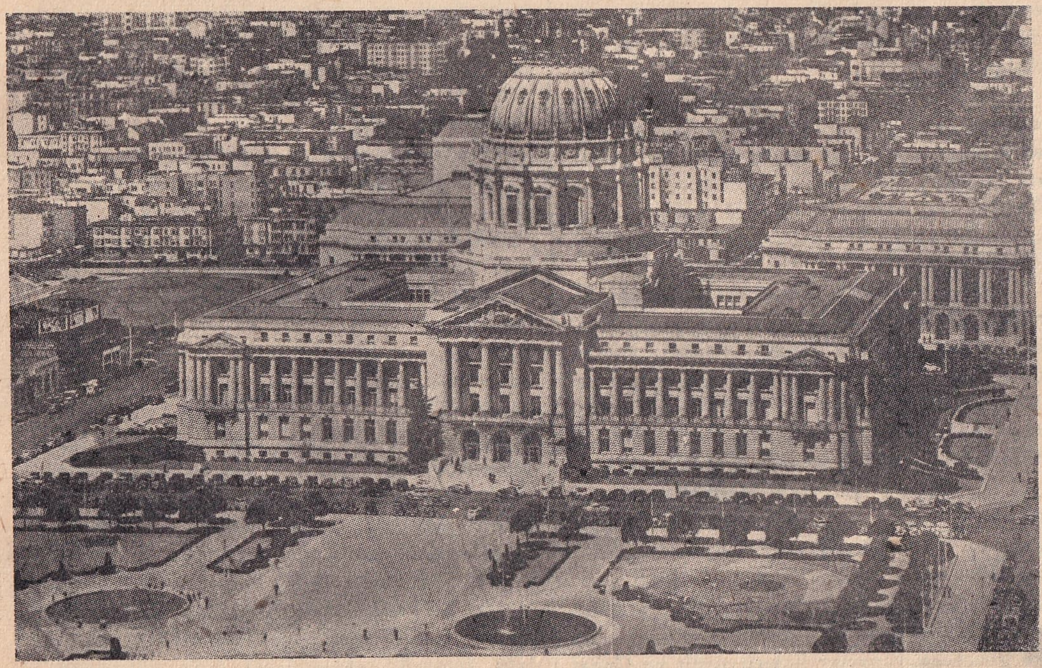
Birleşmiş Milletler Anayasasının hülâsası şudur:

Dokuzbinden fazla kelimeyi havi olan bu vesika ondokuz bölüme ayrılmış yüz on bir maddeden ibarettir.

Mukaddeme: Mukaddeme, Birleşmiş Milletlerin insan haklarını ve insan huzur ve saadetini müştereken koruyarak dünya barış ve güvenliğinin idamesi için kuvvetlerini birleştirerek, adaletin ve milletlerarası kanun ve vecibelere riayetin muhafazasını mümkün kılacak şartları tesis ederek harbi ortadan kaldırmak hususundaki kararlarını ilân etmektedir.

Gaye ve prensipler: Birleşmiş Milletler Dünya Teşkilâtı, muslihane vasıtalarla ve icabederse kuvvet istimali suretile barışı ve milletlerarası güvenliği idame etmeğe çalışacaktır. Teşkilât aynı zamanda milletlerin hak eşitliğine ve kendi kendilerine karar verebilmeleri hakkına riayet esası dairesinde milletlerarası dostluğu inkişaf ettirmeğe ve milletlerarası iktısadî, sosyal ve kültürel meseleleri hallederek ve insan haklarını ırk, cinsiyet, dil ve din farkı gözetmeksizin tam bir hale getirmeğe gayret edecektir.

Teşkilâtın, her biri hükümranlığa sahib ve eşit olan üyeleri aralarındaki ihtilâfları muslihane yollarla halletmeyi ve herhangi bir devletin toprak tamamiyetini asla tehdid etmemeyi taahhüd eylerler. Diğer taraftan teşkilât da herhangi bir devletin dahilî yetkilerine asla tecavüz etmiyecektir. Şu kadar ki prensip barışın ve milletlerarası güvenliğin idamesi yolunda alınacak tedbirleri akim bıraktırmak için ileri sürülemez.

San Francisco Konferansının toplandığı bina

İmza töreni: Anayasanın imzalanması, sekiz saat sürmüştür. İlk imzalar sırasile Çin, Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa olmak üzere dört büyük devlet adına atılmış ve bundan sonra diğer kırk beş devlet delegeleri imzalamışlardır.

İlk imzayı atan Çin Başdelegesi Dr.

Üyeler: Âza olmıyan devletler, sulhsever devletlerden olmak, Anayasadaki vecibeleri kabul etmek ve bunları imza edebilecek durumda bulunmak şartiyle «Birleşmiş Milletler» e katılabilirler. Bu gibi devletler Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından teşkilâta kabul edilirler.

Hakkında, Güvenlik Konseyi tarafından önleyici veya tenkid edici bir harekete girişilmiş bulunan bir üye devlet, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından teşkilâttan çıkarılabilir. Güvenlik Konseyi teşkilâttan çıkarılmış olan bir üyeyi tekrar teşkilâta kabul edebilir. Genel Kurul aynı zamanda Anayasa prensiplerini ihlâli itiyad edinmiş olan devletleri de Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine teşkilâttan çıkarabilir.

Organlar: Birleşmiş Milletler teşkilâtının başlıca organları şunlardır:

Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Adalet Divanı ve Sekreterlik; lüzum hasıl olunca yardımcı organlar da tesis edilecektir. Teşkilâtın bütün kollarına, kadın ve erkekler müsavi haklar dairesinde iştirak ederler.

Genel Kurul: Her devletin bir oya sahib olarak en az beş temsilcisinden mürekkeb bulunan Genel Kurul her yıl toplanacaktır. Bununla beraber olağanüstü oturumlar da yapılabilecektir. Birleşmiş Milletlerin mecmaı sıfatile Genel Kurul, Anayasa çerçevesi dahilinde her meseleyi müzakereye ve bu gibi meseleler hakkında üye devletlere ve Güvenlik Konseyine tavsiyelerde bulunmağa yetkilidir. Bununla beraber, Genel Kurul, Güvenlik Konseyinin tavsiye taleb ettiği haller müstesna olmak üzere Konsey tarafından incelenmekte bulunan meseleler hakkında tavsiyelerde bulunamaz.

Genel Kurul diğer görevleri meyanında silâhsızlanmayı ve silâhlanma kontrolünü tanzim eden prensipleri inceliyebilir. Kurul, siyasî, sosyal, iktısadî, kültürel, terbiyevî ve sıhhî sahalarda milletlerarası işbirliğini ileri götürmek için incelemelere girişecek ve tavsiyelerde bulunacaktır.

Genel Kurul, Güvenlik Konseyinin geçici üyelerini, Vesayet Konseyinin seçime tâbi üyelerini ve İktısadî ve Sosyal Konseyin bütün üyelerini seçer. Genel Kurul aynı zamanda Milletlerarası Adalet Divanı yargıçlarının seçilmesine de iştirak eder ve teşkilâtın bütçesini mürakabe eyler.

Önemli meseleler üzerinde, Genel Kurul kararları, hazır bulunan ve reye iştirak eden üyelerin üçte iki çoğunluğu ile verilir. Diğer meseleler için alelâde çoğunluk kâfidir.

Güvenlik Konseyi: «Birleşmiş Milletler» in daimî icra vasıtası olmak sıfatı ile barışın ve dünya güvenliğinin muhafazasından birinci derecede sorumlu bulunan Güvenlik Konseyi beşi daimî olmak üzere on bir üyeden murekkeb olacaktır.

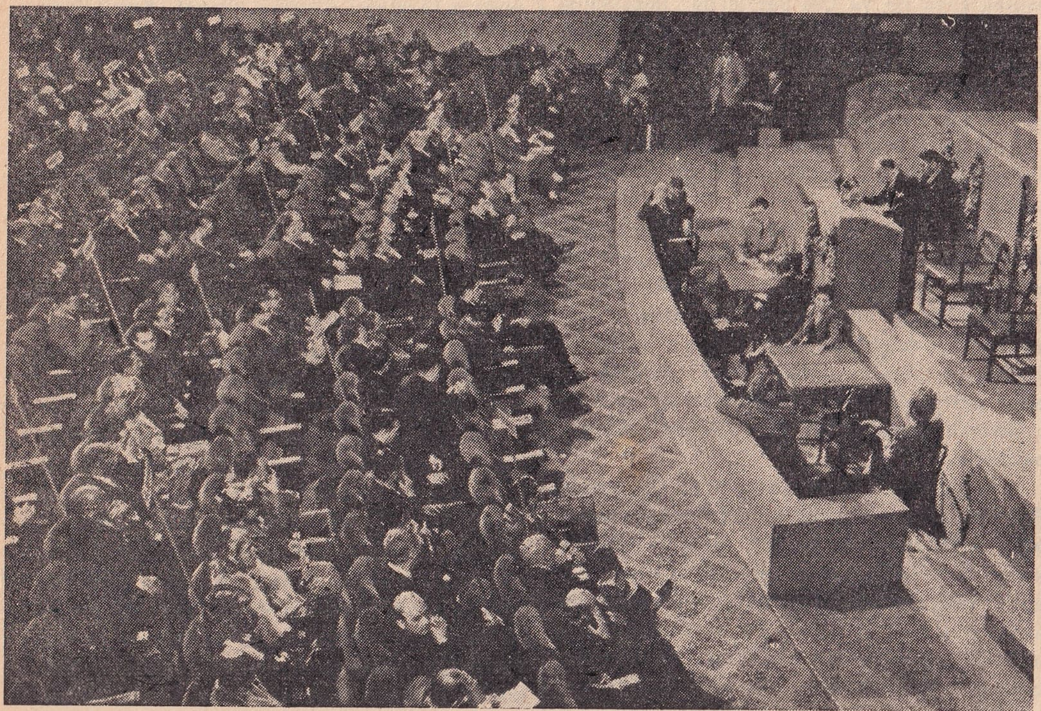
Bu daimî üyeler Amerika, İngiltere, Rusya, Çin ve Fransa'dır. Diğer üyelerin müddeti, muayyen devrelere münhasır olacaktır. Geçici üyelerin seçimindeki esas prensipe, bunların coğrafî bölgelerine ve dünya güvenliğine olan hizmetlerine aid mülâhazalar hâkim olacaktır.

Güvenlik Konseyinin kararları, önemli meseleler için, daimî üyelerin oyu da dahil olmak üzere yedi üyenin çoğunluğu ile verilecektir. Usule müteallik meselelerde daimî üyelerin iştiraki lâzım değildir.

«Birleşmiş Milletler» in herhangi bir üyesi, oy hakkına sahib olmaksızın Güvenlik Konseyinin müzakerelerine Konseyin muvafakatile iştirak edebilir. Üye olmıyan herhangi bir memleket bir ihtilâfta taraflardan birini teşkil ettiği takdirde, Konsey tarafından tes-

bit edilecek şartlar altında Konseyin müzakerelerine iştirake davet edilebilir.

İhtilâfların barış yoluyla halli: İhtilâfa dahil taraflar, müzakere, tahkikat, tavassut, uzlaşma, hakem, adlî tes-

Umumî toplantıdan bir görünüş

viye, bölge teşkilâtlarına veya anlaşmalarına başvurmak gibi vasıtalarla hal yolu aramak mecburiyetindedirler.

Bu tedbirler netice vermiyecek olursa, ihtilâfa dahil taraflar, meseleyi Güvenlik Konseyine tevdi edeceklerdir.

Diğer taraftan Konsey, barışı tehdid eden herhangi bir ihtilâf veya durum hakkında tahkikat yapabilir ve ihtilâf halindeki taraflardan barış yoluyla bir hal çaresi aramalarını istiyebilir. Konsey, bundan başka, uzlaştırıcı usuller de tavsiye edebilir. Ayrıca, teşkilâtın herhangi bir üyesi, kendi arzusu ile bir ihtilâfı Güvenlik Konseyinin veya Genel Kurulun dikkatine sunabilir.

Barışın tehdidine, dünya nizamına suikasde ve tecavüzî fiillere karşı hareket: Güvenlik Konseyi, herhangi bir durumun barış için bir tehlike teşkil ettiğine karar verdikten sonra, vaziyetin vahamet kesbetmesini önlemek için muvakkat tedbirler almalarını ihtilâf halindeki taraflara emredebilir. Lüzumu halinde Konsey, teşkilât üyelerinden diplomatik zecrî tedbirler tatbik etmelerini veya «Birleşmiş Milletlerin» hava, deniz ve kara kuvvetleriyle abluka veya sair harekât icrası gibi tedbirler almalarını istiyebilir.

Güvenlik Konseyinin teşebbüsü ile müzakere edilecek özel anlaşmalar gereğince Konseye, üye devletler tarafından geçid hakkından başka askerî yardım ve kolaylıklar gösterilecektir.

Konseyin silâhlı hareketlere aid plânları, Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin genelkurmay şeflerinden mürekkeb bir askerî kurmay komitesinin yardımiyle tanzim edilecektir. Bu komite, Konsey emrinde bulunan kuvvetlerin strateji bakımından sevk ve idaresinden sorumlu olacaktır. Komite, Güvenlik Konseyinden alacağı yetki ile ve ilgili bölge teşkilâtlariyle danışmalarda bulunduktan sonra bölge talî komiteleri kurabilir.

Üye devletler, silâhlı bir tecavüzü püskürtmek için Güvenlik Konseyinin müdahalesine kadar ayrı ayrı veya bir arada harekete geçebilir.

Bölge anlaşmaları: Bölge güvenlik teşkilât ve sistemleri, mahallî mahiyette ihtilâfların barış yoluyla hallini temin için, bu kabil usulleri teşvik edecek olan Güvenlik Konseyi ile beraber, bütün gayretlerini sarfedeceklerini taahhüd ederler. Bundan başka Güvenlik Konseyi, kuvvet istimali için münasib ahvalde bölge teşkilâtlarına müracaat edecektir.

Maamafih hiçbir bölge teşkilâtı kendi teşebbüsü ile kuvvet istimalini icabettiren bir harekete girişmeğe mezun değildir. Bu hareketin bu harbde düşman olan bir devletin mükerrer bir tecavüzüne karşı olması hali müstesnadır.

Milletlerarası ekonomik ve sosyal işbirliği: Üye devletler, mukaddemede ilân edilen huzur ve saadeti ve insanî gayeleri elde edebilmek için, Birleşmiş Milletler teşkilâtiyle işbirliği halinde, ayrı ayrı ve mütemmim hareket edeceklerini temin ederler.

Bu gayeleri tamamlamak için, İktısadî ve Sosyal Konsey tarafından müzakere edilecek anlaşmalar gereğince, iktısadî, sosyal, kültürel, terbiyevî ve sıhhî meselelerle meşgul olan hükûmetlerarası mütehassıs teşkilâtlar kurulacak ve bu teşkilâtlar Birleşmiş Milletler teşkilâtiyle temasa getirilecektir.

Teşkilâtın bu sahadaki faaliyetine, Genel Kurulun otoritesi altında hareket eden Ekonomik ve Sosyal Konsey nezaret edecektir.

Ekonomik ve Sosyal Konsey: On sekiz üyesi olan bu konsey, ihtısası dahilinde bulunan meseleler hakkında incelemelere girişecek, raporlar hazırlıyacak ve Genel Kurula, teşkilât üyelerine veya ihtısas teşkilâtlarına tavsiyelerde bulunacaktır. Bu meseleler hakkında Konsey, Genel Kurula sözleşme tasarıları sunmağa, milletlerarası konferanslar toplamağa ve bir Milletlerarası İnsan Hukuku Beyannamesi kaleme almakla ödevli bir komisyon da dahil olmak üzere lüzum göreceği her türlü yardımcı komisyonlar teşkiline yetkilidir.

İhtısas teşkilâtlarının faaliyetini ahenkleştirecek olan konsey bu teşkilâtın üyelerinden, kendi tavsiyelerile Genel Kurulun tavsiyelerini uygulamak amaciyle giriştikleri teşebbüsler hakkında raporlar alabilir.

Bu konsey, her taleb vukuunda toplanır, konseyin kararları çoğunlukla alınır.

Kendi kendilerini idare etmiyen topraklar hakkında beyanname: Bağımlı toprakları idare eden bütün teşkilât üyeleri, bu bölgeler halkının menfaatlerinin üstünlüğünü kabul ederek şu hususları taahhüd eylerler:

1 — Bağımlı milletlerin siyasî, iktısadî, sosyal ve terbiyevî terakkilerini sağlamak ve bu milletleri suiistimallere karşı korumak.

2 — Bu bölgede oturan halkın muhtariyetini, siyasî arzu ve temayüllerini usulü dairesinde nazarı itibara alarak inkişaf ettirmek ve her toprağın ve halkının hususî şartlarına uygun bir surette hür siyasî müesseselerinin ve muhtelif terakki safhalarının gelişmesine yardım etmek.

3 — Halkın refahını yükseltmek yolundaki araştırmaların ve diğer tedbirlerin geliştirilmesinde işbirliği etmek.

4 — Vesayet sistemine dahil olmıyan bağımlı topraklardaki sosyal, iktısadî ve terbiyevî şartlar hakkında Dünya Teşkilâtı Genel Sekreterliğine ihsaî ve teknik malûmat vermek.

Milletlerarası vesayet sistemi: Bağımlı topraklar, ilerde ilgili devletlerle her biri için ayrı ayrı yapılacak anlaşmalara uygun olarak bir vesayet sistemine tâbi tutulacaklardır. Bu sistem altına alınabilecek olan topraklar, elyevm manda altında bulunanlar, bu harbden sonra düşmandan alınabilecek olanlarla hâlen idare eden devletlerin arzusiyle adı geçen sisteme ithal edilebilecek olan bağımlı bölgelerdir.

Sistemin başlıca amacı vesayet altındaki topraklar halkının huzur ve refahını yükseltmek, her toprağın hal ve şartlarına göre muhtariyet ve bağımsızlıklarını kurmağa yardım ve bu milletlerin arzularına müzaharet etmektir. Bu sistemin başlıca gayelerinden bir diğeri de insan haklarına ve ana hürriyetlere saygıyı arttırmak ve her türlü farklı muameleyi ortadan kaldırmaktır.

Vesayet sistemi bağımlı toprakların ne gibi şartlar dahilinde idare edileceğini tâyin etmekten başka ayni zamanda Birleşmiş Milletlerden biri veya birkaçı tarafından teşkil edilebilecek olan idare otoritesini de tâyin edecektir.

Vesayet altında bulunan bir toprağın veya bu toprağın bir kısmının stratejik ehemmiyeti haiz bir bölge olduğu bir anlaşma ile tâyin edilebilir. Dünya teşkilâtının bu gibi stratejik ehemmiyeti haiz bölgelere karşı olan görevleri Güvenlik Konseyi tarafından, askerî ehemmiyeti haiz olmıyan bölgelere karşı olan görevler ise Genel Kurul tarafından ifa edilecektir. Sistemin güttüğü amaçlar bu iki görevi bölge halkı hakkında da uygulıyacaktır. Bu hususta, Güvenlik Konseyi, vesayet altındaki stratejik ehemmiyeti haiz bölgelerde sistemin siyasî gayelerinin ve halkın refahı amacının uygulanması için Vesayet Konseyini görevliyebilir.

Vesayet Konseyi: Konsey, vesayet altındaki toprakları idare eden devletlerin ve bunlara eşit sayıda olmak üzere bu gibi toprakları idare etmiyen devletlerin ve Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin temsilcilerinden teşekkül eder.

Bu konsey, vesayet altındaki toprakları idare eden makamların raporlarını ve bu makamlarla istişare etmek suretiyle müracaatları inceliyebilir ve ilgili makamla birlikte tesbit edeceği bir tarihte bu toprakları zaman zaman ziyaret edebilir.

Vesayet altında stratejik mahiyeti haiz olmıyan bir toprağı idare eden makam, Vesayet Konseyinin tertibliyeceği bir sual varakası formülü dairesinde her yıl Genel Kurula, bu bölgede refah yolunda tahakkuk ettirilen ıslahat hakkında bir rapor verecektir.

Vesayet Konseyi çoğunlukla karar verir. Her üye bir oya sahibdir.

Milletlerarası Adalet Divanı: Teşkilâtın bütün üyeleri Divanın görev ve usulünü tayin eden ve Anayasaya ekli bulunan statüsüne otomatik olarak iltihak etmişlerdir. Birleşmiş Milletler teşki lâtında üye olmıyan bir devlet, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından kabul edilmek şartiyle Divanın statüsüne iltihak edebilir.

Teşkilâtın her üyesi Divanın kararlarını kabul etmeği taahhüd eder. Bu kararlara riayetsizlik halinde mesele, bu hususta harekete geçilmek üzere Güvenlik Konseyine havale olunur.

Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi, Divandan istişarî mahiyette rey sorabilir, teşkilâtın diğer organları Genel Kurulun müsaadesiyle ayni surette hareket edebilir.

Sekreterlik: Birleşmiş Milletler teşkilâtının idarî faaliyeti, Güvenlik Konseyinin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından seçilen bir genel sekreterin başkanlığı altında ve her türlü millî vecibelerden âzade olarak çalışan bir sekreterlik tarafından idare edilir. Genel Sekreter, Genel Kurul tarafından tanzim edilen nizamata uygun olarak sekreterlik memurlarını tâyin eder ve Genel Kurula teşkilâtın çalışması hakkında yıllık bir rapor verir. En başta gelen vazifelerinden biri, barış ve dünya güvenliği için bir tehlike teşkil eder mahiyette görülen herhangi bir durum üzerine Güvenlik Konseyinin dikkat nazarını çekmek olacaktır.

Üyelerin bu yasa ile giriştikleri milletlerarası taahhüdlerin, diğer taahhüdleriyle tezad haline girdiği yerlerde birinci taahhüdler esastır.

Teşkilât ve bu teşkilâtın memurları, her üye devletin topraklarında, vazifelerinin ifası için gerekli imtiyaz ve masuniyetlerden istifade edeceklerdir.

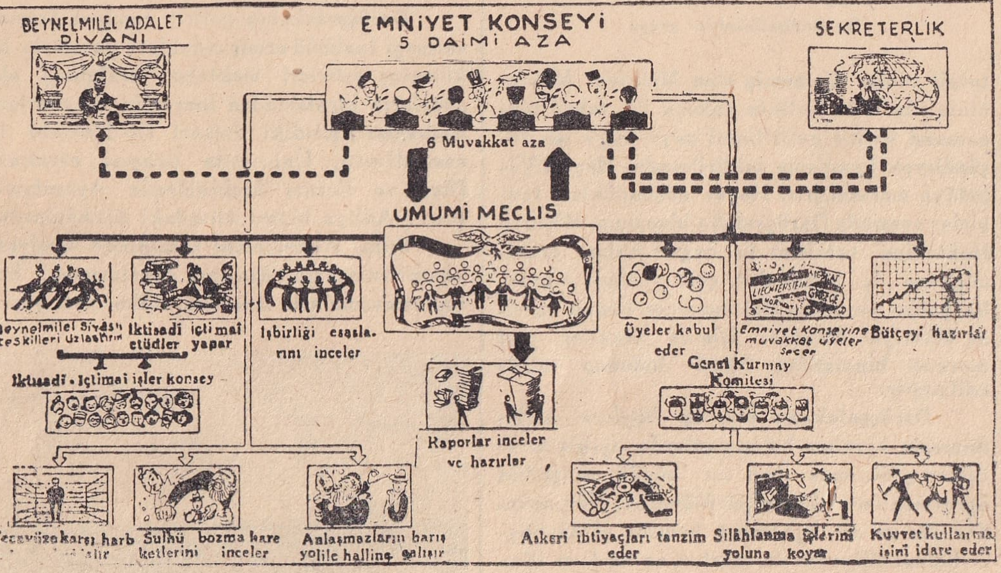
İntikal devresine aid güvenlik anlaşmaları: Yasa yürürlüğe girinceye ve Güvenlik Konseyi fiilen işlemeğe hazır olduğu kanaatine varılıncaya kadar, Güvenlik Konseyinin daimî üyesi olacak milletler, kendi aralarında ve icab ederse imzasını koymuş diğer devletlerle, barışın ve güvenliğin idamesi için lüzumlu tedbirler hakkında danışmalarda bulunacaklardır.

Tâdiller: Anayasa tâdilleri, genel kurul tarafından 2/3 oy ile kabul ve Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesi de dahil olmak üzere, teşkilât üyelerinin 2/3 ü tarafından tasdik edildikten sonra yürürlüğe girecektir.

Anayasanın gözden geçirilmesi için Genel Kurulun 2/3 çoğunluğu ve Güvenlik Konseyinin herhangi yedi oyu ile genel bir konferans toplanabilir. Bu konferans, 2/3 oy ile tâdil tekliflerinde bulunabilir ve bu tâdiller, Güvenlik Konseyinin bütün daimî üyeleri de dahil olmak üzere teşkilât üyelerinin 2/3 ünün tasdikiyle yürürlüğe girer.

Genel Kurul yıllık 10 uncu oturumu için toplanıncaya kadar bir Gözden Geçirme Konferansı toplanmamış ise, böyle bir konferansın toplanması meselesi otomatik olarak oturumun gündemine girecektir. Bu takdirde konferans, Güvenlik Konseyi üyelerinden herhangi yedisinin de iştirakiyle Genel Kurulun oy çoğunluğu ile toplantıya davet edilecektir.

Tasdik ve imza: Anayasa, Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin her biri ve imzalıyan diğer hükûmetlerin çoğunluğu tarafından kendi Anayasa usullerine uygun olarak tasdik edildikten sonra yürürlüğe girecektir.

Birleşmiş Milletler teşkilâtını ve bu taşkilâta dahil organların vazife ve çalışmalarını gösterir bir şema

Genel hükümler: Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra üye devletler tarafından aktedilecek bütün andlaşmalar Sekreterlik tarafından tescil ve ilân edilecektir. Bu suretle tescil edilmemiş olan andlaşmalar, âkid taraflarca Birleşmiş Milletlerin herhangi bir organı önünde ileriye sürülemez.

Yasanın çince, ingilizce, fransızca, rusça ve ispanyolca resmî metinleri aynı derecede muteber olacak ve Birleşik Amerika Devletleri hükûmetinin arşivlerinde muhafaza edilecektir. Aslına uygun olduğu tasdik edilecek suretleri, imzalıyan diğer devletlerin hükûmetlerine gönderilecektir. *(S. G. S.)*

ÇİLEK — Güzel kokulu, mayhoş lezzetli, ufacık çekirdekleri etinin içine gömülü, serinletici, lâksatif (liynet verici), fakat hazmı biraz güç meyva. Çileğin lâtince teknik adı «Fragaria Vesca» dır. Fransızcası olan «Fraise» ile italyancası olan «Fragola» lâtincesinden gelmektedir. Çileğe İngilizler çöp meyvası demek olan «Strawberry», Almanlar da yer meyvası demek olan «Erdbeere» adlarını vermişlerdir.

Çileği veren nebat; gülgiller cinsinden, üç yaprakcıktan meydana gelmiş bileşik yapraklı, beyaz çiçekli, mutedil iklimlerde yetişen bir bitkidir.

Çilek

Aslında beş altı çeşidi olan çileğin bütün dünyada birçok çeşidleri üretilmiştir. Bunlar iki grupa ayrılırlar: Küçük ve büyük çilekler. Küçük çilekler sonbaharda da meyva verirler ve Avrupa'da forsacılar tarafından forsa (ısıtma, gübreleme v.s. ile zorlama) ile hemen her mevsimde çilek yetiştirilir. Çilek, tohumundan alınan fidelerle ve bilhassa fışkın (iki düğüm arası çok uzıyan ve birinci yaprağa doğru kök tutan sürgün filiz) ların daldırılmasiyle üretilir.

Çileğin başlıca düşmanları mayısböceği tırtılı (beyaz kurt), salyangoz ve karıncadır. Çilek tarlalarını bunlardan korumak gerektir.

Çileğin memleketimizde yetişen başlıca çeşidleri Arnavudköyü (Osmanlı çileği), frenk çileği ve Ereğli çileğidir.

Ereğli çileğine gittikçe artan rağbet yüzünden Arnavudköyü çileğinin yetiştirilmesi günden güne azalmaktadır. Bunda İstanbul'da bu çileğin yetiştirildiği sahaların mahdud olmasına karşılık Ereğli'de çok daha geniş bir bölgenin çilekçiliğe ayrılmış olmasının ve bu yüzden rekabet ibresinin Ereğli lehine meyletmesinin tesiri de vardır. Diğer taraftan Ereğli çileğinin daha kırmızı, daha iri ve bilhassa reçel ve komposto yapmağa daha elverişli olması Arnavudköyü çileğini ikinci plâna atmıştır.

Arnavudköyü çileği, tat ve kokuca çilek çeşidlerinin hepsine üstün olan dağ çileğinin ıslah edilmişidir. Arnavudköyü çileği pembe, ufak, çok güzel kokuludur.

Ereğli'de çilek yetiştirilmesine on beş yıl kadar önce başlanmış ve günden güne geliştirilmiştir. Ereğli çileği, Arnavudköyü ve frenk çilekleri kırmasıdır; bunun için frenk çileğine üstün ve Arnavudköyü çileğine yakındır.

Frenk çileği iri taneli, mayhoş, az kokuludur.

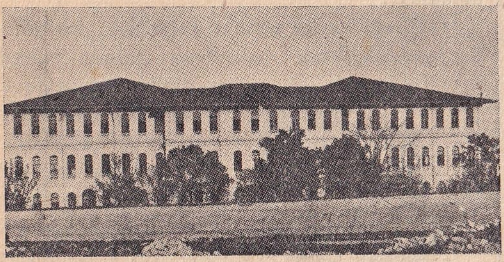
Çilek üstüne tozşeker ekilerek veya kremle tabiî halinde yendiği gibi kompostosu, reçeli, jölesi, şerbeti, dondurması yapılan bir meyvadır.

Çilek, istidatlı kimselerde ürtiker (cildde isilik gibi pembe lekeler ve kaşıntı) yapar. Bünyeleri kum yapmağa müsaid kimseler için de çilek zararlıdır. Bunların çileği, hiç olmazsa, iyice yıkandıktan sonra yapılmış komposto halinde yemeleri tavsiye olunabilir. *(A. B.)*

DARÜŞŞAFAKA — İstanbul'un ilk liselerinden olup 15 nisan 1873 te kurulmuştur. Bu mekteb, hükûmet eliyle ve devlet büdcesiyle değil, şimdi adı «Türk Okutma Kurumu» na çevrilmiş bulunan «Cemiyeti Tedri-

siyei İslâmiye» tarafından açılmıştır. Bina bu cemiyetin toplıyabildiği otuz beş bin altın lira ile yapılmıştır.

Öksüz ve kimsesiz Türk-İslâm çocuklarını toplayıp okutmak için böyle bir mektebin açılması fikrini, ilkin, esnaf çıraklarını okutmak maksadiyle açılan «Çırak Mektebleri»

Darüşşafaka mektebi

çalışmaları bu cemiyete telkin etmiştir. Bu fikir şöyle doğmuştur: Sabahları Büyükçarşının kapıları önünde toplanan bir kısım çocukların çarşı açılıncaya kadar vakitlerini boş yere geçirmekte oldukları görülmüş ve bu boş vakitten faydalanarak onlara biraz okuyup yazmak, biraz hesab yapmak öğretilirse faydalı birer unsur olacakları düşünülüp işe başlanmış ve işte Çırak Mektebleri de bu suretle doğmuştur.

Bu hayırlı ve faydalı işde önayak olanlar, Miralay Muhtar Bey (Gazi Ahmed Muhtar Paşa), Miralay Tevfik Bey (Vidinli Tevfik Paşa), Babıseraskerî Muhasebecisi Ziya Bey (Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa) dir. Çırak Mektebi teşebbüsünden ilham alarak Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyeyi kuran ve Darüşşafakayı yaptıran da bunlardır.

Cemiyet âzası çoğaldıkça öksüz ve kimsesiz çocukları okutmak hevesi artmıştır. İşte bu hevesin ve gayretin neticesi olarak Darüşşafakanın yapılmasına 1867 tarihinde başlanmış ve inşaat bitince mekteb 1873 tarihinde açılmıştır.

1867 senesinin Türkiye eğitim tarihinde bir başka bakımdan da önemi vardır: Bu tarihte Galatasaray binasında türkçe ve fransızca tedrisatta bulunmak üzere Osmanlı ve Fransız İmparatorluklarının müşterek gayretleriyle bir lise daha açılmış, fakat bu liseye hali, vakti yerinde olanların çocukları ücretle alınıp okutulmak yoluna gidilmiştir.

İkisinin açılmasına aynı tarihte teşebbüs olunduğu halde Galatasaray Lisesinin Darüşşafakadan beş sene önce öğretime başlamış olması mevcud bir binanın mektebe verilmiş olmasından ileri gelir.

Darüşşafaka ile Galatasaray Lisesinin Türkiye eğitim tarihinde neden dolayı önemli birer yeri olduğunu belirtmek için bugün lise dediğimiz idadî mekteblerinin onlardan on altı sene sonra ve ancak 1883 tarihinde açılmış olduğunu hatırlatmak yerinde olur.

Darüşşafakanın kuruluşunda Sakızlı Esad Paşanın adını da anmak icabeder. Esad Paşa bu tarihlerde Paris Sefirliğinden ayrılarak İstanbul'a dönerken oradaki «Prytanée Militaire de la flèche» adındaki mektebin plânını, programını, okuttukları ders kitablarını, hattâ talebesinin giydiği elbiseyi de birlikte getirmiş ve gelir gelmez Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiyeye müracaatla yeni yapılacak mektebin her vechile Paris'tekinin aynı olmasını, hattâ bu yapılacak mektebde yalnız erkek çocukların değil, kızların da okutulmasını teklif etmiştir. Bu teklif Cemiyetçe kabul edilerek Darüşşafakanın kız ve erkek bir mektebde okutulacak tarzda yapılmasına başlanmıştı.

Fakat sonra kız talebe alınmaktan vazgeçilerek yalnız erkek çocuklar okutulmuştur. Darüşşafakanın bu devirlerde açılan mektebler arasında daha başka bir hususiyeti, binanın yeniden ve bilhassa mekteb olarak yapılmış olmasıdır. Filhakika bu zamanlarda askerî olsun, mülkî olsun nekadar mekteb açılmış ise bunlar için yeni birer bina yapılmıyarak elde bulunan kışla, hastane ve karakol binalarından veya kira ile tutulan tahta yapılı konaklardan birisi hemen mekteb ittihaz edilmekle işe başlanmışken, Darüşşafakanın resim ve plânı, Dolmabahçe Sarayını yapan Ohannes Kalfaya tanzim ettirilmiş, inşaata Şehremini Server Paşa ile Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Mahmud Paşa bakmış, Hesab İşlerini Babıseraskerî Muhasebecisi Yusuf Ziya Bey görmüş, hattâ homisyonun maiyetinde plânı tatbik etmek üzere Barironi adında yabancı bir mimar da işe karıştırılmıştır.

Garibdir ki Darüşşafaka bu bina yüzünden büyük bir tehlike de atlatmıştır ve bu tehlike vakit vakit tekerrür etmiştir. 1876 da Osmanlı - Rus harbinden mağlûbiyetle çıkan İkinci Abdülhamid memleketin yeniden kalkınması sebeblerinden birisinin de tahsil görmüş idare adamları yetiştirmek olduğunu takdir ederek 1859 da açıldığı halde kendi zamanına kadar orta derecede bile bir

Bir Darüşşafakalılar grupu

tahsil temin edememiş olan Mülkiye Mektebinin idadisile birlikte yüksek bir tahsil müessesesi haline getirilmesi neye bağlı ise düşünülerek kendisine bildirilmesini Heyeti Vükelâya emretmiştir. Heyet düşündükleri tedbirler arasında Darüşşafaka binasının Mülkiye Mektebine tahsisini de uygun bulup arzetmişlerse de hükümdar, çok yerinde olarak, bu yetim yuvasına dokunmamış, bunun üzerine Mülkiye Mektebi için de ötekiler gibi mevcud binalardan birisi bulunup tahsis edilmiştir.

Darüşşafakanın bina işi böylece halledilmekle beraber bu zamanlarda açılan mektebler gibi, onun için en büyük müşkülât öğretmen tedarikinde görülüyordu. Her nekadar din ve dil öğretecek hocalar şöyle böyle bulunabiliyorsa da müsbet ve modern ilimleri okutacak kimseler âdeta hiç bulunamıyordu. Bereket versin ki askerî mektebler bir asır önce kurulmuş ve ilk öğretimden başlıyarak en yüksek derece olan Erkânıharbiye sınıflarına kadar teşekkülünü derece derece tamamlayıp bir hayli malûmatlı eleman yetiştirmiş olduğu için Darüşşafaka gibi ilk açılan liselerin, hattâ sonradan açılan idadilerin imdadına bu elemanlar yetişmiştir. Bugünkü yaşlı nesil, hocalarının çoğunun asker olduğunu unutmamışlardır.

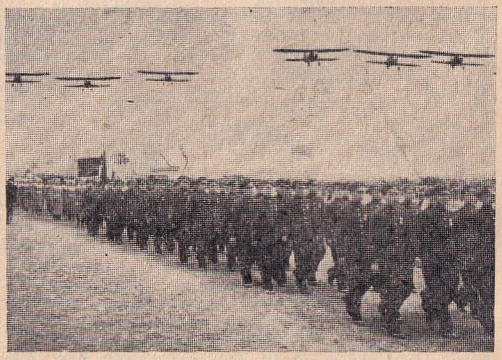
Hattâ asker öğretmenler, o zamanlarda askerî mektebler ders nazırlığında bulunan Süleyman Hüsnü Paşanın himmet ve delâletile Darüşşafakada parasız hocalık yapmakla beraber üstelik okuttukları derslerin kitablarını da yazıp yahud tercüme edip cemiyete vermişlerdir.

Öğretimi bu asker hocalar sayesinde yoluna konan Darüşşafaka, ilk mezunlarını 1879 da vermiş ve o sene çıkanları Telgraf ve Posta Nazırlığı hemen dörtyüz kuruş maaşla hizmetine almıştır. Bunun sebebi şudur: Osmanlı İmparatorluğu ülkesinde telgraf, ilkin 1853 Kırım Muharebesi dolayısile İmparatorluğun yardımına koşan Müttefik devletler tarafından Edirne ile Sıvastopol arasında yapılmış, sonra telgraf telleri Edirne'den İstanbul'a uzatılmış ve daha sonra da, tabiî yavaş yavaş yurdun ötesine berisine yayılmağa başlamışsa da o zamanlarda bu türlü işleri yapacak ve işletecek tahsil görmüş Türk mühendisleri bulunmadığı için Telgraf Nezareti Darüşşafakalılardan bu hususta istifade etmeği ihmal etmemiştir. Her sene mektebden çıkanlar arasında en kabiliyetli iki genci Paris'teki Yüksek Telgraf Mektebine göndererek orada yüksek matematik, fizik, elektrik ve bunların tatbikatını, bilhassa telgrafçılığı öğrettikten sonra getirip bu işin başına geçirmiştir. Bu suretle Darüşşafakalılar yarım asırdan fazla bir müddet bu memleketin elektrik ve telgraf işlerini idare etmişlerdir.

Telgraf Nazırlığının himmetile, fakat başka bir maksadla garbda yüksek tahsillerini yapıp İstanbul'a dönen Darüşşafaka çocukları kendi mekteblerindeki asker hocaların yerine geçip onlar da öğretimi parasız yapmışlar ve bu suretle bu biricik cemaat veya cemiyet mektebi bir müddet kendi çocukları tarafından yürütülmüş ve yaşatılmıştır. Darüşşafakanın bir hükûmet mektebi olmadığını şimdiye kadar verilen izahat göstermiş olacaktır. Şu halde masrafı ne suretle ve nerelerden temin olunuyordu? sualinin hatıra geleceği şüphesizdir.

Darüşşafakanın geliri; cemiyet âzasının vermeği taahhüd etmiş oldukları paralarla hükûmetçe gelirleri mektebe bırakılmış olan akarların kiralarından ibarettir. Bu akarların başlıcaları; şimdiki Askerî Tıb Mektebi binası altında, Üniversite bahçesi etrafında, Dişçi ve Eczacı Mekteblerile Ayasofya'da yanan Adliye binası altındaki dükkânlardı.

İkinci Abdülhamid zamanında cemiyetin kuvvetlenmesine, âzasının çoğalmasına, hele toplanmasına asla müsaade edilmemesi yüzünden âza taahhüdatı gittikçe azalmış, Darüşşafaka akarlarının kiraları da büyük bir yekûn tutmıyarak mektebde yeni sınıflar açıldıkça idarede sıkıntı başgöstermiştir. Bunun üzerine Babıseraskeriye bağlı Nizamiye Fırkasiyle, Hazinei Hassadan et, ekmek, pirinç, yağ gibi bellibaşlı yiyecek ve yakacak gibi bir kısım zarurî ihtiyaçlar parasız veril-

Darüşşafakalılar bir Cumhuriyet Bayramı geçid resminde

mekle bu müşkül durum bir dereceye kadar düzeltilmiştir. Fakat Mutlakıyet ve İstibdat Devrinin uzaması üzerine Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye faaliyetini büsbütün tatile mecbur olarak Darüşşafaka'nın idaresi 1903 senesinde Maarif Nezaretine geçmiş ve 1908 inkılâbına kadar bu mekteb, hükûmet liselerinden birisi halinde idare olunmuştur.

1908 inkılâbının getirdiği hürriyet ve serbestlik sayesinde Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye yeniden kurulunca mektebini Maarif Nezaretinden geri almış ve bugüne kadar muvaffakıyetle idaresine çalışmıştır.

Darüşşafaka'da bir ders

Bu cemiyeti ilk kuranlar çok yerinde bir usul de tutmuşlar; hükûmetin himayesinden ve yardımından hiçbir zaman müstağni kalınamadığı için hem kendisini, hem de Darüşşafakayı yaşatabilmek üzere cemiyetin başkanlığını Sadrazamlara vermişler ve bu faydalı usule ve güzel geleneğe Cumhuriyet devrinde de devam olunarak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanları da her zaman bu cemiyetin başkanlığını memnunlukla yapmışlardır.

Cemiyetle Darüşşafaka, Cumhuriyet devrinde en büyük yardımı, hiç şüphe yok, Başbakan İsmet Paşa'dan görmüştür. «Türkiye'de Orta Öğretim» adı altında bir maarif tarihi yazmış olan Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel eserinde bu hizmeti şu satırlarla tarihe geçirmiştir: «Darüşşafaka çok değerli ve memlekete çok faydalı adamlar yetiştirmiştir. Cumhuriyet devri bu kıymetli ve emektar irfan müessesesi için tam bir gelişme çağı sayılabilir. Başbakanımız İsmet İnönü Darüşşafaka'ya yakından alâka göstermiş, maddî ve manevî himayesiyle bugünkü kuvvetli duruma onu yükseltmekte çok müessir olmuştur».

Bu türlü yüksek himaye ve müzaharetler sayesindedir ki bugün Darüşşafaka'ya Maliye Bakanlığınca senede yüz yirmi bin lira yardım edilmekte ve ayrıca Maarif Bakanlığiyle Vakıflar Umum Müdürlüğünce ve İstanbul Hususî İdaresince yapılan resmî yardımlardan başka millî ve malî müesseselerden verilen paralarla bu mekteb kendi gelirinden başka iki yüz küsur bin lira raddesinde bir yardım temin etmektedir.

Gene bu yardımlar cümlesinden olarak Başbakan Refik Saydam'ın dilediği bir hayır cemiyetine verilmesi devletçe kendisine bırakılmış olan yüz bin lirayı yetmiş iki senedenberi yapılması tasarlanıp da bir türlü başlanamıyan Kız Darüşşafakası inşası için ilk sermaye kaydiyle cemiyete vermiş olması ve Başbakanlığa bağlı Vakıflar Umum Müdürlüğünce yüz bin liraya yakın bir para sarfiyle Darüşşafaka'nın vaktiyle tahtadan yapılmış olan döşeme ve tavanlarının demir putrelli betona çevrilmiş bulunması ve Maliye bütçesinden verdirilen kırk beş bin lira ile de Darüşşafaka'da kalorifer yaptırılarak öksüzlerin ısıtılması mekteb ve cemiyet tarihine şükranla yazılan iyiliklerden olmuştur.

Darüşşafaka'nın gerek şerefli geçmişi, gerekse yetiştirdiği talebenin üstün ve kabiliyetli oluşu halk arasında bu mektebe ve onu idare eden cemiyete karşı bir sempati uyandırmış ve bunun neticesi olarak Darüşşafaka'ya birçok teberrular yapılmış ve vakıflar tesis olunmuştur. Bugün Darüşşafaka akarları arasında vaktiyle hükûmetin verdiklerinden başka birçok ev, dükkân, han, hamam ve apartmanın bulunması bu sempatinin gözle görülen eserlerindendir. Bahsolunan akarların başında Çemberlitaş'taki Osman Bey Matbaası ve sinema binası gelir.

Para ve tahvilât vakfedip bunun geliriyle Avrupada mühendislik tahsili yaptırmak için tesis yapanlar da olmuştur. Eski sefirlerimizden Hüseyin Hasib Bey bu türlü tesis yapanların başında gelir. Hüseyin Hasib Beyi Sabit Taşman adında bir fizik öğretmeni takib etmiştir. Bu zat da bıraktığı paranın nemasiyle İstanbul'da fizik tahsil edecek bir talebeye yardım etmek maksadiyle bir tesis yapmıştır. Darüşşafaka'nın bugünkü öğretim ve eğitim durumu üzerinde durmuyorum. Bu, Millî Eğitim Bakanlığının bütün mektebler için çizmiş olduğu program dairesinde cereyan etmektedir, demekle iktifa ediyorum.

(Osman Ergin)

DEMİRYOLLAR TARİHİ — Demiryolları tarihi Fransız Denis Papin ile başlar. Çünkü, fen âlemine buharı ilk defa tanıtan bu zat olmuştur. Kendisine buhar makinesi fikrini vermiş olan âlet de küçücük bir tenceredir. Denis Papin çalışmalarında bir sürü engellerle karşılaşmış, çok acınacak zorluklarla didişmiş, fakat sonunda (1707) buharla işliyen iki çarklı bir vapur yapmağı başarmıştır.

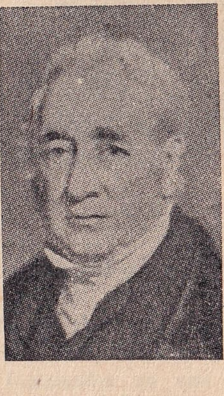

Rişar Trevitik

Buharın makineye tatbikı lüzumu, maden ocaklarındaki su tulumbaları yüzünden doğmuştur. Ocaklar açıldıkça, yer altından sızan veya fışkıran suların boşaltılması işi çok önemli bir meselenin hallini gerektiriyordu. Aksi halde sular içinde çalışılamadığı için maden ocaklarının işletilememesi zorunda kalınıyordu. 1670 yılında yirmi yaşında olan Papin hava tulumbaları ve emniyet supapları işleriyle uğraşıyordu. Papin buhar vasıtasiyle havayı çıkarıp boşluk meydana getirmek imkânını keşfetti ve bunun için bir de eser yazdı. Bu sayede birçok maden kuyuları, ıslah edilmiş tulumbalar yüzünden harab olmaktan veya olduğu gibi bırakılmaktan kurtuldu. Bununla beraber kendi fikrinin başkaları tarafından tatbikını işiten Papin bu fırsatı kaçırmış olduğundan dolayı pek üzüldü ve makinesi gene yeniden çalıştıysa da Thomas Newcommen makinesinin faaliyete geçtiği 1712 yılında meyus bir halde hayata gözlerini kapadı. Bu ilk buhar makineleri, esasları değişmemek şartiyle, yetmiş yıl kadar maden kuyularındaki suların boşaltılması işinde çalıştırıldı.

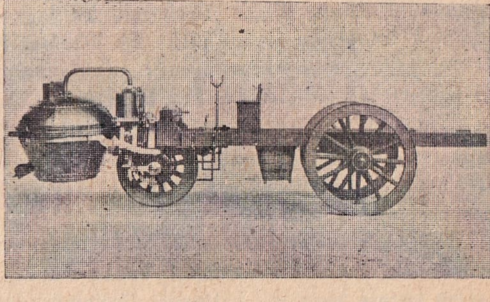
İşte bu sırada James Watt, buhar makinesinin başka yerlerde de kullanılabileceğini isbat etti. İskoçya'lı bir aileden 1736 yılında doğmuş olan James Watt fen ve medeniyet dünyasına pek geniş ölçüde hizmet etmiş bir insandır.

Watt daima buhar sevki, silindir teşkili gibi buhar makinelerinin esaslarını düşünürdü. Nihayet bu düşünceleri gerçekleşti, makinesini de meydana getirdi. Lâkin sermaye sahiblerinden hiçbiri kendisine yüz vermediler. Yokluk sıkıntıları içinde çırpınarak keşif ve icad işini bir tarafa bırakmağa ve ekmeğini kazanmak için üzüntülerle iş aramağa çıktı. Bu sırada zengin ve akıllı bir zat olan Boulton'a rastladı. Tali artık kendisine gülmeğe başlamıştı. Bu adam Watt'ın icadını beğendi ve gerekli sermayeyi verdi. İşte bundan sonra buhar makinelerinde gelişmeler başladı. Watt ile Boulton yirmi beş yıl ortaklaşa çalıştılar. 1824 yılına kadar küçük, büyük meydana getirmiş oldukları türlü türlü buhar makinelerinin sayısı bin yüz altmış dördü buldu.

Corc Stefenson

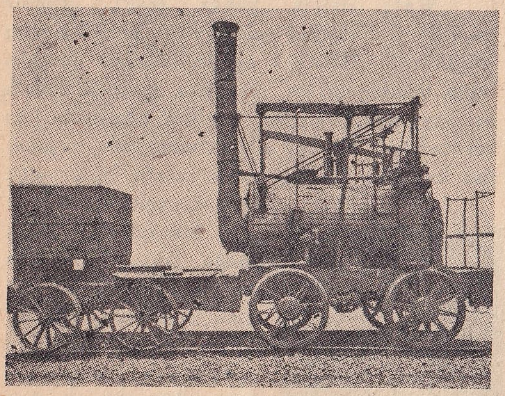
Watt buhar makinelerini ıslah edince bir çok mucidler bundan faydalanmağa koşuştular. Bunlar arasında Richard Trevithick adlı dev vücudlu İngiliz başta gelir. «Buharla işliyen araba» fikrini ilk ortaya atan bu zat ile Amerika'lı Evans'tır. Amerika'da, kara ve deniz nakliyatında buharın yüksek basıncından faydalanmağı ilk olarak Evans düşünmüşse de yüksek basınclı makineye tam gelişmeyi Trevithick temin etmiştir. Demiryollar tarihi bu zatı «volkanik zekâ» diye vasıflandırıyor. Bununla beraber Trevithick de birçok rakiblerle karşılaştı. Fransız subaylarından Gugnot, buharın makineye tatbikı imkânlarından faydalanarak 1770 yılında buhar makinesiyle işliyen bir araba icadetti. Gugnot'nun topları çekmek üzere meydana getirdiği bu buharlı araba; daha ilk denemelerde Paris sokaklarında devrildi. Bu yüzden arabası haciz, kendisi de tevkif edildi. Bunun üzerine buharlı arabaların kullanılışları tehlikeli olduğuna hükmedilerek denemeler tekrarlanmadı. Gugnot'nun bu buharlı ilk arabası Paris Sanayi Müzesinde saklıdır. George Stephenson'un herkese şaşkınlık veren lokomotifi meydana çıktığı sırada (1821) İngiliz Parlamentosu Darlington — Stockton şehirleri arasında atlı

Günyo'nun ilk buhar makinesi (1770)

vagonlarla taşıt işi yapmak üzere bir demiryol inşası imtiyazını verdi. Bu demiryolun inşaat mühendisliğine de George Stephenson tâyin edildi. 1781 yılında doğmuş olan Ste-

phenson daha on yedi yaşında iken maden ocaklarındaki tulumbalarda çalışmıştı. Keskin zekâlı, çok becerikli olan Stephenson at ile çekme yerine buharla çekmenin faydalarını, kolaylıklarını ileriye sürerek bu demiryolunda buharla çekmenin tatbikını teklif etti.

Vilyam Kolyeri'nin lokomotifi (1813)

Fakat; bu teklifi birçok itirazlarla karşılandı. Mesele Parlamento'da dahi uzun ve şamatalı münakaşalara yol açtı. Nihayet Stephenson'un fikir ve teklifi kabul olunarak lokomotifin demiryollar için en mükemmel çekme kuvveti olduğu ilân edildi. İşte onun bu çok önemli muvaffakıyeti sayesinde New-Castle şehriyle çevresindeki maden ocakları arasındaki demiryolunda «buharlı çekme» sistemi tatbik alanına konmuş oldu. Stephenson'un bu ilk lokomotifi; hafif arabalardan meydana getirilmiş olan kömür yükü katarlarını saatte sekiz kilometre hızla çekmeği başarmıştır. Bu çok basit makinenin takatı çok az olduğundan kömür yüklü katarları ancak düz yerlerde çekebilmiştir.

Buharla çekme işinin yalnız mümkün olduğunu değil aynı zamanda ekonomik oldu-

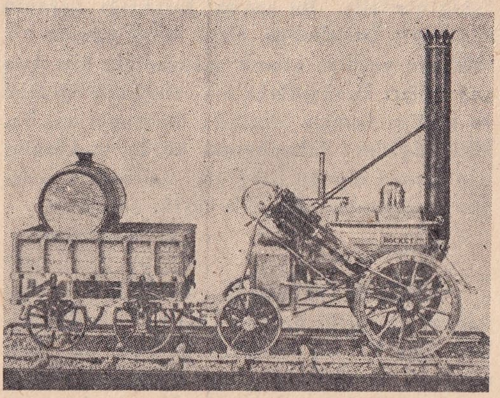

İlk yolcu vagonu (1825)

ğunu da ilk olarak William Hedley adında bir İngiliz meydana koymuş ve dâvasını 1813 yılında «Puffing B'lly» (Soluyan Yoldaş) ı yapmak suretiyle isbat etti. Bu lokomotif (1864) yarım asır kadar kömür ocaklarında çalışmıştır (Şimdi Londra Fen Müzesindedir).

Buharlı çekme işi ortaya konup faydalanmağa başlanınca bundan sonraki çalışmalar, buhar kuvvetinin çoğaltılması meselesi üzerine top.. ıştır.

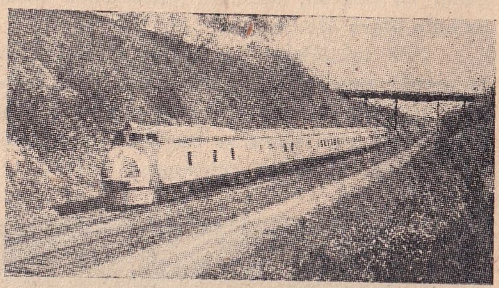
Bu çalışmalar arasında Marc Seguin adında bir Fransız mühendisi buhar kazanlarına ısıtma bor.. katmağı düşünmüş ve bu düşüncesini ilk ..a Rhon nehri üzerinde işliyen bir buhar gemisinde denemiş, Fransa'da bir demiryolu inşası imtiyazını almış ve Stephenson'un icad etmiş olduğu makinelerden birini satın alarak buna kendi bulduğu sistemle ısıtma borularını katarak makineyi kuvvetlendirmiş ve lokomotifin gelişmesine çok yardım etmiştir. George Stephenson'un oğlu Robert Stephensonda babası gibi demiryolunun gelişmesinde çok değerli çalışmalar yapmıştır. Babasına yaptığı yardım ve işbirliğiyle «Rockett» (Uçan fişek) adlı lokomotiflerini yaptıktan sonra lokomotiflerinin ocağının çekmesi için makinenin silindirlerinden çıkan buharı bacaya göndermek imkânını araştırmışlar ve bu imkânı da bularak lokomotiflerinin biraz daha olgunlaşmasını sağlamışlardır. Stephenson; kendi lokomotifi için ne kadar propaganda yapmak kabilse yaptı. Bu propagandası boşa gitmedi. Kömür şirketi müdürleri lokomotif müsabakası tertib ettiler. Bu müsabakayı tertibden maksadları da lokomotifçileri zorda bırakmaktı. Bunun için de yapılması kabil olamıyacağını zannettikleri şartları ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar; 1 — Müsabakanın Manchester — Liverpool hattı üzerinde yapılmasından; 2 — Yapılacak lokomotifin ağırlığı sekiz tonu geçmemesinden; 3 — Bu lokomotifin yirmi ton ağırlığında bir

Lokomotifin ilk tekemmül etmiş şekli (1829)

yükü saatte on altı kilometre hızla çekmesinden; 4 — Müsabakayı kazanacak lokomotife beş yüz İngiliz lirası mükâfat verilmesinden ibaretti. Hattâ, istenilen lokomotifin yapılması için gerekli zaman bile mahsus kısa tutularak müsabaka 1829 yılının ilkbaharında ilân edildiği halde 6 ekim 1829 tarihinde teslimi istenilmişti. İşte, bu tasarlanmış zorluklara rağmen «Rockett» teslim tarihinde müsabakaya girdi, aranılan bütün şartlara uygun, hatta üstün olduğu ilân edildi ve mükâfatı kazandı. «Rockett» in ağırlığı şartnamesine göre 7,769 tondu. Yirmi ton ağırlığında iki vagonu, istenilen on altı kilometreden daha üstün bir hızla çekebildi (Yerine göre otuz iki ile elli altı kilometre arası). Tarihte demiryolunun ilk lokomotifi sayılan bu makine (normal şartlar içinde) saatte yirmi beş kilometre hızla on üç ton yük çekmiştir.

Demiryollar İngiltere'de doğmuş ve dünyaya buradan yayılmıştır.

Lokomotifin bugünkü tekâmülü

Fransa'da ise 1830 - 1832 yıllarında Saint - Etienne ile Lyon arasında demiryolu yapılmış ve yolcu taşımağa başlanmıştır.

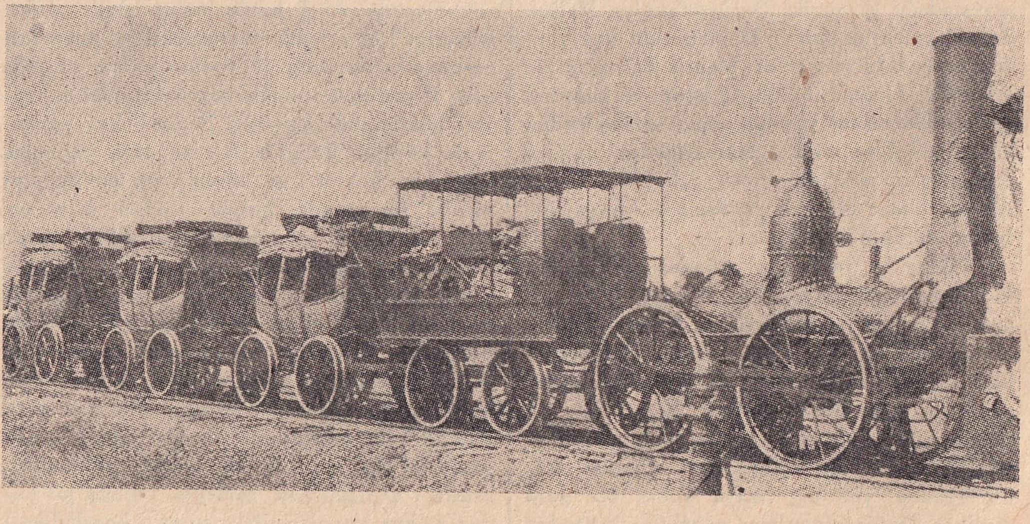
Almanya'da ilk demiryol adımını atmış olan adam, Friedrich List'tir. Bu adam «Alman demiryollarının atası» adıyla anılır. Bunun ilk adımından sonra, demiryol yavaş yavaş bütün Almanya'yı kuşatmağa başlamıştır. List 1789 da doğmuştur. Sonradan kendi arzusuyla Amerika'ya göç etmiş ve ilk olarak 1831 yılında kanal limanlarından biri olan Clinton'da otuz üç kilometre uzunluğunda bir demiryolu yapmıştır. List 1832 de Almanya'ya döndü ve 1833 yılında Almanya için tasarlamış olduğu demiryol inşaat projesini yayınladı. 1834 yılında Almanya'da da demiryol inşaatı başlamış oldu ve 7 ocak 1835 tarihinde altı buçuk kilometre uzunluğunda bir demiryolunun işletmiye açılma töreni yapıldı.

Bu demiryoluna gelmiş olan ilk buharlı makine, New-Castle'dan «Robert Stephenson» şirketi tarafından yapılmış olan on beş beygir kuvvetinde bir lokomotiftir.

Dünyanın ilk lokomotif fabrikası 1824 yılında George Stephenson tarafından kurulmuştur.

İlk demiryol kitabı 1820 de Grey adında biri tarafından yazılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri demiryolu yapma işinde Avrupa'yı geride bıraktı. Amerikalıların daha 1852 yılında 20.000 kilometre uzunluğunda demiryolları vardı. Buna karşı aynı yılda İngiltere'niu 11.000 ve Fransa'nın 3.500 kilometrelik demiryolu vardı. Nihayet 1940 istatistiklerine göre dünya demiryollarının uzunlukları Avrupa'da 413.230, Asya'da

İlk zamanlarda bir tren katarı

138.062, Afrika'da 71.313, Amerika'da 594,546, Avustralya'da 51.313 kilometre olarak topyekûn 1.268.464 kilometreyi bulmuştur.

(Yüksek Mühendis Yakub Kalgay)

DURAN, FAİK SABRİ — (1883 - 1943) Memleketimizde coğrafya ilminin gerçek mânasiyle kuruluşunda kitablariyle, yazılariyle ve öğretimiyle öncülük etmiş değerli bir bilim ve yazı adamımızdır. 23 şubat 1883 te Üsküdar'da doğmuştur. Babası Posta ve Telgraf Nezareti Evrak Müdürlüğünden emekli merhum Hüseyin Sabri Beydir. Faik Sabri Duran, ilk öğrenimini Üsküdar'da Ravzai Terakki Okulunda (1890), orta öğrenimini Toptaşı Askerî Rüştiyesinde (1895) tamamlamış ve lise öğrenimini 1900 de mezun olduğu İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'nin idadî sınıflarında yaparken ilk yazısı olan bir küçük hikâyeyi 23 mart 1899 tarihli Tarik gazetesinde yayınlamıştır. 1900 de bir taraftan basın hayatına atılırken, bir taraftan da 1900-1902 yılları arasında Galata'da Sen Benuva Kolejine devam ederek fransızcasını ilerletmiştir. 1900 den 1906 ya kadar çoğu fen ve seyahat konulariyle ilgili telif ve tercüme on dört eser yayınlamış ve Malûmat, Mecmuayı Edebiye, Musavver Fen ve Edeb, Hanımlara Mahsus Gazete, Çocuklara Mahsus Gazete mecmualarının da başlıca yazarları arasında imzasını tanıtmıştır. İkinci Abdülhamid fennî yazılarından dolayı kendisini gümüş bir sanayi madalyasiyle mükâfatlandırmıştır.

Faik Sabri Duran

1906 da, münevver genclerin yabancı memleketlere seyahat imkânsızlığı karşısında kaçmak suretiyle Paris'e gitmiş, orada da yayın hayatından uzak kalmamış, Müsteşrik Adolf Taloza ile işbirliği ederek onun Türk tiyatrosu hakkında yazdığı eserin hazırlanmasına yardımda bulunmuştur.

Faik Sabri Duran, 1908 de İstanbul'a döner dönmez Resimli Kitab, Musavver Muhit ve Resimli Roman gibi dergileri çıkarmağa başlamışsa da öğrenmek ve yükselmek aşkı kendisini tekrar okul hayatına sürüklemiş, 1909 da Maarif Nezaretinin açtığı müsabakayı kazanmış ve Fransa'ya gönderilmiştir. Bununla beraber, Şehbal mecmuasına ve İkdam gazetesine gönderdiği mektublarla yazı ve yayın hayatına bağlılığını devam ettirmiştir. Paris'te bir yıl Lui Lö Gran lisesine devamdan sonra Sorbon Üniversitesi Edebiyat Fakültesine yazılmış ve 25 mayıs 1912 de coğrafyadan «Diplome d'Etudes Universitaires» alarak yüksek öğrenimini tamamlamış ve Balkan Savaşı arifesinde memleketine dönmüştür. Sorbon'da iken, İngilizce de öğrenmiştir. Bu öğrenim devresinde tatillerde İsviçre ve İngiltere'de inceleme seyahatleri yaparak bilgi ve görüşünü genişletmiştir.

Memlekete döndüğü zaman 30 eylûl 1912 de Maarif Nezaretince öğretmen olarak görevlendirilmiş ve ilk öğretmenlik devresi istifa tarihi olan 5 ekim 1920 ye kadar sürmüştür. Bu devrede İstanbul Erkek Lisesi coğrafya (1912 - 1913), Maliye Mektebi Âlisi iktısadî coğrafya (lâğvına kadar; 1912 - 1915), Mülkiye Mektebi Türkiye coğrafyası (lâğvına kadar; 1913 - 1915), İstanbul Darülfünunu coğrafya ve bir müddet sonra etnografya (1913 - 1915), Darülhülâfe Medresesi coğrafya (1914), Selçukhatun Kız Sanayi Mektebi coğrafya (1914 - 1915), Kız Darülfünunu coğrafya (1914 - 1919) öğretmenliklerini yapmış, Darülfünun tensikatında Darülfünun tabiî coğrafya, İslâm ve Türk coğrafyası kürsüsüne müderris tâyin edilmiş (1915 - 1920), Almanya'dan getirilen Prof. Obst ile birlikte memlekette ilk defa müstakil bir coğrafya enstitüsü kurmuş, 1918 yılında Maarif Nezareti tarafından Almanya'da bastırılan okul ve duvar haritalarının basım işleriyle görevlendirilmiş ve bu sırada Berlin ve Laypzig'deki Alman öğretim kurumlarını, coğrafya enstitü ve cemiyetlerinin çalışmalarını incelemiş, Ticaret Mektebi Âlisi iktısadî coğrafya öğretmenliğini (1918 - 1920) yapmıştır.

İstifasından sonra Paris ve Londra'da ekonomik bazı teşebbüs ve faaliyetlere katılmış, 1925 te Paris'te açılan Milletlerarası Süsleme Sanatları Sergisindeki Türk pavyonunun fahrî komiserliğini de yapmıştır. 1926 da memlekete dönünce Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesinde tercüme işleri üzerinde çalıştıktan sonra, Galatasaray Lisesine Coğrafya Öğretmeni olmuş (1926 - 1930), bu sırada Devlet Matbaası Müdürlüğü vazifesini görmüş (1927 - 1930), 1929 ve 1930 yıllarında faaliyette bulunan Matbaacılık Okuluna Müdür Vekilliği etmiş, sonra Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürü ve Coğrafya Öğretmeni olmuş (1930 - 1931), tekrar İstanbul'da Galatasaray Lisesi Coğrafya Öğretmenliğine naklolunmuş (1931-1936), bir müddet Haydarpaşa Lisesi Coğrafya Öğretmenliğinde çalışmış (1937 - 1939), tekrar Galatasaray Lisesi Coğrafya Öğretmenliğine geçerek 7 mayıs 1943 te ölümüne kadar bu vazifede bulunmuştur.

6 haziran 1941 de memlekette ilk defa olarak toplanan Birinci Coğrafya Kongresinin çalışmalarında Faik Sabri Duran'ın faydalı tesirleri görülmüş ve 12 mart 1942 de kurulan Türk Coğrafya Kurumunun Genel Merkez Heyeti üyeliğine seçilmiştir.

1942 ilkbaharında geçirdiği bir yarım paralizi kendisini çok sevdiği sınıftan ve harta başından ayırmışsa da, kısa zamanda iyileşerek evinde ve kütübhanesinde okul ders kitabları üzerindeki çalışmalarına devam etmek suretiyle öğretmenlik ödevini, memleketin hemen bütün orta okul ve liselerinde kitablariyle yapmıya uğraşmıştır.

Şahsan çok kibar, intizamı sever ve çalışkan bir insandı. Vazifesine bağlı, hürmet telkin eden, öğrencilerine çalışmayı öğreten ve sevdiren bir öğretmendi. Zengin bir kütübhanesinden başka coğrafya ile ilgili başlıca yayınları muntazaman takibederek, bunlardan ayırdığı resimleri ve kupürleri tasnif etmek suretiyle tertibettiği zengin koleksiyonları ve müracaat dosyaları vardı.

Faik Sabri Duran'ın, her dereceden okullar için yazdığı ve içlerinde on sekiz, yirmi defa basılmak suretiyle rekor kıranlar otuzdan fazla olan coğrafya ders kitabları, iş defterleri, okul atlasları ve duvar haritalarından başka millî kütübhanemize telif veya tercüme olarak kazandırdığı b a ş l ı c a e s e r l e r i şunlardır: Mösyö Elektrik, Kaptan Faradel, Buzlar Arasında Bir Kış, 15 Yaşında Bir Kaptan, Bir Haftada Devriâlem, Müntehab Parçalar, Hoket, Bedava Loca Bileti, Minimininin Kalbi, Emektar, Köylü, Panayırcılar, Sir Williamın Muaşakası, Onsekizinci Asır Vekayii, İngiliz'ler ve Macar'lar, Japonlar ve Almanlar (Sâti Beyle Birlikte), Ondokuzuncu Asır Tarihi, Arzın Merkezine Seyahat, Amelî Topografya Mümareseleri, Ulûmu Tabiiye ve Riyaziye Ceb Muhtırası, Hayvanlar Âlemi, İnsanlar Âlemi, Yeryüzü - Gökyüzü, İstanbul'dan Londra'ya Şileple Seyahat, Nereden Geliyoruz?, Jül Vern'in hayatı, Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu, Akdeniz'de Bir Yaz Gezintisi, İkinci Cihan Harbinde Milletler ve Devletler (en son kitabı), Kâşifler Âlemi (basılırken yarıda kalmış ve ölümünden sonra tamamlattırılmıştır). Bunlardan başka muharrir Velz'in bir heyet tarafından dilimize beş cild halinde Millî Eğitim Bakanlığınca çevirtilmiş olan «Cihan Tarihinin Ana Hatları» eserinin tercümesine de büyük ölçüde iştirak eyliyerek eserin tercüme ve basımını idare etmiştir.

(Faik Reşit Unat)

ENGİNAR — Bildiğimiz sebze. Enginar; Karayandık a'lı devedikeninin farsca ismi olan «Kenger», lâtincesi olan «Cynara» ve yunancası olan «Ginar» kelimelerinden gelmektedir. Gerçekten de enginar, devedikeni cinsinden bir nebattır.

Arablar enginara «al - harşef» derler. Bu kelimenin asıl mânası «balık pulu» dur. Enginarın top kısmının pul pul oluşu, bu adlandırışın sebebini ortaya koyar. Alharşef ispanyolcaya «alkachofa» (alkaçofa), italyancaya «Carciofo» (Karçiyofo) olarak geçmiştir.

Enginar

a, b iki cinsi ve c fidesini göstermektedir

Enginarın fransızcası «artichaut» (artişo) ve ingilizcesi « artichoke » (ar'tiçok), almancası «artichocke» (artişoke) dir. Bu kelimelerin arabca «yer dikeni» mânasına «ard şevk» ten geldiği anlaşılmaktadır.

Enginarın lâtince teknik adı «Cynara Scolymus» tur.

Enginar, içi oluk gibi delik uzun saplı, geniş yapraklı, iki seneden fazla yaşıyan bir nebattır. Yapraklarının üstü açık yeşil, altı beyazımtıraktır. Enginarın sapı, çiçek açmadan önce meydana gelen bir kömeç (yumru baş) ile nihayetlenir. Bu kömeç tektir ve dip kısımları etli olan pul pul konca yapraklarından teşekkül etmiş olup çok kalın ve gene etli bir içbükey (mukaar) çiçekliğin içine yerleşmiştir. Enginarın yenen kısmı da bu çiçeklikle konca yapraklarının körpeleri ve etli kısımlarıdır.

Bildiğimiz enginarın menşei, Akdeniz bölgesidir. Amerika'da ise gene enginar adı verilen büsbütün başka bir cinsi yetiştirilir.

Bildiğimiz enginarın büyük mavimtırak (Bayrampaşa), büyük yeşil, yeşil ve bodur olmak üzere birkaç cinsi vardır.

Son zamanlarda, enginarın böbrekler üzerine çok tesiri olan şifalı hassası meydana çıkarılmış ve böbrek rahatsızlıklarına karşı enginar hülâsalı ilâçlar meydana getirilmiştir.

Enginar yumuşaktan ziyade sert topraktan hoşlanır. Enginar, umumiyetle ilkbaharda piç dallardan daldırma usuliyle üretilir. Bu piç dallar her istikamette birer metre ara ile dikilir, sıcaklarda sulanır, çapalanarak zararlı otlardan kurtarılır, kış yaklaşırken dondan muhafaza için dibleri, toprak kabartılarak desteklenir. Bir dikim birkaç sene sürebilir.

Enginarın düşmanları tarla faresi (Çaresi: Zehir veya kapan) ile açık havadaki kısımlarına ârız olan siyah ve köklerine musallât olan beyaz renkli fidan bitleri (Çaresi: Böcek öldürücü ilâclar) dir.

Enginar Avrupa mutfağında umumiyetle haşlanarak garnitür gibi kullanılır, yahud üstüne tereyağı veya zeytinyağı gezdirilerek yenir. Türk mutfağında bu lezzetli sebzeden yapılan başlıca yemekler şunlardır: Enginar tavası, etli dolması, zeytinyağlı dolması, bastısı, zeytinyağlısı, soğanlısı, piyazı, enginarlı pilâv ve nihayet enginarlı börek.

(A. B.)

EV ECZANESİ — Sağlığımızı korumak için bazı hijyen bilgilerine ihtiyacımız olduğunu kimse inkâr edemez. Bu bilgilerle beraber, sağlığımızın ufak tefek ârızalara ve bozukluklara düştüğü zamanlarda başvurulmak üzere, bir takım ilâclara ve tedbirlere de muhtacız.

İnsanın, günün her saatinde, böyle bir ihtiyac karşısında kalması ihtimal içinde olduğu halde istediğimiz dakikada bir hekim veya bir eczane bulmak her zaman kabil değildir.

İş böyle olunca evlerimizde el altında bazı ilâc ve âletler bulundurmak zorunda olduğumuz kendiliğinden anlaşılır. İşte bu ilâc ve âletler «ev eczanesi» nin temelini teşkil ederler.

Evlerimizin çoğunda, aransa, ufak bir paket pamukla bir şişe içinde biraz tentürdiyod; öteye beriye atılmış birkaç vantuz şişesiyle bir lâvman âleti bulmak, belki, kabildir. Fakat bu durumda bulunan ve bu kadar az olan ilâc ve malzeme ile sağlığımız için icab edecek acele ve lüzumlu tedbirlerin alınmasına hiçbir zaman imkân yoktur.

Yüksek şairimiz Abdülhak Hâmid'in büyükbabası ve geçen asırda yaşamış Türk hekimlerinin en kudretlisi olan Abdülhak Molla: «Ne aransa bulunur derde devadan gayri» diyen meşhur mısraiyle kendi eczanesinin yetersizliğini ne ince, ne zarif bir şekilde tenkid ve tasvir etmiştir.

Sağlığımızı koruyacak ilâc ve maddeleri, bilgiye dayanan bir intizam ile toplayıp münasib bir dolabda saklamak, icabında çok fayda sağlıyacak olan bir ev eczanesi kurmak, her ailenin sağlığı bakımından, pek ziyade lüzumludur.

Bu ev eczanesi, muntazam bölmeleri ve gözleri bulunan güzel bir dolabda tesis olunur. Dolabın kapağı sağlam bir şekilde kilidlenir ve anahtar, ev halkından, lüzumunda onu açıp kullanabilecek olan birinin eli altında bulunur.

Bazı ilâclar vardır ki bunlar zehirsiz ve zararsızdırlar. Kullanılmaları kolay fakat tesirleri pek şifalıdır. Bunlar için bir hekime lüzum yoktur. Bunları, ufak tefek ârızalarda, hekim olmıyanlar da kullanabilir ve bunların yardımiyle bazı basit tedbirlere başvurabilirler.

Bunların dışında herhangi bir hastalık için, ancak hekim tarafından tatbikı icab eden acele ilâclar'da vardır. Bunlar ancak bir hekim tarafından kullanılırsa iyi olur. Fakat, gece gündüz, her zaman el altında bulunurlarsa hekim geldiği vakit, en lüzumlu ihtiyaclar için hastaların imdadına yetiştirilebilirler.

Şu halde ev eczanesindeki ilâcları «hekime lüzum olmadan kullanılacak», «hekim geldiği zaman lâzım olacak» iki kısma ayırmak lâzımdır.

I: Hekime lüzum olmadan kullanılacak malzeme ve ilâclar: Hekim termometresi (derece) 1 tane, vantuz şişeleri 10 tane, damlalık 1 tane, göz kadehi 1 tane, lâvman âleti (takım) 1 tane, pens 2 tane, makas (düz ve eğri) 2 tane, alkol lâmbası 1 tane, lâstik puvar (küçük ve büyük) 2 tane, çorba kaşığı 1 tane, tatlı kaşığı 1 tane, çay kaşığı 1 tane, kahve kaşığı 1 tane, dil baskısı 1 tane, pansıman küveti 1 tane, termofor 1 tane, sargı (büyük) 5 tane, sargı (küçük) 5 tane, yara muşambası yarım metre, pamuk (elli gramlık) 3 paket, flaster 1 makara, gaz bezi 5 paket, toplu iğne 1 kutu, emniyet iğnesi (çengelli iğne) 1 kutu, teinture d'iode 30 gram, saf alkol 250 gram, oxygene'li su 250 gram, kolonya suyu 250 gram, karanfil ruhu 20 gram, nane ruhu 20 gram, lokman ruhu 50 gram, glycerine 50 gram, vaseline 1 tüp, yağlı krem 1 tüp, aspirine (komprime) 2 tüp, quinine (kinin) (komprime) 2 kutu, karbonat 100 gram, hindyağı (yirmi beşer gramlık) 2 şişe, İngiliz tuzu (otuzar gramlık) 2 paket, hatmi çiçeği 50 gram, ıhlâmur 50 gram, papatya çiçeği 50 gram, çay 50 gram, nane 50 gram, talc tozu 50 gram, acide borique 50 gram, beyaz merhem 50 gram, keten tohumu 250 gram, hardal kâğıdı 10 tane, carlsbad tuzu 50 gram, sirke 250 gram, limon 5 tane, zeytinyağı 250 gram, nişasta 250 gram, kireç suyu 250 gram, şarab 500 gram, sedliç tuzu 10 paket, acide phénique'li glycerine (% 2) 30 gram.

II: Hekim geldiği zaman lâzım olacak malzeme ve ilâclar: Mide yıkamak için sonda 1 tane, lâstik band 1 tane, şırınga (2 lik. iğnesiyle) 1 tane, şırınga (10 luk. iğnesiyle) 1 tane, cam tüb 5 tane, lâm 5 tane, buz kesesi 1 tane, lâstik sonda (idrar almak için) 2 tane, afyon ruhu 20 gram, amoniaque 100 gram, hayvani kömür tozu 250 gram, Dower habları 2 kutu, kâfurlu yağ (ampul) 10 tane, morphine (ampul) 2 tane, apomorphine (ampul) 2 tane, ether (ampul) 2 tane, cafeine (ampul) 2 tane, strychnine (ampul) 2 tane, calcium (ampul) 2 tane, ergotine (ampul) 2 tane, Adrenaline (ampul) 2 tane, Ouabaïne (ampul) 2 tane, Nitrite d'amyle (ampul) 2 tane, tetanos seromu (ampul) 2 tane, yılan seromu (ampul) 3 tane, akreb seromu (ampul) 3 tane.

Portatif bir ecza çantası

Ev eczanesinde bulunması gerekli olan bu ilâc ve malzemenin hangi hastalık ve ârızalarda ne suretle kullanılacağını bilmek de lâzımdır. Bunları bu işler için yazılmış kitablardan okuyup öğrenmek kabilse de biz burada kısaca bahsetmeği faydalı buluyoruz:

Bütün ateşli hastalıklarda ateşin yükseklik derecesi, en doğru olarak, ancak derece (termometre) ile tâyin olunabilir. Bir ateşli hastalıkta hastanın sabah akşam derecelerini alıp bir yere yazmak gayet lüzumludur. Çünkü ateşin gidişi hekimlere hastalığın teşhisinde büyük bir yardımcıdır.

Soğukalgınlığı, akciğerlere kan hücumu, bronşit, öksürük.. gibi hastalık ve ârızalarda hastanın sırtına vantuz tatbik etmek faydalı olur.

Vantuz yapmak için, bir çubuğun ucuna sarılmış pamuk parçası biraz alkol ile ıslatılır. Hasta yüzükoyun veya yan yatırıldıktan sonra çubuğun ucundaki alkollü pamuk tutuşturulur. Sol elde tutulan vantuz şişesinin içinde bu alev gezdirilir ve sonra şişe çabucak hastanın sırtına yapıştırılır. Alev tesiriyle havası boşalmış olan şişe, deri üzerine şiddetle yapışır. Her şişenin altında kalan deri parçası, kan hücumundan dolayı, baştan kızarır, sonra morarır. Bir müddet sonra derinin o noktası acımıya başlar. O zaman, yavaşça şişeyi çekip çıkarmalıdır.

Kaç tane vantuz çekilecekse çekilip bitirildikten sonra hastanın sırtına kafes tarzında tentürdiyod sürülür ve üzerine yumuşak bir havlu kapatılır.

Damlalık, su halinde olup damla ile konulması veya alınması lâzım gelen ilâcları ölçmek için kullanılır.

Lâvman âleti, evlerde inkıbazı olanların dışarıya çıkmalarını temine yarar. Lâvman yapmakla barsağın önemli bir kısmını boşaltmış oluruz.

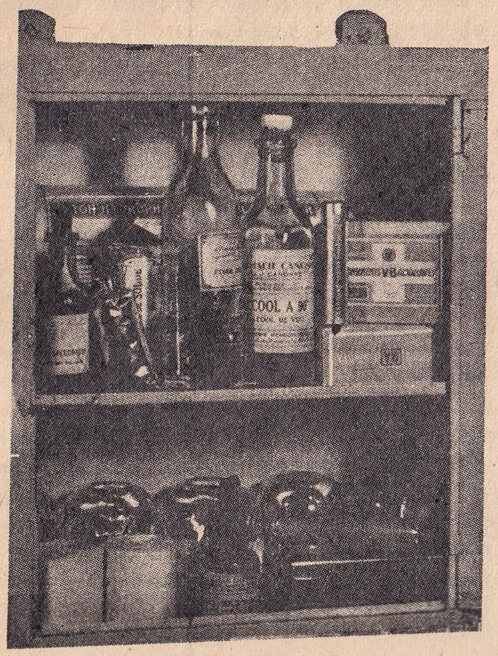
Lâvman yapmak için, hasta sağ tarafına yatırılır. Kalçalarının altına bir yastık konur. Lâvman âletine takılan kanülün ucu vazelin, gliserin, zeytinyağı gibi bir madde ile yağlanır. Bu uc makattan içeriye, yavaş yavaş sokulur. 2-3 santimetre gittikten sonra kanüle arka tarafa doğru bir istikamet verilmelidir ki barsağın kıvrımlarına uygun bir yol bularak içeriye gidebilsin. Kanül 6-7 santimetre kadar sokulduktan sonra lâvman âleti 50 santimetre kadar yükseğe kaldırılır. Musluk açılarak, yavaş yavaş âletteki sulu madde barsağa gönderilir.

İki yaşına kadar olan çocuklarda, lâvmanla bir defada verilecek mayin miktarı 90-100 gram, beş yaşına kadar olanlarda 150 gram, on yaşına kadar olanlarda 250 gram olmalıdır. Yaşlılarda, yerine ve lüzumuna göre, yarım veya bir litre mayi kullanılabilir. Verilecek mayiin miktarı azsa çocuklarda bir lâstik puvar da lâvman âleti vazifesini görebilir.

Göz kadehi, göz banyolarında; makas, alkol lâmbası, gaz bezi, sargılar, pamuk, iğneler, pensler, alkol, oksijenli su, asidborik, beyaz merhem, yara pansımanlarında; kaşık-

lar çeşidli ilâcları almakta, dil baskısı boğaz muayenelerinde, buz kesesi ve termofor sıcak ve soğuk tatbiklerde işe yarıyacaktır.

Kesme, vurma, batma.. gibi tesirlerle vücudun herhangi bir yerinde hâsıl olacak yaralar üzerine, vakit geçirmeden, bolca tentürdiyot sürmek çok faydalıdır.

Ev ecza dolabı

Ağrıyan çürük dişe, ufak bir pamuk parçasile karanfil ruhu konursa ağrı derhal kesilir. Ağızdan da aspirin verilir.

Bir fincan suya on damla Lokmanruhu konup içilirse baygınlık ve sinir hallerinde iyi gelir. Birdenbire başlıyan ve çok sıkıntı veren kulak ağrılarında asitfenikli gliserinden birkaç damla, dışarıdan kulağa damlatılırsa rahatlık verir.

Vazelin, gliserin, kremler, derideki çatlak ve yaralara; aspirin ağrılara; kinin sıtma ve ateşe; karbonatla sedliç tuzu, mide ekşimelerine ve barsak bozukluklarına; hindyağı, ingiliztuzu, carlsbad tuzu inkıbazlara iyi gelirler.

Bir tutam nane yaprağı bir parça limon kabuğiyle kaynatılıp suyu içilirse karın ağrılarına, mide bulantılarına, kusmalara karşı faydalıdır.

Hatmi, ıhlâmur, papatya çiçekleri çay gibi haşlanarak içilirse göğsü yumuşatır, öksürüğü ve bronşiti hafifletir.

Şarab, çay ve kahve kalbi kuvvetlendirir.

Limon, sirke ve ether bayılanların ayıltılmasında kullanılır.

Ketentohumundan lâpalar yapılıp bazı hastalıklarda, iki bez arasında, hastanın sırtına konur. Hardal kâğıdları da ayni işe yarar.

Bir kaza neticesi olarak evlerde husule gelen yanıklarda kireç suyunu müsavi miktarda zeytinyağı ile karıştırıp yanan deri üzerine sürmek çok faydalıdır.

Tentürdiyod ile zehirlenmelerde biraz nişastayı suda karıştırıp içirmekle hastayı zehirin tesirinden, çabucak kurtarmak mümkündür.

Ev eczanesinin hekim geldiği zaman lâzım olacak malzeme ve ilâcları, hekim tarafından kullanılacağı için, onların uzun uzadıya anlatılmasına lüzum yoktur.

İlâcların ve âletlerin nasıl kullanılacağını yazan kitablardan bir tanesini evde bulundurup zaman zaman ondan faydalanmak yerinde olur.

Hülâsa, «ev eczanesi»nin bu ilâc ve malzemesi dikkatle gözden geçirilirse bunların bütün acele hastalık ve sıkıntı hallerinde, hem hasta sahiblerinin, hem de tedavi için koşup gelecek olan hekimin eli altında bulunan ve çok büyük fayda sağlıyan pek lüzumlu maddeler olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Böyle bir eczane sayesinde, gece ve gündüz her istenilen saatte, ufak tefek sıkıntı ve arızalara çare bulunabileceği gibi, zehirlenmiş bir insanın imdadına koşmak, herhangi ağır kalb krizi geçiren bir hastayı ölümden kurtarmak da mümkün olabilecektir.

İşin ciddiyetini bu kadar açık bir surette tebarüz ettirdikten sonra, insanların sağlık ve selâmeti bakımından, «ev eczanesi» nin ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğunu, daha fazla izaha hacet yoktur sanıyoruz.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

GÜL — Gül fidanının verdiği çiçek. Lâtince teknik adı «Rosa» dır ve birçok dillerde bu çiçeğin aldığı adlar, teknik adına yakındır.

Nailii Kadim'in «Verdi güle behar letafet behara gül» dediği gibi gerçekten gül bahara ve bahar da güle güzellik verir.

Gül

1. Yabani gül. 2. Kapüsin gülü. 3. Neron gülü. 4. Katmerli gül. 5. Yediveren gülü.

Gül fidanı, gülgiller familyasının güllüler oymağının tip bitkisidir. Gül fidanları, asıl kuzey yarı kürenin soğuk ve mutedil bölgelerine geniş ölçüde yayılmıştır. Bunlar, iki çenekli, ayrı taçyapraklı, üst yumurtalıklı bitkilerdir. Bazıları, sarmaşık gibi tırmanır olan gül fidanlarının sapları dikenlidir; yaprakları ufak, hafif tüylü, karşılıklı gelmemek üzere sapta iki taraflıdır; çiçekleri sap ucunda ve beş (nadiren) dört taçyapraklıdır. Fakat çiçeğin taçyaprakları, yetiştirilę yetiştirile katmerlendirilmiştir. O kadar ki, «yüz yapraklı gül» de taçyaprakları gerçekten bu sayıya ulaşmıştır denilebilir.

Gül fidanları, güzelliği ve çiçeğinin güzel kokusu yüzünden ilk çağdanberi yetiştirilmiştir. Seçme, üretme ve melezleme suretiyle yedi sekiz bin çeşid gül fidanı meydana getirilmiştir. Güllerin bütün bu çeşidlerinden burada bahsetmek imkânsızdır.

Gül çeşidleri arasındaki farklar, çiçeklerin rengi (bembeyazdan iyice siyaha çalan koyu kırmızıya ve beyazdan altın sarısına, portakal rengine vesaireye kadar sınırı olmıyan renkler) ne, tomurcuk ve çiçeklerinin şekline, duruşuna, iriliğine, taçyapraklarının katmerlilik derecesine, bolluğuna, kokusuna vesaireye dayanır.

Gül yetiştirmede şöhretli olan memleketler başta Fransa olmak üzere Türkiye, İran, Bulgaristan, Suriye, Hindistan, Cezayir ve Tunus'tur. Türkiye, Bulgaristan, İran ve Hind gülyağları, dünya piyasasında en makbul olanlardır. Memleketimizde gülyağı Isparta'da çıkarılır.

Gül, İngiltere'nin millî sembolüdür.

Aşk dilinde gül, doğrudan doğruya aşkın timsalidir. Beyaz gül «Yanıp tutuşma», pembe gül «Aşk yemini», çay rengi gül «Çapkınlık», koyu kırmızı gül «Güzellik» veya «Şiddetli aşk», büyük pembe gül «Kalbe hâkimiyet» ifade eder.

Gül çiçeğinin gölgede kurutulmuş taçyaprakları ilâc olarak kullanılır. Bunların pembe renklileri lâksatif (müleyyin), kırmızı renklileri kabız verici (mukabbız) dir. Pembe gülden yapılan reçel, vaktiyle kilerlerimizde, lâksatif hassası dolayisiyle pek makbuldü.

Kuru taçyapraklarının liynet veya kabız verici olarak kullanılış tarzı şöyledir: Bir litre su kaynatıldıktan sonra içine dört beş tutam taçyaprağı atmalı, soğutmalı, sonra içmelidir.

Gül ile ilgili çeşidli mevzular hakkında sırası geldikçe ilerideki sayılarımızda bilgi vereceğiz. *(A. B.)*

KİRAZ — Düz çekirdekli, yumuşak etli, tatlı, hafif tatlı veya mayhoş lezzetli, sarı, açıktan koyuya kadar kırmızı veya siyah renkli yuvarlak meyva. Kirazın lâtince teknik adı «Cerasus» tur. Gerek türkçe adı, gerekse ingilizcesi olan «Cherry», fransızcası olan «Cerise», almancası olan «Kirshe», italyancası olan «Ciregia» veya «Cilegia»; teknik adına çok yakın olan kelimelerdir.

Bu meyvayı veren kiraz ağacı; bademgiller oymağı (kabîle) ndan, gülgiller cinsinden, erik ağacı yakını ve beyaz çiçek açan bir ağacdır.

Kirazın çıkağ (menşe) ı Anadolu'dur. «Prunus Cerasus» teknik adı altında gruplanan mayhoş ve «Prunus Avium» adı altında gruplanan tatlı meyvalı çeşidli kiraz ağaçları; Anadolu ve Avrupa'nın dağlık yerlerinde yetişen, teknik adı «Prunus Mahaleb» olan, dilimizde «Mahleb», «Yaban Kirazı», «Kuş Kirazı», «İdris Ağacı» veya «Karaçakal» denilen nohud iriliğinde kara ve kekremsi meyva veren ağacın aşılanmasiyle üretilmiştir. Kirazın mayhoş ve tatlı gruplarda toplanan otuz kadar çeşidi vardır. Memleketimizde yetiştirilen başlıca kiraz ağaçları; «Dalbastı» denilen bol meyvalı, mevsim sonlarına doğru meyva veren «Tıragani», bu iki çeşide nispetle da-

Kiraz

a, b iki cinsi göstermektedir

ha nadir olan «Elifli» cinsleridir. Sarı kiraz da memleketimizde yetişen çeşidlerdendir. Adı rumca «kıtır kıtır» mânasına «Tragano» dan alınan tıragani kiraz; sertçe, pek sulu olmıyan ve yerken kütür kütür eden hafif buruşka lezzetli kirazdır. Elifli kiraz ise, meyvanın renginden daha koyu renkte olarak sap yerinden aşağıya doğru uzanan çizgili çeşididir. Bu cins kiraz; iri, tatlı ve makbuldür.

Kiraz, memleketimizde genel olarak tabiî halinde ve pek az da komposto veya hoşaf olarak yenir. Avrupa'da ise bunlardan başka, reçeli, jölesi, sirkesi ve hattâ şerbeti yapılır. Kara kirazdan en fazla Almanya'da olmak üzere bazı memleketlerde, kirş denilen bir nevi rakı çıkarılır.

Yağmurun kirazın kendi bünyesinde kurt yapmağa sebeb olduğu hakkındaki halk bilgisi yanlıştır. Vakıa, kirazın kurtlanmasına başlıca âmilin yağmur olduğu doğrudur. Ancak, kurt; yağmurun tesiriyle berelenmiş, çürümüş, sapı gevşemiş veya sapından tamamiyle ayrılmış kirazlara girer. Sağlam ve sapına sıkı sıkıya bağlı kirazlarda kurt bulunmaz.

Halk dilinde gene kiraz için şöyle bir söz vardır: «Kiraz, arkamdan dut yetişmese beni yiyenin boynunu çöpüme döndürürüm, dermiş». Bu söz, kirazın başkaları kadar faydalı olmamasına rağmen mide şişirinceye kadar yenen lezzetli bir meyva olduğuna işarettir.

Kirazın çekirdeği apandisit yapmağa pek elverişlidir. Bunun için, hele çocukların kiraz çekirdeklerini yutmamalarına çok dikkat etmelidir. İçinde, kurutulmuş kiraz sapları kaynatılan su; müdrir ve kanı temizleyicidir.

(A. B.)

LEYLÂK — Zeytingiller familyasından fidan veya ağaclar cinsi. Lâtince teknik adı «Syringa Vulgaris» olan bu ağacın çiçekleri de ayni adı taşır. Almancası olan «Flieder» bir tarafa bırakılırsa, türkçe «Leylâk», ispanyolca «Lilac», fransızca «Lilas», italyanca «Lillal» ve ingilizce «Lilac», ayni familyadan kelimelerdir.

Leylâk
a Leylâk maktaı.
b Katmerli leylâk

Leylâk ince saplarda karşılıklı yaprakları olan ve aşağıdan yukarıya doğru fışkıran salkımlar halinde gruplanmış çiçekler veren bir bitkidir. Çiçekleri umumiyetle güzel kokuludur ve beyaz, açık mor (leylâkî), şarabî olmak üzere çeşidli renkleri vardır. Aşk dilinde leylâk, sevgi ve dostluk ifade eder. Beyaz leylâk «Sevişelim», mavi leylâk «Kalbim sizindir» demektir.

Leylâk İran'dan çıkmış, Türkiye yoliyle 1560 da Viyana'ya getirilerek oradan da bütün Avrupa'ya yayılmış, başka kıtalara da geçmiştir.

İran leylâğı, diğer çeşidlerinden daha ufak çiçekli, çiçeklerinin rengi daha koyu, salkımları daha seyrek ve daha eğri büğrüdür. Katmerli leylâk, en makbul çeşididir.

Bugün dünyanın her tarafında yetiştirilen ve bahçe korularını süsliyen çeşidli leylâk ağacları arasında altı metreye kadar yükselenleri vardır. Bazı memleketlerde leylâk kerestesi, doğramacılarca torna ve oyma işleri için pek makbuldür.

Leylâk her toprakta yetişirse de seçkin çeşidler almak için derin ve zengin toprak gereklidir. Leylâğın harcıâlem olan çeşidi, forsa (yani sun'î hararet ve gübrelerle mevsim dışı yetiştirilme) ya en elverişli bitkilerden biridir. Bunun için forsacılar leylâğı, her mevsimde yetiştirerek çiçek pazarlarını beslerler.

Leylâğın seçkin çeşidlerinin sürgünleri, harcıâlem leylâk ağacının veya kına ağacının kütüğüne aşılanır. *(A. B.)*

METTERNİCH, PRENS — (1773-1859) «Metternih okunur» Eski bir asil ailenin çocuğu olarak 1773 te Koblenz'de doğmuş olan «Klemens Wenzel Lothar von Metternich», Strassburg, Frankfurt ve Mainz'de tahsil ederken Büyük Fransız İhtilâline şahid olmuştur. 1795 te Viyana'da Devlet Nazırı Kaunitz'in torunu ve vârisi olan Prenses Maria Eleonore ile evlenmiştir. Avusturya Elçisi olarak 1801 de Dresden'de, 1803 te Berlin'de ve Büyükelçi olarak da 1806 da Paris'te bulunmuştur. Napoléon'a karşı 1809 savaşının açılmasında Metternich'in oldukça büyük bir payı vardır. Viyana'ya döndükten sonra Avusturya Dış İşleri Bakanlığına getirilmiştir (8 ekim 1809). Metternich, Napoléon'un ağır bir yenilgiye uğrattığı Avusturya'yı kuvvetlendirmek için vakit kazanmak amaciyle Fransız İmparatoru ile yakın münasebetler kurmak siyasetini gütmüştür. Bu maksadla Avusturya İmparatorunun kızı Louise'i Napoléon ile evlendirmiş ve 1812 Rusya Savaşında Fransız İmparatorunun emrine yardımcı bir Avusturya kıtası vermiştir. Bu ustalıklı siyasetle Metternich vakit kazanarak kuvvetlendikten sonra 1813 te Rusya ve Prusya ittifakına girerek Napoléon'un kesin olarak yenilmesinde esaslı rolü oynamıştır. Önce Napoléon'u, Rhin nehri ötesine atılmış bir Fransa'nın hükümdarı olarak bırakmak niyetinde iken (Chatillon Barış Kongresi) 1814 te Burbon hanedanının tekrar Fransa tahtına oturtulmasına karar verdi, 1815 Viyana Kongresinde Napoléon harbleriyle bozulmuş olan Avrupa nizamının yeniden kurulmasında esas rolü oynadı.

Metternih

Viyana Kongresinden sonra tâ 1848 martına kadar Metternich, Avusturya'nın, çok kere bütün Avrupa'nın en önemli meseleleri üzerinde karar veren en nüfuzlu devlet adamı olarak kalmış, «Restorasyon» devrinin temsilcisi olmuştur. Metternich sistemi diye tarihlere malolan siyasî sistem, mutlak hükümdarların meşrûluk haklarına, eskiden kalma içtimaî ve milletlerarası nizamın muhafazası ve mutlak hükümdarların anlaşmaları ilkesine, Almanya ve İtalya'da Avusturya'nın hâkimiyetine, Avusturya ile Rusya ve Prusya arasında akdolunan Mukaddes İttifaka ve bu üçlü ittifakın iki batı devleti ile sıkı bir işbirliği yapmasına dayanmakta idi. Bu beş Avrupa devleti arasında yapılan kongrelerde bütün Avrupa'yı ilgilendiren işler görüşülür ve karara bağlanırdı (1818 Aachen, 1820 Troppau, 1821 Leibach ve 1822 Verona Kongreleri). Metternich her çeşid millî ve liberal hareketin amansız düşmanı idi. Çok sıkı bir polis kontrolü ile bu gibi cereyanların önüne geçmek isterdi. Aynı zamanda refahı artırmak suretiyle kitleyi memnun etmek yolunu tutmuştu. Polisin yanında kilise ile ordu, Metternich sisteminin en önemli koruyucuları idi. Devlet idaresindeki metodunu aynı zamanda Almanya ve İtalya'da da tatbik etmiştir. Prusya'yı daima aynı hakka sahib bir devlet olarak tutmuş ve Alman Birliğinde bununla sıkı bir işbirliği yapmıştır.

Eski nizamı bozacak her çeşid millî ve liberal hareketin düşmanı olan Metternich sistemini sarsan olaylar, gene İspanya, İtalya ve Balkanlardaki bu kabil hareketler olmuştur. Avusturya nüfuzu altında bulunan İtalyan devletlerine Metternich, eski nizamın muhafaza edilmesi için iki defa (1820, 1831) silâhla müdahale etmiştir. Onun meşrûiyetçi prensiplerinin en şiddetli muarızı İngilizler (Canning ve Palmerston) olmuşlardır. Metternich, her tarafta olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu içinde de meşrûluk kaidelerinin hâkim olmasını ve eski nizamın muhafazasını istemekteydi. Buna rağmen İngilizler ve Ruslar tarafından desteklenen Yunan isyanlariyle buna benzer başka millî ayaklanmalar ve nihayet 1830 Fransız İhtilâli ve bunların dünya milletleri üzerindeki etkileriyle Metternich sistemi geçici olmakla beraber şiddetli bir sarsıntı geçirmiş, fakat yıkılmamıştır. Metternich, Viyana Kongresinde olduğu gibi Yunan isyanında, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın ayaklanmasında ve daima bu gibi hallerde meşrûluk prensipine sadık kalarak müttefikleri ve dostlarının siyasetlerine aykırı olsa da Osmanlı tarafını tutmuş, Osmanlı Devletinin yaşamasını Avusturya için esaslı bir unsur sayarak Babıâliye mütemadiyen yardım etmek istemiş ve her güçlük karşısında öğütler vermiştir. Metternich'in sistemi, ancak 1840 tan sonra sallanmağa başlamıştır. Tatbik ettiği sıkı murakabeli idare ve körükörüne polis rejimi, Avusturya ve Almanya'da gittikçe nefret uyandırmış, en sonunda Viyana ve Macaristan'da patlak veren liberal ihtilâller 13 mart 1848 de Metternich'i düşürmüştür. Erkten düşürülen Şansölye, önce İngiltere'ye kaçmış, 1849 da Brüksel'e, 1851 de Johannisberg şatosuna gitmiş ve 1851 de gene Viyana'ya dönmüştür. Burada genc İmparator Fransua Joseph, birçok defalar ihtiyar Şansölye'ye başvurarak düşüncelerinden faydalanmıştır.

Metternich hakkında verilen hükümler, hüküm verenlerin şahsiyetine göre birbirinden çok farklıdır. Meselâ Treitschke gibi «Küçük Alman» mesleğini tutmuş olan subjektif tarihçiler, Metternich'i Alman birleşmesine engel olmakla itham ederek onu küçük ve menfi bir devlet adamı olarak göstermişlerdi. Fakat sırf bu zaviyeden görüş doğru olmasa gerektir. Kırk yıl müddetle Avusturya'yı idare etmiş ve Avrupa'nın en nüfuzlu devlet adamı olmak derecesine yükselmiş olan Şansölye'yi, bir bütün olarak almak ve zamanının şartları ve ruh haleti içinde onu mütalâa etmek doğru olur. Nitekim Metternich hakkında objektif bir hüküm vermeğe ilk defa tarihçi Ottokar Lorenz teşebbüs etmiş ve en sonunda ünlü Avusturya'lı tarihçi Heinrich von Srbih, yazdığı Şansölye'nin biyografyasında tam bir tarihî objektiflilikle hareket etmiştir.

Metternich'in ilim âlemi için ve bilhassa bizi ilgilendiren bir eser için de ayrıca bir önemi vardır: Bilindiği gibi Osmanlı tarihinin ünlü müellifi Hammer, Metternich devrinde yaşamıştır. Bir müddet Elçilik Kâtibi olarak İstanbul'da kalmış olan Hammer, Viyana-

ya döndükten sonra mütemadiyen Şansölye'den siyasî temsil görevleri istemiştir. Fakat insan tanımakta büyük bir kudreti olan Metternich, genç bilgini mütemadiyen atlatmış, şiddetli ısrarları karşısında hiç sarsılmadan ona diplomasi görevlerinde işe yarıyacak kabiliyette olmadığını, arkadaşlarının Hariciye mesleğinde kazanacakları nişan ve şöhretleri onun ilim alanında toplıyabileceğini açıktan açığa söylemekten çekinmemiştir. Böylece Şansölye, Hammer'i bilgi alanında mesaisini teksif etmeğe sevketmiş, endirekt olsa da onun şarka aid birçok eserler yaratmasına âmil olmuştur.

Kısa bibliyografya: H. von Srbih; Metternich, der Staatsmann u. der Mensch, 2 cild, 1925. Woodward; Three Studies in European Conservatism, 1929.

(Bekir Sıtkı Baykal)

MİLLETLERARASI DİLLER — Fransız Akademisinin neşrettiği bir istatistiğe göre, yeryüzünde konuşulan dillerin sayısı - ölü diller de dahil - 2796 dır. Lehçeler bu hesaba katılmamıştır. Amerika dilcilerinden biri de 1939 da yaptığı dil sayımında aynı rakamı elde etti. Dil haritalarında bu diller, tevezzü ve kesafet bakımından farklı tablolar arzederler. Meselâ, Amerika kıtasında birkaç yüz bin Kırmızıderili 1230 farklı dil konuşmakta, Sudan'da 435, Malezya - Polinezya'da 263, Hindistan'da 222, daracık Kafkasya'da da 50 farklı dil yanyana yaşamaktadır. Buna karşılık Avrupa'da konuşulan dillerin sayısı nisbeten mahduddur. Konuşanların sayısı bakımından da bu diller bir değildir. Meselâ çinceyi 430,000,000 kişi kullanırken İrlanda denizindeki Manks adası dilini, son istatistiklere göre bugün ancak 581, Leningrad yakınındaki Lud ve Vot dillerinden ilkini 494, ikincisini de 466 kişi konuşmaktadır. Bu cümleden olmak üzere, Kafkasya'da yalnız iki köyde konuşulan Udi diliyle, Suriye'de iki-üç köyde kullanılan Garb Aramcası zikredilebilir. Amerika'da bugün ancak 100-200 kişiye münhasır kalmış dillere rastlarız. Bu gibi küçük diller ölmek üzeredir. Avrupa'da son birkaç asır içerisinde bazı dillerin öldüğü görüldü. Onaltıncı Asır sonunda Baltık grupundan Eski Prus dili, Onsekizinci Asırda Slav grupundan Polab dili, 1770 de Türk grupundan Kuman dili, 1777 de Kelt grupundan Corn dili, 1898 de de Roman grupundan Dalmat dili ortadan kayboldular. Ondokuzuncu Asrın ortalarında Yeniseyde Kot dilini ancak 5 kişi konuşuyordu; bu dil de bugün ölmüştür. Dillerin demografisinde, ölüm vakalarının sayısı doğumlardan kat kat fazladır. Müstakil dillerin türeme devri çoktan kapanmış olduğu için, ancak mevcud dillerin istihale ederek tedricen yeni şekiller meydana getirdiğini görüyoruz. «Yeni dil» dediğimiz bunlardır. Meselâ, Aşkenaz Yahudileri Dokuzuncu Asırda Avrupa'da, almancayı esas alarak, Jiddisch dilini meydana getirdiler, felemenkçe de Onsekizinci Asırda Kap'ta Afrikaans denilen dili doğurdu. Fakat, çoğu lehçe veya «karışık dil» (langue mixte) mahiyetinde olan bu yeni dillerin sayısı pek mahduddur.

Bu tabiî tasfiyeye rağmen, münakale vasıtalarının tekâmüliyle kürreiarzın küçüldüğünü ve milletlerarası münasebetlerin sıklaşmasiyle dünya kültürünün bir vahdete yaklaştığını gören bazı dil meraklıları mevcud dillerin sayısını fazla buluyor ve bu fazlalığın bu münasebetlere engel olduğunu söylüyorlar. Vaziyeti bir kat daha zorlaştıran başka bir âmil de, muhtelif dillerdeki kelime hazinesinin alabildiğine genişlemekte olmasıdır deniyor. Meselâ, ingilizcenin Onsekizinci Asırda neşredilen ilk kamusunda 12000 kelime vardı. Bugünse bu dildeki kelimelerin sayısı 550000 i aşmıştır. İşte hem dil çeşidlerinin fazlalığını, hem bir dilde bulunan kelimelerin çokluğunu bir «Babilleşme» sayanlar, bugün «débabelisation» yani Babil vaziyetini tasfiye etme çarelerini aramaktadırlar. Bizden evvelkiler de bu «Babilleşme» den şikâyetçi oldukları için, bu yoldaki çalışmalara erkenden başlanmış ve bu işin pek çok meraklıları bulunduğundan 200 e yakın proje ortaya konulmuştur. O kadar ki Paris Linguistik Cemiyeti 1866 daki nizamnamesine bir madde koyarak milletlerarası dil meselesiyle uğraşmıyacağını ilân etmek mecburiyetinde kalmıştır. Avrupa'da hıristiyanlık ilkin dil meselesine müsamaha ile baktığı ve İncil tercümelerini teşvik ettiği için, İlk ve Ortaçağlarda milletlerarası dil meselesi olamazdı. Bu mesele, bir taraftan kürreiarzın dört bucağına gönderilen misyonerlerin mesaisiyle dünya Babilinin keşfi neticesinde, öbür taraftan da Onyedinci Asır rasyonalizmi spekülasyonlarının icabı olarak, filozofların dikkatini üzerine çekmek suretiyle ortaya atıldı. Descartes (1629) ve Leibniz (1679) bu cereyanın öncüleridir. Aynı asırda yaşamış olan Çekli pedagog Comenius da bu mesele ile meşgul oldu.

Milletlerarası dil sahasında hatıra gelen ilk usul, «tabiî dil» (langue naturelle) lerden birini aynen milletlerarası dil olarak kabul etmektir. Bu hususta resmî bir karar yoksa da, bu iş kendiliğinden olmuş ve tarih devirlerine göre muhtelif diller nöbetle bu mevkide bulunmuşlardır. Milâddan evvelki ikinci binyılda asurca Yakınşarkın bir nevi beynelmilel dili idi. Asur, Mısır ve Eti kralları arasındaki muahedeler bu dilde yazılırdı. Sonra nöbet yunancaya geldi. Kendilerine yabancı olan dillerle konuşanları, ne söyledikleri anlaşılmıyan «bırbır» lıyanlar saydıkları için bunlara «barbar» diyen Yunanlılar kendi dillerini Garb kültürünün ana dili mevkiine yükseltebildiler. Daha sonra, hıristiyanlaşan Garb âleminde lâtince irfan ve kilise dili olarak yer aldı; İslâmda arabca Cebelitarık'tan Malezya adalarına kadar yayıldı; Hind'de sanskritçe, Uzakşarkta da çince birer kültür dili oldular.

Fakat bunlara «milletlerarası dil» demek doğru olamaz. Bunlar hattâ «dünya dili» (langue mondiale) bile değildir. Sadece birer «medeniyet dili» (langue de civilisation) dirler. «Milletlerarası dil» (langue internationale) veya «cihanşümul dil» (langue universelle), yeryüzünde pek geniş bir ölçüde kullanılmakta olan ve «dünya dili» denilen büyük Avrupa dilleriyle karıştırılmamalıdır. Bunlardan meselâ ingilizce beş yüz otuz milyonluk Britanya Commonwealth'inin ve yüz otuz beş milyonluk Birleşik Amerika Devletlerinin resmî dilidir. Rusça da yüz seksen altı milyonluk Sovyetler Birliğinde kullanılır. Rönesansta bilhassa sanat dili olarak italyanca, Onaltıncı Asırda italyanca ve ispanyolca, Onyedinci Asırda da fransızca ile ispanyolca Avrupa'da hâkim dillerdi. Fakat 1785 te Rivarol'un «Fransız dilinin cihanşümullüğü» hakkındaki methiyesine, Berlin Akademisinin bu eseri mükâfatlandırmasına ve fransızcanın Alman ve Rus saraylarına kadar girmesine rağmen, ingilizce bilhassa iktisad ve denizcilik dili sıfatiyle kendisini Onsekizinci Asırda Avrupa'ya icbar etti. Almancanın bilhassa ilim ve fen dili olarak yükselişi Ondokuzuncu Asırda başlar. Fransızca aynı zamanda «diplomasi dili» (langue diplomatiqu) de olmuştur. Birinci Cihan Harbinden sonra Milletler Cemiyeti ingilizceyi de bu seviyeye yükseltti ve milletlerarası kültürel münasebetlerde muhtelif Avrupa dillerinin muayyen sahalarda esas olarak kullanılması hakkında bu Cemiyete tekliflerde bulunuldu. Fakat bu hususta henüz kat'î bir neticeye varılamadığı için bu diller «milletlerarası» değil, ancak «dünya ölçüsünde dil» olarak tanınmakta devam edegelmişlerdir.

Milletlerarası dilin vasıfları telâffuzda basitlik, imlâda kolaylık tasrif ve teşkilde kıyasilik şeklinde tasavvur edildiği için, tabiî dillerden milletlerarası bir dil çıkarmak yolundaki çalışmalarda takib edilen ikinci usul, bu dillerden birini basitleştirmek olmuştur. Bu sahada iki dil üzerinde çalışıldı: Garb kültürünün esas dili olan lâtince ve bugünün en yaygın dili olan ve hem Cermen, hem Roman unsurlarını koynunda toplamış bulunan ingilizce. İngilizlerden G. Henderson 1890 da «Latinesce», aynı senede İtalyanlardan D. Rosa «Nov Latin», 1903 te de Torino'lu meşhur matematikçi G. Peano «Latino sine flexione» (Tasrifsiz lâtince) adı altında birer basitleştirilmiş lâtince örneğini teklif ettiler. Peano'nun icadı, başka bir milletlerarası dil olan Volapük'le birleşerek 1909 da «Interlingua» adını aldı. Bu cümleden olarak «Novilatin», «Interlatino», «Latinulus», «Latino viventi» ve «Latino non sine flexione» projeleri de muhtelif meraklılar tarafından arka arkaya ortaya atılmıştır. İngilizceye gelince, başlıca iki teklif vardır. 1930 da, tanınmış İsveçli dilci R. E. Zachrisson tarafından yapılan bir teklif, imlâsını basitleştirmek suretiyle ingilizceyi «Anglic» adı altında milletlerarası yapmağa çalıştı. Aynı senede İngilizlerden C. K. Ogden de «Basic English» adiyle tanınan ikinci projeyi ortaya attı. «British, American, Scientific, International, Commercial» tabirinin ilk harflerinden meydana getirilen «BASIC» adı altında, imlâsı aynen bırakılmış, fakat kelime adedi 850 ye indirilmiş ingilizce milletlerarası yapılmak isteniyor. Bu sistem, dört yüzü umumî, iki yüzü de «resimli» olmak üzere altı yüz kelimeyi eşyaya; yüzü umumî, ellisi de zıt mâna olmak üzere yüz elli kelimeyi vasıflara; yüz kelimeyi de faaliyet ve hareket gösteren mefhumlara ayırmıştır. Sistemin müellifi Ogden, dilcilik âleminde «Mânanın mânası» (The Meaning of Meaning) adlı eseriyle de tanınmış bir psikolog-dilcidir. Geçenlerde İngiltere hükûmetinin tasvibini de kazanan bu sistem, harbden sonra milletlerarası dil olarak İngilizler tarafından tervic edilecektir.

Milletlerarası bir dile tabiî dillerden herhangi birini esas almak usulü verimli olamamıştır. Tekliflerin ekseri «sun'î dil» (langue artificielle) yapmak yolundan gittiğini görüyoruz. Burada sun'ilik derecesine göre iki kategoriyle karşılaşırız: Tamamiyle uydurma a priori (kablî) diller ve mevcud dillere azçok dayanan a posteriori (bâdi) diller. A priori dillerin ekserisi amelî prensiplere dayanan büsbütün uydurma dillerdir. Meselâ 1817 de Fransızlardan J. F. Sudre'un nota adları esasına göre tanzim ettiği «Solresol» dili; bu dilde «misi» akşam hayır, «lafami» geometri, «dosidomi» de sebze demektir. 1884 te İtalyan C. Meriggi'nin icad ettiği «Blaia Zimondal» adlı dil de taklidî seslere dayanır. Meselâ bu dilde «bl» umumî

olarak konuşma mefhumunu ifade eden kök kelime, «blar» konuşmak, «blir» söylemek, «blir le ioria» da hakikati söylemek kıymetindedir. Aynı kategoriden olan ve 1904 te Amerikalı pastör E. P. Foster tarafından icad edilen «Ro» dili, müellifin ifadesine göre, «mefhumların tahlil ve tasnifine» dayanır. Bu dilde, meselâ «m» ile başlıyan kelimeler hayvan âlemini işaret ederler; "muba„ tek hücreli hayvanları, «mubda» kökbacaklıları (rhizopodes), «mubdag» da amibleri gösterir.

A priori dillerin mantık üzerine kurulmuş olan ilmî çeşidine «felsefî dil» (langue philosophique) denir. İlk olarak J. Tritheim (1518), sonra da Descartes (1629) ve Leibniz (1666) tarafından ortaya atılan bu fikir, «pasigraphie» (cihanşümul yazı) yoliyle yani mevcud hiçbir dile bağlı bulunmadıkları için mânaları herkesçe anlaşılır işaretlerle yazılan bir «umumî dil» (langue générale) prensipine dayanır. Descartes ve Leibniz'den başka, İngilizlerden Sir T. Urquhart (1653), C. Beck (1657), G. Dalgarno (1661), J. Wilkins (1668), Almanlardan Bachmaier (1853), Damm (1876), Frege (1879), Stöhr (1898), Haag (1930) ve daha başkaları bu mantık ve gramer algebrasiyle uğraşmışlardır. Aralarında en meşhuru olan J. Wilkins'in sistemine göre, meselâ «de» umumiyetle «unsur» demek olduğuna göre, «deb» bir derece tahdidle cins (genre) sınıfını gösterir ve «ateş» mânasına gelir, «debx» formülü de iki derece tahdidle nevi (espèce) sınıfını işaret ederek «alev» demek olur. Piktograf ve hiyeroglif gibi resimden yazı, ideogramlar, beynelmilel işaret bayrakları, rakamlar, notalar, seyrüsefer işaretleri gibi sistemler, hattâ elle işaretleşme dili birer pasigraphie sayılabilir.

Fakat milletlerarası dil bahsinde esas meseleyi pasigraphie değil, «pasilalie» (cihanşümul konuşma) teşkil eder. Bu mesele ile Onsekizinci Asır meşhur Fransız Ansiklopedisinin de uğraşmış olduğu F. de Villeneuve'ün «langue nouvelle» hakkında bir makalesini ihtiva ettiği gibi, Fransız İhtilâli sırasında 1795 te Delormel tarafından «Convention»a bu hususta bir proje sunulmuştur. A priori usul milletlerarası dili umumca kabul edilebilir bir şekilde temin edemediği için tecrübelerin çoğu a posteriori usule başvurmuşlardır. Her iki metodu kullananlara da rastlıyoruz. Muhtelit metodla hususle getirilen dillerin başlıca misali 1879 da Alman rahibi M. Schleyer'in icad ettiği «Volapük» tür. Kelime hazinesinin % 40'ı ingilizceye dayanan bu dilde, fonetik basitleştirilmiş, kelimeler kırpılmış ve meselâ bizzat «volapük» adı ingilizcenin «world» (dünya) + «speak» (konuşmak) kelimelerinin süzülmesiyle meydana getirilmiştir. Esperanto'dan evvel en çok rağbet gören bu dil, oldukça yayıldı, akademi kurup kongreler toplıyabildi. 1898 de bu akademinin reisliğine getirilen W. Rosenberger, 1902 de ingilizce esasından vazgeçerek natüralistik esaslara göre «Idiom neutral» ı kurdu, daha sonra Volapük, yukarıda zikredilen Interlingua'ya karıştı. Volapük'ün metodunu taklid eden bazı dil meraklıları bu ayarda daha birçok dil meydana getirdiler. Bunların en belli başlısı Fransız L. Bollak'ın 1899 da icad ettiği «Lingua azzurra» veya «Bolak» tır. Bu dilde kelimeler konsonla başlar ve konsonla biter, kelimelerin bazısı ihtisara, bazısı da tamamen tedaiye dayanır, «tlaf» (telgraf), ve «plin» (tabiiye) gibi.

Münhasıran a posteriori usulle husule getirilen dillerin başında 1877 de Lehli doktor L. Zamenhof tarafından tanzim edilen «Esperanto» gelir. Milletlerarası dillerin en meşhuru olan ve hemen her memlekette teşkilâtı bulunan bu dilin kelime hazinesi, mümkün olduğu kadar, Avrupa dillerinde müşterek olanlardan seçilmiş, basit gramerine göre de isimler «o», sıfatlar «a», mastarlar «i», emirler «u», zarflar «e», cemiler «j», mef'ulünbihler «n» sesi ile nihayetlendirilmiştir. Esperanto dilinde edebî eser tecrübelerine de rastlarız. Bu dilde dört binden fazla eser basılmış, yüzden fazla mecmua kurulmuş, radyo neşriyatı yapılmış ve kongreler toplanmıştır. Esperanto'yu tekemmül ettirmek için elli kadar proje ileri sürülmüş bulunuyor. Bu yolda çalışanların başında meşhur Fransız mantıkçı ve matematikçisi L. Couturat gelir. 1900 Paris Milletlerarası Sergisi münasebetiyle teşekkül eden Milletlerarası Dil Komisyonunun diğer âzasiyle beraber Couturat 1907 de «Ido» (bu dilde = «zürriyet») dilini meydana getirdi. Bu dilde kelime hazinesi Esperantodakine nazaran daha milletlerarası, dil yapısı da daha mantıkidir. Esperanto'nun ıslahı için İsviçreli Profesör R. de Saussure de emek sarfetmiş ve «Antido», «Lingvo kosmopolita», «Esperantido», «Nov-Esperanto» (1925) isimlerini taşıyan yeni projeler ortaya koymuştur.

Bu tecrübelerin yanıbaşında natüralistik nazariyeler de ileri sürülmüş bulunuyor. Meselâ, «Mundolingue» nin mucidi (1890) Viyanalı J. Lott'a göre, milletlerarası dil yeryüzünde zaten mevcud olduğu için onu icad etmeğe lüzum yoktur; asıl mesele onu bulup tanzim etmektir. Estonyalı E. von Wahl da 1922 de bu esastan mülhem olarak, garb dillerine dayanan ve Esperanto'ya benziyen, ondan daha az sun'î, dil kanunlarına daha uygun, fakat oldukça mudil "Occidental„ı icad etti. Son icadların mühimlerine gelince, meşhur Danimarkalı dilci O. Jespersen'in 1928 de tanzim ettiği «Novial» (Nov International Auxiliary Lingue tabirinin kısaltması) ile, Amerikalı D. H. Morris'in 1924 te meydana getirdiği «I. A. L. A.» (International Auxiliary Language Association tâbirinin ilk harflerinden olma isim) zikre değer. Novial, profesyonel bir dilci tarafından icad edilmiş yegâne dildir.

Eskiden profesyonel dilcilerin yaptığı tenkid ve takbihlere rağmen, yardımcı milletlerarası dil prensipi, Novial'ın icadından sonra, 1931 de Cenevre'de toplanan Dilciler İkinci Milletlerarası Kongresinin tasvibini kazandı. Böyle olmakla beraber milletlerarası dil birçok zorluklarla karşılaşmış bulunuyor. Dilcilikte W. von Humboldt'un meşhur bir düsturu vardır: «Dil bir eser değil, bir faaliyettir.» Buna göre dilde mantıktan ziyade psikoloji hâkimdir. Dil icad edilmez, o ancak türer. Dil aynı zamanda içtimaî bir vakıadır da. Dil ancak kendi içtimaî esasiyle yaşıyabilir. Sun'î milletlerarası diller ise bu esastan mahrumdur ve böyle müşterek bir içtimaî esas da yaratılamaz, çünkü milletlerarası dil sadece «yardımcı» bir dil olduğu için, onu konuşanlarda kendi ana dillerinin esası hâkimdir. Meselâ, ingilizce «public house» ile fransızca «maison publique» arasında büyük fark vardır. Bu mefhum milletlerarası dile çevrildiği zaman bu iki dilden hangisinin esasına göre kalıplanacaktır? Gene, almanca «Platz nehmen» ile ingilizce «take place» lûgat bakımından bir olmakla beraber mânada bir değildir. Aynı milletlerarası yardımcı dili konuşan bir İngilizle bir Alman bu tâbiri kendi ana dilleri kalıbına göre tercüme edecekler için birbirlerini anlıyamıyacaklardır. Dilde riyazî mükemmellik ve muntazamlık aramak da klâsik dilcilik bakımından bir hülyaladır, çünkü dil daima değiştiği için en muntazam dil bile zamanla istihale eder. Yalnız ölü diller değişmez.

Yeryüzünde hakikî milletlerarası dilleri başka sahalarda aramalıyız. Bunlar vardır, tabiî olarak meydana gelmişlerdir ve yaşıyorlar. Garb dillerindeki ilme, fenne ve tekniğe aid hakikî milletlerarası kelimeler kütlesini bir tarafa bırakırsak, asıl milletlerarası dilleri daha mütevazı tabakalarda buluruz. Bunlara şimdi «karışık dil» (langue mixte) deniyor; mevziidirler, fakat içlerinde sun'î hiçbir unsur yoktur. Muhtelif milletlere mensub Akdeniz gemicileri, «Sabir» denilen ve hakikî bir içtimaî esası olan dili tabiî olarak yaratmışlardır. Çin sularında «Pidgin-English», Şimalî Amerika'da «Chinook-English», Antil adalarında «Créole», Cenubî Amerika-da «lingua geral», Pasifik'te «Beach-la-Mar», Guinea körfezinde «Broken-English» ve daha birçok «lingua franca»lar, yerli ve yabancı dillerin ihtilâtından ve imtizacından meydana gelmiş mevziî fakat hakikî ve tabiî milletlerarası dillerdir. Asyada Türk, Moğol, Rus ve Çin dillerinin birbirine karıştığı mıntakada kurulmuş olan «Kiahta» (Troitsokosavsk) kasabasında, bu unsurlardan müteşekkil karışık bir dil konuşulur. Hiçbir milletin malı olmıyan bu dili yalnız oradaki halk anlar. Muhtelif lehçelerden ortalama bir dil veya lehçenin meydana geldiğini tarih eskiden de görmüştü. Klâsik yunancanın inhilâlinden sonra, öbür lehçeler de içine alınarak meydana getirilen «Koine» (müşterek) yunanca, ortalama lehçeye bir misaldir. Bu tabiî oluşa karşılık, sun'î olarak ortalama lehçe tanzim etmek tecrübeleri de yok değildir. Meselâ Ondokuzuncu Asırda Norveçli dilci I. Aasen, dağınık bir halde bulunan Norveç lehçelerinden «Landsmaal» (memleket dili) denilen ortalama dili meydana çıkardı. Aynı tecrübe 1930 da türkçenin Şark lehçelerinde de yapılarak Altay lehçelerinden «Oyrot», Abakan lehçelerinden de «Hakas» denilen ortalama lehçeler (coenédialecte'ler) tesbit edildi.

Türlü metodlardan faydalanan bütün bu tecrübelere ve kazanılan nisbî muvaffakıyetlere rağmen, milletlerarası dil meselesi henüz halledilmiş sayılamaz. Fakat bu işi merakla ele almış olan insan zekâsı tam bir başarı elde etmek için çalışıyor. Bu merak hattâ milletlerarasılık hududunu aşarak, Merih'teki muhayyel insanlarla konuşabilmek için, elektriğin verebildiği en parlak ışıkla aydınlatılmış bir takım riyazî şekil ve işaretlerden müteşekkil bir «beynesseyyarat» (interplanétaire) dil meydana getirmek tecrübesini de yapmıştır. Dilde hem şuur, hem lâşuur âmil olduğu için, dünyanın «débabelisation» u işinde yaratıcı şuurun müdahalesi yerinde olacaktır. Amerika'da salâhiyetli dilcileri de içine almış bulunan «I. A. L. A.» cemiyeti, arzu edilen beynelmilel dilin şeklini tespit etmezden evvel, mevcud dört beynelmilel dilden başka İngiliz, Fransız, Alman ve Rus dilleri üzerinde de bu bakımdan incelemeler yapmaktadır. İkinci Cihan Harbi neticesinin ve ondan sonra dünya vaziyetinin bu hususta verilecek karar üzerinde müessir olacağına şüphe edilemez.

Bibliyografya: L. Couturat ve L. Leau; Histoire de la langue universelle, Paris 1903, yeni tabı 1907. A. L. Guérard;

A Short History of the International Language Movement, Londra ve New-York 1922. K. Brugmann ve A. Leskien; Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen, Strassburg, 1907.

(A. Dilâçar)

MUHAMMED (Ebulkasım Hazreti Muhammed) — (571 - 634) Son Peygamberdir ve İslâm müessesesinin kurucusudur. İbrahim Peygamberin soyundan ve Kureyş kabilesinin Beni Haşim kolundan Abdullah'ın oğludur. Mekke'de doğdu, Medine'de öldü. Annesi, Veheb'in kızı Âmine'dir ve Kureyş'in en şereflilerindendir. En sahih kaynaklara göre Hazreti Muhammed'in nesebi Adnan'a yani yirmi birinci batına kadar sayılmaktadır. Gerek baba ve gerek ana tarafı, eski zamanlardanberi asalet ve nezahati ile ün almış ailelerdendir. Hazreti Muhammed doğmazdan iki ay evvel Babası Abdullah ölmüştü.

O zamanlar Arablarda bir âdet vardı: Halis arabca öğrenmeleri ve halis Arab âdet ve ananeleri üzerine yetişmeleri için çocukları köylere gönderirlerdi. Hazreti Muhammed doğduktan birkaç gün sonra Arab kabileleri içinde fesahet ve belâgatiyle tanınmış olan «Hevazin» kabilesinden bazı kadınlar gelmişti. İçlerinde «Halimetüssadiye» adında bir kadın da vardı. Muhammed'in annesi Âmine, emdirmek üzere Halime'ye çocuğunu verdi ve altı yaşına kadar Halime'nin yanında kaldı.

Altı yaşında iken annesi Muhammed'i Medine'ye götürdü, dönüşte Âmine «Ebva» denilen yerde öldü. Muhammed, Ümmi-Eymen ile beraber Mekke'ye geldi. Bundan sonra terbiyesine dedesi Abdülmuttalib baktı. Sekiz yaşında iken dedesi de öldüğünden onu amcası Ebutalib yanına aldı.

Ebutalib, ticaretle meşguldü. Muhammed, on iki yaşında iken (582) gene Ebutalib ticaret için Suriye'ye gitmişti. Muhammed, kendisini de götürmesi için çok yalvardığından beraberinde götürmüştü. 595 te Şam'a ikinci bir ticaret seferi daha yapmıştı.

Hazreti Muhammed on beş yaşında iken kabileler arasında cereyan eden Ficar harbinde bulunmuş, fakat haram aylarda olduğundan elini kana bulaştırmamıştı.

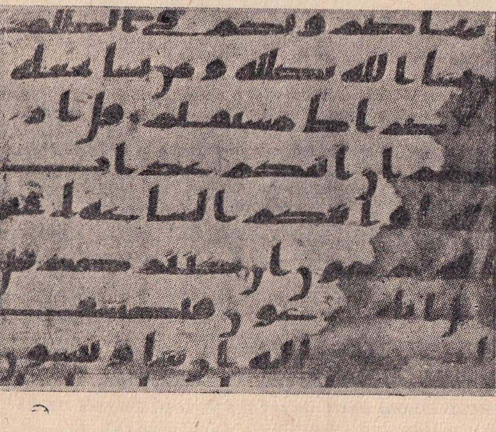
Yağmakârlık Arabların irsî seciyelerindendi. Tahammülü güç bir hale gelmiş olan bu durum Haşim oğullarından bazılarını bir ıslah hareketi vücuda getirmeğe sevketmişti. Hazreti Muhammed de bunların başında idi. Bu Haşim oğullarının aralarında yaptıkları misaka göre; mazlûmlara ve zayıflara yardım edecekler, zalimlere, müstebitlere karşı gelerek bunların Mekke'de oturmalarına müsaade etmiyeceklerdi. Bu misaka Hilfülfudul denir. Daha bu yaşta iken Muhammed'in doğruluğu, her mânasiyle emin bir adam olduğu Mekke'de yayılmıştı. Bütün muamelesi dürüst ve emniyet verici idi. Yalan ve hilenin ne olduğunu bilmezdi. Onunla kim bir iş yaparsa hep onu överdi.

Gene o sıralarda Kâbe'nin yeniden ve daha sağlam yapılması düşünüldü. Kureyş'ten her aile inşaata iştirak etti. Yalnız Haceri Esved'i yerine koymak meselesinde eşraf arasında gürültü çıktı. Herkes bu şerefi kendisi almak istiyordu. Bu iş kılıcların kınından çıkmasına sebeb oldu. Münakaşa dört gün sürdü; beşinci gün Kureyş'in en ihtiyar adamı ertesi sabah oradan geçecek ilk adamın bu işde hakem olmasını ve o ne söylerse hepsini kabul etmelerini söyledi. Ertesi gün ilk geçen Hazreti Muhammed olduğundan onu çağırdılar. O, her kabileden bir adam seçti; sonra Haceri Esved'i bir yaygının içine koydu ve yaygıyı ellerine vererek hepsine taşıttı, Haceri Esved'i onlar yerine kaldırdıktan sonra kendi eliyle yerine koydu. Bu akıllıca hareket birçok hunharlıkların önüne geçtiği için takdir olundu.

Ticaret hayatı: Ebutalib bir tacirdi. Hazreti Muhammed de ondan görerek bu meslekteki tecrübesini arttırmıştı. Namuskârlığı ve doğruluğu arkadaşları tarafından her yerde söylenirdi. Verdiği söz üzerinde sebat etmek, haktan ayrılmamak mümeyyiz vasıflarındandı. Mekke eşrafından iffetile ün almış olan Hatice adında bir kadın onun doğruluğunu duyarak parası ile ticaret etmesini Ebutalib'den yalvardı, Muhammed bunu kabul etti. Onun namuslu çalışması az zamanda Hatice'ye yüksek kazanc sağladı.

Hatice Muhammed'in doğruluğuna hayran olarak kendisini zevceliğe kabul etmesini teklif etmiş ve Muhammed de bunu kabul eylemişti. O zaman Hazreti Muhammed yirmi beş, Hatice kırk yaşındaydı. Hatice'den altı çocuğu olmuş ve Fatma'dan başka hepsi kendisinden önce ölmüşlerdi.

Putperestlik âdetlerinden nefreti: Hazreti Muhammed doğduğu zaman Mekke putperestliğin başkenti idi. Kâbenin içinde Arabların tapındığı 360 put vardı. Hazreti Muhammed'in mensub olduğu ailenin

Sekizinci Asırda yazılmış ilk Kur'anlardan bir sayfa
Britiş Muzeu n'da

yegâne imtiyaz noktası, bu putlar mabedinin koruyuculuğunun üzerlerinde olması idi. Böyle iken Hazreti Muhammed, gerek çocukluğunda ve gerek gençliğinde olsun bunlarla ilgilenmemiş, bir kere olsun başını putlara eğmemiş, putlar şerefine yapılan ziyafetlere ve Kureyş'in çirkin âdetlerinden hiçbirine katılmamıştı.

Arabistan'da pek revaçta olan şeylerden biri de geceleri toplanıp bütün gece hurafe, efsane ve masal nakletmekti. Bunda mahir insanlar vardı. Hazreti Muhammed bu toplantılara da katılmamıştır.

Evet, o zaman Hz. Muhammed'in ifa edeceği birçok dünyevî ve ailevî vazifeler vardı. Fakat, bütün bu işlerle beraber mukadderat onu, ve yalnız onu, başka bir kimsenin yapamıyacağı bir vazifeye intihab etmişti. Hz. Muhammed, bütün bu dünyanın nihayet bir hiç olduğunu hissediyordu. Fakat ruhunun müştak ve mütehassir olduğu hedefi kavrıyamıyordu.

Hz. Muhammed, çok kere Mekke'den üç mil uzakta olan Hıra (Nur) dağına gider, oradaki mağarada kalır ve ibadet ederdi. Buharî, şerhinde bu ibadetin «Tefekkürden ve ibretten» ibaret olduğunu söyler. Bu ibadeti başka şekillerde izah edenler de vardır. Karlayl «Kahramanlar ve Kahramanlara Perestiş» adlı eserinde Hz. Muhammed'in bu durumunu şöyle tasvir eder: «Muhammed'in dimağına her vakit hazar ve sefer zamanlarında binlerce sual hücum ediyordu: Ben kimim? Niçin varım? Bu hududsuz kâinat nedir? Neye inanmalıyım? Fakat Hıranın kayaları yahud Tur'un semaya yükselmiş olan şahikaları yahud harabeler ve kızgın ovalar bu suallere cevab veriyor muydu? Asla; şu devreden kâinat ve birbirini takib eden gece ve gündüz, parıldıyan yıldızlar ve sağanaklar getiren bulutlar... Bunların hiçbiri bu suallere cevab vermiyordu.»

Peygamberliğin başlangıcı (610): Kırk yaşına yaklaştıkça Hz. Muhammed'in hayatında mühim değişiklikler başladı. Altı ay kadar ona rüya âleminde birçok hakikatler keşfolunmuştu. Rüyada gördüğü her şey sabah aydınlığı gibi açık olarak vukua geliyordu. Bundan sonra Vahiy gelmiye başladı.

Bunu Hz. Muhammed şöyle anlatıyor: «Bir gün Hıra mağarasında bulunuyordum. Melek gelip «Oku» dedi. Ben okumak bilmem dedim. Bunun üzerine Melek beni alıp takatim kesilinciye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp gene «Oku» dedi. «Okumak bilmem» cevabını verdim. Gene beni kucaklayıp takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı, sonra bırakıp gene «Oku» dedi. Ben de «Okumak bilmem» dedim. Beni gene alıp üçüncü defa sıkıştırdıktan sonra bıraktı ve «Yaratan Rabbi'nin adıyla oku. O Rab ki, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı. Oku ki senin Rabbin, kalemle talim eden, keremde benzeri olmıyan Al-lah'tır; dedi» (Bunlar İkr'a sûresinin âyetleridir). İşte Hz. Muhammed'in Peygamberliği böyle başlamıştır ve ona ilk nâzil olan âyetler de bunlardır.

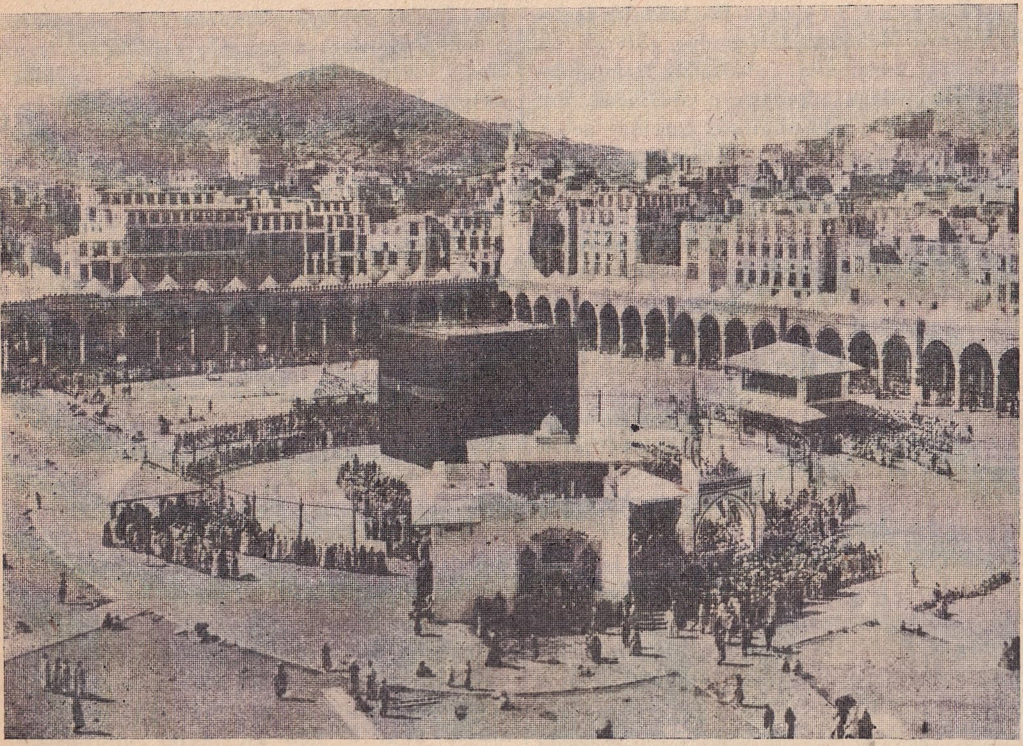
Bu âyetler Hz. Muhammed'in hafızasına hakkolunmuş ve bunları okumıya başlamıştır. Fakat o, bu ilâhî tecellinin karşısında birdenbire titredi. Çünkü onun gördüğü Melek'ti ve büyük bir vazifeye çağırıyordu ve bu, kimsenin anlıyamıyacağı bir şeydi. Hemen oradan dönerek karısı Hatice'nin yanına geldi: «Beni örtünüz» dedi. Titreme ve korkusu geçinceye kadar vücudunu sarıp örttüler. Ondan sonra başına geleni Hatice'ye anlattı ve «Kendimden korktum» dedi. Hatice onu teselli etti: «Allah'a yemin ederim ki sana bir fenalık olmaz, Allah seni bırakmaz; çünkü akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakirlere verirsin, misafiri ağırlarsın, hak yolunda hiçbir şeyden çekinmezsin, mühim işlerde halka yardım edersin» dedi.

İbni Hacer, Hz. Muhammed'in bu andaki korkusunu ve titremesini şöyle izah eder: «Peygamberlik okadar büyük bir vazifedir ki onu kolaylıkla deruhde etmek mümkün değildir. Hz. Muhammed bu sahaya tedricen sevkolunmuş, evvelâ doğru rüyalarla alıştırılmış, fakat birdenbire ferištehi görünce beşerî fıtratı dolayısiyle ürkmüştü. Hatice teselli verdikten sonra ona sükûn gelmişti.

Hz. Muhammed o andan itibaren bütün beşeriyeti kaplıyacak derecede çok geniş ve çok ağır bir vazifeye çağırılıyordu. Yalnız başına beşeriyete hitab edecek; «Gittiğiniz yol doğru değil, benim çağırdığım yola geliniz» diyecektir. Bunun için çok ihtiyatlı hareket etmesi icab ediyordu. Bu sırrını ilk önce, seciyelerinden hiç şüphe etmediği ve kendisine inanacaklarına emin olduğu kimselere söyliyebilecekti. Bunun için evvelâ: 1) Sadık zevcesi Hatice'ye; 2) kendi yetiştirdiği Ali'ye;

3) azadlısı ve pek samimî adamı olan Zeyd'e; 4) çok eski ve vefalı bir dostu olan Ebu-Bekir'e açmıştı.

Bunlar, Muhammed'in doğru söyliyeceğine emin oldukları için hiç tereddüd etmeksizin bütün canlarını ve mallarını tehlikeye

Kâbe

koydular ve dediklerini kabul ettiler, ona inandılar.

Bir müddet sonra; «Aldığın emri açıklat.. yakın akrabalarını dine davet et» mealindeki âyetler nâzil oldu. Bunun üzerine Hz. Muhammed tebliğ devrinin açıklatılması zamanının geldiğini anlıyarak Kureyş'i bir araya toplayıp vazifesini açıklattı ve onları; Allah'ın birliğine ve kendisinin hak Peygamber olduğunu imana davet etti ve iman etmiyenlerin uğrıyacakları elîm akıbetleri söyledi. Bunu duyanlar hiddet ve infial içinde dağıldılar.

Fakat o, gene vazifesini bırakmadı. Müslümanların sayısı kırkı bulunca hep birlikte Kâbe'ye giderek Allah'ın birliğini ilân etti. Orada namaz kıldı. Müşrikler bu hareketi, Kâbe'ye gösterilen en büyük hakaret saydılar ve her taraftan hücum ettiler. Artık o günden itibaren fazilet mücahedesi başlıyordu.

Hz. Muhammed, Ulûhiyet mevkiine çıkarılan putlarla onlara tapan ve onlara söylenecek en ufak bir söze bile tahammül edemiyen Kureyş Reislerine açıktan açığa «Siz ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızın hepsi cehennemin odunudur» diyordu. Bu, onları adeta çıldırtıyordu. Ebutalib'e giderek «Kardeşinin oğlunu bu dâvadan ve Allahlarımızı tahkir etmekten vazgeçir, yoksa tahammülümüz kalmadı» dediler.

Durumun çok vahim olduğunu takdir eden Ebutalib Hz. Muhammed'e bunu anlattığı ve kendisini himaye edemiyeceğini söylediği zaman şu cevabı aldı: «Bana bütün cihanı verseler, vazifemden zerre kadar ayrılamam, bu vazifeyi yapmak için Allah ya bana kuvvet verir, yahud bu uğurda canımı feda ederim.» Bu sözler Ebutalib üzerinde büyük tesir yaptığından Onu kendi haline bıraktı. Müşrikler tekrar Muhammed'e müracaat ederek beşer tabiatı için en cazib olan kadınlar, büyük servetler ve bütün kabilelerin genel şefliğini teklif ettiler, fakat bunların hepsini reddetti.

Bunun üzerine Kureyş, Müslümanlara eşsiz işkencelere başladı. Sayıları az olan bu Müslümanlar, bir volkan gibi yakıcı olan güneşin altında yerlere yatırılıp göğüslerine kızgın ve ağır taşlar yığılır, çıplak vücudlarının her tarafı kızgın demirlerle dağlanırdı, fakat bu vahşice hareketler Muhammed'i bir an yıldırmadı. Onun en büyük vasfı, sarsılmaz azmi, kuvvetli iradesi, kesin hareketi idi. Bütün yanındakilere de bunlar aşılanmıştı. Talim eylediği itikadlar bunların dimağına okadar yerleşmiş, kalblerine o derece nüfuz etmişti ki onları yollarından ayırmağa imkân yoktu. Hepsi onun çevresinde toplanarak onun dâvası uğrunda canlarını feda etmeğe azmetmişlerdi. Kureyş zulümlerini her gün biraz daha ileri götürüyordu. Bunun üzerine Peygamber, arzu eden Müslümanların Habeşistana hicret etmelerine müsaade etti. İlk kafile on altı, ikincisi de doksan kişi idi (615).

Necaşi bunları çok iyi karşıladı ve muhacirleri kendilerine teslim etmek üzere Kureyş tarafından gelen heyete «Geldiğiniz yere dönebilirsiniz.Mültecileri size teslim etmiyeceğiz.» dedi.Bunun üzerine Kureyş'ler daha kesin harekete geçtiler ve Peygamberin ailesini muhasaraya, ona boykot ilân etmeğe, Muhammed yaşadıkça onları gıda maddelerinden mahrum etmek suretile öldürmeğe karar verdiler.

Yapılan misak şöyle idi: «Hiçbir ferd Haşim oğullariyle evlenmiyecek, onlarla ticaret yapmıyacak, onlar Muhammed'i bize öldürmek üzere teslim etmedikçe hiçbir ferd onlara gıda maddeleri vermiyecek ve hiçbir suretle yardımda bulunmıyacak.»

Bu misak Kâbe'nin kapısına asıldı (617). Başta Ebutalib ve Muhammed olmak üzere bütün Haşim oğulları kendilerinin olan bir vadiye iltica ederek üç sene orada mahsur kaldılar ve pek müşkül zamanlar geçirdiler. Gün olurdu ki ağac yapraklariyle yaşarlardı, üç sene bu zorluklarla da mücadele ettikten sonra gene Kureyş'ten bazıları bu zalimane işkencenin sona ermesini açıktan istedi ve bu mısak yırtıldı. Bundan birkaç gün sonra Ebutalib ve daha sonra da Hatice öldü (620). Bunların ölümü Hz. Muhammed'i sarstı. Onun hayatında geçen en ıstırablı yıl bu yıldı. Bu hazin hâdiseden sonra Tâif halkını irşad etmeği düşünerek Mekke'den çıkarak Tâif'e gitti. Tâif'in üç Reisi Hz. Muhammed'in sözlerini reddetmeğe kalktılar ve ayak takımına taşa tutturdular. Bu çapulcular yolun iki tarafına sıralanarak Tâif'ten çıkarken Peygamberin ayaklarını taşa tuttular, okadar ki ayakkabısı ayaklarından sızan kanla dolmuştu. Bu kadar kötülüğe karşı gene onların iyiliğine dua ediyordu. Kureyş'in zulmü artmış ve tahammül edilemez bir hal almıştı.

Bu zulüm ve işkencelerden şikâyet etmek istiyen Müslümanlara şöyle söylemişti: «Sizden önce bazı insanlar tepeden tırnağa kadar desterelerle kesilmişler, fakat vazifelerinden dönmemişlerdi. Allah bizi de muvaffak edecektir. Hem o kadar muvaffak olacaksınız ki bu memleketin her tarafında bir deveci istediği gibi gezecek ve Allah korkusundan başka bir korku duymıyacaktır.»

Kur'an nâzil oldukça Müslümanlar ezberlerlerdi. Ayrıca vahiy kâtibleri de vardı. Onlar da hem ezberler, hem de yazarlardı.

Mekke'den Medine'ye hicret (622): Hz. Muhammed hac zamanı taşradan gelen kabileleri ziyaret ederek onlara Müslümanlığı anlatırdı. Bi'setin onuncu senesi bunlardan birçok kabile reislerile görüşmüş ve onlara Müslümanlığın ne demek olduğunu anlatmış ve içlerinden altısı Müslüman olmuştu. Ertesi sene bunlardan on iki kişi daha Müslüman oldular ve hattâ Medine'de Müslümanlığı talim edecek bir adam istediler. Hz. Muhammed Medine'ye (Mus'ab bin am'rı) tâyin etti. Beş vakit namaz daha önce ve mirac gecesi farzolmuştu. Bu Müslümanlara namazların şartları ve edebleri de öğretiliyordu.

Ertesi sene Medine'den Mekke'ye gelen 72 kişi gizlice Akabe denilen yerde Hz. Muhammed'le buluşmuşlar ve bi'at etmişlerdi. Bundan sonra arkadaşlarına Medine'ye gitmelerini tavsiye etti. Onlar da bir yolunu bulup gizlice gitmiye muvaffak oluyorlardı.

Şimdi Hz. Muhammed yalnız başına bu zalimlerin içinde kaldı ve nihayet Allah'tan aldığı vahiy ve ilham ile Medine'ye gitmeğe karar verdi. Bu yolculukta Ebu-Bekir de kendisine arkadaşlık edecekti.

Kureyş, Hz. Muhammed'i öldürmeğe karar verdi ve her kabileden bir katil seçtiler. Bunlar geceleyin Muhammed'in evini muhasara edecekler ve evden çıkarken üzerine saldırıp öldüreceklerdi. Hz. Muhammed Ali'yi çağırtarak ona; «Ben bugün Mekke'den çıkmağa emrolundum, sen bu gece benim yatağımda yat, benim örtümle örtün» dedi. Gece, katiller evi muhasara etmişlerdi. Hz. Muhammed geceleyin bunların arasından çıktı, iki arkadaş Sevir mağarasına kadar gidip orada saklandılar ve üç gün üç gece kaldılar, sabahleyin işi anlıyan katiller hemen peşlerinden koşup mağaraya geldilerse de onları göremediler.

Dördüncü gün buradan çıkıp yollarına devam ettiler ve durup dinlenmeden 24 saat yürüdüler. Öbür taraftan Kureyş; bunlardan birini yakalıyana 100 deve vereceğini ilân etti. Süra'ka namında biri bu mükâfatı almak için hemen atına binip yola çıktı ve yolda onlara yaklaştı. Tam o sırada atının ayağı sürçmüş, kendisi de yere yuvarlanmıştı. Süra'ka tekrar binip ilerlemek istemiş, bu defa da atının ayakları kuma gömülmüştü. Süra'ka bunda

bir fevkalâdelik olduğuna inandı, af diledi, geriye döndü.

Hz. Muhammed Medine'den 3 mil mesafede bulunan «Kuba» da 14 gün eğleşti ve bir mescid yaptı. Bu mescid yapılırken bir amele gibi çalıştı. Bundan sonra Medine'ye hareket ettiler ve Medine'liler tarafından büyük sevincle karşılandılar. Herkes yollara dökülmüş «Ey Allah'ın elçisi, işte evimiz, işte malımız, işte canımız, hepsi emrine hazır» diyorlardı. Hz. Muhammed, (Eba-eyyubelensari) nin evine misafir edildi.

Medine'de ilk iş bir mescid yapmak oldu. Bu mescid yapılırken de gene bir amele gibi çalışmıştır. Bu mescidin yanında bir de genişçe sofa, oda yapıldı ve burası bir ilim yuvası oldu. Mekke'den Medine'ye göç etmiş olan Müslümanlar yanlarında bir şey getirememişlerdi. Bunlar da evlere misafir edilmişti. Peygamber bunlarla misafir oldukları ev sahibleri arasında bir kardeşlik tesis etti. Medine Müslümanlarından her biri göçmen kardeşini evine götürmüş, mallarının yarısını ona vermiş, bu kardeşlik soy kardeşliğinden daha kuvvetli olmuştu.

Hz. Muhammed, bu kardeşliği tesis ederken bunlardan yetişecekler de müşterek vasıflar teminini, seciye birliği, zevk benzerliği bulunmasını ve böylece başkalarının da aynı esaslar dairesinde yükselmeğe muktedir olmalarını düşünmüştü. Binaenaleyh evsiz yurdsuz kalan göçmenleri yerleştirmek gibi muvakkat bir tedbir, aynı zamanda islâm tesanüdünü takviye eden bir esas olmuştur.

Hz. Muhammed'in eshabından çoğu ticaretle, ziraatle uğraşır ve böylece geçimlerini temin ederlerdi. Bunların içinde kendilerini tamamiyle ilme vermiş olanlar da vardı. Bunlara Eshabı Suffe denirdi. Bunlar mescidin yanıbaşındaki sofada otururlar, karın tokluğuna kanaat ederek oradan ayrılmazlar ve her vakit onun ilâhî ilminden istifade ederlerdi. Bunlar gündüz Peygamberle bulunurlar; geceleri de sofada istirahat ederlerdi. Harice gönderilecek mürşidler bunlardan se-

Kâbe'nin iç avludan görünüşü

çilirdi, bunların içinde binleree Hadis ezberlemiş olan vardı. Ebu Hüreyre de bunlardandı.

Hz. Muhammed'in mücahede devri: İslâmiyet Mekke devrinde Kureyş'in zulmüne hedef olduğu gibi Medine'de de desiseler, entrikalar, suikasdlar tertibi gibi üç cepheli bir husumet karşısında kaldı. Bir taraftan Mekke'dekilerin Medine'dekileri tahriki, diğer taraftan münafıkların ve yahudilerin müslümanlığa karşı besledikleri kötü niyetler Hz. Muhammed'in bazı tedbirler almasını gerekli kılıyordu. Alınan tedbirlerle evvelâ Kureyş'in Suriyeye giden ticaret yolu kapanıyordu, bundan maksad onları sulha yanaştırmaktı. İkinci tedbir de o civarda yaşıyan bazı kabilelerle saldırmazlık paktı yapmaktı. Kureyş sulha yanaşmamış ise de diğer kabilelerle yapılmıştı. Fakat Kureyş her an Medine'ye taarruz için hazırlıkta bulunuyordu. Nihayet Mekke'liler, hicretin ikinci yılında ozamana göre çok kuvvetli bir ordu ile Medine üzerine yürümüşlerdi; bunu vaktinde haber alan Hz. Muhammed, eshabile istişarelerden sonra Bedir denilen yerde Kureyş'i karşıladı. «Bedir Muharebesi» diye anılan meşhur muharebe vukua geldi (624). İslâmda ilk defa vukua gelen ve islâmın mukadderatını tayin edecek olan bu muharebe feragat ve fedakârlığın bir timsaliydi. 313 mücahidden ibaret olan Müslümanlar, kendilerinin birkaç misli çok olan, maddî kuvvet bakımından da kat kat ileri bulunan Kureyş ordusunu tam bir mağlûbiyete uğratmıştı. Bedir Muharebesi dinî ve medenî birçok mühim neticeler de vermişti. Bu muharebede baba oğulla, kardeş kardeşle harb etmiştir.

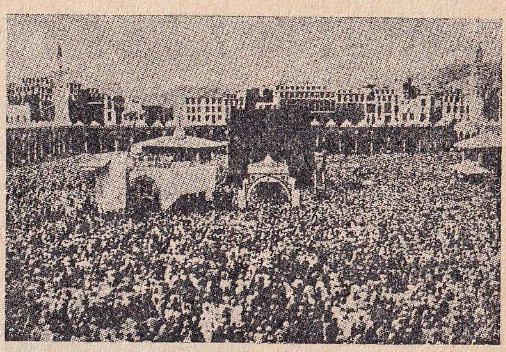
Bir sene sonra Kureyş gene Medine üzerine yürüdü ve Uhud denilen yerde Müslümanlarla karşılaştılar. Bu muharebede Hz. Muhammed, Medine'den çıkmıyarak müdafaa harbi yapmak fikrindeydi. Fakat çokluğun fikrine hürmet ederek Medine dışına çıkmağa muvafakat göstermişti. Bu defa düşman gene dört misli fazla idi. Uhud denilen yerde iki ordu karşılaştı (625). Muhammed ordusunu mükemmel bir surette tabiye ederek katî emirler verdi, kendisinden emir almadıkça yerlerinden ayrılmamalarını söyledi. Nihayet harb başladı ve Müslümanlar düşman ordusunu perişan bir hale getirdiler. Bir noktanın muhafazasına memur edilen ve düşmanın kaçmağa başladığını gören bazı Müslümanlar, kumandanlarından müsaade almadan yerlerini bırakıp düşmanı kovalamağa başlamışlardı. Onların açık bıraktığı yerden hücum eden düşman komutanı, Müslümanları iki ateş içinde bıraktı. Hz. Muhammed bizzat harbe atılarak (Ben Peygamberim yalan yok, ben Abdülmuttalib oğluyum) diye bağırmış ve düşmanla savaşırken yaralanmış, müessir sözleriyle askerlerini toplıyarak yeniden düşmanı hezimete uğratmıştı. Peygamberin amcası Hamza da bu harbde şehid olmuştu.

Hz. Muhammed, Medine'de on sene yaşamış ve hakka karşı gelenlerle mücahede etmiştir. Bizzat kendisinin bulunduğu harblerin en meşhurları şunlardır: Bedir, Uhud, Hendek Muharebesi (627), Hayberin fethi (628), Hudeybiye sulhu (628), Mekke'nin fethi (630), Hüneyn harbi (630). Bu muharebede Peygamber yaralanmıştır.

Bütün bu harblerin de hakikî âmilleri; barışı sağlamak, asayişi muhafaza etmek ve böylece islâmiyetin yayınını emniyet altına almaktı. Çünkü dini bütün beşeriyete hitab ediyordu.

Hicretin altıncı senesi yaptığı Hudeybi'ye Muahedesiyle sükûn takarrür ettiğinden sıra Peygamberliğini bütün cihana bildirmeğe gelmiş ve Bizans, İran, Habeş, Mısır Hükümdarlarına ve Arab Reislerine nameler yazılarak elçiler gönderilmişti.

Hz. Muhammed öldüğü zaman 63 yaşında idi. Peygamberlik devri 23 senedir. Kuran, bu 23 senede nâzil olmuştur. Öleceği sene 120000 kişi ile Mekke'yi ziyaret etmiştir. Buna veda haccı denir. 120000 kişi huzurunda çok mühim bir hutbe okumuş ve

Hacıların tavafı

müslümanlığın belli başlı esaslarını, bazı sosyal umdelerini o hutbede izah etmiştir. O hutbeye, bir bakımdan, hukuku beşer beyannamesi denebilir. Bu hutbede islâm hukukunun, islâm ahlâkının esasları büyük bir cemiyet karşısında ilân edilerek cihanın aydınlatılmasını temin ve cahiliyetten kalma ne varsa hepsi ilga ediliyordu. Canın, malın, hürriyetin tahakkuk ve namusun her türlü taarruzdan masun, tabiî bir hak olduğunu da bu hutbede bildiriyordu.

Hz. Muhammed'in biçimi ve ahlâkî seciyesi: Orta boylu, güzel endamlı, kırmızı beyaz alnı yüksek, dişleri sık, omuzları ve göğsü genişti. Saçları ne dümdüz, ne de kıvırcıktı. Sakalı sık, teni pürüzsüz ve yüzünün bütün hatları barizdi. Gözleri kara, kirpikleri siyah ve uzundu. Yüzü çok sevimli ve güzeldi. Vilyam Muyer şöyle söyler: «Hz. Muhammed'in bedenî teşekkülü çok güzel ve hareketleri serbest ve müstakildi. Üslûbu beyanı Arabların en güzel üslûbu idi. Lisanı gayet fasihti. Çünkü Beni Saad kabilesinde beş sene kalmıştı.» Hz. Muhammed'in saçları çok kere omuzlarına dökülürdü. Fakat bunları perişan bir halde bırakmayıp her vakit tarar, düzenler ve güzel kokular sürer ve ayırırdı. Kadınların saçlarını boyamasına da müsaade ederdi. En çok önem verdiği şeylerden biri de her yönden temizlikti. Günde bir kaç kere dişlerini misvakla yıkar ve çevresindekilere de bunu yaptırırdı. Üstü başı kirli, saçları dökülmüş perişan kıyafetli adamlardan hoşlanmaz ve hele yerlere tükürüldüğünü görürse çok hiddetlenir, yüzü kızarır ve tükürenleri ayıblardı. Cami ve cemaat gibi insanların toplu oldukları yere giderken ağzında, üstünde, başında çevresindekileri iğrendirecek koku veya kirlilik olmamasını ve böylelerinin topluluğa gitmemelerini söylerdi. Yemekleri pek sade idi. Hiçbir zaman mükellef yemeğe rağbet etmemiştir.

Ata binmeğe meraklı idi. Muayyen bir yerde at yarışları yapılır ve yarışlara iştirak edecek hayvanlar iyi bir şekilde beslenir ve terbiye edilirdi. Kendi atı da bu yarışlara iştirak eder ve birinci geldiğinde sevinirdi.

Ferdî ve içtimaî hayatta ahlâkın ehemmiyeti hakkında Hz. Muhammed'in binlerce vecizesi vardır. O bununla da kalmıyarak herkese telkin ettiklerini evvelâ kendisi yaşamıştır. Onun hayatı bütün yüksek ahlâk ve âdabın umumî bir tecelligâhı idi.

Güler yüzlü, tatlı ve fasih sözlü; nazik tabiatlı, ince ruhlu ve hassas kalbli idi. Ağzından hiçbir vakit kaba ve çirkin söz çık-

mamıştır. Kimsenin kusurunu yüzüne vurmaz, kalbini kırmaz ve kimseyi utandırmazdı. Yüzündeki hâkimiyet bütün arkadaşları üzerinde derin bir tesir bırakırdı. İlk görenler onun vakar ve heybeti karşısında titrerler, onunla arkadaşlık yapanlar ise ondan ayrılmak istemezlerdi.

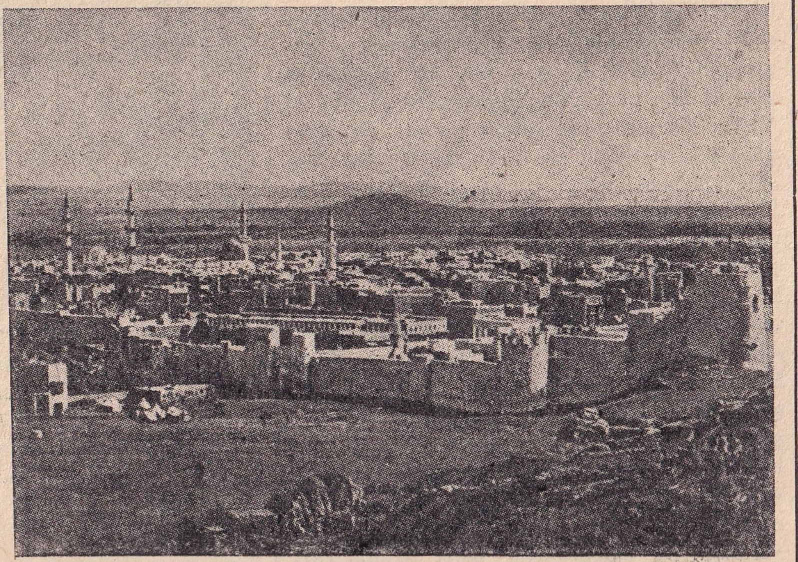
İşlerini tam bir intizam içinde yapardı. İbadet, uyku ve istirahat zamanları, misafirlerini ve ziyaretçilerini kabul vakitleri hep muayyen idi. Bir şey için söz verdiği zaman onu vaktinde yerine getirir, dediği yerde ve söylediği dakikada her halde bulunurdu.

Zekâ ve akıl bakımından en yüksek kemali bulmuştu. «İnsanın dini aklıdır, aklı olmıyanın dini yoktur» derdi.

Hz. Muhammed doğruluğun canlı bir misali idi. Hayatında bir kere yalan söylememiştir. Ona göre dünyada her iyiliğin, her faziletin başı, hattâ ilimlerin ve sanatın ileri gitmesi ancak doğruluk iledir. Ferdleri, milletleri huzur ve sükûn içinde yaşatacak olan da bu haslettir. Düşmanları ona birçok şey söyledikleri halde yalancı diyememişler ve onun asla yalan söylemediğini itiraf etmişlerdir. Onun en yüksek vasıflarından biri de her yönden kendisine emniyet edilir olması idi. Bunun için «El'emin» unvanı verilmişti. Sarsılmaz azim, kuvvetli irade, kat'î hareket de onun mümeyyiz vasıflarındandır. Yüksek bir mefkûre uğrunda yürürken Arabistan çölünün her zerresi onu yolundan alıkoymak için karşısına birer dağ gibi dikilmiş, fakat bütün dağlar onun sarsılmaz azmi, kuvvetli iradesi karşısında erimişti. O, çevresindekiler için her zaman bitmek tükenmek bilmiyen bir kuvvet, bir azim ve irade kaynağı olmuştur. İslâm tarihi bunun canlı bir abidesidir. En ağır felâketler karşısında hiç sarsılmaz, yılgınlık göstermez, yeise düşmezdi. Ona göre zafer ve muvaffakıyet gibi, felâket ve nikbet de insanlar içindir. İkincisi ile yeise düşmek ve azmi gevşetmek ne ise birincisi ile sarhoş olmak da netice itibarile odur. Hayatta gördüğü ıstırablardan bir an yeis getirmediği gibi, kazandığı en büyük zaferlerle de mağrur olmamış, hep Allaha şükretmiştir.

Onun nazarında bütün ahlâkî seciyelerin anası sabır ve sebattır. Bir insan için bu seciyenin yokluğu veyahud azlığı kadar büyük bir musibet olamaz. Ferdlerin ve cemiyetin haklarını koruyabilmek hep bu seciyenin kuvvetli olmasına bağlıdır. Bugün medenî cesaret dediğimiz yüksek vasıf, onda kemalini bulmuştu. Şecaatin en yüksek bir fazilet olduğunu söyler ve yapyalnız da olsa hakkı söylemekten ve hakkı müdafaadan korkmazdı. Bunun içindir ki binlerce tehlike karşısında kalmış, fakat bir an zaaf göstermemiştir. Birçok vak'aların kahramanı olan Hazreti Ali şöyle söyler: «Bedir Muharebesi bütün şiddetile devam ederken biz Peygamberin arkasına sığınmıştık, hepimizin en cesuru o idi.» Felâket ve hezimetlerin şiddeti nisbetinde cesareti, azim ve sebatı da artardı.

Hz. Muhammed'e göre her şey sebeblere bağlıdır, fakat sebebler zincirine hâkim olan mutlak ve ezelî bir irade vardır ki o da Allahın iradesidir. Binaenaleyh, akıl ve vicdanın ilhamile ve görünürdeki sebeblerin hiç birini ihmal etmiyerek en kötü şartlar içinde de olsa, bütün kudretile çalıştıktan sonra bunun sonucunu Allahtan beklemek ve Allaha güvenmek lâzımdır. Onun Allaha olan

Medine

imanı ve güveni böyle idi. Hayatında karşılaştığı amansız felâketleri bilen, en çetin ve inatçı mukavemetleri kıran sarsılmaz gayretin, olağanüstü sabır ve cesaretin kaynağı da bu iman ve güveni idi.

Hem vakur, hem de son derece mütevazı idi. En fakir insanlarla birlikte oturur ve yemek yerdi. Fakirlerin, dulların ve kimsesizlerin işlerini görmekten zevk alırdı. Kendisini büyütmek, fazla övmek istiyenlere şöyle söylerdi. «Allahtan korkunuz, şeytana uymayınız; ben ancak Abdullahın oğlu Muhammedim ve sizin gibi insanım. Şu kadar ki Allah beni Peygamberlikle şereflendirdi. Beni bundan fazlasile yükseltmenizi istemem» O, kendisinin ilâhileştirilmesini istememiştir.

Hz. Muhammed'e göre utanmak hissi insan için en büyük fazilettir. İnsanı kötülüğün her çeşidinden alıkoyan bu histir. Bu histen mahrum bulunan bir insan her kötülüğü yapabilir ve o gibilerine ne söylense fayda vermez.

Sadelik ve feragat sahibi olmak onun seciyesinin başlıca vasıflarındandır. Her şeyi bol bulduğu zaman gene sadeliği bırakmamak ve bunu kendisine bağlı olanlara da aşılıyabilmek en büyük meziyetidir. O, bunu yalnız sözde bırakmayıp hayatı boyunca böyle yaşamıştır. Arabistanın bütün hazinelerini eline geçirdiği halde ne yumuşak bir yatak istemiş, ne de muhteşem bir kat elbise, ve ne de cebine bir miktar para koymuştur. En büyük hükümdarlardan daha yüksek bir mevkie sahibken onun giydiği elbiseler umumiyetle keçi kılındandı. Hükümdarların gönderdikleri hediyeleri fakirlere dağıtırdı. Aileleri ve çocukları da ayni sadelik içinde idiler. Öldüğü zaman sırtındaki elbise yamalı bir örtü, el dokuması sert bir entariden ibaretti. Yattığı yatak, deriden ve içi hurma yapraklarile dolu idi.

Hz. Muhammed'in başkalarına karşı muamelesi de çok nazikti. Hiç kimseye kaba söz söylemez, kaba bir muamelede bulunmazdı. Birinin istenilmiyen hareketini gördüğü zaman onu mahcub etmiyerek umumî sözlerle ona öğüt vermek isterdi. Kendisi için öfkelenmezdi. Fakat haksızlık yapılırsa ona tahammül edemez ve hak yerini buluncıya kadar uğraşırdı.

Hz. Muhammed'in ticaret hayatı da çok dürüst geçmiştir. Bunda gösterdiği emniyet ve istikamet, arkadaşlarına yaptığı nazik muamele, verdiği sözde sebat etmek dillerde destan olmuştur.

Kendisini ziyarete gelenleri güler yüzle karşılar, selâmlar, daha önce elini onlara uzatır ve ellerini sıkardı. Saçını sakalını güzelce tarayıp düzene koymadan ziyaretçilerinin karşısına çıkmazdı. Halk arasında oturduğu zaman kendisine üstünlük vereeek yerde oturmaz, kendisini halktan ayırmazdı. Ziyarete gittiği zaman kapının sağ veya sol tarafında durur, kapıyı vurur, selâm verirdi. Ev sahibi selâmını alır ve girmeğe müsaade ederse girerdi. Başkasına aid olan bir yere girerken de kapıyı vurmadan girmeği, başkasına aid bir yazıyı, sahibinin izni olmadıkça okumayı da caiz görmezdi. Kapı aralığından bakmayı da ayıp sayardı. Hz. Muhammed'e göre hak sahibleri en serbest bir şekilde haklarını müdafaa edebilirler. En büyük cihad, zalim ve müstebit bir hükümdara karşı hak bir söz söylemek, onun yanında hakkı müdafaa etmektir. Bir lâhza bile adalet ve insafın icablarından ayrılmıyarak bütün çevresindekilerin kalblerini kazanmıştır. Ona göre hak bakımından zengin, fakir, efendi, köle, beyaz ve siyah yoktu. Herkes insandır ve bunların hepsi hak bakımından müsavidir. Bir saat adaletle iş görmek altmış sene ibadet etmekten daha faziletlidir. İnsanlığın felâketi insanları sınıflara ayırmak ve bunlar arasında adaletsizlik ve müsavatsızlık yapmaktır.

Cömerdlik, onun için fıtrî bir hasletti. Eline ne geçerse onları muhtaclara dağıtır ve yanında bir para bırakmazdı. «Mülk Allah'ındır, veren O'dur, ben ancak dağıtıcıyım» derdi. Sadaka veya hediye verirken Müslüman ile Müslüman olmıyanı ayırmazdı. Misafirlerine doğrudan doğruya kendisi hizmet eder ve bundan zevk duyardı. Hicretten sonra her yerden onu görmeğe gelenler pek çoktu. Mühim şahsiyetlerle heyetler mescidde misafir edilirdi. Muhammed, bunların hizmetlerini bizzat görür, herkese içtimaî mevkilerine göre ikram ederdi. Misafiri müşrik de olsa ona gene kendisi hizmet ederdi. Geceleri kalkar, onların bir ihtiyacı olup olmadığını anlamağa çalışırdı. Hiç sevmediği bir şey vardı: Dilenciler ve dilencilik. Bunları geri çevirmezdi, fakat bunun kötülüğünü anlatır ve bundan kurtulmaları için onlara yol gösterirdi. Son derece halim ve affediciydi. Zayıf ve yalnız olduğu zamanlar kendisine her türlü zulüm ve haksızlığı yapanları eline kudret ve kuvvet geçtiği zaman affedivermek şüphe yok ki en büyük fazilettir. Biz bunun en yüksek misalini Hz. Muhammed'de görüyoruz. Mekke'yi fethettikten ve evvelce ona işkence yapan zalimler kendisine boyun eğdikten sonra onları affetmek ölçüye sığmıyan bir büyüklük değil midir? Muhammed'in affetmediği bir şey varsa o da içtimaî nizamı bozan haksızlıklardır.

Hz. Muhammed, fakirleri çok korurdu, onlarla oturup kalkar, onlara fakirliklerini unutturacak şekilde muamele eder, fakirlikten kurtulma yollarını gösterir ve yardım da yapardı. Arablarda en kötü muamele gören bir sınıf varsa o da kadınlardı. Ölen bir adamın malı ve hayvanları nasıl vârisler tara-

fından taksim olunursa kadınlar da ayni muameleyi görürdü. O zaman başka memleketler de aşağı yukarı ayni idi. Halbuki Hz. Muhammed, kadınlara lâyık oldukları mevkii vermiş, onların alınır satılır bir meta olmadığını, onların da erkekler üzerinde hakları bulunduğunu, mallarına ve mülklerine istedikleri gibi tasarruf edebileceklerini söylemiştir. O, genel olarak kadınlara karşı çok nazik ve şefkatli idi. Onların hislerindeki inceliği, kalblerindeki şefkati ve zaafı bildiğinden onların kalbini kırmamak için çok dikkat eder ve çevresindekilere de bunu aşılamıya çalışırdı. Şu vecizeler onundur:

1 — En hayırlınız, karısına en hayırlı ve faydalı olan, onunla hoş geçinendir. Kadınlara ancak, kerim olanlar güzel muamele eder; onlara hıyanet eden ve kaba muamele yapanlar da ancak aslı ve soyu bozuk olanlardır.

2 — Kadın erkeğin yarısıdır, biri olmadan öteki eksiktir.

3 — Kadın, Allah'ın kullarına bir hediyesidir.

4 — Allah'tan korkun, onlara zulüm ve onları ihmal etmeyin.

5 — Kadınların eksiklerini ve onları küçük düşürecek halleri araştırmayınız.

6 — Namuslu bir kadına fuhuş isnad etmek yüz senelik ibadeti yıkar.

7 — Dul kadınlara karşı salih bir zevc gibi olunuz.

8 — Dargın bir aileyi veya iki kişiyi barıştırmak namazdan ve orucdan hayırlıdır.

Hz. Muhammed, çocukları pek çok severdi. Bir yere giderken en son veda ettiği, seferden dönüşünde de en evvel görmek istediği çocuğu idi. Yalnız kendi çocuklarını, kendi torunlarını değil, her kimin çocuğunu görse sever, konuşur ve hoşuna gidecek şeylerle sevindirirdi. Müslüman olmıyanların çocuklarını da ayni suretle sever, okşar ve öperdi. Turfanda bir meyva getirirlerse evvelâ çocukların en küçüğüne verirdi. Bir harbde müşriklerin çocuklarından birkaçı iki muharib taraf arasında kalarak ölmüşlerdi. Hz. Muhammed bunu duyunca çok üzülmüştü. Yanındakiler; «Niçin bu kadar üzülüyorsunuz, bunlar müşrik ve düşman çocukları değil mi?» dediler. Derhal cevab verdi: «Bu çocuklar müşrik de olsalar sizden daha iyidirler; dikkat ediniz, harbde çocuk öldürmeyiniz. Sakın ha çocuk öldürmeyiniz; biliniz ki her can fıtratı ilâhî üzerine yaratılmıştır.» Ona göre çocuk Allah'ın bir hediyesidir. Bu hediye nasıl tertemiz gelmişse onun temizliğini muhafaza etmek ana ile babanın vazifesidir. Birden fazla çocuğu olan, onların arasında daima, hattâ sevmekte bile, müsavatı gözetmelidir. Çocuğuna okuyup yazmayı belletmek; dinini öğretmek, yüzücülük, binicilik ve atıcılık talim etmek ana ve babanın vazifelerindendir.

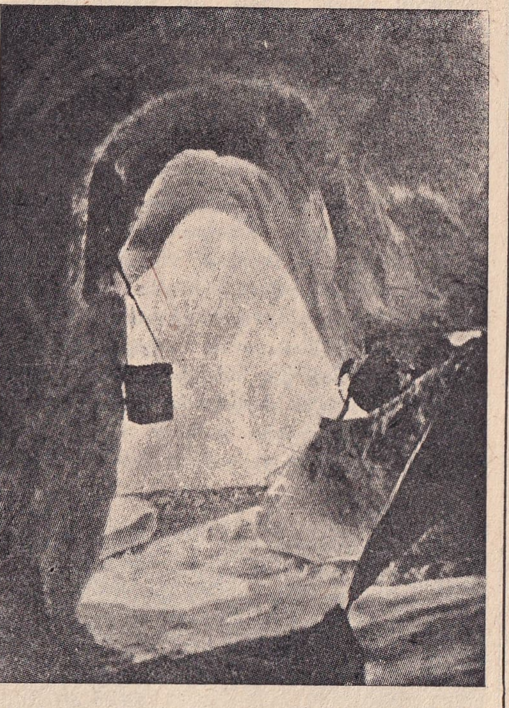
Yetimleri ve dulları korumak hakkında pek mühim vecizeleri vardır. Hz. Muhammed, ihtiyarlara da çok hürmet eder, onların önüne geçmezdi. Komşu hakkına riayet etmek, komşularını dili veya eliyle incitmemek hakkındaki tavsiyeleri de çok mühimdir.

Hulâsa: Hz. Muhammed'i bir insan olarak mütalâa ettiğimiz zaman görürüz ki: o, sokak çocuklariyle kaynaşmamış, çocukluğa has olan hafifliklerden daima uzak kalmış bir mâsum; küçük yaşından itibaren iffet ve nezahetini muhafaza etmiş bir genc, emniyet ve istikametiyle ün almış bir tacir, karısına kelimenin bütün mânasiyle sadık ve evine bağlı bir erkek, şefkatli bir baba, sözlerindeki fesahat ve belâgatiyle herkese tesir eden bir hatib, daima hakikate kılavuzlıyan bir mürşid, orduları sevk ve idare eden ve düşmanlarını yere sermesini bilen büyük bir kumandan, düşmanlarla mütareke ve muahede imzalarken geleceği gören yüksek bir siyasî, birbirine zıd akide ve mezheblere mensub birçok milletleri tek fikir üzerinde toplıyan kudretli bir idareci...

Hz. Muhammed'in şekil ve şemâili, ahlâk ve karakteri hakkında binlerce cildlik kitab yazılmıştır. Onlardan bazılarını bu yazının sonunda gösterdik. En son yazılan eser 1945 te Bursa Milletvekili Mustafa Fehmi Gerçeker'in (Hilyei Fahri âlem) adlı manzum kitabıdır. Şu beyitler ondandır:

Vasfında sözün hülasasın al,
İnsandı, fakat melekten efdal;
Ruhile o, işte böyle yüksek
Cismile de en güzel bir erkek.

Buraya kadar onu sırf bir insan olmak bakımından mütalâa ettik, fakat onun bir de Peygamberlik cephesi vardır. Onu Allah'ın bir elçisi, dinî bir müceddid olmak bakımından incelersek onda şu noktaların mümeyyiz bir vasıf olduğunu görürüz:

Hazreti Muhammed'in saklandığı mağara

1 — Onun talim eylediği din, aklın rehberliğine ve Tanrının birliği esasına dayanır ve bu birlik herşeye şâmil bir mahiyet alır. 2 — Kendisine tevdi edilen kutsal vazifeyi tamamiyle yapmış ve ölmeden önce son sözünü söylemiştir. Encyclopedia Britannica'da bu hakikat şöylece itiraf olunmuştur: «Dünyaya gelen bütün dinî şahsiyetler içinde en büyük muvaffakıyeti ihraz eden zat Hazreti Muhammed'dir.» 3 — Dünyanın dinî müceddidleri arasında Hazreti Muhammed'in ikinci mümeyyiz vasfı, talim eylediği esasların umumî olmasıdır. O bir kavma, şu veya bu zamanda yaşıyan insanlara değil, bütün beşeriyete hitab etmiştir. 4 — Tebliğ eylediği din, ne yalnız ruhanî, ne de sadece maddî olmayıp her ikisile de ilgilidir. 5 — O Allah'ı ve Allah'ın nimetlerini yalnız bir milletin inhisarına bırakmayıp bütün beşer ırkının yükselmesi ve hepsinin bir kardeş gibi kaynaşması ve gene hepsinin saadeti sebeblerini talim etmiştir. 6 — Musa'dan itibaren gelen birçok dinî müceddidlerin her biri ancak bir yönden beşeriyete iktida nümunesi olabilmiştir. Fakat Hz. Muhammed yüksek ahlâkiyle her yönden bir iktida nümunesi olmuştur. 7 — Dinî müceddidlerden her birinin muvaffakıyeti belirli bir sahaya münhasır olduğu halde onun muvaffakıyetleri beşerin maddî, manevî bütün hayatını kuşatmıştır. 8 — Hz. Muhammed, muhitinin mahsulü değildir. O putperest, müşrik, hurafeler içine gömülmüş, en kesif cehalet perdeleriyle kefenlenmiş bir kavmin içinden çıkmıştır. 9 — Umumî sulh ve müsalemet esaslarını kurmuş, hürriyet ve müsavatın insanlar için tabiî bir hak olduğunu ilân etmiş ve hepsinin kardeş olmalarını istemiştir. 10 — Zaman zaman her kavme Peygamberler gönderildiğini ve kendisine iman edildiği gibi onların hepsine ve onlara indirilmiş olan kitablara da iman edilmesi lüzumunu en kesin bir ifade ile beyan etmiştir. Bununla beraber başkalarının taptıklarına dil uzatılmamasını da söylemiştir. Bu esaslar, şüphe yok ki görünüşte birbirine benzemiyen birçok dinler arasında bir iştirak noktası temin edecek şeylerdir.

Hz. Muhammed, bir taraftan Allah'ın birliği esasının cihana yayılmasını, diğer taraftan da bütün dünya milletlerine şâmil bir kardeşlik tesis etmek için bu muhtelif dinler arasındaki müşterek nokta üzerinde durulmasını istemiştir. Bu bakımdan onun talim eylediği din, milletlerarası kabul edilebilecek olan bir dindir.

Kısa bibliyografya: Kur'an. Muhammed bin İsmail; Sahihi Buhari. Müslim bin Elhaccac Kuşeyri; Sahihi Müslim. Ebudavud Süleyman; Süneni ebi Davud. Muhammed ibni İsattirmizi; Sünen ve Şemail. Ahmed bin Şuaybinnesei; Süneni Suğra. Ahmed ibni Hanbel Müsned. Ebu Abdullah ibni Mace; Süneni ibni Mace. İbni Saad; El Tabakatülkübra. ibni Hişam; El Siretünnebeviyye. Aliyyibni Ömer; Süneni Dari Kutni. Ahmed ibni Hacer; Fethülbari. Bedrüddinelayni; Umdetülkari. Beyhaki; Süneni Kübra. Kastalani; Mevahibi Ledünniye = Maalimülyakin. Muhammed İbni Cerirüttaberi; Tarih. Muhyiddin Ennevevi; Tehzibülesmai Vellügat. İmadüddin ibni Kesir; Elbidaye Vennihaye. Mevlâna Şibli, Ömer Rıza Doğrul; Asrı Saadet. Dr. Muhammed Hamidullah; Mecmuatülvesaikıssiyasiyye. Muhammed Rıza; Muhammed Resulullah. Mevlâna Muhammed Ali; Muhammad The Prophet. Hoca Kemaleddin; The Ideal Prophet, The Encyclopedia Britannica.

(Ahmed Hamdi Akseki)

REVAL BULUŞMASI — (9-10 haziran 1908) Bu buluşma, İngiliz Kralı Yedinci Edward ile Rus Çarı İkinci Nikola arasında olmuştur. Buluşmanın amacı; iki devlet arasında bir yıl önce Tibet, Afganistan ve İran hakkında akdolunmuş anlaşmalar sayesinde elde edilen yakınlaşmayı tamamlıyarak bunu gerçek bir barışmıya kalbetmekti. Anlaşıldığına göre Reval buluşması; Avusturya Dış İşleri Bakanı Aehrenthal'in, Berlin Andlaşmasının Avusturya'ya vermiş olduğu bir hakkı kullanarak «Sancak Demiryolu» nu inşa etmek için teşebbüse geçmesini iyi bir fırsat sayan İngiltere hazırlamıştır.

Hükümdarlarının yanında her iki taraftan da devrin en bellibaşlı ve mesul devlet adamlarının hazır bulundukları bu buluşmada konuşulmuş ve kararlaştırılmış olan bütün meselelerin ayrıntıları hakkında tam bir bilgimiz yoktur. Rus Dış İşleri Bakanı İsvolski'nin Londra'daki Rus Elçisine yazdığı bir yazıda: «İngiliz Devlet Sekreteri Har-

ding'in, yedi sekiz seneye kadar İngiltere ile Almanya arasındaki gerginliğin son haddine varacağını ve bu takdirde Rusya'ya hakemlik rolü düşeceğini söylediği» kaydolunmaktadır. Gene bu buluşmıya iştirak etmiş olan Deniz Kuvvetleri Amirali Lord Fisher hatıratında; «Almanya'ya karşı sınır boylarını mümkün olduğu kadar kuvvetlendirmelerini Rus'lara tavsiye ettiğini» yazmaktadır. «Nation» adındaki İngiliz dergisinde ise Reval'de doğrudan doğruya askerî anlaşmalar imzalanmış olması ihtimalinden bahsolunmaktadır. Zamanın Rus basını da, çok samimî dostluk gösterileri içinde geçen buluşmadan pek memnunlukla bahsetmekte ve Rus-İngiliz dostluğunun tam mânasile kurulmuş olduğuna işaretle neticeyi övmektedir.

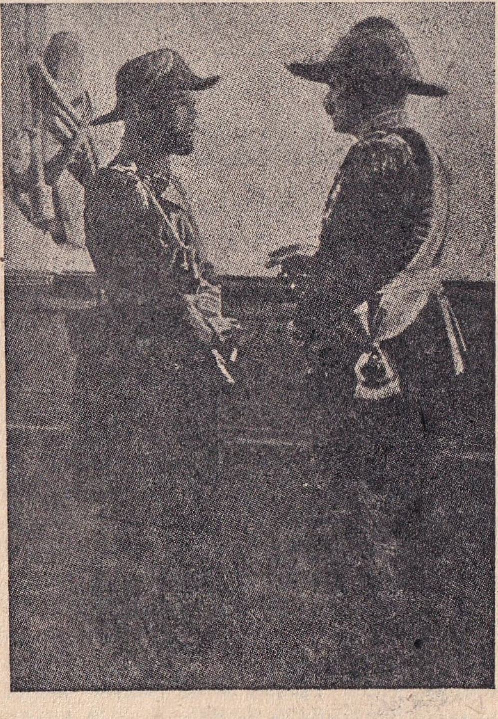

İngiliz İmparatoru Yedinci Edvar ve Alman İmparatoru İkinci Giyom

Muhakkak olan şudur ki o zaman Almanya'nın etrafında toplanmış olan «Üçlü İttifak» ı çember içine almak için gerekli tedbirleri bulmak, bütün bu konuşmaların belkemiğini teşkil etmiştir ve bu uğurda hiçbir şey ihmal edilmemiştir. Esasen Tibet, Afganistan ve İran hakkında İngiltere ile Rusya arasında yapılan anlaşmalarla (1907) bu memleketlerde nüfuz bölgeleri tâyin edilmiş ve yıllardanberi süregelen Rus - İngiliz gerginliği hemen hemen tamamiyle ortadan kalkmıştı. Böylece İngiltere, o zaman iki grupa ayrılmış olan büyük devletlerden Rusya, Fransa tarafına geçmek için esaslı bir adım atmış oluyordu. Reval'de İngiliz - Rus ittifakının vücude getirilmesi hususunda büyük bir terakki elde edildiğine şüphe edilemez. Bu sebebledir ki Almanya ve Avusturya, Reval buluşması üzerine büyük bir endişeye düşmüşlerdir. Üçlü İttifakın çember içine alınmış olduğu korkusuyla karşı tedbirler alınması lâzımgeldiği, o devrin resmî vesikalarında açıkça görülmektedir.

Reval buluşmasında konuşulan bu noktalar gizli tutulmuş ve buluşmada Balkan meseleleri, Makedonya ıslahatına aid işler görüşülmüş gibi gösterilmek istenilmiştir. Fakat Rusya'nın Boğazlar meselesini de ortaya attığı, bunda İngilterenin muvafakatini almağa çalıştığı, Avusturya'ya bazı tâvizlerde bulunup bu devletin de muhalefetini bertaraf etmeğe uğraştığı anlaşılmaktadır.

Makedonya meselesi üzerinde konuşulan ve kararlaştırılan noktalar hakkında daha açık bilgimiz vardır. 1907 yılı sonundanberi İngiltere, Makedonya işlerile daha yakından ilgilenmeğe başlamış ve Rusya ile doğrudan doğruya müzakerelere girişmek teşebbüsünde bulunmuştu. Uzun zamandanberi Makedonya, genel barışı tehdid eden bir kaynaşma halindeydi. Osmanlı İmparatorluğuna tâbi olan bu eyalete, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan devletlerinden her biri tek başına sahib olmak istiyorlardı. Başta Bulgaristan olmak üzere her üç Balkan devleti, bu uğurda ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Bulgar, Sırb ve Yunan çeteleri, hükûmetlerinden teşvik ve yardım görerek Makedonya'ya giriyorlar, kendilerine aid olmıyan ne varsa yoketmek amacile kasıp kavuruyorlardı. Bilhassa Bulgarların bunu sistematik bir şekilde ve çok aşırı derecede bir zulüm ile yapmaları üzerine öteki unsurlar birleşerek kendilerini savunacak bir teşkilât vücude getirmişlerdi. Birçok defalar büyük devletler işe müdahale etmişler, ıslahat yapılması için Babıâliyi sıkıştırmışlardı. 1903 tarihinde Rusya ile Avusturya'nın yaptıkları Mürzsteg Anlaşması ile kabul ettikleri ıslahatın tatbikına rağmen Makedonya sükûnete kavuşmuyor, tersine olarak gittikçe daha ziyade karışıyordu. Çünkü mesele, bir ıslahat meselesi değildi. Makedonya'ya hâkim olmak için yapılan şuurlu ve sistemli bir mücadele idi. Yukarıda sözü geçen «Sancak Demiryolu» projesini gerçekleştirmeğe başlamakla Avusturya-Macaristan, Makedonya bölgesini kendi iktisadî faaliyet alanı içine almak amacını güttüğünden, ilgili devletlerin endişesini uyandırmıştı. Bunun üzerine İngiltere hükûmeti, Rusya'ya başvurarak Makedonya için yeni bir ıslahat projesi üzerinde görüşülmesini istemişti. Şimdiye kadar kendini Mürzsteg Anlaşmasına bağlı sayarak bu çeşid tekliflere yanaşmamış olan Çar hükûmeti, «Sancak Demiryolu» yüzünden Avusturya ile aralarında bir soğukluk meydana gelmesi üzerine, bu sefer müzakerelere girişmiştir. İşte Reval buluşmasında Makedonya için yeni ıslahat projesinin ayrıntıları görüşülerek esasta bir anlaşmıya varılmıştır. Bundan sonra İngiltere, Rusya ile kararlaştırdığı bir ıslahat programını son şekline sokarak temmuz başında bütün ilgili devletlere bildirmiştir.

Rus Çarı İkinci Nikola ve Alman İmparatoru Giyom

Böyle bir esrar perdesi arkasında cereyan eden Reval buluşmasının Osmanlı tarihi için de büyük bir önemi vardır. Yıllardanberi İkinci Abdülhamid'in istibdad idaresine karşı mücadele eden ve 1877 Kanunu Esasisinin ihyasına çalışan «İttihad ve Terakki Cemiyeti» erkânı, Reval'de Osmanlı İmparatorluğuna tâbi memleketler hakkında arzu edilmiyen bazı kararların alındığını sezmişlerdir. Reval buluşması, Meşrutiyetçi Türklerin sabrını tüketmiş ve bütün bu müdahalelere bir son verecek olan Meşrutiyetin ilânını tâcil etmiştir. Gerçekten de 23-24 temmuz 1908 İnkılâbı, Reval'de esasları kararlaştırılmış olan İngiliz - Rus Makedonya ıslahat projesini suya düşürmüştür.

Kısa bibliyografya: Hikmet Bayur; Türk İnkılâb Tarihi, cild I, İstanbul, 1940. Sax; Geschichte des Machtverfalls der Türkei, Wien, 1913. Die grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871 - 1914, cild II, 25. Österreich - Ungarus Aussenpolitik 1908 - 1914, cild I.

(*Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal*)

SIVAS İLİ COĞRAFYASI — Sıvas İli, İç Anadolu'nun doğu kısmını içine alır; kuzey doğuda, Kelkit ırmağının orta boyunda, Karadeniz bölgesine, güney doğuda, Gürün'e doğru, Doğu Anadolu bölgesine sokulur. Çeşidli yer şekilleri, verimli toprakları, zengin tarihî eserlerile Sıvas İli gerçekten incelenmeğe değer. En alçak yerleri Kelkit boyunda 800 metreyi, Kızılırmak boyunda 1100 metreyi aşan İl topraklarında, yüksekliği 3500 metreyi geçen tepelerle türlü yükseklikte plâtolar yer alır.

Sıvas İlinin kuzey batı ve kuzeyinde Tokad, Ordu, Giresun, doğusunda Erzincan, güney doğusunda Malatya, güneyinde Maraş, güney batı ve batısında Kayseri ve Yozgad illerinin toprakları uzanır. Doğal bakımdan, güneyde Torosların, kuzeyde Kuzey Anadolu dağlarının iç sıra dağlarına sokulmuş, Kelkit boyunda Doğu Anadoluya, batıda İç Anadolunun orta Kızılırmak bölümüne dayanmış olan Sıvas İlinin yüz ölçümü 26740 kilometre kare, nüfusu da 433000 dir. Topraklarının genişliği bakımından, yurdumuzun en büyük illeri arasında yer alır.

Yer şekilleri: Sıvas İli toprakları, memleketimizin ârızalı çevrelerindendir. İl sınırları içinde yaz ortalarına kadar tepeleri karlı kalan yüksek dağlar, akar sularla derin bir şekilde oyulmuş 1300 - 1500 metre yüksekliğinde plâtolar bulunduğu gibi, ırmaklar boyunda bitek ovalara da rastlanır. Genel durumile Doğu Anadolu yüceliğinden batıya doğru ayrılarak uzanan sıra dağlarla bunlar arasında uzanan plâto ve ovaları şöylece gözden geçirmek mümkündür :

1 — **Kızılırmak - Kelkit arası dağları :** Doğuda yüksekliği 3577 metreyi bulan Köse dağından batı ve güney batıya doğru bir takım sıradağlar halinde uzanan bu engebe arasında Tekeli dağı (2621 metre), Asmalı ve Dumanlı dağları (2400 metre), Yıldız dağı (2537 metre) ve Çamlıbel dağlarından sonra yüksekliği 2000 metreye yaklaşan Akdağa varır.

2 — **Kızılırmak - Fırat arası dağları:** İlin güney ve güney doğusunu kaplıyan bu dağlar, aralarında bir takım plâtolar bırakarak birbirlerine az çok paralel şekilde, ku-

zey doğu - güney batı doğrultusunda uzanırlar. Yükseklikleri, çok vakit, 2500 metreyi aşan bu dağlar arasında doğuda Gürlevik dağı (2676 metre), güney batıya doğru Tecer dağı (2217 metre), daha güneyde Gürün Çalı ve Tahtalı dağları uzanır.

3 — Kuzey ve güneyde uzanan bu sıra dağlar arasında bir takım yüksek düzlükler ve yaylalarla, yer yer ovalar uzanır ki, bunları kuzeyden güneye doğru kısaca şu şekilde gözden geçirmek mümkündür:

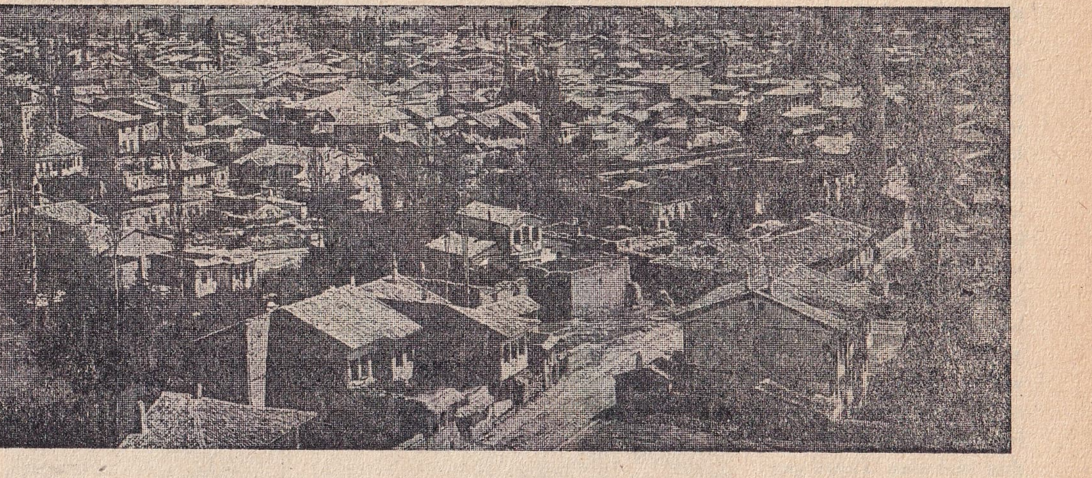
a) Sıvas İlinin hemen en kuzey çevresinde Koyulhisar'ın batısından Suşehrinin doğusuna kadar Kelkit oluğunun bir parçası uzanır. Uzun bir kırılma hattının bir parçası olduğu görülen bu alan, memleketimizin depremlere en çok uğrıyan köşelerindendir.

b) Zara ve çevresinden başlıyarak batıda Hafik, Sıvas, Gemerek'e doğru, Kızılırmağın iki tarafında türlü genişlikte ve yükseklikte (1300-1600 metre) plâtolar halinde uzanan bir sıra düzlükler ve dalgalı düzlükler yer alır. Bu plâtolar arasında Gemerek'in kuzeyindeki Elmaoku yazısı ile Yıldızili güneyindeki plâtolar ve Sıvas'ın kuzeyindeki Meraküm yaylası söylenebilir.

c) Bu plâtoların güneyinde küçük birer sıradağ halinde beliren ve ortalama 1650-1750 metre tutan yükseklikler (Şama dağı, Turna dağı... gibi) en çok üçüncü zamana aid tabakalardan meydana gelmiş aşınma alanlarıdır.

d) Bunların güneyinde kuzey doğu - güney batı doğrultusunda uzanan bir sıra düzlükler (1150-1250 metre) yer alır ki, bunlar Gemerek'in hemen doğusundan başlar, kuzey doğuda Şarkışla çevresinde genişler, daha doğuda Gedik ovası, Gölevi düzlüklerini teşkil eder.

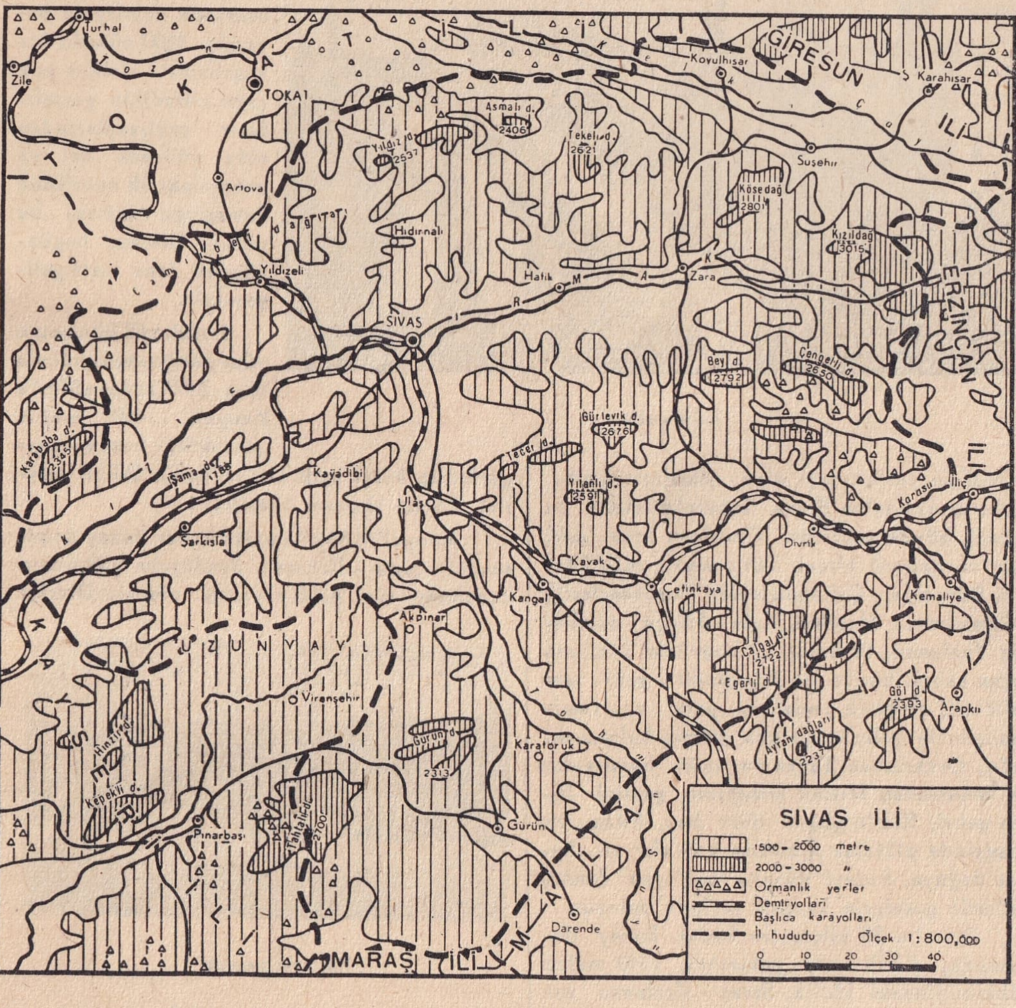
e) Daha güneyde 2000 metreye yaklaşan büyük ve küçük Çal dağlarile Tecer ve Kormaç dağları arasında yer alan 1600-1650 metre yükseklikteki Tonos ovası ve Çatalpınar düzü ile daha güney doğudaki Kangal düzlükleri ve Uzunyaylaya doğru sokulan düzlükler, gene yeni Jeoloji devirleri tabakalarından meydana gelmişlerdir.

Sıvas şehrinin umumî manzarası

f) Nihayet, en güney çevresinde yükseklikleri 2000 metreyi aşan Gürün dağları arasında, dar şeridler halinde Gürün düzlükleri uzanır.

İklim: Denizlere karşı kapalı ve bir takım sıra dağlarla çevrili İç Anadolunun doğu parçası içinde yer alan Sıvas İlinin toprakları, çok yerinde, step iklimi özelliği gösterir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve karlı geçer. Kış mevsimi uzun ve şiddetli olur.

Bahar kısa sürer. Yazları bol güneşlidir. Sonbaharı kasım sonuna kadar uzar. Yağmurlar en çok ilkbaharda yağar. Bununla beraber, ilin iklimi yer yer azçok çeşidlilik gösterir. Bu geniş topraklar içinde yalnız Sıvas'ta (deniz yüzünden 1275 metre yüksekte) bir meteoroloji istasyonu bulunduğundan, bütün bu alanın iklim özelliklerini belirtmek güçtür. Bununla beraber, Sıvas Meteoroloji istasyonunun kayıdlarını gözönüne alarak ilin iklimi şöylece gözden geçirilebilir: Sıvas'ta yıllık sıcaklık ortalaması 8 dereceyi biraz geçer; en sıcak ay ağustos, en soğuk ay ocaktır. Bir kara iklimi özelliği gösteren Sıvas ikliminde yaz ile kış arasında önemli sıcaklık farkı bulunduğu gibi, gece ile gündüz arasında da büyük sıcaklık ayrılıkları vardır. Yağış, az olmakla beraber, İç Anadolunun başka yerlerine göre, fazlacadır. Yıllık yağış tutarı ortalama 450 milimetreyi bulur. Bu miktar, bazı yıllarda 500 milimetreyi de geçer. Yağışın, bu ortalamadan az olduğu yerler, Hafik ve Zara arasında çukur çevre ile, Sıvas'ın güney batısında uzanan Kızılırmak boyunun ve yakınlarının çukur alanlarıdır. Yüksek dağlara ve yaylalara doğru bu miktar çoğalır; kuzey ve güneydeki dağlık alanlarda 700 milimetreyi aşar. Sıvas İli topraklarında yağmurlar en çok nisan ve mayıs aylarında yağar. Kış aylariyle mart, haziran, kasım ayları da yağışlı geçer. Yağışlar, kışın kar halinde, ilk ve sonbahar aylarında ise yağmur halinde düşer. Yağmurlar, sağanak şeklinde de boşanarak şiddetli seller meydana getirir. Çok vakit kasım ayında kar yağmağa başlar; bazı yıllarda karlı mevsimin nisan sonuna kadar altı ay sürdüğü de görülür. Kışın şiddetli tipiler olur. Yerdeki karın kalınlığı 50 santimetreyi bulur. İl topraklarının, deniz yüzünden yüksekliği fazla olduğu için bu kar örtüsü uzun müddet yerde kalır, gidiş gelişi güçleştirir. Yaz aylariyle eylûl kurak geçer, temmuz ve ağustos aylarında ise kuraklık artar, en yağışlı ay olan nisanda aylık yağış tutarı 65 milimetreye yaklaştığı halde, en kurak olan ağustos ayında 6 milimetreyi biraz geçer.

Bölgede rüzgârlar, en çok, kuzeyden esen yıldız ile kuzey doğudan esen poyrazdır. İlkbahar ile haziran ve temmuzda karayel de eser.

Akar sular ve göller: Sıvas İlinin belli akarsuları Kızılırmak ve kollarile Fırata karışan Çaltı suyu ve Tohma çayıdır. Zara'nın elli kilometre kadar doğusundaki Kızıldağdan çıkan Kızılırmak, Gemerek bucağı yakınlarına kadar, bütün yukarı bölümünde, üç yüz kilometrelik bir uzunluk meydana getirerek, Sıvas İli topraklarından geçer. Her iki yanından bir takım kollar alarak (Harami d., Koçdere, Mısmıl ırmağı, Tavra suyu, Yıldız ırmağı, Kalın ırmağı, Göksu, Te-

cer ırmağı.....) büyüyen Kızılırmağın, genişliği ve taşıdığı su miktarı mevsimlere göre değişir. Yazın en kurak zamanlarında çok yerinde ancak birkaç metre derinlik gösterecek kadar sığlaşan ırmak, bol yağmurların yağdığı ve dağlardaki karların eridiği ilkbahar mevsiminde kabarır, genişler. Sıvas'a kadar dar ve taşlık geçidlerden akan ırmak, buradan sonra daha geniş vadiler içinde, şerid gibi uzanan bitek düzlükler arasından geçer. Bu bakımdan, burada ırmaktan, sulama işinde daha çok faydalanılabilir. Kızılırmağın bazı kolları boyunda büyüklü küçüklü çağlıyanlarla hızlı akış yerleri vardır. Buralardan elektrik elde etmek işinde faydalanılabilir. Bunlardan biri olan Tavra çağlıyanlarından 1934 tenberi elektrik elde edilmektedir ki, 125.000 liraya malolan bu elektrik fabrikası, bugün, Sıvas şehrinin birçok ev ve dükkânlarına elektrik verebilmektedir.

Bir başka çağlıyan da Göksu üzerinde ve Sızır köyü yakınındadır. Bugün Sızır suyunun yaz, kış durumu ve su miktarı Elektrik İşleri Etüd İdaresince incelenmekte ve ilerde bu sudan faydalanma yolları araştırılmaktadır. Buradan elde edilecek enerjiyle Gemerek, Şarkışla ve çevreleri aydınlanacağı gibi, burada kurulabilecek bir takım imalâtane veya fabrikalar (peynir, yün ipliği ve dokuması...) bu enerjiden faydalanabilecek, bir kısım enerjisi de Sıvas'taki fabrikalara verilebilecektir.

Sıvas İli topraklarında kenarları bataklıklar teşkil eden bir takım küçük göller vardır. Bunlar arasında Ulaş bucağı çevresindeki göller söylenmeğe değer, bunlardan asıl Ulaş gölü bir buçuk kilometre en ve boyunda olup suyu tuzludur.

Bitki örtüsü: Yağışların az olduğu Sıvas İlinde ormanlar pek az yer kaplar. Evvelce varlıkları sanılan bazı ormanlar da insanların tahribiyle ya ortadan kalkmış, yahud çalılık ve fundalıklar haline gelmiştir. Bugün, ormanlara dağ yamaçlarında ve kuytu yerlerde, öbek öbek, ilin kuzey çevrelerinde (Sıvas'ın kuzeyi Zara, Yıldızili, Hafik, Divriği) rastlanmaktadır. Bu ormanları meydana getiren başlıca ağaclar meşe, çam, kayın, kavak, gürgen, ardıçtır. Ormanların bir kısmı yüksek boylu ağaclardan meydana gelmiştir; bir kısmı ise değeri çok olmıyan baltalıklardır. İl içinde ormanlar en geniş olarak Zara'nın kuzeyindeki Şerefiye çevresinde Çanakçı ve Avşar ormanlariyle Hafik ve Yıldızili çevrelerinde yer kaplarlar.

Bunlar dışında il topraklarında ormanlık yerler hemen hemen yoktur. Arazinin büyük bir kısmı bozkırlar ve otlaklar halindedir. Buralarda ağaclıklara yalnız su boylarında rastlanır. Dağların yamaçları ise geven denilen kirpi biçimli dikenlerle kaplıdır.

İdare, nüfus ve şehirler: Sıvas İlinin 433.000 i bulan nüfusunun %20 si şehir ve kasabalarda, %80 i köylerde oturur. Sıvas merkez ilcesinden başka ile bağlı dokuz ilce vardır ki, bunlar Divriği, Gürün, Hafik, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Yıldızili ve Zara'dır. İl içinde 33 bucak ve 1397 köy vardır. Nüfusun en sık bulunduğu yerler ekilen yerlerdir ki, buralarda kilometre kareye 20 - 30 kişi düştüğü tahmin olunabilir. İlin geri kalan büyük bir kısmında, orman ve otlak olan çevrelerinde, nüfus sıklığı azalır. Sıvas İlinde nüfusun yarıdan çoğu çiftçilik

Şehirden bir manzara daha

ve davar yetiştirmekle geçinir. Fabrika ve el sanatlarında çalışanlarla ticaret yapanlar da oldukça önemli yer tutar.

İl merkezi olan Sıvas (nüfusu 42000), bu çevrenin olduğu kadar, yurdumuzun da

İnönü caddesi

önemli ve yol kavşağı olan şehirlerindendir. Nüfus bakımından Sıvas memleketimizin on üçüncü büyük şehridir. Kuruluşu çok eski olan ve değerli birçok Türk eserlerini (Şifaiye, Büruciye, Çifteminareler medreselerile Gökmedrese, Meydan, Kale, Aliağa camilerile Yenicami, türbeler....) bağrında saklıyan Sıvas şehri, bugün de fabrikaları, yeni mahalleleri, elektrik tesisleri, park ve temiz caddelerile gelişme yoluna girmiş bulunmaktadır. Ortasından Tavra suyunun, hemen doğu kenarından Mısmıl ırmağının geçtiği Sıvas şehri, Kızılırmağın dört beş kilometre kuzeyinde plâtolar arasında yer alır ve batıyı doğuya, kuzeyi güneye bağlıyan demiryollarile şoselerin kavşak yerinde bulunur.

Sıvas'ın 35 kilometre kadar kuzey doğusunda, Kızılırmak yakınında 1340 metre yüksekliğindeki Hafik, Sıvas - Erzincan şosesi üzerinde 1500 e yakın nüfuslu küçük bir kasabadır.

Gene Erzincan'a uzanan şose üzerinde ve Sıvas'ın 70 kilometre kadar kuzey batısındaki 6000 i aşkın nüfuslu Zara, az zamanda gelişmiş önemli kasabalardandır. Denizden 1452 metre yüksekte olan Zara'da kışlar çok sert, yazlar da pek sıcak geçer. Zara oldukça canlı ticareti olan bir kasabadır. Kasabada akaryakıtla elektrik elde edilmektedir.

Sıvas'ın 90 kilometre kadar kuzey doğusunda, Kelkit ırmağı boyunda kurulmuş pek eski kasabalardan biri olan Koyulhisar bulunmaktadır. Kasabanın eski bir kalesi ve Tokad yolu üzerinde büyük bir kervansarayı vardır. İlce merkezine Mişaz da derler. Evleri dağınık kurulmuş olduğundan kasaba geniş yerler kaplar. Denizden 800 metre yüksekte yer alan kasabanın havası mutedildir. Kasaba yakınında 120 beygir gücü enerji verebilecek bir de çağlıyan vardır.

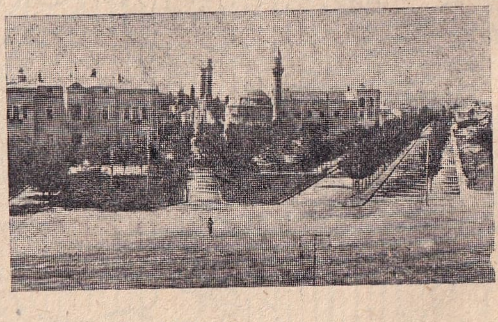
Koyulhisar'ın 27 kilometre güney doğusunda, Kelkit oluğuna yakın bir yerde bulunan Suşehri yeni kurulmuş kasabalardandır. Denizden 950 metre yüksekte bulunan kasabanın havası mutedildir. Sıvas - Erzincan şosesi kasabanın içinden geçer. Nüfusu 3000 den çok olan Suşehri, canlı bir ticaret ve pazar yeridir. Kasabanın temiz ve iyi olan içme suları demir borularla kasabaya getirilmektedir.

Sıvas'ın 40 kilometre kadar kuzey batısında bulunan 3000 kadar nüfuslu Yıldızili, Samsun - Sıvas demiryolu boyunda, Çamlıbel dağlarının güney eteklerinde kurulmuş yeni kasabalardandır. Kasabada buğday ve davar ticareti önemli yer tutar. Denizden 1407 metre yüksekte yer alan kasabanın havası serttir.

Sıvas'ın 70 kilometre kadar güney batısında yer alan Şarkışla, Kayseri - Sıvas şosesi üzerinde demiryolu boyunda 3200 nüfuslu bir kasabadır. Halkın pek çoğu çiftçilikle geçinir. Sızır çağlıyanlarından elde edilecek bol ve ucuz elektrik enerjisine kavuştuğu zaman, bu güzel kasaba, bugününden daha hızla gelişecektir.

Sıvas'ın 68 kilometre güney doğusunda kurulu olan 2000 kadar nüfuslu Kangal, 1440 metre yüksekte, kuzey rüzgârlarına karşı açık bir yerdedir. İklimi serttir. Koyun ticareti önemlidir.

Kangal'ın 60 kilometre kadar kuzey doğusunda, Sıvas - Erzurum demiryolu yakınında kurulmuş olan 6000 e yakın nüfuslu Divriği

Hükûmet meydanı

kasabasının pek eski bir tarihi vardır. Çevresinde zengin demir madenleri bulunmuş olan Divriği, son yıllarda gelişmiş ve güzelleşmiş kasabalarımızdan biri olmuştur.

Sıvas İlinin en güneyinde yer alan ve

nüfusu 4600 ü bulan Gürün, yüksek dağlar arasındaki bitek düzlüklerle bağlar, bahçeler arasında kurulmuş güzel görünüşlü eski bir kasabadır. Ticareti oldukça canlıdır. İçme suları temizdir. Kasaba, su kuvvetinden elde edilen elektrikle 1934 tenberi aydınlatılmaktadır.

Ekonomi durumu: Sıvas İlinde ekonomik hayat çeşidlilik gösterirse de, il topraklarında bilhassa bol miktarda buğday ve arpa elde edilir, geniş ölçüde davar beslenir. Son yıllarda kurulan fabrikalarla yeniden canlanan el sanatları, ekonomi faaliyetini çeşidlendirdiği gibi, evvelce işletilen ve son zamanlarda işletmeğe açılan maden yatakları da bu çeşidliliği arttırmıştır.

Sıvas, yurdumuzun buğday ve arpa ambarlarındandır. Konya, Ankara, Afyon'dan sonra, Sıvas İli, memleketimizin en çok buğday ve arpa yetiştiren çevresidir. Yılda ortalama 200.000 ton buğday ve 100.000 ton arpa elde edilmektedir. Tarlalar istenildiği gibi sulandığı ve gübrelendiği zaman bu verim daha da artacaktır. Bugün 4000 ton hacmindeki Sıvas silosu bu ihtiyacı karşılamağa yetmiyor. Bu sebeble, on tane kadar ve her biri bin ton tahıl alan ambarların kurulması için de çalışmalar başlamıştır.

Sıvas İli topraklarında sebze, ancak sulanabilen kuytu yerlerde yetiştirilir. İlkbaharın geç, kışın erken gelmesi, eylûl ortalarından başlıyarak kırağı düşmesi, sebzelerin tenebbüt devresine etki yapmakta, bu da sebzenin az olmasının sebeblerinden birini teşkil etmektedir. Bunlar arasında en çok, yumrusunu toprak içinde büyüten sebzeler görülür. Bilhassa yılda altı bin ton patates ve son zamanlarda on bin tonu aşan pancar ekimi başta gelir. İyi kalitede pancarın yetiştirilebileceği denemelerle anlaşılmış olan Sıvas'ın topraklarında, bu ziraatle ilgili olarak hayvancılık da gelişebilecektir.

Sebzelikler gibi, bağlık yerlerde il topraklarında az yer tutar. Bağların en çok bulunduğu yerler Gürün, Divriği ile kuzey çevreleridir. İl topraklarında meyvalıklar da çok yer kaplamaz. Bununla beraber, sulanabilen ve kuytu düzlüklerle derin vâdiler içinde meyva yetiştirilir (Gürün'de olduğu gibi). Meyvalar arasında en çok elma, armud, erik, dut elde edilir. Meyva verimini arttırmak için Orman ve Ziraat idarelerince kurulan nümune fidanlıklarından faydalanılmakta, yabani meyva ağaclarına da aşı yaptırılmaktadır. Bu arada özel şekilde de meyvacılığa

Sıvas İnkılâb Müzesinin kapısı

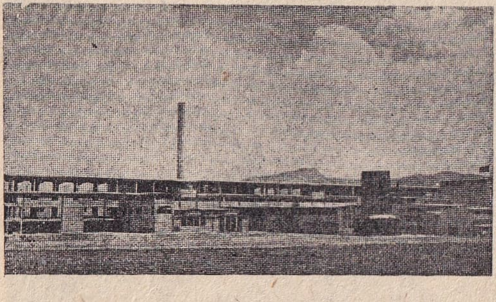
önem verilmekte ve meselâ Şarkışla köylerinden İkizce ve çevresinde yeni meyvalıklar yetiştirilmektedir.

Sıvas İli topraklarında geniş ölçüde hayvan beslenir. Bugün ilde yarım milyondan çok koyun, 250.000 den fazla kıl keçisi, 30.000 tiftik keçisi, 15.000 manda, 270.000 sığır, 50.000 kadar at ve eşek vardır.

Sıvas İlinin şehir ve kasabalarında ötedenberi yerleşmiş bir takım küçük sanatlar vardır. Bunlar arasında çorabcılık, halıcılık, kilimcilik, cicimcilik, dericilik, çubukçuluk, kuyumculuk söylenebilir. Yakın vakitlere kadar çorabcılık Sıvas'ın bellibaşlı sanatlarından iken, bugün ipek çorabların daha ucuza maledilerek satılmalariyle gerilemiştir. Eski sanatlardan olan çubukçuluk (sigara ağızlığı imali...) ile kuyumculuk (süs eşyası, çay, kahve takımları..) da bugün çok azalmıştır. Son birkaç yıl öncesine kadar önemini gittikçe kaybeden halıcılık bilhassa Sıvas'ta kalmıştır. Bunlar memleketimizin iyi kaliteli halılarındandır. Özel bir takım halı tezgâhlarından başka, Sıvas şehrinde kırk tezgâhlı ve yüz işçinin çalıştığı bir atelye de vardır. İl topraklarındaki köylülerin önemli bir kısmı giyeceklerini, el tezgâhlarında kadınların dokuduğu yünlü ve pamuklu kumaşlarla sağlarlar.

Bu el sanatlarından başka, ilde fabrikalar da artmağa başlamıştır. Bunlar arasında Tavra ırmağı boyunca dizili olan ve su ile işliyen un fabrikaları ile cer atelyesi, çimento fabrikası başta gelir. 1939 da işletmeğe açılan şehrin hemen güneyindeki «Sıvas Cer Atelyesi» elde mevcud vagon, lokomotif tamirlerini yapmaktadır. Bu atelyede üç bin işçi çalışmaktadır. «Çimento Fabrikası», Sıvas şehrinin on kilometre kadar batısındadır. Beş yüzden çok işçisi vardır.

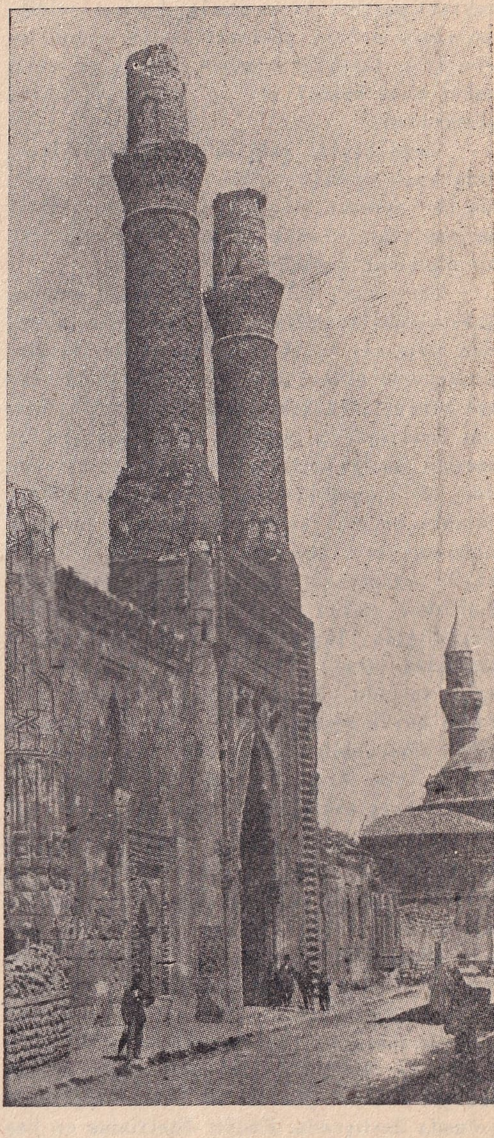
İl topraklarında çeşidli madenlerle maden suları ve kaplıcalar da vardır. Madenler arasında linyit, bakır, demir, gümüşlü kurşun, amyant ile mermer ve tuz başta gelir. Linyit kömürleri, il topraklarının birçok yerlerinde görülmekte ise de, bunlardan Gemerek kömürleri bugün işletilmekte ve günde 5 - 10 ton elde edilmektedir. Sıvas İlinin maden zenginlikleri arasında Divriği demirmadeni önemli yer tutar. Zenginliği ve demiryoluna yakınlığı bakımından, memleketimizde bugün bilinen en elverişli demir istihsal alanı olarak

Sıvas Çimento Fabrikası

görülen Divriği demir madenlerinin cevher nisbeti % 67 ve rezervi de kırk milyon tonu aşkındır. Memleketin başlıca büyük demir endüstrisini meydana getiren Karabük fabrikalarına bugün buradan demir cevheri getirtilmektedir.

Yollar ve ticaret: Geniş bir tahıl (buğday, arpa), hayvan yetiştirme (davar, sığır) ve maden çıkarma alanı ortasında yer alan Sıvas, türlü yönlere uzanan şose yollariyle demiryollarının kavşak noktasında bulunduğu için ticareti günden güne daha canlı olmaktadır. İl topraklarından memleketin başka yerlerine en çok buğday, arpa, bulgur, un, sadeyağı, yapağı, deri, canlı halde koyun ve sığır, yumurta, balmumu satılır. Başka yerlerden de gerekli mallar getirilir. Bu arada İstanbul'dan giyecek eşya ile başka fabrika malları, Adana, Tokad, Kayseri ve Amasya'dan meyva ve sebze satın alınır. 1930 a kadar ticaretinin büyük bir kısmını Samsun'la yapan Sıvas İli şehir ve kasabaları, bu tarihte demiryolunun Sıvas'a ulaşmasiyle daha uzaklarla, Ankara ve İstan-

Bir Selçuk âbidesi : Çifte Minare

bul'la da geniş ölçüde ticaret yapmağa başlamıştır.

İl topraklarında köylerle şehir ve kasabalar arasında daimî bir canlı ticaret vardır. Köylerle kasabalar arasındaki bu ticaretin en canlı olduğu mevsim sonbahardır. Çünkü, hasadını yapmış bulunan köylü uzun bir kış için gerekenleri (giyim eşyası, tuz, nal, mıh, çift demiri, gaz yağı...) satın almak ve ürününü (buğday, arpa, kuru meyva ve yağ.....) satmak için pazarlara gelirler.

İl topraklarında demiryolundan başka ilce merkezlerine ve bucaklara uzanan şoseler de vardır. Uzunlukları 750 kilometreyi bulan şoselerin yarısına yakını iyi, geri kalanı ise düzeltilmeğe muhtacdır. Ayrıca 300 kilometre kadar da adi yol vardır.

Geniş ve verimli toprakları, yerüstü ve yeraltı zenginlikleri, çeşidli yer şekilleri, güzel manzaralariyle Sıvas İli, ilerde daha çok gelişmiye elverişli bir yurd köşesidir.

(Dr. Reşad İzbırak)

STETTINIUS, EDWARD REILLY — (1900) «Stetinyüs okunur» 27 kasım 1944 günü Birleşik Amerika Cumhuriyetleri Dış İşleri Bakanlığına seçilen Stettinius, etrafın-

dakilerle derhal dost olan, samimî ve içten bir insandır.

İtalya'da siyasetin karıştığı, Yunanistan'da havanın bulutlandığı o dağdağalı günlerde fazla teşrifata vakit ayırmıyan yeni Dış İşleri Bakanı kendisini tebrik etmek istiyen diplomatların hepsini Bakanlık binasının karşısındaki bir salonda hazırlattığı kokteyl partiye davet etmiş, herkes geldikten sonra ortaya çıkarak kısaca, «Hepinize ayrı ayrı teşekkür ederim», demiş ve vakti nakid bilen hakikî bir iş adamı olduğunu göstermiştir.

Uzun boylu, yakışıklı, bembeyaz saçlı, kara kaşlı ve daima güler yüzlü olan bu zat, bin bir dereden su getiren, her hareketini en ince teferruatına kadar ölçen eski tarz bir diplomat değildir.

Stettinius, hükûmete katıldığı zaman, iş sahasında muvaffakıyetin en yüksek zirvesine ulaşmıştı ve Amerika'nın en büyük şirketlerinden birinin senede yüz bin dolar maaşlı reisiydi. Yüksek mevkiini, yüksek kazancını bırakarak on beş bin dolar maaşlı bu işi üzerine almağı kabul edince onun bu hareketini türlü şekillerde yorumlıyanlar oldu. Nitekim bu «beyaz saçlı çocuğun» başkalarının emellerine âlet olduğunu, hükûmet içinde büyük sermayenin menfaatlerini temsil ettiğini iddia ettiler ve bu yüzden, Dış İşleri Bakanlığına tâyin emri Âyan Meclisi'nin tasdikına arzolunduğu zaman bu itirazlar açığa vuruldu. Fakat itirazlar onun şahsına değil, büyük sermayeye idi. Kendisinin aleyhinde söylenebilecek bir söz yoktu. Bundan dolayı Âyan Meclisi, onun tâyin emrini bire karşı altmış sekiz oyla tasdik etti.

Ak saçlı genc adam, zengin bir ailenin oğludur. Fakat Stettinius'lerin serveti, miras yoluyla babadan oğla intikal eden eski bir aile serveti değildi. Küçük yaşta yetim kalmış olan Baba Stettin'us St. Louis Cizvitleri tarafından yetiştirildikten sonra Chicago'da buğday işine atılarak evvelâ bir servet yapmış; sonradan parasını kaybetmişti. 1900 de Küçük Stettinius doğduğu vakit babası sanayie dönerek yeniden bir servet toplamak yolunda ilerliyordu. Küçük Stettinius on beş yaşına geldiği zaman babası Amerika'nın en büyük kibrit şirketi müdürlüğüne yükselmiş bulunuyordu. Birinci Cihan Harbinin patladığı bu sıralarda, meşhur Morgan Baba Stettinius'ü ortaklığa almış ve Müttefiklerin Amerika'da yaptıkları üç milyar dolarlık mubayaatı ona havale etmişti ve 1917 de Amerika harbe girdiği zaman da hükûmette vazife alarak senede bir dolarlık maaşla İstihsal İşleri İdaresinde çalışmıştı.

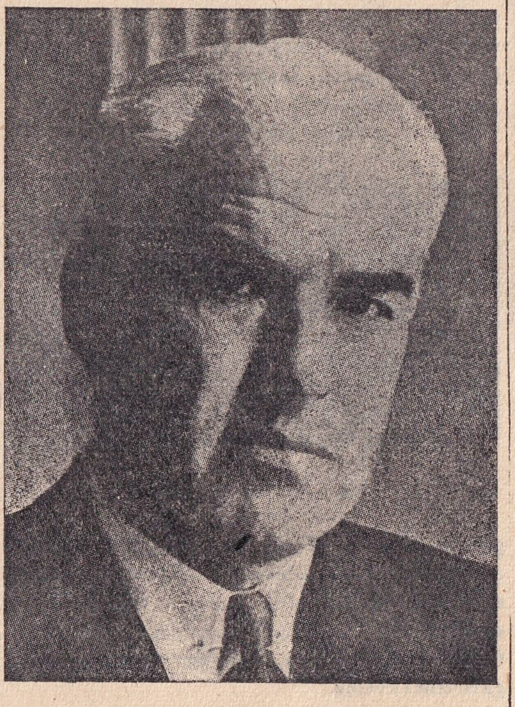
Bu sıralarda Küçük Stettinius liseyi bitirerek üniversiteye giriyordu. Cenubun Virginia Üniversitesine yazıldı. Çok ciddî idi; sigara içmiyor, içki kullanmıyor, spor hareketlerine karışmıyor, dinle, kilisede ders vermekle vakit geçiriyordu. Fakat o vaktinden evvel ihtiyarlamış değildi; dostluğa, samimiyete inanmış, bu uğurda çalışıyor, hattâ bu yüzden derslerini dahi ihmal ediyordu. Sırtına eski püskü elbiseler giyerek zenginliğini gizlemeğe çalışan, birkaç fakir arkadaşına gizlice yardım etmek suretiyle mektebde okutan, önüne gelene iş arayıp bulmakla vakit geçiren Stettinius kısmen bozuk sıhhati yüzünden, kısmen kitablarından ziyade insanları öğrenmeği tercih ettiğinden diplomasını alamadan üniversiteden ayrılmıştı.

Diplomasız genci, hayatı öğrensin diye uzun bir Avrupa seyahatine gönderen baba, oğlu geri döndüğü zaman başkalarına yardım etmeğe meraklı bir rahiblik meraklısiyle karşılaşmıştı. Fakat onun, etrafındakilere yardım etmek merakı ve bu uğurda sarfettiği gayretler teşkilâtçılık kabiliyetini de açığa vurmakta gecikmedi ve çok geçmeden, General Motors Kumpanyası Müdür Muavinlerinden bir eski mekteb arkadaşı ona: «Sen ötekinin berikinin ihtiyaclariyle, haklariyle uğraşıyor ve birçok yeni fikirlerden bahsediyorsun. Gel, fabrikamızda çalış, etrafına bak, gör ve işçilerimize bizim yapmakta olduğumuzdan daha fazla yardım etmemize bir imkân bulabilirsen bana haber ver»; dedi. Bu teklif üzerine fabrikada saatte kırk dört sent ücretli bir amele olarak işe başlıyan Stettinius, gözünü o kadar açık tuttu ve o kadar bol ve yeni fikirlerle fabrika kapısının eşiğini aşındırdı ki iki sene içinde işçi tulumunu çıkararak beyaz yaka ve kravat taktı ve arkadaşının muavinliğine yükseldi.

Beş sene sonra, henüz otuz bir yaşında iken General Motors gibi Amerika'nın ve dünyanın en büyük şirketlerinden birinin müdür muavinliğine yükseliyordu.

Muvaffakıyetinin büyük sırlarından başlıcaları; samimî olmak, dost kazanmak ve başkaları üzerinde tesir yapmaktır. Bugün kaideperest diplomatlar karşısında bile kırk yıllık ahbabile beraber·miş gibi koltuğuna yaslanarak, bacak bacak üstünde kâh sakız çiğniyerek, kâh sigara içerek konuşan ve fakat karşısındakini daima can kulağiyle dinliyerek ve derdine ortak olarak kazanan Stettinius, 1932 nin buhranlı günlerinde bir iş için Roosevelt'le karşılaştığı zaman ve kısa bir görüşmede müstakbel şefinin gönlünü kazanmağa muvaffak olmuştu.

Bundan sonra Stettinius'ün dost kazanarak üzerinde tesir yapabildiği adam Amerika'nın en büyük çelik kumpanyası olan «U.S. Steel» Şirketi Müdürü Taylor olmuştur. Şirket idaresini sağlamlaştırmak, kötü dedikodulara mevzu vermiş olan kumpanyaya tekrar halkın itibarını sağlamak ve sonra da istirahate çekilmek istiyen Taylor, muazzam şirketinin esas işlerini üç gence bırakmak kararını verdiği zaman bunlardan biri de Stettinius'tü. O, Taylor'un bu seçimde yanılmadığı isbat etti ve üç sene sonra henüz otuzyedi yaşında iken U. S. Steel'in müdürlüğüne seçildi. Büyük çelik şirketinin hükûmetle temasları, «Küçük Stet», «Bay İstatistik», «Junior», «Büyük Ed» lâkablarile anılan fakat daha çok «Beyaz saçlı çocuk» namiyle şöhret kazanmış olan Stettinius'ü hükûmete iyice tanıtmıştı. Avrupa harbi başladığı zaman «Harb Kaynakları Murakabe Komisyonu» nu kurmağı tasarlıyan Roosevelt bu genc ve ateşli müdürü bu işin başına getirmekte tereddüd etmedi. Bundan sonra Stettinius sırasiyle «Millî Savunma İstişare Komisyonu», «İstihsalât Murakabe Ofisi» ve en nihayet «Kiralama ve Ödünc Verme Komisyonu» başkanlıklarına geçti. Bilhassa son vazifesinde gösterdiği büyük muvaffakıyet, Kiralama ve Ödünc Verme Kanununu hakikî bir «Zafer silâhı» olarak kullanmaktaki kabiliyeti, bu vesile ile Dış İşleri bahsinde edindiği tecrübe ve gene bu vesile ile Meclis münakaşa ve müzakerelerinde muhalif Cumhuriyetçi Partisi üyelerini de taraftar etmek hususunda gösterdiği maharet Stettinius'ü evvelâ Sumner Welles'in istifasiyle açılan Dış İşleri Bakanı Muavinliğine, sonra da Cordell Hull'in istifasiyle Bakanlığa tabiî bir namzed haline getirdi.

Stetinyüs

Bakan Muavinliği sırasında, Bakanının siyasetini büyük bir dirayetle tatbik ederek eşsiz bir tecrübe kazanmıştı. İş başına geçtiği zaman Bakanlığı genceleştirmek yolunda bazı değişiklikler yaparken eski âmirinin tam muvafakat ve tasvibini almağı da ihmal etmemişti.

Birleşik Amerika Devletleri Başkanı Truman, 27 haziran 1945 akşamı yaptığı bir demeçte; Stettinius'ün Dış İşleri Bakanlığından istifa ettiğini bildirmiştir. Başkan; onun, San Francisco Konferansının kurduğu Güvenlik Konseyine Amerika Temsilcisi ve Dünya Güvenlik Teşkilâtı Genel Kuruluna Amerikan Temsilciler Heyeti Başkanı tâyin olunduğunu ilâve etmiştir. Esasen Stettinius, Roosevelt'in ölümünden bir gün sonra istifa etmiş, fakat Truman onu, istifasını San Francisco Konferansından sonraya bırakmağa ikna etmişti.

Dış siyasette Stettinius'ün en büyük muvaffakıyeti Dumbarton Oaks ve San Francisco Konferanslarıdır. O şimdi; büyük küçük, yoldan çıkan her kim olursa olsun; evvelâ tatlılıkla, sonra sırasiyle siyasî, iktısadî ve en nihayet askerî tazyikle tekrar sulh yoluna getirilebileceğine» inanmakta ve zengin, kuvvetli milletlerin fakir ve zayıf milletlere yardım etmek cesaret ve insaniyetini gösterdikleri takdirde harb olmıyacağını iddia ile gelecek devamlı barış dünyasını bekliyerek Virginiadaki üç yüz yirmi beş dönümlük çiftliğine döneceği ve karısı ile ikiz oğulları arasında hindi yetiştirebileceği günü özlemektedir.

(*M. Kenan Kan*)

TALÂT PAŞA — (1874—1921) İmparatorluk Türkiyesinin son devirlerinde halkçı ve milliyetçi bir devlet anlayışiyle halk içinden sivrilerek iktidar mevkiine geçen ve vatanının hürriyet ve istiklâlini gerçek ülkü bilen ilk Türk sadrazamıdır. Birinci Cihan Harbi sonunda Osmanlı Devletinin mağlûbiyeti üzerine siyaset sahnesinden çekilen İttihad ve Terakki Partisinin başlıca kurucularından ve liderlerindendir. Memleket için temiz ve faydalı işlere emeğini ve adını vere-

rek tarihimizde saygı ile anılmak hakkını kazanmış olan insanlar safında yeri vardır.

1874 ağustosunda Edirne'de, Sultanselim semtinde Kurşunlufırın mahallesinde küçük ve ahşab bir evde doğmuştur. Babası, o tarihlerde Edirne İline bağlı olan Garbî Trakya ilcelerinden Kırcaali'nin Çepelce köyünde yerleşmiş Yörüklerden Ahmed Vasıf Efendi adında bir zattır; medresede okumuş, mahkeme kadılıklarında ve sorgu yargıçlıklarında bulunmuştur. Annesi Cisrimustafapaşa ilcesinin Selbüken bucağı halkından Bayraktar Hüseyin Ağa'nın kızı Hürmüz Hanımdır.

İlk öğrenimini Vize'de yapmış olan ve küçük yaşta babasını kaybeden Talât, Edirne'de Arasta çarşısında Kavaf Sabri Bey adında bir zat tarafından himaye olunmuş ve Edirne Askerî Rüştiyesinden mezun olduktan sonra iki yıl kadar da Edirne Musevi cemaatinin Aliyans İsraelit Okuluna devam ederek fransızca öğrenmiş ve bir yıl da bu okulun küçük sınıflarına türkçe öğretmenliği yapmıştır.

Hayatını kazanmak ve annesiyle, henüz evlenmemiş olan bir ablasından müteşekkil ailesini geçindirmek mecburiyeti Talât'ı on yedi yaşındayken memur olmak zorunda bırakmıştır. Bu yüzden Edirne Posta İdaresinde bir müddet para almadan çalıştıktan sonra üç yüz kuruş aylıkla devlet hizmetine girmiştir (2 eylûl 1891). Kısa zamanda zekâsı ve çalışkanlığıyle kendisini çevresine sevdirmiş ve daha yirmi yaşına basmadan Edirne Posta İdaresinin değerli bir elemanı olmuştur. Posta memurlarından Talât Efendi, sadece resmî görevinin dar çerçevesi içinde kalmıyor, dünya ve memleket meselelerine de yakın ilgi gösteriyor, İkinci Abdülhamid devrinin koyu istibdadı içinde hergün biraz daha bunalan vatanın hali, onun için dayanılmaz bir elem ve ıstırab sebebi oluyordu. Memleketi istibdattan kurtarmak istiyenlerin fikirlerini yaymak için yurd dışında bastırarak memlekete gizlice gönderdikleri gazete ve risaleleri okuyor ve başkalarına okutmak ve yaymak için de genc ve aydın arkadaşlariyle birlikte fedakârca çalışıyordu. Talât'ın bu yoldaki düşünce ve faaliyetlerini haber alan hafiyelerin kendisini ve arkadaşlarını İkinci Abdülhamide jurnal etmeleri üzerine tutularak hapse konuldular (30 temmuz 1896). Talât'ın iki seneye yakın süren bu mahpusluğu sırasında Edirne Hapisanesinde birçok siyasî suçlular da vardı. Balkan memleketlerinde millî ülküleri için yıllarca komitacılık etmiş bu tecrübeli adamlarla tanışmak, onların yaptıklarını ve başlarından geçenleri dinlemek genc Talât'a yeni düşünce ufukları açmış ve onun ileriki hayatı ve başarısı için çok tesirli olmuştur. İkinci Abdülhamid mahkemece suçları sabit görülen Talât ve arkadaşları hakkında verilen üç yıl kalebendlik cezasını bozmuş ve bu gençleri affederek Edirne'de oturmamak, İstanbul'a gelmemek ve münasib bir hizmete kayrılmak üzere başka bir vilâyete gitmek şartiyle serbest bıraktırmıştı.

Bu karar üzerine Talât Selânik'e gitti ve orada kendisine iş aramıya başladı. Bir nevi siyasî sürgün durumunda olduğu için bir iş bulması kolay olmadı. Aç ve perişan bir halde bazan sokakta kaldığı oldu. Hattâ Selânik Belediyesi kendisine maddî yardımda bulunmıya lüzum gördü. Bir müddet sonra Selânik Posta memurları bu eski meslekdaşlariyle ilgilendiler ve onun Selânik'le Manastır arasında çalışmak üzere seyyar posta memuru olarak aralarına girmesini sağladılar (13 temmuz 1898).

Talât Efendi, Selânik'te kısa zamanda içlerinden bir çoğu subay veya öğretmen bulunan aydınlarla tanışmış ve memleket meseleleri üzerinde onlarla yakın bir fikir birliğinde olduğunu görmüştü. Seyyar posta me-

Talât Paşa

murluğu, Avrupa'daki vatanseverler tarafından istibdat idaresi aleyhine yapılan neşriyatı, kolayca memlekete sokmak ve dağıtmak fırsatını kendisine verdiği için Talât Efendi bundan faydalanıyor, çevresindekiler arasındaki istibdattan kurtuluş fikir ve isteklerini olgunlaştırıyordu. Bu sırada Selânik Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü kâtibi olmuştu (4 mayıs 1899).

1899 yazında birkaç güvendiği arkadaşiyle istibdad aleyhine harekete geçmekte tam bir anlaşma yaparak Paris'teki Jön Türklerle temasa geçti ve onlarla işbirliğine başladı. 15 nisan 1903 te Posta İdaresi Başkâtibliğine yükselen Talât Bey bu sıfatla daha geniş bir muhit içinde daha tesirli çalışmalara girişti. Tasarladığı gizli siyasî cemiyet için yakın arkadaşlariyle müzakerelere koyuldu ve en çok güvendiği on arkadaşiyle birlikte evvelâ «Osmanlı Hürriyet Cemiyeti»ni kurdular ve gizli olarak istibdad idaresini yıkmak için çalışmıya ve cemiyetlerinin üyelerini çoğaltmıya başladılar. Bir müddet sonra bu kurum Paris'te kurulmuş olan Terakki ve İttihad Cemiyetinin birleşme teklifini kabul ederek adını değiştirdi. Talât Bey bir taraftan da Selânik Hukuk Mektebine devama başlamıştı. Buradaki gencler arasında da hürriyet fikirlerini yayıyor, onları aydınlatıyordu. Talât Bey, Fran Mason (Farmason) Cemiyetine de girmiş, kısa zamanda bu cemiyetin de ileri derecelerine yükselmişti. Aynı zamanda Bektaşi tarikatine girmek suretiyle tanıdıkları arasında, dâvasına bağlanacak karakterde olgun ve aydın insanları çoğaltmak yolunu da tutmuştu.

Bir müddet sonra Selânik posta müdürleri arasında çıkan bir kavganın şahidi olarak mahkeme huzuruna çağırılan Talât Bey, kavgada suçlu olan Başmüdürün aleyhinde söz söylediği için, Başmüdürün mahkeme huzurunda kendisini Padişah düşmanlığıyle itham etmesi ve üst makamlara hakkında jurnal vermesi üzerine Abdülhamid'in Anadolu'da bir vazifeye nakli hakkındaki iradesine boyun eğmediğinden azlolundu (21 kasım 1907). Fakat kendisini seven Selânik muhiti onu Hususî Ticaret Mektebi Müdürlüğüne tayin ettirdi ve tanınmış bazı avukatlarla birlikte iş hayatına girmesini sağladı. Artık Talât Bey, siyasî çalışmalarını daha geliştirmiş, İttihad ve Terakki Cemiyetinin memleket içi teşkilâtını tamamlamış ve dışardaki cemiyet teşkilâtiyle sıkı işbirliğine girişmişti. Gizli teşkilâtı, başlıca Rumeli şehirlerine yayılmış olan İttihad ve Terakki Cemiyetinin Manastır'dan başlıyan teşebbüsiyle İkinci Abdülhamid'in 23 temmuz 1908 de Meşrutiyeti ikinci defa ilân mecburiyetinde kalışı üzerine, o tarihe kadar yalnız cemiyetin kurucuları ve ileri gelenleri arasında adı ve rolü bilinen Talât Bey, kısa zamanda memleket ölçüsünde bir parti şefi olarak tanındı. 30 temmuz 1908 de ilk defa olarak Selânikten İstanbul'a gelen İttihad ve Terakki Cemiyeti temsilcileri arasında görülen Talât Bey yapılan seçimde memleketi olan Edirne'nin mebusu sıfatiyle 17 aralık 1908 de Mebusan Meclisine girdi ve Birinci Reis Vekili oldu (24 aralık 1908). Bir yandan İttihad ve Terakki Cemiyetini, memleketin her köşesinde teşkilâtlandırmıya çalışıyor, bir yandan da Osmanlı camiasını teşkil eden muhtelif milletlere mensub mebuslar arasında Mecliste memleket meseleleri üzerinde görüş ve anlayış birliği kurmıya uğraşıyordu. 31 mart irticaı üzerine İstanbul'da iş görmek imkânını bulamıyan Mebusan Meclisinin Yeşilköy'de toplanmasını o sağladı ve ihtilâl yatıştırıldıktan sonra Mecliste İttihad ve Terakki Partisini kurarak lider sıfatiyle idaresini ele aldı. Sonra mebuslardan müteşekkil bir heyetin başında olarak 1909 yazında da Londra'ya, İngiliz Parlamentosunu ziyarete gitti.

8 ağustos 1909 da Dahiliye Nazırı oldu. Bir sene kadar ikinci meşrutiyet devrinin dağdağalı olayları arasında bu sıfatla memleketine hizmete çalıştıktan sonra siyasî muhaliflerinin hücumları karşısında istifa zorunda kaldı (18 şubat 1910). Bir yıl kadar sonra 4 şubat 1911 de Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı oldu. 17 şubat 1911 tarihinden itibaren de bir ıslahat heyeti başkanlığında Rumeliye giden Dahiliye Nazırı Hacı Âdil Beye vekil olarak Dahiliye Nazırlığını tekrar üzerine aldı. Bu suretle İttihadcıların memleket idaresinden el çekerek iktidar mevkiini Büyük Kabineye terkettikleri güne kadar memleketin iç idaresini elinde tuttu (22 temmuz 1912).

Talât Bey, 1912 Balkan Harbinin ilânı sırasında Edirne'de bulunuyordu. Ordu saflarına bir gönüllü er olarak katıldıysa da kendisinden memleketin gelecekte daha önemli işler beklediğini bilen yakınları onu İstanbul'a getirttiler. Balkan mağlûbiyetleri Büyük Kabinenin durumunu sarsmıştı. Bundan faydalanarak iktidarı tekrar ele almak istiyen İttihad ve Terakki Partisinin tertiblediği Babıâli baskını Büyük Kabineyi devirmiş, Sadarete Mahmud Şevket Paşa geçmişti. Talât Bey; Mahmud Şevket Paşanın öldürülmesi üzerine Said Halim Paşa tarafından 12 haziran 1913 te kurulan kabineye üçüncü defa Dahiliye Nazırı olarak girdi. Balkan Harbinin ikinci safhası sonunda Türkiye ile Bulgaristan arasında İstanbul'da yapılan ve Edirne'yi tekrar anavatana kazandıran sulh müzakerelerine başkanlık etti ve 29 eylûl

1913 tarihli muahedeyi Türk Başmurahhası olarak imzaladı. 8 mayıs 1914 te Livadya'ya gelen Rus Çarını selâmlamıya giden Türk Heyetine başkanlık etti. Dönüşte Bükreş'e uğradı.

Osmanlı Devletinin, Almanya'nın müttefiki olarak Birinci Cihan Harbine girmesi kararını imzaladı ve harbin ilk yıllarında

Balkan Harbinde er kıyafetiyle Talât Paşa

memleketin menfaatinin icab ettirdiği her türlü iç emniyet tedbirlerini almaktan çekinmedi. 24 kasım 1914 den 4 şubat 1917 ye kadar da Maliye Nazırlığını vekâleten idare etti.

Said Halim Paşa Sadaretten çekilince, 4 şubat 1917 de Dahiliye ve Maliye Nazırlıkları üstünde bulunmak üzere ve vezir rütbesiyle Sadrazam oldu. Bir müddet sonra Maliye Nazırlığını Cavid Beye bıraktı.

14 şubat ve 11 nisan 1916 tarihlerinde iki defa Harbiye ve Bahriye ve 28 kasım 1916 da da yalnız Harbiye Nazırlığına vekillik etti. 21 nisan - 6 mayıs 1917 tarihleri arasında Osmanlı Sadrazamı sıfatiyle Almanya'yı resmen ziyaret etti.

Talât Paşa, iktidarın en yüksek salâhiyetli makamına geçerek memleketi için genç yaşındanberi beslediği idealleri gerçekleştirme imkânını elde etmiş bulunuyordu. Fakat o gün memleketin içinde bulunduğu durum bütün çalışmaları harb halinden doğan güçlüklerin yenilmesinde toplamayı zarurî kılmıştı. Bu itibarla Talât Paşa bütün gayretini türlü cephelerde savaşan ordunun ihtiyaclarını karşılamıya, memleketin iç düzenini sarsıntıdan korumıya sarfetmiştir. İttihad ve Terakki Partisinin idealist ve feragatkâr bir şefi olarak daima temiz çalışmıştır. Hattâ sadrazamlara hükûmetçe verilen konağa geçmemiş, Yerebatan'daki mütevazı evinde oturmıya devam etmiştir.

Birinci Cihan Harbinin Rusya ile olan faslı 3 mart 1918 de Brest-Litovsk'ta imzalanan barış andlaşması ile kapanmış ve Talât Paşa bu andlaşmayı da Türk Başmurahhası sıfatiyle imzalamıştı. Sultan Reşad'ın ölümü üzerine, İttihad ve Terakkiye düşmanlık duyguları besliyen Vahideddin'in 4 temmuz 1918 de Padişah olması Talât Paşanın işine olan bağlılığını sarsmamakla beraber, kendisine Sadaret vazifesini daha rahat yapabilmek üzere o günlere kadar üzerinde tuttuğu Dahiliye Nazırlığını bıraktırmış ve 16 temmuz 1918 de bu vazifeye İsmail Canbolat Beyi getirmişti. 1918 eylûlünde Almanya'ya yaptığı son resmî seyahatten dönüşünde Bulgarların İtilâf Devletleriyle mütareke teşebbüsüne girdiklerini gördüğü ve Almanya'nın da mütareke istediğini öğrendiği için Padişah Vahideddin'e istifasını vererek Sadaretten çekilmeyi memleketin menfaatine uygun buldu. Vahideddin bu istifayı bir müddet gizlemiş ve 14 ekim 1918 tarihinde sadarete Müşir (Mareşal) İzzeti getirmiş ve yeni hükûmetin ilk teşebbüsü harbe son verecek bir mütareke imkânını aramak olmuştu. Bu sırada İttihad ve Terakki Partisi de son kongresini toplamış, Talât Paşa kongreye siyasî hayattan çekildiğini bildirmiş ve parti de «Teceddüd Fırkası» na inkılâb kararını vermişti (1 kasım 1918). 30 ekim 1918 de Mondros Mütarekesinin imza edilmesi; Talât Paşayı 2 kasım 1918 de «Millete karşı hesab vermek ve tayin edilecek cezayı kemali cesaretle çekmek» için «Memleketin ecnebi nüfuz ve tesirinden âzade kaldığı gün» derhal vatana döneceğini Sadrazam İzzet Paşaya bildirerek vatanından bir kısım arkadaşlariyle birlikte ayrılmak mecburiyetinde bıraktı. Son yıllarda evlendiği genc refikası Bayan Hayriye de beraberinde olmak üzere Rusya yoliyle Almanya'ya gitti ve Berlin civarında Şarlotenburg'da Ali Said takma adı ile yaşamağa başladı.

Talât Paşa, Berlin'de maddeten oldukça sıkıntılı günler geçirdi. İki defa Roma'ya gittiyse de tekrar Berlin'e dönmek zorunda kaldı. Millî Mücadelenin Anadolu'daki gelişimini büyük bir ilgiyle takib ediyor ve milleti hakkında beslediği büyük güvenle vatanının düşman istilâ ve nüfuzundan kurtulacağı mesud günleri bekliyordu. Fakat 15 mart 1921 günü Tayliryan adında bir Ermeni komitecinin kurşuniyle sokakta şehid düştü. Katili, yakalanmakla beraber, Alman mahkemesince beraet ettirildi.

Talât Paşa Berlin civarındaki Türk mezarlığına gömülmüştü. 1943 yılı başına kadar orada yatan kemikleri, 25 şubat 1943 te Cumhuriyet hükûmetince İstanbul'a getirildi ve Türk milletinin kendisine beslediği sevgi ve saygıyı canlandıran büyük bir törenle karşılanarak Hürriyet Âbidesi yanında hazırlanan mezara gömüldü.

Talât Paşaya, Sultan Reşad tarafından 2 mayıs 1915 te Fahrî Süvari Teğmenliği rütbesi de verilmiş, 13 temmuz 1916 da bu rütbesi Üstteğmenliğe çıkarılarak Maiyet Süvari Bölüğüne memur edilmişti. Kendisine Birinci Mecidî, Birinci Osmanî ve Murassa Osmanlı nişanlariyle altın Donanma ve Hilâliahmer madalyaları, İran Hükûmetinin Şirü Hurşid ve Romanya Devletinin Etuval dö Rumani nişanları verilmişti. Fransızca ve Rumca bilirdi. Sonradan İngilizce de öğrenmişti.

Talât Paşa, noksan tahsilini üstün zekâ ve enerjisiyle örten, kalender yaratılmış, samimî tabiat ve itiyadlarını bozmıyan, herkese müsavi muamele eden, her fikrini herkese açık ve serbest söyliyen, sevimli, nev'i şahsına münhasır seçkin bir insandı. Bütün hayatı boyunca millet ve memleketine candan bağlılıktan ayrılmamış bir idealistti. *(Faik Reşid Unat)*

TELEFON — Tarihçik: 1782 de Dom Gauthey adında genc bir papaz, sesi madenî borularla uzağa götüren bir akustik sistemi bulmuştu. Fakat sözü veya sesi uzakta tekrarlıyan âlet, 1876 da Graham Bell (1847-1922) ve Elisha Gray (1835-1901) tarafından icad edildi.

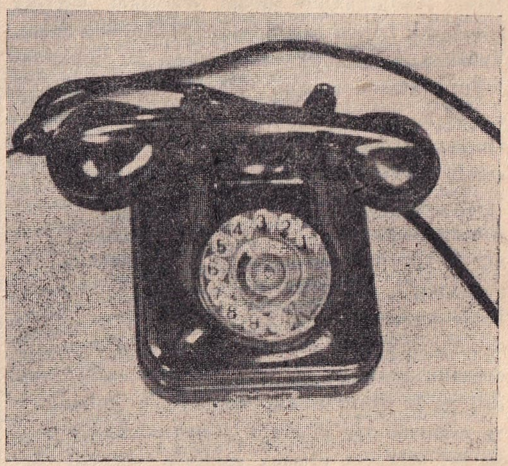
Page ve de La Rive 1837 de, değişen bir mağnetik alanın tesiri altında bulunan demirin, sesi tekrarladığını gördüler. Bourseul (1829-1912), elektrikli telefonun prensipini şöyle gösterdi: «Bir devreye sokulmuş olan hareketli bir levha, akustik titreşimler (ihtizazlar) tesiriyle devreyi kesmekte ve uzaktaki ikinci bir levhaya tesir edecek bir akım (cereyan) vermekte, bu ikinci levha da birinciye tesir etmiş olan sözü tekrarlamaktadır.»

Philippe Reis adında bir Alman 1861 de, telefon adını verdiği bir âletle ötüşleri uzakta işittirebildi; fakat bu âlet insan sesini iletemiyordu. Bu iletmeyi Graham Bell Boston-da yaptı.

Bell'in âleti hem alıcı, hem vericiydi. Bu âlet, üstüne tel sarılmış daimî bir mıknatıstan ibaretti; yumuşak demirden bir levha bu mıknatısın armatürünü teşkil ediyordu. Birbirinin eşi olan iki âletin mıknatısları üstündeki sargılar, iki iletken (nâkil) tel vasıtasiyle birleştirilince bir telefon elde ediliyordu. Sesin titreşimleri yumuşak demirden yapılmış levhayı hareket ettiriyorlardı; böylelikle mıknatıs akı (cereyan) nın değişmesi devrede bir akım yaratıyordu. Bu akım, alıcı âletin armatürünü titretiyor ve verici âletin armatürü önünde hâsıl edilmiş seslerin aynını tekrarlatıyordu.

Yumuşak demirden yapılmış armatürün yer değiştirmeleri çok zayıf genlik (vüsat) teydiler ve telefonun menzili ancak birkaç yüz metreydi. Alıcıyı, bir doğru akım kaynağı ve mikrofon denilen bir değişken direnç (mütehavvil mukavemet) le seri halinde olarak, bir devreye sokmak düşünüldü; mikrofon dirençlerinin değişmeleri elektro mıknatıstaki akıyı değiştirecekti.

Mikrofon: Edison, 1877 de, titreşici (mühtez) bir levha ile sıkıştırılmış ve bir pil tarafından beslenen ve bir Bell alıcısını havi

olan bir devreye sokulmuş bir kömür pastili yaptı. Bir sene sonra Hughes (1813-1900), kömürden iki destek arasında düşey (şakulî) tutulan bir kömür kaleminden ibaret, çok duyar (hassas) bir verici meydana getirdi. Bu âlet geliştirildi, fakat elde edilen mikrofonların hepsinde bir temas noktaları yetersizliği vardı.

Bugün kullanılan mikrofonlar tanelidirler. Parçalar haline getirilmiş karbonu, birisi

titreşici levhadan ibaret olan veya ona tâbi bulunan iki elektrot arasına koyarak büyük ölçüde kontak elde edilmiştir. Toplanmaları önlemek için, kömür tanecikleri oyuk veya çizgileri havi kömür çanaklara konmuştur.

Transformatörlerin keşfi, sözün pek uzaklara iletilmesine mikrofondan çok fazla yardım etmiştir.

K u l a k l ı k: Telefon kulaklıklarının birçok tipleri vardır. Modern âletlerde alıcı ve verici yalıtkan (mücerrid) bir sap üstünde birleştirilmiştir. Bu sap, alıcıyı kulak ve vericiyi ağız üstünde tutar.

T e l e f o n a k ı m l a r ı: Bunlar şekil ve frekans bakımından pek çeşidli alternatif akımlardır.

T e l e f o n h a t l a r ı: Ekonomik sebeblerin kullanılmasını gerektirdiği oldukça ince teller titreşimleri yıpratır. Bu mahzuru önlemek için amplifikatör röle olarak, 120-150 kilometre için bir ve 500 kilometreye kadar iki tane üç elektrodlu lâmba kullanılır. Gerilim (tevettür) hareket noktasında yükseltilir, muvasalatta alçaltılır.

Krarupize edilmiş, yani iletkenin etrafına çelik tel sarılmış kablolar, şehir arası hatların desteklenmesi ve deniz altı hatları için kullanılır. Uzun mesafeli şehir içi yer altı kablo devreleri Pupinize'dirler, yani belirli aralıklarla konmuş Pupin bobinlerini havidirler.

Ş e b e k e l e r: Havaî hatlar, endüksiyon tesirlerinin tadili için çift tellidir ve akım hiçbir zaman toprak vasıtasiyle geri gelmez. İletkenler iki ile beş milimetre arası çaplarda ve bakırdandırlar. Bazan bir ile bir buçuk milimetre arası çaplarda olan bronz teller veya bimetal (etrafı kırmızı bakır ve ortası çelik) ler de kullanılır.

Endüksiyonu önleyici kablo nâkilleri toron veya yıldız denilen şekilde ikişer veya dörder nâkil birbirile burularak imal edilir. Açık telefon hatları da muayyen mesafelerde çapraz yapılır.

Yeraltı hatları için kuru kâğıdla tecrid edilmiş ve kurşun kılıflar içine yerleştirilmiş kablolar kullanılır. Telefon kabloları «2 × 800» den «2 × 5» devreye kadar çeşidli sialarda yapılır.

Deniz altı telefon kabloları manila veya sellüloz kâğıdla korunmuş bakır teller tomarıdır. Kâğıdla izole edilen teller kurşun boru içine geçirilir. Dış tesirlerden korumak için üst tabaka kendir ve armatür ile örtülür.

Graham Bel

C o u r a n t p o r t e u r: Onbeş yıldanberi şehirler ve milletlerarası fizik devrelere «Courant porteur = Taşıyıcı cereyan» adı verilen sistem tatbik edilmektedir. Bir fizik telefonu devresine tatbik edilen bu sistem yardımiyle iki şehir arasındaki bir fizik telefon devresinden mâda on beşe kadar konuşma yolu da temin olunmaktadır.

C o m m u t a t i o n = İ ş i t m e: Bir şehrin telefon konuşmaları santrallar vasıtasile sağlanır. Santrallar manüel, yarım otomatik veya tam otomatik olarak kurulur.

Manüel yani memur yardımiyle işliyen santrallar iki nevidir. Mahallî bataryalı, merkezî bataryalı.

Mahallî bataryalı santrallara bağlı telefon cihazları manyetoludur. Santral memuru manyeto çevrilerek bulunur.

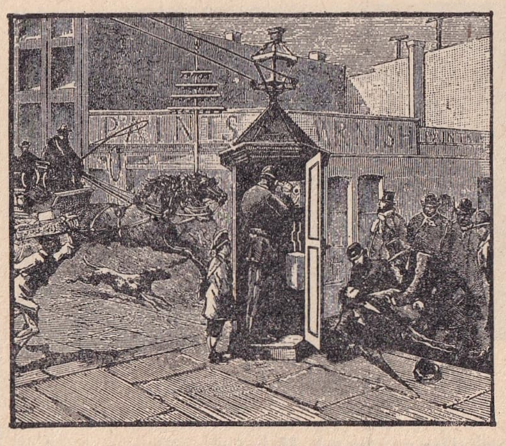
Merkezî bataryalı santrallarda konuşma âletinin makine üzerinden kaldırılmasile santral memuru ya bir lâmbanın yanması yahud bir rule kapağının düşmesile çağırıldığını anlar ve istenen numarayı çağırarak konuşmayı temin eder.

Yarım otomatik santrallarda bir kısım aboneler için hizmet tamamen otomatik, diğer kısmı için manüel olarak sağlanır. Otomatik santrallarda ise aboneler telefon cihazları üzerindeki numara kursunu çevirerek istedikleri yeri doğrudan doğruya bulurlar. Arama, çağırma ve bulma tamamen otomatik bir tarzda vücude gelir.

M u h t e l i f s i s t e m d e o t o m a t i k s a n t r a l l a r: Rottary sistemi santrallara «Enrégistreur = Mukayyid» sistem de denilir. Bu sistem santrallarda «Chercheur = Arayıcı», «Sélécteur = Seçici» ve «Connecteur = Bağlayıcı» denen âletler motör yardımiyle mihaniki hareketlerini yapar. Bu dönücü sistem gruplarına dahil cihazlar ikişer yüz aboneler hizmetini görecek genişliktedir.

Ericsson sistemi santrallar da Rottary santralları gibi motörler yardımiyle çalışır. Bu sistem de «Enrégistreur = Mukayyid» lidir.

Aletler sıra ile arayıcı, seçici ve bağlayıcılardan teşekkül eder. Aralarındaki farkbu sistemde gruplar yirmi beş devrî ve

Telefonun yararlığını gösteren eski bir resim

yirmi şuaî hareketle beş yüz abone hizmetini görmektedir.

Strowger sistemi santrallarda motör faaliyeti yoktur, bu sistemde mukayyid de bulunmaz. Hizmet seçici dediğimiz cihazlar; rulelerin hareketine tâbi olarak on hatve dönme ve on hatve yükselme ile vaziyet alırlar.

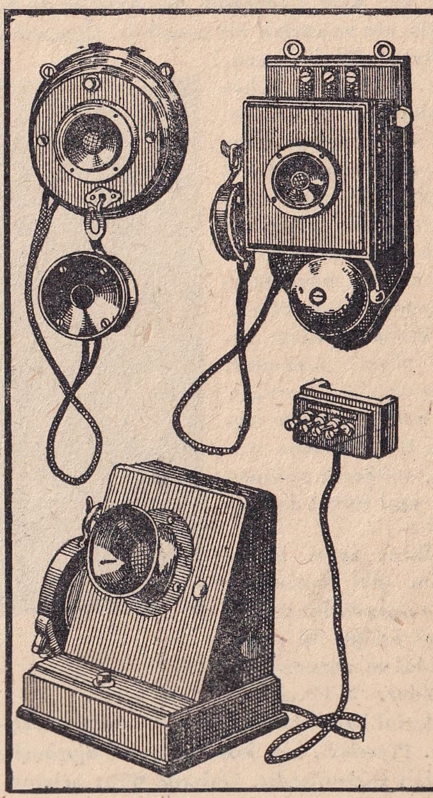
Betulander sistemi, İsveçli mucidi adına izafe edilen bu santrallar yalnız rulelerden teşekkül etmiştir. Bu sistem dünyada o kadar yayılmış değildir.

Y u r d u m u z d a t e l e f o n: Yurdumuzda ilk otomatik telefon santralı 1926 yılının eylûl ayının on beşinci günü hükûmet merkezimiz Ankara'da çalışmıya açılmıştır. Yirmi yıl evvel Ankara'da otomatik telefon santralı kurulduğu zaman henüz Avrupa'da birçok hükûmet merkezlerinde ve büyük şehirlerde telefonlar otomatik değildi.

Ankara santralı, kurulduğu gündenberi kendi teknik ve idareci elemanlarımızla çalıştırılmaktadır.

Hâlen Ankara'da biri üç bin, diğeri beş bin abone siasında Ericsson sistemi iki otomatik santral faaliyettedir.

1913 yılında İstanbul'da bir anonim şirket tarafından kurulan santrallar 1932 de «Rottary» sistemi otomatiğe çevrilmiş ve bütün tesisat 1935 senesinin ağustosunun otuzuncu günü hükûmete intikal etmiştir.

Eski tip telefon âletleri

O tarihte üçü otomatik ve on biri manüel olan İstanbul telefon santrallarına Şişli'de 23 aralık 1939 da çalışmağa açılan Ericsson mamulâtı beş bin abonelik bir santral ilâve edilmiş, son harb yılları içinde Aksarayda iki bin abonelik bir santral binası kurulmuştur. İstanbul'un bugünkü abone miktarı on beş bindir.

İzmir'de Belediye ile İsveçteki Ericsson Şirketinin müştereken kurdukları otomatik santral 1928 yılında çalışmağa açılmıştır. Bu santral 1937 senesinde İstanbul'da olduğu gibi devletçe satın alınmıştır. Şimdi abone mevcudu üç bin kadardır.

Ş e h i r l e r v e m i l l e t l e r a r a s ı t e l e f o n u: İlk şehirler arası muhaberesi, Ankara — İstanbul arasındaki bir fizik telefon devresinden 1 temmuz 1928 de açılmıştır. Kısa bir zaman sonra buna ikincisi ilâve edilmiş, 1932 senesinde bu devrelere birer kanallı, 1936 senesinde de üçer kanallı Courant Porteur tatbik edilmiştir. Son harb seneleri içinde Bolu üzeri döşenen bir devre üzerine on beş kanallı bir Courant Porteur tatbik olunmuştur. Bu suretle bugün Ankara—İstanbul arasında üçü fizik ve yirmi biri Courant Porteur olarak yirmi dört konuşma yolu vardır.

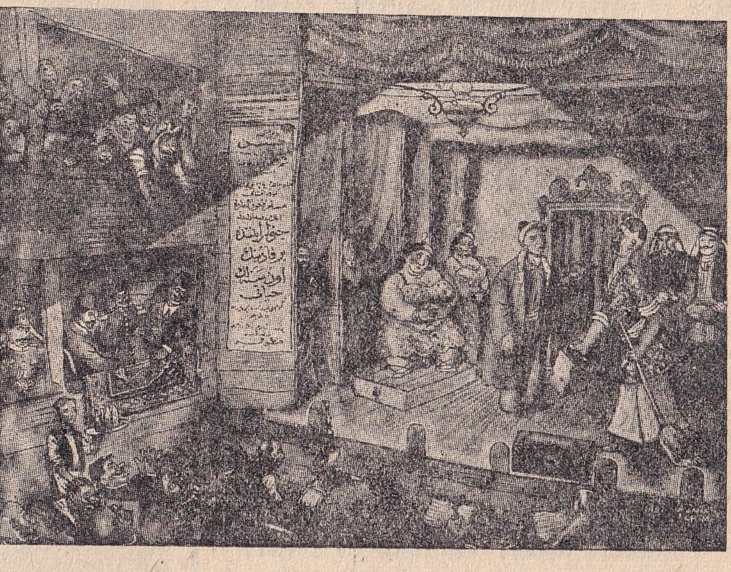
Türkiye ile Avrupa arasında telefon konuşmaları üç kanallı Courant Porteur'le 1932 de başlamıştır. Bu kanallardan istifade edilerek Cenubî Amerika ile de harbden evvel telefon servisi yapılmaktaydı.

Yurdumuzda bugün büyük küçük seksen bir şehir arasında telefon konuşması yapılmaktadır. *(Niyazi Tezer)*

TULÛAT — Tiyatro tarihi tetkik edilirse başlangıcındanberi her memlekette tiyatronun, muhtelif sebeblerle, daima ayrı ayrı iki yola sapıp yürüdüğü görülür. Yunanlılarda klâsik trajedilerin yanında kome-

diler vardır. Romen trajedisi yanında da komedi belirmiştir. Ortaçağda dinî tiyatronun yanında farsları oynıyan teşekküller vücud bulmuştur. Daha sonraları da böyledir. Rönesansı müteakıb İtalyan tiyatrosunun yanında yer alan Commedia del Arte'ler de bu ikiliğin son ve parlak bir misalidir. Commedia del Arte belki bir panayırda veya bir kahve köşesinde belirmiştir. Belki de bidayette biraz hakir görülmüştür; fakat bir gün gelmiştir ki saraylarda bile oynanmış ve nihayet bütün şehirlerde umumî meydanları doldurmıya başlamıştır.

Bizde de aşağı yukarı böyle olmuştur. Tiyatromuzla beraber yani suflörle oyun oynanan tiyatromuzun yanında, suflörsüz oynanan oyun, yani tulûat da başlamıştır.

K. Hasan'ın bir tulûat sahnesi

Biraz evvel işaret ettiğim gibi tiyatronun ayni zamanda fakat ayr ayrı yürüdüğü iki yolun biri ciddî ve ananeperest bir yoldur. Müdavimleri kendilerini halk tabakasının fevkinde sayanlardır. Piyesleri, hep kendileri gibi ağırbaşlı, ağıredalı trajedilerdir. Onlarda biraz aristokratlık edası vardır.

Diğer yol ise tam aksine olarak bütün mânasile demokrat ve halkçı olanların yoludur. Piyesleri hafif ruhludur. Tulûatın daha ziyade halka hitab etmesi de bundan ileri gelir.

Bizde tulûatın bânisi Hamdi merhumdur. Onu müteakıben Abdi tulûatı tekemmül ettirmiş, en nihayet K. Hasan da, ona bize kadar intikal eden son şeklini vermiştir. Bakınız nasıl: Güllü Agob tiyatrosundan ayrılan Fasulyeciyan, tiyatro hayatından da ayrılmak istemediği için çok muvaffakıyetle ortaoyunu oynıyan Hamdi'yi bulmuş ve onu ikna ederek Kulekapısında, Pirinçci'nin gazinosunda yapılan dermeçatma bir sahnede, suflörsüz olarak, «Çıngırak» adlı bir komedi oynamıya başlamıştır. İşte tulûatın başlangıcı budur.

«Çıngırak» komedisi esasında telif bir eserdir. Nitekim sonraları sansür müsaadesi almak için yazılmış nüshalarından birinde müellifinin Ali Bey isminde bir zat olduğunu görmüştüm. «Çıngırak» yahud «Çalma kapımı çalarlar kapını» tulûat kumpanyalarımızın çok severek oynadıkları bir perdelik güzel bir komedidir.

İlk tulûat oyunlarımızdan ismini tesbit edebildiğim diğer ikisi de «Eskici Abdi» ve «Enfiyeci» dir.

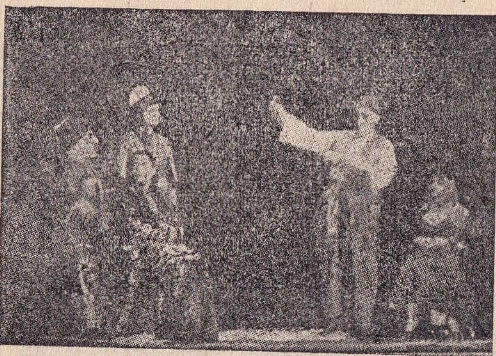
Hamdi merhum, ortaoyunundaki büyük muvaffakıyeti sayesinde tulûat sahnesinde daha ilk teşebbüsünde üstad olmuştu. Neden olmasın? Hamdi nezahetile şöhret bulmuş peşekâr'dı. Kendisini gerek sahnede, gerek ortaoyun meydanında seyredenler halen aramızda yaşamaktadır.

Hamdi Efendi merhumun okuması var mıydı? Bu şüpheli. Yazması yoktu, bu muhakkak. Zamanının okur yazarları önünde nükte sarfedecek, cinas yapacak, onları güzelce eğlendirecek kadar olgun olan Hamdinin muvaffakıyetindeki âmil fıtrî kabiliyetidir.

Kendisinin muvaffakıyetini gören yabancı mütehassıslar ona hangi mektebden çıktığını sordukları vakit; «Tuhaflığın mektebi olur mu?» cevabını verdiği meşhurdur.

Abdürrezzak tulûata intisab edince eline aldığı saplı süpürgeye uygun bir kıyafet uydurarak hususî bir makyaj yapmış, bir kelime ile «İbiş» rolünü ihdas etmiştir.

Abdürrezzak, kocaman cüssesine ilk hamlede yapamıyacağı hissini veren türlü türlü hareketler yaptırırdı. Hele öyle mükemmel göbek atardı ki değme oyuncular beceremezlerdi.

Naşid'in bir tulûat sahnesi

Abdi, pek uzun müddet halk arasında kalamadı Mabeyne geçti.

Dümbüllü İsmail'in bir tulûat sahnesi

K. Hasan bu sayede ortalığı boş bularak kendisine şöhret yapmağa başlamıştı. O, Abdi'nin kıyafetini biraz ıslah etti. Gaz tenekesini sahneye sokarak teneke gürültüsiyle meydana çıkışı kendi hususiyeti haline getirdi.

K. Hasan'ın asıl hususiyeti, ortaoyunundan sahneye getirdiği tekerlemedir. Onun bu tekerlemesi, en aşağı yarım saat kadar sürer, hele neşesi de olduğu zaman seyircilerini gülmekten kırar geçirirdi. Bu tekerlemelerin tıpkı ortaoyununda söylenenler nevinden olduğunu ilâveye bilmem lüzum var mı?

Sonradan tulûatı yeniden canlandıran ve ona bir hüviyet veren de Naşid oldu. O da ustaları gibi İbiş kılığı ile komikliğe başladı, fakat zekâsiyle daima aynı kılıkta kalmanın mânasızlığını kavrıyarak oyunun hususiyetlerine uygun bir kılığa girip sahneye çıkmayı âdet edindi.

Naşid'in, tulûattaki büyük muvaffakıyetinin başlangıcına dair kendisinden bir fıkra duymuştum, nakledeyim: Naşid'in sahne hayatının başlangıcında bir gün Hamdi merhumun, bir para meselesi yüzünden oyundan yarım saat evvel, arkadaşları ile arası açılmış ve onlar onu bırakıp gitmişler. Oyun seyretmeğe giden Naşid, Hamdi'yi müşkül vaziyetten kurtarmak için arka arkaya birkaç taklide çıkmış, ustasını memnun etmek için o kadar can ve gönülden oynamış ki bütün seyirciler gülmekten katılmışlar.

Gene Naşid derdi ki: Oyundan sonra Hamdi beni çağırdı ve «Berhüdar ol oğlum» diyerek alnımdan öptü. Benim muvaffakıyetim işte ustamın duasının semeresidir.

Burhan Feleğin dediği gibi: «İnsan artist doğar. Eğer artist doğmazsa taş çatlasa artist olamaz. Bunun içindir ki hakikî artist azdır ve onun içindir ki her istiyen artist olamaz.» İşte biraz evvel naklettiğim fıkra ile de sabit olduğu gibi Naşid artist doğmanın canlı bir misalidir.

Naşid taklidde, mimikte, oynarken çeviklikte Hamdi, Abdi ve Hasan'ı geçmişti. Her üçü de sahnede Naşid gibi genç kalmasını bilememişlerdi.

En nankör rollerden en güç taklidlere kadar hepsini büyük bir kolaylıkla, âdeta ibda eder gibi oynıyan Naşid'in başlıca hasletlerinden biri müşahede kuvvetiydi. Bu sayede o; şahsı, şemaili, şiveyi daima büyük bir isabetle taklid ederdi. Naşid neşesiyle, nükteleriyle, hiçbir tanesi sahte olmıyan tavırlariyle, bütün tuhaflıklariyle yerliydi. En büyük hususiyeti temsil ettiği tiplerin, tam mânasiyle kalıbına girmesi ve bütün benliğiyle yaptığı taklidin aslını gözönünde canlandırmasıydı. Bunu bir kelime ile ifade için Naşid sanatı kendine râmetmiş bir sanatkârdı diyebilirim; hem de yükseldiği muvaffakıyet zirvesine yalnız kabiliyeti ile değil, sebatı, mesleğe aşkı ile yükselmiş bir sanatkâr.

Naşid her sınıf halkın sevdiği bir sanatkârdı; çünkü her sınıf halk onun sanat kaynağından kana kana neşe hissesini alırdı.

Naşid'in tuhaflığı, nükteleri kurumaz

bir membadı. Halk Naşid'in bütün yaptıklarını günlerce hatırlıyarak avunurdu. Naşid öleli seyirciler eskisi kadar gülmek imkânı bulamıyorlar. Çünkü Naşid seyircilerine bir gecede bir haftalık, bir aylık gülmek vesilesi ikram ederdi.

Hamdi

Naşid hattâ tulûatı kendine göre tedvin etmişti. Bakınız nasıl? Bunu kendi ağzından dinliyelim: «Ben tulûat eserlerini yenibaştan piyes haline sokmadıkça oynıyamam. Sahnede ölçüsüz lâkırdıya, müstehcen, soğuk cinaslara elimden geldiği kadar yer vermemiye çalışırım. Muhatablarımın canını sıkacak bir sözün ağzımdan çıktığını hatırlamıyorum. Seyirciler benim, oyun oynarken, kendilerile meşgul olmadığımı sanırlar. Halbuki ayrı ayrı bütün localara göz gezdiririm. Oyunu seyretmeğe gelenlerin ruhî vaziyetlerini inceden inceye tahlil ederim. Bazan kendileri de farkında olmadan, tanınmış seyircilerimle âdeta senli benli konuşurum. Onları alâkadar eden mevzuların neler olabileceğini hemen kestirerek nabızlarına göre şerbet veririm. Halk en ziyade hangi jestleri beğeniyorsa o jestlerle sahnede görünmeyi tercih ederim. Hattâ gözlerimle seyircileri birer birer isticvab edip, pantomima suretiyle, bir nevi anket yaptığım çok vakidir. Sık sık tekrarladığım bu anketler sayesinde halkın benim için ne düşündüğünü kolaylıkla anlar, hareketlerimi umumî arzuya göre tanzim ederim.»

Abdi

Bu sanatın son ve kıymetli üstadı İ s m a i l D ü m b ü l l ü y ü de burada beğenerek ve övere*k* kaydetmeyi faydalı bulurum.

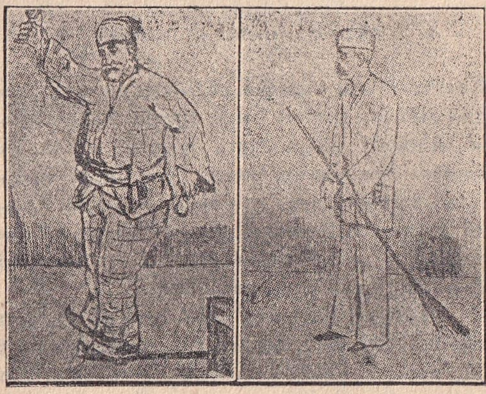

K. Hasan

Görülüyor ki tulûat tiyatrosu halk tiyatrosudur. Baltacıoğlunun dediği gibi halk tiyatrosu da: «Cemiyet içinde hususî bir sınıfa hitab etmiyen, mâşerin estetik vicdanına birden, bedaheten hitab eden sosyal tiyatro»dur. Tulûat her zaman aşağı yukarı bu halk tiyatrosu sıfatını muhafaza etmiştir. İstibdadın en koyu devrinde, düşüncelere kadar nüfuz etmeğe yeltenen sansüre rağmen tulûat ile, yani akla geleni söylemek üzere, oyun oynamak kabildi. Çünkü tulûatın gayesi yalnız seyircileri güzelce eğlendirmek ve güldürmekti. Tulûatçılar zülfüyâre dokunacak söz söylememeği pek iyi bilirlerdi. Yani tulûatlarında bile zamanlarının yakazası vardı. Onların itiyadı sansürün yerine geçiyordu. Bu, pekâlâ gösterir ki bugün tulûatı kötü bulup bırakacak yerde ona yeni gayelerini göstermek ve yeni gayelere göre hareket imkânı vermek kabildir. Hattâ ona edebî bir seviye vermek bile... Yeter ki biran evvel, esasına dair ananeler kaybolmadan, onu makul ve tatbik edilebilecek şartlar dahilinde tekrar yoluna koyalım. Yolunda yürüyen tiyatromuzun yanında, o da yolunda yürüsün. Dün yaptığı gibi bugün de halkı güldürsün. Tulûatın ilk şekli bugün o kadar unutulmuştur ki onu canlandırmak teşebbüsleri yalan yanlış bir takım sahneleri hortlatmaktadır. Bukadarla kalsa gene iyi. Onun sanki esası imiş gibi bir sürü kantolar ve tulûatla hiçbir alâkası olmıyan birtakım teferrüat esas yerine geçirilmekte, bu suretle de tulûatın seviyesi düşürülmektedir.

Naşid

Aka Gündüzün güzel bir temennisi vardır. O, tulûatı lâyık olduğu seviyeye eriştirmek için bakınız ne der: «Bizim tiyatro çeşidleri içinde tulûatçılık dediğimiz çeşide, bilgi ve teknik enstitüleri kadar; ekmek, katık kadar ihtiyacımız vardır. Bunları teşkillendirmeliyiz. Hattâ bunlar için yılda dört ay çalışan mevsimlik bir enstitü bile kurmak kolaydır. Ankara'da şartlar bu işe uygundur. Devlet otuz kırk kişinin dört aylık iaşesini memnuniyetle temin edebilir. Onlara birer diploma kazandırılır. İller, belediyeler ve halkevleri de bunları korumakla mükellef tutulurlar. Böyle faydası çok büyük bir işi üzerine alıp usanmadan çalışacak vatandaşı şimdiden kutlarım.»

İsmail Dümbüllü

Abdi ve K. Hasanın karikatürleri

Halka doğruca hitab eden bu halk müesseselerinin telkin kudreti çok büyüktür. Bu gün yurdun en uzak köşelerine kadar gidip dolaşan birçok tulûat kumpanyası vardır. Filhakika bunların halk terbiyesi için kullanılmak üzere organize edilmeleri çok faydalı olacaktır.

Son söz olarak şunu da ilâve edelim ki, ağlatmak kolaydır, fakat güldürmek güç. Acıklı bir hikâye nakleden herkes karşısındakini müteessir edebilir, onun gözünden bir damla yaş akıtabilir. Lâkin karşısındakini tebessümden ileri götürecek, gülmekten katıltacak babayiğitler kolay yetişmez. Binaenaleyh bu sanatkârları şahsan korumak borcu dahi bu işe biran evvel sarılmak için kâfi sebeb teşkil eder.

(Selim Nüzhet Gerçek)

TURGUD REİS — (1485 - 1565) Türk denizcilik ve kahramanlık tarihinin belli başlı simalarından biri olan Turgud, 1485 (Hicrî 890) te Menteşe vilâyetinin Salvaroz nahiyesine bağlı bir sahil köyünde doğmuştur. Veli isminde fakir bir köylünün çocuğudur. Küçük yaşta ok atmak ve güreş tutmakta maharet göstermiş, biraz gelişince sergüzeşt arıyan o zamanın bütün sahil yiğitleri gibi çiftçilikten vazgeçmiş ve bir gemiye muço olarak girmiştir. Kuvveti, cesaret ve parlak zekâsı sayesinde kısa bir zamanda kendisini tanıtmıştır. 20 yaşlarına gelince tecrübeli bir denizci olarak korsan gemilerinde ganimetlerden hisse almak suretiyle çalışmağa ve baskınlara iştirak etmeğe başlamıştır. Bu hisseleri biriktirerek korsan gemilerinden birine ortak olmuştur. Baskınlardan birinde bir kadırga zaptedince hisseli gemisini bırakarak kendi malı olan kadırga ile batı sularına açılmıştır. Fakat kürekçileri Türk denizcilerinden olduğu için bunları bu zahmetli işten kurtarıp savaşlarda kullanmak arzusiyle Sicilya adası kıyılarında bir balıkçı köyünü basmış ve birçok kuvvetli forsalar ele geçirmiştir. Turgud'un buraya kadar anlattığımız hayatı biraz karanlıktır. Yalnız Turgud Reisin Barbaros Kardeşlerden daha evvel batı sularında korsanlığa başladığına ihtimal verilirse de ne zaman ve hangi senelerde Turgud'un Barbaros Kardeşlerin hizmetine girdiği malûm değildir. Turgud, birçok seneler kâh Barbaros Hayreddin Paşa'nın emrinde, kâh bağımsız olarak Akdeniz'in batı sahillerini vurmuş ve yavaş yavaş şöhreti Akdeniz ufuklarını tutmağa başlamıştır. Oruç Reis öldükten ve Barbaros Hayreddin (Bak. Barbaros Hayreddin Paşa; Aylık Ansiklopedi, sayfa 73) 1533 te devlet hizmetine girerek İstanbul'a gittikten sonra, Turgud yalnız başına kaldı. Barbaros Hayreddin Paşa Kaptanı Derya olunca, bazı savaşlarda Turgud'u çağırır ve ona mühim vazifeler verirdi. 28 eylül 1538 Preveze Meydan Muharebesini (Bak. Preveze; Aylık Ansiklopedi, sayfa 219) kazandığımız zaman Turgud Reis gönüllülerden teşkil olunan ihtiyat filoya kumanda etmiş (Leyn Pol'a göre, sağ kanada kumanda etmiş) tir. Ve zaferin sağlanmasında mühim bir rol oynamıştır. Savaş başlamadan evvel Haçlılar Donanmasının Preveze'nin ağzına gelerek top atmağa başlaması üzerine Turgud Reis, Barbaros'un emriyle yanına meşhur Murad Reis ile korsan kaptanlarından Güzelce Mehmed ve Sadık Reisleri alarak limandan çıkmış ve düşmanı açık sulara kadar kovalamıştı. Bu savaştan sonra Turgud'un korsan filosu çok kuvvetlendi. Denize açıldığı haberi Akdeniz sahillerini korku içinde bırakır, bütün İtalyan sahillerinde adeta bir cümle dolaşırdı: «Turgud geliyor.» Bu korkuya ve tehlikeye bir nihayet vermek istiyen ve zamanın büyük İmparatorlarından biri olduğunu iddia eden Şarlken Turgud'un yakalanması için bir filo

vücude getirdi ve bu donanmanın amiralliğine Andrea Dorya'yı tayin etti. Dorya, müşkül fakat hıristiyanlık için çok şerefli olan bu vazifeyi heyecanla kabul etti. Donanmayı iyice tanzim ettikten sonra pek sevdiği yeğeni Jan-

Ressam Münif'e göre Turgud Reis

netine'yi yerine vekil bıraktı. Bu suretle Turgud'u yakalamaktan veya mahvetmekten mütevellid şan ve şerefi gene yeğenine bırakmak istiyordu. Turgud, 1539 - 1540 seneleri arasında büyük bir muvaffakıyet kazanmış, beş altı levend teknesiyle hıristiyanların büyük bir filosunu bozarak yedeğine ondan fazla kadırgayı bağlamış ve Mataban burnunda rastladığı buğday yüklü iki büyük gemiyi de zaptetmişti.

Turgud Reis 1540 senesi baharında Korsika adasının Gerallata mevkiinde 13 kaliteden ibaret hafif donanmasını demirlemiş bulunuyordu. Bu sırada hıristiyan donanmasının âni baskınına uğradı. Kuvvetler arasında muvazene yoktu. Talihsiz bir savaştan sonra, birkaç gemiyi ateşe verip donanmanın üzerine saldıran Turgud mağlûb ve arkadaşı Salih Reis ile beraber esir oldu. Düşman amiral kalyonunun güvertesine çıkarıldığı zaman bütün asker ve şövalyeler bu harikulâde adamı görmek, sergüzeşti Akdeniz'i dolduran bu korsanın esaret zincirleri arasında ne şekil alacağını müşahede etmek için toplanmışlardı. Turgud kendisini esir eden amiralin eski ve meşhur düşmanı Andrea Dorya olduğunu zannetmekte ve metin kalbi hiç olmazsa böyle liyakatli bir denizciye esir olduğundan dolayı teselli duymakta idi. Fakat karşısında Dorya yerine genç ve tüysüz bir delikanlı olan Jannetine Dorya'yı görünce birdenbire izzeti nefsi kırılarak; «Ah! Ben böyle bir çocuğun esiri mi olacaktım» diye bağırdı.

Turgud'un forsa hayatı üç sene kadar ıstırab içinde geçti. Ak düşmüş saçlarına ve 56 yaşına rağmen açlık ve yorgunluk onun aslan gibi vücudunu yıpratamıyordu. 1541 yılında Fransa Kralının ricası üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros Hayreddin'i Akdeniz'de Fransanın düşmanlarına karşı savaşmağa memur etti. Barbaros bunu fırsat bilerek yüzden fazla gemi ile garba doğru yelken açarken aklına ilk gelen şeylerden biri de o zaman Cenova'da mahpus bulunan Turgud ve Salih Reisleri kurtarmak fikri oldu. 1543 senesi ilkbaharının bir sabah vakti, Cenova halkı uyandığı zaman sahilden biraz açıkta yüz kadırgalık bir Türk donanmasının demir attığını gördüler. Kaptan baştardasında Hayreddin Barbarosa'nın bayrağını görünce Cenova dehşet içinde kaldı. Gemilerin topları şehrin üzerine doğru çevrilmişti. Cenova Senatosu Barbaros'a haber göndererek ne isterse derhal yerine getirmeğe amade olduğunu bildirdi. Barbaros şehrin kurtarılmasını istiyorlarsa derhal Turgud ve Salih Reislerin iade edilmesini talebetti. Bu suretle Turgud ve Salih Reisler hürriyete kavuştular (Bazı yabancı müverrihler, bu arada Branton, Yabancı Meşhurları adlı eserinde Cenevizlilere 3000 altın fidyei necat verildiğini yazmaktadır). Turgud, kaptan baştardasına çıktığı zaman törenle karşılandı. Barbaros şecaatini ve maharetini çok iyi bildiği arkadaşına kendi yedek gemisini bağışladı. Divan taburu teşkil etmiş olan yoldaşlarına; Turgud benden yeğdir, diye övdü. Turgud yeni gemisine geçince İtalya ve İspanya sahillerine gene dehşet salmağa başladı. Gazalardan aldığı ganimetlerle gemilerini arttırdı. 25 gemilik bir filo ile denize açılıyordu.

Kaptanı Derya Hayreddin Paşa, 4 temmuz 1546 da ölmüş, Sokollu Mehmed Paşa

Turgud Reisin şehadeti
Malta müzesindeki bir tablodan

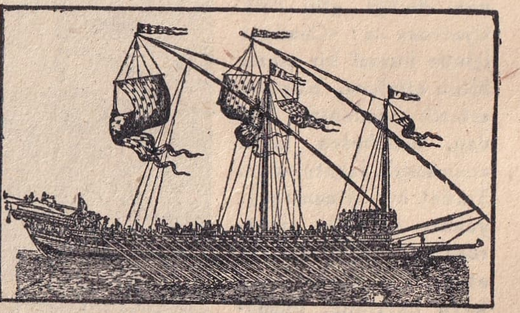
Kaptanı Derya olmuştu. Barbaros'a ancak Turgud gibi bir denizci halef olurdu. Fakat böyle Akdeniz dalgalarının meşhur ettiği bu korsanı donanmanın başına geçirmeği saray ricali menfaatlerine uygun bulmuyordu. Çünkü Turgud da Barbaros gibi en büyük nüfuza malik olabilirdi. Bu sebebden Sokollu Mehmed Paşa Kaptanı Derya nasbedildi.

Turgud, Barbaros gibi kendisi de bazı memleketler elde ederek bir beylik kurmağı düşünmüştü. Şimal Afrika'da Cezayir'den başka münasib bir yer aradı. Tunus'un şark sahillerindeki memleketleri ele geçirmeği düşündü. O zamanlar buraları hıristiyanların elinde değildi. Tunus hükümdarlarının da buralarda hükmü geçmiyordu. Turgud 1548 de Tunus'un en kuvvetli kalelerinden Mehdiye'yi kolaylıkla ele geçirdi. Mehdiye'de ufak bir kuvvet bırakarak 47 parçadan mürekkeb filo ile İspanya ve Sicilya sahillerine hücuma geçti. İmparator Şarlken bu cesur korsanı Mehdiye'den çıkarmağa karar vermiş ve Andrea Dorya kumandasında ve içinde İspanyol askeri bulunan bir donanma göndermişti. Mehdiyenin muhasarası 26 haziran 1550 de başladı. Üç ay kadar devam etti. 10 eylûl 1550 de kendisini çok iyi müdafaa etmesine rağmen üstün kuvvet karşısında teslim oldu.

Hıristiyan hükûmetleri Turgud'u tekrar ele geçirmek için kuvvetli filolar çıkarmışlardı. Düşman amiralleri Turgud'un Cerba adasında olduğunu haber alır almaz birleşerek adaya yol verdiler. Turgud, yedi sekiz gemi ile Cerba adasında Kantıra denilen bir cedvelin mansabında yani Pon mevkiinde bulunuyordu. 150 gemiden mürekkeb hıristiyan donanması Pon mevkiinin önünde demir attı. Turgud, Korsika'da olduğu gibi tuzağa düşürülmüştü. Derhal, sahilde bulunan iki gemiye top ateşi için emir verdi. Hıristiyan donanması Turgud'un firarına imkân görmediği için top menzilinden biraz uzaklaştı. Bu suretle Turgud'u ya denize açılmağa veyahud teslime mecbur etmek istiyorlardı. Hıristiyan forsalığına nihayet olmadığını çok iyi bilen Turgud, kurtulmak için bütün çarelere başvurdu. Adadaki ırmaktan bir kanal açarak gemilerini oradan geçirdikten sonra arka taraftan denize açıldı. Bu hâdise, Turgud'un şöhretini büsbütün arttırdı.

Kanuni Sultan Süleyman onu kendi hizmetine almak istiyerek İstanbul'a davet etti. Sokollu Mehmed Paşa Rumeli Beylerbeyliğine tayin edildiğinden Kaptan Paşalığa Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa getirildi. Turgud beraberinde Uluç Ali, Gazi Mustafa, Mehmed Reis ve diğer ünlü kaptanlar olduğu halde Osmanlı donanmasına katılarak Sinan Paşa ile birleşti. Kendisine Derya Beyliği verileceği vadedildi. İstanbul'a geldiğinde, Sadrazam Rüstem Paşa kardeşine rakib olur korkusiyle Turgud'u Karili Sancak Beyliğine tayin ettirdi (1550). Üçüncü derecede bir vazifeye tayin edilmesinden izzeti nefsi kırılan Turgud, tekrar geldiği yere, Trablus'a döndü.

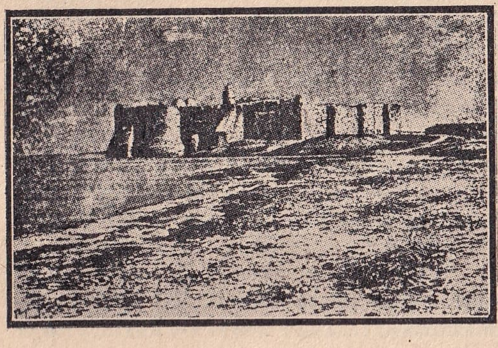
Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'de tam bir emniyet kurabilmek ve Cezayir'le tehlikesizce irtibat temin etmek için Trablusgarb'ın fethini tasarlamıştı. Mağrib sularına ilk defa gidecek olan bu donanmada Turgud'un da bulunması lâzımdı. Kanuni Turgud Reis'e altın işlemeli bir kılıc ile bir Kuranıkerim göndererek onu seferde bulunmağa davet ve Trablus fetholunursa, Beylerbeyliğinin kendisine verileceğini vadetti. Turgud, büyük bir hükümdarın bu iltifatı karşısında bütün geç

Bir Onaltıncı Asır galisi

mişi unutup kinlerini bir tarafa attı. Zaten bütün ömrünü cihada vakfetmişti. 1551 senesi baharında yüz elli gemiden müteşekkil Osmanlı donanmasiyle Turgud'un elli kalitesi birleşerek büyük bir armada vücude getirildi ve Turgud'un himmetiyle Trablus fetholundu

(15 ağustos 1551). Zafer haberi İstanbul'a gelince Rüstem Paşa'nın tesiriyle hükümdar vadini tutmıyarak Trablusgarb Beylerbeyliğine Tacura Beyi Murad Ağayı tâyin etti. Turgud'un canı çok sıkıldı. Arkadaşlarına Sinan Paşa'yı âmir tanımalarını fakat kendisinin artık bir korsan gibi tekrar denizlere açılacağını söyledi. Yaşı 60 ını geçmişti. Arkadaşlarının ve Sinan Paşanın ısrarlarına dayanamıyarak tekrar İstanbul'a geldi. Fakat bu sefer de gene kendisine Karili Sancak Beyliğinin verildiğini haber aldı. Doğruluğu katî olarak tesbit edilemiyen bazı tarihlere göre, o sıralarda Kanuni Sultan Süleyman Edirne'de idi. Turgud bir ata atlıyarak doğruca Edirne'ye gitti ve Padişaha vadini hatırlattı. Kanuni de Turgud'u ölen Murad Paşanın yerine Trablusgarb Beylerbeyliğine tâyin etti. Bu tarihten sonra paşa olan Turgud 11 sene Trablusgarb Valiliğini muvaffakıyetle yaptı. İkinci Cerba zaferinin kazanılmasında mühim bir rol oynadı (14 mayıs 1560). Birçok şehirleri zaptederek İmparatorluğa kattı.

Cerbe kalesi

1565 te Malta adasını kuşatan Mustafa Paşanın donanmasına yardım etmeğe memur edildi. Mustafa Paşa, Turgud gelmeden karaya asker çıkarmış ve adanın zaptı şerefini kendisine hasretmek istemişti. Turgud 2 haziranda ada sularına gelince, harb plânının gayet fena tertib edildiğini gördü. Mustafa Paşa bunun üzerine; «Muhasara o kadar ilerlemiştir, isterseniz kaldırayım» deyince, Turgud, «Yok artık bu olmaz, siz bir kere hendekleri tutmuşsunuz. İş iyice ilerlemiş, geri dönmek Türk ordusunun şanına yakışmıyacağı gibi, askerlerimizin de yüreğini bozarız. Ne olmuş ise olmuş, artık dayanılıp gidilecek» gibi kahramanlara yakışır bir mütalaâda bulundu ve: «T ü r k ş a n ı n a k a r ş ı c a n ı n d e ğ e r i y o k t u r» diye kumandayı eline aldı. 16 haziranda umumî taarruz emrini verdi. Kendisi de levendlerin başında olarak ileri atıldı. Fakat Aziz Anjelo kalesinden atılan bir güllenin kayalara çarparak dağıttığı parçalardan biri başına isabet ederek ağır surette yaralandı. Mustafa Paşa asker görüp yürekleri bozulmasın diye onu derhal bir çadıra götürdü. Taarruz görülmemiş bir şiddetle devam ederken, Turgud çadırda elî ayağı oynamaz, dili söylemez yarım ölü halinde idi. Sanki bütün gövdesi göz kesilmiş kırpmaksızın çadırın kapısına dikilmiş kalmıştı. Bütün Akdeniz gemicilerini titreten bu gözlerde merak ve telâş görülüyor, beklediğini görmeden kapanacağım diye korkuyordu. Beklediği geldi. Koşarak çadıra giren Mustafa Paşa heyecanla: «Paşa paşa, dedi, müjde kale alındı.» Turgud'un gözleri gülümsedi ve: «Allahım ne büyüksün, bana bu günleri de gösterdin» diye hakka şükürler ettikten sonra gözleri kapandı (23 haziran 1565).

Grammont, Turgud'un 16 haziran'da yaralanıp 23 haziran'da vefat ettiğini, Tuhfetülkibar ise yaralandıktan sonra dört gün yaşayıp beşinci gün vefat ettiğini yazmaktadır.

Turgud'un nâşı Trablusgarb'a nakledilmiş, yaptırmış olduğu caminin bahçesinde denize yakın bir yere gömülmüştür.

Türk denizcilik tarihinin en büyük kahramanlarından biri olan Turgud için, Barbaros, «T u r g u d b e n d e n y e ğ d i r» der, Kılıcali Paşa, deniz savaşlarında Turgud'un plânı tatbik edilmezse hiddetinden sakalını yolardı.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Kâtib Çelebi; Tuhfetülkibar fi Esfarülbihar. Pirî Reis; Kitabül Bahriye. Peçevi; Tarihi Peçevi. M. Şükrü; Esfarı Bahriyei Osmaniye. Aziz Samih İlter; Şimal Afrika'da Türkler. H. D. de Grammont; Histoire d'Alger sous la Domination Turque. Morgan; History of Algeria. Hammer; Devleti Aliyei Osmaniye Tarihi. Fevzi Kurtoğlu; Turgud Reis. Ali Rıza Seyfi; Turgud Reis. Saffet; Turgudca Paşanın şehid düşüşü. Saffet; İkinci Cerba muharebesi üzerine vesikalar. Methi Bayar; Barbaros Destanı. Feridan Tülbendci; Tarihe Şan Veren Türk. Braton; Yabancı meşhurları. Leighn Paul; Berberiye korsanları.

(Feridun Fazıl Tülbentci)

TUZ — Kimya bakımından saf tuz, sodyum klorür «Na Cl» den ibaretse de; yemeklerde kullandığımız tuzların terkibinde kalsiyum, mağnezyum ve demir unsurlarının çeşidli mürekkebleri de bulunmaktadır.

Mağnezyum klorür, rütubeti çektiğinden bu tuzlar hava temasında nemlenmekte ve topaklar teşkil etmektedir. Kullanış bakımından müz'ic olmakla beraber mağnezyumlu tuzlar sıhhat için faydalıdır. Zira mağnezyumun kansere karşı koruyucu hassası vardır.

Tuza yüzde bir buçuk kadar sodyum fosfat ve yüzde yarım kadar sodyum karbonat karıştırarak - mağnezyum klorürden ileri gelen - sulanmayı önlemek kabildir. Ayni maksad için mağnezyum karbonat ve kalsiyum fosfat da kullanılmaktadır.

Bellibaşlı madenî gıda maddelerimizden biri olan tuzun bünyemizdeki rolünü mütalâa için onun terkibini gözönünde tutmak icabeder. Tuzun iki unsurundan birisi olan klor iyonu, mide usaremizin terkibindeki klorür asidinin «HCl» ham maddesidir. Bundan başka tuz, nesicelerimizdeki mayilerin hulûl tazyikını tanzim eder ve kanımıza karbon gazını taşıma kabiliyetini verir. Uzviyetimizde kâfi miktarda klor iyonu bulunmazsa kırmızı kanın rengi siyah kan damarlarındakine yaklaşır ve aktif nesicelerde teşekkül eden karbon gazını ciğerlerimize nakledemez. Kanımızda muayyen miktarda klor iyonunun bulunması; kalsiyumun iyonizasyonu için de lâzımdır. Kalsiyumun iyonize olması tetanosa karşı bir emniyettir.

Sodyum unsurunun idrar yolu ile ıtrahında böbrek üstü bezinin rolü bulunduğu anlaşıldığındanberi, tuzun beslenme bakımından tetkiki günün mevzuu olmuştur. Sodyumun bir kısmı da ter vasıtasile ıtrah olunmaktadır.

Addison hastalığının başlıca ârâzı kanda sodyum ve klor noksanlığı şeklinde tezahür etmektedir. Hakikaten Addison hastalığından muztarib olanların kanında sodyum miktarının yüzde yirmi sekiz klor miktarının da yüzde otuz üç nisbetinde azaldığı tesbit olunmuştur.

Fazla terlemek dolayısile vücudda sodyum unsurunun eksilmesi Addison hastalığında görülenlere benziyen ârâz meydana getirmektedir. Yani adalî zafiyet; hafif çalışmalardan sonra nefesdarlığı; halsizlik, zihin karışıklığı ve gevşeklik başgösterir. Son tetkikat ateşçiler, madenciler gibi sıcak yerlerde meşakkatli hizmetler gören işçiler arasında tesadüf olunan sinir ihtilâclarının - fazla terlemek dolayısile - sodyum zayiatından ileri geldiğini meydana koymuştur. Bu hastalığa meydan vermemek için bu gibi işlerde çalışanlara münasib şekillerde ve kâfi miktarda tuz vermek lâzımdır.

Fazla terlemekten ileri gelebilen rahatsızlıklar bilhassa sıcak iklimlerde tehlikelidir. Güneş altında üç saat çalışan bir kimse vücudunun günlük tuz ihtiyacını ifraz etmiş olur. Şu halde fazla terletici işlerde çalışanlarla sıcak memleketler ahalisi mutedil ve soğuk memleketlerdekilerden daha fazla tuza muhtacdırlar. Bu sebebden Afrika'nın sıcak mıntakalarındaki yerli çocukları; akide şekeri veya şekerleme yerine; tuz parçaları yerler. Eskimolar ise soğuk iklimde hayvanî gıdalar yediklerinden hiç tuz kullanmadan yaşarlar. Tuzun klor unsurunu çeşidli gıdalarda bulmak kabil ise de sodyum unsuru daha ziyade hayvanî gıda maddelerinde bulunmaktadır.

Hayvanî gıda maddeleri	Sodyum miktarı 0/0	Nebatî gıda maddeleri	Sodyum miktarı 0/0
Balıklar	0,12 — 0,19	Kök sebzeler	0,001 — 0,06
Yumurta	0,185	Hububat	0,005 — 0,03
Karaciğer, böbrek, beyin, v. s.	0,11 — 0,16	Patates	0,003 — 0,006
Sığır, koyun, keçi etleri	0,065 —0,080	Yaprak sebzeler	0,003 — 0,015
Süt	0,043	Ispanak	0,123
		Kuru yemişler (fındık, ceviz, badem v. s.)	0,002 — 0,01
		Meyvalar	0 — 0,003

Cedvelde de görüldüğü gibi nebatî gıdalarda sodyum miktarı - bazıları müstesna - pek azdır. Bir insan, günlük sodyum ihtiyacını - ki 4,6 gram kadardır - münhasıran patatesten temin etmek istese 24 saat zarfında kendi ağırlığının iki misli patates yemesi icabedecektir. Bu misal yemeklere tuz ilâve etmek zaruretini göstermesi bakımından enteresandır. Normal tegaddide vücudun sodyumsuz kalması bahis mevzuu olamaz. Esasen çoğumuz lüzumundan fazla tuz yemekteyiz. Lâkin sıcak muhitlerde fazla çalışanlar ve uzun müddet perhize tâbi tutulanlar için bu ihtimal variddir.

Bazı kimseler terleme yoliyle, ağır iş yapanlardan fazla sodyum kaybederler. Bu gibilerin münasib derecede tuzlu su içmeleri faydalıdır. Aynı sebebden dolayı fazla kusma, ishal vakalarında ve bilhassa Addison hastalığında; âdi su yerine; tuzlu su tavsiye edilir. Ne olursa olsun tuzsuz veya az tuzlu rejim, hücreler arası mayilerinde sodyum eksilmesine sebeb olursa vücuda tuz vermek lâzımdır.

Pişmiş veya çiy olarak yenen yemeklere, salatalara lezzet vermek için; daima tuz ilâve edildiğinden, tuzsuzluktan ileri ge-

lebilen rahatsızlıklara tutulmak tehlikesi husust vakalara münhasır kalmaktadır. Buna mukabil fazla tuz yemekten ileri gelen rahatsızlıklar daha çoktur. Vücudumuzun günlük tuz (Na Cl) ihtiyacı - normal olarak - 3-5 gramdır. Bazı müellifler bu miktarın 12 grama kadar çıkabileceğini kaydetmekte iseler de Dr. Bircher - Benner; son tetkikatına dayanarak; sıhhî tegaddi için günde 0,5 - 2 gram tuzun kâfi geldiğini bildirmektedir. Halbuki alışkanlık yüzünden ihtiyacın on misline kadar fazla tuz yiyenler vardır.

Yediğimiz maden mürekkebleri arasında muayyen bir nisbet bulunmalıdır. Lüzumundan fazla tuz yiyerek vücudumuzda sodyum nisbetini artırmamalıyız. Zira sodyum; elektrikî hususiyeti tesiriyle; ensiceden, kalsiyum, mağnezyum ve potasyum gibi kıymetli madenleri tardeder. Neticede nesiclerde sodyum klorür kesafeti artacağından maden mürekkebatı metabolizması bozulur ve rahatsızlıklar başlar.

Nesiclerin tuzla işba haline gelmesi ihtilâclar, muhatı gışanın iltihabı, egzama, nesiclerde su toplanması (ödem) ve hattâ kanser gibi hastalıklara yol açabilir. Fazla tuz yemekten ileri gelebilen ihtilâclar, daha ziyade âsab sisteminde; kanser, hazım cihazında; ödem, muhtelif ensicede, karaciğer ve yağ tabakalarında; egzama, cildde; nezle ve iltihab, muhatı gışada görülmektedir.

Fazla tuzdan ileri gelen bu rahatsızlıkları gidermek için, ekseriya tussuz rejim tatbik etmek ve diğer maden mürekkebleri arasında muvazenet tesis eylemek kâfi gelir. Lâkin uzviyette bir tegayyür husule gelmiş ise rejim fayda vermez.

Vücudumuza lâzım olan çeşidli maden mürekkebatı salata, ıspanak, pazı, ebegümeci gibi yaprak sebzelerle kereviz, havuç, yerelması gibi kök sebzelerde bulunmaktadır. Bunları hazırlarken, lüzumundan fazla tuz ilâve olunursa uzviyetimizin, bu sebzelerde mevcud kalsiyum, mağnezyum ve potasyum emlâhının temsil kabiliyeti hırpalanmış olur.

Son tetkikat göstermiştir ki tuz bazı hastalıkların tedavisini güçleştirmekte ve hattâ imkânsız hale sokmaktadır. Meselâ sar'a (epilepsie) ve böbrek hastalıklarında tuzun zarar verdiği tesbit olunmuştur.

Gerson, Sauerbruch ve Hermannsdörfer tuzsuz veya az tuzlu perhiz sayesinde; maden mürekkebatın metabolizmasını tanzim ederek; cild veremini sükûnet haline getirdiklerini kaydetmektedirler. Tuzun zararlı tesirinin, terkibindeki klordan ileri geldiği kabul olunmaktadır. Tuz, lezzet temini bakımından da lüzumlu bulunduğundan hem sodyum ihtiyacını karşılamak, hem de yemekleri lezzetsizlikten kurtarmak için sodyumun klordan başka anyonlarla vücuda getirdiği mürekkebattan müteşekkil sıhhî tuzlar hazırlanmıştır. Bu maksad için bilhassa amino - asidler glütamin asidi ile karınca asidinin sodyum emlâhı veya gene bu asidlerin sodyum tuzlariyle kalsiyum mürekkebatı, karışık olarak, kullanılmaktadır.

Bu neticelere bakarak bazı müellifler tuzu, bir zehir gibi görmektedirler. Onlara göre vücudumuzun ihtiyacını karşılıyacak kadar tuz esasen gıdalarımızda mevcuddur; ayrıca ilâvesine lüzum yoktur. Lâkin Castaigne tarafından yapılan klinik tecrübeleri yemeklere kâfi miktar tuz ilâvesi lüzumunu teyid etmiştir.

Hulâsa; tuz vücudumuza lâzım bir maddedir. Ancak lüzumundan fazla yenmemelidir. Yenecek tuz miktarını, iklim şartlarına, çalışma tarzına ve bilhassa gıda maddelerimizde mevcud sodyum klorür nisbetine göre ayarlamak çok faydalıdır.

Gıda kodekslerine göre yenecek tuzun vasıfları şöyle olmalıdır: a — Tuzun terkibinde hiçbir muzır madde bulunmamalıdır; b — 140 santigradda kurutulmuş tuzun terkibinde en az yüzde doksan beş sodyum klorür (Na Cl) bulunmalıdır; c — Sofra tuzlarında yüzde yarımdan ve âdi tuzlarda yüzde beşten fazla rütubet bulunmamalıdır; d — Tuzun içinde bulunan kalsiyum ve sodyum sülfat miktarı yüzde birden ve mağnezyum klorür miktarı da yüzde yarımdan fazla olmamalıdır; e — Yenecek tuzun lezzeti tuzlu olmalı; ağızda hiç bir acılık bırakmamalıdır.

Tekel İdaresinin donelerine nazaran memleketimizin muhtelif mıntakalarından istihsal olunan tuzların terkibleri aşağıdaki cedvelde gösterilmiştir:

TUZ MEMBALARI	% Rutubet	% Suda erimiyen mevad	% Sodyum Klorür (Na Cl)	% Kalsiyum ve Mağnezyum karbonat	% Kalsiyum Klorür	% Mağnezyum Klorür	% Kalsiyum Sülfat	% Mağnezyum Sülfat	% Demir Oksit	% Sodyum Sülfat
Çamaltı tuzlası (İzmir)	0,17	0,087	98,37	0,004	0,31	0,135	0,718	—	0,006	—
Çankırı kayatuzu (Ankara)	0,23	4,250	94,—	—	—	—	0,49	0,160	—	—
Sekili kayatuzu (Ankara)	0,72	4,730	95,86	—	—	—	0,921	0,040	—	0,097
Tepesidelik kayatuzu (Konya)	0,98	4,955	90,19	—	—	—	3,30	eser	—	—
Hacıbektaş kayatuzu (Konya)	0,14	2,186	94,13	—	—	—	2,488	0,05	—	0,186
Kulp tuzlası	0,20	0,25	98,50	—	0,205	0,118	0,582	—	—	—
Kağızman tuzocağı (Kars)	0,42	1,24	96,16	—	—	—	1,382	0,085	—	0,659

Cedvelde tuz membalarımızın bir kısmı gösteriliyor. Memleketimizin birçok yerlerinde tuz istihsaline müsaid tuzlalar ve kayatuzu ocakları vardır.

Kısa bibliyografya: *Dr. Müfide Küley; İçhastalıklarında Diyetle Tedavi, 1942. A. B. Callow; Food and Health, 1938. Maurice Loeper; Intoxications et Carences Alimentaires, 1938. H. Bircher-Rey; Essen und Wissen, 1941. A. Bömer - A. Juckenack; Handlunck der Nahrungsmittelchemie, 1942. Hatchison's; Food, 1943.*

(*Mehmed Ali Kâğıdcı*)

VETO MESELESİ — Veto lâtincede; reddederim, muhalefet ederim mânalarına gelen bir kelimedir. Siyasî hukuk iliminde bir kanunun veyahud idarî kararın icrasını hükümsüz bırakacak surette reddetmektir. Eski Roma Senatosunda asilzadelere karşı halkın hukukunu müdafaa için ihdas edilen Tribünün temsilcisi halkın hukukuna aid kanun ve kararları Veto ile reddetmek hakkını haizdi.

İngilizler kendi parlamento sistemlerinde bu Veto hakkını Krallarına verdiler. Bu suretle modern hukukta Veto hakkı teessüs etmiştir. Parlamento tarafından kabul edilen bir kanun Krala gider, Kral tasdik ederse kanun olur ve tatbik mevkiine konur; kabul etmez de reddederse Veto hakkını kullanmış olur. O vakit kanun tatbik edilmez ve yeniden parlamentoya gider. Parlmantarizm sisteminde devlet reislerine verilen Veto hakkı yürütme ve yasama kuvvetleri arasında muvazene kurmak için kabul edilmiştir.

Polonya Diyet Âzası Veto salâhiyetiyle müzakereleri durdurabilirdi. Bu hakkın fena kullanılması; 1772 de Polonya'nın Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından taksimine yol açmıştı.

San Francisco Konferansında hazırlanan yeni Milletler Cemiyetinin Anayasasındaki Veto meselesi Rus temsilcileri tarafından büyük devletler için ileriye sürülmüş bir istektir. Yeni Milletler Cemiyetinin Emniyet Konseyi çoğunlukla kuvvet kullanmağı icabeden bir karar verirse büyük devletlerden herbiri bu karara karşı Veto hakkını kullanabilecektir. Bu suretle Emniyet Konseyi ancak beş büyük devletin oybirliğiyle harb kararı verebilir.

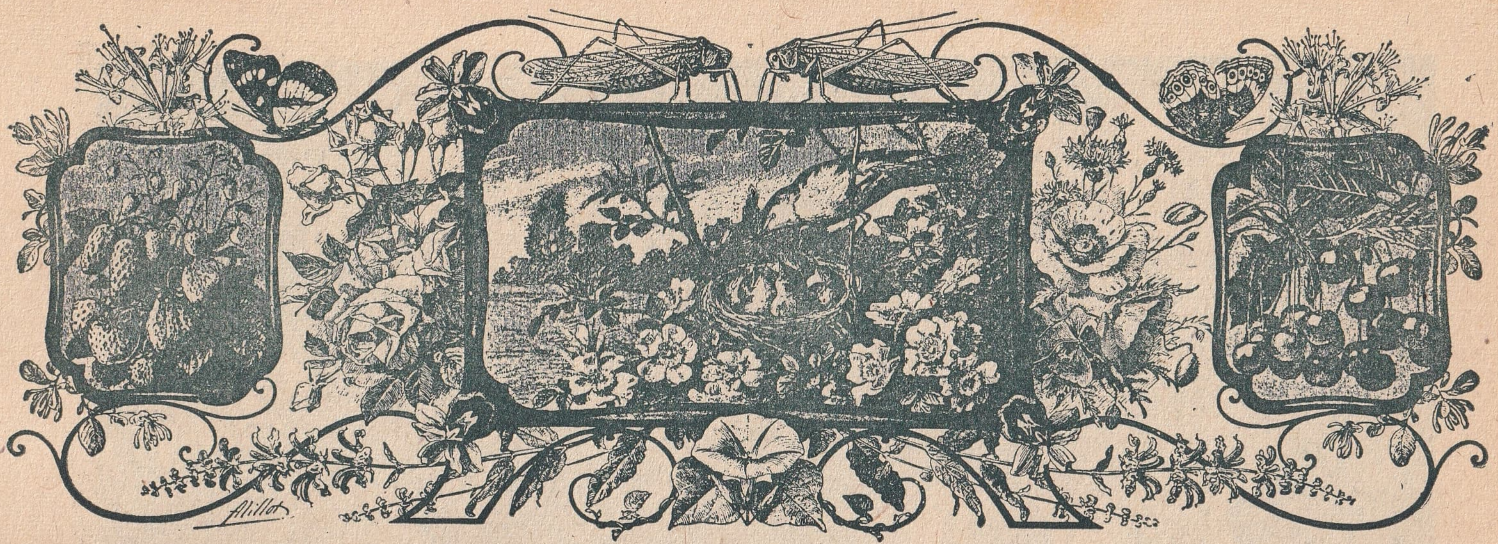
Emniyet Konseyi harb kararı verebilmek için mutlaka beş büyük devletin oybirliğini sağlamak mecburiyetinde olunca büyük devletlerin küçük devletlere tecavüzleri nasıl önlenebilir? Bu mesele San Francisco Konferansında uzun tartışmalara sebeb olmuştur. Fakat Veto hakkı kabul edilmezse Sovyetler Birliğinin yeni Milletler Cemiyetine giremiyeceği anlaşıldığından bunda zaruret görülmüştür.

Türk temsilcilerinden Feridun Cemal Erkin Emniyet Konseyinde bünye ve usul meselesiyle meşgul olan komitenin birinci toplantısında söz almış ve oy meselesinin daha liberal bir şekilde tefsir edileceği ümid edilmişse de bunun gerçekleşmemiş olduğunu, fakat beş devlet tarafından yapılan tefsirden daha ileri gidilemiyeceğinin anlaşıldığını ve büyük devletlerin salâhiyetlerini suiistimal etmeden kullanacakları hakkında daimî üyelerin verdiği teminatı kabul ettiğini söylemiştir.

San Francisco Konferansında Amerikan heyeti üyesinden Aassen son günlerde bu mesele hakkında gazetecilere şu izahatı vermiştir: «Harbe giren bir memleketin Konseydeki daimî üyesi veya büyük devlet mümessili harbin sulh yoliyle halli esnasında, Konsey tarafından Veto hakkından mahrum bırakılacaktır. Konsey bu ihtilâfın halli için mütebaki dört daimî üyenin yani büyük devletin vetosunu temin edecek yahud bu geri kalan dört büyük devletin üçünün oyunu temin ederek bu üç oya daimî olmıyan üç veya dört üyenin oyunu da ilâve ve bu suretle yedi oy ekseriyet elde ederek ihtilâfı halledebilecektir.

Bu beş büyük devletten dördünün de bir harbe giriştiği farzolunsa bile Konsey gene sulh yoliyle ihtilâfı halletmek çaresini şöyle bulacaktır: Geri kalan bir büyük devletin oyuna Konseyin daimî olmıyan altı üyesinin oyunu ekliyerek yedi oylük ekseriyeti temin edebilecektir.»

(Bak. Dumbarton Oaks, Aylık Ansiklopedi, sayfa 266). (*Asım Us*)

HAZİRAN AYI

Haziran senenin altıncı ayıdır ve otuz gün çeker. Bu ayın yirmi birinde yaz mevsimi başlıyacağı için havalar gittikçe sıcaklaşır. Yağmurlar pek seyrek ve kısadır.

Millî günler ve tatiller: Haziran ayında pazarlar dışında hiç bir resmî tatil günü yoktur.

Sağlık: Haziranda ketenden yahud pamuktan dokunmuş açık renkte hafif elbiseler giymek ve vücudün hiç bir tarafını sıkı tutmamak yerinde olur. Bu ayda havalar sıcak olduğundan terleyip üşümek tehlikesi vardır.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler: Mayısta olduğu gibi kuzu, koyun, dana, sığır, ada tavşanı yavrusu ve ayrıca tavşan yavrusu.

Av etleri: Bu ayda da, av etlerinden hiçbiri yenmez.

Kümes hayvanları: Piliç, ördek, güvercin, kaz ve hindi palazları, tavuk.

Balıklar: Barbunya ve levreğin iyi zamanıdır. Başkaca kalkan, pisi, kırlangıç, kefal, istavrit, izmarit, uskumru, mezit, karagöz, yılan balığı, ateş balığı bulunur.

Kabuklu deniz hayvanları: Pavurya, çağanos, istakoz ve midye.

Taze sebzeler: Bezelye, sakızkabağı, yeşil ve kırmızı domates, bakla, fasulye, pancar, kuzukulağı, ıspanak, soğan, havuç, semizotu, enginar, mülhiye, yeşil ve toparlak biber, hıyar, çeşidli salatalar, patlıcan ve bamya.

Meyvalar: Kiraz, vişne, frenküzümü, caneriği, çeşidli erikler, kavun, karpuz. Ay nihayetine ve temmuz başına doğru taze fındık, elma, armud, akçe armudu, beyaz ve kara dut, kayısı, zerdali.

Peynirler: Kaşar peyniri, çayır peyniri, kirli hanım peyniri, taze beyaz peynir ve taze kaşkaval.

Yoğurtlar: Kâse, Silivri ve torba.

Yumurta: Mayıs gibi bu ayda da boldur.

Haziranın tarım işleri:

Tarlalar: Bu ayda keten, mısır gibi nebatların ekimine ve pancar, tütün, lahna gibi fidelerin dikimine son verilir. Ayın on beşine doğru birçok yerlerde ekin biçme mevsimine girilir. Çayırların, hububatın, kolzanın biçilmesine başlanır. Nadasa bırakılmış tarlalar gübrelenir ve kireçlenir.

Bağcılık: Çubuklardaki fazla ve lüzumsuz dal ve tomurcuklar koparılır. Külleme hastalığına karşı kükürtleme, milduyu ile blakrut'a karşı da bakırlı ilâçlarla tedaviye itina olunur.

Ehlî hayvanlar: Mart ayında doğmuş taylar sütten kesilir. At cinsi hayvanlara yeşillik yedirilmeğe devam edildiği gibi sütlü inek ve öküzlere yeşil ot verilir. Çok sıcak günlerde hayvanları çayırlara salıvermek doğru değildir. Koyunların yapağılarının kırpılmasına bu ayda da devam olunur, gene bu ayda yağ ve peynir yapılma işine hız verilir. Şubat ve mart kuzuları bu ayda sütten kesilir. Kümes hayvanlarına gelince, kuluçkaya artık bu ayda son verilir.

Arıcılık: Oğulların çıkıp da kaybolmaması için kovanlar dikkatle muayene edilmelidir. Gene kovanların beyi kaybolup olmadığına dikkat ve oğul satın alınmasına devam edilir. Hücrelerinin üstü kapanmış peteklerin balı alınır.

Böcekçilik: İpek böceklerinin terbiyesi bu ayda bitmiş olacağı için böcek yetiştirenler kelebekleri çiftleştirmek ve tohum almak işiyle uğraşırlar.

Meyva bahçesi: Bu ayda duvarlara sardırılmış meyva ağaclarının sarılmamış ve bağlanmamış olanlarını kafeslere ve tellere bağlamalı; ağacları düzenli bir hale sokmak için bazı dalların uçlarını kesmeli ve lüzumsuz dalları budamağa devam etmelidir. Fazla sık bulunan meyvalar seyrekleştirilmeli ve meyvaların iyi yetişmesi için ağaclar sık sık sulanmalıdır. Meyva ağaclarından bir çoğuna bu ayda yaprak aşısı yapılabilir. Uç alma, yayma ve filiz koparma işine de devam olunur. Çilek fidanlarından daldırma yapılıp bütün çilek tarlalarına şerbet verilir. Fındık ağacları çapalanmalıdır.

Sebze bahçesi: Mayısta bitirilememiş ekimlere haziranda da devam olunur. Kavun, domates, hıyar ve kabakların tepeleri kuvvetlenmelerini sağlamak üzere budanır. Domateslerin ilk iki yaprağının üstündeki filizler koparılır. Bu ayın ikinci haftasında yer fasulyesi ve sonuna doğru yahud da temmuzun ilk haftasında bamya, çalı fasulyesi, patlıcan yetişir. Her nevi fidelerin akşam üzeri dikilmesi gerektir. Enginarların diplerindeki sürgünler, mahsul alındıktan sonra ayrılır.

Bazı yerlerde haziran sonuna kadar kış lahanalariyle karnabahar ve pırasa fidanları dikilir. Son turfanda hıyar, pırasa evleklerinin aralarına dikilir. Gene son turfanda olarak sakızkabağı da lodosa karşı yerlere dikilebilir. Patlıcan ve başka sebzelere sabahları çokca, akşamları ortalama olmak üzere su verilmelidir. Bu ayda ekilecek sebze tohumları: Pancar, kereviz, kıvırcık kök hindibâsı, yabani hindibâ, kıvırcık kış lahanası, frenk teresi, ıspanak, bezelye, top salata, şalgam, maydanoz, semizotu, turup, domates, havuç, köklü hindibâ, kışlık baş lahana, kırmızı baş lahana, fasulye, hardal, kuzu kulağı, prasa, bezelye, rokadır. Gene bu ayda fide olarak hindibâ, domates, patlıcan, kereviz, kavata, salatalık dikilir.

Çiçek bahçesi: Mayıstaki işlere devam edilmekle beraber çimenler biçilir, yollar temizlenir, tarhlar çapalanır ve mayısta çiçek dikilmemiş olanlarına çiçek dikilir. Yeni dikilen nebatlara bol su verilmelidir. Güller tekrar açtırılmak üzere budanır; yaprak aşısı ve yabani güllerden, çelik karanfillerden daldırma yapılır. Sümbül, zerrin, lâle, fulye, şakayık gibi yaprakları tamamile kurumuş çiçek soğanları sökülüp piçleri ayıklanır ve rutubetsiz bir yerde ekim mevsimine kadar saklanır. Çiçekleri bitmiş İlkbahar nebatları sökülüp yerlerine yaz çiçekleri dikilir. Bu ayda gümüşçiçeği, horozibiği, jipsofelye, mofilya, gündüz safa, çan çiçeği, kılarikya, ölmez çiçeği, filoksya, rezeda tohumları ekilir. Fidan olarak da çelikten yetişme tesbih çiçeği, kökten ayırma kaladyum, tohum veya çelikten begonya, dahilya, vanilya, fujer, petonya, mine dikilir.

Sultanahmed camiinde namaz

De Amicis'in eserinden. Ressamı: C. Biseo

ALTIN — Bu kararmaz, küflenmez, paslanmaz sarı parlak madene Âdem oğlunun hususî bir inhimaki vardır. Tarihten evvelki çağlardanberi Âdem oğlu bu kıymetli cevheri tanır. Şimdiki kadar, belki de daha çok tapardı.

İnsan oğullarının cedleri altının gizli kuvvetine, cazibesine o kadar kapılmış, o kadar inanmıştı ki sarılarak ölmekle ve gömülmekle ahret yolunda ondan bir medet ummuşlardı. Halen kazılarda rastladığımız mezarlarda, lahitlerde bir yığın insan kemiği arasında bir tutam altın çıkıyor.

Altın bir ziynet metaıdır. Altına bir mabedin içinde, hükümdar tacında, bir hançer sapında, bir cevahirci camında, her şeyde, her yerde rastlarız. Zaten bu cevherin en büyük hususiyeti, bulunduğu mevkie yadırgamadan, her tarafa, her şeye aksamadan yakışmasıdır.

Eski Mısır Krallarının hazinelerinde altın vardı. Babilonlar, Asuriler Fırat ve Dicle yataklarından çıkardıkları altını ziynet eşyası olarak kullanmışlardı. Hindistanda da bu tarihlerde altın istihsal edilmiş, tarihin en eski tüccar kavmi olan Fenikeliler devrinde bir alış, veriş matai olarak kullandıklarını Homer yazmaktadır.

Romalılar da bilhassa İspanya'da altın madenlerini işlemişlerdi. Sezar her zaferden sonra her bir askerine «200» adet altın dağıtırdı.

Avrupa Onbeşinci Yüzyıla (500 sene) kadar başlıca ve en fazla altın müstahsili idi. Ural ve Altay'daki altın madenlerinden Herodot bahsetmektedir.

Altının tabiatta bulunuşu: Altın umumiyet üzere nabit olarak bulunur. Nabit altın kuvartz ile veya pirit ve tellür mürekkepleri olarak bulunur. Altını ihtiva eden cevherler «Sylvanite - Silvanit», «Nagiagite - Najiyajit», «Calaverite - Kalaverit», «Kalgoorlite - Kalgorlit»... ilh. dir. Altının rengi sarıdır. Terkibinde gümüş bulundukça rengi açılır, sıkleti azalır.

Altın aynı zamanda bakır, kurşun, çinko, arsenik ilh.. cevherleriyle de az nisbette karışık olarak bulunmakta ve bu cevherlerin izabesile de elde edilmektedir.

Nabit altın ekseriya bazı nehir kumları içinde ve alüviyonlu arazide istihsal edilmektedir. Fakat 1876 da dünya altın istihsalinin «% 65» i alüviyonlu arazide istihsal edilirken son zamanlarda bu nisbet «% 10—12» ye düşmüştür. Esasen bu kumlu arazi kuvartz damarları ile altını ihtiva eden sahraların parçalanıp tehallül etmesinden ileri gelmiştir.

Nabit altın ekseriyetle kuvartz damarlarında bulunmaktadır. Bazan da Granit ve Andezit Gneis'de de altına rastlanır.

(Quartz - Laiteux) «Sütlü Kuvartz» tâbir edilen şeffaf olmıyan beyaz cinsinin arasında en çok tesadüf edilir. Bu kuvartzlara memleketimizde renginin müşabehetinden dolayı tuztaşı veya çakmakla kıvılcım yaptığından akçakmak da denir.

Nabit altın umumiyet üzere gümüş ile bazan da bakır, bizmut, demir ve hattâ plâtin ile karışık bulunmaktadır. Misal olarak bazı tahlil nümuneleri :

		I.	II.	III.
Altın	%	98,96	91,88	89,25
Gümüş	%	0,16	8,03	10,10
Bakır	%	0,35	0,09	0,22
Demir	%	0,50	—	0,30
Plâtin	%	—	—	0,06

Filon halinde bir altının işletilmesi için tonda «12—15» altını ihtiva etmesi icabetmektedir. Maamafih, bu nisbet, arazideki işletme kolaylığına veya güçlüğüne göre değişir. Alüviyonlardan altın nisbeti daha çok aşağı da olsa işletilebilmektedir. Umumiyet üzere beher metre mikâbında 1 ve hattâ $1/3$ gram altını ihtiva eden sahalardan altın istihsal edilmektedir. Altın en iptidaî tarzda istihsal, izafi sıklet farkından istifade edilerek kazanılmaktadır. Hattâ bazı memleketlerde kum içinde bulunan altınlar hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmadan serbest olarak veya basit bir şekilde yıkanarak altın elde edilmektedir.

Dünya altın istihsali gün geçtikçe ve muazzam bir nisbette artmaktadır. Daha Onbeşinci Yüzyılda dünya altın istihsali senede «5.800—7.300» kilo arasında idi ve her yıl, her asır altın istihsaline yeni bir hız vermiştir.

Dünya altın istihsali

Seneler	Yıllık Vasatî (Kilo)
1495—1520	5.800
1520—1620	7.682
1620—1720	10.383
1720—1820	19.992
1820—1920	29.755

Maamafih, Ondokuzuncu Yüzyılın yarısından sonra istihsal rakamları daha ziyade gelişmiştir :

Dünya altın istihsali

Yıl	Kilo
1851	107.153
1861	171.215
1871	160.999
1881	155.016
1891	188.525
1901	398.507
1913	688.868
1929	615.490
1939	1.218.400
1940	1.260.000

Dünya umumî istihsali 1940 yılında «1.260.000» kilo olduğuna göre bunun «519.612» kilosunu yani takriben «% 41» ini Afrika Kıtası vermiş, bu miktardan da «436.895» kilosunu Cenubî Afrika Birliği vermiştir.

Cenubî Afrika madenlerinden Rand'daki altın damarları 100 kilometre murabbaı bir sahada, kenarları iki dik granit kayası ile çevrili çukur bir sahadır. Bu mıntaka Johannesburg'un şimalinde ve Vredefort'un cenup veya cenubî garbisinde bulunmaktadır. Cevheri ihtiva eden arazi oldukça derinleştiğinden (1400 — 2300 metre) en derin kısmında sıcaklık derecesi «37» yi bulmaktadır.

Transval altın cevherleri Konglomeralarda bulunmaktadır. Konglomeralarda bulunan kuvartzlı çakılların cesameti umumiyetle ceviz kadar olup altın bunların içinde bulunmaktadır. Diğer Konglomeralardaki çakıllar içinde hemen hemen hiç altın bulunmamaktadır. Bu mıntaka madenlerinin umumî olarak cevher istihsalatının tonunda vasatî 10 gram altın elde edilmektedir. Bir amelenin randımanı içeride 560 kilo, dışarıdaki işlerde 1.700 kilodur. Umumu da 425 kilodur.

Sovyet Rusya büyük ihtilâlden sonra mevcut altın madenlerinin istihsalini arttırmağa çalışırken bilhassa 1927 den sonra yeni altın madenleri bulmak ve işletmek için büyük alâka göstermiş ve bu değerli cevherin aramalarına önem vermiştir.

Sovyet Rusya'da altın istihsali bazı madenlerde tâli cevher olarak izabe şeklile istihsal edildiği gibi doğrudan doğruya altın yataklarından elde edilen miktar esastır. Maamafih, diğer memleketlerdeki altın istihsali ile ölçülecek olursa tâli cevher olarak eritme şekli ile elde edilen altın miktarı küçültülemez bir kemiyet arzetmektedir. Meselâ, 1936 senesinde bu gibi cevherlerden istihsal olunan altın miktarı «12,005» kilo tutmuştur.

Esas istihsal Sibirya nehirleri yataklarına ve merkezî Asya'dan Pamir tâbir edilen hat ile Kamçatka'ya kadar şimalen uzanan mıntakaya rastlamaktadır. Bilhassa bu mıntakada dağ silsilelerinde, Baykal ve Yakut civarında çok mühim altın yatakları keşfedilmiştir. Kazakistan mıntakasında bulunan Maykayn, Çelanbet, Çetingara mevkilerindeki altın yataklarından ötürü buraya Sovyet Ruslar tarafından İkinci Transval adı verilmektedir.

Rusyadan sonra sırasiyle Kanada, Birleşik Amerika, Avustralya başlıca altın müstahsili memleketleridir. Bilhassa Kanadanın istihsali İkinci Cihan Harbinden sonra muazzam ölçüde artmıştır.

Japonya'nın da altın istihsali 1913 te «5.438» kilo iken 1938 de «55.500» kilo olmuştur ki bu inkişaf en fazla 1935 ten sonra kayda değer bir önem göstermektedir.

Dünya altın ticareti: Bugün dünya altın istihsali, $3/4$ ingilizce konuşan milletlerin elindedir. İstihsal bakımından hâkimiyet İngiltere ve dünya stoku bakımından da hâkimiyet Birleşik Amerika'da toplanmaktadır.

Altın esasen, hemen her memlekette ayrı şartları ihtiva eden bir kanuna bağlanır ve bilhassa son Birinci Cihan Harbinden sonra bir devlet inhisarı mevzuu olmuştur. Bu mevzu haricî ve dahilî para politikalarına göre zaman zaman yeni şartlara ve yeni kayıtlara bağlanır. Bazan serbest, bazan memnu matadır. Fakat hiç şüphesiz daha çok memnuiyet cephesi hâkim olmaktadır.

Bir nokta tebarüz ettirilebilir: Birinci Cihan Harbinden evvel altın bir mübadele ölçüsü ve vasıtası idi. Fakat son senelerde artık altın bir mübadele vasıtası olmaktan çıkmış ve yalnız bir mübadele ölçüsü olmuştur. Ancak devletlerin iktısadî ve siyasî münasebetlerinde zaman zaman altın alış verişi bir dostluk veya düşmanlık tezahürü olarak ele alınmakta ve karşılıklı anlaşmalar ile toptan alınıp verilmektedir. Fakat gene nihayet bir tehdide tâbi olarak....

Altın piyasaya üç şekilde arzedilir. Külçe, toz ve para. Her üç şekilde kıymet tesbiti saflık esasına bağlanmakta ve saf altın 24 karat addedilmektedir. Para veya standard altın âyarı olarak kabul edilen 22 karatlık bir altının saflık derecesi :

$$\frac{22}{24} = \frac{11}{12} = 0{,}916\,\frac{2}{3}$$

dir. Yani 11 unz saf altın 12 unz standard altına tekabül eder. Yahut 31,1035 garm olan bir unz standard altın 28,51104 garm saf (Fin) altına tekabül eder.

Türkiye'de saflık derecesi karat yerine umumiyet üzere âyar ile ifade edilmekte ve 24, 22, 18, 14, 12, 9 âyar olarak sınıflandırılmaktadır.

İngiltere'de külçe altın satışlarında standard cinsinin üstünde olursa «Better - daha iyi» mânasına «B» ve standardın daha altında bir âyarı olan külçe altın ise «Worse - daha fena» mânasına «W» harfi kullanılmaktadır.

Birinci Cihan Harbinden evvel altın bir mübadele vasıtası olarak kullanıldığı tarihlerde dünya altın mevcudu İkinci Cihan Har-

bine tekaddüm eden yıllara nisbî olarak yer yüzüne taksim olmuştu. Birinci Cihan Harbi nisbî olarak mevcut olan altın stoku muvazenesini altüst etmiştir. Müttefik devletler evvelâ harpte ham madde mübayaası ve harpten sonra da mağlûbiyetten ötürü bütün altın mevcutlarını hemen hemen kaybetmiş vaziyete düştüler. İtilâf devletleri (İngiltere, Amerika ve Fransa grupu) ise altın mevcutlarının üçte birini kaybettiler. Buna mukabil Amerika ve bitaraf devletlerdeki altın mevcudu Birinci Cihan Harbinden sonra iki misline çıkmıştı. Zaten altının diğer metallere nazaran gösterdiği dikkate değer hususiyeti herhangi kargaşalıklarda emin melce bulması, azlığın çokluğa iltihak etmesidir. Fakat bu dünya altın muhacereti de dünya ekonomisini, milletlerarası alış veriş hayatını baştanbaşa sarsmış, krizlerin daha sık ve daha şiddetli olmasını intaç etmiştir. Birleşik Amerika'da Birinci Cihan Harbinden sonra dünyada mevcut altınların yarısından fazlasının toplanması bu memlekete harice ikraz mecburiyetini hissettirdi. Esasen ihtiyaçtan fazla altın bolluğu tıpkı kâğıt para çokluğu gibi eşya fiatları üzerine tesir yapmaktadır. Evet, gerek enflasyon ve gerekse deflasyon dünya ekonomisindeki muvazenesizlikten doğar.

İşte bunun içindir, ki Dowes bir plân ile Avrupa'yı itibar sahibi yapmağa mecbur oldu. Birleşik Amerika 1924 ten itibaren Avrupa'ya altın vermeğe başladı. Aynı zamanda Çin'de Amerika sermayesi ve ikraz muameleleri İngilizlerin üstünde bir yer aldı. Birinci Cihan Harbinden sonra ilk defa 1928 de Avrupa'da altın mevcudu Amerika'dan fazla oldu. Fakat bu hâdise tamamen sun'î idi, mevcut altınlar borçtu. Nitekim bu tarihten sonra Birleşik Amerika'da altın stokları her yıl muntazaman artarak 1929 senesinde «3 milyar 900 milyon» altın dolar iken harbe tekaddüm eden 1938 yılı onikinci ayı nihayetinde «8.571.000.000» altın dolar olmuştur (Bir altın dolar «1,50463» gram altındır.

A l t ı n ı n k ı y m e t i : Bir taraftan altın istihsalatı artar ve diğer taraftan altın istihlâki ve beşer hayatında oynadığı rol tahdit edilirken altın fiatı da yıllara mütevazin olarak artmaktadır. Yalnız 1922 ile 1930 arasında bu devre altın kıymetinde bir düşüklük görülmüştür. Yalnız bu kısa devredeki düşüklüğün de bilhassa 1925 ile 1930 arasında istikrarlı bir düşüklük olduğunu tasrih etmek icabeder. İşte 1913 tenberi 1938 senesine kadar olan yıllık altın fiatı vasatisi :

Londra'da altın fiatı
(Şilin ve Pens olarak)

(Not : 1919 senesine kadar fiat binde "916,, ve 1919 senesinden sonra binde "999,, saf altın esasından. 1931 senesi eylûlünün 21 inci gününden itibaren Sterlin Bloku altın esasından ayrılmıştır. Fiatlar beher unz "31,1035,, gram olaraktır.)

1913	77/9
1919	77/9 ve 102/6
1921	106/10
1923	90/3
1924	93/8
1925	85/6
1930	84/11
1931	92/6
1932	118/—
1933	124/10
1934	137/7
1935	142/1
1936	140/—
1937	140/8
1938	142/6
1939	148/6

1940 yılında Londra'da altın 168 şiline çıkmış, 1941, 1942, 1943 yıllarında aynı kıymeti muhafaza etmektedir.

Altının kıymeti 1913 yılına nazaran iki mislinden fazla yükselmiştir. Fakat hakikatte altın fiatı mı artmıştır, yoksa devletler ellerindeki para kıymetini veya daha umumî tâbirle satın alma ölçüsünü mü değiştirmiştir ?..

Bilhassa milletlerarası alış verişinde bir memleketin altın ölçüsünden uzaklaşması veya kendi para kıymetine göre altına göre yeni bir ölçü tayin etmesi ihracat ve ithalât rakamlarının kontrol veya tanzimi bakımından hakikî bir baskı olduğu inkâr edilemez. Meselâ, bir memleket altına nazaran parasının kıymetini düşürmekle - hariçte mallarını daha ucuza satacağından - ihracatı kolaylaştırdığı gibi hariçten gelecek malların içerde daha pahalıya mal olmasından ithalâtın tabiî bir tahdidi olmaktadır.

A l t ı n ı n k u l l a n m a s a h a s ı : Altının beşer hayatında, biri sanayide, diğeri de para veya halen daha doğrusu bir para ölçüsü ve karşılığı olmak üzere iki mühim yeri vardır. Yıllık altın istihsalinin «% 25» i sanayi sarfiyatı olarak kabul edildiğine göre (Bu «% 25» nisbet nihayet çok tahminidir ve harbden evveline aittir. Son yıllarda altın istihsali geniş ölçüde arttığına göre sanayide kullanılan altın aynı nisbeti muhafaza ediyor mu? Bu hususta hiçbir rakam katiyetine rastlanamamaktadır) en mühim kullanma sahası mübadele ölçüsü kısmındadır.

Altının bundan başka halk, bilhassa bazı kavimler arasında - telkin ettiği itimad sayesinde - biriktirilip saklanan bir kısmı da vardır, ki istatistik cetvellerinde yer bulamamaktadır. Bu miktar nedir ?.. Hindistan, Çin ve daha sair memleketlerdeki bazı milletler arasında altını saklamak ve hattâ gömmek ve bir karagün dostu olarak bu kıymetli matadan bir medet ummak en eski günlerden kalma müteammim bir usul, bir âdettir. Miktar malûm olmamakla beraber mühim bir yekûn tuttuğu muhakkaktır. Fakat kısa bir hesapla pek umumî mahiyette bir tahmin yapabiliriz : Meselâ, 1920 den 1938 yılına kadar dünya altın istihsali «10.078.495» kilodur. Bu miktarın «% 25» i sanayiin istihlâki kabul edilirse geriye «7.459.872» kilo dünya stokuna geçmesi lâzım gelirken aynı müddet zarfında hükûmetler kontrolündeki banka kasalarına geçen ve artan stok miktarı «6.506.000» kilodur. Aradaki farkı takriben «%9-10» arasında hususî şekilde fertler tarafından saklanan kısım olarak kabul etmek icabeder.

Bu durumu teyit edecek bir rakam kontrolü daha yapabiliriz : 1937 senesinde dünya altın stoku yekûnu «13.791» milyon altın dolar, 1938 senesinde ise 14.773 milyon altın dolara çıkıyor. Yani yuvarlak hesap bu bir sene zarfında dünya altın stoku «1,5» milyon kilo artıyor. Buna mukabil aynı müddet zarfında dünya altın istihsali 1.140.000 kilodan ibarettir. Aradaki farkın saklanan altınların resmî kasalara intikal etmesile temin edildiği kabul ve tahmin edilebilir.

Bu vaziyete göre dünya altın istihsalinin ;

Sanayide	% 25—30
Saklanan	% 9—10
Para veya karşılığı	% 60—66

olarak kullanılmaktadır.

Para imâli bütün memleketlerde hükûmetlere verilen bir inhisar ve bir kanun mevzuudur. Altının sertliği kâfi olmadığından para imalinde muayyen bir miktar bakır karıştırılmaktadır. Paradaki karıştırma nisbeti takriben ve umumî olarak 9 saf altına «1» bakırdır. Hükûmetler umumiyet üzere bir imâl hakkı tediye edilmek şartiyle külçe altından para imal ederler. Bazı memleketlerde sanayi için halitalandırılmış altınların safiyet derecesini gösteren bir damga bulundurmak mecburiyeti vardır. Meselâ : 0,920, 0,840, 0,750 gibi veya 22, 18, 14, 12, 9 karat veya sadece âyar derecesini gösteren rakam yanına bir «K» işareti konulmaktadır. Âyar derecesi gösterilmiyen altınlar ise talep vukuunda hükûmetlerce muayyen bir ücret mukabili tesbit edilmektedir. Kabul edilen âyar farkı «Tolérance» azamî «$^0/_{00}$ 2 - $^0/_{00}$ 3» dür.

Umumiyet üzere para ve madalyonlarda kabul edilen altının nisbeti 0,916 yani 22 âyardır.

Sanayide kullanılan altının sarf mahallerine göre nisbetleri :

Sarf mahalli	% nispeti
Mücevherat işlerinde	45
Saat çerçeve ve kapağında	25
Saat kösteği	6
Sofra takımlarında	4
Gözlük, kalem, diş ve kimya sanayiinde	13
Yaprak halinde	7
YEKÛN	100

Altın halitaları yapılırken bilhassa renk temini gözönünde tutulmaktadır.

Altının halita nisbetleri ve renkleri

Renkler	Altın	Gümüş	Bakır
Sarı altın	1000	—	—
Yeşil altın	750	250	—
Kırmızı altın	750	—	250
Kül rengi	750	200	50
İngiliz sarısı	750	125	125
İngiliz beyazı	750	150	100

Parlak ve plâtine yakın parlaklıkta altın elde edilmek için Paladium karıştırılmak suretiyle halita yapılmaktadır.

(Sadreddin Enver)

AMPİRİZME, Deneycilik (tecrübecilik) — Düşünüşte insan zihninin aldığı başlıca durumlardan biri. K e l i m e n i n k a r ş ı l a d ı ğ ı m â n a g e n i ş t i r, onun için ampirizme'nin bir tek öğreti olduğu söylenemez. Önce kelimeye bağlı bulunan ampirik sıfatını ele alalım : A m p i r i k, sistemli bilginin karşıtı, d e n e m e i l e, p r a t i k l e e l d e e d i l e n b i l g i y e t a k ı l a n b i r s ı f a t t ı r. Meselâ, bir tarlanın yüzölçümünü, trigonometriye vesair bilim yöntemlerine başvurmadan, en ilkel (iptidaî) yöntemlere başvurarak meydana çıkarırsak, bu yüzölçümünü ampirik yollarla ele etmiş oluruz. Eskiden, gizli sırlı bilimlerle uğraşanlara da bazan ampirik derlerdi, çünkü bunların, zamanlarının resmî bilim sisteminden ayrılıp deneme yolları ile bilgi edindiklerine inanırlardı. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki ampirizme kelimesine kötü bir mânadan ufak bir iz yapışmış bulunuyor ki aşağıdaki sözlerimizden anlaşılacağı gibi, haksızdır.

Genel olarak ampirizme, insan bilgisinin başlıca öğesi (unsuru), yahut temeli, yahut da çıkış noktası olarak deneyi görmektir. Bu bakımdan karşıtı, rasyonalizme (Bakınız Aylık Ansiklopedi, sayfa 314) dir. Düşünüş tarihinde türlü cinsten ampirizmeye rastlarız. Klâsik eski çağın büyük düşünür ve bilgini Aristo'ya ampirist denmiştir, çünkü

Aristo'ya göre bilgi, Eflâtun'un zıddına olarak, asıl tek şeyin; şu atın, bu evin... bilgisidir. Vakıa bu bilginin tam olması için o şeyin kendi genel kavramı içinde kavranması gerekir; fakat amaç, bilhassa çıkış noktası, deneyle elde edilen tek şey olduğundan Aristo ampiristtir.

Aristo'dan sonra gelip onun bu fikrine uyan her düşünür de bu mânada ampiristtir. Fakat düşünüş tarihinde ampirizme'nin büyük çağı, Onaltıncı Yüzyılın sonundan, Onsekizinci Yüzyılın sonuna kadar (hattâ bugüne kadar diyebiliriz) uzanan İngiliz felsefesidir. Onun için, ampirizme'nin başlıca nevilerini anlamak için, en iyi yol, bu çağın bir iki büyük temsilcisi üzerinde durmaktır:

Francis Bacon, bize yeni bilgiyi ancak tümevarım (istikra) ın verebileceğini, Aristo tasımının (kıyasının) ancak bilineni tekrarlamıya yarıyabileceğini ileri sürmüştür. Tümevarım ise münferit şeylerden hareket edip genel ifadelere yükselmiye yarıyan bir yöntemdir, o halde Bacon'a göre insan bilgisinin biricik temeli deneydir.

Hobbes, materyalisttir (ileride bu terim üzerinde durulacaktır). Onca biricik var olan, beş duygumuzla kavradığımız maddesel şeylerdir. Ruh gibi varlıklar da Hobbes'a göre gayet ince neviden madde parçalarıdır. Böyle olunca, bilginin temeli de, biricik öğesi de, ancak ve ancak beş duygumuzla algıladığımız şeyler, başka sözlerle, deney olacaktır.

Hobbes'a çağdaş olan Descartes, Avrupa kıtasında felsefeyi yepyeni bir temel üzerine bina etmek iddiasiyle, düşünüşü, bilincin (şuurun) kendi kendisi hakkında «yakîn» i üzerine kurmuş, yani Avrupa'da rasyonalizme'yi canlandırmıştı. Böylece, rasyonalizme'ye göre bilginin temeli, doğruluklarını açık seçik olarak kavradığımız, doğuştan fikirler oluyordu. Deney'in verdiği bilgiler ise, güvene lâyık olmıyan, şartlara göre kolayca değişebilen bilgiler derekesine düşüyordu. Ampirizme'nin bu düşüncelere karşı tepkisi, John Locke'ta ifadesini bulmuştur.

Locke'un doğuştan fikirlere karşı açtığı savaş, malûmdur: «Doğuştan fikirler katiyen yoktur. Bütün bilgilerimiz, deneyle elde edilen fikirlerden (idealardan) bireşmiştir (mürekkeptir). Fikirleri de dış ve iç duygularımızla elde ederiz. O halde bilgi demek, bilinç muhtevası demektir. Bireşik (mürekkep) bilgi demek, bilinç muhtevalarının bireşmesiyle elde edilen şey demektir.» İngiliz felsefesi, böylece, ampirizme'nin tezini büyük bir açıklıkla ortaya koymuş oluyordu.

Fakat bu ampirizme, bir takım çelişki (tenakuz) leri içinde taşıyordu. Meselâ: Mademki bilgi, bilinç muhtevalarının bireşmesinden başka birşey değildir, o halde bilincimizin dışında varlığını kabul ettiğimiz dış acun, Tanrı... hakkında ne diyeceğiz? Bu meselelerde ampirizme (yani burada Locke) işi pamuk ipliğine bağlamıştır. O yüzden de bir Leibniz'in itirazlarını kolayca uyandırmıştır.

Bu noktada, ampirizme için gidilecek iki yol kalıyordu: Birincisi, «Bizim bilincimizin dışında da var olması gereken dış acun, Tanrı gibi varlıkların varlıklarını öylece kabul ederek, ampirizme'ye yabancı bir öğe katmak», yahut da «Düşüncelerinde sonuna kadar giderek, herşeyi bilinç muhtevalarına irca etmek». Birinci şeklin temsilcisi olarak Locke'cuları, ikinci şeklin temsilcisi olarak da Berkeley (Tanrı fikri müstesna) ile David Hume'u alabiliriz.

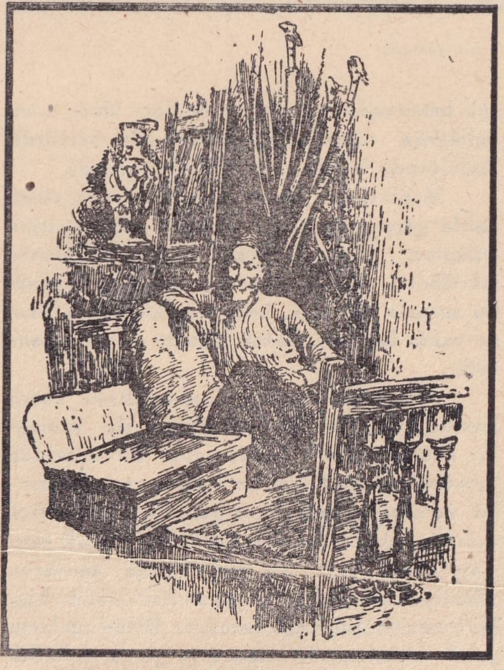
Böylece ampirizme, herşeyi olaya, olguya irca eden, yani fenomenizme (istersek pozitivizme de diyebiliriz, bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 281) şeklini alan bir öğretiye müncer oluyor.

Bugünün bilimi, tabiî, ampirist, hem de felsefe bakımından şeylerin, bilinç dışında var olduklarını kabul edelim, yani realist olalım, yahut da pozitivist olalım, daima ampirist olduğunu ilân etmiştir.

Son felsefe cereyanlarına gelince, bunlar da varlık felsefesine girişmedikleri, felsefeden ancak bir bilgi teorisi anladıkları ölçüde ampiristtirler.

Burada oldukça önemli bir mesele akla gelmektedir: Ampiristlerin iddia ettikleri gibi, bilginin temeli yahut başlıca öğesi deney ise, aklın bilgideki payı ne olacaktır? Bu soruya, David Hume, gayet açık ve ana hatlariyle bugün bile kabul edilebilecek bir cevap vermiştir: «Aklın vazifesi, deneyin verdiği malzemeyi düzenlemek, ayıklamak, bu malzeme arasındaki uzaklıkları, yahut yakınlıkları meydana çıkarmak; kısaca: Bilgiyi sistem haline sokmaktır.» (*Nasret Hızır*)

BEDESTEN (Eski veya Küçük) — İstanbul'un «Büyükçarşı» adiyle tanınan ve büyük bir kısmının üstü örtülü olduğu için «Kapalıçarşı» da denilen çarşı manzumesi; 30700 metre karelik bir sahaya kurulmuş

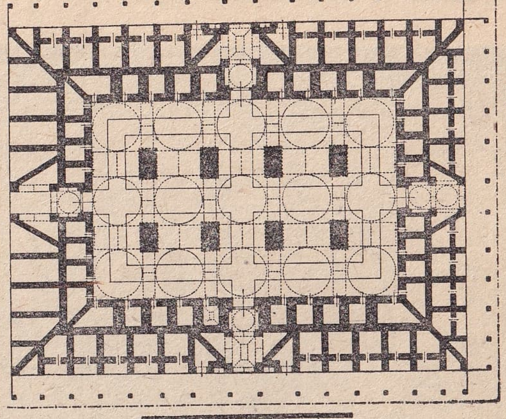
Eski bir resme göre Bedestende bir dükkân

birer katlı üç bin dükkânı, içinde gene dükkân gibi kullanılan bin kadar odanın bulunduğu ikişer veya üçer katlı hanları, on sekiz kapısı ve altmış bir sokağı ile âdeta bir kasabadır.

Bu çarşıda iki bedesten vardır. Bunlardan «Sandal Bedesteni» denilen Büyük veya Yeni Bedesten'den sırası gelince bahsetmek üzere şimdi yalnız, çarşının çekirdeğini teşkil eden Eski veya Küçük Bedesten hakkında bilgi vereceğiz.

Bedestenin aslı «Bezistan» veya «Bezzazistan» olup sonra «Bedestan» ve daha sonra da «Bedesten» denilmiştir. Bazı kimselere göre «Bezistan» adı bu kabil yerlerde bez ve kumaş, bazılarına göre de bez veya bezze denilen harb ganimetlerinin satılmasından gelmektedir. «Bezzazistan» ise her türlü kumaş satan tacirlere verilen bezzaz adı dolayısiyledir.

Mevzuumuz olan Bedestene; Fatih'in arapça bir vakfiyesinde «Suk-al-bezzaziye» denilmiş olması itibariyle Bezciler Çarşısı denildiği gibi Sandal Bedesteninden daha eski olması bakımından «Bedestanı Atîk» Eski Bedesten, 924 (1518) de Mehmet Fenari tarafından yapılmış olup İstanbul Belediye Kütüphanesinde bulunan Ayasofya Vakıfları

Bedestenin plânı
Yüksek mimar Saim Ülger tarafından çizilmiştir

defterinde Sandal Bedestenine «Bezzaziyat-al-kübra» Büyük Bedesten denildiğine göre Küçük Bedesten ve asırlarca kıymetli ve antika eşyanın satış yeri olduğu için Cevahir Bedesteni adları da verilmiştir. Sadece Bedesten de denilir.

Bedestenin yapı özellikleri: Bedesten Kuyumcular Çarşısına açılan kapısının üstündeki hâlâ mevcut ve Bizans arması olan kanadı açık kartal şeklinden de anlaşıldığı üzere Bizanstan kalmadır. Esasen Fatih devrinden bir asır kadar önce İstanbul'u ziyaret etmiş olan meşhur arap seyyahı İbni Batuta, Bedesten ve Çarşıdan bahsetmekle bunun böyle olduğunu teyideder. Diğer taraftan Fatih'in Eski Bedesten ile etrafındaki sekiz yüz kırk dokuz dükkânı vakfetmiş olmasına bakılırsa, Türklerin çarşıyı muhtelif zamanlardaki ilâvelerle dört defa kadar genişlettikleri anlaşılır.

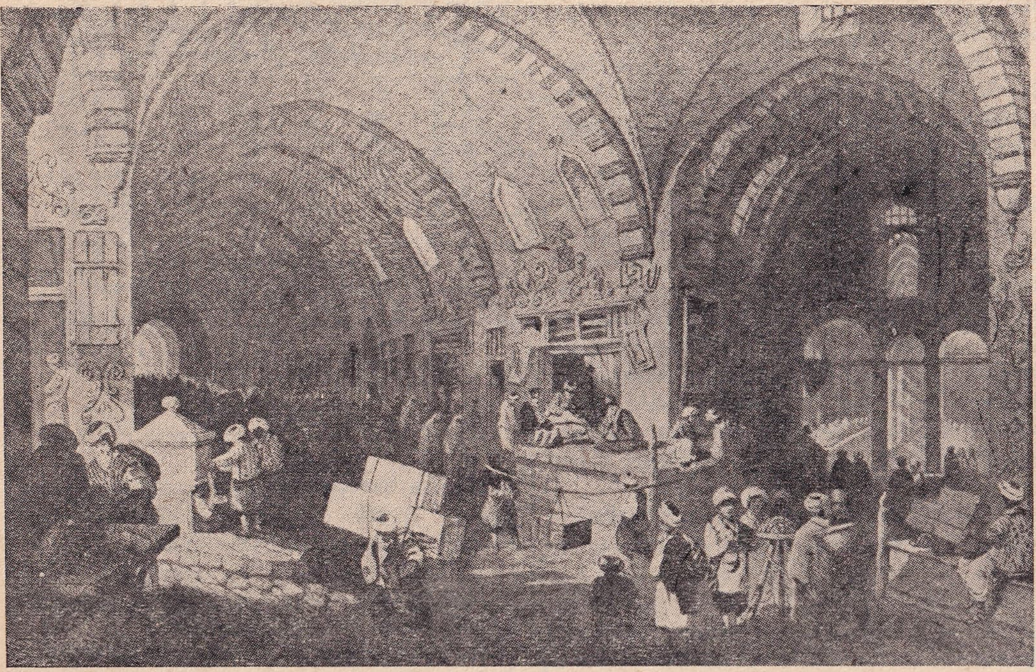
Bin seneden fazla bir tarihe malik olduğu sanılan Bedestenin duvarları altı metre kalınlığında ve çok sağlamdır. Bedestenin içinden ölçülmek şartiyle uzunluğu kırk sekiz ve genişliği otuz altı metredir. Duvarların içinde her üç dükkâna bir tane tesadüf etmek üzere yirmi dört mahzen vardır. Bedestenin içerisinde kalın fil ayakları kurulmuş, bunların üst tarafındaki aralıklar tonozlarla örülmüş ve üstlerine kubbeler oturtulmuştur.

Bedestenin dışarıdan görülen kubbeleri yirmi üç tanedir. Fakat bunlardan sekiz tanesi fil ayakları üstüne oturtulmuş olduğu için içeriden bakılınca ancak on beş kubbe görülür.

Bedestenin dört kapısı vardır. Bunlar Kuyumcular Caddesine açılan «İnciciler Kapısı», Sahaflar Çarşısına açılan «Sahaflar Kapısı», Takkeciler Caddesine açılan «Zenneciler Kapısı» ve Keseciler Caddesine açılan «Kolancılar Kapısı» dır. Fil ayaklarının etrafında ve bu kapıları birbirine karşılıklı olarak bağlayan doğrultular boyunca sokaklar vardır ve bu sokakların her iki tarafında mal teşhiri ve satışı için sekiler yapılmıştır. Bu sekiler üstünde veya arka tarafta duvarlara bitişik dolaplar vardır. Tacirler her akşam Bedesten kapanmadan önce kıymetli eşyalarını bu dolaplara koyup kilitlerler. Bunun içindir ki Bedestende dükkânı olan ve burada ticaret yapan kimselere «Dolap sahibi» denirdi.

Bedestenin vaktiyle ticarette mevkii: Eskiden, Bedestende «Dolap sahibi» olmak ticaret âleminde büyük bir

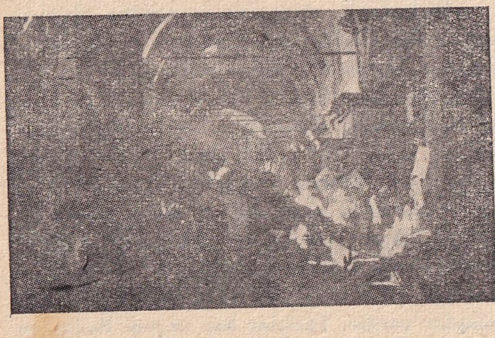
itibar sağlardı. Bedestende, yukarıda bahsettiğimiz dolaplardan başka dükkânların altlarında demir sandıklar da bulunur; bunlara gerek Bedestendeki tacirler, gerek Bedesten dışındaki kuyumcular veya şehir halkından bazı kimseler bir bedel karşılığında kıymetli eşyalarını ve mücevherlerini koyarak sakla-

Kapalıçarşıdan eski bir görünüş

tırlardı. Yetimlerin hesap ve paraları da her yetime ayrılmış sandıklar içinde Kassam tarafından gene burada saklanırdı. Bu bakımdan Bedesten vaktiyle önemli bir iktısadî müessese ve âdeta bir bankaydı. Oradaki sandıklar, yangından ve hırsızlıktan masun olmak bakımından bankaların şimdiki «Özel kasalar» dairesi yerini tutardı.

B e d e s t e n i n e s k i m u h a f a z a v e i d a r e t e ş k i l â t ı: Bir taraftan kıymetli eşyanın alım satım borsası, diğer taraftan da kıymetli eşya bankası olan Bedesten, «Bölükbaşı» denilen on iki kişi tarafından muhafaza edilirdi. Bunlar açık arttırma ile satışlarda dellâllık da yaparlardı. Bölükbaşılara saraydan tayin edilmiş «Nanpareci» ile «Küçük ağa» nezaret ederlerdi. Bölükbaşılar birbirlerine zincirleme kefildiler ve ellerinde ayrı ayrı fermanları vardı. Münhal oldukça yeni bölükbaşının eskiler tarafından seçilmesi gelenek olmuştu. Bunlara sonradan on iki gezgin dellâl ilâve edilmiştir ki bunların vazifesi Padişahlar değiştikçe taşraya haber ulaştır-

Bugünkü Kapalıçarşıdan bir görünüş

mak, bedesten dışı, evlerde açık arttırmalı satışlarda dellâllık etmek ve Kassam Mahkemesi açık arttırmalarını idare etmekti.

Bedesten her sabah, bölükbaşılardan «Duacı» adı verileni tarafından dua edilerek törenle açılır ve akşam gene törenle kapatılırdı. «Duacı»nın, duayı bitirdikten sonra dellâllara «Tavcılık yapılmıyacak, mal kapatılmıyacak, kefilsiz mal alınıp satılmıyacak» yolundaki öğüdile alış veriş başlardı. Açık arttırmalı satışlarda on bin kuruştan fazla değerli mallar yalnız perşembe günleri padişah huzurunda yapılır ve bunları idare eden dellâllara «Huzur münadisi» adı verilirdi. Bedestende dellâllık hakkı yüzde yarımdı.

Meşrutiyete kadar vakıftan ele ve elden vakfa geçe geçe gedik olarak alınıp satılan dolaplar, Meşrutiyetten sonra mülkiyete inkılâbetti. Daha doğrusu vakfiyete girdi. Bu suretle dolaplar, hem musakkafat ve hem de vakfa bağlıdır. Hattâ tanzifat da verilmektedir.

Akşamları Bedesten kapandıktan sonra içeride kalan nöbetçi bölükbaşı ile yamağı bir ellerinde kalın birer sopa, bir ellerinde tabanca olduğu halde her tarafı arayıp tararlar ve sabaha kadar kol gezerlerdi. Bunların yanında ayrıca bekçiler de vardı. Birçok kıymetli mal, para ve mücevherin asırlarca «Emniyet sandıklığı»nı yapan Bedestende hiçbir hırsızlık tesbit edilmemiştir. Bütün bunların gerek muhafaza ücretinden ve gerek dellâllık hakkından yüzde yirmisi bölükbaşılardan «Bekçibaşı» denilene verilir, gerisi öteki onbir bölükbaşı arasında paylaşılırdı.

B e d e s t e n i n ş i m d i k i h a l i: Meşrutiyetten sonra parlaklığını yavaş yavaş kaybetmeğe başlıyan Bedesten; bankaların çoğalması, hırsızlık korkusunun azalması ve bilhassa açık arttırmalı satışların oradan kaldırılmasiyle tam bir sukuta uğramıştır. Yavaş yavaş muhafaza teşkilâtı da bozularak bugün bir bekçibaşiyle arkadaşı tarafından muhafaza edilmektedir. Hulâsa, Bedesten bugün önemini tamamiyle kaybetmiş bir çarşıdan başka birşey değildir. *(S. Atâ)*

ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU — Geçen aylar içinde, memleketimizde, üzerinde en çok konuşulup münakaşası yapılan mevzulardan biri de, topraksız veya toprağı az çiftçilere toprak dağıtılmasını istihdaf eden kanun olmuştur. Gerçekten, böyle bir konunun, yurt içinde uyandırdığı yankıları çok görmemek lâzımdır. Çünkü, bu kanunla yapılmak istenilen şey; Atatürk'ün 1936 ekim ayında, Büyük Millet Meclisinin toplantı yılını açış nutkunda ifade eyledikleri gibi, «her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması» idi ki, bu tam mânasile bir ziraî reform hareketidir.

Osmanlı İmparatorluğundaki toprak meseleleri ve toprak mülkiyeti, burada incelíyeceğimiz konunun dışında bırakılmıştır. Çünkü, o devirde münakaşa ve tatbik edilmiş olan usuller ve tedbirler, ancak o zamanın ihtiyaçlarını karşılamak için girişilmiş hareketlerdi. Halbuki, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile takibedilen gaye; Birinci Cihan Harbinden sonra bütün dünyada duyulan ziraî reform ihtiyacının yurdumuzdaki realitelere uygun bir şekilde ifadesinden başka birşey değildir. Bu itibarla, konumuzu, yeni Türk devleti ile başlatmağı muvafık bulmaktayız.

İstiklâl Savaşı, bir halk hareketi ve bir kurtuluş mücadelesi damgasını taşımaktadır. Bu hareketin mahsulü olan genç Türk devleti, toprak meselelerine, kuruluşunun daha ilk günlerinde ilgi göstermiş ve toprakta çalışanları, bu memleketin hakikî sahipleri ve efendileri olarak vasıflandırmıştır. Fakat, ne 20 ocak 1921 tarihli ilk Anayasada, ne de 29 ekim 1923 tarihli ve ilk Anayasaya ek kanunda, hattâ ne de gerçek ve ilmî mânasile tam bir Anayasa olan 20 nisan 1924 tarihli ve 491 numaralı «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nda, ziraî bir reform hareketini istihdaf eden hükümlere tesadüf edilebilir. Bu hal, 1937 yılında, Anayasa'nın değiştirilmesine dair olan 3115 numaralı kanunun kabulüne kadar böyle devam eylemiştir. Fakat, Tarım Bakanlığı, yurttaki toprak mülkiyetinin, gerek iktısadî icaplara, gerekse içtimaî adalet kaidelerine aykırı bir şekilde dağılışını düzeltmek maksadını güden kanun tasarıları hazırlamağa, d a h a 1 9 2 5 y ı l ı n d a b a ş l a m ı ş b u l u n u y o r d u. A n c a k, b u t e ş e b b ü s l e r i n f i i l î s a h a y a i n t i k a l e d e m e m e s i n i n â m i l l e r i n i, bu gün şu suretle hülâsa etmek belki yanlış olmaz:

a) Hükûmetin, böyle bir teşebbüsü başarmak için ilmî ve fennî bakımdan hazırlıksız ve istatistik malûmatı noktasından tedariksiz ve eli boş bulunması,

b) İnkılâbın ilk yıllarında, karşı ve muhalif düşüncelilerin henüz siyasî bir kuvvet olarak mevcudiyetlerini muhafaza etmekte olmaları,

c) Bu kadar geniş ve şumullü bir iş için gerekli olan malî, iktısadî ve teknik vasıta ve personelden mahrumiyet,

d) Devletin temel direği olan Anayasada, bu hususta muharrik ve kolaylaştırıcı bir hükmün ademi mevcudiyeti.

Lâkin, her ne pahasına olursa olsun, bu işi başarmak lâzımdı. Zira, nüfusunun yüzde seksenini köylüler teşkil eden ve halkın egemenliği esasına dayanan devletimiz, bünyesinin tabiî ve zarurî bir mahsulü olarak ziraî reform hareketine girişmek, tamamen topraksız veya toprağı yetmiyen çiftçi ve köylüyü toprağa sahip kılmak mecburiyetinde idi. Aksi halde, büyük toprak mülkiyetine dayanan unsurların köylü üzerindeki tesir ve nüfuzları, hem iktısaden, hem de siyasî bakımdan rejimimizi zayıf, verimsiz bırakmakta devam edecekti.

İşte bu mülâhazalarladır ki, Anayasanın belli başlı inkılâpçı tadillerinden birini temsil eden 3115 numaralı kanun, topraksız çiftçileri topraklandırmak için hükûmete yetki vermişti. Anayasanın, mezkûr kanunla değiştirilen 74 üncü maddesinde, topraksız çiftçilere toprak dağıtılmasını temin için özel bir kanun çıkarılacağı kabul edilmişti. Anayasanın bu tadilinden sonra ve İkinci Cihan Harbine takaddüm eden dağdağalı yıllarda, hükûmet bu maksatla bir kanun tasarısı hazırlamış, fakat Büyük Millet Meclisine sunacak bir olgunluğa getirememişti. Ancak, bütün harb yılları içinde bu istikametteki çalışmalarını geliştirmiş olan hükûmet, nihayet 17-1-1945 tarihinde «çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkında» bir kanun tasarısı takdim etmişti. Bu tasarı, gayet etraflı ve vakıfane hazırlanmış bir gerekçeyi de ihtiva etmekteydi. Tasarı, Adalet, Anayasa, Bütçe, Ekonomi, İç İşleri, Maliye, Tarım ve Ticaret komisyonlarından seçilen dörder üyeden 32 üyeli bir Geçici Komisyonda uzun uzadıya ve gayet etraflı bir surette incelendikten ve birçok değişikliklere tâbi tutulduktan sonra Kamutaya sevkedilmiş ve orada da günlerce süren tartışma ve konuşmaları müteakıp üzerinde yapılan tadillerle son şeklini almış ve Kamutayın 11 haziran 1945 tarihli toplantısında kanunluk kazanmıştır.

Şimdi, burada, bu önemli kanunun kısa, fakat tekmil hatlarını belirten tam bir hülâsasını vermeğe çalışacağız.

4753 numaralı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, sekiz bölüm, bir geçici madde ve 66 maddeden ibarettir. 15 haziran 1945 tarihli ve 6032 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

Kanunun güttüğü başlıca maksatlar şunlardır:

a) Arazisi olmıyan veya yetmiyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak istiyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlıyacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak,

b) Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek,

c) Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak.

Bu kanuna göre, «arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarile nebat, hayvan veya hayvan mahsulleri istihsalinde bulunmıya veya bu mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine «çiftçilik» ve bu işleri devamlı olarak yapanlara «çiftçi» denir.»

Çiftçiler, bu kanunla kendilerine tanınan haklardan faydalanabilmek için, bundan sonra kendilerini, bölgeleri içindeki tarım teşkilâtında tutulacak çiftçi kütüklerine yazdırmak zorundadırlar.

Arazi mülkleri, bu kanuna göre, küçük, orta, büyük olmak üzere üç boya ayrılmıştır. Küçük arazi 500 dönüme kadardır. Orta arazi, 501 dönümden başlayıp 5000 dönüme kadar gider. Büyük arazi ise 5000 dönümü geçmiş topraklara denilmiştir. Arazi mülklerinin boylara ayrılışında kanun, nerede olursa olsun bir kişiye ait bütün arazinin tutarını nazarı itibare almayı esas kabul etmiştir.

Bu kanun kükümlerine göre, topraksız veya toprağı yetmiyen çiftçilere dağıtılacak arazi şunlardır:

c) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmıyan arazi,

b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığınca belirtilen parçası,

c) Sahibi bulunmıyan arazi,

d) Devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi,

e) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulmasile elde edilecek arazi,

f) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi.

Yukarıda sayılan arazi nevilerinden sonuncusu, yani «f» fıkrasında zikredileni, bu kanunun en ziyade münakaşaya sebebiyet verenidir. Çünkü, bu fıkradır ki, özel mülkiyet vasfını taşıyan toprakların, belli bir boydan yukarı olanını kamulaştırmıya tâbi tutmaktadır.

Herhangi bir bölgede, mevcut arazinin, bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılıp dağıtılması takarrür edince, b[?] karar, gerek mahallinde, gerekse yurdun birçok yerlerinde birçok yayın vasıtalarile ve defalarca ilân edilecektir. Bu ilânlar üzerine o bölgede toprak sahibi olanlar, mülkiyetleri altındaki toprakları yazılı olarak beyan etmeğe mecburdurlar. Bir yerde arazi dağıtımının yapılacağı ve kamulaştırma işlerine girişileceği, Tarım Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılır.

Arazisi olmıyan veya yetmiyen çiftçilere (tarım işçileri dahil) dağıtılmak maksadiyle, aşağıda yazılı olan arazi, Tarım Bakanlığınca, üzerindeki ziraî işletme ile ilgili yapı ve tesislerile birlikte kamulaştırılır:

a) Mülhak ve mazbut vakıfların tüzel kişilikleri namına Vakıflar Genel Müdürlüğü veya mütevellileri tarafından tasarruf edilmekte bulunan bütün vakıf arazinin tamamı,

b) Özel idare ve belediyelere ait olup da kamu hizmetlerinde kullanılmıyan arazi,

Köylümüz tarla sürerken: Makine ile

c) Gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine ait araziden 5000 dönümü geçen parçaları,

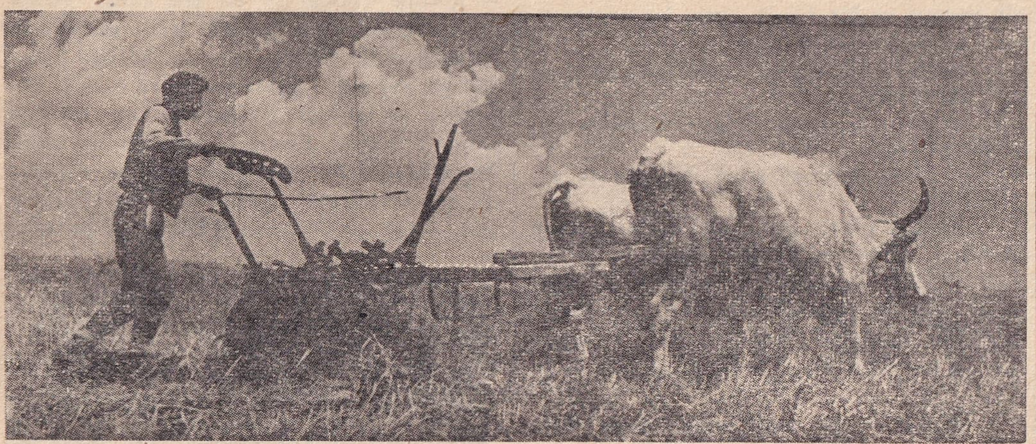
d) Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra işlenmiyen arazi,

e) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırmağa bağlı araziden bölünmek suretiyle 1944 yılı ekim ayından sonra iktisabedilen ve gene sahipleri tarafından doğrudan doğruya işletilmiyen arazinin tamamı (muvazaayı önlemek maksadiyle).

Ancak şuna dikkat olunmak lâzımdır ki; kamulaştırılan arazideki kahve, han, dükkân, değirmen ve fabrika gibi ziraî işletme ile ilgili olmıyan emlâk ile bağ ve bahçeler kamulaştırma dışında kalacaktır.

Kamulaştırılacak arazi, yukarıdaki satırlarda açık bir surette görülmektedir. Fakat, yurdun her tarafında ekilebilen toprakların miktarının ayni olmaması ve bazı bölgelerde ekilebilen toprakların yüzölçümüne nisbetle bu arazide çalışıp geçim temin eden ve temin edecek olan ailelerin adedinin çokluğu göz önünde tutularak, bölgelerin geniş topraklı veya dar topraklı olarak tespiti işi, Bakanlar Kuruluna bırakılmış ve dar topraklı bölgelerde, kamulaştırma haddi 5000 dönümden 2000 dönüme indirilmiştir; yani, dar topraklı bölgelerde bir elde toplanabilecek özel mülkiyete tâbi toprakların yüz ölçümü, 2000 dönümden yukarı olamıyacaktır (Dönüm; bu kanunda, bir yüzölçümü ölçüsü olarak kabul edilmiş ve bir dönüm, bin metre karelik yer itibar edilmiştir). Şu kadar ki, bu 2000 dönüm dahi, bazı hususî hallerde, kamulaştırma için son bir had teşkil etmemektedir. Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işletilmekte bulunan arazi, o bölgede bir çiftçi ailesinin geçim haddi olarak tespit edilecek miktarın üç misli kadar bir toprak parçası sahibine bırakılarak gerisi tamamen, kamulaştırmıya tâbi tutulabilecektir; toprağın, eski arazi sahibine bırakılacak kısmını, sahip kendisi, arazisinin istediği bir yerinden seçmek hakkına malik bulunmaktadır. Fakat herhalde, eski sahibine bırakılacak olan bu kısım, 50 dönümden aşağı düşürülemiyecektir.

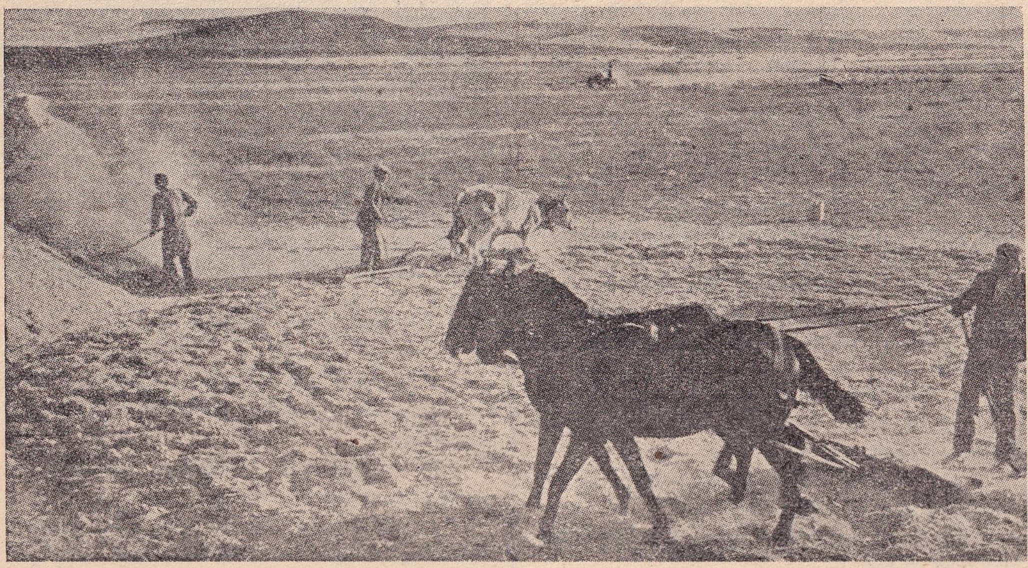
Kamulaştırılacak büyük ve orta arazide, kamulaştırma dışında kalacak parçaları; her

Köylümüz tarla sürerken: Hayvanla

türlü ziraat çeşit ve nevilerini içine alacak şekilde ve mümkün olduğu kadar semt bakımından toplu bir halde Tarım Bakanlığı seçecektir. Kamulaştırma dışında bırakılacak parçanın dahi kamulaştırılmasını arazi sahibi isterse, Tarım Bakanlığı bunu da kamulaştırmakla mükelleftir. Arazi sahibi bu hakkını, kamulaştırılacak arazinin belli edilerek kendisine bildirildiği tarihten başlıyarak bir ay içinde kullanabilecektir.

Kamulaştırma işleriyle ilgili her türlü karar, ihbar, ilân, itiraz muameleleri, Tarım Bakanlığınca yürütülecek ve bunlardan doğan başvurmalar da bu makama yapılacaktır. Ancak kamulaştırma ile ilgili olarak genel mahkemelere ve Danıştaya dâva açılması hakkı daima mevcut ve mahfuzdur.

Köylü harmanda: Eski usul

Arazinin kamulaştırma bedeli; kamulaştırılan toprakların 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah alınan vergi kıymeti olacaktır. Fakat 5000 dönümden yukarı arazi için bu kıymetin bir misli, 2000 - 5000 dönüm arasındaki topraklarda bu kıymetin iki misli, 2000 dönümden aşağı topraklarda ise bu rakamın üç misli arazi sahibine ödenecektir. Kamulaştırma bedelinin 1000 liraya kadar olan kısmı nakden, 1000 liradan yukarısı, toprak tahvilleriyle tediye olunacaktır.

Kamulaştırılacak topraklar üzerinde bulunan yapı ve tesislerin bedeli ise, 1837 numaralı Bina Vergisi Kanununa göre takdir suretiyle tespit edilip bu miktar üzerinden ödenecektir.

Kamulaştırılan arazi, yapı ve tesisler; Hazine adına tescilleri tarihinden başlıyarak iki yıl içinde bu kanun gereğince dağıtılmadığı takdirde, sahipleri almış oldukları bedelleri Hazineye ödiyerek mallarını geri alabileceklerdir.

Kanun, kamulaştırma işlerinin, yapıldığı bölgedeki toprak sahiplerinin durumunu nazikleştireceğini gözönünde tutarak, belli bir müddet içinde bu işlerin sonunun alınması lâzım geldiğini düşünmüştür. Bir bölgede kamulaştırma yapılacağının ilânı üzerinden beş yıl geçtikten sonra artık orada yeniden bu gibi muamelelere girişilemez.

Bu kanun hükümlerine göre arazi, aile reislerine verilecektir; fakat bağımsız bir ziraî işletme kuracak durumda olanlar, aile reisi bulunmasalar bile, toprak alabileceklerdir. Arazi verilmesinde, istekliler arasında şöyle bir sıraya riayet edilmesini kanun mecburî kılmıştır:

a) Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde ortakçılık, kiracılık yapanlar;

b) Arazisi yetmiyen çiftçiler;

c) Hiç arazisi olmayıp yerleşmiş bulunduğu yerde ötedenberi tarım işçiliği ile geçinenler;

d) Göçebeler, göçmenler ve göçürülenlerden çiftçi olanlar;

e) Bir çiftçinin ölümü üzerine mirasçılarına kalan ziraî işletmedeki hakkını diğer mirasçılara devredip ortaklıktan ayrılanlar (59 uncu madde hükmüne göre);

f) Tarım ve veteriner okullarını veya Tarım Bakanlığınca tanınmış tarım kurslarını bitirenlerden arazisi olmıyanlar ve yetmiyenler;

g) Evvelce çiftçi olmayıp da arazi edindiği takdirde çiftçilik yapacaklarına Tarım Bakanlığınca kanaat getirilenler.

Yukarıdaki fıkralardan her birine dahil bulunan kimseler arasında da kanun, bir tefrik yapmış ve bir tercih sırası kurmuştur:

a) Çocuk sahibi olanlar;

b) Evi ve yeter miktarda istihsal araçları bulunanlar;

c) Evi olup yeter istihsal araçları bulunmıyanlar;

d) Yeter istihsal aracı bulunup da evi olmıyanlar.

Kanuna göre, «arazi verileceklerin Türk olmaları ve medenî hakları kullanma yeterliğine sahip bulunmaları ve çiftçi olmaları veya çiftçilik yapmayı taahhüt etmeleri ve her iki halde de verilecek araziyi kendilerinin işletmeleri şarttır.»

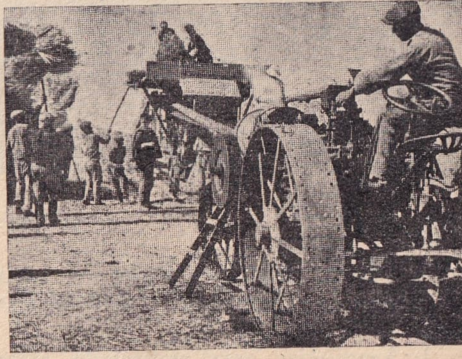
Buraya kadar anlattığımız esaslara göre kamulaştırılıp dağıtılmıya tâbi tutulacak araziyi almak istiyenlerin; hüviyetlerini ve medenî durumlarını, arazileri olup olmadığını, varsa çeşitlerini ve gerçek yüzölçülerini, arazileri üzerindeki yapı ve tesislerle tarım alet ve vasıtalarını, arazi istedikleri yeri gösteren ve bulundukları mahallin ihtiyar meclislerinden tasdikli birer beyan kâğıdını yetkili makamlara sunmaları lâzımdır.

Hiç arazisi olmıyanlara; bölgelere ve o bölgelerdeki tarım çeşitlerine göre bir çiftçi ailesinin geçinmesine ve aile fertlerinin iş kuvvetlerinin değerlendirilmesine yetecek genişlikte, kuvvette ve çeşitte olmak üzere, o bölgedeki küçük arazi haddi içinde bir miktar arazi verilecektir. T° prağı yetmiyenlerin arazileri de; bu anlattığımız esaslara göre yeter bir miktara çıkarılacaktır. Her iki halde de verilecek arazinin, imkân nispetinde bir yerde ve toplu olmasına dikkat edilecektir.

Topraksız veya toprağı yetmiyen çiftçilere ve kendilerine toprak verilmesi bu kanunla kabul edilen diğer kimselere verilecek arazi ile bunların üzerindeki yapı ve tesisler, muayyen bedel karşılığında ve bu bedelin borçlandırılması yoliyle verilecektir. Arazi alıp borçlanmış olanlar, bu borçlarını, borçlandırmayı takibeden altıncı yılın ocak ayından başlamak üzere, yirmi yılda, yirmi müsavi taksitte ve faizsiz olarak Ziraat Bankasına ödiyeceklerdir.

Arazisi kamulaştırılanlara ödenecek olan bedeller eşit taksitlerle ve kamulaştırmayı takibeden yıldan başlıyarak 20 yılda tediyesi tamamlanacak olan % 4 faizli toprak tahvilleri ile ödenecektir. Bu tahvillerin yıllık kuponlarının zaman aşım (mürüru zaman) ı, vadelerinden itibaren beş yıldır.

Bu yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, arazi verilmesinde büyük zorluklar bulunmakla beraber, verilen arazi, yeni sahipleri tarafından işletilemiyecek olursa, böyle bir teşebbüse bir ziraî reform hareketi adı verilmesi mümkün değildir. Toprak dağıtımından en büyük gaye; bu topraklara yerleştirilenlerin, kendi toprakları üzerinde süratle müstahsil hale gelmelerini temin etmektir. Bunun için ise, en esaslı tedbir, yeni toprak sahiplerini kredi ve ziraat âletleriyle teçhiz eylemektir. İşte kanun bu ciheti de derpiş eylemiş olduğundan, arazi verileceklere, kuracakları işletme, yapı ve tesislerini meydana getirmek, bunların onarılmasını ve işletmenin yıllık işletilmesini sağlamak üzere Ziraat Bankası tarafından kredi açılması esasını kabul etmiştir. Bu suretle yeni toprak sahiplerine verilecek kuruluş ve onarma kredisi, 25 yıla ve işletme kredisi de bir yıla kadar vadeli olabilecektir; bu kredilerin faizi, yüzde beşi geçmiyecektir. Küçük arazide işletme kuracaklara yetecek ölçüde canlı ve cansız demirbaş ve istihsal malzemesini de Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, taksitle ödenmek üzere bedellerini borçlandırarak verecektir. Bu gibileri süratle müstahsil hale getirmek için, diğer devlet teşekkülleri ve bahusus

Köylü harmanda: Makine ile

Tarım Bakanlığı kendi teşkilâtından tohumluk, damızlık vermek veya iare eylemek suretiyle de yardımda bulunacaktır.

Bütün bu yardımlara mukabil, dağıtılan arazi ve yapı ve tesislerden, kuruluş, onarma, çevirme kredilerinden dolayı borçlananlar; bu borçlarını, vadelerinde ve mazeretsiz olarak ödemedikleri takdirde ellerindeki men-

kul ve gayri menkul her türlü varlıkları Tahsili Emval Kanunu hükümlerine göre sattırılıp borçlarına mahsubedilecektir.

Bu suretle dağıtılan toprakların, yapı ve tesislerin, bazı kanunî vasıflar iktisabettiğini görmekteyiz; bu saydıklarımız;

a) Borcun tamamının ödenmesine kadar Ziraat Bankasına ipotekli sayılırlar,

b) Üzerlerinde hiçbir temlikî tasarrufta bulunulamaz,

c) Özel ve gerçek kişilerin alacakları için haczedilemezler,

d) Ortakçılıkla işletilemezler veya kiraya verilemezler,

e) Terkedilip işlemekten geri bıraktırılamazlar,

f) Ölüm halinde, mirasçılar, bunları iştirak halinde mülkiyet şeklinde işletirler.

Bu kanunun türlü yerlerindeki dağınık bazı hükümleri de şu suretle hulâsa etmek mümkündür :

a) Bu kanunun tatbikatı ile ilgili uyuşmazlıkları çözümlemek üzere gezici mahkemeler teşkil edilecek ve bir Toprak Genel Müdürlüğü kurulacaktır.

b) Bu kanunun uygulanması dolayısiyle cereyan edecek yargılamalarda, şifahî yargılama usulu tatbik edilecektir.

c) Bu kanunun tatbikatı dolayısiyle cereyan etmesi lâzım gelen her türlü eylem ve işlemleri, bütün devlet daire ve teşekkülleri, diğer işlerine takdim ederek göreceklerdir.

d) Bu kanunun uygulanması dolayısiyle yapılacak bütün müracaatler ve verilecek dilekçeler, bildirim, yüklenme, senet ve tasarruf belgeleri veya benzerleri vesair her türlü kâğıtlar, bütün vergi, resim ve harçlardan ve pul ödevlerinden muaftır.

e) Bu kanunun uygulanma şekillerinin ayrıntılarını göstermek üzere bir tüzük hazırlanacaktır.

Y u r d u m u z d a b ü y ü k b i r z i r a î r e f o r m h a r e k e t i n i n b a ş l a n g ı c ı sayılan bu önemli kanunun kabul edildiği gün Büyük Millet Meclisi :

a) Atatürk'ün adının saygı ile anılmasına,

b) Yüce Şef İnönü'ye saygılarının sunulmasına,

c) Saracoğlu hükûmetinin kutlanmasına karar vermiştir.

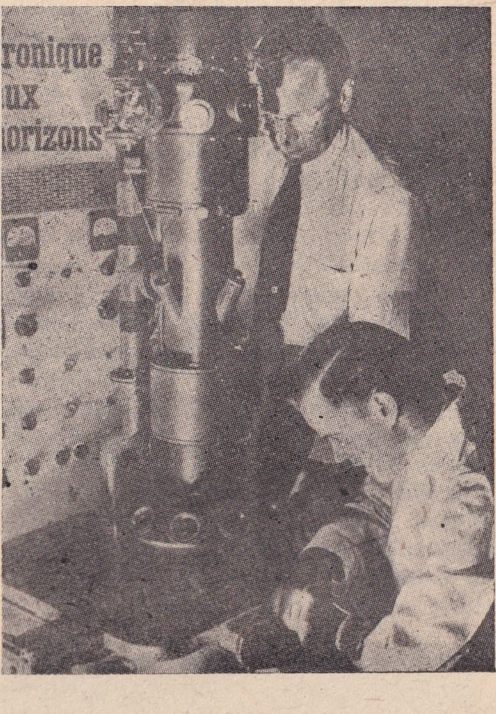
Ayrıca, kabul edilen bir kanunla da; her yıl 11 haziran gününü takibeden ilk pazar gününün de T o p r a k B a y r a m ı olarak kutlanması kabul edilmiştir.

(Hasan Refik Ertuğ)

ELEKTRONİK MİKROSKOP — Yirminci Yüzyılın belki de en büyük icadı sayılacak olan elektronik mikroskop (Süper - mikroskop); insanlığa yapacağı pek büyük hizmetler bakımından, Pasteur ve Koch'un keşiflerinden aşağı kalmıyacak ve hattâ kullanılışından doğacak sonuçlarla bunları da geçecektir. Elektronik mikroskopa «Fennin elektrik gözü» demek yerindedir.

K u d r e t i : Bu âletin kudreti hakkında bir fikir edinebilmek için, önce, normal mikroskopların kudreti üstünde durmak lâzımdır. Normal bir mikroskopun büyültme kudreti bin, bunlardan şimdiye kadar yapılmış en mükemmellerinin ise iki bin beş yüz defadır. Halbuki elektronik mikroskopun normal büyültme kudreti elli bin ve büyültme sınırı ise yüz bin defadır.

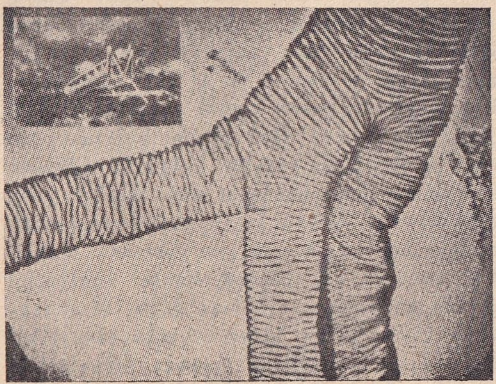
B i r k a ç ö r n e k : Elli bin veya yüz bin defa büyültmenin ne olduğunu anlamak için birkaç örnek vereceğiz. Bu âletle bakılan ve yalnız kırk beş bin defa büyültülen bir tek insan saçı, üç metre çap (kutur) ında bir kütük halinde görünür. Elektronik mikroskopla bir sivrisineğe bakılacak olursa, organizm (uzviyet) inin bütün kısımlarında kılcak solunum boruları (şâ'rî teneffüs enbubeleri) görülür. Sivrisinek yüz bin defa büyütülünce bu borular gerçek bir teknik şaheser olan sarmal (helezonî) dayirelerden meydana gelmiş bir örgü halinde ortaya çıkar. Her

Elektronik mikroskop
Yüz bin defaya kadar büyülten yeni mikroskop

dayirenin doğal (tabiî) büyüklüğü bir santimetrenin ancak yirmi binde biridir. İki dayire arasında bir santimetrenin yüz binde biri büyüklüğünde benekler vardır. Arı da yirmi beş bin defa büyültülünce, vücudunun her tarafında, çıplak gözle ve hattâ normal mikroskoplarla görülmiyen solunum (teneffüs) kanalcıkları meydana çıkar.

G ö r d ü ğ ü v e g ö r e c e ğ i i ş l e r : Elektronik mikroskopun kullanıldığı ve kullanılacağı alanların başında bulaşıcı hastalıkların tohumları üzerindeki klinik araştırmaları gelir. Bir örnek olarak söyliyelim ki; elektronik mikroskop, kandaki atomları eriten ve kanın sulanmasına sebebolan «Bacillus

Sivrisineğin yüz bin defa büyültülmüş nefes cihazı

Spectroccocus» adlı mikrobun bir zırhla korunduğunu meydana koymuştur. Daha başka mikropların da buna benzer birer koruyucu çeper (cidar) taşıdıkları gene elektronik mikroskop sayesinde anlaşılmıştır. İşte bu mikro-organizm (gözle görülmiyen uzviyet)-lerle savaşmanın niçin çok güç olduğu böylece anlaşılmış olur. Diğer taraftan birçok salgınlara yol açmış olan ve bir santimetrenin bir milyonda biri büyüklüğünde bulunan grip

Arının yirmi beş bin defa büyültülmüş hazım cihazı

virüsünü ilk defa elektronik mikroskopla görmek kabil olmuştur.

Elektronik mikroskopla bugün imkân içine giren araştırma ve incelemeler sayesinde, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla savaş alanlarında ihtilâl yapacak ufuklar açılmıştır.

Kırk iki bin defa büyültülmüş verem basili

Bu elektrik gözün fenne getirdiği imkânlar o kadar çoktur ki bunların genişliğini ve sonuçlarını şimdiden değerlendirmek kabil değildir. *(Dr. Şeyda Sezer)*

GALILEI, GALILEO — (1564 - 1642) «Galile diye tanınmıştır» Şöhretli ve büyük İtalyan matematikçi, fizikçi ve astronom. Vincenzo Galilei adında asîl, fakat fakir düşmüş bir Floransa'lının oğlu olan Galilei, 1564 yılında Piza'da doğdu. Galilei; teori (nazariye) ye ve varsayma (faraziye) ye değil, denemeye ve görüşe dayanan ilmin İtalya'da hakikî kurucusudur. Matematik ilimlere karşı Tanrı vergisi bir istidat ve kabiliyet sahibi olan bu büyük adam, bu alanlarda tahsilini tamamladıktan sonra doğduğu şehirde matematik okuttuğu sıralardadır ki, modern fizik ve astronomiye temel olan teknik araştırmalar devrini açtı.

Galilei bu deneme ve araştırmalarla başlıca bir sarkaç (pendule - rakkas) ufak salınım (oscillation - raks) larının eşzamanlık (isochronisme - hemzaman oluş) kanununu buldu; termometre ve hidrostatik (hydrostatique - muvazeneti mayiat) teraziyi icadetti; yerçekimi (pesanteur - cazibei arz) kanununu keşfetti; şöhretini en fazla sağlıyan modern dinamik (dynamique - kuvvaniyet) in prensiplerini koydu; fizik ve astronomide «Galilei dürbünü» adiyle anılan rasat dürbününü mey-

dana getirdi ve bu dürbün sayesinde birçok astronomi teori ve varsaymalarını gerçekleştirdi veya yanlışlarını düzeltti.

Piza ve Paduva'da: Galilei bir gün Piza katedralinde bir vaaz dinlerken gözleri ağır ağır sallanan bir avizeye takıldı. Salınımların, genişlikleri yavaş yavaş azalmakla beraber, aynı müddetler sürdüğünü tesbit etti. Bu suretle, sarkaç salınımlarının eşzamanlık kaidesini buldu ve bunun saatlerin âyarlanmasında kullanılmasını düşündü. Kendisinden sonra oğlunun ve daha başkalarının buluş ve ilâveleri, Galilei'nin saatçılığa getirdiği yeniliği geliştirdi. Galilei, gene Piza'nın meşhur Eğri Kulesinden muhtelif ağırlıklarda cisimler atmak suretiyle yaptığı denemelerle, havanın geciktirici tesiri olmadıkça her cismin aynı hızla düşeceğini; daha sonraki başka tecrübelerle de eğik bir düzlem (plan incliné - sathı mail) den yuvarlanan bir cismin aynı dikey (perpendiculaire - amudî) yükseklikten düşen bir cismin eşhızını kazanacağını isbat etti. Bunlar, Galilei'nin tecrübeye dayanan buluşlarından birkaç örnektir.

Galilei

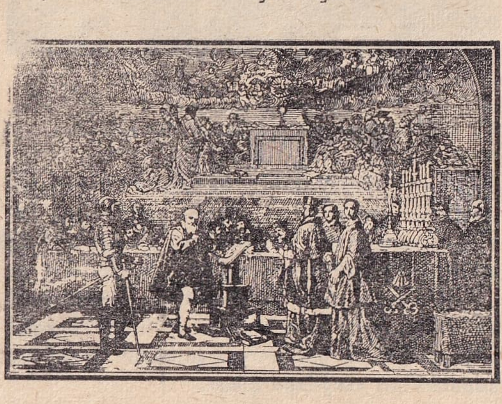
1592 de Paduva'ya profesör olan Galilei, bu şehirde aynı yıl ilk termometreyi meydana getirdi. Vakıa, içi hava dolu bir cam boru ile bir sıvı (liquide - mayi) habbeden ibaret olan bu termometre iptidaî bir âletti. Fakat bu âlet, Onsekizinci Yüzyıldan başlıyarak tekemmül ettirilen cıvalı termometrelere temel oldu.

Galilei gene bir fizik âleti olarak hidrostatik teraziyi meydana getirdi. Galilei bunu Archimède'in fizikte «Archimède prensipi» diye adlandırılmış «Bir sıvı (liquide - mayi) içine batırılan her cisim; bu sıvı tarafından aşağıdan yukarıya düşey (vertical - şakulî) olmak üzere, yerini aldığı sıvı hacminin ağırlığına eş bir basınç (pression - tazyik) a maruz kalır» prensipinin doğru olup olmadığını ve cisimlerin özgül ağırlık (pesanteur spécifique - sıkleti izafiye) lariyle yoğunluk (densité - kesafet) larını ölçmek için icadetti. Bu terazi, adi bir terazidir; şu farkla ki kefelerini taşıyan kolu, dişli bir mille kaldırılıp indirilerek harekete getirilir veya hareketten alıkonur. Kolun biraz altına yerleştirilmiş yatay (horizontal - ufkî) bir çubuk kefelerin herhangi bir tarafa fazla yatmasına engeldir. Kefelerin dibinde birer çengel vardır. Bu suretle, çengeli asılacak bir cismin bir sıvıya batırılabilmesi sağlanmıştır. Terazi kullanılmadığı zaman kolu, dişli mil vasıtasiyle bir çatal üstüne indirilerek hareketten alıkonur.

Galilei dürbünü: Ortaçağın büyük Arap medeniyeti, yüzlerce ve binlerce minareden havaya doğrultulan iptidaî âletlerle günmerkezli (heliocentrique - helyosantrik) bir gezegen (planète - seyyare) ler sistemi olabileceğini keşfedemedi. Bunu ancak meşhur Polonyalı Astronom Copernic, ölümünden birkaç gün önce yazdığı bir eserle ortaya attı. Bu astronoma göre gezegenler bir taraftan kendi eksen (axe - mihver) leri, bir taraftan da Güneşin etrafında dönüyorlardı. Fakat, bu iddia nihayet bir varsaymadan ibaertti. Papa Beşinci Paul bu varsaymayı Mukaddes Kitaplara aykırı görerek mahkûm etti ve Copernic'i takibeden Bruno ve Galilei ile Kilise arasında bir mücadele başladı.

Galilei 1609 da bir Holanda'lının bir boru içine iki mercimek (lentille - adese) koyarak cisimleri büyülten bir âlet yaptığını söylenti olarak işitti; bundan ilham alarak ışık kırılması (réfraction - inkisar) hususundaki bilgisiyle Venedik'te buna benzer bir âlet meydana getirdi ve hemen arkasından otuz çap (diamètre - kutur) büyülten daha iyisini yaptı. «Galilei Dürbünü» denilen bu dürbün, bugünün çok gelişmiş teleskoplarının meydana getirilmesine doğru atılmış ilk müspet adımdır. Optikte hakikî ilerlemeler kaydetmiş ve bu alanda Galilei'ye temel olmuş Ortaçağ Arap Medeniyeti birkaç yüzyıl daha devam etseydi teleskopu muhakkak ki bu medeniyet meydana getirirdi.

Galilei'nin astronomi alanında keşifleri: Galilei, dürbüniyle ilk iş olarak Venüs (Zühre) ün safhalarını keşfetti (1609). Bundan sonra, 1609 ve 1610 yıllarında Galilei birbirini takibeden keşiflerinde; o zamana kadar dümdüz görünen Ayda dağlar ve vâdiler bulunduğunu, Ayın salınım (libration - ihtizaz) larını, Samanyolunun sayısız ufak yıldızlardan meydana geldiğini, Güneşte lekeler bulunduğunu, Jüpiter (Müşteri) in dört uydu (satellite - peyk) su olduğunu (Jüpiterin öteki beş uydusu daha sonraları fotoğrafla tesbit edilmiştir), Saturn (Zühal) un halkasını, Merkür (Utarit) ve Mars (Merih) ın safhalarını ortaya koydu.

Galilei Enkizisyon huzurunda

Galilei'nin muarızları Güneşteki lekelerin (vakıa bazı eski Çin yazılarında Güneş lekelerine müphem imalar vardıysa da bunu bilfiil ancak Galilei meydana koydu) Merkür veya daha başka bir gezegenin geçişinden ileri geldiğini iddia ettiler. Fakat Galilei yaptığı tarassutlarla herhangi bir Güneş lekesinin ağır ağır doğudan batıya doğru seyrettiğini ve seyrin on üç gün sürdüğünü, bunun Güneşin kendi ekseni etrafında devrini yirmi beş - yirmi altı günde bitirmesinden ileri geldiğini, bu suretle lekelerin Güneşin kendisinde olduğunu isbat etti. Galilei gene muarızlarına, Saturn halkasının sayısız ufak uydulardan ibaret olduğunu gösterdi. Galilei bir eserinde de, Samanyolunun mahiyetini ortaya koymasının sonucunu şöyle anlatmaktadır: «Bu yolda lüzumsuz münakaşalardan kurtulduk. Zira Samanyolunun kümelenmiş sayısız yıldızlardan başka bir şey olmadığı anlaşıldı.»

Galilei Enkizisyon Mahkemesinde: Galilei yaptığı tarassutlar, denemeler ve keşifler sonunda Copernic teorisinin doğruluğunu, yani Kilisenin ve skolastiklerin iddia ettiği gibi Yer (Arz) in değil Güneşin gezegenler âleminin merkezi olduğunu, Yer'in de Güneşin ziyasını aksettiren öteki gezegenler gibi Güneşin etrafında döndüğünü ilân etti. Bu gerçek, Kilise ve Roma Sarayını köpürttü ve Galilei'yi vurmak için Copernic teorisinin küfür ve dinsizlik olduğu kararı verildi. Bu tehevvür ve kararla bu gerçeği artık müdafaa etmemek zorunda bırakılan Galilei, istenilen herşeyi vadetti. Fakat Floransa'ya gelince sistemin bütün gerçeklerini «Kâinatın başlıca iki sistemi hakkında konuşma» adlı eserinde topladı (1632). Bu eser Kilisenin tedhiş ve ceza vasıtası olan Enkizisyon Mahkemesine sevkedildi. Büyük bilgin yetmiş yaşında bu mahkeme önünde diz çöküp sözde küfrünü geri almak zorunda kaldı ve bu suretle yakılmaktan kurtuldu. Galilei mahkemede sözlerini geri almakla ve Yer'in ne Güneş, ne de kendi ekseni etrafında döndüğünü söylemekle beraber meşhur «Eppur si muove» (Halbuki, pekâlâ hareket ediyor) demekten kendini alamadı. Galilei, yedi tane olan pişmanlık ilâhisini üç yıl müddetle haftada bir defa okumağa mahkûm edilerek Enkizisyon'un «Karanlık mahpes» (Prigione oscura) inde sıkı bir gözaltında bulunduruldu. Bununla beraber Kardinal Bellarmino 1636 da yazdığı bir mektupta Galilei'nin hiçbir ceza görmediğini iddia eder.

Ölümü: Galilei hayatının son zamanlarında Floransa yakınlarında Arçetri kasabasına çekildi, bir müddet sonra gözleri kör oldu ve nihayet 1642 de yetmiş sekiz yaşında iken, oturduğu Bonaiuti villâsında öldü. Meşhur dürbünü İkinci Dünya Harbine kadar Arçetri Rasatanesinde ihtimamla muhafaza edilmekteydi. Dileyelim ki bu dürbünün başına bir felâket gelmemiş olsun.

Kısa bibliyografya: *W. M. Smart; Modern Research into Sun - Spot Activity. Joseph Mc Cabe; Decisive Discoveries in Astronomy. Sir James Jeans; The World: Whence and How. Hector Macpherson; The Frozen Landscapes of the Moon. Hector Macpherson; Mervels of the Milky Way and the Great Nebulae. Sir William C. Dampier Dampier; The Birth of Science in the Modern World. W. Romaine Paterson; The Artistic Legacy of the Renaissance. Prof. Melzi; Il Novissimo Melzi Dizionario Completo. The Modern Encyclopedia. Larousse Universel.*

(Sadun Galip Savcı)

GANDHI, MOHANDAS KARAMCHAND, MAHATMA — 2 ekim 1869 yılında Hindistanda, Kathiawar, Portbandar'da, resmî geleneklere bağlı bir Bania ailesinden doğduğuna göre, bugün yetmiş altı yaşında bulunan Gandhi, bütün dünyaca tanınmış millî bir Hind lideridir. O daima, bir aziz, bir politikacı, bir peygamber ve fevkalâde bir oportunist gibi dördüzlü bir hüviyetle karşımıza çıkar.

Üç nişanlısı da öldükten sonra, on üç yaşında evlenen, otuz bir yaşında cinsî münasebetlerden el çeken ve adı hindcede Bakkal manasına gelen Gandhi, vatanında Ortaokul ile Ahmedabat Üniversitesini bitirdikten sonra on dokuz yaşlarında, mensup olduğu cemaat tarafından tardedilmesine rağmen Londra'ya gitti, hukuk tahsil etti. Üç yıllık bir ayrılıktan sonra Hindistana döndü ve avukatlığa başladı. Fakat, işleri pek iyi gitmeyince 1893 te geniş bir Hindli kolonisinin yaşadığı Güney Afrika'sına seyahat etti. Irkdaşları onu hararetle karşıladılar. Kendi de farkına varmaksızın, cemaatin

elebaşısı olup çıkıverdi. Bunun üzerine de Güney Afrika'sında yerleşti ve İngiliz İmparatorluğunun bu sadık tebaasının varlığında önündeki yıllar boyunca yürüyeceği hayat yolunun iki ana çizgisi belirdi: 1 — Şiddet aleyhdarlığı ve şiddete baş vurmadan mukavemeti müdafaa eden doktrine bağlanmak. Gandhi yılda beşbin İngiliz lirası kazanan bir avukattı. Fakat mesleğini bırakarak, Durban yakınlarında sade faziletleri, şiddet aleyhdarlığı ve yoksunluğu kendisine bayrak yapan bir ziraî kolon kurdu. 2 — Gittikçe büyüyen, gelişen milliyetçiliği: Gandhi, doğrudan doğruya İngilizlerle mücadeleye girişmedi; fakat Hindlilerin haklarını korumak için tozu dumana kattı. «Efkârı Hind» adlı bir gazete çıkardı. «Hind Swaraj» (Hind İstiklâli) ismini verdiği ilk kitabını yazdı. Güney Afrika'sında milliyetçi Hindlilerin lideri oldu ve yerli makamlarla ardı arası kesilmiyen yarı resmî fakat amansız mücadelelere girişti. Daha 1906 yıllarında ilk defa olarak pasif mukavemet nazariyesini denedi, üç defa hapse girdi.

Boer harbile Zulu isyanında, İngilizlere yardım etmek üzere bir Kızılhaç teşkilâtı kurarak başına geçen, 1914 te cephede gösterdiği yararlık ve cesaretlerden dolayı tebliğlerde ismi zikredilen, 1908 de Natal isyanında sedyeciler ekipini idare eden Gandhi; muarızlarından bir hayli eziyet çekmesine rağmen 1914 te, bir İngiliz inceleme komisyonunun raporunda, uğrunda didindiği birçok haksızlıkların ortadan kaldırılmalarının tavsiye edildiğini görünce, Hindistana dönmek zamanının geldiğini anladı ve kırk beş yaşlarında iken ülkesine döndü. Bir yıl sosyal çalışmalar ve seyahatlerle vakit geçirdikten, Hindistanı ilgilendiren meseleleri yakından öğrendikten sonra, 1915 te Ahmedabat civarında meşhur «Satyagraha» (Gerçek gayret, hakikatin gücü, ruh gücü manasına gelir) inziva köşesini kurdu. Buraya fakirlerle bir takım «dokunulmazlar» ı çağırarak, Güney Afrika'sındakine benzer bir kolon vücude getirdi. Şöhreti pek çabuk bütün ülkeye yayıldı. 1917 yıllarında, halk onu yüreklerinden fışkıran, yükselen bir sevgi ile, Mahatma (Büyük Ruh) diye anmıya başladı.

Birinci Cihan Harbinin sonunda siyasî durum karışmıya, kaynaşmıya başlamıştı. Hindistan bu harbde İngilizleri sadıkane tutmuştu. Gerçekten 1,215,000 evlâdını denizaşırı yollamış ve bunlardan yüzbinini kaybetmişti. Hindliler ve Gandhi, İngilizlerin buna karşılık Hindistanın idare sisteminde bir değişiklik yapacağını umuyorlardı. Gerçekten, İngiltere, Hindistana gayet mahdut bir kendi kendini idare reformu verdiyse de tatbikında iyi sonuçlar elde edilemedi. Muhtariyet istiyen Hindlilerin sesleri yükselmeğe başladı. İngilizler bu siyasî hoşnutsuzluğu bastırmak gayesile, polis kuvvetlerine hususî hak ve imtiyazlar bağışlıyan bir kanun çıkardılar. Umumî efkâr müthiş surette galeyana geldi. Gandhi, millici hareketin başına geçti. Müslümanlar bile ona katıldılar. Gandhi bu kanunu protesto etmek üzere, genel grev ilân etti. Derken, 1919 nisanında Amritsar faciası vukua geldi. Bir İngiliz generali, Hindlilere ateş açılmasını emretti. Yüzlercesi yaralandı, öldü. Bütün Hindistan, Satyagraha bayrağile ayaklandı. Zaten sivil itaatsizlik makinesi dönmeğe başlamış bulunuyordu. Amritsar faciası, bu politikayı hızlandırmıya yaradı ve Satyagraha bütün ülkeye yayıldı. Gandhi bu araçtan gereği gibi faydalanmasını bildi. Onu siyasî bir silâh olduğu kadar, manevî bir güç olarak da kullandı. Hindistan bir ihtilâl arifesinde bulunuyordu. Gandhi, halkına gidilecek yolu gösterdi. Onların dinî taraflarına hitabetti.

Gandhi

Satyagraha, hiddete kapılmamayı, küfür etmemeyi, hücumlara mukabele ve hasma asla hakaretlerde bulunmamayı, tevkif olunulduğu zaman asla ses çıkarmamayı, ödevlerini unutup da taarruza geçen Hindlilerin yakalanmasında İngiliz memurlarına yardımı emrediyordu. Gandhi, kendisine verilmiş olan nişanları Valiye geri göndererek İngilizlerle olan münasebetlerini kesti. Hind Kongresi, her türlü kanunu ve barışçı araçlarla sağlanmak üzere muhtar idare ilân ve onun liderliği altında amelî bir program hazırladı. Gandhi kongrenin diktatörü olmuştu (1921). Millici Hindliler İngiliz mallarına boykota, çocuklarını hükûmet okullarından geri almıya, mahkemelerden çekilmiye, memuriyetlerden ayrılmıya, vergi vermemeğe, bütün unvan ve şereflerden vazgeçmeğe ve bütün bunlardan başka yerli dokuma bezi kullanmıya karar verdiler. Her tarafta bir isyan havası esiyordu. Gandhi'nin siyasetinde ikide birde değişiklikler olması, Hindistanın istiklâline kavuşma tarihini mütemadiyen gerilere atması taraftarlarını hayrete düşürüyordu. 1922 martında ülkedeki hükûmeti devirmek için, halk arasında memnuniyetsizlik uyandırmak suçiyle mahkemeye verilen Gandhi altı yıl hapis cezası yedi ve hapisanede geçirdiği bir apandisit ameliyatını müteakıp 1924 te serbest bırakıldı. Tekrar partisine döndü. Fakat artık faal bir rol oynamadı. 1925 te, bir yıl müddetle dünya işlerinden el çekeceğini ilân etti.

Gandhi'nin 1931 den 1939 a kadar olan faaliyetleri pek karışıktır. Bir müddet hapiste yattıktan sonra, o zamanlar Hindistan Valisi olan ve ülkenin istiklâli meselelerinde bir hayli çekiştiği Lord Irvin ile barıştı. Londra'da toplanan Yuvarlak Masa Konferansına Hind Kongresinin tek temsilcisi olarak iştirak etti. Hindistana dönünce de tekrar hapse atıldı ve «dokunulmazlar» ın uğruna büyük ölüm orucuna başladı. Sonraları, kendini temizlemek maksadiyle yirmi bir gün daha oruç tuttu ve serbest bırakıldı. Sonuncusu ve en yakını İkinci Dünya Harbinde olmak üzere birkaç kere daha hapse girdi, çıktı. 1934 te Kongreden ve siyasetten çekildiğini bildirdiyse de bugüne kadar perde arkasından Kongreyi idareye devam edegelmiştir. Geçen haziran ayında toplanan Simla Konferansı münasebetiyle gene sahnede görünen Gandhi, müteaddit vesilelerle Hindistan Valisi Wavell ve öteki Hind liderlerile görüşmüştür.

Gandhi'nin hususî hayatı: O, Hindistanın en iptidaî bölgesinin tam göbeğinde Wardha civarında Segaon'da oturur. Sabahları saat dört buçukta kalkar ve hergün, yağmur çamur dinlemeksizin sıkı bir yürüyüş yapar. Hiç kaçırmadan günde iki kere, biri sabah, öteki güneş batarken dua eder. Et yemez, pek nadir olarak da pişmiş yemeğe iltifat eder. Bununla beraber ona az yiyor denemez. Bir maşraba keçi sütü, incir, ceviz, bir çorba kaşığı bal, sarmısak, bir çanak taze zerzavat, portakal, mango, kayısı, şeftali gibi meyvalar onun günlük ihtiyacını karşılar. Her gün durmaksızın ziyaretler kabul ederek ve müşavirleri ile konuşarak çok sıkı çalışır. Pazartesileri itikaf günüdür. O gün hiç konuşmaz. Dünyanın her tarafile mektuplaşır. En ziyade banyo yaparken dinlenir. Yatağa girmeden evvel, gayet sıcak su ile kırk dakika banyo yapar. Bu esnada da okur. Gandhi'nin paraya ihtiyacı pek azdır. Ona her yerden teberrular yağar. Yakınları onu «Gujerati» dilinde «Baba» manasına gelen «Bapu» diye çağırırlar. Sıhhati yerindedir. Arada sırada tansiyon fazlalığından şikâyet eder.

Gandhi'den bahsedilirken şu kusurları sayılır: 1 — Diktatörlüğü, 2 — Ortaçağcılık zihniyeti ve dinî sembolizme olan aşırı inancı, 3 — Müzakerelerde İngilizlerin ellerinde silâh gibi kullandıkları mazohizmliği ve iradesizliği; 4 — Çiçekleri, açıklıkları sevmesine rağmen genel estetik yoksunu oluşu: 5 — Şifa bulmaz uzlaşma sevgisi (bazılarına göre kaypaklığı).

Gandhi, hiç şüphe yok ki, Hindlilere yepyeni bir ruh, yepyeni bir birlik efsunu aşılıyan büyük bir insan, kendi dili ile de «bir hayalsever den ziyade amelî bir idealist» olduğunu iddia eden bir savaş bayrakçısıdır.

Kısa bibliyografya: Romain Rolland; Mahatma Gandhi, Paris, 1924. John Gunther; Inside Asia, 1938, 1939. Gandhi; The Story of My Experiments With Truth «otobiyografi». (*İbrahim Hoyi*)

HASTA ADAM — Siyasî lûgate geçen bu pek meşhur «Avrupanın hasta adamı» adının eski Osmanlı İmparatorluğuna verildiğini hepimiz bilirsek de bunun kimin tarafından ve nasıl verildiğini pek çoğumuz bilmeyiz.

İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Jhon Russell; 27 şubat 1854 te Parlamentoda, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna karşı takibettiği siyaseti tenkit ve İngiliz hükûmetinin bu siyasetten hoşnut olmadığını ima yollu bir nutuk iradetti. Petersburg hükûmeti bu nutka itirazda bulundu ve bunun üzerine İngiliz hükûmeti Şark Meselesine ait tekmil vesikaları bir Parlamento Kitabı halinde yayınlıyarak buna cevap verdi. İşte bu Parlamento Kitabındaki vesikalara göre; 9 ocak 1853 gecesi Grandüşes Helena Petersburg'daki sarayında büyük bir suvare veriyor. Buna Rusyanın askerî ve mülkî tekmil büyükleri ve Rus zadegânı ile kordiplomatik de davetli bulunuyor ve Çar Birinci Nicholas dahi lûtfen

teşrif ile şereflendirdiğinden bu suvare Rus saraylarına lâyık bir debdebe ve ihtişam alıyor. Eğlence ve neşenin son haddine vardığı bir sırada Çar ile İngiliz Elçisi Sir Hamilton Seymour bir köşede başbaşa verip konuşuyorlar. Bu konuşmada Çar İngiltere ile olan fevkalâde iyi münasebetlerinden ve bütün dünyanın hürmet ettiği Lord Aberdeen'le kırk se-

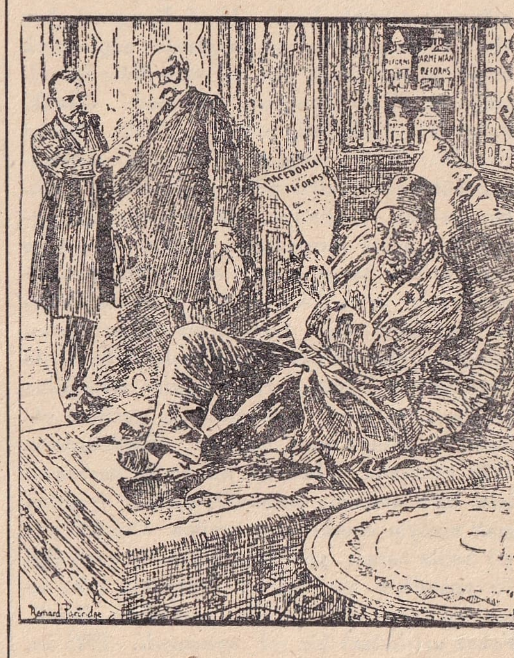

Hasta adam ve doktor
Bu karikatürde Abdülhamit hasta ve Almanya İmparatoru doktor vaziyetinde gösterilmiştir

nelik uzun tanışmasından bahsediyor. Seymourun; Türkiye işlerine ait endişeyi yatıştıracak birkaç söz ilâve etmesi ricası üzerine Çar açık ve tereddütsüz bir tarzda: «Türkiye işleri pek karışık; bu memleket kendi kendine parçalanmakta bulunuyor. Sukut büyük bir felâket olacak. İngiltere ile Rusya'nın bu mesele üzerinde iyi ve tam bir anlaşmıya varmaları ve birinin ötekine haber vermeden katî bir adım atmaması pek ehemmiyetlidir» diyor. Bütün memuriyeti müddetince pek yüksek dirayet ve basiretle hareket etmiş olan Seymour'un lûtfen tenvir edilmesini nezaketle istirhamı üzerine Çar: «Tenez, nous avons sur les bras un hamme malade - gravement malade» (Bakınız, kollarımızda hasta, ağır hasta bir adam var) diyor. Beş gün sonra yani ocak ayının 14 ünde de Seymour hususî bir görüşmiye çağırılıyor ve İmparator Nicholas «Hasta adam» dan bahisle şöyle diyor: «Hasta adamın yaşamasını hepimiz istiyoruz. Onun ölmemesini ben de sizin kadar istiyorum. Buna inanınız rica ederim. Ancak ansızın kollarımızda ölebilir. Bu sebepten, bir ihtimali şimdiden sağlamanın, bir karışıklığa ve muhakkak bir Avrupa harbine sürüklenmekten daha iyi olacağını söyliyebilirim. Eğer bu sıralarda İngiltere İstanbul'a yerleşmeği düşünüyorsa buna müsaade etmiyeceğimi açıkça söyliyebilirim. Bana gelince, ben de İstanbul'a yerleşmemeğe çalışmağa mütemayil bulunuyorum. Evvelden hazırlık yapılmaz, herşey tesadüfe bırakılırsa bu beni İstanbul'u işgal etmek mevkiine koyabilir.» Çar böylece İngiltere ile anlaşarak İstanbul'u işgal ve Türkiyeyi paylaşmağı teklif ediyordu. Fikirlerini Kraliçe'nin hükûmetine bildirmesini söyliyerek konuşmasına son veriyor. Şubatın 20 sinde Çar tekrar Seymour'la görüşüyor, Osmanlı'ya kimin halef olacağını düşünmeyi İngiltere'nin reddettiğini Elçiden öğrenince teessüf ediyor ve bu İmparatorluğun çökmekte olduğunda ısrar ederek: «Size hasta adamın ölmek üzere bulunduğunu haber veriyorum. Böyle bir hâdisenin bizi şaşkına çevirmesine müsaade edemeyiz. Bir anlaşmıya varmalıyız. Nazırlarınızla, meselâ beni çok iyi bilen Lord Aberdeen ile on dakika konuşursak bunu yapacağımıza eminim» diyor. 21 şubatta dördüncü bir görüşmede Çar felâketin yakında vukubulacağını tekrar söylüyor ve bir parçalamanın kabaca plânını çizmeğe başlıyor. Bu plâna göre Sırbistanla Bulgaristan Rusya'nın himayesi altında müstakil olacaklardır. Çar: «Mısıra gelince; bu memleketin İngiltere'ce olan ehemmiyetini biliyorum. Osmanlı İmparatorluğunun sukutu üzerine onun paylaşılması halinde siz Mısırı alırsanız buna ses çıkarmıyacağım» diyor. Nisanın 19 unda beşinci bir görüşme oluyorsa da mesele hakkında daha ileriye gidilmiyor.

Kitabın yayınlanması üzerine işitilen Osmanlı İmparatorluğunun bu yeni adını Avrupa, mal bulmuş mağribi gibi siyasî lûgatine geçirmiş ve o günden itibaren Osmanlı İmparatorluğundan her bahsedilişte bu ad kullanılmıştır.

Fakat tarih bize, ileri görüşlü politika adamları arasında, Çar Nicholas'nın bu teşhisine iştirak etmiyen pek çoklarının bulunduğunu gösteriyor. Meselâ Lord Palmerston; «Haftanın hemen her gününde Türkün ölmekte olduğunu işitiyoruz, bu düpedüz saçmadır!» diyor ve gene Gladston paçaları sıvayıp İngiliz umumî efkârını Osmanlı İmparatorluğu ve idaresi aleyhine ayaklandırmak için «Bulgaristan fecayii ve Şark Meselesi» adlı bir risale yazdığı ve pek önemli tahrikçi bir nutuk iradettiği zaman Lord Beacousfield (Disraeli) de, Gladston için şöyle söylüyor: «Kıskançlık, intikamcılık, riyakârlık ve bâtıl itikadı şahsında olağanüstü bir halde toplamış olan bir adam ister başvekil veya muhalefet lideri, isterse bir vaazeden, dua eden, söze karışan veya yazı yazan olsun tek karakteri asla bir centilmen olmamak bulunan bu Gladston delisi hakkında gelecek nesiller hükmünü verecektir.»

Hasta adam ve Avusturya İmparatoru ile Rusya Çarı

Mütareke zamanında, İstanbul'da İtalya'nın yüksek Komiseri olup daha sonra İtalya Dış İşleri Bakanı olan Comte Carlos forza şöyle yazmıştır: «1918 - 19 kışının ilk haftalarında iki amiralın (İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri) kalbine, benim nezaketle muamele etmek huyumun zaafımdan ileri geldiği şüphesinin yerleşmiş olduğuna emindim. Böyle olmakla beraber bunlar selim fikir sahibi adamlardı. Bunlar yavaş yavaş Türkiye'nin ölmemiş, ancak yerlere serilmiş bulunduğu ve eğer boğazındaki ipi sıkacak olursak elimizden kaçıp kurtulacağı; İstanbul'da kalırsak, insana hayret verir surette, boşaltılmış bir evin efendisi gibi kalacağımız ve Türkiye'nin işler ve diri kuvvetlerinin ellerimizin yetişemiyeceği Asya içerilerine çekileceği ve bu kuvvetlerin günün birinde bize karşı geleceği kanaati gibi yüksek bir düşünce ile hareket ettiğimi hissettiler.»

Çok meşhur İngiliz tarihçilerinden York şehri saylavı Sir John Marriott'un da Millî Mücadele başlarında fikri şu idi: «Şark meselesi halledilecekse, bunu ne Londra, ne Paris ve ne de Petersburg halledecek; bunu ancak Anadolunun soluk renkli çorak dağlarından kuvvet ve dirliğini alan Ankara halledecek ve bu hal içi dışına uymıyan Türk tarihine uygun olacaktır.»

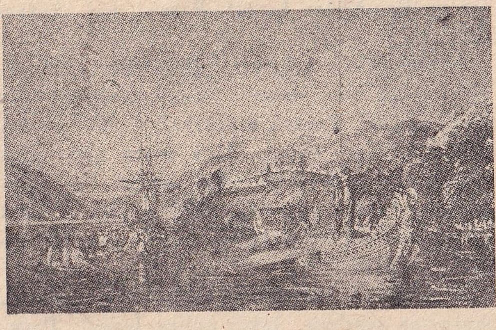
Kısa bibliyografya: *Movat; 1814 - 1914, A History of European Diplomacy. Harold Armstrong; Turkey in Travail (Ömer Riza Doğrul tarafından tercüme ve Vakit gazetesinde tefrika halinde yayınlanmıştır). Albay Rawlinsau; Memories in the East. Philippe Graves; Turkey and the Questions of the Straits. (Salih Sabit Tugay).*

HÜNKÂR İSKELESİ MUAHEDESİ — (8 temmuz 1833) Osmanlı İmparatorluğunun en buhranlı devirlerinden biri de, Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını takibeden yıllar olmuştur. Asırlardanberi askerliği kendilerine meslek edinmiş insanlardan teşekkül eden daimî bir ordu sıfatiyle Osmanlı devletinin ana dayanağı olan bu kurul, son zamanlarında gösterdiği soysuzlaşma ve ıslah kabul etmez hâl dolayısiyle yıkılınca, yerine henüz yenisi konmadan, memleketin dört bucağındaki ayaklanmalar daha ziyade şiddetlenmiş; bunlardan biri olan Mora isyanını teşvik ve himaye eden Rusya, İmparatorluğa saldırmış, sonu da Edirne Barış Anlaşması gibi ağır bir muahedeyi Babıâliye kabul ettirmişti (1829). Bu tehlike geçiştirildikten pek az bir zaman sonra daha korkunç bir tehlike Mısır'dan kendini göstermiye başlamıştı.

Napoléon Mısır'a musallat olduğu sıralarda bu memlekete gönderilen Osmanlı kuvvetleri arasında bulunan Kavalalı Mehmet Ali, savaştan sonra da Mısır'da kalarak sırf kendi dehası sayesinde bu Nil memleketinin hâkimi olmağa muvaffak olmuştu. Osmanlı valisi sıfatile Mısır'ın kalkınması için hayret edilecek kadar büyük bir enerji ile çalışan Mehmet Ali, nispeten kısa bir zaman içinde memleketi o derece kuvvetlendirmişti ki metbuuna rakip olabilecek bir dereceye gelmişti. Bu taze kuvvetten faydalanmayı düşünen Babıâli, Mora isyanı sırasında Mısır valisi Mehmet Ali Paşaya başvurarak ondan yardım istemiş, cazip vaatler karşılığı olarak Mehmet Ali Paşanın büyük oğlu İbrahim Paşa komutasında Yunan sularına gönderilen Mısır donanması, Rusya, İngiltere ve Fransa donanmalarının müşterek baskınına uğrıyarak Navarin limanında yakılmıştı. Geri kalan Mısır kuvvetleri memleketlerine dönmüşlerdi. Bundan sonraki Osmanlı - Rus savaşında ise Mısır Valisi yardım kuvvetleri göndermiye bir türlü yanaşmamıştı. Bununla beraber Mehmet Ali, uğradığı bu kayıpları ve kendisine vadolunan Mora ile Girid'i, Suriye'yi ele geçirmek suretiyle telâfi etmek emeline düşmüştü. 1831 yılı sonbaharında bir vesile bularak oğlu İbrahim Paşaya Suriye'nin fethini emretti. İkinci Mahmut, Mehmet Ali'nin niyetlerini çoktanberi sezmiş ve bu âsi valisine haddini bil-

dirmek için asker toplamağa başlamıştı. Bu sırada İbrahim paşa, yerli halkın ve bazı Emirlerin muzaheretiyle Filistin üzerinden süratle Suriye'ye girmiş bulunuyordu. Nihayet 1832 nisanında Padişah, Mehmet Ali ile oğlu İbrahim paşaların âsi olduklarını, idarelerine verilmiş olan vilâyetlerin ellerinden alındığını bildiren bir ferman çıkararak hükümlerinin icrasına Serasker Hüseyin paşayı memur etti. Yeniçerileri ortadan kaldırmakla tanınmış olan Hüseyin Paşa'nın elindeki kuvvetler önemli bir ordu teşkil etmekle beraber komutanlar arasındaki çekememezlik ve fena iaşe şartları, bir de Suriye halkının düşmanca davranması yüzünden iş görebilecek durumda değillerdi. İbrahim Paşa, uzun zamandanberi büyük bir inatla dayanmakta olan Akkâ kalesini 27 mayısta düşürmiye muvaffak olduktan sonra bütün kuvvetile Hüseyin Paşa'nın üzerine atılarak Humus'da, daha sonra da Beylân'da Osmanlı ordusunu yendi. Bunun neticesi olarak 1832 sonbaharında bütün Suriye ve Kilikya İbrahim Paşa'nın eline düşmüştü. Bu acı haber üzerine İkinci Mahmut, Sadrazam Reşit Paşa'yı yeni bir ordu ile İbrahim Paşa'ya karşı gönderdi. Bu aralık Torosları aşmış bulunan Mısır komutanı, Konya muharebesinde (21 aralık 1832) Reşit Paşa'yı da yendikten sonra bütün hızıyle İstanbul üzerine yürümiye başladı. Bu arada İngiltere, Fransa ve Rusya hükûmetleri, Mehmet Ali'ye başvurarak bu kadar ileri gitmemesini ihtar etmişler, fakat Mehmet Ali buna ehemmiyet vermemiştir. Avrupa devletlerinin bu teşebbüsünden cesaret alan Sultan Mahmut, yardım için İngiltere'ye başvurmuş, fakat İngiltere fiilî bir yardıma yanaşmamıştı. Buna karşılık Rusya, kendiliğinden Padişaha yardım etmek teklifinde bulundu. Uğradığı yenilgilerin en acısını teşkil eden bu olaydan sonra elinde düşman karşısına çıkaracak ordusu bulunmıyan İkinci Mahmut, ister istemez bu Rus teklifini kabul etti ve yapılan bir anlaşma gereğince 1833 yılı başlarında bir yandan Mehmet Ali ile müzakereler cereyan ederken bir yandan da on bir harb gemisinden ibaret bir Rus filosu İstanbul'a geldi (2 şubat 1833). Bundan sonra nisan ayı içinde iki Rus filosu daha İstanbul'a gelerek Hünkâr İskelesi'ne çıkarılan Rus ordusu kuvvetlerinin sayısı on üç bini buldu. Bu durum karşısında telâşa düşerek İzmir önlerine birer filo gönderen İngiliz ve Fransız hükûmetlerinin de siyasî gayretleriyle nihayet İbrahim Paşa ile Kütahya anlaşması yapıldı (14 mayıs 1833). Buna göre Suriye valiliği Mehmet Ali Paşa'ya verilmiyor, İbrahim Paşa da Adana Muhassılı tâyin olunuyordu. Anlaşmanın imzasından sonra hemen Mısır ordusu Torosların ötesine çekilince Sultan Mahmut, yardımından dolayı teşekkürle Rus askerlerinin de geri gitmesini istedi ve karşılıklı dostluk gösterileri arasında Rus donanması 9 temmuz 1833 te İstanbul'dan ayrıldı. Şüphesiz ki Ruslar, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu bu zayıf durumdan faydalanarak kendilerinde önemli bir pay sağlamak için İstanbul'a asker ve donanma göndermişlerdi. Bundan kimsenin en ufak bir şüphesi yoktu. Mehmet Ali ile anlaşma yapıldıktan sonra hiç bir ihtilâfa yer bırakmaksızın çekilmeleri, biraz hayretle karşılanıyordu. Fakat bu beklenilmedik şekildeki geri gidiş, uzun zaman bir muamma olarak kalmadı. Rus donanmasının İstanbul'dan ayrılmasından iki hafta sonra öğrenildi ki daha önce H ü n k â r İ s k e l e s i n d e Osmanlı hükûmetiyle Rusya arasında bir andlaşma kararlaştırılmış (26 haziran 1833) ve 8 temmuz'da da tasdik olunmuştur.

Hünkâr İskelesi Muahedesi diye tanılan bu andlaşma, tedafüî bir ittifak muahedesi olup biri gizli olmak üzere yedi maddeden ibarettir. Birinci maddede iki devlet arasında ebedî barış ve ittifak mevcut olacağı söylenmekte ve ittifakın amacı memleketlerinin tecavüzden korunması olduğundan bu takdirde karşılıklı yardım taahhüt olunmaktadır. İkinci

Ruslar Hünkâr İskelesinde
Bir Avrupalı ressama göre

maddede, iki devlet arasında daha önce imzalanmış olan anlaşmaların noktası noktasına tatbik olunacağı teyit olunmaktadır. Üçüncü maddede, andlaşmanın asıl gayesi olan karşılıklı savunma gereğince, Osmanlı devletinin bağımsızlığını sağlamak Rusya'nın en büyük arzusu olduğundan, böyle bir yardımı gerektirecek yeni olaylar ortaya çıkarsa lâzımgelecek kuvvetin verileceği taahhüt olunmaktadır. Verilecek yardımın ne miktar olacağının tayini ise Osmanlı hükûmetine bırakılmaktadır. Dördüncü madde, alınan yardım kuvvetlerinin iaşesinin alan devlete ait olacağı, beşinci madde, muahedenin 8 yıl müddetle yürürlükte kalacağı, altıncı madde ise muahedenin tasdiki hakkında hükümler ihtiva etmektedir. Hünkâr İskelesi muahedesinin milletler arası münasebetler bakımından en önemli maddesi yedinci maddesidir ki, bütün büyük devletler tarafından itirazla karşılanacağı bilindiği için gizli tutulan bu maddede, karşılıklı yardım bahsinde Osmanlı devletinin zayıf durumu gözönünde tutulmakta ve bu durum icabı olarak Rusya Osmanlı devletinin maddî yardımından vazgeçmekte, fakat bu yardım yerine Çanakkale Boğazının başka devletlere kapanmasını istemektedir.

Hünkâr İskelesi Muahedesiyle Osmanlı İmparatorluğu, kısaca, Rus himayesine girmiş oluyordu. Daha bu gizli maddesi anlaşılmadan önce İngiltere ile Fransa, bu ittifak muahedesini protesto ettiler. Çanakkale Boğazı önüne kadar donanmalarını göndererek muahedeyi tanımadıklarını, her hangi bir olay karşısında Rusya silâhlı kuvvetlerle Türkiye'nin iç işlerine karışacak olursa istedikleri şekilde hareket edeceklerini ilân ettiler (ağustos 1833). Prusya ile Avusturya devletleri Hünkâr İskelesi muahedesini tanımışlardır. İngiltere ile Fransa, Babıâliden Rusya'ya karşı ne gibi taahhütlerde bunlunduğunu yakından öğrenmek için teşebbüse geçtiler. Aldıkları cevapta Çanakkale Boğazı'nın kapanacağı sadece ima olunmakta, fakat genel olarak kaçamaklı sözler kullanılmaktadır.

Böylece Osmanlı devletini Rusya'nın himayesine sokmak emeliyle yapılan, fakat bu kadar büyük bir değişikliğin meydana gelmesi devletler muvazenesi için imkânsız olduğundan hiçbir zaman milletlerarası bir anlaşma şeklini almıyan Hünkâr İskelesi Muahedesi, Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya arasında Londra'da yapılan D ö r t l e r İ t t i f a k ı muahedesiyle ortadan kalkmıştır (15 temmuz 1840). Bu Londra anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu, tek başına Rusya'nın himayesi yerine Avrupa büyük devletlerinin müşterek himayesi altına girmiş oluyordu.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Rosen; Geschichte der Türkei 1826 - 1856, Leipzig 1866 Gorianow; Le Bosphor et les Dardanelles, Paris 1910. Altıntuğ; Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Ankara 1945. Muahedat mecmuası, Cilt 4.

(*Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal*)

İSMAİL PAŞA, Hıdiv — (1830-1895) Ölümünün ellinci yıldönümü münasebetiyle Mısırda bir hafta süren törenler yapılan Hıdiv İsmail Paşa, şimdiki Mısır Kralı Birinci Faruk'un büyük babasıdır. Mısır'da, hâtıraları hâlâ yaşıyan bir ihtişam ve füsun devri yaratmış, bu ihtişama şarkın bütün sır ve cazibesini katmış, kendini binbir gece masallarının kahramanlarından birini gibi yaşatmağa muvaffak olmuş, fakat sonunda her şeye veda etmek zorunda kalmış hailevî bir şahsiyettir. Afrika İmparatorluğu onun göz diktiği ülkü idi. Boğaz'ın Emirgân sürgünü olarak ölmek, mukadder âkıbeti oldu.

Hıdiv İsmail Paşa

İsmail Paşa, 1830 yılında Kahire'de doğmuştu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu ve İbrahim Paşa'nın ikinci oğlu idi. Paris'in Etat Major (Kurmay) okuluna devam etmiş, daha sonra Mısır'a dönmüş, büyük kardeşinin ölümü üzerine Amcası Said Paşa'nın Veliahdi olmuş ve bu sırada birçok seyahatler yapmış, 1861 de on dört bin askerin başında Sudan'a gitmiş ve burada kopan bir isyanı muvaffakıyetle bastırmış, Said Paşa'nın 1863 te ölümü üzerine onun yerine geçmişti.

Bu sıra, Amerika'da dahilî harbin alevlenmiş olduğu sıra idi ve bu hâdise Mısır'a çok büyük bir istifade sağlamıştı. Daha önce Mısır'ın yıllık pamuk mahsulü ancak beş milyon Sterlin getirebiliyordu. Amerika dahilî harbi, Amerika pamuğunu körletmiş olduğu için Mısır pamuğu rağbet görmüş ve mahsulün değeri birdenbire yirmi beş milyona yükselmişti. Mısır'da arazinin çoğu hanedana aid olduğu için hâdisenin önemi, İsmail Paşa'nın gözünden kaçmamıştı. Kendisi fıtraten müsrif ve sefih bir kimse olduğu için bu umulmıyan servet kaynağı, ihtiraslarını kabartmağa yardım etmişti. Esasen onun Avrupa'da bulunduğu sırada öğrendiği bir nokta sefahatini tatmin için yeni bir vasıta teşkil etmişti. Bu da borç para almak ve bununla iş görmekti. Onun bu siyaseti tatbik edeceğini haber alan yarı maceracı bankerler Mısır'a üşüşmüşler ve ağlarını kurmuşlardı. İsmail Paşa da bu ağlara düşmeğe hazırdı. İsmail Paşa bunlardan para alıyor, fakat har vurup harman savuruyordu. Hayatının en büyük emeli müstakil bir hükümdar, hattâ Afrika İmparatoru muamelesi görmekti. Onun için Mısır'ın Osmanlı Saltanatına verdiği vergiyi artırmak mukabilinde «Valilik» yerine «Hıdiv» lik rütbesini kopardı ve Hıdivliği babadan en büyük oğla geçen bir müessese ha-

line getirdi. Sonra modern bir hükümdar olduğunu belirtmek için geniş bir imar projesini tatbika başladı. Gümrük İdaresi ve Posta İdaresi ıslah edilmiş, ticaret hareketi hızlandırılmış, şeker sanayii kurulmuş, Kahire ve İskenderiye yâr ve ağyara gösterilecek bir kılığa sokulmuş, saraylar inşa ettirilerek en muhteşem tarzda döşenmiş, opera ve tiyatrolar vücude getirilmişti. Fakat erbabının hesabına göre İsmail Paşa'nın sarfetmiş olduğu milyonların yalnız yüzde onu yararlı işlere gitmiş ve gerisi heba olmuştur.

Devrinin en parlak hâdisesi Süveyş Kanalının açılması idi ve onun bütün Mısır'a verdiği çeki düzen bu tören sırasında âleme karşı mahçubolmamak içindi. Kanal, 1869 yılının kasım ayında açılmış ve İsmail Paşa Avrupa hükümdarları yanında müstakil ve modern bir hükümdar gibi davranmak fırsatını elde etmişti. Çünkü bunu temin edecek herşeyi yapmış, memleketi süslemiş, bezemiş, yollar açmış, demiryolları uzatmış ve en nihayet Kanal ile de beşer tarihinde eşi nadir bir iş başarmış, tarihe âdeta meydan okuyan bir zafer kazanmıştı.

Diğer taraftan Afrika İmparatorluğu zaten kuruluyordu. Sudan baştanbaşa fethedilmişti. 1874 te Darfur Mısır'a katılmış ve sıra Habeşistana gelmişti. Gerçi Habeşliler mukavemet etmişler ve istilâdan kurtulmuşlardı, fakat bu da İsmail Paşa'nın göz kamaştıran siyasetini bulutlandırmamıştı.

Asıl felâket gittikçe yaklaşan buhranda idi. Çünkü bu buhran, bütün bu ihtişamın iğreti olduğunu açığa vuracaktı.

İsmail'in Mısır tahtına geçtiği sırada memleketin borcu üç milyon Sterlin olduğu halde onun israf ve sefahati yüzünden yüz milyon Sterline yükselmişti. Hıdiv, ödünç almayı biliyor, fakat ödemeyi bilmiyordu. Ödemek için tuttuğu yol, daha ağır faizlerle borç alıp vermekti. Bu durumun ancak borçları batıracağını bilen alacaklılar Hıdiv aleyhinde milletlerarası mahkemelere başvuruyor ve aleyhinde hükümler alıyorlardı. Bu yüzden ona borç veren de kalmamıştı. O da 1875 te hayatının en büyük hatasını işledi ve Süveyş Kanalını 3,976,582 Sterlin mukabilinde İngiltere'ye sattı. Bu hal, Mısır'ın, yabancı müdahalesine uğramasını gerekleştirdi. 1875 yılının aralık ayında İngiltere'nin Mısır'a gönderdiği mütehassıs, hükûmeti namına Mısır maliyesini tetkik ettikten sonra 1876 nisanında verdiği raporda Mısır'da hüküm süren israf ve sefahat dolayısiyle yabancı devletlerin müdahalesini tavsiye etmiş ve bunun üzerine Mısır'da «Düyunu Umumiye» idaresi kurulmuş, daha sonra yapılan incelemeler Mısır maliyesinin İngiliz - Fransız kontrolüne tâbi tutulmasını temin etmişti.

1878 de İsmail Paşa, bütün topraklarını ve gayrimenkul mallarını Mısır'a terketmek zorunda kalmış, üstelik Mısır'a da meşrutiyet vermişti. Yeni kurulan kabinede Nubar Paşa namında bir Ermeni, Başbakan; Mister Charles Rivers namında bir İngiliz, Maliye Bakanı ve Mösyö Blignieres namında bir Fransız, Nafıa Bakanı idi. İsmail Paşa, vaziyeti kurtardığını sanarak hoşnuttu. O kadar ki meşrutiyet ilân ettiğine de bakarak; «Artık Mısır Afrika'nın bir parçası değil, Avrupa'nın bir parçasıdır» demişti.

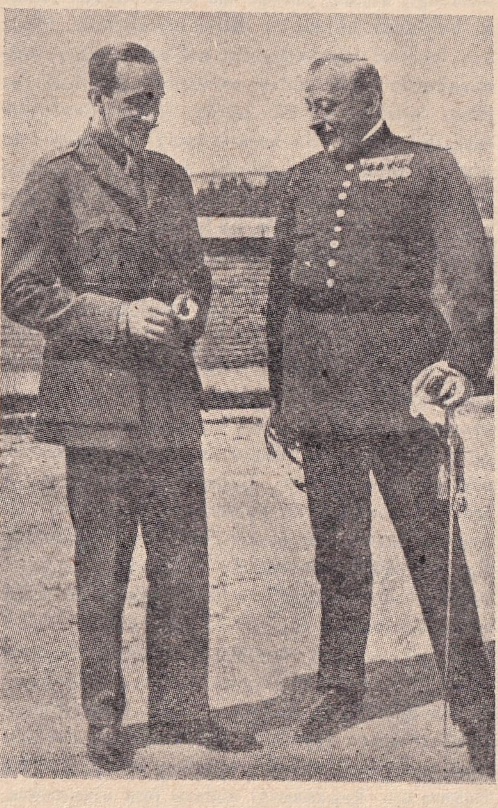
Fakat bu yeni rejim ancak altı ay devam edebildi ve İsmail Paşa bu altı ay geçtikten sonra Nazırlarını kovmuş ve vaziyete yeniden el koymak istemişti. İngiltere ile Fransa buna imkân vermediler. Zaten mahkemeler, borç yüzünden Mısır hükûmeti aleyhinde hükümler vermeğe devam ediyor ve Almanya ile Avusturya bu hükümleri yürürlük mevkiine koymak için temayül gösteriyorlardı. Bunun üzerine İngiltere ile Fransa daha fazla ciddiyetle hareket ederek Nazırlarını Mısır'a tekrar gönderip yerleştirdikten sonra İsmail Paşadan kurtulmağa karar verdiler ve istifa etmesini istediler. Fakat onun buna aldırış etmediğine bakarak meseleyi Babıâli yoliyle hal için teşebbüse geçtiler ve Babıâliden İsmail Paşayı hal kararı aldılar.

Babıâlinin telgrafını 1879 yılının 26 haziran günü alan İsmail Paşa mevkiini oğlu Hıdiv Tevfik Paşaya bırakarak derhal Mısırdan Napoli'ye gitmiş, daha sonra sâdır olan müsaade üzerine İstanbul'a gelerek Emirgândaki köşkünde yaşamış, 1895 yılının 2 mart günü burada vefat etmiş ve cenazesi Mısır'a götürülmüştür.

Ozaman hal'edilmiş bir Hıdiv sıfatiyle, mezarına sessizce tevdi edilen İsmail Paşanın ölümünden elli yıl sonra bir hafta süren törenlerle karşılaşmasının sebebi, bütün israf ve sefahatlerine rağmen Kanal gibi işe yarar, devamlı değeri haiz bir müessese bırakmış olmasıdır. *(Ömer Rıza Doğrul)*

İSPANYOL FALANJI — Resmen, 20 ekim 1933 te José-Antonio Primo de Rivera'nın Madritte yaptığı büyük bir toplantı sırasında kuruldu.

Estalla Markisi ve İspanya'nın en yüksek asılzadelerinden olan José-Antonio Primo de Rivera, 1923 eylûlündeki Hükûmet darbesinin faili olan ve kurduğu Diktatörlük Hükûmeti, kendisinin çekilerek gurbet diyarına gitmek zorunda kaldığı 1930 ocak ayına kadar süren General Miguel Primo de Rivera'nın oğluydu (General, Parise gelişinden bir kaç gün sonra kederinden ölmüştü).

Kral Onüçüncü Alfons ile General Primo de Rivera

José-Antonio 24 nisan 1903 te Madrit'te doğdu. Vaktinden evvel gelişen bir zekâsı, açık ve keskin düşüncesiyle bakaloryasını on yedi yaşında ve hukuk diplomasını on dokuz yaşında (1922) aldı, doktorasını yirmi yaşında yaptı (1923).

Kral Onüçüncü Alfons'un sukutundan ve 14 nisan 1931 Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra siyasî hayata atılmağa karar verdi.

1931 eylûlünde bir mebusluk yeri açılınca namzetliğini koydu. Sol cenah par-

Kralın iskatından sonra Cumhuriyetçilerin bayrağı Belediye Dairesine çekilirken

tilerinin kendisi aleyhine giriştikleri mücadeleye ve sağ cenah partilerinin kendisine karşı bigâne bir tavır almalarına rağmen mebus seçildi. Diktatörlük idaresiyle işbirliği yapanlar aleyhine açılan bir dâva vesilesiyle, ayni zamanda babasını müdafaa nutkunu da iradetmek suretiyle sabık Adliye Nazırı Galo Ponta'nın müdafaasını üstüne aldı. Müvekkilinin beraetini temin edememekle beraber José-Antonio, o zamanlardan itibaren hatip ve politikacı olarak şöhret yaptı. O zamanki rejimin aleyhinde olan bütün partiler onu kendilerine çekmek istediler. Fakat o İspanyol gençliğini kazanmak istiyordu.

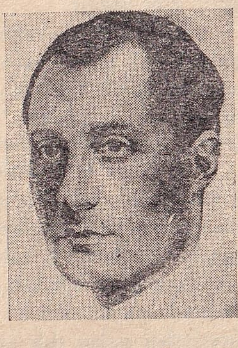
Falanj, gaye olarak; İspanyol halkının ve kuvvetlerinin dağılmasını önlemek için bütün İspanyolları bir tek parti içinde toplamayı ve umde olarak da; ekmek, sulh ve adaleti ilân etmiştir. Falanjistlerin kıyafeti; siyah pantalon ve mavi gömlektir. Remizleri; katolik krallardan Fernand ve Isabelle'in armasından alınmış oklar ve boyunduruktur.

Falanj (Phalange) kelimesi yunanca «Phalanx» kelimesinden alınmıştır. Bu kelime, eski Makedonya'da ağır kargılarla mücehhez piyadelerin adıydı. Bu isim, daha sonra eski Romalıların bazı piyade kıtalarına verilmişti.

Falanj sistemi, eski gelenek ve görenekleri muasır şartlara uydurmıya çalışmış bir sistemdir ve hareket noktalarını Onaltıncı Asır başlangıcı İspanyol tarihi içinden ve ananesinden çıkarmıştır. Bir yandan katolik kilisesine dayanarak dindeki Lâtinliği takviye ederken bir yandan da İspanyanın tarihteki büyük yükseliş devrine dayanmak suretiyle Avrupa Lâtinlerile Amerika Lâtinlerini siyasî bir gaye etrafında toplamağa gayret etmiştir.

Katolik kilisesinin ayırdığı nüfuz ve sosyal dâvalarda koyu milliyetçi hareketlerin kabul ettikleri usulleri tatbik sayesinde sol, yani Marksist hareketleri önlemeyi düşünmüştür. Otoriter ve totaliterdir.

Büyük Lâtin ailesinin vahdetini İspanyol tarihinin derinliklerinde aramak hareketile de (bu hareketi bilhassa Lâtin Amerikaya bulaştırmak tandanslarını gütmek suretiyle) Anglo-Sakson dünyasına karşı sarahaten vaziyet almak istemiştir.

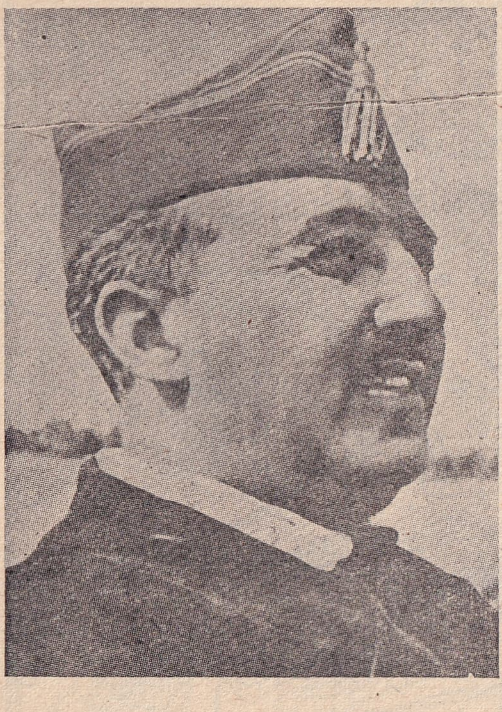

José-Antonio

Falanj 1934 şubatında, 1931 de Ramiro Ramos tarafından kurulmuş olan «J. O. N. S.» (Juntes d'Offensive National - Syndicaliste) siyasî partisile birleşti. José -Antonio, üç senelik bir müddet için yeni partinin reisliğine getirildi. O da kendisine yardım etmek üzere Ramiro Ramos'un reisliği altında on iki âzadan müteşekkil siyasî bir «Junte» (İstişare meclisi) kurdu.

Cumhuriyet hükûmeti zamanında İspanyanın iç durumu 1931-1935 arasında karışıktı. Bu devrede İspanya iki parlamento, yirmi altı buhran ve kırk beş hükûmet görmüştü. 1936 şubatında, pek gürültülü bir hava içinde, yeni seçimler yapıldı. José Antonio'nun gittikçe artan şöhretile heyecanlanan sağ cenah partileri, Falanja karşı mücadele için sol cenah partilerile anlaştılar. Darbe muvaffak oldu. Fakat ayni zamanda sağ cenah partileri de mağlûp oldu, halbuki sol cenah partileri büyük bir başarı elde ettiler; kat'î bir ekseriyet. José - Antonio, teşriî masuniyetten mahrum edildi. O zamandan sonra, Halk Cephesi İspanyanın mutlak hâkimi oldu.

José - Antonio, Madrit'teki Falanj merkez binasına resmî makamlar tarafından vazedilen mührü zorladığından tevkif edildi (Daha sonra, 1936 kasımında Alicante Halk Mahkemesi tarafından mahkûm ve hapisanenin

General Franco

avlusunda idam edildi). 1936 haziranında aralarında Dahiliye Nazırının kardeşi Honorio Maura ile Asturya Demokrat Partisinin Şefi Alfredo Martinez'in de bulunduğu birçok siyasî şahsiyetler katledildi. General Primo de Rivera'nın diktatörlüğü sırasında eski Maliye Nazırı ve sağ cenah partilerinin en gözde şeflerinden biri olan mebus Calvo Sotelo, 13 temmuzda öldürüldü. İşte o zaman, Halk Cephesi muarızlarından her birinin ergeç sırası geleceği anlaşıldı.

Bunun üzerine 18 temmuz 1936 da General Francisco Franco isyan bayrağını açtı. Fas kıtalarının başında yarımadaya geçti ve dahilî harbi açtı. Bu müddet içinde, José Antonio mahpustu. Onun ve «Siyasî Meclis» in muvafakatiyle, General Franco Falanjın idaresini ele aldı. 1 ekim 1937 de, Falanjı «Ananeciler» partisiyle birleştirdi ve Falanj üniformasını tamamlamak üzere bu partinin kırmızı beresini kabul etti. Üst tarafı malûmdur: Dahilî harb 1 nisan 1939 a kadar sürdü ve o tarihte Franco'nun zaferiyle bitti.

General Franco, José-Antonio'nun başladığı yola devam etti.

Falanjist İspanya, 1936-1939 dahilî harbini kazanması için kendisine yardım etmiş olan Almanya ve İtalya'ya karşı minnettardı ve İkinci Dünya harbinde güttüğü politika ise malûmdur.

İspanya tahtının vârisi Don Juan

Gün politikasının zoru karşısında General Franco, temmuz ayında söylediği bir nutukla İspanyada Krallığın iade edileceğini bildirmiştir. General bu nutkunda ezcümle şunları söylemiştir: «... Siyasî sistemler, bütün milletlerde aynı olamaz... Daha evvelce de İspanyanın ananevî hükûmet tarzına doğru yürümekte olduğumuzu bildirmiştim. Krallık, İspanya için tek sistemdir. Zamanı gelince, krallığın yeniden kurulması hakkındaki yeni kanunu meclisin kabul ve memleketin tasvip etmesine intizar edeceğim. Krallık kuvvetli olmalı ve Falanj zihniyetini ve sosyal terakkiyi garanti etmelidir.»

En son haberlere göre, tahtın vârisi olup İsviçre'de bulunan Don Juan, General Franco'ya halef olmayı istememektedir.

(*Dr. H. Aytun*)

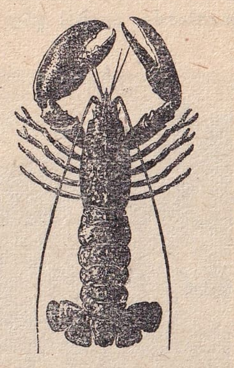
ISTAKOZ — Kabuklu, iki tarafında beşer olmak üzere on ayaklı, iki uzun antenli, karından aşağı ve kuyruk tarafı daha uzun, baş tarafta en öndeki iki ayağı kuvvetli birer kıskaçla nihayetlenen deniz hayvanı.

Istakoz (türkçe), astakoz (rumca), astaco (italyanca) ayni familyadan, homarus (lâtince), humarr (İskandinav dilleri), homard (fransızca), hummer (almanca) ayni familyadan olarak bu hayvanın taşıdığı adlardır. Yalnız Anglo - Saksonlar bunlardan ayrılarak ıstakoza «Lobster» adını vermişlerdir.

Istakoz iki cinstir: Amerika ve Avrupa ıstakozları.

Amerika ıstakozları, morumtrakla kahverengi karışığı kirli mavi renktedir. Bunlar büyük olur ve en fazla on bir kilo ağırlığında olanlara rastlanır. Fakat daha ufak olan Avrupa ıstakozları etlerinin lezzeti bakımından da Amerika ıstakozlarına üstündür. Bunların renkleri kirli esmerdir. En büyüklerinin boyu kırk santimetre, ağırlıkları umumiyetle iki kilodur.

Istakozun eti beyazdır, lezzetlidir, fakat hazmı oldukça ağırdır. Bayatı tehlikelidir, zehirlenme vakalarına sebebolabilir. Bunun için eve alırken mutlaka canlısını almalı ve güvenilmiyen lokantalarda ıstakoz yememeği tercih etmelidir. Istakoz alırken büyüğünü değil, ağırını seçmelidir. Boyuna nisbetle hafif olanların içi boş veya etleri zayıf olur. Aylı gecelerde ıstakozlar umumiyetle zayıf etli, aysız gecelerde ise sıkı ve dolgun olurlar.

Istakoz

Istakoz, umumiyetle geceleri deniz dibine indirilen ve sabahları çekilen özel yapılışlı sepetlerle tutulur. Boğazda birçok yerlerde ve Fenerbahçe önlerinde ıstakoz yatakları vardır ve buraların ıstakozları en lezzetli olanlardır.

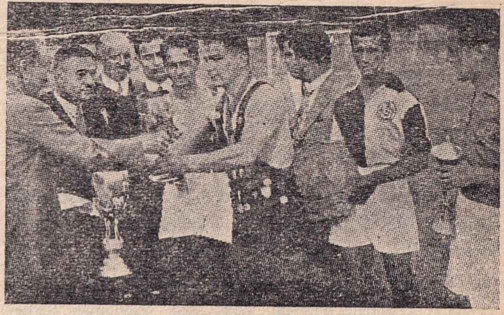
Istakoz diri diri kaynar suya atılarak pişirilir. Pişince kabukları kırmızılaşır. Pişirmek için ıstakozun ayakları, altına bağlanır, tuzlu suda ve daha lezzetli olması için beyaz şarap, su, karabiber, tuz, maydanoz, havuç ve soğanla kaynatmalıdır.

Diri ıstakozu tutmasını bilmiyen, elini ve parmaklarını hayvanın kıskaçlarına kaptırmak ve çok kuvvetli olan bu kıskaçların hışmına uğramak tehlikesine maruzdurlar. Istakoz, sırtından ve başının biraz altındaki sert yerinden tutulur.

Istakoz, mayonezle veya muhtelif salçalarla yenir. En kolay salça zeytinyağı ve limon içinde ıstakozun yumurtaları dövülerek yapılan salçadır. Avrupa aşçıları «Hind usulü» denen cevizli ve sıcak bir yemeğini yaparlar ki usta elinden çıkarsa bu da nefis olur.

(*A. B.*)

İSTANBULSPOR GENÇLİK KULÜBÜ — Bugün ön plânda gelen birinci küme kulüplerimizin hemen en genci İstanbulspor Kulübüdür. İstanbulspor Kulübü, 1923 senesinde Süleymaniye Kulübünden ayrılan ufak bir gençlik grupu tarafından kurulmuş

İstanbulspor Kulübü Türkiye Birincilik Şildini kazandığı vakit

İstanbul Şampiyonluğu şildini alırken

ve üç sene özel bir teşekkül halinde çalıştıktan sonra 1926 senesinde federe edilmiş ve kısa bir müddet sonra da birinci küme kulüpleri arasına katılmıştır.

Çok mütevazı bir şekilde kurulan İstanbulspor Kulübü, ilk zamanlarda çeşitli güçlüklerle karşılaşmış, fakat kurucularının gayretli çalışmaları ile ve İstanbul Erkek Lisesinin de yardımından faydalanarak kısa bir zamanda durumunu düzeltmiştir.

Daima genç bir eleman kadrosu ile müsabakalara giren bu genç kulüp, senelerdenberi bu özelliği muhafaza etmiştir. Bugün Türk sporuna, İstanbulspor gibi gençlik arasında verilen ve tutulan bir kulübü kazandıranların başında eski bir futbolcu ve çok kıymetli bir idareci olan Kemal Halim Gürgen olmak üzere Profesör Doktor Yavuz Abadan, İhsan Ağabey, Şakir Pınar, Cemil Sait, Feridun Dündar, Kemal Pehlivan, Ağâh Sırrı Levent, Muhtar Tarhan, Avni Kulen, Emin Amca, Hamdi Canko, Faruk Puroy gibi kıymetli kimseler bulunmaktadır.

Diğer taraftan İstanbulspor Kulübü kuruluşundan bugüne kadar Cevat, Yüzbaşı Sedat, Burhan, Merhum Tevfik, Salâhaddin Almay, Salâhaddin Beliren, Hasan Ekin, Ali Softorik, Samih Duransoy, Sâmi Açıköney, Doktor Sabih Kaşıkçı, Nevzad Aşkın, Aziz Orhun, Kenan Canko, Oğuz Alada gibi kıymetli futbolcular yetiştirmiştir.

Bunlardan Salâhaddin Almay, Hasan Ekin, Samih Duransoy ve diğer bazı futbolcular milletlerarası karşılaşmalara girmişler ve muhtelit takımlarda yer almışlardır. Millî atletlerimizden ve Balkan şampiyonlarından Fenerbahçeli Veysi de İstanbulspordan yetişmiş ve bu kulübün üyesi iken Balkan şampiyonu olmuştur. Kıymetli bir futbol hakemi olan Adnan Akın da bu kulübe mensup bulunmaktadır.

İstanbulspor Kulübü de, Galatasaray Kulübü gibi, ismini taşıdığı İstanbul Erkek Lisesinden geniş ölçüde faydalanmakta ve bu lisenin bir spor kolu durumunda bulunmaktadır. Esasen gerek faal ve gerekse hâmi âzasının hemen hepsini İstanbul Erkek Lisesinden yetişenler teşkil etmektedir.

Yenikapı'da ufak bir evde ilk lokalini kuran İstanbulsporlular, bilâhara Lâleli'de Atatürk Bulvarının köşesindeki binaya taşınmışlardır. Bir müddet burada çalıştıktan sonra, sırasiyle lisede, Vezneciler'de Letafet ve Seyhan apartımanlarının birer dairesinde çalışmalarına devam etmişlerdir. Hâlen gene lisede kendilerine verilen bir yeri işgal etmektedirler.

İstanbulspor Kulübü, on dokuz senelik faaliyeti esnasında birçok başarılar kazanmış bir kulüptür. Resmen kuruluşlarının yedinci senesine tesadüf eden 1931 - 1932 senesinde İstanbul ve Türkiye şampiyonluğunu kazanmışlar ve dört defa da Millî Eğitim Kupası maçlarına girme hakkını elde etmişlerdir. Bu suretle Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaştan sonra en fazla Millî Eğitim Kupası maçlarına iştirak eden takımdır ki, bu da, henüz kısa tarihinde önemli bir safha teşkil eder. *(Sedad Taylan)*

1943 senesinde İstanbulspor birinci takımı

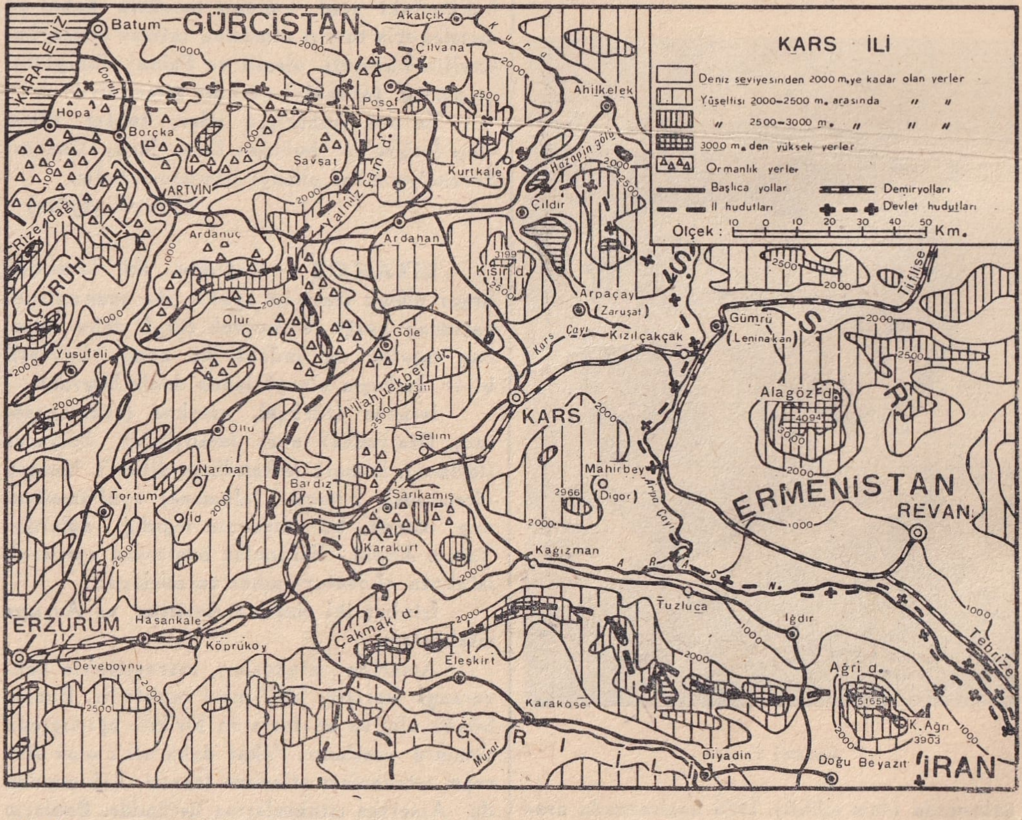
KARS İLİNİN COĞRAFYASI — Kars İli, Türkiye Cumhuriyeti topraklarının kuzey doğu köşesinde yer alır ve bu yönde, komşu Sovyetler Birliği topraklarını memleketimizden ayıran 590 kilometrelik hudut çizgisinin 500 kilometreye yakın bir parçası Kars İline ait bulunur. Hudut çizgisi, kuzey yarısında, dağlık bir alandan geçer, tepelerden atlar ve vâdileri enine keser; doğu yarısında ise Arpaçayı ve Aras nehri vâdilerini boylar. Güney doğuda Aras nehri boyunca Sovyet ve İran toprakları arasında ince bir dil gibi doğuya doğru uzanan Kars İli toprakları burada yurdumuzun en yüksek zirvesi olan Ağrı dağının heybetli kütlesine (yükseltisi 5156 metre) dayanır; güneyde dağlık bir eşik ile Ağrı (Karaköse) İlinden ayrılan Kars İli güney batıda geniş bir cephe üzerinde Erzurum İline komşu olur, nihayet kuzey batıda Çoruh (Artvin) İline bitişir. Bu sınırlar içinde, Kars İlinin yüzölçümü 17.380 kilometre kareye varır ki kapladığı yer bakımından Kars İli, altmış iki ilimizden ellidördünü geçiyor demektir.

Y ü z e y ş e k i l l e r i bakımından Kars İli her şeyden evvel yüksek bir memleket olarak göze çarpar. Topraklarının en büyük kısmının deniz seviyesinden yüksekliği 2000 metreyi aşar, 3000 metreyi geçen dağlara her tarafta raslanır. 2000 metreden alçak yerler, daha ziyade, ilin başlıca ırmakları boyunca şerit gibi uzanır.

Kars İli topraklarını batıdan doğuya gezecek olursak, yalnız yüzey şekilleri bakımından değil, ayni zamanda iklim, tabiî bitki örtüsü ve mahsuller yönünden farklı ve çok çeşitli manzaralarla karşılaşırız:

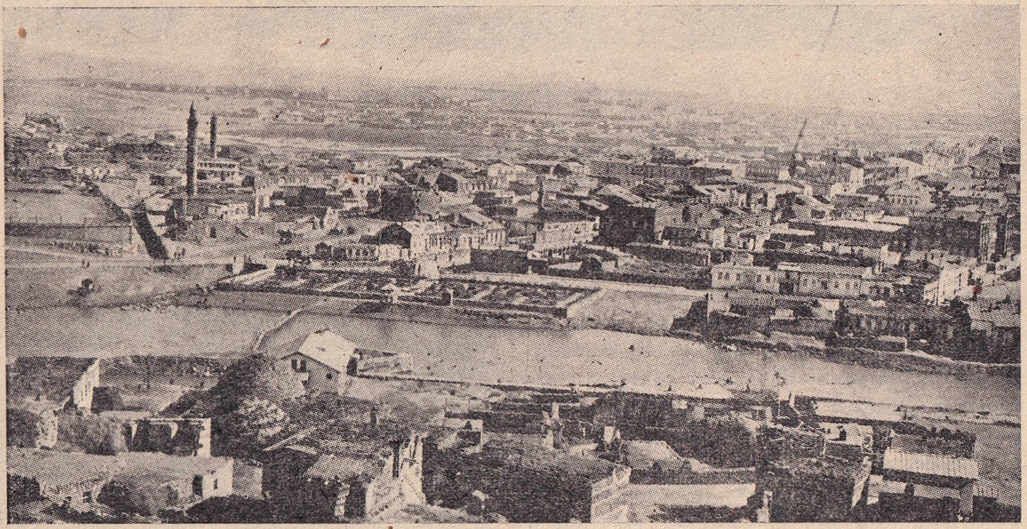
1) Kars İli toprakları batıda Karadeniz kıyılarından çok dağlık bir saha ile ayrılır. Karadeniz kıyı dağlarının kat kat sıralariyle geçilen bu saha, Çoruh nehrinin ve kollarının meydana getirdiği sık bir vâdi şebekesi tarafından, gayet derin yarılmıştır. Karadeniz üzerinden gelen ılık ve nemli deniz havası bu vâdilere sokulur; yamaçlar, hele denize bakan yüzlerinde, zengin bir orman örtüsü ile kaplanmış bulunur. Her taraf iniş yokuştur, düzlüklere hemen hemen hiç raslanmaz.

2) Karadeniz kıyı dağlarının en son iç sıraları doğuya doğru aşılınca - ki aynizamanda burada Çoruh İlinden Kars İline geçilmiş olur - manzara birdenbire değişir; dik yamaçları ormanla kaplı dağlar artık geride kalır; dar ufuklar genişler, dağlar yerine yayla düzlükleri, ormanlar yerine otluklar kaim olur. Yaylaların yüksekliği fazla ve bunların üzerinde daha da yüksek dağlar mevcut olduğu halde memleket çok arızalı görünmez, ki bunun sebebi, dağların zaten yüksek olan bir zemin üzerinde yükselmesi ve etekleriyle zirveler arasında 1000 metreyi aşacak yükselti farklarının pek nadir olmasıdır. Komşu bölgede vâdiler arazi içine iyice gömülmüş oldukları halde, burada dere ve çaylar yayla zemini üzerinde akarlar ki yaylaların vâdilerle fazla yarılmamış olmaması, buraların az arızalı manzarasını tamamlar. Yaylaların hafif dalgalı yüzeyi bazı yerlerde geniş çanaklar şeklindedir ki bunların çukurluklarına yer yer göller sığınmıştır: Çıldır gölü gibi. Yükseltisi 2000 metreye yaklaşan Göle ovası da, muhtemel olarak, yakın bir zamanda boşalmış bir gölün dibidir ki, ilkbaharda burada suların birikmesi, onun eski halini hatırlatır.

Kars İlinin geniş yaylaları üzerinde yükselen dağlar ya bir hizaya dizilmiş sıra dağlarıdır, yahut tek başına duran volkan kütleleridir. Sıradağlarının en göze çarpan birisi, Kars İli topraklarını, Erzurum kuzeyinden Çıldır gölü ötelerine kadar, güney batı - kuzey doğu istikametinde, boydan boya takibeder ki Erzurum - Kars - Gümrü demiryolu, bu dağların doğu eteğini biraz uzaktan boylamaktadır. Batısında Çoruh ırmağına veya Kura ırmağına su yollıyan sahayı, doğusunda Aras'a sularını boşaltan sahadan ayıran bu dağlar üzerinde en namlı dağ kütlesi, Sarıkamış kuzeyindeki Allahuekber dağıdır. Geçen Cihan Harbinde büyük bir Türk ordusu bu dağın yamaçlarında, düşman zorundan değil de, kar ve soğuktan mahvolmuştu. İkinci bir dağ sırası, Kars İlinin güneyinde, heybetli Ağrı dağından Erzurum güneylerine doğru, doğu - batı istikametinde uzanan geniş bir sırt teşkil eder, kuzey eteğine paralel bir istikamette akan Aras vâdisini, güneydeki Murat (Fırat) havzasından ayırır ve bu havzayı, kuzeyden gelen taarruzlardan korur. Bu dağ sıralarından başka, Kars yaylaları üzerinde bir takım volkan kütleleri de yükselir. Bütün yayla, geniş mesafeler üzerinde, yakın bir zamanda yer kabuğunun çatlaklarından püsküren lâvların örtüsü ile kaplanmıştır. Yeni sönmüş bazı volkan kütlelerine, taze şekilleriyle, Karsın güney doğusunda raslanır. Ağrı dağı da, heybetli bir sönmüş volkandır.

Kars yaylalarının iklimi; mülâyimleştirici deniz havasından kat kat dağ sıraları ile ayrılmış olmak ve yükseklik sebebiyle, pek serttir. Bu yaylalar yalnız Türkiye'nin değil, bütün Yakındoğu'nun, kışları en soğuk geçen köşesidir. Kış mevsimi çok sürekli ve çok şiddetlidir; termometre günlerce —30 derecenin altında kalır. Soğukluk derecesi son on yıl içinde bir kere —35.7 dereceye düşmüştür ki bütün Türkiye için bu bir soğuk rekoru teşkil eder. Ocak ayının ortalama sıcaklık derecesi —13 derecedir. Dört ayın ortalaması da sıfırın altındadır. Erken başlıyan kış, geç biter, ilkbahar çok kısa sürdükten sonra, yerini geceleri pek serin fakat gündüzleri sıcaklığı gölgede sık sık +33

Kars şehrinden genel bir görünüş

dereceye kadar çıkan bir yaz mevsimine bırakır (Ağustos ayının ortalama sıcaklık derecesi +19 derece). Yazın en sıcak iki ayında bile geceleri sıcaklık derecesi +1 dereceye, diğer 10 ayda sıfırın altına düşebilmektedir. Buna karşılık gündüzün nisan ve ekim aylarında bile termometrenin +24 derece, kasım ayında +21 derece sıcaklık kaydettiği de görülür.

Yağışlara gelince, on senelik kayıtların ortalamasına göre, yıllık yağış tutarı 55 santimetredir. Memleketimizin birçok bölgelerinde görülenin aksine olarak, Kars bölgesinde tamamiyle kurak denecek bir mevsim yoktur. En yağışlı mevsim -gene başka bölgelerimizin aksine- yaza raslar (Yıllık tutarın % 36,5 ı), en az yağışlı mevsim ise kıştır (% 15; sonbahar % 18, ilk-

Kars şehrinin eski bir gravürü

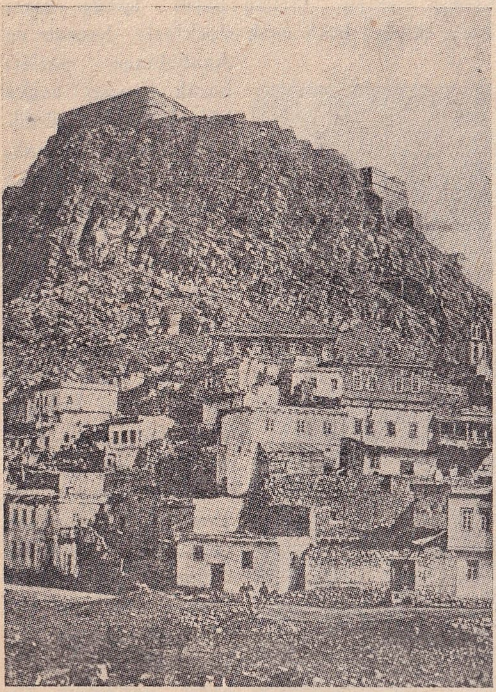
bahar % 30,5). Yağışlar, kasımdan nisana kadar hemen daima kar halinde düşer. Yukarıda gördüğümüz gibi, kış yağışları pek fazla değilse de, güzde yağan kar, bahara kadar bir daha erimediği için, fazla imiş gibi görünür.

Kışların bu derece şiddetli geçmesi, Kars yaylasında, başta yemiş ağaçları olmak üzere, kışı açıkta geçiren bitkilerin çoğunun yetişmesine engel olur. Tarla işleri ancak nisanda, karlar eriyip toprak meydana çıktığı zaman başlar; bununla beraber yaz mevsiminde gündüzleri yetecek kadar sıcak olduğundan, başta hububat ekimi olmak üzere oldukça çeşitli tarla mahsullerinin yetişmesi mümkün olur. Gene bu sebepten, Allahuekber dağının yamaçlarında 2500 metre yükseklerde çam ormanlarına raslanır ki bu yükseklik, memleketimizin batı taraflarında görülen ormanların üst hududuna nisbetle birkaç yüz metre daha fazladır. Bununla beraber ormanların sahası (68.000 hektar) Kars İli topraklarının % 4 ünü geçmez. Kars yaylalarının tabiî bitki örtüsü otluklardır. Yaylaların yüksek sırtlarında bu otluklar cılız ve seyrek olmakla beraber çukur yerlerde gerçekten zengin çayırlar manzarasını gösterir. Kar yerden kalkar kalkmaz otlar birden fışkırır, birkaç hafta içinde karış karış büyür, renk renk çiçeklerle bezenir ve Anadolunun yazları kurak geçen başka bölgelerinde görüldüğünün aksine olarak, burada yaz ortalarına kadar yeşil kalır ve bu hali ile, Kars yaylaları memleketimizde başlıca büyük baş hayvan (sığır cinsi) yetiştirilme sahası olur.

3) Kars İlinin güney doğu köşesi, hem yüzey şekli, hem de iklim bakımından büsbütün başka bir âlem teşkil eder. Burada, yeryüzünün en heybetli dağlarından birinin eteğinde, bütün doğu Anadolu'nun en geniş ve en ılık ovası yerleşmiş bulunmaktadır. Hakikaten, Kars İlinin bütün başka sahalarında yerin yüksekliği hemen hemen hiçbir yerde 1500 metrenin altına düşmezken, burada, ortasından Aras nehrinin geçtiği bu ovanın zemini 900 metreden aşağıya iner. Güneyinde, Ağrı dağının muazzam kütlesinin bir sıçrayışta 4200 metre yükseklik farkiyle hâkim olduğu bu ova, kuzeyde, Aras nehrinin ayırdığı Sovyetler Birliği toprakları içinde, Revan (Ermenistan Cumhuriyetinin merkezi olan Erivan) ötelerinde, Ağrı dağının biraz daha küçük bir modeli olan Alagöz dağı (4094 M) eteklerine kadar devam eder. Hudutlarımız içinde kalan kısmında bulunan başlıca kasabanın adı ile (Iğdır ovası) adını vereceğimiz bu ovanın iklimi Kars'ınkine hiç benzemez. Kışlar biraz sert geçmekle beraber, meyva ağaçlarının ve üzüm bağlarının yetişmesine engel olmaz. Yazlar ise, hemen Ege bölgesi ovalarındaki kadar sıcaktır. Her ne kadar, yüksek dağlarla kuşatılmış bu çukur ovada yağmurlar az (Iğdır'da 28 santimetre) ve yazlar kurak ise de gene yanı başında yükselen dağların eteğinden doğan derelerin suyu ile sulama sayesinde, burada yetiştirilemiyecek bitki yok gibidir. Iğdır ovasında türlü hububattan başka iyi cins pamuk, pirinç, susam, sebze, kavun, karpuz yetiştirildiği gibi çeşitli meyva ağaçları ve çok verimli üzüm bağları da büyük yer tutar. Ağrı dağının yazın güneş altında göz kamaştıran kar örtüsünden sıyrılan alt yamaçlarının koyu renkli çıplak kayaları ile tam bir tezad teşkil etmek üzere, küçük kasabalar, bahçelerin yeşillikleri içinde yarı kaybolmuş gibidir. İnsan, suyun her şeye nasıl gür bir hayat verdiğini her yerden ziyade burada anlar.

Kars İlinin nüfusu, 1940 sayımına göre, 356,000 dir. Buna göre kilometre kareye ortalama 20 kişi düşerse de gerçekte nüfus sıklığı yer yer büyük değişiklikler gösterir. Yükseltisi 2000 metreyi geçen yaylalar, ancak yazın sürülerile gelen göçebelerin muvakkat olarak iskân ettikleri, kışın hemen tamamiyle boşalan sahalardır. Buna karşılık,

başlıca yolların da geçtiği vâdi boyları epeyce kalabalık bir şekilde iskân edilmiştir. İl ve ilce merkezlerinde yaşıyan nüfus, ilin bütün nüfusunun yüzde yirmisini geçmez. Şehir ve kasabalardan çoğu, 2000 metreden daha alçak

Kars'ın eski içkalesi

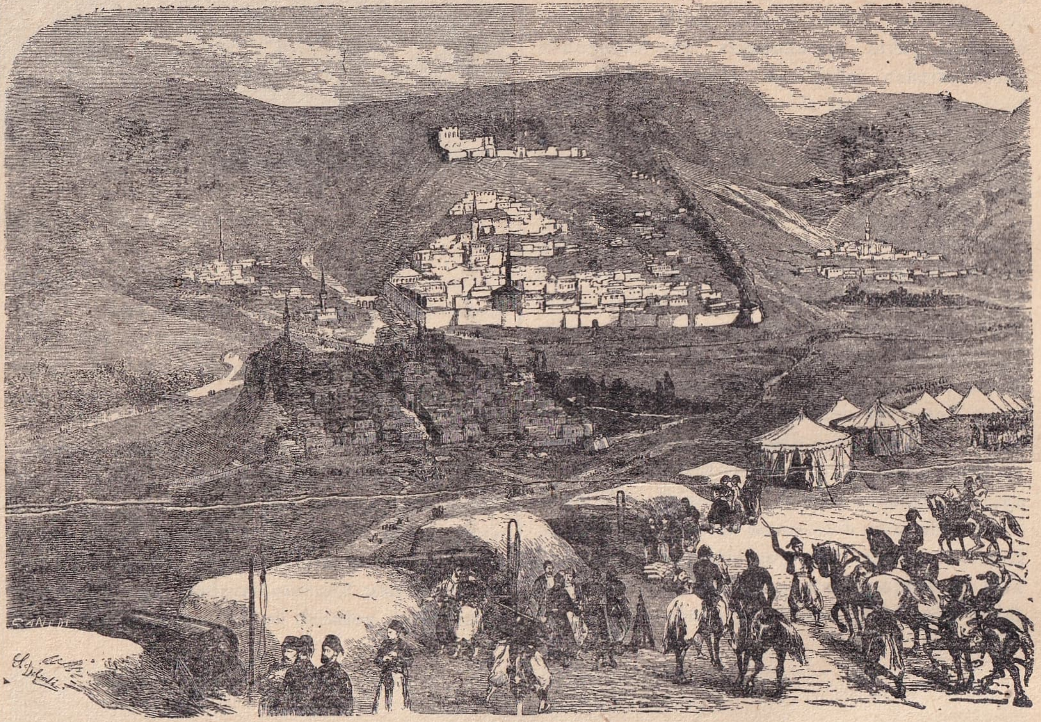
olan bir seviyede, ayni zamanda başlıca yolların takibettiği vâdi boylarında dizilmiştir; bulundukları yükselti bakımından başlıcaları: Iğdır 975 m., Kağızman 1400, Kars 1750, Ardahan 1800 m. Bununla beraber, bazı kasabalar daha da yükseklere yerleşmişlerdir. Göle ve Sarıkamış 2100 m., il merkezi olan Kars şehri, Anadolu doğusundan Kafkasya güneyine giden tek mühim yolun kilit noktası ve doğu hudutlarımızın şanlı bekçisidir. Nüfusu: 25.000. Kars İlinin ikinci büyük şehri olan Sarıkamış, Kars'ı Erzuruma birleştiren yolun hemen hemen en yüksek yerinde kurulmuştur. 15.000

Kars'ta Atatürk heykeli

nüfuslu. İlin diğer önemli kasabaları, nüfus sırasiyle şunlardır: Güney doğuda, iklimi ile ayrı bir âlem teşkil eden ovanın merkezi Iğdır, nüfusu 9.500; Aras nehri vâdisinin Iğdıra doğru çukurlaşmıya, sebze ve meyva ziraatinin görünmiye başladığı yerde Kağızman, nüfusu 6.700; kuzeyde Kafkasyaya giden ikinci derecede bir yolu bekliyen eski kalesi ile Ardahan nüfusu 5.100. Bu saydıklarımızdan sonra gelecek ilce merkezleri gerçekte 3000 den az nüfuslu küçük iskân yerlerinden ibarettir. Göle 2.900, Tuzluca 2.400, Posof 1.300, Çıldır 1.300, Arpaçay 860. Kars İlinde ayrıca 770 köy vardır ki ilin kır nüfusundan her birisine ortalama 370 kişi düşer.

Ekonomik faaliyetler bilhassa toprak mahsullerine ve hayvancılığa dayanır. Maden zenginliğinden pek istifade edilmez (Kağızmanda tuz, türlü yerlerde linyit kömürü). Mahalli sanatlar da kaynağını ziraî ve hayvanî ham maddelerden alır (halı, keçe, aba, bez, deri...). Hububat ziraati önemlidir. Buğday istihsali yıldan yıla 40—100 bin ton arasında değişir. Buğdaya göre daha tez yetişen arpa ürünü bazı yıllar buğdaydan da daha fazladır (150 bin ton), çavdar ve darı daha az yetişir, kuytu köşelerde biraz mısır

1876 harbinde Kars'ın müdafaası

ekilir. Pirinç Iğdır ovasında yer tutar (1000 ton kadar); ayni ovada, rağbet gördüğü yıllarda 2000 tona yakın pamuk yetiştirilir. Kars İlinin diğer toprak mahsulleri arasında nohut, fasulye, mercimek, keten, susam da sayılır. Bu ürünlerin çoğu Iğdır ovasından alınır. Yaylalar bölgesinde en fazla yetiştirilen sebze patatesle lâhanadır. Hayvancılık önem bakımından daha geri kalmaz. Kars İlinde 600 binden fazla koyun, yarım milyon kadar sığır vardır. Süt inekleri pek iyi yetişir, sütlerinden peynir, yağ (ayrıca Karsta süt tozu) yapılır. Gerek canlı hayvan, gerekse yağ ve peynir gibi hayvan mahsulleri, Kars İlinin başka bölgelerimize sattığı malların başında gelir. Ayrıca kıl keçisi, uzun tüylü keçi, manda ve at da vardır.

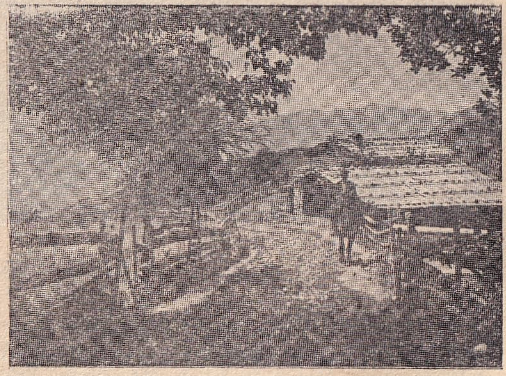
Münakale hususunda Kars İlinin ehemmiyeti, Anadolu doğusunu Kafkasya'ya bağlıyan yol üzerinde yer almış bulunmasından doğar. Bu yol, bilindiği gibi, Erzurum'un biraz doğusunda Deveboynu geçidiyle yukarı Fırat havzasından Aras havzasına Pasinler (Hasankale) ovasına geçer ve Sarıkamış eşiğinden Kars suyu vâdisine atlar ve Kars kalesi önünden geçip Gümrü (şimdiki adı Leninakan) yakınında Kafkasya topraklarına varır. Şimdi bu yol bir şimendiferle takibedilmektedir ki bunun Erzurum'la Sarıkamış arasındaki dar hatlı kısmı yakında normal hat

Ağrı dağı

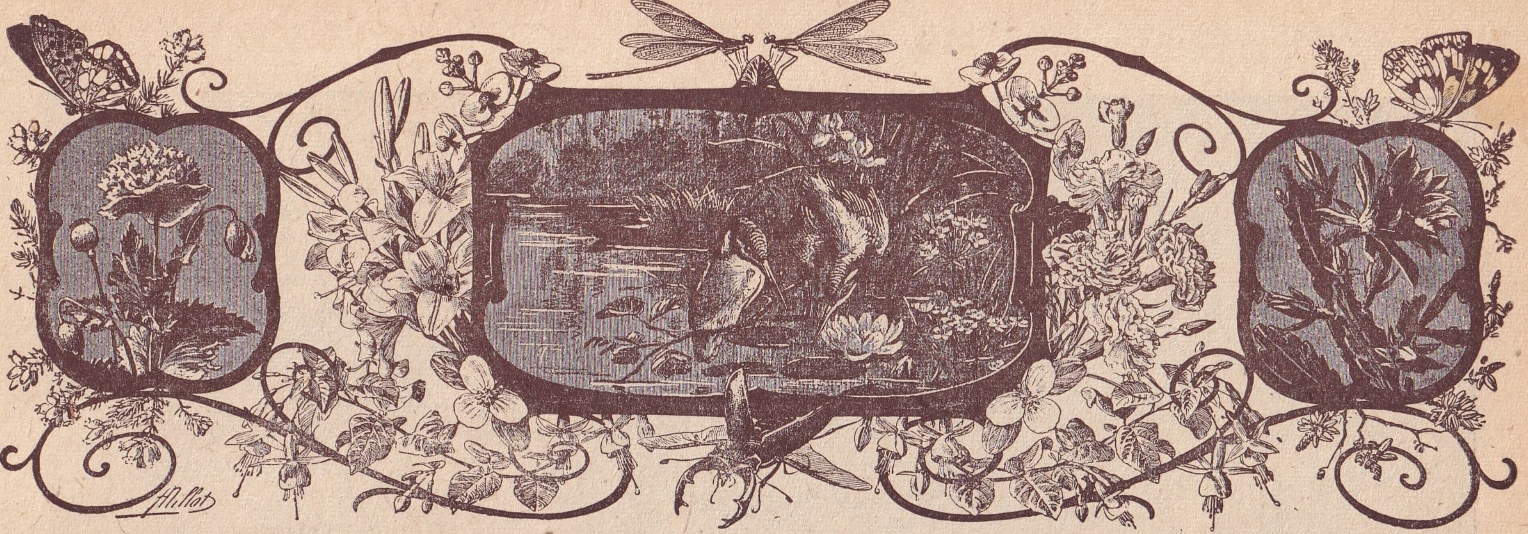
haline çevrilecektir. İkinci bir yol da Kars'ı Ardahan'a bağlar ve oradan bir kol ile Çıldır üzerinden güney Kafkasya'sında Ahilkelek'e, bir kol ile Posof'tan Akalçık'a götürür. Arada mevcut dağ kütleleri, bütün gidiş gelişleri işte bu yollar üzerine toplamaktadır.

Ötedenberi Anadolu doğusu ve Kafkasya gibi iki komşu memleket arasında ticaret

Kars - Artvin arasında manzara

münasebetlerine sahne olan bu yollar, Ondokuzuncu Yüzyılın başlarında Çarlık Rusyasının güney Kafkasya'sına doğru taşmasından itibaren istilâ yolları rolünü

TEMMUZ AYI

Temmuz senenin yedinci ayıdır ve otuz bir gün çeker. Bu ay yaz mevsiminin ortanca ayıdır ve sıcak geçer. Yağmuru nadirdir.

Millî günler ve tatiller: 1 temmuz, Denizciler Bayramıdır. 1908 Meşrutiyetinin ilânı tarihine tesadüf eden 23 temmuz ayni zamanda Lozan günüdür. Bu ayda pazarlar dışında resmî tatil yoktur.

Sağlık: Sıcaklar ve meyvalarla sebzelerin bol yenmesi dolayısiyle, bilhassa çocuklarda ishal, dizanteri ve mide bozuklukları başgösterir. Bunun için yeme ve içmeye son derece dikkat etmelidir. Zayıf ve hastalıklı olmıyanlara deniz banyosunun en iyi mevsimidir. Ancak güneş çarpmasına karşı çok dikkatli olmalıdır.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler: Sığır, dana, koyun, kuzu, ada tavşanı yavrusu. Kuzu ve koyun bu ayda daha besleyicidir.

Av etleri: Bu ayda da avcılık yasaktır.

Kümes hayvanları: Piliç, ördek.

Balıklar: Levrek, kefal, koruk lüferi, barbunya, tekir, ateş balığı, izmarit, dil balığı, orkinos.

Kabuklu deniz hayvanları: Istakoz, pavurya, midye.

Meyvalar: Kavun, karpuz, üzüm, kayısı, şeftali, zerdali, frenk üzümü, elma, erik ve armudun değişik çeşitleri, taze fındık, badem ve ceviz, ağac çileği.

Peynirler: Taze kaşkaval, beyaz peynir, kaşar, salamura peyniri.

Yoğurt: Torba ve kâse yoğurtları.

Yumurta: Oldukça boldur.

Temmuz tarım işleri:

Tarlalar: Nadasa bırakılan tarlalar gübrelenerek sürülür; sürgü ile tarla yüzüne çıkarılan uzun köklü otlar yakılır. Mısır, patates, fasulye, tütün, pancar üçüncü defa çapalanarak dipleri doldurulur. Bu ayda çok yerlerde çavdar, ilkbahar yulafı, buğday ve arpa harman edilir. Yaprakları sarardığı takdirde keten ve burçak devşirilir. Çayırların sulanmasına ve bazı yerlerde biçilmesine devam olunur. Son turfanda patates idrakine başlanır.

Bağcılık: Bağlarda üçüncü sürme veya çapalama yapılır, zararlı otlar tuhumları kemale gelmeden yokedilir. Uc alma ameliyatı yapılır ve herekleri aşan sürgünler kesilir. Geçen ay kükürtlenmemiş kütükler kükürtlenir. Mildiyu, külleme, kömür hastalıklarının tedavisine devam olunur. Bu ayda üzümlerin idrakine başlanır.

Ehli hayvanlar: Taylar sütten kesilir, fakat sıcak zamanlarda çayırlara bırakılmazlar. Buzağılara yeşillikten başka biraz tane kırması veya küspe kırıntısı verilir. Beygirlere artık kuru ot yedirilir. Bununla beraber kaba yonca veya burçak yeşilliği de verilir. İneklere de ahırda veya çayırda yeşil gıda verilir. Kuzular sütten kesilir. Tavuklar artık kuluçkaya yatırılmaz. Kazlar otlaklarda gezdirilir.

Arıcılık: Bu ayda bal ve balmumu alınmağa başlanır. Zayıf oğullar birleştirilir. İhtiyat olarak ana arılar beslenir. Yaban arılarının kovana girmemelerine dikkat edilir.

Böcekçilik: İpek böcekçiliği işleri bitmiş olacağından yalnız dutluklar yeniden çapalanır, kırılmış dallar kesilir. İlkbaharda yapılmış aşılar korunur.

Meyva bahçesi: Tele, duvara ve çardağa sardırılmış meyva ağaçları düzenlenir; intizamsız dallariyle fazla gözler kesilir. Uc almıya, yeşil budamıya ve boş yerlerin doldurulması için yandan yanaştırma aşıya devam olunur. Yabani armut ve kayısı ağaçlarına durgun göz aşıları yapılır. Kemale ermiye yaklaşmış meyvaların etrafında gölge yapan yapraklar büyük bir ihtiyatla kesilip alınır. Aynı tarzda yaprakları alınan şeftali ve kayısı ağaçlarının diplerine sabah akşam biraz su verilir. Çok meyva tutmuş dallardan kuvvetsiz olanlar, ötekilere kuvvet vermek için seyrekleştirilir. Havalar kurak giderse ağaçlara sık ve bolca su verilir. Fidanlıkların zararlı otları temizlenir, sürgünler, fazla dal ve gözler kesilir. Ağaçlara göz ve yaprak aşısı yapılır.

Sebze bahçesi: Havalar umumiyetle kurak gittiğinden nebatata bolca su verilir. Sırık domatesleri sırıklara bağlanır. Kemale ermiş tohumlar toplanarak rutubetsiz yerlerde korunur. Soğanlar sökülmeden önce başları büyümek üzere çiğnenip yatırılır; soğan ve sarmısak sökülünce birkaç gün güneşte bırakılır. Sonbaharda alınmak üzere soğan ve sarmısak dikilir. Pırasa evleklerine su verilir. Topraklar bu ayda ıslah edilir ve kirizme yapılması için bu ay çok uygundur. Kış için lahna, marul, turp, şalgam, salata, ıspanak dikilir. Son pırasa yastıkları ay sonuna doğru dikilir ve sulanır. Ay çiçeği devşirilir. Bu ayda ekilecek sebze tohumları şunlardır: Havuç, maydanoz, frenk teresi, hindiba, fasulye, semizotu, salata, turp karnabahar ve üçüncü sene mayısta alınmak üzere çilek tohumu.

Çiçek bahçesi: Bu ayda çiçeklerin sulanması sıklaştırılır. Çimenler biçilip bolca su ve daima yeşil durması için haftada bir defa guano denilen kuş gübresinden yapılmış şerbet verilir. Her nevi sonbahar çiçekleri ve hele kasım çiçeği ağaçlara bağlanır. Şimşir, taflan ağaçları kırpılır. Tohumları toplanır. Gül fidanlarının son yaprak aşısı yapılır ve sürgün aşısına devam olunur. Sarı ve kırmızı şebboyların tohum sürmüş yerleri, yeniden çiçek açtırılmak üzere kesilir. Çiçekleri geçmiş ilkbahar bitkileri tarhlardan sökülür, yerlerine fide sandıklarından çıkarılan sonbahara mahsus çiçek fideleri dikilir. Gül ve dahliya gibi yükselen bitkiler rüzgâr kırmaması için değneğe bağlanır. Yediveren gülleri son defa budanır. Karanfil, nakil ve benzerlerinden daldırma, sardunya, begonya ve benzerlerinden çelik yapılır. Sümbül, zerrin, lâle gibi çiçek soğanlarının yaprakları tamamile kurumuşsa sökülür, piçleri ayrılır ve hafif güneşli yerlerde bırakıldıktan sonra güneşsiz bir yerde muhafaza edilir.

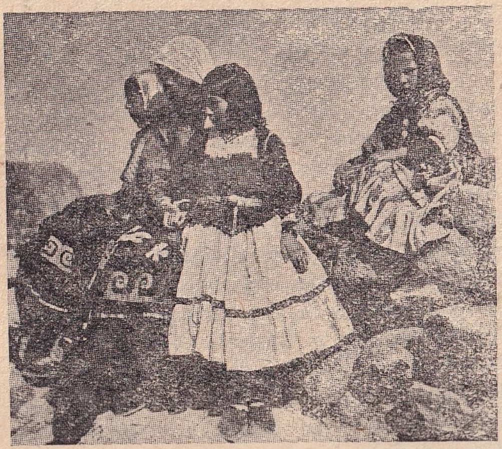
Bu ayda senelik çiçek tohumlarından gümüş çiçeği, lâtin, gündüz safa, çan çiçeği, muhabbet çiçeği; ömürlü çiçeklerden kuşgözü, kurtboğan otu, altın çiçeği, çanta çiçeği ve melezleri, Japon ve Çin kasımpatları, yediveren şebboy, karanfil, papatya, nakil, çuha çiçeği, hercai, menekşe tohumları ekilir. Gene bu ayda beyaz zambak soğanı dikilir.

Eski Bedestenden bir görünüş

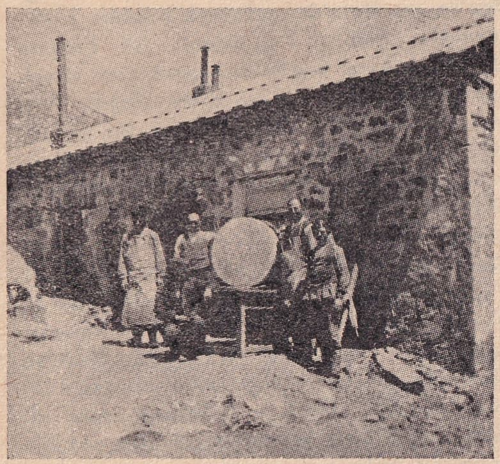
De Amicis'in eserinden. Ressamı : C. Biseo

oynamıya başladı. Kars bölgesi geçen asır içinde üç defa (1828, 1854, 1877) Rus istilâsına uğradı ve o zamanki idarî bölümlere göre Kars, Ardahan ve Batum bölgelerinden mürekkep üç sancak «Elviye-i selâse», Berlin Muahedesi (1878) ile Çarlık Rusyasına terkedilerek 1917 senesine kadar Rusların elinde kaldı ve o tarihte, Rusya ile imzalanan Brest-Litovsk Muahedesi neticesinde, halkın reyine başvurularak, ezici bir çoğunluğun dileği üzerine yeniden anavatana katıldı. Üç sancak, Rusların elinde kaldığı 39 yıl içinde Türk yaşamış ve Türk kalmıştı. Evvelce mevcut bir miktar Ermeni nüfusun

Kars'ın köylü kızları

çoğu daha 1828 de burayı istilâ eden Poskiyeviç ordusu ile beraber çekilip gitmişti. 1917 den sonra Çarlık Rusyasının yerine kaim olmuş bulunan dost devlet Sovyetler Birliği, daha Millî Mücademiz sona ermeden, imzaladığı 1921 Moskova ve Kars Muahedeleriyle

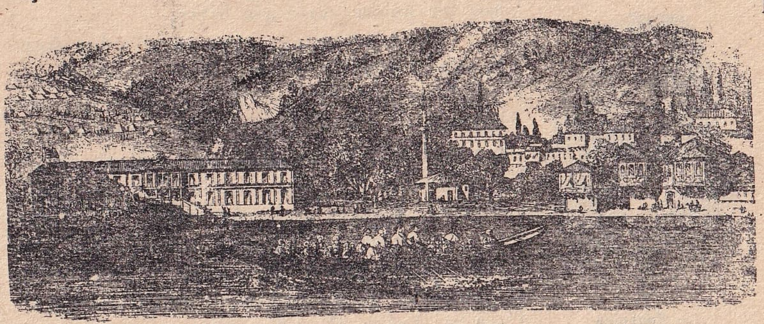

Kars yaylasında bir peynir imalâtanesi

bu Türk topraklarının Türkiye Cumhuriyetine iadesini kabul etmiş, yalnız güney Kafkasya'sının Karadeniz kenarında tabiî mahreci olan Batum şehri ve civarı, Artvin bölgemizin bu limandan serbestçe faydalanmaları şartiyle, Sovyetlere bırakılmıştır. Bu muahedelerle anavatana kavuşan topraklar şimdi Kars İlinin tamamını, Erzurum İlinin Oltu ilcesini, Çoruh İlinin Artvin, Borçka ve Şavşat ilcelerini meydana getirmekte ve takriben 25.700 kilometre kare üzerinde nüfusu 1940 sayımına göre 492.000 e varmaktadır.

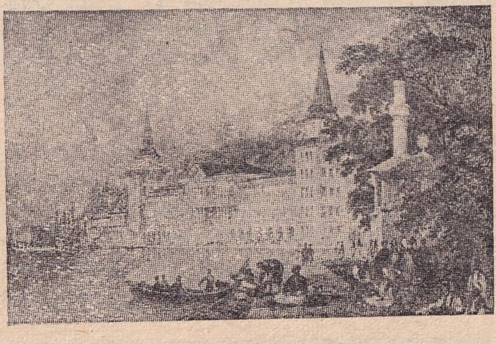
(Prof. Dr. Besim Darkot)

KULELİ ASKERÎ LİSESİ — Bu yılın temmuz başında yüzüncü yıldönümünü kutladığımız Kuleli Askerî Lisesi doğrudan doğruya kurulmuş olmayıp Harbiye Mektebinden doğmuştur. Harbiye Mektebi geliştikten sonra (Bakınız: Harb Okulu, Aylık Ansiklopedi, sayfa 175) bu mektebin dört sınıf olmasına ve ayrıca beş sınıflı askerî idadiler teşkiline karar verilmişti. Bu karar üzerine

Eski bir gravüre göre Kuleli binası

o zaman Maçka Kışlasında bulunan Harbiye Mektebi, «Mektebi Ulûmu Harbiye» ve «Mektebi Fünunu İdadiye» adlariyle iki kısma ayrılarak 1845 (1262 hicret yılı) te ilk askerî idadilerin temeli atılmıştır. Bu ayrılıştan sonra Harbiye Mektebi Pangaltıdaki tek katlı binaya nakledilmiş ve «Mektebi Fünunu İdadiye» Askerî İdadî (Kuleli Lisesi) olarak Maçka Kışlasında kalmıştır. Ayni sene ve bir müddet sonra muhtelif vilâyetlerde açılan

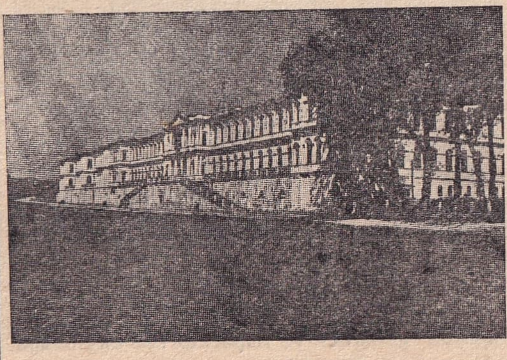

Daha yeni bir gravüre göre Kuleli

başka askerî idadilerle 1875 te İstanbul'da açılan dokuz ve 1877-1892 yılları arasında açılan yirmi bir askerî rüşdiye, bugün, Millî Eğitim programlarına tamamiyle uygun üç askerî lise (ki bunlardan biri Kulelidir), iki askerî ortaokul ve bir askerî sanat lisesinde toplanmış bulunmaktadır.

Kuleli adı: Maçka Kışlasındaki Askerî İdadî, 1873 te Çengelköyüne naklolunmuş ve o zamandan sonra «Kuleli Askerî İdadisi» adını almıştır.

Çengelköyündeki Kuleli Mektebinin yeri, Yavuz Sultan Selim zamanında «Bostancıbaşı

Binanın bugünkü vaziyeti

Odaları» namını taşırdı. Sonradan padişahlar için sebze ve çiçek yetiştirilen bir bahçe haline getirilerek «Kuleli Bahçe» adını almıştı. Çengelköy ile Vaniköy arasında, fakat Çengelköye daha yakın bulunan bu sahaya İkinci Mahmut devrinde ve 1828 yılında bir suvari kışlası yaptırılmış, kıyıda bulunan mescid camie çevrilmişti. Abdülmecid devrinde bu kışla yanmış ve yarısı ahşap olmak üzere tekrar yaptırılmıştı. Kırım muharebesine iştirak etmek üzere 1855 te İstanbul'a gelen Müttefik devletlerin askerleri bu kışlaya yerleştirilmişti. Bu sıralarda çıkan bir yangında kışla ikinci defa yanmıştı. Yanan bu kışla yerine 1861 de tamamiyle kârgir bir bina yaptırılarak on iki yıl sonra Askerî İdadî buraya geçirildi. Zamanla bu binanın yanına eş bir bina daha kurularak lise genişletilmiştir. Bu ikinci binanın kuruluşu pek eski değildir. Kuleli adının «Kuleli Bahçe» den mi, şimdi kuleleri bulunmamakla beraber eski resimlerinden kuleli olduğu anlaşılan binadan mı ileri geldiği pek belli değildir.

Kuleli Askerî İdadisi bu binada dört yıl kaldıktan sonra 1877 de Rus seferi sebebiyle burasının askerî hastane olması üzerine, mektep Pangaltı Harbiyesine taşınmış, harb bitince de yerine iade olunmuştur.

Cumhuriyet devrinde: «Kuleli Askerî İdadisi» Cumhuriyet devrinde «Kuleli Askerî Lisesi» adını almış ve İkinci Dünya Harbi başlarında diğer bazı askerî okullar gibi İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Konya'da öğretimine devam etmekte bulunmuştur.

Kuleli Askerî Lisesi, yüzyıldanberi, Türk ordusunda vazife gören ve muhtelif muharebelerde sonsuz yararlıklar gösteren binlerce subayın yetişmesinde, disiplin ve bilgi çekirdekliği etmiş değerli ve çok şanlı bir kültür müessesesidir.

(Osman Nuri Ergin)

LA FONTAINE, JEAN DE — (1621-1695) «La Fonten okunur» Fransız edip ve şairi.

Hayatı: La Fontaine, bir orman memurunun oğludur. 1621 de Château-Thierry'de doğmuştur. İlk çocukluğunu babasının yanında kırlarda, ormanlarda geçiren La Fontaine'in bu serbest ve kayıtsız yaşayışı, bütün ömrünce sürmüştür. Otuz yaşına yaklaşırken şiir yazmağa başlamış ve kendini edebiyata vermiştir. Karısını ve evini ihmal ederek hayatının pek büyük bir kısmını zamanın edip ve şairlerinin hâmisi olan maliyeci Fouquet, Madam de la Sablière gibi kimselerin evlerinde ve sofralarında geçirmiştir. 1663 te Fransız Akademisine giren ve Molière, Chapelle, Racine, Boileau ve Maucroix'nın yakın dostu olan La Fontaine, asıl şairlik şöhretini bir dereceye kadar «Hikâyeler»i ve daha fazla «Masallar» ı ile sağlamıştır. La Fontaine, 1695 te Paris'te ölmüştür.

Eserleri: Şairin eserleri muhtelif tarzlardaki birçok şiirlerinden başka «L'Eunuque», «Les Contes», «Les Fables» ve «Les Amours de Psyché et de Cupidon» dur.

«L'Eunuque» (Haremağası); şairin 1656 da yayınladığı ilk eserdir. Bunu, Lâtin şairi Terence'in «Eunuchus» adlı manzum komedisinden adapte etmiştir. Zamanın tiyatro geleneğine uygun olarak korkak asker, hoppa kadın, dessas köle ve dalkavuk gibi tipleri canlandıran bu eser, ölçülü bir komiklik ifadesi taşımaktadır.

«Les Contes» (Hikâyeler); 1665 ten 1682 ye kadar on yedi yıllık bir devrin mah-

sulüdür ve o sıralarda Kardinal Mazarin'in Reims şehrine sürülmüş olan yeğeni Madam de Bouillon'u eğlendirmek için yazılmıştır. Şair, bu hikâyelerinin çoğunu Boccaccio, Ariosto gibi İtalyan şairlerini taklit ederek yazmıştır. Umumiyetle ahlâka yan çizen bu hikâyeler çapkınca incelikler le, zekâ mahsulü hayallerle doludur.

La Fontaine

«Les Fables» (Masallar): 1668 den 1693 e kadar yirmi beş yıl içinde meydana gelmiştir. Ondördüncü Louis'nin basın ve tartışma hürriyeti bulunmıyan mutlâkiyet devrinde politikadan bahsetmek çok tehlikeliydi. Bunun için Onyedinci Yüzyıl Fransız yazarları politikadan başka mevzularda kalem oynatmağı daha emniyetli görmüşlerdir. Bu yazarlar, devrin şahsiyetlerile ve olaylarile uğraşmıyarak tartışmalarını genel olarak «insan» üzerinde yürütmüşler, kendilerini «Evrensel psikolojinin temelleri» diyebileceğimiz bir çerçeve içine hapsederek kahramanlarını hep eski Yunanlılardan ve Romalılardan seçmişlerdir. Fransız klâsik edebiyatında, ayni yüzyılın hayat, vaka ve şahıslarına imada bile bulunmak gerçekten büyük ustalık ve hayal kuvveti istiyen bir kumardı. Bu hususta tek istisna La Fontaine'dir. Şair büyük bir ustalıkla maskelediği hicvi «Masallar» ına sokmuş, masallarının kahramanları olan muhtelif hayvanların şeffaf hüviyetleri altında zamanının sosyal tiplerini, ferdî vakalarını yaşatmağa muvaffak olmuştur. La Fontaine'in Fransız edebiyat tarihindeki mevkii de, Descartes'cıların ve klâsiklerin «insan altı» dünyasile olan alâkasızlığından ayrılmak cereyanını tamamlaması ve zamanının, «hayvan dünyası» na ehemmiyet veren tek yazarı olmasıdır.

La Fontaine'in hemen bütün dünya dillerine çevrilmiş olan «Masallar» ı; her yerde ve her devirde, her yaşta ve her şarttaki insan tarafından ayni zevkle okunan eşsiz bir şaheserdir. Bu masallar La Fontaine'in kendisinin de söylediği gibi «Değişik yüz perdeli geniş bir komedi» dir. Bu masalların en tanınmış ve en dikkate değer olanları şunlardır: Ağustos Böceğile Karınca; Karga ile Tilki; Kırlangıçla Küçük Kuşlar; Kurtla Köpek; Kurtla Kuzu ; Tilki ile Leylek; Azraille Oduncu; Meşe ile Saz; Aslanla Sinek; Yarasa ile İki Gelincik; Tavşanla Kurbağalar; Değirmenci, Oğlu ve Eşek ; Kedi ile İhtiyar Fare; Kurtla Leylek; Bahçıvanla Efendisi; Tarla Kuşile Yavruları; Kurt, Ana ve Çocuk; Çömlekle Tencere; Kuyruğu Kesik Tilki; Ayı ile İki Yoldaş; Altın Yumurtalı Tavuk; Phébusle Borée; Yavru Horoz; Kedi ve Yavru Fare; Tavşanla Kaplumbağa; Vebaya Tutulmuş Hayvanlar; Dünyadan Elini Ayağını Çekmiş Fare; Balıkçıl; Posta Arabası ve Sinek; Sütçü Kız ve Süt Çanağı; Kedi, Gelincik ve Küçük Tavşan; Kunduracı ile Maliyeci; İki Güvercin; Palamutla Helvacı Kabağı; Maymunla Kedi; Kaplumbağa ile İki Ördek; Tuna Köylüsü; İhtiyarla Üç Delikanlı; Çoban ve Deniz; Küçük Balıkla Balıkçı; Tilki ile Teke; Eşekle Efendileri; Efendinin Gözü vs...

Bu masalların hemen hepsinin mevzuu veya mısraları darbımesel haline gelmiştir.

«Les Amours de Psyché et de Cupidon» (Psişe ile Küpidon'un aşkları) : La Fontaine, bir kısmını nesir ve bir kısmını şiir olarak 1669 da yazdığı bu romanı lâtin muharrir Apuleius'un «Altın Eşek» adlı mitolojik romanının bir faslından almıştır. Hafif ve lâtif bir üslûpla yazılmış olan eser, şehvet lehinde hoş bir kalem yürütüşle biter.

Bu romanın mevzuunu teşkil eden Apuleius'un hikâyesi şudur : Psyché, son derece güzel genç bir kızdır. Aşk tanrısı Cupidon kıza âşık olur ve ona yüzünü görmeğe kalkışmaması şartiyle sihirli bir sarayda ebediyen sürecek tatlı aşk geceleri vadeder. Fakat Psyché, kıskanç kızkardeşlerinin teşvikiyle, uyuyan kocasının yüzünü görmek için bir yağ kandili yakar ve bu sırada Cupidon'un yüzüne bir damla yağ damlatır. Cupidon uyanır ve kaçar. O andan itibaren Psyché, güzelliğini kıskanan Vénus'ün kendisine yüklediği uzun ve çetin imtihanlara maruz kalır, bunların hepsinden Cupidon'un gizli yardımiyle yüzünün akiyle çıkar. Jupiter müdahale ve Vénus affeder, ölmezliğe ererek tanrılar arasına karışan Psyché, ebediyen Cupidon'un karısı olur.

Muhtelif şiirleri: La Fontaine'in medhiyeleri, mersiyeleri, manzum mektupları ve diğer türlü tarzlardaki şiirleri, temiz bir üslûpla yazılmış güzel şiirlerdir.

Kısa bibliyografya: Roger H. Soltau ; France in the Days of Louis Quatorze. C. H. Herford; Classicism as a Litterary Movement. The Modern Encyclopedia. Larousse Universel (S. G. S.)

MAHMUT, İKİNCİ — (1784-1839) Osmanlı İmparatorluğunun yirmi dokuzuncu padişahıdır. Otuz bir yıl süren padişahlık devri büyük ölçüde siyaset buhranları ile doludur. Bu buhranların çoğu iç ve dış siyaset alanında İmparatorluğa felâketler getirecek

İkinci Mahmut

şekilde geliştiler ve İmparatorluk dağılmağa devam etti. İkinci Mahmut yüksek bir irade ve yıpranmak bilmiyen bir enerji ile dağılmayı önlemek için çalıştı, muvaffak olamadı. Fakat bu muvaffakıyetsizliğine rağmen devri Osmanlı İmparatorluğunda bir dönüm noktasıdır. Çünkü doğu medeniyeti üzerine kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu onda son bulur ve batı âlemine yaklaşmak için emeklemiye başlamış bulunan Türk cemiyeti, onun devrinde hız alır.

Ondokuzuncu Yüzyılda yetişen Osmanlı padişahlarının en büyüğü olduğuna şüphe olmıyan İkinci Mahmut, Birinci Abdülhamidin oğludur. 20 temmuz 1784 te doğdu. Çocukluğu rahat geçti. Osmanlı şehzadelerinin veliahd bulundukları sıralarda tanıdıkları aşağılık kafes hayatını görmedi. Amcası büyük ıslahatçı Üçüncü Selim, onun arkadaşı, öğretmeni ve yenileşme yolundaki düşüncelerinin ilham kaynağı oldu. İkinci Mahmut, Kabakçı İsyanı neticesinde Üçüncü Selim'in tahttan indirilmesi üzerine veliahd, Dördüncü Mustafa'nın Alemdar Mustafa Paşa ile ıslahat taraftarlarınca hal'inden sonra da padişah oldu (1808).

Padişahlığının ilk aylarında, kendisini tahta çıkaran Alemdar Mustafa ile işbirliği yaptı. Devlet otoritesinin kuvvetlenmesi ve ordunun ıslahı yolundaki teşebbüslerinde Alemdar'ı Yeniçeri Ocağı ile ulemaya karşı tuttu. Alemdar Yeniçeriler tarafından öldürülünce, onların zorbalıklarına geçici bir müddet için katlanmağa razı oldu. Bu sıralarda Balkanlarda Sırp isyanları, Hicaz'da Vehabi isyanı ve Ruslarla birkaç yıl önce başlamış olan harb gelişmekte idi. 1812 de Fransanın, Rusyaya harb açması Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında Bükreş Muahedesinin imzalanmasını mümkün kıldı (28 mayıs 1812). Ruslar Besarabya'nın dışında kalan fetihlerinden vazgeçtiler. Sırplara bazı imtiyazlar vadedilmek suretiyle isyanları sona erdirildi. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın yardımiyle de Vehabiler mağlûbedilerek Mekke ve Medine ellerinden alındı. İmparatorluğun tam huzur ve sükûna kavuşacağı bir anda Yunan isyanları başladı. Bu isyanlar, Rusyanın koruyuculuğu ile Eflâk - Buğdan'da ve Mora'da gelişecek şekilde hazırlanmıştı. Asiler, Tepedelenli Ali Paşanın Babıâli'ye karşı baş kaldırmasını isyan etmek için fırsat bildiler (1820). Eflâk - Buğdan'daki isyan hızla bastırıldı. Mora'daki ise gelişti. İkinci Mahmut, isyanın hazırlanmasında çalıştığı meydana çıkarılan İstanbul Rum Patriği ile birkaç metrepolidi astırdı, fakat düzenli ordusu olmadığı için Mora isyanı sürdü durdu. Padişah, bunun üzerine Mısır Valisi Mehmet Ali Paşadan yardım istedi. Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa komutasında düzenli bir ordu ve donanma Mora'ya gönderildi. Bu kuvvetlerle asiler perişan edildi (1824 - 1827). İsyan artık bitmek üzere idi. Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin hızlı ve kesin başarıları padişahı, anafordan yaşamağı kural olarak kabul etmiş olan Yeniçeri ordusunu düzene sokmak için çalışmağa sevketti. Fakat Yeniçeriler gene ayaklandılar. Ocak ve hükümdar bir defa daha karşı karşıya bulunuyorlardı. Ulema ve İstanbul halkı bu sefer padişahın tarafını tuttular. Yeniçeriler kısa fakat şiddetli sokak muharebeleri neticesinde perişan edildiler. Bu suretle bir vakitler Osmanlı İmparatorluğunun en mükemmel askeri iken sonraları anarşi içine düşmüş olan Yeniçeri ordusu tarihe karışmış oldu. Bu vaka Osmanlı tarihlerine Vak'ai Hayriye adiyle geçti (1826).

İkinci Mahmut ıslahat plânlarını yürürlüğe koymak için Vak'ai Hayriyeden derhal faydalanamadı. Çünkü Yunan isyanlarının tam sona ermek üzere bulunduğu bir sırada Avrupa büyük devletlerinin müdahalesi oldu. Müdahale edenler Rusya, İngiltere ve Fransa idi. Rusya ve İngiltere 1826 da Sen Peters-

burg protokolu ile muhtar bir Yunanistan kurulması hususunda anlaşmışlardı. Bir yıl sonra da Londra Muahedesiyle bu düşünceleri yürürlüğe koymak için hareket tarzlarını saptamışlardı. İki devlet diğer devletleri de Londra Muahedesine katılmağa davet ettiler. Avusturya ve Prusya bu daveti red, Fransa ise kabul etti. Rusya, İngiltere ve Fransanın Yunan asileri lehinde müdahaleye karar vermeleri, Mısır'da kuvvetli bir idare kuran Mehmet Ali'nin kudretli bir ordu ve donanmaya sahip olarak doğu Akdeniz'de eğemenliğini duyurmasından ve böylece bu devletler menfaatlerinin burada haleldar olmasından ileri geliyordu. Üç devletin müdahalesi kendisini, Navarin'de gösterdi. Türk ve Mısır donanmaları burada müttefik donanmaları tarafından yakıldı (ekim 1827). İkinci Mahmut üç devletten tazminat ve tarziye istedi. Onlar ise Londra Muahedesi hükümlerinin tanınmasında ısrar ettiler. Bunun üzerine Rusya'ya karşı Cihadı Mukaddes ilân edildi. Osmanlı İmparatorluğunun harbi kazanacak bir ordusu henüz kurulamamıştı. Ruslar bir kere daha fırsattan istifade ettiler. Batıda Romanya'yı işgal ederek Bulgaristan üzerine yürüdüler. Doğuda da Kars ve Aşkale'yi aldılar. 1829 da Diyebiç komutasında bulunan Rus orduları Edirne'yi almıya muvaffak oldular. Bu olay üzerine Osmanlı İmparatorluğu barış istedi.

Edirne Muahedesi Osmanlı - Rus harbine son verdi (eylûl 1829). Ruslar ufak toprak kazançlariyle iktifa ettiler. Fakat Yunanistan'a tam bir eğemenlik sağlamakla Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması yolunda yeni bir devir açmış oldular.

Edirne Muahedesini takibeden günlerde İkinci Mahmut için yeni ve buhranlı bir konu ortaya çıktı: Mısır buhranı. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile Padişahın arası Osmanlı - Rus harbi sırasında açılmıştı. Paşa, Padişaha bu harbde gerektiği gibi yardım

İkinci Mahmut saltanat kayığı içinde
Avrupalı bir ressamın suluboya resminden

etmedi. Buna karşılık Padişah da, Paşaya Yunan isyanlarındaki müdahalesi için yapmış olduğu vaitlerini tutmadı. Mehmet Ali 1831 de Akkâ üzerine kuvvet sevketti. Az zamanda Şam ve Halep Mehmet Ali'nin eline geçti. Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa komutasında bulunan Mısır kuvvetleri Torosları korumağa çalışan Ağa Hüseyin Paşa ordusunu bozdukları gibi, Konya civarında Sadrazam Mehmet Reşit Paşanın ordusunu da sadrazamı esir ederek perişanlığa uğrattılar. Mehmet Ali bu zaferleri kazanırken birçok

Belgrat Meydan Muharebesi

Anadolu vilâyetlerine ajanlar göndererek Padişaha karşı isyanlar çıkarmayı da ihmal etmiyordu. İkinci Mahmut, Paşanın bu darbeleri karşısında Rusya'nın yaptığı yardım teklifini kabul etmekte tereddüt göstermedi. Fransa, Rusya'nın böyle bir yardım ile Osmanlı İmparatorluğu üzerinde himaye kurmasını mümkün gördüğünden Rus yardımını lüzumsuz bırakmak için Padişahla Mehmet Ali arasında aracılık ederek Kütahya

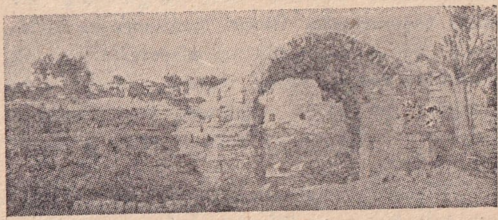
Mora seferlerinden

Anlaşmasının yapılmasını sağladı. Bu anlaşmıya göre Mehmet Ali'ye Suriye Paşalığı, oğlu İbrahim Paşaya da Adana Valiliği verildi.

Kütahya Anlaşması kısa bir müddet için Osmanlı İmparatorluğundan tehlikeyi uzaklaştırmış bulunuyordu. Padişah Adana'ya kadar uzanmış bulunan Mehmet Ali hâkimiyetinden istikbal için endişe duyuyordu. Bu endişe onu Ruslarla Hünkâr İskelesi Muahedesini imzalamağa zorladı (8 temmuz 1833). Bu, tedafüî bir muahede idi. Osmanlı topraklarının tamlığını sağlamak için yapılmıştı. Rusya'nın bu hususta yapacağı yardıma mukabil Osmanlı hükûmeti de gizli bir madde ile Boğazları Rusya'nın düşmanı olan devletlere kapamayı kabul ediyordu. İkinci Mahmut, Hünkâr İskelesi Muahedesini üzüntü ile imzalamıştı. Muahedenin yürürlüğüne engel olmak için tek çare Rusyanın yardımına ihtiyaç duymıyacak şekilde kuvvetlenmekti. Bunun için de orduyu düzene koymak gereği ön plânda idi. Reşit Paşa, Hafız Paşa, Husrev Paşa bu yolda Padişaha elden gelen yardımı yaptılar. Avrupaya askerliği öğrenmek için öğretmenler gönderildiği gibi, oradan subaylar ve müşavirler de getirtildi. Getirilenler arasında Prusyalı General Moltke de vardı. 1839 da Osmanlı devleti kendisini yeter derecede kuvvetli gördüğü için Mısır'a karşı askerî hareketlere girişildi. Fakat Hafız Mehmet Paşa komutasındaki kuvvetler Halep dolaylarında Nezip yerinde Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine mağlûp oldular. Bu haber İstanbul'a ulaştığı vakit İkinci Mahmut henüz ölmüş bulunuyordu. Ölüm Padişahı yeni bir felâket haberi duymaktan kurtarmıştı.

Devrinde, İmparatorluğun başına gelen bütün siyasî felâketlere rağmen İkinci Mahmut büyük bir padişahtır. O, Osmanlı İmparatorluğunu parçalanmaktan kurtaramadı, fakat bu maksadın sağlanması için tutulması gereken yolu gördü ve o yolda çalıştı. Yaptığı ıslahat her cinstendir ve devrine göre büyüktür.

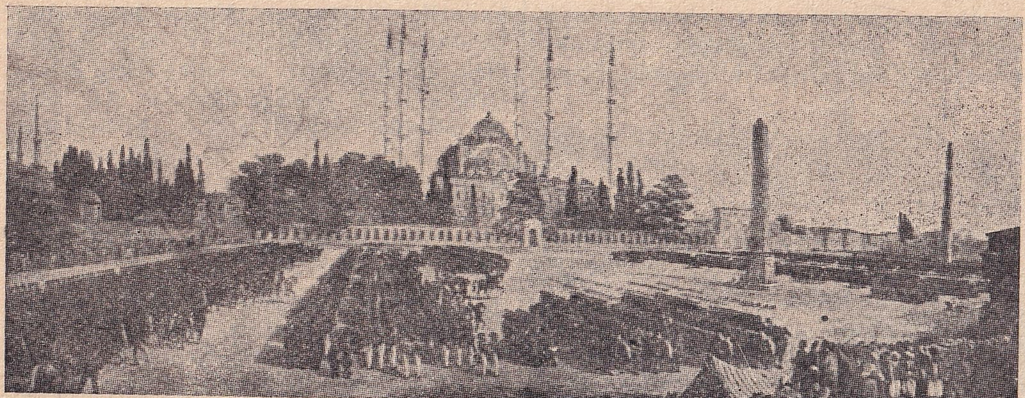
Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra, bu ocağı desteklemiş olan Bektaşi tarikatını kapattı. Asakiri Mansurei Mahmudiye adiyle Avrupa eğitim ve öğretimi ile yetiştirilen bir ordu kurdu. Avrupa âdet ve usullerini saray hayatına girdirmekte tereddüt göstermedi. Setre, pantalon giydi ve memurlara giydirdi. Sakalını kısa kesti ve vükelâ ile ulemaya da kısa kestirtti. Dinen haram sayılmasına rağmen portresini resmî dairelerde astırttı. Posta, pasaport ve karantina usullerini kabul etti. «Takvimi Vakayi» adiyle bir resmî gazete çıkarttı. Gene ilk defa olarak Avrupa hükümdarları gibi, İmparatorluğun Balkan eyaletlerinde bir inceleme seyahati yaptı. Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Rumeli eyaletlerine inhisar etmek üzere, ilk olarak, bir nüfus sayımı yaptırdı. Türlü bilimlerde okumak için Avrupa'ya öğrenci gönderildi. Üçüncü Mustafa devrinde kurulmuş olan ve Selim devrinde geliştirilmişken Kabakçı Olayı ile önemlerini kaybetmiş bulunan Deniz, Topçu ve İstihkâm okullarını ıslah etti. Harbiye ve Tıbbiye okullarını, Muzikai Hümayunu, Mektebi Maarifi Adliyeyi ve Rüştiye okullarını kurdu. Hükûmet usul ve kurallarında da değişiklik yaptı. Avrupanın kabine usulünü kabul etti. Sadrazama Başvekil, Defterdara Maliye, Sadaret Kethüdasına Dahiliye ve Reisülküttaba Hariciye Nazırı dendi.

Topla yıktırılan Yeniçeri kışlasının kapı enkazı

Padişah, vükelâ ile ulemanın huzurunda oturup birlikte devlet işlerini görüşmelerine de müsaade etti. Bundan başka memurluk mesleği, dahiliye ve hariciye olmak üzere iki bölümde teşkilâtlandırıldı. Müsadere usulü terkedildi. İkinci Mahmut müslüman ve hıristiyan tebaası arasında mevcut müsavatsızlı-

ğı da tanımadığını ilân etti; «Bundan böyle tebaamdan müslümanları ancak camide, hıris-

Teşkil edilen asakiri mansurenin Mahmut tarafından teftişi

tiyanları kilisede, musevileri havrada tanımak isterim» dedi. Avrupa kanunlarından iktibaslar yaptırdı.

İktisat alanında büyük ölçüde ıslahat yapılamadı. Fakat böyle bir ıslahatın gereği duyuldu. Ordunun muhtacolduğu kumaşın memlekette yapılması için çuha fabrikalarının kurulması teşebbüsünde bulunuldu. Yabancı memleket (memaliki efrenciye) ten gelen bazı kumaşlardan elbise yapılması yasak edildi. Ankara'da dokunmakta olan kumaşların sürümünün teminine çalışıldı.

İkinci Mahmut, Üçüncü Selim devrinde diplomasi alanında başlamış olan yenilik hareketini de ele aldı. Avrupa payitahtlarında daimî elçi bulundurmak usulü esaslı kaidelere bağlandı.

Onun bütün bu ıslahatı İmparatorlukta korkunç tepkiler yarattı. İstanbul'da ve eyaletlerde isyanlar, ayaklanmalar oldu ve Gâvur Padişah diye adlandırılan Padişaha beddualar, lânetler edildi. Mahmut bu irtica hareketlerine şiddetle karşı koydu. Af ve müsamaha göstermedi. İmparatorluğun gerilemesine ve dağılmasına başlıca sebep teşkil etmiş olan kara kuvveti nerede gördü ise ezdi.

İkinci Mahmut ıslahatını tarihçilerin bir kısmı Büyük Petro'nun reformu ile mukayese ederler ve neticede onu, başarı kazanamamış, sistemsiz, usul bilmiyen ve iradesiz bir hükümdar olarak vasıflandırırlar. Tarihî gerçek böyle değildir. Büyük Petro, Rusyanın başına geçtiği vakit iptidaî müesseselerle idare edilen bir millet buldu. Bu hıristiyan milleti, çok mâna ifade etmiyen müphem müesseselerinden kurtarmak güç bir iş değildi. Halbuki Mahmut şan ve şevket burcundan geçmiş İslâm İmparatorluğunun hükümdarı idi. Bu İmparatorluğun müesseseleri kuruldukları devirde ileri ve gelişmiş bir mâna taşıyorlardı. Onları bırakmak ve hıristiyan bir medeniyetin müesseselerini almak sanıldığı kadar kolay değildi. Zaten öyle olsaydı; bu yolda yürümek teşebbüsünde bulunan sadrazam ve padişahların kafaları uçurulmazdı.

Mahmut, ıslahat hareketlerinde, bir adamın tek başına cahil, geri kalmış, maariften nasibini alamıyan bütün bir cemiyet ile muhteşem bir savaş halinde görünür. O, bu savaşın, kalbinde duyduğu parlak neticelerini görmedi. Fakat devrinin geriliğine rağmen yılmadan ve korkmadan yürürlüğe koymak istediği modern düşünce ve duyguların en geniş mânaları ve en parlak şekilleriyle Türkiye Cumhuriyetinde bir gerçek halinde yaşadığını, tarih görüyor ve kaydediyor.

Kısa bibliyografya: Cevdet Paşa tarihi; cilt 7, 8, 9, 10, 11, 12. Ahmet Rasim; Osmanlı tarihi, cilt 4. Tarih Vesikaları Dergisi; sayı 1, 10.

(Prof. Enver Ziya Karal)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLARIMIZ — Millî Kabinelerimizin teşekkülünden başlıyarak bugüne kadar Millî Eğitim (Maarif) Bakanlığı makamını işgal eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler aşağıdaki listede gösterilmiştir. Aynı zatın üst üste Bakanlık makamına gelmiş gibi görünmesinin sebebi kanunî formalitelerdendir. Yani, Meclisin yeniden intihabı, yahut herhangi bir meselede Kabineye itimat oyunun bahis mevzuu olması veya diğer hallerden dolayıdır.

Cedvelde asıl Bakan varken diğer bazı zevatın vekâlet eder görünmesi, asıl Bakanın resmî veya sıhhî sebeplerle Ankara'dan ayrılmasındandır. Kabinelerimizle ilgili bu hususu daha iyi anlıyabilmek için Ansiklopedimizin yirmi dördüncü sayfasındaki «Millî Kabinelerimiz» bendine müracaat lâzımdır.

(Bahaddin Kutay)

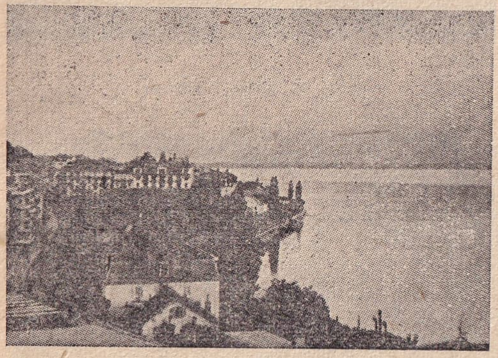
MONTREUX SÖZLEŞMESİ — (20 temmuz 1936) Birinci Cihan Savaşı başlarken, İstanbul ve Çanakkale Boğazları kapalılık esasına dayanan bir rejime tâbi bulunuyorlardı. Savaşı müteakıp, Türkiye için hazırlanan ve fakat hiçbir değer kazanamıyan Sevres Andlaşmasının Boğazlar hakkındaki hükümleri tatbik yeri bulamadı. İstiklâl Savaşını zaferle bitiren Türkiye, Lausanne Konferansında Boğazlar meselesi için uzun ve çetin tartışmalarla karşılaştı. 24 temmuz 1923 te imzalanan Lausanne Barış Andlaşmasının 23 üncü maddesi ile ve ayni tarihte imzalanan (Boğazlar Usulüne Dair Mukavelename) ile kapalılık rejimi yerine serbestlik rejimi kabul olundu. Lausanne Andlaşmasına göre,

Millî Kabinelerimizdeki Millî Eğitim Bakanlarımız

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Rıza Nur	B.	(Sinop)	Asil	4-5-920	13-12-920
Hamdullah Suphi	B.	(Antalya)	Asil	14-12-920	12-11-920
Refik	B.	(Bayazıt)	Vekil	4-5-921	8-5-921
Hamdullah Suphi	B.	(Antalya)	Vekil	13-11-921	19-11-921
Vehbi	B.	(Karasi)	Asil	20-11-921	5-11-922
İsmail Safa	B.	(Mersin)	Asil	6-11-922	7-3-924
Necati	B.	(Saruhan)	Vekil	25-11-923	7-1-924
Vasıf	B.	(Saruhan)	Asil	8-3-924	21-11-924
Necati	B.	(Saruhan)	Vekil	7-5-924	18-5-924
Necati	B.	(Saruhan)	Vekil	7-7-924	27-7-924
Saracoğlu Şükrü	B.	(İzmir)	Asil	22-11-924	3-3-925
Hamdullah Suphi	B.	(İstanbul)	Asil	4-3-925	19-12-925
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	9-6-925	8-7-925
Recep	B.	(Kütahya)	Vekil	9-7-925	15-7-925
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	11-10-925	19-10-925
Cemil	B.	(Tekirdağı)	Vekil	20-10-925	16-11-925
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	17-11-925	19-11-925
Necati	B.	(İzmir)	Asil	20-12-925	31-12-925
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	15-2-926	28-2-926
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	11-4-926	14-4-926
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	15-5-926	23-5-926
Behiç	B.	(İstanbul)	Vekil	24-5-926	17-6-926
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	15-1-927	23-3-927
İsmet	Pş.	(Malatya)	Vekil	1-1-929	27-2-929
Vasıf	B.	(Saruhan)	Asil	28-2-929	7-4-929
Recep	B.	(Kütahya)	Vekil	8-4-929	9-4-929
Cemal Hüsnü	B.	(Gümüşane)	Asil	10-4-929	15-9-930
Esat	B.	(Bursa)	Asil	16-9-930	18-9-932
Reşit Galip	B.	(Aydın)	Asil	19-9-932	13-8-933
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	14-8-933	19-9-933
Muhlis	B.	(Kütahya)	Vekil	20-8-933	24-9-933
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	25-9-933	26-10-933
Hikmet	Dr.	(Manisa)	Asil	27-10-933	8-7-934
Abidin Özmen	B.	(Aydın)	Asil	9-7-934	9-6-935
Saffet Arıkan		(Erzincan)	Asil	10-6-935	25-10-937
Saffet Arıkan		(Erzincan)	Asil	26-10-937	11-11-938
Saffet Arıkan		(Erzincan)	Vekil	11-11-938	28-12-938
Hasan Âli-Yücel		(İzmir)	Asil	28-12-938	25-1-939
Hasan Âli-Yücel		(İzmir)	Asil	25-1-939	3-4-939
Hasan Âli-Yücel		(İzmir)	Asil	3-4-939	8-7-942
Hasan Âli-Yücel		(İzmir)	Asil	9-7-942	9-3-943
Hasan Âli-Yücel		(İzmir)	Asil	9-3-943	

İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının tâbi olacağı statünün ana hatları şunlardı: Barış zamanında Boğazlardan gece ve gündüz geçme tamamiyle serbest olacaktır. Ancak Karadenize doğru geçecek harb gemilerinin kuvveti, Karadenizde sahili olan devletin, Karadenizde bulunan en kuvvetli donanmasından daha üstün kuvvette olmıyacaktır. Harb halinde Türkiye tarafsız kalırsa, ayni esaslar tatbik olunacaktır. Harb halinde ve Türkiye muharip olduğu takdirde, tarafsız gemiler için gene serbestlik esası hâkim olacaktır ve Türkiyenin, düşman gemilerinin Boğazlardan istifadesine mâni olmak için alabileceği tedbirler tarafsız gemilerin geçmesine mâni olmıyacaktır. Barış zamanında denizaltılar, suyun yüzünden geçebileceklerdir. Çanakkale Boğazı, Gelibolu Yarımadası ve Saros körfezinin Baklaburnu doğusundan 4 kilometre uzaklıkta bir noktadan başlıyarak Marmara denizi üzerinde Kumbağına kadar olan saha ve Anadolu sahilinde Bozcaada karşısında Eski İstanbul burnundan başlıyarak Marmara denizi üzerinde Karabiga kuzeyinde sona ermek üzere taayyün eden saha, sahilden 20 kilometre içeriye doğru gayri askerî hale konacaktır. İstanbul Boğazı da sahillerden 15 kilometre içeriye doğru gayri askerî hale konacaktır. Emir Ali (İmralı) adası müstesna olmak üzere bütün Marmara adaları ve Adalar denizinde Semendirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları ayni rejime tâbi olacaktır. İstanbul ve civarında en çok 12,000 kişilik bir kuvvet bulundurulabilecektir. Milletler Cemiyetinin himayesi altında bulunan bir «Boğazlar Komisyonu» kurulacaktır.

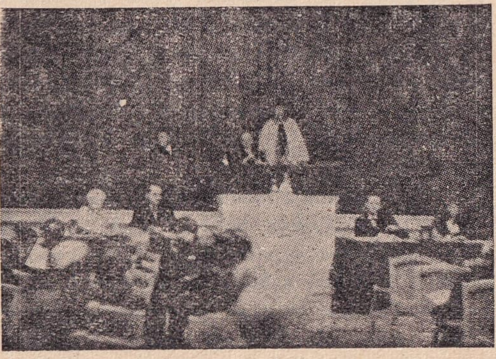
Lausanne'da toplanan devletler «Boğazlarda bütün milletlere Akdeniz ve Karadeniz arasında serbestii mürur ve seyrisefaini temin etmek emniyesile ve bu serbestinin idamesi sulhu umumî ve ticareti âlem için lâzım olduğunu nazarı dikkate aldıklarından bir mukavelename akdine karar» vermiş olduklarını sözleşmenin başında tasrih etmiş bulunuyorlardı. Fakat Lausanne Andlaşmasının Boğazlar rejimi, 1923 yılı dünyasının yaşadığı uzlaşma iklimi içinde ve ümitli silâhsızlanma teşebbüsleri arifesinde tesbit olunmuştu. Devletin ülke hükümranlığına halel getiren bu sistem Milletlerarası menfaat adına yüklenilmiş bir irtifaktı. Türkiye sözüne ve imzasına sadık bir devlet olarak Lausanne Boğazlar rejimini tatbik etti. Ancak dünya siyaset barometre-

Konferansın toplandığı Montreux şehrinden bir görünüş

sinin ibresi 1923 yılında gösterdiği iyi hava istikametinden inhiraf etmeğe başlayınca, Lausanne'ın Boğazlar rejimi, müteyakkız Cumriyet Hükûmetinin bütün dikkat nazarını toplamağa başladı.

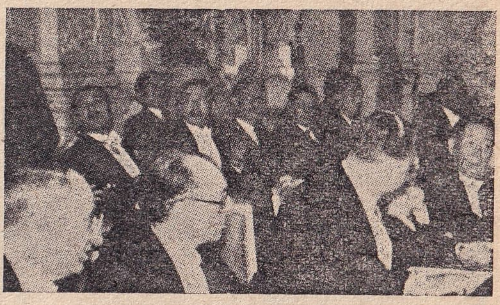
İlk defa olarak Türkiye, 1933 yılında toplanan Silâhsızlanma Konferansında Boğazlar rejiminin değiştirilmesi lüzumunu ileri sürdü (24 mart 1933). İki ay sonra da, ayni Konferansın 23 mayıs 1933 tarihli toplantısında, İngiltere tarafından konferansa verilen projenin 19 uncu maddesi müzakere edilirken söz alan Türkiye Dış İşleri Bakanı, 19 uncu maddenin kara ağır toplarını ortadan kaldırdığını, halbuki harb gemilerindeki ağır toplar için bir tahdit hükmü konmadığını, bu vaziyetin ise, Türk topraklarının ayrılmaz bir bütünü olan ve gayri askerî halde bulunan Boğazların emniyetsiz durumunu bir kat daha ağırlaştıracağını, bu itibarla İngilterenin silâhsızlanma projesine Boğazlara müteallik yeni hükümler ilâve edilmesinin uygun olacağını beyan etti. Türkiyenin bu yerinde teklifi, bütün konferansın uğradığı sonuçsuzluktan hissesini aldı. 2 yıl sonra, Stresa Anlaşmalarının neticelerini konuşmak için toplanan Milletler Cemiyeti Konseyinin 17 nisan 1935 tarihli toplantısında Türkiye temsilcisi bir demeçte bulunarak, ardı sıra karşılaşan dünya olayları karşısında artık Lausanne Boğazlar rejiminin olduğu gibi kalmasının Türkiye için müsavi olmıyan bir vaziyet yaratmakta olduğunu söyledi. Ayni toplantıda muhtelif devlet temsilcilerinin verdikleri cevaplar ve demecimizin dünya basınındaki yankıları, haklı Türk tezinin gerek devlet adamları nezdinde, gerekse dünya umumî efkârında makes bulmağa başladığını

İsviçre Cumhur Başkanı Konferansı açarken

isbat edecek mahiyette idi. Esasen 1935-1936 yıllarının mühim hâdiseleri, meseleye her gün biraz daha önem verdiriyordu. Filhakika bu yıllarda Habeş - İtalyan harbi başlamış ve Milletler Cemiyeti sanksiyonların tatbikına karar vermiş olmasına rağmen harb, İtalyanın zaferile sona ermişti. 7 mart 1936 da, Almanya, Locarno'dan bir taraflı olarak ayrılıyordu. Gene Almanya, Rhénanie'yi işgal etmekle Versailles Muahedesini fiilen yırtmış bulunuyordu. Bütün bu olaylar, Milletler Cemiyetinin aczini ve Lausanne Boğazlar Mukavelesinin 18 inci maddesinin derpiş ettiği garantinin değersizliğini bütün açıklığı ile meydana çıkarmış oluyordu.

Bu durum karşısında, Cumhuriyet Hükûmeti, 11 nisan 1936 tarihiyle, Lausanne Boğazlar Mukavelesini imza etmiş olan devletlere bir nota göndererek Boğazlar Statüsünü yeniden tanzim ve Türkiye'nin emniyetini ve ticarî seyrüsefer serbestisini temin etmek üzere pek yakında yeni anlaşmalar akdetmeğe hazır bulunduğunu bildirdi. Türk notasında ileri sürülen değişiklik teklifinin şu dayanakları vardı: «1923 te Türkiye Lausanne'da serbestii mürur ve gayri askerî hale ifrağ ahkâmını ihtiva eden Boğazlar Mukavelesini imzaya muvafakat ettiği zaman Avrupa'nın umumî vaziyeti siyasî ve askerî bakımlardan kendini gösteren vaziyetten tamamiyle ayrı bir manzara arzetmekte idi. Avrupa o tarihte silâhsızlanmıya doğru gidiyordu ve siyasî durumu yalnız beynelmilel taahhütlerle teyit edilmiş değişmez hukuk prensipleri üzerine iptina eyliyecekti.» «.. Deniz konferansları silâhlanmıya doğru bir inkişaf göstermiştir. Deniz tezgâhları, yakında denizlere şimdiye kadar erişilmemiş

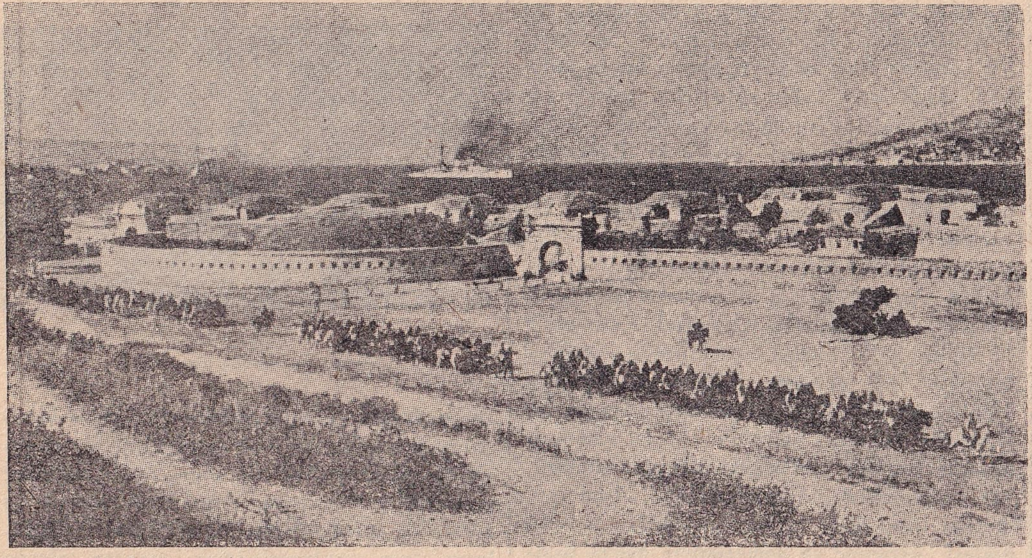
Genel toplantıdan bir görünüş

bir kudrette gemiler dökecektir. Hava sahasında kuvvetlenme baş döndürücü bir şekilde tezayüd, kıtalar ve adalardaki tahkimat mütemadiyen tekessür etmektedir. Ahval ve şerait bu suretle tamamen değişirken, Boğazların tam emniyetsizliğine çaresaz olması lâzım gelen yegâne garanti de ortadan kalkmış ve en alâkadar devletler umumî bir ihtilâf tehlikesinin mevcudiyetini ilân ederlerken Türkiye, endişe verici emniyetsizliğin hiçbir mukabil tarafı olmaksızın en zayıf noktasından en fena tehlikelere maruz olmakta bulunmuştur...» «.... Türkiye, başkalarına daima temin ettiği emniyeti, bizzat kendisi için de istemek hakkını haizdir. Lausanne Muahedesini imza edenlerin iradeleri haricinde olarak tahaddüs eden ahval ve şerait, tam hüsnü niyetle tesbit edilmiş olan ahkâmı işlemez bir hale getirmiştir.»

Türk notasına muhatap devletlerin hepsi muvafakat cevabı verdiler ve 22 haziran 1936 da Montreux'de Boğazlar Konferansı toplandı. İlk toplantı ve tartışmaların sonunda başlıca üç tez karşısında bulunulduğu anlaşıldı. 1) Türk tezi, 2) Karadenizde sahili olan devletlerin Sovyet Rusya tarafından müdafaa edilen ve Fransa tarafından tutulan tezi, 3) Karadeniz'de sahili olmıyan fakat Boğazlarda seyrüsefer bakımından menfaatleri olan devletlerin İngiltere tarafından müdafaa olunan tezi. Türk tezine göre, Türkiye gayri askerî halde bulunan mıntakaları tahkim edecek ve lüzumlu bulduğu miktarda kuvvetler bulundurabilecektir. Boğazlar Komisyonu kaldırılacaktır. Boğazlar, sivil ve askerî uçaklara kapalı olacaktır. Harb gemileri için, Karadenizde sahili olan ve olmıyan devletlere göre tonajlar tesbit olunacaktır. Sahili olanlar daha az tahdide tâbi tutulacaktır. Yeni sözleşme, imza ile yürürlüğe girecek ve 15 yıl için olacaktır.

Sovyet tezi, Boğazların tahkiminde Türk tezine tamamen iştirak etmekte, yalnız Karadeniz'de sahili olan devletler için geçiş tonajı tahditleri aleyhinde bulunmaktadır. Sovyet tezi bir yenilik olarak da, Milletler Cemiyeti karariyle tecavüze uğrıyan bir devlete yardım yapılmak için gönderilecek kuvvetlerin hiçbir geçiş tahdidine tâbi olmamasını istiyordu. Rusya konferansa bir mukabil proje veya memorandom vermiş değildir. Yukarıdaki görüş, konferansın müzakere zabıtlarından açıkça anlaşılmaktadır. İngilterenin tezine gelince; İngiltere, Türk projesine mukabil bir proje ortaya koymuştur. İngiltere'nin mukabil projesi diye anılan bu ve-

sikaya göre, Türkiye'nin Boğazları tahkim arzusu zımnî olarak kabul olunmakta, ancak Boğazlardan geçecek harb gemilerinin tonajı, miktar ve durumu, barış ve harb halleri için ayrı ayrı olarak tesbit olunmaktadır. İngiltere, Boğazlar Komisyonunun da lâğvı aleyhindedir. Yeni sözleşmenin 50 yıl için yürürlükte kalmasını da istemektedir ve nihayet Japonya da Sovyet görüşüne aykırı olarak sahili olan devletlerin de tahdide tâbi tutulması esasını istemektedir.

Ordumuz Çanakkale istihkâmlarına girerken

Montreux müzakereleri, devletlerin uymıyan bazı görüşlerine ve cihanşumul ehemmiyeti haiz bir mesele karşısında bulunulmasına rağmen muvaffakıyetle sonuçlandı. Bunun sebebi toplanan diplomatların hâdiseleri, Türkiye'nin haklarını anlayış kabiliyetleri ve bilhassa iyi niyetleridir. Bu çetin mesele, bir aydan az bir zaman içinde tam bir anlaşma ile hallolundu.

20 temmuz 1936 gecesi saat 22 de i m z a l a n a n M o n t r e u x B o ğ a z l a r s ö z l e ş m e s i b e ş b ö l ü m e a y r ı l m ı ş 29 m a d d e i l e 4 e k v e b i r p r o t o k o l d a n i b a r e t t i r. Sözleşmeyi Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti adına Dış İşleri Bakanı Doktor Tevfik Rüştü Aras, İngiltere adına Lord Stanley, Sovyet Rusya adına Litvinoff, Japonya adına Sato, Fransa adına Paul-Boncour, Yunanistan adına N. Politis, Romanya adına Titulesco, Yugoslavya adına Soubbatitich ve Bulgaristan adına Nikolaev imzalamışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 3056 sayılı kanunla Montreux Sözleşmesini ve eklerini ve protokolu kabul ve tasdik etmiştir. Protokolun 2 numaralı hükmü gereğince, Sözleşme, 15 ağustos 1936 da Türkiye tarafından yürürlüğe konmuştur. Aynı yıl içinde diğer devletler de, anayasalarının usulü dairesinde Sözleşmeyi tasdik etmişlerdir. Yalnız İtalya ancak 2 mayıs 1938 de sözleşmeye iltihak etmiştir.

M o n t r e u x B o ğ a z l a r s ö z l e ş m e s i n i n h ü k ü m l e r i i n c e l e n d i k t e g ö r ü l ü r k i ; Türkiye protokolun bir numaralı bendi gereğince, Boğazlar mıntakasını derhal askerileştirebilecektir. Konferansın ana meselesi bu husus olduğu içindir ki, Konferansa, Boğazların tahkimi konferansı da denmiştir. Barış zamanında, ticaret gemileri tam ve mutlak bir serbestliği haizdirler. Yalnız sıhhî kontrol kayıtlarına tâbi tutulabilirler. Harb halinde ve Türkiye muharip değilse, ticaret gemileri aynı statüye bağlı kalacaklardır. Harb halinde ve Türkiye muharip ise, Türkiye ile harb etmiyen devletlerin ticaret gemileri, düşmana hiçbir suretle muzaheret etmemek şartiyle Boğazlardan geçiş serbestliğinden istifade edeceklerdir. Bu gemiler Boğazlara gündüz girecekler ve geçiş her defasında Türk makamları tarafından gösterilecek yoldan yapılacaktır.

Türkiye kendini pek yakın bir harb tehlikesi karşısında görürse gene barış zamanı hükümleri tatbik olunacaktır. Ancak geçiş gündüz yapılacak ve yol Türkiye tarafından gösterilecektir.

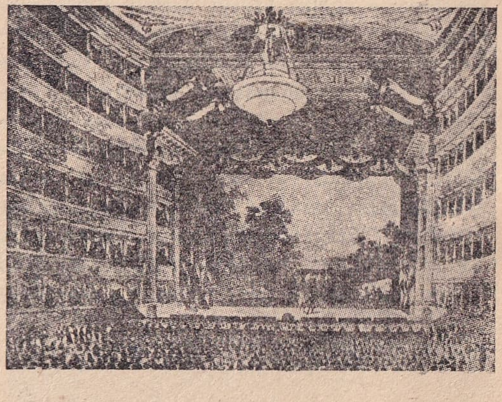
Harb gemileri hakkındaki esaslara gelince ; barış zamanında hafif su üstü gemileri, küçük muharebe gemileri ve yardımcı gemiler gerek Karadenize sahildar olan, gerek olmıyan devletlere mensup bulunsunlar, hiçbir rüsum ve tekâlüfe tâbi olmaksızın Boğazlardan geçiş serbestliğinden istifade edeceklerdir. Yalnız bu gemilerin geçişi evvelden Türk hükûmetine bildirilecek ve geçiş ancak gündüz yapılabilecektir. Yukarıda sayılan sınıflara dahil bulunmıyan harb gemileri, sahildar devletlere ait olduğu takdirde gene ayni geçiş serbestliğine maliktirler. Ancak bu gemiler birer birer ve refakatlerinde en çok iki torpito ile geçebilirler. Keza sahildar devletler hariçte inşa ettirdikleri veya satın aldıkları denizaltı gemilerini Türkiyeyi zamanında haberdar etmek şartile, Boğazlardan geçirebilirler. Ancak denizaltılar, daima gündüz ve su üstünde ve teker teker geçebileceklerdir. Boğazlarda transit halinde bulunacak yabancı deniz kuvvetleri tutarı 15.000 tonu tecavüz edemiyecektir. Boğazlardaki bir limanı ziyaret eden gemiler bu tonaja dahil değildirler. Boğazlarda transit olarak bulunan gemilerin uçakları hiçbir suretle kullanılamıyacaklardır. Harb zamanında Türkiye muharip olmadığı takdirde harb gemileri, Sözleşmenin 10 ve 18 inci maddeleri çevresinde geçiş serbestisine malik olacaklardır. Yalnız harb eden devletin gemileri Boğazlardan geçirilemez. Harb zamanında Türkiye muharip olduğu takdirde, harb gemilerinin Boğazlardan geçmemesi, tamamen Türkiye hükûmetinin rey ve ihtiyarına kalmıştır. Türkiye muharip olmamakla beraber, kendini pek yakın bir harb tehlikesi tehdidine maruz telâkki ettiği takdirde bundan evvelki muhariplik hakkının verdiği hakları kullanabilecektir. Ancak bu takdirde Türkiye, Sözleşmeyi imzalıyan devletlere ve Milletler Cemiyeti umumî kâtibine bu hususta bir tebliğ gönderecektir. Lausanne Andlaşmasile kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu kaldırılacak ve bu komisyonun salâhiyetleri Türkiyeye devrolunacaktır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yirmi sene müddetle merî olacaktır.

Başta Boğazlar bölgesinin tahkimini temin eyliyen Montreux Sözleşmesi, Türkiyenin kendi topraklarının tamamı üzerinde hükümranlığını hiçbir kısıntıya tâbi olmadan temin etmiştir. Sözleşmenin Büyük Millet Meclisinde müzakeresi sırasında söz alan Başbakan İsmet İnönü, «Yeni Boğazlar mukavelesi, Türkiye'nin emniyetini ve hâkimiyetini Milletlerarasında teyit eden güzel bir vesikadır» demişti. Gene ayni oturumda, Başbakanın şu sözleri, mukavelenin tarihî ve siyasî değerini beliğ bir şekilde belirtmektedir. «150 senedenberi âciz ve zayıf bir Osmanlı imparatorluğu zamanında türlü şekillerde mevzuubahis edilen Boğazlar meselesinin 1936 da Türkiye için bulunan şekli, Boğazların Türk milletinin hâkimiyetine kayıtsız ve şartsız teslim edilmesidir. B e y n e l m i l e l s u l h i ç i n, B o ğ a z l a r ü z e r i n d e T ü r k m i l l e t i n i n h â k i m i y e t i e n e m i n ç a r e o l d u ğ u n u a n l a m a k b e ş e r i y e t i n s u l h h a y a t ı n d a b i r t e k â m ü l t e l â k k i o l u n m a l ı d ı r.»

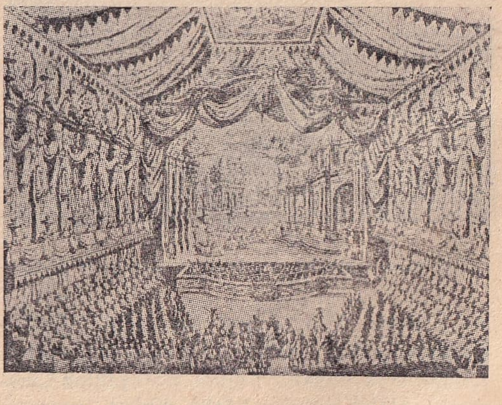
K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Actes de la Conférance de Montreux, 1936. C. Bılsel; Devletler Hukuku. Muammer Raşit Sevig; Devletler Hukuku. Faruk Berkol; Le statut juridique actuel des portes maritimes orientales de la Mediterranée. Ayın Tarihi. B. M. M. Zabıt Ceridesi. Düstur, cilt 17.

(Dr. Hıfzı Timur)

OPERA — Lâtince «Opus» kelimesinden gelen ve italyanca bir kelime olan «Opera» nın lûgat mânası «eser, iş, hizmet»

Milano'da Skala tiyatrosu

Napoli sarayında bir opera temsili

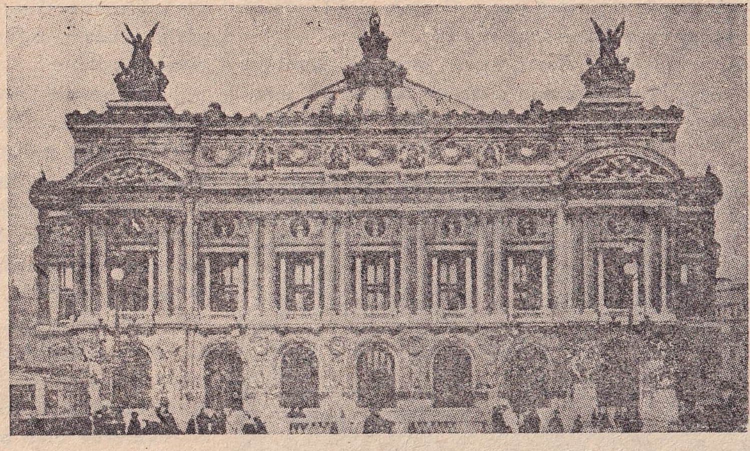
tir. U m u m î m â n a d a o p e r a i s e m ü z i k a l v a s ı t a l a r l a (ş a r k ı, o r k e s t r a) t a k v i y e e d i l m i ş s a h n e

eseridir. Bu sanat kendinde şiir ve musikiyi, şarkı ve tiyatro sanatını, resim ve mimariyi toplamıştır. Şu halde opera R. Wagner'in de dediği gibi bir «Topyekûn sanat eseri» dir.

Operanın eskidenberi bir çok çeşitleri olduğunu görmekteyiz. Büyük ve ciddî operalar (İtal; Opera seria. Fran; Grand opéra, Tragedie lyrique) asıl opera eserleridir. Bir de komik operalar vardır (İtal; Opera Buffa. Fran; Opéra Comique). Bunlar müzikal bir takım ayrılıklar gösterirler ve en populer, en az ciddî musikiyi ihtiva eden operete kadar inerler. Klâsik opera tarzında yazılmış eski eserler bir takım müzikal ve teatral şekiller ihtiva ederler. Bunların başlıcaları; Resitatif ve konuşmalı dialoglar, enstrumantal uvertürler, aryalar, duetler (terset ve beraber şarkılar), korolar, enstrumantal kısımlar (danslar, marşlar) olup ekseriya operalarda hepsi birden kullanılır. Opera sanatında metin (text) mühim bir rol oynar. Operanın ilk zamanlarında musiki şiire bir yardımcı vazifesi görmüştür. Monteverdi, Lully, Gluck operalarında bunun böyle olduğu kolayca görülür. Sonraları Venedik ve Napoli stili operalarla şiir musikinin yardımcısı olmuş, bu vaziyet Rosini ve Verdi ile tekrar dirilmiş ve Hindemith, Stravinski gibi bestecilerle bugüne kadar devam etmiştir. Şiir ve musikinin, söz ve sazın anlaşması en ziyade mükemmeliyetini Mozart'ın son operalarında bulmuş ve Wagner'in (Musikdrama) ları ile en mütekâmil şeklini almıştır.

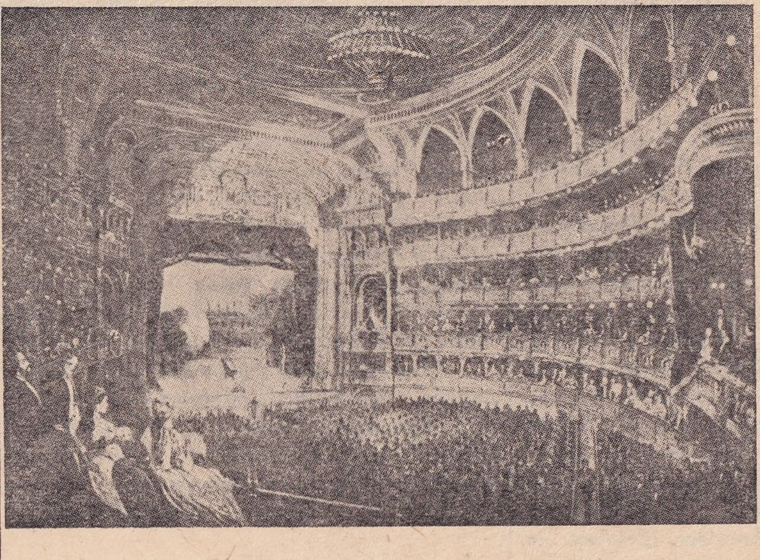
Operanın anavatanının İtalya olduğunu hemen kabul edebiliriz. Rönesansın başlıca sanat merkezlerinden biri olan Floransa bu büyük sanat nevinin beşiğidir. Yapılan tetkiklerden, opera fikrinin bu şehirdeki bazı musikici ve şairlerin birleşerek eski Yunan trajedilerine benzer eserler yazmak istemelerinden doğduğu anlaşılmaktadır. Örnek olarak Yunan trajedisi alınınca refakat musikisinin nasıl olacağı ve inşat meselesi uzun münakaşalara yol açmış, Renuccini tarafından yazılan ve Peri tarafından 1594 senesinde bestelenen (Daphne) adlı ilk opera sanat muhitlerinde büyük heyecan uyandırmıştı. Peri 1600 senesinde «Öridik» adlı bir opera daha yazmıştır. Her iki eser fevkalâde sade bir takım şarkıları havi iptidaî operanın örnekleridir.

Operada ilk tekâmülü Monteverdi'de görürüz. 1607 de bestelediği «Orfeo» adlı operasiyle orkestrayı birinci plâna almış ve sesleri zenginleştirmiştir. Gagliani, Rossi gibi ilk bestecilerle koro, resitatif ve mütekâmil arya şekilleri meydana geldi. 1637 de Venedik'te ilk opera binasının açılmasiyle sanatın merkezi Floransa'dan bu şehre naklolundu. Koro ikinci plâna atıldı. Arioso, kanzone, kavatine gibi yeni teganni şekilleri ilâve edildi, resitatif tekâmül etti. Başlıca Cesti, Ziani,

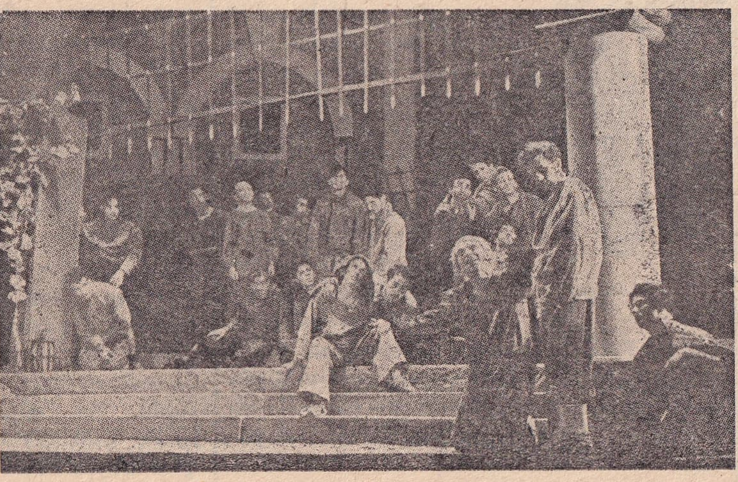
Paris'te Opera binası

Draghi, Pallavicino, Vivaldi, Lotti gibi sanatkârlarla Venedik stili opera meydana geldi.

Viyana Opera binasında "Don Juan„ ın temsili

İtalyan operası tez zamanda bütün Avrupaya yayıldı. Almanyada 1627 de ilk defa H. Sehütz «Daphne» adlı Floransa stili bir

Devlet Konservatuarımızın "Fidelio„ temsili

opera yazdı. Müzikli sahne eserleri Almanyanın muhtelif şehirlerinde bilhassa Viyana, Münich, Dresden, Hamburg, Hanover, Leipzig tiyatrolarında yer buldu. Buna rağmen oynanan eserler italyanca eserlerdi. Millî Alman operası 1644 te Stadens tarafından yazılan ve ilk almanca opera olan (Seelewig) adlı eserle başlar. Hamburg, Alman operasının ilk belli başlı merkezidir. Ştrung, Kusser, Keiser gibi besteciler bunun ilk mümessilleri oldular. İngiltere'de ise Purcell tam İtalyan tarzında bir kaç opera bıraktı. Fransa'da ise opera zevki 1645 senelerinden sonra memlekete gelen İtalyan opera gruplarının tesiriyle uyandı. 1671 de ilk opera binası (Academie royal de musique)te Cambert adlı bestecinin (Pomane) adlı operasiyle açıldı. Fransız operasının o zamanki büyük yaratıcısı aslen İtalyan olan J.B. Lully idi. Klasik trajedi eserleri bilhassa Corneille, Racine'in trajedileri bestelendi, saray balesi ve çeşitli danslar operanın garnitürü şeklinde kullanıldılar, Lui'nin en büyük eseri 1674 te yazdığı (Alceste) tir. Lully stilini Rameau bilhassa 1733 te yazılmış (Hyppolyte et Aricie) adlı operasiyle devam ettirdi.

Onyedinci Asır sonlarına doğru Napoli İtalyan operasının merkezi olmıya başladı. Napoli mektebi Provenzale tarafından tesis edildi ve A. Scarlatti tarafından devam ettirildi. Bu mektepte bir takım hususiyetler görmekteyiz. Zengin melodik şarkılar (Bel Canto), güzel ve uzun aryalar (Sekko rezitativo) yani kuru refakatsiz resitatif bu hususiyetlerin başlıcalarıdır. Scarlatti'den sonra Leo, Durante, Feo ile Haendelin de tesirinde kaldığı bu mekteple beraber müzik şiir ve söze hâkimiyetini ilân etmiş oldu. Daha sonraları Zeno ve Metastasio gibi metin şairlerinin yazdıkları trajedileri besteliyen Bonancini, Porpora, Riccini opera sanatına yeni buluşlar getirdiler. Orkestra ile yapılan refakatli resitatifler bu meyandadır. Almanya'nın bu zamanın en büyük bestecileri Hasse, Graun (Opera buffa) nevinde bilhassa muvaffak oldular. İtalya'da Pergalosi «La serva padrona» adlı operasiyle sahne araları için «İntermezzi»ler bestelemek suretiyle yeni buluşlar getirdi. Bu şekli Guglielmi, Paisiello, Cimarosa devam ve inkişaf ettirdiler.

Halk musikisinin tesiriyle yazılmış komik operalar Onsekizinci Asırda İngilterede tutuldu. (Ballad-opera) denilen bu şekil eserlerden Gay'in yazdığı «Dilenci operası» kazandığı emsalsiz muvaffakıyetlerle Haendel'in hâkimiyeti için bile bir tehlike oldu. Bu şekil Almanya'ya «Singspiel» adiyle geçti. F. Weise'nin yazdığı ve Standfuss'un bestelediği «Der Teufel ist los» (1743) adlı Singspiel bu yolda ilk eserdir. Ayni tarz eserlere Fransada Opéra Comique dendi. Bu türlü eserlere güzel bir misal J. J. Rousseau'nun «Le devin de village» adlı opera komiğidir. Diğer üstatlar şunlardır: Duni, Philidor, Monsgny ve Grétry. Singspiel Almanya'da Mozart'la en mükemmel ve en güzel şeklini aldı. «Saraydan Kız Kaçırma», «Sihirli Flüt» bu yolda harika eserlerdir. Haydn, Dittersdorf, Neefe, Benda, Reichardt bu şeklin diğer üstatlarıdırlar.

Ciddî opera Gluck ve metin şairi Calzabigi yardımiyle devam ediyordu. Gluck da Monteverdi gibi teganni virtuozitesine ehem-

miyet verdi. Buna misal 1762 de yazdığı «Orfeo ed Euridice» dir. Fransız operası Gluck tesirinde uzun müddet kaldı. Ondokuzuncu Asır boyunca devam eden bu tesir bilhassa Cherubini, Méhul, Lesueur, Spontini ve Berlioz'da görülür. Beethoven biricik operası «Fidelio» ile bu tesirden kurtulmuştur. Beethoven bu operayla insan sesini bir enstruman gibi kullanmış, hemen hemen «Sekkorezitatif» ler hariç devamlı bir sahne senfonisi meydana getirmiştir. Mozart evvelâ İtalyan, sonra Gluck tesirinde kalmıştır. Operaları İtalyan diliyle yazılmış olmasına rağmen özlü bir karakter taşıyor, bir çok şeyler vadediyordu. Beklenen şeyi kısa ömrünün sonlarına doğru verebildi. Bu, 1791 de yazılıp oynanan «Sihirli Flüt» operasıydı. Mozart bu eserle Alman sanatında bir devir açıyor, hakikî Alman operası bu eserle başlıyordu.

Opera sanatı en büyük tekâmülü Ondokuzuncu Asırda gösterdi. Asrın ilk yarısında Opera Buffa İtalya'da bilhassa Rossini ve Donizetti ile hüküm sürmekteydi. Melodik ve neşeli eserleri her tarafta büyük rağbet kazanıyordu. Ciddî opera Bellini ile devam etti. Fransa'da Rossini «Wilhelm Tell» operasiyle İtalyan ciddi operasının çok enfes bir örneğini verdi. Auber, Halévy, Meyerbeer Fransız ciddi operasının, Boieldieu, Auber, Adam komik operanın başlıca mümessilleri oldular. Bu arada Verdi İtalya'da, Weber, Spohr, Marschner Almanya'da Beethoven'in enstrumantal müzikle başladığı romantizmin operadaki müdavimleri oldular. Singspiel gene Almanya'da Lotzing, Kreutzer, Folotow ve Nicolai ile mütekâmil bir şekilde devam etti.

Opera Wagner ile muazzam bir şekil aldı. Senfonik-tematik şeklin büyük ve güzel örneklerini Wagner'de görmekteyiz. İlk yenilik (Leitmotiv) dir. Opera eserlerinde sık sık kullanılan bu motiv eserde temel fikri izah eder herhangi bir vakayı dinleyiciye hatırlatır. Wagner'in operalarında bütün sanatlar birleşmiştir ve hepsi büyük bir ehemmiyeti haizdir. Müzik, dekor, şiir, ışık, mimarî birleştirilmiş opera «Topyekûn sanat eseri» haline getirilmiştir. Wagner dev eserleriyle tesirini zamanımıza kadar devam ettirmiş, opera sanatında yaptığı inkılâplar yer yer geniş yerleşme sahaları bulmuştur. Almanya'da masal operalariyle Humperdinck, Siegfried, Wagner ve sonra Pfitzner Wagner'in devamı oldular. İtalya'da Wagner tesiri Verismo denilen bir ekol yarattı. Bunların en büyük mümessilleri Mascagni ve Leoncavallo'dur. (Lyrique-drama) şekli Fransa'da Gounod, Thomas, Bizet, Delibes, Massenet, Charpantiér ile güzel eserlerin doğmasına tesir etti. İmpressionist «İntıbacı» mektepten Debussy ve İtalyan melodik zenginliğini tam mânasiyle eserlerine aksettirmiş olan Puccini bile bir Wagner devamı oldular.

Ondokuzuncu Asırda yer yer uyanan millî musiki mektepleri mahalli güzelliklerle dolu karakteristik operaların doğmasına sebep oldular. Rus operası Glinka ile doğdu. Dargomişski, Mussorgski, Borodin, Rimski-Korsakof'la devam etti. Rubenştayn ve Çaykovski daha ziyade Fransız lirik dramı tesirinde eserler verdiler. Operada millî dans ve şarkılara en ziyade önem verilen eserlere Çekya'da, Dvorjak ve Smetana'da rastlıyoruz. Macaristan'da Dohnanyi, Bartok millî Macar operasının kurucuları oldular.

Yirminci Asır opera musikisi muhtelif sanat cereyanlarının tesiriyle karışık bir manzara arzeder. Schreker gibi bestecilerde

Devlet Konservatuarımızın "Madam Butterfly„ temsili

Wagner ve impressionism tesirleri birleşmiş, bazılarında caz ve romantizm birbirine karışmıştır. Başlıca Krenek, Weill, Hindemith, Stravinski, Cardillac gibi Yirminci Asır bestecilerinin eserlerinde karışık tesirler birbirine girmiş, opera sanatı bazan bünye ve şekil bakımından tahrif edilmiş ve nihayet bu güzel musiki nevi dejenere olmak yolunu tutmuştur.

Bibliyografya: Riemann; Musiklexikon. Charles Nef; Histoire de la Musique. Otto Schumann; Geschichte der Deutschen Musik. Meyers; Opernführer. Grosse; Brockhaus. K. Stork; Das Opernbuch.

(Faruk Yener)

PATLICAN — İkiçenekli, bitişik taçyapraklı ve üst yumurtalıklı patlıcangiller familyasından lâtince teknik adı «Solanum Esculentum» olan ve beyaz, sarı, koyu erguvanî ve mor renklerde yumurta biçimli veya az çok yuvarlak, yahut da yay şekilli uzun meyva veren ve meyvası sebze olarak kullanılan bitki. Bu bitkinin çıkağ (menşe) ı Doğu Hindistan'dır. Dünyanın hemen her tarafında birçok çeşitleri yetiştirilmiştir. Amerika'da yumurta biçimlileri, Kuzey ve Batı Avrupa'sında bizim «Frenk patlıcanı» dediğimiz az uzuncaları, Güney ve Güney Doğu Avrupa'sında memleketimizde yetiştirilenlere yakın olarak yay biçimli uzunları ve yuvarlakları yetiştirilir.

Patlıcan

Bu sebzenin taşıdığı patlıcan (türkçe), «badingân» (farsça), «petonciano» (italyanca), «albadincan» (arapça) ve arapçasından bozulmuş «aubergine» (fransızca) adları; aynı familyadandırlar. İtalyanlar uzununa «melanzana» da derler ki Rumların «melancani» sinden alınmıştır. Anglo-Saksonlar meyvasının çıkağındaki ilk şekli olan ovallığı dolayısiyle «yumurta-bitki» demek olan «egg-plant» ve bazan da Doğu Hindistan'ından gelmesi dolayısiyle «Guinea squash» (Gine kabağı) derler. Almanlarsa bu sebzeye Fransızlardan alarak «aubergine» dedikleri gibi asıl «yumurta-bitki» mânasına «Eierpflanze» ve bazan da «açgözlü elması» mânasına «Gier-apfel» adını vermişlerdir.

Patlıcanın memleketimizde yetiştirilen cinsleri, hemen hepsi açık ve koyu mor renkli olarak kemer patlıcanı (uzun ve yay biçimli), bostan patlıcanı (kalın ve topak), frenk patlıcanı ve biçimlerinin benzerliği dolayısiyle adlandırılmış domates patlıcanı ve yumurta patlıcanı çeşitleridir. Bu çeşitlerden yemeklik olarak en fazla yetiştirilen kemer ve bostan patlıcanlarıdır. Kemer patlıcanlarının en uzunları Alaşehir'de yetişir. Bu iki cins dışında kalan daha küçük patlıcanlar umumiyetle turşuluk olarak kullanılır. Mor dışındaki renklerde olan patlıcanlar memleketimizde özel bahçelerde ve meraklılar tarafından yetiştirilir.

Patlıcan, bir yıl yaşıyan bir bitkidir ve ekimi, tohumdan alınmış fidelerinin dikilmesi suretiyle yapılır.

Patlıcan memleketimizde en çok çeşitli yemeği yapılan sebzedir. Değişik et yemeklerine, türlü kebaplara ve pilavlara giren patlıcanın ayrıca püre ve salatası, sadeyağlı olarak silkmesi, oturtması, beğendisi, karnıyarığı, dolması ve zeytinyağlı olarak dolması, bayıldısı, tavası, akla gelen başlıca yemeklerdir. Usta bir elin ufak patlıcanlardan kurduğu turşu da nefis olur. *(A. B.)*

PASAROFÇA MUAHEDESİ — (21 temmuz 1718) Avusturya ve Venedik devletleriyle yapılan bu andlaşma, Osmanlı İmparatorluğunun Onsekizinci Yüzyılda imzalamış olduğu en elverişsiz muahedelerden biridir. 1683 Viyana bozgununu takibeden yıllarda Osmanlı devleti, «Mukaddes Liga» ile birbirine bağlı Papalık, Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik devletlerine karşı yaptığı uzun savaş sonunda Karlofça Barış Andlaşmasını imzalıyarak Avusturya'daki topraklarından büyük eyaletleri düşmanlarına bırakmak zorunda kalmıştı. Bununla beraber bu topraklardan hiçbir suretle kesin olarak vazgeçilmemişti; ilk fırsatta onları tekrar istirdadetmek emeli besleniyordu. Uzun bir savaş boyunca müttefik ordularına karşı birkaç büyük meydan muharebesinin kaybedilmesi, buna karşılık belli başlı bir başarı elde edilmemesi, herkeste bir bezginlik ve yılgınlık uyandırmış, bu işin sonu gelmiyeceği kanaati hâkim olarak, büyük zararlar pahasına da olsa, düşmanlarla barış yapmıya karar verilmişti. Muhakkak ki bundan sonra memlekette bilgiye dayanan esaslı bir ıslahat yapılması gerekiyordu. Osmanlı ordularının sayı ve malzeme bakımından daha fazla olmalarına rağmen, düşman kuvvetleri karşısında yenilmeleri, karşı taraftaki modern askerî bilgi ile sevk ve idarenin üstünlüğünden ileri geliyordu. Bu düşüncelerle birkaç yıl barış içinde çalışıldıktan sonra 1711 de Rus Çarı Büyük Petro'ya Prut nehri kenarında indirilen ağır darbe, yeniden gönüllere ferahlık vermiş, Karlofça Muahedesiyle kaybedilenlerin bir an önce istirdadı cereyanını kuvvetlendirmişti.

Gerçekten de 1699 da Venedik'e bırakılmak zorunda kalınan Mora'nın ve Dalmaçya kıyılarının yeniden fethi ile işe başlandı (1714). 1713 nisanındanberi Sadrazam bulunan Damat Ali Paşa çok enerjili ve savaş taraf-

tarı bir şahsiyet olup mutlaka Karlofça'nın öcünü almıya karar vermiş bulunuyordu. 1715 yılında Korent ile Mora'dan Venediklileri kovdu. Zalim lâtinlerin idaresinden hiç memnun olmıyan Mora halkı, eski hâmileri Türkleri büyük bir sevinçle karşıladılar. Venedik'in bu kadar çabuk yenilmesi üzerine telâşa düşen Onbirinci Papa Clément, 1684 te «Mukaddes İttifakı»nı yenilemek için gayretlerini arttırdı. Bu sırada Sadrazam Ali Paşanın Dalmaçya sahillerinde hareketlere girişmesi de Avusturya'yı kuşkulandırmıya başladı. Tehlikenin kendisine yaklaştığını gören İmparator Altıncı Carl, 13 nisan 1716 tarihinde Venedik'le bir ittifak imzaladı. Eski müttefikleri de bu yeni «Mukaddes Liga» ya sokmak için gayretler sarfolunuyordu. Avusturya orduları başkomutanı meşhur Prens Eugen'in bizzat yazdığı bir ültimatom ile Avusturya Dalmaçya seferinin derhal durdurulmasını, Venedik'in son savaşında uğradığı kayıpların tazminini, bundan sonraki münasebetlere esas olmak üzere Avusturya İmparatoru, Rusya Çarı ve Venedik Cumhuriyeti arasında mevcut ittifakın tanınmasını ve bütün bu isteklerin 15 mayısa kadar yerine getirilmesini Babıâli'den istedi. Bu kadar tehdidedici bir tavırla ortaya çıkan Avusturya'ya Babıâli, haziran başında şeklen savaş ilân etmekle cevap verdi.

Avusturya'ya karşı girişilen muharebelerde Osmanlı ordusu başarısızlığa uğradı; Prens Eugen, üstün sevk ve idaresi sayesinde 15 ağustos 1716 da Sadrazam Ali Paşanın ordusunu Petrovaradin'de yendi (bu meydan muharebesinde Ali Paşa kahramanca ölmüştür); bir yıl sonra gene Sadrazam Reşit Paşanın ordusunu, muhasara etmekte olduğu Belgrad kalesi ile büyük Türk kuvvetleri arasında sıkışmış tehlikeli bir çember içinde olmasına rağmen, o gün çıkan kesif sisin yardımı ve ustaca bir manevra sayesinde Belgrad önünde bozguna uğrattı (16 ağustos 1717). Bu iki büyük yenilgiden sonra Babıâli, İngiltere ve Holanda hükûmetlerinin aracılığı ile barış yapmak zorunda kaldı. Uzun müzakerelerden sonra nihayet 5 haziranda barış konferansı Pasarofça'da toplanarak 21 temmuzda imzalanan muahedeyi hazırladı. Bu muahede ile Osmanlı İmparatorluğu, Banat'ı, Küçük Eflâk'ı, Belgrad da dahil olmak üzere Kuzey Sırbistan'ını ve Kuzey Bosna'sının bir kısmını Avusturya'ya bıraktı. Aynı zamanda Avusturya ile Babıâli arasında bir de ticaret muahedesi yapıldı. Bu muahede ile bilhassa Türkiye'deki Avusturya konsolosluklarının hakları genişletiliyordu. Venedik ise, Dalmaçya ve Arnavutluk'ta elinde bulunan birkaç kale ile İyoniyen adalarından Kerigo ve Kerogotto'dan başka bir şey kazanamadı. Buna karşılık Hersek'in güney bölgeleriyle bütün Mora yarımadası tekrar Türklerin eline geçti. Pasarofça Muahedesinden Venedik'in en önemli kazancı, Osmanlı ülkesinde yeni ticaret imtiyazları almak olmuştu.

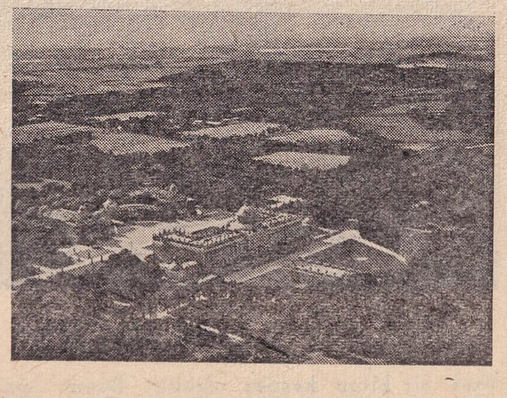
Yirmi dört yıl müddetle yürürlükte kalmak üzere imzalanan Pasarofça Muahedesi, genel olarak Osmanlı İmparatorluğunun zaafını gösteren bir vesikadan başka bir şey değildir. Gerçi savaşın esas amaçlarından biri olan Mora yarımadası kazanılmıştı. Fakat Tuna boyunda düşmana bırakılmak zorunda kalınan eyaletler, İmparatorluk için Mora'dan daha çok önemli idi.

Pasarofça Muahedesi 1739 yılına kadar yürürlükte kalmış ve bu tarihte imzalanan Belgrad Barış Anlaşması ile Karlofça Muahedesi sınırları yeniden elde edilmiştir.

Kısa bibliyografya: Hammer, Zinkeisen, Yorga ve Sax'ın Osmanlı Tarihleri. Muahedat Mecmuası, cilt III.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

POTSDAM — Birleşik Amerika Devletleri Başkanı Truman, Büyük Britanya Başbakanı Churchill (sonra Attlee) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Halk Komiserleri Meclis Başkanı Mareşal Stalin'le müşavir ve uzmanların, Kırım Konferansından (Bakınız: Kırım Konferansı; Aylık Ansiklopedi, Sayfa 309) sonra henüz askıda duran önemli meseleleri halletmek üzere 16 temmuz 1945 te Potsdam'da toplanacakları ilân edilmişti. Halbuki sonradan Potsdam'la Berlin arasında Ceciliana'da eski veliahdin sarayında toplandıkları bildirildi. Bu münasebetle Potsdam hakkında biraz malûmat veriyoruz. Bu şehir, Prusya'nın Versailles'ı diye

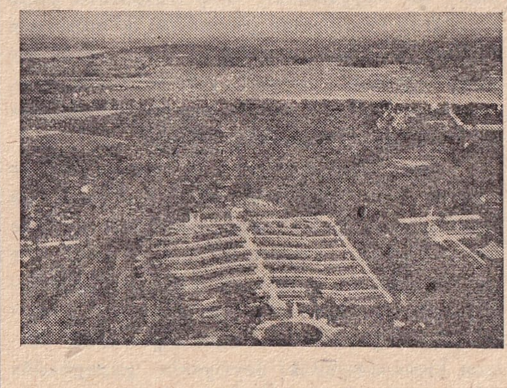

Potsdam'da Yeni Saray

meşhurdur. Zira burası, Fransa'nın Versailles'ı gibi, saraylar şehridir.

Potsdam; Almanya'nın Brandeburg Vilâyetinde, Berlin'in yirmi yedi kilometre güney batısında ve Havel nehrinin meydana getirdiği ufak bir gölün kenarında kurulmuştur. Nüfusu yüz bine yakındır.

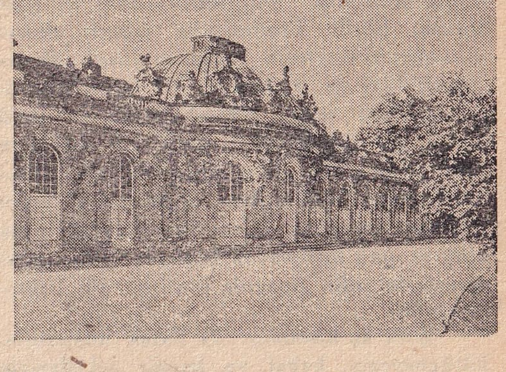
Potsdam; Onyedinci Yüzyılın yarısına kadar ufak bir balıkçı köyüydü, fakat Frederick Wilhelm burasını yaptıracağı saray için seçtikten sonra çok çabuk gelişti ve daha başka saray ve muhteşem binaların da ilâvesiyle Prusya'nın Berlin'den sonra en güzel bir şehri oldu. Şehrin sokakları geniş, muntazam ve ağaçlıdır; binaları mükemmeldir. Her birinde Prusya Krallarının heykelleri bulunan meydanları ve parkları doldur ve şehir büyük bir bahçe halindedir. Şehirde bazı fab-

Potsdam'da Sans - Souci Sarayı

rikalar bulunmakla beraber ticareti nisbeten mahduttur. Birinci Dünya Harbi sonuna kadar Alman imparatorlarının gözde bir ikamet yeri olan Potsdam, İkinci Dünya Harbine kadar da önemli askerlik merkezlerinden biriydi. Burada Alman ordusuna birçok subay yetiştiren askerî okullar vardı.

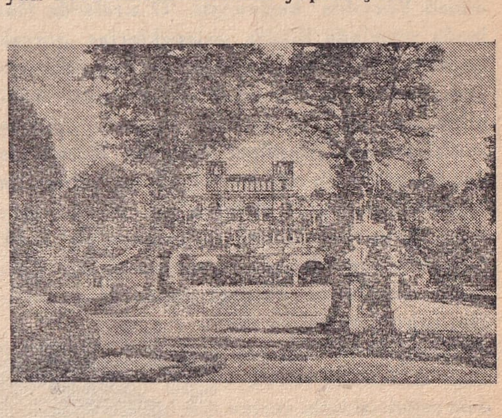
Sarayları: Brandeburg Markgraf'ı (Sınır Kontu demek olan Markgraf, eski Almanya'da, sınır eyaletleri şeflerinin taşıdıkları unvandır ki Marki karşılığıdır) Büyük Seçmen (Gene eski Almanya'da 1806 yılına kadar İmparator, sayısı önce yedi olan ve daha sonra dokuz ve ona çıkarılan bazı

Sans - Souci'den diğer bir görünüş

Prenslerle Başpiskoposlar tarafından seçilirdi. Bunlara seçmen denirdi. Brandeburg Markgraf'ı seçmenlerin başkanı idi ve büyük seçmen unvanını taşırdı) Frederick Wilhelm, yaptıracağı sarayı için Potsdam'ı seçti. Frederick Wilhelm Potsdam'a yalnız kendi sarayını yaptırmakla kalmadı, daha birçok değerli mimarî eserleri de kurdurdu. Frederick Wilhelm'in 1660 da yaptırmıya başladığı saray, şimdi Eski Saray veya Kral Sarayı adını taşır.

Prusya Kralı Birinci Frederick de Potsdam'a bazı binalar yaptırmışsa da burasını asıl ve en fazla imar eden Büyük Frederick (İkinci Frederick) olmuştur. Potsdam yakınlarındaki Sans-Souci Şatosu, daha sonra Yeni Saray ve daha bazı şato ve binalar Büyük Frederick zamanında yapılmıştır.

Sans - Souci'den bir görünüş daha

Sans-Souci ve hikâyesi: Sans-Souci Şatosunun ve parkının tarih ve edebiyata geçmiş çok meşhur bir hikâyesi vardır. Büyük Frederick'in şatoyu yaptırmak üzere seçtiği yerin bir kısmında bir değirmen vardı. Büyük Frederick yıkmak üzere bu değirmeni satın almağa kalkmış, fakat sahibi olan değirmenci Kralın değerinden fazla verdiği bedeli dahi «Babadan kalma değirmenimi satamam» diye reddetmiş. Buna kızan Kral değirmeni zorla alacağını söyleyince değirmenci «Evet, Berlin'de hâkimlerimiz olmasaydı!» cevabını vermiş. Değirmencinin bir Kralla olan ihtilâfında bile adalete bu kadar güvenmesi Büyük Frederick'in pek hoşuna gitmiş ve değirmeni almaktan vazge-

çerek şatoyu ve parkı, değirmen ve arazisini parkın içinde ve sahibine ait bir ada halinde bırakarak yaptırmıştır. Değirmen, sahibi ve daha sonra mirasçıları tarafından yüz yıl kadar işletildikten sonra işler bozulduğundan satılığa çıkarılmış ve Dördüncü Frederick tarafından satın alınarak Sans - Souci parkı içinde millî bir abide halinde ve olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Potsdam'a gidenler, hâlâ mevcut olan bu değirmeni mutlaka ziyaret ederler.

Mimar Knobelsdorff'un eseri olan Sans - Souci şatosunun yapılmasına 1745 te başlanmış, Büyük Frederick'in inşaatı daima yakından takibetmesi yüzünden çabuk ilerletilerek 1747 de açılmıştır. 97 metre uzunluğunda, 9,33 metre yüksekliğinde ve 16,33 metre genişliğinde tek katlı bir bina olan şato, yirmi metre yükseklikte bir tepe üstüne kurulmuştur. Parkın şato cephesindeki kısmı altı tane geniş taraçadan ibarettir ve buradan aşağıya şato kapısından başlıyan geniş merdivenlerle inilir. Aşağıda sun'î bir göl bulunmaktadır.

Şato üç kısımdır: 1) Yatak odalarının, kütüphanenin, kabul ve konser salonlariyle mermer sütunlu salonun, kraliçe dairesinin ve Büyük Frederick'in uzun müddet misafir ettiği Fransız Edibi Voltaire tarafından işgal edildiği için onun adıyla anılan dairenin bulunduğu asıl şato; 2) Bir kısmı sonradan Berlin'e nakledilmiş birçok değerli tablolara müzelik eden Tablolar Galerisi; 3) Memurların ve temsil veya konser vermek üzere şatoya gelen artistlerin ikamet ettikleri Kavalierhaus.

(Esat Hamdun)

REMBRANDT (Rembrandt Harmenszoon Van Rijn) — (1606 - 1669) «Ranbran okunur» Holandalı meşhur ressam ve hakkâk. 1606 da güney Holanda'sında Leijden şehrinde doğdu, sanat tahsilini Amsterdam'da yaparak orada yerleşti.

Batı ressamlığının Floransa, Venedik, Milano, Cenova ekolleri gibi modern millî ekoller halinde kendini göstermesi Ondördüncü Yüzyılda başlamıştı. O sıralarda Holanda resminde Bizans geleneklerine gerçek hayatın şiddetli duygularını karıştırma cereyanı başlamıştı. Bu realizm Onbeşinci Yüzyılda Van Eyck'in kurduğu Holanda ekoliyle kesinleşti ve Onyedinci Yüzyılda Rubens ve Rembrandt'la en mükemmel şeklini buldu. Bu itibarla Rembrandt Holanda'da, İtalyan sanatına karşı reaksiyonun şeflerinden biri oldu. Bu reaksiyon; kompozisyondaki klâsik ihtişamın, çizgilerde gelenek halindeki temizliğin, şahısların hal ve tavırlarındaki tiyatro sahnesi asaletinin, renklerdeki soğuk itidalin yerine tabiatı hâkim kılmak suretiyle tecelli etti.

Rembrandt

Rembrandt, yirmi altı yaşında iken (1632) ilk şöhretini «Anatomi dersi» adlı tablosiyle yaptı. Uzun müddet para sıkıntısı ile savaştıktan sonra bu sıkıntıdan ancak şöhretini yeniden parlatan «Gece devriyesi» adlı tablosile kurtuldu.

Rembrandt, kırk yıla yaklaşan sanat hayatında üç yüz elliden eksik olmıyan yağlı boya eser ve bir o kadar da «eau-forte» denilen gravür meydana getirdi. Bu gravürler; portreler, dinsel mevzular ve peyzajlardan ibarettir. En meşhur ve en güzel «eau-forte» larından biri olan «Meryemin ölümü»(1629) New-York'ta «Metropolitan Museum of Art» dadır.

Başlıca mühim eserleri: Sanatkârın bütün eserlerinden bahsetmek, ancak özel bir kitap konusu olabilir. Bunun için burada ressamın yalnız en şöhretli birkaç şaheseri hakkında kısa bir fikir vereceğiz:

Rembrandt'ın "Anatomi Dersi,, adlı meşhur tablosu

İyi Kalbli Samarya'lı — İncilde insanlara kardeşliği telkin eden şöyle bir fıkra vardır: Haydutlar bir yahudiye hücum ederek yarı ölü halde bırakıyorlar. Önce bir haham, sonra Levi kabilesinden bir ruhanî yaralının yanından aldırış etmeden geçiyorlar. Fakat onlardan sonra geçen bir Samar'yalı (Yahudiler, Filistinin Samarya kasabası halkından nefret ederlerdi) yaralıya ilgi gösteriyor; yaralarına yağ ve şarapla yapılmış bir deva damlatıyor ve adamı atına bindirerek bir hana götürüyor. Rembrandt bu fıkrayı han kapısı önünde hahamı, Levi ruhanisini, Samarya'lıyı, yaralıyı ve han uşaklarını bir araya getirerek büyük bir kudretle canlandırmıştır. Bu eser Paris'te Louvre Müzesindedir.

Emmaüs Müritleri — Rembrandt'ın en kudretli kompozisyonlarından biri olan bu eser; İsa Peygamberi, ölüp dirildikten sonra ilk olarak kendilerine göründüğü iki müridiyle birlikte Emmaüs kasabasında bir handa bir masa etrafında yemek yerken canlandırır. Ressamın 1648 de meydana getirdiği bu eser de Paris'te Louvre Müzesindedir.

Gece Devriyesi — Ressamın 1642 de meydana getirdiği bu şaheser Amsterdam Müzesindedir. Şahıslarının yüzlerinde dikkate değer bir ifade okunan bu sade ve tabiî eser de, Rembrandt, ışıkla karanlığı birleştirmenin eşsiz bir kudretini göstermiştir. Şurası dikkate değer ki eser, adına rağmen, bir yüzbaşı kumandasındaki devriyenin güpegündüz çıkışını göstermektedir.

Çuhacılar İdare Heyeti — Ressamın 1661 de Amsterdam Çuha Tacirleri Birliği hesabına yaptığı bu şaheser, idare heyetinden altı kişiyi toplantı halinde canlandırmaktadır. Amsterdam Müzesinde bulunan bu eser, sanat azameti ve renklerinin sadeliği kadar bu renkleri kullanıştaki kudret ve ahenk bakımından eşsizdir.

Anatomi Dersi — La Haye Müzesinde bulunan bu eser, yalnız ressamın değil, dünya resim sanatının harikalarından biridir. Eser, Holandalı Profesör Nicolas Tulp'u bir kadavranın kolu üzerinde, yedi talebesine anatomi dersi verirken canlandırmaktadır.

Rembrandt'ın bıraktığı eserler arasında, kendi portresi de meşhurdur.

Sanat tarzı: Rembrandt, resim sanatının dünya çapında bir üstadıdır ve ışık - karanlık oyunlarının bütün hünerlerini göstermiş ilk ressamdır. Fırçasında göz kamaştırıcı bir zenginlik, insan tenini renklendirme bilgisinde büyük bir canlılık, kompozisyonlarında ince bir ahenk, gölgelerinde sertlik, ışıklarında parlaklık göze çarpan bu sanatkâr en fazla parlak mavi ile koyu kırmızıyı büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Rembrandt'ın «eau-forte» ları da yağlı boyaları derecesinde yüksek sanat eserleridir.

Bu büyük ressam, sanat hayatına merkez yaptığı Amsterdam şehrinde altmış üç yaşında (1669) öldü. *(Ahmet Bahtiyar Esen)*

ROBESPIERRE, MAXIMILIEN - FRANÇOIS - ISIDORE - DE — (1758 - 1794) « Maksimilyen - Fransuva - İzidor dö Robespiyer okunur. » Robespierre; 1789 da patlıyan Büyük Fransız İhtilâlinin başlıca simalarından biri ve tethiş rejimini en ileri götürmüş olanıdır.

Bir avukatın oğlu olan Robespierre, 1758 de Arras'ta doğdu. Paris'te «Louis le Grand» kolejini mükemmel bir derece ile bitirerek kendisi de avukat oldu ve öğretim kurulları üyeliklerinde bulundu. Siyasî mücadeleye de atılarak düşünce hürriyeti lehinde konuşmakla; kralın veto hakkı, meclise seçilmede seçilenlerin malî durumlarının itibara alınması, ordu ve donanma er ve subaylarının cezalandırılmalarında eşitlik gözetilmemesi, fakir yurddaşların jüri, millî muhafız ve seçmenlik dışında bırakılmaları aleyhinde bulunmakla beraber 1789 yılına kadar monar-

şiye saygı gösterdi. Fakat 1789 da ihtilâlcilerin en azgınlarının başına geçerek «Jacobin'ler Kulübü» nü kurdu ve 1790 a kadar başkanlığını yaptığı bu kulüpte çabucak demokrasinin başavukatı kesildi.

Robespierre; 5 mayıs 1789 «Etats Généraux» (rahipler, asiller ve bu ikisinden olmıyanlar meclisi) ne üçüncü zümre saylavı olarak girdi. Bu meclis; 17 haziran 1789 da «Millî Meclis», 9 temmuz 1789 da «Müessesan Meclisi» (İnsan Hakları Beyannamesini ve 1791 de meşrutiyetini ilân eden bu meclistir), 30 eylûl 1791 de «Teşriî Meclis» adlarını aldıktan sonra yerini 20 eylûl 1792 de «Convention» (Konvansiyon) İhtilâlciler Meclisine bıraktı ve bu meclis 22 eylûl 1792 de Birinci Cumhuriyeti ilân etti.

Robespierre, Danton ve Marat, bu mecliste en şiddetli tedbirler ve tethiş rejimi liderleriydi. Ancak, Danton, tethişi geçici bir tedbir olmak üzere kabul ediyor, Robespierre-in ifrata varmasına karşılık mutedil davranmak tarafını tutuyordu. Bu liderleri ve arkadaşlarını Jacobin'ler, Paris Seksiyonları ve Commune de Paris (Paris komünü) destekliyordu.

Paris Seksiyonları Teşriî Meclisin 1790 da kurduğu ve yirmi beş yaşındaki müfrit Jacobin'lerin teşkil ettiği talî meclislerdi. Seksiyonlara mensup olanlar her fırsatta silâhlanır ve çok defa Convention'un kararlarına müessir olurlardı. Paris komünü de yüksek bir ihtilâl kudretini haiz olarak tethiş tedbirlerini yürütmek üzere 10 ağustos 1792 de kurulmuştu.

10 ağustos 1792 den kısa bir müddet sonra Girondin'lerin sözcüsü tarafından hakkında vaki Fransa'nın emniyetini tehlikeye düşürme ve haricî düşmanlarla işbirliği yapma ithamile tahtından indirilmiş bulunan Onaltıncı Louis daha sonra Convention tarafından ölüme mahkûm edildi (İdamı: 21 ocak 1793). Diğer taraftan Marat ve Hébert; Robespierre'in de teşvikile 2, 3 ve 4 eylûl 1792 günlerinde halkı ve seksiyonları ayaklandırarak cezaevlerindeki siyasî mahpus ve rahipleri katliâma uğrattılar.

Önce kral düşmanı olan ve mecliste sağda oturan Girondin'ler seksiyonların nüfuzu ve eylûl katliâmları aleyhinde harekete geçtikleri gibi umumiyetle kralın ölümüne de rey vermediler. Robespierre'in bunlara karşı yürüttüğü şiddetli ve devamlı ithamlardan sonra Paris seksiyonlarının idare ettiği bir ayaklanma 31 mayıs 1793 te Convention'dan Girondin'leri kanun dışı sayan bir karar aldı ve bunlardan birçoğu idam edildi. Robespierre bu hususta, Convention tarafından meclisin icra vasıtası olarak 6 nisan 1793 te kurulmuş olan Convention aleyhtarlarına karşı sert ve bazan da körü körüne hareket eden, bununla beraber Carnot ile birlikte Fransa'yı istilâdan kurtaran orduları düzenlemek şerefini kazanan «Umumî Emniyet Komitesi» tarafından da müzaheret gördü.

Diğer taraftan Robespierre, eylûl katliâmlarında kendi teşvikile hareket eden Hébert'i de tevkif ve birçok taraftarlariyle idam ettirdi. Robespierre, arkadaşı Danton'un nüfuzunu da kıskanıyordu. İkisi de haristi. Bu yüzden 1794 yılında aralarında feci bir ihtilâf başgösterdi. Bu ihtilâf, esasen aylardanberi açığa vurulamadan gizli gizli yaşıyordu. Zira her ikisi de demagojik partilerin en korkuncu olan Hébertist'leri ortadan kaldırmak için işbirliği etmişlerdi. Bunlar ortadan kalkınca ihtilâf açık olarak patladı. Robespierre 30 mart 1794 de «Umumî Emniyet Komitesi» nde Danton'u ihtilâl hareketlerinde gevşek ve tethiş rejiminde mutedil davranmakla itham eden meşhur raporunu okudu ve Danton, Convention'un tasvibi olmamasına rağmen dost ve taraftarlarile tevkif olundu.

6 nisan 1794 te idam edilen Danton, ihtilâl arkadaşı Robespierre'e: «Habis! Darağacı seni de alacak. Artık sıra senindir Robespierre!» diye bağırdı. Danton'un bu sözleri boş değildi. Nitekim Robespierre, can düşmanları birkaç saylavın ithamı üzerine ve «Umumî Emniyet Komitesi» nin «Seksiyonlar» ın ve «Komün» ün sonuna kadar kendisini tutmasına rağmen Convention tarafından mahkûm edildi ve 27 temmuz 1794 te kendisi gibi saylav olan kardeşive daha birçok taraftarlariyle birlikte idam edildi. Bunların idamile Fransa'da tethiş rejimi sona erdi.

Robespierre

N a s ı l b i r a d a m d ı: Fransa İhtilâlinde bütün şiddet ve zulüm safhalarile mutlak tethişi temsil eden ve kurbanları sayısız olan bu demokrat diktatör; Danton'dan daha fazla burjuva, yani kültürlü, yüzü daima pudralı, itinalı bir burjuva idi. Nüfuz ve kudretini «Umumî Emniyet Komitesi» nin memleketin her tarafına gönderdiği heyetlerin propagandalarına, Jacobin'lerle alâkalı her türlü cemiyetlerde ve işçi muhitlerde kendisinin yaptığı geniş reklâma borçluydu. Danton'dan çok ayrı bir tipte olarak açık konuşan, soğuk görünüşlü, sert tavırlı bir hatipti. Vaaza benziyen söylevlerini büyük bir dikkatle hazırlardı. Esasen Fransız İhtilâlinin millette doğurduğu dinî heyecanı Robespierre kadar hiç kimse istismar edememiştir. Diğer taraftan meşhur «Vatan tehlikede!» sözünü de tethiş icraatına her zaman bayrak olan bir heyecanlandırma vasıtası yapmıştır.

Robespierre bütün söylevlerine; halka ve kendisine düşman olanların kusurlarından, ahlâksızlıklarından, adaletsizliklerinden ilham almış çeşnisini vermekte çok ustaydı.

Hususî hayatı da halka güvenlik telkin edecek tarzdaydı. Halkın hergün açlık tehdidi altında bulunduğu buhranlı zamanlarda iyi yemeğe ve beslenmeğe kayıtsız ve çok kanaatkâr görünürdü.

Robespierre'in Napoléon'un meslek hayatına da tesir eden tarafı olmuştur. Napoléon 1793 te, o zaman kral taraftarlariyle İngiliz ve İspanyol filolarının elinde bulunan Toulon'dan Amiral Hood'u ve bu filoları uzaklaştıran nihaî harekâtta Fransa Birinci Cumhuriyetinin topçusunu düzenlemeğe yaptığı hizmetlerle Paris'teki Jacobin liderlerinin ve bilhassa Robespierre'in büyük teveccühünü kazanmıştı. Robespierre'in sukutu, Napoléon'un büyük bir tehlikeye atılmasının ve ordudaki vazifesinden uzaklaştıran bir askerî itaatsizlik hareketinin başlıca sebebi olmuştur.

Robespierre hakkında hiçbir hüküm, sayısız kurbanlarından biri olan Girondin'ler lideri gazeteci Brissot'nun söyledikleri kadar esaslı olamaz.

Bu gazeteci şöyle demiştir: «İhtilâl bir dindir. Robespierre onu taassup haline getirmiştir. O, müritleri olan bir papazdır. Büyüğü ve zengini hırpalıyarak, onlar aleyhine haykıra haykıra vaazederek, çok basit yaşıyarak, beden arzuları nedir bilmiyerek, evliyalığa ulaşmak istiyen bir taassup gösterek, Allahtan ve kaderden bahsile kendini fakirin dostu ilân ederek halkı kendisine bağlamıştır.»

Özet: R o b e s p i e r r e, F r a n s a İ h t i l â l i n d e «V a t a n t e h l i k e d e!» b a y r a ğ ı y l e i k t i d a r ı n z i r v e s i n e ç ı k m ı ş, v a t a n t e h l i k e d e n k u r t u l u n c a g e n e o i h t i l â l t a r a f ı n d a n a l a ş a ğ ı e d i l e r e k ö l d ü r ü l m ü ş b i r i h t i l â l c i d i r.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: *Emile Bourgeois; The Men Who made the French Revolution. J. Hollande Rose; The Drama of Napoleon's Earth - Shaking. The Modern Encyclopedia. Larousse Universel.*

(*Sadun Galip Savcı*)

SAKSIDA ÇİÇEK — Tabiatta serbestçe büyüyen bitkileri ve çiçekleri kaplar içine, saksı içine almak bir nevi zorlamaktır. Onun içindir ki saksıda çiçek hiçbir zaman tabiatın kucağında, bol ve müsait şartlar altında yetiştiği kadar gürbüz ve mükemmel olamaz.

Buna rağmen insanlar, güzel ve süslü kuşları, balıkları, çiçekleri daima beraber bulundurmak hevesine kapılarak onların, muhtaç oldukları şartları elden geldiği kadar temine çalışmışlardır.

Çiçeklerin veyahut sadece yaprakları güzel dekoratif bitkilerin saksılara alınması iki türlü zaruretten doğmuştur. Biri, bahçesi olmıyanların ayni iklimde yetişen çiçekleri evlerde ve saksılarda yetiştirmesi suretiyle. Diğeri, başka bir iklime mahsus olan çiçeklerin benzeri olmıyan bir iklimde yaşatılmak istenmesi şeklindedir ki bu sonuncu zaruret nüfusu çok ve kültür seviyesi ilerlemiş memleketlerde bahçıvanlık sanatına müstakil bir ihtisas şubesi kazandırmıştır. Görülüyor ki saksıda çiçek mevzuu sayfa değil, kitaplar istiyen, mektep istiyen geniş ve oldukça meraklı bir mevzudur.

Burada istihdaf ettiğimiz gaye okuyucularımızın kısa ve faydalı bilgiler edinmeleri için en mühim noktalarda işlerine yarıyacak esasları aydınlatmaktır.

S a k s ı d a ç i ç e k y e t i ş t i r m e k i ç i n ehemmiyetle dikkat edilmesi lâzımgelen e s a s l a r şunlardır: S a k s ı l a r ı n s e ç i l m e s i, k u l l a n ı l a c a k t o p r a k, s a k s ı l a r ı n b u l u n a c a ğ ı y e r l e r v e s a k s ı l a r ı n s u l a n m a s ı d ı r.

S a k s ı l a r ı n s e ç i l m e s i: Saksılar toprak veya tahtadan olmalıdır. Teneke, demir, sırlı veya yağlı boya ile boyanmış kaplar ve saksılar asla kullanılmamalıdır. Bu gibi saksılar fazla rutubetini dışarı sızdırmak imkânından mahrum kaldığı gibi havanın her taraftan nüfuzuna engel olarak muhafaza ettikleri çiçek fidanının sararmasına sebebolurlar. Toprak veya tahtadan saksılara büyüklükleri nispetinde alt kenarlarından küçük delikler açılır, mütemadî sulamalar sonunda saksı toprağının dışarı akmaması için bu deliklere küçük saksı parçaları yerleştirilir ve ancak ondan sonra toprak doldurulabilir.

Saksıların büyük veya küçük oluşu da çiçeklerin ağır veya süratli büyümesinde müessirdir. Büyük bir saksıya dikilen küçük bir fidan asla büyümez ve olduğu gibi kalır. Bunun sebebi, bol imkânlar içinde kalan çiçek

köklerinin gıda aramak ihtiyacından vareste kalması ve lâzım olan gıdanın geniş saksının sulanması sayesinde kendi ayağına kadar gelmiş olmasıdır. Böyle olunca da kökler harekete geçip büyümezler. Kökler çoğalıp büyümeyince de fidan büyümez. Küçük saksıları boşalttığımız zaman hemen hemen bütün saksının saç gibi kökle örülmüş olduğunu görürüz. İşte bu, o küçük saksıda pek az olan gıdayı her tarafta arayıp bulmak sevkitabiisinden doğmuştur. Şu halde bütün çiçekleri daima ufak saksılarda yetiştirmek ciheti tercih edilmek lâzımdır. Tabiatiyle bunun da bir haddi vardır. Bulunduğu saksıda istenilen evsafı kazanmış ve kökleri büyüyüp zenginleşmiş bir fidanı eski saksısından biraz daha büyüğüne almak elbet icabeder.

Eski ve kullanılmış saksıların da içini ve dışını sert tel fırçalarla yıkamak ve mevcut yosunları temizlemek ve ondan sonra kullanmak lâzımdır.

K u l l a n ı l a c a k t o p r a k : Hürriyeti elinden alınmış hayvanlar ekseriya mükemmel bir gıda rejimine tâbi tutuldukları halde çiçeklerde buna çok dikkat edilmez. Tabiatın zengin kucağından ayrılan bir bitki bir de fena toprak şartları içinde kalırsa elbette ki küser ve sahibini memnun bırakacak taravet ve güzelliği iktisabedemez.

Bir saksı toprağının mümtaz vasıfları haiz bulunması için onun içine aldığı suyu derhal süzmesi icabeder. Bu vasıfta bir toprak ayni suretle havanın da nüfuzuna müsait bulunur. Hava ve suyun toprak içinde kolaylıkla dolaşması toprakta bulunan ve kökler tarafından emilecek halde bulunmıyan gıda unsurlarını eritir ve köklerin emebileceği bir hale sokar. Bunun için uzvî maddeleri zengin ve kumlu bir toprak tercih edilmelidir. Meselâ yaprak ve çalı ankazının elenmiş şekli, funda toprakları yıkanmış dere kumile karışarak en güzel saksı toprağını teşkil ederler.

Çiçek dikilecek saksı toprağı ne çok kuru ve ne de çok yaş olmalıdır. Ele alındığı zaman elimizi ıslatmıyacak ve çamurlamıyacak kadar hafif nemli ve gevşek olmalıdır. Birinci şekilde görüldüğü üzere çok kuru toprak avuç içinde derhal dağılır ve avuç tozlanır. İkinci şekilde görülen toprak ise ıslak ve çamurludur. Ele yapışır ve elimizi çamurlar. Bu her iki vaziyette de fidan dikmek caiz olmaz.

Üçüncü şekil tam saksı toprağıdır. Hafif nemli olup bulaşıcı ve kirletici değildir.

S a k s ı l a r ı n b u l u n a c a ğ ı y e r l e r : Rüzgârlı yerler çiçekleri soldurur, yapraklarını kırar ve bozar. Bunun için saksının bulunduğu yer havadar olmakla beraber rüzgârdan saklı olacaktır.

Şiddetli güneş ziyası, normalin altında bir loşluk da saksı çiçeklerini bozabilir.

Saksı çiçeklerini bozan âmillerden biri de birdenbire aydınlığa veyahut aydınlıktan loş bir yere nakledilmeleridir.

Saksılar daimî surette oda içinde bulunmaktan zarar görürler. Her on beş günde bir odalarda ve salonlarda bulunan saksıları dışarı çıkarıp gene on beş gün kadar serbest bırakmak doğrudur. Bunun içindir ki çok meraklı olanlar bu gibi salon yapraklarını veya çiçeklerini eş bulundururlar.

Yalnız bunları gerek dışarıdan içeri alırken ve gerek içeriden dışarı çıkarırken alıştırarak hareket etmek ve arada daha mutedil yerlerde bir iki gün bekletmek lâzımdır.

S a k s ı l a r ı n s u l a n m a s ı : Saksılara çok su vermek ne kadar zararlı ise fazla susuz bırakmak da o derece mahzurludur. Fakat saksıların kuru kalması çok su vermeğe nazaran daha az zararlı olduğuna göre mütemadiyen sulamaktan içtinabedilmelidir. Çok su toprak boşluklarını doldurup havanın girmesine engel olacağından fidanlar sararır. En iyi ölçü saksı toprağının kül rengini almış olduğunu görmektir ki bu takdirde saksının suya ihtiyacı var demektir.

Saksılar kaç günde bir sulanmalıdır? diye bir sual teveihi doğru değildir. Kışa, yaza, havanın kuru veya nemli oluşuna göre bu ihtiyaç daima değişeceğinden en doğrusu ihtiyacı kollamak ve yukarıda verdiğimiz ölçüye göre hareket etmek doğru olur.

Salon yapraklarının veya çiçeklerinin yalnız toprağını sulamak da kâfi gelmez. Sıcak zamanlarda küçük el pülverizatörlerile yapraklarına su püskürtmek ve bu suretle köklerin yorgunluğunu hafifletmek icabeder.

Saksı için toprak
Eğer toprak avuç içinde dağılırsa kurudur. Ele yapışırsa çok yaştır. Münasip toprak, orta nemli topraktır.

Seyahate çıkmak veya sayfiyeye taşınmak suretile boş ve hizmetçisiz bırakılan ev ve apartımanlarda bu saksıların sulanması için bozuk ve büyük elektrik ampullerinden istifade etmek mümkündür. Bu gibi ampullere su doldurarak madenî kısmında bir delik açılır ve saksının bir kenarına baş aşağı sokulursa saksı toprağı kurudukça toprak ampul içindeki suyu azar azar emerek uzun aylar kurumak tehlikesinden kurtulmuş olur. Salon çiçeklerini bozan sebeplerden birisi de havada dolaşan ince tozların yapraklara sinmesi ve salon yapraklarının mesamatını tıkıyarak teneffüsü zorlaştırmasıdır. Buna karşı haftada bir defa hafif nemli bir bezle yaprakları silmek ister. Hulâsa, saksı çiçeği, bilgi ile karışık daimî bir ihtimam sayesindedir ki güler yüzünü ve zengin renklerini size gösterir. (*Ziraat Mühendisi Mevlût Baysal*)

SKAGERRAK DENİZ SAVAŞI —

Almanların Skagerrak, Müttefiklerin de Jutland Deniz Savaşı adını verdikleri büyük deniz meydan muharebesi, 31 mayıs - 1 haziran 1916 da vukua gelmişti. İştirak eden gemilerin sayısı ve armadaların büyüklüğü bakımından bu savaş, dünyanın en büyük deniz muharebesi olmuştur. Buna rağmen savaş kesin sonuçlu olmamış, yani iki taraftan biri ötekini yok edememiştir. Biraz kelime oyunu yapmak lâzım gelirse bu muharebeye «Galibin mağlûba yenildiği» yahut «Mağlûbun galibi yendiği» savaş demek caizdir. Filvaki, savaşın stratejik sonucu itibariyle galip İngiliz donanmasıdır. Alman donanması muharebeden sonra limanlarına çekilmiş ve bir daha uzun müddet denizde görünmediği gibi deniz hâkimiyeti, savaştan evvel olduğu gibi sonra da gene İngilizlerde kalmıştır. Fakat muharebe meydanındaki tabiyevî durum İngilizlerin aleyhine, Almanların lehine olmuştur.

Mayısın 23 ü ile 1 haziran arasında iki taraf da, birbirinden habersiz bir hareket hazırlıyorlardı. İngiliz donanması Almanları bir savaşa icbar etmek için bütün kuvvetiyle Skagerrak Boğazına inerek Kattegat, Büyük Belt ve Sund Boğazlarına kadar uzanmak kararında idi. Alman donanması da Skagerrak Boğazında İngiliz ticaret gemilerine ve bunları himaye için karakol yapan İngiliz kruvazörlerine ve muhriplerine hücum etmek kararını vermişti.

30 mayıs günü öğleyin, Amiral Scheer bütün Alman donanmasına telsizle denize çıkmak üzere hazır bulunmalarını emretmişti. İngiliz Bahriye Bakanlığı bu telsizi zaptederek şifreyi halletti ve Almanların bir harekete başlamak üzere olduklarını anlıyarak anavatan filolarına hemen o akşam denize çıkmalarını emretti.

Böylece Almanlar, İngiliz anavatan filosunun bütün kuvvetiyle kendilerini aramağa çıktıklarından habersiz Skagerrak Boğazına doğru hareket ediyorlardı. İngilizler, Alman açık deniz filosunun denize çıkmağa hazırlandığını biliyor; fakat nereye gideceğini bilmiyorlardı. Alman Amiralı Scheer kendi sancak gemisinin telsiz numarası ile Wilhemshaven telsizinin numaralarını değiştirmişti. Bu yüzden İngilizler, Alman donanmasını Jade Körfezinde sanıyorlardı. 31 mayıs saat on bire kadar, İngilizler, Alman açık deniz donanmasını hep Jade'da sandılar.

İ k i t a r a f ş u k u v v e t l e r d e n m ü r e k k e p t i .

İ n g i l i z d o n a n m a s ı : Yirmi sekiz dretnot sınıfı modern muharebe gemisi, dokuz muharebe kruvazörü, sekiz zırhlı kruvazör, yirmi altı kruvazör, beş filotillâ rehberi, yetmiş dört muhrip.

A l m a n d o n a n m a s ı : On altı dretnot sınıfı modern muharebe gemisi, beş muharebe kruvazörü, altı dretnot sınıfından emekli tipte eski zırhlı, altmış bir muhrip.

Her iki donanma da iki esaslı grupa ayrılmıştı: İngiliz donanmasından altı muharebe kruvazörü ile Queen Elisabeth sınıfı dört hızlı muharebe gemisi, on dört hafif kruvazör, yirmi yedi muhrip, Amiral Sir David Beatty'nin kumandasındaki muharebe kruvazörleri filosunu teşkil ediyordu. Donanmanın büyük kısmı Başkumandan Amiral Jellicoe'nun kumandasında bulunuyordu. Alman donanmasından beş muharebe kruvazörü ile on hafif kruvazör ve otuz muhripten mürekkep kısım Amiral Hipper'in kumandasındaki muharebe kruvazörleri filosunu, geri kalan

kuvvetler de, Amiral Scheer'in kumandasında büyük kısmı teşkil ediyordu. Her iki tarafın muharebe kruvazörlerinden mürekkep filoları öncü vaziyetinde büyük kısımların ilerisinde seyrediyor ve keşif yapıyorlardı.

İngilizler de Almanların niyetlerini bilemedikleri ve onları Jade'da sandıkları için yedi eski zırhlı, dört zırhlı kruvazör, beş hafif kruvazör, iki filotillâ lideri ve on yedi muhripten mürekkep büyük bir kuvveti, İngiltere'nin güney doğu kıyılarında bırakmışlardı.

31 mayıs saat 2,10 da, Amiral Beatty'nin filosunun önünde keşif yapan on bir İngiliz hafif kruvazöründen biri olan Galatea, iki bacalı bir harb gemisi gördüğünü ve bunun üzerine gittiğini telsizle bildirdi. Bu, Almanların B 109 muhribi idi ve bir Danimarka ticaret gemisini muayene ediyordu. Galatea, saat 2,18 de bu muhribin Alman olduğunu anladı ve telsizle düşmanın göründüğünü haber verdi. Saat 2,28 de bu gemiye ateş açtı. Alman muharebe kruvazörleri filosundan Elbing hafif kruvazörü de saat 2,27 de kendi amiralına düşmanın göründüğünü bildirdi; fakat yanlış olarak zırhlı kruvazörler gördüğünü rapor etmişti.

Şimal Denizinin kül rengi suları üstünde hafif bir rüzgâr esiyordu; dalgalar mutedildi İşte o tarihî büyük savaş böyle başladı.

Savaşın ilk safhası : Amiral Beatty, süratini on dokuz milden yirmi iki mile çıkararak Almanlarla Heligoland Körfezi arasına girecek ve onların kaçmasına meydan vermiyecek bir rota takibine başladı. Amiral Jellicoe da ilk telsizi alınca saat 2,35 te on beş mil süratle seyreden zırhlılarına tam yolla hareket emrini verdi.

Amiral Hipper de, muharebe kruvazörlerine tam yolla İngilizlerin göründüğü yere doğru saldırmalarını emretti. Galatea, Almanların Elbing hafif kruvazöriyle muharebeye tutuşarak bu savaşın ilk isabetini temin etti. İngilizler Engadine gemisinden bir deniz uçağı uçurdular. Fakat bu keşif uçağının işaretlerinden hiçbiri Amiral Beatty tarafından alınamadı.

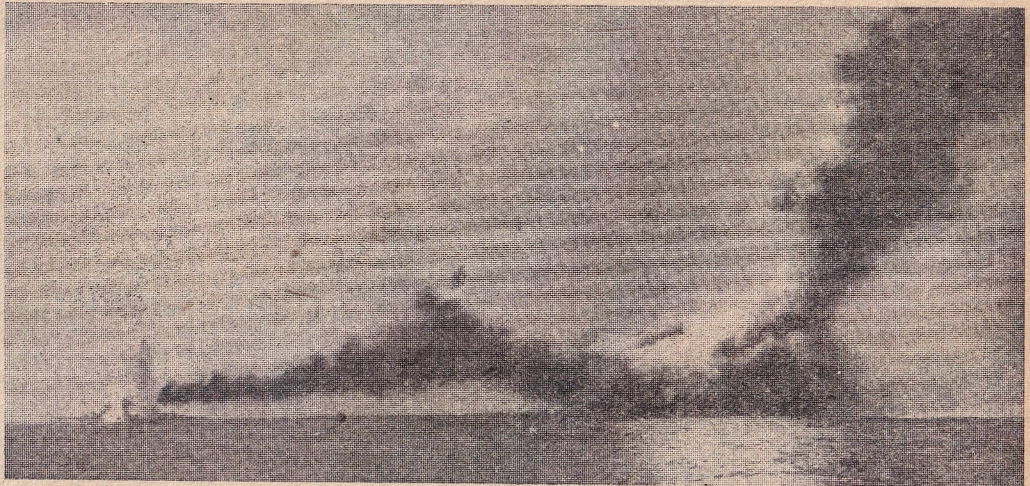
Saat 3,30 da beş Alman muharebe kruvazörünü gözleriyle de gören Amiral Beatty yirmi beş mil süratle bunların üstüne saldırdı. Amiral Hipper de aynı zamanda İngiliz muharebe kruvazörlerini görerek İngilizlerden uzaklaşmağa başladı. Maksadı İngilizleri, kendi büyük kısmı üzerine çekmekti. Ateşli bir kumandan olan Beatty, Almanların peşine takıldı. O, acelesinden beşinci muharebe filosunun dört zırhlısını beklemeden ileri atılmıştı.

Saat 3,48 de iki taraf ateş açtılar. Amiral gemileri arasında mesafe 15,400 metre idi. İlk isabeti 3,50 de Moltke İngilizlerin Tiger gemisine temin etti. Bu isabet, ateş başladıktan dört dakika sonra elde edilmişti. Almanlar daha isabetli ateş ediyorlardı. Çünkü hem ateş kontrol manzumeleri daha iyi, hem de ışık vaziyeti onlara müsaitti. İngilizler de ilk isabeti ateş başladıktan beş buçuk dakika sonra, Queen Mary muharebe kruvazörü vasıtasiyle Seydlitz'e yaptılar. Amiral Beatty, Lion'da, Amiral Hipper de en yeni ve kuvvetli Alman muharebe kruvazörü Lutzow'da idiler.

İki filo, şimdi yirmi beş, yirmi altı mil süratle seyrediyorlardı. İngilizler biraz daha süratli oldukları için mesafe tedricen azaldı; hattâ dokuz bin metreye kadar düştü. İlk muvaffakıyeti, daha çok isabet elde eden Almanlar kazandılar.

İngiliz muharebe hattının sonuncu gemisi olan Indefatigable muharebe kruvazörü bir çeyrek saattir Almanların Von der Tann kruvazörünün ateşi altında bulunuyordu. Saat 4,02 de 280 lik üç isabet alan İngiliz gemisinden kara dumanlar yükselmeğe başladı. suyun üstüne fırladığı ve uskurları havada dönerek denize gömüldüğü görüldü.

Bu ikinci büyük kayıp dahi, Amiral Beatty'nin çelik âsabını sarsmadı. Kendi sancak gemisi Lion da havaya uçmak tehlikesini, tutuşan cepaneliklerden birine su basmakla atlatmıştı; fakat yanmakta devam ediyordu. Amiral, kumanda köprüsünde zırhlı kuleye girmeden, savaşı açıkta idare ediyordu.

Skagerrak deniz muharebesinden bir görünüş

Dümeni de bozulmuş olacak ki gemi hattan çıkarak sancağa kaçtı; aynı zamanda iki ağır isabet daha aldı; baş tarafından bir alev sütunu fırladı, arkasından muazzam ve kalın bir duman bulutu yükseldi. Bu dumanın içinde iri parçalar ve bir cankurtaran filikası göklere doğru uçtu. Duman kaybolduğu zaman saat 4,05 te Indefatigable'den eser yoktu. Mürettebatından yalnız iki kişi kurtulmuştu.

Tam bu sırada Amiral Evans Thomas komutasındaki İngiliz beşinci zırhlı tümeni de muharebeye yetişti ve bu dört yeni zırhlı 381 lik toplariyle 17,200 metreden Almanlara ateş açtılar. Fakat görüş şartları İngilizlere müsait değildi.

Savaş sahası kesif dumanlarla örtülmüş ve harb başlarken doğuda mevcut hafif sis ile karışan dumanlar Alman gemilerini hemen hemen görünmez bir hale getirmişti. Batı tarafında bulunan İngiliz gemileri ise aydınlık ufka mürtesem düştükleri için, Almanlar onları iyice görüyorlardı.

İngiliz beşinci zırhlı tümeni, pek uzak mesafeden ateş açmış olmasına rağmen, Alman hattının sonundaki Von der Tann üç isabet almış ve dümen dairesine altı yüz ton su dolmuştu. Çıkan yangının dumanı gemiyi örtüyordu. Artık Almanlar da İngilizler gibi bir sürü isabetler alıyorlardı.

Saat 4,26 da İngiliz filosu bir felâkete daha uğradı. İki Alman muharebe kruvazörü tarafından 13,500 metreden dövülen ve sekiz topiyle on sekiz topa karşı mücadele eden Queen Mary bütün topları tam salvolar yaparken 30 santimetrelik yirmi dört mermi geminin etrafında kümelendi. En az beş tam isabet (bazı tahminlere ve ihtimallere göre on beş, yirmi isabet) alan gemiden parlak bir alev fışkırdı. Tam bu sırada bir salvo daha gemiye yapıştı. Her taraftan alevler, dumanlar, bir sürü kâğıt parçaları ve bir filika havaya uçtu. Geminin üç tareti de yüz kadem irtifaa kadar fırladılar. Arkasından tam yolla gelen Tiger arkadaşının dumanı tüten enkazına çarpmamak için hemen rotasını değiştirdi ve ankaz yağmuru altında kaldı.

Duman bulutu kalktığı zaman geminin kıç tarafının, büyük ve son bir infilâk ile

Büyük gemiler arasında müthiş bir topçu düellosu devam edip giderken İngiliz dokuzuncu muhrip filotillâsı Alman hattına doğru saldırdı. Buna Regensburg hafif kruvazörünün rehberlik ettiği dokuzuncu Alman muhrip filotillâsı mukabele etti. İki tarafın muhripleri muharebe kruvazörlerinden atılan ve üstlerinden geçen ağır mermiler altında savaşa tutuştular. İngiliz Petard muhribi Alman hattına 6,300 metreye sokularak üç torpido attı. Bunların biri Almanların Seydlitz muharebe kruvazörüne isabet etti. Açılan yaradan içeriye iki bin ton su doldu; fakat gemi batmadı ve bütün kudretini muhafaza ederek savaşa devam etti. Petard, Almanların V 29 muhribine de bir torpido atarak bu gemiyi batırdı. Almanların V 27 muhribi de top ateşi ile battı. İngiliz muhripleri bazı hasarlarla kurtulmuşlardı. Alman muhriplerinin hücumları muvaffak olamadı.

İki taraf muharebe hatları, torpido hücumlarından kurtulmak için biraz birbirlerinden açılmışlardı. Bu ana kadar Almanlar en az otuz üç tam isabet kaydetmişlerdi. İngilizler ise Almanlara on beş, on altı mermi isabet ettirebilmişlerdi. Bütün topları sağlam olan beşinci İngiliz zırhlı tümeni gittikçe mesafeyi kapatıyor ve Almanlar için çok tehlikeli olmağa başlıyordu.

Fakat saat 4,38 de İngiliz filosunun çok ilerisinde keşif yapan Southampton hafif kruvazörü telsizle düşman muharebe gemilerinin göründüğünü haber verdi. Alman açık deniz filosu, on beş mil süratle ve uzun bir hat halinde geliyordu. Amiral Scheer İngilizlerin ricat yolunu kesecek surette manevra yapıyordu. Alman hattının başında Koenig sınıfı yeni yedi zırhlı, arkasından başta amiral gemisi Frederick der Grosse olmak üzere Posen ve Ostfriesland sınıfı sekiz zırhlı geliyordu.

Amiral Beatty saat 4,40 ta filosunu 16 kerte geri döndürdü ve Amiral Jellicoe'ya vaziyeti telsizle bildirdi.

Dokuzuncu İngiliz filotillâsının muhripleri, Alman büyük kısmına da saldırarak on torpido attılar. Bu hücum, Amiral Beatty'nin

yaralı muharebe kruvazörlerini korumak maksadiyle yapılmıştı. Bu cüretkâr hücumda Nestor ve Nomad muhripleri battı. Southampton hafif kruvazörü, Alman zırhlılarının usta topçularının ateşine rağmen, teması muhafaza ederek keşif vazifesini mükemmelen yaptı.

İngiliz filosu, Alman donanmasını kendi büyük kısmı üzerine çekmek maksadiyle geri dönerken beşinci zırhlı tümenin dört gemisinden üç tanesine on yedi ağır isabet vaki olmuştu. İngilizler de, sayıca az olmalarına rağmen, on isabet temin etmişlerdi.

S a v a ş ı n i k i n c i s a f h a s ı : Şimdi, Amiral Beatty peşinde bütün Alman donanması olduğu halde yirmi beş mil süratle İngiliz anavatan donanmasına doğru gidiyordu. Jellicoe ona takviyeler göndermişti. Kendisi de İngiliz donanmasının büyük kısmı ile geliyordu. Amiral Hood üç muharebe kruvazörü, iki hafif kruvazör, dört muhrip ile Beatty'nin imdadına koşuyordu.

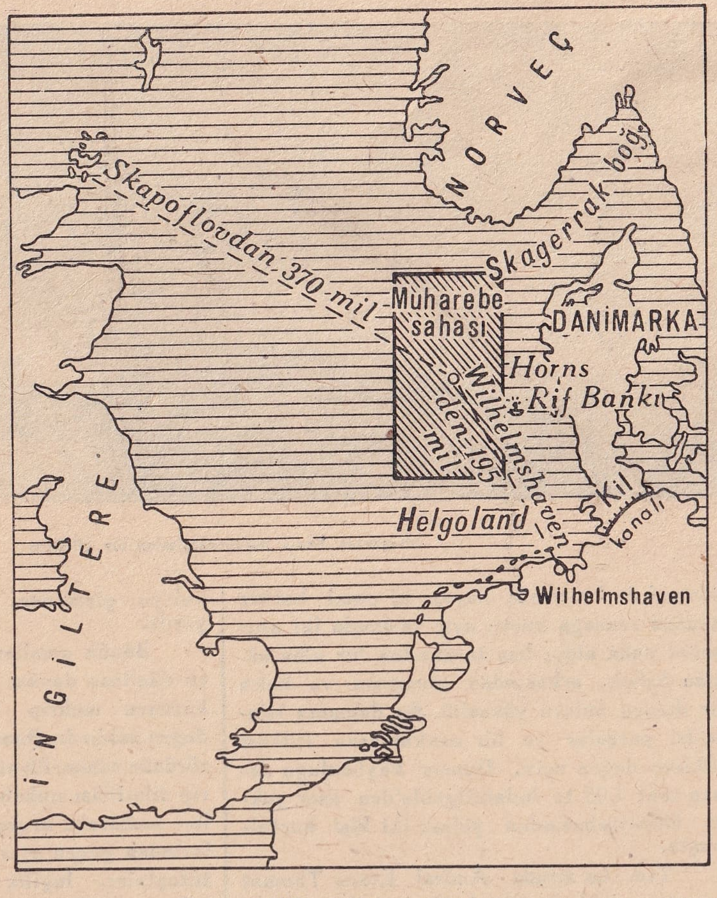
Bu arada üç büyük Alman muhribi, Beatty'nin gemilerine isabetsiz sekiz torpido atmışlardı. Beatty, hem biraz düşmandan sıyrılmak, hem Jellicoe ile çabuk birleşmek için tam yolla seyrediyordu. Bu sırada görüş şartları İngilizlere müsait olduğu için, İngilizler, Alman muharebe kruvazörlerine müteaddit isabetler kaydetmişlerdir. Alman zırhlıları da birkaç isabet almışlardı.

Savaşın bu kısmı, Alman muharebe kruvazörleri üzerinde yıpratıcı bir tesir husule getirmiştir. İngilizler, Alman toplarının menzili dışından ateş ederek isabetler elde ediyorlardı. Bulutlardan kurtulan güneş, Alman topçularının gözlerini kamaştırıyordu. Beşinci zırhlı İngiliz tümeninin otuz iki tane 380 lik müthiş topu ile yaptığı atışlar da Almanların maneviyatını bozuyordu.

Saat 5,43 te Beatty'nin hafif kruvazörlerinden Falmouth, Amiral Jellicoe'nun donanmasından Black Prince zırhlı kruvazörünü gördü. İki İngiliz kuvveti arasında temas vukua gelmişti. Fakat sis ve duman, hâlâ iki tarafın birbirini görmesine mâni oluyordu.

Bir müddet ateş kesilmişti. Amiral Beatty saat 5,45 te, Alman donanmasının baş tarafında bulunan Amiral Hipper'in gemilerine tekrar ateş açtı, on dakika içinde İngilizler beş tam isabet kaydettiler ve kendileri hiçbir isabet almadılar. Beatty, Amiral Scheer'in dahi takdirini celbeden bir manevra yaparak düşmanın rotasını amuden katetti; yani meşhur T manevrasını yaptı ki buna «Tiye almak» denilir. Alman büyük kısmı, İngiliz donanmasının kucağına gittiğinden habersiz Beatty'yi biraz intizamsız bir tarzda ve ağır yolla takibediyordu. Beatty, hasmından uzaklaşmağa muvaffak oldu.

Jellicoe'nun hafif kruvazörlerinden Chester, önce top seslerine, sonra salvo alevlerine doğru seyrederek beş Alman hafif kruvazörü ile muhriplerinin içine düşmüş ve yetmiş altı insan ve toplarının üçünü kaybettikten sonra çekilebilmişti. Amiral Hood kendi muharebe kruvazörleri ile Chester'in imdadına koşmuş ve Alman hafif kruvazörü Frankfurt'a ateş açmıştı. Bu gemi «Düşman zırhlılarının ateşi altındayım» haberini verince Alman amiralı

Skagerrak Muharebesinin geçtiği yerler

ve kurmay heyeti, ilk defa endişeye düşmüşlerdi. Biraz sonra Alman hafif kruvazörü Wiesbaden de Hood'un gemileri ile Jellicoe'nun zırhlılarının önünde keşif yapan Birinci İngiliz kruvazör filosunun ateşleri ile ezilmişti. Bu gemi, hareketsiz kalmış ve yakınından geçen her İngiliz gemisi ona bir iki salvo göndermiştir.

Saat 5,45 te, bir mevki hatası yüzünden henüz Beatty ile birleşememiş olan Amiral Jellicoe, zırhlılarına her biri dörder gemiden mürekkep ve birbirine muvazi altı kolona hattı teşkil ettirmiş olduğu halde muharebe sahasına yaklaşmış bulunuyordu. Alman donanması hâlâ İngiliz anavatan filosunun pek yakınında olduğunu bilmiyordu.

Saat 6 ya gelmişti. Jellicoe cüretkâr bir manevra ile Alman donanmasını imha edebilirdi. Fakat, o bu cüretten mahrum görünüyordu. Onun, sancak kolonası üzerine, yani sağ tarafta Almanlara yakın olarak muharebe hattı teşkil edecek yerde, iskele kolonası üzerine yani sol tarafta muharebe nizamı alması tenkidedilmiştir.

S a v a ş ı n ü ç ü n c ü s a f h a s ı : Amiral Jellicoe, saat 6,15 te kendi filosunu iskele kolonası üzerine muharebe hattına soktu ki, en az bir çeyrek geç kalmıştı. Beatty de tam yolla hattın baş tarafında mevki aldı. Onun muharebe kruvazörlerinden biri hâlâ yanıyordu. Bu sırada muhripler arasında vukua gelen bir çarpışmada, Alman hafif kruvazörlerinin desteklediği muhripler, İngilizlerin Shark muhribini batırdılar; Acasta'yı da hareketsiz bir hale getirdiler.

Duman ve sis yüzünden İngilizlerin üç zırhlı kruvazörü, Defence, Warrior, Black Prince düşmanı göremediklerinden saat 6,18 de Alman muharebe kruvazörü Lutzow ile dört modern Alman zırhlısının 6,300 metreden müthiş bir ateşine uğradılar. Defence iki ağır salvoya maruz kaldı ve Amiral Arbuthnot ile beraber havaya uçtu. Arkasından en az on beş ağır isabet alan Warrior'da da büyük bir yangın çıktı; fakat bu gemi o anda batmadı.

İngilizleri yeni bir felâket bekliyordu : Amiral Hood üç muharebe kruvazörü ile Beatty'nin filosuna iltihak etmek isterken kendi sancak gemisi Invincible Almanların Lutzow ve Derfflinger'i ile 9000 metreden muharebeye tutuştu. 6,30 da aldığı isabetler neticesinde gemi, Amiralı Hood ile beraber havaya uçtu.

Böylece İngilizlerin üç muharebe kruvazörü, aldıkları isabetler üzerine taretlerdeki mermilerin tutuşması ve yangının süratle cepaneliklere kadar inmesi yüzünden havaya uçmuşlardı. Bu ana kadar daha Alman donanmasının hiçbir büyük gemisi batmamıştı; yaralananlar, tutuşanlar vardı; fakat hepsi dövüşe devam ediyorlardı.

Amiral Jellicoe'nun İngiliz donanmasını savaş nizamına sokması gecikmiş olmasına rağmen İngilizler avantajlı bir vaziyete girmişlerdi. Alman Amiralı Scheer hâlâ, İngiliz donanmasının aldığı vaziyeti ve onun kuvvetini tamamiyle kavrıyamamıştı. Saat 6,25 te Alman beşinci muhrip filotillâsı ona şu haberi verdi : «Nomad muhribinden aldığımız esirlere göre altmış büyük İngiliz gemisi yakınımızda bulunmaktadır. Aralarında yirmi yeni zırhlı ile altı muharebe kruvazörü vardır.»

Bu heyecan verici malûmatı alınca, Alman amiralı, filosuna 16 kerte dönmesini emretti. Bu manevra parlak bir surette icra edildi ve Alman hattı en gerideki gemi başa geçmek üzere aksi rotada seyre başladı. İngiliz filosu, hasmının bu manevrasını göremedi. Saat 6,25 te yirmi dört İngiliz zırhlısı tersine çevrilmiş bir L harfine benziyen bir hat teşkil etmişti.

Almanlar, İngiliz gemilerini ancak görebiliyorlar ve İngilizlerin açtığı tesirli ateş karşısında Alman topçuları nereye ateş edeceklerini bilemiyorlardı. Çünkü bütün kuzey ufku, batıdan doğuya doğru, göze görünmiyen gemilerin toplarından tırlıyan şimşeklerle yanıyordu. Saat 6,35 te Lutzow muharebe kruvazörü aldığı müteaddit isabetlerle artık savaşamaz bir hale gelmişti. Koenig zırhlısı dört, Markraf zırhlısı da bir ağır isabet almıştı. V 48 muhribi, iki hat arasına sıkışmış ve bir ağır mermi ile yaralanarak torpidolarını isabetsiz bir surette İngiliz hattına doğru attıktan sonra bütün mürettebatiyle batmıştı. İki hat arasında bulunan Alman Wiesbaden kruvazörü çıra gibi yanıyordu.

Lord Jellicoe

Alman muhripleri, bu sırada kalın bir duman perdesi yaparak kendi zırhlılarını örtmüşlerdi. Alman hattının doğu ucundaki muharebe kruvazörleri acınacak bir halde idiler. Bunlardan yalnız Moltke, taarruzî

kudretinin büyük kısmını henüz muhafaza ediyordu. Bir harabe haline gelen Lutzow'u terketmek zorunda bulunan Amiral Hipper, bir müddet bir muhripte kaldıktan sonra, saat yedide forsunu, Moltke'ye çekebilmişti.

İngiliz tenkitçilerine göre, bu sırada İngiliz zırhlı filoları daha birbirlerine sokulsalar ve düşmana yaklaşsalardı ve İngiliz donanmasında da Nelson gibi bir kumandan olsaydı, muharebenin bu buhranlı anında, İngilizler büyük ve tam bir zafer kazanabilirlerdi. Fakat uzun İngiliz hattı, değişmez ve kıvrılmaz bir şekilde yoluna devam ediyor ve tedricen Almanlardan uzaklaşan rotasından ayrılmıyordu.

Bu arada Alman muhripleri, İngiliz hattına dokuz torpido atmışlar; fakat tutturamamışlardı. Saat 6,57 de İngiliz Marlborough zırhlısına bir torpido isabet etti. İngiliz zırhlısı kumanda köprüsünün altında ağır bir yara almış olmasına rağmen, 17 mil süratle hattaki mevkiini ve savaş kabiliyetini muhafaza etmişti.

Saat yedide Amiral Scheer, zırhlılarına bir defa daha rotalarını aksettirdi. Alman resmî harb tarihine göre, Amiral Scheer hâlâ, bütün İngiliz anavatan filosu ile karşı karşıya olduğunu bilmiyordu. O, bunu ancak saat 7,32 de anlamıştı. Alman amiralının ikinci defa zırhlılarına rota değiştirtmesi, baskın yapmak suretiyle İngiliz hattını bozmak ve Lutzow ile Wiesbaden'i kurtarmak için olsa gerekti. Böylece Alman donanması, henüz manevra yapabilecek kabiliyette olan dört muharebe kruvazörü başta olmak üzere, doğu-kuzey doğu istikametinde seyre başladı.

Amiral Scheer saat 7,14 te muharebe kruvazörlerine, İngilizlere yaklaşarak onlara hücum etmek emrini verdi. Bu gemiler, İngiliz hattının baş tarafını bulabileceklerini umdukları istikamete doğru yirmi üç mil süratle saldırdılar. Hakikatte ise İngiliz hattının ortasına doğru ilerliyorlardı. Birdenbire İngilizlerin toplu ve çok şiddetli bir ateşi ile karşılaştılar. Derfflinger'in iki kıç tareti, 380 lik mermilerin isabeti ile tutuştu. Alevler semaya yükseldi ve taretlerdeki yüz elli kişi öldü. Alman muharebe kruvazörü, üç bin ton su almıştı; yalnız iki topu sağlam kalmıştı. Seydlitz ve Von der Tann da isabetler alarak yaralandılar. İngiliz topçusunun şiddetli ateşi Alman hücumunu durdurmuştu. Almanlar, İngiliz gemilerini göremiyor; fakat onların tesirli ateşi altında bulunuyorlardı. Tam bu sırada, Wiesbaden'in mürettebatını almağa koşan üç Alman muhribi diğer düşman muhriplerini görünce İngiliz Başkumandanı, bunların torpido hücumu yapacaklarını anladı ve gemilerine düşmandan uzaklaşmalarını emretti.

Lord Beatty

O anda Alman zırhlı hattı da karışık ve sıkışık bir vaziyette idi ve ateş edemiyordu. Koenig, Grosser Kurfürst ve Helgoland zırhlıları müteaddit isabetler almışlardı. Amiral Scheer 7,18 de üçüncü defa olarak, Amiral Jellicoe'nun, düşman karşısında yapılmaz zannettiği bir manevrayı tekrarlamış ve hattını aksetmişti.

Alman muhriplerinin hücumu, Alman donanmasının ricatini örttü ve ona batıya doğru çekilmek imkânını verdi. İngiliz zırhlıları, üzerlerine gelen birçok torpidoyu savuşturdular. Bunları çok uzaktan atan Alman muhriplerine müteaddit isabetler vaki olmuş, bunlardan S 35 batmıştı. Wiesbaden'in mürettebatını almağa gelen muhripler de geri dönmek zorunda kalmışlardı. Saat 7,26 da on birinci İngiliz filotillâsı Alman muhriplerini geri attı ise de Alman hücumu beklenilen taktik neticeyi vermiş, Alman zırhlıları İngilizlerin gözünden kaybolmuşlardı.

Fakat Amiral Scheer'in vaziyeti hâlâ tehlikeli idi. Saat 7,32 de aldığı raporlardan bütün İngiliz anavatan filosunun karşısında olduğunu öğrenmişti. O zaman büyük bir şef olduğunu göstererek en cüretkâr kararı aldı. Bu karar, İngiliz donanmasının arkasından geçip üslerine dönmekti.

Saat 7,40 ta Amiral Jellicoe, Amiral Beatty'den aldığı bir rapor üzerine filosuna Almanlarla üsleri arasına girecek bir rota takip ettirdi. Saat sekizden sonra Beatty bir defa daha Alman muharebe kruvazörleri ile savaşa tutuştu. Baskına uğrıyan Alman gemilerinden ikisine isabetler oldu; Alman muharebe kruvazörleri, hemen eski Alman zırhlılarının arkasına çekildiler. Yeni Alman zırhlıları uzakta idiler. Eski zırhlılar da savaşı bırakıp kaçtılar. Bu sırada İngiliz zırhlıları Beatty'nin muharebe kruvazörlerine hiçbir yardımda bulunmadılar; böylece bir fırsat daha kaçırdılar.

Amiral Scheer

Savaşın dördüncü safhası: Saat dokuzda İngilizler güney rotasına seyre başladılar ve gece nizamını aldılar. Bu esnada İngiliz donanması Almanların doğusunda ve onların Helgoland körfezine ve üslerine dönmelerine mâni olacak bir durumda, yolları üstünde bulunuyorlardı. Fakat Amiral Jellicoe, bir gece savaşından çekiniyordu. Çünkü Almanların gece muharebeleri için İngilizlerden çok daha iyi hazırlanmış olduklari kanaatinde idi. Aynı zamanda karanlıkta dostu düşmandan ayırmak kabil olamıyacağını ve neticenin daha ziyade talihe bağlı olduğunu düşünüyordu. Onun bu düşünceleri, İngiliz münekkitleri tarafından şiddetle tenkidedilmiştir.

Geceleyin İngiliz muhriplerine tamamiyle tedafüî bir hareket tarzı emredilmişti. Bu yüzden onlar Alman donanmasına hücum etmediler. Fakat Alman amiralı İngiliz zırhlılarının arkasından geçmek kararını vermiş olduğu için bunların gerisindeki İngiliz muhriplerinin ortasından geçmek zorunda kalmıştı. Amiral Scheer kendi muhriplerine İngiliz donanmasına hücum etmek emrini verdiyse de onlar, İngilizleri bulamadılar.

Alman donanması, önde yeni zırhlılar, geride eski zırhlılar ve muharebe kruvazörlerinden ikisi de hattın kuyruğuna yakın olmak üzere uzun bir prova hattı teşkil etmişlerdi. Bu donanma, böylece İngiliz zırhlılarının arkasından geçmeğe muvaffak oldu. Amiral Jellicoe hasmının bu manevrasından tamamiyle haberdardı. Çünkü İngiliz Bahriye Bakanlığı, Alman Başkumandanının telsizle verdiği şifreli emirleri hemen hallederek amirala bildiriyordu. Esasen saat ondan biraz sonra, İngiliz zırhlılarının çoğu, top sesleri duymuşlar ve salvo şimşekleri görmüşlerdi ki bunlar birbirlerine tesadüf eden Alman ve İngiliz gemileri arasında cereyan eden savaşlardan ileri geliyordu.

Bu gece muharebelerinde İngiliz ve Alman gemileri arasında batanlar ve yaralananlar olmuştur. Almanların Frauenlob eski kruvazörü, bir İngiliz kruvazöründen atılan bir torpille batmış; 319 kişilik mürettebatı boğulmuştur.

Amiral Hipper

Saat 11,30 da, karanlıkta on iki İngiliz muhribi, Alman hattının başında giden üç zırhlı ile dört hafif kruvazöre rastlamışlar, önce bunları İngiliz sanmışlardı; fakat parolayı sordukları zaman gayet yakından cehennemî bir ateşle karşılandılar. Bunlardan Tipperary muhribi battı. Spitfire muhribi, Alman gemilerine iki torpido attığı gibi, toplariyle Nassau zırhlısına ateş açtı. Nassau bu muhribi mahmuzlıyarak ağır hasara uğrattı, kendisi de su kesiminden yaralandı. Bu karışıklık arasında Almanların Posen zırhlısı Elbing hafif kruvazörüle çarpıştı. İki İngiliz muhribi de birbirleriyle çarpıştılar. Almanların Rostok hafif kruvazörüne iki torpido isabet ederek ağır yaralandı. Patırdıyı duymakta olmalarına rağmen beşinci ve birinci İngiliz zırhlı filoları müdahale etmeden yollarına devam ettiler.

Alman zırhlıları, evvelce çarpıştıkları dördüncü İngiliz filotillâsından bu defa da altı muhrip ile bir daha karşılaştılar. Neticede, Fortune ve Arden muhripleri battı. Gece yarısında İngiliz zırhlı kruvazörü Black Prince, bin metre mesafeden dört Alman zırhlısının müthiş bir ateşine uğradı ve tek mermi atamadan alevler içinde kaldı. Bütün Alman hattı boyunca yanarak nihayet bütün mürettebatiyle battı.

Saat yarımda, Alman donanması artık İngiliz filosunun gerisinden aşarak onun doğusuna geçmeğe muvaffak olmuştu. İngiliz donanması ise güney rotasında seyrine devam ediyordu. Bu durum Alman donanmasını ertesi sabah yakalanmaktan kurtarmıştı. Gece muharebelerinde İngilizlerin Petard muhribi de ağır yaralanmış ve Turbulent muhribi Alman zırhlıları tarafından batırılmıştı.

On beş İngiliz muhribi, Alman zırhlılarına 2,10 da torpido hücumu yapmış ve eski Pommern zırhlısını ve V-4 muhribini batırmışlardır. İngilizlerin de Onslaught muhribi yaralanmıştı.

Saat 1,45 te Almanların Lutzow muharebe kruvazörü, içinde sekiz bin ton su olduğu için, mürettebatı refakatindeki dört muhribe alındıktan sonra, iki torpido ile batırılmıştır. Gündüzün yaralanmış olan Wiesbaden kruvazörü de aldığı çok ağır yaralara rağmen sabaha kadar suyun yüzünde kaldıktan sonra batmıştır. Almanların yaralı Elbing kruvazörü de mürettebatı tarafından batırılmıştı. Aynı surette yaralı Rostock kruvazörüne de iki torpil atılarak batırılmıştı. Bütün Alman gemileri İngilizlerin hayretini mucibolacak kadar dayanıklı çıkmışlardı.

1 haziran 1916 günü güneş doğarken Zeppelinler göründü. İngiliz gemileri bunlara boşuna ateş açtılar, Alman donanması meydanda yoktu. Amiral Jellicoe, Alman filosunu elden kaçırmıştı. Almanlar da, sabah olduğu zaman, hiçbir İngiliz görmeyince hem hayret, hem de sevinç duymuşlardı. Saat 5,20 de Almanların Ostfriesland zırhlısı eskiden dökülmüş bir mayine çarparak ağır yaralanmıştı.

Alman donanması, üslerine doğru çekilirken İngiliz donanması da üslerine dönmek emrini almıştı.

İki tarafın kayıpları şöyledir :

İngilizler : Üç muharebe kruvazörü, üç zırhlı kruvazör, bir filotillâ lideri, yedi muhrip olmak üzere 112,450 ton tutarında on dört gemi.

Almanlar : Bir muharebe kruvazörü, bir eski zırhlı, dört hafif kruvazör, beş muhrip olmak üzere 59,610 ton tutarında on bir gemi.

İnsan kayıplarına gelince, İngilizler 6,097 ölü, 510 yaralı ve 177 esir vermişlerdi. Almanların kaybı 2,551 ölü ve 507 yaralıdan ibaretti.

Muharebeye iştirak eden kuvvetler şöyle hulâsa edilebilir :

İngilizler : 648,200 tonluk yeni zırhlı, 196,900 tonluk muharebe kruvazörü, yekûn : 845,100 ton. 305 likten büyük topların borda ateşi ağırlığı 392,310 kilogram. İngiliz donanmasının mürettebatı 60,000 kişi. İnsan zayiatının nisbeti % 11.

Almanlar : 363,360 tonluk yeni zırhlı, 79,200 tonluk eski zırhlı, 120,400 tonluk muharebe kruvazörü, yekûn : 562,960 ton. 280 likten büyük topların borda ateşi ağırlığı 165,520 kilogram. Alman donanmasının mürettebatı 45,000 kişi. İnsan zayiatının nisbeti % 6,8.

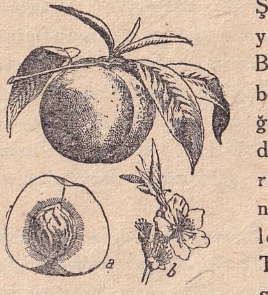
Muharebeden sonra her iki taraf da zaferi kendilerinin kazandıklarını iddia ettiler. Hakikatte bir İngiliz deniz tarihçisinin söylediği gibi savaş neticesiz kalmıştır, fakat Alman kuvvetlerinin sayıca büyük zâfı gözönünde tutulursa, onların bir zafer değil, bir muvaffakıyet kazandıklarını kabul etmek lâzımdır. Bu, sayı hesabiyle kazanılmış bir boks maçına benzetilebilir.

Skagerrak Savaşı, harbin gidişini değiştirmemekle beraber, Alman donanması, bir daha böyle bir muharebeyi göze aldıramadığı için denize açılmamış ve harbin sonunda yeni gemilerinin hepsini ve bütün denizaltılarını Müttefiklere teslim etmek zorunda kalmıştır. *(Abidin Dav'er)*

ŞEFTALİ — Gülgiller familyasının erikgiller oymağından ve lâtince adı «Amygdalus persica» olan bir ağacın meyvası.

Şeftali ağacının çıkağının Çin olduğu sanılmaktadır. Fakat ilk olarak güney batı Asya'sına ve İran'a getirildiği ve çok sonra İran'dan, önce Akdeniz bölgesine ve daha sonra dünyanın her tarafına yayıldığı için meyvası lâtince «İran meyvası» demek olan «persicum» teknik adını almıştır. Fransızcası olan «pêche», ingilizcesi olan «peach» ve italyancası olan «pesca», lâtincesinin bozulmuş şekilleridir. İranlılar bu meyvaya «şeft=semiz» ve «âlû = erik» kelimelerini birleştirerek «şeftâlû» adını vermişlerdir.

Şeftali ağacının boyu, cinsine ve yetiştirildiği yere göre iki buçukla altımetre arasındadır. Bu ağacın yaprakları mızrak biçimlidir. Şeftali ağacı; açıkta veya duvar dibinde yetiştirilir. Açıkta yetiştirilenler budanmaz; duvar dibinde yetiştirilenler badem veya erik ağacına aşılanır.

Şeftali
a - Meyvanın kesiti,
b - Çiçeği

Şeftali ağacının otuza yakın çeşidi vardır. Bu çeşitler meyvasının büyüklüğüne, tüylülüğüne, rengine, çekirdeğine yapışıklığı derecesine göredir. Bununla beraber şeftaliler iki grupa ayrılır : Tüylü şeftali (asıl şeftali) ve tüysüz şeftali. Bunlar da iki kısımdır : Et şeftalisi (eti çekirdeğine yapışık olan) ve yarma şeftali (çekirdeği ete yapışık olmıyan). Şeftaliler etlerinin rengi bakımından da üçe ayrılırlar: Beyaz, sarı ve kırmızı etliler.

Şeftalinin makbul cinsleri, tüylü et şeftalileridir. Bunlar sulu, güzel kokulu ve lezzetlidir. Ancak en lezzetli kısmının çekirdeğe yapışık kalmasına sinirlenen bazı kimseler, yarma şeftaliyi tercih ederler.

Memleketimizde en iyi şeftaliler Bursa İlinde yetişmektedir. Bu ilimizde epey bir zamandanberi, taze şeftali kompostosu konservesi muvaffakıyetle yapılmaktadır.

Şeftali gerek tabiî halde ve gerek komposto yapılarak yenen nefis ve leziz bir meyvadır. Şeftalinin reçeli, şekerlemesi, dondurması da yapılır. Bazı memleketlerde şeftaliden «peach-brandy» denilen hafif alkollü bir içki de çıkarılır.

Şeftaliyi kurutmak için yarma cinsini ikiye ayırmalı, çekirdeğini çıkarmalı, yükseğe asılmış seyrek bir dokuma üzerine iç tarafı yukarıya gelmek üzere dizmeli, yedi sekiz saat bırakmalı. Kurutulmadan önce meyvalar soyulursa daha iyi olur.

Şeftali ağacının yapraklarında hafif lâksatif (müleyyin) hassa vardır. Sıcak suya binde on veya yirmi nisbetinde yaprak atıp bir müddet dinlendirmelidir. Büyükler bu sudan 10 dan 60 grama, çocuklar 10 dan 20 grama kadar içmelidirler.

Şeftali ağacının, iyi bir cilâya müsait olan kerestesi mobilyacılıkta makbuldür. *(A.B.)*

WASSERMANN, AUGUST PAUL VON — (1866 - 1925) « Avgust Paul Fon Vasserman okunur ». Bütün dünyaca tanınmış bakteriyologlardandır. Wassermaun 21 şubat 1866 da Almanya'da Bamberg şehrinde doğmuştur. Bu şehir, orta Almanya'da meşhur musikişinas Wagner'in operalarını yazdığı kasabadır. Wassermann bütün ömrünü tıbbın inceliklerini aramakla geçirmiş, adım adım yükselmiştir. Kırk yaşında iken 1906 yılında Berlinde Koch Enstitüsünün biyoşimi, tecrübî tedavi ve salgın hastalıklar şefi olmuştur. Bir müddet sonra 1911 de ordinaryüs profesörlüğe yükselmiştir.

Wassermann

1913 te Berlin'in Dahlem semtinde bir tecrübî enstitüsü açılmış ve buranın direktörlüğü Profesör Wassermann'a verilmiştir. Wassermann burada mikroplar, salgın hastalıklar üzerinde çok çalışmıştır. Bu araştırmaları sırasında görmüştür ki mikroplar vücude girince kanda ve hücrelerde bunlara karşı bir takım müdafaa cisimleri (anticorps'lar) hasıl olur. Bu cisimler yeter dereceye vardıkları zaman hastalık yapan mikropların artık vücutte yaşamasına imkân kalmaz ve insan hastalıktan kurtulur yahut mikrop kandan çekilerek hastalık müzminleşir. Dışarıdan vücude giren mikropların hasıl ettikleri bu biyolojik olaylar Wassermann'ın merak ve dikkatini çekmiş, bunlar üzerinde araştırmalarını genişleterek frengili insanların kanlarında ve «beyin suyu» nda, frengi mikrobunun tesirile husule gelen biyolojik olayları incelemiş ve bu yolda birçok tecrübe yapmıştır. Bu tecrübelerin sonunda Wassermann anlamıştır ki frengi mikrobu insan vücuduna girdiği zaman vücut, kendisine hücum eden her mikroba karşı olduğu gibi, bu mikroba karşı da bir takım müdafaa cisimleri hazırlar. Bu müdafaa cisimleri zamanla çoğalır ve kana dökülürler. Frengi mikropları kandan çekilip vücudün gizli köşelerinde saklandıkları zamanlarda da vücutta ve kanda bu müdafaa cisimlerini bulmak mümkündür. Demek ki bir insana vaktiyle frengi mikrobu girmişse -yani o insan frengi hastalığına tutulmuşsa- tabiî onun kanında, frengi mikrobuna mahsus olan, bu müdafaa cisimlerini arayıp bulmak kabil olacaktır. Bundan başka frengi mikrobu bir vücude yayıldığı zaman o vücudün kan ve hücrelerinde fizikoşimik bir müvazenesizlik de hasıl olur. Şu halde bir insanın vücudünde frengi mikrobuna mahsus olan müdafaa cisimlerini veya frengi hastalığına ait olan hususî fizikoşimik müvazenesizliği arayıp bulmak veyahut arayıp bulmamakla o insanın frengili olup olmadığını bilmek mümkün olabilecektir.

İşte bunları düşünen Profesör Wassermann, frengili ananın karnında iken frengi alıp ölmüş bir ceninin karaciğerinden alkollü bir hulâsa yapmış, bu hulâsayı, lâboratuarda, frengili olduğundan şüphe edilen insanların kan seromları ile karşılaştırmıştır. Buna biraz da «kobay» dedikleri bir tecrübe hayvanının kanını karıştırınca şüpheli kanda frengiye ait cisimler varsa bu hulâsanın, kobay kanının yardımı ile, o cisimlerle birleştiğini, aksi halde birleşmediğini anlamıştır. Bu hâdiseyi göze görünür bir şekle getirmek için de koyun kanına karşı eritme kabiliyeti kazandırdığı bir tavşanın seromunu kullanmıştır. Bu ince araştırma usulü sayesinde insanların kanını ve beyin suyunu lâboratuarlarda tüpler içerisinde muayene ederek onların frengili olup olmadıklarını anlamak mümkün olmuştur. İşte, Bordet, Gengou gibi başka âlimler tarafından da düşünülmüş fakat ancak Wasserman tarafından büyük başarı ile tatbik alanına çıkarılabilmiş olan bu muayene usulüne hekimlikte «Wassermann teamülü» denilmek suretiyle büyük âlimin adına izafe olunmuştur. Wassermann teamülünün keşfi, hekimlik dünyasında büyük ve aydınlık bir ufuk açmış, frengi gibi sosyal bir hastalığın bu sayede kolaylıkla teşhisi ve süratle tedavisi mümkün olmuştur.

O zamandan bugüne kadar gelip geçen birçok büyük hekimler, Wassermann teamülünü tadil etmek istemişler veyahut frengi teşhisine yarıyacak daha kestirme ve daha kolay bir lâboratuar usulü aramışlardır. Fakat Wassermann teamülünün frengi teşhisindeki

kıymetinden daha yüksek kıymette bir teamül, bugüne kadar, bulunamamıştır. Bugün de dünyanın bütün bakteriyoloji lâboratuvarlarında, frengi teşhisi için kullanılan teamüller arasında, Wassermann'ın koyduğu orijinal usul gene en başta gelmekte ve her yerde bu usulden istifade olunmaktadır. Frengi gibi, hastanın, yalnız kendisini değil, ailesini, evlâtlarını, soyunu, sopunu kemirip harabeden tehlikeli bir hastalığın, kesin olarak, teşhis edilmesi ve insanların bundan kurtarılmasına çalışılması Wassermann'ın insanlığa yaptığı en büyük hizmetlerden biridir.

Wassermann'ın frengiden başka, kanser ve verem gibi hastalıklara ait birçok araştırmaları ve denemeleri de vardır. Bu sayede o hastalıkların da bazı karanlık noktalarını aydınlatmağa muvaffak olmuştur. Wassermann, bu çalışma ve araştırmaları ile «Modern muafiyet» ilminin kurucusu olmuş ve bu ilimde büyük eserler meydana getirmiştir. «Kolle» adındaki arkadaşı ile hazırladıkları büyük kitap birçok defa basılmış, bütün dünyaca tanınmıştır. Wassermann'ın «Hemolysine», «Cyto-toxine» ve «Precipitine» hakkındaki yazıları çok önemli ve hekimlikte pek kıymetli bir yer tutan meseleler halindedir.

Bu suretle bütün ömrünü ilme ve insanlığa vermiş olan Wassermann, daha genç denilebilecek bir çağda, elli dokuz yaşında iken (16 mart 1925) Berlinde ölmüştür. Wassermann'ın hekimliğe ve dolayısiyle insanlığa yaptığı bu büyük hizmetler, kendisini bütün dünyaya tanıtmış, Milletlerarası büyük bir ilim adamı haline getirmiş ve adını tıb tarihinin meşhurları arasına geçirmiştir

(*Dr. Nuri Ömer Ergene*)

ABAK, VEYA ABAKUS — Yunancası abaks, lâtincesi abacus olan bu kelime, mimaride; sütun başlıkları üzerine konulan, sütun gövdesinden daha genişçe olarak dışarıya taşan, sütun üstüne binecek olan baş-kiriş (architrave) le sütun arasına giren tablayı ifade eder.

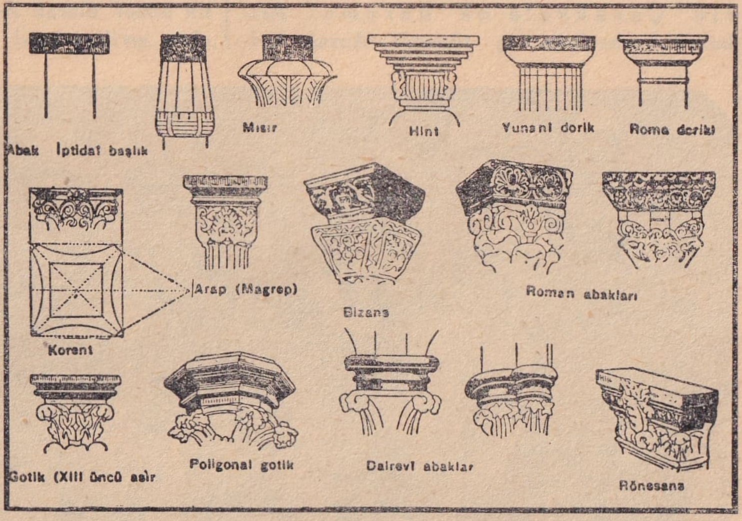
Abaklar taştan veya mermerden yapılır ve şekli bakımından her mimarî üslûbuna göre değişir. Abaklar değişik şekillerine, ait oldukları devirlere ve mimarî üslûplara göre adlanırlar. Bir fikir vermek üzere başlıca abakları şöyle sayabiliriz: Mısır, Dor, İyonya, Korent, Hint, Mağrip, Bizans, Roman, Gotik, Rönesans, Türk v.s.

Eski Mısır binalarının bazılarında abaklar sadece bir tabla, yâni bir çeşit semerden ibarettir. Bunlar, abakların iptidaî şeklidir. Fakat bunlardan sonra Mısırlılarda lotüs yapraklariyle biçimlendirilmiş süslü abaklara da rastlanmıştır. Dor abakları kalın ve oturaklıdır. Roman abakları da böyledir. İyonya abakları ise çok süslü ve incedir. Korent abakları kavislidir.

Abak tâbiri yalnız İlkçağlar mimarisinde kullanılır. Hattâ İmparator Augustus devrinin meşhur mimarî muharriri Vitruius'un eserlerine göre bu kelime ince bir tabla demek olduğundan bu sözü daha fazla İyonya mimarisinin ince sütun başlığı tablaları için kullanmak çok uygun olur. Ortaçağlar mimarilerindeki abaklara fransızca «tailloir» denilmektedir ki biz bunu «sütun başlığı» olarak tercüme edebiliriz.

Rönesans mimarisi, İlkçağlar mimarisini taklidettiği için Rönesans abakları da biçim ve nispetçe eski Yunan ve Roma abaklarına benzerler.

Türk abakları, daha doğrusu Türk sütun başlıkları umumiyetle başlıkla bir vücut imiş gibi görünürler. (*H. Atik*)

Başlıca abak şekilleri (Türk başlıkları ayrıca verilecektir)

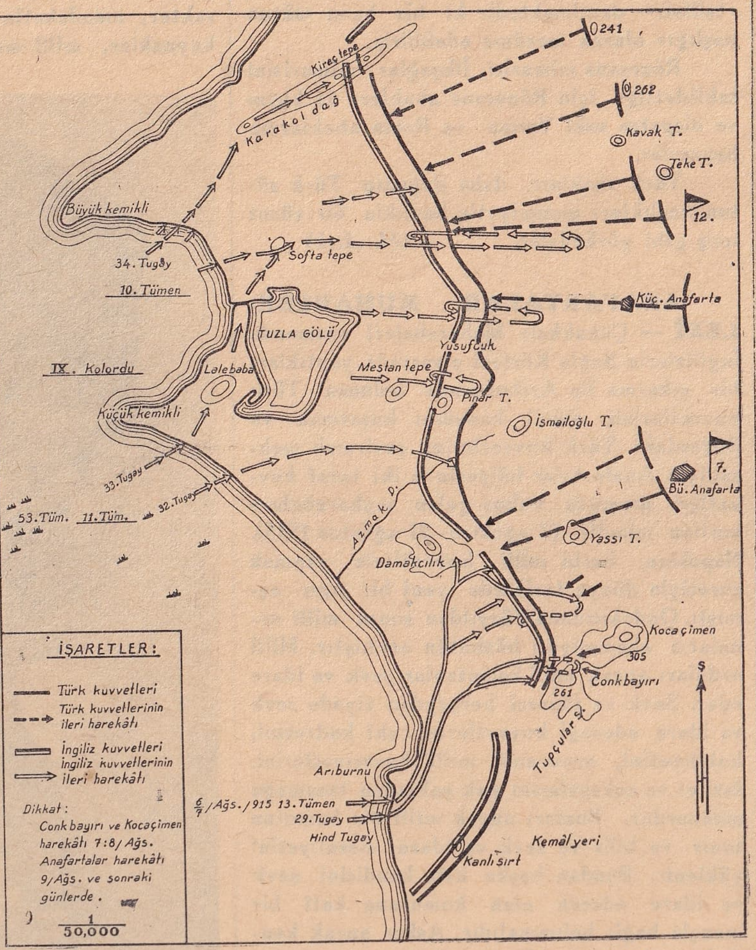
ANAFARTALAR MUHAREBELERİ — Çanakkale Muharebeleri esnasında İngilizlerin Suğla Körfezi civarında yaptıkları bir çıkarma ile Arıburnunda bulunan Türk kuvvetlerinin şimal kanadını kuşatmak ve Boğazdaki Türk kuvvetlerini çevirmek maksadiyle Anafartalar bölgesinde iki taraf kuvvetleri arasında vukua gelen muharebelere verilen isimdir (7 ağustos - 21 ağustos 1915). Napoléon, harbi millî kuvvetlerle yapmak suretiyle dünya tarihinde yeni bir çığır açmıştı. Ondokuzuncu Yüzyıldan sonra millî orduların ehemmiyeti büsbütün artmıştır. Millî orduları ancak millî komutanlar sevk ve idare eder. Sevk ve idareci herşeyden ziyade sevk ve idare edeceği kuvvetlerin ruhî kudretini, kabiliyetini, ananesini, millî hususiyetlerini, fazilet ve noksanlarını pek yakından tanımağa meeburdur. Bunları ancak millî bir komutan tanır ve bilir ve sevk ve idare mesuliyetini yüklenir. Bundan başka kıta kendisini sevk ve idare edecek olan komutana katî bir inançla bağlı bulunmalıdır. Asker ancak kendi kanından gelen komutanlarına itimat eder ve onların emirlerile kanlarını akıtmaktan çekinmez. Ecnebi bir komutanın sevk ve idaresi nihayet siyasî ve maddî menfaatlere dayanır. Bunun için sevk ve idarenin muvaffak olması için millî olması şarttır. Atatürk, Türk milletinin hakikî iktidarını, yapıcılığını ve başarıcılığını doğru kıymetlendirdiği ve millet de kendisine bütün varlığile inandığı için İstiklâl Harbini kazandı. Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllarda ecnebi komutanların büyük zaferler kazandıkları vaki olmuştur. Mareşal Prens Eugène, bir İtalyandı. Fransız terbiyesi gördü, lâkin Avusturya ordusunu ikbaline hizmet etti. Avusturya ordusunu zaferden zafere götürdü. General Jomini evvelâ Napoléon'un, sonra Rus Çarı II. Alexander'in maiyetinde çalıştı ve onlara büyük hizmetler etti. Ancak bütün bu büyük serdar ruhlu insanların, milliyet fikirlerinin ve hislerinin henüz canlanmadığı devirlerde muvaffak olduklarını daima gözönünde bulundurmak lâzımdır. Millî karakter, memleketin coğrafî bünyesi, millî kaynaklar, millî muharebe usulleri ve muhariplik vasıfları, millî sevk ve idare ve sevkulceyşi vücude getirirler. Millî sevkulceyşe ancak millî komutanlar nüfuz edebilirler. Anafartalar muharebesi, millî coğrafyayı, Türk milletinin müdafaa kudret ve kabiliyetini ve onun düşmanını ve bu düşmanın maksadını doğru kıymetlendiremiyen ecnebi bir komutanın sevk ve idare hatası yüzünden az kalsın bütün Çanakkalenin elden gitmesine sebebolacaktı. 1915 te de Türk milletinin Ebedî Başbuğu Atatürk Anafartalarda ecnebi komutanların hatasını Türk milletinin kanile temizlemiş, mesuliyeti üzerine alarak müstakilen karar vermek vaziyetinde en mühim zaman ve mekânı kestirerek kuvvetlerini o zamanda ve o tarafta kullanmak, harekâtında sürat ve faaliyet, tertibatında isabet, icraatında şiddet, bu şiddet ve enerjisini kıtalarına nakletmek sayesinde Çanakkaleyi kurtarmıştır.

Anafartalar Grupu Komutanı Mustafa Kemal

Anafartalar Muharebesi Çanakkale harekâtının ikinci safhasını teşkil eder. Türk ordusu anayurduna giden mühim istikametlerde muharebeyi daima kabul etmiş, dünyanın en kuvvetli ordularını dahi mağlûbetmiştir. Çanakkale Muharebelerinde Türk askerinin kahramanlığını ve müdafaa kudretini onun cevval ve hassas ruhunda, temyiz kabiliyetinde, yüksek anlayışında ve idealinde aramalıdır. Türk erleri de kendilerine komuta edenler kadar Boğazların ve İstanbul'un o devirdeki kıymetini ve Türk ordusunun elinde kalması icabettiğini anlamış bulunuyorlardı.

Fikirde, anlayışta komutanlarile beraber olduğu içindir ki Çanakkale Muharebelerinde muvaffak olmuş ve Türk askerî tarihi için şerefi ebedî olan büyük hâtıralar bırakmıştır. İstiklâl Harbi de Çanakkale'de yaşıyan ruhla kazanılmıştır.

Anafartalar muharebesi krokisi (6/7 ağustos - 21 ağustos 1915)

Müttefiklerin Türk cephesini Boğazlardan yarmak için 25 nisan 1915 te giriştikleri teşebbüs muvaffak olamamış, onlar her ne kadar Türk yurduna çıkmışlarsa da Türkün çelikten müdafaası karşısında ancak kıyılarda, o da gemi topçusunun himayesi altında, sonsuz malzeme bolluğu sayesinde tutunabilmişlerdi. Çanakkale'de muharebenin bütün yükü Türk piyadesinin omuzlarına yüklenmişti. İngilizlerin taarruzları Türk piyadesinin çetin müdafaası ve kahramanlığı karşısında hedefine varamamış, düşmanın bütün taarruzları kırılmış, buhranlı anlar piyademizin müdafaa azmi sayesinde atlatılmış, muharebelerin sıklet merkezini teşkil eden Seddilbahir bölgesinde her iki tarafın toprağa gömülmesi ve Arıburnunda karşılaşılan şiddetli müdafaa dolayısile Çanakkale Muharebelerinden serî netice beklenemiyeceğini Müttefik komutanlığı da anlamakta gecikmemişti. Müttefikler Çanakkale'nin bir kere daha denizden zorlanması meselesini tetkik etmişlerse de Goliath zırhlısının Morto koyunda Muaveneti Milliye torpidomuz tarafından torpillenerek batırılması ve Alman denizaltı gemilerinin Boğaza gelmekte olduğu havadisleri Müttefikleri deniz teşebbüsünden vazgeçmeğe icbar etmiştir. [Bu sırada Çanakkale seferinden vazgeçilmesi meselesi Londra'da Harb Meclisinde mevzuu bahsediliyor, Çanakkale Müttefik kuvvetleri başkomutanı da çok müşkül bir vaziyet içinde bulunuyordu. General Hamilton bir taraftan yeniden iki kolordu istiyor, diğer taraftan «hali hazırda yarımadanın elimizdeki kısmı ancak mevcut kuvvete kâfidir, halbuki düşmanın mukavemetini kırmak için çok askere muhtacım. Hülâsa çok kuvvet lâzım, fakat bunu yerleştirecek yerim yok. Gayri kabili hal bir muamma karşısındayım» diyordu. Fransızlar bu taze takviye kuvvetlerini Anadolu tarafında bulunan Beşike limanına ihraç etmeyi bir kere daha ileri sürmüşlerse de, nihayet 1915 senesi mayıs ortalarında General Hamilton emrine iki kolordu yerine bir tümen göndermekle müzakerelerin sonu alınmıştır. 22 mayısta Çanakkale önünde ilk Alman denizaltı gemisinin görünmesi yüzünden nakliye gemileri çekilmiş, 25 ve 27 mayısta birer zırhlı batırıldıktan sonra Müttefik harb filosu hareket serbestisini kaybetmiştir]. Çanakkale-de Müttefiklerin muvaffakıyetsizlikleri mayıs nihayetlerine doğru İngiliz Kabinesinin değişmesine sebebolmuş ve haziran başında iktidara geçen Kabine Çanakkale işini esaslı inceledikten sonra mümkün olur olmaz General Hamilton'un emrine yeniden 50.000 insan göndermeyi ve temmuz içinde umumî bir taarruz yapmağı kararlaştırmıştı. Bunun üzerine 1-31 temmuz 1915 te 70.000 kişilik bir kuvvet ve mühim miktarda harb malzemesi ile yüklü gemi kafileleri (IX. kolordu birlikleri) İngiliz limanlarından Çanakkale'ye hareket ettiler.

Ağustos başında İngilizlerin Çanakkale'de durumu: Arıburnu cephesinde üç tümenli Anzak kolordusu; Seddilbahir cephesinde 29., 42., 52. tümenlerle deniz tümeninden mürekkep VIII. İngiliz kolordusu ile 1. ve 2. tümenlerden müteşekkil Fransız seferî kuvveti vardı. Ayrıca Adalarda on ay talim ve terbiye görmüş 10., 11., 13., 53. ve 54. tümenlerden mürekkep IX. İngiliz kolordusu toplanmış bulunuyordu. General Hamilton çok sade bir kararla Çanakkale'de katî neticeyi almayı tasavvur etmişti.

Onun kararı şöyle hülâsa olunabilir: a) Anzak kolordusunu gizlice takviye etmek ve evvelâ bu kuvvetlerle Arıburnu bölgesinden taarruz ederek Türk kuvvetlerini üzerine çekmek, hiç olmazsa tesbit etmek; b) Bu esnada Arıburnu cephesinin şimal kanadını ve yanını kuşatmak maksadiyle iki kuvvetli kol ile Conkbayırı ve Kocatepe istikametinde ilerliyerek bu tepeleri 7 ağustos gün doğmadan zaptetmek; c) 6-7 ağustos gecesi IX. kolordunun 10. ve 11. tümenlerile, bilâhare diğer tümenlerile Suğla kıyılarına çıkarak Anafartalar istikametinde taarruz etmek, buraları zaptettikten sonra Kilya umumî istikametinde ilerliyerek Arıburnu ve Seddilbahir Türk cephesinin geri ile irtibatını kesmek ve Boğaza hâkim olmaktı. Bu karar sade lâkin duruma tamamiyle uygundu. Sade kararlar muharebede muvaffakıyetin baş şartıdır. Müttefik Başkomutanlığının bu kararı tâbiye ve operatif olmak üzere iki harekâtı ihtiva etmektedir. «A ve b» fıkrasında yazılı kararlar tâbiye çerçevesinde, buna mukabil «c» fıkrasındaki karar tamamiyle operatif mahiyette idi. Bu karar muvaffak olsaydı Boğazın Rumeli kısmı mutlaka sukut ederdi.

General Hamilton bu sade lâkin muvafık kararına iyi bir harekât plânı hazırladı. Bu plâna göre: a) Seddilbahirden ve Arıburnundan alınacak iki tugayla IX. kolordudan 13. tümen ki ceman 20 taburdan mürekkep 5 tugay Arıburnu cephesinin hemen şimalinde 6-7 ağustos gecesi karaya çıkarılacak, bu kuvvetler 7 günü Conkbayırı-Kocaçimen hattına taarruz ederek bu hattı zaptedecek ve Arıburnu cephesinin sağ kanat ve yanını kuşatacak; b) IX. kolordunun 20 taburdan mürekkep beş tugaylık mütebaki kuvvetleri gene 6-7 ağustos gecesi Suğla limanı kıyılarına çıkarılacak; bu kuvvetler ilk hedef olarak Anafartalar ovasına hâkim olan sırtları işgal edecek; c) 53. ve 54. tümenler çıkarma esnasında ihtiyatta bulunacak; d) Arıburnu mıntakasında 6 ağustos 1915 te taarruza geçilerek düşmanın dikkat ve ihtiyatları buraya çekilecekti.

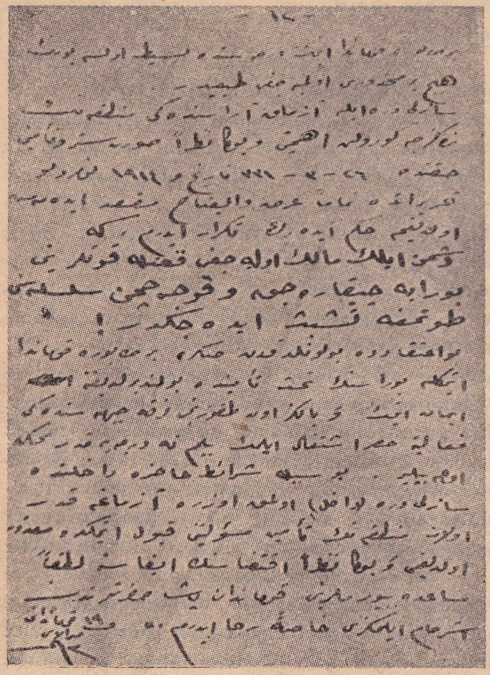

Anafartalar Grupu Komutanı Miralay Mustafa Kemal ve maiyeti

Bu sırada 5. Türk ordusunun vaziyeti şöyle idi: a) Saros kıyılarında 6., 7. ve 12.

tümenler; b) Anafartalar mıntakasında ikisi nizamiye, ikisi jandarma olmak üzere 4 taburluk bir kuvvet vardı, bu mıntakanın kıyılarını zayıf kuvvetler gözetliyordu; c) Kocaçimen - Conkbayırı hattının gerisinde 5. tümen bulunuyordu. Bu tümen 14. alayını bu mıntakanın gözetlenmesine memur etmiş, bu alay da bir taburunu sahile sürmüş, iki taburunu ihtiyata koymuştu; d) Arıburnu cephesinde (Şimal Grupu) 19., 5., 16. tümenler cephede, 9. tümen cenup kanatta ihtiyatta idi. Seddilbahir cephesinde (Cenup Grupu) iki tümen cephede ve iki tümen ihtiyatta teritiplenmişti. İngilizler 6 ağustos 1915 te Arıburnu cephemizin cenup kanadına bir buçuk saat süren şiddetli bir topçu hazırlığını müteakıp saat 17.30 da taarruza geçtiler ve Kanlısırt'taki Türk siperlerine girdiler. Bu taarruz ciddî bir şekil almıştı, bunun üzerine Kocaçimen bölgesinde bulunan 5. tümenin iki alayı ile bir taburu Arıburnu cephesine celbedilerek muharebeye sokuldu. Bu suretle Kocaçimen mıntakasında iki piyade taburundan başka kuvvet kalmamış ve General Hamilto'nun harekât plânının birinci safhası tamamiyle muvaffak olmuştu.

6 - 7 ağustos gecesi düşman Arıburnu şimalinde ve Anafartalar'da çıkarmağa başladı, 7 ağustos sabahı saat 10.30 da şiddetli topçu ateşi himayesinde Conkbayırına bir tugayla taarruza geçti. Bu sırada burada hiçbir Türk kuvveti yok gibiydi, yalnız Arıburnu cephesinin şimal kanadında tümeniyle

Mustafa Kemal tarafından yazılan "Anafartalar muharebesine ait tarihçe„ nin onikinci sayfası

beraber cephede bulunan 19. tümen komutanı Albay Mustafa Kemal (Atatürk) tehlikeyi sezdiği için buraya bir buçuk taburluk bir kuvvet göndermişti, bu bir buçuk taburla İngilizlerin çok kuvvetli taarruzunun durdurulması çok müşküldü. Conkbayırı - Kocaçimen bölgesinde ciddî bir tehlike ve buhran başgöstermişti. Bu hattın düşman eline geçmesi Arıburnu cephesinin ve dolayısiyle Gelibolu yarımadasının sukutunu intaç edebilirdi. Bütün ihtiyatlar sarfedilmişti. Albay Mustafa Kemal'in bir buçuk taburluk kuvveti İngiliz tugayının taarruzunu durduttu, biraz sonra da buraya 9. tümenin birlikleri yetişti. Kocaçimene doğru ilerliyen bir İngiliz tümeni harekâtında muvaffak olamadı. Gece ve gündüz yürüyüşlerile pek yorgun olan İngiliz askerleri takatlerini kaybetmişlerdi. Daha doğrusu başlarında durumun müsaadesinden istifade edecek sevk ve idareciler yoktu. Operatif kuşatma harekâtını yapacak olan IX. kolordunun sıklet merkezi çıkarma harekâtına 7 ağustos sabahı başladı. 11. tümen küçük Kemikliburun ile Azmakderesi arasındaki kıyılara, 10. tümen Suğla kıyılarına çıktılar. İngilizlerin önünde Çanakkale'nin katî netice yolu açılmıştı. Bu kuvvetler Anafartalar üzerinden Kilya istikametinde bir yürüyüş yapsalardı gene muvaffak olurlardı. Çanakkale, tarihinin en buhranlı gününü 7 ağustosta yaşadı. Lâkin İngilizler bir avuç Türk kahramanının şiddetli müdafaası ve arazinin çetinliği karşısında durdular. Toplanmadan, kuvvetlenmeden ilerlemek sevkulceyşi ananelerine de uymadığı için bugünü tereddütler ve duraklamalarla geçirdiler. 11. tümen güç halle Mestantepe'ye, 10. tümenden iki tabur da Kireçtepe'ye akşam üstü ilerliyebildi. 8 ağustos günü Conk grupu, kuvvetli olmıyan Türk kıtalarile çok çetin bir muharebeye devam ederken Türk tümenleri oldukları yerlerde kaldılar, dinlendiler, toplandılar. Lâkin hiçbir muharebe faaliyeti göstermediler. İki üç bin Türk askeri karşısında hareketsiz kaldılar. İngilizlerin emniyet sevkulceyşleri burada büyük bir fırsat kaçırmış, onlar Çanakkale seferini artık kaybetmişlerdi. Harb talii Türk ordusuna gülmeğe başlamış, onun askerî tarihine şerefli bir hâtıra kaydetmeğe karar vermişti. 8 ağustosta General Hamilton bizzat muharebe meydanına gelerek IX. kolordu komutanına derhal taarruz emri verdi, ancak akşama doğru bir tugay kuvvetinde birlik taarruz etmişse de artık muvaffakıyet şansı geçmiş, 7 ağustos günü birbirlerinden pek uzak olmıyan yerlerde çıkan kuvvetler arasında irtibat bile tesis edilememişti.

8 ağustos günü Kocaçimene yapılan İngiliz taarruzu tardedildi, buna mukabil Conkbayırını zaptettilerse de karşı taarruzla tepe tekrar Türklerin eline geçti. İngilizler ancak geri yamaçta tutunabildiler. Bu sırada 8. Türk tümeni de yetişmişti. Geceleyin bir alay kuvvetindeki Türk mukabil taarruzu İngilizleri biraz daha geriye attı, fakat büsbütün def ve tardedemedi.

Çanakkale'yi müdafaa eden 5. Türk Ordusu Komutanı Müşir Liman, durumu kavramakta gecikmişti. Saros kıyılarından beklediği düşmanın Anafartalardan çıktığını görünce Saros kıyılarında bulunan 7. ve 12. tümenleri ancak 7 ağustos sabahı Anafartalara gönderdi. 7. tümen 8 ağustos sabahı; 12. tümen 8 ağustos öğleye doğru ağustos sıcağında cebrî yürüyüşlerle Anafartalara yetiştiler. Liman Paşa 8 ağustosta katî taarruz yapılmasını emretmişti. Grup Komutanı Albay Fevzi, birliklerin toplanması, kıtaların yorgunluklarını alması için taarruzun yapılmasını 9 ağustosa terketmiş ve kararını orduya bildirmişti. Liman Paşa bu sebebi muhik görmedi ve Albay Fevzinin yerine 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemali (Atatürk) Anafartalar Grupu Komutanlığına tayin etti. Mustafa Kemal 8 - 9 ağustos gecesi Anafartalar cephesine yetişti ve 9 ağustos sabahı 7. tümenle Büyük Anafartalardan Damakalıkbayırı, 12. tümenle Küçük Anafartalardan Mestantepe istikametlerinde taarruz emrini verdi. 9 ağustos sabahına kadar 53. İngiliz tümeni de karaya çıkmıştı, ayni gün İngilizler de Conkbayırın'dan Kireçtepe'ye kadar uzayan bütün cephede taarruza geçmişlerdi. İngilizlerin bütün taarruzları tardedildi. Mustafa Kemal'in tertibettiği taarruzlar neticesinde düşman denize dökülmedi, fakat Anafartalar düzlüğüne atıldı. 10 ağustosta mütearrızileyh Conbkayırına gelerek burada yerleşmiş olan düşmanı 8. tümen kıtalarile söküp

Mustafa Kemal siperlerde

geriye attı, ayni gün IX. İngiliz kolordusunun 10. ve 11. tümenleri çok yorgun olduklarından ancak 53. İngiliz tümeni Yusufçuktepesine taarruz etti. Lâkin def ve tardedildi. Bu suretle Mustafa Kemal Çanakkale'yi kurtarmış oldu. Anafartalar mıntakasında 15 - 16 ağustosta Kireçtepe bölgesinde gerek bizim ve gerek İngilizler için çok şiddetli muharebeler cereyan ettikten sonra İngilizler vaziyeti ıslah için 21 ağustosta 10., 11., 52., 59. ve 29. tümenlerle iki atlı tümenden mürekkep IX. kolordu ile Küçük Anafartalar köyü istikametinde tekrar taarruza geçtiler. Birinci hatta 11. ve 29. tümenler vardı, bu taarruz da 12. ve 7. tümenlerimiz tarafından tardolundu. Bilhassa 12. tümenimizin cephesine üç İngiliz tümeni taarruz etmişti. Bu tümenin kahramanlığı destandır. Siperlerine giren İngilizleri kükriyerek süngü hücumile defetmiştir. Artık İngilizler Çanakkale seferini katî olarak kaybetmişlerdi. Bu ikinci Anafartalar taarruzundan sonra bir daha taarruza teşebbüs etmediler ve 19-20 aralık 1915 te Anafartalar'ı ve Arıburnunu tahliye ettiler.

Anafartalar Türk İstiklâl Harbinin, İnönü, Sakarya müdafaalarının ilk ışıklarını yaymıştı. Türk milletinin karanlık istikbalini aydınlatacak, millî mukadderatı tayin edecek olan Ebedî Başbuğumuz A t a t ü r k burada da Türk milleti için şerefi ebedî olacak kahramanlıklar yaratmış, muzaffer yeni bir Türkiyenin doğacağını Anafartalarda müjdelemiştir. Onun büyük dehası, insan üstündeki kudreti; birkaç misli üstün düşmanı tamamiyle kendine tâbi kılmıştır. Anafartalar muharebesi Türk askerî tarihi için çok şerefli bir harb hâtırasıdır. Türk sevk ve idaresinin üstünlüğünü, Türk komutanlarının mesuliyet sevgisini ve teşebbüs ruhunu, harekâtta sürat ve faaliyeti, tertibatlarındaki isabet ve icraatlarındaki şiddeti, Türk kıtalarındaki yüksek başarma kudretini ifade eder. Anafartalar muharebesi o devirdeki Türk sevk ve idaresinin İngiliz sevk ve idaresine kat kat üstünlüğünü gösterir. Bununla beraber Türk

milleti Anafartalar'da büyük İngiliz milletinin kahraman erlerile dövüşmüş, siperde savaştığı hasmının yüksek şahsiyetinde müstakbel büyük müttefikini tanımıştır. Ananeleri asırlara dayanan iki kahraman ve erkek millet yekdiğerini bu muharebe meydanlarında görerek takdir etmişler; cesarette, kahramanlıkta, feragat ve fedakârlıkta, âsalet ve insanlıkta ayni duygularla birleşmişlerdir. Büyük İngiliz milleti; Atatürk'ün, bu Ebedî Başbuğumuz'un dahiyane sevk ve idaresine ve Çanakkaleyi kurtarmasına Anafartalar'da şahit olmuş ve Başkomutan Sir Hamilton Londra'ya çektiği telgrafta «Çok cesur muharebe eden ve iyi sevk ve idare edilen asil Türk ordusunun karşısında bulunuyoruz» demekle Türk milletini çok yerinde kıymetlendirmiştir. Düşmanını bu derece doğru ve hakikî bir görüşle kıymetlendiren böyle yüksek milletle dövüşmek ve muzaffer olmak ve sonra da müttefik olmak gerçekten şeref teşkil eder.

(İhsan Yurdoğlu)

ARCHIMÈDE (Yahut ARHİMİDİS) — (Milâttan önce 287 - 212) «Arşimed okunur» Eski Yunan matematikçilerinin en meşhuru.

Antikitenin en büyük matematikçisi ve bütün devirlerin en büyük matematikçilerinden biri olan Archimède, bir astronomun oğluydu ve Sicilya'nın doğu kıyısında Siraküza şehrinde Milâttan önce 287 yılında dünyaya geldi. Babası Siraküza Kralı İkinci Hiéro'nun yakın bir dostuydu. Kendisi de gerek kralın ve gerek oğlu Gelo'nun samimî dostu oldu. Bu dostluğun meşhur «Archimède prensipi» nin doğmasına nasıl vesile olduğu daha aşağıda görülecektir.

Archimède

Archimède Mısır'da: Yunanlı geometri bilgini Euclide, İskenderiye'de matematik öğretiyordu. Euclide Milâttan önce 283 te ölünce, yetiştirdiği değerli halefler İskenderiye'yi matematik öğretiminin merkezi olmakta devam ettirdiler. İşte Archimède, diğer birçokları gibi, İskenderiye'ye giderek bu haleflerden matematik bilimlerini öğrendi.

Archimède Mısır'da bir taraftan öğrenimine devam ederken, bir taraftan da pratik araştırma ve denemelerle bazı icatlarda bulundu. Bunlardan bir tanesi «Archimède cenderesi» diye tanınan su cenderesidir. Bir nevi tulumba olan bu âlet, boş bir silindir veya boru içine yerleştirilmiş sarmal (helezonî) bir vidadan ibarettir. Bu vida işletilirken, meyilli tutulan borunun aşağı ucu suya batırılır. Sarmal vida eksen (mihver) i etrafında dönmiye başlayınca su, vida dişlerinin meydana getirdiği bölmelerin birinden ötekine yükséle yükséle borunun üst ucundan dışarıya akar.

Archimède ayrıca Nil'e bazı setler yaparak Mısır'ın birkaç bataklığını kuruttu. Bu işlerde çalışırken oynar makarayı ve sonra da ağır yükleri kolaylıkla kaldırmıya yarıyan ve yerinde durur ve oynar makaraların bir araya getirilmesinden ibaret olan palangayı icadetti. Sadece su cenderesi ile palanga Archimède'in adını sonsuzluğa ulaştırmıya yetebilirdi. Fakat bütün hayatı teknik araştırma ve başarılarla dolu olan Archimède, bunlarla yetinemezdi.

Archimède prensipi: Archimède, öğrenimini böylece Mısır'da yaptıktan sonra Siraküza'ya döndü. Bu dönüşün verdiği meyvalardan başlıcası «Archimède prensipi» nin doğuşu oldu. Bu; Archimède'in, bilgisini pratik problemlere tatbik zekâsının en güzel bir örneğidir. Romalı Mimar Vitruvius bunu bize şöyle nakleder : «Archimède olağanüstü birçok keşif ve icatlarda bulunmuştur, fakat bunlardan hele bir tanesi büyük bir zekâ eseridir. Siraküza'da krallık kudreti artmış olan Hiéro, tanrılara altın bir taç adamıştı. Bunu yaptırmak için bir fiyat üzerinde bir kuyumcu ile anlaştı ve bu işe yetecek a'tını tarttırarak kuyumcuya verdi. Kuyumcu anlaşmıya uygun olarak elle işlenmiş son derece güzel bir taç yaparak getirdi. Bu tacın ağırlığıyle evvelce verilen altının ağırlığı tamamiyle eşitti. Sonra her nasılsa, kuyumcunun bir miktar altını aşırarak aynı ağırlıkta gümüşü taca karıştırdığı haber verildi. Hırsızlığı nasıl meydana çıkaracağını bilmiyen Hiéro, bununla meşgul olmasını Archimède'den istedi. Archimède'in bunu düşüne düşüne banyoya girmesi bir lûtuf oldu. Banyoda bakınırken, vücudunun ne kadar kısmı suya gömülürse o kadar suyun vücudunun etrafında yükseldiğini gördü. Bu hal ona dâvanın çözümünü ilham etti. Sevinç içinde banyodan çıktı ve Eurêka! Eurêka! (Buldum! Buldum!) diye bağırarak çırçıplak sokağa fırladı. Bundan sonra, Archimède, taçla aynı ağırlıkta olmak üzere biri altın ve biri gümüş iki külçe meydana getirdi. Bir kabı ağzına kadar suyla duldurarak gümüş külçeyi içine daldırdı. Kaptan taşan su, gümüşün hacmiyle eşitti. Bu kaptan taşan su ölçülünce, gümüş külçeyi karşılıyan suyun miktarını verdi. Archimède, altın külçeyle de aynı şeyi yaptı ve onun daha az su taşırdığını gördü. Böylelikle altın külçe hacminin gümüş külçe hacminden noksan olduğunu anladı. Nihayet kabı tekrar suyla doldurarak bu sefer asıl tacı daldırdı. Altının çıkarması lâzımgeldiğinden fazla su taştığını görünce tacın altınına gümüş karıştırıldığı sonucuna vardı ve kuyumcunun hırsızlığını apaçık meydana koydu».

Bu suretle Archimède, suyu birim (vâhit) alarak cisimlerin izafî ağırlığını bulma kanununu meydana getirmiştir ki «Archimède prensipi» diye meşhur olan bu kanun hidrostatiğin temel prensiplerinden biridir. «Archimède prensipi» şudur : «Bir sıvı (mayi) ya batırılan bir cisim, bu sıvı tarafından aşağıdan yukarıya düşey (şakulî) ve yerinden oynattığı sıvının ağırlığıyle eşit bir baskıya maruz kalır» veya daha açık bir anlatışla : «Herhangi bir cisim, suya batırılırsa ağırlığından bir kısmını kaybeder ve kaybettiği bu ağırlık yerinden oynattığı suyun ağırlığıyle eşittir».

Archimède'in yunanca «Eurêka! Eurêka!» sözü, dünya muharrirleri tarafından ya olduğu gibi veyahut da kendi dillerindeki karşılığiyle kullanılan bir darbımesel haline gelmiştir.

Başka icatları: Archimède'in başlıca icatlarından biri «Dişli çark vidası» (vis sans fin) dır. Bu; dişleri çarkın dişlerine uydurulmuş ve ekseni etrafında döndükçe çarkı da döndüren bir vidadır. Archimède, bir de gezegen (seyyare) lerin hareketlerini gösteren bir «Gezegenler küresi» meydana getirmiştir. Diğer taraftan bazı tarihçiler mancınığın icadını da Archimède'e atfederlerse de doğru değildir. Mancınık Archimède-den yüz yıl kadar önce Dionysos tarafından icadedilmiştir. Bu yanlışlık, Archimède'in Siraküza Muhasarası sırasında buna benzer ve tekemmül ettirilmiş birtakım silâhlar kullandığı söylentisinden doğmuş olsa gerektir.

Kaldıraç (Manivelâ): Bütün pratik buluş ve icatlarından ve arkasında bıraktığı değerli teorilerden başka, kaldıraç kudretinin teknik kanunlarını ilk tarif ve izah eden Archimède'dir. Hattâ bu bahiste ona atfedilen : «Bana bir dayanım noktası (teknik terimle: bir kaldıraç dayanağı) versinler, dünyayı kaldırayım!» sözü meşhurdur.

Siraküza Muhasarasında: Romalılarla Kartacalılar arasında vukua gelmiş üç harbden ikincisinde Romalı General Marcellus, Kartacalıların müttefiki olan Hiéro'na karşı Milâttan önce 214 yılında harekete geçerek Siraküza'yı donanmasiyle muhasara etti. Söylendiğine göre; Archimède doğduğu şehri müdafaa için birtakım silâhlar meydana getirip kullanmasaydı bu muhasara iki yıl önce biterdi. Archimède'in kullandığı söylenen silâhların başlıcası «Yakıcı ayna» lardır. Archimède'in uzaktan yelkenlerini tutuşturmak suretiyle düşman gemilerini yaktığı bu silâh, güneşin ışık ve ısı dalgalarını toplayıp aksettiren birtakım içbükey (mukaar) ayna ile pertavsızlardan düzenlenmiştir. Archimède'in eşi görülmemiş birtakım âletlerle düşman gemilerini kaldırıp kaldırıp kayalara çarptırarak tahribettiği de rivayet olunur.

Ölümü: Marcellus nihayet Milâttan önce 212 yılında bir hile ile şehri zapta muvaffak oldu. Romalı General Archimède'in hayatına aslâ dokunulmamasını ve bu büyük adamın kendisine getirilmesini askerlerine emrettiği halde Archimède, bu askerlerden biri tarafından öldürüldü. Yunan tarihçisi Plutarque, bu öldürülme hâdisesini «Meşhur Adamların Hayatı» adlı eserinde şöyle anlatır : «Archimède bütün dikkatini diyagrama ait bazı problemlerin çözümüne vermişti. Düşüncesi ve gözleri, bulmıya çalıştığı şeylere takılmıştı. Şehrin alındığından haberi yoktu. Bir asker ona yaklaştı ve generalin yanına kadar kendisini takibe davet etti. Archimède, problemini çözmeden yerinden kımıldamıyacağını söyledi; fakat, sonunda asker sabırsızlanarak kılıcını çekti ve onu öldürdü.»

Bu öldürme hâdisesini gösteren ve Herculaneum harabelerinde bulunduğu söylenen çok güzel eski bir mozayık Berlin Devlet Müzesindeydi (Bu harbde bunun ne olduğu şimdilik belli değildir).

Archimède'in, kılıcını çeken askere : «Dikkat et, problemimin şekillerini bozacaksın!» diye bağırdığı söylenir. Gene söylenir ki Archimède dostlarına, öldüğü zaman mezarına birbirine dokunan bir küre ile bir silindir şekli konmasını ve bunun üstüne «3 : 2» yazılmasını vasiyet etmiştir.

Bu suretle yetmiş beş yaşında hayata gözlerini kapıyan bu büyük adamın öldürülmesine son derece müteessir olan Marcellus, ona mükemmel bir mezar yaptırmıştır.

Karakter ve bilim özellikleri: Archimède; astronomi (heyet), geometri (hendese), hidrostatik (muvazeneti mayiat), mekanik (mihanik) ve optik bilimlerinde aynı derecede kuvvetliydi. Ar-

chimède'in hemen bütün başarıları, matematikçilerde pek nadir görülen tabiî sevk (instinct) in yardımına dayanır. Şu veya bu icatlarının tarif ve izahları mevcuttur. Fakat bunları başkaları yazmıştır. Kendisi, bunlar hakkında hiçbir şey bırakmamıştır. Onun bize intikal eden eserleri sadece matematik bilimlerle ilgili prensip ve teorilerdir. Archimède'in bu eserleri, kendisinden sonra gelenlere cömert bir kaynak ve kılavuz olduğu gibi kendisi de çok yüksek zekâsı, anlayış ve anlatış kudreti ve temiz karakteri ile, devrinde yaşıyan daha genç bilim adamları ve hususiyle pek sıkı dost olduğu filozof ve astronom Eratosthènes üstünde geniş ölçüde müessir oldu. Archimède, hidrostatiğin ve mekaniğin hakikî kurucusudur.

Eserleri: Archimède'in bize intikal eden başlıca eserleri şunlardır : Belki de ilk yazdığı «Düzlem Dengeleri (Sathı Müstevi Muvazenetleri) Hakkında» adlı eserinde mekaniğin temel prensipleri geometrik delillerle kurulmuştur. «Eğri Yüzey (Sathı Münhani) lerle Konik Kesit (Mahrutî Makta) lerin Yüzölçümü» metodlarını gösteren eserine de büyük bir mevki vermek gerektir. «Parabol (Kat'ı Mükâfi) u Kareleştirme» eserinde, bir kiriş (veter) tarafından kesilen bir parabol parça (kıta) yüzölçümünü bulmayı anlatır. Aynı eserde tamamiyi bulma (intégration) metodunun kullanılışını da görürüz. Bu metot ilk olarak Archimède tarafından ortaya atılmış ve sonsuz (namütenahi) u hesaplamanın tekemmülüne büyük yardımı olmuştur. Archimède'in pek dikkate değer bir eseri de «Metot Hakkında» adlı eseridir. Bu, büyük adamın matematik metotlarını bir araya toplamıştır. «Yüzen Cisimler» adlı eserde hidrostatiğin bazı temel prensipleri vardır. «Dayire Ölçümü» adlı eserinde dayire çevre (muhit) si ile çap (kutur) ı arasındaki pek önemli oran (nispet) yakınlama olarak değerlendirilmiştir ki bu, modern matematikte «π» ile ifade edilir. Nihayet, çok büyük sayıların ifadesi için Archimède'in kayda değer sisteminden bahseden «Kum Hesapçısı» adlı eserini de unutmamak gerektir. Bu sistemle seksen bin milyon milyon sıfırlı rakama kadar gitmek mümkündür. Archimède kitabında bu sistemin evreni dolduran kum tanelerini ifadeye yarıyacağını belirtmiştir.

Kısa bibliyografya: H. Levy; The Limits of Mathematical Thougt. Charles Singer ; Greek Science in the Alexandrian Age. Ş. Sami; Kamus-ül-A'lâm, Cilt I. The Modern Encyclopedia. Larousse Universel.

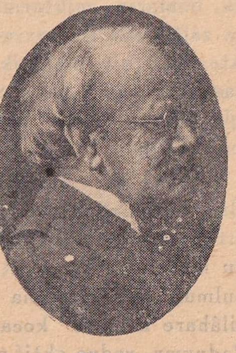
(Sadun Galip Savcı)

ATOM VE ATOM BOMBASI — Bu ağustos içinde ilk defa Hiroşima ve Nagazaki'de kullanılıp bu şehirleri dümdüz eden ve neticede Japonları kayıtsız şartsız teslime mecbur bırakan atom bombası ön plâna geçen bir mevzu oldu. Mevcut bilgiyi hemen vermiye çalıştık: Etrafımızda gördüğümüz şeylerin özü, bünyesi nedir? Meselâ bir kaya parçası göründüğü gibi sert, ayrılmaz, bölünmez bir bütün müdür? Yoksa mümkün olduğu kadar küçük zerrelerin bir araya gelmesinden, birbirlerine yapışmasından mı müteşekkildir? Bu sualler çok uzun zamanlardır ilim ve fen adamlarının zihnini yormuş ve Milâttan beş asır evvel maddenin atom esası kabul edilmiştir. Yunanı kadim filozoflarından Demokritüs, Leusippüs ve Lukresyüs'ün temellerini atmış oldukları atom nazariyesi, kâinatta her maddenin bölünmesi, parçalanması mümkün olmıyan ufak zerrelerin bir araya gelmesinden müteşekkil olduğu esasına dayanmaktadır.

Her şey ufacık zerrelerin bir araya gelmesinden müteşekkildir. İnsan oğlu herhangi bir maddeyi en ufak zerresine kadar parçalıyabilir. Fakat nihayet elde edilen bu en ufak zerreyi, herhangi bir kuvvetle bölmek imkânı yoktur. İşte bu bölünmez zerreye atom (Rumca atomos'dan: kesilemez, bölünemez) denilir.

Yunan filozoflarının atom nazariyesi, esas itibariyle Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısına kadar devam edegelen klâsik fiziğin, hattâ bugünkü kimyanın özü olan sağlam bir nazariye halinde devam edegelmiştir. Şu farkla ki Yunan filozoflarının bahsettikleri atomlar su atomu, kum atomu, taş atomu ilh.. di. Klâsik fizik ve kimyanın anladığı mânada atom nazariyesini İskoçyalı kimyager Dalton'a medyunuz. Atom'u tıpkı Yunan filozofları gibi maddenin bölünemiyen en ufak zerresi olarak kabul eden Dalton her kimyevî unsurun (élément) gözle görülemiyecek, âdeta tasavvur edilemiyecek kadar küçük zerrelerden müteşekkil olduğunu ileri sürmüştür. Atom ismini verdiğimiz bu küçücük zerreler, herhangi bir unsurun mevcut en küçük şeklidir. Herhangi bir unsurun atomları aynı boy, aynı ağırlık ve aynı vasıfları haizdir. Fakat ayrı ayrı unsurlar atomlarının bittabi değişik vasıfları vardır. Kimyevî birleşmelerin özü atomlar arasındaki münasebetlerden ibarettir. Yani herhangi bir kimyevî reaksiyon, ayrı ayrı unsurların ayrı çeşit atomlarının birbirlerile bağlanmalarından, yer değiştirmelerinden ibarettir. Bu bağlanmalar, yer değiştirmeler daima bütün atomlar arasında olur, atom parçalanamıyacağı için, atom kesirlerinden bahsetmek yersizdir.

Nazariyesini daha anlaşılır bir şekle sokmağa çalışan Dalton, o zamanlar bilinen kimyevî unsurlardan Oksijen, Hidrojen, Azot (Nitrojen) ve Kükürt (Sülfür) için hususî remizler kabul etmişti. Dalton'un devrinde suyun en ufak zerresi artık bir su atomu değildi. Su, iki ayrı çeşit atomun bir araya gelmesinden müteşekkildi. Bunlar Oksijen ve Hidrojen atomlarıydı ve bir Oksijen atomu daima iki Hidrojen atomile birleşiyordu. Dalton'dan sonra İtalyan kimyageri Amadeo Avogadro molekül nazariyesile İsveçli fen adamı Jöns Jakob Berzelius remz sistemini beynelmilelleştirmek, yani her kimyevî unsur için her yerde kullanılan bir remz sistemi kurmak suretiyle kimyanın atomlu temellerini atmışlardır.

Thomson

Nihayet Mendeleef, meşhur tablosile bilinen kimyevî unsurları tasnif ettiği gibi, bilinmiyenlerin de bulunması ihtimalini işaret etmiştir. Mendeleef tablosu tıpkı bir ayı bir sayfa üzerinde gösteren dıvar takvimlerine benzer. Nasıl bu takvimlerde şakulî sütunlar daima pazartesi salı, ilh.. hafta günlerini gösteriyor, ufkî sütunlar tarihlerle haftaları birbirinden ayırıyorsa, Mendeleef tablosunda da ufkî sütunlardaki atomlar birbirlerine benzer evsafta olanlardır. Mendeleef bu esaslarla tablosunu hazırladığı zaman birçok boşluklar bırakmak zorunda kalmış, fakat bu boş yerlerin de doldurulması gerektiğini, nasıl salıdan sonra çarşamba gelmek icabediyorsa, meselâ 84 üncü kutudaki atomla 86 ncı kutudaki atom arasında 85 numaralı bir atomun bulunmasının gerektiğini işaret etmiştir.

Lawrence

Binlerce, hattâ milyonlarca çeşit ayrı maddelerden müteşekkil imiş gibi görünen dünyamızda ne gariptir ki mevcut her şey insan olsun, hayvan olsun, taş, toprak, su, cevher, para, pul, herşey doksan iki ayrı atomun birbirlerile muhtelif şekillerde birleşmelerinden ibarettir. Daha garibi, fen âlemi, bu doksan iki atom çeşidinin doksanını kesin olarak tesbit etmiş. Amerikalı fen adamları 85 ve 87 numaralı kutuları da doldurabildiklerini iddia etmişler, fakat bu iddiaları henüz genel olarak kabul edilmemiştir. Bununla beraber bugün bilinen doksan atom çeşidinden ancak on dört tanesi, etrafımızda gördüğümüz maddelerin yüzde doksan dokuzunu teşkil eder. Şöyle ki :

	Yüzde
Oksijen, O	46.46
Silikon, Si	27.61
Alüminyum, Al	8.07
Demir, Fe	5.06
Kalsiyum, Ca	3.64
Sodyum, Na	2.75
Potasyum, K	2.58
Magnezyum, Mg	2.07
Titanyum, Ti	0.62
Hidrojen, H	0.14
Fosfor, P	0.12
Kömür, C	0.09
Kükürt, S	0.06
Klorin, Cl	0.05
Bütün diğerleri	0.68
	100.00

Bu ara en çok bildiğimiz madenlerden Bakır (Cu), Kurşun (Pb), Çinko (Zn) nun herbirinin yeryüzündeki mevcudu binde birden azdır.

Molekül ve atom nazariyelerini kabul ettikten sonra, herhangi bir madde bu en ufak zerrelerine nasıl bölünür? Meselâ bir su molekülü nasıl elde edilir? Sudan Hidrojen ve Oksijen atomları nasıl ayrılır? Fen adamları bu suallerin cevaplarını kolaylıkla veriyorlar. Fakat ihtisas sahibi olmakla beraber etrafındaki âlemle ilgilenmek istiyen herhangi bir kimseye görünemiyen moleküllerin, bunlardan da kat kat küçük atomların mevcudiyetini nasıl anlatmalı?

Bu sualin de cevabını vermek kolaylıkla mümkündür: H_2O olarak tanıdığımız suyu bir kap içine koyarak yavaş yavaş ısıtınız; bittabi bir müddet sonra kaptaki suyun kaynıyarak buhar çıkarmağa başladığını göreceksiniz. Yani mayi halindeki su molekülleri gaz haline geçiyor demektir. Eğer elimizdeki kabı çok hassas bir teraziye koymak mümkün olsa, o zaman sudan buhara geçişin de-

vamlı bir intizamla değil, fakat kesik kesik molekül be molekül olduğunu müşahede etmek kabil olur.

Yunan filozoflarının atom anlamı burada durur. Onlarca buhar halinde müşahede edilen su molekülleri suyun en ufak zerresi, atomudur. Bu zerreyi daha ufalamak mümkün değildir. Halbuki, yukarıda da işaret edildiği gibi, Dalton'un atom nazariyesi su moleküllerini de Hidrojen ve Oksijen atomlarına böler. Bu hâdiseyi de kolaylıkla müşahede edebilmek için deminki su kabının içine meselâ bildiğimiz bir elektrik zilinin iki telini sokmak ve cereyan vermek kâfidir. Bu halde, çok geçmeden iki telin etrafında gaz habbecikleri belirecektir. Bu habbecikler buhar molekülleri değildir. Kimyevî tahlil bunların ayrı ayrı gazlar olduğunu gösterir. Tel etrafında biriken gaz habbecikleri bir kap içine toplanıp ölçüldüğü zaman bunlardan birinin hacim itibariyle diğerinin iki misli olduğu görülür. Yani, Dalton formülünde işaret edildiği gibi iki Hidrojen ve bir Oksijen atomu.

Chadwick

Dikkat edilirse, her iki misalde de molekül ve atomun mevcudiyeti genel bir şekilde tesbit edilmiş, bizatihi bir molekül veya atom görmek mümkün olmamıştır. Bunun böyle olacağı da çok tabiidir. Zira gerek molekül ve gerekse atom maddî imkânlarla görülemiyecek kadar küçüktür. Bu küçüklük hakkında bir fikir elde etmek için gene mahut su kabına dönmek kâfidir. Bir bardaklık su içinde mevcut su molekülünün kutru 4.6/100,000,000 santimetredir. Bu rakamın önünüzdeki kâğıdın inceliğinin aşağı yukarı on milyonda biri demek olduğu tasavvur edilirse bir molekül hakkında şöyle bir fikir edinmek mümkün olur. Maamafih küçüklüğün kolay kolay tasavvur edilemiyeceğini kabul ederek başka bir yoldan yürümek de kabildir; bir molekül fevkalâde küçük olduğuna göre, bir bardak suyu dolduracak molekül adedinin fevkalâde büyük olması lâzımdır. Filhakika bir bardak su içinde 1.89×10^{25} molekül mevcuttur. (10^{25}), on rakamının sağında yirmi dört sıfır daha mevcut demek olduğuna göre, eğer bir bardak su içindeki moleküllerin herbiri yerine bir nokta koyup bu noktalar uc uca getirilirse, böylelikle elde edilen noktalar zinciri dünyayı 200 milyon defa çevreliyebilecek uzunlukta olur. Eğer bir bardak su içindeki moleküllerin herbiri bir buğday tohumu olsaydı, yeryüzünün her santimetre karesine 15,500,000 buğday tohumu isabet ederdi. Atomlar birleşerek molekülleri vücude getirdiklerine göre, tabiidir ki atomlar moleküllerden küçüktür. Nitekim bir Hidrojen atomu bir santimetrenin yüz milyonda biri büyüklüğündedir.

Molekül ve atomların küçüklükleri hakkında bir fikir edindikten sonra çok haklı olarak bu derecede ufak mataların mevcudiyeti nasıl iddia edilebilinir? diye bir sual sormak mümkündür. Bragg isimli baba oğul iki İngiliz fizikçisi bu sualin cevabını kesin olarak vermeğe muvaffak olmuşlardır Bragg'ların keşfederek geliştirdikleri Spektroskop âleti atom ve moleküllerin mevcudiyetini tesbit etmekten mâda tıpkı bir fotograf makinesi gibi, muhtelif cins atom veya moleküllerin ayrı ayrı vasıflarını da tesbit etmektedir.

Bragg'ların geliştirmiş oldukları Spektroskop âleti atom üzerindeki araştırmaları tasavvurun üzerinde bir süratle ilerletmiş, atom üzerinde çalışan diğer fen adamlarının araştırma ve incelemeleri fizikte yepyeni bir çığır açmış, yarın için yepyeni bir âlem müjdelemiştir.

Geçen asrın sonlarına doğru Crookes, Lenard ve bilhassa Sir J. J. Thomson gibi fen adamları, iki bin yıldır parçalanılamıyacağına iman edilen atomların da parçalanabileceğini kabul ederek bu iddialarını isbata çalışmışlardır. Nihayet Thomson atomun orasından burasından çentikler koparmağa muvaffak olarak 1897 yılını fizik tarihinin en mühim dönüm noktalarından biri yapmıştır.

Thomson atomun öteberisinden koparabildiği çentikleri tetkik ettiği zaman bunların hep birbirine benziyen, aynı boyda, aynı ağırlıkta parçalar olduğunu ve herbirinin nâkıs elektrikle yüklü olduğunu müşahede etmiştir.

Gündelik hayatta hergün tekrar edilen bir söz; «birbirine zıd şeylerin, birbirini çektiği» cümlesi elektrik âleminin öz düsturlarından biridir. Nâkıs ve zait dediğimiz iki ayrı ve zıd çeşit elektrik zerreleri bir araya geldiği zaman zıd zerreler birbirini çeker, benzer zerreler birbirini iter. Yani nâkıs zaitle birleşir, fakat zait zaidi iter. Bunu gözönünde tutunca Thomson'un atomdan koparabildiği çentiklerin, nâkıs elektrik zerrelerden müteşekkil oluşu çok tabiidir ki atomun bünyesi üzerinde yeni araştırmalara ve neticelere yol açmıştır. Eğer atom Thomson'un elektron ismini verdiği bu nâkıs elektrik zerrelerinden müteşekkil olsaydı, bütün halinde atomun da elektrik vasfının nâkıs olması icabederdi. Zait zerrelerin nâkıslardan daha fazla olduğu yerde elektrik durumu zait, aksi halde nâkıstır. Atom üzerinde yapılan araştırmalar, atomun elektrik durumunun denk olduğunu göstermiştir. Bu böyle olunca, atomda mevcut zait ve nâkıs elektrik zerrelerinin de kuvvet bakımından denk olması gerekir. Yani atomda, nâkıs elektrikli elektronlara karşılık, bunların miktarına denk gelebilecek bir de zait elektrik zerresi bulunmak icabeder. Atomda zait elektrik zerresi nedir? Bunu nasıl bulmalı? Bu suali cevaplandırabilmek için burada durup bambaşka bir bahse geçmek lâzımdır.

1896 da, Fransız fizikçisi Becquerel Üranyum madeninin, civarındaki fotograf kâğıtları üzerine tesir ettiğini müşahede ederek bu madenden bir çeşit ışık intişar ettiğini bulmuş ve Üranyuma benziyen Toryuma ve bilâhare karı ve koca Curie'lerin keşfettiği Radyuma radyo-aktif maddeler ismi verilmiştir. Daha sonraki araştırmalarda radyoaktivitenin, Üranyum ve benzeri madenlerde atom çekirdeğinin kendiliğinden parçalanmasından ibaret olduğu tesbit edilmiştir. Böylelikle bir kere daha atomun kuvvetle bölünememesi anlaşılmış ve fakat, sırf zamanın tesiri altında kendiliğinden parçalandığı da sabit olmuştur. Filhakika, araştırmalar göstermiştir ki herhangi bir kimyevî tesirle, yahut hararet, tazyik gibi herhangi bir fizikî tesire tâbi olmadan, Üranyum atomları zamanla parçalanarak kurşun ve helyum haline geçmektedir:

$$U \rightarrow Pb + 8\,He + \text{hararet}$$

Bu hâdise Üranyumun temelinde Helyum atomlarının mevcut bulunduğu nazariyesini doğurmuştur. Bu atomların zamanla Üranyumlardan ayrılmaları ile Üranyumu kurşuna kalbetmektedir (Üranyumun kurşuna kalboluşu, dünyanın yaşını ölçme bahsinde kullanılmaktadır. Muhtelif yerlerde bu ölçü ile yapılan hesaplara göre küremizin yaşı iki yüz milyon seneyi aşmıştır). Fakat bu değişme âni değildir. Değişme tam olmazdan evvel üç ayrı istihaleden geçilmektedir ki bu istihalelerde intişar eden şualara alfa şuaı, beta şuaı, gama şuaı isimleri verilmektedir. Başlangıçta doğrudan doğruya şua sanılan bu üç şuadan alfa ile beta şualarının sonradan elektrik zerreleri oldukları anlaşılmıştır. Gamalar ise şuadan ibarettir.

1909 da İngiliz fizikçilerinden Sir Ernest Rutherford ile Royds alfa zerrelerini çok ince bir cam kap içinde toplamağa muvaffak olmuşlardır. Fakat aradan vakit geçip de cam kapta ne var? diye baktıkları zaman Helyum gazile karşılaşmışlardır. Helyum, Mendeleef tablosunda hemen Hidrojenden sonra gelen ikinci basit gazdır. Alfa zerrelerinin Helyuma inkılâbı Rutheriord'a zait elektrikli olan bu zerrelerin, kap cidarlarındaki nâkıs elektrikli elektronlarla birleşerek Helyum vücude getirdikleri kanaatini vermiş ve alfa zerrelerinin atomun çeğirdeğinde mevcut olması gereken zait elektrik zerresi olduğu düşüncesini doğurmuştur.

Şimdi burada tekrar, atom bünyesi üzerindeki araştırmalara dönelim. 1911 de Rutherford atomları alfa zerrelerile bombardımana tutmak fikrine kapılmıştır. Böylelikle elde edilen netice hayret verici olmuştur. Tıpkı tabancadan sıkılan kurşunlara benzetebileceğimiz alfa zerrelerinin pek çoğu sıkıldıkları istikametten şaşmadan, yani hiçbir şeye çarpmadan ilerlemişler, fakat bir kısmı ise gayetle kuvvetli bir maniaya çarpmış gibi yollarından inhiraf etmişlerdir. Elektrik zerrelerinde zaidin nâkısı çekip zaidin zaidi ittiğini hatırlamak suretiyle bu hâdise kolaylıkla izah edilir. Demek oluyor ki zait alfa zerreleri, atom civarına gelince atomda mevcut zait elektrik zerresinin tesirine tâbi oluyor ve bu iki zait zerre birbirini itiyor.

Atomik bombanın projeleriyle alâkadar olan General Leslie Groves. Sağında Chadwick, solunda Tolman.

Daha ince araştırmalar, atomda mevcut zait elektrik zerrelerinin toplu bir halde olduğunu ve «atomun çekirdeğini» teşkil ettiğini göstermiştir. Bu zait elektrikli çekirdeğe proton ismi verilmiştir. Thomson, atomdan

bir değil, birkaç elektron çentiği koparmıştı. Bu elektronların kendilerinden üç dört bin defa daha ağır olan protonun cazibesine kapılarak çekirdeğin içine düşmemesi için hareket halinde olmaları şarttır. Tıpkı küremizin, cazibeye kapılarak güneşe yuvarlanıp gitmemesini önliyen yegâne şeyin, kendi mihveri etrafında dönüşü olduğu gibi.

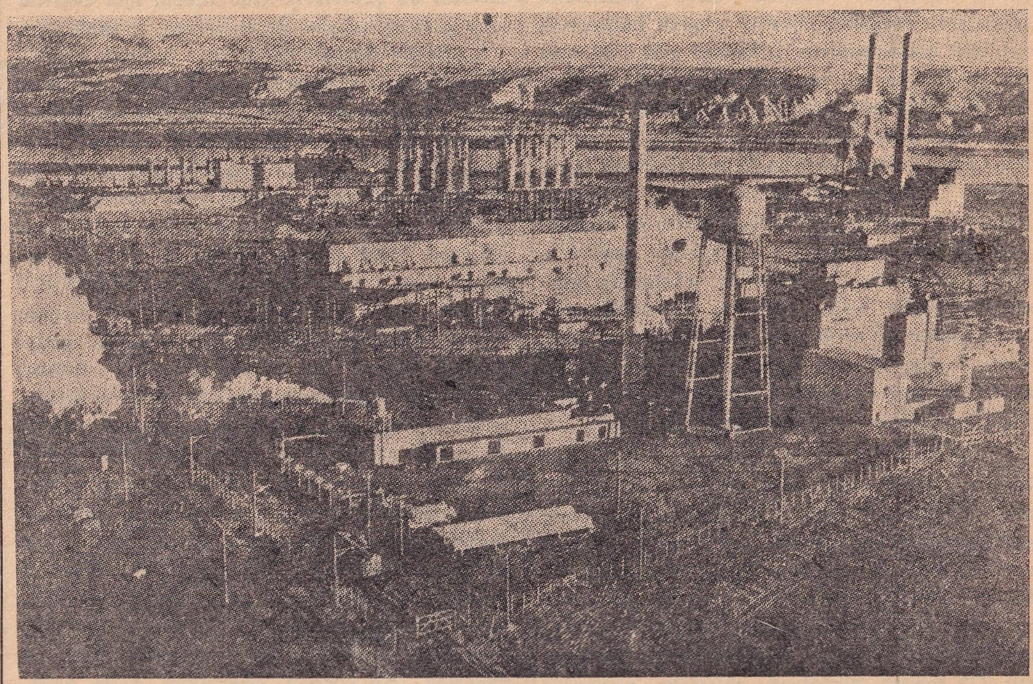
Rutherford atom bünyesinin ne olabileceğini de ancak bu mukayese ile izah edebilmiştir. Bu itibarla, Rutherford'un ismini taşıyan atom nazariyesine göre atomlar bütün küçüklüklerine, tasavvur edilemiyecek ve havsalanın alamıyacağı kadar küçüklüklerine rağmen; muazzam, namütenahi kâinata benziyen birer kâinattırlar. Güneşile (proton), seyyarelerile (elektron) birlikte tam bir kâinat.. Bizim kâinatımızda nasıl müteaddit güneşler, müteaddit seyyareler mevcutsa muhtelif unsurların ayrı evsaftaki atomları da ayrı birer güneş sistemi halindedir. Ve gene nasıl bizim kâinatımızda güneşle seyyareleri arasında muazzam mesafeler mevcutsa küçücük atom kâinatlarında da, kendi çaplarına göre protonlarla elektron'ar arasında muazzam mesafeler mevcuttur. Atomun kutru bir elektronun yüz bin misli, hacmi bir elektron hacminin bin milyon mislidir. Hareket halindeki bir elektronun sürati saatte bin dörtyüz mil dir. Bu süratle küçücük kâinatındaki proton etrafında dönen elektronlar, güneşleri etrafında 1/1,000,000,000 saniyede 7,000,000,000 devir tamamlamaktadırlar.

Atom bünyesi hakkındaki bu malûmattan sonra, Mendeleef'in devrinin basit bilgisile başarabildiği meşhur tablosunu tasarlarken göstermiş olduğu dehaya hayret etmemek imkânsızdır. Zira Mendeleef, tablosunu

Atomik bombanın Hiroşima'da ilk atılışı

atom bünyesini mükemmelen biliyormuş hissini verecek bir şekilde hazırlamıştır. Bu tablonun birinci kutusunda en basit unsur olan Hidrojen atomu yer alır. Hidrojen atomunda bir çekirdek ve bu çekirdeğin bir tek elektron seyyaresi vardır. Hidrojenden sonra gelen 2 numaralı Helyum atomu çekirdeğinin etrafında 2 elektron vardır, daha sonraki Lityumda üç ilh.. ; tâ en son doksan ikinci kutudaki doksan iki elektronlu Üranyum atomuna kadar. Bundan da kolayca anlaşılacağı üzere doksan iki unsur arasındaki fark bunların elektron adetlerile atomda mündemiç elektrik yükünün miktarından ibarettir. Yani kurşunla altın arasındaki fark bir kaç elektroncuktan başka birşey değildir.

Amerika'da atom bombası imali müesseseleri

Fen adamları bu küçücük atom kâinatlarını keşfetmekle de kanaat getirmemişler, bu kâinatı paramparça ederek her unsurunu ayırmağa, bu unsurları birbirlerine bağlıyan kuvvetleri incelemeğe heves etmişlerdir. Fakat en sağlam çelik kasalardan daha muhkem bir dış mahfaza içinde bulunan ve ayrıca da kendi kuvvetli mahfazasile korunan muazzam küçüklükte atom âlemini bilinen usul ve kuvvetlerle deşmek bittabi imkânsız olmuştur. Atomlara karşı kullanılacak silâhın ilk emaresini alfa zerrelerile atomları bombardımana tutmuş olan Rutherford vermiştir. Rutherford'un tecrübeleri, yukarıda anlatılan neticeler kadar, hattâ daha ehemmiyetli bir netice vermiş ve alfa zerrelerile Hidrojen atomuna hücum eden Rutherford bu tecrübeleri sonunda Hidrojenin Mendeleef tablosunda, aynı ufkî sütunda bulunan kendine benzer Oksijen atomuna inkılâbettiğini görmüştür. Asırlardır simyagerlerin yapamadığı işi başaran bu tecrübe, bittabi dünyanın her yerinde büyük bir alâka ile karşılanmış, Rutherford'dan sonra, atom fizikile uğraşan hemen herkes atom bombardımanına merak sarmıştır.

Atom bombardımanile uğraşan fen adamları, kısa bir zaman içinde yepyeni bir hedefle karşılaşmışlardır. Bombardımana tutulan atomların parçalandıkları zaman büyük enerji salıvermeleri, bu tecrübeleri basit simyagerlik heveslerinden uzaklaştırmış, atomu parçalamak suretiyle enerji elde etmek arzusu kendini göstermiştir. Einstein'ın maddeyi enerji ile müteradif gösteren nazariyesi, atomda mündemiç enerjinin hesapları, filhakika atom çekirdeğini de parçalamak mümkün olduğu takdirde, Japonya'ya atılan atom bombalarının da bilfiil tasdik ettiği gibi, koca bir şehri olduğu gibi mahvedebilecek kadar bol olduğunu belirtmiştir.

Atom enerjisini kazanmak üzere çalışan fen adamları, bu gayeye ulaşabilmenin bilhassa Üranyumla mümkün olacağını görmüşlerdir. Doksan iki elektronlu Üranyumun zamanla kurşun ve Helyuma tahavvül ettiğini yukarıda gördük. Bu tahavvül esnasında alfa, beta zerrelerile gama şualarının intişar ettiğini de biliyoruz. Bu kendi kendine parçalanışı bir tabanca patlayışına benzetirsek, alfa zerresi mermi, beta zerresi duman, gama şuaı alev, kurşun (Pb) da namlıda kalan mermi kovanı olur. Fen adamının gayesi bu kendi kendine ve gayet az barutla patlıyan tabancanın bütün barutunu birden ve istenildiği anda patlatmak olmuştur. İşte atom bombasının özü budur: Üranyumun atom çekirdeğini istenildiği anda parçalıyarak içinde mündemiç muazzam enerjiyi bir anda salıvermek. Bunun da esasen müstakar olmıyan 238 atom vezinli Üranyumdan değil, 235 vezinli diğer bir çeşit Üranyumdan elde edileceği açıklanmıştır.

İngiliz, Amerikalı, Alman ve Norveçli fen adamları bu yolda pek çok ileri adımlar atmışlardır. Bunlar arasında meşhur karı koca Joliot - Curie çok emin bir yolda yürüdüklerini bildirmişler, fakat tecrübelerinde muvaffak oldukları takdirde kendilerile beraber içinde çalıştıkları Paris şehrinin de birdenbire berhava olması korkusu yüzünden hükûmet onları atom parçalamak üzerinde çalışmaktan resmen menetmiştir. Harb patladığı sıralarda Norveç fen adamlarının da hemen son hamlede oldukları haberi yayılmış, Norveç Almanya istilâsına uğradıktan sonra tecrübelerde en ileri giden Unstedt İsveçe kaçmış, bir daha kendisinden haber alınamamıştır.

Amerika'da yapılan araştırmalara gelince, atom parçalama işinde, değil sadece Amerika'da fakat bütün dünyada bir tek isim derhal göze çarpar : Kaliforniyalı fizikçi Dr. Ernest O. Lawrence. Hemen dünyanın her ileri memleketinde atom parçalama işinde kullanılan siklotron isimli

âletile çok mühim neticeler elde eden Lawrence 1937 de Nobel mükâfatını kazanmıştı. Mikroskopun icadının tıpta ve teleskopun icadının da astronomideki yeri ne ise siklotronun icadının atom fiziğindeki yeri de odur. Lawrence'ten evvel atom bombardımanı pahalı radyumdan intişar eden alfa zerrelerile yapılmakta idi. Lawrence deutron denilen çifte çekirdekli Hidrojen atomunu mermi olarak kullanmak usulünü icadetmiştir. Bilindiği gibi Hidrojen bir proton ve bir de elektrondan müteşekkildir. Fizikî surette bünyesi değiştirilerek ağırlaştırılan deutronlu Hidrojende ise iki çekirdek, yani proton ve bittabi bir elektron mevcuttur. Siklotronda elektrik ve mıknatıs kuvvetile enerjisi arttırılan deutron nihayet kâfi derecede enerjiye sahibolunca salıverilerek parçalanmak istenilen atom, bu yeni çeşit mermile bombardımana tutulmaktadır. Dr. Lawrence tecrübeleri neticesinde adi sodyum, fosfor, demir, iyod unsurlarını radyoaktifleştirmeğe hattâ bizmuttan bir çeşit radyum elde etmeğe muvaffak olmuştur.

Siklotronun ortaya çıkardığı diğer mühim bir şey de neutron zerresi elde edilmesidir. İngiliz fizikçisi Chadwick'in keşfetmiş olduğu neutron, atomda mündemiç elektrik zerrelerinden, tatmin edilmiş yani zaidi nâkısına denk olanıdır. Işık süratile seyreden neutron muazzam bir enerji kaynağıdır. Okadar ki etrafı kurşun tabakalar ve su ile çevrili 225 tonluk siklotron çalıştığı zamanlar intişar eden neutronların tesiri lâboratuvarın beton duvarlarını da aşarak yüz yarda mesafede hissedilmektedir. Neutron parafin tabakasından geçirildiği takdirde nüfuz kudretini kaybederek yavaşlamakta, buna mukabil muazzam bir darbe kuvveti kazanmaktadır. İşte son yılların atom parçalayıcısı bu yavaşlatılmış neutron olmuştur. Bir iki sene evvel, neutronun darbe kuvvetini büsbütün arttırabilmek için Dr. Lawrence 4900 ton ağırlığında bir siklotron tasarlamış ve bir, birbuçuk milyon dolar tutacak olan bu muazzam âletin inşasına başlanmış bulunuyordu. Bu âletin 150-200 metreye kadar tesir edebilecek olan radyasyonundan korunmak için âletin etrafını beş metre kalınlığında kurşun levhalarla çevirmek ve bunların arasına su koymak gerekiyordu. Ancak bu muazzam âletle Dr. Lawrence; atom çekirdeğini değilse bile atomun bütün dış kışrını parçalıyabileceğini ve sonra da gerektiği gibi tetkik ederek bizatihi çekirdeği parçalamak yollarını araştıracağını söylüyordu.

Tecrübesinde Üranyum kullanmağı tasarlıyan Lawrence 4900 tonluk siklotronda yüz milyon voltluk elektrik enerjisini havi deutronlar yapmağı, bunları Üranyuma çarptırarak yavaşlattırılmış neutronlar elde etmeği ve bunların da ayrıca enerjisini arttırarak tekrar Üranyum çekirdeklerine çarptırmağı ve böylelikle zincirleme bir parçalanma ameliyesini yürürlüğe koymağı düşünüyordu.

Burada bir an durarak böyle bir parçalama ameliyesinde elde edilecek enerjiyi düşünelim. Koskoca iki şehri yeryüzünden silmiş olan atom bombasının insanları Aya ulaştıracağı, Normandi gemisi ağırlığında uçakları durmadan göklerde uçuracağı, ağaçları bir iki günde büyültüvereceği söyleniliyor. Atom bombası hakikat olur olmaz - ki hâdiseler bunu gösteriyor - bütün bu hayal mahsulü gibi kulağa çarpan cümleler hep hakikatin ifadesinden başka bir şey olmıyacaktır. Çok basit bir iki misal vermek için kaydedelim ki dört kilo Üranyumdan elde edilecek enerji 6300 tonluk petrolden elde edilecek enerjiye muadildir. 250 gramlık Üranyumla bir ton suyu 3,860,000 santigrat hararet derecesine çıkarmak, yahut 386,000 ton buzu kaynar su haline getirmek mümkündür. Diğer taraftan düştüğü iki şehri yeryüzünden silmiş olan atom bombasının, rastladığı maddeleri yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, radyoaktifleştirmesi bu şehirlerin uzun zaman için civarlarına gidilebilmesini de imkânsız kılmaktadır.

Bütün bunları gözönünde tutarak Joliot-Curie'lerin tecrübelerine de Fransız hükûmetinin resmen mâni olmuş olduğunu hatırlarsak Lawrence'in veya diğerlerinin atomu nasıl parçalıyarak hayatta kalabildiklerine hayret etmemek mümkün değildir. Bu muammanın yegâne cevabını gene Lawrence vermiş bulunuyor. 4900 tonluk âletini işletmiye başlayıp her atom darbesinden 175,000,000 volttan fazla elektrik enerjisi değerinde enerji saçan bir zincirleme ameliyesine girişmezden evvel bu Amerikalı fen adamı, neutronun vasıflarının kendisini ve arkadaşlarını koruyacağını söylemişti. Lawrence şöyle diyordu: «Neutronun muazzam bir darbe kuvveti vardır. Biz bu kuvveti atomu parçalama işinde kullanacağız. Darbeler arttıkça parçalamağa çalıştığımız atom bembeyaz hararet derecesine yükselecektir. Hararet arttıkça neutronların sürati de artacaktır. Bilindiği gibi süratli neutronlar çarptıkları yerlerden darbe tesiri yapmadan süzülüp geçerler. Bu yüzden, istenildiği anda neutronları zararsız bir hale getirmek ve bu arada da elde etmeğe çalıştığımız enerjiyi kazanmış olmak mümkündür.»

Bugünkü halde elde bulunan bu malûmat fizikle uğraşmış olan herkese günün birinde atom bombasının mümkün olacağını belli etmiştir. Yukarıdaki yazı da ana hatlariyle bu malûmatı toplamaktan başka bir iddia taşımıyor. Bu ana yollardan yürünerek 4900 tonluk siklotronda cereyan eden bir muamele nasıl olup da birbuçuk kiloluk bir bombaya sıkıştırılmıştır? Bu sırrı Müttefikler haklı olarak büyük bir titizlikle muhafaza etmişlerdir. Atom bombasının beşeriyete sağlıyacağı muazzam faydalar kadar muazzam zararları da kavramış olan fen adamları, çoktan bu işi beynelmilel kontrola tâbi tutmak lüzumundan bahsetmişlerdi. Bugün de İngilizler atom bombasına karşı koyacak bir toptan bahsediyorlar. Mümkün mü? İnanmak güç. Yalnız muhakkak olan şudur ki atom bombası, dünyayı baştanbaşa yıkabilecek kudrete sahip olduğu gibi, altı yıldır didişen bir harb dünyasından sonra insanlığı ebedî sulh yoluna sürükliyebilecek kudrette de bir tevbih vasıtasıdır.

(Yüksek Mühendis Tevfik Sadullah)

BERLİN, YAHUT POTSDAM KONFERANSI — Bu konferans 2 ağustos 1945 günü saat 0.30 da nihayetlendi. Bundan tam yirmi dört saat sonra, yani 3 ağustos 1945 te Londra, Washington, Moskova ve Berlin'de aynı zamanda olmak üzere resmî bir tebliğ yayınlandı. Yedi bin beş yüz kelime tutan bu tebliğ, konferansta Başkan Truman, Başbakan Attlee ve Mareşal Stalin tarafından alınan kararlara dairdir. Tebliğ şöyle hulâsa edilebilir:

1. Berlin Konferansı hakkında rapor: Konferans 17 temmuz 1945 te başlamış, 25 temmuza kadar dokuz toplantı yapılmış, 25 temmuzda İngiliz umumî seçimleri neticeleri belli oluncıya kadar iki gün tatil edilmiş, 28 temmuzda tekrar açılarak dört gün daha sürmüştür. Konferans toplantıları Potsdam yakınında bulunan Cecilienhof'ta yapılmıştır. Konferansta önemli kararlar verildiği gibi ehemmiyetli anlaşmalar aktedilmiştir. Konferans esnasında, konferans tarafından kurulmuş olan Dış İşleri Bakanları meclisinin tetkike devam edeceği diğer birçok meseleler hakkında görüş teatileri yapılmıştır. Üç şef konferanstan, hükûmet ve milletlerinin diğer Birleşmiş Milletlerle birlikte âdil ve devamlı bir sulhun kurulmasını sağlıyacakları kanaat ve itimadiyle ayrılmaktadırlar.

2. Dış İşleri Bakanları Meclisinin kuruluşu: Bu meclis Birleşik Amerika, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa Dış İşleri Bakanlarından mürekkep olacaktır. Meclis ilk toplantısını, sekreterliğinin merkezi olan Londra'da 1 eylûl 1945 ten önce yapacaktır. Her bakanın bir muavini ile ufak bir istişare heyeti olacaktır. Toplantılar müşterek kararla ara sıra diğer başkentlerde de yapılabilecektir. Meclis ilk vazife olarak İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya ile yapılacak sulh muahedelerini ve muvafık bir hükûmet kurulduğu zaman Almanya ile yapılacak sulh muahedesini hazırlıyacaktır. Âza devletler, meclise başka meseleler de havale edebileceklerdir. Mecliste temsil edilmemiş bir devleti doğrudan doğruya ilgilendiren bir meselenin tetkiki sırasında o devlet temsilciler göndermeğe davet olunabilecektir. Çin ve Fransa hükûmetleri, meclisin kuruluşu hakkındaki metne mutabakatlarını bildirmek üzere davet edilmişlerdir. Bu meclisin kurulması, Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya Dış İşleri Bakanlarının ara sıra toplanmaları hakkında Kırım Konferansında verilen karara hiçbir suretle halel getirmiyecektir. Bu meclisin kurulmasile Avrupada Müşavirler Komisyonunun lâğvı kararlaştırılmıştır.

3. Almanya: Müttefikler, Alman milletini imha etmek veya esarete sürüklemek niyetinde değildirler. Müttefiklerin maksadı, demokrasi ve sulh esası üzerine hayatını yeniden tanzim ve ihya edebilmesi için Alman milletine imkân vermektir. Alman milleti bu uğurda gayret sarfettiği takdirde, vakti geldiği zaman, hür milletler arasında yer alabilecektir. Bunu temin maksadiyle siyasî ve ekonomik prensipler üstünde şu anlaşmıya varılmıştır: Almanya'da yüksek otorite, her biri kendi işgal bölgesinde olmak üzere hükûmetlerinden aldıkları talimat mucibince Birleşik Amerika, Büyük Britanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve Fransa Cumhuriyeti Başkomutanlarına aittir. Bunlar bütün Almanya'yı ilgilendiren meselelerle müştereken meşgul olacaklardır. Bütün Almanlara mümkün olduğu kadar ayni muamele yapılacaktır. Almanya'nın bütün silâhlı kuvvetleri, Genel Kurmayı, Subaylar Heyeti, ihtiyat kuvvetleri, askerî okulları ve askerlikle ilgili kulüp ve cemiyetleri tamamiyle ortadan kaldırılacaktır. Bütün silâhlar, harb malzemesi, mühimmat ya Müttefiklerin emrinde olacak veya tahribedilecektir. Nasyonal Sosyalist Partisi ile ona bağlı veya kontrolü altındaki bütün teşekküller kaldırılacaktır. Bütün nazi kanunları ilga edilecektir. Harb suçluları ile nazi zulümlerini ve harb cinayetlerini tertip veya bunlara iştirak edenler tevkif edilerek yargılanacaktır. Tehlikeli diğer bütün şahıslar tevkif ve enterne edilecektir. Parti faaliyetlerinde ismen taraftarlıktan başka vaziyet almış bütün naziler me-

muriyetlerinden kovulacaklardır. Almanların tahsil ve terbiyesi kontrol edilecektir. Alman adlî sistemi demokratik esaslara göre yeniden kurulacaktır. Alman işlerinin idaresi merkeziyetsizleşmeğe doğru götürülecektir. Bu maksatla muhtar mahallî hükûmetler kurulacak; demokrat partilere müsaade edilecek; şimdilik hiçbir Alman merkez hükûmeti kurulmıyacak; bununla beraber maliye, nakliyat, münakale, dış ticaret ve sanayi sahalarında vazife görecek bazı müsteşarlıklar kurulacak; Müttefiklerin askerî emniyetine halel vermemek şartiyle söz, basın ve mezhep hürriyetine ve hür işçi birlikleri kurulmasına müsaade edilecek; her türlü harb malzemesi, uçak ve denize açılabilecek gemi imali yasak edilecek; harb ekonomisiyle ilgili olmıyan imalâta çok sıkı bir kontrola tâbi tutulmak suretiyle imkân verilecek ve bu imalâtın fazlası tazminat karşılığı olarak musadere veya yokedilecek; Alman ekonomisi merkeziyetsizleştirilecek; en evvel ziraat ve dahilî endüstrinin gelişmesine önem verilecek ve işgal bölgesinde Almanya'ya tek bir iktısadî birlik gibi muamele yapılacak; Alman ekonomisi kontrol edilecek; nakil vasıtaları tamir olunacak; kömür istihsali arttırılacak; ziraî istihsal azamî hadde çıkarılacak; ikametgâh ve esaslı binalar tamir edilecek; yabancı memleketlerdeki Alman kıymetlerini ve emvalini teslim almak üzere münasip tedbirler alınacaktır.

4. Tazminat: Sovyetler Birliğinin istediği tazminat kendi işgal bölgesinden alınacak paralar ve yabancı memleketlerdeki bazı Alman paralariyle ödenecek; Sovyetler Birliği Polonya'ya düşen tazminatı kendi payından verecek; Birleşik Amerika ile Büyük Britanya ve diğer devletlere ait tazminat batı işgal bölgelerinden ve yabancı memleketlerdeki bazı Alman paralarından ayrılacak miktarlarla ödenecek; Sovyetler Birliği batı işgal bölgesinden de tespit edilmiş şartlar dahilinde bir miktar tazminat alacaktır. Bunun dışında Sovyetler Birliği batı bölgesindeki Alman teşebbüsleri, Birleşik Amerika ile Büyük Britanya da doğu işgal bölgesindeki Alman teşebbüsleriyle Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan, Romanya ve Doğu Avusturya'sındaki Alman alacakları üstünde her türlü istekten vazgeçmektedirler. Sovyet Hükûmeti Müttefik kıtalar tarafından Almanya'da musadere edilen altınlar hakkında da hiçbir istekte bulunmıyacaktır.

5. Alman donanması ve ticaret filosu: Bu hususta vaki anlaşma gereğince eksperler plânlar hazırlıyacaklar ve vakti geldiği zaman müşterek bir beyanname yayınlanacaktır.

6. Königsberg şehri ve yakın bölgesi: Königsberg ve yakın bölgesinin ilerde Sovyetler Birliğine devri prensip itibariyle kabul edilmiştir. Birleşik Amerika Cumhur Başkanı ve İngiltere Başbakanı, sulh konferansında bunu destekliyeceklerini bildirmişlerdir.

7. Harb suçluları: Üç hükûmet başlıca harb suçlularının yargılanma usulü üzerinde bir anlaşmıya varmışlardır. Harb suçlularının yargılanmasına elden geldiği kadar kısa bir zamanda başlanacaktır. Sanıklar listesi 1 eylûl 1945 ten önce yayınlanacaktır.

8. Avusturya: Muvakkat Avusturya Hükûmeti otoritesinin, bütün Avusturya'ya yayılması hususunda Sovyetler Birliği tarafından yapılan teklif incelenmiş ve üç hükûmet Amerikan ve İngiliz kıtalarının Viyana'ya girişinden sonra bu meseleyi incelemeğe hazır olduklarını bildirmişlerdir.

İngiliz seçiminden evvelki üçler: Churchill, Truman, Stalin

9. Polonya: Üç hükûmet, Muvakkat Polonya Hükûmetinin mümkün olur olmaz genel seçim ve gizli oy esasları üzerinden serbest seçim yapmağı kabul ettiğini kaydetmektedirler. Müttefik basın mensupları gerek seçimden önce ve gerek seçimden sonra Polonya'da geçecek olaylar hakkında dünyaya haber vermek hususunda hürriyetten faydalanacaklardır.

Polonya'nın kuzey ve batıda alacağı topraklar hakkında Muvakkat Polonya Millî Birlik Hükûmetinin fikri alınmak üzere Polonya Millî Meclis Başkanı ve muvakkat hükûmet mensupları konferansa kabul edilerek görüşleri dinlenmiştir. Üç hükûmet şefi, Polonya batı hududunun katî surette tayininin sulh yapılıncaya kadar talikı hakkındaki kanaatlerini teyitetmişlerdir. Bununla beraber hudutların katî tespitine kadar, Baltık denizinden ve Swinemunde'nin hemen batısından başlıyarak Neisse nehrile birleştiği yere kadar Oder nehrini ve sonra, Sovyetler Birliğinin idaresinde bulunmıyan Doğu Prusya'sı kısmı da dahil olmak üzere Çekoslovakya hududuna kadar Neisse nehrinin batı kıyısını takibeden bir hattın doğusunda kâin eski Alman topraklarının ve eski Danzig serbest şehri bölgesinin, Polonya devletinin idaresine verilmesi ve buraların Almanya'daki Sovyet işgal bölgesinden sayılmaması hakkında da mutabık kalınmıştır.

10. Sulh muahedeleri ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı: Üç hükûmet, İtalya ile yapılacak sulh andlaşmasını, Dış İşleri Bakanları Meclisinin derhal teşebbüs edeceği en önemli vazifelerden biri saymaktadır. Bundan başka ayni meclis, Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan ve Romanya ile yapılacak sulh muahedelerini hazırlamakla vazifelendirilmiştir. Bu muahedelerin akdi, üç hükûmete bu beş devletin Birleşmiş Milletler Teşkilâtına âza olmak hususundaki taleplerini desteklemek imkânını verecektir. Üç hükûmet, bu harbde tarafsız kalmış olup Birleşmiş Milletler Misakının dördüncü maddesindeki şartları yerine getiren devletlerin Birleşmiş Milletler ailesine katılmak hakkındaki isteklerini destekliyecektir. Bununla beraber üç hükûmet Mihver devletlerinin yardımile kurulmuş olan ve her bakımdan kendisini mütecaviz devletlere bağlamış bulunan İspanya Hükûmeti tarafından gelecek böyle bir isteği müsait karşılamıyacaklardır.

11. Vesayet altındaki topraklar: Bu husustaki Sovyet Hükûmeti teklifi, tetkik ve görüş teatilerinde bulunulduktan sonra eski İtalyan toprakları hakkında her türlü kararın İtalya ile yapılacak sulh muahedesile birlikte verilmesi ve bu meselenin eylûl ayında Dış İşleri Bakanları Meclisinde tetkiki kararlaştırılmıştır.

12. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'daki Kontrol Komisyonları: Üç hükûmet, bu memleketlerdeki Müttefik Kontrol Komisyonlarının çalışma tarzını yeniden tetkik hususunda mutabık kalmışlardır.

13. Alman halkının nakli: Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'da ikamet eden Almanların veya Alman unsurlarının Almanya'ya nakline başlanması işini tetkik ve lâzımgeleni yapmak üzere Almanya'daki Müttefik Kontrol Meclisi vazifelendirilmiş ve bundan Çekoslovak Hükûmeti, Muvakkat Polonya Hükûmeti ve Macaristandaki Kontrol Meclisi haberdar edilmiştir.

14. Askerî görüşmeler: Konferansın devamınca, üç hükûmet Kurmay Başkanları arasında müşterek alâkayı çeken meseleler hakkında görüşmeler yapılmıştır.

İngiliz seçiminden sonraki üçler: Attlee, Truman, Stalin

Böylece hulâsa ettiğimiz konferans resmî tebliği; J. Stalin, Harry Truman, G. R. Attlee imzalarını taşımaktadır.

Dünya memleketlerinin bazı siyasî mahfilleri, yukarıdaki tebliğ muhteviyatına ve sızan bazı haberlere nazaran konferansta bazı meselelerin ve bu arada Boğazlar meselesinin konuşulmadığı düşüncesine varmakta; bu meselelerin ya kurulan Dış İşleri Bakanları Meclisinde veyahut da yeni bir üçler toplantı-

sında inceleneceğini ileriye sürmektedirler. Yeni üçler toplantısı için Başkan Truman'ın Washington'u teklif ettiği, Mareşal Stalin'in de bunu prensip itibariyle kabul etmiş bulunduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Japon meselesinde hiçbir anlaşma olmadığı ve bunun Başkan Truman için siyasî bir muvaffakıyetsizlik sayıldığı söylenmişse de Sovyetler Birliğinin müttefiklerinin teklifini itibara alarak 9 ağustos 1945 te Japonyaya harb ilân ettiğinin Moskova'dan resmen bildirilmesi, bu meselenin konferansta görüşüldüğünü, ancak bunun konferans tebliğinin son bendini teşkil eden «askerî görüşmeler» arasında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Tahran'dan verilen 8 ağustos 1945 tarihli bir telgrafta İran Dış İşleri Bakanlığının Rus ve İngiliz kıtalarının İranı derhal tahliye edeceklerini bildirdiği ve bu kararın Potsdam'da alınarak tahliye hazırlıklarına da başlandığı haber verildiğine göre bunun da aynı «askerî görüşmeler» e dahil olduğu anlaşılmaktadır.

Bu itibarla bugünlük konferans tebliği muhteviyatile iktifa etmek, lehte ve aleyhte yapılan ve yapılacak olan yorumları bir tarafa bırakarak kararların peyderpey tatbik edilmesini veya açıklanmasını beklemek en doğru hareket olur. *(A. Ş. E.)*

DOMATES — Patlıcangiller familyasının itüzümügiller oymağından, lâtince «Lycopersicum esculentum» teknik adını taşıyan, yıllık ve meyva verince hayatı sona eren otsu (haşişî) bir bitkidir. Sapı etli, yaprakları tüylüdür. Çiçekleri talkım (çiçek saplarının bitki sapının ayni noktasından fışkırışı) dır. Sarı veya kırmızı renklerde ve etene (meşime) si çok gelişmiş sulu etli, çok çekirdekli üzümsü (inebî) ve yumru meyva verir. Domates; meyvasının gıda hassası ve yemeklere tat vermesi dolayısiyle dünyanın her tarafında bol olarak yetiştirilir.

Domates
a. Çiçek, b. Armut şekilli domates, c. Kızılcık domatesi, d. Bildiğimiz şekilde domates.

Domatesin çıkağı Güney Amerikasıdır. İtüzümügillerin birçok çeşitlerinin meyvaları zehirli olduğu için domates de uzun zaman zehirli sanılmış ve yenmeğe elverişli olduğu çok geç anlaşılmıştır. Domates, Güney Amerikasından Meksika'ya geçmiş ve oradan bütün dünyaya yayılmıştır.

Meksika dilinde domatesin adı «tomatli» dir. Domates (türkçe), tomate (ispanyolca, fransızca, almanca), tomato (ingilizce) ayni familyadandır. Almanlar «Aşk elması» mânasına Liebesapfel dedikleri gibi İtalyanlar da domatese «Altın elma» mânasına pomo d'oro adını vermişlerdir.

Domates çekirdeğinden üretilir, fide olarak da dikilir. Kışın sonunda ve ilkbaharın erken vakitlerinde limonluklarda yetiştirilir ve havalar ısınınca bahçeye nakledilir.

Domates, her memlekette sevilmekle beraber, Birleşik Amerika'da her yerden fazla gözdedir ve orada muhtelif tarzlarda hazırlanan domates suyunun içilmesi ve satılması pek yayılmıştır. Son bir iki yıldanberi henüz ufak ölçüde olmakla beraber, memleketimizde de domates suyuna rağbet başlamıştır.

Domatesin, başlıca taze olarak kendisi veya salçası yemeklere tat vermek için kullanılır. Başkaca sade ve zeytinyağlı dolması, alacasından zeytinyağlı ve pirinçli pilâkisi, kırmızısından salatası, hattâ bazı yerlerde reçeli ve yeşilcesinden (yâni hamından) turşusu yapılır. Tuzlu suya bütün olarak yerleştirilenleri kışın yemeklerde kullanılır.

Amerika'da bir domates suyu fabrikasının reklâmı

Muhtelif büyüklükte teneke kutular ve şişelerle yapılan salça ticareti birçok memleketlerin bir servet geliri olmuştur.

Dilimizde ve daha bazı dillerde kullanılan «Domates gibi kızardı» sözü bu meyvanın hem tatlı kırmızılığından ve hem de hamca koparıldıktan sonra dahi kendi kendine kızarmasından ileri gelmektedir. *(A. B.)*

D. D. T. (DİCHLOR, DİPHENYL, TRİCHLOR ÉTHAN) — Daha ilmî ismi Trichlor, bis (chlor-Phenyl) éthan olan bu maddenin kimyevî formülü $(C_6H_4Cl)_2 . CH. C Cl_3$ dür. D. D. T. yi Pentachlor, Diphenyl éthan (beş klorlu Difenil Etan) veya Pentachlor, Diphenyl Méthyl, Méthan şeklinde de isimlendirmek kabildir. Dichlor, Diphenyl, Trichlor éthan (Diklor, Difenil, Triklor etan) şekli Amerikalılar (Beş klorlu difenil metil metan), Pentachlor, Diphenyl, Méthyl, Méthan şekli de İsviçreliler tarafından kullanılmaktadır.

Bundan yetmiş bir sene evvel (1874 te) ilk defa Almanya'da Kimyager Othmar Zeidler tarafından terkip ve istihsal edilmiş olan bu cismin kimyevî hususiyetleri üzerinde muhtelif kimseler tarafından incelemeler yapılmış ise de, haşarat üzerine olan tesiri ancak 1939 senesinde tetkik olunmuştur. Bu etüdlere, aynı sene zarfında İsviçre'de ve Amerika'da başlanmıştır. Elde edilen neticeler tahminin üstünde olmuştur. Zira D. D. T. h a ş a r a t i ç i n ö l d ü r ü c ü b i r z e h i r o l d u ğ u h a l d e (kullanıldığı kesafet derecesinde) i n s a n l a r a v e e h l î h a y v a n l a r a h i ç b i r z a r a r v e r m e m e k t e d i r. D. D T. nin bu fevkalâde mühim hassası onu, şimdiye kadar kullanılan formol siyanür asidi (Zyklon B.), kükürt gazı, Piretrin (ödülkahır); Trioksimetilen, Klorpikrin, Retonon, Trikloretilen, Paradiklor benzol, Triklorasotonitril (Tritoks), Etilenoksit gibi haşaratla mücadele maddelerinin üstüne çıkarmaktadır. Filhakika bu maddeler haşaratı itlâf edebilirlerse de insanlar ve hayvanlar için de tehlikeli bulunduklarından kullanışlarında hususî usul ve vasıtalara başvurmak, maske kullanmak lâzımdır. Binanın delikleri iyice tıkanarak itlâf işi bittikten sonra da temizlenen mahalli uzun müddet havalandırmak lâzımdır. Buna rağmen bu maddeler ve bilhassa Siyanür asidi eşyaya sinerek haftalarca sonra dahi zehirlenmelere sebebolmaktadır. Bu bakımlardan D. D. T. e ş i b u l u n m a z, i d e a l b i r h a ş a r a t l a m ü c a d e l e m a d d e s i d i r.

Bu harbde İtalya'da muharebeler olurken başgösteren tifüs salgınını söndürmek için muvaffakıyetle kullanılan D. D. T. ile Pasifiğin muharebe alanlarının çeşitli haşaratla dolu olan muhtelif sahalarında da başarılı neticeler elde edildikten sonra bu maddenin şöhreti bütün dünyaya yayılmış bulunuyor. B u g ü n b i t, t a h t a k u r u s u, p i r e, s i v r i s i n e k g i b i i n s a n l a r a h a s t a l ı k a ş ı l ı y a n h a y v a n c ı k l a r ı i t l â f i ç i n D. D. T. k u l l a n ı l d ı ğ ı g i b i m e y v a c ı l ı k v e u m u m î z i r a a t v e h a y v a n y e t i ş t i r m e k s a h a l a r ı n d a d a b u k ı y m e t l i m a d d e d e n i s t i f a d e e d i l m e k t e d i r. Umumî sıhhati koruma tatbikatında D. D. T. ye önemli bir yer verilmektedir.

D. D. T. nin esas unsuru Diphenyl éthan (Difenil etan) olup bunun da simetrik (mütenazır) $C_6H_5 \cdot CH_2 — CH_2 \cdot C_6H_5$ ve asimetrik (gayri mütenazır) $(C_6H_5)_2 \cdot CH \cdot CH_3$ olmak üzere iki çeşidi vardır. Mütenazır Difenil etan'a Dibenzil de derler. Gayri mütenazır olana Metil ditan da denir.

Dibenzil 52 derecede eriyen billûrî, sulp bir cisimdir. İzafî sıkleti 0,995 tir. Metil ditan ise 270 derecede kaynıyan mayi bir cisimdir. İzafî sıkleti 1,006 dır.

Topyekûn 14 karbon ve 14 Hiyerojen atomundan mürekkep bulunduğu için $C_{14}H_{14}$ kapalı formülü ile de gösterilen her iki Difenil etan'daki Hiyerojenlerin bir veya birkaçı yerine klor ikame ederek muhtelif klorlu mürekkebat imal etmek kabildir. Şimdiye kadar imal olunmuş klorlu mürekkebat epey yekûna baliğ olur.

Bahis mevzuu olan D. D. T. gayri mütenazır Difeni etan'ın beş klorlu olanıdır. $(C_6H_4 Cl)_2 \cdot CH \cdot CCl_3$ Pentachlor, diphenyl éthan. Bir molekülünde 168 kısım karbon (C), 9 kısım hidrojen (H) ve 177,5 kısım klor (Cl) vardır.

Şu halde D. D. T. nin ihtiva ettiği klor $\frac{177,5}{354,6} \times 100 = \% \ 50,07$ dir. Simetrik sınıfındaki klorlu mürekkebat arasında daha fazla kloru ihtiva edenler de vardır. Meselâ; sekiz klorlu Dibenzil'in $C_6H_3Cl_2 \cdot CCl_2 \cdot CCl_2 \cdot C_6H_3Cl_2$ bir molekülünde 168 kısım karbon, 6 kısım hidrojen ve 284 kısım klor vardır ki klor nisbeti $\frac{284}{458} \times 100 = \% \ 62$ tutar. Buna rağmen beş klorlu Difenil etan'ın haşarat üzerine daha müessir olmasında ve insanlarla ehlî hayvanlara karşı zararsız bulunmasında molekül dahilindeki atom vaziyetlerinin tesiri olsa gerektir.

Kısaca D. D. T. harfleri ile gösterilen Dichlor, Diphenyl, Trichlor éthan cisminin bünyesinde Etil ve Fenil cezirleri ile klor unsuru bulunmaktadır. Etil cezrini âdi ispirto (Etil alkol) dan; Fenil cezrini maden kömürü katratının taktir mahsulleri arasında bulunan benzoldan; kloru da tuzdan elde etmek kabildir. Ş u h a l d e D. D. T. y i t e r k i p v e i m a l i ç i n l â z ı m o l a n a n a m a d d e l e r m e m l e k e t i m i z d e m e v c u t-

tur. Bilgili ellerde bu maddelerden D. D. T. istihsali pekâlâ mümkündür. İmalât seyri şematik olarak şöyle sıralanabilir:

a — Tuz mahlûlü, husüsî cihazlarda, elektrik cereyanı ile tahlil olunursa anodda klor gazı; katodda Hidrojen gazı intişar eder ve mahlûlde kostik soda kalır:

$NaCl + H_2O \rightarrow Cl + H + NaOH$ İzmitteki klor alkalı fabrikamızda bu teamül - sınaî olarak - tatbik edilmektedir. Klor yeşilimsi sarı renkte muharriş, boğucu bir gazdır.

b — 96 derecelik saf âdi ispirto ($CH_3 \cdot CH_2 \cdot OH$ Etil alkol) içine klor gazı sevkolunursa üç klorlü etanal ($CCl_3 \cdot CHO$ Trichloroéthanal) teşekkül eder. $CH_3 \cdot CH_2 \cdot OH + 8\,Cl \rightarrow CCl_3 \cdot CHO + 5\,HCl$ bu teamül uzun sürmektedir. Süratlendirmek için cümleye katalizör olarak bir miktar jod veya demir klorür ilâve olunur.

Üç klorlü Etanal (piyasada kloral ismi ile anılır) 98 derecede kaynıyan su ve alkol ile karışabilen renksiz bir mayidir. Kesafeti 1,512 dir. Molekül muadili su ile ittihat ederek kloral hidrat billûrları teşekkül eder. D. D. T. imali için susuz kloral (Trichloréthanal) kullanılır.

c — Benzol (C_6H_6) içinden, kâfi miktarda ve münasip suhunette klor gazı geçirilirse bir klorlü benzol (C_6H_5Cl) teşekkül eder. Teamülü kolaylaştırmak için cümleye, katalizör olarak, çelik eğintisi veya iyod konur. Teamülün seyrini ihtimamla takibetmeli ve bilhassa lüzumundan fazla klor sevkinden sakınmalıdır. Zira iki klorlü benzol teşekkül ederek zayiata ve müşkülâta sebep olur. Teamül iyi idare olunursa % 5 ten fazla iki klorlü benzol teşekkül etmez; fakat dikkat edilmezse bu miktar % 20 den fazlaya çıkar. Bu suretle randımanın düşmesine ve fiyatın artmasına sebebolur. Bu itibarla imalâtı bilgili ve tecrübeli mütehassısların deruhte etmeleri lâzımdır.

Bir klorlü benzol, hemen renksiz bir mayidir. Kesafeti 1,128 olup 132 derecede kaynar.

O. Zeidler usulüne göre, susuz üç klorlü etanal molekülü ile bir klorlü benzol molekülleri, kesif sulfat asidi muvacehesinde, birbiri üzerine tesir ettirilirse, 5 klorlü Difenil etan yani D. D. T. teşekkül eder.

$$\begin{matrix} C_6H_4Cl & H \\ C_6H_4Cl & H \end{matrix} + CH \; O \cdot CCl_3$$

2 Mol. 1 Klorlü benzol — üç klorlü etanal

$$= \begin{matrix} C_6H_4Cl \\ C_6H_4Cl \end{matrix} > CH \cdot CCl_3 + H_2O$$

Beş klorlü difenil etan D. D. T. — Su

Kesif sulfat asidinin vazifesi, cümlede teşekkül eden suyu cezbederek teamülün geriye dönmesine mâni olmak ve neticelenmesini sağlamaktır.

D. D. T. (Dichlor, Diphenyl, Trichlor étban) cismi 105 derecede eriyen billûrî, sulp bir cisim olup eter alkoldeki mahlûlünden billûrlaştırılmaktadır. D. D. T. eterde, alkolde eridiği gibi suda, benzolda ve diğer uzvî muhallillerde de erir. Haşerelere tesiri temas yolu iledir. Bütün emici haşerelere (sinek nevileri, sivrisinekler, yaprak bitleri nevileri, bit, pire, tahtakurusu) tesir ettiği gibi buğday haşeresi, tahtakurtları ve diğer hortumlu haşarata da yemekle tesireder. Şimdiye kadar bağcılıkta, sebzecilikte ve diğer ziraat şubelerinde ve güvelerle savaşta kullanılan zehirlerden farklı olarak, temasla tesir ettiği için D. D. T. nin tatbik sahası daha geniş ve daha umumidir.

D. D. T. ile veya mahlûlü ile temas eden bir haşerenin kurtulmak ihtimali yoktur. Zira D. D. T. nin sıvaşma hassası vardır. Bu madde ile bir kere temasa gelen pire, bit, güve, sinek vesair haşarat artık kendilerini bu maddenin tesirinden sıyıramazlar. Haşaratın evvelâ arka ayakları ve sonra da ön kısmı felce uğrar ve telef olur.

D. D. T. çok kuvvetli bir madde olduğundan mahlûl halinde veya muhtelif tozlarla karıştırılıp çoğaltılarak kullanılmaktır. İngiltere'de yapılan tecrübeler D. D. T. nin badana veya yağlı boyaya karıştırılarakda kullanılabileceğini meydana çıkarmıştır.

Bitlerle mücadele veya bitlerden korunma için elbise ve çamaşırlar D. D. T. mahlûlüne batırılıp kurutulduktan sonra kullanılır. Bu şekilde ilâçlanan elbise ve çamaşırlar üzerine bit veya pire gelirse telef olur. D. D. T. mahlûlüne batırılmış elbiseler birkaç kere yıkansalar dahi bite karşı müessirdirler.

D. D. T. vücut haşereleri, ev haşereleri üzerine müessir olduğu gibi çeşitli hastalıkları nakle vasıta olan ve serbest sahalarda hareket eden sinekleri, sivrisinekleri ve diğer parazitleri de imha edebilir. Bundan başka meyvalara, ağaçlara, sebzelere zarar veren kurtları, böcekleri ve diğer haşaratı da imha eder. Her sahada kullanılması faydalı ve lüzumlu olan bu kıymetli madde ile tatbik sahasının hususiyetlerine göre çeşitli müstahzarlar hazırlanmış ve piyasaya çıkarılmıştır.

Meselâ İsviçre'de kâin Geigy fabrikasının Neocid, Heocidol, Gesarol ve Gesapon isimli müstahzarları D. D. T. ile hazırlanmış olup piyasamıza da arzedilmiş bulunuyor. Bunlardan ilk ikisi bit, pire, tahtakurusu gibi insanlara ârız olan parazitlerle mücadele içindir. Diğerleri ziraat sahalarında kullanılmaktadır.

D. D. T. nin Hattıstıva ormanlarında mevcut binlerce zararlı sinek, böcek vesair haşaratı itlâf için kıymetli ve müessir bir silâh olduğu Pasifik savaşını idare edenlerce mahallerinde ve bilfiil tesbit edilmiştir. Bu müşahede ve tecrübeler sıtma savaşında D. D. T. nin önemini tebarüz ettirmektedir.

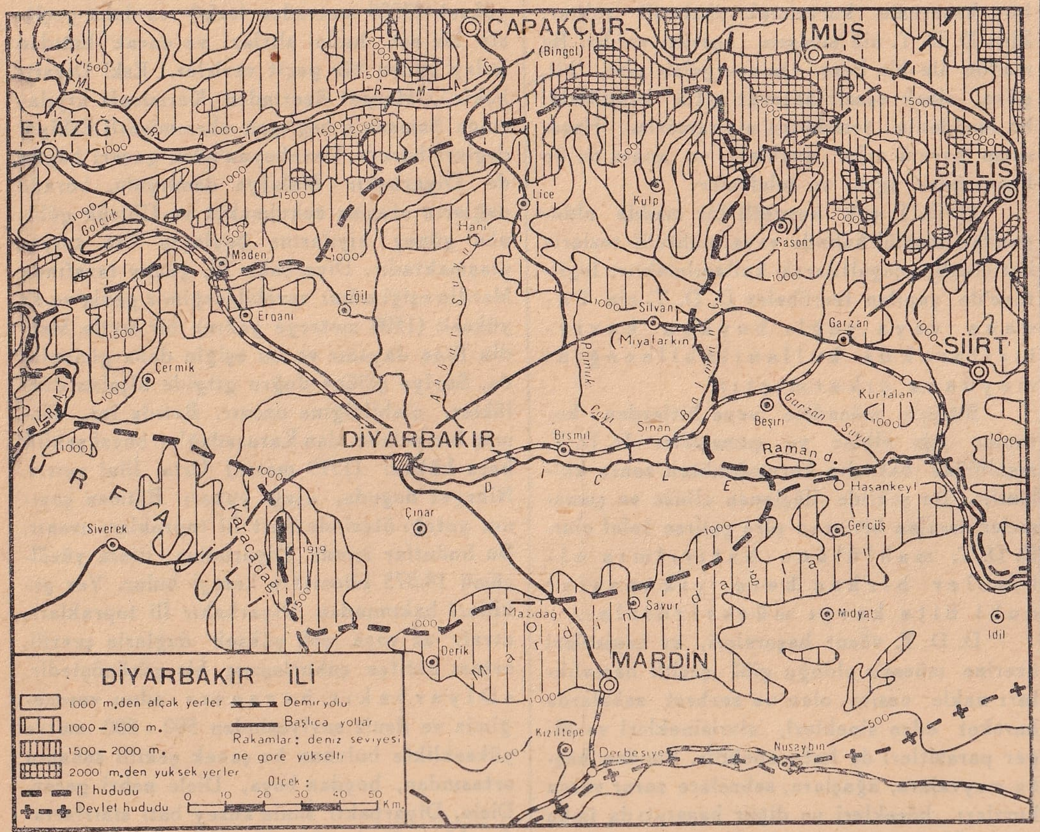
Sıtma savaşına hız verildiği bu devrede D. D. T. temini en esaslı bir ödevdir. Çok müessir ve ayni zamanda insanlara zarar vermiyen bu kıymetli mücadele ve korunma maddesinin bir an evvel memlekete getirilerek veya memlekette imalini sağlıyarak mücadele teşkilâtına ve vatandaşlara kâfi miktarda dağıtılması, sosyal sağlığı koruma ödevini deruhte edenlerin başaracakları en ehemmiyetli bir merhaledir. Bunun bir an evvel tahakkukunu millî sağlığımız namına temenni edelim. Ham maddeleri yurdumuzda mevcut olan D. D. T. nin bol ve ucuz olarak imalini temin için herşeyden evvel tecrübeli ve mütehassıs kimyagerleri seçip bu işi onlara emanet etmek lâzımdır.

(Mühendis-Kimyager Mehmed Ali Kâğıtçı)

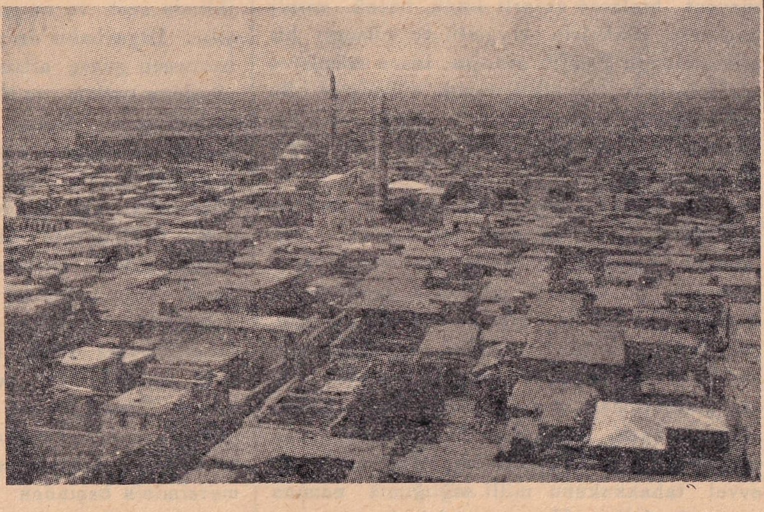
DİYARBAKIR İLİNİN COĞRAFYASI — Güney doğu Anadolu bölgesinin orta kısmında bulunan Diyarbakır İlinin hudutları, çok yerde tabiatın hazırladığı ârızalara dayanır. Kuzey batıda, Fırat nehrinin yarma boğazlarından, kuzey doğuda Muş yakınlarına kadar, bir dağ duvarı ile Malatya, Elâzığ ve Bingöl illerinden ayrılır. Bugün güney doğu Torosları dediğimiz bu dağlar batıdan doğuya doğru gidildikçe daha yüksek (2500 metreden fazla) ve daha geçitsiz bir set halini alırlar ve ancak batıdan kolay aşılan bir geçit verirler. Eski Diyarıbekir'i, Harput üzerinden Karadeniz kıyılarında Samsun'a bağlıyan ehemmiyetli Eskiyol dağları burada Deveboynu'ndan geçer; bugün de Diyarbakır - Malatya demiryolu, burada dağların arasına sokulmakta ve Gölcük gölünün güney kıyılarını boylayıp öte tarafa ulaşmaktadır. Diyarbakır İli, güney tarafında Mardin eşiği adını verebileceğimiz geniş ve az yüksek (1500 metreye yakın) bir sırtla Mardin İline dayanır ve bu eşiğin daha güneyinde, Suriye çölüne doğru gitgide alçalan düzlükler, alabildiğine uzanır. Batıda ise, sönmüş bir volkan olan Karacadağ'ın beyzî şekilli koca kütlesi (1919 metre) Urfa İlini ayırır. Nihayet doğuda, aşağı yukarı Batman çayının yatağı ötesinde Siirt İli toprakları uzanır. Bu hudutlar içinde Diyarbakır İlinin yüzölçümü 14.875 kilometre kareyi bulur. Yer şekilleri bakımından Diyarbakır İli toprakları, etrafı az veya çok yüksek dağlarla çevrili, ortası hafifçe çukurlaşmış bir görünüştedir. «Diyarbakır havzası» adını vereceğimiz ve deniz seviyesinden 500 - 800 metre yükseklikte bulunan bu çanak şekilli sahanın ortasından, boydan boya, Dicle nehri geçer. Dicle, Diyarbakır İlinin kuzey batı sınırlarından biraz ötede, Gölcük gölü yakınından doğar. Bilhassa havzanın kuzey kenarındaki dağlardan inen akar suları [Ambar, Batman çayları gibi] alıp gitgide büyür. Diyarbakır'ın yukarısında, karların eridiği ve sürekli yağmurların yağdığı sıralar dışında, üstünden yer yer köprüsüz bile geçilen Dicle, Diyarbakır'dan sonra, kelek denilen içi hava ile şişirilmiş tulumlardan yapılmış sallar üzerinde akış aşağı nakliyata imkân verir.

Etrafı dağlarla çevrili çukur sahalar, umumiyetle az yağmur alırlar; buna denizlerden uzaklık da katılacak olursa, havzadaki iklimin sert ve az yağışlı oluşu kolay anlaşılır. Diyarbakır'da yazlar gayet sıcak olur; kavurucu güneş altında şehrin kara taştan yapılmış surları ve duvarları şiddetle kızar, termometre gölgede 45 derecenin üstüne çıkabilir (temmuz ayının ortalama sıcaklık derecesi 30,5). Buna karşılık kışlar - daha kuzeydeki Doğu Anadolu yaylalarında olduğu kadar değilse bile - soğuk geçer; termometre bazan sıfırın altında 15 dereceye düşer (ocak ayının ortalama sıcaklık derecesi -0,5). Yağmurlara gelince 43 santimetreye varan senelik yağış tutarı ile Diyarbakır İç Anadolu şehirlerinin çoğundan (Ankara 36, Konya 32 santimetre) daha elverişli durumda görünürse de, yağışlar en ziyade kış (kar halinde) ve ilkbahar aylarına rastlıyarak yaz mevsiminin başından sonuna, hattâ kısmen sonbahara kadar hemen hiç yağmur düşmez ve hele yazları İç Anadolu'ya nisbetle çok sıcak geçmesi de, ayrıca kuraklığın tesirini büsbütün arttırır. Bununla beraber çanak şekilli Diyarbakır havzasının kenarlarına doğru gidildikçe, arazi yükselir ve yağışlar artar. Ergani'de senelik yağış tutarı 68 santimetreyi bulur. Akdeniz'den gelen nemli hava önüne dikelmiş duran Karacadağ'ın yamaçlarına da epeyce yağmur yağar. Bu yağmur dağın çıplak lâv kayaları içine süzülür ve eteklerinden suyu bol kaynaklar halinde

çıkarlar. Kanunî Süleyman çağında, Mimar Koca Sinan'ın kalfası Kasım Çelebi tarafından Diyarbakır'a getirilmiş olan Hamravat suyunun menşei de böyledir.

İklimin sertliği, yağışların azlığı ve bilhassa nebatların en fazla suya muhtaç oldukları kavurucu yaz aylarında yağmur yağmaması bitki örtüsünün fakirliğini izah etmiye yeter. Diyarbakır İlinde gerçek ormanlara, ancak pek mahdut yerlerde, dağların insan eli değmiyen kuytu köşelerinde rastlanır. Dağ yamaçlarında bile, çok yerde orman yerine meşe ve ardıç çalıları görülür. Halbuki tarihin İlkçağlarında buraların çok ormanlık olduğu biliniyor. Kışın ısınmak, kereste yapmak, - Ergani'de olduğu gibi - maden eritmek için insanların tahribettikleri ormanlar, bu kuru iklim altında, meselâ Karadeniz boyundakiler gibi, bir daha kendiliğinden gelişemiyemekte, tahribedilmiş ormanın altındaki topraklar da seller tarafından süpürülünce, yamaçlar tamamiyle çıplak kalmaktadır. Havzanın kenarındaki dağlarda, şurada burada ormanlar ve çalılıklar bulunmasına karşılık, havzanın ortasındaki düzlükler tamamiyle çıplaktır. Oldukça uzun süren bir kışın arkasından gelen ilkbaharda yerler yeşil çayırlarla örtülür, çiçeklerle bezenirse de birkaç hafta sonra havalar şiddetle ısındığından, otlar sararır ve kurur. Bu otluklara bozkır adı verilir. Bozkırlar yer yer insan gayreti ile, ekin tarlası haline çevrilmiştir. Nüfusun az, tarla mahsullerinin taşınması masraflı olduğu yerlerde Bozkırlardan ancak koyun sürüleri otlatılmak suretiyle bir dereceye kadar faydalanılmakta, otlar kuruduktan sonra bu sürüler daha serin olan dağ sırtlarına götürülmektedir ki, böylelikle, Diyarbakır havzasında göçebeliğin epeyce geniş bir yer tuttuğunu görüyoruz. Yazın Diyarbakır havzasındaki ovalar çok yerde âdeta çöl gibi fakir ve ıssız görünürse de gerçekte bu manzara, tabiatın verimsizliğinden ve o derece fakir oluşundan değil, fakat insanların ekinleri biçmek ve otları sürülere yedirmek neticesinde, bitkilerin ortadan kaldırılmış bulunmasından ileri gelmektedir. Bu böyle olduğu halde, içinde su bulunan geniş vâdi tabanları, tam bir tezat meydana getirir: Sık bir ağaçlık şeridi, söğütler, yemiş ağaçları, bağ ve bahçeler, Dicle boyunca uzanır ve su

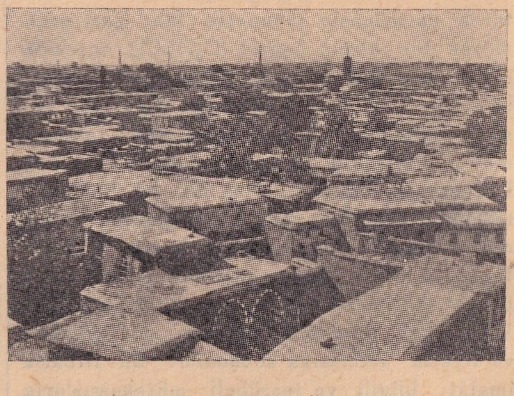

Diyarbakır şehrinden genel bir görünüş

temin edildiği takdirde, bu toprakların insanları nasıl mükâfatlandırabileceğini gösterir.

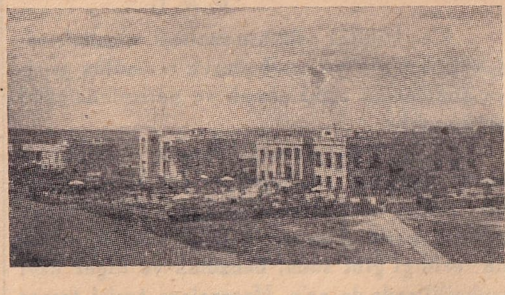
Diyarbakır İlinin nüfusu: 1940 sayımına göre, 257.000 dir. Kilometre kareye ortalama on yedi kişi düşer. Gerçekte, nüfusun arazi üzerine yayılışı yer yer çok değişir. Bazı yerlerde ona varmaz, bazı yerlerde otuzu aşar. Bu nüfusun % 16,5 kadarı Diyarbakır şehrinde yaşar (1940 sayımında Diyarbakır şehrinin nüfusu 42.600). İlin hudutları içinde hiçbir başka şehir yokturki nüfusu on bine varsın. İlin dokuz ilçesinden yalnız birisinin merkezinde nüfus beş bini aşar (Lice : 6300); dört ilçe merkezinin nüfusu 2500 ün üstündedir (Ergani : 4400, Çermik : 3300, Silvan : 3100, Bismil : 2500); geri kalanlar ise nüfusça daha aşağı bir durumdadırlar (Eğil : 1900, Kulp : 1100, Çınar : 800). İlin topraklarında bulunan köylerin sayısı altı yüz elliyi geçer ki ilin yüz doksan bini aşan köylü nüfusundan, her köye ortalama üç yüzden biraz eksik nüfus düşer.

İlin merkezi olan **Diyarbakır şehri**, yalnız güney doğu Anadolu bölgemizin en büyük kenti değil, tarihin en eski beldelerinden biridir. Bir ziraat ve hayvancılık sahası olan bütün Diyarbakır havzasının tabiî merkezi olan bu şehir, Dicle vâdisine hâkim ve müdafaaya elverişli öyle bir yerde kurulmuştur ki burası, aynı zamanda münakale bakımından da pek ehemmiyetli bir nokta idi. Dicle vâdisinde keleklerle yapılan nakliyat burada başlıyordu. Şehrin inkişafında asıl unsur, onun işlek yollar üzerindeki eşsiz mevkiinden doğmuş, Diyarbakır bu yollar üzerinde hem çeşitli mahsul ve eşyanın biriktiği bir antrepo, hem de göçebe kavimlere karşı münakaleyi korumak vazife-

Diyarbakır'ın kuzey batıdan görünüşü

sini üstüne almış müstahkem bir konak yeri rolünü oynamıştır. Adı geçen yolların en ehemmiyetlisi Anadolu ve Suriye'den gelip Bağdad'a ve Hint kapısı olan Basra Körfezine doğru uzanıyordu; bir yol Diyarbakır'da bundan ayrılıp kuzeydeki dağları Deveboynun'da aşarak Harput üzerinden Samsun'a ulaşıyordu. Başka yollar da Diyarbakır'ı Bitlis üzerinden Van gölü havzasına, Azerbaycan'a bağlıyordu. Diyarbakır, mühim kale ve ticaret yeri rolünü daha İlkçağda Amida adı altında oynamış, bu rol yakın devirlere doğru gitgide artmış, Diyarbakır ehemmiyetten yana Mardin ve Urfa'yı geçmiştir. İslâm hâkimiyeti sırasında şehre Âmid deni-

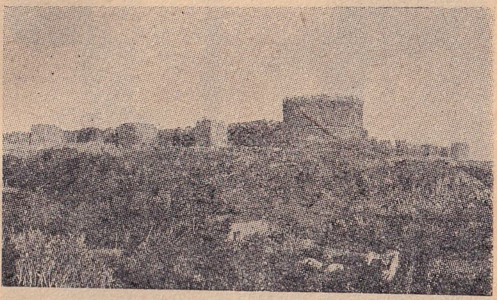

Diyarbakır'da hükûmet ve Orduevi binaları

liyordu. Onaltıncı Yüzyıl ortalarından itibaren tâbi olduğu Osmanlı devleti hükmünde, şehre - surlarının ve birçok binalarının siyah bazalt taşından yapılmış olması yüzünden - Kara Âmid adı verilmekte, yalnız geniş eyalete

Diyarıbekir denilmekte idi. Diyarbakır şehri 1935 senesinde demiryoluna kavuşmakla yeni bir gelişme çığırına girmiştir. Dört kapı ile açılan heybetli surlarının dışına doğru taşma istidadı büsbütün artmıştır.

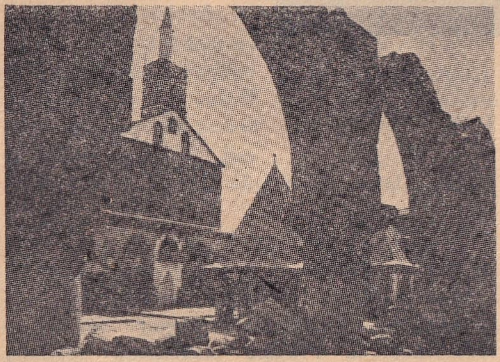
D i y a r b a k ı r İ l i n d e z i r a a t, ekilmiye elverişli topraklarının ancak bir kısmını kaplamaktadır. Bu toprakların köylüye daha elverişli bir şekilde dağıtılması,

Diyarbakır surlarının kuzey batı tarafı

her yerde oranın ihtiyacını karşılıyacak tohumların kullanılması, nakil imkânlarının artması ile bu ziraat daha fazla gelişme imkânları gösterir. Yalnız yağmurdan faydalanma yoliyle yapılan ziraatin başında hububat yetiştirilmesi gelir. Diyarbakır İli, yıllık ortalama yüz bin tonu bulan ve bereketli yıllarda bu miktarı % 25 nisbetinde aşan buğday ve bunun yarısına yaklaşan arpa ürünü ile yurdumuzun önemli bir hububat ili sayılır. Bundan başka darı, nohut, mercimek de ekilir. Sulamalı ziraate gelince, bilhassa Dicle boyunda yapılan ayrı kavun ve karpuz yetiştirilmesi pek meşhurdur. Ayrıca, türlü yemiş ağaçları ve bağlar da sayılmıya değer. Hayvancılık bilhassa küçükbaş hayvan yetiştirilme sahasında] ihtısaslanmıştır. İlin geniş otlaklarında (yalnız vergiye tâbi hayvan sayısı) iki yüz, iki yüz elli bin koyun, bundan elli bin kadar daha fazla keçi beslenir ve koyun sütünden, piyasada Diyarbakır ve Siverek yağı adı ile tanınan sadeyağları elde edilir. Yünlerinden de halı ve keçe dokunur, yapağı ihraç edilir. Diyarbakır ilinde bir miktar sığır, manda, deve, at, eşek de bulunur ki, bu hayvanlar daha ziyade nakliyatta kullanılırlar. Diyarbakır'da bir miktar da ipekböceği beslenir.

D i y a r b a k ı r İ l i n i n m a d e n z e n g i n l i ğ i hakkında esaslı bir bilgimiz yoktur. Meşhur Ergani bakır madenleri, gerçek-

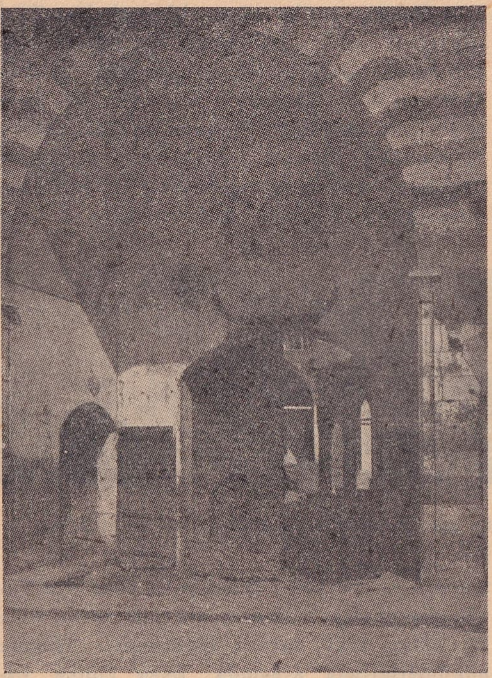

Diyarbakır'da eski kemerler

te, Elâzığ İline bağlı Maden mevkiinde işletiliyor. Bununla beraber birçok yerlerde krom, linyit kömürü görülmüştür ve belki de bir gün petrol da bulunacaktır. Raman dağı komşu Siirt İlindedir.

Vaktiyle Diyarbakır'da namlı el sanatları vardı. Silâhçılık, dericilik, kuyumculuk, ipek dokumaları pek meşhurdu. Fabrika sanatlarının rekabeti ile bunların çoğu şimdi sönmüş bir durumda ise de bu sanatlardan bir kısmının modern metotlarla yeniden canlandırılmasına, böylelikle mahallî kaynaklardan istifade edilmesine imkân vardır.

B ü t ü n D i y a r b a k ı r İ l i n i n k o m ş u b ö l g e l e r l e i r t i b a t ı bilhassa demiryolu sayesinde temin edilmektedir. Demiryolu, evvelce 100 - 150 saat (her gün 8 - 10 saatten) yolculuk ile varılan Diyarbakır'ın ekonomik durumunu tamamiyle değiştirmiş ve çeşitli mahsulleri daha da geliştirmiye, çoğaltmıya ve harice satmıya imkân hasıl olmuştur. Mevkiinin elverişli olması sayesinde Diyarbakır yalnız Van gölü havzası istikametinde değil, fakat İran ve Irak ile Suriye arasında da transit faaliyeti bakımından gelişme imkânlarına sahiptir. Demiryolu şimdi

Diyarbakır'da Zenci Hasanpaşa Kervansarayı kapısı

Irak hududuna doğru uzatılmakta, yurdun en uzak köşelerinden, uçak ile Diyarbakır'a birkaç saatte gidilebilmektedir.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

FINDIK — Mutedil bölgelerin iki çenekli (dycotylédone) ve palamutumsu meyvalı ağaçlar cinsinden fındık ağacının meyvasıdır. Fındık, yaprağımsı organlar içine yerleşmiş ve kendi kendine açılmıyan kemiksi kabuklu, sert etli, besleyici ve bilhassa taze iken hoş lezzetli bir meyvadır. Fındık tabiî halinde veya kavrulmuş olarak yenir. Fındıktan yağ da çıkarılır. Fındık yağı, birçok yağlara temel olarak kullanılır.

İsa'dan 2838 yıl evveline aid olup Çin'de bulunduğu iddia edilen bir el yazısına göre; Tanrının kullarına ihsan ettiği beş mukaddes gıda maddesi arasında adı geçen fındığın dünya dillerindeki önemli karşılıkları şunlardır: Lâtince «Corylus Avellana L.», ispanyolca «Avellana», italyanca «Noccivolo», fransızca «Noisette», ingilizce «Hazel - nut», almanca «Haselnuss». Dilimizdeki fındık kelimesi ise yunanca «Karadenize mensup» mânasına «pontihos» tan gelmektedir.

M i t o l o j i v e d a h a s o n r a s ı: Türk ekonomisinde geniş ölçüde yeri olan fındığın mazisini bulmak için çok gerilere gitmek gerekir. Yunan mitolojisine göre, ticaret tanrısı Hermes'in âsası bir fındık değneğidir. Kâhinlerle çobanlar indinde kıymeti pek şumullü olan fındığın Romalıların örf ve âdetlerinde kökleşmiş bir önemi vardı. Büyük saadetler ancak fındık dalı yakmak suretiyle kutlulanırdı. Sihirbazlar ise eflâkî bir kudretin ibdaını fındık ağacında görürlerdi. Eski Türklerece de fındığa mânevî bir kudret ve kuvvet izafe edilir; ayni zamanda sulh sembolü olarak tanılırdı. «Boğatekin» efsanesinde, gökten inen altın ışıktan bahsedilirken bu tanrısal nurun iki ağaç (Huş ağacı ile fındık ağacı) üzerine indiğini ve Türk şevketinin tılısımı olan kutlu dağı vücuda getirdiğini görüyoruz. Virgilius'ün rüstaî şiirlerinde ise çoban aşklarının en büyük şahidi ve delili gösterilen fındığın, hicrî Dokuzuncu Yüzyılda yazılmış olan Ahterî Lûgati'nden Arapların fındığa bındık dedikleri ve bu ırkın fındığı Emeviler zamanında Abdülmelik'in oğlu Müslime'nin kumandasında Karadeniz kıyılarından İstanbul'a uzanan ordunun geçişinden sonra tanıdığını görmekteyiz. Sokrat'ın şakirdi Yunanlı filozof Ksenof'un «Onbinlerin Ricati» adlı kitabında fındıktan «Liftokar» diye bahsedilmektedir ki, türkçeye «Yassı ceviz» olarak tercüme edilmiştir.

1403 yılında İspanya Kralı Üçüncü Hanri tarafından Timurlenk nezdine elçi olarak gönderilen Roy Gonzalez Calvijo'nun Madrit Millî Kütüpanesinde bulunan seyahatnamesinde, Cenevizliler devrinde Karadeniz fındık ticaretinin inkişaf seyri etraflıca belirtilmiştir.

F ı n d ı ğ ı n ç ı k a ğ ı: Lâtin muharrirlerine göre fındığın menşei İtalya olarak gösterilirse de bunun Küçük Asya olduğu ve Yunanlılar tarafından İtalya'ya nakledildiği kanaati daha köklüdür. Fındığın İtalya'ya yerleşmesi Arapların Sicilya adasını aldıkları tarihten itibaren başlar. Daha sonraları bu adanın Norman'lar tarafından işgali ile fındık ziraati sönmiye yüz tutmuş ve bir

Fındık: Dalında yeşil kabuklariyle beraber

daha Onyedinci Yüzyılı takibeden yıllarda yeniden üretilmiye başlanmıştır. Bütün bu yukarıdanberi yazdıklarımızdan ve Pontihos kelimesinden anlaşıldığı üzere fındığın çıkağı Asya fakat vatanı Karadeniz bölgesidir.

Fındık ve iklim: Fındık, anî hava değişikliklerinden, sıcak ve soğuk rüzgârlardan, donlardan, sürekli karlardan, kurak ve çorak iklimlerden hiç hoşlanmaz. Mutedil ve orta iklimi sever; bilhassa toprak ve havasında muayyen bir rutubetin bulunması, fındık ağacının büyüyüp serpilmesine ve verim kabiliyetinin artmasına sebep teşkil eden başlıca âmillerden biri olarak gösterilir.

Dünyanın bu iklime sahip toprak bütünlüğü ehlî fındığın doğup yaşadığı başlıca istihsal sahasıdır ve dünya haritasındaki yeri 37 - 42 arzı şimalî olarak tâyin ve tesbit edilmiştir. *(Kemal Peker)*

HATAYIN İLHAKI — Hatay dâvası yakın tarihimizin en canlı bir safhasını teşkil eder. Biz bu yazımızda, Hatay'ın, Birinci Dünya Harbi sonucunda vatan toprakları dışında kalışından başlıyarak mesut kurtuluşuna kadar geçen devrenin kısa bir tarihçesini vermeğe çalışacağız.

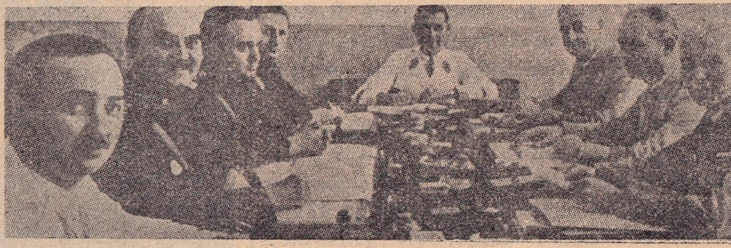
1918 Mondros Mütarekesinin imzasından beş hafta kadar sonra, İskenderun'a çıkan Fransız kıtaları, o zaman Halep Vilâyetinin birer kazası olan İskenderun ve Antakya'yı işgal ettiler. Antakya'ya ilk giren kuvvetler, Musa Dağından kaçıp Fransız ordusunda hizmet alan Ermeni askerleri olmuştu. Bu hal, zaten işgalden muztarip ve gönlü yaralı olan halkta büyük bir endişeye sebeboldu. İşgal kuvvetleri resmî binalara, kışlaya el koydular. Hatay şehirlerinde askerî bir idare kuruldu. Her şehirde «Hâkimi askerî» adı verilen bir Fransız subayı, en geniş salâhiyetle bütün idareyi eline aldı. Fransız işgali, çok geçmeden, yer yer mukavemetlere sebeboldu. Fransızlar, Adana'yı, Antep ve Maraş'ı da işgal etmiş bulunuyorlardı. Türk idaresi, Hatay'ın epey uzaklarında kalmıştı. Bu, Şerif Hüseyinin oğlu olan ve sonradan Irak Kırallığına getirilen Faysal'ın Şam'da kurduğu hükûmetin Fransızlarla mücadelesi zamanına tesadüf eder. İşte bugünlerde Asım adlı eski bir Türk subayı, Faysal ile temas temin ederek bir çete kuvveti teşkil etti ve Fransızlarla çarpışmağa başladı. Bu çetenin barındığı ve kuvvet topladığı yer, Antakya'nın Kuseyir köyleriydi. Bu çete, İskenderun - Antakya şosesini kestiği gibi Antakya şehrini de zaman zaman işgal etti. Fransızlar kışlayı ve şehre hâkim bir tepeyi ellerinde tutuyorlardı. Antakya şehri, bu mücadele devam ettiği müddetçe birçok defalar bombardıman edildi. Bu sıralarda Anadolu'da Millî Mücadelenin ilk hareketleri başlamış, Maraş'ta, Antep'te, Adana'da Türk kuvvetleri istilâcıya karşı savaşa geçmiş bulunuyorlardı. Fransızların Şama ve Halebe girişleri üzerine, Faysal Suriye'yi terke mecbur olmuş, Asım çetesi de Fransızlarla yaptığı bir anlaşma neticesinde dağıtılmıştı. Bu hâdiseler cereyan ederken, Anadolu'daki millî hareket adına teşkilâtlanmış olan Şefik Özdemir (şimdi Gaziantep Milletvekili) ile Bedri Bey isminde bir zat, Kuseyir mıntakasına geçerek istilâcıya karşı koymağa başladılar. Bu Türk kuvvetleriyle Fransızlar arasındaki mücadele, 1921 Ankara İtilâfnamesine kadar devam etti. Yunanlılarla bir ölüm dirim harbinin içinde bulunan Millî Hükûmet, cenupta savaşı tasfiye etmeği menfaatlerimize daha uygun buldu ve Payas'tan geçen bir hududu, o zaman için, kabul etti. Yalnız Millî Hükûmet Antakya ve İskenderun Türklerini asla unutmamıştı. Ankara İtilâfnamesinin yedinci maddesi aynen şudur : «İskenderun mıntakası için bir usulü idarei mahsusa tesis olunacaktır. Mıntakai mezkûrenin Türk ırkından olan sekenesi harslerinin inkişafı için her türlü teshilâttan müstefit olacaklardır. Türk lisanı orada mahiyeti resmiyeyi haiz olacaktır.»

Bu maddeden başka, itilâfnameye bağlı protokolün üçüncü fıkrasında da «İskenderun ve Antakya mıntakaları için, Türkiye Hariciye Vekili, orada mütemekkin ahaliye Türk bayrağını ihtiva eden hususî bir bayrak intihabetmek salâhiyetini vermek lâzım geldiğini beyan eder. Menatıkı mezkûre ahalisine böyle bir salâhiyet tanınmasındaki faideyi teslim eden Fransız murahhassı, bu hususta hükûmeti nezdinde teşebbüsatı lâzimede bulunacağını vâdeder» denildiği gibi, Fransız murahhası Franklin Bouillon'un Hariciye Vekilimize yazdığı itilâfnamenin akdi tarihi olan 20 ekim 1921 tarihli mektupta : «Bugün hükûmetlerimiz arasında imza edilen itilâfnamenin yedinci maddesini mütemmim olarak İskenderun mıntakasında tatbik edilecek usulü idarei mahsusa hakkında Türk ekseriyetini ihtiva eden menatıkın umumiyetle Türk ırkından olan memurlar tarafından idare edileceği hususunu tasrih etmeği faydalı addediyorum. Türk harsinin inkişafı hususunda bilcümle sühuletlerden istifade edecek mektepler tesis edilecektir,» denilmiştir.

Hatay Anayasasını tasdik eden Milletler Cemiyeti Konseyinin tarihî celsesi

Bu kayıt ve şartlar altında da olsa, İskenderun ve Antakya mıntakasının Türk toprakları dışında kalmasından, Gazi Mustafa Kemal Paşa, pek çok müteessirdi. Adana'nın kurtuluşundan sonra, orayı teşriflerinde, kendilerini kara bayraklarla karşılıyan Antakya ve İskenderun mültecilerine, gözleri yaşararak : «Kırk asırlık Türk yurdu yabancı elinde esir kalamaz» demek suretiyle Hatay'ın kurtuluşunun ilk müjdesini daha o zaman vermiş bulunuyordu. Atatürk'ün bu tarihî büyük vâtleri, her Hataylının kalbinde unutulmaz ve silinmez bir yer bıraktı ve işgalin devam ettiği uzun seneler, ancak bu ümidin ışığı içinde yaşadılar ve ancak bununla müteselli oldular.

Orgeneral Hutzinger'le Antakya'da Hatay askerî itilâfını imzalıyan heyetimiz

Fransızlar, Ankara İtilâfnamesinde Hatay Türkleri için kabul ettikleri şartların hiçbirini tatbik etmediler. Her fırsattan istifade ederek Türk kültürünü baltalamağa çalıştılar. Türk dilini ihmal ettirerek, Hatay'da fransızca ve arapçayı yaymağa uğraştılar. Bütün daireler Fransız ve Arap memurlarla dolduruldu. O kadar ki, mahkeme mübaşirleri ve posta müvezzilerine varıncıya kadar her sınıf memuru Şam'dan, Halep'ten getirttiler. Bunlar arasında Türk ırkından olan memurlar pek küçük bir nisbeti teşkil ediyordu. Şapka ve harf inkılâbı gibi, anayurtta tahakkuk ettirilen inkılâpların hiçbiri Hatay'a sokturulmak istenilmiyordu. Mekteplerde Atatürk'ün resmi bulunan kitaplar yasak edilmişti.

Fransız Albayı Collet ile ordu mümessilimiz hudutta askerlerimizi beklerlerken

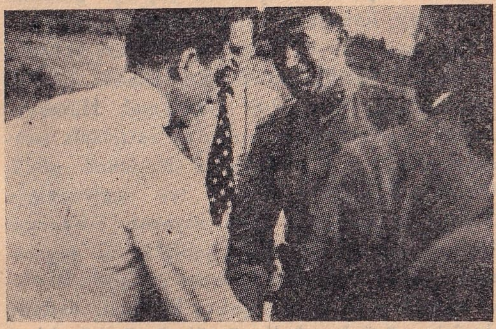

Hatay'a giren kuvvetlerimizin komutanı Alb. Şükrü Kanadlı (şimdi Tümgnl.)

Bütün bu yersiz ve mânasız gayretlere rağmen, Hatay'daki millî şuur, gittikçe kuvvet buldu. Hataylılar gerek kendi memleketlerinde, gerekse anayurtta kurtuluşlarını sağlıyacak olan çalışmalarından bir an bile geri kalmadılar. Aralarında teşkilâtlanmağa çalıştılar. Antakya'da kurulmuş olan Hatay Halk Partisi, siyasî bir teşekkül olarak meydana geldi ve Hatay dahilinde büyük bir kuvvet teşkil etti.

Hatay meselesine Atatürk'ün ve Cumhuriyet Hükûmetinin el koyması, Leon Blum'un Fransa'da iktidar mevkiine gelerek, Suriyelilere istiklâl vâdetmesiyle başlar. San Remo Konferansında Fransız mandasına verilmiş olan Suriye'nin, müstakil bir devlet olması bahis mevzuu olunca, Hatay'ın mukadderatı da tabiatiyle Türkiye Cumhuriyetini şiddetle ilgilendirdi. Suriye'de Fransız mandası nihayet bulmakta olmasına göre, Hatay'ın vaziyeti ne olacaktı ? Fransız mandasından sonra, bu Türk topraklarını, bir de Suriye mandasına mı terkedecektik ?. Cemiyeti Akvamın Suriye mandasını Fransızlara verirken böyle bir vaziyet mevzuu bahis olmadığı gibi

bizim de Fransızlarla yaptığımız anlaşmalarda, böyle bir ihtimal asla derpiş edilmiş değildi. Binaenaleyh, 1921 Ankara İtilâfnamesiyle «Sancak» idaresi için hususî kayıtlar ve hükümler kabul edilmiş olmasına ve bu itilâfnamenin âkitlerinden birinin Türkiye bu-

Payas'tan ilk giren taburun komutanı karşılanırken

lunmasına göre, bu yeni vaziyet karşısında, Türkiyenin kendi ırkdaşlarının mukadderatı muvacehesinde kayıtsız ve bigâne kalamıyacağı aşikârdı.

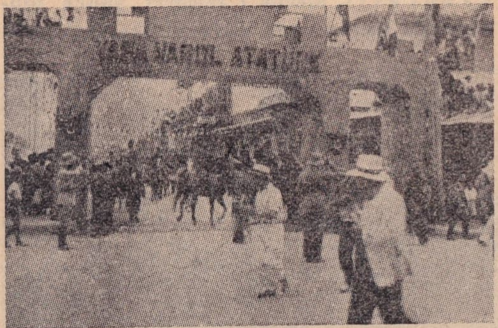
Türkiye Hükûmeti Antakya'da bir başkonsolosluk, İskenderun'da bir konsolosluk ihdas etti ve Fransa ile Cemiyeti Akvam'a başvurarak, «Sancak» meselesinin halledilmesini ve bu bölgeye istiklâl verilmesini istedi. Yapılan müzakereler neticesinde Sancak için bir statü kabul edildi. Hatay'daki seçimleri milletlerarası bir komisyon idare edecekti. Bu komisyonu Cemiyeti Akvam, 24 mart 1938 de yirmi bir kişi olarak tesbit etti. Reis M. Reimers, umumî kâtip de M. Anker'di.

Atatürk, Hatay için en yakın ve sıcak alâkasını her vesile ile gösteriyordu. Denilebilir ki, O, son yıllarını, kurtuluşunun ilk müjdesini daha senelerce evvel vermiş olduğu bu millî dâvaya, âdeta vakfetmişti. Atatürk'ün yaptırdığı ve bizzat meşgul olduğu tarih tetkikleri neticesinde, Türklerin orta Asya'dan göçleri sırasında, oradaki Hatay'dan bir kolun İskenderun körfezinde denize vararak orada yerleşmiş olduklarını ve ilk yurtlarındaki bazı coğrafî isimleri bu yeni yurtlarına getirmiş bulunduklarını ve meselâ eski Hatay'daki Asığ suyunun, yeni yurtta da aynen Asi nehri olarak mevcut olduğu hakikatini meydana çıkardı. Hatay'a, bu yeni ismini veren Atatürk'tür.

Nisan ayı içinde Milletlerarası Komisyon Hatay'a geldi, işine başladı. İlk iş olarak birinci seçmenlerin cemaat itibariyle tescili yapılacaktı. Her cemaat için ayrı renkte bir kart tespit edilmişti. Hatay şehirlerinin muhtelif yerlerinde kurulmuş olan seçim büroları, o seçim bölgesine dahil ve oy hakkına sahip Hataylıların hangi milletten olduğunu soracak, vereceği cevaba göre, bu hususta hiçbir belge aramadan, yalnız ifadesine göre, oy sahibini o milletin seçmenleri arasına yazıp eline kartını verecekti. Fakat tatbikatta Milletlerarası Komisyon tarafgirane hareketlere başladı. Alevî - Etitürklerden Türk yazılmak istiyenlere Fransızlar silâhlı kuvvetlerle tethiş hareketleri yaptıkları, Türk yazılanları öldürttükleri gibi, bu Milletlerarası Komisyon da Fransızların tarafını iltizam ederek Etitürklere karşı müşkülât göstermekten geri durmadı. Nihayet Türkleri de ikiye bölmek için bir «Sünnî Müslüman» formülü icadede rek, anlaşmalarda ismi geçmiyen ve haddi zatında böyle bir ırk da mevcut olmadığına göre, sırf işi karıştırmağa matuf bulunan bu hareket gerek Türkiye'nin, gerek Hatay Türklerinin şiddetli itirazlariyle karşılandı.

Atatürk'ün meş'um hastalığı başlamış bulunuyordu. Buna rağmen Hatay meselesiyle meşgul olmaktan bir an geri durmuyordu. O hasta haliyle, Hatay'a karşı pek yakın ilgisini göstermek için, 10 mayıs 1938 de Mersin'e geldi. Askerî kıtaları teftiş etti. Bu, Atatürk'ün son tetkik gezisi olmuştur.

Hatay'daki tesçil işi, hiç de hoşa gidecek bir cereyan alamıyordu. Milletler Cemiyeti Konseyi Komitesi, Hatay'daki komitenin aldığı Sünnî Türkler ve Müslümanlar hakkındaki kararını bozmakla beraber, Etitürklerin Türk yazılmaları için vaki müracaatlerini müşkülâta boğmakta, bir taraftar da Fransız delegesi Garo'nun Etitürkler için idare ettiği tethiş ve öldürme siyaseti bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bütün idarî ve mahallî teşkilât Garo'nun emrinde olduğu için, tesçil muamelesinden salim, hak ve hakikate uygun bir netice almak imkânsız bir hal almıştı. Fransızların kurdukları «İttihadı Anâsır» cemiyetile evvelce Fransız idaresine muhalif ve bir faşist teşekkül olan «Usbetül Amelil Kavmil Arabî» cemiyeti, Türklere karşı işbirliği yaptılar. Bu cemiyetler mensupları, Fran-

İskenderun'da yapılan büyük karşılama takı zaferi

sız asker ve jandarmasının silâhlı himayesi altında, Türklere taarruzlarda bulundular ve birçok cinayetlere sebeboldular. Hatay Türklerinin siyasî varlıklarını temsil eden Hatay Halk Partisi ise, kan dökmemek için, silâha karşı silâhla mukabeleyi tervicetmedi. Hatay dâvasının mahallî safhalarının cereyanında büyük bir rol oynamış olan Hatay Halk Partisi, bir taraftan bu taşkın ve şuursuz kütlelerle uğraşıyor, bir taraftan da Milletlerarası Komisyonun tarafgirane hareketlerini önlemeğe çalışıyordu. Bu vaziyet karşısında Türkiye Hükûmeti Fransa nezdinde müessir itiraz ve şikâyetlerde bulundu. Nihayet 3 haziranda Garo işbaşından uzaklaştırılarak yerine Binbaşı Collet getirildi ve sivil idarenin başına Türk bir vali, şimdi Gaziantep Milletvekili olan Dr. Abdurrahman Melek tayin edildi.

Bu değişiklik Hatay'da iyi tesir yaptıysa da Milletlerarası Komisyon gene bildiğinden şaşmıyordu.

12 haziranda Hatay'a Dair Erkânı Harbiye Anlaşmasını Fransız Şark Orduları Komutanı Orgeneral Hutzinger ile müzakere etmek üzere o zaman Genel Kurmay İkinci Başkanı bulunan Orgeneral Asım Gündüz, maiyetinde askerî bir heyetle ve Cevat Açıkalın'la birlikte Antakya'ya geldi.

Fransızların dâvamıza karşı göstermeğe başladıkları anlayışa rağmen, Milletlerarası Komisyon, tuttuğu yolu bırakmamakta ısrar ettiği için, bu ayın 21 inde Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğine Hükûmetimizin vermiş olduğu bir nota ile, Hatay'da işleri karıştıran komisyonla her türlü alâkamızın kesildiği bildirildi. Üç gün sonra da, Hatay Halk Partisi seçimlerden çekildiğini ilân etti. Bunun üzerine yapacak bir işi kalmıyan Milletlerarası Komisyon Hatay'ı terke mecbur oldu.

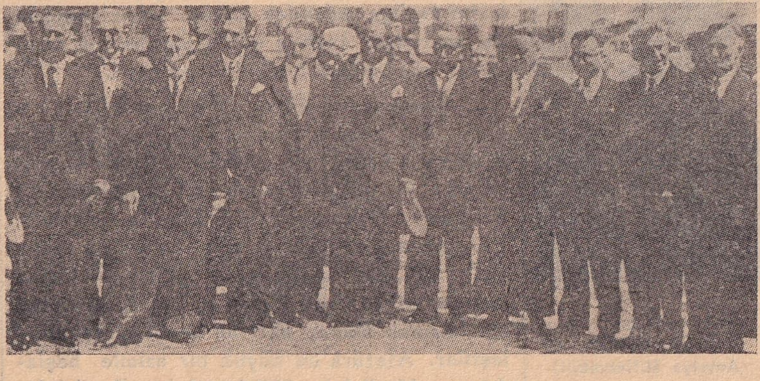
Dâvamızı doğrudan doğruya Fransızlarla halletmek üzere başlamış olan müzakereler Türkiye tarafından Paris Büyükelçimiz Suat Davaz, Fransa tarafından Hariciye Nazırı Bone arasında tam bir anlaşma ile neticelendi ve aynı zamanda, Hatay'da emniyeti sağlamak üzere, iki ordunun işbirliğini karar altına alan Türk Fransız Genelkurmay Heyetleri arasındaki anlaşma Antakya'da imza edildi.

5 temmuz 1938 de, askerlerimiz, kendilerine düşen vazifeyi başarmak üzere, iki koldan, Payas ve Hassa istikametinden Hatay topraklarına girdi. Bu, Hatay için unutulmaz bir gündür. Yirmi yıla yakın bir ayrılıktan sonra, kendi askerlerini aralarında gören Hataylılar çılgınca bayram yaptılar. Hatay'a giren askerlerimiz o zaman albay bulunan Şükrü Kanatlı'nın emrinde idi.

Bu mesut günü hazırlıyan büyük Atatürk'e karşı duyulan minnet sonsuzdu. Atatürk, Hataylıların kendilerine çekmiş oldukları telgraflara şu cevabı verdi: «Sizin için artan saadet ve refah dilerim.»

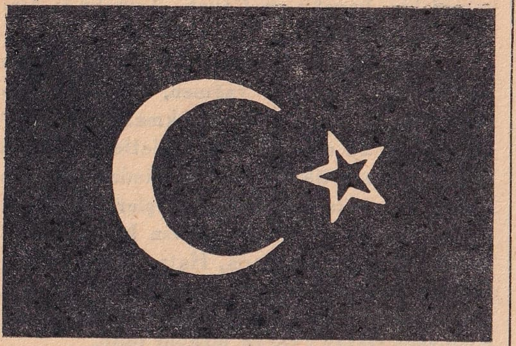
15 temmuzda Cevat Açıkalın, fevkalâde murahhas olarak tekrar Hatay'a geldi. 22 temmuzda seçim işlerine, bırakıldığı yerden, bu defa halk mümessilleri önünde yeniden başlanıldı. Seçim 13 ağustosta neticelendi ve kırk mebusluktan yirmi ikisini Türklerin kazandığı ilân edildi. Cemaatlere göre, mebusluklar şu nisbette idi: 22 Türk, 9 Alevî, 5 Ermeni, 2 Arap, 2 Ortodoks.

Tesbit edilen mebus namzetlerinden başkası zuhur etmediğinden seçimler hükmen yapılmış sayılarak Millet Meclisinin açılması hazırlıklarına başlanıldı. 2 eylûlde Hatay Millet Meclisi ilk oturumunu yaptı. Meclis Başkanlığına, Hatay Halk Partisi Reisi Abdülgani Türkmen seçildi. Devlet reisliğine de meclis, ilk işgal günlerindenberi kurtuluş için önemli gayretlerde ve çalışmalarda bulunarak temayüz etmiş olan, o zaman da, şimdi de Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen'i seçti. Devlet reisi, Başvekilliğe Hatay dâvasında değerli rolü bulunan ve keza bu işde temayüz eden Dr. Abdurrahman Meleği tayin etti. O da dört vekillikten mürekkep olan kabinesini kurdu.

Hatay Millet Meclisi âzasından bir grup

Hatay Millet Meclisinin kabul ettiği Anayasaya göre: «Hatay, dahilî işlerinde tam bir istiklâli haiz, Türk ekseriyetine müstenit ve cumhuriyet rejimi ile idare olunan, ayrı ve müstakil bir varlık teşkil eden bir devlettir. Hatay Devletinin merkezi Antakya'dır. Hatay Meclisi dört seneliktir. Kırk

Hatay Devleti bayrağı (Türk bayrağı rengi)

âzalık bir heyettir. Kanun yapmak hakkı Meclisindir. Ancak, Meclisin tatili zamanında, sonradan Meclisin tasvibine arzedilmek şartiyle Hükûmet muvakkat kanun yapmak salâhiyetini haizdir. Meclisçe kabul edilen kanunların hepsi Devlet Reisi tarafından ısdar olunur ve hiçbir kanun ısdarından evvel mer'iyete geçemez. Meclisçe kabul edilen bir kanunun, Devlet Reisi bir ay zarfında yeniden tetkikini istiyebilir. Bu kanun gene kabul edilirse, Devlet Reisi bunu aynen ısdara mecburdur. Devlet Reisi, İcra Meclisinin reyi üzerine Meclisi feshedebilir. Fakat yeni intihabın derhal yapılması mecburidir. Meclise karşı mesul olmak üzere, bir reisle en çok dört âzadan mürekkep bir İcra Meclisi kurulur. Reisi, Devlet Reisi tarafından seçilir.»

Hatay Devleti teşkilâtında Devlet Reisi, Başvekil ve vekiller milletvekilleri arasından değil, Meclis dışından seçilirdi.

Hatay Meclisi, yıldızının ortası kırmızı ile doldurulan Türk bayrağını Hatay bayrağı olarak kabul etti. Bu bayrak derhal her tarafta çekildi.

Hatay Meclisi Af ve Tecili Muvakkat Kanununu, ilk çalışma günlerinde kabul ettiği gibi, Türk parasını, Suriye hududunda gümrük tesisi kanunlarını çıkardı ve Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını birer ikişer kabul etmeğe başladı. Bu arada, Türk Ceza Kanunu, Hatay'da askerlik olmadığı için askerliğe müteallik maddelerini istisna ederek, kabul etti. Ve nihayet bir kanunla Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını, Hatay'da da tatbik edilmek üzere, toptan kabul etti.

Hatay Devlet reisi Tayfur Sökmen (Antalya Milletvekili)

Hatay, anavatana kavuşmak için, hızlı, kuvvetli ve katî adımlar atıyordu.

Nihayet, beklenilen büyük gün geldi. Bir müddettenberi hükûmetimizle Fransa arasında yapılmakta olan müzakereler mesut neticesini verdi. 23 haziran 1939da, Hatay'ın anavatana kavuşması hakkındaki anlaşma Hariciye Vekilimizle Fransız Büyükelçisi M. Massigli arasında Ankara'da, imzalandı. Bu münasebetle Başvekil rahmetli Refik Saydam B. M. Meclisinde beyanatta bulundu ve Mecliste büyük tezahürat yapıldı.

Bu anlaşma dolayısiyle neşredilen resmî tebliğde şöyle denilmektedir: «Türkiye ile Suriye arasında arazi mesailinin katî surette hallini ve binnetice Hatay arazisinin Türkiye'ye ilhakını tazammun eden anlaşmalar, bu gün Hariciye Vekâletinde Hariciye Vekili Saracoğlu ve Fransa Büyükelçisi Mösyö Massigli tarafından merasimi mahsusa ile imza edilmiş ve iki devlet murahhasları bu münasebetle dostane nutuklar teati etmişlerdir.»

Cumhur Başkanımız, Millî Şef İnönü, Tayfur Sökmen'e şu telgrafı göndermiştir: «Aziz Hatay'ın anavatana kavuşması sevinci büyük ve derindir. Bu mesut neticeye ulaşmasında unutulmaz hizmet hisseleri olan sayın Hataylıları ve sizi muhabbetle anar, hararetle tebrik ederim.»

Hatay Meclisi 29 haziranda, fevkalâde heyecanlı tezahürat arasında, sürekli alkışlarla ve oybirliğile kendini fesih ve anavatana iltihak kararını verdi.

T. B. M. Meclisi 30 haziran toplantısında Hatay'ın ilhakını kabul etti. Meclis 7 temmuz günkü oturumunda da Hatay'da Vilâyet İdaresi kurulmasına müteallik kanunu kabul etti.

Reisicumhurumuz Millî Şefimizin Hatay'ı şereflendirmeleri

Anlaşma gereğince Hatay'daki bütün Fransız emlâk ve menafii, - Antakya'da bir, İskenderun'da bir konsolosluk binası hariç -, hükûmetimizce kâmilen satın alındı. Hatay tabiiyetinde olanlardan istiyenlerin Suriye tabiiyetini ihtiyar edebilecekleri kabul edilmiş olduğundan tekmil Ermeniler, pek azı müstesna ve ortodokslardan belki yüzde doksanı, Suriye tarafına naklettiler. Bunlar menkul mallarını beraberlerinde götürebildikleri gibi, gayri menkullerini tasfiye edebilen etmiş, edemiyenlerin de, sonradan tasfiye edilip paralarının namlarına gönderilmesi takarrür etmişti.

Anlaşmıya göre, Fransızlar en geç 23 temmuz sabahına kadar Hatay'ı tahliye etmiş bulunacaklardı. O günün sabahı kışladaki Fransız bayrağı indirilerek merasimle yerine şanlı bayrağımız çekildi. Bu suretle uzun yıllar birbirine hasret çeken ana ile evlât, artık bir daha ayrılmamak üzere, katî ve ebedî olarak birleştiler. Atatürk'ün büyük bir azimle başladığı ve Meclisiyle, Hükûmetiyle, Partisiyle, basını ve bütün teşekkülleriyle Türk milletine malettiği bu önemli millî dâvayı İnönü, sulh yoliyle kazanılan büyük bir zaferle neticelendirdi.

Hatay'da askerlerimizin girişi ve kurtuluşun yıldönümleri, ilk günlerindeki heyecanla kutlanmaktadır. *(Bekir Sıtkı Kunt).*

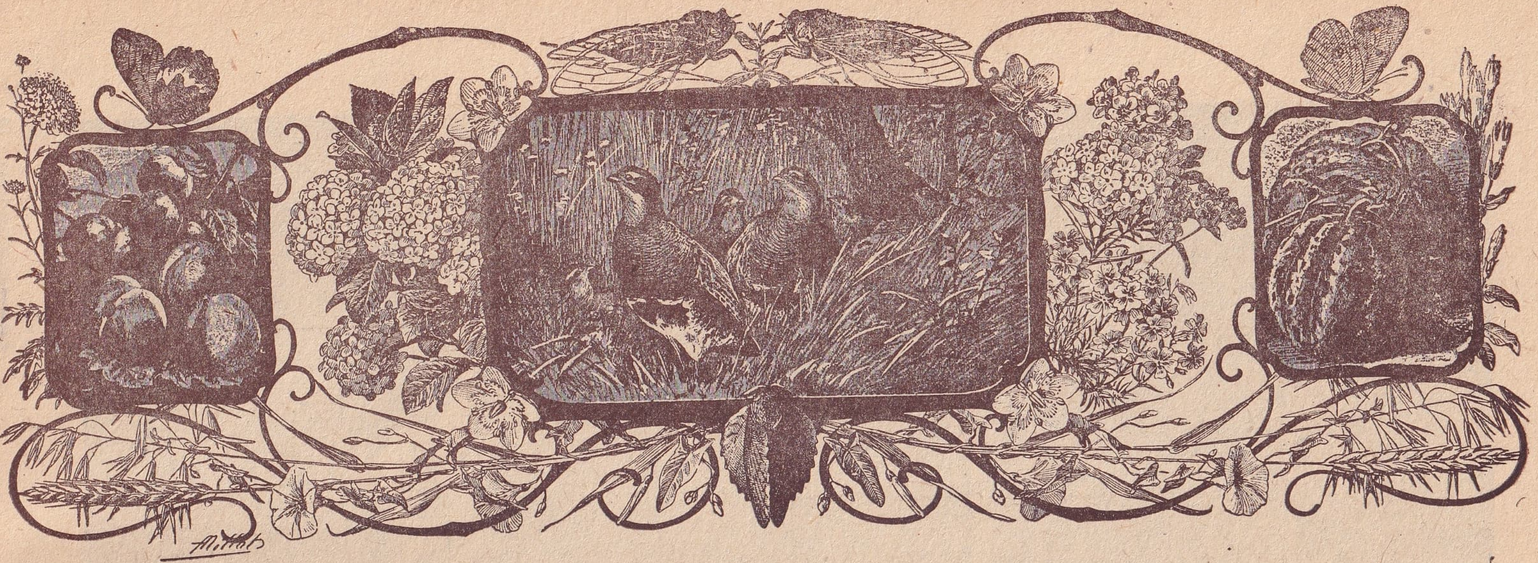
İBRAHİM EFENDİ, Mimarbaşı — Onsekizinci Yüzyılın birinci yarısında, İstanbul'da, deniz altına dalıp çıkan bir geminin ilk tecrübesini yapmış ve tecrübesinde parlak muvaffakıyet göstermiş bir Türk sanatkârı, adı gemicilik tarihinde meçhul kalmış bir kâşiftir. Hayatı ve yaptığı geminin mahiyeti hakkında hiçbir şey bilinmiyor. Yalnız şair Seyit Vehbi, 1719 (hicrî 1132) da Üçüncü Ahmed'in oğullarının sünnet düğünü münasebetiyle yazdığı Sûrnamei Hümayununda ondan ve eserinden şu satırlarla bahsetmektedir: «Düğünün on dördüncü günü, Okmeydanı'ndaki ziyafet ve eğlencelere Sadrazam İbrahim Paşa riyaset ediyordu; Üçüncü Ahmet de deniz şenliklerini seyretmek için Aynalıkavak Kasrına gitmişti. Seyirci kayıkları o kadar çoktu ki, kasır önünde denizin yüzü kayık ile örtülmüştü, kürekleri kımıldatmanın bile imkânı yoktu. Bugün, deniz eğlenceleri arasında sabık Mimarbaşı İbrahim Efendinin timsahı herkesi hayretten hayrete düşürdü. İbrahim Efendi tarafından yapılan bu timsah sureti üç çifte bir piyade büyüklüğünde idi. Üst çenesini açıp kapıyarak deniz yüzünde yarım saat kadar dolaşmış, sonra denize dalmıştı. Zevk ile seyredilen bu timsah çok takdir edilmişti; fakat, bir saat kadar sonra, daldığı yerden tekrar deniz yüzüne çıkınca, takdirler heyecan ve hayrete kalbolmuştu. Bu sefer ağzını açıp durmuş, açılan ağzından rengârenk esvaplarla beş tane rakkas fırlamış, timsahın sırtında oynamağa başlamıştı».

(Reşad Ekrem Koçu)

İNGİLTERE'DE ANANE, PARLAMENTO, SEÇİM, PARTİLER, YENİ LİDERLER — İngiltere'de bütün ticaret gemileri Zatı Şahanenindir (His Majesty's Steamship). İngiltere'de bütün harb gemileri Zatı Şahanenindir (His Majesty's Ship). İngiltere'de ordu, bahriye, hava kuvvetleri hep Zatı Şahanenindir (His Majesty's Army, Navy, Air-force). İngiltere'de hükûmet de, hükûmete muhalefet de Zatı Şahanenindir (His Majesty's Government, His Majesty's Opposition).

İğneden ipliğine kadar her şeyi kralına maleden bir memlekette hükûmetten, oydan, hak, hürriyet ve adaletten, velhasıl demokrasiden bahsetmek çok tabiî olarak yersiz görülür. Nitekim İngiltere'ye dışarıdan bakanlar, kimisi sırf anlıyamadıkları, göremedikleri için, kimisi Goebbels gibi mugalataya elverişli bir zeminde kalem yürüterek kendi menfaatlerini sağlıyabilmek kaygusiyle, İngiliz demokrasisi hakkında ciltler dolusu yanlış ve yalan yazmışlardır; daha da yazılacağında şüphe caiz değildir.

Nevi şahsına münhasır olan bu demokrasi sistemini, hattâ zaman zaman bizzat İngiliz vatandaşlarının dahi kolaylıkla anlıyamadıkları görülmektedir. İnce noktalarının cahili bulundukları bu sistemi kısa ve basit birkaç cümle ile tarif etmek kadar güç, hattâ imkânsız bir şey tasavvur edilemez. Bununla beraber, herhalde bir tarif cümlesi üzerinde ısrar edilirse; «İngiltere'de gelip geçen her hâdisenin, her kanunun, hükûmetlerin her kararının milletin tasvibine iktiran etmesi şarttır.» demek icabeder. Milletin tam tasvibini elde etmeden hiçbir şey yapamıyacaklarını pekâlâ takdir eden İngiliz hükû-

AĞUSTOS AYI

Ağustos senenin sekizinci ayıdır ve otuz bir gün çeker. Yazın sonu olan bu ayda, ayın yarısı yaz ve yarısı kıştır sözünü teyidedecek hava ve rüzgârlar olur. Geceleri çiğ düşer. Bununla beraber temmuzda kendini gösteremiyen sıcaklar bu ayda iki kat hüküm sürer.

M i l l i g ü n l e r v e t a t i l l e r: 30 ağustos, Zafer ve Tayyare Bayramıdır (Resmî tatil).

S a ğ l ı k: Bu ayda da temmuzda olduğu gibi sıcaklar ve meyva bolluğu mide rahatsızlıklarına sebebolacağı için yiyeceğe ve içeceğe dikkat etmelidir. Sivrisinekler en faal zamanlarında olacaklarından sıtmaya tutulmamak için tedbirli olmak ve sabahları yirmi beş santigram kinin almak yerinde olur. Geceleri açık havada yatmamalıdır.

A y ı n y i y e c e k m a d d e l e r i:

Etler: Koyun, sığır, dana.

Av etleri: Bıldırcın, keklik, çil, sarıasmalar gayet körpedir ve her şekilde yenmesinde bir zarar yoktur. Gene bu ayda av hayvanlarında, sülün, tavşan ve yaban güvercini vardır.

Kümes hayvanları: Piliç, hindi, ördek.

Balıklar: Barbunya, tekir, lüfer, kefal, levrek, kalkan, sardalye, ateş balığı.

Kabuklu deniz hayvanları: Istakoz, midye, çağanoz.

Taze sebzeler: Fasulyenin her çeşidi, patlıcan, domates, bamya, asma kabağı, sakız kabağı, semizotu, hıyar, biber çeşitleri, mantar (zehirlilerine dikkat olunmalıdır), kereviz, salata çeşitleri, taze soğan, sarmısak.

Meyvalar: Kavun, karpuz, erik çeşitleri, şeftali, kayısı, ceviz, kestane, ünnap, üvez.

Peynirler: Taze peynir ve kaşar.

Yoğurtlar: Kâse ve torba.

A ğ u s t o s t a r ı m i ş l e r i:

Tarlalar: Bu ayda ekinler harman edilir, savrulur, biçimin sonu alınır. Diğer cihetten sonbahar için nadasların sürülmesine, gübre taşınmasına başlanır. Biçilmiş hububatın demetlenmesine devam ve kolza, keten ve kenevirin sökülmesine son verilir; tabiî ve sun'î çayırların ikinci ve üçüncü biçimleri tamamlanır. Yerelması ve patateslerin dipleri doldurulur. Kızıl tırfil, kolza, kış şalgamı, evliya otu ve gübre olmak üzere beyaz hardal dikilir. Nohut, mercimek, darı, mısır buğdayı devşirilir. Çayırlar sulanır, rutubetli çayırlarda su yolları açılır. Sonbaharda yeniden kurulacak çayırların toprak hazırlıkları yapılır.

B a ğ c ı l ı k: Sıcak olan yerlerde bu ay içinde ve sonuna doğru bağ bozumu başlar. Güneşten faydalanmıyan salkımların etrafındaki yapraklar koparılır. Mildiyu ve Blakrut hastalıklarına karşı son tedavi yapılır. Fidelikteki aşılar bir daha gözden geçirilir. Kütüklerin toprakları hafif kabartılarak havalandırılır. Asmalardan yaprak alınır.

Arıcılık: Kovanlarda henüz alınmamış bal ve balmumu varsa onlar da alınarak bu işe son verilir. Kovanlar yabani arılardan korunarak temmuz ayı işlerine devam olunur.

Böcekçilik: Temmuzda olduğu gibi bu ayda da ipek çekme işine devam edilerek yeni dutluklarda filizler alınır ve kırılır.

Meyva bahçesi: Sıcak yerlerde zeytin mahsulü devşirilir. Temmuz ayı işlerinin bir takımı ağustosta da yapıldığı gibi birçok yerlerde meyva ağaçlarında uc alma işine son verilir. Armut ve elma ağaçlarında ağustos budaması yapılır. Badem ve şeftali ağaçları dışında bütün meyva ağaçlarına sonbahar kalem aşısı yapılır. Sonbaharda erken dikilecek ağaçlar varsa yerleri hazırlanır. Duvarlara ve tellere sarılır ağaçların hepsini bu ayda sardırmak gerektir. Kemale ermeğe başlamış meyvaları lezzetlendirmek ve renklendirmek için gölge eden yapraklar kesilir. Yeni aşılar, rüzgârdan korunmak üzere değneğe bağlanır. Her nevi meyva ağaçlarına kör yaprak aşısı vurulur. Şeftali ağaçlarının dibine saman serilir; bu suretle kendiliğinden düşen meyvalar bozulmaz. İspalyede yetiştirilen meyva ağaçlarını kuraklıktan ve sıcaktan korumak için bütün yaprak ve meyvalarına su serpilir. Bu su serpme az yapılmalıdır; yaprak ve meyvaların kavrulmamasına ve akşama kadar kuruyabilecek tarzda su serpilmesine son derece dikkat etmelidir.

Sebze bahçesi: Bu ayda da geçen iki ayda olduğu gibi bahçeler tamamile sebze ile doludur. Patlıcan, biber, hıyar gibi bitkilere gün aşırı bolca su, haftada bir iki defa gübre şerbeti verilir. Sonbahar için soğan, sarmısak, lahana, kereviz, karnabahar fideleri dikilir. Gerek tohum ve gerek fide olarak çilek dikilir. Sonbahar turfandası olarak hardal, şalgam, kuzu kulağı, semizotu, ıspanak, fasulye, salata, bezelye, turp, mayadnoz ekildiği gibi ilkbahar için havuç, hindiba, tere, frenk salatası, turp, marul; yaz iptidası için de lahana, karnabahar, soğan, pırasa ekilir. Enginarların ana sapları kesilerek taze sürgünler çıkarılır ve son turfanda enginarların dipleri doldurulur. Son turfanda kabak ve hıyar ocakları yapılır. Naneler biçilir, sulanır. Eski yastıklara karnabahar dikilir.

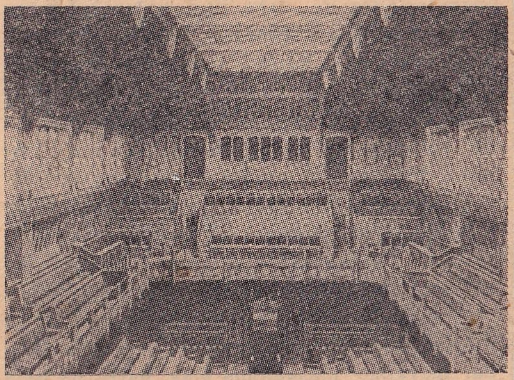
Çiçek bahçesi: Bu ayın lodosları çiçeklere zararlıdır. Bunun için lodosa açık tarhlara dikilmiş körpe bitkileri hasırlarla korumalıdır. Lodostan en fazla müteessir olanlar karanfiller, güller ve daha bazı nazik çiçek fidanlarıdır. Senelik sonbahar çiçekleri yerlerine dikilmemişse kalıplariyle çıkarılarak dikilir. Çimenler biçilir. Sardunyalar ve benzerleri çelikleme ile üretilir. Çalı gülüne muhtelif güller sonbahar kalem aşısı usulünde aşılanır. Saksıların toprakları kabartılır. Soğuktan korkan çiçekler limonluklarda sandıklara ekilir. Çitler ve çardaklar budanır; ağaçlar temizlenir. Çiçeklerin bir çoğunda tohumlar kemale gelmiş olacağından dikkatle toplanır. Bu ayda ertesi sene için gelincik çiçeği, pembe çiçeği, gülhatmi, nakil, mimozotis, papatya, hercai, menekşe, katmerli haşhaş, pireotu, floksiya, mine, rezeda, kuş gözü, keten çiçeği ekilir. Sandıklara kışın camlarla örtülmek üzere kışlık şebboy, mine melezleri, çanta çiçeği, çuha çiçeği, öğle çiçeği, misk kokulu mimoza tohumları ekilir. Bu ayda yaldızlı sarmısak çeşitleri, beyaz zambak, renonkül, sümbül, zerrin, safran soğanları dikilir.

Eski bir tablodan

Archimède'in Ölümü

metleri, zaman zaman milletin şu veya bu bahiste ne düşündüğünü anlıyabilmek için durmak, halkın sesini dinlemek zorundadır. Bazan, yabancılara lüzumsuz bir vakit kaybediş gibi görünen bu anane Baronların, Kral

Avam Kamarasının toplantı salonu
Hava bombardımanlarından sonra tamir edilen şeklidir

John'a, Magna Carta'yı kabul ettirdikleri 1215 yılındanberi büyük bir titizlikle bir siyasî kanun halinde devam edegelmiştir.

Sesini daima büyük bir kudret ve kuvvetle duyurabilen İngiliz milleti çok tabiî olarak ferdiyetçiliğe, nefsine karşı büyük bir itimat beslemeğe meyletmiş, zaman zaman Parlamento üzerine yaptığı vasıtalı veya vasıtasız baskılarla İngiliz siyasetini anlamağa, anlatmağa çalışan yabancıları, bilerek veya bilmiyerek yanlış yola sürüklemiştir.

Memleket nüfusunun hemen yarısı kadın olduğu için Parlamentonun milleti tam mânasiyle temsil edebilmesinin ancak üyelerin de yarısının kadın olması ile kabil olacağını iddia ile Parlamentonun mümessilliğinden şüphe eden meşhur muharrir G. B. Shaw'ın târizlerine rağmen İngiliz Parlamentosu 740 sene, daima dünyanın takdirini kazanarak, her zaman için halk sesinin hakikî bir makesi olmuştur. 1215 te Magna Carta ile milletin, fertlerin haklarını ön safa çıkardıktan sonra, Onyedinci Yüzyıldan itibaren de tam mânasiyle halktan gelme üyelerle dolan İngiliz Parlamentosunda, bir terzi çırağı, bir kasap oğlu, bir dükkân tezgâhtarı, bir işçi, bir tüccar, isimlerini tarih sayfalarına geçirecek kadar müessir olmuşlardır.

Magna Carta'yı kabul ettirdikten sonra Baronlar 1377 de tekrar Krala tazyik yaparak hükûmet işlerinin konuşulacağı, müzakere, münakaşa edileceği bir meclis toplanmasını sağlamışlar ve bu meclise fransızca «parler = konuşmak» kelimesinden aldıkları «Parlamento» ismini vermişlerdir. Böylece, Kralın daveti üzerine toplanan Parlamentolar, 1377 den 1547 ye kadar Kral Sarayının ziyafet ve davet salonu olan Westminster Hall'de, yahut Westminster Kilisesinin Rahiplerevinde buluşarak günün siyasî meselelerini müzakere etmişlerdir.

Parlamento toplantıları gittikçe sıklaşarak âdeta muntazam buluşmalar haline girince, Kral VI. Edward St. Stephen Kilisesini Parlamentoya tahsis etmiştir. 1834 te kazaen çıkan bir yangında saray ve kilise de dahil olmak üzere birçok binalar yandığı için Parlamento bir müddet yersiz kalmış ve nihayet 1852 de Mimar Barry'nin eseri olan bugünkü Parlamento binasında ilk toplantısını yapmıştır.

Sadece Lordlar ve Avam Kamaralarının müzakere salonlarından ibaret sanılan Parlamento binası hakikatte seksen dönüm yer işgal eden, kütüpanesiyle, yazı, çalışma, istirahat odaları, muhtelif müzakere salonları, bakanlık ve kitabet daireleriyle bin yüz odalı, yüz merdivenli muazzam bir yuvadır. Parlamento müzakerelerinde anane, siyasî fikri iki cepheye ayırmış, günün hükûmeti ve taraftarlarına sağ tarafta ve muhalif partilere ise toplu bir halde sol tarafta yer aldırmıştır. Muhalif partilerden en kuvvetlisinin lideri, aynı zamanda Zatı Şahanenin muhalefet lideridir. 1937 de Parlamento, muhalefet liderliğini resmî bir vazife olarak tanımış ve muhalefet liderine bir maaş verilmesini tasvibetmiştir. Böylelikle şimdiki Başbakan Attlee maaş alan ilk muhalefet lideri olmuştur.

Parlamento müzakerelerini Speaker ismi verilen reis idare etmektedir. Bir reis muavini ile reis muavinliği salâhiyetini haiz bir de Usuller ve Vasıtalar Komitesi reisi müzakereleri idare işinde Spikere yardım ederler. Tecrübesi ve umumî itimadı kazanmış olması yüzünden Parlamento üyeleri arasından seçilen Spiker, reislik mevkiine geldiği andan itibaren her türlü parti bağlarından tamamiyle ayrılarak tamamiyle serbest ve müstakil, münazara ve hakem rolü oynar. Spikerin ayrıca Parlamento sınırları dahilinde istediği kimseyi tevkif ve hapsettirmek hakkı olmakla beraber uzun yıllardır bu hakkı kullandığı görülmemiştir.

Attlee

Parlamento müzakerelerinde usul, uzun tecrübe ve eski ananelere bağlıdır. Bununla beraber, daima değişen şartlara uyacak bir şekilde tâdil edilen bu ananelerde değişmiyen bir tek nokta ekalliyet, yâni muhalefet fikir ve sözlerine ön safta yer verilmesi usulüdür. İngiliz Parlamentosunda hükûmet partisi, ekseriyetinin kuvveti nisbetinde sükûtidir.

Bunun bir sebebi de konuşmalar esnasında spikerin münavebe ile söz almağa müsaade etmesidir. Böylelikle meselâ hükûmet partisinin dört yüz, muhalefetin iki yüz üyesi bulunduğu bir Parlamentoda ekseriyet partisi üyesinin konuşma şansı muhalefet partisi üyesine nisbetle yarı yarıya daha azdır.

Normal zamanlardaki çalışma devrelerinde pazartesinden perşembeye kadar hergün 14.45 ten 23 e kadar ve cuma günleri de 11 den 16 ya kadar toplanan Parlamentoda evvelâ kısa bir duadan sonra celse açılarak suallerin sorulmasına geçilir.

Farazî hallerden bahsetmemek, sözü geçen hâdiselerin gerçekliğinin mesuliyetini üzerine yüklemek şartiyle Parlamentoda her türlü sual sormak caizdir. Yalnız, her üye günün mevzuu dahilinde şifahî olarak cevaplanmasını istediği üç sual sorabilmekte, diğer suallerine yaziyle cevap vermek usulü carî olmaktadır. Umumiyetle günler muhtelif Bakanlıklar arasında taksim edilmiş olduğundan, sorulan sualin cevaplandırılması için ait olduğu Bakanlık meselelerinin müzakere edildiği günü beklemek gerekmektedir.

Sorulacak suallerin en az iki gün evvelinden yaziyle bildirilmesi usuldendir. Her Bakanlığın hususî parlamento kâtipleri, her gün, kendilerini ilgilendiren sual pusulalarını toplamakta, aradan geçen iki gün zarfında bu suallerin cevapları hazırlanmaktadır. Bundan sonra, Bakanlığına ait işlerin konuşulduğu gün de Bakan kendi işlerine dair bir nutukla celseyi açmakta, bu nutku takiben de muhalefet sözcüsü konuşmaktadır. Bu nutuklar umumiyetle bir buçuk saat kadar sürmekte, bunlardan sonra suallere geçilmektedir. Münakaşalar sonunda gene muhalefet sözcüsiyle ilgili Bakanın, ulaşılan neticeyi telhis ederek anlatması gerektiği için, Bakanla muhalefet sözcüsünden mâda diğer konuşmak istiyenlere beş saat bir çeyrek kadar vakit kalmaktadır. Çok tabiidir ki bu müddet zarfında altı yüz sekiz üyenin her birine konuşmak fırsatı düşmemekte, bilhassa hararetli münakaşalar esnasında söz söylemek istiyenler, mütemadiyen yerlerinden kalkıp oturarak Spikerin gözüne çarpmağa çalışmaktadır.

Görülüyor ki bu usullerle pek çok parlamento üyelerinin milletvekilliklerini ağız açmadan oturmakla geçirmeleri kuvvetle muhtemeldir. Hararetli münakaşalar esnasında söylenenlerin uzunluğu yüzünden çok tabiî olarak ayrı görüşte, çeşitli fikirlerin dinlenmesi mümkün olmamaktadır. Maamafih, Parlamentonun tam mânasile açık bir müzakere ve münakaşa yuvası olup olmamasını sağlamak daima hükûmet reisinin elindedir. 1911 de kabul edilen bir kanunla seçim devresi beş sene olarak tesbit edilmiştir. Buna karşılık muhalefet sezen veya efkârıumumiyeden emin olmak istiyen hükûmet reisi daima Krala müracaatle Parlamentonun feshedilerek yeni bir seçim yapılmasını tavsiye edebilir. Böylece Parlamento da, halka sesini duyuramadığı kanaatine ulaştıkça memnuniyetsizliğini kolaylıkla belirterek Başbakanı yeni bir seçime zorlamak imkânlarına sahiptir. Son seçimin tesbit edilen müddetten evvel yapılmış olması bunun mükemmel bir delil ve misalidir.

1715 kanunile üç senelik devre müddetini yedi seneye çıkarmış olan Parlamento 1911 de bu müddeti beş seneye indirmiştir. Buna karşılık, yukarıda belirttiğimiz şekilde, bu müddeti daha da kısaltmak kabil olduğu gibi, uzatma kararı almak suretiyle bu müddeti uzatmak da mümkündür.

Nitekim mayıs 1945 te feshedilen Harb Parlamentosu 26 kasım 1935 te vazifeye başlamış ve harb yüzünden alınan uzatma karariyle dokuz sene altı ay işbaşında kalmıştı. Geçen harbde de, müteaddit uzatma kararlariyle devresine devam etmiş olan Parlamento mütarekeden on dört gün sonra dağılmak suretiyle sekiz sene toplantı halinde kalmıştır.

Bevin

İngiltere tarihinin en uzun devreli Parlamentosu «Tekaüdiye Parlamentosu» denilen toplantı olmuş ve 1661 den 1679 a kadar devam etmiştir. «Uzun Parlamento» 1640 tan 1653 e kadar, Kraliçe Elizabeth devri Parlamentosu ise 1572 den 1583 e kadar devam etmiştir.

İngilterede seçim: Biri Parlamentoyu feshederek yenisinin toplanmasını

emreden, diğeri de İskoçyanın mümessil asilzâdelerinin seçilmesini istiyen iki Krallık fermanile yürürlüğe girer. Resmî kanallarla memleketin her tarafında neşredilen bu fermanlar namzet kaydiyesine yol açar. Herhangi bir illet veya akıl muvazenesizliği yüzünden, içinde bulunduğu şartlardan yahut seciyesinden dolayı ve en nihayet ayrılması gereken bir vazifede bulunuşu yüzünden kabiliyet, meleke ve hareket imkânlarını kaybetmemiş olan herkes, yabancı müflis ve mücrim olmamak şartiyle Parlamento üyeliğine namzet gösterilmek hakkını haizdir. Ayrıca Lordlar Kamarasında temsil olundukları için asilzâdeler ve ruhban, tacın tesiri altında oldukları için hükûmet memurları, adalet işlerinde tarafsız kalabilmeleri için hiçbir partiye bağlanmamaları gereken hâkimler tabiî olarak namzetliklerini koyamamaktadırlar. Parlamento üyeliği için asgarî yaş hududu yirmi bir olarak kabul edildiği gibi ayrı bir kanun sağır ve dilsizleri de Parlamento üyeliğinden men, fakat sadece kör olanların namzetliğine müsaade etmektedir. Namzetler umumiyetle muhtelif partilerin mahallî teşekkülleri tarafından seçilmekle beraber, bittabi bağımsız olarak namzetlik koymak da mümkündür. Mâhaza, her aklına gelenin namzetliğini koyarak lüzumsuz yere intihap mekanizmasını işgal etmesini önlemek maksadiyle, namzetlik koyabilmek için seçmenlerden iki kişinin namzedi desteklediklerini ve sekiz kişinin de namzetliğe taraftar olduklarını, namzetlik beyannamesini imzalamak suretiyle belirtmeleri şart koşulmuştur. Böylece namzetliğini tesçil ettirebilecek her şahsın, ayrıca yüz elli İngiliz lirası teminat akçesi yatırması gerekmektedir. Bu para seçimi kazananlara iade olunmakta, fakat oyların sekizde birinden az rey kazanmış olanlara geri verilmemektedir. Bu usul de üç beş kişinin sözüne kapılan herkesin bir milletvekili olamıyacağının maddî bir delilini vermek fikriyle kabul edilmiştir.

Morisson

En aşağı tabakadan en yukarı zümreye kadar İngiltere'de herkes seçime karşı daima büyük bir ilgi göstermektedir. Bilhassa on seneye yakın bir zamandır hissiyatını kesin olarak umumî bir seçimde belirtememiş, buna mukabil, kan, ter ve gözyaşı dökmekle geçirdiği altı harb yılından sonra, hiç de daha az çetin olmıyan bir kalkınma devresinin zorlu meseleleriyle karşılaşmakta olan İngiliz milleti, son seçime âzami ehemmiyeti vermiştir. Anayurttan uzak, savaş cephelerinde çarpışan seçmenlerin - seçim esnasında Japonya harbi devam etmekte idi - seslerini duyurabilmeleri için her türlü tertibat alınmış, rey pusulaları uçaklarla Pasifik bölgelerine ulaştırılmış, gazeteler, radyolar her tarafın propagandalarını yayarak her namzedin sesini duyurabilmesini sağlamağa çalışmışlardır.

Gerek millî menfaatler, gerek demokrasi sisteminin icapları, gerekse anane yüzünden İngiltere'de seçim bütün serbestliğine rağmen, çok tabiî olarak bir şahıslar kavgası değil, partiler halinde toplanan [muhtelip fikirlerin çarpışması mânasını ifade etmektedir. Bununla beraber, İngiltere partileri, bir dereceye kadar Birleşik Amerika Cumhuriyetleri hariç, diğer demokrasi memleketlerindeki partilere benzemezler.

İngiltere'de ilk parti fikri Onyedinci Yüzyılın sonlarına doğru belirmiş ve memleket iki siyasî sınıfa ayrılmıştır. Bu iki partiden Whig'ler mevcut hükûmete muhaliflerle orta sınıfın mümessili olmuş, bugün Muhafazakârlar diye anılan Tory'ler ise muhtelif sınıflarda taraftar bulmakla beraber daha ziyade toprak sahipleriyle Angelikan Kilisesi rahiplerini temsil etmiştir. Umumiyetle orta sınıf halkın muhafazakârlığa daha mütemayil olmamasına rağmen gariptir ki İngiltere'de, Whig mensupları, sosyal meselelerde Tory'lere nisbetle daha ileri fikirlilikle şöhret kazanmışlardır. Umumî kaidenin bu istisnasını, İngiltere partilerinin de nevi şahıslarına münhasır oluşlarını sağlıyan saiklerin başında saymak gerekir. Zira bu yüzdendir ki İngiltere'de partiler cemiyet içindeki ufkî farklarla değil, şakulî sütunlar halinde birbirlerinden ayrılmaktadır. Yani sağ ve sol fikirler, sınıf farklarına dayanmamakta, bilâkis her iki cenahta da her sınıftan taraftar bulmak kabil olmaktadır.

Bu tarzda bir parti telâkkisinin hüküm sürdüğü memlekette, esas itibariyle ancak iki kuvvetli parti mevcut olabilir. Nitekim İngiltere'de de zamanla, Tory'ler yıkılarak yerini ve mirasını Muhafazakârlara bırakmış, Whig'ler de 1812 de İspanya'da doğan partiye izafeten isimlerini Liberale çevirmişlerdir. Uzun müddet İngiliz siyasetine Muhafazakâr - Liberal mücadelesi hâkim olmuş, fakat bilhassa geçen harbden itibaren İşçi Partisi kuvvetli adımlarla ön safa geçmiştir. Bunun neticesi 1935 seçiminde Muhafazakârlar, hükûmeti, yâni sağı, İşçiler de muhalefeti, yâni solu temsil etmekte idiler.

İngilterede, bugün Churchill'in önderliğindeki Muhafazakâr Parti, Attlee'nin önderliğindeki İşçi Partisi, Sir Archibald Sinclair'in önderliğindeki Liberal Parti dışında, Millî Liberal, Millî İşçi, Milliyetçi Müstakil İşçi, I. L. P., Common Wealth ve Komünist partileri olmak üzere muhtelif partiler mevcuttur. Maamafih netice gene doğrudan doğruya iki parti esasına dayanmaktadır.

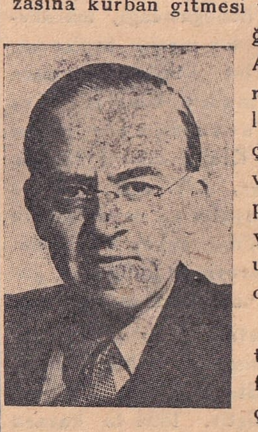
1935 seçiminde 615 üyelikten işçilerin 154 üyesine karşılık 387 üyelik kazanmış olan Muhafazakârlar, harb seneleri boyunca birçok yerler daha kaybetmişler ve ölenlerin yerine gelenler, İşçilerin yekûnunu arttırarak Parlamento feshedildiği zaman durumu; Muhafazakâr 356, İşçi 162 şeklinde değiştirmişlerdir.

Mamafih İşçiler lehine bu hafif değişiklik, hiçbir zaman İngiltere siyasetini tâkibedenleri İşçilerin son intihapta kazandıkları zaferin tahakkuk edeceği düşüncesine sürüklemiş değildi.

Son seçimler esnasında bütün ilgisini beynelmilel meselelerin karışıklığına vermiş olan dış âlem, İşçilerin bütün hesapları altüst eden bir ekseriyetle işbaşına gelmiş olduklarını gördükleri zaman bir hayli şaşırmışlar, hattâ bu değişikliği, gene dış münasebetlerin bir icabı şeklinde izaha çalışmışlardır. Halbuki İngiltere seçiminin öz dâvası harb sonrası devresinde millî kalkınma meselelerinin halli idi. Bu bakımdan Muhafazakârlar, kelimenin öz mânasiyle muhafazakâr kalıyor, tecrübe edilmiş ve çürüklüğü sabit olmuş birçok eski müessese ve içtihatların muhafaza edilmesi üzerinde ısrar ediyorlardı. Yirmi maddelik bir program neşretmiş olan Liberaller, partilerinin Whig'ci, yâni ıslahatçı ananelerinden de daha ileri giderek bir taraftan Beveridge (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 134) içtimaî sigorta sistemini kabul ediyorlar, bir taraftan da Avrupaî mânada solculuğa, sosyalistliğe meyyal vâidlerde bulunuyorlardı. Muhafazakârların Churchill'in şahsiyetini istismar etmekten başka bir kozları yoktu. Liberallerin sola kaçan programları ise hakikî parti liberallerini ürkütmekten, liberal fikirlileri ise işçilere bağlamaktan başka bir işe yaramamıştı.

İşçilere gelince, 1924 ve 1929 da iki defa Liberallere dayanmak suretiyle iktidar mevkiine ulaşabilmiş olan parti, bu defa kendi kuvvet ve ekseriyetine dayanarak emniyetle çalışabilmek için harb sonrası meselelerinin üzerinde birer birer durarak her bahiste çok kesin olarak beliren birer hal çaresi kabul ve neşretmişlerdi. Ana hatlariyle yarının kalkınma programının her adımında mesuliyeti hükûmet üzerine yükliyen bu program her bahiste partinin millete karşı bir teminat akçesi mahiyetinde idi. Dolambaçlı yollardan gitmiyen bu açık ve kesin vâitler, İngiliz milletinin tasvibini kolaylıkla kazanmış, İşçi Partisi tarihte eşsiz bir ekseriyetle iktidar mevkiine gelmiştir. Şunu da kaydetmek lâzımdır ki açık vaitleriyle rey kazanan parti, yarın bu vâitleri aynı kesinlikle yerine getirmek zorundadır. Aksi halde, halkın taraftarlığını kaybettiği gün, yukarıda da işaret edildiği gibi, bizzat Attlee, Krala Parlamentoyu feshetmeği tavsiye zorunda kalacağını müdriktir.

26 temmuz 1945 ten itibaren iktidar mevkiine gelen İşçi Partisi 1906da kurulmuştur: Dünyaca tanınmış muharrirlerden Shaw'ın, Wells'in ve bilhassa Sidney ve Beatrice Webb çiftinin liderliğini yapmış oldukları Fabian Cemiyetinde temelleri atılmış ve yukarıda da işaret edildiği gibi, iki defa iktidar mevkiine yükselmiştir. Mâhaza, her iki defasında da Liberallerin kendilerini desteklemekten vazgeçmeleri üzerine, işçi başbakanları Krala Parlamentoyu fesih tavsiyesinde bulunmak zorunda kalmışlardı. Bu ara, George Lansbury'nin bir otomobil kazasına kurban gitmesi üzerine lider muavinliğinden liderliğe yükselen Attlee, Herbert Morrison ve Bevin ile birlikte, plânlı bir şekilde çalışarak partilerini evvelâ İngiltere'nin ikinci partisi durumuna, nihayet de iktidar mevkiine ulaştırmağa muvaffak olmuşlardır.

Sir Cripps

İşçi Partisi, İngiltere partileri içinde en fazla parti disiplinile çalışanıdır. Bu yüzden seçim sıralarında, partiye müteaddit taarruzlar yapılmış, hattâ bu aşırı hücumlar esnasında, İşçi Partisi diktatörlük memleketlerinin tek partilerine benzetilmiştir. Buna karşılık Parti Seçim Komitesi Başkanlığını yapan Morrison parti disiplininin tam bir işbirliği esasından başka bir mâna ifade etmediğini beyan etmiştir.

İşçi Partisinin Attlee-Bevin-Morrison sacayağından başka iç idare heyetinde ileri gelenler arasında gerek Churchill kabinesinde, gerekse şimdiki kabinede yer alan Arthur Greenwood'u, Bayan Ellen Wilkinson'u, Hugh Dalton ve parti mefkûrecisi Profesör Harold Laski'yi ön safta saymak gerekir.

Attlee kabinesinde Ticaret Bakanlığını işgal eden Stafford-Cripps'in ise Parti kodamanları arasında hakikî durumunu tayin etmek biraz güçtür. Zira bir vakitler parti disiplininden ayrılarak bir «Halk Cephesi» kurmağa ve dolayısiyle liderliğe yükselmeğe heveslenmiş olan Cripps, partiden çıkarılmış, ancak 1945 şubatında tekrar üyeliğe alınmıştı. Attlee kabinesi bakanları arasında göze çarpan renkli şahsiyetlerden birisi de Aneurin Bevan'dır. Tribün isimli, aşırı solculuğa kaçan haftalık bir mecmuanın başmuharriri olan bu eski madenci, geçen parlamentonun en ateşli münekkitlerinden birisi idi.

Daima Koalisyon'un aleyhinde bulunmuş, bu yüzden Parlamentonun hürriyetini kaybetmiş olduğunu her fırsatta ileri sürmüş olan Bevan tenkitleriyle çok defalar Churchill'i dahi asabileştirmişti. Maamafih bugün Bevan, İşçi Partisinin içinde bulunduğu durumun belki de en mükemmel misalidir, onun gibi mütemadiyen tenkit edenler, daha iyi yolları kendilerinin bildiklerini ileri sürenler bugün İngiltere'de işbaşına gelmiş bulunuyorlar. Tarih onların sözlerini mehenk taşına vuracak, bu, daha iyi yolların, gerçekten daha iyi olup olmadığını gösterecektir.

(M. Kenan Kan)

KARANFİL— İki çeneklilerden, çiçeği beş taçyapraklı ve bu taçyaprakların çiçekliğe giren dip ve dar kısımları hayli uzun olan «karanfilgiller» cinsinin tip bitkisidir. Mavi müstesna olarak hemen bütün renklerde ve bilhassa ten rengi, pembe, kırmızı, erguvani ve beyaz çiçekleri vardır. Üretim ile taçyaprakları katmerleştirilmiş olan çiçekleri zarif ve güzel kokuludur.

Karanfil

Lâtince teknik adı «Dianthus caryophillus» olan bu bitkinin altmış kadar çeşidi vardır. Bunların çoğunun çıkağı Güney Avrupa'sı ve Kuzey Afrika'sı ile Asya'nın mutedil memleketleridir. Fakat dekoratif güzelliği ve çiçeğinin güzel kokusu dolayısiyle dünyanın hemen her tarafında yetiştirilir.

Bu bitki karanfil adını; çiçeğindeki kokunun, Hindistanda çıkan baharattan arapçası karanfül olan bildiğimiz kuyruklu tanenin kokusunu andırması dolayısiyle almıştır. Esasen o tane de ayni cinsten «Caryophillus aromaticus» adlı bitkinin kurutulmuş koncasıdır. Yunancası «Karyofilon», italyancası «Garofano» ayni familyadandırlar. Anglo-Saksonlar, karanfile, ilk rengi dolayısiyle, lâtince ten rengi demek olan «Carnatio» dan «Carnatio», ve koyu pembe rengi dolayısiyle «Pink», fransızlar ise çiçeğinin göz teşekkülünü andırması dolayısiyle «gözcük» demek olan «Oeillet» adlarını vermişlerdir. Almanlar ise gene çiçeğinin biçimi dolayısiyle «aralıktan çıkan şeritler» mânasına «Schnürloch» demişlerdir.

Aşk dilinde karanfil, umumiyetle «şiddetli istek» ifadesidir. Beyazı «Sevgim şiddetlidir», pembe katmerlisi «Sizi şiddetle seviyorum», koyu kırmızısı «Aşkınıza imanım vardır» demektir.

Karanfil; çeşitlerine göre, bir veya birkaç sene yaşıyan, yâni hayatları boyunca bir veya birkaç defa çiçek veren bir bitkidir. Karanfilin yukarı doğru fışkıran ince uzun sapları, bu sapların geniş boğumları ve karşılıklı ince uzun yaprakları vardır. Çiçek sapın ucunda ve tektir. Karanfil çiçeğinin harcıâlem çeşidi «Çiçekçi karanfili» veya «Buket karanfili» dir. Küçük çiçekli bir çeşidi umumiyetle bahçe bordürlerinde kullanılır.

Karanfil; piç sürgünlerinin ya ayrı olarak veyahut da ana bitkiye bağlı kalarak toprağa daldırılması suretiyle pek kolay üretilir.

(A. B.)

KONVANSİYONALİZME — Bilginin değeri ve özü hakkında bir felsefe görüşü. Kelimenin kökü olan «convention» un da işaret ettiği gibi, bu görüş, birçok bilim ifadelerinin, birçok esaslı önermelerin, gerçek hakikate değil de itibarî birtakım «convention» lara dayandığını ileri sürmektedir. Daha doğrusu konvansiyonalizme'ye göre, bir bilim binasının temeline konan ana önermeler, meselâ belitler (mütearifeler) de, dogmatik düşünüşün iddia ettiği gibi apaçık, gerçek hakikat ifade eden birer önerme değildir; onlar ancak, «apaçık hakikati bildiriyormuş gibi» muamele gören, fakat böyle olmalarına lüzum olmıyan birer ifadedir. Böyle olunca geometri de apaçıklık karakteri taşıyan bir bilim değil, ancak apaçıkmış, kesinmiş gibi muamele gören, itibarî olarak böyle telâkki edilen bir binadır. Konvansiyonalist düşünce kesin bilgi fikrinin böylece aleyhinde bulunmuş oluyor. Burada dikkate şayan olan nokta şudur ki, kesinliği reddeden bu görüşü şuurlu olarak ortaya atmış olan, tanınmış Fransız matematikçisi Henri Poincaré'dır. Fakat konvansiyonalizme, hiç olmazsa psikolojik kaynakları bakımından, oldukça eskidir. Denebilir ki Onyedinci Yüzyılın büyük İngiliz filozoflarından Thomas Hobbes, daha bu kelime ortada yokken, konvansiyonalistti. Onun nazarında da bilimin sağlam denen temelleri, gerçekte sağlam olmıyabilir, ancak sağlam diye kabul edilmişlerdir ve bu temeller üzerine kurulan bilimin herhangi bir ifadesi deneye (tecrübeye) uymazsa, o bilimin bütün yapısını terkedip, yepyeni esaslar üzerine yeni bir bina kurmak için hiçbir engel yoktur.

Konvansiyonalizme'nin doğması ve gelişmesinde ampirizme'nin (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa: 452) tesiri olmuştur. Bilindiği gibi ampirizme, bilim ifadelerinin kesin olmadıklarını ileri sürer. Bundan, konvansiyonalizme'ye olan mesafe oldukça küçüktür. Şüphecilik ile son zamanlarda çıkmış olan Als ob (Sanki öyleymiş gibi) felsefesi de bu görüşe yakındır; keza, E. Mach gibi düşünürlerin pozitivizme'si (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa: 281) de onunla akraba sayılabilir. Pragmatizme'de de yakın unsurlar vardır.

Bugün, konvansiyonalizme tarafını tutan düşünürlerin sayısı günden güne azalmaktadır. Bilhassa yeni realizme (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa: 314) taraftarları, bilimde birçok itibarî ifadeler olduğunu, fakat esasların, ne şekilde ifade edilirse edilsin, yapı bakımından bir kaldıklarını ileri sürmekte, bunun için de, gerçek bilgi ifadeleri ile, sırf tanım (tarif) ifadelerinin ayırdedilmesi gerektiğini söylemektedirler. *(Nusret Hızır)*

MODERN DEMİRYOLLAR — İhtiyar Stephenson; demiryollariyle saatte kırk fersah hızla seyahat edilebileceği zaman, ancak mesut olacağını söylemişti. Bu dilek üzerinden yüz yıldan fazlaca bir zaman geçmiş oluyor. Demiryol dünyasının gelişmesinde kısa sayılabilecek bu devre içinde demiryollar gerçekten çok geniş ölçüde genişlemiştir.

Demiryollarının modern dünyasında emniyet, intizam, hız ana temeline Yirminci Yüzyıl bir destek daha koymuştur. Bu da konfor problemidir. Modern demiryollar da da ray ve lokomotif, yüksek hız ve kütle taşıtı prensipinde önemli iki büyük elemandır.

İlk rayların uzunluğu en çok dört metreyi ve bir metre uzunluğunun ağırlığı da on üç buçuk kilogramı geçmediği halde, bu gün bir metresinin ağırlığı yetmiş kilogramı bulan ve fabrikalarda yirmi beş metre uzunluğuna kadar haddeden çekilebilen raylar kullanılmaktadır.

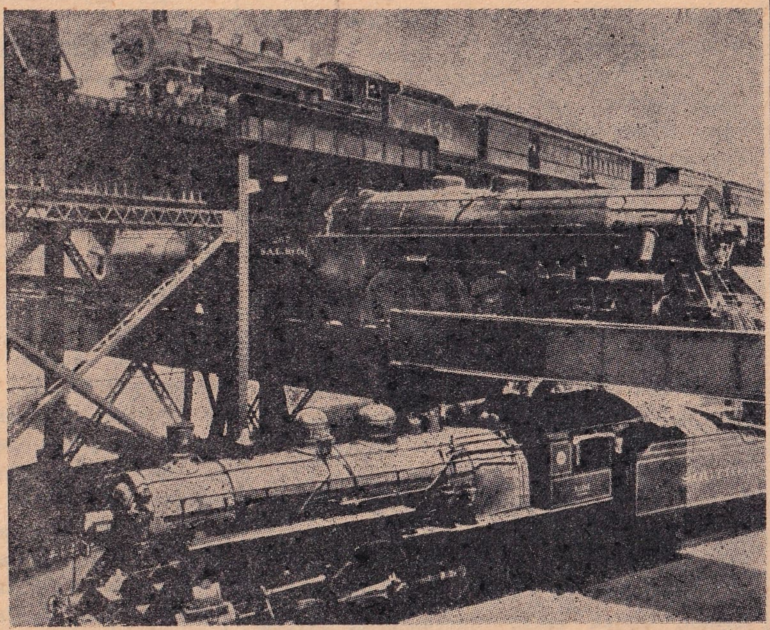
Kaynak raylar: Rayların uç uca bağlantı yerlerine (conta başları) tekerleklerin çarpmalarından ileri gelen mahzurları önlemek için bu bağlantı yerlerinin azaltılmaları çareleri düşünülmüş, bu düşünce ile kaynak raylar yapılmağa başlanmıştır. Almanya'da tünellerin içinde iki bin metre ve köprülerde dörtyüz elli metre uzunluğu bulan kaynak raylar kullanılmıştır.

Kaynak raylar üzerindeki seyahatler, insana ray üzerinde yuvarlanmaktan ziyade kayma, hattâ uçma duygusu ve neşesi verdiğinden demiryollarında geniş ölçüde kullanılmağa başlanmıştır. Kaynak raylarla döşeli demiryolların yalnız Almanya'daki uzunlukları tutarı hemen yedi bin kilometreye yakındır. Amerika'da kırk iki açık vagonla taşınabilen dörtyüz yetmiş beş metre uzunluğunda kaynak bir ray yapılmıştır.

Sözü geçen kaynaklar, «Aliminothermie» usulü ile yapılmaktadır. Aluminium, metalik oksitlerin oxygène ile karışmak hassasına maliktir ve üçbin sıcaklık derecesi meydana getirir. Bu sıcaklığın tesiriyle tazyik edilmiş Magnésie eriyerek iki rayın uçları kaynak edilmiş olur.

Hat genişliği meselesi: Normal denilen demiryollarında raylar arasındaki açıklık 1435 milimetredir. İngiltere'de Stockton-Darlington arasında yapılarak 1825 yılında işletmiye açılmış olan demiryolunun açıklığı İngiliz ölçüsüyle «4′ 8» yani «4 Ayak 8 İnç» idi. Bunun metre cinsinden karşılığı ise «1422.45» milimetredir. George Stephenson bu açıklığı seçerken, ya posta arabalarının tekerlekleri arasındaki açıklığı veya maden ocaklarında işletilen hatların aralığını esas almış olsa gerek. Bununla beraber, açıklıklarda değişiklik yapmak isteğiyle tekerleklerin aralığını daraltmayı düşünmüşlerse de teknik ve ekonomik sebepler yüzünden; bu sistemden vazgeçilmiştir. Sonraları, ray çubukları arasındaki açıklığı değiştirmeği daha faydalı bulmuşlar ve bu fikri ileri sürmüşler. Bunun için de George Stephenson'un bu husustaki teklifini esas olarak almışlar. Ancak Stephenson'un (4′ 8) ölçüsünü (1/2) kadar arttırmışlar. Binaenaleyh, normal açıklık olarak (4′ 8 1/2) ölçüsü, yani (1435 m/m) milimetre kabul edilmiş.

Dünyanın en dar demiryolu üçyüz seksen bir milimetre genişliğinde olup İngiltere şebekesinde işlemektedir. Bu çok dar demiryolunda motörlü bir lokomotif saatte yüz kilometre hızla gidebilmektedir.

Amerika'da üç ayrı istikametteki demiryollarının çaprazık yeri

Demiryolların icadı devirlerinde genişlikleri, yani açıklıkları meselesi sürekli kararsızlıklar içinde çalkanmış durmuş ve bu yüzden de türlü açıklıkların sayısı yetmişi bulmuş. Açıklık meselesinin böyle uzun süren hercümerç içinde bırakılması, bilhassa ekonomik bakımdan uygun görülmediğinden, normal demiryol açıklığının (4′ Ayak, 8.5″ İnç) = (1435 milimetre) olarak kabulü hakkında İngiltere'de bir kanun yayınlanmıştır.

Bugün dünya demiryollarının % 70 i normal (yani 1435 m/m açıklığında), % 15 i geniş (yani 1435 m/m den fazla açıklıkta), % 15 i dar (yani 1435 milimetreden az açıklıkta) dırlar.

İspanya, Portekiz, Güney Amerikası ve Hindistan'da demiryol açıklığı 1676, İrlanda, Avustralya ve Brezilya'da demiryol açıklığı 1600, Rusya'da ise demiryol açıklığı 1524 milimetredir. Bu son rakam, Amerikalı mütehassıs Whilstelerin Petersburg - Moskova demiryolu için ekonomik bir düşünce ile teklif etmiş olduğu (5′) Ayak İngiliz ölçüsünün metre cinsinden tercümesidir.

Demiryol açıklıklarının taşıt çapları (Gabari) na tesiri çoktur. Toprak tesviyesi işleri, tünelleri delme, köprüleri örme, vagon ve lokomotifleri yapma problemlerinin hepsi de demiryolun genişliğine bağlıdırlar.

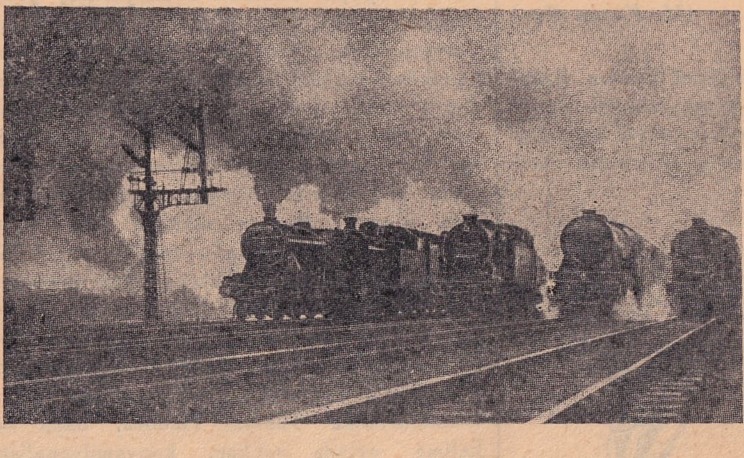
Bugüne kadar yapılmış olan demiryolların türlü genişliklerine göre, genişliklerin % 15 ile % 8 arasında, yüksekliklerin % 10 ile % 23 arasında, enlemine kesit yüzlerinin % 20 ile % 40 arasında değişmektedir.

Lokomotifler: Lokomotiflere gelince, buharlı lokomotif, buhar makinelerinin en son ve olgun bir şeklidir. Lokomotifin (olgun şeklini buluş hızı) gerçekten şaşırtıcıdır. Bir lokomotifte başlıca: a — Yüksek buhar tazyikını temin etmesi, b — Büyük hızlar yapabilmesi, c — Bol miktarda buhar hasıl edebilmesi, d — Teçhizlerinin, ağırlıklarının az olması, e — Hareketli; sadmelere, ihtizazlara dayanıklı olması, f — Sürekli değişen yüklere, iniş ve yokuşlara göre âyarlanabilecek şekilde elâstiki olması gibi bir hayli şartlar bulunmalıdır.

«Robert Stephenson» tarafından şaşırtıcı bir hızla halledilmiş olan ve esaslı zorluklarla dolu bulunan bir sürü problemler böylece demiryol mühendislerinin derin görüşleri önüne dizilmiş bulunuyor. 1940 yılında dünya demiryollarının uzunluğu 1.269.000 kilometreyi bulmuştur. Bunun 600.000 kilometresine yakın miktarı yalnız Birleşik Amerika'da bulunuyor.

Amerika demiryollarında (1938 yılı istatistiklerine göre) 42.981 buharlı lokomotif, 829 elektrikli lokomotif, 4.173 otomotris, 23.904 yolcu vagonu, 1.731.096 yük vagonu işlemektedir.

Amerika'da işletilmekte olan buharlı (Ejderha) lokomotifler 11.000 ton ve bazı hallerde de 15.000 ton yük çekiyorlar. Bunun çin de koşum takımları santimetre karesine 60 - 80 ton çekme kuvvetine dayanabilecek biçimde yapılıyor.

Yanyana beş hatta hareket eden katarlar

En büyük takat: Bu büyük lokomotiflerdeki en büyük takat; a — Kömürleri ocaklarına el ile atılan lokomotiflerde (Iskara sathı 5 metre kareyi geçemiyeceğinden) takriben 2.500 beygir kuvveti ile sınırlanmıştır. Bunlar ancak; kısa bir zaman için 3.500 beygir kuvveti yapabiliyorlar; b — Kömür verme işi makine ile yapılan lokomotiflerde (Iskara satıhları 12 metre kareye kadar yapılabildiğinden) genel olarak 5.000 beygir kuvveti takatini vermektedirler. Bu takat, kısa bir zaman için (50 kilometrelik bir hız civarında) 5.700 beygir kuvvetini bulmaktadır.

Buharlı en büyük lokomotifler: Kuzey Amerikasında işletilmektedir. Kömür ve suyunu taşıyan tenderiyle birlikte ağırlıkları (tiplerine göre) 411 tondur. Yük çekme kuvveti ise, 51.000 kilogramdır. Başka tip bir buhar lokomotifinin servisteki ağırlığı 271.5 tonu ve tenderinin de servisteki ağırlığı 201.5 tonu buluyor (yani bu lokomotif tenderiyle beraber; 473 ton). «3B+B3» tipinde yapılmış olan bu lokomotifin tenderi 110 metre küp su ve 26.5 ton kömür alabilmektedir. Bu ejderha lokomotifler 600 dingili ve 2000 metre uzunluğu bulan yük katarlarını kolaylıkla çekmekte ve saatte 160 kilometre hızla gidebilmektedirler. 1200 ton ağırlığındaki ekspres katarlarını da (düzlüklerde) rahatça 160 kilometre hızla sürükleyip götürüyorlar. Bu lokomotiflerin takati ise 6.500 beygir kuvvetidir.

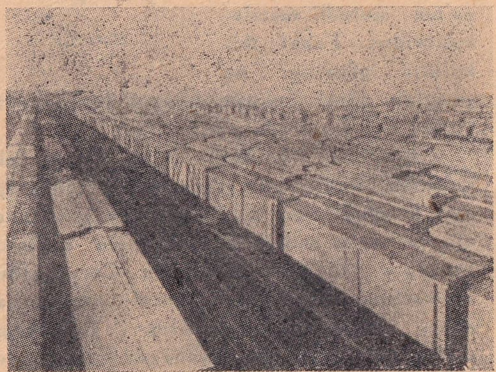
Bu tip buharlı lokomotifler, Yirminci Yüzyılın kemalini bulmuş makineleri için bir rekor sayılmağa değer. İlk lokomotifin ağırlığının dört ton olduğu düşünülürse teknik ve sanat kudretinin bu hârikalarına şaşmamak mümkün değildir. Amerikalı bir mühendisin derin bir hesabına göre; Amerika'da işlemekte olan 43.000 den fazla buharlı lokomotifin yalnız düdüklerini çalmak üzere bir yılda harcadıkları kömürün ağırlığı 2.434.026 tonu bulduğu anlaşılıyor.

Gaz türbinli ilk lokomotif: Gaz türbinli lokomotif İsviçre demiryollarında yapılmış, işletilmiştir. Bu lokomotiflerin en büyük takatleri (Gaz türbini milinde) 2.200 beygir kuvvetidir. Gaz türbininin devir sayısı 4.800 - 5.000 arasında ve generatörünün devir sayısı 750 - 810 arasındadır.

Amerika'da Union Pacific demiryollarında işletilmekte olan Diesel lokomotiflerinin takatleri ise 6.000 beygir kuvvetine kadar yükseltilmiştir. Burada (icabında) Diesel, akümülâtör ve havaî hat elektrik akımlariyle, yani ayrı ayrı üç türlü enerji kaynağiyle işliyen lokomotifler de yapılmış, işletilmekte bulunmuştur.

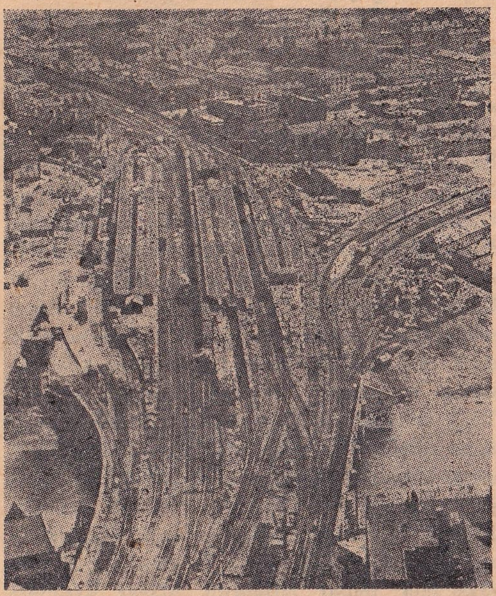
Elektrikli lokomotiflerde gelişme: Elektrikli lokomotiflerde de gelişmeler göze çarpmaktadır. 1938 yılında Alman demiryolları için 5.000 beygir takatinde elektrikli lokomotifler yapılmıştır. Kısa bir zaman için bu takat 8.000 beygir kuvveti yapabilmektedir. Bu lokomotifler 360 ton ağırlığındaki trenleri saatte 180 kilometre hızla çekiyorlar. Fakat; elverişli yollarda bu hızı 225 kilometreye çıkarabiliyorlar.

Aerodinamik lokomotifler: Büyük hızlar, yolları çetin bir imtihana sokuyor. Müsaadeli büyük hız, saatte 120 kilometre olduğuna göre, yolu hırpalamadan ağır malzeme ile bu hızı yapmak güç oluyor. Bu yüzden malzemeyi hafif madenlerden seçmeğe ve lokomotifleri de aerodinamik biçimde

Bir istasyon hatlarında mevcut katarlar

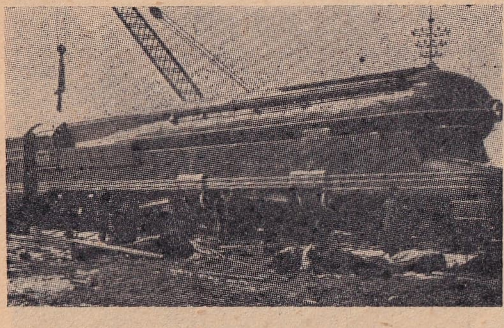
yapmağa ihtiyaç görülmektedir. Bu biçimde lokomotiflerde hava mukavemeti azaldığından «daha hızlı» imkânı elde edilmiş oluyor ve bu sayede 140 kilometre hızla gitmek mümkün oluyor.

Bir makas şebekesinin havadan görünüşü

D i n g i l t a z y i k l e r i : Almanya ve Orta Avrupa demiryollarında işletilmekte olan lokomotiflerin dingil tazyikleri (bir dingil başına düşen ağırlık) yirmi tondur. Belçika ve İngiltere'de yirmi üç tona çıkarılmıştır. Amerika demiryollarında ise; bu ağırlık 30, 32 hattâ 38 tona kadar arttırılmıştır. Bu yüzden Amerika demiryollarının kullandıkları rayların ağırlıkları da arttırılmıştır. Almanya'da bir metre uzunluğundaki rayın ağırlığı 49 kilogram olduğu halde Amerika'da bu ağırlık 75 kilograma kadar çıkarılmıştır.

T ü r b o - e l e k t r i k v e k o n d a n s a s y o n l u l o k o m o t i f l e r : (2C + C2) tipinde yapılan bu lokomotiflerin kazanlarında yağ yakılıyor. Yakıtın çeşidine göre verdiği kalori ile tekerlek çevresinde elde edilen takate göre tesbit edilen randıman; pistonlu buhar makinesi ile işliyen lokomotiflere göre iki misli fazladır. Bunlar buharı tekâsüf ettirerek tekrar kullanmağa elverişli yapıldıkları için, su kayıplarına meydan vermezler, bu yüzden de yolda hiç su almağa lüzum görmeden biteviye 1.100 kilometre yol gidebilirler. Bu lokomotifler, 11.5 metre küp

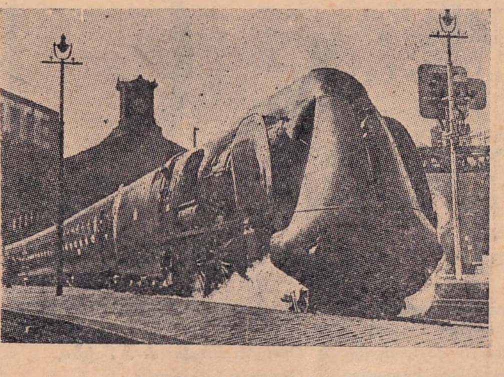

Amerika'da dünyanın en süratli lokomotifi

yağ, 15 metre küp su alabilmektedirler (Buharı tekâsüf ettirerek tekrar kullanma imkânını verdiklerinden uzun yolculukta bu miktar su servis yapmağa yetişiyor). Bu lokomotiflerin servisteki ağırlıkları 236.5 ton, hızları ise saatte 200 kilometredir (İlk lokomotiflerin saatteki hızları 40 - 50 kilometre arasında idi). Bu hızın bile - ilk zamanlar - yolcuların üzerinde bırakmış olduğu sürprizler çok göz alıcı olmuş ve «Yıldırım» sözü de bu ilk devrin «Hız» probleminde «Benzeyiş terimi» olarak çok kullanılmış bir kelime halinde kalmıştır.

H ı z r e k o r l a r ı n d a n b i r k a ç ı : 1903 yılında Berlin çevresinde denenmesi yapılmış olan elektrikli bir trende 210.2 kilometre hız elde edilmiştir. 1904 - 1906 yıllarında Almanya'da yapılmış olan hız lokomotifleri 160 ton ağırlığındaki trenleri saatte 155 kilometre hızla çekmiş ve o zamanın hız rekorunu kırmıştır. 1930 yılında yüksek mühendislerden Kruckenberg'in yapmış olduğu «Ray Zeplini» ile 230 kilometre hız elde edilmiştir. 1933 yılında Diesel motörlü bir tren, 286 kilometrelik Berlin - Hamburg yolunda 175 kilometre hızla gitmiştir. Buna ulaştırma âleminin bir hârikası gözüyle bakılmış ve «Uçan Hamburglu» adı verilmişti. 1936 yılında Diesel motörlü bir otomotris de saatte 200 kilometre hız yapmıştır ve gene bu yılda Almanya'da yapılmış olan bir buharlı lokomotif 200 kilometre hızla gitmiştir.

Buharlı lokomotiflerin yolda su almaları yüzünden kaybettikleri zamanı ve hızlarını kazanmak için Amerika'nın uzun mesafeli demiryollarında iki ray arasına bir, iki kilometre uzunluğunda su kanalları yapılmıştır. Trenler (lokomotiflerin su sarfiyatına göre) önceden hesap edilerek hazırlanmış yerlerden geçerken lokomotiften sarkıtılan borularla sularını almaktadırlar.

Aerodinamik trenlerden biri

L o k o m o t i f d e ğ i ş t i r m e d e n g i d i l e b i l e n e n u z u n y o l : Makineyi iyi kullanma bakımından; personelin dikkati, yapılış malzemesinin iyi cinsten olması, yapılmasında maharetli ellerin çalışması şartları başta gelir. Bu durumda olan bir lokomotif ile (lokomotif değiştirmeden) gidilebilen en uzun yol rekorunu Amerika kırmıştır. Bu rekor, kuzey Amerikasında 5187 kilometredir. Fakat; bu yol boyunca makine personeli yirmi dört defa değişiyor.

D ü n y a d e m i r y o l c u l u ğ u n e r e y e g i d i y o r : Birçok demiryollarında olgunlaştırılarak otomatikleştirilen işaretler meselesi olsun, vagonların büsbütün madenileşmesine doğru giden malzeme konusu olsun ve nihayet konfor problemi olsun modern demiryolların gerçekten bir «Gezici otel» haline sokulmakta bulunduğunu inkâr ettirmemektedirler. Yirminci Yüzyıl trenleri, yani «Gezici Oteller» bir yandan hızlarını arttırma yolunda ilerlerken, başka bir yandan da, tatlı bir uykuya, sakin bir mütalâaya, neşeli bir eğlenceye, çok nefis yemeklere elverişli tesisler de meydana getirilmektedir. Pasifik Okyanusundan Atlantik Okyanusuna; sekiz hükûmet geçerek beş gün ve beş gecede 4.000 kilometre yol gitmek için yolculuğun her türlü gereği yapılmakta, hattâ trenlerde telefon, radyo, mürebbiye, hastabakıcı gibi her ihtiyaç yerine getirilmiş bulunmaktadır.

Şu halde yarının trenlerinde yolculuklar nasıl olacak ve demiryolunun yarınki gelişmelerinde neler göreceğiz? Teknik dünyası bu meseleyi de kurcalamağa başlamıştır. Meselâ: a — Demiryolların genişliğini 2.5 metre ve hattâ 4 metre yapmak; b — En büyük hızı 400 kilometreye çıkarmak; c — Dingil ağırlığı 30 tonu bulan lokomotifler yapmak, d — Trenlerin yükünü 15.000 tona yükseltmek, e — Yük vagonlarını 300 ton taşıyabilecek hacimde imal etmek gibi hususlar teknik erbabını, demiryol uzmanlarını meşgul eden problemlerdendir. Bu tasarılar yakın bir gelecekte gerçekleştirilirse, o vakit taşıt çaplarının meselâ genişlikleri altı metre, yükseklikleri yedi metre olacak, tüneller ve köprüler de bu çaplara uydurulacak demektir. Bu arada yarının yolcu vagonları da (Amerika'da tatbikatı var) iki katlı yapılacak, bunların her tarafı görebilecek tamamen camlı salonları da bulunacak, kendileri de hafif başka madenlerle karışık aluminium halitasından imal edileceklerdir.

(Yüksek Mühendis Yakup Kalgay)

MOHAÇ MEYDAN MUHAREBESİ — (1526) T a r i h i m i z i n e n b ü y ü k i m h a s a v a ş l a r ı n d a n biri ve belki de birincisi Mohaç savaşıdır. Neticesi katî ve politik tesirleri bu kadar mühim savaşlara ender tesadüf olunur. Kanunî Sultan Süleyman babası Yavuzun ölümü üzerine 1520 de tahta çıktığı zaman ilk seferini Macaristan üzerine yapmış ve 29 ağustos 1521 (25 ramazan 927) de Belgradı fethetmişti. Belgradın elden gitmesi ile Macaristanın tehlikeye düştüğünü gören İmparator Charles-Quint, Osmanlı ordularını mağlûb ederek Belgradı kurtarmak ve Macaristana hâkim olmak istiyordu. Macaristan Kıralı İkinci Lâjos, Charles-Quint'in hemşiresini almış ve kendi kızını da onun kardeşi Ferdinand'a vermişti. Charles-Quint miras suretiyle kendine intikal etmiş birçok memleket ve hükûmetlerin hükümdarı bulunuyordu. İspanya, İtalya'nın bir kısmı ve bugünkü Avrupa'nın şimalinde ve doğusundaki bazı arazi ve Avusturya kendisine ait bulunuyordu. Bunlara ilâveten 1519 da bütün Almanya'nın da imparatoru seçilmişti. Tebaası yüz milyonu geçiyordu. İkinci Lâjos'un erkek evlâdı olmadığı için kardeşi Ferdinand da Macaristan Kırallığına namzet bulunuyordu. İkinci Lâjos, damadına ve kayınbiraderine güvenerek Türkiye'ye karşı hasmana bir durum takınıyor, birçok hudut kavgalarına sebeboluyordu.

Charles-Quint, evvelâ Lehistan Kırallığı ile anlaşmak, sonra Ulah ve Buğdan Beylerini de nüfuzu altına alarak kuvvetli bir Haçlılar ordusunun kurulmasını sağlamak istiyordu. Fakat Lehistan gerek 1525 de tazelediği muahede hükümlerine sadık kalmak ve gerekse Türkiye'ye karşı bir harekete girmeği menfaatlerine aykırı bulmak noktasından Charles-Quint'in ittifak tekliflerine cevap vermedi. Buğdan'a giden Charles-Quint'in elçileri de elleri boş döndü. Ulaha olan müdahaleler akim bıraktırıldı. O sıralarda Charles-Quint Fransa ile harb halinde bulunuyordu. 24 şubat 1525 te Pavie'da cereyan eden bir savaşta Fransa Kıralı Birinci François mağlûp ve esir düştü. Bunun üzerine Birinci François ve annesi İstanbul'a sefirler göndererek yardım talebinde bulundular. Kanunî Sultan Süleyman'a 6 aralık 1525 te sunulan mektupta Birinci François şöyle

diyordu : «Dünyanın cihadı mamuresinde nbir çok ülkâ ve bilâdın hâkim ve padişahı ve bilcümle mazlumların dadhahı olan sultanı muazzam ve hakanı mufahham hazretlerine arzı mafilbâl budur ki Macaristan Kıralı Birinci Ferdinandıo'nun üzerine hücum ettiğinizde biz dahi himmet ve inayetiniz ile hapisten halâs olup İspanya Kıralı Charles-Quint üzerine hücum edip öcümüzü alırız. Siz ki şehinşahı celliüşşansınız. onun hakkından gelinmeğe inayet buyurulduğu halde bundan böyle bendei nimetşinasınız olduğuma iştibah buyurulmıya.» Bu mektubu Sultan Süleymana takdim eden Fransız elçisi Frankipani cevabî bir muvafakatname alarak memleketine döndü. Osmanlı devletinin batı ile ilk dostane temasları bu suretle başlamıştır. Sefer hazırlıklarını kıştan gören Kanunî Sultan Süleyman hem Lâjos'un Belgrad'a yürümesine imkân bırakmamak, hem de Fransa'yı düştüğü felâketten kurtarmak için batıya sefer açılmasını emretti. İstanbul'da Sabık Mısır Valisi Kasım Paşa Kaymakam, Kemal Paşa Zade Müftü olarak bırakıldı. Ordu üç yüz topla beraber 23 nisan 1526 (11 recep 932) da Edirne'ye doğru harekete geçti. Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa yetmiş bin kişilik Anadolu askeri ile Gelibolu üzerinden gelerek orduya Edirnede iltihak etti. Rumeli askeri altmış bin kadar olup Sofya'da toplanmıştı. Tecemmü tamamlandıktan sonra Filibe - Sofya - Niş üzerinden Belgrad'a doğru yürüdü. Sofya'dan sonra Sadrazam İbrahim Paşa, Rumeli askeri ve iki bin Yeniçeri silâhendazı ve yüz elli topla öncü olarak bir konak ileriden gidiyor, İkinci Vezir Mustafa Paşa, Üçüncü Vezir Ayas Paşa, Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ve diğer devlet ricali ordunun büyük bir kısmı ile onu takibediyordu. Ordu günde yirmi beş kilometre alarak İstanbul'dan hareketinden üç ay sonra Belgrad'a vardı. Oradan, Sava nehri üzerinde birbirine bağlanan gemilerle kurulmuş köprüden geçilerek Zemlin'e girildi.

Macarlar bidayette Türkiye'nin sefer hazırlıklarının kendi aleyhlerinde olduğunu anlıyamamışlar ve ancak harekâtın inkişafından sonra toplanmağa başlamışlardı. Avrupa'da Charles-Quint aleyhine İngiltere, Fransa ve İtalya arasında mayıs 1526 da bir ittifak muahedesi imzalanmış olduğundan tabiatiyle Charles-Quint Macarlara yardım edemiyordu. Macarlar birinci derecede hudutlarının muhafazasını düşünmüşler ve bunun için meşhur Macar Kumandanlarından Poltomori'yi Sava hattının müdafaasına memur etmişlerdi. 2 haziran 1526 da Kıral Lâjos Başkumandanlığı eline aldıktan sonra ordusunu kuvvetlendirmeğe başladı. Türk ordularının Macarlara ait kaleleri birer birer düşürdüğü haberleri birbirini takibetmeğe başladığı sıralarda ise Kıral Lâjos ileri yürüyüşe geçmiş bulunuyordu. 25 temmuz 1526 da Macarlar Erci'ye gelerek ordugâhlarını kurdular. Poltomori, Varadin'in kurtarılması için imdat istiyordu. Macar Kıralının topladığı bir harb meclisinde Poltomori ile birleşmek üzere Erci'den hareket edilmesine karar verildi. Macarlar 6 ağustos 1526 da Tulna'ya geldiler. Bu esnada Papa tarafından gönderilen ücretli askerler de oraya gelmişti. Tulna'da kurulan harb meclisinde, bazı generaller Kıralın bu şehirde kalmasını ve ufak kuvvetlerin Drava üzerine sürülmesini ileri sürdükleri gibi bazıları da Türk ordusunun kuvvetini pek az tahmin ederek bütün kuvvetlerle Drava nehrine ilerlenilerek burada katî bir meydan muharebesi verilmesini ileri sürdüler. Eğer Türk ordusu burada durdurulmazsa Hırvatistan'a geçilerek orada yeniden kuvvetler toplamak ve Avusturyalılar tarafından tahkim edilen hudutlardan istifade etmek kolay olacaktı. Macar asilzadeleri parça parça savaş yapmanın doğru olmadığını iddia ederek bir kumanda altında ve tek savaş vermeği istediler. Kıral bu teklifi kabul etti. 16 ağustos 1526 da Bata'ya kadar gelen Macarlar bu şehirde son katî kararlarını verdiler. Ordu Başkumandanlığına Poltomori, muavinliğine Erdel Beyi Zapolya tâyin olundu. Süvarinin yayımasıl için Bata'nın coğrafî

Mohaç Meydan Muharebesi krokisi
Bu krokide rakamla gösterilen kuvvetler düşman ve harfle gösterilenler de Osmanlı kıtalarıdır. Yalnız, Foldvar'ın doğusunda (1) rakamiyle gösterilen hilâlli kuvvetler de Osmanlı kıtalarıdır.

Mohaç Muharebesinde Bâli Bey fırkasının çevirme hareketi
Bir Türk ressamının eserinden

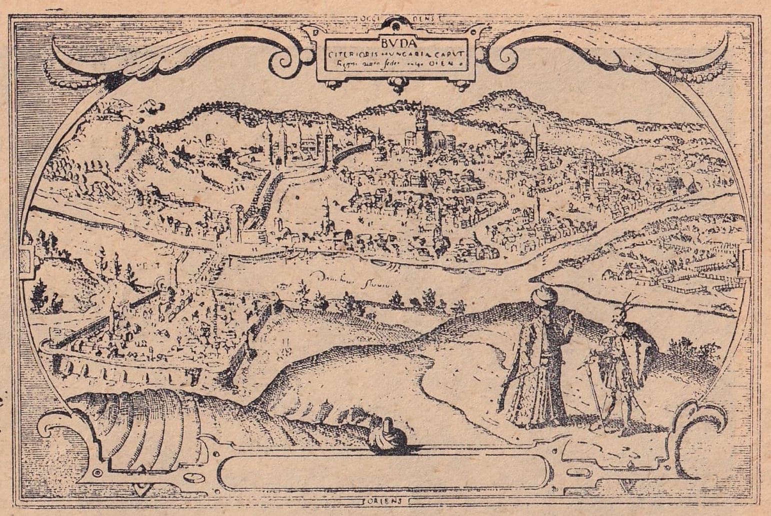
vaziyeti müsait olmadığından savaşın Mohaç sahrasında kabul edilmesi kararlaştırıldı. Türk ordusu sıkı bir tempo ile ilerlerken Sadrazam oldukça mühim bir kuvvetle Varadin'in zaptına memur edilmiş ve 16 temmuz 1526 da şehre girmişti. Biraz sonra Kanunî ordu ile Sadrazama yetişti. 8 ağustos 1526 da İllok teslim oldu. 9 ağustos 1526 da şiddetli bir yağmur altında İllok'tan hareket edildi. 13 ağustosta Essek civarına vâsıl olundu ve Belgrattan getirilen köprü malzemesile Drava nehri üzerine beş gün zarfında iki yüz metre uzunluğunda bir köprü yapıldı. 20 ağustosta ilk müfrezeler köprüyü geçti. 22 ağustosta da bütün ordu Drava nehrini aşmış bulunuyordu. 23 ağustosta ricat ümidini kaldırmak maksadiyle köprü tahribedildi. 24 ağustosta Baranyavar kasabasında istirahat verildi. Ordularının birbirlerine yaklaştığı haberi iki taraftan da öğrenilmişti. Türklerin büyük bir ordu ile geldiğini haber alan Kıral Lájos, süratle Budin'e dönülmesi için ısrar etmişse de harb taraftarı olan Poltomori bunu kabul etmemişti. Esasen bu sıralarda Tuna tarikiyle yardımcı kuvvetler ve toplar da gelmiş, Macar asilzadelerinin kuvvei maneviyesi yükselmişti. 26 ağustosta her iki taraf savaş için son hazırlıklarını ikmal etmişler ve Mohaç sahrasına doğru yürümeğe başlamışlardı. Bütün emniyet tertibatı alınmıştı. Bâli Bey beş bin süvari ile öncü idi. Onu Rumeli askeri ve bir miktar top ile Sadrazam İbrahim Paşa takibediyordu. Behram Paşa Anadolu askeri ve geri kalan topları Sadrazamın gerisinde bulunuyordu. Daha sonra muhafızlar, yeniçeriler, altı alay muntazam süvari ve Türk ordularının Başkumandanı Kanunî Sultan Süleyman geliyordu. Bosna Beyi Hüsrev Bey Bosna süvarileri ile artçı vazifesini yapıyordu. Ordu bu şekilde Mohaç sahrasına girdi. Mohaç kasabası, Tuna'nın sağ sahilinde ve Çele suyunun membaından başlayıp Karagiça ve Karayişca aşağı kısımları ile Tuna arasındaki bir ovanın kuzey doğusunda bulunmakta idi. Ovanın doğu kenarında büyük bir bataklık ve batı kenarında da ufak tepeler uzanıyordu. Ova meralar, tarlalar ve ağaçlıklarla örtülü idi. Sadrazam İbrahim Paşa, ordunun Mohaç ovasına girmesinden sonra düşman hakkında yakından malûmat almak ve araziyi görmek için dolaşmıştı. 28 ağustos 1526 da kurulan bir harb meclisinde 29 ağustosta yapılacak savaşın plânları müzakere edildi. Bu meclise eski savaşları görmüş, tecrübeli ve bilgili kumandanlar da davet edilmişti. Bunlar arasında askerî iktidarı ve düşman hakkındaki esaslı malûmatile temayüz etmiş Bâli Bey de vardı. Bâli Bey (Hammere göre, Bosna Beyi Hüsrev Bey) kütle halinde cephe hücumundan kaçınılmasını, darbenin yan ve gerilerden vurulmasını ileri sürdü. Bu mütalâa ittifakla kabul edilerek harb plânı şu şekilde hazırlandı : 1) Ordu batı istikametini çeviren tepelerin gerisinde hazırlanacaktır; 2) Macarların çok güvendikleri zırhlı süvarilerin cephe hücumlarını kırmak için, cephede birbirine bağlanan topçu hatları tesis olunacaktır; 3) Düşmana taarruz edilmiyerek onun taarruzu beklenecek, cephe hücumları karşısında kıtaat geriye ve yanlara alınacaktır. Macarlar bütün kuvvetlerini merkeze yönelttikleri ve içeriye girdikleri zaman kanatlarına taarruz edilecek ve o zamana kadar sol kanat açığında tutulacak olan süvari kıtalarile düşmanın gerisi de çevrilerek imha edilecektir. Buna mukabil Macar asilzadelerinin katî tesiri altında kalan düşman ordusu da plânını şu esaslar üzerinde tertiplemişti : 1) Savaş Nazingart ve Külküt köyleri arasındaki arazide olacaktır; 2) Sol kanat Tuna'ya istinadettirilecek ve sağ kanat da mümkün olduğu kadar uzatılmak suretiyle temin olunacaktır; 3) Birinci hat bütün kuvvetiyle Türk ordusunun üzerine atılacak ve Türklerin birinci hattı her ne pahasına olursa olsun ricat ettirilecektir. Zırhlı süvariler takibe devamla ricat, diğer kuvvetlerin ezilmesi ile hezimete çevrilecektir.

Kanunî Süleyman'ın Mohaç muzafferiyeti
"Hünername,, den alınmış bir Türk minyatürüdür. Kanunî, resmin yukarı tarafının ortalarında ve diğer insanlardan büyük olarak görülmektedir.

29 ağustos 1526 sabahı, devamlı yağan yağmur bir fırtına halini almış bulunuyordu. Macarlar bu havada savaşın başlamasına ihtimal vermiyorlardı. Bâli Beyin koluna mensup keşif kollarını gören Macarlar, Türk ordusunun savaş için hazır olduğunu anlamışlar ve onlar da harekete geçmişlerdi. Bâli Bey Kanuniye Macar bayraklarının görülmekte olduğunu haber verince Sultan Süleyman da kendi sancaklarını açtırdı. Gözleri yaşlı olduğu halde ellerini göğe kaldırarak; «İlâhi! Kudret ve kuvvet senden! İmdat ve himaye senden! Ümmeti Muhammede yardım et.» diye dua etti. Bu hal bütün Türk ordusunun

saflarında şecaati arttırdı. Süvariler hep birden atlardan inerek yere kapandılar, sonra tekrar atlarına binerek Padişahın uğrunda canlarını feda edeceklerine yemin ettiler. Veziriâzam kahramanlık göstereceklere büyük mükâfatlar vâdetti ve ilk safta harbetmek üzere Rumeli askerinin başına geçti. Behram Paşa ikinci hattı tuttu. Türk ordusu elli bini akıncı olmak üzere iki yüz otuz yedi bin, Macar ordusu ekserisi zırhlı süvari olmak üzere yüz elli, iki yüz bin kadardı. Yağmur ve fırtına altında Onaltıncı Yüzyılın en büyük meydan muharebesi Macar birinci hattının taarruza geçmesiyle başladı. Sadrazam İbrahim Paşa kuvvetleri bu baskı altında önce kararlaştırılan plân dairesinde sağ ve sol yana açılarak gerilediler. Macarlar bu sefer ikinci hattaki Behram Paşa kuvvetlerini de ricat ettirerek birinci topçu hattından sonra savaşı bitirmek için kanlı hücumlarla umumî karargâha doğru saldırdılar. Fakat ikinci topçu hattının sert ateşi ve yeniçerilerin çok inatçı ve kanlı mukavemeti ile karşılaştılar. Bu sırada sağ ve sola açılmış bulunan Türk piyadesi mukabil taarruza geçerek düşmanın etrafında bir halka teşkil ettiler. Bu suretle düşman ordusu üç taraftan çevrilmiş oldu. Sol kanat açığında bulunan Bâli ve Hüsrev Beyler kumandasındaki akıncılar Macar ordusunun sağ kanadına görülmemiş bir şiddetle atılarak bu kanadı mağlûbettikten sonra ricat hattının üzerine düştüler. Macar ordusu bataklıklara sıkıştırıldı. Düşman sağ kanadının firar etmesi bütün orduya sirayet etti ve panik başladı. Bir kısım düşman kılıçtan geçirildi. Bir kısmı kaçarken bataklıklarda ve nehirde boğuldu. Pek az kişi kurtulabildi. Boğulanlar arasında Kıral Lâjos ve maktuller arasında Başkumandan Poltomori de vardı. Tarihin en büyük imha muharebelerinden biri olan Mohaç savaşı iki saat sürmüş ve düşman en katî bir hezimete uğramış, imha edilmiştir.

Onyedinci Yüzyılda Budin hâkimiyetimizde iken

Budin'den bir eski gravür daha

Bu savaştan sonra Macaristan'ın merkezi Budin elimize geçmiş ve Macaristan hâkimiyetimiz altına girmiştir.

Kısa bibliyografya: Şeref; Mohaç Meydan Muharebesi. Ziya İbrahim Elefezoğlu; İmha Muharebesi, cilt 1. Celâl Zade Mustafa; Tabakat-ül-memalik ve Derecat-ül-mesalik. Peçevi; Tarih-i Peçevi. Kemal Paşa Zade; Tevarihi-âli-Osman. Hammer; Devlet Osmaniye Tarihi, cilt 5. Feridun Bey; Menşaatı Selatin. Hamit ve Muhsin; Türkiye Tarihi. Osman Senai; Tarihi Harb. Solak Zade; Solak Zade Tarihi. Lûtfi Paşa; Asafname. Hayrullah Efendi; Tarih-i Devleti Aliyei-Osmaniye. Cevdet Paşa; Tarihi Cevdet, cilt 1. Kara Çelebi Zade; Süleymanname. (Feridun Fazıl Tülbentçi)

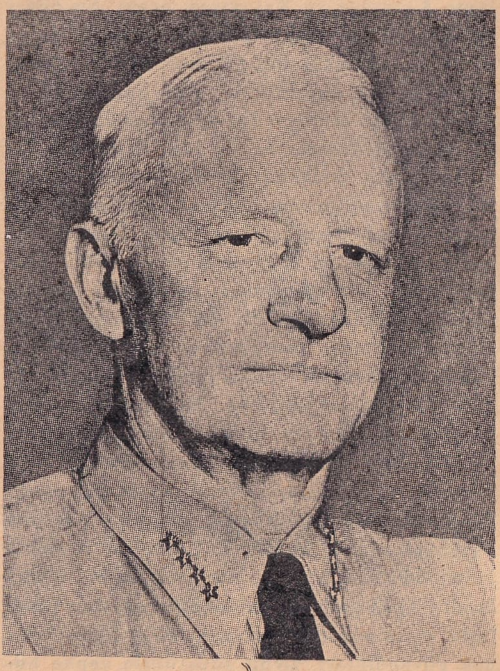
NİMİTZ, CHESTER WİLLİAM— (Nimits okunur) Altmış sene evvel Texas Cumhuriyetinin Fredericksburg isimli küçük bir şehrinde doğmuş olan Nimitz deniz sevgisini büyük babasından almıştır. Nimitz'in babası, oğlunun doğumundan altı ay evvel ölmüş, dul kalan anne de sonradan kayınbiraderi ile evlenerek kayınbabasının evinde yaşamağa devam etmiştir. Mütekait bir denizci olan büyükbaba, öylesine bir deniz âşıkı idi ki, tekaütlük günlerinde hayatını kazanmak maksadiyle yaptırmış olduğu otelin üst katını bir kaptan köprüsü şeklinde inşa ettirmişti. Bu yüzden Nimitz Oteli, daha ziyade «Gemi Oteli» diye tanılırdı. Deniz âşıkı büyükbaba, dizi dibinde çömelen torununa bol bol eski hâtıralarını anlattıkça denizcilik hevesi küçük çocuğu heyecanlar içinde tutuştururdu. Fakat ne tuhaftır ki Nimitz'in Bahriyeye intisabı bir tesadüf eseri olmuştur. Zira Nimitz sonradan aile dostlarının ısrarına kapılarak Harb Akademisine yazılmak istemiş, fakat ilk müracaati reddedilmişti. Nimitz ancak bundan sonra bahriyenin müsabaka imtihanına girmiş ve imtihanı kazanarak Annapolis'teki Deniz Akademisine yazılmıştır. 1905 te burayı bitiren genç deniz subayları arasında ilk komuta vazifesi alan Nimitz olmuş ve genç subaya Filipin adaları civarında karakol gezen Panay gambotunun süvariliği ve yirmi kişilik bir mürettebatla iki küçük topun komutanlığı verilmiştir. Yarının amiralı, daha o günlerde, seciyesinin en bariz vasıflarından biri olan sakinliğinin mükemmel bir misalini vermiştir. Panay'da süvarilik yaptığı sıralarda bir gün, geminin makinisti telâşla Nimitz'in karşısına çıkmış ve heyecanla makine dairesinin su ala rak geminin batmak üzere olduğunu anlatmağa çalışmıştır. Genç subay hiç istifini bozmadan dinledikten sonra: «Barton'un mühendislik el kitabında seksen dördüncü sahifeye bakın. Bu gibi haller karşısında ne yapmak lâzım geldiğini oradan öğrenirsiniz!» demiştir.

Filipinlerdeki vazifesi bittikten sonra Nimitz bir zırhlıda vazife almağa talibolmuş, fakat bu isteğine karşılık Amerikanın ilk denizaltılarından birine tâyin olunmuştur. O zamanlar benzinle işliyen denizaltılarında makine meselesi genç mülâzımın ilgisini çekmiş ve bu alâkası sebebiyle Birinci Cihan Harbinden evvel Nimitz Almanya'ya gönderilerek Diesel motörleri üzerinde ihtısas kazanmıştır. Genç subay Almanya'ya hareketinden evvel, bir gemi inşaatında tanışmış olduğu bir kızla evlenmiştir. Bugün Nimitz'lerin üçü kız biri de kıymetli bir denizaltı subayı olmak üzere dört çocukları vardır.

1913 te Almanya'dan dönen Nimitz Diesel'ler üzerinde mükemmel bir ihtısas kazanmış olduğu için Amerika'da yapılan ilk Diesel gemisinin inşaatına nezaret etmiş, sonradan bu geminin baş makinistliğine tâyin edilmiştir. Diesel motöriyle birlikte denizaltılara karşı olan ilgisini de daima muhafaza etmiş olan Nimitz, Birinci Cihan Harbinde Atlantikteki Amerikan denizaltı kuvvetlerinin Kurmay Başkanlığını yapmıştır. Nimitz'in denizaltılara karşı muhabbeti elân devam etmektedir. İki harb arasındaki devrede Pearl Harbour'da inşa edilen denizaltı üssünün kurulması işi ve bu üssün ilk komutanlığı ona verilmiş olduğu gibi, İkinci Cihan Harbinde de oğlu babasının izinden yürüyerek denizaltı kuvvetlerine iltihak etmiştir.

Nihayet yüksek komuta mevkiine ulaşabilen Nimitz, Amerikalı her deniz subayı gibi kademe kademe yükselmiş, bu ara makine dairesinden kaptan köprüsüne kadar her yerde, gambottan zırhlıya kadar her çeşit harb gemisinde vazife almıştır.

Amerikan Bahriyesindeki bir usule göre Deniz Akademisini bitiren subaylar, Akademiden ayrıldıktan sonra evvelâ on beş sene kadar bir müddet denizle kara arasında mekik dokuyarak çeşitli vazifelerde yetişmekte, böylelikle hem tecrübe kazanmakta, hem de âmirlerinin kendi hakkında bir fikir edinmesine imkân sağlamakta ve bu ilk deneme devresi-

Amiral Nimitz

ni başariyle bitiren subaya mühim bir kara vazifesi verilerek yüksek komuta mevkiine lâyık olup olmadığı hususu ince bir elemeden geçirilmektedir. Ona verilen bu deneme kara vazifesi, California Üniversitesinde ilk yedek deniz subayı hazırlama kursunun kurulması işi idi. 1926 da aldığı bu vazifeyi büyük bir başarı ile tamamlıyan Nimitz böylece komutanlığa yükselme hakkı kazanmış ve

1935 te Nimitz Bahriye Bakanlığının Seyrüsefer Bürosu Komutan Muavinliğine tâyin edilmiştir. Bu vazifede iken 1938 de Tuğamiralliğe yükselmiş, bir sene sonra da Seyrüsefer Bürosunun Komutanlığına tâyin edilmiştir. Seyrüsefer ismine rağmen bu büronun asıl vazifesi Bakanlığın Zat İşlerini tedvir etmekti. Mevki bakımından ise Büro Komutanlığı Amerikan Bahriyesinin ikinci yüksek mevkiidir. Nimitz kıdem bakımından bu mevkie hak kazanmış değildi. Buna rağmen mükemmel sicili hiçbir itiraza imkân bırakmamıştır.

Pearl Harbour baskınından hemen on gün sonra Pasifik Komutanlığına tâyin edildiği zaman Amerikan Bahriyesinde bu tâyini yegâne garipsiyen adam Nimitz olmuştur. Zira, hiçbir yüksek rütbeli Amerikan subayı bahriye dışında Nimitz kadar az tanınmış değildi. Fakat, buna karşılık hiçbir kimse de bahriyeliler arasında Nimitz kadar takdir, saygı ve sevgi kazanmış ve iyi tanınmış değildi.

Pearl Harbour'da mühim bir kısmı deniz dibinde yatan bir deniz kuvvetinin komutanlığına geçen Nimitz, çok kısa bir zaman içinde bu bahriyeyi, dünyanın görmemiş olduğu en müthiş ve en mükemmel deniz kuvveti haline getirmiştir. Bugün, tıpkı büyükbabasının «Deniz Oteli» gibi bir geminin kaptan köprüsüne benziyen komutanlık binasında yorulmak bilmeden çalışan Komutan, bir vakitler kendisine «Harb ne vakit bitecek?» diye sorulan suale, muazzam bir haritayı elleriyle sıvazlıyarak: «Bütün buraları alındıktan sonra» cevabını vermişti. «Bütün buraları» haritanın boyuna posuna rağmen kolayca tasarlıyamıyacağımız kadar muazzam ve vâsi bir bölge idi. Bugüne kadar bir tek şahıs komutasına verilmiş olan harb alanlarının bu en muazzamı yüz elli altı milyon kilometrelik bir Okyanus parçasıydı. İçine kıtaların kolaylıkla sığabileceği muazzam bir alanda, muazzam bir kuvvete komuta eden orta boylu, seyrek saçlı, masmavi gözlü amiral, komutanı kaptan köprüsünden alarak karaya yerleştirmiş olan bugünün harb usul ve kaideleri karşısında, savaşan deniz erlerinin arasına katılamamaktan duyduğu ıstırap içinde hiç temkinini bozmadan en çabuk şekilde Japonya'yı mağlûbedebilmenin yollarını tasarlamış olan Amiral Nimitz'dir. *(M. Kenan Kan)*

SARDELÂ (YAHUT SARDALYE)

— Karagöz cinsinden, genel olarak 12 - 17 santimetre boyunda ufak balıktır. En fazla 25 santimetre iriliğinde olan büyüklerine de rastlanır.

Yunancası «Sardini», fransızcası «Sardine», ingilizcesi «Sardine», italyancası «Sardella», almancası «Sardelle» veya «Sardine» olan bu balık bu adlarını, dolaylarında pek bol çıktığı Akdenizin Sardenya adasından almıştır.

Sardelâ balığı

Bizde sardelâ kelimesi bu balığın tazesine, sardalye kelimesi ise daha fazla zeytinyağlı konservesine veya tuzlusuna alem olmuştur. Diğer taraftan ayni cinsten veya benzeri bazı balıkların konservelerine de sardalye demekteyiz ki yanlıştır.

Lâtince teknik adı «alosa sardina» olan bu iri pullu balığın güzel bir renk kompozisyonu vardır. Sırtı zeytin yeşiline çalan bir zemin üstünde koyu mavi bir çizgi taşır ve bu zemin yanlara doğru aşağıya indikçe parlak gümüşiye kadar varır.

Sardelâ; Atlantik, Şimal denizi, Baltık ve Akdeniz balığıdır. Bütün bu denizlerin kıyı halkının, hele bir kısım İtalyanlarla güneydeki Fransızların ve Fransa batı kuzeyindeki Breton'ların başlıca geçim kaynağı sardelâ avcılığı ve konserveciliğidir.

Yaşadığı denizler içinde bölge değiştirir, yâni kütle halinde göçeder bir balık olan sardelânın avcılığı hazirandan başlıyarak ekim ve hattâ kasım ayına kadar geniş

Erdek sardalyeleri kaplara basılırken

ölçüde yapılır. Geniş ölçüde sardelâ endüstrisi kurmuş memleketler, bu balığın avcılığını denizin içinde çekilen çeşitli ağlarla yaparlar ve yem olarak tuzlu balık yumurtası kullanırlar. Sardelâ, taze (doğrudan doğruya veya asma yaprağına sarılarak ıskarası), tuzlanmış (fıçı sardalyesi), zeytinyağlı konserve (kutu sardalyesi) olarak yenir.

Geniş ölçüde sardelâ konserve endüstrisi kurmuş memleketlerde av yerlerine yakın fabrikalar büyük sayıda işçi kullanırlar. Sardelâlar buralarda, balıkçılar tarafından getirilir getirilmez yıkanır, başları koparılır, içleri temizlenir, tel ısgaralar üstünde bir müddet bırakılır, sonra zeytinyağı dolu büyük lengerler içinde pişirilir, tekrar süzülür, kutulara yerleştirilir ve kutuların boş kalan kısmı ince zeytinyağile doldurulur. Kutular makineler vasıtasiyle sıkıca kapatılır veyahut lehimlenir. Bu işlerin çoğu kadınlar tarafından yapılır. En nefis kutu sardalyeleri Fransa ve İtalya'da yapılır.

Memleketimizde İzmir, Birinci Dünya Harbinden önce, önemli bir sardelâ yatağı idi. Fakat o zamandanberi, her nedense balıklar bu bölgeden göçmüşler ve İzmir'de sardelâ hemen hiç çıkmaz olmuştur.

Memleketimizde başlıca sardelâ çıkan yerler Çanakkale ve Erdek dolaylariyle İstanbul sularıdır. İstanbul sularında çıkan balıklar şehrin taze balık istihlâkine, Marmara ve Çanakkale'de çıkanlar fıçı ve kutu konservelerine sarfedilmektedir. Memleketimizde on, on beş seneye yakın bir zamandanberi pek büyük ölçüde olmamakla beraber zikre değer bir sardelâ konservecilik endüstrisi kurulmuş olup ince ve nefis zeytinyağı bulunduğu harbden önceki zamanlarda Avrupa konservelerini pek de aratmıyacak nefasette mal çıkarmağa muvaffak olunmuştur. Bu endüstrinin, normal günlerin avdetile yavaş yavaş düzelecek zeytinyağlarla eskisinden daha nefis kutu sardalyeleri çıkaracağı umulur. *(Nuri Tuzcu)*

SOCİALİSME — I. Bu kelime, lâtincede «şerik, yoldaş» anlamına gelen «socius» ve «yoldaşlığa, topluma ait» anlamına gelen «socialis» kelimelerinden meydana getirilmiş modern bir tâbirdir. Fransız gazetecilerinden Pierre Leroux 1832 de yazdığı bir makalede «sosyalizm» kelimesinin, endüvidüalizm'in karşılığı, daha doğrusu, aksi olarak kullanılması gerektiğini söylemiş, o vakit tutarak modern ilim ve iktısat dilinde yerleşen bu tâbir dilimize de aynen girmiştir.

Avrupa'da 1832 den sonra «sosyalistçe» ve «sosyal» kelimeleri bir müddet ayni anlamda kullanıldıktan sonra, nihayet birbirinden ayrılarak başlı başına birer mâna kazanmışlardır. «Sosyal» içtimaî demektir; cemiyetin ve bilhassa onun içindeki zayıf fertlerin, meselâ kadınların, çocukların veya iktısaden zayıf durumda bulunan fakirlerin, iktısaden kuvvetli olanlar tarafınc'an istismarına engel olan kanunlara «sosyal kanunlar» denilir ki bunlar «içtimaî adalet» ve «insanlık» düşüncelerinden ilham almış olan kanunlardır.

Halbuki «sosyalizm», aşağıda görüleceği veçhile, muayyen bir içtimaî, iktısadî ve siyasî nizamın kurulmasını istiyen bir doktrin, bir nazariyedir. Bu itibarla sosyal ve sosyalist tâbirlerini birbirine karıştırmamak lâzımdır.

II. İnsan topluluklarında henüz her şeyin herkese ait olduğu iptidaî devirlerde toplum fertleri arasında tam bir iktısadî eşitlik vardı. Fakat hayatın gelişmesi sonunda ihtiyaçlar çoğalıp iktısadî faaliyetler çeşitlenmeğe ve toprakta inhisar başlayıp «senin ve benim» yani «mülkiyet» mefhumu cemiyette yer etmeğe başlayınca fertler arasında müsavatsızlıklar belirdi ve yavaş yavaş insanlardan bir kısmının «varlıklı» olmasına mukabil diğer kısmı «yoksul» bir hale, bir kısmının «hür» olmasına karşılık diğer kısmı «köle» durumuna düştü; «asilzade» ve «avam» farkı doğdu. Erkek ile kadın arasında da uçurum açıldı ve «erkek» «kadın» ını kendi hâkimiyeti altına aldı. Fertler arasında «servet» ve «hak» bakımından meydana gelen bariz uçurumlar bir takım karışıklıklara, ihtilâllere sebeboldu; yoksullar zenginlere, imtiyazsızlar imtiyazlılara karşı zaman zaman ayaklandı. Bu çeşit mücadelelere İlkçağlardan itibaren bütün insanlık tarihinde rastlanmaktadır. Şayet bazı müelliflerin yaptığı gibi, bütün bu hareketleri güden fikirleri «sosyalizm» olarak kabul etmeğe imkân olsaydı, Simavlı Şeyh Bedreddin'den veya Peygamber İsa'dan çok daha gerilere, ilk Roma ve Yunan'a, hattâ daha önceki ilk cemiyetlere kadar gitmek ve sosyalizmin kökünü oralarda aramak lâzımgelirdi (Vilfredo Pareto, Sosyalist Meslekleri, tercüme : Hüseyin Cahit, ikinci cilt, İstanbul 1923, S. 6 ve müt.).

Bugünkü mânada sosyalizm Ondokuzuncu Yüzyılın yavrusudur; yâni ancak o yüzyılda ilmî bir nazariye olarak ortaya konmuştur. Gerçi Onsekizinci Yüzyıl mütefekkirlerinde de sosyalist düşünceler görmekteyiz. Meselâ Fransız İnkılâbının en kudretli fikrî yol açıcısı olan Rousseau (1712-1778) birçok eserlerinde ferdî mülkiyete hücum etmiş ve 1735 yılında «Traité sur l'Origine de l'Inégalité parmi les Hommes» (İnsanlar arasındaki müsavatsızlığın kaynağına dair mufassal inceleme) adlı kitabını neşretmiştir. Müellifin bu kitapta açıkladığı fikirlere nazaran : «Hayat durumundaki, tasarruftaki, insanların ruhî ve ahlâkî vasıflarındaki müsavatsızlıklar medeniyetin doğurduğu sunî bir neticedir. Bütün insanlar aslında iyi ve müsavidirler. Baştaki görgü ve terbiye şimdiki müsavatsızlığı doğurmuştur. Hususî, yâni ferdî mülkiyet asla tabiî değildir. Bu, sadece sunî imtiyazlar meydana getirmektedir. İlk defa olarak bir parça toprağın etrafını kazarak çitle çe-

viren kimse bu toprak benimdir, demiştir ve buna ahmakça inanan kimselerin mevcudiyeti bugünkü cemiyet nizamını doğurmuştur. Şayet o zaman bir kimse çıkarak toprağın etrafını çeviren çitleri yıksa, hendekleri doldursa ve herkesi çağırarak: Sakınınız, bu yalancıya inanmayınız, eğer arzın meyvalarının herkese ait olduğunu ve arzın hiç kimsenin inhisarına girmiyeceğini unutursanız kaybedersiniz, deseydi bu zamana kadar geçen bir sürü harbler, tahripler, öldürme ve ıstıraplar hiç vukua gelmiyecekti». Rousseau 1762 de çıkan «Contrat social» (İçtimaî mukavele) adlı eserinde der ki : «Mevcut kanunlar yalnız zenginlerin lehinedir, fakirler için bu kanunlar zararlıdır»; «Herkesin bir parçaya malik olduğu ve kimsenin fazlasına malik olmıyacağı zaman devlet insanlar için faydalı bir organizasyon olur ve nitekim öyle olmalıdır» (Konrad, İktısat Tarihi, tercüme: Mehmet Vehbi, S. 97-98. Max Adler, Wegweiser, Studien zur Geistesgeschichte des Socialismus, S. 17-61).

Yukarıdaki fikirlerin Onsekizinci Yüzyıl sonlarında sosyalizm tohumunu ektiği muhakkak olmakla beraber bunlar sosyalizmin nazariyesi olmadığı gibi ilmî sosyalizm de bu değildir. Bu itibarladır ki müelliflerin büyük çoğunluğu sosyalizmi Ondokuzuncu Yüzyıl mahsulü olarak kabul ederler.

III. Umumî servetin yeniden tevziini hedef tutan ve ekonomik hayatta ferdî mülkiyet ve sermaye yerine «iş ve emek hâkimiyeti»ni kurmak ve böylece cemiyeti kökünden tensik ve ıslah etmek istiyen sosyalizm hareketi Ondokuzuncu Yüzyılda işçi kütlesinin çoğalması ve sermayedarların göz kamaştıran servet ve refahı karşısında bu kütlenin düşkünlük ve sefaleti neticesinde doğmuştur. Gerçi Ondokuzuncu Yüzyıldan önce, daha Onaltıncı Yüzyıldan itibaren, atelyelerin inkişafı sonunda Avrupa'da günlük emeğinin kazancından başka hiçbir geliri olmıyan bir işçi sınıfı meydana gelmişti. Fakat bir taraftan, o yüzyıllarda henüz makine icadedilmemiş, büyük sanayi ve fabrikalar, yâni binlerce işçi çalıştıran muazzam işletmeler kurulmamış, diğer taraftan da milyonları aşan servetler muayyen ve mahdut ellerde toplanmamış olduğu cihetle, işçi - patron zıddiyeti Ondokuzuncu Yüzyılın hâd şeklini almamıştı.

Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısından, yâni makinenin ve büyük sanayiin inkişafından itibaren iş değişti. Buharın makineye tatbikı, dünya karasının demiryollarile örülmesini; denizlerin ise buharlı gemiler karşısında gittikçe küçülerek memleketler ve kıtalar aşırı ticaretin, dünyanın hiçbir devrinde olmadığı kadar geniş ölçüde gelişmesini intaç etti ve bu netice Avrupa makine sanayii ve seri halinde mamûl maddeler hazırlıyan fabrika işletmelerini bir kat daha inkişaf ettirdi ve diğer taraftan da emperyalizmi kuvvetlendirdi. Ondokuzuncu Yüzyılın liberal, iktısat ve siyaset havası içinde cereyan eden bu olaylar sonunda Avrupa ve Amerika'da bir kaç kere milyoner ve hattâ milyarder olan büyük kapitalistler meydana geldi. İktısatçı ifadesile söylersek : «Kazanılan servet muayyen ellerde temerküz etmeğe başladı». Buna mukabil «proleter» denilen yoksul emekçi sınıfı gittikçe çoğaldı. Zira seri halinde mamûl madde yapan fabrikalarla rekabet edemiyen el tezgâhları ve atelyeler birer birer kapılarını kapattılar; onlarda çalışan işçilerden mâda, bu atelyelerin sahipleri de hayatlarını kazanmak için, bazan bütün aile efradile birlikte, fabrikalara işçi yazılmak zorunda kaldılar. Servet gittikçe mahdut ellerde toplandığı için, patron adedi tabiatiyle azaldı. Eskiden kendi atelyesinde işçileriyle birlikte ve aynı iş şartlarına uyarak çalışan birçok «işçi-patron» tipi yerine Ondokuzuncu Yüzyılda tamamen lüks bir hayat yaşıyan «kapitalist - patron» tipi kaim oldu.

İşte sosyalizmin temelini atan mütefekkirler bu neticelerin, liberal - endüvidüalist (Ansiklopedinin 59 uncu sayfasında Libéralisme bendine bakınız) iktısat ve siyaset sisteminden doğduğunu ileri sürerek bu sistemin esasına hücum ettiler. Bu itibarladır ki, kendi aralarında bir takım farklar bulunan bütün sosyalist nazariyeler liberalizme ve endüvidüalizme düşmandır. Hattâ denilebilir ki: Nasıl ki iktısadî liberalizm, bir taraftan ferdin ekonomik hayattaki müstakil rolünü çok küçümsiyerek burada devletin sevk ve idaresini kabul eden, diğer taraftan da sanayi ve ticareti ziraî istihsalden üstün ve ileri tutan merkantilist telâkkinin bir tepkisi olarak doğmuşsa, sosyalizm de serbest iktısadî faaliyeti esas tutarak ferdin ferdi geniş ölçüde istismar etmesine ve emek karşısında tam bir sermaye hâkimiyetine yol açan siyasî ve iktısadî liberalizmin bir tepkisi olarak doğmuştur.

IV. Sosyalist nazariyeler pek çoktur. Bu sebeple ekonomik doktrinler tarihinin en geniş faslını, sosyalist doktrinler bahsi teşkil eder. Düşünce, metot ve hattâ gaye itibariyle aralarında çok veya az farklar bulunan bütün bu nazariyeleri burada ayrı ayrı hulâsa etmeğe imkân yoktur. «Sosyalizm» adını taşımakla beraber bununla alâkası az olan ve liberalizm ile sosyalizm arasında ortalama bir mahiyet arzeden «Devlet sosyalizmi», «Hıristiyan sosyalizmi», hattâ, önce büyük arazinin tevziini hedef tutan «Çiftçi sosyalizmi» bir tarafa bırakılsa bile, asıl sosyalist nazariyeler de kendi içlerinde büyük bir çeşitlilik gösterirler. Bunlardan en önemlilerine kısaca işaret edelim :

a) Modern sosyalizmin mesihi sayılan ve aristokrat bir aileden gelen Comte de Saint - Simon (1760-1825) in ideali, sanayi hâkimiyetidir. Bu zat, sanayi hâkimiyetine dayanan yeni bir cemiyetin kurulmasını ister. Ona göre : «Yaratıcı sınıflardan sayılan işçiler, müteşebbisler, sanatkârlar, bankerler, mühendisler, müstakil çiftçiler yeni kurulacak cemiyetlere gireceklerdir; âtıl sınıflardan madud olan baronlar, rantiyeler, bürokratlar ve nedimlere yeni sosyetede yer yoktur. Yeni sosyete âdeta büyük bir fabrika mahiyetini alacak ve burada ilk ve son gaye istihsal olacaktır. Bu cemiyetin siyasî idaresi müstahsil sınıflardan teşekkül edecek olan iktısat odaları tarafından başarılacaktır» (Röpke, Ekonomi İlminin Tekâmül Tarihi, S. 82). Saint Simon'un sanayileşme hakkındaki fikirleri Avrupa endüstrisinin gelişmesine geniş ölçüde tesir etmiştir.

b) Mumaileyhten ayrılan ve kendilerine «associationnistes» (birleşmeciler) denilen sosyalistler, cemiyette reform prensipini ve sosyal meselenin hallini «birleşme» lerde, kooperatif teşekküllerinde aramışlardır ki bunlardan başlıcaları İngiliz Robert Owen (1771-1858), Fransız Fourier (1772-1837) ve Louis Blanc (1811-1882) tır.

Bunlardan Owen, sosyal meselenin, işçi istihsal ve istihlâk kooperatifleri kurulması; Fourier, «Phalanstère» adını verdiği küçük ziraî ve sınaî birlikler teşkili; Louis Blanc ise patrona ve kapitaliste yer vermiyen ve işçiler tarafından idare edilen atelyeler kurulması suretiyle halledileceğini ileri sürerler. Bu sonuncu mütefekkire göre: «Sosyal atelye» adını verdiği bu atelyelerden ilkinin sermayesi devlet tarafından temin olunmalıdır; sonra bu sistem kendi meziyetleri sayesinde her tarafa yayılır Devlet her vesile ile istihsal vasıtalarını eline almalıdır. Madenler, şimendiferler, bankalar, mevcutlarının satın alınması ve yenilerinin tesisi suretiyle Devlet eline geçmelidir...» Mumaileyh devlet yardımı esasına dayanarak sosyalist maksatlara vasıl olmak emelindedir (Truchy, Umumî Ekonomi, S. 25 ve Konrad, İktısat Tarihi, S. 113). Bu üç sosyalist, sade nazariyede kalmıyarak tatbikata da geçmişler, fakat Fourier'in hayalî cemiyeti hiç kurulamamış, Owen ve Balanc'ın yaptıkları tecrübeler muvaffakıyetsizlikle neticelenmiştir.

c) Sosyalist fikirler taşıyan Alman filozofu Fichte (1762-1814) ye göre: Devlet sadece müktesep hakları himaye etmekle kalmamalı, fiyatları tespit ve ekonomik hayatı tanzim suretiyle herkesin hayat hakkını garanti etmelidir (Max Adler, Wegweiser, S. 97 ve müt.).

V. Yukarıda fikirlerine işaret olunan sosyalistlerin hepsinde göze çarpan müşterek nokta, sosyalist inkılâbın sulh ve tekâmül yoliyle meydana geleceği hususundaki inançtır. Bunlardan hiçbiri ferdî mülkiyete kökünden hücum etmemiş, bugünkü durumu zorla kaldırmak fikrinde bulunmamıştır. Onların itiraz ettikleri cihet bu mülkiyetin suiistimali ve sahibinin emeği olmadan varidat getirmesidir. Fakat onlar anormal ve haksız saydıkları bu gibi hallerin yavaş yavaş ve tekâmül yoliyle ortadan kalkacağını kabul ederler, yâni sosyalizmde inkılâpçı değil, tekâmülcüdürler.

Başında Carl Marx'ın (1818-1883) bulunduğu ihtilâlci sosyalizm - ki bugün buna komünizm veya marksizm de deniliyor - yukarıdakilerden ayrılır. Marx'ın fikirleri şu formüller içinde toplanabilir; a) Mallarda iştirak; b) Sınıf mücadelesi; c) Bütün içtimaî olayları iktısadî hâdiselere bağlıyan tarihî maddecilik; d) Enternasyonal işçi birliği.

Mumaileyh, cemiyeti ıslah için, yukarıdakiler gibi, muayyen ve müspet teklifler yapmamış, iktısadî ve içtimaî hâdiseleri ilmî bir şekilde müşahede ve izah etmek istemiştir. Ona göre: «Bir malın mübadele kıymeti, onun istihsali için harcanması gereken emek miktariyle tâyin olunur. Kapitalistler, emekçiyi çok çalıştırıp az ücret ödemektedirler. İşte bu itibarla kazanç, kapitalistin karşılığını ödemiyerek kendisine alıkoyduğu emekten ibarettir. Bu sebepledir ki kapitalist rejim zarurî olarak işçilerin istismarı neticesini doğurur ve bu istismar kapitalist rejimin özünü teşkil ettiği için ondan ayrılmaz bir mahiyet taşır.

Marx tekâmülcü değil mücadelecidir. Ona göre : Bütün tarih, varlıklı ile yoksul sınıf arasındaki mücadelenin tarihidir. Sosyalizmde esas, sınıf mücadelesidir. Kapitalist rejimin gelişip genişlemesi muhakkak surette onun mahvını ve kolektivizmin kurulmasını intaç edecektir. Zira bu gelişme ile büyük sermaye küçüğünü yutarak, kapital gittikçe muayyen ve mahdut ellerde toplanacak, bunun karşısında ise emekçilerin sefaleti koyulaşacaktır. Bu gelişme zaten başlamıştır ve cemiyet bünyesinde görülen buhranların sebebi de budur. En son buhranda, yâni işçinin yapacağı ihtilâl neticesinde, zaten muayyen el-

lerde toplanmış olan istihsal vasıtaları kapitalistlerden çıkıp camiaya intikal edecek, yâni millileşecek ve ferdî mülkiyet kalkarak onun yerine kolektif mülkiyet kaim olacaktır.

Gene ona göre: İçtimaî, siyasî, hukukî, ahlâkî, fikrî bütün gelişmeler iktısadî tekâmüle bağlıdır, yâni cemiyetlerin inkişafında hâkim olan unsur «maddî menfaat»tir. Buna Marx'ın «tarihî maddecilik» doktrini denilmektedir.

VI. Yukarıda bazılarının tekâmül, bazılarının ise mücadele yoliyle varmak ve ulaşmak istedikleri sosyalizmi hulâsa edersek diyebiliriz ki bu doktrin, insanlığın inkişaf ve terakkisini, liberalizmin aksine olarak, toprak da dahil olduğu halde, bütün istihsal vasıtalarının ve umumî servetin cemiyete maledilmesinde, yâni ferdî mülkiyetin ilgasında, istihlâk eşyasından herkesin - bazılarınca emek ve istidadı, bazılarının fikrine göre ise ihtiyacı nisbetinde - istifadesinde ve çalışma hürriyeti yerine «çalışma mecburiyeti» nin ikamesinde bulur. Fakat bu çalışma, kapitalist fert hesabına değil, devlet hesabına olan bir çalışmadır.

Bu hulâsa gösteriyor ki sosyalizm, iktısadî zihniyet ve ideal itibariyle, liberalizmin tamamen aksidir. Liberalizmde ferdî sermaye, sosyalizmde emek hâkimdir; liberalizmde ferdî mülkiyet esası caridir, sosyalizmde ise -bilhassa istihsal vasıtalarında - ferdî mülkiyet yoktur, bunlar devletindir; bunun neticesi olarak da liberalizmde «miras» müessesesi mevcuttur, sosyalizmde ise - nazarî olarak - buna mahal ve imkân yoktur; liberalizmde işçi kullanılması, yâni patronların işçileri muayyen bir ücret mukabili çalıştırması tabiidir, sosyalizmde ise bu reddedilmiştir. Liberalizmde mukavele ve ticaret serbestisi vardır, sosyalizm böyle şey tanımaz.

VII. Sosyalizmin de, liberalizminki gibi iktısadî ve siyasî olmak üzere iki cephesi vardır. Fakat sosyalizmde bu iki cephe, bir madalyanın iki tarafı gibi, ayrılmıyan, bilâkis birbirini tamamlıyan bir mahiyet taşır. Zira bunun iktısadî cephesi «gaye», siyasî cephesi ise ona erişmek için «vasıta» mahiyetini arzeder. Sosyalizm bunlardan yalnız birincisinin çerçevesi içinde kaldığı müddetçe «nazarî», ikincisine, yâni tatbikata geçildiği zaman ise «pratik» bir harekettir. Cemiyeti ilgilendiren esaslı nazariyelerin arkasından daima tatbikat gelmeğe çalışmış olduğu cihetle, «sosyalist iktısat nazariyeleri» «sosyalist siyasî mücadeleleri» ve nihayet günün birinde «sosyalist siyasî rejimleri» doğurmuştur. Nitekim Fransız İnkılâbından önce bazı büyük mütefekkirlerin ortaya koydukları liberal - endüvidüalist nazariyelerin Fransız İhtilâlini ve onu takibeden Avrupa liberalizmini doğurmuş olduğu gibi.

Sosyalizmin fiiliyat ve tatbikat alanındaki ilk görünüşü, Fransız İhtilâli sırasında Directoire'a isyan ederek idama mahkûm olan ve hükmün infazından önce hançerle kendini öldüren Babeuf (1760-1797) ün önayak olduğu harekettir. Fransız Ansiklopedisi 1796 Babeuf hareketini modern sosyalizmin başlangıcı sayar. Bununla beraber onun fikirleri sosyal hâdiselerin ilmî izahını yapmaktan uzaktır. Babeuf bir nazariyeci değil, bir ihtilâlcidir. Bu ihtilâlcinin dayandığı esas, Fransız İnkılâbının benimsediği esasların aynıdır. Yâni o da tabiî hukuk nazariyesine ve insanların müsavatı prensipine istinadediyor. Ancak o «Siyasî ve hukukî müsavatı gerçekleştiren Fransız İnkılâbının, hakikî ve filî müsavatı, yâni fertler, arasında ekonomik eşitliği gerçekleştiremediğini» söyler. Ona göre; bunun için hususî mülkiyetin kaldırılması lâzımdır. Ferdin ihtiyaç çevresini aşan her mülkiyet diğer yurddaşlardan çalınmıştır. Mülkiyet hakkı namına, vatandaşın mevcudiyet ve hayat hakkı ihlâl olunmaktadır.

Görülüyor ki Babeuf, Rousseau'nun yukarıda zikrolunan fikirlerinden mülhem olmuştur. Onun 1797 de ölümile bu hareket de sona ermiştir.

Fransada'ki 1848 İhtilâli, sosyalist fikirlerin, siyasî alanda daha geniş ölçüde bir tepkisini gösterir. Fakat bu ihtilâlde burjuvazi, sosyalizmi yenmiş ve bu da bütün Avrupada sosyalizmin nihaî mağlûbiyeti sanılmıştı. Fakat aynı tarihte Marx tarafından Manifest'in neşredilmesi Almanya'daki siyasî faaliyetlerinden dolayı takibata maruz kalarak Londra'ya kaçan mumaileyhin orada 1864 te son-radan «Birinci Enternasyonal» adını alan «Milletlerarası İşçi Birliği» ni kurması, sosyalist hareketinin siyasî ve milletlerarası alanda faal bir surette devam ettiğini gösterdi.

Almanya'da sosyalizmin geliştiğini, sosyalist partisi mebuslarının Reichstag'da gittikçe çoğaldığını gören Bismarck, onları takip için 1878 de dört yıllık hususî bir kanun çıkarttırdı. Diğer bütün partiler bu icraatında ona müzahir oldular. Bu kanun iki defa temdit olunarak 1890 a kadar yürürlükte kaldı.

Avrupa devletleri siyasî hayatında 1880 yılından itibaren demokrat - sosyalist partiler (sosyal-demokrasi) kuruldu. Sonradan bütün memleketlerdeki sosyalist partiler 1905 te kurulan «İkinci Enternasyonal» a iltihak etti. Geçen Cihan Harbinden sonra bu partiler arasında anlaşmazlıklar çıktı, ifratçılar ıslahatçılardan ayrılarak Moskova'da kurulan «Üçüncü Enternasyonal» in programını kabul eden müfritler her yerde komünist partileri kurdular. İktısadî sosyalizmi siyasî alanda gerçekleştiren ve bir devlet rejimi olarak tatbik eden biricik devlet olan Sovyetler Birliği'nin merkezi Moskova, enternasyonal komünizmin yalnız manevî kâbesi değil, fi'lî merkezi olmuştur. Fakat 1941 Alman - Rus harbinden ve Anglo-Sakson - Rus yakınlaşmasından sonra Üçüncü Enternasyonal bizzat başında bulunanlar tarafından feshedildi ve böylece beynelmilel sosyalizmin siyasî faaliyeti sona erdi. Bazan gazetelerde bir «Dördüncü Enternasyonal» den bahsedilmekte ise de bu hususta henüz sarih malûmat yoktur. Bugünkü Sovyet rejimi - görünüşe göre - demokratik - sosyalist bir gelişmiye doğru gitmektedir.

Son olarak şunu ilâve etmek lâzımdır ki, bazı memleketlerin siyasî hayatında komünizm gelişmemiştir. İngiltere, Birleşik Amerika ve Türkiye'de olduğu gibi.

Gerçi İngiltere'de bir «İşçi Partisi» varsa da bunun programı tamamen başka mahiyettedir; yâni bu parti radikal ihtilâl değil, sosyal ıslahatı ve bilhassa işçi durumunun düzeltilmesi amacını güder.

Şimal Amerika'sı Birleşik Devletlerinde teknik çok ilerlediği, fabrikalar ve işçiler olağanüstü çoğaldığı halde orada sosyalizm hareketi, Avrupadaki gibi gelişmemiştir; zira çok yüksek ücret alan işçiler orada işçi teşkilâtına hâkimdirler. Diğer taraftan Amerikan milyonerlerinden bir kısmı işçilikten ve fakirlikten yetişmiştir. Bu itibarla oradaki iktısadî liberalizm havası içinde her işçi ileride zengin olmak ümidini beslemektedir. Kezalik işçilerden çoğunun - küçük de olsa - evi, hattâ otomobili olduğundan, orada işçi sınıfı - umumiyet itibariyle - müreffehtir; bu itibarla Marx'ın tahmini gerçekleşmemiş, yâni işçilerin sefaleti koyulaşmamış ve bu sebeple sınıf mücadelesi fikrinin dayandığı temel zayıflamış ve hattâ ortadan kalkmıştır.

Türkiye'de ise sanayi yeni yeni inkişaf etmektedir ve en mühim işletmeler devlet elinde olduğu ve bunlara iyi bakıldığı için sınıf zıddiyetlerine zemin ve zaman bırakılmamıştır. *(Prof. Dr. Hıfzı Veldet)*

TÜRKİYE İŞ BANKASI — Yurdun ihtiyacını karşılamak için, Atatürk'ün iradeli ve uğurlu eli ile kurularak 26 ağustos 1924 te Ankara'da faaliyete geçmiştir. O tarihte ancak dörtte biri tediye olunmuş bir milyonluk mütevazi sermayesile işe başlıyan bu millî müessesenin yirmi bir yılda temin ettiği itibar ve inkişafın bir ölçüsü olarak bugünkü sermayesini teşkil eden beş milyon Türk lirası

Türkiye İş Bankasının Ankara'da ilk binası

nın yanında ihtiyat akçesinin sermaye miktarını geçmiş olduğunu göstermek kabildir. 1944 yılı sonunda ihtiyat akçesi 6.078.000 T. L. dır. Bundan başka, Bankanın 1 ocak 1945 açılış bilânçosunda yer alan dikkate değer bir rakama göre de, tasfiye olunacak alacaklar, iştirakler devaluasyonu ve muhtemel zararlar için ayrılmakta olan karşılıklar yekûnu da 17,619,961 liraya varmıştır.

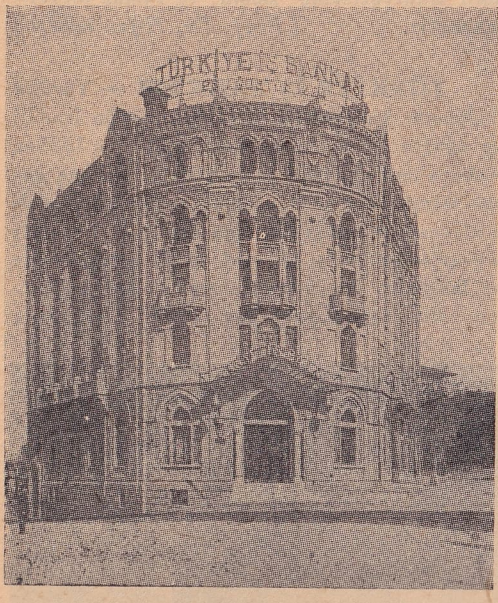
Bankaya kurulduğu gündenberi mevduat hiçbir benzeri müesseseye nasibolmıyan bir şekilde mütemadiyen artmıştır.

Yerleştiği her piyasada faiz hadlerini ve ödünç para alma şartlarını normal hadlere indiren Türkiye İş Bankası, kaynaklarını bir kredi iptizaline sebebolacak şekilde kullanmaktan daima çekinmiş ve mevduata her vakit yeni istimal imkânları bulmuştur.

Y u r t i ç i n d e v e d ı ş ı n d a : Türkiye İş Bankası dört ay ve beş günlük birinci faaliyet yılında, memlekette çalışma programının icap ettirdiği yayılmayı temin için lâzımgelen hazırlıklarla meşgul olmuş, diğer taraftan da dış piyasalarla münasebet tesisini esaslı vazife bilmiştir.

Müessesenin ikinci çalışma yılı 1925 esas nizamnamesine uygun olarak yeni teşebbüs-

lere girişmesi noktasından canlı ve verimli olmuştur. 25 aralık 1924 te açılan İstanbul şubesini takiben 3 ocak 1925 te Bursa ve 11 temmuz 1925 te İzmir şubeleri açılmıştır. 1927 de Adana ve Samsun şubelerini de açan Türkiye İş Bankası 1928 yılında yurdun belli başlı iş ve ticaret muhitlerine yardım elini uzatmış ve teşkilâtına sekiz şube daha ilâve

Türkiye İş Bankasının Ankara'da şimdiki binası

eylemiştir. 1929 ve 1931 yıllarında bu faaliyetine geniş mikyasta devam ederek yurdun birçok merkezlerinde yeni şubeler açmıştır. 1933 ve 1936 da müessese, İstanbul gibi verimli bir iş merkezinde faaliyet ağını genişletmek lüzumunu sezmiş ve 1930 da faaliyete geçen Beyoğlu şubesine ilâve olarak; Üsküdar, Kadıköy, Galata ve Beyazıt şube ve ajanslarını kurmuştur.

Yabancı memleketlerde bir Türk bankasının şubeler açması şerefi birinci defa olarak Türkiye İş Bankasına nasibolmuş ve 1932 de İskenderiye ile Hamburg ve bir müddet sonra da Londra şubeleri açılmıştır.

Türkiye İş Bankası, bugün yurt içinde kırk yedi ve yurt dışında bir şube (İskenderiye) ki ceman kırk sekiz şube ile faaliyet halindedir. Dünyanın her tarafında muhabirleri vardır.

Mevduat ve plâsman: Müessese, şubelerini arttırdıkça gerek plâsmanını ve gerek muamelâtını genişletmek imkânını bulmuş ve 1924 te mevduat 2,474,446 iken 1944 te 171,340,000 i ve plâsman da 1924 te 953,896 iken 1944 te 141,931,000 e yükselmiştir.

Bankacılık sahasında rolü ve hamleleri: Türkiye İş Bankası, memlekette modern bankacılığı kurmuş olmak ve bu cihazın işlemesi için elzem unsurları da yetiştirmiş bulunmak gibi hizmetlerile daima övünmekte haklıdır. Müessese yirmi bir yıllık hayatında bankacı olarak yetişmek istiyen gençlere esaslı bir mektep olmuştur. Bugün kendi kadrosu içinde çalışan dokuz yüz elli memurundan başka, zaman zaman yeni kurulan müesseselere verdiği elemanlar ve bizzat alâkalı olduğu şirketlere geçen yüzlerce değerli unsur bu mektepten yetişmiştir.

1929 yılında muayyen Avrupa merkezlerine gönderilmeğe başlanan güzide ve genç bankacılar oralarda en ileri teknikle işliyen bankaların usullerini yakından tetkik imkânını bulmuşlar ve lüzumu kadar staj görmüşler ve yurda taze bilgi ve olgun bir tecrübe ile dönmüşlerdir.

Bankalarda hesap makinelerini kullanmak usulü ilk defa olarak Türkiye İş Bankasının delâlet ve teşebbüsü ile memlekete girmiş ve yerleşmiştir. Az memurla iyi ve sağlam iş temin olunmuş, randıman tahminin fevkinde bir yükseliş arzetmiştir.

Türk inkılâbının Türk kadınına cemiyet içinde lâyık olduğu mevkii her suretle temin etmiş olmasından istifade eden Türkiye İş Bankası, bu dâvanın tahakkukunda kendisine düşen vazifeyi başarmaktan geri kalmamış ve Türk kadınına teknik bankacılık servisinde de geniş ölçüde yer vermiştir.

Millî Tasarruf ve Türkiye İş Bankası: Telkin ve teşvik vasıtalarının her türlüsüne başvurmak suretiyle her yaşta yurttaşa hitabederek geniş bir tasarruf propagandasına girişen Türkiye İş Bankası, millî sermayenin temelini teşkil eden tasarruf hareketinin muvaffakıyetle ilerlemesinde âmil olmuştur. Sistemli, zevkli ve menfaatli bir biriktirme vasıtası olarak 1928 de Türk yavrusunun eline ilk kumbarayı veren, para biriktirerek bankaya yatıranlar arasında kura çekmek suretiyle ikramiye dağıtmak ve tasarruf mevduatına dolgun faiz vermek usullerini ihdas eden Türkiye İş Bankasıdır.

Bankanın kuruluşunda bu hesabın sayısı 96 iken geçen sene 147,888 olmuş ve biriken Türk lirası ilk sene 12,554 iken 27,118,971 olmuştur.

Endüstri alanında: Millî ekonomiye inkişaf kapısı açacak olan ekonomik istiklâl, Eşsiz Önder Atatürk'ün, Millî Mücadelenin ilk günündenberi siyasî istiklâl kadar ehemmiyetli ve mukaddes saydığı bir esastı. O, daha Lozan Konferansı devam ederken Garbî Anadolu'da yaptığı büyük tetkik seyahatinde halkla memleket işlerini görüşürken daima ve daima bu kanaat ve görüşünü ortaya seriyordu. Nihayet Lozan Muahedesi imzalanmış, dünyaca tanınan yeni Türk devleti, bugün artık başarılmış bir tarihe malolan büyük çalışmalarına koyulmuştu.

Türkiye İş Bankası, kurulduğu ve faaliyete geçtiği yıl, işte böyle bir hava içinde ekonomik istiklâlin en esaslı temeltaşlarından sayılan endüstrileşme dâvasına bir millî vazife olarak el attı.

1924 ten bugüne kadar geçen yıllar içinde «daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye» idealine ulaşabilmek için Türkiye İş Bankasının endüstrileşme alanında başardığı işlerden bir kaçını zikretmek faydalıdır.

Kömür Havzasında başarılar: Türkiye İş Bankası, kuruluşunu müteakıp, Türk endüstrisinin istinat noktası olan kömür meselesini ehemmiyetle ele almıştır. Bu maksatla muhtelif tarihlerde Zonguldak havzasında teşebbüslere girişmiştir. 1) 1926 da bir milyon lira sermayeli Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketini; 2) 1926 da beşyüz bin lira sermaye ile faaliyete geçen ve 1929 da sermayesi üç milyon liraya çıkartılan Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketini (Ereğli Fransız Şirketinin elinde bulunan aksiyonlar da 1938 yılı başında satın alınmıştır.); 3) Kilimli Şirketini; 4) 1934 te Kireçlik istismar mıntakasını satın alarak 300.000 lira sermayeli bir şirket kurmuştur.

Banka, havzanın faaliyetine iştirak ederken, bu sahada teknik ve sosyal ilerliği de temin eylemeği gaye bilmiştir. Bir taraftan ocaklar içinde imalât ve ihzaratı teknik esaslara istinat ettirirken, diğer taraftan da ocaklar makineleştirilmeğe başlanmıştır.

Türk antrasiti: Ayni ocaklarda 1934-1935 yılında büyük bir antrasit fabrikası ve 1937 de bir de briket fabrikası kurulmuştur. 11 aralık 1935 te işletmeğe açılan Türk antrasit fabrikası ile kimya endüstrimizin temeli kurulmuş, ormanlarımız baltanın zalim tesirinden kurtarılmış, ekonomik ve temiz mahrukat elde edilmiştir. Bu suretle Türkiye İş Bankası beş yıllık birinci endüstri plânının tatbikatından kendisine düşen ilk vazifeyi muvaffakıyetle başarmıştır. Resmî ve hususî tecrübe ve tahliller neticesinde Türk antrasitinin yerli koka nazaran % 40 ve ecnebi koka nazaran % 23 faikıyeti tebeyyün etmiştir. En iyi cins tabiî antrasitle Türk antrasitinin mukayesesinde bu sonuncuda nihayet % 3 kadar az kalori farkı bulunmaktadır ve Türk antrasitinin kalorisi odununkinden 2,4 misli daha fazladır.

Antrasit fabrikasının mamulâtı yıl geçtikçe yurdun her tarafında rağbet görmekte ve alıcı bulmaktadır.

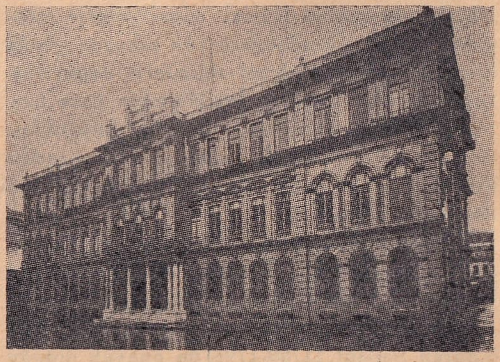
Türk Antrasit Fabrikasının talî istihsalâtı arasında ise şu kimyevî maddeler vardır: Tayyare benzolü, motör benzolü, ağır benzol, kreozot, krezilol, antrasen yağı, zift, yol katranı, karbolineum.

1937 yılında faaliyete geçen briket fabrikası ise 0/10 lâve ve 0/10 antrasit ve ziftin yüksek valörlü bir mahsul şekline girmesine hizmet etmiş, imal eylediği kolay ve çabuk yanma hassası olan briketler derhal alıcı bulmuştur.

Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi (Kömüriş) 1930 yılından itibaren kömür istihsaline başlamış ve faaliyete geçtiği 1929 yılında 2.544.349 lira kıymetinde olan mihaniki tesisatı, yapılan ilâvelerle 1937 sonunda 4.252.617 liraya baliğ olmuştur. Kapasitesi 1937 yılında yükselttirilen büyük elektrik santralı «Kömüriş» şirketine lâzım olan enerjiyi temin eyledikten başka, Zonguldak'taki müesseselerin ve belediyenin enerji ve tenvirat ihtiyacını da karşılamaktadır.

Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim Şirketinin tesisat kıymeti 1937 sonunda 362.665 ve Kireçlik Şirketinin tesisat kıymeti ayni yılda 333.766 lirayı bulmuştur.

Türkiye İş Bankası havzaya yalnız ileri teknik getirmekle kalmamış; amelenin refah seviyesini yükseltmek, yaşayış şartlarını ıslah etmek yolunda yaptırdığı yatakhaneler, sıhhî

Türkiye İş Bankasının İstanbul şubesi binası

ve ucuz aşevleri, yıkanma yerleri, sinema, amele çocuklarına mektep, çocuk bahçesi ve parktan başka bütün memur ve amele için içtimaî yardım teşkilâtı da kurulmuştur.

Kömür havzasındaki ocakların Devletçe işlettirilmesi hakkındaki kanunun tatbikına tevessül maksadiyle hükûmetçe tanzim ve neşredilen 14547 sayılı kararname üzerine bilûmum ocakların aralık 1940 tan itibaren

Devlet idaresine devir ve teslimi icabeylemiş ve kömür şirketlerinin tasfiyelerine geçilerek ocaklarla tesisat vesair emval ve mevcutlar kıymetlerinin tesbit ve takdirine başlanmıştır.

Şeker endüstrisi: Türkiye İş Bankasının meydana getirdiği endüstri arasında şeker endüstrisi bilhassa zikre lâyıktır. Alpullu'da (1925 - 1926) kurulan ve ekseriyeti Bankaya ait olan Birinci Türk Şeker Fabrikasına ilâve olarak Ziraat Bankasile müştereken vücude getirdiği Eskişehir (1933) ve gene ekseriyeti kendisine ait olmak üzere Sümerbank ve Ziraat Bankasile müştereken yaptırdığı Turhal (1934) Fabrikalarile de bu endüstrinin memlekette bugünkü inkişaf haddini bulmasına hizmet etmiştir.

1935 yılında şeker fabrikalarının birleştirilmesi ve idarelerinin kurulacak bir şirkete tevdii kararlaşınca, Banka elinde bulunan fabrikalarını 22 milyon sermaye ile teşekkül eden «Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi» ne devretmiş ve bu şirkete müessis ve hissedar olarak iştirak eylemiştir.

Şişe ve cam: Birinci beş yıllık endüstri plânına dahil bulunan Şişe ve Cam Fabrikasının kurulma ve işletmesi işi de Türkiye İş Bankasına verilmiştir.

Bankanın bu maksatla kurduğu bir milyon Türk liralık sermayeli Anonim Şirket, fabrikayı İstanbul'da Paşabahçe'de tesis etmiş ve 1935 yılında işletmeğe açmıştır.

Fabrika, her yıl bir milyon liraya yakın bir paranın yurt içinde kalmasını temin etmiştir.

Fabrikanın plânı yapılırken, memleketimizin bugünkü şişe ve züccaciye sarfiyatının âtiyen artması ihtimali gözönünde tutulmuş ve inşaat tarzı fabrikanın bugünkü kapasitesinin % 50 nisbetinde genişletilmesi esaslarına göre teemmül edilmiştir. Bundan başka fabrikada pencere camı imal edebilmek için lâzımgelen tesisatın yapılması da inkişaf programında yer almış ve 1944 yılında bu tesisat kurularak cam imaline başlanmıştır. Paşabahçe fabrikalarının istihsal kapasiteleri şöylece tesbit edilebiliyor. Şişe (muhtelif boyda) 20.000.000 adet, cam kapaklı vesair ecza şişeleri 3.000.000 adet, bardak (muhtelif cins) 15.000.000 adet, sürahi (muhtelif boy) 125.000 adet, kavanoz 500.000 adet, cam tabak, kâse vesaire 600.000 adet, pencere camı 500.000 santimetre.

Dokuma endüstrisi: Banka, Ankara'da tesis edilmiş, fakat muhtelif sebepler yüzünden işletilememiş olan mensucat fabrikasını satın almış ve bu fabrikayı kurduğu bir şirket eli ile işletmeğe başlıyarak en modern teçhizat ile tekemmül ettirmiştir. «Yüniş» ismini verdiği bu fabrikada yerli Merinos yünlerinden müstesna kumaşlar imal ettirmeğe muvaffak olmuştur. İpekli ve yünlü mensucatında parlak neticeler elde eden Bursa'daki «İpekiş» müessesesi gene onun hayırlı bir teşebbüsüdür. Her iki fabrika bugün «Bursa Dokumacılık ve Trikotaj Türk Anonim Şirketi» adı altında çalışmaktadır. Yurdun en güzel ve dayanıklı ipeklileri, her zevke göre kadın ve erkek yünlüleri, serjler ve hakîler bu fabrikaların mamulleridir.

Malatya'da kurulan «Bez ve İplik Fabrikası» için teşkil edilmiş bulunan üç milyon lira sermayeli şirkette Sümerbank ve Ziraat Bankası ile Türkiye İş Bankasının müsavi nisbette iştiraki vardır.

Türk sigortacılığının nüvesi: Türkiye İş Bankası, memlekette milyonlarca liralık servet ve muamelelerin emniyet ve kefaletini üzerine alacak millî müesseselere olan ihtiyacı gözönünde tutarak, 1925 yılında yarım milyon lira sermaye ile «Anadolu» Sigorta Şirketini kurmuş ve bu tesis Türk sigortacılığının nüvesini teşkil etmiştir.

1936 yılında teşkil eylediği «Ankara» Sigorta Şirketi ile de banka, bir taraftan yurtta millî sermaye ile teşekkül etmiş Türk sigortacılığının teessüsüne hizmet etmekle beraber hususî bir teknik işi olan sigortacılığı hakkile öğrenen ve bu sahada da dirayet ve iktidar gösteren gençlerin yetişmelerine yardım eylemiştir.

Bunlardan başka millî servetin emniyeti düşüncesile her yıl harice giden mükerrer sigorta ücretinden bir kısmının memlekette alıkonulması maksadiyle 1929 yılında «Millî Mükerrer Sigorta Şirketi» ni kurmuştur.

(*Mecdi Sayman*)

ÜZÜM — Lâtince teknik adı «Racemus» olan üzüm, lâtince teknik adı «Vitis vinifera» olan asmanın meyvasıdır. Asmagillerin bu tip bitkisi sıcak ve oldukça kuru iklimden hoşlanır. Sıcak ve mutedil bölgelere yayılmış sayısız çeşitleri vardır. Çok eski zamanlardanberi yetiştirilen asmanın yalnız Avrupa'da bin beşyüzden fazla çeşidi sayılmaktadır (Pek teferruatlı özellikleri olan asmadan, sırası gelince ayrı bir bentte bahsedilecektir).

Üzüm, asmanın odunsu dalına az çok uzun bir çiçek sapı (zenebi zühre) ile bağlı birçok çiçek sapçık (züneybi zühre) larının

Üzüm çeşitleri

1. Beyaz Korent, 2. Kabarnet, 3. Çardak üzümü, 4. Frankental, , 5. Şaraplık siyah, 6. Roben siyahı, 7. Kat siyahı, 8. Beyaz Kloret, 9. Ribiye, 10. Beyaz Savanyen, 11. Siyah misket, 12. Keçimemesi, 13. Yuvarlak Gamay.

taşıdığı üzümsü (sulu etli, bir veya daha fazla çekirdekli meyva) ler salkımıdır. Üzüm tanesi azçok kalın bir zarın meydana getirdiği bir torbacıktır ki meyvanın eti ile birden dörde kadar çekirdeği bunun içindedir. Memleketimizde, dünyaca meşhur olan çekirdeksiz üzüm de yetiştirilmiştir.

Üzümün biçim ve renkleri (beyaz, sarı, yeşil, pembe, kırmızı, mor, siyah) bağına ve asmasına göre değişir. Üzümler, genel olarak, şaraplık ve sofralık olmak üzere ikiye ayrı-

İzmir taraflarında bir üzüm kurutma sergisi

lırlar. Şaraplık üzümler de, beyaz ve siyah şarap vermek üzere iki sınıftır. En güzel şaraplık üzümler, üçyüz metreden aşağı yükseklikteki bayırlarda yetişir. Ova üzümleri kemiyet bakımından iyi olmakla beraber keyfiyet bakımından makbul değildir.

Memleketimizde yetişen başlıca üzümler Çavuş, Yapıncak, Parmak, Tombalak, Ruyinigâr, Misket, Keçimemesi, Çekirdeksiz, Razaki, Müşküle... vs. dir. Kuşüzümü denilen pek ufak bir cinsi de iç plâvlarda ve dolmalarda kullanılır. Memleketimiz bağlarının yüzölçümü 420,524 hektar (1939 resmî istatistiği), yaş üzüm istihsali 1.195.372 ton (1939) dur.

Üzümden şarap, rakı, şıra gibi içkiler, pekmez, bulama, pestil, sucuk gibi şekerli ve besleyici maddeler yapılır. Resmî istatistiklere göre 1940 - 1941 yılında memleketimizde otuz rakı ve üç yüz on iki şarap imalâthanesi bulunmaktaydı. Gene ayni yılda 4.855.250 kilo rakı, 7.471.508 kilo şarap, 1.957.441 kilo üzüm soması istihsal edilmiş, 3.842.747 litre rakı, 2.257.878 litre şarap satılmıştır.

Tekel İdaresinin 9 haziran 1945 te yayınladığı bir broşüre göre 1944 yılı rakı imalâtı 8.860.552 litre, şarap imalâtı 6.508.784 (ayrıca özel imalât: Takribî olarak on üç milyon) litredir. 1944 yılında Tekel İdaresinin şaraplık yaş üzüm alımı on milyon kilo, kuru üzüm alımı on üç milyon kilodur. İdarenin 1944 yılındaki satışları 39.252.000 lira tutarında 6.181.000 litre rakı ve 3.038.000 lira tutarında 2.138.000 litre şaraptır.

Kuru üzüm, memleketimizin başlıca ihraç maddelerinden biridir. Resmî istatistiklere göre 1940 yılında 4.545.000 lira tutarında kuru üzüm ihracedilmiştir. Bu rakam, harbden önceki son on senelik ihraç ortalamasına göre yüzde elli nispetinde düşüktür.

Üzüm (bilhassa kurusu), besleme bakımından, meyvaların en kuvvetlilerinden biridir. Üzümün şifa verici hassaları vardır. Yaş veya kuru üzüm (miktarı keyfe ve iştihaya göre) öksürüğü geçirir veya gevşetir. Hazım zorluğu, barsak iltihabı, kum, karaciğer veya böbrekten gelen kolikler, fazla şişmanlık, kabız, sivilce ve ekzemaya karşı üzüm kürü tavsiye edilir.

Üzüm kürü: Beyaz çardak üzümü tercih edilmelidir. Birkaç salkımla başlanarak beşinci haftaya kadar yavaş yavaş arttırılır (Günde bir buçuk kiloya kadar) ve ondan sonra gittikçe azaltılır. Günde müsavi

miktarlarda olarak üç defa yenir: Sabahleyin aç karnına veya kahvaltıdan sonra, saat on birde ve akşam yemeğinden önce saat on yedi veya on sekizde. Kür yapılırken üzümün kabuğu çıkarılmalıdır. Üzüm suyu ile de kür yapılabilir. Bunun için, çekirdekleri çıkarılmak suretiyle üzümün suyunu bir iki gün önce almalı ve serin bir yerde muhafaza etmelidir.

Üzümün muhafazası: Sofra üzümleri, asma dalının bir parçasiyle mücehhez olmak şartiyle epey müddet muhafaza edilir. Dal parçası suya batırılmış olarak, salkımlar harareti devamlı surette 5 - 6 derece olan bir yerde tutulur. Başka bir usul de, salkımları birbirinden uzak olarak meyva bahçesinin sepet örgülü çardakları üstüne yerleştirmek yahut da serin ve iyi havalandırılmış bir odanın tavanına asmaktır. Fakat bu usulde üzümlerin bir kısım suyu buhar olup uçar ve taneler az çok buruşur ve kurur.

Üzüm yaş veya kuru olarak tabiî halinde yendiği gibi, reçeli, hoşafı da yapılır. Yerine göre yaş veya kurusu; pastalara, pudinglere, keklere de girer.

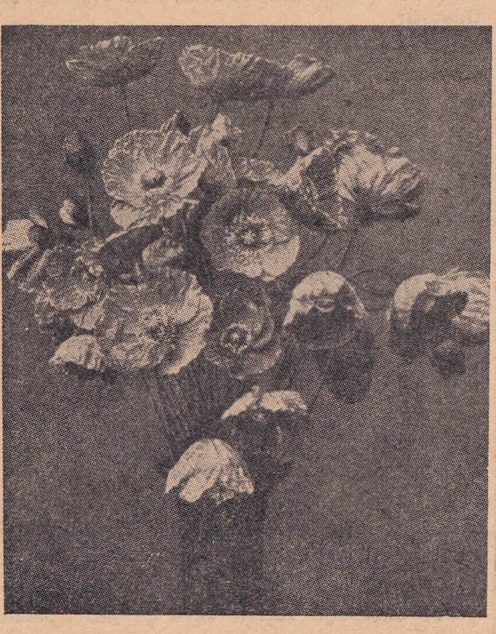
(*Dr. Hüseyin Bâli*)

VAZODA ÇİÇEK — Sunî çiçek yapan sanatkâr eller, çiçek resimleri çizen mahir ressamlar, bu güzel yaratıkların şekillerini benzetmekte ne kadar muvaffak olurlarsa olsunlar, binbir tenevvü arzeden o nazlı renk imtizaçlarını tamamiyle taklidedebilmekten âcizdirler.

Bir çiçek tablosu, sunî bir çiçek demeti, yaşıyan ve teneffüs eden ve gonca gonca açılan pürhayat çiçeğin kabil değil yerini alamaz ve tutamaz. Hakikî çiçekle sunî çiçek arasındaki nispet, güzel bir bakire ile onun heykeli arasındaki fark kadar ezici bir üstünlük arzeder.

Bunun içindir ki biz insanlar çiçeğin daima kendisini arar ve hemen her yerde onu görmek, etrafımızı, odamızı ve sofralarımızı onunla süslemek isteriz.

Çiçek nazlı bir varlıktır. Bütün nazlı varlıkları kullanıp idare etmek bir vukuf ve

Vazoda çiçek

bir bilgi işidir. İnsanların çiçeklere karşı duyduğu sevgi ve alâka daima derinleşip genişliyen bir sanatı, çiçekçilik sanatını doğurmuştur.

Mevzuu daha fazla dağıtıp yaymaktan çekinerek başlığımızın sınırları içine girebilecek faydalı cihetleri hulâsa halinde okuyanların istifadesine arzedelim.

Dikkat edilirse görülür ki çiçeklerden bir kısmı bahçede iken güzel göründükleri halde vazoya alındıkları zaman ayni şirinliği muhafaza edemezler. Diğer bazı çiçekler de bahçedeki çirkin durumlarına rağmen vazoda dilberleşirler. Tabiat bunları gayet ölçülü olarak tâyin ve tasnif etmiş ve âdeta bunu kesip vazoya koyarsınız, bununla da bahçenizi süslersiniz demiştir.

Meselâ bir karanfil fidanı eğri büğrü, çirkin ve yatık dallarile bahçede iken taşıdığı çelimsiz ve mânasız ifadeyi, kesilmiş çiçeklerinin vazoda birleşmesile derhal kaybederek mevzun ve asîl bir edaya bürünür.

Diğer taraftan Kanna tespih çiçeği şenlik ve şetarete boğduğu bahçemizden kesilerek vazoya alınınca bir saray salonuna sokulmuş şuh köylü kızı gibi küser ve dargınlaşır.

Çiçekleri vazolara yerleştirmek ve onları uzun müddet yaşatmak hususunda muhtacolduğumuz bilgiler şunlardır:

U z u n s a p l ı ç i ç e k l e r (gül, yıldız, sümbül teber, glayöl vesaire) dar ve uzun vazolara az miktarda konulmalıdır.

K ı s a s a p l ı ç i ç e k l e r, geniş kaideli, alçak vazolara seyrekçe ve dağınık olarak yerleştirilmelidir. Cam ve kristal vazolar çiçeklerin sap ve kaidelerini daha doğrusu su içindeki çirkin taraflarını göstereceğinden daha çok seramik toprak vazolar tercih edilmelidir.

Vazolara ayni renkten çiçeklerin bir arada konulması daha kibar olacağından birbirinin zıddı renkleri bir vazoda bulundurmaktan çekinmelidir. Tabiat bir kökte yalnız bir renk çiçek yetiştirmekle bizim zevklerimize rehperlik ederken buna aykırı hareket edilmemeli ve başka bir çiçeğe ait yaprakları diğer bir çiçeğin vazosuna garnitür olarak kullanmamalıdır.

Geniş kaideli vazoları yüksek yerlere, dar ve uzun boylu vazoları alçak yerlere koymalı, vazonun mühim bir kısmını gayri muntazam şekilde maskelemesi için çiçeklerin bazılarını aşağı sarkacak vaziyette yerleştirmelidir.

Kesilmiş çiçeklerin s a p u ç l a r ı s u y u k o l a y e m m e k ü z e r e keskin bir çakı veya jiletle, emme sathının fazla olmasını teminen mail surette kesilmelidir.

Su içinde mevcut ve gözle görülmesi gayri kabil mevaddı uzviye elyafı, sapların su emme kabiliyetini sekteye uğratıp onları çabuk soldurabileceğinden h e r i k i g ü n d e b i r sap uçları gene keskin bir çakı ile aynı surette kesilmelidir. Bu bakımdan vazolara konacak suların kabil olduğu kadar berrak olmasına dikkat etmeli veyahut su içindeki mevaddı uzviyeyi tahrip ve tersibetmek üzere küçük bir parça aspirin veya elenmiş odun kömürü tozunu, vazo boşken suyun içine atmalı, beş on dakika sonra da çiçekleri koymalıdır.

V a z o l a r ı n s u l a r ı h e r i k i g ü n d e b i r t a z e l e n m e l i d i r.

Ç i ç e k l e r i v a z o y a k o y m a d a n e v v e l bir kova içine tamamiyle daldırıp on beş dakika kendi haline terketmeli ve ondan sonra temizce vazolara almalıdır. Bu surette su içine gatsedilmiş olan çiçekler bünyelerine geçirecekleri bol su sayesinde uzun müddet dayanma kabiliyetini kazanırlar.

Vazodaki çiçeklerin kendi fidanlarından alabildikleri su miktarını vazo suyundan tamamiyle almaları imkânsız olduğundan yaprak ve bunlardan tebahhurat yoliyle kaçırdıkları suyu telâfi edemezler. Bunun için kendi bünyelerinden fazla suyun tebahhuruna mâni olmak üzere günün muayyen saatlerinde ince bir püskürgeç (el pülverizatörü) ile ü z e r l e r i n e g a y e t i n c e s u p ü s k ü r t m e l i ve odadaki eşyayı ıslatmamak üzere etrafına kullanılmış gazeteler yaymalıdır.

Vazodaki çiçekleri o k ş a m a k, k o k l a m a k dayanma kabiliyetlerini azaltır.

(*Ziraat Mühendisi Mevlût Baysal*)

YESARİ, MAHMUT — (1895 - 1945) Açık türkçe, kıvrak, sürükleyici üslûbu dolayısiyle geniş okuyucu kütlelerinin sevgi ve rağbetini kazanmış muharrir, edip, hikâyeci ve romancı.

1895 te İstanbul'da doğan Mahmut Yesari büyük hattat Yesari Mehmet Esat Efendinin torunu, gene meşhur hattatlarımızdan Yesari Mustafa İzzet Efendinin torunu ve eski Ataşemiliterlerimizden Miralay Fahreddin Beyin oğludur.

Mahmut Yesari

İstanbul Lisesinde ve Sanayii Nefise Mektebi Âlisinde tahsil gören Mahmut Yesari, Birinci Dünya Harbinde yedek subay olarak askerlik vazifesini Çanakkale'de yaptıktan sonra edebiyata atıldı ve bütün hayatını edebiyata hasrederek geçirdi.

Mahmut Yesarinin basın hayatı, Gıdık adlı mizah gazetesine karikatür yapmakla başladı. İlk karikatürü bu mecmuanın on altıncı numara ve 16 aralık 1326 (1910) tarihli nushasındadır. Bu resim Sait ve Hakkı Paşaları karşı karşıya konuşturmaktadır (İlk resmi olduğu yazılan Emrullah Efendi karikatürü on yedinci nushadadır. Mahmut arkadaşımdı ve Gıdık gazetesine yaptığım resimler altıncı numarasına konduktan sonra onu oraya ben tanıtmıştım; iyi resim yapardı). Sonra, zamanında rağbet gören «Kelebek» adındaki edebî mizah gazetesini çıkaranlar arasında idi. Mahmut, son günlerine kadar yazı yazmaktan geri durmadı. Yüzü aşan roman, telif veya tercüme piyes, birçok mektep temsilleri, sayısı hesaplanamıyacak kadar çok hikâye ve mizahî fıkra yazdı. Mahmudun yazısı çıkmıyan gazete ve mecmua yok gibidir.

Mahmut Yesarinin birçok romanları arasında başlıca, «Geceleyin Sokaklar», «Has Bahçe», «Çoban Yıldızı», «Çulluk», «Pervin Abla», «Bağrı Yanık Ömer», «Bahçemde Bir Gül Açtı», «Tipi Dindi», «Ak Saçlı Genç Kız», «Dağ Rüzgârı» ve «Su Sinekleri» sayılabilir.

Mahmut Yesari, birkaç sene evvel vereme yakalandı ve Yakacık Sanatoryomunda tedavi edilerek tekrar çalışmağa başladıysa da bir müddet önce ayni hastalıktan Cerrahpaşa Hastanesinde ve daha sonra gene Yakacık Sanatoryomunda tedavi altına alındı, fakat bu sefer bu amansız hastalıktan kurtulamıyarak 16 ağustos 1945 te saat on ikiyi çeyrek geçe Allahın rahmetine kavuştu.

Mahmut Yesari, dürüst, halûk ve temiz bir insan; mütevazi, mahviyetkâr, halkçı bir muharrirdi. Bu itibarla kendisini, tanıdıklarına olduğu kadar, eserlerini okuyan geniş kütlelere de sevdirmişti.

Onun belki de tek kusuru, Ömer Rıza Doğrul'un da pek doğru olarak tahlil ettiği

gibi «darlık ve intizamsızlığın ruhunun en başlı gıdası olması ve ruhunu gıdasından mahrum etmektense, mevcudiyetini tahribetmeyi tercih etmesiydi».

Bu kusuru, Mahmut Yesarinin elli yaşında iken ve vakitsiz sayılacak ölümünde başlıca âmil oldu.

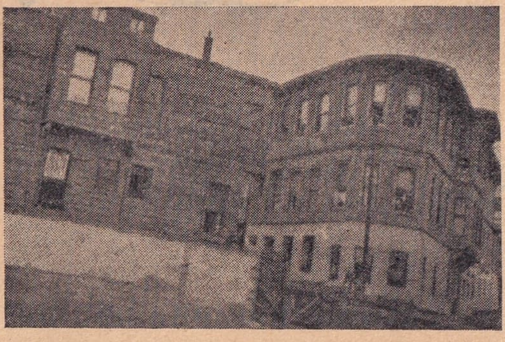
Mahmut, arkasında bıraktığı oğluna Afif adını vermişti; çünkü Afif, onun birinci Cihan Harbinde Kafkaslarda şehit düşen büyük ağabeysi idi. Diğer ağabeysi Şefik Bankacıdır.

Merhumun cenazesi 18 ağustos 1945 te Çamlıca'da Çakaldağ'da Yesari Zadeler makberesinde Allahın rahmetine tevdi edildi.

(Server İskit)

YÜKSEK ÖĞRETMEN OKULU — (1848) Memleketimizde tam teşkilli orta öğretim okulları demek olan, liselere öğretmen yetiştirmek üzere kurulmuş bulunan Yüksek Öğretmen Okulu, feyizli ömrünün doksan yedinci yılına bu sene bastı.

Geçmiş asırlarda Türk bilginleri İstanbul'da, her biri zamanının birer Üniversitesi demek olan Fatih, Ayasofya ve Süleymaniye gibi camiler etrafında kurulmuş yüksek medreselerde yetişirlerdi. Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarına gelinciye kadar, münhasıran muallim yetiştiren müesseseler yoktu. Medreseler, hem hukuk, hem mülkiye, hem de öğretmen okulu mahiyetinde idiler. Buralardan mezun olanlar, hâkimlik yapmak, idarî memuriyetlere geçmek, müderrislik ve muallimlik gibi yollardan herhangi birini seçerlerdi. Doğrudan doğruya öğretmen yetiştirmek teşebbüsü Tanzimat Devrine rastladı. Bu devirde, memlekette iptidaî ve rüşdî ismi altında muntazam mektepler açılınca, bunlara öğretmen yetiştirmek ihtiyacı da kendini gösterdi. Bu gaye ile, Abdülmecit'in hükümdarlığı sırasında, Büyük Reşit Paşa Sadrazam, Kemal Efendi (sonradan paşa) Mekâtibi Umumiye Nazırı iken, 10 rebiülâhir (16 mart 1848) de Darülmuallimin adı altında bir mektep açıldı. Bu müessesenin ilk müdürü Yahya Efendidir ve ilk mezunları arasında da memleketimizin ilk eğitim üstadı sayılmıya haklı Selim Sabit Efendi bulunmaktadır. İşte, bu Darülmuallimin, şimdiki Yüksek Öğretmen Okulunun ilk şekli olarak alınabilir ve Darülmualliminin kuruluş tarihi, hu sebepten bugünkü müessesenin kendi bayramı gibi kutlanmaktadır; zira

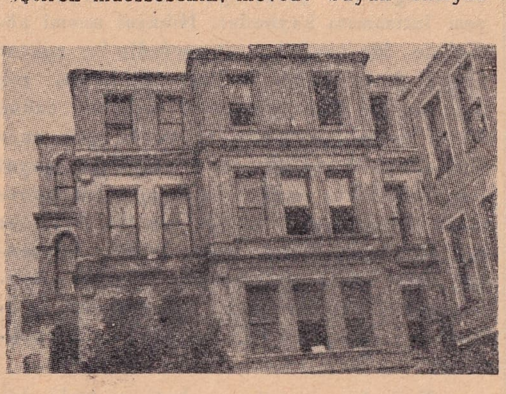

Fatih'teki eski bina

Darülmuallimin, kendisinden iki sene evvel açılmış olan zamanın orta tahsil müesseselerine yani rüştiyelere öğretmen yetiştirecekti. İlkokullara öğretmen yetiştiren Darülmuallimin-i İptidaiye'nin açılması 1284 (1868) ve kız ilkokullarına öğretmen yetiştiren Darülmuallimat'ın açılması ise 1287 (1870) senesine rastlar. 1286 nizamnamesine göre Darülmualliminin edebiyat ve fen şubeleri vardı.

Darülmuallimin-i Âliye yani Yüksek Öğretmen Okulu adını taşıyan yüksek kısım 1307 (1889-1890) senesinde açıldı. Müessesenin edebiyat ve fen şubelerinde tahsil müddeti iki sene idi. Bu müddet bir aralık üçe çıkartılmış, hattâ edebiyat ve fen şubeleri birleştirilmişse de sonra yeniden iki sene üzerinden tesbit edilmiş ve şubeler eski şekline konulmuştur. Darülmuallimin-i Âliyenin ilk mezunları 1309 (1891-1892) senesinde çıktılar. İzmirli İsmail Hakkı Bey gibi tanınmış bilginlerimiz, Darülmuallimin-i Âliyenin ilk mezunları arasında bulunurlar.

Meşrutiyetin ilânından (1908) bir müddet sonra Darülmuallimin-i Âliye, tedrisat bakımından Darülfünuna bağlandı. O zamana gelinciye kadar okul yatılı değildi, imtihanla alınan öğrencilere muayyen bir aylık verilirdi. Bundan sonra okul yatılı hale konuldu ve öğrenciler Darülfünunun Edebiyat, Felsefe, Tarih, Coğrafya, Riyaziye, Kimya ve Tabiiye gibi şubelerine devama başladılar. Bu vaziyet, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar, esas itibariyle bu şekilde devam etti. Liselere öğretmen yetiştiren müessesenin, mevcut büyük ihtiyacı

Vefa Lisesi binası

karşılıyacak şekilde kurulması, Cumhuriyet Maarifinin ile ele aldığı işlerden biri oldu.

Bugünkü müessese, 1924-25 ders yılı başında Yüksek Muallim Mektebi adı ile kuruldu. İstanbul Muallim Mektebinin yüksek kısmına kayıtlı olup Darülfünuna devam eden talebe ile bir yıl evvel kurulmuş olan Orta Muallim Mektebinin talebesi, bu yeni okulun ilk öğrencileri oldular. Şimdi Üniversitemizin Psikoloji Profesörü olan Şekip Tunç, Yüksek Öğretmen Okulunun ilk müdürüdür.

Yüksek Muallim Mektebinin ilk yıllarında, öğrenciler Üniversitenin Edebiyat ve Fen Fakültelerinin muhtelif şubelerinde ders takibederlerdi. Her nekadar daha sonra okula, Yüksek Ticaret Mektebi ve Güzel Sanatlar Akademisinin Mimarlık Şubesine devam eden birkaç öğrenci alındıysa da, bilâhare okulun öğrenci kadrosu doğrudan doğruya liselere öğretmen olarak yetişecek Edebiyat ve Fen Fakültesi öğrencilerine hasredilmiş, en son olarak, 1944 senesinde «okul doktoru ve hıfzıssıhha öğretmeni» yetiştirmek üzere, Tıp Fakültesine devam edecek öğrenciler alınmasına da başlanmıştır.

Cumhuriyet Devri Maarifi, Yüksek Öğretmen Okulunu, Üniversiteye devam eden bir takım gençleri barındıran bir pansiyon halinde bırakmıyarak, öğrencilerin ilim ve meslek bakımından yetişmelerine esaslı şekilde tesir eden bir varlık şekline koydu. Bunun için okulda, öğrencilerin serbest olarak hazırlanmaları için lüzumlu dersanelerden başka, başlıca müracaat kitaplarını bulabilecekleri kitap mevcudu on bine yaklaşan bir kütüpane meydana getirilmiş, meslek dersleri ve yabancı dil öğretimini sağlıyacak bir öğretmen kadrosu okula bağlanmış, 1937 se-

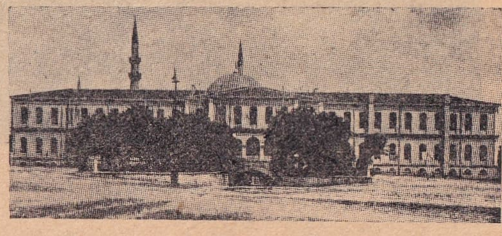

Şeref sokağındaki bina

nesinden itibaren de okulun öğretmen kadrosuna, Edebiyat ve Fen Fakültelerinin muhtelif zümrelerini temsil eden Üniversite profesör ve doçentlerinden mürekkep bir öğretmen heyeti katılmış, böylelikle müessesenin ilmî gelişimi bakımından çok önemli bir yenilik meydana getirilmiştir. Okulun öğretmenleri, Yüksek Öğretmen'li gençleri ilmî meseleler üzerinde çalışmıya sevkettikleri gibi pedagoji öğretmenlerinin nezareti altında kendilerine münakaşalı dersler verdirilmekte, son sınıf öğrencileri de liselerde meslekî bir staja tâbi tutulmaktadır.

Okulun yeni şekli ile kurulduğu 1924 yılında öğrenci sayısı yetmişti. Bu sayı 1926 senesinde yüz, 1934 te yüz yirmi beş, 1938 de yüz yetmiş ve 1940 dan itibaren yüz doksan iki oldu. Daha 1924 ten itibaren okula kız talebe alınmıya başlanmış olup, son yıllarda mevcudun altmış beşi kız, yüz yirmi yedisi erkekti. Bu öğrenciler, Üniversitede takibettikleri kollara göre ve her biri bir kola öğretmen yetişmek üzere Edebiyat, Felsefe, Tarih, Coğrafya, Matematik, Fizik, Kimya, Tabiiye, Yabancı Dil (fransızca, ingilizce, almanca), Tıp (okul doktorluğu) bölümlerine ayrılırlar.

Okula girmek için aranan şartların başlıcaları: Türk vatandaşı olmak, yirmi beş yaşını bitirmemiş bulunmak, lise olgunluk imtihanını vermiş olmak, öğretmenliğe engel olacak sakatlıkları bulunmamaktır. Okula namzet yazılması her yıl eylül ayının birinde başlar ve ekim ayı içinde ilân edilen bir günde başlıyan müsabaka imtihanından bir gün evvele kadar devam eder. Yazılı ve sözlü olan bu imtihanlarda başarı gösterip sıhhî muayenede de kusursuz çıkanlar, parasız ya-

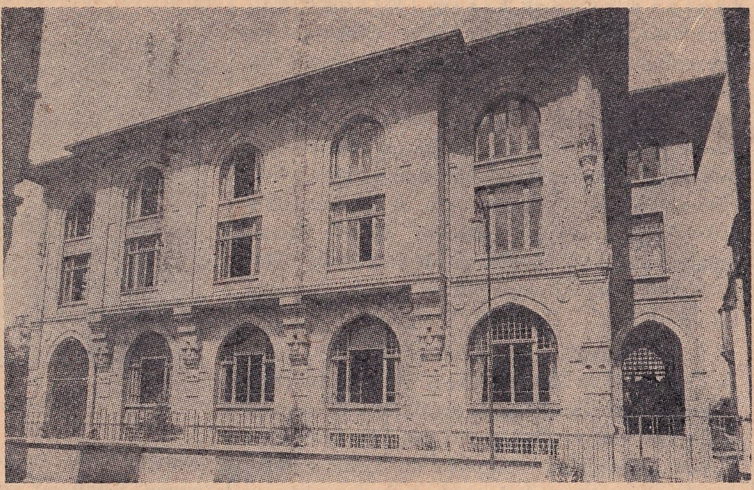

Üniversite arkasında kışla

tılı hakkını kazanırlar, kendilerine okul tarafından giyecek, kitap, ders malzemesi ve etüt gezileri için yol parası ve harçlık verilir. Öğretmen namzetlerinin bedenî gelişmelerini temin için spor faaliyetlerine önem verildiği gibi fikrî ve ruhî gelişmeleri için de, memleketin tanınmış ilim adamları, edip ve

şairleri, mütehassısları okula çağırılarak haftanın muayyen bir gecesinde onlara konferanslar verdirtilmekte, ayrıca büyük adamların ve kahramanlık günlerinin yıldönümleri için törenler tertibedilmekte, vakit vakit memleket içinde geziler yapılmaktadır.

Yüksek Öğretmen Okulu, 1924-1933 seneleri arasında, kısmen Fen Fakültesinin işgal ettiği Zeynep Hanım konağının üst katına yerleşmişti. Üniversite reformu sırasında C. H. P. Erkek Talebe Yurdu olarak kullanılan binaya taşınmış, 1938 ders yılı başında da İstanbul'da Vefa'daki şimdiki binasına geçmiştir. Bu bina, Birinci Cihan Harbinden evvel, Evkaf Nazırı Hayri Bey tarafından talebe yurdu olarak inşaya başlanmışken yarım kalmış, İkinci Cihan Harbinden bir yıl önce tamamlanarak Yüksek Öğretmen Okuluna tahsis edilmiştir.

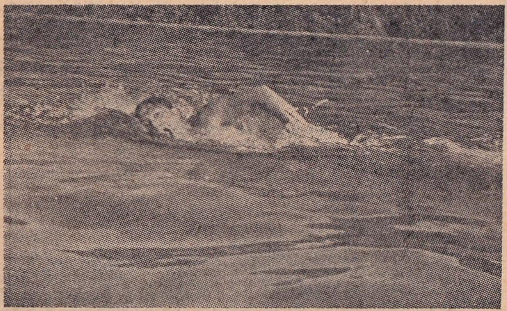

Yüksek Öğretmen Okulunun şimdiki binası

Türkiye Cumhuriyetinin millî eğitime ve bu arada lise öğretimine verdiği büyük önem gözönüne alınacak olursa, Yüksek Öğretmen Okulunun önümüzdeki yıllarda daha da gelişeceği anlaşılır. Şimdiki öğrenci kadrosu binanın bugünkü genişliğine göre ayarlanmış son hadde uymaktadır. Okul binasını civardaki boş sahaların istimlâk edilmesi, bazı medreselerin modern bir şekilde tamir olunması suretiyle genişletmek imkânı bulunur bulunmaz hem öğrenci kadrosunu üç yüze çıkarmak mümkün olacak, hem de aynı zamanda, bina içinde tecrübî ilim lâboratuvarları, seminerler kurulacak, böylelikle Yüksek Öğretmen Okulu, her yıl elliye yakın mezun vermek suretiyle şimdiden karşılamıya çalıştığı lise öğretmeni dâvasını esaslı bir şekilde halletmiş olacaktır. *(İzzet Ürgüp)*

YÜZME VE YÜZME USULLERİ —

Su sporlarının en mühim şubelerinden biri olan yüzme bugün Amerika, Avrupa ve Japonya'da o kadar ilerlemiş, o derece ince husuziyetlere malik olmuştur ki âdeta bir sanat

Yüzerken iyi nefes alma vaziyeti

diye tesmiye edilmeğe başlanmıştır. Bir acemiye yüzme öğretirken hatırdan çıkarılmıyacak ilk nokta hiçbir zaman onun gözünü korkutmamaktır.

Acemi eğer yalnız başına öğrenmeğe çalışırsa hiçbir zaman sahilden açılmak sevdasına kapılmamalıdır ve havuzda öğreniyorsa derin kısma girmemelidir.

Acemilerin karşılaştığı başlıca müşkül kesilmek tâbir edilen nefessiz kalmaktır. Bunun sebebi basittir. Acemi bir insan batmak korkusile suda bütün adalelerini sıkar ve son derece sert ve lüzumsuz hareketler yapar. Bu lüzumsuz hareketler insanı büsbütün batırır. O batmamak için daha şiddet ve süratle mücadele ettikçe mâneviyat bozukluğunun yardımiyle teneffüs ameliyesi intizamını kaybeder. Nihayet acemi yüzücü de bir hayli kuvvet sarfedip bir miktar su yuttuktan sonra ümitsiz bir halde, çok defa da bir daha girmemek niyetile, sudan çıkar. Halbuki dünyada en rahat şey suda durmaktır. İnsan yüzerken vücudünü gayet yumuşak, âdeta yatakta yatar gibi son derece rahat tutmalıdır. Saniyen her lüzumsuz ve sert hareketin insanı suyun üstüne çıkaracağını değil dibine götüreceğini hatırdan çıkarmamalıdır. İşte bir yüzme öğretmeninin talebesine vereceği en mühim öğüt bu iki noktadır.

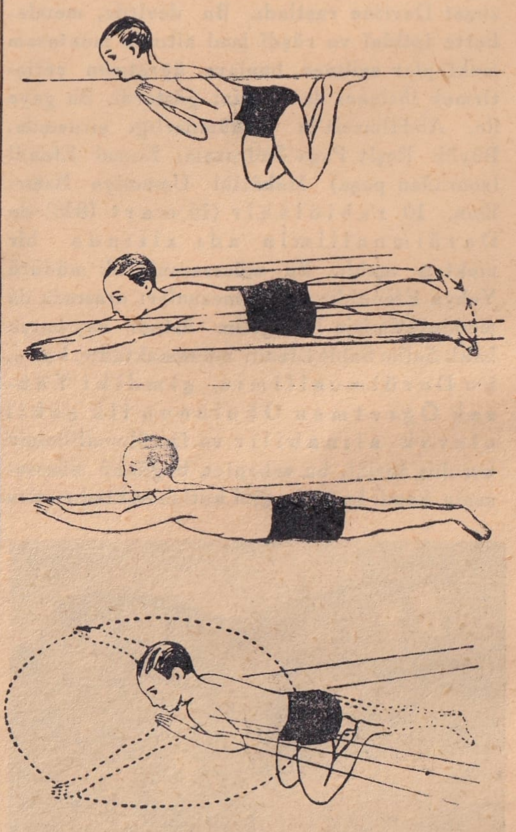
Emin bir surette ve katiyen fazla bir gayret sarfetmeden suyun üstünde rahat ve sakin durabilmesini başardıktan sonra yapılacak şey, asgarî eforla âzamî sürati elde etmeği öğrenmektir. Esasen acemilik devresi geçtikten sonra yüzme öğrenende sürat veya mukavemet yüzmesine karşı bir merak uyanır.

Bir yüzücü evvelâ muhtelif tarz yüzmelerin hepsini az çok doğru stillerile öğrenmelidir. Bugün dünyada en çok revaç bulmuş üç yüzme nevi vardır. 1 - Kurbağalama; 2 - Kravl (Crawl); 3 - Sırt üstü.

1 — Kurbağalama: Bilhassa acemiler için en rahat yüzme tarzıdır. Kurbağalama yüzmede kollar ve bacaklar münavebe ile çalışır, yani kollar ileriden yanlara doğru baş hizasına kadar suyu çekerken bacaklar bitişik ve istirahattedir. Kollar baş hizasından ileriye uzatılırken bacaklar, kurbağa ayağı hareketlerile vücudü ileri iter. Baş suyun üstünde bulunduğundan teneffüs meselesi kolaydır, bu yüzden acemiler ve yaşlılar tarafından büyük rağbet görür.

2 — Kravl: Gerek sürate, gerek mukavemete en müsait yüzme tarzı olması dolayısiyle bugün en çok beğenilen ve kullanılan yüzme usulüdür. Kravl, Pasifik Adaları yerlilerinin icadı olup 1898 senesinde Amerika'ya girmiş ve o zamandan bugüne kadar inanılmıyacak terakki kaydetmiştir.

Kravl yüzmede ayaklar kalçalardan itibaren gayet yumuşak bir surette aşağı yukarı mütemadiyen işlerken kollar da münavebe ile suyu çeker. Şöyle ki ayakların bilâinkıta çalışmak suretiyle vücude getirdiği pervane tesiriyle vücut ileriye doğru giderken kollardan biri daimî surette suda kürek vazifesini görür. Yani bir kol havada baş üzerinden ileri uzatılırken diğer kol suyun içinde çekme vazifesini yapar. Ayak ve kolların bu tarzda çalışması Kravl yüzmede vücudün ayni süratle suyun üstünde kayıp gitmesini temin eder. Bu nevi yüzmeyi öğrenirken acemilerin karşılaştığı iki müşkül vardır. Bunlardan birincisi, ayakların yorucu görünen fakat haddizatında gayet basit ve ahenktar olan hareketi, ikincisi ise nefes meselesidir. Bilhassa nefes meselesi mühimdir, zira sağ veya sol kol sudan çıkarken başın hafif surette o tarafa çevrilmesile alınan havanın burun ve ağızdan suyun içine verilmesi lâzımdır. Ciğerlerde kullanılan hava, ne kadar nâtamam dışarıya verilirse vücutta o derece fazla zehir kalır ki adalelerde yorgunluk tevlit eder. Ayakları çalıştırmak için en iyi usul 40×60 santim boyunda bir tahta tutarak yalnız ayak hareketiyle yüzmektir. Yukarıda bahsettiğimiz Kravl tarzının en büyük meziyeti, temin ettiği sürattir. Doğru stilli ve süratli bir Kravl yüzücüsünde göze çarpan hususiyetlerden biri nefes alırken veya kol çekerken vücudün sağa sola oynamamasıdır. Bu suretle suya karşı vücudün yaptığı mukavemet haddi asgariye indirilmektedir. Vasat süratte bir kol hareketine üç ayak darbesi yapılır. Fakat sürat müsabakalarında, meselâ elli veya yüz metre müsabakalarında, bir kol hareketine altı ayak darbesi yapan şampiyonlar vardır.

Kurbağalama yüzmede dört vaziyet

3 — Sırtüstü Kravl: Bu tarz yüzme, Kravl yüzmenin hemen tersidir. Kravl'da vücut suda yüzüstü bulunurken, sırtüstünde yüzücü arkası üstünde yatar. Hareketler yüzüstü Kravl'ın aynıdır. Ağız ve burun daima dışarıda bulunduğundan teneffüs meselesi kolaydır. Sırtüstü Kravl'da da iyi sürat elde edilir. *(Suat Erler)*

AHMET FEYZİ PAŞA, MÜŞİR ELHAC — (1839 - 1915) Kırım müderrislerinden merhum Elhac Mehmet Ebülhayr Efendinin oğludur. 1839 da Kırım'ın Gözleve kasabasında doğdu. Kuleli ve Harbiyede okudu. 18 mart 1864 te mülâzımı sani, sonra yüzbaşı, 1868 de sol kol ağası, 1870 de sağ kol ağası, 1871 de binbaşı oldu. 1872 de Yemen vilâyetinin Cebelireyme kazasına binbaşı rütbesiyle kaymakam tâyin edildi ve askerî kaymakamlığa yükseltildi. 1873 te Cebelireyme kaymakamlığından ayrıldı. Aynı yıl içinde Yemenin Hacur kazasına tâyin edildi. Aynı yıl sonunda miralaylığa, 1876 da mirlivalığa yükseldi ve bu rütbe ile Asir mutasarrıflığı vekâletine, 1879 da mutasarrıf vekâleti uhdesinde kalmak üzere yedinci ordu yirmi altıncı ve yirmi yedinci liva kumandanlıklarına tâyin edildi. 1881 de ferik ve fırka kumandanı oldu. Sekiz ay kadar sonra rütbesiyle Yemen valiliğine, valilik uhdesinde kalmak üzere yedinci ordu kumandanlığına, 1886 da valilikten ayrılarak 1887 de Hicaz askerî fırkası kumandanlığına tâyin edildi. 1891 de müşir rütbesiyle Yemen valiliğine tâyin ve 1898 de valilikten azledildi. İki ay sonra altıncı ordu müşirliğine, dört ay sonra da Bağdat ve Ammare arazi komisonu riyasetine tâyin olundu ve 1904 te ayrıldı. 1905 te Yemen isyanının hâd bir şekil alması ve San'a'nın işgali üzerine bu vaziyeti ıslah etmek üzere yedinci ordu ve Yemen umum kuvvetleri kumandanlığı ile Yemen valiliğine tâyin edilerek üçüncü defa Yemen'e gitti. 1908 de meşrutiyetin ilânı üzerine oradan infikâk ederek İstanbul'a geldi ve 1909 da talebi üzerine tekaüd edildi.

Ahmet Feyzi Paşa

Gördüğü muhtelif hizmetler dolayısiyle beşinci rütbeden, sonra tebdilen dördüncü rütbeden, daha sonra da birinci rütbeden Mecidî, dördüncü ve daha sonra birinci rütbeden Osmanî nişanlarını ve Girit, Gümüş İmtiyaz, Yemen Altın, Hamiyeti Vataniye, Malûl Gaziler Sergisi nikel madalyeleri, murassâ Osmanî ve murassâ İmtiyaz nişanlariyle taltif edilmiştir. 1915 eylûlünde İstanbul'da vefat etti. Sarıyer'de medfundur. *(S. I.)*

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN SİYASÎ VE İDARÎ REJİMİ— Amerikanın tanınmış profesör ve tarih muharrirlerinden Charles A. Beard'in son zamanlarda yayınladığı «Cumhuriyet» adlı eserde, teşrî ve icra kuvvetlerinin en yetkili adamlarından alınan bilgiye dayanılarak Amerika Birleşik Devletlerinin Siyasî ve İdarî Rejiminin prensipleri kısaca ve güzel bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre Amerika Birleşik Devletleri Rejimi şöyle hülâsa edilebilir.

D e m o k r a s i : Amerika Birleşik Devletlerinde kendisine verilen mânaya göre Demokrasinin dört temel unsuru vardır: 1) H e r t ü r l ü s i y a s î k u d r e t i n k a y n a ğ ı , b i r h ü k ü m d a r v e y a b i r s ı n ı f d e ğ i l , h a l k t ı r . Bundan, bütün halk değil, halkın büyük bir kısmı anlaşılmalıdır. Bu kısmın sayıca nispeti bugün olduğu gibi, belki daima münakaşa mevzuu olarak kalacaktır. 2) Kanunlar, seçicilerin oylariyle tespit edilmiş kimseler tarafından yapılır. 3) Muayyen fasılalarla, Hükûmetin başlıca şahsiyetleri veya hiç değilse teşrî ve icra adamları haiz oldukları halk vekâletinden vazgeçmek, yahut bu vekâleti yenilemek istiyorlarsa şahıslarını ve faaliyetlerini halkın tenkidine, yani seçicilere arzetmek zorundadırlar. 4) Bu bakımdan, bütün seçiciler müsavidir; yani her seçicinin, fikrî, ahlâkî, iktısadî seviyesi ne olursa olsun, tek bir oyu vardır; seçimlerde usul şudur ki aday (namzet), oyların ister mutlâk ve ister nisbî çoğunluğunu alınca, seçilmiş olur.

Kısacası Amerika Birleşik Devletlerinde kendisine verilen mânaya göre Demokrasi; ister mutlâk, ister nisbî olsun; çoğunluk prensipine dayanan idare sistemidir. Amerika halkı bugün - tatbik kısmı nekadar noksan olursa olsun - bu teoriyi ve bunun tatbika konuluşunu desteklemektedir. Bu anlatışa göre Amerika Birleşik Devletleri Rejimi; bir sınıf tarafından idareye, hanedan imtiyazlarına, istibdat veya diktatörlüğe dayanan rejimlere açıkça aykırıdır.

K o n g r e n i n y e t k i l e r i : Amerika Birleşik Devletleri belli üç kola ayrılır; Başkan kanunların icra kuvvetidir, adlî makamlar kanunları tatbik ederler. Kongre ise bütün teşriî yetkileri haizdir. Kongre de iki teşekküle ayrılır: Senato (Âyan) ve Meclis (Temsilciler Meclisi). Her ikisinin birbirine tekaddüm hakları hemen hemen müsavidir. Fakat Senato andlaşmaları ve en önemli federal vazifeler başkanlarının tâyinlerini tasdik veya iptal yetkisini haizdir.

Büdce ile ilgili hususlarda teşebbüs yalnız Temsilciler Meclisinindir, ancak Senato değişiklikler teklif edebilir. Her senatör ve her saylav kanun tasarıları teklif hakkını haizdir. Bu tasarılar, önce mevzu ile ilgili daimî komisyonlarda (Meclislerin herbirinin yirmi beş, otuz komisyonu vardır) ve sonra lüzumu halinde komisyonun raporuna göre Umumî Heyette görüşülür. İki meclisin tartışma usulleri arasında fark vardır. Temsilciler Meclisinde hiçbir üye, umumiyetle, bir saatten fazla konuşamaz. Senatoda demeçlerin müddeti sınırsızdır. Vakıa Senato, kifayet karariyle nutuklara son verebilirse de bunun için olağanüstü bir çoğunluk lâzımdır ve bu usul pek nadir tatbik edilir.

Her iki meclisten biri tarafından kabul edilmiş bir kanun diğeri tarafından tâdili halinde bir ihtilâf mevzuu olursa, bu ihtilâf, her iki meclise mensup üyelerden mürekkep olmak üzere tâyin edilen muhtelif bir komisyon tarafından ortadan kaldırılır. Nizamında kabul edilmiş bir kanun Birleşik Devletler Başkanına gönderilir, o da ya imzalar veya vetosunu kullanır. Vetosunu kullandığı takdirde, kanunun bu itiraza rağmen kesinleşmesi için, her iki meclisin herbirinde üçte iki çoğunluğun kararı lâzımdır.

Amerika Birleşik Devletleri Kongresinin, Anayasa hükümlerine göre, işleyiş tarzının ana çizgileri işte bunlardır. Anayasa hükümlerine göre ana çizgiler diyoruz; zira Meclis Başkanı (Spiker) nın seçilmesi, nısap, v. s. v. s. Anayasa ile tâyin edilmiş olmakla beraber her iki meclisten her birinin teşkilâtı, komisyonlar sistemi, kulislerde faaliyetlerde bulunan partiler mekanizması, kanun tasarılarının tevdii, müzakere ve münakaşası, Temsilciler Meclisiyle Senato arasındaki münasebetler, nihayet her iki meclisin Birleşik Devletler Başkaniyle münasebetleri Anayasa hükümlerine değil, Temsilciler Meclisinin ve Âyanın tespit ettiği nizam ve usullere tâbidir. Ancak bu nizam ve usullerin Anayasaya aykırı olmaması gerektir.

Anayasayı koyanlar, Kongreye geniş ölçüde teşriî yetkiler vermişlerdir. Malî ve askerî kudret her iki meclise bırakılmıştır.

İcra kuvvetleri bünyesini, bütün idarî vazife sahiplerinin yetkilerini, Yüksek Mahkeme yargıçlarının sayısını, bu mahkeme kararlarının istinaf şeklini, bütün tâli federal mahkemelerin şekil ve muhakeme usullerini tespite Kongre izinli kılınmıştır.

Senato, altı sene için seçilir, fakat üçte bir üyesi her iki yılda bir yenileştirilebilir. Bunlar bir dereceye kadar, Başkan; Senato üyeleri, devletlerin (Amerika Birleşik Devletlerinin her birinin) müşterek temsilcileridir. Temsilciler Meclisi ise iki senede bir seçime tâbidir. Bu meclis bütün halkın değişik menfaatlerinin temsilcisidir. Her iki meclis, bu menfaatler arasındaki ihtilâflara, millet adına ve Anayasanın vicdanlarına yüklediği vazifelere uygun olarak hakemlik etmekle mükelleftirler.

İcra kuvveti: Amerika Birleşik Devletleri Başkanının vazifeleri kesin olarak tâyin edilmemiştir. Bunlar bir dereceye kadar, Başkanın şahsî görüşlerine bağlıdır. Başkan; Théodore Roosevelt (1901 - 1908) de olduğu gibi, Anayasa'nın ve kanunların menetmediği her şeyi yapmakta kendini hür sayar veya Grover Cleveland (1885 - 1889 ve 1893 - 1897) de olduğu gibi, kendi yetkilerini, hususiyle şahsan harekete geçmek istemediği hallerde, tamamiyle mahdut olarak yorumlar. Kaldı ki, icra kudreti yalnız Başkanın şahsiyle değil, hal ve şartlarla da değişir. Buhran zamanlarında (1914 - 1918 harbinde, 1933 malî buhranında, İkinci Dünya Harbinde) icra kudretine -meğer ki Kongrenin, Yüksek Mahkemenin veya halk efkârının tahditleri bahis mevzuu olsun - ancak Başkanın verebileceği veya vermek istediği sınırlar vardır.

Başkan kendi siyasî partisinin şefidir. Vazifelerin ihdasında ve tâyinlerde geniş yetkilere sahiptir. Halk ve hattâ muhalefet tarafından saygı gösterilen Başkanlık geleneklerine bağlı yetkilerden faydalanır. Bunun için Başkanın yetkilerinin neler olduğu kesin olarak sayılamaz. Başkan millî birlik ve otoritenin sembolidir; daha doğrusu, öyle sayılır ve o da bilhassa, ister barış ve ister harb zamanında olsun, dışarıya karşı milletin sözcülüğünü yaparken kendini öyle sayar.

Başkan'ın yabancı devletlerle Amerika Birleşik Devletlerinin münasebetlerini idare husussundaki yetkilerine gelince, esaslı bazı noktalar üzerinde durmak, bu yetkiler hakkında yeter bir fikir verebilir:

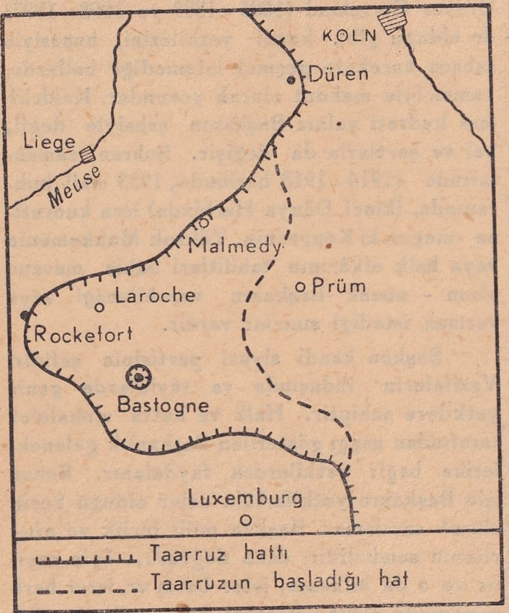
Başkan, gümrük tarifeleri, malî mübadeleler, seyyahların tâbi olacağı rejimler v. s. gibi meselelerde diğer memleketlerle münasebetleri şahsan tanzime yetkili değildir; bu, Kongreye aittir. Yabancı memleketlerden Amerika Birleşik Devletlerine ve Amerika Birleşik Devletlerinden yabancı memleketlere göç işlerinde de Kongre hâkimdir. Başkan yabancıların Amerika tabiiyetine geçmesi şartlarını ve yabancıların Amerika Birleşik Devletlerinde tâbi olacakları nizamları tâyine salâhiyetli değildir. Başkan, ordu, donanma ve diğer silâhlı kuvvetlerin mevcudunu tespit edemez. Başkan, tek başına, elçilikler ve konsoloslukler kuramaz ve bunlara elçi ve konsolos tâyin edemez. Başkanın yabancı memlekete tâyin ettiği temsilci veya elçinin de Senato tarafından tasvibi gerektir. Başkan yabancı devletlerle andlaşma yapamaz. Senatonun tas-

dik etmiyeceği hiç bir andlaşmanın hükmü yoktur. Tasdik, Senatonun üçte iki çoğunluğuna tâbidir. Fakat Başkan Senatonun tasdikını istemeden ikinci derecede önemli anlaşmalar yapabilir. Başkan harb ilân edemez. Bu hak, Senatonundur. Eğer barışın yapılması, bir andlaşmayı gerektiriyorsa, o da Senatonun tasdikına tâbidir.

Hulâsa edersek Başkan icra kuvvetini temsil eder. O; bilmek, istemek ve karar vermek iktidarındadır. Ancak bu iktidar Kongre ve mahkemelerle, Başkanın şahsî kabiliyet veya kabiliyetsizlikleriyle, halktan görebileceği ve muhafaza edebileceği desteğin derecesiyle, kendi kendine uygun bulacağı tahditlerle ve nihayet barışın ve harbin şartlariyle ve gerekleriyle sınırlanmıştır. *(Prof. Charles A. Beard)*

ARDENNES BÖLGESİNDE YAPILAN ALMAN MUKABİL TAARRUZU (İkinci Dünya Harbinde) — 16 aralık 1944 günü saat 5,30 da Aix-La Chappelle ile Tréves arasındaki bölgeden başlıyan bu taarruz, Alman ordularının İkinci Dünya harbinde yaptıkları mukabil taarruzların en büyüklerinden biridir.

Almanlar bu taarruzu, 10 zırhlı (5., 6. S. S. zırhlı tümenleri dahil) ve 14 piyade tü-

Ardennes taarruzunda aralık 1944 vaziyeti

meninden mürekkep 7. Alman ordusiyle yapmışlardır. Mukabil taarruz Amerikan generali Hodges'un emrinde bulunan 1. Amerikan ordusuna yöneltilmiştir.

Yüz kilometreden geniş bir cephede yapılan Alman mukabil taarruzu, genel olarak on gün sürmüş ve Almanları belirli noktalarda Meuse nehrine yaklaştırmıştır.

Taarruza uğrıyan 1. Amerikan ordusu başlangıçta çok sarsılmışsa da, ayın 24 ünden itibaren havaların düzelmiye başlaması, Müttefik Başkomutanlığına geniş ölçüde hava kuvvetleri kullanarak Almanları durdurmak imkânını vermiştir.

Bundan başka Müttefik Başkomutanlığı şu tedbirleri de almıştır: I) 1. Amerikan ordusunun güneyinde bulunan 3. Amerikan ordusuna, bazı kuvvetlerini Alman yarma yerinin güney kanadında toplıyarak taarruza geçmesi emredilmiştir. II) 1. Amerikan ordusunun kuzey kanadındaki birlikler daha yukarıda bulunan 9. Amerikan, hattâ 2. İngiliz ordularından alınan kuvvetlerle takviye edilmiş; yapılan mukabil taarruzlarla Almanların yarma yerini kuzey ve kuzey-batıya doğru genişletmeleri önlenmiştir. III) Kanatlar için bu tedbirler alınırken cephe de ihmal edilmemiş, buraya da gerilerden kuvvet sevkedilerek Almanların dosdoğru batı yönünde ilerlemesine engel olunmuştur. IV) 1. Amerikan ordusu bütün cephede geri çekilmemiş, irili ufaklı gruplar halinde bazı şehir ve kasabalarda savunmıya devam etmiştir. Bu gruplardan en büyüğü Bastogne'da kalmıştır.

Başlıcalarını saydığımız bu tedbirler, Almanların hızını kesmiye ve sonra da onları geri atmıya yetmiştir. Gerçekten ayın 25 inde 3. Amerikan ordusu Almanların güney yanında topladığı 7-8 tümen (4., 9., 10. zırhlı ve 4., 5., 26., 85. piyade tümenleri) olarak yorumlanan bir kuvvetle taarruza başladı. Biraz sonra Alman çıkıntısının kuzey kenarına da taarruz başlamış bulunuyordu. Bir taraftan bütün cephe boyunca Almanlar sıkıştırılırken, diğer taraftan, hava kuvvetleri Almanların gerilerine her gün yüzlerce ton bomba atıyordu. Bu baskı karşısında Almanlar devamlı olarak gerilediler ve ocak ayının sonunda Ardennes'lerdeki Alman çıkıntısı ortadan kalktı.

Almanların maksadı: Almanlar bu taarruzu iki maksatla yapmış olabilirler; I) Belçika içinden Anvers'e doğru ilerliyerek, 1. Amerikan ordusunu dağıtmak ve yukarıda kalan üç Müttefik ordusunun gerisine düşerek bunları yoketmek, sonra Fransada kalan diğer Müttefik ordulariyle hesaplaşmak. Böyle bir hareket, muvaffak olduğu takdirde, Almanyanın durumunu çok düzeltebilirdi. Müttefikler Almanların taarruzunu böyle bir maksada yormuşlardır. 6 şubatta Müttefik Genel Karargâhının yaydığı tebliğ bu taarruz hakkında şöyle diyor: «Almanlar iki günde Meuse nehrine varmak ve üç haftada 28 Müttefik tümenini çiğniyerek Anvers'e ulaşmak istemişlerdir». II) Almanlar Meuse'e kadar ilerliyerek Müttefik taarruz hazırlığını bozmak istemiş olabilirler. Mukabil taarruzu idare eden Alman Mareşalı Rundstedt esir düştükten sonra, taarruzun buna benzer bir maksatla yapıldığını söylemiştir.

Eğer taarruz gerçekten bu maksatla yapılmışsa, amacına bir dereceye kadar ulaşmış sayılabilir. Bu hükmü 9., 1., 3. Amerikan ordularından mürekkep 12. ordular grupuna kumanda eden General Omar Bradley'in sözlerinden çıkarıyorum. General Almanya kayıtsız, şartsız teslim olduktan sonra Washington'a gitmişti. Orada yaptığı bir konuşmada bu taarruza temas ederek, Alman taarruzunun, Müttefik taarruzunu 10 ocaktan 10 şubata kadar geri attığını söylemiştir. Bu demeç de gösteriyor ki, Müttefikler, Sovyetlerle birlikte kış mevsimi içinde taarruz etmek niyetini taşıyorlardı. Nitekim, Sovyet kış taarruzu 12 ocakta başladı.

Almanlar taarruzun yerini ve zamanını iyi seçmişlerdir. Bunun üzerinde biraz durmak gerektir: Almanların en çok korktukları, Belçika ve Holanda içinden yapılacak bir Müttefik taarruzudur. Şu halde, bu bölgedeki taarruz hazırlığının altüst edilmesi lâzımdır. Ardennes'lerden yapılacak bir taarruz bunu gerçekleştirebilir.

Almanların elinde az kuvvet vardır. Bunlar derinliği fazla olan bir bölgede sonuç almıya yetmez. Biraz ilerledikten sonra tabiî bir engele varmak gerekir. Bu bakımdan da Ardennes'ler çok elverişlidir.

Taarruza uğrıyan 1. Amerikan ordusu, en geniş cepheli ordudur. Bundan maada, bu bölge ormanlıktır; Müttefik göz ve ateşine karşı korunma için kolaylık verir.

Taarruz, hava şartlarının kötü olduğu bir zamanda yapılmıştır. Bu sayede Almanlar İngiliz - Amerikan hava kuvvetlerinin taarruzundan kurtulmuşlardır. Fakat, vakta ki hava düzelmiye başlamıştır; bu kolaylık ortadan kalkmıştır.

Almanlar hava kuvvetlerinin tesirini hesabetmede yerden göğe kadar haklıdırlar. Bunu esir düşen Mareşal Rundstedt'in sözlerinden anlamak mümkündür. Mareşal Ardennes'lerde yaptığı taarruzda muvaffak olamayışını hava bombardımanlarına ve akaryakıt noksanlığına vermiştir.

Müttefik Komutanlığının yarma yerini genişlettirmemek için aldığı tedbirler ve sonradan Alman kanatlarına yöneltilen taarruzlar yerindedir. Yalnız, Almanlar bu hareketlere rağmen uzunca bir zaman çıkıntıda Müttefikleri oyalamak imkânını bulmuşlar ve bu esnada kuşatılmamışlardır. Bununla beraber Almanların yaptığı bu taarruz, çok sayıda cephane, malzeme, silâh ve insan harcanmasını, bu da gelecekteki Alman mukavemetinin azalmasını doğurmuştur. *(Kurmay Hamza Gürgüç)*

ATTLEE, CLEMENT RİCHARD — (1883) «Atlî okunur» İngiltere tarihinde ilk defa olarak büyük bir ekseriyetle iktidar mevkiine getirilen İşçi Partisi önderi ve İngiliz Hükûmeti Başbakanı Attlee orta boylu, dökük saçlı, gözlüklü, çabuk, kesik ve âdeta asabî hareket ve edalı altmış iki yaşında, bir pipo ve doğramacılık meraklısıdır. Kuvvetli şahsiyetler devri diye tavsif edebileceğimiz şu son seneler içinde, Churchill gibi çekici, sürükleyici, yıldırıcı bir rakibi altedebilmiş olan Attlee'nin muvaffakıyetinin sebeplerini herhalde dış görünüşünde aramamak gerekir.

1883 te doğmuş olan Attlee varlıklı, muhafazakâr bir ailenin oğludur. Ailenin as-

Attlee

kerliği meslek edinme geleneğini bozarak büyük babası ve babası gibi asker olacak yerde siyaseti tercih etmiş olan Attlee, siyasî mezhep bakımından da aile geleneğinden ayrılmış, Muhafazakâr Parti yerine İşçi Partisine bağlanmıştır.

Zengin ailelerin oğullarını okuttukları Haileybury'de ve Oxford'da tahsil etmiş olan Attlee, üniversitenin tarih fakültesinde son devirler tarihi üzerinde ihtısas yaparak iftihar levhasına geçmek suretiyle diplomasını almıştır. Oxford'dan sonra 1905 te Baroya yazılarak çalıştığı bölgenin hayat şartlariyle derhal ilgilenmiştir. Dostları arasında kısaca Clem ismiyle anılan genç avukatın Londra'nın fakir ve aşağı tabaka halkının toplandığı East End (Doğu Kısmı) de karşılaştığı sefalet, açlık, hayat kazanma zorluğu yarının siyaset adamı üzerinde büyük bir tesir yapmıştır. Etrafındakilerle yakından temas ederek dertlerinin özünü anlıyabilmiye çalışan Attlee kısa bir zaman içinde fakir tabakanın siyasî avukatı olmuş ve 1907 de İşçi Partisine yazılmıştır.

İşçi Partisi üyesi sıfatiyle ilk siyasî nutkunu bir açık hava mitinginde vermiş olan Clem o zamanlar İngilterenin ileri gelen sosyalistlerinden Beatrice ve Sidney Webb çiftiyle işbirliği yapmıştır. Bu sıralarda İşçi Partisi yeni kurulmuş ve resmen Parlamentonun Muhalefet Partisi olarak kabul edilmişti. İlk devrelerde İşçi Partisi sosyalist değil, hattâ bilâkis sosyalizm aleyhtarı idi. Meşhur muharrir George Bernard Shaw'ın da dahil olduğu «Fabian» cemiyeti partiye sosyalizmi aşılamağa çalışmış; fakat muvaffak olamamıştı.

İşçi Partisinin bugün iktidar mevkiinde iken ileri sürdüğü programın özünü, bu ilk devirlerin hatalarında aramak gerekir. Zira o sıralarda devlet kontrolü altında bir sanayi taraftarı olan sosyalistler, bu programlarının İşçi Partisi elinde başariyle yürürlüğe konuamadığını görmüşler, buna mukabil sanayi ise gittikçe artan bir hızla devlet yardımı ile desteklenen şahsî sermaye sahiplerinin eline geçmişti. Partinin bu başarısızlığı karşısında Sidney Webb Londra İktısadî Bilgiler Okulunu kurmuş ve Attlee de dostunun mektebinde Sosyal Bilgiler öğretmenliğini üzerine almıştı.

Bu devirden itibaren Attlee tamamiyle East End'e bağlanmış ve harb yılları hariç olmak üzere, 1922 de Limehouse'dan Parlamento üyesi seçilinceye kadar, buradan ayrılmamıştır. İçinde yaşadığı muhitin dertlerini bizzat görerek, duyarak anlamağa çalışırken diğer taraftan da bilhassa İngiliz sosyalistlerinin ilk filozoflarından tanılan William Morris'in kitaplarını okumak suretiyle bilgisini arttırmağa ve görüş zaviyesini genişletmeğe çalışmıştır.

Birinci Cihan Harb ipatladığı zaman orduya intisabeden Attlee, Gelibolu ve Mezopotamya cephelerinde savaşmış, Kut muhasarasında yaralanarak Anavatana dönmüştür. Nekahet devresinden sonra tank birliklerinin talim ve terbiye işlerinde vazife almış ve bunu müteakıp da tekrar piyadeye dönerek Fransa cephesine gönderilmiştir. 1919 da binbaşı rütbesiyle ve Müstesna Hizmet Madalyasiyle taltif edilmiş olarak ordudan ayrılan Attlee, aynı sene içinde Stepney eyaleti Valiliğine seçilmiştir.

1921 de Parlamento üyeliği seçimini kazanan Attlee Limehouse milletvekili olarak Parlamentoda yer almış ve o zamanın Muhalefet Partisi tanılan İşçi Partisinin lideri Ramsay Mac Donald'ın hususî kâtipliğini yapmıştır. 1923 te tekrar seçilen ve fakat ekseriyete dayanmamakla beraber, ilk defa olarak iktidar mevkiine geçen işçi hükûmetinde, Millî Savunma Bakanlığı Bakan Muavinliğini kazanmıştır. Maamafih çok geçmeden işçi hükûmeti düşmüş ve 1924 ten 1929 a kadar partisi ile birlikte Attlee de muhalefete geçmiştir. 1929 da tekrar işbaşına gelen işçi hükûmetinde evvelâ Lancaster Dukalığı Kançılarlığına, sonra Postalar Nezaretine tâyin edilmiştir.

Gerek Parlamentoda, gerekse partisi içinde yavaş yavaş ilerliyerek ön safa geçen Attlee, 1931 seçiminde partisi büyük bir hezimete uğradığı zaman, Parlamentoda yerlerini muhafaza edebilen pek az işçi milletvekilleri arasında bulunuyordu. Bu değişiklik Mac Donald'ı da yıkmış, İşçi Partisi liderliğine George Lansbury geçmiş ve Attlee de lider muavinliğine yükselmişti. 1935 te Lansbury bir otomobil kazasına kurban gittiği zaman Attlee de parti liderliğine yükselmiş bulunuyordu.

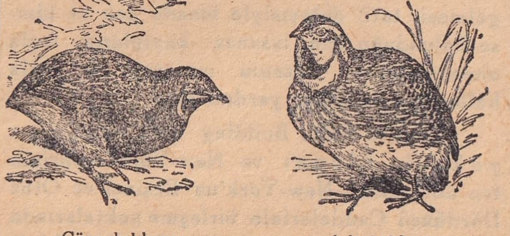
1929 - 1931 arasında Hindistan'da ve Birmanya'da iki sene vazife almış olan Attlee bilâhare İmparatorluk Konferansına, Ziraî Kalkınma Konferansına iştirak etmiş, İktısadî İstişare Konseyinde yer almış ve geniş bir tecrübe kazanmıştır.

1937 den itibaren Parlamentodan resmen maaş alan ilk muhalefet partisi lideri olan Attlee, 1935 tenberi partisini basamak basamak yükseltmiştir. İkinci Cihan Harbi patladığı zaman hâlâ bir uzlaşma siyaseti takibetmeğe çalışan Chamberlain hükûmetini yıkmakta işçilerin büyük bir rolü olmuş, bundan sonra işbaşına gelen Churchill ise artık işçileri ihmal edemiyeceğini anlamıştır. Böylelikle kurulan Birlik Harb Kabinesinde işçiler nüfuzlu mevkiler işgal etmişler, 1940 ta Mühürhâs Nazırlığını alan Attlee 1942 den itibaren Başbakan Muavinliğini yapmıştır.

Bugün İngilterenin mukadderatını elinde tutan Başbakan Attlee, gerek dış görünüşü, gerekse çekingen, çabuk kaynaşmaz mizacı yüzünden kolay kolay anlaşılamamış bir zattır. Pek çokları onun içinin gizli cevherlerle dolu olduğunu iddia ediyorlar; bunu zaman gösterecektir. *(M. Kenan Kan)*

BILDIRCIN — Tavukgillerden keklik yakını bir kuş. Lâtince adı «Coturnix communis» dir.

Kısa, yüksekten ziyade geniş, üstteki kıvrıkça gagalıdır. Gagasının yan taraflarındaki burun delikleri birer zarla örtülüdür. Gözlerinin arka tarafı ve yanları, kekliklerdeki gibi tüysüz değildir. Kanatları orta, kuyruk çok kısa, ayak tarağı düz ve mahmuzsuzdur. Boyu yirmi santimetre kadardır.

Cüce bıldırcın — Adi bıldırcın

Başının üstü üç şerit halinde siyah ve kırmızımtırak renklidir. Boynunda kirli siyah renkte iki şerit vardır. Göğsü ve yan tarafları açık kızılımtırak, karnı beyazımtraktır. Gagası ve ayakları et rengidir.

Bıldırcın Avrupa'nın mutedil memleketlerinde ve Japonya'ya kadar kuzey Asyasında ve Amerika'da yaşar. Fakat Avrupa ve Asya'da yaşıyanlar, eylûl ve ekim aylarında sayısız ve sürü halinde Kuzey Afrika'sına ve Hindistan'a göçederler. Afrika'ya geçenlerin bazan Güney Afrika'sında Ümitburnuna kadar gittikleri olur. Batı Asya'sından ve Avrupa'dan Afrika'ya göçerken Akdeniz'i bir merhalede geçerler. Göçmek için uygun rüzgâr ararlar ve buluncaya kadar da uzun zaman beklerler. Fakat yolda iken rüzgâr birdenbire değişirse kıyılara, iç topraklara, hattâ denize düşerler. Eylûl ve ekim ayında İstanbul havalisine ve memleketimizin bazı yerlerine düşen bıldırcınlar göçerken rüzgâr değişmesiyle karşılaşan kuşlardır. Amerika'da yaşıyan bıldırcınlar göçmezler.

Bıldırcın serseridir. Erkeği poligamdır ve muhtelif dişilerle ancak aşk zamanlarını birlikte geçirir ve sonra ayrılırlar. Erkeğe «Bıldırcın kılavuzu» derler. Son derece dövüşçüdür. Bunun için, eski zamanlarda, horozlar gibi, dövüşte kullanılmıştır.

Dişisi çok yumurta yapar ve bunlarla yalnız başına meşgul olur. Yavrular, yumurtadan çıktıktan birkaç gün sonra, kendi başlarına hareket ederek anadan ayrılırlar. Bu suretle darmadağın olan aile efradı bir daha ancak göç zamanı bir araya gelir.

Hububat taneleri ve böcekle beslenen bıldırcın, pek makbul bir av etidir. Amerika'nın en gözde av kuşudur. Iskarası pek lezzetlidir. Avrupa ve Amerika'da tuzlama ve fümesi de yapılır. Kafeslerde beslenmeğe elverişli olduğu için piyasalara canlı olarak da arzedilir. Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir ve Fas'ta göçüp gelen bıldırcınları canlı yakalamak için türlü türlü ağlar kullanılmakta, Eski ve Yeni Dünya limanlarına binlerce sandık bıldırcın gönderilmektedir. Bu kolay, hesapsız ve ölçüsüz avcılığın bıldırcın nesline büyük zararı dokunmaktadır.

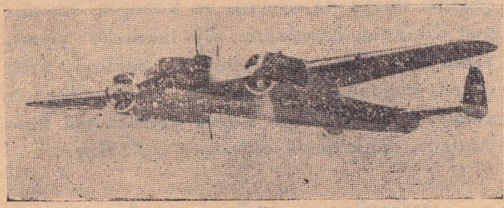
Bıldırcın avı, kekliğinki gibi, köpekle kaldırılarak yapılır. Avda bıldırcına daha fazla ve umumiyetle şafak vakti, yahut akşam geç vakit raslanır. Bıldırcın, keklikten daha hızlıdır fakat mecbur olmadıkça harekete geçmez. Bunun için kaldırması, bazan güç ve uzun olur. Bıldırcın kalkarken, kanadı gürültü yapmaz, yalnız kendisi hafif bir korku sesi çıkarır. Bıldırcın iyi havada bir metre kadar yükseklikte, bozuk havalarda ise âdeta yerle bir uçar. Kalktığı yerden dosdoğru gider ve daima iki üç yüz metre ileride yere iner. Bunun için kaçırılan bıldırcını, dosdoğru giderek ileride tekrar bulmak mümkündür. Bıldırcın umumiyetle tek, bazan çift ve nâdiren de üçü bir arada havalanır. Gündüz ekinlerin arasında bulunur ve köpeğin önünde sağa sola hat değiştirerek büyük bir çeviklikle koşmakla iktifa eder. Ot demetleri, çalı dipleri, sürülmüş toprak topakları altına da gizlenir. Böylelikle köpeği ve avcıyı atlattığı çoktur. Bazan da avcının ve köpeğin burnunun dibinden havalanır. Bu takdirde yirmi, yirmi beş metre uzaklaşmasını bekleyip ateş etmek doğrudur. Yoksa altı, yedi metreden ateşle, ne kadar ufak saçma kullanılırsa kullanılsın, delik deşik olur. *(A. B.)*

BÜYÜK YÜKSEKLİKLERDE UÇUŞ — Gerek hava şartlarının verdiği mecburiyetler ve gerek kullanılan tabiye icabı olarak, İkinci Dünya Harbinin hava akınlarında, büyük yüksekliklerde uçuşa çok yer verilmiştir. Meselâ İngiltereden kalkan bin tayyarenin dokuz, on bin metreden Berlin'i bombaladığı tebliğlerden öğrenilirken uçak sayısı ve atılan bomba miktarı üzerinde bir an durulsa bile uçuş yüksekliğine çok defa dikkat bile edilmediği muhakkaktır.

Burada irtifaın bünye üzerindeki tesirini ve büyük irtifalarda yapılan uçuşların fayda ve zararlarını kısaca gözden geçirmeyi faydalı bulduk.

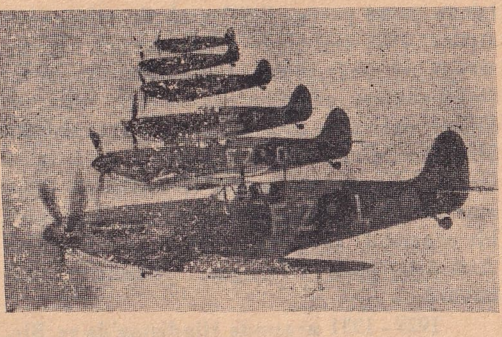
Büyük yükseklik uçuşlarının en önemli faydaları şunlardır: 1 — Hava kesafeti, dolayısiyle hava mukavemeti azaldığından uçağın sürati ve uçuş menzili büyük yükseklikte bir hayli artmaktadır. Meselâ; yerde 320 km. sürat yapabilen bir uçak 6000 metrede 370 km., 9000 metrede 420 km., 15000 metrede 480 km. sürat yapmaktadır. 2 — Büyük yüksekliğin ikinci faydası da düşmanın savunma ateşlerinden korunmayı sağlamasıdır. Meselâ 8000 metrenin yukarısında uçan bir uçak, uçaksavar bataryalarının ateşinden masundur. Mat siyaha boyanmış uçakları 5000 metreden daha yukarıda ışıldaklarla yakalamak imkânsızdır. Bomba uçaklarının düşman avcılarının ulaşamıyacağı bir irtifaa çıkması da büyük bir fayda sağlar. Avcılar da ayni irtifaa çıksalar bile bu irtifada hava savaşı yapmaları çok zordur. Burada avcılar alçaklarda olduğu gibi manevra kabiliyetlerinin kendilerine verdiği üstünlükten faydalanamazlar. 3 — Yüksekte uçuşun üçüncü faydası fena hava şartlarından kurtulmaktır. 10.000 metrenin üstünde bulut yoktur. Bundan ötürü uçağın bilhassa kanatlarında meydana gelen ve uçuş vasıflarına fazla zarar veren buz tutma hâdisesi olmaz. Eğer uçak mürettebatının ısınmaları ve kendilerine lüzumlu olan hidrojeni almaları sağlanırsa büyük yükseklikte uçuş her bakımdan ideal bir uçuş olur.

Büyük yükseklik uçuşlarının zararları da şunlardır: 1 — Birinci zarar nefes almanın zorlaşmasıdır. Bünyenin muhtacolduğu hidrojenin ciğerlere az veya çok girmesi; a) bizzat atmosferdeki hidrojen nisbetine, b) atmosfer basıncına göre değişir. Büyük yüksekliklerde hidrojen azalır. Ciğerlerin hava boşluğu ise değişmediğinden, vücuda yeter derecede hidrojen alınmadığından sıkıntı duyulmağa başlanır. Nefes alma bir az da atmosfer basıncının tesiri ile hariçteki havanın mihanikî surette genişliyen ciğerlere nefes borusu vasıtasiyle hücum etmesi şeklinde cereyan ettiğine göre basınç azalınca muayyen bir zaman zarfında ciğerlere giren hava kitlesi de azalır. Normal olarak insan vücudu için dışarıdan yardım görmeksizin oksijen alınabilecek irtifaın son haddi 5.000 metredir. Bu irtifa ekzersizlerle 6.000 metreye kadar yükseltilebilir. Normal bir insan bundan daha yükseklerde sıkıntı duymağa başlar ve 7.000 - 8.000 metre irtifalarda bayılır. O halde 5.000 metre

Dornier Do-17
Dokuz bin metre ve daha yükseklerde uçan Alman orta bombardıman uçağı

ve daha yukarılarda vücuda lâzım olan oksijeni sağlamak için oksijen cihazı kullanmak icabeder. Fakat çok yükseklere meselâ 15.000 metrenin üstüne çıkılmak istenirse, hattâ bu irtifada sunî olarak saf hidrojen verilmiş olsa bile, gene hayat idame olunamaz. Ancak, pilot hava geçmez bir kabine içinde bulundurulur ve kabine içindeki basınç atmosfer basıncından fazla tutulursa veya pilota dalgıç elbisesine benzer bir elbise giydirilirse bu yükseklikte de yaşamak mümkün olur. Her iki halde de kabinede pilotun teneffüs yolu ile çıkarmış olduğu karbon gazını dışarı verecek ve saf oksijenin deveranını sağlıyacak bir tertibat olması lâzımdır. 2 — Yükseklere çıkıldıkça basıncın ve hidrojenin azalmasından başka bir de hararet derecesinin azalması meselesi ortaya çıkmaktadır. Her 170 metre yükselişte hava 1 derece soğumaktadır. Takriben 12.000 metreye kadar hararet bu nispet dahilinde azalmakta ve stratosfer hududunu teşkil eden bu irtifadan sonra hararet sabit kalmaktadır. Bu irtifadaki hararet 57 derecedir. Büyük yüksekliklerde karşılaşılan bu müthiş soğuğa da modern tayyarelere ısıtma tertibatı koymakla ve elektrikle ısıtılan uçuş elbiseleri kullanmak suretile karşı konmaktadır.

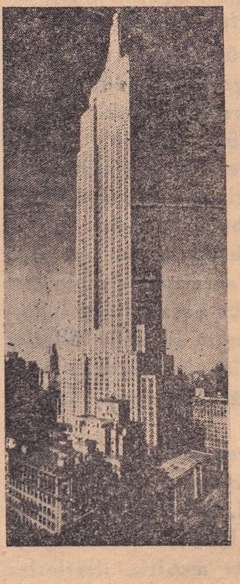
Spitfire
Yüksek süratini beş bin metre yükseklerde alan İngiliz avcıları

(Kurmay Galip Atakan)

EMPİRE STATE BUİLDİNG —«Empayr Steyt Bılding okunur». Bu adla meşhur olan bina, New-York şehrindedir. 1945 yılının temmuz ayı içinde büyük bir Amerikan uçağı koyu bir sis yüzünden bu binanın yetmiş sekizinci katına çarptı. Yanarak bir taraftan girip öbür taraftan çıktıktan sonra yandaki daha alçak bir binanın çatısına düşen uçak içindeki mürettebatla birlikte kömür haline geldi. Kazada binanın yetmiş sekizinci katından başka iki kat daha, çıkan yangından haraboldu ve New-York'ta nâdir büyüklükte sayılan bu yangın mükemmel itfaiyenin gayretile kırk dakikada söndürüldü. Hâdisede uçak mürettebatı da dahil olduğu halde on beş yirmi kadar insan öldü ve bir o kadarı da yaralandı. Kazanın bir cumartesi günü vukua gelmesi, tatil dolayısiyle binada pek az kimse bulunduğu için, insanca kayıpların fazla olmamasına ve kazanın muazzam bir facia haline gelmemesine yardım etti.

Empire State Building dünyanın en yüksek binası ve New-York şehrinin fen âbidesidir. New-York'un Beşinci ve Otuz Dördüncü Caddelerinin birleşme noktalarında bulunan bu bina fen ve mimarinin bir hârikasıdır. New-York şehrinin en işlek ticaret merkezlerinden biri olan İkinci Caddede ticarî maksatlarla yapılmış olan Empire State Building yüz üç kat olup 1248 kadem (381,40 metre) yüksekliğindedir. Sekseninci ve yüzüncü katlarında birer rasat plâtformu vardır. Bu bina Paristeki meşhur Eiffel kulesinden 81,40 metre daha yüksek bulunmaktadır. Bina 200 kadem $\times$ 425 kadem (60,96 metre $\times$ 129,54 metre) bir sahaya kurulmuştur.

Empire State Building'in yerinde bir vakitler Amerikalıların en zengin ailelerinden biri olan Astor ailesine ait Waldorf-Astoria oteli bulunmakta idi ve pek maruftu. Çünkü burası büyük merasimlerin, baloların yapıldığı; en şık kadın ve erkeklerin göründüğü sosyal bir muhitti. Bu yerin şöhretinden istifade etmek istiyen bir iki iş sahibi burada o zamana kadar yapılmamış bir ticaret sarayı yapmağı düşündüler ve bu fikri derhal tatbik mevkiine koydular. Büyük bir sermaye ile işe başlandı ve evvelâ meşhur otel satın alınarak yıktırıldı ve arsa tamamen temizlendi. Saha dar olduğu cihetle binanın yüksekliğinin arttırılması suretile yerden kazanılması düşünülerek plânları hazırlandı. Bina için on beş defa plânlar ve proje yapıldı ve bozuldu. Nihayet on altıncı plân bütün arzulara uygun görüldü ve kabul edildi. Binanın yapılması için bir kazma bile vurulmadan önce Empire State Building tamamile (kâğıt üzerinde) inşa edilmiş bir haldeydi. Yani bu devrede mimarları binanın boyunu, enini, odalarının ve pencerelerinin adedini, bütün malzemesinin miktar ve ağırlığını, civata ve perçinlerine varıncaya kadar emniyetle biliyorlardı. Tespit edilen bütün inşaat malzemesi fabrikalara ısmarlandıktan sonra o zamana kadar sır olarak saklanan inşaat 29 ağustos 1929 da dünyaya ilân edildi. Haber bütün dünyada büyük bir alâka ile karşılandı. İşte aynı günde Waldorf-Astoria otelinin yıkılmasına başlandı. Otelin içinde bulunan kıymetli malzeme ve eşya müzayede ile derhal satıldı, işe yaramıyan kısımlar da kamyonlarla sahile, oradan da mavnalara yükletilerek denize döküldü. Otelin yıkılması altı ay sürdü ve yeni binanın inşası mart 1930 da başladı.

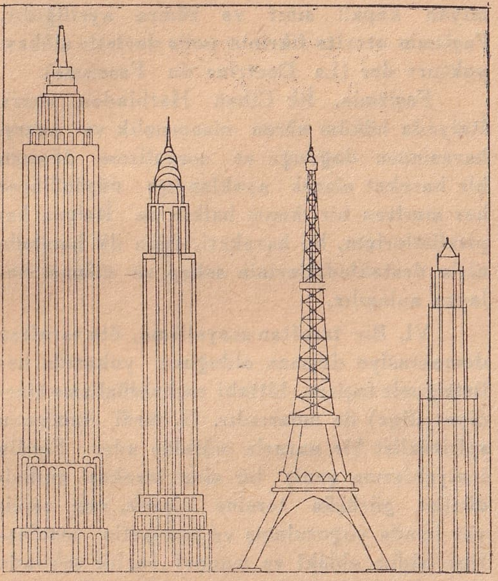

Empire State Building

Bütün yüksek binalarda olduğu gibi, Empire State Building de sağlam bir kaya üzerine kurulmuştur. Bu sağlam kayanın üzerine binayı oturtabilmek için bütün binanın sıkletinin dörtte üçü ağırlığında toprak ve taş kazılmış ve çıkarılmıştır.

İnşaat büyük bir hızla devam ederken her hafta dört buçuk kat iskelet halinde yükseliyordu. Malzeme plânlı bir şekilde evvelce ısmarlanmış olduğu için kullanılma zamanından çok evvel yetişmekte idi. İnşaatta çalışan amelenin vakit kaybederek işlerinden ayrılmamaları için binanın çelik iskeleti üzerinde muvakkat ve on mil uzunluğunda su borusu mevcut olup amele yanıbaşında her an serin ve temiz içecek su bulabiliyordu. Amelenin yemeklerine gelince müteharrik beş yiyecek kantini bina yükseldikçe amelenin ayağına kadar yemeklerini çıkarıyordu. İnşaat esnasında vukuu ihtimal dahilinde olan kazaları önlemek için her türlü emniyet tertibatı alınmış olmakla beraber daimî surette ve alt katta bütün teşkilâtiyle ufak ve modern bir hastane de kurulmuştu. Bu hastane bina ikmal edilinceye kadar kaldı. Her kat yükseldikçe ufak bir dekovil hattı kurulup malzeme taşıyordu. Her sabah muntazam bir iş bülteni çıkarılıyordu. Günün her dakikasında asansörlere hangi malzemenin ne kadar

konacağını, hangi kata ne kadar malzeme gideceğini, her katta dekovili işleten amele ne zamanda neyin, ne miktar geleceğini bu bültenden biliyordu. Aşağıda caddede bulunan kamyon şoförleri hangi malzemeyi hangi saatte nereden alacaklarını ve inşaatın hangi kısmına getireceklerini, yolda geçirecekleri

Dünyanın en yüksek binalariyle mukayese
Soldan sağa; Empire State 381 metre, Chrysler 318 metre, Eiffel Kulesi 300 metre, Woolworth 242 metre.

zamanlarına varıncaya kadar bu bültenden öğreniyorlardı. Bu suretle kamyonlar birbirini beklememekte, asansörler ve vinçler âtıl kalmamakta ve amele de bir dakika boş durmamaktaydı. İşte bu mükemmel ve plânlı çalışma sayesinde Empire State Building New-York'un sihirli bir peri kulesi gibi yükseldi.

Sade ve güzel olan bu muhteşem bina bu şekilde fen âleminin o zamana kadar düşünemediği bir şaheser olarak meydana geldi.

Enteresan bir iki istatistik: Binanın inşaatında kullanılan malzemenin hepsi bir trene yükletilebilseydi o trenin uzunluğu 103 kilometre olması lâzımgelirdi. Binada on milyon tuğla kullanılmıştır. Bir tek işçi çalışsaydı bu tuğlaları yerine koymak için yirmi beş sene uğraşırdı. Binada altı binden fazla pencere mevcuttur. 2133 kilometre uzunluğunda lâstikli tel kablo asansörler için yerleştirilmiştir. 135 kilometre uzunluğunda su ana borusu ve 90 kilometre uzunluğunda kalorifer borusu konmuştur. Binanın haricî duvarlarına en modern ve en hafif maden olarak tanılan aluminyum ile paslanmaz çelikten yedi yüz otuz ton sarfedilmiştir. Takriben sekiz yüz bin metre elektrik kablosiyle üç yüz elli bin ampul duyu takılmıştır. Binanın bütün iskeleti için de takriben altmış bin ton sıkletinde çelik kullanılmıştır. Binada mevcut altmış üç asansör için bin iki yüz otuz iki asansör kapısı yapılması lâzım gelmiştir. Bu asansörler kanunen dakikada iki yüz metre süratle inip çıkarlar. Empire State Building-de daimî olarak yirmi beş bin kiracı ve iş adamı vardır. Tahminen her gün kırk bin kişi de ziyaretçi gelir. Zaruret halinde bina sekSen bin kişi alabilecek haldedir. Binadaki bütün odalar tutulduğu zaman saatte sarfolunan elektrik miktarı üç bin beş yüz kilovattır. Bu miktar yüz bin nüfuslu bir şehri ışıklandırmağa kâfi gelir. İnşaatta iki bin beş yüz işçi çalıştırılmıştır. Bu rakam bazı günler dört bine çıkmıştır. Binada bütün modern yaşama şartları mevcuttur. Mükemmel bir çamaşırhanesi, sulama teşkilâtı, soğutma tertibatı, polis ve yirmi kişiden mürekkep itfaiyesi bile vardır. Binada mevcut müstahdemin yedi yüz elli kişidir.

Empire State Building resmen halka 1 mayıs 1931 de açılmıştır. Bu suretle iki seneden az bir zamanda ve inşaat müddetinden bir ay evvel ikmal edilmiştir. Binanın esas üç mimarı bulunup isimleri Robert H. Shreve, William F. Lamb ve Arthur Loonus Harmondur. *(Mimar Ünsi Sener)*

FASULYE — Baklagillerden bir bitki. Sebze veya bahçelerle saksılarda süs olarak yetiştirilen birçok çeşitleri vardır.

Bu bitkinin lâtince adı «phaseolus» tür ve fasulye adının da lâtincesinden geldiği anlaşılmaktadır.

Fasulye yıllık bir bitkidir. Umumiyetle rastladığı şeye sarılan sapı, ince ve uzundur. Yaprak sapı ucunda üçüz olan yaprakları telek damarlıdır. Çiçekleri salkım halinde ve yaprak diplerinde gruplanır. Çiçek taçı kelebek biçimlidir. İçinde değişik sayıda taneleri bulunan baklamsı meyvalar verir.

Sebze olarak kullanılan fasulyelerin umumiyetle sıcak ve mutedil bölgelerde yetişen altmış kadar iyi cinsi vardır. Eski zamanlardanberi yetiştirilen fasulyenin Avrupa'ya Onaltıncı Yüzyılda muhtemel olarak Amerika güneyinden getirildiği sanılmaktadır. Sebze olarak kullanılan fasulyelerin pek sıcak memleketlere has bazı çeşitleri vardır ki şiddetli bir zehir olan acide cyanhydrique'i ihtiva eder. Bu fasulyeler uzun müddet kaynatılarak zehiri alınır ve ondan sonra yenir.

Bildiğimiz fasulye beyaz çiçeklidir ve birçok çeşitleri vardır. Memleketimizde yetiştirilen başlıca çeşitleri çalı, ayşekadın, endaze, barbunye, yer fasulyeleridir.

Fasulye, ya yeşil iken ve kabuklariyle birlikte (taze fasulye) ya kurumamış tane olarak (taze barbunye tanesi) veyahut da olmuş ve kurumuş tane (kuru fasulye) olarak yenir.

Fasulye
a. Çiçeği, b. Kendisi

Fasulyenin memleketimizde yapılan başlıca yemekleri, tazesinden bastı, zeytinyağlısı ve çerkes fasulyesi; kurusundan çorba, tava, çerkes fasulyesi, pilâki ve piyazdır. Bizde pek alışılmamış olmakla beraber, frenkler taze fasulyeyi salata olarak da yerler. Bunun için fasulyeyi temizce ayıklayıp ipliklerini çıkarmak, tuzlu suda iyice haşladıktan sonra soğutup diğer salatalarda olduğu gibi üstüne sirkeli zeytinyağı, veya daha iyisi limonlu zeytinyağı gezdirmek lâzımdır.

Süs fasulyelerinden en başta geleni olarak bahçelerde yetiştirilen kırmızı çiçekli İspanya fasulyesini zikretmek gerektir.

Taze fasulyenin muhafazası : İyi cins taze fasulyeleri tesbih gibi ipe dizmeli; sonra, içinde bir tutam odun külü ve bir demet maydanos bulunan kaynar suya batırarak üç dört dakika tutmalı. Sudan çıkardıktan sonra iyice havalı bir yerde ve gölgede kurutmalı. Fakat ezilmemelerine ve birbirlerinin üstüne binmemelerine çok dikkat etmeli. Böylece kurutulduktan sonra kâğıt torbalara veya kesekâğıtlarına basıp saklamalı. Pişirilmek istendiği zaman önce soğuk suya batırıp canlandırmalı. Bu tarzda saklanan fasulyeler taze fasulyenin bütün vasıflarını muhafaza ederler.

Soya fasulyesi : Fasulye çeşitleri arasında, büyük bir önemi olan soya fasulyesinden bahsetmemek bir eksiklik olur. Soya fasulyesinin vatanı Çin'dir. Orada çok eskidenberi yetiştirilen bu fasulye, Çin'in ve Japonya'nın en önemli gıda maddelerinden biridir. Bu fasulyeye Çin fasulyesi veya yağlı fasulye de denir. Bugün Avrupa'da ve Amerika'da da sebze ve hayvan yemi olarak yetiştirilmektedir. Bu fasulyenin de birçok çeşitleri vardır. Fakat Uzakdoğu'da pek bol yetiştirileni soja hispida adlı çeşididir. Bu bitkinin boyu 60 santimetre ile 1,20 metre arasında değişir. Yaprakları âdi fasulyeninki gibi üçüzlüdür. Sapı ve dalları tüylüdür. İçinde ikiden beşe kadar tane bulunan geniş kabuklu baklamsı meyvası, bitkinin diğer tarafları gibi sert ve kırmızımsı tüylerle kaplıdır. Soya taneleri, gıda olarak çok değerli yağlı maddeler taşır. Bu tanelerden çıkarılan soya sütünden hususî peynirler yapılır. Tanelerden gıda veya endüstri sahalarında kullanılan yağlar da çıkarılır. Yağ imalinden çıkan küspesi hayvan yemi olarak kullanılır; meyvaları alındıktan sonra kalan bitki, yeşil veya kuru olarak hayvanlara yedirilir. Amerika'da Ford Motor Co., bu fasulyeden yirmiden fazla sahada kullanılan endüstri maddeleri imal etmektedir. *(A. B.)*

FASCISME (FAŞİZM). — I. Bu kelime, demet. deste mânasını taşıyan lâtince «fascis» den gelmektedir. Faşizmin italyancası «fascismo» dur.

Eski Roma'da en yüksek memurların önünde giden «lictor» lar, ellerinde, bir balta ile birlikte bağlanmış bir değnek destesi taşırlardı. Bu deste kudret ve hâkimiyet sembolü sayılırdı. İtalyan Faşizmi de, «fascio» dediği bu desteyi kendi alâmeti fârikası olarak kabul etti; İtalya'da Faşizm devrinde yapılan bütün resmî binaların, fabrikaların, hattâ yolların üzerine bu baltalı deste resmi hakkedildi. Faşizm bu desteyi kudret ve birlik sembolü sayıyordu.

II. Faşizm'in 1922 de iktidar mevkiine gelmesinden önce İtalyanın siyasî ve iktısadî hayatı baştanbaşa Fransız inkılâbının ilân ettiği «İnsan ve vatandaş haklarına», yâni ferdiyetçi, liberal ve demokratik esaslara dayanmakta idi : Bir yandan bu temellere göre âyarlanmış bir esas teşkilât hukuku ve ferdin hürriyetini ve tabiî haklarını geniş ölçüde kabul eden demokratik bir idare sistemi; diğer yandan ekonomik hayatta serbest mukavele ve rekabet, ferdî muhtariyet, geniş sahalı ferdî mülkiyet mefhumu üzerine kurulu bir hukuk ve daha çok dinî temellere dayanan bir aile telâkkisi İtalya'da hâkim bulunuyordu.

Esasen Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupasının siyaset ve ekonomisinde hâkim olan bu liberal hava, iktısaden kuvvetli olan sermayedarların ve geniş arazi sahiplerinin işine yaradı. Hukukî müsavat yanında en koyu fiilî müsavatsızlıklar, aşırı servet toplulukları yanında en geniş bir fıkaralık meydana geldi. Sermayeci ve emekçiler arasında zıddiyetler ve halledilmez menfaat ihtilâfları doğdu. Ondokuzuncu Yüzyıl mütefekkirlerinden çoğunun üzerinde durdukları ve devlet adamlarının halline uğraştıkları «İçtimaî mesele» bu zıddiyet ve anlaşmazlıklardan doğan vaziyettir; zira iktısaden zayıf olan emekçiler kendi menfaatle-

rini korumak için Ondokuzuncu Yüzyılın liberal havası içinde teşkilâtlanmışlar, bunların karşısında sermayeci ve patronlar da birleşmek lüzumunu hissetmişler, Fransız inkılâbını başarmış olan orta sınıfın yanında, kapitalist ve proleter denilen içtimaî sınıflar teşekkül etmiş, işçi - patron zıddiyeti genişlemiş, varlıklı ile yoksul arasındaki mücadeleler hâd şekline varmıştır.

Bu vaziyeti, ilk cihan harbinden sonraki İtalya'da çok şümullü bir şekilde müşahede ediyoruz. O harbden müttefikleriyle birlikte muzaffer çıkmış olan İtalya'da, cepheden dönen kahramanları budalalıkla itham ve tezyif edecek kadar ileri giden ve hükûmet otoritesini hiçe sayarak önemli işletmeleri sekteye uğratacak ve içtimaî hayatı sarsacak mahiyet arzeden bir liberal hava, daha doğru bir deyimle, bir anarşi havası esiyordu. Hâlâ 1789 prensiplerine sımsıkı bağlı bulunan âciz bir hükûmet, memleketin gittiği yıkıntı karşısında sadece seyircilik ediyordu. İşte Faşizm bu nizamsızlık karşısında nizama susamış bir kısım İtalyan halkının ve İtalyan burjuvazisinin ayaklanmasından doğmuş olan bir harekettir.

III. Faşizm, liberalizm veya sosyalizm gibi, önce iktısadî ve siyasî bir doktrin olarak kurulmuş olmayıp sonradan doktrinleşmeğe çalışmıştır. Fransız inkılâbını, başta Montesquieu ve Rousseau olmak üzere, Onsekizinci Yüzyılın fikir adamları ve hürriyet felsefesi hazırlamıştı. «İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi» bunun canlı bir aynasıdır (Aylık Ansiklopedinin 59 uncu sayfasındaki Liberalizm bendine bakınız). Sovyet inkılâbının fikrî öncüleri de Marx ve Engels'tir (Bakınız; Aylık Ansiklopedi, sayfa 507). Buna mukabil faşizm hareketinin doğrudan doğruya bir fikrî öncüsü yoktur. Gerçi sonradan faşizm doktrini kurulurken, Hegel ve Nietsche gibi Alman filozoflarının fikirlerinden ilham alınmamış değildir. Bununla beraber faşizm, herhangi bir felsefî tefekkür neticesinde meydana konulan iktısadî ve siyasî bir nazariye mahiyetini göstermez; yâni bu siyasî mezhep nazariyeden icraata geçmiş değil, icraattan sonra nazariyesini kurmıya çalışmıştır. Mussolini'nin ağziyle söylersek: «Faşizm oda içinde evvelden hazırlanmış bir mesleğin ifadesi olmadı. O bir icraat ihtiyacından doğdu ve bir icraat oldu. Faşizm bir fırka olmadı; fakat ilk iki sene zarfında bir fırka aleyhtarlığı ve bir hareket oldu».

Faşizm'in parti haline gelişinden sonra yapılan program 1922 başında bir broşür halinde neşredildi. Sadece bazı prensipleri ihtiva eden bu program faşizm doktrinini izahtan uzaktır. Zaten o sırada henüz bu hareketin bir doktrini kurulmamıştı. Fakat ondan sonraki yıllarda, en başta hem icraatçı, hem nazariyeci Mussolini olmak üzere, yeni İtalyan mütefekkir ve hukukçuları, türlü eser ve yazılarla bu mesleğin ideolojisini kurmıya çalışmışlardır. Bu suretle, önce «bir icraat» olarak başlıyan faşizm hareketi yavaş yavaş «nazariye ve akide» olarak da ifadesini bulmıya başlamış, Croce ve faşist idarenin ayni zamanda meşhur devlet adamlarından olup uzunca bir müddet İtalyan Maarif Nazırlığında bulunan ve bu memleketin son mektep ve tedrisat sistemini kuran Gentile gibi milletlerarası şöhret sahibi muasır İtalyan filozofları bu hareketin felsefesini yapmıya uğraşmışlar ve büyük çapta eserler vermişlerdir. Bilhassa Gentile'nin « Che cosa è il Fascismo » ve «La filosofia del Fascismo» adlı kitapları bunların en meşhurlarındandır. İtalyan Ansiklopedisindeki «Faşizm» faslı da bizzat Mussolini tarafından yazılmıştır.

IV. Faşizm komünizme düşmandır. Birinci Cihan Harbinden sonra İtalya'da hüküm süren nizamsızlık, sosyalist nazariyelerle beslenen işçi teşekküllerinin menfi faaliyetleri neticesinde doğduğu için faşizm ayaklanmasının ilk hamlede komünizme karşı olduğu muhakkaktır. Esasen bu hareket daha iktidarı ele almazdan önce faşistlerle komünistler arasında birçok kanlı sokak kavgaları olmuş ve bu iki çığır arasında barışmaz bir düşmanlık ilân edilmişti. Çok daha sonraları faşizm'in nazariyesini kurmıya çalışan Mussolini aynen şöyle yazmıştı: «İptidaî maddelerin bulunması, yeni çalışma metotları, ilmî keşifler gibi ekonomik hâdiselerin ehemmiyetini kimse inkâr etmez; ancak diğer âmilleri bir tarafa bırakarak, insanlık tarihini sadece bunların izaha kâfi geldiğini kabul etmek saçmadır: Faşizm halen ve her zaman, mukaddesata ve kahramanlığa, yani saikı yakından veya uzaktan ekonomik olmıyan hususlara inanır» (La doctrine du Fascisme).

V. — Faşizm demokrasiye de düşmandır. İlk büyük harbden sonra İtalya'da hüküm süren nizamsızlık, ona seyirci kalan ve demokrasi esaslarını ihlâl korkusiyle harekete geçmiyen âciz bir idare yüzünden genişlediği cihetle, faşizm hareketi bizzat bu gevşek idare sistemine ve Fransız inkılâbı prensiplerine karşı bir ayaklanma mahiyetini arzeder. Nitekim faşizmin beş yıllık icraatını Mebusan Meclisine bildirmek üzere 26 mayıs 1927 de iradettiği meşhur nutukta Mussolini; «Şurası açıktır ki, yarınki meclis bugünküne benzemiyecektir. Bugünkü 26 mayıs günü umumî ve demokratik oy (rey) yalanını merasimle defnediyoruz» demiş, ayni nutkun başka bir yerinde de; «Bütün muhalefet gazeteleri ortadan kaldırıldı. Faşizme muhalif bütün partiler feshedildi; şimdiden önemli işler başaran hususî bir polis teşkilâtı kuruldu... Hususî bir mahkeme kuruldu... Sürgün cezası tatbik olundu... Baylar! Bu terrör müdür? Hayır, terrör değil, olsa olsa şiddettir. Terrörcülük mü? Asla! sosyal sağlık, millî profilâksidir. Bir hekimin bünyedeki bir iltihabı kaldırması gibi, bu unsurlar da sosyal bünyeden kaldırılıyor» diyerek demokrasi düşmanlığını ilân etmiştir. Gene Mussolini «Faşizmin doktrini» adlı eserinde der ki: «Faşizm çokluğun, sadece çokluk olduğu için, insan cemiyetlerini idare edebileceğini kabul etmez; kezalik bu çokluğun muayyen fasılalarla, yapılacak istişarelerle icrayı hükûmet edebileceğini kabul etmez. O, insanlar arasında kaçınılmaz, verimli ve faydalı bir müsavatsızlık olduğunu ve insanların hepsinin umumî oy (rey) hakkı denilen mekanik ve haricî bir âmil vasıtasiyle ayni seviyeye konulamıyacağını kabul eder. Hakikî ve filî hâkimiyet bazan gayri mesul ve gizli mahiyet taşıyan diğer kuvvetlerde olduğu halde halkın hükûmran olduğu hülyasını zaman zaman halka telkin eden rejimlere demokratik rejimler adı verilebilir». Demokrasi ile istihza eden bu satırlar faşizmin anti-demokratik karakterini çok güzel belirtiyor.

Böyle olduğu halde Faşistler kendi rejimlerinin eski Absolutist (bakınız; Absolutisme, Aylık Ansiklopedi, sayfa 2) rejimden farklı olduğunu ileri sürerler. Mussolini sosyalizmin, demokrasinin ve liberalizmin faşistlerce red ve inkârı, faşizmin dünyayı, liberal-demokratik devrin başlangıç yılı olarak anılan şu meşhur 1789 dan önceki duruma itmek istediği zannını doğurmamalıdır. Geriye dönülmez. Faşist doktrin, De Maistre'i peygamber olarak seçmemiştir. Monarşik absolutizm olmuş geçmiş bir şeydir; aşırı kilise hayranlığı da böyledir. Diğer olmuş geçmiş şeyler de feodal imtiyazlar, birbirlerile irtibatı olmıyan kapalı sınıf ve zümre ayrılığıdır. Faşizmin otorite fikrinin polis devletle alâkası yoktur» der (La Doctrine du Fascisme).

Faşizmin, İlk Cihan Harbinden sonra İtalyada hüküm süren nizamsızlık ve anarşi havasından doğduğu ve sosyalizme düşman bir hareket olarak ayaklandığı düşünülürse her sınıftan bir kısım halkın ve İtalyan kapitalistlerinin, bu hareketi, daha ilk hamlede niçin desteklediklerinin sebep ve mânası kolayca anlaşılır.

VI. Bir taraftan sosyalizme, öte taraftan demokrasiye düşman olduğunu yukarıda belirttiğimiz faşizm, bittabi endividüalizme (ferdiyetçiliğe) de muarızdır. O, ferdi tamamen spiritüalist bir nazarla mütalâa eder. Ferdin insiyaklarına geniş bir alan bırakan endividüalist görüşün tersine olarak, onu cemiyet içinde yoğurulmuş ve cemiyetin menfaatine hâdim ahlâkî ve manevî varlık şeklinde görmek ister. «Faşizm nazarında dünya, satıhta görünen bu maddî dünya değildir. Bu satıh dünyasında insan, sair fertlerden ayrı, kendi kendine mevcut bir ferttir; tabiî bir kanuna tâbidir; bu kanun onu, bir sevkitabiî ile, hodkâm ve geçici bir zevk hayatı yaşamağa sevkeder. Faşizm adamı ise millet ve vatan demek olan bir ferttir; fertleri ve nesilleri bir anane ve kudsî bir vazife içinde birleştiren, hazzın dar dairesiyle tahdidedilmiş hayat sevkitabiisini kaldıran ve vazife sahası içinde zaman ve mekân hudutlarından âzade yüksek bir hayat kuran bir ahlâkî kanundur. Bu yüksek hayatta fert, feragati nefis sayesinde, hususî menfaatlerini feda etmek sayesinde, hattâ ölüm sayesinde, o kendisine insanlık kıymetini veren tamamen manevî bir varlığı hakikat sahasına çıkarır» (Mussolini, Faşizm; Fikir Hareketleri II, 29). Görülüyor ki faşizm felsefesine göre, fert öyle yetiştirilmeli ve öyle olmalıdır ki onun maddiyattan çok maneviyatla ilgisi olsun ve bu maneviyatı besliyen ideal ise toplum menfaati, vazife hissi ve feragatten ibaret bulunsun! Şayet fert liberal bir atmosfer içinde yetişirse onu sevk ve idare eden tabiî kanunlar kendisini «bir sevkitabiî ile hodkâm ve geçici bir zevk hayatı yaşamağa sevkeder». Faşizm, ferdi tabiî kanunların pençesinden kurtarıp ahlâkî ve manevî bir varlık mertebesine çıkarmağa çalışır.

Faşizm, insan cemiyetlerini, spiritüalist bir ruhla yeniden yoğurmayı gaye bilir. Mussolini diyor ki: «Heyeti mecmuasile faşizm yalnız kanun vazıı ve müesseseler kurucusu değildir; manevî hayatın mürebbisi ve muharrikidir de. Beşer hayatının şekillerini değil, muhteviyatını, insanı, seciyeyi, imanı yeniden yapmak ister. Bu gaye dolayısiyle müfekkirelere girecek ve orada kendi başına hükümran olacak bir disiplin ve otorite ister».

Faşizm hareketi, ruh kuvveti ve ruh terbiyesi sayesinde, kendini bütün dünyaya yepyeni bir renk verecek olan bir inkılâp sayar. Mussolini'nin: «Her asrın bir mezhebi varsa bu asrın mezhebi de faşizm olduğunu gösteren binlerce işaret vardır. Faşizm bir hayat mezhebidir; çünkü bir iman doğurmuştur; bu iman ruhları fethetmiştir.... Faşizm artık tekmil dünyada faaliyet sahasına çıkar-

ken beşer ruhunun tarihinde bir devre temsil eden bütün mezheplerin âlemşumullüğüne maliktir» (Fikir Hareketleri : 29-31) sözleri - hâdiselerin yalanladığı - bu iddiayı kâfi derecede belirtmektedir.

VII. Faşizm totaliterdir ve yalnız ferdi değil, devleti de spiritüalist zaviyeden mütalâa eder. Yukarıda adı geçen filozof Gentile «Lo stato del fascismo é una creazione tutta spirituale = Faşizmin devleti tamamen spiritüel bir kuruluştur» diyerek bu noktayı belirtmiştir (Gentile Origini e dottrina del Fascismo - 1934, s. 48). Bu suretle faşizm, «liberal devletin pasif tarafsızlığı yerine millî devletin aktif ruhaniyetini» koymak istemiştir. Mussolini'ye göre : «Faşizm doktrininin esas prensipi, devlet telâkkisi, devletin cevheri, rolü, eseri ve gayeleridir. Faşizm için devlet mutlaktır; onun karşısında fertler ve gruplar ancak nisbidirler». Gene Mussolini'ye göre : «.... bir faşist nazarında her şey devletin içindedir. Devlet dışında beşerî ve manevî hiçbir şey yoktur.... Devlet dışında ne fert vardır, ne grup (yani siyasî fırkalar, cemiyetler, sınıflar)» (Le Fascisme s. 52, Fikir Hareketleri, sayı 29 - 31).

Faşizm ferdin hakikî hürriyetini ihlâl etmediği iddiasında ise de, Mussolini'nin aşağıdaki sözleri bu iddiayı teyit değil, ret ve cerhedecek mahiyettedir. O diyor ki : «Faşist devlet milleti teşkilât altına alır, fakat fertlere de kâfi saha bırakır. Lüzumsuz yahut muzır hürriyetleri tahdidetmiştir. Fakat esas hürriyetleri muhafaza eylemiştir; bu sahada hüküm veren yalnız devlettir, fert değildir». Bu sözlerdeki tenakuz açıktır. Hüküm münhasıran devlete ait olunca, ferdin hürriyetinden bahsolunabilir mi? Yukarıda zikrolunan bütün sözler, faşizmin totaliter (bütüncü) karakterinin damgasını taşımaktadır.

VIII. Faşizm harbci ve emperyalisttir. «... Sulh esası üzerine istinadetmiş bir meslek faşizme uygun değildir.... Faşizm bu sulhçuluk aleyhindeki ruhu fertlerin hayatına bile tatbik eder... Fertler mücadeleye alıştırılmalıdır». «Faşist, bütün dünyanın birbirile kucaklaşmasını reddeder ve medenî kavimlerin cemaati içinde yaşamakla beraber, onların gözünün içine dikkatle ve meydan okuyarak bakar». «Faşist devlet bir kudret ve hâkimiyet iradesidir. Burada Roma ananesi, bir kuvvet fikridir.... Doğan, yahut tekrar canlanan kavimler emperyalisttir. Ölen kavimler bu emelden vazgeçmiş olanlardır» (Fikir Hareketleri, sayı 29-31). Faşizmin başını yiyen harbci ve emperyalist karakterini göstermek için, Mussolini'nin kaleminden çıkmış olan yukarıki satırlara daha fazla bir şey ilâvesine lüzum yoktur.

IX. Faşizmin iktısadî cephesi de, yukarıda belirtilen siyasî cephesine uymaktadır. Onda da esas devlettir. İstihsal, devletin kontrol ve güdümü altındadır. Fakat buradaki güdümlü sistem, sosyalist sistemden tamamen ayrı ve ona düşmandır. « . . . Faşizm ister ki sosyalist ve sendikalist hareketini doğurmuş olan hakikî icabat, devletin mahreki dahilinde tasdik ve teslim edilsin. Devlet bu icaplara korporasyonlar sisteminde bir kıymet verir.» «Faşist devlet iktısat sahasını kendisine maletmiştir. İhdas ettiği korporasyonlar müesseseleriyle, içtimaî ve terbiyevî müesseseleriyle devlet fikri memleketin en küçük dal budağına kadar sokulmuştur» (Fikir Hareketleri, 29 - 31).

Faşizm ekonomisinin esası da ferdî mülkiyete dayanır. İstihsal vasıtaları da (Sosyalizmde olduğu gibi) devletleştirilmemiştir. Ancak bu mezhebin kabul ettiği mülkiyet, liberalizmin mutlak mülkiyeti değildir. Mussolini'ye göre : «Faşizm, mülkiyeti muhafaza eder; fakat onu sosyal bir vasıta olarak nizamlar; faşizm hususî mülkiyete saygı gösterir; fakat onu millî ekonomiye ve hayatın akışına ilhak eder. Mülkiyet bir hak ve bir vazifedir.» İtalya'da çıkarılan istimlâk kanunları ve işlenmiyen arazinin sahiplerinden alınarak işleteceklere dağıtılması bu esasa dayandırılmıştır.

Faşist devlet, ekonominin ve bütün fertlerin sevk ve idaresini korporasyonlar vasıtasiyle eline almış ve devletin siyasî ve hukukî hayatını da bu iktısadî esasa dayandırmak istemiştir. 1942 de kabul olunan yeni medenî kanunda korporasyonlar rejimi gayet dikkatle gözönünde tutulmuştur. Bu kanunun gerekçesinde, Fransız İnkılâbının, devletle fert arasındaki bütün teşekkülleri ortadan kaldırdığı, halbuki Ortaçağda İtalyan korporasyonlarının çok müsmir ve faydalı neticeler verdiği açıkça zikrolunmuştur (Codice civile, Relazione, 1943, s. 29 - 30). Korporasyon sistemi, bir nevi lonca sistemidir. Bilindiği gibi, Ortaçağ lonca bağlılıklarını fert için bir iktısadî esaret telâkki eden Fransız İnkılâbı, bütün eski korporasyonları kaldırmıştı. Faşizm, ferdi tamamen devlete bağlıyabilmek için, bütün iktısadî branşları, meselâ hububatçılığı (ekimden imal ve satışa kadar) meselâ ipekçiliği (tohum ve kozacılıktan iplik ve dokuma sanayiine ve ipek mensucatın satışına kadar) birer korporasyon, birer lonca içinde birleştirmiş ve bu loncaları da devlete ve onun muşahhas temsilcisi olan hükûmet şefine bağlamıştır. Komünistler bu usulü tenkit ederken bunun, kapitalizm tarafından yeniden kurulmuş bir istismar vasıtası olduğunu iddia ederler : «En mütekâmil kapitalist memleketlerde bile malî oligarşi, faşizm kılığındaki diktatörlüğü vasıtasiyle tarihin çarkını geriye çevirmeğe, kapitalist istismarı, kapitalizmden önceki metodlarla yapmağa uğraşıyor» derler (Varga, De la démocratie bourgeoise au fascisme dans le monde capitaliste (Deux systèmes, Paris 1938).

İtalya'da 3 nisan 1926 tarihli kanunla sendikalar, yani bir taraftan, her branşınki ayrı olmak üzere işçi, diğer taraftan patron sendikaları kurulmuş ve nizamlanmıştı. Bu kanun aynı zamanda umumî mukaveleler yoliyle, iş münasebetini de nizamlıyordu. İşçilerin grev yapması ve patronların (lock - aut) u, yani işletmeyi durdurarak işçiyi işten çıkarması yasak edilmiş, sermaye ile emek arasındaki ihtilâfların halli salâhiyeti alelâde bir mahkeme olan istinaf mahkemesindeki «İş Yargıçlığına» verilmişti. Herhangi bir işletmedeki bütün işçiler ve bütün patronlar kendi sendikalarına yazılmadıkları takdirde bile gene aidat vermeğe mecburdular. Fakat sendikanın temin ettiği nimetlerden faydalanamazlardı. Görünüşte sendikaya yazılmak mecburiyeti olmadığı halde, yukarıki durum bu husustaki mecburiyeti göstermektedir.

Sendika denilen bu işçi ve patron birlikleri, hükmî şahsiyeti haiz olmak ve işçi ve patronları ayrı ayrı temsil etmekle beraber, serbest faaliyetlerden, yani kendi menfaatlerini grev ve lock - aut gibi vasıtalarla bizzat müdafaadan mahrum oldukları cihetle, bunların liberal memleketlerdeki sendikalarla bir alâka ve münasebeti yoktur.

Korporasyonlara, yukarıda adı geçen 3 mart 1926 tarihli kanunda işaret olunmuş ise de, bu teşekküller fiilen şubat 1934 te kurulmuştu, adetleri yirmi iki idi.

İşbu korporasyonlarla sendikalar arasındaki fark ve münasebetlere gelince : Sendikalar, istihsal işlerile değil, işçi-patron münasebetleriyle meşgul olurlar. Bunlar kendi sınıflarının menfaatlerini müdafaa ederler, umumî iş mukaveleleri yaparlar. Sendikaların tüzel kişiliği vardır ve patronlarınki ayrı, işçilerin sendikaları gene ayrıdır.

Korporasyonlar ise tüzel kişiliği haiz değildir. Bunlar istihsal meseleleriyle meşgul olurlar ve herhangi bir istihsal branşındaki patron ve işçileri birlikte temsil ederler. Korporasyonlar birer devlet teşekkülü, birer devlet dairesidir. Bunların verdikleri kararlar, hükûmet şefinin tasvibine iktiran edince, kanun kuvvetini haiz olur; böylece 22 kategori içinde toplanan bütün istihsal şubeleri ve netice itibariyle de bütün devlet ekonomisi hükûmet şefinin emri altındadır ve hükûmet şefi lüzum gördüğü istihsal şubesinin bir yıl içinde yapması gereken istihsal miktarını tayin etmek ve bunu o şubeye kabul ettirmek mevkiindedir. Korporasyonları temsil eden 650 âzadan mürekkep «Korporasyonlar Meclisi» de İtalyanın bir nevi parlamentosu mahiyetindedir; ancak bu meclis kanun koyma salâhiyetini haiz olmayıp, istişarî mahiyeti haizdir. Komisyonlar halinde çalışır ve bu komisyonların kararları ise yukarıda belirtildiği gibi ancak hükûmet şefinin tasvibiyle kanun mahiyetini alır. Böylece Faşist İtalya bir korporasyonlar devleti olmak ve devletin temelini hükûmet şefi tarafından dirije edilen ekonomiye dayandırmak istemiştir. Mussolini : «Faşist devlet korporatiftir, yahut faşist değildir. Faşist rejim daima korporatif bir şekilde kuvveden fiile çıkmak yolunda daha büyük bir azim ile ilerliyecektir. Faşist ihtilâlin fârik vasfı daima o yolda görülmek lâzımdır» diyor (Marsel Ouessant - Haydar Rifat, Karagömlekliler ihtilâli, s. 199).

X. Faşizm milliyetçi, dinci, ananeci ve millî âdetler bakımından muhafazakârdır. Mussolini bu vasıfları birçok nutuklarında belirtmiştir. Mutekit bir insan olmamasına rağmen, İtalya'da rejimi kökleştirebilmek için din maskesinden faydalanmak, halkın ruhuna işlemiş olan katolikliği bir vasıta gibi kullanmak yolunu tutmuştur. Gerçi Papalığa karşı da sert davrandığı zamanlar olmamış değildir. Fakat halkın din hislerinden korktuğu için, çıkan anlaşmazlıkları tatlıya bağlamış ve Papalık ile siyasî bir anlaşma yapmıştır.

Devrimizdeki İtalya'yı eski Romanın devamı sayan Mussolini, bu İlkçağ imparatorluğunun birçok âdetlerini ve hattâ selâmını ihya ederek İtalyan halkına zorla benimsetmek istemiştir.

XI. Faşizm ırkçıdır. Fakat bu, nasyonal-sosyalizmin tesiri altında Faşizme sonradan yamanmış, yahudi aleyhtarı bir ırkçılıktır. Mussolini'nin eski nutuklarında ırkçılığa ve yahudi aleyhtarlığına dair hiçbir işaret yoktu. Bu sebeple Almanya'da nasyonal - sosyalizmin 1933 te iktidar mevkiine gelişinden ve yahudileri tazyika başlamasından sonra bir çok Alman yahudileri, emin bir melce saydıkları İtalya'ya göçetmişlerdi. Hattâ Akdeniz kavimlerini ırk bakımından aşağı gören Alman ırkçılığı, faşizmin, ilk zamanlarda, hoşlanmadığı birşey idi. Fakat Almanya kudret kazandıkça bu zıddiyet zail oldu. Faşizmi bir taraftan okşıyan, bir taraftan da

yıldıran Alman kudret ve azameti karşısında faşist zimamdarları, Nasyonal - Sosyalistlere hoş görünmek yolunu tuttular, aralarındaki siyasî bağlılık sıkılaştıkça, zaten akraba bulunan ideolojilerini de, küçük teferruatına kadar, yakınlaştırma cihetine gittiler. İşte faşizmin ırkçılığının hakikî sebebi budur. Bilhassa 1937 yılından sonra kuvvetlenen bu ırkçılık, daha doğrusu yahudi aleyhtarlığı cereyanı sonunda, yahudi çocuklarının umumî mektebe gitmeleri, yahudilerin öğretmenlik ve profesörlük yapmaları, İtalyanların yahudilerle evlenmeleri menolunmuş, yahudiler tarafından yazılan kitaplar tedrisattan kaldırılmış, yahudilerin muharrirlik yapabilecekleri sahalar tahdidedilmiş, bunlara benzer daha birçok tedbirlerle İtalya'da bir yahudi tazyikı başlamış ve bu hal faşizmin yıkılışına kadar devam etmiştir. Görülüyor ki faşizmin ırkçılığı nasyonal - sosyalizminki gibi, üstün ırk esasına değil, sadece yahudi aleyhtarlığına dayanmıştır. Nitekim bu mezhebin nazariyesini ve tarihini kurmağa uğraşanlar da bu noktayı açıkça belirtmişlerdir (Gioacchino Volpe, Histoire du mouvement fasciste, 1940, s. 277).

XII. Faşizm şahsî bir rejimdir; faşizm demek Mussolini demektir. Gerçi Marsel Ouessant bunun aksini iddia ederek, «Dillerde dolandığı gibi faşistlik demek Mussolini demektir" sözü yanlıştır. Çünkü yarın Mussolini silindiği zaman da faşistlik yaşıyacaktır. Zaten Duçe bu istismarı temin etmek için ne lâzımsa yapmıştır.» (Karagömleklilerin İhtilâli, s. 191) demekte ise de bu hakikate uygun değildir. Mussolini, müstakil fikir ve şahsiyete hiçbir zaman tahammül edememiş, etrafında şahsiyet yaşatmamış, kendi tâyin ettiği nazırları birer emir eri gibi kullanmıştır. Bu sabık şef, yukarıda zikredilen 26 mayıs 1927 tarihli nutkunda der ki: «Faşist hükûmette bütün bakanlar ve bütün müsteşarlar birer neferdir; şeflerinin (yani Mussolini'nin) gösterdiği yere giderler ve dur dediğim zaman dururlar» (La nazione di fronte a se stessa, s. 53).

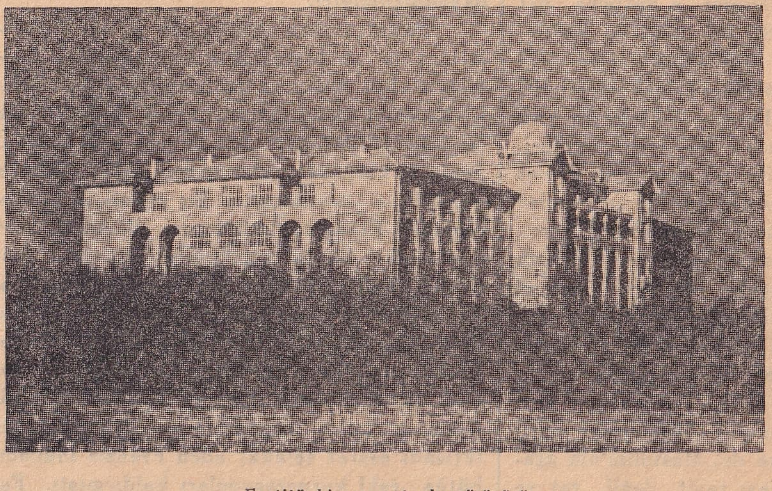
Bundan başka, rejimin en hararetli taraftarları da faşizm ile Mussolini'yi ayni şey telâkki etmekten çekinmezler. Meselâ Mario Missiroli 1942 de basılan bir kitabında aynen şöyle demektedir: «Demokrasiye ve liberalizme, sosyalizm ve komünizme, anonim siyasî doktrinler nazarile bakmak mümkün olduğu halde (zira kütleler bunların kurucularını bilmezler), bunun aksine olarak, faşizmi, yaratıcısının şahsından ayırmağa imkân yoktur. Onun İtalyan sınırları dışına yayılması bile, doktrinden ziyade, bilhassa muhayyileyi kırbaçlıyan ve ruhları fetheden Duçenin heybetli siması sayesinde olmuştur. Faşizmi bu insanî muhtevadan mahrum bırakarak doktrincilerin ve profesörlerin soğuk ve mücerret bir nazariyesi haline koymak, ondan bütün canlılığını, aktüalitesini ve muşahhaslığını söküp almakla müsavidir. Bu onu anlamıya yarıyan bütün yolları kapamak demek olurdu» (Ce que l' Italie doit à Mussolini, 1942, s. 9).

Çok yakın tarih, «Faşizm = Mussolini» olduğunu bizlere göstermiştir. Esasen bütün şahsî rejimlerin daima ayni akıbete düştüklerini göstermek hususunda tarih hiç şaşmaz. Zira o, rejimleri millete yaptıkları hizmetlerin hakikî değeriyle ve devamlılığı ile ölçer. Güneş Kıral denilen Ondördüncü Louis'nin Fransayı zaferden zafere, muvaffakıyetten muvaffakıyete koşturması bile, Fransız halkının, bu kralın tabutuna lânetler yağdırmasına mâni olamamıştır!

(Prof. Dr. Hıfzı Veldet)

GAZİ ORTA ÖĞRETMEN OKULU VE EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

GAZİ ORTA ÖĞRETMEN OKULU VE EĞİTİM ENSTİTÜSÜ — Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü, orta okullarla teknik öğretim kurumlarına ve köy enstitülerine öğretmen ve ilk öğretim müfettişi yetiştiren; eğitim ve öğretim meseleleri üzerinde bilimsel araştırma ve incelemelerle yayımlar yapan bir yüksek öğrenim kurumudur.

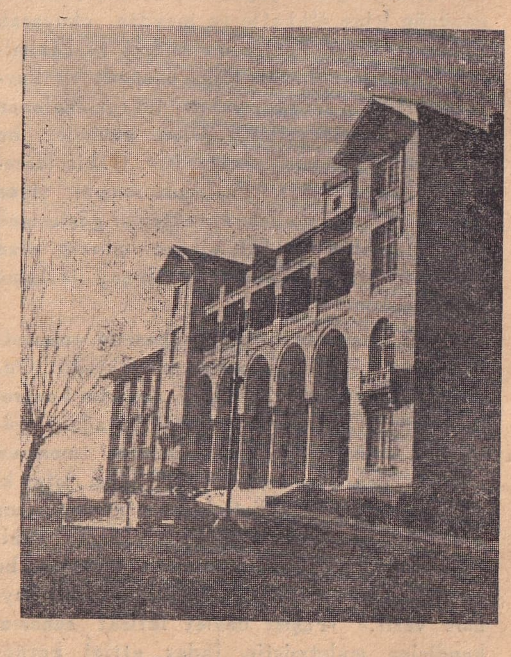
Enstitü binasının toplu görünüşü

Cumhuriyet devrinde çabuk ve büyük ölçüde ilerlemiye başlıyan her dereceden millî eğitim kurumlarımız arasında, belli bir dönemde, orta öğretim de özel bir gelişme göstermiştir. 1923 - 1943 yılları arasına rastlıyan ve dikkati çeken artışlarla ortaokullarda yetişen öğrenci sayısı 5905 ten (1923 - 1924 ders yılı) 85260 a (1942 - 43 ders yılı) çıkmıştır. Ortaokullar öğretim kadrosunun da bu artışla oranlı bir şekilde genişletilmesi ihtiyacı Millî Eğitim Bakanlığını ortaokul öğretmeni yetiştirme yolunda da esaslı tedbirler almak mecburiyetinde bırakmış ve bir orta öğretmen okulunun açılması bu tedbirlerin başında yer almıştır. Bu kurumun kısa bir süre içinde kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirmiş olduğunu, vazife alanını biraz daha genişleterek ortaokullarımızdan başka, teknik öğretim kurumlarımız, köy enstitülerimiz, ilk öğretim teftiş işlerimiz için de eleman yetiştirmekle görevlendirildiğini görmekteyiz. Gazi Orta Öğretmen Okulu sadece yeni öğretmen yetiştirmekle yetinmemiş, aynı zamanda her yıl burada açılan türlü meslek kurslariyle mevcut öğretmenlerin meslek bilgilerini arttırmak ve çalışma metodlarını birleştirmek yönlerinden de faydalı bir kurum olmuştur.

Orta Öğretmen Okulu, 1926 - 1927 ders yılında küçük bir kadro ile ve sadece türkçe öğretmeni yetiştirmek üzere Konya'da ahşap bir evde açılmıştır. Konya Orta Öğretmen Okulunun öğrenim süresi iki yıl ve öğrenci sayısı on altı idi. Okul 1927 - 1928 ders yılı başında Ankara'ya nakledilerek o tarihte Millî Eğitim Bakanlığı için yeni yapılmış olan, şimdiki Dış İşleri Bakanlığı binasına yerleştirildi. Kısa bir müddet sonra, şimdiki Cumhuriyet Merkez Bankası binası yerinde bulunan ve Millî Mücadele yıllarında Dış İşleri Bakanlığı olarak kullanılmış olan küçük binaya taşındı. Öğrenci kadrosu kırk beşe çıkarıldı ve mevcut türkçe şubesinden başka bir de pedagoji şubesi açıldı ve 1928 haziranında türkçe şubesinden ilk on beş mezununu verdi.

1928 - 1929 ders yılında okulun teşkilâtı genişletilerek iki yıllık genel hazırlayıcı sınıflar üzerine bir buçuk yıllık meslekî sınıflar açılmak suretiyle öğrenim süresinin üç buçuk yıla çıkarılması, Kurumun türkçe, tarih - coğrafya, fizikî ve tabiî bilimler, matematik ve pedagoji şubelerine ayrılması kararlaştı.

1925 yılında Millî Eğitim Bakanı olan rahmetli Necati, memleketin muhtelif merkezlerinde büyük öğretmen okulları kurmak amaciyle bazı tedbirler almış ve Büyük Millet Meclisinde 22 nisan 1926 tarihinde kabul edilen bir kanunla il özel bütçelerinden ayrılacak yüzde onlarla on bölge merkezinde birer öğretmen okulu binası yaptırılması kararlaşmıştı. Bu maksatla toplanan paralarla yaptırılacak ilk binanın Ankara'da inşası uygun görülmüş ve binanın proje ve plânları devrin Türk mimarları arasında ünlü bir ad bırakmış olan Mimar Kemal'e hazırlatılmıştı. 8 ağustos 1927 de temeli atılan bu bina 1929 - 1930 öğretim yılı başında içinde aynı zamanda orta öğretmen okuluna bir tatbikat okul vazifesi de görecek olan bir ilk öğretmen okulu ile birlikte, Orta Öğretmen Okuluna verildi ve adı Ebedî Şef Atatürk'ün yüksek izinleriyle «Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü» oldu. Teşkilâtın değişmesi ve öğretim süresinin artması sonucu olarak okul ancak 1932 şubatında o tarihte mevcut beş şubesinden kırk beş mezun verdi. 1932 - 1933 te okulun öğrenim süresi dört yıla çıkarıldığı gibi öğrenim süresi üç yıl olan resim - iş ve beden eğitimi şubeleri de

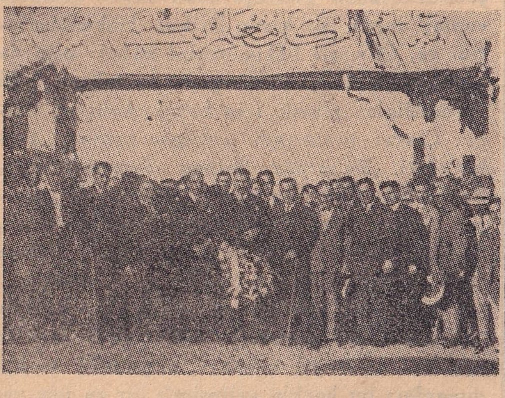

Enstitü binasının cephesi

açılarak yedi şubeli bir hale getirildi. 1934-1935 ders yılından başlamak üzere de hazırlayıcı sınıflar kaldırıldı.

Bu kurumda ortaokullarda okunan bütün ders kollarına öğretmen yetiştirilmesini

sağlamak üzere, 1937 - 1938 yılında öğrenim süresi üç yıl olan bir müzik şubesi, 1941-1942 yılında da yabancı dil şubesinin fransızca ve 1944 - 1945 yılında ingilizce sınıfları açıldı. Aynı sene fizikî ve tabiî bilimler şubesi biyoloji ve fizik - kimya şubelerine ayrıldı. Bu suretle okulun on şubesi oldu. Ayrıca 1936 -

Binanın temel atma töreninde
Eski Eğitim Bakanı merhum Necati ve iş arkadaşları

1937 ders yılından başlamak üzere üç yıl süreyle yıllık kurslar halinde türkçe, tarih - coğrafya, matematik, fizikî ve tabiî bilimler için dört şubeli bir B seksiyonu da açılmış ve bu yoldan, başarılı ilk okul öğretmenleri arasından imtihanla seçilenlerden kısa zamanda ortaokullar için dört yüz kırk dört öğretmen daha yetiştirilmesi sağlanmıştır.

Enstitünün ilk kuruluşundan bugüne kadar müdürlüğünde asil veya vekil olarak bulunan zatlar sırasiyle şunlardır: 1. — Ali Rıza Özkut (11.XII.1926 - 12.V.1928). 2. — Avni Başman (vekil) (20.V.1928 - 25.X.1928) 3.— Ahmet Hilmi Yolaç (vekil) (25.X.1928 - 28.VIII. 1929). 4. — Mahmut Ekrem (28.VIII.1929 - 2.XI.1929). 5. — İhsan Sungu (vekil) (2.XI.1929 - 24.XI.1929). 6. — İsmail Hakkı Baltacıoğlu (24.XI.1929 - 9.VI.1930). 7. — Faik Sabri Duran (16.VI.1930 - 6.XII.1931). 8. — Avni Yukarıuç (7.XII.1931 - 6.XI.1932). 9. — Hasan - Âli Yücel (müfettiş sıfatiyle idareye memur) (6.XI.1932 - 2.IV.1933) 10. — Hikmet Türk (2.IV.1933 - 23.IV.1933). 11. — Halit Ziya Kalkancı (24.IV.1933 - 1.IX.1934). 12. — Hâmit Sadi Selen (vekil) (15.IX.1934 - 26.XI.1934). 13. — Hakkı Tonguç (vekil) (27.XI.1934 - 15.VIII.1935). 14. — Nihat Özön (vekil) (15. VIII.1935 - 23.XI.1935). 15. — Esat Altan (23. XI.1935 denberi).

Buradan 16 ders yılında yetişen öğretmenlerin yekûnu 1400 dür. 1944 - 1945 öğretim yılı sonunda imtihana giren 230 son sınıf öğrencisinden hepsi mezun olmayı başardığı takdirde bu toplam 1631e yükselecek ve 444 B seksiyonu

Cumhur Başkanımız enstitü öğrencileri arasında

mezunu ile birlikte Gazi Orta Öğretmen Okulunu bitirenler sayısı 2075 olacaktır. Şimdiye kadar mezun olanların B seksiyonu dahil olduğu halde bitirdikleri şubelere göre sayıları da şunlardır: Türkçeden 147 kız ve 244 erkek, pedagojiden 9 kız ve 225 erkek, tarih - coğrafyadan 134 kız ve 225 erkek, fizikî ve tabiî bilimlerden 92 kız ve 133 erkek, matematikten 45 kız ve 224 erkek, resim - işten 25 kız ve 79 erkek, beden eğitimden 45 kız ve 146 erkek, müzikten 7 kız ve 24 erkek, fransızcadan 14 kız ve 27 erkek. Bu mezunların millî eğitim kurulumuzun türlü alanlarda bugün görmekte oldukları görevlere kısa bir göz atış bu kurumun millî eğitim hayatımız bakımından önemini ve nasıl bir ihtiyacı karşıladığını bilhassa belirtmektedir.

Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü mezunlarından ikisi Bakanlık müfettişi, üçü Bakanlıkta şube müdürü, dokuzu kendi okullarının resim - iş ve beden eğitimi şubelerine öğretmen olmuşlardır. İl millî eğitim müdürlerinden yirmi dördü, köy enstitüsü müdürlerinden on ikisi, ortaokul müdürlerinden seksen dördü bu okuldan mezun bulunmaktadırlar. Geri kalanların da kırk biri öğretmen okullarında, seksen ikisi köy enstitülerinde, bin yetmiş altısı orta öğretim okullarında, seksen dördü kız teknik öğretim okullarında, seksen dokuzu erkek teknik öğretim okullarında ve otuz altısı ticaret öğretim okullarında öğretmenlik yapmaktadır. İlk öğretim müfettişlerimizden yüz on sekizi de gene Gazi Orta Öğretmen Okulu mezunudur.

Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü, bugün on şubeye ayrılmış bulunmaktadır. Bu şubeler şunlardır: a) Türkçe, b) Tarih - Coğrafya, c) Eğitbilim, d) Matematik, e) Fizik - Kimya, f) Biyoloji, g) Resim-İş, h) Beden Eğitimi, i) Müzik, j) Yabancı dil (Yalnız fransızca ve ingilizce kolları açılmıştır).

Öğrenci kadrosu altıyüz ve öğretim heyeti kadrosu seksen ikidir.

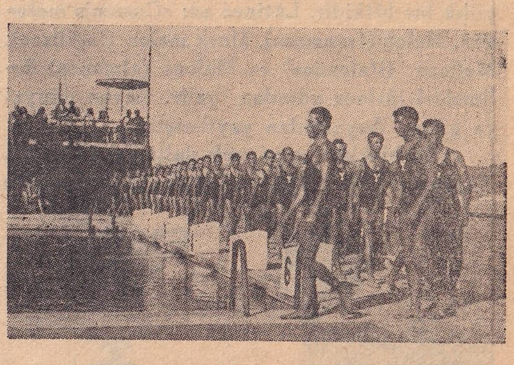
Resim - iş, müzik ve beden eğitimi şubelerinin öğretim süreleri üç, ötekiler ikişer yıldır. Okul parasız ve yatılıdır. Kız ve erkek öğretmen okulları mezunlariyle lise olgunluk imtihanı vermiş olan kız ve erkek adaylar arasından seçme imtihaniyle öğrenci alır. Mezunlar Millî Eğitim Bakanlığı emrinde gerek bu okulda, gerek bundan önceki okullarda devlet hesabına görmüş oldukları öğrenimin bir buçuk katı hizmetle ödevlidirler. Okulun her türlü tesisleri ve araçları tamam fizik, kimya, biyoloji lâboratuvarları, anfileri, zengin ders âlet ve vasıtaları, iş atelyeleri, kütüphanesi ve güzel bir jimnastik salonu, geniş oyun ve spor alanları vardır. Sekiz yüz kişilik konferans salonu ve büyük temsil sahnesi de kurumun övüneceği bir durumdadır. Memleketimizdeki en modern okul yapılarından biri olan Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü binası ve tesisleri devlete 1.774.653 liraya malolmuştur. *(Faik Reşit Unat)*

İSTANBUL YÜZME İHTISAS KULÜBÜ — Bundan iki sene evvel İstanbul'da kurulan bu kulüp, bilhassa şimdiye kadar memleketimizde çok ihmale uğramış yüzme sporunun gelişmesi hususunda verimli çalışmalariyle spor muhitimizde kendini tanıtmış bulunmaktadır.

İhtısas Kulübünden maksat, bir spor teşekkülünün bütün faaliyetini muayyen bir spor şubesi üzerinde teksif ederek çalışmasıdır ki bu, memleketimizde yepyeni bir şeydir. İhtısas Kulübünün en büyük faydası da yakın alâkası dolayısiyle meşgul olduğu spor nevinin sağlam esasa dayanan fennî gelişmesini sağlamağa çalışmasıdır.

İstanbul Yüzme İhtısas Kulübü, yüzücü gençler yetiştirmek gayesiyle kurulmuştur. Kulüp, isminden de anlaşılacağı üzere yalnız yüzme, su topu ve atlama ile meşgul olmakta ve en çok genç yüzücü yetiştirmeğe ehemmiyet vermektedir.

Yüzme İhtısas Kulübü yazın devamlı olarak günlük çalışmalarını Ortaköy'deki Lido'nun

İstanbul Yüzme İhtısas Kulübü yüzücüleri

fennî yüzme havuzunda yapmakta, kışın da Halkevinin kapalı spor salonlarında mutat antrenmanlarına devam etmektedir. Lido havuzu memleketimizde asrî ve beynelmilel esaslara göre yapılmış bir yüzme havuzudur. Kulübün bütün genç elemanları bu havuzun temiz suları içinde ve muntazam gerilmiş kulvarları arasında günlük antrenmanlarını yapmaktadırlar.

Memleketimizde yüzme tâli bir spor addedilegeldiğinden ve futbolun yanında daima bir ilâve olarak yaşadığından şimdiye kadar hiçbir kulüp böyle mükemmel bir havuz içinde çalışmayı düşünmemiştir.

Yüzme İhtısas Kulübü bir rekabet neticesi ortaya çıkmış olmayıp tam bir amatörlük havası içinde ve mütevazı, fakat disiplinli çalışmalariyle, bu zamana kadar ihmale uğramış yüzme sporunu memlekete tanıtmak ve sevdirmek gayesiyle genç elemanlar yetiştirmek için kurulmuştur.

Son iki sene zarfında kulüp, çalışmalarının semerelerini muhtelif vesilelerle verdiği müsamere ve müsabakalarda göstermiştir. Yapılan müsabakalardaki ciddiyet ve disiplinli intizam, seyircilerin seçme kimselerden oluşu ve müsabakalara iştirak eden sporculardaki hevesli gayret kulüp âzaları arasındaki verimli çalışmaların bariz delilleri idi.

Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Salih Omurtak'ın hâmisi bulunduğu bu kulübün idare heyeti ile müessis âzalarının da seçkin şahsiyetlerden bulunması onun randımanının yükselişinde âmil olmaktadır.

Kulüpte yüz metrelik bir sürat müsabakası

İstanbul Yüzme İhtısas Kulübünün diğer bir mazhariyeti de, Budapeşte Üniversitesinde beden terbiyesi tahsil ederek doktora almış su sporları mütehassısı Abbas Sakarya, ve gerek memleket içinde müteaddit kereler

Türkiye yüzme şampiyonu olmuş, gerekse memleket dışında müteaddit müsabakalar kazanmış ideal yüzücü Suat Erler gibi iki mütehassıs yüzücünün nezareti altında kulüp âzalarının çalışmakta olmalarıdır.

(*Nafi Yüzer*)

KAVUN — Kabakgillerden hıyar cinsi, yıllık bir bitkidir. Lâtince adı «Cucumis melo» dur. Melon (fransızca), Musk melon (ingilizce), Mellone (italyanca) ve Melone (almanca) kelimeleri lâtince adından gelir. Kavun dünyaya güney Asyasından yayılmıştır.

Bu bitkinin sapı çok dallı ve filizlidir. Yaprakları, karşılıklı olmamak üzere sapının

Kavun
a. Erkek çiçek kesiti, b. Dişi çiçek kesiti, c. Meyva

iki tarafındadır. Aynı adı taşıyan meyvası büyük, yuvarlak veya ovaldir. Meyvanın eti sulu ve kokuludur; ortasında yassı, parlak ve beyaza çalan sarı çekirdekleri vardır.

Kavun, meyvaları bakımından üç çeşide ayrılır: Harcı âlem kavunlar, kantaluplar, düz kabuklular. Bunların da her memlekete has bir çok nevileri vardır.

Harcıâlem kavunların dilimleri pek belli değildir. Kabuklarında, pek kabarık olmıyan sert çizgiler vardır. Etleri kırmızımtrak veya beyazımtrak, şekerli, fakat az lezzetlidir.

Kantaluplar, birbirinden iyice ayrılan geniş dilimli; etleri turuncu, şekerli ve ağızda eriyen kavunlardır. Düz kabuklular, oval, dilimsiz, etleri sarı ve ağızda eriyen kavunlardır.

Bütün bunlardan memleketimizde beş ana çeşit yetiştirilmektedir. Bu çeşitleri bir makalesinde Dr. Ali Sâti şöyle anlatmaktadır: 1) Van yahut kantalup: Vatanı Vandır. Erken kemale gelir. Onaltıncı Yüzyılda İtalyan misyonerleri İtalya'ya götürüp Papanın Roma civarındaki «Cantalupa» adlı malikânesinde yetiştirdikleri için frenklerce kantalup adı verilmiştir. Basık yuvarlak ve on dilimlidir. Kabuğu kurşunî sarı ve ağ gibi çizgilidir. Eti koyu turuncu, ananas kokulu, sulu ve lezzetlidir. Kabuğu ince olduğu için nakle elverişli değildir. Egede haziran sonunda yetişir ve bir, bir buçuk kilo gelir. Diyarbakırda yetiştirilen ve dört ile yedi kilo arasında gelenleri «Cep kavunu» adını taşır. 2) Topatan: En fazla İstanbul iliyle havalisinde yetiştirilir. Silivrinin Celâliye ve Selimpaşa köylerinin topatanları pek meşhurdur. Normal senelerde temmuz ortasında, Ege bölgesinde daha erken kemale gelir. Biçimi uzun oval, kabuğu düz ve sarıdır. Çitili olanları makbuldür. Eti sarı, orta tatlı, ananas kokuludur. İki ile dört kilo arasında gelir. Uzun zaman saklamak için dayanıksızdır. 3) Mollaköyü kavunu: Elâzığ'ın Mollaköyünde yetişir. En nefis kavunlarımızdandır. Biçimi topatana benzer. Kabuğu koyu kurşunî ve hafif dilimlidir. Etinin rengi kavun içi veya koyu zümrüt yeşilidir. İki ile dört kilo arasında gelir. Kabuğu ince olduğundan dayanıksız ve nakle elverişsizdir. 4) Hasanbey: En iyi kışlık kavunumuzdur. İzmir, Manisa, Balıkesir ve Bursa illerinde yetiştirilir. Orta büyüklükte, yuvarlaktır. Sap tarafı hafif sivri, dip tarafı hafif yassıdır. Kabuğu koyu yeşil ve buruşuktur. Eti koyu turuncu, çok tatlı ve kokuludur. Kabuğu kalın olduğu için çok dayanıklıdır. Üç ile beş kilo arasında gelir. 5) Altınbaş: Hasanbeyden sonra gelen kışlık kavundur. Biçimi yuvarlak, yuvarlak oval ve uzun oval; kabuğu düz, dilimli ve buruşuk olmak üzere bir kaç çeşidi vardır. En iyileri Manisa Akhisarının Süleymanlı köyünde ve Kırkağaçta yetişir. Trakyada, Uzunköprüde yetiştirilir. Kabuğu koyu altın sarısı zemin üstüne koyu yeşil veya siyahımtrak lekelidir. Üç ile yedi kilo arasında gelir. Etinin kabuğa yakın tarafı yeşil, üst kısmı sarı veya turuncu olup çok lezzetli, tatlı ve suludur. Kabuğu kalın olduğundan nakle pek elverişlidir.

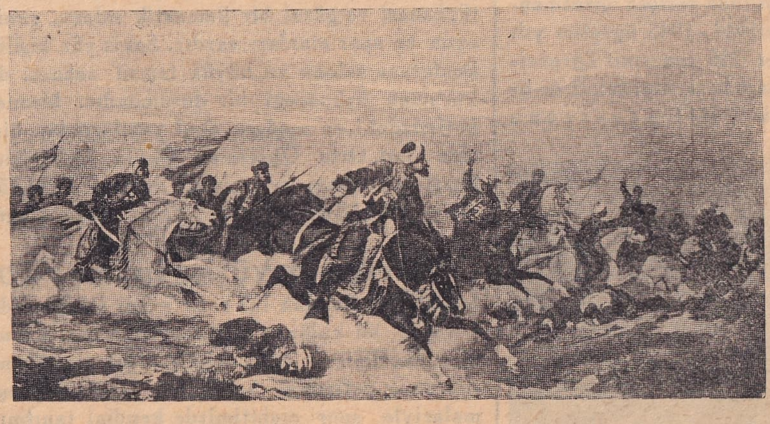
Yalnız Konyada yetişen bir de Divlek adlı kavun vardır ki, gerek hususî ve nefis kokusu, gerek lezzeti hayli nefistir.

Kavun, tohumlarından üretilir. Kumlu ve özlü, suyu iyi süzen ve güneşe maruz topraklardan pek hoşlanır ve bol gübre ister.

(*A. B.*)

KOSOVA MEYDAN MUHAREBESİ, BİRİNCİ — (791-1389) Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devrinde, Ondördüncü Yüzyılın ikinci yarısında, Balkanlarda bir kısım Balkan milletleri ittifakına karşı yapılan ve k a z a n ı l a n i l k b ü y ü k m e y d a n m u h a r e b e s i d i r. Bu muharebe, Osmanlı Türklerinin Balkanlardaki hâkimiyetini tesbit ve takrir etmesi ve Hıristiyan âleminin tertipliyeceği herhangi bir Haçlı Seferile de bu hâkimiyetin Balkanlardan kolay kolay söküp atılamıyacağını göstermesi itibariyle, büyük bir ehemmiyet taşır. Aynı zamanda bu; muharebe sahasında bir Osmanlı Padişahının bir suikasta kurban gitmek suretile de olsa, şehit edildiğini gösteren tek hâdisedir.

Bu tarihten elli dokuz sene sonra gene Osmanlılarla Balkan ve Orta Avrupa Hıristiyan orduları arasında, gene Osmanlı Türklerinin dünya tarihine parlak bir zafer olarak

Kosova Meydan Muharebesi
Bir Türk ressamının tablosundan

hediyesi bulunan ikinci bir meydan muharebesinin cereyan ettiği Kosova sahrâsı; bugünkü Yugoslavyada Priştina'nın batısında ve Mitrovica'nın güneyinde, Morava nehrinin yukarı kollarından biri olan Sitnica ırmağı vâdisindedir ve mahallî lisanda Karatavuk ovası mânasına gelen Kosovopolje veya sadece Kossova adiyle maruftur. Macarcada gene bu mânaya gelmek üzere Rigomezö diye tanınır.

H a r b i n s e b e p e l e r i: Sultan Muradın otuz senelik saltanatı esnasında Balkanlardaki geniş fütuhatı her tarafta bir yankı uyandırmış, Türklerin akınlarından ve istilâ teşebbüslerinden gittikçe daha büyük nisbette endişe duyan bir kısım Balkan Hükümdarlarını ve, Osmaslı hâkimiyetini kabul edip de haraçgüzarlıktan kurtulmak ve tekrar eski serbestliğini almak için fırsat kollıyan Bulgar Çarını aralarında anlaşma yapmıya sevketmişti. Bu sırada Balkan Yarımadasında, Sultan Muradın karşısında, başlıca üç şahsiyet vardı: Sırb Kıralı Lazar Greslianavitch, Bosna Kıralı Tvartko ve Bulgar Çarı Şişman (tarihlerimizde Las, Levendoğlu, Susmanus).

Yüzyılın birinci yarısında Bulgarlarla Sırblar, ikinci yarısında Sırblar ve Boşnaklar arasında mevcut rekabet, düşmanlık ve kin duyguları bu harbin arifesinde bir an için yatıştı, unutuldu ve Osmanlılara karşı ilk Slâv milletleri ittifakı husule geldi. Gerçi bunlardan ikisi, Lazar ve Şişman, iktidara geldikleri sıralarda, biri diğer küçük Sırb prenslerine, öbürü kardeşlerine karşı üstün durumlarını Türk yardımı, Sultan Muradın kendilerine müzahereti sayesinde temin edebilmişlerdi. Fakat, Osmanlı dinamizmi, karşısındaki dağınık, aralarında mücadele hiç eksik olmıyan ve kıtanın devamlı nizam ve asayişini sağlamıya iktidarsız görünen hükûmetlerini tasfiye yolunda ve düzenliğin, âdaletin mümessili sıfatiyle yarımada da, terakkiler kaydettikçe, bu iki hükümdar kendilerine iltihak eden Bosna Kıralı ile birlikte cephe almıya başladılar.

Diğer taraftan Türk kumandanlarının Zeta Sırb Prensliğine katî bir darbe indirerek Manastır, Pirlepe vesaireyi Osmanlı hâkimiyeti altına almaları Lazar Sırbistanının güney vilâyetlerinin tehlikeye düşmesi ve üç taraftan kuşatılması demekti. Aynı zamanda bu suretle, Osmanlılar, Bosna Kırallığı ile de doğrudan doğruya komşuluk tesis etmiş oluyorlardı.

Maamafih, 1386 da Nişin zaptını müteakıp, Lazar, Osmanlı ordusuna yardımcı asker vermek karşılığında, sulh yapmış ve ertesi sene vukubulan Karaman harekâtına da bu anlaşma icabı olarak bir miktar Sırb kuvveti göndermişti. Sultan Murad, Karamanlıları iyilikle kazanmağı istiyor, ilerde vukubulacak ilhaka belki bir zemin hazırlamayı ümit ediyor, ahaliye dostça muamele yapılması ve her türlü tecavüz ve yağmadan çekinilmesi için sıkı emirler veriyordu ki, bu siyasetin muvaffak olması için hiçbir alâka duymıyan ve hizmetlerine karşılık kendilerine yalnız ganimet vadedilmiş olduğunu iddia eden Sırb askerleri bu emre pek o kadar itaat etmemişler, itaatsizlikleri görülenler de ağır surette cezalandırılmışlardı. İşte bu seferden dönen Sırb askerlerinin, Osmanlılar emrinde askerlik yapmanın boşluğu ve faydasızlığı yolundaki ifade ve propagandalarıdır ki Sırb umu-

mî efkârında bir hoşnutsuzluk yaratmış, bu da, Nişin işgalindenberi artmış olan Osmanlı tehditlerinden kurtulmayı düşünen Lazara beklediği fırsatı vermişti. Kosova harbinin bir sebebini bu hâdisede aramak lâzımdır.

Lazarın Bosna Kıralı ile ittifakı ve Sırb Boşnak kuvvetlerinin de Lâlâ Şahin Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerine karşı Ploşnikte kazandıkları zafer bunun ilk tezahürüdür. Ploşnik hâdisesi, bir taraftan, Balkanlardaki Slâv ve Hıristiyan ânâsırın - bu meyanda Arnavutluk Hükümdarı Jorj Kastriota ve diğer küçük Sırb ve Arnavut Beylerinin açıkça, Şişmanın gizlice ve Eflâk Voyvodasının da zımnen Lazarın etrafında toplanmasına yardım ederken diğer taraftan Sultan Murad'ı bu hezimetin intikamını almıya sevketti.

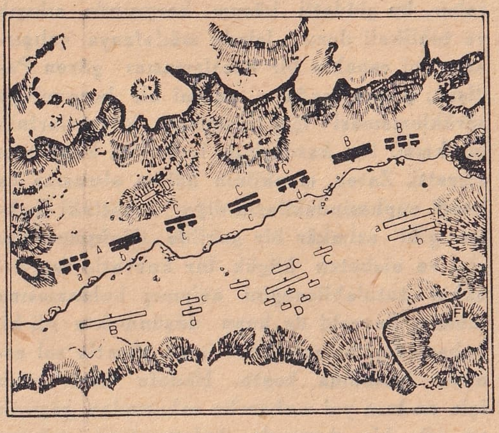
Harbin hazırlığı: Rivayete nazaran Şişmanın ve kısmen Arnavutluk Beyinin hıyaneti yüzünden Lâlâ Şahin Paşanın uğradığı mağlûbiyeti ve Osmanlı kuvvetlerinin zayiatını Murad Hüdavendigâr haber alınca, harb tedarikine başlamakla beraber, Sırbistana karşı harekete geçmekte acele etmedi. Bu sırada Yenişehir ovasında kendisi ve iki şehzadesinin Bizans prenseslerile izdivaç şenlikleri ve Bayezidin oğullarının sünnet düğünü yapılıyordu. Sırblara karşı alınacak tertibatı kararlaştırmak üzere, devlete tâbi Bey ve Prenslerden Yenişehire davet edilenler arasında Şişman da vardı. Bu suretle onun sadakati ve itaati imtihan ediliyordu. Fakat o, Sırb - Boşnak kuvvetlerinin zaferine mağrur olarak ve onlarla ittifakına güvenerek, bu davete icabet etmediği gibi ittifakını da açığa vurdu.

Şişmanın ihaneti ve sadakatinden ayrılması, Sultan Muradı, Sırbistana karşı harekâta girişmezden ve Ploşnik bozgununun intikamını almıya kalkışmazdan evvel, yandan ve geriden bir tehdit ve tecavüzü önlemek maksadile, Şişman Bulgaristanına karşı taarruz kararına sevketti. İşte Kosova meydan harbinin ilk hazırlığı mahiyetindeki 1388 Bulgaristan seferi bu suretle oldu: Viziriâzam Ali Paşa otuz bin kişilik bir kuvvetle bütün Bulgaristanı istilâ, payitahtı olan Tırnovayı zapt ve onu, memleketini daha sıkı bir şekilde imparatorluğa bağlıyacak şartlarla, sulh kabülüne mecbur etti. Bunun üzerine merkezi Vidinde bulunan diğer Bulgar Çarı Stracimir de Sultan Murada tabiyetini arz ve haraçgüzarlığını kabul etti.

Sırb Kıralı Lazar müttefikının mağlûbiyetini ve bütün Bulgaristanın istilâ edildiğini öğrenince, vaziyetin ciddileştiğini görerek, şiddetli bir mukavemete hazırlandı. Hattâ, daha önce, kendi taarruza karar verdi. Bir taraftan stratejik mevkileri elde etmeğe çalışırken diğer yandan müttefikleriyle birliğini yenilemiye ve kuvvetlendirmiye çalıştı. Kumandanlarından birine (Dimitrius) Sırb Bulgar hududunda ehemmiyetli bir mevki olan Şehirköyünü (Pirot) zaptetmesini emretti. Aynı zamanda Bosna Kıralına ve Arnavutluk hâkimine elçi göndererek onlara tehlikenin yaklaştığını haber verdi: Yarın Sırbistana yapılacak bir akının daha sonra kendi memleketlerine karşı olacağını, binaenaleyh, elbirliği ederek bu seli durdurmak ve zararsız bir hale getirmek lâzımgeldiğini anlatmıya çalıştı.

Lazarın kumandanı Şehirköyünü zaptetti ise de, Ali Paşa, Timurtaş Paşa zade Yahşi Beyi, Subaşı İnebe yve Sarıca Paşa kuvvetleriyle birlikte, bu mühim mevkiin mutlaka geri alınması emrile gönderdi ve Yahşi Bey de filhakika, bu vazifede muvaffak olarak muhafızları esir almak suretiyle kaleye hâkim oldu. Fakat, düşmanı, memleketinin içerilerine girerek, takip yapmak hususunda istediği akın müsaadesi, herhalde isabetli bir görüşle, Padişah tarafından kabul olunmadı.

Diğer taraftan, Sırb Kıralı, diplomatik faaliyetinin neticelenmesi üzerine, tamamiyle yardım ve müzaheretlerinden emin olduğu

Kosova Meydan Muharebesi krokisi
Siyahlar düşmanı, aşağı taraftaki kıtalar da Osmanlı ordusunu göstermektedir

müttefiklerile birlikte çıkaracağı ordunun çokluğuna güvenerek, Sultan Murada elçiler göndermiş ve âdeta meydan okumuştu. Lazarın niyet ve tasavvurlarına zaten vakıf olan ve ihtimal, ona muhalif bazı Sırb rüesasından, bu hususta faydalı malûmat alan Padişah, kendi kuvvetinden emin olanlara mahsus bir eda ile, elçiye, Türk müverrihlerine göre, şu mealde bir cevap vererek geri göndermişti:

İnşaallahürrahman zemanı behar ve evanı zuhuru ezharda... evlâdı emcad ve âmmei ecnad ile kös ovada... hücumu şiranı düşmangiran ile haki siyahe iclâsı Lâs etsek gerek... Eğer merd ise dursun ve gürdi neberd nice olduğun görsün...

Sultan Murad kışı Filibede geçirirken Şehzadeleri Bayezid (Yıldırım) ile Yakup Çelebiye, idare ettikleri Kütahya ve Karesi sancaklarının askerleriyle gelmelerini emretti. Ayrıca Kastamonu hâkimi İsfendiyar Beye, Germiyan hakimi Yakup Beye, Saruhan, Menteşe, Aydın ili ve Hamit ili beylerine de bu «Cihadı Ekber» e iştirak etmeleri için haber gönderdi. Rumelinde ise Dobruca Tatarları Beyi Saraç (Saraçili Beyi) ile Köstendil Prensi, Şişmanın kardeşi, Kostantin tabi prenslerdi, hizmet ve yardımı kabul etmişlerdi.

1389 baharında (791) Meriç nehri geçit verinciye kadar bütün kuvvetler Filibede toplanmıştı. Bir ilkbahar günü buradan hareket eden ordu, İhtiman'a vardığı vakit Sırblıların Kosova ovasında toplandığı haberini getiren casusları burada buldu. Sultan Murad, üç gün kaldığı İhtiman sahrasında devlet erkânının ve bütün ümeranın iştirakile bir harb meclisi topladı ki, bu sırada henüz hacdan dönmüş olup da doğruca orduya iltihak etmiş bulunan Evrenos Beyin ileri sürdüğü fikirler Padişah tarafından ve meclisce kabul ve tasvib edildi. Bütün askerlik hayatını buralarda Balkan prensleriyle harb yapmakla geçiren ve onların harb usullerine, hilelerine, meziyet ve nâkiselerine vakıf olan bu tecrübeli komutan, evvelâ, tesbit edilen yere önce varıp münasip mahalli işgal etmenin, sonra da, karşılaşma vukuunda acele edilmiyerek, düşmanın kendi safından çıkmasını beklemenin ve ancak bu gibilerle muharebe edilmesinin, çünkü, düşman demirden bir kale gibi metin olduğu için (lâ-tadrib fi-hadidi bârid) kelâmı ile âmil olmanın muvaffık olacağını ileri sürmüştü. Bunun üzerine ordu hareket etti. Tamamen batıya tevcihle ve Sofya - Şehirköy yolu sağda bırakılarak, Suluderbent - Alâeddin ovası yoliyle, Kostantinin büyük ikramlar gösterdiği Köstendile vasıl oldu. Hedefe bir an evvel yetişmek istiyen Padişah burada fazla kalmıyarak Uluovaya mütevecciben yoluna devam etti. Aynı zamanda, ilerdeki geçitlerin düşman tarafından tutulduğunu haber almakla, hem yol açmak, hem dil (esir) ele geçirmek üzere Evrenos Beyi Paşa Yiğitle birlikte öncü olarak ileri gönderdi.

Filhakika, Evrenos Bey, burada, küçük bir düşman kuvvetine rastladı ki bunların kısmen katil kısmen esir edilmesi ile ordu selâmetle Morava suyunu geçerek Karatovaya (Karadonlu) vasıl oldu. Sırb Kıralının, zahiren harb ilân etmek, fakat hakikatte Osmanlı ordusunun vaziyetini ve miktarını tecessüs etmek vazifesiyle bir elçisi bu sırada buraya geldi. Hakikî maksadı keşfetmekte güçlük çekmiyen Padişah, rivayete göre, ordunun kuvvetini ona gösterdikten ve gördükleri hakkında fikrini sorduğu zaman, elçinin, Osmanlı kuvvetini küçümseyerek kendi kuvvetlerini izâm etmesi Türklerin gözünü korkutmak arzusundan ileri geldiğini anladıktan sonra, elçiyi geri gönderdi.

Karatovadan itibaren, kuzey istikametinde ve muharebe nizamında ilerliyen orduya Sultan Murad şu şekli vermişti: Gene Evrenos Beyle Paşa Yiğit piştardı. Birinci fırka Sadrazamın, ikinci fırka Bayezidin, üçüncüsü İne Beyin, dördüncüsü Yakup Çelebinin, beşincisi Saruca Paşa, altıncısı da bizzat kendi kumandasında olmak üzere ordu altı gruptan ibaretti ve bu halde Kosova sahrasına vardı.

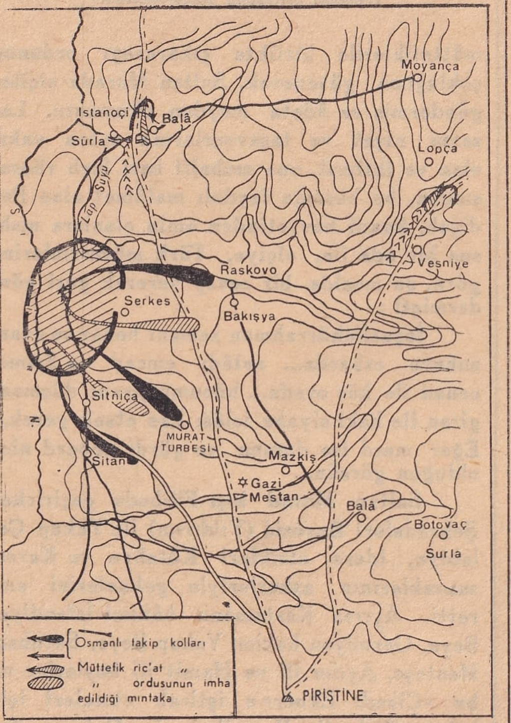
Meydan muharebesi: Türk kaynaklarının 15 şaban (9 ağustos) ve 4 ramazan (27 ağustos) olarak gösterdikleri bu meşhur muharebe gününü Sırb tarihleri ve ananeleri ve onlardan naklen Avrupa tarihleri 15 haziran olarak tesbit ederler. Muharebenin bir bahar günü cereyan ettiği bütün kaynaklarca teyit edildiğine göre bu sonuncu tarihin daha doğru olduğu kabul edilebilir.

Osmanlı ordusu Kosova sahrasının doğu ve güney taraflarında mevki aldığı vakit müttefik ordusu ovanın mukabil tarafında yerleşmiş bulunuyordu. Türk kuvvetleri adet itibarile hayli azdı. Sadeddinin beşte bir, Neşrinin üçte bir olarak gösterdikleri nisbet mübalâğalı olsa bile her halde müttefik kuvvetlerin yarısından çok fazla değildi. Sultan Murad, ilk iş olarak Bayezidi yanına aldı ve hâkim bir noktadan düşmanı gözden geçirdi: Çokluk hasım tarafında idi. Padişah, ümerayı harb meclisinde topladığı vakit bir kısmı şu fikri ortaya attı: Düşman atları bizim develerden ürkerek harb nizamlarının bozulmasına ve perişanlığa sebebiyet vereceği için develeri askerin önüne dizmek. Bu fikre ilk itiraz eden Bayezid, böyle bir hile yoluna sapmanın bir tenezzül addedilebileceğini, şimdiye kadar bu Hanedanı himaye ve düşman şerrinden vikaye eden Cenabıhakka güvenin doğru olacağını söylediği gibi, Veziriâzam da buna muhalif bulundu. Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa ise, develerin ağır silâhlı süvariyi görünce ürkeceklerini ve saflarımız üzerine atılıp bilâkis bizim asker arasında bir karışıklığa sebep olabileceklerini ileri sürerek bu teklifi iyice çürüttü. Bu suretle

muharebeye merdane ve yüzyüze girmek kararile meclis dağıldı. Ancak, Padişah, endişeli ve hasım tarafından esen rüzgârın kaldıracağı tozların da Osmanlı askerine zarar vereceğini düşünerek, muztarip bir halde idi. Bütün geceyi dua ve niyaz ile geçirdi ki, tarihlerimizin nazmen naklettikleri bu Tanrıya yalvarış şu mısralarda en karakteristik ifadesini bulmaktadır : «Din yolunda beni şehit eyle = Mülk-ü islâmı payimal etme.» Filhakika sabaha karşı yağan faydalı bir yağmur ortalığa sükûnet verdi ve Padişahın endişesi zail oldu.

Diğer taraftan, müttefik ordusunda sonsuz bir gurur ve hasmı küçük görme hissi vardı. Filhakika adeden fazla idiler. Lazar hemen bütün Sırb kuvvetlerini toplamıştı. Yeğeni ve damadı Vuk Brankoviç, diğer damadı Zeta ve Primorie Prensi İkinci Jorj, Çerna-Gora Prensi Stefan Çernoviç bulunduğu gibi, Kroya, Stefigrad ve Debre prensleri olan Kastriota'lar Arnavutluk kuvvetlerini, kumandanları Horvati Janos, Hraniç Vlaşko ile birlikte Bosna Kıralı Tvartko Bosna ve Hersek kuvvetlerini getirmişlerdi. Ayrıca bir Macar yardımcı kuvveti de mevcuttu. Buna ilâveten, teçhizatlarının iyi olduğunu, zırhlı askerlerinin çok, Osmanlıların ise yorgunluktan ve hastalıktan bitap bir halde bulunduklarını düşünerek zaferi muhakkak görüyorlardı. Hattâ bu sebepten Brankoviç'in yalnız başına harbetmek arzusunu izhar ettiği, muharibler arasında şevk ve heyecanı arttırmak mülâhazasiyle Sırb ve Bosna Kırallarının da Osmanlı Hükümdarını tutup getireceklere kaleler ve malikâneler vermeyi taahhüt ettikleri rivayet edilir. Maamafih müttefikler muharebe şekil ve tabiyesini tamamen tesbit edememişlerdi. Topladıkları harb meclisinde içlerinden bir kısmı, Osmanlılar üzerine geceleyin birdenbire hücumu teklif etmişse de Jorj Kastriota'nın gecenin Türklerin kaçmasını kolaylaştıracağı ve bu suretle muhakkak bir galibiyeti elden kaçırabilecekleri yolundaki itirazı üzerine bu fikir kabul edilmemişti. 15 haziran sabahı iki taraf şu vaziyeti almıştı: Müttefiklerde sağ cenah Brankoviç'in, sol cenah Tvartko'nun kumandasında idi. Lazar Sırb ve bir kısım yardımcı askerlerle merkezde bulunuyordu. Bulgar, Macar, Arnavut, Boşnak, Ulah vesaireden mürekkep diğer yardımcı kuvvetler de her iki cenahta münasip yerlerde mevzie sokulmuştu. Ovanın mukabil tarafında Osmanlı kuvvetleri mutat harb nizamında idi. Sağ cenah Rumeli kuvvetlerinin başında Şehzade Bayezid, sol kanat Anadolu kuvvetlerinin başında Şehzade Yakup Çelebi bulunuyor ve Saruca Paşa ile Evrenos Bey Bayezidin, subaşı İne Bey ile Turgutça Balaban Bey Yakubun tarafında duruyorlardı. Sağ kol azepleri Kurd Ağa, sol kol azepleri Hamza Bey kumandasında, Aydın ve Saruhan kuvvetleri de sol cenahta idi. Padişah, sağında Ali Paşa, solunda Timurtaş Paşa bulunduğu halde merkezde Yeniçerinin arkasında her zamanki yerinde idi. Diğer tâbi beyler de gene yanında da yer almışlardı. Aynı zamanda Sultan Murad, Evrenos Beyin teklifi üzerine, azeplerden başka iki bin tirendaz cengâveri askerin öncüsü (hücum taburu, hücum bölüğü gibi) yaparak, Hamit oğlu kumandasında, sağa sola taksim etmiş ve bunlara harbi açmak ve düşmanı ok yağmuruna tutmak vazifesini vermişti. Yeniçeri safları arasına konmuş olan topların hepsine topçu Haydar kumanda ediyordu.

Muharebeye tirendazların ok hücumiyle başlandı. Fakat bu, ancak bir an sürdü. Çünkü üstün sayılarına güvenen Sırblar, olanca kuvvetlerile derhal, bizim nisbeten zayıf cephemiz olan, sol cenaha yüklendiler. Arkası sarp bir meşelik olduğu ve develer ile ağırlıklar vesaire de burada yerleştirilmiş bulunduğu için asker kaçmak imkânına malik değildi. Anadolu askeri, yorgun bulunmakla beraber, bu şiddetli hücum karşısında sıkışık ve tehlikeli durum içinde müdafaaya çalışırken, sol cenahın bir bocalamasını gören Padişah, bunun orduyu umumî bir bozgunluğa sürüklememesi için Bayezide, kuvvetlerinin bir kısmı ile kardeşinin imdadına koşmasını emretti. Zaten, mevkiinin hâkim olmasına ve kendi cephesindekilerin diğer kanattaki Sırblar gibi azimkâr bir şekilde dövüşmediklerini ve nisbeten küçük bir kuvvetle sağ cenahın tutulabileceğini anlamış bulunmasına binaen, Bayezid de bunu düşünmekte idi ki, babasından bu emri de alınca süratle sol cenahın imdadına koştu. Hedefe vasıl olmak için en kısa yol muharebe sahasından geçmek ve güç bir durumda bulunmasına rağmen tuttuğu yeri adım adım müdafaaya çalışan

Kosova Meydan Muharebesinin dördüncü safha krokisi

Yakuba karşı savaşan düşmanı yandan vurması lâzımdı. Öteyandan, Lazar, muharebenin gidişini büyük bir dikkatle takibediyor ve Bayezidin tuttuğu istikameti görüyordu. Bu manevranın maksat ve hedefini anlamakta gecikmedi. Prens Yakup üzerindeki baskısını daha müessir surette yapabilmek ve bu halde galibiyeti temin edebilmek için derhal kendi sol cenah kuvvetlerinden yirmi bin Boşnağı ayırdı ve Kıral Tvartko'nun yeğeni Vladko Vukoviç kumandasında olarak, bu tarafa doğru ilerliyen kuvvetlerin yolunu kesmiye gönderdi. Bu karşılaşma vukubuldu ise de Boşnaklar Bayezidin yıldırım darbesine dayanamadılar, dağıldılar. Bu suretle gerek Bayezid, gerek onu takibetmekte gecikmiyen Evrenos Bey, Yahşi Bey, Saruca Paşa, Kara Mukbil Bey, Şirmert Bey, Müstecap Subaşı gibi diğer ümera düşmanı yandan vurmıya başladılar. Aynı zamanda ümeranın içinden iyi sesli olanlar askerin arkasından, «düşman bozuldu, hücum edelim» diye bağırarak maneviyatları bozulan ve bozguna yüztutan Anadolu askerini ve bu cenahtaki azepleri durdurmıya ve mukabil taarruz yaptırmıya muvaffak oldular. Sırblar yandan ve cepheden şiddetli hücum karşısında gerilemek zorunda kaldılar.

Bu kısmî bozgun, zaten, müttefiklerin cesaretini kırmıya başlamıştı ki, safların arasında dolaşan ve süratle yayılan bir haber bu perişanlığı bir hezimete çevirdi: İddia edildiğine göre, Sırblar, şeflerinden biri tarafından ihanete uğramış ve bu hain gûya, silâhlarını Hıristiyanlara karşı çevirmişti. Bu hususta evvelâ Tragos Proviç adında biri itham edildi; fakat sonra, bir zamandanberi hareketlerinden şüphe edilen Vuk Brankoviçin adı söylendi. Lazarın damadı Sırb ananelerine göre, kendisine en fazla ihtiyaç olduğu bir anda, hiçbir meşru sebep olmaksızın, onbin kişilik kuvvetile birlikte muharebe sahasını terketmişti. Osmanlı tarihlerinde bu hususta en küçük bir ima bulunmamasına mukabil Avrupa tarihleri bu Sırb ananesini bir vakıa gibi kabul etmiye mütemayildir.

Muharebe beş saatten fazla bir zaman bütün şiddetile devam etti. Harb taliinin Osmanlılar lehine döndüğü ve muharebe meydanında gittikçe artan düşman cesetlerinden, Türklerin muzaffer kalacağı anlaşılıyordu. Sultan Murad, daima merkezde, savaşın bütün safhalarını büyük bir dikkat ve ihata ile takibediyordu.

Bu sırada genç bir Sırblının kendisine ehemmiyetli bir haber vermek üzere geldiğini, Padişaha bildirdiler. Müsaade edilip de huzura girince ayaklarını öpecekmiş gibi eğildi; fakat birdenbire doğrularak koynunda sakladığı hançerini çıkardı ve Padişahın kalbine sapladı.

Padişahın etrafındakiler derhal katilin üstüne atıldılarsa da o, çevik bir hareketle, ellerinden kurtulmıya ve içlerinden bir kısmını öldürmiye muvaffak oldu. Sonra dere kıyısında bıraktığı atına yetişmeğe imkân bulamıyarak her taraftan hücum eden yeniçelerin elinde parça parça edildi. Bu, bizim tarihlerin Miloş Nikola dedikleri Milos Obiliç (yahut Kabiloviç) adında asilzadelerden biri idi ki, rivayete göre, muharebeden bir gün evvel kıral, umumî bir ziyafette kendisini, Brankoviç'in tahrikiyle, ihanetle itham etmiş, o da, kırala karşı sadakatini ve memleketine karşı muhabbetini isbata yemin eylemişti.

Otağı Hümayuna nakledilen Sultan Murad, yarasının ağırlığına rağmen günün zaferini tamamlıyacak emirleri vermekte devam etti. Bayezid, hâlâ düşmanın sağ cenahını kovalamakta ve ezmekte iken, padişah, Ali Paşaya düşman sol cenahına taarruz etmek ve bu kısım geri püskürtüldüğü zaman, iki taraftan sıkıştırılabilecek vaziyette bulunan, merkeze teveccüh etmesi emrini verdi. Sadrazam da derhal emri yerine getirdi. Fakat sağ kanatlarının nasıl ağır bir duruma düştüğünü öğrenen ve Sırbların partiyi kaybettiklerine hükmeden Tvartko, ricat etmekte acele etti. O şekilde ki, müttefikleri tarafından terkedilen Lazar her taraftan sarılarak bütün Sırb kuvvetleri ile birlikte Türklerin eline düştü. Haleti nezide bulunan padişahın çadırına götürüldüğü vakit ise, evvelce hıyanetinden şüphe ettiği Miloş'un suikastına vâkıf oldu. Fakat Sultan Murad ruhunu teslim etmeden önce düşmanlarının idam kararını tebliğe imkân buldu. Hâdisenin başka türlü cereyan ettiğine dair muhtelif kayıtlar vardır. Türk menbaları Lazar'ın cenk esnasında telef edildiğini ve Sultan Murad'ın şehadetini de, muharebeden sonra, maktuller arasında dola-

şırken, hayatından meyus bir fedaî tarafından yapılan bir suikast olarak kabul etmektedirler. Bunun sebebi, Türk müverrihlerine göre, bir gece evvelki dua ve münacaatında padişahın kendi şehadetini Tanrı'dan istemesi, galibiyet kazanıldıktan sonra, yalnız bu talep ve niyazının dergâhı Rabbanide kabul edilmediğini görerek «bu efkâr ile dilfigâr» olması idi. Halbuki, işte, perdei gaiptn bunun için bir sebep halkoluyor ve Miloş onun şehadet mertebesine erişmesi için menfur bir vasıta olarak meydana çıkıyordu.

Kosova Muharebesi hakkındaki muahhar garp eserleri de hâdiseyi başka başka şekillerde naklederler. Meselâ Cantemir, (Krz. Histoire de l'Empire Ottoman, Paris, 1743, I., 101 - 102) muharebeden sonra Sırb ölüleri arasında dolaşan padişah ile veziriâzam arasında cereyan eden uzunca bir konuşmayı kaydeder; keza Engel, katilin muharebe günü şafakla Osmanlı ordugâhına geldiğini ve suikastı cenkten evvel yapmak istediğini bildirir. Bu itibarla, Sultan Murad'ın şehadeti keyfiyetini katî olarak tesbit etmeğe imkân yoktur. Ancak, Sırb ananeleri ile Bizans ve Türk müverrihlerinin verdikleri malûmatı tenkidli bir şekilde kabul etmek lâzımdır.

Sultan Murad, vefatından önce, Bayezid'i yanına çağırtmış ve ona bazı nasihatlerde bulunduktan sonra, tahtını vasiyet etmişti. Bayezid'e, babasının vefatı akibinde, biat yapıldı. O da cülûs eder etmez, ilk iş olarak, henüz düşmanı takipte bulunan ve babasının şehadetinden haberi olmıyan, kardeşi Yakup Çelebi'yi Otağı Hümayuna getirterek idam ettirdi ki Osmanlı hanedanı arasında kardeş katli bu suretle başlamıştır.

Miloş'un silâhları ve at takımı, cebehanede hıfzedildiği gibi Kosova sahrâsına, Miloş'un iki defa yeniçerilerin elinden kurtulduğu ve sonra öldürüldüğü yere üç büyük taş dikilmişti. Huzuru Hümayuna giren elçilerin mabeyinciler tarafından koltuklarına girilmesi de Sultan Murad'ın şehadetinden sonra carî olan bir usuldü.

Kısa bibliyografya: Sadeddin; Tacüttevarih. Solakzade Tarihi. Hayrullah Efendi; Tarih. Hammer; Devleti Osmaniye Tarihi. Th. D. Oksza; Histoire de l'Empire Ottoman, Constantinople 1871. Fatma Aliye; Kosova Zaferi - Ankara Hezimeti, İstanbul 1332. Binbaşı Mükerrem; Kosova, İstanbul, 1931. (*M. Tayyib Gökbilgin*)

KUZGUNKILICI (Glayöl) — Sapı toprak altında gelişip toprak dışında uzun, dar ve sivri yapraklı sürgünler ve süs olarak kullanılan pembe veya kırmızı çiçekler veren soğan köklü, süsenler cinsi bir bitki. Çiçekçiler ve meraklılar arasıada daha fazla ve hattâ tamamiyle fransızca adı olan glayöl (glaïeul) diye tanınmıştır. Bu kelime lâtince «küçük kılıç» mânasına gladius'tan gelmektedir. Anglo-Saksonlar lâtince adını kullanırlar. Almanlar gene küçük kılıç demek olan Schwertel adını vermişlerdir.

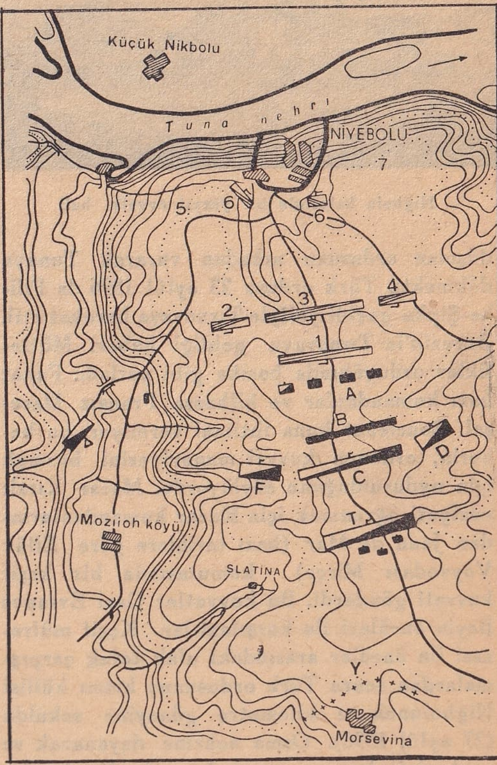
Kuzgunkılıcı (glayöl) çiçeği
a. Âdi glayöl,
b. Gand glayölü

Her türlüsü süs çiçeği olarak kullanılan glayöl'ün asıl büyük çiçeklisi Afrika güneyinde Kap'tan çıkmış ve diğer çeşitleri bundan üretilmiştir.

Glayöl'ün çıktığı Kap ile oradan ilk geldiği Akdeniz bölgesinde ve Avrupada doksan, dünyanın diğer bölgelerinde yetmiş olmak üzere yüz altmış kadar çeşidi vardır.

Glayöl aşk dilinde randevu ifade eder. Sevgiliye gönderilen bir buketin ortasına yerleştirilmiş glayöl çiçeklerinin sayısı randevu saatini gösterir. (*A. B.*)

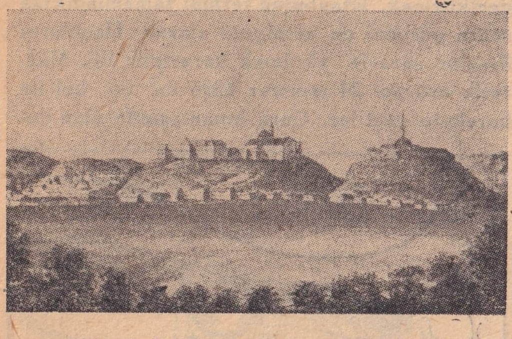
NİĞBOLU MEYDAN MUHAREBESİ — (1396) Yıldırım Bayezid, 27 ağustos 1389 da cereyan eden «Birinci Kosova» zaferinden sonra Bulgaristan ve Sırbistana hâkim olmuş, Anadoluda Selçuklulardan arta kalan bazı beylikleri de bir bayrak altında toplamıştı. Bu olay Macar Kralı Sigismond'u telâşa düşürmüş ve tehlikenin bir gün kendi memleketine de geleceğini hesabederek müttefik aramağa başlamıştı. Kral, Fransız asilzadelerinden de kuvvetli bir yardım göreceğini tahmin ederek Avrupa devletlerini genç Türk devletinin aleyhine bir sefer açmağa teşvik etti. İlk ittifakı Eflâk Voyvodası Mirçe ile yaptı. Fakat bilâhare Türklerden korkan Mirçenin hıyanetine uğradı. Yıldırım Bayezid bu sıralarda İstanbulun muhasarası ile meşguldü. Bizans İmparatoru İkinci Manuel, Avrupa hükûmetlerine müracaat ederek yardım talebinde bulundu. Ve hazırlanacak Haçlılar ordusunda vazife alacağını bildirdi. Bu talebi, Macar Kralı Sigismond'u takviye etti ve Haçlılar ordusunun acele hazırlanması için Avrupa hükûmetlerini harekete getirdi. Macarlar Eflâk Voyvodası Mirçe ile olan ittifakı tazelediler. Fransa Kralı Altıncı Charles'a gönderilen Knijeli Nikola, Fransızların geniş mikyasta savaşa katılmasını temin etti. Haçlılar hareketine önayak olanlardan Burgonya Dukası Philippe, oğlu Nevers Kontu Jean'ı Fransız kuvvetlerinin başına getirdi. Onbin kişi kadar tutan Fransızların bin kadarı şövalye idi. Birçok tanınmış prens ve kumandanlar Nevers kontu ile beraber bulunuyordu. Bunlar arasında Kont de La Marche, Kralın üç yeğeni, Mareşal Boucieaut, Amiral Jean de Vienne de vardı. Nisan 1396 sonunda Fransadan hareket eden bu Haçlılar ordusu, Baviera'dan geçerek 24 mayıs 1396 da Viyana ve daha sonra da Budaya geldiler. Yolda, Hohenzollern Kontu Friedrich, Johann Von Nürnberg, Palatinat elektörü Robert gibi prenslerin kumandalarında yüzlerce şövalye ile binlerce savaşçı kendilerine katılmıştı. Ordu Budine vsıl olunca, kendilerinden daha evvel Hospitaliers tarikatı başkanı olan Philibert de Naillac'ın idaresi altında Rodos şövalyelerinin Cilly Kontu başkanlığı altında İstirya şövalyelerinin mühimce bir kuvvetle gelmiş olduklarını gördüler. Cenovada hazırlanan donanmaya Rodos gemileri de katılmış bulunuyordu. Lord Lancaster kumandasındaki İngilizler, Çekler, Bohemyalılar, Avusturyalılar, Venedikliler ve diğer devletlerin ufak tefek kuvvetleri de birleşince Haçlılar ordusunun kuvveti çok artmış oldu. Mevcudu yüzbinden fazla olan (Mayer 100 bin, Solakzade ve Cihannüma 130 bin, Hayrullah Efendi 110 bin, Kupluvayzer 200 bin kişi olduğunu yazarlar) ordunun kumandanlığına Macar Kıralı Sigismond tâyin olundu. Haçlılar ordusunda, «Gök yıkılsa mızraklarımızla tutarız» sözleri sık sık dolaşıyordu. Müttefik orduları komutanlığının savaş plânı şu şekilde hazırlanmıştı: İstanbulu kuşatan Türk ordusunu arkadan vurmak, bunun için de stratejik ehemmiyeti büyük olan Niğbolu kalesini zaptettikten sonra Bulgaristanı istilâ etmek ve Balkanlardan geçerek İstanbul üzerine yürümekti. Eğer bu plân muvaffak olsaydı Osmanlıların Rumelindeki hâkimiyeti belki de muvakkat zaman için bile olsa sona erebilirdi. Yıldırım Bayezide gelince ; Müttefik ordusunun ileri yürüyüşünü hudut kaleleri ile durdurmak veyahut geciktirmek, İstanbulun fethini tamamladıktan sonra gerisini de emniyete alarak Haçlıların üzerine süratle yürümek kararında idi. Müttefik ordusu 24 temmuz 1396 da iki kol ile harekete geçtiler. Gara komutasında olan doğu kolu Transilvanya cihetinden ve Sienberg üzerinden geçerek Niğboluya yürüdü.

Niğbolu Meydan Muharebesi krokisi
Yukardakiler düşman ve aşağıdakiler Osmanlı kıtalarını göstermektedir

Sigismond'un komutasında bulunan ikinci büyük kol ise Orsova üzerinden Vidin'e yürümüş ve Bulgar Prensinin hıyaneti üzerine 28 ağustos 1396 da Vidini zaptetmişti. Vidindeki bütün Türk muhafızları şehidedildi. Ordu 2 eylûl 1396 da Rahovaya geldi. Bu kale kendisini ancak beş gün kadar müdafaa ettikten sonra teslim oldu. İleri yürüyüşlerine devam eden Müttefikler 8 eylûl 1396 da Niğbolu önüne geldiler ve hemen kalenin kuşatılmasına başladılar. Niğbolu, Yedinci Yüzyılda Bizans İmparatoru Heraclius tarafından İranlılara karşı kazanılmış bir savaşın hâtırasını tesit için yapılmış çok müstahkem bir kale idi. Şehrin tam batısında Osma nehri Tunaya dökülüyordu. Kalenin kumandanı savaş boylarında pişmiş, cesur ve fedakâr bir kumandan olan Doğan Beydi. Yıldırım Bayezid, gerek Doğan Beye ve gerekse teçhizatı ve iaşesi mükemmel olan Niğbolu kalesine güveniyor ve bu kalenin kolay kolay düşmiyeceğini biliyor, kazanılan zaman zarfında da kendisinin oraya yetişeceğini tahmin ediyordu. Müttefikler ileri yürüyüşünün süratlendiğini gören Bayezid İstanbul muhasarasını kaldırmağa ve vakit geçirmeden Rumeliye geçmeğe karar verdi. Yanında bulunan on bin kişilik bir kuvvetle derhal yola çıktı. Anadolu ve Rumeli askerlerinin çabuk toplanarak kendisine iltihak etmeleri için emirler verdi. Kara Timurtaş Beyle şehzadelerin komutasındaki Ana-

dolu askeri süratle toplanıp Boğazlardan geçtiler ve Edirne'de yerleştiler. Rumeli askeri de geldi. Toplanma Edirne'de ikmal edildi. Yıldırım Bayezid'in maksadı, düşmanın bütün taarruzlarına karşı mukavemet eden Niğbolunun düşmesinden önce oraya yetişmek, Türk ordusunun İstanbul kuşatması ile meşgul olduğunu zannederek Niğboluya taarruz eden

Niğbolu kalesinin bir yüzyıl evvelki hali

düşman ordusunu arkadan vurarak Tunaya dökmekti. Türk ordusu 23 eylûl 1396 da Filibe-Şipka geçidi yoliyle Tırnovaya hareket etti. Bayezid'in Tırnovaya geldiği haberi Müttefikler ordugâhında bomba gibi patladı. Fakat bazı kumandanlar ve bilhassa Fransız Mareşalı Boucieaut buna ihtimal vermiyor, bu haberin, ordunun kuvvei maneviyesini bozmak için uydurulduğunu söylüyordu. Macar Kıralı vaziyeti öğrenmek için Macar kumandanlarından Jean de Mar (bazı tarihlere göre Eflâk Voyvodası Mirçe) komutasında bir keşif kuvveti gönderdi. Bu kuvvetler Gazi Evranos Beyin öncüleri ile karşılaştılar. Keşif müfrezesi ile öncüler arasındaki ufak tefek çarpışmalardan sonra Türk ordusunun kısmı küllisi Niğbolunun on kilometre güneyine sokuldu (27 eylûl 1396). Osma nehrine dayanarak ve cephesini kuzeye vererek ordugâh kurdu. Gece Yıldırım Bayezid, düşman hattını münasip bir noktadan geçerek Niğbolu kalesine kadar yaklaştı ve orada kale kumandanı Doğan Beyle konuşarak lâzımgelen talimatı verdi.

Müttefik ordusu da arkasını Tunaya ve kuşatmakta bulunduğu Niğboluya vererek cephesi cenuba olmak üzere savaş vaziyeti almış bulunuyordu. Macar Kıralı ve Müttefik Orduları Başkumandanı Sigismond, evvelce Türklerle harbetmiş olan Macar ve Ulahların birinci hatta dövüşmesini teklif etmiş; fakat kendilerine çok güvenen Fransız asilzadeleri bunu kabul etmemişlerdi. 28 eylûl 1396 sabahı iki ordu savaş hazırlıklarını tamamlamış olarak karşı karşıya geldiler. Türk ordusu şu şekilde sıralanmıştı: Önde hafif süvari, birinci hatta Sarıca Paşa kumandasında yirmi bine yakın azap askeri, ikinci hatta sağda Şehzade Süleyman Çelebi komutasında Rumeli askeri vardı. Sadrazam Ali Paşa, Rumeli Beylerbeyi Firuz Bey, Malkoç Bey, Demirtaş Bey de Süleyman Çelebinin hattındaki bazı birliklere kumanda ediyorlardı. Ortada Yeniçeriler vardı. Sol kanatta Şehzade Mustafa Çelebi ve Anadolu Beylerbeyi Kara Demirtaş Paşa komutalarında Anadolu askeri sıralanmıştı. Üçüncü hatta Yıldırım Bayezid komutasında sağa ve sola taksim edilmiş 5 bini Sırblı olmak üzere 35 bin asker yer almıştı. Ayrıca 25 bin kişilik bir ihtiyat kuvveti vardı. Bu suretle Türk ordusunun mevcudu ortalama bir hesapla yüzbini geçiyordu (Siltberger Türk ordusunun 200 bin kişi olduğunu söyler). Müttefikler ordusu da şu şekilde harb nizamına girmiş bulunuyorlardı: Birinci hatta Fransızlar ve Burgonya şövalyeleri, bunların sağ kanadına Henri de Bar, Amiral Jean de Vienne, De Coucy, Trimouille, ortaya Philippe d'Artois, Kont de La Marche, Philippe de Bar, sol kanada Mareşal Boucieaut komuta ediyorlardı. İkinci hat Macar Kıralı Sigismond komutasında idi. Sağda Kıral Stefan Laskoviç komutasında Hırvatlar, solda Prens Mirçe komutasında Ulahlar vesair Avrupa askerleri vardı. Macar ordugâhı Niğbolunun batı ve doğusunda, Fransız ordugâhı Niğbolunun güneyinde kurulmuştu. Savaş Fransız şövalyelerinin Türk ordusunun öncüsü bulunan hafif süvari ve iyi ve kâfi silâhlarla teçhiz edilmemiş olan azapların üzerine taarruz ile başladı. Bu şiddetli hücum karşısında evvelâ hafif süvari ve sonra azaplar ricat ettiler. Azapların telefatı çok ağırdı. Fransızlar ikinci hatta gelince birbuçuk metre enliliğinde şarampollerle karşılaştılar. Bunun üzerine atlarından inerek ve yaya olarak dövüşe dövüşe geçtiler ve burada savaşın en kanlı mücadelesini yaptılar. Fransızlar zırhlı, Türkler zırhsız bulunduklarından vaziyet Türkler aleyhine bir şekil almağa başladı. Savaşı çok yakından takibeden Yıldırım Bayezid, derhal ikinci hattın katî muharebeyi kabul etmiyerek sağ ve sol kanadlara çekilmesini emretti. Bu emir süratle yerine getirildi. Ağır zayiatlarına rağmen zafer neşesiyle ne yaptıklarını bilmiyen Fransızlar, bu ihtiyarî ricati bozguna çevirmek için Türk savaşçılarını yaya olarak takibettiler. Fakat önlerindeki tepeye çıkınca üçüncü hattımıza tesadüf ettiler. Yıldırım Bayezid bütün esas süvari kuvvetlerini bu hatta toplamış bulunuyordu. Fransızlar hiç ümit etmedikleri bu durum karşısında şaşırdılar. Yıldırım müthiş bir süratle merkezden Fransızların üzerine taarruza geçti. Sağ ve sol kanatta da düşmanın yan ve gerilerine hücum etmelerini emretti. Fransızlar Sigismond'un gönderdiği yardım kuvvetlerine rağmen tutunamadılar. Fransızların imhası tamamlandıktan sonra esas düşman kuvvetlerine Türk hücumu şiddetle başladı. Bu sırada henüz savaşa girmiyen Hırvat Kıralı Laskoviç savaşı terketti. Düşman hatlarındaki bozgunluk alâmetini gören Yıldırım Bayezid, piyadeyi de ateş hattına sürdü. Ve neticenin katî ve çabuk alınması için askeri teşvik etti. Atının vurulmasına rağmen at değiştirerek hücumlarını tazeledi. Sigismond'un, bütün ihtiyat kuvvetlerini ateş hattına sürerek yapmak istediği mukabil taarruzu akamete uğrattı. Müttefikimiz Sırb prensine de düşmanın yan ve gerilerine hücum eden kuvvetlerin takviyesi emrolundu. Üç taraftan çok şiddetle tazyik gören düşman son çareyi firarda aradı. Karmakarışık Tunaya doğru kaçmıya başladı. Çok yakından takibedilerek bir kısmı imha ve bir kısmı esir edildi. Kurtulabilenler de Tunada boğuldular. Bu suretle savaş Yıldırım Bayezid komutasındaki **Türk ordularının tam ve katî zaferiyle** neticelendi. Macar Kıralı Sigismond, maiyetinin fedakârlığı sayesinde güçlükle kaçarak Venedik donanmasına sığınabildi. Birçok Avrupa hükümdar ve prenslerinin iştirakiyle vücuda getirilen büyük Haçlılar ordusu hudut boylarında mağlûp ve imha edilerek Türklerin Balkanlardaki ve Anadoludaki hâkimiyeti bir kat daha takviye olundu. **Niğbolu Meydan Muharebesi, imha savaşlarının en güzel örneklerinden biridir.**

Kısa bibliyografya: Necati Salim; Niğbolu. Elefteroğlu Ziya İbrahim; İmha Muharebesi, cilt 1. Mükremin Halil Yınanç; Bayezid I «İslâm Ansiklopedisi, cüz 15». Hammer; Devleti Osmaniye Tarihi, cilt I. Hoca Sadeddin; Tacüttevarih. Ducas; Histoire de Constantinople. Osman Senayi; Tarihi Harb. Ahmet Refik; Sahaifi Muzafferiyatı Osmaniye. Kâtip Çelebi; Cihannüma. Solakzade; Solakzade Tarihi. Schildbergers; Reiselbuch.

(Feridun Fazıl Tülbentçi)

ORMANLARIMIZ — Türkiyenin en önemli servet kaynaklarından biri ormanlardır. Çünkü ormanlar bina inşaatında, yakacak madde temininde, her türlü taşıt vasıtaları imâlinde, selüloz sanayiinde, kaplamacılıkta, ambalâj işlerinde, oyuncak imalâtında, marangozlukta, kibrit ve kurşun kalemi endüstrisinde, baston ve şemsiye yapılmasında, kauçuk, reçine, mantar ve sepi maddeleri istihsalinde bir ham madde kaynağı olarak yeraldığı gibi; memleket ikliminin düzelmesi, yeraltı sularının denkleşmesi ve yurdun yeşillenip güzelleşmesi üzerinde de büyük ölçüde rol oynar. Bu itibarla ormanlar her memlekette olduğu gibi, Türkiye ekonomisinin ve Türkiye topluluk hayatının bir temel unsurudur. Bu unsurun ekonomik gelişmeyi sağlıyabilmesi için normal hadde bulunmasına, memleketin her tarafında elverişli şekilde dağılmış olmasına, kendisini meydana getiren ağaç nevilerinin yüksek bir değer taşımasına lüzum vardır. Gerçekten bir memleketin orman varlığı kıymetini ölçerken, bu üç noktadan hareket edip hüküm vermek lâzımgelir.

Türkiye ormanlarının genişliği ve normal orman miktarile olan münasebeti hakkında tam ve katî rakamlar elde bulunmamakla beraber, Prof. A. K. Yiğitoğlunun yaptığı araştırmıya göre, bu miktar 10.000.000 hektardır. Yalnız bunun içerisinde 2.200.000 hektarlık bir orman alanı çok harap ve perişan bir haldedir. Bu vaziyet dahilinde Türkiyenin ormanlık sahasının, umum yüzölçümüne nisbeti % 10,2 dir. Halbuki bu nisbet Norveçte % 24,2, İsveçte % 56,5, Finlandiyada % 73,5, Rusyada % 33, Polonyada % 20,3, Çekoslovakyada % 23, Almanyada % 27, Avusturyada % 37,4, Rumanyada % 22, Yugoslav-

Ormanlarımızdan bir köşe

yada % 31, Belçikada % 18, Fransada % 19,4, Lüksemburgda % 32, Portekizde % 26,2 İspanyada % 9,9, İsviçrede % 23, Macaristanda %13, Bulgaristanda %27, Yunanistanda %18,5, İtalyada % 18 dir.

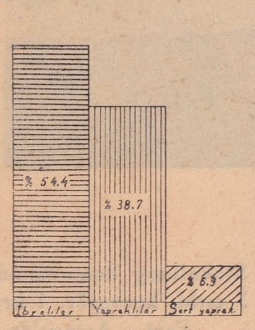
Buna nazaran Türkiyenin yüzölçümüne nisbetle orman genişliği, normal orman varlığı haddinden çok alçaktır. Çünkü, ilmen kabul edilen normal orman varlığı haddi memleket genişliğinin yüzde 30 u nisbetindeki miktarıdır. Mevcut ormanlar bu mik-

tardan aşağı düştüğü zaman, ormansızlaşmanın bütün kötü neticeleri de beraber belirir. Türkiye ormanlarının toprak yüzölçümüne göre düşük olan bu vaziyeti nüfusla

Yurtta ormanlarımızın yayılış vaziyeti

yapılacak mukayesede de göze çarpar, çünkü beher nüfusa isabet eden orman miktarı 0,44 hektardır. Halbuki bu miktar Norveçte 2,67; İsveçte 3,8 Finlandiyada 6,9; Bulgaristanda 0,51; Yugoslavyada 0,55; İtalyada 0,14; İspanyada 0,23; Yunanistanda 0,39; Polonyada 0,25 hektardır. Her ne kadar Türkiyenin bu bakımdan olan durumu İtalya, İspanya, Polonya ve Yunanistana nazaran daha müsait görünüyorsa da, hakikatte bu, nüfusumuzun azlığından ileri gelmektedir. Nüfusumuzun yıllık binde 18 artışı gözönünde tutulacak olur ve hattâ bu artışın iyi bir nüfus ve iyi bir hijiyen politikasının güdülmesi halinde daha da çoğalacağı kabul edilirse, adam başına düşecek olan orman miktarının da azalacağı kendiliğinden meydana çıkar. Nitekim 1927 de nüfus başına isabet eden miktar 0,59 hektarken 1935 te bu miktar 0,49 ve 1940 ta da 0,44 hektara düşmüş bulunmaktadır. Bir taraftan artan nüfus, diğer taraftan azalan orman esas tutulacak olursa, önümüzdeki nüfus sayımında bu miktarın daha da çok aşağıya düşeceğini tahmin edebiliriz. Bundan başka Türkiye ormanlarının % 34 ü yakacak odun veren ormanları teşkil ettiğinden, nüfus başına düşen 0,44 hektar içerisinde kerestelik odun veren orman miktarı da o kadar azalmış olur. Çünkü ormanlardan yakacak odundan ziyade kerestelik odun temin etmek zorundayız.

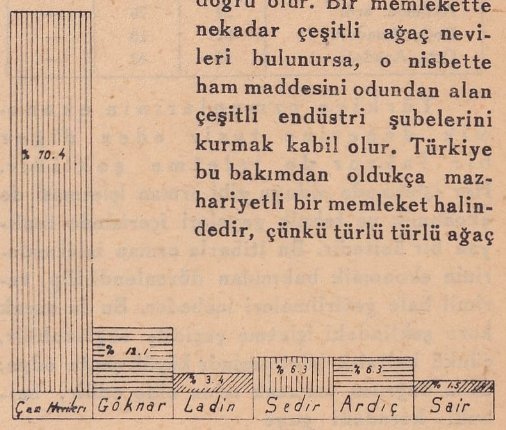
Ağaç nevilerimizin bütün ormanlarımızdaki payları

Türkiye ormanlarının varlığı ekonomik bakımdan kıymetlendirilirken, sadece mutlak orman miktarının ele alınması kâfi gelmez, bunun yanında ormanların memleket içerisindeki dağılış vaziyetlerini de hesaba katmak icabeder, çünkü ormanların bir noktada toplanarak, diğer parçalarının çıplak kalması arzu edilir şey değildir. Bununla beraber ormanlar ancak tabiat şartlarının müsait bulunduğu yerlerde yetişirler. Tabiat şartları içerisinde en hâkim faktör de yağıştır. Bu itibarla Türkiye'de ormanlar daha çizade yağışların fazlaca bulunduğu sahil şeritleri üzerinde toplanmış bulunmaktadır. Bu sahil şeritlerinin genişliği Prof. Bernhard'a göre çok çeşitli olup, Karadeniz kıyılarında 80 - 100, Ege denizinde 300 - 400, Akdenizde 60 - 100 kilometredir. Kıyılardan içerlere doğru gidildikçe, ormanlar yerlerini boş ve çıplak sahalara terkederler. Gerçekten Prof. A. K. Yiğitoğlunun verdiği rakamlar esas tutulursa Türkiyedeki ormanların dağılış vaziyeti şöyledir:

Bölgeler	Orman genişliği 1000 ha.	Türkiye ormanlarındaki payı %	Orman nisbeti
K. deniz bölgesi.	2.890	36,4	20,7
Marmara çevresi.	1.124	14,1	16,1
Ege bölgesi.	629	7,8	13,9
A. deniz bölgesi.	1.711	21,7	18,2
Orta Anadolu.	847	11,3	4,7
Doğu Anadolu.	699	8,7	3,0

Bu rakamlara göre Anadolunun sadece Karadeniz bölgesi elverişli bir durumdadır, çünkü diğerleri orman varlığı haddinin minimum noktası olarak kabul edilen % 20 den aşağıdır. Bunun böyle oluşu Türkiyedeki ormanların çok elverişsiz olarak dağılmış olduğunu ve halkın orman mahsulleri ihtiyacını da kolay kolay gideremiyeceğini göstermektedir. Orta Anadolu ile Doğu Anadolu'su pek müşkül vaziyettedirler. Buradaki ormansızlığın en önemli sebebi yağışın az oluşu ile topografik durumdur. Gerçekten Orta Anadoluda ormansızlığı doğuran sebep doğrudan doğruya tenebbüt aylarındaki yağış noksanlığıdır. Bir taraftan 200 - 350 mm. lik yağış, diğer taraftan sühunet ekstremleri iyi bir orman bölgesinin teşekkülüne engel olmaktadır. Doğu Anadolusunda ise çok yüksek dağların bulunuşu sühuneti azaltmaktadır; sühunetin azlığı ve ayni zamanda devamsız oluşu da ormanların meydana gelmesine mânidir. Gerçekten bu mıntakada ancak kısa boylu ağaççıklara tesadüf edilir. Orta ve Doğu Anadolusu bölgelerinde ormansızlığı daha ziyade tabiat şartları doğurduğu halde, diğer mıntakalardaikorman nisbetinin düşük olmasını da orman tahripleri meydana getirmektedir. Türkiye'deki yıllık yağışın az, buna mukabil buharlaşmanın da Orta Avrupa memleketlerine nazaran çok bulunuşu tahribedilen ormanların yeniden ve kendiliğinden yetişmesini zorlaştırmaktadır. Bu itibarla Türkiye'deki orman tahriplerinin tesirini uzun zaman bertaraf etmek mümkün değildir. Nitekim Türkiyenin evvelce tamamen ormanlık olan sahalarının bugün tamamen çıplak kalmasının sebebi de budur. Çünkü ormanın tahribile ormanın yaratmış olduğu küçük iklim ortadan kalkarak, yerine o bölgenin esas büyük iklîmi kaim olmaktadır. Halbuki bu iklim rütubet, sühunet ve buharlaşma faktörleri bakımından ormanların yetişmesine tam bir şekilde elverişli değildir.

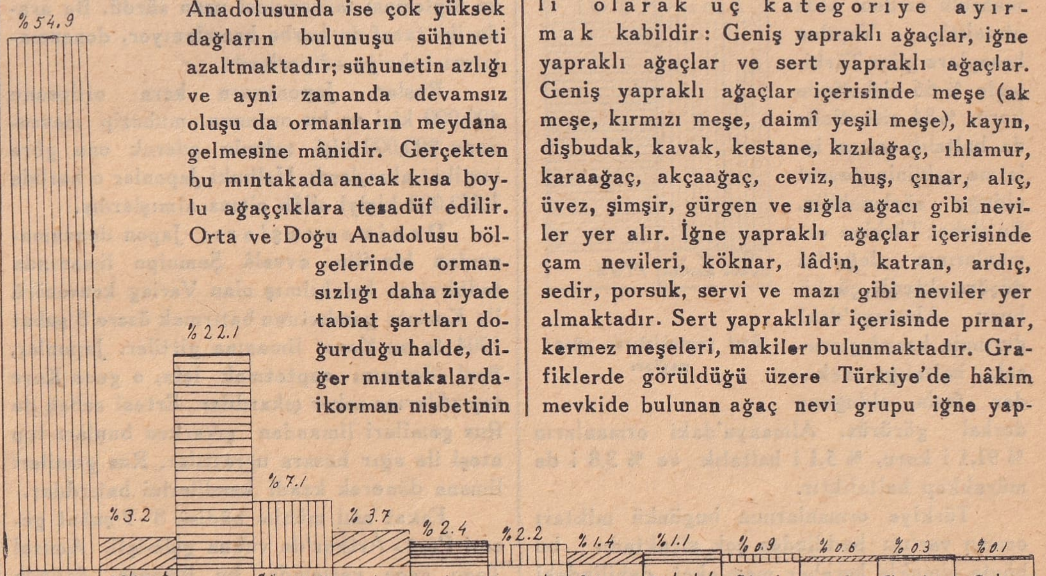
Türkiye'deki orman varlığı değeri üzerinde rol oynıyan önemli bir nokta da ormanları meydana getiren ağaç nevileridir, çünkü her ağaç nevi taşıdığı hususiyetler bakımından ancak muayyen yerlerde kıymetlendirilebilir. Aksi halde odunun zıyaına sebebiyet verilmiş olur. Bu itibarla lâdin, köknar, çam ve kavak gibi ağaç nevileri kâğıt endüstrisinde; dişbudak, kızılağaç, karaağaç ve kayın gibi ağaç nevilerini kontrplak işlerinde, titrek kavak ve kanada kavağını kibrit imâlinde; ceviz, karaağaç, dişbudak, meşe, kayın, köknar ve ıhlamuru mobilyacılıkta kullanmak doğru olur. Bir memlekette nekadar çeşitli ağaç nevileri bulunursa, o nisbette ham maddesini odundan alan çeşitli endüstri şubelerini kurmak kabil olur. Türkiye bu bakımdan oldukça mazhariyetli bir memleket halindedir, çünkü türlü türlü ağaç

İbreli ormanlarımızda ağaç nevilerinin payları

nevileri yetişmekle beraber, sedir, mazı meşesi ve sığla ağacı gibi bazı neviler de hemen hemen sadece Türkiyeye has bulunmaktadır.

Türkiyedeki ağaç nevileri itibariyle ormanları belli başlı olarak üç kategoriye ayırmak kabildir: Geniş yapraklı ağaçlar, iğne yapraklı ağaçlar ve sert yapraklı ağaçlar. Geniş yapraklı ağaçlar içerisinde meşe (ak meşe, kırmızı meşe, daimî yeşil meşe), kayın, dişbudak, kavak, kestane, kızılağaç, ıhlamur, karaağaç, akçaağaç, ceviz, huş, çınar, alıç, üvez, şimşir, gürgen ve sığla ağacı gibi neviler yer alır. İğne yapraklı ağaçlar içerisinde çam nevileri, köknar, lâdin, katran, ardıç, sedir, porsuk, servi ve mazı gibi neviler yer almaktadır. Sert yapraklılar içerisinde pırnar, kermez meşeleri, makiler bulunmaktadır. Grafiklerde görüldüğü üzere Türkiye'de hâkim mevkide bulunan ağaç nevi grupu iğne yap-

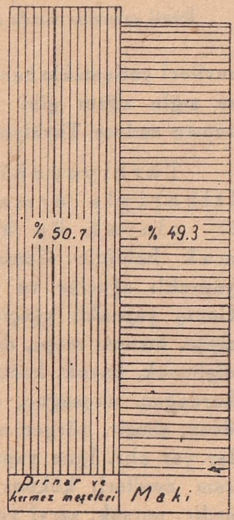
Yapraklı ormanlarımızda ağaç nevilerinin payları

raklılardır, bundan sonra geniş yapraklılar ve nihayet sert yapraklılar gelmektedir. İğne yapraklılar grupu içerisinde de sırasiyle çam nevileri, köknar, sedir, ardıç, lâdin ve diğerleri yer almaktadır. Geniş yapraklılar grupunda ise meşe başta olmak üzere sırasile kayın, gürgen ve kayacık, kestane, palamut meşesi, kızıl ağaç, kavak, ıhlamur, dişbudak, şimşir, karaağaç, akçaağaç ve diğerleri gelir. Sert yapraklılarda, hemen hemen müsavi bir şekilde pırnar ve kermez meşeleri, makiler yanında yer almaktadır.

Türkiyedeki bütün bu ağaç nevilerinin orman formasyonları halindeki dağılış nisbetleri A. K. Yiğitoğlu tarafından çok esaslı olarak tesbit edilmiş bulunmaktadır. Buna göre her üç kategoriye dahil olan ağaç nevilerinin memleket bölgelerindeki dağılış durumu şöyledir:

Bölgeler	Geniş yapraklı. %	İgne yapraklı. %	Sert yapraklı. %
Karadeniz kıyısı	60,5	38	1,5
Karadeniz ardı	25,5	74,5	5
Marmara çevresinin Anadolu kısmı.	60	35,5	6,5
Marmara çevresinin Trakya kısmı	79	16	5
Ege bölgesi	18	63	19
Akdeniz kıyısı	7	78	15
Akdeniz ardı	24	76	—
Doğu Anadolu	81	19	—
Orta Anadolu	58	42	—

Türkiye ormanlarının ekonomik değerine tesir eden diğer bir faktör de işletme şeklidir. Her işletmede olduğu gibi orman işletmesi de ekonomik ve teknik gayeleri içerisinde toplıyan bir ünitedir. Bu itibarla orman işletmelerinin ekonomik bakımdan düzenlendirilip, verimli hale getirilmeleri icabeder. Bu da ancak koru şeklindeki işletme çeşidile sağlanabilir, çünkü baltalık işletmesinde küçük çapta odun, daha doğrusu yakacak odun elde edilir, halbuki korudaki gaye büyük çapta odun, daha doğrusu kereste elde etmektir. Bu iki şekil orman işletmesi yanında ayrıca mürekkep baltalık vardır. Buradaki ekonomik gaye her iki nevi mahsulü birden elde etmektir. Yapılan hesaplara göre Türkiyede % 66 nisbetinde koru, %34 nisbetinde de baltalık orman işletme şeklinin mevcut olduğu söylenebilir. Bu nisbet Türkiye ormanlarının değerini düşürmektedir, çünkü bunu Almanya'daki durumla karşılaştırırsak, baltalığın nekadar fazla olduğunu derhal görürüz. Almanya'daki ormanların % 91,1 i koru, % 5,1 i baltalık ve % 3,8 i de mürekkep baltalıktır.

Sert yapraklılarda ağaç payları

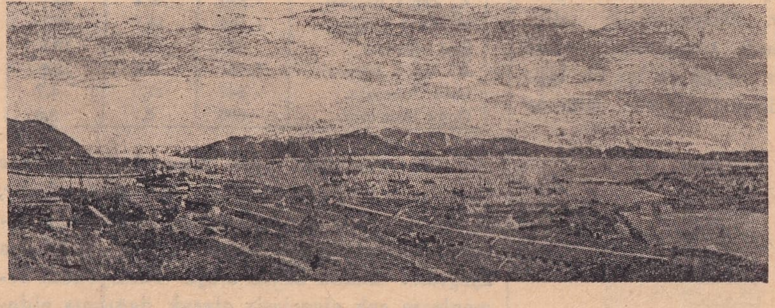
Türkiye ormanlarının bugünkü miktarı orman varlığı haddinden çok alçaktadır; bu böyle olmakla beraber memleket dahilindeki dağılış vaziyeti de pek elverişli değildir. Bundan başka mevcut orman işletmelerinin önemli bir kısmı yakacak odun teminine yöneltilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla Türkiye ormancılığına düşen ödevler mevcut ormanları plânlı şekilde işletmek ve sıkı bir bakıma tâbi tutmak, memleket yüzölçümüne göre nisbî orman miktarını % 30 a çıkartmak, baltalık ormanları en kısa bir zamanda koruya çevirmektir.

Kısa bibliyografya: *J. Awater; Der europäische Holzmarkt nach dem Weltkriege, Münster, 1936. Dr. A. Kemal Yiğitoğlu; Türkiye iktısadiyatında ormancılığın yeri ve ehemmiyeti, Ankara, 1941. Türkiyede ormancılığın temelleri, şartları ve kuruluşu, Ankara, 1936. J. Busse; Forstlexikon, Berlin, 1930. Dr. Şeref Nari İlkmen; Der Schutzwald in der Türkei, München, 1933. Prof. Bernhard; Türkiye ormancılığının mevzuatı, tarihi ve vazifeleri, Ankara, 1935. Prof. Dr. Endres; Forstpolitik, Berlin, 1922.*

(Prof. Dr. Şeref Nari İlkmen)

RUS-JAPON HARBİ — (1904-1905) Uzakdoğu'da cereyan eden bu harb, iki emperyalizmin Çin'in sırtında yaptıkları bir kavgadır. 1895 teki Çin - Japon harbini kazanan Japonları Almanya, Rusya ve Fransa elbirliği ile zafer ganimetlerinden kısmen mahrum etmişlerdi.

Ruslar, 1897 de Çin'e ait olan Mançurya'ya işgal ettikten ve Port - Arthur limanına yerleştikten sonra, 1903 te Moskova'dan bu limana ulaşan 5000 kara mili uzunluğundaki Sibirya demiryolunu inşa etmişlerdi. Kore'yi de ele geçirmek ihtirasını gösteren bu Rus yayılması, Japonya'yı korkutuyor, İngiltere'yi endişeye düşürüyordu. 1902 de Japonya ile İngiltere, Uzakdoğu'da, Rus emperyalizmine karşı tedafüî bir ittifak yaptılar.

Port Arthur limanı

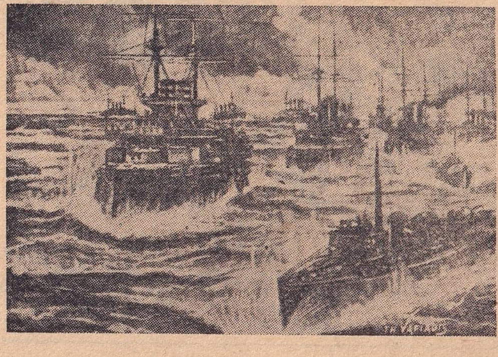
Japonya ile Rusya arasında gerginlik ve diplomasi mücadelesi uzun sürdü. Bu arada iki taraf da harbe hazırlanıyor, donanmalarını takviye ediyorlardı.

Ruslar, Japonyanın kara ordusunu 400,000 kişi ve bu ordunun muharip mevcudunu 200,000 kişi tahmin ederek ona göre tertibat almışlardı. Halbuki Japonlar o harbde 1,542,000 kişiyi silâh altına almışlardır.

Deniz savaşları: Japon donanmasından bir filo, evvelâ Şemulpo limanında tedbirsizce bırakılmış olan Variag kruvazörü ile Korietz gambotunu batırmak üzere 8 şubat 1904 te bu Kore limanına gittiler. Japonlar, Seul limanını zaptetmek için, o gece Kore topraklarına asker çıkardılar. Ertesi sabah da Rus gemileri limandan çıkarken bunları top ateşi ile ağır hasara uğrattılar. Rus gemileri limana dönerek kendi kendilerini batırdılar.

Fakat asıl mühim hâdise 8 - 9 şubat gecesi Port - Arthur'de vukua gelmişti. Amiral Togo gece yarısında, bu limanın önünde tedbirsizce yatan Rus filosuna on muhrip ile baskın şeklinde bir torpido hücumu yaptırmıştı. Japon muhripleri on sekiz torpido attılar ve Rusların Tzesarevitch, Retvizan zırhlıları ile Pallada kruvazörünü yaraladılar. Gemilerin üçü de karaya oturdu. Japonlar, bu hücumda hiçbir gemi kaybetmemişlerdi.

Böylece daha harb başlarken Rus donanması eski gambotu saymaksızın dört yeni gemiye malolan bir darbe yemişti. İki tarafın aşağıdaki kuvvetlerine nazaran, bu darbe Ruslar için ağırdı.

Japonların Port Arthur'e denizden hücumu

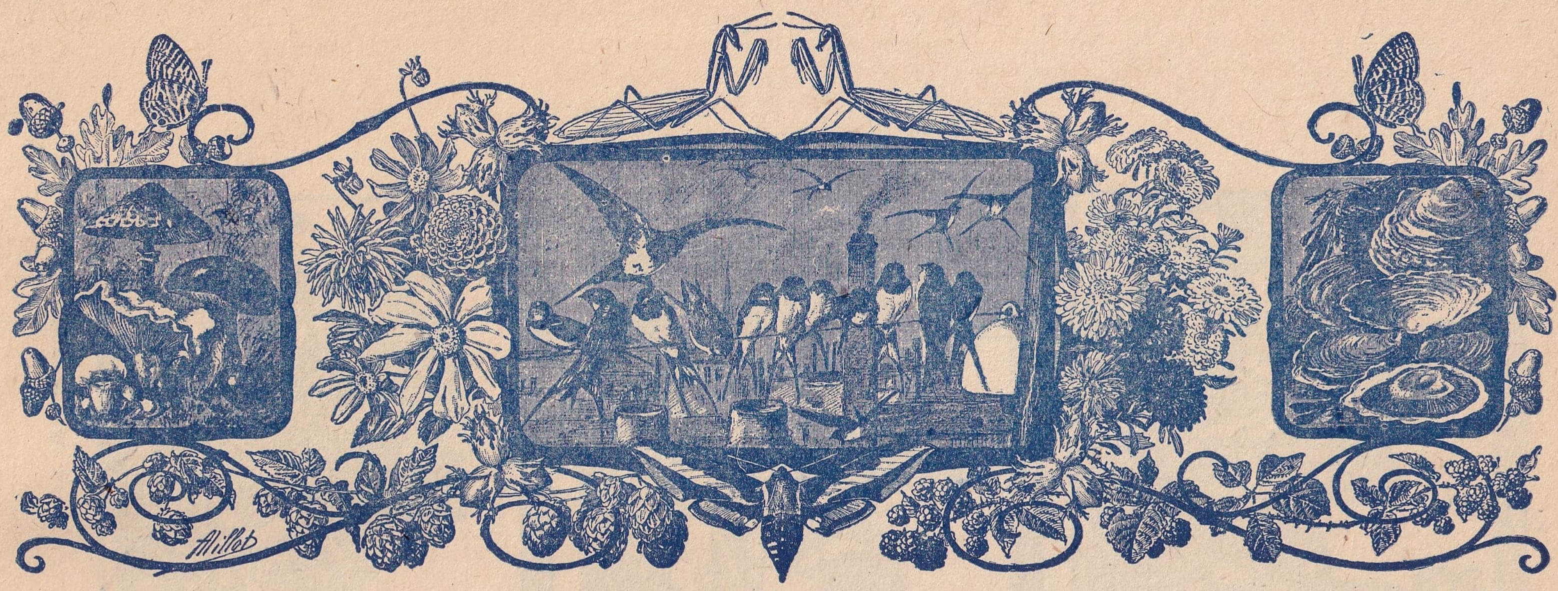
Japon donanması — Amiral Togo komutasındaki birinci filo: 6 zırhlı, 4 kruvazör, 19 muhrip ve torpidobot;

Amiral Kamimura komutasındaki ikinci filo: 6 zırhlı kruvazör, 4 kruvazör, 16 muhrip ve torpidobot. Bu iki esas filodan başka Amiral Kataoka komutasında eski ve kıymetsiz gemilerden mürekkep üçüncü bir filo, bir de yardımcı gemiler filosu vardı.

Rus donanması— Başkomutan Amiral Stark komutasında Port-Arthur filosu: 7 zırhlı, 6 kruvazör, 2 torpido gambotu, 25 muhrip, 2 mayın dökücü; Amiral Baron Stakelberg komutasında Vladivostok filosu: 3 zırhlı kruvazör, 1 kruvazör, 17 muhrip.

Port - Arthur'de hasara uğrıyan Rus harb gemileri, iç limana giden geçit civarında karaya oturdukları için donanmanın buraya girip çıkmasına imkân kalmamıştı, Amiral Togo 9 şubat günü sabahleyin Port - Arthur önlerine geldi. Ruslar Japonları karşıladılar. Muharebe 8000 metreden fazla mesafeden başladı. Mesafe tedricen azaldı ve 150 lik, biraz sonra 76 lık toplar bile ateşe iştirak etti. Rus istihkâmları da, kendi menzilleri içine giren Japon gemilerine ateş ediyorlardı. Rus zırhlıları, kendi kıyı toplarının menzili dışına çıkmadılar. Yalnız üç kruvazör bu arzuyu gösterdiler. Savaş, elli dakika kadar sürdü. İki taraftan da zikre değer kayıplar olmadı.

Çar, en kıymetli Rus denizcisi Amiral Makaroff'u Donanma Başkomutanlığına tâyin etti. O, birçok mühendis ve ustabaşı ile 8 martta Port-Arthur'e geldi. Yeni komutan gelinceye kadar ufak tefek çarpışmalar oldu. 23-24 şubat gecesi Japonlar muhripler himayesinde beş eski şileple Port - Arthur'ün limanının geçidini tıkamıya çalıştılarsa da Rusların şiddetli ateşi ile karşılandılar ve bu işi başaramadılar. Makaroff geldikten sonra, Rus donanması canlandı. O günlerde, Retvizar zırhlısı da öteki gemiler gibi yüzdürülmüştü. İki taraf kruvazörleri ve muhripleri arasında çarpışmalar oluyordu. Togo

EYLÛL AYI

Eylûl senenin dokuzuncu ayıdır ve otuz gün çeker. 24 eylûlde sonbahar başlar. Bu ayda yağmurlar sıklaşır ve havalar serinler.

Millî günler ve tatiller:

Pazarlar dışında resmî tatil yoktur. 9 Eylûl İzmirin, 11 eylûl Bursanın kurtuluş günleridir. 12 eylûl Sakarya zaferine rastlar. (1945 yılında Şeker Bayramının bu aya tesadüfü dolayısile üç gün resmî tatil vardır),

Sağlık : İlkbaharda olduğu gibi sık sık nezle olmaktan, boğaz ağrılarından ve göğüs hastalıklarından korunmak için üşümemeğe çalışmak gerektir.

Ayın yiyecek maddeleri :

Etler : Koyun, dana, sığır.

Av etleri : Bıldırcın, sülün, keklik, tavşan, sarıasma, karaca.

Kümes hayvanları : Tavuk, kaz, hindi, piliç, ördek.

Balıklar : Kılıç, lüfer, karagöz, istavrit, barbunya, ateş, mercan, tekir, izmarit, istrongilos, kırlangıç, kefal, palamut, altıparmak, torik (bu son üçünün lâkerdası bu ayda yapılır).

Kabuklu deniz hayvanları : Midye, ıstakos, istridye.

Taze sebzeler : Çalı, barbunya. ayşekadın fasulyaları, bamya, patlıcan, asma kabağı, domates, taze biber, dolmalık biber, balkabağı, helvacı kabağı, sakız kabağı.

Meyvalar : Şeftali, üzüm, kavun, karpuz, incir, armut, ayva, muşmula, üvez, kestane, elma, nar.

Peynirler : Beyaz, salamura, kaşar.

Yoğurtlar : Kâse ve torba.

Eylûl ayı tarım işleri :

Tarlalar: İlk yağmurlardan istifade edilerek tarlalar müsait tava geldiği zaman ekilecek hububatın cinsine göre sürülmeye başlanır. Hazır olan tarlalara sırasile çavdar, yulaf, arpa, buğday, burçak, kaplıca, kış baklası, kış nohudu, vesaire ekilir; lahana fideleri dikilir. Bazı yerlerde patates ocaklarına patetes dikilir ve üzerleri toprakla örtülür. Temmuz ve ağustosta ekilen kolza ve şalgamcığa çapa vurulur. Kemale eren kış soğanları çıkarılarak dizi yapılır. İlkbaharda ekilen acı bakla, martta ekilen kolza, ketencik, mısır, safran, havuç, pancar, bezelye ve kurumağa bırakılmış baklalar toplanır.

Bağcılık : Bağ bozumuna devam ve kurutmak için üzümler seçilir. Sirke, şarap yapılır. Pekmez kaynatılır. Bağ bozumu bitmeden gelecek yıl aşı için gerekli çubuklar işaretlenir. Üzüm asmalarından yaprak alma işine devam olunur.

Ehlî hayvanlar: atlara yeni mahsul kuru ot ve yulaf verilir. İneklere yeşil ot vermeğe devam olunur. Çift hayvanları iyi beslenir. Koyunlar yavaş yavaş ağıllara alınır; ot ve saman üzerine yatırılmağa itina olunur. Geç kuzulatmak için koyunlara koç katılır. İlkbahar civcivleri satışa çıkarılır. Kümes hayvanları tüy değiştireceklerinden kuvvetli beslenir. Hindi, kaz ve ördekler mısır ve arpa ile semizletilmeğe başlanır.

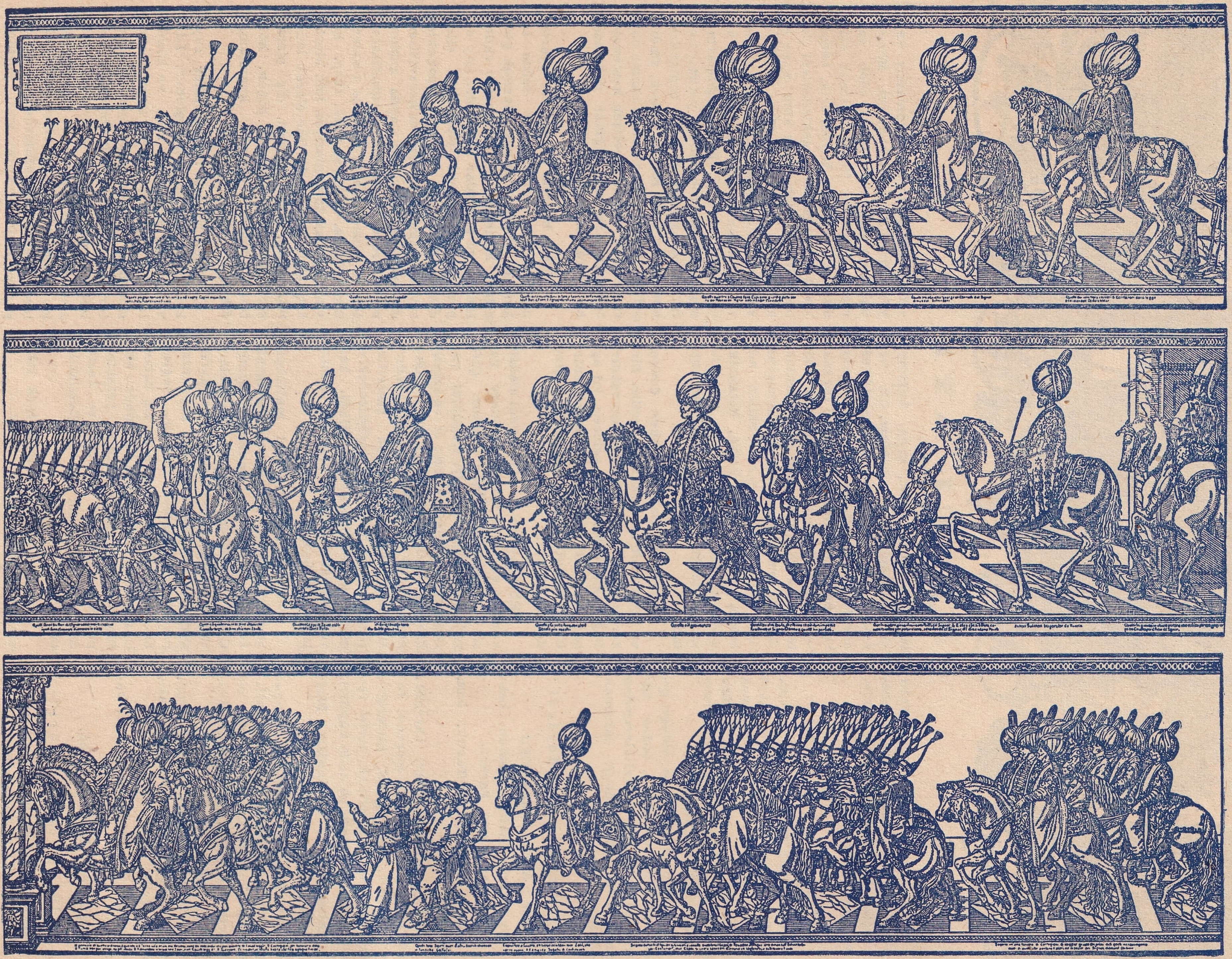
Arıcılık : Muhafazası matlûbolmayan kovanlar bozulur ve bozulacak kovanların bal ve mumları alınır. Öteki kovanların kapak vesaireleri tamir edilir, ağızlarına birer tel kafes gerilerek arı düşmanı bazı hayvanların kovana girmeleri önlenir. Bağlar arasındaki kovanlar için de kış hazırlığı yapılır. Ana arının kovanda bulunup bulunmadığı tetkik, petekler muayene olunur. İhtiyar ve hasta ana arılar genç ve sağlamlarile değiştirilir.

Böcekçilik : Eylûlde de ipek çekme ameliyktına devam olunur.

Meyva bahçesi : Bu ayda önemli iş azdır. Yalnız tellere sardırılmış şeftali ağaçlarının bağlanmamış veya yeni sürmüş dalları bağlanır. Kemale yaklaşan meyvalara gölge eden yapraklar koparılır; fidanlıklardaki otlar ayıklanır. Şeftali, kayısı, erik, badem, kiraz gibi ağaçların çekirdekleri çimlendirilmek üzere ıslak kum içine dikilip sabah akşam sulanır. Ekim ve kasımda dikilecek ağaçlara hendek ve çukur açılır. Badem ağaçlarına kalem aşısı vurulur. Elma ağaçlarının suyu kâfi ise tohumdan yetiştirilmiş fidanlara aşılanır. Erikler toplanarak kurutulur. Yeşil zeytin, badem, fındık, şeftali, elma, ayva ve ekim başına doğru cevizler ve erken yetişen kestaneler toplanır. Ara sıra yağmur yağmazsa ağaçlara su verilir,

Sebze bahçesi : Kırağı ve ayazlar başlamadan yetişebilecek sebze tohumları dikilir. Kış yastıklarının gübreleri hazırlanır, Temmuzda ekilen lahana ve pırasalar fidelenir. Ay sonuna doğru hususî yastıklara çilek dikilir. Ağustosta dikilen ıspanaklar seyrekleştirilir. Lahana ve kerevizlerin dipleri doldurulur. Bu ayda kuşkonmaz, tere ve maydanozlar, hindibalar, top ve biçme salata, nisanda alınmak üzere bakla, bezelya, roka, turp, havuç, ıspanak tohumlariyle kök olarak kuşkonmaz ve çilek, fide olarak lahana, salata, marul, pırasa, diş olarak sarmısak, tane olarak soğan, kökten ayırma olarak kuzukulağı dikilir.

Çiçek bahçesi : Karanfiller suyu kesilerek fideliklere naklolunur. Lâle ve sümbül soğanları kum ve kömür tozu ile yapılmış harçlı toprak dolu saksılara geçirilir veya aynı topraklı tarhlara dikilir. Hafif topraklı yerlere çim dikilir. Yeni kurulacak bahçeler bu ayda düzenlenir. Çimen ekilip üstüne yanmış gübre serpilir. Güllerden çelik, karanfillerden daldırma yapılır. Güllere yaprak aşısı vurulur. Bu ayda camekânları ısıtmak için sobalara dikkat edilir.

Domeniko dö Françeçi'nin tahta oyması (Venedik 1565)

Kanunî Süleymanın Zafer Alayı

arada 13000 metreden aşırma atışlar yaparak iç limanı bombardıman ediyor, Rus gemilerine isabetler temin ediyordu. Japonlar tarafından 26 - 27 martta dört şileple yapılan ikinci bir tıkama teşebbüsü de akim kaldı. rMakaoff Rus filosunu sık sık limandan çıka-

Cuşima Deniz Muharebesi

rıyor, talimler, manevralar yaptırıyordu. Ruslar da, Japonlar da Port - Arthur açıklarına mayinler döktüler. 13 nisan günü Makaroff ve Ruslar için pek uğursuz oldu. Bir çıkış sırasında Makaroff'un sancak gemisi Petropavlovsk bir mayine çarparak havaya uçtu. Amiral de boğulan 632 kişi arasında idi. Donanma ikinci amiralin komutasında limana dönerken Pobieda zırhlısı da bir mayine çarptıysa da batmadı. Rus donanması mürettebatı bir denizaltı hücumuna uğradıklarını sanarak denize mermi yağdırdılar.

Japonlar, 2 mayıs gecesi sekiz gemi ile liman geçidini kapama teşebbüsünü tekrarladılar. Bu defa, girip çıkmayı güçleştiren yarım bir başarı elde edildi. Bu tıkama teşebbüsleri, Japon ordusunun Asya kıtasına taşınmasını ve çıkarılmasını setretmek için yapılıyordu.

Makaroff'un yerine tâyin edilen amiral Vitgeft, Amour isimli Rus mayin gemisine, Japon gemilerinin ulaştığı sulara mayin dökmek için zorla müsaade etmişti.

15 mayıs günü, sis yüzünden Kasuga ve Soşino kruvazörleri çarpıştılar. Birincisi ağır yaralandı, ikincisi battı. Bugün de Japonlar için uğursuz olmuştu. Zırhlı filo, Rus mayin tarlasına girdi, evvelâ Hatsuse zırhlısı, arkasından Soşino zırhlısı mayine çarptılar. Hatsuse biraz sonra ikinci bir mayine çarparak 36 subay ve 457 kişi ile battı. Amiral Naşibo ile gemi süvarisi ve 214 kişi kurtuldu. O gün

Japonların karaya asker çıkarması

Yaşima da mürettebatı tahliye edildikten sonra, devrilip battı. Japonlar bir günde üç gemi kaybetmişlerdi. Uğursuzluk Amiral Naşiba'da olacak ki bindiği Tatsuta avizosu da kayalara bindirdi. Şimdi Rusların üç, Japonların da yalnız dört zırhlısı kalmıştı; fakat onların elinde kuvvetli sekiz gemiden mürekkep bir zırhlı kruvazör filosu da vardı. Eski gemilerden mürekkep bir Japon filosu, Port-Arthur'ü muhasara etmek üzere karaya çıkarılan kuvvetleri Nanşan muharebesinde denizden destekledi.

26 mayısta Amiral Togo, bütün Liatung yarımadasının ablukasını ilân etti ve 29 mayısta Japonlar Rusların mükemmel Dalny limanını ele geçirdiler.

13 haziran günü Japonlara uğursuz geldi. 270 milimetrelik 18 ağır obüs topunu hâmil bir vapurları Rus Vladivostock filosu tarafından batırıldı. Bu toplarla beraber Japonların Port Arthur'ü çabucak düşürmek plânı da suya düştü. 23 haziranda Amiral Vitgeft bütün Rus donanması ile denize açıldı. Hedefi Japon donanmasının ileri üssü olan Elliot adalarına hücum etmekti. Fakat, yeni eski, büyük küçük bütün Japon gemilerini karşısında görünce korktu ve tek top atmadan geriye döndü. Gece hafif ay aydınlığında Japonların kırk dört muhrip ve torpidobotu bin metre mesafeden Ruslara hücum ettiler; fakat bir tek isabet temin etmediler. Bu kargaşalıkta Sıvastopol zırhlısı mayine çarparak ağır yaralandı. O günlerde Rusların en iyi muhribi torpillenerek batmış ve Bayon kruvazörü de ağır yaralanmıştı.

7 ağustosta Üçüncü Japon Ordusu Port-Arthur'e kâfi derece yaklaştığından 130 luk uzun toplarla limanı ve gemileri bombardıman etmişti.

Rus donanması Vladivostock'a gitmek için Çardan katî emir aldığından 10 ağustos sabahı denize açıldı. Amiral Vitgeft, denize çıkarken limandaki dostlarına «Bir daha öteki dünyada görüşürüz!» diye veda etmişti. Togo, çoktanberi bu çıkışı bekliyordu. 6 Rus zırhlısına karşı 4 zırhlı ve 4 zırhlı kruvazör ile harekete geçti. Rusların 4 kruvazörü ve 8 muhribi, Japonların 9 kruvazörü, 17 muhribi ve 29 torpidobotu vardı. Saat 1,15 te 12600 metreden savaş başladı. Bir müddet sonra, Togo, Rus filosunu (T) ye almak istedi; fakat bu manevra bir şeye yaramadı. Bilâkis Togo'yu kendi aleyhinde bir duruma düşürdü. İki taraf da bazı isabetler almışlardı. Fakat Rusların yaraları Japonlarınkine nisbetle birer tırmıktan ibaretti. Ruslar da Japonlar kadar iyi atış yapmışlardı.

Rusların kendi filosundan sıyrılıp Vladivostock'a doğru yollanmalarından korkan Togo, süratini artırarak düşmanına yaklaştı. 7200 metreden muharebe tekrar başladı. Her iki filonun muhtelif gemilerine ağır yaralara sebebiyet veren isabetler oldu. Fakat Japonların zararları daha büyüktü. Saat 6,37 de, Rus amiral gemisi Tzesarevitch iki 305 milimetrelik tam isabet aldı. Bunlardan biri Amiral Vitgeft'i öldürdü; donanma kurmayından da ağır yaralananlar ve ölenler vardı. Dümeni sıkışan gemi birdenbire iskeleye (sola) alabanda ederek durmadan dönmeğe başladı. Arkasındaki gemiler de onu takibe başladılar. Bütün hat intizamını tamamiyle kaybederek karmakarış oldu. Togo, 4000 metreye kadar yaklaştı ve Japon topçusunun isabetleri arttı. Bu sırada Peresviet zırhlısında bulunan ikinci Rus Amiralı Oukhtomsky, «Beni takibediniz.» işaretini kaldırdı. Togo da bir torpido hücumundan korkarak Rus hattından uzaklaştı. Rusların 5 zırhlısı ile 1 kruvazörü, 3 muhribi, amiralı takiben Port - Arthur'e döndüler. Geceleyin Japonlar torpido hücumu yaptılarsa da bir iş göremediler. On beş ağır isabet almış olmasına rağmen savaş kudretini kaybetmemiş olan Tzearevitch zırhlısı ile 3 kruvazör, 4 muhrip tarafsız limanlara iltica etmişlerdi. Bunlardan yalnız Novik kömür aldıktan sonra Vladivostock'a yollandı ise de bir Japon kruvazörü ile çarpıştıktan sonra ağır yaralandığı için kendi kendini batırdı.

Rusların Baykal gölü buzları üzerinde tren hattı kuruşu

10 ağustos muharebesinde Togo cüret ve cesaretle hareket etseydi Rus filosunu tamamiyle imha edebilirdi. O, bunu yapamadı ise de zayıflıyan Rus filosu da bir daha Port-Arthur'den çıkamadı. Bu muharebede Japon filosu 69 ölü, 131 yaralı, Ruslar da 74 ölü, 394 yaralı vermişlerdi.

Rusların Vladivostock filosu, bazı akınlar yaptıktan ve birkaç Japon nakliye gemisini batırdıktan sonra 14 ağustos günü Amiral Kamimura tarafından yakalandı. 3 Rus kruvazörü ile 6 Japon kruvazörü arasında vukubulan muharebede Rusların Rurik kruvazörü battı; ötekiler de yaralanarak limanlarına kaçtılar. Japonlar 45 ölü ve 81 yaralı, Ruslar ise 332 ölü, 558 yaralı vermişlerdi. Rurik'in mürettebatından 625 kişi esir edilmişti.

Bu savaştan sonra Port-Arthur'e karşı yapılan harekâtta, Japonların 1 muhribi, eski Heiyen zırhlısı battı. Asahi zırhlısı bir mayine çarparak yaralandı. Üçüncü Japon Ordusunun komutanı meşhur General Nogi, Port-Arthur limanına hâkim olan 203 rakımlı tepeyi zaptederek limandaki Rus gemilerini ateş altına aldı ve bunları birer birer batırdı. Yalnız Sıvastopol zırhlısı iç limandan çıkarak bu ateşten kurtuldu. 30 Japon torpidobotu, geceleyin 98 torpido attılarsa da; yalnız dört isabet temin edebildiler; fakat zırhlıyı batıramadılar. Japonlar da iki torpidobot kaybettiler. Port-Arthur teslim olduğu zaman zırhlının kumandanı, gemisini derin suda batırdı. Bugün-

Port Arthur istihkâmlarının müdafaası

lerde, Japonların Port-Arthur sularında 1 gambot, 1 eski kruvazör, 1 yeni kruvazörü mayinlere çarparak batmış, 1 kruvazör de ağır yaralanmışsa da kurtulmuştu.

Rusların Baltık filosu Japon sularına gelmeden, Ruslar 7 zırhlı, 1 zırhlı kruvazör, 6 kruvazör, 33 muhrip mayin dökücü ve gam

bot ile birçok küçük gemi kaybetmişlerdi. Vladivostock'taki Gromoboi da tamiri bittikten sonra kayalara bindirmişti. Japonlar ise 2 zırhlı, 2 muhrip, 4 torpidobot, 6 eski gemi kaybetmişlerdi.

Cuşima deniz savaşı: Amiral Togo, bütün donanmasını tamire sokarak Baltık filosunu karşılamağa hazırlandı. Rus

Mareşal Oyama

General Nuji

Baltık filosu 15 ekim 1904 te, Amiral Rojestvensky komutasında yola çıktı. Bu filoda 7 zırhlı, 2 eski zırhlı kruvazör, 4 hafif kruvazör, 7 muhrip ve 9 nakliye gemisi ile yardımcı gemi vardı. Filo, pek sinirli bir halde, Avrupa sularında rastgeldiği Norveç, İsveç, Fransız, Alman gemilerini Japon torpidoları sanarak ateş açmıştı. Dogger Bank'ta İngiliz balıkçı gemilerine de ateş ederek bir tanesini batırdı ve beş tanesini yaraladı. Rus gemilerinde sinirlilik ve kargaşalık o kadar büyüktü ki birbirlerine de ateş ettiler. Bu hâdise yüzünden İngiltere ile Rusya arasında bir ihtilâf çıktıysa da tatlıya bağlandı. Ruslar 65,000 İngiliz lirası tazminat verdiler.

Baltık filosu, Fransızların da yardımı ile kömürünü alarak kısmen Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu yoliyle, kısmen de Süveyş kanalından geçerek 16 mart 1905 te Madagaskar adasında toplandı. Çar idaresi, filoyu 1 eski zırhlı, 2 eski zırhlı kruvazör, 3 kıyı muhafızı küçük zırhlı, 7 yardımcı gemi ile sözde takviye etti. Bu takviye filosunun gemileri gibi mürettebatı da kıymetsizdi. Amiral Rojestvensky bu müzelik filonun kendi başına belâ edildiğini haber aldığı zaman fena halde kızdı. 16 martta bu zavallı filoyu beklemeden Madagaskar'dan yola çıktı.

General Oku

General Kuroki

Hiçbir limana uğramadan açık denizde kömür alarak Madagaskar ile Koşenşin arasındaki 4,700 mili katetti. Mürettebattan yolda itaatsizlik edenler de oldu. Amiral Nebogatoff'un filosu 9 mayıs 1905 te Fransız Çin Hindistanı sömürgesi kıyılarındaki Kamranh koyunda kendisini bekliyen esas filoya ilti hak etti. 14 mayısta hareket eden filonun ikinci Amiralı Fölkersam yolda hastalıktan öldü. Bu ölüm gizli tutuldu. Filo, Japon donanması müsaade ederse Vlativostoc'a gidecekti.

Libau'dan çıktığı 15 ekim 1904 günündenberi 18,670 mil katetmiş olan Rus donanması 27 mayıs 1905 günü Cuşima boğazına vardı. O gece bir Japon yardımcı kruvazörü, ışıklarını söndürmemek gafletini göstermiş olan Rus filosunu görerek hemen telsizle Togo'ya haber verdi.

İki taraf zırhlı ve zırhlı kruvazör bakımından 12 şer gemi ile sayıca aynı idiler. Japonların 30 buçukluktan 15 liğe kadar 127 topuna mukabil Rusların 92 topu vardı. Japon topları daha yeni ve seri ateşli, topçuları daha iyi yetişmişti. Japon donanması ortalama 15 - 16 mil, zırhlı kruvazörler 18 mil gidebiliyordu. Rus filosu 10-11 mili geçemiyordu. Japonların 7 seri, 9 süratsiz kruvazörüne mukabil Rusların ki 5 seri, 3 batî kruvazördü. Japon kruvazörlerinde eski model olmakla beraber 320, 300 ve 200 milimetrelik ağır toplar vardı. Japon donanmasına 21 muhrip, 44 torpidobot, Rus filosuna ise yalnız 9 muhrip refakat ediyordu. Japon donanması 202,000, Rus filosu 146,000 tondu.

27 mayıs öğleden sonra saat ikide iki donanma, birbirine iyice yaklaşmıştı. Togo

Amiral Togo

Amiral Kamimura

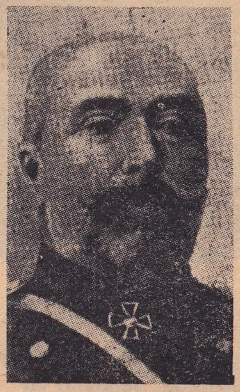
tehlikeli bir dönüş yaparak Ruslara muvazi bir rota takibine başladı. Japon hattı tam bir intizam içinde idi. Buna makabil Rus hattı karmakarışıktı. Saat 2,08 de ilk ateşi Rusların amiral gemisi olan Kniaz Souvaroff'un baş tareti 6300 metreden açtı. Mikasa iki dakika sonra 6000 metreden ağır bir ateşle cevap verdi. Bir an içinde iki muhasım hattı teşkil eden gemilerin bordalarında şimşekler çakmağa ve aynı zamanda gemilerin etrafında su sütunları havaya fırlamağa başladı. Osliabia zırhlısının Orel zırhlısına bindirmemesi için yol kesmesi yüzünden Rus hattının intizamsızlığı artmış ve 8 inci Rus gemisi, ancak 10 dakika sonra ateş açabilmişti. Japonlar süratlerini 15 mile kadar çıkararak Rus hattının başındaki 5 gemi üzerine ateşlerini teksif ettiler.

Japonlar, atışı tanzim ettikten sonra, Rus gemileri üzerine müthiş bir mermi yağmuru yağdırdılar. Bu atışa hedef olan Rus gemilerinde büyük yangınlar çıktı.

Amiral Togo yavaş yavaş sancağa gelerek Rus hattını 4500 - 5400 metreden [T] ye almağa başladı. Bu sırada Rus amiralı büyük bir fırsat kaçırdı. Çünkü, o da iskeleye gelerek Japon donanmasını gerisinden [T] ye alabilirdi. O, bilâkis sancağa doğru dönerek topçularının atışını bozdu. Mikasa on ağır isabet almış olmasına rağmen [Togo kumanda köprüsünde açıkta durarak filosunu idare ediyordu.

Saat 2,45 te Togo savaşı kazandığını anladı. Rus gemileri yanıyor, bir tarafa yatıyor ve Rus hattının intizamsızlığı artıyor; buna mukabil Japon gemileri manevrada imişler gibi yollarına ve atışlarına devam ediyorlardı. Hiçbir gemide yangın yoktu.

General Kuropatkin

Port Arthur müdafii Ştusel

Bu arada Rus amiralı yaralanmıştı. 2,50 de bir mermi amiral gemisinin dümen makinesini harabetti. Tek direği ve tek bacası kalmış olan gemi, bir saat savaş sahasında daireler çevirip durdu, sonra battı. Akşam olduğu zaman Rusların en yeni 4 zırhlısı ile 3 yardımcı gemisi batmış; 3 zırhlı ağır, 1 zırhlı ile 3 zırhlı kruvazör de hafif yaralanmıştı. Yaralı Rus amiralı bir muhribe geçmişti. Japon zırhlı filosundan yalnız Kasagi hattı terketmek zorunda kalmıştı. Japon zırhlılarına 144 isabet vaki olmuştu.

Geceleyin Japon torpidobotları kalan Rus gemileri etrafında toplandılar. Amiral Nebogatoff, Vladivostock rotasını tutturdu. Amiral Enquist bunun farkına varamadı ve 3 kruvazörle filodan ayrılarak Manilla'ya gitti ve orada Amerikalılar tarafından gözaltı edildi.

Torpido hücumları geceleyin üç saat devam etti. Japonların 22 muhribi ile 37 torpidobotu tarafından yapılan hücumlarda Japonlar 100 torpido attılar ve yalnız 7 isabet temin ettiler. Japon filotillasından 3 torpido batmış, 3 muhrip müsademe neticesinde yaralanmış ve 5 gemi de muvakkaten savaş dışı olmuştu. Buna mukabil Rusların 2 zırhlısı bütün mürettebatı ile battı, 2 zırhlı kruvazör de yaralanarak mürettepleri tarafından batırıldı. Nebogatoff filosunun 5 gemisi projektörlerini yakmadıkları için gece hücumunu zararsız atlatmışlardı; fakat 28 mayıs sabahı Togo bunları bularak hemen her taraftan çevirdi. Japonlar, bir iki mermi atar atmaz Nebogatoff 4 Rus gemisine beyaz bayrak çektirdi. Yalnız İzumrud kruvazörü kaçtıysa da o da kayalara bindirip battı. Öteki Rus gemileri de ya teslim oldular, ya battılar, birkaç tanesi de tarafsız limanlara iltica etti.

Amiral Makaroff

Baygın bir halde yaralı yatan Amiral Rojestvensky'yi hamil Biedovy muhribi de Japonlara teslim olmuş ve amiral esir düşmüştü.

Böylece 38 gemiden mürekkep Rus Baltık filosu yokedilmişti. Bunlardan yalnız bir

tek gemi Rusya'ya dönebildi. Japonlardan ise 3 torpidobot batmıştı, 8 torpidobot veya muhrip muvakkaten savaş dışı olmuştu. Neticesi dünyayı hayretler içinde bırakan bu savaşın insan kayıpları şöyle idi :

Japonlar : 117 ölü, 583 yaralı, Ruslar; 4830 ölü, yaralıların sayısı meçhul, 5917 esir, 1862 gözaltı.

Cuşima'da Japon zaferi o kadar katî ve Rus mağlûbiyeti o kadar büyüktü ki Çarlık idaresi âdeta kötürüm bir hale geldi.

Bundan sonra Amerika'nın tavassutu ile iki taraf da barış konuşmaları yapmağı kabul ettiler.

Kara savaşları: Harbin kara harekâtı hakkında kısa bir hülâsa ile iktifa ediyoruz. Japonya denize hâkim olduğu içindir ki Mançurya'ya büyük bir ordu göndermek ve Rusyayı yenmek imkânını bulmuştur.

Japonlar, harb patlar patlamaz, kıtaya asker çıkarmağa başlamışlardır. Mançurya'daki Rus ordusu, 40 piyade taburu, 3000 kazak ve 200 toptan ibaretti ve nisan sonunda General Kouropatkine'in emrinde 100,000 kişi vardı. Ayrıca Port - Arthur'de 30,000 kişi bulunuyordu. Fakat Başkomutan kendi ordusundan Vlodivostock'a 30,000 kişi bırakmıştı. İlk meydan muharebesi Salu'da oldu (29 nisan - 1 mayıs). General Kuroki komutasındaki birinci Japon ordusu ki, 50,000 kişi idi.

40 kilometrelik bir cephede yayılmış ve süratle toplanamamış olan General Sassoulich ordusunu mağlûbederek geri attı. General Kuroki Kora'dan Mançurya'ya geçti ve Salu nehrinin batısında karaya çıkarılan 4 üncü ordu ile Liao - Tung'a ihracedilen 2 nci, 3 üncü ve 4 üncü orduları örttü. Mayısın ikinci haftasından sonra bütün bu ordular taarruza hazırlandılar. 3 üncü ordu da Port - Arthur'ü muhasara etti.

Rus ordusu, ne taarruzî, ne tedafüî denilebilecek bir sevk ve idare ile bocalıyordu. İki grupa ayrılmış olan Rus ordusunun, General Stackelberg komutasındaki grupu, 14 -15 haziranda Vafangu'da General Oku komutasındaki 2 nci Japon ordusuna yenildi. Japon orduları ileri hareketlerine devam ederek Rusları geri attılar. İki ayrı sahada cereyan eden Liao - Sang Meydan Muharebesi 24 ağustosta taarruza geçen ve Rus ordusunun sol kanadını çeviren Japonlar tarafından kazanıldı. 24 te Ruslar gerideki esas mevzie çekildilerse de 31 de tekrar ricat zorunda kaldılar. Fakat yorgun düşen Japonlar takibedemediler. Bu savaştan bir ay sonra, Ruslar takviye aldılar ve sayı üstünlüğünü elde ettiler. Rus Başkomutanı taarruza geçtti; fakat on dört gün devam eden muharebelerden sonra 13 ekim 1904 te geri atıldı.

Japon Ordusu Başkomutanı Mareşal Oyama 11 - 13 ekimde taarruza geçerek Rusları Şa - Ho üzerine sürdü. Ruslar, burada Moukden etrafında dört ay tahkimat yaptılar.

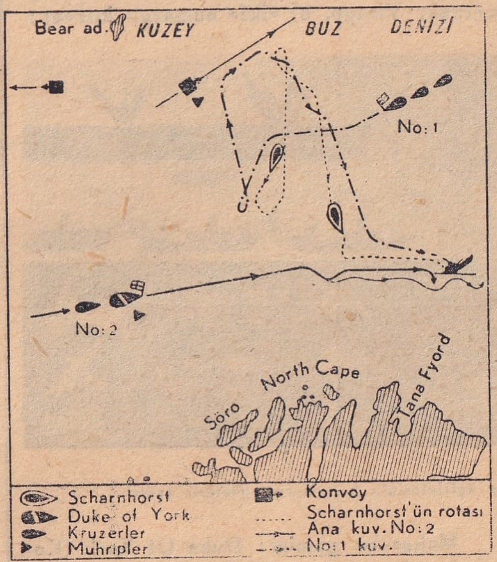
Moukden Meyden Muharebesinde iyice tahkim edilmiş mevzilerde bulunan 300,000 Rus, 325,000 Japon tarafından mağlûbedildi. Savaş 24 şubat 1905 te başladı ve 80 kilometrelik bir cephe üzerinde 10 marta kadar devam etti. Japon Başkomutanlığı Rusları önce cepheden tesbit ederek sağ kanatlarından, sonra da sol kanatlarından çevirmek plânını takibetti. 3 martta Port - Arthur fatihi General Nogi komutasındaki 3 üncü ordunun yaptığı çevirme hareketi neticesinde Rus ordusunun sağ kanadı sarıldı. Kouropatkine 5 martta bir karşı taarruz yapmak istediyse de Japonlar ona vakit bırakmadılar. Şiddetli bir taarruzla sarma hareketini daha ilerlettiler. Ricat ve muvasala hattı tehdide düşen Rus Başkomutanı müthiş kar fırtınaları içinde şiddetli savaşlardan sonra 7 martta ricat emrini verdi. Bu defa Japonlar, Rusları takibettiler. General Kuroki ordusu da ricat halinde bulunan Rus birliklerinin arasına bir kama gibi saplandı. Öteki üç Japon ordusu da Moukden etrafında Rus ordusunu dörtte üç çevirmişti. Moukden'deki Rus kolorduları şehrin 20 kilometre şimalinde sarılıp esir edildi. Kouropatkine 22 marta kadar mütemadiyen çekilmek zorunde kaldı ve liyakatsizliğinden dolayı azledildi. Onun kararsız sevk ve idaresini atını mahmuzlarken terbiyeleri çeken bir süvarinin hayvanını idare edişine benzetirler. Son meydan muharebesindeki kayıpların tam olarak tesbiti güçtür. Japon kayıpları 40 - 50 bin, Rus zayiatı da 100 bin kişi tahmin edilmiştir.

Moukden savaşı, kara muharebelerini sona erdirmiştir. Galip Japonların kazanacağı birşey kalmamıştı. Mağlûp Ruslar da, sayı üstünlüğünün, iyi komutanlar olmadıkça zaferi kazandırmadığını anlamışlardı. Baltık filosu, mayıs sonlarında, Cuşimada mağlûbolunca Rusların deniz münakalesini keserek Japon ordusunu yenmeleri veya barışa icbar etmeleri imkânı kalmamıştı.

Rusya mağlûbiyeti kabul etti ve Amerika Cumhur Başkanı Théodore Roosevelt'in tavassutu ile iki muharip devlet, 9 ağustosta Amerikanın Portsmouth şehrinde barış konuşmalarına başladılar. 5 eylâlde bu şehrin adını taşıyan barış andlaşması imzalandı.

Sarı ırka mensup küçük Asya devleti Japonya, beyaz ırka mensup büyük Avrupa devleti Rusyayı yenmişti. Rusya, Uzakdoğuda pasif bir durum almak mecburiyetine düşerken Japonya, dünya ölçüsünde büyük bir devlet olmuştu. *(Abidin Dav'er)*

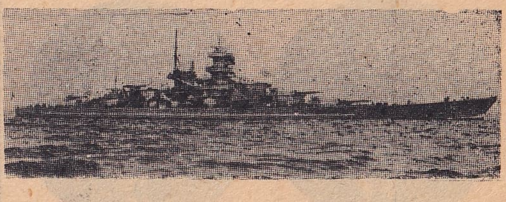
SCHARNHORST'UN AKINI VE BATIŞI — (26 aralık 1943) 1943 senesinin aralık ayında Müttefiklerin Kuzey Buz Denizi yolu ile Rusya'ya yaptıkları yardım Almanya için hayatî bir mesele arzetmeğe başlamıştı. Almanlar bu nakliyatı denizaltı gemileri ve

Kuzey Buz Denizindeki harbin krokisi

hava kuvvetleriyle vurmağa gayret ettiler; fakat bu silâhlarla ciddî hiçbir tesir elde edemediler. Bunun üzerine Alman Donanma Komutanlığı çaresiz kalarak bu nakliyata su üstü kuvvetleriyle taarruz etmeğe karar verdi. Bu maksatla da Scharnhorst muharebe kruvazörü ile bazı muhripleri Kuzey Norveç limanlarından Langfijord'da kaydırdı.

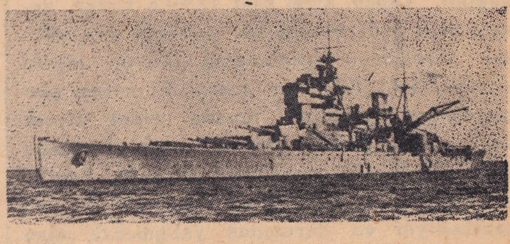
26 aralık 1943 günü biri boş olarak Rusya'dan avdet eden, biri de yüklü olarak Rusya'ya giden iki konvoy Baren adasının güney bölgesinde bulunuyordu. Rusya'dan avdet eden boş konvoya üç ağır kruvazör ve dört muhrip refakat etmekteydi. Rusya'ya

Scharnhorst

yüklü olarak gitmekte olan konvoyun da yakın himayesini dört muhrip temin ediyordu. Bütün bunların muhtemel bir Alman akınına karşı uzak himayesini «İki» numaralı kuvvet, yâni bir muharebe gemisi ile bir kruvazör ve dört muhrip sağlıyordu.

İngiltere'ye avdet eden boş konvoy verilen bir emir üzerine Baren adasının güneyinden genel batı rotasiyle İngiltere'ye doğru yoluna devam etti. Bu konvoyun himayesine memur olan kuvvetler de refakatten ayrılarak dolu giden konvoyun emniyetini takviye etti. Bundan maksat şuydu: Uzak himayeye memur olan kuvvet hakikatte konvoydan bir hayli uzak bulunuyordu. Şayet bu arada Alman gemileri konvoya taarruz edecek olurlarsa ana kuvvet yetişinciye kadar konvoyun işinin bitmesi muhakkaktı. Bu kafileyi takviye eden «Bir» numaralı kuvvetin ödevi, şayet Alman su üstü kuvvetleri bir

Duke of York

taarruza teşebbüs edecek olurlarsa bunlarla savaşı kabul etmek ve düşmanı ana kuvvet gelinciye kadar oyalıyarak konvoyu tehlikeli bölgeden uzaklaştırmaktı. İşte bu maksatla «Bir» numaralı kuvvet, almış olduğu emir mucibince, konvoy ile Norveç sahili arasına girmek üzere seyre başlamıştı.

26 aralık 1943 günü saat sekizde durum şöyleydi : a) İngiltere'ye giden boş konvoy, hiçbir düşman müdahalesine uğramadan himayesiz olarak yoluna devam ediyordu. b) «İki» numaralı kuvvet, Baren adasının takriben 195° ve 175 mil mesafesinde genel olarak 80 dereceye 24 mil süratle seyrediyordu; c) Rusya'ya giden konvoy Baren adasının 155° ve 40 mil mesafesinde 8 mil ile genel olarak 70' seyrediyordu; d) «Bir» numaralı kuvvet Baren adasının 120° ve takriben 120 mil mesafesinde genel olarak batıya seyrediyordu. Bu sırada ana kuvvet ile yüklü konvoyun arasındaki mesafe kabaca 160 mil kadardı.

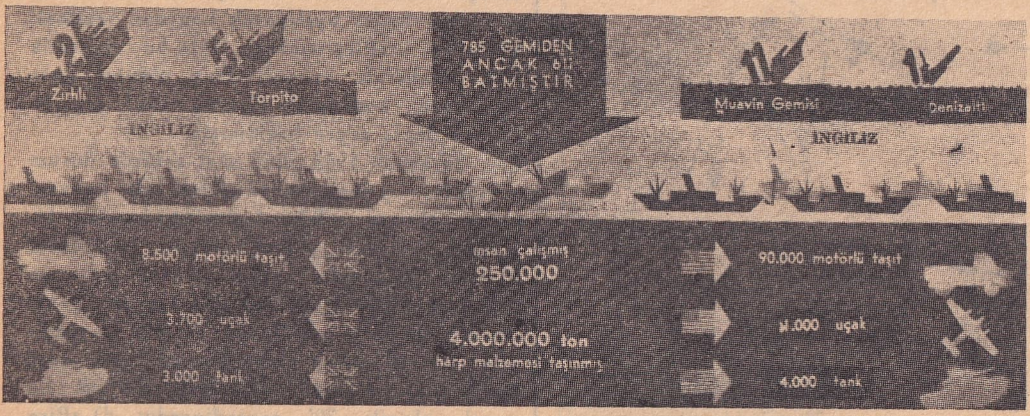
Saat 8,40 ta Belfast kruvazörü ilk olarak düşmanla temasa geldi. Scharnhorst güreye doğru yüksek süratle seyrediyordu. Bir habere göre refakatindeki beş adet muhribi konvoyun üzerine sevketmiş bulunuyordu. Görüldüğü zaman yalnızdı. «Bir» numaralı kuvvet derhal düşmana muvazi bir rotaya, güneye dönerek düşmanla savaşı kabul etti. Böylece

düşmanı konvoydan uzağa çekmeğe ve ana kuvvet gelinceye kadar oyalamağa başladı. Fakat denizler fazlaydı; kruvazörler Scharnhorst'a müsavi bir sürat yapamıyorlar ve geri kalıyorlardı. Böylece Scharnhorst saat on raddelerinde poyraza döndü ve biraz sonra da

Amiral Fraser

Amiral Burnett

temas kesildi. Temas kesildikten sonra, «Bir» numaralı kuvvet - ki, bunlar esasen cereyan eden vukuattan ana kuvveti daimî surette haberdar ediyorlardı, - derhal kuzeye dönerek konvoyun yanına gitti ve yakın emniyete aldı. Bu son derece isabetli bir karar oldu, zira saat 12,20 raddelerinde düşmanla ikinci bir temas temin edildi. Scharnhorst taliini ikinci bir kere daha deniyor ve büyük bir isabetle umumî batı rotasına yüksek süratle seyrederek konvoyun üzerine doğru gidiyordu. Belfast kruvazörü derhal düşmanın tekrar göründüğü hakkında icabeden raporları verdi ve beraberindeki diğer iki kruvazörle birlikte düşmanla konvoy arasına girmek üzere güneye döndü. Biraz sonra düşman da güneye dönerek şiddetli bir topçu düellosu başladı. Her iki taraf da isabetler temin ettilerse de İngilizlere vâki olan isabetler o kadar mühim değildi. Topçu ateşi saat 12,40 a kadar devam etti; Scharnhorst her zamanki gibi yüksek süratinden faydalanarak ileri bir mevki almıştı. Saat 12,40 tan sonra, bir netice alamıyacağını anlıyarak limana avdet etmek üzere keşişlemiye döndü, teması kesmeğe uğraştı; fakat muvaffak olamadı. İngiliz kruvazörleri yapabildikleri azamî süratle onu takibediyor ve durumdan yetişmekte olan ana kuvveti haberdar ediyorlardı. Saat 12,50 raddelerinde düşman ile ana kuvvetin arasın kabaca 125 mildi. «İki» numaralı kuvvet tai

Sovyetlere gönderilen Müttefik yardımı ile deniz kafilelerinin başarılarını gösterir şema

yolla umumî 70 derece rotasına reyrediyor ve düşmanın önünü kesmeğe uğraşıyordu. 26 aralık günü zevalden sonra Alman hava kuvvetleri bu kuvvetin yerini keşfetmiş ve uzun müddet teması muhafaza etmişlerdi; bu sebepten Scharnhorst'un İngiliz hava kuvvetinin harekâtından haberdar olduğu kabul ediliyordu. Nihayet saat 16,30 da ana kuvvet Scharnhorst'u gördü. Düşman ummadığı bir anda vâki olan bu karşılaşma üzerine derhal kuzeye döndü ve biraz sonra da gündoğusuna dönerek azamî süratiyle ana kuvvetten sıyrılmağa gayret etti. Temastan hemen beş, altı dakika sonra Duke of York ağır bataryasiyle ateş açtı; Scharnhorst derhal mukabele etti. Şimdi her iki ağır gemi arasında kesif bir topçu düellosu başladı. Durum Alman gemisi için buhranlıydı; kurtulmak maksadıyla doğuya seyrediyor ve her an üssünden uzaklara sürükleniyordu. Aynı zamanda da kuzey tarafında üç İngiliz kruvazörü tarafından takibolunarak zaman zaman bunlardan ateş yiyordu. Güney tarafında ise kendisine topça üstün bir kuvvet tarafından ateş altına alınmıştı. Topçu düellosu bütün şiddetiyle devam ederek bütün kuvvetler doğuya doğru bir takip muharebesi inkişaf ettiriyorlardı. Saat 18,30 raddelerinde Alman gemisi mesafeyi oldukça açmıştı. Bunu farkeden ve düşmanın böyle devam ettiği takdirde esasen fena olan rüyetten istifade ederek sıyrılacağını kestiren «Bir» numaralı kuvvet komutanı filotillasını taarruza sevketti. Saat 19 a doğru bu taarruz inkişaf etti ve Scharnhorst'a en aşağı bir isabet temin olunarak sürati tenkis edildi. Şimdi artık mesele halledilmişti. Yaralı olan Alman gemisi güneye dönerek en yakın Norveç sahiline sığınmağa niyetlendi; fakat bu sefer de kruvazörlerin torpido taarruzları ve Duke Of York'un ateşiyle karşılandı, birçok isabetler alarak savaş kabiliyetini fazlasiyle kaybetti. Saat 19,40 ta Jamaica'nın yaptığı son bir torpido hücumu neticesinde Tana fiyordunun takriben 110 mil kadar kuzeyinde sulara gömüldü ve böylece Alman donanmasının medarı iftiharı olan bir gemisi daha maksada erişemeden battı.

Savaşa iştirak eden kuvvetler: İngiliz kuvvetleri - Amiral Sir Bruce Fraser, Anavatan Filosu Komutanı ve harekât sahasındaki bütün İngiliz kuvvetlerinin Komutanı (Sancağını Duke Of York'a çekmişti). a) «Bir» numaralı kuvvet: Komutanı Koramiral R. L. Burnett (Sancağını Belfast'a çekmişti). Kruvazörler: Belfast (Komutanı, Albay Parham), Norfolk (Komutanı, Albay Bain). Shefield (Komutanı, Albay Addis).

Muhripler: Musketeer, Matchless, Opportune, Virago. b) «İki» numaralı kuvvet:

Muharebe gemisi: Duke Of York (Komutanı, Albay E. H. G. Russell). Kruvazör: Jamaica (Komutanı, Albay J. Huges Hallet), Muhripler: Savage, Scorpion, Saumarez, Stord (Norveç). Alman kuvvetleri: - a) Scharnhorst muharebe kruvazörü (Komutanı Albay Hintze). b) Muhtemelen beş adet muhrip. *(Karmay F. S. Albatros)*

SHAKESPEARE, WILLIAM— (1564-1616) «Vilyam Şekspir okunur» Babası, çiftçi bir asıldan gelen John Shakespeare idi. 1550 civarında, yakın bir kasabadan göçüp gelerek Stratford'da yerleşti. Stratford'da yerleştikten beş altı sene sonra varlıklı bir aileden Mary Arden adlı bir kızla evlendi. İlk iki kızları küçükken öldü; William Shakespeare üçüncü çocuklarıdır. William'ın vaftiz kaydının tarihi 26 nisan 1564 olduğuna göre nisan sonlarında doğmuştur. William'dan sonra iki kızı ile üç oğlu daha oldu. Kardeşlerinin hepsi de şairden önce ölmüştür.

William Shakespeare'in kasaba okulunda biraz lâtince öğrendikten sonra babasının işlerinin bozulması yüzünden okumağa devam edemiyerek çalışmak zorunda kaldığı sanılıyor. Yakın bir köyden hali vakti yerinde bir çiftçi ailesinin kızı olan, kendisinden yedi sekiz yaş büyük Anne Hathaway ile seviştiği sıralarda on sekiz yaşında idi. 1582 kasımında babasına haber vermeden (belki kendi de pek istemeden), kız tarafının zoru ile, başka bir kasabada Anne'ı nikâh etti; 1583 mayısında bir kızları, iki sene kadar sonra da ikiz çocukları oldu. Çok geçmeden, eyaletin hem hâkimi, hem de parlamentoda temsilcisi olan Sir Thomas Lucy ile, rivayete göre Beyin hususî korusunda avlanmak yüzünden, bozuştu. Her halde Stratford'dan ayrılmayı lüzumlu gördüğü muhakkaktır; o hâdiseyi, pek sevmediği karısından uzaklaşmak için bir vesile etmiş de olabilir. Bu muhabbetsizlik ömrünün sonuna kadar sürmüş olacak; çünkü mirasından karısına bıraka bıraka bir yatak bırakmıştır.

O zaman Londra'da eğlence yerlerinin çoğu, belediye nizamlarından kurtulmak için şehir dışında kurulmuştu. Bunlar arasında iki tane de tiyatro işliyordu. Bu uzak yerlere arabayla yahut atla gelinirdi. Kibar kişilerin at uşakları vardı ama orta hallilerin hususî adamları yoktu, onların hizmetini de çocuklar filan görürdü. Shakespeare'in de Londrada belki kendi at tutmak, belki de bu işe koşacak çocuklar kullanmak suretiyle hayata atıldığı zannediliyor. Böylece, tiyatroculuk mesleğinin dış kapısından işe başladıktan sonra fırsat buldukça yavaş yavaş içerlerine girmiştir.

Shakespeare oyunculuğa başladığı sıralarda Londra'da sekiz on oyuncu kolu, her bir kolda da yirmi kadar oyuncu vardı. Şair, tahminlere göre Leicester Beyinin oyuncularına katıldı. O Bey öldükten sonra bütün kol Derby Beyinin oğlu Strange'in hizmetine girdi. O da öldükten sonra 1593 te Saray Nazırının adamları adiyle çalışmıya başladı. Shakespeare, sanatında iyi bir oyuncu tanınacak kadar kendini göstermişti ama hiçbir zaman büyük roller oynıyacak kadar yükselemedi. Zamanla oyunculuktan dram yazıcılığına bunun için geçmiş olabilir. Shakespeare, kumpanyası için, eski oyunları yenilemiye her halde böylece başladı. İngiliz tarihinden alınan mevzular alâka görüyor diye «Henry VI» adı ile tazelediği üç bölük oyun bu mahiyettedir. Tair bakımından o oyunlarda geçenlerin devamı demek olan «Richard III» de aynı alâkanın verdiği hızla yazılmış olmak gerektir. Zaten bu çıraklık yıllarının oyunlarında eğer «Henry VI», «Titus Andronicus», «Yanlışlıklar Komedyası» gibi eski bir oyunun yenilenmişi ile karşı karşıya değilsek, günün rağbette oyunlarına benzer oyunlar buluyoruz. Nasıl ki, «Richard III»; Londra seyircilerini «Timurlenk» gibi oyunlariyle ihtirasında, gururunda, ihtişamında büyük olan kahramanlara ve gösterişli hita-

belere alıştıran Marlowe örnek edinilerek yazılmış bir oyundur. Yahut teşbihleri, istiareleri, bilgiç sözleri, edalı kişileri ile Lyly örneğinden «Aşkın Emeği Boşa Gitti» gibi hafif oyunlar çıkıyor.

Ama bu düzeltmecilik, bu özenti devri çok sürmedi. 1594 - 1595 yıllarından başlıyarak «Richard II», «Romeo ile Juliet», «Venedikli Tacir» gibi oyunlarla Shakespeare yavaş yavaş kendi şahsiyetini göstermiye başladı. İkinci Richard'da Shakespeare, vazifesine nisbetle kendisi zayıf kalan, duygulu fakat iradesiz kahramanlarının ilk örneğini vermiş oluyor. Bu çekingen ve kendi içine kapanıp düşünmesini seven tip zamanla olgunluğunu Hamlet'te bulacaktır. İngiltere tarihinin büyük günlerini anan tarihî oyunları «Henry IV» ile «Henry V» de bu sıralarda yazıldı. «Henry IV» ün tanıttığı zevk düşkünü, içki düşkünü, korkak, şişman Falstaff söylendiğine göre, Kraliçe'nin o kadar hoşuna gitmiş ki, onu bir kere de âşık olur görmek istemiş. Bunun üzerine şair de Falstaff'ın, yaşına başına bakmadan kadın peşine düşünce nasıl onların maskarası olduğunu gösteren «Windsor'lu Şen Kadınlar» komedyasını yazmış. Herhalde şairin Falstaff, hâkim Shallow gibi tipleri daha o tarihlerde milletin söz temsilleri arasına girmişti. Ama, sonraki eserlerine bakarak anlıyoruz ki, şair henüz o zaman tam olgunluğa erişmemiş. Ortaya koyduğu güzel dramlardır: Mevzularının ana hatlarından başka her şeyini sanatkâr kendi düşünüp bulmuştur; zevk ve alâka ile seyrediliyor; yer yer insanı düşündürüyor; hayatın aydınlık sevimli tarafları iyi aksettirilmiş; nazmı (bütün eserlerinde kullandığı on onbir hecelik kafiyesiz nazım) mısra sonunda soluksuz kalmıyor, akıcılık kazanmıştır. Fakat insanı ergin insan, sanat eserini olgun eser eden ıstırap ve çile henüz gereğince işlenmemiştir. Ancak «Venedikli Tacir» de Shylock, «Beğendiğiniz Gibi» de Jaques, «Julius Caesar» da Brutus za

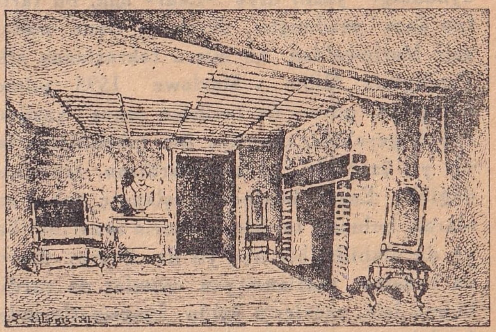
Shakespeare

man zaman bu hayat derinliğini sezer görünüyorlar. Bununla beraber, 1595 ile 1600 arasında ortaya konan bu eserler, daha o zaman sanatkârı çağdaşlarının başına geçirecek kadar yeni ve değerli bulunmuş olacak ki, 1598 de, gönün ahlâk ve edebiyat meseleleri üzerine bir kitap çıkaran Francis Meres, Shakespeare'in trajedyalarının Seneca'dan, komedyalarının Plautus'dan aşağı kalmadığını söylüyor. Ayrıca, «Venus ile Adonis» «Lucrece» adlı manzum hikâyelerini ve sonelerini övüyor.

Shakespeare tiyadrodan epeyce para da kazanmış olacak ki, 1597 yılında Stratford kasabasının hemen hemen en büyük evini, bahçeleriyle, ambarlariyle beraber satın aldı. Gene aynı sırada ailesine bir arma da temin etti: Eli mızraklı bir kartal. (İngilizce shake sarsmak, spear mızrak demektir. 1599 da, Shakespeare yalnız oyuncu olarak değil, kumpanyanın hisse sahiplerinden olarak da gözüküyor. Zekânın, nüktenin, güzelliğin mihverlik ettiği en güzel komedyaları, «Kuru Gürültü», «Beğendiğiniz Gibi», «On ikinci Gece» bu bir iki yılın eseridir. Ama gene aynı eserlerden, gelen yılların karanlığının haberini de almıyor değiliz. Her şeyde dertlenecek bir sebep bulan kaygısever Jaques o habercilerin yalnız biridir. Şairin hayata bakışındaki bu değişiklik seçmeğe başladığı ağır başlı mevzulardan da belli dir. Elizabeth-in saltanatının son yılları politika bakımından olduğu kadar din, ahlâk ve sanat bakımından da buhranlıydı. Bunlara belki şairin kendi üzüntüleri de karıştı. Herhalde 1600 yılından itibaren «Julius Caesar» ile başlayan bir sıra eserde hayattan, insan tabiatından, hattâ Tanrının adaletinden insanı ümitsizliğe düşürecek kadar büyük felâketler seyrediyoruz. Bu ümit kıran acılık yalnız «Hamlet», «Othello», «Lear», «Macbeth», «Timon» gibi tragedyalarda değil hattâ «Kısasa Kısas», «İşin Sonuna Bakmalı» gibi komedyalarda da besbellidir. Shakespeare, eserlerinin mevzuu için kullandığı tarih hâdiselerine, hikâyelere, şiirlere her zaman sadık kaldığı halde, meselâ «Lear» de bakıyoruz ki; tarih, Lear'in küçük kızı ablalarının ordularını yenip hükümdarlığı tekrar ele geçirerek babasına verir demişken Shakespeare, tam tersine, oyunu Kordelya'nın yenilip ölmesi ve ihtiyar hükümdarın çıldırmasiyle bitiriyor.

Bu büyük trajedyalar çığı, şairin kendi dışına çıkmaktaki kudretinin de bir isbatıdır. Çünkü, 1600 yılından başlıyarak yedi sekiz senelik bir zamanı kaplıyan bu acılık ve kötümserlik devresi, onun maddî refaha en çok erdiği senelerdir. Zaten Birinci James, 1603 yılında İngiltere tahtına geçince, büyük bir sanatseverlik göstererek şairin bulunduğu kumpanyayı, Kıralın oyuncuları adı ile kendi hizmetine almıştı. Sarayda sık sık oyunlar veriliyordu. Oynananların çoğu da Shakespeare'in eserleri idi. «Kısasa Kısas», «Othello», «Lear» için rastlanan ilk kayıtlar hep sarayda oynandıkları kaydıdır.

Roma tarihinden alınma trajedyalar, «Antonius ile Cleopatra» ve «Coriolanus» kötümser görüşlü günleriyle ihtiyarlık günlerini birbirine bağlar. Nazım ve sahne tekniği artık mükemmele erişmiştir. Sanatkâr olarak Shakespeare bunlardan, hele birincisinden daha kusursuz eser yaratmadı. Bu eserler büyük trajedyalarından, olsa olsa, fikir zenginliği bakımından geri kalır. Shakespeare'in, meslek hayatının son dört beş senesinde yazdığı yarı acı, yarı ferah oyunlar, «Pericles», «Cymbeline», «Kış Masalı» ve «Fırtına» ise çilelerin ardından gelen yorgun sükûnun eserleridir. İyi ile kötünün çarpıştığı bu oyunlar hep iyinin sabır ve müsamahasının kötüyü yola getirmesiyle bitiyor. Şu muhakkak ki, Shakespeare bu son eserlerinde karanlıkta kalanları aydınlığa çıkarmak azmindedir. Nasıl «Lear» de, düşüncesine uymuyor diye, kullandığı kaynağa sadakatten ayrılmışsa şimdi de, yeni düşüncelerine uymuyor diye, kaynaklarına ters taraftan sadakatsizlik ediyor. Meselâ «Kış Masalı» nın aslı olan hikâyede kraliçe kocasının kıskançlığına kurban gidip ölür; kıralda ken-

Shakespeare'in doğduğu oda

dini öldürür. Halbuki Shakespeare, öldü sanılan kraliçeyi diriltiyor; kıralı da, suçunu anlayıp pişman olmıya sevkediyor. Gene bu çeşit oyunlarından olan «Fırtına» bir çoklarınca şairin son eseri olarak alınır. Bir iki hususiyeti vardır ki, onu öteki oyunlarından ayırıyor. Hem zaman ve mekân birliklerini gözönünde tutan tek Shakespeare dramıdır: Olanların hepsi yirmi dört saat içinde ve aynı küçük ada üzerinde geçer. Hem «Aşkın Emeği Boşa Gitti», «Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası», «Windsor'lu Şen Kadınlar» dan sonra mevzu için bir kaynak bulunmıyan dördüncü eserdir. Hem de oyunun kahramanı ihtiyar sihirbaz Prospero pek çoklarınca şairin kendisi olarak gösterilir. Bütün hayata yüksekten, tarafsız ve sakin bir gözle bakan; başkalarının bahtiyarlığını kendininkinden çok gözeten; kötü kuvvetleri bile usta idaresiyle faydalı kılan; nihayet bütün hayatı bir rüya sayabilen olgun ve ergin insan oğlu Shakespeare...

Shakespeare zengin oldukça Stratford-dan yeni yeni yerler alarak kasabasının eşrafı arasına girmişti. Son senelerde artık orada oturuyor, Londra'ya işi oldukça iniyordu. Yaşlandıkça sıhhati de bozulmuş olabilir. Şair herhalde sonunun yaklaştığını sezmiş ki, vasiyetnamesini 25 mart 1616 da hazırlatarak imzaladı. Shakespeare, söylendiğine göre, şair arkadaşlarından Ben Jonson ile Drayton'un bir ziyareti sırasında çok içtiği için tutulduğu hümmadan kurtulamıyarak 23 nisan 1616 da ölmüştür. Kasabanın kilisesine, itibarlı hemşerilerden olduğu için de, mihrabın yakınına gömüldü.

Shakespeare'in eserlerinin çoğu sağlığında basılmamıştı. Belki tiyatro eserlerinin okuyucusu az olduğu için; belki de şair, eserlerini oynasınlar diye sattığı kimselere haksızlık etmekten çekindiği için. Kendi isteği ve adı ile basılıp çıkan belli başlı eserleri «Venus ile Adonis» (1593), «Lucretia'nın Kaçırılışı» (1594) adlı iki manzum hikâyeyle sayısı yüz elliyi geçen «Soneler» (1609) dir.

Shakespeare'in oyunlarından sağlığında basılanların hangisi kendi isteğiyle çıkmıştır bilinmiyor. Shakespeare oyunları, daha doğrusu o devrin bütün oyunları için iki büyük güçlükle karşılaşıyoruz: Bir kere, ne zaman yazılmıştır, tam olarak bilmek güçlüğü. İkincisi, eserler şairin elinden çıktığı halde midir, katî olarak hüküm vermek güçlüğü. Her-

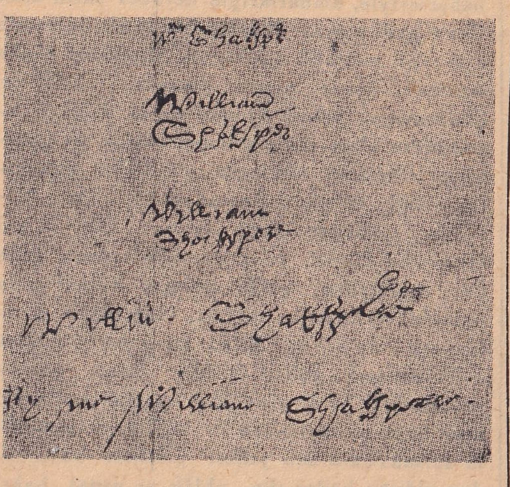
hangi bir eserin, tarihini kestirmekte ya nasılsa o eserin tarihi bilinen diğer bir eserde anılışından, yahut eserin kendi içinde geçen ve tarihi için bir ipucu veren sözlerden faydalanabiliriz. Meselâ Meres adlı bir edebiyat adamının 1598 yılında çıkan bir eserinde anılan Shakespeare oyunlarının o tarihten önce yazıldığı hükmüne varıyoruz. Gene meselâ saray kayıtlarında 1606 kışı sarayda oynandığı yazılı diye «Lear» için, bu tarihten önce yazılmıştır, diyoruz. Gene meselâ şair Marlowe'dan bir mısra tekrarlanan «Beğendiğiniz Gibi» - Marlowe 1593 yılında öldüğüne göre - bu tarihten sonra yazılmış olmak gerektir, diyoruz. Bu tahminlerse tek bir yıl üzerinde karara vardıran tahminler değildir. Esere, böylece, başlangıç yahut son olarak bulunan tarihlerle eserin arası bir kaç ay da olabilir, bir kaç yıl da. Sonra, dışarıda bahsine rastlanmıyan oyunlar da vardır. Bunun için, eserlerin üslûp hususiyetlerinden faydalanmıya, gerek fikir, gerek teknik bakımından şairin ilerleyişini takibetmiye çalışıyorlar. Ama bu usul de katî tarihler verebilmekten uzaktır.

Bununla beraber metin meselesi tarih meselesinden de mühimdir. Elimizdeki oyunların hangisi şairin elinden çıktığı gibidir, bilmiyoruz. Otuz altı oyunu bir arada ilk olarak kendisinin ölümünden yedi yıl sonra 1623 yılında iki oyuncu arkadaşı tarafından çıkarıldı. Kitap büyük boydadır; Birinci Folio diye anılır. Çıkaranlar tabiî, bütün oyunların ilk asıllarına göre, sadakatle ortaya konduğu iddiasındadırlar. Evvelce, şairin sağlığında olsun, ölümünden sonra olsun, tek tek çıkan (ve küçük boy oldukları için Quarto diye anılan) on yedi oyunun metnini, çalınmadır, bozuktur diye kötülüyorlar. Gerçekten, bu metinlerin bir kısmı çok bozuktur. Bazı yerlerinden mâna bile çıkmaz; nazımla nesrin karıştırıldığı, söz geçmiyen yere söz konduğu görülür. Fakat bir kısmı, 1623 metninden yer yer ayrılmakla beraber, düzgündür. Hattâ anlaşılan, Birinci Folio için bu düzgün Quarto'lardan faydalanılmıştır. «Lear», «Hamlet» gibi bazı oyunların, aslına uygunluğundan bahsedilerek çıkarılan sonraki metni ise Quarto metninden daha kısadır; anlaşılmıyacak kadar bozuk yerleri de eksik değildir. Acaba oyunların Folio metnindeki şekilleri mi şairin yazdığı gibidir, yoksa daha önce tek tek çıkan metinleri mi? Yoksa ikisi de mi değil? Ayrı metni bulunmayıp ilk olarak Birinci Folio'da rastladığımız yirmi oyunun ne kadar fazlası yahut eksiği var? Birinci Folio dışında bırakılan, fakat daha önceki kayıtlarda şairin adiyle çıkan «Pericles» acaba sahiden Shakespeare'in değil midir? İşte bütün bu kestirilemiyen noktalar, son otuz kırk senedir ilim adamlarını, eski metinler, o zamanki yayın hususiyetleri, dizgi işleri vesaire üzerinde daha çok araştırmalara sevketmiştir. Her türlü ipucundan faydalanarak Shakespeare dramlarını bugün aşağı yukarı şöyle sıralıyorlar (Eser yanlarındaki *e* eski harflerle, *y* yeni harflerle, *m* Maarif Klâsikleri arasında tercemeleri çıktığını anlatmak için kullanılmıştır):

1590 - 1595: Henry VI 1-3; Richard III; Yanlışlıklar Komedyası (*e. m.*); Titus Andronicus; Hırçın Kız (*y*); Veronalı İki Centilmen (*m*); Love's Labour's Lost; Romeo ile Juliet (*e. y.*).

1595 - 1600: Richard II; Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası (*y. m.*); King John; Venedik Taciri (*y. m.*); Henry IV 1-2; Kuru Gürültü; Henry V; Beğendiğiniz Gibi (*y. m.*); Julius Caesar (*e. y. m.*); Onikinci Gece (*y.*).

1600 - 1608: Hamlet (*e. y. m.*); Marry Wives of Windsor; Troilus and Cressida; All's Well That Ends Well; Measure for Measure; Othello (*e. y. m.*); Kral Lear (*e. y.*); Macbeth (*e. y.*); Antonius ile Cleopatra (*e. m.*); Coriolanus (*y.*); Atinalı Timon (*m.*).

Shakespeare'in el yazısı ve imzası

1608 - 1613: Pericles; Cymbeline: Winter's Tale; Fırtına (*m.*); Henry VIII.

(Bu eserlerden sahnemizde oynananların sayısı on beştir. Bakınız: «Türk Tiyatrosu», Sayı 171).

Herkesi metinler hakkında kararsızlığa düşüren şüpheler kimini de büsbütün inkârcılığa götürüyor. Bunlara göre Shakespeare diye biri yoktur. Varsa bile eserlerin sahibi değildir. Adı, sadece eserlerin asıl sahibi olan bir asili gizlemek için kullanılmıştır. O zamanlar şairlik asillerce küçük görülürdü. Bu yüzden Shakespeare eserlerinin asıl sahibi de kendini gizlemek zorunda kalmıştır. Bu dâva yüz senedenberi sürüp gidiyor. Eserlerin sahipliğine uygun olan asil de, kimine göre Elizabeth devrinin büyük ilim adamı Bacon; kimine göre, Rutland Beyi, kimine göre Derby Beyi, kimine göre de Oxford Beyidir. Ama hepsine göre bir asil olduğu muhakkaktır. Çünkü Shakespeare eserlerinin icabettirdiği vasıflar: Görgü, bilgi, duygu üstünlüğü, kibar hayatını ve sanat inceliklerini yakından biliş, hukuktan anlayış; doğru dürüst okumamış, yirmisinden sonra Londraya gelmiş bir kasabalının harcı değildir (Bu düşünce ve nazariyelerin iyi bir hulâsası için, bak: «Shakespeare Kimdi» - Saffet Dengi; C. H. P. konferansları, seri I, kitap: 16).

Ama bütün bu hükümler, dış tesirlere fazla ehemmiyet veren; dehanın gördüğünü çabuk kapmak ve görmediğini sezmek kudretini küçümsiyen bir düşünüşten doğuyor. Bunlara karşı, yüksek tabakadan olsun, kendi meslekdaşlarından olsun, bir çok çağdaşlarının tanıyıp severek o eserlere sahip bildiği Stratford'lu Shakespeare henüz ayaktadır; ve inkârcılarının, hiç değilse şimdiki delilleri ile yıkılmadan duruyor. *(Orhan Burian)*

SEDAN MEYDAN MUHAREBESİ — (1870 - 71) Bu Alman - Fransız harbi, katî neticeli bir meydan muharebesi olup, 1 eylûlde Fransız ordusunun imhasiyle neticelenmiş, siyaset ve askerlik aynı derecede iktidarlı ellerde idare edildiği için muzaffer Almanyaya İkinci Reich'ı kurmak ve Orta Avrupada askerî hegemonya tesis etmek imkânını vermiştir. Sevk ve idare sanatında Büyük Friedrick bir rönesans yapmıştı. O klâsik sevk ve idare usullerini modern ihtiyaçlara ve icaplara uydurarak; sanatkârane bir deha ile meydan muharebelerinde tatbik etti. Luthen'de Epaminondos'un o meşhur mail cephe tertibatiyle düşman hatlarına taarruz ederek yeni bir çığır açtı. Ondokuzuncu Yüzyılın Prusya Kurmayı Büyük Friedrick'in açtığı yeni mektebi kendilerine has bir kılı kırk yarma ile inkişaf ettirdiler. Prusya kurmayı bir lâboratuvar hassasiyetiyle eski devirlerin seferlerini inceliyerek onlardan kıymetli dersler çıkardılar ve İkinci Reich'ı kurmak için yeni sevk ve idare usulleri, silâhlar, talim ve terbiye sistemleri vücude getirdiler.

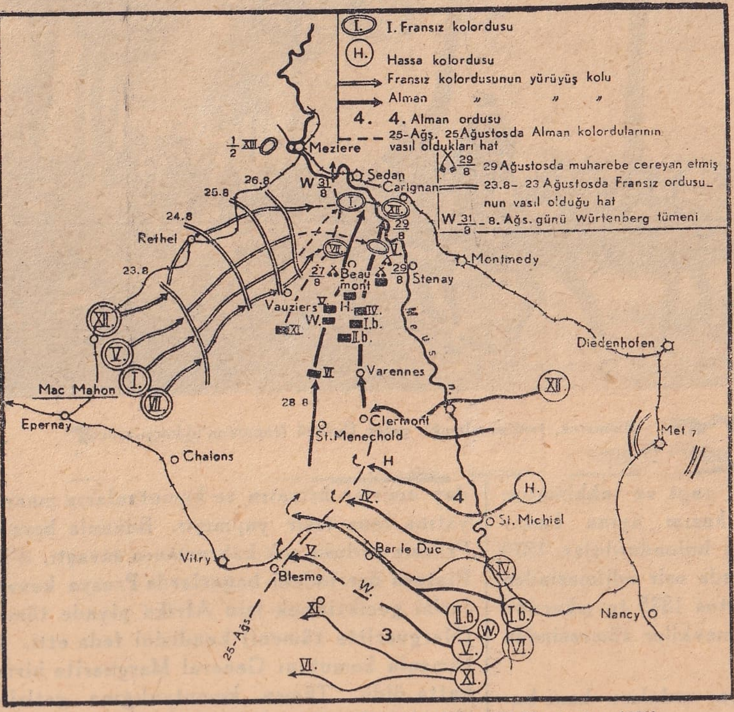
Büyük Friedrick'in açtığı çığır Napoléon gibi bir dahinin kafasında sanatlaştı. Emeline ve hedefine erişemeden katledilen Caésar, sanki tekrar sahneye çıkmıştı. Bu Napoléon'da ne tükenmez bir enerji vardı; onun mağlûbolmaması gerekirdi. Lâkin tarih onun yolunda yürüyenlerin imhasını mukadder kılmış ve böylelikle insanlığa Avrupanın diktatörlükle idare edilemiyeceğini anlatmak istemişti. Belle Alliance'da; diktatörlük hâk, deha ve sanat, insanlık adaleti önünde mağlûbolmuştu. Ne garip tecellidir Napoléon'dan senelerce ıstırap çeken Prusya, Fransanın bu mağlûbiyetinden sonra büyük kartalın emellerine bürünerek sahneye çıktı. Napoléon'un sevk ve idare sanatı Clausenritz'in okyanuslar kadar engin ruhunda Prusyalılaştı. Mütefekkir ve filozof askerler; yapıcı ve yaratıcı komutanlar; çalışkan ve idealist kurmaylar yetişti. Onlar karada sevk ve idare sanatının üstatları oldular. Prusya, örnek olacak büyükler yetiştirdi. Clausenritz'i Willisen takibetti. Krausenek nazariyatı ameliyata tahvil etti. Moltke ve Schliefen gibi büyük üstatlar birer sevk ve idare mektebi vücude getirdiler. Bugünkü yazımıza mevzu olan Sedan Meydan Muharebesi bunlardan General Feldmarschal Graf von Moltke'nin şaheserlerinden biridir.

İlkçağların cephe muharebeleri Büyük Friedrick devrinde kanat; Napoléon devrinde kuşatma ve çevirme muharebelerine intikal etti. Clausenritz, Vom Kriege namındaki klâsik eserinde kanat taarruzları ve çevirme muharebeleri yerine kuşatma muharebelerinin daha müessir olacağını ve üstün kuvvetlerle düşmanın yan ve gerilerine yapılacak taarruzlarla, onun imhaya sürüklenebileceği fikrini müdafaa etmişti. İşte Mareşal Moltke'yi Sedanda dünyanın en namdar komutanları arasına sokan muvaffakıyet, bu nazariyenin büyük bir azim ve deha ile tatbik edilmiş olmasıdır. Moltke; Napoléon'u ve Clausenritz'i esaslı surette inceledikten ve kıymetlendirdikten sonra sevkulceyş sanatını muğlâk esaslardan çıkarmış; «Sevkulceyş; sıhhatli insan aklı seliminin harbde kullanılması»; «Ayrı ayrı yollardan ilerliyen yürüyüş kollarının meydan muharebesinde birleşerek beraber savaşmaları»; «Sevkulceyşin; zaferi istihsalde yardımcı vasıta olduğunu ve ancak harbi süratle ve az kan akıtarak bitirmeğe hizmet edeceğini, fakat asıl kuvvetin ordunun maddî ve ruhî kudreti ve onun harb hazırlık derecesi olduğunu» ileri sürerek Prusya ordusunu bu gaye ve emelde hazırlamıştı. Fransız ordularını 1870 te Metz'de ve Sedan'da sıkıştıran ve imha eden ordu, harbe bu esaslara göre hazırlanmıştı. Çünkü Alman milleti benliğini duymuş ve anlamış, İkinci Reich'ı teşkil etmek yoluna yönelmişti.

1870 - 71 seferinde Fransız seyyar or-

dusu çok çabuk tasfiyeye uğradı. Harb Bismarck tarafından siyaseten çok iyi hazırlanmış, 9 temmuz 1870 te Fransa harb ilân etmeğe mecbur kalmıştı. Harekât ağustos başında üç Alman ordusunun taarruziyle başladı. Bu ordular Alsace Lorraine'e girdiler. Mareşal Mac Mahon komutasında bulunan Fransız ordusu, 6 ağustosta Wörth ve Reichshoffen'de Prusya Veliahdinin komutasında bulunan Alman ordusuna mağlûboldu. Bunu, Fransız Mareşalı Bazain'in komutasında bulunan 177.000 kişilik Rhin ordusunun 14 ağustosta Colombey Nouilly'de; 16 ağustosta Mars la Tour ve Vionville'de; 18 ağustosta Gravlotte ve St. Privat'da mağlûbiyetleri takibederek Metz kalesine tıkıldı ve burası Prens Friedrick Carl'ın ordusu tarafından sarıldı. Mareşal Mac Mahon 6 ağustosta Wörth ve Reichshoffen'de Alman ordularına mağlûbolduktan sonra Alsace'ı terkederek Neufchatau üzerinden (buradan demiryoliyle) Châlons'a çekilmiş ve burada emrine yeni teşkil edilen bir ordu verilerek takviye edilmişti. Mareşalın bidayetteki kararı; «üstün Alman kuvvetleri karşısında Paris istikametinde düşmanı oyalıyarak çekilmekti». Bu karar şüphesiz doğru bir karardı. Fakat Mareşalın askerî kararına siyasî fikirler hâkim oldu. O sıralarda Harbiye Nazırı olan General Palikao; Metz'de sarılmış bir Fransız ordusunu yalnız başına bırakarak Paris'e çekilmenin umumî efkâr üzerinde yapacağı heyecanı ve tepkiyi ileri sürerek, İmparatoriçeden Mareşalı kararından caydırması için müdahalede bulunmasını rica etti. Bu müdahale üzerine zayıf ruhlu Mareşal, doğru kararından vazgeçerek «Metz'de sarılmış Bazain'in yükünü hafifletmek ve ona yardım etmek üzere taarruzî harekâta kalktı». Ordunun sevk ve idaresine harb harekâtı ve sevkulceyşten anlamıyan sivillerin müdahalesi tarihte daima facia ile neticelenmiştir; nitekim İmparatoriçenin bu işe burnunu sokması hem Fransanın ve hem de tacın felâketini tâcil etmekten başka bir işe yaramadı. Mareşal Mac'ın kararı; Prusya ordusunu anayurdun derinliğine doğru çekerek onu zayıflatmak ve yıpratmak; sonra kanatlarından birini (bilhassa güney kanadını) Paris müstahkem mevkiine dayıyarak katî neticeli bir meydan muharebesi vermek olabilirdi. Fakat Birinci Napoléon'un torunları; iyi yetişmiş Prusya komutanları karşısında enerjiden, fikrî cevvaliyetten, karar azminden ve manevra yapmak iktidarından mahrumdular. Başkomutan ve ordular grupu komutanları millete ve tarihe karşı mesul şahsiyetlerdir. Bunlar durumun icabına göre aldıkları kararda sebat etmeğe mecburdurlar. Bu komutanlar çok büyük kuvvetlere komuta ettikleri için kararlarında yapacakları değişiklik ordunun bir meydan muharebesini kaybetmesine ve milletin felâkete sürüklenmesine müessir olur. Balkan Harbinde Abdullah Paşa, İstanbul'da sarayda bulunan umumî karargâhın emrile Kırklareli Meydan Muharebesini kabul etmekle, büyük bir sevkulceyş hatâsı yapmış ve bu hatâ seferin sonuna kadar düzelmemiş ve büyük bir millî felâketle sona ermiştir.

Mareşal Mac'ın büyük ordusu Metz istikametine ilerliyecekti. Birinci Napoléon düşman uzağında harekât yaparken, muhtelif istikametlere keşif kuvvetleri çıkarmakla iktifa etmez; ayrıca istihbarat subayları gönderérek düşmanın harekâtı hakkında malûmat toplardı. Halbuki bu Mareşal Mac, güney kanadı istikametinde kuvvetli keşif ve emniyet birlikleri çıkarmamıştı. Muharebe meydanları ve harekât bölgeleri ihmali, lâkaydiyi, bilgisizliği hiç affetmez. Mareşal Mac bu hareketleriyle felâkete doğru gidiyordu, çünkü karşısında devrin en büyük serdarı Moltke vardı. Düşmanı cepheden zayıf kuvvetlerle tesbit ederken; büyük kısmın onun kanat ve yanlarına yöneltilmesi ve kuşatılması bu büyük askerin fikrinde düsturlaşmağa başlamış,

Sedan Meydan muharebesinin operatif safhası (26-30 ağustos 1870)

operatif istikametlere büyük keşif birliklerinin sevkedilmesi lüzumunu ortaya çıkarmıştı. Fransız kurmayı, bu gibi sevk ve idare esaslarından habersiz görünüyordu. Birinci Napoléon'dan sonra, Fransa'da ölüm döşeğine serilen strateji sanatı Alman Genelkurmayının kırmızı binasında bütün kudretiyle canlanmıştı.

Mareşal Mac, karşısında yalnız 1. Prusya ordusunun bulunduğunu zannetmişti. Halbuki 26 ağustosta 3. Prusya ordusu (Prusya Veliahdinin komutasında), Mac'ın ordusunu çevirmek ve Paris ile irtibatını kesmek üzere kuzeye yönelmişti. Durum aynen Ulm Meydan Muharebesinin birinci safhasına benziyordu. 1805 ağustosunda Napoléon'un yelpazevari açılmış ordularının ağına düşen Avusturya generalinin ismi de garip bir tesadüfle Mac (Mak) idi. Her iki Mac da çok garip bir tesadüfle aynı ayda 80.000 i mütecaviz kuvvetlerini hasımlarına teslim ettiler.

Moltke; Serdarın emirlerine katiyet veren mutlak salâhiyetlere malik olmadığı ve orduların başında Veliahd, Prens gibi söz dinletilmesi müşkül hanedana mensup kimseler bulunduğu için, bidayette Fransız ordusunun büyük kısmını Belçika hududuna sürerek imha edememiş, yalnız bir kısım kuvvetleri Metz'e tıkamıştı (170.000 kişi). Fakat bu Fransız ordusunun sarılması için ikiyüz bin kişilik bir Alman ordusuna lüzum ve ihtiyaç olduğu düşünülürse, hesabın hiç de Almanlar lehinde olmadığı anlaşılır. Alman Başkomutanlığı geriye kalan kuvvetlerle Fransız ordusunu arayıp bulmak ve katî neticeyi almak üzere Metz batısından Paris istikametine yürümeğe karar verdi ve bu maksatla, 3. ordunun beş buçuk kolordusu (V., VI., XI., I. Baviera kolordusu, Würtemberg tümeni ve 2., 4. süvari tümenleri); yeni teşkil edilen Meuse ordusunun üç kolordusu (hassa IV. ve XII. kolordular); dört süvari tümeni (hassa 5., 6., 12. tümenlerle) ki ceman 240 bin insanla Paris istikametine harekâta devam edilmesini kararlaştırdı. Alman Genel Karargâhında bu karar alınırken; 18 ağustosta Mareşal Mac, Bazaind'e 19 günü bütün kuvvetleriyle harekete geçerek Epernay ile Reims arasında mevzi alacağını Châlons'tan bildiriyordu. Garip bir vaziyet hasıl olmuş, Fransız ordusu kuzeyde, doğu Alman ordusu güneyde batı istikametlerine harekete geçmişlerdi. Mac'ın 150.000 kişilik ordusu, sarsılmış ve manevî kuvveti bozulmuş birliklerden vücude gelmişti. Mareşal Moltke bu ordunun Paristeki kuvvetlerle birleşmesini menetmek üzere onu kuzeye atmak ve Parisle olan irtibatını kesmek istiyordu. 25 ağustosta Londra üzerinden alınan haberler Moltkenin işini kolaylaştıracak mahiyette idi. Mac ordusu, Metz'in imdadına yürüyordu. Bu haberi, keşif için gönderilmiş süvari de teyidetmişti. Mareşal Moltke nadir hallerde kararından dönerdi. Halbuki yeni vaziyet; ona, Parise yürümek kararını bırakarak yeni bir karar aldıracak kadar mühimdi. 26 ağustos saat 11 de Maas ordusunun kuzeye çarketmesi emrini verdi. Fakat Fransız ordusunun ileri yürüyüşü 27 ağustosta ağırlaşmış, Mareşal Mac üstün Prusya ordusu karşısında Metz'e yürümenin kendisi için felâketle neticeleneceğini anlamıştı. Onun Meziere veyahut Rethel üzerinden çekilerek kurtulması bu sırada mümkündü. Moltke'nin imdadına 28 ağustosta tekrar Fransa Harbiye Nazırı General Palekao yetişti; «Eğer Bazain'i yalnız başına bırakırsanız Pariste ihtilâl vukua gelecektir... Sizin Bazain'le birleşmeniz pek elzem görülmektedir» yazılı telgrafı çekti. Sedan tahakkuk etmiş Mareşal Mac ordusiyle büyük bir felâket uçurumuna atılmıştı. Moltke Kralın taarruz emrini 29 ağustos akşamı verdi. Bu emir mucibince, Meuse ordusiyle (komutanı Saksonya Veliahdi Prens Albert) 3. ordunun (komutanı Prusya Veliahdi Friedrick Wilhelm) iştirakiyle, 30 ağustosta Beaumont Meydan Muharebesi vukua geldi. Moltke'nin Königgrätz'da tasavvur ettiği ve muvaffak olamadığı imha muharebesi tahakkuk etmiş, Mac'ın ordusunun Paris ve Metz ile irtibatı kesilmiş, yalnız kuzeye doğru açık yol kalmıştı. Bu istikamet ise tarafsız Belçika toprağı idi. I., V., VII., XII. kolordulardan mürekkep ve 100.000 kişiyi aşan Mac ordusu için Sedan müstahkem mevkiine sığınmaktan başka çare kalmamıştı. 31 ağustosta bu kocaman ordu buraya girerek şehre hâkim sırtlara yayılarak mevzilendi.

Sedan; Fransız - Belçika hududu ve Meuse nehri üzerinde bir Fransız şehridir. Burası meşhur Mareşal Turenne'in doğduğu yerdir. Belçikadan Fransaya yapılacak istilâ hareketleri için gayet mühim bir üs ve istikamettir. Fransanın doğu cephesinin tamamiyle yan ve gerilerine müessir sevkulceyşî istikametler buradan geçer. Nitekim Alman orduları Birinci ve İkinci Cihan Harblerinde

Fransız doğu müstahkem hattını çevirmek için bu istikametle daha batı istikametlerden taarruz etmişlerdi. Burası; Meziere demiryolu düğüm noktası civarındadır. İkinci Cihan Harbinde Alman orduları doğu kanatlarını Sedan üzerinden taarruz ettirerek Fransız ordusunu imha ettiler. Sedan'ı evvelâ Ortaçağ sonlarında Comte La Marck kıymetlendirerek 1424 senesinde burada bir şato inşa etti. Burası 1596 da Mareşal Turenne'in Domaine'i olduktan sonra adeta askerî bir garnizon haline geldi. Cardinal Richelieu 1642 de bu mevkii krallığa ithal ettikten sonra, küçük bir müstahkem mevki haline getirdi. Napoléon harblerinden sonra Prusyalılar Sedan'ı üç aylık muhasaradan sonra 15 eylûl 1815 te zapt ve tahkimatını tahribettiler ve 1816 kasım ayına kadar burasını işgalleri altında bulundurdular. 1870 te Mac'ın ordusunun burada esir edilmesinden sonra, bu mevki 23 ağustos 1875 te çıkarılan bir kanunla müstahkem mevkiler zümresinden çıkarıldı.

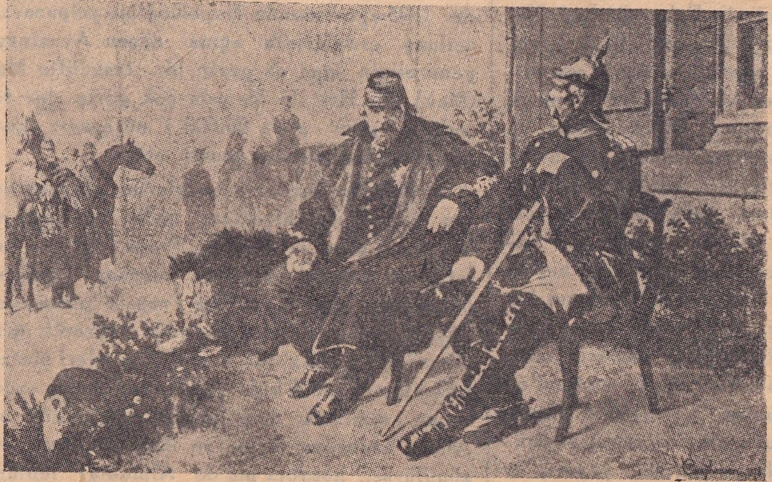
31 ağustosta Prusya orduları hem kuzeyden hem de güneyden olmak üzere iki cepheden kıskaçvari şehri sarmış ve Veliahdin ordusu Fransız ordusunun yegâne çekilme yolu olan Meziere istikametini kapamıştı. Alman ordusu taarruza 1 eylûl 1870 te saat 4 te Bazailles'de başladı. Hava sisli ve puslu idi, yerler dünkü yağmurdan hâlâ ıslaktı. Saat dört buçukta mermi infilâkları havayı sarsarken Magenta Dükü Mareşal Mac, Bazailles'e süratli ile giriyor; aynı saatte bir Prusya generali âdeta adımlarla Frenois tepesine çıkıyordu. Bu general kaputunun yakasını kaldırmış, atın üzerinde uzun boyile bir heykel gibi dimdik oturmuştu. Arkasında yaverleri ve emir atlıları bulunan bu general yetmiş yaşında bulunan ve Fransız ordusunun bakiyesini Sedan müstahkem şehrine tıkan Prusya ordusunun meşhur Genelkurmay Başkanı Moltke idi.

Veliahdin komutasında bulunan büyük Alman kuvvetleri Vrigne aux Bois boğazından Sedanı kuzeyden sardıktan sonra Fransız kuvvetleri bir üçgen içine sıkıştırılmıştı. İmparator Üçüncü Napoléon'da sarılan kuvvetlerin başında bulunuyordu. İşler baştan itibaren çok fena gidiyordu. La Moncelle'de Baviera topçusunun attığı bir merminin parçası, Mareşal Mac'ı harb dışı ederek Başkomutanlık vekâletine General Ducrot getirilmişti. General Ducrot komutayı ele alır almaz bütün ordunun Meziere üzerinden çekilmesini emretti. Bu karar, o durum içerisinde tatbik kabiliyeti olan yegâne doğru karardı. Fransız ordusu henüz toplanmakta ve tertibatını almakta olan 3. Prusya ordusunun kuvvetlerini çiğniyerek kendini kurtarabilirdi. Şu şartla ki geçirilecek dakika bile yoktu. Fakat Ducrot'nun kararı tatbik edilemedi. Başkomutanlığı, Cezayirden çağrılarak getirilen General Wimpfen almıştı. Bu zat ordu komutanlariyle ve nazırlarla bir konferanstan sonra nihayete kadar mukavemete ve Bazaille'de ağırlık merkezi vücude getirerek buradan Sakson hattını delmeğe karar verdi. Fakat bu karar geç kalmış, Fransız ordusunun mukadderatı tahakkuk etmişti.

Bismarck, teslim olmağa gelen Üçüncü Napoléon'u karşılarken

Ducrot'nun çekilme emri Alman ordularının çok işine yaramış, yekdiğerini nakzeden emirler kıtaatın ve komutanların maneviyatına fena tesir yapmıştı. Bununla beraber Fransız ordusu çok kahramanca savaştı. d'Illy Platosu üzerindeki boğazlarda Prusya kuvvetlerini geciktirmek için Afrika piyade tümeni (Margueritte tümeni) kendisini feda etti. Bu tümenin komutanı General Marguerite birinci hatta öldü. Tümen komutanlığına getirilen General Califfet; kendisinden fedakârlık istiyen General Ducrot'ya şu cevabı vermişti: «İstediğiniz kadar generalim; fakat bunu nihayet bir tek er kalıncıya kadar yapabiliriz.»

Saatler ilerledikçe sis kalkıyor ve amfiteatr gibi yükselen Sedan sırtları daha bariz olarak görülüyordu. Artık şehir bir insan duvarı ile tamamiyle sarılmış bulunuyordu. Frenois tepesinde Mareşal Moltke'nin yanında Kral Bismarck ve General Roon kılıçlarına dayanmış olarak ayakta duruyorlar; arkalarında büyük üniformalarını giymiş yaverleriyle ihtişamlı bir manzara arzediyorlardı. Etrafta top, iğneli tüfek ve makineli tüfek gürültüsünden, duman ve barut kokusundan başka birşey hissedilmiyor, Prusya piyadesi geleneğine yakışacak surette taarruz; Fransız piyedesi de müdafaa ediyordu. Bois de la Garenne'de Alman piyadesi büyük zayiata uğramış, Vionville'de Prusya süvarisi attan indirilerek taarruza sokulmuştu. Fransız askerlerinin ve bilhassa General Califfet'nin tümeninin fedakârlığını dürbünle seyreden Kral Fridrick gözlerinden yaş dökülerek «Bu cesur askerler!» diyerek Fransız askerinin savaş azmini övmüştür.

Bismarck ve Üçüncü Napoléon teslim şartlarını görüşürlerken

Öğleye doğru bütün gedikler kapanmış, Bazaille Almanların eline geçmiş ve sarılan Fransız ordusu muhitten merkeze doğru sıkıştırılmağa başlamıştı. Wimpfen; Balan'daki karargâhından İmparator III. Napoléon'a yazdığı bir mektupta hâlâ bir gedik açılarak ordunun kurtarılmasını teklif ediyor, Fransız şerefinin korunmasını istiyor; halbuki İmparator artık savaşa nihayet vererek teslim olmağı düşünüyordu. Wimpfen'in Bazaille'e karşı son ümitsiz mukabil taarruzu da akamete uğradıktan sonra Fransız ordusu için ya sonuna kadar savaşarak ölmek veyahut teslim olmak şıkları kalmıştı.

Saat on altıda Moltke Krala muhasaranın tamamlandığını arzettiği zaman Kral ona şu sözleri söylemişti: «Ben hem kendim için, hem de Prusya namına size teşekkür ederim.» Az görünmek, göründüğünden üstün olmak düsturunu Prusya kurmayına maleden mütevazi serdar şu cevabı veriyor: «Majestenizi böyle kıtalara ve kıta komutanlarına malikiyetinizden dolayı tebrik ederim». Serdar Moltke'nin önünde tarihin pek az kaydettiği muhteşem bir zafer canlanıyordu: Müdafaa mevzilerini terkeden on binlerce Fransız askeri Sedan şehrine dolmağa başlamıştı. Başlarında İmparatorları bulunan bu Fransız ordusunu teslime mecbur etmek için, şehirde toplanmış bu insan yığınına ateş emrini kim verecekti? Serdar Krala döndü; «Majesteniz ateş emrini verecek misiniz ? Teslim ancak bu sayede mümkündür» dedi. Kral Fridrick; «General Moltke! Eğer mutlaka ateş etmek lâzımsa o emri siz veriniz» dedi.

Yediyüz topun namlusundan fışkıran ateşler ve fırlıyan mermiler, Sedan şehrine müthiş tarraka ile düşerek etraflarına ölüm saçar, eşyayı tahribederken; yükselen beyaz bir bayrak 80.000 kişilik ordunun teslimini ilân ediyordu. Sedan Meydan Muharebesi III. Napoléon'un Prusya Kralına gönderdiği bir mektupla sona ermişti. Bu mektup: «Biraderime» diye başlıyor, «Askerleri arasında ölmediği için kılıcını Prusya Kralına teslim etmekten başka çare kalmadığını» bildiriyordu; Sedandan yazılmış 1 eylûl 1870 tarihli idi. İmparatorun yaveri General Reille tarafından getirilmişti.

Aynı günün akşamı Donchery'de üç şahıs müzakereye başlamışlardı. Bunlardan biri Serdar Moltke, diğerleri Prens Bismarck ve Fransız Başkomutanı General Wimpfen'di. Serdar, Fransız ordusunun kayıtsız şartsız teslimini talebediyor; Wimpfen ise işi siyasî yollarla daha ehven halletmeğe çalışıyordu. Müzakere 2 eylûl sabahleyin İmparator Napoléon'un huzuriyle fakir bir dokumacının evinde devam etti; İmparator büyük üniformasını giymiş; Prusya Kraliyle görüşmek ve teslim şartlarını hafifletmek istiyordu. O bu maksadına erişemedi. Teslim şartının pek ağır olduğunu

ifade etmiş ve teslim vesikası 2 eylûl 1870 saat onbirde General Wimpfen tarafından imza edilerek, 83.000 insan, 419 sahra topu, 139 kale topu Almanlara teslim edilmiş ve muharebe esnasında esir edilen 21.000 askerle esir miktarı 104.000 e yükselmişti.

Sedanda Fransız ordusunun muhasaradan bir gün sonra teslim olması, askerî tarih bakımından şiddetle tenkidedilecek bir meseledir. Avusturyalılar Budin'i böyle teslim alamadılar; şehri, Türk erlerinin cesetlerinin üzerinden geçerek harabe halinde işgal ettiler. Sedandan yedi sene sonra cereyan eden Plevne müdafaası, tam altı misli üstün düşmana karşı yapılmış, düşmanları Gazi Osman Paşanın kılıcını almak kudretini kendilerinde görememişlerdi. Plevne'nin kahraman komutanının çocukları ve torunları bu ruhla Çanakkale ve Sakarya'yı başardılar.

Sedan; harb tarihinin en parlak meydan muharebelerinden biridir. Anibal'in Kanne Meydan Muharebesi istisna edilirse emsaline tesadüf etmek müşküldür. Meydan muharebesinin kahramanı olan Moltke, bu sanat esesiyle Serdarlığa hak kazanmıştır. Yeniçağ tarihinde, yüzbine yakın insan kütlesini bir koyun ağılına toplar gibi bir araya yığan ve orasını mezbahaya çeviren Moltke; Başkomutanlık Meydan Muharebesinde aynı başarıyı sahrada sağlıyan Atatürk'le ancak mukayese edilebilir. Alman ordularının 26 ağustostan sonraki harekâtı krokilerden takibedildiği takdirde, Sedan müstahkem mevkii olmasa dahi, Mac'ın ordusunun mukadderatının aynı akıbetle sahrada tahakkuk edeceği anlaşılır. Moltke filiyatta bir serdar değil, yalnız bir Genelkurmay Başkanı idi. O serdarın emirlerine katîyet veren mutlâk salâhiyetlerden mahrumdu; harekât hakkında hanedana mensup ordu komutanlarına nezaketle tavsiyelerde bulunur, fikir ve kanaatlerini büyük bir tevazu ve samimiyetle ordu komutanlarının reyine vazeder; direktifler ve buna benzer usullerle iktifa eder; son derece muztar kaldığı zaman parmağını havaya kaldırarak; «Kral namına emrediyorum!» der ve sonu vahim hataların önüne geçmeğe uğraşırdı.

Küçük Prusya; 1870 - 71 seferinin bu en katî neticeli meydan muharebesiyle Almanya imparatorluğunu tesis etmeğe ve İkinci Reich ünvanını almağa hak kazanmıştır. Büyük sevk ve idareci, büyük kurmay, büyük asker, kâmil bir insan olan General Feldmarschal von Moltke, 1806 da Scharnhorst ile başlıyan Prusya sevk ve idare ekolünün kutup noktasıdır. Bu ekol, 1906 da bir yüzyıllık muhteşem bir tarih ve gelenekten sonra General Feldmarschal Schliefen ile kapanmış ve bunların kurdukları imparatorluk sonraları israf edilmiştir. Şüphesiz ki Moltke'nin şansı da vardı. Onun karşısında Mareşal Mac gibi bir başkomutanın bulunması harb taliinden başka birşey değildir. Tarihin bütün devirlerinde; Kartacalı Anibali'n karşısına bir Trinitusvaro; Moltke'nin karşısına bir Mac; Atatürk'ün karşısına bir Papulas çıktılar. Esasen Serdarlar; şöhretlerini şahsî deha ve kudretleriyle birlikte biraz da hasımlarının kabiliyetsizliğine borçludurlar. Harbde sanat ve hüner hasmın bu kabiliyetsizliğinden istifade etmektir. Bütün dünya askerî muharrirleri Moltke'ye Serdar ünvanını vermekte müttefiktirler.

Sedan, müstahkem mevkilerde kendine sığınak arıyan seyyar orduların feci akıbeti için mükemmel bir misaldir. Bu hatayı 1877 de Türk komutanları da işlediler. Abdülkerim Paşa dörtyüz bin kişilik ordusunu Mac'a benziyen hareketiyle perişan etti. Sedan Meydan Muharebesinden alınacak dersler pek çoktur. Moltke bize: «Düşmana nazaran gerek keyfiyet ve gerekse kemiyet bakımlarından kuvvetli orduların seferi mutlaka kazanacaklarını, zayıf ve hazırlıksız ordularla açılan harblerin daima felâketle sona ereceğini»; «harbde adedî üstünlüğün zafer için esas olduğunu, bu üstünlük bütün cephede tesis edilemezse, hiç olmazsa katî netice yerinde temin edilmesini»; «ordunun seferde bütün millî kudret ve gücü temsil edebilmesi için, harbe sulhtan itibaren hazırlanarak her türlü noksanını ikmal etmiş olmasını, talim ve terbiye, sevk ve idare, harb silâh ve vastaları, geri ve ikmal işlerinin mükemmel bir şekilde işlemesini»; «yığınak ve harekât plânlarının askerî, siyasî, iktısadî ve teknik esaslara dayanarak hazırlanmış olmasını»; «mükemmel bir nakliyat şebekesinin lüzumunu»; büyük sevk ve idareciler de baskın ruhunun; kuşatma ve imha fikrinin gelişmiş olmasını ve muharebeleri fikrî cevvaliyete dayanan bir vukufla gütmeleri icabettiğini, meydan muharebelerinde amelî olarak isbat etmiştir.

(Kurmay İhsan Yurdoğlu)

SOVYETLER BİRLİĞİ-ÇİN ANDLAŞMASI — Çin (Çungking hükûmeti) Dış İşleri Bakanı Doktor Soong, Berlin Konferansından önce (Bakınız: Berlin veya Potsdam Konferansı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 490) Moskova'ya giderek Sovyetler Birliği ile Çin arasında başlıyan görüşmelerde Çin'i temsil etti. Doktor Soong, Mareşal Stalin, Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Motolov ile birkaç defa görüştü. Fakat araya Berlin Konferansının girmesiyle Doktor Soong tekrar gelmek üzere Çungking'e döndü. Berlin Konferansı devam ettiği sırada Doktor Soong başbakanlığa geçti ve yerini Vanşişieh aldı. Berlin Konferansından sonra Doktor Soong, bu defa beraberinde Vanşişieh olduğu halde tekrar Moskova'ya giderek iki memleket arasındaki görüşmeyi tamamladılar ve bundan Sovyetler Birliği - Çin Andlaşması doğdu. Görüşmelerden Amerika Birleşik Devletleri haberdar tutuldu.

Başlıca hükümler: Moskova'da imzalanan ve Moskova ile Çungking'te aynı zamanda yayınlanan andlaşma başlıca şu hükümleri ihtiva etmektedir: Her türlü yeni bir Japon tecavüzünü önlemek üzere iki memleket arasında işbirliği yapılacaktır; Sovyetler Birliği, yalnız Çungking Hükûmetine münhasır olmak üzere askerî yardımda, maddî ve manevî müzaheretté bulunacaktır; üç doğu eyaletinde Çin'in tam hükümranlığına riayet edilecektir; Doğu Çin ve Güney Mançurya demiryolları otuz yıllık bir müddet için iki memlekete ait ve birlikte idare edilen bir teşkilât halinde birleştirilecek ve Şangşuen Çin demiryolları adını alacaktır; bu devrenin sonunda bu demiryolları münhasıran Çin'e ait olacaktır; Çin, Dairen'i serbest liman olarak ilân etmeği kabul etmiştir; Port Arthur otuz yıllık bir devre için Çin ve Soyvetler Birliğinin müşterek bir üssü olacaktır. Ayrıca Mareşal Stalin, Japonya'nın teslim oluşundan üç ay sonra Rus kıtalarının Mançurya'dan geri alınacaklarını temin ettiği gibi Sovyetler Birliği Çin'in iç işlerine müdahale etmek niyetinde olmadığını yeniden temin etmiştir. Buna karşılık, Dış Mogolistan'da yapılacak kamuoyu sonunda bu memleket bağımsızlık isteği gösterirse, Çin de, Dış Mogolistan'ın bağımsızlığını tanıyacaktır. Andlaşma, Amerika Birleşik Devletleri ile Büyük Britanya siyasî mahfillerinde müsait karşılanmış ve Uzakdoğu'da bir istikrar âmili olacağı ümidi izhar edilmiştir. *(S. İ.)*

SÜLEYMAN, KANUNÎ — (1494 - 1566) Avrupa'da muhteşem (Magnifique), bizde Kanuni diye andıkları Süleyman, Yavuz Selimin oğlu, Osmanlı padişahlarının onuncusu ve imparatorluğun birinci derecede önemli hükümdarıdır. Yaşadığı Onaltıncı Milâdı (Onuncu Hicrî) Yüzyılda şarkta, Hindistanda Babür Şahın daha sonra Şah Ekberin imparatorluğu, İranda Tahmasp'ın hükümranlığı, Rusya içerlerinde korkunç İvanın hâkimiyeti devam ediyordu.

Batıda ise Charles Quin - Alman imparatoru sıfatiyle siyaset alanında kendisini gösteriyor, oğlu ikinci Philippe'i İspanya tahtına, kardeşi Ferdinandı Avusturya saltanatına tayin ediyor, eniştesi Layoş da ona tâbi olarak Macaristanın başında bulunuyordu. Sigismond, Lehistan Kıralı olarak Polonya'da hatırı sayılır bir şahsiyetti. Kilise hükûmetinin başında hıristiyan âleminin meşhur bir papazı olan Onuncu Leon yaşıyor, İngiltere tahtında da Charles Quin'in akrabası Sekizinci Henri hükümdarlık ediyordu. Habsburgların çemberiyle sarılmış olan Birinci Fransois da Fransa Kıralı olarak büyük bir mücadeleye hazırlanıyordu.

Gene Kanuni Süleymanın yaşadığı yüz yılda Avrupalılar güney ve batı deniz yollariyle yeni bir dünya sayılan Amerikaya varmışlar, Hind yollarını bulmuşlar, sömürge elde etmiye koyulmuşlardı. Bu yeni keşifler Avrupa'da yepyeni bir sanat dünyası (Renessanse) doğururken, fikirlerde de dikkate değer bir gelişme «Reform» hareketini uyandırıyor, Alman papazı Marten Louther'in açtığı bayrak altına, yeni mezhep taraftarları toplanarak kiliseye karşı savaşa başlıyordu.

İşte bu derece önemli bir devirde yaşıyan Kanuni Süleyman 901 Hicrî senesi (1494) Şaban ayında Trabzonda doğduğu (Camiüddüvel ve Sehaifülahbar, Hadaikuşşekayık bu tarih üzerinde ittifak ederler.) zaman babası Yavuz Selim Trabzon Beylerbeyi idi. Büyük babası Veli Bayezidin, kötü idaresi memlekette sürüp gidiyor ve Selim babasına acı acı mektuplar yazıyordu. Fakat İstanbulda İkinci Bayezid'in etrafını çevirmiş olanlar, Selimin haklı isteklerine kulak asmıyorlardı. Bir müddet sonra, Süleyman henüz bülûğa erdiği bir devrede, anasının memleketi olan Kırıma, gene Sancak Beyliğine tâyin edildi ve bir sene sonra babası Selimden gizli bir mektup aldı. Selim kayınpederini ve oğlunu ziyaret bahanesiyle Kırıma gelecek, alacağı kuvvetlerle Balkanlar üzerinden veya denizden Edirne'ye gidecek, oradan da İstanbul üzerine yürüyecekti. Selim babasiyle büyük babası arasındaki bu mücadelede babasının tarafını tutuyor, onun istediği askeri hazırlıyordu.

Yavuz Selim, izinsiz olarak Kırım'a denizden geldi ve 1511 senesi martında deniz yoliyle hareket ederek askerini Rumeliye çıkardı, Edirne'ye yaklaştı. Bu haber bütün vezirleri ve padişahı korkuttu. Çünkü Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmed'in de seyirci kalmamaları, hattâ Selimi taklidetmeleri mümkündü. Şehzade Selimin üzerine Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumandasında bir ordu sevkedilmişti. Bu vaziyeti yerinde görmek, şehzade askerini kendi tarafına çekmek fikriyle İkinci Bayezid, Edirne'ye gelmiş

ve oğlunun çadırlarını yakından seyretmişti. Nihayet Hasan Paşa murahhas olarak Şehzadenin ordugâhına gitti. Babasının hatırını kırmamasını, ölümünden sonra saltanatının Şehzade Ahmede değil kendisine geçeceğine mukaddesatı üzerine pederinin yemin ettiğini söyledi. Selim'e birçok kıymetli hediyeler, mücevherat, köleler gönderildi ve ihtilâf önlendi. Selim, Veli Bayezidin İstanbul'a avdeti üzerine Edirne'ye girmişti. Fakat İstanbul'da Şehzade Ahmedin taraftarları, padişahı, Selim aleyhine harekete geçmiye kandırdılar. Bayezid ordusiyle geri döndü. Çorlu civarında Uğraş köyünde şiddetli bir muharebe oldu. Selimin yanındaki Tatar askeri bozuldu ve şehzade güçlükle Kırım'a kaçabildi. Padişah İstanbula döndü. Fakat taraftarlarının teşviki üzerine Şehzade Ahmedin ordusiyle Gebzeye geldiği duyuldu. İstanbul'da Yeniçeriler isyan ettiler. Şehzade Ahmed kuvvetleriyle geri dönerek Konya'yı zaptetti. İstanbul'da isyan haberi Şehzade Selimi'de harekete getirmiş, üç bin Tatar süvarisiyle Akkirman'dan dolu dizgin hareketle Tuna buzlarını 1512 senesi ocak ayında geçerek 19 nisan günü parlak bir merasimle İstanbul'a girmiş, babasını tahtından indirmiş ve kardeşleri Korkud ve Ahmedi idam ettirmişti. Bu hâdiselerden sonra genç Süleyman'ı Manisa Beylerbeyi olarak görüyoruz. Babasının sekiz sene dokuz ay süren kısa; fakat birçok büyük hâdiselerle dolu saltanatı sırasında, Manisa Beylerbeyliğinde bulunan genç Süleyman bir taraftan devlet umuriyle yakından meşgul olarak tecrübe sahibi oluyor, diğer taraftan da okumak ve yazmak fırsatını buluyordu.

Kanuni Sultan Süleyman

Melchior Lorich'in bakır üzerine kazdığı bir resim

Manisa'da mehtaplı gecelerden birinde bahçelerden köşküne dönmekte olan Şehzade Süleyman, bir bağ evinin önünde güzel bir keman sesi işitti. Derhal tahkik olundu. Kemanı çocukken korsanlar tarafından kaçırılarak bir dul kadına satılmış bir delikanlının çaldığı anlaşıldı. Süleyman parasını vererek bu köleyi satın aldı. Bir müddet sonra ihtida eden bu genç, İbrahim adıyle anıldı ve Şehzadenin has odabaşılığına (mabeyinciliğine) tâyin olundu. Yaşları arasında birkaç yıl fark olan Süleyman ile İbrahim, Süleymanın annesi Hafize kadının elini öptüler. Hayır duasını aldılar. Beraberce Manisa vilâyetini idare ettiler. Arkadaş oldular. Yavuz Selimin beklenilmiyen vefatı, genç Şehzadeyi büyük bir devletin başına getirince, çocukluk arkadaşı İbrahim de vezarete ve pek az sonra da sadarete kadar yükseldi.

Manisa'da bulunurken, Yavuz Selimin Çaldıran zaferi, onun Şah İsmailin tahtını, karılarını, kızlarını ve bütün maiyetini ele geçirmesi, Mercidabık zaferi, Veziriâzam Sinan Paşanın Gazze fütuhatı, daha sonra Rıdaniye meydan Harbi, Mısır'ın baştanbaşa zaptı, Kahireye Osmanlı ordusunun girmesi ve Kölemenler hükümdarı Tomanbayın idamı, İstanbul'da Halifenin bu kutsal vazifeyi Yavuz Selime devri haberleri Süleymanın müstesna sevinçlerinin konusu oluyordu. Fakat babasının şirpençeden muztarip olduğunu biliyor, Edirne'deki kuvvetleri almak üzere giderken yolda vefat etmiş olduğunu da öğreniyordu.

Bu haberi kendisine ulaştıran Veziriâzam Pirî Paşayı, top sesleriyle selâmlanarak girdiği, İstanbul'da görmüştü. 1520 senesi eylûlünün 30 uncu pazar günü idi. Gemiler Üsküdara yanaştı. Yeniçeriler sahilden saraya kadar iki saf olmuşlardı. Ekim ayının birinci günü padişah, siyahlar giyerek çavuşların alkışlariyle taht salonuna geldi. Kendisine bi'at edildi. O sırada Sultan Selimin nâşi Edirnekapısına yaklaşmakta idi. Kısa bir saltanat devrinde vatan topraklarını üç misli büyülten ve dünya ölçüsünde bir cihangir olan Yavuz Selimin cenazesi, kalabalık ve muhteşemdi. Paşalar onun tabutunu omuzlarında taşıdılar. Genç oğlu da yaya yürüyerek babasını şimdiki Patrikhane tepesine mukabil olan tepe üzerinde defnettirdi. Oraya bir cami ve türbe yapılmasını emretti. Bu tepeye bugün, Sultanselim adı verilmiş bulunmaktadır.

Kanuni Sultan Süleymanın gayesi Avrupa'da genişlemek, Atlas denizine kadar varmak, üç kıtada ve eski dünyada mutlak bir imparatorluk kurmaktı. İşe atası Fatihin muvaffak olamadığı iki noktadan başladı. Fatih Sultan Mehmed, bütün Balkanları aldığı halde Belgrad kalesini ele geçirememiş ve Rodos önünde, muvaffak olamamıştı. Halbuki Belgrad Balkanların kilidi; Rodos, İstanbul ile Mısır yolu üzerinde çok önemli bir duraktı.

Süleyman saltanata geçer geçmez Şam Valisi Canburt Gazali isyan ve on beş bin Türkmen süvarisi ve sekiz bin tirendazla Halebi muhasara etmişti. Üzerine Vezir Ferhad Paşa ve Karaman Beylerbeyi Zülkadir oğlu Şehsüvaar Bey sevkedildi. Halep kurtarıldı. Şam önünde cereyan eden savaşta esir düşen Ganzalinin başı kesildi (27 ocak 1521). Padişah bu yıl büyük bir ordu ile Balkan seferine çıktı. İpsalada ordugâhını kuran Ferhad Paşa, Sofya'da padişaha iltihak etti. Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, bir Sırb kalesi olan Şabac'ı zaptetti. Akıncı Beylerinin meşhuru olan Mihal oğlu Mehmet Bey, Transilvanyayı yağma etti. Veziriâzam Pirî Paşa Belgrad önüne vardı. Padişah 8 temmuzda Şabac'a geldi. Sava kenarında yapılan köprüye on gün nezaret etti. Bu sırada Belgrad'ın en meşhur kalesi (Zemlin) in zaptı haberi geldi.

Padişah kuvvetleriyle Belgradı tazyik etti. Adakaleye koydurduğu büyük toplar, surlar üzerinde gedikler açtı. Fakat muhasara uzun sürdü. Kale çok dayandı. Padişah: «Bu hisar, fevkalhad metin imiş» demek suretiyle hayretlerini izhar etti (Kâtip Çelebi; Cihannüma).

Belgrad 29 ağustos 1521 de alındı. Padişah İstanbul'a dönerken iki yaşındaki oğlu Muradın, iki gün sonra da küçük kızının ölümünü duymuş, İstanbul'a geldikten on gün sonra da dokuz yaşındaki oğlu Mahmud'un çiçekten vefatına şahid olarak çok üzülmüştü.

Belgrad zaferinden sonra İstanbula bir çok ecnebi elçiler gelerek padişahın muvaffakıyetlerini tebrik ediyorlardı. Bilhassa Rus sefiri, Tatar Hanının tecavüzlerine nihayet verilmesini Osmanlı hükümdarından rica etmiş ve isteği kabul edilerek Tatar Hanına emir verilmişti. Gene bu sıralarda tersanede binlerce amele bütün bir kış çalışarak büyük bir donanma meydana getirdi.

Vezir Mustafa Paşa ile Derya Kaptanı Kurdoğlu bu işin başında idiler.

18 haziran 1522 de üçyüz parça yelkenli Türk bayraklarını dalgalandırarak İstanbul'dan denize açıldı. Donanmaya Vezir Mustafa Paşa kumanda ediyor ve on bin tayfa da gemilere bindirilmiş bulunuyordu. 16 haziranda ise padişah karadan yüzbin kişilik bir ordu ile Mermeris körfezine gitmek üzere yola çıkmış bulunuyordu. Maltepeye vardıkları zaman, donanmanın geçişini zevkle seyretmişlerdi. Donanma Rodos açıklarına varmış ve karaya asker çıkarmıştı.

Kanuni Süleyman ancak bu yılın temmuzunun sekizinde adaya çıkmış ve büyük topların havayı yırtan sesleriyle selâmlanmıştı. Padişah askerini teftiş ve teşvik eylemiş, Alman, İngiliz, İspanyol, İtalyan, Portekiz ve Fransız şövalyelerine karşı mevzi aldırarak yer yer onları hücuma sevketmişti. Sağ kanatda Fransız ve Almanlara karşı yer almış askere Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa, sol kanada Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa, merkezdeki kuvvetlere İkinci Vezir Serasker Mustafa Paşa kumanda ediyordu. Vezir Ahmed Paşa sağ cenahın gerisinde, Veziriâzam Pirî Paşa da sol cenahın gerisinde ihtiyatta idiler. Osmanlılar yetmişe yakın top kullanarak kale burçlarını hırpalıyorlardı. Ağustos ayında büyük lâğımlar açılarak umumî hücumlar yapıldı, Türkler İngiliz burçlarını lâğımla

berhava ederek gedik açtılar. Vakıa Türkler çok zayiat verdi ve bir müddet sonra şövalyeler teslim şartlarını sordular. Uyuşulamayınca harb tekrar başladı. Fakat pek az sonra Rodos şövalyelerinin şefi Vilye Dolil -silâhlariyle çıkmak- şartiyle kaleyi terke razi oldu. 22 kasım 1522 de şövalyelerin üstadı Osmanlı çadırlarına gelerek teslim mukavelesini imzaladı ve ayın 29 unda Padişahın elini öperek adamlariyle beraber Avrupaya yelken açtı. Padişah yeni senenin birinci günü kadırgasına binerek adadan ayrıldı.

Padişah İstanbul'a gelince yaşlı sadrazam Piri Paşaya «Gayet makbul ve mutemet bir kulum var, bir büyük mansab ile onu sevindirmek isterim, ne dersin» dedi. Piri Paşa derhal işi anlıyarak tebessüm edip ;

— Sultanım öyle beğenilmiş ve sadık bir kulunuz varsa onu bendenizin yerine sevindirmelisiniz, demek suretiyle sadareti, Has Odabaşı Vezir İbrahim Paşaya bıraktı (Evrakı Pe işan).

Bu tarihten sonra Manisa'daki Rum delikanlısı, Süleymanın Sadrazamı, Seraskeri, daha sonra da kızkardeşinin kocası, yani eniştesi olmuş, zekâ ve idaresiyle hasımlarını bile hayrette bırakmış, adına Makbul lâkabını da ilâve ettirmişti. Kanuni Sultan Süleyman, kendisinden üç ay sonra evlenen Sadrazama, Sultanahmed'de, düğün şenliklerinin en hararetli bir zamanında sofra başında, şöyle sormuştu : «Vezirim İbrahim, aceb kangımızın düğünü daha parlak oldu ?» Veziriâzam İbrahim Paşa tebessüm ederek cevab vermişti : «Sultanım ona ne şüphe, elbette kulunun düğünü daha azametlûdur.» Buraya gelince Padişah fena halde sararmış, İbrahimin bu münasebetsizliğine pek kızmıştı. Sofradakiler, Veziriâzamın güneşi karardığına, şimdi kellesinin koparılacağına intizar ederken, vaziyeti anlamış olan İbrahim Paşa, sözüne devamla : «Padişahımın düğünü cümlemizin malûmudur, kimler geldi, kimler gitti hatırlıyoruz. Velâkin kulunuzun düğününde cümle dünyanın baş eğdiği büyük bir misafir vardır ki adına Sultan Süleyman denilûr» deyince, Kanuni ferahlıyarak gülmüş, sofradakiler de bu neviden bir methiye işitmediklerinden şaşırıp kalmışlardı. Mısıra Beylerbeyi tâyin edilen Vezir Ahmed Paşanın isyanı, dört bin yeniçeriyi iç kalede bastırıp adamlarına katlettirmesi üzerine Veziriâzam İbrahim Paşa, sefere memur edildi. İbrahim Paşa, Mısır'daki gaileyi bastırmış, başı kesilen Ahmed Paşanın kellesini İstanbul'a göndermişti. Padişahın hediyesi, iki yüz bin Duka altını kıymetinde idi ve Paşanın tahsisatı Beratı Hümayunda «otuz kere yüzbin akçe» diye kayıtlı idi.

Kanuni ve Avrupanın istilâsı : Sınırları Tuna'dan Habeşistan'a, Arabistan içerlerinden Tunus kıyılarına kadar uzanan Osmanlı İmparatorluğu altmış milyona erişen nüfusiyle Avrupada bir istilâ devresi açabilecek kabiliyette idi. Amacı bu olan Osmanlı devleti için, mükemmel bir fırsat da zuhur etti. 1519 da Alman prensleri iki namzet karşısında idiler. İmparatorluk tacını Habsburgların varisi İspanya Kıralı Beşinci Charles'a mı, yoksa Valoisların mümessili Fransa Kıralı Birinci Fransois'ya mı vereceklerdi? Charles, aslen rahip, sinsi, zeki ve çok muktedir bir hükümdardı. Veraset tarikiyle yarı Avrupaya hükmedebilirdi. Fransa Kıralı hakikatte bir şövalye idi. Zarif, nazik, kadınlara meyyal, atıp tutmıya hevesli, fakat Alman prensleri için itimat edilmez bir insandı. Fazla olarak Fransızdı. Bu intihap Fransois'nın aleyhine neticelenip de, Fransa Kıralı kendisini Charles Quin'in akrabalariyle çepeçevre sarılmış görünce, bu Habsbourg çemberini parçalamıya kalktı. Evvelâ kendi gücüne ve kuvvetine dayandı. 1519 da başlıyan İtalya harblerinin ikinci safhası bir ara 1525 te (Pavi) de Fransois'nın mağlûbiyet ve esaretiyle neticelendi. Fransa Kıralı Madrid kalesine hapsedildi. Annesi Louise de Savoi Jean Frangipani adlı elçiyi bir mektupla Kanuni Sultan Süleymana gönderdi. Fransa Kıralının annesi, Sultan Süleymana -Padişahlar Padişahı- diye hitap ediyordu. Bu mektuba Padişahın verdiği cevapta pek yakın zamanda Fransois'nın esaretten kurtarılacağı vâdolunuyordu.

Sadırazam İbrahim Paşa Ferdinanda «Birader» diye başlıyan bir mektup yazarak, Frense Kıralının esaretten serbest bırakılmasını istedi. Ne Ferdinand, ne de kardeşi Charles Quin bu tehdide kulak asmadıklarından, Avrupaya yapacağı istilâya bir de yardım manzarası vermek fikriyle Padişah sefere karar verdi.

1526 senesi nisanının 23 üncü pazartesi günü yüzbin kişilik bir ordu ve üç yüz topla Kanuni Süleyman İstanbul'dan hareket etti. Şiddetli yağmurlar yolları kapamıştı. Ordunun atlı kısmı Bulgaristandan, yaya kısmı Sırbistandan geçti. 11 temmuzda Belgrada varıldı. 15 temmuzda Sadrazam İbrahim Paşanın Petrovaradin kalesini aldığı haberi geldi. Padişah Sadrazamı taltif ve askere iki milyon Duka altını bahşiş verdirdi.

Tuna ve Drava üzerinde altı günde kurulan köprüden asker geçirildi. Tuna üzerinde sekiz yüz parça gemi de Yeniçerilerin ağırlığını taşıyordu. Sisler, yağmurlar içinde Mohaç ovasına girildi. Mohaç kasabası Tuna'nın

Kanuni Süleyman Zigetvar seferine giderken
Bu minyatür "Hünername,, den alınmıştır

batısında olup, doğusunda Karasu adiyle anılan büyük bir bataklık vardı. Şehrin güneyinde bir dağ vardır. 28 ağustosta kurulan Divanıhümayun ertesi sabah, harbe karar vermiş ve 29 ağustos şafakla beraber Macar ordusuna karşı taarruza geçilmişti. Bir tedbir olarak Sultan Süleyman ağırlıkları ordudan daha geride bıraktırarak, bunların harbe mâni olmasına imkân vermedi. Padişah o sabah harbe başlamadan evvel kutsal sancağı açtırarak ellerini göğe kaldırmış «Allahım kudret ve kuvvet senindir, sen ümmeti Muhammede yardım et» diye dua eylemiştir. Osmanlı ordusu Varna savaşında ve Mercidabık'ta olduğu gibi derinliğine tertiplenmişti. Ön safta Rumeli askeri İbrahim Paşanın, ikinci safta Anadolu askeri Behram Paşanın, üçüncü sırada Yeniçeriler Padişahın emrinde dizilmişti.

Macar süvarileri yıldırım gibi Osmanlı saflarına atıldılar ve Türk hatlarını yardılar. Fakat pek az sonra Akıncı Beylerimiz Bali ve Hüsrev Beylerin süvarilerinin tazyikına uğradılar. Bu esnada Macar Kıralı İkinci Lajos Anadolu askerini yararak Padişahın bulunduğu yere kadar sokulmuştu. Fakat bu sırada Türk askeri, sağa ve sola plân mucibince çekilerek düşman süvarisini, Türk topçularının önünde bırakmış ve zamanında patlıyan toplar ortalığı bir cehenneme döndürmüştü. Macarların burada yirmi beş bine yakın telefat verdikleri, Tuna'nın bütün bir gün ve gece ölüleri sürüklediği yerli ve yabancı kaynakların bir çoğunda tasdik edilmiş bir olaydır. Ertesi günü Padişah, İbrahim Paşa ile beraber savaş meydanını gezerken rastgeldiği bir ihtiyar Türk askerine : «Şimdi tedbir nedir cesur ihtiyar?» deyince, «Dikkat idesiz kim domuz yavrularını büyütmesin» (Peçevi, cilt 1, sahife 95) dediği meşhurdur.

Bu sırada Türk akıncıları firarilerin peşine düştüğü gibi bir çok düşman köy ve kasabalarını zaptediyordu. 20 eylûl 1526 da Padişah Macaristanın merkezi Budin önüne gelmiş bulunuyordu. Bütün Macar muteberanı şehrin anahtarlarını Padişaha takdim ile onun emrine girdiklerini bildirmişlerdi. Padişah iki hafta şehirde kaldı. Macar asilzadelerine içlerinden Jan Zapolyayı Macar Kıralığına tâyin ettiğini bildirmiş ve Macarların can, mal, ırz ve namuslarına dokunulmıyacağını anlatmıştı. Bütün Macaristan Osmanlı himayesine konuldu. Yedi aylık bir ayrılıktan sonra 23 aralık 1526 da İstanbul'a dönüldü. İbrahim Paşa Budinde Ofen sarayından aldığı üç heykel, Dikilitaş tunç yılanları zafer hatırası olarak İstanbul'a getirmiş ve bunlardan dikili taşları vaktiyle Fazlı Paşa sarayının bulunduğu şimdiki Sultanahmed meydanına diktirmiştir. Bu hareketi putperestliğe özenmek addedildiğinden devrin şairlerinden Figani tarafından «Du İbrahim amed bedîri cihan... Yeki butşiken, yeki butnişan» yani «İki İbrahim geldi bu dünyaya, biri putları yıktı, diğeri putları dikti» mânasında hicv edilmişti. Fakat bu hiciv, daha sonra zavallı Figaninin başını yiyecektir.

Bu harbden sonra Madridde Charles Quin' le bir anlaşmıya varan Fransois'a, memleketine dönmüş ise de Türklerle bir ittifak yapmaktan o zamanki müteassıp muhiti gözönünde tutarak kaçınmış, hattâ Charles Quin'e Türklere karşı açılacak bir Haçlı Seferde yardımı dahi taahhüt etmişti. Jan Zapolyayı tutan Macarlarla, Charles Quin'in namzedi Avusturya Kıralı Ferdinanda taraftarlık eden Macarlar arasındaki harb, Zapolyanın Tokaydaki mağlûbiyetiyle bitmiş ve Zapolyayı ricate mecbur eylemişti.

Zapolya da Türklerin müsaadesiyle hükümdar olduğunu kabul etmiyor, Türklere

düşman olnuğunu Avrupaya anlatmak istiyordu. Zapolya'nın elçisi, Laçki, Venedik cumhuriyetinin mümessili Griti ile el le vererek İbrahim Paşanın delâletiyle Kanuni Sultan Süleyman huzuruna kabul edilmişti. Padişah, Laçkiye «Efendinin sadakatini kabul ediyorum, yalnız Macaristan hiç bir zaman Zapolya'nın mülkü değildir. Bu memleket benimdir, benim kılıcımın hakkıdır. [Fakat bize olan sadakatine mükâfaten verilmiştir. Fazla olarak Ferdinanda karşı himayemize alınmıştır.» diyerek Zapolya'ya vaziyetini bildirmiş oldu.

Jan Zapolyanın Padişah nezdinde kazandığı muvaffakıyetten kuşkulanan Charles Quin ve Ferdinand İstanbul'a sefirler gönderdiler. Hediyeler sundular. Nihayet İbrahim Paşayı kazandılar. Yalnız Sadrazam bir ara, Macaristanı geri isteyen sefirlere «Niçin İstanbulu da istemiyorsunuz?» sualini sormuştu, Kanuni, Ferdinand'ın bu küstahlığına kızmış, sefirler Çemberlitaştaki Elçi Hanında dokuz ay hapsedilmişlerdi ve harb başladığı zaman sefirlere (Efendinize söyleyiniz harbe hazırlansın) denilmişti.

Kanuni Sultan Süleymanın büyük seferlerinden biri de Birinci Viyana muhasarasıdır. 10 mayıs 1529 da Kanuni Süleyman iki yüz elli bin asker ve üç yüz top ile İstanbul'dan hareket etti. Yolda şiddetli yağmurlardan hem telefat oldu, hem asker sıkıntı çekti. Morava, Savadan geçildi. Drava'da Esek üzerinden nehir aşıldı. 20 temmuzda Jan Zapolya Macar Kıralı sıfatiyle resmî merasimle huzura kabul edildi. Padişah Zapolya'ya iltifat etti. Hediyeler verdi. 3 eylûlde Budin önüne gelen ordu, Ferdinand tarafından geri alınmış olan şehri muhasara etti. Umumî bir hücüm neticesinde şehir Türklerin eline geçti. 27 eylûlde Osmanlı ordusu Viyana önüne geldi. Padişah ordugâhını Simerink köyünde kurdu. Viyana muhasara edildi. Şehri kuşatan Tükrlerin miktarı yüz yirmi bin kişi idi. Yirmi bin deve menzil ve ikmal işlerini görüyordu. Yalnız büyük çapta muhasara topları getirilmemişti. Şehri yirmi bin asker müdafaa ediyordu. Fakat Viyana'nın surları, kaleleri, pek metin olup, her türlü muhasaraya mukavemet edebilecek derecede idi. Bali ve Hüsrev Beyler akıncı, Behram Paşa, İbrahim Paşa Viyanayı çeviren kuvvetlerin başında komuta mevkiindeydiler. Dört yüz parça hafif gemi Tuna üzerinde Osmanlı ordusunu destekliyordu. Lâgımlar kazılıyor, hendeklere çalılar doldurularak tutuşturuluyordu. Viyana'yı Kont Palaten Friedrick müdafaa ediyor, şehirde Baviera Dükası Philippe, Kont Saln, Baron Rukendorf, Jan Kaçyaner gibi meşhur kumandanlar bulunuyordu. Kıral Ferdinand, çoktan şehirden kaçmıştı. 14 ekimde şehre umumî bir hücum yapıldı. Fakat Viyana müdafileri şiddetle dayandılar. Havalar birden bire soğumuş, yazlık elbiseleri altında Türk askerleri müşkülât çekmekte bulunmuştu. Mevsimin anî değişmesi, büyük topların getirilmemesi, esasen Viyana önüne gidileceğinin hatıra getirilmemesi, muhasaranın terkine sebeboldu. O gece işe yaramıyan eşya yakıldı ve asker yola koyuldu. Bu suretle Viyana'nın bütün kiliseleri çan sesleriyle Avusturyanın muvaffakıyetini kutluyordu. Birinci Viyana muhasarası üç hafta sürmüş oldu. Avdedette, akıncılar, Avusturya ve Almanya içerlerine dalarak her tarafı dehşete verdiler. Bu istilâ, Avrupada dinî ve millî bir ruh uyanmasında pek önemli rol oynadı.

Charles Quin ne Fransa işlerine karışmaktan vazgeçmiş, ne de Macarları rahat bırakmıştı. Hattâ İstanbul'da Avusturya elçileriyle müzakere cereyan ederken Kont Rukendorf Budini muhasara etti. Fakat Kıral Zupolya ile Osmanlı askeri Budini müdafaa ettiler. Altı hafta sonra hudud beylerimizin akınları üzerine şehrin muhasarasından vazgeçildi. Bu hareket Kanuniyi hiddetlendirmişti. 25 nisan 1532de İstanbul'dan hareket olundu. Süleymanın maiyetinde üç yüz top ve iki yüzbin kişi bulunuyordu. Çok sıkı bir displinle yola çıkıldı. Süleyman ruznamesinde bağlardan iki salkım üzüm koparan iki Yeniçeriye doksan dokuz değnek vurulduğunu yazmak suretiyle inzibatın ve dikkatin derecesini bize gösteriyordu. Niş'te Ferdinand'ın elçileri, Macaristanın terki şartiyle Osmanlılara her sene yüz bin Düka altını vergi vermeyi teklif ettiler. Reddolundu. Belgrad'da Fransois'nın elçisi Renson seferden vazgeçilmesini rica etti. Bu da reddolundu. Esek'ten Tuna aşıldı. Bu sırada ellibin Tatar süvarisi ile Han Padişahı karşıladı. Bosna Valisi Hüsrev Bey yüzbin kişi ile orduya katıldı. Birçok kaleler alınarak 8 ağustosta Güneş kalesi önüne varıldı.

Kumandanı Nikola Yurisic her türlü teslim ve vergiye bağlanma tekliflerini reddetti. Müteaddit taraflardan lâğımlar atıldı, çalılar tutuşturuldu, on üç hücum yapıldı. Nihayet çetin savaşlardan sonra Yurisic'in yaralanmasiyle şehir teslim oldu. 29 ağustosta Sadrazam İbrahim Paşa kuvvetleri tekbir getirerek şehre girdiler ve kale muhafızları silâhlariyle dışarı çıktılar. Esir olan düşman kumandanına İbrahim Paşa gayet iyi muamele etti.

Bu şehir üç ay muhasaradan sonra ele geçmiş oluyor, Viyana yolunu açıyordu. Fakat Padişah bir meydan savaşı için hazırlanmıştı. Güneşin solundan İstirya'ya doğru yürüdü. Bu yer yağma edildi, fakat bu akınlarda hudut beylerinden Kasım Beyin müfrezesi bir baskına uğrıyarak mahvoldu. Ele geçen silâhlar Charles Quin'e mübalâğalı bir tarzla takdim edildi. Bu vaziyet üzerine Charles Quin'in Amiralı Anderia Doria, Koron - Patras, Lipant kalelerini zaptetti.

Kanuni Süleyman Rodos muharebesinde
Bir Türk ressamının tablosundan

Bir taraftan Charles Quin, diğer taraftan Ferdinand Avrupada Fransızlarla harbediyor, dahilde yeni mezhep taraftarlarının kanlı mücadelesi sürüp gidiyordu. Türklerle anlaşmak şarttı. Padişah işe Gran kalesinin anahtarlarını da istemişti. Ferdinand'ın elçileri Schepper ve Jerome da bu anahtarları getirmişlerdi. Elçiler İbrahim Paşanın medhedilmekten hoşlandığını, ancak bu suretle iyi bir sonuca varacaklarını anlamış, o yoldan gitmişlerdi. Müzakerelere İbrahim Paşanın meşhur dostu yahudi Gıriti Osmanlılar namına iştirak ediyordu. Nihayet sulh imzalandı. Sulhun devamı müddetsizdi. Ferdinand ile Zapolya'nın memleketlerinin hudutlarını (Gıriti) çizecek ve Macaristana gidecekti. Ferdinand, Macaristanın kendisine kalan kısmı için senede üçyüz bin düka altını verecekti. Charles da elçiler göndererek bu sulha iltihak edecekti.

Ferdinand'ın elçileri huzura kabul edilince Ferdinand'ın padişahı pederi saydığına ve vefatında evlâdın mülkü pedere intikal edeceği şeklinde yazılı mektubunu takdim ettiler. Padişah da biraderi Charles Quin'e ve evlâtlığı Ferdinand'a birer mektup gönderek iltifat etmişti.

Irakayn seferi, gerek Şah İsmail, gerek Şah Tahmasp, Osmanlı imparatorluğunun inkişafını korku ile takibediyordu. Birincisi, padişahı tebrikte geç davranmış, ikincisi, Charles Quin ile ittifak etmişti. Hudut valilerinin karşılıklı kendi devletlerine ihaneti de harbe bir bahane olabilirdi. Aynı zamanda Arab yarımadasında Osmanlı hâkimiyetine girmiyen Irak'ın zaptı, padişah için bir gaye idi. Bağdat, kutsal ve tarihî bir şehirdi. Charles Quin ve Ferdinand ile sulh yapılınca serasker tâyin olunan İbrahim Paşa, şarka hareket etti. Kışı Halebde geçirdi. Kürdistan Beylerbeyi Vlama Paşa ordu gelmeden İran'a geçen Şeref Beye galebe etmişti. İlkbaharda sadrazam, Diyarbakır yoliyle İran'a yürüdü. Van gölünden geçti, Tebrize girdi. Azerbaycan zaptolundu (1534).

Daha sonra Padişah Tebrize geldi. Keylan - Şirvan emirleri huzura kabul edilerek Süleymana tâbi oldular. Sonbaharda Osmanlı ordusu, gayet fena ve bozuk yollardan Irak'a indi. Yüz topun toprağa gömülmesi zorunda kalındı. Şehir teslim oldu. Padişah harbsiz Bağdad'a girdi. Fuzuli bu zaferi: (Geldi bürcü evliyaya Padişahî nâmıdâr) mısraiyle alkışladı ve fethin tarihini bu satırla düşürmüş oldu.

Bağdad'da istirahat edildi. Ulema ve Şuarâ ile Padişah uzun sohbetler etti. Bir müessif hâdise de cereyan eyledi. Malî işlerle

pek kıymetli bir müşavir olan ordu defterdarı İskender Çelebi, hakikatte çok zengindi. Binlerce köleye malikti. Veziriâzam İbrahim Paşaya servet itibariyle rakipti. Bazı mutavassıtlar Veziriâzamla Defterdarın arasını açmışlardı. Yolda evvelâ Bağdad'a gidilmesi reyinde bulunan İskender Çelebi haklı idi. Bu şehrin sukutu Tebrizin de teslimini icabettirecek ve müşkülâta meydan kalmıyacaktı. Yolda çekilen sıkıntının sebebi, İskender Çelebiye yükletildi. Padişah gazaba gelerek Defterdarı astırdı. Malikâneleri musadere edildi. Devlete kölelerinden bir düzüne vezir yetiştirmiş olan İskender Çelebinin halk nazarında büyük bir kıymeti vardı. Vezirlerden Piyale, Pertev, Ahmed, Lala Mustafa, Behram Paşalar onun yetiştirmeleridir.

İdamın icra edildiği gece, Kanuni korkunç bir rüya görmüş, o tarihten sonra veziri makbul İbrahim Paşadan soğumuştu. İstanbul'a döndükten sonra eniştesini bir gece sarayda boğdurmuş ve sarayın arka kapısından çıkarılan cenaze Galatada bir tekke avlusuna gömülmüştür. Bu suretle on dört sene vezarette kalmış olan Makbul İbrahim Paşa sonunda - maktul İbrahim Paşa - olmuştu (5 mart 1536).

Deniz seferleri ve Barbaros Hayreddin: Kanuni Sultan Süleyman devrinin en parlak zaferleri yalnız karalarda değil, denizlerde de geçmiştir. Bu zaferlerin en büyük kahramanı Barbaros Hayreddindir. Rumeli Sipahilerinden Vardar Yeniceli Yakup Bey isminde bir bey, Midilliye yerleştikten sonra dört erkek evlâda malik olmuştu: İshak, Oruç, Hızır, İlyas. İşte bu dört namus bekçisinden üçüncüsü, tarihin Barbaros Hayreddin adiyle andığı emsalsiz bir kahraman olarak siyaset ve harb sahnesine girmişti. Büyük biraderleri tacir olan bu kardeşlerin üçü denizciliğe heves etmiş; fakat bir savaşta İlyası kaybetmişlerdi. Oruç emsalsiz bir kaptan oldu. Hızır da maiyetinde çalıştı. Bir ara esir de düştüler. Fakat Osmanlı denizcileri tarafından kurtarıldılar. Osmanlı denizcileriyle ilk dostluk böyle bir minnetle başladı.

Cezayir ve Tunus kıyıları esasen korsanların sığınakları idi. Türk korsanları için bu sahiller birer üs sayılıyordu. Charles Quin İspanyol deniz ticaretini sağlamak için korsanlarla mücadeleye girişmişti. İşte Oruç ailesinin şöhreti bu savaşlarda ün aldı. Baba Orucun ölümünden sonra bu şöhret Hızır Reise geçti. Onun gemilerine, onun tayfalarına kumanda eden Hızır Reisin şöhretini ağabeyisine nisbet edenler, ona da Baba Oruç dediler. Daha sonra bu isim Barbaros olarak yerleşti. Osmanlı hizmetine girince adı Hayreddine çevrilen Hızır için her iki isim birleştirilerek Barbaros Hayreddin denilmek âdet oldu. Yavuz Selimin Mısır'ı zaptı sırasında adamlarından birini Padişaha arzı tâbiiyet için göndermiş olan Barbarosa, Yavuz Selim Sancak Beyliği vermişti. Bu tarihten sonra Barbaros Osmanlı bahriyesine intisabetmiş ve imparatorluğun hizmetine girmiştir. Osmanlı imparatorluğunun geniş kaynakları Hayreddine pek lüzumlu idi. İmparatorluğun da bu derece cesur bir amirale ihtiyacı vardı. Cezayirin bazı sahillerini zaptetmiş, İspanyol gemilerini müteaddit defa dağıtmış, ele geçirmiş olan Barbaros Hayreddin, Kanuni Sultan Süleyman zamanında tahayyül ettiği salâhiyeti ve arzu ettiği miktar gemiyi bulmuştu. Onun en büyük zaferi hiç şüphe yok ki 27 eylûl 1538 perşembe günü yaptığı Preveze deniz ahrbi oldu. Preveze, onun hayatının en yüksek bir tepesi olarak tarihlere geçti. Akdeniz hâkimiyeti, Türke bu zaferle geldi. Gene Kanuni Süleyman devrinde Hind denizlerinde parlak zaferler elde edildi.

Onaltıncı Yüzyılın başında Hindistan sahillerini ele geçiren zalim Portekiz sömürgecileri, Müslüman hükûmetleri tazyik etmiye

Kanuninin zevcesi Hürrem (Roksolan) Sultan

başlamışlardı. Güceyrat Emiri Bahadır Şahın ricası üzerine Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa Şapdenizinden yetmiş iki gemi ve yirmi bin askerle geçerek Aden limanına geldi. İtaatsiz Emir Amiri idam ve Güceyrata asker çıkararak Portekizlerin Viyo kalesini muhasara etti. Bahadırın ölümünden sonra Emir olan Mahmut Osmanlılara emniyetsizlik gösterdiğinden muhasara terkedilerek geri dönüldü.

Daha sonra Piri Reis otuz bir parça gemiyle Süveyşten hareket ederek Hinddenizine çıkmış, Bahreyn adalarını ve Maskat sahillerini zapteylemiştir. İlkbaharda Portekizlerin Hürmüz boğazını kapıyacaklarını haber alınca çok zengin olan hazinesini kurtarmak maksadiyle üç gemi ile hareket etmiş ve donanmayı bırakmıştı. Mısıra geldiği zaman bu hareketinden dolayı Padişahın emriyle idam edildi.

Kemal Reisin yeğeni olan ve bütün gençliğini Akdeniz kıyılarında geçirmiş bulunan Piri Reisin bu denizi gösterir haritası, dünyada büyük bir şöhret temin etmiş coğrafya atlası sayılmaktadır.

Bundan sonra Murad Reis, daha sonra da Kâtibi Rum lâkabiyle anılan Seydi Ali Reis Kızıldenizde, Basra körfezinde Portekizlerle muharebeler yaptı. Bazan galip, bazan mağlûbolan Seydi Reis, fırtınalara tutularak Bülûcistan sahillerine düştü. Yetmiş kadar adamiyle karadan dört senede Edirne'ye geldi. Yirmi hükümdardan aldığı nameyi Padişaha takdim etti. «Muhit» ve «Mirat-ül-memalik» adlı iki mühim eser yazdı. Bu seyahatnameleri gezdiği memleketlerin ozamanki halini anlatan mükemmel cografî kaynaklar sayıldı. Denilebilir ki Osmanlılar Fatih zamanında Karadenizi Cenevizlilerden tamamen aldılar. Kanuni Süleyman zamanında bir ara bütün bir Akdenize hâkim oldular; fakat Malta muhasarasının akamete uğramasiyle bu hâkimiyetin ancak doğu Akdenizde hüküm sürmesine imkân verdiler. Bu denizde Venedikle mücadele ederek bu devletin ticaretini söndürdüler ve nihayet yıkılmasına sebebodular. Hinddenizlerine tamamen hâkim olamamakla beraber, Portekiz sömürge imparatorluğunun yıkılmasını çabuklaştırdılar.

On üç sefer: Kanuni Süleyman kırk altı senelik saltanatında on üç sefere bizzat gitti. Bunlardan ikisi İran üzerine yapıldı. Irak'ın tamamen alınmasına, Kafkasya'daki emirliklerin himayemize girmesine sebebolDu. Seferlerin onbiri batıya icra edildi. Bunların en mühimmi birincisi olan Mohaç seferi idi. Çünkü bu meydan savaşından sonra Osmanlı ordusunun karşısına hiçbir kuvvet çıkamadı. İkinci sefer, Viyana'nın muhasarası oldu. Bununla da Avrupada Türklerin tehlikesi, yeni zamanların inkişafında büyük bir rol oynadı. Türk istilâsının da dayanıp kalması noktasından Osmanlı tarihleri için bir dönüm noktası sayıldı. Son sefer Zigetvar kalesi üzerine yapıldı.

Ferdinand ölmüş, yerine oğlu Maksimilian İmparator olmuştu. Charles Quin ise 1558 de saltanatı biraderi Ferdinand'a terkederek İspanya'daki manastıra çekilmişti. Alman İmparatorluğu tacı 1564 te Ferdinand'ın vefatiyle oğlu Maksimilian'a geçmişti. Hudut beyleri arasında muharebeler eksik olmuyordu. Bunlardan Zigetvar kalesi Osmanlı ülkelerini çok tehdidettiği ve zaptı güç görüldüğü için, yetmiş iki yaşındaki Kanuni Sultan Süleymanı on üçüncü ve sonuncu seferine mecbur etmişti (Belgrat, Rodos, Mohaç, Viyana, Güneş, Bağdad, Korfo, Suçava, Ofen, Garan, Tebriz, Nahcıvan seferlerine bizzat kumanda etmiştir).

1566 senesi bir mayıs sabahı muazzam bir ordu ile İstanbul'dan hareket etti. İki senedenberi Sadrazam olan Sokollu Mehmet Paşa Seraskeri Ferhad, Ahmed, Mustafa Paşalar da, kubbealtı vezirleri sıfatiyle maiyetinde geliyorlardı. İkinci Vezir Pertev Paşa vazife ile ileri gönderilmiş, devlet ricali de Padişahın ardında atlarının üzerinde yola koyulmuşlardı. Devlet merkezinin idaresi İskender Paşaya, Tersanenin Kumandası Kaptan Piyale Paşaya bırakılmış, Müfti Ebussuut Efendi de surlara kadar Padişahı teşyi eylemişti.

İhtiyarlıktan ve romatizmadan mustaribolan hükümdar ilk defa sefere araba ile iştirak ediyor ve ilk mola Rüstem Paşa Çayırında veriliyordu. Sürekli yağmurlar yürüyüşe büyük engeller çıkarıyordu. Sofya, Niş, Belgrad tevakkuf noktaları oldu. Yağmurlar Belgrad'da Tuna'yı kabartmıştı. Şabaç'ta köprü müşkülâtla kuruldu ve eski bir ananeye uyularak köprüyü Padişah at üstünde geçti. Kurban Bayramına tesadüf eden 27 haziran sabahı Temlin'de bayram namazı Padişahın da iştirakiyle kılındı. 29 haziran günü pek parlak bir merasimle orta Macar Kıralı Sigismund huzura kabul edilerek Padişahın elini öptü. Yüzlerce sırmalı askerin içinden geçerek maiyetile beraber Padişahın muhteşem tahtı önünde üç defa diz çöken Kırala, Kanuni:

— Sevgili oğlum, diye hitabetti ve ayağa kalkmasını söyledi. Mohaç zaferindenberi geçen kırk seneyi hatırlıyan Padişah, Osmanlı Devletine sadık bir bende olan Sigismund'un babası Zapolya'nın şimdi ölmüş olan vücudunu gözü önüne getirerek oğluna karşı duyduğu sevginin sebeplerini derinden derine düşündü ve ona Macar Kırallığı tacının, Osmanlı Devleti durdukça kendi başında bulunduğuna inanmasını tavsiye etti (Hammer). Sigismund'da birçok kıymetli hediyeler

verildi. 1 temmuz sabahı Padişah hareketten evvel Kırala vedâ ve onu iki defa kucaklıyarak İmparatorluğa sadık bir tebaa olmasını kendisinden diledi.

Ordu harekete geçti. Padişah Eğeri üzerine yürümeyi kararlaştırmıştı. Fakat Zigetvar kalesi muhafızı Kont Nikola Zerininin, öncü müfrezeleri bastırıp kıymetli eşyayı yağma ettiği haberi Padişahı hiddetlendirdi. Plân değiştirildi. Bu kale üzerine yüründü. Yolda (Harzani) de çadır kuruldu, vazifesini bırakarak gelmiş olan Budin Beylerbeyi Aslan Mehmed Paşa burada idam edildi. Sokollu ile ihtilâfta olan bu cesur Beylerbeyi meşhur akıncı Bali Beyin torunudur.

1566 senesi 19 ağustos günü Kanuni Süleyman meşhur Zigetvar kalesinin surları önünde gözüktü. Bermutad kale muhafızı Kont Zeriniye teslimi teklif edildi. Kont bu isteği red ve mukavemete şiddetle devam eyledi. Kaleye üç, dörder gün fasıla ile müteaddit hücumlar tevcî edildi.

26 ağustos günü müthiş ve umumî bir hücuma uğrıyan kalenin surları üzerinde gedikler açıldı, lâğımlar patlatıldı. 5 eylülü 6 ya bağlıyan gece Kanuni Sultan Süleyman çoktanberi çekmekte olduğu kalb ağrısı ve romatizmalarından bir kriz neticesi yetmiş iki yaşında gözlerini yumdu. Vakit gece yarısı idi, hava soğuk ve dışarda mehtab vardı. Başsilâhdar Cafer Ağa, -ki Sokollunun damadı idi- Serkâtip Feridun Beyi uyandırdı, her ikisi ayaklarının ucuna basarak Sadrazamın çadırına gidip keyfiyeti anlattılar. Sokullu Mehmed Paşa her ikisine; «Zinhar kimesneye söylemeyesiz!» emriyle Padişahın ölümünün gizli tutulmasını sıkı sıkıya emreyledi. Bu ölüm tam üç hafta en yakınlarından saklı kaldı.

Diğer taraftan 8 eylûlde kalenin dış istihkâmları tamamen yıkılmıştı. Kale muhafızı Zerini son barutuna kadar dövüştükten sonra ölüme hazır altı yüz şövalyesiyle beraber yalın kılıç kaleden bir çıkış yaptı, fakat hepsi telef oldu. Yaralı kumandan vaktiyle ihanet ettiği arkadaşı Kaçyenerden alınan topun ağzına bağlanarak idam olundu. Şehir yağma edildi, kaleler, düşmanın cephanelikleri ateşe verilmesiyle berhava oldu. Bu zorlu kalenin hâk ile yeksan edildiğini Kanuni Süleyman göremedi. Yalnız Sokollunun emriyle bu işi sanat edinmiş olanlar Padişahın barsaklarını ve ahşayi dahiliyesini gizlice çıkararak çadırın bir köşesine gömdüler. Bilâhare oraya bir türbe yapılmıştır ki, adına «Meşhed» namı verilmiştir (Hammer - Selâniki - Solakzade).

21 ekim 1566 da çadırlar yıkıldı, ordu avdete başladı. Padişahın cesedi, henüz yaşıyormuş gibi pencereleri örtülü bir arabada muhafaza edildi. Sokollu atının üstünde hürmetkâr tavırlarla hükümdardan emirler alıyormuş gibi yapıyor, uzaktan bakanlara Padişahın yaşadığı zannını mükemmelen veriyordu.

Diğer taraftan Manisa'da babasının ölüm haberini Sokollu Mehmed Paşanın gönderdiği Hasan Çavuş marifetiyle öğrenen genç Şehzade Sarı Selim, maiyeti halkıyla beraber dolu dizgin Marmara kıyılarına varmış ve oradan bindiği gemi ile 24 eylûl sabahı Kadıköy önlerine varmış, oradan Üsküdar sahillerine yaklaşarak Kızkulesinden top atılmasını emretmişti. İstanbul ancak o zaman Padişahın ölümünü öğreniyor, saçını başını yolanlar, ağlamaktan boğulanlar ve teessürden bayılanlar görülüyordu. Padişahın Üsküdara çıkışı ve ata binerek hemşiresi Mihrimah Sultanın sarayına girişi ne kadar parlak olursa olsun halkın yasını dindirememişti.

Yeni Padişah İstanbul'da da duramıyarak Sadrazamın; «Hazinede cülûs bahşişi verecek para yoktur, zinhar Belgrad'a gelmeyesiz» tavsiyesine de kulak asmıyarak 6 ekimde Sofyaya gelmiş, ecnebi elçilerinin tebriklerini kabul ederek yoluna devam etmişti. Osmanlı ordusu ise henüz Zigetvar'da idi.

Bu ordu ancak 18 ekimde yola çıktı ve Belgrad'a dört menzil mesafeye gelince bir gece sabaha karşı Sultan Selimin Belgrada vardığı haberini alan Sadrazamın hafızlara (Yâsin) okunmasını emreylemesi üzerine hazin bir manzara görüldü. Hafızlar Kur'andan bazı parçaları çok yanık seslerle okurken, hıçkırıklar etraftaki dağlarda akisler bırakıyordu. İki tarafı kesif ormanlar içinde kıvrılıp giden nehir kenarında ilerliyen ordu, ikiyüz bine varıyor, bu kadar kalabalığın hüngür hüngür ağlaması, yerleri sarsıyordu. 46 sene, başlarında görmiye alıştıkları Padişahı kaybetmek, Mohacın şanlı galibini, Viyananın şerefli muhasırını, Bağdad'dan Adriyatiğe, Tebrizden Viyana'ya kadar bitip tükenmiyen yolların, ardı arkası gelmiyen gecelerin, uzun günlerin emektar kumandanını, Osmanlı tarihinin namını her zaman şanla şerefle anacağı büyük bir hükümdarı kaybetmiş olmanın acısı, bu yüzbinlerce insanı kalbinden vurmuştu.

Fakat biraz sonra cülûs bahşişi istiyen asker ortalığı altüst etti. Nihayet yeni Padişahın çadırları önüne gelindi. O sırada siyahlar giyinmiş olan Sultan Selim, maiyetiyle beraber dışarı çıktı. Ellerini göğe kaldırarak dua etti. Sonra cenaze arabasına doğru yürüdü. Koluna Hocaefendi ve Lala Hüseyin Paşa girdiler. Müezzinler ezana başladı ve cenaze namazı kılındı. Padişah namazı müteakip çadıra girdi. Bu hal eski bir geleneğe uygun değildi. Padişahın cülûs bahşişinden bahsetmesi lâzımdı. Fısıltı halinde başlıyan hoşnutsuzluk yol müddetince arttı.

9 kasım 1566 perşembe günü İstanbul surlarının önüne varıldı. Fakat asker bir türlü yürümüyor, orduyu ve Padişahı seyre gelenlerden yollar tıkanmış bulunuyordu. Nihayet Padişah da «Cümle bahşiş ve terakkileri verilsin, makbulümdür» dedi.

10 kasım cuma günü Kanuni Sultan Süleymanın namazı Süleymaniyede kılındı ve türbesine büyük bir saygı ile defnedildi.

Kanuni Sultan Süleymanın eşkâli: Osmanlı hanedanının onuncu hükümdarı, orta boylu, sarışın, kumral sakallı, mavi gözlü, geniş omuzlu, güçlü kuvvetli bir insandı. On beş yaşındanberi devlet işlerine kendisini vermiş, iyi bir tahsil görmüş, arapça ve acemceye tamamen vakıf bulunmuştu. Zamanın modasına uyarak şiir ve edebiyata fazla ehemmiyet vermiş, Muhibbi mahlasını kullanmıştır. Divanı vardır. Meşhur beyitlerinden biri: «Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi = Olmıya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi» dir.

Kanuni ulemaya, şuaraya çok kıymet verir, onları sarayına davet eder ve sohbetlerinden büyük bir haz duyardı. Her gittiği yerde bilginleri yanına çağırır, onları memnun ederdi. Bağdad'da Fuzuliyi iltifatlarına mazhar etmişti.

Devrinin vezirleri: Piri Paşa, Makbul İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Lûtfi Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Rüstem Paşa, Semiz Ali Paşa, Sokollu Mehmed Paşadır.

Devrinin uleması; Ebussuut Efendi, İbni Kemaldir. Gene bu devrin şair ve sanatkârları; Fuzuli, Baki, Ruhi, Mimar Sinandır.

Kanuninin karısı ve çocukları: Hürrem Sultan, Tatarlar tarafından bir yağmada esir edilen bir Rus dilberidir, bir papaz kızıdır. On altı yaşında saraya gelmiş, güzelliği ile Sultan Süleymanı ömrünün yarısından sonra çileden çıkarmıştır.

Sarı saçlı, pembe beyaz tenli, mavi gözlü, mütenasip vücutlu olan Hürrem Sultan Roksolan ismini taşırdı. Haseki olmadan Padişaha teslim olmamış, nikâhlandıktan sonra da Süleymanın başka zevcelerinden olan çocuklarını çekememiş, damadı Rüstem Paşa kızı Mihrimah Sultanla beraber çalışarak onları katlettirmiş, Sultan Süleymanı evlâd katili yapmıştır.

Osmanlı sarayında kadınlar saltanatının başlangıcı sayılan bu kadının devri, Süleyman için feci yıllardır. Süleymandan evvel ölen Hürrem, Padişahta kapanmaz bir yara bırakmış, Süleymaniyede yaptırdığı mezarın her akşam başına gelip saatlerce oturarak, eliyle diktiği çiçekleri sulıyarak, gözyaşlarını akıtarak Hürrem Sultanın ölümünü bir türlü unutamamıştır.

Bilhassa dört Şehzadesi meşhurdu: Şehzade Mustafa, Şehzade Cihangir, Şehzade Bayezid, Şehzade Selim.

Şehzade Mustafa, kırk altı yaşlarında ve evli barklı olan, Süleymanın bu akıllı, cesur ve merd çocuğunu, Hürrem Sultanı, ısrarile Manisa Beylerbeyliğinden Amasyaya sürdürmüş, sonra da Şehzadenin İranlılarla uyuşmuş olduğunu yayarak iftiralarda bulunmuş, nihayet Padişahı kuşkulandırarak ölümüne karar almıştır.

Şehzade Cihangir; kambur, vücuden sakat, fakat kalben çok yüksekti. Biraderinin feci akıbeti evvelâ ona şuurunu kaybettirmiş, daha sonra da onu öldürmüştü.

Şehzade Bayezid, evliydi. Kütahya Valisiydi. Hürrem Sultanın büyük oğludur. Fakat bu haris kadın sevgili küçük oğlu Sarı Selimi veliahd yapmak istemektedir. Her ikisinin arasına fesad koymıya muvaffak olmuş, Manisa Valisi Selim ile Kütahya Beyi Bayezid harbe tutuşmuşlardır. Sultan Süleyman oğulları arasındaki bu mücadeleyi boş yere durdurmıya çalışmış ; fakat Rüstem Paşa, Padişahı Bayezid aleyhine tahrikederek ölümüne karar almıştır.

Şehzade Selim; sarışın, mavi gözlü, beyaz tenli, içkiye son derece düşkün, gece gündüz sarhoş gezen bir şehzadeydi. Annesi Hürrem Sultana pek benzerdi.

Kanuni devrinin tetkikine yarıyacak bibliyografya: Peçevi. Selâniki. Feridun Bey Münşeatı. Hammer. Tac-üt-tevarih. Solakzade. Tuhfe-tül-kibar. Fi-esfar-ül-ibhar. Tarihi-ebülfaruk. Tezkiretül-bünyan. Süleymanname. Belgrad, Rodos, Mohaçname. Âlimler ve Sanatkârlar. Osmanlı Müellifleri. Ecnebi Elçilerinin Raporları. Celâlzade, Lûtfi Paşa Tarihi. Âli Tarihi. Ravzat-ül-ebrar. Teracümü-ahvali Atai, Mirat-ül-memalik. Berberiye Korsanları, Deyenpol. Kanunnameî Ali-osman. Tarih Encümeni Mecmuaları. Hadikat-ül-vüzera. Evrakı Perişan. Netayic-ül-vukuat.

(Samih Nafiz Tansu)

TÜRK FINDIĞI VE RAKİPLERİ — Memleketimizin fındık bölgesindeki iklimin özellikleri bariz ve karakteristiktir. Yılda ortalama olarak 1000 - 2000 milimetre teressübat vardır. Bazı yıllar yaz mevsiminin kurak gitmesinden bu miktarın pek az altına düşerse de hiçbir zaman 800 - 900 milimetreden

daha aşağı inmez. Fındığın toprak ve havasında aradığı rütubet miktarının fındık bölgesinde bol bulunması, fındık ziraati şartlarından olan en mühim unsurun mevcudiyeti noktasından memnuniyete değer bir haldedir. Senenin her mevsiminde yağan yağmurların kâfi derecedeki rütubeti temin etmesinden fındıklarımızı sulamak hiçbir zaman mevzuubahis olmamıştır. Esasen arazi teşekkülâtı bakımından buna imkân olmadığı düşünülürse tabiatın mebzul yağmur şeklindeki bu lûtfu kendiliğinden anlaşılır.

Fındık nevileri: Burada dünya fındık nevilerinin en önemlilerini sıralıyoruz:

1) İri fındık (Corylus Colurna) İstanbul fındığı diye anılır; 2) Bizans fındığı (Bizantaina). Birincisine benzer ve bu adla tanılır; 3) Boynuz fındık (Rostrata) sivridir, bu namla söylenir, Kanada'da yetişir; 4) Amerikan fındığı (Amerikan) Kanada'da ve Fransa'da bulunur; 5) Cüce fındık (Urilis) Avrupa ve Amerika'da rastlanır; 6) Boru fındık (Tubulosa) Avvelino'da çerezlik sarfolunur.

Giresunun meşhur sütlü fındığı ile Avvelino'nun boru fındığı Türkiye ve Avrupanın yegâne çerezlik fındıklarıdır. Çatanakları yaşken el ile soyulup gölgede kurutulan sütlü fındığın iç zarı, beyazlığını, rayihasını ve lezzetini uzun müddet kaybetmeden muhafaza edilir ve kış geceleri masalarda baş yeri işgal eder. Dünya fındık nevilerinin başlıcalarını böylece gösterdikten sonra bunları Türk fındıkları ve rakip fındıklar olarak iki ana kategoriye ayırabilir ve her iki kategori hakkında aşağıdaki malûmatı verebiliriz:

Türk fındığı: Fındık, dünyada en geniş sahayı ve istihsal imkânını memleketimizde ve bilhassa Karadeniz kıyılarında bulmuştur. Bugün en kesif ve asıl fındık mahalli Giresun, Trabzon ve Ordu bölgesi olup Hopa'dan başlar Ünye'ye kadar uzanır. İşgal eylediği arazi bütünlüğü 100 - 400 hektar olup bunun ellibeş, altmış bin hektarı fındık bahçeleriyle tamamen örtülü bulunmakta ve yirmibeş, otuzbeş kilometre içlere uzanmaktadır ki Hopa'dan Görele'ye kadar olan ve Trabzon bölgesi adı ile anılan kısımdaki istihsalat 13.000.000, Görele'den Ordu hududuna kadar olan Giresun bölgesi istihsalâtı ise 28.500.000, Ordu bölgesi şark hududundan Ünye'ye kadar uzanan kısımdaki istihsalât yekûnu 8.300.000 kilo hesabedilmektedir (İç Anadolunun bir kısım bölgelerinde, Maraş, Bilecik, Kastamonu, Kütahya, Değirmendere, Şile, Kandıra, Hendek gibi şehir ve kazalarımızda fındık yetişen yerler varsa da buralardan

Eskiden fındıklar tokmakla kırılırdı

elde edilen az miktardaki istihsalât daha ziyade taze ve çerezlik olarak sarfolunmaktadır). Umumî istihsalât ortalaması ise elli küsûr milyona varmaktadır.

Fındıklarımızın yüksek evsafı: Toprak genişliği, üretim ve ihracat bakımından dünya istihsal merkezlerinin ön plânında gelen kalite üstünlüğü ile de mümtaz bir mevki tutan Türkiye fındıklarının nevileri sayılamıyacak kadar çok olduğu kabul edilirse de ticarî ehemmiyeti haiz piyasalarca tanınmış kabuklu fındık tipleri arasından şunları ayırabiliriz:

1) Tombul fındık (yahut yağlı fındık); 2) Sivri fındık (kabuğu yassı ve uzun); 3) Badem fındık (iki cinstir: ham badem, has badem); 4) Kara fındık (kabuğu kalın rengi esmer); 5) İnce kara fındık (kabuğu ince, randımanı % 55 - 60); 6) Palas fındık (kabuğu yol yol çizgili); 7) Kan fındık (içi kırmızı randımanı yüksek); 8) Foşa fındığı (gayet iri, rengi parlak); 9) Kuş fındığı (Giresun'un Piraziz nahiyesinde yetişir); 10) İkiz fındık (içerisi iki parça, Ordu ve civarında yetişir); 11) Ham fındık (kabuğu sert ve kalın yabanî fındık).

Tombul fındıklar bölge istihsalâtının % 70 - 80 ini teşkil eder. Randıman nisbeti % 45 - 50 dir; bazan 52 ye kadar da çıkar. Bir kilosunda 280 - 300 adet bulunur, iç miktarı ise 1.068 - 1.100 arasındadır.

Sivri fındıklar muhtelif bölgelere göre umumî istihsalâtın % 20 - 30 una varmaktadır. En yüksek randıman haddi % 43 - 45 olup kabuklu olarak bir kilosunda 310 - 325 adet bulunur; nadiren iç halinde sevkedilir. Giresun bölgesinde Ayvasıl, Keşap ve Görele sivri fındıkları daima makbul tutulur.

Badem fındık: Rekolte yılına göre istihsâl kapasitesi ancak % 5 - 7 arasında bir

1900 den sonra el değirmenleriyle kırılırdı

yekûn veren badem fındıkların bir kilosunda sivri fındık sayısı kadar bulunur.

Son defa kabul edilen 18 ocak 1944 tarih ve 4413 sayılı Resmî Gazetede münteşir Fındık Nizamnamesine göre tiplerin tasnifleştirilmesinde şu esaslar gözönünde bulundurulmuştur: a) Standard fındık; b) Sıra mal fındık; c) İnce fındık; ç) Natürel fındık.

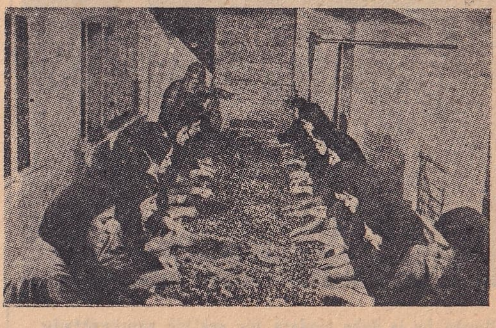
Standard fındıklar bu sınıftan beş dereceye ayrılmaktadır. 13 - 15, 11 - 13, 8 - 11, ve 8 milimetre, sıra mallar 9 - 15, ince fındıklar 9 milimetreden aşağı olanlardır.

İmparatorluk devrinde fındık: Fındıkta toplu sermayenin memleketimizde kök salış tarihi 1852 yıllarına rastlar. Türkler tarafından kurulan ilk fındık şirketinin piyasaya girişi ve müsbet tesir yapışı 1879 - 1903 yılları arasında olmuştur. Bu şirketin faaliyetine son vermesine başlıca âmil, Girid Harbi dolayısiyle ihracatın durması ve yoldaki fındıkların çürümesi gösterilebilir.

1899 yılında mahsul noksanlığından doğan buhran neticesi olarak 1902 yılında fındık fiyatlarının tutunması ve değerlenmesi için bir fındık kurumunun teşkili düşünülmüş ise de bir müddet sonra bu teşebbüs hareketsiz kalmıştır.

İstatistikî malûmata nazaran 1773 yılında yelkenli gemilerle Rusya'nın Nijni pazarına, kükürt buğusunda renklendirilmiş kabuklu fındıklarımızın sevkedildiğini, mukabilinde kadife kumaşlar ve yağlı vaketeler getirildiğini görmekteyiz.

Kabuklu fındığın Rumanya'ya sevki 1792, Belçika'ya ise 1875 yılı olarak tesbit edilmiştir. Parti halinde ilk iç fındık ihracatının kayda tâbi tutulduğu tarihde 1889 dur.

Sonraları daha mütekâmil değirmenler kullanıldı

Osmanlı İmparatorluğu devrinde fındığın dış pazarlarda tanınması ve sürümünün temin edilmesi için ilk defa 1851 yılında Londra'daki Milletlerarası Sergide ve 1863 yılında İstanbul'da açılan ikinci sergide teşhir edildiğini ozamanki Ceridei Havadis'ten okumaktayız.

1878 - 1911 yıllarında yapılan fındık ihracatına ait rakamlar aşağıda gösterilmiştir (Kıymetler altın liradır):

Yıllar	Altın lira	Yıllar	Altın lira	Yıllar	Altın lira
1878	67.000	1888	139.000	1898	137.000
1879	73.000	1889	273.000	1899	83.000
1880	90.000	1890	119.000	1900	115.000
1881	101.000	1891	197.000	1905	293.000
1882	191.000	1892	189.000	1906	530.000
1883	85.000	1893	141.000	1907	535.000
1884	143.000	1894	117.000	1908	674.000
1885	154.000	1895	219.000	1909	1.240.000
1886	133.000	1896	155.000	1910	958.000
1887	69.000	1897	290.000	1911	1.139.000

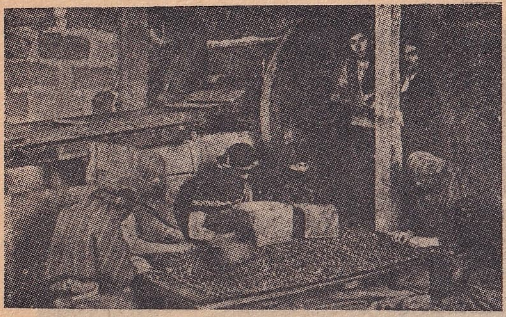
Cumhuriyet devrinde fındık: 1929 - 1937 yılları ihracatı ve yüzde nisbeti ile vasati fiyatlar şöylece sıralanmaktadır:

Yıllar	Kıymet TL. (000 ilâvesiyle)	Yüzdesi	İç fiyatları
1929	4.678	% 3.6	109.12
1930	10.292	% 6.7	71.32
1931	9.272	% 7.2	37.15
1932	6.946	% 5.7	28.27
1933	7.839	% 8.1	42.42
1934	7.195	% 7.8	42.89
1935	10.215	% 10.64	84.82
1936	13.533	% 11.25	67.13
1937	10.694	% 7.24	35.00

Memleketler itibariyle ihracatın % de nisbeti ise şöyledir: Triyeste — Transit % 28; Almanya — Hamburg % 23; Fransa — Marsilya % 18; Amerika — New-York % 8; İngiltere — Londra % 8. Geri kalan % 15 de Mısır, Rumanya vesair memleketlere sevkedilmektedir.

Rakip fındıklar: Türkiye, gerek fındık ziraati gerek istihsal ve ihracatı bakımından diğer rakip memleketler fındıkçılığının her zaman için üstünde gelmektedir. Dünya fındık istihsalâtı normal yıllarda ortalama 90 - 100 milyon kilo hesabedilirse bunun yarısını, hattâ yarısından fazlasını dış pazarlara veren Türkiyedir. Memleketimize birinci derecede rakip fındık sahasını, istihsal fazlalığı ile İspanya teşkil eder. İkinci

derecede ise İtalya gelir. Son yıllarda Rusya ziraatinde de fındık yetiştirme hareketi başlamış, iklim uygunluğu gözönünde tutularak Karadeniz kıyılarında Sokum ve Poti sahillerinde fındık bahçeleri yetiştirilmeğe başlanmıştır. Yakın yıllara gelinceye kadar istihsal kabiliyeti beş, altı milyon kilo kadar

Bugün bu iş daha modern bir şekilde yapılmaktadır

tutmakta idi. Yunanistan'a göçetmiş olan rumların da orada fındık yetiştirmek teşebbüsüne geçtikleri malûm bulunmaktadır. Bundan başka ve ötedenberi Fransa, İngiltere ve Avustralyada da bir miktar fındık yetiştirilmekte ise de bu memleketlerin istihsalâtı daha ziyade çerezlik mahiyettedir. Fındık mevzuunu yakinen ilgilendiren istihsal merkezlerinden biri de Amerika olup bunu takiben İran gelmektedir.

İspanya fındıkları : Dünya fındık istihsal merkezlerinden olan ve toplama vakti Türkiye fındıklarından daha sonra bulunduğu için piyasaya daima geç giren, fakat kara ve deniz yollarının yakınlığı dolayısiyle mühim pazarların taleplerini zamanında karşılanması bakımından daima reyaç bulan İspanya kabuklu fındıkları üç kategoriye ayrılmaktadır : 1) Comun; 2) Cibada; 3) Negrata. İç fındık cinsleri ise gene üç kısma ayrılmaktadır : 1) Tarragona (birinci); 2) Tarragona (ikinci küçük); 3) Trasos (kırıntı).

İspanya'nın mühim fındık sahalarının işgal ettiği arazi genişliği ortalama 17.000 hektar olarak hesaplanmakta, yıllık istihsâl vasatisi ise beher hektar başına 1.600 kiloya varmaktadır.

İtalya fındıkları : Fındık ziraatinin en çok değer kazandığı, kalite bakımından ise hiç de üstün bir durumda olmıyan İtalya fındıkları da İspanya fındıkları gibi üç sınıfa ayrılmaktadır : 1) Poccmosa Lam (yuvarlak fındık); 2) Maxima Lam (iri fındık); 3) Paiando Losal (palamut fındık).

Randımanları % 33 ü aşmıyan İtalyan fındıkları daha ziyade kabuklu olarak sarfolunmaktadır. Kapladığı saha 10.000 hektar olup yıllık istihsal kabiliyeti hektar başına ortalama 1.500 kiloyu tutmaktadır.

Fransa fındıkları : Gerek istihsal, gerek ticarî bakımdan dünya fındık mevzuunda esaslı bir mevkii bulunmamakla beraber ötedenberi Bolliwiller'de, cenubî Fransa'da yetişmekte olan fındıkların başlıcosı Bolliwiller harikası, Pyamonte fındığı, Bergerie ve Prolifckcob cinsleri önemlilerinden sayılır.

Amerika fındıkları : Son on yıl içinde hayli ileri götürülmüş bulunan, Oregon ve Washington'daki fındık bölgesi 11.000 akrlık bir arazi kaplamaktadır. Ceviz, badem, fındık müstahsillerini bir araya toplamak üzere kalın kabuklu kuru meyveler derneği ile teşkilâtlandırılmış bulunmaktadır.

Dünya fındık istihsalâtı : Her yıl rekolte durumunun az ve çokluğuna bağlı olmakla beraber normal yıllar ortalamasına nazaran dünya fındık istihsalâtında Türkiye'nin ve diğer memleketlerin yeri ve % de nisbetleri şöylece hülâsa edilebilir : Türkiye % 47.3; İspanya % 25.—; İtalya % 20.8; Rusya % 5.5; diğerleri % 1.4.

Türkiye, İspanya, İtalya ve Birleşik Devletlerde fındık istihsalâtı mahsul yılı itibariyle ton olarak burada gösterilmiştir :

Yıllar	Türkiye	İspanya	İtalya	Amerika
1929	10.600	39.400	10.000	. . .
1930	66.000	10.000	17.000	. . .
1931	37.000	24.000	26.000	. . .
1932	56.000	35.000	40.000	. . .
1933	54.000	14.000	5.000	0.930
1934	35.000	38.000	23.000	1.000
1935	71.000	24.000	18.000	1.100
1936	68.000	26.000	37.000	1.850
1937	77.000	32.000	26.000	2.230

Birleşik Devletlerde fındık üretimi onbeş yıldanberi önem kazanmıştır. Mevcut bir milyondan fazla fındık ağacının % 97 si bu devrede yetiştirilmiştir. 1937 rekoltesinin diğer yıllara nazaran bir rekor teşkil ettiği görülmektedir.

Dünya fındık ihracatı : Türkiye fındık istihsalatı ve ihracatı daima fındık mevzuunun ön safında gelmekte ve her zaman için % 50 ve daha üstün bir rakam vermektedir.

1929 - 1937 dünya fındık rekoltesi yekûnu Amerika hariç 923.500 ton tutmakta olup dokuz yıllık bu istihsalde Türkiye'nin hissesi 475.100, İspanya'nın 242.900, İtalya'nın ise 205.500 ton tutmaktadır ki her iki rakip memleketin rekolte yekûnu 448.400 tonu bulmakta, yalnız Türkiye istihsalâtı 27.700 ton bir farkla başta gelmektedir.

Dünya pazarlarına ihracat yapan Türkiye, İspanya, İtalya'nın üç yıllık ihracat tablosunu bir fikir vermek üzere buraya alıyoruz.

Yıllar	Türkiye	İtalya	İspanya
1933	193.303	99.637	96.274
1934	182.798	174.556	106.578
1935	253.864	105.778	136.799

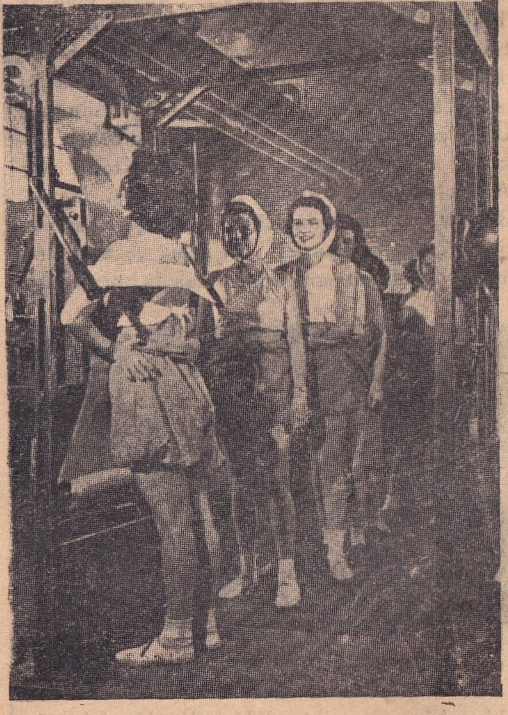
(*Kemal Peker*)

VEREM SAVAŞININ YENİLİKLERİ— Verem, dünya üstünde, çok eski bir hastalıktır. Verem mikrobu vücudun birçok yerlerinde oturup, ayrı ayrı ve çeşitli ârızalar yaparak insanların kanını, iliğini kurutmaktadır. İnsanlık, yüzyıllardan beri bu menhus hastalıkla uğraşmakta, ona karşı gücünün yettiği kadar savaşmaktadır. Hekimlik bilgileri ilerleyip mikropların esrarlı hayatı aydınlanmağa, laboratuvarlar kurulup işlemeğe başladıktan sonra, verem mikrobu hakkındaki bilgilerimiz de genişlemiş, bu sayede verem savaşı bir kat daha hızlanmış, çok tesirli bir hale gelmiştir. Bu ilerleme adımlarından en önemlisi, şüphe yoktur ki, Robert Koch tarafından verem mikrobunun keşfedilmesiyle atılmıştır. Büyük âlimin adına izafetle «Koch Basili» denilen bu mikrobu, hastalık yapan mikropların azgın soylarından biridir. Mikroskop altında ufak, ince bir çomak gibi görünür. Hareketi, sporu yoktur. Laboratuvarlarda tetkik için boyandığı zaman asitli ve alkollü ilâçlarla boyasını izale etmek kabil değildir. Çünkü aside ve alkole dayanıklı olan mikroplar sınıfındandır. Mikrobun vücudu, balmumuna benziyen bir madde ile, bir kabuk gibi kaplanmıştır. Koch Basili, dışardan gelecek, tahrib edici, tesirlere karşı kendisini bu madde sayesinde korumaktadır.

Verem mikrobu, en çok akciğer veremine tutulmuş olan hastaların balgamlarında bulunur. Veremli hastanın bir damla balgamını bir cam üzerine koyup boyamakla, mikroskop altında, verem mikroplarını güzelce görmek ve tetkik etmek kabil olur. Balgamdan başka hastaların kanlarında, idrarlarında, kazuratlarında vücutlarından çıkan akıntı, ceraha gibi iltihap mahsulleri içinde de bulunabilir. Verem mikrobu tek bir cins değildir : İnsanlara, sığırlara, kuşlara ve soğukkanlı hayvanlara mahsus çeşitleri vardır. İnsan verem mikrobu sığırlarda, sığırınki insanlarda hastalık yapabilir.

Dikkate şayandır ki, insana büyük bir zarar yapmadan, böyle canlı ve uyuklar bir halde saklanan hastalık yapmak için mikrobun vücude girdiği tabiî kapılar teneffüs ve hazım yollarıdır. Çok nadir hallerde deriden girdiği de vardır. Gözden girdiğini söyliyen bilginler de çoğalmaktadır. Mikrop vücude girdikten sonra çeşitli organlarda oturup uyuklar bir halde kalabildiği gibi gürültülü hastalık ve arızalara da kapı açabilir. En çok beğendiği, en ziyade yerleştiği yerler lenfâ bezleri, akciğerler, kemikler, beyin zarlarıdır. Vücudün bir yerinde oturup tutunduktan ve birinci iltihap ocağını tutuşturduktan sonra, atlamalar ve sıçramalar yaparak, gırtlakta, barsaklarda, böbreklerde, idrar yollarında, karın ve akciğer zarlarında, hasılı vücudün her yerinde çeşitli ve tehlikeli hastalıklar doğurabilir. Fakat en ziyade beğenip, en çok oturduğu yer akciğerlerdir. Onun içindir ki akciğer veremi, veremin en fazla görülen şeklidir.

Verem mikrobu, insanların kalabalık ve sıkışık bir hade yaşadıkları büyük şehirlerde yayılmış bir haldedir. Yapılan istatistiklere göre nüfusu çok ve kalabalık şehirlerdeki ölümlerin bir kısmını verem hastalığından ölenler teşkil ediyor. Kalabalık memleketlerde doğup yaşıyan insanların çoğu, verem mikrobunu daha çocukluk yaşındayken

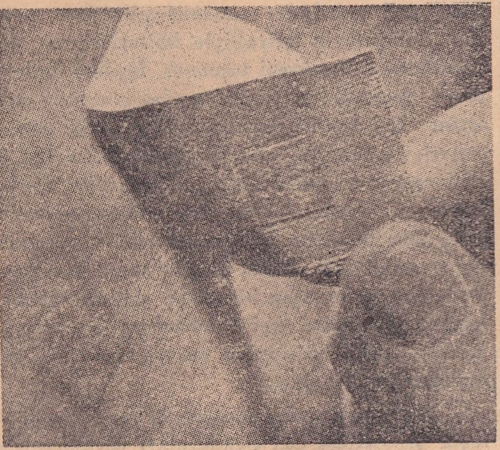
Amerikada mektep talebeleri seri röntgenden geçiriliyor

alırlar. Fakat alınan mikrop az miktarda olursa vücuda girdikten sonra bariz bir zarar yapamaz. Vücudun bir köşesinde canlı; fakat uyuklar bir halde kalır.

Bu mikroplar, vücutta verem hastalığına karşı nisbî bir dayanıklık hâsıl ederler. Bu sayede o insan, bütün ömrü boyunca, kolay kolay vereme tutulmaz. Profesör Calmet'in son keşfettiği «B. c. g.» adlı verem aşısı da bu temele dayanmaktadır. Vereme karşı ancak veremli uzviyetler dayanıklıdır» sözü, işte, buradan geliyor.

Savaş yenilikleri: Verem gibi insanlığı kemiren sosyal bir hastalığı önlemek için, şüphesizdir ki, bir çok tedbirler düşünülmüştür. Fakat hastaları daha başlangıçta iken, yani ateş bacayı sarmadan önce, yakalayıp tedavi altına almak bu tedbirlerin en önemlisidir.

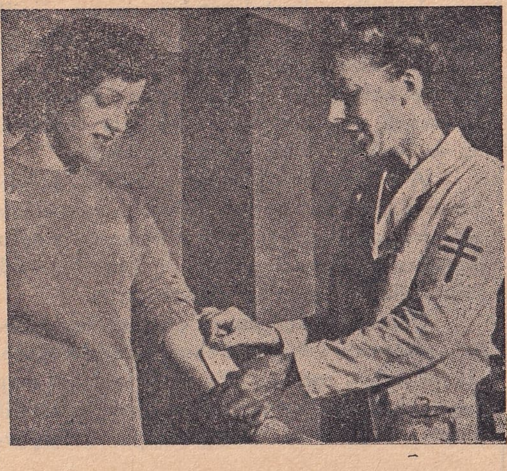
Hekimlikte veremi başlangıçta yakalıyabilmek için bazı kolay usuller düşünülmüştür. Bu iş için lâboratuvarlardan büyük faydalar sağlanmaktadır. Verem mikroplarını gliserinli et suyu içinde ürettikten sonra öldürerek bunlardan bir hulâsa yapılmıştır ki buna «Tuberculine» derler. Tuberculine verem mikrobunu keşfeden Robert Koch'un insanlık âlemine en büyük hediyesidir. Ufak bir damla Tuberculine, ince bir iğne ile, insanın derisi içine şırınga edildiği zaman, eğer o insan hayatında verem mikrobunu almış ise, bir müddet sonra derinin o noktası kızarıp kabarmakta, mevziî ufak bir reaksiyon hâsıl olmaktadır. Bu reaksiyonun bilhassa

Tüberkülin teamülü için bulunan yeni bir yakı

çocuk yaştaki insanlarda büyük önemi vardır. Bundan başka Amerika'da, bu maksadı sağlamak için üzerine Tuberculine konulmuş birtakım yakı parçalarını derinin üstüne yapıştırmak gibi kolay bir usul kullanılmaktadır. Eğer şahıs verem mikrobunu almışsa yakı tatbikından sonra, kırk sekizden doksan altı saate kadar süren bir zaman içinde, deri üstünde küçük bir kırmızılık ve ufak ufak kabarcıklar hâsıl olmaktadır. Vücutlarına verem mikrobu girmiş insanlar böylece, kolaylıkla bulunduktan sonra, verem mikrobunun bunlarda hastalık yapıp yapmamış olduğunu - yani bunların hasta olup olmadıklarını - anlamak için faydalanılacak kıymetli vasıtalardan biri de röntgen lâboratuvarlarıdır. Böyle şüpheli insanların akciğerlerini röntgenden geçirmek suretiyle en ufak verem tagayyürlerini, daha başlangıçta iken bulup ortaya çıkarmak, ilerlemesine meydan vermeden derhal tedavi etmek mümkün olmaktadır. Bu iş için Amerika'da hususî birtakım röntgen cihazları yapılmıştır ki bu cihazlarda ufak boyda filmler kullanarak, seri halinde, birçok insanların birden akciğerlerinin resmini çekip tetkik etmek imkânı hasıl olmuştur. Amerikalı bilginler bu yeni radyolojik tetkik tarzının verem savaşında geniş faydalar sağlamakta olduğunu söylüyorlar.

İşte bütün bu incelemeler sayesinde verem hastalığı, daha başlangıçta iken yaka-

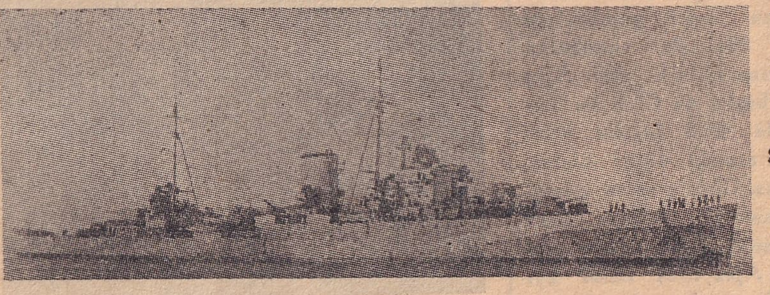
Bu yakının kolayca kola tatbikı

lanmakta, çok eski zamanlardanberi bütün dünyayı için için kemiren verem canavarının daha yavru iken başı ezilerek hastalar bu canavarın elinden kolaylıkla kurtarılmaktadır. Bilgi meşalesinin bu yeni ışıkları, insanlık dünyasının ufuklarındaki karanlık bulutları, birer birer sıyırıp atmakta, verem savaşında içimize ferahlık veren parlak bir sabah güneşi doğmaktadır. (*Dr. Nuri Ömer Ergene*)

AJAX KRUVAZÖRÜ — İngiltere'nin Ajax kruvazörü, beraberinde Marne ve Meteor destroyerleri olduğu halde 15 eylûl cumartesi sabahı saat dokuzda İstanbul limanında demirledi. Kruvazör, Türkiye'nin aziz misafiri Irak Kral Naibi Altes Abdülilâhı memleketimize getirdi.

Ajax hakkında malûmat: Bu gemi Leander tipindedir. 7100 tonilatoluktur. Kaptanı Deniz Binbaşısı R. N. Cuthbert'dir. Mürettebatı 950 dir. Sekiz tane 6 ve dört tane 4 pusluk topu vardır. Güney Amerikası kıyılarında meşhur Plata ve Akdeniz'de Matapan savaşlarında önemli roller oynamıştır.

Plata savaşı: 30 eylûl 1939 da İngiliz «Clement» yük gemisi Brezilya açıklarında batırıldı. Ertesi gün, İngiltere Amirallığı bütün İngiliz ticaret gemilerine bir Alman harb gemisinin Güney Amerikası açıklarında

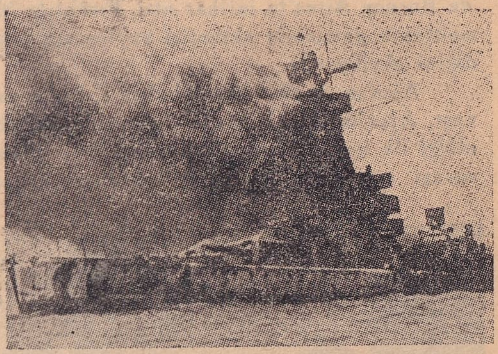

Ajax kruvazörü

bulunması ihtimalini bildirdi. Aynı zamanda Amirallık Exeter, Ajax ve Ajax'ın sınıfına mensup Achilles kruvazöründen müteşekkil küçük bir filoyu da seferber etti.

Düşman, 10,000 tonilatoluk Graf Von Spee cep kruvazörüdür ve 6 adet 11 pusluk ve 8 adet 5 pusluk topu vardır. Son derece süratlidir.

İngiliz harb gemileri derhal Graf Von Spee'yi aramıya başladılar. Altmark gemisi Graf von Spee'nin iaşesini temin etmektedir. 12 aralık 1939 sabahı saat 7 de küçük İngiliz filosu Plata mansabının 150 mil doğusuna varıyor. Alman cep kruvazörü görüldüğü takdirde lâzımgelen taarruz plânı filo komutanı Amiral Harwood tarafından hazırlanıyor. Hava bulutludur. 13 aralıkta rüyet şartları mükemmeldir. Sabah erkenden ufukta biraz duman beliriyor. Exeter şu işareti veriyor: «Zannedersem bir cep kruvazörüdür.» Amiralın talimatı vechile Graf von Spee'ye taarruz iki istikametten yapılacaktır. Exeter batı, Ajax'la Achilles kuzey doğu istikametine doğru ilerliyorlar. Saat 6,18 de Graf von Spee üç İngiliz gemisine ateş açıyor. Exeter şiddetli bir sarsıntıya uğruyor, fakat toplariyle mukabele ediyor. Ajax'la Achilles de ateş püskürüyorlar. Bir an Exeter hareket dışı bulunur gibi görünüyorsa da topları faaliyettedir. İki kule yere çöküyor, mürettebattan bir çoğu ölüyor veya yaralanıyor. Altıyı kırk geçe Graf von Spee kesif bir duman tabakası yayarak geri dönüyor. Britanya gemileri takibe başlıyorlar. Graf von Spee'de yangın çıkıyor, fakat süratini arttırıyor ve daha kesif bir duman tabakası meydana getiriyor. Bu ricate rağmen muharebe bütün şiddetiyle devam ediyor. Ajax toplarını ve torpillerini de kul-

Graf von Spee kendini batırırken

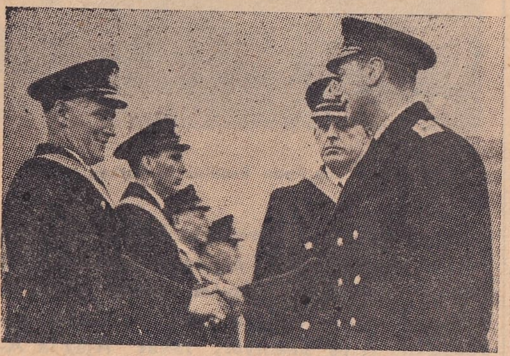
lanıyor. Graf von Spee aynı tarzda hareket ediyor. Artık fazla cephane kullanmamak lüzumu anlaşılıyor. Exeter tamir olunmak üaere muharebe meydanından ayrılmak zorundadır. Ateş kesiliyor, fakat Ajax'la Achilles takibe devam ediyorlar. Graf von Spee Plata'ya doğru gider gibi görünüyor. Aynı gün gece yarısına on dakika kala cep kruvazörü Montevideo limanına giriyor. İki İngiliz kruvazörü de nöbetçi halinde liman dışında bekliyorlar. 14 aralıkta Cumberland kruvazörü Montevideo açıklarına gelerek iki İngiliz harb gemisine katılıyor.

Deniz muharebesi bitmiştir; artık siyasî muharebe başlıyor. İngiltere siyasî mümessili hemen Uruguay hükûmeti nezdinde teşebbüste bulunarak La Haye anlaşması gereğince Graf von Spee gemisine Montevideo'dan ayrılmak üzere 24 saatlik bir mühlet verilmesini istiyor. Bütün dünyanın gözleri Montevideo'ya çevrilmiştir. Siyasî muharebe bütün şiddetiyle devam ediyor. Alman Amirallığının Graf von Spee'ye yardım için bir denizaltı filosu göndermek üzere olduğu söylentileri dolaşıyor. Uruguay hükûmeti olağan

üstü bir toplantıda Graf von Spee'ye 72 saatlik bir mühlet verilmesini kararlaştırıyor. Mühlet 17 aralık pazar günü saat 11.30 da bitiyor. Gerginlik artıyor. O pazar günü vaziyet hakkındaki telgraflar bir sel halinde Avrupa'ya, bütün dünya üzerine akıyor. Graf von Spee'de hummalı faaliyet göze çarpıyor. Muharebe hazırlıkları tamamlanıyor. Öğleden sonra saat 6 da Graf von Spee demirini kaldırıyor ve yavaşça liman ağzına doğru ilerliyor. Binlerce göz onu takibediyor. Geminin Montevideo'dan çıkışı bir cenaze alayına benziyor. Güneş batıyor. Graf von Spee Montevideo'ya 7,5 mil mesafede bulunuyor. Gemi durup demir atıyor. Tahlisiye gemileri gemiden ayrılıyor. Mürettebat ve kaptan Langsdorf gemiden ayrılıyor. Heyecan son haddini bulmuştur. Halk yığınlarında nefes bile durmuş gibidir. Saat 7 yi 55 geçe güneş Graf von Spee arkasında batıyor. Derken kızıl alevler, bir infilâk, bir intihar. Graf von Spee yanıyor. Gemi intihar etti. Graf von Spee muharebe etmekten katiyen âciz olmıyan, muharebe etmesi lâzımgelen kudretli bir harb gemisiydi. Halbuki büyük bir deniz kahramanı Amiral Graf von Spee'nin ismini taşıyan bu gemi dövüşten kaçarak kendisini batırdı. Söylenildiğine göre geminin kaptanı Langsdorf telefonla Hitler'le görüşmüş; Hitler, kendisine gemiyi tahribetmek emrini vermiştir.

19 aralık gecesinde Binbaşı Langsdorf da Buenos Aires'te intihar etti. Bıraktığı bir mektupta gemisinin akıbetini paylaşmak istediğini söylüyordu.

Ajax'ın başka menkıbeleri : Plata savaşı, Ajax'ın İkinci Dünya Savaşında iştirâk ettiği ilk heyecanlı deniz hareketidir. Plata savaşı esnasında gördüğü hasar yüzünden

İngiliz Kralı muzaffer Ajax subaylarını tebrik ederken

tamir edilmek üzere İngiltere'ye sevkolunan bu kruvazör, daha sonra Akdenize gönderildi. Burada müteaddit kereler, Trablus Garbe giden İtalyan taşıt gemileriyle uğraştı ve 28 mart 1941 de vukubulan meşhur Matapan savaşına iştirâk etti. Ajax kruvazörü bunlardan başka da Girit ve Yunanistan'ın tahliyesinde 4000 İngiliz erini Ortaşarka nakletti. Bu esnada diğer birliklerle beraber Almanların Girid'e asker çıkarmalarına karşı mukavemette bulundu. Ajax Avrupa ve Güney Fransa'sı istilâsında da mühim bir rol oynadı. Ajax 1944 ekim ayı içinde Yunanistan'ın kurtarılma harekâtına iştirak etti ve nihayet Yugoslavya Trieste'de kalmakta israr ettiği zaman İngiltere tarafından Trieste'ye gönderildi. *(Rasim Ağar)*

ALTAY KULÜBÜ (İZMİR) — İzmirde spor yapmıya hevesli gençliğe bu imkânı sağlıyan ilk kulüp Altay'dır.

Orada sporun gelişmesinde çok büyük bir rol oynıyan Altay kulübü; 1914 te kurulmuştur. İşgal senelerinin kara günlerinde dahi, millî bir ruhla çalışmış ve spor yapmış; henüz genç bir teşekkül olmasına rağmen o zamanlar İzmir sporunun zimamdarları vaziyetinde olan Apollon ve Panyonyos Yunan takımlarına karşı başarılı bir mevcudiyet göstermiştir.

İzmir'in kurtuluşundan sonra, millî futbolcularımızdan Hâmit Aslan'ın rehberliği ile çalışmalarına büyük bir hız veren Altay, kendini yalnız İzmir muhitinde tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda Türk spor muhitinde de ön plânda bir mevki sağlamıştı.

Altay Kulübü, senelerce İzmir şampiyonu olmuş ve gelen yabancı takımlarla yerli takımlara karşı muvaffakıyetli maçlar çıkarmış ve memleket futbolu için kıymetli futbolcular ve atletler yetiştirmiştir.

Güzel İzmir'de bu en çok sevilen siyahbeyaz formalı kulübün Fehmi, Burhan Çeko, Hâmit Aslan, merhum Baron Fevzi, Vehap Özaltay, Danyal gibi futbolcuları muhtelif defalar Türk Millî Takımında yer almışlardır.

Altay birinci takımı (1927)

Bunlar arasında bilhassa Türk futbolunun nadir yetiştirdiği elemanlardan Vehap, Avrupada iyi bir şöhret yapmış olan Fransızların Racing Club'ü tarafından çağırılmış ve bu kulübün muhtelif maçlarında muvaffakıyetli oyunlar oynamıştı.

Bu suretle kuvvetli bir ecnebi takımda yer alan Vehab'ın bu muvaffakıyetinde şüphesiz onu yetiştiren Altay Kulübünün de bir iftihar hissesi vardır.

Diğer taraftan Altay Kulübü, atletizmde de memleket sporuna faydalı olmaktan geri kalmamıştır.

Bugüne kadar muhtelif zamanlarda İstanbul takımlarında oynıyan ondan fazla futbolcu Altay Kulübünde yetişmişler, fakat tahsilleri veya vazifeleri dolayısile bilâhara

İzmir şampiyonu birinci takımı

İstanbula gelerek buradaki kulüplere girmişlerdir.

Altay Kulübü, Atinaya da giderek muvaffakıyetli maçlar yapmış ve iyi neticeler almıştır.

Altay Kulübünü kuranlar arasında, hattâ başında, merhum Millî Eğitim Bakanı Necati ile merhum Moskova Büyük Elçisi Vasıf Çınar gibi iki kıymetli şahsiyet bulunmaktadır.

Bu iki kıymetli şahsiyetten başka kurucular arasında bugün Beden Terbiyesi İstanbul Bölge Müdürü Hüsnü Uğural, sabık

Altaylılardan bir grup daha

İzmir Milletvekili Enver Esat, Tüccar Süreyya Cilozoğlu, Sedat Evliyaoğlu, Nejat Evliyaoğlu, Dr. Kemal Tahsin, Cuma Aslan, Aydın Sanatlar Okulu Müdürü Danyal, Baha Esat gibi Altay'ın yetişmesinde ve gelişmesinde büyük yardımları görülen şahsiyetler de vardır. *(Sedad Taylan)*

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE İŞÇİ SENDİKALARI — Eylûl 1945 in ortalarına doğru İngiltere'nin Blackpool şehrinde, muhtelif milletlere mensup delegelerin iştirakiyle Milletlerarası İşçi Sendikaları Kongresi toplandı. İşçileri ilgilendiren meselelerle ve bu arada muhtelif milletler işçi sendikalarının aralarındaki münasebetlerle meşgul olan kongrede Amerika İş Federasyonu murahhasları, Sovyetler Birliğinde işçi sendikalarının bir mânası olmadığını, zira bunların hükûmetin elinde oyuncak olduğunu söyledi. Buna, bir gün sonra Moskova Radyosunda konuşan bir sözcü şiddetle hücum ederek Amerika İşçi Sendikaları murahhaslarını, irtica ve faşizm unsurlarına âlet olduklarını iddia etti.

Bu tartışmalar vesilesiyle Amerika Birleşik Devletleri İşçi Sendikaları ve bünyeleri hakkında bilgi vermeği faydalı bulmaktayız.

Amerikanın işçi sendikaları ile ilgili mevzularda söz söylemeğe bilhassa yetkili iki şahsın, yani Amerika Birleşik Devletleri Araştırma Enstitüsü üyelerinden Herbert Harris ile New-York Post gazetesinin iş meseleleri mütehassısı Victor Riesel'e göre, Amerika Birleşik Devletlerinde işçi sendikaları hakkındaki bilgiler, ansiklopedik şekilde şöyle hülâsa edilebilir.

Amerikada sendikaların tarihi: Daha 1786 yılında çizmeciler, sabancılar, şapkacılar, kunduracılar ve matbaacılar, talihsizliğe uğrıyan arkadaşlarına yardım için müşterek yardım cemiyetleri kurdular. Fakat bu tip sendika teşekkülleri, ancak bir kaç mütehassıs işçi çalıştırarak küçük dükkânlar idare eden esnaflar devrinde faydalı olabilirdi. Ondokuzuncu Yüzyılda bu kabil müesseselerin yerini, dokuma sanayiinde olduğu gibi, bine kadar işçi kullanan daha önemli fabrikalar aldı. Ferdî hareketin yerine geçen cemî hareket ihtiyacı böylelikle meydana geldi. Daha hızlı istihsale imkân veren yeni metodlar ihtısasın önemini kaldırdı. Diğer taraftan, Avrupadan Amerikaya göç edenlerin çokluğu, fabrika işçilerinin sayısını geniş ölçüde artırdı. Fabrikaların bir çoğunda çalışma şartları ağırdı, ışık azdı,

gündelikler düşüktü, iş saatleri fazlaydı, makineler tehlikeliydi, işin doğurduğu hastalıklar bakımsızdı. Küçük çocukların çalıştırılması usulden olduğu gibi kadın işçilere de çok az para veriliyordu. 1800 ile 1875 arasında birçok işçi cemiyetleri meydana geldi. Fakat, bazıları epey önemli olan bu cemiyetler ayrı ayrı hareket ediyorlardı. Ancak 1881 yılındadır ki mevcut birliklerden birkaçı, daha sonra Amerikan İş Federasyonu (American Federation of Labor yahut A. F. L.) adını almak üzere millî bir teşekkül halinde birleştiler. Yaprak sigarası işçileri, doğramacılar, matbaacılar, boyacılar, duvarcılar ve diğer bazı işçiler tarafından kurulduğu gün bu teşekkülün, bütün memlekette, kırk beş bin üyesi vardı. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu teşekkülden önce Millî İşçi Birliği (National Labor Union yahut N. L. U.) ve İş Şövalyeleri (Knights of Labor) adlarında iki millî federasyon kurulmuştu. Ondokuzuncu Yüzyıl sonlarına doğru bilhassa kuvvetli olan İş Şövalyeleri, ancak uzun mücadelelerden sonra Amerikan İş Federasyonu tarafından ortadan kaldırılabildi.

Sendikaların bugünkü durumu: Amerika Birleşik Devletlerinin otuz dokuz milyon kadarı bulan, çiftçi olmıyan işçilerinden on dört milyon kadarı, bugün, sendikaların üyesidir. Bu on dört milyondan altı buçuk milyon kadarı Amerika İş Federasyonu (A. F. L.) na, altı milyonu da Sınaî Teşekküller Konfederasyonu (Congress of Industrial Organisations yahut C. I. O.) na mensupturlar. Bir buçuk milyon kadarı da Şimendiferciler Kardeşliği (Railway Brotherhoods), Çiftçiler Birliği, Madenciler Birliği gibi müstakil sendikalara dağılmaktadır. Umumiyetle denebilir ki, altmış üç yıllık bir ömrü olan Amerikan İş Federasyonu, muhtelif sanat kollarının bir konfederasyonudur; yani muhtelif fabrika ve madenlerde çalışmakla beraber aynı sanattan olan işçi birliklerinden meydana gelmiştir. Amerikan İş Birliğinin ilk umdesi: «İnsaflı bir iş günü için insaflı bir gündelik» ti. Son gayesi, bugün de olduğu gibi, ücretlerin, iş yerlerinin, meşguliyet imkânlarının, iş emniyetinin, tasarruf şanslarının, istirahat ve eğlence fırsatlarının tedricî ıslahıydı. Sanat kolları birliklerini bünyesinde toplıyan bu Amerikan İş Federasyonunun karşısında, Sınaî Teşekküller Konfederasyonu (C. I. O.) nu meydana getiren sanayi sendikaları bulunmaktadır. Bu teşekkül, nisbeten yenidir. Bu konfederasyon, evvelce Amerikan İş Federasyonuna tâbi on birliğin birleşmesiyle 1935 yılında meydana gelmiştir. Bu konfederasyon, işleri ne olursa olsun, aynı yerde çalışan işçileri bünyesinde toplamaktadır. Sınaî Teşekküller Konfederasyonunun programı, usta olmıyan işçiye de mütehassıs işçinin aynı haklarla teşekküle girmesi imkânını vermektedir. Zira Sınaî Teşekküller Konfederasyonu; kütle halinde modern istihsal tarzının, sendika hareketleri için, eski usul sanat kolları yerine fabrikanın varlığını almağı gerektirdiği düşüncesindedir. Şimendiferciler Kardeşliğine gelince, Amerika sendika teşekküllerinin bu üçüncü kolu epey eskidir ve şimendifercilik mesleğine münhasırdır.

Amerika sendikalarının çoğu, üyelerine bir sürü maddî ve mânevî faydalar sağlamağa çalışırlar. Son on dört yıl içinde Amerikan İş Federasyonuna mensup sendikalar üyelerine hastalık, kaza, işsizlik, ihtiyarlık ve ölüm tazminatları şekillerinde dört yüz elli milyon dolar ödemişlerdir.

İşçi hakları: Amerika iş âleminin yüz elli yıldanberi yavaş yavaş sağladığı özel haklardan bazıları şunlardır: 1) İşçi Münasebetleri Federal Kanunu (National Labor Relations Act) her işçiye; iş verenin, hükûmetin ve iş arkadaşlarının hiçbir müdahalesi olmadan istediği sendikaya girmek hakkını verir. 2) İşini kaybeden işçi Sosyal Güvenlik Federal Kanunu (U. S. Social Security Act) nun himayesini görür. Bu kanun gereğince işsiz işçiye âzamî on altı hafta kendisini ve ailesini geçindirecek bir para sağlar; bununla beraber işçi, yeni bir iş arıyacaktır. 3) Bir işçi altmış beş yaşına gelip de çalışmak için çok ihtiyar görülürse aynı kanun ona hayatının sonuna kadar yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyaçlarını karşılıyacak haftalık daimî bir gelir temin eder. 4) İş esnasında yaralanan işçi, iş kazaları kanunları gereğince, yalnız tedavi masraflarını değil, tazminat da alır. 5) Başka bir kanun işçiye makul bir ücret verilmesini temin eder ve haftalık iş saatleri yekûnunu tahdideyler ki, İkinci Dünya Harbinde bu kanun tatbik edilmemiştir. 6) Amerika işçisi, harbde ve barışta, düşük ücret ve haksız iş şartlarını protesto maksadiyle grev yapmak hakkını haizdir (Ancak, Japon taarruzundan yirmi dört saat sonra, Amerikanın büyük işçi teşekkülleri temsilcileri İkinci Dünya Harbi devamınca grev yapmamağı taahhüt etmişlerdir ve bu taahhüt yüzde doksan dokuz bir nisbetle yerine getirilmiş ve grevler yüzünden kaybedilen iş günü yüzde 0,8 veya yüzde biri geçmemiştir). 7) Olağanüstü haller dışında, barışta on altı ve harbde on dört yaşından aşağı çocuk çalıştırmak yasaktır.

(Herbert Harris, Victor Riesel)

ATTİLÂ — (400/410 - 453) Büyük Türk Hakanıdır. Attilâ kelimesinin gerçek anlamı münakaşalıdır. Türkçe Ata kelimesiyle gotça «la = cık» ekinden yapılmış ve buna göre Atacık demek olduğunu söyliyenler bulundu-

Attilâ

ğu gibi, «İtil = İdil - Volga = Irmak» kelimesinden çıkma ve buna göre Attilâ'nın İdil yörelerinde doğmuş olduğunu söyliyenler de vardır. İsa'dan sonra 434 den 453 e kadar on dokuz yıl hükümdarlık etmiştir. Doğum tarihi belli olmamakla beraber 400 ile 410 yılları arasında doğmuş olabileceğini sanırım. Vakıa Attilâ gibi olağanüstü bir kişi her yaşta dinç ve carı olabilir. Lâkin ölümünden iki yıl önce, tarihlerde Katalonya diye adlanan meşhur Mavrika savaşını, bir yıl önce de çok külfetli bir sefer olan İtalya savaşını kendi özünün yönetmesi Attilâ'nın vücutça henüz pek dinç ve dayanıklı olduğunu göstermesi bakımından nispeten genç bir yaşta ölmüş olacağı suretindeki tahmini pekiştirir.

Attilâ'nın tahta çıkıncıya kadar olan hayatı belli değildir. Muncuk (boncuk - inci) adını taşıyan babasının hüviyeti de bilinememektedir. Buna karşı Oktar, Rua veya Rugila (kelimenin gotça olduğu söylenir) ve Aybars adlı üç amcası bulunduğu ve kendinden önce Oktar ile Rua'nın müşterek Hun Hakanı oldukları bilinmektedir. Oktar'la Rua'nın kaç yıl hüküm sürdükleri de kestirilememektedir. Fakat ortalama yirmi yılı geçmez. Çünkü Rua'nın 434 te, Oktar'ın ise 430 da öldüğüne ve 412 de Karaton'un başbuğ bulunduğuna göre, şayet arada başka biri hükümdarlık etmediyse en çok yirmi iki yıl Hakanlık etmişler demektir. Karaton'dan önce Uldin (kelimenin gotça olduğu söylenir) in 400 yıllarında Hun Türklerinin batı kanadının komutanı olduğu, son olarak 409 da bir rol oynadığı görülmektedir. Bununla beraber Uldin'in hükümdar ailesinden olmadığı tahmin edilmektedir. Avrupa - Batı Hunlarının, adiyle bilinen, ilk Hakanı Balamber'dir.

Batı Hunlarının geniş ölçüde harekete geçişleri Dördüncü Yüzyılın ikinci yarısından başlar. Hunlar, Alanlar'ın ülkesini istilâdan sonra Roma'nın doğu eyaletlerine saldırmıya başlamışlar, 359 da İran'a, 363 - 373 yılları arasında Kafkasya üzerinden Doğu Anadoluya girmişler, Mezopotamya'ya da akın ederek Urfa'ya kadar inmişlerdi. Suriye rahibi Ephraim ile Antakya'lı Amyan (Amminus Marcellinus) çağdaş müşahit olarak bu akınları garip bir şekilde tasvir ederler. Attilâ hakkında, Roma kilisesi çevresinde yürütülen menfi düşünceler bilhassa bu kaynaklardan çıkmıştır.

Bu dinamik hareketle ilgili olmak üzere Batı Hunları ilkin 372 de Karadenizin kuzey görelerinde bulunan ve atlı bir kavim olan Alanlara boyun eğdirmişler, 373/375 yıllarında Hakan Balamber'in komutasında olmak üzere Doğu Gotlarına saldırmışlar ve Ermannrich'ın idaresinde olup bir federasyon halinde toplanmış olan Doğu Got Krallığını ortadan kaldırmışlardı. Batı Got Kralı Atanarich'ın Dinyester ırmağında tutunma denemesi de boşa çıkmış, kavmiyle birlikte Tunayı geçerek Bizans'a sığınmışlardı. Tuna - Tisa arasında atlı halka müsaidolan ovalara böylece sahibolan Hunlar şimdilik bir sükûn devresine girmişlerdi.

Hunların birbirini kovalıyan bu yaman zaferleri dolayısiyle Avrupa, tahsisen Cermen tarihinde çok önemli bir an olarak gösterilen ve geleceğin türlü uluslarının türlü destanlarında yüzlerle yıl terennüm edilen kavimlerin göçümü olagelmişti. Hunlar idareleri altına aldıkları uluslarla birlikte Roma eyaletlerine akınlara başlamışlar, 391 yılında sel halinde Roma topraklarına yayılmışlardı. Daha Beşinci Yüzyılın başlarında bunların esas unsuru Don - Hazer yörelerinde idi. 417 de merkezleri bu bölgede iken 430 larda Sofya yöresine geçmişti.

Hunlar, Avrupa'da harekete geçtikleri 372 yılından Attilâ'nın işbaşına geçtiği 434 yılına kadar geçen takriben altmış yıl boyunca geniş ülkelere yayılmış ve birçok illere

sahibolarak türlü ulusları kendilerine bağlamış olmakla beraber Attilâ'nın zamanında gördüğümüz şekilde sıkı bir birlik halinde bir merkeze bağlı değildiler; birtakım dağınık, küçük gruplar Roma hizmetine de girmişlerdi. Bazı arkeolojik buluntular Hunların Dördüncü Yüzyılın sonlarında Roma hudut muhafızları arasında bulunduklarını gösterdiği gibi sonraları hassa alaylarına girerek saray muhafızlığı da yapmışlardır.

Attilâ'nın işbaşına geçtiği ilk yıllarda (437) Roma Başkomutanı Etyüs (Aetius) Burguntları Hun kıtalarının yardımiyle mağlûbetmişti ki bu olay, diğerleri arasında, Nibelungen destanına mahreç sayılır. Got sergerdelerinden Gainas'ın Konstantiniyeyi terke mecbur olduğu zaman bir Hun tarafından öldürülmüş olması da dikkate şayandır.

Rua'nın ölümü (434) üzerine Muncuğun büyük oğlu Bileda (kelime gotçadır) ile birlikte küçük oğlu Attilâ müşterek hükümdar olmuşlardı. Müşterek hükümdarlık çağında Kuzey-Batı kısmının Bileda'ya, Güney-Doğu kısmının ise Attilâ'ya aidolduğuna dair bir çok emareler vardır. Oktar ile Rua zamanında Hun yayılması Don-Hazer bölgelerinden Kuzey (Şimal) denizine ulaşmış, Rua Panonya'yı Etyüs'ten kendisine verdiği yardımcı Hun kıtalarına karşılık olarak almıştı.

Attilâ Hakanlığa geçtikten sonra, önceleri nispeten gevşek olan Hun federasyonunu tam bir birlik halinde sıkı bir surette birleştirmişti. Doğuda İskitler ülkesini, Güney Rusya'da Hun boylarını idaresi altına almış olduğu gibi İran'ı da ele geçirmek istediği sanılır. Attilâ yalnız Hunları birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Hun kudretinin yayılmasını da düşünmüştü. Batıda Cermen Ruslarının büyük bir kısmını hâkimiyeti altına almıştı; Mavrika seferinde Cermen Ruslarından Gepidlerle Doğu Gotları, Markomanlar, Suebler, Quadlar, Erullar, Turcilinler ve Rugiler Attilâ ordusu ile birlikte Romalılara karşı savaşmışlardır. Kendi kavimleri tarafından tapılırcasına, idaresi altına aldığı Cermen Rusları tarafından korku ile karışık bir saygı ile sevilen büyük Hakan gerek kendi hanlarını, gerekse Cermen halk krallarını şahsına yakından bağlamıya muvaffak olmuş ve bu suretle müthiş bir hamle kuvveti yaratarak atalarının dünya tarihindeki ödevini tekemmül ettirmişti. Avrupa Hun İmparatorluğunun temelleri selefleri tarafından atılmış, barbar ülkelerinde Attilâ'nın çarpışacağı bölge kalmamıştı.

Hunların federasyon halinde yaşamalarından hem Cermenler, hem de Romalılar istifade etmişlerdi. Cermenler Romalıları çökertmek, Romalılar ise barbarları savmak istiyorlardı. Attilâ işbaşına geçtikten sonra hasım olarak yalnız Romalılar kalmıştı.

Attilâ'dan önceleri, Hunların Roma devleti ile münasebetlerinde, Batı Romadan ziyade Doğu Roma ile zorluk çıkardı. Daha amcası Rua zamanında 433 te Bizans İmparatoru İkinci Teodosius bir muahede ile (Hun İmparatorluğundan Bizans topraklarına sığınanların iadesi, eski üç yüz elli libre «Lira» altın haracın iki misline çıkarılması vesaireyi ihtiva eden muahede) bağlı bulunuyordu. Attilâ hakan olduktan sonra yedi yıllık bir sükûnet, daha doğrusu bir hazırlık devresi geçirmiştir. Gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra taleplerini arttırmak için 441 de ürkütme akınlarına başlamıştı. Hun orduları Makedonya ve Trakya'yı geçmiş, Konstantiniye kapılarına dayanmıştı. Bizanslıların karşı gönderdikleri üç ordu mahvolmuştu. Bu mesut zaferler sonucunda 443 te Bizans üç misli haraç vermeğe ve ağır bir muahede imzalamağa zorlanmıştı.

445 te ağabeyi Bileda, herhalde hükümdarlık gücünün kifayetsizliği yüzünden öldürülmüştü. Bundan sonra İmparatorluğa tamamiyle hâkim olan Attilâ'nın hem hükümranlık alanı genişlemiş, hem de bütün ülkeyi kaplıyan sıkı bir birlik kurmuştu. Ülkesi Volga'dan Almanya'nın içerlerine, Kuzey denizi kıyılarından Konstantiniye'ye kadar yayılmıştı. Bu muazzam İmparatorluğa boyun eğen türlü kavimlerin hukukî münasebetleri belki asır anlamında sıkı değildi. Fakat Attilâ'nın heybetli, lâkin iyi kalbli şahsiyeti dolayısiyle yabancı boylardan hiçbiri kafa tutmıya cüret edememiş ve genel birliği korumuşlardı.

Attilâ arzularını gerçekleştirmek için önceleri Bizansa karşı yaptığı seferleri 445 te yenilemiş, Trakya tahribedilmiş, 447 de Termopile kadar olan yöreler alınmış, hattâ yarımadaya (Morai) kadar inilmiş, Plevne yakınından geçen Vid çayı üzerinde olan son kesin savaş dolayısiyle daha ağır bir muahede yapılmıştı. Bizansa sığınanlar teslim edilecek, verilmemiş eski haraçlara karşı altı bin altın verilecek, Hun'ların elinden kaçan bir Bizanslı esire karşı on iki altın ödenecekti. Doğu Roma İmparatoru sulha kavuşmak için bütün şartları kabul etmişti. Halbuki İmparatorun böyle her şeye zelilane boyun eğmesi Attilâ'nın isteklerini arttırmıya yol açıyordu. Nitekim 448 de Hakan daha müsait bir sulh elde etmişti: Tuna'nın güneyinde geniş bir alanda ekim yapılmıyacaktı. Bundan sonra panayır Naisso (Bugünkü Niş) da kurulacak, Attilâ'ya gönderilecek elçi konsüllük yapmış, en asil kişilerden olacak, kendi boylarından Bizansa sığınanlar katiyen teslim edilecekti; teslim olunan, yabancı elçiler karşısında idam edilirdi. Attilâ gösterdiği bu şiddetle bir yandan Hunların komşu devletlerin hizmetlerine girerek kendi askerî, siyasî durumunu düşmana bildirmelerine mâni oluyor, diğer yandan da Romalılar Hun erleri gibi değerli askerden mahrum kalarak zayıf düşüyorlardı.

Bundan başka kaçan esirler ya geri verilecek, yahut da adam başına sekiz «Soldius» ödenecekti. Bunların hepsinden önemli olmak üzere Hunlar Bizans'lılardan, Batı Romalılar da aynı ticarî haklara (En müsaadeli devlet hakkı) sahibolacaklardır.

Fakat pek korkak olan İkinci Teodosius'un ölümünden sonra tahta geçen Marcian eski haracı vermekten çekinmiş ve «dostlara hediyesi, düşmanlara silâhı olduğunu» söylemişti (450). Fakat Attilâ üzerine düşmemişti. Buna sebep Batı Roma'da durumun kendini daha çok çekmesiydi. Çünkü; ilkin Kuzey Afrikası Vandal Kralı Gayserib, gelininin kendini zehirlemek istediği iddiasiyle zalimane bir surette burunla kulağını kestirerek babası, Batı Got Kralı Theoderich'e geri göndermişti. Fakat sonra Theoderich'in öcalmak düşüncesiyle, kendi zahire ambarlarının elden çıkmasına yol açacak olan, Romaya hücumundan korktuğundan Attilâ'yı batı seferine kışkırtmış ve ittifak teklif etmişti. Roma'ya gönderilen zahireye Vandal Kralı hâkim olduğundan bu önerge Attilâ'ya uygun gelmişti.

İkinci olmak üzere sergüzeştçi Prenses Honoria, kardeşi İmparator Üçüncü Valantin tarafından incinmiş olması dolayısiyle, bu da öcalmak emeliyle, Attilâ'ya başvurmuştu. Honoria kendi haremağası vasıtasiyle, zamanının en kudretli hükümdarı Attilâ'ya yüzüğünü göndermiş ve kendini yardıma çağırmıştı. Bu cazip evlenme teklifini kabul ettiğinden Attilâ Batı Roma ülkelerinin yarısını istedi. Üçüncü Valantin teklifi reddettiğinden Attilâ kendini rencide olmuş duydu ve hemen saldırmıya hazırlandı.

Bu arada üçüncü bir hâdise daha olagelmişti. Ren-Frank Kralı o sırada ölmüştü. Aralarında taht kavgası kopan iki oğlundan birinin Batı Roma ile ittifak yapmasına karşı, diğeri Attilâ'nın yardımını istemiş, Attilâ da yardım edeceğine söz vermişti. Roma komutanı Etyüs Attilâ'nın Frank işlerine karışmakla Galya'yı elde etmek emelini taşıdığını sezmişti. Galya'daki uluslardan bazıları bilhassa Alanlar Hunlara mütemayil bulunuyorlardı. Attilâ'nın sarayında, doğum yerinin durumunu iyice bilen Galya'lı bir hekimin bulunması da Hakanı batı seferine imale ediyordu.

Bütün bu siyasî cazip olaylara rağmen Hakan, her harbden önce yaptığı gibi, hemen savaşa karar vermemiş, bilâkis önce diplomasi yoliyle işi başarmayı düşünmüş ve Roma'ya bir elçi heyeti göndermişti. Heyet Attilâ'ya, evlenme teklifi yapmış olan Prenses Honoria'ya düşen taht meselesini halledecekti. Attilâ red cevabı aldıktan sonra faaliyetin istikametini değiştirdi ve Roma İmparatorluğu ile taraftarlarının birleşmelerine mâni olmak için, bilhassa Batı Got'lariyle Roma arasındaki birliği bozmıya çalıştı. Bir yandan İmparator Valantine elçiler göndererek Roma devletine karşı hiçbir tecavüz hissi beslemediğini, fakat Batı Got Kralı Theoderich'le savaşmak istediğini bildirdi. Öte yandan Batı Got Kralına aynı tarzda mektup göndererek Roma ittifakından ayrılmasını, önceleri yapmış oldukları savaşlara yeniden birlikte başlamasını teklif etti. Fakat diplomasi faaliyetleri semeresiz kalınca harbe karar verdi.

Attilâ askerî kuvvetine güveniyordu. Çünkü; o vakitlere kadar Roma ordusunda büyük bir rol oynıyan Hun ücretli askerleri, Attilâ'nın önceleri aldığı tertibat sayesinde, artık yoktu. Bundan başka Hunlar vaktiyle Roma ordusunda savaşmış olduklarından Roma ahvali ve tâbiye tarzı iyice öğrenilmiş bulunuyordu. 451 baharında, kendisine iltihak etmiş olan türlü Cermen uluslariyle birlikte altı yüz bin kişilik muazzam bir ordu ile Attilâ Ren ırmağını geçti. Belj ve Galya'daki Roma sitelerini bu arada Trier, Arras ve (Paskalyanın ilk günü) Metz şehirlerini zaptettikten sonra Loir'a ve temmuz ayında Orlean'a vardı. Orlean'ı elinde tutan Alan Kralı Sangibano Attilâ'ya teslim edecekti. Fakat mevkiin stratejik durumunu takdir eden Etyüs ile müttefiki Theoderich daha önce davranıp şehri tahrip, fakat gereken yerleri tahkim etmişlerdi. Attilâ bu durum karşısında ya geri çekilecek, yahut ta vuruşacaktı. Arazinin elverişli olmaması yüzünden çekildi ve birtakım stratejik sebepler dolayısiyle Argon'lara geçmeden - Şalon'la Argon'lar arasında olduğu tahmin edilen - Mavrika kırlarında, kendi süvarileri için elverişli olan düzlükte hasmı bekledi.

Attilâ'nın savaş nizamı: Merkezde Attilâ komutasında Hunlar, sol kanatta Doğu Gotlariyle Gepit'ler, sağ kanatta diğer kıtalar.

Romalıların savaş nizamı: Sağ kanatta Batı Got'ları, solda Romalılarla diğer kıtalar, merkezde - gözönünde tutulmaları makṣadiyle - Alanlar.

İkindiden itibaren sert savaşlar başlamış ve gece ile beraber sona ermişti. Aralarında Batı Got Kralı Theoderich'in de bulunduğu yüz altmış beş bin ölü savaş meydanını kaplıyordu. Attilâ düşmanın merkezinde denediği bir yarma ameliyesini başardığı halde istihkâm ödevi gören kendi arabalarının arkasına çekildi. Hâkim noktaların savaştan önce Romalılar tarafından tutulmuş olmasına rağmen, iki taraftan hiçbiri açık bir zafer elde edememişti. Attilâ en tehlikeli düşmanı Theoderich'ten kurtulmuştu. Ordusunu fazla yıprandırmamak düşüncesiyle, zafer emeli kırılmaksızın, Kuzey Galya'dan Panonya'ya çekilmişti. Ertesi yıl (452) yeni bir ordu ile İtalya'nın bekçisiz geçitlerinden Mirano, Pavia üzerinden tekrar taarruz etmişti. Son yirmi, otuz yıldanberi, itibarının hayli düşmüş olmasına rağmen, «İtalyaya hâkim olan dünyaya hâkim olur» sözü hâlâ hükmünü gösteriyordu. Hakanın Roma üzerine yürüyüp yürümemesi münakaşa ediliyordu. Etrafındakiler Roma üzerine yürümüş olan Alarich'in bu hâdiseden sonra ömrünün çok sürmediği suretindeki bâtıl akiyde ile içtinabı tavsiye ediyorlardı. Halbuki İtalya'nın dağlık arazisinin Attilâ'nın atlı kıtalarına elverişli olmayışı, iaşe zorluğu gibi mühim âmillere bir de orduda hastalık çıkması gibi sebebin inzımam etmesi, Roma'ya taarruzun hiç de vadedici olmadığını gösteriyordu. Saydığımız bu sebeplere Bizans'ın taarruza geçmek üzere ordu teçhiz etmesi gibi bir hâdise de iltihak etmişti. Durum Attilâ için pek nazikti. Attilâ'nın Po yöresinde bulunduğu sırada, aralarında meşhur Papa Birinci Leon'un da bulunduğu bir murahhas heyeti gelmişti. Papa'nın cesaret, belâgat ve diplomasi mahareti her tarafı dehşete vermiş olan Attilâ'yı büyük bir para mukabilinde İtalya'yı boşaltmıya imale etmişti.

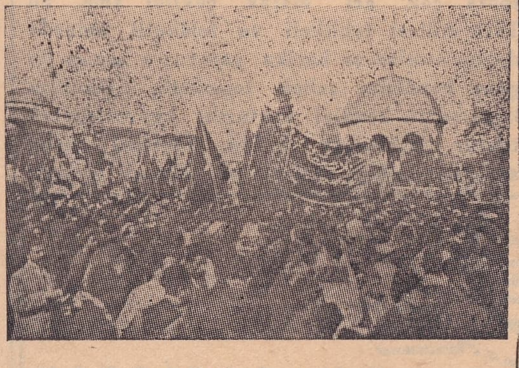
Panonya'ya dönmüş olan büyük fatihin, parlak bir ihtişamla kutladığı Burgunda Kralının genç, güzel kızı İldiko ile düğününün ertesi sabahı, facialı taliine ağlıyan gelinin yanında, ölüsü bulunmuştu. Düğünün verdiği neşe ile fazla şarap içmiş olan Attilâ ağır surette sarhoş olarak sızmıştı. Arkası üstü yattığından nefes borularına kan hücum etmek suretiyle ölmüştü (453). Fakat efsane, kahramanın bu âkıbetiyle memnun olmadığından, İldiko'nun kendi kavminin intikamını almak maksadiyle, Attilâ'yı öldürdüğünü anlatır.

Kısa bibliyografya: A. Cartellieri; Weltgeschichte als Machtgeschichte, München - Berlin, 1927. Schilling; Weltgeschichte, Berlin, 1923. Weber - Baldamus; Lehr u. Handbuch der Weltgeschichte, Leipzig, 1923. Eckehard; Fettich, Ligeti, Német, Attila és Hunjai (Macarca = Attilâ ve Hunlar) Budapeşte, 1940. O. Mengin; Archeologiai Ertestitö XLII. (Macar dergisi) Budapeşte, 1928. Helmut de Boor; das Attilabild in Geschichte, Legende u. hersischer Dichtung, Bern, 1932. Enciclopedia İtaliana, Roma, 1930. Amédée Thierry; Histoire d'Attila et de ses Successeurs, Paris, 1856. Yordanes; Getica (Lâtince). *(Dr. Şükrü Akkaya)*

BALKAN HARBİ — (Ekim 1912 - eylûl 1913) Balkan Harbinin iki safhası vardır: Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ devletlerinin birleşerek Osmanlı İmparatorluğuna saldırmaları, ki Birinci Balkan Harbini teşkil eder. Bundan sonra Osmanlı Devletinden alınan ganimetleri paylaşırken uyuşamıyan bu Balkan devletlerinden ikisinin ittifak ederek Bulgaristan'a saldırmaları ve Romanya ile Osmanlı İmparatorluğunun da Bulgaristan'a karşı olmak üzere bu harbe iştirak etmeleri, ki buna da İkinci Balkan Harbi denir.

Birinci safha: Kendi himayesi altında ve Osmanlı İmparatorluğunun da içinde bulunduğu bir Balkan Birliği vücuda getirerek Osmanlı Devleti üzerinde hâkim bir nüfuz kurmak, bu olmayınca Osmanlı - İtalya Harbinden faydalanarak Boğazlardan serbestçe geçmesini Babıâliye kabul ettirmek, yani ikinci bir Hünkâr İskelesi Muahedesi vücuda getirmek teşebbüsleri başarısızlıkla neticelenince Çarlık Rusyası, Balkan devletlerini Osmanlı İmparatorluğu üzerine saldırtmak suretiyle bu İmparatorluk hakkında ötedenberi beslediği emelleri gerçekleştirmek yolunu tuttu. Bir yandan İtalya ile tutuşmuş olduğu Trablus Harbinin, öte yandan memleket içinde başgösteren İttihatçılar ve İtilâfçılar mücadelesinin doğurduğu güçlükleri bulunmaz bir fırsat diye vasıflandırarak Balkan devletlerini kendi aralarında birleşmeğe teşvik ve Osmanlılar aleyhinde kışkırtmağa başladı.

Balkan devletleri arasında başlıca ihtilâf mevzuu, Makedonya meselesiydi. Hem Bulgarlar, hem Sırplar, hem de Yunanlılar o zaman Türkiye'ye tâbi bulunan Makedonyanın kendilerine ait olması lâzımgeldiğini

İstanbul'da harb lehinde nümayişler

iddia ediyorlardı. Balkan devletleri arasında bir anlaşma vücuda getirmek için herşeyden evvel bu meselenin halli gerektiğini bilen Rusya, tavassut ederek ilkönce Sırbistan ile Bulgaristan'ı şöyle bir esas üzerinden uyuşturdu. Makedonya'nın Sırbistan'a yakın olan kısmı Sırplara, Bulgaristan semtine düşen parçası Bulgaristan'a, bu iki devlet arasında Osmanlı İmparatorluğuna saldırmak amaciyle yapılan ittifaka girdiği takdirde Yunanistan'a Makedonya'nın güney tarafı verilecekti. Orta yerde kalan küçük bir arazi parçası üzerinde şimdilik durulmıyacak, şayet ileride bir güçlük çıkarsa Rus Çarının hakemliğine başvurulacaktı. Bulgarlarla Sırplar 13 mart 1912 de bu esasa göre bir anlaşma imzaladılar. Buna göre Balkanlarda statuquo muhafaza edilecektir; eğer bu bozulursa iki müttefik devlet müşterek olarak hareket edeceklerdir; Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları paylaşılırken Doğu ve Batı Trakya'sı Bulgaristan'a kalacak, Sırbistan Adriyatik denizine çıkacaktır. Çok geçmeden Yunanistan bu anlaşmıya girdi. Aynı yılın ağustosunda Karadağ da şifahî olarak buna katıldı.

Osmanlı İmparatorluğunu paylaşmak için yapılan bütün bu hazırlıklardan, dış ve iç gaileleri arasında Babıâlinin hiç haberi olmamıştır. Hattâ Rumelide yapılan büyük bir manevradan sonra Osmanlı Ordusu terhis olundu. Hükûmet Balkanlardan aslâ bir tehlike sezmemişti.

Vergi vermekten kaçınıp dağlara çıkan Arnavut çetelerinin tedibi için Osmanlı Hükûmeti asker gönderiyor, kanlı çarpışmalar oluyor, çeteler Karadağ'a sığınıyorlar. Çeteleri bizzat teşvik ve himaye eden Karadağ Kralı, kütle halinde mültecileri besliyecek durumda olmadığını ileri sürerek Büyük Devletlere başvuruyor, Bulgaristan ile Sırbistan da bu hale bir son verilmesini istiyorlar. Görünüşte büyük devletler, bir harbin önüne geçmek için kim yenilirse yenilsin Balkanlarda statuquo'nun muhafaza edileceğini ilân ettiler. Osmanlı sınırına fiilen tecavüz eden Karadağ'a karşı Babıâli asker göndermeğe kalkışınca Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükûmetleri 3 ekim tarihli müşterek bir nota vererek Babıâliden üç güne kadar Eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Giride muhtariyet verilmesini istiyorlar. Mühlet bitince bu istekler tekrarlanıyor ve aynı zamanda zâmin devletlere müşterek bir nota verilerek ikinci defa tâyin olunan üç gün de bitince Balkan devletlerinin kendi isteklerini silâh kuvvetiyle kabul ettirecekleri bildiriliyor. 8 ekimde Karadağ harb ilân ediyor. Balkan devletlerinin hareketini kendi iç işlerine bir müdahale sayan Babıâli, 13 ekimde onlara resmen harb ilân ediyor.

Bütün bunlar olurken Balkan devletleri seferberliklerini tamamlamışlar, her türlü harb hazırlıklarını bitirmişlerdi. Buna mukabil Osmanlı İmparatorluğu, ordusunu bile terhis etmiş, tamamiyle gafil avlanmıştı. Bu sebepten Balkanlıların âni taarruzu karşısında acıklı bir bozguna uğradı.

Bulgarlar Kırkkilise'de, Sırplar Komanova'da Osmanlı ordularını yendiler. Sırplar Arnavutluk üzerine, Bulgarlar İstanbul üzerine yürümeğe başladılar. Yunanlılar Ege adalarımızdan bazılarını ve nihayet Selâniği işgal ettiler. Bütün Balkanlarda oturan islâm ahaliye karşı tüyler ürpertici, insanlık adına yüzler kızartıcı bir vahşet tatbik olundu. Osmanlı ordusunun bozguna uğramasına sebebolanlar şiddetle cezalandırıldı (28 ekim). Nihayet Çatalca hattında Osmanlı ordusu Bulgarlara karşı tutunmağa muvaffak oldu. Daha 3 kasımda Osmanlı Hükûmeti, mütareke ve sulh müzakerelerine başlamak üzere tavassut etmeleri için büyük devletlere başvurmak zorunda kaldı. Birinci Balkan Harbinde mütarekenin yapıldığı 3 aralık tarihine kadar Osmanlı ordusu, hemen her yerde yenilmiş, Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilmişti. Bütün Balkan Harbi esnasında koca İmparatorluk, Edirne, Yanya ve Üsküb'ün müdafaası ile Hamidiye kruvazörünün cesurca hareketlerinden başka söylenmeğe değer bir iş görmek kabiliyetini gösterememişti. Bir yandan Bulgarların İstanbul üzerine yürümeleri İngiltere ile Rusya'yı kuşkulandırıyor ve İstanbul'un Bulgarlar eline geçmesine engel olmak için bazı tedbirler almağa sevkediyordu. Türklerin Çatalca müdafaası Bulgarları durdurunca bu endişe ortadan kalktı. Öte yandan Adriyatik denizine çıkmak istiyen Sırplar, Adriyatik kıyılarına inmek üzere Arnavutluk topraklarına girince Avusturya ile İtalya buna razı olmuyorlar, Gümülcüne Mebusu İsmail Kemal Beyi teşvik ederek Arnavutluğun istiklâlini ilân ettiriyorlar ve hemen bu yeni devletin bitaraflığını tanıyarak Sırpların ilerlemesine bir set çekiyorlar. Başka bir buhran da Arnavutluğa ait olan İşkodra'yı Karadağlıların zaptetmesi ile doğdu. Fakat bu da Avusturya'nın silâhla

tehdidetmesi üzerine Karadağ'ın geriye çekilmesiyle halledildi.

Bu meselelerin çıkardığı buhranlar ortadan kalkınca milletlerarası bir konferansın toplanmasına artık engel kalmamış oluyordu. Böylece Londra'da toplanan bu konferansın sonunda Balkan devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir anlaşma elde edildi (mayıs 1913). Buna göre Türkiye ile Bulgaristan arasında sınır olarak Midya - Enes hattı kabul olunuyor. Selânik, Güney Makedonya'sı ve Girit Yunanlılara; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistana; Trakya, Edirne, Kavala ve Dedeağaç Bulgarlara kalıyor. Silistre de, tarafsızlığının mükâfatı olarak Romanya'ya veriliyor. Böylece mayıs 1913 te Birinci Balkan Harbi sona ermiş oluyor.

İkinci safha: Sırplarla Yunanlılar, Bulgarların bu kadar büyümesine razı olmıyarak Bulgaristan'a karşı aralarında bir ittifak yaptılar. Bunların niyetlerini anlıyan Bulgaristan, hemen taarruza geçti. Bu durum karşısında Romanya da Bulgaristana saldırdı. Osmanlı Hükûmeti ise bu sefer daha cesur davranarak harbe iştirak etti ve Edirne'yi istirdadetti. Kırk gün süren bu İkinci Balkan Harbinde dört yandan hücuma uğrıyan Bulgaristan her yerde yenildi. Bulgar Kralının ricası üzerine ağustos 1913 te Bükreş Muahedesi imzalanıyor. Buna göre Silistre ve Dobruca'nın bir kısmı Rumenlere kalıyor. Girit, hemen hemen bütün Epir (Valona müstesna), Selânik, Serez, Drama ve Kavala da dahil olmak üzere Makedonya'nın büyük bir kısmı Yunanlılara veriliyor. Sırbistan, Manastır, İştip, Üsküp ve Priştine'yi; Karadağ Plevliye ve Diyakova'yı alıyorlar. Bulgaristan Ege denizinde ufak bir sahil ve bazı yerlerle kalmak üzere Meriç hududu kabul olunuyor.

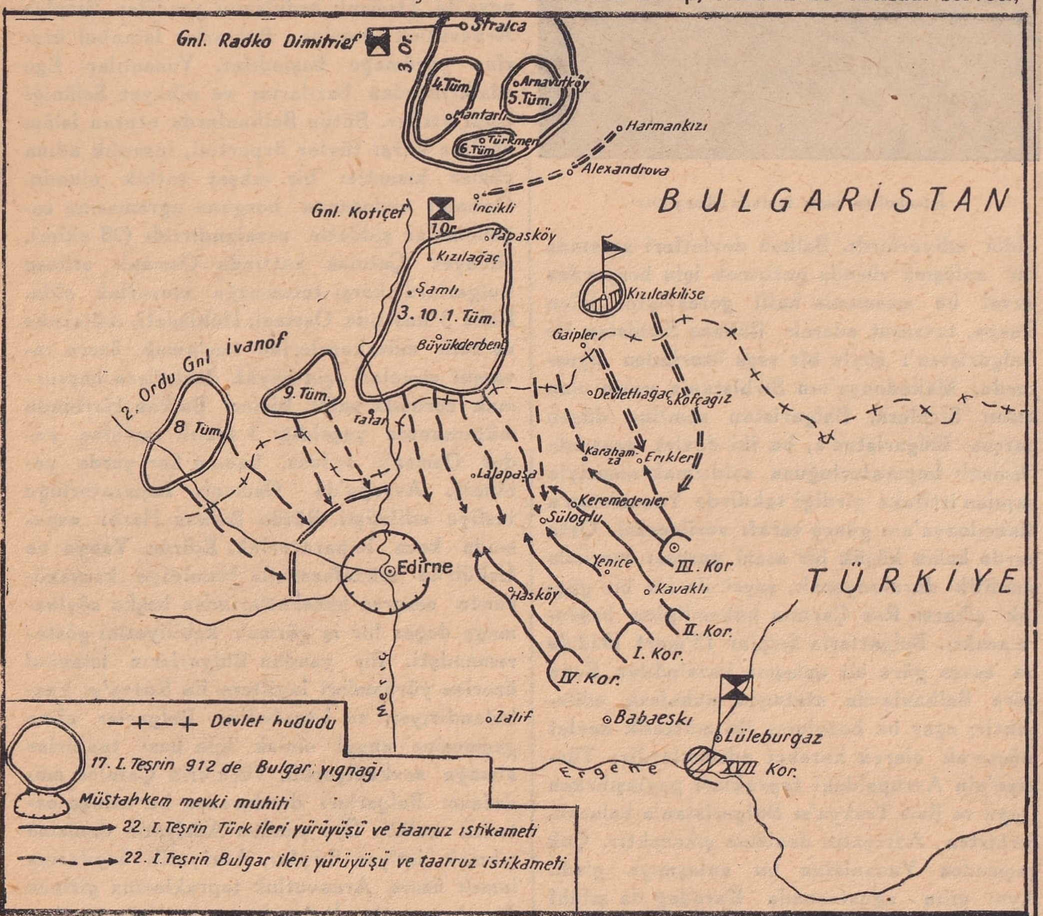
Balkan Harbi, o zamanki haliyle yaşamasına artık imkân kalmamış olan Osmanlı İmparatorluğunun zâfını ve aczini açıkça meydana koyan son hâdiselerden biridir.

1913 yılı ocak nihayetlerine doğru ufak bir ihtilâl ile harbi çok gevşek ve beceriksizlikle idare etmiş olan Kâmil Paşa kabinesi devrilip de Mahmut Şevket Paşa ile İttihat ve Terakki Partisi iktidarı eline almamış olsaydı, İkinci Balkan Harbinin verdiği fırsattan faydalanılıp Edirne ve Kırkkilise'nin istirdadı da çok şüpheli olurdu.

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

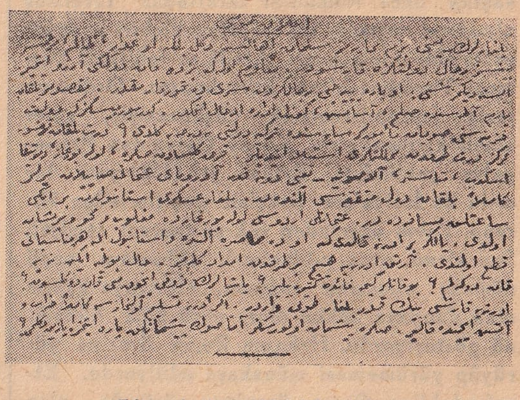
BALKAN HARBİ (BİRİNCİ SAFHA, ASKERLİK BAKIMI) — (13 ekim 1912, 3 aralık 1912) 1912 de başlıyan ve 1913 te nihayet bulan ve dört Balkanlı (Bulgar, Sırp, Yunan, Karadağ) devletle Osmanlı Türk İmparatorluğu arasında cereyan eden harbe verilen isimdir. İki safhaya ayrılır. 13 ekim 1912 den 3 aralık 1912 ye kadar devam eden safhasına Birinci Balkan Harbi denir.

Türkler 1442 de Rumeliye ayak bastıktan sonra islâmlık ve hıristiyanlık arasında ezelî bir mücadele başlamıştır. Anadolu öz yurdunda iyice yerleşmeden Rumeliye geçişin zararı 1488 Ankara Meydan Muharebesinden sonra çok acı olarak çekildi ama, bu Türk milleti tehlikeli ve felâketli anlarda daima mucize ve harika yaratır; o zaman da gene kendisini çabuk toparladı, uçurumun kenarından kendini kurtardı, kuvvetlenerek tekrar Balkanlara yürüdü. Türkleri garba sevkeden sebep, oraların ne iktısadî serveti;

Birinci Balkan Harbinde Türk ve Bulgar ordularının temastan evvelki vaziyetleri

iktifa etmek zorunda kalıyor. Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında 29 eylûl 1913 te imzalanan İstanbul Muahedesine göre Bulgarlar, Dimetoka, Edirne ve Kırkkilise'yi Türklere iade ediyorlar ve Edirne bizde ne zengin ve mezru ovaları, ne de kesif nüfusları değildi. Türk büyükleri kuvvetli ve itibarlı Türkiye Devletinin teessüs etmesi için İstanbul ve Çanakkale boğazlarının ele geçirilmesini pek lüzumlu görmüşlerdi. Bunun için erkenden Rumeliye geçtiler, burada tutundular, İstanbulu uzaklardan müdafaa etmek imkânını temine çalıştılar. Bugün milliyet fikir ve ruhu ne kadar hâkimse, o devirde din aynı surette insanların ve milletlerin benliğine nüfuz etmişti. Türk milletini din, ırk, telâkki ve yazı Avrupadan ayırıyordu. O devirde islâmlığın hıristiyanlıkla anlaşmasına imkân yoktu. Hıristiyan âlemi Türkleri Avrupadan atmağa karar verdi. Haçlı seferler tertibetti. Türk milleti kendisini taarruzla müdafaa etti. Kılıcı, azim ve iradesi, ahlâkı, sevk ve idaresi, talim ve terbiyesi, taarruz ruhu o devirlerde örnek olacak derecede üstündü. Mütearrıza galebe çaldı ve bu surette düşmanlar Türk milletini zorla fütuhata sevkettiler ve Tuna boylarına ve Viyana kapılarına kadar ilerlememize saik oldular. Anayurttan garba doğru uzaklaştıkça İstanbul'un emniyetini çok uzaklardan temin ettik ama, maddî ve mânevî kuvvetlerimizi muazzam ülkelerde dağıttık, gücümüzü buralara sarfettik, millî kudreti anayurtta teksif edemediğimiz için zayıfladık. İkinci Viyana Seferi (1683) mağlûbiyetinden sonra Avrupada tekrar «Türkleri Anadoluya atmak» fikri canlandırıldı. Hezimetler birbirini takibetti. Osmanlı Türk İmparatorluğu, fethettiği yerlerde kılıç kuvvetile tutunduğu ve buralarda yerleşmek için ne siyasî, ne içtimaî ve ne de iktısadî imkânlara malik bulunmadığı ve teşkilât vücude getirmek üzere zaman ve fırsat bulamadığı için tebaasını kendisine bağlıyamamıştı ve bağlamasına imkân da yoktu. İnhitat başdöndürücü oldu. Tunayı terkettik. 1828 - 29 Osmanlı - Rus harbi mağlûbiyeti Yunanistan ve Sırbistan'ın istiklâlini intaç etti. Balkanların cenubuna indik, Avrupa devletleri arasındaki siyasî rekabetler ve Avrupa devletler muvazenesi sayesinde Yirminci Yüzyılın başında ancak Şarkî Trakya, Garbî Trakya ve Makedonya ile Arnavutluğu muhafaza edebildik... Türk milletinin anlaşma bilmez büyük ananevî düşmanı Rus Çarlığı idi. Gözünü İstanbul'a dikmişti. Türk İmparatorluğuna hasta adam (Bakınız : Hasta Adam; Aylık Ansiklopedi, sayfa : 459) diyordu. Çarlık bu hastanın âzalarını yavaş yavaş ameliyat ederek buduyordu. 1877 - 78 seferinden sonra Avrupa kıtasında Rusya ile hududumuz kalmadı, ama Meriç ve Tuncanın ötesinde bir prenslik doğmuştu. Rusya, bu prensliği 1908 de Bulgaristan Krallığı yaptı ve burasını «Boğazlara inmek için ileri sürülmüş bir üs ve hazırlık mevzii haline soktu ve bu devletin Slavlığından istifade ederek tabiî hâkimiliğini takındı ve siyasî menfaatleri için âlet etmeğe çalıştı.» 1902 de Balkan Harbinin ilk temelleri atıldı, Rumeli ve Makedonya isyanları büyük devletlerin teşvi-

Edirne halkını iğfal için atılan beyannamelerden

kiyle ve bütün şiddetiyle başlamıştı. Balkanlarda bu keşmekeş Türkiye'yi çok mutazarrır etti. Lâkin Birinci Cihan Harbini hazırlıyarak kundaklık etmekle Avrupa devletlerinin de menfaatlerini altüst etti. Osmanlı ordusunun Tanzimattan başlıyan teşkilât, tensikat, teslihat ve talim ve terbiyesi cezrî olarak yapılmamıştı. Yirminci Yüzyılın başlarında İmparatorluk gene vâsi ülkelere sahipti. İran

Edirne Bulgar işgalinde

körfezinden başlıyan hudut Adriyatik denizine ulaşıyordu. Ordu maddeten ve manen zayıftı. Arnavutluk, Havran, Kürd, Yemen, Asir, Ermeni, 31 Mart gibi birbirini takibeden devamlı vakalar ve isyanlar millî kuvvetlerimizin maksatsız yerlerde harcanmasına vesile olmuş ve millî bünyemizi çok takatsiz hale getirmişti. Akalliyetlerin dahildeki hıyanetleri, sabotaj ve casusluk hareketleri vaziyeti büsbütün vahimleştirmişti. Gerçi nüfusumuz yirmi iki milyondu. Kâğıt üzerinde nazarî olarak çıkarılacak asker miktarı ise 1.227.923 idi. Lâkin bunlardan tam istifade etmek imkânı mevcut değildi. Buna mukabil hudutlarımızı çeviren komşularımız çok haris ve zengindiler, bizi can düşmanı olarak tanıyorlardı. Altını kürekle karıştıranları ve inatları darbı mesel olanları vardı. Emperyalist bir dünyanın tam ortasında kalmıştık. Onlar bizi mutlaka taksim etmiye azmetmişlerdi. Yirminci Yüzyılın bidayetinde Balkanlarda türiyen küçük devletler gittikçe kuvvetleniyordu. Onlar kendi siyasî inkişaflarını ve büyümelerini Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasında arıyorlardı. Zaten geopolitik durumları da bunu icabettirdiğinden iktidarlarının yettiği derecede ordularını kuvvetlendiriyorlar, Türkleri Rumeliden atmağa katî olarak hazırlanıyorlar ve ordularını Avrupa usulünde teşkil, tensik ve talim ve terbiye etmiye çalışıyorlardı. Bunları başta mânevî Slav ve Ortodoks hâmisi olan Rusya Çarlığı destekliyordu.

Yirminci Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu muhtelif milletlerden ve ırklardan terekkübettiği için zayıftı. Bütün dünyada milliyet fikir ve ruhu bütün hızıyle inkişaf eder ve devletler bunu dahilî ve haricî siyasetlerinde esas hedef ittihaz eylerken, İmparatorlukta millî cereyanlar gizliden gizliye henüz neşvünema halinde idi. Şiddetli, sert ve hain bir istibdat idaresi Türk milletinin yüksek medenî vasıflarını körletmiş, onun icatkâr ve yaratıcı ruhunu söndürmüştü. Bundan başka öz Türkün bütün gayreti, çalışması, kudreti ve kuvveti yabancı ellerde harcanıyor, çöllerde, Türk olmıyan ülkelerde yüz binlerce öz Türkün kanı akıtılıyordu. Türk milleti istilâ ettiği memleketleri sömürmemiş, bilâkis oralarda insanlık ahlâkiyatının ana yasalarına bağlı kalarak ecnebi tebaalarına din, kültür, lisan, ticaret serbestisi vermiş, oralarla kendi öz yurdu arasında fark gözetmemişti. Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlarda beş yüzyıllık hâkimiyeti esnasında takibettiği esas siyaset buydu. Balkanlılar Türklerin bu faziletkâr ve asîl siyasetlerinden istifade ederek istedikleri gibi inkişafa imkân bulmuşlardır. Buna mukabil uçsuz bucaksız hudutları bekliyen ve buralarda yurdlarının emniyetini temin için savaşan öz Türk, kabiliyetinin kendisine verdiği büyük imkân derecesinde inkişaf edememiş ve bugün gördüğümüz az nüfuslu bir ülke olarak kalmıştır.

Üç yüzyıla yakın bir zamandır birbirini takibeden harbler ve mağlûbiyetler, dahilî iğtişaşlar ve keşmekeşler, akalliyetlerin başkaldırması, ecnebi propagandaları, kapitülasyonlar, ordunun maddî ve ruhî zâfı, millî eğitimle talim ve terbiyesinin noksanlığı, devlet otoritesiyle birlikte Türkün millî, mânevî ve ahlâkî varlığını sarsmıştı. Bütün devletler İmparatorluğun istikbalinden artık ümitlerini kesmişlerdi. Akdenizdeki bütün siyasî menfaatlerini kuvvetli bir Türkiye'ye istinadettirmeğe mecbur olan; Karadenize ve dolayısiyle Şarkı Şimalî Avrupaya karşı geçilmesi müşkül tabiî, siyasî ve askerî bir sed (bir bend) teşkil eyliyen Türkiyenin istiklâlini ve varlığını kendi siyasî varlığına muvazi gören ve bu siyaseti Yirminci Yüzyılın başından (Pitt'ten) itibaren gelenek yapan şimdiki müttefikimiz İngiltere dahi artık

Bulgarlar Sultan Selim camisinde
"Illustration,, mecmuasından

Osmanlı İmparatorluğunun Yakınşark ve Akdeniz meselelerinde siyasî bir rol oynıyamıyacağına samimî olarak kanaat getirmişti. Yirminci Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu bir harbi, gerek siyasî, gerek askerî ve iktısadî bakımlardan sevk ve idare edecek bir kudrete malik değildi. Harb sanayii yok gibi idi, mevcut bütün sanayi, ticaret, demiryolları ve denizyolları işletmeleri, hattâ âmme hizmetlerine yarıyan bütün tesisler hep Türk olmıyan unsurların elinde idi. Devlet gırtlağına kadar borca gömülü, saray sefih, idare keyfî, maliye harap, kaynak mahdut ve mefkuttu.

Orduya gelince : Millî varlığımıza muvazi olarak o da iptidaî ve ihmal edilmiş vaziyette idi. Askerî mekteplerimizin hali fena, orduda alaylı subaylar boldu. Harita mütalâası, tâbiye ve harb tarihi tedrisatı iptidaî, sevkulceyşî ve operatif meselelerde araştırmalara, tetkike dayanan millî bir Türk sevk ve idaresi vücude getirilememişti. Vaktiyle bütün Avrupayı titreten ve onlara harbin, harekâtın ve muharebenin sevk ve idaresini öğreten Türk ordusundan, sevk ve idaresinden, sevk ve idarecilerinden eser kalmamıştı. Pilevne Kahramanı Gazi Müşür Osman Paşa ve onun kahraman birliklerinin destanı; ölmiyen ve ancak ruhta yaşıyan Türk erliğinin, erkekliğinin, yiğitliğinin karanlıklar içinde varlığını ifade eden ışıklardan, şerarelerden başka birşey değildi. Ordunun teslihat, teçhizat ve teşkilâtı da bozuktu. Askere alma işleri düzensizdi. Askere gidenler, gittikleri yerlerde yerleşirler, askerlik ruhunu kaybederlerdi. Hele redif tümenleri; bunlar muvazzaf ordunun kuvvetini meydan muharebelerinde sıfıra indirdiler. Geri ve ikmal teşkilleriyle hizmetlerinin ne mahiyeti, ne de ehemmiyeti anlaşılamamış, talim ve terbiye; Padişahın ordu isyan eder mülâhazasiyle birliklere silâh verilmesini menetmesi yüzünden büsbütün fena bir vaziyete girmişti. Balkan Harbinden evvel Avrupadan külliyetli olarak mübayaa olunan silâh ve malzeme depolara yerleştirilmiş, bazı birliklere mekanizmasız tüfek, kamasız top verilmişti. Buna inzımam edecek birçok sebepler dolayısiyle muharebe talim ve terbiyesi yok denecek derecede zayıftı. Ordu içinde parti cereyanları ve fikirleri en felâketli tahribat yaptılar; subaylar ve komutanlar bunların tesiri altında esas vazifelerini unuttular. Böyle bir ordu düşmanları ne kadar küçük ve zayıf olursa olsun elbette mağlûbolmağa mahkûmdu. Nitekim öyle oldu. Dört yüzyıldan fazla hâkimiyetimiz altında reaya olarak yaşamış olan dört buçuk milyonluk Bulgar milletinin ordusu Çatalcaya kadar dayandı.

1908 Meşrutiyet İhtilâli dahilde ve hariçte büyük tesirler yaptı. Türkiyenin canlanmasından, kuvvetlenmesinden telâşa düşen ve mirastan mahrum kalacaklarını hesabeden bir sürü devletler derhal faaliyete geçtiler. Bunlardan en harisi olan İtalyanlar Trablusgarbı (1911) işgal etmekle işe başladı, arkasından Oniki Adayı zaptetti. Biraz sonra devletlerin teşvikiyle Arnavutluk isyan eyledi. (1912); Ermeniler faaliyete geçtiler, bunlara bir de Hürriyet ve İtilâf Fırkasının ana yurdda memleketi kalkındırmağa uğraşan İttihad ve Terakki Partisine açtığı amansız mücadele inzımam etti, anarşi başgösterdi. Saray se-

Ordumuz siperlerde

fahat ve ihtiras bulutları ve dumanları arasından görmiyerek, bilmiyerek, anlamıyarak düşmanların emellerini ve gayretlerini destekledi.

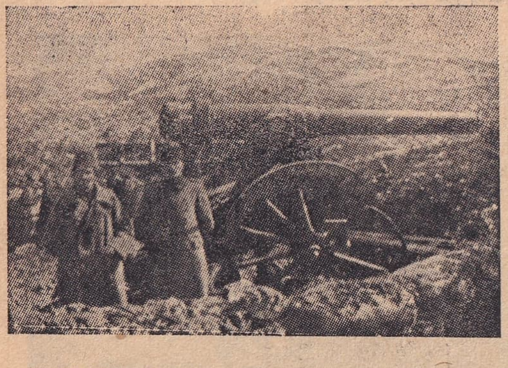
Tam fırsat zamanı idi; Türkiye dönüm noktasında bulunuyordu. Müşür Goltz Paşanın

mesaisiyle tadil edilmiş olan eski ordu teşkilâtı yerine 1908 de yeni bir teşkilât kabul edilmişti; bir ordunun eski teşkilâttan yeni teşkilâta geçmesi onun en zayıf anını teşkil eder. Esasen bu yeni teşkilât 1910 da tatbik edilmeğe başlanmıştı. Harbin hazerden hazırlanması için genelkurmay çalışması da iyice bilinmiyordu. Devletin harb plânı, genelkur-

Ordumuzun Edirne'ye girişi

mayın yığınak ve harekât plânları ve lâyihaları, seferberlik işleri, demir ve denizyolları nakliyatı, istihbarat hizmetleri, talim ve terbiye işleri o kadar noksandı ki bunlar harekâtın cereyanı esnasında gerçekten işe yaramadılar. Balkan Harbi Bulgar Veliahdi Boris'in 1911 de Balkanlı devletlerin payitahtlarını ziyareti esnasında takarrür etmişti. Vaktin geldiğine hükmeden Rusya Çarlığı 1911 de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağı teşvik ve tahrikederek Türkiye aleyhine birleştirdi. Artık harb muhakkaktı, esas ve temelleri Çarlığın eliyle tarihe atılmıştı. Bu küçük ve haris müttefikler Rumeli Türkiyesinin taksiminde süratle anlaştılar ve ihtilâflı kalan noktaları bilâhare halletmek üzere Rusyanın hakemliğine terkettiler ve 1909 da başlıyan müzakere safhaları 1912 de bitti. Harb sebebi bulmak kolaydır, bir işaretle çete musademeleri Rumeliyi kana ve ateşe boğdu, isyanlar yekdiğerini takibeyledi, bunun üzerine küçük müttefikler Makedonyada bir muhtariyet idaresinin kurulmasını ve ıslahat programlarının kendi kontrolleri altında yapılmasını istediler. Türkiye hükûmeti bu teklife seferber olma ve Şarkî Trakya ve Makedonyada yığınak hazırlığı yapmakla cevap verdi (1912 - eylûl sonu). Balkan devletleri 30 eylûl 1912 de seferberliğe başlayınca Babıâli işin ciddiyetini anladı. Bir taraftan İtalyanlarla sulh müzakeresine giri-

Balkan Harbinde son mermiyi atan topumuz
Yanyanın Pizani mevkiinde idi

şirken diğer taraftan Yunanistan ile Girit meselesinde anlaşmağa çalıştı ve bu arada askerî hazırlıklara başladı. 13 ekimde Karadağlılar Arnavutluk isyanını bahane ederek hududu tecavüz ettiler, 15 ekimde ise Balkanlı müttefiklerle bütün siyasî münasebetler kesildi ve harb ilân olundu. Avrupa devletleri telâşa düştüler; onlar, bukadar zâfın rağmen Türklerin küçük müttefikleri mutlaka yeneceklerine kail idiler. Bunun için sırf küçük müttefikleri korumak gayesiyle çok garip bir karar aldılar «Harbin neticesi ne olursa olsun statuquo muhafaza edilecektir» dediler, lâkin küçük müttefikler kazanınca bu kararlarını tatbik etmediler.

Türk genelkurmayı sevkulceyşî yığınak için on iki proje hazırlamıştı. 1912 de hasıl olan vaziyete bunlardan 5 numaralısı uyuyordu. Bu proje Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağın müttefik olması hesabedilerek hazırlanmıştı. Türk ordusu bütün fireler tenzil edildikten sonra sekiz yüz bin insanı silâh altına alabilirdi. Buna mukabil müttefikler (275.000 Bulgar, 170.000 Sırp, 75.000 Yunan, 40.000 Karadağlı olmak üzere) beş, altı yüz bin insan toplıyabilirlerdi. Türk askerî kuvveti adeden üstündü, lâkin vasî ülkelere dağılmış İmparatorluğun bu kuvvetlerini bir araya getirmek aylara mütevakkıftı. Türk genelkurmayının harekâtı harbiye lâyihalarına göre Türk ordusu Şarkî Trakyada «Şark ordusu», Makedonyada, «Garb ordusu» namları altında iki grup halinde toplanacaktı. Bu lâyihalara göre kâğıt üzerinde şark ordusu 368 piyade taburu; garb ordusu 289 piyade taburu toplıyabilecekti. Bu kuvvetler Bulgaristanın şark ordusuna karşı toplıyabileceği 288 piyade taburundan ve Sırp, Yunan, Karadağın garb ordusuna karşı çıkarabileceği 268 piyade taburundan üstündü. Lâkin bu rakamlar hakikate katiyen uymamaktadır. Hakikatte şark ordusu seferberliğin yirminci günü 161 piyade taburu, 7 süvari bölüğü, 120 batarya olmak üzere takriben iki yüz bin kişilik bir kuvvet toplamak imkânına sahipti. Halbuki Bulgaristan seferberliğinin on beş veya on altıncı günü aynı kuvveti temine muktedir bulunuyordu. Görülüyor ki Bulgarlar yığınak meselelerinde üstündüler. «Bir ordu ancak düşmanla katî muharebeyi kabul edecek derecede bir kuvvet ile nerede toplanabilirse yığınak bölgesi tabiatiyle orasıdır.» Bu kaideye göre en muvafık Türk yığınak bölgesi Ergene hattı idi. Burada Bulgarlar hesabına meydan muharebesi seferberliğin yirmi yedinci veya yirmi sekizinci günü verilebilirdi. Burada iki yüz bin kişilik Bulgar seyyar ordusu, iki yüz yirmi bin kişilik Türk seyyar ordusiyle karşılaşabilirdi. Sonra Bulgarların 17 eylûl 1912 de gizli seferberlik ilân etmiş olmalarını da gözönünde tutunca bu mesele büsbütün ehemmiyet kazanır.

Balkan Harbinde Şarkî Trakya ve Makedonya harekât sahasından bilhassa Şarkî Trakya katî neticeyi haizdir. Burası Boğazlara, İstanbula ve öz yurda dayanmaktadır. Bütün insan, silâh, malzeme, yiyecek, cephane hep bu yoldan temin olunur. Buradaki ordu imha edildiği takdirde Bulgarlar yalnız harekât hedefine ulaşmakla kalmazlar, harb hedefi olan İstanbul'u da ele geçirirler. Buna göre katî netice ordusu şark ordusudur. Bu ordunun kuvvetli olması, sıklet merkezini teşkil etmesi şarttı. Bu orduyu diğer harekât sahaları aleyhine kuvvetlendirmek sevkulceyş bakımından da büyük ehemmiyeti haizdi. Türk Ordusu Başkomutanlığı Şarkî Trakyada mümkün olan kuvvetleri toplamak ve yığınak yapmak için zaman kazanmayı baş hedef ittihaz etmeliydi. Halbuki 15 ekim 1912 de küçük müttefiklerle siyasî münasebatı kesen Başkomutanlık aynı gün taarruzî harekâtın tesirini şark ordusu komutanlığına emretti. Halbuki 1870 seferinde bile Moltke her şeyi iyice hazırladıktan ve yığınağını ikmal ettikten sonra taarruz emrini seferberliğin ancak on dokuzuncu günü verebilmişti.

Osmanlı Ordusu Karargâhı Umumisi İstanbulda idi. Başkomutan Vekili Harbiye Nazırı Nâzım Paşa harekâtı buradan direktiflerle idare etmeğe kalkmıştı. Şark ordusu

Türk ve Bulgar mütareke heyeti

komutanlığına Abdullh Paşa, garb ordusu komutanlığına Ali Rıza Paşa komuta ediyorlardı.

Bulgar ordusu 3. ve 1. ordulariyle Tunca doğusunda ve 2. ordusiyle Tunca batısında toplandıktan sonra seferberliğin 18 inci günü Kırklareli - Hasköy hattında toplanmakta olan şark ordusuna taarruza geçti (22 ekim 1912). Türk ordusu 3.000 subay, 122.000 er, 23.000 hayvan, 108 makineli tüfek, 283 toptan mürekkepti. Bulgarlar şark ordusuna bire üç üstünlüğe sahiptiler. Tarihte Kırklareli Meydan Muharebesi diye anılan ve her iki tarafın taarruziyle inkişaf eden ilk muharebede Türk ordusu ansızın geriden gelen üç Bulgar ordusunun taarruzu ile birdenbire sarsıldı. İki gün süren savaşlardan sonra Türk ordusu mağlûboldu. 24 ekim akşamı gün batarken muharebe bitmişti. Bulgar milleti rüyasında görse hayra yoramıyacağı inanılmıyacak bir hâdise ile karşı karşıya idi. Türk ordusu münhezimen çekiliyordu. Sevkulceyşî hata çok ağır ceza görmüştü. Düşmana arazi terketmemek kaygusu müthiş bir felâkete sebebolmuş, keşifsizlik orduyu baskına uğratmıştı. Bununla beraber muvazzaf askerlerimiz kahramanca dövüştüler, adetleri pek azdı, o redifler bu kahramanların muvaffakıyetlerini anî olarak düşmandan çözülmekle heba ettiler ve Bulgar ordu-

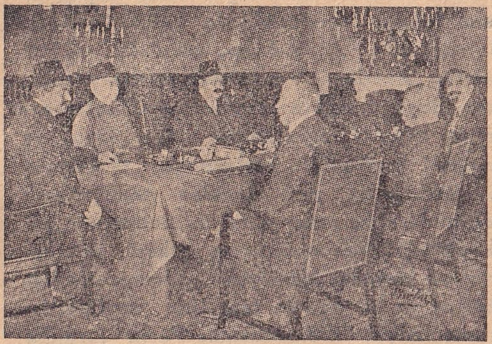

Bulgaristanın İstanbul'a gönderdiği sulh murahhasları
Ortada oturan General Savof'tur

suna hiç de lâyık olmadığı bir muvaffakıyet temin eylediler. Çekilme bir ordunun talim, terbiye ve disiplini için miyardır. Az sonra panik başladı, artık ordu ne İstanbul'daki Karargâhı Umuminin, ne de Lüleburgazda bulunan şark ordusu komutanlığının emrinde

değildi. Hezimet, Osmanlı İmparatorluğunun inkırazının artık bir gün meselesi olduğunu tarihe ilân ediyordu.

Bulgarlar Türk ordusunun mağlûbiyetini görmüşlerdi. Strateji mütehassısları Bulgar ordusunu bu münhezimen çekilen orduyu takibetmemekle itham ederler. Bu meseleyi yalnız sevkulceyş bakımdan değil, ruhî ba-

İstanbul'da Bulgarlarla sulh müzakeresi
Bizimkiler: Talât Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Halil Bey. Bulgarlar : General Savof, Naçoviç, Duşef.

kımdan da tetkik etmek icabeder. Dört yüzyıl hâkimiyetleri altında yaşadıkları egemen bir milletin ordusunu şiddetle takibetmeyi bu küçük ordudan beklemek elbette haksızlık olur (Türk milletinin tarihini iyice hazmetmiyenler İstiklâl Savaşında İzmir takibinin mânasını ve büyüklüğünü anlıyamazlar).

Bulgar Ordusu Başkomutanlığı Türk ordusunun bir sürpriziyle karşılaşmak korkusu ve bir harb hilesi ağına düşmek endişesiyle gayet teenni ile hareket edarek takibetmedi ve Türk ordusu döküntülerinin Karaağaçta toplanmasına imkân verdi.

Kırklareli muharebesinden gayri muntazam çekilen birlikler güçlükle Karaağaç hattında toplandı. İstanbul'dan gelen takviye kıtaları bu döküntüleri durdurmıya ve burada tertiplemeğe yardım ettiler. Ordu artık muntazam bir birlik olmaktan çıkmıştı, sevk ve idare, emir ve komuta münasebetleri kaybolmuştu, şark ordusu komutanlığının orduyu Ergene nehri gerisinde toplamak istemesi, buna mukabil ordunun Lüleburgazda Karaağaç deresinde toplanması bu hususu kâfi derecede ifade eder. Karaağaç hattında toplanan kuvvetlerin maneviyatı bozuktu. Silâhlarının büyük kısmını kaybetmişlerdi. Panik onların maneviyatlariyle birlikte silâh-

Garp ordusu erkânından İstanbul'a dönenlerin bir kaçı
Ortada oturanlardan sağdan ikinci sakallı zat Yanya müdafii 13. nizamiye fırkası komutanı Galip Paşadır

larını kaybettirmiş, binlerce mazlûm kadın, çocuk, ihtiyarın ayaklar altında çiğnenmesine sebebolmuştu.

Bulgar ordusu 29 ekim 1912 de Karaağaç hattında toplanmış olan bu döküntülere taarruz etti. 2 kasımda bu kuvvetler perişan vaziyette geri çekildiler. Birlikler malzeme ve ikmal teşkillerini dahi muharebe meydanında terketmişlerdi. Bulgarlar gene takip yapamadılar, 2 kasımda Türk artıkları kafileler halinde Çatalca'ya çekilirken Bulgar süvarisi Lüleburgaz'da istirabate geçmiş, yorgunluğunu alıyordu. Artıklar 11 kasım 1912 de Çatalca müstahkem mevziinde kendilerine tahsis olunan bölgelere yerleştiler.

Bulgar orduları 6 kasımda yürüyüşe geçtiler; 13 kasımda Çatalca önlerine gelerek 16 kasıma kadar tertibatla meşgul ve 17 nci günü taarruza geçtiler. Bu sırada Türk ordusu geriden gelen kuvvetlerle takviye edilmiş, beş kolordu halinde teşkil edilmiş ve Çatalca müstahkem mevziinin müdafaası takarrür etmiş ve Türk ordusu burada «muharebeyi kabul etmeğe karar vermişti.» 17 den 22 kasıma kadar Çatalca mevziinde yapılan muharebelerde Türk ordusu Bulgar ordusunu mağlûbederek geriye atmıştır. Lâkin bu ordunun takip yapacak iktidarı yoktu.

Garp ordusuna gelince : 24 ekimde cereyan eden Komanova Meydan Muharebesinde o da katî bir mağlûbiyete uğramış ve perişan vaziyette Arnavutluk istikametinde çekilerek

Edirne müdafaası kahramanı Şükrü Paşa

İşkodra müdafaası kahramanı Hasan Rıza Paşa

dağılmıştır. Selânikte Tahsin Paşa 35.000 kişilik ordusunu 8 kasımda muharebesiz Yunanlılara teslim etmiş, denizlerde tek bir karşılaşmadan sonra deniz hâkimiyeti Yunanlılara terkedilmiştir.

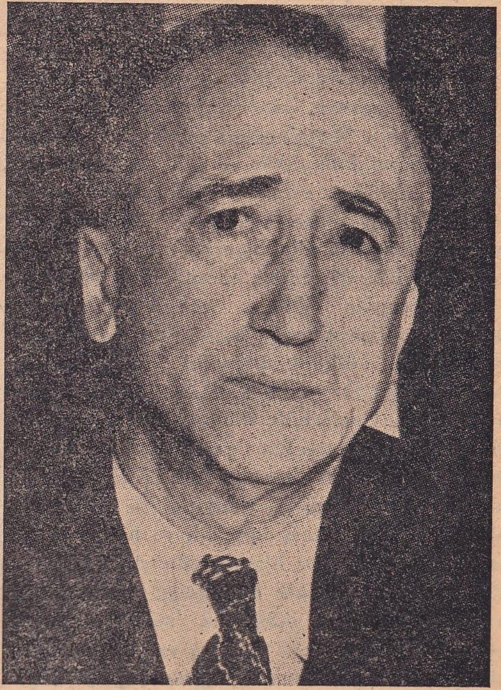
Bulgar ordusu Çatalca'da mağlûbiyetten sonra burada katî netice alamıyacağını kestirmiş ve Makedonyadaki yağmadan uzakta kalmamak üzere mütarekeye yanaşmış ve her iki tarafın isteğile 19 kasım 1912 de mütareke müzakerelerine başlanmış ve 3 aralıkta imza edilerek Balkan Harbinin birinci safhası bitmiş ve Edirne, İşkodra, Yanya kaleleri kahramanca müdafaadan sonra teslim olmuşlardır. Askerî bakımdan birinci safha bizi daha fazla alâkalandırdığından bahsi burada kesiyoruz.

Balkan Harbi Türk milletinin millî felâketidir. Düşmanı küçük görmenin, meydan muharebesinin yerini ve zamanını doğru tayin edememenin, sevkulceyş ve sevk ve idare noksanlığının, harb hazırlıksızlığının ve keşifsizliğin çok acı çekilmiş cezasıdır.

(Kurmay İhsan Yardoğlu)

BYRNES, JAMES FRANCİS — (1879) «Ceyms Fransis Börns okunur» Memleketinde kendi kendisini yetiştiren adam diye övdükleri bu eski hâkim, James Francis Byrnes, bugün Amerika Birleşik Devletlerinin en ağır ve sorumlu bir mevkiinde, yani bu ülkenin Dış İşleri Bakanlığı mevkiinde bulunmaktadır.

Byrnes, bundan altmış altı yıl evvel, Güney Caroline'de, Charleston'un fakir kısımlarında, İrlandalı babasının ölümünden

Byrnes

dört ay sonra, köhne, viran bir evde doğdu. Yuvasının temel direği yıkılarak çok nüfuslu bir aileye bakmak zorunda kalan anası, dışarıdan dikiş işleri alarak evini geçindirmeğe çalıştı. Bundan ötürüdür ki küçük Byrnes daha küçük yaşta sefaletle karşı karşıya geldi. Beş yaşlarına bastığı sıralarda da fakirliğin ne demek olduğunu pek iyi biliyordu. Arkadaşları itina ile büyürlerken, Byrnes, zengin ailelerin evlerine uğrıyarak annesine verilen siparişleri topluyordu. Yedi yaşına gelince bir yandan okula giderken bir yandan da annesine yardım ediyor, geceleri ise, el ayak çekildikten, herkes yatıp uyuduktan sonra kör bir gaz lâmbasının altında derslerine çalışıyordu.

Çalışkan bir çocuktu; imtihanlarda hep başta geliyor, mükâfatlar kazanıyor, anasiyle komşularını sevindiriyordu. Byrnes on dört yaşında okuldan ayrılarak, hukuk işleriyle uğraşan birisinin yanına girdi. Hukukçunun ufak tefek işlerini görecekti. Okumak, öğrenmek aşkı zerrece azalmadığı için de, geceleri durmamacasına okuyor, saatlerce stenografiye çalışıyordu. Byrnes bu gayreti sayesinde gayet kısa bir zamanda, sevgili anasını bir köşede rahat oturtabilecek kadar para kazanmıya başladı. 1900 yılında başka bir şehirde bir mahkemenin stenografi müsabakasına girerek kazandı ve doğduğu Charleston şehrinden ayrıldı, artık hayata muvaffakıyetle atılmıştı.

Byrnes'ün altmış küsur yaşında iken bile stenografiye yatkın eli, gençliğinin ilk günlerindeki çâlâkliğini zerrece kaybetmiş değildi. Byrnes bunun en bariz delilini Stalin - Churchill - Roosevelt üç büyüklerinin Yalta konferansındaki konuşmaları aynı sürat temposu ile not edip yazmakla göstermiştir ki kendisi bugün dünyanın en meşhur ve en başta gelen stenografı sayılmaktadır.

Muvaffakıyet yolunda attığı ilk adımdan sonra, Byrnes hukuk tahsiline koyuldu, hiç aksamadan, ikmale kalmadan parlak bir surette imtihanlarını vererek baroya kayıt ve kabul olundu. O, artık avukat Byrnes olmuştu. Bir müddet sonra, bulunduğu küçük Aiken şehrinde bir gündelik gazeteyi satın aldı. Böylelikle avukat - muharrir James Byrnes, çevresinde büyük ve önemli bir adam olarak tanındı. Bir sokak politikacısı olmaktan ziyade, doğuştan siyasî bir adam olan, doğruluğu ve ahlâkî metaneti ile tanınan Byrnes 1911 de, Kongreye, Güney Caroline'den milletvekili seçildi, Washingtona geldi. Çevresindekilerle gayet kolaylıkla ve pek çabuk anlaştı, tanıştı, dostlar edindi. Yedi devre süren milletvekilliği esnasında eski Cumhur Başkanlarından Wilson'la Amerika'nın daha birçok büyük şahsiyetlerinin teveccühünü kazandı. Müteveffa Wilson, onunla daima ve sık sık istişarelerde bulunurdu. Sonraları Roosevelt'in dikkat nazarını çekti; Roosevelt bu enerjik, cevherli adamın siyasî mevhibeleri, hasletleri ile diplomatik meziyetlerinden faydalanmakta gecikmedi. Bununla beraber, şurasını da hatırlatalım ki, Byrnes, hiçbir zaman kendisini Roosevelt'in bir adamı olarak telâkki etmiş değildi ve birçok noktalarda ona muarız bile kesilmişti. 1931 den 1941 e kadar, Senato üyeliğinde bulundu ve o sene Amerikan hâkimlik mesleğinin en yüksek ve en şerefli makam ve memuriyeti olan Yüksek Mahkeme âzalığına seçildi. Böylelikle onbeş ay siyasetten uzaklaşan Byrnes 1942 ekim ayında en geniş yetkilerle Amerikan iktısadî seferberlik teşkilâtının başına getirilerek yeniden politika hayatına atıldı. Gösterdiği gayret, faaliyet ve başarılarından ötürü, dostları, hattâ muarızları ona «İktısat Âlemi Çarı» unvanını taktılar. Sonra bu mevkiini Wallace'a kaptırdı, fakat bütün kuvveti ile çalıştığı yeni sivil seferberlik işinde âdeta bir nevi yüksek şef, ortak Cumhur Başkanı hüviyeti ile göründü; gayet sıkı iktısadî tedbirlere başvurdu. Roosevelt'in ölümünden sonra, Cumhur Başkanlığına gelen dördüncü devre Cumhur Başkan Muavini Truman Stettinius'ü diğer önemli bir mevkie tayin ederek, Byrnes'ü Amerikanın Dış İşleri Bakanlığına getirdi.

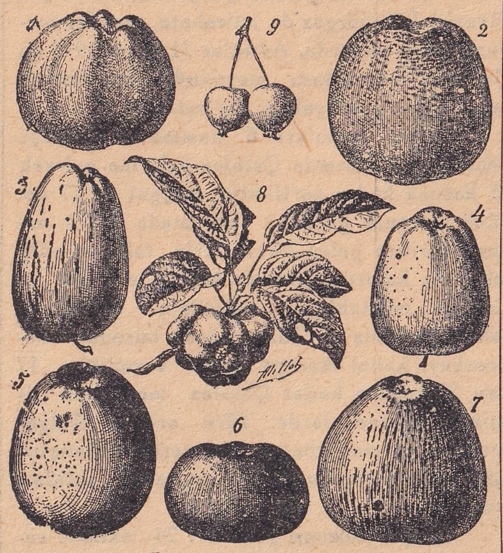
Byrnes bugün; dünyayı refah ve sükûna kavuşturacak olan hakka ve adalete müstenid sürekli bir sulhun temelini atmak gibi mühim bir ödevle karşı karşıya bulunan siyaset adamlarından biridir. *(İbrahim Hoyi)*

ELMA — Elma ağacının meyvası. Teknik adı «pyrus malus» olan elma ağacı; asıl vatanının güney batı Asyası olduğu sanılan ve Avrupa ormanlarında yetişerek, ahlattan daha kekremsi lezzette meyvalar veren «malus» adlı yabani elma ağacının üretim ve tarımile ıslah edilmişidir. Bu suretle çok iyi cins elmalar yetiştirilmiştir.

Gülgillerden olan elma ağacının kuzey yarı küreye ve bilhassa Avrupaya has olan on iki kadar cinsi ve meyvasının altmışı aşan çeşidi vardır. Elma ağacı bütün mutedil iklimlerde yetiştirilmeğe elverişlidir.

Elma ağacı; açıkta, bahçe bordüründe veya kafesli duvar dibinde yetiştirilir. Aşı bahsinde, güney Rusyasından gelen harcıâlem elmalardan «cennet elması» nın ağacı önemli rol oynar. Aşının, eğer yüksek ağaç isteniyorsa, tohumdan yetiştirilme elma fidanına veya kendi kendine yetişen henüz aşılanmamış yarı yabani elma fidanına; orta boyda ağaç isteniyorsa yabani elmaya; alçak boylu ağaç isteniyorsa cennet elması fidanına yapılması gerektir.

Çiçek bahçesi meraklıları, elma ağacının doğudan gelme cinslerinden meyva bakımın-

Elma ve bazı nevileri
1. Beyaz kalvil, 2. Kanada elması, 3. Kırmızı üstüvani, 4. Kırmızı kalvil, 5. Sen Savör kalvili, 6. Yayvan askı, 7. Büyük Aleksandr, 8. Yıldız, 9. Çin elması

dan kısır, fakat çiçek veren elma ağaçları yetiştirmişlerdir.

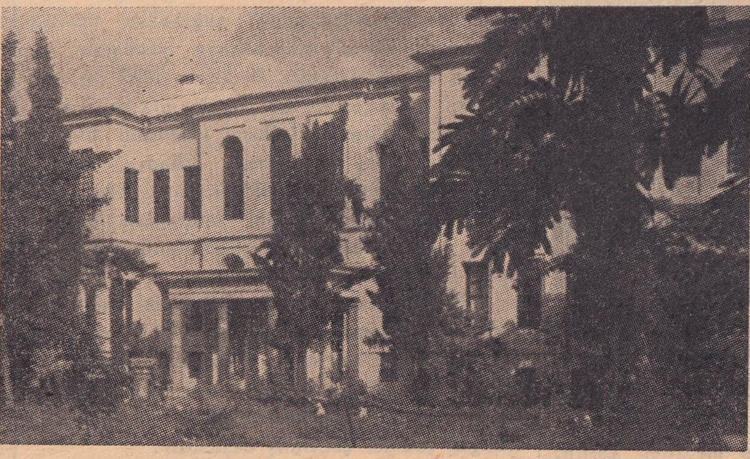
Elma, ağaç ve meyvasının düşmanı haşerat bir hayli olduğu için, elmacılık çok itina ister.

Elma, çekirdek boşlukları beş tane ve tohum zarı etli olan üzümsü (inebî) bir meyvadır. Bazı memleketlerde, bilhassa Fransa'da elma suyu özel usullerle tahammür ettirilerek elma şarabı (cidre) yapılır. Bu itibarla elmalar şaraplık ve sofralık olarak başlıca iki kola ayrılır. Memleketimizde elma şarabı yapılmaz. Sofralık olan elmalarımızın akla gelen başlıca çeşitleri ferik, gümüşane, amasya, niğde, arnavud elması v. s. dir.

Elma çiğ, yahut komposto ve diğer şekillerde pişmiş veya kuru olarak yenir. Faydalı ve hazmı kolaylaştıran bir meyvadır. İngilizlerin; günde bir elma, doktoru uzak tutar, diye çok meşhur bir atalar sözü vardır.

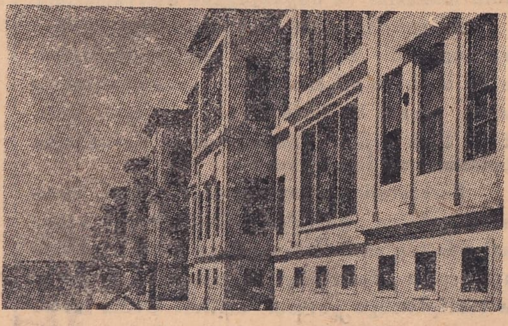
Elma, buğday yığınının içine gömülmekle bir seneden fazla muhafaza edilir ve gariptir ki temas ettiği buğdayı asla bozmaz ve çürütmez. *(A. B.)*

GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ —28 ekim 1298 perşembe (9 kasım 1882) tarihinde gazetelerde şöyle bir ilân vardı: «Tesisi iradei seniyye iktızasından Sanayii Nefise Mektebinin inşası hitampezir olarak gelecek teşrinisani nihayetine doğru resmi küşadı da icra edileceğinden, mektebe şakirt yazılmak arzusunda bulunanların bugünden itibaren isimlerini kaydettirmek üzere Müze İdaresine müracaatları»

Güzel Sanatlar Akademisi

Bu ilândan bir müddet sonra 16 şubat 1298 cumartesi (3 mart 1883) tarihinde «Sanayii Nefise Mektebi» nin açılıp 13 mart 1883 te derslere başlandığı, mektepte 20 kadar talebe bulunduğu, fenni teşrih ve resmi tatbikî dersleriyle de iştigal edildiği bildiriliyordu. Bu mektep, bugünkü «Güzel Sanatlar Akademisi» nin başlangıcı sayılmaktadır. Böyle olmakla beraber memlekette resim ve mimarî öğretimiyle daha evvel ve Tanzimat hareketiyle başlanmıştır. O zamana ait vesikalarda yeni kurulan mekteplerin programlarında resim dersi de bulunduğu görülmektedir. Resim bilhassa askerî mekteplerde ve Mektebi Harbiyede ehemmiyetle öğretiliyor ve bu sanata fen ismi veriliyordu. Bu ehemmiyet 1835 senesinde Ferik İbrahim Paşanın resim tahsili için Viyana'ya gönderilmesinden de anlaşılır. Ondan sonra 1849 da Hüsnü Yusuf Bey, 1864 te Şeker Ahmet Paşa, Ahmet Emin Bey ve Seyyit Bey Paris'e gönderildiler. Bu arada Paris'te hukuk tahsil eden bir genç de kendilerine iltihak etmişti. Bu genç Osman Hamdi Beydi. Avrupa'ya resim tahsiline sanatkârlar gönderilirken, oradan da memlekete yabancı ressamlar ve mimarlar davet ediliyordu. Bunların arasında

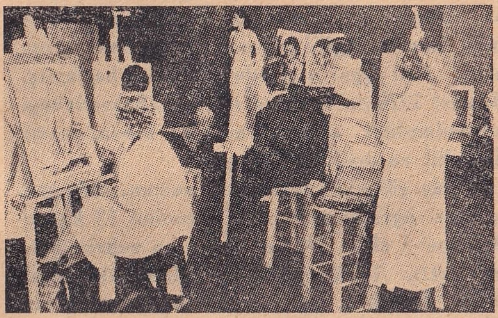

Akademinin deniz cephesi

Guillemet adında bir Fransız ressamı vardı. Gerek bu yabancıların teşviki, gerek ortaya atılan yenilik cereyanı ve gerek sanata yakından temasta bulunan Osmanlı akalliyetlerinin tesiri ile resim ve mimarî tedris edilecek bir «Fenni Resim ve Mimarî Mektebi» açılması fikri kuvvetlenmişti. Şeker Ahmet Paşanın Türkiye'de ilk resim sergisini açışı (1874) bu fikrin karar haline geçmesine yardım etti ve yukarıda bahsettiğimiz binanın yapılmasına bile başlandı (bu bina halen Eski Şark Eserleri Müzesidir). Ayni sene içinde ressam Guillemet Beyoğlunda bir de atelye açmıştı. Atelyede Türk talebenin bulunuşu, Guillemet'nin İstanbula resmen davet edilmiş olması düşünülürse bu atelyenin inşası bitince açılması düşünülen mektebin bir nüvesi olduğu tahmin edilebilir. Nitekim bazı vesikalar da bu tahmini kuvvetlendirmektedir.

Mektebin açılışı hakkında evvelce verilmiş olan bu kararın kuvveden fiile çıkarılmasında 1291 (1875) de açılmış olan Müze Mek-

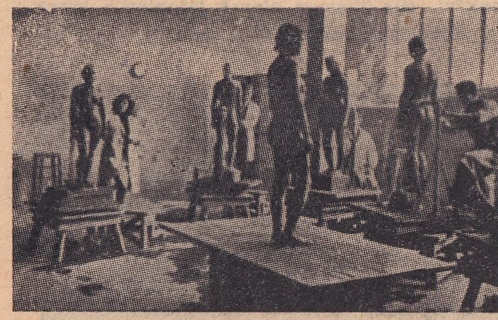
tebi ile ondan sekiz sene evvel kurulmuş olan Müzenin müdürü bulunan Ressam Hamdi Beyin de tesiri olmuştur. Fransa'da on seneden fazla kalarak Avrupalılaşma hareketinin lüzumuna inanmış, avdetinde Mithat Paşanın himaye ve teşvikine mazhar olmuş bulunan Hamdi Bey, zamanın taassubunu da düşüne-

Resim şubesi

rek, Türklere has küçük sanatların (El işleri vesaire) kaybolmak tehlikesi geçirdiğinden, bunların ancak bir Sanayii Nefise Müdiriyetinin ihdasile kurtarılabileceğinden bahseden bir teklifte bulunmuştur. Bu teklif kabul edilmiş ve Sanayii Nefise Müdiriyeti bu şekilde Maariften ziyade Ticaret Nezareti ile alâkadardır denilerek bu nezarete bağlanmak suretiyle ihdas edilmişti (1881). Bu itibarla da sonradan açılan mektep 1887 senesine kadar Ticaret Nezaretine bağlı kaldı ve ancak o tarihte ve gene Müze Müdürlüğüne bağlı kalmak üzere Maarif Nezaretine geçti. Mektebin dört şubesi vardı: Resim, Mimarî, Heykel ve Gravür. Talim heyeti arasında İtalyan ve Ermeni sanatkârlar da bulunuyordu.

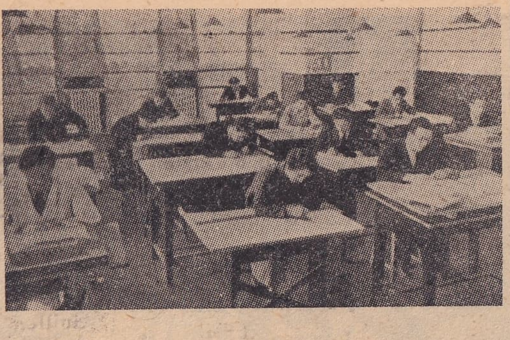
Sanayii Nefise Mektebinin ilk yirmi kadar talebesi kimlerdi, içlerinden yetişenler ve eser bırakanlar oldu mu? Maalesef bu târihten 1908 Meşrutiyet İnkılâbına kadar olan devre karanlıktır. Fakat bu inkılâpla beraber Sanayii Nefise Mektebinde bir canlılık görüyoruz. Birçok genç hükûmet tarafından ve bir kısmı da Mecit Efendi ve Abbas Hilmi Paşa tarafından Avrupa'ya tahsile gönderiliyor. Bunlar 1914 te Birinci Dünya Harbi patlayınca memlekete dönüyorlar, ressam Halil Paşanın müdür tayin edildiği mektebe muallim olarak iltihak edip bir hareket yapıyorlar. Bu hareket ayni zamanda içtimaî bir harekettir. Hükûmet onu destekliyor. Bu cümleden olarak 1914 te bir de «İnas Sanayii Nefise Mektebi» açılmış ve idaresi Roma ve Paris'te tahsil etmiş olan ressam Mihri Hanıma verilmişti. Ayni destekleme

Heykel şubesi

hareketinin neticesi olarak 1917 de mektep, «Sanayii Nefise Mektebi Âlisi» olarak Müze Müdiriyetinden ayrılmış, doğrudan doğruya Maarif Nezaretine bağlanmış ve Cağaloğlu'nda Lisan Mektebi olarak tahsis edilen (ki hâlen bir ilkokuldur) binaya nakledilmiştir. Fakat, Birinci Dünya Harbinin kaybedilmesi neticesi Osmanlı İmparatorluğunun inkırazı, mektebi altüst etmiştir. Mektep; binasını terke mecbur kalmış, Şehzadebaşı'nda küçük bir binaya, oradan Divanyolu'nda Sıhhiye Müzesinin bir kısmına (1920), bu binanın işgal kuvvetleri tarafından alınması üzerine de tekrar Cağaloğlu'ndaki eski binasına taşınmıştır (1921). Mektep müdürlüğüne iyi bir ressam olan Nazmi Ziya getirilmişti. Şimdi artık mektep müsabakalar tertibederek her sene Avrupa'ya talebe gönderiyordu. Bununla beraber gerek öğretim ve gerek mektebin binası memleket ihtiyaçlarına, halkın sanata karşı uyanan alâkasına, gelişme halinde bulunan istidatların isteklerine cevap verecek mahiyette değildi. Türk İnkılâbını yapanlar ve Cumhuriyeti kuranlar uyanık kimselerdi; bir millet için güzel sanatların ehemmiyetini biliyorlardı ve kısa bir zamanda bu kadar gelişen sanatkârların da şahsan dostları bulunuyorlardı. Bunun neticesi olarak 1926 senesinde Fındıklı'daki eski Mebusan Meclisi Sarayı Sanayii Nefise Mektebi Âlisine verildi ve mektep «Güzel Sanatlar Akademisi» adını aldı. Bence Türkiye'de hakikî mânası ile bir Güzel Sanatlar Akademisinin kuruluşu, bu 1926 tarihidir. Ondan evvel yapılan ve yukarıda kısaca anlattığımız teşebbüsler akissiz bir muhitte, ileri fikirli şahsiyetlerin mahdut teşebbüslerinden ibaretti.

Güzel Sanatlar Akademisinin Fındıklı Sarayına yerleşmesi üzerine müdürlüğüne ressam Namık İsmail getirilmiş ve bir ıslahat

Mimarî şubesi

devresi başlamıştır. Bugün mektepte beş büyük şube vardır: Mimarî, Resim, Süsleme sanatları, Heykel, Türk Süsleme Sanatları. Mimarî kısmı yüksek mektep mezunu verir. Resim kısmının da yüksek kısmı vardır ve oradan da yüksek mektep diploması almak kabildir. Her şube Türk veya ecnebi yüksek ihtısas sahibi ve sanatkâr şahsiyetlerin idaresinde bulunmaktadır. Akademinin hâlen müdürü olan Burhan Toprak'ın delâleti ile Türk Süsleme Sanatları şubesine, 1936 da lâğvedilmiş olan Medresetülhattatin de ilhak edildi. Böylece bu şube, kaybolmağa mahkûm ve bir zamanlar sanatın en yüksek derecelerine çıkarmış olduğumuz kıymetlerin devamını temin etmiştir.

Akademinin Cumhuriyet yıllarındaki gelişimini, öğrenci ve öğretmen sayılarını gösteren şu bir kaç rakamdan anlamak mümkündür:

Yıllar	Öğretmen	Öğrenci
1923 — 1924	22	144
1932 — 1933	38	156
1937 — 1938	62	279
1942 — 1943	70	649

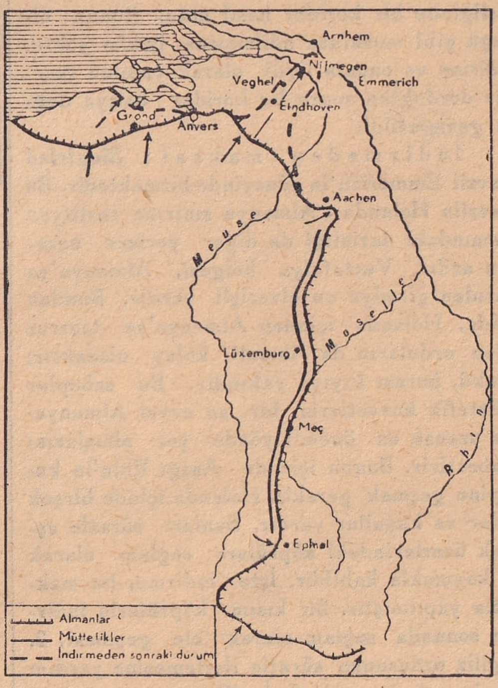
Güzel Sanatlar Akademisi takibettiği öğretim sistemi ile diğer memleketlerdeki benzerlerinden ayrılır. Bizim Akademi; sanatı donmuş kalıplara, nazariyelere bağlıyarak talebeleri bunlara uymağa mecbur etmez. Bilâkis her talebenin şahsî imkânlarının inkişafına yer veren bir usul takibeder. Akademilerin klâsik malûmatını vermekle beraber Avrupa'nın serbest atelyelerinin havasını da bunlara ilâve eder. Bu usulün ne iyi neticeler verdiğini gerek her sene yapılan talebe sergilerinde, gerek mezunlarının şahsî sergilerinde görüyoruz. Hele İkinci Dünya Harbi dolayısiyle Avrupa'ya talebe göndermek imkânı olmadığı da düşünülür ve bu neticeler ona göre ölçülecek olursa, bu öğretim usulünün muvaffakıyeti daha ziyade tebarüz eder.

(Fikret Âdil)

HOLANDA İNDİRMESİ — (17 eylûl 1944) Müttefik orduları 6 hariran 1944 ten ağustosun ilk haftasına kadar Normandiya köprü başında uğraştıktan sonra, Alman mevziini çökerttiler; bundan sonra Fransa'da hızlı bir ilerleme başladı. Genel olarak takibi andıran bu harekete 15 ağustos 1944 te Fransa güney kıyılarına çıkan 7. Amerikan ordusu da katıldı ve eylûl ayının ortasında batı cephesindeki durum krokide görülen şekli aldı.

Bu zamanda, batı cephesi Müttefik Başkomutanı olan General Eisenhower emrindeki kara kuvvetleri şöyleydi: I - Mareşal Montgomery komutasında 21. ordular grupu birlikleri: 1. Kanada ordusu (komutanı: General Grear), 2. İngiliz ordusu (komutanı: General Dempsey); II - General Omar Bradley komutasında 12. ordular grupu birlikleri: 9. Amerikan ordusu (komutanı: General Simson), 1. Amerikan ordusu (komutanı: General Hodges), 3. Amerikan ordusu (komutanı: General Patton); III - General Devers komutasında 6. ordular grupu birlikleri: 7. Amerikan ordusu (komutanı: General Patch), 1. Fransız ordusu (komutanı: General Lattre de Tassigny).

Bu ordulardan başka 1. hava piyade ordusu da bir indirme için hazır bulunmak-

Holanda indirmesini gösterir kroki

taydı. 17 eylûl 1944 günü öğleden sonra Holanda'ya inen ordu, işte bu ordudur.

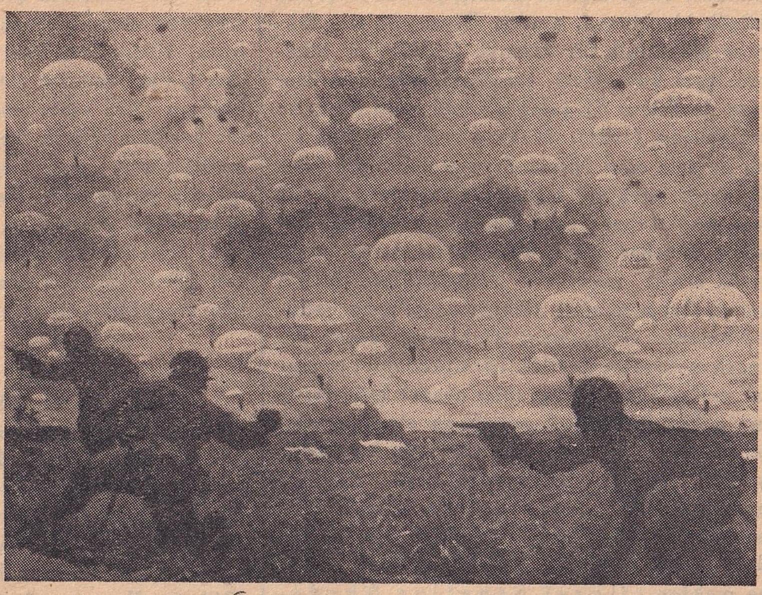
İndirme Arnhem ve Nijmegen'in su altında bırakılamı-

yan arazi kısımlarına yapıldı. Aynı zamanda 2. İngiliz ordusu da inen kuvvetlerle birleşmek üzere taarruza geçti. İngilizler 20 eylûlde Eindhowen'i aldılar ve 21 eylûlde Nijmegen'e inen kıtalarla birleştiler. Aynı gün Holanda sınırı geçildi. Almanlar başlangıçta duruma hâkim olamadılar. Fakat, 22 eylûlde bir dil gibi Holandaya doğru uzanmış olan İngiliz kuvvetlerinin iki yanına taarruza koyuldular. Taarruz, başlıca Veghel ve Eindhowen bölgelerinde yapıldı. Bundan mâda Almanlar, Arnhem ve Nijmegen arasında kuvvet topladılar. Maksatları Arnhemde Aşağı Rhin'in ötesine inen 1. İngiliz paraşütçü tümeniyle İngiliz ordusunun birleşmesine engel olmaktı (ki buna muvaffak oldular). İngiliz tümeni yalnız başına sekiz gün Almanlara karşı durdu. 1. Tümenin bu kadar kötü duruma düşmesine sebep yalnız Alman mukavemeti değil, havanın fena gitmesi yüzünden hâsıl olan çamurun motörlü araçların hareketine engel olmasıdır. Gerçekten İngiliz kuvvetleri 22 eylûl cuma günü Aşağı Rhin'in güneyine varıp, salları hazırladılar, fakat, su çok şiddetli aktığından geçiş muvaffak olamadı. Hem karada, hem denizde hareket eden araçlar da çamura saplandı. Bütün bunlar 1. İngiliz tümeninin takviye edilememesini ve bu tümenin Almanlar tarafından kısmen esir, kısmen de yok edilmesini doğurdu. Bu tümenin komutanı olan General Millener de esir düştü.

Yapılan indirme ile Holanda'da 90-100 kilometre uzunluğunda, 20-30 kilometre genişliğinde bir koridor hasıl oldu. Bunun olduğu gibi muhafaza edilmesine imkân yoktu. İndirme ve onunla ilgili olarak yapılan taarruz durduktan sonra bu koridor batıya doğru genişletildi.

İndirmeden maksat: Siegfried mevzii Emmerich'in güneyinde bitmektedir. Bu mevziin Holanda - Almanya sınırına rastlıyan kısmındaki derinliği de diğer yerlere nazaran azdır. Vestefalya bölgesi, Almanya'ya batıdan girmiye en elverişli yerdir. Bundan mâda, Holanda içinden Almanya'ya taarruz eden orduların da ikmali kolay olacaktır; çünkü, burası kıyıya yakındır. Bu sebepler Müttefik kuvvetlerin bir an evvel Almanyaya uzanan en önemli yönde yer almalarını icabettirir. Bunun için de Aşağı Rhin'in kuzeyine geçmek gerekir. Holanda içinde birçok sular ve kanallar vardır. Bunları süratle aşmak üzerlerindeki köprülere sağlam olarak el koymakla kabildir. İşte indirme, bu maksatla yapılmıştır. Bir kısım köprülerin indirme sonunda sağlam olarak ele geçmesi, 2. İngiliz ordusunun süratle ilerlemesine yardım etmişse de bu ordu 1. İngiliz paraşütçü tümeniyle birleşememiştir. Bu tümen Alman kuvvetlerinin ortalama 100 kilometre gerisine inmiştir. Bu mesafe, Anglo - Amerikanların paraşütçü kuvvetleri kullanmada seçtikleri en büyük mesafedir.

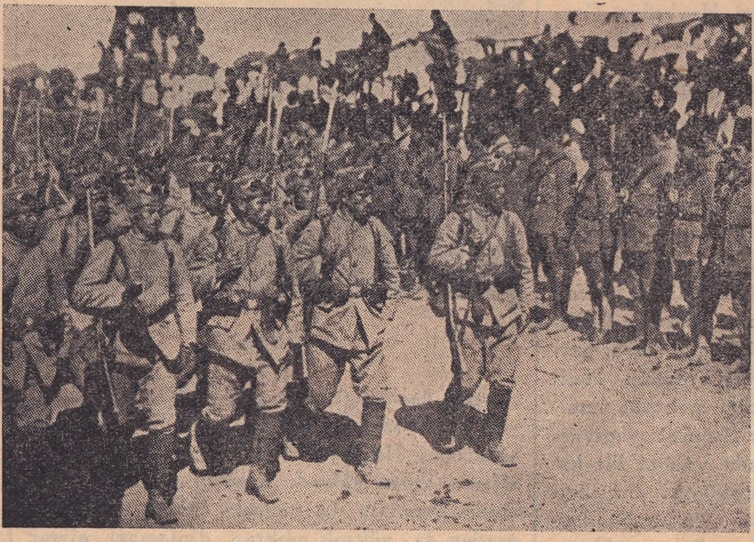
İngiliz kuvvetlerinin bir dil gibi ileri çıkması çok tehlikeli bir hareketti. Böyle olmasına rağmen, Müttefik Başkomutanlığı tehlikeyi göze almış ve isteğini bir dereceye kadar gerçekleştirebilmiştir.

Bir indirme safhası

(*Karmay Hamza Gürgüç*)

İSTANBULUN KURTULUŞ GÜNÜ — 6 ekim 1923, Türk İstanbul'un ve her İstanbullu Türkün, her Türkün heyecanla kutladığı İstanbul kurtuluş bayramıdır. İstanbul hakikatte, Türk ordusunun alay sancakları 30 ağustosta Başkumandanlık Meydan Muharebesinde zaferle dalgalandığı gün, bütün vatanla beraber kurtulmuştu. Fakat şehirdeki askerî işgal, 4 ekim 1923 e kadar sürdü. O gün işgal kuvvetleri, Dolmabahçede Türk sancağını resmen selâmladıktan sonra, çekilip gittiler. 6 ekim 1923 te merhum Şükrü Naili Paşanın kumandasındaki 3üncü kolordu, İstanbul'a girdi.

Kahraman ordumuz İstanbul'a girerken

Gerçi daha evvel, 1922 ekiminde, Mudanya Mütarekesinden sonra, Refet Paşanın (şimdiki İstanbul Milletvekili Emekli General Refet Bele) kumandasında millî ordudan bir bölük jandarma İstanbul'a gelmiş ve pek coşkun sevinç ve heyecan tezahürleriyle karşılanmıştı ama o gelişin, yalnız sembolik bir mahiyeti vardı ve o tarihte, İstanbul henüz Müttefik kuvvetlerinin işgali altındaydı. 6 ekim 1923 te ise, her Türkün gözüne ve yüreğine batan yabancı zırhlılar ve süngüler, Türk İstanbul'un ufuklarından silinerek bir sonbahar gününün sisleri arasında Marmara'da kaybolup gitmişti.

İstanbul, 13 kasım 1918 de -13 rakamı o gün Türkler için de hakikaten uğursuz olmuştu- bir düşman donanmasının Haydarpaşa önlerinde demirlediğini görmek felâketine uğramıştı. Asıl işgal o günden itibaren başlamış, 16 mart 1920 de filî işgal durumu, Şehzadebaşı karakolundaki o kanlı faciadan sonra, resmî bir şekil ve mahiyet almıştı.

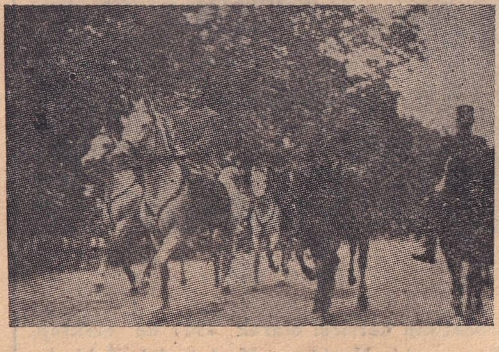
Beş yüzyıla yakın bir zaman, düşman işgaline uğramamış olan İstanbul 13 kasım 1918 den 4 ekim 1923 e kadar bu zehrin acısını tattı. Türk şehirleri içinde ilk işgal edilen İstanbul, işgalden son kurtulan şehir oldu. Böylece İstanbul'un Türklüğünü göklere doğru yükselen zarif endamlariyle bütün dünyaya ilân eden güzel minarelerimizin üstüne çöken kâbus 5 yıldan 40 gün eksik sürmüştü.

İstanbul, işgale rağmen, asla yılmadı; bilâkis millî duyguları, vatanseverlik hisleri, fedakârlık ve mukavemet arzuları gittikçe arttı. Sessiz bir kahramanlıkla bütün silâh depolarını, cepane ambarlarını boşaltıp Anadolu'ya gönderdi. Anadolu'ya akan insan ve silâh selini durdurmak için dışarıdan ve içeriden gösterilen çifte şiddete rağmen, Türk İstanbul bu sessiz kahramanlığına sonuna kadar devam etti.

Anadolu'da gittikçe artan ve teşkilâtlanan mukavemette ve nihayet düşmanı vatanın harimi ismetinde boğan o eşsiz zaferde, İstanbul'un, ölüme varıncıya kadar en şiddetli cezaları göze aldırarak millî orduya gönderdiği silâh ve malzemenin ve Anadolu'ya geçirdiği fedakâr ve kahraman insanların büyük hizmeti olmuştur.

Türk silâhlarının zaferi bütün vatan gibi İstanbul'u da kurtarmıştı. Lozan zaferi, bu kurtuluşu teyid ve ikmal etti.

4 ekim 1923 günü Dolmabahçe meydanında yapılan töreni İstanbul asla unutamıyacaktır. Bir düşman olarak İstanbul'a giren işgal kuvvetleri, orada alay sancağı, canlı bir

General Şükrü Naili ve Salâhaddin Âdil İstanbul'a girerken

vatan timsali halinde bütün başların üstünde dalgalanan bir Türk kıtasını, dostça selâmladılar. Müttefik bayrakları Türk sancağı

önünde eğildi. Meydanı dolduran halk, bu manzaranın karşısında görülmemiş bir coşkunlukla sevincini ve heyecanını izhar etti. Müttefik kumandanları gemilerine gider, son Müttefik askerleri vapurlarına binerken halk törene iştirak eden kahraman Türk ordusunun mümessili kıtayı sarmış, onunla beraber caddelerden bir sel gibi taşmıştı. Türk İstanbul bu kurtuluş zaferinin eşsiz heyecanı

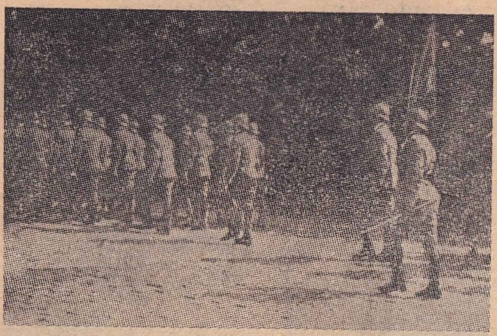

İşgal ordusunun komutanları ordumuzu karşılarken

içinde mesuttu. Bütün caddeleri, sokakları ve binaları al renge bürünmüş olan İstanbul artık orduyu, yıllardır hasretini çektiği kahraman ordusunu sabırsızlıkla bekliyordu. Bu bekleyiş, bu bayram arifesi çok sürmedi.

Kahraman ordu, 5 ekim günü şehrin Anadolu yakasına geldi ve 6 ekim günü de Sarayburnundan İstanbul'a girdi.

13 kasım 1918 de, 16 mart 1920 de, Türkün makûs taliine ağlar gibi ıslak ve kederli olan havanın yerine, 6 ekim 1923 günü, gökler de Türkün açık taliine seviniyormuş gibi güneşli ve parlaktı. O ılık sonbahar gününde İstanbulun donanmamış bir köşesi kalmamıştı. Sultanahmedin minareleri arasında bile o muhteşem Türk âbidesinin azametli kubbesini örtecek kadar büyük bir

İşgal ordusu bayrağımızı selâmlayıp giderken

Müttefik Generaller Komutanımıza veda edip giderken

al bayrak tatlı tatlı dalgalanıyordu. İstanbul allar giymiş bir gelin gibi süslenmişti.

O gün, bütün İstanbul kahraman orduyu istikbal için onun geçeceği yollara dökülmüş; evlerde kimse kalmamıştı. İhtiyar nineler, ak sakallı dedeler, memedeki çocuklarını bile bu büyük bayramın saadetile sevindirmek istiyen genç anneler, mektep çocukları, bir kelime ile bütün İstanbullular, yurdun ve istiklâlin kahraman kurtarıcılarını selâmlamağa çıkmışlardı.

İstanbul, 22 yıl önce 6 ekim günü sevgili ordusunu, kahraman ordusunu göğsüne bastırdı. İki hasretli, bir daha ebediyen ayrılmamak üzere, sarmaş dolaş oldular. O günden bugüne 6 ekim İstanbulun kurtuluş bayramı oldu.

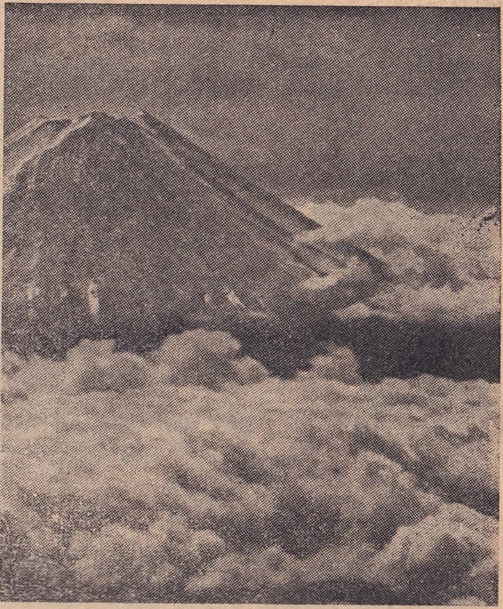
(Abidin Dav'er)

JAPONYA İMPARATORLUĞUNUN TARİHİ — Japonya Asya'nın doğu dışında ve Pasifik Okyanusunun batı kuzeyinde irili ufaklı üç bin beş yüzden fazla ada üzerinde bulunan bir imparatorluktur. Japon bilginleri; Japonya'yı «Anayurt Japonya» ve «Birleşmiş memleketler» olmak üzere iki kısma ayırıyorlar. Anayurt Japonya altı adadan mürekkebolup yüzölçümü yekûnu 382.314.4 kilometre karedir. Japonyaya tâbi birleşmiş memleketler (Kore, Peskador, Formoza, güney Sahalin) le birlikte yüzölçümü 675.118.4 kilometre kare ve nüfusu 102 milyondu (1941 senesinde). Japonya Pasifik Okyanusunun kıyılarında dünyanın en çok parçalanmış ve yıpranmış bir köşesini teşkil eder. Arazi son derecede ârızalı olduğundan ziraate elverişli bölgeler mahdut ve memleketin ancak yüzde on beşinden ibarettir. Japon adaları kuzeyde (Chisma) Kuril'lerden başlıyarak Taivan (Formoza) Adasına kadar uzanır. İklim mütehavvildir. Burada da mevsim rüzgârları eser, bunların değişme zamanlarında denizlerde büyük tayfunlar husule gelir

Doğan Güneş: Japonya dünyanın en eski devletlerinden biridir. Asya'nın uzak köşesinde oluşu ve milletlerin göç istikametleri üzerinde bulunmaması yüzünden istilâlara uğramamıştır. Japonyaya ilk çağlarda Nihon, sonraları Nippon yahut Dai Nippon (Nur saçan memleket) denirdi. Nippon kelimesinin aslı Nihondur. Bu kelime Çin - Japon lisanındaki Nitos ve Hon kelimelerinin birleşmesinden vücut bulmuştur. Nitos güneş ve Hon doğuş demektir. Bunun için Japonya'ya «Doğan Güneş» ismi verilmiştir. Nihon kelimesi çok eski olduğu halde Nippon kelimesi tarihte ilk defa 663 senesinde kullanılmıştır.

En eski Japon tarihi Milâddan evvel Onüçüncü Yüzyıla ve bu devreye ait malûmat mitolojik kaynaklara dayanmaktadır. Japonya İmparatorluğu hakkında tetkikatta bulunan âlimler, Japon tarihinin Milâddan evvel Yedinci Yüzyılda başlıyan ve Milâddan sonra 201 senesine kadar devam eden devresine mitolojik devre diyorlar. Japon tarihine ait en eski eserler Çin ve Kore lisanları üzerinde yazılmış olup ; Japonya'yı Avrupa'ya ilk defa tanıtan, meşhur Venedikli seyyah Marco Polo (1254 - 1324) dur. Kubilây Han'ın sarayında misafir kalmış olan bu meşhur seyyah Japonya'yı Zipangu diye tanıtmış olup, bu kelime Çince Jih - Pen - Kuodan tahrif edilmiştir ki, Japonya kelimesi bu kökten gelmiştir. Japonya'nın en eski ahalisi Ainu'lardı. Bunlar bugün Hokkaido adasına sıkıştırılmış olup yekûnları on, on iki bin kadardır. Taş devrine ait malûmat çok az ve kayda değmez değerdedir.

İmparatorluğun kuruluşu: Japon mitolojisine (esatir) göre Japon adalarını İzanagi ve İzanami isimlerinde karı koca ilâhlar yarattılar. İzanagi'nin sol gözünden Güneş ilâhesi Amaterasu Omikami (Gökün en parlak ilâhesi) doğdu. Bu ilâhe Şinto mezhebinin en büyük mâbudu ve Japon milletinin anası idi. Onun beş batın sonraki torunu Jimmu Milâddan 660 sene evvel Kyuşu adasına indirilerek Japon adalarında saltanat sürmeğe memur edildi ve 11 şubat 660 (Milâddan evvel) Yamato'ya çıkarak burada

Japonların sembolü Fuji dağı

Tenno (Gök Kıralı - İmparator) hanedanını ve Japonya İmparatorluğunu tesis etti.

Japonya İmparatorluk hanedeni, kesilmeden (inkıtasız) 2600 senelik bir tarihe maliktir. Bugünkü İmparator Hirohito (Shonva Tenno) bu hanedanın yüz yirmi dördüncü batın sülâlesidir. 1940 ta 2600 üncü yıldönümünü merasimle kutladı. Onlar 26 yüzyıllık uzun bir tarih çerçevesi içinde ecnebi istilâsı görmemiş olan topraklarından dolayı gurur duydular. Vaktiyle doğu dünyasının sonu zannedilen bu memlekete düşman çizmesi girmedi. Britanya adasını Romalılar, Anglo - Saksonlar, Danimarkalılar, Normanlar istilâ ettiler. Atina, Roma, Kostantaniye, Kudüs yüzyıllarca ecnebi ordulara geçit yeri oldu. Yalnız Japonya; mukaddes Takahiko dağı ve Kyoto şehriyle bekâretini muhafaza etmişti. Fakat Japonların Yirminci Yüzyılda birdenbire boşanan ihtirasları bütün insanlığı endişeye düşürecek kadar şiddetli ve felâketli oldu. Uzakdoğu huzur ve sükûnunu kaybetti. Dünyanın bu sakin köşesinden yanardağ gibi coşan ihtiras alevleri Pasifiği kana ve ateşe boğdu. Herhalde Güneş ilâhesi Amaterasu gazaba gelmiş olmalı ki, bu hadlerini bilmiyen Japonya'yı gökten yağdırdığı bombalarla harap ve Japon milletini tedibettirdi ve düşman çizmesi girmemiş bu memlekete 1945 senesi temmuzunda Birleşik Amerikan ordusu girdi. Koca İmparatorluk sonsuz ihtirasların alevi altında kül oldu.

Hakikatte Japonya İmparatorluğunu güneyden gelerek adalarda üç ayrı noktaya çıkan müstevliler kurdular. Bu müstevliler, Japonya adalarını güney Çin denizine birer köprü gibi bağlıyan adalar üzerinden sıçrıyarak geldiler. Bunların Malezyalı oldukları hakkında kesin emareler var. Bunları Çinlilerin, Mançuların, Korelilerin muhaceretleri takibetti. İlkçağlarda kıtalara yakın adalar istilâlardan ve muhaceretlerden korunmak için en emin yerlerdi. Malezyalılar ihtimalki hattıistivanın sıcağından kurtulmak için

kuzeye göçettiler. Japonya üzerinde araştırma ve inceleme yapan bilginler Japon ırkı hakkında üç ayrı fikir yürüterek : Birincisi, Japonların Malez; ikincisi Mogol, üçüncüsü Malezyalılarla Ural Tatarlarının ihtilâtından hâsıl olmuş melez bir ırk olduklarını iddia ediyorlar. Bilhassa Alman antropoloji bilginleri Japon ırkının Türk, Tatar, Macar ve

Eski Japon İmparatoru Mutsohito

Bulgarlarla aynı ırktan olduklarında ısrar ediyorlar. Ne olursa olsun Japonların tamamiyle Mogol olmıyarak Malezyalılarla karışık oldukları muhakkaktır. Japonlar küçük, sarı ve esmer derili, siyah düz saçlı, dar ve meyilli göz kapaklı, elmacık kemikleri geniş teşekkülâta sahiptirler. Bazı örf ve âdetleri, muhariplikleri, erkek hâkimiyeti bakımlarından Türklere benzerler. Her aile ahşap evde oturur. Aile Japon sosyetesinin temel direğidir.

İlk Japon İmparatorluğu muhtemelen Kyuşu adasında kuruldu. Yayılma buradan Honşu Adası üzerinden kuzeye doğru genişledi. İlk Japonlar'da Kelt'ler gibi ana hâkimiyeti esastı. Güneş dişiydi; bu, sonraları Japonların millî sembolleri ve hükümranlık armaları oldu, bayraklarında yer aldı. Güneşe benziyen sonbaharın krizantem çiçeği Japonya'da değer kazandı.

Japonya'nın mitolojik tarih devri pek açık değildir. İlk İmparator Jimmu Tenno zamanında Japonya Kyuşu adasının mahdut bir kısmına hâkimdi. Japonlar Ainu'larla mücadeleye başladılar, onları yavaş yavaş erittiler. Milâddan 110 sene sonra onları tamamiyle tenkil ederek merkezî hükümranlık tesis ettiler. Sonra Kore'ye döndüler, orada bulunan üç hanlığı (Ma-han, Cin-han, Hön-han) mağlûbederek burada Çin ile münasebetlere giriştiler. Çin lisanı, kültürü, medeniyeti Japonya'ya Üçüncü Yüzyıl sonlarına doğru girdi. Fakat resmî münasebetler Altıncı Yüzyılda başlıyarak, Budha dini yayıldı.

Şintoism ve Budhism: Japonya'nın en eski dini Şinto dinidir. Japon geleneklerinde, örf ve âdetlerinde, millî karakterlerinde, feragat ve kahramanlıklarında, imparatorluğun kuruluş ve korunuşunda bu din en önemli rol oynadı. Şinto kelimesi Çin - Japon (Sinojap) lisanından gelmektedir. Japonya tarihten evvelki devirlerde ve Çin ile temasa gelmezden evvel bu mezhebe sâlikti. Esası ecdadı takdis etmek olan bu din Japon telâkkilerinde ve hayatında derin izler bırakmıştır. Kelimenin mânası «İlâhlara giden yol» demektir. Bu din geleneklerin, örf ve âdetlerin ve itikatların birleşmesinden husule gelmiş, Japon millî bünyesinden doğduğu ve devlet telâkkilerine uyduğu için millî din halini almıştır. Bu din Amaterasu'yu Güneş ilâhı olarak tanır ve bütün imparatorları bu kökten gelmiş kabul ederek onları mukaddes bilir. Şintoism bir dinden ziyade imparatora ve ecdada sadakat ve yurda sevgi telkin eden bir terbiye vasıtası olup, ruhu ve bedeni temiz bulundurmayı emreder.

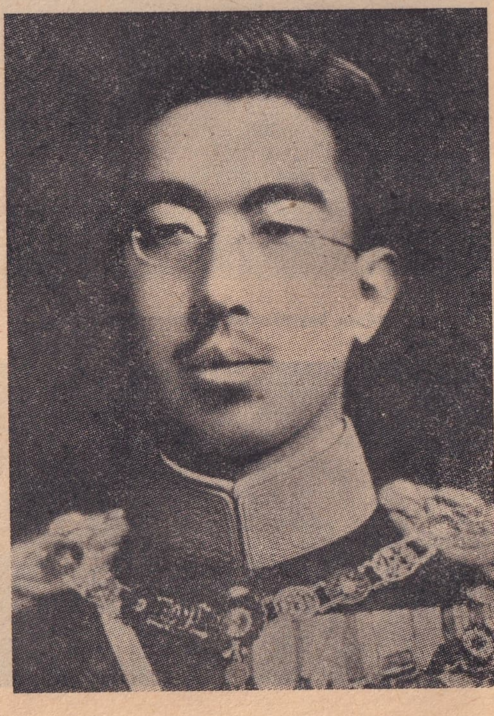
Bu din bütün Japon adalarında Milâdın Üçüncü Yüzyılına kadar hâkimdi. Milâddan 300 sene sonra Budha dini girdi. Bu yeni din dahi Japon aile kuruluşuna, ırkın hususiyetlerine uygundu. Kuvvetli ahlâk, aile ve akraba sevgisini bu din Japonya'da kuvvetlendirdi. Japonya Milâddan 552 sene sonra Budha dinini kabul etti. Bu din 1868 senesine kadar Japonya'nın esas dini oldu. Japon ruhuna bilhassa Konfuçius mezhebi çok önemli tesir yaptı. Hükümdara, başkana, şefe yani büyüklere saygıyı ve katî itaati bu mezhep telkin etti. Nefse hâkim olmayı, tevazuu, vakar ve haysiyeti, cemiyet sevgisini, şahsî menfaatlerden sıyrılmağı o öğretti. Japon ahlâkının üstünlüğünü sağladı. Doktor Nitobes'in Buşido diye adlandırdığı Japon şövalyeliğinin ve kahramanlığının vücut bulmasına yardım atti, Japon askerî ruhunu yarattı.

Şogun'lar devri: Beşinci Yüzyılın başlangıcı genel olarak Japon tarihinin sağlam kaynaklara dayandığı devrin başlangıcıdır. Bu safhada imparatorlar ilâhî bir otoriteye dayanan cismanî bir kudrete de sahiptiler. İmparatorun etrafında asîl sınıflar bulunurdu. Asalet babadan evlâda veraset suretiyle intikal eder, devleti bunlar idare ederlerdi. Bugün başbakanlık ve başkomutanlık vazifelerine tekabül eden makamları asîl sınıfların başkanları işgal ederlerdi. Onuncu Yüzyıla doğru çok nüfuzlu bazı asîl aileler sahneye çıktı; bunlar gittikçe kuvvetlendiler, İmparatoru himaye edecek veyahut ona kafa tutacak kadar kudret kazandılar. Bu aileler yekdiğeriyle mücadele ederken devlet otoritesini de ellerine geçirerek Şogun namiyle Japonya'ya yedi yüzyıl hâkim oldular.

Şogun (Sei-tai-Şogun) barbarları yere sermeğe memur başkomutan demektir. Hudut beylerinden Minamoto ve Taira İmparatorun nüfuzunu ele geçirmek üzere birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Bu iki ailenin hâkimiyet için açtığı savaş esnasında İmparator Fujivara ailesinin yardım ve himayesine mazhar olduysa da nüfuzunu ve temsilî kudretini kaybetti. Minamoto ailesi Taira'ları katî bir hezimete uğratarak 1192 senesinde ilk Şogun oldu. Şogun'lar bütün devlet salâhiyetlerini Şogun'luk makamında toplıyarak İmparatorları kendilerine âlet gibi kullandılar ve 1867 senesine kadar Japonya'nın mutlak hâkimi oldular. Hükûmetlerine Bakufuu denirdi. Hükûmeti Başbakan veya Bakanlar idare ederdi. Şogun'lar başlangıçta devleti iyi idare ettiler. Şikken namı verilen Başbakanların salâhiyetleri hudutsuzdu. Bunlar, 1333 senesine kadar Şogunlar'la beraber saltanat sürdüler. Minamoto Şogun'luğunun hükûmet merkezi Kamakura şehriydi. Burası Minamoto Şogun'luğunun sukutuna kadar başkent olarak kaldı. Bu Şogun'luk devrinin en mühim hâdisesi, Çin'de hanlık ve hanedanlık kurmuş olan Mogolların Japonya'yı istilâ için yaptıkları çıkarma teşebbüsüdür. Meşhur Mogol Serdarı Kubilây Han 1274 te, 1281 ve 1284 te üç defa taarruz etmek istemişse de muvaffak olamamıştır.

Feodalite devri: 1333 te devlet hükümranlığı Şikken (Başbakan) olan Hojo ailesinin elinde bulunuyordu. Aşikagataka -Uji namında bir bey onları mağlûbederek 1338 de Aşikaga Şogun'luk hanedanını tesis etti. İmparatorların otoritesi gittikçe azaldı. Ondördüncü Yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluk parçalanarak güneyde ve kuzeyde iki ayrı imparatorluk teessüs etti. Bu hal bu yüzyılın sonlarına kadar sürdü. İki İmparator yekdiğerini mağlûbetmek maksadiyle mahallî beylerin yardımlarına müracaat ettiler. Mahallî beylerin nüfuzu ve salâhiyetleri çok büyüdü. Bunlar âdeta bağımsız hale geldiler. Bunun neticesi olarak Japonya'da derebeylik (Daimyo) zuhur ederek feodalite devri başladı.

Onbeşinci Yüzyılda Avrupa'da feodalite devri biterken Japonya'da yeni başlıyordu. Bu yüzyılın sonlarında çok kuvvetli ve bağımsız derebeylikleri vücut buldu. Daimyo'lar (derebeyleri) hakikatte birer komutan idiler. Veraset suretiyle babadan evlâda intikâl ederek maiyetlerinde Samurai denilen muharip şövalyeler bulunurdu. Bu şövalyeler şeflerine (Daimyo'lara) körü körüne bağlanırlar ve onların uğruna seve seve hayatlarını feda ederlerdi. Gelenek halinde inkişaf eden Daimyo ve Samurai münasebetleri Japonyada bir askerî asalet (Buke) ve askerî ruhun doğmasına âmil oldu. Bu sınıfa mensubolanlardan; üste karşı sadakat, askerî kudret ve kabiliyet, katî namus ve haysiyet istenirdi. Bugün ordularda askerliğe yeni girenlerin tahlifi esnasında edilen yemine benziyen; fakat daha kuvvetli olarak ruhlara yerleşen ve yazılı olmıyan, namus ve haysiyete müteallik mukarrerat (Buşido) Samurai'ları

Japon İmparatoru Hirohito

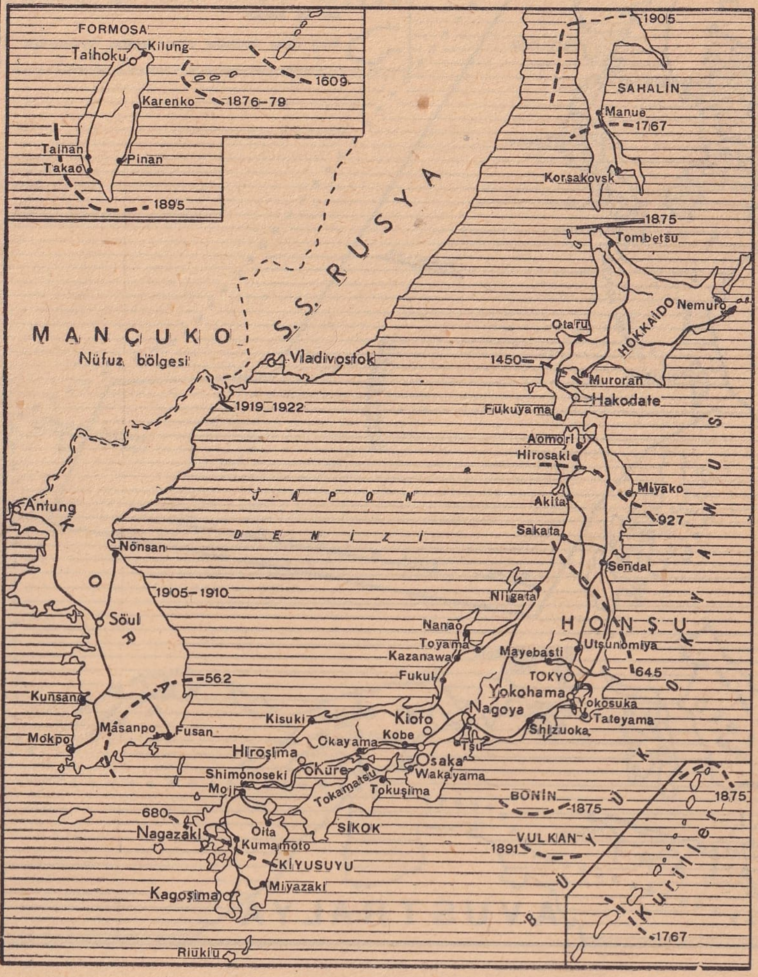
mesleklerine ve efendilerine (Daimyo) bağlardı. Kuvvetli anane şeklinde inkişaf eden bu mukarrerat Yirminci Yüzyıl Japon askerî ruhuna temel oldu, hârikalar yarattı, suiistimale uğramasaydı Japon tarihinde şerefini muhafaza edecekti.

Japonya'da hıristiyanlık: Avrupa'ya Japonya hakkında ilk malûmatı meşhur seyyah Marco Polo getirdi. 1545 te bir deniz kazasından kurtulan Portekizli Pinto ilk defa Japon adalarına ayak bastı. Bunlar sulh yoliyle girdiler, ateşli silâhı ilk defa getirdiler. Dört sene sonra cizvit papazı F. Xavier bunları takibetti. Hıristiyanlığı yaymıya başladı. Yeni din süratle yayıldı. Onyedinci Yüzyılda hıristiyanlara karşı takibat başladığı zaman Japonya'da altı yüz bin hıristiyan Japon vardı.

Japonya'da Onaltıncı Yüzyılda mühim değişiklikler oldu. Aşikaga Şogunluk sülâleei 1573 te inkıraz ederek, Şogunluk o devrin en kudretli Daimyo'su olan Tokugava ailesinden İyeyasu'nun eline geçti (1603). Bu aile kuvvetli bir merkezî hükûmet tesis ederek memleket dahilinde sulh ve sükûnu tesis ve Japon milletinin kültür sahasında inkişafını sağladı. Japonya'nın başkentini Yedo (Tokyo) şehrine nakil ve İmparatorun ruhanî ve cismanî şahsiyetiyle Şogun'lugun haklarını telif ederek 1868 senesine kadar tam 250 sene memlekette hükümranlık etti. Hıristiyanlık 1587 senesinde Aşikaga, Tokugava Şogunları arasında husule gelen fasıla esnasında Hideyaşi isminde hâkim bir Daimyo tarafından menedilmişti. Tokugava İyeyasu Japon ruhunun ve Japonluğun muhafazası için İmparatorluğun dünya ile alâkasını kesti (1609) ve yalnız Holandalıların Nagasaki'de kalmalarına müsaade ve hıristiyanlığa karşı savaşarak papazları memleket düşmanı ilân etti.

Şogun'luğun inkırazı: Japonya Onsekizinci Yüzyılın başında hariç âlemle münasebetini keserek kendi kabuğu içine çekilmişti. İngilizlerin ve Rusların münasebet esisi hususundaki teşebbüslerini reddettiği için dünyanın siyasî, içtimaî, iktısadî ve askerî inkişafına ayak uyduramamışlardı. Memleket nüfusu gittikçe artmış olduğundan, verimsiz Japon toprakları bu nüfusu besliyemez ve yalnız toprak mahsullerine dayanan malî sistem Japon milletini artık refaha sevkedemezdi. Onsekizinci Yüzyılın iktısadî prensipleri Ondokuzuncu Yüzyılın emperyalist dünyası herhangi bir milletin kendi kabuğu içinde yaşamasına ve kendi yağiyle kavrulmasına müsait değildi. Bu yüzden Şogun'luk çok zayıflamıştı. Son Şogun'lar da zaten kabiliyetsiz insanlardı. Onsekizinci Yüzyılın bazı Japon mütefekkirleri maziyi tetkike koyulmuşlar, edebî eserler yazarak Şinto mezhebini tekrar uyandırmışlar ve İmparatorların silinmiş şahsiyetlerini aydınlatmağa başlamışlardı. Bu edebî eserler, sonraları tarihî tetkikata intikal edince imparatorların mukaddes şahsiyetleri tekrar ün kazandı. Halk Şogun'lardan uzaklaşarak imparatorlarına yakınlaşmıya başladılar. Bilhassa ekinlerin fena gitmesi yüzünden Şogun'luk hükûmeti zayıflamış ve sarsılmış, Daimyo'lar Samurailar na maaşlarını veremez olmuşlardı. Bunlar efendilerini terkederek memlekette serseriyane dolaşmıya başladılar ve yeni bir efendinin (İmparatorun) otoritesini kurmıya çalışarak Şogun'luğun inkırazına sebeboldular.

Japonya'nın ecnebilere açılışı: 1853 te Amerikan bayrağını taşıyan buharlı gemilerden mürekkep bir filo Yedo (Tokyo) körfezine girerek demirledi. Komodor Perry Birleşik Amerika Cumhur Başkanının Japonya ile iktısadî münasebetler kurması hakkındaki mektubunu Şogun'a takdim etti. İki ay sonra Rus Amiralı Putjatin komutasında gelen filo Japon kıyılarında gözükerek, Japonya'nın kendilerine açılmasını istediler. Japonlar bunlara kulak asmamışlardı. Fakat Amerikalı amiral sert bir adamdı, belki de Norman kanı taşıyordu. 1854 te tekrar geldiği zaman savurduğu birkaç salvo Japonya'yı daldığı derin uykudan uyandırdı. Onlar ilk muahedeyi Perry ile yaptılar. Bunu İngilizler ve Ruslarla yapılan muahedeler takibetti. Şogun İyeyasu Japonya'yı ecnebilere açtı. Japonlar ecnebilerin gelişini uğurlu saymadılar. Japonya'nın kapılarını açan Şogun'luğa Samurai'ların yardımiyle son verdiler. Son Şogun basiretkâr hareket etti, 9 kasım 1867 de Şogun'luğun iktidarını ve haklarını İmparator Mutsuhito'ya devretti.

Japon İmparatorluğunun genişlemesini gösterir harita

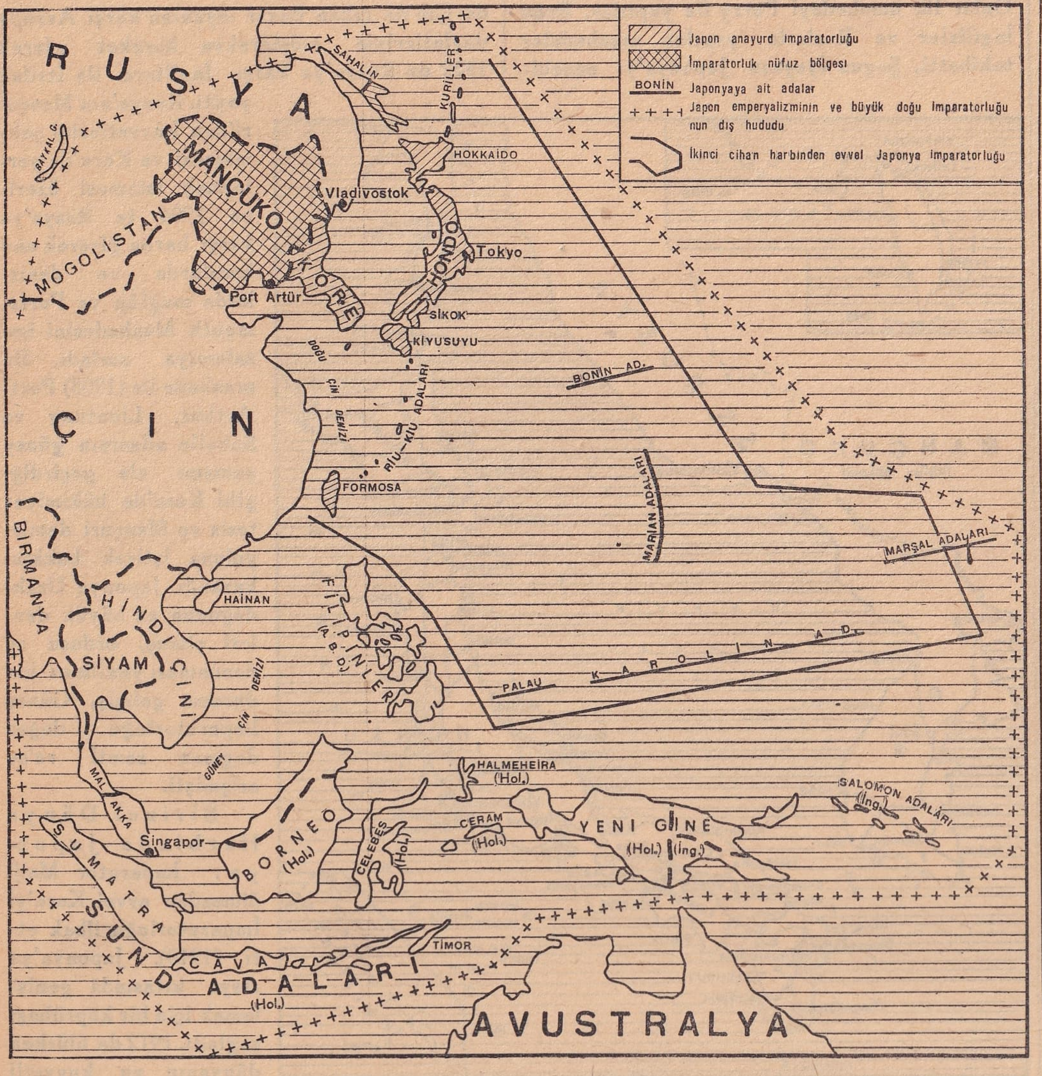
Meiji devri: İmparator Mutsuhito yüz yirmi ikinci imparatordur. Ona Meiji Tenno denir. Meiji devri (1868-1912) Japonya'nın en mesut ve verimli devridir. Modern ve kuvvetli Japonya'nın temelleri onun zamanında kuruldu. İmparatorluğun gelecekte siyasî hedefi tâyin edildi. Japonya Ortaçağdan kurtularak Feodal sistem sona erdi. Meiji ilk iş olarak idareyi merkezileştirdi. Avrupa usulünde teşkilât kurdu. Yeddo şehri Tokyo ismini aldı. İçtimaî, siyasî, iktısadî, askerî ve teknik sahada İngiltere ile Almanya örnek tutuldu. 1890 da parlamento teessüs etti. Memleket içten organize edilerek kuvvetlendi. Samurai'lar dünyanın bu köşesinde emperyalism ve militarism emellerini tahakkuk ettirecek imkânlara sahiboldukların ı anlamakta güçlük çekmediler. Bu dağlık ve volkanik verimsiz topraklarda yaşıyamıyacaklarını anlıyarak istilâ programlarını çizdiler. Ağır sanayiin temelleri atıldı, büyük sermayedarların tohumları ekildi, istilâ ruhu ateşlendi. Güneş İmparatorluğu doğmuştu.

Japonya 1894 te Çine taarruz etti, onu yere sererek Şimoneseki Muahedesini imzalattı. Kore'yi Çin'den ayırarak ona evvelâ istiklâl verdi. Formoza ve Peskador adalarını İmparatorluğa ilhak ederek cenuba karşı hem istilâ üssü ve hem de anayurdu korumak üzere ileri sürülmüş mevzi temin etti. 1900 de Çin'de çıkan Boxer isyanına karşı Avrupa devletleriyle müştereken hareket ederek 1902 de Rusya'ya karşı İngiltere ile ittifak yaptı. Rusya'nın Mançuri'den kuvvetlerini çekmemesi ve Kore'de yerleşmek istemesi üzerine 1904 te Rusya'ya karşı harbe girerek onu karalarda ve denizlerde mağlûp ve Portsmouth Muahedesini imzalamıya zorladı. Bu muahede ile (1905) Port-Arthur, Liantung ve Sahalin adasının güney yarısını ele geçirdiği gibi Kore'de hâkimiyet tesis ve Mançuri demiryoluna iştirak hakkını kazandı. Japonya Uzakdoğunun en büyük devleti olmuş, ordusu ve donanması yenilmez bir duruma gelmiş, Güneş İmparatorluğu doğar doğmaz semti re'se erişmişti.

Birinci Dünya Harbinde Japonya: İmparator Meiji ölmezden evvel Kore'yi İmparatorluğa ilhak etti (1910). Japonya'ya Asya kıtasına genişlemek için bir köprübaşı sağladı. 1912 de ölürken dünyanın en kuvvetli imparatorluğunun temellerini kurmuştu. Bu imparatorluğun ordusundan ve donanmasından her devlet haklı olarak çekiniyordu. Japon ordusunun savaş kudreti Avrupa başkentlerinde efsanevî bir kıymet kazanmıştı. Millet gençti, dinî akidesi sağlamdı, ahlâkî kaidelere ifratla sadık kalmış, örf ve âdetleriyle geleneklerinde muhafazakârlık yolunu tutmuştu. Halkı kanaatkâr, imparatorlarına sadık, fedakâr ve kahraman insanlardı. Yirminci Yüzyılın tefessüh etmiş sosyetelerini endişe ile seyreden içtimaiyatçılar Japon cemiyetinin durumunu gıpta ile tetkik ediyorlardı.

İmparator Meiji'nin oğlu Yoşihito 1912 temmuzunda Taişo Tenno namiyle tahta çıktı. İki sene sonra patlıyan Birinci Dünya Harbi kısmetleri Japonya'nın ayağına getirmiş, Büyük Doğu İmparatorluğunun kurulması için fırsat doğmuştu. O, 23 ağustosta Almanya'ya harb ilân etti. 1918 yazında Baykal Gölüne kadar bölgeyi ve 1920 ilkbaharında Kuzey Sahalin'i işgal ettiyse de buraları Amerikanın tazyiki ve kısmen Japon genel efkârının tesiriyle tahliye etmiye mecbur oldu (1922 yazı). Versailles Muahedesini imzalamıya davet edilmesi onun bütün dünyada prestijini fevkalâde arttırdı. Birinci Dünya Harbinden sonra dünyanın üçüncü büyük devleti olan Japonya Pasifikte Alman müstemlekelerine konmuştu.

Felâketli devir: İmparator Taişo 1921 kasımında hastalandığı için Veliaht Hirohito Naib sıfatiyle devlet idaresini eline aldı. Birinci Dünya Harbini müteakip Japonya'nın fevkalâde kuvvetlenmesi Anglo-Sakson âlemini endişeye düşürmüştü. Japonya adaları nüfus artışı bakımından karınca yuvasına dönmüştü. Japonlar Pasifik adaları yetmiyormuş gibi Birleşik Amerikaya da muhaceret arttırdılar. Amerika kapılarını yavaş yavaş Japonya'ya kapamağa başladı ve 1924 te kabul edilen bir kanunla Japon muhaceret menedildi. Bu hâdise Sibiryanın Japon kuvvetlerinden boşaltılmasını istiyen ve Washington Konferansında (kasım 1922) Japon donanma nisbetini 5 : 3 olarak kabul ettiren Anglo-Sakson âlemine karşı infial ve düşmanlığı arttırdı. Eski İngiliz-Japon dostluğu tarihe karışmış, İkinci Dünya Harbinin siyasî mücadelesi başlamıştı. Pasifikte müthiş bir kıyamet kopacak ve bu kıyamet Japonya'nın başında patlıyarak İmparatorluğu çökürecekti.

Japon İmparatorluğunu ve Japonların kurmak istedikleri Büyük Doğu imparatorluğunu gösterir harita

Japonya tarihinin en önemli ve felâketli devri İmparator Hirohito'nun saltanat zamanına rastlar. Jimmu Tenno'nun bu yüz yirmi dördüncü hafidi babasının 25 aralık 1926 da vefatı üzerine Şonva Tenno namı altında tahta çıktı. Japonya onun çizdiği siyaset mucibince Pasifiğe dönmüştü. Fakat evvelâ doğuda emniyet tesis etmek lâzımgeliyordu. 1927 de bütün dünyanın geçirdiği malî buhranı atlattıktan sonra Asya karasına döndü. Japonya'da Samurai'ların hafidleri kılıç kuvvetlerini denemek için fütuhat istiyorlar, Doğan Güneş İmparatorluğunun ışıklarını Mançukoya, Çine, Hind Denizine, Avustralya sınırlarına yaymak amacını takibediyorlardı. Genç idealist Japon subayları harekete gelmişler; hem kendilerinin, hem de kendilerinden aykırı düşünen basiretli devlet adamlarının kanlarını akıtmıya başlamışlar, parlamentonun kuvvetini hiçe indirerek bütün kudret ve salâhiyetleri İmparatorun elinde toplamıya çalışıyorlardı. Bunlar ilâhî bir düşünüş ve inanışın tesirleri altında Anglo-Sakson âleminin kuvvetini küçümsüyorlar, sevkulceyşin değişmez bir düsturu olan «düşmanı doğru kıymetlendirmemek ve onun kuvvetlerini istihfaf etmek, küçümsemek en büyük hatadır» kaidesini akıllarına getirmiyorlardı.

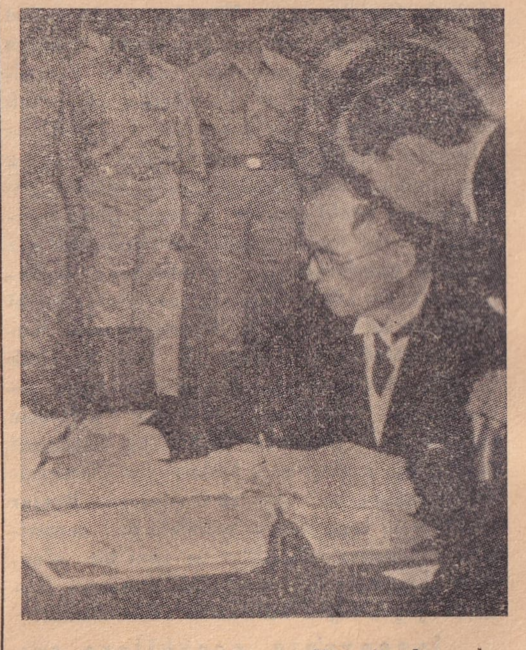
«Büyük Doğu» hülyası: Japonya 1931 sonlarına doğru Mançuri'yi işgal ederek 1932 de Mançukuo devletini kurdu. Bunu Şanghay'daki siyasî hareketler takibetti. 1933 te Mançuri meselesini görüşmeğe kalkan Milletler Cemiyetinden çıktı. Çinlerin Cehol eyaletini işgal ederek Çin - Japon Harbinin ilk safhasını açtı. 1934 te Washington Konferansının mukarreratını reddederek Anglo-Saksonlarla deniz kuvvetlerinin müsavatını istedi; 1935 te Şimalî Çini işgale başlıyarak nihayet 1937 de Çan-Kai-Şek Çin hükûmetiyle harbe girdi ve 1940 ta Nanking'te Japon dostu olan bir Çin hükûmeti tesisetti. Kırk tümene yakın Avrupa usulünde talim ve terbiye ve teçhiz edilmiş muntazam Çin ordusunu kısa bir zaman zarfında eriterek her yerde zafere ulaştı.

Japonya kendine kafadar olarak Hitler Almanyasiyle Mussolini İtalyasını bulmuş, Almanya'nın Avrupadaki 1939 ve 1940 fütuhatı Japonya'nın ihtiras damarlarını galeyana getirmiş, en büyük düşman addettiği İngiltere yalnız başına kalmış, Alman Luftwaffe'si (hava kuvvetleri) İngiltere'yi poligon haline sokmuştu. Bu lâübali, disiplinsiz Birleşik Amerika'dan mı, onun zevk ve safaya, maddî ihtiraslara susamış ordusundan ve donanmasından mı korkacaktı?! 1940 eylûlünde Üçlü Pakta girerek «Büyük Doğu» Asya hülyalarını gerçekleştirme plânlarını hazırlamıya koyuldu.

Pearl Harbour baskını: Pearl Harbour, Pasifiğin hakikaten incisi idi. Amerikan denizcileri burada geceleri Malezyalı esmer kızlarla efsanevî âleme dalarlar, engin ufukların ruhlarına saldığı mistik hayaller içinde kaybolurlardı. 1941 senesinin aralık ayının yedinci gecesi liman sessizdi. Palmiyeler arasında beyaz ipekten suvare ceketleri giymiş Amerikan deniz subayları güç farkediliyordu. Pasifik donanmasının büyük kısmı bu limanda yatardı. Burası Birleşik Amerikanın hem ileri sürülmüş mevzii ve hem de hareket üssü idi.

Birdenbire bir motör sesi işitildi; sabaha karşı limanın ve donanmanın üstünde uçağın ne münasebeti vardı; acaba sarhoş bir Amerikalı tayyareci, Amerikan tuhaflığı mı yapıyordu?! Birkaç dakika sonra motör sesleri çoğalır gibi oldu, arkasından gök gürültüsünü andıran infilâkler işitildi. Liman sanki nura gömülmüştü. Gemiler batıyor, liman yanıyor, ortalık altüst oluyordu. Yirmi senede vücude getirilen donanmanın yüzde altmışı yirmi dakikada harabolmuştu.

İkinci Dünya Harbinde: Japonya altı ay içinde ülkeler zaptetti. Filipin, Borneo, Yeni Gine, Cava, Sumatra, Hindiçini gibi adaları ve Uzakdoğunun kilidi olan Singapoor'u ele geçirdi. Malezya ve Polenezyanın sayısız adalarına yerleşti. Avustralya'nın etrafında bir ağ örmeğe başladı. Pasifikte deniz hâkimiyetini ele geçirmiş, tamamiyle hareket serbestisini temin eylemişti. Muzaffer Japon ordusu, donanması, hava kuvvetleri her yerde teşebbüsü ele almışlardı. Japonlar öyle yayıldılar ki hiçbir yerde kuvvetli ağırlık merkezleri tesis edemiyecek bir hale geldiler. 100 milyonluk Japonya; 400 milyonluk Çin, 500 milyonluk İngiltere, 140 milyonluk Birleşik Amerika ile ölüm dirim savaşına girmişti.

Akıbet: Japon murahhası Namuro Shigemitsu Japonya'nın kayıtsız şartsız teslimi vesikasını imza ederken

EKİM AYI

Ekim senenin onuncu, sonbaharın ikinci ayıdır ve otuz bir gün çeker. Sonbaharın serin rüzgârları bu ayda eser, geceleri bayağı soğuk olur, ay sonuna doğru yağmurlar başlar ve soğuk günden güne artar.

Millî günler ve tatiller: Cumhuriyetin ilân edildiği 29 ekim, ulusal bayramdır. Resmî tatil 28 ekim öğleden sonra başlıyarak 30 ekim akşamı sona erer. 6 ekim İstanbul'un kurtuluş günüdür.

Sağlık: Bu ayda soğuktan iyice korunmnk ve kışlık çamaşır ve elbiseler giymeğe başlamak gerektir. Yemekleri mevsime göre değiştirmek ve ara sıra sıcak tutacak ve vücutta hararet yapacak çorba gibi şeyler ve kuvvetlice gıdalar yemek lâzımdır.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler : Koyun, dana, sığır.

Av etleri : Keklik palazı, adatavşanı, âdi tavşan, sülün, karaca, bıldırcın, tarlakuşu.

Kümes hayvanları : Tavuk, kaz, hindi palazı, piliç, ördek, güvercin.

Balıklar: Lüfer, barbunya, tekir, kofana, kılıç, kefal, istavrit azmanı, orkinos, kalkan, pisi, uskumru, mezit, levrek, istrongilos, ringa.

Kabuklu deniz hayvanları : Midye, istakoz,

Taze sebzler : Fasulye, kabak, helvacıkabağı, balkabağı, lâhana, ebegümeci, kereviz, patlıcan, domates, salatalık.

Meyvalar : Elma, kestane, portakal, mandalina.

Peynirler : Kaşar ve salamura.

Yoğurtlar : Kâse, testi ve torba yoğurtları.

Ekim ayı tarım işleri:

Tarlalar : Havaların açık ve uygun zamanlarında toprağın tavı kaybedilmiyerek bir ay evvel ekinler ekilmelidir. Ne kadar erken dikilirse mahsul o derece bereketli ve donlarla hava değişikliklerine dayanıklı olur. Arpa, Buğday, çavdar, bakla, patates, yulaf, bezelye, yonca, burçak ve sonbahar çayır ekimine bu ayda son verilir. Lâhana, şalgam, pancar, havuç hasadına devam ve safranın son çiçekleri toplanır. Kabak ve son turfanda patates alınır. Çayırlara son hasat yapıldıktan sonra lüzumu halinde kireç ve fosfatlı gübre konur.

Bağcılık : Bn ayda da bağ bozumuna devam olunarak süratle nihayetlendirilir.

Ehlî hayvanlar : İlkbaharda doğmuş tayların çiğ kalkmadan evvel otlağa gönderilmesine dikkat edilir. Öküzler ahırda beslenir. Danaların temizliklerine dikkat olunur. Hayvanlara da kırda otladıktan sonra ahırda kuru ot yedirilir, pancar küspesi verilmeğe başlanır. Kırda ve yaylalarda bulunan hayvanlar artık içeri alınır. Koyunlar da mandıralarda yatırılır. Geç doğurması istenen koyunlara koç katım işine devam olunur. Sürüler gündüzleri tarlalarda otlatılır. Yünlü koyunlar kışlaklardan geri getirilir. Tavukların semizletilmesine devamla fazla yumurta alınmak için yemlerine yulaf katılır ve akşamları mısır verilir. Kışa hazırlık olarak kümeslerin içi iyice temizlenir. Tavukları muntazam yumurtlatmak için kümesleri kuru tutmak veya ağaçtan çit tarzında ıskara yapmak gerekir.

Arıcılık : Arıların kış için gerekli yiyeceğini tamamlamalı ve bu ay iptidasınddn nisan nihayetine kadar arıların kumanyası olarak kovanlarda yirmi kiloya yakın bal bırakmak lâzım geldiğini göz önünde tutarak ona göre bal toplamalı, zayıf kovanlara mayi gıda vermeli, kovan ağızlarını daraltmalıdır.

Böcekçilik : Bu ayda yapılacak iş yoktur.

Meyva bahçesi : Ağaçların yerini değiştirmek ve fidan dikmek için en uygun aydır. Bu ayda budanan ağaçlar çok kuvvetlenerek bol meyva verirler. Yapraklar dökülür dökülmez elma, armut, ayva gibi ağaçların budanmasına başlanmalıdır. Bazı ağaçların dibine harçlı toprak konur. Kış elma ve armutlariyle müsküle ve kalın kabuklu kara üzüm gibi kış üzümleri koparılmağa başlanır. Fidanlıktaki ağaçlara meyvaların cinsini ayırmak için işaret koymalıdır. Bademlerin toplanması bitirilir; ceviz, kestane ve muşmulanın toplanmasına devam olunur. İlkbaharda yapılan aşıların muhafazasına dikkat olunmalıdır. Bahçelerin güneşli ve kuzey rüzgârlarından masun duvar diplerine badem, erik, kayısı, şeftali çekirdekleri dikilir. Bu ay sonunda ve kasım başlangıcında her nevi meyvalı, meyvasız ağaçlar dikilmelidir.

Sebze bahçesi : İlkbahar başında ekilecek sebzelerin yerleri hazırlanır. Baharda alınmak üzere salata, ıspanak, pırasa, bakla, bezelye, lâhana dikilir. Top maydanozun son ekimi yapılır. Enginar fidanları temizlenerek sapları kesilir. Kuşkonmaz tahtaları temizlenip çürümüş gübre ile kapatılır. Lodos tarafına ve duvar diplerine karnabahar ve salata fideleri dikilir, havuçlarla turplar sökülür. Temmuz ve ağustosta ekilen lâhana ve ebegümeci bu ayda yetişir. Patatesler söküüp birkaç gün güneşte bırakıldıktan sonra kaldırılır. Bu ayda maydanoz ve tereler, top ve biçme salata, ıspanak, bakla, bezelye, yabanî hindiba tohumları ekilir. Fide olarak lâhana, pırasa, marul, salata; kök olarak frenk havucu; baş olarak soğan; diş olarak ta sarmısak dikilir.

Çiçek bahçesi : Bu ayda ekime ve sonbahar dikimine son verilir. Toprağın kazılıp gübrelenmesine başlanır. Tarlalara sümbül, lâle, zerrin, fulya gibi çiçek soğanları dikilir. Bu ayda birdenbire şiddetli soğuk veya dolu yaparsa yetişmiş kasımpatları hasır veya yelken bezi ertülerek muhafaza olunur. Güllere kör aşı denilen yaprak aşısına devam olnnur. İstenirse karanfiller topraklariyle çıkarılıp saksılara dikilir. Soğuk yerlerde camekânlar kapatılır, ara sıra sobalar yakılır.

Attilâ

Resam Münif Fehim tarafından
yapılmış bir adaptasyon

Düşman ordularını yaymak ve onu büyük ihtiyat kuvvetlerinden ve ağırlık merkezinden mahrum etmek Anglo - Saksonların eski sevkulceyşleri idi. İç hat üzerinde bulunan Japonya ise bu halden içtinabedemezdi.

Japonya evvelâ durakladı, sonra çekilmeğe başladı. Birleşik Amerikan milleti seneleri aylara, hattâ haftalara sığdıracak mucizeler göstermeğe muvaffak olmuştu. Klâsik bilgilerimize göre ordunun teşkil, tensik, techiz, talim ve terbiyesi ve komutanların yetişmesi için on seneler kâfi değildi. Birleşik Amerikan ordusu sanki yerden bitti. Donanması sanki limanlarda hazırdı da palamarlarını çözerek Pasifiğe açıldılar. Astronomik adetlerle ifade edilen harb masrafları, cephane, malzeme ve teçhizat sanki kasalarda ve depolarda hazırdı. Bu Birleşik Amerika İkinci Cihan Harbinin şampiyonu oldu. Bütün bu akla sığmıyan işleri Başkan Roosevelt'in ağzında kahkahalar atarak başardı. Bu Birleşik Amerika, Japonya için Goethe'nin Faust'da tasvir ettiği kıpkırmızı Mephisto'nun ta kendisi idi.

Teslim oluş: Japon ruh üstünlüğü, Samurai kahramanlığı madde kudretinin önünde toz haline gelerek uçtu. Bununla beraber Amiral King'ler, Leahy ve Halsey'ler mükemmel deniz kurtlarıydılar. Mac Arthur ile birlikte kestirme yollardan Filipin ve Ryukyu adaları üzerinden Japon anayurduna girdiler. Japonya'ya diz çöktürmek için iki atom bombası kâfi geldi. 8 temmuz 1945 te Ruslar da harbe girince Güneş ilâhı Amaterasu'nun sulbünden gelen yüz yirmi dördüncü İmparator, 1945 yılı temmuzunda Amerikalılara, Ruslara, İngilizlere teslim oldu.

Tam 2604 sene düşman istilâsı görmemiş ve birdenbire yükselmiş olan bu dünyanın en kuvvetli imparatorluğu acaba neden çöktü? Bunun sebebini ruhî, askerî, iktısadî, siyasî mevzular çerçevesi içinde aramak lâzımdır. Japonlar 1868 de Ortaçağdan kurtulmuşlar, tedricî ve devamlı bir tekâmülün tesiri altında kalmıyarak Avrupa medeniyetini kopye etmişler, fakat bu medeniyetin ruhunu benimsiyememişlerdi. Japon teşkilâtı ve devlet kuruluşu tamamiyle Avrupaî olduğu halde Japon sosyetesi tamamiyle şarklı ve Avrupa medeniyetinin ruhuna yabancı kalmıştır. Irk, din, karakter, tarih ve cografya ayrılıkları Japonya'yı Avrupa milletleriyle kaynaştıramazdı. Japonlar Avrupalıları ve ona-

Akıbet: Japon İmparatoru, General Mac Arthur nezdinde

rın ruhlarında gizli olan kudreti anlıyamadılar. Rakiplerini tam değerleriyle kıymetlendiremediler. Dünyayı kendi gözlükleriyle görerek rakiplerini istihfaf ettiler. Halbuki Greko - Lâtin medeniyetine ve tefekkürüne sahibolan Avrupa, dünya ölçüsünde bir medeniyete ve dünyanın en mükemmel ve mümtaz insan malzemesine, yaratıcı, yapıcı, onarıcı dehaya sahipti. Bunun için Japon ordusu İkinci Cihan Harbinde gerek kemiyet ve gerekse keyfiyet itibariyle malzeme baskınları (tayyare, donanma, harb silâh ve vasıtaları, atom bombası...) karşısında kaldı. Gerçi Japonya ustalarından her şeyi öğrenmiş ve aynını yapmıştı. Onun en büyük noksanı usta-

Akıbet: Harb Başbakanı General Tojo'nun intiharı

sının (Avrupalı) sahip bulunduğu dehadan mahrumiyeti idi.

Japonya kuvvetlerini dağıtmakla ve yaymakla en affedilmez sevkulceyşî hatâ irtikâbetti. Gözlerini ihtiras bürüyen bu tecrübesiz ve toy millet; hakkın, adaletin ve insanlık ahlâkıyatının hilâfına olarak Hitler'in, Musso. lini'nin yürüdüğü yola yöneldi. Hasmına kahbece bir darbe vurmağa kalktı. Uyuyan aslanı tahrikederek harekete getirdi ve onun pençeleri arasında ezilmeğe, parçalanmağa kendi sebebiyet verdi. Japonların İmparatorlarına ilâhî bir inançla bağlı olmaları, askerî asaletin devletin siyasetine hâkim ve nâfiz olması Japonya'nın bugünkü sukutuna başlıca sebep teşkil eden âmillerdir. Japon milleti bugün dünyaya manevî kuvvetlerden ziyade maddî kuvvetin hâkim olduğunu anlıyamamış, askerî asalet ise Japon askerî kuvvetini çok üstün kıymetlendirmişti.

Bugünkü Japonya: Bugün Japonya İmparatorluğu yere serilmiş, boylu boyuna yatıyor. Fevkalâde hâdiseler ve sürprizler olmazsa bu imparatorluğun kalkınmasını bizden sonraki nesil de belki göremiyecektir. Mareşal Mac Arthur'ün karargâhına yani onun ayağına giden İmparator, bütün Japonlar nazarında eski ruhanî sıfatını kaybetmemişse de bu sıfatı sarsılmıştır. Japon milleti bu harbde çok kahramanca dövüştü. Budha'nın tavsiyelerini dinliyerek daha kanaatkâr ve daha insanî ve uzlaşıcı bir siyaset takibetseydi belki bu imparatorluk payidar olur ve yüksek vasıflarıile dünyanın en kuvvetli bir imparatorluğu olurdu. Japonya «Dimyata giderken evdeki bulgurdan olan» bir insanın halini bütün açıklığiyle gösteren bir ibret örneğidir. Aynı yolda yürümek istiyen devletler bu ibretten dersler çıkaracak olurlarsa, hem kendilerine ve hem de insaniyete en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar.

(*Kurmay İhsan Yurdoğlu*)

KANSER (**Cancer**) — Kanser kelimesi Yunanca Καρκῖνος (Carcinos) kelimesinden alınmıştır. Fransızcada ecrevisse, crabe yani yengeç, istakoz mânasına gelmektedir. Almancada Kreps, italyancada Cansro ismi verilmektedir. Bizim eski türkçede Seretan adı verilmiştir ki diğer dillerdeki mânanın aynıdır.

Eski bilginler bu ismi neden vermişlerdir bunu lâyıkiyle bilmiyoruz. Bir bakıma göre kanserde mevcut ağrıların yengeç ve akrep gibi kabuklu hayvanların doğurdukları zamanki ağrılara benzemiş olması bu adı hastalığa verdirmiştir. Diğer bir izaha göre ise kanser hastalığının bulunduğu nesiçten mücavir nesiçlere yayılması dolayısiyle bu hayvanların muhiti istitaleleriyle hareket etmelerine benzetilmiş olmalarıdır. Bu iki izahtan birincisi daha yumuşak bir izahtır.

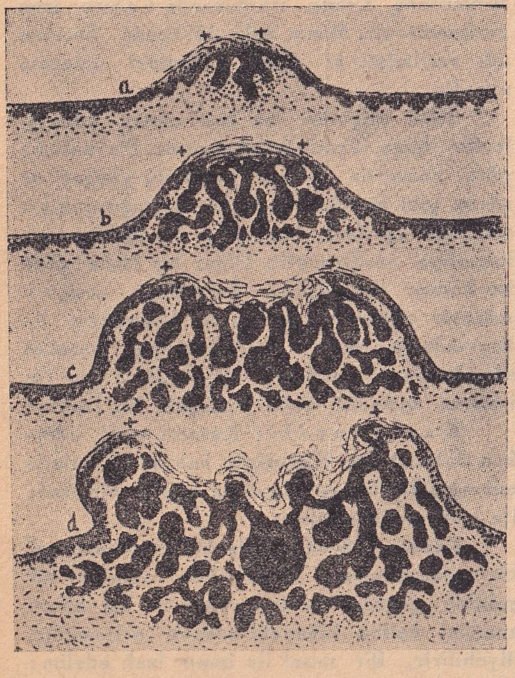
Kanser nedir: Kanseri tarif ederken daha ziyade Histologie bakımından ifade edeceğiz ki bu suretle daha hakikî bir ifade ile izah etmiş olacağız.

Kanser, vücudumuzda bulunan herhangi bir organın normal hücrelerinin, anormal bir şekilde çoğalma ve tagayyürü ile bir hücre anarşisi haline tahavvül ederek artmasıdır, diyebiliriz. Bir misal ile bunu izah edelim: Mide normal histoloji bakımından incelenince üç mühim tabakadan ibaret olduğunu; Mükoza, Müsküları̇s ve Seroza tabakalarından teşekkül ettiğini görürüz. Mükoza tabakasının Korion kısmında ve Submükoza kısmında bulunan hücre ve guddelerin normal histolojide, muayyen bir şekil ve manzarası vardır. Her normal mide tetkik edilince aynı normal nesiç görülür. İşte bu normal görülen mide gudde ve hücrelerinde herhangi bir sebeple anormal bir çoğalma ve büyüme peyda olacak olursa çıplak gözle, mide Mükozasında bir kabarma hasıl olur. Çoğalma devam ederse, kabarma da artar ve şişer. Aynı zamanda guddelerin normal ifrazı da burada bozulmuştur. Hali tabiîde faydalı ifraz yapan bu guddeler, şimdi faydasız ve zehirli maddeler ifraz ederek mücavirindeki nesiçleri tahribederler. Normal nesicin mikroskobik manzarasını görmiye alışmış gözler bunu görünce kolaylıkla tefrik ederler. Bu suretle teşekkül eden ve büyüyen o kısım artık ur haline gelmiştir. Mücavirde bulunan nesiçlere ve bilhassa sinirlere tazyik icra ederek ağrı doğurur. Daha sonraları büyüme devam ederek yüzünde yaralar peyda olur ve kanamalar görülür. Hastalık ilerledikçe hücrelerin artması ve anarşisi de artar ve bu artan hücreler lenf veyahut kıl damarlarına kadar ilerliyerek onların içine girer ve oradan devran yoliyle diğer organlara, meselâ; karaciğer, akciğer, dimağ vesair organlara intikaller yaparak o uzuvlarda tâli olarak kanser meydana getirirler. Bu suretle evvelce mevziî başlamış olan kanser yaygın bir şekil alarak umumileşir. Bu esnada sözü geçen kanser hücrelerinin zehirli olan ifraz maddeleri de vücudda fena tesirler yaparak, hastada umumî zâfiyet ve kansızlık vücude getirir. Bu yüzden «Cachexie cancereuse» adı verilen genel âraz ile ölüm meydana gelir.

Kanser vücudda her uzuvda üreyebilir. Meselâ: Deri, meme, rahim, mide, barsak, akciğer, karaciğer, pankreas, böbrek, prostat, mesane vesaire gibi. Böylece muhtelif organlardan

doğan kanserlerin gerek klinik ve gerekse histopatolojik ârazı ve şekilleri ayrı ayrıdır.

Kanserde iklim ve ırkın tesiri: Kanser her iklim ve her ırkta görülen bir hastalıktır. Irk ve iklim ayırmamaktadır. Yalnız bazı memleketlerdeki âdetler dolayısiyle, bazı cins kanserler o memlekette fazla görülebilir. Meselâ İngilterede fazla

Bir cilt kanserinin neşvünemasının maktaını gösterir şema *Yukarıdan itibaren aşağıya doğru ve zaitler arasında: a. Kanserin başlangıcı. b. Cildin sathî tabakasının incelmesi. c. Cild sathında yara teşekkülü. d. Kanserin enişlcmesi ve harabînin artması.*

pipo içen balıkçılarda alt dudak kanserine daha ziyade tesadüf edilir. Hindistanın kuzey ve batı eyaletlerinden olan Kişmirde Kangri kanseri denilen ve batına konan Kangri adlı mangaldan meydana gelen bir nevi kanser görülmektedir.

Eskiden Laponlarda kanser olmadığı zannedilmişti. Halbuki Danimarka kanser tetkik komitesinin istatistiklerine göre Laponlarda görülen kanser Avrupada görülen kanser şekillerinin aynidir.

Mesleğin kanser husulünde tesiri: Son zamanların tetkiki ile anlaşılmıştır ki kanserin peyda oluşunda bazı faktörlerin rolü vardır. Meselâ İngiltere'de Gal eyaletinde ocak temizleyicilerde bir nevi kanserin fazla görüldüğü anlaşılmıştır. Zira eskiden, bacaları dar ve karışık evlerin ocaklarını temizlemek çok güç imiş, bunlar için dört, beş yaşındaki çocuklar kullanılırmış. Uzun müddet is ve kurumun tahriş edici tesirlerine maruz kalan bu çocuklar yirmi ile kırk yaşları arasına geldikleri zaman husye ve kamışlarında kanser zuhur ediyormuş. Bilâhare ocakların temizlenmesi modern usullere bağlanınca artık ocakçı kanserlerine tesadüf edilmemektedir. Bunun gibi katrancılarda, parafincilerde, petrol tasfiyecilerinde, pamuklu dokumacılar ve anilin boyalariyle meşgul olanlarda cilt kanserlerine tesadüf edilmektedir.

Kobalt'tan yana zengin maden merkezlerinde çalışanlarda da akciğer kanserine tesadüf edilmektedir. Meslek kanserleri arasında röntgen şuaından hasıl olan kanseri de zikretmek icabeder. Röntgen şuaı kanseri, röntgenin ilk keşfi sıralarında, henüz şuadan sakınmak usulü malûm değilken ilk röntgencilerde görülmüştür. Hâlen modern röntgen cihazları sayesinde bu türlü kanserlere tesadüf edilmemektedir.

Kanserin husulünde veya meydana gelmesinde âmil olan sebepler ve bugünkü nazariyelerden de bahsedelim.

Tahriş nazariyesi: Virchow herhangi bir tahriş kâfi derecede devam etmek şartiyle nihayet kansere müncer olur, demiştir. Virchow'un bu nazariyesi bugün birçok misallerle ispat edilmiştir. Yalnız bu tahriş nazariyesinde şumullü olmamak lâzımdır. Zira yapılan tecrübelerde görülmüştür ki birçok tahriş maddeleri veya sebepleri her zaman kanser tevlid edememektedir. Bu itibarla kanserin husulünde yalnız tahrişin bir sebep olacağı henüz tamamen yerleşmiş değildir.

Mikrop ve parazit nazariyesi: Bilhassa yara haline gelmiş olan kanser vakalarında birçok araştırıcılar, bazı mikroplar elde etmişlerdir. Araştırıcılar bu mikropların kanserin âmili olduğunu ileri sürdülerse de daha sonra yapılan tecrübelerde bunun tâli bir takım intan mikropları olduğu anlaşılmıştır.

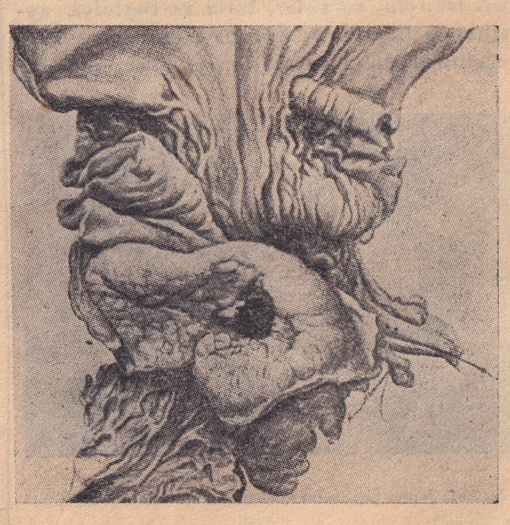
Bir zamanlar kanser virüsü meselesi de ortaya atılmıştır. 1910 - 1911 senesinde Peyton Rous tavukta bulunan bir nevi Sarkom'un (kanserin diğer bir şekli) filtresi yani süzülerek elde edilen maddesi ile diğer tavuklara hastalık aşılıyabilmiştir.

Parazitten kanser husule gelmesi nazariyesi bundan otuz sene önce ileri sürülmüş ise de halen bu nazariye terkedilmiştir. Ancak Bilharzia (bu parazit mesaneye oturarak kanlı işeme yapar)lı hastalarda mesane kanseri, Spiroptera'lı farelerde mide kanseri ve Cysticercus'lu farelerde karaciğer sarkomu oluşu kanserin bu parazitlerle meydana geleceğini düşündürmüşse de, bugün bu parazitlerin meydana getirdikleri taharrüşün kanser husulüne sebebolduğu anlaşılmıştır.

Kanser husulünde rüşeymî nazariye: Kanser hücreleri tetkik edilince meydana geldiği organdaki normal hücrelerin Atipique - Atipik bir şekilde âdeta Ampriyon halindeki gibi üriyerek husule gelmekte olduğu görülür. İşte bunun içindir ki hiçbir nazariye ile lâyıkiyle izah edilemiyen kanser Cohnheim'ın Inclusion foetal nazariyesiyle izah edilmek istenmiştir. Embriogenese esnasında bazı örgü (nesiç) lerdeki hücreler tekâmül edemiyerek bir nevi kusur halinde, bulundukları yerlerde sıkışır kalırlar. Hali tabiide bu hücrelerin, oralarda bulunmaması lâzımdır. Lâkin ampriyolojik bir hatâ halinde bu hücreler bu gibi yerlerde kalabilirler. Bu hücrelerin en mühim vasıfları, ampriyoner hücrelere has olan aşırı derecede çoğalabilmeleridir. İşte bir zaman gelir ki, gerek dahilî ve gerekse haricî bir taharrüş sebebiyle, esasen aşırı derecede çoğalma hassası olan bu hücrelerde çoğalma başlar ve kanser meydana gelir.

Kanser ve veraset: Bazı müellifler kanserin irsî bir hastalık olduğunu iddia ederler. Birçok müşahede ve tecrübeler de buna müsbet cevap vermektedir. Bazı aileler efradında kanser fazla görülmektedir. Misal olarak da Napoléon ailesi gösterilir. Napoléon'un mide kanserinden öldüğü zannedilmektedir. Gerek babası ve gerekse kardeşleri Lucien, Pauline, Caroline hep kanserden ölmüşlerdir. Bunun gibi bazı şahsî müşahedelerde kanserin verasetle bir ilgisi olduğu görülmüştür. Bu hususta sıçanlar üzerinde yapılan şumullü tecrübeler bu hayvanlarda kanserin verasetle alâkadar olduğunu meydana çıkarmıştır. Lâkin hayvanlarda meydana çıkarılan bu meseleyi tamamen insanlara tatbik etmek doğru bir keyfiyet değildir. Şunu diyebiliriz ki kanserin husulünde verasetin bir rolü vardır. Lâkin kanserin tamamen irsî bir hastalık olduğunu iddia edemeyiz.

Kanserin ârazı: Bunu kısa bir şekilde mütalâa etmek istiyoruz. Onun muhtelif uzuv kanserlerine ait ârazını toplıyarak mütalâa edelim. Kanserin ârazını: karha, ağrı, şişme, kanama ve umumî ahvalde tahavvül diye beş kısımda mütalâa edebiliriz: 1) Karha: Hemen umumiyetle kanserlerde yara (karha) teşekkül eder. Maamafih birçok uzuv kanserlerinde ilk devirlerde yara görülmiyebilir. Lâkin deri, hazım cihazı, rahim kanserlerinde daha ilk devirlerde karha teşekkül eder. Meselâ cilt kanserini tetkik edecek olursak, sert bir zemin üzerine oturmuş bir karha halindedir. Rahmin unkundaki kanserlerde de ilk devirlerde yara teşekkül eder. Bu suretle karha teşekkül edince ufak bir temasla kanama da zuhur eder. Meselâ rahim unkundaki kanserlerde cinsî münasebetle kanama hasıl olur ki bu çok mühimdir. Hastanın nazarı dikkatini celbetmeli ve hemen mütehassıs bir doktora muayene olmalıdır. 2) Ağrı: Ağrı kanserlerin ilk devirlerinde pek hissedilmemektedir. Nadir vakalarda ilk devirlerde ağrı zuhur eder. Meselâ rahim unku, deri, hazım cihazı ve hattâ meme kanserlerinde başlangıçta ağrı yoktur. Ağrının geç meydana gelmesi hastaları da doktora geç götürür. Bunun için ağrının geç husulü hastanın aleyhinde bir ârazdır. Bunun için hastalara burada bir tavsiyede bulunmak icabeder. Şişen, kanıyan ve sert bir yeni teşekkül karşısında muhakkak mütehassıs doktora müracaat edilmelidir. Ağrıyı bekliyecek olursak bazan vakit geçmiş olur. 3) Şişme: Bazı organ kanserlerinde şişme mühim bir ârazdır. Meselâ meme kanserlerinde veyahut lenf ukteleri sarkomlarında (bir nevi habis ur veya kanser) şişme aşikâr bir ârazdır. Boyunda büyüyerek çabuk şişlik gösteren uktelerde habis urları düşünmek lâzımdır. Meme kanserlerinde de böyledir; bir kadının memesinde şişlik ve sertlik hissedilince şüphe

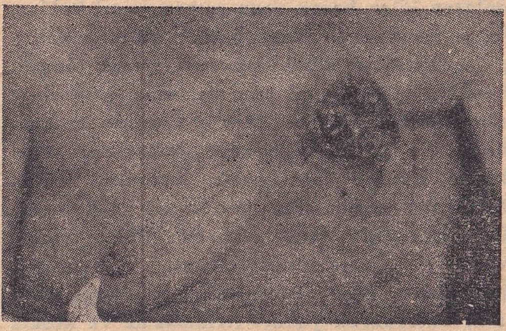
Midenin küçük inhinasında kanser

ile karşılanmalıdır. Maamafih her şişen, sert meme kanser değildir. Yalnız burada mühim ve tehlikeli olan kanseri düşünmek ihtiyatlı olur. Zira memedeki sertlik ve şişlik bir iltihap veyahut habis olmıyan Adenome = Adenom, Fibrome = Fibrom olabilir. Onun için de

kontrol altında bulundurmak şarttır. Eğer şişme devam ediyor, etrafı gayri muntazam bir hal alıyor ve ağrı da zuhur ediyorsa burada kanseri düşünmeliyiz. Bundan başka mühim bir ârâzı da uktelerin şişmesidir. Bunlara tıp dilinde adenopathie adı verilir. Kanserde bu ukteler şişerse etrafa intişar ettiğine delâlet eder ki çok mühimdir. 4) K a n a m a : Mide, barsak ve rahim kanserlerinde çok görülür. Hazım cihazından gelen kan ya ağız yoliyle veyahut makattan gelir. Bu gelen kan ekseriya kırmızı kan halinde değildir. Yani taze değildir. Âdeta kahve telvesi gibidir. Halbuki rahimden gelen kan ise daha ziyade kırmızıdır. Kanamalar bazan âni, şiddetli ve çok miktarda olur ki hastayı kansızlıkla öldürebilir ve bu ekseriya da kanserin ilerlemiş şekillerinde görülür. Bazan kanserin ilk devirlerinde hafif kanamalar olur ki bu bir ihtar mahiyetindedir. Gerek hasta ve gerekse doktoru ikaz eder. 5) U m u m î a h v a l d e d e ğ i ş i k l i k : Kanserin savlet ettiği organa göre vücutta yapmış olduğu kötü tesir çabuk veya geç meydana gelir. Meselâ karaciğer, hazım cihazı organlarında kanser hasıl olmuşsa süratle ilerlediği gibi vücutta yapmış olduğu umumî tesir de çabuk görülür. Bu kötü tesir şu suretle tezahür eder. Hastalarda ileri derece zayıflık, düşkünlük ve kansızlık yapar. Bazı cins kanserler esasen süratle üremek hassasına maliktir; tabiî bunun yapacağı umumî düşkünlük de süratli olur. Bilâkis bazı cilt kanserlerinde ilerleme çok yavaş olduğundan vücutta yapmış olduğu umumî tahribat ve kaşeksi de yavaş meydana gelir.

K a n s e r i n t e ş h i s i : Halihazır tababette kanser teşhisi için oldukça iyi vasıtalarımız vardır. Klinik teşhis vasıtalarımızdan başka elimizde en mühim kanser teşhis vasıtamız patolojik anatominin en esaslı ödevlerinden olan Biopsi (İngilizce : Biopsy) dir. Klinikte iltihap veya tümör olduğu hakkında şüphe edilen cilt, rahim, meme, ağız boşluğu, burun vesair uzuvlardan cerrah bir parça alarak laboratuvara patolojik anatomiye gönderir. Bu parça patolog tarafından tesbit ve sertleştirme usullerine maruz bırakılarak parafin veya selloidin ile blok haline getirilerek Microtome ismi verilen bir âlet ile gayet ince parçalar halinde kesilir ve bir lam (cam) üzerine alınarak hususî usul üzere boyanarak ve üzerine lamel (küçük cam) kapatılarak mikroskop altında hücreler tetkik edilir. Bu usule Biopsi denir.

Şunu söylemek lâzımgelir ki bu teşhis vasıtası bazı organ kanserlerinde maatteessüf faydalı olamamaktadır. Sebebi ise organın mevkiidir. Meselâ karaciğerde kanser meydana gelmişse bu vasıtadan istifadeye imkân olmadığı gibi organın vücutta mühim vazife görmesi ve kan dolaşımı çok olması, kanserin süratle organ içinde yayılmasına sebebolmasıdır. Esasen karaciğer kanserini klinikte anlamak ancak ilerlemiş şekillerinde kabil olmaktadır. Bununla beraber diğer birçok mühim organların meselâ meme, rahim ve cilt kanserlerinin erken teşhisinde Biopsi itiraz kabul etmiyecek kadar katî ve kurtarıcı bir yardım yapmaktadır. Bazı kimselerde kansere dokunmamak korkusu vardır. Hattâ (dokunma bana) diye umumileşmiş bir tâbir de vardır. Filvaki kanseri zedeliyerek terketmek doğru bir iş değildir. Zira kanser hücrelerinin daha çabuk etrafa yayılmasına sebebiyet veririz. Biopsi için alınan parçanın da kanseri zedelemesi ve menastas tevlit etmesi mümkün görülmüşse de alınan parçanın süratle takibedilerek tetkiki neticesi cerraha tevdi edilirse meselenin tehlikesi bertaraf edilmiş olur. Meselâ biz laboratuvarımızda birçok vakalarda gönderilen parçaları süratle takibederek parçanın histolojik teşhisi daha hasta ameliyat masasında iken neticelendirmiş ve ameliyatın tamamlanmasına yardım etmişizdir. Bilhassa dondurma Congelation usuliyle parça takibedilirse muayene neticesi on beş dakika kadar kısa

Squirrhe adı verilen sert cinsten bir meme kanseri

bir zamanda verilebilir. Bilhasa meme kanserleri ameliyatı için bu usulden ziyadesiyle istifade edilmektedir.

Biopsi usulden başka kanser teşhisinde röntgen, optik usuller ve serolojik teşhis vasıtalarından istifade mümkünse de bunlar Biopsi kadar faydalı olamamaktadır.

K a n s e r d e n k o r u n m a : Kanserden hususî bir korunma vasıtamız yoktur. Lâkin hijiyen kaidelerine riayet ve iyi bakım muhakkak ki kansere karşı bir mukavemet temin eder. Devamlı mide ve barsak hastalıkları ağız iltihapları, müzmin kabızlar, alkol vesair muharriş tesirler kanser husulünde az, çok hazırlayıcı sebep teşkil ederler. Bazı cilt hastalıkları, kansere karşı hazırlayıcı zemin teşkil ettiklerinden, bu türlü cilt hastalıklarının cerrahî veya tıbbî tedavileri kansere karşı koruyucu bir tedbir olurlar. Meselâ: Ciltte Papillome = Papillom, büyük ve mütebariz benler, Acanthosis nigricans, Xeroderma pigmentosum gibi cilt hastalıkları bunlar arasındadır. Bloodgard ve arkadaşının tanzim ettikleri istatistiklerinde 820 cilt kanseri vakasının, bidayette basit birer cilt tagayyürleri halinde iken, sonraları ihmal yüzünden kansere tahavvül ettiklerini göstermişlerdir. 173 aded siil, pabilom ve ben gibi âdi cilt hastalıkları ameliyat ile bertaraf edilmişler ve bilâhare bunlardan hiç birisinde kanser meydana gelmemiştir.

Muharriş sebeplerin kanser husulünde tesiri olacağını yukarda yazmıştık Binaenaleyh mümkün mertebe uzuvların gerek tahriş ve gerekse Traumatik tesirlere maruz kalmamalarını temin etmek lâzımdır. Meselâ bir kadının çok mühim ve nazik bir uzvu olan memesini bu gibi tesirlerden muhafaza etmesi ihtiyatî bir tedbir olur. Bunun gibi çürük dişlerin ve fena yapılmış protezlerin dil üzerine yapacakları devamlı traumatik tesirler dilde kanser husulüde müessir olurlar.

K a n s e r i n t e d a v i s i : Kanser mevziî bir halde iken ve erken teşhis edilecek olursa kabili tedavidir. Maatteessüf halk arasında kanser tedavi edilemez diye bir korku mevcuttur. Halbuki hâlihazırda tıp teşhis ve tedavi usulleri sayesinde birçok kanserli insanlar ölümden kurtarılmaktadırlar. Hattâ zamanı geçmiş birçok kanser vakalarının da hiç olmazsa ömürleri uzatılmaktadır. Kanserin en mühim ve müessir tedavisi cerrahî tedavidir. Bundan sonra da radyum ve röntgen tedavi usulleri gelmektedir. Kanser ne kadar erken teşhiş edilirse o kadar emniyetle tedavisi kabildir. Kanser tedavisi için birçok doktorlar tarafından tıbbî tedavi usulleri ileri sürülmüşse de bunların birçoklarının şarlatanlıktan başka bir şey olmadıkları anlaşılmıştır.

K a n s e r l e m ü c a d e l e : Bütün bu izahlardan anladık ki kanser içtimaî bir hastalıktır ve bununla mücadele etmek iyi neticeler verebilir. Mücadele de bilhassa kanserin erken teşhisi için lâzımgelen tertibat ve tesisatı vücude getirmekle olur. Gene biliyoruz ki kanser ihmal edilirse affetmez bir hastalıktır. Zamanında anlaşılırsa kurtulmak mümkündür. Kanser mücadelesi garp memleketlerinde eskidenberi düşünülmüş ve tatbik edilmiştir.

Fakat hakikî kanser mücadelesi ancak Yirminci Yüzyılda başlamıştır. Nihayet 22 mart 1934 te kansere karşı milletlerarası birlik (Union international contre le cancer) cemiyeti Paris'te meydana gelmiş ve birçok milletler iştirak etmişlerdir. Bu suretle altmış beşten fazla memlekette mücadele teşkilâtı açılmıştır.

Memleketimizde ise ilk defa olarak Profesör Hamdi Suat'ın himmetiyle Tıp Fakültesine merbut bir teşekkül olarak başlamış ve daha sonraları ise 1934 senesinde Union international contre le cancer teşekkülüne dahil olunarak mücadele beynelmilel teşekkül haline gelmiştir. Halen Üniversitemizin Tıp Fakültesine bağlı bir kanser enstitüsü vardır. Ayrıca Millî Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları tarafından tayin edilen otuz mütehassıstan mürekkep konsey vardır. Bu konsey arasından intihap edilmiş altı kişilik bir de komitesi vardır ki Milletlerarası merkezle sıkı münasebat temin etmektedir.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : *Aschoff; Pathologische anatomie, 1926. Bell; Texte Book of Pathology, 1943. Frieboes; Grundriss der Histopathologie der Hautkrankheiten. Letulle; Anatomie pathologique. Menetrier; Cancer. Macleod and Muend: Pathology of the Skin. Pheipper; La cellule cancerense. Roussy; Pricis d'anatomie pathologique. Roussy; Le cancer (Türkçeye terceme: Dr. Adnan Uraz). Roussy-Lesans; Diognestic des tumeurs. Saim Ali; Kanserin vaz'iyeti hazırası, malûmatı umumiye ve palogeni. Sternberg; Lehrbuch der algemeinen Pathologie und der Pathologische anatomie. Schwartz; Anatomi patholojik dersleri.*

(Prof. Dr. Süreyya Tanay)

KEREVİZ — Sebze olarak kullanılan bir bitkidir. Teknik adı «apium graveolens» tir. Muhtelif diller içinde kereviz kelimesine yaklaşan başlıca ad, bu sebzenin arapçası olan «kerefs» tir.

Kereviz, yaban kerevizinin üretim ve tarımiyle ıslah edilerek meydana getirilmiştir. Yaban kerevizi denize yakın yerlerde bulunur, fakat yenmez.

Kerevizin dünyanın muhtelif bölgelerinde yetişen birbirinden az çok farklı çeşitleri olmakla beraber bunlar iki kola ayrılır: 1) Yapraklı kereviz, 2) Kök kereviz veya Rus kerevizi.

Amerika, kök kerevizi bilmez. Orada yetiştirilen yapraklı kerevizdir. Bu kerevizin on beş ile otuz beş santimetre arasında değişen yaprak ve çiçek sapları çoktur. Bu saplar

beyazlanınca, çiy veya pişmiş olarak yenir ve yemeklerde garnitür olarak kullanılır. Avrupada ve memleketimizde harcıâlem olan kereviz, kök kerevizdir. Kök kerevizle körpe yaprakları, çiy veya buharda pişirilip ezilmişi salata olarak yenir. Çorbası, sağyağlısı, terbiyelisi, ender olarak da zeytinyağlısı yapılır. Et yemeklerine garnitür olarak girer.

Yaprak kereviz

Kök kereviz

Et ve balık haşlamalarına havuç, şalgam, maydanoz gibi sebzelerle birlikte mükemmel çeşni verir. Yaprak kereviz sirkeli turşularda da kullanılır.

Kerevizde, bilhassa tohumunda apiol vardır. Apiol, nöbetli hastalıklara ve sıtmaya iyidir; kan dolanımını kolaylaştırır; âdet görmekte güçlük ve düzensizlik çeken kadınların âdetlerinin düzenlenmesine yardım eder. Bu itibarla kereviz, tıpta da yeri olan hassalı bir sebzedir. *(A.B.)*

LÜFER — Karadeniz, Akdeniz ve bilhassa Türkiye Boğazları ve Marmara'ya mahsus bir balıktır. Adını Yunanca «lufari» den alan bu balığın teknik adı «perca lophari» dir.

Eti beyaz, lezzetli ve pek makbuldür. Lüfer, yüzgeçleri dikenli ve kemik dokusu tam olan balıklar familyasındandır. Lüferin rengi açık zeytunî ve gümüşidir.

Lüfer, umumiyetle yirmi santimetre boyunda bir balıktır. Daha ufakçasına sarıkanat, ondan ufağına çinakop denir. Boyu otuzbeş santimetreye ve ağırlığı bir kiloya kadar varan ve hattâ aşan lüfer azmanı, kofana adını alır.

Lüfer aç gözlü, dişleri keskin ve kuvvetli bir balıktır. Üstlerine şiddetle atılarak küçük balıkları yer; bilhassa izmarit, istavrit ve hattâ uskumru, zargana gibi balıkları pek sever.

Lüfer olta ile tutulur. Lüfer oltasının bedeni siyah kıldan veya Japon mesinası denilen beyaz barsaktandır. Kıl oltalar, balıkçının tecrübe ve maharetine göre dört kattan başlıyarak ince veya kalın olur. Usta balıkçılar ince oltayı tercih ederler.

Lüfer

Zira lüfer pek kurnaz olduğu için kalın oltadan kuşkulanır. Lüfer avına yeni heveslenenlerin dört kattan fazla oltaları, hattâ Japon mesinasını kullanmaları doğrudur. Çünkü, yakalandığı zaman büyük bir mukavemet gösteren lüferi oltayı koparmadan çekmek için büyük bir ustalık lâzımdır. Olta bedeninin ucuna en az bir kulaç boyunda ince ve kuvvetli mesina eklenir ve bunun ucuna zoka denilen ve özel biçimli kurşuna gömülü büyükçe iğne takılır. Bu bir kulaç mesina için en elverişlisi İspanyol mesinasıdır. İspanyol mesinası hem ince, hem kuvvetlidir. Zokaya yem olarak, lüferin zaman zaman değişen iştahasına göre, izmarit, istavrit, uskumru veya zargana dilimleri takılır. Bu balıkların çok taze olması, hattâ yem olarak dilimleninciye kadar, kayığın yan tarafına asılarak deniz suyiyle temasta bulundurulan livar denilen ağ veya sepet yemlik içinde canlı tutulması lâzımdır. Zoka kurşunu da civa ile sık sık parlatılmalıdır. Lüfer bayat yemin ve kararmış zokanın semtine dahi uğramaz.

Umumiyetle deniz dibinden bir kulaç yukarıda ve en az onbeş yirmi kulaçtan başlıyarak kırk elli kulacı bulan derin sularda dolaşan lüfer bazan uzun zaman yemi koklar, bazan da şiddetle yemin üstüne atılarak kapıp gider. Bu itibarla balıkçının çok uyanık olması, hem fazla aceleci ve hem de fazla gafil davranmaması gerektir. Lüfer çok çabuk ve hızlı kaçan bir balık olduğu için, balıkçının onun kadar kurnaz davranması lâzımdır. Lüfer tutulduğu zaman olta pek ölçülü bir tempo ile çekilmelidir. Hızla asılmak lüferin mukavemetiyle karşılaşınca oltanın kopmasiyle neticelenir. Ağır davranmak ise, lüferin daha atik davranarak yukarı fırlamasına ve keskin dişleriyle oltayı kesip kaçmasına fırsat verir.

Lüfer zamanına ve mevsimine göre güneşin batmasiyle başlıyan bir iki saat içinde veya bütün gece, yahut da hem gece ve hem gündüz avlanır. Hem gece ve hem gündüz avlandığı devir, lüferin bollaştığı ve nisbeten aptallaştığı devirdir.

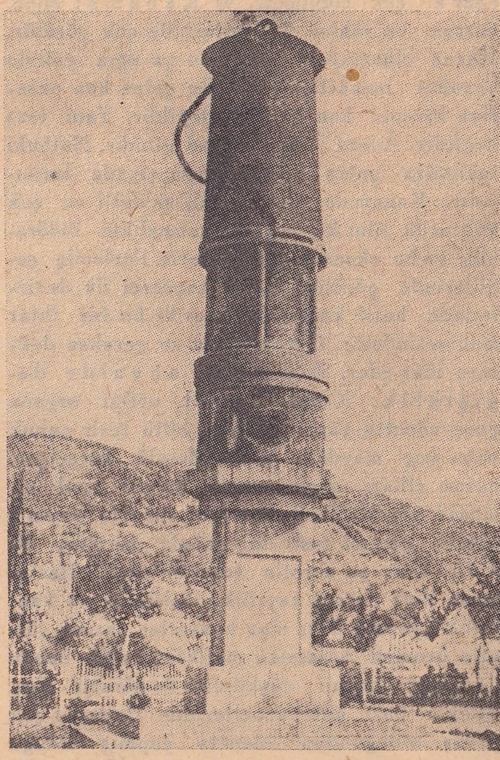
Lüfer, Karadeniz Boğazının dışından başlanarak Boğazın hemen her tarafında, Sarayburnu açıklarında ve mevsim sonunda Haliçte iki köprü arasında ve bilhassa Galata köprüsünün iç tarafında avlanır. Balıkçı tâbiriyle, lüferin Köprüye inmesi, bir taraftan bollaştığına, bir taraftan da mevsimin sona ermesinin yaklaştığına alâmettir. Gerçekten Köprüye indikten bir ay kadar sonra lüfer mevsimi sona erer.

Lüferin en makbul balıklar arasında bulunuşu ve avının yukarıdanberi anlattığımız gibi zevkli ve heyecanlı oluşu yüzünden gerek profesyoneller, gerek amatörler bu balığın avına geniş ölçüde rağbet gösterirler.

Lüfer, çok lezzetli bir ısgara balığıdır. *(A. B.)*

MEHMET, UZUN — İkinci Mahmut devrinde yaşamış olan Uzun Mehmet, memleketimizde maden kömürünü ilk bulan adamdır. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Bununla beraber ölümünün 1829 dan bir müddet sonra olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin Ereğli'nin Kestaneci köyünden olduğu ve bahriye askerlerinden bulunduğu tespit edilebilmiştir.

K ö m ü r ü b u l u ş u: Daha Onsekizinci Yüzyıl ortalarında dünyada maden kömürü istihsal ve istihlâki, bugünkiyle kıyas edilemiyecek kadar az olmakla beraber hayli ilerlemişti. Bu miktar yüzyıldan yüzyıla değil, yıldan yıla durmadan ve hızla artıyordu. Osmanlı Saltanatı, dünya maden kömürcülüğünün bu hızlı gelişmesine tamamiyle kayıtsız ve yabancıydı. Fakat donanmanın yelkenden makineye geçmesiyle Topane, Darpane ve Tersanenin ihtiyaç gösterdiği maden kömürlerinin dışarıdan getirtilmesi zarurî olmuştu. Bu durum o zamanki bahriye ileri gelenlerinin dikkatini çekmiş, Türkiye'de de taş kömürü bulunması ihtimali düşünülerek kömür aranması her tarafa bildirilmişti. Ayrıca her sene terhis olunan ve memleketin muhtelif bölgelerindeki köy ve kasabalarına dönen deniz erlerine bahriyece kömür nümuneleri gösterilir, gittikleri yerlerde kömür aramaları tembih edilir ve buldukları takdirde mükâfatlandırılacakları vadolunurdu. İşte, Uzun Mehmet de terhis edildikten sonra bir gün, Kestaneci köyünden Köseağzı mevkiindeki değirmene öğütülmek üzere buğday götürdü. Fakat değirmene buğday getirmiş köylüler kalabalıktı. Uzun Mehmet, sırasının gelmesini beklemek

Zonguldak'ta Uzun Mehmet âbidesi

üzere çuvallarını yıktı ve vakit geçirmek üzere etrafta dolaşmağa başladı. Bu gezintisinde Niren deresine kadar uzanan Uzun Mehmet, dere içindeki molozlar arasında kendisine gösterilen maden kömürüne benziyen bir taş buldu. Uzun Mehmet bu siyah taşlardan bir miktar topladı. Akşam evine dönünce bunları ocağında yakmağa teşebbüs etti ve yandığını görünce aradığını bulduğunu anladı. Ertesi gün tekrar Niren deresine giden Uzun Mehmet, dere boyunu takibederek nihayet yağmur ve sellerin tesiriyle meydana gelmiş bir yarmada yeryüzüne fışkırmış kömür damarı ile karşılaştı. Beraberinde getirdiği kazma ile kopardığı bir çuval dolusu kömür mostrasını evine götürdü. İşte Türkiye'de maden kömürü ilk olarak 1829 yılı sonbaharında Uzun Mehmet tarafından böyle bulundu.

M ü k â f a t l a n d ı r ı l ı ş ı: O devirde kış mevsiminde o taraflardan İstanbul'a gelmek pek kolay değildi. Bunun için Uzun Mehmet kömür nümunelerini bir kış köyünde sakladıktan sonra yollar açılınca İstanbul'a götürdü. Nümunelerin gerçekten maden kömürü olduğunu anlıyan ve yerinde keşifler yaptıran Bahriye, Uzun Mehmede beş bin kuruş para mükâfatı verdikten başka, ölünciye kadar sürmek üzere altı yüz kuruş da aylık bağladı. O zaman bir köylü için bu aylık müreffeh bir geçim kaynağı idi. Uzun Mehmet hem Bahriyeye, hem de kendine gördüğü işden memnun köyüne döndü.

Ö l ü m ü: O tarihte Hacı İsmail Ağa adında bir derebeyi Ereğli kaymakamı bulunuyordu. Uzun Mehmedin kömür bulup kendisinden habersiz İstanbul'a götürmüş ve takdir edilmiş olmasını kıskandı. Zavallı Mehmedi bir vesileyle Ereğli'ye getirtti ve misafir edildiği handa ikram edilen kahveye adamlarına zehir karıştırtmak suretiyle öldürttü.

Âbidesi: Uzun Mehmet hakkındaki bu malûmat Zonguldak C. H. P. Merkezinin uzun ve takdire değer araştırmalariyle tespit edilebilmiştir. Cumhuriyet hükûmeti vatanımıza ettiği hizmeti gözönünde tutarak 1932 yılında Uzun Mehmet adına Zonguldak'ta büyük bir törenle bir âbide dikmiş, bir park ve caddeye de Uzun Mehmet adını vermiştir. Uzun Mehmet âbidesi, mermer bir kaide üzerine yerleştirilmiş ve kaidesinin bir buçuğu yükseklikte, büyük bir madenci feneridir.

(İsmail Alp)

MONDROS MÜTAREKESİ — (30 ekim 1918) Birinci Cihan Harbinin dördüncü yılı sonlarında Osmanlı Devletinin İtilâf devletleri adına İngilizlerle Limni adasının Mondros limanında 30 ekim 1918 de imzaladığı mütarekedir. Bu mütareke, Osmanlılarla İtilâf devletleri arasında harbe son vermiştir.

1918 yazında ve sonbaharında harb talihi Osmanlı Devletiyle müttefiklerine tamamen yüz çevirmiş, Alman orduları 18 temmuzda başlıyan ve «Foch Muharebesi» adiyle anılan İtilâf kuvvetlerinin büyük taarruzları karşısında bir şey yapamıyacak duruma düşmüş, Avusturya - Macaristan'da yer yer dağılma ve çökme belirtileri görülmiye başlamış, Bulgar ordularının tuttuğu Makedonya cephesi yarılmış, Osmanlı orduları da Suriyede yenilerek şimale doğru çekilme zorunda kalmışlardı. Bulgarlar, 29 eylûlde Selânik'te İtilâf devletleriyle mütareke imzalıyarak müttefiklerinden ayrıldıkları için Osmanlı Devletinin, müttefiki Almanya ve Avusturya ile de artık irtibatı kesilmişti. Amerika Birleşik Devletleri Cumhur Başkanı Wilson'un 8 ocak 1918 tarihinde neşrettiği prensiplere dayanarak sulh yapmak niyetiyle, Almanya da 4 ekimde Amerika'ya başvurunca Osmanlı Devleti tek başına kalmış oldu ve orduları Suriye cephesinden Haleb'e çekilirken mütareke dilemeği zarurî gördü. El altından veya Berne'deki Türk elçisi vasıtasiyle yapılan teşebbüslere aldırılmadığını gördü.

Harbi idare eden Talât Paşa Kabinesi istifa etmiş ve 14 ekimde yerine geçen İzzet Paşa Kabinesi de ilk iş olarak mütareke teşebbüsüne girişmişti. Bu maksatla o sırada İstanbul'da Büyükada'da oturan esir İngiliz Generali Townshend'in tavassutundan faydalanmağı muvafık bulmuştu. General Townshend vatanına dönmek üzere serbest bırakılması şartiyle bu aracılığı üstüne alarak 18 ekimde İstanbul'dan ayrılıp Bandırma - İzmir yoliyle Midilli'ye, oradan da Limni'de bulunan İngiliz Akdeniz Filosu Komutanının yanına gitti. İngilizler mütareke için müzakereyi kabul etmişler (22 ekim) ve Osmanlı Devletinden murahhaslarını göndermesini istemişlerdi. Müzakereye Bahriye Nazırı Rauf (Eski Londra Büyükelçisi Rauf Orbay), Sekizinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Sadullah (Muğla Mebusu merhum Sadullah Güney) ve Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Beyler memur edilmiş ve heyet ayni günde İstanbul'dan Çanakkale yoliyle hareket ederek 26 ekimde Mondros'a gelmişlerdi. Müzakerelere Türk murahhaslarının misafir edildikleri Agamemnon zırhlısında başlandı. 30 ekim günü akşamı saat 21 de görüşmeler sona erdi ve Osmanlı Devletine altı yüzyıllık siyasî istiklâlini kaybettiren mütareke, Türk Murahhas Heyetiyle İtilâf devletlerini temsil eden İngiltere adına Akdeniz İngiliz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe arasında imzalandı.

Bu mütareke ile Osmanlı Devleti, vatanın içinde ve dışında açılan cephelerde yüz binlerce evlâdını feda ederek ve dört yıl sayısız güçlüklere ve mahrumiyetlere göğüs gererek yaşadığı harb devresine son veriyor ve mukadderatını İtilâf devletlerinin ellerine, teslimiyetle bırakmış oluyordu.

Mondros Mütarekenamesinin başlıca hükümleri şunlardır: 1) Karadenize geçilmesi için Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve buradaki Türk istihkâmları İtilâf kuvvetleri tarafından işgal olunacaktır; 2 ve 3) Osmanlı sularında ve Karadenizde mevcut torpil tarlalarının yerleri gösterilerek toplanmalarına yardım edilecektir; 4) Türklerin elinde bulunan bütün harb esirleri, Ermeni esir ve mevkufları İstanbul'da toplanarak kayıtsız şartsız İtilâf devletlerine teslim olunacaktır; 5) Hudutların ve içerde asayişin korunması için lüzumlu kuvvetlerden başka bütün ordular derhal terhis edilecektir; 6) Bütün Türk harb gemileri teslim edilerek gösterilecek limanlarda mevkuf tutulacaktır; 7) İtilâf devletlerinin, emniyetlerini tehdidedecek bir vaziyet çıkınca herhangi bir sevkulceyşî noktayı işgale salâhiyetleri olacaktır; 8 ve 9) Bütün Osmanlı liman ve demirleme yerlerinden ve Osmanlı tersane ve limanlarındaki tamir vasıtalarından İtilâf gemileri istifade edeceklerdir; 10) Toros tünelleri İtilâf kuvvetleri tarafından işgal olunacaktır; 11) İran ve Kafkasya'daki Türk kuvvetleri geri çekilecektir; 12) Hükûmet muhaberatı müstesna olmak üzere telsiz, telgraf ve kablolar İtilâf kuvvetleri tarafından murakabe edilecektir; 13) Bahrî, askerî ve ticarî hiçbir madde ve malzeme Türkler tarafından tahribolunmıyacaktır; 14) Memleketin ihtiyacı karşılandıktan sonra kalan kömür ve akaryakıtlar ihracolunmıyarak İtilâf kuvvetlerinin istifadesine bırakılacaktır; 15) Bütün demiryollarına İtilâf murakabe subayları memur edilecektir; 16) Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan kıtalar en yakın İtilâf komutanına teslim olacaklardır; 17 ve 18) Trablus ve Bingazi'deki Türk subayları en yakın İtalyan komutanına teslim olacaklar ve buradaki limanlar İtilâf kuvvetlerine teslim edilecektir; 19) Alman ve Avusturya askerleriyle sivil memur ve tebaası bir ay içinde Türkiye'yi terkedeceklerdir; 20) Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerinin teçhizat, silâh ve cepanesi ve nakil vasıtaları hakkında verilecek talimata baş eğilecektir; 21) İtilâf memurları Osmanlı iaşe teşkilâtını murakabe edeceklerdir; 22) İtilâf devletlerince alınmış olan Türk esirleri bulundukları yerlerde kalacaklardır; 23) Osmanlı devleti merkezî devletlerle bütün münasebetlerini kesecektir; 24) Doğu vilâyetlerinde kargaşalık çıkarsa bu vilâyetlerin herhangi bir kısmını İtilâf devletleri işgal edebileceklerdir; 25) Osmanlı kuvvetleriyle İtilâf devletleri arasında muharebe 31 ekim 1918 günü öğle vakti kesilecektir.

Mütareke şartları gözden geçirilince bunun tam ve mutlak bir teslimden başka bir şey olmadığı görülür. Bilhassa onu tatbik mevkiinde olan Osmanlı devlet adamlarının zihniyetleri, iradesizlikleri ve kendilerini aşağılık görme duyguları bu anlaşmayı, mümkün olduğu kadar daha kötü bir hale sokmuş ve Mondros'taki imzadan başlıyarak Osmanlı Devletinin göçmesiyle nihayet bulan mütareke günleri, Türk İstiklâl Mücadelesinin ışığı ile nurlanmıyan sahalarda, Türk ulusu için ıstırapla dolu geçen karanlık bir devir olmuştur.

Mondros Mütarekesine karşı ilk yükselen itiraz, o sırada Yıldırım Orduları Grupu Komutanlığını deruhte eden Mustafa Kemal Paşanın sesi olmuştur. İleriyi çok iyi gören Mustafa Kemal, Adana'dan mütareke şartları ve tatbikatı hakkında Başkomutanlık makamına çektiği telgraflarla memlekete yaklaşan tehlikeyi vaktinde haber vermiş ve Sadrazam İzzet Paşaya devletin gitmekte olduğu akıbeti bir bir göstermeğe çalışmış ve olaylar, çok geçmeden, onun ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Atatürk, bu mütarekenamenin tatbikatı hakkındaki duygularını da 13 ağustos 1923 te Büyük Millet Meclisinin ikinci intihap devresinin açılışı münasebetiyle söylediği nutukta tarihe şu sözlerle maletmektedir: «Osmanlı hükûmetiyle Müttefikler arasında aktedilmiş olan bu mütareke, imzalandığı günden itibaren galip devletler tarafından fiilen ve hükmen parçalandı. İstilâ orduları vatanımızın aziz parçalarına çöktüler. İstanbul ve Boğazlar düşman kara ve deniz kuvvetlerinin dolaşma sahası oldu. Yunan orduları İzmir rıhtımını kana boyadı. En güzel mamurelerimizi tahribe başladı. Kadın ve çocuklarımız, namus ve iffetimiz ve pek çok mâbetlerimiz, eserlerimiz ve âbidelerimiz dahil olduğu halde Türk namı altındaki her şeye tecavüz edildi. Hergün Ayasofya'ya haç asmak tehdidiyle en ince hislerimiz rencide edildi. Esirler hakkında bile reva görülmiyen bir zorlama ile asırların şeref yükünü omuzlarında taşıyan subaylarımız, düşman subaylarına selâm vermeğe mecbur tutuldu. Namusumuzun timsali olan Sancağımız hakaret gördü.»

Ne mutlu Türk Ulusuna ki, başardığı İstiklâl Mücadelesiyle bu yüz kızartan durumdan kendini sıyırarak, 11 ekim 1922 de aynı İtilâf devletlerinin murahhaslarına Mudanya'da imzalattığı mütareke ile şerefini ve millî izzeti nefsini kurtardı.

(Faik Reşit Unat)

NEDİM — (1681 - 1730) Hayatı: Onsekizinci Yüzyıl divan şiirinin en kudretli şairi; edebiyatımızda sadece Nedim adiyle ebedileşen Nedim Ahmet Efendidir. Nedim, kuvvetli bir tahmine göre 1681 yılında ve İstanbul'da doğmuştur. Anne tarafından şeceresi Fatih devrine kadar uzanmakta ve Nedim'in bu cihetten, çok eski bir Türk ailesi olan Kara Çelebi Zade ailesine mensup bulunduğu bilinmektedir. Atalarının Fatih devri büyüklerinden oluşu ile iftihar duyan Nedim, baba tarafından da gene aydın bir ailenin çocuğudur. Babası, Anadolu'da kadılıklar yapmış olan Mehmet Efendi, büyükbabası da Sultan İbrahim devri kazaskerlerinden Mülâkkab Mustafa Efendidir. Ancak bu büyükbaba, gerek meslekdaşlarınca, gerek halk arasında pek sevilmemiş, türlü uygunsuzlukları dolayısiyle kendisine birtakım kötü lâkap'ar takılmış ve sonunda halk tarafından linç edilmiştir.

Nedim'e gelince: Arada bir Mülâkkab Zade diye anılan şair, büyükbabasından ancak böyle bir unvana tevarüs etmiştir. Şairin baba tarafından olan atalarının Merzifon'lu oldukları söylenilmektedir.

Nedim, İstanbul'da, kültürlü bir muhitte yetişmiş; devrinin en büyük âlimlerinden kuvvetli bir medrese tahsili görmüş; Arap, Fars dil ve edebiyatlarını çok iyi öğrenmiş ve tahsilini bitirince parlak bir imtihan vererek müderris olmuştur.

Şair, önce Şehid Ali Paşadan, sonra Damat İbrahim Paşadan himaye görmüş, bilhassa münevver Sadrazam İbrahim Paşa,

Nedim'in büyük değerini yakından kavrıyarak ona hayatının en parlak ve en mesut yıllarını yaşatmıştır.

Şair, Damat İbrahim Paşanın çok sevdiği ve yanından ayırmak istemediği hakikî bir nedimi, bir zevk ve fikir arkadaşı olmuş; bir taraftan Mahmutpaşa Mahkemesi Naibliğine getirilirken diğer taraftan müderrislik sahasında zamanla ve gittikçe yükselen rütbeler kazanmıştır.

Nedim
Ressam Münif Fehim'e göre

Nedim, kendisine Damat İbrahim Paşa tarafından verilen bazı «ilmî hizmetler» de görmekle beraber Lâle Devri sarayının eğlence âlemlerinden asla uzak durmamış, keskin zekâsı ve zarif nükteleriyle çok aranılan şair, Sadâbâd eğlencelerini, Çeragan safalarını büyük hâmisi İbrahim Paşa ile hattâ bizzat padişahla beraber yaşamıştır. Nihayet İbrahim Paşa, Nedim'i kendi kütüphanesine hafız-ı kütüp tayin etmiş, Nedim bilhassa bu zevkli ve itibarlı vazifesini büyük bir sevinçle karşılamış, İbrahim Paşaya candan teşekkürlerde bulunmuştur.

Fakat tarihimizde pek haklı olarak bir «fecr-i kâzib» diye vasıflandırılan Lâle Devrinin bir neşe ve eğlence perdesi altına gizlediği yenilik hareketleri çok uzun sürmemiş; 1730 da vukua gelen Patrona Halil isyanı Türk cemiyetinin hiç kimse tarafından zorlanmaksızın Avrupaî medeniyete doğru adımlar attığı bu renk, ışık ve ümit devrine bir nihayet vermiştir. Patrona Lâle Devrindeki Türk zevkinin güzel eserlerini merhametsizce tahribetmiş; bu arada Üçüncü Ahmet tahtını, İbrahim Paşa da hayatını kaybetmiştir.

Sefahate varan eğlenceli, fakat tahripkâr hayatı dolayısiyle ötedenberi sıhhati ve âsabı bozulmuş olan Nedim de ihtilâl sırasında dimağının geçirdiği bir buhranla sarsılarak vefat etmiştir (1730).

Beşiktaş'ta Arap İskelesi civarında oturduğu anlaşılan Nedim'in üç kızkardeşi ile Ümmü Gülsüm adında bir zevcesi ve Lebâbe isimli bir kızı olduğu bilinmektedir. Büyük şairin mezarı Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığındadır. Nedim'in hiç şüphesiz daha çok güzel eserler verebilecek bir yaşta hastalanması ve ölmesi, Türk edebiyatının sayılı talihsizliklerinden biridir.

Edebî şahsiyeti: Yalnız, inkılâp ruhu taşıyan, ışıklı bir tarih devrinin değil, aynı zamanda yeni ve canlı bir edebiyat cereyanının da mümessili olan Nedim, Türk edebiyat tarihinde pek hususî bir mevkie sahiptir.

Onsekizinci Yüzyılda Osmanlı idarecilerinin medeniyet anlayışında - kısa bir zaman için bile olsa - kendini gösteren yenilik ruhunun Türk edebiyatında da birtakım akisler uyandıracağı pek tabiî idi. Yüzyılın edebiyatına yeni bir renk ve hareket vererek ona içtimaî hayattan ve meselâ «Lâle Devri»nin yarattığı zevk ve neşeden; serbestlemek ihtiyacından alınacak tesirlerle daha millî ve daha mahallî kıymetler katacak bir sanatkârın zuhuru beklenilmez bir hâdise değildi. Bilhassa Onyedinci Yüzyılda büyük bir gelişme göstermiş olan Türk halk edebiyatının divan şiiri ile ölçülemiyecek derecede millî, içtimaî hususiyetler taşıması ve bu edebiyatın sesini yüksek zümreye ulaştırabilecek bir hale gelmesi gibi sebepler; münevverlerin halk zevkini hakir görmek şöyle dursun, yavaş yavaş bu zevke yaklaşmaları gibi hayırlı neticeler veriyor ; ve edebiyatımızda bütün bu tesirler altında yetişecek bir sanatkârın zuhurunu müjdeliyordu. Bu sanatkâr, devrinin ve muhitinin içtimaî hayatı içerisine girebilmiş; divan şiirinin kıymetlerinden fedakârlık yapmamakla beraber, onun fazla kemikleşmiş kaidelerinden kendini kısmen olsun kurtarabilmiş; bilhassa halk zevkini, halk ruhunu kavrıyarak ; halk tâbirlerinden, halk söyleyişinden hoşlanarak edebiyata bu kıymetleri de getirmeğe cesaret edebilecek, serbest ruhlu, bilgisinden ve zevkinden emin, zeki bir sanatkâr olacaktı.

İşte Nedim, Türk edebiyatında «mahallileşme cereyanı» denilmekte olan böyle bir edebî cereyanın başsanatkârıdır.

Kasideleri, gazelleri ve bilhassa şarkılariyle, Osmanlı İmparatorluğunun belirli bir zevk ve ihtişam devri olan Sadâbâd senelerini hâlâ yaşatan Nedim'i divan şiirinde «Nedim mektebi» diye anılabilecek yeni bir edebî ekolün kurucusu ve en büyük şairi olarak tanımak lâzımdır.

Sanatının ana çizgileriyle Nedim, divan şiiri üslûbundan uzaklaşmış değildir. Fakat bu uzun ömürlü, klâsik şiirin, yaratıcılığı hudutlandıran bütün kaidelerine de kayıtsız şartsız bağlı kalmak uysallığını göstermemiştir. Onun şiirlerinde Onaltıncı Yüzyıl saltanatını bir süs ve şekil ihtişamı içinde terennüm eden Baki-nin aşırı plasticité'si bulunmadığı gibi; belki en gösterişli örneklerini Naili'nin kalemi ile veren «üstadane beyan tarzı» da mevcut değildir. Gerçi Nedim, tarihi çok eski olan bu sanat geleneğine, tabiî bir söyleyişle uyarak şiirlerinde kelime sanatlarına da yer vermiştir. Fakat biz Nedim'i bu gibi üslûp hünerlerinden ziyade gerçekten duyurucu vasıflar taşıyan şiirlerinin mimarisindeki ses ve söz anlaşması ile sevmekte; «yeni mazmunları, ince ve zevkli hayali, şuh ve açık söyleyişi, bilhassa temiz ve ahenkli lisaniyle» onun diğer bütün divan şairlerinden ayrıldığını görmekteyiz. Nedim'in duygu ve mânayı kelime oyunlarına feda etmiyen, fakat söz sanatındaki her türlü ustalıkları «tabiilik» le birleştirmeğe muvaffak olan açık, sade ve samimî bir üslûbu vardır.

Nedim
Ressam Ratip Tahir Burak'a göre

Sanatkâr, duyup düşündüğü, görüp heveslendiği, sevip benimsediği ve ayrılıp özlediği her güzel şeyi, zarif ve hayal dolu ruhunun ürperişleriyle birleştirerek serbestçe terennüm etmek ihtiyacındadır. Bu sebeple sırası geldiği zaman divan şiiri kaidelerini kolayca çiğnemekten çekinmemiş, vezinden kafiyeye, şekilden söyleyişe kadar serbest hareket etmekten zevkalmıştır. Hattâ bu kaide kırıcı cephesi dolayısiyledir ki devrinin bazı çerçeve içi sanatkârları, Nedim'i büyük şair olarak kabul etmek şöyle dursun, ona herhangi bir kıymet vermeği bile akıllarına getirmemişlerdir. Halbuki Nedim'in en üstün meziyeti yüzyıllardanberi ilhamını başkalarının şiirlerinden almayı âdet edinen divan şiirimizin bu zararlı ve mânasız iptilâsından, Fuzuli ve Baki gibi büyük seleflerini de geçerek, sıyrılmış bulunmasıdır. Nedim, şiirlerini; yaşadığı devrin, içinde bulunduğu muhitin, arasında yaşadığı topluluğun hareket ve heyecanlarından aldığı ilhamlarla yazmıştır. Bu münasebetle bütün divan şairlerimiz içinde zamanını ve muhitini tasvir ve terennüm etmiş olan en büyük şair Nedim'dir. Bundan dolayıdır ki onun pek çok şiirlerinde Onsekizinci Yüzyıl İstanbul'unun güzel ve sıcak bir köşesini bulmak; İmparatorluk başkentinin bu ışıklı köşelerinde bir hayat, bir cemiyet, bir sanat macerasının kımıldandığını görmek ve seslendiğini duymak mümkündür.

Bir İstanbul çocuğu olan Nedim, Türk şiirinde İstanbul'u ebedileştiren «ilk şair» olmak vasfına herkesten çok lâyıktır.

Nedim'in şiirlerinde camileri, mescitleri, kandilleri, şadırvanları, hamamları, sarayları, köşkleri, zarif bahçeleri, yeşil ve güzel tepeleri ile bütün Onsekizinci Yüzyıl İstanbul'u gözümüzün önünde hayran kaldığımız bir şiir ve sanat tablosu halindedir. Bu şiirlerde, Sadâbâd kasırlarının renkli ve çiçekli bahçelerinde selvi boylu güzellerin salınarak dolaştıklarını zevkle seyredersiniz; mermerden yapılmış ejderha heykellerinin ağızlarından şeffaf havuzlara zehir değil, âb-ı hayat döküldüğünü bir renk ve ahenk şa'şaası içinde görür ve duyarsınız. İstanbul'un gümüş sularından altın yaldızlı kayıkların köpüklü izler bırakarak akıp kaydıklarına şahidolur ve şairin bu güzel tablonun arkasından: «Eyvâh o üç çifte kayık aldı kararım = Şarkı okuyup geçti, bir âfet var içinde» diye sızlandığını işitirsiniz. Bu şiirlerde gül bahçeleri, lâleler ve lâle renkli kadehler; içki, saz ve her türlü eğlence âlemleri, birer kelime hüneri, birer mecaz oyunu halinde değil, hakikî renkleri ve hakikî ahenkleriyle karşınıza getirilmiştir.

Fakat Nedim'in en coşkun, en zarif ve en ateşli şiirleri; durmaksızın tazelenen ve her güzelde bir başka tat arıyan aşkları ve bu aşkların sevimli sevgilileri için söylediği şiirlerdir. Nedim, bu şiirlerinde isteklidir. Şuhtur, lâubalidir. Açık saçıktır. Fakat bütün bu cephelerine rağmen «Nedim Divanı» güzel şiirler mecmuasıdır ve bu şiirlerdeki açıklık bir Venüs heykelindeki açıklık gibi yalnız sanata ve sanatkârına karşı hayranlık duyguları verirler.

Türk şiirinde aşkın buhran ve ıstırabını anlatan en kuvvetli şair, hiç şüphesiz ki Fuzuli'dir. Fakat sevgilinin madde ve hayat

halindeki canlı güzellikleri, aşkın maddî arzularından doğan çeşitli ürperişler, hiçbir şairimizde Nedim'de olduğu kadar zarif, sıcak ve kuvvetli değildir.

Her gördüğü güzelden gönlüne neşe ve heyecan verecek bediî bir hisse çıkarmasını bilen Nedim, şiirlerinde tasavvufa, mantığa, alelûmum felsefeye yer vermeyi düşünmemiştir. Ancak zaman zaman hislerinin şiddetini hayalinin genişliği içinde dindirmeğe çalışan şairin: «Yok bu şehr içre senin vasfettiğin dilber Nedim = Bir perî - sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana» diyerek; o kadar başariyle tasvir ve terennüm ettiği güzelleri bile kâfi görmediğini; daha ne görülmemiş güzellikler aradığını ve nihayet ümitsizliğe düştüğü zamanları bile olduğunu farketmemek mümkün değildir.

Bütün bu şiirlerin çok saf ve samimî bir İstanbul şivesi ile, esaslı bir halk zevki, ince ve keskin bir Türk zekâsı ile örülerek terennüm edildiğini burada bilhassa tekrarlamak lâzımdır. Büyük şair Fuzuli bir Murabba'ında: «Ne dersin rûzgârım böyle mi geçsin güzel hânım = Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultânım» gibi mısralarla devrinin bir nevi «halk söyleyişi» ni dile getirdiği için, Türk şiirindeki sadeliğin ve samimiliğin en güzel terennümlerini yaratmış sayılıyordu. Nedim bilhassa bu vasıflarda Fuzuli'deki söyleyişten de açık ve sade konuşmuş, böyle bir konuşma dilini daha geniş ölçüde bir sanat lisanı haline getirmesini bilmiştir: «Sen böyle soğuk yerde niçün yâtar uyursun = Billâh döğer dur hele dâyen seni görsün = Dâhî küçücüksün yalınız yatma üşürsün = Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım».

Hele Nedim'in büyük bir yakınlık duyarak benimsediği halk inanışları, halk tâbirleri, halk âdet ve ananeleri, nihayet bunların en güzel bir ifade vasıtası olan halk dili onun eserlerine hiçbir «divan şairi» nin varamadığı bir güzellik vermiştir.

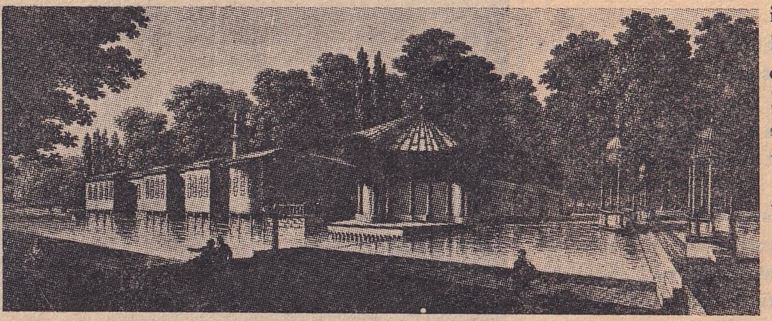
O kadar ki halk dilini ve halk tâbirlerini kullanmakla da kanamıyan bu şairimizin aruz veznini ve klâsik nazım şekillerini bir yana koyarak hece vezniyle ve «koşma» şekli ile manzume yazmağa kalkışması ondaki halka iniş temayülünün ve millî zevkin en açık bir şahididir. Divan edebiyatına Türklerin verdiği nazım şekilleri düşünülürken nasıl herşeyden önce şarkı şekli hatırlanırsa; şarkı denilince de hatıra gene herşeyden önce Nedim'in şarkılarının gelişi, onun millî olan bu şiir tarzında da niçin o kadar çok muvaffak olduğunu anlamamızı kolaylaştıracak sebeplerden biridir.

Fakat ister halk zevki ve halk söyleyişiyle, ister divan tarzı söyleyişiyle olsun, Nedim'in Türk şiirindeki en büyük başarısı, çok defa «öz şiir» e örnek diye gösterilebilecek ölçüdeki mısralarını ören ses ve söz anlaşmasının doğurduğu eşsiz musikide; hakikî bir «şâirane söyleyiş» tedir. Meselâ bir aşk meclisinde, sevilen güzele; «kadehlerin kırılacağını, şarabın döküleceğini düşünmiyecek kadar serbest ol, serbest dolaş» demekte belki hiçbir ileri şiirlilik yoktur. Fakat aynı sözleri: «Ayağın sâkınarak basma aman sultânım = Dökülen mey kırılan şîşe-i rindân olsun» halinde söylemek, işte Nedim'de sık sık karşılaşılan bir «söyleyiş ustalığı» bir «öz şiir» hamlesidir.

Nedim
Ebüzziya Tevfik merhuma göre

Bütün bu hususiyetleri dolayısiyledir ki Nedim, Türk dili edebiyatının en büyük şairlerinden biri, devrinin bilhassa Lâle Devrinin en kudretli müterennimi; ve Türk edebiyatındaki mahallileşme cereyanına esaslı bir hız veren en yerli divan sanatkârıdır.

Sadâbâd'da Çağlayan kasrı
Eski bir resimden kopya edilmiştir

Eseri: Nedim'in edebiyata ait yegâne eseri Divanıdır. Şair münâcât ve na't vadisinde manzume yazmadığı için Divanı kasidelerle başlar. Bu kasideler umumiyetle Üçüncü Ahmed'e, Şehit Ali Paşaya ve bilhassa Damat İbrahim Paşaya yazılmış kasidelerdir. Bazı tebriknameleri ve Ebced hesabiyle düşürülmüş tarihleri de ihtiva eden bu kısım Nedim Divanı'nın büyük bir bölümünü teşkil eder. Nedim'in kasideleri bilhassa nesîbleri bakımından güzel ve orijinaldir. Şair bu kaside başlangıçlarında bile daha çok tabiat güzelliklerini ve aşk duygularını terennüm etmiştir. Bu kasidelere bahar, kış tasvirleri, İstanbul'un tabiî ve medenî güzellikleri, helva sohbetleri, Sadâbâd eğlenceleri, Çeragan safaları gibi mevzularla ve daha çok gazel mevzuu olacak duygularla başlanılmıştır. Kasideye giriş'teki bu hareket, Nedim'in ancak yaşama zevkleri ve tabiat güzellikleri ile duygulanan ruhunun eseridir. O kadar ki şair, Sadâbâd'ın inşası, Revan fethi gibi, haklarında kaside yazılması gereken hâdiseler için bile kaside yerine gazel veya şarkı yazmıştır. Divan şiirinin daha başka nazım şekilleriyle de söylenilmiş birkaç güzel şiiri de ihtiva eden Nedim Divanı'nın en güzel şiirleri gazeller ve şarkılardır. Şair bazı gazellerinde bütün o asırlar şairleri gibi nazirecilik modasına kapılmış görünürse de bu gazellerin hemen hepsinde sanatkârın kendi şahsiyetini belirten kuvvetli hamleler, hususî söyleyişler, yeni ve zarif buluşlar, ince ve orijinal tasvirler vardır. Şarkılarına gelince: Divan şiirinde Türklerin kıymetlendirdiği bu nazım şekli Nedim ile Divan Devrindeki kemal mertebesine erişmiştir. Rakseder gibi yazmak, terennüm eder gibi söylemek kudretini gösteren şair, şarkı nevini, kendi ruhunu seslendirmek için pek elverişli bulmuştur. Nedim Divanın'da şarkılar bölümünden sonra rübailer, kıtalar, bir takım matla beyitleri ve müfretlerden mürekkep bir bölüm daha vardır. Bunlardan başka Nedim'in bir takım farsca şiirleri, Çağatay türkçesiyle yazılmış bir gazeli vardır. Şairin hece vezni ile söylediği «türkü», Divanının «şarkılar» bölümündedir. Hafız, Enveri gibi tanınmış bazı İran şairlerinden takdirle bahseden Nedim, kendisinden evvelki büyük Türk şairlerini de pek iyi tanıdığını gerek tazminleri, tahmis ve taştirleri, gerek nazîreleri, gerekse onlar hakkındaki manzum fikirleriyle ifade etmektedir. Nedim Divanı'nın pek çok yazmaları ve muhtelif basmaları vardır. Bunlar içinde şimdilik en iyi nusha Halil Nihat tarafından neşredilen nushadır. Nedim, Divan'ından başka tarihe ait tercüme bir eser de yazmıştır. Bu, kısmen İslâm, kısmen Osmanlı tarihini ihtiva eden Sahâiful ahbâr isimli eserdir ki, Nedim bu eseri İbrahim Paşanın emriyle, lisanındaki tekellüflerden sıyırarak sade türkçeye nakil ve tercüme etmiştir.

Nedim'in Türk edebiyatındaki tesiri çok geniş ve sürekli olmuştur. Onun birçok gazelleri ve bütün şarkıları bestelenerek terennüm edilmiş; birçok manzumelerine nazireler yazılmış, birçokları da defalarca tahmis, tesdis ve taştîr olunmuştur. Bütün bu hareketler edebiyatımızda «Nedim Mektebi» diyebileceğimiz kuvvetli bir cereyanın mevcudiyetini göstermektedir. Bilhassa Yirminci Yüzyıl Türk edebiyatının en büyük şairi Yahya Kemal'in Divan Devri hâtıralarını yaşatan şiirlerinde Nedim'e ayırdığı büyük hisse onun eski edebiyatımızdaki üstün mevkiinin en kuvvetli delilidir.

Kısa bibliyografya: Nedim; Divan «Halil Nihat neşri» ve Sahâifül-ahbâr tercemesi. Ahmet Refik; Nedim'in Hayatı «Nedim Divanı'nın Halil Nihat neşrinde». Lâle Devri, İstanbul, 1331. Ali Canip; Nedim'in Hayatı «Türkiyat Mecmuası, c. 1». Şair Nedim'in hayat ve ailesine dair iki yeni vesika «Edebiyat Gazetesi, sayı 3». Asım tarihi. Fuat Köprülü; Nedim'in Şiirleri «Nedim Divanı'nın Halil Nihat neşrinde». Divan Edebiyatı Antolojisi, Türk - Osmanlı Edebiyatı «Fransızca İslâm Ansiklopedisinde». Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, İstanbul, 1928. Nâmi; Azerî Edebiyatına Ait Tetkikler, Bakü, 1926. Hasan Âli Yücel; Tarihimizde Bir Fecri Kâzip ve Nedim «Millî Mecmua, Nedim Sayısı, 134». H. T. Gönensay - N. S. Banarlı; Başlangıçtan Tanzimata Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1941. Raşit tarihi. Ramiz tezkiresi. Sadeddin Nüzhet Ergun; Divan Şiirinde Hece Vezni «Çınaraltı Mecmuası, sayı 5». Salim tezkiresi.

(*Nihad Sami Banarlı*)

PETUNYA, BORU ÇİÇEĞİ — Başka dillerde petunia adı altında tanınan bu bitki patlıcangiller familyasının itüzümügiller oymağındandır. İki seneden fazla yaşar. Çıkağı Güney Amerikası'dır. Melezleştirilmek suretiyle on altı kadar çeşidi üretilmiş ve sıcakça iklimlere yayılmıştır. Beyaz, mor, mavimtırak, pembeden erguvaniye kadar türlü kırmızılıklarda boru veya huni şeklinde tek veya çift, kokusuz çiçekler verir. Bitkinin boyu ortalama olarak otuz santimetredir. Renk renk çiçeklerinin güzel görünüşü ve çiçeklerin kıtlaştığı kış üstü çiçeklendiği için süs olarak bahçelerde veya saksılarda yetiştirilir.

Petunya

Petunya; bahçe tarhlarına çelik olarak nisanda, fide olarak mayısta, çelikten yetişme fidan olarak haziranda dikilir ve tohum olarak mayısta ekilir.

Aşk dilinde, petunya engel ifadesidir. Petunya, rengi ne olursa olsun, bir aşk mektubunun başkalarının eline geçtiği mânasını verir. (*A. B.*)

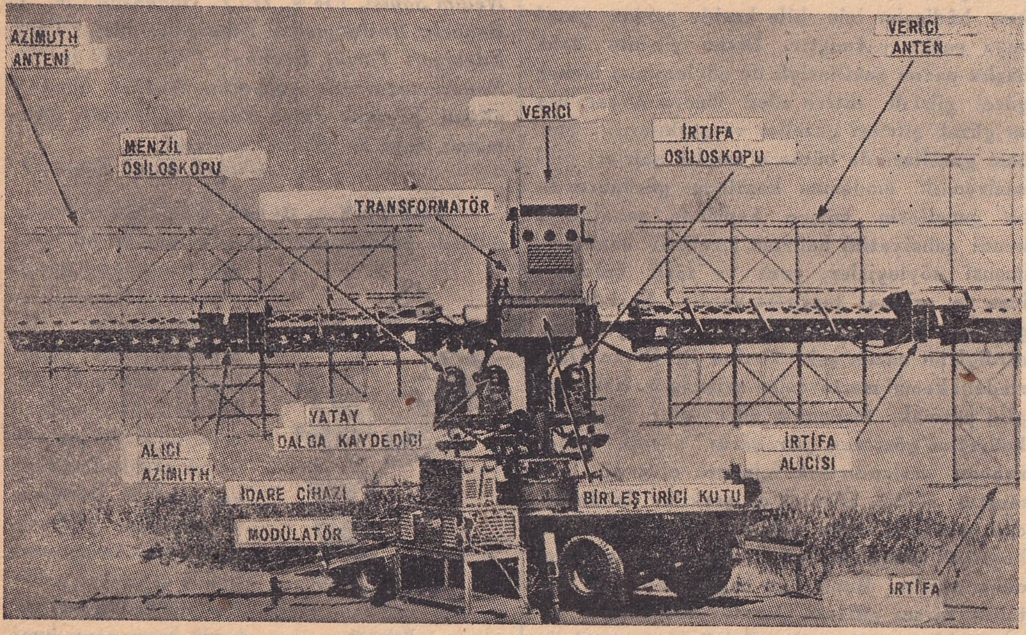
RADAR — İngilizlerin R. D. F. «Radio Direction Finder», Fransızların «Radio Location», Amerikalıların da Radar «Radio detection and ranging» dedikleri âletin prensipi tasavvur edemiyeceğiniz kadar eskidir. Yalnız bir haber alma ve bir harb vasıtası olarak tatbik sahasına konuşu on seneliktir.

1887 senesinde Heinrich Hertz ismindeki meşhur âlim telsiz mevcelerinin sert cisimlere çarptığı zaman aksettiklerini keşfetmişti. Bundan bir müddet sonra 1922 senesinde telsiz üzerinde araştırmalar yapan bir âlim de tecrübeleri esnasında yapmış olduğu bir irsalde mevcenin bir gemiye çarpmış olmasından dolayı irsalde bazı tagayyürler olduğunu tesbit etmişti. Aynı adam tecrübelerine devam ederek, telsizle cihet bulmak için tecrübe yaparken 1930 senesinde irsallerinin tayyarelere çarparak aksettiğini görmüştür.

1935 senesinde İngiltere'de ilk Radar istasyonu kurularak tecrübe mahiyetindeki çalışmalarına başlamış, kuşlardan, tayyarelerden mesafe ve cihet tâyin etmiye muvaffak olmuştur.

1939 senesinde ise ilk olarak Radar İngiliz hava ve deniz kuvvetlerinde yer almış ve o zamanlar henüz iptidaî mahiyette olmakla beraber çok başarılı işler görerek her an tekâmül etmiştir. İlk anlarda çok muğlâk ve battal bir manzara arzeden Radar çok kısa bir zamanda âdeta portatif denecek kadar ufalmış ve hattâ tayyarelere, hücumbotlarına, denizaltılara dahi konabilmiştir.

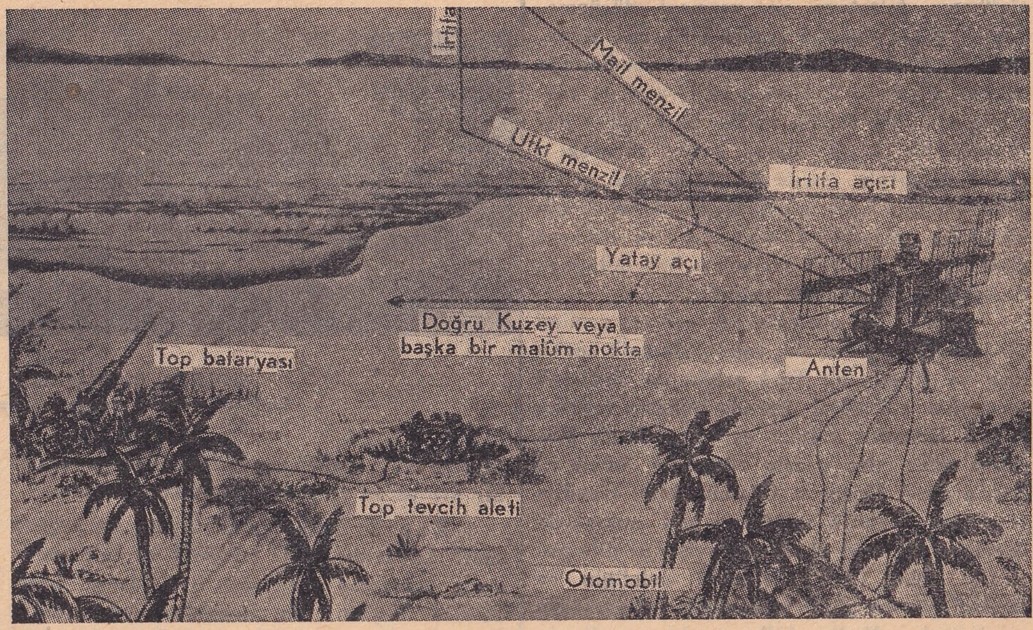
Radar basit olarak tarif edilecek olursa, tevcih edilebilir bir irsal yapan ve bu irsalin sert bir cisme çarptığı zaman geri aksetmesini alabilen çok kuvvetli ve yüksek tekerrürlü bir telsiz cihazından başka bir şey değildir.

Radar cihazının şeması

Yalnız hiç şüphe yok ki «Microvawe» denilen yüksek tekerrürlü kısa mevceler bulunmamış alsaydı Radar bugünkü mükemmeliyetine varamazdı.

Radar yukarıda da izah ettiğimiz gibi faaliyete geçirildiği zaman çok yüksek frekanslı (tekerrürlü) bir irsal yapar. İrsal olunan mevce huzmesinin şekli tamamiyle antenin şekline bağlıdır. Yani antenin şekline göre huzme ya yayvan, yelpaze şeklinde intişar eder veyahut toplu dar bir huzme şeklinde irsal olunur; her ikisinin de yerine göre bir kullanılışı vardır.

Radarın muhabere kıtalarında kullanılış şeması

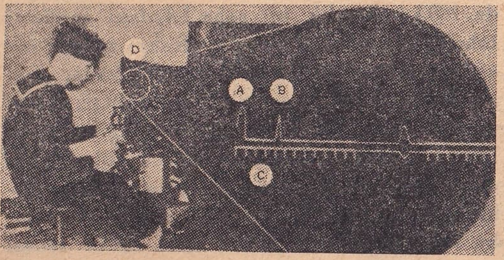
Radar irsalleri ziya şuaı gibi düz bir hat üzerinde gider ve arzın yuvarlaklığını takibetmez, bu yüzden ufkun altını göremez ve âzami menzili antenin bulunduğu irtifa ile yakından ilgilidir; bu, tabiî, ufkî aramalar içindir. Havaya karşı, yani tayyareleri haber almak için yapılan irsaller hakkında böyle bir kayıt yoktur. Burada, mesafeyi tahdideden unsur âletin takati ve bulunduğu yerin topografik şartlarıdır.

Telsiz mevcesinin saniyede sürati malûm olduğuna göre irsal ile aksi arasında geçen müddeti saniye yönünden telsiz mevcesinin süratiyle çarpıp ikiye taksim edince akis alınan cisimle irsal yapan istasyonun arasındaki hakikî mesafe elde olunur. Bu aksi elde etmek için Radar huzmesinin tevcih olunduğu istikamet de âletin üzerindeki pusula kartından okunacak olursa, buradan da aksin alındığı cismin hakikî ciheti bulunmuş olur. İşte Radar'ın basit olarak çalışma şekli budur. Fakat, irsal ile akis arasındaki fasılayı hiç bir zaman bir kronometre ile ölçmek mümkün değildir. Bunun için yukarıki izahat tamamiyle nazaridir. Hakikatte bu fark zaman ile değil, safha farklariyle bulunur. Yâni, irsal olunan telsiz mevcesiyle alınan mevcenin arasındaki safha farkları ölçülerek hedefin mesafesi ve tabiatiyle ciheti ve hattâ hedefin cinsi tayin olunur.

Bu maksat için katod lâmbaları kullanılır. Zira başka türlü bu safha farkından faydalanmak mümkün değildir. Radar faal iken katod şuaı operatörün önündeki ufak bir perdeye akseder ve şekildeki gibi bir şekil çizer. Şayet etrafta akis verecek bir cisim mevcut değilse katod şuaının bir yanında sabit bir sıçrama görünür, ki bu kendi irsalimizdir, diğer kısım sabit durur. Herhangi bir anda bir cisme rastlanırsa derhal bundan elde olunan akis katod şuaı üzerinde ters bir «V» şeklinde bir sıçrama yapar, kendi irsalimiz olan yandaki sabit sıçrama ile bu yeni sıçrama arasındaki açıklık irsal ile aksin arasındaki safha farkıdır. Şimdi, safha farklarına göre bilhesap bulunmuş olan bir mesafe skalasını alıp sıfırı kenardaki sabit işaretin altına gelmek üzere katod iş'arının altına koyacak olursak, böylece aksin husule getirdiği «V» şeklinin altına isabet eden rakamı okumak suretiyle hedefin veya akis veren cismin bizden olan mesafesini hakikî olarak okumuş oluruz. Hakikat de böyledir. Cihet ise antenin tevcih olunduğu cihete göre altındaki pusula kartından alınır. Kolaylık olsun diye bunların hepsi, yâni mesafe, cihet v. s... toplu olarak operatörün önüne konmuştur.

Yukarıda, Radar huzmelerinin geniş ve dar olmak üzere iki nevi olduğunu söylemiştik. Bunlardan geniş olanı daha ziyade arama için kullanılır, aramada esas daha fazla saha kaplamak olduğu için geniş huzme tercih olunur. Geniş huzme ile hedefin mevkii ve mesafesi ayni şekilde, fakat biraz kabaca kestirildikten sonra, kısa huzmeye geçilerek daha esaslı olarak incelenir. Geniş huzme ile ciheti beş derecelik bir hatâ, mesafeyi ise 45-50

metrelik bir hatâ ile tespit etmek mümkündür. Dar huzme ile sıhhat daha fazladır. Cihet bir derece hatâ, mesafe ise 45 metrelik bir hatâ ile bulunabilir. Radar'ın menzili her zaman için eş değildir. Daha ziyade yukarıda da söylediğim gibi Radar istasyonunun şayet cihazı gemide veya sahilde ise, deniz yüzünden olan irtifaına, havaya karşı kulla-

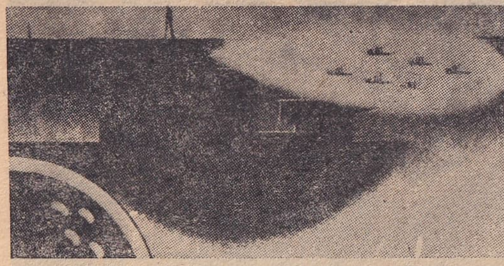

Radardan katod şuaı ile istifade
A. Kendi irsalimiz, B. Hedeften gelen aks, C. Mesafe, D. Radar, toplu olarak.

nılıyorsa bulunduğu mevkiin topografik şartlarına, cihazın takatine, hedefin büyüklüğüne tâbidir. Sahilde ve denizde kullanılan cihazların menzili deniz hedeflerine karşı genel olarak yirmi beş bin, otuz bin metre arasındadır. Hava hedeflerine karşı menzil mürsilenin kudretine göre 140 kilometreye kadar varmaktadır.

İyi yetişmiş bir Radarcı yakalamış olduğu hedefin mesafesini, rotasını, süratini, cesametini, adedini kolaylıkla tesbit edebilir. Bugün Radar, gemilerin ve tayyarelerin sihirli gözü mahiyetindedir. Radar vasıtasiyle karanlıkta avları düşman bombardımanlarının üzerine sevketmek, sisli ve bulutlu havalarda bulutun üzerinden hedefi bulup bombardıman etmek, denizde çok sıhhatli olarak gece ve gündüz topçu muharebesi yapmak, torpito atışları yapmak, gemilerin av himayesini sevk ve idare etmek, düşman hava taarruzlarını haber alarak himaye avlarını vaktiyle havalandırarak bunların muharebe irtifaına çıkmalarını temin etmek, bir yerin havadan topografik haritasını çıkarmak vs... gibi hususlar imkân dahiline girmiştir.

Radar, en fazla deniz ve hava silâhı nezdinde revaç bulmuştur. Denizde bugün keşif ve muharebe şekillerini esaslı şekilde değiştirmiştir. Bugün gemilerde mesafe âletlerinin önemini Radar ikinci dereceye indirmiş, topçu ateşinin tesirini arttırmış, geceleyin ağır toplarla dövüşmeyi imkân dahiline sokmuş, baskın ihtimalini hemen hemen ortadan kaldırmıştır. İstikbalde Radar'ın da-

Düşman gemilerinin katod tüp ve levhasında belirişi

ha fazla tekâmül etmesi ve bilhassa menzilinin son derece artarak astronomi ilminde büyük başarılar göstermesi beklenebilir. Radar hiç şüphe yok ki bu harbin en mütevazi, fakat en tesirli bir cihazı, bir sihirli gözüdür.

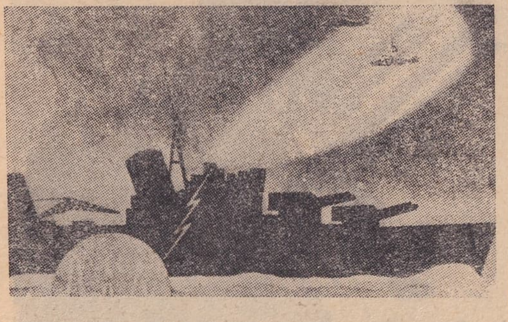
(*Kurmay Selim Albatros*)

Radar sırrının açıklanması: İkinci Dünya Harbinin Müttefiklerce kazanılmasında birinci derecede rol oynıyan Radarın sırrı, İngiltere tarafından ancak 1945 yılının ikinci yarısında açıklandı.

Sir Stafford Cripps'e göre bu âlet, Almanya'ya karşı zaferde herhangi ilmî bir âmilden daha büyük rol oynamıştır; Sir Arthur Tedder'e göre düşmanı sürpriz yapma imkânlarından mahrum bırakmıştır; İngiliz İstihbarat Bakanı E. J. Williams da bu silâhın gelişmesini daima desteklemiş olan Churchill'i hararetle övmüştür.

Radar'ın doğuşu: Baştanbaşa bir İngiliz başarısı olan Radar'ın icadının hikâyesi 1932 de başlar. Bu tarihte ilim adamlarından mürekkep bir komite kurularak büyük bir ketumiyet içinde araştırmalar ve tecrübeler yapıldı. 1935 te ilk Radar istasyonları kuruldu ve İngiliz hava ordusunun bu yeni âlete göre yetiştirilmesine 1936 da başlandı. O tarihtenberi Radar âleti devamlı bir surette geliştirildi.

Radar için çalışanlar: Radar işiyle meşgul olan komitede İngiliz bilginlerinden Sir Henry Tizard'ın başkanlığında Prof. A. V. Hill, Prof. Blackett ve A. P. Rowe vardı. Radar'ın şeref listesinde Sir Edward Appleton, Sir Robert Watson-Watt, Prof. Randall, Prof. Oliphant gibi şahsiyetleri; Standard Telephones and Cables Ltd., British Thomson-Houston Ltd., Electrical and Musical Industries Ltd., National Physic Laboratory gibi müesseseleri başta olmak üzere muhtelif laboratuvarları ve sayısı günden gü-

Bir gemiden Radarla düşman tayyarelerinin tesbiti
A. Yakın uçak, B. Uzak uçak

ne artarak iki yüz elli bini bulan Radar endüstrisi işçilerini saymak gerektir.

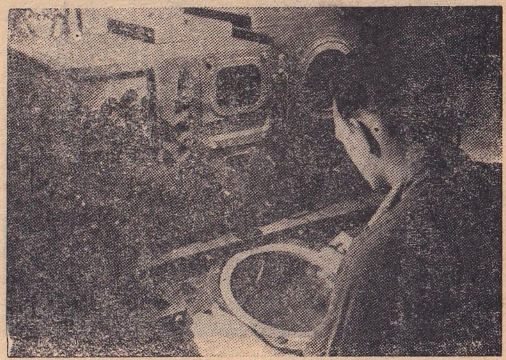
İlk Radar istasyonları: İngiltere, dünyadaki ilk Radar istasyonlarını 1935 te kendi sahillerinde kurdu ve harb patlak verdiği sırada bütün sahilleri boyunca fasılasız bir Radar zinciri tesis edilmiş bulunuyordu. O sene İngiltere'nin doğu sahilinde beş, ertesi sene de yeniden on beş Radar istasyonu kuruldu. 1939 eylûlünde harb patladığı zaman ise İngiltere kıyılarında fasılasız bir Radar zinciri vardı. Bu suretle 1939 tarihinde bile İngiliz sahillerindeki Radar istasyonları, düşman uçaklarını Fransa ve Holanda'daki hava alanlarından havalandıktan az sonra keşfedebiliyorlardı. Sonradan, görünmez şualar Hamburg veya Ruhr'dan uzakta bulunan uçakları da keşfe başladılar.

Radar cihazları: İngiliz sahillerinde ilk Radar zincirindenberi muhtelif tipte Radar cihazları imal edilmiştir. Bütün müttefikler tarafından geniş ölçüde kullanılan bazı Radar çeşitleri şunlardır:

IFF (Identification Friend or Foe: Dost veya düşmanın teşhisi): Bütün İngiliz ve Amerikan uçaklarında vardır. Bu cihaz sayesinde Müttefik uçakları Radar istasyonlarına hüviyetlerini bildiren bir işareti otomatik olarak gönderirler.

GCI (Ground controlled interception for night fighters: Düşman uçaklarının yolunu kesen gece av uçaklarının yerden kontrolü): Gece avcıları tarafından taşınır ve bunların yerden kontrolünü sağlar.

AI (Air Interception: Havada müdahale): Bu cihaz Alman gece bomba uçaklarının mağlûbiyetini sağlamıştır.

Radarın mesafe ve mevki tayin âleti

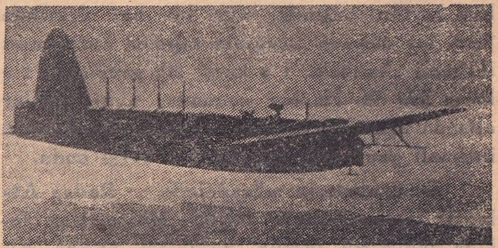
H2S (Sihirli göz): Görüş şartlarının çok fena olmasına rağmen İngiliz ve Amerikan bomba uçaklarının hedeflerini «görmelerini» ve Alman sanayi merkezlerini bombalamalarını mümkün kılmıştır.

İngiliz hava ordusu ocak 1943 te düşman sanayi hedeflerinin bombalanmasında H2S i büyük bir başarı ile kullandı. Birleşik Amerika hava ordusu kendisi için bir gizli göz imal etti ve onu ilk olarak aralık 1943 te kullandı.

ASV (Air to Surface Vessel: Uçaktan denizüstü gemilerinin keşfi): Bu cihaz sayesinde uçaklar uzak mesafede bulunan denizüstü gemileriyle denizaltı gemilerinin mevcudiyetinden haberdar olmaktadır.

GEE: Almanya'ya akın eden İngiliz ve Amerikan bomba uçaklarına seyir hususunda yardım eden ve 1000 bomba uçağı tarafından birden yapılan taarruzları mümkün kılan bir cihazdır. Bu cihaz, Avrupa'nın istilâsı sırasında pek büyük bir ölçüde kullanıldı. Amerikan 8 inci ve 9 uncu hava tümenleri GEE-in faydalarını takdir etmekte gecikmediler. Avrupa harbinin sonuna kadar ceman 1.750.000 İngiliz lirası kıymetinde 16.500 GEE cihazı İngiltere tarafından Amerika'ya verilmiş bulunuyordu.

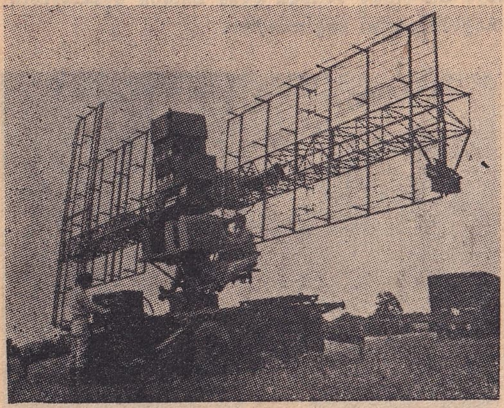
Rebecca-Eureka: Bu cihaz düşman topraklarına atılan, ayni zamanda uçak ile nakledilen kuvvetlere iniş noktasını göstermek suretiyle rehberlik eden bir «Radar feneridir». Bu cihaz Normandiya, Arnhem ve Rhin mıntakalarında başarı ile kullanıldı. Bütün bunlardan başka kısa menzilli silâhlar, uzun menzilli uçak savma topları ve alçak seviyeden ateş eden toplar için hususî Radarlar imal edilmiştir.

Tayyareye konan Radarın antenleri

Radar ve İngiltere'nin müttefikleri: 1940 ta Sir Henry Tizard'ın bir heyetle birlikte Birleşik Amerika'ya gitmesi

ve Radar hakkında İngiltere'de bilinen ve ümidedilenlerin hepsini Birleşik Amerika'ya serbestçe, tamamen ve şartsız olarak ifşa etmesi teklifinde bulundu. Churchill bu teklifi tasvibetti ve heyet ağustos 1940 ta yola çıktı. Heyete yalnız Radarı geliştirenler de-

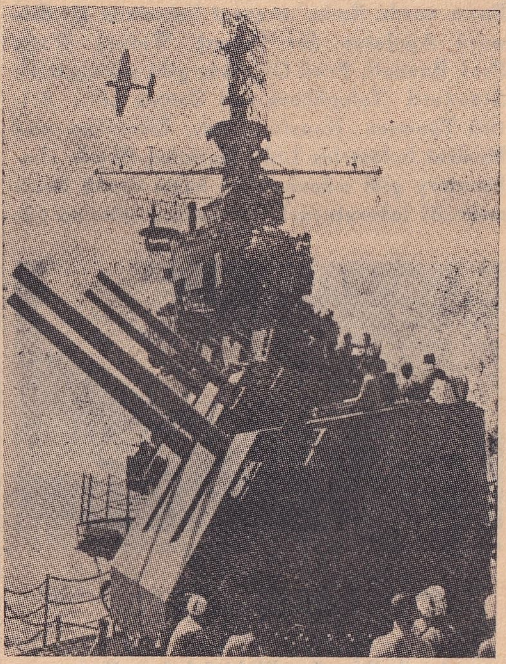
Tayyareye karşı kullanılan Radar

ğil, savaş alanında onu kullanmış olanlar da dahildi. Beraberlerinde bir yığın malûmatla birlikte santimetrik Radarı mümkün kılan magnetrom lâmbasının bir nümunesini de götürdüler. Bu lâmba, bugün Birleşik Amerika'nın Radar lâboratuvarında kıymetli bir hâtıra olarak saklanmaktadır (İngiltere, Amerika'ya H2S ve GEE cihazlarını da verdi). O tarihtenberi, Radar hakkındaki bilgi ve fikirler İngiltere ile Birleşik Amerika arasında devamlı olarak teati edildi. Avustralya da Radar imalinde değerli çalışmalarda bulundu, Pasifik ve güney doğu Asya harbinin ihtiyaçlarını karşıladı. Kanada İngiltere'ye teknisyenler gönderdi; ayni zamanda imalâtın büyük bir kısmını deruhte etti. İngilizler, Rusya'ya da Radar cihazları verdiler, lâkin daha evvel de Ruslar Radardan dolayısiyle faydalanmışlardı. Zira hayatî ehemmiyette harb malzemesiyle yüklü müttefik kafilelerinin pek buhranlı bir anda Mourmansk'a varmasını temin eden gene Radardır.

Radar'ın harbdeki hizmetleri: Büyük Britanya savaşında — Bir avuç İngiliz havacısının Britanya savaşını kazanmalarını mümkün kılan şey Radardı. Alman hava ordusunun gece bombardımaı uçaklarına karşı İngiltere'nin tam bir hâkimiyet elde etmesini mümkün kılan gene Radardı. Radar düşman uçaklarının sayı, irtifa ve istikametini bildiriyor, dost uçakları düşman uçaklarından ayırabiliyordu. Uçaksavar toplarda kullanılan Radar sayesinde de düşürülen Alman uçaklarının sayısı gittikçe arttı. Nitekim harbin başında, düz bir hat üzerinde uçan bir düşman uçağının salimen kurtulması ihtimali gündüzün 1 e karşı 50, geceleyin 1 e karşı 500 dü. Harbin sonunda, ayni şartlar altında uçan bir uçağın salimen kurtulması ihtimali gece veya gündüz 1 e karşı ondu.

Denizaltılarla mücadelede — Radar Atlantik muharebesinin talîini Müttefikler lehine değiştirdi, İngiliz kafileleri yerine Alman denizaltıları avlanmağa başlandı. Radar, İngiltere'nin doğu sahili açıklarında Alman denizaltılarının dolaştığı tehlikeli sularda seyreden birçok gemiyi kurtardı ve İngiliz hava ordusunun tahlisiye teşkilâtının uçakla denize düşen birçok müttefik havacısını bulmasını ve kurtarmasını mümkün kıldı. İngiliz bombardıman komutanlığının mayın dökücü uçakları mayınları salıverecekleri noktaları sıhhatle tayin etmek için 1942 senesi ortasından itibaren Radardan istifade etmeğe başladı. Radar ile mücehhez Albacore, Swordfish ve Walrus uçak bölükleri tedricen bütün okyanuslar üzerinde yelpaze şeklinde uçmağa başladılar. Maltay'a giden gemi kafilelerini korudular ve düşman gemi kafilelerine taarruz ettiler. Alman Denizaltı Başkomutanı Amiral Doenitz Radarın Atlantik harbi üzerindeki tesirleri hakkında şöyle demiştir: «Radar sayesinde düşman, Alman denizaltılarını sürprizden mahrum etmiş, bu metodlar'a Alman denizaltı tehlikesine galebe çalmıştır.»

Deniz savaşlarında — Radarın donanmada gördüğü vazifelerin menşei 1935 te başlar. Radarın İngiliz donanmasının hava koluna ettiği hizmetlere de paha biçilemez. Uçak gemilerinden havalanan uçakların seyrini Radar vasıtasiyle takip ve kontrol ve onları hedeflere sevkedilebilmelerini, birkaç sene evveline kadar her türlü uçuşu imkânsız kılan havalarda onların tekrar uçak gemilerine inmelerini sağlıyabilmekteydiler. Radar; İtalyanların üç kruvazör ve iki destroyer kaybettikleri Matapan deniz savaşında kazanılan zaferde

Radarla mücehhez bir tayyare gemisi

İngiliz toplarının mükemmel endahtını sağladı. Bu savaş hakkında İngiliz amirallığı şu beyanatta bulunmuştu: «Radar vasıtasiyle erken elde edilen malûmat sayesinde gemilerimiz, düşman bizim mevcudiyetimizi haber almazdan çok evvel savaşa hazır bir vaziyetteydi.» Radar'ın kıymetini belirten en mükemmel bir misal de Malta'nın müdafaasıydı. Ayrıca Afrika seferi sırasında Rommel'e gönderilen malzeme ve levazımın harb sahasına varamamasını sağlamak suretiyle düşman kudretinin imhasına pek büyük ölçüde yardım etti. Bu cihaz; Bismarck harb gemisinin ilk takibine ve Scharnhorst'a karşı girişilen harekâta yardım etti. Zira sis ile fena görüş şartları gibi mahzurları telâfi etti ve İngiliz harb gemilerinin ileri ve etrafındaki herhangi bir düşman gemisinin mevcudiyetini haber verdi. Radar'ın en parlak bir başarısı da Boulogne'un Almanlar tarafından tahliyesi sırasındadır. Doover sahilindeki İngiliz topları yirmi millik bir mesafede ve görüş sahası dışında bulunan on sekiz Alman gemisinden on birini batırdı.

Almanya'ya hava akınlarında — Alman endüstrisine karşı gittikçe genişliyen toplu hava akınlarında Radar'ın oynadığı rol pek önemli oldu. Şu malûmat, bu hususta bir fikir verebilir: Şubat 1942 sonunda İngiliz uçaklarının Almanya'da tahribetmiş oldukları hedefler sahası 160 hektardı. Bu sırada İngiliz ilim adamları GEE denilen ve mevkiin süratle tayin edilmesini mümkün kılacak bir cihazı icadettiler. GEE «Pathfinder» tekniğine yol açtı ve şubat 1943 te Almanyada 1093 hektarlık bir saha içindeki endüstri tahribedilmiş bulunuyordu. Ruhr savaşı bir ay sonra başladı. Lâkin o zamana kadar yeni bir Radar cihazı keşfedilmişti. OBQE adını taşıyan bu cihaz en önde giden İngiliz uçaklarının tenvir fişekleri atmalarını kolaylaştırdı ve GEE vasıtasiyle hedefin yerini sıhhatle tayin eden bomba uçakları bombalarını bu fişekler üzerine teksif etti. 1943 senesi sonuna kadar Alman sanayi şehirlerinde 10.481 hektarlık saha tahribedildi. İngiliz bombardıman uçak komutanlığı temmuz 1943 te H2S (Sihirli göz) cihazını büyük sayıda kullanarak havacılarını Hamburg üzerine sevketti. Birbiri ardı sıra yapılan dört akında 2630 bomba uçağı, 8000 tondan fazla bomba atarak 10 mil karelik bir sahayı dümdüz ettiler.

Uçan bombalara karşı — Radar'ın hava akınlarına karşı müdafaaya yararlığı 1944 yazında son haddini buldu. Menzili içine giren her on uçan bombadan sekizi tahribediliyordu. Bu suretle Radar'ın İngiltere'nin bu tehlikeli ve ağır imtihanı da atlatmasına büyük yardımı oldu.

Avrupa çıkarmasında: Almanya, Müttefik bombalarının altında çöktükçe, dikkatler Manche denizi sahilindeki Alman ağır toplarına çevrildi. Avrupa çıkarması arifesinde bu topların bir teki dahi ateş edemedi, zira havada ve İngiltere'den alınan OBQE işaretlerinin yardımiyle uçan uçaklar 6000 metrelik bir irtifadan bombalar yağdırarak onları işe yaramaz bir hale getirmişti. Radar ayrıca, çıkarma gününde Normandiya kıyıları hakkında son derece doğru bilgi edinilmesini sağladı. Diğer taraftan Alman müdafilerine malzeme yetiştiren demiryollarını tahribetmek için de uçaklar OBQE den istifade ettiler.

Tayyare gemisinde Radar merkezi

Radar ve Almanya: Radarın harbin müttefikler tarafından kazanılmasına pek büyük yardımını böylece hülâsa ettikten sonra biraz da Almanya bakımından malûmat verelim: Harbden önce birçok memleketler radyo şualarının inikâsı suretiyle uçakların

yerini tesbit etmeği tecrübe etmekteydiler. Lâkin bunda ilk muvaffak olan İngiltere daima önde gitti. Almanlar kendileri için bir Radar sistemi geliştirdiler, lâkin gerek tecrübe, gerek elde edilen vesikalar, Almanların bu sahada daima pek geride kaldıklarını göstermektedir.

Barışta Radar: Sulh zamanında Radardan en çabuk istifade edecek olan sahalar seyahat ve münakalâttır. Harb zamanında Radar işinin ilmî meseleleriyle uğraşan komitenin reisi Sir Henry Tizard, Radarın sivil uçakçılıkta yeni bir çığır açacağını ve gemilerin limanlara giriş çıkışında çarpışma tehlikesini bertaraf edeceğini söylemiştir. İngiltere Uçak İmalât Bakanlığının İlmî Araştırma Direktörü B. Lockspeiser, Sir Henry Tizard'ın Radarı «ihya» ettiğini söylemiştir. Mr. Lockspeiser ile diğer İngiliz ilim adamlarının Radardan bekledikleri faydalar arasında şunlar vardır: 1) Uçaklar, sisli havalarda çarpışma korkusu olmaksızın uçabileceklerdir; 2) Karanlıkta gemiler önlerinde bulunan herhangi bir maniayı farkedebilecekler, çarpışmalar bertaraf edilecektir. Bu suretle sisli havada seyahat tehlikesi azalacaktır; 3) Demiryolları işaretle muhabere için Radardan belki istifade edebileceklerdir; 4) Otomobiller için düşünülen şudur: Şoför tarafından görünmeyip otomobilin önünde bulunan herhangi bir maniaın resmi, Radar vasıtasiyle bir ekran üzerine aksettirilecek ve otomobil otomatik olarak duracaktır; 5) Televizyon için daha iyi verici ve alıcı cihazlar imal edilecektir. *(Hilmi Başer)*

SAN FRANCİSCO KONFERANSI— Dünya yüzünde esaslı bir emniyet teşkilâtı kurmak yolundaki başlıca alâka ve teşebbüs; tıpkı geçen harbden sonra olduğu gibi, bu defa da Amerikadan gelmiştir. Amerikan halkı; harb sahnelerinden uzak bulunmasına ve doğrudan doğruya tehdit altında olmamasına rağmen bir çeyrek yüzyılda ikinci defa olarak harbe sürüklenince, dünyanın emniyetini sağlama bağlamak ve bir daha dövüşmeğe mecbur kalmamak azmiyle işe sarılmıştır.

Bu maksatla ileri sürülen başlıca düşünce şu idi: «Barış zamanında dünya işlerine alâkasız kalarak infiratçı bir siyaset takibedersek harb zamanında dövüşmeğe mecbur oluyoruz. Bütün dünyanın mukadderatının müşterek olduğunu ve bugünkü dünyada infiratçı bir siyasete yer bulunmadığını esas diye kabul ederek esaslı bir işbirliğine girişmeli ve barışı temelli, sürekli ve sağlam bir hale koymalıyız.»

Geçen defa Amerikanın infiratçı bir yol tutmasına sebebolan Cumhuriyet Partisi bu defa işbirliği bayrağını açmakta ön ayak olmuş ve 1943 eylülünde harb sonrası dâvalarını incelemek maksadiyle Michigan'da Mackinac adasında toplanan hususî bir Cumhuriyet Partisi heyeti, Amerikanın iştirakiyle yeni bir milletlerarası barış binası kurulması fikrini ittifakla kabul etmiştir. Bundan iki hafta sonra mebus Fullbright tarafından ayni hedefle Mebuslar Meclisine verilen takrir; 26 reye karşı 360 rey gibi bir ekseriyetle kabul edilmiştir. Moskova mülâkatından sonra Amerikan Âyan Meclisinde de Hariciye Encümeni Reisi Conally tarafından ayni tarzda bir takrir verilmiş ve beş muhalif reye karşı Meclis tarafından 85 reyle tasvip görmüştür.

Bunun üzerine Amerika Hariciye Nazırı Cordell Hull, 30 mayıs 1944 te İngiltere, Şovyet Rusya ve Çin'e bir davetname göndererek emniyet teşkilâtının ilk projesini yapmak üzere Washington'da bir toplantı yapılmasını teklif etmiştir.

Teklif kabul edilmiş ve toplantı 21 ağustos 1944 te Washington civarında Dum-

San Francisco toplantısından bir görünüş

barton Oaks adlı bir şatoda başlamıştır. Bu şato; Bliss isminde bir zengine ait iken, Harvard Üniversitesine teberru edilen ve çok zevkle kurulup geliştirilen güzel bir kâşanedir. Üç büyük devletin otuz dokuz gün, Rusyanın Uzakşark harbine dahil olmaması dolayısiyle Amerika, İngiltere ve Çin'in ayrıca dokuz gün çalışmaları neticesinde meşhur Dumbarton Oaks projesi meydana çıkmıştır (Bakınız: Dumbarton Oaks Konferansı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 266).

İlk maksat, bir milletlerarası teşekkül vücude getirmek ve demokrasi esaslarına dayanmak olduğu halde Rusya'nın veto salâhiyetini muhafazada ısrar etmesi üzerine esas gayeler ve her türlü müşterek emniyet prensipleri terkedilmiş ve emniyet teşkilâtı milletlerarası mahiyetini kaybederek, yalnız üç büyük devlet arasında barışı muhafaza maksadiyle kurulmuş «bir mukaddes ittifak» şekline girmiştir.

Almanya, İtalya ve Japonya gibi mütecavizler ortadan kalktığına göre barış kime karşı muhafaza edilecek? Olsa olsa ileride zuhur edebilecek yeni mütecavizlere karşı...

Ayrı ayrı üç devlet silâh yarışına devam edecekler ve kendi hayat sahalarında, kendi menfaatleriyle meşgul olacaklar. Eğer bunların arasında ihtilâf çıkarsa, emniyet teşkilâtının bir sed vazifesini görmek yolunda hiçbir iddiası, hiçbir rolü olamıyacak, gene eskisi gibi tutulan yollar dairesinde harb kopacak.

Bunu bile bile dünya yüzünde hakikî bir emniyet teşkilâtı kuruluyor gibi gösterilmesi; barış ve müşterek emniyet fikrine karşı açık bir suikasttan başka birşey değildi.

Roosevelt Yalta'da; milletlerarası bir konferans toplanmasını ve Dumbarton Oaks projesinin münakaşa edilmesini teklif ettiği zaman Stalin hayret etmiş ve: «Ortada münakaşa edilecek ne var?» sualini sormuştur.

Birleşik Amerika, kendi halkına karşı böyle bir milletlerarası münakaşaya ve dekora ihtiyaç gördüğü içindir ki Sovyet Rusya'nın ve hattâ İngiltere'nin gönülsüz davranmasına rağmen Amerikalılar San Francisco Konferansının 25 nisan 1945 te San Francisco'da toplanmasında ısrar etmişlerdir.

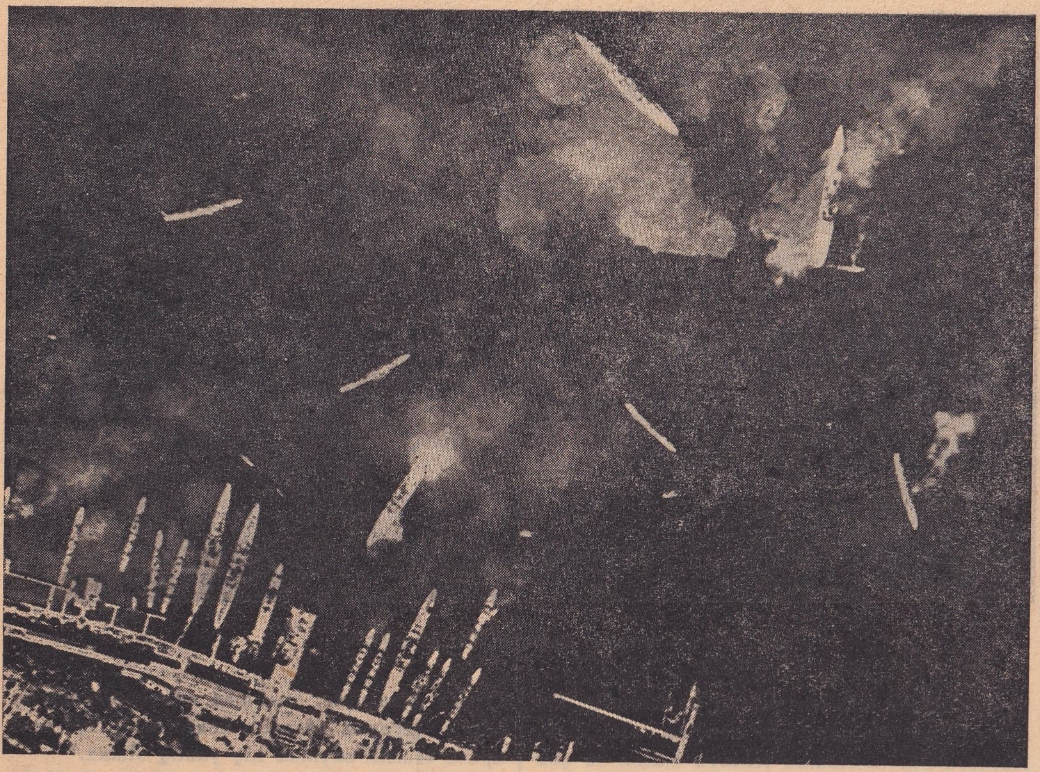
Nihayet Birleşik Amerikanın istediği olmuş, konferans toplanmıştır. San Francisco Opera binasında, makama münasip dekorlar içinde cereyan eden bu konferansı, bir nevi opera temsili saymak hiç yanlış olmaz.

Netice şunu göstermiştir ki Stalin'in «Münakaşa edilecek ne var?» yolundaki sözü çok yerindedir. Çünkü konferansı ciddiye alarak münakaşa etmek istiyen küçük milletler, münakaşa kapılarının kapalı olduğunu pek çabuk farketmişler ve iki ayı aşan komisyon ve komite müzakerelerinin neticesi de kelime oyunlarından ibaret kalmıştır. Büyük devletler arasında iptidadan hazırlanan proje sadece küçük milletlere dikte edilmiş, onlar da dünya emniyetinin muhafazası meselesinde kendilerini her türlü teşebbüs ve salâhiyetten mahrum bırakan bu vesikaya körükörüne imzalarını basmışlardır (Bakınız: Birleşmiş Milletler Anayasası; Aylık Ansiklopedi, sayfa 420).

San Francisco Konferansı; dünya yüzünde, emperyalizmin, silâhlı muvazene siyasetinin ve müzmin harb tehlikelerinin yaldızlı bir perde arkasında hortlaması ve müşterek emniyetin ve devletler arasındaki müşterek menfaatlere dayanan her türlü hareketlerin iflâsı mânasına gelir. Bir taraftan Sovyet Rusya'nın, diğer taraftan İngiliz ve Amerikan muhafazakârlarının bu elîm neticeyi hazırlamakta birleşmeleri, tarihin en garip cilvelerinden biridir. Bu facianın devamlı olmıyacağına biricik ümit; tutulan gaflet yolunun pek şeffaf olmasından ibarettir. Üç büyük devlet; dünya sulhunu çıkmaza sokmakla ve küçük milletlerin hakkını yemekle kalmadıklarını, asıl kendilerinin çıkmaza düştüklerini hâdiselerin baskısı altında, pek çabuk anlıyacaklardır. *(Ahmet Emin Yalman)*

TARANTO BASKINI — 11-12 kasım 1940. Maksat: 1940 Son baharında Taranto üssüne sığınmış olan İtalyan donanması Akdeniz'de her ne kadar faal bir rol oynamıyorduysa da bu donanmanın varlığı bile İngilizlerin Akdeniz'deki gidiş ve gelişini tehdit altında bulundurmaktan geri kalmıyordu. İtalyan donanmasının denize açılması ve İngiliz

donanmasiyle katî neticeli bir deniz savaşına girilmesi İngilizlerce isteniyor, fakat İtalyan donanması böyle bir karşılaşmadan kaçınıyor ve «Donanma varlığı» ile kendisine düşen ödevi yapmıya çalışılıyordu. İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Cunningham İtalyan

Taranto baskınında yanan gemiler

donanmasını denize açılmıya zorlıyacak başka çare olmadığı için Tarantoya bir hava taarruzu yapmıya karar verdi. Kararını tayyare gemileri komutanına bildirdi.

Taarruz plânı: Tayyare gemileri komutanı bütün âmilleri düşünüp tarttıktan sonra şunları kararlaştırdı: Taarruz geceleyin baskın tarzında ve iki dalga halinde yapılacaktı. Esas taarruz torpido ile yapılacak ve düşmanı şaşırtmak için yüksekten bomba da atılacaktı. Taarruz parlak ve mehtaplı bir gecede ve ayın doğuda ufka yakın bulunduğu bir sırada batıdan doğuya doğru yapılacaktı. Bu suretle tayyareler kuzey-güney istikametinde demirli bulunan gemilerin siluetlerini daha iyi görebilecekler ve gemilerin bordasından daha tesirli torpido taarruzları yapabileceklerdi. Batıdan hücum için daha müsait saha bulunuşu ve hâkim olan karayel rüzgârını arkadan alan tayyarelerin artan bir süratle taarruzlarını yapıp bir an evvel savunma ateşinden kurtulmaları da bu şekil harekete âmil oluyordu.

Emniyet tedbirleri: Taarruz tabiyesi bakımından düşünülenler bunlardı. Fakat bir de meseleyi tayyare gemisinin hareketi bakımından incelemek gerekiyordu. Tayyare gemisi karanlık basmadan evvel Taranto'ya doğru seyrine devam edemezdi. Çünkü bu takdirde düşman tarafından keşfolunmak ve taarruza uğramak tehlikesi vardı. Tayyare gemileri komutanı şöyle karar verdi: Aynı gece içinde tayyare gemisiyle Tarantonun tesirli bir surette havadan bombalanabileceği bir mesafeye kadar sokulmak ve taarruz bitip de tayyareler gemiye indikten sonra gene karanlıktan faydalanarak çekilmek ve aynı zamanda bütün tayyarelerin iniş ve kalkışını ay ışığında yapmalarını sağlamak. Takvimlerin incelenmesiyle kasım ortalarının en elverişli olduğu sonucuna varıldı. Hava taarruzunun başlama vakti olarak saat 24 tesbit edildi. Tayyare gemisini, Taranto ve civarında üslenmiş olan düşman tayyarelerinin taarruzundan korumak için de Taranto limanına fazla sokulmamak icabediyordu. Bilhassa geceleyin denizdeki bir hedefi bulmanın ne kadar zor olduğu ve mesafe arttıkça bu işin ne kadar imkânsızlaştığı gözönünde tutuluyordu. Düşmanın suüstü gemileri ile yapması muhtemel bir taarruzu karşılamak üzere Mesina, Taranto ve Otranto boğazlarında karakol gemileri bulundurmak suretile kruvazör himayesine lüzum görüldü. Tayyare gemileri komutanı, denizaltı gemilerinin taarruzuna karşı da muhrip emniyeti istedi. Torpido taarruzu sırasında uçaksavar toplarının ateşini ve bilhassa alçaktan taarruz edecek torpido tayyareleri mürettebatının gözönü kamaştıracak olan ışıldakların hüzmesini başka tarafa çelmek için yüksek ufkî bombardıman yapılacak ve bu tayyarelerle hedef sahasını aydınlatmak için tenvir bombaları da atılacaktı.

Plânda yapılan değişiklikler: Amiral Cunningham, kendisine sunulan plânda aşağıdaki değişiklikleri yaptıktan sonra uygulanmasını emretti. Düşman suüstü gemilerinin taarruzuna karşı emniyet mülâhazası ile hava taarruz saatini bir az ileri aldı ve yalnız kruvazör emniyetini kâfi görmiyerek tekmil Akdeniz filosunun himaye kuvveti olarak denize açılmasını tensibetti. Maltada üslendirilmiş bulunan tayyarelerle taarruzdan evvel son bir keşif yapılacak ve gene taarruzdan bir buçuk saat evvel bu tayyarelerle bir tâciz taarruzu yapılacaktı. Bu daha ziyade İtalyan donanmasının mürettebatına, taarruzu savuşturdukları, artık tehlike kalmadığı hissini verdirmek içindi.

Taarruz nasıl oldu: 1940 senesi kasım ayının onuncu günü öğleden sonra Malta'dan kalkan tayyareler limandaki tayyarelerin durumunu keşfederek keşif sonucunu doğrudan doğruya İllustrius tayyare gemisine bildirdi ve 11 kasım günü yapılan ikinci bir keşifle gemilerin bir gün evvelki mevkilerinde değişiklik olmadığı tesbit edildi. Ayni gün akşam üzeri bir keşif daha yapılarak gemilerin limandan çıkıp çıkmadığı bir daha kontrol edlidi. Önce hava ve görüş şartları iyiydi. 2000 metrede bulut vardı. Hafif bir rüzgâr esiyordu ve ay da ikinci terbideydi. Tayyare gemisi donanma ile birlikte hareket etti. Saat 18 de donanmadan ayrıldı ve 21.30 da da tayyare gemisi tayyarelerini uçurmak üzere Taranto'nun 200 mil açığına gelmişti. Bu saatte ilk dalgayı teşkil eden oniki tayyareyi uçurdu. İkinci dalgayı teşkil eden dokuz tayyare de 45 dakika sonra havalandı. Taarruz Swordfish (Kılıçbalığı) adındaki tayyarelerle yapıldı. Bu uçak tipi, Taranto baskınını başariyle yaptıktan sonra meşhur olmuştur. 3 adet makineli tüfekle donatılmış olan bu tayyare saatte 250 kilometre sürat yapmaktadır. Menzili 1200 kilometredir; 750 kilo bomba veya bir adet torpido taşır. Tekerlekleri icabında yapacağı vazifeye göre çıkarılarak yerine bot takılır ve denize inip kalkabilir. Saat 23 te plân gereğince ilk dalganın, yüksekten taarruz eden tayyareler, tenvir paraşütlerini atmışlar, torpido ve tayyareler de torpido taarruzlarına başlamışlardı. İtalyan muhripleri âdeta sulh zamanında olduğu gibi borda bordaya yatıyorlardı. Atılan tenvir bombaları ile hedef sahası gündüz gibi olmuştu. Hattâ o derecede ki tayyareler balon manialarına çarpmadan uzaklaşabiliyorlardı. Atılan uçaksavar topçu mermileri ile bazı balonların yanarak düştüğü de görülmüştür. Birinci dalganın taarruzu yarım saat sürmüş ve bir tanesi müstesna bütün tayyareler saat 1.30 da tayyare gemisine inmişlerdi. İkinci dalga da ayni şekilde taarruz etmiş, fakat bu dalganın taarruzunu evvelce çıkan yangınlar kolaylaştırmıştır. Bu tayyarelerden bir tanesi kaybedilmiş, diğerleri saat 2.30 da tayyare gemisine dönmüşlerdir.

Netice: Evvelâ şunu kaydetmek lâzımdır ki bu harekete bir deniz hareketi diyemeyiz. Yapılan hareket limanda bulunan gemilere havadan yapılan bir taarruz şeklinde olmuştur. Fakat donanma tayyareleri tarafından yapılan bu taarruz Akdeniz'in deniz sevkulceyşi üzerinde mühim bir tesir husule getirmiştir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre taarruz neticesinde Cavour sınıfı iki gemi sahile bindirmiş ve kullanılmaz bir hale gelmişti. Littorio sınıfı bir muharebe gemisi önemli surette hasara uğramış ve sonradan yapılan hava keşfinde bunun kuru havuza girdiği görülmüştür. Hafif gemilere de önemli isabetler olmuşsa da bu hususta şimdiye kadar katî bir bilgi edinilememiştir. İtalyan donanmasının yarısının böyle meflûç bir hale gelmesi Akdeniz'deki deniz durumu üzerinde büyük bir tesir yapmış ve bu tesir harbin sonuna kadar da devam etmiştir. Bu

Baskında kullanılan Swordfish tipi tayyare

taarruzla elde edilen maddî tesirden başka İtalyan donanmasında, donanmanın yattığı üslerin emniyette olmadığı kanaati hasıl olmuştur. Bir deniz muharririnin ifadesine göre bu taarruz 1940 senesinde Akdeniz'de yapılan hareketlerin en önemlisi telâkki edilmiştir. Gerçekten de tesir, olağanüstü ve dünya ölçüsünde bir önemdeydi. Çünkü yalnız

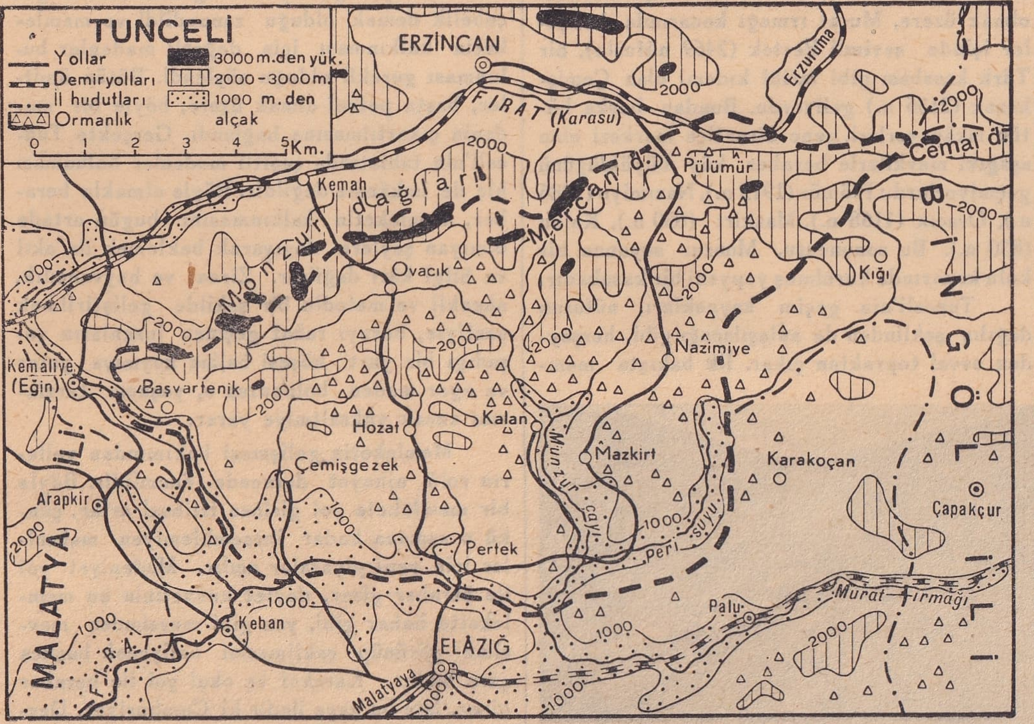
iki tayyare kaybedilmesine mukabil iki taraf donanması arasındaki kuvvet nisbetinin İngiliz donanması lehine ziyadesiyle artması ve Akdeniz'de hareket serbestliği elde edilmiş olması gibi çok büyük faydalar sağlanmıştı.

Bu taarruzdan sonra, bir çok konvoylar Kap'tan dolaşmayıp Cebelitarık'tan geçmişler ve Akdeniz'de seyrüsefer yapabilmişlerdir. Ayrıca, Kuzey Afrikaya karşı denizden taarruz hareketleri yapılabilmiş ve Afrika'da bulunan orduya yardımlarda bulunulabilmiştir.

(*Kurmay Galip Atakan*)

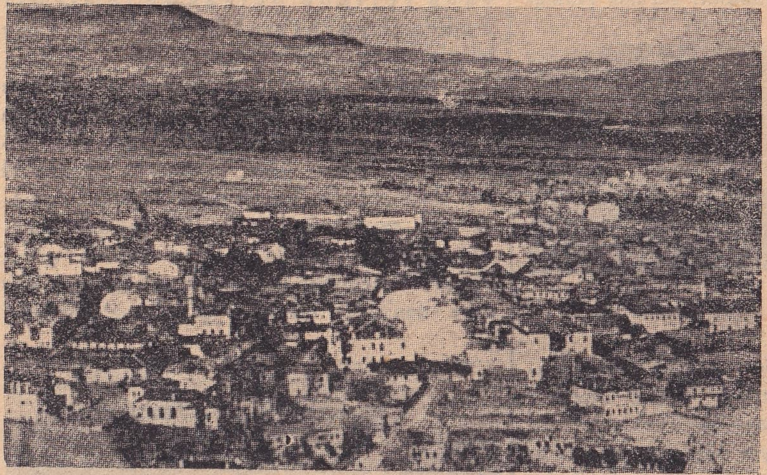
TUNCELİ'NİN COGRAFYASI — Tunceli, İç Anadoludan Doğu Anadoluya geçilen yerde, üzerinde boydan boya türlü türlü dağlar uzanan, düzlüğü az bir bölge; hem de Türkiye'nin altmış üç ilinden biridir.

Tunceli bölgesi, tabiî cografya bakımından, Fırat'ın iki kolu arasında kalan bir Doğu Anadolu parçasıdır. Bu bölgeyi güneyden Fırat'ın Murat ırmağı adlı büyük kolu kuşatır; batıda ve kuzeyde de, gene Fırat'ın öteki kolu olan Karasu çevirir. Gerçekte Fırat'ın iki kolu arasında uzanan bölge, doğuda Van gölü ve Ağrı dağı yakınlarına kadar sokulursa da Tunceli bu bölgenin batı yarısını teşkil eder ve doğudan kalan öteki yarısından, Murat ırmağına karışan Kığı (yahut Peri) suyu ile ayrılabilir. Şu halde Tunceli; Karasu, Murat ırmağı ve Kığı suyu vâdileriyle kuşatılmış bir nevi «yarımada» dır ki bunun

berzahını da Cemal dağı kütlesi kapatır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Dersim denilen bu memlekette, bugün Tunceli denilen ilin hudutları, aynı adı vereceğimiz bölgenin tabiî hudutlarından biraz farkeder. Etrafı Elâzığ, Bingöl ve Erzincan illeri ile çevrilen Tunceli'nin yüzölçümü 7604 kilometre kare olduğundan burası, illerimizin küçüklerinden sayılır.

Tunceli'nin tabiatında göze çarpan başlıca özellik, dağlık kütlelerin varlığındadır. Tunceli, kuzeyde Munzur - Mercan - Cemal dağlarının güney batıdan kuzey doğuya doğru uzanan heybetli duvarı ile kuşatılmıştır ki, bu dağlar üzerinde birçok zirveler 3000 metreden daha yükseklere varır, hele Mercan dağında 3449 metreye çıkar. İşte asıl Tunceli, kuzeyde bu söylediğimiz dağlarla, Murat ırmağı vâdisinin güneyinde uzanan güney doğu Toroslar duvarı arasında yer alan, yukarıda söylediğimiz iki yüksek sıradağlardan daha alçak, fakat yapısı daha karışık dağ kütleleri ile baştanbaşa geçilmiştir. Arazinin umumî meyli kuzeyden güneye doğ-

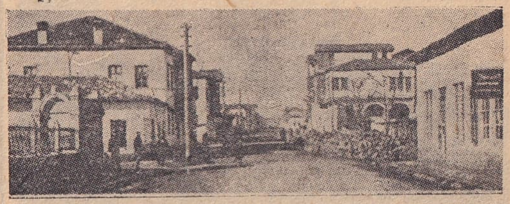
Elâzığ

rudur, akarsular da bu yöne doğru akarlar, hemen hepsi de Murat ırmağına kavuşurlar: Munzur çayı ve Peri suyu gibi. Tunceli dağları arasında boy boy ovalar varsa da bunları dış âleme bağlıyan vâdiler uzun mesafeler üzerinde dar boğazlar halindedir.

Dağlar, eteklerindeki ovalara inen selleri ile, bazan sellerden daha tehlikeli akıncı insan kütleleri ile, bu ovaların hayatını kontrol etmişlerdir. Fakat dağın rolü yalnız menfi değildir; bunlar aynı zamanda ovalar için su deposu hizmetini de görürler. Tunceli'nin kışı şiddetli, yazı ovalarda sıcak, yüksek dağlar üzerinde bahar kadar serindir.

Memleketimizde Hakkâri gibi daha da dağlık sahalar bulunduğu halde, etrafına eski Dersim'in dağları kadar tesir etmiş dağ kütleleri olmamıştır denebilir. Bunun sebebi Dersim'in insanlar tarafından en eski devirlerdenberi yerleşilmiş bulunan sahaların tâ ortasında ve işlek yolların yanıbaşında yükselmekte olmasında aranabilir. Gerçekte Erzincan, Elâzığ, Malatya ovaları, Dersim dağları etrafında, insanları kendine çeken verimli topraklardır. Yakındoğunun en önemli eski yollarından biri olan ve kat kat dağları takımının birden alçaldığı bir yerde geçen Diyarbakır - Malatya - Sıvas - Samsun yolu da bu dağların yakınından geçiyordu. İşte, eski yerleşme sahaları arasında, tarihin fecrindenberi göçebe kavimlerin, ticaret kervanlarının, istilâ ordularının geçtiği yollar yanında Dersim dağlık bir kütle gibi yükseliyordu. Bu kütlenin içine sokulmak istiyenler ilkönce, kolay geçit vermiyen ve geçit yerleri de birer tepe üzerine tünemiş kalelerle müdafaa edilen hızlı akışlı nehirlere rastlarlar, geride kademe kademe dağlar yükselir; bu dağları yaran vâdiler, küçük kuvvetlerle tutulduğu zaman ordulara dayanabilir. Dağların arasında sürü kışlağı ve tarla olarak kullanılan ovalar, yükseklerde yaz otlakları... Hülâsa öyle bir memleket ki, kendisine sığınanlara, az da olsa, yaşama imkânı verecek ve bir kere buraya yerleşildikten sonra, hariçten gelenlere yol vermiyecekti. Yakınındaki işlek yollar üzerinden ordular geçtikçe ova halkı müsait yerleri bırakıp dağlara kaçarlar, kovalanan mağlûp kümeler de, kurtulmak için canlarını buraya atarlardı. Tunceli dağlarının tarihi işte böyle başladı ve böyle devam etti. Her istilâ dalgası buraya bir enkaz yığını attı; gelenler bazan birbirlerini kemiriyorlar, geri kalanlar da sonunda birbirlerine karışıyorlardı. Böylelikle, insanların sığındığı dağlar, farklı kavimleri birbirlerine karıştıran bir pota hizmetini gördü.

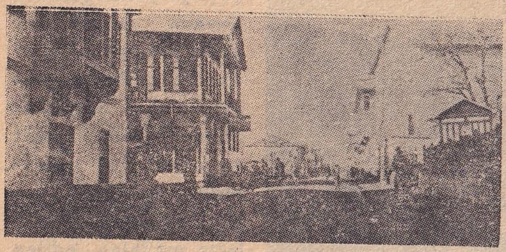
Tunceli tarihi üzerinde son zamanlara kadar söylenenler, gerçekte, birbirini tutmıyan telâkkilerden ibaretti. Bazılarına göre burası Anadolu'da yaşamış en eski insanlara sığınak olmuş, en eski gelenekler için bir müze rolünü oynamıştır. Bazılarına göre ise, bunun aksine olarak Dersimliler, Onaltıncı Yüzyıl başında Çaldıran zaferinden sonra Yavuz'un kılıcından kaçan Kızılbaşların torunlarından başka birşey değildi. Gerçekte, Tunceli'nin dağ mağaralarında, yalçın yamaçlar üzerindeki düzlüklere kurulmuş kulübelerde, su kenarlarında yaşıyan insanlar arasında, çok eski zamanlarda buraya gelmiş unsurları, ana diyardan ayrılıp uzaklaşmış ve zulüm görmüş zümreleri, mağlûp kavimlerin döküntülerini bulabilirsek de, bunlar birbirlerine iyice karışmışlardır. Aralarında Türk kanından gelenlerin hissesi de önemli olmak icabeder. İnsanlar buraya yerleşirlerken, dağlık sahalara

Elâzığ'da bir cadde

yerleşenlerle ovalılar arasında büyük farklar doğmuş ve gelişmiştir. Hariçle teması muhafaza eden ovalılar, medeniyetle teması kesilmiş, eski sakinlere karışmış dağlıları kendilerinden çok farklı buluyorlardı. Onlar dağ-

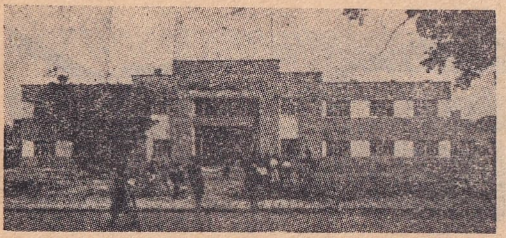
lıları kendilerine - tarlalarını ve evlerini yağmaladıkları için - menfaat bakımından düşman saydıkları kadar ırk bakımından yabancı gördüler. Böylelikle aradaki uçurum günden güne büyüdü. Dağlı Dersim halkına kim oldukları ve nereden geldikleri sorulsa Ahmet

Elâzığ'da bir cadde daha

Yesevi'nin torunları olduklarını ve Horasandan geldiklerini söylerler. Yesevi meşhur Türk mutasavvıfı, Horasan da Türklerin eski yaşama sahasıdır. Böyle düşünen insanlara, Osmanlı hâkimiyeti devrinde Kürt denilmiştir. Halbuki tetkikler gösteriyor ki gerçekte kürtçe diye bir tek dil olmayıp belki birbirlerine nispetle ayrı birer dil olan dağınık lehçeler vardır ve bunlardan bazıları birbirlerine nekadar yakınsa, ayrı ayrı türkçeye de okadar yakındırlar. Şu halde bugüne kadar ileri sürülen ırk ve dil ayrılığı, içtimaî âmillerin körüklediği zoraki olayların eseridir.

Hülâsa olarak denebilir ki D e r s i m d i y a r ı b ü t ü n t a r i h d e v i r l e r i n d e i ş l e k y o l l a r v e e s k i m e d e n i y e t m e r k e z l e r i y a k ı n ı n d a s a p a k a l m ı ş b i r b ö l g e r o l ü n ü o y n a m ı ş t ı r. Kuvvetli devletler, bu dağ kütlesini sadece sarmak, şurasında burasında karakollar meydana getirmekle iktifa ederek içine sokulmamışlar, karışıklık zamanlarında zayıf kavimler buraya sığınmışlar, fakat başka karışıklık devirleri gözliyerek o sırada bir çığ gibi dağlardan inip ovalara, yollara akın etmek üzere Dersim'i bir üs olarak kullanmışlardır. Roma - İran İmparatorluklarının, daha sonra Arap - Bizans devletlerinin rekabeti sırasında bu böyle olduğu gibi, Selçuklular zamanında da böyle olmuş, Osmanlı İmparatorluğu devrinde de vaziyet, esas itibariyle değişmemiştir. Bununla beraber, bu uzun devirler içinde, Dersim'in tâ ortalarında birtakım Türk kasabaları kurulmuş, iptidaî kavimlerin yaşama sahalarında, devletten hiçbir yardım görmeksizin doğan ve gelişen bu Türk beldeleri, hiçbir zorlama politikasına başvurulmaksızın, maarifin bile yardımı olmadan, etraflarına türklüğün ışığını yaymışlardır. B u g ü n a r t ı k t a r i h e k a r ı ş a n D e r s i m ' i n y e r i n d e T u n c e l i d o ğ a r k e n, güzel yolların kenarlarında ku-

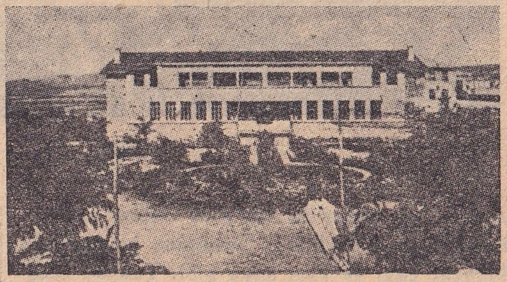

Elâzığ Halkevi

rulan yeni kasabalar, okulları ve rahat yaşama şartları ile, yerli halka rehberlik etme görevini üzerlerine almış bulunuyorlar.

Dersim diyarı için evvelce devletlerin yaptığı veya yapmak istediği şey, bura halkının komşu topraklara yaptıkları zararı önlemek gayesini hedef tuttuğu halde, tarihte ilk defa T ü r k i y e C u m h u r i y e t i b i r h a y d u t s ı ğ ı n a ğ ı o l a n D e r s i m ' i o r t a d a n k a l d ı r m a k l a k a l m a y ı p, o n u n y e r i n d e b e r r a k v e t e m i z b i r T u n c e l i y a r a t m a k g i b i ş e r e f l i b i r işi ele almış bulunmaktadır.

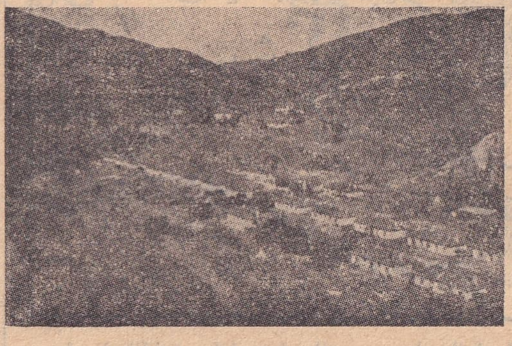
Burada yaşıyan nüfusun sayısı evvelce kesin olarak bilinemezdi. 1940 sayımında Tunceli İlinin nüfusu 107.100 olarak belli olmuştur ki buna göre kilometre kareye 14 kişi düşmektedir. Bu nüfusun yaşama tarzında göze çarpan başlıca özellik, hemen tamamının köylü oluşundadır. Aynı sayıma göre, bütün Tunceli'nin en büyük iskân yeri, kasaba denilecek mevkii olan Hozat'ın nüfusu

Elâzığ'da spor salonu

2535 idi. Eski Dersim sancağının merkezi olan bu mevkiden sonra, herbiri birer ilçe merkezi olmak üzere, Murat ırmağı kenarında bahçeler içinde sevimli Pertek (2469 nüfuslu), bir Türk kasabası gibi tarihî kıdemi olan Çemişkezek (2136 n.) geliyordu. Bundan başka bütün iskân yerleri, gene birer ilçe merkezi olan aşağıki mevkilerle beraber köy büyüklüğünü geçmiyorlardı: Plümür (1912 n.), Nazımiye (1486 n.), Ovacık (1168 n.), Mazkirt (830 n.), Kalan (830 n.). Bu sonuncusu, Munzur suyunun bir kolu kenarında kurulmuş yepyeni bir kasabadır.

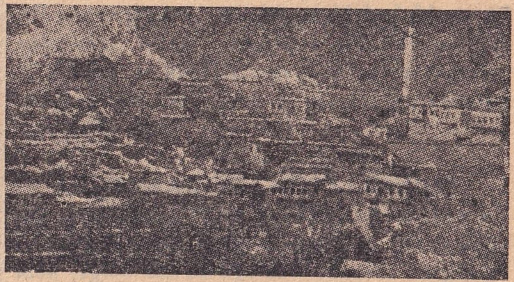
Tunceli'nin geçim kaynakları, nüfusun dağılış şeklinden de anlaşılacağı gibi, herşeyden evvel topraktan çıkar. İlk bakışta mem-

Mameki (Kalan) kassbası

leket ziraate pek elverişli görünmezse de Tunceli dağları arasında kireçli veya volkanik toprakları verimli, yazları sıcak ovalar bulunur. Bu ovalarda hemen her türlü hububat ve sebze ekilebilir. Pamuk ötedenberi ekilmekte, dut ağacına çok yerde rastlanmaktadır. Meyva ağaçları Pertek gibi kasabaların sulanmış bahçelerinde pek iyi yetişmektedir ki başka yerlerde sık sık görülmeyişleri, yetişememelerinden değil de, şimdiye kadar ihmal edilmiş olmalarından ileri gelir. Yeni şartlar içinde Tunceli'nde ziraatin daha metodlu ve daha çeşitli olacağı muhakkaktır.

Bütün dağlık ve yolları az memleketlerde olduğu gibi, Tunceli'nde de hayvancılık ziraatin eksiğini tamamlar, hattâ çok defa onun yerini alır. Son yıllarda bu İlin 5 ile 9 bin ton arasında değişen buğday ve bunun yarısından az fazla arpa üretimine bedel, yalnız vergiye tâbi hayvanlar sayılmak şartiyle altmış beş bin kadar koyunu ve bunun iki misline yakın (yüz onbeş bin) keçisi, kırk sekiz bin kadar da sığırı vardır. Memleketin

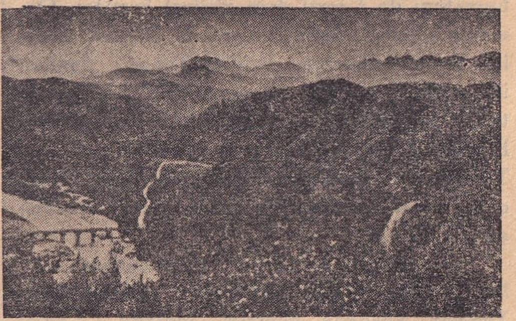

Çemişkezek'in eski bir resmi

dışarıya sevkedebileceği maddeler arasında hayvan mahsulleri (canlı hayvan, yün, keçe vesaire gibi) daimî ziraî mahsullerin değer ve hacmini aşar. Yakın yıllara gelinceye kadar birbirinden ayrı, hattâ birbirine zıd iki yaşayış tarzı olan çiftçilik ve çobanlık, yeni şartlar içinde, birbirini tamamlıyan, tabiattan aynı gaye için faydalanan iki faaliyet şekli olmak yolundadır.

Yakın yıllarda, Tunceli'nin kalkınması üzerinde söz söylendiği sırada oldukça yanlış bir fikir ileri sürüldü; çiftçiliğin çeşidli ve verimli olamıyacağı, hayvancılığın da sadece göçebelik demek olduğu zannedildi ve memleketin kalkınması için değerli madenler bulunması gerekli olduğu söylendi. Bütün ümitler, başta petrol olmak üzere, böyle bir madenin çıkartılmasına bağlandı. Gerçekte Tunceli'nin tabiatında çeşitli madenler bulunması hiç de imkânsız değildir. Böyle olmakla beraber, memleketin kalkınmasını bugün ortada olmıyan şeylere dayıyarak beklemek de akıl ve bilgi kârı değildir. Ziraat ve hayvancılık, ahenkli ve metodlu bir şekilde geliştirilmek şartiyle, burayı rahat geçinen insanların yaşadığı bir yurt köşesi haline koymıya yeter ve eğer maden bulunursa o, yaşama tarzlarını ancak yükseltmiye yarar.

Memleketin gelişmesi bakımından yolların rolü nihayet derecede önemlidir. Böyle bir memlekete yol girince istihsal artar, çünkü o zamana kadar ihracedilemiyen mahsuller için yeni piyasalar açılır. Medeniyet yol ile beraber girer, devlet kuvvetinin bu memlekette bahar gibi, yaz gibi mevsimden mevsime görünüp çekilmesini önliyecek başlıca çare budur. Karakol ve okul yol ile beraber girer. İşte bu gaye iledir ki Cumhuriyet, Der-

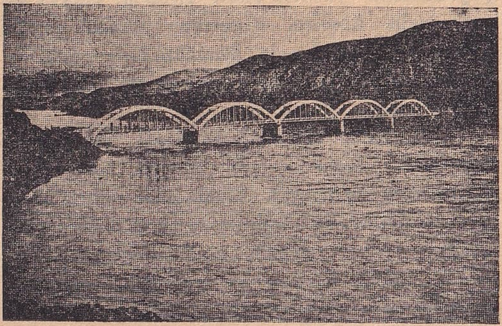

Mameki yanında Tunceli manzarası

sim'in yerinde Tunceli'ni geliştirirken, işe güzel yollar yapmakla başlamış, ırmaklar üzerinde güzel ve sağlam beton köprüler kurmuştur.

Güzel yolları olan ve arazisinin takriben üçte biri ormanların ve hiç değilse bo-

dur ağaçların meydana getirdiği bir yeşillik örtüsü ile kaplanmış bulunan Tunceli'nin bir turizm sahası olabileceğini de hatırdan çıkartmıyalım. Yüzyıllardanberi ücra kaldıktan sonra medeniyete yeni açılan köşeler insanlarda daimî tecessüs uyandırır. Yakın zama-

Elâzığ-Palu yolunda Külüşkür

na kadar Tunceli'ni yalnız dışarıdan sezmiye çalıştık; onun içine sokulmak pek az imtiyazlıya nasiboldu. Şimdi Tunceli bütün münevverlerimize, ilim adamlarımıza baştanbaşa açıktır. Ormanlık dağları, boğazları, içinde alabalık tutulan akarsuları ve şelâleleri ile Tunceli'nin bu bakımdan da kendisine bir geçim kaynağı bulacağı muhakkak görünüyor.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLARI — Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan bugüne kadar olan Başkanlarının adlariyle seçildiği ve ayrıldığı tarihleri aşağıda veriyoruz.

Bilindiği gibi T. B. M. M. 23 nisan 1920 de açılmış ve 25 nisan 1920 de bir kararla kuv-

Gazi Mustafa Kemal Paşa

Ahmet Fethi Okyar

Kâzım Özalp

Abdülhalik Renda

vei icraiye teşkiline karar vermiş ve 2 mayıs 1920 de ise İcra Vekillerinin sureti intihabına dair olan kanunu kabul etmiştir. Bu kanuna İcra Vekilleri Heyeti Reisi hakkında bir hüküm koymamış ve Meclis Reisinin bu heyete riyaset etmesini tabiî görmüştür.

20 ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetini tayin etmekle beraber, İcra Vekilleri Heyetinin, içlerinden birini kendilerine reis intihap etmesini tesbit eylemiş ve müteakip günlerde tatbikatına geçilmiştir.

Bu suretle, Atatürk'ün Başkanlığı, diğer başkanlara nazaran bir hususiyet gösterip, müşarünileyh 3 mayıs 1920 den 24 ocak 1921 tarihine kadar hem devlet, hem de hükûmet başkanlığı yapmış ve bu tarihten sonra; 29 ekim 1923 te Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini tavzihan tadil ile Türkiye devletinin şekli Cumhuriyet olarak taayyün ederek ayni gün kendisi Cumhur Başkanı seçilinceye kadar T. B. M. M. Başkanı kalmıştır.

Daha fazla bilgi için Ansiklopedimizin yirmi dördüncü sayfasına müracaat lâzımdır.

T. B. M. M. Başkanlığında bulunan zatlar

Adı	Seçim yeri	Seçildiği tarih	Ayrıldığı tarih
Mustafa Kemal Paşa	Ankara	24.4.1920	1.11.1923
Ali Fethi Bey	İstanbul	1.11.1923	22.11.1924
Kâzım Paşa	Karesi	26.11.1924	1.3.1935
Mustafa Abdülhalik Renda	Çankırı	1.3.1935	

(Baha Kutay, Server İskit)

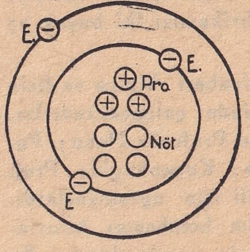
URANİUM (URANYUM) — Uranyum atomunun vezni 238,5 olup mevcut elemanların en ağırı bulunmaktadır. Kesafeti 18,68 dir. Kimyada U harfi ile gösterilir. Atom bombasının imalinde kullanılması dolayısiyle günün en mühim mevzuu haline gelen uranyum'un mevcudiyeti, ilk defa 1789 senesinde Alman M. H. Klaproth tarafından keşfedilmişse de, saf maden halinde tecridi ancak 1841 tarihinde Péligot tarafından başarılabilmiştir. Péligot, uranyumu ilk defa tuz halinde elde edebilmiş; 1856 da da külçe haline getirmeğe muvaffak olmuştur.

Uranyum tabiatte mürekkebat halinde bulunur. Dünyanın bir çok yerlerinde uranyum filizlerine tesadüf edilmekteyse de bunların işletmeğe elverişli olanları pek azdır. Eskidenberi malûm olan en mühim uranyum cevheri Bohemya'da Joachimsthal'de bulunmaktadır. Buradaki filize madencilikte Pechblende veya uraninit ismi verilmektedir. Vasatî olarak %50 nisbetinde uranyum oksidi ($U_3 O_8$) ihtiva eder. Son zamanlarda Kanada'da bulunan uraninit cevherinde ise %70 uranyum oksidi ($U_3 O_8$) vardır. Bunlardan başka Portekiz'de Vizeux, Guarda; Amerika'da Utah, Colorado; Belçika Kongosu'nda Katanga; Madagaskar'da; Avustralya'da; Macaristan'da Rezbanya; Norveç'te Saeterdalen; Saksonya'da Schneeberg İngiltere'de Cornwall; İsveç'te Oeregrund; Kafkasya'da; Hindiçini'de Tonkin ve Hindistanda da çeşitli terkiplerde ve muhtelif miktarlarda uranyum madenleri bulunmuştur.

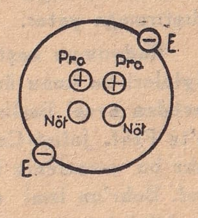
Uranyum gümüş gibi parlak, cilâlanmağa ve işlenmeğe elverişli bir maden olup nesci billûridir. Sertliği demirden daha az ise de kömürle beraber ısıtılıp tavlanırsa çok sert olur. Havada durmakla sathı esmerleşir. Toz halinde uranyum siyah görünür. Uranyum tozu âdi derecede dahi suya tesir eder; 100 derecede suyu tahlil eder. Oksijene ve diğer metaloitlere karşı alâkası şiddetlidir. 170 derecede tutuşur.

Uranyum cevheri radyum'un yatağı bulunduğundan radyum istihsalâtında tâli mahsul olarak elde edilmektedir. Tabiî cevherde bir gram radyuma mukabil üç ton uranyum bulunmaktadır.

Uranyum hususî çeliklerin terkibine girer. Uranyum mürekkebatı bilhassa amonyak

Helyum atomu

Lityum atomu

sentezinde gliserini alkole ayırmak için karbon monooksit ile hidrojenden alkol istihsalinde asit aldehitten sirke ruhu yapmak için katalizör olarak kullanılmaktadır.

Uranyum mürekkebatı toprak sanayiinde ve camcılıkta da kullanılmaktadır. Porselene çeşitli uranyum mürekkebatı ile sarı, turuncu, yeşil ve siyah renkler vermek kabildir. Uranyum ile boyanmış camların gayet güzel sarı bir rengi vardır. Bu sarılık içinde yeşilimsi flüoressans görünür. Fotografçılıkta kılişeleri kuvvetlendirmek; kopyelere esmer bir renk vermek için de uranyum mürekkebatı kullanılmaktadır.

Uranyum mürekkebatı şiddetli zehirdir. Kilo başına bir iki miligram öldürmeğe kâfidir. Bununla beraber uranyum mürekkebatı tababette kanser, cilt veremi ve şeker hastalıklarına kaşı kullanılmaktadır.

Uranyum madeni ve mürekkebatı radyoaktiftirler. Yani kendiliklerinden şua şeklinde enerji neşrederler; civarlarındaki hava tabakasını iyonize ederek nâkil yaparlar. İlk defa Fransız Henri Becquerel 1896 senesinde uranyum mürekkebatından çıkmakta olan bu şuaların - röntgen şuaı gibi - siyah kâğıtları ve maden tabakalarını geçerek kaseti içindeki hassas fotograf plaklarına tesir ettiğini tesbit eylemiştir. Henri Becquerel'in bu keşfi radyumun bulunmasına rehber olduğu gibi atom bünyesi hakkındaki modern araştırmalara da yol açmıştır. Uranyum radyoaktif cisimlerin anasıdır. Milyarlarla sayılan seneler zarfında şualar neşrederek iyonyum, radyum, polonyum gibi radyoaktif cisimlere vücut verdikten sonra neticede kurşuna tahavvül etmektedir.

Bir gram uranyumun bir saat zarfında neşrettiği enerji miktarı $\frac{1}{10000}$ (on binde bir) kaloridir. Uranyum atomunun kurşun atomuna (izotop) inkılâbı için geçmesi lâzım gelen müddet dört buçuk milyar sene hesaplandığına göre bir gram uranyumun; kurşuna inkılâbına kadar; neşredeceği enerji miktarı:

$$\frac{1}{10000} \cdot 24 \times 365 \times 4\,500\,000\,000 = 3\,942\,000\,000$$

kalori tutar ki beşyüz ton maden kömürünün yanmasından elde edilecek enerjiye muadildir. Bukadar kömürle meselâ, birinci kâğıt fabrikamızı onbeş gün çalıştırmak kabildir. Şu halde, eğer uranyum atomunu arzu ettiğimiz süratle kurşuna tahvil etmek ve bu inkılâp süratini âyarlamak imkânını bulursak intişar edecek muazzam enerjiden faydalanmak kabil olacaktır. Rus kimya bilgini Mendeleev'in Periyodik sistemine göre uranyum atomunda doksan iki elektron ve çekirdek kısmında da 92 proton vardır. Kurşun atomunda ise bu miktar seksen ikidir. Şu halde

bahis mevzuu olan enerjiyi açığa çıkarmak için uranyum atomundan on elektron ve on proton sökmek lâzımdır. Kurşunda durmayıp da uranyumda mevcut elektronların hepsi sökülürse yani bir gram uranyum tamamen enerjiye tahvil olunursa 22 000 000 000 000 kalori elde edilebilir. Bu kadar enerji ikibin beşyüz ton kömürün yanmasından elde edilen enerjiye muadildir ki kâğıt fabrikamızı iki buçuk ay çalıştırmağa yeter.

Radyumun keşfindenberi kimya ve fizik bilginleri bu konu üzerinde çalışmaktadırlar. Harbden evvel Berlin'de Profesör Hahn; Paris'te Prof. Joliot-Curie; Kopenhag'da Prof. Bohr bu meselenin halli için uğraşıyorlardı. Prof. Bohr'un ismi atom bombasını hazırlayan bilginler arasında da sayılmaktadır. Bu bilginlerden başka Lawrence, Oppenheimer, Perrin, Langevin de atomdan enerji istihsali yönünde çalışmışlardır. Joliot-Curie atomdaki proton ve elektronlardan birinin sökülmesini, bilârdo masası üzerinde bulunan yuvarlaklardan birisinin diğer bir yuvarlak darbesiyle yerinden fırlatılmasına benzetmekte ve demektedir ki: «Eğer kütlesi ve sürati uygun bir tanecik ile «atom bombardıman edilirse bu taneciklerden «birisinin müsademe yapacağı elektron; tıpkı «bilârdo yuvarlağı gibi; yerinden fırlayıp «atom bünyesinden ayrılacaktır.» 1939 senesinde uranyum'u nötron (Nötron, kütlesi hidrojen atomunun çekirdeği kadar olan ve fakat elektrik hamulesi bulunmıyan taneciklerdir.) ile bombardıman etmeği tecrübe eden Joliot-Curie, faraziyesinin doğru olduğunu; uranyum atomundan bir kısım elektronların ayrıldığını ve bu meyanda mühim miktarda enerji hasıl olduğunu tespit etmiştir. Elektronların ayrılışı infilâk şeklinde vukua geldiğinden bu usul ile atom küçültülmesi ancak parçalamak kelimesi ile ifade olunabilir. Şu halde nötronlarla bombardıman edilen uranyum atomları parçalanmakta ve bu meyanda fazla miktarda enerji çıkmaktadır. 1940 senesinde yapılan incelemeler göstermiştir ki nötronlar ile bombardıman tesiriyle uranyum atomunun çekirdeği (Atom çekirdeği: Atomların merkezini teşkil eden; müspet hamuleli proton ve hamulesiz nötron taneciklerinden ibaret kısım) hemen hemen iki müsavi parçaya bölünmektedir. Bu bölünme sırasında açığa çıkan nötronlar henüz parçalanmamış uranyum atomlarını bölecek kudrette olduklarından ilk nötron sadmesi ile başlıyan parçalanma reaksiyonu kendiliğinden devam etmektedir. Lâkin her uranyum atomu bu şekilde parçalanmağa elverişli değildir. Bu reaksiyona müsait uranyum atomunun ağırlığı 235 tir. Normal uranyum atomunun vezni ise 238,5 tur. Şu halde parçalanmağa elverişli atomlar normal uranyum atomunun izotopudur. Bu çeşitli atomlar tabiatta karışık olarak bulunurlar. Tabiatta mevcut uranyum içinde ancak %1 kadar 235 atom vezinli uranyum bulunmaktadır. Şu halde evvelâ parçalanmağa müsait uranyum çeşidini tefrik etmek ve ondan sonra bombardımana tâbi tutmak —elde edilecek enerjinin kesafetini temin bakımından— lâzımdır. Uranyum atomunun parçalanması ile elde edilen enerji; dinamitin patlamasiyle hasıl olan enerji gibi; bir anda meydana geldiğinden kâsir (Brisant) dir; ancak tahrip için kullanılabilir.

Proton ve elektronların istenilen süratle ayrılması ve bunların ayrılmalarından hasıl olacak enerjinin muntazam surette frenlenmesi temin edildiği gün dünya için yepyeni bir devir başlamış olacaktır.

R e s i m a l t ı i ç i n b i r n o t: Bir atomda bulunan elektron adedi o cismin peryodik sistemdeki mevki numarası kadardır. Atom çekirdeğini teşkil eden kısımda da elektron adedine eşit adette müspet hamuleli proton bulunur. Cismin atom vezni ile proton adedi arasındaki fark atom çekirdeğinde bulunan nötron sayısını gösterir. Meselâ: Helyum'un peryodik sistemdeki mevki numarası 2 olduğundan helyum atomunda 2 elektron vardır. Helyum atomunun çekirdeğinde de 2 proton bulunur. Helyumun atom vezni 4 olduğundan çekirdek kısmında 2 tane de nötron bulunmaktadır.

Lityumun mevki numarası 3, atom vezni 7 olduğuna göre bir lityum atomunun çekirdek kısmında 3 proton ve 4 nötron bulunmaktadır. 3 proton ve 4 nötrondan müteşekkil olan mezkûr çekirdeğin etrafında 3 elektron devretmektedir.

Bahsimize mevzu teşkil eden 235 atom vezinli uranyum'un çekirdek kısmında ise 92 proton, 235 — 92 = 143 nötron bulunmaktadır.

(Mühendis - Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı)

YAZA KARŞI TEDBİRLER — Mevsimler ve iklimler, insan sağlığı üstünde büyük tesirler gösteren faktörlerdir. Yazın ve sıcakların vücuda yaptığı çeşitli tesirleri incelemek için, bu konu üstünde durup düşünmek faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere insan vücudunun tabiî bir sıcaklığı vardır. Gıda maddelerinin oksijenle yanmasından hâsıl olan bu sıcaklık organların iyi işleyip vazifelerini düzgün bir şekilde yapabilmeleri için pek lüzumludur. Vücut, malik olduğu bir takım biyolojik tertipler sayesinde yazın sıcağına, kışın soğuğuna rağmen bu sıcaklığı daima bir kararda tutmağa çalışır. İnsanlar da vücutlarını, yerine göre, ince veya kalın elbiselerle örtmek suretiyle bu tertibe yardım ederler.

Yazın, havalar çok ısınıp sıcaklar bastığı zaman derimizin içindeki kan damarları kendi kendine genişler. Bu genişlemiş damarlara hücum eden kan, vücudun fazla sıcaklığını dışarıya verir. Ter bezleri de faaliyete geçtiğinden terleme işi ziyadeleşmiştir. Deri üzerindeki terin buhar haline geçmesi ile vücudun fazla sıcaklığı da uçup gitmiş olur. Yalnız muhitin yüksek sıcaklığına karşı vücudun gösterdiği bu tepki sırasında, beden sıcaklığının intizamla azalabilmesi için, terin, vücudu üşütmeden, yavaş yavaş, buhar haline geçmesi şarttır. Eğer ter birdenbire ve çok miktarda ter haline geçecek olursa, vücudun sıcaklığı birdenbire kaybolacağından, organların anî bir üşümeye maruz kalarak vücudun mikroplara karşı mukavemetsiz bir hale gelmesi ihtimali vardır. Terli iken hava cereyanına kapılan insanların düştükleri tehlike bu yüzden ortaya çıkmaktadır. Bunun tersine olarak vücuttaki fazla sıcaklığın dışarıya atılamaması da «Sıcak çarpması» dediğimiz ayrı bir tehlike doğurabilir. Yazın sıcak günlerinde, bazı insanların uğradıkları bu ârıza baş ağrısı, baş dönmesi, göz kararması, halsizlik, baygınlık gibi, vücudun bütününe ait, sıkıntılarla kendisini gösterir.

Yazın, insanlar terlemek suretiyle vücutlarından fazla su kaybedeceklerinden, su içme ihtiyacı da ziyadedir. Fazla alınan su ise mide ve barsaklarda hazım mayalarını sulandırdığından bir takım hazımsızlıkların ortaya çıkması, bu suretle vazifesi bozulan hazım borsunda mikropların yerleşip tutunması kolaylaşmış olur.

Yaz esnasında bollaşıp her tarafa yayılan meyva ve sebzelerin de barsakları bozmakta az çok tesiri olacağı şüphesizdir. Küçük çocuklarda görülen (yaz ishalleri), vaktinde tedbir alınması gereken ciddî sıkıntılardır. Sıcaklar bütün mikropların üreyip çoğalmasına yardım eder. Etlerin, meyva ve sebzelerin üzerine dışarıdan düşen çeşitli mikroplar, yemeklerin bozulup kokmasına ve bunları yiyenlerin zehirlenmesine sebebiyet verebilirler.

Yaz sade mikropların değil, karasinek, sivrisinek, tatarcık gibi birçok böcek ve haşerelerin de üreyip türemesine sebeb olan bir mevsimdir. Bu haşerelerin türlü hastalıklar için bulaştırıcı tesirlerini unutmamak lâzımdır. Yazın, bütün durgun ve tatlı sular, sivrisineklere yuva olabilir. Bu yuvalarda bol bol yetişen sivrisinekler, az zamanda, etrafa dağılırlar. Bunların sıtma dediğimiz hastalık için ne yaman bir ara hayvanı olduğunu hep biliriz. Yaz sıcaklarının hazırladığı müsait şartlar içinde kolaylıkla üriyen bu ufak fakat azgın sinekler, insana sıtma gibi çok sıkıntı verici bir hastalığı aşılamakta gecikmezler; yüzler sararır, dalaklar büyür, vücutlar zayıflar ve hastalar, az zaman içinde, sıtmanın tesiriyle, büyük bir kansızlığa düşerler. Bazı sıcak yaz günlerinde görülen üç günlük bir hastalık vardır. Öldürücü değildir ama yüksek bir ateş ile üç gün içinde insanı bir çuval kemik haline getirir. Tatarcıkların ısırmasiyle geçtiği için hekimler adına «Tatarcık humması» demişlerdir ki bu da bir yaz hastalığıdır.

Yazın çoğalan karasineklere «Bir numaralı halk düşmanı» denilmesi sebepsiz değildir. Bunlar şuraya buraya atılmış pislikler üzerine konarak buralardan aldıkları mikropları kolaylıkla etrafa saçarlar. «Tifo», «paratifo», «dizanteri», «şarbon» gibi hastalıkların mikroplarını, hiç haberimiz olmadan, bir yerden bir yere taşıyıp dururlar.

Yazın birçok meskenlerin saygısız misafirleri olan tahtakurulariyle pireleri de unutmıyalım. Bunlar her zaman hastalık taşıyıcı bir rol oynamasalar bile, geceleri insanın gözüne uykuyu haram etmeleri bakımından, yaptıkları zararlar hiç de küçümsenecek gibi değildir.

Tedbirler: Buraya kadar yazdıklarımıza bakarak, yazın aleyhinde olduğumuzu sananlar bulunursa aldanırlar. Yazın kışa tercihi elbette daha doğru olur. Çünkü yaz insanı meskenlerin kapalı ve kirli havasından kurtarıp açık ve temiz havaya, yeşil kırlara, mavi denizlere, serbestlik ve ferahlığa kavuşturan güzel bir mevsimdir. Ne yapalım ki, her gülün birkaç dikeni, her güzelin hoşa gitmiyecek birkaç huyu olabildiği gibi, yazın da insanlara sağladığı birçok iyilikler arasında, bu saydığımız zararlarını inkâr etmek bir türlü kabil olamıyor. Eğer bu zararlara karşı münasip tedbirler alınırsa yazın zevkine doyum almaz. Yazdıklarımızı gözönünde tutarak bu tedbirleri şöylece hulâsa edebiliriz:

Yazın fazla terlemeğe meydan kalmamak için giyilecek kumaşların açık renkte, geniş örgülü, hafif ve teri çekecek vasıfta olması gereklidir. Ter çekmiyen kumaşlar vücudun teneffüsüne mâni olacağı gibi, derinin uzun müddet ıslak kalmasına, vücudun birçok yerlerinde pişikler ve yaralar hasıl olmasına sebebiyet verir. Çok terlememeğe, terli iken hava cereyanlarına karşı durmamağa ve çok soğuk gıdalar yeyip içmemeğe çalışmak icabeder.

Yazın vücut daha çabuk ve daha kolay kirleneceğinden banyo ve vücut temizliklerinin daha sık yapılması lâzımdır.

Haddinden fazla su içmemek, meyva ve sebzeleri seçerken bozuk ve çürük olmamalarına dikkat etmek, bunları, akar bir su al-

Yaz sefaları

tında temizce yıkadıktan sonra yemek uygun olur. Yaz günleri yemekler, daha kolaylıkla bozulabileceğinden günlük taze yemek pişirmek, gıdaları uzun müddet bekletmemek, hazmı güç, ağır gıdalar yememek sağlığı koruyucu tedbirlerdendir.

Sıtmadan korunmak için, sivrisineklerin üremesine meydan vermemeli, evlerde ve meskenlerde bulunan su birikintilerini ya ortadan kaldırmalı veyahut mazotlamayı unutmamalıdır. Pencerelere, kapılara tel kafes koymalı, cibinlik kullanmayı ihmal etmemelidir. Sıtmalı hastaları süratle tedavi ederek mikrop kaynaklarını ortadan kaldırmak lâzımdır. Bu tedbirler tatarcıklardan korunmak için de müessirdir.

Karasinekler, uzvî maddelerden ve pisliklerden çok hoşlandıklarından bunların çoğalmasına meydan vermemek için yemek artıklarını, hayvan gübrelerini, meyva ve sebze kabuklarını ve başka her çeşit çöpleri, evlerin ve meskenlerin içinde ve civarında, biriktirmemeli, münasip surette ortadan kaldırmalıdır. Meskenlerde temizliğe dikkat etmek, haşereleri öldüren ilâçlar kullanmak suretiyle tahtakurusu ve pire gibi eziyet verici mahlûkların şerrinden kurtulmak kabildir.

Bir çoğu pek basit ve kolay olan bu tedbirler sayesinde yaz mevsimini hastalıksız ve rahat geçirmek, yaz günlerinin güzel havasından, ılık ve ferahlık verici deniz banyolarından, sağlığımız için, en üstün faydaları sağlamak mümkün olur.

(Dr. Nurî Ömer Ergene)

ALEXANDER, HAROLD RUPERT LEOFRİC (Mareşal) — «Aleksander okunur» (1893) İkinci Dünya Harbi bittikten sonra Kanada Dominyonuna Büyük Britanya İmparatorluğu umumî valisi olarak tayin edilen Mareşal Alexander, Şimalî Irlandada Tyrone Eyaletinde malikânesi bulunan Caledon Kontunun üçüncü oğludur. 1893 yılında babasının malikânesinde doğdu. Tahsilini Harrow mektebinde ve meşhur Sandhurst Askerî Akademisinde yaptı. Öğrencilik hayatında, atletik yarışlar kazanmış bir sporcu olarak da tanınmıştı.

Birinci Dünya Harbinde birçok askerî hareketlerde dikkati çekti ve harbi albaylığa yükselmiş olarak bitirdi. Mütarekeden sonra önce Letonya'ya, daha sonra da Hindistan'a gönderildi. Bu arada İngiltere'nin en güzel kadınlarından Lady Margaret Diana Bingham'la evlendi. Mareşal halen üç çocuk babasıdır.

İkinci Dünya Harbine general olarak giren Alexander, Fransa'ya gönderilen İngiliz ordusu komutanlarındandı. 1940 ta Dunkerque ricat hareketlerinin önemli bir kısmını idare ile görevlendirildi. Bu ricati idarede gösterdiği başarı ile daha harbin ilk yıllarında büyük komutanlar arasına girdi. Ricatten sonra Büyük Britanya Adalarının Almanlar tarafından muhtemel istilâsına karşı Güney İngilteresi Anavatan Kuvvetleri Başkomutanlığına tayin olundu.

1942 de Birmanya'daki İngiliz kuvvetleri başkomutanlığına nakledildi ve bir uçakla oraya gitti. Başkent Rangoon'a vardığı zaman şehirde çok fena talim görmüş yalnız iki tümen buldu. Komutayı ele alarak harekâtı parlak şekilde idare ettiyse de kat kat üstün Japon kuvvetleri karşısında muvaffak olamadı.

Daha sonra Şimal Afrikada Alman Mareşalı Rommel'in kuvvetleri İskenderiye kapılarına dayandığı zaman orada Başkomutan bulunan General Auchinleck'i istihlâf etti. Montgomery tarafından parlak bir surette tatbik edilen Alexander'in hazırladığı plân, Rommel kuvvetlerini Trablusgarba kadar püskürttü. Tunus'ta Almanların 150.000 esir vermesiyle neticelenen sefer plânını da Alexander hazırladı.

Sicilya'nın zaptından sonra İtalya cephesi başkomutanlığına getirildi ve İtalya muharebelerinde İngiliz ordusunun en mükemmel sevkulceyş taarruzlarını tatbik etmiş ve Alman Mareşalı Kesselring kuvvetlerine mu-

Mareşal Alexander

vaffakıyetle karşı koyabilmiş general olarak tanındı.

Batı Avrupası çıkarmasını hazırlamak üzere General Eisenhower İngiltere'ye gidince Alexander bütün Akdeniz harekâtı Başkomutanlığına getirildi ve rütbesi de Mareşallığa yükseltildi.

Nihayet Kanada Umumî Valiliğine tayin edilen Mareşal pek sakin mizaçlı bir askerdir. Herşeyi sükûnetle halletmesini sever, tahsili ve bilgisi mükemmel olduğu gibi almanca, fransızca, italyanca, rusça ve ordu dillerini de bilir. Mütevazıdır. Reklâmdan hoşlanmaz. Harbin en güç şartlarına kolaylıkla uymasını bilmiştir. Az yer, erken kalkar ve geceleri en fazla saat onda yatağa girer. İkinci Cihan Harbinin en muvaffak komutanlarından olan Alexander'in husussî hayatı işte böylece muntazam ve gürültüsüzdür. *(Hasan Kayili)*

AMERİKANIN KEŞFİ — Christophe Colomb tarihin seyrini değiştirmiştir. Bu kâşif her nekadar Asya için yeni bir yol bulmak maksadiyle Atlantik denizinin meçhul sularında seyretmişse de tesadüf ona büyük Amerika kıtasını, Yeni Dünyayı keşfettirmiştir.

Christophe Colomb tâ çocukluğundanberi kanında denizcilik ateşini hissederdi. Doğum tarihi muayyen olmamakla beraber 1447 tarihi herkesçe kabul olunmuş gibidir.

Fakat yeni bir vesikanın meydana çıkarılması, bunu şimdiye kadar yapılamadığından daha vuzuhla tesbit imkânını vermiştir. Cenova'da noterlikçe tasdikli 25 ağustos 1479 tarihli bu vesikada, Amerika'nın müstakbel kâşifinin o zaman takriben 27 yaşında olduğu söylenmektedir. Bu vesikayı, daha evvel neşredilmiş başka vesikalara yaklaştırmak suretiyle İtalyalı Assereto ile Henry Vignaud adlı iki zat şu neticelere varmıştır: 1 — 25 ağustos 1479 da K. Kolomb 28 yaşının içinde idi, 2 — 1451 yılında 26 ağustos ile 31 ekim arasında doğmuştu.

25 ağustos 1479 tarihli vesika, Colombun 1480 den önceki biyografisi hakkında da enteresan malûmat vermektedir. Bundan Colomb'un temmuz 1478 de Lisbonne'da bulunduğu ve Madère adasına bir iş seyahati yaptığı, 1479 ağustosu sonunda Cenova'ya gittiği anlaşılmaktadır. 1479 ağustos sonunda henüz evlenmemiş olduğu da bu vesikadan anlaşılmaktadır.

Kendi ifadesine göre İtalya'nın meşhur Cenova şehrinde doğmuştur. Kendisi Dominico Colombo isminde bir tezgâhtarın büyük oğlu idi. Başlangıçta babasının mesleğinde çalıştı; fakat deniz onu bu mesleğe ısındıramadı. Babası işini bırakınca Christophe da büyük Portekiz denizcilerinin yatağı olan Lisbonne limanına gitmeğe karar verdi. O zaman yirmi sekiz yaşlarında idi. Kafasında dünyayı dolaşarak Asya'ya gitmek fikri vardı. Bu ümitle bütün vaktini denizi öğrenmeğe hasrediyordu. Bir müddet sonra meşhur Floransalı astronomi âlimi Paolo Toscanelli'ye mektup yazarak ondan Asya'ya Portekizin tam garbından seyrederek varılabilmek imkânı olacağı cevabını aldı. Colomb projesini tatbik mevkiine koymak için imkânlar araştırmağa başladı. Bu maksatla plânlarını Portekiz Kralı İkinci Jean'a arzetti. Muvafık cevap alamayınca Portekiz'de ümidinin tahakkuk edemiyeceğini anlıyarak İspanya'ya geçmeğe karar verdi. İspanya'da Sevilla şehrinde birçok dostlarına rastgeldi ve hattâ projesini Kraliçe Isabella'ya arzetmeğe bile imkân buldu. Kraliçe proje ile alâkadar oldu ve tetkikini bir komisyona havale etti. Komisyon projeyi reddetti. Christophe Colomb komisyon âzalariyle bir sürü münakaşalara kapıldıysa da netice hâsıl olamadı. Buna rağmen kraliçe kendisine yardım vâdetti.

Seneler geçtiği halde bu yardımın gelemiyeceğini anlıyan Christophe kardeşi Bartolome'yi İngiliz Kralı Yedinci Henry ile konuşmak üzere İngiltere'ye gönderdiyse de orada da muvaffakıyet hâsıl olmadı. Sabrı tükenmeğe başlıyan Colomb bizzat kendisi gidip Fransa'ya başvurmağa karar verdi. Bu iş için seyahate çıkacağı zaman Kraliçe İsabella'nın kendisini davet ettiği haberini aldı, seyahatten vazgeçerek kraliçe ile mülâkatta bulundu. Nihayet projesi kabul olunmuştu. Sefer hazırlıklarına başlandı. Bu mühim sefer için üç gemi tahsis olunmuştu. Üç geminin en büyüğü olan Santa Maria gemisi yüz tonluk ve Colomb da dahil olmak üzere elli iki tayfası olan bir yelkenli idi. İkinci yelkenli, Pinta, elli tonluk ve on sekiz kişilik mürettebatı olan bir tekne idi. Üçüncü yelkenli Nina kırk tonluk ve on sekiz kişilik mürettebatı olan bir gemi idi, bu suretle heyeti seferiye seksen sekiz kişiden ibaret bulunuyordu. Christophe Colomb bu üç geminin bütün teçhiziyle bizzat kendi meşgul oldu. Bütün hazırlıklar tamam olunca gemiler 3 ağustos 1492 de İspanya'nın Palos limanından hareket ettiler ve Kanarya adalarına doğru yollandılar. Üç gün sonra fırtına koptu ve Pinta'nın dümeni bozulduysa da büyük müşkülât ile seyahate devam edilerek 12 ağustosta Kanarya adalarına varıldı ve orada geminin tamiri yapıldı. Üç gemi 6 eylûlde Gomera adasından hareket etti ve tatlı bir rüzgârla Kanarya adalarını arkada bırakarak Arapların «Karanlığın Yeşil Denizi» tâbir ettikleri Atlantiğin bilinmiyen sularına yol verdi. Christophe Colomb bütün seferi idare etmekle kalmayıp ayrıca mürettebatla da uğraşmak mecburiyetinde kalıyordu. Çünkü mürettebatı bu evvelce geçilmemiş sular ürkütüyor ve bir türlü kara ile irtibatlarının temin edilemeyişinden İspanya'ya avdet edemiyecekleri endişesi başgösteriyordu. Co-

Colomb'un Hispaniola adasına çıkışı
Eski bir gravürden

lomb bütün mürettebatı teskin etmekle beraber kendisi de kaygılanmaktan geri kalmıyordu. Böylece bir hafta da geçtikten sonra mürettebat Colomb'u güney batıya doğru seyretmeğe teşvik ettiler. Colomb da üstlerinde uçan kuş sürülerinin güney batıya gittiklerini görerek rotayı bu şekilde değiştirdi. Bu şekilde de dört gün seyredip bir kara parçasına tesadüf etmeyince tayfanın endişesi arttı ve Colomb'a başvurarak kâfi ikisinde rastladılar. Gemide bulunan şarap ve su fıçıları deniz suyile doldurularak safra yapıldı. Bu müthiş fırtınada bocalayıp duran Nina ertesi günü sabahleyin Pinta'yı da gözden kaybetti. Herkes onun battığını ve bu

Colomb'un yola çıkmadan evvel İspanya'da La Rabida manastırına uğrama hazırlığı

derecede gittiklerini ve artık geri dönmenin lâzımgeldiğini söylediler. Filonun kumandanı sıfatiyle Colomb bu teklifi reddetti ve yola devam edildi. Ertesi günü ekimin on birinde su yüzünde tahta parçaları, bir ağaç dalı görülmesi üzerine karanın yakın olduğu hissi uyandı ve tayfada heyecan arttı. Herkes kara parçasını görmek için dört göz kesilmişti. 12 ekim sabahı Pinta'dan atılan bir top karanın gözüktüğünü müjdeliyordu. Keşfolunan bu adanın San Salvador adası olduğu umumiyetle kabul olunmaktadır. 12 ekim 1492 sabahı Cristophe Colomb bu keşfi sayesinde «Katolik Hanedanın Garp Denizleri Amirali» olarak ve büyük üniformasını giyerek merasimle adaya çıktı. İspanya Kral ve Kraliçesi namına adayı zaptederek Allaha dua etti. Adanın çıplak birkaç sakini bu merasimi ağaçlar arasından korku ile seyrettiler. Christophe Colomb bu adadan sonra Bahama adalar grupunun diğer adalarına da birer birer giderek onları isimlendirdi. Colomb adalar sakinlerine İspanyolcayı öğreterek onların malûmatından faydalanmıya başladı. Yerliler cenupta Kûba isminde bir adanın mevcudiyetini Colomb'a bildirdiler. Üç gemi bu adaya da ulaştı. Bu adanın Japonya olduğu sanılıyordu. Burada Colomb'un adamları yerlilerin yanan bir çubuk taşıdıklarını ve o zamana kadar tanınmıyan bir nevi kuru ot kullandıklarını müşahede ettiler. İşte böylece tütün de Avrupalılarca tanınmış oldu. Kûba adasının açıklarında Pinta'nın kumandanı şahsî ihtirası yüzünden servet aramak kaygusiyle Colomb'dan ayrıldı. Colomb da kendi gemisi ve Nina ile birlikte bugünkü Haiti Adalarını keşfetti. Fakat burada dümende bulunan bir gemicinin hatâsı yüzünden Santa Maria karaya oturdu. Gemiyi kurtaramıyacağını anlıyan Colomb Nina'ya geçerek kumandayı ele aldı. Colomb Nina ile memleketine avdet etmek üzere yola çıktı. İki gün sonra Pinta ile karşılaştılar. Ocağın on beşinde yola çıkan kafile bir hafta müsait hava ile seyretti. İlk fırtınaya şubatın on

feci akıbetin kendilerini de beklediğini zannediyordu. Colomb kamarasına çekildi ve bir parşömen kâğıt üzerine seyahatini yazarak bunu bulanın İspanya Kral ve Kraliçesine vermesini rica ederek bir şişenin içine koydu ve denize attı. Hayatını istihkar eden Colomb atıldığı bu ehemmiyetli teşebbüsünün boşa gitmesini istemiyordu. 17 şubatta kara göründü. Burası Asor adalarından Santa Maria idi. Fakat oradan kendisinin emin bir liman olan San Lorenzo'ya gitmesi tavsiye olundu. Colomb da tekrar yola düzülerek bu limana vardı. Fakat burada Colomb'u tevkif etmek istediklerinden derhal İspanya'ya yol alındı. İlk üç gün hava müsait gittiyse de martın üçünde müthiş bir fırtına çıktı. Günlerce fırtınada bocaladıktan sonra 7 mart 1493 te Portekiz'in Rastelo limanına sığınmağa mecbur oldu. Christophe Colomb kendisini o zamana kadar istihfafla karşılıyan ve plânlarını hiçe sayan Portekizlilerin elinde rakip bir memleketin müzaheretiyle projeleri tahakkuk etmiş bir halde bulunuyordu. Colomb Portekiz Kralına bir mektup yazarak Portekiz'in hükümraniyetini ihlâl etmeden Atlantik yoliyle Hind adalarına gittiğini ve İspanya Krallığının bir zabiti sıfatiyle Lisbonne'a kabul olunmasını rica etti. Her ne kadar Colomb Asya'ya seyahat ettiğini zannediyorsa da Portekiz'in Hindistan'da gözü vardı. Bununla beraber Portekiz Kralı İkinci Jean Colomb'u nezaketle kabul etti ve kendisinin İspanya'ya gitmesine müsaade etti. Christophe Colomb yedi ay ve on iki günlük bir seyahatten sonra 15 mart 1493 te Palos'a döndü. Nina'da bulunanların bütün hayretlerine rağmen Pinta da ondan bir müddet sonra memlekete avdet etti.

Christophe Colomb'un bu ilk keşif seyahatinde daima Asya sularında bulunduğu hakkındaki kanaati tabiatiyle bir hatâ idi. Fakat bu hatâya düşüşü Trocanelli'nin haritasına inanmış olmasındandı. Colomb'un İspanya'ya avdeti büyük bir heyecan uyandırdı ve herkes onunla tekrar seyahate can atmıya başladı.

Colomb 24 eylûl 1493 te ikinci seyahatine çıktı. Kumandan gemisi bu sefer dört yüz tonluk Marigalante yelkenlisi idi Gemilerindeki tayfa miktarı da bin dört yüz kişi idi. 3 kasımda bugün İngiliz hâkimiyetinde bulunan Dominika Adasını buldu. 27 kasımda vardığı Hispaniola adalarında Isabella kolonisini tesis etti. 24 nisan 1494 te bu adadan hareketle Jamaika adasını keşfederek Kûba'yı tekrar ziyaret etti. Buradan tekrar İsabella'ya döndü, fakat orada müthiş surette hastalandı ise de kardeşleri tarafından aylarca iyice tedavi olundu. İyileştikten sonra da 11 haziran 1496 da İspanya'ya avdet etti

Cristophe Colomb 30 mayıs 1498 de üçüncü seyahatine çıkıyordu. Bu seyahatte Trinidat adası keşfolundu. Bu keşifle beraber Cenup Amerikasının sahilleri de gözükmüştü. Colomb bu gözüken kara parçasının Asya kıtası olduğu kanaatine varmıştı.

Colomb 1500 de memleketine avdet etti ve 1503 mayısında dördüncü ve son keşif seyahatini yaptı. Büyük denizci bu seyahatinde de Honduras'ı keşfetti ve Panama berzahını takiben sahil boyunca keşiflerine devam etti. Bu suretle Amerika kıtası keşfolunmuş bulunuyordu.

Bu son muvaffakıyetli keşif seyahatinden kasım 1504 senesinde Sevilla'ya dönen Cristophe Colomb kendisinin hâmisi ve dostu Kraliçenin ölüm haberini duydu ve hasta oldu. Hayatının son ayları yeis içinde geçti ve 20 mayıs 1506 senesinde Şimal İspanya'da Valladolid'de öldü.

Colomb tarihte dönüm noktası olan bu seyahatiyle hiçbir zaman yeni bir kıta keşfettiğini iddia etmemiş, yalnız Asya sularında kendi efendilerine yeni ve zengin gelir kaynaklarının deniz yollarını bulmak şerefiyle büyük bir denizcilik muvaffakıyeti başardığını sanarak bu dünyadan göçmüş gitmiştir.

(Ferdi Tuğman)

DEMİRYOLLARIMIZ — Türkiye'de ilk demiryolunun yapılması tarihi 1856 yılına rastlar. Süveyş Kanalının açılmamış olduğu 1836 yılında kestirme istikametten bir Hindistan yolu yapmak düşüncesi ile demiryol teşebbüsleri yapılmış ve hattâ aynı emelle gene İngilizler tarafından 1829 - 32 yıllarında araştırmalar yapılmışsa da bunlar tasarıdan ileri gidememiştir.

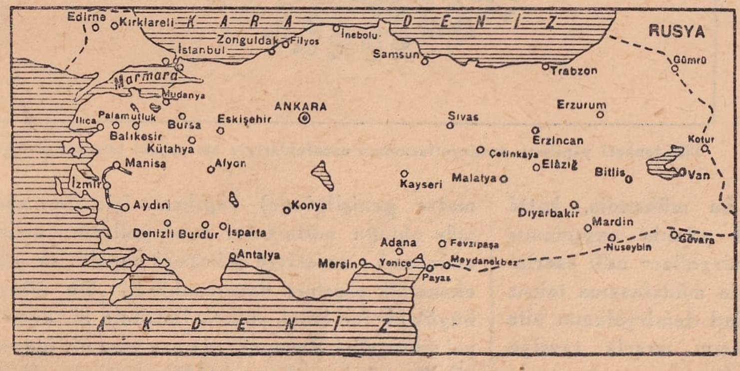
İngilizlerin Fırat ve Dicle nehirleri boylarında, Bireciğe kadar iki gemi ile yapmış oldukları bu araştırmalarda bu nehirlerin o zamanlar gemilerin işlemelerine elverişli olduklarıi meydana çıkmıştır. Bu netice elde edilince: 1) Bu iki nehirde gemi işletmesini temin edecek bir şirket kurulması; 2) Fırat nehrini Akdenize bağlıyacak bir kanal açılması; 3) Aynı maksat için ya elverişli bir şose yapılması veya bir demiryolu inşası, şıklarından birinin kabul ve tatbikı teklifleri öne sürülmüştür. İşte; Türkiye'de demiryol inşası fikri, ilkönce bu tekliflerle harekete geçmiştir.

Yapılmış olan teklifler arasında: Manche denizi kıyısındaki Calais şehrinden İstanbul yoliyle Basra Körfezi'ne kavuşabilecek bir anayol inşası problemi bile vardı.

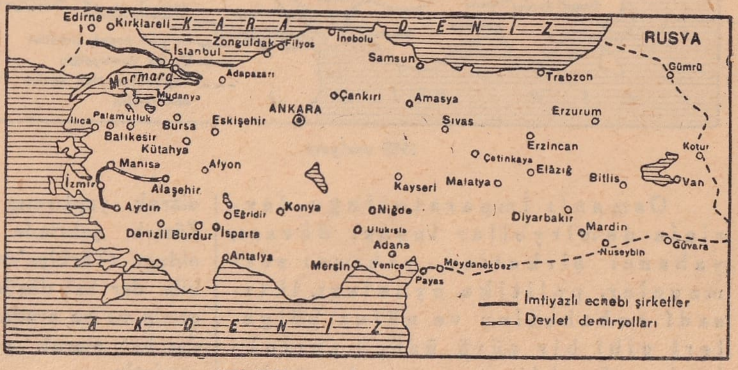
Türkiye'de ilk başlamış olan demiryolu, şube hatları hariç, 130 kilometre uzunluğundaki İzmir - Aydın hattıdır. 11 eylül 1856 tarihinde ve doksan yıl müddetle inşa ve işletme imtiyazını Osmanlı Hükûmetinden «İzmir - Aydın Osmanlı Demiryolları Şirketi» almıştır. Fakat; bu şirket, dört yıl içinde ancak; 43 kilometrelik bir kısım inşa edebilmiş ve nihayet 1 temmuz 1866 tarihinde Aydın'a ulaşabilmiştir.

Türkiye'de ilk Nafıa Nezaretini kurmuş olan Sultan Aziz, Nafıa Nazırı Davut Paşayı 1869 da Avrupa'ya gönderdi. Davut Paşa bir kaç yere başvurduktan sonra Baron Hirsch adında bir sermayedar bulup Türkiye'ye getirdi ve kendisine 17 nisan 1869 da 2500 kilometrelik bir demiryol şebekesinin imtiyazı verildi.

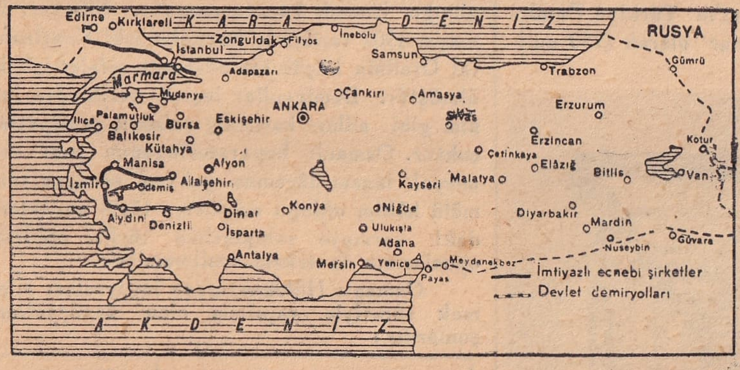
Bu imtiyazın esası; önce İstanbul'u Edirne - Filibe - Sofya - Niş - Priştine - Bosna Hersek yoliyle Avusturya demiryollarına bağlamak; Ege Denizinde Dedeağaç ve Selânik'e, Karadenizde de Burgaz'a inecek birer şube hattı yapmaktı. Baron Hirsch; 1871 - 74 yıllarında şebekeden bir kısmını yapmışsa da Osmanlı Hükûmetine karşı türlü zorluklar çıkarmaktan da geri kalmamıştır. Osmanlı devrinin demiryollar tarihi; Baron Hirsch meselesi ve benzerleri gibi, politika oyunları ve çok çetrefil entrikalarla doludur. Osmanlı İmparatorluğunun demiryol inşası dâvasını baltalamış ve bu yüzden de büyük servetler kazanmış olanların başında Baron Hirsch gelir ve demiryollar tarihimizde bir kâbus gibi yaşar.

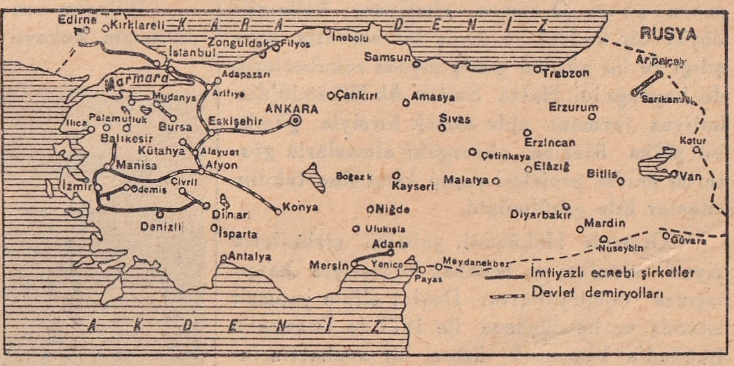
1860-1870 arasında işletmiye açılanlar

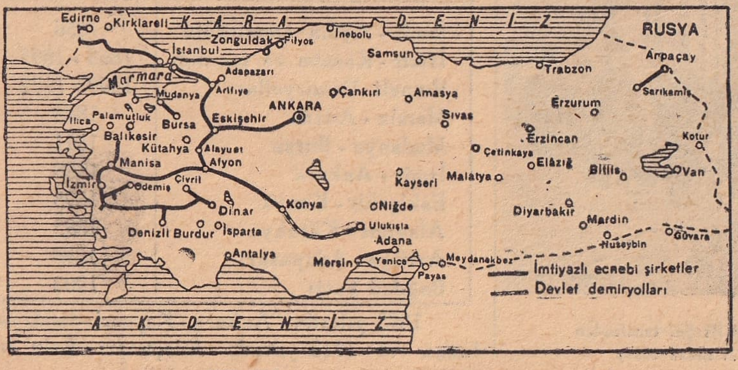
1870-1880 arasında işletmiye açılanlar

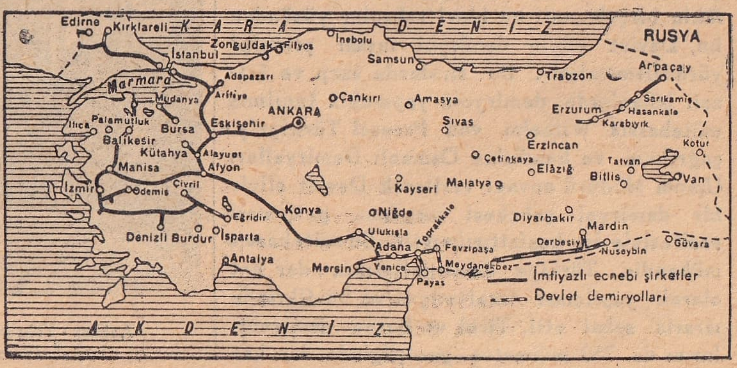
1880-1890 arasında işletmiye açılanlar

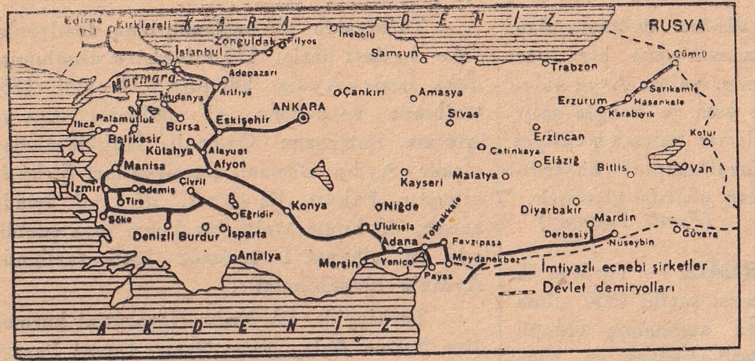
1890-1900 arasında işletmiye açılanlar

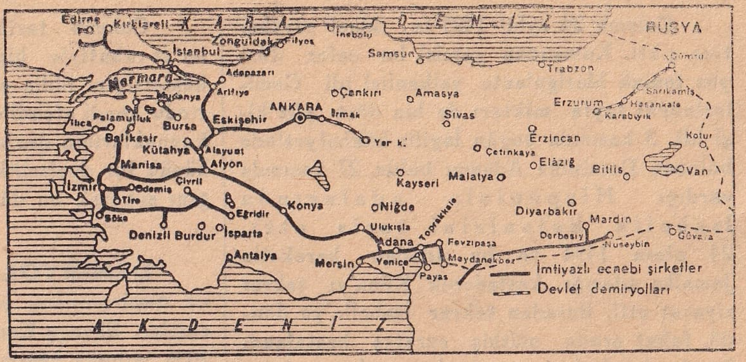
1900-1910 arasında işletmiye açılanlar

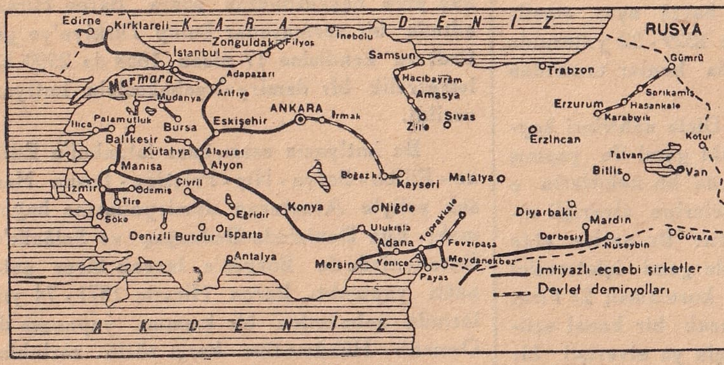
1910-1923 arasında işletmiye açılanlar

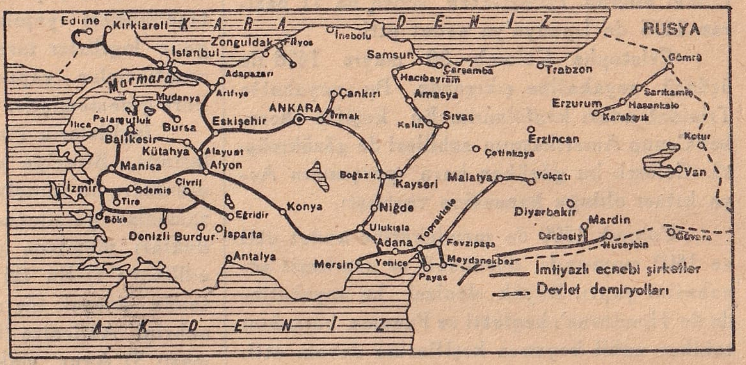
1924 vaziyeti

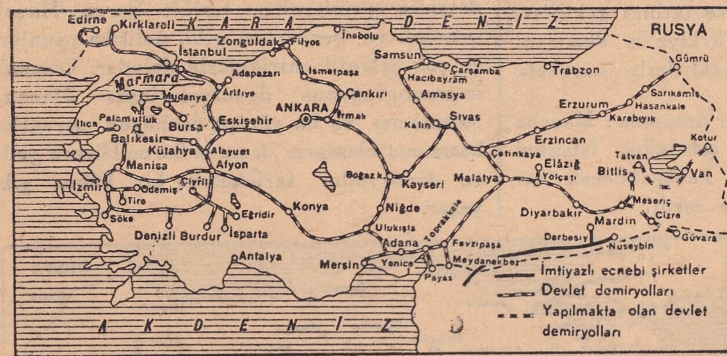
1925 vaziyeti

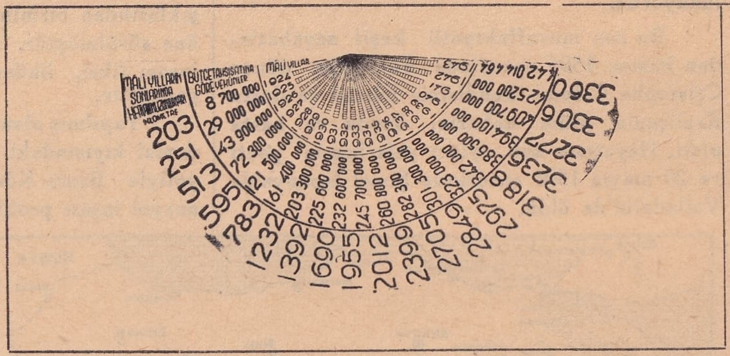
1929 vaziyeti

1934 vaziyeti

1939 vaziyeti

1924 tenberi yapılmış demiryollarımızın uzunluklariyle her seneki tahsisat grafiği

Osmanlı İmparatorluğu devrinin demiryollar inşası dâvası; yabancı şirketler, yabancı sermayeler, politika oyunları, iktısadî rekabetler ve nüfuz bölgeleri gibi bir sürü üzücü zorluklarla sürekli savaştan kurtulamamıştır. O zaman «İmtiyaz» kelimesi; büyük bir kudret ve geniş bir servetin karşılığı ve bu yüzden geniş ölçüde rekabetlerin de kaynağı idi. Hattâ Sultan Abdülhamid'den imtiyaz fermanı elde etmek hırsiyle gümüş bir plâka üzerine güzergâhı elmaslarla gösteren harita projeleri yapıp kendisine takdim edenler bile görülmüştü.

Osmanlı Hükûmeti, yabancı şirketlerin siyasî oyunları ve rekabet hırslariyle karşılaşınca demiryollarını Devlet eliyle yapmak istemiş ve bu düşünce ile 1871 de İstanbul'u Bağdad'a bağlamak üzere bir anahattın inşasına bir İradei Seniyye bile çıkarılmış, lâkin birçok malî ve idarî sebepler yüzünden bu, Devlet eliyle demiryol inşası prensipi yürütülememiştir. Bu sıralarda sarp ve ârızalı bölgelerde demiryolu yapmakla tanılmış mütehassıs Wilhelm von Pressel Türkiye'ye çağrılmış ve kendisine Osmanlı Demiryolları Umum Müdürü unvanı verilerek Devlet eliyle bir demiryol şebekesi meydana getirmesi vazifesiyle işe başlattırılmıştır. Bu mütehassıs mühendis, Türkiye demiryollarının dar hat olarak yapılması taraftarıydı ve bu fikrinde ısrarla sebat etti. Tirol ve Bosna demiryollarını da 750 milimetre genişliğinde dar hat olarak yaptırmış olan bu mühendis, hattâ Zürich şehrinde 1900 yılında yayınlamış olduğu «Türkiye'de Demiryollar» adlı eserini bile dar hat düşüncesinin müdafaasına tahsis etmiş ve bu arada Bağdad demiryolunun bile dar hat olarak yapılmasını ısrarla tavsiye etmiştir.

Wilhelm von Pressel'in Türkiye Demiryollarının dekovil gibi dar olarak (750 milimetre genişliğinde) yapılması için ileri sürmüş olduğu mütalâalar demiryollarını ucuza maletmek suretiyle şebekeyi çoğaltmak gibi ekonomik esaslara dayanmaktadır. Mu aileyh büyük bir fen âlimi, yüksek ihtısasta bir demiryol mühendisi olmasına rağmen fena bir idareci idi. Bu yüzden, Osmanlı Hükûmetinden lâyık olduğu itimadı kazanamamıştır. Nihayet, 19 mayıs 1902 tarihinde Beyoğlundaki Kontinantal Otelinin küçük bir odasında sefalet içinde ölmüştür. Demiryollar inşaat tarihimize bunun gibi adları karışmış yabancı şahsiyetler çoktur. Osmanlı İmparatorluğunun yeni demiryol inşası dâvasına yabancı sermaye formülü hâkim olduğu müddetçe türlü karakterdeki sermaye sahiplerinin türlü politika oyunlarının da arkası kesilmemiştir.

Ankara - Yahşihan'ın Millî Şef tarafından işletmiye açılışı (17 nisan 1925)

Osmanlı Hükûmetinden imtiyazları alınmak suretiyle yapılmış olan demiryolları şunlardır :

Adları	Yılları
İzmir - Aydın Demiryolu	1856
İzmir - Kasaba ve temdidi	1863 - 1893
Rumeli Demiryolları	1869 - 1872
Mersin - Adana	1883
Mudanya - Bursa	1891
İzmit - Ankara	1888
Eskişehir - Konya	1893
Alayunt - Kütahya	1893
Arifiye - Adapazarı	1898
Bağdad hattı	1902

1893 yılında Ankara - Kayseri demiryolunun ve 1912 yılında Adapazarı - Bolu ve

temdidi demiryolunun inşa imtiyazları dahi alınmışsa da imtiyaz sahibi şirketler birtakım siyasî ve malî sebepler yüzünden bu hatları yapamamışlardır.

Şu halde, Osmanlı İmparatorluğu devrinin demiryollar inşası hareketlerini şöyle hülâsa

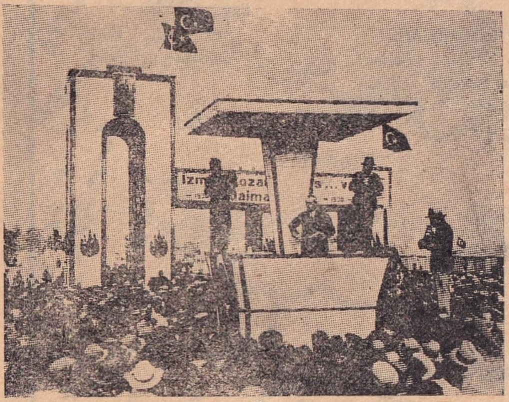

Millî Şefin ilk kazması: Samsun-Çarşamba (21 eylûl 1925)

etmek mümkündür: İlk demiryol inşaat hazırlıkları devri 1836 - 1853. Yabancı şirketlerin faaliyet devri 1853 - 1866. Devlet eliyle demiryol inşası deneme devri 1866 - 1875. Duraklama devri 1875 - 1888. Yabancı şirketlerin tekrar faaliyetleri devri 1888 - 1898. Devletin ve yabancı şirketlerin ayrı ayrı faaliyetleri devri 1898 - 1914. Yabancı şirketlerin demiryollarına elkoyma devri (Birinci Dünya Harbi) 1914 - 1918. Tekrar duraklama devri (Mütareke yılları) 1918 - 1924.

1924 yılından itibaren de, Cumhuriyet Demiryollarının inşası devri başlamıştır.

Bu devri ve bu devrin demiryol inşası bakımından da verimleri hakkında tafsilâta girişmeden önce; Osmanlı İmparatorluğu devrinin demiryol inşaat tarihimizde önemli bir yer tutan tamamen özel bir durumda yapılmış bir eseri, Hicaz Demiryolu hakkında kısaca şu malûmatı veriyoruz: Şam'dan Medine'ye kadar olan kısmı 1305 kilometre, Derâdan Hayfa'ya kadar olan kısmı da 160 kilometre ki toptan 1465 kilometre uzunluğunu bulan Hicaz Demiryoluna 1 mayıs 1900 tarihli bir İradei Seniyye ile başlanmıştır. Bu hat, 1050 milimetre genişliğinde yapılmış olduğundan dar hatlar grupuna dahildir. Bu demiryolunun başlıca özelliği, tamamen İslâm dünyasının ianesi ile yapılmış

Sıvasın açılış töreninde Millî Şef (30 ağustos 1930)

olmasıdır. Daha ilk yılda İslâm âleminden yapılmış olan ianelerin tutarı yirmi milyon altın frangı bulmuştu. Bundan başka, inşaat masrafını karşılamak üzere ayrıca Hicaz Demiryolu pulları bastırılarak bu pulların ve kurban derilerinin bütün gelirleri de ianelerin tutarlarına eklenmiştir. Hattın inşası sekiz yıl sürmüştür. Hattın diğer bir özelliği de İslâmlardan başkalarının Kâbe bölgesinde çalışmalarına müsaade edilmemiş bulunmasıdır. Hicaz Demiryolu; bugünkü Türk şimendiferciliğine geniş ölçüde bir tatbikat alanı, tecrübe ve meleke okulu olmuştur. Ve gerçekten bugün işbaşında bulunan yüksek mühendislerimizden bir kısmı, bu tatbikat alanında stajlarını tamamlamış, salâhiyet, ehliyet imtihanlarını başarı ile vermiştir.

Türkiye Demiryollarının inşası tarihinde, hatların dar mı veya normal genişlikte mi yapılması memleket faydasına uygun olduğu zaman zaman mütalâa ve münakaşa konusu olmuştur. Her iki şeklin taraftarları da kendi tezlerini müdafaa etmişlerdir. Dar hat taraftarlarının hararetli müdafaalarına rağmen normal genişlik esası kabul edilmiştir (Bu genişlik «1435» milimetredir). Demiryollarımızın genişlikleri ile beraber, diğer esaslarının da tetkiki, tesbiti zarurî görülmüş ve o sıralarda Bayındırlık Bakanı olan Behiç Erkin (şimdi Çankırı Milletvekili) yurdumuzda 17 şubat 1926 tarihinden 20 şubat 1926 tarihine kadar dört gün süren ilk demiryol kongresi'ni yapmış ve dar veya normal hat genişliği problemi, kullanılacak rayların ağırlıkları, ağaç veya demir traverslerden hangisinin memleket ekonomisine uygun olabilecekleri gibi bir hayli inşaat meseleleri bu Demiryollar Kongresi'nde esaslı şekilde mütalâa ve münakaşa edilerek kararları dört küçük broşür halinde yayınlanmıştır.

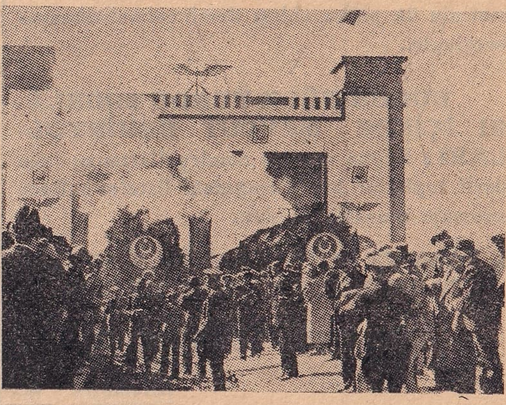
Cumhuriyette yeni demiryollar inşası devri: Altıyüz yıllık Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetinin millî sınırları içinde 4138 kilometrelik bir şebeke kalmıştı. Bu şebekeden normal hat olarak Anadolu hattı 1030 + 659 kilometre, Bağdad hattı 561 + 776, Cenup hattı 405 + 474, Adana - Mersin hattı 67 + 158, İzmir - Aydın hattı 608 + 584, İzmir - Kasaba ve temdidi hattı 702 + 696, Şarkî Rumeli demiryollarından bir kısım 336 + 350, bin elli milimetrelik dar hat olarak Mudanya - Bursa hattı 41 + 110, yedi yüz elli milimetrelik dar hat olarak Ilıca - Palamutluk hattı 28+391, Erzurum-Leninkan hattının hududumuza kadar olan kısmı 355+384 (ki bu hattın Sarıkamıştan Leninkan'a olan Sovyet Rusya içindeki kısmı binbeş yüz yirmi üç milimetrelik geniş hattır).

Bu şebekeden yukarıdan Ilıca - Palamutluk (dahil) kısmına kadar olan 3376+650 kilometrelik kısım diğer birkaç demiryoliyle beraber yabancı şirketlerde iken satın alınarak millileştirilmişlerdir.

Baştaki Anadolu hattının inşasına 4 ağustos 1871 tarihinde başlanmışsa da ancak 31-12-1892 tarihinde Ankara'ya gelebilmiştir.

Bağdad hattı; 1933 yılında yapılmış olan bir anlaşma ile Devlet Demiryolları İşletme şebekesine katılmıştır.

Cenup hattı ile 74 kilometre uzunluğundaki Fevzipaşa - Meydanıekbez ve Toprakkale - Payas Demiryollarının işletmesi, 2285 numaralı kanun gereğine uyularak ve 18 haziran 1933 tarihinden itibaren Fransız sermayeli Cenup Demiryolları Türk Anonim Şirketi'ne verilmiştir. Uyuşma mukavelesine göre, bu iki hattın, devir tarihinden üç yıl sonra ve geri kalan kısımlarının da on beş yıl sonra hükûmete teslimleri icabettiğinden Toprakkale - Payas ile Fevzipaşa - Meydanıekbez Demiryolları 1 temmuz 1937 tarihinde Devlet Demiryolları şebekesine katılmıştır. Yukarıda kaydettiğimiz 3376 + 650 kilometre uzunluğundaki demiryolları ile 39 + 465 kilometre uzunluğundaki Samsun (Gümrük) - Çarşamba Demiryolu ki yekûn olarak 3416 + 115 kilometre satın alınarak millileştirilmişlerdir.

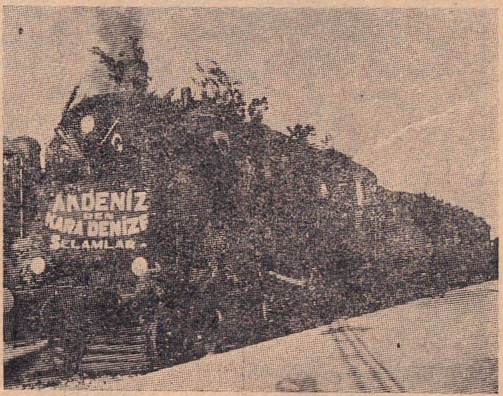

Mersinden Samsuna ilk yolcu katarı

Satın alınarak Devlet hatları arasına katılmış bulunan demiryolları için verilen para; Anadolu ve Bağdad için 58.787.000, Samsun - Çarşamba için 1.219.751, Mudanya - Bursa için 50.000, İzmir-Kasaba ve temdidi için 14.957.000, İzmir - Aydın için 12.267.000, Şarkî Rumeli Demiryolları için 6.222.000, Ilıca - Palamutluk için de 10.000 lira ki toptan 93.512.751 lirayı bulmuştur. Bu miktar içinde faizler dahildir.

Bunlardan başka 448 + 865 kilometrelik diğer demiryolları da muahede ile Cumhuriyet Hükûmetine geçmiştir. Bu yekûn içinde bulunan 19+145 kilometrelik Payas - İskenderun şube hattı, 3714 numaralı kanunla 13 ağustos 1939 tarihinde Devlet Demiryollarınca işletilmeğe başlanmıştır.

Cumhuriyetin demiryol politikası ile inşasına 1924 yılında başlanmış olan yeni demiryollarımızın bugünkü uzunluğu 3400 kilometre ve bu hatlar için her yıl verilmiş olan tahsisat tutarı da dörtyüz elli milyon liradır (1945 yılı sonuna kadar). Yurdun sınırları içinde daha 6800 kilometreyi bulacağı hesaba katılırsa yakın bir gelecekte yeni demiryollarımız şebekesinin uzunluğu 14.000 kilometreyi bulmuş olacaktır. Yeni demiryollarımızın yıllara düşen inşa miktarı

Sıvas-Erzurumun işletmiye açılması

(ortalama) 200 kilometredir. Cumhuriyet demiryollarında bugüne kadar (yuvarlak rakam) 79.5 kilometre uzunluğunda türlü köprüler yapılmış ve 80 kilometre boyunda birçok da tüneller açılmıştır. Demiryol şebekemiz bugün Samsun, Filyos, Zonguldak ve Kozlu liman-

larına bağlanmıştır. Van Gölü yoliyle İran hududunda Kotur'a ulaştırılacak olan Elâzığ - Van - İran Demiryolu inşaat halindedir. Millî demiryollar şebekemizde ilk açılma töreni 17 nisan 1925 te Ankara - Yahşihan kısmı için yapılmıştır.

Demiryollarımızın bugünkü gelişmesini Atatürk'ün teşviklerine ve İsmet Paşa Hükûmetinin ön plâna aldığı demiryol politikasına borçluyuz.

BUGÜN TÜRK YURDU SINIRLARI İÇİNDE MEVCUT DEMİRYOLLARI: Bugün mevcut demiryollarımızı; daha derli toplu bir halde aşağıdaki listeler halinde sunmayı muvafık bulduk.

I. YABANCI İMTİYAZ SAHİBİ ŞİRKETLER TARAFINDAN YAPILAN HATLAR

A. ANADOLU DEMİRYOLLARI

		Kilometre	M.
Haydarpaşa - Ankara	:	576	+ 617
Feneryolu - Fenerbahçe	:	1	+ 756
Arifiye - Adapazarı	:	8	+ 491
Eskişehir - Konya	:	433	+ 685
Alayund - Kütahya	:	10	+ 110
		1030	+ 659

Feneryolu - Fenerbahçe şube hattıdır. İşlememektedir. Arifiye - Adapazarı da şube hattıdır.

B. BAĞDAD HATTI

Konya - Yenice	(1)	:	346	+ 009
Adana - Fevzipaşa	(1)	:	141	+ 431
Fevzipaşa-Meydanıekbez	(2)	:	34	+ 552
Toprakkale - Payas	(2)	:	39	+ 784
Çobanbey - Nusaybin	(2)	:	380	+ 490
Derbesiye - Mardin	(2)	:	24	+ 350
Payas - İskenderun	(3)	:	19	+ 145
			985	+ 761

(1) — 1933 yılında yapılan bir anlaşma ile Devlet Demiryolları Şebekesine katılmıştır.

(2) — Bu hatlar; 2285 numaralı kanun ile tasdik edilen itilâfname mucibince (işletmek üzere) 18 haziran 1933 tarihinden itibaren Fransız sermayeli «Cenup Demiryolları Türk Anonim Şirketi»ne devredilmiştir. Cenup Demiryolları Şirketi ile yapılan itilâfname mucibince; Toprakkale - Payas, Fevzipaşa - Meydanıekbez hatları ve itilâfnamenin akdinden üç sene sonra da Çobanbey - Nusaybin, Derbesiye - Mardin hatları ve on beş sene sonra da itilâfname müddeti bitince Cumhuriyet Hükûmetine devirleri meşrut olduğundan, Toprakkale - Payas, Fevzipaşa - Meydanıekbez hatları 1 temmuz 1937 tarihinden itibaren Devlet Demiryolları Şebekesine katılmıştır.

Diyarbakır'da Irak ve İran hatlarına başlanma töreni

(3) — Payas - İskenderun hattı; 7 temmuz 1939 tarihli ve 3714 numaralı kanunla Devlet Demiryolları Şebekesine katılmış ve 13 ağustos 1939 tarihinden itibaren Cumhuriyet Hükûmetince işletilmeğe başlanmıştır.

C. MERSİN - ADANA DEMİRYOLLARI

Mersin - Yenice	:	43	+ 209
Yenice - Adana	:	23	+ 949
		67	+ 158

D. İZMİR - AYDIN DEMİRYOLLARI

İzmir - Eğridir	:	470	+ 731
Çatal - Tire	:	11	+ 061
Gaziemir - Seydiköy	:	1	+ 646
Ortaklar - Söke	:	22	+ 012
Kızılçullu - Buca	:	2	+ 470
Torbalı - Ödemiş	:	61	+ 378
Goncalı - Denizli	:	9	+ 430
Sütlaç - Çivril	:	30	+ 216
		608	+ 584

İzmir - Eğridir ana, diğerleri şube hattıdır.

E. İZMİR - KASABA ve TEMDİDİ DEMİRYOLLARI

İzmir - Afyon	:	481	+ 726
Halkapınar - Bornova	:	4	+ 962
Manisa - Bandırma	:	276	+ 008
		702	+ 696

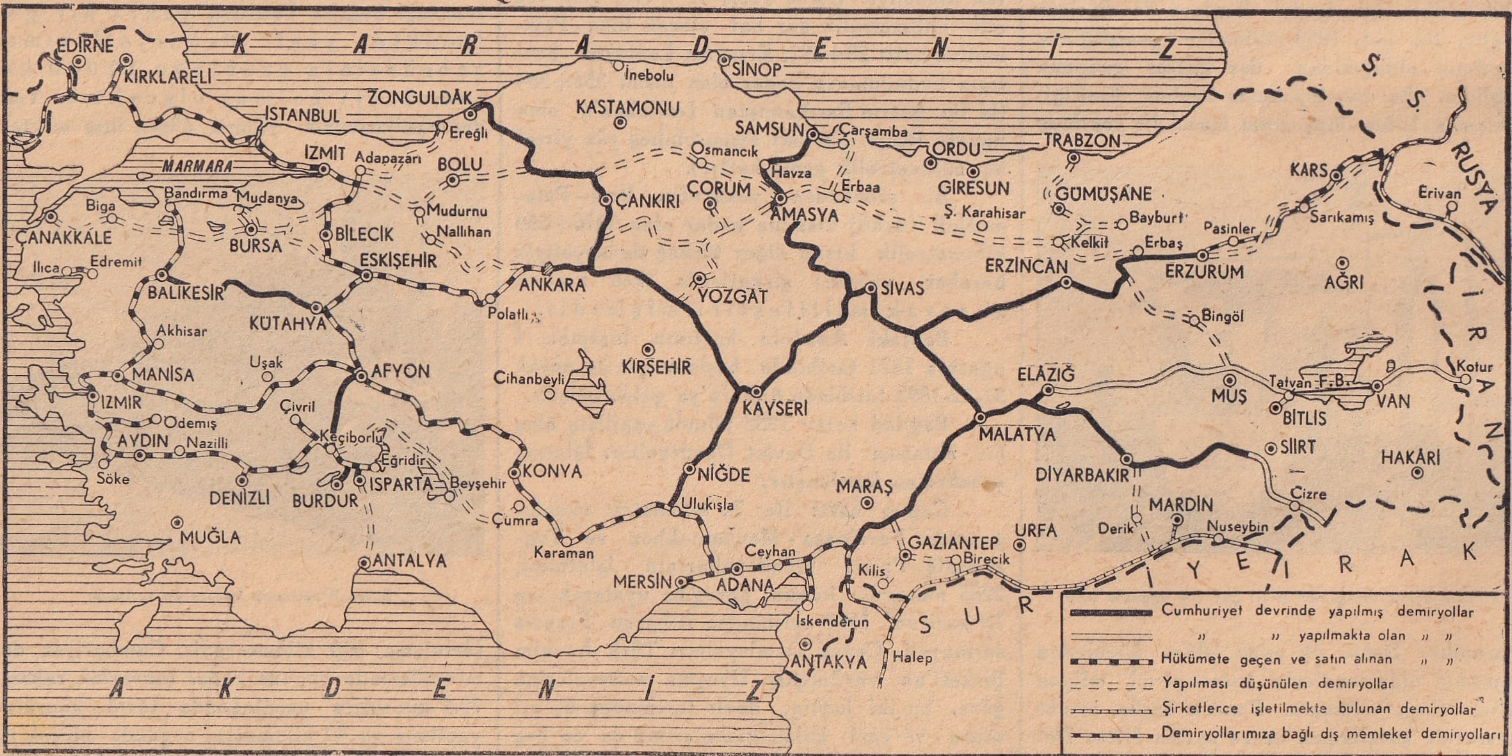
Halkapınar - Bornova şube hattıdır.

F. ŞARK DEMİRYOLLARI (AVRUPA HATTI)

Sirkeci - Edirne «Karaağaç»	:	280	+ 962
Edirne «Karaağaç» - Edirne «Şehir»	:	2	+ 865
Hudutlar arası kısmı	:	7	+ 137
Mandıra - Kırklareli	:	45	+ 386
		336	+ 350
G. Mudanya - Bursa	:	41	+ 110
H. Ilıca - Palamutluk (1)	;	28	+ 391

Yukarki 1,050 metrelik ve aşağıdaki de 0,750 metrelik dar hattır.

(1) — Ilıca iskelesinden başlıyarak Akçay, Edremit ve civarından geçerek Palamutluk'a müntehi olmak ve buhar veya elektrikle cer edilmek üzere yolcu ve eşya nakline mahsus demiryolu inşa ve işletmesi hakkında 40 sene için verilmiş bulunan ve 23 mart 1941 tarihinde teşekkül etmiş olan (Ilıca İskele Palamutluk Demiryolu Türk Anonim Şirketi)) ile bu şirkete ait mallar 4127 numaralı ve 22 eylûl 1941 tarihli mukaveleye uygun olarak satın alınmıştır.

Demiryollarımızın bugününü ve yarınını gösterir harita

II. MUAHEDE İLE DEVLET DEMİRYOLLARINA KATILAN HATLAR

Erzurum - Sarıkamış	} (1)	:	173 + 963
Erzurum - Karabıyık		:	39 + 697
Karabıyık - Madenköy		:	18 + 280
Sarıkamış - Leninkan		:	123 + 444
			355 + 384

(1) — Bu iki hat; (57 - 977 kilometre) sonradan sökülerek malzemesi başka yere götürülmüştür.

Yukardan üçü 0,750 metrelik dar, dördüncüsü 1,523 metrelik geniş hattır.

Bu hatlar 1 mart 1923 te Nafıa Vekâleti Demiryolları Umum Müdürlüğü emrine verilmiş ve haziran 1927 de Devlet Demiryolları Şebekesine katılmıştır. 1918 - 1923 yıllarında ise askerî idare tarafından işletilmiştir.

III. 1924 YILINDAN BAŞLIYAN VE İŞLETİLMEKTE OLAN CUMHURİYET YENİ DEMİRYOLLARI

Samsun (Gümrük) - Kalın	:	379 + 658
Kütahya - Balıkesir	:	252 + 542
Fevzipaşa - Diyarbakır	:	504 + 028
Yolçatı - Elâzığ	:	23 + 926
Ankara - Kayseri	:	379 + 940
Kayseri - Sıvas	:	222 + 420
Irmak - Zonguldak - Kozlu	:	420 + 268
Boğazköprü (Kayseri) - Kardeş gediği (Ulukışla)	:	171 + 916
Afyon - Karakuyu	:	112 + 400
Bozanönü - İsparta	:	13 + 200
Baladız - Burdur	:	23 + 900
Malatya - Sıvas (Çetinkaya)	:	139 + 820
Sıvas - Erzurum	:	546 + 831
Diyarbakır - Kurtalan	:	160 + 000

Kütahya - Balıkesir, Afyon - Karakuyu, Malatya - Çetinkaya iltisak, Bozanönü - İsparta, Baladız - Burdur şube hatlarıdır. Diyarbakır - Kurtalan ise Irak hattıdır.

İzmir - Aydın hattında :

Selçuk - Çamlık yeni güzergâhı : 10 + 100

Yapılmış olan yeni güzergâh 10 + 100 kilometre uzunluğunda ise de 7 + 770 kilometresi eski güzergâh üzerinde bulunduğundan hatların uzunluğu ancak 2 + 330 kilometre hesaba katılmalıdır.

Avrupa hattında :

Hadımköy - Kurukavak	:	11 + 100
Tavşanlı - Tunçbilek	:	13 + 580
Samsun (Gümrük) - Çarşamba (1)	:	39 + 465

(1) — Bu hattın kazması Ebedî Şef Atatürk tarafından vurulmuştur. İnşaatına Samsun tüccarlarının teşebbüsü ile kurulmuş olan millî bir şirket tarafından 21 eylûl 1924 te başlanmış ve 21 ağustos 1926 da işletmiye açılmıştır. Şirketin malî durumu bakımından sonradan hükûmetçe satın alınarak demiryollarımız şebekesine katılmıştır. 0,750 metrelik dar hattır.

(Yüksek Mühendis Yakup Kalgay)

DENİZ HAVASI — İnsanlar için en mükemmel sıhhat kaynağı denizdir ve deniz havası insan vücudünü dinçleştirir. Ruhça yorgun ve üzgün olanlar için de en güzel iyi olma yeri denizdir. Bu hakikati ilim bakımından incelemeden önce duyularımızı yoklıyalım, denizin âdeta içimize hazlar halinde akan tesirini tahlile çalışalım. Bilir ve hissederiz ki deniz çok çekicidir. Hele yazları kurak bir kır havasından denize ulaşmak için can atar, gözümüzü, benliğimizi ve vücudümüzün maddî varlığını denizde durulamağa, dinlendirmiye koşarız.

Bizi bu ihtiyaca götüren de sonradan olma bir duygu, bir yapmacık değil, fizyolojik kaynaklardan doğan tabiî sevklerimizdir.

D e n i z h a v a s ı n ı n ö z e l l i k l e r i : 1) Deniz havasının basıncı daha yüksek ve daha değişmezdir. Çünkü denizlerin seviyesi karalardan daha engindir. 2) Deniz sathında ısı değişimi karalar kadar oynak değildir. Çünkü deniz suyu sürekli olarak tebahhur eder ve bu tebahhur için gereken sıcaklığı da temas ettiği havadan alır. Şu halde ha-

Deniz havası en temiz havadır

vanın ısı derecesi arttıkça tebahhurat da artacak ve böylece sıcaklık da serin su sathı tarafından tâdil edilecektir. Kışın ise durum tersinedir. Hava soğumuştur ve ihtiva ettiği su buharı tekâsüf eder. Bu sırada açığa çıkan hararet havayı ısıtır. Böylece bir ılıklık hâsıl olur. Kara ikliminde gece ile gündüz, ısı dereceleri arasında büyük bir fark olmasına karşılık denizde böyle bir hal yoktur. Gündüz ısınan havayı tebahhurat soğutur, gecenin serinliğini ise buharların tekâsüfünden intişar eden sıcaklık ılıklaştırır. 3) Deniz havası mikroptan yana, bozulmuş, kokmuş maddelerin saçtığı kirlilik bakımından karalardan çok daha temizdir. Karalarda birçok bulaşma, kirlenme kaynakları sürekli bir halde havayı bozabilirler. Bu noktayı daha iyi belirtmek için kapalı yerlerin faraza bir odanın havasını ele alalım. İçinde dört kişi oturan bir odada havanın şu sebeplerle kirlenmesi mümkündür :

a) Evvelâ bu şahıslar bizzat kendileri odalarının havasını ağızlarından öksürük, aksırık, konuşma, yemek yeme esnasında saçacakları damlacıklarla mikrop çıkararak kirletebilirler. Öteyandan nefes veya hazım borusundan çıkacak gazlarla havanın kimyaca terkibini değiştirebilirler. b) Soba, mangal, ocak gibi ısınma araçlarından, petrol lâmbasından veya havagazı ocağından çıkan gazlarla, yiyeceklerin her türlü bozulmasına bağlı tefessüh artıklariyle kapalı yerin havası bozulabilir.

İşte bu şartları andıran görünümiyle, geniş bir yaşama alanı olan şehirlerin havasının daima kirlenmesi ihtimali vardır. Halbuki denizlerde bu gibi kirlenme ocakları kıyılardan uzaklaştıkça azalır, enginlere açılınca tam mânasiyle tertemiz, mikropla bulaşma ve diğer bozuk hava gibi hallerden uzak bir atmosfere ulaşılır. Şu halde deniz havası mikropsuzdur, diyebiliriz. Karadan yüz kilometre açıkta on metre küp havada ancak beş altı mikrop bulunabilmiştir.

Deniz havasının bütün bu özelliklerini sayıp döktükten sonra, sağlığımız üzerindeki tesirini kolayca tartmamız mümkün olacaktır. Vücut fonksiyonlarını geliştiren, sağlamlığı destekliyen bir hava basıncı altında, mikropsuz, serin ve lâtif deniz ikliminin yorgun, hasta, soluk ve dermansız kimselere ne kadar faydalı olacağını kestirmek tahminlere yatkın düştüğü kadar, deneylere de uygundur. Gemicileri gözönüne getirelim, güçlülüğün, sağlamlığın, neşeliliğin birer heykeli gibi dinç, taze ve memnun görünüşleriyle denizciler bizi daima imrendirirler. İçinde her türlü rahatlık şartları olan gemilerde, uzun deniz yolculuklarına çıkmak herkes için içten gelen bir ihtiyaçtır. Bu çeşit seyahatleri hayalen tasarlamakla bile yorgunluklarımızda bir hafiflik hâsıl olur. Türlü hastalıklardan kalkan zayıf kimselere çok defa tavsiye edilen deniz yolculuklarından alınan sonuçlar bazan o kadar memnunluk verici, o kadar yüz güldürücü olur ki; âdeta denizin öbür kıyısına varıncıya kadar hasta tanınamıyacak kadar değişir.

Deniz havasının bu faydalarını sayıp döktükçe, seyahat zevkini kısaltan hava postalarına küsmemek elden gelmiyor. Gerçekten Avrupadan Amerikaya güzel bir transatlantikle nefis bir deniz yolculuğu yaparak gitmek varken böyle binlerce metre yüksekliklerden denizi sadece bir mavilik halinde seyretmiye mecbur kalmak bir bakımdan acınmamızı haklı gösterebilir.

Modern ilim alanında; iklim bahsinde incelemeler yapanlar radyoaktivite, havadaki müsbet ve menfi hamuleli elektrik iyonları, güneş ışığının ihtiva ettiği muhtelif şualar, ültraviyole bakımından araştırmalar yapmışlar ve deniz havasını bu bakımdan üstün bulmuşlardır. Şu halde tesadüf ve tabiî sevklerimizle kucağına atıldığımız d e n i z i n v e o n u n ü s t ü n ü k a p l ı y a n h a v a s ı n ı n s a ğ l ı ğ ı m ı z i ç i n z e n g i n b i r k a y n a k o l d u ğ u n u u n u t m a m a l ı y ı z.

(Dr. Celâl Ertuğ)

DEVLET KONSERVATUVARI — Devlet Konservatuvarı binasının temeli, 7 mayıs 1928 tarihinde M. M. M. (Musikî Muallim Mektebi) olarak atılmıştır.

Öğretmenlerinin çoğunu Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrası üyeleri teşkil eden Müzik Öğretmen Okulu, müzik öğretmenine lüzumlu olmıyan enstrümanların da öğretilmesiyle, bilinmeden, istenilmeden âdeta Konservatuvara doğru kaydırılmış ve 1936 da «Temsil Sınıfları» adında bir şubeyi kucağına alarak Konservatuvarlaşma yoluna girmiştir. Temsil sınıfları hakkında bir maddede bu şubenin Tiyatro, Opera, Bale ve Koro kısımlarına ayrıldığı, parasız yatılı öğrenci alınacağı yazılmışsa da öğrenci alınma şartları, tahsil süresi, okutma programı tesbit edilmiş değildi.

Güzel sanatları sevme ve benimsemenin millî bir ülkü olduğuna, yurdumuzda ona geniş bir yer ayırmamıza, bu yolda inkılâp yapmamıza bundan on iki yıl önce ilk işaret eden Ebedî Şef Atatürk'le kıymetli çalışma arkadaşı ve güzel sanatların hâmisi Millî Şef İnönü olmuştur. Devlet Konservatuvarının doğuşu, onların çok değerli direktiflerinde aranmalıdır.

1934 - 1935 ders yılı içinde Millî Eğitim Bakanlığında, Avrupa'da tahsil görmüş müzisyenlerden mürekkep bir kongre toplanarak memleketimizde önem verilmesi artık bir zaruret halini alan müzik ve sahne hayatı hakkında bir rapor hazırlandı. Bu raporda «Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisi» ile buna bir merci aranması teklif ediliyordu; bu müessese, memleketin müzik ihtiyacına cevap verecek olan bütün ihtısas şubelerini içine alacak ve ilk, orta, yüksek olmak üzere üç devreye ayrılacaktı. Her devrenin tahsil süresi ile öğrenci kabul şartları da az çok tespit edilmişti.

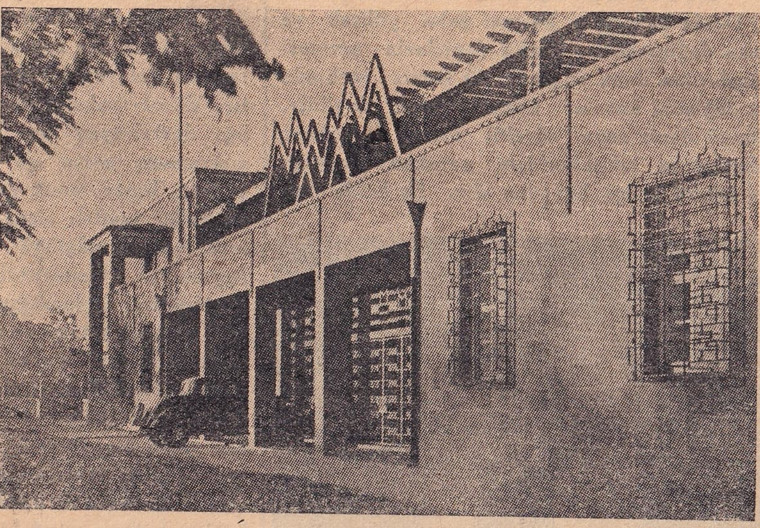
Bir zaman sonra tahakkuk eden Konservatuvarın kanun ve talimatnamesinde, bu rapordan istifade edildiği ve bazı noktalarının da esası teşkil ettiği görüldü. Böylece tasavvurlar, teklifler yavaş yavaş hakikat safhasına

Konservatuvarda koro çalışmaları

geçmiye yüz tutunca yabancı mütehassıslar getirtmek düşünüldü, bazılarının da gönderdikleri raporlar incelendi. Hindemit çağırıldı. Biraz önce sözü geçen kanun ve talimatname esaslarında bilhassa bu yabancı mütehassısın büyük bir payı vardır. Hindemit Müzik Öğretmen Okulunun ihtiyaca yeter olmadığını, gayeye hizmet etmediğini bildirerek bu okulun tam teşkilâtlı bir konservatuvara çevrilmesi fikrinde israr etmiş ve bu teklifi 6 mayıs 1936 tarihinde tatbik sahasına konmuştu. Müdür Rauf Yener'in başkanlığında bir imtihan komisyonu toplanmış ve mevcut öğrenciler arasında bir seçme yapılarak seksen altısı alıkonulmuş, bunlardan onu temsil kısmına ayrılmıştı. Böylece Müzik Öğretmen Okuluna bağlı olarak teşkili tasavvur edilen «Temsil Akademisi» yerine Cebeci'deki binada Devlet Konservatuvarı kurulduğu gibi, kuruluş tarihi de Ebedî Şef tarafından 1936 yılı Büyük Millet Meclisinin açılışında Milletvekillerine müjdelenmek suretiyle kesinlik kazanmıştır. Temsil işlerini organize etmek üzere de Prof. Karl Ebert Ankara'ya çağırıldı. 27 şubat 1936 dan itibaren 1940 yılı haziranına kadar her yıl birkaç ayını burada çalışmakla geçiren profesör, bu yıldan sonra devamlı bir tarzda bu işin başında kaldı ve Tiyatro, Opera bölümleri derslerini yürütmek, teknik işleri idare etmek ve sahne şefliğini yapmakla ödevlendirildi.

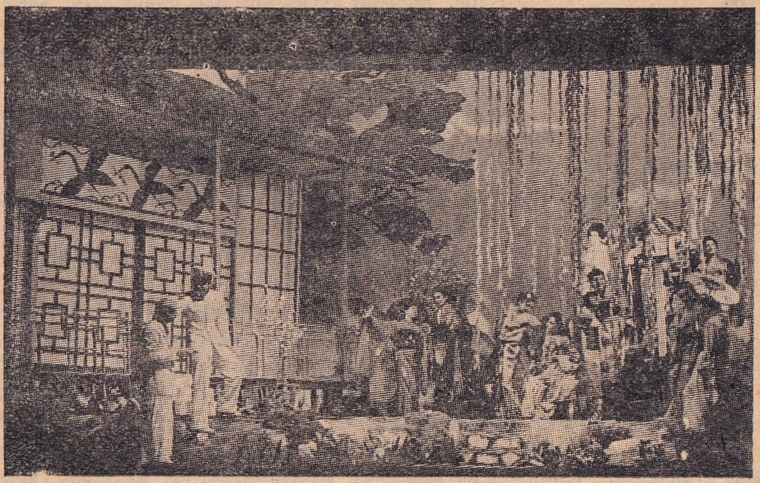
Müzik Öğretmen Okulu öğrencileri arasından seçilen sekiz öğrenci Temsil Bölümünün ilk kadrosunu meydana getirdi. Açılan

Ankara'da Devlet Konseruvatuvarı binası

kabul imtihanları sonunda bu bölümün öğrenci sayısı yirmiyi buldu (Şan : Beş kız yedi erkek; Tiyatro : Üç kız beş erkek). 17 ekim 1939 da bu kadro yatılı ve yatısız olarak daha genişledi (Opera : Dört kız, altı erkek; Şan : Yirmi altı kız, on beş erkek; Tiyatro : Yedi kız, yirmi dokuz erkek; Piyano : Yirmi kız, üç erkek; Harp : İki kız; Kompozisyon : Dokuz erkek; Vurma sazlar : Üç erkek; Yaylı sazlar : On altı erkek, yedi kız; Nefesli sazlar : Yirmi üç erkek).

Konservatuvarın umumî meseleleri yeniden incelendi; yönetim ve öğretim elemanları, öğrenim esasları daha etraflı bir şekilde tespit edildi. 1940 yılında hâlâ yürürlükte olan 3829 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanunla Devlet Konservatuvarı iki kısma ayrıldı : 1) Müzik kısmı, 2) Temsil kısmı. Müzik kısmında : Kompozisyon, Orkestra İdaresi, Piyano, Org ve Harp, Yaylı Sazlar, Nefesli ve Vurma Sazlar ; Temsil kısmında : Opera, Tiyatro ve Bale şubeleri bulunmaktadır. Tahsil dev-

Madame Butterfly temsili

releri, bu şubelere göre başlangıç, orta ve yüksek devrelere ayrılır. Nefesli ve Vurma Sazlar bölümünün yüksek devresi yoktur. Bale şubesi bugüne kadar açılamamıştır. Kompozisyonun altı; Konser Muganniliği ve Operanın üç; Tiyatro, Piyano, Yaylı Sazlar, Koro şubelerinin ikişer yıllık birer yüksek devreleri vardır.

Dersler meslek dersleri ve kültür dersleri olmak üzere ikiye ayrılır. Meslek derslerinde husuŝi bir müfredat, kültür derslerinde ise ortaokul ve lise programları bazı tâdillerle takibedilmektedir.

Devlet Konservatuvarı 1939-1940 ders yılı sonunda mezun vermiye başlamıştır. 1944-1945 ders yılı sonuna kadar çıkanların sayısı şöyledir : Tiyatro Kısmında; Opera (yüksek) dan yirmi beş, Konser Muganniliği-(yüksek) nden bir, Koro Muganniliği (yüksek) nden dört, Tiyatro (yüksek) dan yirmi beş, Tiyatro (orta) dan yedi. Müzik Kısmında; Kompozisyon (yüksek) dan iki, Orkestra İdaresi (yüksek) nden üç, Piyano - Org - Harp (yüksek) tan beş, Piyano - Org - Harp (orta) tan dört, Yaylı Sazlar (yüksek) dan yedi, Yaylı Sazlar (orta) dan altı, Nefesli ve Vurma Sazlar (orta) dan on yedi. Bunların tutarı yüz altı kişidir.

Bu mezunlardan on sekizi Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasında üye, ikisi Gazi Eğitim Enstitüsünde şan öğretmeni, on dördü Konservatuvarda öğretmen veya asistan, beşi Armoni Muzikasında öğretmen,

Konservatuvarın Anitgone temsili

dördü müzik öğretmeni, elli yedisi tatbikat sahnesi elemanı olarak çalışmaktadır.

Okulda bir Folklor Arşivi ile bir Enstrüman Yapma ve Tamir Etme Atelyesi, Tatbikat Sahnesinde dekor ve kostümleri hazırlıyan Marangoz ve Terzi Atelyeleri vardır.

Okulda ayrıca okul öğrencileri ile Ankara'daki müzik öğretmenlerinin tamamladığı bir Opera Korosu da vardır. Memleketimizde opera temsillerinin verilebilmesi bir yandan Konservatuvarın kurulması, bir yandan Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının varlığı sayesinde mümkün olabilmiştir.

Bugüne kadar Devlet Konservatuvarı Müdürleri şunlardır : Rauf Yener (26 ekim 1935 — 2 haziran 1939); Şaik Gökyay (21 haziran 1939 — 2 haziran 1944); M. Tevfik Ararad (4 ağustos 1944 tenberi müdürdür).

Gene bugüne kadar sahneye konulmuş olan tiyatro eserleri şunlardır : Gülünç Kibarlar (Molière); Evin İçi (Maurice Maeterlinck); Denize Giden Atlılar (A. Syne); Otelci Kadın (Goldoni); Antigone

(Sophocle); Minna von Barnhelm (Lessing); Julius Caesar (Shakespeare); Œdipus (Sophocle); Kibarlık Budalası (Molière); Kahvehane (Goldoni); Yanlışlıklar Komediası (Shakespeare); Bizim Şehir (Thornton Wilder); Pelléas ve Mélisande (Maeterlinck).

Operalar da şunlardır: Bastien ve Bastienne (Mozart); Mme. Butterfly (Puccini); Toska'nın ikinci perdesi (Puccini); Fidelio (Beethoven); Satılmış Nişanlı (Smetana); Figaro'nun Düğünü (Mozart); La Bohème (Puccini). *(Cevad Memduh Altar)*

ERKEK BAŞLIKLARI (Türklerde) — Eskiden serpuş dediğimiz başlıklar, yani başa giyilen şeyler, her millete ve her zamana göre değişmiştir. Biz burada yalnız Türklerin kullandıkları başlıklardan bahsedeceğiz ve serpuş kelimesi münhasıran erkeklerin baş giyimlerine alem olduğundan yalnız erkek başlıkları hakkında bilgi vereceğiz.

Başlık çeşitleri: Orta Asya Türklerinin başlıkları umumiyetle deri veya posttandı. Bununla beraber üstüne bez sarılmış keçe külâh da giyerlerdi.

Osmanlı Türklerine gelince, bunların baş giyimleri Tanzimata kadar muhtelif devir ve sınıflara göre çok değişik şekiller almıştır. İkinci Sultan Mahmut zamanında fes kabul edilmiştir. Cumhuriyet devrinde ise, fes giymek yasak edilerek yerine şapka alınmıştır (Bakınız: Şapka Kanunu; Aylık Ansiklopedi, sayfa 221).

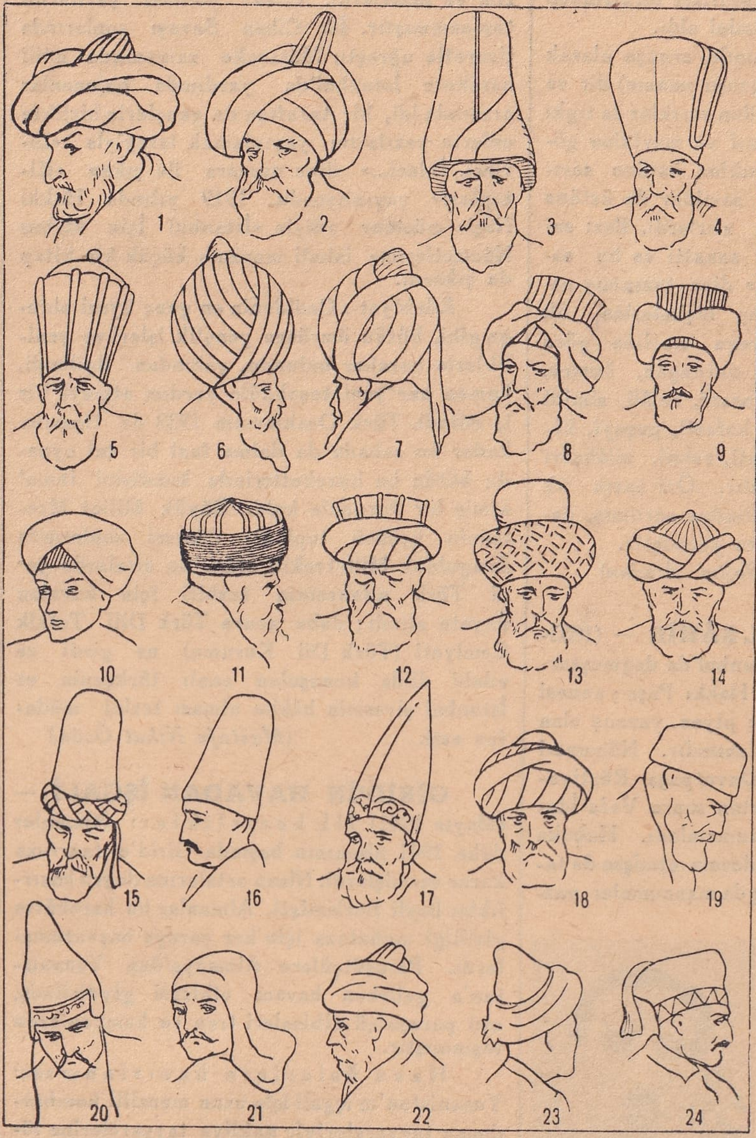
Tanzimata kadar kullanılan başlıklar âdeta birer resmî alâmetti. Herkes sınıf ve mevkiine göre birer başlık giyerdi. Hususiyle Yeniçerilerin başlık şekilleri nizamnamelerle tespit edilmişti. Hattâ bunların biçimleri resmî ve âdi günlere mahsus olmak üzere de değişirdi. Memur ve esnafın da baş giyimleri bir nizama tâbi idi. Hiç kimse başka bir sınıf ve mevkiin başlığını giymezdi.

Osmanlı baş giyimlerini mütalea ederken bir taraftan başlıkları ve bunlardan bir kısmına sarılan sarıkları ayrı ayrı, bir taraftan da bu başlık ve sarıkları bir arada gözden geçirmek gerektir.

Osmanlı başlıkları biçimlerine ve yapıldıkları maddelere göre başlıca külâh, kavuk, takke, kalpak, festir (Bazı ansiklopedilerimizin börk, sikke, üsküfe, kallâvi ve tacı başlık çeşitleri arasında göstermiş olmaları yanlıştır. Zira bunlar, ancak yukarıda saydığımız başlıklardan birinin bir nevidir).

1 — Külâh: Umumiyetle keçeden yapılan yüksekçe ve tepesi sivrice konik başlıktır. Külâhın birçok çeşitleri ve sarıklı sarıksız giyilenleri vardı. Börk, bir çeşit yüksek keçe külâhtı (Şemseddin Sami'nin bu kelimeye börek telâffuzunu vermesi yanlıştır). Börk de Sultan börk'ü, Bey börk'ü, Yeniçeri börkü gibi çeşitlere ayrılırdı. Yeniçeri börk'leri beyaz çuhadan veya keçeden yapılırdı. Alt tarafı sırma şeritle işlenir, ön tarafına sarı tenekeden bir kaşıklık eklenirdi. Bu kaşıklığa, birer kaşık sokulurdu. Zabitlere, yani subaylara mahsus olan börk'lere üsküf veya üsküf denirdi. Bazı Yeniçeri zabitleri de alt tarafı sırmalı şerit ve üst tarafı rütbelerine göre biçim ve sayısı değişen bir sorguç ile süslü bir çeşit külâh giyerlerdi. Kalensuva, tepesi tamamiyle sivri ve dip kenarı işlemeli külâhtı. Mevlevî külâhı veya sikke iyice yüksek ve tepesi yuvarlakça bir külâhtı. Mevleviler sikke'yi çıplak, şeyhleri ise diplerine hafif bir sarık (destar) sararak giyerlerdi. Zerrin külâh adı, zırhlı askerlerin giydikleri madenî miğferlere verilmişti. Pek hafif keçe veya çuhadan ve az yüksek yapılıp geceleri istirahat halinde giyilen külâhlara da gecelik külâh denirdi.

2 — Kavuk: Umumiyetle içi pamukla doldurulmuş şişkince, yüksek veya yüksekçe başlıklara verilen addı. Kavuk mutlaka sarıklı olurdu. Hattâ dalkavuk (çıplak kavuk), mevkii olmadığı için mevkiinin alâmeti sarığı bulunmıyan ve işsizliklerini ötekine berikine tabasbusla telâfiye çalışan kimselere alem olmuştur. Kavuklar da çeşit çeşitti. Vezirlerin giydikleri yüksek, piramidal ve ağır kavuğa kalâî, kalâvî veya kallâvî denirdi (Bu kelimenin, bu kavuğu taşımak için gerçekten güçlü bir kelle lâzım olduğu için kelleviden veya kale gibi heybeti dolayısiyle kal'aviden gelmiş olması muhtemeldir). Kallâvî kavuk yarım endazeden (otuz santimetreden) fazla olup üstüne gayet ince Hind tülbendi sarılır ve bakanın sağından soluna doğru dört parmak kadar kalınlıkta sırma harc ile süslenirdi. Selimî, Yavuz Sultan Selim'in icadı ve bir endaze (altmış santimetre) boyunda bir kavuk olup üzerine beyaz tülbend sarılırdı. Müceyveze veya tepeli kavuk; aşağıdan yukarıya doğru genişliyen, birbirine paralel ve dikey dilim (terk) leri bulunan, tepesi yuvarlak, kırmızı ve tek düğmeli kavuk çeşidiydi. Ulemanın ve kadıların giydikleri ve büyük bir ip yumağı gibi sarıklı kavuğun adı örf'tü. Hocaların giydikleri ve örfünküne benzemekle beraber sarık bezi daha geniş ve sarılışı daha intizamsız olanına horasanî kavuk (bunlar, eski mezar taşlarında çok görülür) adı verilirdi. Kâtip sınıfının ve bir kısım asker dış ağalarının giydikleri sülüs endaze (yirmi santimetre) yükseklikte, silindir biçimli ve birbirine muvazi ince çubukları olan kavuğa kâtibî denirdi. Bunun başka bir çeşidi de kalafat'tı. Bir kısmı daha az yüksekçe olarak kâtibî'ye, bir kısmı da daha fazla takke'ye benziyen, dış tarafı terk'li kavuğa taç denirdi. Taç'ın terk'siz olanı ve kalafat'a benziyeni kubbeli kalafat taç, kılıç demiri biçimli olarak aşağıdan yukarıya doğru sivrileşen dibi işlemelisi seyfî taç adını alırdı. Taç'lar, şeyh ve dervişlerin tarikatlerine göre de adlandırılırdı: Bektaşi tacı, Kadiri tacı gibi. Bu saydığımız belli başlı kavuklardan başka sınıflara göre ayrılan az çok değişik birçok kavuklar da vardı: Paşa kullarının giydikleri Paşalı kavuğu, mollaların giydikleri molla kavuğu gibi. İstirahat zamanlarında ve geceleri giyilen pamuklu ve hafif kavuğa da Işkırlak kavuk denirdi.

Osmanlı Devrine ait (XV — XVIII. Yüzyıl) bazı baş giyecekleri (serpuşlar)
1. Perişan destarlı kavuk, 2. Simidî (torlagî) destarlı kavuk (Haseki), 3. Kallâvi (Vezir kavuğu), 4. Selimî, 5. Mücevvez, 6. Örf, 7. Horasanî, 8. Kâtibî, (Kalafat), 9. Kâtibi, 10. Arakıye düz sarık, 11. On iki terkli bektaşi tacı, 12. Hüseynî destarlı ve terkli bektaşi tacı, 13. Kafes destarlı kubbeli kalafat tac, 14. Lâmelif destarlı arakıye kavuk, 15. Destarlı sikke (Mevlevî şeyhi), 16. Mevlevî sikkesi, 17. Seyfî tac, 18. Hüseynî destarlı Kadirî tacı, 19. Dal arakıye (Derviş), 20. Kalensuva, 21. Barata, 22. Düz destarlı kavuk, 23. Nizamı cedit, 24. Mahmudiye fes (İşlemeli).

3 — Takke: Tam kafayı örtecek kadar küçük ve kafanın şekline intıbak eden, umumiyetle başın terini içmek üzere başka bir başlığın altına giyilen ince bezden düz veya kenarı ince oyalı hafif başlık çeşididir. Aslı «kubbe şekilli» demek olan tâkıye'dir. Bazı takke çeşitlerinin doğrudan doğruya tek başlık olarak kullanıldığı vardır. Nitekim böyle bir çeşit takkeye arâkiye denirdi. İtalyanca «beretta» (arkası sarkık gemici takkesi) dan gelen barata'yı bostanci ve hasekiler giyerlerdi.

4 — Kalpak: Deriden, posttan veya bunları takliden çuha veya kadifeden yapılan düz başlıktır. Kalpağa sarık sarılmaz. Kalpak da, Osmanlı İmparatorluğu camiasına dahil milletlere, giyenlerin sınıfına ve yapıldıkları maddeye göre Tatar, Çerkes, Ermeni ve Bulgar kalpakları; süvari ve lağımcı kalpakları; post, samur, kadife, kara, astrakan kalpaklar gibi adlar almıştı.

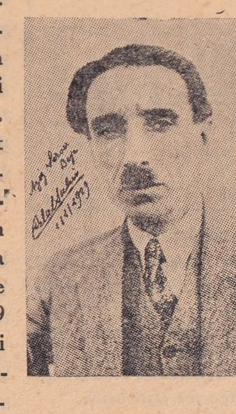
5 — Fes: Adını ilk yapıldığı Fas şehrinden alan bu başlık Osmanlı İmparatorluğunun son başlığıdır. Umumiyetle kırmızı olan fesin beyazı da (Boşnak Fesi) vardı,

İç fesi, bazılarınca takke gibi asıl fesin altına giyilirdi. Saya fes, tepesi bir tarafa eğik yüksek bir festi. Moralılar da asabalı fes adı verilen yüksek bir fes giyerlerdi. İkinci Mahmut zamanında basık bir kavuk şeklinde olan, Aziz devrinde ağzı çok geniş ve Mecid devrinde de ağzı karar ve kısası giyilerek, nihayet İkinci Abdülhamit zamanında, Şapka Kanunundan evvelki zamanlara yetişmişlerin bildiği ağziyle tepesinin kuturları birbirinden az farklı kısa silindir biçimini aldı.

Sarık çeşitleri zamanında, arapça olarak amame veya ammame (doğrusu ımame) dir ve farsça olarak da destar denilen sarıklar da tıpkı başlıklar gibi, herkesin sınıf ve mevkiine göre değişir, hattâ bazı kavuklar üstüne sarılan sarıkların adını, bazı sarıklar da üstüne sarıldıkları kavuğun adını alırlardı. Bazı sarıkları sarmak âdeta bir sanattı ve bu sanatla geçinen «destarbent» diye tanınmış esnaf vardı. Sarıklar, sarılış biçimlerine, ilk olarak saranların adına veya sınıfına göre düz veya silme, perişan, dardağan, burma, örf, hüseynî, lâmelif, horasanî, celâlî, simidî veya torlagî, kafesî veya kafesli, paşayî, kâtibî, puşî veya puşu, yusufî, zaimî, silâhşorî gibi çeşitli adlar almışlardır. Örf sarık ilk olarak Birinci Murat tarafından sarılmış, daha sonra ulema ve kadılara geçmiştir.

(Selim Atadan)

EROZAN, CELÂL SÂHİR — (1883-1935) 29 eylûl 1883 te İstanbul'da doğmuştur. Babası Podgoriçeli İsmail Hakkı Paşa; annesi de, 1908 den sonra birkaç piyes yazmış olan Fehime Nüzhet Hakkı Hanımdır. Nümune-i Terakki Özel Okulu ile Davutpaşa Rüştiyesinde ilk öğrenimini yaptıktan sonra Vefa İdadisinde orta öğrenimini tamamladı. Hukuka kaydolunmuş ve iki sene devam etmişse de tamamlamamıştır. Erken çağda manzumeler yazmıya, bunları bazı dergilerde bastırmıya başladı. Gündelik Sabah gazetesine de bir iki küçük hikâye yazdı. Mehmet Rauf ve Halit Ziya Uşaklıgil ile tanışması üzerine, o sıralarda Faik Âli Ozansoy'un kullandığı Zâhir adına benzeterek kendi de Sâhir adını aldı ve 1899 sonlarına doğru Serveti Fünun dergisinde manzumeler yayınlamıya başladı. Bu suretle Edebiyat-ı Cedide topluluğunun en genç şairi oldu. Manzumelerinin genel konusu aşk ve kadındı. «Kadınlar olmasa öksüz kalırdı eş'arım» mısraı bir kitabının ilk sözleri arasındadır. «Feminist şair», «şair-i nisaî» sözleri onu hem karakterleştirmek, hem kendisiyle alay etmek için kullanılır tâbirler olmuştur. 1908 den sonraki serbestlik zamanında, girişkenliğini ve iş kabiliyetini edebiyat işlerinde kılavuzluk etmede kullanmıya başladı. Bazı dergilerin çıkarılmasına yardımda bulundu, kendi de dergi çıkarma işine girişti, bu arada bazı manzumeler de yazdı. «Fecr-i-Âti» adlı edebî encümen toplantısının reisliğini yaptı, Musavver Muhit dergisinin yazı işleriyle uğraştı, Demet adiyle bir kadın dergisi çıkardı. 1910 da Selânik'te Ziya Gökalp kılavuzluğu ile başlıyan «Yeni lisan» hareketleriyle ilgilendi; bir iki yıl sonra Türkçülük hareketi organları olan Türk Derneği ve Türk Yurdu dergilerine yazılar yazdı; bir ara Türk Yurdu'nun idaresine de baktı. Bu arada kendi yazılarında da bazı değişiklikler gösteriyor; eski edasını bırakmamakla beraber bazı yeni tertip manzumeler de yazıyordu. «Buhran», «Beyaz Gölgeler» ve «Siyah Kitap» adiyle manzumelerini toplayıp 1909 - 1912 arasında üç cilt olarak çıkardı. Bunlar hep ilk yazıları çeşidinden nazım ve nesirlerdi. Öteki yoldaki yazılarını toplamamıştır. İlk Cihan Savaşı sonlarında ticaretle uğraştı; Mütareke zamanında millî harekete İstanbul'da yardımda bulunanlar arasında idi, bir taraftan da gençlerle birlikte onların yazılarını yayınlamak isteğiyle «Birinci, İkinci...» diye numara ile çıkan «Kitapları» yayınlıyordu. 1919 yılında Hakkı Nâşir müstear adiyle «İstanbul İçin Mebus Nâmzetlerim» isimli manzum küçük bir kitap da çıkardı.

Celâl Sâhir Erozan

Edebiyat-ı Cedidenin en genç üyesi olduğu gibi, bütün ömrünce gençlik işleri ve yeniliklerle beraber bulundu, yakından ilgilendi, hemen her yeni teşekküle yardım etmeyi bir iş edindi. Türk Ocaklarının 1932 de ilgasına kadar bu sahada da daima faal bir rol oynadı; bütün bu hareketlerinde kendisini ihmal etmiş bir durumda kaldı. Büyük Millet Meclisinin üçüncü toplantı dönemi sonlarında Zonguldak Milletvekili oldu. Bu sıralarda yeni Türk alfabesinin tesbiti için kurulan heyete alındı; daha sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu) ne girdi ve edebî dilde konuşulan canlı türkçenin ve İstanbul şivesinin hâkim olması tezini müdafaa esti.

(Mustafa Nihat Özön)

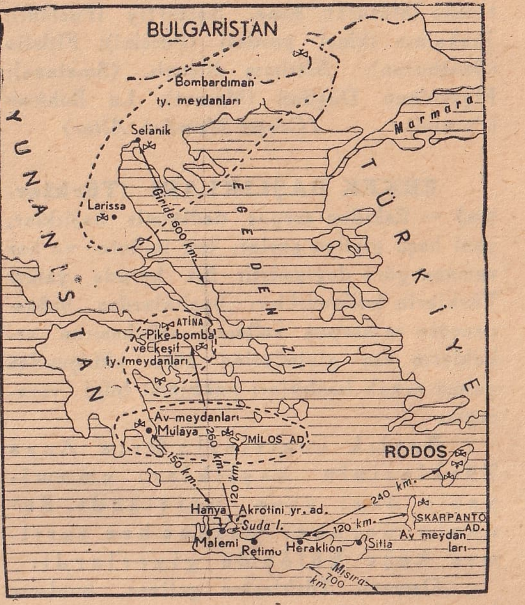
GİRİD'İN HAVADAN İŞGALİ — (Mayıs 1941) İlk hazırlıklar: Almanlar daha 1941 nisanının başında Girid'e taarruza karar vermişlerdi. Nisan ortalarına doğru hazırlıklar hayli ilerlemişti. Almanlar bu harekâtta gizliliği muhafaza için her çareye başvurmuşlardı. Paraşütçülere Almanya'dan Yunanistan'a gelirken havacı elbisesi giydirilmiş, asıl paraşütçü elbiseleri tren ve kamyonlarda taşınmıştır.

Hava üslerinin hazırlanması: Yunanistan'ın işgali için uzun menzilli bombardıman tayyareleriyle nakliye tayyarelerine lüzumlu meydanlar sağlandı. Bir taraftan İngilizler Yunanistan'dan çıkarılırken diğer taraftan da Milos ve Skarpanto gibi Girid'e yakın adalarda kısa zamanda meydanlar hazırlandı. Bu meydanlar avlarla pike bombardıman tayyarelerine tahsis edildi. İki motörlü Messerschmidt 110 lar ve diğer keşif ve bombardıman tayyareleri Atina, Selânik bölgelerindeki meydanlarla Rodos ve Bulgaristan'daki meydanlardan faydalanacaklardı. Mayısın ilk yarısında Almanlar Girid üzerinde hemen hergün keşif yapmışlardır. Elde edilen fotograflara göre kıtalara en küçük teferrüatına kadar yapacakları hareketler öğretilmiş, talim edilmişti.

İlk hava taarruzları: Girid'e ilk hava taarruzları 14 mayısta başladı. Başlangıçta daha ziyade Junkers — 87 (Stukalar), Junkers — 88 ve avlarla yapılan bu taarruzlar 19 mayısa kadar beşer ilâ kırkar tayyarelik gruplar halinde ve bazan da tek tayyarelerle geceli gündüzlü devam etti. Bu taarruzlarda iki kategori hedef seçilmişti: 1) İngilizlerin nakliye ve bu arada bilhassa Suda limanında bulunan gemileri. 2) Hava üstünlüğünü ele geçirmek için Malemi, Retimo, Herakliyon gibi av uçağı meydanları.

Asıl taarruzdan iki gün evvel top mevzilerine ve personele de taarruz edilmiye başlandı. Av ve pike bombardımanlarının personel üzerine alçak taarruzların tesiri fazla olmuştur.

Taarruz plânı: Taarruz XI. hava kolordusu tarafından yapılacaktı. Bu kolordu planörlerle taşınan üç taburlu bir hücum alayından, nakliye tayyareleriyle taşınan üç alaylı bir paraşütçü tümenile iki alaylı bir dağ tümeninden müteşekkildi (Hücum alayı: 750 kişi; Paraşüt tümeni: 10000 kişi; Dağ tümeni: 7000 kişi; hepsi 17750 kişi). Evvelâ paraşütçü ve planörcü birlikler, daha sonra da hava indirme kıtaları (Dağ tümeni) tarafından Malemi, Retimo, Herakliyon meydanları, Hanya ve Suda limanları zaptedilecek ve bu suretle denizden nakledilecek olan kıtalar için lüzumlu köprübaşları ve harekât üstleri hazırlanmış olacaktı. XI. hava kolordusunun yapacağı bu hareketi, VIII. hava kolordusu yukarda saydığımız meydanlardan faydalanarak destekliyecekti. VIII. kolordunun tayyare durumu şöyle idi: 280 bombardıman (Junkers — 88, Dornier Do — 17, Heinkel He — 111); 150 Pike bombardıman (Junkers — 87); 90 iki kişilik av (Messerschmidt — 110); 90 tek kişilik av (Messerschmidt — 109); 40 keşif (muhtelif tipte).

Girid indirmesine ait kroki

Bu indirmede Alman tayyarelerinin üslendiği ve indiği bölgelerle mesafeler krokide görülmektedir

Taarruzun yapılışı: Taarruz 20 mayıs 1941 sabahı başladı. İlk dalga saat 8 de hedefler üzerinde bulunuyordu. Bundan evvel bir saat müddetle bomba, pike bomba ve av tayyarelerinin top mevzilerine bomba, top ve makinelitüfeklerle taarruzu karşısında top mürettebatı sığınaklara iltica zorunda kaldılar. Taarruzu müteakıp av tayyarelerinin refakatinde planörler geldi. Üç bölük Malemiye, bir bölük Hanya'nın güneyine, bir bölük de Akrotiri yarımadasına indi. Bu sırada top mevzilerine yapılan hava taarruzları nisbeten daha az şiddette olmak üzere planörcülerin inişinin sonuna kadar devam etti. İngilizler baş kaldırıp sığındıkları yerlerden çıkamadan planörlerin çoğu inmiş bulunuyordu. Fakat inişi takibeden dakikalarda savunma ateşinin tesiri derhal kendisini göstermiye başladı ve Malemi bölgesine inen 50 kadar planörden 6 — 7 tanesi derhal imha edildi.

Hanya'ya inen planörler ise fazla zayiat vermedi. Fakat Akrotiri bölgesinde vaktinden evvel tayyarenin yedeğinden ayrılan 15 planörden dördü denize inmiş, 11 planörün de mühim bir kısmı karada kapaklanmış ve kırıl-

mıştır. Bu bölgeye inen planörcülerin çoğu imha edilmiştir.

Paraşütçülerin inişi: Planörlerden onbeş dakika sonra Hanya şehrinin güney ve batısına paraşütçüler inmişlerdir. Bunlar muhabere, istihkâm ve sıhhiye unsurlarından mürekkep bir alaydı. İniş 8.15 ten 10.15 e kadar devam etmiştir. Bu paraşütçülerin çoğu esir veya imha edilmişlerdir. Malemi bölgesine, planörlerin hemen arkasından inen paraşütçüler nisbeten daha fazla muvaffak olmuşlardır. Yalnız Malemi meydanının içine ve doğusuna inenler derhal yokedilmişlerdir. Meydanın batısına inenler daha evvel inmiş olan planörcülerin himaye ateşiyle korunmuşlar ve daha sonra planörcülerle birleşmişlerdir. Öğleden sonra Retimo ve Herakliyon'a ikinci paraşüt dalgası indirilmiştir. Bunlardan da meydanların içine ve hemen yakınına inenler yokedilmişler; uzağa inenlerse toparlanabilmişler ve oldukça başarı elde etmişlerdi. İlk gün akşamı durum şöyle idi: 20 mayıs günü 750 planörcü, 8000 paraşütçü ve pek az miktarda da hava piyadesi indirilmişti. Malemide bir dereceye kadar başarı elde edilmiş, meydanın batı kısmı Almanların eline geçmişti. Diğer bölgelere inen paraşütçüler hedeflerine ulaşamamışlar, ağır zayiat vermişlerdi.

İkinci gün, sabahleyin Hanya bölgesine daha başka paraşütçüler indirilmişti. Fakat genel olarak durum burada müttefiklerin lehindeydi. Retimo'da Avustralya ve Yunan kıtaları meydan etrafındaki paraşütçüleri geri atmışlardı. Herakliyon'a inen kuvvetlerin ehemmiyetli kısmı birinci gün yokedilmiş, pek azı da şuraya buraya sığınarak kurtulmuşlardı. Şimdi harekâtın en enteresan kısmı Malemi'de geçiyordu. Almanlar meydanın batı yarısına hâkim olmuşlardı. Gerçi bu kısım meydanın doğu ve güneyini hâlâ ellerinde bulunduran İngilizlerin ateşine maruz bulunuyorduysa da bugün öğleden sonra Alman nakliye tayyareleri buraya birer birer inmiye başlamışlardı. Aynı zamanda VIII. hava kolordusuna mensup bombardıman ve av tayyareleri İngilizlerin bilhassa uçaksavar top ve makinelitüfek mevzilerine karşı şiddetli taarruzlara devam etmişlerdir. Bu taarruzlarla İngilizleri sindirmişler ve nakliye tayyareleriyle takviye getirmeğe muvaffak olmuşlar, mayısın 21 inci günü akşamüstü üç tayyareyi birden indirebilecek kadar meydan üzerindeki hâkimiyetlerini genişletmişlerdi. Meydanın 3 km. doğusuna çekilen İngiliz kuvvetleri meydanı devamlı olarak ateş altında bulunduruyorlardı. Bununla beraber, meydan tamamiyle işgal edildikten sonra Alman tayyareleri peşi peşine inerek fazla miktarda takviye getirmiye başladılar.

Plâna göre ayın 22 sinde ve 23 ünde iki deniz konvoyu Girid'e varacaktı. Bunlar top, motosiklet, otomobil ve hafif tanklar getirecekti. İlk konvoy İngiliz deniz kuvvetleri tarafından 21/22 mayıs gecesi tahribedildi. İkinci konvoy da 23 mayısta dağıtıldı. Girid'in takviyesine mâni olan bu deniz savaşları İngiliz donanmasına da oldukça kayba maloldu. Bu muharebe deniz birliklerinin gündüzün pike bombardıman tayyarelerinin taarruzlarına karşı pek hassas olduklarını göstermiştir. İngiliz donanması bu hareketten sonra sahayı terketmek zorunda kalmıştır. Diğer taraftan bu iki konvoyun gelememiş olması adadaki Alman kuvvetlerinin zor durumunu büsbütün arttırmış; Hanya, Herakliyon ve Retimo'da paraşütçü kıtaları ağır zayiata uğramışlardır. Fakat Almanlar Malemi'deki küçük başarıdan iyi istifade ettiler. 22 mayıs günü bir sel gibi bu meydana kuvvet ve malzeme taşıdılar. O gün de her ne kadar Malemi meydanı ateş altında bulunuyorduysa da; devamlı hava taarruzlarına uğrıyan İngiliz bataryalarının tesiri zayıf kalıyordu. Almanlsr kuvvetlendikçe sırtlardaki İngiliz bataryalarına karşı tazyiklerini artırmışlar ve akşama doğru İngilizler çekilerek meydanın inkıtasız kullanılması imkânı hasıl olmuştur. Bundan sonra olaylar sonuca doğru hızla ilerlemiye başlamıştır. Almanlar havadan kuvvet, malzeme ve cephane almakta devam ediyorlardı. İhtiyat olarak Atina yakınlarında tutulmuş olan ikinci bir dağ tümeni de hava yoliyle Girid'e getirildi. Alman av ve bombardıman tayyareleri devamlı olarak İngilizlere âdeta baş kaldırtmıyorlardı. Diğer taraftan Mısır'daki üslerden havalanmak zorunda olan İngiliz Ortadoğu hava kuvvetleri icabeden desteklemeyi yapmak imkânına sahip değildi. Çünkü o zamanlar hem İngilizlerin tayyaresi pek azdı, hem de meydanlar harekât sahasına uzak bulunuyordu. Bu sebeplerden bütün Girid harekâtında mutlak hava üstünlüğü Almanlardaydı. Eğer böyle olmaşaydı Girid seferi daha ilk safhalarda akamete uğrardı. Almanlar bu sayede Girid'e ayak basabilmişler, istedikleri kadar kuvvet ve malzeme getirmişler, İngilizlerin kuvvet ve malzeme almasına da mâni olmuşlardır.

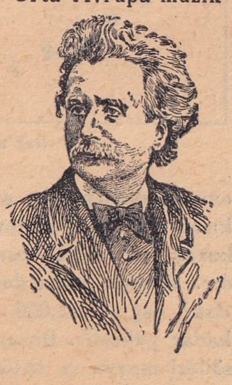
23 mayısı takibeden günlerde İngiliz ve Yunanlı müdafi kuvvetlerle Almanlar arasında kara muharebeleri olmuş ve Müttefikler Mihverin mutlak hava, sayı ve malzeme üstünlüğü karşısında 28 mayısta Girid'i boşaltmıya başlamışlardır. Bu safhada VIII. kolorduya mensup Alman tayyareleri taarruzlarını çekilen kollar üzerine ve çekilme limanlarındaki gemi ve kıtalara teksif etmişlerdir. Ancak başlamak üzere olan Rus seferi hazırlıkları, bu hava taarruzlarının kâfi kuvvetle yapılamamasına sebebolmuştur.

Bu sefere İtalyanlar da 28 mayıs günü adanın doğusunda Sitia limanına iki alay çıkarmak suretiyle iştirak etmişlerdir.

29, 30, 31 mayıs ve 1 haziran günleri boşaltma devam etmiş ve bu tarihten sonra tam dört sene Girid Almanların elinde kalarak Akdeniz'deki müttefik seyrüseferini güçleştirmiş ve Akdenizle Karadeniz arasındaki muvasalayı tıkamıştır.

(Karmay Galip Atakan)

GRİEG, EDVARD HAGERUP — (1843 - 1907) «Grig okunur» Ondokuzuncu Yüzyılın en büyük Norveç bestecisidir. Grieg, adı geçen asrın yarısında Orta Avrupa müzik romantizminin başkenti sayılan Leipzig'de tahsil etmiştir. İlk müzik dersini, doğduğu kent olan Bergen'den, annesinden almış ve tanınmış viyolonist Norveç'li Ole Bull'un tavsiyesi üzerine, 1858 yılında, esaslı bir müzik tahsili yapabilmesi için Leipzig Konservatuvarına gönderilmiştir. Ruhan munis yaratılışlı olan Grieg, Leipzig'de geçirdiği yıllar boyunca Alman romantiklerinden Mendelssohn ile Schumann'ın tesiri altında kalmıştır. Bununla beraber, çok genç ölen Norveç bestecisi Richard Nordraak ile kısa bir zaman içinde karşılaşması, Orta Avrupada edindiği romantik intıbaları kuzeyin zengin folklor hazineleri içinde kıymetlendirebilmesi imkânlarını ona vermiştir ki, bu hal Nordraak gibi yüksek başarılı bir bestecinin ölümü ile bir hayli sarsılmış olan Norveç millî müziğinin, Grieg gibi vatansever bir sanat adamı elinde yeniden gelişmesini sağlamıştır. Bizzat Grieg, Nordraak çapında bir dostu ve hocayı kaybetmenin ne demek olduğunu şu cümle ile anlatmak istemiştir: «İşin vahametini hemen kavramıştım; güneyin halk havalarını, hattâ kendi benliğimi bana ilk olarak o öğretmişti. Gade'nin tesiri altında kalmış ve içine Mendelssohn'dan da birşeyler karışmak suretiyle oldukça yumuşamış olan Skandinavizmi düzeltmek için, ikimiz aramızda andiçmiş ve şimdi üstünde güney okulu kurulu olan yeni bir yolu heyecanla açmıştık.» Bu suretle Norveç'in sesini, Norveç'in güzelliğini, geçen yüzyılın millî sanat okulları arasına, kısa bir zamanda katan Grieg, günün birinde şöyle diyordu: «Ben eserlerimde, memleketimin halk müziğini yaşattım. Üslûp ve şekil bakımından, Schumann ekolünün yarattığı romantikler arasında sayılırım ama, memleketimin zengin halk türküsü hazinelerini iyice inceledim ve şimdiye kadar Norveç ruhunun keşfedilememiş olan ışığından, millî bir sanat yaratmağa çalıştım.» Grieg, 1865 ile 1870 te İtalya'ya gitmiş ve Roma'da büyük besteci ve piyanist Fr. Liszt'in yakın dostluğunu kazanmak fırsatını elde etmiştir. Sanatçı 1871 yılında Oslo'da bir Müzik Cemiyeti kurmuş ve bu müesseseyi 1880 yılına kadar idare etmiştir. Grieg, 1873 te tamamen seyyar bir hale gelmişti. Bu tarihten itibaren hayatı, batının tanınmış sanat muhitlerinde konser vermek ve eserlerini idare etmekle geçti. Sanatçı zamanla millî bir kahraman seviyesine yükseldi. 1874 yılında Norveç Halk Mümessilliği (o tarihlerde Norveç, henüz eğemenliğine kavuşamamış olup, İsveç ile birleşmiş bir durumda idi. Bu itibarla uzun zaman Norveç Halk Mümessilliği tarafından temsil edilen bu memleket, Grieg'in ölümünden iki yıl önce, yâni 1905 te, tam bir eğemenliğe kavuşabilmiştir) Grieg'e yaşadığı müddet kaydiyle ayda 1600 kuronluk bir ücret tahsis etti. Almanya'yı ve bilhassa Leipzig'i sık sık ziyaret etmiş olan besteci, buralarda sırf eserlerini idare etmek suretiyle kendini tanıtmış ve 1879 yılında Leipzig'deki Gewendhauz konserlerinin birinde, biricik piyano konçertosunu (op. 16) bizzat çalmıştır (Bu, eserin ilk çalınışıdır). Grieg 1879 yılından sonra, tekrar anavatana dönerek Bergen'de yerleşti. 1894 yılında Cambridge Üniversitesi Grieg'e Fahrî Doktor ünvanını vermiş, 1897 yılında ise, Berlin Akademisi Aslî Üyeliğine seçilmiştir. Çocukluğundanberi mariz yapılı olan ve ileri yaşlarda, çalışma enerjisinin gitgide azaldığını anlıyan Grieg bu hale fazla üzülmüş olacak ki, 1905 yılında Leipzig'de bulunan tâbii Peters'e yazdığı bir mektupta, büyük kederini şu yolda bir mizah havası içinde anlatmak istiyordu: «... eğer ilham atı koşmuyorsa, bilmeli ki o, bir Roma merkebinden daha kötülemiştir. Onu nekadar dövsen, ona nekadar sopa çeksen de, o gene yerinden kımıldamamağa azmetmiştir. Ve ben Hayvanları Koruma Cemiyetinde üye olduğum için, bu zavallı hayvanı da, bir dereceye kadar korumağa mecburum.» Grieg üstüste rahatsızlıklarla geçen 1907 yılında, Bergen hastanesinde öldü (4 eylûl). Büyük sanatçı, vasiyetnamesinde, Bergen kentini servetinin biricik vârisi

Grieg

olarak göstermiş, 300,000 marktan ibaret olan banka mevduatını, Bergen kentinin müzik çalışmalarına vakfetmiş, çok zengin olan kütüphanesini ve özel arşivini, gene bu kentin kütüphanesine bağışlamıştır. Ölümünden sonra, Norveç'li heykelci Ingebrigt Vik tarafından 1917 yılında Bergen'de Grieg için bir anıt meydana getirilmiştir.

Eserleri: Müzik sanatının (senfoni müstesna) belli başlı bütün alanlarında eser yazarak, içli, narin ifadesiyle, minyatürcülüğün dışına çıkamıyan Grieg, Beethoven'vari fikirlerden ister istemez kaçmış ve aradığı huzuru, tam mânasiyle lirik bir yaratmada bulmuştur. Grieg, solo, şan eserleri (şarkı) ile münferit sahne müziği (Peer Gynt v.s.), çeşitli korolar, deklamasyonlu orkestra müziği, piyano için çok çeşitli eserler, bir adet piyano konçertosu, orkestra eserleri, yaylı sazlar orkestrası için eserler, sonatlar, oda müziği eserleri yazmış, bu arada bilhassa şarkılariyle, la minör piyano konçertosu ve Peer Gynt süvitleri, kendisine büyük bir şöhret temin etmiştir. Yazdığı eserlerin opus adedi yetmişi geçmektedir. Grieg'in bütün eserlerini Leipzig'de kendi tâbii olan Peters'in müessesesi basmıştır.

Kısa bibliyografya: H. A. Grönvold; Norske Musikere, 1883. E. Closson; Edvard Grieg et la Musique Scandinave, 1892. G. Schjelderup; Edvard Grieg og Hans Voerker, 1903. Henry T. Finck; Edvard Grieg, 1906; 1909 (Almancası: Laser, 1908). G. Schjelderup ve Walter Niemann; Edvard Grieg, 1908. Rich. H. Stein; Grieg, 1921. Paul de Stoechlin; Edvard Grieg, Paris, 1926. M. Beyer; Breve fra Edvard Grieg til Frants Beyer, 1923. Almanca "Die Musik" dergisindeki hal tercümeleri (Schjelderup, 1908). Cevad Memduh Altar «Radyo Dergisi, sayı 16, 15 mart 1943». (*Cevad Memduh Altar*)

İLLER BANKASI — Mülga «Belediyeler Bankası» nın görevlerini de çerçevesi içersine alarak geniş bir faaliyet alanına şâmil olmak üzere 4759 sayılı kanunla kurulan «İller Bankası» 23 haziran 1945 tarihinde gene Ankara'da faaliyete geçmiştir.

Önce, yalnız şehirlerin tanzim ve tesisi işlerinde Belediyelerimizin girişecekleri teşebbüsleri finanse etmek üzere 1933 senesinde 2301 sayılı kanunla kurulmuş olan «Belediyeler Bankası» on iki yıllık bir dönem içersinde bu amacı sağlamak yolunda başarılar gösterdikten ve Belediyelerimize faydalı yardımlarda bulunduktan sonra, bu alanda Belediyelerimizin yapılan yardımların daha genişletilmesi ve özel idarelerimizle köylerimizin de imar ve kalkınma yönündeki teşebbüslerinin sağlanması için «Belediyeler Bankasından daha geniş ve şumullü bir faaliyet

Ankara'da İller Bankası merkez binası

esasına dayanan bir bankanın kurulması Hükûmetimizce gerekli görülerek özel bir kanunla «İller Bankası» kurulmuştur.

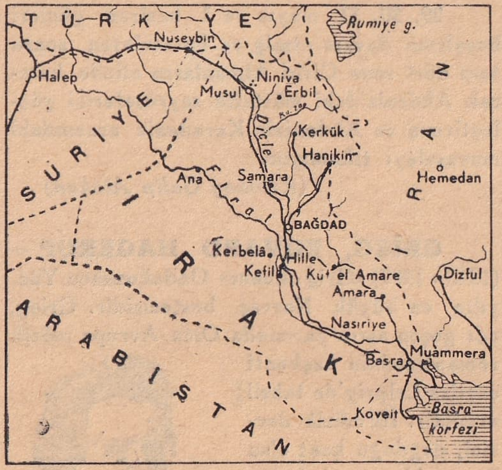
Sermaye: İller Bankasının sermayesi 100.000.000 liradır.

Görevleri: 1) Banka İşletmeleri: Banka, özel kanununun yetki verdiği banka işlemlerini yapmak; 2) Harita, plân ve etüdler: Köy, kasaba ve şehirlerin imarı için gereken harita, plân, proje, keşif ve etüdler yapmak; 3) Yapı işleri: Özel idarelerle, belediye ve köy idarelerinin ve bu idarelerin kuracakları birliklerin ve kurumların tesis ve yapılarını yapmak; 4) Fennî nezaret ve denetleme: Bankadan alınan kredilerle girişilen işlerin fennî nezaret ve denetlenmesini üzerine almak; 5) Makine ve âletler temini: Yukarda yazılı idare ve kurumlara makine, âletler ve edevat, gereç ve eşyadan temin edebildiklerini satmak veya kiralamak; 6) Araç ve ortaklık: Yukarda yazılı işlere ait gerekli tesisleri doğrudan doğruya veya ortaklık suretiyle vücude getirmek; 7) Sigorta işleri: Bu idare ve kurumların menkul ve gayrimenkul mallarını sigorta ettirmek görev ve yetkilerini haizdir.

(*Ahmet Balkır*)

IRAK — Ortadoğunun bu komşu memleketi, Mesopotamia, yani iki nehir arasındaki ülke diye de tanılır. 371,017 kilometre murabbaı genişliğindedir ve 1932 de yapılan sayıma göre 2,857,000 nüfusludur. O zamandanberi nüfusunun arttığı muhakkaktır ve tahmine göre üç milyonu geçmiştir. 1932 de tespit olunan rakamlara göre nüfusun 1,029,800 ü Sünnî müslüman, 1,612,000 i Şiî müslüman, 73,000 i yahudi, 111,000 i hıristiyan ve 29,000 i sair dinlere mensuptur.

Irak'ın toprakları üç bölgeye ayrılır. Ovalar, yaylalar, dağlık sahalar. Dicle ile Fırat arasındaki yerler, ovalıktır ve topraklar zengindir. Basra civarı hurmalıktır ve dünyanın istihlâk ettiği hurmanın yüzde yetmiş beşi burada yetişir. Yayla bölgesi

Irak'ın haritası

ova ile dağlık saha arasındadır ve batı güney kısmı kısır bir çölden ibaret olduğu halde kuzey ve doğu kuzeyi verimli bir sahadır. Dağlık arazi doğu kuzeydedir ve buradaki dağlar 12,000 kadem (3648 metre) e kadar yükselir. Buranın en bellibaşlı mahsülleri meyva ve tütündür.

Irak şehirlerinin dışında yaşıyan halkın çoğu göçebedir ve göçebeler kabilelere ayrılırlar. Kabilelerin her birine bir «Şeyh» reislik eder. Memleketin ova bölgesindeki bedeviler deve, koyun ve at yetiştirmekle meşgul olurlar. Diğer bedeviler yarı göçebe-

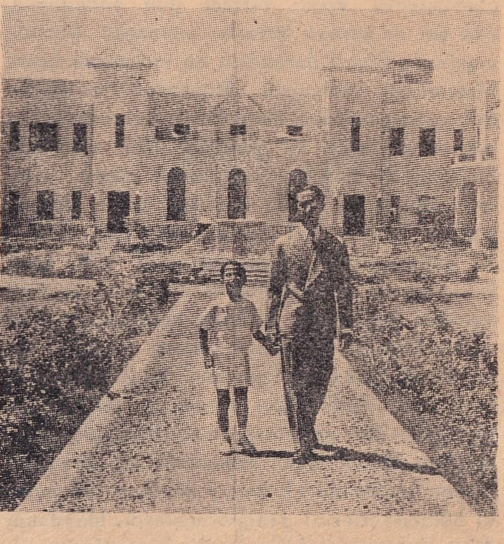
dirler ve bir yerden bir yere konarak yaşarlar.

Irak Anayasası, İngiltere ile Irak arasında yapılan ittifak andlaşmasına dayanır.

Merhum Kıral Faysal ve Başbakan Nuri Paşa

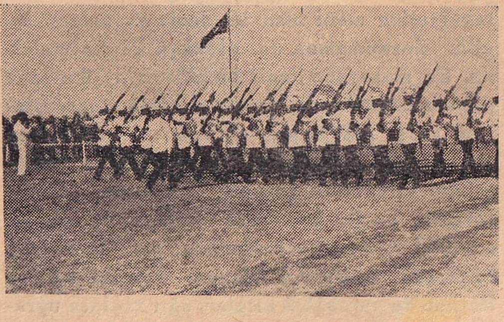
İngiltere, bu ittifak andlaşması gereğince, Irak'ın bağımsızlığını tanıdıktan başka bu bağımsızlığa uygun olacak tarzda bu memleketin istiyeceği yardım ve müzahereti sağlamayı ve Irak müdafaasını kurmak, Irak maliyesini desteklemek gibi işleri başarmayı,

Kıral İkinci Faysal ve Naib Emir Abdülilâh
Kırallık sarayı bahçesinde

Irak'ın Milletler Cemiyetine girmesini kolaylaştırmayı taahhüt etmiş ve Irak 1932 de Milletler Cemiyetine girmişti. Andlaşma şartlarına göre Irak bakanlıklarında müşavir veya memur sıfatiyle çalışacak İngilizler Irak Hükûmetine karşı mesul olacaklardı.

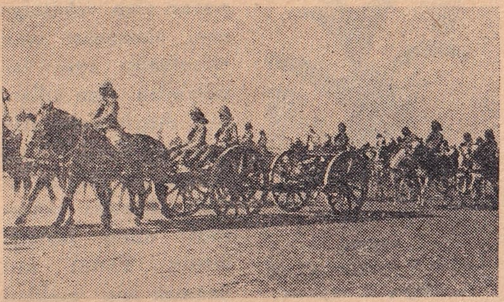
Anayasaya göre Irak, bir kırallıktır. Teşriî salâhiyet, Mebusan ve Âyan Meclisle-

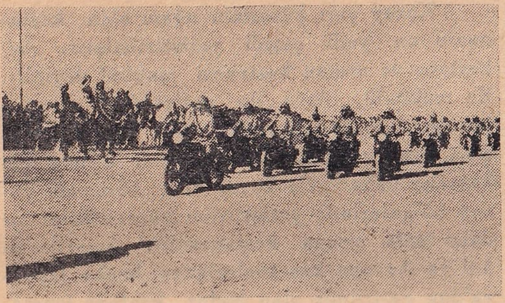
Muhafız kıtaları

rindedir. İcra Heyeti Meclise karşı mesuldür. Mebusan Meclisi âzası, halk tarafından seçilir, fakat Âyan âzası kıral tarafından tâyin olunur.

Birinci Dünya Harbini takibeden ilk yıllarda Irak müdafaası, İngilizlerin elinde

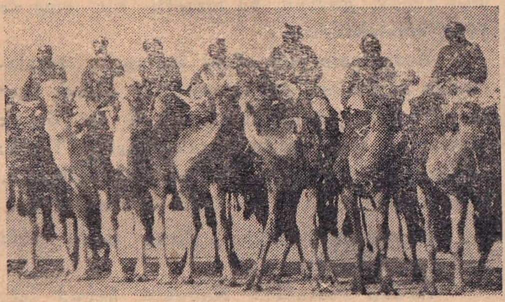
Topçular

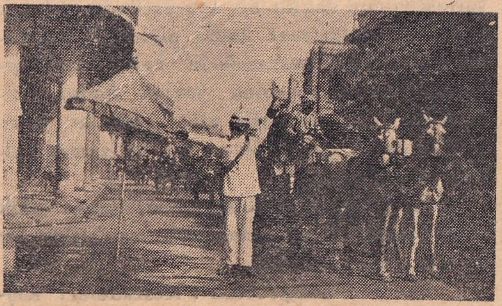
Motörlü kıta

idi ve İngiltere bu müdafaayı, her şeyden fazla, hava kuvvetlerine güvenerek idare ediyordu. Fakat Irak'ın Milletler Cemiyeti üyelerinden olması üzerine millî müdafaası da gelişmiye başlamış ve Irak ordusu teşekkül etmiş ve 1935 te mecburî askerlik usulü kabul olunmuştur.

Irak'ın en çok değer verdiği işlerden biri millî eğitimdir. Gerçi Irak'ta henüz bir üniversite kurulmamıştır, fakat kurulan yüksek mektepler, millî üniversite için sağlam temeller hazırlamaktadır. Irak'ta hukuk,

Hecinsuvarlar

Bağdad'da bir cadde

tıp, ziraat, teknik yüksek mektepleri vardır. Tıp ve eczacı mekteplerinin yetiştirmiş olduğu gençler memlekette kurulan hastaneleri ve müesseseleri idare etmektedir.

Irak'ta ziraat en bellibaşlı işdir ve Irak halkının ekseriyeti çiftçidir. Irak'lılar kışın buğday, arpa, yazın pirinç, mısır ve susam ekerler. Pamuk da yaz mahsulleri arasına girmiş bulunuyor.

Irak'ın petrolleri onun en mühim kaynaklarıdır ve bunlar Turkish Petroleom ile Hankin kumpanyaları tarafından işletilmektedir. Filistin ile Suriye sahillerine

Bağdad'dan bir görünüş

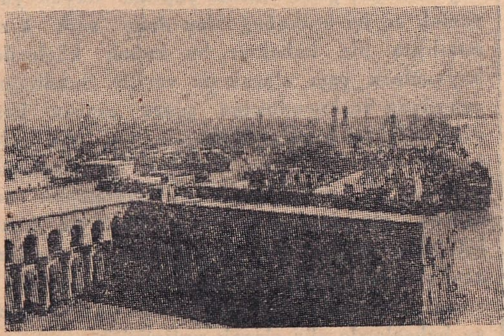
uzatılan iki petrol borusu Hayfa ile Trablusşam'da son bulmaktadır.

Irak'ın en bellibaşlı ihraç maddeleri hurma, yün, hububat, deri, pirinç, pamuk vesairedir.

Irak'ın Bağdad'dan başlıyan dört demiryolu vardır. Bunların biri Basra'ya, biri Hankin, biri Kerkük ve biri Baiji'ye uzanır. Bağdad - Basra hattının bir kolu Kerbelâ'ya, bir kolu da Nasıriye'ye gider. Memlekette 4800 mil (7725 kilometre) uzunluğunda yol ve otomobil yolu vardır. Nehir taşıtları memleketin hayatında mühim rol oynar.

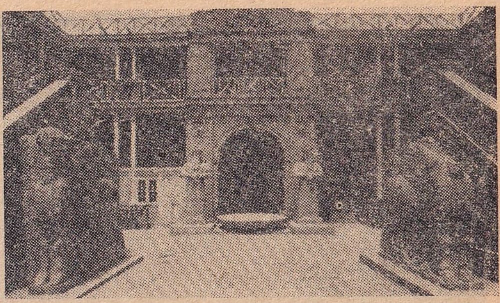
Irak, Şiî müslümanlarca mukaddes sayılan birçok şehirleri ihtiva eder. Necif, Kerbelâ, Kâzımiye ve Samra bunlar arasındadır. Bunlar bütün Şiî müslümanlar tarafından ziyaret edildiği için Irak bu yüzden de, yığın yığın seyyahlar cezbetmektedir.

Siyasî tarih: Irak Birinci Dünya Harbinde bir takım savaşlara sahne olmuş, 1921 de yeni Irak Kırallığı kurulmuş ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin (Kıral Hüseyin)

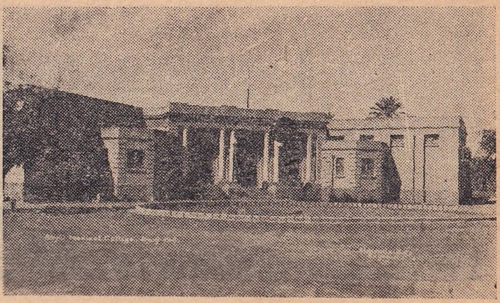

Bağdad'dan umumî bir görünüş

in oğlu Şerif Faysal Irak Kıralı ilân olunmuştur. Birinci Dünya Harbi sonunda akdolunan sulh muahedeleri, Irak'ın mandasını İngiltere'ye vermiş, İngiltere'nin mandayı deruhte etmesi üzerine, Irak'ta bu idare tarzı aleyhinde birçok ihtilâller vukubulmuştur. Kıral Birinci Faysal'ın kırallığı kabul ederek yerli bir hükûmet kurması ile bu hoşnutsuzluklar bir dereceye kadar yatışmışsa da ancak İngiltere - Irak ittifak muahedesinin imzalanması ve Irak bağımsızlığının tanınması üzerine vaziyet değişmiş ve Irak halkı tatmin edilmiştir. İngiltere bu muahede ile Irak'ın Milletler Cemiyeti üyesi olması için delâlet etmeyi ve bunun için Irak'ı kendi kendine müdafaa edebilecek hale getirmeyi

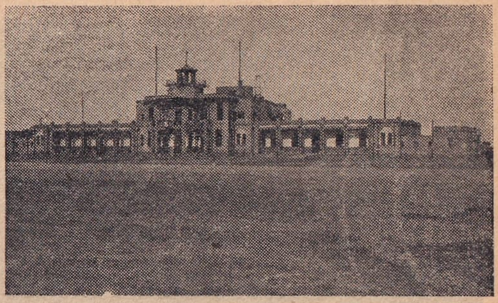
Bağdad'da müze binası

Bağdad'da Tıb mektebi

taahhüt etmekte idi. Bu sırada Irak'ın en bellibaşlı meselesi, Türkiye ile arasındaki hududun tespiti idi. Bu işin başarılması üzerine Irak da emniyete kavuşmuş, Irak'ın 1932 de Milletler Cemiyetine girmesiyle manda idaresi son bolmuş, Irak bağımsızlığına kavuşmuş ve milletlerarası hayatta mevki almıştır.

Irak İkinci Dünya Harbi sırasında müttefiki olan İngiltere'ye elinden gelen her müzahereti göstermiş, fakat 1941 de mühim bir buhran atlatmıştır. Mihver devletleri-

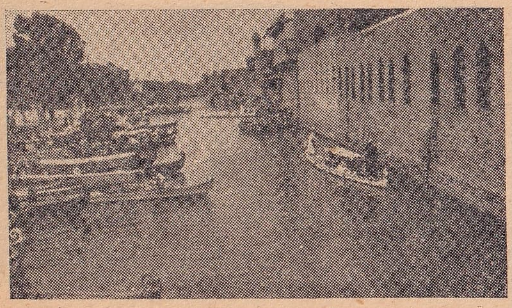
Irak hava istasyonu

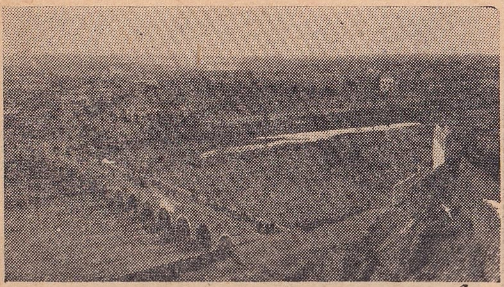
Dicle'de kelekle nakliyat

nin Balkanları aşarak Girid Adasını işgal ettikten sonra ilk hamlede Suriye'ye atlamaları, Ortaşarkta bir sefer açmaları bekleniyordu ve bu sırada Irak'ta hükûmet başında bulu-

nan Raşit Ali, Mihver Devletlerine katılmak istiyerek bir isyan çıkarmışsa da, Irak Naibi Prens Abdülilâh ve Irak'ın güzide devlet ricali bu isyana karşı gelmişler ve İngiltere ile beraber hareket ederek isyanı kısa bir zaman içinde bertaraf etmişlerdi.

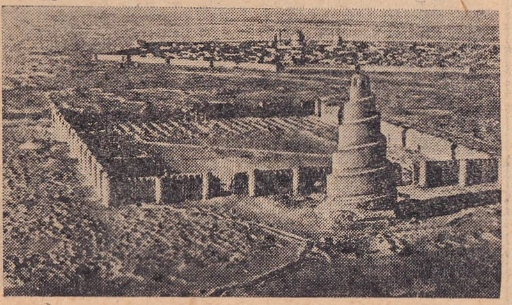
Basra'dan bir görünüş

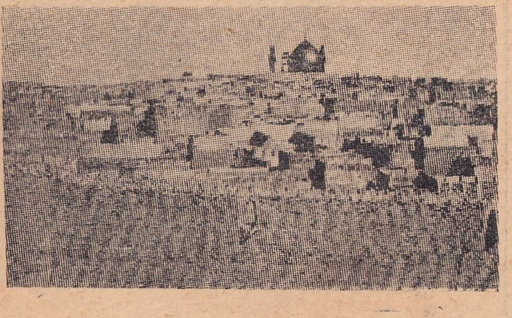
Kerkük

Irak halkının basireti ve ittifak muahedesinin hükümlerine bağlılığı Raşit Ali hâdisesinin süratle bastırılmasına ve süratle unutulmasına sebebolmuştur. Çünkü Irak bütün harb boyunca müttefiklerle ve birleşik milletlerle beraber hareket etmiş, o da müttefiklerin hasımlarına harb ilân etmiş ve bütün kaynaklarını müttefiklerin emrine vermiş, Birleşmiş Milletler cephesinin üyelerinden biri olarak vaziyet almıştır.

Memleketimiz ile Irak arasında en kuvvetli dostluk ve komşuluk münasebetleri hüküm sürdüğü için on beş yıl

Samara

Kerbelâ

önce Birinci Kıral Faysal, memleketimizi ziyaret etmiş ve Büyük Atatürk'ün misafiri olmuştu. O zaman Atatürk, Kıral Faysal şerefine verdiği bir ziyafette iki memleketin birbirine daima daha yakın, daima daha dost, daima daha bağlı olmaları icabettiğini ve coğrafî, tarihî, iktısadî gereklerin buna yardım ettiğini söylemiş, Kıral Faysal da bunun yalnız bir hakikat değil, bir zaruret olduğunu anlatarak Atatürk'ü teyidetmişti. İki memleket arasındaki münasebetler bu esas üzere kurulmuş ve bu esas üzere gelişegelmiştir. Onun için son zamanlarda Irak Naibi Prens Abdülilâh'ın memleketimizi ziyaret etmesi çok samimî tezahürlere vesile teşkil etmiş ve iki memleket arasındaki dostluk ve bağlılığın daha fazla kuvvetlenmesine sebebolmuştur. *(Ömer Rıza Doğrul)*

KABAK — Bizde kabak denilince hatıra doğrudan doğruya taze yenen ve kabakların en küçüğü olan sakızkabağı gelirse de hakikatte yere sürünen iri yapraklı, hıyar ve kavun biçimli meyvalar veren çeşitli bitiklerin adı kabaktır ve bütün bunların meydana getirdiği familyaya kabakgiller denilir.

Kabak, dünyanın her tarafında yetiştirilir ve çeşitleri yetiştirilen memleketlere

Solda, yukarıda: Sakızkabağı, altta: Süs ve Helvacıkabağı, Sağda: Asmakabağı

göre değişir. Bununla beraber bazı kabaklar her memlekette vardır.

Bizde yetiştirilen kabakların başlıcaları şunlardır: Sakızkabağı; taze ve sebze olarak yenen en küçük kabaktır. Asmakabağı; çardak üzerinde yetiştirilir ve bir metreye kadar uzıyan bir meyva verir ki lezzeti mayhoşçadır ve bu da gene taze ve sebze olarak yenir. Balkabağı; tatlısı yapılan uzunca ve büyükçe, içi kırmızı kabaktır. Helvacı veya köy kabağı; gene tatlısı yapılan büyük yuvarlak ve içi balkabağından daha açık kırmızılıkta bir kabaktır, bu kabak köylerde hayvanlara yem olarak da verilir. Sukabağı; yenmiyen ve kuruduktan sonra esasen boş gibi olan içi sukabı veya maşraba gibi kullanılır cinsidir. Bu kabağın oyulmamışlarından iki tanesi birbirine bağlanmak ve koltuk altından geçirilmek suretiyle bazı iptidaî yerlerde, yüzme bilmiyenler tarafından cankurtaran gibi de kullanılır. Armutkabağı; armut biçiminde olan bu kabak da yenmez ve bahçelerde süs olarak yetiştirilir.

Sakızkabağının tavası, dolması, bastısı, bayıldısı, musakkası, ekşilisi, böreği ve turşusu yapılır. Asma kabağından da dolma, bastı, bayıldı yapılır ve çekirdeklenmemiş pek körpesinden turşu kurulur. Balkabağı dolması; pirinç, fıstık, kuşüzümü ve biraz şekerle yapılır. Balkabağı ile helvacıkabağının da tatlısı olur. *(A. B.)*

KESTANE — Lâtince teknik adı Castanea vulgaris olan ağacın meyvası. Dikenli ve yeşil bir dış kabuk içinde iki kestane bulunur. Bunlardan her biri açık siyah (kestane rengi) yumuşak bir kabuk içinde unlu ve besleyici bütün ve tek bir meyvadır.

Kestanenin yunancası olan «kastanon» italyancası olan «castagna», ispanyolcası olan «castana», fransızcası olan «châtaigne», almancası olan «Kastanie» aynı familyadan olan adlardır. Anglo-Saksonlar ise kestaneye biçimi dolayısiyle «Kutu cevizi» mânasına «chestnut» adını vermişlerdir. Fakat asıl yenmek için makbul olan iri kestaneyi Fransızlar «marron», Almanlar «marone» ve İtalyanlar «marrone» diye ayırmışlardır.

Kestane.
a. ve b. çiçekleri, c. dış kabuğu, d. meyvası

Kuzey yarı küresinin ağacı olan kestanenin on yedi çeşidi yetiştirilmiştir. Âdi kestane ve orman kestanesi makbul değildir. En makbulü, bizde de yetiştirilen Avrupa kestanesi (castanea sativa) dir. Kestane ağacına, uzun ve sıcak yaz lâzımdır. Bunun için kestane daha fazla kuzey yarı küresinin güney bölgelerinde yetiştirilir; kuzeydekiler ise daha fazla orman kestanesidir. Amerika'da âdi ve Avrupa kestanelerinden başka Japonya'dan getirilmiş olan bodur kestane (castanea crenata) da yetiştirilmiştir. Kestane kerestesi hasır eşya imalinde pek makbuldür. Kestane, en uzun ömürlü ağaçlardan biridir. Sicilya'da Etna dağı üstünde «Yüz beygirli kestane ağacı» adı verilen bir tanesi aşağı yukarı dört bin seneliktir. Atkestanesi veya Hindkestanesi adı verilen, meyvası yenmez bir cins kestane ağacı, parkları ve büyük yol kenarlarını süslemek ve gölgelemek için yetiştirilir.

Meyva kestane; suda (kaynamış kestane), ateşte (kebap kestane), fırında (fırın kestane) pişirilmiş olarak yenir. Bizde bir de çiy olarak veya fırında kurutularak yenen ve tesbih gibi ipe dizilerek satılan «kuzu kestanesi» adlı küçük, gevrek ve lezzetli bir cins de yetiştirilmektedir.

Kestanenin yukardaki kullanılış tarzlarından başka bazı etlere garnitür olmak üzere püresi de yapılır. Kaz, hindi ve ördek plazlarının içine doldurularak pişirilir. Tatlısı ve kompostası yapılır. Pastacılıkta kullanılır. Hele kestane şekeri pek nefis ve makbuldür.

Kaynamış kestane : Biraz tuzlu suda yarım saat kaynatmalı.

Kebap kestane : Kabuklu kebap için meyvanın çıkık tarafından kabuğunu iyice yarmalı, ıslatmalı ve kuvvetli ateş üzerine yerleştirilmiş delikli bir saç üstünde sık sık çevirerek yarım saat kadar pişirmeli. Kabuksuz kebap için kestanelerin kabuklarını çıkarmalı, kahve dolabına yarıya kadar doldurmalı, gene kuvvetli ateş üstünde yirmi dakika kadar çevirerek ve zaman zaman sallıyarak pişirmeli.

Fırın kestane : Kestaneleri, gene çıkık tarafından hafifçe çizerek orta sıcaklıkta bir fırında iyice pişirmeli.

Kestane kompostosu : Kestaneleri haşlamalı, kırmadan üst ve iç kabuklarını çıkarmalı, limonlu suya batırmalı. İki bardak su ve 250 gram şekerle bir şerbet yapmalı. Şerbet kaynayınca kestaneleri içine koyup beş dakika pişirmeli.

Kestane püresi : Soyulmuş kestaneleri tereyağında pek hafif pişirdikten sonra be-

yaş şarabın içine koyup kolayca ezilinciye kadar yavaş ateşte pişirmeli, havanda dövmeli, ince kevgirden geçirip et suyu ilâve etmeli

Kestane tatlısı : Suda haşlanmış kestaneleri sıcakken soymalı, havanda dövmeli, süt ilâve ederek kevgirden geçirmeli. Bu suretle elde edilen püreyi tencerede eritilmiş tereyağının içine dökmeli; toz şeker, limon kabuğu ve yeter miktarda süt koymalı; bir çeyrek pişirdikten sonra üstüne ateşte kızdırılmış kürekte glase edilmiş toz şeker serpmeli.

Kestane şekeri : İri kestaneleri iyice pişinciye kadar suda haşlamalı. Üst ve iç kabuklarını soymalı. Sertleştirmek için itina ile soğuk suya batırmalı. Yarım saat suda bıraktıktan sonra suluca şeker şerbetine gene itina ile yerleştirip bırakmalı. Ertesi gün şerbetini süzmeli ve bu şerbeti biraz kaynattıktan sonra tekrar kestanelerin üstüne dökmeli. Bu ameliyeyi üstüste dört gün tekrarlamalı. Son defaki kaynama, şerbet iyice koyulaşıncaya kadar yapılmalıdır. Son ameliyeden sonra kestaneler kuruyunca üstlerinde bir şeker tabakası kalır ve kestane şekeri meydana gelmiş olur.

(*A. B.*)

KİPLİNG, RUDYARD — (1865-1936) «Kipling'in türkçede okunuşu yazıldığı gibidir» Büyük bir İngiliz edibidir. 1865 yılında Hindistan'da doğdu. Babası Bombay Güzel Sanatlar Okulunda resim öğretmenliği eden bir İngiliz ressamı, anası da onunla daha İngiltere'de iken evlenmiş olan güzel bir İngiliz kadını idi. Bu ana ve baba birbirleriyle sevişerek evlenmişlerdi. Hindistan'da doğan çocuklarının küçük adında bile bu sevginin dünya edebiyat tarihine geçen bir izini bulabilirsiniz. Çünkü Rudyard, Ressam Kipling ile güzel İngiliz kızının, sahillerinde ilk defa birbirlerini tanıyıp seviştikleri küçük İngiliz gölünün adıdır. Rudyard'ın annesinin güzel sesi olduğunu, çok güzel piyano çaldığını da şairin yetmiş yaşında iken kendi hayatına dair yazdığı ve bastıramadan öldüğü eserden anlıyoruz. Portekizli dadısı da ona birçok masallar anlatmış, dualarını okurken daima çocuğun elinden tutmuştur. Küçük Kipling daha okul çağına girmeden de kitaplar, resimler, bilmeceler ve oyunlar meraklısı idi.

Kipling

Okuma yaşına girince onu İngiltere'ye gönderdiler. Son eserinde, henüz Süveyş kanalı açılmadan yaptığı bu uzun deniz yolculuğundan hatırında hayal meyal kalmış olan tarafları anlatır. Sonra onu yaşlı bir kaptanın İngiltere'deki evine verdiler. Burada babaları Hindistan'da bulunan başka İngiliz çocukları da bulunmaktaydı. Tâ Navarin'de güverte subaylığı etmiş olan bu ihtiyar kaptan çok tatlı sözlü bir adamdı ve ölünciye kadar küçük Kipling'e birçok hikâyeler anlatmış, onu limanlarda bulunan eski gemilere götürüp gezdirmiştir. Kaptan öldükten sonra onun cahil, dindar ve sert karısından neler çektiğini de şair gene yetmiş yaşında iken yanayakıla anlatıyor. Çocuk senede bir ay teyzesinin evinde, teyzezadelerinin samimî muhitinde hayat geçirir, sonra tekrar yurda dönünce azap çeker, sinirleri bozulurdu. Nihayet teyzesi onu bu sevimsiz yerden kurtarmıya kalkmış, annesi de Hindistan'dan İngiltere'ye gelmişti. Ondan sonra Kipling iyi insanların oturduğu bir eve verilmiş, tahsilini de ilerletmişti. Gittiği okulda Krom Amca ismini verdiği bir öğretmeni hayır ile anar. O mektepte edebiyat mükâfatı kazanmış, mektep gazetesinin başyazarı olmuş, hikâyeler ve notlar yazmıştır.

On sekiz yaşında Hindistana döneceği, annesiyle babasının oturduğu Lahor şehrinde bir gazetede çalışacak olursa ayda yüz gümüş rupya kazanacağı söyleniyor. Kipling gerçekten on sekiz yaşında Lahor'a dönmüş ve orada bir gazete idarehanesinde çalışmıya başlamıştır. Lahor'da çalıştığı gazetenin adı, «Pencab» dı. Bu gündelik gazeteyi Allahabadda «Pioneer» isimli bir gazete çıkaranlar neşrediyorlardı. Delikanlının hayatta üzerine aldığı ilk iş, kendi hatıralarından anlıyoruz, oldukça ağırdı. Gazetenin sahibi işlerin yüzde ellisinden fazlasını onun üzerine yıkmıştı. Bu gazetenin idarehanesi de oldukça garip bir yerdi. Lahor'un havası ziyadesiyle sıcak olduğu için bu idarehanenin her tarafı asmalarla âdeta kaplanmış ve uzun incir ağaçlarının da gölgesine alınmıştı. Burada çalışan mürettiplerle makinistler yerlilerdendi. Bunlar beyaz entariler giyerler, işbaşıları da büyük yeşil sarıklar sararlardı. Kipling «Burada hemen herkes sıtmalı idi. Ben de hem sıtmaya, hem dizanteriye tutulmuştum; fakat öyleyken bir insanın otuz dokuz derece hararetle işine nasıl devam edebileceğini de orada öğrenmiştim.» diyor. Genç Kipling burada geceleri kolları sıvalı, alnında ter damlacıkları, provaları okuyarak, telgrafları gazeteye girebilecek bir hale sokarak, şurada burada eksik kalmış müsveddelere bir iki cümle yazarak sabahlara kadar çalışır, gazete makineye verileceği sırada havanın serinliğinden faydalanarak uyumıya giderdi. Ondan sonra Hindistan'da ordu ile birlikte hayat geçirmiş ve bu sırada ordu hayatına dair hikâyeler yazmıştır. Bunlardan bir kısmı Lahor'daki gazetede çıkmış, daha sonra bir kitap halinde bastırılmışsa da pek muvaffak olduğu söylenemez.

Kipling bir müddet sonra hikâyelerini bastırmak için Amerika'ya gitmiş, orada hiçbir kitapçı bu işe yanaşmamış, arkasından aynı maksatla İngiltere'ye geçmiş, fakat orada da talip çıkmamıştır. Nihayet bir kitapçıyı güç belâ bunları bastırmıya razı edebilmiş; fakat bu kitabı basılıp çıktıktan sonra işler değişmiştir. Çünkü bu kitabı okuyan halk, ondan daha fazla eserler ve hikâyeler istemiş, Kipling de, belki henüz kendi de farkında değilken, meşhur olmuştur.

Kipling bundan sonra seyahate çıkmış, oradan tekrar Amerika'ya geçmiş, orada güzel bir Amerikan kadını ile evlenmiş, Battleboro'da güzel bir ev yaptırmış, aşağı yukarı, orada yerleşmiştir. Kipling, iki «Cengel Kitabı» ile «Cesur Kaptanlar» ı, «Sönen Işık»ı ve başka birkaç eserini Amerika'da Hindistan mimarisine uygun olarak yaptırdığı bu evde yazmıştır.

Amerika'da iken yazdığı Cengel kitapları veya Cengel hikâyeleri'nin mevzuu, Hindistan'ın bir köyünden, Şir Han isminde topal bir aslan tarafından kaçırılıp ormana götürülen Movgli isimli bir insan çocuğunun orada hayvanlar arasında geçen maceralarıdır. En sonunda bu çocuk, Şir Han'dan intikamını alır ve Cengel'in hâkimi olur.

«Sönen Işık» da gözünü kaybeden bir kahraman üzerine yazılmıştır.

Kipling, «Sönen Işık» isimli eserini nasıl yazdığını şöyle anlatır :

«Tuhaf bir şey anlatayım : 1878 Paris sergisinde bir Manon Lesko tablosu görmüş, buna dair babama birçok sualler sormuştum.

Onsekiz yaşına geldiğim zaman Scarron'un Roman Comique'i ile bir arada Abbe Prevost'nun bu «Biricik kitab» ını okumuştum. Ve o zaman bu resim gözümde canlanmıştı. Bana öyle geliyor ki içimdeki mikrop, Londra'daki hayatım değişinceye kadar uykuda kalmış, ondan sonra uyanarak «The light that failed - Sönen Işık» romanımı yazmıştım ki bunun üzerine Manon'un tesiri olmuştur.»

Birleşik Amerika'da dört yıl oturduktan sonra Kipling tekrar İngiltere'ye dönerek edebî faaliyetlerine orada devam etmiştir. Bu arada Cenup Afrika'da harb muhabirliği yapmış, ayrıca Avrupa'nın hemen bütün memleketlerinde bulunmuştur.

İngiltere'de iken birçok vatandaşları gibi kulüplere sık sık devam ederdi. Kendi hatıralarında bu kulüpler için yazılmış satırlar da vardır. Bir yerde der ki :

«Kulüplerde İngilizler, kesik, zengin ve hakikati söyliyen bir dille konuşurlar; Amerikalılar birçok hikâye anlatırlar; Fransızlar ise hitabet yaparlar.»

Kipling meşhur eseri Kim'i de İngiltedeyken yazmıştır.

Kim hakkında kendisi şunları söyler : «Tâ Bliss Hause'da bulunduğum zamandanberi zihnimde Hindistan'da doğmuş ve oradaki yerli hayata karışmış bir İrlanda'lı çocuk hakkında müphem bir fikir vardı. Daha sonra onu bir İrlanda taburunda bulunan bir neferin oğlu haline koymuş ve kendisine Riştili Kim adını takmıştım. Bunu böyle yaptıktan sonra mevzuu biraz daha işlemiştim.

Karanlık ve rüzgârlı bir sonbahar gününde bu mevzu gene kafama girdi ve etraftan gösterilen ısrarla bunu daha ziyade işlemiye başladım. Babamla birlikte tütün içerken bunu konuşuyor ve mevzuu daha ziyade genişletiyorduk. Bir Aysberg'in su altında kalan kısmı nekadar uzundur, bilmem. Fakat ilk tasarladığım Kim, sonradan aldığı hacimden çok aşağı idi. Bu suretle Kim için otuz beş sene zihin yormuş oluyordum. Eserin içinde bulunan güzelliklerden, hikmetlerden çoğunu babama borçluyum. Nihayet Kim'in bittiğini kendisine haber verdiğim zaman babam sormuştu : «O mu bitti, yoksa sen mi?» Onun bittiğini söylediğim zaman babam şu cevabı verdiydi : «O halde çok fena olmaması lâzımgelir!»

Burada Kipling'in yazı nevileri hakkındaki düşünce ile nasıl yazı yazdığına bir yer ayırmak isterim.

Kendisi diyor ki : «Yazı yazmak da benim için fizik bir zevk haline geldiği için iyi bir şekle sokamadığım mevzuları atmış, diğerlerini ele alarak üzerlerinde işlemişimdir.

Tabiî nazım başta geliyor. Yazdığım şiirleri dinliyen annem arada bir bunlar hakkında tefsirlerde bulunur ve beni öfkelendirirdi. Lâkin sonradan da şu sözleri söylerdi :

«Sevgili yavrum, şiirde anne yoktur.»

Benim mektepte iken onaltı yaşına kadakar yazıp kendisine gönderdiğim manzumeleri hususi surette toplayıp bastıran annem

olmuştur. Babam da bunların kabına iki büyük şairin ve onların arkasından gelen gözlüklü bir mektep çocuğunun resimlerini yapmıştı.

Benim bir seri İngiliz - Hind hikâyeleri yazmam fikrini en önce kimin ortaya attığını unuttum. Fakat onlarla isim koymak hususunda yaptığım danışmalar hatırımdadır.

Bunlar önce çıktıklarından daha uzun olarak yazılmışlardı. Fakat onları tekrar gözden geçirince fazla yerlerini çıkardığım gibi yer meselesi de bunları kısaltmama sebebolmuştu. Bu suretle bir hikâyenin arasından bazı tarafları çıkarmak, bir ateşi maşa ile karıştırmak gibi bir şey olduğunu öğrenmiştim.»

Yazı yazarken ne gibi hususiyetler gösterirdi? Bunları da kendi kaleminden dinlemek yersiz ve zevksiz olmaz.

Kendisi der ki :

«....Yazı yazarken ne gibi âletler kullanırdım? Lahor'da «Ova hikâyeleri» mi yazarken hakikten yapılmış altı köşeli bir kalem sapı kullanmıştım. Bu kalem bana hediye edilmişti. Dalgın bir günümde bunu kaybettiğim zaman ziyadesiyle üzülmüştüm.

Ondan sonra birçok kalemler kullandım. Bunların bir kısmı kabartmalı, bir kısmı gümüş saplı idi. Bunların çoğundan hoşlanmamıştım; fakat hepsi işimi gördü.

Villier Street'de oturduğum zaman büyük bir yazıhane, hokka takımı almış ve bununla yazdığım hikâyelerle kitapların isimlerini üzerine kaydetmiştim. Evlilik icabı hizmetçiler bir gün bu hokkayı alıp temizlemişler, üstündeki bütün kayıtlar da böylece ortadan kalkmıştı.

Ondan sonra artık bayağı yazı kalemlerini bırakarak dolma ve mürekkepli kalemler kullanmıya başladım. Daha sonraları «Kudüs» te iken aldığım ince ve siyah bir kalemi kullandım. İçi camlı dolma kalemleri de kullandım, fakat bunlar tahammül edilir şeyler değildi.

Yazılarımda daima mürekkebin en koyu, en siyah olanını kullanmışımdır. Hindistan'da babamın evinde bulunduğum sıralarda Hind mürekkebini ezip hazırlamak üzere bir çocuk tutmuştum. Şeytanımın «mavi - siyah» şişe mürekkepleri ile hiçbir zaman yıldızı barışamamıştır.

Blok - notlarımın hepsi bir enden ve bir boydan olmak üzere beyaz ve mavi kâğıtlardan yapılmıştır. Yazarken fazla kâğıt israf ederdim. Fakat bu eski âdetlerim, muhabirlikle dışarda bulunduğum sıralarda o memleketlerde ne türlü kâğıt bulursam alıp kullanmaktan beni menetmemiştir.

Kurşun kalemle ancak bazı notlar alır, onunla yazılarımı yazmazdım. İsimler, tarihler ve adreslerden başka pek az not almışımdır. Eğer bir hâdise zihnimde yer tutmazsa onun yazılmıya değeri olmadığına hükmederdim.

Herkesin kendine göre bir usulü vardır. Ben hatırlamak istediğim şeyi ne yapar, ne eder, hafızamdan çekip çıkarırdım.

Masamın üzerinde kalemleri, kalem uçlarını, fırçaları ve artık ölmüş kalemleri koymak için hokka ve kalem takımları bulundururdum. Tahta bir kutu içinde ince kâğıtlar bulunurdu. Bir başka cam kap içinde de burgu ve cımbız gibi şeyler dururdu. Ayrıca güzel bir timsah kâğıt baskısı ve eski biçim kalem silecekleri. Bunların bir kısmı hediye idi ve masamın üzerinde eski fetişler gibi muhafaza olunurdu.

Benim mesleğimin asıl ve hakikî vasıtaları ve âletleri olan kitaplara karşı muamelem, barbarca idi. Bununla beraber, birçok kâğıt bıçaklarımı kullanarak parmaklarıma zarar getirmezdim. Bir takım kitaplara karşı büyük hürmet beslerdim; çünkü bunlar kilitli sandıklara konulmuşlardır. Ötekileri, evin her tarafında başlarına ne gelirse onu çekerlerdi.»

1907 senesinde bir Kanada seyahatinden döndükten sonra Edebiyat Nobel Mükâfatını kazanan Kipling yetmiş yaşında yazdığı hatıralarında diyordu ki : «Masamın sağında ve solunda iki mücessem küre bulunuyor ki bunlardan birinin üzerine büyük bir tayyareci beyaz boya ile doğuya ve Avustralya'ya giden havayollarını işaret etmiştir. Ölmeden evvel bu yoldan istifade edebilsem, ne iyi olacak?»

Seyahat meraklısı büyük edibin bu son arzusu gerçekleşemedi ve kendisi 17 ocak 1936 tarihinde ebediyet iklimlerinin dönülmez yolculuğuna çıktı. *(Narettin Artam)*

KONYARLAR, KONYAROSLAR— Rumeliye geçirilen Türklerin bugünkü torunları kendilerine evlâdı fâtihan yani Rumeliyi fethedenlerin çocukları ve Konyar demektedirler. Bunlar aynı zamanda Konyar tâbirinden atalarının Konyadan getirilmiş olduğu kanaatini de taşırlar. Türklerin Rumeliye 758 (1356) de geçmeğe ve yerleşmeğe başlamış oldukları tarihçe bilinmesine ve Konya ile dolayları ise ancak yüz on üç sene sonra ve 871 (1467) tarihinde Osmanlı ülkesine katılıp halkı kısmen İstanbul'a getirilmiş olmasına göre, Konyar tâbirinin kökünü başka yerlerde aramak lâzımgelir.

Türklere bu adı takan Rumlardır. Bulgarlarla Sırplar da Rumlardan almışlardır. Fakat Rumlar bu tâbiri Türkler gibi söylemiyorlar, «Konyaros» ve «Konyari» diyorlar. Bu dilin gramerine göre Konyaros müfred, Konyari cemidir. Rumlar da bu kelimenin kökünün Konya olduğunu ve Rumeli Türklerinin Konya'dan getirildiğini sanmakta ve iddia etmektedirler. Bu zan ve iddia da doğru değildir. Çünkü Rumlar bizim Konya dediğimiz şehre İkonyon diyorlardı. Bundan dolayıdır ki oradan getirilen Türklere de Konyaros veya Konyari değil, İkonyaros ve İkonyari demeleri icabederdi. Böyle demediklerine göre de bunun sebeplerini başka yerlerde aramak lâzımgelir.

Bu kelime üzerindeki kesin kanaatimizi daha sonra söylemek üzere ilkin, Anadoludan Rumeliye geçmiş olan Türklerin bizim tarihlerimizde görülen adlariyle bulundukları bölgeleri gözden geçirelim.

Âşık Paşa Zade'ye göre; Anadoludan Rumeliye göçen evlerin, yahut Yörüklerin ve Rumeliden Anadoluya oradaki halkın geçirilmesi ilkin Sultan Orhan zamanında ve 758(1356) senesinde başlar ve devam eder (Sayfa: 49, 61, 74).

Bu konuyu ciddî surette ele alan Salâhaddin Çetintürk'ün «Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı» başlığı altında yazmış olduğu, her satırı, çoğu şimdiye kadar neşredilmemiş birer kaynağa dayanan mühim tetkikinden şu bir kaç fıkrayı alıyorum : Tekirdağı, Naldöken, Kocacık, Vize, Selânik, Ofçabolu, Aktuğ, Oktav adlariyle sekiz grup halinde görünen Yörüklerin eldeki tapu defterlerinin verdiği malûmata göre, İstanbul sınırlarından şimalde Bender'e ve Akkirman'a ve Tuna'yı takiben bugünkü Bulgaristan ve Sırbistan hudutlarına, oradan da Selânik Çatalca'sına kadar çizilen bir alan içinde yayılmış oldukları görülüyor.

Yukarıda saydığım Yörük adlarının birer yer isminden başka bir şey olmadıkları muhakkaktır. Ancak Aktuğ ve Oktav adları bir etnik koku vermektedir. Zira Anadoludan Filibe yüresine bu ad altında sürülmüş bir boy vardır. Bunlar da esasen Filibe yüresinde oturmaktadırlar. Bu adların Yörüklerde son zamanlara kadar devam etmesi bunun Yörükler tarafından benimsendiğine delâlet edemez. Acaba bunlar da kendilerine aynı şekilde mi hitabetmekteydiler? Bunu bilmiyoruz. Yalnız bir şey biliyoruz; o da bu adlarına belki de idarî bir kolaylığı temin etmesi bakımından devam ettirilmiş olmasıdır. Zira her ad altındaki Yörük grupu bir Zeamet Beyine verilmiş bulunmaktaydı.

Tapu defterlerinin tetkiki bize Yörüklerin tarihlerin ilerlemesiyle beraber yayılış alanlarını genişlettiklerini göstermektedir. Bu da muhtelif sebeplerle ileri sürülen tesirle olduğu kadar Anadoludan yeni hicretlerin, sürgünlerin yapılmış olduğuna bir delil değil midir ?

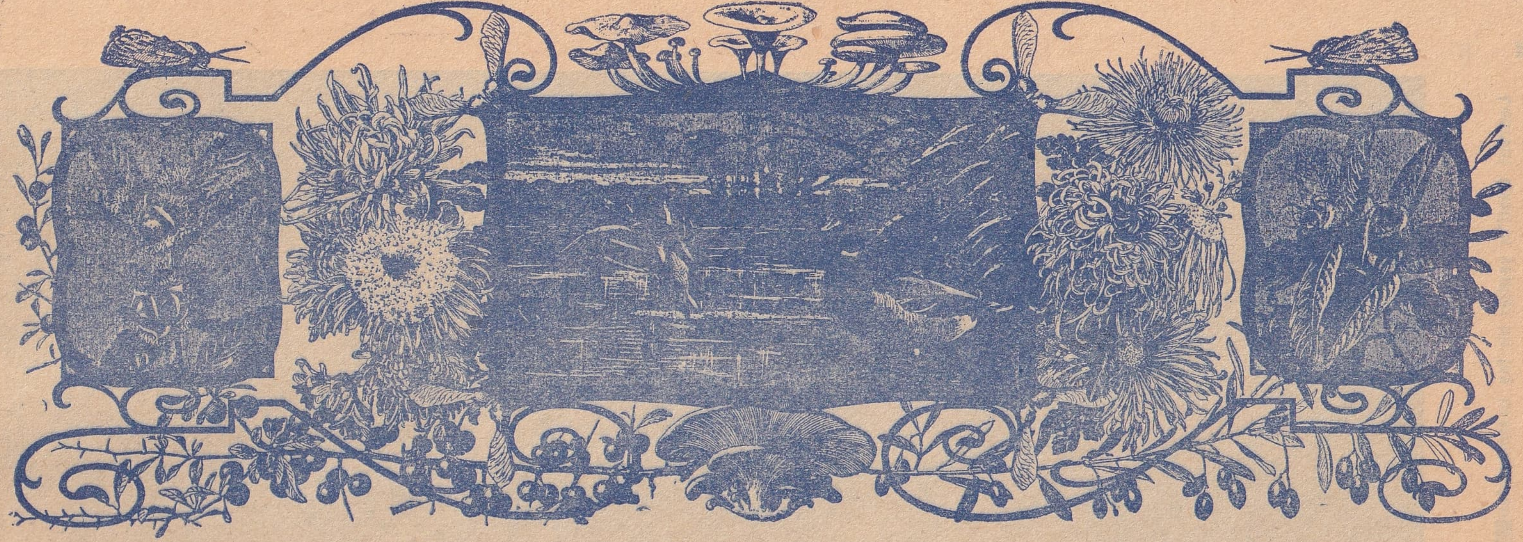
Kanunî Kanunnamesinde Yörükler için; Konup göçegeldikleri itibariyle kimesneye raiyet olmayıp herkanda gider olsa cemaati ile yazıldıkları karye sipahisine resmi raiyetlerini verip toprak sahipleri dahledemez, denildiği için bunlar vakit vakit kafa tuturak; Biz yörüküz, reaya misillû vergi veremeyiz, dedikleri gibi bazan da: Biz reaya olduk, cambazız, doğancıyız, diyerek sınıflar arasında dolaşmışlar ve devlete güçlükler çıkarmışlardır.

Viyana bozgunluğunun vücuda getirdiği kargaşalık içinde Yörüklerin nizamlarının da tamamen bozulacağı aşikârdır. Yörükler ölümle tehdideden hükümlere bile kulak asmıyorlar, devlet bütün bunlara rağmen muhtelif cephelerden ilerliyen düşmanlara karşı pek çaresiz kaldığı içindir ki gerek Anadolu'dan, gerekse Rumeli'den hicrî 1101 (1689) tarihinde aşiret ve yörüklerden silâh kullanır asker kaydına başlamıştır. Hicrî 1102 (1690) tarihinden itibaren ise yörükler arasında Evlâdı Fatihân adı altında silâhlı bir kuvvetin kurulduğunu ve yeni nizamları bulunduğunu görüyoruz. Bunların Yörüklerden olup olmadığı şüphesine karşı kesin delillerimiz vardır. Yalnız bir bölgeden iki bin ikiyüz doksan dokuz kişi toplanabilmiştir.

Evlâdı Fatihân, kendilerine verilmiş olan bu gösterişli «Cihad için aşiretleriyle Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Evlâdı Fatihân» ünvanlarına rağmen devlete karşı zorluk çıkarmakta asla gecikmemişlerdir. Reaya da yeni muafiyetlerle ortaya çıkan bu grupa fazlaca gıpta etmiş olmalıdır ki, zaman zaman onlara karışmağa kalkışmış, veyahut da onların muafiyetlerine karşı isyan etmiştir.

Hicrî 1243 (1827) tarihinden itibaren de Evlâdı Fatihân ve Yörükler yeni bir nizam altına alınmış, silâhlı birer unsur olarak «Asakiri mansure misillû» talim ve terbiye görmeğe başlamışlardır (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Cografya Fakültesi Mecmuası, sayı 20).

Yörükler topluluklarını bizim eski Manastır Vilâyetinin Serfiçe sancağında muhafaza etmişler, başka yerlerde bulunanlar ise öteki Türklerle kaynaşmışlardır. Bu sonrakilerin bu alanda başlıca topluluk merkezi Kayalar kasabasıdır. Bu kasabanın bulunduğu

KASIM AYI

Kasım, senenin on birinci ayı, sonbahar mevsiminin son ayıdır. Kasım ayı, otuz gündür. Bu ayda havalar arasıra müsait gitse bile sabah ve akşamları şiddetli ayaz yapar. Bol yağmur ve fırtınalar kışı müjdeler. Çok defa gündüzler sisli, geceler kırağılı olur.

Millî günler ve tatiller:

Bu ayda pazarlardan başka resmî tatil yoktur (Ancak 1945 yılında bu aya rastlıyan kurban bayramının dört günü resmî tatildir). Ankara'nın başkent oluşu bu ayın 13 üne rastlar. Ayın 10 u Atatürkün ölümünün yıldönümüdür.

Sağlık: Kış ağzı olduğundan sıcak günlere aldanmıyarak kışlıkları giymek, bilhassa sabah ve akşamları paltosuz çıkmamak, ıslanmamak, geceleri dışarıda kalmamak gerektir.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler: Koyun, sığır, dana.

Av etleri: Keklikpalazı, bıldırcın, sülün, tavşan, karaca, tarlakuşu, çulluk, suçulluğu, yabanördeği.

Kümes hayvanları: Tavuk, kaz, hindi, piliç, ördek.

Balıklar: Mezit, kefal, barbunya, levrek, ringa, orkinos, kalkan, pisi, istrongilos, uskumru, lüfer, kılıç.

Kabuklu deniz hayvanları: Midye, istridye, teke, istakoz,

Taze sebzeler: Fasulye, mercimek, lahna, prasa, kereviz, balkabağı, helvacı kabağı, pancar, patates, mantar, karnebahar, ebegümeci, salata, soğan, semizotu, ispanak, şalgam, domates, patlıcan, kuşkonmaz,

Meyvalar: Elma, armut, kestane, üzüm, muşmula, portakal, mandalina,

Peynirler: Kaşar, salamura beyaz peynir.

Yoğurtlar: Kâse, torba ve desti yoğurtları.

Ayın tarım işleri:

Tarlalar: Bu ayda yaz ekinlerine mahsus tarlalar kazılıp hazırlanır. Geçen ay ekilmiyen buğday, arpa, çavdar, yulaf, burçak gibi ekinler bu ayda ekilir. Otlak ve çayırların bozulmasına başlanır ve ilk donlardan faydalanılarak gübre naklolunur. Tarlalarda köstebek yuvaları tahribedilir. Havuç, şalgam ve pancar hasadına devam edilmekle beraber yerelması hasadına da başlanır.

Bağcılık: Bağ herekleri toplanarak iyi bir yerde saklanır. Bazı yerlerde bağ dikimine ve eski bağların budanmasına başlanır. Umumiyetle yeni çubuklar dikimi için kirizma işlerine girişilir, hastalıklı bağların sülfür dö karbon ile tedavisine devam olunur. Yeni dikilmiş körpe çubukların şiddetli donlardan korunması için dipleri doldurulur. Kloroz (yaprak sararması) hastalığına tutulmuş çubuklar sülfat dö fer ile tedavi edilir.

Ehli hayvanlar: Gebe kısrakların yiyeceklerine itina olunur. Uygun havalarda taylar dışarı çıkarılır. Tarım işlerinde kullanılan beygir gibi hayvanlara yulaflı pancar ve havuç verilir. Koyun ve öküzlerin semirtilmesine başlanır. İnekler hergün bir saat kadar dışarı çıkarılır. Çalışmıyan öküzlere kök ve saman verilir. Bu ayda ahırların su kerizleri temizlenir, hayvanlara yataklıklar hazırlanır. Koyun cinsi hayvanlara otlaklardaki otu yemezse ayrıca bir miktar yem verilir. Kümes hayvanlarının semizletilmesine devam, soğuk ve rütubetle sansar ve gelincik gibi zararlı hayvanlardan muhafazasına itina olunur.

Arıcılık: Bu ayda kovanlar arasıra muayene edilerek yiyecekleri yeter görülmezse dörtte veya altıda bir nisbetinde su karıştırılmış bal verilir. Havanın açık bir gününde kovanlar kışlık yerlerine nakledilir ve kovanların ağızları ufaltılır.

Böcekçilik: Bu ayda yapılacak bir iş yoktur.

Meyva bahçesi: Bu ayda tohumdan yetiştirilmiş ağaçların budanmasına başlanır ve yeniden meyva ağaçları dikilir. Yaprakları döküldükçe kiraz, elma, armut, ayva, vişne ve erik gibi ağaçlar budanır. Badem, erik, kayısı, şeftali çekirdekleri dikilir. Fakat bunlar duvar diplerine dikilmelidir. Bu ayda zeytinlerin toplanmasına başlanır ve kestanelerin toplanmasına son verilir.

Sebze bahçesi: Bu ayda ehemmiyetli bir iş yoktur. Yalnız açık yerlere tohum, siper yerlere bazı sebze fideleri ve tarla kenarlarına salata fidanları dikilir. Enginarların uzun yaprakları kesilir, dipleri bellenir ve gübrelenerek doldurulur. Kerevizlerin de dipleri doldurulur ve beyazlandırılmak üzere eski yastıklara dikilir. Bezelye, sakız ve frenkbaklası, frenk maydanoz ve teresi, turp, yabani hindibâ, ıspanak, bezelye, ufak salata tohumları, marul çeşitleri, yerelması lodosa bakan yerlere dikilir. Lâhna ve prasa fidelerile diş sarmısak da dikilir. Bu ay bahçıvanların bel ve çapa ayıdır. Kışlık sebze ekili olmıyan tarlalar hazırlanır, hususiyle bamya yeri bellenerek bırakılır.

Birçok yerlerde bu ayda yağmur çok yağdığından çiftçiler bir iş göremezlerse de bahçıvanlar tohumlarını rütubetsiz mahallerde ve dam altlarında kurutmağa gayret ederler ve çıkardıkları prasa ve kerevizlerin yerlerini boş bırakmamak için fırsat buldukça başka sebzeler dikerler.

Bu ayda kuşkonmazların yapraklarını gübre ile örtmeli; enginarları, karnebahar ve hindibaları dondan korumalıdır. Gene bu ayda gübre toplanmakla beraber kuru yapraklar bahçenin bir köşesinde toplanarak ve gübre ile karıştırılarak fide harici surette kullanılmak üzere saklanır.

Çiçek bahçesi: Donlar başlamadan önce gerekli çiçeklerin korunmasına başlanır. Dahliya, tesbihçiçeği ve kökü sovanlı bagonyalar çıkarılıp bir kaç gün güneşlendirildikten sonra rütubetsiz yerde saklanır. Geçmiş bitkiler sökülüp yerlerine ilkbaharda açacak ömürlü çiçekler dikilir. Bu ayda dikilen çiçekler ilkbaharda gayet güzel çiçek açar. Bu ayın on beşine kadar sümbül, lâle, zerrin gibi birçok çiçek soğanları yerlerine dikilir. Gül fidanlarının dikilmesine başlanır. Bu ayda tohum olarak ömürlü nevilerinden filoksiya, katmerli haşhaş ve gelincik, hercai menekşe, miyozotis, şebboy, sovan olarak İngiltere, İspanya ve İran cinsi susam, müge denilen inci çiçeği, çabuk yetiştirilmek üzere renonkül ile camlı sandıklara ciğercisırığı, felemenksümbülü, muhtelif nevilerden zambak, zerrin, falanjiyom, siper yerlere de lâle, fulye, safran çiçeği dikilir.

Pasteur'ün lâbôratuvarında bir çocuğa ilk kuduz aşısı yapılıyor

Laurent Gsell'in yaptığı bir taş basmasından

yer asla taşlık olmayıp dümdüz olduğu halde adına Kayalar denilmesi hayreti mucibolmuş olacak ki yerli halk kasabanın bulunduğu mevkiin çamurlu ve kaypak olduğunu görerek bu kelime aslının kaymak masdarından kayılır olduğuna kani olmuşlarsa da doğrusunun büyük bir Türk aşireti Kayı'ya nisbetle Kayılar olduğuna şüphe yoktur. Şu halde burada yerleşen Yörükler Kayı boyundan olanlardır.

Kayılar halkı, dolaylarındaki diğer mühtedi müslümanlarla da, müslüman olmıyanlarla da asla kaynaşmayıp ve birbirinden kız alıp vermeyip Rumeliye geçtikleri zamandaki lehçelerini, kıyafetlerini, ahlâk ve âdetlerini tamamiyle muhafaza etmişlerdir.

Yerleri dar olduğu için en çok mekkârecilikte ve başkalarının çiftliklerinde ekin ve harman işlerinde çalışan bura halkı dört bir taraflarında konuşulan Rum, Bulgar, Sırp ve Arnavut dillerini bile öğrenmemişler, bilâkis ötekiler bunlarla iş görebilmek için türkçe öğrenmeğe mecbur kalmışlardır.

Konyar tâbirinin kökünün Konya'dan gelip gelmemesini araştırmada bu gün ne gibi bir ehemmiyet olabilir? sorusunun hatıra geleceğini tahmin ediyorum. Bu tâbirin ilmî ve tarihî bir surette halli iki büyük devlet kurucusunun, Atatürk ile Mehmet Ali Paşanın milliyet ve memleketleriyle de ilgili bulunduğu için bunu çok ehemmiyetli görüyorum. Nitekim bu konuyu vakit vakit araştıranlar ve inceliyenler de olmamış değildir. Fakat hiçbirisi aslına temas etmemiş, Konyar'ın Konya'dan geldiği kanaati üzerinde durup kalmıştır.

Meselâ «Kemâl Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi» başlığı altında bir eser yazmış olan Enver Behnan Şapolyo, Yörüklerin Rumeli'ye hem geçişini, hem de mübadeleden sonra Anadolu'ya dönüşünü ve bu arada, Atatürk'ün ecdadının yurdunu şu satırlarla anlatmaktadır: «Atatürk'ün babası, Kırmızı Hafızın oğlu Ali Riza (Aluş) Efendi, Manastır Vilâyetinin Debrei Bâlâ sancağına bağlı Kocacık nahiyesinde dünyaya gelmiştir. Kocacık nahiyesi tamamiyle Türktür. Hepsi Yörük Türkmenlerdir. Kocacık Yörükleri hakkındaki kayıtlar İstanbul arşivinde bulunan Defterhane, yani İlyazıcı defterlerinde tamamen yazılıdır. Kocacık'taki Yörükler Tanrıdağ Yörükleri ve Karagöz Yörükleridir. Bu havalide gene Oktav ve Naldöken Yörükleri de vardır. Bu Yörüklerin adları ve işleri 950 tarihli ve 82 numaralı defter ile 1051 tarihli ve 469 numaralı defterlere kaydedilmiştir. Bu Türkmenler tamamen türkçe konuşurlar ve Türklüğün bütün seciye ve ananelerini hâlâ tamamen taşımaktadırlar. Bu havalide bu Yörüklere halk Konyarlar adını vermektedir. Bunlar Murad'ı Hüdavendigâr zamanından Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar devir devir Konya ve Aydından getirilerek burada yerleştirilmiş müslüman Oğuzların Türkmen boylarıdır. Fetihnamelerde Konyarlara Hudut Gazileri ünvanı verilmektedir. Bunların reislerine Miri Yörükân denilir.

Atatürk çok kere arkadaşlarına: «Benim atalarım Rumeli'ye Anadolu'dan geçmişlerdir» derdi. Son zamanlarda Kocacık'tan birçok Türkler Anadolu'ya gelmişlerdir. Hükûmet bunların mühim bir kısmını Bilecik ile Bursa arasındaki Cerrah köyüne yerleştirmiştir. Kocacıklılar dağlık bir arazide yaşadıklarından büyük koyun sürüleri vardı. Her Yörük Türkmen gibi bunlar da hayatlarını sürüleriyle temin ederlerdi. Kocacıklıların bir çoğu da okumak için Selâniğe gelmiş, ilmiye sınıfına ve muhtelif mülkiye memuriyetlerine girmişlerdir. İşte Atatürk'ün babası Ali Riza Efendi de babası ile Kocacık'tan gelerek tahsilini Selânik'te yapmış, muhtelif memuriyetlerde bulunmuştur. Atatürk'ün baba soyu bir Türk nahiyesi olan Kocacığın Türkmenlerinden gelmektedir. Fakat bu Türkmenlerin Aydın ve Söke'den Mora'ya, Moradan Kocacığa, oradan da Selâniğe geldikleri muhakkaktır.» (Sayfa: 15).

Mehmet Ali Paşaya gelince, yakın zamana kadar Arnavut ırkına mensup olduğu bilinen ve öyle de olması bir kısım Mısırlılarca istenilen bu Kavalalı Türk oğlu Türkün birçok delillere ve sebeplere dayanarak Arnavut olmayıp Türk olduğunu, «Türkiye Maarif Tarihi» ni yazarken, onun Türk kültürüne yapmış olduğu hizmetler dolayısiyle birkaç yerde bahis mevzuu etmiştim (Cilt 2; sayfa 425, 432, 551), fakat «İberülbeşer Filkarnissalis aşer» adiyle Mısırlı Mehmet Arif Paşanın yazmış olduğu eseri gördükten sonra kesin kanaatimi de gene mezkûr cildin sonunda göstermiştim (Sayfa: 674).

Bu eserin otuzuncu sayfasında şu satırlar okunmaktadır: «Mehmet Ali'nin kavlince babasının ceddi Konya'dan Kavala'ya gelmiş. Lâkin Kefribıttih nam kariyede İbrahim Paşa merhum ile hemsohbet olduğumda şikestedil bulunduğu bir vakta tesadüf ile bazı umuru hariciyeden şikâyeti sırasında; biz valide cihetinden Kavala'ya Nusratlı'dan geldiğimizden, Rumeli'de birkaç yüz senedenberi bulunuyoruz, demektir. Lâkin pederce bilmem nereden? Arapkir'den... Ve bir müddet sonra ecdadımızdan İbrahim ile Osman Konya'dan Rumeli'ye geçip, Osman Edirne'de kalmış, İbrahim Kavala'ya giderek Çorbacı familyasiyle teehhül ettiği için peder de miras tarikiyle Yol Ağası olmuş imiş, dedi.»

Şu izahattan Mehmet Ali Paşa da atalarının Rumeli'ye Anadolu'dan geçtiklerini biliyor, fakat bu türlülere umumiyetle Konyar denildiğini de işittiği için ilk yurdlarının Konya olduğunu sanıyor. Oğlu İbrahim Paşa babasının bu sözünü nakletmekle beraber gene babasından işitmiş olduğu; atalarının Arapkir'den geldiği kaydını da gene beyanatına ilâve ediyor ki, kanaatimce asıl mühim olan nokta budur. Söz söylerken İbrahim Paşayı bilmem diye tereddüde düşüren cihet, Konyar ve Konya tâbirleridir. Aşağıda anlatılacağı gibi Konyar, Konyalı demek olmayıp Anadolu'nun neresinden gelirlerse gelsinler bütün Türklere Yunanlılar tarafından verilmiş olan bir ad olduğundan hem Arapkir, hem Konya diye tereddüde düşmiye mahal yoktur. Mehmet Ali Paşa ailesi için doğru olan cihet Arapkir'den gelmiş olmalarıdır.

Nâçiz neşriyatım üzerine, başta Kral olduğu halde bu hanedanın bir kısım âzası tarafından mesele ehemmiyetle ele alınarak basma olduğu halde şimdiye kadar ne İstanbulca, ne de Mısırca bilinmemiş ve görülmemiş bulunan yukardaki eser büyük bir fedakârlıkla elde edilip arapçaya tercüme ettirilmiş ve Mısır'da bastırılmıştır.

Şu halde Mısır Kral hanedanının Türklüğü bu eser sayesinde kesin olarak anlaşılmıştır ve Konya'lı olmadıklarını da bu izahat göstermiştir.

Liselerimizde okunan tarih kitaplarında Mehmet Ali Paşa için konulmuş olan Arnavut kaydının bu neşriyattan sonra çıkarıldığı memnunlukla görülmüştür.

Konyar tâbirinin aslını ve nereden geldiğini Ziya Gökalp'ın derin tetkiklerinden öğrenmek mümkündür. «Türklerin Medeniyeti» adındaki eserde bu zat diyor ki: «Türk kavimlerinin asıllarını ararken, iptida önümüze Çinlilerin Tokyo adını verdikleri Orhun Türkleri çıkar. Bu devletin Türk olduğu, taş üzerine kazılmış olarak bugüne kadar kalmış olan Orhun kitabeleriyle sabittir.

Çin tarihlerine göre Tokyo'lar kendilerinden dört asır mukaddem aynı ülkede hüküm sürmüş olan Hiyongno adlı bir kavmin devamından ibarettir. Hiyongno devleti ortadan kalktıktan sonra bu kavmin bir kısmı garba doğru gitmiş, bir kısmı Çin İmparatorluğunun ve diğer bir kısmı da Cücen devletinin hükmü altında kalmıştır. Garba gidenlere Avrupalılar Hün adını vermişlerdir ki, Hiyongno isminin Avrupalılaşmış şekli olduğu anlaşılıyor. İslâm Türkleri, Arap ve İran tarihleri bu ismi Kon tâbiriyle muhafaza ettiler.

Kon kelimesi türkçe olduklarında şüphe bulunmıyan Ergenekon ve Orkon - Orhon gibi tâbirlerin içine lisanî bir unsur olarak girmiştir. O halde Hiyongno ve Hün tâbirlerinin de aslı Kon kelimesi olduğuna, binaenaleyh bu iki Türk kavminin, Kon adiyle adlandığına hükmedebiliriz.

Kon kelimesinin mânasına gelince; Mahmut Kâşgarî lûgatine göre bu kelime Argo türkçesinde koyun mânasınadır. Mahmut Kâşgarinin İspicap ile Balasagon arasında oturduklarını haber verdiği bu Argo Türkleri ihtimal ki Orgon = Orhon Türkleridir. Bunlar tabiî kendi adlarını doğru bir şekilde muhafaza etmişlerdir. Fakat sonradan Oğuzlar bu kelimeyi Koyun, Şark Türkleri de Koy şeklinde muhafaza etmişlerdir.

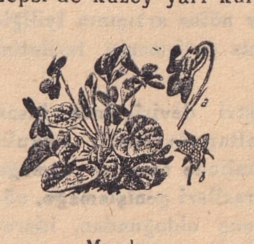
Kon kelimesinin mânası bu suretle tayyün edince Eftalitlere verilen Akhünler tâbirinin de Akkoyunlular olduğu meydana çıkar.

Çinlilerin Hiyongno, Avrupalıların Hün adını verdikleri kavmin Türklerce Koyunlular diye adlandığı anlaşıldı. Bu ad, yakın zamanlara kadar Akkoyunlular ve Karakoyunlular adiyle iki ilin ve devletin ünvanlarında kaldı (Sayfa: 201 - 203).»

Bu tarihî izahat karşısında artık kesin olarak kanaatimizi belirtir ve hükmümüzü verebiliriz. Macaristana gelen Türklerin adı olan «Hün» den nasıl «Hüngaros»-ki biz buna «Üngürü» demişiz - yapılmışsa, aynı adın başka türlü bir telâffuzu olan «Kon» dan da Rumeli'ye gelen Türklere «Konyaros» yapılmıştır, ve bunu da biz «Konyar» olarak kısaltmışız. Binaenaleyh tâbirin «Konya» ile zerre kadar ilgisi yoktur.

(Osman Ergin)

MENEKŞE (VİYOLET) — Menekşgillerin keskin güzel kokulu ve mor (menekşe rengi) çiçek veren tip bitkisi. Bu bitkinin, hepsi de kuzey yarı küresinin mutedil bölgelerinde ve daha fazla bahçelerde yetiştirilen yüz kadar çeşidi vardır.

Menekşe

Menekşe aslında hemen hemen sapsız bir bitkidir. Fakat çiçekçiler uğraşa uğraşa uzun saplarını elde etmişlerdir. Menekşenin yeşil yaprakları sapta karşılıklı olmak üzere iki taraflıdır. Yapraklar sapa, dipleri yaprak gibi çift memecikli sapçıklarla bağlıdır. Menekşenin gayri muntazam olan çiçeği, erkek-

lik ve dişilik organlarını bünyesinde toplamıştır. Mahmuz gibi hafif çıkık olan çiçeğin çanağı, birbirine müsavi olmıyan beş yaprakcıktan müteşekkildir. Çiçeğin kendisi de düz mor renkli beş yaprakcıkla meydana gelmiştir. Menekşe çiçeğinin rengi umumiyetle mor olmakla beraber beyaz menekşe de yetiştirilmiştir.

Menekşe çiçeği, göğsü yumuşatan dört çiçekten biridir; öteki üçü: Ebegümeci, gelincik ve sığırkuyruğu çiçekleridir. Bunun için menekşe şerbeti ve menekşe şekeri bronşitlilere pek iyidir. Menekşenin şerbeti ve şekeri çiçeğin renkli yapraklarından yapılır. Gene renkli yaprakların kurutulmuşu, icabında, bir litre suya on, on beş gram hesabiyle kaynatılıp içilirse öksürüğü keser.

Menekşe şerbeti şöyle yapılır: Çiçeğin renkli yapraklarını, kokusunu kaçırmıyacak tarzda kaynatmalı, tülbentten geçirmeli, beher litreye bir kilo hesabiyle şeker ilâve etmeli, ben mari (birine su konan, öteki delikli ve üstüste yerleştirilerek buharla pişirmiye veya kaynatmıya yarıyan çift tencere) ye koyup şeker eriyince çekmeli ve şişeye koyup muhafaza etmeli. Ancak tahammür ettirmemiye itina olunmalıdır.

Menekşe, tevazu sembolüdür. Aşk dilinde de «Aşkımız gizli kalsın» mânasını taşır.

Menekşe sonbahar ve ilkbahar çiçeğidir. Yetiştirilmek için gölgeli yeri sever. Bunun için menekşe yetiştirenler bilhassa bunu gözönünde tutmalıdırlar.

Hercaî menekşeden ayrı bir bendde bahsedilecektir. *(A. B.)*

NÜFUS SAYIMI (Cihandaki tarihçiği ve gayesi) — Ekonomik olayların nüfus olayları, nüfus olaylarının da ekonomik olaylar üzerine karşılıklı etkileri vardır. Bu sebepten dolayı insanlar toplu bir halde yaşamağa başladıkları gündenberi nüfus olayları ile yakından ilgilenmişler ve bu konuda zamanın icaplarına, yaşama şart ve şekillerine, düşünüş tarzlarına göre muayyen bir yol ve siyaset takibetmişlerdir.

İnsanlar geçimlerini avcılık ve balıkçılıkla temin ettikleri zamanlarda, üzerinde yaşadıkları araziye nisbetle az kesif bulunmalarına rağmen, geçim araçlarının darlığından dolayı, nüfus artmasını daima bir tehlike addetmişler ve bu artışa engel olmak için çocuk düşürmek, doğan çocukları ve geçimlerini teminden âciz yaşlı kimseleri öldürmek gibi bazı vahşiyane tedbirlere başvurmuşlardır.

İnsanlık, avcılık ve balıkçılık devrinden kurtulduktan sonra nüfus olaylarının şekli değişmiş, tarım ve endüstri devirlerinde, çalışacak olan kollara ihtiyaç fazlalaştığı için nüfus artışı da bir iyilik olarak telâkki olunmağa başlamıştır. Bu devirlerde bütün dinî ve ahlâkî müesseseler nüfus artışının iyiliğini, çok çocuk meydana getirmenin faziletini terennüm etmişlerdir.

Tarım ve endüstri devirlerinde insan toplulukları, bir taraftan da idarî, hukukî ve siyasî varlıklar halinde taazzuv etmeğe ve bu toplulukların arazileri genişlemeğe, nüfusları artmağa başlamış olduğundan, idarenin masraflarını karşılıyacak olan mükellefler sayısı ile toprakların müdafaasını sağlıyabilecek olan silâh taşımağa muktedir vatandaşların miktarını bilmek ihtiyacı hâsıl olmuş ve bunun için zaman zaman sayımlar yapılmıştır.

Gerçekten tarih, Mısırlıların, Yahudilerin, Romalıların idarî, malî ve askerî gayelerle sayımlar yaptıklarını göstermektedir.

Kazılar neticesinde meydana çıkarılan en eski Mısır âbidelerinde Mısırlıların şuurlu ve muntazam bir idarî teşkilâta malik olduklarına ve muntazam müşahede ve sayımlarla nüfus hareketlerini takibettiklerine delâlet eden alâkayı çekici vesikalar bulunmuştur. Bu vesikalardan, Mısırlıların, ikinci sülâle zamanında her iki senede bir ve yedinci sülâle zamanında da her sene, malî gayelerle sayımlar yapmış oldukları anlaşılmaktadır.

Sayımlar Firavunların memurlarının emri altında çalışan sayım memurları tarafından yapılmaktaydı. Her aile reisi sayım günü olarak tesbit edilen günde, ailesini teşkil eden âzaların ve esirlerinin sayısını bu memurlara beyan mecburiyetinde idiler. Sayım memurları her aile reisini bir sıra numarası altında listelere geçirirler, hükûmet de bu listelerden istifade ederek vergileri ve diğer askerî ve sivil mükellefiyetleri tebaası arasında tevzi ederdi.

Mısırda sayımlara Romalılar devrinde de devam olundu. Ogüst zamanında Romalılar tarafından Mısırda her on dört senede bir yapılan diğer bir sayım ihdas ettiler. Bu sayımlara istinaden baş vergisi veren mükelleflerin listeleri hazırlanmaktaydı. İki sayım arasında geçen senelerdeki mükelleflerin sayısını tesbit edebilmek için ayrıca hususî bir medenî hal dairesi kurulmuştu. Bu dairenin vazifesi doğumlarla ölümleri ve memleket sınırları dışına çıkanların listelerini hazırlamaktı.

« Âdetler » ismile anılmakta olan kitapta Musa tarafından, İsrail kavminin nüfusunu tesbit için çölde yapılan bir sayımdan bahsedilmektedir. Kralların ikinci kitabında, Davud'un, teşkil ettiği Krallığa ait memleket sınırları içerisinde, yaptırdığı bir nüfus sayımından bahsedilmektedir. Davud tarafından bu işe askerî kumandanlar memur edilmiştir. Bu devre ait zamanımıza intikal eden rakamlar bize adı geçen sayım esnasında tesbit edilen silâh taşımağa muktedir kimselerin miktarını vermektedir.

Muayyen fasılalarla yapılan muntazam nüfus sayımları Yunan sitelerine meçhuldü. Atina'da papazlar yalnız doğumların miktarını kayıt ve tesbit ediyorlardı. Milâttan 377 sene evvel vatandaşlarla vatandaşlık hukukunu haiz olmıyanların miktarlarını ve bunların patrimuvanlarını tesbit için bir sayım yapıldı. Sonraları buna benzer sayımlar diğer Yunan siteleri tarafından da yapılmıştır.

Atina'da ilk defa olarak, sinni rüşde vâsıl olmuş erkeklerin sayımları Demetrio Falero tarafından Milâttan 313 sene evvel yapılmıştır.

Vatandaşların sayılması Roma'da pek eski bir âdettir. İlk sayım Milâttan 443 sene evvel Servio Tulio tarafından yaptırılmıştır. Bu sayımda hem vatandaşların sayısı, hem de onların mallarının miktarı tespit olunmuştur. Bu sayımla daha sonraki sayımların yapılması için hususî bir teşkilât kuruldu. İlk zamanlar intizamsız fasılalarla yapılmakta olan sayımların, Milâttan evvel Üçüncü Yüzyılın sonlarına doğru her beş senede bir yapılması karar altına alındı ve bu şekil Milâttan evvel İkinci Yüzyılın sonlarına kadar devam etti. Sayımlar «Campo di Marte» de umumî olarak yapılırdı. Sayımın konusu, hazır olsun veya olmasın bütün Roma vatandaşlarını cinsiyet, yaş (reşitler ve reşit olmıyanlar) ve malları itibarile tesbit etmekten ibaretti.

Ailenin âzalarını ve mallarını bildirmek mecburiyeti aile reisine aitti. Dullar ve yetimler hakkındaki beyanat bunların vasîleri veya babaları tarafından yapılırdı. Beyanatın Roma'da «Censore» ye şahsan yapılması mecburiyeti vardı. Fakat askerî vazifeleri dolayısiyle hazır bulunmıyan vatandaşların beyanlarını toplamak için hususî komisyonlar teşkil edilirdi. Sosyal harblerden ve İtalya Kıtasındaki diğer müttefiklerin arazilerinin ilhakından sonra, Roma'nın arazisi genişlemiş ve nüfusu artmış, bunun için şahsî beyanlar üzerine sayım yapılması da müşkülât arzetmeğe başlamıştır. Bu sebepten dolayı Caesar zamanında sayımların, gerek Roma'da ve gerekse diğer şehirlerde, aynı günde belediyeler tarafından yapılmasına karar verildi. Sayım her beş senede bir yapılır ve neticeler Roma'da toplanarak orada tablolar haline getirilirdi. Bu sayımlarda nüfusun cinsiyet, yaş ve servet itibariyle miktarları tespit olunurdu.

Roma'da Cumhuriyet devrinde son sayım Milâttan evvel 69 — 70 senelerinde yapılmıştır. Bu sayımda 910,000 vatandaş tesbit olunmuştur. Milâttan evvel Ogüst zamanında üç sayım yapılmıştır. Bu sayımların birincisinde 4,063,000, ikincisinde 4,233,000, üçüncüsünde 4,937,000 Roma vatandaşı tespit olunmuştur.

Milâttan 47 sene sonra Tiberyüs tarafından yaptırılan sayımda 5,984,000 vatandaş tespit olunmuştu.

İmparatorluk devrinde Milâttan 72 sene sonra yapılan sayımın neticeleri zamanımıza intikal etmemiştir.

Ortaçağda da nüfusun miktarını tâyin ve tespit için sayımlar yapılmıştır. Fakat bu devredeki sayımlar umumiyetle intizamsız fasılalarla ve çok defa tahminî istatistik usulleri ile yapılmakta idi.

Modern sayımların aşağı yukarı iki asırlık bir tarihi vardır. İsveç'te ilk sayım 1687 tarihli bir kanuna istinaden 1749 senesinde yapılmıştır. Amerika'da ilk sayım 1787 tarihli Federal Kanununa istinaden 1790 senesinde yapılmıştır.

Federal kanuna göre mebusların sayısı nüfus miktarına göre tâyin edilecek, bunun için de üç sene zarfında sayım yapılmış bulunacak ve müteakıben her on senede bir sayım yapılacaktı.

İlk sayımda nüfus, serbest olanlar ve olmıyanlar diye ayrılmış, müteakıp sayımda beyazlar ve beyaz olmıyanlar tespit olunmuş, daha sonraki sayımlarda beyazlar cinsiyet itibarile ayrılmış, daha sonraları da erkekler yaş itibariyle 16 yaştan küçük, 16 yaştan büyük olanlar tefrik edilmiş ve bu suretle Amerika'daki sayımlar tedricî adımlarla bugünkü mütekâmil şekline varmıştır.

Ondokuzuncu Yüzyıl esnasında nüfus sayımı yapmak Avrupada moda haline gelmiş ve sayımlar iptidaî şekillerden daha mütekâmil şekillere doğru gitmiştir.

Belçika'da 14 ve 15 ekim 1847 de aile bültenleri kullanılmak suretiyle Quetelet tarafından yapılan sayım ilk ilmî sayımdır. Bundan sonra diğer memleketlerde bilhassa Almanya, Avusturya, Macaristan, İngiltere ve İsviçre'de ilmî bir şekilde sayımlar yapılmıştır.

Roma'da ilk sayım 1861 de yapılmıştır. Daha evvel 1853 te kilise tarafından da bir sayım yapılmıştır. Bütün bu sayımlarda aile bültenleri kullanılmıştır. Sorulan sualler ufak farklarla modern sayımlarda sorulan suallere benzemektedir.

İtalya'da Krallığın ilânından sonra ilk sayım 1871 de yapılmıştır. Bu sayımda da aile bültenleri kullanılmış ve bültenlerin kontrolü işi komünlere, tasnifi işi de vilâyetlere bırakılmıştı. Merkezî teşkilâta yalnız neticelerin hülâsası ve tefsiri işi bırakılmıştı.

Bundan sonra 1881 ve 1891 senelerinde yapılan sayımlarda da aile bültenleri kullanılmıştır.

1901 senesinde yapılan sayımda ferdî fişler kullanılmış, bununla beraber ferdî fişler aileler itibariyle ayrı ayrı zarflara konmuş ve bütün fişler merkezde toplanarak orada işlenmiştir.

Almanya'da ilk sayım 1871 de, Fransa'da 1801 de yapılmıştır.

Zamanımızda bütün medenî memleketlerde her beş veya on senede bir sayımlar yapılmaktadır.

İlmî bakımdan müşahedeye tâbi tutulan birçok sosyal olaylara ait rakamlar nüfus miktarına ait rakamlarla karşılaştırılmadıkça katî ve anlaşılabilir bir mâna kazanamazlar.

İdarî bakımdan intihap kanunları, belediye kanunları, umumî emniyet teşkilâtına ait kanunlar ve diğer birçok idarî kanunların tatbik edilebilmesi için nüfus miktarı hakkındaki rakamların elde bulunması lâzımdır.

Böylece modern sayımların gayesi ilmî ve idarî olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

(Ratip Yüceuluğ)

PALAMUT BALIĞI — Diken yüzgeçli, kemik dokusu tam, sırtı ve yanı çelik mavisi, pulsuz olan bu balık, uskumrugiller familyasındandır ve ton balığı yakınıdır.

Lâtince teknik adı «pelmis sarda», yunancası «palamida», italyancası «palamita», fransızcası «pélamide», ingilizcesi «pelamis» dir. Fakat Fransız halk dilinde daha ziyade «bonite», Anglo-Saksonlarda ise «bonito» diye tanınmıştır. Esasen frenkler palamutları bizde olduğu gibi boylarına göre çeşitlendirmezler, hemen hepsini bir tek ad altında toplarlar. Halbuki bizde palamudun küçüğü ve yirmi santimetre boyunda olanı «Çingene palamudu» dur. «Palamut» bundan sonra gelir. Palamudun büyüğü «torik», onun büyüğü «altıparmak», onun büyüğü «sivriburun» veya kısaca «sivri» adını alır. Palamut cinsinin battalları «Zindandelen» ve «peçuta» diye anılır.

Palamut

Palamut, sıcak denizlerin balığıdır. Avrupa denizlerinde ve Hind Okyanusunda bol miktarda bulunur. Devamlı olarak ve büyük sürüler halinde soğuktan sıcağa göç eder. Fırtınadan ve kardan kaçar. Bilhassa kardan hiç hoşlanmaz. Kar yüzünden karaya bile vurduğu olur. Dilimizdeki «Kulağına kar suyu kaçtı» sözü, palamudun kulağına kar suyu kaçmasiyle sersemleyip karaya vurmasından gelmiştir. İstanbul sularının meşhur palamut ve torik akınları ve bu balıklardan on binlerce çift tutulması, bu sürü halinde soğuktan ve fırtınadan kaçışların bir neticesidir.

Palamut cinsi iri balıkların etleri pek makbul değildir ve ağırdır. Bununla beraber, meyva ve sebzelerin turfandası gibi palamudun turfandası sayılan çingene palamudu lezzetlidir ve diğerlerine nispetle hazmı kolaydır. Palamutla torik, bol çıktığı zaman ucuzluğu dolayısiyle fukara balığıdır. Doyurucu ve besleyicidir. Bilhassa et ve daha nefis balık tedarikinden âciz kalabalık aileler için bir nimettir.

Palamudun ızgarası, tavası, pilâkisi, fırını olur. Hele domates dilimleri ve çentilmiş sovanla bir kiremit içine yerleştirilerek fırına verilen palamut, ucuz ve kolay bir yemektir.

Palamut ton balığı yakını olduğu için, palamutun büyüğü balıklar, ton gibi kutu konserveciliğinde kullanılır. Hattâ ton adı altında satılan konservelerin çoğu palamut cinsi balıklardan yapılır.

Lakerda : Memleketimize ve Yunanistana hâs olan lakerda umumiyetle altıparmaktan kurulur. Altıparmak balığını ; baş ve kuyruğunu, barsaklarını ve kanatlarını güzelce ayıkladıktan sonra üçer parmak kalınlığında dilimledikten sonra deniz suyunda güzelce yıkamalı ve kılçıkların ortasındaki ilikleri kaz tüyü ile iyice yıkayıp temizlemeli. Sonra dilimleri dövülmüş tuza bulayıp fıçıya ve birbiri üstüne istiflemeli. İstif sıralarının arasına limon yaprağı koyup nihayet baskı tahtası ve taşiyle güzelce bastırmalı. Lakerda, suyunu koyuverince, her gün pamukla yağını almak lâzımdır.

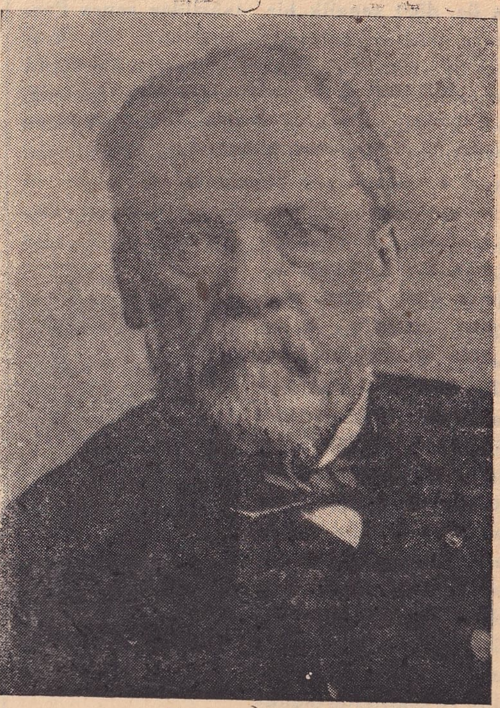
Memleketimizde tam mânasiyle bir balıkçılık ve konservecilik endüstrisi kurulmamış olması, diğer taraftan da ihraç vasıtalarımızın ve teşkilâtımızın noksanlığı, her sene binlerce çift palamut ve toriğin denize dökülmesine, millî servetten birer miktarının heba edilmesine sebebolmaktadır. Artık bu hususta teşkilâtlanmamız temenni olunur.

(A. B.)

PASTEUR, LOUİS — (1822 - 1895) «Lui Pastör okunur» Kıymetli keşifleriyle bütün dünyanın takdir ve hayranlığını kazanmış olan büyük bir Fransız âlimidir. Medeniyet dünyasında, okumuş yazmış insanlar arasında, Pasteur adını duymıyan hemen hemen yok gibidir. Bunun sebebi, Pasteur'ün ilim ve fen alanında ve bilhassa hekimlik ilimlerinde bütün insanlığa yapmış olduğu hizmetlerin gayet önemli olmasıdır. Şaşılacak nokta şurasıdır ki, insanların sağlığına pek büyük hizmetler etmiş olan Pasteur, hekim değildir, bir kimyagerdir. Öyle olduğu halde, onun yüksek zekâsının nuru, zamanındaki hekimlerin bir türlü esrarına nüfuz edemedikleri birçok tabiî hâdiselerin karanlıklarını aydınlatmış, onun kudretli parmakları bir sürü tabiat muammasının kör düğümlerini ustalıkla çözmüştür.

Pasteur, 27 aralık 1822 de Fransa'da Dôle kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası bir müddet Napoléon ordusunda başçavuşluk etmiş ve sonra askerlikten ayrılarak debbağlık ile uğraşmıya başlamış, orta halli, orta tahsilli bir adam; anası ise fakir bir bahçıvanın kızı idi. Pasteur bu orta halli ailenin içinde büyümüştür. Babası, çok okumamış olmasına rağmen, ilmin kıymetini bilen bir adamdı. Bulunduğu muhitte hekimler, tarihçiler, öğretmenler gibi aydınlardan dostları vardı. Debbağlık sanatı, bulundukları küçük kasabada aileyi iyi geçindiremediğinden, bir müddet sonra, babası Arbois şehrine giderek orada bir debbağhane açıp çalışmıya başladı. Pasteur de annesiyle beraber, bu kasabaya geldi. Tabiî manzaraları çok güzel olan Arbois şehrinin Pasteur'ün ruhunda büyük bir tesiri olduğu muhakkaktır. Çünkü Pasteur'ün buradan ayrıldıktan sonra, gençlik ve tahsil çağlarında, burasını çok aradığı, âdeta bu şirin kasabanın hasretini çektiği, ondan ayrılmıya tahammül edemediği görülür.

Tahsili : Pasteur ilk tahsilini Arbois'daki bir okulda yapmıya başladı. Bütün derslerine çalışmakla beraber en ziyade resimden hoşlanıyordu. Hassas ruhunun güzel sanatlara olan asil temayülünü gösteren bu istidat gitkçe gelişiyor; Pasteur, sevdiği insanların ve güzel tabiat manzaralarının resimlerini yapmakta büyük bir maharet göstererek herkesin takdirini kazanıyordu. Babasının en büyük arzusu onu öğretmen yapmaktı. Kendisi de bu arzuya itiraz etmiyordu. Onun için Arbois'daki okulu bitirince, babasının tensibi ile Paris'te hususî bir okula gönderildi. Anasından, babasından ve aile ocağından ilk defa ayrılan genç Pasteur'e, Paris'teki bu okul hayatı çok ağır geldi. Kalbinde, büyüdüğü güzel yurdun, yetiştiği aile ocağının derin aşk ve hasreti sızlamıya başlamış, bu ayrılık yüzünden gamlı ve durgun bir çocuk olmuştu. Çok geçmeden bu okulu bırakarak babasının yanına döndü. Resim yapmıya devam etmekle beraber, içindeki okuma ve yükselme aşkı günden güne fazlalaştığı için, oturdukları yere çok yakın olan Besançon kasabasında bir koleje gönderildi. Şurası tuhaftır ki, bu okulda, okuduğu müddet zarfında Pasteur bütün derslerine çalışmış olmakla beraber, her dersten yüksek notlar alamamıştır. Daha garibi ise, sonradan seçtiği ve yüksek keşifler yapmıya muvaffak olduğu kimya ilminden, arkadaşlarına nazaran orta derecede not almış olmasıdır. Kimya dersinden iyi not alamamış olmasına rağmen Pasteur'ün kabiliyet ve çalışmaları, sonradan bir güneş gibi parlamış, tabiate ait birçok esrarlı ilim hâdiselerinin mahiyetleri bu güneşin ışıklariyle aydınlanmıştır. Bu okuldan sonra Pasteur, Mühendis Okuluna girmeyi düşündü. Biraz sonra bundan vazgeçti. Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulunun kabul imtihanlarına girdi. Fakat bu imtihanlarda orta derecede not aldığı için memleketine dönüp bir sene daha çalışmayı tercih etti ve böyle yaptı. Bir sene sonra Yüksek Öğretmen Okulunun imtihanlarına tekrar girdi. Bu sefer okula dördüncü olarak kabul edildi.

Pasteur

Zaten bu okula girmezden önce kimyaya merak sardırmış, Paris Enstitüsünde kimya profesörü Dumas'nın derslerine devam etmiş olan Pasteur için, Yüksek Öğretmen Okulu büyük bir feyiz kaynağı olmuştur. Fransız ilim ve inkılâbında büyük bir fikir çağlıyanı olan bu okul, koynunda Pasteur gibi bir ilim dâhisini büyütmüş ve yetiştirmiştir. Bu okulda üç, dört senelik bir tahsilden sonra Pasteur, artık olgunlaşmıya başlamış, ilk keşfini bu sıralarda yapmıya muvaffak olmuştur. Seneler geçtikçe derece derece yükselmiş, lise öğretmeni, üniversite profesörü, Yüksek Öğretmen Okulu direktörü, İlim Akademisi üyesi ve Âyan âzası olmuştur.

Keşifleri: Pasteur'ün ilk keşfi, «Acide tartrique», «Acide paratartrique» adındaki cisimlerin billûrlarına aittir. Bu iki cisim birbirine çok yakın maddeler olduğu halde, kimya ve fizik bakımından olan farklarının billûrların şekillerinden ileriye geldiğini ispat etmiştir. Bundan sonra şarap ve sirke gibi mayileri tetkik etmiş, bunların hâsıl olmasında ufacık ve canlı bazı cisimlerin rol oynadığını, bunların türlü türlü cins ve şekillerde olduklarını, bu cinslerin değişmesinden dolayı bu gibi mayilerde bozukluklar olabileceğini görmüş, o canlı cisimleri ıslah etmekle sirke ve şarabın mükemmel bir hale gelebileceğini anlamıştır.

Pasteur'ün gençlik resmi

O sıralarda Fransa'ya iktısadî bakımdan büyük zenginlik getiren ipek böcekçiliği sanatı, böceklere musallat olan «karataban» dedikleri bir hastalık yüzünden çok sarsılmıştı. Bu hastalık, ipek böceklerini harabediyor, ipek verimini azaltıyordu. Pasteur, ipek böcekleri üzerinde yaptığı incelemelerle, bu hastalığın da canlı, ufak bir takım siyah cisimlerden ileri geldiğini anlamış, mikroskop altında böcek tohumlarının hastalıklı olanlarını ayırmıya, sağlam böcek nesli yetiştirmiye muvaffak olarak ipekçiliği büyük zararlardan kurtarmıştır.

Pasteur'e gelinciye kadar birçok âlimler; etsuyu ve süt gibi mayilerin bir kap içerisinde durmakla içlerinde bir takım ufacık canlı cisimlerin kendi kendine peyda olduğunu zannederlerdi. Pasteur bu canlı cisimlerin, kendi kendine değil, havadan düşen bir takım tohumların çoğalması ile hâsıl olduğunu söylemiş, bu gibi mayilerin temasta bulunduğu havayı pamuktan süzmekle veya başka suretle temizlemekle artık bu canlıların üremediğini göstermek suretiyle dâvasını ispat etmiştir.

İşte «kendi kendine üreme» dedikleri eski bir nazariyeyi baltalayıp mayiler içinde mayalanma (fermentation) nın esasını teşkil eden bu keşif, bütün hekimlik ve insanlık âleminde yepyeni bir ilerleme ufku açmıştır. Bu sayede mikropların hâsıl olma, üreme ve bulaşma vasıfları öğrenilmiş, vücuttaki yaraların cerahatlenme ve gangren gibi hastalık ve iltihaplarında mikropların büyük rol oynadığı anlaşılmıştır. Meşhur İngiliz hekimi Lister, Pasteur'ün bu keşifleri sayesinde, operatörlükteki temizlik kaidelerini koymuş, ameliyat yaralarını temiz tutmakla onların çabucak iyileşmeleri mümkün olacağını düşünmüş, cerrahlığın temelini kurmuştur.

Bütün bunlardan başka, koyunlarda çok görülen ve insanlara da bulaşabilen şarbon (karakabarcık) dedikleri hastalığın, tavuk kolerasının, lohusa hummasının, vücutta hâsıl olan birçok yara ve çıbanların hep mikroplardan ileri geldiğini keşif ve ispat eden gene Pasteur'dür. O zamana kadar Fransa'da, her sene, yüzlerce koyunu öldüren şarbon hastalığının aşısını, ilk defa Pasteur hazırlamış, Paris'e yakın bir çiftlikte, herkesin gözü önünde, bu aşının tecrübelerini yapmış, hayvanları ölümden kurtararak büyük bir muvaffakıyet kazanmıştır.

Pasteur'ün keşiflerinin en önemlisi kuduz hastalığı üzerindeki çalışmalarıdır. Daha ziyade bir köpek hastalığı olan ve köpeklerden insanlara da geçen kuduz hastalığı çok tehlikeli bir illettir. Pasteur'den önce bu hastalığın hiçbir çaresi yoktu. Tutulanlar, muhakkak surette ölüme sürükleniyorlardı. Pasteur, insanları kırıp geçiren bu korkunç hastalık karşısında çok düşünmüş, nihayet onun da köpeklerin salyasında bulunan bir virüsten ileri geldiğini anlıyarak kuduzlu tavşanların murdar iliklerinde çok bulunan bu virüsün kurumakla zehirlilik kabiliyetinin azaldığını ve bundan insanlara bir aşı yapmakla hastalığın önüne geçilebileceğini göstermiştir. Aşıyı evvelâ hayvanlarda tecrübe etmiş ve sonra ilk defa küçük bir çocuktan başlıyarak (6 temmuz 1885) insanlara tatbik eylemiştir. Bu çocuğun adı Joseph Meister'dir, sonraları Pasteur Enstitüsüne kapıcı olmuştur. Kuduz gibi korkunç bir hastalığa karşı keşfolunan bu aşı, bütün dünya üstündeki medenî milletler arasında büyük ilgi uyandırmış, en meşhur âlimler bile Pasteur'ün yanına koşarak bu aşıyı öğrenmişlerdir. Bu sayede kuduzun dünya üstünde yaptığı geniş fenalıkların önüne geçilmiştir.

Pasteur Enstitüsü: Pasteur bilgi âlemine yaptığı bu büyük hizmetlerin mükâ-

Lâboratuvar çalışmasında

fatını görmemiş değildir. Gerek kendi memleketi ve gerek medeniyet dünyası onu, daha sağlığında iken, pek ziyade takdir etmiş; ona mükâfatlar, nişanlar, madalyalar. takdirler yağdırmıştır. Bundan tam elli yedi yıl önce, 1888 de, Paris'te onun adına yapılan Pasteur Enstitüsü'nün kurulması için bütün medenî devletler para göndermek suretiyle yardımda bulunmuşlardır. O zaman Türk milleti de, bin altın lira göndermek suretiyle, bu müessesenin kurulmasına bütün medenî milletler gibi iştirak etmiştir. Pasteur, sağlığında kendisine yapılan takdirleri görmüş, doğumunun yetmişinci yıldönümü münasebetiyle Paris'te hazırlanan toplantıya Fransız Cumhurbaşkanının koltuğuna yaslanarak gelmiş, hayatındaki çalışmalarının en büyük zevk ve heyecanını tattığını, bu toplantıdaki nutkunda söylemiştir.

Ölümü: Şüphesiz, bütün fâniler gibi, bu büyük ilim adamının da bir son saati vardı. İşte bu saat 1895 yılı eylülünün 28 inci günü gelip çatmış, Pasteur o gün yetmiş üç yaşında olduğu halde üremi hastalığından ölerek gözlerini ebedî bir surette dünyaya kapamıştır. Yüksek bir saygı eseri olmak üzere, bu büyük ölü, kendi adına kurulan enstitünün bahçesinde hazırlanan bir mezara gömülmüştür.

Talebeleri: Sade Pasteur değil, onun açtığı yeni ilim yolunda yürüyen talebeleri de, kendisinden aldıkları ilham ile, daha birçok keşif yapmışlardır; o devirde yaşamış olan büyük ilim adamlarından Dr. Roux kuşpalazı serumunu, Dr. Yersin veba basilini bulmuşlardı. Dr. Chantemesse kolera hastalığı hakkındaki tetkik ve buluşlarını ilim âlemine hediye etmiştir.

Sonradan çeşitli salgın hastalıklar savaşında, ilâhî birer ilâç mahiyetinde olan, birçok aşı ve serum, hep bu alanda ilerliyen yüksek çalışmalar sayesinde elde edilmiştir. İnsan sağlığını gaye edinen gayretler devam ettikçe, ilim kervanına her gün yeni bir bilgi meşalesi katılmaktadır. Bu güzel ilerleyiş, insanlığın gönlüne ne kadar büyük bir huzur ve ferahlık vermiş olsa yeridir.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

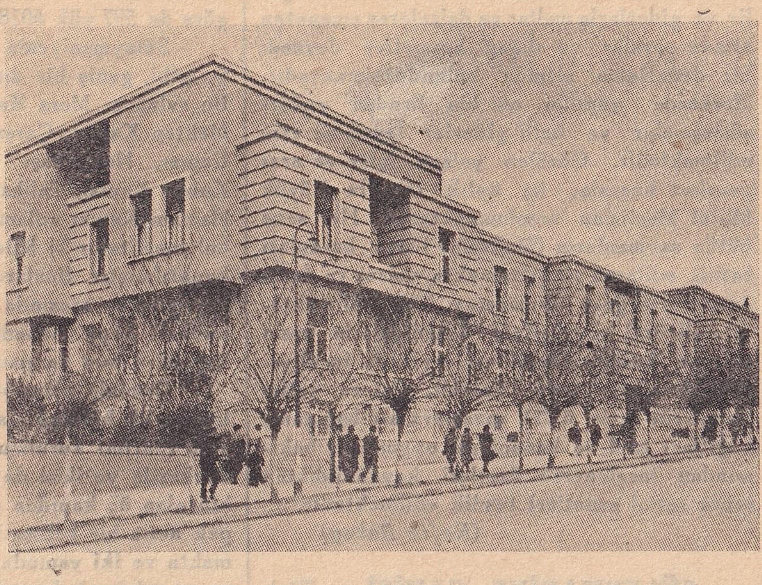
SAYIŞTAY (Divanı Muhasebat)— Anayasanın yüzüncü maddesi gereğince Büyük Millet Meclisine bağlı ve devletin gelirlerini ve giderlerini özel kanuna göre denetlemekle görevli bir kuruldur.

Osmanlı devleti kurulduğu zaman din hükümleriyle, geçmiş islâm ve Türk devletleri tatbikatı örnek tutularak, alınacak vergilere, devlet hak ve hisselerine (Beytülmale), maliye teşkilâtına dair de birçok esaslar kabul ve tesbit edilmişti. Bununla beraber denilebilir ki Türkiyede Divanı Muhasebatın kuruluşu ve gelişmesi devletin siyasî ve malî teşkilât ve ıslahatına mütenazır olarak yürümüştür. Gerçi tanzimata kadar maliye teşkilâtımız arasında bulunan «Baki Kolu» ve «Başmuhasip»lerin mükellef bulundukları vazifeferi itibariyle Divanı Muhasebat makamında olduğu bazı müelliflerce ileri sürülmekteyse de malî murakabe teşkilâtına müstakil bir hüviyet ve Divanı Muhasebat ismi ancak Tanzimattan sonra verildiğinden Divanı Muhasebatın tarihçiğini buradan başlıyarak dört devirde mütalâa etmek uygun olur : I) Tanzimat devri; II)1293 Kanunu Esasisinden Meşrutiyete kadar olan devre ; III) Meşrutiyet devri; IV) Cumhuriyet devri.

I - Tanzimat devri: Devletin karışmış olan halini ıslah ve kuvvetini iade için uğraşan ve bilhassa bunun çarelerini garp devletlerindeki idare sisteminin kabulünde gören Tanzimatçılar ıslahat fermanlarında

vergi ve maliye işlerine de temas etmişler, bütçe nizamnamesinin neşrini düşündükleri gibi malî işlerin murakabesi için de hükümler ve teşkiller meydana getirmişlerdir. Tanzimatın tatbikını temin etmek ve ıslahı istenilen meseleleri müzakere eylemek üzere «Meclisi Âlii Tanzimat», «Meclisi Vâlâ», «Divanı Ahkâmı Adliye» gibi isimlerle meclis ve heyetler kurulmaktaydı. Maliye işlerini takip ve ıslah etmek üzere de Maliye Nezaretinde «Meclisi Muhasebei Maliye», «Divanı Muhasebatı Maliye», «Islahatı Maliye Meclisi», «Şûrayı Umuru Maliye» ve «Meclisi Maliye» gibi isimlerle zaman zaman heyetler kurulmuş ve çalışmıştır. Hazaini Âmirenin ıslahat ve teftişatı için 1276 da «Meclisi Âlii Hazain» kuruldu, 1278 de ilga olundu, 1282 de yeniden kuruldu. Başlıca vazifeleri, devlet varidatının tesrii tahsili ve emvali hazinenin zayi ve telef olmaksızın istihsali, masarifi umumiyei devlette emrü tasarrufun devamiyle beraber emvali devletin ihtiyacatı hakikiyeye sarfolunması için iktıza eden nizamat ve gerek varidat ve gerek masarifin esası mazbutiyeti olan umuru hesabiyenin tanzimini müzakere etmekti. Tanzimattan sonra kurulan bu meclis ve heyetlerle devlet maliyesinin intizam ve murakabesinin sağlanması düşünülmüş olmakla beraber «Divanı Muhasebat» ismi ilk defa olarak 3 zilhicce 1281 (1865) tarihli Divanı Muhasebat nizamnamesile teşkil edilen heyete verilmişti. Bu nizamname eski ikinci cilt düsturun 135 inci sahifesinde yazılıdır. Bu Divanı Muhasebat bir reis, on iki âza ile iki başkâtipten mürekkepti. Reis ve âzaları irade ile tayin edilmekte ve istifa etmedikçe veyahut kanunen infisalleri lâzımgelmedikçe azlolunmamaktaydılar. Biri Maliye, diğeri Muhakeme Dairesi adiyle iki daireye ayrılmıştı. Maliye Dairesinin vazifesi, bilcümle eyalât ve elviye ile Dersaadette vaki ve hazineye tâbi olan emanet ve nezaret ve idarelerin her sene hitamında kâffei varidatiyle masarifatını, medfuat, irsalât, bakaya ve zimematını gösterecek şekilde tanzim olunan sâli muhasebe defterlerini maliye kayıtlariyle tatbikından sonra tetkik ve karara rapteylemekti. Muhakeme Dairesinin vazifesi ise, hazineden varidatı öşrüye ve rusumiye iltizam ve taahhüt edenlerin ihale şartlarına mugayir hal ve harekete mücaseretleri veyahut varidatın tahsiline ademi muvaffakıyet sebebiyle ihale bedelinden tenzil veya feshi ihale talebinde bulunmaları veya birbirleriyle zuhura gelecek münazaaları halinde bunların muhakemelerini rüyet ve tesviye ile neticei kararı mazbata ile Nezarete bildirmekti; bu karar mahkeme ilâmı mahiyetinde olup paranın tahsil veya istirdadını, hattâ lüzumu halinde mütecasirlerin hapis ve tevkifini dahi ihtiva edebilirdi. Bu Divanı Muhasebat, Maliye Nezaretine bağlı ve vazifelerini Nezaret vasıtasiyle görmekte idi.

II - Kanunu Esasiden Meşrutiyete kadar olan devre: 1293 te ilân olunan Kanunu Esasî devlet mallarının murakabesine dair de 106, 107 nci maddeleri; «Herbiri Heyeti Mebusandan ekseriyetle azlinin lüzumu tasdik olunmadıkça memuriyetinde kaydı hayat ile kalmak üzere iradei

Sayıştay binası

Seniyye ile nasbolunacak» on iki kişiden mürettep bir Divanı Muhasebat teşkilini âmirdi. İşte bu maddelere dayanılarak Divanı Muhasebatın sureti teşkil ve vezaifine dair 1295 tarihli kararname tanzim olunduğu gibi 19 zilhicce 1296 (1879) tarihli İrade ile Divan Heyeti tâyin edildi. İlk Divan Heyeti şu suretle kurulmuştu: Birinci Reis, Çamiç Ohannes; Birinci Daire Reisi, Şûrayı Devlet âzalığından naklen Hafız Sait, âzalar: Maliye Nezareti muavini Kadri; Islahatı Maliye Komisyonu âzalarından Ohannes; Kastro; İkinci Daire Reisi, Erzurum defterdarlığından naklen Hacı Akif; âzalar; Tetkiki Maliye Komisyonu âzasından Rifat ve rüsumat işlerinde memuriyeti mesbuk, Edvars, Müddeiumumî Sakızlı Ohannes, Başkâtip İsmail Zühtü. Hiçbir nezarete tâbi ve merbut olmayıp reyinde müstakil olacağı ve karar ve hükümlerine hiçbir taraftan müdahale olunmıyacağı kararnamede tasrih edilmiş bulunan bu Divanı Muhasebat bir müddet İstanbul'da Ayasofya karşısında Adliye Sarayı iken yanan binada, sonraları Cağaloğlundaki Divanı Muhasebat binasında vazife görmüştür. Başlıca vazifeleri; umumen devairi mülkiye ve askeriyede bulunan defterdar, muhasebeci ve mal memuru ve sandık eminleri ve askerî idare memurları gibi devlet emvalinin kabz ve sarfına memur ve idarei maliyeden mesul olan bilcümle memurinin ve umumen idarei belediye, hastane, ve ıslahane ve mektebi sanayi ve menafi sandıkları gibi tesisatı umumiye mal memurlarının muhasebelerini rüyet ve devairden tanzim olunan sâl muhasebelerini tetkik etmek, hülâsai tetkikat ve neticei mütalâatını her sene bir takriri mahsus ile Heyeti Mebusana ve her üç ayda bir kere ahvali maliyeyi batakrir Padişaha arz ve ledelhace mal memurlarının emvale ve muhasebata ait muhakemelerini icra eylemekti.

III - Meşrutiyet devri: Temmuz 1324 (1908) tarihinde Meşrutiyet ilân edildiği zaman 1295 tarihli kararname hükümleri mer'î ve İstanbulda Divanı Muhasebat teşkilâtı mevcuttu. 1326 senesi eylûlünden itibaren tatbik mevkiine konulan ve şubat 1327 de kısmen tâdil edilen Muhasebei Umumiye Kanunu Muvakkati ile Divanı Muhasebata da yeni vazife ve salâhiyetler verildi. 1295 tarihli kararnamede kabul edilmiş olanın hilâfına olarak devlet sarfiyatının icra ve tediyeden evvel murakabe ve vizesi esası kabul edildi. 2 mart 1334 (1918) tarihli kanun ile Divanı Muhasebat üç daireye çıkarıldı, bu devre zarfında; sonradan maliye nazırlıklarında bulunmuş olan Menemencioğlu Rifat ve Mehmet Tevfik Biren gibi yüksek değerli zatlar Divanı Muhasebat reisliğinde bulunarak müessesenin salâhiyet ve vazifelerinin düzenlenmesine ve genişlemesine çalıştılar. Bu devrin başlıca yenilikleri merkez sarfiyatının icradan evvel murakabe ve vizesi, vilâyat hesaplarının tetkiki için de mahallerine Divanı Muhasebat mümeyyizlerinin gönderilmesi oldu. Vilâyetlerde mahallen tetkik edilen muhasip hesaplarının raporları merkezde divan dairelerince rüyet ve muhakeme edilmekteydi. Bu devre zarfında hazinece hazırlanan 1326, 1327 ve 1328 senelerine ait hesabı katîler üzerine divanca da mutabakat beyannameleri tanzim ve takdim olundu. Bu Divanı Muhasebat İstanbul hükûmetinin ilgası üzerine kasım 1338 de (1922) faaliyetini tatil eyledi.

IV - Cumhuriyet devri: Cumhuriyet maliyesi, intizam, emniyet ve inzıbat üzerine müessestir, diyen Atatürk büyük bir hakikati ifade buyurmuşlardı. Zaten milletin eğemenliğine ve demokrasi esaslarına dayanan Ankara hükûmetinde milletin en sayılı bir hakkı olan bütçe murakabesinin ön plânda yer alması tabiî idi. Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik edilmekte olan bütçelerin tatbik ve icrasına nezaret edecek bir teşkilât kurulması icabediyordu. En evvel Maliye Vekâletinde masraf evrakını kaydetmek üzere hususî bir kalem teşkil olundu. Fakat bu tedbir kâfi değildi. 28 şubat 1338 (1922) tarihli Avans Kanununun beşinci maddesiyle şu esas kabul olundu: «Varidat ve masarifatı devletin muvazene ve muhasebei umumiye kanunlarına ve bütçe füsul ve mevaddına muvafık olarak cibayet ve sarfının temini için gerek kablessarf ve gerek badessarf Meclis namına murakabeye memur olmak üzere Divanı Muhasebatın teşekkülüne kadar Müdafaai Milliye ve Maliye Vekâletleri için üçer ve diğer vekâletler için birer mütehassıs âza heyeti umumiyece intihap ve tefrik olunur. Murakıpların heyeti mecmuası murakabe encümenini teşkil eder. Murakabe heyet ve âzaları netayici teftişiyelerini barapor Meclise arza ve murakabe encümeni umum varidat ve masarifatı devletin cibayet ve sarfiyatına mütedair netayici teftişiyeler hakkında üç ayda bir defa fezleke tevdiine mecburdur. Murakıplar ile vekiller arasında mütehaddis ihtilâfat heyeti umumiyece hallolunur.» Büyük Millet Meclisinden intihap edilmiş olan bu murakıp mebuslar bir müddet ifayı vazife eylediler. Nisan 1339 (1923) da Millet Meclisi seçimin yenilenmesine ve müzakerelerin kesilmesine karar verdiği cihetle 29 nisan 1339 (1923) tarihinde, Divanı Muhasebat kararnamesinin ilga edilmemiş ve bu daire için de bütçe ile tahsisat kabul edilmiş olmasına dayanılarak mevcut hükümler dairesinde vazife görmek ve âzası hükûmet tarafından tâyin edilmek üzere bir «Divanı Muhasebat» kurularak iki daire halinde çalışmağa başladı. Altı kişiden ibaret daire reisleri âzaları hükûmetçe tâyin edilmiş olmakla beraber divan reisinin meclisce intihabı muvafık görülerek İcra Vekilleri Heye-

tinin 27 ağustos 1339 (1923) tarihli tezkeresiyle keyfiyet Meclisi Milliye arzolundu.

Bu tezkere üzerine Bütçe Encümenince yapılan incelemeler ve Meclisi Âlide cereyan eden müzakereler sonunda yalnız birinci reisin değil, bütün Divan Heyetinin Meclisi Âlice intihabı muvafık görülerek 24 kasım 1339 (1923) tarihli kanun kabul edildi. Bu kanuna nazaran Divanı Muhasebat evvelki vasfından farklı bir surette teşkil edilerek Büyük Millet Meclisine bağlı ve onun namına varidat ve masarifatı devleti murakabe ile mükellef bir müessese haline geldi. Heyet bir birinci reis, üç ikinci reis ve sekiz âzadan mürekkebolup işbu reisler ve âzalar erbabı ihtisas meyanından meclis heyeti umumiyesince reyi hafi ve ekseriyeti mutlaka ile hariçten intihap edilir ve lüzumu azilleri Meclisi Millînin ekseriyetince tasdik olunmadıkça azloluna-mazlar. Bu kanuna göre intihap edilen Divan Heyeti 12 aralık 1339 (1923) da ifayı vazifeye başladı. Birinci reisliğine, sonradan Maliye Bakanı olan Fuat Ağralı intihabedilmişti. Cumhuriyet Divanı Muhasebatının kurulması ve teşkilâtının sağlamlaşması onun himmetiyle devam eyledi.

İlk defa Ankara'nın Samanpazarı caddesinde küçük bir evde işe başlıyan Divanı Muhasebat sırasile Tahtakaledeki evlere, daha sonra Taş Handa bir daireye nakletmiş ve en nihayet bugün Ankara'nın İstasyon caddesini süsliyen büyük ve muntazam, çalışmağa elverişli kendi binasına yerleşmiştir. Fuat Ağralının başkanlığında Maliye ve Divanı Muhasebat ileri gelenlerinden bir heyet Avrupa memleketlerinde Maliye ve Divanı Muhasebat teşkilâtı hakkında incelemeler yaparak yeni kanun projeleri hazırladılar. 26 mayıs 1927 de kabul edilen Muhasebei Umumiye Kanunu, Divanı Muhasebata yeni salâhiyetler verdi. Merkezde on bin liradan fazla masrafı müstelzem mukavelelerin icradan evvel Divanca tescili, tekaüt, yetim ve dul maaşlarına ait tahsis evrakının tescili, devlet ayniyat hesaplarının murakabe ve muhakemesi gibi bu yeni vazifeleri karşılamak üzere Divanı Muhasebat heyeti dört daireye çıkarıldı, yeni usulleri takibetmek ve tatbikatını görmek üzere divan murakıplarından heyetler staj için Avrupa'ya gönderildiği gibi yeni alınan denetçi ve yardımcılarının meslek bilgilerini arttırmak üzere merkezde bir meslek kursu açıldı.

Bu arada hazırlanan ve 25 haziran 1934 tarihinde neşredilen 2514 sayılı Divanı Muhasebat Kanunu 1295 tarihli kararname hükümlerini kaldırarak yeni ihtiyaç ve esaslara göre Divanı Muhasebat teşkilât ve vazifelerini tesbit eyledi.

Bugünkü Sayıştay : Kurulun « Divanı Muhasebat» adı Anayasanın türkçeleştirilmesi üzerine «Sayıştay» olarak değiştirilmiştir. 2514 ve 2523 sayılı kanunlar Sayıştayın teşkilât ve vazifelerini ve kadrolarını göstermektedir. Bugünkü Sayıştay heyeti, birinci başkan, dört daire başkanı ve on iki üyeden mürekkeptir. Dört daire halinde çalışmaktadır. Hazine temsilcisi sıfatiyle Maliye Bakanlığınca nasbedilen bir müddeiumumî (Savcı) ve yardımcıları da divan teşkilâtına dahildir. Bir başkâtip yardımcısı ve kadro ile belli sayıda raportör, başdenetçi (Başmurakıp), denetçi (Murakıp) ve denetçi yardımcılariyle mukayyit ve kâtipleri, özlük iş (Zat İşleri), kâğıt işleri, idare ve hesap işleri ve belge saklak müdürlükleri ve zabıt kâtipleriyle mümeyyizleri vardır. Şimdi birinci başkanı Seyfi Orandır.

Devlet bütçesi iki yüz milyondan bir milyara çıktığı ve diğer kurulların katma bütçeleri de iki üç misli arttığı için Sayıştayın bu bütçelerin gelir ve giderlerini denetlemek hususundaki ödevi de o nisbette artmış bulunmaktadır. Devlete ait bütün gelir ve giderlerle mallar ve dairelerce emaneten alınan paralar ve diğer kıymetler devamlı bir denetleme altında bulundurulmaktadır. Merkezde yapılan on bin liradan yukarı sözleşmeler ve belli giderler tescil ve vize edilmektedir. Görülen yolsuz işler ve arzı gereken hususlar üç aylık raporla Büyük Millet Meclisine arzolunmaktadır. Her sene bütün saymanların (Muhasip) idare hesapları tetkik edilerek yargılanmakta, yolsuz ve fazla ödemelerin geri alınmasına hükmedilmektedir. İl özel idareleriyle belediyelerin kesin sayman hesaplarını ikinci derecede inceliyerek yargılamaktadır. Emekli, dul ve yetim maaşlarile sair özlük maaşlara ait bağlanma kâğıtları usul ve kanunlara uygunluğu bakımından incelenerek özetleri kaydedildikten sonra resmî senetleri tasdik edilmektedir.

(Refik Bakuy)

SÜLEYMANİYE CAMİSİ — Türk mimarisinin yükseliş zamanının bu değerli eseri, milletlerarası anıtlarından en yücelerindendir. Mimar Koca Sinan'ın eseridir. Onaltıncı Yüzyılda dünya mimarlarının eserlerine vermek istedikleri vasıfların bir çoğu Süleymaniye'de görülür. Bu mâbet şehircilik bakımından başlıyarak, teknik, mukavemet, estetik, bezeme gibi her sanat zümresinde olgun bir başarıdır. Bugüne kadar yerli ve yabancı bilginlerin takdirle üzerinde durdukları Süleymaniye, sanat âlemi için daima kıymetli ve tükenmez bir kaynak olarak kalacaktır.

Süleymaniye camisi; etrafında türbeler, medreseler, imaret, tabhane, bimarhane, odalar ve dükkânlar gibi birçok sosyal ve kültürel bağlantılarile bir külliye olarak kurulmuş olmasına rağmen bilhassa garpta yapılan emsali binalara nazaran çok kısa zamanda, yani sekiz sene içinde tamamlanmıştır. Yapılış tarihi hakkında en sağlam memba, kapısının üstündeki kitabedir. Arapça olan bu kitabe kapının iki yanında ve üstünde olmak üzere on dört satırdır. Son iki satırı «Vekânet elbidayeti fi evahiri cemaziyel ulâ lisene sab'a ve hamsin ve tis'a miet. Vennihaye fi evahiri zilhiccetil — haram lisene erba ve sittin ve tis'a miet» «Ketebehu Hasan ibni Ahmedül Karahisarî» dir. Buna nazaran inşaat 1550 de başlamış ve 1557 de bitirilmiştir ve yapı defterlerine göre de 597 yük 60180 akçe sarfedilmiştir.

Süleymaniye camisi

Süleymaniyenin her büyük camide olduğu gibi, geniş bir dış avlusu bulunmaktadır. Bu avlunun Mera Kapısı, Eski Saray Kapısı, Mektep Kapısı, Çarşı Kapısı, Sağ Medrese Kapısı, Hekimbaşı Kapısı, İmaret Kapısı, Kubbe Kapısı, Tabhane Kapısı, Ağa Kapısı, Hamam Kapısı adlarını taşıyan on bir kapısı bulunmaktadır ki hâlen beş tanesi metrûk ve kapatılmıştır. Bunlardan İmaret ve Tabhane kapılarının arasında ve merkezde bulunan kubbeli kapı mâbedin iç avlusunun cümle kapısının tam karşısındadır.

Caminin plânı bir müstatil şeklinde olup, bunun ilk bölümü olan birinci murabbada iç avlu (harim) kurulmuştur. Buraya, biri tam merkezde ve ikisi de yanlarda ve camiye yakın olan üç kapıdan girilir. Merkezdeki kapı pek nefis bir kelime-i şahadet levhasını taşımakta ve iki yanında üç sırada on iki pencere ve odalar bulunmaktadır. Kapının etrafı iç ve dış yarım sütunlarla ve stalâktitlerle bezenmiş; kubbesinin yanları oymalı taçlarla çevrelenmiştir. İç avlunun zemini mermer döşemeli olup etrafında yirmi sekiz kubbeli bir revak dolaşır. Bu revaklar; içten, sivri kemerleri ve stalâktitli başlıkları taşıyan yirmi dört sütuna oturtulmuştur. Sütunların ikisi porfir, onu beyaz mermer, on ikisi pembe granittir. Bunlardan sekizi daha büyük olup caminin tam önünde ve son cemaat yerini örtmektedir. Bu avlunun kefeki taşı ile işlenmiş olan dış cephesinde altlı üstlü pencereler bulunmaktadır.

Caminin dört minaresi vardır. Bunlardan ikisi, iç avlunun ön cephesinin iki köşesinde ve iki şerefelidir. Diğer ikisi arka cephenin köşelerinde bulunmakta ve üçer şerefelidir. Bu on şerefe, caminin bânisi Kanunî Süleyman'ın onuncu padişah olduğuna bir işarettir. Minare sayısının da Kanuni'nin, şehrin fethinden sonra dördüncü hükümdar olduğunu gösterdiği rivayeti vardır. Minarelerin öndekileri kısa, diğerleri hayli farklı olup bu suretle de binaya bir hareket verilmiştir. İç avlunun ortasında mustatil bir şekildeki şadırvan, mermer işçiliği ve oymalı bronz parmaklıkları itibarile pek nefistir.

Caminin cümle kapısı, iç avlunun tam merkezindedir. İki yanındaki revak altları son cemaat yeridir. Bu kısımdaki on pencerenin üstü, Ayetülkürsü ve Sûre-i fetih yazılı çinilerle bezenmiştir. Caminin iki yanında ikişer kapısı daha vardır. Cami 69×63 metre büyüklüğünde bir sahada olup ana kubbenin yüksekliği 53 ve kutru 26 metredir. Kubbe kasnağında otuz iki pencere vardır. Mâbedin diğer pencereleri de ışığa tamamen uymuştur. Bu sayede cami gözleri

yormıyacak derecede aydınlık olduğu gibi alt pencereler de okuyuculara kâfi bir ışık vermek için olan fonksiyonu tam görmektedir.

Ana kubbe, stalâktitli mihraplar ve köşe girintileri ile zarif bir hale sokulmuş dört fil ayağına dayanan dört kemer üstünde durmakta, bunu mihrap ve cümle kapısı önündeki iki yarım kubbe tamamlamaktadır. Bundan başka iki yanda, fil ayaklarının arasına konulan 1,20 kutrunda ve 9,20 yüksekliğindeki porfir sütunlara bağlanan kemerlerle sağ ve sol cenahlarda beşer kubbecik daha vücude getirilmiştir. Bu sütunların stalâktitli başlıkları altın yaldızla bezenmiştir ki diğer başlıklarda da ayni izler kalmıştır. Elhasıl Sinan «eski konstrüksiyon donukluğunu gidermiş, kubbeyi içeriden ve dışarıdan sanatkârane bir şekil unsuru yapmıştır. Bütün bina ve bütün konstrüktif kısımları, proporsiyonlu olarak bağlamıştır. Buna baktıkça Romanın ve İstanbul Bizans kubbe mimarlarının sadece birer mühendis olduğu görülüyor.» Süleymaniye'de kubbeler, kemerler, yarım kubbeler, köşeli ve yuvarlak ayaklar, sütunlar öyle sanatkârane bağlanmıştır ki «cami sükûn dolu bir hayat sembolü haline getirilmiştir».

Caminin mihrab, mimber ve hünkâr mahfili; mermer işçiliği ve oymacılığı itibarile devrinin en nefis eserleridir. Kezalik mihrabın etrafını saran çiniler de, bu sanatta büyük bir devrimin nümuneleridir. Alçı pencereleri, kapıları, Karahisarî Ahmetle şakirdi Hasan Çelebi'nin yazıları; mâbedin ayrı birer ziynetidir.

Süleymaniyenin içinde ve dışında, gotik ve hattâ rönesans eserler de olduğu gibi fazla kemerler, ağır süsler, endişeli iddialar yerine bir kemale eriş, olgunluk ve bir sadelik hüküm sürmektedir. Zaten bina ve külliyesi dik bir yamaca öyle güzel yerleştirilmiştir ki, asil silueti bile görenlerin daima hayallerinde yaşar.

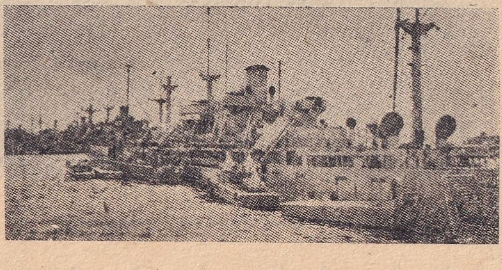
Kısa bibliyografya: Ziya Kocainan; Mimar Sinan ve XX nci Asır mimarisi, İstanbul, Kenan Matbaası, 1939. E. Manburi; İstanbul Rehberi, İstanbul, 1925. Celâl Esat; Türk Sanatı, Akşam Matbaası, 1928. Celâl Esat Arseven; L'art Turc, Devlet Matbaası, 1939. Ahmed Refik; Mimar Sinan, Kanaat Kütüphanesi, 1931. Mehmed İzzet; Süleymaniye camii, Mahfel, adet 20, 1338. Bruno Taut; Mimarî Bilgisi, İstanbul, 1338. Vakıflar Dergisi, Sayı 1, Ankara, 1942. İstanbul Âbideleri; Yedigün neşriyatı. Curli H.; Hadikatülcevami - Tezkiretül'ebniye- Tezkiretül'bünyan-Usulü Mimarii Osmani-Topkapı Sarayı Müzesi arşivi. (*Tahsin Öz*)

SUNÎ LİMANLAR — Tarihte gerilere baktığımız zaman her asırda insanların o anda imkânsız sanılan işleri başararak birer âbide dikmiş olduklarını görürüz. Ehramlar, Seddi Çin, Piza Kulesi, Babil'in Asma Bahçeleri ilâh... hep bunlar beşerin bugün bile hayranlıkla seyrettiği ve insan kudretinin nelere kadir olduğunu mücessem olarak ortaya koyan birer ölmez âbidedir.

Hiç şüphe yok ki, ilim ilerledikçe başarıların çapı da büyümüştür. İkinci Cihan Harbi, en sonuncusu atom bombası olmak üzere birçok yenilikler ortaya koymuştur. Fakat bütün bunların içinde en mütevazi duran, Almanya'nın çökmesini, Fransa'nın kurtulmasını; hattâ Japonya üzerindeki neticeyi tâcil eden bir buluş, daha doğrusu Ehramları, Seddi Çinleri andıran bir başarı vardır ki, bu da sunî limanlardır. Bunun ne kadar büyük bir başarı olduğunu anlamak için normal limanların inşasını gözönüne getirmek kâfidir. Hiç şüphe yok ki inşaat âleminin en güç ve en uzun süren inşaatı liman inşaatıdır. Zira burada evvelemirde tabiatı yenmek gerekir. Büyük gemileri yükleyip boşaltabilecek kudretteki bir limanı vücuda getirmek senelere bağlıdır. Durum bu olunca, en kısa bir müddet zarfında en büyük nakliyeleri, hattâ en ağır yükleri dahi boşaltabilecek bir liman inşa etmek demek çok muazzam bir başarı; hele bunun günler ile ölçülebilecek kadar kısa bir zamanda inşası tamamiyle bir mucize demektir. Fakat hakikat şudur ki insan dehası ve kudreti bu muazzam limanları yedi, sekiz gün içinde yapmanın yolunu bulmuş ve Firavunları bile hayrete düşürmesi lâzımgelen Yirminci Yüzyılın Ehramını Normandiya sahillerine dikmiştir.

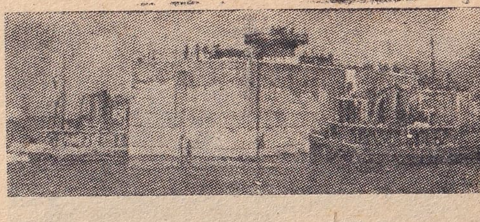
Sunî limanlar Alman Genel Kurmayı için tam bir sürpriz olmuştur. Almanların Normandiya sahillerindeki bütün müdafaa plânları; buradaki tekmil büyük liman bölgelerini kuvvetle tutarak Müttefik istilâ armadasını ve bunların müteakıp ikmal nakliyatını limansız bırakıp istilâ işini güçleştirmek, geciktirmek ve daha ağır malzeme çıkarılmadan, eldeki ihtiyatlarla köprübaşına taarruz ederek Müttefikleri denize dökmekti. İşte sunî limanlar bu plânı altüst etti. Müttefikler, Almanların hesabedemedikleri kadar kısa bir zamanda bu limanlar sayesinde en ağır malzemeyi dahi karaya çıkararak cepheye sürdüler. Daha Alman taarruzu başlamadan önce Müttefikler esasen her türlü taarruz için hazır bir durumdaydılar. Rommel köprübaşına taarruz ettiği zaman Müttefiklerin en ağır silâhlarile karşılaştı ve mağlûboldu. Bu neticeyi o mütevazi beton kesonlar ve sac sallar ile blok gemileri mümkün kılmıştır.

Sunî limanların yapılmasına ilk defa 1943 te karar verildi. Buna mecburiyet vardı; zira yukarıda anlattığım gibi bütün büyük limanlar Almanlar tarafından kuvvetle tutulmuştu; 22 kadem (6 metre 70) lik bir med ve cezirle Şimal denizinin fırtınaları karşısında açık bir sahile çıkarma yapmak imkânsızdı. İngiltere Harb Kabinesinin vermiş olduğu cüretli bir kararla derhal faaliyete geçildi ve kasım 1943 tarihinde İngiltere adasının yirmi yedi ayrı bölgesinde sunî limanların inşasına başlandı. Bu inşaatı bu şekilde dağıtmadan beklenilen gaye bunları düşmanın hava akınlarından korumak olduğu kadar gizliliğe de riayet etmekti. Evet, bir şeyler yapılıyordu; fakat her parçası ayrı bir yerde

Blok gemiler batırılmış halde

inşa olunduğu için bunlardan bir mâna çıkarılamıyor; çalışan amele dahi yaptıkları şeyin neye yarıyacağını kestiremiyordu. Hattâ, Alman keşif tayyareleri bu inşaatın bazılarını zaman zaman görüp tespit ettikleri halde onlar da bu masum beton inşaata fazla kıymet vermemiş, bunların ne olacağını anlıyamamışlardı. Projenin inşa safhasında tam yirmi bin amele çalışmıştı. Hazırlık safhasının diğer bir kısmı da hidrografi sahasında devam ediyordu. İhraç yeri olarak seçilen ve sunî limanların kurulacağı yerlerin hidrografik durumu inceden inceye, denizaltılar, komando akınları, hava fotoğrafları ve ajanlar ile incelendi.

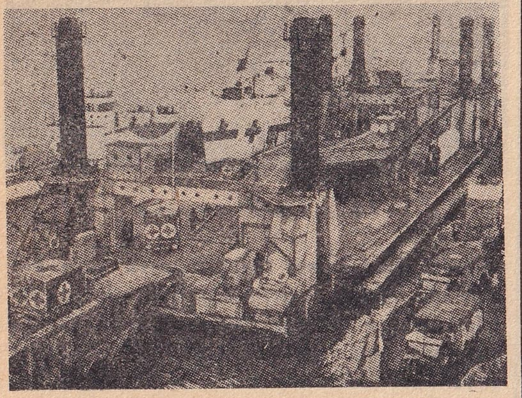
Kesonlar yerlerine konarken

Sunî limanı teşkil edecek olan her kesonun nerede batırılacağı, atılacak her demirin nereye atılacağı tespit olundu ve bir plân hazırlandı. Böylece daha istilâ gününden evvel sunî liman nazarî olarak kurulmuş bulunuyordu.

Bu limanları tetkik ederken ikiye ayırarak incelemek daha doğru olur. Zira liman iki unsurdan mürekkebolup her birinde ayrı ayrı tertibat kullanılmıştır: 1) Rıhtım ve iskeleler kısmı, 2) Mendirek kısmı. Rıhtım kısmı istihkâm kıtaları tarafından düzeltilmiş ve ağır vasıtaların geçeceği yerler, bunların kumlara saplanmaması için tel kafeslerle kaplanmıştır. İskeleler ise özel bir şekilde tertiplenmiş olan, birbirine rampalar ile eklenen, med ve cezirde aşağı yukarı oynıyabilen muazzam sâbih sallarla yapılmıştır. Mendireğe gelince, bunlarda iki çeşit malzeme kullanılmıştır; 1) Müteaddit tip ve cesamette beton sandıklar (kesonlar); 2) Blok gemileri. Eldeki plâna göre sunî limanın hududunu çevreliyecek olan mendirek için yüz elli tane büyük beton kesona ihtiyaç vardı. Bunların değişik derinliklere uyabilmesi için tip tip olması icabediyordu. Bu sebepten altı tip ve ebatta keson yapıldı. Bu kesonların en ufakları 1672 ton, en büyükleri de 6044 ton (bizim Ege vapurundan daha büyük ve Mecidiye kruvazörünün iki misli) du. İskeleler için kullanılan malzeme ise 15,000 ton tutarındaydı. Uç uca eklendikleri zaman 13,000 metre uzunluğundaydılar. Kesonların batırılacakları yerdeki derinlik en fazla 33 kadem (100 metre 58) di. Kesonların şekli ise ters bir (T) harfini andırıyordu. Bu itiyerek böyle yapılmıştır; zira bunların yedekte giderken muvazenelerini temin oldukça güç bir işdi. Bu kesonların inşa ediliş şekline gelince: Bunlardan bazıları gemi inşa eder gibi kızaklar üstünde; bazıları ise sahil kenarlarında özel bir şekilde vücude getirilmiş olan toprak havuzların içinde inşa olunmuştur. Kızakta inşa olunanlar aynen gemi indirir gibi denize indirilmişlerdir. Sahil boyunda havuzlarda inşa olunanlara gelince, bunların inşası tamam olunca, evvelâ havuzların içi denizden tulumba ile su alınmak suretiyle doldurulmuş ve keson yüzdükten sonra büyük ekskavatörlerle havuzun deniz tarafındaki duvarı kesonun çıkabileceği kadar yıkılarak, keson dışarı çekilmiştir. Tamam olan kesonlar dağınık bir şekilde limanlara dağıtılmış ve kamufle edilerek hareket gününü beklemişlerdir.

Bu keson inşaatı devam ederken bir yandan da dünyanın her tarafından blok gemisi olarak kullanılmak üzere Birleşmiş Milletlere ait eski gemiler toplanıyor ve kanalı geçecek kadar tamir edildikten sonra İskoçya'nın

kuzey limanlarına gönderiliyorlardı. Bu gemilerin tipleri ve cinsleri çok mütenevvi olmakla beraber ekserisini ilk tip Liberty gemileri teşkil ediyordu. Şunu da ilâve etmek isterim ki blok gemilerinin arasında bir tane de eski muharebe gemisi vardı. Bu gemi geçen büyük harbe iştirak etmiş olan Centurion gemisiydi. Bu gemi bilâhare mendireğin baş tarafında batırıldı ve ihraç harekâtı idare

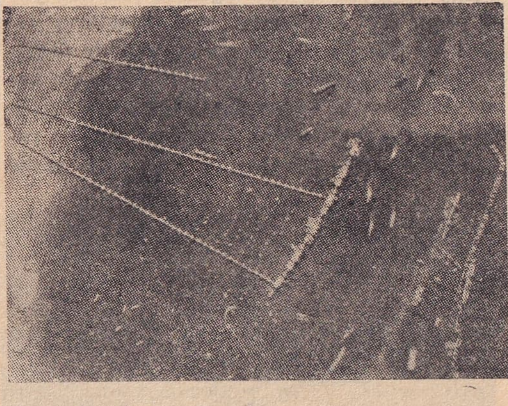
Büyük sallar yerlerine konmuş halde

merkezi olarak kullanıldı; aynı zamanda özel bir surette takviye edilmiş uçaksavar toplariyle sunî limanın hava müdafaasına da iştirak ediyor ve bu işe geniş ölçüde yardım ediyordu.

İstilâ günü sabahı şafakla beraber ilk hücum dalgalariyle birlikte hareket eden hidrografi motörleri limanların kurulacağı bölgede son bir inceleme yaptılar. Her blok gemisinin ve kesonun batırılacağı yerleri tespit edip şamandıralarla markaladılar. Almanlar bu motörlerin harekâtına hiçbir mâna verememişlerdi; fakat istilâ günü akşamına doğru ilk blok gemisi gelerek kendine ayrılmış yerde batırıldığı vakit Almanlar bu muadeleyi biraz çözer gibi oldularsa da artık çok geç kalmışlardı. İşte böylece evvelâ mendireğin inşasına başlanmış olundu. Blok gemilerinin batma müddetlerini azaltmak için bunlar kinistinleri açılmak suretiyle değil, özel bir şekilde sintinelerine yerleştirilmiş olan şarjların patlatılmasiyle batırılmıştır. Böylece gemiler kısa bir zında dibe çökmüşlerdir. Blok gemileri mendireği teşkil etmek üzere sıkışık bir pruva hattında batırılmışlardır. Kıyıdan olan açıklıkları 3,500 metre kadardı; yalnız bir liman için bunlardan on iki tane kullanılmıştır. Blok gemileri batırılırken o kıyılara has olan med ve cezir meselesi de dikkate alınmış ve bu sebeptendir ki meddin en yüksek zamanında dahi sular hiçbir zaman gemilerin güvertelerini aşmamıştır. Blok gemileri ile mendireğin en lüzumlu ve ilk kısmı yapıldıktan sonra, İngiltere'nin beş ayrı bölges'nden hareket eden büyük kesonlar 165 adet açık deniz romorkörünün yardımiyle ve yedekte olarak liman bölgesine getirildiler; bunlardan her biri üç büyük romorkör tarafından çekilmiştir. Hiç şüphe yok ki bu an sunî limanların en kritik anıydı, zira Alman hava kuvvetlerinin ve denizaltılarının taarruzlarını bir tarafa bıraksak dahi anî olarak çıkacak bir fırtına bu battal ve saatte ancak üç mil mesafe alabilen, her türlü manevradan âciz yedek kafilelerini hercümercetmek için kâfiydi. Fakat havalar normal gitti; düşman taarruzları da fazla şiddetli olmadı ve her nekadar bazı zayiat verilmişse de bu zayiat göze alınarak inşaatta esasen bir tolerans kabul edilmiş olduğundan bundan bir aksaklık hissedilmedi. İstilâ gününden üç gün sonra günde ortalama dört ilâ altı tane keson liman bölgesine gelmekteydi. Bunların batırılmasında şarj kullanılmadı, zira betonu sakatlamak tehlikesi vardı. Bunun için her keson iç taraftan kompartımanlara ayrılmış ve bunlara birer de doldurma valfı yapılmıştır ki böylece kesonları ufkî olarak ve sakatlamadan yerlerinde batırmak mümkün olmuştur. Bu iş tamam olduktan sonra artık liman içinin inşasına, yükleme ve boşaltma kolaylıklarının yapılmasına, iskelelerin kurulmasına sıra gelmiştir. Böylece sıra büyük sâbih çelik sallara geldi; bu sahilde normal bir iskele esasen yapılamazdı. Med esnasında gemilerin hizasında olan bir iskele cezir zamanında gemilerin bordaları hizasından çok yukarıda kalacak ve boşaltmayı imkânsızlaştıracaktı. Bunun için de özel şekilde çizilip meydana getirilmiş muazzam çelik sallar kullanıldı. Bu güçlük içleri boş üstüvanî ayaklar üzerinde duran yeni bir tip iskelenin inşasiyle bertaraf edildi, birbirine ekli olan bu büyük sallar med ve cezir ile bu üstüvanî ayaklar üzerinde aşağı yukarı oynıyabiliyordu; kuvvetli vinçler de bu kalkıp inmeyi idare ediyordu; yani bu ayaklar dibe oturmuş bir halde sallara kılavuzluk ediyordu. Bu sallar esas iskelenin alnını teşkil ediyordu. Bunlar iyice demirlendikten sonra haiz oldukları rampalarla birbirlerine, sonra da daha ufak sallardan yapılmış iskelelerle sahile bağlandılar. Bu şekilde gemiler en ağır malzemelerini dahi kolaylıkla sahile çıkarabilir bir duruma geldiler. Bu limanlar istilânın ilk doksan günü içinde günde ortalama 12,000 ton malzeme, 2,500 motörlü vasıta çıkarmak üzere hesaplanmışlardır.

Beton kesonlardan ve blok gemilerinden müteşekkil dalgakıranı denizlere karşı emniyete almak için mendireğin 1 — 2 mil deniz tarafına bir sıra büyük sac sallar demirlendi. 12 kadem (3 metre 66) yüksekliğindeki Kuzey Denizi dalgaları evvelâ bu sallara çarpıyor, dağılıyor, kuvvetini kaybediyor ve ondan sonra mendireğe çarpıyordu. Böylece beton kesonların, blok gemilerinin dalgalar ile yerlerinden oynamamaları keyfiyeti temin olundu.

Bu sunî limanlardan iki tane inşa olundu. Birisi Amerikan köprübaşında, diğeri İngiliz köprübaşındaydı. Her ikisi de beklenen işi gördüler. Her nekadar Amerikan bölgesin-

Bir sunî liman: Mendirek ve iskele

de kurulmuş olan liman fırtınalar yüzünden bozulduysa da derhal tamir edildi. Daha sonra bu limanların havaya karşı emniyeti: a) kesonlara ve blok gemilerine konan tayyare defi topları ile; b) balon barajlariyle; c) o bölgeye tahsis olunan av kuvvetleriyle temin edilmiştir. Bu sebepledir ki Almanların buralara hava tesirleri çok az olmuştur.

İşte Yirminci Yüzyılın mucizesi ve muazzam ehramı olan bu sunî limanlar, böylece Hitlerin ve birçok kimselerin aşılmaz sandığı Avrupa kalesinin kapısını açan bir sihirli anahtar olmuştur.

(Kurmay F. Selim Albatros)

ŞARK MESELESİ — Ondokuzuncu Yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ve bunun devletler muvazenesindeki tepkileri sebebiyle Avrupa için milletlerarası siyasetin başlıca meselelerinden biri olarak bir «Şark Meselesi» mevcuttu. Dünya siyasetini bu kadar meşgul etmiş olan bu meselenin menşe ve mahiyeti hakkında umumî surette bir çok düşünceler ortaya atılmıştır. Meselâ E. Driault'ya göre Şark Meselesi, menşei Haçlı Savaşlarına kadar çıkan Şark-Garp mücadelesinin bir safhasından başka bir şey değildir. Değerli tarihçi A. Sorel ise Avrupa için Şark Meselesinin, Osmanlıların Avrupa'ya ayak basmalariyle meydana çıkmış bir mesele olduğunu iddia eder. Bir kısım tarihçiler ise Şark Meselesini, Osmanlı Devletinin yıkılışı ile ortaya çıkmış milletlerarası bir mesele olarak daha dar bir çerçevede incelerler. Nihayet Şark Meselesinin menşe ve mahiyetine ayırdığı bir makalesinde M. Lhéritier, bunu bir yollar kavşağı olan Doğu Akdeniz'in hususî geopolitik durumuna bağlı milletlerarası bir mesele olarak görür. Biz, muayyen bir görüş zaviyesine göre bu düşüncelerden her birinin haklı olduğunu teslim etmekle beraber, meseleyi, daha ziyade Fransız Büyük İhtilâlinden sonra yeni dünya şartlarının tâyin ettiği ve tamamile yeni devre has karakterleriyle ayrılan bir tarihî gelişim olarak ele almak gerektiği fikrindeyiz. Diğer taraftan aşağıda görüleceği gibi mesele bazı yeni âmiller karışmış olmakla beraber bugün hâlâ bu haliyle bir dünya meselesi olarak ortadadır.

Dünyanın en mühim yollar bölgesinde ve büyük devletlerin yeni yeni beliren menfaatlerinin çarpıştığı bir sahada yerleşmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu, Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında Orta Avrupanın büyük nehir yolu Tunayı, Doğu Avrupa'yı büyük denizlere çıkaran Boğazları, Batı Avrupa'yı Hind ve Çin dünyasına götüren Doğu Akdeniz ve Süveyş yollarını elinde tutmakta; bütün tabiî yerler de hesaba katılırsa 4,210,000 kilometre karelik çok geniş bir saha üzerinde yayılmaktaydı. Aynı tarihlerde garp devletlerinin iç yapılarında vukua gelen derin değişiklikler, Onsekizinci Yüzyıl sonlarına doğru doğan büyük sanayiin hızlı gelişmeleri ve buna bağlı olarak devletlerin siyasetine, her şeyden önce dışarda ihraç pazarlarını, ham madde kaynaklarını ve bunlara götüren yolları düşünen burjuva sınıflarının hâkim olmağa başlaması, siyaset alanında Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı için de yepyeni bir devir açıyor ve böylece dünyanın iktısadî-siyasî inkılâbı modern mânasiyle Avrupa için bir Şark Meselesinin doğmasına âmil oluyordu. Avrupa için Şark Meselesi; fakat bu, bizzat Osmanlı İmparatorluğu için bir yenilenme, yeni şartlara uyarak bir yaşama meselesi, idaresindeki milliyetler için ise bir bağımsızlık dâvasıydı.

Batı devletlerinin menfaatleri ciddî tehditlere uğramasa, Şark Meselesi belki bu mahiyette ve o derece önemli bir mesele olmazdı. Bu zamana kadar Osmanlı topraklarını zapt ve istilâya çalışan başlıca iki devlet vardı. Bunlardan ilki Avusturya; Prusya'nın Almanya'da üstünlük mücadelesine atılmasın-

danberi Şark işlerinde daha ziyade pasif bir durumda kalıyordu. İkincisine, Rusya'ya gelince, bu devlet Osmanlı İmparatorluğu için gittikçe daha tehlikeli bir hale gelmiştir. Moskova etrafındaki ufak knezliği çarların büyük İmparatorluğuna götüren tarihî gelişim üç merhalede gerçekleşmiştir: Astrahana kadar bütün Volga havzasının zaptı (Onaltıncı Yüzyıl ortaları, Moskova büyük knezleri bundan sonra «Çar» yani «İmparator» unvanını alırlar); Ukrayna steplerinin ele geçirilmesi (Don ve Dnyepr kazaklarının Moskova'ya tabiliği (Onyedinci Yüzyıl ikinci yarısı), Kırım'ın ve Karadeniz kuzey sahillerinin zaptı (1783). Cenuba yönelen bu fütuhat, buraların tabiî cografî bağlılıkları sebebiyle tehlikeyi Karadeniz üzerinden doğrudan doğruya İmparatorluğun kalbine ulaştırmaktaydı. Daha 1786 da İkinci Katherine Kırım'da, üstünde «Bizans'a doğru» sözleri yazılı taklar altından geçiyordu. Moskova'nın eline geçen kuzeydeki geniş hinterland, şimdi Karadeniz'in şimal kıyılarında yeni ve mühim ticaret limanları doğurmakta, gemiler Rusya'yı Boğazlara sürüklemekteydi. Boğazlar hâkimiyeti, sağladığı büyük iktısadî menfaatler yanında bilhassa Karadenizi bu devlet hesabına yanaşılmaz, muazzam bir liman haline kor; Rusya'nın vurulmıya en elverişli cenup sınırlarını her türlü tehlikelere karşı kilitliyiverir; fakat aynı zamanda büyük bir sanayici ve müstemlekeci devlet haline gelen İngiltere'yi Doğu Akdeniz'de vuramadan vurulmak tehlikesi içinde bırakırdı. İşte bundan milletlerarası bir mesele olarak Boğazlar Meselesi doğacaktır. Cenuba doğru genişlemede bu, Rus siyasetinin ancak bir yönü idi; Çarların daha başka emelleri ve ellerinde daha başka kozları vardı: Balkanlardaki hıristiyan reayayı evvelâ Ortodoksluk, daha sonra Slavlık bağlariyle himayeye, kışkırtmaya, isyana teşvik etmek, kendi nüfuzu altında muhtar hıristiyan devletler kurmak, sonra 1912 Balkan harbinde olduğu gibi İmparatorluğun son artıklarına da bu devletleri birleştirerek saldırtmak.. Hedef açıktı: Balkanlarda İmparatorluğu düşürmek, Ege denizine inmek ve Boğazları yandan vurmak. Balkanlarda evvelâ küçük küçük devletler kurmak, garbı fazla kuşkulandırmadan bu gayenin gerçekleştirilmesini ziyadesiyle kolaylaştırmaktaydı. Daha 1804 te Rus Dış İşleri Bakanı A. Çartoriski, Çara B a l k a n l a r d a R u s y a ' y a t â b i u f a k d e v l e t l e r k u r u l m a s ı t a s a r ı s ı n ı s u n m a k t a y d ı. Garp devletleri, İngiltere ve Fransa ise, Çarların bu emelini kırmak için 1854-1856 da Kırım'da Osmanlı devletinin yanında Rusya'ya karşı savaşacak ve Paris Muahedesinin ana konusu, bilhassa Balkan beyliklerinin, Rusya'nın nüfuz ve himayesi altından çıkarılarak bütün büyük devletlerin himayesi altına alınması olacaktır (bak, madde: 22, 25, 28). Rusya'nın açık denizlere inmek için Kafkasya üzerinden İskenderun ve Basra körfezlerini hedef tutan Asya'daki gaye ve faaliyetleri ise daha çok asrın son çeyreğinde belirecektir.

Rusya umumiyetle maksatlarını Osmanlı Devletine şiddetli darbelerle kabul ettirmek yolunu tutmuştu. Buna karşı en büyük engel tabiî gene Batı Devletlerinden geliyordu. Osmanlı-Rus savaşlarından önceki uzun ve hararetli diplomatik faaliyetlerin esası daima, Rusya'nın, açacağı savaşı Avrupa'ya haklı ve zarurî göstermek ve diğer büyük devletlerin bitaraflığını sağlamak kaygısından ibaretti. Bunun için de Rusya her zaman gene kendi tahrikiyle çıkan bir isyanı bahane ederek, ezilen hıristiyan milletlerin koruyucu ve kurtarıcısı sıfatiyle savaşa atılırdı. Çarlık devleti bu oyununda yalnız 1853 te gayeye doğrudan doğruya huşunetle yürümek istediği zaman muvaffak olamadı ve Sıvastopol (Akyar) da Osmanlı ve Batı kuvvetleri önünde ezildi. Onun içindir ki 1875 te Bosna-Hersek isyaniyle patlak veren buhranda (Avrupalılar Şark Meselesi gene açıldı diyorlardı) iki sene sabırla Avrupa efkârını hazırladı (İstanbul ve Londra konferansları) ve öyle harbe girdi. Fakat Avrupa diplomasisi Rusya'yı zaferden sonra gene Osmanlı İmparatorluğunu istediği gibi kesip biçmeğe bırakmadı. Çarın tek başına İstanbula dikte ettiği Ayastafanos Muahedesini tanımadı ve Şark meselesini Berlinde toplanan bir kongre önüne getirdi. Bu kongrenin başlıca işi de, Rusyanın tek başına yapmak istediği şeyleri Avrupa adına yapmak ve bilhassa Tuna'dan Ege denizine kadar uzıyan Rusya'nın yeni yarattığı Bulgaristan'ı Balkan dağlarının ötesine atmak oldu (1878 Berlin Muahedesi). Bununla beraber Balkanlarda şimdi bağımsız bir Rumanya, bir Sırbistan, bir Karadağ devleti ile Osmanlı devletine hafif bir tâbiiyet bağı ile bağlı bir Bulgaristan kurulmuştu. Rusya asrın başında koyduğu programı asrın sonuna doğru gerçekleştirmiş görünüyordu. Fakat en esaslı bir noktada hesapları yanlış çıkmıştı: yeni kurulan bu milliyetçi devletler, hattâ bunların en son kurulmuş olanı küçük Bulgar Beyliği bile Rus nüfuz ve hâkimiyetini tanımak istemiyor, istiklâlleri için, ona karşı liberal Garp devletlerine ve Avusturya'ya dayanıyorlardı. Kurtuluştan sonra Bulgaristan'ı Rus generalleri idare etmekteydiler. Yeni Beylik bu vesayetten kurtulmak için pek büyük güçlüklere uğradı. 1885 de Bulgaristan Prensi Aleksandr Battenberg Moskova'nın emirlerini dinlemeden hareket ettiği için Çarın hiddeti pek dehşetli oldu; Genç prens tahtını bırakmak zorunda kaldı ve bu, Avrupa siyasetinde bir buhrana sebebiyet verdi. Görülüyor ki Osmanlı hâkimiyeti çekilmekle Balkanlarda Şark Meselesi bir hal sureti bulmuş değildi; bilâkis şimdi genç Balkan devletlerinin birbirlerile rekabetleri gelip katılmış, Balkanlar, huzursuzluğun bir sembolü haline gelmişti.

Asrın ikinci yarısında Avusturya da daha faal bir Balkan politikası gütmeğe başladı. Sadova'da uğradığı yenilgi üzerine Almanyayı Prusya'ya bırakmış olan bu devlet, batıda bütün ümitlerini keserek geleceğini tekrar Balkanlarda aramağa koyulmuş; bu yüzden Rusya ile çatışmalar şiddetlenmişti. Şimdi Batıdaki eski rakibiyle bağdaşıp, arkasını Cermen âlemine dayayarak Sırbistanı vesayet altına almağı ve oradan Selânik'e inmeği tasarlıyordu. Esasen Avusturya'nın müttefiki Alman imparatoru İkinci Vilhelm'nin doğuyu ziyaretleri, Berlin-Bağdad demiryolu tasarısı gibi haraketlerle Cermenlik, Şark Meselesinde eski rakipler için dahi korku veren kuvvetli bir âmil olarak ortaya çıkmıştı. 1908 de Bosna-Hersek'in Avusturya İmparatorluğuna doğrudan doğruya ilhakı ile Şark buhranı tekrar açıldı; nihayet Bosnasaray suikastiyle iki taraf arasında anlaşmazlık patlak verdi. Birinci Dünya Savaşı başladı. Bu suretle Şark Meselesi Birinci Dünya Savaşının belli başlı âmillerindendir.

Şimdi Şark Meselesinin başka bir yönünü göstermek üzere tekrar Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısına dönüyoruz: Batı devletleri Rusya'nın Balkanlarda isyanlar çıkarmak ve bunları bahane ederek İmparatorluğu istilâya kalkışmak fırsatını bulamaması için Babıâliden, liberal ıslahat ile reayayı tatmin etmesini ısrarla istemekte ve bu yolda yapılan hareketlere daimî surette nezaret etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğunun Batı demokrasilerinden ilham alarak yenilenmesi, bir kelime ile Tanzimat, Şark Meselesinin başka mühim bir yönünü teşkil etmektedir. Siyasî mânada bu hareket, Fransız büyük ihtilâlinden beri Batı-Avrupanın gerçekleştirdiği Liberal değişikliklerin İmparatorluğa tatbikı mânasını ifade etmekteydi. Batı devletlerinin İngiltere ve Fransanın İmparatorluğun ıslahı hakkındaki düşünceleri kısaca şu idi; gayrı müslimlere ve bilhassa Balkan hıristiyanlarına, devlet idaresine kadar her sahada tam siyasî ve medenî müsavat vermek, garbın idare usullerini tatbik etmek.

Napoléon'un yıkılışındanberi Batı devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin karşısında (1850 den sonra Fransa'nın) Avrupada hegemonya emellerini, her tarafta liberal ve millî cereyanlara karşı irticaı ve meşru hükümdarlığı tutarak gerçekleştirmeğe çalışan Çarlık Rusyası ise, Osmanlı İmparatorluğunun ıslahı bahsinde daha cezrî görünerek oldukça garip bir durum almıştı: O, Tanzimat ıslahatını, Osmanlı İmparatorluğunu garp mânasında teşkilâtlı merkezî bir İmparatorluk haline getireceği düşüneesiyle istemiyor ve bu ıslahatın reayanın durumunu iyileştiremiyeceğini öne sürerek yegâne çarenin, Balkanlarda muhtar idareler kurulması olduğunu iddia ediyordu. Halbuki Rusyanın hakikî emelleri malûm olduğundan bu, İmparatorluk için bir intihardan başka bir şey değildi. Her halde hayırlı olan düşmanın söylediği değildi. Babıâli Batı devletlerinin gösterdiği yoldan ayrılmadı. Paris ve Londra'da elçilik yapmış olan Koca Reşit Paşa, kuzeyden gelen tehlike karşısında içerde ve dışarda memleketi kurtuluşa götürecek yegâne yolun bu tarafta olduğu kanaatine varmış ve İmparatorluğun pek buhranlı bir anında (Mehmet Ali isyanı) bu siyaset Gülhane meydanında tantanalı bir şekilde ilân edilmişti (3 Kasım 1839). Tanzimat, inkişafının sonunda, 1876 da bir Kanunu Esasiye müncer oldu. Fakat bizzat Kanunu Esasi, Rumeli'nin her tarafında reayanın ayaklandığı bir sırada ve İstanbul'da, İmparatorluğa muhtariyetler istikametinde yeni bir şekil vermeğe çalışan milletlerarası bir konferansın önünde ilân olundu; tabiî bu Avrupa'yı güldürmekten başka bir şeye yaramadı. Ne reaya, ne büyük devletler memnundu. Rusya bir taraftan reayayı kışkırtmakta devam ediyor, öte taraftan bunu Tanzimat'ın tatbik edilmediğine delil tutarak tahkikat istiyor, Batı devletleri ise Rusya'yı yalnız başına bırakmamak için kararlaştırılan ıslahatın gerçekten tatbik olunup olunmadığını kontrole kalkıyorlar, nüfuz mücadeleleri canlanıyor, reaya bundan büsbütün şımarıyor, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye (Islahat işlerine bakan yüksek meclis) den yeni ıslahat kararları, imtiyazlı idare nizamnameleri çıkıyor, fakat bizzat bu müdahaleler yüzünden İmparatorluğun için için kaynaması hiç bir zaman son bulmuyordu. Tanzimat'ın tatbikı hakkında bu ısrar ve müdahaleler, bizzat Tanzimatı imkânsız kılmaktaydı. Hülâsa ıslahat meselesi, Şark Meselesinin zaman zaman şiddetlenen müzmin bir hal almasında belli başlı bir âmildir.

Diğer taraftan Batı'yı tanımış, Devletin siyasî zaruretlerini görmüş ufak bir zümre dışarsında memleketin çoğunluğu, iyi veya kötü olsun bu yeniliklerin daima yabancıların

baskısı altında meydana çıktığı düşüncesiyle mukavemetten geri kalmıyorlardı. 1856 dan sonra Tanzimat'ın ikinci devresinde (Âli ve Fuat Paşalar devri) Namık Kemal, Ziya Paşa ve arkadaşları gibi garpçı aydınların da bu mukavemetçiler safında yer alması bilhassa bundan ileri gelmekteydi. Beri taraftan gelenek ve taassupla birleştiği için mütemadiyen kötülenen bu cereyan, büsbütün haksız da sayılamazdı: Çünkü Tanzimat, türlü iyilikleri yanında hakikî kalkınma imkânlarını kaldıran, devletin istiklâline zarar veren daimî müdahaleler ve memleketin yabancılar tarafından istismarı devrinin açılmasına az yardım etmemişti. Dışarının nasihatleriyle yürüyen bir devlet hikmeti vücudunu kaybetmiştir. Bu mukavemetçi hareket, bize Tanzimat'ın telifci, oportünist siyasetini izah etmesi bakımından bilhassa dikkate değer.

Şark Meselesi içinde Boğazlar, Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğunun iç idaresi meselelerine bir göz attıktan sonra bunlarla sıkı sıkıya bağlı olan ve bugün Yakınşark yahut Doğu Akdeniz meselesi adiyle ele alınan mücadelelere de şöylece dokunmak gerekir. Rusya'ya karşı Boğazlar, Balkanlar ve ıslahat meselelerinde birlikte yürüyen Fransa ve İngiltere, Doğu Akdeniz bölgesinde şiddetli bir rekabet içindeydiler. Bunu iyice belirtmek için bütün Şark Meselesi tarihinde çok tipik bir devre olan Mısır buhranını (1831-1841) alacağız. Napoléon'un Mısır'ı istilâsı ve İngiliz Amirali Nelson'un Abukır'da Fransız donanmasını yakmasından sonra (1798) Fransa, Mehmet Ali Paşanın Toroslardan Amman denizine kadar kurduğu İmparatorluğu himayesine alarak Yakınşark'ta nüfuzunu tekrar sağladığını sanıyordu. Hindistan'a giden yollar üzerinde Fransız nüfuzuna tâbi kuvvetli bir imparatorluğun kuruluşunu dehşetle gören İngiltere, her vasıta ile Mehmet Ali'yi devirmekten başka birşey düşünmüyordu. Fransız mühendislerinden faydalanan bu akıllı paşanın Mısır'da kurduğu imalâthaneler, koyduğu şiddetli, inhisarcı tahditler ve daha şimdiden Yakınşark pazarlarında İngiliz mamulleriyle rekabete girmesi (meselâ İran'da İngiliz dokumalariyle) bu devleti ciddî surette endişelendiriyordu. Fakat Osmanlı Devleti, Kütahya önlerine kadar gelen Mısır ordularını durdurmak için yalnız İngiliz siyasetinin yetmediğini gördü ve mübrem şartlar altında Rusyanın ısrarla sunduğu askerî yardımı kabul etti. Büyükdere'ye 15.000 Rus askeri çıktı. Bu telâş verici durum karşısında menfaatleri biran birleşen İngiltere ve Fransa Mehmet Ali'yi İstanbul yolundan geri çevirdiler ve Rus kuvvetlerini geri gönderttilerse de Ruslar gizli maddelerinde Boğazları ve İmparatorluğu kendi himayeleri altına koyan bir muahede koparmadan İstanbul'dan ayrılmadılar (1833 Hünkâr İskelesi Muahedesi). Muahedenin en önemli maddesi Rusya ile başka bir devlet arasında harb olduğu zaman Boğazların bu devlete kapalı, Rusya'ya açık bulunmasıydı. Bu suretle Osmanlı devleti, Rusya ile savaş halinde bulunan bir devletle kendi menfaatleri aleyhine olsa dahi savaşa girmek zorunda kalıyor; yâni kısaca Rusya'nın peyki menzilesine iniyordu. Bu suretle Çarlık ilk gayesine erişmiş bulunuyordu. Fakat muahedenin gizli maddeleri Batı devletlerince öğrenilir öğrenilmez, Şark buhranı, Boğazları bütün devletlere kapıyan ve bu devletlerin garantisi altına koyan Boğazlar Mukavelenamesinin akdine kadar (1841) yatışmıyacaktır. Böylece Rusya'nın, cenupta bütün arapları toplıyan bir Arap İmparatorluğunun kuruluşundan, İstanbul üzerinde baskı yapmak ve İmparatorluğu himayesi altına sokmak için nasıl faydalandığı dikkatle müşahedeye değer. Neticede İngiltere enerjik bir şekilde hareket ederek donanmasının toplariyle Mehmet Ali İmparatorluğunu yıktı ve onu bir Osmanlı paşası sıfatiyle Mısır'a kapadı. Bu durum karşısında Paris'te Thiers, savaş nutukları savuruyor; Fransa hemen harbe atılacakmış gibi görünüyordu. Bütün meseleler hükûmetlerin barışçılığı ile yatıştı. Mehmet Ali ve Boğazlar meselesi İngiltere'nin istediği gibi halledildi. İngiltere, şimdi Yakınşark'ta üstün bir nüfuz kazanmıştı.

Suriye'de Fransa ile rekabet, Şam isyanları, Dürzilerle Marûniler arasında kanlı kavgalar kendini göstermekte devam etti. Fransa Suriye hıristiyanları üzerinde, bazı eski muahede hükümlerine dayanarak himaye hakkı iddia etmekte, İngiltere ise müslüman halkı, meselâ Marûnilere karşı Dürzileri tutmakta idi. Babıâli ise her beş on senede bir patlak veren bu kargaşalıklara bir son vermek için İngiltere'nin yahut Fransa'nın zoriyle bu bölgeye mahsus yeni yeni nizamnameler çıkarmaktan geri kalmıyordu. Burada Osmanlı İmparatorluğu için mesele, tâ Birinci Dünya Savaşına kadar böylece süregeldi.

Doğu Akdeniz hâkimiyeti ile ilgili olarak iki devlet ufak Yunan krallığında da çarpışmaktan geri kalmıyor ve bu yüzden bu memleket hiçbir zaman istikrarlı bir hükûmete sahibolamıyordu. Malî meseleler hükûmet üzerinde baskı yapmak için belli başlı bir vasıta teşkil ediyordu (Bu hususta geniş tafsilât bend nihayetinde verilen kısa bibliyografyadaki bazı eserlerdedir). 1841 de Fransa, Yunanistan'ın Girid adası üzerindeki iddialarını kuvvetle desteklediği halde İngiltere buna karşı koyuyordu. Ada, 1913 te Yunanistan'a ilhak olunciya kadar birbirini kovalıyan şiddetli isyanlara sahne oldu ve Osmanlı Devleti her defasında Avrupalılarca Şark Meselesi diye anılan vahim buhranlara sürüklendi.

Yukarıda bir nebze temas ettiğimiz gibi 93 harbi (1877 - 1878 Türk - Rus Harbi) Osmanlı Devletinin tarihinde ve Şark Meselesinin gelişiminde dönüm noktalarından biridir. Bu harbi müteakıp İmparatorluğun kurtarılmaz bir şekilde parçalanışı ve Abdülhamit idaresinin kuruluşiyle beraber İngiltere Osmanlı Devletinin mukadder çöküşüne inanmış ve Doğu Akdenizde hâkimiyetini sağlamlamak için İmparatorluğun parçalarını doğrudan doğruya işgal yolunu seçmişti. Kıbrıs (1878), Mısır (1882) böylece İngilizler tarafından işgal olundu. Boğazlar, zaten onun yararına olarak milletlerarası bir mukavele ile garanti altına alınmış, Süveyş Kanalının hisse senetlerinin büyük kısmı onun elinde toplanmıştı. Yüzyılın sonunda İngiltere, Doğu Akdeniz'de Rusya'nın Balkanlarda olduğundan daha çok muvaffak olmuş görünüyordu. Fransa'ya gelince Bismarck Almanya'sı tarafından ezildiğinden ve Alsace-Lorraine'i kaybettiğindenberi intikam savaşından başka bir şey düşünmüyor, Rusya'ya politika yapıyor, Şark Meselesinde ancak tâli bir rol oynuyordu.

Yirminci Yüzyılda Şark Meselesi, Makedonya, Arnavutluk, Arap dünyası ve nihayet bizzat İmparatorluğun kilit taşı yerinde olan İstanbul ve Anadolu üzerinde toplandı. Rusya tarafından Edirne'ye kadar atılmış ve İngiltere tarafından bırakılmış olan Osmanlı Devleti, Orta-Avrupa Cermen blokuna sarılmaktan başka çare göremiyordu. Nihayet Birinci Dünya Harbi sonunda yapılan son taksimlerle Şark Meselesi katî surette halledilmiş sanıldı.

Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi mukadderdi. Yazımızın başında söylediğimiz gibi dünya Onsekizinci Yüzyılın sonlarından itibaren gittikçe kuvvetlenen yeni şartların hükmü altına giriyor ve bu şartlar, her taraftan Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul ve Boğazlar etrafında kurduğu geopolitik düzeni yıkmıya gidiyordu. Yeni düzen, büyük devletlerin bu dünya yolları kavşağında kurduğu yeni bir muvazene ve İmparatorluk topraklarında bir sürü küçük millî devletlerin meydana çıkması ile kuruldu. Fakat dikkate değer bir nokta aynı bölgelerde aynı rekabetlerin Şark Meselesi umumî adı altında değil, başka başka adlarla bugün de devam etmekte, aynı kanlı çarpışmaları doğurmakta olmasıdır. Bugün de Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de, büyük devletler arasında bir nüfuz mücadelesi vardır; bugün de bu bölgelerde büyüklerin gizli tahrikiyle isyanlar çıkmakta, kıtaller olmakta ve onların arkasından iç siyasete müdahaleler, milletlerarası araştırma komisyonları, tehditler, nüfuz kurmak için türlü türlü siyasî entrikalar gelmektedir. Geçen yüzyılda bütün mesuliyetleri Türk milletine yükletilen Şark Meselesinin gerçek manzarası, zaman itibariyle ondan kâfi derecede uzaklaşıp baktığımız bugün, daha açık görünmektedir. Bugün tarih gösteriyor ki Şark Meselesinin tek hal şekli, Balkanlarda ve cenupta coğrafya ve tarihin birleştirdiği bu milletlerin yeni şartlara göre kendi aralarında bir birlik kurabilmeleri ve büyük devletler için bir nüfuz ve rekabet sahası değil, her birinin, ayrı ayrı kendisiyle uzlaşmıya zorlıyacak bir tek büyük kuvvet halinde teşkilâtlanmasıdır ve şüphesiz gerek tarihî, gerekse coğrafî mevkii dolayısiyle Anadolu Türklüğüne bugün de bu bahiste büyük vazife ve mesuliyetler düşmektedir.

Kısa bibliyografya: N. Lovanovitch; An English Bibliography on the Eastern Qıestion. E. Driault; Question d'Orient, Paris, 1898. A. Sorel; Question d'Orient au XVIII. Siècle, Paris, 1889. M. Lhéritier; Régions Historiques, Rev. de Synthèse Historique, CXXVII. A. Cahuet; Question d'Orient. R. Penon; Question d'Orient. W. Miller; The Ottoman Empire and its Successors, 1801-1927. Tanzimat, C. I (Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından). H. İnalcık; Tanzimat nedir? (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Yıllığı).

(Dr. Halil İnalcık)

TROLLEYBUS — «Trolebüs okunur» Arabayı elektrik kuvvetiyle yürütmek üzere havaî hatta temas ettirilen makaralı veya yay şeklindeki cihazın ingilizcesi olan «trolley» (troli) ile omnibüs'ün gene ingilizce kısası olan «bus» (bas) kelimelerinden meydana gelmiş ve bütün dillere geçmiş «trolleybus»; elektrikli tramvay gibi havaî hattan cereyan alan, fakat raya ihtiyaç göstermeyip tekerlekleri lâstik olan otobüse verilmiş isimdir.

Yirminci Yüzyılın başlangıcından itibaren muhtelif memleketlerde ulaştırma tekniği

ve vasıtalarının, bu memleket ve şehirlerin ihtiyaç ve ilerlemelerine uyabilmek için geçirmiş oldukları gelişme bugün dahi devam etmektedir. Motörlü ulaştırma vasıtalarının teknik ilerleyişi ve hele akaryakıt ekonomisinin icapları; muhtelif memleketlerin durumlarına göre ulaştırma tesisleri üzerine ergeç tesirlerini göstermektedir. Bu itibarla ilerde ulaştırma şartlarının alabileceği son şekli bugünden kesin olarak tesbit etmek imkânsızdır.

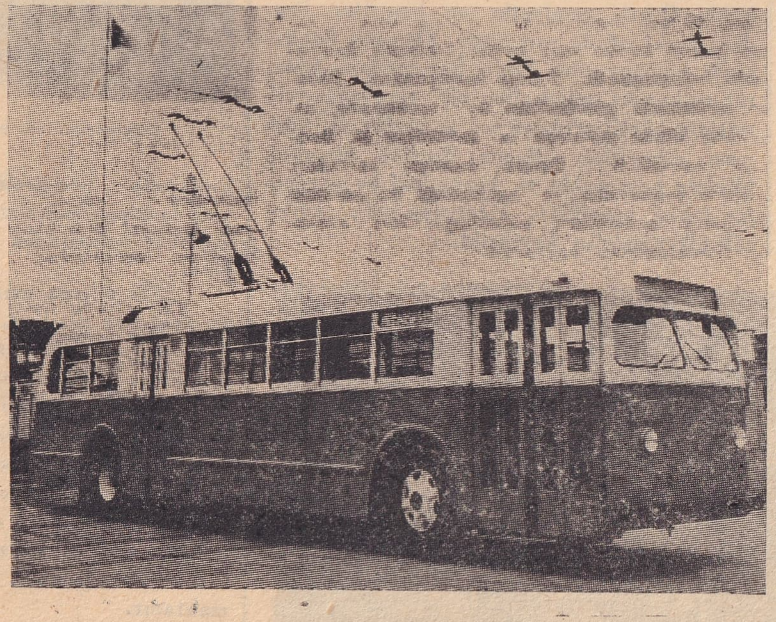
Şehir ulaştırma tekniği ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere vücude getirilen trolleybusler, prensip itibariyle tramvay ve otobüslerin muayyen elemanlarının aynen veya ihtiyaca uygun şekilde tekâmül ettirilmiş kombinezonundan müteşekkildir. İlk basit trolleybus, havaî hattan «trolley» vasıtasiyle cereyan alarak elektrik motörü ile tahrik edilen (tabiî yukarıda belirttiğimiz gibi rayı yoktur) otobüs, Werner von Siemens tarafından 1882 senesinde imâl edildiği halde, Alman mühendislerinden Max Schiemann, ancak 1901 senesinde tekâmül ettirilmişini vücude getirmiştir. Bu esnada sokaklarda lâstik tekerlek ve arabaların durumu; emniyetli, arızasız ve ekonomik bir işletme sağlıyamadığından Almanya'da ilk modern trolleybus şebekesinden sonra 1930 senesinde Mettmann - Gruiten arasında tesis edilmiştir. Buna mukabil İngiltere ve Amerika'da trolleybusler, aşağıda ayrıca gösterilen faydaları gözönünde tutularak tekâmül ettirilmiş ve Almanya'dan daha evvel büyük tesisler vücude getirilmiştir. İkinci Dünya Harbinden önce bu memleketlerde trolleybus sayısının artışı senede % 33 - 50 arasındaydı. 1939 senesinde trolleybus tesisleri en fazla olan İngiltere ve Amerika'dan başka İtalya, Belçika, Fransa, İsviçre, Danimarka, Holanda, Avusturya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Rusya, Rumanya, Kuzey ve Güney Afrika'sı, Japonya, Hindistan, Malaka, Çin ve Avustralya'nın muhtelif şehirlerinde uzun senelerdenberi ekonomik olarak çalıştırılan ve gelişmekte olan ehemmiyetli trolleybus işletmeleri bulunuyordu.

Muhtelif memleketlerde, umumî cadde ve sokaklarda işletilen ulaştırma vasıtalarının boy, genişlik, yükseklik ve ağırlıkları hakkında muayyen talimatlar olduğu gibi; İtalya, Belçika ve İllinois (Amerika Birleşik devletlerinde) gibi mahdut bazı hükûmetler hariç olmak üzere diğer bütün memleketlerde otobüsler için tatbik edilen kanunlar trolleybusler için de muteberdir.

Trolleybuslerin lâstik tekerlekleri esaslı bir tecridiyet teşkil ettiklerinden, cereyanın devresini ikmal edebilmesi için tramvayların tek telli havaî hatlarına karşılık trolleybusler için aralarında takriben 500 milimetre aralık bulunan biri müsbet, diğeri menfi olmak üzere çift telli havaî hat kullanmak lâzımdır. Trolleybusler de tramvaylar gibi havaî hatların bulunduğu geçiş yoluna tâbi iseler de lâstik tekerlek ve maksada uygun şekilde tekâmül ettirilmiş cereyan alma çubukları sayesinde havaî hat merkezinden 4 - 4,5 metre sağa ve sola uzaklaşabilecek durumdadırlar. Umumiyet itibarile âzami dingil yüklerine nazaran elli yolcuya kadar taşıyan otobüs ve trolleybusler dört, daha fazla yolcu nakliyatı için altı tekerlekli olarak seçilmektedir. Muayyen ve hele topografik vaziyetleri müsait bazı şehirlerde çift katlı trolleybus ve otobüslerin çalıştırılması da mümkündür.

Modern trolleybuslerde, asgarî ağırlıkta âzami sağlamlık ve dayanıklığı elde etmek maksadile karoseri ile alt çerçeve bir tek ünite halinde imal edilirler. Alt çerçevenin yüksek iç kuvvetlere mâruz kısımları çelikten, karoseri çerçevesi alüminyum ve çelikten yapılarak, üzeri alüminyum veya çelik levhalarla kapatılmak suretile elektrik ve makine kısımları için şeklini değiştirmez bir konstrüksiyon elde edilir. Trolleybuslerde kullanılan malzeme birinci kaliteden seçildiği gibi işçiliğin de en yüksek vasıflarda ve araba imalâtında kullanılan en ileri teamüllere uymasına dikkat edilir.

Tramvaylarda olduğu gibi trolleybuslere de umumiyetle havaî hat tevettürü 550 veya 750 volt olarak seçilir. Tahrik motörü olarak trolleybuslerde umumiyetle seri veya «compound» traksiyon motörleri kullanılmaktadır, Halen mevcut işletmelerde tek ve çift motörlü trolleybusler mevcut ise de yeni imalâtlarda tekmotörlü tipler, bazı hususiyetleri gözönünde tutularak, tercih edilmektedir. Trolleybuslerde tahrik motörü takatinin tekerleklere geçişi, prensip itibarile otobüslerde kullanılan tiplerin aynıdır. Umumiyetle trolleybus tahrik motörleri takatinin tesbitinde beher 80-180 kilogram boş araba ağırlığı için bir kilovat kabul edilebilir. Elektrikli ve bütün mekanik kısımlar, bakımın en elverişli tarzda olmasını sağlıyacak surette kolay erişilebilmeleri gözönünde tutularak monte edilirler. Cereyan alma çubuklarından motöre kudret sevketme, arabanın içini ışıklandırma ve lüzumu halinde ısıtma tertibatı kablolarının tamamiyle lâstik izolasyonlu ve borular içinde bulunması umumileşmiştir. Bütün kablolar ihtizazdan dolayı üzerlerinin sıyrılmasına imkân bırakmıyacak şekilde ve münasip tarzda desteklenerek raptiyelerle tutturulurlar. Yeni imal edilen tramvay ve trolleybuslerin damlarına, radyo parazitlerini önlemek için, biri müsbet, diğeri menfi cereyan hattına seri olarak bağlanmak üzere bobin ve kondensatörler ilâve edilmektedir. Otobüslerde olduğu gibi trolleybuslerin sağ yan taraflarında biri giriş, diğeri çıkış için, şoför tarafından kumanda edilir iki otomatik kapı bulunur. Modern trolleybuslerde sol yan tarafta tehlike anında kullanılmak üzere bir emniyet kapısının bulundurulması da umumileşmiştir. Kara ulaştırma vasıtalarının hepsinde olduğu gibi trolleybuslerin de pencere camları kırılmaz emniyetli cam olarak seçilirler. Umumiyet itibariyle trolleybuslerin ışıklandırılma teçhizatiyle havalandırma gibi tesisatı hakkında ileri memleketlerde tatbik edilen normal standardlar mevcut ise de, arabalar işletilecekleri şehirlerin durum ve ihtiyaçları gözönünde tutularak imal edilirler.

Trolleybus

Modern otobüslerde olduğu gibi trolleybus imalâtında da firmalar muayyen sebeplerden dolayı imalât tiplerini tahdidederek esas itibariyle tek katlı üç muhtelif büyüklükte trolleybus yapmaktadırlar. Bu tipler için ortalama olarak oturma ve ayakta durma yerleri : 1) 25 oturma, 15 ayakta; 2) 30 oturma, 20 ayakta; 3) 40 oturma, 30 ayakta olarak kabul edilebilir.

Çok büyük şehirlerde ve hele bunlarla sayfiyeler arasında trolleybus işletmeleri kurulmak istendiği takdirde mesafelerin uzunluğu gözönünde tutularak, havaî hat ilk tesis masraflarını ekonomik hadlere indirmek emeli ile, Amerikanın New-Jersey ve Newark şehirlerinde olduğu gibi benzin veya diesel elektrikli trolleybusler kullanmak mümkündür. Benzin veya diesel elektrikli trolleybus arabalarında bulunan teçhizatın çokluğu; arabaların ağırlık ve fiyatları ile bakım ve işletme masraflarının yükselmesine sebebolduğundan havaî hat tesis edilmiyen yerlerde otobüs işletmesinin daha faydalı olacağı anlaşılmaktadır.

T r o l l e y b u s l e r i n e k o n o m i k b a k ı m d a n f a y d a l a r ı : 1) Memleket içinde bulunan elektrik enerjisi ve kuvvet santrallarından daha iyi faydalanarak dışarıdan ithal edilecek akaryakıtın azaltılması; 2) Mevcut havaî hatların bir kısmından da faydalanarak asgarî ilk tesis masrafları ile millî servetin muhafazasıdır.

T r o l l e y b u s l e r i n u l a ş t ı r m a v e i ş l e t m e t e k n i ğ i b a k ı m ı n d a n f a y d a l a r ı : 1) En soğuk havada bile tahrik enerjisinin yenilenme ve hazırlanmasına lüzum göstermeden arabanın daima seyrüsefere hazır bulunması; 2) Elektrikle tahrik sisteminin kullanılması yüzünden âzami işletme emniyetinin bulunması; 3) Elektrikle tahrik sisteminin yükleme imkânından faydalanılarak diğer ulaştırma vasıtalarına göre daha çabuk hareket kabiliyetinin ve yokuşlarda daha fazla hızın sağlanabilmesi; 4) Şanjıman ve debreyajın bulunmaması ile kullanış ve bakımın basitliği; 5) Motör ve şanjıman sarsıntılarının bulunmamasiyle rahat yolculuk sağlanması; 6) Sokak gürültülerinin azalması; 7) Ekzost gazları yayılmadığından sokaktaki yolcuların tâciz edilmemesi; 8) Sokağın yaya kaldırımına kadar yanaşabilmek imkânı dolayısiyle arabaya giren ve çıkan yolculara emniyetli kolaylık temini; 9) Duraklara yanaşırken umumî seyrüseferin akışına engel olmaması; 10) Muayyen istiab haddindeki diğer vasıtalara göre, ön tekerlek zaviyesinin büyütülebilmesi ve araba uzunluğu ile dingil arası mesafesinin kısaltı-

labilmesi yüzünden daha iyi dönüş kabiliyetinin temini; 11) Tamirat yapılan sokaklarda da seyrüsefer edilebilmesi; 12) Don ve karlı havalarda az ârıza göstermesi; 13) Sık araba servisi ve römork takılabilmek imkânlarından faydalanılabilmesi; 14) Aynı duraklardan otobüslerin de faydalandırılması suretiyle seyrüsefer kesafetinin arttırılabilmesi; 15) Arabalarda parlıyabilir akaryakıt bulunmadığından yangın tehlikesinin tahdidedilebilmesi; 16) Havaî hat cereyanından faydalanılarak arabayı ışıklandırmanın basit olarak sağlanabilmesi; 17) Radyo parazitlerinin basit bir tertibat ilâvesiyle, yokedilebilmesi; 18) Araba döşemesinden iyi faydalanmak suretile daha fazla yolcu taşınabilmesi.

Trolleybuslerin işletme ekonomisi bakımından faydaları: 1) Aynı seyrüsefer hattı üzerinde yüksek hız sağlanabilmesiyle işletme vasıtaları ve personelinin azaltılması; 2) Arabaların işletmiye daima hazır bulunmaları ve servis dışı günlerin azlığı ile muayyen işletmenin daha az araba ile temin edilebilmesi; 3) Elektrik cereyanının kullanılmasiyle enerji masraflarının azaltılması; 4) Elektrik enerjisi ile tahrik sisteminin kullanılması yüzünden otobüslere göre bakım masraflarının azaltılabilmesi; 5) Otobüslere göre işletme miadlarının uzunluğu sayesinde amortisman müddetinin azaltılabilmesi; 6) Tramvay işletmelerine göre daha az ilk tesis masraflariyle vücude getirilebilmeleri; 7) Basit masraflarla seyrüsefer hatlarının değiştirilebilmesi; 8) Tramvay raylarına yapılan bakım masraflarının bulunmaması.

Trolleybuslerin tramvay ve otobüslere göre ekonomik ve işletme bakımından başlıca mahzurları:

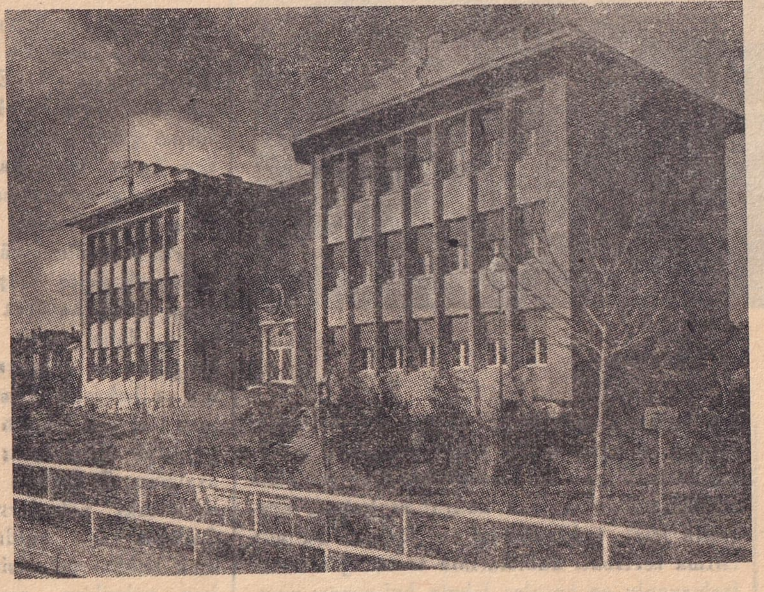
1 — Trolleybuslerde memleket dahilinden halen temin edilemiyen lâstik tekerleklerin bulunması,

2 — Tramvaylarda olduğu gibi havaî hat güzergâhına tâbi bulunması,

3 — Otobüslere nazaran havaî hat ilk tesis ve bakım masraflarının bulunması.

(*Yüksek Mühendis Abdülkadir Saylam*)

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ — Harblerde yaralanan askerleri tedavi vazifesiyle uğraşacak sağlık memurlarının bitaraflığını ve harbin tesirlerinden masun tutulmasını gaye edinen bir teşekkülün meydana getirilmesi düşüncesi, dünyada, 1861 de vücut bulmıya başladı. Nihayet 1864 te Cenevre (Genève) Mukavelesiyle Milletlerarası Kızılhaçlar Komitesi kurularak bu insanî düşünce filiyat sahasına girdi. Bizde de «Osmanlı Hilâliahmer Cemiyeti» kuruldu. Bu Cemiyetin kurulmasına ilk teşebbüs eden zat Tıbbiye Mektebinde «İlmi tabakat» hocası olan ve aslen Alman iken islâm dinini kabul ederek Abdullah adını alan doktor miralay(albay) Hammerschmidt'di. Bu suretle Osmanlı Hilâliahmer Cemiyeti 1868 yılında Milletlerarası Kızılhaçlar Komitesine resmen âza oldu.

Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi

Saltanat ve istibdat rejiminin şiddetle hüküm sürdüğü zamanlarda, İkinci Abdülhamid'in ne olursa olsun «cemiyet» adını taşıyan her kuruma karşı gösterdiği vehim

1876 da Osmanlı ve yabancılardan teşekkül edip "Hilâliahmer„ adını alan heyet
Birinci sıra, soldan sağa: Nuri Bey, Doktor Bartoleti, Nuriyan Efendi, Dr. Arif Bey, Dr. Sarel, Feridun Bey. İkinci sıra: Dr. Sivastopulo, Loval, Faik Paşa Dellasuda, Eşref Efendi, General Mot, Has, Dr. Peştemalciyan

ve şüphe yüzünden Osmanlı Hilâliahmer Cemiyeti de çok tehlikeli anlar geçirdi ve defalarca ortadan kaldırılması yoluna gidildi. Kaldı ki o devirde, cemiyetin barış zamanında faaliyette bulunmasını sağlamak üzere hiç kimse ortaya atılmıya cesaret edemezdi. Bu yüzden cemiyet, muhtelif Avrupa şehirlerinde sık sık yapılan kongre ve konferanslara da iştirak edemiyor, âdeta ismi var cismi yok bir teşekkül olmaktan ileri gidemiyordu. İstibdat rejiminin bu cemiyeti büsbütün ortadan kaldırmak üzere giriştiği hareketlerden en önemlisi 1905 yılında vukubuldu. O yıl, cemiyetin on bin altın liradan ibaret bütün varı yoğu, Osmanlı Bankasında bulunuyordu. Yıldız Sarayından Sadaret makamına gönderilen bir tezkerede, cemiyetin bütün sermaye ve servetine el konması emredildi. Bunun üzerine birtakım hilelere başvuruldu ve bankadaki bu paranın bir takım ecnebilere aidolduğu iddia edilerek elkonmaktan kurtarıldı.

İstibdat rejiminin 1877 Rus ve daha sonra Yunan harblerinden, İkinci Meşrutiyet devrinde Trablusgarb, Balkan ve Birinci Dünya Harblerinde, nihayet İstiklâl Savaşında büyük hizmetlerde bulunan bu cemiyetin asıl meydana atılması 1908 de İkinci Meşrutiyet inkılâbiyle başladı. Bununla beraber birçok inkılâp ve ihtilâl hareketleri arasında bir türlü beklenen gelişmiye mazhar olamadı. Hattâ zaman zaman bünyesini sarsacak siyasî taarruz ve tasallutlara da uğradı.

Cemiyet asıl gelişme ve yükselmesini Cumhuriyet rejimine borçludur.

Başlangıçta, yabancı memleketlerdeki bütün benzerleri gibi çalışmalarını yalnız harb zamanlarına hasreden cemiyet, Birinci Dünya Harbinden sonra bütün medenî dünyanın yeni ve insanî düşüncelerine uyarak hayırlı çalışmalarını genişletti ve barış Hilâliahmerciliği vazifesini de büyük ölçüde üstüne aldı.

Hilâliahmer, 1925 yılında İstanbul'da bir «Hastabakıcı Hemşireler Mektebi» açtı ve orada memleketin pek muhtacolduğu

Balkan Harbinde bir Hilâliahmer heyeti

hastabakıcı hemşireler yetiştirerek bu ihtiyacı kemiyet bakımından tam değilse bile keyfiyet bakımından hafifletmiye muvaffak oldu.

1926 yılında umumî merkezini Ankaraya nakleden cemiyet, bugün bütün dünyadaki benzerlerinin en eski ve kudretlilerinden biri olarak tanınmaktadır.

Cemiyet, Birinci Dünya Harbinde kurduğu sağlık ve yardım levazımı depolarını önce Eskişehire, daha sonra da Ankara civarında Etimesğut köyüne nakletti. Bugün Etimesğut'ta modern depolarda toplu bir halde bulundurulan bu malzeme, vatan ve millet, hattâ bütün insanlık hizmetine âmade tutulmaktadır.

Cemiyet 1933 yılında, Avrupa'daki benzerlerine tamamiyle uygun bir şekilde «Gençlik Hilâliahmeri» ni teşkil etti. Bundan maksat, Türk yavrularını küçük yaşta şefkat ve insanlık duygularına alıştırmak, cemiyete yeni üyeler yetiştirmektir. Bu suretle cemiyete giren bugün Kızılay Gençlik Kurumuna kayıtlı genç üyelerin sayısı iki yüz altmış bindir.

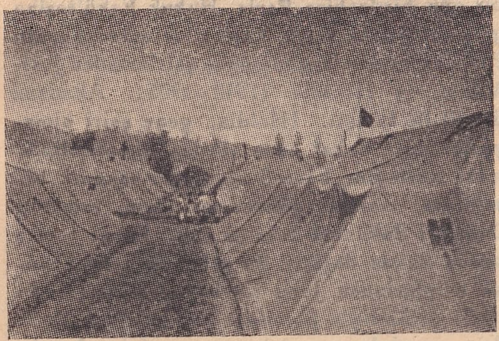
Dil devriminden sonra cemiyetin hâmisi Cumhurbaşkanı Atatürk, cemiyet adının «Kızılay» a çevrilmesini tensibetti. Cemiyetin 1935 yılı kongresinde buna uyularak verilen bir karar üzerine Hilâliahmer Cemi-

yeti 1 temmuz 1935 ten itibaren «Türkiye Kızılay Cemiyeti» ve daha sonra da «Türkiye Kızılay Derneği» adını aldı.

Gene 1935 yılında Cumhuriyet Hükûmeti, derneğin elinde bulunan oyun kâğıtları ithal ve satışı monopoline ilâve olarak firengi ve sıtma ilâçlarının ithal ve toptan satış monopoliyle Afyonkarahisar Madensuyu satışını da Kızılaya verdi.

Zehirligaz maskeleri imali ve satışı da Cumhuriyet Hükûmetince Kızılay'a verilen monopollerden olduğu için Ankara civarında Mamak köyünde kurulan maske fabrikası gene 1935 yılı kasımından itibaren faaliyete geçerek şimdiye kadar binlerce maske imal etti.

Türkiye Kızılay Derneği yalnız harb zamanlarında yaralıların ve esirlerin durumiyle alâkalanmaktan ibaret kalmayıp yurdun muhtelif yerlerinde ve hattâ yurd dışında vukua gelen yer sarsıntısı, yangın, su baskını, kuraklık, bulaşıcı ve salgın hastalıklar, göçler ve bunlara benzer hallerde yurddaşlara ve insanlara yardım elini uzatmaktadır. 1942 yılından itibaren de, fakirleri

Kızılayın bir seyyar hastanesi

harbin yarattığı geçim zorluklarından kurtarmak üzere Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun, Bursa, Trabzon ve Sıvas'ta aşocakları açmıştır.

Kızılay'ın başlıca gelir kaynakları Cumhuriyet Hükûmetinin maddî yardımı, milletin iane ve teberru şeklindeki bağışlariyle inhisarındaki maddelerin satış kârıdır.

Kızılay'ın 1945 yılı için tahmin edilmiş gelir yekûnu 2.585.003 lira, gider bücdesi ise

Hastabakıcı Okulu

1.942.123 liradır. Derneğin 1945 yılında mevcut ihtiyat akçesi 17.159.728 lira 93 kuruştur.

Kızılay'ın kurulmasında ve gelişmesinde birçok yüksek şahsiyetler çalışmışlardır.

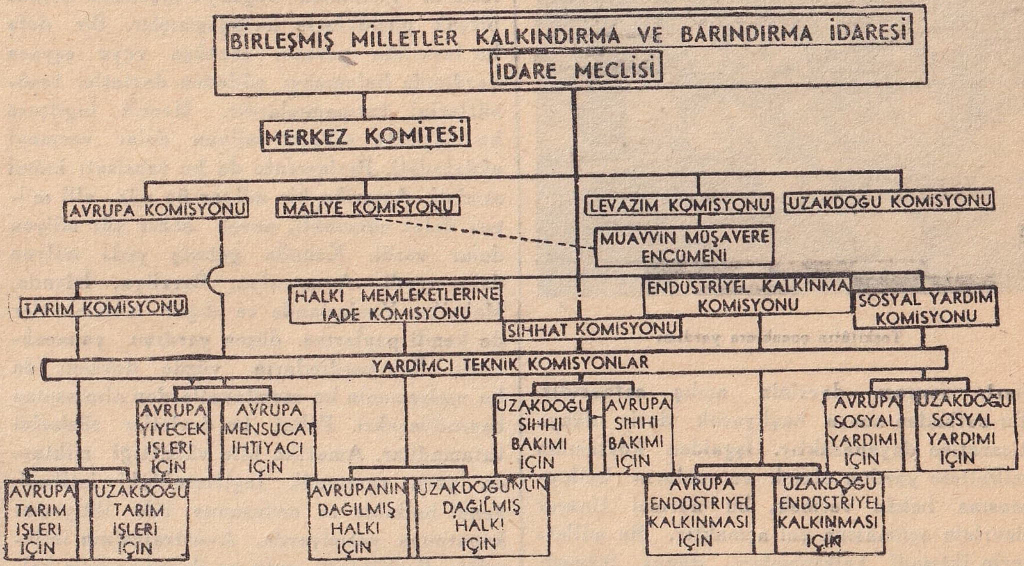
Cemiyetin bayrağı, beyaz zemin üzerine kırmızı hilâldir. *(Mustafa Şavk)*

UNRRA (UNITED NATIONS RELIEF AND REHABILITATION ADMINISTRATION) — Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma İdaresi.

UNRRA, bu teşkilâtın ingilizce isminin ilk harflerinden teşekkül etmektedir.

Cephelerde silâh sesinin kesilmesi ile harb bitmiş sayılamaz. Harb bittikten sonra da, milletlerin hayatında harbden doğan ıstıraplar, felâketler, yıkıntılar ve bozukluklar devam eder. Milletlerin harbden evvelki hayatlarına dönebilmeleri için senelerce sürecek senin açlıktan veya asgarî tıbbî yardım görememekten ölmesine mâni olmak için her türlü yardımda bulunmıya hazır olduklarını bildirmişlerdi.

Bu teşkilâtın tarihte bir benzeri yoktur. Teşkilâta iştirak eden milletler yalnız para ile değil, erzak, malzeme, adam, gemi ve diğer nakil vasıtaları vermek suretiyle

UNRRA'nın teşkilât şeması

çetin calışmalara ihtiyaç duyulur. Fakat her şeyden evvel harbin beraberinde getirdiği açlığı, sefaleti, harabiyi gidermek, milletlerin ıstıraplarını dindirmek lâzımdır. Harbin tahribatı ne kadar büyükse bu lüzum o derece ehemmiyet kazanır. Mihver devletleri otuz beş memleket ve birçok adaları istilâ ederek Nazi ve Faşist vahşeti altına aldılar. Hemen de bütün Avrupa Nazilerin tahakkümü altına girdi. Japonya bütün Pasifik adalarını işgal etmekle kalmıyarak, Çin'in tâ göbeğine kadar sokuldu. Mihverciler her girdikleri yerlerde şehirleri yaktılar, medeniyet eserlerini yıktılar, milyonlarca insan öldürdüler. Yollar bozuldu, limanlar haraboldu. Dünyanın iktısadî hayatı perişan bir hale geldi. Avrupa'da ziraî istihsal harb seneleri içinde dörtte bire indi. Avrupa'da hayvan mevcudunun üçte ikisi mahvoldu. İşgal edilen memleketlerin bütün iktısadî kaynakları kurutuldu.

Harb bitince bütün bu tahribedilen yerleri yeniden yapmak, aç ve sefil bir vaziyete düşen milyonlarca insanın ilk ihtiyaçlarını temin ederek ölümlerine mâni olmak ve sonra da bu milletlerin tedricen kalkınmalarına yardım etmek ufak bir iş değildi. Birinci Cihan Harbinin sonunda Avrupa'da Mister Hoover'in reisliği altında çalışan Amerikan Yardım Heyetinin tecrübesinden de istifade etmek lâzımdı. O vakit bu yardım teşkilâtı harb bittikten sonra kurulup faaliyete geçtiği halde milyonlarca insanın hayatını kurtarmıştı. Bu defa ihtiyaç daha büyük ve daha genişti. Bu sebeple yardım ve kalkınma teşkilâtına daha harb zamanında başlamak lâzımdı. Bu maksatla Amerika Hükûmeti 10 haziran 1943 tarihinde sayısı kırk üçü bulan Birleşmiş Milletlerin hükûmetlerine müracaat ederek bir Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma İdaresi kurulmasını teklif etti. Bu teşkilâta girecek bütün milletlerin istihsal kaynakları harb kurbanlarına yardım için seferber edilecekti. Amerika, Rusya, İngiltere ve Çin bu plânı daha evvelden kabul etmişler, hiç kimyardımlarını esirgemiyeceklerdi. Yalnız bu teşkilâtı kurarken iki esaslı noktayı gözönünde bulundurmak lâzımgeliyordu : Biri milletlerin izzeti nefislerini korumak. İstiklâline sahip hiçbir millet karşılıksız başkalarının yardımına katlanmıya razı olamazdı. İkincisi de teşkilâta giren milletlerin yapacakları yardımın bir hududu ve bir sonu olmak lâzımdı. Onun için bu teşkilâtın yapacağı yardımın bir hediye mahiyetinde olmaması kararlaştı. Alacakları yardıma karşılık

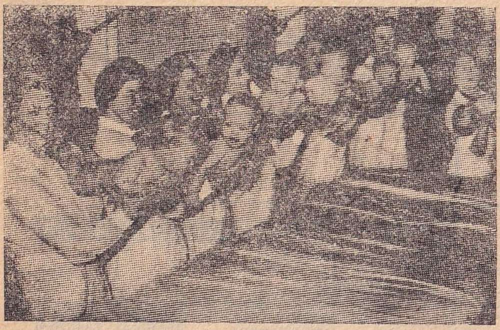

UNRRA Direktörü Herbert H. Lehman ve kızı

para, mal, erzak verebilecek milletler, borçlarını bu suretlerle ödiyebileceklerdi. Aynı zamanda yardıma muhtaç milletlere yapılan yardım daha ziyade onların müstacel ihtiyaçlarını karşılıyacak mahiyette olacak, fakat asıl bu milletlerin kendi kendilerine yetecek surette kalkınmaları imkânları temin edilecekti. Bu suretle milletleri dilenci vaziyetine düşmekten, aynı zamanda mütemadiyen yar-

dıma muhtaç bir halde kalmaktan da kurtarmak mümkün olacaktı.

Bu teşkilâtın başına getirilen Mister Lehman bir nutkunda maksadı şöyle izah eder: «Harbden zarar görmüş milletlere yardım etmek ve onlara kalkınma imkânları vermek, harbden sonra muvazeneli bir ekonominin ilk adımıdır. Yardım ve kalkınma hareketi,

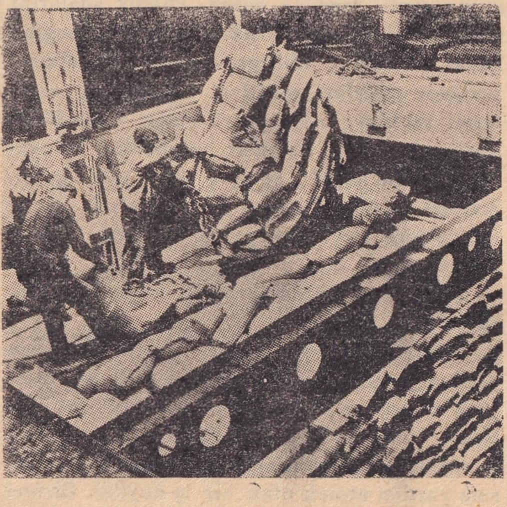

Teşkilâtın çocuklara yardımı

harb sonrası devrinin açılış safhasıdır. Bu safhadan sonra başlıyacak devir dünya ticaretine dayanacaktır. İşgalden kurtarılan milletlere yardım etmek ve onların kalkınmasına imkân vermek, bu normal ticaret devrinin açılmasına yol açmaktır. Bu milletlerin iktısadî kalkınmaları, dünya iktısadî muvazenesinin kurulmasına hizmet edecektir.»

İşte bu maksatla ve Amerikanın teklifiyle 11 haziran 1943 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletler Yardım ve Kalkınma İdaresinin programı ve teşkilâtı şöyle kısaltılabilir: UNRRA İdaresinin gayesi, harbden zarar görmüş milletlere yardım ve onların kalkınmalarını temin için teşkilâta giren milletler tarafından verilen para, erzak, vapur, münakale vasıtaları ve insanları kullanmaktır. UNRRA İdaresinin siyasetini tâyin eden bir meclisi vardır. Teşkilâta dahil bütün memleketler bu mecliste temsil edilir. Ayrıca Amerika, İngiltere, Çin ve Rus mümessillerinden mürekkep bir de merkezî icra komitesi vardır. Bu komite, meclisin içtima halinde bulunmadığı zamanlarda onun namına hareket eder ve onun salâhiyet ve nüfuzunu kullanır. UNRRA'nın icra salâhiyeti, merkez komitesinin ittifakiyle tâyin veya azledilebilen umum müdüre verilmiştir. Umum müdür, teşkilât nizamnamesine uygun olarak yardım ve kalkınma işlerini tam salâhiyetle yapar. Yalnız Meclisin veya Merkez Komitesinin tâyin ettiği siyasete ve mevcut kaynaklara uymıya mecburdur. Meclisin bir de Levazım Komitesi vardır. Bu komitede üye hükûmetlerin mümessilleri bulunur. Vazifesi Merkez Komitesine ve Meclise tavsiye edilecek siyaseti tetkik ve tespit etmektir. Bundan maada biri Avrupa Komitesi, diğeri Uzakşark Komitesi olmak üzere iki mahallî teşkilât mevcuttur. Bu teşkilât nizamnamesine göre, idaresi, üye memleketlerden birinde faaliyette bulunmak ihtiyacında olduğu zaman, önceden o memleket hükûmeti ile istişare edip onun muvafakatini almıya mecburdur. Bu nizamname İngiltere, Rusya ve Çin hükûmetleriyle istişare edilerek ve onların muvafakatlariyle tanzim edilmiştir. Teşkilâta giren bütün memleketler de, harbden zarar görenlere yardım için, işbirliği yapmayı ve ellerinden gelen hiçbir yardımı esirgememeyi taahhüt etmişlerdir.

UNRRA kurulur kurulmaz işe başlamış ve ilk iş olarak harbden sonra milletlerin ne dereceye kadar ve ne cins yardımlara muhtaç olacaklarını tespit etmek olmuştur. Daha 1943 eylûlünde bütün Avrupa hükûmetleriyle Amerika'nın mümessillerinden mürekkep bir komite Avrupa'da yaptıkları tetkikat neticesinde kurtuluştan itibaren ilk altı ay içinde gıda, ham madde, ilk ihtiyaç maddesi olarak en az ne kadar malzemeye ve erzaka ihtiyaç olduğunu tespit etmiştir. Fakat harb bitip de UNRRA kurtarılmış milletlerin yardımına koşmıya teşebbüs edince birçok güçlüklerle karşılaşmıştır. Bir defa bu teşkilâta paraca, erzakça veya eşyaca yardımda bulunmayı vâdeden devletler taahhütlerini tutmamışlardır. Meselâ İngiltere bu teşkilâta seksen milyon dolar vermeyi vâdetmişti. Parlamento da bu tahsisatı kabul etmişti. Amerika bir milyar üç yüz elli milyon dolar verecekti, ancak sekiz yüz milyon dolar verdi. Kanada yetmiş yedi milyon dolar verdi. Avustralya, Brezilya, İzlanda, Meksika, Yenizelanda ve diğer memleketler de kendi paylarına düşen yardımı yapacaklardı. Bu yardımların yüzde doksanı da bu malzemenin bu memleketlerden alınmasına hasredilecekti. Fakat bu devletler sözlerini tutamadılar. Amerika bile vâdettiği miktarda para veremedi. İngiltere'deki istihsal, kendi halkının ve ordusunun bile ihtiyacını kapatmıya yetmiyordu. Avustralya'nın istihsalâtı Pasifikteki ordu ve donanmasiyle halkını beslemiye kâfi gelmiyordu. Diğer memleketlerin de istihsallerini bu ordular sömürüp bitirdi. Harbin uzaması, milletlerin taahhütlerini ifa etmelerine imkân vermedi. Bundan maada birçok yerlerde askerî teşkilât, UNRRA'nın faaliyetine sekte verdi. Bazı memleketler, dışardan gelen yardıma karşı kapılarını kapadılar. Bazı yerler de yardımı siyasî emellerle karıştırdılar. Bu yüzden UNRRA umulduğu kadar muvaffak olamadı. Bugün hâlâ iş-

Muhtaç yerlere yiyecek sevkiyatı

galden kurtarılmış memleketlerde halk açtır, elbisesizdir, kömürsüzdür ve bu kış Avrupa milletlerini kara bir afet beklemektedir. Bununla beraber UNRRA'nın, harbin ıstıraplarını dindirmek hususunda yaptığı yardım büyüktür. Bu sayede milyonlarca çocuk ve kadın açlıktan kurtarılmış, giydirilmiş, tedavi edilmiş ve hayata iade edilmiştir. Bu teşkilât ilk kuruluşunda hayal edildiği nispette değilse bile, tarihte eşi görülmemiş ölçüde faydalı olmuştur. (*Şakir Alper*)

VALÉRY, PAUL-AMBROISE — (1871 - 1945) «Pol Ambruaz Valeri okunur» Büyük Fransız şairi ve edibi Valéry, Fransız bir babadan ve İtalyan bir anadan 30 ekim 1871 de Sète'de doğdu. Tahsilini bu şehirden yirmi altı kilometre mesafede bulunan Montpellier şehrinin lisesinde yaptı. Liseyi bitirdikten sonra, aynı şehirdeki üniversitede hukuk tahsiline başladı. Fakat fakültede hukuk tahsilinden ziyade derslerde felsefe üzerine tenkitleriyle şöhret kazandı ve şiir yazmakla meşgul oldu.

Paul Valéry

Fransız ediplerinden ve kendinden bir yaş büyük olan Pierre Louys (1870-1925) o sıralarda «La Conque» adında ufak bir dergi çıkarıyordu. Valéry yazdığı şiir ve soneleri Pierre Louys'ye gönderiyor, o da dergisine koyuyordu.

Valéry, Montpellier Hukuk Fakültesinin profesörlerinden memnun değildi. Bunlar umumiyetle, derslerini Fakülteden ziyade, öğrencilerin toplandıkları kahve veya birahanelerde veriyorlardı. Bunun için şair bir gün birdenbire Paris Hukuk Fakültesine gitmeğe karar verdi. Valéry bir müddet sonra Paris'te, Fransa'nın tanınmış şairlerinden José-Maria de Hérédia (1842 - 1905; Akademi üyesi) ile tanıştı. Hérédia, genç şairi himayesine aldı, fakat onun şiirden ziyade diplomasi mesleğine hevesli olduğunu sanarak bir sefarete memur göndermesi için zamanın Dışişleri Bakanına tavsiye etti. Fakat tam o sırada Bakan değişti. Bu sefer de gene Fransız ediplerinden Joris Karl Huysmans (1848 - 1907) delâletiyle Savunma Bakanlığına girdi. Bu memurluk onun için son meslek olmadı. Nitekim, daha sonra Havas Ajansının Müdürlük sekreteri oldu ve La Conque dergisinden başlıyarak devam eden birçok şiir ve eserleriyle yaptığı büyük şöhret sayesinde 1925 yılında Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. Valéry, 20 temmuz 1945 te yetmiş dört yaşında öldü.

Şair Valéry: Bütün münekkit ve tefsirciler, Valéry'ye «Zekâ şairi» unvanını vermekte hemen hemen müttehittirler. Racine'den Verlaine'e kadar bütün şairler aşk ve ölüm, yer ve gök, kalb ve his ile ilgili bütün mevzuların ellenmemiş tarafını bırakmamışlardır. Bunlardan ayrılıp insanın düşünce kudretini, beynini mevzu alarak harikalar yaratan Valéry'dir. Valéry'nin şiirlerinde - nesir olanlarında dahi - bazı defalar gizliliğe kaçan bir sembolizm ve ince, zengin, esrarlı bir lirizm göze çarpar. Münekkitlere göre, Valéry'ye gelinciye kadar Fransızlar, İtalyanların Dante'sine, İngilizlerin Shakespeare'ine, Almanların Goethe'sine karşı en büyük şair olarak ancak Hugo'yu gösterebiliyorlardı. Fakat Hugo diğer üçü ayarında değildi. Şimdi, Valéry'yi ötekilerin karşısına aynı yükseklikte bir şair olarak çıkarmakla asla yanlış bir iş yapmış olmazlar.

Valéry'nin bütün eserleri uzun boylu tahlil edilecek ve yorumlanacak değerdedir. Burada bunu yapmağa imkân olmadığından yukarıdaki ansiklopedik bilgilerle yetinecek ve biraz da büyük şairin felsefe, tarih ve politika düşünceleri üstünde duracağız.

Valéry ve felsefe: Şaire göre, her felsefe indidir. Her filozofun ayrı bir sistem sahibi olması bunun bir delilidir. Esasen Valéry'ye göre müspet ilimler dışında

her şey edebiyattır. Valéry için felsefe ilim değildir, ancak düşünce güzelliği ve inceliği olarak bir güzel sanat kolu haline geldiği zaman değer kazanabilir. Aşağıda görüleceği üzere şairin, tarih hakkındaki düşüncesi de aynıdır.

Valéry ve tarih : Şaire göre tarih ne doğrudur ve ne de dersi verilecek bir ilimdir. Tarih te, felsefe için kaydettiğimiz gibi, ancak bir güzel sanat kolu halinde değerlidir. Valéry; müsbet saymadığı ilimlerden en fazla tarih hakkında merhametsiz davranmıştır. Şaire göre tarih, belirsiz olaylara cahil kalmıştır. Muhtelif tarihçiler ancak pek belirli olaylarla bunların tarihlerinde, o da kısmen, birleşmişler, fakat diğerlerinde her biri kendine göre bir şey uydurmuştur. Bu suretle hiçbir kontrola tabi olmıyan gelenekler ve yerinde olmıyan heyecanlar doğmuştur. Siyasî adamların cinayet olan muvaffakiyetsizlikleri geçmişi düşünmekle (meselâ, gene şaire göre, Napoléon yalnız Cesare'ı düşünür) doğmaktadır. İstikbale, gözümüz mazide olarak, geri geri ilerliyoruz. Eğer dünyayı kurtarmak istersek maziden hâtıra ve örnekleri ortadan kaldırmalıyız. İşte Valéry'nin tarih hakkında düşüncelerinin hulâsası budur.

Valéry ve politika : Şaire göre; hiçbir akıllı kimsenin biliyorum diyemiyeceği meseleler üzerinde, mütalâa yürütmeden politika yapmak imkânsızdır. Halbuki politikanın ortaya koyduğu meselelerden bir çoğu hakkında mütalaa yürütmiye cesaret etmek için ya hudutsuz budala, yahut ta hudutsuz cahil olmak gerektir. Gene şaire göre; politika, önce, insanları kendilerinin ilgili olduğu şeylere karışmaktan menetmek sanatıydı; sonraki bir devirde de insanları bilmedikleri şeyler hakkında karar vermiye sevketmek sanatı olmuştur.

Valéry ve Avrupa : Şairin tarih ve politika hakkındaki düşüncelerini böylece belirtdikten sonra on beş yıldan fazla bir zaman önce yazdığı şu satırları ihmal etmemeyi yerinde buluyoruz : «Avrupa, bir Amerikan komisyonu tarafından idare edilmiye görünür bir tarzda namzettir. Avrupa'nın bütün politikası bu noktaya doğru gidiyor. Biz kendimiz tarihimizden sıyrılmayı beceremediğimiz için tarihi olmıyan veya hiç denecek kadar tarihi kısa olan mesut milletler bizi tarihimizden ayıracaklar. Mesud milletler kendi saadetlerini bize zorla kabul ettirecekler»

Valéry'nin bazı düşünceleri : Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan «tercüme» dergisinin 19 mayıs 1940 tarihli birinci sayısından, şairin Sabahaddin Eyuboğlu ve Nurettin Ataç tarafından dilimize çevrilmiş pek enteresan bazı düşüncelerini bir fikir vermek üzere aşağıya sıralıyoruz :

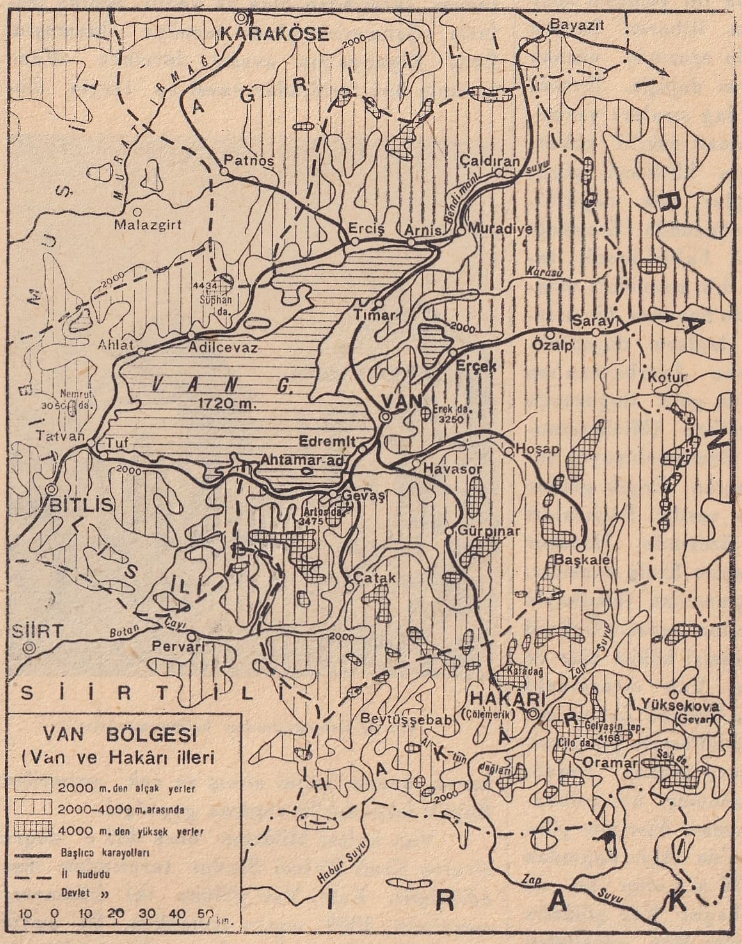
«Müşahedelerimizde yanılmak, muhakemelerimizde yanılmaktan daha zararlıdır.» «Yazmak, geleceği görmektir.», «Münekkidler. En miskin köpek bile öldürücü bir yara açabilir; kuduz olması kâfi,», «Mantık, ancak mantıkçıları korkutur.», «En ehemmiyetli fikirlerimiz, hislerimizle tezat teşkil edenlerdir.», «Edebiyatın gayesi de, hayatın gayesi gibi gayri muayyendir.», «Kolayca taklidedilebilecek, taklidedildiği de kolayca inkâr edilebilecek şeylerden kaçınmalıdır.», «Bana güç geleni daima yeni bulurum.», «Allah erkeği yarattı; yalnızlığını kâfi görmedi; ona bir eş yarattı ki yalnızlığını daha fazla hissetsin.»

Eserleri : Şairin birçok eserlerinden ancak bazılarını ve başlıcalarını zikredeceğiz: Album des Vers Anciens; La Jeune Parque; Charmes ou Poémes; Analecta; Rhumbs; Autres Rhumbs; Moralités; Regards sur le Monde Actuel; Cimetière Marin; Soirée avec M. Teste; Introduction à la Méthode de Vinci; L'Ideé Fixe; Choses Tues; Eupalinos; Léonard et les Philosophes; Remarques Extérieures... v. s..

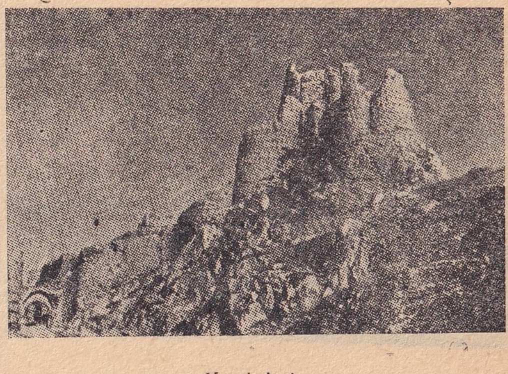
(Nuri Hidayet Torok)

VAN BÖLGESİ COĞRAFYASI — Van bölgesi deyince, Doğu Anadolu'daki en büyük gölümüzün çevresindeki topraklan hatırlarız. Biz burada şimdilik gölün kuzey doğu, doğu ve güney kıyıları üzerinde yayılan Van İli ile komşu İran ve Irak hudutları arasında, memleketimizin güney doğu köşesini teşkil eden Hakâri İli'ni inceliyeceğiz; gölün batı kıyılarına yayılan Bitlis İlini ileride ayrıca gözden geçireceğiz.

Van bölgesi yurdumuzun en yüksek ve ârızalı kısımlarından

biridir: Güneyinde yurdumuzun şüphesiz en heybetli dağ yığını olan Hakâri dağ kütlesi yer alır. Mermerlerden, billûrlaşmış şistlerden ve sert kum taşlarından meydana gelmiş olan bu dağlar sıra sıra birbirleri üzerinde yükselirler ve çok yerde 3500 metreyi aşarlar. Van gölü yakınında Gevaş'ın gerisinde Artos dağı 3480 metreye, bunun gerisinde Çatak yakınlarında Arnas dağı 3550 metreye, Zab ve Buhtan çaylarının kaynak sahasında Mengene dağı 3610 metreye, güney doğuda İran hududunda Mordağ 3810 metreye varır; nihayet Çölemerik'in güney doğusunda Çilodağ dağ kütlesi 4000 metreyi aşar. Bu kütlenin 4168 metreyi bulan Gelyaşin adlı yüksek zirvesinde ve daha doğudaki heybetli Sat dağında kar yığınları ve hattâ buzul kütleleri bulunmaktadır. Hakâri dağlarını çok yerde aşılması imkânsız bir hale getiren şey, bu dağların yalnız yüksekliği değil, fakat vadilerin dağlar arasında yüzlerce, hattâ bazan bin metreden fazla derinlikte uçurum şekilli boğazlar açmış olmasıdır. Bu vadilerin önemlileri, hepsi de Dicle nehrinin birer

Van kalesi

kolu olan Zab, Habur ve Buhtan çaylarıdır. Çok dağlık olmasına rağmen, Hakâri bölgesinin dağları arasında türlü genişlikte ova düzlükleri de yok değildir. Bu düzlükler arasında en göze çarpanı, zemini deniz seviyesinden 1900 metre yükseklikte Geva ovası (Yüksekova) dır. Ovaları da dahil olmak üzere bütün Hakâri'nin başlıca hususiyeti, kat kat dağların bulunması yüzünden, dış âlemden ayrı kalmasındadır. Bu ayrılık, dağlarda gayet uzun süren kış mevsiminde, bazan senenin dörtte üçü üzerine yayılabiliyor. Hakâri İli'nin merkezi olan Çölemerik'e yazın Vandan Gürpınar yolu ile ve hemen 3000 metrelik Karadağ belinden aşarak otomobil giderse de, bu yol ancak bir iki ay açık kalıyor. Senenin başka aylarında buraya gelmek için ancak Başkale'den geçen dolambaçlı bir patikadan faydalanılıyor ki, Zab vadisini boylıyan bu patika, araba ve otomobil şöyle dursun, bazı yerlerinde yüklü katırların geçmesine bile müsaade etmez. Yolcular, Kapan adı verilen uçurumlu boğazlardan, ancak hayvanlarını yedeğe almak suretiyle geçebilirler.

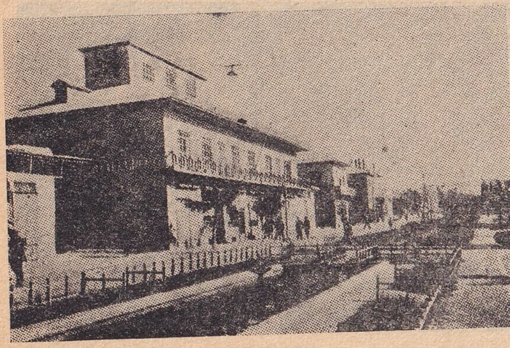
Hakâri İli'nin 15,500 kilometre kare toprağı üzerinde (1940 sayımına nazaran) 36.500

Van gölünde gurup

nüfus yaşadığına göre, bu ilde kilometre kareye üç kişi bile düşmüyor demektir. Aynı zamanda bu ilde şehir değil, kasaba de-

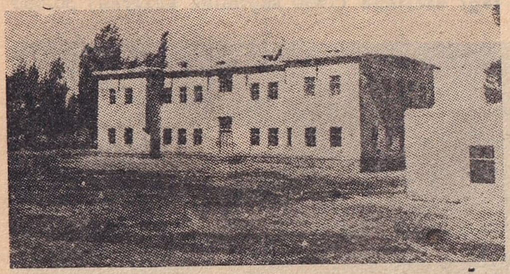
necek büyüklükte bir iskân noktası yoktur. İl merkezi olan Çölemerik'i meydana getiren iskân noktalarının toplu nüfusu 1820 yi geçmez. Diğer ilçe merkezleri (Beytişebap,

Van'ın yeni çarşısından bir görünüş

Yüksekova ve Şemdinli) ancak birkaç yüz nüfuslu köylerdir.

Hakâri dağları Van gölünün güney kıyısı üzerinde, uzaktan bakılınca mor renkli dik bir duvar gibi inen dik bir yamaçla sona ererler. Gölün doğusundan itibaren kuzeye doğru, göl ile İran hududu arasında uzanan arazinin görünüşü ve yapısı değişir. Burada birbiri üzerine yaslanmış dağ sıraları yerine, araları geniş vadiler ve çanak şekilli çukurlarla ayrılmış dağ ve yayla kütleleri görülür. Burada yüksek dağlar yok değildir. Van şehrinin hemen doğusunda Erekdağı (3200 metreden fazla) gibi. Fakat arazi, takımı birden, geniş dalgalı bir memleket manzarası verir ve İran hududu boyunca bir sıraya dizilmiş 3000 metrelik dağlara dayandıktan sonra daha ötede İran Azerbaycan'ına doğru yeniden alçalır. Van gölü doğusunda başlıca akar sular Van gölüne (Micingersuyu, Karasu ve kuzeyde Bendimahisuyu) veya dışarıya akıntısı olmıyan Erçek gölüne dökülür. Burada ovalar da vardır. Başlıcaları Micingersuyu mecrası üzerinde Hovasor ovası, Van ovası ve kuzeyde Erciş ovasıdır. Arazi yapısı, Hakâri dağlarından tamamiyle farklıdır. Eski kayalar yerine burada Üçüncü Zamanın kireçli ve killi arazisi hâkim olur ve kuzeye doğru gidildikçe, Van civarındaki Erekdağında olduğu gibi, Üçüncü Zaman sonuna ait ve volkanik teşekküller de görünmiye başlar. Van İli'nin kuzey ucunda Tendürük dağı (3313 m.) yeni sönmüş bir volkandır. Van gölünün kuzey kenarı üzerinde yükselen Suphan dağı Türkiye'de Ağrı dağından sonra en yüksek dağ (4434 m.) olup bu da sönmüş bir volkandır. Nihayet Van gölünün batı ucunda, gölün sahasını Muş ovasından ayıran Nemrut sönmüş volkanı bulunur (3050 m.). Van bölgesinin bütün dağları - Hakâri

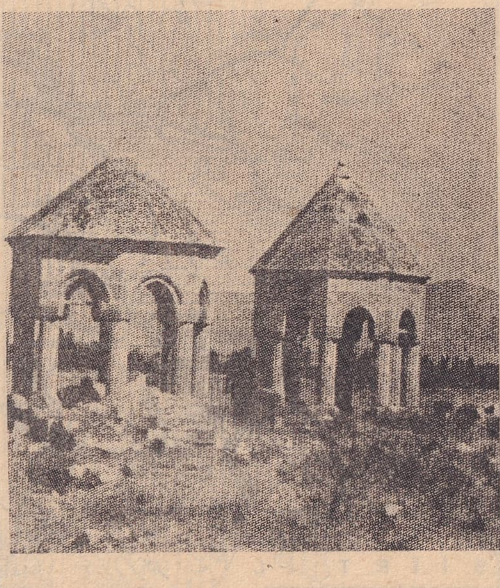
Van'da bir ilkokul binası

dağlarında da olduğu gibi - ormandan yana çok fakirdir. Yalnız yer yer meşe çalılıklarına rastlanır ki, bunlar yer yer orman halini alırlar. Bu ağaçlıklardan meşe mazısı toplanır. Sulak vadilerde kavak, söğüt, hattâ ceviz ağaçları bulunur.

Van İli de yurdumuzun tenha köşelerindendir. 19.300 kilometre kare arazisi üzerinde yaşıyan nüfus (1940 sayımına göre) 113.000 olup kilometre kareye altı kişi düşmez. İl merkezinin nüfusu ancak 11.800 olup gölün kuzey doğusunda Erciş kasabasının nüfusu 4.700 den ibarettir. Diğer ilçelerin (Gevaş, Muradiye, Başkale, Özalp, Çatak ve Gürpınar) merkezleri birer köy büyüklüğünü pek aşmazlar.

Van şehri : Bugünkü Van, göl kenarından yedi kilometre kadar içerde, geniş bir ovanın doğu kenarında yükselen dağların eteğinde, bahçeler içine yayılmış küçük bir şehirdir. Yukarda söylendiği gibi nüfusu 1940 ta 12 bine varmakta idi. Halbuki Birinci Cihan Harbinden evvel Van şehrinin nüfusu 50 bine yaklaşıyordu ve daha evvelki asırlarda bu rakamı bile aşıyordu.

«Kamusül Âlâm» a göre; Van pek eski bir şehir olup, Milâdı İsa'dan 1900 sene evvel Asur Melikesi Meşhur Şah Meryem «Semiramis» tarafından bina ve kendi ismine izafetle «Şahmerimirkürd» tesmiye olunmuştu. Bade Kiyanya'nın avahir devrinde «Van» isminde biri tarafından tevsi ve tezyin olu-

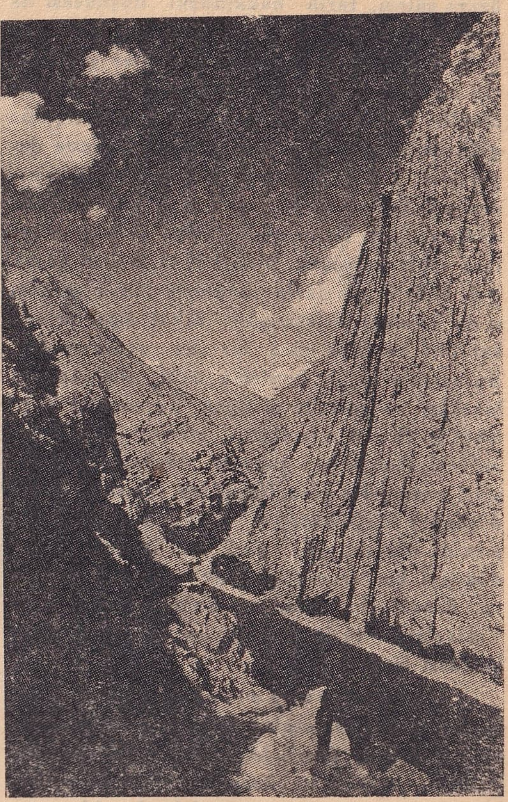

Van'da Selçuklulardan kalma mezarlar

narak, bunun ismini almış ve çok geçmeden Büyük İskender'in zaptına geçmişti.

Van kalesi Milâttan önce 885 e doğru Urartu Kralı Birinci Sardur tarafından inşa edilmiştir. Kale, Van gölüne iki kilometre mesafede 1800 metre uzunlukta, 80 metre yükseklikte bir mermer kayası üzerine kurulmuştur ki bu kaya kütlesi düz olan Van ovası içinde bir ada gibi yükselmektedir. Kalenin en son tamiri Osmanlı devrinde olmuştur. Yakın vakte kadar Van şehri kalenin yanıbaşında toprak bir sur ile çevrili bulunuyor, bağ ve bahçeler ova üzerinde, göl kıyısı ile gerideki dağlar arasına yayılıyordu. Birinci Cihan Harbinin ilk senelerinde (1915) Van Rusların istilâsına uğradı ve bu Türk şehri Ermeniler tarafından tamamiyle tahribedildi. Harbden sonra şehir, gölden daha uzak bir yerde, bağlar içindeki evlerin bulunduğu yerde yeniden kurulmıya başladı. Şimdi şehir yeniden yeniye inkişaf etmektedir.

Van bölgesinde nüfus azlığı, arazinin dağlık oluşu ve dış âlemle temas güçlüğü ekonomik faaliyetlerin gelişmesine engel oluyor. Çiftçilik oldukça küçük ölçüde, daha ziyade mahallî ihtiyaçları karşılamak üzere ve umumiyetle dağlık küçük tarlalarda yapılmakta, ancak Van ovası gibi geniş düzlüklerde ehemmiyet kazanmaktadır. Hele Ha-

Cilo dağında bir yamaç ve geçit

kâri'de tarlaların kapladığı yer çok azdır. Bununla beraber, soğuk kuzey rüzgârlarından dağlarla korunmuş vadi zeminlerinde çeşitli ziraat imkânı vardır. Şendinli tütünleri evvelce kalite itibariyle çok meşhurdu. Vadi boylarında söğüt ve kavak ağaçları ile yer yer boylu ceviz ağaçları, kayısı, kiraz ve

Vanlı bir kız ve Van kedisi

dut gibi yemiş ağaçları yetişmektedir. Van İlinde de arazi yüksek olduğundan iklim sert ise de gölün kenarında yüksekliği 1750 metre etrafında olan ovalarda, gölün

varlığının da tesiri ile iklim elverişli, yazlar sıcak, kışlar az soğuktur. Bu şartlar altında çeşitli hububat (buğday, arpa, mısır) ve sebze ile türlü yemiş ağaçları (başta kayısı, armut, kiraz, ceviz, erik....) yetişmektedir. Ziraatin burada aradığı başlıca şey sudur.

Van köylülerinden tipler

Gerçekte Hakâri dağlarının bol yağmur alışına karşılık Van şehrinde ortalama kaydedilen yıllık yağış 40 santimetreyi geçmemekte ve bilhassa yaz aylarında yağmur yağmamakta olduğundan çeşitli ziraat ancak sulama ile mümkün oluyor. Gölün güney doğu tarafındaki verimli topraklar Hovasor vâdisinden başlayıp 55 kilometre mesafede Van şehri yanına kadar dalbudak salıveren meşhur Şamram kanalı kolları ile sulanıyor. Açılışı binlerce sene evvel Asuriler devrinde kraliçe Semiramis'e atfedilen bu kanalın suladığı saha içinde en güzel bir köşe, Van'ın güneyinde, şehrin bir nevi sayfiyesi olan Edremit'tir. Edremit sık meyva ağaçlariyle bezenmiş hakikî bir vahadır. Birinci Cihan Harbi senelerinde bozulan Şamram kanalı şimdi yeniden ıslah edilmektedir. Van bahçelerinin sulama ihtiyacının bir kısmını da, civar dağlardan yeraltı mecraları (kehriz'ler) vasıtasiyle getirilmiş su temin eder.

Çiftçiliğin gelişmesine engel olan şartlar geçimin daha ziyade hayvancılıktan sağlanmasına meydan vermektedir. Halkın büyük kısmı koyun yetiştirir, yazın sürüleri ile beraber yaylalara çıkar, zoma denilen çadır meskenlerine yerleşir; sürülerinin hâsılatını canlı hayvan, yün, peynir ve yağ şeklinde harice göndererek kendine gerekli başka maddeleri satın almıya yarıyan parayı temin eder. Hayvancılık göçebe hayatı teşvik eder. Evvelce Hakâri dağları yazın Suriye ve Irak-tan gelen kabilelere yaylak olurdu. Şimdi bu kabileler huduttan geçirilmemektedir. Van ve Hakâri illerinde yalnız vergiye tâbi hayvanlar sayılmak şartiyle 600.000 kadar koyun, 150.000 den fazla keçi, 80.000 den fazla sığır beslenir.

Büyük ölçüde endüstri yoktur. El tezgâhlarında mahallî ihtiyaçları karşılamak üzere bez, aba ve kilim dokunur.

Ulaştırma bakımından Van bölgesi bugün geri durumdadır. Hakâri İlinin yolsuz durumunu yukarda söyledik. Van kasabasını göle bağlıyan yedi kilometrelik bir şose dışında bütün yollar yeniden yapılması gerekli kara yollarından ibarettir. Birkaç yıldanberi yaz mevsiminde Van'a tayyare seferleri yapılmakta, aradaki duraklar da sayılmak şartiyle, Van'a İstanbul'dan sekiz, Ankara'dan altı saatte gelinmektedir. Daha büyük ölçüde eşya ve yolcu nakliyatı Van Gölü üzerinde motörlerle karşı kıyıda Tatvan'a, oradan Bitlis'e uğrayıp Kurtalan demiryolu istasyonuna doğru yapılmaktadır. Elâzığ'dan başlıyan demiryolu, Van Gölü kıyısına vardıktan sonra, şartlar tamamiyle değişecek, batıda Tatvan civarında Tuğ'a gelen demiryolu, göl üzerinde feribotlarla aktarmadan sonra Van'dan doğuya, İran hududuna uzatılacaktır. (*Prof. Dr. Besim Darkot*)

AYNİ, MEHMET ALİ — (1869-1945) Mehmet Ali Ayni, Anadolu'dan Manastır'ın Serfiçe kasabasına göçen bir ailenin çocuğudur. 1869 yılında Serfiçe'de doğmuştur. Mektebi Mülkiyede tahsilini bitirdikten sonra Dedeağaç ve Edirne idadilerinde hocalık, Diyarbakır'da Maarif Müdürlüğü etmiştir. Sonra mülkiye hizmetine geçmiş; Taif, Ammare ve Balıkesir mutasarrıflıklarında, Harput (Elâzığ), Yanya ve Trabzon valiliklerinde bulunmuştur. Emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul Darülfününunda tasavvuf ve din tarihi müderrisliğine tayin edilmiştir. Bu, aşağı yukarı 1914 yılına rastlamaktadır. Üniversite devriminde tasavvuf ve din tarihi müderrisliği lâğvedildiği için vazifesi sona ermiştir.

Mehmet Ali Ayni

Mehmet Ali Ayni, 1926 da Harward ve 1930 da Oxford'da toplanan felsefe kongrelerinde Türk ilim âlemini temsil etmiş, bu kongrelerde İsmail Hakkı ve Celâleddin Divânı hakkında verdiği tetkik yazıları mümtaz ecnebi âlimler tarafından büyük bir dikkat ve alâka ile karşılanmıştır. Bu takdirlerin bir neticesi olarak da Milletlerarası Felsefe Kongreleri Teşkili Komitesi üyeliğine seçilmiştir.

Mehmet Ali Ayni millî kütüphanemize otuz beş eser vermiştir. Bunlardan en önemlileri İmam Gazali, İlim ve Felsefe, Fârabi, Ruhiyat Dersleri, Şeyh Ekber (Fransızcaya da tercüme edilmiştir), Hacı Bayram Veli, Tasavvuf Tarihi, Muhiddin Arabinin Felsefesi (Paris'te fransızca olarak basılmıştır), İsmail Hakkı (Harward kongresi için hazırlanmış ve Paris'te basılmıştır), Türk Ahlâkçıları, Milliyetçilik'tir.

Mehmet Ali Ayni, 29 kasım 1945 te yetmiş altı yaşında olduğu halde hayata gözlerini kapadı. Merhum ilmî meziyet ve kudretlere sahip, metin ahlâklı, dürüst, mütevazi bir insandı.

Profesör Hasan Tahsin Ayni, merhumun kardeşidir. (*Mahmut Gezgin*)

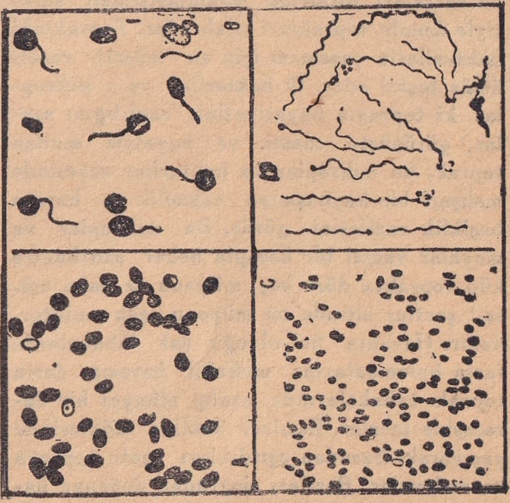
BAHÇE TOPRAĞI — Bahçe meraklılarının ve çiçek sevenlerin, bahçe ve çiçekten faydalanıp zevk alabilmeleri her şeyden evvel toprağı tanımalariyle kabildir. Sebze ve çiçek yetiştirmek hususunda ilk bilgimizi toprak mevzuu teşkil etmelidir. Bahçe sevgisinde bize rehber olacak en yakın dost topraktır. Peşin olarak onunla tanışmamız, elimizi ona uzatmamız lâzımdır. Çünkü o, hakikaten bir anadır; beka ve hayatımızın dayandığı bütün nebatları emziren bir ana.

Nebatların kökleşip gıdalandıkları ve daima içinde büyüdükleri toprak, muhtelif cins kayaların parçalanıp tecezzi etmeleri ve nebatların zamanla çürüyüp buna karışmaları sayesinde meydana gelmiştir.

Toprak, üst tabaka ve alt tabaka diye ikiye ayrılır. Üst tabaka; gübrelerin ve türlü nebat kalıntılarının çürüyüp ümüs (humus) denilen siyah bir maddeye çevrilmesi yüzünden esmer ve daima islendiği için de kaba ve yumuşaktır. Derinliği yirmi ile otuz beş santimetre arasında değişir. Hava ve hararetin bu tabakaya kolaylıkla nüfuzu, buradaki gıda maddelerinin suda münhel hale gelmesini sağladığından besleyici maddeler daha çok bu üst tabakada bulunur. Alt tabakanın; havası az olduğundan nebatlar için ehemmiyetli vazife gören mikroplar burada pek azdır. Burası daha ziyade su deposudur. Ucu suya bandırılmış bir şeker parçasında suyun yukarı doğru yükselmesine benzer bir sistemle nebatlar bu sudan kolaylıkla ve daimî surette faydalanırlar ve nebatları asıl yaşatan da bu sistemdir. Şu halde güzel bir bahçe yapmak için toprağı defalarca kazmak ve alt tabakayı çok eşeleyip gevşetmek, bu suretle havanın fazlaca nüfuzunu sağlamak; kısacası, ziraate elverişli olan üst tabakayı mümkün mertebe derinleştirmek, kalınlaştırmak lâzımdır.

Büyük ormanlardan geçerek yaprak çürüntülerini vâdilere yayan nehirlere yakın arazi istisna edilirse, mümtaz ve ideal topraklı yerler hemen hemen nadir denecek kadar azdır.

Tabiatte ekseriyetle tesadüf edilen topraklar arazinin jeolojik durumuna göre istihale eden kayaların vasıflarını taşımak suretiyle başlıca ya kumlu, ya killi veyahut kireçli olan topraklardır; ki zamanla işlenip ıslah

Toprakta nitrification bakterileri

edilerek mahzurlu tarafları giderilegelmektedir. Bu mahzurların mahiyeti hakkında biraz izahat verelim:

Kumlu toprak: Zerrelerinin büyüklüğü yüzünden bol hava, bol su alır ve kolay işlenir. Bol hava alması ve kolay işlenmesi fayda teşkil ederse de suyun çabucak derinlere kaçması, besleyici maddeleri de

beraber sürükleyip götürmesi ve gene çabuk kuruyup taşıdığı nebatı daimî surette susuzluk tehdidi altında yaşatması faydalarını unutturacak mahzurlardır.

Killi toprak: Kumlu toprakların aksine olarak zerrelerinin küçüklüğü yüzünden bol hava girmesine mânidir. Suyu geç ve nazlı emer ve kolay kolay bırakıp süzmez, bu yüzden işlenip ufalanması oldukça zordur. Görülüyor ki, killi topraktaki su tutma hassası fayda haddini aşmakta ve mahzur halini almaktadır.

Kireçli toprak: Bu topraklarda organik maddeler bilhassa çabuk tahallül eder. Killi toprağa nazaran suyu daha kolay zapteder. Kil ile kumun ifrat hassalarını hafifletir. Eczasının büyüklüğüne göre yapışkanlık hassası değişir.

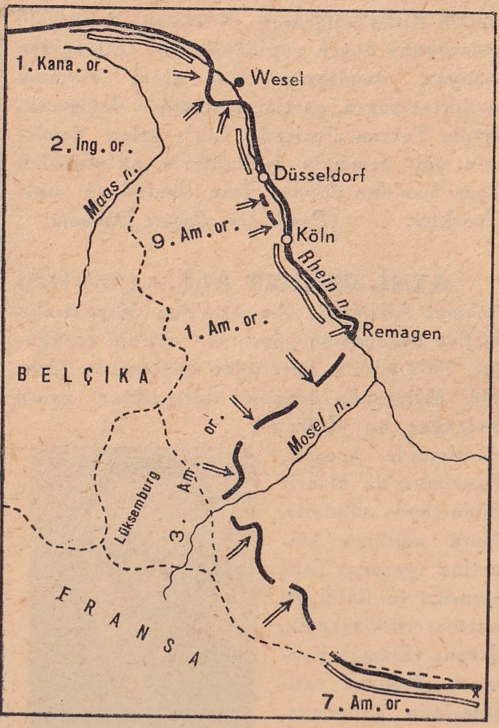
Görülüyor ki hemen bütün topraklar tam ve mükemmel durumda değildir. Halbuki iyi bir toprakta aranılan vasıflar şunlardır: Kolay işlenmeli, suyu kolay ve çabuk emmeli ve bünyesinde uzun zaman muhafaza edebilmelidir. Çabuk ısınmalı, fakat derinliğe doğru serin ve nemli bulunmalıdır. Herhangi bir toprağı bu saydığımız vasıfları haiz hale sokan madde ümüstür. Fena toprakları ancak ümüs ıslah eder. Ümüsün iyi tanınması ve iyi bilinmesi, toprak ilminin en enteresan safhasıdır.

Ümüs (humus), çeşitli organik maddelerin müsait ve müsavi şartlar altında (su, hava, hararet) tefessüh ve tahallülü (fermentation) yolu ile hâsıl ettiği kalıntılardır. Ümüsün tabiatteki en güzel örneği; ekseriya ormanlık yerlerde ağaçlar altında bulunup avuçta sıkıldığı zaman sünger gibi su sızdıran kahve telvesi kıvamındaki siyah maddedir. En kısa tarifiyle yaprak çürüntüsünün özü ümüsün tâ kendisidir.

Ümüsün başlıca rolü; irtibat kuvveti ve yapışma hassası fazla olan killi topraklarda, kil zerrelerinin arasına karışarak bu zerreleri birbirinden uzaklaştırmak ve bu suretle killi toprakları ıslah etmektir. Bunun aksine olarak, irtibat kuvveti ve yapışma hassası zayıf olan kumlu topraklarda da, kum zerreleri arasındaki boşluğu doldurup bu zerreleri birbirine yakınlaştırmak suretiyle kumlu toprakları ıslah eder. Topraktaki bakterilerin yaşaması için en müsait vasatı ümüs teşkil eder. O bakteriler ve o mikroplar, ki toprağın hayatiyetini, canlılığını sağlar, görünüşte cansız ve hayatsız sanılan toprak, bu mikroplar ve bakteriler sayesinde mahşerî bir kaynaşmıya sahnelik ve hayata beşiklik vazifesini görür. Bu mikroplar ve mayalar vasatî bir hesapla beher santimetre küp toprakta dört beş milyonu ve daha müsait şartlar altında on milyonu aşan miktardadır. Havanın bol olduğu üst tabakalarda fazla bulunmalarına mukabil havasız derin toprak tabakalarında azalıp nihayet hiç derecesine inerler. Bazıları bakliye köklerinde yaşıyarak, havadan aşırdıkları azotu toprağa kazandırırlar. Bazıları doğrudan doğruya havadaki azotu toprağa tesbit ederler. En ehemmiyetli olarak büyük bir kısmı da topraktaki organik gıda maddelerini madenî şekle çevirirler ki, bu suretle nebatatın gıdalanması ve beslenmesi kaabil olur. Bu gizli faaliyete «Nitrification» diyoruz.

Toprak bilgisi; mübalâğasız olarak toprak kadar geniş ve onun kadar derin bir bilgidir. Kimbilir bu ilim, daha ne kadar büyük sırlar saklamaktadır. Bunu bu derece hulâsa etmek itiraf edelim ki, bir cürettir. Fakat, çiçek yetiştiren, bahçe ziraati yapan bir insanın hiçbir şey bilmemektense bu kadarlık bilmesi de bir kârdır. *(Bahçe Mimarı Mevlûd Baysal)*

BATI CEPHESİNDEKİ SON MÜTTEFİK TAARRUZU (İkinci Dünya Harbinde) — Ardennes bölgesinde yapılan Alman mukabil taarruzu (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 516), Müttefiklerin, Sovyet-

10 mart 1945 durumu krokisi

ler Birliğiyle yapmayı tasarladıkları kış taarruzunu 10 ocak 1945 ten 10 şubat 1945 e kadar geciktirdi. 10 şubat 1945 günü gelen haberler, batı cephesinin yukarı kısmında, kuzeyden güneye doğru sıralanmış olan 1. Kanada, 9., 1., 3. Amerikan ordularının belirli kuvvetlerle taarruza geçtiklerini gösteriyordu. Bu harekete 1. Kanada ordusiyle 9. Amerikan ordusu arasında bulunan 2. İngiliz ordusu iştirak etmiyordu. Dört Müttefik ordusunun belirli kuvvetlerle yaptıkları taarruzlarla, iyi taarruz çıkış mevzileri elde etmek ve 2. İngiliz ordusunun Maas nehrini kolayca geçmesi sağlanmak isteniyordu.

Şubatın yarısından sonra gelen haberler, batı cephesinde büyük bir taarruzun başlıyacağı hakkında zihinlerde en ufak bir şüphe bırakmıyordu. Şimdi bu taarruzu açıklamadan, bu devrede her iki tarafın bilinen kuvvetine ve siyasî duruma kısaca temas edelim:

A) İki tarafın kuvveti: I — Müttefikler Amerikalıların 42 piyade, 15 zırhlı, 3 hava; İngilizlerin 8 piyade, 4 zırhlı, 2 hava; Kanadalıların 3 piyade, 2 zırhlı; Fransızların 8 piyade, 3 zırhlı; Polonyalıların 1 zırhlı tümeni olmak üzere 61 piyade, 25 zırhlı, 5 hava tümenine maliktiler.

Bu tümenler, «Holanda İndirmesi» başlıklı bendimizde gösterilen orduları teşkil ediyorlardı (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 557). Bunlardan başka zayıf olduğu anlaşılan 15. Amerikan ordusu da Fransa'da bulunuyordu.

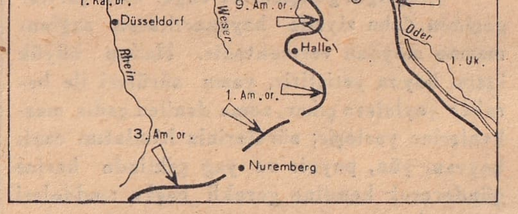
II — Almanyanın kuvvetleri ise; 50 - 55 tümen kadar tahmin edilmiştir. Bu azalmanın sebebi: Almanların batı cephesinden doğu cephesine kuvvet aktarmak zorunda kalmalarıdır. Çünkü, bu devrede Sovyetler Birliği orduları 12 ocakta başladıkları taarruzla bir kısım Alman toprağına girmişlerdi ve bazı yerlere de girmek üzere idiler. Bu hal Almanları batı cephesinden kuvvet çekmiye zorlamıştı.

B) Siyasî durum: Alınan haberler, Müttefiklerle Sovyetler Birliği arasında, Almanya'nın yenilmesi hususunda hiçbir anlaşmazlık olmadığını gösteriyordu. 4 şubat 1945 te Kırım'da Yalta şehrinde üç büyükler arasında yapılan konferans da bunu gösterdi. Bu konferansta Almanya'ya her taraftan taarruz edilmesi ve Almanya'nın işgal şekli hakkında da kararlar alınmıştı. Bundan başka, Almanya'ya harb açmamış milletler de San Francisco da toplanacak «Birleşmiş Milletler Konseyi» ne katılmak için 1 mart 1945 gününe kadar harb ilânına davet ediliyorlardı. Bu davet üzerine biz de 23 şubat 1945 te Almanya'ya harb açtık.

Buraya kadar, mevcut bilgilere dayanarak verilen izahat gösteriyor ki, gerek siyasî, gerek askerî durum Almanya aleyhine adamakıllı bozulmuş bulunuyordu.

Son taarruz: 24 şubat günü batı cephesindeki müttefik kuvvetlerin Başkomutanı General Eisenhower'in bir demeçte bulunduğunu haber aldık. Bunda kısaca şöyle deniyordu: «Almanya'yı yenmek için bir tek çare vardır. Bu da, Müttefik ordularının, Rus ordulariyle Almaya'nın ortasında buluşmalarıdır. Şimdi giriştiğimiz hareket Rhein batısındaki Alman kuvvetlerinin yokedilmesine başlangıç teşkil eder.» General bu demeciyle taarruzun iki safhalı olacağını da ima etmiş bulunuyordu.

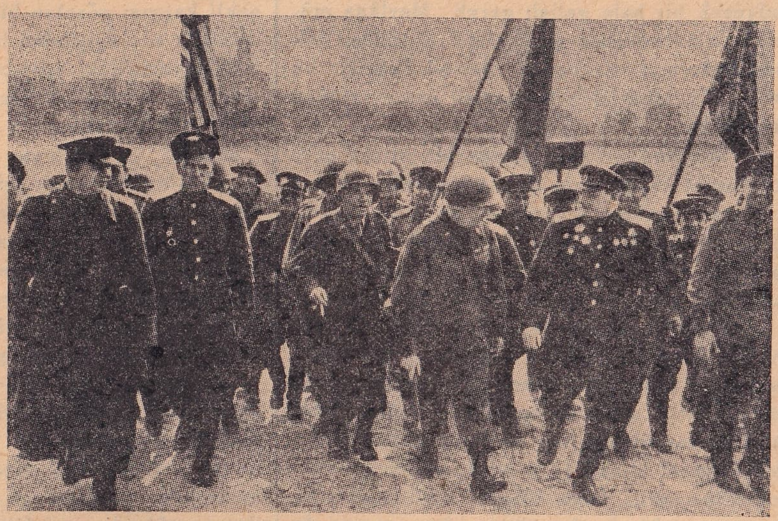
Taarruzun birinci safhası: General Eisenhower'in demecini, aynı gün Berlin radyosunun haberleri takibetti. Bunlar da, batı cephesinin kuzey kanadında, Alman Başkomutanlığının beklediği Müttefik taarruzunun başladığını doğruluyorlardı. Taarruz pek çabuk Nijmegen dolaylarından Almanya, Fransa, Lüksenburg sınırlarının birleştiği yere kadar yayıldı. Her tarafta Müttefik orduları ilerliyorlardı. Bu taarruzun gelişmesi hakkındaki teferruatla uğraşmayı lüzumsuz görüyoruz. Yalnız, bazı önemli olayların tarihi üzerinde durmakta fayda vardır. 7 martta Müttefik kuvvetler Köln ile Düsseldorf arasında Rhein nehrine vardılar; 1. Amerikan ordusuna bağlı 9. zırhlı

15 nisan 1945 durumu krokisi

tümene ait bir bölük de Remagen'de nehri geçti. Muharebeler daha ziyade Mosel nehrinin Rhein'le birleştiği noktanın kuzeyindeki sahada cereyan ediyor ve Amerikalılar 9 martta, Wesel bölgesi hariç, Rhein sol kıyısına varmış bulunuyorlardı. Taarruzun birinci safhasının sona ermesi için Mosel, Rhein ve Fransız - Alman sınırlarının çevrelediği bölgenin de ele geçirilmesi lâzımdı. Durum bu

işin başarılmasına çok elverişli idi. Çünkü, 3. Amerikan ordusu Siegfried mevziini geçmiş ve Yukarı Mosel boyunda yerleşmişti. Bu ordunun Rhein batısından güney - doğuya doğru yapacağı taarruz, Saar bölgesine güneyden saldırılmış olan 7. Amerikan ordusunun işini çok kolaylaştıracak ve bu bölgenin temizlenmesini sağlıyacaktı. Amerikalılar, genel olarak böyle hareket ettiler. 24 martta Rhein batısında hemen hemen hiç Alman kuvveti kalmadı.

Amerikalılarla Rusların birleşmesi

Taarruzun ikinci safhası: 9 marttan 24 marta kadar kuzey kanatta büyük bir hareket olmadı. Alınan haberler burada taarruzun ikinci safhası için hazırlıklar yapıldığını gösteriyordu. Nitekim 24 martta hem burada taarruz başladı, hem de güneydeki taarruz durmaksızın devam etti. Müttefikler altı haftadanberi, yani şubatın ilk haftasından itibaren Bremen'den Koblenz'e kadar uzanan bir kavisin batısında kalan Alman arazisine karşı şiddetli hava taarruzlarına başlamışlardı. Bu bölgedeki yollar, akaryakıt depoları, fabrikalar, hava meydanları başlıca hedefleri teşkil ediyorlardı. Bunlardan başka Almanya'nın diğer yerlerindeki uçak fabrikalariyle, uçak üsleri de bombalanıyordu. Müttefik Başkomutanlığı yaptırdığı keşiflerle bombardımanların tesirini daimî olarak kontrol ediyordu. 23 mart günü yapılan keşifler Alman arazisinde beklenilen tahribatın yapıldığını gösterdi. 24 mart sabahı fecirle Rhein nehrini geçmek için gereken diğer hazırlıklar da tamamlanmıştı. Taarruz başlamadan yarım saat evvel Rhein doğusunda ve kuzey kanatta bulunan Alman mevzileri şiddetli surette bombalandı ve alaca karanlıkta Rhein nehrinin geçilmesine başlandı. Bunu kolaylaştırmak için Issel suyu dolaylarına da paraşütçüler indirildi. Geçişi Amiral Stark komutasında bulunan

Churchill ve Komutanlar Siegfried'de

deniz kuvvetleri idare ediyor ve bütün dünya ilk defa, kenarında savunulan akar suların geçilmesinde deniz kuvvet ve araçlarının kullanıldığına şahit oluyordu. Genel olarak 4X5 metre ebadında bulunan modern geçiş araçları yollardan ve akar sulardan faydalanılarak deniz kıyısından, Rhein nehrine kadar taşınmış; bunları kullanacak olan deniz birlikleri de uzunca zaman Fransa ve Belçika'daki akar sularda kara kuvvetleri elbisesi giyerek talimler yapmışlardı.

Taarruzun ikinci safhasında Müttefik kuvvetleri şöyle tertiplenmişti: 1. Kanada, 2. İngiliz, 9. Amerikan orduları Ruhr endüstri bölgesiyle kıyısı arasından taarruz ediyorlardı. 1. Amerikan ordusu daha çok Remagen'de kurduğu, sonra da genişletmiye muvaffak olduğu köprübaşından faydalanarak kuzey - doğuya doğru ilerliyordu. 1. ve 9. Amerikan ordularının Ruhr bölgesini kuşatmak istedikleri anlaşılıyordu. Nitekim 9 nisanda Ruhr bölgesinin kuşatıldığını duyduk. 19 nisanda da buradaki Alman kuvvetlerinin teslim olduğu haber verildi. 3. ve 7. Amerikan ordulariyle 1. Fransız ordusu, genel olarak güney Almanya'yı işgal etmek istiyorlardı. Ana hatlariyle tarif etmek istediğim bu taarruz plânı Almanya'nın işgali hakkında alınan kararlara uygundu. Yani her milletin ordusu aşağı yukarı Almanya'da işgal edeceği arazi üzerinde harekâtta bulunuyordu. Müttefik taarruzu kısa fasılalarla gelişti. Bu devrede Sovyetler de doğu cephesinde taarruz halindeydiler. Birinci Beyaz Rusya ve Birinci Ukrayna cepheleri kuvvetleri Almanya içinde ilerliyorlardı. Almanya Müttefik ve Sovyet baskıları arasında ikiye bölünmek üzereydi. Nitekim 25 nisan öğleden sonra bu tarihî anın geldiği ve Amerikan ordusiyle Sovyetlerin Torgau dolaylarında birleştiği haber verildi. Müteakıp günlerde, ordular başka yerlerde de buluştular. 1 mayısta Hitler'in yerine Amiral Doenitz'in geçtiği bildirildi. 2 mayısta hem Berlin'in düştüğüne; hem de İtalya'daki Alman ordularının teslim olduğuna şahidolduk. 4 mayısta Holanda, Danimarka, Heligoland'la Frizeland adalarındaki bütün Alman kuvvetlerinin Mareşal Montgomery'ye teslim olduğu söylendi. 5 mayıs öğleden sonra 6. Ordular Grupu karşısındaki Alman kuvvetleri General Dewers'e teslim oldu ve nihayet *7 mayıs günü Almanyanın kayıtsız teslim olduğu bildirildi.*

Bu suretle İkinci Dünya Harbinin Avrupadaki silâhlı safhası kapandı. Her ne kadar bundan sonra bazı Alman kuvvetleri Sovyetlere karşı mukavemete devam etmişlerse de bu okadar önemli bir olay değildir. Onun için 7 mayıs gününe İkinci Dünya Harbinde patlıyan silâhların sustuğu gün olarak bakabiliriz. *(Kurmay H. Gürgüç)*

CELÂLEDDİN RÛMÎ, MEVLÂNA — (1207-1273) Asıl ismi Muhammed olan Celâleddin, bilhassa Mevlâna Celâleddin Rûmî adiyle meşhurdur. Ona Rûmî denilişi, sanat ve tefekkür hayatının o devirde Diyâr-ı Rûm diye anılan Anadolu'da gelişmiş ve ebedileşmiş olmasındandır. Genel olarak, kısaca Mevlâna diye tebcil edilen bu büyük ve vecidli şair, *Yakınşark dünyasında yüzyıllarca çalkanan zengin bir sanat ve tefekkür akımının coşkun kaynağıdır.*

Mevlâna 30 eylûl 1207 de Belh şehrinde doğmuş ve 16 ekim 1273 de Konya'da ölmüştür. Babası Sultân-ül Ulemâ Bahaddin Veled Hârizm'de ötedenberi ilim adamları yetiştirmekle tanınmış eski bir Türk ailesinin çocuğu ve devrinin büyük bir âlimi idi. Bahaddin bugün kesin olarak bilinemiyen bazı önemli sebepler yüzünden Belh'i terkederek oğlu ile birlikte önce Hicaz'a gitmiş, sonra Şam yolu ile Anadolu'ya gelerek Konya'da yerleşmiştir.

Bu büyük âlimin gerek Konya'da, gerek o devirde birçok tanınmış sôfileri bağrında toplıyan bütün Anadolu'da az zamanda yaygın bir şöhret kazandığı ve bu arada Selçuk Hükümdarı Sultan Alâeddin Keykubad'dan hürmet ve iltifat gördüğü bilinmektedir.

Önce kendi babasından zâhir ilimlerini öğrenen Mevlâna'nın, H. 628 de ölen babasının yerine vaaz ve fetva verebilecek kadar sağlam bir kültürü vardı. Bununla beraber babasının ölümünden sonra daha dokuz yıl, Bahaddin'in eski bir talebesi olan Seyyid Burhaneddin Tirmizî'nin yanında bilgisini bütünlemiye çalıştı. Bu ikinci hocası Mevlâna'ya Bahaddin'in aklî ve naklî bilgilerden başka

Mevlâna Celâleddin Rûmî
Eski bir resimden alınmıştır

duygu temeline dayanan bir başka irfân'a da sahibolduğunu haber vererek onu kendi müritleri arasına aldı ve Celâleddin'e sôfiyâne telkinlerde bulundu.

Mevlâna ilim ve irfan sahasında ulaştığı yüksek kültür derecesi dolayısiyle az zamanda etrafına hürmetkâr bir talebe grupunun toplandığını gördü. Fakat bu ilim adamının tabiî tekâmülü 1244 yılında birdenbire seyri-

ni değiştirmek zorunda kaldı. Mevlâna oy l Konya'ya gelen Şemseddin Muhammed Tebrizî isimli bambaşka bir insanla, vecid dolu bir dervişle tanıştı. Ş e m s - i T e b r i z î, rind, babacan; coşkun bir sôfî cezbesiyle dolu ve üstün bir telkin kudretine sahip, müstesnâ bir insandı. O kadar ki Mevlâna bu serbest

Mevlâna Celâleddin Rûmî
Yenikapı Mevlevîhanesinde iken İnkılâp Müzesine geçmiştir

duygulu, serbest düşünceli, göz ve gönül alıcı dervişe karşı birdenbire ancak sôfiyane bir aşkla izah olunabilecek bir bağlanış duydu.

Mevlâna'yı daha çocuk denecek bir yaşta iken bir defa Şam'da görmüş olduğu söylenilen Şems, onun ruhunu bu ikinci buluşmada zâhirî bilgilerin çerçevelediği ilim ve ibadet dünyasından uzaklaştırarak duygu ve düşünce âlemlerinin geniş ve esrarlı ufuklarına doğru alabildiğine bırakmak kudretini gösterdi.

Makalât isimli eserinden anlaşıldığına göre zamanının dinî ilimlerini pek âlâ bilen Şems-i Tebrizî bu bilimlere fazla bir değer vermiyerek Mevlâna'yı kitap ilimlerinin dışındaki sırları tanıtmak yolunda ileri bir iman ve heyecan âlemine sürükledi; ve ona «sema» ın zevkini tattırdı. Mevlâna, talebesine verdiği dersleri terkederek hemen bütün zamanını Şems-i Tibrizî'ye verdi. Mevlâna ile Şems arasındaki bu ruh anlaşması, bu tasavvufî aşk bağlılığı o dereceyi buldu ki Celâleddin bütün hayat ve heyecanını Şems'in varlığında topladı. Bu heyecanla şiir söylemiye başladı. Bu hâdise, islâmî tasavvuf edebiyatına Mevlâna ölçüsünde bir şair kazanmak imkânını verdi.

Fakat Mevlâna'nın müridleri arasında üstadlarını kendilerinden böylesine uzaklaştıran Şems'e karşı gittikçe artan bir düşmanlık belirdi. Genç şakirdler hoşnutsuzluklarını Şems-i Tebrizî'ye açıkça söylediler. Serseri derviş, birgün ansızın Konya'dan kaçarak Şam'a çekilmek suretiyle bu müşkül durumu düzeltmiye çalıştı.

Fakat Şems-i Tebrizî'den uzak kalışın elemi Mevlâna'yı öyle perişan bir hale koydu ki, müridleri, az zamanda yaptıkları mü-dahaleye pişman oldular. Bunun üzerine şairin büyük oğlu Sultan Veled, bizzat Şam'a giderek Şems'den geriye dönmesini istedi. Mevlâna'nın elemli mektupları ve Sultan Veled'in ısrarlı ricaları karşısında fazla direnemiyen Şems yeniden Konya'ya döndü. Fakat bu dönüş beklenilen neticeyi vermedi; ve bu üçüncü kavuşmanın saadeti uzun sürmedi. Gerek Konya muhitinin bu macerayı hazmedemiyecek bir hale gelişi; gerek Mevlâna müridlerinin tazelenen şikâyetleri yüzünden bütün huzurunu kaybeden Şems-i Tebrizî bu sefer bir daha izi bulunmamak üzere ortadan kayboldu.

Mevlâna, yıllarca sonsuz bir ıstırap çekti. Bizzat ve iki defa Şam'a giderek bahtsız ruhunun başıboş mâşukunu beyhude aradı. Şam sokaklarında dikkati çekecek derecede perişan dolaştı; ve bu arada divânının belki en güzel elem ve hicran gazellerini yazdı.

Nihayet o zamana kadar Şems-i Tebrizî'de gördüğü Cemal-i İlâhînin bu sefer, eski müridleri arasında bulunan bir başka insanda tecelli ettiği vehmine kapıldı; gönlünü, Salâhaddin Zerkûb denilen ve dindarlıktan başka bir kıymeti olmadığı rivayet edilen bu eski müridine verdi. Gene birçok dedikodular ve hoşnutsuzluklarla karşılanan bu macera da Salâhaddin'in hastalanarak ölmesi ile neticelendi. Mevlâna son olarak Çelebi Hüsameddin adında bir başka müridini kendisine halife seçti. Mevlâna'ya meşhur Mesnevî'sini yazmak fikrini veren ve bunda ısrar eden onun bu son halifesi oldu.

S u l t a n V e l e d : Çelebi Hüsameddin, Mevlâna'dan on iki yıl sonra öldü. Tarikat şeyhliği bu zamana kadar sonsuz bir sadakat, bir sabır ve basiretle tekkeyi beklemiş olan Sultan Veled'e geçti.

Sultan Veled, Mevlevî tarikatının hakikî kurucusu oldu. Çünkü Mevlâna, bir tekke kuracak kadar disiplinli bir hayat yaşamamıştı. İyi bir teşkilâtçı olduğu anlaşılan Sultan Veled ise; gerek babasının yaygın şöhretinden istifade etmek; gerek bu şöhret etrafında yapılan kötü dedikoduları unutturmak; gerek bu çok zengin şiir, raks, musiki, tefekkür ve iman sistemini daha geniş ülkelere yayarak ebedileştirmek gibi emellerle çalışarak bu temiz idealinde muvaffak oldu.

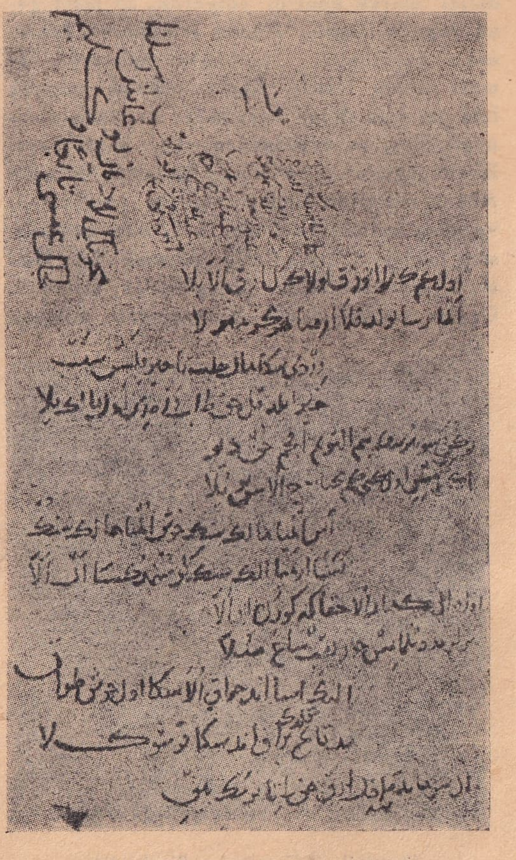
M e v l â n a n e s l i : Mevlâna daha on sekiz yaşında iken babası tarafından Lârende'de evlendirilmiş ve bu izdivaçtan iki erkek çocuğu olmuştu. Sultan Veled bunların ilki idi. Celâleddin, birinci karısının vefatından sonra Konya'da bir daha evlendi. Bu evlenmeden de biri erkek, öteki kız olmak üzere iki evlâdı oldu.

S ô f i l e r i n e n b ü y ü k ş a i r i : Milâdî Onüçüncü Yüzyılda Anadolu'ya gelip yerleşen veya Anadolu topraklarında yetişen birçok büyük sôfiler vardır. Bunların en başında zengin tefekkürü ve engin bilgisi ile tasavvuf felsefesine yeni bir hamle ve hayat vermiş olan Muhiddin-i Arabî'yi anmak icap eder. Bu büyük ve hür düşünceli filozofun, devrinin diğer sôfileri üzerinde çok kuvvetli ve çok geniş tesirleri olmuştur.

Fakat Onüçüncü Yüzyılın Anadolu sôfileri içinde serbest tefekkür heyecaniyle aşk ve ilhamı birleştirerek bunları şiir sanatının ölmez terennümleri haline getirmiye muvaffak olan en büyük şair, Mevlâna Celâleddin Rûmî'dir. Onun şiirlerinde «aşk» esasına istinad eden «yaradılış sırları» ve gene bu temel üzerine kurulan türlü tasavvuf inanışları sadece insan düşüncesinin zihnî bir vecid içinde vasıl olduğu fikrî bir neticeden ibaret değildir. Bu şiirlerde bizzat yaşanılmış ve duyulmuş bir aşkın ilâhî heyecanları; türlü şevkler ve ıstıraplar içinde çalkanmış bir ruhun çeşitli buhranları terennüm edilmiştir. Rubailerinin pek çoğunda ve hemen bütün gazellerinde duyulan en kuvvetli ses, sayhasını tutamıyan bir «âşık» ın sıcak ve ilâhî feryadıdır. Bu hissî ve fikrî feryatlar, dil ve şekil kaygısı gözeten bir sanatkârın ince ve ustalıklı söyleyişinden bir hayli uzak kalmıştır. Mevlâna'daki «symbolique» ve «allégorique» söyleyişler, şiir sanatının değil, terennüm edilen mevzu ve heyecanın icabıdır. Onun dil ve söyleyiş bakımından oldukça bozuk olan şiirlerini; şekil ve tertip bakımından pürüzlü görünen manzumelerini o derece ulvileştiren taraf, bu samimî şiirlerdeki çok kuvvetli fikir ve heyecan anlaşmasındadır. Bu şiirlerde «aşk» ın; «şevk», «arzu», «hicran», «ıstırap» ve «visal» hallerinin içten «özleyiş» lerle bezenmiş duyguları vardır.

E s e r l e r i : 1 — Divân-ı Kebir: Bir Türk olduğu halde devrinin Fars dili ile yazmak modası yüzünden İran edebiyatına, bu edebiyatın belki en güzel tasavvuf şiirlerini kazandıran Mevlâna'nın şiir kıymeti bakımından en yüksek eseri Divânı'dır.

Gazeller ve rubailerle tertibedilen bu divândaki gazellerin pek çoğu Şems-i Tebrizî'nin ağzından söylenilmiş gibi, onun ismini taşımaktadır. Esasen bu çok büyük şiirler mecmuasına Divân-ı Şems-ül Hakayık adı verilmiş ve eser Şems-i Tebrizî'nin maneviyatına ithaf edilmiştir. Mevlâna'nın Divânındaki bazı manzumelerde düzgün ve sanatkârane söyleyiş bulunmakla beraber, ekseri gazelleri mistik ve coşkun bir ruhun, çerçeveye değer vermiyen dalgalı, heyecanlı ve cezbeli terennümleri halindedir. Esas itibariyle «tefekkür

Mevlâna'nın el yazısı

heyecanı» nın bir ifade vasıtası olmak lâzımgelen «rubaî» lerinde ise, zihnî ve fikrî söyleyişlerin çok üstünde, âşıkane heyecanlar bulunmaktadır. O kadar ki Mevlâna bu kü-

çük ve ilâhî aşk şiirleriyle «rubaî» ye tekaif edilmiş bir «gazel» karakteri vermiştir.

Bu Divânın müteaddit yazmaları ve taş basması tabıları vardır. Divân-ı Kebir'in Türkiye'deki nüshaları hakkında H. Ritter tarafından Der İslam 1940, XXVI, 144-156 da esaslı malûmat verilmiştir. Bilhassa Alman ve İngiliz dillerinde bu Divândan seçilmiş bazı parçaların tercümeleri ile birlikte yapılmış yayınları vardır. Birer küçük tecrübeden ileri geçememiş olan bu çeşit tercümelerin en önemlisi R. A. Nicholson tarafından 1898 de İngiltere'de yapılmıştır : Selected Poem From the Divân-ı Shamsı Tabriz.

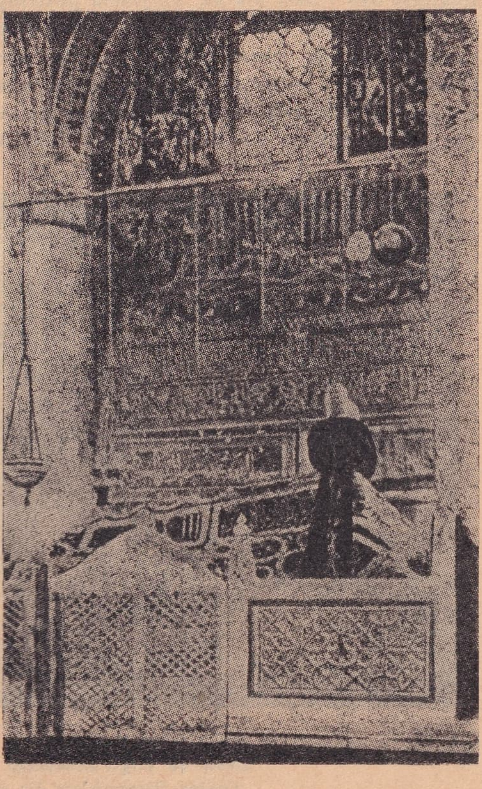
Bu Divândaki rubailerin mühim bir kısmı Türkiye'de Veled Çelebi tarafından Rubaiyat-ı Mevlânâ adiyle neşrolunmuştur. Rubailerin ayrıca Hasan Âli Yücel ve Asaf Halet Çelebi imzalariyle yapılmış ve yayınlanmış tercümeleri vardır.

2 — Mesnevî: Mevlâna'nın doğu ülkelerinde âdeta mukaddes bir kitap gibi sevgi ve ilgi uyandırmış olan en tanınmış eseri 25,700 beyit tutarındaki bu büyük ve didaktik mesnevisidir. Mesnevî İran edebiyatında destanî ve efsanevî mahiyetteki manzum hikâyelerin yazılışında kullanılan ve müstakil kafiyeli beyitlerle tertibedildiği için büyük manzum eserlerin yazılışını kolaylaştıran bir nazım şeklidir.

Mevlâna kendi mesnevisinin örneğini İran edebiyatından almıştır. İran şairi Senâî ile Celâleddin'in küçükken bizzat tanıştığı ve iltifatına nail olduğu rivayet edilen meşhur İran sôfi şairi Feridüddin Attâr'ın mistik ve didaktik mesnevileri Mevlâna'nın eseri için en yakın birer örnek olmuştur. Şair, esasen yazmıya başlamış olduğu bu eserini son halifesi Hüsameddin'in teşviki ve ısrarı üzerine yıllarca çalışmak suretiyle meydana getirmiştir. Eserin ilk on sekiz beytini bizzat yazan Mevlâna, geri kalan kısımlarını Hüsameddin'e söylemek suretiyle yazdırmıştır. Eserin tertibinde, manzum sözü kolay ve tabiî bir söyleyiş haline getirmiş olan büyük bir sanatkârın ahenkli, külfetsiz ve akıcı ifadesi vardır. Bu eserin tarikata giren halkı aydınlatmak maksadiyle yazılması, onda çok derin, cesur ve söylenilmez heyecanların yer almasına imkân bırakmamıştır. Hikâye sanatı bakımından da Mesnevî herhangi bir plâna göre tertibedilmiş ve çerçevelenmiş bir eser değildir. Şair her söz gelişinde, her fırsat buluşunda fikirlerini bir hikâye ile de kuvvetlendirmek istediği için eserdeki birçok hikâyeler birbirine girmiş bir durumdadır. Ayrıca bu hikâyelerin arasına uzun örgüler de yerleştirilmiştir. Bu sebeple Mesnevî-de yalnız tarikat bilgileri değil, aynı zamanda şark'ın bütün eski efsane ve hikâyelerinden, peygamberlere ve evliyaya ait menkıbelerden faydalanarak yazılmış parçalar da vardır. Bu hikâyelerin içinde fazla açık saçık olanları çok kere tenkide uğramıştır. Mevlâna'nın realist bir görüşle yazdığı bu hikâyelerin hoş görülmesini istiyenler, onun bu muazzam eserini çocuklar için yazmamış bulunduğunu ehemmiyetle hatırlatmaktadırlar.

Mesnevî yalnız Hindistan, İran, Türkiye gibi doğu ülkelerinde değil, Mevlâna'nın batı ülkelerinde de en çok tanınmış olan eseridir. Eserin İngiliz, Fransız, Alman ve Ordu dilleriyle yapılmış tercüme ve şerhleri vardır. Mesnevî'nin uzun ve ciddî bir çalışma mahsulü olarak meydana getirilmiş, şerhli ve tenkitli, mükemmel bir tab'ını İngiliz müsteşriki R. A. Nicholson yapmıştır. Türkçedeki muhtelif tercüme ve şerhleri arasında en güzeli divân şairi Nahîfî tarafından yapılan manzum tercümesidir. Eserin dilimizdeki en son tercümesi de Millî Eğitim Bakanlığının «Dünya Edebiyatından Tercümeler, Şark - İslâm Klasikleri» serisinin birinci cildi olarak neşrolunan eserdir. Güzel bir izahnameyi de ihtiva eden bu tercüme Veled İzbudak - A. Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. Tercümenin yayınlanmasına devam olunmaktadır.

Mevlâna'nın bu iki büyük eserden başka Fîhi mā Fîh isimli mensur bir eseri vardır. İstanbul kütüphanelerinde muhtelif yazmaları bulunan Fîhi mā Fîh Mevlâna'dan rivayet

Mevlâna'nın Konya'daki türbesi

edilen birtakım sözleri, bu arada onun hayatına ait bazı bilgileri ihtiva etmektedir.

Bundan başka Mevâiz Mecâlis Seb'a ismini taşıyan bir eser onun yedi öğüdünü havidir. Fakat şairin gerek hayatı, gerek yaşadığı devrin tarihî - içtimaî durumu ve tanınmış simaları hakkında çok önemli bilgiler vermekte olan en mühim eserlerinden biri de Mektubât adını taşıyan mektuplarıdır. Son yıllarda bu eser üzerinde bazı lüzumlu çalışmalar ve incelemeler yapılmıştır.

M e v l â n a v e T ü r k - İ s l â m e d e b i y a t ı : Mevlâna, yalnız Türk tasavvuf edebiyatı üzerinde değil, bütün Türk - İslâm edebiyatları ve Türk içtimaî hayatı üzerinde çok büyük tesirler bırakmış olan büyük ve müstesna şahsiyetlerden biridir. Onun adı yüzyıllarca bütün Türk topluluğunun sevgi, ilgi ve saygı ile karşıladığı mevlevî tekkesinde ve mevleviler arasında mukaddes bir isim olarak anılmış; onu tanımak, onu anlamak, onun şiirleriyle mestolmak, onun gibi hak aşkiyle yanmak için birbiriyle yarışan insanlar gelip geçmiştir. Mevlevî edebiyatı, mevlevî raksı, mevlevî musikisi ve bilhassa bu musikinin baş sazı olan «ney» sadası Türk milletini yüzyıllarca zevkli bir ürperiş ve ilâhî bir özleyiş duygusiyle hareket ve heyecana getirmiştir.

Hayatında bir tarikat kurmamakla beraber daha kendi yüzyılında büyük bir tarikat halini alan «mevlevilik» in kurulma ve gelişmesinde Mevlâna'nın büyük şahsiyetinin tesiri vardır.

Mevlevilik, bâtınî inanışlara muarız olarak kurulan bir tarikattır; ve Mevlâna'dan sonra geniş teşkilâtlı bir müessese halinde Anadolu, Mısır, Suriye, Irak, Azerbaycan ve Macaristan içlerine kadar yayılmıştır.

Bu tarikatin Türk edebiyatı üzerindeki tesirleri de çok geniş olmuştur. Yalnız mevlevî tarikatının yetiştirdiği şairler değil, profan mahiyette şiirler yazan birçok divân şairleri de yüzyıllarca Mevlâna'nın ve mevlevî tekkesinin dinî - fikrî - bediî hareketleriyle heyecanlanarak mevleviliğin zengin kültür ve heyecanını kendi eserlerinde yaşatmışlardır. Birçok divân şairlerimize coşkun bir ilham kaynağı olan Mevlâna ve onun eserleri halk arasında da aynı alâka ve sevgiye mazhar olmuştur. Ona büyük bir evliya rütbesi verilmiş ve türbesi ulu bir ziyaretgâh yapılmıştır. Mesnevî'nin kutsal sayılan ismi kadar mevlevîlik heyecanının terennüm vasıtası olan «nây» ın sadası da halka onu hatırlatmış ve : «Niye halketti deme Hazret-i Mevlâ nây-ı = Halka andırmak için Hazret-i Mevlâna'yı» gibi tecnislerle onun adı «ney»in ve tanrının adiyle birleştirilmiştir.

İran dili edebiyatı için cidden büyük bir kazanç olan Mevlâna, eserlerinin Farsça oluşu yüzünden Türk dili edebiyatının büyük kayıplarından biri olmuştur. Bununla beraber şair, Türkçeyi büsbütün ihmal etmemiş; bazan tek bir söz, bazan bir mısra parçası, bazan bütün bir mısra, bir beyit veya bir mülemma; halinde şiirlerine birçok Türkçe sözler ve parçalar katmıştır. Mevlâna'daki Türkçe sözler ve Türkçe şiirler, onun eserlerinden derlenerek Türkiyat mecmuasında Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya tarafından neşrolunmuştur.

K ı s a B i b l i y o g r a f y a : Ahmet Remzi Akyürek; Anadolu Selçukluları Gününde Mevlevî Bitikleri, I, II, İstanbul, 1937. Asaf Halet Çelebi; Mevlâna'nın Rubaileri, İstanbul, 1939. Hasan Âli Yücel; Mevlâna'nın Rubaileri, İstanbul, 1932. H. Ritter; Celâleddin Rûmî, Türkçe İslâm Ansiklopedisi. Mevlâna Gelâleddin Rûmî ve Arkadaşları, Türkiyat M. C. VII-VIII. (Aynı araştırıcının Mevlâna hakkındaki diğer ve çok kıymetli etüdleri için gene İslâm Ansiklopedisindeki maddenin bibliyografyasına bakılmalıdır). Fuad Köprülü; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, 1919, S. 343. Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1928, S. 289. H. T. Gönensay, Nihad Sami Banarlı; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1941. Ömer Ferid Kam; İran Edebiyatı Tarihi, taşbasması, İstanbul, 1929. R. A. Nicholson; The Mathnawi of Jelâlu'ddin Rûmi, London, 1924-1940. Şerefeddin Yaltkaya; Mevlâna'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe şiirler, Türkiyat M. C, 4. - Tahlil ve tenkitler, T. M. C, 6. ve : Millî Eğitim Bakanlığı; Dünya Edebiyatından Tercümeler, Şark - İslâm Klâsikleri : Mesnevî, 1942 ve müt. Konya Halkevi Kültür Dergisi, Mevlâna, özel sayı, 1943. Mevlâna'ya ait ilmî araştırmalar için, tam bir bibliyografya için, Türkçe İslâm Ansiklopedisine bakılmalıdır.

(Nihad Sami Banarlı)

DANTE, ALİGHİERİ — (1265-1321) Büyük ve meşhur İtalyan şairi. Alighiero ile Bella'nın oğlu. 1265 mayısında Floransa'da doğdu. Dokuz yaşında iken, kendisinden bir yaş küçük bir kıza çılgıncasına âşık oldu.

Bu kız, Folco Portinari'nin kızı Beatrice idi. Aşkından aklını kaybetmemek için kendini tahsile verdi : Matematik, astronomi, felsefe, edebiyat okudu, resim, müzik ve şarkı dersleri aldı. On sekiz yaşında sevgilisine ilk sone'sini yazdı. Beatrice, 1288 yılında Simone

Dante Alighieri
Ciotto'nun bir kabartmasından

di Geri de Bardi adında bir asille evlendirildi. Fakat iki yıl sonra, 1290 da veremden öldü.

Beatrice'nin ölümü Dante'nin hayatını altüst etti. Bir taraftan hasretini gideremediği sevgilisine soneler, şarkılar yazarken, bir taraftan da politika hayatına atıldı ve Floransa'da oldukça önemli roller oynadı. Aşkını unutmak için 1295 te Gemma Donati ile evlendi. Bu evlenmeden bilindiğine göre Iacope ve Pietre adında iki oğlu, Antonia ve Beatrice adında iki kızı olmasına rağmen bütün hayatınca sevgili Beatrice ve kendi ağzından Bice'sini unutamadı.

Dante siyasî hayatında papa taraftarlarının partisine girdi. Bu parti beyazlar ve siyahlar olarak iki kola ayrılıyordu. Dante beyazlardandı. Aralarındaki mücadele sonunda beyazlar 1301 de siyahlar tarafından nefyolundular ve Almanya İmparatoru taraftarlariyle birleştiler. Dante, evinin siyahlar tarafından yerle bir edildiğini gördü, hattâ idama mahkûm edildi. Fakat küküm yerine getirilmiyerek o da 1302 yılında sürüldü.

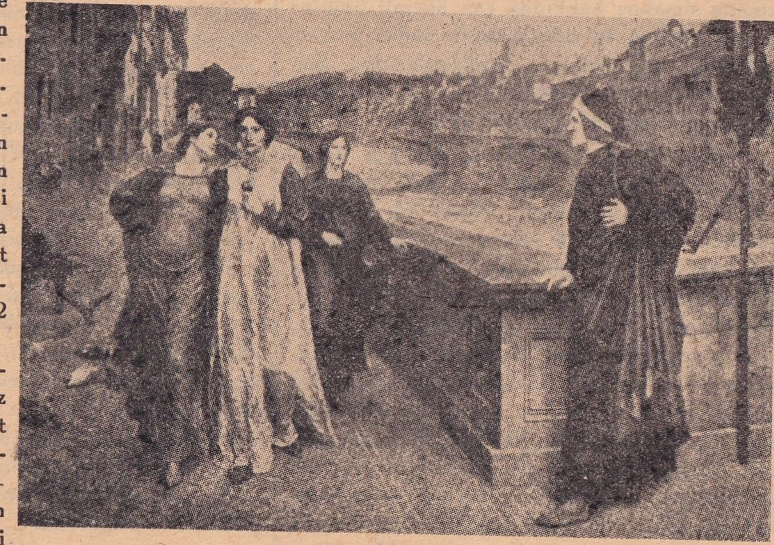
Dante'nin sürgündeki hayatı biraz karanlıktır. Fakat bilindiği kadarına göre Almanya İmparatoru taraftarlarının Lombardiya'daki şefi Can Grande della Scala, şaire Ravenna-da melce verdi. Dante bundan sonra Paris, Lyon, Pisa, Padua, Lucca-da birer müddet dolaştıktan sonra 1321 de tekrar Ravenna'ya döndü. Bu sefer de Ravenna Başyargıcı Guido de Palenta onu sarayına misafir etti. Fakat Dante çok yaşamıyarak aynı yılın 14 eylülünde gözlerini hayata yumdu. Başyargıç ona son derece parlak bir cenaze töreni yaptırdı.

Eserleri: Dante'nin eserleri arasında en meşhurları Divina Commedia (İlâhî Komedya), Vita Nuova (Yeni Hayat), Convivio (Ziyafet), De Monarchia (Monarşi), De Vulgari Eloquio (Umumî Talâkat) dır. Fakat onu asıl meşhur eden ve İtalyanlarca olduğu kadar dünya münekkitlerince de İtalyan şiirinin ve hattâ dilinin babası sayılmasına sebebolan eseri İlâhî Komedya'dır. Hemen bütün diğer şiirleri ve eserlerinin birçoğu gibi Beatrice'den ilham alarak meydana getirdiği bu eserde büyük şair, sevgilisini bütün dünya edebiyatında ebedileştirmiştir. Bu eser hakkında daha aşağıda etraflıca bilgi vereceğimiz için burada öteki eserlerinden kısaca bahsedelim : Nazım ve nesir olarak 1292 de

Dante ve Virgil Cehennemi geziyor
Eugène Delacroix'nın bir tablosu

yazılmış Yeni Hayat da Beatrice için yazılmıştır. Yeni Hayat'ta aşırı mistisizm ile şairane bir aşk birleşmiştir. Ziyafet, felsefî bir eserdir. Monarşi, Lâtince'dir ve Dante'nin barışsever tek bir imparator idaresinde bütün dünyaya şamil bir monarşi düşüncesini ortaya

Dante ve sevgilisi Beatrice
Henry Holiday'ın bir tablosu

koyar. Umumî talâkat, Lâtincenin İtalyan deyalektine olan tesirlerini tahlil eder.

İlâhî Komedya: Dante'nin 1300 de Floransa'da başlıyarak sürgün iken dolaştığı yerlerde 1318 e kadar on sekiz senede meydana getirdiği bu eser insan zekâsının en yüksek edebî eserlerinden ve en güzel destanlarından biridir. Bu eser, Dante'nin önce Virgilius tarafından ve sonra Beatrice tarafından sevkedilerek öteki dünyaya hayalî bir yolculuğudur. Bazı münekkitler, Dante'nin sevgilisi Beatrice'nin de, şairin ancak hayalinde yaşattığı bir kız olduğunu ileri sürerler.

İlâhî Komedya üç kısımdır: Cehennem, Âraf, Cennet. Fakat en kuvvetli kısmı, Cehennem (Inferno) dur. Şair, Cehennemi huni şeklinde muazzam bir hufre olarak tasvir eder. Bu huninin ucu yerin merkezidir. Hufrenin kenarları birbiri altına gelen basamaklar veya setlerle çevrilmiştir. Bu setler, huninin dibine inildikçe, tabiatiyle, küçülmekte ve en suçlu günahkârlar en dipte, en dar setlerde bulunmaktadır. Cehennem setlerini dolaşmak üzere Dante ile yola çıktığımız zaman zihnimizde iki şey yer eder : Birincisi, Dante'nin «Inferno» sunun dünyanın en büyük macera hikâyesi olduğudur; ikincisi de, «Robinson Crusoe» ve «Gulliver'in Seyahatleri» gibi çok canlı, realist ve pek iyi tasvir edilmiş teferruatla meydana getirilmiş olmasıdır. Cehennem setlerinde çeşitli işkencelere, zamanın büyük canilerine ve Dante'nin siyasî muarızlarına rastlarız. Buralarda önümüze serilen şeyler ve simalar en usta ressamlar elinden çıkmış şaheserler gibi göze çarpar ve zihne hayran kalınacak sahnelerin unutulmaz serileri halinde yerleşerek ebedileşir.

Bir dağ gibi gösterilen Âraf, son derece eğlenceli sahnelerin geçtiği bir yerdir. Cennette ise Tanrının etrafında toplanmış, masum, mesut kimselere ve şöhret kazanmış mütefekkirlere rastlarız.

Hulâsa edecek olursak «İlâhî Komedya» zahirî olarak ölümden sonra ruhların ne halde bulunacaklarının gösterilişi; bâtınî olarak ta, insanın rabbanî hidayet ve irşada muhtaç olduğunun izahıdır.

Dante'nin namını ebedileştirmiş olan bu eser, şairin ölümünden otuz, kırk sene sonra ilk defa basılmış, ondan sonra defalarca muhtelif baskıları yapılmış ve hemen bütün dünya dillerine çevrilmiştir.

İlâhî Komedya Onbeşinci Yüzyıl boyunca İtalyan şehirlerinde, Floransa Üniversitesinde alenen okunmuştur.

Şairin doğduğu Floransa'da, ölümünden yüz altmış yıl sonra, yani 1481 de ilk defa basılmış ve meşhur ressam Botticelli tarafından resimlendirilmiş olan nüsha 1903 yılında Londra'da 25000 franga satılmıştır.

Dante'nin mevkii: Umumiyetle dünya münekkitlerine göre İtalyan rönesansı devrini, hiç şüphesiz, Dante açmış, Galilei kapamıştır. Dante bu devrin en dinamik şahsiyetlerinden biridir. Michelangelo ve Botticelli gibi tamamiyle zıd karakterlerde olan üstadlara bile müessir olmuştur. Yukarıda

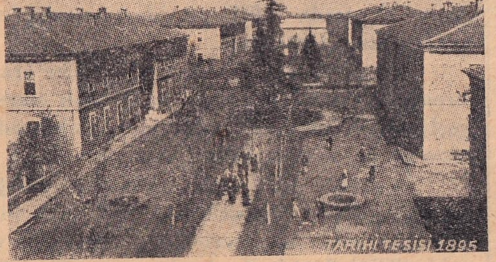
da işaret ettiğimiz gibi Dante İtalyan şiirinin ve hattâ İtalyan dilinin babasıdır.

Kısa bibliyografya: *Cesare Foligno; Life in the Italian City States. W. Romaine Paterson; The Artistic Legacy of the Renaissance. The world's Best Books, II, John O'London's Edition, London. Prof. G. B. Melzi; Il Novissimo Melzi Dizionario Completo. The Modern Encyclopedia. Le Larousse Universel.* (*Dr. Osman Mir*)

DARÜLÂCEZE — (Kuruluşu : 1895) Düşkün, sakat, ihtiyar, bir iş tutup kendini geçindirmekten âciz, aynı zamanda bakacak kimsesi de bulunmıyan bir kısım şehir halkiyle şehre dışardan gelen garipleri barındırmak, yedirip içirmek, uzun yıllardanberi İstanbulu meşgul eden işlerden biri olmuştur. Zaman zaman ve türlü türlü yardım müesseseleri, hayırsever kimseler bu düşkünlere bakım vazifesinin yerine getirilmesini kısmen ve dağınık bir şekilde sağlamıştır.

Fakat bu vaziyet böylece devam ederken ve ihtiyaçlar seneden seneye artar dururken 1293 (1876) te çıkan Osmanlı - Rus harbi yeni bir ihtiyacı daha ortaya koymuştur. O da Rumeli'den İstanbul'a gelen muhacirler arasında binlerce dul kadınla anasız babasız yetimleri barındırma ve besleme keyfiyetidir. Bunlar arasında sağlam olanları İstanbul halkı kısmen evlâtlık olarak evlerine almışlarsa da alil, sakat ve iş göremiyecek derecede yaşlı olanlar ortada kalmıştı. Hükûmet bu vaziyet karşısında Gülhanedeki Kırmızıkışlayı bu türlülere hastane ve barınma yeri olarak tahsis etmiş ve «Dulhane» denilen bu müessesenin idaresini Muhacirin Komisyonuna vermişti. Dulhane 1310 (1894) senesinde Belediyeye devrolunmuş, Belediyece hasta ve yatalak kadınlar Haseki Kadın Hastanesine, yetim çocuklar da kısmen Darüşşafakaya, kısmen yatılı askerî mekteplere yerleştirilmiş ve 1311 (1895) de Darülâceze açılınca kadınlarla hasta ve sakat çocuklar Hasekiden Darülâcezeye nakledilmişlerdir. 1895 ten önceki yıllarda sokaklarda binlerce kimsenin dolaşıp dilendiği görülmekte ve bu vaziyet dikkati çekmekte idi. İşte bunları toplayıp barındırmak ve işe, güce kudreti olanları çalıştırmak ve aynı zamanda bu gibilere bir sanat öğretmiş olmak fikri uyanmış ve işte asıl mevzuumuz olan «Darülâceze» nin yapılıp açılması düşüncesi belirmiştir.

Darülâcezenin kurulmasında ilk teşebbüsün İkinci Abdülhamit tarafından alındığını o zamanki gazetelerin neşriyatından öğreniyoruz. Meselâ 5 mart 1306 (1890) tarihli günlük gazetelerde Payitahtta birçok fakir ve kimsesiz çocukların sefalet içinde yüzdükleri işitilmesi ve görülmesi üzerine bunların sayıları tahkik ve tesbit olunarak işe, güce kudreti olanların bir Darülâceze yapılarak orada terbiye ve iaşeleri çarelerinin araştırılması irade edilmiş ve 30 mart 1306 (1890) tarihli gazetelerde de şu izahat görülmüştür : «Sokaklarda dilenmekte olan ve kimsesiz bulunan çocuklarla alil ve sakat erkek ve kadınların dilencilikten kurtarılarak vücutlarının tahammülü derecesinde el işleriyle geçinmelerinin temini ve bunlardan işe, güce yaramıyanların iaşesi ve çocukların talim ve terbiyesi için bir bina yapılması» hususunun Devlet Şûrasınca düşünülmesine ve bir nizamname yapılmasına irade çıkmış ve oraca da gereğinin yapılmasına başlanmıştır. Aynı zamanda Darülâceze binasının yapılması ve yapıldıktan sonra idaresi için lüzumu olan paranın temini maksadiyle de Maliye Nazırı Agop Paşanın başkanlığı altında İstanbul'da malî müesseselerin direktörlerinden, Ticaret Odası reisinden ve diğer bankerlerden mürekkep bir komisyon kurularak işe başlanmıştır. Komisyon, Darülâceze için yardımlar teminine ve ianeler toplanmasına ve hediyeler kabulüne karar vermiştir. İlk hediyeyi Hükümdar İkinci Abdülhamit vermiş ve yedi bin lira değerinde olan bu hediyelerle diğer eşya piyango yoliyle paraya çevrilmiştir. Gene bu hükümdar on bin altın nakdî yardımda bulunmuş ve memleketin bütün malî müesseseleriyle zenginleri de bu yolu takip ederek ilk sermaye olmak üzere yirmi bin sekiz yüz kırk yedi lira elde edilmiştir. Bundan sonra komisyon işi biraz daha genişleterek elli bin liralık iane bileti bastırıp hayır ve şefkat sahiplerine başvurmuş ve bunda da muvaffak olmuştur. Şu halde henüz Darülâcezenin inşaatına başlanmadan komisyonun elinde yetmiş bin liradan fazla bir para bulunmakta idi.

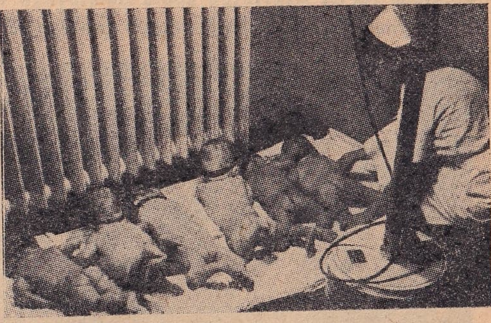

Darülâceze binaları

Müessesede fakir ihtiyarlar

1306 (1890) dan 1308 (1892) e kadar geçen müddet içinde Darülâceze binasının plânını, yerini ve inşaat parasını türlü şekillerde sağlamakla uğraşılmıştır. Plânını Bâbıseraskerî İnşaat Dairesi yapmış, Kâğıthane sırtında Hacı Reşit Ağa veresesine ait kırk dönüm kadar toprak Şehremaneti Meclisi âzasından Başmühendis Mehmet, Maliye Nezareti Tahsilât Müdürü Halil Rami, Defterihakanî Memuru Nuri ve Maliye Nezareti muhamminlerinden Mahmut Beylerden kurulmuş komisyonca istimlâk olunmak ve mazbatası Dahiliye Nezaretine verilmek suretiyle yeri hazırlanmış yüzbin lira tahmin olunan inşaat masrafı yapılan eksiltmeden sonra yetmiş bin liraya inmiş olduğu ve iştirak eden birçok mimar arasında Tersaneiâmire kalfası Vasilâki'ye ihale edildiği için 1308 (1892) senesi ekim ayının altıncı günü Darülâcezenin temeli atılıp üç sene sonra 20 aralık 1311 (1895) de tamamlanarak açılmıştır.

Darülâcezenin kurucusu olarak Dahiliye Nazırı Halil Rıfat Paşa gösterilmektedir. Bundan dolayı da bir büstü müessesenin antresine konulmuştur. Halil Rıfat Paşa, Hicrî 1310 ve Malî 1308 (1892) de Dahiliye Nazırlığına Münir Paşadan sonra getirilmiş olmasına ve bu tarihte yukarıda geçtiği gibi Darülâcezenin yeri, inşaat parası ve plânı hazırlanmış bulunmasına göre Halil Rıfat Paşa ancak bir Dahiliye Nazırı sıfatiyle hükûmet adına ve hesabına temel atma töreninde bulunmuş, inşaatı çabuklaştırmış ve nihayet açılış törenini yapmıştır. Bu itibarla asıl kurucusu zamanın hükümdarıdır demek çok yerinde bir kadirbilirlik olur.

Müessesede kimsesiz çocuklar

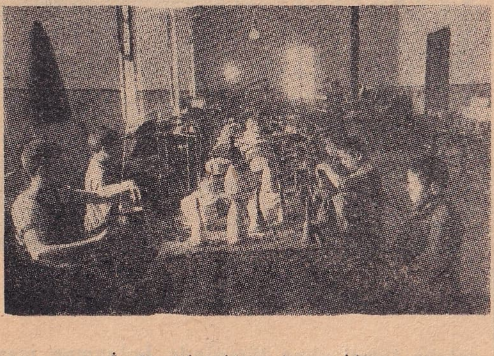
Binanın inşaatiyle uğraşıldığı sırada biri Darülâcezenin idaresiyle temin edilen gelir kaynakları, ötekisi de dilenciliğin men'i hakkında o zamana göre kanun mahiyetinde olan iki nizamname yapılmıştır. Darülâcezenin yapılması için din, milliyet ve tabiiyet ayırdedilmeksizin İstanbul'un bütün malî müesseseleriyle zenginleri yardım etmiş olduğu için burada İslâmlarla birlikte Rum, Ermeni ve Yahudi unsurlarının da barınmaları esası kabul edilerek bunların dinî ihtiyaçlarını karşılamak için de müessese içinde cami ile beraber kilise ve havralar da yapılmıştır. Bu suretle meydana gelen ve binden fazla acezey[1] sinesinde barındıran bir müesseseyi yaşatmak için esaslı gelirler bulunmak cihetine gidileceği tabiidir. Bunun için şehir sınırı içinde işliyen vapurların gidiş biletlerine, tiyatro duhuliyelerine, tapu dairelerindeki alım satım ilmühaberlerine ufak birer zam yapılmakla beraber yeniden imtiyaz ve inhisar verilen anonim şirketlerden temin edilen nakdî yardımlar Darülâcezenin belli başlı gelirlerini teşkil eder. Fakat açıldığı tarihtenberi bunlara bir yenisi eklenmedikten başka, bilâkis çoğu ya kaldırılmış, ya kısmen azaltılmıştır. Meselâ alım satım harçları maliyece alınmış, vapur biletlerine yapılan on para zam bir hayli yekûn tuttuğu halde maktu bir para verilmekle işin içinden çıkılmış, tiyatro ve sinemalardan alınan yüzde on iane, yüzde iki buçuğa indirilmiştir. Bundan dolayıdır ki Darülâceze bugün sıkıntı içindedir ve Belediyece yardım görmektedir.

Darülâcezenin yapılmasına yerli ve yabancı malî müesseselerle din ve milliyet farkedilmeksizin bütün memleket yardım etmiş olmakla beraber buraya yalnız İstanbul halkının acezesi ile İstanbulda yerleşmiş olan muhacirler alınır. Yabancılarla Türkiye'nin başka şehir ve kasabalarından gelen halk alınmaz.

Darülâceze; tam ortasına rastlıyan idare binasından başka dört aceze pavyonu (ikisi kadınların, ikisi erkeklerin olan bu pavyonlarda geniş salonları ve odaları ihtiva eden yatakhaneler ve alt katlarında yemek salonları vardır), iki pavyondan ibaret bir hastane (iki yüz yataklı), bir yetimhane, bir ırzahane, bir çamaşırhane, iki hamam ile terzilik, çorapçılık, kunduracılık, marangozluk, demircilik, dökümcülük ve halı imalâthaneleri

bir fırın, bir cami, iki kilise, bir havra ve beş meslek sanat okulunu havidir. Mükemmel bir kreşi ve çocuk yuvası da mevcuttur.

İlk açılışında Darülâcezenin idaresini Dahiliye Nazırı üzerine almış ve bu suretle 1308 e kadar Dahiliye Nezaretince idare olunmuş ise de o tarihten sonra Belediyeye ve Belediyece de idaresi Müessesatı Sıhhiye Mü-

İş öğretilen kimsesiz çocuklar

düriyetine verilip bu müessesenin kaldırılması üzerine Darülâceze tekrar Dahiliye Nezaretine geçmiş ve Cumhuriyet inkılâbına kadar oraca idare olunmuştur. Cumhuriyet devrinde bir aralık Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti idareyi eline almış ise de 1925 te tekrar Belediyeye verilmiştir.

Darülâcezenin kuruluşundan 1 ağustos 1945 tarihine kadar müesseseye 18840 erkek, 11214 kadın, 9216 erkek çocuk (5-15 yaş arasında), 6410 kız çocuk (5-15 yaş arasında) ile sokağa bırakılmış 6915 süt çocuğu kabul edildiği tesbit olunmuştur.

Açılışı elli yılı bulan Darülâceze binasına bu uzun müddet içinde yeni bir pavyon, yahut yeni bir müessese eklenememiştir. Cumhuriyet devrinde arkasında ve yanlarındaki boş toprakların bir kısmı satın alınarak acezedeki kudret ve kabiliyeti olanların buralarda çalıştırılması ve bu suretle hem onların sıhhatlerine, hem de Darülâcezenin bir kısım yiyeceklerinin topraktan çıkarılmasına hizmet edilmesi arzu olunmuştur. Yakında tatbikata geçilmesi düşünülmektedir.

(Osman Ergin)

GENÇLER BİRLİĞİ KULÜBÜ (Ankara) — Ankara'da en eski spor teşekküllerinden biri olan Gençler Birliği Kulübü, 14 mart 1923 te kurulmuştur. Aydın bir gençlik kütlesini çatısı altında toplıyan Gençler Birliği, başkentte sporun genişlemesi için büyük gayretler sarfetmiş bir kulüp olarak tanınmaktadır. Gençler Birliğini kuranların başında Haydar Erim, Fazıl Erim, Nuri Erim, Hüseyin Mazlum Erim, Ömer Lûtfi Mihman ve Veli Orhan bulunmaktadır. Bunlardan başka kulübün kurulmasını istiyen ve bilfiil o zaman takımda yer alanlar arasında Mennan İz, Mazhar Atacalı, Kenan ve Asım'ı da zikretmek lâzımdır. Kulübün ilk defa başkanlığını birinci devrede Muş Milletvekili Mahmut Sait ve fahrî başkanlığını da merhum Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati yapmışlardır.

Gençler Birliğinin kuruluşuna tesadüf eden tarihte Ankara'da İdman Yurdu, Turan Sanatkâran, Muhafız Gücü ve Sultanî olmak üzere dört kulüp vardı. İdman Yurdu; Fenerbahçe, Galatasaray ve Altınordu gibi İstanbul'un kuvvetli kulüplerinde yer almış Osman Nuri, Kâmil, Mümin, Doktor Cevdet ve İbrahim Turgut gibi tanınmış sporcuların himmet ve gayretleriyle kurulmuştu. Turan Sanatkârları; Askerî Fabrikalar Gücü olup bu müessesede çalışanlardan teşekkül ediyordu ki, bunlar arasında da Abdülkadir ve Naim gibi kuvvetli elemanlar vardı. Muhafız Gücü; Meclis muhafız kıtaatının subay ve erlerinden ve bilhassa o zaman bu kıtanın komutanı bulunan İsmail Hakkı Tekçe (şimdi tümgeneral)nin sporseverliği ve kuvvetli idaresiyle meydana gelen ve bir zamanlar Türkiye birinciliğine kadar yükselen bir teşekküldü. Sultanî takımı ise; isminden de anlaşıldığı gibi Sultanî talebelerinden kurulmuş bir takım olması icabetmekle beraber, ekserisi memur, subay ve serbest meslek sahibi ve bu arada da pek az talebe tarafından kurulmuş bulunuyordu.

Gençler Birliği 1930 takımı

İşte bu sıralarda hevesli ve istidatlı talebeler, birleşerek Gençler Birliği ismi altında bir kulüp kurmuşlar ve lik maçlarında tesadüfen karşılarına çıkan Sultanî takımını güzel bir oyunla yenmiye muvaffak olmuşlardı.

Gençler Birliği kurulduktan sonra, kulübün başkanlığında sırasiyle Mahmut Sait, Ercüment Ekrem Talu, Şehremini merhum Haydar, Eskişehir Milletvekili Asaf, Ali Faik ve Münif Kemal gibi değerli kimseler bulunmuş ve kulüp için faydalı gayretleri görülmüştür.

Gençler Birliği 1929 takımı

Kulübün kuruluşu sıralarında İstanbul'daki Altınordu kulübünün çok kuvvetli bulunması ve bilhassa Anadolu'da sevilmesi, sultanî Beden Terbiyesi Öğretmeni bulunan Ekrem (hâlen Beşiktaş Halkevi Başkanıdır) ile yüzbaşı Mümin'in Altınordu'da oynamaları kırmızı - siyah renge karşı gençler üzerinde bir ilgi uyandırmıştır. Bu sıralarda kulübün müessislerinden Nuri ve Mennan Ankara'da bir tuhafiye dükkânının vitrininde gördükleri kırmızı - siyah amudî çubuklu formadan on tane satın almışlar ve bu suretle Gençler Birliği rengi kırmızı-siyah olarak kabul edilmiştir. Gençler Birliği, kuruluşundan kısa bir zaman sonra kuvvetli bir duruma gelmiş, Ankara'da birçok birincilikler kazanmış ve bazı ecnebi takımlara karşı da iyi neticeler almıştır. Ankara'da sevilen ve iyi bir isim almış olan bu spor teşekkülü, Türk futboluna Cihad Arman, Hasan, Ahmet, Niyazi, Rasim gibi kuvvetli futbolcular vermiştir.

(Sedat Taylan)

GERÇEK, SELİM NÜZHET — (1891 - 1945) Tanınmış muharrirlerden olan Selim Nüzhet Gerçek'in resmî vazifesi Millî Eğitim Bakanlığının Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü idi. İlk edebî mecmualarımızdan «Hazinei Evrak» ın kurucusu Mahmut Celâlettin Beyin oğludur. 1891 de İstanbul'da doğdu. Öğrenimini 1910 yılında Galatasaray'dan mezun olmak suretiyle yaptı ve Cenevre Üniversitesinde lisans yapmak suretiyle tamamladı; aynı zamanda tiyatro ile fiilen meşgul oldu. Muharrirliğe 1922 de, Celâl Nuri tarafından çıkarılmakta olan «İleri» gazetesinde başladı. Ondan sonra da birçok gazete ve mecmualarda tiyatro tenkitleri ve bibliyografya makaleleri yazdı. Şiirden başka hemen her edebî nevi üzerinde çalıştı ve değerli eserler vücude getirdi.

Selim Nüzhet Gerçek

Folklor, matbaacılık, gazetecilik ve tiyatro tarihi, hassaten meşgul olduğu sahalardı. Senelerdenberi de Akşam gazetesine her hafta temaşa hakkında bir yazı yazmakta idi.

Gazanferağa medresesinde açılan Şehir Müzesiyle, zaman zaman birer münasebetle kurulan gazete ve kitap sergilerinde, orta oyunu, hokkabaz ve karagöz gibi yaşamasına çalıştığı millî sahne ve oyunlarımızda ve bilhassa tiyatroda fiilî emekleri geçmiş ve candan hizmet etmiştir.

Hususî hayatı, bu çalışmalara ve araştırmalara vakfedilmiş sade ve faydalı olarak geçiyordu. İlk sayımızdanberi Ansiklopedimize de yararlı hizmetleri olmuştu.

12 aralık 1945 te, oturmakta olduğu Cağaloğlun'da İçtihatevindeki dairesinde birdenbire beyin kanamasından hastalanmış ve nakledildiği Sağlık Yurdunda aynı gün vefat etmiştir.

Eserleri : Türk Matbaacılığı, 1928; Türk Gazeteciliği, 1931; Türk Matbaa I. 1939; Türk Taşbasmacılığı, 1939; Türk Temaşası, 1930. Bunlardan başka bir hayli orijinal karagöz piyesleri ve daha başka kitapları vardır.

Kendi nevilerinde kıymetli bir fikir adamı idi.

(Ahmet Bahtiyar Esen)

GOETHE, JOHANN WOLFGANG — (1749 - 1832) "Türkçede Göte okunur,,. 28 ağustos 1749 da Main nehri kenarındaki Frankfurt şehrinde doğmuş ve 22 mart 1832 de Weimar'da ölmüştür. Babası bir avukattı; soğukkanlı ve her hususta titizdi. Annesi ise neşeli, müsamahacı ve geniş hayalli bir kadındı. Goethe, bu birbirine zıd iki mizacın terbiyesi altında büyüdü; evde hususî ders gördü. Frankfurt şehri, tiyatro ve sanat dünyasiyle ruhunu erkenden büyüledi. On altı yaşında hukuk tahsili için Leipzig Üniversitesine girdi. Canlılığı ile devrinin "Küçük Paris,, i sayılan bu şehir, genç Goethe'nin gelişmesinde büyük bir rol oynadı. Katherina Schönkopf (Kätchen) adında bir kıza karşı duyduğu ilk büyük aşkından "Annette,, (1767) başlığı altında toplanan şiirleri meydana geldi. "Leipzig'in Şarkıları,, nı terennüm eden bir ikinci kitabı da (Leipziger Liederbuch) 1769 yılında yayınlandı. Goethe, Leipzig'de tahsilini bitiremeden hastalandı. Frankfurt'ta, hastalığı esnasında, annesinin dostu Fräulein von Klettenberg, mistik görüşleriyle ona kuvvetli telkinlerde bulundu. "Güzel bir ruhun itirafları,, (Bekenntnisse einer schönen Seele) bu telkinlerin mahsulüdür. Goethe iki yıl sonra, 1770 te, tahsiline devam etmek üzere Strassburg'a gitti. Alsace eyaletine ait olan bu şehir onda millî şuuru uyandırdı. Muazzam katedralin önünde Alman mîmarisi üzerinde düşünmeğe başladı. "Alman yapı sanatı hakkında,, (Von deutscher Baukunst) adlı yazısı bu düşünüşlerin verimidir. Strassburg'da Goethe, devrinin büyük muharrirlerinden Herder ile tanıştı. Ondan halk şarkılarının değerini ve mânasını öğrendi. Tabiatın güzelliğini burada idrak etti. Sesenheim köy rahibinin kızı Friederike Brion, tabiatın, halk şiirinin canlı timsali oldu. "Sezenhaym Şarkıları,, (Sesenheimer Lieder) Goethe'nin bu saf kıza karşı duyduğu aşkın mahsulüdür. 1773 yılında yayınlanan "Götz von Berlichingen,, (1773) adlı dramı da bu zamanın duyuş bölgesine aittir. Shakespeare'e olan hayranlığı ona Herder'den geçmişti. Goethe, bu büyük dram müellifinin dıştan ziyade içe ehemmiyet verdiğini, icabında dış bağları bile kopardığını hayretle görmüştü. Şimdi o da içten gelen bir coşkunlukla «Sturm und Drang» devrinin beslediği ruhla eserini Shakespeare tarzında yaratmak istedi. Tarihten, Ortaçağın kahramanlarından aldığı Götz, Shakespeare'in kahramanları kadar insandır.

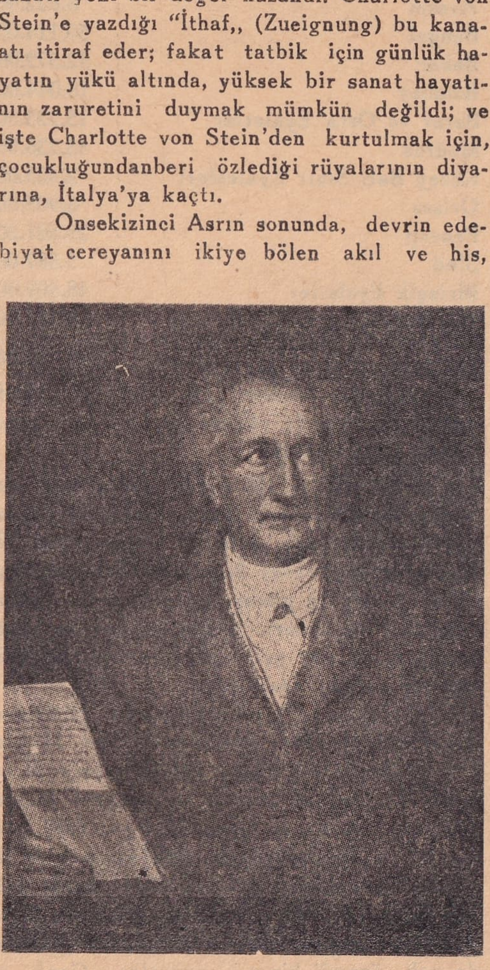
Goethe, 1771 yılında hukuk doktorasını verdi. Doğduğu şehirde avukat olarak bir sene çalıştıktan sonra Wetzlar'a tayin edildi. Burada Kestner adında bir arkadaşının nişanlısı olan Charlotte Buff'a taptı. Fakat onu sevmek, arkadaşına ihanet demekti. İhtiraslarına mağlûbolmamak için kaçtı. Bu sonsuz aşktanda kendisini milletlerarasında tanıtan eserini «Genç Verter'in Istırapları» (Die Leiden des jungen Werther's) nı yarattı.

Rein (Ren) bölgesinde gezintiler, İsviçreye seyahatler, durup dinlenmek bilmiyen "Yolcu,, (Der Wanderer) yu serbest nazımla terennüm ettirdi. "Prometheus,,, "Ganymed,, gibi kuvvetli şiirlerini bu zamanda yarattı. "Clavigo,, ve "Stella,, adlı dramları da bu devrin meyvalarıdır. Her biri gene "büyük bir itirafın parçaları,, dır.

Frankfurt'ta Goethe, yüksek sosyetede, bir tüccar kızı olan Anna Elisabeth (Lili) ile tanıştı. Ruh ve güzellik bakımından âdeta bir periyi hatırlatan bu kıza Goethe derhal âşık oldu ve nişanlandı; fakat dehasının bir izdivaçla bağlanmasından ürkerek çok sürmeden nişanı bozdu. "Yeni aşk, yeni hayat,, (Neue Liebe, neues Leben), "Lili'nin Parkı,, (Lilis Park) bu mevsimin heyecan ve huzursuzluklarını terennüm eder. Goethe, bu heyecan ve huzursuzluktan ancak 1775 yılının kasım ayında Weimar'a gitmekle kendini kurtarabildi. Onu buraya Dük Karl August çağırmıştı.

Goethe, Weimar'da, devrinin büyük muharrirlerinden Wieland'ın talebesi olan Karl August'ün sarayında neşeli, pervasız bir cemiyet buldu. Ondan bu cemiyeti yatıştırması genç Dükün üzerine teskin edici bir tesir yapması istenildi. "Göl üzerinde gezinti,, (Seefahrt), "İlmenau,, bu havanın şiirleridir. Goethe, Karl August ile dost oldu ve hükûmet işlerinde ona yardım etti. Günlük işler içinde kendini unuttu; fakat tam huzur bulacağı bir anda, kendinden çok yaşlı ve evli bulunan Charlotte von Sitein'e âşık oldu. Şifasını vazife başında ve tabiatın bağrında aradı. "Tepeler üstünde sükûn,, (Über allen Gipfeln ist ruh), "Ruhların Şarkısı,, (Gesang der Geister), "Ay'a,, (An den Mond) bu maceranın meyvalarıdır; ve burada şair "İlâhî olan,, (Das Göttliche) ı, "İnsanlığın hudutları,, (Grenzen der Menschheit) nı tanıdı. Goethe, bu yıllarda bir çok eserlere başlamış, fakat hiçbirini sona erdirememişti. "Egmont,, (1787) adlı dramı bile bu devreye ait olduğu halde, bu sıralarda bitmiş değildir. Weimar, Goethe'ye eserleriyle dünyaya bir şey getirmesi, şiirin duvağı altında hakikati vermesi lâzım geldiğini öğretti. Bu görüş ile de onun şiir sanatı yeni bir değer kazandı. Charlotte von Stein'e yazdığı "İthaf,, (Zueignung) bu kanatı itiraf eder; fakat tatbik için günlük hayatın yükü altında, yüksek bir sanat hayatının zaruretini duymak mümkün değildi; ve işte Charlotte von Stein'den kurtulmak için, çocukluğundanberi özlediği rüyalarının diyarına, İtalya'ya kaçtı.

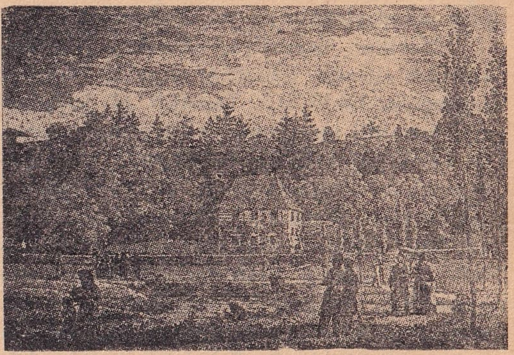
Onsekizinci Asrın sonunda, devrin edebiyat cereyanını ikiye bölen akıl ve his,

Goethe

Kant'ın ahlâk görüşiyle birleşti. Bu büyük filozof, "hiç bir şeyi sadece akıl ile bilemeyiz.. insan his ve ihtiraslarına mağlûbolmamalı ve öyle hareket etmeli ki, hareketi herkes için bir kanun olabilsin,, diyordu. Bu görüşü Goethe, Schiller ile birlikte sanat şekline bürüdü ve onlarla Alman klâsisizmi kendine has bir renk aldı.

Goethe, İtalya'da iki yıl kaldı. Bu sırada Roma'nın antik sanat eserlerini tetkik etti ve Napoli ile Sicilya'nın güneşli tabiatında gene kendini buldu. 1788 de yurduna döndüğü zaman, dokuz yıl önce başlamış olduğu "İfigenie Tauris'de,, (İphigenie auf Tauris) ad-

Goethe'nin evi

lı dramını şekil ve muhteva bakımından daha asilleştirmiş ve derinleştirmişti. Fakat Weimar fırtınalarının izleri hâlâ seziliyordu. İntikam perileri tarafından takibedilen Orest, Goethe'nin kendisi idi. Onun gibi ihtiraslarını yenmiş, Charlotte von Stein artık bir kız kardeş olmuş, Goethe onun tapınağında huzur bulmuştu. İphigenie, humanizma'nın rahibesidir. Ahlâk kanununa göre kendi saadeti için değil, insanlık için yaşıyor ve herkese şifa veriyordu. Yalnız Tantalus neslinin bedduasını söndürmekle de kalmıyor, aynı zamanda barbarları ve Yunanlıları da birbirine dost kılıyordu.

"Tasso,, (1789) adlı dramın konusu da derin ve içtendir. Hâdise beş kişinin ruh hayatında fırtınalı bir şekilde cereyan etmektedir. Bu eser de Goethe'nin Weimar'daki iç hayatından doğmuştur. Asla sahibolamıyacağı bir kadına karşı duyduğu ihtiraslar içinde yanan bir şairi gösterir. Goethe'nin taşkın his tarafını, eserin kahramanı; onun realist tarafını da kahramanın dostu Antonio vermektedir.

İtalya'nın tabiat ve sanat güzelliklerini içine katarak mükemmelliğe erişen bu iki eserle Goethe, Charlotte von Stein'e karşı duyduğu aşktan kurtuldu ve çok basit bir kız olan Christiane Vulpius ile evlendi. Bu aralık Fransa İnkılâbının gürültüleri araya girdi. Akisleri, Goethe'nin eserlerinde de kendini gösterdi. «Tilki Rayneke» (Reineke Fuchs) adlı epopesi hayvanlarla siyasî hayatın tipik karakterlerini verir; zamanının bir hicvidir. «Hermann ile Dorothea» da, inkılâb, sadece esası değil, hareketi de teşkil eder. Zenginlik, fakirlik, yurd ve yabancı diyar gibi umumî tipik tezatları işler. Yalnız iki sevgiliyi birleştiren vaka, hususî bir vaka olduğundan, şairin yaratıcılığı özel bir değer kazanır. Homer'in üslûb ve tarzı ile işlenmiş olmasının da ayrıca bir kıymeti vardır. «Wilhelm Mayster'in çıraklık yılları» (Wilhelm Meisters Lehrjahre) 1795-96, her şeyden önce bir terbiye romanıdır. Müellif burada bir gencin ruh inkişafını olgunluk çağına kadar gelişmesini gösterir. Goethe, yirmi yıl bu eser üzerinde çalışmıştır. Evvelâ kahramanının yalnız tiyatroculuğunu göstermek istiyordu. Fakat bu tek cepheli bir gaye olduğundan plânını değiştirdi. Son şeklinde Wilhelm şahsî arzularının dışında, insanlığa hiz-

met için yetiştirilmektedir. Faydalı her iş, bütün insanlar için yapılmalıdır. Fakat kahraman, romanda bu gayeye erişemediğinden eserin bir devamı beklenemezdi. Şahsî olandan umumî ve tipik olana, realiteden sembole doğru tekâmülünü Goethe, tabiat ilimleriyle meşguliyetinden kazanmıştı. Şahsî ve hususî değil, ancak umumî ve tipik olan yaşıyabilir. Goethe'nin böyle saf olandan şuurî yaratıcılığına, İtalya seyahatinden başka Schiller ile olan arkadaşlığının da tesiri olmuştur.

Schiller, Goethe'ye «Saatler» (Die Horen) adı altında çıkarttığı dergide beraber çalışmasını teklif etti. Tesadüfî bir karşılaşma, hararetli konuşmalar ve mektuplaşmalar, iki büyük şairi birbirine bağladı. Bu bağ, Jena Üniversitesinde tarih profesörlüğü yapan Schiller'i Weimar'a getirtmekle daha kuvvetlendi. Müşterek çalışmaları ilk defa olarak 1797 yılının «Müzler Almanağı» nda yayınlandı. «Misafir Hediyeleri» (Xenien), zamanın sathî ve kabiliyetsiz tenkidine karşı kuvvetli hicivlerdi. Fakat bu keskin hükümlerden sonra, kendilerinin bizzat yaratmaları lâzımdı. Ertesi yılın «Müzler Almanağı» her iki şairden kuvvetli baladlar yayınladı. «Periler Kralı» (Erlkönig), «Balıkçı» (Der Fischer), «Şarkıcı» (Der Sänger), «Tule Kralı» (Der König in Thule) Goethe'nin, ilk oldukları halde en tanınmış baladlarıdır. Bunlara sonradan daha birçoklarını ilâve etmiştir. Hemen hepsi epik ve liriktir. Konuları halk efsanelerine yakın, hayalî ve masalımsıdır. İnsanların hayatlarına demonlar karışır, onları ya parçalar, yahut da kendilerine yardım ederler.

Schiller'in ölümü ile (1805) Goethe, hayatının son devresini yaşadığını seziyordu. Fakat ihtiyarlığında da kendini bırakmış değildi; gene durmadan çalışıyordu. Fakat artık vazifesi yalnız bakmak, müşahede etmek ve gördüklerini tesbit ederek bildirmekti; işte bu gaye ile kendi hayatına baktı ve başından geçenleri «Şiir ile Hakikat» (Dichtung und Wahrheit) adı altındaki otobiografisinde yazdı. Artık başlamış olduğu yazıları bitirmek istiyordu. «Seçme Akrabalık» (Die Wahlverwandschaften) 1809, Wilhelm Meister'in bir devamı oldu. «Wilhelm Mayster'in Yolculuk Yılları» (Wilhelm Meisters Wanderjahre) feragatı gösterir; faydalı işin değeri, derin bir hayat görüşü ile belirtilir.

Goethe, hayatının son yıllarında bir defa daha Marianna von Willemer'e âşık oldu. Bu aşk, Hafız'ın şiirleriyle alevlendi ve "Batı - Doğu Divanı,, nı (West - Östlicher Diwan) meydana getirdi. Bu eserde bilhassa Tanrının varlığı ve şahsiyetin kudreti işlendi. Fakat bu aşk gene sonuncusu değildi. Yetmiş dört yaşında iken genç Ulrike von Levetzow'a tutuldu. Bundan da "İhtiraslar trilogisi,, (Trilogie der Leidenschaften) başlığı altında topladığı şiir kitabı doğdu. Etrafında sessizlik gitgide büyüyordu. Karısı, Dük ve Düşes, Charlotte von Stein, hattâ oğlu bile kendinden önce öldüler. Fakat Goethe durmadan yaratıyordu. "Faust,, hayatının eseri oldu. *(Dr. Melâhat Özgü)*

HİNDİSTAN — Büyük Britanya Başbakanı Attlee, 19 eylûl 1945 te Londra Radyosunda bir demeçte bulunarak Hindistan'a verilecek muhtariyetten bahsetti ve hükûmetin bu hususta derhal teşebbüse girişeceğini bildirdi. Hindistan Umumî Valisi Lord Wavel de muhtariyetin nasıl verileceğini anlattı. Buna göre önce genel seçimle bir Müessisler Meclisi kurulacak ve bu meclis anayasayı hazırlıyacaktır. Bundan sonra İngiltere ile bir anlaşma yapılacak ve gerek bu anlaşma hükümlerine, gerek Müessisler Meclisinin kararlarına göre, icraî kuvvetin İngiliz makamlarından Hindistan hükûmetine devri işine girişilecektir. O zamana kadar da bugünkü idare devam edecektir.

Harbsonrası meselelerinin işte bu suretle tekrar ön safa getirdiği Hindistan hakkında gerekli bilgileri vermeğe girişmeden önce hatırlatmak isteriz ki, Büyük Britanya Hind İmparatorluğu ile Hindistan'ı karıştırmamak lâzımdır. Zira bu İmparatorluğa, konumuz olan Hindistan'dan başka, Birmanya ile Aden'e bağlı protektora (himaye altındaki topraklar) ve Sokotra adası dahildir; diğer taraftan İngiltere'ye aidolmakla beraber Seylân adası bu İmparatorluk idaresi dışındadır.

S ı n ı r l a r ı v e y ü z ö l ç ü m ü : Hindistan, Asya kıtasının güneyinde Hind Okanına uzanan ve kuzeyde Himalâya dağları, kuzey doğuda Tibet, güney doğuda Bengal körfezi, kuzey batıda Afganistan ve güney batıda Arabistan denizi (Umman) ile çerçevelenen büyük bir yarımadadır. Yüzölçümü 4.081.840 kilometre karedir. Bundan 2.294.740 kilometre karesi İngiliz Hindistanı'na, 1.787.100 kilometre karesi yerli hükûmetlere aittir.

N ü f u s u : Hindistan'ın bütün nüfusu 338.171.000 (son 1931 sayımına göre) dir. Bundan 259.119.000 i İngiliz Hindistanına, 79.052.000 i yerli hükûmetlere düşmektedir. İngiliz Hindistan'ı nüfusu, eyaletlere şöyle dağılmıştır:

Assam	8.622.000
Bengal	50.114.000
Behar	32.372.000
Bombay	18.044.000
Berar ve Orta Eyaletler	15.223.000
Madras	45.236.000
Kuzey Batı Sınır Eyaletleri	2.425.000
Orissa	6.905.000
Pencap	23.581.000
Sind	3.887.000
Birleşik Eyaletler	48.409.000
Müteferrik	4.301.000
	259.119.000

Bununla beraber on dört yıl içinde umumî nüfusun üç yüz seksen milyonu aşmış olması muhtemeldir.

İ k l i m i : Hindistan ovalarında, son derece mütehavvil ve kesif, kıyılarda yüksek fakat muttarit bir sıcaklık hüküm sürer. Ekimden marta kadar kuzey doğudan, nisandan ekime kadar da güney batıdan esen muson (mevsim) rüzgârları, nöbetle kurak ve yağmurlu mevsimler getirerek memlekete görünür bir surette tesir eder.

D a ğ v e n e h i r l e r i : Hindistan Tibet'ten Himalâya dağlariyle ayrılır. Memleket bu dağlardan çıkan birçok nehirlerle sulanır. Bunların en uzun ve en genişleri Bengal körfezine dökülen Genk (Gange; 3100 kilometre) ve Brahmaputra (2000 kilometre) ile Arabistan denizine dökülen Sind (Indus; 2900 kilometre) dir. Bu nehirlerle kolları ve diğer ikinci derecede nehirler Hindistan'ın ziraatinde pek önemli bir rol oynarlar. Genk ve Sind nehirleri Himalâya eteklerinde parçalanmış geniş vâdiler meydana getirirler. Hindistan'ın granit ve volkanik bir yaylâ olan orta kısmı Dekkan veya Dekken (Deccan) adını taşır. Dekkan'ın kuzeyinde bulunan Vindyâ (650 metre) sıradağları ile gene Dekkan'dan Bengal körfezine uzanan Doğu Gât ve Arabistan denizine uzanan Batı Gât (1200-2000 metre) sıradağları memleketin başlıca yükseklikleridir.

N e h i r l e r i n m a d d î v e m a n e v î r o l ü : Sind nehri ile bu nehrin beş büyük kolu (Pencap veya Pancap veyahut da Puncap bölgesi nehirleri) arasındaki yüzlerce kanal ve Sukkur barajı gibi büyük barajlar, diğer taraftan Genk havzasında daha az olmıyan irva ve iska tesisleri 4.860.000 hektarlık araziyi kısırlıktan kurtarır. Genk'in kolu olup bu nehirle Allahabat'ta birleşen Cemna veya Cumna'nın sularını kullanan Cumna kanalı doğrudan doğruya veya dolayısile 1.230.000 hektar araziyi sular. Aynile, Genk'in dağ kolu olan Brahmaputra da bol sularını Assam ve Bengal ovalarında akıtarak Hindistan'ın servet kaynağı nebatlarından üçüncüsü olan jütün kolayca yetişmesini sağlar. Hindistan'da İngiliz idaresinin meydana getirdiği kanalların uzunluk yekûnu 120.000 kilometredir. Diğer başlıca Hind nehirleri gibi muazzam bir delta meydana getirerek denize dökülen Genk ve Brahmaputra da Amazon ve Kongo nehirleri gibi seyir ve sefere pek az müsaittir. Bunun da başlıca sebebi deltayik ağızda büyük kum setlerinin yükselmesi ve bu setlerin muson selleriyle daima yer değiştirmesidir. Bunlardan, Genk'in Kalküta'ya başlıca su yolu olan Hugli (Hoogly) nehrindeki "James and Mary,, setleri bilhassa zikre değer; zira İngilizlerin Hindistan'daki ilk ticaret günlerinde birçok felâketli kazalara sebebolmuştur. Hâlâ bütün sellerin tehdidi, sık sık yatak değiştirişi ve kum setleri dolayısiyle, bilhassa Mecusiler, Hind nehirlerinden çoğuna kutsî bir kudret atfederler. Hele Genk'in aşağı kısımlarında milyonlarca halk bu nehrin mukaddes sulariyle ilgilidir. Nehir, bilhassa Benares şehrinde ziyaretgâhtır. Milyonlarca insan Genk sularında yıkanır; bunun sebebi, yalnız hastalıkları iyileştirdiğine inandıklarından değil, aynı zamanda bu nehrin sahiboldukları topraklara bereket vermesi yüzündendir. Diğer taraftan Hindistan'da çok eski bir âdet olmak üzere kız çocukların reşidolmadan evlendirilmesi yüzünden birçok kadınlar genç yaşlarında dul kalmaktadırlar. Dulluk, Mecusilere göre, vücudun eski istihaleleri sırasında işlenmiş günahların cezasıdır. Bunun için dulların, hayatlarının sonuna kadar ümitsizlik içinde yaşamaları, ağır ve süflî işlerde kullanılmaları gerektir. İşte bu günahkârlar da her gün Genk'in mukaddes sularında yıkanarak günah çıkarırlar. İngilizlerin tazyiki neticesinde bugün hayli azalmış olmakla beraber ölülerin de Genk sularına atılması eski bir âdettir. Bütün bunlar Hind nehirlerinin, hele geçmiş günlerde, salgın hastalıklar kaynağı olmasına da âmil olmuştur.

S e r v e t k a y n a k l a r ı : Hindistanın iktisadî servet kaynakları muazzam olduğu kadar da çeşitlidir. Ziraat ön safta gelir ve pirinç başlıca toprak mahsulüdür. Bundan sonra hububat, jüt, yağlı taneler, baharat, pamuk, tütün, çay, kıymetli kereste (ormanlar 651.420 kilometre karedir), muhtelif madenler (kömür, demir, bakır, altın, gümüş, kurşun, petrol ve tuz), nadir taşlar v.s. zikredilebilir. Endüstri alanında pamuklu dokuma ve çuval bezi geniş ölçüde yapılır. Hindistan'ın pamuk dokumaları İngiltere'nin meşhur Dundee ve Lancashire pamuklularile rekabet etmektedir. Bunların dışında başka endüstriler de Birinci ve hele İkinci Dünya Harbinde pek geniş ölçüde gelişmiştir. İngiltere'de yapılmış makinelerle meydana getirilen birçok fabrika

larda binlerce yerli işçi çalışmaktadır. Hindistan'da yetiştirilen hayvan sayısının önemini de unutmamak gerektir.

İngilizler memlekette 68000 kilometre demiryolu yapmışlardır. Bu demiryollarının altı yüz elli milyon İngiliz lirası sermayesinden sekizde yedisi ve demiryollar uzunluğundan dörtte üçü Hindistan hükûmetinindir.

Şehirleri: Hindistan'ın başlıca şehirleri Kalküta (nüfusu: 1.419.321), Bombay (1.161.383), Madras (647.228), Haydarabat (466.894), Delhi (439.736), Lâhur (429.747) dur. Daha aşağıda görüleceği üzere memlekette köy hayatı şehir hayatına ziyadesiyle hâkimdir.

Etnoloji: Etnolojik bakımdan Hindistan en değişik insan tiplerini bir araya getirmiştir. Bunlar birbiri arkasından memleketi istilâ etmiş Negritos (çok kısa boylu zenciler) ların, Dravidyen (Uralo Altayik soy) lerin, Kolaryen (Kol kabilesi soyu) lerin, Moğolların ve bilhassa Arya (İndo-Avrupailerin en eskileri) ların hafidleridir.

Din: Eski Hindistan'ın, yerli ve Dravidyen mezhepleri yanında (ki bugün hâlâ bazı bölgelerde döküntüleri vardır) Vedism (Vedisme) denilen millî bir dini vardı. Natüralist olan bu din adını, mukaddes kitapları olan Veda (Védas) lardan almıştı. Vedism'de muhtelif tanrılar vardı. En büyük tanrı Indra idi. Yıldırım ve bereketli yağmurlar tanrısı ve Arya'ların hâmisi olan Indra kral elbisesi giymiş bir insan şeklinde ve Erâvata adlı mukaddes filin üstünde temsil edilirdi. Vedik (vedique) devir denilen bu din devrinin Hindistan tarihinde önemli bir mevkii vardır.

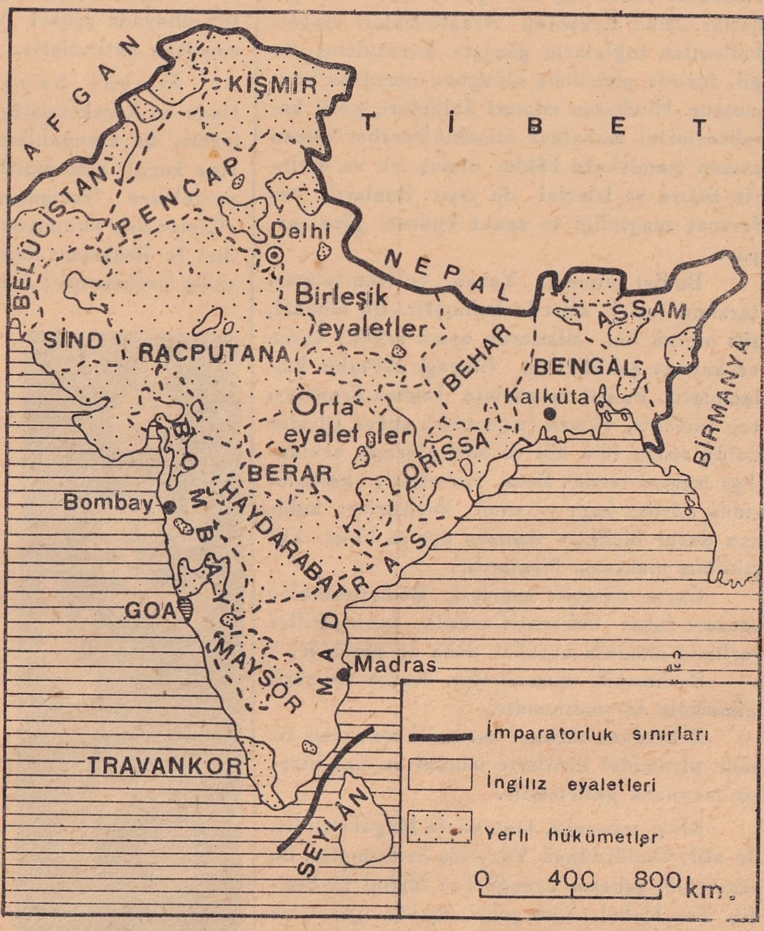
Vedismi Brahmanism (Berhemen veya Brehmen dini: Mecusilik) takibetti. Fakat buna da Budism (Buda dini) hâkim oldu. Budism, Milâttan önce Beşinci Yüzyıldan Dördüncü Yüzyıla kadar hüküm sürdükten sonra yerini gene Brahmanisme bıraktı. Budism, bugün yalnız Seylân adasında devam etmektedir.

Bugün Hindistan'a hâkim olan iki din, Brehmen (tanrısı Brahma'dır) ve İslâm dinleridir. Brahmanism, daha aşağıda görüleceği üzere, bugünkü Hindistan'ın dinî, içtimaî ve hattâ siyasî hayatında pek önemli rolü olan dört büyük kast (caste) ı kurdu. İslâm dinine gelince, Kuzey Hindistan'ında, Mahmut Gaznevi'nin teşebbüsiyle Milâttan sonra bininci yılda yayılmıya başlamıştı. Hindistan'a on iki seferi olan Mahmut Gaznevi, memleketi kuzeyden Dekken ortalarına kadar zaptederek İslâm dinini yaymış, Mecusilerin birçok büyük ve meşhur puthanelerini camiye çevirmiş, putları süsliyen mücevherleri Haremeyn'e hediye etmiş, Mecusi rahip (Brehmen) lerine, karıları kocalarının cenazeleriyle birlikte diri diri yakmak ve ölüleri Genk nehrine atmak gibi insanlığa ve medeniyete aykırı yanlış âdetleri yasak etmişti. Şunu da hatırlatmak yerinde olur ki, Gazneviden önce ve Milâttan

Masallaşmış Hind âleminden bir tablo

sonra Yedinci Yüzyılda islâm Araplar da iki sefer kuzey batıdan Hindistana girmişler ve bazan yerli hükûmetleri ele geçirmişlerse de uzun zaman tutunamadıklarından islâm dinini yaymıya muvaffak olamamışlardır.

Hindistan haritası

Bugün bütün nüfusun (yerli hükûmetler dahil) 238.624.000 i (nüfusun % 71 i) Mecusi, 77.624.000 i (nüfusun %23 ü) müslümandır. Geri kalan 22.454.000 (nüfusun % 6 sı) hıristiyan (bir buçuk milyon Avrupalı), caynist, parsist veya mazdeist (pehlevî) ve daha başka dinlerdendirler.

Esasında Mecusi olmakla beraber onların bazı âdetlerini reddetmiş ve islâm dininin bazı esaslarını kabul etmiş önemli bir mezhebin sâliki olan Sikh'leri, hususiyetleri dolayısiyle zikretmek lâzımdır. Bu mezhep Milâttan sonra Onaltıncı Yüzyılda Baba Nanak adında biri tarafından kurulmuştur. Sikh'ler, putlara tapmazlar, bir Allah tanırlar, bununla beraber mâbetleri Mecusi putlariyle doludur. Pencap bölgesinde dört, beş milyon kadar olan Sikh'ler, Hind ordusunun İngilizlere en sadık, en cesur ve kahraman askerleridir.

Dil: Hindistanda konuşulan yüzlerce dil ve diyalekt arasında edebiyatta kullanılan başlıcalarının sayısı ondan noksandır. Memlekette hâlen konuşulan diller aryen, dravidyen ve kolaryen diller olmak üzere üç büyük gruba ayrılır. Aryen dillerin temeli sanskrit dilidir. Brehmenlerin mukaddes dili olan sanskrit dili, yirmi beş yüzyıldanberi ölü bir lisan olduğu halde eski Hindistan'ın edebiyat, din ve felsefe dili olduğu için bilginlerce çok yakın zamanlara kadar kullanılırdı. Esasen, nasıl lâtince başlıca Avrupa dillerinin temeli ise sanskrit dili de aryen (yani Hindo-Avrupaî) dillerin temelidir. Sanskrit dilinin bozulmuş bir şekli olan Pakrit veya Prâkrit dili ile bu dil üzerine kurulmuş kaba diyalektler, bengalî, puncabî, kışmirî, maharatti veya maratî, gujaratî, hindistanî veya ordu dilleri, bugün konuşulan başlıca aryen dillerdir. Bunlardan Kuzey Hindistanın'da bengalî, kırk sekiz buçuk milyon; puncabî, on altı milyon; kışmirî, on milyon; Orta Hindistan'da maratî, yirmi milyon; gujaratî on bir milyon; hindistanî, on milyon insan tarafından konuşulmaktadır. Dravidyen dillere gelince, başlıcaları tamul veya tamil, telugu veya telinga, kanara, malayala ve tubu dilleridir. Hemen hepsi Güney Hindistan'ına mahsus olan bu dillerden telugu, yirmi üç buçuk milyon; tamil, on sekiz milyon insan tarafından konuşulmaktadır. Kolaryen diller ise ancak iki milyon kişi tarafından kullanılmaktadır.

Edebiyat: Bu bahse girmeden önce Hind alfabeleri hakkında biraz bilgi vermek gerektir: Bütün Hind alfabelerinin temeli, Milâttan önce 250 yılına aidolarak meydana çıkarılan Asoka kitabelerindeki Brahmi alfabesidir. Bugünkü bütün Hind dillerinin alfabeleri, Brahmi harflerinin yeniden düzenlenmesi ve çoğaltılmasile meydana gelmiştir. Böyle olmakla beraber, Hind dilleri alfabelerinin aralarındaki münasebeti bulmak ve anlatabilmek çok güçtür.

Hind edebiyatının başlangıcında Veda'ları buluyoruz. Binlerce sene yaşadığına inanılan Viyâsa'ya atfedilen bu sanskrit dilinde yazılmış külliyat, Vedism diniyle ilgili olmakla beraber Brehmen mezhebinin mukaddes kitaplarıdır ve dinî tören formüllerini, duaları, ilâhileri ihtiva etmektedir. Veda'ları metafizik hakkındaki eserlerle gramer üzerine mübahaseler takibeder. Daha sonra sanskrit dili iki güzel destan meydana getirmiştir. Bunlardan biri, ne zaman yaşadığı bilinmiyen ve hayalî olması muhtemel bulunan şair Valmiki'nin Râ-

mayana'sıdır. Bu eser, mitolojik şahsiyetlerden Rama'nın kahramanlıklarını hikâye eden elli bin mısralık ve aynı zamanda dinî bir destandır. Diğeri ise gene Viyâsa'nın, muhtelif muharebelerden bahseden iki yüz bin mısralık destanıdır (Milâttan önce 15 veya 16 ncı Yüzyıl). Daha sonra Purana'lar, Sutra'lar gibi Veda'ları yorumlıyan dinî hikâye külliyatı gelir. Milâttan önce Dördüncü Yüzyılda yaşıyan büyük sanskrit gramercisi Pânini'yi dil prensiplerini koyan Katyayana ve Patanjali (Milâttan önce İkinci Yüzyıl) gibi aydınlar grupu takibeder. Dil prensiplerinin konmasiyle birinci sınıf muharrirlerin yetişmesi başlar. Bunlar arasında bilhassa Milâttan birkaç yüzyıl sonra gelen şair Kalidasa ile Sudraka'yı zikretmek gerektir. Hele Sudraka'nın ahlâkî hikâyeler külliyatı olan Pançatantra (Beş Kitap) sı ile Hitopadesa (Faydalı Eğitim) sının Hind edebiyatında önemi pek büyüktür. Sanskrit edebiyatını, budism'in sanskrit edebiyatiyle işbirliği etmesi takibetmiştir. Daha sonra pakritik veya prâkritik edebiyat ve nihayet bugünün muhtelif halk diyalektleri edebiyatı gelmiştir. Bunlardan da en çok ve en dikkate değer eserleri veren hindistanî ve bengalî dilleridir. Memleket dillerinin bu suretle edebiyatta hullanılışı, İngilizlerin kurdukları hâkimiyetten sonra umumileşmiştir. Bu son devrin edipleri arasında bil-

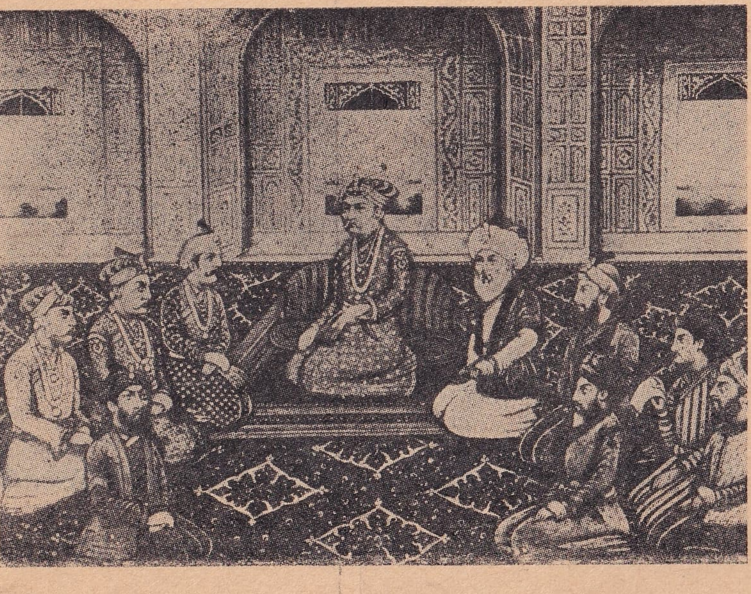

Eski bir minyatüre göre Babür

hassa Vadyasagar ile 1913 Nobel Edebiyat Mükâfatını kazanmış olan Rabindranath Tagore (Bakınız: Rabindranath Tagore: Aylık Ansiklopedi; sayfa: 125) u saymak gerektir. Bu bahsi kapatırken, son zamanlarda yerliler a-

rasında ingilizce tahsilin gelişmesi dolayısiyle Hind edebiyatına ingilizcenin de girmeğe başladığına işaret etmek lâzımdır.

Güzel sanatlar: Milâttan beş bin yıl önce varlığı tesbit edilmiş olan Sind vâ-

Celâleddin Ekber ve vezirleri

disi medeniyeti mimarisinden hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır. Bu itibarla bilinen Hind mimarî tarihi Milâttan iki yüz elli yıl önceki Asoka devrinde taş ve tuğla kullanılmasiyle başlar. Hind Arkeoloji Araştırmaları Heyeti kullanılan tuğlaların güneşte kurutulmuş değil, fırında pişirilmiş olduğunu meydana koymuştur. Hindistan mimarî âbideleri, yerli karakterlerini muhafaza etmekle beraber zaman zaman memlekete hâkim olmuş ırk ve dinlerin hâtıra ve izlerini de taşır. Bunlarda teferruat zenginliği ve sanat kudreti göze çarpar.

Budist mimarî; Yunan ve İran mimarî tarzının tesiri altında kalmıştır. Bu mimarî, süs olarak bol mikdarda oyma erkek, kadın ve hayvan şekilleri ve filayağı sütunlar kullanmıştır. Budist mimarinin başlıca örnekleri top (mâbet), vihara (manastır), şetya (ibadet holü), stupa (ölü kül ve hâtıralarının saklandığı mezar) lardır. Buda mâbetleri, kaidelerinde dörder kapı ve uzun koridorları bulunan duvar blokları üzerine ayrıca birer kat çıkılmış muazzam binalardır.

Cayna mimarî; eserleri, Budistlerinkine benzer; fakat dekoratif sanata yeni şekiller verilmiş olmakla beraber daha az süslüdür.

Brehmenik mimarî; Çin, burma ve yerli mimarinin bir halitasıdır.

Dravidyen mimarî sarmal kulelerden ziyade piramidal kulelerle umumî ve dinî binalar meydana getirmiştir.

İslâm mimarisi, tamamiyle Moğol stilidir. Bu stil, Ondördüncü Yüzyılda başlamıştır. Bu mimarinin şaheser örneği Tac Mahal türbesidir. Tac Mahal, Ağra şehri dışında güzel bir bahçe içinde kurulmuştur. Şah Cihan tarafından 1629 da ölen en gözde karısı Mümtaz Mahal (Nur Mehab veya Nuricihan Sultan) için yaptırılan bu mezarda Şah Cihan'ın kendisi de medfundur. Türbe, sekizgen bir binadır. Sekizgenin her kenarı 39 metredir. Binanın yüksekliği 21 metre ise de büyük bir kubbe buna 36 metre bir yükseklik daha ilâve eder. Türbenin, ortasına yerleştirilmiş bulunduğu plâtformun dört köşesinin her birinde 40 metre yükseklikte birer minare vardır. Bina tamamiyle yontma beyaz mermerden yapılmıştır. Pek kıymetli ve kısmen renkli taşlarla işlenmiş iç dekorasyonu son derece muhteşemdir.

Heykeltraşlığa gelince; Hind Arkeoloji Araştırmaları Heyeti Mohenjo-Daro (Ölüm tepesi) da Milâttan beş bin yıl öncesine ait bazı heykelcikler meydana çıkarmış olmakla beraber, kayda değer Hind heykeltraşlığı, tahta heykelcilik ve oymacılık hâkim olmak üzere, Milâttan önce Üçüncü Yüzyıl ile Milâttan sonra Dokuzuncu Yüzyıl arasında en yüksek noktasına varmıştır. Bu devrin içinde asıl heykeltraşlık Budism'le başlar. Budism heykeltraşlığı, tıpkı mimaride olduğu gibi, önce Yunan ve İran sanatının tesiri altında kalmıştır. Sonraları çılgınca bir fantaziye kapılan bu heykelcilik, insan ve hayvan heykellerinde baş, kol, bacak gibi uzuvların sayısını çoğaltmıştır (Meselâ: Dört başlı, sekiz kollu büstler).

Eski Hind resim sanatına ait pek az iz kalmıştır. Bu arada Surguja'da Ramgarh tepesinde Jogimira mağarasında Milâttan önce Birinci veya İkinci Yüzyıla ait bazı resimler bulunmuştur. Ajanta mağaralarında da Milâttan sonra 50 ile 642 yılları arasının en güzel freskleri vardır. Fakat, bunlar dışında, Hind resim sanatının asıl kayda değer ve bol örnekleri, el yazması eserlerdeki minyatürlerdir. Bundan sonra Hind resim sanatı ancak son zamanlarda millî cereyanların başlamasiyle kısmen canlanmıştır.

Endüstri sanatlarına gelince; Hind kuyumculuğu, kumaşçılığı ve mobilyacılığı bütün dünyada şöhret kazanmış sanat eserleri meydana getirmiştir.

Sosyal hayat: Hind sosyal hayatında en karakteristik müessese kast (caste) lardır. Bu, avrupalıların Hindistan'da birbirlerine kapalı olan sınıflara verdikleri addır ve portekizce "karışmamış ırk„ demek olan «Caste» dan alınmıştır. Dört büyük kast vardır: 1) Brehmen: Rahipler sınıfı (ancak, her rahip brehmendir; fakat her brehmen rahip değildir); 2) Kşatriya: Muharipler sınıfı; 3) Vesya: Burjuvalar sınıfı; 4) Sudra: Esnaf sınıfı. Bu dört kastın iki bin kadar kolu vardır. Bu kollar da kastlar gibi birbirlerine şiddetle kapalıdır. Gerek kastların ve gerek kollarının dinî törenleri, evlenme işleri, yemeklerinin hazırlanıp yenmesi ayrı ayrıdır. Bunlardan birinin mensubu kendilerinin an'ane ve kaidelerini takibeder ve başkalarınınkine tecavüz etmez. Muhtelif kast ve koldan olanlar birbirleriyle evlenemezler ve bir arada yemek yiyemezler. Aksine hareket edenler kast dışı edilirler, parya olurlar. Paryalar, cemiyet dışıdırlar ve insandan sayılmazlar. Bunlar ancak cengelde müşterek avcılıkla geçinirler. Bugün münevver Hindliler arasında kastlardan doğan fenalıkların önüne geçme ve bilhassa parya sınıfını kaldırma cereyanı vardır ve bir hayli değişiklikler olmuştur.

Bir Mihrace tipi (Patiala)

Hindistan'da köy cemaatleri belki kastlardan da eskidir. Hindistan her ne kadar

birçok şehirlere sahipse de ve bunlardan bazıları dünyanın en kalabalık şehirleri arasında sayılırsa da memleket her şeyden önce köy memleketidir. Memleket halkının yüzde doksanı, sayısı 750.000 i bulan köylerde oturur. Her köy cemaati topraklarını umumiyetle mahallî bir lider idaresinde ve müştereken işletir. Her köyün kendi polisi, kendi vergisi, hukuk ve ceza mahkemesi yerini tutan kendi konseyi vardır.

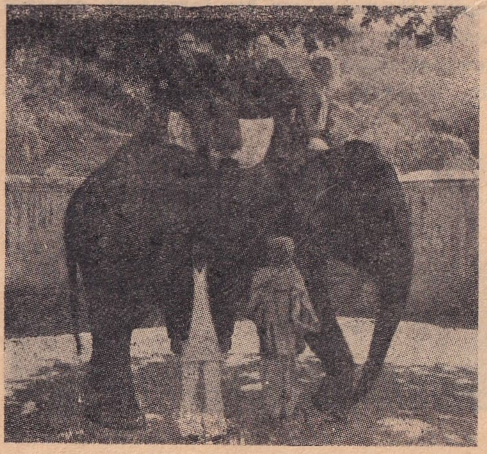

Mihracelerin muhafızlarından tipler

Hindistan'da'n ufak cemiyet topluluğu ana, baba ve çocuklardan ibaret olan aile değil; büyük ana ve baba ile oğulların ve kızların, damat ve gelinlerin, torunların, amca ve halaların, dayı ve teyzelerin meydana getirdiği ve fertlerin sayısı bazan düzineleri bulan birleşik- ailedir. Birleşik-ailenin fertleri esas istihsal vasıtalarından ve çalışmalarının meyvalarından ortaklaşa faydalanırlar.

Kastların, köy cemaatlerinin ve birleşik -ailelerin memleketin yalnız sosyal hayatına değil, siyasî hayatına da tesiri pek önemlidir.

Hindistan'ın savunma kuvvetleri: Barış zamanında savunma kuvvetleri İngiltere Pasifik Donanmasiyle 50.000 i İngiliz ve 150.000 i Hindli askerlerden meydana getirilmiş Hind ordusundan ibarettir. İngiliz askerleri Hind askerlerinden dört defa daha masraflıdır. Hindli askerlerin % 60 ını kuzey-batı sınırlarına yakın Pencap ve Birleşik Eylatler, geri kalanını da başka yerler vermektedir. Bununla beraber elli milyon nüfusuna rağmen Bengal hemen hemen hiç asker vermemektedir. Hindli askerlerin üçte biri müslüman, üçte ikisi Mecusi ve Sikh'lerdir. Hind askerleri umumiyetle son derece muhariptir. İkinci Dünya Harbinde Hindistan ordusunun mevcudu tedricî olmak üzere bir buçuk milyonu aşan bir sayıya çıkarılmıştır.

Fil sırtında seyahat

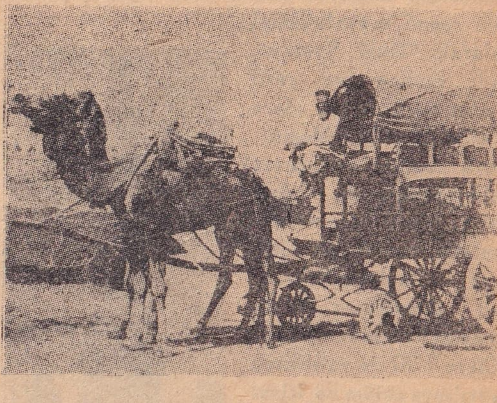
T a r i h : (I - İngilizlerden öncesi) - Hindistan'ın ilk tarihi hakkında, Vedik ve bundan çıkmış Mecusi dinini kuranların aryenler olduğundan gayri pek az şey bilinir. Milâttan önce 3000 ile 2000 yılları arasında, Pamir yaylâsı yakınlarında yerleşmiş bulunan Arya'ların bir kısmı İran'a, bir kısmı da Sind vâdisine göçtüler. Sind vâdisinin bu suretle istilâsiyle Hind tarihinin ilk devri olan Vedik devir başladı. Bunu Brehmenik devir takibetti. Brehmenlerin müfrit ve kısır şekilperestliği Milâttan önce Dördüncü Yüzyılda Budismin zaferiyle neticelenen ve ancak yüz yıl kadar sürdükten sonra yerini tekrar Brehmenisme bırakan Budism reaksiyonunu meydana getirdi. Gene Milâttan önce Dördüncü Yüzyılda İran hükümdarı Dârâ, Hindistan'ı istilâ ile Pamir ve Sind arsını memleketinin bir eyaleti yaptı. Nöbeti gelince Büyük İskender Hindistan'a yürüdü, bir köprü yaptırarak Milâttan önce 326 da Sind'i aştı, Yunanlıların Porus adını verdikleri hükümdarın kırk bin kişilik ve iki yüz fillik ordusunu yendi. Pencaba girdi, Kuzey Hindistan'ını zaptetti. İskender'in gayesi Genk'e ulaşmaktı, fakat askerleri daha ileri gitmek istemediklerinden

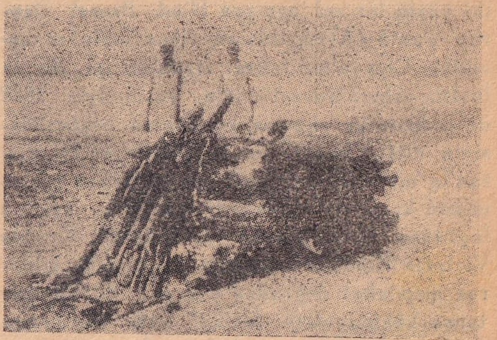
Hindistan'ın kıraç kısımlarından bir manzara
Yer verimsiz ve susuzdur. İklim serttir. İnsan ve hayvanlar zebundur. Yukarıki resim, bu havalide su nakliyatını göstermektedir.

dönmek zorunda kaldı. İskender'in dönüşünden ve ölümünden sonra yerli hükümdarlık kuruldu. Milâttan önce Birinci Yüzyıl sonunda Hindistan gene kuzeyden gelen Asya milletlerinin hamleleriyle muhtelif istilâlara uğradı ve birçok devletlere ayrıldı. Hindistan Milâttan sonra Yedinci Yüzyılda Arapların, Onikinci Yüzyılda Afganlıların, Ondördüncü Yüzyılda Aksak Timur Moğollarının hâkimiyeti altına girdi. Timur sülâlesinden Babür hanedanı üç yüz yıl boyunca Hindistan'a kuvvetle hâkim oldu. Bununla beraber Hindistan'ı hedef tutan Avrupa sömürgecileri memlekete sızıp yerleşmeğe başladılar. Bu suretle Onbeşinci Yüzyılda Portekizliler, daha sonra da Holandalılar, Fransızlar ve İngilizler yavaş yavaş memlekete yerleştiler. Fakat ötekilerin bütün gayretlerine rağmen İngilizler nihayet hemen hemen bütün memlekete hâkim oldular.

(II - İngiliz hâkimiyeti) - Onbeşinci Yüzyılda Portekizlilerin, Holandalıların ve Fransızların Hindistan'a sızdığını gören İngiliz sömürgeci kapitalistleri 1599 da East India Company (Doğu Hind Şirketi) adında bir şirket kurarak Kraliçe Elisabeth'ten imtiyaz aldılar ve derhal faaliyete geçtiler. Bir taraftan yerlilerle, bir taraftan da öteki Avrupalılarla devamlı ticarî ve hattâ askerî bir mücadeleye girişen bu şirket; İngilizlerin komutasında, cipaye (sipahi) adı verilen ücretli ve yerli askerlerden bir kuvvet bile meydana getirdi. Bu şirketin en kuvvetli simalarından ve Büyük Britanya Hind İmparatorluğunun kurulmasında başlıca âmil olanlardan biri, Lord Robert Clive (1725 - 1774) dı. Bu adam on dokuz yaşında iken şirketin hizmetine girdi, Hindistan'a gitti, orada İngilizlerle Fransızlar arasındaki çarpışmalarda askerî talim gördü ve pek çabuk sivrildi. 1757 de Plassey muharebesinde kumanda ettiği üç bin askerle Nüvap Siracüddevle'nin elli bin askerini mağlûbetti ve şirket tarafından Bengal Valiliğine tâyin edildi. Bu muharebede gene şirket hizmetinde bulunan ve daha sonra Hindistan'a ilk umumî vali getirilecek olan Warren Hasting (1732 - 1818) Clive'ın sağ kolu olan önemli bir sima idi. 1760 yılına kadar Bengal'de kalan Clive o yıl parlamentoya seçilerek İngiltere'ye gitti. Clive'ın Hindistan'dan ayrılmasiyle, şeref ve insanlık duyguları besliyen pek azı dışında şirketin bütün ileri gelenleri ve memurları fırsatı ganimet bildiler; yerli hükümdarlardan yalnız hediye ve rüşvet almakla kalmadılar, zulüm ve itisafa başladılar; hususî ticaret muamelelerini her türlü transit resimlerinden muaf tutmak ısrarını ileri götürdüler ve kabul ettirdiler; bunun neticesi olarak memleketin iç ticaretini inhisar altına aldılar, yerli tacirleri iflâsa sürüklediler. Bu şartlar altında Bengal'de yolsuzluk ve anarşi aldı yürüdü. Nihayet gelirlerinin ve hisse faizlerinin azalmasından telâşlanan şirket direktörlerinin müdahalesiyle gene Clive 1765 te, kendisine Lord payesi verilerek, Bengal'e vali gönderildi. Bengal'de 1760 dan 1765 e kadar süren devre hakkında Lord Clive der

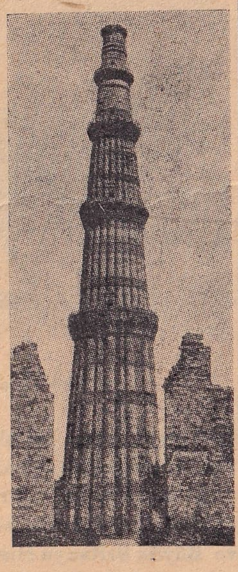

Deve ile çekilen araba

Ölülerin yakılması

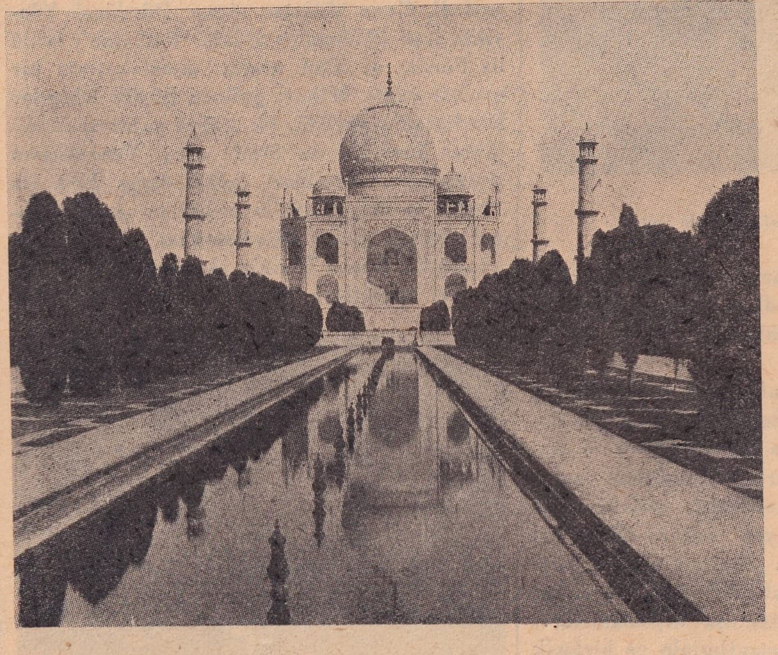
ki: "Şunu söyliyebilirim ki Bengal'deki anarşi, hercümerç, irtişa, irtikâp ve zulmün bir eşi ne hiçbir memlekette işitilmiş ve ne de bu kadar çok servet bu kadar haksızca ve gaddarca el değiştirmiştir.» 1765 ten itibaren şirket, Bengal'in ve Hindistan'ın diğer geniş sahalarının bilkuvve sahibi oldu. Clive; şirketin resmî muvafakatini alarak "Dual System,, adı verilen ve yerli halkı da koruyan idare tarzını kurdu. Memurlara hediye ve rüşvet almıyacaklarına dair birer taahhütname imzalattı, her hususî ticaret muamelesinde transit resimlerinin ödenmesini zorladı. Fakat Clive 1767 de valilikten ayrılınca zulüm ve itisaf dalgası bütün şiddetiyle bir defa daha Bengal'i yaladı. "Dual System,, şerefsiz ellerde hattâ eskisinden daha kolay bir zulme vasıta oldu. Birinci ve ikinci zulüm devresi hakkında Oxford Üniversitesinde "Sömürge Tarihi,, profesörlüğü etmiş olan Reginal Coupland şöyle yazar: "1760 dan 1765 e ve 1767 den 1772 ye kadar olmak üzere on sene müddetle Hindistan'da büyük bir İngiliz fena idaresi hüküm sürdü. Bu on senelik karayı hiç kimse temizliyemez. Yürütülebilecek yegâne müdafaa şudur: Bu devirler, eski ve bilgisiz emperyalismin kaçınılmaz neticesidir; İngilizler başka Avrupalıların yapacaklarından daha fena hareket etmemişlerdir ve vakta ki viedanları rezaletin realitesiyle uyanınca ve yeni emperyalism eskisinin yerini alınca Hindistan İngiliz hükûmetini, Hindlilerin hiçbir zaman görmedikleri en iyi, en temiz, en tesirli hükûmet haline getirmişlerdir.,, Nihayet 1772 de Hastings valiliğe getirilerek yeni bir reform yapıldı. 1773 de de şirketin imtiyazı, hükümranlığın yavaş yavaş İngiltere hükûmetine geçmesini sağlıyan bir mukavele ile yenilendi. Bununla beraber bu tarihten sonra şirket nüfuz sahasını genişleterek seksen küsur sene hüküm sürdü ve nihayet 1857 de Cipaye'ler isyan etti. Bu isyan kısa, fakat çok şiddetli, bastırılması da o derece şiddetli ve kanlı oldu. Bu isyanın ilk safhası İngilizlerin Delhi'yi muhasara ve zaptiyle bitti. Fakat hem İngilizler ve hem de yerliler nezdinde iki yüzlü bir rol oynıyan Hind Prensi Danthu - Panth (Avrupalılarca: Nana Sahip) ın teşvikiyle Cipaye'ler tekrar isyan ettiler. Bu da İngiliz askerî kuvvetlerinin yardımiyle 1858 de Luknow'un alınması ve isyanın bastırılmasiyle bitti. Fakat artık şirketin ve Hindistan'ın mukadderatı belli oldu: Şirket parlamento karariyle lâğvedildi ve bütün hakları İngiltere tahtına geçti; 1877 de de Kraliçe Victoria Hindistan İmparatoriçası ilân edilerek memleket doğrudan doğruya Büyük Britanya hâkimiyetine intikal etti (Birmanya 1886 da, Bülûcistan 1887 de İmparatorluğa ilhak edildi).

Meşhur Kutup Minar Delhi'de (72 metre)

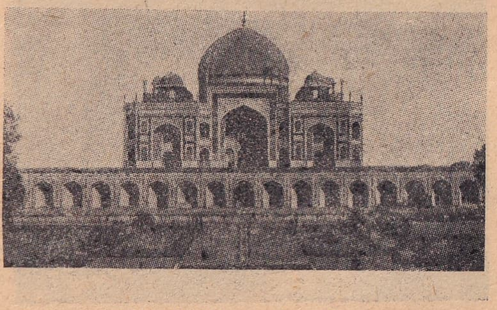
Bugün Hindistan, İngiliz Hindistan'ını teşkil eden eyaletlerle vergi veren ve İngiltere'den himaye gören yerli prenslerin hükümran oldukları on sekiz yerli devlete ayrılmıştır. Bütün bunların dışında Hindistan'da 3658 kilometre karelik arazi Portekizlilerin, 509 kilometre karelik arazi de Fransızların elindedir. Hindistan'ın yegâne müstakil devleti de Himalâya'da bulunan altı milyon kadar nüfuslu Nepal Krallığıdır.

(III - Hindistan meselesi) - Hindistan tarihini tamamlıyabilmek için İngiltere'yi meşgul etmiş ve hâlâ da etmekte bulunan "Hindistan meselesi,, ni gözden geçirmek gerektir. Hindistan 1858 den itibaren, Büyük Britanya ve İrlânda Kralı ve Hindistan İmparatoru adına hareket eden ve teşriî bir konseyden yardım gören bir Umumî Valinin idaresi altına girmişti. Gene o tarihten sonra bilhassa Mecusiler arasında milliyet duyguları uyanmıya; fakat bu, ancak Yirminci Yüzyıl başlarında, umumileşmeğe istidatlı millî bir hareket halini almıya başladı. Bunun üzerine İngiltere okumuş ve aydın Hindlilere, Hindistan'da yüksek vazifeler gören iki liberal devlet adamı Minto ve Morley tarafından yapılan bir reformla bazı kendi kendilerini idare tedbirleri verdi. Fakat Hindliler bundan memnun değildiler. Esasen İngiltere'de hukuk tahsil ettikten ve bir müddet Hindistan'da avukatlık yaptıktan sonra Güney Afrikası'na yerleşerek oradaki Hindlilerin lideri durumuna girmiş olan Gandhi (Bakınız: Gandhi; Aylık Ansiklopedi; sayfa: 459) "Hind İstiklâli,, adlı kitabiyle ve çıkarmıya başladığı gazetesiyle bu memnuniyetsizliği körüklüyordu. Diğer taraftan İngilizler tarafından işlenen bazı hatalar ve bu arada meselâ 1910 da Pencap'ta Armitsar katliâmı bu memnuniyetsizliği geniş ölçüde arttırdı. Kaldı ki Birinci Dünya Harbi patlamadan biraz önce Gandhi de Hindistan'a dönmüş ve millici hareketin başına geçmiş bulunuyordu. Bununla beraber Birinci Dünya Harbinde Hindistan, Gandhi de dahil olmak üzere İmparatorluğa sadık kaldı. Hindli kıtalar Mısır'ın müdafaasına, Suriye'nin işgaline iştirak ettiler ve Mesopotamia ordusunun temeli oldular; hattâ Fransa'ya kadar giderek son zafere kadar dövüştüler. 1917 yılında İngiltere hükûmeti yaptığı bir demeçte Hindistan hakkındaki siyasetini şöyle anlattı: "Hindistan Büyük Britanya İmparatorluğunun tam bir cüzü olmakta devam edecektir. Fakat Hindistan'da sorumlu yerli hükûmetin yavaş yavaş gerçekleştirilmesi gayesile muhtariyet müesseseleri tedricî olarak geliştirilecektir.»

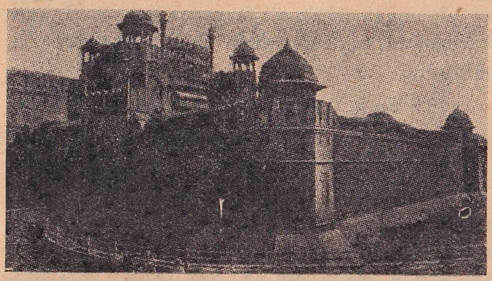
Ağra'da Tac Mahal türbesi

Birinci Dünya Harbi bitince Hindistan meselesi pek dikkate değer bir gelişme gösterdi. Bir taraftan Hindistan İmparatorluğa sadık kalmış, bir taraftan da gerek Müttefik liderleri ve gerek onlar arasında bulunan İngiliz devlet adamları hürriyet ve demokrasi için dövüştüklerini beyan etmişlerdi. Bu itibarla Hindistan'a daha geniş ölçüde hür ve demokratik müesseselerin reddi güç görünüyordu. Bununla beraber Hindistan'da demokrasi teşebbüslerine karşı İngilizlerin düşünüş tarzı ve ileri sürdükleri iddialar hiç değişmemişti. Onlara göre, eğer idare İngiliz bürokrasisinin tecrübeli ellerinden Hindli politikacıların tecrübesiz ellerine devredilirse ve Hindli idareciler, yerli devletlerle birlikte üç yüz milyonu aşan çeşitli ırk, din ve kasta mensup, yüzde doksanı cahil (Tahsil görmüşlerin bugünkü nisbeti: % 9,5) ve oylarını kullanmasını bilmez seçilirse, hem bu halk, hem de memleket zarar görecekti. Fakat harbden sonra millî hareket, geç de olsa Mecusilerin izinde yürümeğe başlamış olan ve Müttefiklerin Türklere reva gördükleri akıbetten memnun kalmıyan Hind müslümanlarının tesiriyle, bir taraftan da Rus bolşeviklerinin propagandalariyle gittikçe genişliyordu. Bunun nsticesi olarak da İngiltere 1919 da "Hindistan Hükûmeti Kanunu,, nu çıkardı. 1917 de ilân edilmiş olan Hindistan siyaseti prensipi de bu kanuna geçirildi. Bu kanun, Hindistan işini uzun uzadıya inceliyen Devlet Nazırıyle Umumî Valinin, Chelmsfort ile Montagu'nün raporuna dayanıyordu. Bu rapor Büyük Britanya Avam ve Lordlar Kamaraları üyelerinden müteşekkil özel bir komisyonun tetkik ve tasvibinden geçmişti. Bu kanun gereğince eski Teşriî Konsey yerini, bir Millî Meclis ile bir Devlet Konseyinden ibaret bir parlamentoya bıraktı. Bunlardan birincisini İngiliz Hindistan'ının her tarafından seçilmiş temsilciler meydana getiriyordu. İdare bu temsilci, fakat sorumsuz meclise devrediliyordu. Bu meclis, Avam Kamarası gibi, bütçe de dahil olmak üzere kanun yapmak veya reddetmek hakkını haiz oluyordu. Fakat icra kuvvetlerini Avam Kamarası gibi kontrol edemiyor ve İmparatorluk Parlamentosuna karşı ancak Hindistan hükûmeti üyeleri sorumlu

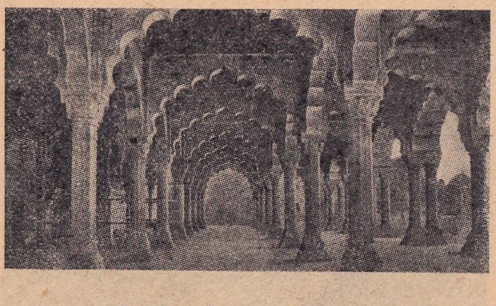
Delhi'de Hümayun'un türbesi

bulunuyordu. Devlet işleri "Dyarchy,, diye tanılan bir sistemle "Reserved,, (Mukayyet) ve "Transferred,, (Muhavvel) diye ikiye ayrılıyordu. Nizamın ve adaletin idamesi, gelirlerin toplanması gibi "Reserved,, işlerde Umumî Vali ve onun İcra Konseyi Devlet Konse-

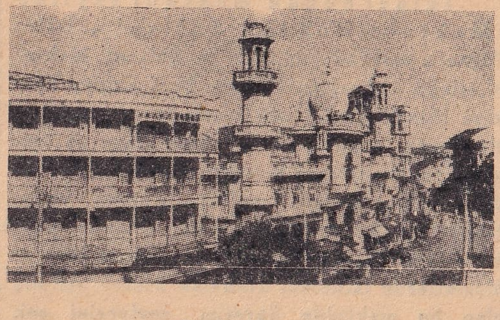
Delhi kalesinde Lahur kapısı

yine değil, ancak İmparatorluk Parlamentosuna karşı sorumlu bulunuyordu. Eğitim, tarım, bayındırlık, sağlık gibi "Transferred,, işler ise tamamiyle Devlet Konseyine karşı sorumlu olan Hindli "Bakan,,ların eline bırakılıyordu. Bu suretle hakikî muhtariyete doğru büyük adımlar atılmış bulunuyordu ve kanun bu adımların daha da genişletilmesini telkin ediyordu. Nitekim, 1929 da bir komisyon kurularak yeni sistemden alınacak ilk on senelik neticeyi incelemesi ve bunu bir raporla İmparatorluk Parlamentosuna bildirmesi bu kanun gereğiydi. Bununla beraber, Hindistan'da tam istiklâl istiyen millî hareket yatışmıyordu. Bu hareketin başında, bugün de olduğu gibi, başlıca iki teşekkül vardı: Hind Millî Kongresi ve Hind Müslüman Birliği. Bu iki teşekkül birbirine muvazidir. Hind Millî Kongresine Mecusiler hâkimdir, fakat müslümanlar da girebilir; Hind Müslüman Birliğine ise yalnız müslümanlar hâkimdir. Hind Millî Kongresine hâkim olan Mecusilerin düşünüşü şöyledir: İnsan kâinatın zayıf bir cüzüdür ve tanrıların bile boyun eğdikleri tabiat kanunlarile idare edilir. Tabiat âleminde ferdin önemli bir rolü yoktur. Fazla olarak fert birleşik ailelerin, köy cemaatlerinin ve kastların meydana getirdiği büyük bütünün bir cüzüdür. Şu halde fert bir taraftan gök âleminin, bir taraftan da yer âleminin bütünlüğü dışında rol oynıyamaz. Bu itibarla Hindistan, Avrupaî hükûmet sistemleriyle idare edilemez. Kısacası, Avrupaî bir devlet sistemi Hindistan'ın birleşik aileleri, köy cemaatleri ve kastlarla kıyas edilirse sunî bir yaratılıştır. Bu prensipe dayanan Hind Millî Kongresinde Gandhi, doğrudan doğruya baş-

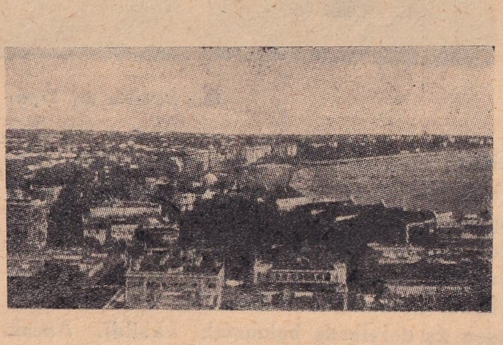
Delhi kalesinde divan salonu

kan ve lider olmamakla beraber son derece nâfizdir. Gandhi tamamiyle İngiliz aleyhtarı değildir, fakat tamamiyle Hind taraftarıdır. Diğer taraftan şiddet taraftarı da değildir. Bunun için, kendi adamları arasında bile, zaman zaman, iki taraflı bir siyaset güder hissini uyandırmıştır. Gandhi'nin gayesi, Hindlileri batı medeniyet ve kültürünün yüklediği külfetlerden ve kusurlu gördüğü İngiliz ekonomik sisteminden kurtarmaktır. Ona göre bu sistem fakirliği arttırmakta, aydınları işsiz bırakmakta, masraflı bir ordu için millî kaynakları harcamakta, memurlara bol maaş vermekte, Büyük Britanya'ya karşı ağır borçlar yaratmaktadır. Gandhi'nin gayeye varmak için her zaman başvurduğu usuller; ithal mallarına ve bilhassa kumaşlara boykot, yeni makineler yerine el bükümü iplikle fakirlere iş sağlamak, ilâç ve alkolle savaş, pasif mukavemet ve İngilizlerle işbirliğinden imtinadır. Müslümanlara gelince, İngiliz Hindistanı eyaletlerindeki çok müttehit müslüman kütlesinin düşünüş tarzı Mecusilerinkine

Bombay'da cami

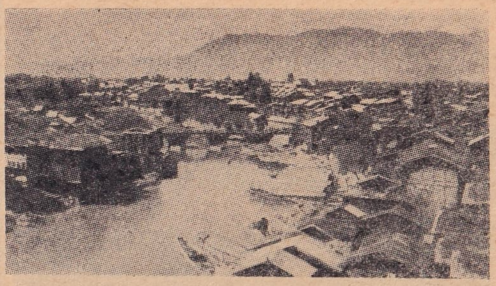
esastan zıd ve tamamiyle garplıdır. Bunlar bir Allah tanır ve insanlar arasında mutlak müsavat ve şeref ararlar. Sekizinci Yüzyılda görünen ve Onüçüncü Yüzyılda önemli bir unsur olan Hind müslümanları İngilizler gelinciye kadar bütün Kuzey Hindistanı'nı idare etmişlerdir. Onüçüncü Yüzyılla Onsekizinci Yüzyıl arasında Hindistan'da gelişen her devlet bir İslâm devletiydi. Gene bu müddet içinde kuzey - batı sınırlarından gelen her müstevli müslümandı ve güneyde de kuvvetli islâm krallıkları vardı. İşte Hindistan tarihinde eğemenlik geleneği bu derece kuvvetli olan müslümanlar kendilerini adetçe üstün olan mecusilere tâbi kılacak her siyasî gelişmiye, bugün de olduğu gibi, son derece kıs-

Bombay şehri

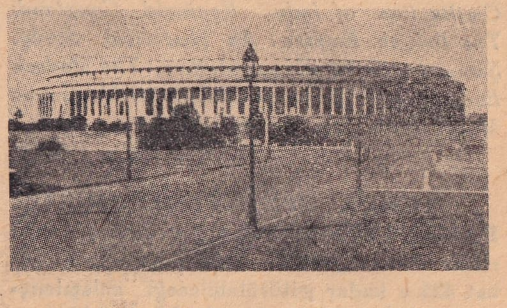
kanç davranıyorlar ve bu adet üstünlüğünü hafifletmek için hiç olmazsa yalnız İngiliz Hindistanındakilerden değil, bütün Hindistan müslümanlarından mürekkep ayrı bir devlet kurmayı düşünüyorlardı. Irk, millet, din ve dil çeşitleri ve farkları dolayısiyle memleketin siyasî değil, ancak coğrafî bir bütünlük iddiasında bulunan İngilizler ise bu türlü türlü ayrılıklardan olabildiği kadar faydalanma yolunu tutuyorlardı. Bununla beraber, hâdiselerin tesiriyle zamanından iki yıl önce, yani 1927 de Sir John Simon başkanlığında kurulan bir komisyon 1919 da kurulan sistemin yürütülüşünü incelemiye başladı. Bir taraftan da, dominyonlar gibi kendi kendini idareyi öğrendiği zaman tam muhtariyete kavuşacağına bir garanti olmak üzere Hindistan, Milletler Cemiyetine, İmparatorluktan ayrı aslî bir üye olarak kabul ettirildi.

1930 da yayınlanan Simon raporu; eyaletlere kendilerini idare bakımından tam muhtariyet verilmesini, merkezî hükûmette İngiliz kontrolünün muhafazasını, tekmil Hindistan

Kişmir şehri

için en memnuniyet verici bir hükûmet şekli olarak yerli devletlerle eyaletleri kucaklıyan federal sistem teklifinin incelenmesini tavsiye ediyordu. Aynı yıl İngiltere hükûmetinin daveti üzerine İngiliz Hindistanı'nın millî hareket lider ve temsilcilerile yerli devletler prensleri "Yuvarlak Masa Konferansı,, adı altında ve gizli oturumlarla Londra'da toplandılar. Bu prensler, Hindistan'ın üçte birinden fazlasını muhtelif islâm ve mecusi devletleri halinde ellerinde tutmaktadırlar. İngiltere bu devletlere dış siyasetlerini kontrol karşılığı olarak mülkiyet bütünlüğü ve bir dereceye kadar da iç muhtariyet tanımaktadır. Yuvarlak Masa Konferansı çok hararetli oldu ve Hindli prensler federal sistemi prensip itibariyle kabul ettilerse de konferans kesintilere uğradı. 1931, 1932, 1933 yıllarında tekrar tekrar toplandı ve 1933 yılında İngiltere hükûmeti birtakım ıslah tekliflerini ileri sürdü. Bu teklifler Hind temsilcilerinin de iştirakiyle Avam ve Lordlar Kamaralarının birleşik seçme komitesi tarafından incelendi ve nihayet 1934 te Konferanstan İngiltere hükûmetinin tekliflerini esas itibariyle kabul eden bir rapor çıktı. Bu rapor, 1935 te kabul edilen yeni "Hindistan Hükûmeti Kanunu,, na esas oldu. Kanun; Dyarchy sistemini eyaletlerde, bazı muayyen ve anormal hallerde Umumî Valinin müdahalesi şartiyle tam sorumlu hükûmetlerle değiştiriyor, yerli devletler ve İngiliz eyaletleri federasyonunu temin ediyor, federal ve eyalet teşriî kuvvetlerini ihtimamla çiziyor, federal bölgede bir Dyarchy parası ihdas ediyordu. Savunma, din işleri ve dış işleri Umumî Valinin münhasır kontrolü altına veriliyordu. Bütün federal icraî kudretler, anormal

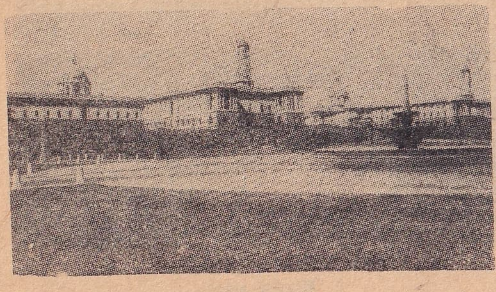

Yeni Delhi'de Meclis binası

hallerde Umumî Valinin müdahalesi şartiyle, yerli "Bakan,, lara bırakılıyor, bu Bakanlar da yerli devletlerin ve eyaletlerin temsil edildiği çifte federal teşriî meclise karşı sorumlu oluyorlardı.

Hindistan 1935 tenberi bu kanun gereğince idare edilmektedir. Bununla beraber

Hindistan'da millî hareket ve istiklâl isteği günden güne genişlemektedir. Nitekim, bu genişleme İkinci Dünya Harbi içinde bile vahim olabilecek bir şekilde kendini göstermiş, Sir Stafford Cripps'in bazı tekliflerle Hindistan'a gönderilmesi Hindlileri tatmin etmemekle beraber bazı vaatlerle ve Gandhi'nin hap-

Yeni Delhi'de Umumî Valilik binaları

sedilmesi gibi tedbirlerle meselenin halli harb sonrasına bıraktırılmıştır. Böylece Hindistan İkinci Dünya Harbinde de İmparatorluğa sadık kalmış ve Hind askerleri gene muhtelif cephelerde çarpışmışlardır. Bundan başka Hindistan İngilterenin harb endüstrisinde önemli bir rol oynamıştır.

Bugün İngilizler de kanaat getirmişlerdir ki Hindistan'ın muhtelif sınıfları arasında bazısı çok derin olan birtakım anlaşmazlık ve ayrılıklar bulunmakla beraber Hindliler istiklâl bahsinde İngiltere'ye karşı birleşmektedirler. Bu itibarla bugün İngilizler arasında Hindistan hakkında daha yukarılarda belirttiğimiz düşünce taraftarları çok azalmış ve bu memlekete İmparatorluk camiası içinde «Dominyon» statüsü verilmesi taraftarları çoğalmıştır; gelişme de bu noktaya doğru hızla gitmektedir.

Kısa bibliyografya: L. F. Rashbrook; *L'Inde; Etudes Internationales Collection Oxford. George M. Hines; The Great Rivers of the World. Stanley A. Cook; Religious Conception of the Ancient World. E. Royston Pike; Widowhood Among the Civilized and Savage. H. J. Fleure; The Prehistoric Community as We Know it. E. H. Minns; The Alphabet and How We Got it. Arthur D. Innes; The World's Story in Outline. W. Romaine Paterson; Alexander the Great: An Epic of Conquest. M. C. Burkitt; The Rise of Civilization Fact and Speculation. Donald A. Mackenzie; Wedding Customs of Oriental Peoples. E. G. R. Taylor; Some Aspects of modern Geography. J. A. Hobson; Modern Trends in the Capitalist System. S. G. Blaxland Stubbs; The Earliest Civilization of India. Reginald Coupland; The British Empire: An Historical Study. Şemsettin Sami; Kamusül-âlâm. The Modern Encyclopedia. Larousse Illustré. Il Novissimo Melzi, Dizionario Completo.*

(Sadun Galip Savcı)

HUKUK MEKTEPLERİ, HUKUK FAKÜLTESİ (İstanbul) — İstanbul şehrinde hukuk öğretimi uzak tarihinin 27 şubat 425 e kadar götürülebileceği anlaşılmıştır. Türk İstanbul'da ise 1453 fetih yılında Zeyrek ve Ayasofya'da ilmî çalışmalara başlanmış, fıkıh öğretiminin esaslı yer tuttuğu Fatih Külliyesi de 1470 te açılmıştır. Şer'î hukuk demek olan fıkıh, medreselerin lağvına kadar okutulduğuna göre hukuk öğretimi fetihtenberi hiç kesilmemiştir.

Şer'î mahkemeler yanında nizamî mahkemelerin kurulmasından sonra medreselerden ayrı olarak ve ilk hukuk mektebi demek olan «Kavanin ve Nizamat Dershanesi»; 3 rebiülâhir 1287 (1870) cumartesi günü Adliye Dairesinde, Yusuf Kâmil Paşa, Maarif Nazırı Ethem Paşa ve diğer vükelânın hazır bulundukları resmî bir törenle açılmıştır. Öğretim süresi bir yıl olan ve bu bir yıl içinde bilhassa adliye mümeyyizlerine ve zabıt kâtiplerine kanun usulleriyle kanun ve nizamların öğretilmesini, imtihanda kazananlara rüus ve şehadetname verilmesini hedef tutan bu dershanenin ne kadar sürdüğü, ne netice verdiği bilinmemekteyse de hukuk ilmi bir yılda öğrenilemiyeceğine göre pek verimli olmadığı anlaşılmaktadır.

İkinci hukuk mektebi sayılan «Mektebi Hukuku Sultanî», Saffet Paşanın teşebbüsiyle 1874 te Sultanî Mektebi içinde açılmıştır. Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi adlı eserinde; nizamnamesine göre «daavii ibadın hüsnü rüyet ve tesviyesiyle muhafazai hukuku emri ehemmi istikmal olunmak için malûmatlı zevat yetiştirmek ve ikmâli fünun ile şahadetname alanlar Adliye Nezareti Celilesince memuriyet ve hizmetlerde istihdam kılınmak üzere» açılmış olan bu mektebin öğretim seviyesini çok över. Gerçekten de mektebin belirtici vasfı garba daha serî yönelişidir. 1876 da yayın-

Üniversitenin dış kapısı

lanan nizamnamesine göre bu mektebe girmek için İdadî veya Sultanî mezunu olmak gerekti. Bununla beraber hususî mekteplerde okuyanlar İdadî veya Sultanî imtihanlarını verebilmek şartiyle hukukun birinci sınıfına kabul edilebilirlerdi. Mektebin talebesi olmadan da derslerde bulunmak kabildi. Ancak böyleleri devam ve imtihanla mükellef bulunmazlar, diploma alamazlar, yalnız kendilerine muallimleri tarafından birer tastikname verilebilirdi. Asıl talebe, öğretim sonunda sözlü ve yazılı olarak doktora imtihanı vermiye mecburdular. Mektebin öğretim süresi dört yıldı. Her yılın öğretim süresi ise sekiz ayı ders, yirmi günü tekrarlama ve on günü imtihan olmak üzere dokuz aydı. Doktora imtihanı verecekler ilmî bir mesele üstünde bir «thèse» kaleme almaları ve bu «thèse» i Maarif Nezaretinin başkanlığında müdür ve muallimlerden mürekkep bir heyet önünde müdafaa ve isbat etmeleri gerekti. Hukuk Doktoru unvanını almıya muvaffak olamıyanlar, daha hafif bir imtihanla «licencié», yani «mezun» unvanını alabilirlerdi. Mektepte okutulan dersler: Fıkıh, mecellei ahkâmı adliye, usulü fıkıh, hukuku umumiye (yani ilmi hukukun mileli salifede bulunduğu derecatı muhtasaran gözden geçirmek), kavanin ve nizamatı devleti aliye, Roma kavanini, kanunu ticaret, usulü muhakeme, kanunu ceza ve usulü istintak, kavanini bahriye, hukuku düvel ve milel, muahedat, ekonomi politik. Bu suretle ana çizgilerini belirttiğimiz mektep nizamnamesinin daha sonra açılan Hukuk Mektebi nizamnamesinden ileri olduğu görülmektedir.

Hukuk fakültemizin asıl başlangıcı olan ve nizamnamesi 1878 de hazırlanmış bulunan üçüncü Hukuk Mektebi; 17 haziran 1880 perşembe günü Adliye Nezareti bahçesinde yaptırılan binada açıldı. Öğretim süresi; her yıl pazar ve cuma ile resmî tatillerden başka bir ay yaz tatili verilmek üzere, üç yıldı. Müdürü İradei Seniye ile, muallimler Maarif Nezaretince tayin edilirlerdi. Mektebe yazılmak için Osmanlı olmak; on sekiz yaşından aşağı olmamak; okur yazar olmak; sarf ve nahiv, mantık, cografya ve hesap bilmek; Osmanlı ve dünya tarihinde bilgisi bulunmak; iyi ahlâklı olduğuna dair kefaletname getirmek şarttı. Giriş imtihanla idi. Sekiz gün devam etmiyenin kaydı silinirdi. Son yıl imtihanında birinci ve ikinci yıl derslerinden de imtihan vermek gerekti. Talebece kaleme alınan bir lâyiha (bir çeşit thèse ve doktora imtihanı) mezuniyet imtihanına esas olur ve bu lâyiha beğenilirse yapılan imtihanla şahadetname verilirdi. Şahadetname alanlar nizamî mahkemelerde bir yıllık âza mülâzimliğinden sonra bidayet mahkemelerine âza tayin olunurlardı. 1883 yılından itibaren, hukuk şahadetnamesi olmıyanların mahkemelere tayin olunamıyacakları ve dâva vekilliği edemiyecekleri karar altına alınmıştı. Gene nizamnamede bu mektebin, Darülfununu Osmanî hukuk şubesi açılıncıya kadar devam edeceği yazılı idi. Bu suretle Hukuk Fakültemizin yakın başlangıcı bu mekteptir; şimdi altmış beşinci yılında bulunuyoruz demektir.

Mektebin açılış töreninde Sadrazam Kadri Paşa ile vükelâ hazır bulunmuştur. Açılış

Bugünkü Üniversite binası. Hukuk Fakültesi de içindedir

nutkunu Adliye Nazırı Cevdet Paşa söylemiş; Mabeyin İkinci Kâtibi Süreyya Bey (Paşa) de bir nutukla Padişahın selâmını ve mektebi himayesine aldığını bildirmiş, Evkaf Mü-

ARALIK AYI

Aralık, senenin son ayı, kış mevsiminin de ilk ayıdır. Aralık, otuz bir gün çeker. Bu ayda umumiyetle fırtınalar hüküm sürer, soğuklar şiddetlenir, sürekli yağmurlar yağar, bazan kar bile yapar.

Millî günler ve tatiller:

Bu ayda pazarlar dışında resmî tatil yalnız ayın son günü öğleden sonra başlıyan yılbaşı tatilidir.

Sağlık: Kış artık tamamiyle gelmiştir. Kışlıklar mutlaka giyilmelidir. Odaları ısıtmak, soğuktan sakınmak lâzımdır. Odalar sık sık havalandırılmalıdır. Yemeklerde çorba, et, pilâv, tatlı gibi hararet veren besleyici ve ısıtıcı şeyler yemelidir.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler: Koyun, sığır, dana.

Av etleri: Çulluk, suçulluğu, keklik, tarlakuşu, tavşan, sülün, karaca, yabani ördek.

Kümes hayvanları: Kaz, hindi, ördek, tavuk.

Balıklar: Kefal, levrek, kalkan, mezit, ringa, pisi, istrongilos, barbunye, uskumru.

Kabuklu deniz hayvanları: Midye, istridye, teke, istakoz.

Taze sebzeler: Kereviz, helvacıkabağı, pancar, lâhna, prasa, ıspanak, karnebahar, yerelması, salata nevileri, şalgam, hindiba, ebegümeci.

Meyvalar: Muşmula, kestane, ayva, elma, portakal, mandalina,

Peynirler: Beyaz peynir, salamura, kaşar,

Yoğurtlar: Kâse, torba ve desti yoğurtları.

Ayın tarım işleri:

Tarlalar: Bu ay soğukların artmasiyle ehemmiyetli işler görülemez. Yalnız mevsim müsait giderse kış sürmelerine devam ve gübre nakli için büyük donlardan faydalanılır. Artık bu ayda ekime son vermek gerektir. İşlerin azlığından faydalanılarak tarım âletlerini gözden geçirmek, tamir etmek veya yenilemek lâzımdır. Havalar iyi giderse tabiî çayırların sulanmasına devam olunur ve su biriken yerlere hendekler açılır.

Bağcılık: Çubukların daldırılacak veya çeliklendirilecek çukurları açılır ve gerekirse kirizma yapılır, kış sürmesine başlanır; güney bölgelerde budama işlerine başlanır. Aralık ve ocakta havalar iyi giderse şubat ve martta şiddetli soğuklar olduğu tecrübe edilmiş bulunduğundan böyle zamanlarda budamanın bir ay kadar geri bırakılması ihtiyatlı bir iş olur. Filoksaranın tedavisi için bağlara su salıverilir, boğma ameliyatı yapılır. Kloroz hastalığına tutulan bağların kütükleri sülfat dö fer ile badana edilir. Frenk ve bektaşi üzümleri bir günde budanarak sönmüş kireç tozu serpmek suretiyle muhafaza altına alınır.

Ehli hayvanlar: Kış dolayısiyle otlaklardaki bütün hayvanları içeri almalı; iyi havalarda ahırları havalandırmalıdır. Kasaplık koyun ve öküz cinsi hayvanların semizletilmesine devam olunur. Koyunlar doğurmıya başlıyacağından mandıra rütubetten muhafaza edilmelidir. Havalar imkân verirse sürüler otlağa çıkarılabilir. Süthanelerin sıcaklık derecesini on beş, on altıdan aşağıya düşürmemeğe dikkat etmeli ve soğuk havalarda yağ yapılırken yayığın dibini sıcak suya batırmalıdır. Kaz, hindi, ördek ve tavuk gibi kümes hayvanlarının da semizletilmesine devam olunur. Donlu havalarda kümes suluklarına sıcak su koymayı unutmamalıdır.

Arıcılık: Arıları bu ayda beslemelidir. Pek don havalarda kovan ağızlarını hemen tamamiyle kapayıp yalnız müsait havalarda arıların dışarı çıkabilmesi için küçük bir delik bırakmalıdır. Arıları kışın mümkün olduğu kadar rahatsız etmemelidir. Kovanlar muayene edilerek lâzımgelenler iyice tamir olunmalıdır.

Böcekçilik: Bu ayda dutlukların arası sürülür ve dut ağaçlarına gübre konur.

Meyva bahçesi: Donlardan önce sonbahar dikimleri tamamlanır. Havalar uygun giderse meyvalı, çekirdekli ağaçlar budanır; don fazla olursa bu işi şubata kadar geri bırakmalıdır. Don ve çamur olmadığı zaman fidanlıklardan başka yerlere dikilecek ağaçlar sökülüp yerleri bellenir ve gübrelenir. Bu ayda zeytin ağaçları budanmakla beraber zeytin toplama işine de devam olunur. Kar yağarsa ağaçların dibine gübre yığmalı ve dallara asılıp kalan kar ve buz parçalarını yavaşça silkip düşürmelidir.

Sebze bahçesi: Bu ayda pek okadar iş yoktur; yalnız kirizma yapılır. Havalar uygun giderse çabuk yetişen cinsten bakla ve ikinci defa olarak karnebahar, salata, marul, turp dikilebilir. Bu ayda frenk maydanoz ve teresi, biçme salata, bezelye, yabani hindiba, frenk bezelyesi ve roka tohumları ekilir. Gene bu ayda gerek tohum ekmek, gerek evvelce yetiştirilmiş sebze fidelerini dikmek üzere yeni yastıklar yapılır. Küçük saksılarda yetiştirilmiş hıyar fideleri kalıplara ve yastıklara naklolunur. Yastıklara turfanda için yer fasulyesi, kış havucu, biçme salata, turp, kavun, domates ekilir. Bu suretle ekilen kavun ile yer fasulyesi nisanda, domates de mayısta mahsul verir.

Turfanda sebze yetiştirmek için yapılacak camlı sandıkların arasını yarım metre kadar bırakıp harareti artırmak için aralarına ahırdan yeni çıkarılmış gübre yığmalı ve bunu bir kaç kere tekrarlamalı. Karlı ve soğuk havalarda camlı sandıkların üzerlerini hasır ile örtmeli.

Çiçek bahçesi: Bu ayda bahçedeki çiçeklerin hemen hepsi saksılara alınarak mahfuz yerlere yerleştirilir. Bu ayda da çiçek bahçelerinde yapılacak pek fazla iş olmayıp yalnız bozulmuş çiçekler sökülür, yerlerine yenileri dikilir. Havalar uygun gittiği takdirde evvelki aylarda tarhlara dikilememiş olan ilkbahar çiçekleri dikilir. Yabani gülleri kuvvetlendirmek için gerektiği kadar gübre verilir; güllerden çelik ve daldırma yapılır. Bahçe bordürlerindeki bitkiler kırpılır. İlkbahar ekim ve dikimleri için topraklar hazırlanır. Bu ayda da geçen ayın tohumları ekilir, geçen ayın sovanları dikilir. Ancak bu sovanlardan sümbül, zerrin gibileri şişeler üzerine konulur. Bu sovanlar bundan sonraki aylarda da yetiştirilebilirse de pek geç çiçek açar.

Hindistanın Timur'la başlayıp Babür'le yerleşen Türk hükümdarları

Birinci sıra, soldan: Timur Sahibkıran, Celâleddin Miranşah, Mehmed Mirza,Ebu Sait Mirza, Ömer Şeyh Mirza, Zahîrüddin Babür.
İkinci sıra: Nâsirüddin Hümâyun, Celâliddin Ekber, Nuriddin Cihangir, Şehabüddin Şahıcıhan, Muhiddin Evrengizip, Muazzam.
Üçüncü sıra: Bahadır, Muizziddin Cihandar, Mehmet Faruk Bahadır, Refiuddevle, Refiudderecat, Mehmed.
Dördüncü sıra: Ahmed, Muzafferüddin Âlemgir, Şahıâlem, Ebu Nasar Ekber, Ebu Zafer Seracüddin Bahadır, Fethilmülk Mirza.

fettişi Hacı Sait Efendi dua etmiştir. Bu surətle mektep «Mektebi Hukuku Şahane» adını almıştır. Açılıştan sonra Cevdet Paşa, mecelle muallimi yerine ilk dersi vermiştir.

İlk programına göre mektepte okutulan dersler; medhali ilmi hukuk, mecelle, hukuk muhakemeleri usulü, ceza hukuku, ceza muhakemeleri usulü, kara ve deniz ticareti, Roma tarihi, arabi, fransızca idi. 1891 de ders programları maksada yarıyacak yolda tâdil edilerek medhali ilmi hukuk, mecellei ahkâmı adliye, muhakematı cezaiye, idarei mülkiye, feraiz ve vesaya, usulü muhakematı hukukiye, ticareti bahariye, ceza kanunnamesi, hikmeti hukuk, hukuku milel, ticareti berriye kanunnamesi, ahkâmülevkaf, muamelâtı ecnebiyeye müteallik uhud ve nizamat ve mukavelât, arazi kanunnamesi ve tapu nizamnamesi, diyat ve kitabüşşehade aleşşehade, tanzimi ilâmatı hukukiye, usulü tanzimi ilâmatı cezaiye okutulmıya başlanmıştır. 1892 de medhali hukuk ve hikmeti hukuk dersleri kaldırılarak usulü fıkıh, hukuku idare, icra kanunnamesi dersleri programa sokulmuştur.

Mektebin ilk hocaları Adliye Nazırı Cevdet Paşa (hukuk muhakemeleri usulü), Maarif Nazırı Münif Paşa (medhali ilmi hukuk), daha sonra Paşa olan Nafia Nazırı Hasan Fehmi Efendi (ticaret), daha sonra Paşa olan başmüddeiumumî Kostaki Efendi (ceza muhakemeleri usulü), İsmail Bey (ceza hukuku), Sait Bey (Roma tarihi ve fransızca), Ömer Hilmi Efendi (mecelle), Abdülsettar Efendi (arazi) lerdi. İki yıl içinde bunlara Tahsin Efendi (hukuk muhakemeleri usul ve mahakim teşkilâtı), Münir Bey (türkçe edebiyat), Perrar (Fransız edebiyatı) katılmış ve Cevdet Paşa belâgatı türkiye ve talimi hitabet okutmıya başlamıştır.

Hukuk Mektebi tarihinde büyük hocalar olarak şöhret almışlar içinde en fazla Hasan Fehmi, Münif, Kostaki ve Hakkı Paşalarla Büyük Haydar, Ali Şahbaz, Mahmut Esat, Küçük Haydar ve Manastırlı İsmail Hakkı Efendiler sayılabilir.

Mektebin, hocaların yardımiyle yalnız müdür tarafından idaresinin başlangıç tarihi; zaptı Ebululâ Mardin'in Hukuk Müessesesi Tarihi adlı eserinde yayınlanmış olan ilk Profesörler Meclisinin toplandığı 30 aralık 1301 (1885) dir. Bu meclise iştirak eden Profesörler arasında Temyiz âzasından Şahbaz ve Tahsin Efendilerle Şûrayı Devlet İstinaf Müddeiumumisi Yanko ve İkinci Ticaret âzasından İstepan Efendilerin de isimleri vardır.

Mektebin ilk müdürü, islâm dinine girmiş Macar mültecilerinden Macar Emin Efen-

Hukuk Fakültesinde seminer çalışmaları

didir. Adliye Nezaretinin de tensibiyle Profesörler Meclisi tarafından 1885 te gizli reyle seçilen ilk İdare Encümeni; Kostaki, Abdüssettar, Tahsin ve Yanko Efendilerden kurulmuştur. Gene 1885 te mektebin öğretim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Mektebin Adliye Nezaretinden Maarif Nezaretine geçiş tarihi bulunamamışsa da bunun 1888 olması ihtimali kuvvetlidir. Zira o tarihte bir hâdise yüzünden mektep müdürü Emin Efendinin azliyle mektebin de Adliye Nezaretinden Maarif Nezaretine geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hele 1309 (1893) programında Maarif Nezaretince tâdiller yapılması bu tarihten sonra tamamiyle Maarife bağlılığını göstermektedir.

1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra Hukuka rağbet artmış ve programlarda da yeniden birçok değişiklikler yapılmış, 1912 de Darülfünun kurulmuş ve Hukuk Fakültesi ihdas edilmiş, daha sonra Avrupa'dan mütehassıs profesörler getirilerek Cumhuriyet devrine kadar bu programlar tatbik olunmuş, Cumhuriyet devrinde ise Medenî Kanun kabul ve tatbik edildikten, bilhassa 1932 de İstanbul Darülfünunu lâğvedilerek İstanbul Üniversitesi kurulduktan sonra Hukuk Fakültesi porogramı bir daha esaslı surette değişikliğe uğramıştır.

Hukuk Mektebi 1313 (1897) mezunlarından bir grup
Oturanlardan sağdaki sarıklı zat merhum Şeyhülislâm Ürgüplü Hayri Efendidir. Bu sınıfın kırk beş mezun verdiği ve fakat otuz beşinin resim çektirmek cesaretinde bulunduğu, bu resmi bize lütfeden sayın Ord. Prof. Ebululâ Mardin tarafından işaret bildirilmiştir

Hukuk Fakültesi bugünkü şekliyle Beyazıt'ta Üniversite merkez binasına yerleşinciye kadar, Galatasaray'da ve daha evvel Adliyede açılan sınıflar hesaba katılmaksızın üç defa yer değiştirmiştir: 1) Ayasofya'da Adliye Nezareti bahçesindeki bina; 2) Cağaloğlu'nda Lisan Mektebi (şimdi Kız Orta Mektebi) binası; 3) Zeynep Hanım Konağı. Bununla beraber, Birinci Dünya Harbinde bir aralık Beyoğlu semtinde Union Française binasına da naklolunmuştur.

Hukuk Mektebi ve daha sonra Hukuk Fakültesi 1885 yılından başlıyarak 1942 de dahil olmak üzere elli sekiz yıl içinde 6213 mezun vermiştir. Bu müddet içinde en az mezun veren sene 1917 (23 kişi), en fazla mezun veren sene 1913 (483 kişi) dir. Her yıla düşen ortalama mezun sayısı ise 107 dir. Öğretim ve imtihan usullerinin değiştirilmesi, öğretim süresinin üçten dört yıla çıkarılması dolayısiyle 1889 ve 1891 yıllarında mektep mezun vermediği gibi Meşrutiyetin ilânı üzerine doktora imtihanlarının kaldırılması dolayısiyle 1909 yılında iki sınıf birden mezun

Hukuk Fakültesi kütüphanesi

olmuştur. 1915'te ise harb dolayısiyle öğretim tatil edildiğinden gene hiç kimse mezun olmamıştır.

Daha evvel de daha fazla yabancı dil öğretmek üzere bazı ecnebi öğretmenler bulunmuşsa da Hukuka ilk ecnebi profesörler Birinci Dünya Harbi içinde 1916 tarihinde gelmişlerdir. Bunlar; Dr. Walter Schönborn (âmme hukuku), Dr. Friedrich Hoffman (iktısat ve ziraî iktısat), Dr. Anton Fleck (maiiye), Dr. Erich Nord (Avrupa medenî hukuku) dur. Mütarekede ayrılan bu Alman profesörler dikkate değer bir iz bırakmamışlardır. İkinci defa getirilen ecnebi profesörler 1924 - 1926 yıllarında olmak üzere Charles Crozat (âmme hukuku) ile Sauzer Hall (mukayeseli medeniye) dir. Profesör Sauser beş yıllık hizmet müddeti bitince ayrılmıştır. Profesör Crozat hâlen Fakültemizdedir. Üçüncü defa ecnebi profesör, Üniversite reformu ile getirilmiştir. Bunlar Prof. Honig (hukuk felsefesi ve hukuk başlangıcı), Prof. Karl Strupp (devletler umumî hukuku), Prof. Andreas Schwarz (medenî hukuk), Prof. Hirsch (ticaret hukuku), Prof. Neumark,

Röpke, Rustov ve Kessler (iktısat; o vakit Hukuk ve İktısat Fakülteleri henüz ayrılmamışlardı). Bunlardan Prof. Honig ilk dersini Corpus Juris'in bin dört yüzüncü yıldönümü günü vermiştir. Gene bunlardan Prof. Röpke İsviçreye, Prof. Honig Amerikaya gittiklerinden Röpke yerine profesör Dobresberger, üç yıl sonra o da ayrıldığından yerine Profesör Ricci getirilmişlerdir.

Hukuk Mektebinin 1331 (1915) mezunlarından bir grup

Hukuk Fakültesi Dekanlıklarında bulunan profesörler de sırasiyle şunlardır: Mahmut Esat, Ahmet Salâhattin, Celâlettin Arif, Hasan Tahsin Aynî, Tahir Taner, Sıddık Sami Onar, Ali Fuat Başgil, bugün gene Sıddık Sami Onar.

Üniversite Reformiyle Hukuk Fakültesinde başlıyan gelişme ve neticeler: 1) Programlar; 2) Ders ve çalışma metodları; 3) Öğretim heyeti ve yardımcılar; 4) Kütüphane; 5) İlmî yayınlar olmak üzere beş kısma ayrılabilir.

Programlarda iki esaslı değişiklik yapılmıştır: 1) Devlet hukuk bakımından da lâiklik prensipini kabul edince Fakülte programları tamamiyle diğer modern Fakülte programlariyle ahenkli bir hale konulmuştur; 2) Bir sömestrde evvelce meselâ on ders gösterilmekteyken bu beşe indirilmiş, bu suretle programlar Lise programı mahiyetinden çıkarılarak tam bir Üniversite programı haline konmuştur. Derslerin sömestrlere dağıtılmasında da pedagojik esaslar gözönünde tutularak ilk iki sömestre tarihi derslerle tamamen esas mahiyetteki dersler, üçüncü ve dördüncü sömestrlere daha tatbikî mahiyet arzeden dersler, beşinci sömestrden başlıyarak da daha terkibî derslerle usul dersleri ve daha evvelki derslere dayanan daha istisnaî mahiyetteki branşlar konmuştur.

Öğretim ve çalışma metodlarına gelince; bugünkü öğretim ve araştırma usullerimize hâkim olan prensip; mukayeseli hukuk metodları dahilinde ve umumî hukuk teorileri içinde Türk mevzuatının tekâmülleri bakımından hukukî durumumuzun oluşunu, bugünkü halini ve yarinki gelişme sırrını araştırmak diye hulâsa edilebilir. Bu düşünce ile Üniversitenin kuruluşundan sonra lisans öğretimini kuvvetlendirmek için amelî kurlar ihdas edilmiş, ilmî araştırmalar için seminerler kurulmuş, doktora tedrisatı kuvvetlendirilmiş ve daha büyük bir gelişmeğe varabilmek için de Enstitülerin kurulmasına başlanılmıştır. Amelî kurlarda talebe mevzuat tahlillerine, ictihatların tetkikine, ufak hukukî meselelerin halline alıştırılmakta; yabancı dil bilen ve en az iki sömestr yapmış bulunan talebenin kabul edildiği seminerlerde ise her kürsü Ordinaryüs veya Profesörünün nezareti altında ve kürsünün bütün şahıslarının iştirakiyle ilmî araştırmalar yapılmaktadır. Seminer çalışmalarından bir kısmı yalnız doktora talebesine mahsustur. Doktora talebesi lisans tahsili esnasında bir kısım seminerlere devam ederek sertifika almak mecburiyetinde oldukları gibi, doktora talebesi sıfatiyle ayrıca seminerlere devam ederek herbirinden ikişer vazife yapmağa ve sertifika almağa mecburdurlar. Enstitüler ise tam bir tetkik ve araştırma ocakları olacaktır. Şimdiye kadar üç Enstitü kurulmuştur: 1) Kriminoloji; 2) Türk Hukuk Tarihi ve Sosyolojisi; 3) Devletler Hukuku.

Üniversite kurulduğu zaman Hukuk Fakültesine bağlı olan İktısat ve İçtimaiyat Enstitüsü, İktısat Fakültesi kurulduktan sonra o Fakülteye bağlanmıştır.

Fakültede öğretim Ordinaryüs, Profesör, Doçent ve Asistanlar tarafından idare edilmektedir.

Üniversitenin kuruluşunda yeni Fakülte mülga Fakülteden 2570 cilt kitap devralmıştır. Bugün Fakülte kütüphanesi mevcudu 12000 cilde yaklaşmıştır.

Üniversitenin kuruluşundanberi Hukuk ilmiyle ilgili eserlerin yayınlamasına da önem verilmiştir. Bu suretle Meşrutiyet devrinde ihdas edilen Fakülte mecmuası da ıslah edilmiş ve şimdi değerli bir Hukuk külliyatı haline gelmiştir. (*Ahmet Bahtiyar Esen*)

İNGİLTERE BANKASI — «Bank of England», İngilterenin en eski malî müesseselerindendir ve birçok İngiliz müesseseleri gibi uzun bir tekâmül devresi neticesi bugünkü durumuna varmıştır.

Bankaların inkişaf etmediği eski devirlerde ellerinde fazla para kalan tacirler bu paralarını Londra kulesinde (London Tower) muhafaza ederler, yani krala emanet bırakırlardı. Para sıkıntısı içinde bulunan Birinci Charles 1640 ta bu suretle kulede muhafaza altında bulunan yüz otuz bin sterlin kadar bir paraya elkoymuştu. Her nekadar bu hareketinin Devlet itibarına açtığı rahneyi idrak eden kral sonradan, kendisine kırk bin sterlin ikraz edilmek şartiyle paranın geri kalan kısmını sahiplerine iade etmiş idiyse de tacirlerin krala karşı eski itimatları kalmamıştı.

Bu hâdiseden sonradır ki, mücevhercilerin «para muhafızlığı» rolü inkişafa başlamıştır. Filhakika o tarihe kadar da, bugün bankacılık tabiriyle ifade olunan muamelelerden bir kısmını mücevherciler yaparlardı; fakat bilhassa tacirlerin Devlete karşı itimadı sarsıldıktan sonra memleketteki fazla paraların hemen tamamiyle mücevhercilere tevdii genel bir usul haline girdi. Ellerinde fazla para bulunanlar bu paralarını mücevhercilere tevdi ediyorlardı. Çünkü bunların esasen kendi değerli mallarını saklıyacak emin yerleri vardı. Paraya ihtiyaç duyanlar da ekseriya bunlara müracaat ediyordu. Hattâ son zamanlarda mücevherciler elden ele tedavülü kabil tevdiat senetleri vermek suretiyle bir nevi banknot ihracına bile başlamışlardı.

Kral İkinci Charles da 1672 de mücevhercilerin itibarına büyük bir darbe vurdu. Çünkü krallar da bunlardan istikrazlar yapıyor ve Charles'ın da mücevhercilere bir milyon üçyüz bin sterlinlik borcu teraküm etmiş bulunuyordu. İkinci Charles bu borcunu ödeyemiyeceğini ilân ettiği zaman mücevhercilerde kendilerine para tevdi etmiş olanlara alacaklarını ödeyemez oldular. Çünkü krala ikraz ettikleri para hakikatte müşterilerinin parası idi. Netice olarak, 1672 den sonra İngiltere'de halkın ne krala ve ne mücevhercilere itimadı kalmamıştı.

Bu durum İngiltere'de hakikî bankacılığın inkişafında çok müessir olmuştur. Bununla beraber İngiliz bankacılığının başında bulunan müessese, yani İngiltere Bankası muayyen bir plâna göre ve durumu karşılamak üzere kurulmuş değildi. Bilâkis bu bankanın ilk ve esaslı teşekkül maksadı gene para sıkıntısı içinde bulunan bir krala yardım etmekten ibaretti.

Fransa ile harb halinde bulunan Kral Üçüncü William her tarafa başvurarak para arıyor, fakat bulmakta zorluk çekiyordu. Kendisine, bir banka kurarak bundan istikrazda bulunması tavsiye olundu. Bugün dünyanın en önemli müesseselerinden biri olan İngiltere Bankası 1694 te işte bu tavsiye üzerine kurulmuştur. Bankayı kuran kanuna Tonnage Act, yani Tonilâto Kanunu adı verilmişti. Çünkü bu kanunla aynı zamanda deniz seyrüseferine müteallik bazı resimler de konulmuştu.

İngiltere Bankasının ilk sermayesi iki yüz bin sterlinden ibaretti. Banka kurulur kurulmaz sermayesinin tamamını yüzde sekiz faizle Devlete ikraz etti. Bu banka tamamiyle hususî bir müessese olarak kurulmuştu. Mevduat kabul ediyor ve hattâ bu mevduata mücevherciler kendilerine tevdi olunan paralar için bazı hallerde muhafaza ücreti aldıkları halde az çok bir faiz bile veriyordu. Aynı zamanda tuttuğu basiretli malî siyaset sayesinde itibarı yükseliyor ve bu sebeple de

mevduat gitgide artıyor ve banknotları her tarafta kabul olunuyordu.

İngiltere Bankası katî şeklini 1844 banka kanuniyle almıştır. Bu kanun neşrolunduğu zaman İngiltere'de, İngiltere Bankasından başka banknot ihraç eden bankalar vardı. 1844 kanunu, bu bankalardan herhangi biri infisah ettiği veya banknot çıkarmaktan vazgeçtiği takdirde bu hakkın İngiltere Bankasına geçeceğini tasrih etti ve bu suretle İngiltere de banknot birliğine doğru en önemli adımı atmış oldu.

İki yüz elli senedenberi faaliyette bulunan İngiltere Bankası muhtelif safhalar geçirmiş ve uzun bir tekâmül devresi sonucunda dünya ölçüsünde çok önemli bir müessese haline girmiştir. Bankanın bugünkü sermayesi 14,553,000 sterlinden ibarettir. Fakat malî kudret ve nüfuzu bununla ölçülemiyecek derecede büyüktür. Çünkü her şeyden evvel İngiltere Bankası İngiltere Devletinin bankeridir. Yani bütün Devlet gelirleri bu bankada toplanır ve giderler de bu bankaca ödenir. Aynı zamanda bu banka, bankaların bankasıdır. İngiltere'de ve Dominyonlarda bulunan hemen her önemli bankanın İngiltere Bankasında bir hesabı bulunur. Altın madenleri ve bankalar da ellerinde bulunan altınları umumiyetle İngiltere Bankasına sattıklarından bu banka, memleketin altın stokunun da toplandığı bir müessese olmuştur. İngiltere Bankası bankalar arası takas muamelelerine de yardım eder. Çünkü takas sonucu tahassul eden alacaklar ve borçlar bu banka nezdindeki hesaplar üzerinde tasfiye olunur.

İngiltere Bankası Bank Rate denilen banka iskonto haddini tesbit ve ilân eder. İngiltere'deki bütün bankalar ve iskonto evleri faiz hadlererini bu iskonto haddine göre tayin ederler. Banka iskonto haddi İngiltere-de iktisadî ve malî düzenin âdeta bir barometresi gibi dikkat ve önemle takip olunur.

İngiltere Bankasını bir umum müdür ve bir umum müdür muavini ile yirmi dört üyeden mürekkep bir heyet idare eder. Memurlarının adedi 4,100 kadardır. Bankanın sermayesi hususî şahısların elinde bulunduğundan ne başka büyük bankaların ve ne de Devletin, umum müdür muavinleri idare heyetinin seçiminde müdahaleleri yoktu.

Son seçimlerde kazandığı çoğunlukla iktidar mevkiine gelen İşçi Partisinin tatbikına başladığı millileştirme politikası sonucu olarak İngiltere Bankasının da millileştirilmesi kararlaştırılmış ve bu maksatla da bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun ana hükümlerine göre hükûmet banka hissedarlarına yüzde üç faizli Devlet tahvilleri verecektir. Fakat bankanın senelik vasatî kârı sermaye üzerinden yüzde on iki olduğuna göre hisseler de dört misline satın alınmakta, yani hükûmet banka için 58,212,000 sterlin borçlanmaktadır.

İngiltere Hükûmeti hisse senetlerini satın almakla İngiltere Bankasının tek sahibi olacak ve bu yönden de bankanın blânçosunda ehemmiyetsiz rakamlarla ifade olunan büyük gizli ihtiyatlara da malik olmuş bulunacaktır. Bundan başka banka, muamelelerinden yüzde on iki kâr getirdiğine göre hissedarlara verilecek tahvillerin faizlerini sağlamış olacaktır. Bütün bu noktalar gözönünde bulundurulursa hükûmetin bankayı ucuza aldığı söylenebilir.

İngiltere Bankasının millileştirilmesinin, İngiltere ve dolayısiyle dünya malî piyasalarındaki akislerinin ne olacağı hakkında birbirine zıt mütalaalar yürütülmektedir. Hakikat şudur ki, hükûmet yegâne sahibi olduğu bu bankanın malî politikasına da hâkim olacaktır. Bundan başka satınalma kanunu, bankanın işleme tarzını değiştirmemekle beraber umum müdür ve muaviniyle idare heyeti seçme yetkisini hükûmete vermektedir. Aynı zamanda, İngiltere Bankası, Hazine Bakanlığının müsaadesiyle başka bankalardan gerekli malûmat istemek ve bunlara, bazı hususlarda takibi gerekli direktifler vermek yetkisine malik olacaktır.

İngiltere Bankası, tarihi boyunca hemen daima hükûmetle işbirliği yapmakla beraber, City denilen ve memleketin ticarî, sınaî, iktisadî ve malî işlerine hâkim olan grupun da önemli tesiri altında, ekseriya muhafazakâr bir malî politika takibetmiş ve bu sebeple de birçok defalar şiddetli tenkitlere uğramıştır; hükûmet eline geçtikten sonra pek tabiidir ki, Devletin malî bir organı olacaktır.

(*Hâzım Atıf Kuyucak*)

İRTEM, SÜLEYMAN KÂNİ — (1871 - 1945) Selânikte 1871 yılında doğan Süleyman Kâni İrtem, Selânik vilâyet ve sancağının Langaza kazası malmüdürü Aziz efendinin oğludur. Selânikte «Mektebi Feyzi Hayat» adlı rüştüyeyi 1890, Mülkiye İdadisini 1893 yılında bitirdikten sonra İstanbula gelerek «Mektebi Mülkiyei Şahane» ye girmiş, 24 Temmuz 1896 da da buradan aliyülâlâ derece ile mezun olmuştur. Aynı yılın 1 ekiminde Selânik vilâyeti maiyet memurluğile Devlet hizmetine girmiştir. 1898 de kaymakamlığa yükseltilerek Van vilâyetinin Barkiri kazasına tayin edilmişse de sağlık sebepleriyle bu memuriyetten çekilmiş; 1900-1902 yıllarında Selânik vilâyeti Serez sancağının Menlik kazası, 1902-1903 yıllarında Selânik vilâyet ve sancağının Usturumca kazası, 1904 yılında Ropçoz kazası, 1904 - 1905 yıllarında Selânik vilâyet ve sancağının Vodina kazası, 1906 yılında Edirne vilâyeti Gümülcine sancağının Darıdere kazası, 1906 - 1908 yıllarında Manastır vilâyet ve sancağının Ohri kazası, 1908 - 1909 yıllarında Manastır vilâyeti Merkez kazası kaymakamlıklarında bulunmuştur. Ohri kaymakamlığı Meşrutiyet senelerine tesadüf ettiği için İttihad ve Terakkinin Ohrideki hususî ve tarihî faaliyetlerine ait hâtıraları tefrika halinde yayınlanmıştır. İrtem, 22 Ağustos 1909 da mutasarrıflığa yükseltilerek 1909 - 1910 yıllarında Cebelibereket, 1910 - 1912 yıllarında Bolu, gene 1912 de Samsun (Canik), 1913 - 1914 yıllarında Beyoğlu, 1914 - 1915 yıllarında Üsküdar, 1915 - 1917 yıllarında ikinci defa Beyoğlu mutasarrıflıklarında bulunduktan sonra 14 temmuz 1917 de vekâleten İstanbul vilâyeti Valiliğine getirilmiş, 10 ocak 1918 de de Şehremaneti vekâletinin inzimamiyle İstanbul Valiliğine asaleten tayin edilmiştir. Mütarekenin ilânı, kabinenin sukutu ve muhalif fırkanın iktidar mevkiine gelmesi üzerine 15 aralık 1918 de azlolunmuş, 1919 yılında da emekliye ayrılmıştır.

Süleyman Kâni İrtem

Mumaileyh, bir zaman Ankara Valiliğinde de bulunmuşsa da tarihi tesbit edilememiştir.

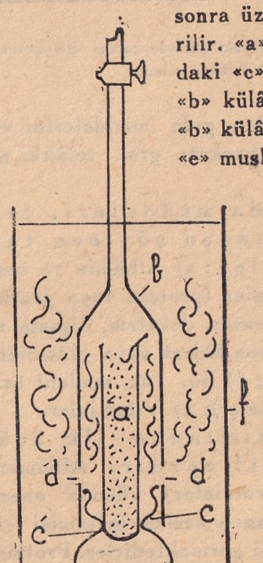
Memuriyetten ayrıldıktan sonra İrtem kendini yalnız ve tamamiyle tarihî tetkiklere vermiş, muhtelif gazetelerde ve bilhassa «Akşam»da çıkan tarihî yazıları Türk okuyucusunu yakından ilgilendirmiştir. Böylece yirmi beş yıldanberi tarihî mevzular üzerinde yorulma bilmeden çalışan İrtem, 30 kasım 1945 te ve yetmiş dört yaşında gözlerini hayata yummuştur.

Merhum, mükemmel fransızca, biraz da rumca ve bulgarca bilirdi. Memurluk hayatında doğruluğu, dirayeti ve nezaketiyle, yazıcılık hayatında da tatlı uslûbiyle kendini herkese sevdirmişti. Boğazlar meselesiyle kemankeşliğe dair iki eseri vardır.

(*S. Iskit*)

KALORİ — «Fransızca: Calorie» Hararet miktarını gösteren ölçüdür. Metre sisteminde hacım ve ağırlık ölçülerinde olduğu gibi hararet ölçüsünde de saf su (arık su) esastır. Bir litre (bir kilo) saf suyun suhûnetini bir santigrat derecesi yükseltmek için lâzım olan hararet miktarına bir kalori denir. Kalorinin binde birine küçük kalori derler. Şu halde bir küçük kalori, bir santimetre küb (bir gram) saf suyun suhûnetini bir santigrat yükseltmiye yeter.

Bir maddenin verebileceği kaloriyi (yani hararet miktarını) ölçmek için o cismi yakmak ve bu esnada çıkan hararetin tamamını, suhûneti evvelden ölçülmüş ve hacmi malûm saf suya geçirmek kâfidir. Bu işi basit şekilde şöylece başarmak kabildir: Kalorisi tayin olunacak maddeden iki gram tartılarak altı gram potasyum nitrad (küherçile) ve on sekiz gram potasyum klorat mahlûtu ile iyice karıştırıldıktan sonra; 1 numaralı şekilde görülen; bakırdan yapılmış «a» üstüvanî kabının içine yerleştirilir. Küherçile ile potasyum klorat mahlûtunun vazifesi, cismin havasız yerde yanmasına yetecek oksijeni sağlamaktır. Bu kütleyi tutuşturmak için üstüvanî kabın içine bir de fitil yerleştirildikten sonra üzerine «b» külâhı geçirilir. «a» kabının alt kenarındaki «c», «c'» yaylı tırnakları «b» külâhını tesbite yararlar. «b» külâhı geçirildikten sonra, «e» musluğu kapalı tutularak, hepsini «f» kabının içindeki suya daldırmak kabildir. Zira «b» külâhı suyun «a» kabının içine girmesine meydan vermez. Kalorisi bulunacak madde ile oksijen verici cisimlerin mahlûtu «a» kabına yerleştirilip fitil de tutuşturulduktan sonra süratle «b» külâhı geçirilir ve «e» musluğu kapalı tutularak, heyetiyle suya daldırılır. «f» kabına konan suyun hacmi iki litredir; suhûneti de önceden ölçülmüştür. Bir müddet sonra; fitil, kütleyi ateşliyeceğinden; yanma başlar. Hâsıl olan gazlar, «b» külâhının alt kenarındaki «d», «d'» deliklerinden suyun içine yayılır ve yanmadan doğan

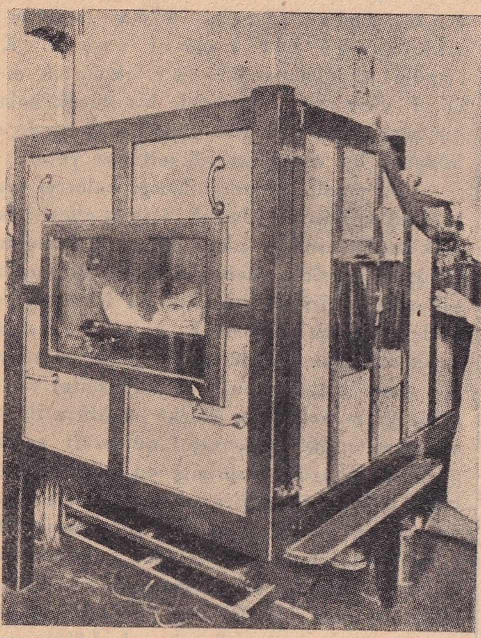

Şekil: 1
Thompson kalorimetresi

harareti suya verir. Yanma tamamlandıktan sonra «e» musluğu açılarak kaptaki suyun «a» kabının içine kadar girmesine meydan verilir. Suhûnet muvazeneti teşekkül edinciye kadar bekledikten sonra, suyun suhûneti tekrar ölçülür. Evvelki suhûnetten farkı, yakılan maddenin neşrettiği hararetten ileri gelmiştir. Farzedelim ki «f» kabındaki suyun tecrübeden evvelki suhûneti 15 santigrat ve ihtiraktan sonraki suhûneti de 19,1 santgrat olsun. Bu takdirde yakılan maddenin iki gramından çıkan hararet miktarı iki litre saf suyun suhûnetini 4,1 dereceye yükseltmiştir. Şu halde mezkûr maddenin bir gramı $\frac{4,1 \times 2}{2} = 4,1$ kalori veriyor demektir.

1 numaralı şekilde şematik olarak gösterilen bu ölçme tertibatı İngiltere'de Tompson Kalorimetresi adı ile çok kullanılmakta ve pratik işlere yetecek neticeler vermektedir. Hassas ölçmeler için bombalı kalorimetre cihazları kullanılır.

Yediğimiz gıda maddeleri vücudumuzda; teneffüs ettiğimiz havanın oksijeni ile; yanarak bünyemize lâzım olan hararet ve enerjiyi

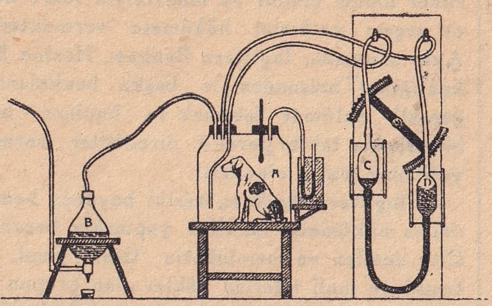
Şekil : 2. Hararet sarfiyatı yoliyle kalori ihtiyacını tayine mahsus cihaz

verirler. Bu bakımdan gıda maddelerini vücut makinemizin mahrukatı gibi telâkki etmek kabildir.

Çeşitli gıda maddeleri, terkibleri bakımından şöylece tasnif olunabilirler: a) Albümin ve benzerleri azotlu maddeler (protein veya protidler); b) Glükoz, şekerler, dekstrin, nişasta ve unlu maddeler (karbon hidrat veya glüsidler); c) Yağlar (lipid'ler); d) Su, tuz, madenî tuzlar (inorganik maddeler); e) Vitaminler.

Kalori bakımından ilk üçünün ehemmiyeti vardır. Albüminli gıda maddeleri (proteinler) vücude enerji verdikleri gibi yıpranan nesiclerin tamiri için de yapı taşı vazifesini görmektedirler. Proteinlerin vücudumuzdaki yanması tam değildir. Zira bu maddelerin üre şeklindeki artıkları, idrar yolu ile vücuttan ayrılır. Karbon hidratlar ile yağların vücuttaki yanmaları tamdır. Bu yanma sonunda karbon gazı ile su hâsıl olur. Proteinlerin bir gramının vücuda verebileceği kalori miktarı 4,1 dir. Halbuki sonuna kadar yakılabilse bir gram proetinden 5,7 kalori hâsıl olur. Karbon hidratların bir gramından çıkan hararet miktarı da 4,1 kalori olarak tesbit olunmuştur. Yağların bir gramından ise 9,3 kalori hâsıl olmaktadır.

Çeşitli gıdalarımızın esas unsurları olan proteinler, karbon hidratlar ve yağların

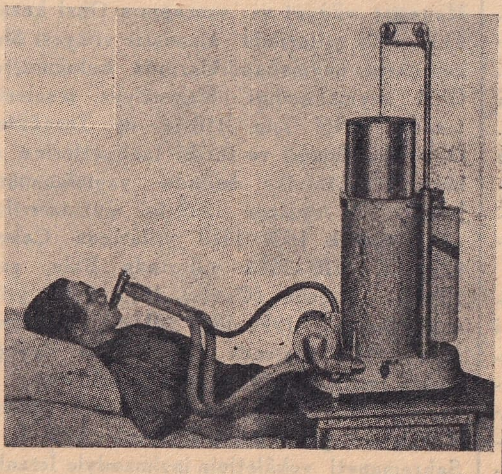
Şekil : 3. Oksijen sarfiyatını ölçerek kalori ihtiyacını tayine mahsus cihaz

a. Kaba yerleştirilen hayvanın teneffüsüne lâzım olan oksijen b. Kabından ölçü ile sevkolunmaktadır. Nefes verme esnasında çıkan karbon gazı, c ve d. kablarındaki potas kostik mahlûlu tarafından mas ve tesbit olunmaktadır

birer gramının verebilecekleri kalori miktarları bilindikten sonra herhangi bir yemeğin - terkibine bakarak - kalorisini hesaplamak kabildir. Meselâ; kâğıtkebabının 100 gramında 20 gram protein, 4,6 gram yağ bulunduğuna göre 100 gram kâğıtkebabı yemekle $20 \times 4,1 + 4,6 \times 9,3 = 124,78$ kalori alınmış olur. Diğer bir misal olarak bamya yemeğini alalım : Evlerimizde mutadolan usul ile pişirilmiş bamya yemeğinin terkibinde %8,5 yağ, %5 karbon hidrat ve %5 de protein bulunmaktadır. Bu terkibe göre 100 gram bamya yemeğinde $8,5 \times 9,3 + 5 \times 4,1 + 5 \times 4,1 = 120,05$ kalori mevcuttur.

İnsanın günlük kalori ihtiyacı yaşa, bünyeye, çalışma tarzına, iklime göre değişmektedir. Muhtelif müdekkikler tarafından çeşitli şartlar altında yapılmış olan tecrübelere göre, vücut ağırlığının beher kilosu başına saatte en az bir kaloriye ihtiyaç vardır. Şu halde 70 kilo ağırlığında bulunan bir kimsenin asgarî ihtiyacı saatte 70 ve günde $70 \times 24 = 1680$ kaloridir.

Kalori ihtiyacını tesbit için vecudun, muayyen zaman zarfındaki, hararet sarfiyatı ölçülür. Bu ölçme hususî kalorimetre cihazında yapılır (Şekil 2). Bu kalorimetrenin içine yerleştirilen şahıstan intişar eden hararet miktarı gayet hassas olarak ölçülmek

Şekil : 4. Oksijen sarfiyatını ölçmek için tertiplenmiş hususî ağızlıklı cihaz

tedir. Gıda maddelerinin vücudumuzdaki yanmaları, teneffüs yolu ile aldığımız oksijenle ilgili bulunduğundan, kalori ihtiyacını muayyen zamanda istihlâk olunan oksijen ve teneffüsle dışarı verilen karbon gazı miktarlarını ölçmek yolu ile de hesaplamak kabildir (Şekil 3). 3 numaralı şekilde görülen kapalı teneffüs odacığı yerine doğrudan doğruya ağıza takılabilen iki süpaplı ağızlık (marpuç) kullanılabilir. Marpucun veya ağızlığın süpaplarından birisi içeri doğru açılır; oksijenin gazometreden alınmasına hizmet eder. İkinci süpap ise dışarı doğru açılır ve teneffüsle çıkarılan karbon gazının potas kostik hütlesine sevkini temin eder (Şekil 4).

Bir çok ölçülere göre çeşitli işlerde çalışanların ortalama günlük kalori ihtiyaçları şöyle gösterilebilir :

Çalışma şekli	Günlük kalori ihtiyacı
1 — Fikir adamları, tacirler, yazıcılar, memurlar gibi adale kuvveti kullanmadan çalışanlar.	2200—2400
2 — Terziler, hafif el işçileri, hafif adale kuvveti kullanarak çalışanlar.	2600—2800
3 — Hocalar, doktorlar, kimyagerler, lâboratuvarda çalışanlar, postacılar, ciltçiler, ayakkabıcılar gibi orta derecede adale kuvveti de sarfedenler.	3000
4 — Maden işçileri, marangozlar, duvarcılar gibi yorucu işler yapanlar.	3400—3600
5 — Toprakla uğraşanlar, hızlı yürüyüş yapanlar, sporcular, hamallar gibi ağır iş yapanlar.	4000
6 — Pek ağır ve yorucu iş yapanlar.	5000

Aşağıdaki cetvellerde de çeşitli gıda maddelerinin terkipleri ve her birisinin 100 gramından alınabilecek kalori miktarları gösterilmiştir. Bu cetveller, herkesin kendi zevkine uygun yiyeceklerden, kalori ihtiyacını karşılıyabilecek miktarları kolayca bulabilmesini sağlıyacaktır.

Bir iki misal ile cedvellerin kullanılışını gösterelim:

I — Porsyon başına 20 gram pirinç, 300 santimetre küb et suyu ve 10 gram tereyağ ile pişirilmiş bir çorbanın verebileceği kalori şöylece hesaplanır : 20 gram pirinç, $\frac{356}{5} = 71,2$; 300 santimetre küb et suyu $15,8 \times 3 = 47,4$; 10 gram tereyağ $\frac{800}{10} = 80$ ki hepsinin yekûnu 198,6 kalori tutar. Şu halde bir porsyon pirinç çorbası 198,6 kalori temin etmektedir.

II — Rosto yapmak için 100 gram sığır etine mukabil 10 gram havuç, 10 gram soğan, 15 gram domates, 5 gram un ve 20 gram sadeyağ ve kâfi miktarlarda da tuz ve biber kullanıldığına göre 100 gram sığır eti ile yapılmış rostonun verebileceği kalori şöylece bulunur : 100 gram sığır eti (orta yağlı), 156; 10 gram havuç, 3; 10 gram soğan, 3,5; 10 gram sadeyağ (Kars), 86 kalori ki hepsinin yekûnu 248,5 kaloridir. Şu halde 100 gram sığır eti ile hazırlanan rostoda 238,5 kalori vardır.

Çeşitli gıda maddelerinin terkiplerini ve her birinin 100 gramındaki kalori miktarını gösteren cetvel

Gıda maddeleri	Protein %	Karbon hidrat %	Yağ %	Su %	100 gramının verebileceği kalori
ETLER (KEMİKSİZ):					
Dana eti (yağsız)	19,2	0,5	0,8	78,8	88
Dana eti (orta yağlı)	20,5	0,4	6,8	71,2	149
Dana eti (çok yağlı)	19,5	0,4	10,5	68,7	179
Keçi eti	20,7	0,5	4,3	73,4	127
Koyun eti (yağsız)	19,7	0,4	2,9	76,7	109
Koyun eti (orta yağlı)	19,9	0,4	6,4	72,1	143
Koyun eti (çok yağlı)	17,—	0,3	28,4	53,9	335
Kuzu eti	19,1	—	23,6	57,3	289
Sığır eti (yağsız)	21,3	0,5	0,9	65,4	98
Sığır eti (orta yağlı)	19,9	0,4	7,8	71,—	156
Sığır eti (çok yağlı)	20,5	—	36,5	47,8	425
Et suyu	0,9	—	—	1,3	15,8
SAKATAT:					
Akciğer	15,2	0,6	2,5	79,9	88
Beyin	9,—	—	8,6	81,—	117
Böbrek	18,4	0,4	4,5	75,6	119
Dalak	17,8	1	4,2	75,5	116
Dil	15,7	0,1	17,6	65,6	229
Karaciğer	19,9	3,3	3,7	71,6	130
Kemik iliği	3,2	—	89,9	4,7	849
Yürek	17,6	0,3	10,1	72	167
KÜMES HAYVANLARI: (Kemiksiz olarak)					
Hindi	23,7	0,5	8,5	66,3	178
Kaz (yağlı)	15,9	0,2	45,6	37,9	490
Ördek (göğüs eti)	22,5	0,5	2,8	73,3	120
Ördek (but eti)	19,7	0,4	6,4	72,8	142
Tavuk (yağsız)	20,4	0,6	1,4	76,2	99
Tavuk (yağlı)	19,3	0,4	9,3	70,1	167
AV ETLERİ:					
Geyik	20,7	0,6	3,9	73,9	124
Karaca	20,8	0,4	1,9	81	105
Keklik	24,3	0,5	1,4	72,4	115
Sülün	22,3	0,5	1,9	74,3	111
Tavşan	23	0,5	1,1	74,2	107
Yaban domuzu	21,6	0,4	2,4	74,5	113
Yaban ördeği	22,7	0,5	3,1	72,5	124
BALIKLAR:					
İstavrit	11,7	—	12,2	62,32	161,4
İzmarit	10,8	—	4,7	72,05	88
Kefal	12,1	—	3,4	73,80	81,2
Lüfer	13,5	—	14,6	61,50	191,1
Palamut (yağsız)	13,2	—	2,4	73,10	76,4
Palamut (yağlı)	15,1	—	6,8	66,71	125,1
Uskumru	18,7	—	7,1	72,5	143
KONSERVE BALIKLARI:					
Çiroz	39,36	—	1,47	26,29	175
Dumanlı Kefal	15,36	—	1,26	59,88	74,7
Lakerda	22,26	—	26,05	36,76	333,5
Uskumru salamurası	12,8	—	12,36	48,72	167,7
Havyar	16–24	3	2,9-13,5	49-62	106-241
DENİZ HAYVANLARI:					
İstakoz	14,5	0,1	1,8	81,8	77
İstiridye	9	6,5	2	80,5	82
Midye	15,8	2,4	1,3	78,8	87
Yengeç	16	1	0,5	81,2	74
Jelâtin	84,2	—	0,1	15,7	338
SÜTLER:					
Ana sütü	1,3	6,8	3,8	87	65
İnek sütü	3,4	4,8	3,6	87,5	67
Keçi sütü	3,6	4,7	3,9	87,1	70
Koyun sütü	6,31	4,73	6,83	81,31	106

Gıda maddeleri	Protein %	Karbon hidrat %	Yağ %	Su %	100 gramının verebileceği kalori
SÜT MAMULÂTI:					
Ayran	3,7	3,7	0,7	90	37
Kaymak (1)	3,5	4	10	81,9	124
(2)	3	3,5	20	73	213
(3)	2,7	3	34	64	340
Kepir (2 günlük)	3,1	2,7	3,1	88,9	60
Kımız	2,8	5,4	2	89,8	51
Teksif edilmiş süt (şekersiz)	8	10,9	9,3	70	164
Teksif edilmis süt (şekerli)	10,1	53,5	10,4	23,2	358
Toz süt (süt tozu)	25,2	37	26,8	5,3	504
PEYNİRLER: (Azotsuz maddeler)					
Beyaz peynirler:	17,58	2,05	18,63	59,51	253
Çayır peyniri	22,32	0,06	21,34	53,60	290
Dil peyniri	13,83	—	27,33	55,18	310
Edirne peyniri	18,77	11,76	0,71	61,70	131
Edirne peyniri (yağsız)	16,93	2,11	20,37	56,91	267
İzmir peyniri	22,69	1,92	32,17	33,66	400
Karacabey peyniri	15,14	0,70	29,59	51,51	440
Kırklareli peyniri	13,87	1,13	19,95	63,85	247
Kirlihanım peyniri	9,45	3,31	16,08	67,75	209
Lor peyniri					
Kaşar peynirleri:					
Balkan kaşarı	25,42	3,98	28,39	36,39	384
Bursa kaşarı	34,38	0,41	30,19	30,37	423
Çerkes peyniri	34,98	1,25	53,51	12,16	553
İzmir kaşarı	26,04	8,93	33,14	26,41	451
Karadeniz kaşarı	33,43	0,54	29,97	30,64	418
Kars kaşarı	27,22	11,81	28,84	26,64	428
Kars gravyeri	31,52	—	32,60	32,59	428
Kırklareli kaşarı	25,42	3,98	28,39	36,39	412
Krem gravyer	24,20	4,52	25,93	40,50	358
YUMURTALAR:					
Hindi yumurtası	13,4	—	11,2	75,2	154
Kaz yumurtası	13,8	—	14,4	71,5	185
Tavuk yumurtası	13,4	—	10,5	76	148
Ördek yumurtası	13,3	—	14,5	72	184
TEREYAĞLAR:	org. maddeler				
Alemdağ tereyağı	1,112	—	89,44	12,40	803
Bursa tereyağı	1,348	—	86,48	12,20	804
İstanbul tereyağı	1,086	—	88,17	10,70	820
Polonez tereyağı	1,183	—	86,51	12,20	804
Yalova tereyağı	1,407	—	86,02	12,48	800
SADEYAĞLAR:					
Antep yağı	0,303	—	98,20	0,74	913
Behisni yağı	0,048	—	99,10	0,81	921
Diyarbakır yağı	0,300	—	96,13	3,30	894
Erzincan yağı	2,170	—	95,12	2,50	884
Erzurum yağı	2,520	—	93,30	3,80	867
Halep yağı	0,221	—	98,94	0,81	920
Kars yağı	1,240	—	92,47	5,70	860
Mardin yağı	0,079	—	98,97	0,92	920
Trabzon yağı	1,420	—	94,51	3,66	878
NEBATÎ YAĞLAR:					
Zeytinyağı	—	—	99,40	0,40	926
Susam, pamuk, yerfıstığı ve diğer nebatî yağlar	—	—	99,70	0,30	927
Vejetalin	0,138	—	99,80	0,06	928
Oleo - margarin	0,8	—	92,40	6,8	835
HUBUBAT VE MAMULÂTI:					
Arpa (kabuksuz)	11,8	74,5	2,7	6,3	379
Arpa ekmeği	6,4	39,4	1,1	49,8	198
Arpa unu	12,3	71,3	2,4	13,5	356
Bisküi (buğday unu ile)	9,9	75,5	2,6	9,5	374

Gıda maddeleri	Protein %	Karbon hidrat %	Yağ %	Su %	100 gramının verebileceği kalori
UNLAR :					
Buğday (kabuksuz)	10	75	1	12,8	358
Buğday ekmeği (beyaz)	8,1	51,2	0,3	39,3	246
Buğday ekmeği (kepekli)	8,1	51	0,9	37,3	251
Buğday unu	11,6	72,3	1,6	12,6	359
Buğday ve çavdar ekmeği	7,5	51,8	0,3	38,5	246
Çavdar (kabuksuz)	10,9	75	1	12,8	358
Çavdar bisküisi	11,1	68,1	2,1	7,9	341
Çavdar ekmeği	5,5	47	0,5	46,6	220
Çavdar unu	10	73,8	1,1	13	354
Darı	10,5	68,2	4,3	11,8	364
Francala	6,8	57,8	0,5	33,7	270
Karabuğday unu	6,4	77,5	1,2	13,2	346
Makarna, şehriye (sade)	11,6	75,2	0,6	10,8	361
Makarna (yumurtalı)	14,2	68,7	2,4	13,5	362
Mısır	10,1	68,8	4,7	12,7	367
Mısır ekmeği	5,8	45,7	1,7	43,8	227
Mısır unu	9,6	71,7	3,1	13	362
Nişasta	1,1	84,1	0,2	13,9	352
Patates unu	0,9	80,7	0,1	17,8	335
Pirinç	7,9	77,8	0,5	12,6	356
Pirinç unu	7,4	79	0,7	12,3	361
Sago	2,2	81,5	—	15,9	343
Tapyoka	0,7	84,4	0,2	14,5	351
Yulaf (kabuksuz)	13,2	63,2	7,5	12,8	383
Yulaf bisküisi (kek)	8,6	66,7	10,4	10	406
Yulaf ekmeği	7,6	40,7	1,5	47,4	212
Yulaf unu	14,4	66,5	6,8	9,8	395
TAZE SEBZELER :					
Bamya	1,5	7	—	80	24
Brüksel lâhanası	5	6	—	84	54
Domates	1	3,5	—	93	16
Enginar	3,2	5	—	84,5	40
Havuç	1	7	—	88	30
Hindiba	2,8	7,5	—	85,5	49
Hıyar	0,6	eser	—	—	2,5
Ispanak	1,5	1,5	—	93	15
Kabak	1,1	6,5	—	90	32
Kara turp	1,9	8,4	—	86,7	43
Karnabahar	2	4	—	90	25
Kereviz	1	7,5	—	80	35
Kereviz yaprağı	0,9	6,6	—	88,6	34
Kırmızı turp	1,5	7	—	80	35
Kuşkonmaz	2	2,4	—	93,7	19
Lâhana	1,5	4	—	80	20
Maydanoz	3,7	6,7	0,7	85,1	50
Pancar	1,3	8,7	0,1	88	42
Pancar sapı	2,5	2,8	—	91,9	26
Patates	1,5	20,5	—	61	90
Patlıcan	1,3	4,8	—	92,3	27
Prasa	2,8	6,5	0,3	87,6	41
Soğan	1	8	—	87	35
Şalgam	1,3	6,8	0,1	89	34
Tere	1,9	0,5	—	93	23

Gıda maddeleri	Protein %	Karbon hidrat %	Yağ %	Su %	100 gramının verebileceği kalori
Yerelması	1,9	16,4	0,2	79	77
Yeşil bezelya	4,5	10,5	—	77,7	60
Yeşil fasulya	2	5,5	—	81	30
Yeşil salata	1	2	—	93,5	15
KURU SEBZELER :					
Bakla	24,90	51,13	2,2	14	332
Bezelya	23,15	52,68	1,89	11,2	328
Bezelya unu	25,7	57,2	1,8	11,2	357
Fasulya	25,31	48,33	1,68	11	318
Fasulya unu	23,2	58,9	2,1	10,9	356
Mercimek	25,94	52,84	1,93	12,3	341
Mercimek unu	25,7	56,8	1,9	11	356
Nohut	18,62	58,62	5,25	11,2	352
Soya fasulyası unu	41,5	26,2	20,2	10,9	466
MEYVALAR :					
Ananas	0,5	13,9	0,68	83,6	62
Armut	0,4	13,6	0,27	82,8	59
Böğürtlen	1,1	8,6	0,86	84,9	43
Çilek	1,3	7,8	1,84	85,4	45
Elma	0,4	13,3	0,65	83,9	59
Erik	0,8	16,8	0,95	80,4	76
Frenk üzümü	1,3	7,5	2,35	83,8	46
İncir	1,4	17,5	—	78,9	77
Karpuz	0,3	7	0,1	91	30
Kavun	0,8	6,4	0,3	91,9	32
Kayısı	0,9	11,1	1,27	81,2	54
Kiraz	0,8	16	0,68	81,7	72
Limon	0,7	8,4	5,39	82,6	37
Mandelina	0,8	8,5	1,42	87,5	44
Muz	1,3	22,8	0,38	73,8	100
Portakal	0,8	12,6	1,35	84,3	61
Sarı erik	0,9	16	0,8	80,7	74
Şeftali	0,8	14,2	0,81	82,7	65
Üzüm (beyaz)	0,4	7,6	2	84,2	41
Üzüm (kara)	1	13,7	2	79	68
MEYVA KURULARI :					
Armut kurusu	2,2	73,31	0,7	20,9	261
Elma kurusu	1,6	66,1	0,8	25	291
Erik kurusu	1,9	72	0,80	25	260
Hurma kurusu	2,1	78,4		15	347
İncir kurusu	3,3	74,2	1,3	20	317
Kayısı kurusu	3,4	62,5	0,4	25	278
Üzüm kurusu	1,6	76,1	1,2	20	345
KATI KABUKLU YEMİŞ:					
Badem (taze)	17,5	10,6	41	27,7	492
Badem (kuru)	21,4	13,2	53,2	6,3	637
Ceviz (taze)	13,8	10,7	48,2	23,5	549
Ceviz (kuru)	16,7	13	58,5	7,2	666
Fındık (taze)	14,2	8,6	48,2	26,6	542
Fındık (kuru)	17,4	7,2	62,6	7,1	682
Antep fıstığı	22,3	13,8	54	4,2	650

III — Zeytinyağlı prasa yemeğinde 200 gram pırasaya mukabil 30 gram soğan, 20 gram zeytinyağı ve 5 gram pirinç bulunmaktadır. Bu reçeteye göre bir porsyon prasanın verebileceği kalori şöylece bulunur : 200 gram prasa 41 $\times$ 2 = 82 ; 30 gram soğan 3 $\times$ 3,5 = 10,5; 20 gram zeytinyağı $\frac{926}{5}$ = 185,2 ki porsyonun yekûnu 277,7 kaloridir.

IV — Ölçü usulleri ile günlük kalori ihtiyacı meselâ 2925 bulunmuş olan bir kimse günde 100 gram protein (et, yumurta vesaire); 50 gram yağ ve 500 gram karbon hidrat (şeker, nişasta vesaire) yiyerek bu ihtiyacını şöylece karşılıyabilir : 100 gram protein 100$\times$4,1=410; 50 gram yağ, 50$\times$9,3=465; 500 gram karbon hidrat, 500$\times$4,1=2050 kalori ki hepsinin yekûnu 2925 kalori tutar.

Bu miktar protein; yağ ve karbon hidratı cedvellerde terkipleri yazılı bulunan gıda maddeleri arasından seçerek zevke göre temin etmek kabildir.

V — Alınan kalori miktarını, cedvel yardımı ile, şöylece hesaplamak kabildir : Meselâ bir kimse sabah kahvaltısında, iki dilim kızarmış ekmek (100 gram) üzerine tereyağ (10 gram) sürerek beyaz peynirle (20 gram) yemiş ve içine üç tane küb şekeri (16,8 gram) koyarak bir fincan çay içmiş olsa :

100 gram ekmekten	251
10 gram tereyağdan	80
20 gram beyaz peynirden	62
16,8 gram şekerden	68,88
	461,88

Kalori almış olur. Aynı kimse öğle yemeğinde, üç kemik pirzola (200 gram kadar et); 200 gram ekmek; bir porsyon yeşil salata (yemek kitaplarındaki reçetelere göre vasatî olarak 10 gram zeytinyağı, 3 gram karbon hidrat ve 1,5 gram protein ihtiva eder); bir porsyon ıspanak (terkibinde vasatî olarak 22,5 gram yağ, 4 gram karbon hidrat ve 14 gram protein bulunur) ; bir porsyon pilâv (terkibinde 19 gram yağ, 47,5 gram

karbon hidrat ve 5,6 gram protein vardır) ve bir portakal (yenen kısmı 100 gram kadar) yemiş ve üzerine de bir fincan kahve (içinde 5 gram şeker bulunduğuna göre) içmiş olsa :

200 gram etten	286
200 gram ekmekten	502
Bir porsyon salatadan	111
Bir porsyon ıspanaktan	283
Bir porsyon pilâvdan	375
Bir portakaldan	61
Bir fincan kahveden	20
	1638

Hepsinden 1638 daha kalori almış olur. İkindi vakti bir fincan çay - içine iki tane küb şekeri (11,2 gram) konduğuna göre -, bir simit (60 gram) yemiş olsa :

11,2 gram şekerden	45,92
60 gram simitten	147,6
	193,52

Kalori daha almış olur. Akşam yemeğinde de bir porsyon pirinç çorbası (yemek kitaplarına göre terkibinde, vasatî olarak, 10 gram yağ, 17 gram karbon hidrat ve 4 gram protein vardır) içtikten sonra 150 gram ekmekle iki uskumru (yenen kısmı 100 gram kadar) ısgarası, bir porsyon kereviz (yemek kitaplarına göre 14 gram yağ, 20 gram karbon hidrat ve 14 gram protein ihtiva eder) ve 100 gram kadar elma yese ve üzerine bir fincan kahve içse;

Bir porsyon çorbadan	169
150 gram ekmekten	376,5
100 gram uskumrudan	143
Bir porsyon kerevizden	255,5
Bir fincan kahveden	20
	964,0

Daha almış olur. Bütün gün zarfında yemiş olduğu gıda maddelerinden aldığı kalorinin yekûnu;

Kahvaltıdan	461,88
Öğle yemeğinden	1638
İkindi çayından	193,52
Akşam yemeğinden	964
	3257,40

Kalori tutar. Bu miktarı; meselâ öğle yemeğindeki pilâvı yarım porsyon kadar yiyerek ve ikindi çayında simitten vazgeçerek; dördüncü misaldeki rakama ircaı kabil olabileceği gibi aynı neticeyi sadece ekmek miktarını 132,25 gram kadar azaltmakla da elde etmek kabildir.

Hulâsa; arzuya göre, ihtiyaca kâfi, muhtelif kombinezonlarda yemek listeleri tertibolunabilir.

Kısa bibliyografya: J. König; Chemie der menschlichen Nahrungs - und gennussittel. Müfide küley; iç hastalıklarında diyetle tedavi, 1942. A. Barbara Callow; Food and Health, 1938. Food industries Manual, 1942. Prof. Dr. C. A. Ewald; Über Stoffwechsel und Diät von Gesunden und Kranken, 1914. R. B. H. Gradwohl; Clinical laboratory methods and diagnosis, 1943.

(Mühendis - Kimyager Mehmed Ali Kâğıtçı)

QUİSLİNG'LER — «Kuisling okunur» İkinci Dünya Harbinde Nazi âleti olarak vatanlarına ihanet eden ve kukla hükûmetlerin başına geçen kimseler Quisling adiyle damgalanmışlardır.

Hitler Nazi Almanyası, daha dünya istilâsı düşüncelerini tatbika koymağa başlamadan çok önce, Avrupa memleketlerinde geniş propaganda cepheleri kurmuşlar, beşinci kollar meydana getirmişler, zayıf ruh ve vicdanlı elemanları satın almışlardı. 1937 de Hitlerin Viyana'ya yürüyüşünü sağlıyan

Vidkun Quisling

Diğer Quisling'ler

Soldan, yukarıdan aşağı: Anton Nussert (Holanda). Tissot (Slovak), Ante Paveliç (Hırvat), Leon Degrelle (Belçika). Sağdan, yukarıdan aşağı : Vlassof (Rus), Neditc k(Sırp), Philoff (Bulgar), Antonescu (Romen).

Arthur Zeys - Inquart ile 1938 de Çekoslovakya'ya ihanet eden Tisso bunların harb öncesi örnekleri idi. Bununla beraber İkinci Dünya Harbi başladıktan sonra, bu yolda yürüyen ilk adam Norveçli Vidkun Quisling olduğu için bütün kukla hükûmet reisleri Quisling umumî adı altında anılmağa başlanmıştır. Quisling'lerin başlıcalarını kısaca saymadan önce, adının bunlara da verilmesine sebebolan «tip - hain» in hayatını aşağıda anlatıyoruz.

Vidkun Quisling: 1886 da doğarak Norveç'in kurtuluşundan sonra 1945 de idam edildiğine göre elli dokuz yıllık bir hayatı olan bu Norveçli, Stavenger Harb Okulundan çıkmış, Harb Akademisinde okumuş ve Norveç ordusu kurmayında değişik vazifeler görmüştür. Daha Harb Okulunda iken Alman ordusuna karşı hayranlık göstermeğe başlamış, Moltke ve Schleiffen gibi şöhretli Alman kumandanlarının tesiri altında kalmıştır. Bu hayranlıkla ve bu tesirler altında yetişen Quisling, daha Birinci Dünya Harbinde memleketini Almanya safında harbe sürüklemek için elinden gelen herşeyi yapmışsa da muvaffak olamamış, bunun neticesi olarak ordudan çekilmiş ve siyasî hayata atılmıştır. Siyasî hayatta Köylü Partisine girmiş, şeytanca zekâsı ve manevraları sayesinde çok geçmeden bu partinin Lideri olmuştur. Daha sonra Quisling, Norveç Parlamentosu partileri arasında çıkan bir anlaşmazlıktan faydalanmayı da ustaca becermiş ve iktidarı ele geçiren parti hükûmetinde Savunma Bakanlığına geçmiştir. Bu ehemmiyetli Bakanlıkta, Hitler'in Nasyonal Sosyalizm prensiplerini gütmeğe başlamış ve nüfuzlu bir üyesi olduğu olduğu hükûmetini, hayat sahası bahanesiyle Danimarka'ya ait Groenland'ı işgale sürüklemiştir. Fakat çok geçmeden La Haye Adalet Divanı, Narveç'i Groenland'ı derhal tahliyeye ve Danimarka'ya bir milyon Norveç kronu tazminat vermeğe mahkûm etmiştir. Bunun neticesi olarak Quisling pek az sonra iktidardan düşmüş, fakat bu, Alman Nazilerince yarın için el altında bulundurulması gereken bir adam olarak not almasına kâfi gelmiştir. Nitekim iktidardan düştükten sonra Alman Nazileriyle temasa geçen Quisling gizliden gizliye Norveç beşinci kolunu teşkilâtlandırmış, sonra harbin ikinci yılında ve 7 nisan 1940 yılında bir vesile ile Hitler'i ziyaret etmiştir. Quisling bu ziyaretten Norveç'e döndükten üç gün sonra da, Norveç darbesi meydana gelmiş ve memleket Alman istilâsına uğramıştır. Norveç'e indirilen Alman paraşütçüleri, Quisling'in «Hirdi» adlı Hücum kıtaları tarafından desteklenmiştir. Almanlar Norveç'e yerleşince bir kukla hükûmet kurulmuş ve Quisling bu hükûmetin başına geçmiştir. Quisling ve idaresi, Alman Nazileri örnek tutularak meydana getirilen teşkilâtla harb yılları boyunca bir tedhiş siyaseti yürütmüş ve Almanlarla çok sıkı bir işbirliği yapmıştır. Norveç'in kurtuluşundan sonra yargılanarak idama mahkûm edilmiş ve lâyık olduğu cezayı bulmuştur.

Fransız Quislingi
Pierre Laval

Başka memleketlerin Quisling'leri: Almanya ile işbirliği eden hü-

kûmetlerin başında Fransa'nın Vichy hükûmeti başında Pierre Laval, Holanda Führeri Anton Mussert, Slovak hükûmetinin başında bulunan Piskopos Tisso, Yugoslavya'yı parçalamağa çalışan ve yarım milyon Sırbın öldürülmesini emreden Ante Paveliç, Belçika Gauleiter'i Leon Degrelle, Almanya'daki mülteci Beyaz Ruslardan S. S. Birlikleri kurarak Ruslara karşı harb eden General Vlassov, Belgrad'da bir kukla hükûmet kurmuş olan General Nedich, Bulgar kukla hükûmetinin Başkanı Bogdan Philoff, Romanya kukla hükûmetinin Başkanı General Antonescu, İkinci Dünya Harbi Quisling'lerinin başlıcalarından sayılmaktaktadırlar. Bunlardan Fransız Laval ve Bulgar Philoff da, yargılandıktan sonra kurşuna dizilmişlerdir. Ötekilerden bir kısmı yargılanmalarını beklemekte, bir kısmı da henüz ele geçmemiş bulunmaktadır. (*Ali Beril*)

LÂHANA VE KARNABAHAR — Lâhana, çiçekleri dört yapraklı ve sebze olarak kullanılan bitkilerdendir. Birçok çeşitleri vardır. Bizde ayrı bir cins gibi sayılan k a r n a b a h a r v e y a k a r n a b i t d e l â h a n a ç e ş i t l e r i n d e n o l d u ğ u i ç i n her ikisini bu bendde birleştirmeyi doğru bulduk.

Yabani lâhanaya deniz lâhanası derler. Lâtince teknik adı «brassica oleracea» ve uzun ömürlü bir bitki olan âdi lâhana Avrupa'ya Onaltıncı Yüzyılda yayılmıştır. Yaprakları kat kat sarılmış yuvarlakça bir sebzedir.

Lâhana, ratıp ve mutedil iklimden ve azotu zengin, iyi hazırlanmış, derin topraktan hoşlanır. Bu sebze, ilkbahardan sonbahara kadar, fideleri gençken çıkarılıp altmışar santimetre ara ile tekrar dikilmek suretiyle yetiştirilir.

Başlıca lâhana çeşitleri : Baş lâhana, beyaz, yuvarlak ve sıkı başlısı. Yeşil lâhana;

Lâhana

1., 2. Yeşil lâhana çeşitleri, 3. Bir Brüksel lâhanası, 4. Kıvırcık lâhana, 5. Şalgam lâhanasının bir çeşidi, 6. Milano lâhanası. 7. Kara lâhananın bir çeşidi, 8. Karnabahar, 9. Şalgam lâhanası.

başsız ve yeşil yapraklısı. Kara lâhana; yeşil lâhananın bir çeşidi. Kırmızı lâhana; yeşil lâhananın başka bir çeşidi. Kıvırcık lahana veya Milano lâhanası; âdi lâhananın kıvırcık çeşidi. Brüksel, Braband veya Frenk lâhanası: Çok uzun saplar üstünde tomurcuk halindeki çeşidi (bilhassa alafranga et yemeklerinde garnitür olarak kullanılır). Felemenk lâhanası; Frenk lâhanasının bir çeşidi. Kış lâhanası; bu mevsimde yetişen hafif kıvırcık çeşidi. Şalgam lâhanası; lâbana ve şalgam melezi ki sarı şalgam veya İsveç şalgamı da denilir. Karnabahar veya karnabit; çiçek sapları ve çiçekleri etli ve pütür pütür bir baş teşkil eden lâhana çeşidi.

Lâhananın kapuska denilen sağyağlısı, etli ve zeytinyağlı dolması, turşusu yapılır. Almanlar lâhanadan turşumsu bir yemek yaparlar ki bu bildiğimiz turşudan büsbütün başkadır. Lâhananın tahammür ettirilmesiyle meydana getirilen ve sıcak yenilen bu ekşimsi yemeğin adı «sauerkraut» dur ve Almanların millî yemeğidir.

Doğu illerimizde lâhana ile manda eti küplerde tahammür ettirilerek saklandıktan sonra kışın her ikisi kıyılarak toprak çömleklerde pişirilen ve böylece yenen Almanlarınkine benzer bir yemek vardır ki, Bitlis ve havalisinde buna Çortu denir.

Karnabaharın sağyağlısı ve körpe çiçek sapları ile pütürekleri haşlanmak suretiyle salatası yapılır.

Lâhana ve çeşitlerinin hazmı biraz ağırdır. Bundan başka lâhana çocuk diyaresi doğurduğundan meme veren kadınların yememesi tavsiye edilir. (*A. B.*)

MACKENZİE KİNG, WİLLİAM LYON — «Makenzi King okunur» Kanada Başvekili Mackenzie King, 1921 denberi on sekiz yıldır ülkesinin idare dümenini elinde tutmaktadır. İkinci Dünya Harbi Mackenzie King için bir mehenk taşı olmuş ve uzağı gören icraatiyle Kanada'yı Birleşmiş Milletler safında en ön mevkie ulaştırmıştır. Gerçekten bu harbi, Kanada'nın harbi haline sokan kendisidir. 1914 te Kanada, İngiltere'nin harp ilân edişinden birkaç saat sonra cenge girmişti. 1939 da ise King, Kanada'lıların, kendi hür iradesiyle hareket etmesi için, bir hafta bekledi ve harbi milletinin tam bir oy birliği ile ilân etti; «Yeni Dünyanın bir milleti sıfatile İngiltere'nin yanında yer aldık. Zira İngiltere'nin dâvası dünyanın her tarafındaki hürriyet dâvasıydı.» dedi.

D ü n y a n ı n e n ö n e m l i s i y a s î s i m a l a r ı n d a n b i r i v e o nisbette de en az tanınanı olan King, büyük devlet adamlariyle bir arada e n b ü y ü k d ü n y a d â v a l a r ı n ı ç ö z ü m l e m e ğ e y e t k i l i b i r ş a h s i y e t t i r . Kanada'nın Birleşik Amerika, İngiliz İmparatorluğu ve bütün dünya ile harp sonrası ilgi ve münasebetlerini kuracak, idare edecek; Kanada ile Amerika'nın askerî emniyetlerinin dayanacağı ortaklaşa savunma sisteminde Kanada'nın rolünü belirtecek olan odur. King göze görünür derecede insanlardan kaçar. Pek seyrek olarak basın toplantısı yapar. İçki ile başı hoş değildir. Onun için de çok kafadengi yoktur. En yakın arkadaşı Pat II. adlı bir İrlanda köpeğidir.

King, gençliğinde Ottawa'nın mükemmel dans eden en yakışıklı adamı, toplantı ve ziyafetlerin gözbebeği idi. Fakat daha hâlâ bekârdır. Ne sigara içer, ne de Kabine toplantılarında arkadaşlarına sigara içmeğe izin verir. Bu harbin başlangıcında içki içmenin aleyhinde radyoda verdiği bir söylevden sonra, gayet az ölçüde kullandığı içkiye büsbütün tövbe etmiştir. Çok zaman yemek vakitlerini unutur ve Kabine arkadaşlarını öğle ve akşam yemeklerine göndermediği sık sık vaki olur. Uykusuzluk nedir bilmez. Dindardır. Sabahları duasını ihmal etmez. Pazarları kiliseye gider. Evde veya seyahatte iken, hergün muhakkak surette, İncilden bir fasıl okur.

King, evinde ve hükûmetinde iktısada ziyadesiyle riayet eder. Evini belli bir bütçe ile idare eder. Kâtipleri, bir odadan çıkarken elektrikleri muhakkak surette söndürmeğe

Mackenzie King

dikkat etmekle mükelleftirler. Gömlekleri yıpranınca tamir ettirir.

Ottawa'dan on beş mil mesafede Kingsmeve'deki çiftliğinde, gelenlere kapıyı kendisi açar, telefona bizzat cevap verir. Ağırladığı misafirlerine kendi eliyle çay pişirir ve hizmet eder. Müteveffa dostu Roosevelt'i aratmıyacak kadar hoş konuşur.

Eski Amerikan Dış İşleri Bakanı Cordell Hull'in yakın dostu olan King despotism'in her türlüsünden şiddetle nefret eder. Siyasî ve iktısadî demokrasiye dedesinden mevrus bir sevgi ile bağlıdır.

King'in Torontolu dedesi, krallık aleyhine bir kalkınmıya önayak olduğu için 1837 yıllarında Amerika'ya sürülmüştür. İşte şimdiki bu Kanada Başvekili, bu dikbaşlı dedenin nazlı kızı ile bir avukatın sulbünden meydana gelmiştir. Avukat olan babasının ısrarına rağmen Hukuk okumıyarak iktısat ve iş münasebetlerini tercih etmiştir. Yirmi üç yaşlarında iken sınaî suiistimallere dair yazdığı bir seri makale, çevresinde büyük akisler uyandırmıştır. Yirmi altı yaşında üçüncü defa olarak Avrupa'ya geldiği zaman, Kanada'ya dönerek bir İş Nezareti kurması ve burasını Nazır vekili sıfatiyle idare etmesi istendi. King, Amerika'da Rockefeller müesseselerinde Sınaî Araştırmalar Müdürlüğü vazifesi hariç, o gün bugün kırk beş yıldır Devlet hizmetinde çalışmaktadır.

Gençliğinde, kolları sıvalı bir işçi gibi çalışmış olmasına rağmen, King hiçbir zaman sol bir temayül taşımış değildir. Kendisi bir ıslahatçı olan King, çözümleme çarelerini, sınıf ayrılıkları ve sosyal çözülmede bulan ıslahatçıları itimatsızlıkla karşılar. Kanaatince demokrat bir liderin ilk fonksyonu rehberlik ve uzlaşmadır. Kanada, İngiliz ve Fransız cemaatleri arasında ikiye bölünmüş gibi bir durumda ise de King, bu ayrılığı mümkün mertebe az hissedilir bir hale getirmiştir.

1922 de Büyük Britanya'daki kuvvetli makamlar Türkiye ile harbe girilmesini istemişler, Yeni Zelanda ve Avustralya dev-

letleri de imzalariyle bu kararı desteklemişlerdi. Kanadada bir Harp Partisi, durmadan King'e hücum ettiğinden King ile Kabine arkadaşları Londra'ya şu mealde bir telgraf çekmişlerdi: «Kanada Türkiye'ye harp ilân etmeden önce, bu harbin sebep ve illetini anlamak isteriz. Bize bu hususta malûmat verirseniz Parlamentoyu toplantıya çağıracağız. Ondan sonra da Kanada temsilcileri gereken kararı vereceklerdir.» Bir devlet adamı tarafından bağımsızlık duygusunun bu derece kendine güvenik bir şekilde izharı harp istiyenleri fena halde sarsmış, sinirlerini gevşetmiş, buhran da ortadan kalkmıştı.

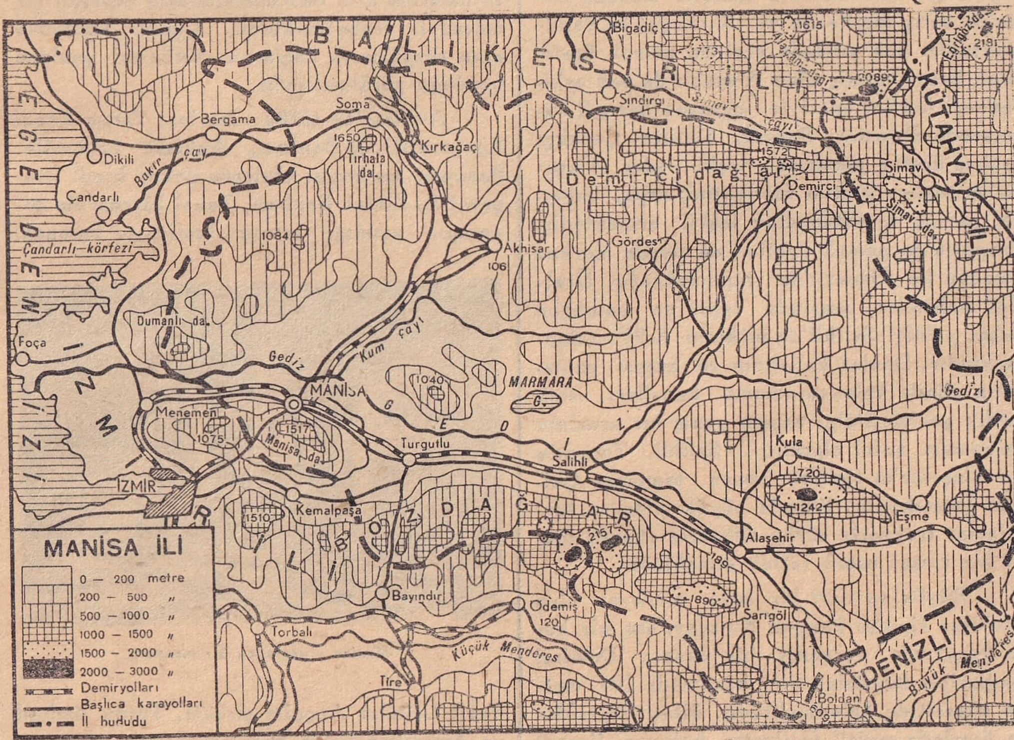
Kanada son zamanlara kadar «küçük devletler» manzumesinden sayılmaktaydı. Mackenzie King'in liderliği sayesinde bu memleket bugün bu sınıftan ayrılmış bulunmaktadır. Artan kuvveti, nüfuz ve birlik duygusunu müdrik bir halkın temsilcisi sıfatiyle Mackenzie King, San-Francisco konferansında Kanada'yı orta devletlerin lideri ve sözcüsü mevkiine yükseltmiştir. Mackinzie King bugün yetmiş yaşında bulunmaktadır.

(İbrahim Hoyi)

MANİSA İLİ COĞRAFYASI —Türkiye'nin Ege bölgesinde ve denizden doğru hat 52 kilometre uzaklıkta bulunan Manisa şehri İzmir'in 33 kilometre kuzey doğusunda, Gediz nehrinin üç kilometre güneyinde 1512 metre yükseltide bulunan Manisa dağının kuzey yönünde yer almıştır. Şehrin denizden yükseltisi ancak 50 metreyi bulmaktadır.

Yüz ölçümü: 175 kilometre uzunluk ve 75 kilometre genişliğinde 13.850 kilometre kare yer kaplıyan Manisa ili, kuzeyde Balıkesir, batıda İzmir, güneyde İzmir, Aydın ve Denizli, doğuda Kütahya illeriyle çevrilmiştir.

Yer biçimleri ve İklimi: Ege bölgesi genel olarak doğu - batı doğrultusunda bir engebe, bir çöküntü alanını ihtiva ettiği için Manisa idarî sınırları içinde de bu yapıya raslanmakta ve Gediz - Kumçayı çöküntü düzlüklerini güneyden Manisa - Bozdağ silsilesi, doğudan Demirci - Gördes ve kuzeyden Alaçam - Madra dağları kuşatmış bulunmaktadır.

Genel olarak Akdeniz iklim kuşağına giren il topraklarında yükseltiye ve kıyıdan içeriye sokulma vaziyetine tâbi olarak, Akdeniz ikliminin karakteristik bitkilerine, zeytin ve pırnal meşelerine ve bunlara benzer diğer bitki çeşitlerine raslanmaktadır.

Akdeniz iklimine tâbi olan il toprakları en fazla yağışı kış ayları ile geçit mevsimlerinde almakta ve bu hal ilk ve sonbahar su taşmalarına sebebiyet vermektedir. Yazların sıcak ve kurak geçişi verimli toprakları ihtiva eden vâdi ovalarında mevsiminde sulamayı icabettirmektedir. Buna karşılık yükselti sebebiyle kâfi derecede nem bulan bitkiler, sık meşe ve çam ormanları halinde yamaç ve tepeleri örtmekte, bölgenin yakacak ve kereste ihtiyacının temininde rol oynadıktan başka, yaylâcılık faaliyeti ve tanen elde edilmesi bakımından da faydalanılmaktadır.

Nüfusu: Kuzey, güney ve doğudan engebelerle kuşatılmış, ortasından Egenin önemli nehirlerinden Gediz ve kollarının geçtiği geniş çöküntü düzlüklerinin yer aldığı il toprakları; insan hayatı bakımından tamamen tabiî imkânların şartlarına uymuş olup yurdun sık nüfuslu ve çok verimli parçalarından birini teşkil etmektedir. Nitekim 1935 nüfus sayımına göre 426. 237 nüfusu olan ilde, nüfus yoğunluğu kilometre kare başına 31 dir ki ortalama Türkiye nüfus yoğunluğundan 11 fazladır. Bu nüfusun 123295' i şehirlerde ve 302.942'si bucak ve köylerde yaşamaktadır. Merkez ilçesinden başka Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördes, Kırkağaç, Kula, Salihli, Soma ve Turgutlu gibi on ilçesi olan Manisa ilinin 1935 sayımındaki nüfusu 30.877'dir.

Onsekizinci Yüzyılda Manisa şehri

1935 sayımında kalabalık ilçe merkezleri.

İlçenin adı	Yüz ölçümü	Şehir nüfusu	İlçe nüfusu
Turgutlu	1075	21676	40735
Akhisar	1265	21192	63797
Salihli	1140	9127	36431
Kırkağaç	505	8654	19765
Kula	1415	8613	32240
Alaşehir	1810	8375	40163
Demirci	1070	5948	28960
Soma	620	3820	22093
Gördes	1820	3175	25736
Eşme	1320	1838	25340

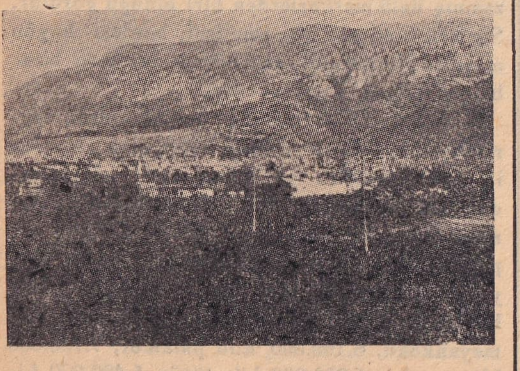
Bunlardan en başta gelen Turgutlu, Akhisar ve Salihli gibi kalabalık merkezler, ilin en verimli ova topraklarının hemen yanıbaşında yer almış, çeşitli ürün yetiştiren faal ticaret ve ulaşım merkezleridir.

Tarihçiği: Orta zamanların başından 1313 tarihine kadar Bizanslıların elinde kalan Manisa şehri, zamanlar Sandıkkaleden Manisa dağının eteklerine kadar yayılmıştı. Saruhanoğulları zamanında ise artık tamamiyle ovaya inmiş bulunuyordu. Geniş ve bitek ovaya yaslanan, doğu-batı, kuzey-güney yönünde uzanan geniş, verimli ve tabiî yolların geçtiği bir arazinin müdafaası kolay, hâkim bir yerinde kurulmuş olan şehrin bugün surlarının ancak yıkıntılarına raslanmaktadır. Gerçekten de dikili, Foça ve İzmir'den gelen doğal yollar Emirâlem boğazından Manisa ovasına açıldığı gibi, Soma, Kırkağaç ve Akhisar'dan, Demirci'den Kula, Uşak ve Alaşehir'den gelen doğal yollar da gene Gediz çayını takiben Turgutlu ve Manisa ovalarına erişmektedir. Bu müstesna durumundan dolayı Manisa'nın çok eski bir maziye sahip, bütün tarih boyunca önem kazanmış ünlü merkezlerden biri olduğu görülür. Surları, medrese ve camileri, hanları bugün mazinin bir kısmını canlandıran kıymetli birer belge halinde yaşamaktadır.

Ürünleri: Ilıman iklimli, bitek topraklı ve kalabalık nüfusa sahibolan Manisa ili, çeşitli ürünler yetiştiren yurd köşelerinden biridir. Nitekim ilin 1930 yılı üretim durumu gözden geçirilirse; 104.000.000 kilo arpa, 56.000.000 kilo buğday, 13.000.000 kilo yulaf, 10.500.000 kilo mısır, 10.200.000 kilo bakla, 10.100.000 kilo patates, 9.400.000 kilo meyankökü, 8.100.000 kilo palamut, 7.700.000 kilo çavdar, 5.900.000 kilo tütün, 5.400.000 kilo burçak, 2.900.000 kilo nohut, 2.800.000 kilo susam, 2.500.000 kilo pamuk ile darı, pirinç, bezelya, fasulya, börülce, fik, burçak, afyon, zeytinyağı, ipek kozası, bal, balmumu, üzüm, incir, ayva, iğde, nar, dut, kiraz, erik, armut, vişne, şeftali, elma, kayısı, zerdali, kestane, badem ve ceviz gibi kırkı aşan ürün elde edildiği görülür. Bu mahsüllere canlı

hayvan ve hayvan mahsullerini de ilâve ettiğimiz takdirde ürün sayısının bir miktar daha artacağına şüphe yoktur. İl topraklarının ortalama olarak 2.300.000 dönümünden mahsul alınmakta ve ayrıca 1.800.000 dönüm araziden de dinlendirme ve münavebe suretiyle faydalanılmaktadır.

Jeolojik ve jeomorfolojik yapı ve iklim bakımından birbirinden farklı iki bölge halinde ayrılan il topraklarının, sulama imkânları bulunan, alüvyonlu bitek topraklarından iyi verim temini kabil olan Gediz ve Kumçayının geçtiği ova kısımlarında başlıca ürün olarak bağ, tütün ve pamuğu görmekteyiz. Hiç şüphesiz bu üç mahsul bütün ova boyunda monokültür teşkil edecek vaziyette değildir. Bununla beraber mahsulün değer fiyatla satılıp satılmama vaziyetine tâbi olarak yıldan yıla bağ sahalarının, tütün ve pamuk tarlalarının geniş ve dar sahalar kapladığı görülür. Genel olarak Gediz, Ege bölgesinin olduğu kadar, Türkiyenin de çekirdeksiz Sultaniyeleriyle meşhur birinci derecede kurutulmaya elverişli üzüm yetiştiren alanını teşkil etmektedir. Alaşehir'den Manisa'nın batısına kadar uzanan ve çok yerde kasabaların sadece çevresine inhisar eden bağ yetiştirme alanının merkezini Manisa, ihraç limanını ise İzmir teşkil etmektedir. 1930 yılında Manisa ili dahilinde 236.984 dönüm bağ mevcuttur. 1941 yılında bağ sahası bakımından Manisa ili, Gaziantep ve Konya'dan sonra gelmek suretiyle üçüncülüğü almakta ve 32.550 hektarlık bir saha kaplamaktadır. Aynı yılın yaş üzüm istihsali bakımından 112.465 tonluk istihsaliyle ilin Niğde'den sonra ikinciliği aldığı görülür. Manisa ilinin 1941 yılındaki 442 ton üretimi ile, incir üreten illerimiz arasında on sekizinci gelmektedir. Bu hal Manisa'nın önemli bir incir üretim alanı olmadığını gösterir. Doğrusu da bütün kış boyunca dondurucu tesirleri görülen kuzey rüzgârlarının hâkim olduğu il topraklarında geniş ölçüde incirlik tesisi, ekonomik kazanç sağlamamaktadır. Çünkü Uşak, Demirci ve Balıkesir üzerinden inen

Manisa ve Spil'in ovadan görünüşü

soğuk rüzgârlar, büyük ümitle yetiştirilen incirleri dondurmaktadır.

İlin bitek topraklarından elde edilen iyi kalitede tütünler önemli bir kazanç kaynağıdır. 1940 yılı üretiminde 10.460 ton ile Manisa İzmir'den sonra ikinciliği almaktadır.

İlin önemli üretim maddelerinden bir olan pamuk, il topraklarında yıldan yıla önemini arttırarak, üretim alanını genişletmiş ve yerli cins yerine Akala cinsi tercih olunmuştur. İzmir borsasında Manisa pamukları diğer bölge pamuklarından daha üstün tutulmaktadır. 1938 yılında il dahilinde; 57000 dekarla Manisa başta, 45000 dekarla Salihli, 23000 dekarla Turgutlu, 18000 dekarla Soma, 13000 dekarla Kırkağaç, 13000 dekarla Akhisar, 5000 dekarla Alaşehir, 150 dekarla Gördes, 100'er dekarla da Kula ve Eşme'nin sıralandıkları görülmektedir. Buna göre, kıyı boyundan Gedizi takiben dahile doğru sokuldukça pamuk üretimi azaldığı gibi, ovadan itibaren Eşme, Kula ve Gördes gibi yükseltisi fazlalaşan bölgelere doğru çıkıldıkça da pamuğa ayrılan topraklar azalmaktadır. Bu bölgelerde ekim yeni başladığından henüz tecrübe devresinde sayılır. İlin birinci derecede tütün ekim alanı olan Akhisar'da pamuk üretimi daha çok Yalçı ovasında yapılmaktadır. Burada pamuktan sonra tahıl ve kışlık ekimden sonra da pamuk ekilir. Sulama azdır. Ovanın taban suları ya-

Manisa şehrinin umumî bir görünüşü

kın olduğundan çok defa sulamaya ihtiyaç duyulmaz. Pamuklarının ekserisi sulanan Soma'da satış merkezde ve Kırkağaç'ta yapılmaktadır. Son yıllarda yeniden pamuk üretimine önem vermiş olan Alaşehir'de pek eskidenberi üretim işleriyle uğraşan Sarıgöl kamununda Dırazlar, Burgaz, Deliler, Çanakçı başlıca üretim alanlarını teşkil eder. Alaşehir'in başlıca üretim faaliyetini; arpa, bağcılık, pamuk ve tütüncülük teşkil etmektedir. Turgutlu'da pamuk üretimi en ziyade merkez kamunu ile Ahmetli'de yapılmaktadır. Üretiği mahsuller arasında tahıl ve pamuğun başta geldiği Salihli'de bitkinin % 90'ı sulanmaktadır. Devlet kanalının ve hususî şahısların elinde bulunan sulama kanalları ıslah edilip genişletildiği zaman geniş bir arazinin sulanması kabil olacaktır. Salihli, Turgutlu ve Alaşehir'in işçileri hemen tamamen Çaldan gelmektedir. Burada büyük çiftçiler tarlalarını traktörle sürüp mibzerle ekerek ideal bir ziraat usulü tatbik etmektedir.

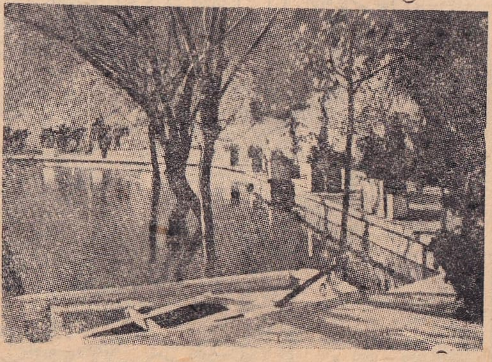
Büyük ve ileri bir kaza merkezi olan Akhisar Gedize karışan Kumçayı'nın bir kolu kenarında ve geniş bir ovanın Demirci dağlariyle kuşatılan bir kenarında 106 metre yükseltide bulunmaktadır. Bitek toprakları üzerinde çeşitli faaliyette bulunan ilçenin başlıca ihraç mallarını, getirdikleri gelir bakımından; tütün, üzüm, pamuk, zeytinyağı ve palamut teşkil etmektedir. Yılda on iki milyon lira kadar gelire sahibolan kasabanın ihraç mallarının başında gelen tütün, ortalama olarak yedi milyon lira temin eder. Yanma kabiliyeti fazla, dayanıklı, güzel kokulu ve renkli olan Akhisar tütünleri bilhassa merkezde; Çamaltı, Öküzini, Hasköy, Karasonya, Karayer, Balhar köylerinde çok iyi yetişmektedir. Bu bölgeden ortalama bir buçuk milyon kilo tütün alınmaktadır. Koku bakımından diğer bölgelerden üstün vasıf taşır. İlçe içerisinde

Manisa dağında Niobe kayası

yıllık ortalama beş milyon kilo tütün elde edilmektedir. On sekiz yıllık neticeler içerisinde en fazla 1936 yılında 6.444.000 kilo tütün istihsal edilmiştir. 1923 yılındaki istihsal tutarı 379.902 kilodur. Tütüncülük Akhisar'da son yıllarda büyük bir gelişme göstermiş ve memleketin ekonomik kalkınmasında önemli yer almıştır. Doğrusu bundan otuz yedi yıl önce bölgedeki tütüncü sayısı yirmiyi aşmakta idi. Fakat Dramadan gelen ve çok iyi tütüncü olan mübadiller bu sahada kısa zamanda büyük başarı elde etmişlerdir. Akhisar tütünlerine ârız olan hastalıklarla devamlı bir mücadele icabetmektedir. Çünkü kuzeyden esen rüzgârların ilâçlanan tütünleri yeniden bozduğu görülmektedir.

Akhisar'da tütün üzerine; Tarım Kredi Kooperatifi, İş Bankası, Akhisar tütüncüler Bankası, merkez ve köylerde dokuz kredi kooperatifi, Ziraat Bankası, Tekel idaresi ile piyasanın açıldığı zaman faaliyette bulunan;

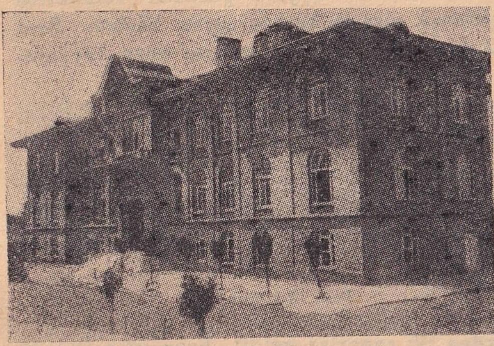

Manisa civarından bir manzara

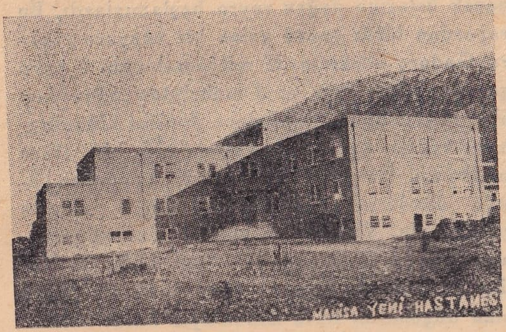
Yerli Ürünler Anonim şirketi, Tütün limited ve Amerikan tütün kumpanyalarının mümessilleri faaliyette bulunmaktadır. Bundan başka kasabada Mehmet Şatır, Nuri Nalbandoğlu ile Akhisar Türk Ticaret Anonim şirketi de tütün üzerine iş yapmaktadırlar. Kasabada

aynı zamanda Mehmet Şatırlara ait bir de tütün işletme evi mevcut bulunmaktadır.

Ağustosta başlayıp 15 ocağa kadar devam eden tütün faaliyetinden sonra en çok gelir sağlıyan ürün üzümdür. Üretim ortala-

Hükûmet binasi

Hastane

ma olarak iki, iki buçuk milyon kilodur. Ekserisi çekirdeksiz Sultaniye olan bağlar genel olarak Kasaba çevresinde yer almıştır.

İhracatta önemli rol oynıyan pamuk, en fazla; Selendi, Sazoba, Beyona, Süleymanlı, Medar, Selçikli'de ekilmektedir. 1940 yılında 800.000 kilo, 1941 de 1.350.000, 1943 de ise 78.000 kilo safi pamuk elde edilmiştir.

Yamaçlar üzerinde ve bilhassa Yayaköy mıntakasında toplanmış bulunan zeytinliklerden 1940 yılıada 800.000 kilo, 1941 de; 1.500.000 kilo, 1942 yılında ise 400.000 kilo zeytinyağı elde edilmiştir.

Akhisar

Gördes

Akhisar tütüncüler Bankası Yayaköy'de bir zeytinyağı fabrikası kurmuştur. Kasabaya 18 kilometre mesafede bulunan bu fabrikanın iki presesi vardır. Ve 24 saatte 14.000 kilo zeytinyağı elde eder. Yılda üç dört ay faaliyette bulunan fabrikanın yağları Yayaköy ve İzmirdeki yağ depolarında saklannaktadır. Kasabada bulunan Eminköle zeytinyağı, un, çırçır ve tahan fabrikalarında iki prese mevcuttur. Bu preseler günde 3000 kilo zeytini hamur haline getirmektedir. 13.000 kilo zeytinden 2600 kilo yağ elde edilmektedir. Tam verimle çalıştığı zamanlar 26 işçi kullanan fabrika, yılda üç buçuk ay faaliyette bulunmaktadır. Elde edilen yağların asit miktarı 0.5-8 arasındadır. Elde edilen prinanın yarısı kasabada yakacak olarak kullanılır. Yarısı İzmir'e gönderilir.

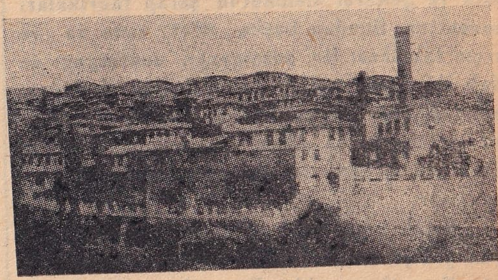
İlçede çeltik; Selendi, Beyoba, Mermere nahiyesinde Kumçayı kenarlarında ekilmektedir. 1941 de 200.000, 1942 de 117.000 ve 1943 yılında da 232.000 kilo üretim yapılan çeltikler İzmir'e sevkedilmektedir. Bölgenin kazanç maddelerinden birini de meşe palamut teşkil etmektedir. Bilhassa Gördes çevresinde Ballıca köylerinden fazla miktarda toplanmaktadır. 1925 yılında 450.000 kilo istihsal edilmiştir. Ağustos ile ekim ayları arasında silkilen palamutlar, tanen miktarlarına göre dört sınıfa ayrılmaktadır. Bunlardan tanen miktarları 38 olan birinci sınıf mahsulü ağustos ayında toplanmaktadır. Kasabada üç

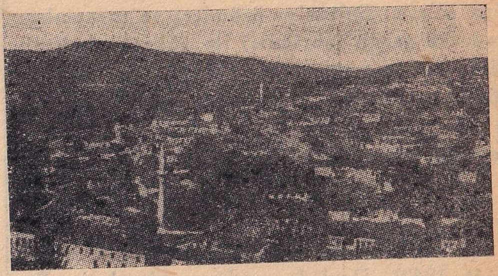
Manisa'da Sinan'ın eseri Muradiye camisi

palamut mağazası vardır. Pelit adı verilen iç kısımlar sanayide kullanılmaz; ancak yakacak olarak kullanılırlar. Amerikalılar hastalıklı ve az tanenli, Mısırlılar ise birinci sınıf palamutlarımızı tercih etmektedirler. Kasabada gayesi aracıları kaldırmak olan ve 1944 nisanında açılmış bulunan 83 numaralı Tarım Satış Kooperatifi mevcuttur. 1945 yılında 420 zeytinci, 380 üzümcü ve 110 pamukçu ortağı vardır. Ayrıca kaşar, tulum ve teneke peyniri, mazı, kuzu ihracatı da yapan bu faal ve zengin ilçe merkezinde çarşamba günleri pazar kurulmaktadır. Başlıca ihraç-ithal limanı İzmir'dir. Harbden önce ulaşıma tavassut eden Manisa şosası yerine bugün durum dolayısiyle tren yolu tercih edilmektedir.

68 metre yükseltide, 25,548 nüfuslu ve 6015 hane olan Turgutlu ilçe merkezinin 1075 kilometre kare arazisi vardır. İlçe sınırları içinde ziraate elverişli arazi tutarı 39,000 hektarlıktır. Bunun 22,500 ü tarla ziraatine ayrılan toprakları teşkil eder. Bağ ve bahçelerin kapladığı saha 7,300, işlenmiyen arazi 8,000 ve ormanlık (çam, meşe, fundalık) arazi de 19,000 hektarı bulmaktadır. Ayrıca 45,000 hektar dağlık arazi, 2540 hektar sel yatağı ve 100 hektar da bataklık vardır. İlçe toprakları içinde toprağa sahip 3,500 çiftçi ailesi,

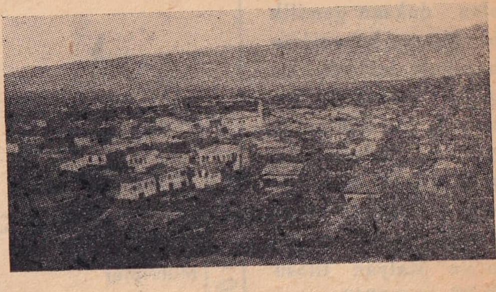

Demirci

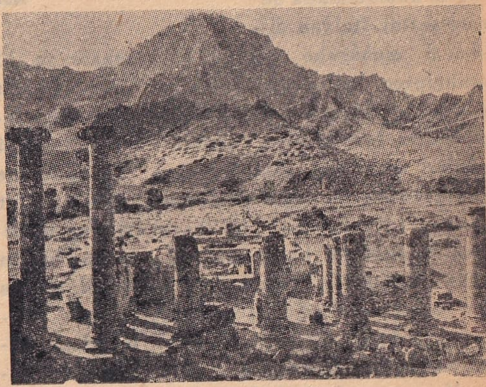

Soma

toprağı yetişmiyen 1,500 çiftçi ailesi ile hiç toprağı olmıyan 450 çiftçi ailesi bulunmaktadır. Halkın başlıca geçim kaynağını, üzüm, tütün, pamuk ve tahıl üretimi teşkil eder. Nif çayından Karacalı çayına ve Gediz nehrine kadar uzanan toprakları üzerinde bilhassa Urganlı, Gökkaya, Sarıbeli, Harpin, Musulcalı, Araplı, Tepeköy ve Ezedin, pamuk üretimi, Çenberdere, Hırlamaz, Yaykın, Dalbastı, Derbent, Urganlı, Gökkaya, Alihaydar, Ahmetli, Tütün, Urganlı, Ahmetli, Musulcalı, Ezedin, Sarıbey, Hırlamaz üzüm üretimi ile fazla meşgul olmaktadır. Gediz'in geçtiği Turgutlu ovasında, aralarında yemiş ağaçla-

Alaşehir

Sard harabeleri

rının yer aldığı kesif bağlar görülür ve pamuk tarlaları ile tevali eder. Daha çok arazide, yamaçlar üzerinde tütün üretilmektedir.

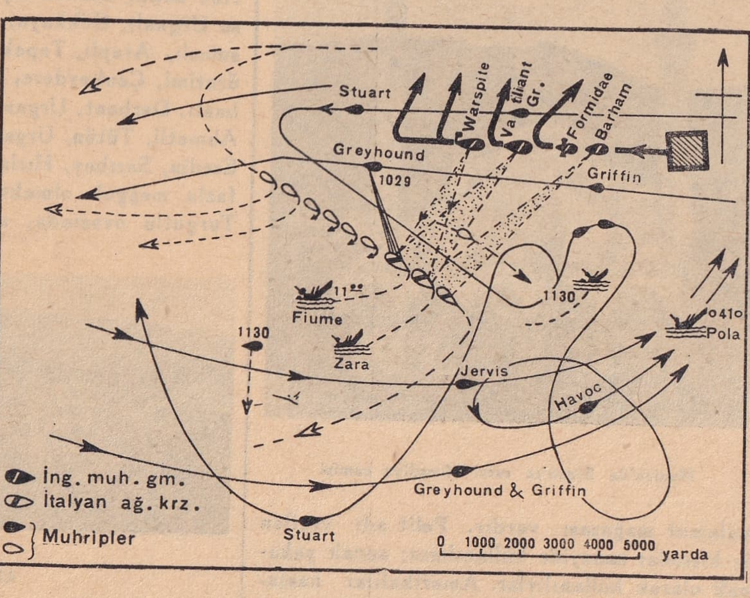
Bundan başka ova boyunda; Karaköy, Urganlı, Ahmetli ve Merkezde ihraç malı olan bostan ziraati de yapılmaktadır. Yıllık ekim miktarı 1500 - 2000 dönüm arasında değişmektedir. Kasabada Hasan Lenger, Salih Usta ve Şekerci Mehmet'in şarap fabrikaları mevcuttur. Bundan başka dört tane un ve çırçır fabrikası ile, susamyağı, zeytinyağı ve ufak iki adet rençper unu fabrikası faaliyettedir. Ayrıca Merkezde satış ve kredi kooperatifi, Esnaf ve Ahali bankasının şubesi ile Ziraat ve İş bankalarının ajanları da bulunmaktadır.

Bitek toprakları üzerinde çok çeşitli ürün yetiştiren, kalabalık nüfuslu, elverişli coğrafî şartlara sahip, Ege ekonomisinde olduğu kadar Türkiye ekonomisinde de önemli bir yer tutan ve önemi yıldan yıla artan Manisa ili'nin; Sultaniye üzümleri ve şarapçılığı (modern şarap fabrikası) ile yüksek kaliteli tütün ve pamuklariyle, palamut ve meyankökü, mazı'lariyle ünlü, gelişme yolunda hızla ilerliyen zengin ve kıymetli illerimizin başında yer aldığına şüphe yoktur.

(Dr. Selçuk Trak)

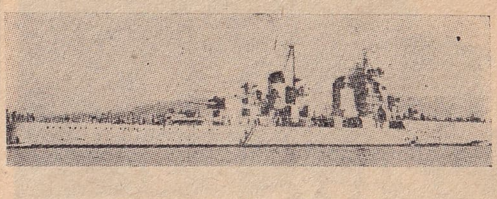
MATAPAN DENİZ SAVAŞI — (28 mart 1942) Denizde açılma sebepleri: Bu tarihlerde İngiliz kuvvetleri Libya'dan İtalyanları çıkarmış ve buranın sahil kısmını kontrollerine almıştı. İtalyanlar da mukabil taarruz için, buraya kuvvet yığmaya çalışıyorlar ve yeni tecavüz ettikleri Yunanistan'da ilerlemeğe çalışıyorlardı. İngilizler Yunanlılara yardım için kuvvet göndermekteydiler. Bu sebepler dolayısile İtalya-Libya ve Mısır-Yunanistan arasında daima hareket halinde bulunan kafileler mevcuttu. Vaziyet böyle iken Libya'dan çekilen kuvvetleri takviye için yollanan kafilelerin en büyüğü olan doksan gemilik bir Mihver kuvvetinin hareketi icabetti. Bu geçişi örtmek ve üslerinde âtıl bir halde bulunan İtalyan filosunu harekete geçirmek için Alman Deniz Kurmaylığının tazyiki ile İtalyan filosu 26/27 mart 1942 geceş Amiral Arthuro Riccardi komutasında denize açıldı. İtalyan filosu 3 muharebe gemisi, 11 kruvazör ve 13 muhripten mürekkepti. İtalyan Amiralı bu çıkışını emniyetli bir şekilde yapmak için İngilizlerin İskenderiye üssünü 25 ve 26 mart günleri sıkı bir şekilde hava kuvvetlerine keşfettirmiş ve öyle denize açılmıştı, fakat İtalyan tayyarelerinin bu hareketi İngiliz filosu komutanını kuşkulandırdı ve yaptırılan hava keşifleri 27 mart öğle üzeri Malta'nın 200 mil kadar doğusunda doğuya doğru seyreden 3 kruvazör ve 1 muhribi meydana çıkardı. Bu rapor üzerine İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral A.B. Cunningham Mısır-Yunanistan nakliyatını korumak maksadiyle 27 mart akşamı İskenderiye'den denize açıldı. İngiliz filosu geçen büyük harbin emektar muhariplerinden 3 muharebe gemisi, en yeni bir tayyare gemisi ve 9 muhripten mürekkepti.

Savaşın cereyanı: İlk temas - İtalyan filosu doğuya doğru şu şekilde ilerliyordu: «Z» grupu) Cavour sınıfı 2 muharebe gemisi, 3 kruvazör ve muhrip Giridin güneyindeki Gadaro adasının 35 mil güneyindeki bir noktaya; «Y» gurupu) Vittorio Veneto isimli muharebe gemisi, 4 kruvazör ve 4 muhrip aynı adanın 85 mil güneyindeki bir noktaya; «X» gurupu) 4 kruvazör ve 4 muhrip, Y gurupunun 20 mil kadar güneyinde aynı noktaya. İtalyan Amiralının maksadı İngiliz filosunu bu suretle doğuya çekerek dokan gemilik nakliye kafilesinin emin bir şekilde karşıya geçmesi idi. İngiliz Amirali ise düşman hakkında ilk rapor gelince şu tertibatı almıştı: 1) Doğu Akdenizde seyir halinde bulunan B kuvveti (4 kruvazör ve 4 muhrip) 28 mart sabahı Giridin batı güneyinde bir noktada bulunacak. 2) Elde bulunan iki denizaltının biri Milo adası açığına, biri Suda limanı açığına keşfe gidecek. 3) Pire limanında bulunan D kuvveti (3 muhrip) istenilen zamanda hareket etmek üzere hazır bulunacak. 4) Hava kuvvetleri 28 mart günü Giridin batısında ve Ege'de devamlı keşif ve taarruz yapacak şekilde hazır olacak. 5) Yunan deniz kuvvetleri harekete hazır bulunacak. Bu tertibatı alarak denize çıkan İngiliz filosu komutanı İtalyan filosunun yalnız «X» kuvvetinden haberdar bulunuyordu. İtalyanların ise İngilizlerden hiç bilgileri yoktu. 28 mart sabahı Formidable tayyare gemisinin tayyareleri «X» kuvvetini tekrar buldu ve biraz sonra «B» kuvveti İtalyan gemilerinin kendisinin kuzeyinde ve 18 mil mesafesinde olduğanu rapor etti. Bu suretle İngiliz ve İtalyan filoları arasındaki ilk su üstü teması meydana gelmiş oldu.

Matapan deniz savaşını gösterir kroki

Savaş: Tayyarelerin raporunu «B» kuvvetinin de tamamlaması üzerine İngiliz Amiralı İtalyan gemilerile üsleri arasına girmek üzere seyre başladı. Bu sırada Warspite gemisinde çıkan bir ârıza dolayısile düşmanını kaçırmamak için Valiant muharebe gemisini iki muhriple ileri sevketti. Tayyare gemisinin tayyareleri İtalyan kuvvetinin, içerisinde muharebe gemisi bulunan bir grupa doğru çekildiğini bildirmesi üzerine hava kuvvetlerine taarruz etmri verildi. Saat 10,30 da «B» kuvveti 16 mil mesafede «Y» kuvvetini gördü ve Vittorio Venetonun mermileri, etrafına düşmeğe başladı. Derhal sis yapan «B» kuvveti ana kuvveti üzerine çekilmeğe başladı. Bu sırada İngiliz filosu İtalyan filosundan 65 mil mesafede bulunuyordu. «B» kuvvetinde bulunan Gloucester kruvazörü ancak 30 mil yapabiliyordu, bunun süratli İtalyan gemileri tarafından yakalanmaması için İngiliz Amiralı kruvazör filosu ile bir an evvel buluşmak kararını verdi ve tayyare gemisini refakatten ayırarak süratle kuzeye seyre başladı. Saat 12 de İtalyan filosuna taarruz eden tayyarelerden ilk raporlar geldi; buna göre İtalyan muharebe gemisine bir torpedo isabeti temin edilmiş ve «X» ve «Y» kuvvetleri batıya dönerek üslerine doğru seyre başlamışlardı. Bu rapordan biraz sonra gelen bir tayyare raporu Gadaro adasının 35 mil cenubunda 2 harp gemisi, 3 kruvazör ve 5 muhripten mürekkep olat «Z» grupunu bildirince Amiral Cunningham italyan kuvveti hakkında tam bir fikre sahiboldu. İtalyan Amiralı bütün kuvvetini batıya döndürmüş ve üssüne doğru süratle çekiliyordu. Vittorio'ya yapılan isabet geminin süratini düşürmemişti. Saat 12,30 da Valiant'la buluşan İngiliz Amiralı sürati fazla olan düşmanını hava kuvvetiyle hasar vermeden yakalayamıyacağını anladı ve hava kuvveslerine tekrar taarruz emri verdi. Sabahki esen kuvvetli poyraz kalmamıştı; bu sebepten taarruzlar daha verimli oldu ve saat 15,15 de İngiliz Amiralı kendisinin batısında ye 60 mil uzakta bulunan İtalyan filosunu ve Vittorio'ya yipılan taarruzda üç terpedo isabet ettirildiğini öğrendi. Vittorio'nun sürati 10 mile kadar düşmüştü. Karada üslenen hava kuvvetlerine alınacak raporlara göre akşam alaca karanlığında taarruz etmesi emri verildi. İngiliz Amirali yaralı İtalyan muharebe gemisini geceden evvel yakalayamıyacağını hesabetmişti. Bunun için «B» kuvvetini düşmanla temas için ileri yolladı. Saat 17,45 de uçurulan Warspite tayyaresi saat 19,15 de yaralı İtalyan gemisinin 45 mil uzakta olduğunu ve 6 kruvazör ve 7 muhriple himaye edildiğini bildirdi. Bu vaziyette Amiral Cunnigham bir karar vermek için müşkül bir duruma düşmüştü. Bu şekilde emniyete alınan bir kuvvete gece taarruz tehlikeliydi; fakat gündüz muharebesinde de İtalyan hava kuvvetlerinin tesir sahasına girmiş olacaktı. Saat 19,35 de yapılan hava taarruzu muaffakıyetli olduysa da Amirale bir fikir verecek malûmat sağlamamıştı. Bu durum karşısında Amiral Cunningham bir gece muharebesi yapmağa karar ve muhriplerine İtalyan filosuna hücum emrini verdi. Hücum 8 muhriple yapılacak ve «B» kuvveti de bunu himaye edecekti. 4 muhrip ana kuvvetin yanında emniyet vazifesi görecekti. Hücuma kalkacak kuvvetin komutanı düşmanı şimalden çevirmeğe karar verdi ve bu şekilde seyre başladı. Bu kuvvet saat 21,15 de iskele tarafından 5 mil mesafede durmuş bir gemiyi Radar vasıtasile keşfetti. Bu geminin mahiyetini öğrenmek üzere ilerliyen İngiliz filosundan Valiant, Radarı vasıtasile iskele baş omuzluğunda 6 mil mesafede bu gemiyi keşfetti ve bunun üzerine filo sancağa dönmeye başladı. Bu sırada sancak baş omuzluğunda bir ufak gemi ve iki büyük gemi göründü. Amiral Cunningham derhal sancağa gelerek puruva hattı yaptı ve tayyare gemi-

Pola ağır kruvazörü

sini hat dışına çıkardı. Saat 22,15 de Greyhound muhribi 4000 yardadan ışıldakla bu gemileri aydınlattı ve Warspite'ın ağır topları bir anda ateş açtı. İtalyanlar gafil avlanmışlardı. Topları dahi tevcih edilmemişti. 4000 yardadan yapılan bu öldürücü ateş Zara ve Fiume isimli bu ağır kruvazörleri derhal bir ateş yığını haline getirdi ve hareketten sâkıt bir külçe haline soktu. Bu sırada yanan kruvazörlerin ilerisine doğru seyreden bir gemi görüldü ve derhal ateş açıldıysa da Barham'ın ışıldaklarında husule gelen bir ârıza bu gemiyi kurtardı. Biraz sonra İtalyan muhriplerinin hücumu farkedildi ve filo hep beraber sancağa döndü ve gelen muhriplere ateş açtı. Bu hücumları İtalyanlara bir muhribin batmasına maloldu ve bir muvaffakiyet kazanamadı. Saat 22,35 de Amiral Cunningham filosunu topladı ve tayyare gemisini de yanına alarak muharebe sahasında muhripleri bıraktı ve kuzeye doğru çekildi. İtalyan filosundan kurtulanlar güneye doğru çekilmekteydiler; bunlar biraz sonra birbirlerini dost düşman ayırt edemediklerinden top ateşine tuttular. Yunan kruvazörlerinin yaptığı aydınlık çok uzaklardan forkolunuyordu. Bunları imha için bırakılan muhriplerden Havock yaralı ve stop etmiş vaziyette bulunan Maestrale muhribine rastgeldi ve bunu torpedo ile batırdı. Bu filotilânın yaptığı tarama saat 23 raddelerinde gündüzkü hava taarruzları neticesi ağır yaralanan ve stop etmiş bir halde bulunan Poağıral kruvazörünün bulunmasına sebeboldu. Teslim işaretini çeken Pola'ya Havock muhribi yanaşarak mürettebatını aldı ve kendi torpedosu kalmamış olduğundan Jervis muhribi bir torpedo ile Pola'yı batırdı. Hâlâ yanlamakta olan Fiyume ve Zara kruvazörleri de torpedo ile batırıldı ve denizde bulunan mürettebatı toplandı. Vittorio'nun peşine düşen muhripler ve bunları himaye eden «B» kuvvetli İtalyan filosunun cenuba dönmesinden ve bir muhribin bir İtalyan kruvazörü Vittorio diye rapor etmesinden ötürü hiç bir şeye rastlayamadılar. Geceleyin muharebe sahasında dost kuvvetler arasında çarpışmayı önlemek üzere kuzeye seyreden Amiral Cunningham 29 mart sabahı İskenderiye'ye yol verdi. Bu seyirde geceki muharebe sahasından geçerken sal ve filika üzerinde bulunan bir çok İtalyan denizcisi kurtarıldı; fakat Alman tayyarelerinin inatçı hücumları birçoklarının kurtarılamamasını muciboldu. Bunun üzerine yoluna devam eden Amiral Cunningham İtalyan Deniz Kurmayına mürettebatın bulunduğu yeri bildirdi; İtalyan Deniz Kurmayı da teşekkür ederek buraya bir hastane gemisi yolladı, geri kalan mürettebatı kurtardı. İngiliz filosu içinde kırk kadar Alman subay ve eri bulunan dokuz yüz denizciyi kurtarmıştı; bunların isticvabında batan gemiler ve yaralananlar hakkında geniş malûmat alındı.

Netice: İtalyanların 10,000 tonluk en kuvvetli ağır kruvazörlerinden Pola, Zara ve Fiyume ile, Vincenza Gioberti ve Maestrale adlı üç muhripleri batmış ve Vittorio Veneto muharebe gemisi bir aylık tamire ihtiyaç gösterecek derecede yaralanmış, keza Vittorio Alfieri muhribi de ağır surette yaralanmıştı. uİngilizlerin kaybı ise Formidable gemisine inerken parçalanan iki tayyareden ibaretti.

Savaşa iştirak eden kuvvetler: İngilizlerin Worspite, Voliant, Barham muharebe gemileri; Formidable tayyare gemisi; Ajax, Orion, Gloucester, Pert kruvazörleri ile on üç mrip ve iki denizaltı. İtalyanların Vittorio Veneto, Canour, Dorio muharebe gemileri; Pola, Fiume, Zara ağır kruvazörleri ile sekiz hafif kruvazör ve on üç muhrip.

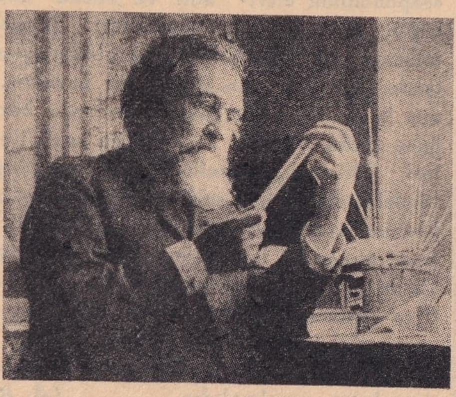
İki taraf komutanları: İngiliz Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral A.B. Cunningham ile İngiliz «B» kuvveti Komutanı Amiral Pridhamwippel ve İtalyan Filosu komutanı Amiral Arthuro Riccardi.

(Kurmay F. Selim Albatros)

METCHNİKOF, ELİE — (1845-1916) 1845 senesinde Rusya'nın Karakov şehrinde doğmuş, 1862 de liseyi, iki yıl sonra da aynı şehir üniversitesinin tabiî ilimler şubesini bitirerek doktorasını yapmıştır. Giessen ve Munich'te malûmatını genişlettikten sonra 1867 de Odesa Üniversitesine Zooloji Doçenti olmuş, üç yıl sonra aynı kürsüye profesör olarak tayin edilmiş ve 1882 ye kadar bu vazifede kalmıştır.

Metchnikof'un zoolojide çalışma yılları, büyük Pasteur'ün mikrop hayatı üzerine olan çalışma ve yayınlarına rastladığı için Odesa'da sevilen bu ilim adamı Pasteur'ün dikkat gözünü çektiği gibi, Metchnikof'da büyük üstada hayran bir talebe gibi onun tesirinde çalışmıya başlamış ve Pasteur'ün kuduz hastalığını aydınlatan ilk tebliğleri üzerine Metchnikof'da şahsî nüfuz ve tesirini kullanarak Odesa'da bir «Kuduz Enstitüsü» açtırmıya muvaffak olmuştur.

Kendini ilme vermiş, onun dışındaki ihtiraslara gözünü kapamış görünmekle beraber Metchnikof'un Rusya'da Çarlık politikası

Metchnikof

ile geçinemediği muhakkaktır. Bunun içindir ki bir müddet Madère ve Ténériefe'de tetkik gezileri yapmış ve daha sonra Rusya'yı terketmek zorunu duyduğu zaman da Pasteur'ün dâveti imdadına yetişerek Paris'e gitmiştir (1890).

Pasteur, onu kendisine muavin ve Enstitünün araştırma lâboratuvarına şef yapmış, bir müddet sonra da Enstitünün ikinei direktörlüğü payesine çıkmıştır. Odesa'da kurduğu Kuduz Enstitüsünün başında yalnız bir sene kalabilmiş olan Metchnikof, yeni girdiği muhitte; istediği himaye ve geniş ilim havasını bulmuş ve mühim nazariye ve keşiflerini arka arkaya hazırlayıp yayınlıyabilmiştir. Şöyle ki: Daha doktora tezinden itibaren ciddî bir mevzu olarak ele almış bulunduğu küçük hayvanların hayatı ve tenasülleri üzerindeki yıllar süren tetkikleri onu, insan vücuduna giren yabancı organizmaların vücutta maruz kalacakları mukavemet ve müdafaa meseleleri üzerinde durdurken, sürekli ve metodlu araştırmaların sonunda meşhur «P h a g o c y t o s e» nazariyesi ile vücudün h a s t a l ı k l a r a k a r ş ı m u k a v e m e t v e m u a f i e t i n i (İmmunité) izah etmiştir (1901).

Metchnikof zoolofi doçent ve profesörü iken, yani Odesa'daki sürdüğü hayatında en çok «ariyoloji» ile meşgul olmuştur; küçük hayvanlarda anbriyon'un yaprakları, bu hayvanların döl vermeleri, su polipleri ve medüz'-ler üzerindeki ilk bilgi hep onun eseridir. Bu seri mesaiden sonra; Pasteur Enstitüsünde Lâboratuvar Şefi iken, tek hücreli hayvanların gıda alma şartları üzerinde uğraştı ve onları aydınlattı, işte bu yoldan giderek insan kanındaki beyaz yuvarlacıkların yabancı organizmalarla (mikrop) karşılaştıkları zaman onları nasıl erittiklerini buldu ve gösterdi. Metchnikof'un «Phagocytose» dediği bu teorinin hulâsası şudur: Mikroplarda chimiotaxie denen hususî bir kabiliyet vardır. Bu kudretle onlar kandaki beyaz yuvarlacıkları (leucocytes) kendi üzerlerine çekerler. Aralarında temas hâsıl olunca leucocytes mikropları gövdelerinin içine alır ve fermanları vasıtasiyle eritir, hazmederler. Bu suretle kan muayyen miktarda mikrobu eritmekle o hastalığın mikrobuna karşı «muaf» olur.

Metchnikof muafiyeti bu suretle izah ederken öte yanda Virchow ve Eberlich gibi büyük âlimler de sivriliyor ve aynı hâdise, onların telâkkisinde başka başka izahlar buluyordu.

Bundan dolayı Metchnikof'un iddiası; tutunmadan evvel uzun ve çetin bir münakaşa devresi geçirmiştir. İlim tarihinde hiç unutulamıyacak olan bu mücadele, Metchnikof'un zaferiyle neticelenmiş, Phogocytose'un muafiyetteki rolü, herkes tarafından kabul edilmiştir.

Metchnikof, Pasteur Enstitüsünde usta olarak, daima «L'illustre maître, graud maître» dediği bizzat Pasteur'ü, arkadaş ve dost olarak Roux ve Chamberland'ı bulmuş, birçok çalışmaları ve buluşları da bunlarla müşterek olmuştur. Şahsen Pasteur'e lâyık bir tilmiz olabilmiştir.

Değerli buluşları ona 1908 de Nobel mükâfatını, 1912 de Fransa ve İngiltere ilimler Akademileri âzalığını kazandırmıştır. Roux ile beraber frengi, kolera, tifo üzerine bugünkü bilgi yoluna kuvvetli ışıklar serpen çalışmaları vardır. Frengiyi ilk olarak maymunlara aşılıyan odur.

M a d d e v e m a d d e n i n i s t i h a l e l e r i n i n d e ğ i ş i k ç e ş i t l e r i ü z e r i n d e k i g ö r ü ş v e b u l u ş l a r ı, bu büyük âlimi tamamen «Darvinist - Materyalist» bir telâkkiye ulaştırmıştır. «Ö l ü m» ü z e r i n e pek güzel, kısmen felsefî, kısmen tıbbî bir etüdünü okudum ki, ruh telâkkisi ile hiçbir ilgisi kalmamış, inanmaz bir insanın tam makesi efkârıdır.

Büyük âlimin «i h t i y a r l ı k» ü z e r i n e y a p t ı ğ ı t e t k i k l e r de; hayatının bu devresinde maddenin birçok zehirlenmeleri neticesinin uzviyeti çökerttiğini iddia eden görüşleriyle doludur. Maamafih Metchnikof'un ihtiyarlamayı - büyük bir nisbette - barsaktan gelen zehirlerin doğurduğu hakkındaki iddiası, son yıllarda yeniden ve bilhassa kuvvet bulmuştur.

Metchnikof'un kitap halinde iki eseri «L'immnité» (1901) ile «Bactériothérapie, Vaccination et Serothérapie» (1909) bilhassa dikkate şayandır ve zamanında çok yeni olan bu meselelere temeller kuran bulgu bilgilerle doludur.

etchnikof 16 temmuz 1916 da bir kalb hastalığı ile ölmüştür.

Servet sahibi bir ailenin çocuğu olarak doğmuş, aslında geniş bir zekâya malik bu-

lunan ciddî bir kültür edinmiş ve bilhassa kendini lâboratuvara bağlıyarak araştırıcı evsafını göstermiş olan bu büyük adamın hayatında, biri yurdunda, ikincisi yabancı bir memlekette geçmiş iki devre var. Lâkin Mecthnikof Paris'te kendisini hiç yabancı hissetmediği gibi başta Pasteur olmak üzere Enstitünün bütün elemanları da ondaki büyük çalışma ve verim kabiliyetlerini hiçbir şekilde rencide etmemişler ve ondan insanlığı faydalandırmışlardır. Mecthnikof ilim tarihinde ciddî, dürüst şahsiyeti ve verimli çalışmalariyle ve bilhassa mikrobiyoloji ilminde yüzyıllar boyu yıkılmıyacak olan büyük değerli, temel mesabesinde bulgulariyle yaşar.

(Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan)

PORTAKAL — Turunçgiller familyasından portakal ağacının meyvasıdır. Bu ağacın lâtince teknik adı «citrus aurantium» dur.

Turunçgiller, Güney Doğu Asyasından çıkarak dünyaya yayılmıştır. Ekşi veya tatlı seksen kadar çeşidi vardır. Yabani ve acı portakal denilen turunç, Çin portakalı da

Portakal ve kesiti

denilen mandalina, bu bitki familyasının bu suretle dünyaya yayılmış nevilerindendir.

Portakal Avrupaya Onaltıncı Yüzyılda Portekizli gemiciler tarafından getirildiği için dilimize, bu gemicilerin memleketi olan «Portugal» dan alınarak önce «portukal» olarak geçmiş ve sonra da «portakal» olarak yerleşmiştir. Portakalın fransızca, ingilizce ve almanca karşılığı olan «orange» italyanca karşılığı olan «orancia» sözleri Arabların «naranc» kelimesinin bozulmuş şekilleridir. Araplar trunca naranc, ağaçkavununa da turunç derler. Esasen naranc, farsça'da turunc'un adı olan «nâreng» in arapçalaştırılmışıdır.

Portakal ağacı, mis gibi kokan beyaz çiçekli güzel bir ağaçtır. Tropikal ve tropikal benzeri bölgelerde yetiştirilir. Portakal çiçeği bekâret sembolü olduğundan gelin taçlarının bu çiçekten yapılması âdet olmuştur.

Portakal; yuvarlak bir meyvadır. Meyva içi; dışı sarımtrak (portakal rengi), içi beyaz bir kabukla örtülüdür. Portakal'ın cinsine göre ince veya kalın olan bu kabuk, içi yağımsı bir esansla dolu kabarcıklarla kaplıdır. Meyva içi; üzümsü (inebî) yani ince bir zar içinde sulu ve lezzetli, sarımtrak etli dilimlere ayrılmıştır. Her dilimde bir veya iki çekirdek bulunur. Bununla beraber, çekirdeksiz portakal çeşitleri de üretilmiştir. Meyva içi az çok kırmızı lekeli olan portakala kan portakalı adı verilmiştir.

Portakal; pek şifalı, serinletici, sinirleri yatıştırıcı, ayni zamanda tonik, her şekilde bol bol yenmesi veya suyunun içilmesi tavsiye edilecek bir meyvadır. Portakal, tabiî halinde yenildiği gibi tekerlek tekerlek kesilerek toz şeker ve beyaz şarapla salatası, peltesi, elmasiyesi, hamurlusu, kompostosu, şekerlemesi, reçeli, şurubu, portakalatası, dondurması v.s. de yapılır. Portakal'ın sıkılarak suyunun tabiî halde içilmesi de çok faydalıdır. Yafa cinsi kalın kabuklu portakalın kabuğundan da reçel yapılır.

Portakal çeşitleri umumiyetle yetiştirildikleri yerlere göre adlanırlar: Yafa, Malta, Balear, Cezayir, Valansiya gibi. Memleketimizde esaslı bir surette ve ticaret mataı halinde portakal yetiştirilmesi, çeşitlerinin üretilmesi ve günden güne ıslahı tarihi pek yenidir. Bununla beraber Adana bölgemizde en güzel ve lezzetli portakallar yetiştirilmesi başarılmıştır. Portakallarımız arasında başlıca Dörtyol, Finike, Alanya, Yafa, Mersin Yafası ve Karadeniz bölgesinde yetiştirilen Rize portakalları sayılabilir.

Portakal ağacı, çekirdek ekilmek suretiyle veya çekirdekten yetiştirilmiş fidanların limon veya turunca aşılanmasiyle üretilir. Portakal çiçeği esansı veya mucidi olan İtalyan prensesinin adıyle adlandırılan Neroli esansı, ıtriyatçılıkta kullanılan başlıca maddelerdendir. Portakal ağacının gölgede kurutulmuş yapraklarından binde yirmi nisbetinde haşlanmak suretiyle elde edilen su sinirleri son derece yatıştırıcıdır. Portakal ağacı kerestesinden baston ve şemsiye sapı yapılır.

Portakal ağacının en büyük düşmanı «caponodium citri» adlı ve ancak mikroskopla görülebilen bir mantardır. Bu mantar bilhassa bitki bitlerinin ârız olduğu yapraklarda ürer ve yaprağı yer yer karartır. Bunun kesin bir ilâcı yoktur. Bununla beraber önce tütün tütsüsü veya tütün suyu ile bitleri öldürmek, yaprakları fırça ve süngerle temizlemek, sonra sulu ve sabunlu petrolle badanalamak faydadan hâli değildir. Bitlerin ârız olmaması için önleyici tedbir, ağaç kökünün ve dallarının madenî bir fırçayla hafifçe kazınması ve bu yerlere büyük bir fırça veya püskürtücü ile kireç suyu tatbik edilmesidir. Bu ameliye sonbahar nihayetinde veya kışın yapılmalıdır. *(A. B.)*

ROSTAND, EDMOND — (1868-1918) «Edmon Rostan okunur» Fransız şair ve tiyatro muharriri. Fransa'nın tanınmış iktısatçılarından ve İçtimaî ve Siyasî Bilimler Akademisi üyelerinden Eugène Rostand'ın oğludur. 1 nisan 1868 de Marsilya'da doğdu.

Edmond Rostand

Tahsilini Marsilya lisesinde yapan Edmond çalışkandı, fransızca ile tarihte daima birinciydi. Lisede iken 1884 yılında bir gün lâtin şairlerinden Catulle'den manzum olarak tercüme ettiği bir parçayı öğretmeni o kadar beğendi ki sınıfta okudu. Bu hâdise, Edmond'un edebî hayatının başlangıcı oldu. Gene aynı sene Marsilya'nın küçük «Mireille» dergisinde ilk şiirleri çıkmağa başladı. Daha sonra bakaloryasını tamamlamak üzere Pariste Stanislas Kolejine gönderilen şair, fransızca, tarih ve felsefeden birinci çıkarak dikkati çekti. Kolejde iken «Les Petites Manies» (yayınlanmamıştır) adlı piyesiyle «Mon La Bruyère» adlı büyücek hikâyesini yazdı.

Edmond koleji bitirdikten sonra edebiyatta karar kılmak istediyse de babası razı olmadı ve Hukuk Fakültesine yazdırdı. Fakültenin ciddî ve çalışkan bir öğrencisi olmakla beraber, dersler dışında hukuktan ziyade edebiyatla uğraşıyor, tatillerde ise birkaç arkadaşiyle birlikte evlerinin bahçesine kurduğu derme çatma sahnede çoğu kendi kaleminden çıkmış piyescikler oynuyordu. İşte Fakülteye devam ettiği sırada ve 1888 yılında Marsilya Akademisinin açtığı mükâfatlı bir müsabakayı kazanması, büsbütün edebiyata sarılmasına vesile oldu.

Edmond tatillerini, ailesiyle birlikte, Pyrénée'lerde Luchon'da geçirirdi. Hukuk tahsilini bitirince 1890 da tekrar gittiği Luchon'da Rosemond Gérard adında bir kızla tanıştı ve onunla evlendi. Aynı sene, «Les Musardises» adlı ilk şiir külliyatını yayınladı.

1890 ve 1891 yıllarında şair, bütün çalışmasını tiyatroya verdi. Birer perdelik «Le Rêve» ve «Alceste», ilk manzum piyes denemeleridir. Bundan sonra bir arkadaşiyle birlikte yazdıkları «Gant Rouge» yayınlanmadığı gibi «Maison des Amants» ı da ortaya çıkmadı. Comédie - Française'de oynatmak üzere yazdığı «Les Deux Pierrots» beğenilmekle beraber kabul edilmedi. 1891 de gene aynı maksatla yazdığı «Les Romanesques» adlı üç perdelik manzum komedisi kabul edildiği halde üç sene bekledikten sonra ancak 21 mayıs 1894 te temsil edildi ve halkın rağbetini kazanarak Comédie - Française'in repertuvarında kaldı. Bu komedinin mevzuu şudur: İki komşu, çocuklarını birbirleriyle evlendirmeğe karar verirler. Fakat gerek kız, gerek delikanlı son derece romana düşkün ve hayal budalasıdırlar. Komşular, onları hayallerden vazgeçirmek ve birbirlerine yaklaştırmak için bir oyun düzenliyerek kızı bir başkasına kaçırtırlar, delikanlı kızı kurtarır. İki komşu oyunlarını vaktinden evvel açığa vururlar; fakat iki genç, herşeye rağmen, esasen sevişmekte olduklarından iş evlenme ile sonuçlanır. Bu piyeste nazım renkli, neşeli, nükteli ve hele gençlerin hem çocukça, hem de zarifane sevişmeleri çok orijinaldir.

Bundan sonra şairin «La Princesse Lointaine» adlı dört perdelik manzum piyesini meşhur Fransız artisti Sara Bernhardt (1844 - 1923) 5 nisan 1895 te oynadı. Piyesin mevzuu, Onikinci Yüzyıl şair ve şarkıcılarından Jaufré Rudel'in macerasıdır. Ölümünden yüz yıl sonra ortaya atılan bir hikâyeye göre Rudel Şamtrablusu prensesine âşık olur, Suriyeye yelken açar, karaya çıkıp sevgilisine kavuştuğu sırada ölür. Prenses son dakikalarında yanında bulunur, teselli eder ve o öldükten sonra bir manastıra çekilir. İşte Edmond'un bu hikâyeden ilham alarak yazdığı piyes; Sara Bernhardt'ın zamanının en kudretli, en sevilmiş aktrisi olmasına rağmen soğuk karşılandı ve ağır tenkidlere uğradı. Halk Les Romanesques'teki neşeyi, sevimli ve çekici mısraları bunda bulamadı. Gerçekten de şair dört perde boyunca aynı tonu muhafaza edememiş; mısralara lirizm ve düşüncenin sert izi, ayrıca da hüzünlü bir eda yerleşmişti. Fakat kusurlara ve mübalâğalara rağmen, esere insan ruhunun ideale doğru hasretli ve ıstıraplı güzel bir hamlesi, kelime zenginliği ve nazım üstadlığı hâkimdir. Bu itibarla eserin soğuk karşılanması, haksız bir kayıtsızlık sayılabilir.

Edmond, yukarıdaki eserinin karşılaştığı kayıtsızlığın telâfisini ve tesellisini, «La Samaritaine» adlı piyesinin gördüğü rağbette

buldu. 1897 nisanında gene Sara Bernhardt tarafından oynanan bu üç tabloluk manzum eser, mevzuunu, Yuhanna İncilindeki «Samarya'lı Kadın» faslından almıştı.

Şairin hakikî şaheseri ve hem kendisinin, hem de Fransız tiyatrosunun ve edebiyatının büyük zaferi Cyrano de Bergerac

Cyrano piyesinin meşhur balkon sahnesi

olmuştur. «Harikulâde bir şiiriyet eseri, fakat her şeyden evvel bir tiyatro şaheseri» olan bu beş perdelik piyes ilk defa Paris'in Porte - Saint - Martin tiyatrosunda meşhur Fransız artisti Büyük Coquelin (1841 - 1909) tarafından temsil edildi. Tiyatroyu dolduran halk temsil boyunca büyük bir heyecan ve veed içinde alkışladı, bağırdı, güldü ve ağladı. Ertesi gün en salâhiyetli münekkidler Edmond'u, Cyrano'yu ve Coquelin'i göklere çıkardılar. İlk temsilin hemen ertesi akşamı Edmond'a Légion d'Honneur'ün Chevalier rütbesi verildi. Piyes aylarca oynandı, birkaç ay içinde ingilizce, italyanca ve almancaya tercüme edilerek birkaç defa basıldı, bütün Paris ve hattâ Paris dışındakiler aylarca tiyatroya taşındı, bütün kitapçı vitrinleri Edmond'un eserleriyle süslendi, daha sonra Coquelin'in Avrupa ve Amerika'da yaptığı turneler eseri bütün dünyaya yakından tanıttı. Coquelin İstanbul'a geldiği zaman da Cyrano'yu oynıyacaktı, fakat Abdülhamid'in sansürü Cyrano'nun kocaman burnundan ve piyesteki burun üzerine nüktelerle dolu kısımdan ürktü, eserin oynanmasına izin vermedi. Nihayet Cyrano, İstanbul'a gelen Porte Saint - Martin tiyatrosunun bir trupu tarafından Mütareke devrinde temsil edildi.

Şair, Cyrano'yu yazmak için, bir Fransız muharriri ve meşhur bir düellocu olan ve bir damdan kopan bir tahta parçasının kafasında açtığı yara ile ölen Cyrano de Bergerac (1619 - 1655) dan ilham almıştır. Hakikî Cyrano keskin ve nükteli bir heccav; ince ve zarif buluşları olan bir şair; atak, mağrur ve son derece cesur bir silâhşör; kâh «libertin», kâh sofu, ara sıra da ölçü ve müvazeneden mahrum, içi güzel, fakat dışı çirkin bir adamdı. Edmond, eserine hakikî Cyrano'nun yalnız burniyle karakterinin bazı taraflarını, ölümünü doğuran sebebi ve aya seyahatini (hakikî Cyrano'nun daha bazı eserleri arasında 1650 de yazdığı «Histoire Comique du Voyage dans la Lune = Aya seyahatin gülünç hikâyesi» adlı bir eseri de vardır) almıştır. Fakat, Profesör Sabri Esat Siyavuşgil'in pek yerinde söylediği gibi «buna karşılık, ona neler vermemişti ki!...»

Piyes etrafında halkın hayranlığı ve coşkunluğu bazı münekkidlerin tahminini aşınca bir kısım dedikoducuları ve çekemiyenleri, eseri ve müellifini hırpalamıya doğru sürükliyen bir reaksiyon belirdi. Bütün bunları burada tahlil geniş yer istiyeceği için bu reaksiyonu kayıtla iktifa ediyoruz. Zaman ve şairle eserlerinin hakikî değeri, bütün bu haksız tenkidleri mağlûbetti.

Cyrano'nun mevzuu kısaca şudur: Muhafız kıtasının Cadet'ler bölüğünden Cyrano çılgınca sevdiği, fakat çirkinliği yüzünden aşkını kendisine bir türlü açamadığı güzel Roxane'ın ağzından, aynı bölükten Christian de Neuvillette'i sevdiğini öğrenir. Christian güzel ve yakışıklı, fakat yazmak, konuşmak ve duygularını belirtmek sanatından mahrum, ürkek ve çekingen bir gençtir. Roxane, her yerde ve savaş meydanında onu koruyacağına dair Cyrano'dan söz alır. Cyrano bu söziyle, içinin sızladığını belli etmeden rakibine bağlanır; onun imzasiyle Roxane'a güzel aşk mektupları yazar, Roxane'ın balkonu altında aşkını ilân etmesi için lâzım gelen parlak cümleleri Christian'a sufle eder. Christian nihayet Arras muhasarasında ölür. Buna rağmen Cyrano, yaptığı işin sırrını ve aşkını muhafaza eder ve kendini ancak on beş sene sonra ölürken açığa vurur.

Cyrano, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Sabri Esat Siyavuşgil tarafından büyük bir kudret, temiz ve güzel bir türkçe ve aslına tam denebilecek sadakatle dilimize çevrilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan bu eser ikinci defa basılmış ve İstanbul Şehir Tiyatrosunda 1945 mevsiminde ilk defa olarak temsil edilmeğe başlanmıştır. Cyrano'nun kendi dilimize çevrilmiş olarak memleketimizde oynanması, hem edebiyat ve hem de tiyatro sanatı bakımından sevinçle üstünde durulacak ileri bir adımdır.

Edmond'un Aiglon adlı gene manzum altı perdelik piyesi 15 mart 1900 de Sarah Bernhardt tarafından temsil edildi. Aiglon, birinci Napoléon'un Pariste Tuileries sarayından 1811 de doğmuş, Roma kralı ilân edilmiş, dört yaşında iken «Duc de Reichsdat» adını almış, Napoléon'un ikinci defa tahttan çekilişinde Meclisler tarafından İmparator tanınmış, fakat tahta geçemiyerek büyük babası Avusturya İmparatoru İkinci François'nın yanında ve Schoenbrunn şatosunda yaşamış, tedavi edilmez bir hastalığa yakalanmış ve aczin verdiği ümitsizlik içinde yirmi bir yaşında iken 1832 de ölmüş olan oğlu İkinci Napoléon'un, yani «içini ümitsiz bir zafer rüyasının kemirdiği zayıf ve mariz bir delikanlının derunî destanı» dır.

Aiglon, Cyrano'nun yarattığı coşkunluğu yeniden uyandırdı ve şaire 14 temmuz 1900 de Légion d'Honneur'ün Officier rütbesini kazandırdı. Şair nihayet 30 mayıs 1901 de otuz üç yaşında Fransız Akademisine seçildi ve 4 haziran 1903 te Akademiye giriş nutkunu söyledi.

Şairin hayatta iken oynanan son eseri Chantekler adlı dört perdelik manzum piyesidir. Yazılması ve sahneye konması hazırlıklarının uzun sürmesiyle türlü türlü dedikodular yaratan bu piyes Porte - Saint - Martin tiyatrosunda, fakat Coquelin bir sene evvel ölmüş olduğu için Lucien Guitry tarafından 7 şubat 1910 da temsil edildi. Piyesin eşhası insanların hırslarını ve kusurlarını temsil eden horozlar, tavuklar, sülünler, ördekler gibi sembolik hayvanlardan ibarettir. Bir çok münekkidler Edmond'un bu eseriyle en yüksek şiiriyete eriştiğini söylemekle beraber piyes ilk zamanlarda ancak yarı muvaffakıyet kazanabildi. Çok güzel şiir parçaları ve insanı hayran bırakan kafiye oyunlariyle meşhur olan bu piyesin ancak yarı muvaffakıyet kazanabilmesinde kostümlerdeki aşırı realizmin ve piyesteki her muhayyelenin kavrıyamıyacağı sembolizmin, talihsiz zevk hatalarının tesiri oldu. Bununla beraber, 1911 de Légion d'Honneur'ün Commandeur rütbesine yükseltilen şairin bu eseri de, nihayet şairin ölümünden dokuz yıl sonra, yani 1927 de lâyık olduğu zafere ulaştı.

Kısa bir hastalıktan sonra 3 aralık 1918 de ölen Edmond Rostand'ın terekesinden «La Dernière Nuit de Don Juan» adlı, iki perdelik ve manzum bir tek piyesi çıktı. 10 mart 1922 de, rötuş yapılmadan, Porte - Saint Martin tiyatrosunda temsil edilen bu eser, elli yaşında ölen büyük şairin şahsında, Fransız ve dünya edebiyatının neler kaybettiğini bir kere daha isbat eden son bir hâtıra oldu.

Edmond Rostand bütün bu saydığımız eserlerden başka, «Vol de la Marseillaise» adlı bir şiir külliyatı ve kendi gibi şair Maurice Rostand adlı bir oğul bıraktı.

Kısa bibliyografya : Edmond Rostand; Cyrano de Bergerac «Profesör Sabri Esat Siyovuşgil tercümesi ve mütercimin kitaptaki önsözü». Georges Newnes; The World's Best Books. Maurice Thiery; The French Theatre in Evolution. The Modern Encyclopedia. (*Ahmet Bahtiyar Esen*).

SAADÂBAD MİSAKI — Türkiye, Afganistan, İran ve Irak arasında 8 temmuz 1937 tarihinde, bir «ademi tecavüz» (saldırmazlık) andlaşması imzalanmıştır. İmza merasimi, İran Şehinşahı'nın yazlık sarayı Saadâ-

Atatürk ve eski İran Şahinşahı Rıza Pehlevî

bâd'ta yapıldığı için bu vesikayı da aynı adla anmak âdet olmuştur.

İşbu anlaşma on maddeden ibaret olup başlıca hükümleri şunlardır: 1 — Âkidler, bir-

birlerinin iç işlerine karışmıyacaklardır; 2 — Müşterek sınırların masuniyetine riayet edeceklerdir; 3 — Müşterek menfaatleri ilgilendiren milletlerarası anlaşmazlıklarda birbirleriyle istişarede bulunacaklardır; 4 — Birbirlerine ne yalnız başına, ne de bir başkasiyle işbirliği ederek, tecavüz etmiyeceklerdir; 5 — Âkidlerden biri, herhangi bir devlete karşı tecavüz hareketine girişirse, diğer âkidlerden her biri bu andlaşmayı saldırgan için feshedebilecektir; 6 — Âkidlerden her biri kendi toprakları üzerinde, diğer âkidler aleyhine çete faaliyetine veya hazırlığına müsaade etmiyecek ve mâni olacaklardır; 7 — Aralarındaki anlaşmazlıkları barış yoliyle çözmeyi taahhüt etmişlerdir; 8 — Andlaşma beş yıl için yapılmış olup, müddetin sonunda feshedilmediği takdirde kendiliğinden yeniden beş yıl daha uzayacak ve bu usulle mütemadiyen yenilenebilecektir.

Saadâbâd Misakının yukarıda kısaca gösterilen hükümleri incelendiği zaman bunun bir saldırmazlık ve iyi komşuluk andlaşması olduğu görülür. İlk Cihan Harbinden sonra, barış ve güvenliği bir yandan Milletler Cemiyeti kadrosu içinde genel olarak sağlamak usulü tesis edilirken, öte yandan da mıntaka anlaşmalarına da kapı açık bırakılmıştı. Bunun neticesi olarak, küçük itilâf, Balkan Anlaşması, Baltık Devletleri Anlaşması, Roma Anlaşması gibi birtakım mıntaka teşekkülleri meydana gelmişti. İşte Saadâbâd Misakı da bunlardan biridir.

Balkan ve Saadâbâd Misaklarının meydana gelmesinde Türkiye birinci derecede önemde bir rol oynamıştır. Gerçekten, 1923 te Lozan Andlaşmasiyle kendi müstakil ve eşit varlığını dünyanın başlıca devletlerine kabul ettiren Millî Türk rejimi, Cumhuriyeti ilân ettikten sonra coğrafî durumundan ve tarihî rolünden ilham alarak, Balkanlar ve Yakındoğu bölgesinde yaklaştırıcı ve birleştirici bir siyaset gütmeğe başlamıştı.

Bu siyaset pek çabuk gelişti. Buna sebep, Cumhuriyet Hükûmetinin güttüğü hedefin açıklığı ve doğruluğudur. Türkiye «Misakı Millî» de tesbit ve ilân olunan prensiplere uygun bir barış ele ettikten sonra, çok âkılâne davranmıştır. Hiçbir aşırı ihtiras ardında koşmamış, son devirde birbiri ardı sıra girişilmiş harplerin her bakımdan gerilettiği yurdunu imar ve ihya faaliyetine girişmiştir. Bu büyük dâvayı rahatça başarabilmenin temel şartı : Yurdda sulh, cihanda sulh.. idi.

Yurdda sulh kolayca elde edildi. Cihanda sulha, Türkiye ancak imkânları nisbetinde hizmet edebilirdi. Önce, komşulariyle kendi arasında hiçbir pürüzlü mesele bırakmamak için elden gelen iyi niyet ve anlayışı gösterdi. Sırasiyle bütün sınırdaş devletlerle iyi komşuluk ve dostluk andlaşmaları imzaladı. Sonra komşularını birbirleriyle barıştırıp anlaştırmıya çalıştı. İlk netice Balkanlarda, Balkan Misakının imzalanmasiyle elde edildi. Bölge güvenliğini Doğuda da meydana getirmeğe, İran ile Irak arasındaki bir sınır anlaşmazlığı engel oluyordu. Bu meselede her iki devlet Türkiye'ye itimat ederek onun hakemliğini kabul ettiler ve böylece anlaşmazlık kesin bir sonuca bağlandı. İran, Irak ve Afganistan devletleri de cihan sulhuna yardım etmek azim ve kararında olduklarından, dünyanın bu köşesinde tam bir güvenlik yaratan Saadâbâd Saldırmazlık Misakı Tahran'da akdedildi.

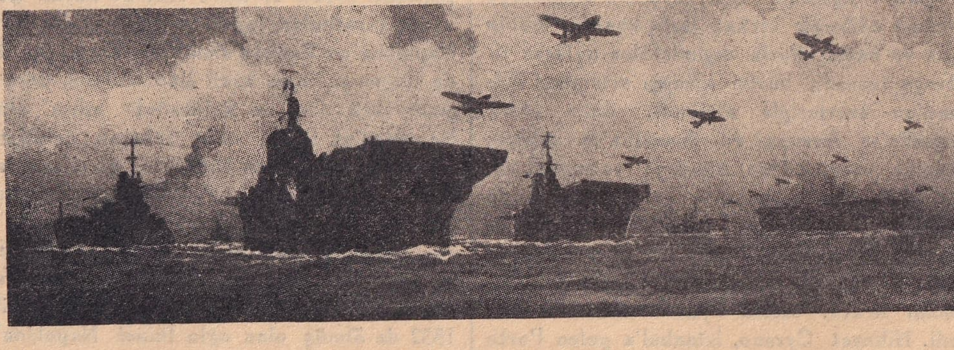
Yürürlüğe girdiği tarihtenberi, imzacı devletler hiçbir zaman fesih arzusu göstermediklerinden, adı geçen vesika bugün de hukukî değerini muhafaza etmektedir.

San - Francisco'da imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması, genel barış ve güvenliğe bölge anlaşmalarının yardım edebileceği düşüncesini kabul eden hükümler ihtiva etmektedir. Bundan dolayı önümüzdeki barış devrinde, gerek Saadâbâd Misakı, gerek Balkan Andlaşması, eskisinden de canlı ve kuvvetli bir uzviyet olarak milletlerarası siyasette pek önemli bir yer alacaktır. Hattâ, bu iki teşkilâtın bir federasyona esas olabileceğini bile şimdiden söyliyebiliriz. Çünkü, ilgili milletler halk efkârında bunlar hakkındaki kanaat müsbettir. Ayrılıktan zaaf, birlikten ve beraberlikten kuvvet doğacağına ise, şimdi herkes içten inanmış bulunmaktadır. İnsan hayatının her yönünde olduğu gibi, bu sahada da atom enerjisinin milletleri birbirlerine yaklaştırıcı bir tesir yapacağına bizim imanımız vardır.

(*Prof. Dr. Nihad Erim*)

UÇAK GEMİLERİ — İkinci Dünya Harbinde, uçak gemileri büyük bir rol oynamışlardır. Harpten önce, donanmalarda, yardımcı vasıtalar telâkki edilen bu gemiler, harp içinde en mühim mevkii işgal etmiş ve donanmaları teşkil eden öteki unsurlar, yani zırhlılar, ağır ve hafif kruvazörlerle muhripler, uçak gemilerinin koruyucusu vaziyetine girmişlerdir.

Birinci Dünya Harbinde şöhret kazanan İngiliz Amirallerinden Sir David Beatty, İkinci Dünya Harbinden evvel, uçak gemilerinin modern donanmalardaki mevkiini «iki zırhlıya bir uçak gemisi» olarak tayin etmişti. 1939 da İngiliz donanmasında 15 zırhlıya mukabil 7 uçak gemisi vardı. Amerikan donanmasında da 15 zırhlıya karşı, biri tezgâhta 7 uçak gemisi bulunuyordu. Japonlar ise, resmen bilinenlere göre; 10 zırhlıya karşı, ikisi tezgâhta 8 uçak gemisine sahiptiler. Ayrıca deniz uçakları ana gemisi olmak üzere İngiliz'lerin biri tezgâhta 3, Amerikalı'ların üçü

Uçak gemileri faaliyette

tezgâhta 5, Japon'ların da biri tezgâhta 8 gemileri mevcuttu.

Uçak gemileri ile deniz uçakları ana gemileri arasındaki fark şundan ibarettir : Uçak gemilerinde baştan kıça kadar uzanan bir uçuş güvertesi vardır. Geminin ambarlarında bulunan kara uçakları, bu güverteden havalanırlar ve dönüşte oraya inerler. Deniz uçakları ana gemilerinde ise umumiyetle uçuş güvertesi yoktur. Bu gemilerin ambarlarındaki deniz uçakları, katapult denilen modern mancınıklarla havaya fırlatılır; dönen uçaklar denize nerler, sonra kuvvetli vinçler vasıtasiyle kaldırılıp gemiye alınırlar. Sert havalarda bu uçaklar parçalanmıya mahkûmdur. Harp içinde büyük gelişme gösteren, uçuş güverteli uçak gemileri olmuştur.

Uçağın harp gemilerinden havalanıp inmesi fikri, ilk önce Amerika'da doğmuş; 1910 yılında Pennsylvania kruvazörünün kıç üstünde hazırlanan 40 metre uzunluğunda ve 10 metre genişliğindeki uçuş güvertesinden ilk defa bir uçak havalanmıştı. Bu uçağı idare eden pilotun adı Eugène Ely idi. Hareket pisti geminin grandi direğinden yukarıdan aşağıya doğru gerilmiş bir yelken bezi ile ayrılmıştı. Dönüşte bu daracık sahaya inerken bir yere çarpmaması için uçağa bazı kancalar takılmış ve güvertenin üstünde biraz yüksekte iki ucunda kum dolu torbalar bulunan krblolar, transersal olarak gerilmişti. Uçak bunlara takılarak duracaktı. Kruvazör demirli yatarken yapılan deneme, pilotun yüksek ustalığı sayesinde muvaffak oldu. Uçak gemiden havalanmıya ve gene gemiye inmiye muvaffak olmuştu. 1910 da pek çok alkışlanan bu başarı, sonradan 1914 - 18 harbine kadar unutulup gitti.

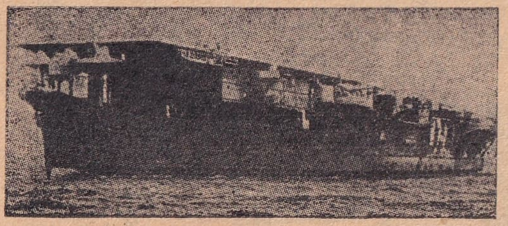
Harpte, gemilerden uçak uçurmak ve uçak gemileri kullanmak şerefini, Birinci Dünya Harbinde İngilizler kazanmışlardır. 1915 ilkbaharında, müttefiklerin Çanakkale seferi sırasında Arlk Royal adlı deniz uçakları ana gemisinin uçurduğu torpito uçakları, Boğazda, zaten bir İngiliz denizaltısı tarafından torpillenerek karaya oturmuş olan bir Türk kruvazörüne hücum etmişlerdi. Ark Royal, petrol sarnıç gemileri gibi direkleriyle bacası ve kumanda köprüsü kıçta toplanmış, baş tarafı ise, taşıdığı deniz uçakları için, açık bir güverte haline konulmuş bir gemi idi. Fakat bu gemi, uçuş güverteli bir uçak gemisi değildi. İngilizler, Skajerrak veya Jutland deniz savaşında da, keşif için Engadine adlı uçak gemisinden deniz uçakları uçurmuşlardı. Bu da bir deniz uçakları ana gemisi idi. Birinci Dünya Harbinde İngiliz'ler böyle 15 ana gemi kullanmışlardı. Bunların hepsi ticaret gemilerinden bozmaydı.

İngiliz uçak gemileri: İlk uçuş güverteli uçak gemisini yapmak şerefi de İngiliz'lere aittir. 1914 yılında İtalyan'lar hesabına İngiliz tezgâhlarında kızağa konulmuş olan büyük bir ticaret gemisine 1916 da İngiliz'ler el koyarak bunu Argus adlı bir uçak gemisi haline getirmişlerdir. Maksada göre tâdil edilerek 2 aralık 1917 de denize indirilen bu ilk uçak gemisi 1918 de bitmiştir. Argus 14,700 tondu; sürati 20 mildi. 2 tane 102 lik top, 4 tane 102 lik uçaksavar topu, 4 tane 47 lik küçük top, 12 ağır makineli tüfek ile 20 uçak taşıyordu. Bu geminin uçuş güvertesi 106 metre uzunluğunda ve 21 metre genişliğinde idi.

İngilizler, bu ilk uçak gemisinden başka harb içinde ve sonunda birkaç gemiyi daha uçak gemisi haline sokmuşlardır. Bunlardan Eagle, Şili Hükûmeti hesabına İngiliz tezgâhlarında yapılmaktayken el konulan Almirante Cochrame zırhlısından bozmadır ve 22,600 tondur. Sürati 24 mildi. 21 uçak taşıyordu. 1915 - 17 senelerinde tezgâha konulan üç büyük muharebe kruvazörü, Furious, Glorious veCourageus'e de 22,500 tonluk, 31 mil süratli uçak gemileri haline getirilmiştir. Bunların birincisi 33, öteki ikisi 48 uçak taşıyorlardı. İngilizlerin uçak gemisi olmak üzere yaptıkları ilk gemi Hermes'tir. 1924 te hizmete giren bu gemi 10,850 tonluktu, 25 mil sürati vardı. 15 uçak taşıyordu.

Bundan sonra yapılan 7 uçak gemisi, 1938 den itibaren hizmete girmişlerdir Bunlardan Ark Royal 22,600 tondur, sürati 30,7 mildir, 60 uçak taşır. İllustrius sınıfı 4 gemi 23,000 tondur. Süratleri 30 mildir. Kaç uçak taşıdıkları ilân edilmemiştir. İmplacable tipi 2 gemi ise gene 23,000 ton, fakat süratleri 32 mildir. Taşıdıkları uçak sayısı meçhuldür. İngilizler harb içinde kaybettikleri 5 donanma ve 2 refakat uçak gemisine mukabil bir hayli yeni uçak gemisi yapmışlardır. Bunların bir kısmı da ticaret gemilerinden bozma refakat uçak gemileridir ki vazifeleri gemi kafilelerini uçaklariyle denizaltılara karşı muhafaza etmekti. İngilizlerin en son donanma uçak gemisi Hercules, 22 eylûl 1945 te denize indirilmiştir. Bugün İngiliz tezgâhlarında 1 yeni zırhlıya ve 10 kruvazöre mukabil 16 uçak gemisi yapılmaktadır.

A m e r i k a n u ç a k g e m i l e r i : Amerikalılar da İngilizlerden görerek 1919 senesinde Langley adındaki büyük kömür şilebini uçak gemisi haline sokmuşlardır. 1922 de hizmete giren bu gemi 12,900 ton, sürati 15 mildi. 34 uçak taşıyordu. Uçuş güvertesi 164 metre uzunluğunda ve 19,8 metre genişliğinde idi. Bu, daha ziyade bir tecrübe ve talim gemisi olarak kullanıldı. Amerikalılar büyük muharebe kruvazörü olarak yapılmakta bulunan 2 gemiyi Lexington ile Saratoga'yı uçak gemisi haline getirip 1928 de hizmete soktular. 33,000 tonluk ve 34,5 mil süratli olan bu gemiler, o zaman dünyanın en büyük ve en hızlı uçak gemileriydiler. 81-90 uçak taşıyorlardı. Uçak gemisi olarak yapılan ve 1934 te hizmete giren ilk Amerikan gemisi Ranger, 14.500 tonluktu, sürati 30,3 mildi. 72 uçak taşıyordu. Bundan sonra, Amerikalılar 1939 da Enterprese ile Yorktown'ı hizmete soktular. Bunlar 19,900 tonluk, 34 mil süratli gemilerdi. 81 uçak taşıyorlardı. Fakat 100 uçaklık yerleri vardı.

Soryu tipi bir uçak gemisi

Gene 1939 da hizmete giren Wasp 14,700 tonluk ve 30 mil süratte olduğu halde, 55 uçak taşıyordu. Amerikalıların 1940 sonunda denize indirilen Hornet uçak gemisi de Enterprise tipinde idi. 1942 nisanında Tokyo'yu ilk defa bombalıyan çifte motörlü orta bomba uçakları bu gemiden uçmuşlardır.

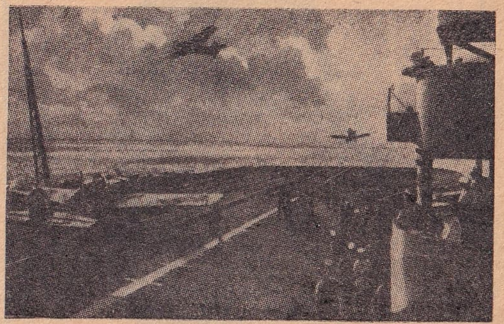
Amerikalılar 1941 de hazırladıkları büyük donanma programında, 26,000 tonluk Essex sınıfı 11 uçak gemisi yapmıya karar vermişlerdi. Bunlar da 34 mil süratli olacak ve 100 uçak taşıyacaklardı.

Pearl Harbour baskını ile patlıyan harb, Amerikan donanmasına muvakkaten deniz hâkimiyetini kaybettirmişti. Fakat Amerikan deniz kurmayı, kruvazörler, muhripler himayesinde hareket eden uçak gemileri ile yeni bir hava-deniz stratejisi takibine başladı. Uçak gemilerindeki uçakları, uzaklardan vurucu bir kuvvet olarak kullandı. Böylece Amerika, Japon donanmasına darbeler indiriyor; bir yandan da deniz kuvvetini büyük bir armada haline getirmeğe çalışıyordu. Bu arada, en büyük ehemmiyet ve gayret uçak gemileri inşasına verildi. Amerikalıların harb içinda yaptıkları uçak gemilerini şöyle sınıflandırabiliriz : 1) CV modeli : 27,000 tonluk Essex tipi donanma uçak gemileri; 2) CVL modeli : İndependence sınıfı kruvazörlerin teknelerinde yapılan tâdillerle inşa edilen 10,000 tonluk harb uçak gemileri; 3) CVE modeli : 4-5 bin tonluk Baby sınıfı refakat uçak gemileri; 4) CVB modeli : 45,000 tonluk muazzam savaş uçak gemileri, ki bunların biri Roosevelt'in adını taşımaktadır. Bu gemilerin zırhlı olan uçuş güvertelerinden dört motörlü ağır bomba uçakları da havalanabilecektir; 5) Muhtelif tonajda ticaret gemilerinden tadilen inşa edilen refakat uçak gemileri. Bunlar 27 tanedir. Bir kısmı 12,000 tonluk olup denizaltılara karşı gemi kafilelerine refakat ettikleri gibi av uçaklarını da üslerine gidebilecek bir mesafeye kadar götürmekte kullanılmışlardır.

Yedi uçak gemisi ile harbe giren Amerika 1942 mayısı ile ekimi arasında bunların 4 tanesini kaybetmiş ve bir zaman hizmette tek uçak gemisi kalmıştır. Fakat tersaneler görülmemiş bir hızla çalışıyorlardı. 4 uçak gemisi, 6 refakat uçak gemisinden ibaret olan kayıplar telâfi edildikten başka, harb bittiği zaman Amerikan donanmasında 37 donanma uçak gemisi ve mütebakisi refakat uçak gemisi olmak üzere 120 kadar bu sınıf gemi bulunuyordu. Bunun 3 tanesi 45,000 tonluktur. Yarınki donanmada 18 zırhlı ve 82 ağır ve hafif kruvazöre mukabil 116 uçak gemisi bulundurulmasına karar verilmesi, Amerikanın bu yeni sınıf harb gemisine nekadar ehemmiyet verdiğini gösterir. Amerikalılar böyle yapmakta da haklı idiler. Çünkü Japon donanmasına en ağır darbeleri uçak gemilerinin uçakları indirmiştir.

45,000 tonluk Roosevelt uçak gemisi hakkında verilen malûmat şunlardır : Uçuş güvertesinin uzunluğu 286 metre, genişliği 34 buçuk metre; mürettebatı 4,085 kişi; sayısı bildirilmiyen 127 milimetrelik topları hem havaya, hem denize ateş edebilir cinstendir; ayrıca 84 tane 40 milimetrelik ve 28 tane de 20 milimetrelik makineli uçaksavar top. Makineleri 213,000 beygir kuvveti olup 4 tanedir. Sürati, asgarî 32 mil.

J a p o n u ç a k g e m i l e r i : İlk Japon uçak gemileri de biri 10, ötekisi 26 deniz uçağı taşıyan ana gemilerdi. İlk uçuş güverteli Japon uçak gemisi, 1922 aralık ayında hizmete giren 7,470 tonluk Hosyo'dur. Sürati 25 mildi. 26 uçak taşıyordu. Washington konferansında muharebe gemisi ve muharebe kruvazörlerinin tahdidi üzerine, Japonlar da, Amerikalılar gibi iki muharebe kruvazörünü uçak gemisine tahvil ettiler. Bunlar, 26,900 tonluk Kaga ile Akagi idiler. Birincisi 23, ikincisi 28,5 mil gidiyordu. Akagi 50-60, Kaga 60-80 uçak taşıyordu. Sonradan uçak gemisi olarak yapılan Japon gemilerinden 1933 te hizmete giren Ryusyo, 7,100 ton, sürati de 25 mildi; 24 uçak taşıyordu. 1937-1940 ta hizmete giren Soryu, Hiryu ve Koryu da 10,050 ton, süratleri 30 mildi. 30-40 uçak taşırlardı. 1941 de hizmete giren Syokako ile Zuikako 14,000

Bir uçak gemisi güvertesi

ton ve süratleri 30 mildi. 45 uçak taşırlardı. Japonya'nın harb içinde kaç uçak gemisi yaptığı malûm değildir. Fakat Japonların, 15 uçak gemisi ve 4 refakat uçak gemisi (başka bir habere göre de 19 uçak gemisi ve 11 refakat uçak gemisi) kaybettikleri ve kalan Japon uçak gemilerinin 4 gemiden ibaret olduğu bildirilmiştir. Japonların İse sınıfı 29,990 tonluk ve 23 mil süratli iki zırhlılarını da, harb içinde kısmen tâdil ederek yarı zırhlı, yarı uçak gemisi haline getirdiklerini Amerikan kaynakları haber vermişlerdir.

A l m a n u ç a k g e m i l e r i : Almanların harbden bir müddet önce 19,250 tonluk ve 32 mil süratli, 40 uçak taşıyan iki uçak gemisi yaptıkları ve bunlardan birinin adı Zeppelin olduğu haber verilmişti. Fakat harb içinde bu gemilerden hiç bahsedilmemiştir.

F r a n s ı z u ç a k g e m i l e r i : Fransızlar Béarn adlı 22,146 tonluk, 21,5 mil süratli zırhlıdan bozma bir uçak gemisini 1928 de hizmete sokmuşlardır. 40 uçak taşıyan bu gemi, Amerikadan aldığı uçakları Fransa'ya getirmek üzere iken Fransa mütareke imzaladığından Atlas Okyanusundaki Fransız sömürge adalarından birinde kalmıştır. Fransızlar 1938 de 18,000 tonluk, 32 mil yollu ve 40 uçak taşıyan iki gemi daha yapmıya başlamışlarsa da harb içinde bunları bitirememişlerdir. Ne oldukları meçhuldür. Fransızların Commandant Teste adlı 10,000 tonluk, 21,4 mil yollu ve 26 deniz uçağı taşıyan bir denizaltı gemileri de vardı.

S o v y e t R u s y a u ç a k g e m i l e r i : Sovyetler Birliğinin 1938-1939 da Baltık denizinde 12,000 tonluk, 30 mil yollu, 40 uçak taşıyan iki gemi inşasına başladığı, Karadenizde de Stalin adlı 9,000 tonluk, 30 mil süratli, 22 uçak taşıyan bir gemisi bulunduğu hakkında haberler yayınlanmıştır. Stalin, 1914 de Nikolayef'te kızağa konulan Admiral Kornilov adlı bir kruvazörden bozmadır ve 1939 da ikmal edilmiştir. Bu üç geminin ne oldukları malûm değildir.

İ t a l y a : Cografî vaziyeti dolayısiyle İtalya uçak gemisi yapmamış; yalnız 4,880 tonluk, 21 mil yollu ve 20 deniz uçağı taşıyan bir deniz uçakları ana gemisi yaparak 1927 de hizmete sokmuştur.

İkinci Dünya Harbi, denizde uçak gemilerinin harbi olmuştur, denilebilir. Bunlar, pek büyük işler görmüşler ve donanmaların en mühim unsuru haline gelmişlerdir.

(Abidin Dav'er)

AHMET MUHTAR PAŞA, GAZİ, MÜŞİR — (1839 - 1918) Katırcıoğullarından Hacı Halil Efendinin çocuğudur. Bursa'da Muradiye mahallesindeki kendi evlerinde doğmuştur. İlk ve orta tahsilini orada yapmış, Işıklar Askerî İdadisinde okuduktan

Gazi Ahmet Muhtar Paşa

sonra İstanbul Harbiyesine geçmiştir. Tahsil hayatında bilhassa riyazî ilimlerde büyük bir başarı gösteren Ahmet Muhtar, erkânı harbiyeye seçilmiş ve 1860 yılında erkânıharb yüzbaşılığıyle mektepten çıkmıştır.

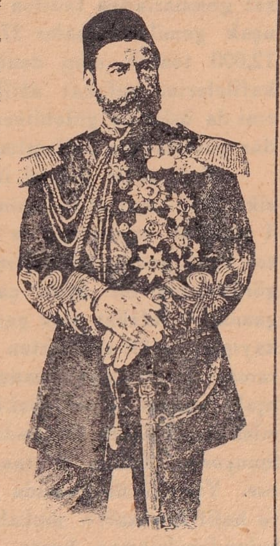
İki sene kadar Serdarı Ekrem Ömer Paşa maiyetinde Karadağ muharebesinde bulundu. 1862 de kolağası rütbesiyle Mektebi Harbiye Fünunu Askeriye muallimliğine tâyin edildi. 1863 te binbaşı, 1865 te kaymakam ve şehzade Yusuf İzzeddine muallim oldu. Bu prensin hocası sıfatiyle Abdülâzizin Avrupa seyahatine iştirak etti. Kıta hizmetiyle Karadağ ve Arnavutlukta dolaşarak 1869 da miralay ve Dari Şûrayı Askerî âzası oldu; 1870 te Asir isyanının tenkiline memur edilerek livalığa terfi etti; 1871 de ferik oldu; aynı yıl Yedinci Ordu müşirliği ile birlikte Yemen valisi tâyin edildi. 1873 te Nafıa Nazırı, aynı yıl içinde Girid valisi ve kumandanı, yola çıkmadan da İkinci Ordu müşiri oldu, Şumnu'ya gitti, 1874 te Dördüncü Ordu kumandanı ve Erzurum valisi tâyin edildi. Bosna ve Hersek isyanı üzerine 1875 te Hassa ordusu erkânıharb reisi olarak İstanbula çağrıldı; 1876 da tekrar Girid vali ve kumandanlığına tâyin edildi.

Ahmet Muhtar Paşa, 1877 Osmanlı-Rus savaşı ilân edilince fiilî bir vazife talebinde bulunmuş, Yıldız Sarayı tarafından Anadolu hududu harekâtını idareye memur edilmiştir. Bu harb, Çarlık Rusya'nın iki cepheden Osmanlı İmparatorluğu üzerine yüklenmesiyle başlamıştı. Kafkas Dağlarından inen Rus kolorduları, Ardahan, Kars istikametinde ilerlerken Rumanya'yı işgal ederek Tuna kıyılarına dayanmış olan batı ordularının da Rumeli vilâyetlerini tehdideden durumu ile karşılaşılmıştı.

Yüzlerce kilometre uzunluğunda bir cepheyi müdafaaya mecbur kalan Anadolu kuvvetleri Başkomutanı Ahmet Muhtar Paşa elindeki 74 tabur piyade, 4 alay süvari, 97 dağ ve sahra topu ile bu işi başaracaktı. Osmanlı kuvvetlerinin er sayısı 57,560 kişiyi buluyordu.

Müşir Ahmet Muhtar Paşa, şark ordularının merkezi Erzurum'a 8 nisan 1877 de geldiği zaman vaziyet bundan ibaretti. Halbuki karşısında Çar'ın kardeşi Grandük Mihail Nikolayeviç bulunuyor ve 125,230 mevcutlu 140 piyade taburuna, 16,440 mevcutlu 137 bölük süvariye, 392 topa malik bulunuyordu. Topçu ve istihkâm kuvvetleriyle Rus Asya ordusunun yekûnu 148,000 i buluyordu. Demek ki, Ahmet Muhtar Paşa için üç misli bir düşmanla savaşmak mecburiyeti vardı.

Ruslar 24/25 nisan gecesi sabaha karşı üç koldan Türk hudutlarını geçtiler. Bu üç nokta, Batum, Gümrü, Ardahan'dı. Batum müstesna diğer kalelerin hiçbiri kuvvetli istihkâmlara malik değildi. Fakat Türk'ün maneviyatı toprak tâbiyelerin arkasında bile sarsılmış değildi. Türk ordusu bu savaşta müdafaada kalmış ve hücum eden Ruslara karşı parlak zaferler kazanmıştır. Bunlardan biri «Zivin» meydan muharebesidir ki Ruslar üç bin ölü vererek ricate mecbur olmuşlardı. Bu sırada başka bir kol Kars'ı kuşatmış bulunuyordu. Ahmet Muhtar Paşa eline geçirdiği sivilleri de seferber ederek onlardan bir süvari müfrezesi meydana getirdi. En çok sıkıntı çektiği bu sınıf kuvvetti; çünkü dağlık arazide mükemmel keşif vazifesi yapacak olan Osmanlı Türk süvari kuvvetlerinin azlığı Paşayı pek düşündürüyordu. Nihayet Kars önüne yetişti, Rusların çemberini parçaladı ve Kars'ı muhakkak bir felâketten kurtardı. Fakat birkaç gün sonra Ruslar taze kuvvetlerle Kars üzerine yürüdüler. «Drum» dağı civarında vukubulan meydan muharebesinde tümen komutanlarından Mehmet Paşa kahramanca şehit oldu. Harekâtı bizzat idare eden Ahmet Muhtar Paşa biraz sonra «Halyoz» ve «Gedikler» meydan savaşlarını kazanarak Ruslara pek çok telefat verdirdi. Kars ovasında dört bin ölü sayıldı. Padişah, Paşanın bu hizmetine mükâfat olarak kendisine «Gazilik» unvanı ile beraber bir altın kılıç verdi. Ruslar, bu mağlûbiyetten sonra büyük kuvvetlerle katî neticeye varmak istediler ve 18 mayısta Ardahan'a girdiler; fakat kahraman Kars'ı alamadılar. Bir müddet sonra vukubulan «Yahniler» meydan muharebesi üç gün üç gece devam etti. Rusların harbe soktukları kuvvet 74,000, Türklerin 34,000 di. Zafer gene Türk süngülerinin uciyle tarihe yeni sayfalar halinde yazıldı.

Ahmet Muhtar Paşa askerî kıyafetiyle

Karargâhı Erzurum'da olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Kars kalesinin müdafaasını Hüseyin Hami Paşaya bırakmıştı. Haziran başında başlıyan Rus kuşatması temmuzun onuna kadar devam etti. Nihayet bu muhasarayı terkederek çekilmek zorunda kalan Ruslar, kahraman Kars'ı alamıyacaklarını anlamışlardı. Bu sırada Rumeli'deki Türk orduları da Pilevne'de Gazi Osman Paşanın komutasında Kars'a bir nazire yaratmışlardı. Harekâtın İstanbul için Rumeli'deki önemi dolayısiyle 1878 senesi şubatında Gazi Ahmet Muhtar Paşa İstanbul'a, Yıldız'daki Erkânıharbiye Heyetine tâyin edilmiş ve Şark harblerini bırakarak gelmişti. Ruslar bu fırsattan faydalanarak Pasinler istikametinde taarruza geçerek Erzurum ovasına girdiler. Batum kalesi Derviş Paşa komutasında mütarekeye kadar Ruslara mukavemet etmiş, Fazlı Paşanın kumanda ettiği kuvvetler Kafkasya'da «Sohum» kalesini zaptetmişlerdi.

Ahmet Muhtar Paşa, 1878 de Çatalca müdafaa hattı kumandanlığına tâyin edildi. Harbden sonra merkezde ve taşrada komisyonlara memur edildi. Valilik ve kumandanlıklarda bulundu, 1882de Almanya İmparatoriçesiyle torunu Prens Vilhelm'e şefkat ve murassa Osmanlı nişanlarını götürdü ve Alman askerî manevralarında bulundu; 1883 te İtalya kralına verilen imtiyaz nişanını vermek üzere İtalya'ya gitti; 1885 te Mısır fevkalâde komiseri tâyin edildi ve yirmi üç yıl bu vazifede kaldı. 1908 inkılâbında Âyan âzası ve reis vekili oldu; fevkalâde komiserlikten istifa etti. Bir müddet sonra Âyan reisi oldu; Meşrutiyetin en gürültülü bir devrinde Büyük Kabinede sadrazam oldu. Fakat pek kısa bir zaman sonra istifaya mecbur kaldı.

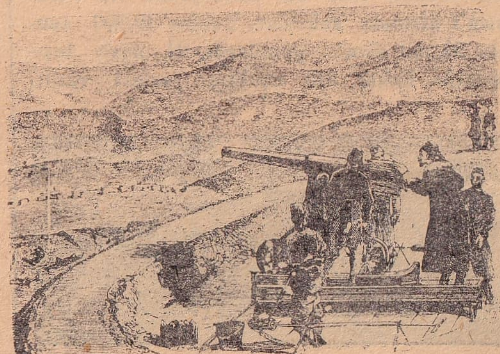
Zamanında büyük bir kumandandı. Fakat iyi bir sadrâzam olamamıştı. Çünkü, ihtiyardı ve o zamanki siyasî durum çok fena idi.

Ömrünün son yıllarını hâtıralar ve ilmî eserler yazmakla geçirmiştir. 1918 de vefat ederek Fatih kabristanına gömülmüştür.

İmparatorluğun imtiyaz, murassa Osmanî ve Mecidî nişanları, murassa iftihar, Rusya ve Karadağ harb madalyalarını taşıyan Gazi Ahmet Muhtar, muhtelif ecnebi devletleri nişanlarının da hâmildi.

Ahmet Muhtar Paşa, evvelâ birkaç küçük mektep açıp sonra «Darüşşafaka» yı kuran «Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye» yi kuranların başlarındandır.

Eserleri: Ahmet Muhtar Paşanın riyaziyesi ve heyetşinaslığı pek kuvvetli idi. Kendisinin takvime dair kocaman bir cilt tutan, Bulak'ta basılmış «Riyazül Muhtar - Mirâtülmiykat Veledvar 1303 (1886)» adlı eseriyle, bunun gene Mısır'da aynı tarihte basılmış şekilleri havi kısmı, «1328 (1910) senei maliyenin hicrî senei şemsiye ile istibdaline dair», «Takvimüssinin 1331 (1913)», «El Basitası Risalesi», «Takvimi Malî»,

Ahmet Muhtar Paşa Kars Müdafaasında
"La gerra d'oriente,, nin gravürlerinden

«Islahütakvim» eserleri cidden büyük değer taşımaktadırlar.

Kendisinin büyük Islahüttakvim'de neşrettiği takvim sisteminin mükemmel bir sistem olup otuz beş bin senede ancak bir gün

hatası olabileceğine dair bir ahbabına kendi el yazısiyle yazdığı mektup, Aylık Ansiklopedi arşivindedir.

Mumaileyh «Sergüzeşt Hayatımın Cildi Sanisi», «1294 - Anadolu'da Rus Muharebesi» adlı eserleri de vardır.

Meşrutiyet'te nazırlık, sefirlik ve kumandanlık edip 1935 te ölen Mahmut Muhtar Paşanın babasıdır.

Kısa bibliyografya: Başımıza Gelenler. 1293 Seferi. Türk Meşhurları. Kamusülâlâm. Sergüzeşti Hayatımın Cildi Sanisi. Umumî Tarihler. Kendi eserleri. Tarih Musahabeleri.

(*Samih Nafiz Tansu - Server İskit*)

BACON, FRANCİS — (1562 - 1626) «Beykın okunur» Londra'da doğdu. Cambridge'de okudu. Sağlam bir hukuk bilgisinden sonra Adliyede yüksek mevkiler elde etti. Adliye Nazırı, büyük Şansölye Verulam Baronu, St. Albans Vikontu oldu. 1621 de ihtilâsla suçlandırıldığı için para ve hapis cezasına çarptırıldı. Kral tarafından az sonra affedildi ve ölümüne kadar yalnızlık ve sıkıntı içinde yaşadı, münhasıran felsefe ile uğraştı.

1605 te ingilizce olarak ilimlerin ilerlemesine dair bir kitap yayınlamıştı. Bu kitabın, De dignitate et augmentis scientiarum adı altında lâtince bir tercümesini de 1623 te bastırmıştır. 1620 de, Aristo'nun Oaganon'unun yerine geçmek üzere Novum Organon adı altında yeni bir mantık kitabı çıkardı; Instauratio Magna (İlimlerin canlandırılması) bu iki kitabın birleşmesinden vücut bulmuştur. Ahlâk ve siyasetin çeşitli meseleleri üzerine yazdığı Denemeleri, ilkin ingilizce olarak 1597 de, sonra lâtince olarak 1625 te çıkarmıştır.

Bacon ana dili olarak ingilizcenin istikbalinden emin olmadığı için, eserlerinin çoğunu lâtince yazmış, ingilizce yazdıklarını da lâtinceye çevirmiştir. Buna rağmen, Bilginin ilerlemesi (1605), bilhassa Denemeler'i (1597 - 1625) ile ingiliz edebiyatında en büyük nesircilerden biri olarak yer alır.

Francis Bacon, Yeniçağ pozitivizminin babası, yeni düşüncenin bir öncüsü sayılmaktadır. O, ilme âşıktır. Çünkü insanın kudreti ilimden gelmektedir: «İnsan, tabiatın kanunlarını tecrübî ve aklî olarak keşfedebildiği nisbette tesir yapar ve anlar; onların dışında birşey bilmez, birşey yapamaz. İnsanın ilmi, gücünün ölçüsüdür. Çünkü sebebi bilmemek, neticeyi husule getirememektir. Tabiatı yenmek ancak ona uymakla mümkündür ve nazariyatta sebep adını alan, tatbikatta bir kaide olur.» İlmi yeni bir temel üzerinde kurmak istiyen Bacon; peşin hükümlerimizden kurtulmamızın, putlarımıza (I'dola tribus, fori, specus) yüz çevirmemizin gerektiğini söyler. Ona göre bizi yanıltan sebepler bunlardır. Bunları tabiata zorla kabul ettiriyoruz. Bazı kimselerin dört beş defa felâketten kurtulduğunu görünce bundan tabiatüstü bir himaye bulunduğu neticesini çıkarıyoruz. Gaî tedealleri kabul ediyoruz ve onları ilme uyguluyarak yalnız muhayyilemizde bulunanı tabiata naklediyoruz. Felsefe için kurtuluş ancak bu yanılma sebeplerinden kurtulmakla Yunan skolastiğinin tesirinden, geleneğinden ayrılıp tümevarım (induction) usulüne bağlanmakla mümkündür. Aristo felsefesinin tümevarımı benzerlikleri saymakla yetindiği halde Bacon'un tümevarımı herşeyden önce, reddedişlerle, atışlarla gerçekleşir. Kanunlara adım adım yükseliriz. Hakikat ancak tecrübe ile aklın birleşmesiyle bulunabilir. Bu bakımdan Bacon, kelimenin dar mânasiyle bir tecrübeci (empiriste) değildir. Ne olguları gelişigüzel yığmak, ne de öncülleri (Prémisses) yalnız zihinden gelen tasım (Syllogisme) ları terkibetmek bahis mevzuudur. Arı gibi hareket etmek, çiçeklerden bal yapmak lâzımdır.

Francis Bacon

Bacon, hakikî felsefe ile ilmin bağlılığını ve ayrı bir metafiziğin boşluğunu açıkça söylemiştir. Onun Hume, Locke, Hobbes gibi İngiliz tecrübecileri, Condillac ile Fransız Ansiklopedicileri üzerinde büyük tesiri olmuştur.

İlmî felsefenin kurucusu sayılan Bacon, Denemeler adını verdiği eseriyle İngiliz edebiyatında büyük bir yer alır. Eserin adı, Montaigne'ın şaheserini hatırlatmaktadır, ama ruh bambaşkadır. Montaigne uzun boylu ahbapça konuşmaktan hoşlanır, kendini anlatmaktan çekinmez, her konuya ilgi gösterir, insanın olan herşey üzerinde düşünür. Bacon'a gelince, o uzun boylu konuşmasını sevmez, kısa kesiverir, kendisi hakkında birşey söylemez. Bacon, ahlâkı iki yönden görmektedir. Onca, ferde ve devlete göre iki türlü iyi vardır. Bacon, Machiavelli'yi insanların ne yapacaklarını değil, neler yaptıklarını tasvir ettiği için över. Faziletle menfaat arasındaki farkı şüphesiz bilir. Fazilet saygısı kadar hiçbir şeyin değeri olmadığını açıkça söyler. Ama Denemeler'inde, insanlara hayatta yükselmenin, zengin olmanın yollarını öğretir. Kitap, türlü konular üzerinde bir öğütler toplamıdır. Amelî ve faydacı bir karakter taşımaktadır. Bacon, Denemeler'i ile, Fransa'da Montaigne'ın yarattığı bir nev'in İngiltere'de temelini atmakla kalmamış, süssüz, canlı bir nesrin de temelini atmıştır. Bu kitabın Türkçe bir tercümesi, Millî Eğitim Bakanlığının yayınladığı dünya edebiyatından tercümeler serisinde 1943 te basılmıştır.

(*Prof. Suad Kemal Yetkin*)

CEM, SULTAN — (1459 - 1494) Cem, dünyanın en güzel ve şirin şehri İstanbul'u türklere armağan eden Fatih Sultan Mehmed'in oğludur. Annesi Çiçek Hatun'un Sırp Kral hanedanından birine mensubolduğu söyleniyorsa da bu malûmat kat'i mahiyette olmadığı gibi onun Venedik'li, Fransız veya Rum olduğu hakkındaki rivayetleri de tevsik şimdilik mümkün değildir. Sultan Mehmed'in bu küçük oğlu 1459 (27 safer 864) da babası Sırbistan'ın son şehirlerini çeviren kaleler üzerine Osmanlı bayrağını dikmekle uğraşan Veziri Âzamı Mahmut Paşaya mülâki olduğu sırada Edirne'de dünyaya geldi. Cem, yarı mitolojik bir addır. Çünkü İran'ın efsanelerle karışık devirlerinde yetişmiş yarı var, yarı yok hükümdarlarından Cemşid'in muhaffefidir.

Fatih üçüncü bir şehzadenin dünyaya gelişinden memnun olmamış, yahut anî bir hiddete kapılmış olacak ki bir gün beşiğine savurduğu tekme yüzünden çocuğun gözlerine şaşılık ârız oldu.

Cem, ilk terbiyesini debdebeye yeni kavuşan saray muhitinden alırken beş yaşına basınca bir taraftan da hocadan ders aldırılmıya başlandı. Şehzade yaşının küçüklüğüne rağmen haysiyet ve vakarını tanıyor, hattâ yalnız tanımakla da iktifa etmiyerek yanındakilere de tanıtıyordu.

Cem, henüz çocuk denecek bir yaşta iken, o vaktin usulünce, Kastamonu Sancak Beyliğine gönderildi ve beraberinde götürdüğü hocasından orada da ders almakta devam etti 1469 (recep 874).

Sultan Cem
Bellini'nin eserinden bir kopya

Muhitin inkâr kabul etmiyen tesiri kendisinde tecelli etmiye başladı. Zaten müsteit olan zekâsı, az zamanda parlak semereler vermiye başladı.

Cem oraya gider gitmez etrafını âlimlerle, şairlerle, ilimle, sanatla çevrilmiş gördü. Herkes, herşey ona yeni bir şey öğretiyor, gösterdiği kabiliyet etrafındakileri hayretlere düşürüyordu.

Fatih gösterdiği kabiliyet yüzünden sevdiği Cem için büyük oğulları Mustafa ile Bayezıd'ınkinden daha parlak bir sünnet düğünü yapmayı, İstanbul'u günlerce zevk ve neşeye boğmayı tasavvur ederek bu maksatla Şehzadeyi getirtti. Fakat Cem'in böyle şenlikler, eğlenceler için talihinin müsait olmıyacağı bu ilk merhalede göründü. Karaman'daki karışıklıklar, Uzun Hasan Seferi onu bu arzusundan alıkoyduğu için günlerce sürecek şenlikler yerine kısa bir eğlence ile savuşturmıya mecbur oldu.

Fatih Uzun Hasan Seferine giderken Edirne'de bıraktığı Cem'i büyük oğlu Mustafa'nın ölümü üzerine Karaman eyaletine gönderdi 1474 (879).

Konya, Karamanlıların elinden yakında alınmış, Osmanlı Padişahlarının birçok, hattâ lüzumsuz ve şüphesiz muzır müsamahaları yüzünden bir yara gibi kanıyan bu çıban Fatih'in ameliyatı neticesi olarak iyileşmişti. Bununla beraber tekrar fesat membaı yerine gelebilemek istidadında olan bir yerin iyi idare ile anavatana olan bağlarını sağlamak lâzımgeliyordu. O zamanda ise bu işi Cem'den daha iyi görebilecek bir kimse yoktu. Filhakika Konya halkı ilim ve marifetle beraber kavi, çâlâk vücutlara hürmetkâr, pehlivanlığa karşı meclûp bir efe ruhu taşıyordu. Tahsiline idmanı da ilâve eden Cem,

sabahları bedenî riyazetle, güreşle, ata binmekle, silâh kullanmakla uğraşıyor, öğleden sonra da ilim ve irfanını yükseltmek için kitaplarına sarılıyordu. Zaten o, artık iyice büyümüş, on sekiz yaşına girmişti. Gürbüz vücudü, yüksek ruhu bedenî mümareselerle gittikçe kuvvetleniyor, inceliyordu. Hafiften ağıra, basitten mürekkebe giden mümareseler ona her türlü çâlâkî vermiş, kuvvetli bileğine tuttuğunu koparmak kudretini ilâve etmişti. Bunun için Cem'e az zamanda Sultan Alaeddin'in gürzleri hafif gelmiye başladı. Halkalar ilâvesiyle ağırlıklarını arttırdı. Bunları kolaylıkla kullanması ona Başpehlivan unvanını verdirdi.

Konya'nın vücut sağlayan havası, Kastamonu'nun ruhunda uyandırdığı sanat ateşini söndüremiyordu. O, her şeyden evvel ince, hassas bir şairdi. Hüsne, nefasete, bediiyete meftundu. Adamlarını bile kendi ruhiyle, hissiyle ahenkli olanlardan seçmişti. Yanında annesinden başka Defterdar Ahmet Bey, Musahip Sadi Bey, Kapıcıbaşı Sinan Bey, Çeşnigirbaşı Ayas Bey, Hatibzade Nasuh Çelebi, Frenk Süleyman Bey, Haydar Bey, Sofu Hüseyin Bey, Celâl Bey, Sofu Şad Bey, Şair Şahidî, Şirimert Ağa bulunuyor; bunların hepsi ilimle, şiirle temayüz ediyorlardı. Şahidî «Leylâ ve Mecnun'u» tercüme etmiş, genç Şehzadenin namına ithaf eylemişti. Kendisi de eserler tercüme ediyor, babasına gönderiyordu.

Cem, bu meşgaleler arasında kadına karşı da kayıtsız kalmıyordu. Kadın güzelliği bazan onu haz ve zevke kadar götürüyor; pembe simalar, küçük ağızlar, derin ve çukur kadifeli, menekşe renkli gözler onu meshur ediyordu: «Oldu gonce yüzüne zülfün nikab = San nihan oldu bulutta afitab.»

Bu haz ve zevk anlarında güzel bir kadınla nikâhlandı. Ondan bir erkek, bir de kız çocuğu dünyaya geldi. Erkeğin adını Oğuz koyarak kanun mucibince bir zâman olmak üzere İstanbul'a gönderdi.

Cem'in gösterdiği idare kabiliyeti Fatih'i memnun ediyordu. Fakat oğlunun gördüğü işler, dahilî işlerdi. Haricî ve siyasî işlere meşguliyetini icabettirecek birşey olmamıştı. Babası ise onu bu hususta da malûmat sahibi yapmak istiyor, bunun fiile çıkarılmasını bir vesile zuhuruna tâlik ediyordu. Rodos şövalyeleri ile çıkan anlaşamamazlık bunun için bir fırsat oldu. Teke Sancak Beyi ile birlikte şövalyelerin reisi Pierre d'Aubusson ile siyasî müzakerelerde bulunmıya memur etti. Müzakere sulh üzerine cereyan ediyor, fakat Fatih'in maksadı donanmanın ikmaline kadar vakit kazanmaktan ibaret bulunuyordu. D'Aubusson kullandığı casuslar vasıtasiyle maksadı öğrendiği için başvurduğu Avrupa hükümdarlarından mühimce bir yardımcı kuvvet geldi. Nihayet müzakerenin inkıtaını hazırlanan donanmanın hareketi takibetti.

Mesih Paşanın kumandasına verilen donanma İstanbul'dan hareket ederken Cem'de işinin başına döndü. Harb talihi Mesih Paşaya yâr olmadı. Galibiyet şerbetini içecek yerde mağlûbiyet zehirini tattı. Bozgun haberi pek ziyade canını sıktığı için Fatih bizzat karadan hareket etti, fakat şiddetli bir hummanın tesiriyle Gebze'de hayata gözlerini yumdu 1481 (886).

İkinci Sultan Mehmed; bütün İtalya'yı ve o meyanda Roma'yı zaptetmek, Roma Şark İmparatorluğu gibi Roma Garp İmparatorluğuna da son vermek için teşebbüste bulunmuş, büyük bir ordu ile Gedik Ahmet Paşayı o taraflara göndermişti. Emeli şu idi: Roma Şark İmparatorluğunun başkenti olan Kostantaniye tahtına büyük oğlu Bayezıd'ı oturtmak, Roma Garp İmparatorluğunun merkezi bulunan Roma seririne de küçük oğlu Cem'i ıs'ad etmek. Fatih böylece hem büyük ülkeler elde edecek, hem de her iki oğluna birer taht temin etmiş olacaktı. İkinci Mehmed'de

Cem'in sonraları yapılmış bir resmi

böyle bir fikir uyandıran şey, birinci derecede cihangirlik fikri idi. İkinci derecede de fazlü kemalini ve büyük istidadını gördüğü küçük oğlu Cem'i de taht ve tac sahibi etmekti. Çünkü pekâlâ biliyordu ki öyle birşey yapmıyacak olursa bunlar kavgaya tutuşacaklar, iki kardeş birbirinin kanına girmeğe uğraşırken bütün memleketi tehlikeye düşürmüş olacaklardı. O âna kadar yazılı bulunmıyan kanunnamedeki «Nizamı âlem için kardeş katli cevazını» da koyan kendisi idi. Binaenaleyh eski misallerle beraber bu maddenin mevcudiyeti kardeş kavgasının tabiî bir şey olduğunu gösteriyordu. Yoksa o, memleketi iki kardeş arasında taksim eylemenin muzır olduğunu bilmiyor değildi. Tarihe çok merakı olan Fatih'in, Cengiz ve Selçuk hükûmetlerinin bu yüzden zevale uğramış olduğunu bilmemesi imkânı yoktu. Fakat o, bunu bildiği gibi iki kardeşin girişecekleri kavga yüzünden memleketin ayni tehlikeye uğrıyacağını da pek iyi biliyor ve bu sebeple ikinciyi birinciye tercih ediyordu. Esasen daha sağlığında Bayezıt ile Cem arasında saltanat yüzünden gizli bir rekabet başlamış, Karaman'daki şeyhlerin Cem'e taraftar olmasından telâşa düşen Bayezıt Şeyh Mehmet Cemalii Halveti'den yardım bile istemişti. O da İbni Vefa'dan mâda, bütün şeyhleri, «Evkafı müslimini iptal ettiğini» ileri sürmek suretiyle, Cem taraftarı Sadrazam Karamani Mehmed Paşadan soğutarak Bayezıd'a imaleye muvaffak oldu ve Şehzadeye 33 gün içinde saltanatın kendisine teveccüh edeceğine dair zuhur eden işareti gaybiyeyi bile haber verdi. Bundan başka devlet adamları arasında her iki Şehzadenin taraftarları vardı. Büyük olmak itibariyle tahtın tabiî vârisi olan Bayezıd'a taraftarlık edenlere mukabil bir kısım da ondan daha meziyetli, daha cesur ve faal olan Cem'i saltanata lâyık görüyordu. Fatihin de Cem'i Bayezıd'a tercih ettiğini gösteren, zayıf bile olsa, delillere tesadüf olunuyor. Şehzadelere yazılacak hükümlerin elkabı bahsinde yalnız Cem isminin zikredilmesi ve yazılarda ona: «Vârisi Mülkü Süleymanî... Oğlum Cem...» diye hitabedileceğinin tasrihi bir tesadüf eseri olmasa gerektir. Babasının padişahlığı esnasında doğuşu, şehzadeliğinde dünyaya gelen Bayezıddan ziyade Osmanlı tahtında hakkı olduğu kanaatini de Cem'e vermişti.

Yirmi iki yaşında faal bir genç olan Cem halinin fenalaşmağa başladığından habersiz Konya'da şiirleriyle, şairleriyle, idmanlariyle meşgul olurken günün birinde babasının öldüğünü, Bayezıd'ın İstanbul'a gelip Osmanlı tahtına oturduğunu haber alınca pek ziyade müteessir oldu. Bu teessürü canına kıyılmak tehlikesinin verdiği endişeden ziyade kendini lâyık gördüğü tahta kardeşinin daha evvel yerleşmesinden ileri geliyordu. Bu sebeple saltanatı kardeşinin elinden almak üzere meziyetlerine meftun Karamanlılardan bayrağı altına topladığı kuvveti Nasuh Beyin kumandasında yola çıkardığı gibi kendisi de Konya'dan Bursa'ya doğru yürüdü. Bunu haber alan Bayezıt Lala Ayas Paşanın kumandasına verdiği kuvveti eski Osmanlı payitahtına gönderdiği gibi kendisi de Üsküdar'a geçerek başka hazırlığa koyuldu. Şehri bir an evvel ele geçirmek istiyen iki kumandan arasında 28 mayıs günü vukubulan muharebede Cem ordusu galip gelerek yeniçerilerle azapların büyük bir kısmı kumandanları Ayas Paşa ile birlikte esir düştü. İlkin ihtiyatî bir tedbir olmak üzere hiçbir tarafı kabul etmiyen ve fakat gizlice yiyecek ve levazım göndermek suretiyle Şehzade ordusuna yardım eden Bursalılar galibiyet haberini alınca şehrin kapılarını açtılar ve kendisini hürmetle kabul ettiler. Cem tantana ve debdebe ile şehre girdi. Derhal padişahlığını ilân ve müteakıben halkın biatını da kabul etti. İslâm âleminde hâkimiyet ve saltanatın alâmetleri olan hutbeyi namına okuttu. Para da bastırdı 1481 (886).

Bu kederli haberi alan İkinci Bayezıt bütün kuvvetiyle İzmit'ten Yenişehir'e yürüdü. Padişah bir taraftan kardeşinin üzerine yürürken diğer taraftan da kaleyi içinden zaptetmeği düşündü. Cem'in lalası Astin oğlu Yakup Beyi kendi tarafına çekmeyi düşünerek Cem'i aldatıp Karaman'a ricate mâni olduğu takdirde yüz bin akçe mahsullü yerlerden birinden başka Anadolu Beylerbeyliğini de kendisine tevcih edeceğini vâdetti.

Cem, birkaç gün geçmeden kardeşinin kuvvetli bir ordu ile yürüdüğünü haber alınca kan dökülmemek için en iyi çare Bayezıd'a mülkün taksimini teklif etmek olduğunu düşündü. Bu maksatla da halası Selçuk Hatun ve zamanın muteber âlimlerinden Mevlâna İyaz ile Şükrullah Oğlu Ahmet Çelebi'den mürekkep bir heyet gönderdi. Selçuk Hatun'un: «Dünya mülkü için iki can beraber kardeş arasında kan dökülmiyerek Rumeli'nin Bayezıd'da, Anadolunun da Cem'de kalması hakkındaki delâlet ve niyazı» kabul edilmedi. Anlaşma imkânsızlığı tahakkuk edince artık Bayezıd'a Cem'i Bursa'dan çıkarmak, Cem'e de Bayezıd'ı mağlûbederek İstanbul'u zaptile tamamen saltanat makamından uzaklaştırmak kalıyordu. Bunu yapmadan, biri ötekini mahvetmeden rahat etmek imkânı her ikisi için mevcut değildi.

Cem, maksadını temin için, kuvvetlerini ikiye ayırarak, Gedik Nasuh kumandasındaki kısmını İznik'e yolladı. Kendisi de arta kalan kuvvetin başına geçip, Karaman'a çekilecek yerde, Astin Oğlunun tavsiyesi ile, Yenişehir'e çekildi. Gedik Nasuh yaklaşan Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa kuvvetleriyle çarpıştı. Bu sırada Bayezıd'ın da muharebe sahasına yaklaşması üzerine Yenişehir'e ricat etti. Yenişehir ovasında Göksu çayının sağ sahilinde şafak vakti başlayıp, öğleye kadar süren muharebede Cem, kendisine taraftar zannettiği Gedik Ahmet Paşayı karşı tarafta görünce zaferden ümidini kesti. Yakup Beyin hilesine kapılarak verdiği kuvvetle Astin Oğlunun Bayezıd'a iltihak etmesi, Karamanoğlu'nun muharebe meydanından çekilmesi tehlikenin büyüdüğünü gösterdiğinden Cem, kendisine sadık kalan birkaç kişi ile Konya'ya doğru yol aldı. Fakat bu, alelâde bir yürüyüş değildi. Kaçıştı. İki günlük mesafedeki «Ermeni Derbendi» ne gurup vakti yetişti. Yolda çatlıyan atını değiştirmiye mecbur olmuş, ayağı da zedelenmişti. Durmak tehlikeli olduğu için can acısına bakmıyarak tekrar yola düştü. Biraz ötede Türkmenlerin tecavüzüne uğradı, yol kesenler elbiselerini bile almışlar, çırılçıplak denilebilecek bir halde yalnız bir dolama ile bırakmışlardı. Nazü niam içinde yetişen Cem, Kapıcıbaşı Sinan Beyin kebesine muhtac olmuş, ona sarılmakla soğuktan kendini koruyabilmişti.

Cem, türlü ıstıraplar çekerek böyle serî yürüyüşle bir haftada Konya'ya vardı. Ancak orada da durmak imkânı yoktu. Onun için tek çare tekrar kaçmak, hudut haricine çıkmaktı. Yorganla dört kişi tarafından götürülecek kadar rahatsız olmasına rağmen annesi, karısı, iki kızı, oğlu Murat ve sadık adamlarını yanına alarak 28 haziran 1481 (gurre cemaziyülevvel 886) de kırk kişi ile Suriye ve Mısır'a mütevecciхen yola çıktı.

Çok sevilen Cem'in Konya'dan ayrılışı pek hazin olmuştu. Geçtiği yerlerde halkın feryadı göklere yükseliyordu. «Konya'nın vesair Karaman memleketinin kavim ve kabilesi firakü zarilerini ve figanlarını gören işiden kıyamet koptu sanırdı.» Yolda ikinci bir tecavüze uğradı. Birçok zahmet çekerek, bir takımına «hakkı mürur», bir kısmına da «istimalet» vererek tehlikeye maruz kalan hayatını ancak o sayede kurtarmıya muvaffak oldu. Torosları geçen Cem, Tarsus Beyi tarafından hürmetle karşılanarak misafir edildi. Adana'da Ramazanoğlu'nun da ihtiramlarına mazhar oldu. Mısır Hükûmetinin müsaadesini alarak Antakya yoliyle Haleb'e geldiği zaman kendisi ile maiyetinin hepsi hastaydı. Halep Valisi de şanına lâyık hürmette kusur etmedi. Hattâ yanına asker de kattı. Şam'da «Kasrıablak» ta misafir edildi. Artık yakalanmak tehlikesi kalmamıştı. Çünkü Halep ve Şam henüz Osmanlı hâkimiyetine girmemişti. Kudüs ve Gazze yoliyle Mısır'a hareket eden Cem'i karşılamak için Kahire'de birçok hazırlıklar yapılıyordu. Nihayet Cem, Fatih'in bu talihsiz oğlu sokaklardan taşan halkın alkış tufanları arasında şehre girdi. İstikbal merasimi, padişahlara lâyık olacak kadar parlaktı. Vakar ile, asalet ve necabetin verdiği temkin, bedeнî mümareselerin husule getirdiği çalâkî ile geçişi görenler üzerinde pek iyi bir tesir bıraktı. Kayitbay ile mülâkat eden ve Kâtibülmemalik İbnicalûd'un konağına indirilen Cem'e çok hürmet gösterildi. Şerefine ziyafetler ve eğlentiler tertibedildi. Cem, çok geçmeden Bayezıd'a, halinden bahseden bir mektup gönderdi. Kardeşinden hükümdarlık emellerinden vazgeçmesi lâzımgeldiği, buna mukabil kendisine, on kere yüzbin akçe salyane tâyin edileceği cevabını aldı. Haremeynin yakınlığını nazarıdikkate alan Cem hacceylemeyi düşündü. Kayitbay'ın müsaadesiyle o sene daha ihtişamlı bir surette hazırlanan kafile ile Hicaz'a gidip haccettikten sonra Kahire'ye döndü.

Cem, Mekke'de Ömer Ruşenî hulefasından Hasan Bin Mahmut Beyati ile görüştü. Fazlü kemal erbabından olan bu zat aynı zamanda farsça güzel şiirler de yazıyordu. Cem bunlardan birine türkçe bir nazire vücude getirdi. Bunda halini anlatan beyitler vardır. Onlardan biri şöyledir: «Sultanlık olmaz ise dervişlik de hoştur = Görünce terk edindi tac ile tahtı Ethem.»

Mısır'da âtıl bir halde yaşamıya tahammül edemiyen Cem, adamlarının da teşviki ile Anadolu'ya geçip yeniden mücadeleye atılmayı düşündü. Sultan Kayitbay ilkin müsaade vermek istemediği halde ısrarı karşısında muvafakat cevabı vermiye mecbur oldu. 27 mart 1482 (5 safer 887) de Mısır'dan hareket eden Cem, Adana'da Karamanoğlu Kasım Beyle buluşarak, ikisi arasında, Karaman ülkesinin ona bırakılacağı, Karamanoğlun'un da ömrü oldukça Cem'e itaat edeceği hakkında anlaşma yapıldı. Topladığı kuvvetlerle Ankara'ya yürüyerek kaleyi muhasaraya koyulduysa da Bayezıd'ın süratle ilerlediğini görünce geri çekilmekten başka çare bulamadı. Akşehir'e döndüğü zaman askerlerinin dağıldığını gördüğü gibi Ereğli sazlığı civarında da İskender Paşanın eline düşmek tehlikesine uğradı.

Esasen harb ve darp adamı olmıyan Bayezıd dahilî kavgalardan usandığı için Ereğli'den Cem'e musalâha şartlarını kararlaştırmak üzere elçi göndermesi talebi ile Sekbanbaşıyı gönderdi. Teklifi kabul ile Kapıcıbaşı Sinan Beyi memur etti. Cem, Anadolunun kendisinde, Rumeli'nin de kardeşi Bayezıd'da kalması hakkındaki eski kararında sabit kademdi. Kendisi için on sekiz gün gibi kısa bir müddetten ibaret olan saltanat lezzetinden vazgeçmek mümkün değildi. Sinan Beyin teklifi kabul olunmadı. Bununla beraber tâdil olunur mülâhazasiyle başka birinin daha gönderilmesini istedi. Cem, Defterdarı Mehmed Beyi gönderdi. Bu defa saltanattan tamamen vazgeçmeğe razı olmamakla beraber Anadolu'nun bir kısmı ile iktifa ediyordu. Bayezıd «Memleket iki damadın bir anda sahibolabileceği bir gelin değildir» cevabını vermekle beraber arada kan dökülmemek için Kudüs'te oturmak şartiyle istediği kadar para vereceğini bildirdi. Bu teklif, fena bir şey değildi. Fakat kafasında yer eden padişahlık emelini söküp çıkarmak, ona mukabil bir köşeye çekilip oturmak Cem için kabil değildi. Anlaşmak imkânı olamıyacağını anlıyan murahhaslar müzakereyi kestiler, döndüler. Sabırsızlıkla beklediği elçilerin dönüp de Bayezıd'ı kandırmak kabil olamadığı haberini getirmeleri şairlik hislerini kabarttı: «Sen pisterinde yatasın şevkle handan, = Cem hicrile balin edine hurı sebep ne? = Bu saltanatı dünye ola adle mukarin, = Haccül-haremeyn anı talep kılsa acep ne?» kıtasını yazdı, kardeşine gönderdi.

Bayezıd da şairdi, Cem'e o da bir manzume ile mukabele etti: «Çûn ruzu ezel kısmet olunmuş bize devlet, = Takdire rıza vermeyesin böyle sebep ne? = Haccü haremeynim deyu ben dâva kılursun, = Bu sa tanatı dünyeviyi bunca talep ne?»

Yeniden başlıyan takip üzerine barışmak imkânını göremiyen Cem tekrar memleket dışına çıkmayı düşündü. Bu defa da Rodos şövalyelerinin kendisine yardım edebileceğini düşünerek Pierre d'Aubusson'a bir elçi yolladı. Kendisi de sahilde Kurko (Coryce veya Corycus) limanına indi.

Bir şehzadeye sığınaklık etmek mânevî şerefinden ziyade Osmanlı satvetine karşı ocağın mevcudiyetini idame edebilmek gibi maddî menfaat de vardı. Cem, otuz kadar adamı ile bir gemiye binerek 15 temmuz 1482 de Anamur'a giderken şövalyeler de Rodos'a serbestçe girip çıkmak üzere istediği ruhsatnameyi hazırlamışlar ve Don Alvaro de Tunigo kumandasında üç gemiden mürekkep filoyu Anadolu sahiline göndermişlerdi. Cem, Süleyman Beyin Rodos'a iltica etmemesi tavsiyesine karşılık, frenklerin «Ahitlerinde müstakim» olduklarını söyliyerek 18 temmuzda kendisini Ahmed Paşanın takibinden kurtaran ve fakat buna mukabil şövalyelerin esareti altına sokan bir Rodos gemisine binerek Türk topraklarından ayrıldı. Rodos'ta bir hükümdar gibi karşılanmış olmakla beraber St. Jean şövalyelerinin menfaatlerine âlet olarak kullanılacak bir esirden başka bir şey değildi. Şövalyeler reisi, verdiği teminata ehemmiyet vermiyor, Cem'i ele geçirdiğini Papa Dördüncü Sixte ile Avrupa hükümdarlarına bildiriyordu. Hattâ Papaya yazdığı mektubda Cem'den istifade edilerek, hıristiyan devletlerinin hepsini birlikte islâmiyet aleyhine harekete geçirebileceğini ve Türklerin Avrupa'dan çıkarılmak zamanının geldiğini tebarüz ettirmiş bulunuyordu. D'Aubusson bir taraftan Cem'le kendileri için faydalı muahedeler yaparken, diğer taraftan biri Karaman Valisinden, öteki de Ahmet Paşadan gelen elçileri kabul ederek onlarla da Şehzadenin muhafazası mukabilinde, kendilerine mühim faydalar temin eyliyen ahitnameler imza ediyordu. Şövalyeler bu menfaatleri temin ederlerken ellerindeki

Cem, İtalya'da Papa Borjia nezdinde
Bu, eski bir resimden kopyadır. Oynıyan kadın Lucrèce Borjia'dır.

avın nerede muhafaza edileceğinde tereddüde düşmüşlerdi. Birçok müzakerelerden sonra nihayet Fransa'ya nakletmeğe karar verdiler.

Esarete düştüğünü anlıyan Cem, Süleyman'ın sözünü dinlemediğine teessüf ediyordu. Şehzade 30 ağustosta, veda ziyafetini müteakıp d'Aubusson'a hükümdar olursa Rodos ile daimî sulh halinde yaşıyacağını, hıristiyan gemilerine Türk limanlarında ticaret serbestisi ve şövalyelere her sene 300 esiri satın almak hakkını bahşedeceğini, onları gümrük ve tuz resimlerinden muaf tutacağını ve kendisi için yapılan masrafa karşılık 150,000 altın «écu» vereceğini mutazammın bir ahitname tevdi etti. 1 eylûlde gemiye bindi.

Cem, gitmekte olduğu Fransa'dan Onbirinci Louis'nin yardımı ile Macaristan üzerinden Osmanlı toprağına gireceğini ümidediyordu. Bindiği gemi şiddetli fırtınaya tutuldu. Denize alışkın olmıyan Cem ile adamları fena halde telâşa düştüler. Gemi İstanköy'e varabilmek için tam dokuz gün denizde çalkandı. Sahile yanaşıp da demir attığı zaman içindekiler yeniden dünyaya gelmiş kadar sevindiler. Tekrar denize açılan gemi Cem ile maiyetini Nice'e çıkardı. Fransa toprağına ayak basışını maksadına erişmek için bir merhale sayan Şehzade Macaristan'a gitmek arzusunu gösterdi. Bunu temin için şövalyelerin tavsiyesiyle gönderdiği Hatipzade Nasuh Çelebi'den aylar geçtiği halde bir haber gelmeyişine canı sıkılmakla beraber seyrettiği Nice'in sahillerinden zevk alıyor, iştirak ettiği eğlencelerle kendisini bir dereceye kadar avutuyordu. Orada «Bir mahbubeye taaşşuk» eden Cem, hissiyatını : «Acaip şehrimiş bu şehir nitse = Ki kalur yanına her kim nitse.» beyti ile ifade ettiği Nice'e, Akdeniz'in o güzel şehrine karşı : «Câmı cem nûş eyle ey Cem bu Frengistandır» mısraiyle başlıyan meşhur kasidesi ile alâkasının derecesini ve nasıl vakit geçirdiğini anlatırken kardeşine karşı duyduğu kini, tacına karşı olan düşkünlüğünü de belirtiyordu.

Cem, Avrupa'da esaret hayatı yaşarken Bayezıt onun yüzünden gelebilecek tehlikeyi önlemek maksadiyle Venediklilere müracaatle kardeşinin şövalyelerden alınıp muhafazasını temine çalıştığı gibi onun taraftarlığıyle tanınan Gedik Ahmet Paşa'yı ve Cem'in İstanbul'da rehine olarak bulunan oğlu Oğuz'u öldürttü.

Nice'de veba zuhuru üzerine Cem oradan çıkarılıp Savoie Dukalığının merkezi Chambery'ye, sonra da Rumilly'ye götürüldü. Kaçırılma teşebbüsü haber alınınca oradan da Dauphiné'de Le Pouet şatosuna götürüldü. Şövalyeler Onbirinci Louis'nin ölümünü haber alır almaz iğtişaş zuhurunu bahane ederek Cem'i adamlarından tecrid etmeği düşündüler. Bir gün hiçbir şeyden haberi yokken etrafının zırhlı askerler tarafından sarıldığını gördü. Bunlar adamlarını birer birer ayırmağa başlamışlar, muhafazaları için bazı tedbirlere de başvurmuşlardı. Cem sebebini sorunca aldığı cevap kralın ölümü memlekette ihtilâl çıkması ihtimalini kuvvetlendirdiğinden kendisini muhafaza için başvurulmuş ihtiyatî bir tedbir olduğunu, tehlike zail olur olmaz adamları kendisine iade edileceği gibi haklarında iyi muameleden başka bir şey yapılmıyacağını teminden ibaret kaldı.

Cem, Şatoda Baron Jacque de Sossenage'ın kızı Philippine Hélène ile tanıştı. Baron oraya geldiği günden itibaren hakkında nazikâne muamelede bulunuyor, kızının hizmet etmesine de müsaade ediyordu. Küçük ağızlı, beyaz simalı, elâ gözlü, sevimli bakışlı, şuh ve şen kız ilk gördüğü dakikalarda Cem'in takdirini celbetmiş, Şehzadenin asaletine inzimam eden temiz yürekliliği genç Philippine-nin de kalbinde yer etmişti. Bu güzel yüz, bu müstesna fıtrat karşısında Cem'in şairane hissiyatı galeyana geliyor; Hafız Şirazi'yi taklid ile o lisan ve o üslûpta aşkı terennüm eden gazeller inşadediyordu. Vakit vakit yazdığı türkçe şiirlerde de meftunluğunu açıktan açığa gösteriyordu. «Müjde ey cân kim yine cânân gelir = Şâd ol ey ten ölmüş iken cân gelir = Sana yüz tuttu saadet bu gece = Çün bu bürce ol meh-i tâbân gelir.»

Cem, günün birinde eleminin bir parça hafiflemesine hizmet edecek bir vasıtaya nail olduğu bu yerden de, emniyetsizlik bahanesiyle kaldırıldı. Gene yollara düşürüldü. En sonra nakledildiği Boislamy'de iki sene kaldı.

Osmanlı devletine karşı tehdit vasıtası olan Cem, hemen bütün Avrupa devletlerinin ele geçirmek istedikleri bir rehine idi. Papa Sekizinci İnnocent, Napoli Kralı Ferrand, Macar Kralı Korvin Matyos onu d'Aubusson'dan istediği halde, şövalyelerin reisi, Bayezıd'dan aldığı paradan başka, Cem'in ağzından sahte mektuplar yazdırarak, annesinden de para çekmenin yolunu bulmuştu.

Canından bizar olan Cem «Sofu Hüseyin beyi kâfir kisvesine koyup, yer tedarik etmek için» Madam de Beosijeu'ye aleyhtar olduğundan, şatosu muhaliflerin toplanma yerine dönen Duc de Bourbon'un nezdine göndermişti. Uzun müddet bu zatın yanında kalan Hüseyin Beyden başka, Cem'in adamlarından Celâl Bey de firar hususunda faaliyet gösteriyordu. Buna karşı bir tedbir olmak üzere, şövalyeler Bourganeuf şatosunda 3500 altın sarfiyle Grosse Tour ve Tour de Zizim denilen yedi katlı bir kule yaptırıp dördüncü katını Cem'e tahsis ettiler. Şatonun etrafında bulunan ve sur ile çevrilmiş olan Bourganeuf kalesi Gavy de Blanchefort'un sadık tâbii olduğundan kendilerince Cem artık emniyette demekti.

Cem'in muhafazası için bu kadar sıkı tedbirler alınmış olmasına rağmen fedakâr adamlarından dördü efendilerini kaçırmak kararını vermişlerdi. Fakat bu sır ele geçti. Hâdiseden sonra muhafaza tedbirlerinin bir kat daha arttırılması yüzünden Cem'in burada kaldığı iki sene zarfındaki hayatı cidden elîmdi. Fakat o, ıstırabını zindancılara sezdirmiyor, «Vasfı haline müteallik nice suzinak gazeller» yazmakla ve bir maymuna satranç oynamayı, bir papağana da söz söylemeyi öğretmekle kendini avutuyordu.

Günün birinde Cem'in Papa Innocent'a teslimi kararlaştı. Cem'e gene atlara binmek zamanı gelmişti. Zaten talih ondan durmak, dinlenmek saadetini esirgemişti. Şehzade Marsilya'ya, oradan da Toulon'a vardı. Nihayet iki gemi refakatinde hareket eden Cem'i hâmil sefine bu defa da şiddetli bir fırtınaya tutuldu. Sema ile derya gene birbirine karışmıştı. Koca gemi bir saman çöpü gibi sallanıyor, bocalıyordu. Fırtına hafifliyecek yerde şiddetleniyordu. Gemidekilerin hepsi soyundu. İçlerinde ağlıyanlar bile vardı. Cem, mütevekkil, kalbini Allahına çevirmiş, zaten bıktığı bu dünyadan bir an evvel göçertecek, düştüğü felâketten son bir darbe ile kurtaracak vesilenin zuhurunu bekliyordu. Fakat alnındaki felâket yazısı henüz bitmemiş, çekecek daha elemli dakikaları kalmıştı. Onun için gemi bu defa da karaya düşmekten kurtuldu. Nihayet Roma'ya seksen mil mesafedeki Ciyonya de Kya limanına vardı. Roma'ya girerken, Papa ve Kardinaller müstesna, bütün şehir büyükleri, askerî kıtalar tarafından karşılandı. Cem, Papa tarafından gönderilen mükellef at üzerinde yanında Papa'nın oğlu Francesco Cybo olduğu halde, muhteşem bir alayla Roma sokaklarından geçerek Vatikan'da hükümdarlara mahsus daireye yerleştirildikten sonra ertesi gün Sekizinci Innocent tarafından resmen kabul edildi. Kardinaller Papa'nın arkasında sıralanmışlardı. Teşrifatçı Papa'ya Osmanlı padişahlarına yapılan merasim gibi ihtiram muamelesi yapması ve kavuğunu çıkarması lâzımgeleceğini hatırlattı. Cem, Fatih'in bu mağrur oğlu başındaki ımameyi çıkarmadıktan başka Papalık tac ve tahtı karşısında kralların bile yaptığı diz çökmeyi de lüzumsuz bir tenezzül sayarak yalnız başını hafifçe eğmekle ve elini kaldırıp selâm vermekle iktifa etti. Sonra tahta doğru yaklaşarak merdivenlerini birer birer çıktı. Papa'nın omuzundan öptükten sonra tercümanı vasıtasiyle Papa hazretlerinin nezdinde bulunmaktan doğan mahzuziyetini beyan ve hususî bir mülâkatın tayinini de rica etti. Papa ümit verici cevaplarla mukabele etti.

Papa bir gün Macaristan'a giderek oradan kardeşi ile mücadeleye girişmesini teklif edince Cem böyle bir hareketin İslâm dünyasında lânetle karşılanacağını düşünerek reddetmesinden canı sıkılan ve sözlerini dinlememek için başını çeviren Papa şu cevabı verdi : «Var imdi it gibi bir bucakta süflî yat !»

Papa Cem'in yabancı dil bilmediğini zannetmiş, bu sebeple böyle kabih bir cevap vermişti. Halbuki Şehzade : «Efrenç dilini ve yazmasını fasih» bildiği için bu muhakirane sözleri işitince fena halde müteessir oldu : «Size gelen itten beter olmayıp nice olacaktı» dedi. Papa Cem'in bu sözlerinden pek ziyade mahcuboldu : «Dönüp bin türlü itizarla ahsen veçhile müsafaha edip gene mekânına gönderdi.»

Cem Vatikan'da ilkin serbestti. Ötekiyle berikiyle görüşüyor, konuşabiliyordu. Hattâ istikbal sırasında gösterdiği hürmetten dolayı minnettar bırakan Mısır sefirinden anasından, ailesi efradından haber bile alıyordu. Hattâ Rodos şövalyeleri reisi d'Aubusson'un tertibettiği sahte mektuplarla annesinden yirmi bin flori kopardığını ondan öğrenmiş, Papaya müracaat ve şikâyeti neticesinde beş binini kurtarmağa bile muvaffak olmuştu. Cem'in Roma'ya getirilmiş olması Bayezıd'ı endişeye düşürdü. Kardeşini muhafaza için ağır hediyelerle gönderdiği elçi Mustafa Ağa Papa tarafından kabul edildiği gibi Cem'le de görüşmesine müsaade olundu. Cem Mustafa Ağayı bir padişah gibi kabul etti. Getirdiği mektubu ve hediyeleri aldı.

Sekizinci Innocent'ın ölümü üzerine Altıncı Alexandre adiyle Papalığa seçilen Roderic Borgia zamanında Cem biraz daha serbest bir hayat geçirdi. Papa'nın oğullariyle dostane bir rabıta kurdu. Aradan çok zaman geçmeden Sekizinci Charles'ın büyük bir ordu ile İtalya'ya yürümesi ve Cem'i ele geçirip Kudüs'e doğru bir haçlı seferi yapmak arzusunda olduğunun haber alınması üzerine Papa, o tarihe kadar Cem'in muhafızlığında bulunan şövalyeleri bir müddettenberi ikametgâhı olan S. Angelo şatosundan uzaklaştırdığı zaman, iyi kalbli Şehzade,

kendisini o kadar tazyik etmiş olan bu adamlardan gene teessürle ayrıldı. Bu sırada Papa'ya senelik tahsisatı getiren elçi ile birlikte gelen Papa'nın İstanbul'daki sefiri Georgio Buyado taarruza uğradı. Ele geçirilen evrak arasındaki mektubunda Bayezıd, Cem'in Papa tarafından öldürülmesi mukabilinde ona üçyüz bin altın vermeyi taahhüt ediyordu. Bu mektubu ele geçiren Sekizinci Charles, Floransa yolu ile Roma'ya gidip Papa'dan Cem'in teslimini istedi. Uzun müzakerelerden sonra anlaşmıya varıldı. Cem, Terracine'de veya Papalığa tâbi kalelerden birinde kalacak ve Kralın Fransa'ya avdetinde gene Papa'lığa iade edilecekti. Vatikan'da Cem'i teslim alan kralın oturduğu San Marco Sarayına nakledilen Şehzade iki gün sonra Fransız ordusiyle Roma'dan ayrılıyordu.

Cem, elîm sergüzeşti ve müellim iftirakı dolayısiyle mükedderdi, ıstırabı artıyor, halinin vuzuhsuz ve meşkûk oluşu eleminin artmasına bais oluyordu.

Yolda daha Terracine'de hastalık ârazı belirdi. Vücudunda gittikçe artan bir dermansızlık hissediyor, fakat gayret göstererek Kral ile birlikte şehirden şehre, hisardan hisara gidiyordu. Nihayet at üzerinde duramıyacak bir hale geldi. Capua'ya sedye ile naklolundu. Artık şiddetli ateşler içinde vücudu yanıp kavruluyor, bunu baygınlıklar takibediyordu. Yanında kalan sadık adamlarının yanında:

— Ya Rab! Eğer bu kâfirler beni bahane edip ehli İslâm üstüne hurucetmek kasdın ederlerse beni ol günlere eriştirme, canımı kabzeyle.

Diye dua ediyordu. Hattâ ağırlaştığını, kurtuluş imkânı olmadığını anlayınca kardeşinin, anasını, taallûkatı ile adamlarını görüp gözetmesini ve nâşının Osmanlı ülkesine gönderilmesini vasiyet etti. «Mâbadaki (olmıya ki) küffar benim adıma müslümanlar üzerine huruceyliye» dedi. Averso'da bütün bütün fenalaşan Cem kendini kaybettiği sırada sayıklıyordu. Bununla beraber Fransız ordusu Napoli'ye girerken son bir gayretle ata bindiyse de bundan sonra, bir daha kalkmamak üzere, yatağa düştü. Hastalık esnasında Cem'i sık sık ziyaret eden Sekizinci Charles kendisini Napoli'de oturduğu Capua şatosuna getirdi. Tedavisi için hekim de tâyin etti. O sırada Mısır'dan bir mektup geldi. Cem, mektubu aldı. Melûl melûl baktı. Okumağa çabaladı. Fakat okuyamıyordu. Sekizinci Charles Şehzadenin iyileşme ümidinin kalmadığını öğreninee ziyareti sırasında teselli maksadiyle:

— Beyim hatırın hoş tut, gayret eyle, şimden sonra azatsın, dedi. Onun gideceği Mısır, yahut başka bir yer değil, mezardı. Zaten bu sözle onun da kasdı tesliyeden başka birşey değildi. Pek ağır, âdeta muhtazır olmakla beraber «Azatsın» sözü üzerinde iyi bir tesir yaptı:

— Elhamdülillâh, dedi, azad ve halâs savtı kulağımıza girdi.

Sonra Allaha şükürde, Krala da teşekkürde bulundu.

Ertesi gün Capua şatosunda derin, acı bir sükût hâsıl oldu. Cem, yanında nedimlerinden Celâl ve Sinan Beyler olduğu halde kelimei şehadet okuya okuya gözleri uzun senelerin verdiği hasretten açık olduğu halde senelerce ezilen ruhu uçmuştu. 29 şubat 1495 (29 cemaziyelâhar 900). Dinî merasim yapıldıktan sonra Kralın emri ile tahnit edilen ceset, ikisinin muhafazasına bırakıldığı gibi, ahşa kısmı da Napoli'deki Kral Ferdinand'ın bahçesine gömüldü.

Cem'in ölümü etrafında birçok şeyler söylenmiş, eceliyle öldüğüne hükmedenler olduğu gibi zehirlendiğine kail olanlar da bulunmuştur.

Cem'in ölümünü Venedik hükûmetinden haber alan Sultan Bayezıd kardeşi için kayıp namazı kılınmasını ve üç gün matem tutulmasını emretti. Bu müddet zarfında İstanbulda ve Galata'da çarşılar kapandı. Fukaraya 100.000 akçe sadaka dağıtıldı.

Zamanın şairleri ölümü üzerine muhtelif tarihler yazmışlardır. Kazasker Hasan Zade Bayezıd'a yaranmak için şunu şöylemişti: «Tarihi mevti şahı Cem ayni nizamı âlemest».

Cem'in cesedi de hayli mühim bir mesele oldu. Devletler arasında rekabet mevzuu teşkil etti. Bayezıd'dan başka Papa'nın da istediği tabut bir müddet Napoli'de kaldıktan sonra gemi ile Galeta'ya sevkolunmuş ve Sekizinci Charles'ın Fransa'ya avdetini müteakıp şehir ile beraber nâş da Napoli Kralı Frédéric'e geçerek Castella dell'Orio'ya naklolunmuştur. İki sene sonra Fransa Kralı Yedinci Louis Napoli seferine çıktığı zaman, Papalıkla Fransa arasında beliren dostluğa endişe ile bakan Bayezıd ile münasebetlerini kuvvetlendirmek ihtiyacını duyan Frédéric 1499 bidayetinde, Padişahın isteği üzerine tabutu yola çıkarmış ve nihayet Cem'in ölüsünden de bir menfaat koparmak ümidinde bulunan Papa'nın itirazına rağmen Giacomo Pigna Aelli vasıtasiyle Osmanlı ülkesine sevkettirmiştir. Nâş Mudanya tarikiyle Bursa'ya götürülerek Muradiye'de Fatih'in büyük oğlu Mustafa'nın yanına ve bugün Mustafa'yı Atik kümbeti denilen türbeye gömüldü. Cem'in kitapları, atları, mücevherleri ve papağanı ile maymunu Bayezıd'a teslim olunmuştur.

Cem, cevval, azimli ve cesur bir adam olmakla beraber entrikadan anlamaz, verilen söze kayıtsız, şartsız inanır, düşmanlarına bile muhabbet gösterecek kadar safdorunluk izhar ederdi. İsyanı ve esareti, Türklerin ileri hareketlerine hayli sekte vermiş ve esasen gevşek bir hükümdar olan İkinci Bayezıd'ı Avrupa'ya karşı zebun düşürmüştü.

G. Caoursin'in Rodos'ta görerek «Tıknaz, uzunca boylu, yanık çehreli, eğri burunlu, hafif sakallı, şaşıca, bir kaşını daima yukarı kapalı tuttuğu sağ gözünün üstüne indiren vakur ve çevik» bir genç olarak tasvir ettiği Cem'in muhtelif resimleri vardır. Cem'in Bayezıd tarafından öldürülen oğlu Oğuz'dan başka Murat ismindeki diğer oğlu Mısır'dan Rodos'a gidip adanın fethi üzerine öldürülmüş, karısı ile iki kızı İstanbul'a getirilmiştir. Cem'in annesi Çiçek Hatun 1498 (903) de vebadan Kahire'de ölmüştür.

Cem'in türkçe ve farsça iki divanı vardır. Şiirlerinden haline uygun iki beytini buraya alıyoruz: «Bulmadım ben müptelâ vaslına yârin destres = Olmadım âlem içinde şâdü hurrem bir nefes.», «Ne gökyüzünde meh kalur ne hurşid = Ne yeryüzünde Cem kalur ne Cemşid.»

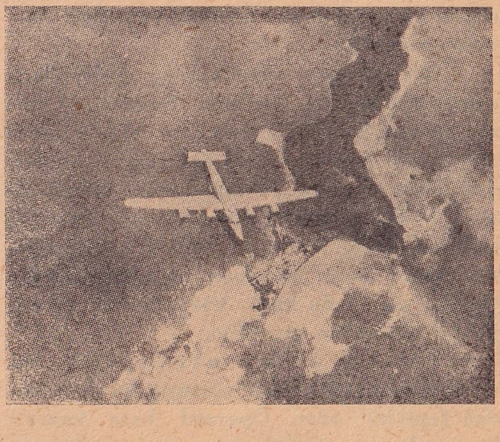
Kısa bibliyografya; Müellifi meçhul; Vâkıatı Sultan Cem. Thuasne; Djem Sultan. M. Cavid Baysun; İslâm Ansiklopedisinde Cem maddesi. Maktal Şehzadeler adlı eserim ve orada yazılı diğer mehazlar.

(Mehmed Zeki Pakalın)

HAVA HARBİ — Bağımsız hava kuvvetinin yapacağı her türlü harb hareketleriyle bu hareketlerden savunmak için alınan tedbirler «hava harbi» ni teşkil eder.

Hava silâhının büyük bir hızla gelişmesi, kara ve deniz harbi yanında hava harbinin de sonuç alıcı bir duruma ulaşmasını sağladı. Daha Birinci Dünya Harbinde doğan ve aynı harb içinde hatırı sayılır bir silâh olduğunu gösteren hava kuvvetinin otuz sene kadar kısa bir zaman içinde en ön safa geçmesi bu silâhın gelecekte alacağı korkunç kudreti tasarlamamamıza kâfidir.

Geçen Dünya Harbinde kara ve deniz kuvvetleri için yardımcı bir silâh olarak gözetilen hava kuvvetleri bugün başlıbaşına

Bir bombardırman uçağı iş başında

bir kuvvet olarak yalnız kendisi tarafından başarılabilecek ödevleri halledecek durumdadır.

İnsanlarda alışılmış olan eski usul ve fikirlere bağlılık sevkü tabiisi ve biraz da eski ile yeni; genç ile yaşlı arasındaki mücadele, bu yeni harb sisteminin gelişmesinde de pek tabiî olarak kendini göstermiş ve hava kuvvetlerinin yeterliği ve kullanılması hakkında birçok münakaşalara yol açmıştır. Fakat bu münakaşalarda hangi taraf ağır basmış olursa olsun olaylar bu hususta en doğru sözü söylemiştir.

Biz burada, İkinci Dünya Harbinin başlangıç devrelerinde iki taraf hava kuvvetlerinin kullanılmasında esas teşkil eden bu münakaşa ve doktrinlerin ana hatlarını kaydetmeden geçmiyeceğiz.

Hava kuvvetlerinin kullanılması bakımından üç zümre tarafından savunulan üç tez mevcuttu: 1 — Birinci zümreye göre, hava kuvveti yalnız başına katî neticeyi alacak durumdadır. Deniz ve kara kuvvetleri hava kuvvetlerinin elde ettiği başarıdan faydalanmalı ve emniyet için yardımcı olarak kullanılmalıdır. Bu hususta da en elverişlisi bindirilmiş kıtalardır. Hava kuvveti aynı zamanda kâhir tahrip kudreti ile bir harb tehlikesini de önliyerek sulhu koruyucu bir rol oynıyabilir. 2 — İkinci zümreye göre, hava kuvveti başlıbaşına bir kuvvet olmayıp ancak kara ve deniz kuvvetlerine yardımda önemli bir sınıftır. Menzilini uzatarak topçunun ve keşif sahasını genişletip derinleştirerek süvarinin görevlerini tamamlıyan bir sınıf. Zaferi ancak kara ordusu sağlıyabilir. Katî netice piyadenin süngüsünün ucundadır. Diğer her türlü sınıf ve silâh piyadeye yol açmak ve piyadenin yükünü hafifletmekle mükelleftir ve bunu yapabildiği nispette vazifesini yapmış sayılır. Hava kuvvetinin tesiri gelip geçicidir. Her türlü hava şartlarında faaliyet gösteremeyişi, bir de toprak fetih ve işgal edemeyişi hava kuvvetlerinin en büyük mahzurlarını teşkil eder. 3 — Üçüncü bir zümrenin fikrine göre de, hava kuvveti ne birincilerinin iddia ettiği kadar

yalnız başına zaferi elde etmiye yeter bir ordu, ne de ikinci zümrenin küçümsediği kadar tâli bir sınıf değildir. Zafer ancak üç kuvvetin (kara, deniz, hava) ahenkli bir işbirliği ile elde edilebilir. Hal ve şartlara, harekât sahnesinin hususiyetine göre bazan biri, bazan diğeri birinci plâna geçebilir. Hava ordusunu kara ve deniz cephelerine bağlamak onun hususiyetlerinden gerektiği gibi faydalanmamak, genç silâhın üç buud üzerindeki hareket ve tesirini nazarı itibare almamak demektir. Aksi takdirde yalnız hava taarruzlarını cephedeki ve harekât bölgesindeki hedeflere inhisar ettirmekle düşmanın en canalıcı noktalarına vurulacak darbeler vurulmamış olur.

Düşman hava meydanları, demiryolları, şoseleri, limanları, endüstri tesisleri, kuvvet santralları, barajları, muhabere sistemi hava taarruzları için en seçme hedeflerdir. Bunlardan başka düşman halkının harbe devam azmini kırmak, maneviyatını sarsmak amaciyle sivil halka ve onların en mübrem ihtiyaçlarını temin eden araçlara ve müesseselere taarruz da bugün hava kuvvetlerinin normal görevleri arasına girmiştir.

B i r h a v a k u v v e t i, operatif hava kuvvetleri ile hava savunma kuvvetlerinden teşekkül eder. Operatif hava kuvveti bombardıman birlikleriyle bu birliklerin himayesinde kullanılan av birliklerinden ve uçaksavar silâhlarından (çeşitli çapta uçaksavar top ve makinelitüfekleri, ışıldaklar, dinleme cihazları, radarlar) ibarettir.

Bir devletin bombardıman tayyarelerinin miktarı ile tayyare ve tayyarecilerinin yeterliği o devletin hava kudretinin miyarıdır. Hava kuvvetinin taarruz silâhı bombadır. Bombayı hedefe götüren araç da bombardıman tayyaresidir.

O halde bir devlet daha hazerden bir hava harbinin yüksek sevk ve idaresini taarruzî mi, yoksa tedafüî mi yapacağına karar verir ve av kuvvetiyle bombardıman kuvveti arasındaki nispeti ona göre âyarlar. Av kuvvetleri içinde de daha ziyade bombardıman kollarına refakat edecek tipte uzun menzilli refakat avlarını mı, yoksa düşman bombardımanlarına karşı koyacak tek kişilik ve yüksek savaş kabiliyeti olan avları mı fazla tutacağını hesaplar. Tabiî bu hesaplar ve plânlar yapılırken muhtemel düşman, plân yapan devletin siyasî cografyası, memleketin hava taarruzlarına karşı hassaslık derecesi, müttefiklerinin olup olmadığı ve bunların durumları ve yardımlaşma dereceleri gözönüne alınır.

B i r h a v a h a r b i n d e i d e a l o l a n c i h e t, hiç av tayyaresi kullanmayıp düşmana daima taarruz etmek için fazla bombardıman tayyaresine sahibolmak ve kullanmaktır. Esasen en iyi savunma da bizzat taarruz ederek yapılır. Düşman hava kuvvetlerini meydanlarında bastırmak ve havalanmasına imkân vermeden tahribetmek veya daha fabrikalarda inşa halindeyken yoketmek muhakkak ki bunların yapacağı tesire karşı en mükemmel bir savunma stratejisidir. Fakat düşman da aynı şeyi düşünecektir.

Bu harbin başında Almanlar Polonya'ya karşı bunu bir dereceye kadar yapabildiler. Harbi baskın tarzında açmalarının da bu hususta büyük rolü oldu. Hemen üç gün içinde Polonya hava kuvvetleri saf dışı edildi ve bundan sonra Alman hava kuvvetleri karşı taraf hava kuvvetlerinin hiçbir şekilde mukabil tesirini hesaba katmaksızın yani gerek operatif sahada ve gerek tâbiye sahasında savunma tedbirlerine başvurmıya lüzum görmeksizin Polonya'nın yenilmesini çabuklaştıracak en uygun hedeflere saldırdılar.

Gene Almanlar hemen hemen Polonyalıların durumuna 1945 te kendileri düştüler. 1944 yılı sonları ile 1945 başında İngiltere'ye yapılan hava taarruzları yalnız «V» silâhlarının atışına inhisar ettiği ve Almanya bütün gücünü Douhet'nin tasvir ettiği geceli gündüzlü devam eden bombardıman taarruzlarını durdurmak için av tayyareleri inşasına sarfettiği halde mukadder olan sonuç değişmedi. İnisyatif tamamiyle karşı tarafa geçmiş, Almanlar taşan bir bendin deliklerini tıkamak durumuna düşmüşlerdi. Almanya, Alman orduları Stalingrad'dan geri döndükten sonra değil, Luftwaffe taarruzdan müdafaaya geçtiği andan itibaren bu harbi kaybetmişti. Bu zaman da, İngiltere'ye yapılan devamlı hava taarruzlarının kırılmasiyle neticelenen «İngiltere savaşı» ndan çok sonra değildir.

Bağımsız hava kuvvetlerinin yaptığı hava harbi yanında bir de diğer iki ordu hesabına çalışan havacılığın, yani kara hava kuvvetleri ile deniz hava kuvvetlerinin faaliyeti vardır. Bunlar da keşif, topçu atış tanzimi, arama ve karakol, emniyet gibi görevlerdir. Bunları bağımsız hava kuvvetlerinin zaman zaman kara ve deniz kuvvetleriyle yaptığı «işbirliği» ile karıştırmamak lâzımdır. Bu işleri yapan hava birlikleri sevk ve idare bakımından tamamiyle kara ve deniz kuvvetlerinin emrindedirler.

Hava yoliyle aktarılarak tâbiye sahasında kullanılacakları yerlere götürülen ve «hava indirme kıtaları» adını alan kuvvetlerin harb faaliyetleri de hava harbi çerçevesine girmektedir. Bu kuvvetlerden tayyare ile taşınıp meydanlara indirilen kısımlara «hava piyadesi», gene tayyare ile taşınıp paraşütle atılan kısımlara «paraşütçü birlikler» adı verilmiştir.

(Kurmay Galip Atakan)

ISPANAK — Ispanakgillerin tip bitkisi. Ispanak, bir yıl ömürlü bir ottur; muhtemel olarak İran'dan çıkmıştır. Oradan Onbeşinci Yüzyıla doğru Avrupa'ya ve daha sonra da Amerika'ya geçmiştir. Meyvaları dikenli olan âdi ıspanakla Holanda ıspanağı denilen iki cins ıspanak bilinmektedir. Ispanağın sebze olarak pişirilen yaprakları mükemmel bir gıdadır.

Ispanak ve çiçekleri

Farsçası «ispenah» veya «ispenanç» veyahut da «ıspanç», arapçası «isfanah», yunancası «spanaki», ingilizcesi «spinach», veya «spinage», almancası «spinat», bunların bozulmuş bir şekli olarak fransızcası «épinard» olan ıspanağın lâtince teknik adı «spinacia oleracea» dır.

Âdi ıspanak, soğuğa dayanıklı bir bitki olduğu için serin iklimlerde yetiştirilir. Ispanak güneşli, suyu iyi ve kolay süzen özlü topraklardan hoşlanır.

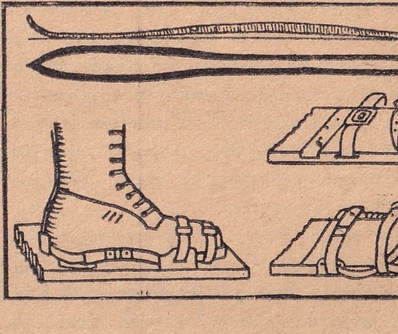
I s p a n a k t a ç e l i k v a r d ı r; faydalı ve hazmı kolay bir sebzedir.

Ispanağın musakkası, kavurması, et yemeklerine garnitür olan veya sade yenilen püresi, yumurtalısı (graten) yapılır. Ispanaklı yumurta, ıspanaklı kebaplar da bu sebzenin girdiği yemeklerdir. Ispanak, bazı pate ve böreklere iç olarak da kullanılır. *(A. B.)*

KAYAK (Ski) — Kış sporları vasıtalarından biri olan kayak, sportif zevkinden başka, bütün mevsim karla örtülü kalan geniş bölgelerde pratik bir ulaştırma vasıtasıdır.

Biz burada kayakçılık hakkında değil, daha ziyade kayağın kendisi hakkında bilgi vereceğiz.

K a y a ğ ı n v a s ı f l a r ı : Bir çift kayak; düz, ince, uzun, dar ve narin iki tahtadan ibarettir. Bunlardan her biri ortalarındaki kayış tertibatiyle kunduraya bağlanır.

Bir kayağın yandan ve üstten görünüşü ve ayağa bağlanış yerleri

Kayak imali için en iyi kereste, dişbudak ve Amerika'da yetişen cevize benzer «hickory» adlı ağacın tahtasıdır. «Hickory» daha serttir ve daha zor aşınır; fakat dişbudak daha esnektir ve bu itibarla daha az kırılır, bundan başka yağ ve katranı da daha iyi içer. Kayak imalinde meşe, karaçam, akasya, çınar ve çam da kullanılabilir. Bu işe kullanılan kereste sert ve kuru, damarları birbirinden ayrık, düz ve paralel olmalıdır; ayrıca da budağı bulunmamalıdır. Ortası hafifçe kambur ve burnu kalkık kayaklar tercih edilmelidir. Burunda fazla eğrilik, kayak sporuna yeni başlamış olanlara dönemeçlerde büyük güçlükler çıkarır. Burun, kayağın yatay (ufkî) yüzünden on beş, yirmi santimetre kalkık olmalıdır. Ağır vücutlu kimse, ortasını fazla esnetmemek için oldukça sert kayaklar seçmelidir. Atlamalar için kayaklar daha ağır seçilmelidir. Orta boy ve ağırlıkta büyükler için kayakların ağırlığı iki ile üç kilo arasında olabilir. Kayakların uzunluğu 1,75 metre ile 2,50 metre arasında değişir. Çok uzun kayaklar ârızalı sahalar için mahzurludur. Umumiyetle u z u n l u k i ç i n ö l ç ü şudur : Kayaklar ayağa takıldıktan sonra eğilince parmakları ucu kayağın burnuna dokunabilmelidir. Alp dağlarında kullanılan başka bir ölçü usulü de şudur: Kayakçı kolunu havaya kaldırdığı zaman aşağı yukarı elinin boyu, düşey (şakulî) olarak yanında duran kayağın uzunluğunu aşmalıdır. Ordularda umumiyetle kabul edilen esas, 1,60 ile 1,65 metre boyundaki kimseler için 2 ile 2,10 metre; daha uzun boylular için 2,20 ile 2,30 metre uzunluktur.

B a ğ l a m a t a r z ı : Şiddetli düşüşlerde hemencecik sıyrılmak için topuğun arkasından geçen kayış kunduraya tamamiyle tesbit edilmemeli ve ayak bileği tamamiyle serbest olmalıdır. En iyi bağlama tarzı, Norveç'te çok kullanılan Huitfeld sistemidir. Bu sistem, topuk kayışlarına dokunulmadan kayakların pek çabuk takılıp çıkarılmasını sağlar. «Ellefsen» bağlama sistemi bükülür bir kauçuk (balata) üstüne düzenlenmiştir; bu sistem ayağa öne doğru bükülmek ve yanla-

ra kaymamak imkânını verirse de ayağın «Huitfeld» sistemindeki kadar çabuklukla kayıştan kurtarılmasına müsait değildir.

Kundura ile kayağın arasında kar birikmesini önlemek için mantar, kauçuk, aluminyum v. b. tecridedici levhalar kullanılır. Kayağa kar (yapışkan kar) yapışması kaymayı güçleştirir. Bunu önlemek için, kayaklar iyice kuru iken, «fart» denilen ve içyağı, katran ve balmumundan ibaret olan bir mahlûtu kayağın kayıcı tarafına sürmelidir. Çıkışlarda geriye kaymayı önlemek için fok derisinden mamûl hususî teçhizatı kayakların altına (kıllar yürüyüş istikametinde olmak üzere) yerleştirilebilir. Hususî surette yapılmış kayar (krampon) lar da bu işi görebilirse de, umumiyetle, birçok mahzurları vardır.

Kayakların hazırlanması ve bakımı: Kayakları ıslak, katılaşmış ve buzlu kara karşı mukavim bir hale getirmek için ısıtılmış veya iyi bir güneşe maruz bir odaya yatay (ufkî) olarak koymalı. Üçte iki beziryağı ve üçte bir petrolden mürekkep bir mahlût sürmeli. Tahta emebildiği kadar yağ çektikten sonra iyice sertleşinceye kadar bırakmalı. Kayakların bu suretle hazırlanması hem tahtayı korur, hem de kaymayı kolaylaştırır. Bağlama kayışları sık sık yağlanmalıdır. Her kullanılıştan sonra karlar ve buzlar alınarak kayakları iyice temizlenmeli, iyice kuru bir bezle kurulanmalı ve arka tarafının kardan hâsıl olan suyu çekmemesi için burunları aşağı gelmek üzere dayamalıdır. Zaman zaman, kayakların kayıcı tarafı zımpara bezi ile cilâlanmalıdır. Kayaklar hiçbir zaman ne rütubetli, ne de çok kuvvetli ışığa uzun zaman maruz bir yerde bırakılmamalıdır. Kış mevsimi biter bitmez, kayaklar kaldırılmadan yukarda söylediğimiz beziryağı ve petrol mahlûtunu tatbik etmelidir. Sonra kayakları, ortadaki kamburluklarla burun uçları arasında hâsıl olacak boşluklara birer tahta destek koyarak, yukardan ve aşağıdan kayışlarla bağlamalıdır.

Bastonlar: Kullanılması elzem değildir, fakat kullanılması iyidir ve çıkışlarda pek faydalıdır. İnişlerde de fren vazifesini görebilir. Atlamalarda bir kere hız aldıktan sonra fırlatıp atmalıdır. Tek baston değil, çift baston kullanılmalıdır.

Kayakçının kıyafeti: Yüksek yakalı yün fanilâ (chandail), kısa külot ve dolak. Kundura dikişli, sağlam ve esnek köseleden mamûl, tabanı kalın, çivisiz, kısa ökçeli olmalı. Ayağa çift veya kalın yün çorap giymeli. Enseyi ve kulakları kapıyacak

Bir kayakçı harekette

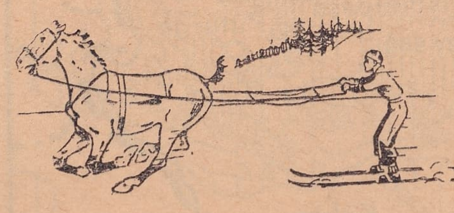
şekilde alt kısmı kürklü çok hafif bir başlık veya boyun atkılı kasket, çok kalın yün eldiven.

Atlı kayak (Ski-joering): Bazı memleketlerin bazı kış sporları bölgelerinde at koşulmuş kayak çok gözdedir. Atlı kayak düz, muntazam ve tümseksiz pistlerde kullanılır. Atlar tabiî buzlu sahalar için kullanılan hususî nallarla nallanır ve çok hafif hususî takımlarla koşumlanır. Koşumun dört ile altı metre arasında uzun kayışları vardır ve bu kayışların uçları 0,60 metre uzunluğunda tahta bir çubuğun iki ucuna bağlıdır. Kayakçı bir eliyle bu çubuğa yapışır, öteki eliyle de dizginleri tutar. Bunun resmimizde görüldüğü gibi doğrudan doğruya dizginlisi de varsa da idaresi daha güçtür.

Hızlı kayak (Veloski): Velosipedi andıran veloski kelimesi henüz pek yeni, çok eğlenceli ve hiçbir hususî talimi gerektirmiyen bir sporu ifade eder. Buna vasıta olan cihaz, tekerlekler yerine kayaklar yerleştirilmiş bir nevi bisiklettir. Gövdesi tahtadandır; bu gövdede sele, gidon, frenler ve inişte ayakları yerleştirmek üzere sabit ayaklıklar vardır.

Veloski, kayağa uygun gelen her inişten iner. Gidon istikamet vermiye yarar ve frenler kaymayı ağırlaştırmak istendiği zaman kullanılır.

Türkiyede kayağın dünü ve bugünü: Memleketimizde kayak ilk defa Birinci Dünya Harbinde Galatasaray Kulübü sporcularından yedek subay Ahmet ve Abdurrahman Robenson kardeşlerin yetiştirip kumanda ettikleri bir müfreze tarafından Kafkasya cephesinde kullanılmıştır (Abdurrahman Robenson o harbde şehidoldu).

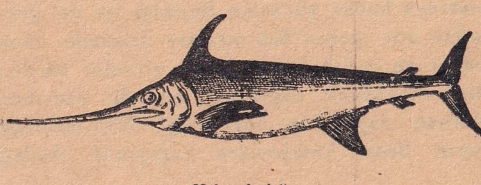

Beygirle kayış

Uzun zaman metrûk kalan kayak, Cumhuriyet devrinde tekrar ele alınmış ve meraklıları gündengüne artarak memleketin büyük bir gelecek vâdeden sporu haline gelmiştir. Biz bu bendimizde mutlaka bir mektebi ve öğretmenleri olması lâzımgelen kayakçılıkla değil, yalnız kayakla meşgul olduğumuz için gerek kayak sporunun teknik öğrenimi ve gerek memleketimiz kayakçılığı hakkında tafsilâtı daha ileriye bırakarak kayakçılığımızın dününü ve bugününü kısaca göstermek istedik. Ancak bu vesile ile şunu belirtelim ki Uludağ kayakçılık için az bulunur tabiî köşelerden biridir. Hele plânları bir müddettenberi hazır bulunan teleferik (téléférique) gerçekleşir de kayakçıların 2500 metreye kolayca çıkmaları sağlanırsa Uludağ Avrupa'nın en güzel kış sporları istasyonlarını aratmıyacak, çok verimli bir kayakçılık ve turizm merkezi haline gelecektir. Bundan başka Ankara civarında Ayaş ve Elmadağı kayakçıları toplıyan yerler olduğu gibi doğu illerimizin birçok yerlerinde ve Hatay'da da kayakçılık süratle gelişmektedir.

(Ahmet Bahtiyar Esen)

KILIÇBALIĞI — Lâtince teknik adı «xiphias gladius» olan bu Karadeniz, Marmara, Akdeniz ve Atlantik balığı; kılıçbalığigiller familyasının tip balığıdır. Kemikli ve yüzgeçleri kılçıklı balıklar takımındandır. Adını, üst çene kemiğinin tehlikeli bir kılıç halinde uzamış olmasından alır. İtalyanlar bu balığa, iki elle kullanılır bir nevi ağır ve eski zaman kılıcının adı olan «spadone» kelimesini ad olarak vermişlerdir. Fransızlar da İtalyanlardan alarak gerek o kılıca ve gerek bu balığa «espadon» demişlerdir. Anglo-Saksonlar ve Almanlar ise doğrudan doğruya kılıçbalığı demek olan «swordfish»

Kılıç balığı

ve «schwertfisch» bileşik adlarını vermişlerdir.

Umumiyetle kılıçbalığının boyu 1,20 - 4,50 metre arasında, ağırlığı da 50 - 200 kilo arasında değişir. Fakat boyu 5 metreyi aşan, ağırlığı 350 kiloyu bulanlarına da rastlanır. Kılıcının boyu, balığın büyüklüğüne göre bir metreden başlıyarak değişir.

İstanbul'un Boğaziçi'nde yakalanan kılıçbalıkları bir dereceye kadar küçük olduklarından, hele mevsiminde, oldukça makbul balıklardan sayılır. Bu balığın fırın kebabı ve plâkisi olur. Fakat en rağbet gören pişiriliş tarzı ince dilimler halinde ıskarası ve defne yaprağı, domates, yeşil biber ile birlikte lop lop dizilerek yapılan şiş kebabıdır. Bununla beraber hazmı ağırcadır.

Akdeniz ve hele Atlantik kılıçları büyük olduklarından Boğazınkiler derecesinde lezzetli değildirler ve tabiatiyle hazımları da daha ağırdır. Bunun için pek de makbul balıklardan sayılmazlar.

Dünyada kılıçbalıklarının en bol bulunduğu bölge; Orta Amerika'nın doğusunda bulunan Cuba adasiyle Kanada'da Cap - Breton adası arasındaki Atlantik sularıdır.

(A. B.)

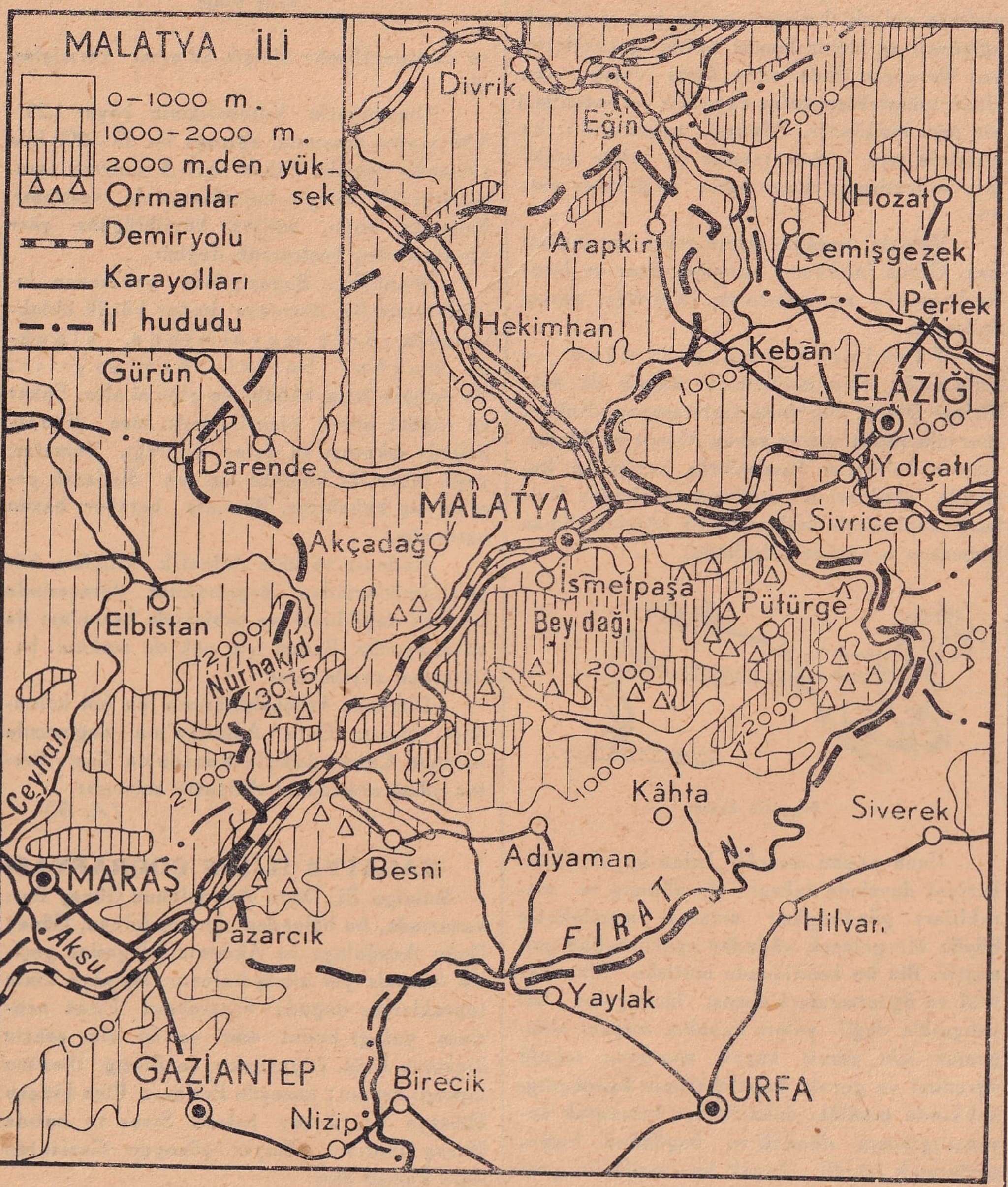
MALATYA İLİNİN COGRAFYASI — Malatya İli, Doğu Anadolunun Güney Batı kenarında, bu bölgeden İç Anadoluya, Güney Doğu Anadoluya ve Akdeniz bölgesine geçilen kısımda yer almış bulunur. Malatya İlinin topraklarına doğuda baştanbaşa Fırat nehrinin yatağı hudut olur ve bu ulu nehrin ötesinde Urfa, Diyarbakır ve Elâzığ illerinin toprağı uzanır; kuzeyde Erzincan İline bitişen Malatya İli, kuzey batıda Sıvas ve batıda Maraş illerine, nihayet güneyde Gaziantep iline komşu olur.

Yüzölçümü: Bu hudutlar içinde Malatya İlinin yüzölçümü 19.068 kilometre karedir ki buna göre, memleketimizin orta büyüklükte olan illerinden sayılır.

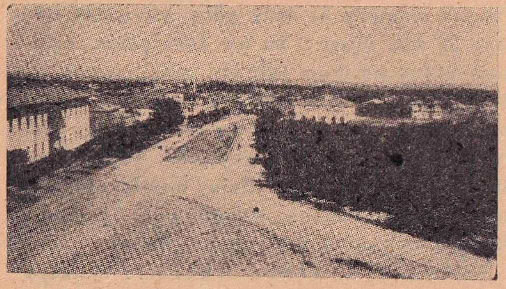
Nüfusu: Malatya İlinin nüfusu 1935 sayımında 385.388 di. Beş yıl sonra bu nüfus 418.473 olmuştur ki buna göre kilometre kareye 22 kişi düşer; bu ise Türkiyenin ortalama nüfus sıklığına eşit bir sıklık demektir. Bu nüfusun % 19 u Malatya şehri ile beraber ilin diğer sekiz ilçesinin merkezinde, geri kalan % 81 kadarı da köylerde yaşamaktadır ki bu da, Malatya İlinin memleketimizin hemen her tarafında olduğu gibi, geçimini bilhassa topraktan sağladığını gösterir.

Arazi tabiatı, iklimi: Malatya İlinin toprakları, umumî olarak, Doğu Anadolu arazisi gibi yüksektir. Hartamızda da görüleceği şekilde, deniz seviyesine göre 1000 metreden daha alçak olan yerler nisbeten az yer tutar. İlin güney yarısında yüksek dağlar, birbirine dayanıp sıkışmış sıralar halinde geniş yer kaplarlar. Bu dağlar, Doğu Ana-

dolunun güney kenarı boyunca uzanan (Güney Doğu Toroslar) adını verdiğimiz dağ sıralarının batı parçasını teşkil eder. Bu dağların halk arasında en tanınmış olanı, Malatya şehrinin hemen güneyinden itibaren 2592 metreye kadar yükselen Beydağı ise de gerçekte adı geçen dağ sıraları arasında onun kadar ve ondan daha yüksek zirveler vardır. İlin en yüksek dağı, batı hududu üzerinde Nurhak dağı olup yüksekliği 3095 metreye varır. Besni kasabasının kuzeyinde Akdağ

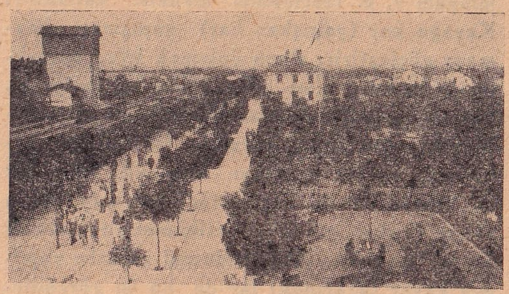
(2551 m.), onun kuzey doğusunda Buz dağı (2775 m., bazı hartalarda yanlış olarak 3600 metre yüksekliğinde yazılmaktadır.), daha doğuda başka bir Akdağ (2620 m.). Bütün

Malatya'da Atatürk caddesi

bu dağlar kuzey doğuya doğru uzanarak Fırat vâdisi üzerine geniş bir cephe üzerinde hâkim olurlar. Dağların kuzeyinde Malatya ovasının geniş düzlüklerinde yayılan Fırat, Elcezirenin geniş ovalarına inmeden evvel işte bu dağlar arasında gayet heybetli boğazlardan geçer. Bu boğazlar kilometrelerce mesafe üzerinde o kadar dar ve derindir ki nehrin yatağı bazan bin metreyi aşan dik kaya duvarları arasında genişliği bir kaç metreye kadar iner ve vâdinin dibi, köpükler içinde hızla akan sularla tamamiyle kaplanmış olduğundan, burada bir keçi yolunun geçmesine bile yer bırakmaz. Geniş bir sahaya yayılan bütün bu dağ sıraları, iki taraflarında kalan alçak ve ârızasız topraklar arasında geçilmesi gayet güç bir saha teşkil ederler; yamaçları çok yerde çıplak, bazan sık meşe çalılıkları ile kaplanmış olup bazı yerlerde hakikî ormanlara rastlanır. Kışı ovalarda geçiren koyun sürüleri yazın bu dağlara tırmanır ve yüksek yaylalara yayılırlar. Kışın kalın bir kar örtüsü bu dağları örter, seyrek bir nüfus, dağlar arasındaki vâdilerde küçük köylere sığınmış yaşarlar ve ekilmiye elverişli yerlerdeki küçük tarlalarında ektikleri buğday, arpa ile ve sürülerinin geliri ile geçinirler. Yalnız doğuda Pütürge, bir kasaba sayılacak kadar büyüyebilmiştir (2300 n.).

Bu yüksek dağlar, eğer boydan boya tabiî bir olukla kesilmemiş olsaydı, ilin kuzey ve güney kısımları arasında gidip gelmeler çok güç olacaktı; fakat Malatya ile Maraş arasında bazan dar, bazan geniş, fakat devamlı bir çukur saha uzanarak, yolların geçmesine imkân hazırlamaktadır ki Cumhuriyet devrinde inşa edilen Malatya-Fevzipaşa demiryolu da buradan geçmekte ve bu demiryolu yalnız Malatya'yı Adana'ya, Haleb'e bağlamakla kalmayıp Doğu Anadolunun büyük bir kısmını dış âleme bağlıyan anadamar teşkil etmektedir.

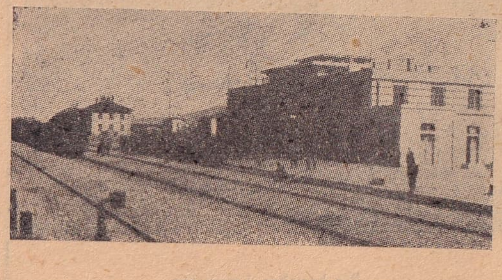

İstasyon civarı ve park

Adı geçen dağlar güneyde birdenbire sona erer ve Fırat nehrine doğru hafif meyille inen tepelik yaylalara yer bırakırlar ki bu yaylalar Fıratın öte tarafında Urfa ötelerine kadar gitgide daha alçalarak devam eder ve nihayet Suriye çölünün sonsuz ovalarına kavuşurlar. Malatya İlinin güney kısmını meydana getiren bu 800-1000 metre yükseklikteki yaylaların kışları oldukça sert, yazları sıcak geçer, yağmurlar da azdır; bu sebeple burada fazla su istemiyen hububat (bilhassa buğday) ekilir ve sütünden Urfa tipinde yağlar yapılan koyun sürüleri otlatılır. Yalnız kuzeydeki dağların eteğinde, bu dağlardan doğan suların ve membaların varlığı, etek boyunca bir dizi kasabanın yerleşmesine imkân hazırlamıştır: Besni (Behisni, 9000 nüfus), Adıyaman (eski ismi ile Hısnımansur, 12.000 n.), Kâhta (1500 n.). Bu kasabalardan bilhassa büyük olan ilk ikisi, sularının bolluğu ile gelişen bağ ve bahçeleri arasında, etrafın çıplaklığı ile tezat teşkil eden yeşilliklere bürünmüştür.

Fakat, Malatya İlinin asıl ağırlık merkezi, yukarıda adı geçen dağların kuzeyinde bulunur: Burada, dağların eteğine Doğu Anadoluda eşi az bulunan büyük bir ova yerleşmiştir. Etrafı dağlarla kuşanmış olan bu ovada iklim epeyce sert (yazlar sıcak, kışlar soğuk, yağışlar azca) ise de çok verimli toprakları Beydağından çıkan suyu bol kaynakların beslediği dere ve kanallarla sulanan kısımlarında, memleketimizin en zengin köşelerinden birini meydana getirir.

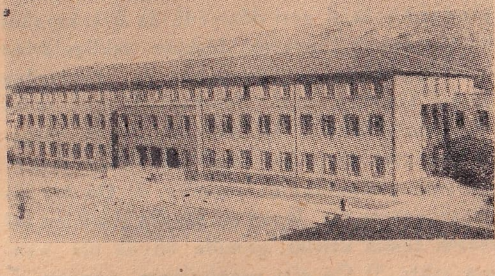
M a l a t y a ş e h r i v e t a r i h ç i ğ i: Ovanın güney eteğinde, deniz seviyesinden dokuz yüz metre yüksekliğe yerleşmiş bulunan Malatya'nın evleri, başta kayısı gelmek üzere, gayet çeşitli yemiş ağaçlarının meydana getirdiği hakikî bir orman içinde uzanır. Şehrin nüfusu 1940 ta 36.300 dü.

İstasyon binası

Malatya yeni bir şehir sayılır. Eski Malatya şimdiki şehrin kuzeyinde, dağlar eteğinden daha uzakta tarihin çok eski bir devrinde, muhtemel olarak Hititler tarafından kurulmuş; sonradan etrafı surlarla kuşatılmıştı. Birçok defalar muhasara edilen, zaptoluna-

rak tahribedildikten sonra yeniden kalkınan bu şehrin halkından büyük bir kısmı yazları bağlara gider, birkaç ayı orada geçirirlerdi. Bu bağlardan en mühimmi şimdiki Malatya'nın yerinde bulunan Asbuzu bağları idi. Zamanı-

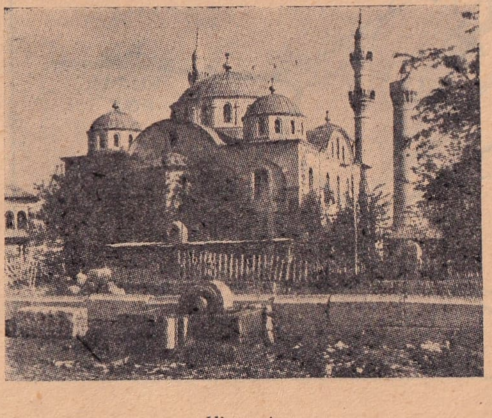

Hükûmet Konağı

mızdan bir asır kadar evvel eski Malatya ahalisi haraplaşmış şehirlerini büsbütün bırakarak, kışın dönmemek üzere Asbuzu'ya yerleşmişler ve şimdiki Malatya'yı orada kurmuşlardır.

Malatya'nın asıl gelişmesi Cumhuriyet devrine rastlar; bu devirde inşa edilen demiryollarından birisi kendisini Fevzipaşa üzerinden Adana'ya, ikinci bir demiryolu da Sıvas üzerinden Ankara'ya ve her ikisi birden İstanbul'a bağlamış, sonra bu demiryolları doğuya doğru uzatılarak Malatya'yı Diyarbakır'la ve bir kolla Elâzığa da birleştirmiştir. Bugün Malatya ovasının sulanan kısımlarında çeşitli ziraat yapılmaktadır. Sulama işleri ileri gittiği zaman, bütün ova baştanbaşa tarlalarla kaplanacak ve şüphesiz şimdikinden daha kalabalık bir nüfusu yaşatacaktır. Şimdiki halde bile Malatya bağları, bilhassa güneyde (İsmetpaşa) bucak merkezinin bağlariyle beraber, memleketimizin en zengin yemiş yetiştiren bahçelerini teşkil etmektedir. Ovanın doğu kenarında Akçadağda (2700 nüfus) köylerimize bilgili ve becerikli öğretmen yetiştiren bir köy enstitüsü bulunduğu, gibi aynı ovanın doğu ucunda, Fırat nehri üzerinde, Cumhuriyetin büyük eserlerinden biri olan azametli bir şimendifer köprüsü de bulunmaktadır.

Malatya İlinin kuzey batı yarısı, Arapkir-Hekimhan-Darende-Akçadağ arasında ekseriyetle 1500-1800 metre yüksekliğinde geniş yaylalar halindedir ki bu yaylalar, hepsi de Fırat nehrine dökülen akar suların bazan genişliyen, bazan ziyadesiyle darlaşan vâdileriyle yarılmış olduğu gibi, yaylalar üze-

Ulucami

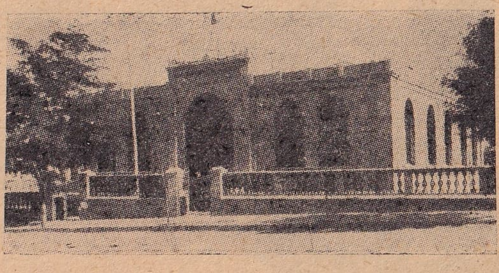
rinde de birkaçı 2500 metreyi aşan, fakat pek devamlı sıralar teşkil etmiyen dağlar yükselir. Akarsuların başlıcaları kuzeyde Arapkir Çayı, Hekimhan'dan geçen Davulgan suyu, Sıvas İli topraklarından doğarak uzun bir mecra meydana getiren ve Darende suyunu da alarak Malatya ovasının doğu kenarında Fırat'a karışan Tohma çayıdır (uzunluğu 196 km.). Sürekli yağmurlar yağdığı, yahut karlar eridiği sırada çayların suyu, yataklarına sığamıyacak kadar çoğalabilirse de bunlar yaz içinde hemen hemen kuruyacak hale gelirler. Bu yaylaların iklimi çok sert, şurada burada görülen seyrek meşe çalılıkları bir tarafa bırakılacak olursa, üzerleri tamamiyle çıplak ve ziraate az elverişlidir. Bu yaylalar İç Anadolu ile Doğu Anadolu arasında geçid sahası üzerinde bulunan Uzunyaylanın bir ucu sayılabilir ki buranın başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır. Uzunyayla, memleketimizin önemli otlaklarından biridir. Buralarda koyun sürüleri otlatılır ve iyi cins at yetiştirilir. Bu yaylalar sahasında nüfus sıklığı pek azdır. Kışın dondurucu rüzgârın süpürdüğü ve suyun az bulunduğu yüksek düzlükler üzerinde hemen hiçbir köye rastlanmaz. Bütün köy ve kasabalar, yaylanın kenarlarına, vâdilerin içine, yani kışın gerek insanlara, gerekse sürülere daha kolay barınma im-

Malatya'dan bir köşe

kânı sağlıyan, aynı zamanda bol suyu bulunan çukur ve kuytu yerlere kurulmuşlardır. Bunlar arasında birkaçı ticaret merkezleri ve pazar yerleri olarak epeyce gelişmişlerdir. Darende (6700 nüfus), bol yemiş ve sebze yetiştiren bahçeleri içinde Arapkir (6900 nüfus) bu arada sayılabilir. Malatya-Sıvas demiryolu üzerinde Hekimhan (2000 n.) küçük bir ilçe merkezidir.

Yukarıda muhtelif kısımlarını ayrı ayrı gözden geçirdiğimiz Malatya İlini, *ekonomik bakımdan incelemek üzere şimdi bir bütün olarak ele alalım: İlin ziraî kabiliyetleri geniştir.* Ön plânı alan hububattan başka türlü sebze ve meyvalar ve sınaî ürünler elde edilir. Üç normal üretim yılı ortalamasına göre, Malatya İlinin buğday ürünü 100 bin ton (1939 da 121 bin ton), arpa 60 bin ton, çavdar 10 bin tona yakın, mısır 7 bin ton (1940 ta 13 bin tondan fazla) dur. Pirinç ekimi (1000 tondan fazla) ovanın çukur yerlerinde ve bilhassa Fevzipaşa'ya giden demiryolunun geçtiği çukur sahada yapılır. Baklagiller arasında başta nohut, kuru sebzelerden patates ve soğan epeyce ekilmektedir. Sınaî ürünler arasında Malatya ovasında ekilen pamuk önemlidir (normal üretim senelerinde bin tondan fazla). Eski devrelerde daha önemli olan haşhaş ekimi son senelerde epeyce azalmıştır.

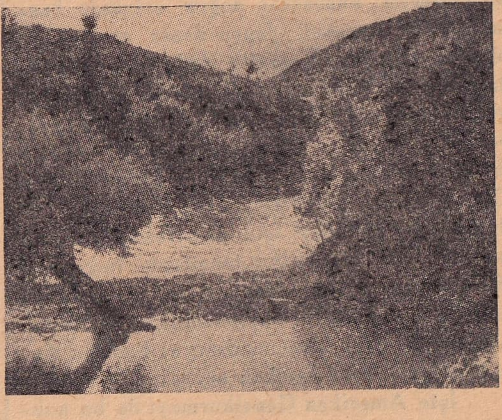

Halkevi

Ayrıca bir miktar susam, keten (lif ve tohum) yetiştirilir. Tütün yetiştirilmesi son yıllarda 1000 - 2000 ton arasında oynamıştır ki buna göre, doğu bölgelerimiz içinde Malatya İli bu bakımdan başta gelmektedir. Meyvacılık bakımından başlıca merkezler Malatya ile Arapkirdir. Malatyanın kuru kayısıları yurdumuzun, biraz gayretle belki cihanda tanınmıya değer bir yemişidir.

Malatya İlinde hayvancılık, sürülere elverişli otlaklar teşkil eden geniş yaylaların varlığı sebebiyle hele ilin bazı bölgelerinde çiftçilikten de daha önemlidir. Koyunların sayısı 400 bine yakın, kıl keçileri bu sayıdan daha fazla, sığır cinsi (öküz, süt inekleri) 200 bine yakındır. Bunlardan başka birbirine hemen hemen eşit sayıda (6 - 7 bin) at ve katır ile köylülerin nakliyatını sağlıyan eşek (40 bin) de sayılabilir. İpekböceği yetiştirilmesi eski devirlerdekine nisbetle gerilemiş bulunmaktadır.

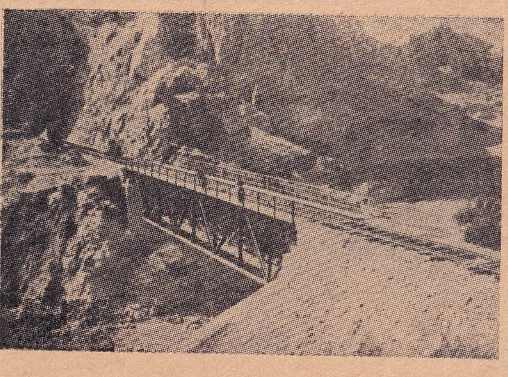
Sanayi ve madenler: Geçen asrın son senelerine kadar Malatya İlinin bazı şehirlerinde tezgâh işi nevinden pamuklu ve yünlü dokumalar epeyce önemli idi. Avrupadan gelen fabrika mallarının rekabeti ile bu sanatlar birer birer sönmüşse de, son yıllarda, modern şekilde yeniden kalkınma kaydedilmektedir; Türkiye Cumhuriyet hükûmeti Malatya'da büyük bir pamuklu dokuma fabrikası kurmuştur. Ayrıca, köylerde mahallî ihtiyaçları karşılamak üzere hâlâ bez, keçe ve kilim dokunmaktadır. Memleketin maden zenginlikleri henüz işletilmemektedir; bununla beraber linyit nevinden yanıcı maddelerle krom, bakır, kurşun gibi faydalı madenler bulunduğu tahmin ediliyor.

Malatya civarından bir manzara

Ulaştırma: Münakale bakımından Malatya İli yakın senelere kadar bütün Doğu Anadolu bölgemiz gibi çok geri bir durumda idi. Buraya bozuk yollardan günlerce ve günlerce araba ile yolculuktan sonra, Samsun - Sıvas üzerinden gelinebilirdi. Büyük ölçüde

eşyayı ucuz ve çabuk taşıyan nakil vasıtaları bulunmadığı için bütün bu bölgeler memleketin ticaret cereyanlarına uzak kalırdı.

Malatya-Çetinkaya hattında bir demir köprü ve tünel

Yukarıda bahsettiğimiz demiryolları, Malatya'yı memleketin dört köşesine bağlamış bulunmaktadır. *(Prof. Dr. Besim Darkot)*

MİDWAY DENİZ SAVAŞI (İKİNCİ DÜNYA HARBİNDE) — Uzakdoğu'da Japon taarruzu, Pearl Harbour'a yapılan baskınla başlamış ve Amerikan donanmasının büyük kısmını burada felce uğrattıktan sonra hiç bir mâni tanımaksızın merkezden muhite doğru yayılmıya başlamıştır.

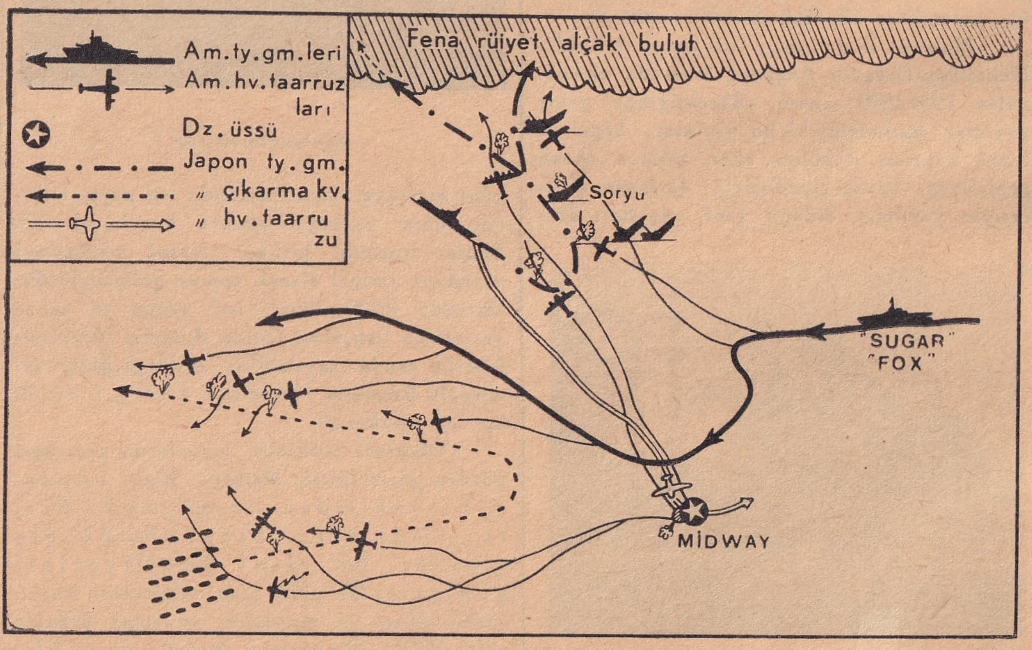
Pasifik hartasına bakılacak olursa Midway adasının Pasifik denizinin tam ortasına düştüğü görülür; işte bu merkezî durum bu küçük adayı, gerek taarruz ve gerek müdafaa eden taraflar için, birinci derecede önemli kılmaktadır. Midway elden çıktığı takdirde Japon hava ve deniz kuvvetlerinin Amerikan anavatan topraklarından uzakta tutulmasını sağlıyacak olan daha elverişli başka bir üs yoktu. Midway Amerika'nın harbe devam edebilmek için katî neticeli bir savaş vermek zorunda bulunduğu en son hattı. Durum Japonya için de bundan daha az önemli değildi; şayet Amerika'yı yenmek istiyorsa, Amerikan anavatanına tesir icra edebilecek bir mesafeye sokulmak zorundaydı. Bunu temin için de, Amerika'nın en hayatî istinat yeri olan Midway'i alarak hem daha yakına sokulmak, hem de Amerika'nın Uzakdoğu ikmal nakliyatını en hayatî bir yerinden vurmak lâzımgeliyordu. Böylece, Japonya 4-8 mayıs 1942 tarihinde Mercan denizi savaşlarını yapıp hesapları zararla kapadıktan sonra bir intizar devresine girmiş, deniz ve hava kuvvetlerini anavatana doğru çekmeğe başlamıştı. Bu hareket Japon deniz stratejisini bilenler için birçok şeyler ifade etmekteydi. Japonlar bu hareketleriyle büyük ölçüde yeni bir hamleye hazırlandıklarını ihsas ediyorlardı. Japonlar prensip olarak bir noktayı iki kere zorlamazlar; Amerikan kuvvetlerinin Güney Pasifik bölgesini kuvvetle tutmuş olduğunu da bildikleri için, hazırlanmakta olan bu yeni harekâtı başka taraflarda beklemek daha doğru olurdu. Japonların bu sefer şu hedefleri seçmeleri beklenebilirdi: a) Hawai adaları; b) Alaska yarımadası; c) Panama Kanalı bölgesi; d) Amerikan anavatan kıyıları.

İşte Amerikan Genelkurmayı da bu noktaları gözönüne alarak kuvvetlerini yeniden tertiplemiş, deniz ve deniz hava kuvvetlerini Midway ve Aleutian adaları bölgesinde, uzun menzilli sahil hava kuvvetleri ile kara ve kıyı müdafaa kuvvetlerinde Pasifik sahilleri boyunca ve Panama Kanalı bölgesinde toplanmıştı.

Burada da görülüyor ki; her iki taraf başlıyacak hareketin Pasifik Savaşı hakkında son söz olacağını anlamış ve ona göre tertiplenmeğe başlamıştı. Amerikalılar aynı zamanda Hawai adalarındaki emniyet tedbirlerini de arttırarak burada kuvvetli bir denizaltı karakolu tesis etmişler ve hava keşiflerine önem vermişlerdi.

Durum bu iken, 3 haziran 1942 günü sabahı saat dokuzda, Amerikan karakol tayyareleri çok kuvvetli bir Japon istilâ armadasının Midway'in 700 mil batısında, doğuya doğru seyretmekte olduğunu rapor etti. Vaziyet Midway için çok ciddî idi. Güney Pasifikteki Amerikan deniz kuvvetlerinin buraya yetişebilmeleri pek mümkün değildi. Civarda bulunan Yorktown tayyare gemisi ise fazlasiyle yıpranmış ve tamire muhtaçtı. Bununla beraber Midway müdafaa tertibatı derhal alarm edildi; güneyde bulunan ve "Sugar,, kod ismiyle anılan Enterprise ve Hornet tayyare gemilerini de ihtiva eden bir tayyare gemileri mürettep kuvvetine esasen kuzeye gelmesi için emir verilmişti. Bu kuvvet, Yorktown dahil, Amiral Spruance komutasındaydı. Beş kruvazör, dört muhripten müteşekkil diğer bir mürettep kuvvet her ihtimale karşı, daha evvelden Alaska bölgesine gönderilmişti. Bunlardan mâda Midway'in imdadına koşmakta olan bir tayyare gemisi, iki kruvazör, beş muhripten müteşekkil olup "Fox,, kod ismini taşıyan Amiral Frank J. Fletcher'in komutasındaki bir kuvvet de Midway civarındaki randevu yerine yetişmek için yoldaydı. "Fox,, ve "Sugar,, mürettep kuvvetleri 2 haziran 1942 tarihinde Midway'in kuzey doğusunda birleşmişlerdi. Her iki kuvvet Midway'e doğru hareket halindeydi. Şu halde Midway bir müddet yalnız kalmağa ve kendi kendine yetmeğe mecburdu. Karakol tayyareleri, düşmanın yaklaşmakta olduğunu bildirdikten sonra, Midway'de harekete hazır bulunan dokuz uçankale tayyaresi derhal düşmanın üzerine sevkedildi. Japon istilâ armadası beş kolona halinde seyrediyordu. Yapılan taarruzda bir kruvazörle bir nakliye gemisine isabet vâki oldu ve her iki gemi de yanmağa başladı. 3/4 haziran gecesi, dört adet Catalina deniz tayyaresi ay ışığından faydalanarak yaklaşmakta olan düşmana bir torpito taarruzu yaptılar ve iki isabet temin ettiler.

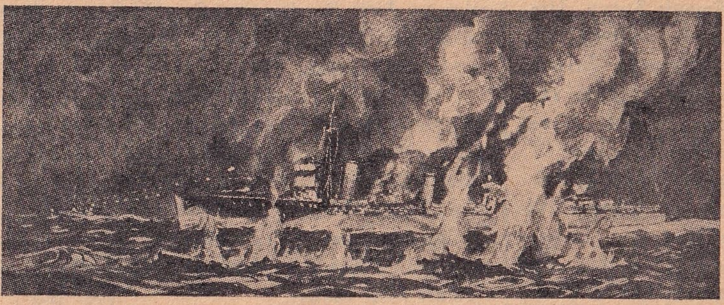
4 haziran 1942 sabahı fecirle beraber, ağır ve orta bombardıman tayyareleriyle pike ve torpito bombardıman tayyarelerinden mürekkep bir hava vurucu kuvveti düşmana tekrar taarruz etti. Taarruz lehe olarak inkişaf etmekle beraber mücadeleli oldu; ve şu neticeler elde edildi: 1) Dört torpito tayyaresi iki Japon tayyare gemisine taarruz etti ve bunlardan birine bir isabet temin edildi. Tayyarelerden ikisi geri dönmedi. 2) Altı karakol bombardıman tayyaresi düşman nakliyelerine taarruz etti ve bir gemi batırdı. Bunlardan da bir tayyare geri dönmedi. 3) Altı pike tayyaresi "Soryu,, tipindeki bir Japon tayyare gemisine üç isabet temin etti. Bu tayyareler yarı yarıya zayiat verdiler. 4) On bir pike tayyaresi bir Japon muharebe gemisine iki isabet temin ettiler, gemide büyük bir yangın çıktı. 5) On altı uçankalenin yapmış olduğu bir yüksek irtifa taarruzunda bir tayyare gemisine üç isabet temin edildi; ve gemide yangın çıktı. Bu Amerikan taarruzu inkişaf ederken saat 6,35 te (Midway vakti vasatisi) adaya ilk Japon hava taarruzu başladı. Fakat adadaki tayyareler o esnada ödevde bulunduklarından yerde hiçbir tayyare bastırılamadı. Kıyı müdafaa tesisatına bazı hasar vâki olduysa da bunları harb dışı edecek kadar bir zayiat temin edilemedi. Adanın müdafaasına tahsis edilen avlar ve uçak savar topları kırk düşman tayyaresi düşürüldü. Midway deniz hava kuvvetleri tarafından azimkârane bir şekilde yöneltilen taarruzlar oldukça sertti; fakat eldeki tayyare adedinin mahdut oluşu, buna mukabil hedefin kuvvete nazaran çok büyük oluşu, düşmanın ileri harekâtını durduramadı; ancak zaman kazanılmasını ve az çok düşmanın yıpranmasını temin etti. Bu taarruzlar neticesinde düşmana ancak 1/8 nispetinde bir zarar ika edilebilmişti. 4 haziran 1942 sabahı Amerikan taarruzlarını müteakiben saat 8,20 ile 9,30 arasında düşman bu hava taarruzlarından sıyrılmak maksadiyle rotasını karayele doğru değiştirmişti. Halbuki bu manevra Amerikalılar tarafından hissolunamamış ve ileride göreceğimiz gibi bazı müessif hâdiselere yol açmıştır. Şimdi artık "Fox,, ve "Sugar,, mürettep kuvvetleri Midway'e filen yardım temin edebilecek bir duruma gelmişlerdi. Tayyare gemilerinden uçurulan hava vurucu kuvvetleri eldeki raporlara istinaden düşman üzerine taarruza sevkolundular; fakat düşman yukarı-

Midway Deniz Savaşı krokisi

da söylediğimiz gibi karayele rota değiştirmiş olduğundan bu taarruz kuvvetleri boş yere düşmanı güney doğuda bir müddet aradıktan sonra çok fena bir durumda kaldılar. Esas menzilden taarruza sevkolunmuş bulunan tayyareler arama esnasında fazla benzin sarfettiklerinden bunlardan bir kısmı güçbelâ Midway'e inebildi, geri kalanları ise denize mecburî iniş yaptılar. Bu hâdise, yanlış bir raporun, veyahut düşman hakkındaki noksan veya eski bir raporun hava vurucu kuvvetleri için ne kadar tahripkâr olabileceği hakkında yakın tarihin bize verdiği en canlı misaldir. On beş torpito tayyaresinden mürekkep bir taarruz grupu sırf komutanlarının inisyatifi ve iyi bir vaziyet muhakemesi dolayısiyle aramalarını kuzeye doğru yöneltmişler ve biraz sonra da karayel cihetine doğru çekilmekte olan Japon tayyare gemilerini bulmuşlardı. Bunlar derhal gerektiği şekilde düşmanı ana kuvvete rapor etmişler ve müteakıben de taarruz etmişlerdi. Fakat ne çare ki bu onbeş tayyareden hiçbiri geri dönememiştir. Bu sebepten de taarruzun sonuçları tamamiyle meçhul kalmıştır. Ancak daha sonra muhripler tarafından kurtarılmış olan pilot teğmen C. H. Gay düşmeden evvel bir Japon tayyare gemisine bir torpito isabeti temin ettiğini ifade etmiştir. Bu da, av himayesi olmadan ve koordine bir taarruz tertibedilmeden, yalnız torpito tayyarelerile düşmana taarruz edildiği takdirde alınacak netice hakkında bizi ikaz edecek olan birçok misallerden biridir.

Şimdi düşman tekrar bulunmuştu. Alınan rapor üzerine derhal torpito ve pike tayyarelerinden mürekkep bir vurucu kuvvet taarruza sevkedildi. Taarruz kuvvetinin tertibi gene bozuktu. Gerek pike tayyareleri, gerekse torpito tayyareleri düşmanın defi ateşi ve avları için mükemmel birer hedeftiler; nitekim öyle oldu. Her ne kadar düşman ilk taarruz eden torpito tayyareleri ile meşgul olduğu için pikeler nisbeten daha az zayiat verdilerse de gene zayiat çok ağırdı. Taarruz neticesinde düşmana verdirilen zayiatı şöyle hulâsa edebiliriz: 1) Kaga - Akagi - Soryu tayyare gemileri ağır hasara uğradılar ve çıkan yangınlar gemiler batıncaya kadar devam etti. 2) İki muharebe gemisine isabet vâki oldu ve bir tanesi yanmaktaydı. 3) Bir muhrip tam isabet alarak battı. Bu Amerikan taarruzunu müteakip yaralı bir halde bulunan Hiryu tayyare gemisinden havalanan Japon tayyareleri Yorktown tayyare gemisinin bulunduğu Amerikan mürettep kuvvetine taarruz ettiler. Bu taarruza iştirak eden Japon tayyareleri on sekiz adetti. Bunlardan on bir tanesi düşürüldü; geri kalan yedi tanesi ise av müdafaasını yararak hedefe nüfuz edebildiler, fakat bunlardan da dört adedi önleyici avlar tarafından tahribedildi. Son üç tanesi ise Yorktown'a üç tam isabet temin etmeğe muvaffak oldular. Bomba taarruzunu takiben alçak irtifadan on, onbeş adet torpito tayyaresi taarruz etti. Bu tayyarelerden çoğu düşürüldü; aralarından ancak beş tanesi torpitolarını atmağa muvaffak oldular; atılan torpitolardan (2+2) tanesi Yorktown'a isabet etti. Torpito isabetinden sonra esasen yaralı bulunan Yorktown fazla yana yattı ve birçok yerlerinde mücadele edilemiyecek kadar yangınlar çıktı. Bu durum karşısında Yorktown tayyareleri bu gemiden ayrılarak diğer tayyare gemilerine dayanarak harekâta devam ettiler. Yorktown'ın durumu her an daha ciddileşiyor ve ümitsiz bir durum arzetmeğe başlıyordu. Nihayet geminin terkedilmesi için emir verildi. Gemi bu durumdayken dahi gemiye bağlı olan bazı uçaklar geminin yanmakta olan güvertesine inerek mümkün olduğu kadar benzin ikmali yaparak tekrar havalanıyorlardı. "Terki sefine,, yapıldıktan sonra Yorktown fena halde yana yatmış olduğa halde bir müddet durduktan sonra Amerikalılar tarafından torpitolanarak batırıldı.

Savaştan temsilî bir resim

Yorktown üzerine yapılan bu Japon hava taarruzu inkişaf ederken; Amerikan deniz hava kuvvetleri de Hiryu tayyare gemisinin bulunduğu mürettep kuvvete taarruz ettiler. Hiryu müteaddit isabetler aldı ve baştanbaşa alevler içinde kaldı. O gün ve o gece yanmağa devam ederek ertesi sabah battı. Hiryu ile beraber iki muharebe gemisiyle bir kruvazör de ağır hasar aldılar. Diğer taraftan, Midway bölgesinde karakolda bulunan bir Amerikan denizaltısı Soryu tayyare gemisine üç torpito isabet ettirdi. Japonlar hareketten âciz kalan Soryu tayyare gemisini yedeğe almağa teşebbüs ettiler. Denizaltı tehlikesi olan bir bölgede böyle bir işe tevessül etmek hem çok tehlikeli, hem de denizdeki savaş prensiplerine aykırıydı. Bununla beraber şansları varmış ki bu teşebbüs esnasında diğer gemiler de denizaltının kurbanı olmamışlardır. Bütün gayretlere rağmen teşebbüs muvaffak olamadı ve gemiyi terketmek mecburiyetinde kaldılar; 4 haziran 1942 gecesi Soryu büyük bir infilâktan sonra battı.

4 haziran 1942 günü güneş batmadan evvel Amerikan bombardıman tayyareleri yanmakta olan büyük bir Japon gemisine taarruz ettiler. Bu gemi muhtemelen Akagi idi. Gemiye üç isabet vâki oldu. Bundan mâda civardaki bir muharebe gemisine, bir kruvazöre birer isabet temin edildi ve bir muhrip batırıldı.

4 haziran 1942 harekâtını şöyle hulâsa edebiliriz: 1) Bu harekât neticesinde Amerikan hava kuvvetleri Midway bölgesindeki hava hâkimiyetini kendi lehlerine çevirmişlerdi. 2) Akagi, Soryu, Kaga tayyare gemileri batırılarak Japon deniz hava kuvvetleri meflûç bir hale gelmişti. 3) Hiryu, Yorktown tayyare gemisini hasara uğrattıktan sonra, 5 haziran 1942 sabahı batmıştı. Böylece Japon armadası hava kuvvetinden mahrum kalmıştı. 4) İki Japon muharebe gemisi ciddî hasar almıştı. 5) İki Japon muhribi battı ve müteaddit Japon gemileri hasar aldı. 6) Amerikalıların Yorktown tayyare gemisi savaş dışı edildi ve sonra Amerikalılar tarafından torpitolanarak batırıldı.

5 haziran 1942 sabahı erkenden bir Japon denizaltısı satha çıkarak Midway'i top ateşine tuttu. Bu hareketin askerî hiçbir kıymeti yoktur. Ruhiyat bakımından da neticeyi elde edememiştir, zira bir gün evvel Amerikalılar dört Japon tayyare gemisini batırmışlar ve dolayısiyle galip bir durumdaydılar. Denizaltı top ateşiyle meşgulken Amerikan hava kuvvetleri yeni bir darbe için hazırlanmaktaydılar. Bir gün evvel fena halde hırpalanan ve tayyare gemilerini kaybetmek suretiyle hava hâkimiyetini katî olarak Amerikalılara bırakmış olan düşman bu şartlar altında harekâta devam edemiyeceğini anlıyarak müteaddit gruplara ayrılmış ve ricate başlamıştı. Midway'in kuzeyinde rüyet çok bozuktu, pus ve alçak bulutlar görüşü imkânsızlaştırıyordu. Bu sebepten taarruza sevkedilen hava kuvvetleri bu bölgeye sığınan düşman deniz kuvvetlerini bulamadılar. Uçankalelerden mürekkep bir vurucu kuvvet Midway'in batısında muharebe gemileri ve kruvazörlerden mürekkep diğer bir kuvvete tesadüf ettiler. Derhal taarruz edildi ve esasen yaralı olarak seyretmekte olan bir Japon ağır kruvazörüne bir tam isabet temin olundu. Aynı gün öğleyin bu gemiye bir tam isabet daha temin edildi ve gemi yanar bir halde bırakıldı. 5 haziran 1942 günü Amerikan tayyareleri müteaddit akınlar daha yaptılar. Bazı gemilere tam isabetler temin edildi. Fakat Midway kuzeyindeki fena hava buradaki düşman kuvvetlerini daima gizledi. 5/6 haziran gecesi Amerikan tayyare gemileri hararetli bir şekilde düşmanı batıya doğru takibe koyulmuşlardı.

6 haziran 1942 sabahı tayyare gemilerinden uçurulan bir keşif tayyaresi kruvazör ve muhriplerden müteşekkil iki Japon mürettep kuvvetini tespit etti. 930 - 1000 arasında tespit edilen bu hedeflere taarruz eden Amerikan tayyareleri üç muhrip ile Mikuma ve Mogami kruvazörlerine en aşağı ikişer tam isabet temin etmişlerdi. Her iki kruvazör de daha sonra batmıştır. Bundan başka tipi tespit edilemiyen diğer bir kruvazör ile bir muhribe de isabet temin edilmişti. Aynı gün öğleden sonra Amerikalıların Hamman muhribi yüksek süratle seyrederken bir Japon denizaltısının taarruzuna uğrıyarak battı.

6 haziran 1942 den sonra Japon kuvvetleriyle tekrar temas temin etmek için çok gayret sarfedildiyse de hiçbir netice elde olunamadı; ve böylece meşhur Midway Deniz Savaşı Amerikan silâhlarının zaferiyle sona erdi.

Midway Deniz Savaşı üç gün üç gece sürmüş olan ve takibedilemiyecek kadar karışık ve hareketli bir deniz savaşıdır. Midway Savaşının kendisine has iki mühim karakteristiği vardır: 1) Midway deniz savaşı İkinci Cihan Harbinin ilk modern deniz savaşıdır. Tarafların suüstü kuvvetleri birbirine tek bir mermi dahi atmadan yalnız deniz hava kuvvetinin yardımiyle netice alınmıştır. Hava hâkimiyetini kaybeden Japon istilâ armadası derhal harekâttan vazgeçerek ricate başlamış ve Amerikan deniz hava kuvvetinin yumruğu altında âdeta erimiştir. 2) Midway Savaşı stratejik sahada Japonya'nın Pasifik savaşını kaybetmiş olduğu gündür. Japon mürettep kuvvetinin komutanı amiral, Midway önünde ricat kararını verirken Japonya'nın Pasifikte stratejik sahadaki ricat kararını vermiş bulunuyordu. Bu muazzam ricat 5 haziran 1942 den 8 ağustos 1945 e kadar devam etti.

Tarafların harekâta sürdüğü kuvvetler: Amerikan kuvvetle-

i: — Harekât bölge komutanı Koramiral Nimitz (şimdi büyük amiraldir); Sugar mürettep kuvveti : Amiral Spruance komutasında 2 tayyare gemisi, 5 ağır kruvazör, 1 hafif kruvazör, 9 muhrip; Fox mürettep kuvveti: Amiral J. Fletcher komutasında 1 tayyare gemisi, 2 kruvazör, 5 muhrip. Japon kuvvetleri I. Tayyare gemisi tümeni: Akagi, Kaga, II. Tayyare gemisi tümeni: Soryu, Hiryu; X. Muhrip filotillâsı: 12 adet muhrip; VII. Kruvazör tümeni: Mogami, Mikuma, Suzuya, Kumano; III. Muharebe gemileri tümeni: Haruna, Kirişima; VIII. Kruvazör tümeni: Tone, Çikuma; Himaye kuvvetleri: Hiyei, Kongo; IV. Kruvazör tümeninden: Atago; II. Muhrip filotillâsından: Juitsu ve 10 muhrip; Çıkarma ve destekleme kuvveti: Takın sınıfı bir kruvazör, Myoko sınıfı iki kruvazör, 7. Dz. Hv. mürettep kuvveti, 8-12 nakliye, 4-6 şilep, IV. Muhrip Filotillâsının kalanı.

Midway Savaşında tarafların kayıpları: Japon kayıpları: Kaga, Akagi, Soryu, Hiryu tayyare gemileri battı; Haruna, Kongo, Kirişima muharebe gemileri hasara uğradı; Mogami, Mikuma ağır kruvazörleri battı. Bunlardan başka 3 ağır kruvazör, 1 hafif kruvazör, 3 nakliye gemisi hasar aldı, 1 nakliye gemisi battı; 275 tayyare düşürüldü veya tahribedildi; 4800 Japon öldü.

Amerikan kayıpları: Yorktown tayyare gemisi kaybedildi, Hamman muhribi battı; 92 subay, 215 er öldü.

(Kurmay F. S. Albatros)

MUZ — Muz ağacının meyvası. Lâtince teknik adı «musa» olan muz ağacı, tropikal bölgelerin birçenekli (vahidülfilka) ve otsu (haşîşî) bir bitkisidir. Bu ağacın yaprakları üç metreye kadar ulaşır. Muz denilen meyvaları, uzunca bir hevenk teşkil ederler. Hindistan'dan çıkan muz ağacı, hemen bütün sıcak memleketlere yayılmıştır. Her tarafta günden güne üretilmektedir. Muz ağacının yaprakları sıcak memleketlerde kulübemsi evlerin damlarını örtmekte kullanılır ve hayvanlara yem olarak verilir. Ağacın gövdesinden kumaş ve kâğıt yapmıya yarıyan lifler çıkarılır. Hafif tatlı, güzel kokulu ve yumuşak etli olan meyvası çok besleyicidir. Muz çiy veya suda pişirilmiş olarak yenir. Şeker hastalığı olanlar yememelidir. İdrarlarında albümin bulunanlara, zayıf düşmüşlere, yorgunlara, nekahat halinde olanlara, faydalıdır. Bilhassa sömürgelerde diyareye karşı kullanılır. Bu yolda kullanılışı şöyledir: Pirinç suyu ile birlikte günde yarım veya bir kilo kaynamış muz püresi. Pirinç suyu, içinde pirinç pişirilmiş sudur. Muzdan çocuklar ve hastalar için komposto halinde bir perhiz gıdası olarak da faydalanılır. Bu komposto şöyle yapılır: İki muzu uzunlamasına olarak dörde ayırmalı, ortasındaki siyah lifi çıkarmalı, dilimleri ezmeli. Sonra 250 gram suya iki muz ağırlığının dörtte üçü nispetinde toz şeker koyup üç dakika kaynatmalı ve böylece elde edilen şerbetin içine muzları atıp bir çeyrek pişirmeli. Bundan sonra da hepsini elle tülbentten geçirmeli ve bu geçirmeyi tülbentte hiçbir şey kalmayıncaya kadar tekrarlamalı.

Muz: Çiçek, ağaç ve meyva

Şekerciler, muz esansından, hemen hemen muz biçim ve renginde, «muz şekeri» denilen yumuşakça bir şeker de yaparlar.

Muz; Orta Amerika'nın, Antiy (Antilles) adalarının ve Kuzey Afrikası'nın başlıca ihraç maddelerindendir. Yalnız Orta Amerika ve Antiy'lerden senede elli beş milyon ile altmış beş milyon arası muz hevengi ihraç edilmektedir.

Bir müddettenberi Adana ve Antalya bölgelerinde muz yetiştirilmiye önem verilmiş ve bunlar gündengüne ıslah edilmekte bulunmuşsa da portakalcılıktaki başarı nispetinde bir randıman henüz alınamamış ve Kuzey Afrikası muzları âyarında muz elde edilememiştir. Bunda tabiatiyle iklim farkının önemli rolü vardır. *(A. B.)*

NUREMBERG MUHAKEMESİ (Büyük Nazi Harb Suçluları) — Nasyonal Sosyalistlerin bir zamanlar senelik Parti toplantılarını yaptıkları Nuremberg şehri tarihin en enteresan muhakemelerinden birine sahne olmaktadır. "Büyük Harb Suçluları„ olarak vasıflandırılan yirmi dört Alman devlet adamı, generali ve amirali Amerika Birleşik Devletlerini, Büyük Britanya'yı, Fransa'yı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğini temsil eden bir Milletlerarası Askerî Mahkeme tarafından yargılanmaktadırlar.

Bu muhakeme iki bakımdan çok enteresan ve dikkate değerdir: 1) Bir tecavüz harbine sebebolmuşların milletlerarası bir mahkeme huzuruna çıkarılmaları tarihte ilk defa vâki olmaktadır. Vakıa Holandalı mütefekkir Hugo Grotius'tanberi bir "tecavüz harbine sebebolanların muhakeme edilmeleri ve cezalandırılmaları„ fikri vardı. Fakat bu fikir bir emperyalizm devresi olan Ondokuzuncu Yüzyıl boyunca ve Yirminci Yüzyıl başlarında tamamiyle unutulmuş gibiydi. Geçen harbden sonra harbe sebebolan ve harb esnasında mezalim yapan Almanlar Leipzig'de muhakeme edilmişlerdi. Fakat Almanlar tarafından yapılan bu muhakeme suçluları cezalandırmak şöyle dursun, Alman kumandanlarının kendilerini temize çıkarmaları ve prestijlerini muhafaza etmeleri için bir vesile olmuştu. 2) Nuremberg muhakemesi esnasında yapılacak açıklamalar ve ortaya konulacak vesikalarla Almanya'nın yakın tarihinin ve İkinci Dünya harbinin gizli kalmış tarafları ve içyüzleri aydınlanacaktır.

Nuremberg muhakemesinde sanıklar

Bu harbin suçlularını cezalandırma fikrinin doğuşu ve tatbika konuluşu: Bu harbde Mihver tarafından yapılan mezalim gerek kemiyet ve gerekse keyfiyet bakımından o kadar müthişti ki, Müttefikler harb suçlularını cezalandırmayı başlıca harb gayelerinden biri saydılar. Roosevelt ve Churchill bunu zaman zaman ifade etmişlerdi. 1942 ocağında da Londra'da müttefik hükûmetler mümessilleri tarafından imzalanan bir beyanname ile harb suçlularının cezalandırılmaları başlıca harb gayelerinden biri olarak ilân edildi. Bunun üzerine 20 kasım 1943 te bir harb suçlarının tahkiki "Birleşmiş Milletler Komisyonu„ kuruldu. 1 ekim 1943 te de Moskova'da Sovyetler Birliği, Amerika ve Büyük Britanya tarafından bir beyanname neşredildi. Bu beyannamede harb suçluları başlıca iki kategoriye ayrılıyordu: 1) Muayyen bir bölgede suç işlemiş olanlar, suç işledikleri yerlerin mahkemelerince; 2) Suçları muayyen bir coğrafî bölgeye münhasır olmıyanlar da Müttefiklerce müştereken yargılanacaklardı.

8 ağustos 1945 te Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Fransa mümessilleri, "Büyük Nazi Harb Suçluları„ olarak vasıflandırılan ikinci kategori mensuplarının dört devlet tarafından kurulacak bir Milletlerarası Askerî Mahkeme tarafından müştereken yargılanmaları hususunda yedi maddelik bir anlaşma imzaladılar ve bu mahkemenin otuz maddelik anayasasını kabul ettiler.

Milletlerarası Askerî Mahkeme anayasası: Devletler Hukuku bakımından enteresan olan bu nevi şahsına münhasır anayasanın kayda şayan tarafları şunlardır: Anayasanın ikinci maddesinde tasrih edildiğine göre mahkeme heyeti her biri bir devletin mümessili olmak üzere dört kişiden kurulacaktır.

Altıncı maddede mahkemenin yargılama yetkisine giren suçlar şöyle sayılmaktadır: a) Sulh aleyhindeki suçlar: Tecavüz harblerinin veya milletlerarası andlaşmalara, anlaşmalara ve teminatlara aykırı harblerin plânlaştırılması, hazırlanması veya başlatılması veya bu hususlaki kompiloya iştirak. b) Harb suçları : Harb usul ve kaidelerinin ihlâli. c) İnsanlık aleyhindeki suçlar : Harbden evvel veya harb esnasında sivil halka karşı işlenmiş katil, katliâm, köle olarak kullanma, sürgün ve diğer insanlığa aykırı suçlar ve siyasî, ırkî ve dinî sebeplerle yapılan hareketler.

Yedinci ve sekizinci maddelerde tasrih edildiğine göre, sanıkların yüksek devlet mevkilerinde bulunmuş olmaları veya suç sayılan hareketleri âmirlerinden emir almış bulundukları için işledikleri şeklindeki müdafaalar onları mesuliyetten kurtaramıyacaktır.

Anayasanın on altıncı maddesinde muhakemenin haklı bir şekilde cereyan edebilmesini sağlamak için şu hususlar tespit edilmektedir: a) İthamname, sanıkların anlıya-

cakları dilde ve muhakemeden bir hayli zaman evvel sanıklara verilmiş bulunacaktır. b) Sanık, muhakeme veya sorgu esnasında yapılacak herhangi bir itham hakkında izahat verebilecektir. c) Sorgular ve muhakeme ya sanıkların anlıyacakları dilde yapılacak veya derhal tercüme edilecektir. d) Sanıklar isterlerse kendi müdafaalarını kendileri yapacaklar, yahut da avukat kullanabileceklerdir. e) Sanıklar kendilerini müdafaa edebilmek için mahkemeye deliller ibraz edebilecekler veya şahitleri sorguya çekebileceklerdir.

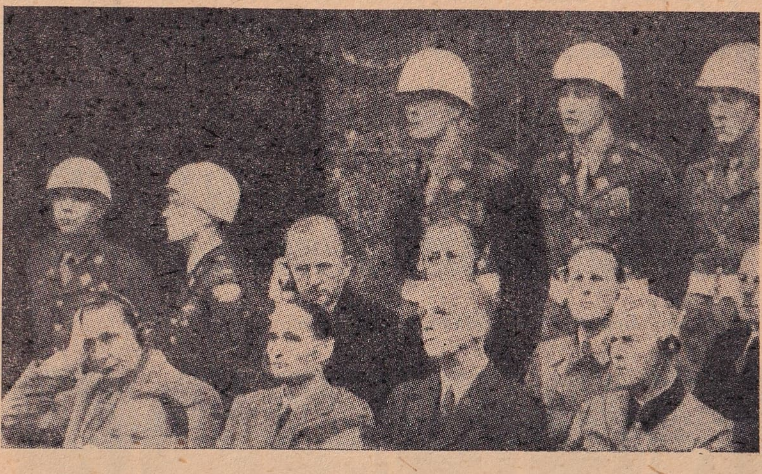
Anayasanın yirmi dördüncü maddesine göre yargılanma şu safhaları geçirecektir: a) İthamname okunacaktır. b) Mahkeme heyeti her sanığa ayrı ayrı "Suçlu musun, suçsuz mu?,, diye soracaktır. c) İddia makamı konuşacaktır. d) Mahkeme heyeti iddia makamından ve sanıklardan delillerin ibrazını istiyecektir ve bu deliller hususunda ayrı ayrı karar verecektir. e) Evvelâ iddia makamının şahitleri, sonra da sanıkların şahitleri dinlenecektir. f) Sanıklar müdafaalarını yapacaklardır. g) İddia makamı konuşacaktır. h) Sanıklar ayrı ayrı konuşabileceklerdir. i) Mahkeme heyeti kararını ve cezaları tebliğ edecektir.

Anayasanın yirmi altıncı maddesinde; kararın, dayandığı sebeplerle birlikte tebliğ edileceği ve bu kararın temyizi kabil olmamak şartile nihaî olduğu kaydedilmekte, yirmi yedinci maddede de en yüksek cezanın ölüm cezası olduğu tasrih edilmektedir.

Bu anlaşmadan sonra 1945 te "Büyük Nazi harb suçluları,,nın yirmi dört kişilik ilk listesi neşredilmiştir. Listede bunlardan başka "suçlu,, sayılan Nazi Partisi ve Alman devlet teşekküllerinin isimleri de vardır. Nihayet 18 kasım 1945 te de dört devleti temsil eden dört başsavcının, Amerika Birleşik Devletleri adına Robert H. Jakson'un, Fransa adına François de Menthon'un, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda adına Sir Hartley Shawcross'un ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği adına da R. Rudenko'nun imzaladıkları otuz dört bin kelimelik ithamname neşredilmiştir. Başlıca dört kısımdan ve üç zeyilden ibaret olan ithamnamede "komplo,, olarak tavsif edilen tecavüz harbi hazırlıkları ve bu harbin başlatılması tafsil edilmekte, sulh ve insaniyet aleyhinde işlenen suçlarla harb suçları misaller gösterilerek sayılmaktadır. İthamname bilhassa La Haye harb usul ve kaidelerine ve yukarda zikredilen Mahkeme Anayasası altıncı maddesine istinad ettirilmektedir. Suçlular aşağıda sıralanmıştır.

1. Goering: Hermann Goering geçen harbde, meşhur hava kahramanı Von Richtofen'in filosunda kendini göstermiş bir hava yüzbaşısıydı. Harbde aldığı yaralar yüzünden alıştığı morfine zaman zaman dönen bu şişman, sempatik görünüşlü ve bol madalyalı zat Nazi Partisine 1932 de girmişti. S.A nın yüksek liderliği, SS Generalliği, Reichstag Başkanlığı, Dört Yıllık Plân Direktörlüğü, Hava Reich Bakanlığı, Hava Reich Mareşallığı gibi mevkileri uhdesinde toplıyan Goering Hitler'in resmî halefi ilân edilmişti. Gösterişi seven ve halkın hoşuna giden Goering SS, SA Lideri ve Prusya Gizli Polisi Şefi olarak bir çok zulümlerde bulunmuştur. Bir rivayete göre 1934 te Reichstağı asıl yakan da odur. Fakat Goering asıl büyük suçlarını bu harbde, Luftwaffe Başkumandanı sıfatiyle Varşova, Rotterdam, Belgrad ve Coventry bombardımanlarını emretmek suretiyle işlemiştir. Goering, kendi sözlerine inanmak gerekirse son günlerde Hitler'in gözünden düşmüştü, ve gene söylediklerine bakılırsa Hitler'e karşı olan bağlılığı pek azalmıştır.

2. Ribbentrop: Parti arkadaşlarının "Şampanya Tüccarı,, diye alay ettikleri Joachim von Ribbentrop, Nazi Partisi içinde en fazla düşmanı olan adam olarak tanınmıştı. Kayınbabası dolayısiyle şampanya komüsyonculuğu yapan Ribbentrop Nazi Partisine girdikten sonra evvelâ iyi bir diplomat olduğuna kendi kendini inandırmış, sonra da hususî bir Dış İşleri Bakanlığı mesabesinde

Sanıklardan en önemlileri: Soldan sırasiyle; Goering, Hess, Ribbentrop, Keitel.

olan Dienstelff-Ribbentrop'u yani Ribbentrop Dış İşleri Bürosunu kurmuştu. Bu suretle Dış İşleri Bakanlığında gözü bulunan Rosenberg'in, Ernst von Bohle'nin ve Baldur von Schirach'ın düşmanlığını kazanan Ribbentrop birdenbire Reich Dış İşleri Bakanı olmuş ve bu mevkide iken de Alman tecavüzünün siyasî plânlarının hazırlanmasında ve tatbik edilmesinde başlıca âmil olmuştur. Almanyanın Londra Büyük Elçisi iken İngiltere Kralını "Heil Hitler,, diye selâmlıyan Ribbentrop Lord Halifax ve Lady Astor gibi meşhur İngilizleri Nuremberg'e şahit olarak çağırmak istemiştir.

3 Hess: Nuremberg muhakemesi esnasında herhalde Rudolf Hess'in 1941 mayısında İngiltere'ye kaçışının sebebi ve içyüzü meydana çıkacak veya bilenlerce açığa vurulacaktır. Hess Hitler'in en sadık arkadaşı olarak tanınmıştı. Mısır'da doğan ve geçen harbde Alman ordusunda teğmen olarak bulunan Hess 1921 de Nazi Partisine iltihak etmiş ve 1923 teki Münich hükûmet darbesinden sonra Landsberg Hapisanesinde Hitler'in dikte ettiği Mein Kampf'ı kaleme almıştı. Hitler'in şahsî mümessili ve Goering'den sonraki halefi olan Hess'in İngiltere'ye karşı sempati beslediğini, Ruslardan nefret ettiğini, İngiltere'deki eski dostu Hamilton Dükü ile görüşmek üzere Rusya'nın istilâsından bir ay evvel Almanya'dan uçakla kaçtığını ve yere indiği zaman: "İnsaniyeti kurtarmak için geldim!,, dediğini söylersek, maksadı hakkında bir fikir vermiş oluruz. Diğer taraftan Almanya'nın "hayat sahası,,nın cografî hudutlarını çizen meşhur geopolitikçi Karl Haushafer'in asistanlığında bulunan Hess bu fikirleri Fuehrer'ine telkin etmiş olabilir. Şimdi kâh deli rolü yapan, kâh deli olmadığını iddia eden ve kâh hakikaten deli gibi gözüken Hess, çözülmesi gereken muammalardan birinin anahtarıdır.

4 Kaltenbrunner: Nazi Partisinin eski âzalarından biri olan Ernst Kaltenbrunner'in Almanya dışında ve hattâ içinde pek fazla şöhreti yoktu. Onu yalnız Avusturyalılar iyi tanırlar. Avusturya emniyet ve polis teşkilâtları başında Avusturya'ya dehşet saçan bu adam, bilhassa gizli kapaklı işlerle uğraşan, tethiş hareketleri yapan bir SS generali idi. Himmler'in; bu harbden sonra Almanya'da faaliyete geçen yeraltı Nazi teşkilâtının başına getirdiği söylenen Kaltenbrunner Nuremberg muhakemesinin ilk günlerinde, ağır hasta olduğu için görünememişti.

5 Rosenberg: Hitler'in Mein Kampfından sonra Nazi ideolojisinin en mukaddes kitaplarından biri olan Yirminci Yüzyıl Esatirinin müellifi Alfred Rosenberg aslen Baltıklı bir Almandır. Geçen harb esnasında Rusyadaydı ve düşmanları Rosenberg'in o zamanlar harаretli bir Çar ve Rus taraftarı olduğunu söylerler. 1919 da Almanya'ya gelerek Münich'te yerleşen Rosenberg 1920 de Hitler'e iltihak etti. Onun fikrî kabiliyetlerini sezen Hitler onu Volkischer Beobachter'in başına geçirdi. Az sonra Nazi Partisinin ideoloji ve mânevî terbiye işlerini üzerine alan Rosenberg, aynı zamanda partinin Dış Siyaset Bürosunun Şefi oldu. Harb esnasında işgal altındaki Doğu Memleketleri Bakanı oldu. Büyük bir yahudi, katolik, mason ve komünist düşmanıdır ve Nasyonal Sosyalizmin peygamberi olarak tanınmıştır.

6 Bormann: Müttefikler tarafından ele geçirilememiş olan Bormann'ın ne olduğu bilinmemektedir. Bu sebeple şimdi Nuremberg'de gıyaben yargılanmaktadır. 1925 te Nazi Partisine giren Martin Bormann, Hess İngiltere'ye gittikten veya kaçtıktan sonra onun yerine Fuehrer'in şahsî mümessili olmuştu. Almanya dahilinde bile pek az tanınan bu nispeten genç adam harbin son yıllarında Volkssturm (Halk Hücum Kıtaları) u kuranlardan biriydi. Himmler ve Kaltenbrunner'le birlikte harbden sonra faaliyete geçecek olan gizli Nazi teşkilâtının hazırlayıcılarından birinin hâlâ ele geçmemiş olması oldukça mânidardır.

7 Frank: Bu harbde "Polonya Kasabı,, olarak şöhret bulan Hans Frank işgal altındaki Polonya Umumî valisiyken Polonya'da bilhassa yahudilere karşı yapılan mezalimi bizzat emretmiş ve idare etmiştir. Bunlar kendi söyledikleri sözlerle ve yazılı emirleri ile sabittir. Gariptir ki aslında iyi bir hukukçu olan Frank, Adalet Koordinasyonu Reich Komiseri ve Alman Hukuk Akademisi Başkanı bulunuyordu.

8 Frick: Wilhelm Frick, daha 1932 de Nazi Partisine resmen girmeden evvel parti mensuplarını alttan alta himaye eder ve dostlarına "Eh, Bay Hitler'i kolumuzun altında saklıyoruz,, derdi. Bilhassa Prusya İç İşleri Bakanlığı, Stiria, Karintia, Norveç, Alsace-Lorraine ve aşağı yukarı bütün işgal altındaki mıntakaların umumî valiliği ve Bohemya-Moravya Reich Hâmiliği esnasındaki icraatının hesabını verecektir.

9 Ley: Alman İş Cephesi Lideri olan Robert Ley, eski Alman İşçi Sendikalarını dağıtan ve kendi tâbiri ile Almanya'ya "Yeni sosyalizmi,, yerleştiren adamdır. Hitler'in en

büyük sosyalist olarak tavsif ettiği bu adamın yaptığı icraat hem çalışanlar, hem de çalıştıranlar için zararlı olmuştu. İşçiler daha az paraya daha fazla çalışmıya mecbur olmuşlar, sermayedarlar da bütün kazandıklarını Ley'in ve Partinin dikte ettiği şekilde harcamıya mecbur olmuşlardı. Ley'in iş siyasetinin iyi tarafları olduğu da inkâr edilemez. O, işçilerin ağızlarına birer parça bal çalmak için çalışma şartlarını iyileştirmiş, rahat, bol ışıklı fabrikalar yaptırmıştı. Bundan başka sermayedarlardan topladığı paralarla muazzam imkânlara sahibolan "Neşeden Kuvvet,, teşkilâtını kurmuş ve işçilerin eğlenmelerini, dinlenmelerini temin etmeğe çalışmıştı. Diğer taraftan yabancı işçilerin köle gibi ve fena şartlar içinde çalıştırılmalarının başlıca müsebbiplerinden olan Ley muhakeme başlamadan evvel kendisini hapisanedeki hücresinde asmış ve ölmüştür.

10. Sauckel: 1921 denberi Nazi Partisinde bulunan ve Almanya dışında pek az tanınan Fritz Sauckel Yabancı İşçiler Merkez Kontrol Bürosunun kurucu ve şeflerinden biri olarak yabancıların Alman harb gayreti uğrunda fena şartlar içinde ve zorla köle işçi olarak çalıştırılmalarını organize edenlerin başında gelmektedir.

11. Speer: Aslen mimar olan ve Nazi Partisindeki mevkiini mimarî bahsindeki zevklerinin Hitler'in zevkine uygun olmasına borçlu bulunan Albert Speer meşhur Todt organizasyonu şefi ve Silâh ve Mühimmat Nazırı olarak gerek harb hazırlıklarında ve gerekse harb işlerinde önemli bir rol oynamıştır. Speer'in ayni zamanda gizli Nazi teşkilâtının müessislerinden biri olduğu sanılmaktadır.

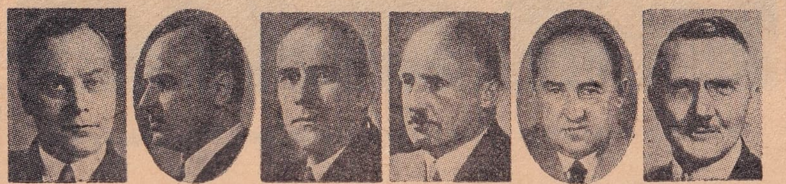
12. Funk: Asıl ihtisası ekonomi olduğu halde bir aralık propaganda ve matbuat işleriyle de meşgul olmuş olan Waltter Funk Hitler'in ekonomik müşaviriydi, sonra Schacht'ın yerine Reichbankın Başkanı ve Reich Ekonomi Bakanı olmuştu. Schacht'tan daha az ihtiyatlı ve daha fazla işgüzar olan Funk Avrupa'da Alman iktısadî üstünlüğünü kurmıya çalışmış ve dolayisiyle iktısadî Lebensraum'un (Hayat sahasının) zeminlerini hazırlamıştır. Bu harbin sebepleri arasında iktısadî âmiller mühim bir yer tutar. Bu iktısadî âmillerin meydana gelmesi başlıca Funk'a aittir. Funk işgal altındaki mıntakalar ekonomisini Almanya'ya râmetmiye çalışarak bugün Avrupa'nın içinde bulunduğu iktısadî anarşiyi meydana getirenlerden biridir.

13. Schacht: Funk'un selefi olan Schacht gerçi hiçbir zaman Nazi Partisine açıkça intisabetmemiştir, fakat iktısadî bakımdan oynadığı rol Funk'unkinden pek aşağı kalmaz. Tam mânasiyle milletlerarası bir Junkers kapitalisti olan Schacht birçok iktısadî entrikalar çevirmiştir. Schacht şimdi Hitler'e aleyhtar olduğunu ve hattâ 1944 temmuzu suikastinde parmağı bulunduğunu iddia etmektedir.

14. Papen: Franz von Papen de açıkça Nazi Partisine intisabetmemişti. Hattâ bir aralık Hitler'in siyasî rakibi vaziyetinde kendisine "Tilki,, lâkabı verilmiş olan Papen Hitler'in iktidar mevkiini ele geçirmesine yardım etmiş ve kendisi Reich Şansölyesi iken Hitler'in muavinliğine inmiye tenezzül etmişti.

Goering, Hess, Ribbentrop, Ley, Keitel, Kaltenbrunner

Rosenberg, Frank Frick, Streicher Funk Schacht

Krupp, Doenitz, Raeder, Schirach, Sauckel, Jodl

Bormann, Papen, Seyss-Inquart, Speer, Neurath, Hans Fritzche

Nurenberg Muhakemesi sanıkları

Tıyneten entrikacı bir adam olarak tanınan Papen geçen harbde Amerika'da ataşemiliterken casusluk ve sabotaj işlerinde parmağı görüldüğü için hudut harici edilmişti. Anşlustan evvel Almanya'nın Viyana Elçisi olan bu katolik Junker orada da birçok entrikalar çevirmişti. Papen'in en son vazifesi Türkiye Büyük Elçiliği idi. Şimdi "çok ihtiyar,, olduğunu, iddia eden Von Papen'i Nuremberg'de, avukat olan oğlu müdafaa etmektedir.

15. Krupp: Almanya'nın tekrar silâhlanarak siyasî vaziyetini elde etmesinde ve tekrar silâhlanmasında meşhur Krupp müesseselerinin sahipleri Krupp von Halbach und Bochle ile babasının çok büyük rolleri olmuştur. Aynızamanda Alman Endüstrisi Reich Birliği Başkanlığı ve Maden İstihsalâtı Grupu Şefliği gibi idarî vazifelerde de bulunan Krupp'un yabancı işçiler meselesinde de parmağı vardır.

16. Neurath: Ribbentrop'un selefi olan Konstantin von Neurath, Ribbentrop'un çığrından çıkardığı siyasî fütuhat plânlarını hazırlıyanlardan ve tatbik mevkiine koyanlardan biridir. Fakat asıl Neurath'ı harb suçlularının ön safına koyan şey Bohemya ve Moravya Reich Hâmiliğidir.

17. Schirach: Asîl bir aileye mensup bulunan Baldur von Schirach iki türlü suç işlemiş sayılmaktadır. Nazi Partisinin Gençliğin Terbiyesi Lideri ve Hitler Gençlik Teşkilâtının Şefi olarak Alman gençliğini harbci bir zihniyetle ve diğer milletlere karşı düşman olarak yetiştirmekten ve sonra da Viyana Parti Mıntaka lideri iken bilhassa yahudilere karşı yapılan mezalimden suçludur.

18. Seyss - Inquart: Arthur Seyss - Inquart "İlk Quisling,,dir, 1932 denberi Nazi Partisinde âza olduğu halde Avusturya Başvekili Schuschnigg'e sureti haktan görünmüş ve el altından Avusturya'nın Nazi hâkimiyeti altına girmesini sağlamıştır. Hitler'in diktesi ile Avusturya İç İşleri Bakanı olan Seyss - İnquart Schuschigg'in istifasından sonra Avusturya Şansölyesi olmuş ve ilk iş olarak Alman ordularını Avusturya'ya davet etmişti. İnquart Avusturya'ya ihanetinden başka Polonya Umumî Valiliği ve Holanda Reich Komiserliği esnasındaki icraatının da hesabını verecektir.

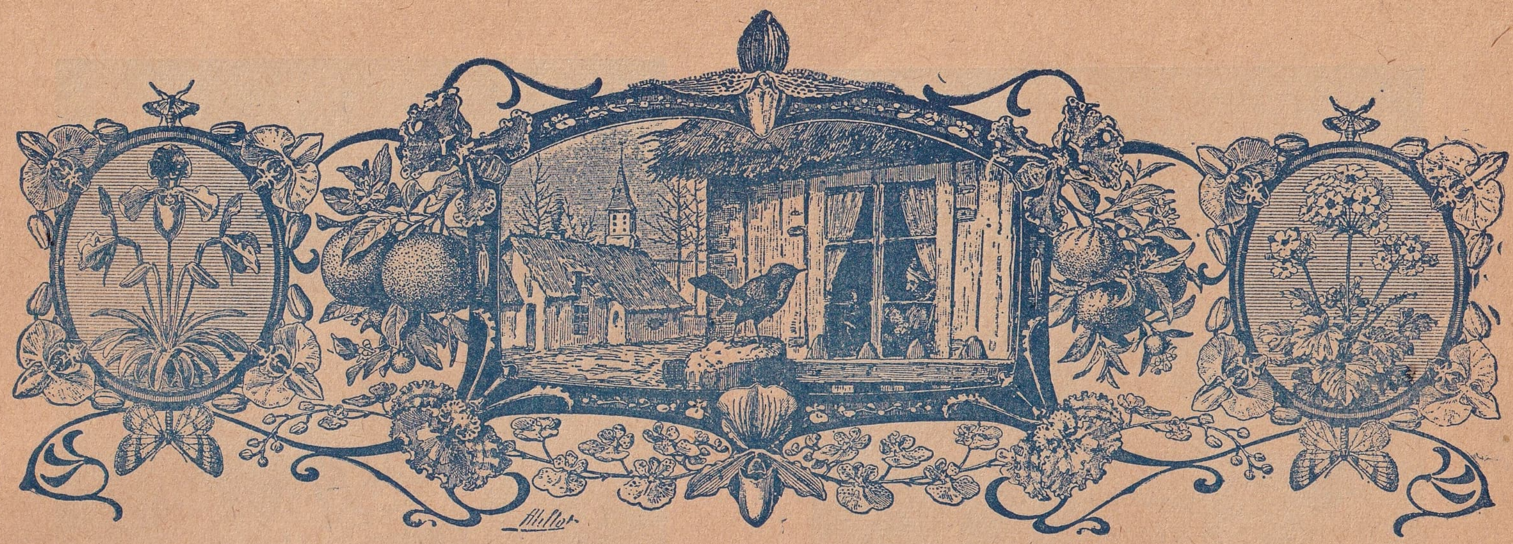
19. Streicher: Naziler arasında yahudi düşmanlığını en ileri vardıran Nazi Partisinin Frankonia Mıntaka Lideri Julius Streicher olmuştur. Neşrettiği "Der Struemer,, adlı gazete ile bu düşmanlığı bir meslek haline sokan sanık, eserlerinin hesabını verecektir.

20. Keitel: Bütün Alman Silâhlı Kuvvetlerinin Başkumandanı sıfatı ile tecavüz harbinin hazırlanmasına ve icrasına bilfiil iştirak eden Feltmareşal Wilhelm Keitel renksiz ve şahsiyetsiz bir adamdır. Büyük bir askerî kabiliyeti yoktur ve Hitler'in "içine doğuş,, larından gelen stratejiyi tasvibederek yükselmiştir. Kendisine tecavüz harbinin hazırlanması ve açılması gibi suçlardan başka harb esnasında işlenmiş harb suçlarının mesuliyeti de terettübetmektedir.

21. Jodl: Hâlâ Hitlere olan bağlılığından vazgeçmemiş gözüken Jodl Wechrmacht Başkumandanlığı Harekât Şubesi Reisi sıfatı ile harbin hazırlanmasında, açılmasında ve harb suçlarının işlenmesinde Keitel'den daha fazla mesuliyet sahibidir. 1943 te Alman zaferinden imanı olduğunuteyid eden Jodl Reims'de mütarekeyi imzalıyanlardan biridir. Şimdi muhakemede açıklanan en enteresan vesikalardan biri Jodl'ün 1943 te yazmış olduğu askerî rapordur. Bu raporda Jodl "Almanya kazanmalıdır, yoksa dünya tarihi mânasını kaybeder.,, diyor.

22. Raeder: Doenitz'den evvel Alman Donanmasının Başkumandanı, sonra da Alman Donanması Müfettişi ve Gizli Kabine Konseyi âzası olan Amiral Erich Raeder Alman donanmasının Versailles hükümleri hilâfına inşasına çalışmış, denizaltı filolarını vücuda getirmiş ve kumandası altındaki kuvvetlerin denizlerde işledikleri harb suçlarına iştirak etmiştir. Nuremberg'de son olarak açıklanan bazı vesikalara göre Raeder Hitler'in emrile yeni yapılan gemilerin tonilâtolarını ve toplarının çaplarını kasden yalnış olarak ilân etmiştir. Meselâ 26.000 ton olduğu ilân edilen Scharnhorst hakikatte 31.300 ton, 35.000 ton olarak ilân edilen Gneisenau da hakikatte 41.700 tondu.

23. Doenitz: Harbin sonlarına doğru kendisini Hitler'in yerine Fuehrer ilân eden Amiral Karl Doenitz, geçen harbin başında Goeben (Yavuz) ile memleketimize de

OCAK AYI

Ocak, senenin birinci ayı, kış mevsiminin ikinci ayıdır. Ocak ayı otuz bir gündür. Bu ay kışın şiddetle hüküm sürdüğü, kar fırtınalarının görüldüğü aydır. Umumiyetle bu ayın yarısından fazlası kuzey rüzgârlariyle, yağmur, kar ve fırtınalarla geçer.

M i l l î g ü n l e r v e t a t i l l e r: Bu ayda pazarlar dışında resmî bir tatil günü vardır ki, o da yılbaşıdır. Bu ayın onuncu günü Birinci İnönü Zaferinin yıldönümüdür.

S a ğ l ı k: Bu ayda, kış mevsiminin meydana getirdiği üşütmeler yüzünden nezle, bronşit, boğaz ve göğüs hastalıkları artar. Bunun için soğuklardan korunmıya çok dikkat etmelidir. Sokağa çıkarken kalın palto giymek, sarınmak gerektir. Hele ayakları ıslatmamıya, üşütmemiye pek dikkat olunmalıdır; bunun için de sokağa çıkıldığı zaman lâstik giymeyi asla ihmal etmemelidir. Nezleye yakalanıldığı takdirde barsakları temiz tutmalı, sıcak çay veya ıhlamur içerek istirahat etmeli ve terlemelidir. Bu gibi hallerde bir gün evde kalıp tedaviyi göze almamak, daha uzun zaman yatağa düşmek sonucunu verebilir.

A y ı n y i y e c e k m a d d e l e r i:

Etler : Koyun, sığır, dana. Sucuk ve pastırma çeşitleri de itibardadır.

Av etleri : Karaca, yaban ördeği, tavşan çeşitleri, sülün, keklik, çulluk.

Kümes hayvanları: Kaz, hindi, tavuk, ördek.

Balıklar : Uskumru, mezit, levrek, kalkan, kefal, dil, barbunya, ringa, istrongilos, kırlangıç. Bununla beraber kırlangıçtan başkası zayıftır, çirozdur.

Kabuklu deniz hayvanları: İstiridye, midye, istakoz.

Taze sebzeler : Ispanak, lâhana, kereviz, pırasa, karnabahar, kırmızı ve bayır turpları, maydanoz, şalgam, havuç, balkabağı. Turfanda olarak ta : Taze fasulya, kabak, enginar.

Meyvalar : Elma, armut, portakal, mandalina,

Peynirler: Kaşar ve salamura peynirleri.

Yoğurtlar : Kâse, torba ve testi yoğurtları.

A y ı n t a r ı m i ş l e r i:

Tarlalar : Bu ay, çok defa tarlalarda iş görmiye müsait değildir. Bununla beraber tarlalara gübre nakledilir ve ekilecek topraklar gübrelenir, havalar fırsat verirse ilkbaharda ekilecek tarlalar da sürülür. Çitlerin kenarlarındaki hendekler ve suların akmasına yarıyan yollar temizlenir.

Bağcılık : Bağlara gübre taşınır, herkler hazırlanır, kütükleri budama hazırlıkları yapılır, lüzumsuz dallar ayıklanır, havalar fırsat verirse bağlar budanabilir. Don yapmazsa zararlı böcekleri uzaklaştırmak için kütükler kireçle badana edilir. Bağların kirizme işine devam olunur, bazı kütükler arasına dut veya başka meyva ağaçları dikilecekse yerleri hazırlanır. Filokseraya karşı da gerekli tedbirler alınır.

Ehlî hayvanlar : Kümes ve ahırların soğuk ve rutubetten korunmasına, yerin olabildiği kadar temiz ve kuru tutulmasına dikkat edilmelidir. Ahır ve kümeslerde sıcaklık 15 ile 18 derece arasında olmalıdır. Yumurtlatmak için tavuklara çavdar ve kara buğday vermeli. Tavukların bu ayda kuluçka yatması pek güç olduğundan daha fazla suni kuluçka usulüne başvurulur. Don zamanlarında kümes hayvanlarına ılık su vermeli. Ziraatte kullanılan beygir ve öküzlerin gıdası arttırılmalı, gebe kısraklara havuç vermeli, muayyen yemleri azaltılmalı. Doğurması yakın inekler sıcak yerde korunur ve doğumdan on beş gün önceden başlıyarak kuru yem verilir. İyi havalarda bütün hayvanlar dışarıya çıkarılıp kümes ve ahırlar temizlenmeli, gübreler çıkarılmalıdır. Buraları her gün havalandırılmalıdır. Koyunlar mevsim icabı ağılda tutulur ve ancak iyi havalarda öğle vakti bir müddet dışarı çıkarılır.

Arıcılık : Kovanları arasıra muayene etmeli, üzerlerine kar yağmışsa biriken kar ve buzları yavaşça kaldırmalı, kovan ağzından ölmüş arıları çıkarmalı. Arıların gıdasına dikkat etmeli, asla mayi halinde şeker veya başka şeyler verilmiyerek ne sık, ne seyrek bir bez üstüne nebat şekeri veya âdi toz şeker koyup kovana yerleştirmeli. Soğuklarda kovanları asla yerlerinden oynatmamalı.

Böcekçilik : Bu ayda yapılacak iş yoktur.

Meyva bahçesi : Havalar uygun giderse elma ve armut ağaçlarının kuvvetsizleriyle kiraz, erik ve kayısı ağaçları budanır. Bütün ağaçların kuru ve biçimsiz dalları kesilir, meyva ağacı dikilecek yerlerin bir metre derinliğinde kirizmesi yapılır. Sonbaharda açılmış çukurlara ağaçlar dikilir. Ağaçların tırtılları ayıklanır. Bazı ağaçlardan daldırma yapılır. Bu ay meyva ağaçlarına gübre vermek için pek uygundur; ağaçların etrafını açıp sönmemiş kireç tozu serpmeli, üzerine gübreyi dökmelidir.

Sebze bahçesi : Bu ayda geçen iki ayda tamamlanmıyan kirizmeler tamamlanır. Gübre ile bellenecek sebze tarlaları varsa gübre dökülerek yaşken bellenir ve ekilecek yerleri ayrılır. Mutedil ve yağmurlu havalarda enginarların piçleri ayıklanır, çürüyenleri çıkarılır. Dikilmiş tohumlardan çıkmıyanlar varsa yerine yenileri ekilir. Bu ay sonuna doğru duvar diplerine ve tarla kenarlarına az miktarda nohut, bakla, soğan dikmek münasiptir. Havalar fırsat verirse ıspanak, salata gibi şeyler dikilebilirse de buna pek güvenmemelidir. Bu ayda turfanda sebze yetiştirmek için camlı sandıklara çeşitli tohum ve fideler dikilebilir. Bunlar fide olarak hıyar ve biber, tohum olarak çabuk yetişen cinsinden fasulya ve kavun, domates, havuç, yapraklı hindiba, patlıcan, yazlık baş lâhana, bamya, kıvırcık salatadır. Açığa da fide olarak enginar, kök olarak kuşkonmaz, marul, pırasa ve arpacık soğan dikilir.

Ç i ç e k b a h ç e s i: Dal ve çelikten yetiştirmek suretiyle çiçeklerin üretilmesine başlanır. Kar ve buzlar eridiği zaman karanfillerin bulunduğu yer hayvan yatağı gübresiyle örtülür. Bazı çiçek soğanları dikilir. Tarhlar yenilenir, bozulmuş çimenler sökülüp yenileri dikilir. Yeni dikilen hercaî menekşeyi soğuktan korumak için camekâna koymalı veya kaba hasırla örtmelidir. Don olmadığı zamanlarda gül fidanlarını budamalı, yabani gülleri aşılamalıdır.

yeniçeri gülbangı

Yeniçeri Ağası

Merasim kılığiyle Yeniçeri

Bölük Ağası

Van Moor'un "100 Estamps,, eserinden

Bir Gönüllü Asker

Onsekizinci Yüzyıl Yeniçeri kılıklarından

gelmişti. Geçen harbde denizaltı subayı olarak hizmet ettikten sonra bir aralık akıl hastanesinde tedavi edildiği söylenir. Bu harbde Denizaltı Filosu Kumandanı iken Raeder'in yerine Donanma Başkumandanı olan Doenitz bilhassa amansız denizaltı savaşının başlıca âmillerinden biridir.

24. Fritzsche: Goebbels'in en gözde muavinlerinden olan Hans Fritzsche Alman Haberler Ajansının (D.N.B.) ve Almam Radyolarının Şefi olarak Nazi akidesini dünyaya yaymağa çalışmış ve tecavüz harblerine tekaddüm eden sinir harblerinin başlıca âmillerinden biri olmuştur.

Bu suçlulardan başka suçlu olan teşekküller şunlardır: 1) Die Reichsregierung (Rayh Kabinesi.), 2) Das Korps Der Politischen Leiter Der N.S.D.A.P. (Nazi Partisi Siyasî Önderlik Grupu), 3) Die Schutzstaffein Der N.S.D.A.P (SS Hücum Kıtaları), 4) Die Geheime Staatspolizei (Gestapo), 5) Die Sturmabteilung Der N.S.D.A.P. (S.A.), 6) Alman Silâhlı Kuvvetleri Başkumandanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı.

(Altemur Kılıç)

OSMANLI - RUS SAVAŞLARI — Osmanlı İmparatorluğu, tarihi içinde 1677 - 1918 seneleri arasında Çarlık Rusyası ile on üç defa savaşmak zorunda kalmıştır. Bu on üç harbin yapıldığı yıllar sırasiyle şunlardır: 1) 1677-1681; 2) 1686-1699; 3) 1711; 4) 1712; 5) 1713; 6) 1736-1739; 7) 1768-1774; 8) 1787-1792; 9) 1807-1812; 10) 1828-1829; 11) 1853-1855; 12) 1877-1878; 13) 1914-1918. Şu halde Rusya 1677 den 1918 yılına kadar geçen 241 seneden 57 yılını Türkiye ile harbederek geçirmiştir. 57 nin 241 e nisbeti dörtte birden fazladır. Böylelikle Rus Çarlığı, zamanının dörtte birini bizimle harbetmeğe kullanmış ve ortalama olarak on sekiz yılda bir, bize harb açmıştır. Osmanlı donanması, tarihte yaptığı dört büyük felâketli muharebeden üçünü Ruslarla yapmıştır: 1) Çeşme (1770) İngilizlerin elbirliğile; 2) Navarin (1827) Ruslarla birlikte İngiliz ve Fransız donanmaları; 3) Sinop (1853). (Not: Dördüncüsü 1570 te İnebahtı'da Birleşik Hıristiyan filosiledir.)

Yukarda gösterdiğimiz on üç harbin kısaca sebep ve neticelerine geçiyoruz.

1677 - 1681 harbi: 1676 da bir sulh muahedesile neticelenen Osmanlı İmparatorluğu-Polonya harbinden sonra, Polonya'nın müttefiki olan Rusya 1677 den 1681 e kadar imparatorlukla yalnız başına harbe devam etti. Bunun neticesi Rusya ile yirmi yıllık bir mütareke imzalanması ve Ruslara Polonya'dan aldıkları Ukrayna topraklarının bırakılması oldu.

1686- 1699 harbi: Avusturya, Polonya, Venedik ve Malta arasındaki «Mukaddes İttifak» ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1684 tenberi devam eden harbe 1686 da Rusya da katıldı. Avusturyalıların devamlı hücumlarına dayanamıyan İmparatorluk 1699 da İngiltere ve Holandanın aracılığile Karlofça Barış Andlaşmasını imzalıyarak Avusturya, Polonya ve Venediğe birçok arazi bırakmak zorunda kaldı. Rusya ile ise Karlofça da yalnız iki senelik bir mütareke imzalandıktan sonra 1700 de İstanbul'da imzalanan barış andlaşmasile Azak kalesi Ruslara geçti.

1711 harbi: Prut harbi diye anılır. Rusyanın Kırım sınırlarımızda kaleler yaptırması ve topraklarımıza tecavüzlerde bulunması üzerine İmparatorluk 20 kasım 1710 da harb ilân etti; askerî harekât ertesi sene başladı. Baltacı Mehmet Paşa Çar Petroyu Prut ırmağında Falci'de kuşattı; bütün ordusile imha veya esir edeceği sırada karısı Katerina bir taraftan Petro'yu sulh görüşmelerine girmeğe teşvik etti, bir taraftan da Baltacı'ya altın ve elmaslar gönderdi. Baltacı'nın şahsî menfaati uğruna devletin menfaat ve şerefini satması neticesinde Birinci Petro ve ordusu kurtuldu. Prut Muahedesile Azak kalesi sağlam olarak İmparatorluğa verilecek; sınırlarımızdaki bazı Rus kaleleri yıkılacak; Çar, Polonya ve Kazakların işine karışmıyacak; Çar İstanbul'da bir elçi bulundurmak hakkından vazgeçecekti.

1712 harbi: Rusya Prut muahedesi hükümlerini yerine getirmediğinden İmparatorluk 28 aralık 1711 de Rusya'ya yeniden harb ilân etti. Askerî harekât başlamadan İngiltere ve Holandanın aracılığile ve 1712 İstanbul Barış Andlaşmasile Prut şartları yenilendi.

1713 harbi: Rusya 1712 Andlaşmasını da yerine getirmediğinden 12 kasım 1712 de gene harb açıldı. Ordu Edirne'de toplandı. Kırım ve Tatar Hanları Ukrayna ve Don ülkelerini istilâ ettiler. Fakat İstanbul'da çıkan birtakım karışıklıklar üzerine 24 haziran 1713 te Edirne'de imzalanan barış andlaşması İstanbul Andlaşmasını Ruslar için biraz daha ağırlaştırdı.

1736 - 1739 harbi: Osmanlı İmparatorluğunun İran ile harbde olmasından fayda-

1877 Harbine ait eski bir gravür

lanan Ruslar Kırım'ı istilâ ederek her tarafı yıkıp yaktılar. 1737 de İngiltere ve Holandanın aracılığile Polonya'da Niemiroff'ta bir mütareke kongresi toplandıysa da Rus delegelerinin iki yüzlülüğünden bir anlaşmıya varılamadı. Gene 1737 de Avusturyalılar Rusların imdadına koştular; Macaristan, Sırbistan, Bosna - Herseğe saldırdılar, fakat püskürtüldüler. Fransa'nın aracılığile Belgrat Barış Andlaşması imzalandı. Bu andlaşmada Ruslar Azak kalesini yakmağı, Karadenizde harb ve ticaret gemileri bulundurmamağı taahhüt ettiler.

1768 - 1774 harbi: İkinci Katerinanın Polonya işlerine karışmasından çıktı. Osmanlı ordusu karada yenildiği gibi Avrupa'yı dolaşarak Akdenize gelen Rus donanması da Çeşme'de Osmanlı donanmasını gafil avlıyarak yaktı (1770). 1774 te Küçük Kaynarca Barış Andlaşmasile Kırım İmparatorluğa tâbi olmaktan çıktı ve istiklâl kazandı; Dinyeper ve Bug arasındaki topraklar Ruslara verildi; Ruslar Karadeniz ve Akdeniz'de donanma bulundurmak ve Boğazlardan harb gemileri geçirmek haklarını aldılar; İstanbul'da Galata'daki Rus kilisesi için Rus Elçiliğine bazı haklar tanındı. 1779 Aynalıkavak Andlaşmasile Kırım'ın şer'î işlerinin İstanbula bağlılığı ve istiklâli teyidedildi. Fakat 1784 İstanbul Muahedesile Rusya Kırım'ın ilhakını Osmanlı devletine kabul ettirdi.

1787 - 1792 harbi: İkinci Katerinanın düşmanca bazı gösterileri üzerine Osmanlı devleti 1787 de Rusya'ya harb açtı. Bu harbde Avusturya Rusya'nın, İsveç ve daha sonra 1790 da Prusya Osmanlı İmparatorluğunun müttefiki idiler. 1791 de Avusturya ile Ziştov, 1792 de de Rusya ile Yaş Muahedesi yapıldı. Bu andlaşmaya göre Kırım Rusya'ya kalmakla beraber Rus - Türk sınırı olarak Dniester ırmağı kabul ediliyor; Besarabya, Bender, Akkerman, Kilia ve İsmail kaleleri Osmanlılara geçiyordu.

1807 - 1812 harbi: Rusya, Osmanlı devletinin sözde müttefiki olduğu halde 1806 yılında harb açmadan bazı kalelerimize saldırdı ve 27 aralık 1806 da Bükreş'e girdi. 7 ocak 1807 de Babıâli Rusya'ya harb aştı, İmparatorluk orduları Rumanya'da durmadan yenildi ve 25000 kişilik bir ordusu teslim olunca barış yapmak zorunda kaldı. 1812 Bükreş Andlaşmasile Türk - Rus sınırı Prut'a geriledi; Besarabya Ruslara verildi; Sırbistan'da umumî af ilân edildi. Halbuki bu sıralarda Rusya Napoléon gibi müthiş bir düşmanla karşılaşmak zorunda kaldığı için yapılan andlaşma Osmanlı ricalinin görüşsüzlüğünden başka bir şey değildi.

1828 - 1829 harbi: Büyük devletlerin 1827 Andlaşmasile Yunanistan'ı İmparatorluğa tâbi muhtar bir devlet ilân etmelerini Babıâli kabul etmedi. Donanmamız Navarin'de yakıldı (1827). Rusya 1828 de İmparatorluğa harb açtı. İmparatorluk orduları Anadolu ve Rumeli'de gerilediklerinden 1829 Edirne Barış Andlaşması yapıldı. Bu andlaşma ile Kafkasya'da Çerkezistan Rusya'ya geçti; Yunanistan müstakil oldu; Rumanya muhtariyeti genişletildi; Sırbistan muhtar bir prenslik oldu.

1853 - 1856 harbi: Rusya'nın bazı bahanelerle memleketimizde Ortodoks Osmanlı tebaasının koruyucusu olarak tanınmasını istemesi İngiltere ve Fransa'nın teşvikile Babıâli tarafından reddedildi. Rus orduları Eflâk ve Buğdan'ı istilâya başlayınca İmparatorluk 23 ekim 1853 te Rusya'ya harb ilân etti. Ruslar Sinop'ta Türk donanmasını yaktılar (1853). İngiltere - Fransa 12 mart 1854 te Türkiye ile ittifak ettiler. Müttefik ordular Sıvastopol'u kuşattılar. 15 mart 1855 te Piyemon - Sardunya Krallığı ittifaka girerek Sıvastopol'a 15000 asker gönderdi. 14 haziran 1854 te Avusturya'nın Babıâli ile imzaladığı yardım taahhütnamesi üzerine Ruslar Eflâk ve Buğdandan çekilmek zorunda kaldılar. 1855 eylülü sonlarında Sıvastopol düştü. Rusya harbin çıkmaza girdiğini görünce barışa yanaştı. 1856 da imzalanan Pariş Andlaşmasiyle Osmanlı devletinin mülkî tamamlığı ve istiklâli İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusyanın müşterek kefaleti altına giriyor; İmparatorluk «Avrupa umumî hukuku»ndan hissedar oluyor; hıristiyan tebaa hukukunu daha iyi muhafazayı taahhüt ediyor; 1841 Boğazlar Mukavelesi tekit ediliyor; Osmanlı ve Rusya devletlerinin Karadeniz'de tersane kurmaları ve donanma bulundurmaları menediliyordu. Fakat Rusya, 1871 Londra Muahedesile bu son kayıttan kurtuldu.

1877 - 1878 h a r b i : Halk dilinde «93 Harbi» diye meşhurdur. 1875 te Balkan milletleri Rusya'nın teşvikile yer yer ayaklandılar, fakat bunların hepsi tedibedildi. Bunun üzerine Ruslar 1877 ilkbaharında Osmanlı ordusunun iki misli ve Osmanlı toplarının üç misli kuvvetlerle ve harb ilân etmeden hududu aşarak saldırdılar. Bu harbde Gazi Osman Paşa Pilevne, Kafkasya'daki diğer kuvvetler de Zivrin ve Erzurum şehamet destanlarını yarattılar. Fakat sonunda harb tâlii Ruslara güldü. Ruslar Ayastafanosa dayandılar. Ayastafanos Andlaşmasiyle büyük Bulgaristan kuruluyor; Sırbistan ve Karadağ genişliyor; Rumanya müstakil bir prenslik oluyordu. Bu muahedenin tanzimi sırasında, halkının büyük bir kısmı Türk ve müslüman olduğu için Çarlık Rusyası açıktan açığa Kars ve Ardahan vilâyetlerini istemeğe cesaret edemedi, fakat Osmanlı İmparatorluğunun veremiyeceği miktarda harb tazminatı istedi. O zaman istenmiş olan bu tazminat 1.410.000.000 ruble idi. Onun için Ayastafanos Muahedesinin on dokuzuncu maddesine «Rusya İmparatoru, Devleti Aliyenin müşkülâtı maliyesini göz önüne alarak ve Padişahın arzusuna da imtisal eyliyerek, yukarki fıkrada münderiç mebaliğin büyük kısmının aşağıda yazılı toprakların terki suretile tesviyesine muvafakat eder» hükmü konuldu. Bu hükümle, harb tazminatı mukabilinde Rusya'ya bırakılmış olan toprakların büyük kısmını da Kars ve Ardahan vilâyetleri teşkil ediyordu. Fakat Rusların İstanbul'a girmesinden kuşkulanan İngiltere ve Avusturya'nın tazyikile, daha sonra da Almanya'nın araya girmesile Rusya Ayastafanos Andlaşmasının Berlin'de toplanacak bir kongreda yeniden gözden geçirilmesine razı oldu ve bundan da Berlin Andlaşması doğdu. Bu andlaşma ile Bulgaristan büyük bir kırallık değil, Osmanlı Padişahına tâbi küçük bir prenslik oluyor; Rumanya, Sırbistan ve Karadağ birer müstakil prenslik halinde genişletiliyor; Ayastafanos Muahedesindeki hüküm muhafaza edilerek Batum, Kars ve Ardahan Rusya'ya geçiyor, ancak Bayezit vilâyeti İmparatorlukta kalıyor; Bosna - Hersek Avusturya - Macaristanın askerî işgali altına giriyor, Makedonya ve Doğu Anadolu'da ıslahat vâdediliyordu.

1914 - 1918 h a r b i : Birinci dünya harbinde Türk orduları Ruslara karşı, tek başlarına olarak Kafkasya cephesinde; Almanlar, Avusturyalılar ve Macarlarla birlikte Galiçya cephesinde; Bulgar ve Almanlarla birlikte Rumanya cephesinde çarpışmışlardır. Kafkasya'da Enver Paşanın giriştiği Sarıkamış taarruzu bir bozguna uğradı, dokuz vilâyetimiz Rus işgali altında kaldı. 1917 ekiminde Bolşevikler Rusya'da iktidara geçince harbe son verdiler. Türkiye, Almanya, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan'la Rusya arasında 9 şubat 1918 de Brest - Litovsk Barış Andlaşması imzalandı. Bu andlaşma ile Batum, Kars ve Ardahan eski sahibi Türkiye'ye veriliyordu.

Not : Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetile Rusya arasında 16 mart 1921 de Moskova Andlaşması imzalandı. Bu andlaşma ile «Batum livasına aid olan arazi ile Batum liman ve şehri» Rusya'ya bırakılmıştır. Ancak buna: 1) Batum ahalisine, her cemaatin dinî ve harsî hukukunu temin ve ahalinin arzularına muvafık bir «arazi tasarruf usulü konulmasına imkân verecek geniş bir idarî muhtariyet» verilmesi; 2) Batum limanı yoliyle Türkiye'ye giden veya gelen bilcümle maddelerle ticarî eşyanın gümrük resmine tâbi tutulmaksızın, müşkülâtsız, bilcümle resim ve tekliflerden muaf ve her nevi hususî masraflardan müstesna olarak Batum limanından istifadesi hakkının Türkiye'ye temin edilmesi şartı konulmuştu. Ayni andlaşmayla Rusya Türkiye'deki kapitülâsyonların kaldırılmasını da kabul etmişti.

(Ay. An.)

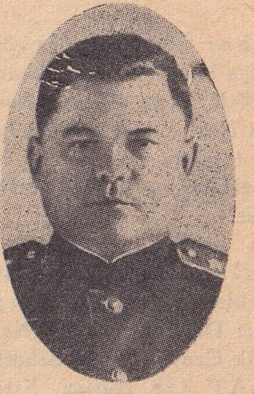
RUS TAARRUZU (1943 yılı sonbaharında) — Almanları Stalingrad'da yenen Rus orduları, fasılalarla ilerlemelerine devam ederek, 1943 yılı eylûl ayının sonunda Leningrad - Nevel - Smolensk batısı - Gomel ve bu şehirden itibaren Dnieper nehrini takibederek Dniepropetrovsk'tan Melitopol'a ve oradan Azak Denizi'ne ulaşan bir hatta varmışlardı. Stalingrad'danberi cereyan eden muharebeler, genel olarak Doğu Cephesinin güney ve orta kısımlarında cereyan etmiş; Moskova - Nevel hattının kuzeyinde kalan sahada büyükçe bir Rus taarruzu görülmemişti. Rus orduları eylûl sonunda Dnieper'e varınca, hatırı sayılır bir engel olan bu suyun kenarında durmadılar. Ellerine geçen fırsatlardan faydalanarak nehrin batı kenarında başlıca üç köprübaşı kurmıya muvaffak oldular. Alınan haberlere göre, bu köprübaşları şuralardaydı : 1 — Pripet suyunun Dnieper'le birleştiği bölge, 2 — Prejeslavl (Kief'in 90 kilometre güney - doğusunda) bölgesi, 3 — Krementchoug şehri dolayları. Almanlar bu köprübaşlarını ortadan kaldırmıya çalıştılar; fakat muvaffak olamadılar.

1943 Rus taarruzunu gösterir kroki

Dnieper nehri gerek savunmadaki tabiî değeri, gerek Ukrayna'nın zengin maden kaynaklariyle bereketli topraklarını örtmesi bakımından önemi olan bir su idi. Almanların istiyerek Dnieper'i terketmeleri beklenemezdi. Nitekim alınan haberler de Almanların bir müddettenberi Dnieper kenarında savunma tedbirleri aldıklarını gösteriyordu.

3 eylûl 1943 günü İtalya Müttefiklere teslim oldu; bu suretle Mihver cephesinde büyük bir gedik açıldı. Artık, Balkanlar'da jandarmalık yapmak, İtalya'ya ayak basan Müttefik kuvvetlerini karşılamak, İtalyan askerlerinin silâhlarını almak, Fransa güney kıyılariyle Balkan kıyılarının savunmasını düşünmek Almanlara düşmüştü. Hiç şüphesiz bütün bunlar yeni kuvvetlere ihtiyaç hissettiriyordu. Alman Başkomutanlığı, bütün bunları elinde bulunan stratejik yedek kuvvetlerle karşılıyacak durumda değildi. Bunun için Doğu cephesinden kuvvet alındı; bu suretle Dnieper'de düşünülen savunma zayıfladı. Buna mukabil Rus orduları 13 temmuz 1943 gününden eylûl sonlarına kadar yaptıkları taarruzla 170 - 350 kilometre mesafe katetmişlerdi. Bu bölgede Almanların taş taş üstünde bırakmadıkları söyleniyordu. Hattâ o kadar ki, bu bölgedeki Ruslardan bir kısmı bile batı yönünde geri alınıyor; Almanlar da bunların kendi istekleriyle Alman ordularını takibettiklerini söylüyorlardı. Mevsim yağmurları başlamak üzereydi. Bütün dünyanın gözü Doğu cephesine çevrilmiş, birçok kimseler elverişsiz şartlar altında Rusların taarruz edip etmiyeceği hakkında düşünce ve yorumlara dalmışlardı. 7 ekim 1943 günü gelen haberler düşünce ve yorumlara son verdi; çünkü, Rus orduları taarruza başlamışlardı.

Vatutin

Alınan bir habere göre, bu taarruz şöyle tertiplenilmişti : a) 1. Ukrayna cephesi kuvvetleri. Komutanı; General Vatutin. Birlikleri; 61 piyade tümeni + 22 piyade tugayı + 6 süvari tümeni + 39 zırhlı tugay + 18 bağımsız zırhlı alay (11 ordu halinde). b) 2. Ukrayna cephesi kuvvetleri. Komutanı; General Konief. Birlikleri; 51 piyade tümeni + 19 piyade tugayı + 17 zırhlı tugay + 3 süvari tümeni + 25 bağımsız zırhlı alay (7 ordu halinde). Bu iki cephe kuvvetleri arasında ara hattı : Kanif - Uman. c) 3. Ukrayna cephesi kuvvetleri. Komutanı; General Malinovski. Birlikleri; 29 piyade tümeni + 7 piyade tugayı + 9 zırhlı alay + birçok zırhlı tugaylar (4 ordu halinde). İkinci ve üçüncü cephe kuvvetleri arasında ara hattı: Krementchoug - Krivoirok. d) 4. Ukrayna cephesi kuvvetleri. Komutanı; General Tolbukhin. Birlikleri; 39 piyade tümeni + 5 piyade tugayı + 7 zırhlı tugay + 8 bağımsız zırhlı alay (6 ordu halinde). Üçüncü ve dördüncü cephe kuvvetleri arasında ara hattı: Dniepropetrovsk - Kerson. e) Kertch ordusu. Komutanı; General Yeremenko. Birlikleri; 9 piyade tümeni + 2 piyade tugayı + 1 zırhlı tugay + 3 bağımsız zırhlı alay.

Koniev

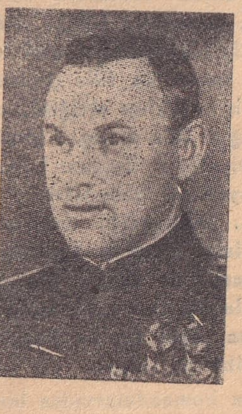

Malinovsky

Taarruz eden Rus kıtaları karşısında Mareşal Von Meinstein emrindeki güney Alman ordular grupu vardı. Bu ordular grupunun 90 - 100 tümen kadar olduğu yorumlanıyor. Başlangıçta taarruz bilhassa iki bölgede şiddetli oldu. Bu yerlerden biri, Büyük Dnieper dirseğinde olup buradaki taarruzun yönü Krivoirok şehriydi. Diğer taarruz alanı da Zaporoje - Melitopol arasıydı. İki yönden yapılan bu taarruzlarla, Kırım'ı tecridetmek ve Büyük Dnieper dirseğinde kalan Alman kuvvetlerini yokederek bu bölgedeki zengin maden kaynaklarına el koymak isteniyordu. Almanlar Krivoirok'a doğru ilerliyen Rus kuvvetlerini başka bölgelerden topladıkları kuvvetlerle mukabil taarruz yaparak durdurduysalar da, Zaporoje - Melitopol hattına taarruz eden Rus kıtaları, Alman mevziini yararak Aşağı Dnieper'in sol kıyısına ulaştılar; bir taraftan da Prekop berzahı üzerinde bulunan Armiansk kasabasını aldılar. 4. Ukrayna cephesi kuvvetlerinin karşısından çekilen Almanlar, Nikopol ve Kerson şehirleri dolaylarında birer köprübaşı tutmuşlardı. Bir taraftan 4. cephe kuvvetleri bu işi yaparken, diğer taraftan Kertch ordusu da bu addaki şehir dolaylarına çıkarma yaptı. Kırım'da yedi Rumen, üç veya dört Alman tümeninin olduğu söyleniyordu. Rus kuvvetleri, gerek çok iyi tahkim edilmiş olan Prekop berzahında, gerek Kertch köprübaşında göze çarpan bir başarı sağlıyamadılar. Güneyde 2., 3., 4. ve Kertch orduları cephelerinde nisbî bir durgunluk başlarken 1. Ukrayna cephesi kuvvetleri de taarruza başlamıştı. General Vatutin kuvvetlerinin 4 kasım 1945 te Kief şehrini aldıkları ve güney - batıya doğru ilerledikleri bildirildi. Kief'in düşmesi, Rus kuvvetlerine, kışta bile her tarafı donmıyan Pripet bataklığına yanlarını dayıyarak, serbestçe güney ve güney - batıya yönelmek kolaylığını veriyordu. Bu yönlerde yapılacak ilerlemeler, Von Meinstein ordular grupunu büyük ölçüde geri çekilmiye zorlıyacak, bu ordular çekilmezse yokolacaklar; aynı zamanda Ukrayna'nın büyük kısmı da Almanların ellerinden çıkacaktı.

Tolbukhin

Eremenko

Rokossovsky

Kief düştükten sonra Rus kuvvetleri ilerlemiye devam ederek Zitomir ve Fastov şehirlerini aldılar. Durum her geçen gün biraz daha Almanların aleyhine fenalaşıyordu. Bunu gören Alman Başkomutanlığı, başka yerlerden getirilen kuvvetleri Mareşal Von Meinstein'ın emrine verdi. Bu kuvvetler 13 kasım 1943 günü mukabil taarruza başladılar. Almanların yaptığı bu taarruz 14 aralık 1943 günü durdu. Yapılan bir aylık taarruz sonunda Almanlar, Sovyetlerin dokuz günde aldıkları arazinin küçük bir kısmını geri almışlardı. Sonbaharda General Rokossovsky kuvvetleri de boş durmadı. Bunlar da biraz ilerliyerek Gomel şehrini aldılar. Bu suretle 1943 yılı sonbaharında yapılan Rus taarruzu sona erdi.

Meinstein

Rusların 1943 sonbaharında geri aldıkları arazi, diğer mevsimlerde aldıklarına nazaran çok küçüktür. Her ne kadar mevsim elverişsiz ve Rus orduları nispeten yorgun ve gerilerinde tahribedilmiş bir bölge varsa da, aynı ordular aynı şartlar altında diğer yılların sonbahar, hattâ kış mevsimlerinde 1943 tekine nazaran daha çok toprak kurtarmışlardır. Rusların 1943 sonbaharında az ilerlemesi, bir dereceye kadar Almanların Dnieper'de savunmak istemeleriyle de izah olunabilir. Fakat, bu tam mânasiyle başarılamamış ve Ruslar krokide gösterilen arazi parçasını kurtarmıya muvaffak olmuşlardır.

(*Kurmay Hamza Gürgüç*)

RÖNTGEN, WILHELM CONRAD — (1845 - 1923) «Vilhelm Konrad Röntgen okunur» Yaptığı büyük bir keşifle bütün dünyaya kendisini tanıtmış ve insanlığa hizmet etmiş fizik âlimlerindendir. Röntgen, 1845 yılının martında Almanya'da Lennep kasabasında doğdu. Babasını pek küçük yaştayken kaybetmek talisizliğine uğradı. Çocukluğunu Holanda'da geçirdi. Tahsilinin bir kısmını Zürich'te yaptı. Yirmi üç yaşındayken makine mühendisi diplomasını aldı. 1870 te Wurzburg Fakültesine asistan, 1872 de Strassbourg' da profesör muavini oldu. Bu esnada evlendi. 1889 da Wurzburg Fakültesine fizik profesörü olduğu zaman kırk dört yaşındaydı.

Profesör Röntgen, yüksek ve araştırıcı ruhta yaratılmış bir adamdı. Fizik ilminin karışık, karanlık meselelerini aydınlatmak için gece gündüz çalışıyordu.

Bu sıralarda fizikte elektrik bahsi yeni gelişmeler göstermeğe başlamış, bütün dünya âlimleri elektrik bahsindeki çalışmalara hız vermiş bulunuyorlardı.

Bundan önce İngiliz âlimlerinden Sir William Crooks, elektrikte katod şuaları denilen ışıkları tetkik etmeğe başlamış, bunların sırrına erebilmek için kendi adına izafe edilmiş olan crooks tübünü vücuda getirerek bu şualar hakkında çalışmalar yapmış, elektron dedikleri zerrelerin esasını kurmuştu. Gününbirinde Profesör Röntgen de, Crooks tarafından açılan ve henüz her tarafı aydınlanmamış olan bu meseleye merak sardırdı, sabır ve gayretle çalışmıya başladı.

Nihayet, 1895 yılı kasım ayında, bazı tecrübeler yaparken, katod şualarının bir takım cisimlere çarptıktan sonra o cisimlerden, daha başka ve daha esrarlı bir şua hâsıl olduğunu gördü. Bu şua gözle görülmüyor, fakat Platina cyanure de barium denilen maddede parlaklık (Floresans) yapıyor, fotoğraf camlarını da müteessir ediyordu. Profesör Röntgen tetkiklerini biraz ilerletince bu şuaın başka ışıklara benzemediğini, şeffaf olmıyan cisimlere nüfuz etmek kudretini haiz olduğunu da hayretle gördü.

Baştan bu ışığın mahiyeti iyice bilinmedi. Meçhul ışıklar mânasına gelmek üzere buna X. şuaı denildi. Fakat çok geçmeden yeni bir keşif olduğu anlaşılarak «Röntgen Şuaı» denilmek suretiyle, hak ve şerefin büyük âlime ait olduğu tasdik edilmiş oldu.

Profesör Röntgen bu keşfi başardığı zaman tam elli yaşında idi. Bulduğu bu şua sayesinde, her şeyden önce, insan vücudunu görüp tetkik etmenin mümkün olup olamıyacağını düşündü ve bu düşünce ile ufak bir cihaz hazırlamıya başladı. Nihayet, ilk vücuda getirdiği cihazla, 1896 yılı ocak ayının 23 üncü günü Wurzburg Üniversitesinde Profesör Von Kölliker'in elinin bir resmini çekti. Bu tecrübe, elin parmaklarından biri üzerindeki yüzükle beraber, bütün kemiklerin görülmesi kabil olduğunu göstermek suretiyle gayet parlak bir neticeye vardı ve ilk röntgen makinesi bu suretle icadedilmiş oldu.

Röntgen

İlk radyografinin örneği olan bu el resmi bugün tarihî bir hatıra halindedir. Onun bu buluşu, ilimde ve bilhassa hekimlik ilminde çok geniş bir ufuk açmış, bu keşfin insan sağlığı üstünde pek büyük faydaları görülmüştür. O zamana kadar hekimler, insanların iç âzasında hâsıl olan çeşitli iltihap ve tegayyürleri gözle göremiyorlar, dışarıdan el ile yoklayıp hissetmek, kulakla dinleyip duyabilmek için çabalayıp duruyorlardı.

Profesör Röntgen'in bu keşfi, gün geçtikçe ilerlemiş, Röntgen şuaının vasıfları, gün geçtikçe, daha iyi anlaşılmış ve bunun hekimlik alanındaki tatbikleri pek dikkate şayan neticeler vermiştir. Bu sayede vücudun iskeletini teşkil eden kemiklerin kırıkları, çatlakları, iltihapları, çıkıkları güzelce görülebildiği gibi, kalb gibi kesif ve gölge verici organların da röntgen şuaı ile tetkiki kabil olmuştur.

Bundan başka vücudun içerisine girip saplanan kurşun, çivi, iğne gibi yabancı cisimlerin bulundukları yeri gözle görüp tâyin etmek ve onları kolaylıkla çıkarmak imkânı elde edilmiştir.

Röntgen şuaının hangi cisimlere nüfuz edip hangilerine nüfuz edemediği anlaşıldıktan sonra insanlara ağızdan röntgen şuaı için kesif olan maddelerden ilâçlar vererek veya bunları enjeksiyon suretinde kullanarak mide, barsak, karaciğer, böbrek, sidik yolları.. gibi organlardaki bozukluk, taş, iltihap şeklinde bulunan çeşitli hastalıkların tetkik edilip anlaşılması çok kolaylaşmıştır.

Verem hastalığının akciğerlerde yaptığı iltihapların röntgen şuaı önünde verdiği gölgelerin incelenmesi sayesinde verem hastalığının patolojisi kökünden değişmiş, bu hastalığın daha başlangıçta iken teşhisi ve hastaların çabucak kurtarılması imkânı kazanılmıştır.

Hele röntgen şuaının, vücut hücrelerinde yaptığı tesirler dolayısiyle, sade teşhiste

İlk radyografi

Profesör Von Kölliker'in yüzüklü eli

değil, başta kanser, sarkom gibi öldürücü hastalıklar olmak üzere, birçok dertlerin tedavisinde de cankurtarıcı tesirler gösterdiği anlaşıldıktan sonra Profesör Röntgen'in keşfi, daha büyük bir önem kazanmıştır. Denebilir ki röntgen'n icadı hekimlik âleminde birçok telâkkileri ve kanaatleri yeni baştan değiştirecek, yeni bulgular üzerine yeni temeller kuracak kadar derin ve önemli bir devrim yaratmıştır.

Veteriner hekimlikte sağladığı faydaları ve hekimlik alanından başka işlerde röntgen şuaının gördüğü hizmetleri de düşünürsek bu keşfin ne kadar büyük bir kıymet taşıdığı, gözlerimizin önünde bir kat daha tebarüz eder.

Bu büyük işi başarmağa muvaffak olan kâşifin hususî hayatı da meraklıdır: Profesör Röntgen sade fizikle uğraşmamış, bir zamanlar felsefeye merak ederek felsefe doktorasını da yapmıştır. Mizahı sevmiş ve sporla da uğraşmıştır. Genç yaşta hayatını birleştirdiği karısını çok sevmiş, karı ve kocanın çok istemelerine rağmen, çocukları olmamıştır. Karısı kendisinden evvel ölmüştür. Dünya üstünde kendisi için en aziz varlık olan eşinin ölümü büyük âlimi içinden sarsmış, fakat kalbindeki ilim ve araştırma aşkı bu büyük acıya galebe çalmıştır.

1900 yılında Münich Üniversitesi Fizik Enstitüsü Direktörlüğüne tâyin edilmiş, 1901 de ilk defa olarak Nobel mükâfatını kazanmıştır.

Yaşının ilerlemesinden dolayı 1920 de artık hocalıktan çekilmiş, fakat enstitüdeki lâboratuvarında ölünceye kadar çalışmıştır.

Bütün bir cihana şâmil olacak kadar büyük olan keşfinden milyonlar kazanması mümkünken kendisi bunu hiç düşünmemiş, hattâ hayatının son günlerini büyük bir geçim sıkıntısı içinde geçirmiştir. Ölümünden bir yıl önce arkadaşlarından birisine yazdığı mektupta şu dikkate şayan, satırlar vardır: «Aldığım az tekaüt maaşiyle ne kadar basit bir şekilde yaşadığımı anlatamam. Hayat çok pahalı...»

Bu âkıbet, hazin olsa bile, kalbleri ilim aşkiyle çarpan insanların dünyanın maddî varlıklarını hiçe saydıklarını göstermesi bakımından gıpta edilecek kadar şerefle doludur.

Nihayet, Profesör Röntgen Münich'te 1923 yılı şubatında, yetmiş sekiz yaşında iken, güneşe gözlerini kapamış, fakat bütün insanlığa güneş kadar faydalı bir ışık bağışlamanın verdiği zevk ve huzur ile göçüp gitmiştir. *(Dr. Nuri Ömer Ergene)*

SİKLÂMEN (Cyclamen) — Çuhaçiçeğigillerden uzun ömürlü bir bitki. Türkçesi tavşankulağı ise de birçok Avrupa dillerine yunanca «kiklamenos» dan alınarak «cyclamen» veya pek benzeri adlarla geçtiği, memleketimiz çiçekçileriyle bahçe meraklıları arasında da öyle tanındığı için bent başına siklâmen ismini koymayı uygun bulduk.

Güney Batı Asyası'ndan çıkarak yayılan siklâmenin on iki kadar çeşidi vardır. Bilhassa Orta Avrupa, Güney Avrupası ve Kuzey Afrikası'nda yetişen ve Avrupa siklâmeni adını taşıyan cinsi asıl bahçe ve saksılarda süs olarak yetiştirilen çeşididir. Bu Avrupa siklâmeni veya yanlış olarak söylendiği gibi sadece siklâmen, bizde olduğu gibi birçok memleketlerin halk dilinde de domuzekmeği diye adlandırılmıştır. Bizde domuzpaçası, domuzağırşağı kökünden kinaye olarak da domuzelması, domuzsoğanı gibi adlar almıştır.

Siklâmen

Avrupa siklâmeni, ufak yumru kökleri olan bir bitkidir. Yürek biçimli ve yeşil üstüne kırmızımtırak yaprakları vardır. Yumru köklerden çıkan ince, uzun saplar ucunda ters dönmüş mızrak biçimli ve beş taçyapraklı pembe, beyaz veya morumtırak pembe çiçekler verir. Bilhassa kadınlar arasında günün bir renk terimi olarak pek yayılmış bulunan siklâmen kelimesi bu morumtırak pembenin ifadesidir.

Siklâmen birbiri üstüne mütemadiyen ve bol çiçek verdiği için bahçe meraklılarınca sevilen bir bitkidir.

Siklâmen, güzellik ve kıskançlık sembolüdür. Bunun için aşk dilinde de «Güzelliğiniz beni ümitsizliğe sürüklüyor» ifadesini taşır. *(A. B.)*

SMUTS, JAN CHRISTIAN, MAREŞAL — «Smats okunur» Güney Afrika Birlikleri Başvekili, Birleşmiş Milletlerin harb güdümü gayretleri esnasında büyük yararlıkları dokunan yetmiş üç yaşlarında, pembe yanaklı, sivri sakallı bir devlet adamıdır.

Smuts, aslen Boer'lidir. Malmesbury'de Cape köyündeki zengin bir çiftlikte doğmuş, orada büyümüş ve yetişmiştir. Stellenbosch-ta Victoria Kolejine gitmiş, orada zekâsı ve çalışkanlığı ile kendisini göstermiş, sonraları hayat eşi olacak olan Sybella M. Krige'nin teşvikiyle büsbütün gayrete gelerek kolejin gözde üyelerinden biri olmuştur. Devrin siyasilerinden Cecil Rhodes, bir gün koleji ziyaret ettiği sırada öğrencilere hitabedince, hemen orada karşılığını vermeğe Smuts seçilmiş, delikanlı Smuts irticalen söylediği nutkunu bitirir bitirmez Rhodes; «Bu kumral saçlı delikanlı bir hayli ilerliyecek!» demiştir.

Nitekim öyle de olmuştur. Cambridge Üniversitesinde iki yıllık hukuk tahsilini bir yılda tamamlamış, tekrar Cape Town'a dönerek, Güney Afrika devletlerini birleştirmek için çalışan Rhodes'in siyasî çıraklığına girmiştir. Rhodes'in Güney Afrika'yı sulh yolu ile birleştirmek plânını, parlak bir surette

Smuts

müdafaa eden bir nutuk verdikten birkaç hafta sonra, Smuts, ustasının, ülkeyi silâhlı bir taklibi hükûmetle birleştirmek gibi fena niyetli bir maksadı kuvveden fiile çıkarmak için başka birisiyle iş ortaklığı ettiğini anlayınca, ondan ayrıldığını ilân etmiş, o sıralarda Transval Cumhuriyetinin Başkanı bulunan Paul Kruger'in himayesini kazanmıştır.

Güney Afrika, Boer harbi dolayısiyle dünya efkârının ilgisini üzerine toplayınca, Smuts bir asker olarak da dikkat nazarları çekti ve cephede alelâde bir harb muhabirliği etmekte bulunun Eski İngiliz Başvekili Churchill ile bu tarihlerde tanıştı.

Boer ordusunun komandolarından birine komutanlık eden Smuts üç yüz arkadaşiyle o zamanki düşmanları İngilizlere bir hayli zararlar verdirdi, İngiliz birliklerinin cephanelerini ateşledi, atlarını ve cepheye yollanan askerlerini esir aldı. Boer harbi sona erdiği zaman Smuts, millî bir kahraman olarak halkın kar-

şısına çıktı. Boer Generali Botha'nın kurduğu ilk Transval kabinesine girdi. 1910 da Güney Afrika Birliği kurulduktan sonra, iki devlet adamı, hükûmet mekanizmasının başında bulundular. 1920 den sonra Smuts tek başına bu görevi yaptı. Birinci Cihan Harbinde, Smuts, Güney Afrika Birliğini parçalamak istidadını gösteren İngiliz aleyhtarı bir isyanı bastırmak yolunda General Botha'yı destekliyerek temayüz etti.

Sonra, Doğu Afrika ormanlarında tahassun etmiş bulunan kaçak Alman tâciz ordusuna karşı başarılı bir izleme ve tarama hareketini idare etti. Bu faaliyetleri Londranın dikkat gözünden kaçmadı. Muktedir tâbiyecilerden yana bir hayli sıkıntı çeken İngiliz Hükûmeti, onu Londra'ya çağırıp kendisiyle danışmıya karar verdi. Smuts Londra'ya gitti, Harb Kabinesine girdi. Türlü askerî meclislerde bulundu. Sonraları İngiliz Hava Kuvvetleri adını alacak olan teşkilâtın nüvesinin kurulmasında epeyce emeği geçti.

Sulh Konferansında bir Milletler Meclisi kurulmasına dair bir projenin anahatlarını taşıyan bir risale yayınladı. Bu risale, o sıralarda kendisi de böyle bir proje ile uğraşmakta bulunan Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un gözüne çarptı. Wilson Smuts'ın plânını aynen kabullendi ve yayınladı. Smuts, Milletler Meclisi projesinin kendisi tarafından değil de, Wilson tarafından teklif edilmesinin daha önemli bir mâna taşıyacağını idrâk ederek, sesini çıkarmadı, arka plânda kaldı. Fakat o, böylebir meclisle birlikte bir de Boer harbindeki gibi âdil bir barış projesinin gerçekleşmesini istiyordu. Lâkin konferansın sonunda hayal kırıklığına uğrıyarak Güney Afrika'ya döndü.

Smuts İkinci Dünya Harbi koptuğu sırada, Başvekil olmadığı halde, muhaliflerine karşı başka bir cepheden yürüyerek bütün Güney Afrika'nın Müttefikler yanında harbe girmesini sağladı. Mecliste esas teklifi yapan kendisi olduğu için Anayasa hükümlerine göre, onun işbaşına geçmesi gerekiyordu. Umumî Vali onu bir kabine teşkiline dâvet edince, derhal kabinesini kurdu ve ülkeyi harbe soktu. Ülkesinin örf ve âdetlerini gayet iyi bilen Smuts, çeşitli tedbirlerle İngiliz aleyhtarı unsurların iç ve dış siyasette menfi rol oynamalarına meydan vermedi; İkinci Dünya Harbinde Müttefikler dâvasının başlıca müzahirlerinden biri sıfatiyle payına düşen vazifeyi yaptı.

Smuts gününün yirmi dört saatini; ülkesini idare ile, İngiliz Hükûmeti liderleriyle görüşmek üzere Londra'ya gidip gelmek ve pek sevdiği nebatat ve biyoloji ilimleriyle uğraşmak arasında bölmüştür. Nebatatçı olarak ot ve çimende ihtısası vardır. Evinin arkasındaki arazide elli nevi çimen yetiştirmektedir. Son zamanlarda da yeni bir tip ot bulmuştur.

Smuts'ın oturduğu ev hiç de gösterişli değildir. Fakat; altı bin dönümlük gayet bereketli bir toprağı vardır ve bizzat kendi eliyle diktiği yarım milyon ağaçla çevrilidir. Evi, karısı idare eder. Altı evlâdiyle on iki torunu, evde, kovanlarında koşuşan arılara benzerler. Muhacir hanedan ailesinin; diplomatların, politikacı ve yerli şahsiyetlerin severek katıldıkları pazar çayları apayrı bir çeşni, bir hususiyet taşır; Bayan Smuts, üzerinde muşamba örtülmüş bir masada, misafirlerine çay dağıtır.

İki numaralı Cihan Harbinde, muhtelif vesilelerle iradettiği nutuklarda müşterek düşmanın âkıbetini belirtmek hususunda dünyaya yaydığı hakikatlerin, aynen çıkmasiyle, yetmiş üç yaşındaki Başvekil Mareşal Smuts'a Yirminci Yüzyılın siyasî kâhini demekte tereddüt edilmemektedir.

(İbrahim Hoyi)

ŞEHİR TİYATROSU (İstanbul) — Türk Tiyatro tarihinin başlangıcı ile Darülbedayiin tesisi arasında yarım asırdan fazla bir zaman geçer. Bu yarım asırlık müddet zarfında İstanbul'da türkçe ve ermenice temsiller veren Naum, Güllü Agop, Mınakyan kumpanyalarının faaliyetleri asla küçümsenemez. Fakat, ilerde yazılmasını temenni ettiğimiz tiyatro tarihimizde en geniş yeri İstanbul Şehir Tiyatrosuna tahsis etmek lâzımgelecektir. Şu halde, biz burada Şehir Tiyatrosunun tarihini gözden geçirmekle, ayni zamanda Türk sahnesinin tekâmülünü de tetkik etmiş olacağız.

1914 senesinde İstanbul Şehremini bulunan Cemil Paşa, Cemiyeti Umumiyei Belediyeye, şehirde bir konservatuvar kurulmasını teklif etmiş ve bunun için de senevî üç bin lira tahsisat ayrılmasını istemişti. Vakıa, 1914 e varıncaya kadar, daha geçen asrın ortalarında, Naum tiyatrosuna maddî yardımda bulunuluyorsa da memlekette ilk defa ciddî surette belediye bütçesinden bir tiyatro tahsisatı ayırarak, halkın temaşa ihtiyacını karşılamak yolunda sarfedilmesi fikri tamamiyle Cemil Paşaya aittir. O zamanlar için memlekette bir konservatuvar kuracak ehliyette kimse görülmediğinden bu iş için Paris'te Odeon tiyatrosu müdürü bulunan Andre Antoine celbedilmiştir. Antoine İstanbul'a gelince şehirde mevcut tiyatroların temsillerinde bulunmuş, aktörleri seyretmiştir.

Antoine

Kurulacak konservatuvara ad konulmasile işe başlanılarak hem müzik, hem de tiyatroyu bağrında toplıyacağından, bu adın "Darülbedayi,, olması üzerinde karar kılınmıştır. Böylece Mösyö Antoine'ın umum müdürlüğü altında teşkil olunan Darülbedayiin musiki kısmına Ali Rıza, tiyatro kısmına da Reşat Rıdvan Beyler müdür tâyin edilmiş ve Şehzadebaşında Letafet apartmanındaki ilk merkezde faaliyete geçilmişti. Gazetelere verilen ilân üzerine tiyatro mektebine müracaat eden kadınlı erkekli yüz doksan yedi namzet imtihana tâbi tutulup başarı gösterebilen altmış üç kişi arasından da en istidatlıları seçilerek kadroya alınmıştır. Tam temsillere başlanacağı esnada Umumî Harbin çıkması üzerine Antoine'ın memleketine dönmek mecburiyetinde kalması, açılışı iki üç ay sonraya bıraktırmış ve "Darülbedayii Osmani,, nin ikinci açılışı aynı senenin sonbaharında kabil olabilmiştir.

Reşat Rıdvan

Bundan sonra, yeni Şehremini İsmet Bey idaresinde teşkil olunan komisyon tarafından hazırlanan otuz yedi maddelik ilk nizamname, Cemiyeti Umumiyei Belediye tarafından kabul

Ertuğrul Muhsin

ve tasdik edilerek heyeti idare ve heyeti edebiye âzaları seçildi. İlk heyeti idare; İsmail Cenani, Salâh Cimcoz, Celâl Esat, Suavi, Ahmet Nureddin ve Hüseyin Suat Beylerden mürekkepti. İlk heyeti edebiyeyi ise; Abdülhâkhamit, Halit Ziya, Cenap Şahabeddin, İzzet Melih, Müfit Ratip, Münir Nigâr, Hüseyin Rahmi Beyler teşkil ediyordu. İdare meclisi ilk defa 7 mayıs 1915 te Letafet apartmanındaki merkezde toplanıp Antoine'dan açılan reisliğe İsmail Cenani'yi, ikinci reisliğe de Salâh Cimcoz'u seçti. Teşkil olunan temsil heyetine on lira aylıkla Kınar, dokuz lira aylıkla Adriyen, sekiz lira aylıkla Beatris, on iki lira aylıkla Eliza Binemeciyan Hanımlar, sekiz lira aylıkla Ertuğrul Muhsin, Şadi, Raşit Rıza, Muvahhit, Nureddin Şefkati, yedişer lira aylıkla Galip, Onnik Binemeciyan, beşer lira aylıkla Ziya ve Kegam Beyler kabul edilerek, 20 ocak 1916 da temsillere başlandı. İlk olarak Asker Ailelerine Yardım Kurumu yararına, gündüz hanımlara, gece erkeklere olmak üzere, "Çürük Temel,, sahneye konuldu.

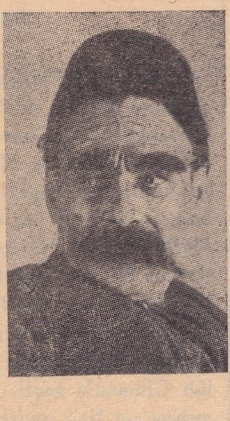
Şadi

1918 kışı Darülbedayi için oldukça hareketli bir mevsimdir. Merkez bu sene zarfında Şehzadebaşından Beyoğlunda Hamalbaşı konağına nakledilmiştir. Behzat askerden dönmüş, Ertuğrul Muhsin ve Şadi "serkeşliklerinden,, dolayı ihracedilip, tekrar alınmışlardır. Daimî Rejisörlüğe Reşat Rıdvan Bey getirilmiş ve Uşakizade'nin, İbnürrefik'in ve Hüseyin Suad'ın eserleri temsil edilmiştir. Bu arada Darülbedayi Umum Müdürlüğüne geti-

rilen Süleyman Kâni (İrtem) Bey müesseseye yeni bir veçhe vermek istemiş ve adapte eserlerin yerine klâsiklerin tercüme ettirilerek oynanmasının daha doğru olacağını ileri sürmüştür. 1918 in en mühim vakalarından biri de Darülbedayie Türk kadınlarının kabul edilişidir. İlk defa olarak Afife Hanım "Yamalar,, piyesinde Emel rolünü oynamış, fakat o zamanki polisin mümanaatından dolayı temsil heyetinden çıkarılması mecburiyeti hasıl olmuştur.

Galip Arcan

1920 de Raşit Rıza ile İbnürrefik Ahmet Nuri arasında çıkan bir münakaşa yüzünden bazı sanatkârların İsmail Faik Beyin "Yeni Sahne,, sine katılmaları ile Darülbedayiden grup halinde ayrılmalar başladı. Fakat 1921 de Ertuğrul Muhsin yüzelli lira aylıkla artist ve rejisör olarak tekrar tiyatroya girdiği gibi, Behzat, Muvahhit, Raşit Rıza ve İ. Galip de Darülbedayie döndüler. 1 kasım 1921 de verilen kararla Darülbedayi nizamnamesi tâdil edilerek, İdare Meclisi ile Heyeti Edebiye kaldırıldı. Bunların yerine kaim olmak üzere on dört kişilik bir umumî meclis teşkil edildi ve piyes okuma işi de bu meclis arasından seçilecek üç kişilik bir Kıraat Encümenine verildi. Kabul veya red hakkı ise gene umumî mecliste kalıyordu.

Behzat Butak (rolde)

Fakat idare işindeki aksaklıkları düzeltmeğe bu değişiklikler de kifayet etmedi. Bu sıralarda onbir sanatkâr namına Ertuğrul Muhsin imzasını taşıyan yeni bir nizamname projesinin idare meclisine verilmesi üzerine, meclis kızarak bu sanatkârların Darülbedayiden ihracına karar verdi. İhracedilen artistler bir müddet "Türk Tiyatrosu,, namı altında Ferah ve Millî sinemalarında temsiller verdikten sonra, Darülbedayiin uyuşma yoluna sapıp, dokuz idare meclisi âzasından üçünün sanatkârlar tarafından seçilmesini kabul etmesile tekrar tiyatroya döndüler.

Muvahhid

Bu esnada Millî Mücadelenin mühim bir safhası tamamlanmış, İzmir düşman işgalinden temizlenmişti. Darülbedayi sanatkârlarından bir grup; Şadi, Behzat ve Muvahhit Beylerin ön ayak olmasile Anadolu turnesine çıktı. Başta İzmir'e uğranıldı. O sırada İzmir'de bulunan Atatürk, artistlerin mümessillerini kabul ederek Türk sahnesinin istikbali üzerinde onlarla konuştu, fikirlerini aldı. İzmir'den sonra Şadi Beyin idaresinde bir grup turneye devam ederek, Ankara'da Türk Ocağında, "Darülbedayi Sanatkârları Anadolu Temsil heyeti,, adiyle temsiller verdi. Halbuki Darülbedayi bu grupun daha İzmir'e hareketindenberi müessese ile alâkası kalmadığını bildirmişti. Cumhuriyetin ilânından bir ay evvelki bu kargaşalık devresinde İstanbul Belediye Meclisi tahsisatın nereye sarfedildiğini tahkik maksadiyle Necmeddin Arif'i Darülbedayie murakıp tâyin etti.

Eliza Binemeciyan

Necmeddin Arif'in, tam cumhuriyetin ilânı sıralarında Cemiyeti Umumiyei Belediye'ye verdiği rapor üzerine komisyonlar teşkil edilerek Darülbedayiin Şehir Tiyatrosu haline getirilmesi için çalışmalara başlandı. Yeni bir nizamname hazırlandı. Avrupadan iki yüzelli lira aylıklı bir rejisör jeneral getirilmesi, sanatkâr yetiştirilecek bir tiyatro mektebinin açılması kararlaştırıldı. Bir yandan projeler hazırlanıp kararlar alınırken diğer yandan Ferah sahnesinde temsillere devam ediliyordu. Bilhassa 1924/-1925 kışı Darülbedayiin en parlak mevsimlerinden biri olmuş ve tiyatro tarihimizde "Ferah senesi,, olarak kalmıştır.

Neyyire Ertuğrul

Bu mevsimde Muhsin'in İbsen'den, Tolstoy'dan yaptığı adapte ve tercümelerle Vedat Nedim'in İşsizler adlı eseri sahneye konulmuştur. Muhsin'in Rusya'ya gitmesile Raşit Rıza ile birleşilerek 1925 kışında evvelâ Tepebaşı Tiyatrosunda, sonradan da Fransız Tiyatrosunda Muvahhit, Vasfi, Bedia, Aznif'in ve Ramazan için gelen Eliza Binemeciyan'ın iştirakile temsiller verildi. Bu esnada Şadi teşkil ettiği "Millî Sahne,, ile Anadoluyu dolaşıyordu. İstanbul'da hareketsiz geçen bir mevsimden sonra Muhsin'in Avrupadan dönmesi üzerine tekrar canlılık başladı. Evvelâ Ferah'ta "Eski Darülbedayi Sanatkârları, Ertuğrul Muhsin Arkadaşları,, namı altında faaliyete geçildiyse de "Millî sahne,,nin İstanbul'a gelmesi ve Galiple, Neyyire'nin ona geçmesile işler tekrar bozuldu. 1925 - 26 da Darülbedayi adiyle Anadolu'da turnede bulunan grup İstanbul'a gelerek yaza kadar Tepebaşı Tiyatrosunda, Raşit Rıza'nın da iştirakile temsiller verdi.

Bedia Statzer ve Vasfi Rıza Zobu (rolde)

1926 senesi Darülbedayi için mühim bir senedir. Cumhuriyet idaresinin tiyatroya beslediği iyi niyetin semereleri bu sene içinde belli oldu. "Darülbedayi,, "Darülilhan,, ile birleştirilerek, tahsisatı arttırıldı. Müessese bugünküne yakın bir şekle ancak 1926 da girebildi. Buna göre Darülbedayi sanat bakımından tam istiklâle sahip, fakat idare bakımından Belediyeye merbut olacaktı. Celâl Esad'ın müdürlüğü altındaki birlik, Odeon tiyatrosunu kiralayıp, 14 ekim 1926 gecesi Bedia Muvahhit tarafından adapte edilen "Kır Çiçeği,, ile faaliyete geçti.

1926 mevsimi boyunca İstanbul'da kalan "Millî sahne,, Raşit Rıza'nın idaresinde "Türk Tiyatrosu,, namile bir müddet daha yaşadıktan sonra 1927 baharında dağıldı. Darülbedayi Odeon tiyatrosundan, Tepebaşı Tiyatrosuna nakletti. Martta Ertuğrul Muhsin ile Neyyire Neyir'in de Darülbedeyie gelmesile Strindberg'in "Baba,, eserinden Muhsin'in adapte ettiği "Cehennem,, adlı piyes sahneye konuldu.

İbnürrefik Ahmet Nuri

Kuruluşundan Cumhuriyetin ilânı senelerine gelinciye kadar, tiyatroda temsil edilen eserler umumiyet itibarile, sırf halkı güldürmek ve hoşça vakit geçirtmek gayesile kaleme alınan hafif komediler ve vodvillerdi. Bizde düşündürücü ve özlü piyeslerin temsili Ferah sahnesinde başlar. Muhsin'in Darülbedayie esaslı şekilde yerleştiği 1927 senesinde ise artık halkımız dünya tiyatro repertuarının en seçme eserlerini seyretmeğe başlamıştı. 1927 kışında Darülbedayi zengin dekorlar ve başarılı bir mizansenle "Hamlet,,i sahneye koyarak, o zamana kadar görülmemiş bir kalabalık karşısında iki hafta üstüste oynadı.

1927 sonbaharında Darülbedayi Ankara turnesindeyken Başvekil İsmet Paşa Behzat, Galip ve Vasfi Rızayı kabul ederek, ilerde bir devlet tiyatrosu kuruluncıya kadar Darülbedayiin ıslah edilmesi lâzım geldiğini söyliyerek, kendilerine vâdlerde bulundu. Nitekim Vali Muhiddin Üstündağ'ın da yardımlarile Tiyatronun tahsisatı arttırılarak bazı değişiklikler yapıldı. Müdürlüğe Celâl Esad'ın yerine Suphi Sadık getirildi. Edebî heyet de yeniden teşkil edilmesine rağmen sonra rejisörle çıkan münakaşa yüzünden 1928 - 29 mevsiminde işe çağrılmadığından kendiliğinden kalkmış oldu. Bu devrede müdür Suphi ile Rejisör Muhsin'in esaslı çalışmalarile Şehir Tiyatrosunun birçok eksiklikleri tamamlanıp daha mütekâmil bir hale konuldu.

1930 da Meclisten çıkan Belediyeler kanununun bir maddesi tiyatro binası ve heyeti kurmayı bütün belediyelere ihtiyarî bir vazife olarak vermekteydi. 30 mart 1931 de İstanbul Umumî Meclisi tarafından Darülbedayiin tamamen belediyeye bağlanmasile o zamana kadar belediyenin yardımcı olarak alâkadar olduğu tiyatroyu doğrudan doğruya idaresi altına almak imkânını buldu. Bu suretle Darülbedayi artık şehir belediyesinden yardım gören bir müessese olmaktan çıkmış, mülhak bütçe ile idare edilen resmî bir Şehir Tiyatrosu olmuştu. 1930-31 de kendisine bağlı bir tiyatro meslek mektebi açılmıştır. Bu mektep iki yıl devam etmesine rağmen Semiha, Sami gibi kıymetli artistler yetiştirmiştir. 1931 de Suphi'nin yerine Memduh müdür olarak getirilmiş, 1935 senesinde de Dram ve Komedi kısımlarına ilâveten haftalık temsiller veren Çocuk Tiyatrosu tesis edilmiştir. Darülbedayide 1927 den bugüne kadar adedi mühim bir yekûn tutan telif veya tercüme eser temsil edilmiş, tercümeler arasında yalnız Shakespeare'den on altı piyes sahneye konulmuştur. Bu arada Rus, Fransız, İsveç, Alman ve İtalyan klasiklerinden bir çokları oynanmıştır. 1931-32 senesinde müzikli komediler temsil edilmeğe başlanmış ve çok tutulan bu nevi, üç dört sene devam etmiştir. Telif eser olarak oynananlardan Musahip Zade, Cevdet Kudret, Reşat Nuri, Nazım Hikmet, Vedat Nedim, Halit Fahri'ninkiler ekseriyeti teşkil eder.

Musahip Zade Celâl

Reşat Nuri Güntekin

(Eroğul İskit)

TÜRKLERDE NÜFUS SAYIMLARI TARİHÇİĞİ — Nüfus gibi kendi hayat ve varlığının en esaslı unsurunu müşahedeye tâbi tutmak ihtiyacını duymamış hiçbir sosyal varlık tasavvur edilemez.

Bu bakımdan yüzyıllar boyunca, Orta Asya'da, Hind'de, Çin'de ve dünyanın diğer bölgelerinde, birçok adlar altında teşekkül etmiş, parlak medeniyetler kurmuş olan Türk toplulukları idarecilerinin de nüfus olayları ile ilgilenmiş bulunacakları tabiidir.

Gerçekten Ağaoğlu Ahmet, Selçukluların İran'da, İlhanilerin de Hind'de sayımlar yapmış olduklarından bahsetmektedir.

Bununla beraber biz burada daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu devrinde yapılan veya yapılmasına teşebbüs edilen nüfus sayımlarını tetkik edeceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde Ondokuzuncu Yüzyıla kadar sırf nüfusun tesbiti amacı ile yapılan sayımlar yoktur. Bu devirde nüfus daha ziyade toprakla olan ilgisi bakımından tesbit ve mütalâa edilmiştir.

"Netayicilvukuat,, yazıcısı Mustafa Paşaya göre son toprak ve dolayısile nüfus sayımının İkinci Selim devrinde (1566 - 1574), Profesör Barkan'a göre ise Üçüncü Murad devrinde (1574 - 1595) yapılmıştır.

Hammer, 1608 yılında bir sayım yapıldığını yazmaktadır.

Kemankeş Kara Mustafa Paşanın Sadrazamlığı sıralarında (1638 - 1643), Sultan İbrahime sunduğu bir lâyihada sayım hakkında şu satırlar göze çarpmaktadır: "Tahrir, memleket yazımı demektir. Gayet lâzımdır. Otuz yılda bir kere tahriri memleket kanundur. Amma gayet Müslüman ve dindar adamlar tâyin olunup cümle mahsure bir uğruna tahrir lâzımdır.,,

Defterdar Sarı Mehmet Paşa da otuz yılda bir nüfus sayımının kanun olduğu hakkında şöyle demektedir: "Reayanın defteri dahi Divanı Âli Defterhanesinde mazbut olup otuz senede bir tahrir olunup mürde ve marizleri ifraz ve hariciez defter olanları müceddeten kaydetmek lâzımdır.,,

Osmanlı İmparatorluğu devrinde nüfusun tesbiti amacile sayım yapmak teşebbüsleri Ondokuzuncu Yüzyılda başlamış ve bazan da kısmî veya küllî nüfus sayımları yapılmıştır.

İkinci Mahmut, ıslahata dair takdim edilen lâyihalardan mülhem olarak nüfus sayımı yaptırmağa karar vermiş ve kararını 1826 - 28 senelerinde yürürlüğe koymuştur. Fakat Rusya'ya karşı girişilen harb dolayısile bu sayım muvaffakıyetle neticelendirilememiştir.

1831 senesinde geniş ölçüde hazırlıklardan sonra Rumeli ve Anadolu Sancakları ile kasabalarında bir nüfus sayımı yapılmıştır. Fakat bu sayımda yalnız erkek nüfusun miktarı tesbit olunmuştur.

1844 senesinde kur'a usulünün ihdası üzerine nüfus sayımı yapılmasına karar verilmiş ve birkaç vilâyette işe başlanmış ise de sayım muvaffakıyetle sona erdirilememiştir.

1854 senesinde temettü vergisinin konulması üzerine emlâk ile beraber nüfusun da sayılması lüzumu nizamnameye konmuş ise de bu da muvaffakıyetle bitirilememiştir.

1856'da yalnız Anadolu ve Suriye'ye inhisar eden bir sayım yapılmıştır.

1870 senesinde nüfus sayımı yapılması için İradei Seniye çıkmış ise de bu sıralarda memleketin karşılaştığı iç sarsıntılar ve harb gaileleri dolayısiyle teşebbüse geçilememiştir.

Harb bittikten sonra askerî teşkilâtta yapılan tensikat muntazam bir nüfus sicilinin mevcudiyetini gerektirmiş ve bu hususta alâkalı daireler arasında cereyan eden müzakereler Danıştaya havale olunmuş ve o zaman Danıştay tarafından tanzim olunan mazbatada nüfus istatistiğinin ehemmiyet ve lüzumundan bahsedilmiştir.

Bununla beraber Danıştayın mazbatasında nüfus sayımından ziyade nüfus sicillerine önem verilmiştir.

1874 senesinde yalnız Tuna Vilâyetine inhisar eden bir nüfus sayımı yapılmıştır.

1878 senesinde diğer bir nüfus sayımına başlanmış ise de bu sayımda Trablusgarp, Arabistan gibi bazı yerlerin nüfusları sayılmayıp tahmin edilmiş ve sayım bir günde yapılmayıp aylarca devam etmiştir. Yalnız İstanbul'un sayımı altı ay sürmüştür. Bu sayımda basit tertipli aile bültenleri kullanılmıştır.

Bu bültenlerin incelenmesinden anlaşıldığına göre sorular pek mahdut ve ilmî esaslara riayet edilmeksizin hazırlanmıştır. Fertlerin yaşları yerine doğum tarihleri sorulmuş, eşhasın eşkâli mahsusası gibi pek indî cevaplar karşısında kalınması muhtemel antropolojik vasıfların tesbitine çalışılmıştır.

İstanbul'da bu sayım için her belediye mıntakasında takım takım tahrir heyetleri tâyin olunmuş ve her eve yukarıda bahsettiğimiz bültenlerden birer tane verilmiştir.

İçlerinde okur yazar bulunmıyan ailelerin, han ve bekâr odalarında oturanların, cami odalarında, kiliselerde bulunanların bizzat memurlar tarafından yazılmaları usul ittihaz edilmiştir.

1878 tarihli sicil nüfus nizamnamesile doğum, ölüm ve yer değiştirme vakalarının kaydına teşebbüs edilerek nüfus tezkereleri usulü ihdasedilmiş ve nüfus işleri ile uğraşmak üzere bir de Nüfus Müdürlüğü teşkil olunmuştur.

1900 tarihli nüfus sicili nizamnamesinde de, yalnız nüfus yazımı yapılmamış, mahallelerdeki kimselerin nüfus siciline ne suretle kaydedilecekleri gösterilmiştir.

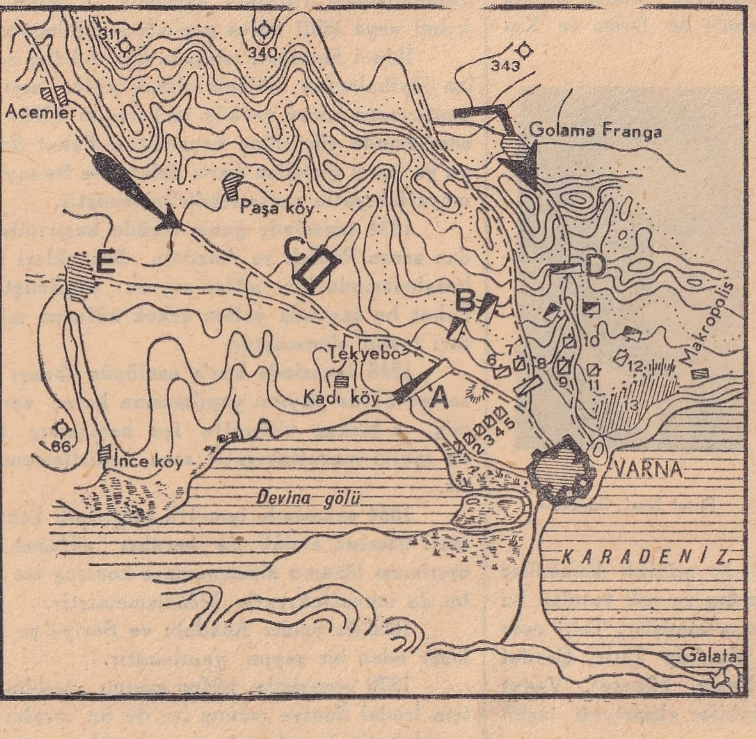
Ondokuzuncu Yüzyılın son yarısında memleketimizin nüfusu hakkında ecnebiler tarafından da bir takım tahminler ve incelemeler yapılmıştır. Bunlardan bilhassa «Cuinet» nin «La Turquie d'Asia» adlı eserinde Türkiyenin 1880 - 1890 senelerindeki nüfusu hakkında dikkate değer rakamlar vardır.

Bizde ilmî mânada ve muayyen fasılalarla nüfus sayımı yapmak işine ancak Cumhuriyetin ilânından sonra başlanmıştır. Bu devirde ilk sayım 1927 de, ikinci sayım 1935 te, üçüncü sayım 1940 ta ve dördüncü sayım da 1945 te yapılmıştır. Bu sayımlar bize Türkiyenin nüfusu hakkında tam bir bilgi vermektedir.

(Ratip Yüceuluğ)

VARNA MEYDAN MUHAREBESİ — (1444) Çelebi Sultan Mehmed'in Hükümdar olması bütün memlekette memnuniyetle karşılanmış ve ordu kendisine sonsuz bir itaat göstermişti. Çelebi Mehmet, 20 temmuz 1402 de cereyan eden Ankara Meydan Muharebesinden sonra devletin düştüğü acıklı vaziyeti düzeltmiye çalışmış ve ona eski mehabetini vermişti. İkinci Murat hükümdar olunca Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da bayrağımız gene dolaşmıya başlamıştı. Hudut Beylerinin akınları Macarlara göz açtırmıyordu. Macar Kralı Ladislas (yahut Vladislas) Sırp Kralını kandırarak kendi tarafına çekmiş, Karamanoğlu ile de anlaşmak çarelerini aramak yoluna sapmıştı. Bu teşebbüsünde kısmen muvaffak olan Macar Kralı, Germiyan Beyinin başkaldırmasını ve Karamanoğullarının Osmanlı Devleti hudutlarına girmesini fırsat bilerek Balkanlar'da harekete geçti. Fakat İkinci Murat Anadolu meselesini süratle halledereк Rumeli'ye geldi. Kıymetli bir üs olan Semendire Kalesini muhasara etti. İkinci Murad'ın kayınpederi olan Jorj Brankoviç, Semendire'yi büyük oğlu Gregvar'a bırakarak kendisi ikinci oğlu Lazar ile Macaristan'a Siksmond'un halefi Kral Alber'in nezdine iltica etti. Eflâk Beyi Wlad da kurtuluş çaresi kalmadığını görünce Murat'tan merhamet istiyerek Türk ordusuna geldi. Wlad evvelâ haps, sonra affedilerek kurtuldu. İki oğlunu rehin bırakmak şartiyle tekrar Eflâk Hükümdarlığına getirildi. Semendire üç ay kadar dayandı. Fakat İshak Beyin kumandayı ele alması üzerine kale zaptedildi. Gregvar esir düştü. Sırp Kralı Jorj Brankoviç bunun üzerine İkinci Murat'la

bir sulh muahedesi akdetti. Muahede hükümlerine göre; Sırplılar senede elli bin duka altını verecek, Macarlarla her türlü münasebetlerini kesecek, icabında Türk ordusuna askerleriyle iltihak eyliyecekti. Semendire'yi kurtarmıya gelen Macarlar İshak Beyin akıncıları tarafından mağlûbedilince üç müttefik birbirlerinden ayrılmış oldular. O zaman Belgrat Macarların elinde bulunuyordu. İkinci Murat Evrenosoğlu Ali Beyin kumandasındaki orduyu Belgrad'ın muhasarasına gönderdi. 1441 sonlarında şehrin muhasarası başladı. İkinci Murat, Anadolu vaziyetini emniyet verici bulmadığından Anadolu'ya daha yakın olmak gayesiyle Edirne'ye dönmüştü. Belgrad'ın kuşatılması altı ay kadar sürdüyse de kalenin zaptı kabil olamadı. Ali Bey bunun üzerine Erdel'e yürüdü. Mezit Beyin akıncıları da Transilvanya'ya 18 mart 1442 de girmiş bulunuyordu. Burada birçok kaleleri zapteden akıncılarımız Hermannstadt'ı muhasara ettiler. Fakat bu sıralarda Jan Honyad kumandasındaki Macar ordusunun geldiği haberi dolaşmıya başladı. Mezit Bey Honyad'ı karşılamak üzere muhasarayı kaldırarak Macarlara doğru yürüdü. Mezit Bey Jan Honyad'ın giyiniş tarzını sipahilere tarif ederek onu ölü veya diri olarak getirmelerini istedi. Halbuki Honyad, bunu öğrenmiş, atiyle silâh ve elbiselerini Simon de Kemeny isminde biriyle değiştirmişti. Sipahiler aldanarak Simon'un kumanda ettiği kuvvetlere hücumla bunları imha ettiler ve Mezit Beye Macar Başkumandanının öldürüldüğünü haber verdiler. Mezit Bey gafil avlanarak yağmıya izin verdi. Honyad Türklerin durumunu yakından takibediyor, ordusiyle beraber saklandığı ormanlıkta hücum için en müsait zamanı bekliyordu. Türklerin yağmağa başladığını görünce hücuma geçti. Mezit Beyin kuvvetleri, ön tarafı bataklık ve iki tarafı da nehir olan bir üçgen içine girdiler. Yan ve gerileri kapanmıştı. Şiddetli ve kanlı bir çarpışmadan sonra Türkler mağlûboldular; yirmi bin kişi şehit düştü, beş bin kişi esir oldu. Jan Honyad bu savaştan sonra meşhur oldu. Avrupa'nın her yerinde bir kahraman olarak alkışlandı. Honyad Eflâk'a geçerek Tuna sahillerine kadar ilerledi ve nehrin iki tarafındaki şehirleri yaktı, ahaliyi katlettirdi. Hermannstadt felâketi ve Macarların Tuna'ya gelmeleri İkinci Murad'ı çok müteessir etti. Macarlara karşı Şahabettin Paşayı gönderdi. Çok mağrur ve kendini fazlaca beğenmiş olan Şahabettin Paşa, her konakladığı yerde içki ziyafetleri veriyor ve düşmanı küçümsüyordu. Savaş içinde pişmiş tecrübeli kimselerin sözünü dinlemiyordu. Osman Çelebi, Evrenosoğlu gibi zatların nasihatlerine kulak asmıyordu. Emniyet tertibatı almadan yürüyordu. Nihayet Wasag mevkiinde Macarlarla karşılaşınca ne yapacağını şaşırdı ve mağlûboldu. On altı sancak beyinden on beşi savaş meydanında kaldı. Bu zafer Avrupa'da günlerce tesit edildi. Jan Honyad'a iltifat arttı. Avrupa hükûmetleri cesarete gelerek başta Papa Dördüncü Eugene olmak üzere bir Haçlılar ordusu kurulması için teşebbüsler başladı. Hazırlıklar bir sene kadar sürdü. Ekseriyeti Macar, Avusturyalı, Sırp ve Ulâh'lar teşkil etmek üzere büyük bir Haçlılar ordusu Peşte'de toplandı. Az miktarda Fransız, Belçikalı, Prusyalı kuvvetler de bu orduya katılmıştı. Niğbolu Meydan Muharebesinden sonra Avrupa'da bu kadar büyük Haçlılar ordusu görülmemişti. Ordunun büyük kısmı Sırp Kralı Jorj Brankoviç kumandasında olarak 22 temmuz 1443 te Ofen'den hareket ederek Semendire yakınından Tuna'yı geçti. Honyad on iki bin güzide süvari ile önde gidiyordu. Yolda rastgelinen her şehir tahribediliyordu. Macaristan Kralı Ladislas ile Kardinal Julien yirmi bin kişi ile iki günlük mesafeden Honyad'ı takibediyorlardı. Ordu Niş önüne gelince kumandayı Kral Ladislas aldı. 3 kasım 1443 te Niş civarında Haçlılarla Türk ordusu arasında ilk çarpışma oldu. Türkler, Evrenosoğlu, Balaban Paşa ve Turhan Bey olmak üzere üç kol halinde ve ayrı ayrı savaş kabul ettiklerinden bütün fedakârlıklara rağmen mağlûboldular. Türk ordusu Balkanlara çekilirken Honyad Sofya'ya girdi. Haçlılar ileri yürüyüşlerine devam ettiler. 24 aralık 1443 te İzladi geçidini geçtiler. Kış şiddetini arttırmış ve Haçlılar ordusu da yorulmuştu. İkinci Murad'ın kuvvetli bir ordu ile Don mıntakasına doğru hareket ettiği haberleri duyulunca, taze kuvvetler karşısında şimdiye kadar elde ettikleri kazançları kaybetmek tehlikesini göze alamıyan Haçlılar ordusu çekilmiye başladı. Takip

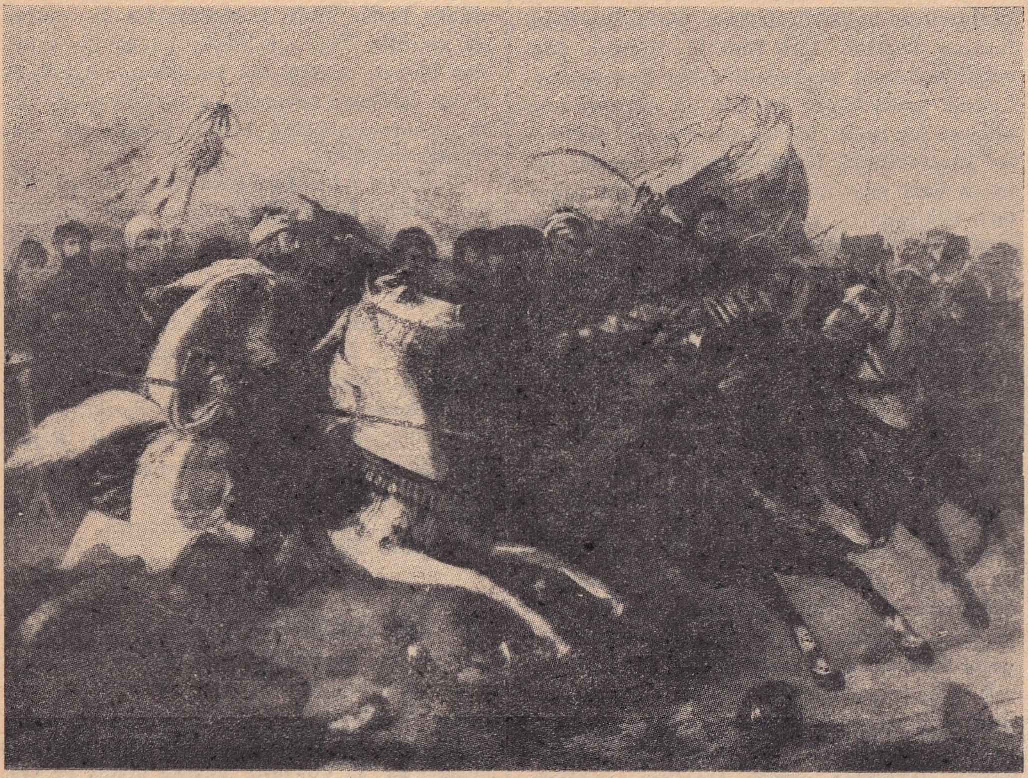
Varna Meydan Muharebesi krokisi

ettik, fakat Niş civarında verdiğimiz tâlisiz bir savaş gene aleyhimize neticelendi. Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa ve Sultan Murad'ın damadı Mahmut Çelebi esir oldular. Honyad esirleri katlettirdikten sonra Mahmut Çelebi ile Kasım Paşayı Ofen'e getirdi. Karaman Bey üçüncü defa olarak tâbiiyetten çıkmış, Kütahya ile Ankara arasında Bolvadin'den Sivrihisara kadar bütün memleketi tahribettikten sonra birbirini takiben Akhisar'ı, Akşehri ve Beyşehrini zaptetmişti (Bazı tarihler bu hâdiseyi Macaristan seferinden sonra gösterirler). İkinci Murat düşmanın İzladiye geldiğini haber aldığı zaman Karaman işini muvakkat bir hal şekline bağlıyarak Bursa'ya döndü. Oradan Rumeli'ye geçecekti fakat bu sırada düşmanın ricat ettiğini öğrendi. Yerine Kasım Paşa ile Mahmut Çelebi'yi gönderdi. Bunlar mağlûbolunca biraz da Mahmut Çelebi'nin zevcesi ikinci kızının tesirleri altında Macarlarla sulh yapmayı uygun buldu. Macarlar esasen böyle bir talebi dört gözle bekliyorlardı. 12 temmuz 1444 te Szegedin'de, on sene muteber olmak üzere muahede imzalandı. Muahede hükümlerine göre; Türkiye'de mahpus bulunan Eflâk Beyi Drakul ile rehine olarak bulunan Sırp Kralı Jorj Brankoviç'in iki oğlu serbest bırakılacak, Eflâk iade edilecek; Sırplılara Şehirköy, Krosvaç, Hirsora, Semendire ve Hersek terkedilecek, Padişahın damadı Mahmut Çelebi de diğer esirlerle beraber yetmiş bin duka altını mukabilinde serbest bırakılacaktı. Bu muahede iki dilde yazıldı; Macar Kralı Ladislas İncil, İkinci Murat Kuran üzerine muahedeye sadık kalacaklarına yemin ettiler. Bu suretle sulh ve sükûn tekrar tesis edilmiş ve Türkler sulh muahedesinin hükümlerini derhal yerine getirmiye başlamışlardı. İkinci Murat Anadolu'ya geçerek yazın ilk günlerinde istirahat etmiye karar verip, orada büyük oğlu Sultan Alâeddin'in vefat ettiğini haber aldı; çok müteessir oldu. İyi bir fikir ve devlet adamı olduğu kadar iyi bir baba ve insan olan İkinci Murat artık hayatını sulh ve sükûn içinde geçirmiye karar verdi. Bizans ve Avrupa müverrihlerinin «İnsanı kâmil» dedikleri bu hükümdar, tahtını on iki yaşındaki oğlu ikinci Mehmed'e bırakarak Manisa'ya istirahate çekildi.

Sadrâzam Çandarlı Halil Paşa, on iki yaşında bir çocuğun tahta geçmesinin doğru olmadığını söyliyerek Murad'ı bundan vazgeçirmek için çok çalıştıysa da muvaffak olamadı. İkinci Murat, bütün ısrarlara rağmen; «Oğlumuz Mehmet, devlet için uğurlu olacaktır» dedi. Bu hâdise Türklerle harbetmek hususunda daima fırsat aramakla meşgul olan Macarlar için bir vesile oldu. İhanetten bir türlü vazgeçmiyen Karamanoğlu İbrahim Bey Macar Kralına bir mektup yazarak, «Padişahın yorulduğunu, tahtını on iki yaşında küçük bir çocuğa bıraktığını, Osmanlıları mağlûbetmek için fırsatın gelmiş bulunduğunu, eğer muahede müddetinin bitmesi beklenirse, İkinci Mehmed'in o zamana kadar büyüyeceğini ve iş yapmıya muktedir bir hale geleceğini» bildirdi. Bizans İmparatoru Jan Paleolog ve Floransa'lı olup Papanın Çanakkale'deki filosunun Başamirali bulunan Kardinal Francesco Gondolmieri de, Çanakkale Boğazını Türklere kapıyarak Avrupadaki Osmanlı ordusunun imhası işini kolaylaştıracağını Macar Kralına bildirerek onu harbe teşvik ettiler. Papa'nın vekili Kardinal Julien Sezarini mütarekenin üzerinden henüz altı hafta ile on gün geçmeden muahedenin feshini istedi. 4 ağustos 1444 te Szegedin şehrinde kurulan bir harb meclisinde Macar Kralının zaferi kazanan Haçlılar Ordusu namına Papa'dan izin almadan sulh akdetmiye salâhiyeti olmadığını iddia edildi. Kardinal Julien Sezarini; dini ayrı olan bir hükümdara verilmiş olan sözün kıymeti olmadığını söyledi. Papa'nın ikinci vekili Venedik'li Fransua ile biri Burgonya diğeri

Venedik'li iki kadırga kaptanı da aynı fikre iştirak ettiler.

Uzun ve hararetli münakaşalardan sonra Jan Hunyad'a Türklerden zaptedilecek Bulgaristan'ın Krallığa verileceği vâdedildiğinden Honyad da Kardinalın mütaleasına iştirak etti. Sulh istiyen Polonya murahhasları ise ekaliyette kaldılar. 1 eylûlde harb ilân edilmesine karar verildi. Birçok yerlerden istenilen yardımlar süratle gelmiye başladı. Fakat Sırp Kralı yardım talebini evvelâ tereddütle karşıladı, sonra reddetti. Çünkü Szegedin muahedesi ile bütün topraklarını geriye almış ve Türk kuvvetleri de tamamen bu toprakları boşaltmıştı. Türklerle bozuşmak kendisi için iyi neticeler vermiyebilirdi. Macarlar, Polonyalılardan da aldıkları kuvvetlerle on beş bin kişi kadar olabildi. Kuvvetin üçte biri Macar, yarısı Polonyalı ve kalan kısmı da diğer milletlerden mürekkepti. Bütün ümit Bizans İmparatoruna bağlandı. Ordu 1 eylûl 1444 te Szegedin'den hareket ederek 16 eylûlde Orsova'ya geldi.

Varna Meydan Muharebesini gösterir bir tablo

Arkalarında iki bin arabaya bindirilmiş muazzam ağırlıklar vardı. Kralın kıymetli eşyasını ise iki yüz elli araba taşıyordu.

Jan Honyad da dört bin zırhlı süvari ile Orsova'ya gelmiş ve orduya katılmıştı. Burada kurulan bir harb meclisinde Honyad ordunun Başkumandanlığına tâyin edildi. Macar Kralı Ladislas'ın maksadı, Edirne üzerine yürümekti. Fakat Orsova'dan donanmıya dayanarak Niğbolu'ya geldikten sonra cenuba dönüp Balkanları geçip Meriç vâdisini takiben Edirne üzerine yürümeyi iaşe müşkülâtı dolayısiyle muvafık görmiyerek evvelâ Varna'ya giderek orasını işgal edip donanma ile hareket birliği sayesinde Edirne'nin iaşesini temin eyledikten sonra Karadeniz'in batı sahilini takibederek İstanbul'a gelmeği, burada Bizanslılardan da kuvvet alarak İstanbul'dan Edirne üzerine yürümeği kararlaştırdı. 20 eylûl 1444 te Orsova'dan kalkan Haçlılar Tuna'yı geçtiler. Kralın ihtişamını gösteren eşya ile dolu ağırlık da Severin'den Tuna yolu ile getirilmişti. İlk gün, Kladuva-ya gelindi. Buradan Vidin, Rahovra yoliyle geçtikleri yerleri yakan ve yıkan, ahaliyi katleden Haçlılar 14 ekim 1444 te Niğbolu önüne geldiler. Kale fevkalâde müstahkem idi. Niğbolu'daki kuvvetlere Firuz Bey Zade Mehmed Bey kumanda ediyordu. Niğbolu'da Eflâk Beyi Wlad beş bin süvari ile orduya katıldı, fakat Haçlılar ordusunun zayıf olduğunu görünce geldiğine nadim oldu, kralı bu teşebbüsünden vazgeçirmek istedi. Hattâ aralarında ileri geri münakaşalar oldu. Niğbolu kendisini çok güzel müdafaa ettiğinden kalenin zaptı mümkün olmadı. Ladislas, Jan Honyad'ı Macar ve Ulâhlardan mürekkep bir kuvvete öncü tâyin etti. Kendisi de onu takibetmek üzere 16 ekim 1444 te Razgrad - Yenipazar yolunu takiben hareket etti. Yenipazar'a geldiği zaman 24 ekimde birer beyanname neşredilerek Şumnu, Petriç, Kvarna, Varna vesair şehirlerin teslim olması, aksi takdirde muhafızlarının kılıçtan geçirileceği ilân edildi. Halbuki Haçlılar Ordusunu idare edenler, esasen, teslim olunsun veya olunmasın kimi bulurlarsa idam ediyorlar ve şehirleri yakıp yıkıyorlardı. 26 ekimde Şumnu'ya gelindi. Türkler şiddetli ve kanlı muharebelerden sonra burasını bırakmak zorunda kaldılar. Sağ kalabilen elli kadar asker kalenin burcuna çıkarak kendilerini burçtan aşağı atmak suretiyle intihar ettiler. Şumnu'da ancak beş gün kalındı. Tırnova'ya gönderilen beş yüz kişilik kuvvet burada Osmanlı ordusunun öncülerine tesadüf ettiler. 1 kasımda Şumnu - Pravadi - Mihaliç üzerinden yürüyerek 3 kasımda Varna önüne gelen Haçlılar ordusu, şehrin cenubundaki Galatahisar, Makropolis, Kvarna'yı teslim aldılar. Ordugâh Varna'nın şimalinde kuruldu. Fakat akşam karanlığı bastığı zaman uzaktan Türk ordusunun ateşleri görülmeğe başladı.

Müttefikini Türklerin yanında gören Sırp Kralı Jorj Brankoviç, Haçlılar Ordusu Szegedin'de harb meclisi topladıkları zaman bütün olanı biteni Türklere bildirmiş, Karamanoğlu'nun Macar Kralına gönderdiği mektubun muhteviyatı da ele geçmişti. Sadrâzam Çandarlı Halil Paşa İkinci Mehmed'in huzurunda derhal bir harb meclisi topladı. Mecliste hazır bulunanlar İkinci Murad'ın tekrar tahta çıkmasını ve ordunun kumandasını ele almasını istediler. Bunun üzerine İkinci Mehmed'in imzasiyle Manisa'ya bir dâvet mektubu yazıldı. İkinci Murad bu mektuba red cevabı verip; «Bizim oğlumuz Mehmed Hana makamı hilâfet ve seriri saltanatı tefvizden maksadımız bundan böyle istirahat eylemekten ibaretti. Padişahlık kendisine lâzım ise din ve devleti sıyanet etsin» dedi. İkinci Mehmet Halil Paşa ile görüştükten sonra babasına ikinci bir mektup daha göndererek; «Saltanatı cihandarı kendilerine ait ise, def'i âdâya mübaşeretleri farzı âyindir. Yok, eğer bu canibe ait ise ulul emre itaat lüzumu zamiri münirlerinin malûmudur» diye yazarak gelmeğe mecbur etti; İkinci Murad Anadoludan alınacak kuvvetleri büyük bir süratle toplıyarak kırk bin kişi ile Edirne'ye doğru hareket etti. Fakat o esnada Çanakkale Boğazı'nın altmış kadirgalık bir düşman filosu tarafından kapatılmış olduğunu haber aldı ve İstanbul Boğazına doğru yürüdü. Harekâtını düşmandan gizli tutarak kısa bir zamanda Anadoluhisarı'na geldi. Düşman mütemadiyen Türklerin boğazı geçme teşebbüsünü daima Çanakkale'den bekledi durdu. Sadrâzam Halil Paşa Rumeli sahiline birkaç gün evvel getirdiği topları tâbiye etmiş bulunduğundan ordunun boğazdan geçişini kolaylaştırdı. Geçiş Ceneviz (bazı tarihlere göre Venedik) gemileriyle yapıldı. Bunlara karşıya geçen her er başına bir duka altını verildi. Ordunun geçişi ikmal edildikten sonra bunun işae edilmesinde bir mahzur görülmedi. Türk ordusunun sancaklarını açarak İstanbul surları önünden geçtiğini gören Macarların müttefiki Bizanslılar hiçbir harekete başvurmamışlar ve bunu seyretmekle iktifa etmişlerdi. İkinci Murad, sadrâzamdan müttefiklerin kuvvet, teşkilât ve hareketleri hakkında malûmat aldıktan sonra, durmaksızın Edirne üzerine yürüdü ve ekim ayının ortalarında Edirne'ye geldi. Niğbolu'da alınan düşman esirleri de buraya getirilmişti. Esirlerin ifadelerinden Haçlılar Ordusunun Niğbolu önünde olduğu anlaşıldı. İkinci Mehmed'i Edirnede vekil bırakarak ordusu ile ileri yürüyüşe geçti. Düşmanın geri ile ittisalini kesmek ve Varna'yı kuşatmakla meşgul bulunuyorken ansızın arkasından basıp ve ordu ile deniz arasına sıkıştırarak imha eylemek karariyle Filibe üzerinden Tırnova'ya hareket ve ekim ayının nihayetine doğru buraya geldi. Fakat Haçlılar ordusu Şumnu'ya gelmiş ve harekâtı askeriyeye tekaddüm etmişti. İkinci Murad zaman kaybetmiyerek Niğbolu'ya yürüdü. Oradaki muhafızları da alarak kuvvetini çoğalttıktan sonra düşman ordusunu takibe başladı. 4 kasım 1444 te onun terkettiği mevkie geldi. 9 kasım 1444 te Varna önünde Haçlılar Ordusunun karşısında ordugâh kurdu. Ladislas bulunduğu vaziyetin kötülüğünü anlar anlamaz bir harb meclisi topladı. Honyad, mecliste, taarruz icrasına muktedir orduyu müstahkem bir mevki içine sokmanın fena olacağını, donanma yetişinciye kadar ordunun açlıktan kuvvetsiz düşeceğini ve bundan başka taarruzun asker üzerinde faydalı bir tesiri olacağını beyan ve taarruz edilmesini teklif etti; bu fikir kabul edildi. İkinci Murad da Haçlılar ordusunun sağ kanadını kuşatmak suretiyle taarruza karar vermişti. 10 kasım 1444 te savaş başlamadan evvel iki ordu harb nizamına girmiş bulunuyordu.

Başkumandan; Jan Honyad'dı. Honyad Türk ordusunun harb sanatındaki üstünlüğüne ve kanatları kuşatma savaş usullerine vâkıf bulunduğu için o zamana kadar Macarlar tarafından yapılan kademeli nizamı terkederek ordusunu Varna surlarından bin hatve mesafede ve surlara muvazi tek hat üzerinde tertibetmişti. Şimaldeki dağ eteklerinden bir çevirme hareketine karşı muhafaza için sağ kanatta bulunan kuvvetlerini de biraz geriye almıştı. Kendisi de buraya bin adım kadar bir mesafede bulunuyordu. Sonra ordu kısmı küllisinin bulunduğu yerde bir müstahkem ordugâh kurarak süvarinin ağırlıkları ile hafif toplarını bu ordugâha yerleştirdi. Sol kanadı göle istinat ettirilmiş olan cephenin sağ kanadı da bu suretle temin edilmiş oldu. Ulâhlar umumî ihtiyatı teşkil etmek üzere geride mevzi almışlardı. Macar Kralı merkezde idi. Her alay bin kişiden fazla idi. Bazı yabancı tarihler müttefikler ordusunun bu savaşa yirmi beş bin kişi ile girdiğini yazmaktadırlar. Halbuki bizim kaynaklarımıza göre, elli binle seksen bin arasındadır (Solakzade, Tacüttevarih, Sahaifülahbar seksen bin, Fetihname yetmiş bin, Tevarihi Al Osman yetmiş bin olduğunu ifade ederler). Askerin teçhizatı çok mükemmeldi. Ulahlardan maada bütün askerler zırhlı idi. Orduda küçük çaplı birkaç tane de top vardı.

Türkler: Başkumandan; İkinci Murad'dı. Sağ kanat iki hat halinde Rumeli Berlerbeyi Turhan Bey kumandasında Rumeli askeri, merkez iki hat halinde ve Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa kumandasında Anadolu askeri, sol kanat akıncılar ve azepler. Umumî ihtiyatta yeniçeriler ve sipahiler vardı ve bunlar üçüncü hattı teşkil ediyordu. Bunlar kale nizamında olarak Sancaktepe ve Murattepe üzerinde bulunuyordu. Önleri Sıranpollerle tahkim edilmişti. İkinci Murad'ın savaşı idare ettiği tepede muahedename bir mızrağa geçirilerek dikilmişti.

Türk ordusu otuz bini sipahi ve on iki bini yeniçeri olmak üzere elli binle yüz bin arasında idi. Birinci hat kâmilen süvarilerden teşkil edilmişti.

Taarruza evvelâ Türkler başladılar. İkinci Murad, azepleri ve akıncıları düşmanın en zayıf tarafını teşkil eden sağ kanada doğru ileri sürdü. Akıncılar ve azepler öncülerin himayesinde araziden istifade ederek gizlice vâdiye indiler, öğleye doğru düşmanın sağ kanadına yaklaştılar ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş başladı. Eğri Piskoposunun alayiyle takviye edilmiş olan Yanoş, vâdiye inen kuvvetlere yanaşık nizamda taarruza geçti. Düşman zırhlı olduğu cihetle az telefat veriyordu. Yanoş'un iki yanında bulunan Grosvaradin Piskoposu ile Kardinalın alayları da taarruza iştirak ederek Yanoş'u desteklediler. Azepler ve akıncılar bu zırhlı kuvvetlerin hücumu karşısında bozularak ricate başladılar. Karaca Beyin kumandasında bulunan Asya sipahileri de savaşa girmek üzere hazırlıklarını yapıyorlardı. Karaca Bey vaziyetin fena olduğunu görünce vakit kaybetmeden süratle Yanoş'un yanına taarruza geçti. Hırvatlar gerilemeğe başladılar. Fakat Kardinalın alayları tekrar Yanoş'un yardımına koştular. Lâkin Karaca Beyin çok güzel idare ettiği harekât semerelerini vermeğe başladı. Taarruzun şiddetini dakikadan dakikaya artırdı ve düşman sağ kanadı bozgun halinde müstahkem mevkiine doğru kaçmağa başladı. Düşman çok aykırından takibediliyor, kurtulmalarına imkân verilmemek için her çareye başvuruluyordu. Karaca Bey kuvvetleri düşmanı ordugâhına kadar kovaladı. Haçlıların mızraklarla vücuda getirdikleri setleri de yararak müstahkem ordugâha girdiler. Burada çok kanlı ve şiddetli savaşlar oldu. Düşman perişan vaziyete düşmüştü. Türkler arabaların bir kısmını tahrip ve topları da zaptettiler. Sonra Ulâhların önünde firar eden Macarları nehre kadar kovaladılar. Kaçanlar Varna kapılarının kapalı olduğunu görünce çekilmeğe çalıştılar. Bataklıklar buna mâni oldu. Bir kısmı Türk kılıcı altında, bir kısmı da bataklıklarda telef oldular. Bu suretle düşmanın dört alaydan müteşekkil olan sağ kanadı ezilerek savaş dışı edilmişti. Bu fena vaziyeti gören Jan Honyad, Macar Kralı Ladislas'ın kumandasındaki alayları alarak Bosna Piskoposu ile beraber ileriye atıldı. Çok şiddetli olan bu taarruz, Türkleri tepelere doğru çekilmeğe mecbur etti. Anadolu sipahileri savaş meydanından çıkmağa mecbur kaldılar. Bu sırada Ulâhlar da Türk ordusu hatlarında açılan boşluktan içeriye dalarak ordugâha karşı taarruz başladı. Çok fena bir duruma düşmüştük. Savaşı kaybedebilirdik. Burada başlıyacak panik diğer hatlara da sirayet edebilir ve bu basit hâdise umulmadık tehlikeler yaratabilirdi. İkinci Murad'ın yanında bulunan bazı kumandanlar ve padişahın yakınları, hükümdarı, savaşın aleyhimize neticelendiğini zannederek kaçmağa teşvik edecek kadar ileri gidiyorlardı. Murad bunları reddediyordu. Karaca Bey bu hazin manzara karşısında atından atlıyarak padişahın atının dizginlerine yapıştı ve; «Nereye gideceksin efendim. Senin için bugünkü gün meydanı harbden ricat etmek maazallahü taâlâ milleti islâmiyenin izmihlâline sebebolur» dedi. Yeniçeri sekbanbaşısı padişahı ricat için kandırmak istiyordu. İkinci Murad son dakikaya kadar savaşta kalacağına yemin etti. Jan Honyad, bu muvaffakıyeti kazandığı sıralarda, sol kanat da savaşa girmişti. Elindeki kuvvetlerden âzamî surette istifade etmek istiyen Honyad, Macar Kralından eski yerine dönmesini, ihtiyatta kalmasını ve emir almadan savaşa iştirak etmemesini istedi. Türk sağ kanadından Rumeli süvarisi, düşman sol kanadına ilerlemişti. Düşmanlar süvarilerimizi iyice içlerine doğru çektikten sonra taarruza geçtiler. Rumeli süvarileri eski yerlerine dönmek zorunda kaldılar. Burada taze kuvvetlerle takviye edilerek tekrar savaşa girdiler ve düşmanı önlerine kattılar. Honyad, sol kanatlarının ricatini vaktinde görmüş, Macar Kralından bir alay alarak oraya yetişmişti. Lehimize olan bu kolun savaşı aleyhimize neticelendi. Sağ kanadımız savaş meydanını terketti. Honyad yeniçerilere doğru ilerliyordu. Yeniçeriler, vaziyete hâkim olan İkinci Murad'ın kumandası altında metin ve cesur, düşmanı bekliyorlardı. Honyad'ın zaferini bir türlü çekemiyen Macar Kralı Ladislas, ihtiyatta bulunan kuvvetleri alarak yeniçerilere yüklendi ve harb bitmeden evvel zafer payını kendisine ayırmak istedi. Savaşı, ancak sevk ve idareyi iyi bilen, çok âni karar veren ve bunu tatbik eden bir kumandan kurtarabilirdi. İkinci Murad, Ladislas'ın ilerlediğini gördü. Derhal emrindeki yeniçerileri iki kısma ayırdı. Düşmanı bu iki kısım arasına alarak yanlarından çok şiddetli bir taarruza geçti. Yeniçeriler Varna Meydan Muharebesinin en fedakâr, en cüretli ve en cesur hücumunu yaptılar. Macarlar tamamen imha edildi; Kral Ladislas da maktûller arasında idi. Jan Honyad, Rumeli süvarisini takipten döndüğü zaman karanlık basmış ve Macar Kralı ile Ulâhları yerinde bulamamıştı. Vaziyeti kurtarmak için yeni bir taarruz teşebbüsünde bulunmak, tâliini bir kere daha denemek istedi. Fakat çok yıpranmış ordusu bunu kabul etmedi ve selâmeti firarda aramıya başladı. Yeniçeriler, karanlığa rağmen düşman ordugâhına doğru dövüşerek ilerliyorlardı. Haçlılar ordusunda artık itaat kalmamış, herkes kendisini kurtarmak için oraya buraya kaçmıya başlamıştı. Jan Honyad da çaresiz kalarak firarilerin arasına karıştı. Ordumuzun önünde perişan kaçanlar Varna'ya doğru koştular, fakat şehrin kapıları gene kapalı idi, şiddetle takibedildiler. Bir kısım düşman ordugâha döndü. Türk ordusu geceyi savaş meydanında geçirdi. Sabah olur olmaz Davut Paşa düşman ordugâhına girerek geri kalanları esir veya imha etti. Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey savaşın birinci günü şehit düştü.

Dünyaya şöhret vermiş olan Varna imha savaşı, Türk adının olduğu kadar Türk kumandanının da parlak bir eseridir. Tam mânasiyle büyük bir asker olan Murat, verdiği âni kararla son dakikada savaşı lehimize çevirmiş ve tarihin sayılı imha muharebelerinden birini kazanmıya muvaffak olmuştur.

Kısa bibliyografya: Necati Salim: Varna 1444. Elefteroğlu Ziya İbrahim; İmha Muharebesi, Cilt 1. İbrahim Hakkı Konyalı; Karaca Bey. Hammer ; Devleti Osmaniye Tarihi, Cilt 2. Derviş Ahmet Âşıki ; Âşık Paşazade Tarihi. Âli ; Künhülahbar. Mehmet ; Solakzade Tarihi ; Mustafa Paşa ; Netayicülvukuat. Nişancı Mehmet Paşa ; Nişancı Tarihi. Feridun Bey; Münşeaatıselâtin. Ahmet Refik; Sahaifi muzafferiyatı Osmaniye. Kuplavayzer ; Osmanlılarla Macarlar arasındaki savaşlar. Sadeddin; Tacüttevarih. Engel; Macaristan Tarihi.

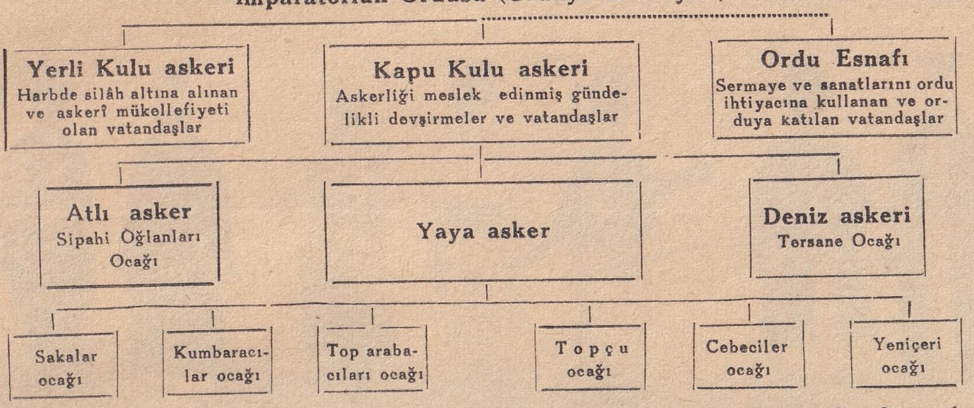
(*Feridun Fazıl Tülbentçi*)

YENİÇERİLER — Yeniçeri Asker Ocağı, Türkiye tarihinde Osmanlı hanedanının «Monarchie absolue: Mutlakıyeti mutlaka» devrinin ilk çağında Birinci Murad Hüdavendigâr zamanında kurulmuş (1360), beş yüzyıl bu monarşiye en kuvvetli destek olmuş ve Ondokuzuncu Yüzyılda İkinci Mahmudu Adli tarafından İstanbul'da kanlı bir şehir muharebesiyle (Vak'ai Hayriye) (1826) kaldırılmış büyük bir askerî kurumdur ki mensupları için askerlik bir meslek olmuştu. Yeniçeri Ocağının kurulmasına doğru ilk adım, Edirne'nin fethinden az sonra esir edilen hıristiyan çocuklarının Anadolu Türkleri elinde Müslüman - Türk terbiyesiyle yetiştirilerek bir asker ocağında toplanmasiyle atılmıştır. «Hayli oğlanlar cemedildi ve gün günden ziyade oldu, tamam ki müslüman oldular, türkçe öğrendiler, Türk bunları nice yıl kullandı, sonra kapuya getirdiler, ak börük giydirdiler, adını Yeniçeri koydular : Gereklüdür Yeniçeri kapuda = Ki Hanı gözliyeler her tapuda. Yeniçeri Murad Gazi zamanında oldu (Tevarihi-Al-Osmanlar).»

Bir merkezî mutlakıyetin temeli olacak bir asker ocağının kuruluşuna doğru gidecek olan bu tarihî karar , Murad Hüdavendigâr ile zamanının ülemasından Karamanlı Molla Rüstem, Kazasker Çandarlı Kara Halil ve Balkan fatihlerinden Gazi Evrenos tarafından verilmişti. Bu dört zata tereddütsüz, Yeniçeri Ocağının

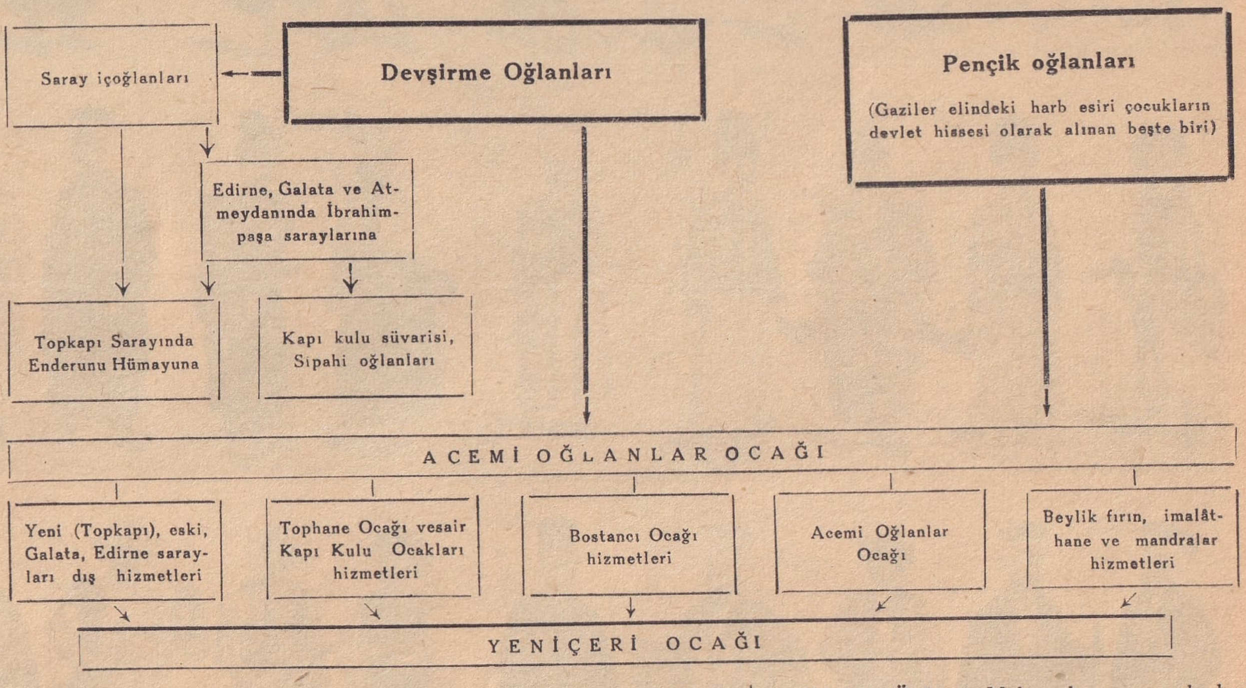
kurucuları diyebiliriz. Sonra bir "Devşirme Kanunu„ ile de ocağın devamı sağlanmış; ocağın ihtiyacına göre, en küçüğü yedi sekiz, en büyükleri on yedi on sekiz yaşında gürbüz ve yakışıklı gayri müslim çocuklar devşirilmiş, kendilerine «Acemi oğlan» denilmiş ve talim ve terbiye edilerek yirmi, yirmi bir yaşında isimleri ocak kütüğüne yazılarak Yeniçeri kışlalarına çıkarılmış, yeniçeri yapılmıştır. Yeniçeriler, yaya askerlerdir; Yeniçeri Asker Ocağı da, İmparatorluğun tek asker ocağı değildir; Türk Ordusunun geniş kadrosu içinde mevkii aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

İmparatorluk Ordusu (Orduyu Hümayun)

Not : Orda esnafı, esnaf ve sanatkâr loncaları vasıtasiyle ordu ile beraber sefere gitmeğe memur olup, icabında harb de ederlerdi. Devşirme kanununun ilgasından sonra, Onyedinci Yüzyıl ortasında Yeniçeri Ocağına girmişlerdir

Acemi Oğlanlar Ocağı: Yeniçeri yapılacak çocukların ve gençlerin yetiştirildiği ocaktır ki, sadece Acemi Ocağı da denilir. Şurasını ehemmiyetle belirterek kaydetmek gerekir ki, bu ocakta yetiştirilen acemi oğlanların hepsi yeniçeri olmaz, kabiliyet ve liyakatlerine göre aşağıdaki cetvelde gösterilen sair Kapu Kulu Ocaklarına veyahut da Bostancı Ocağiyle sair saray hizmetlerine verilirdi.

Acemi Ocağının en büyük kumandanı «İstanbul Ağası» idi. Yeniçeri Ağası ve Sekbanbaşı Ağa Yeniçerilerle sefere çıktıklarında İstanbul'un muhafazasına emrindeki Acemi oğlanlariyle İstanbul Ağası memur olurdu; bir Merkez Kumandanı vazifesi görürdü. Bu ocağın yukarıdan aşağıya rütbe sırasiyle diğer büyük zabitleri acemi Oğlanlar Anadolu Ağası ve Acemi Oğlanlar Rumeli Ağasıydı; vazifeleri, ocağın kayıt ve kabul işlerinden ibaretti. Acemi Ocağının idare ve inzibat işlerinden mesul asıl zabitleri, İstanbul Ağasından sonra Acemi Oğlanlar Kethüdasiyle Acemi Oğlanlar Çavuşuydu. Acemi oğlanlarına verilecek dayak ve hapis cezalarının tatbikına da Meydan Kethüdası ve Meydancıbaşı denilen iki zabit memur edilmişti. Acemi oğlanları, nefer sayısı yetmişe kadar çıkan bölüklere ayrılmıştı; her bölüğün kumandanına Çorbacı yahut Yayabaşı denilirdi.

Acemi oğlanların büyük kışlası, Şehzadebaşı'nda şimdiki Millî Sinema sırasındaki yapıların arkasına düşen sahada idi; Vak'ai Hayriye'den bir müddet sonra yıktırılmış olan bu kışlanın yalnız hamamı kalmıştır ki, Yavuz Sultan Selim, bir rivayete göre de Kanunî Süleyman tarafından yaptırılmış olan bu hamam, bugün küçük bir çarşı hamamı olarak işletilmektedir ve halk ağzında yanlış olarak Acemoğlu Hamamı diye meşhurdur.

Acemi oğlanlarının hepsi bu kışlada oturmazdı; muhtelif miri sarayların ve müesseselerin hizmetlerinde de kullanılırlardı; bu hizmetlerden bazıları şunlardır: En iri yapılı olanlarından seçilenler için tophane hizmetleri. Beyazıt'taki eski sarayın baltacılık, ekmekçilik, aşçılık hizmetleri. Galatasarayının baltacılık, ekmekçilik, aşçılık ve çamaşırcılık hizmetleri. Atmeydanı'ndaki İbrahimpaşa Sarayının baltacılık, ekmekçilik, aşçılık ve çamaşırcılık hizmetleri. Miri kasapların yanında kasaplık hizmeti, beylik simid, peksimed ve fodla (bir nevi pide) fırınları hizmeti. Miri yoğurthane, bozahane, hasır imalâthanesi ve odun ambarları hizmetleri. Miri mandralar hizmeti. Edirne sarayında baltacılık, ekmekçilik, aşçılık ve çamaşırcılık hizmetleri. Bütün bu hizmetlerin hepsi ayrı bir bölük sayılmış ve her bölüğün de acemi oğlan sayısı altı, yedi neferden altmış, yetmiş nefere kadar değişmiştir.

Gerek bilfiil acemi oğlanı kışlasında bulunan, gerekse yukarıda gösterilen hizmetlerde kullanılan acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağına nefer kaydedilmelerine «Çıkma» yahut «Kapuya çıkma» denilirdi. Çıkma, Yeniçeri Ocağının ihtiyacına göre yapılırdı. Yedi, sekiz senede bir çıkma olması kanun icabı ise de daima riayet olunmamıştır. Çıkma geciktiğinde acemi oğlanlarının ayaklandığı da görülmüştür. Bazan da harbler dolayısiyle Yeniçeri Ocağında pek çok yer açıldığı, H. 1042 (1632) yılında olduğu gibi, dört binden ziyade acemi oğlanının kapıya çıktığı görülmüştür. Kapıya çıkan acemi oğlanları, tanzim edilen defterleriyle beraber Yeniçeri kışlalarına getirildiğinde isimleri Ocağın kütüğüne yazılır, hangi yeniçeri ortasına verilmişlerse birer birer o ortanın odabaşısı önünden geçer ve odabaşı ağa da, artık kendi emir ve idaresi altına girdiklerinin delili olarak enselerine birer tokat vururdu. Bu merasimi müteakip derhal kendilerine iki akçe yevmiye bağlanırdı. Acemi yeniçeri neferleri arasında da bir kıdem tanımak için, ocağa kaydedilen bu acemi oğlanları bir hizada sıraya dizilir ve koğuşlarına doğru koşturulurdu; koğuş kapısından ilk giren diğerlerinden kıdemli sayılır, en geride kalan da ortanın en kıdemsiz acemisi olurdu. Bu en kıdemsiz neferin vazifesi, koğuşu süpürüp silmek, koğuşun kıdemli ihtiyar neferlerinin ve misafirlerin papuçlarını temizlemekti. Onun bir üstündeki, koğuşun yemek kaplarını yıkardı. Onun bir üstündeki de koğuşun ocak ve mutfak odunlarını yarardı ve onun bir üstündeki de ocağın kandillerini hazırlar ve yakardı.

Yeniçeri ocağı teşkilâtı: Bütün Yeniçeri Ocağı, tabur diyebileceğimiz yüz doksan altı ortadan mürekkepti. Bir ortanın nefer mevcudu muhtelif zamanlarda değişmiştir; altmış ve yetmiş kişiden, ocak disiplininin bozulduğu devirlerde iki bin kişiye kadar çıkmıştır. Padişahlar, birinci ortanın defterinde bir numaralı nefer olarak kayıtlıdır. Bütün yeniçerilerin sayısı Fatih Mehmed ve Kanunî Süleyman devirlerinde on bin, on iki bin; Üçüncü Mehmed zamanında kırk beş bin, bir ara tekrar azaldıktan sonra Üçüncü Selim zamanında yüz on bin, İkinci Mahmud zamanında da yüz kırk bin olmuştur.

Yeniçeriler; cemaatliler, bölüklüler ve sekbanlar diye üç sınıftı. Yüz doksan altı ortanın yüz biri cemaatli, altmış biri bölüklü, otuz dördü de sekban ortasıydı.

Cemaat ortalarından yalnız

Mahmut Şevket Paşanın (Osmanlı Teşkilât ve Kıyafeti Askeriyesi) adlı eserine göre yeniçeri kıyafetleri
(İzahı karşı sayfadadır)

dört orta (60, 61, 62 ve 63 üncü ortalar) İstanbul'da otururlar, padişahın merasim günlerinde maiyet askerini teşkil ederlerdi, diğerleri hudut kalelerine taksim edilmiş olup bu kalelerin muhafazasına memur idiler; bunlara «Solaklar» denilirdi.

Bölük ortalarından otuz biri İstanbul'da «Sancak-ı Şerif» in muhafazasına, diğer otuz ortası da, otuz iç vilâyet merkezinde iç kalelerin muhafazasına memurdu. Valiler, kendi kapu kullarını iç kalelere sokamazlardı. Çünkü valilerin isyanı takdirinde, daima merkeze sadık olan yeniçeriler, iç kalede bir mukavemet noktası teşkil ederlerdi.

Sadrâzam

Sekban ortaları, padişahın av maiyeti idi; Osmanlı hükümdarlarının pek muhteşem olan büyük sürgün avları sekbanlar tarafından hazırlanırdı. İstanbul civarındaki miri çiftliklerin muhafazası onlara bırakılmıştı. İstanbul şehri içinde yalnız bir ortaları vardı. İstanbul'da bulunan cemaat ve bölüklü yeniçeri ortaları, aynı zamanda büyük şehrin inzibat ve asayişine memurdu. Her semt bir ortanın emrine verilmişti; her semtte kolluk denilen bir yeniçeri karakolhanesi vardı. Bu yeniçeri kolluklarının içinde de en namlısı, İstanbul'un en işlek bir ticaret merkezi olan Yemiş iskelesindeki kolluk idi ki Elli Altıncı Orta Kolluğu idi ve büyük şehrin ihtisap işleri bu kolluğun elinde idi.

Onyedinci Yüzyıl ortasında, Genç Osman'ın feci ölümüne varan ihtilâlde bu hükümdarın katilleri Altmış Beşinci Ortaya mensuptu; ocağı bir hükümdarın kanı lekesinden temize çıkarmak için Altmış Beşinci Orta lâğvedilmiş ve ocakta bu tarihten sonra bir orta eksik kalmıştı.

Her yeniçeri ortasının bir bayrağı ve bir alâmeti vardı. Buna «Nişan» denilirdi; nişanlar bayrak üzerine işlenirdi. Yeniçeriler mensuboldukları ortanın nişanlarını kollarına, bazularına, baldırlarına ve bazan da göğüslerine dövme usuliyle nakşettirirlerdi. Her ortanın «Çorbacı» denilen bir kumandanı vardı; diğer zabitleri de şunlardı : «Odabaşı» denilen bir kumandan muavini (orta sandığı bu odabaşının emrinde idi), «Vekilharç» unvaniyle bir idare memuru, «Bayraktar», «Başeski» denilen ortanın en kıdemlisi, «Usta» denilen aşçıbaşı, «Baş Karakollukçu» denilen aşçı muavini.

Ocak disiplininin sağlam olduğu devirlerde yeniçeriler, geceleri kışlalarındaki koğuşlarından gayri bir yerde yatamazdı. Yeniçeri erkekliğe yakışmıyacak şekilde süslenemez, askerlik taliminden başka bir şeyle uğraşamaz ve emekliye ayrılıncıya kadar sakal bırakamaz ve evlenemezdi. Emekliye ayrılan yeniçeriye «Oturak» denilirdi ve kendisine ölünciye kadar emekli gündeliği verilirdi. Evlenip de arkasında dul karı ve yetim evlât bıraktığında, onlara da her gün birer «Fodla» tayın bağlanır ve bunlara ocaklı ağzında «Fodla yiyiciler = Fodla hâran» denilirdi.

Suçlu bir yeniçeri ancak kendi zabitleri tarafından cezalandırılabilirdi. İdama mahkûm olan yeniçeriler asılmaz, başları vurulurdu. Ocaktan kovulmağa «Keçe külâh etmek» denilirdi. Bir yeniçeri, kışla meydanında üstü başı törenle yırtılıp parçalanmak suretiyle kovulurdu. Bir yeniçeri, ortasını değiştiremezdi; ocak disiplininin bozulduğu devirde bir ortadan öbürüne geçmeğe «Semer devirmek» denilirdi ve o iki orta arasına düşmanlık sokardı.

Yeniçeriler arasında, ocağın daha kuruluş yıllarında Bektaşilik yerleşmişti; Bektaşiliğin asker hayatına uygun liberal düşünceleri o kadar benimsenmişti ki, Yeniçeri Ocağı'na «Hacı Bektaş Ocağı» adı verilmişti; yeniçerilerin bir ağızdan söyledikleri gülbangda da bu bağlılık bilhassa belirtilmişti. Gülbang şudur : «Allah Allah İllallah! = Baş uryan, sîne püryan, kılıç al kan, = Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran! = Eyvallah!. Eyvallah! = Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan, = Kulluğumuz padişaha âyan! = Üçler! Yediler! Kırklar! = Gülbangi Muhammedî, nûri Nebi, Keremi Ali, = Pirimiz hünkârımız Hacı Bektaşı Veli demine, devranına = Hu diyelim! Huuu!...»

Kaptanpaşa

Bir acemi yeniçeri neferine ilk devirlerde ocağa kaydiyle beraber iki akçe yevmiye bağlanırdı, sonraları bu beş altı akçeye çıkarılmıştı; buna «ulûfe» denilirdi. Gösterilen yararlıklar, hizmetler karşılığı da ulûfeler arttırılırdı. Yapılan zamlara «terakki» denilirdi.

Bu suretle yevmiyeleri on, on beş akçe olan yeniçeriler bulunurdu. Harblerde «serdengeçti» yani «fedai» yazılanlar, sağ

Karşı sayfada bulunan kıyafetlerin izahı

Birinci sıra, soldan sağa doğru : *Falakacıbaşı, Ağa yamağı, Yeniçeri ağası, Başçavuş, Tekkeli, Kuloğlu başçavuşu, Çorbacı, Odabaşı, Kethüda bey, Orta çavuş, Salma çuhadarı, Zırhlı nefer.*

İkinci sıra ; Sekbanbaşı, Bostancıbaşı, Subaşı, Asesbaşı, Böcekbaşı, Tımarlı sipahi, Lâğımcı, Cebeciler kethüdası, Topçubaşı, Kumbaracıbaşı.

Üçüncü sıra : Deli süvari, İmam, Bayraktar, Civelek, Enderun mektebi şakirdi, Acemi oğlanı, Harbeci, Selâm veren yeniçeri, Selâmlık elbiseli yeniçeri, Solak, Ulûfe götüren yeniçeri.

Dördüncü sıra : Birinci ortanın aşçı ustası, Karakollukçu, Otuz ikinin aşçı ustası, Karakollukçu, Aşçı ustası, Sebilci, Saka, Şatır, Gündelik elbise ile kullokçu zabiti, Kulluk çavuşu.

Beşinci sıra : Defteremini, Başkılavuz, Kolbaşı, Vezir Tatarı, Vezirbaştebdili, Galata çavuşu, Çıplak, Kalyoncu, Levendirumî, Levend.

döndükleri zaman yevmiye beş on akçe terakki alırlardı.

Akçenin âyarı bozulup alım kıymeti düşünce yeniçeri yevmiyeleri de yirmi, yirmi beş akçeye kadar yükselirdi.

Ulûfeler üç aydan üç aya yılda dört taksitte dağıtılırdı. Taksitlere «mevacib» denilirdi. Her dört taksitin de adları ayrı idi.

Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarına ait birinci taksit Masar (Msr), Rebiülâhar, Cemaziyelevvel ve Cemaziyelâhar aylarına ait ikinci taksit Recec (Rcc), Receb, Şaban ve Ramazan aylarına ait üçüncü taksit Reşen (Rşn); Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarına ait dördüncü taksit Lezez (Lzz) adını taşırdı.

Mehter takımı

Soldan sağa : Başmehter, Zilzen, Borazan, Mehterbaşı, Vezir İçoğlan Başçavuşu

Neferlerin ulûfesinden gayri her yeniçeri ortasına ekmek, et, yağ, bulgur ve mum verilirdi. Her nefere de senede bir kat esvab veya bedeli verilirdi. Ulûfe, Divanı Hümayunda törenle dağıtılırdı.

Y e n i ç e r i A ğ a s ı ; bütün Yeniçeri Ocağının en büyük kumandanı idi.

Yeniçeri Ağaları Onaltıncı Yüzyıl başlarına kadar ocaktan yetişmiş, bu makama neferlikten çıkmış kimselerdi.

Fakat yeniçerilerin cülûs bahşişi bahanesiyle bazı yolsuzlukları, itaatsizlikleri görülünce, yeniçeri ağalığına saraydan yetişmiş ve padişahın tam güvenini kazanmış kimseler tâyin edilmeğe başlanmış ve uzun bir müddet Ocaklıdan Ağa tâyin edilmemişti. Yeniçeri ağaları Süleymaniye'de devlet malı bir sarayda otururlardı, buraya Ağa Kapusu denilirdi.

Yeniçeri Ağası, Ağa Kapısında toplanan ve âzası ocağın büyük zabitleri olan «Ağa Divanı» nın reisi idi; bu divanda ocak işleri görülür, yeniçerilerin dâvalarına bakılırdı. Her salı sabahı sarayda Divanı Hümayun toplandığında, eğer padişah sarayda ise, Yeniçeri Ağası da bir kısım yeniçerilerle beraber saraya gider, fakat Divanı Hümayun müzakerelerine iştirak etmez, Divan dağılmadan az evvel de Arz Odasında padişah tarafından kabul edilir, hükümdara ocak işleri hakkında izahat verirdi. Ağa eğer bir vezir rütbesinde ise, yani bir «Ağapaşa» ise, Divan müzakerelerine de iştirak eder, fakat, Divan dağılmadan yalnız başına huzura kabul edilir, sonra diğer bütün vezirlerle beraber ikinci defa huzura girerdi. Padişahın cuma ve bayram namazları alaylarında hükümdarı kolundan tutup attan indirmek ve ata bindirmek vazifeleri de Yeniçeri Ağalarının idi. Ayni zamanda İstanbul'un en büyük zabıta âmiriydiler.

Yangın olduğunda, yangın yerinde bulunmak mecburiyetinde idiler; gece ve gündüz haftada birkaç defa şehirde kola çıkar, esnafı teftiş ederdi; hilekâr esnafı ve uygunsuz takımını derhal cezalandırmak üzere arkalarında falakacılar bulundururlardı. Ağalık alâmeti iki tuğdu, ağalık bayrağı da beyaz bayraktı. Bunlar ancak Yeniçeri Ağasının sefere gideceği zaman çıkardı ve ağanın önü sıra götürülürdü. Arkasından da dört yedek at çekilirdi. Daha arkadan da «Ocak Mehterhanesi» denilen Ocak Muzikası gelirdi. Yeniçeri Ağalığının tahsisatı, Kanunî Süleyman zamanında günde beşyüz akçe idi; ayrıca «Saman parası» diye yılda bir defa seksen bin akçe verilirdi. Yeniçeri ağaları terfi ettirilecekleri zamanlar Beylerbeyi yahut Kaptan Paşa olurlardı. Yeniçeri ağalığından vezirlik rütbesiyle sadrâzam olanlar da pek çoktur. Bazan da vezir rütbesinde bir zat Yeniçeri Ağası tâyin edilirdi, o zaman kendisine «Ağapaşa» unvanı verilirdi.

Ş e k b a n b a ş ı A ğ a ; Ocağın ikinci büyük zabiti idi. Sekban Ocaklarının en büyük âmiri olan bu zat, Yeniçeri Ağası ordu ile sefere çıktığında İstanbul'da Ağa vekili olarak kalırdı. Ocağın diğer zabitleri rütbe sırasına göre yukarıdan aşağıya şunlardı (Bunlar ocaktan, neferlikten yetişmeydiler) :

K o l K e t h ü d a s ı ; Yeniçeri Ağasının muavini idi. Ocağın her türlü işinden, ağaya karşı o mesuldü. Ağanın Kurmaybaşkanı idi. Kol Kethüdasına bazan sadece «Kethüda bey, Kâhya bey» de denilirdi.

Z a ğ a r c ı b a ş ı A ğ a ; Yeniçeri cemaat ortalarından 64 üncü Ortanın kumandanıydı. Kethüdalık açılınca, Zağarcıbaşılar Kethüda bey olurlardı. Nefer sayısı dört yüz, beş yüz arasında olan bu ortalar padişahın av zağarlarına bakarlardı. Padişah ava gittiğinde Zağarcıbaşı da maiyetinde bulunurdu.

S e k s o n c u y a h u t S a m s u n c u b a ş ı A ğ a ; Cemaat Ortalarından 71 inci Ortanın kumandanıydı. Bu Orta Sekson denilen ve bazan ayı avında da kullanılan cenk köpeklerine bakardı. Bu köpekler, İstanbul'da Tophane sırtlarında bir köpek ağılında bulundurulurdu. Seksoncubaşılar terfi edince Zağarcıbaşı olurlardı.

T u r n a c ı b a ş ı A ğ a ; Cemaat Ortalarından 68 inci Ortanın kumandanı olup bu Orta da padişahın av maiyetinden idi, tazılara bakardı. Padişahın seyretmesi için ayrıca turna kuşları da besledikleri̇nden Turnacılar diye anılırlardı. Devşirme kanunu kalkıncaya kadar, acemi oğlanı devşirmeğe Turnacıbaşılar memur edilirdi. Devşirilen çocuklar da turna sürüleri gibi getirildiğinden beslenilen turna kuşları da bu vazifelerinin bir sembolü olarak kalmıştı.

H a s e k i A ğ a l a r ; Cemaat Ortalarından 14, 49, 66 ve 67 nci Ortaların kumandanı dört zabitti. Bu Ortalar da padişahın av maiyetinde idi. Haseki Ağalar, padişahların cuma namazı alaylarında, kıdemlerine göre, ikisi sağında, ikisi solunda, padişahın atının yanı sıra yürürlerdi, en kıdemlisine de Başhaseki denilirdi.

B a ş ç a v u ş A ğ a ; Beşinci Bölük Ortasının kumandanı ve bütün Yeniçeri Ocağının başçavuşu idi. Ocakta, askerle temas etmek bakımından, Kethüda beyden sonra en nüfuzlu zabitti. Ağa Kapısının da teşrifat âmiriydi. Ağa Divanından evvel muayyen duayı bu zat eder, icabında Yeniçeri Gülbankını da o çekerdi. Ağanın emirleri onun vasıtasiyle tebliğ edilirdi, maiyetinde yüz otuz tane küçük emir zabiti vardı; bunlara Kol çavuşları denilirdi.

M u h z i r A ğ a ; Bölük Ortalarından muayyen olmıyan bir ortanın kumandanına verilen bir rütbe idi. Kendi ortası ile sadrâzamın maiyetinde bulunurdu. Divanı Hümayunda ve Vezir Divanında ocağın işlerini takibederdi. Divanda yeniçeri ağasına hitaben yazılan fermanlar, Muhzir Ağaya verilirdi. Sadrâzam İstanbul'da kol gezerken de maiyetinde bulunurdu. Suçluların tevkif ve hapsine memur harbeciler de onun emrinde idi.

K e t h ü d a y e r i A ğ a ; Muhzir Ağadan bir rütbe aşağı bir zabitti. Bu rütbe de muayyen olmıyan bir ortanın kumandanına verilirdi. Kethüda bey sefere gittiğinde kendisine vekâlet ederek İstanbul'da kalırdı. Yeniçeri Ocağına bağlı sanatkârlarla imalâthanelerin de en büyük âmiri idi.

Askerî Bayraklar

Yukarıda sağ ve sol bayraklar; padişaha mahsustur. Soldan ikinci; paşaların, soldan üçüncüler ; bölükâtı erbaa ve silâhtar bölüğünün, alttakiler; gönüllülerin ve delillerindir. Ortadaki mızrak ; süvari mızrağı ve yanındakiler tuğdur. Sağdan ikinci; topraklı süvarisinin, üçüncüler; topçuların ve yeniçerilerin, alttakiler ise sipahi bölüğü ile kumbaracılarındır

Y a y a b a ş ı A ğ a ; Yüz Bir Cemaat Ortasının bütün kumandanlarının en kıdemlisi idi. Diğerlerine de Yayabaşı Ağalar denilirdi, vazifeleri Ocak Beytülmalciliği, seferde hazine bekçiliği, seferde zahire tedariki, Kadılara ve Sancak beylerine sefer emirleri gö-

türmek, yaralı nakletmek, kale muhafızlığı yapmaktı; bunlara Sübaşı da denilirdi.

Başbölükbaşı Ağa; Bölük Ortaları kumandanlarının en kıdemlisi idi.

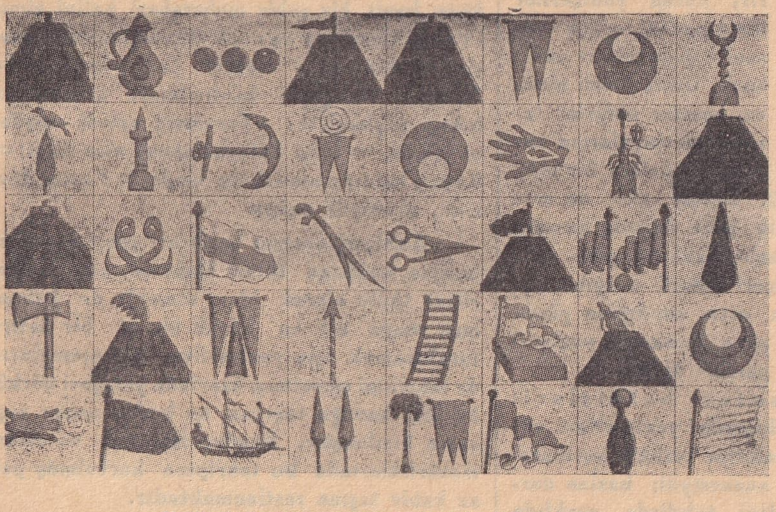
Solakbaşı Ağalar; 60, 61, 62 ve 63 üncü Cemaat Ortaları kumandanları idi. Bu ortalar yeniçeriler arasından gösterişli, tûvanâ ve cesur kimselerden seçilirlerdi. Merasimde ve seferde padişahın atının sağ yanı sıra yürürlerdi. Solaklar denilen bu dört orta neferleri seferde padişahın şahsını muhafazaya memurdular. Bir su geçilirken, dört Solakbaşı padişahın atını ikişer ikişer iki yanından tutar ve kendileri suya girerek geçirirlerdi. Su dizlerine kadar çıkarsa birer akçe, bellerine kadar çıkarsa ikişer akçe, daha yukarı çıkarsa üçer akçe yevmiye terakkisi almak kanun icabıydı. Solaklar da seferde veya seyahatte, padişah maiyetinde daima, yayları gerili ve okları hazır olarak yürürlerdi.

Ocak İmamı; Cemaat Ortalarından muayyen olmıyan bir ortanın kumandanıydı. Hangisi ehliyet sahibi ise Ocak İmamı tâyin edilirdi. Ortasına da İmam Ortası denilirdi. Beş vakit namazda Ağa Kapısındaki camide Yeniçeri Ağasına imamlık ederdi.

Ocak Kâtibi yahut Yeniçeri Efendisi; Ocağın künye defterini tutardı.

Bu ağaların hepsine birden Katar Ağaları denilirdi. Yani, içlerinden biri azledildi yahut öldü mü, kendisinin altında olanlar birer derece terfi ederek boşluğu doldururlardı. Herhangi bir orta çorbacısı da bir gün Katar Ağaları arasına girebilirdi. Yalnız 56 ncı Orta Çorbacısı, ihtisap ve piyasa işleriyle meşgul olduğundan Katar Ağalığına yükselemez, bu vazifeden ya azlolunur yahut emekliye ayrılırdı.

Kıyafetleri: Yeniçeri kıyafetinde, âdeta bütün ocağın alâmeti farikası yeniçeri neferinin serpuşu idi. Yeniçeriler, başlarına börk denilen beyaz keçeden bir külâh giyerlerdi ki, birbuçuk ayak (45 santim kadar) yükseklikte olan bu külâhın üstünden, omuzlara kadar yatırtma denilen bir çuha parçası düşerdi; öylesine ki, yatırtma, yeniçeri neferinin ensesini tamamen örtmüş bulunurdu; yürürken de omuzlarına vururdu. Börkün ön kısmında ve tam alnın ortasında gümüşten yahut pirinçten yapılmış bir kısım vardı ki, buna da tüylük yahut «Kaşıklık» derlerdi. Kaşıklık yeniçerinin servetine göre kıymetli taşlarla süslenirdi; yeniçeri neferleri buraya kaşıklarını sokarlardı. Yeniçeriler, kaşıklarına bir maskot, uğur tılsımı olarak bakarlardı. Yeniçeri kumandan ve zabitleri de, buraya rütbelerine göre sorguçlarını, çelenklerini sokarlardı ki, arkalarına savrulan tüyleri, bellerine kadar düşer savrulurdu. Börkün başa geçen ağız kısmı da çepçevre nakışlı bir şeritle çevrilmişti ki, buna da Daltac denilirdi. Daltacı dört beş parmak enliliğinde olup da arkasına yatırtması olmıyan yeniçeri serpuşuna da «Üsküf» denilirdi; üsküfün de alınlığında bir tüylük kaşıklık bulunması şarttı. Üsküflere sorguçlarla beraber bir turna teli takmak Ocak ananesindendi; bu turna teli, üsküfün arkasından bele kadar sarkardı. Yavuz Selim devrinden kalan bir anane olarak da, ocağın büyük zabitleri turna teli yerine balıkcıl kuşu tüyü takarlardı.

Yeniçeri Ortalarının hususî alâmetlerinden bazıları

Yeniçerilerin ayakkabıları şehirde ökçesiz yemeni, seferde yandan kopçalı bir çeşit çizmeydi. Zabitler sarı sahtiyandan, neferler kırmızı sahtiyandan ayakkabı giyerlerdi.

Yeniçeriler ayaklarına çağşır giyerlerdi; neferlerinki, baldırlarını açıkta bırakan kısa diz çağşırı ve zabitlerin ise, dizkapağından aşağısı baldırları bir tozluk gibi saran dar bir çağşırdı. Çağşır üzerine dolama denilen bir kaftan giyilirdi; yürürken dolamanın etekleri bele sokulurdu; bele de ipekli, yünlü, pamuklu kuşak sarılırdı. Dolamanın üstüne de baranî denilen çuhadan bir kaput giyilirdi. Yeniçeriler, kuşaklarında birer yatağan taşırlardı. Şehir hayatında bu yatağandan fazla silâh taşımaları yasaktı.

Ocak zabitlerinin her türlü tören ve ordu alayı üniformaları şöyle idi:

Ocak imamı; başına herkünkü yeniçeri keçesi yerine ûlemaya mahsus örf giyerdi. Örfün üzerine de serâser abâyı sarardı.

Solakbaşıları; başlarındaki sorguçlarına balıkcıl tüyü takarlar, samur veya vaşak kürk kaplı kadife üst elbisesi giyerlerdi. Arkalarında tirkeş (ok torbası), bellerinde hançerle birer eğri kılıç bulunurdu. Ayaklarına sarı sahtiyandan çizme giyerlerdi. Atları gümüş özengiliydi ve eğerin yanına birer topuz asarlardı.

Bölükbaşı Ağa; başına börk yerine tepesi öne doğru eğilmiş ve kıymetli taşlarla süslü bir şeridi bulunan yüksek bir külâh giyerdi. Kaşıklığına yelpaze şeklinde açılan biz «süpürge sorguç» takardı. Dolamasının üstüne uzun bir ipekli kaftan giyerdi. Bu kaftanın önü açık olup boğazına kadar düğmeliydi, yakası geniş ve devrikti, kolları geniş, kollarının ard yenleri kaftanın eteklerine kadar sarkardı; kaftanın iki yanında da cep gibi kullanılan birer yırtmacı vardı. Ayaklarına sarı sahtiyandan kopçalı yarım çizme şeklinde bir ayakkabı giyerdi. Atının eğerinde bir bozdoğan ile bir kalkan asılıydı; elinde de, mızrağa benziyen uzun bir kamış taşırdı.

Kethüdayeri Ağa; başına keçe külâh giyip kaşıklığına balıkcıl tüyünden sorguç takardı. Kıyafeti bir yeniçeri çorbacısının aynı idi.

Muhzir Ağa; başına balıkcıl tüylü üsküf giyerdi, Divanı Hümayunda çuhaya kaplı samur kürk, Divanı Hümayunda bir elçi kabulü merasiminde kemhadan üst elbisesi giyerdi.

Başçavuş Ağa; başına üsküf giyer, kaşıklığına turna telli kuka takardı. Divan kıyafeti Muhzir Ağanınki gibiydi.

Başhaseki Ağa; üsküf giyer, balıkcıl tüyünden süpürge sorguç takardı, atına gümüş zincir, enselik ve özengi vururdu. Divan kıyafeti Muhzir Ağanınki gibiydi,

Turnacıbaşı Ağa; kıyafeti Seksoncubaşı Ağanın ayniydi.

Seksoncubaşı Ağa; başına üsküf giyer, kaşıklığına balıkcıl tüyü takar, divanda samur yahut vaşak kaplı kadife üst elbisesi giyerdi. Atına gümüş zincir, enselik ve özengi vurulurdu.

Zağarcıbaşı Ağa; başlarına sorguçlu çorbacı üsküfü, divanda kemhadan üst elbisesi giyerdi. Avlarda, bir elinde zağar, bir elinde ucu gümüşlü bir hezaran değnek bulunurdu.

Kol Kethüdası; başına çorbacı üsküfü giyer, kaşıklığına balıkcıl sorguç takardı; divanda samur veya vaşak kaplı kadife üst elbisesi giyerdi. Atına gümüş zincir ve özengili divan rahtı denilen müzeyyen eğer vurulurdu.

Sekbanbaşı Ağa; başına mücevveze giyerdi, divana giderken atına gümüş zincir, enselik ve özengili ve gümüş topuzlu müzeyyen abâî raht vurulur, Saraçbaşı da atının önü sıra bir at örtüsü (yapuk) götürürdü.

Yeniçeri Ağası; Divanı Hümayunda başına mücevveze, arkasına da serâsereden üst elbisesi ve kaftan giyerdi. Sair zamanlar resmî elbise olarak sırmalı kadifeden veya kırmızı satenden kaftan giyerdi; başına da beyaz tülbendi dikkatle sarılmış, tepesi dilimli, yan tarafına kıymetli bir sorguç sokulmuş kavuk giyerdi.

Bayrak ve nişanları; Yeniçeri Ocağının bayrağına, Ocağın islâmiyetin sünnî mezhebine bağlı olduğunun işareti olarak «İmamı Âzam Bayrağı» denilirdi; bu, beyaz ipekten, üstüne altın sırma ile bir tarafına «İnnâ fetahnaleke fethan mübina», diğer tarafına da «Ve yensürükellahı nasran aziza» âyeti kerimeleri işlenmiş bir sancaktı. Ordugâhta Yeniçeri Ağasının çadırı önüne dikilirdi. Ağanın çadırı da yeniçeri ordugâhının tam göbeğine kurulurdu. Diğer çadırlar, Ağa çadırının etrafında fırdolayı açılırdı. Merasimde de İmamı Âzam Bayrağı, Yeniçeri Ağasının atının önü sıra götürülürdü; Ağanın arkası sıra da Ağalık bayrağı gelirdi. İmamı Âzam Bayrağını taşıyan yeniçeriye «Başbayraktar» denilirdi. Ocağın bir de alay bayrağı vardı ki, bu da yarısı sarı, yarısı kırmızı ipekli bir bayraktı. Her yeniçeri ortasının da üzerlerine orta nişanları işlenmiş gene sarı kırmızı birer bayrağı vardı. Orta bayraklarının bir hususiyeti de uçlarının çatal olmasıydı. Her yeniçeri ortasının çadırlarının da başlıkları ayrı bir alâmet veya orta bayrağını taşırdı, çadırların üzerine de orta nişanları işlenmişti. Meselâ şunlar bu çadır başlıkları (tepelikleri) ndan birkaç örnektir: Dördüncü cemaat ortasının beyaz kartal kanadı, yedinci cemaat ortasının zülfikârlı yeşil bayrak, on üçüncü cemaat ortasının kırmızı aslanlı bayrak, yirmi altıncı cemaat ortasının siyah bir çuha parçası, kırk dördüncü cemaat orta-

sının beyaz bayrak ortasında kırmızı gül, kırk altıncı cemaat ortasının kırmızı tuğ, kırksekizinci cemaat ortasının teneke fener üstünde at kuyruğu, ellinci cemaat ortasının kırmızı kabak, altmışıncı cemaat ortasının kırmızı Mührü Süleyman, birinci bölük ortasının gümüş top, ikinci bölük ortasının teneke ayna üstünde çelenk..

Kazanları: Her, yeniçeri ortasının, içinde yemeklerini pişirdikleri büyük kazanları vardı. Bunlar kışlalardaki mutbaklarda dururdu. Yeniçeriler kazanlarına ocaklarının mukaddes bir tılsımı olarak bakarlardı; muharebede kazanın düşman eline düşmesi o orta için büyük felâket sayılırdı. Ortalarına ait bir iş görüşeceklerinde kazan etrafında toplanırlar, ihtilâllerde de, kazanlar kışlalardan kaldırılıp büyük törenle İstanbul'da ihtilâlin idare edileceği meydana götürülürdü. Yeniçerilikte kazan kaldırmak, hükûmete karşı ayaklanmak, isyan etmek demekti. Kolluklarda bulunan neferlere sabah çorbalariyle iki övün yemekleri kazanlar dolaştırılarak dağıtılırdı; kazanın kulplarından bir sırık geçirilir, sırığı iki kolluk neferi omuzlar, öne de kocaman bir kepçe ile bir başkarakollukçu geçerdi, buna kepçeci denilirdi. Orta kazanlarından başka bir de, bütün ocağın timsali olan bir büyük kazanı şerif vardı; bir ocak rivayeti olarak bunun Hacı Bektaşı Veli tarafından hediye edildiği söylenirdi; büyük ocak zabitleri de ihtilâl meşveretlerini bu kazanın etrafında yaparlardı. Bir siyasî mahkûm, bir katil kazanı şerife sığındı mı, yeniçeriler onu saklayıp korumayı mukaddes bir borç bilirlerdi.

Kışlaları ve Ağakapusu: İstanbul'da «Eski odalar» ve «Yeni odalar» adiyle iki büyük yeniçeri kışlası vardı. Eski Odalar, Şehzade camiinin karşısında; Yeni Odalar da Aksaray'da Etmeydanı'nda idi; her iki kışla da geniş bir avluyu çevirmiş, önü revaklı odalar (koğuşlar) dan mürekkepti, avluların ortalarında birer mescit vardı ki buna «orta cami» denilirdi. Yeniçeri ihtilâlleri arifesinde ilk toplantılar hep bu orta camilerde yapılırdı, umumiyetle çok kanlı, suçlu suçsuz birçok devlet adamının hayatına malolacak bir ayaklanmıya karar verilirken, camide ışıklar söndürülür, tekliflerin kimin tarafından yapıldığı belli olmaması için karanlıkta konuşulurdu. İhtilâl esnasında ya rehine yahut da kendilerine önayak olmak üzere getirdikleri ûlemayı da bu camilerde misafir ederlerdi. Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesile kaldırıldığı Vak'ai Hayriye'de Yeni Odalar en kanlı çarpışmalara sahne olmuş, İkinci Mahmud'a sadık kalan kıtalar ve İstanbul halkı tarafından ateşe verilmiş ve temellerine varıncaya kadar tahribedilmişti. Eski odalar da, vakanın hemen tezine yıktırılmış, en küçük bir nişan bırakılmamıştı. Süleymaniye'de Ağakapusu denilen yeniçeri ağalarının sarayına gelince, Vak'ai Hayriye'den sonra şeyhülislâmlık dairesi yapıldı. Muazzam, muhteşem bir saraydı. Cumhuriyet inkılâbında şeyhülislâmlık kaldırılınca, büyük bir kısmına İstanbul Kız Lisesi yerleştirildi, bir kısmı da İstanbul Müftülüğü oldu. Kız lisesi olan kısım da içinden çıkan bir yangında mahvoldu, yerine kübik üslûpta, üniversitenin büyük biyoloji enistitüsü yapıldı.

Ulûfe tevzii merasimi: Yeniçerilerin üç aydan üç aya çıkan ulûfeleri, divanı hümayunda parlak bir törenle dağıtılırdı; bu törene yabancı devlet elçileri de davet olunurdu. Divanı Hümayun haftada bir gün, salı günü toplanırdı. Yeniçeri efendisi çıkacak mevacibin defterini yazar, sadrâzama takdim ederdi; o gün katar ağaları da rütbeleri sırasile sadrâzam tarafından kabul edilir ve yeniçerilerin sadakatine, ulûfenin her hangi bir hoş görülmiyecek hâdiseye meydan verilmeden dağıtılacağına söz alınırdı. Divan sabahı sadrâzam ve divan erkânı sabah namazını Ayasofya camiinde kılarlardı; ulûfe tevziinde ocak erkânı da sabah namazına Ayasofya'ya gelirlerdi. Her ortadan seçilip zabitlerile beraber ulûfe almak için saraya gelen yeniçeriler, sadrâzam ile devlet erkânı orta kapıda selâmlardı. Divanı Hümayun Kubbealtında toplandığı sırada yeniçerilere de çorba, pilâv ve zerdeden mürekkep bir ziyafet verilirdi. Saray mutbaklarından gelen lengerler, kol kâhyasının işareti üzerine yeniçeriler tarafından orta kapıdan alınır ve birinci avluda küme küme sofralar kurulup yemek yenirdi. Yeniçerilerin çorba içmeğe başlaması, itaate delâlet eder ve sadrâzam tarafından kurbanlar kestirilirdi. Derhal defterdarın mührü ile mühürlenmiş ulûfe keseleri orta kapı içine getirilir, başçavuş kapı önüne gelir, kollarını göğsünün üzerinde çaprazlama kavuşturur, yüksek sesle yeniçeri gülbankını çekerdi. Sonra yüksek sesle: «Birincinin ağa bölüğü!» diye bağırırdı; karakollukçulardan biri buna: «Burada!» diye cevap verince başçavuş: «Haydi!» der, birinci bölüğün neferleri koşarak kendilerine ait ulûfe keselerini kaldırırlardı. Yalnız sıra altmış beşinci ortaya gelince, başçavuş bu ortayı çağırdığında ses verilmez, üçüncü seferinde: «Yoktur!» cevabı verilirdi; bunun üzerine başçavuş: «Yok olsun!» diye bağırır, bütün yeniçeriler bir ağızdan: «Yok olsun!» diye tekrar ederlerdi. Ulûfe tevzii bitince, keseler neferler tarafından omuzlarına vurulup kışlalara bir alay gösterişile dönülürdü. Ertesi gün de orta çorbacıları, neferlerinin gözü önünde kesenin mührünü açar, herkesin hakkına göre taksim ederdi; her yeniçeri neferi, ocağın müşterek masrafları için orta sandığına yüzde hesabile bir miktar para bırakırdı, yeniçeri ıstılâhında buna «Tas parası» denirdi.

Bir yeniçeri mezar taşı

Sultan Mahmut, Ocağı ilga edince mezar taşlarını da kırdırdığından, mevcudu bir ikiye inhisar etmiştir

Cülûs ve sefer bahşişleri: Padişahların tahta çıkışında, yeniçerilere cülûs bahşişi ve yevmiyelerine terakki verilmesi kanunlaşmış bir ocak ananesiydi; hazine darlığı yüzünden geciktiği takdirde ocaklıda bir homurdanma başlardı ki sadrâzam ve defterdar aleyhine bir kıyama kadar varabileceğinden cülûs bahşişinin hemen verilmesine çalışılırdı. Padişahların ilk sefere çıkışlarında da yeniçerilere sefer bahşişi verilmesi, keza ocak ananesindendi.

Ceza Kanunları: Suçlu yeniçeri, ancak kendi ortası neferleri huzurunda ve kendi koğuşunda (odasında) cezalandırılırdı. Suç derecelerine göre verilen cezalar şunlardı: Ortası efradı önünde falaka merasimi ile meydana yatırıp dayak atılmadan kaldırmak suretile ihtar, ayni merasimle falaka ile meydan dayağı, ayağına zincirden bukağı vurularak hapis, kale hizmeti ile sürgün, «keçekülâh» edilip ocaktan tard. İdama mahkûm olan bir yeniçeri evvelâ ocaktan tardedilir, sonra boynu vurulurdu. Bir yeniçeriye idam hükmü, ancak Ağa Divanında verilirdi. Bir Odabaşı da, emrindeki yeniçerilere ancak otuz dokuz sopaya kadar dayak cezası verebilirdi.

Ocak bezirgânları: Yeniçeri ocağının satın alma ve malî işlerile uğraşan komüsyoncu - sarraflardır; umumiyetle rumlardan ve yahudilerden olurdu; ocak bezirgânlığı babadan oğula miras kalan bir gedik gibiydi; eshabı, ocak erkânına büyük rüşvetler vererek hazine aleyhine türlü dalavereli işlerle meşhur idiler. İstanbul hanlarında depo - yazıhaneleri vardı. Ocak ile yaptıkları muamelelere ait defterler tutarlardı; ihtiyacı olan yeniçerilere yüksek faizle para ikraz ederler, mevacip çıktığında da ellerindeki senetlerle alacaklarını tahsil ederlerdi. Bu faizlerden zabitlere de hisse ayırırlardı. Ocakta ölen yeniçerileri de diri gösterirler ve bazan ölüler adına sahte borç senetlerile ulûfelerini alırlardı. Bu bezirgânlardan bazıları borç senetlerinin bir anda yokedilmesi için cinayetlere kurban olur, bazıları da fesat ve hilesi tutularak idam olunurdu.

Yeniçeri ihtilâlleri ve Vak'ai Hayriye: Yeniçeriler, İstanbul'da muhtelif tarihlerde ihtilâller çıkarmışlardı; bunların en büyük ve kanlıları da Onyedinci Yüzyıl ortasında İkinci Genç Osman'ın feci ölümüne, Dördüncü Murad'ın sadık bendelerinin kanlı felâketine, Sultan İbrahim'in felâket ve ölümüne; Dördüncü Mehmed'in tahttan indirilmesine, Onsekizinci Yüzyılda ise Üçüncü Ahmed'in keza tahttan indirilmesine ve Nevşehirli İbrahim Paşanın felâkefine, Ondokuzuncu Yüzyılda Üçüncü Selim'in, az sonra Alemdar Mustafa Paşanın felâketlerine varan ihtilâllerle İkinci Mahmud'a karşı olan son ihtilâldir ki, büyük şehir halkının bu hükümdarın etrafında toplanmasiyle, bu ayaklanma ocağa karşı kanlı bir şehir muharebesi halini almış (Vak'ai Hayriye) ve ocak lâğvedilmiştir. Devrin seçkin şairi Keçeci Zade İzzet Molla Yeniçeri Ocağının kaldırılması üzerine şu kıtayı söylemişti: «Tecemmü eyledi meydanı lahme, = İdüp küfranı nimet nice bâği; = Koyup kaldırmadan ikide birde; = Kazan devrildi, söndürdü ocâği»

Yeniçeri ocağını kanlı bir şehir muharebesiyle kaldıran İkinci Mahmud, son yeniçerileri toplu olarak idam etmekle de kalmamış, ocağa ait en küçük bir iz, bir hatıra bırakmamak için yeniçerilere ait mezarların da tahribini emretmiş, üzerinde yeniçeri börkü, üsküfü, kavuğu taşıyan ne kadar mezar taşı varsa kırılmıştır. Bugün, İstanbul ve civarı mezarlıklarında bu tahripten kurtulmuş pek az kabir taşına rastlanmaktadır.

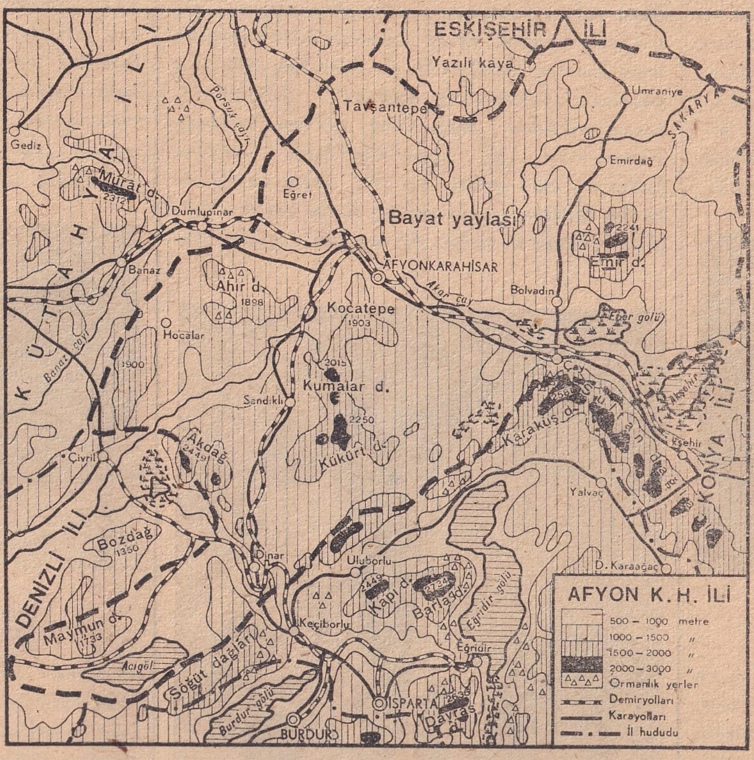
Yeniçeri ocağına olan maddî ve mânevî bağlarından ötürü, Vak'ai Hayriye'den sonra Türkiye'de ne kadar Bektaşi tekkesi varsa kapatılmış, İstanbul'daki namlı Bektaşi babalarından birkaçı idam olunmuş ve bütün Bektaşi babalariyle müritleri taşraya sürülmüş, Bektaşi kılık ve kıyafeti ile dolaşmak, tıpkı yeniçeri kıyafetiyle dolaşmak gibi cezası idam olarak yasak edilmişti.

(*Reşad Ekrem Koçu*)

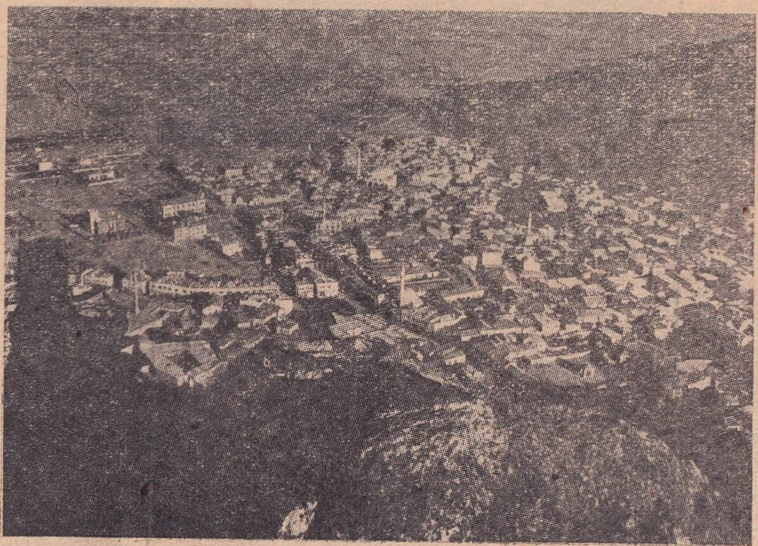
AFYON İLİ COĞRAFYASI — Afyon İli, İç Anadolu ile Batı ve Güney Anadolu bölgelerinin **geçit alanında** bulunmaktadır. İlin merkezi olan Afyonkarahisarı şehrinin harita üzerindeki durumu, bu bakımdan, çok mânalı görünür; Eskişehir'de birleşerek kuzeyden gelen Ankara ve Haydarpaşa demiryolları, doğudan gelen Konya - Adana demiryolları, batıya giden Uşak - İzmir demiryolu, güneye doğru uzanarak Dinar yakınında Karakuyu'da ikiye çatallanıp biri Aydın üzerinden gene İzmire, ötekisi Eğridir, Isparta ve Burdur'a giden ve ilerde Antalya'da Akdeniz kıyılarına inecek olan güney demiryolu Afyonkarahisar'ında düğümlenmektedir. Dar mânasiyle Afyon şehri ve geniş mânasiyle Afyon İli, memleketimizin esaslı hususiyetler taşıyan üç bölgesi arasında bir geçit, yahut bir «köprü» kurmaktadır. Her ne kadar il topraklarının batıdaki büyük kısmı, Ege bölgesinin iç kısmı olarak alınan «İç Batı Anadolu» bölümüne girmekte, ilin doğu kısmı İç Anadolu hudutları içinde kalmakta, güney batı ucu da Akdeniz bölgesinin iç bölümlerinden biri olan «Göller yöresi»ne girmekteyse de, gerçekte coğrafî hâdiseler tabiat içinde birdenbire sona ermeyip tedricî şekilde değişmekte olduğundan, adı geçen üç bölgenin kendilerine mahsus karakterleri, Afyon İli toprakları üzerinde birbirine karışmaktadır.

Afyon İlinin sınırları; kuzeyde Sakarya nehri kaynaklarının doğduğu dalgalı yayla alanında (Bayat yaylası), Eskişehir İlini ayırır. Afyon İli, batı Kütahya İline komşu olur; güney batıda Denizli, Burdur ve Isparta İlleri arasında bir dil gibi uzanarak Acıgöl'ü sınırları içine alır ve burada, Ege bölgesinin geniş tabiî yollarından biri olan Büyük Menderes vadisine doğru açılır. Afyon'un güney komşusu olan Isparta İli, Acıgöl ve Burdur gölü çanakları arasında yükselen Söğüt dağlarından Sultan dağlarının kuzey ucuna kadar uzanan bir çizgi ile ayrıldığı gibi, doğuda Akşehir gölü yakınlarından Sakarya yukarı mecrasına doğru çekilen bir çizgi, kendisini Konya İlinden ayırır. Bu hudutlar içinde, Afyon İlinin **yüzölçümü** 12.660 kilo metre karedir ki, buna göre, Afyon İli, yurdumuzun orta büyüklükteki illerinden sayılır.

Yüzey şekilleri: Avârız (relief) bakımından, Afyon İli topraklarında hâkim olan eleman, ortalama yükseltisi 1100 - 1200 metre olan vadilerle az çok yarılmış dalgalı düzlükler (yaylalar)dir. Bu yaylalar üzerinde bir takım dağ kütleleri yükseldiği gibi, aralarına çanak şeklinde çukurlaşmış ovalar da girer. Dağlar, çok devamlı sıralar teşkil etmedikleri için, komşu Akdeniz bölgesindeki Toros dağlarından farklı bir manzara gösterirler; fakat çoğu güney doğudan kuzey batıya doğru aralıklı diziler şeklinde sıralandıkları için, Batı Torosların (Sultan Dağları) doğrultusunu muhafaza ederler. Zaten bu doğrultu, Sultan Dağlarından başlayıp tâ Marmara kıyıları yakınında Uludağa kadar fasılalı bir şekilde uzanan dağların hemen hepsinde görülmektedir.

Güney doğuda Sultan Dağlarının ucu, Afyon İli hudutları içine girer ve bu dağlar kendilerini kuşatan ovalar üzerinde duvar gibi birden dikilerek Çay kasabası güneyinde 2581 metreye kadar yükselip, ilin en yüksek noktasını teşkil eder. Bu dağların eteğinde, tabanı dağ zirvesinden hemen 1600 metre alçakta bulunan Eber gölü çanağının kuzeyinde başka bir dağ kütlesi, Emir Dağları adı ile 2241 metreye kadar yükselir. Bütün bu dağların yapısında, Birinci ve İkinci Zamana ait, sert, hattâ billûrlaşmış kireçli veya şistli kayalar hâkim bulunur. Buna karşılık, yaylaların büyük kısmı ve çukur ovaların zemini, Üçüncü Zamanın ikinci yarısına ait ve o sırada bu sahaları hemen tamamiyle kaplamış bulunan tatlı su göllerinin kireçli, kumlu veya killi rüsupları ile örtülmüştür. Daha evvelki yer hareketleriyle sıkışıp sertleşmiş olan temel tabakaları, sonraki tazyikler sırasında yer yer kırıldıkları için, yer kabuğunun altında bulunan erimiş kızgın madde (magma), kırıklar boyunca yeryüzüne çıkmışlar, volkan lavları şeklinde yayılmışlardır. Üçüncü Zamanın ikinci yarısına ait koyu renkli eski volkan lavları ve gene bu volkanlardan çıkan küllerin o sırada mevcut göller dibinde birikmesiyle meydana gelmiş açık renkli tüfler, Afyon şehri civarında çok yer kapladıkları gibi, Afyon ile Sandıklı arasındaki dağların (Sandıklı Dağları, 2250 metre; Millî Mücadelemizde kanlı savaşlara sahne olan Kocatepe ve Tınaztepe) esas yapısını da teşkil ederler. Afyon şehrinin eski kalesini sırtında taşıyan ve şehre ad veren Yalçınkaya (Sivritepe, 1200 m.) ve onun yakınında, düz ova zemini üzerinde dik yarlı adalar gibi yükselen diğer kaya yığınları hep bu lav kütleleridir ki, etraflarındaki yumuşak arazinin aşınıp süpürülmesiyle meydana çıkmışlardır.

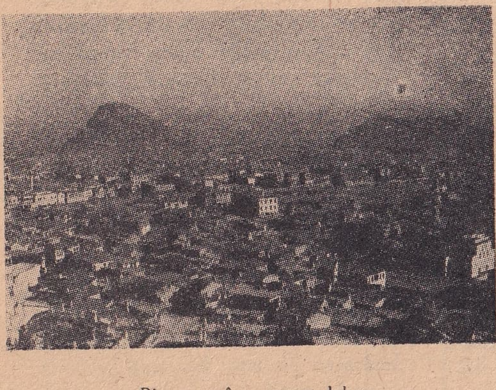

Afyonkarahisar şehrinin kaleden görünüşü

Afyon İlinin irili ufaklı ovaları, arazi üzerine gelişi güzel serpilmiş değildir. Bu ovaların en göze çarpanları, Afyon ile Akşehir arasında, kuzey batı - güney doğu doğrultusunda sıralanır (Afyon, Çay - Bolvadin ovaları ile beraber Eber gölü çanağı); başka ovalar da evvelkilerin aksine kuzey doğu-güney batı doğrultusunda uzanırlar: Karamık, Şuhut, Sandıklı ve Dinar ovaları ve nihayet Acıgöl çanağı. Bütün bu ovaların etrafı dağ ve tepelerle çevrilmiş olup bir çoğunun ortalarında sığ göller ve yazın kuruyan bataklıklar bulunur.

Şehirden bir umumî manzara

İklim: İlin iklimi, sert ve yağışları kıt olan gerçek İç Anadolu ikliminden farklı olup Ege denizi üzerinden gelen deniz havasından az çok faydalanmaktadır. Bununla beraber, denize olan mesafe ve yükseklik tesiri yüzünden, kıyı sahaları ikliminden de ayrılır. Kışlar soğuk geçer (Afyon şehrinde ocak ayı ortalama sıcaklık derecesi 0°, en düşük sıcaklık — 23°), yazlar ise sıcak olur (temmuz ve ağustos aylarında ortalama 22.5°) ve geceler serin olmakla beraber, termometre

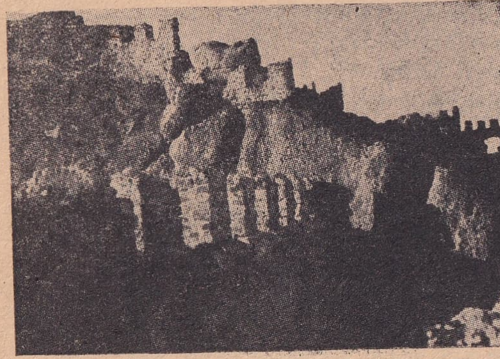
yaz günlerinde gölgede 37.5 dereceye kadar yükselir. On senelik kayıtlara göre yıllık yağış ortalaması 420 milimetre kadar olup yazlar oldukça kurak geçer. Dağlar üzerinde ve bilhassa dağların yağmur getiren rüzgârlara bakan yamaçlarında senelik - yağış miktarı yarım metreyi aşar. Yağışların çok olmaması ve bilhassa yazların kurak geçmesi; kışların soğukluğu, Afyon İlinde tabiî bitki âleminin manzarası üzerinde tesirini hissettirmiştir;

Bir umumî manzara daha

uzun kış aylarının ardından gelen ılık ve nemli baharla beraber, bütün kırlar canlanır, yeşil otlarla kaplanır, renk renk çiçeklerle bezenir, fakat birkaç hafta sonra erken bastıran yaz sıcakları ile otluklar kurur, kırlar yaz sonuna kadar sarı bir renk alır, her ne kadar sonbahar yağmurları yeniden ortalığı yeşertirse de çok geçmeden kış bastırdığı için, bitkiler uyuşur kalır: İlkbaharda canlanıp yazın kuruyan otluklara bozkır denilir. Kuru ve sıcak ovalar, ağaç yetişmesine elverişli olmadığından, ancak akar sular boyunda söğüt dizilerine, köylerin etrafında kavak kümelerine rastlanır. Dağların yamaçları çok yerde dikenli çalılıklarla kaplıdır. Yüksek dağ kütlelerinin yamacında çok defa bu çalılıklar, yükseldikçe, yerlerini bodur ardıçlara, nihayet daha ötelerde gerçekten çam ormanlarına bırakırlar. Afyon İlinde ormanların sahası 48.000 hektara yakın olarak gösterilmekteyse de, gerçekte bu ormanlardan bir kısmı, uzun zamanlardanberi tahribedilerek çalılıklar haline geçmiştir.

Akar sular: Bu bakımdan Afyon İlinin bulunduğu sahadan, üç ayrı akış istikameti arasında su bölümü çizgileri geçer: Ege denizine akan Büyük Menderes ırmağının

Afyonkarahisar kalesi

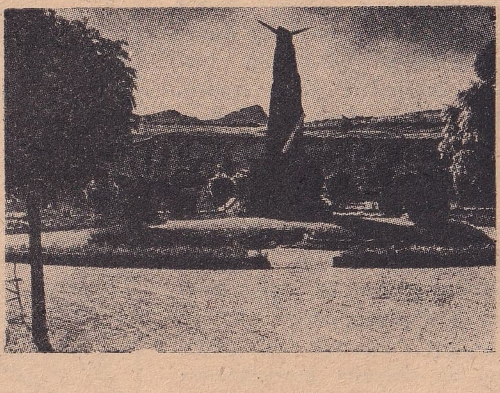
ana kolları (Kûfiçayı), Sandıklı Dağlarının batı yamaçlarından iner. Daha güneyde Dinar yakınında bir dağ yamacından çıkan suyu bol bir kaynak, Büyük Menderes'in esas kaynağı sayılmaktadır; bu kaynağın, daha doğudaki Karakuyu ovasından bir yeraltı mecrasile gelen sularla beslendiği tahmin ediliyor. Afyon İlinin kuzey köşesinde, Emir Dağından çıkan sular, Sakarya nehrine inerek Karadenize giderler. İlin geri kalan toprakları üzerinde akan sular, denizlere kadar gidemiyerek sığ göllerde yahut yazın kuruyan bataklıklarda sona ererler. Bunlardan en önemlisi, ilin batı sınırları yakınından doğarak, Afyonkarahisarı önünden geçip Eber gölüne kavuşan Akarçay'dır ki, yazın büsbütün ortadan kalkacak hale gelen bu göl, kışın ve ilkbaharda, kabına sığamıyarak, fazla suyunu Akşehir gölüne boşaltır. Afyon İlinin güney batı ucundaki Acıgöl de dışarıya akışı olmıyan sığ bir göldür. Afyon İlinin bütün akar suları, yazın çok fakirleşen, kışın ve ilkbaharda - yağmurlarla yahut eriyen karlarla - kabaran sel tipinde sulardır.

Kurtuluş âbidesi

Nüfusu ve tarihciği: İlin nüfusu, 1945 sayımının ilk neticelerine göre 336.000 dir (1935 te 299.000 ve 1940 ta 316.000 di). Bir kilometre kareye düşen ortalama nüfus 26 kişidir. Afyon İli toprakları; Afyon, Bolvadin, Emirdağı (eski adı Aziziye), Sandıklı ve Dinar gibi beş kazaya ayrılmıştır. İl nüfusunun on ikide birine yakını Afyonkarahisar şehrinde, altıda bir kadarı il ve ilce merkezlerinde, geri kalanı ise sayısı 480 i bulan köylerde yaşar.

Afyon şehri, ortasından Akarçay'ın geçtiği bir ovanın güney kenarı yakınında, Hıdırlık Dağı önünde, ovanın deniz seviyesine göre 1000 metreden az yüksek olan zemini üzerinde dik yamaçlı bir ada gibi 200 metreden biraz fazla irtifaa kadar yükselen bir tepenin eteğinde yerleşmiş bulunmaktadır. Sivritepe zirvesinde Afyon'un hisar harabesi bulunur. Şehir şimdi, Taşpınar deresi boyunca ovaya, demiryolu istasyonuna doğru gelişmektedir. Afyon şehrinin hangi İlkçağ beldesi yerini aldığı bilinmiyor. Buna karşılık, Ortaçağda, Selçuklular eline geçtikten sonra, kuvvetli kalesi ile, önemli yolları tutan bir merkez olmuş ve Karahisar adını almıştır. Bir aralık Karahisara - Selçuk hükümdarı Alâeddin Keykûbad hazinesini burada saklatığı için - Karahisar - ı - Devle denilmiş; daha sonra, Selçuklu vezirlerinden Sâhib Atâ oğullarına verildiğinden Karahisar - ı - Sâhib adını almıştır ki, Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına kadar, şehrin resmî adı buydu. Bununla beraber, birkaç yüz senedenberi halk arasında şehre Afyonkarahisar denilmekteydi; son zamanlarda bu ad büsbütün kısaltılarak sadece Afyon adı kullanılmaktadır. Şehir bu adını, yakınlarında çok haşhaş

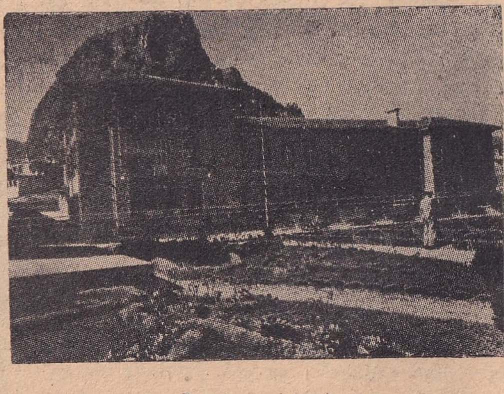

Havacılar şehitliği

ekilerek afyon yetiştirilmesinden almıştır. 1921 yılında istilâya uğrıyan Afyon, Yunanlılar tarafından kuvvetle tahkim edilmiş olmasına rağmen Atatürk'ün 26 ağustos 1922 sabahı Kocatepe'den idare ettiği büyük taarruz neticesinde ele geçmiş ve bu taarruz, 30 ağustos zaferi ile neticelenmiştir ki, bugün Afyon şehrinin merkezinde Afyon'un kızıl trakit taşı ile inşa edilen zafer anıtı bu parlak hatırayı yaşatmaktadır.

Uzun harb yıllarında bakımsız kalan ve Yunan istilâsından zarar gören Afyonkarahisar, Cumhuriyet devrinde, mevkiinin önemine lâyık bir ilgi ile imar edilmiye başlanmış, parke taşı döşeli geniş caddeler açılmış, yeni okullar ve güzel bir istasyon binası ile bezenmiştir. 1927 sayımında şehrin nüfusu 23.000 kadarken, 1945 te bu sayı 29.000 olmuştur.

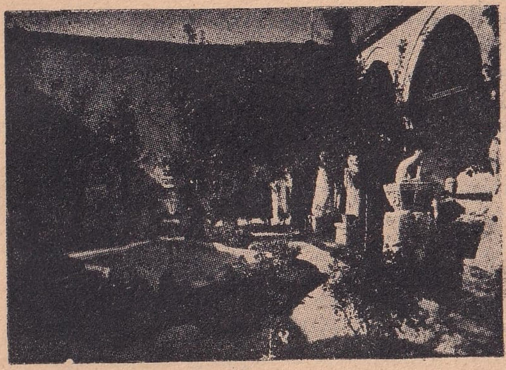
Afyon İli içinde mevcut diğer kasabaların nüfusu, umumiyetle on binden daha azdır. Aynı zamanda birer ilce merkezi olan bu kasabalar, önemleri sırasile: Bolvadin (son sayımda 9.800 nüfus), Sandıklı (7.500 n.), Emirdağ (5.500 n.), Dinar (4.600 n.) dır. Birer bucak merkezi olan Çay ve Şuhut kasabaları da, 4.000 den fazla nüfusludurlar.

Belediye dairesi

Ekonomik durum: İlin ekonomik durumu bakımından başlıca geçim kaynakları ziraat ve hayvancılıktır. Ziraat, İç Anadolu bölgesinde olduğu gibi, bilhassa hububat ekimine dayanmakla beraber, Ege bölgesine geçit teşkil eden il topraklarında, ziraat daha çeşitli bir manzara göstermektedir.

Afyon İlinin toprak mahsulleri arasında buğday en başta gelir. 1940 senesinde elde edilen 198.000 ton buğday ile Afyon İli, vilâyetlerimiz arasında Konya ve Ankara'dan sonra üçüncü geliyordu (Son üç yıllık ortalamıya göre 125.000 ton). Hububat arasında ikinci sırayı arpa (ortalama 49.000 ton) teşkil eder. Biraz mısır (2.500 ton) da ekilirse de yulaf ve çavdar azdır. Baklagiller arasında en ziyade ekilenler nohut (3.000 ton kadar), mercimek ve fasulye sayılabilir; burçak tarları da epeyce yer kaplar. Patates mahsulü 1.500 ton ile 15.000 ton arasında değişir. Komşu Kütahya İlinde Uşak şehrinde şeker fabrikası kurulması, Afyon İli topraklarına, yeni bir ekin olarak pancarı getirmiştir. Son yıllarda ekilen pancar 30.000-70.000 ton arasında oynamıştır.

Müzenin bahçesi

Şehre adını veren afyon üretimi, daha eski devirlerdeki kadar önemli olmamakla beraber, gene memleketimizde en fazla burada toplanmış bulunmaktadır. Son yıllarda haşhaş ekiminden 10.000 ton kadar tohum ve 110 tondan fazla da «Afyon sakızı» elde edilmiştir. Haşhaş tohumundan yağ çıkartılmakta yahut bu tohumlar ihracedilmektedir.

Haşhaşlar çiçekteyken

Hayvan otlatmıya elverişli geniş sahaların bulunması, Afyon İlinde hayvan yetiştirilmesini de ziraat kadar önemli bir duruma çıkartmış bulunmaktadır. Son yıllarda yalnız vergiye tâbi hayvan sayısı hesaba katılmak şartiyle Afyon İlinde 440.000 koyun, 210.000 tiftik (Ankara) keçisi, 55.000 kıl keçisi, 158 bin sığır, 25.000 at ve 50.000 eşek bulunuyordu. Koyun, yetiştirilen hayvanların başında gelmekte; yün satışı Afyon İlinin önemli kazanç kaynaklarından biri olmaktadır.

Büyük endüstrinin rekabeti ile ezilmeden evvel, Afyon ve civarında, şöhreti vilâyet hudutlarının dışına çıkan bir takım el ve tezgâh işleri vardı; silâh ve dokuma işleri gibi. Bugün bile, halıcılık, ham maddesi olan yünün bolluğu ve iyiliği ile beraber, ötedenberi bu işle uğraşan işçilerin becerikliliği sayesinde, kazanç kaynakları arasında yer tutmaktadır. Önemli bir yol kavşağında bulunan Afyon'un, yakın bir zamanda, faal bir endüstri merkezi olması beklenebilir. Maden zenginliği belki önemli olabilirse de şimdiki halde bunlardan faydalanılmamaktadır. Afyon şehiri yakınlarında bir kaç kaplıca ile meşhur bir maden suyu kaynağı vardır.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

ANZİO ÇIKARMASI — 3 eylûl 1943 günü İtalya'ya ayak basan müttefik kuvvetleri, kısa fasılalarla ilerlemelerine devam ederek, kasım ayının ortalarına doğru, Almanların İtalya'da hazırladıkları ilk mevziin önüne geldiler. Bu mevzi, yüzkırk kilometre uzunluğunda olup, genel olarak, Sangro, Rapido ve Garigliano sularının batı kıyılarından geçmekteydi.

Mevziin en değerli kısmı, Anglo - Amerikanların «Gustave Hattı» adını taktıkları bölge idi. Bu, Cassino kuzeyinden başlıyarak Rapido ve Garigliano sularının batı kıyıları boyunca Akdeniz'e uzanıyordu.

Bir taraftan, her iki tarafın verdiği haberler; diğer taraftan cereyan etmekte olan olaylar ve durumun muhakemesi, İtalya'daki ilk Alman mevziine yapılacak taarruzda ağırlık merkezinin, mevziin bu kısmına rastlıyacağını gösteriyordu.

Tıpkı Anglo - Amerikanlar gibi, Almanlar da Gustave Hattının değerini çok iyi kavramışlardı. Bunu, asıl muharebe hattının ilersinde kalan arazide başvurdukları orijinal bir hareketi açıklıyarak ispat etmek istiyorum: Mevcut kaidelere göre, savunan taraf asıl muharebe hattının önüne bazı kıtalar çıkarır. Bunların başlıca görevi; keşif, vakit kazanma ve düşmana kayıp verdirmeden ibaretti. Bu kıtalar, zamanı gelince asıl muharebe sahasına doğru çekilirler ve bunların bıraktıkları yerlerin geri alınması için mukabil taarruzlarda bulunulmaz.

Bu harbin birçok safhalarında olduğu gibi İtalya'da da Gustave Hattının önünde bu kaidenin dışına çıkıldığını gördük.

Bunun sebebi; arazinin yapılışı icabı asıl mevzie dahil edilemiyen arazi kısmında Anglo - Amerikanları rahatça hazırlanmıya bırakmamaktır. Bu maksatla Almanlar bilhassa Groce tepesi için mukabil taarruzlarda bulunmuşlardır. Gerçekten bu kabil taarruzların faydası görülmüştür. Çünkü daha kuzeyde bulunan 8. İngiliz ordusu asıl muharebe hattına kasımın ortalarına doğru yanaştığı halde, 5. Amerikan ordusu yanaşıp hazırlanamamış ve bu yüzden Almanlar vakit kazanmışlardır.

Anglo - Amerikanlar, taarruza hazırlanmak için lâzım olan arazi parçasını yalnız cephe boyunca değil, bu cephenin yanında da elde etmek istediler ve Anzio'ya bu maksatla çıktılar.

Şimdi biraz bunun üzerinde duralım ve işe, iki tarafın o zamanki kuvvetine bir göz atarak başlıyalım. Yukarda genel olarak tarif ettiğimiz cephede, Almanların, Mareşal Kesselring komutasında, iki orduları vardı. Bu ordular, 10. ve 14. ordular olup mevzide on iki tümenlerinin olduğu tahmin ediliyor. Bunlardan başka, Roma dolaylarında birkaç tümeni, kuzey İtalya'da da on bir tümenlik bir grupun olduğu söyleniyordu.

Buna mukabil, Mareşal Alexandre emrinde iki müttefik ordusu vardı. Bu ordular 8. İngiliz ve 5. Amerikan ordusundan ibaret olup kuvvetlerinin yirmi, yirmi dört tümen olduğu sanılıyor.

Anglo - Amerikanların elinde, bu kuvvetlerden mâda, Akdeniz'deki büyük adalarda, Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da da

Anzio harb yeri krokisi

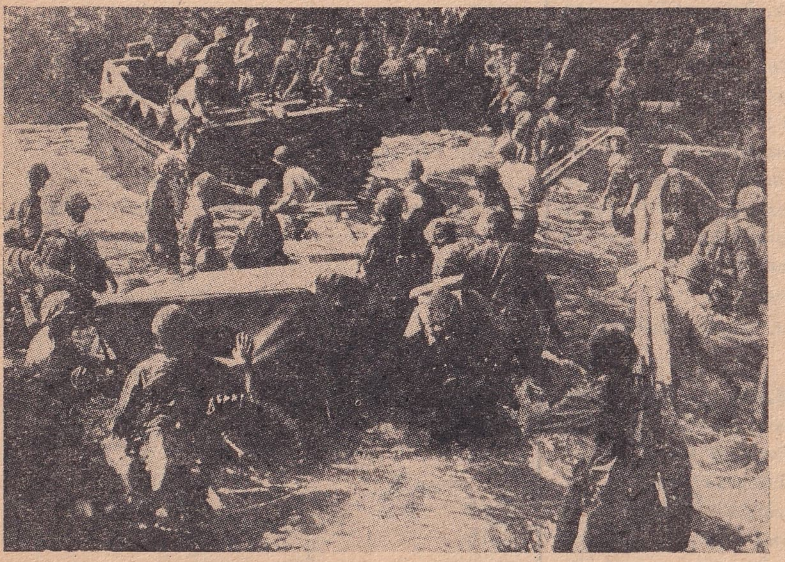
kuvvetler vardı. Nitekim bunlardan Ortadoğuda bulunan bazı müttefik kuvvetlerinin İtalya'ya gitmiye hazırlandıklarını haber alıyorduk.

Bir taraftan İtalya harekât sahasının darlığı, diğer taraftan, arazinin dağlık olması yüzünden harekâtın belirli yönlere inhisar etmesi, Anglo - Amerikanlara kara kuvveti üstünlüğünden faydalanma imkânını vermiyordu.

Bu bakımdan ilerde yapılacak taarruzu kolaylaştırmak ve yedek Alman kuvvetlerini bağlamak için çıkarma yapmayı düşündüler, bunun için de Anzio bölgesini seçtiler. Çünkü; maksada ve İtalya'daki hal ve şartlara bakarak bu bölgenin seçilmesi muvafık görülebilirdi; bunun kısaca sebepleri şunlardır: 1) Daha uzağa yapılacak bir çıkarma cephedeki kuvvetlerle sıkı işbirliği yapmıya mânidir; aynı zamanda, maksattan da uzaklaşılmış olur. 2) Cepheden uzaklaşma nisbetinde çıkacak kuvvetlerin karşılaşacakları tehlike de büyüyecektir. Yani, Almanlar buraya geriden daha çabuk kuvvet getirerek mukabil taarruzlara bulunacaklardır. 3) Çıkarmayı yapacak kıtaların muharebe tecrübesi olursa daha iyidir. Eğer bu iş acemi kıtalarla yapılır da iyi sonuç alınamazsa, bütün dünyada büyük tepkiler yapar. 4) Amerikan ordusunun bu işde hem tecrübesi vardır; hem de ilerde çıkan kıtalarla bu ordu yakından işbirliği yapacaktır. 5) Ordu İtalya'dadır. Çıkarmanın çabuk ve güvenle yapılması için İtalya'daki deniz üslerinden faydalanmak daha muvafıktır. Nitekim bunun için Napoli'den istifade edilmiştir. Buradan kalkan bir konvoy kıyı bo-

yunca ne kadar uzağa giderse tehlike de o nispette artacaktır.

Bütün bu sebepler, cephenin güney kanadının yüz kilometre uzağına rastlıyan Anzio bölgesinin hiç de fena bir yer olmadığını gösterir. Bundan daha yakın ve çıkarmıya elverişli başka bir kıyı bölgesi de yoktur.

Çıkarma yapılırken

Akdeniz bölgesi müttefik başkomutanlığı, bu yeri seçtikten sonra, çıkarmayı kolaylaştırmak için 5. orduyu 19 ocakta Aşağı Garigliano bölgesinden taarruza geçirdi. Bu taarruz 22 ocakta Gustave Hattının her tarafına yayılmıştı. 23 ocakta Anzio bölgesine çıkarma yapıldı. Çıkan kuvvetler başlangıçta büyük bir mukavemetle karşılaşmadılar. Bunun sebebi; Roma dolaylarında bulunan Alman yedek kuvvetlerinin cepheden yapılan taarruzu durdurmak maksadiyle ileriye alınmalarıdır.

Mareşal Aleksander

Cephe taarruzu bir taraftan bu kuvvetleri çekmek, diğer taraftan ileride yapılacak büyük taarruzda işe yarıyacak arazi kısmını ele geçirmek amacını güdüyordu. Nitekim 5. ordu bu amacı gerçekleştirdi. Çıkarmadan sonra Anglo - Amerikanlar köprübaşını durmadan kuvvetlendirdiler ve genişletmiye çalıştılar. 8 şubata kadar Almanlar bu kuvvetleri geri atmak için hiçbir teşebbüste bu'unmadılar. Bunun sebebi; Almanların taarruz edecek kadar kuvvetli olmamaları ve bilhassa uzun menzilli topçuyu bu bölgede toplıyamamalarıdır. Almanlar, uzun menzilli topçu olmadan, donanma ateşiyle desteklenen çıkarma kuvvetlerinin atılmasının zor olduğunu Salerno'da görmüşlerdi.

Feldmareşal Kesselring

8 şubatta ve bir deneme mahiyetinde başlıyan Alman mukabil taarruzu gittikçe şiddetini arttırarak 22 şubata kadar sürdü. Bu arada ufak tefek ilerleme ve gerilemelerin olduğunu gördük.

Günlerce süren muharebelerden sonra Anglo - Amerikanların Anzio bölgesinde tutunduğu anlaşıldı.

Bu çıkarma yapıldığı zaman bir çok kimseler Anglo-Amerikanlar neden gerilere doğru ilerliyerek Almanları kuşatmadılar? diye düşündüler. Gerçekten, böyle bir hareket çok tesirli olurdu, fakat, bunun için fazla kuvvet lâzımdı. Halbuki köprübaşına tahsis edilen kuvvet azdı.

Harekât yakından takibedildiği zaman görülür ki, Anglo - Amerikanlar köprübaşını ilerde yapılacak taarruzda ağırlık merkezi yeri olsun diye elde etmemişlerdir; onlar, yaptıkları bu çıkarma ile cepheden yapılacak taarruzu kolaylaştırmayı dikkate almışlardır. Gaye bu olunca çıkarmadan büyük bir sonuç beklememek gerekir.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

BOĞAZİÇİ — Her köşesi iç açıcı güzelliklerle bezenmiş, her kıvrımında hâtıralar dolu ve bütün dünyanın hayret ve takdirini çekmiş bir yer olan şirin Boğaziçi dünyanın tabiat hârikalarından biri olagelmiş, kıymet ve ehemmiyeti her devirde bir kat daha artmıştır. Tanrının özene bezene, düşüne taşına yarattığı bu güzel kıvrımlı coşkun sular parçası hiçbir devirde ehemmiyetini kaybetmemiş ve her nesli kendisine hayran etmiştir.

Boğaziçi'nin bütün efsanesini, şiirini, tarihini bir bendde toplamak muhaldir. Biz bu yazımızda onun hakkında kısa bir tarihçe ile iki sahilini süsliyen bütün köyleri hakkında pek muhtasar malûmat vermekle iktifaya mecburuz. Maksadımız sadece, Boğazı bariz hatlariyle tanıtmaktan ibarettir.

T a r i h ç e s i : Fenikeliler ve kadim Yunanlılar tarafından Karadeniz'e bir mahreç olduğu malûmdu. Bir Yunan hurafesi İnagus'un kızı Junon'un Boğazın bir sahilinden diğer sahiline yüzerek geçtiğini ve eski bir tarihî vakaya göre Dâra'nın da bütün ordusiyle buradan geçtiğini rivayet etmektedir. Anadoluhisarı'ndan sallarla ordusunu geçiren Dâra böylece Bizans'ı istilâ etmişti; Boğaziçinin Bizansla tarih münasebeti, tabiî olarak fazladır. Gene tarihî malûmata göre Fenikeliler evvelâ Akdeniz'e, oradan da Çanakkale ve Boğaziçi'ni geçerek Karadeniz'e çıkmışlardır. Binaenaleyh tâ o zamandanberi Boğaziçi ticaret âlemine bir geçit olmuştur. Bizans, yüzyıllar boyunca istiklâlini muhafaza etti; bu tarihi esnasında birkaç defa muhasaraya uğradı; bir ara 1203 Milâdî senesinde Lâtinler tarafından zaptolunarak elli sekiz sene onların elinde kaldı. Türklerin Boğaziçi'ne seferleri de bu tarihten yüz yirmi dokuz sene sonra vukubuldu. Türkler ilk defa olarak Yıldırım Bayezid zamanında Boğaz'da göründüler. Yıldırım, İstanbul İmparatorunun Yedikule'yi tahkim etmesinden sinirlenerek onu tehdidetti ve asker göndererek şehri senelerce muhasara altında tuttu; hattâ Karadeniz Boğazını tarassut maksadiyle de «Güzelcehisar» namiyle bugünkü Anadoluhisarı'nı yaptırdı. Timurlenk vakası üzerine Boğaz suları elli sene sükûnete kavuştu. Bununla beraber 1453 milâdî senesinde Fatih tarihte bir dönüm noktası yapan meşhur seferiyle Türkleri bütün Boğaz ve İstanbul'a hâkim kılmış oldu. Fatih ilk defa Rumeli sahiline geçti, Rumelihisarı'nı dört ay gece gündüz çalışmak suretiyle bir kale haline soktu. Boğaziçi İstanbul'un alınmasından evvel ele geçmiş ve bu şekilde Türk hamaset destanına da mevzu olarak bütün güzelliği ve ehemmiyeti ile beraber Türklerin malı olmuştur. Bu tarihten tâ İkinci Mustafa zamanına kadar ne Karadeniz'den, ne de Akdeniz'den hiçbir harb gemisi Boğaz sularını rahatsız edemedi. İkinci Mustafa zamanında bir gün bir Rus harb gemisi ansızın Sarayburnu açıklarında zuhur ederek top atmış ve şehri kızdırmaktan ileri bir tesir yapamamıştır. Boğaziçi bundan sonraları da siyasî ihtirasların tasavvurda kalmış emellerine daima hedef teşkil etmiş ve fakat tarih, bu kuru gürültüler hesabına fiilî bir netice kaydedememiştir.

K ı s a c o ğ r a f y a s ı : Boğaziçi; bütün kıvrımları nazarı itibara alınmak şartiyle Karaköy köprüsü mebde ve Anadolu ve Rumeli fenerleri de münteha olmak üzere Anadolu yakasından 16 mil veya 31 kilometre 442 metre, Rumeli yakasından da 17 mil veya 31 kilometre 720 metre uzunluğundadır. Genişliği mütehavvil bulunmakla beraber 2 mili bulmaz. En dar yeri iki hisar arası olup takriben 520 metre kadardır. Boğaz'ın Karadeniz methali olan Anadolu ve Rumeli fenerlerinin arası 3760 metre (tahminen 2 mil) ve Marmara kapısı olan Kızkulesi ile Ahırkapısı arası da 2319 metre veya tahminen 1,5 mildir.

Boğaziçi'nin en derin yeri de Kandilli burnu ile Bebek koyu arasındaki hattın Kandilli fenerine yakın kısmında olup 58 kulaç veya 106 metredir. Boğaz iklimi çok kararsızdır ve araştırmalar, meteorolojik durumdaki her değişikliğin Boğazın durumunda da bir değişiklik yaptığını meydana çıkarmıştır. Boğazın havası bilhassa kışları mütehavvil olmak üzere İstanbul şehrine nazaran oldukça serttir. Yazları ekseriyetle serin olup şehrin bunaltıcı sıcaklarında birçok kimseleri sinesine çeker. Boğazın birçok yerlerinde sular serin olduğundan ekseri seneler temmuz ayından evvel deniz mevsimi başlamaz. Bu mıntakada en çok esen rüzgârlar kışın poyraz, yazın da gündoğusu rüzgârlarıdır. Lodos ve karayel rüzgârları diğerleri kadar sık esmezler. Boğazın şimal rüzgârlarına en fazla maruz yerleri Rumeli kıyılarında Kireçburnu, Tarabya ve Rumelihisarı, Anadolu kıyılarında da bilhassa Çubuklu başta olmak üzere Kanlıca ve Kandilli mıntakalarıdır. Buna mukabil Beykoz, Kanlıca koyu, Çengelköy ve Bebek en mutedil yerler olup yaz kış oturulmıya elverişlidir. Boğaziçi boydan boya girintili ve çıkıntılı vaziyette bulunduğundan ve bir kapalı deniz olan Karadenize dökülen nehirlerin tabiî akışı yüzünden şimalden cenuba müteveccih aslî ve daimî bir akıntıya maliktir. Bu akıntı şimal rüzgârlarının da tesiriyle birçok bunlarda çok şiddetlenir ve hattâ sert havalarda bazı yerlerde saatte 3 - 4 mil sürate

bile çıkar. Şiddetli akıntı yerleri bilhassa Tarabya'da, Çubuklu'da, Rumelihisarı'nda (Şeytan akıntısı,) Kandilli'de, Arnavutköy'ünde, Vaniköy'de (Maskara akıntısı), Kızkulesı'nde ve Sarayburnu'ndadır. Diğer taraftan bu ana akıntı hemen her koyda birçok anafor (ters akıntı) lar meydana getirir. Bunların en büyüğü Avrupa kıyısında bulunan ve Haliç ağzından başlıyarak aşağı yukarı Arnavutköy burnuna kadar gelenidir.

Boğaza mahsus bir de deniz dibinde aksi istikamette giden ve ismine kanal tâbir olunan bir akıntı mevcuttur ki, suları yaz mevsiminde gayet soğuk ve kışın ise ılıktır. Kanal sularına karışmış olan balıklardan bazıları suların bu mütehavvil suhunetine dayanamadıklarından baygın halde su üzerine çıkarlar ki bu hale (balık kırgını) tâbir olunur. Kanalın suyu yüzdeki sudan daha tuzludur. Alt ve yüz sular Rumelihisarı'nda yapılan incelemelere göre 35 - 40 metre derinlikte oldukça keskin bir hatla ayrılırlar. Bu derinlik Boğazın diğer yerlerinde az çok değişir.

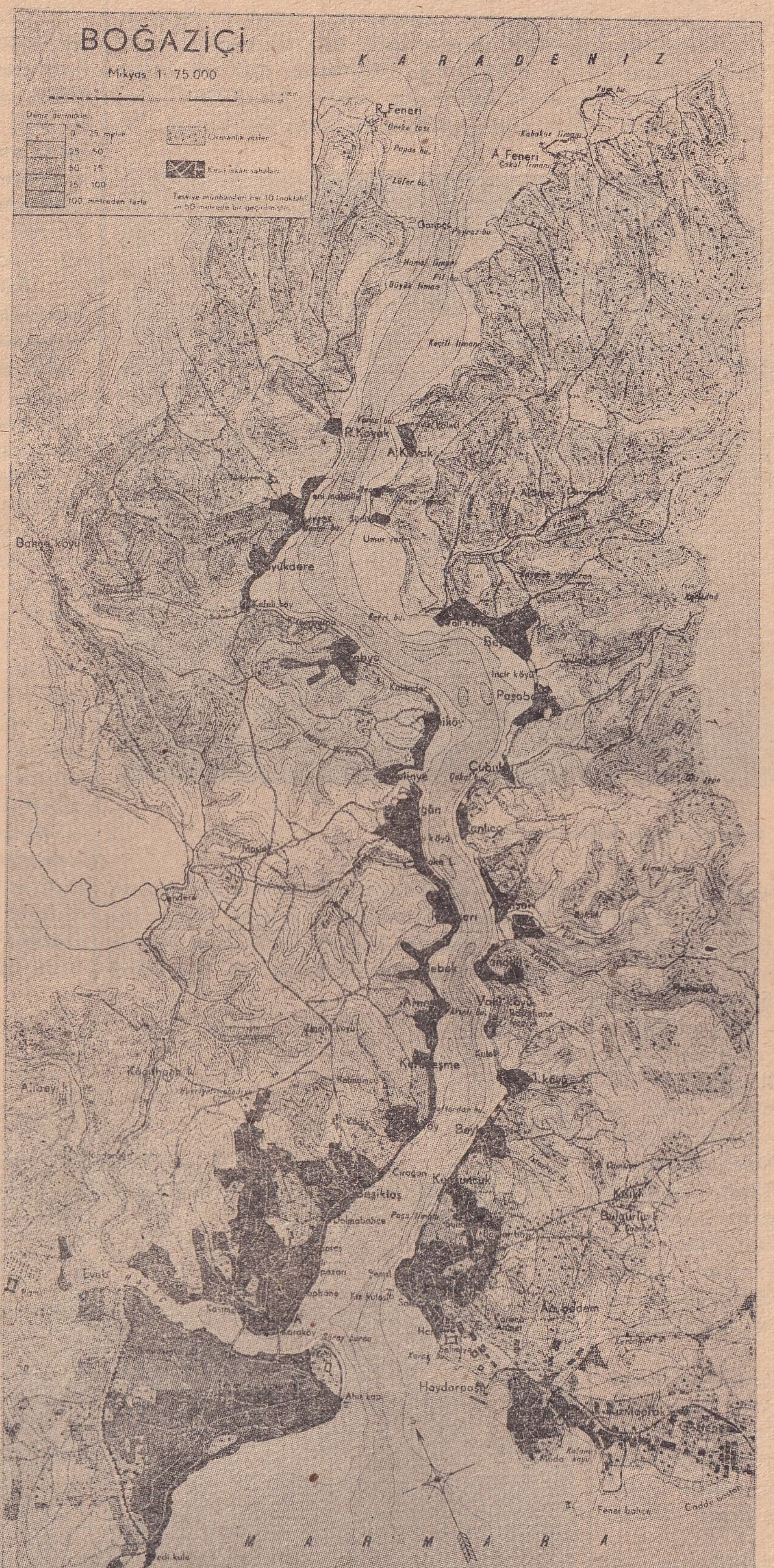
Boğaz'da nadiren esen lodos rüzgârları da deniz sathında Karadeniz'e mütevecceih mâkûs bir akıntı yaparlar ki buna da «orkoz» tesmiye olunur. Şiddetli kuzey fırtınalarının dipteki çok tuzlu suları atarak yerini Karadeniz sulariyle doldurduğu, «orkoz» un da Karadeniz sularının Boğaza girmesine engel olmıya çalıştığı tespit edilmiştir.

Boğazın her iki sahili tepelerle muhat olduğu halde pek yüksek dağlara tesadüf olunmaz. En yüksek dağlar Kanlıca ile Çubuklu arasındaki Göztepe Dağı (280 metre), Büyük Çamlıca (258 metre), Küçük Çamlıca (237metre), Yûşa Dağı (200 metre) yüksekliğindedir.

Kara ve deniz av hayvanları: Dağlarda yabandomuzu, keklik, tavşan, bıldırcın en meşhur av hayvanlarındandır. Boğaziçi'nde çıkan balıklar, gerek cins ve gerekse lezzet bakımından dünyanın en meşhur balıklarından sayılır. Mütenevvi ve çeşitli balıklar arasında en rağbette olanları kılıç, lüfer, levrek, izmarit, uskumru, sardalye, istavrit, gelincik, kefal, barbunye, tekir ve palamuttur. Akıntılı yerlerden çıkarılan dolmalık midyeler de fevkalâde şöhret kazanmıştır.

Boğaziçi köyleri: Boğaziçi'nin boydan boya her iki sahiline serpilmiş şirin köylerinin her birinin ayrı efsanesi, şiiri ve tarihî hâtıraları vardır. Bu köyleri kısaca birer birer en canlı ve karakteristik hatlariyle anlatmak istiyoruz:

Boğazın her iki yakasında da sahil boyunca muntazam yolları bulunup bilhassa Rumeli kısmında bu yolların genişletilmesine devam edilmektedir. Rumeli yakasında Bebek'e kadar tramvay mevcuttur. Otobüsler de işlemektedir. Boğazda Devlet Denizyolları İdaresinin banliyö vapurları muntazam şekil-

de nakliyat yapmaktadır.

Rumeli yakasında, İstanbul'dan Karadeniz Boğazına doğru, sırasiyle:

Beşiktaş: Şehre en yakın Boğaz köyüdür. Bizanslılar zamanında burada birçok sütunlar ve mermer direkler mevcut olup tepelerinde de birer istavroz bulunduğu, bu sütunların kaidelerinde beşiği andırır bir heykel olduğu ve bu sebepten buraya Beşiktaş denildiği rivayet olunmaktadır. Beşiktaş'ın şayanı dikkat mahallelerinden birisi Trablusgarp fatihi Sinan Paşa namına yapılan Sinanpaşa Camii ile Barbaros Hayreddin'in türbesi ve yeni yapılan âbidesi ve bir de Çırağan Sarayı'dır. Dolmabahçe Sarayı da Beşiktaş'ın mühim âbidelerindendir. Yıldız Kasrı ile Şazeli Dergâhı bu mıntakadadır. Beşiktaş köprüden 2,35 mil mesafededir.

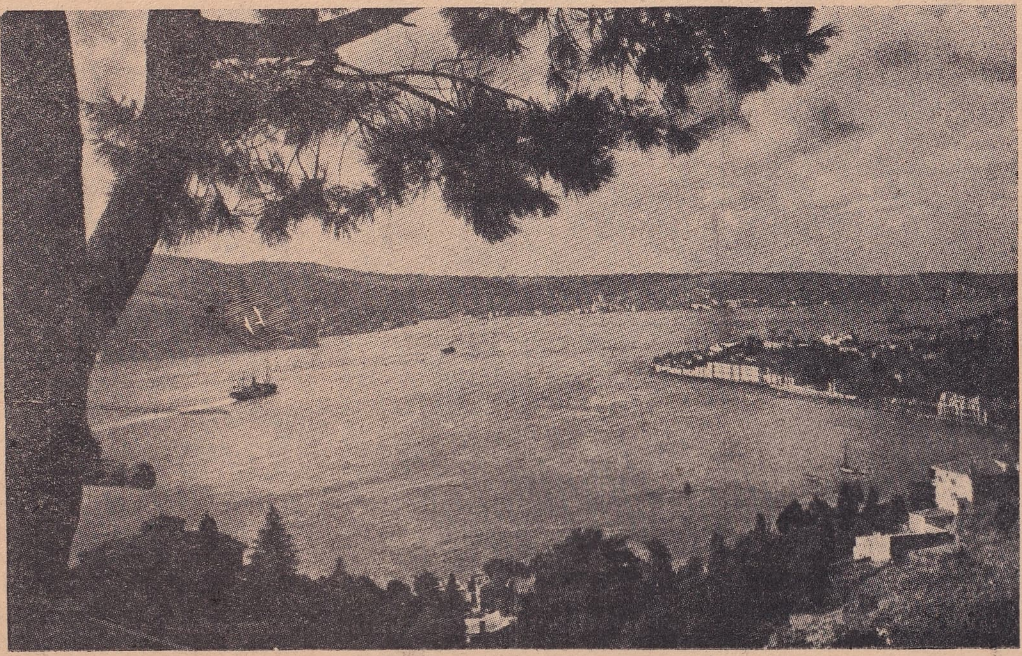
Ortaköy: Köprüden 3,2 mil mesafede olup sakinlerinin mühim bir kısmını Museviler teşkil eder. Bu köyün en mühim âbidesi Abdülmecid'in yaptırdığı Ortaköy Camisidir ki, inceliği ve zarafetiyle meşhur olmuştur. Yahyaefendi Dergahı da Ortaköy mıntakası dahilindedir. İki sinagog ile bir Ermeni, bir Katolik ve iki Rum ki, ceman dört kilisesi vardır. Meşhur «Halisefendi Kütüphanesi» de Ortaköy'de bulunmakta olup içinde mevcut kitapların kıymeti çok yüksek addolunmaktadır. Bu köye Beşiktaş ile Kuruçeşme arasında mutavassıt bir köy olmasından Ortaköy tesmiye olunduğu rivayet edilir.

Kuruçeşme: Köprüden 3,5 mil mesafededir. Havası mutedil, nüfusu diğer köylere nazaran azdır. Bu köyün en meşhur ve şayanı dikkat yeri tam vapur iskelesi karşısında bulunan ve Abdülâziz'in sermimarı «Serkis Bey» ismine izafe olunan «Serkisbey» adasıdır ki, on bin metre murabbaı yüzölçümü olan bu ufak ada bugün maalesef bir kömür deposu halindedir. Buranın mükemmel bir eğlence yeri olması temenniye değer. Bu köye Kuruçeşme denilmesine, Fatih'in tezkerecibaşısı olduğu rivayet edilen Osman Efendi tarafından yapılan Mesçitçeşmesi yolunun zamanla bozularak kuru kalması sebebolmuştur. Bu köyde bir boya fabrikası mevcuttur.

Arnavutköyü: Köprüden 4,6 mil mesafede bulunan bu köy gündoğusu rüzgârlarına pek maruz olduğundan birkaç defa kâmilen denecek şekilde yanmıştır. Çok eski bir köydür. İstanbul'un fethinden evvel İmparator Konstantin burada Vikos Mihailikos ismindeki kiliseyi yaptırmıştır ki, köy bu namla da anılmıştır. Bura halkında Rum çoktur. Burada meşhur Arnavutköyü akıntısı mevcuttur ki Boğazın en süratli akan akıntılı yerlerinden biridir. Amerikan Kız Koleji ile Boğaziçi Liseleri Arnavutköyü mıntakası içindedir. Akıntıburnu'nda pek meşhur olan kefal balığı çıkar. Arnavutköyü'nün çileği, ayazması meşhurdur.

Bebek: Köprüden 5,5 mil uzaklıkta olan bu köy Boğazın en şirin köylerinden

biridir. Köyün poyraza maruz kısmına Büyük Bebek, lodosa maruz kısmına da Küçük Bebek tesmiye olunur. Bunların «Cici Bebek» ve «Kaka Bebek» diye birer isimleri daha vardır. Bebek'in eski ismi iskele mânasına gelen «Şile» idi. «Hadikatülcevami» de yazıldığı üzere bu köyde Fatih tarafından tâyin olunan bölükbaşına «Bebek» denildiğinden fetihten sonra bu isim köye alem olmuştur. Köyün meşhur yerleri arasında Robert Kolej ve Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşanın annesi (Valide Paşa) Emine Hanımın yalısı vardır. Bebek Bahçesi'le Galatasaray Denizcilik Kulübü binası da zikre değer. Bebek koyunun mehtabı pek meşhurdur. Havası mutedil olup yaz kış oturulmıya müsaittir. Bebek koyunda lüfer avı rağbettedir.

Rumelihisarından İstanbul'a doğru Boğaz

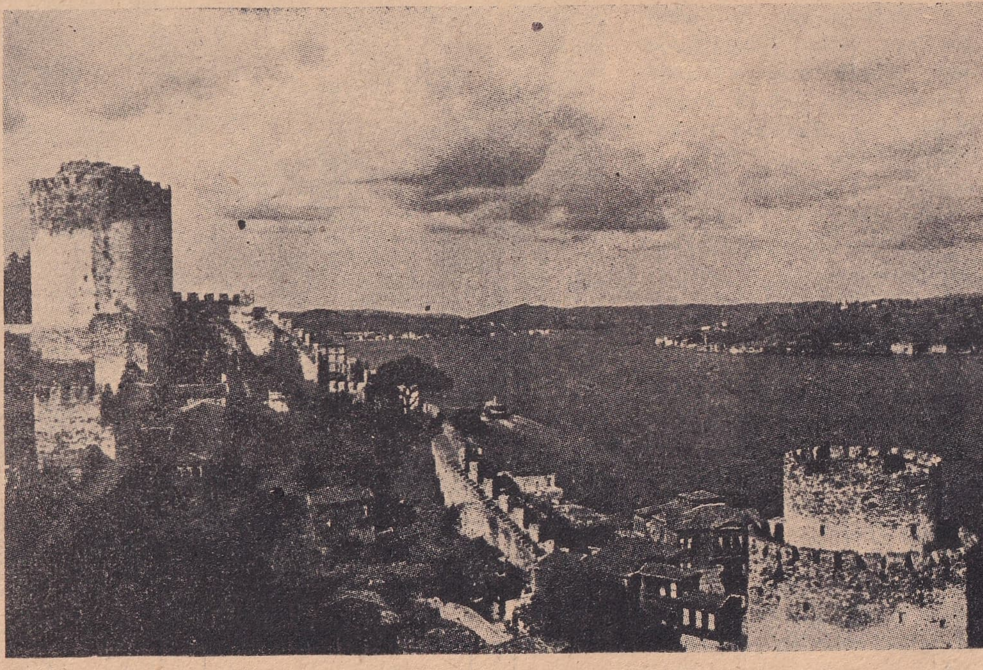
R u m e l i h i s a r ı : Köprüden 6,2 mil mesafededir. Eskiden bu mıntakaya «Boğazkesen» derlermiş. Rumelihisarı'nın en fazla alâka çeken kısmı kaleleridir. Bu kaleler 1452 senesinde İstanbul fethinden evvel Fatih tarafından itina ile yaptırılmıştır. Rumelihisarı'nın sırtlarında Robert Kolej ile meşhur bektaşi tekkesi olan «Nafibaba Tekkesi» mevcuttur. Bu tekke bugün enkaz halindedir. Rumelihisarı'ndan biraz yukarı doğru ilerlersek Osmanlıların ilk harb limanı olan «Baltalimanı» ile İstanbul Belediyesinin burada yaptırdığı Kemik Hastalıkları Hastanesini görürüz.

B o y a c ı k ö y : Köprüden 7 mil mesafededir. Köyün bu isimle anılmasına sebep şayak, fes vesaire boyamak ve bu sanatı memlekette yaymak üzere 1221 senesinde Kafkaryoli namında bir ailenin İstanbul'a gelerek burada tavattun etmiş olmasıdır.

M i r g ü n : Köprüden 7,20 mil mesafededir. İstanbul'un fethinden evvel burası bir selvi ormanıydı. Onaltıncı Yüzyılda müellif Nişancı Feridun Bey adına izafeten Feridunbey Bahçesi denmişti. Onyedinci Yüzyılda Dördüncü Murad'ın Revan seferinde bu kaleyi bize teslim eden Emirgûne'ye verilmiş, onun tarafından burada köşkler yaptırıldığından buraya da onun ismi verilmiştir. Mirgün'ün havası mutedil olup çileği meşhurdur. Köyün suyu mebzuldür. «Kanlıkavak» namiyle maruf olan içme suyu da bu köyün mıntakasında çıkar. Mirgün'ün asırdide çınariyle «Çınarkahvesi» çok şöhret bulmuştur.

İ s t i n y e : Köprüden 7,80 mil mesafede olan bu köy eskiden Sosthenion diye anılırmış. Havası mutedil olan köyde güzel bir koy mevcut olup içinde Devlet Denizyollarının sâbih doku ile gemi tamirhaneleri vardır. İstinye şosesi bir asfaltla Maslakyolu'na bağlanmıştır. İstinye'nin meşhur Osmanlı çilekleri aranılır nadir meyvalardandır.

Y e n i k ö y : Köprüden 8,45 mil mesafededir. Ahalisinin mühim kısmı Rum olup balıkçılıkla geçinmektedirler. Bir camisi, üç kilisesi ve üç de ayazması vardır. Bir rivayete nazaran fetihten sonra Vagni namındaki Rumen köyünden birkaç Ulâh ailesi buraya gelerek yerleşmişler ve oraya da Vagniköy namını vermişlerdir. Bu isim sonradan «Yeniköy» le değiştirilmiştir.

Rumelihisarı

T a r a b y a : İstanbul'dan 9,65 mil mesafede olan bu köye İstanbul Patriklerinden birinin ağır hastalanarak gelip şifa bulması yüzünden «Tarabya» tesmiye olunmuştur ki rumcada hastalıktan kurtulan, şifa bulan mânasına gelmektedir. Havasının ve mevkiinin güzelliği ve çekiciliği dolayısiyle İstanbul'un bugün de en kibar sayfiye yerlerinden biri addolunmaktadır. Tarabya'da birçok ecnebi sefaret binaları mevcuttur ki her biri de ayrı güzelliktedir. Taksim - Yenimahalle asfaltı bu köyün içinden geçer.

K i r e ç b u r n u : Köprüden 11,05 mil mesafededir. Boğazın şimal rüzgârlarına en fazla maruz köyüdür. Onun için havası oldukça serttir; yazın sıcaklık hissedilmez. Bu köy, merhum Fuat Paşanın sadareti zamanında on iki kişiden mürekkep bir şirket tarafından Yeniköy namiyle kurulmuşsa da 1293 muharebesinde şirket dağılmış ve Rumeli ahalisi getirilerek buraya iskân edilmiştir. Ahalisinin mühim bir kısmı balıkçılıkla geçinir.

B ü y ü k d e r e : Köprüden 11,10 mil mesafededir. İstanbul'un en meşhur sayfiye yerlerinden biridir. Nüfusu gün geçtikçe artmaktadır. Havası mutedil, balıkçılığı meşhurdur. Büyükdere Meyva Fidanlığı ile Kibrit Fabrikası ve Kocataş memba suyu bu köyün mıntakasındadır. Sahil boyunca, deniz üzerindeki içkili gazino ve balık lokantaları rağbettedir. Fıstıksuyu ile Sultansuyu ve çayırı mesire yerlerindendir. İstanbul şehri sularının mühim bir kısmını yakınındaki Belgrat Ormanları civarında bulunan su bentleri temin etmektedir.

S a r ı y e r : Köprüden 11,70 mil mesafededir. Eski zamanlarda Karadeniz'in Rumelifeneri burada idi; bunun harici Karadeniz sayılırdı, hattâ buradan karşıya bir zincir gerilmiş olup ara sıra hücum eden Kazakların yolunu kesmiye, Karadeniz'den gelen gemileri durdurmıya yarardı. Sarıyer çarşısı içinde bir türbede medfun bulunan «Sarıbaba» namında bir zatın ismine izafe edilmiştir. Sarıyer'de İstanbul'un en şöhret kazanmış haftalık mesire yerlerinden olan Çırçır ve Hünkâr suları mevcuttur. Sarıyer'in bir vakitler böreği de çok meşhurdu.

Y e n i m a h a l l e : Köprüden 12,05 mil uzaklıktadır. Sekenesi ekseriyetle Ermeni ve Rum olup balıkçılıkla geçinirler. Bu köyün mıntakası içinde bulunan, fakat bugün askerî memnu mıntakaya dahil olan «Fırıldakbahçesi» namındaki mürtefi bahçe Boğazın en

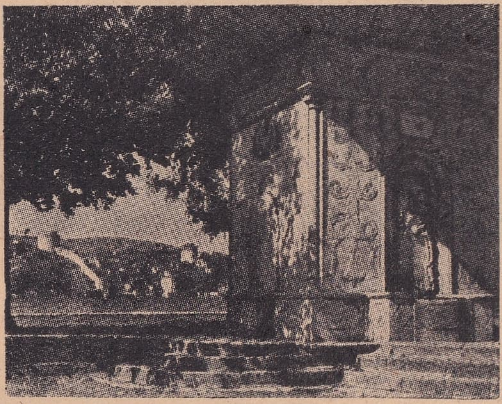
güzel ve havadar yerlerinden biri addedilir. Yenimahalle'nin havası oldukça mutedildir.

Rumelikavağı: Köprüden 13,2 mil mesafededir. «Otuzbirsuyu» namiyle maruf meşhur bir mesire mahalli vardır. Şimal rüzgârlarına açık bulunması dolayısiyle havası oldukça serttir. Nüfusu az olup ekserisi balıkçılıkla geçinirler.

Anadolu yakasında, Karadenizboğazı tarafından Üsküdar'a doğru, sırasiyle:

Anadolukavağı: Köprüden 13,70 mil mesafede olan bu köy, Denizyolları Banliyö vapurlarının Anadolu sahilinde son iskelesidir. Yerli ahalisi ekseriyetle balıkçılıkla geçinirler. Anadolukavağı'nda 1033 senesinde inşa olunmuş bir kale vardır ki içinde Mahıpeyker Sultan'ın bir mescidi mevcuttur. Boğaziçi'nin en yüksek dağlarından olan Yûşa bu köye hâkimdir. Bu dağın eteklerinde çıkan meşhur «Âbıhayat» suyu İstanbul'un en lezzetli içme sularından addolunur. Pek meşhur Kavak incirleri bu köyde çıkar.

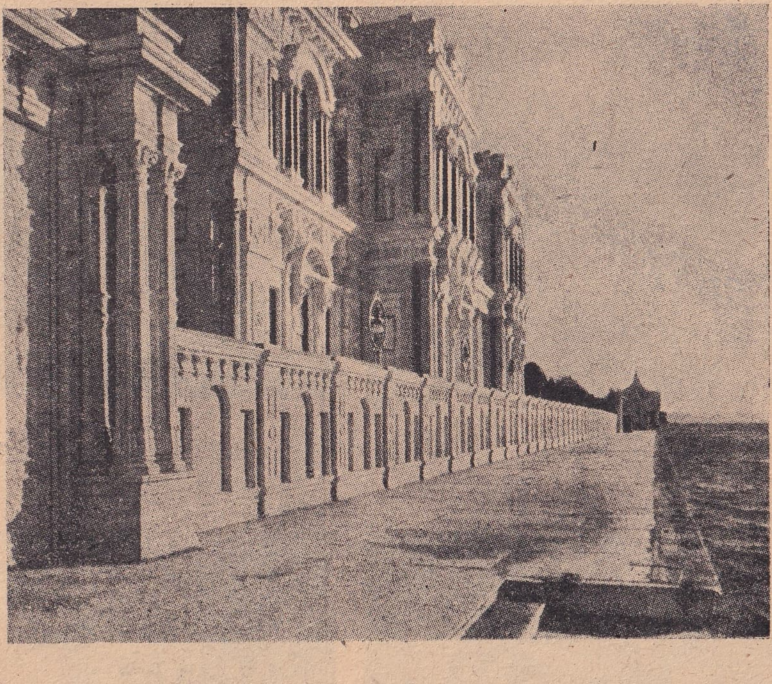
Beykoz: Kalkanbalığı,

Küçüksu çeşmesinden karşının görünüşü

dalyanı, paçası ile meşhur olmuş bulunan bu köy Köprüye 9,45 mil uzaklıktadır. Beykoz ismi Rumlar tarafından kullanılmıştır. «Beyköy» mânasına gelirmiş. Köyün mıntakası dahilinde bulunan Yalıköyü'nde Beykoz Çayırı denilen mesire mahalli vardır ki sahiline «Hünkâriskelesi» denir; Beykoz kasrı buraya nazırdır. Hünkâriskelesi, Osmanlı - Rus Muahedesiyle meşhur olmuştur. Beykoz dalyanı Boğazın en mühim dalyanlarından biri olup burada mütenevvi balık tutulur. Selviburnu'ndaki gaz depoları ile Beykoz Kundura Fabrikası da Beykoz'un şöhretli yerlerindendir. Türkiye'nin en güzel sularından biri olan Karakulak memba suyu Beykoz'a yakın Akbaba civarında çıkar. Bu su vaktiyle Karakulak Ahmet Ağa tarafından keşfedildiğinden onun ismine izafe edilmiştir. Beykoz çarşısının ortasında on musluklu İshakağa çeşmeleri pek maruftur. Beykoz'un bir vakitler pek meşhur olan paçasının bugün maalesef sadece hâtırası kalmıştır. Beykoz'un havası lodostan başka bütün rüzgârlara mahfuz olduğundan yazları çok sıcak, kışları ise ılık geçer.

Paşabahçe: Köprüden 9 mil mesafededir. Bir koy içinde bulunan bu köy şimdi bir sanayi mıntakası haline gelmiştir. Tekel İdaresinin ispirto ve rakı fabrikasiyle Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası burada kurulmuştur. Ayrıca büyük gaz depoları da

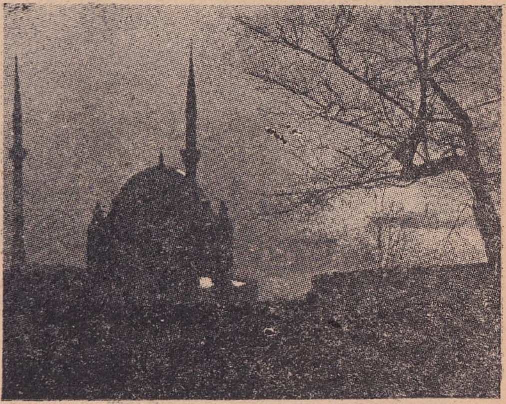
Beylerbeyi Sarayı

burada yeniden tesis olunmuştur. Sultaniyeçayırı bu köyde olup meşhur Boğaz mesirelerinden biridir. Gene meşhur Polonez köyüne de bu köyden gidilir. Havası mutedil ve serindir. Paşabahçe koyunda lüfer balığı mebzulen tutulur.

Çubuklu: Köprüden 8 mil mesafededir. Evliya Çelebi'nin rivayetine göre Birinci Selim babasının verdiği kızılcık çubuğunu buraya dikerek meyvasının meşhur olmasını dua eylemiş ve bundan dolayı da buraya «Çubuklubahçe» denirmiş.

Diğer akla gelen bir rivayete göre de burada eskiden çubuk lülesi yapıldığından dolayı «Çubuklu» namını almıştır. Çubuklunun Kanlıca tarafında Çakalburnu'nda sade ve güzel bir çeşme vardır ki tarihini Keçeci zade İzzet Molla yazmıştır. Çubuklu'nun bülbülleri pek meşhurdu. Daha Şirketi Hayriye teessüs etmeden evvel yalıların bulunduğu yerler bostanmış. İlkbaharda ehlizevk insanlar kayıklarla buraya gelerek bülbül dinlerlermiş. Vapur iskelesi yanında Göztepe memba suyunun muslukları vardır. Bir vakitler meşhur olan Hasanbey Gazozu da bu sulardan burada yapılırdı. Çubuklu taşocaklarının kireci meşhurdur. Çubuklunun en mühim binalarından biri de tepede kâin Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşanın meşhur malikânesi olup bu bina İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmıştır. Çubuklu'nun havası kışın çok sert olup yazları serindir.

Kanlıca: Köprüden 7,2 mil mesafededir. Koyundaki mehtap ve saz âlemleriyle şöhret bulmuş şirin köylerden biridir. Fetihten evvel Kanlıca, Bizans zenginlerinin sayfiyesi idi. Fetih sırasında köy tamamen boşalmış ve zamanla Anadolu halkından bazıları kağnı arabalariyle gelerek burada yerleşmiştir. Bundan dolayı bu mevkie Kağnılıca ve bilâhare de Kanlıca denmiştir. Kanlıca'da Mimar Sinan'ın bir küçük camisi mevcuttur. Kanlıca'ya bir saat

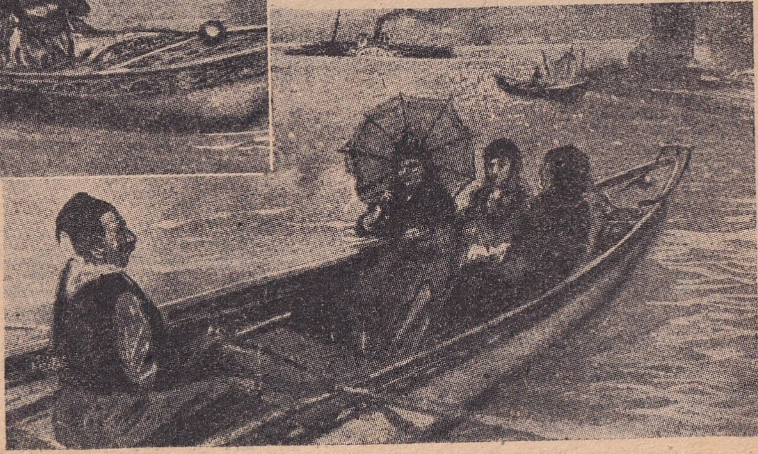
Boğazda bir sabah

mesafede meşhur Göztepe memba suyunun pınarı vardır. Kanlıca aksisadasiyle şöhret bulmuş, koyu ile maruf olduğu kadar sütü ve bilhassa nefis ve kokulu yoğurdiyle de nam kazanmıştır. Havası mutedildir.

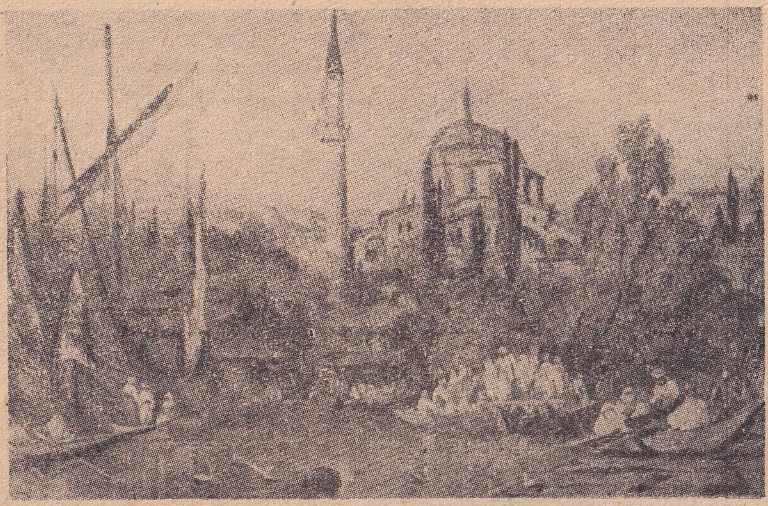
Anadoluhisarı: Köprüden 6,2 mil mesafededir. 798 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan «Güzelcehisar» dan dolayı bu isimle anılmıştır.

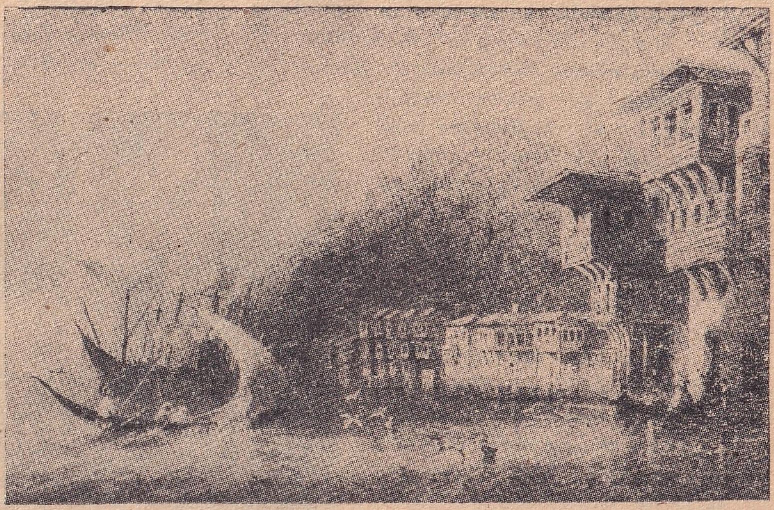
Boğazın eski sandal safaları

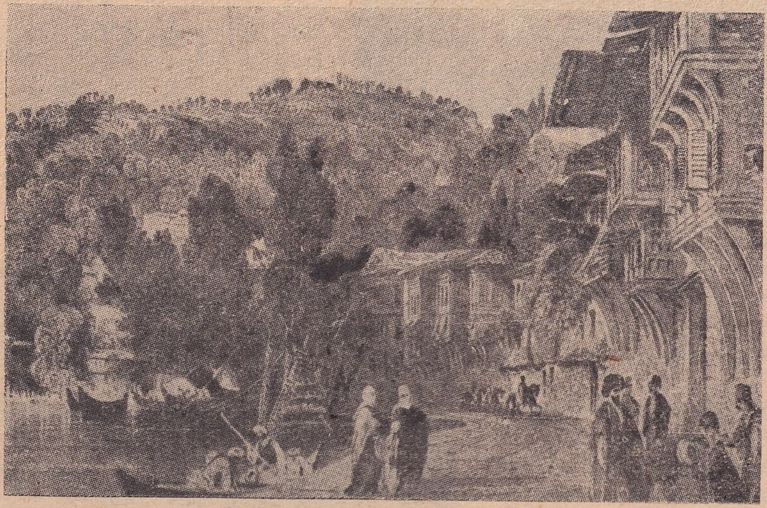
Boğazda her nesil kendine göre deniz safaları yarattı, yeni nesil de bunu spor haline soktu.

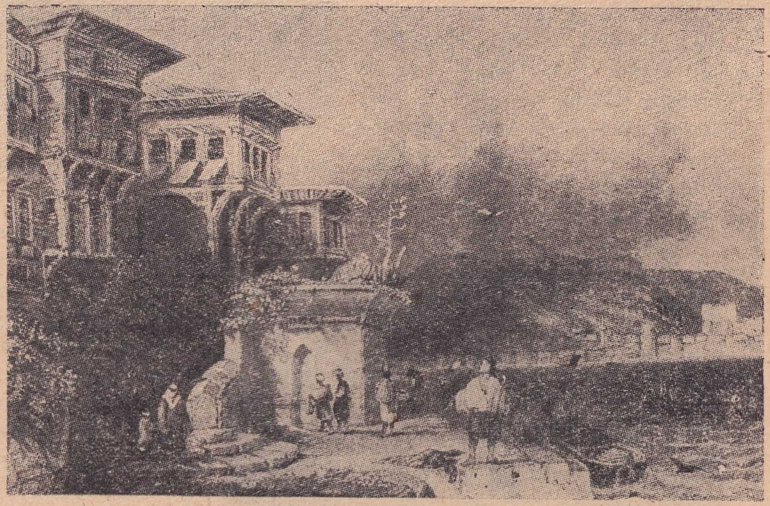
Tophane ve Kılıcalıpaşa camisi

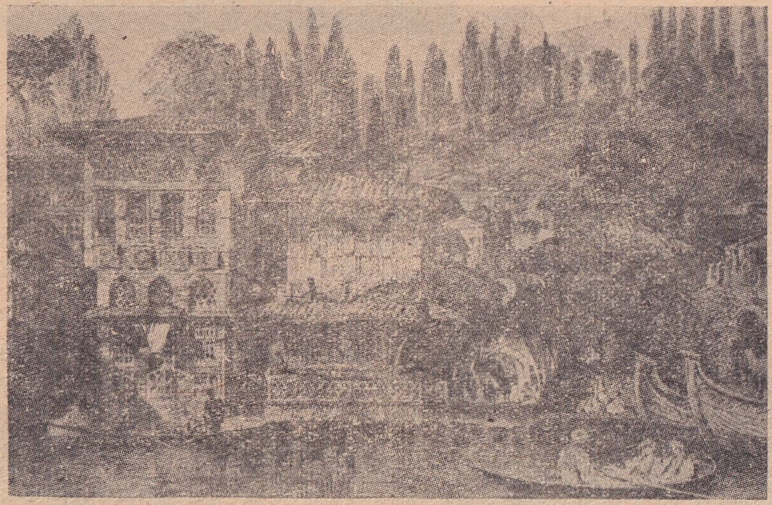
Bebek sahili

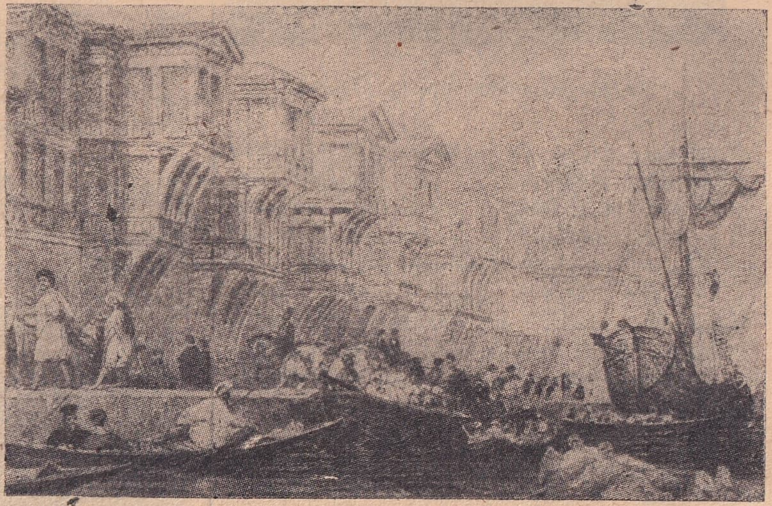
Gene Bebek'ten görünüş

Rumelihisarı kıyısı

Yeniköy'ün görünüşü

Yeniköyde Saitpaşa yalısı

Bir yüzyıl evvelki Boğaziçinden manzaralar

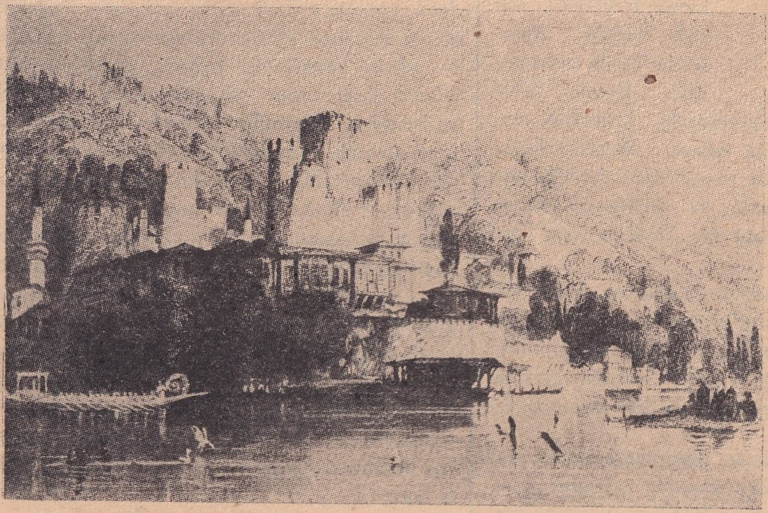
Ahalisi ekseriyetle balıkçılıkla geçinir. Havası mutedil ve lâtiftir. Tarihî teferrüç yerlerinden olan Küçüksu ve Göksu dereleri ve çayırları bu mıntakada bulunmaktadır. Küçüksu kasrı ile Hicrî 1221 (1806) de yapılan Küçüksu çeşmesi tarihî âbidelerdendir. Kendir ve halat fabrikası da son senelerde yapılmıştır. Anadoluhisarı'nın mısırı ve patlıcanı lezzetiyle çok şöhret kazanmıştır. Yıldırım Bayezid'in yaptığı kaleler son zamanlarda tamir ettirilerek tarihî kıymeti ihya edilmiştir. Kadıköy ve havalisinin suyunu temin eden Elmalı bendi bu köye bir buçuk saat mesafededir.

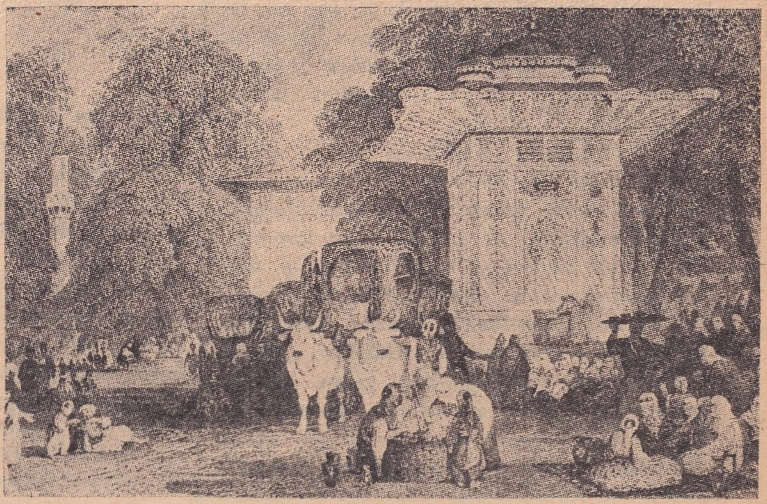
Kandilli: Köprüden 5,5 mil mesafededir. 1042 (1632) senesinde Revan fethinden dönen Dördüncü Murat Şehzade Mehmed'in burada doğmasını tesit için yedi gün kandil yakılmak suretiyle şenlik yapılmasını ferman eylediğinden buraya Kandilli tesmiye olunmuştur. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın inşa ettirdiği Cemile Sultan Sarayı bugün yanmış bir haldedir. Kandilli tam poyraza nazır olduğundan kışın çok sert havalıdır, yazları serindir. Yabancılar bu köye fazla rağbet göstermektedirler. Kandilli'nin tepesinde meşhur Kandilli Kız Lisesi vardır.

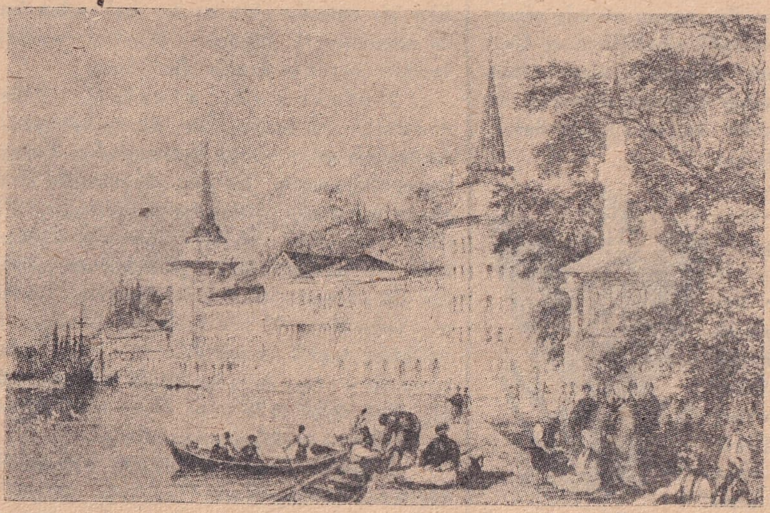
Vaniköy: Köprüden 5,12 mil mesafededir. Vaktiyle «Papaskorusu» namiyle maruf olan bu köyde bostancılar ziraatle meş-

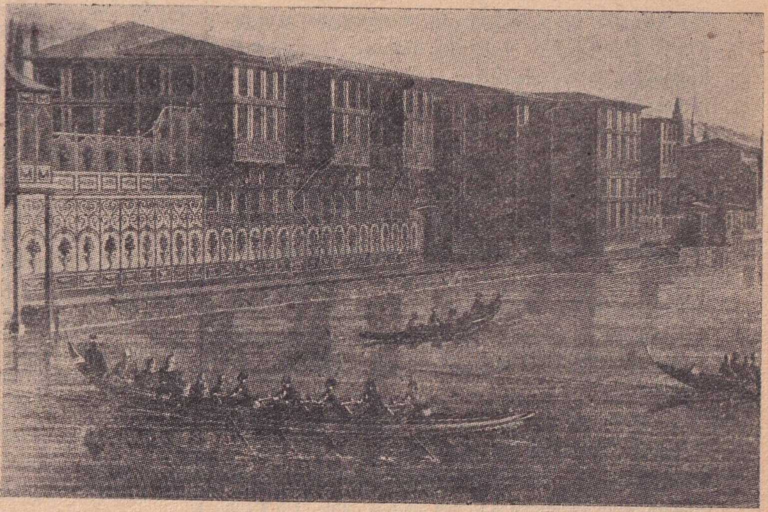

Hünkâr iskelesi

Yûşada kır safası

Anadoluhisarı

Göksuda bir cuma günü

Kuleli Mektebi

Boğazda bir yalı

Bir yüzyıl evvelki Boğaziçinden manzaralar

gul olurlarmış. Dördüncü Mehme tzamanında vaktin âlimlerinden Vani Efendiye ihsan edildiğinden Vaniköy namiyle anılmaktadır. Bizanslılar zamanında burada bir de kadın manastırı mevcut olduğu rivayet olunmaktadır. Vani Efendi burada on yedi yalı yaptırarak camiye vakfetmiştir. Meşhur İcadiye tepesi buradan 130 metre irtifada bulunmaktadır. Türkiyenin biricik rasathanesi de Vaniköy'ün en mutena mahallinde inşa olunmuştur. Abdülâziz zamanında 1277 senesinde kâgir olarak yaptırılan Kuleli Askerî Mektebi de Vaniköy ile Çengelköy arasındadır. Vaniköy'ün en dikkate değer yerlerinden birisi de Kazasker Hayatizade Mehmet Sait Efendi tarafından 1169 senesinde yaptırılan çeşmedir ki bugün Şifasuyu namiyle maruf olup suyunun kum ve taş hastalıkları için çok değerli olduğu söylenmektedir. Köyün havası oldukça mutedildir. Köyde bir de glikoz fabrikası mevcuttur.

Çengelköy: Köprüden 4,2 mil mesafededir. Mithat Efendi merhumun rivayetine göre buraya Çengelköy denilmesinin sebebi burada gemi çıpalarının yapılmasıdır. Çamlıca'dan dökülüp gelen «Bekârderesi» köyün içinden geçtiği için her iki tarafı meyva bahçeleri ve bostanlarla bezenmiştir. Turfanda sebze ve meyvası bilhassa salatalığı ile ayvası pek meşhurdur. Havuzbaşı,

köyün başlıca mesiresidir. Fidecilik ve ağaç yetiştirme sanatı revaç bulmuştur. Havası mutedil ve iyidir.

B e y l e r b e y i : Köprüden 3,7 mil mesafededir. Bizans İmparatorları zamanında binalarının ehemmiyetiyle tanınmış olup üstü altın kiremitle kaplı bir kilisesi olmasından dolayı «Krizokeramus» diye maruftu. Bugün Beylerbeyi Camisi namiyle maruf ve Abdülhamit tarafından yaptırılan cami ile Abdülâziz'in tamamen mermerden inşa ettirdiği Beylerbeyi Sarayı meşhur âbidelerindendir. Havası sertçe olup şehre yakınlığı dolayısiyle rağbet gören köylerdendir.

K u z g u n c u k : Köprüye 2.85 mil mesafededir. İsmi hakkında Evliya Çelebi şöyle der: «Burada Ebülfeth asrında Kuzgun Baba nam bir zat sakin olduğu için kasabaya Kuzguncuk derler. Üsküdar mevleviyetinin bir subaşılığıdır.» Kuzguncuk: «Beylerbeyi eğerçi mahallei kibar olur = Kuzguncuğun kibarı namıdar olur» beytiyle şöhret bulmuş olup sakinlerinin mühim bir kısmını Museviler teşkil eder. Bir camisi, üç kilisesi ve iki de sinagoğu vardır. 1282 senesinde büyük bir yangın çıkarak Kuzguncuk'u hemen tamamen tahribetmiştir. Çileği meşhurdur. Havası mutedildir.

Ü s k ü d a r : Köprüden 2 mil mesafede olan bu köy Anadolu yakasının şehre en yakın ve en kalabalık köyüdür. Çamlıca dağının eteğinde ve birkaç tepe üzerindedir. Havası mutedil ve lâtiftir. Yetmiş dört adet camisi mevcut olup en büyük ve meşhurları İskele, Valideikebir, Ayazma, Valideiatik ve Selimiye camileridir. Üsküdar, tarihte Anadolu, İran ve Arabistana giden kervanların ve orduların menzilbaşı olması itibariyle vaktiyle ticarî ehemmiyeti de çoktu. Üsküdar'ın üstünde Çamlıca ve Bulgurlu köyleriyle Karacaahmet mezarlığı mevcuttur. Bu mezarlık İstanbul'un ilk büyük İslâm mezarlığı olmakla şöhret kazanmıştır. Üsküdar, tarihi itibariyle pek eskidir. Eski ismi «Altınşehir» mânasına gelen «Chrisopolis» idi. Üsküdar'ın ismi hakkında rivayetler muhteliftir. Üsküdar'ın vaktiyle menzil olarak kullanılması dolayısiyle bu ismi aldığı kuvvetli ihtimal dahilindedir. Üsküdar farsçada menzilhane demektir.

Boğaziçi'ni Türkler imar etmiş, güzelliğini ve sihrini arttırmıştır. Boğaziçi'ne, Türk, edebiyat ve sanatında da büyük bir mevki verilmiştir. Divan edebiyatı yaratıcılariyle sonraki bütün edebî nesillerimiz burayı lâyık olduğu şekilde terennüm etmişler ve ressamlarımız onu sanata işlemişlerdir. Boğaziçi, yabancı edip ve ressamlara da ilham kaynağı olmuştur.

Yukarıda pek kısa bir dekorunu çizdiğimiz Boğaziçi hakkında Lamartine'in söylediği veciz ve ihatalı tavsifini buraya almakla bende son vereceğiz: «A l l a h v e i n s a n, t a b i a t v e s a n a t o r a d a b i r l e ş m i ş v e i n s a n g ö z ü n ü n g ö r e b i l e c e ğ i e n g ü z e l m a n z a r a y ı o r a y a y e r l e ş t i r m i ş t i r.»

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Boğaziçini her yönden ilgilendiren pek çok eser neşredilmiştir. Bizim yazıdan daha mufassal olarak «İslâm Ansiklopedisi» nin 667 nci sayfasında başlıyan yazıyı tavsiye edebiliriz.

(Ferdi Tuğman)

ÇİÇEKLER, SOĞANLI VE YUMRULU — Çiçekler arasında bunlar büyük mevki işgal eden bir sınıf teşkil ederler. Renklerile şekillerinin cazibesi ve kokuları, çiçekçilik sanatında kendilerine hususî bir yer ayrılmasına sebebolmuştur.

Bazıları soğanlı, bazıları yumrulu, bazıları ayrık şeklinde daimî köklü olup gerek kolay çoğalmaları ve gerek dayanıklı olmaları bakımından çok rağbet görürler. Vakıa, onlara ait bahis, tam mânasile bir kitap mevzuudur ve sadece sayılarını ve isimlerini sıralamak suretile bir kaç sütun doldurmak mümkündür, fakat biz burada pek kısaca olsun kendileri hakkında faydalı bir kaç not vermeğe çalışacağız.

Lâle

Soğanlı çiçeklerin açıkta ve serde yetişen çeşitleri vardır. Bununla beraber açıkta yetişenlerin büyük bir kısmını turfanda olarak yetiştirmek üzere serlere de alabiliriz. Esasen serde yetiştirme keyfiyeti ancak soğuk iklimlerde bahis mevzuudur. Sıcak iklim çiçeklerini soğuk iklimlerde, tabiatile ser çiçeği olarak mütalâa ederiz. Meselâ: Amarillis soğanları İzmir ve Adana havalisinde lâle, sümbül gibi tarla ve bahçe mevzuuna girdiği halde İstanbul ve Trakya için ser çiçeği sayılır.

Lâle, glayöl, soğan begonyası, kala, yıldız, süsen, amarillis gibi çeşitleri daha ziyade renkleri ve güzellikleri için yetiştirildiği halde, soğan şakayığı, sümbül, zambak, zerrin, inci çiçeği, frezya gibileri de kokularının nefaseti için aranır.

Bu bahis üzerinde okuyucularımıza afakî malûmat vermekten ziyade, işlerine yarıyacak amelî ve faydalı bilgiler vermeği tercih ettiğimizden soğanlı çiçekler hakkında herkesin merakını tahrik etmekte olan bir nokta üzerinde duralım, bir çok amatörlerin suallerine de bu suretle cevap vermiş olacağımı sanıyorum. Felemenk sümbülleri ve Darven lâlesi dediğimiz Avrupa lâleleri bizim memleketimizde neden dejenere olmakta ve neden ilk getirildikleri seneden sonra daima kötü ve zayıf kalmaktadırlar ve acaba Holanda ikliminde ve toprağında bizim topraklarımızda olmıyan bir fevkalâdelik ve bir keramet mi var? Keyfiyet haddi zatında bazan basit hakikatlerin bilinmemesinden ibarettir; Holandada, sümbüllere bir kaç sene itina ile bakılır ve her sene açan çiçekler hemen kırılarak soğanların kuvvetli ve canlı kalmaları temin edilir.

Sümbül

Soğanlar kemale gelip büyük ve canlı surette çiçek açacağı yıl içinde hariç pazarlara sevkedilir. O sene zarfında soğan, bir taraftan en büyük mahsulünü vermekten, diğer taraftan küçük ve talî soğanlar, yani yavrular yapmaktan mütevellit bir yorgunluğa düşer ve tabiî zayıflar. Müteakıp sene için o soğandan tekrar bir fevkalâdelik beklemek elbette ki doğru değildir. Bu tıpkı, büyük bir yarışa sokulmak üzere uzun antremanlara tâbi tutulan bir yarış atına benzetilebilir. Bu senenin yarışını kazanan hayvan, ikinci senenin yarışına nasıl eski antremanile sokulamaz ve yeni bir antremana muhtaç olursa, Felemenk sümbüllerinden de her sene ayni taravet ve ayni güzellikte çiçek beklemek doğru değildir. İdeal çiçeğini vermiş ve yorulmuş olan soğanlara, fennî surette bakmak, iki sene sabrederek onları yeni bir imtihana hazırlamak lâzım gelir. Bu da şu suretle olur: İlk getirildikleri sene güzel çiçek açmış soğanları, müteakıp seneler, bir revire alır gibi bahçemizin yetiştirme fideliklerine alınak ve burada onlara iyi bakıp, iyi sulayıp, yabani otlarını sık sık ayıklayıp, çiçek açmağa başladıkları zaman ise yorulmamalarını temin için bu çiçekleri derhal kırıp kuvvetlenmelerini sağlamaktır. İki sene üstüste böyle hareket edilirse tekrar kuvvetlenecek olan bu soğanlar üçüncü senesinde, ilk senesinde olduğu gibi dipdiri, büyük ve canlı çiçekler verirler.

Felemenk lâle ve sümbüllerinin kötüleşmelerine sebebolan bir başka kabahatimiz daha vardır; onlara çiçek açıncaya kadar itina ve ihtimam gösterdiğimiz halde çiçeklerini görüp zevkimizi tatmin ettikten sonra onları ihmal eder ve bir daha semtlerine uğramayız. Halbuki, soğanlı bir çiçeğin açması demek onun hayatını ikmal etmiş olması demek değildir. Yemeklerde kullandığımız soğanları çiçek açınca nasıl terketmiyor ve baş bağlayınca ve başlar irileşinceye kadar nasıl nezaretimiz ve ihtimamız altında tutuyor ve büyük baş soğan elde etmeği gaye olarak kabul ediyorsak, lâle, sümbül vesaire çiçek soğanlarında da böyle hareket edersek bizim memleketimiz ve bizim toprağımızda da Felemenkte olduğu gibi lâle ve sümbül yetiştirmek kabil olduğunu görür ve artık hariçten damızlık getirtmek ihtiyacından da vareste kalırız.

(Bahçe mimarı Mevlût Baysal)

FİLİSTİN — Eski ve yeni tarihin mühim bir mevzuu olan ve bu bakımdan bugün de ehemmiyeti bulunan Filistini mevkii ve tarihile beraber kısaca veriyoruz.

N ü f u s u v e a r a z i s i : Filistin, Arabistan yarımadasının kuzey-batısında ve Akdenizin güney-doğu kıyısındadır. Kuzey ve kuzey-doğusunda Suriye; doğusunda Ürdün; güney-batısında Mısır bulunmaktadır. Filistinin yüzölçümü 26,300 kilometre kare olup 1937 yılı istatistiklerine göre nüfusu 1,400,000 dir. Bu nüfusun 985.000 ini Araplar, 375.000 ini Yahudiler, 40 bin kadarını da diğer bazı milletler teşkil etmektedirler. Yüzde olarak alınacak olursa, Araplar bütün nüfusun %61 ini, Yahudiler %29 unu; diğer bazı milletler de %10 unu teşkil etmektedirler.

Filistinin başkendi 125.000 nüfuslu Kudüs'tür. 140.000 nüfuslu Tel-Aviv, 99.000 nüfuslu Hayfa ve 71.000 nüfuslu Yafa, Filistinin başlıca şehirlerini teşkil etmektedir. Kudüs, gerek Müslümanlarca, gerek Hıristiyan ve Yahudilerce kudsî bir şehir sayılmaktadır. Bu bakımdan bu şehir çok eski zamanlardanberi birçok mücadele ve muharebelere sahne olmuştur. Halife Ömer zamanında yeri tâyin olunup ve Abdülmelik bin Mervan tarafından yeniden bina olunan Aksa Mescidi; meşhur Kamame kilisesi, nihayet Davud'un halefi Süleyman tarafından yaptırıldığı rivayet olunan ağlama veya Süleyman duvarı, hep buradadır. Tel-Aviv, Yahudilerin tekâsüf ettiği bir şehirdir. Filistinde bulunan Ya-

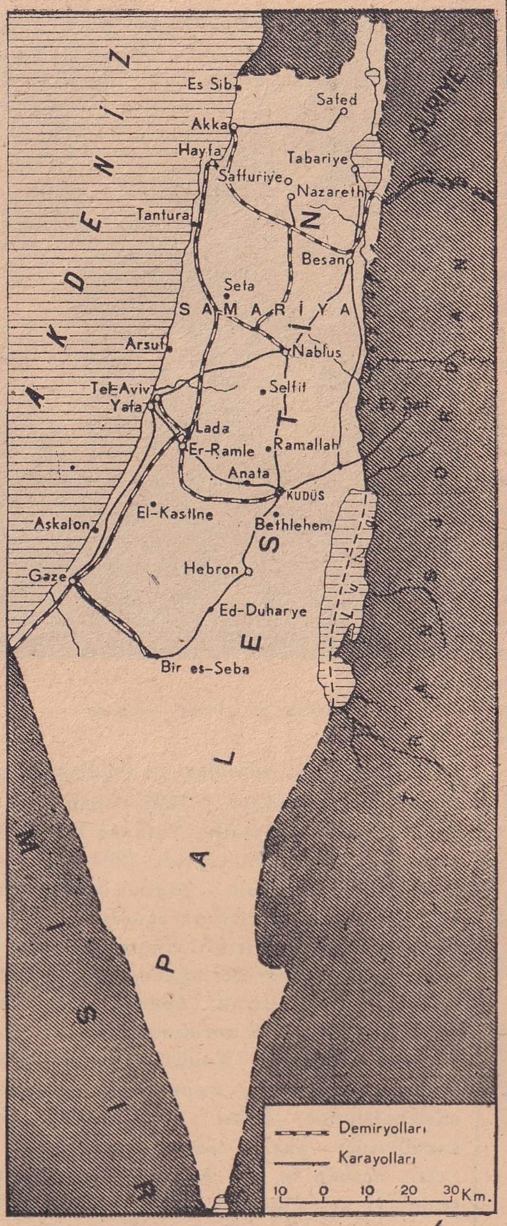
hudilerin %57 si Tel-Aviv ve civarında toplanmaktadır. Hayfa, hem bir ticarî iskele, hem de Doğu Akdeniz'de İngiliz filosunun en mühim deniz üslerinden biridir.

Filistin, Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar, Osmanlı İmparatorluğunun müstakil bir mutasarrıflığı halinde idare olunmaktaydı. Şimdi Büyük Britanyanın mandası altında olup idarî bakımdan üç bölgeye ayrılmaktadır: Merkezi Hayfa olan kuzey bölgesi; merkezi Yafa olan güney bölgesi ve Kudüs bölgesi.

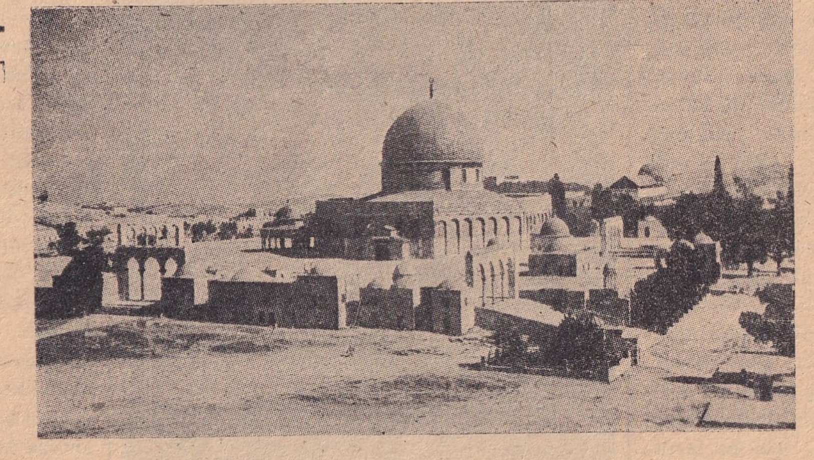
Filistin, müstemleke karakteri taşıyan geri bir ziraat memleketidir. Bir yandan, Büyük Britanya için bir iptidaî madde, öte yandan Büyük Britanya malları için bir satış pazarı vazifesini görmektedir. Fakat Filistinin Büyük Britanya için asıl ehemmiyeti, politik ve stratejik bakımdandır.

Ziraati: Filistin nüfusunun %67 sini köylüler teşkil eder. Şehirlerde yaşıyan halk, bütün nüfusun ancak % 14 üdür. Göçebe yaşıyan bir miktar da bedevî vardır. Filistinde ekilip biçilmeğe yarıyan topraklar bir milyon hektardır. Bu toprakların takriben 450.000 hektarı büyük arazi sahiplerinin, 90.000 hektarı da vakıfların ve devletin elindedir. Bu toprakların 180.000 hektarı ise Siyonist teşkilâtının elindedir. 1920 yılından 1935 yılına kadar geçen on beş sene içinde, otuz bin Arap ailesinin elinde bulunan topraklar, şu veya bu şekilde bu teşkilât tarafından alınmıştır. Filistin köylüsünün elinde bulunan topraklar ise, ancak 160.000 hektardır.

Filistinin başlıca toprak mahsulü: Buğday, arpa, patates ve tütündür. İstihsal edilen hububat, memleket ihtiyacını karşılıyamıyacak kadar azdır. Yahudi muhaceretinin henüz artmamış olduğu 1930 tarihinde bile Filistin köylüsü, şehirlerin ihtiyacı için yılda ancak yedi bin ton buğday ayırabilecek bir durumdaydı. Halbuki o tarihlerde şehirler halkının yıllık buğday ihtiyacı 57.000 ton buğdaydı. 1931 yılında bütün Filistinde istihsal edilen buğday miktarı 79.650 ton; 1932 yılında 51,073 ton; 1933 yılında ise 44,447 tondu. Ayni yıllar içinde elde edilen arpa mahsulü ise: 33.926; 24.300 ve 41.200 tondu.

Memleketin başlıca servet kaynağı portakal ve kısmen limondur. Takriben 26.000 hektarlık bir arazi portakal ağaçları ile örtülüdür. Bundan başka; üzüm, zeytin, mandalina, hurma ve muz da yetiştirilir. Limon ve portakal ağaçlarının %56 sı Yahudilere aittir.

Kudüste Camii Ömer

Sanayii: Filistin sanayii, umumiyetle küçük işletmelerden ibarettir. Ağır sanayii hemen hemen yok gibidir. Mevcut olan başlıca sanayi müesseseleri Büyük Britanya sermayesile kurulmuştur. Memleketteki en mühim sanayi müesseseleri ve başlıca işletmeler Lût gölündeki tabiî servet kaynaklarını istismar etmek üzere kurulan ve sermayesi İngilizlere ait bulunan «Filistin Potas Şirketi» tarafından kontrol edilmektedir. Bu şirket tarafından 1936 yılında Lût gölünden elde edilen potas miktarı 13.000 tondur. Bütün Filistinde elektrik tesisatı yapmak üzere kurulan «Filistin Elektrik Korperasyonu» da İngilizlere aittir. Filistinde en fazla gelişen sanayi şubeleri, gıda sanayii ile tütün ve dokuma sanayiidir. 1935 yılında oldukça büyük bir demir dökme fabrikası kurulmuştur.

Dış ticareti: Filistinin ithalâtı daima ihracatından fazla olmuştur. Başlıca ihracat maddesi portakaldır. Bir yılda ihracolunan portakal miktarı 8,250,000 sandığı bulmaktadır. Portakal ihracatı, kıymet itibariyle bütün Filistin ihracatının %78-84 ünü teşkil etmektedir. Geri kalan ihracatı: Potas, sabun, zeytinyağı, şarap ve deridir.

İthalâtı: Başta hububat olmak üzere çeşitli gıda maddeleri, kereste, madenî yakıtlar, pamuk, makine ve aksamıdır. Nisbet itibariyle alınacak olursa ithalâtının %20,5 unu hububat ve gıda maddeleri; %60 ını muhtelif sanayi mahsulâtı ve makineler; % 7,5 unu da çeşitli iptidaî maddeler teşkil eder. Şu aşağıdaki rakamlar gözden geçirilecek olursa, Filistin ithalâtının, daima, ihracatından bir kaç misli fazla olduğu görülecektir:

İthalât 1930 da 6,985,000, 1934 yılında 15,153,000, 1935 te 17,853,000, 1937 yılında 15,904,000 Filistin lirası.

İhracat 1930 da 1.896,000, 1934 yılında 3,217,000, 1935 te 4,215,000, 1937 yılında 5,814,000 Filistin lirası.

Filistin, ihracatının %54 ünü Büyük Britanyaya yapmaktadır. 1936 rakamlarına göre Filistin ithalâtında %20 ile İngiltere birinci, %15 ile Almanya ikinci gelmekteydi. 1937 yılında ise Almanya İngiltereye yetişerek, gerek Almanya, gerek İngiltere için ithalât nisbeti %16,3 tü.

Yolları: Bütün Filistin şehirleri, güzel ve modern şoselerle birbirine bağlanmıştır. 1936 yılında memlekette mevcut motörlü taşıt vasıtalarının sayısı on beş bini bulmaktaydı. Demiryollarının uzunluğu (1937 de) 1003 kilometredir. 1933 yılında inşaatı sona eren Hayfa limanı, İngiliz harb filosu için bir üs vazifesini görür. Filistin ithalât ve ihracatının %75 i de bu liman vasıtasile yapılır.

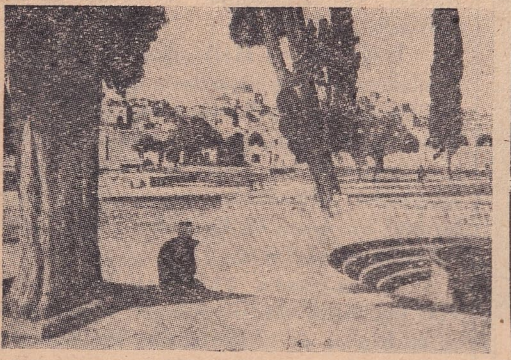
İkinci Dünya Harbinden önce Filistin limanlarına işliyen vapurların içinde, tonaj itibarile, birinciliği İtalyan, ikinciliği Fransız, üçüncülüğü İngiliz gemileri almaktaydı.

İngiltere'den Mısır ve Hindistana giden havayolları Filistinden geçer. Musul petrollarının bir kısmı da Kerkük - Hayfa yolilye, Akdenize sevkolunur.

Filistinin tarihi: Filistinin çok eski bir tarihi vardır. Burası, dünyada kök salan başlıca üç büyük dinin, Müslümanlığın, Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin etrafa dal budak saldığı bir yerdir. Elde mevcut en eski vesikalara göre, Filistinde, Milâttan üç bin yıl önce, menşeleri Sâmi olan ve İbranî adını taşıyan göçebe bir takım kabileler yaşamaktaydı. Sonraları, bu kabilelerden bazıları, Mısır Firavunlarına bağlı, küçük küçük bir takım prenslikler kurmuşlardır. Aşağı yukarı gene bu tarihlerde Filistin, o sıralarda Suriyeyi ellerinde bulundurmakta olan Hititler'in istilâsına uğradı. O sıralarda İbraniler, Peygamberleri İbrahimin neslinden gelen İsraile tebaan İsrail adını aldılar ve Mısıra göçettiler.

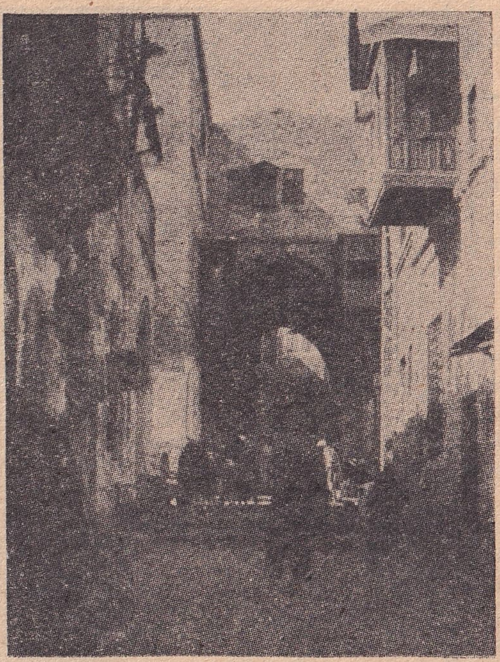
İsrail oğullarının Mısırdan çıkarak tekrar Filistine gelişleri, Milâttan iki bin yıl öncesine rastlar. İsrail oğullarının, Musa Peygamberin reisliği altında Mısırdan çıkışları, Kızıldenizi geçişleri, Sînâ çöllerindeki uzun ve zahmetli yaşayışları, Tevrat'ın başlıca konularından birini teşkil etmektedir. İsrail oğullarının Filistine gelişleri sırasında, Filistin, Girit adasından geldikleri tahmin olunan Filistinliyen'lerin istilâsına uğramıştı. Esasen Filistin ismi de buradan gelmektedir. İsrail oğulları, kendilerinin Mısıra göçüşünden sonra Filistine yerleşmiş bulunan birçok kavimlerle şiddetli ve sürekli savaşlar yapmak zorunda kaldılar. Bütün bu savaşlar, onları kuvvetli bir liderin etrafında birleşmek zaru-

retine götürdü. Bu kuvvetli lider, Davud Peygamber oldu. Takriben Milâttan bin yıl önce, Davud Peygamber bir krallık kurarak Kudüs şehrini merkez yaptı. Ölümünden sonra, yerine oğlu Süleyman geçti. Teşkilâtçı ve tüccar zihniyetli bir adam olan Süleyman, Kızıldenize kadar büyük kervan yolları kurdu. Kızıldenizde ise bir ticaret filosu vücude getirdi. Kudüste, Mescidi Aksa adı verilen muazzam bir saray yaptırdı. Kudüs İbranilerin mukaddes bir beldesi haline geldi. Süleymanın ölümünden sonra, Milâttan dokuz yüzyıl önce, Filistin, bir yandan Mısırlıların, öte yandan Asurilerin hücumuna uğradı. Milâttan 586 yıl önce de, Babilliler Filistine hücum ederek Kudüsü zaptettiler ve İsrail oğullarını esir ederek Babile götürdüler. İsrail oğulları on sekiz yıl süren ıstıraplı bir esaret hayatından sonra, Babili istilâ eden İraniler tarafından kurtarıldılar. Filistin, Milâttan altı yüzyıl önce, İranlıların istilâsına uğradı. Milâttan 332 yıl önce de, buralarını Büyük İskender zaptetti. Milâttan 63 yıl önce Filistin Romalıların eline geçti. Mukaddes kitapların rivayetlerine göre de, Filistin Romalıların idaresinde iken İsa Peygamber doğdu. Filistin, Milâttan sonra Altıncı Yüzyıla kadar

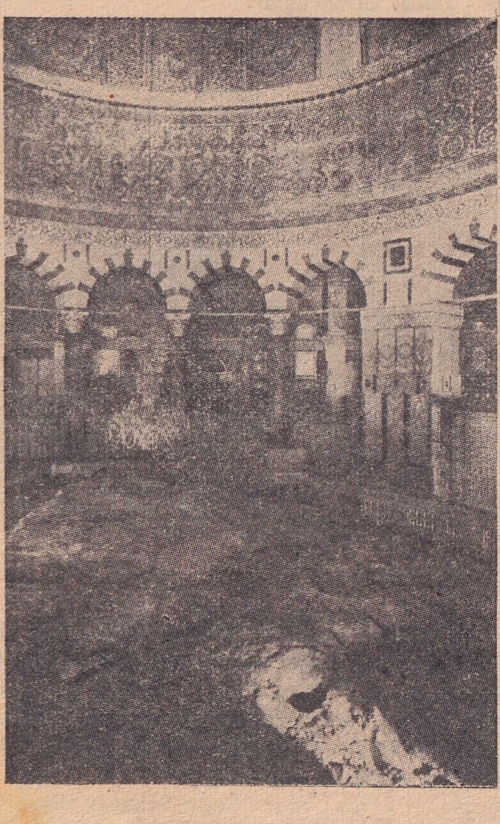
Mescidi Aksa avlusu

Romalıların elinde kaldı ve 637 yılında Araplar tarafından zaptolundu. Kudüsteki meşhur Mescidi Aksa, cami haline çevrildi. Haçlılar ilk defa olarak 1099 yılında Kudüs'ü Araplardan aldılar ve Mescidi Aksa'yı kilise yaptılar. 1153 yılında bir «Kudüs Krallığı» kurdular. 1187 yılında Salâhaddin Eyyubî Haçlıları bozguna uğratarak Kudüsü geri aldı. Haçlıları sahil mıntakasına kadar sürdü. Haçlılar, Onüçüncü Yüzyıla kadar bu bölgede tutundular ve 1229 yılında Kudüs'ü tekrar ellerine geçirdilerse de, 1244 yılında Orta Asyadan, Mogolların istilâsından kaçan Harzemi'ler, Kudüs'ü kurtardılar. 1250 yılında Filistin, Memlûk'lerin eline geçti. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Filistini zaptetti. Bu tarihten 1917 yılına kadar, Filistin, Türklerin elinde kaldı. Filistin 1832 yılında Mısırlı Mehmet Ali'nin istilâsına uğradı. 1840 yılında kurtarıldı. 1869 yılında Süveyş kanalının açılması üzerine, Filistin birçok bakımlardan büyük bir ehemmiyet kazandı. İşte bu tarihten itibaren emperyalist devletler Filistin'e büyük bir ilgi beslemeğe başladılar. Bunun bir neticesi olarak, Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarına doğru, Filistin'e ilk Yahudi akınları başladı. İlk yahudi kafileleri, meşhur banker Rothschild oğullarının yardımiyle Filistin'e gelip yerleştiler. Sonraları bu Yahudi akınları daha teşkilâtlı bir hal almağa başladı. 1890 yıllarında Avrupada ortaya çıkan ve Filistinde müstakil bir Yahudi devletinin kurulmasını hedef tutan bu «Siyonist» hareketi, önce-

Kudüste bir Musevi mahallesi

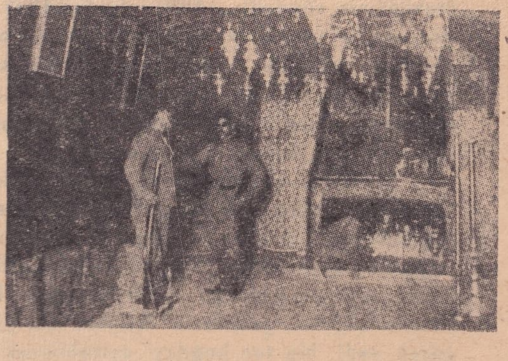
leri Almanların, sonraları da İngilizlerin yardımına dayanmaktaydı. 1892 yılında Filistinde, Fransız sermayesile, Yafa ile Kudüs arasında ilk demiryolu yapıldı. 1904-1908 yılları arasında ise, Anadolu - Bağdat demiryolunun bir kolu olan Hayfa-Hicaz demiryolu, Almanlar tarafından yaptırıldı. Emperyalist devletler, Osmanlı İmparatorluğunun son yıllardaki zâfından faydalanarak, kendilerince önemli saydıkları bölgelere yerleşmek için her çareye başvurmakta idiler. Kudüsün hıristiyanlarca mukaddes sayılması, emperyalist devletlerin müdahalelerine fırsat vermekteydi. Gene kendilerinin sun'î olarak yarattıkları bir takım mezhep ve din ihtilâfları; katolik, protestan ve ortodoksların hac meseleleri, zaman zaman, Almanların, Rusların, Fransızların, İngilizlerin müdahalelerini davet etmekteydi.

Camii Ömerde mukaddes kaya

Osmanlı tarihinde «Emanatı Mukaddese» meselesi diye nam alan mesele de bu çeşit müdahale fırsatlarından birini teşkil etmiştir.

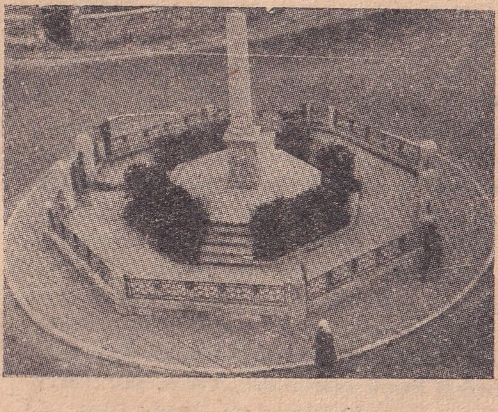
Birinci Dünya Harbinde Filistin: Bilindiği üzere, Birinci Dünya Harbi, iki emperyalist zümrenin dünya pazarlarına hâkim olmak için giriştikleri mücadele ve rekabetin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştı. O zamanlar tarih sahnesine yeni çıkmış olan genç Alman emperyalizminin en büyük gayesi, Mısır ve Hindistandı. Anadolu - Bağdat demiryolu, bu gayeye ulaşmak için atılan mühim adımlardan biriydi. Birinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman, gerek Filistinin, gerek Irakın bilhassa bu bakımdan büyük bir önemi vardı. Osmanlı İmparatorluğunun Almanlardan yana harbe katılması, Almanların stratejik plânlarından biriydi. Birinci Dünya Harbinin başlamasından kısa bir zaman sonra, Almanlar, Suriye ve Filistin üzerinden kanala bir taarruz tertiplediler. Osmanlı orduları, bin bir yokluk ve vasıtasızlık içinde, Sînâ çöllerini aşarak Süveyş kanalına kadar geldiler. Fakat, develerle su, yiyecek ve mühimmat ihtiyacı temin olunan bu ordu büyük sıkıntılarla karşılaştı. Müsbet bir iş göremeden geri dönmek zaruretinde kaldı. Süveyş

Beytullâhm kilisesinde muhafız Osmanlı askerleri

kanalile Mısır, İngilizler için hayatî ehemmiyeti haizdi. İngilizler bu tehlikenin büyüklüğünü kavramakta gecikmediler. Derhal mukabil bir taarruz tertibettiler. Bu suretle Filistin bölgesinde iki buçuk-üç yıl süren kanlı bir savaş başladı. İngilizler, tâ Kanaldan Gazze'ye kadar bir dekovil hattiyle kumların altından geçen su boruları döşediler. Bu askerî hazırlıkları yaparken, öteyandan, da Araplarla anlaşma ve onlardan, bir müttefik olarak, istifade çarelerini aramağa başladılar. 1916 yılında Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile gizlice bir anlaşma yaptılar. Türklerden alınacak Arap toprakları üzerinde müstakil bir Arap hükûmeti kurmak vâdile Araplardan yardım istediler. Şerif Hüseyin bu teklifi kabul etti. Halbuki bu sıralarda, Türklerden alınacak Arap topraklarının aralarında taksimi hususunda Rusya, İngiltere-Fransa arasında gizli bir anlaşma yapılmış bulunuyordu. İngilizler bütün hazırlıklarını bitirdikten ve Arapların da yardımını sağladıktan sonra Sînâ çölünü aşarak Filistine taarruza başladılar. Gazze önlerinde Türklerin şiddetli bir mukavemetiyle karşılaştılar. Buralarda cereyan eden uzun ve yorucu muharebelerden sonra, karşı taarruza geçen Türklerin baskısı altında, çekilmek zorunda kaldılar. İngilizler, bir müddet sonra, yeniden bir taarruza geçtiler. İngiliz Akdeniz filosunun desteklediği bu taarruz da gene Gazze önlerinde kırıldı. Nihayet 1917 yılı temmuzunda Lawrence kumandasındaki Arap bedevileri Akaba'yı işgal ederek Ürdün'e kadar sokuldular. Türk ordusunun sol kanadını tehdide

başladılar. Bütün bunlardan sonradır ki, 1917 yılının sonbaharında İngilizlerin Filistine karşı giriştikleri üçüncü taarruz muvaffak oldu. Gazze cephesi yarıldı. General Allenby komutasındaki İngiliz orduları 9 aralık 1917 tarihinde Kudüs'e girdiler.

Kudüste hürriyet âbidesi

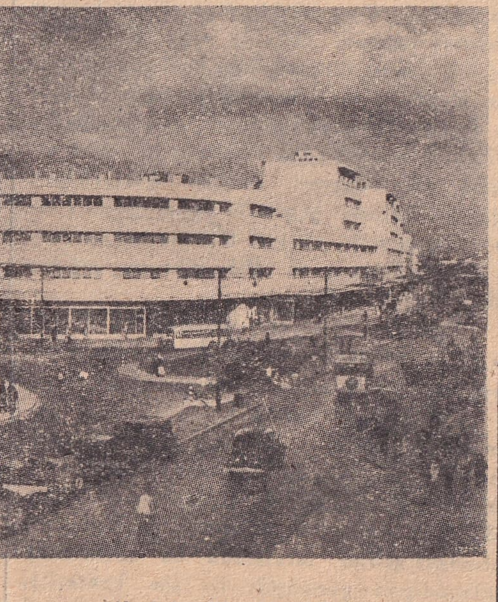
B i r i n c i D ü n y a H a r b i n d e n s o n r a F i l i s t i n: İngiliz kabinesi, daha Kudüs'ün sukutundan önce, 2 kasım 1917 tarihinde, Filistin'de bir «Millî Yahudi Yurdu» (Jewish national home) kurulmasını hedef tutan ve «Balfour Deklarasyonu» ismini alan bir deklarasyon neşretmişti. Siyonistler bu formülü, Filistinde bir yahudi devleti kurmak şeklinde tefsir ettiler. Balfour deklarasyonu Araplık âleminde şiddetli bir heyecan uyandırdı. Bu vaziyet üzerine İngilizler, 7 kasım 1918 tarihinde ikinci bir deklarasyon neşrederek, Türklerden alınan Arap topraklarında kurulacak Arap devletlerine yardım edeceklerini ilân etmek zorunda kaldılar. Birinci Dünya Harbinin baş galipleri olan İngiltere ile Fransa, 1919 yılında, Arap topraklarını taksime karar verdiler. Bu karar «Milletler Cemiyetinin himayesi altına verilmek» formülile maskelendi. Bu kararı protesto etmek üzere, gene 1919 yılında, Şamda, Suriye ve Filistin Millî Arap Kongresi toplandı. Millî Arap hükûmetlerinin kuruluşunu istedi. 1920 San - Remo Konferansı kararile Filistin Suriyeden ayrıldı ve İngiliz mandasına verildi. Bu karar, sonraları Lausanne Barış Andlaşmasına da girdi.

İ n g i l t e r e v e F i l i s t i n: Yukarıda da söylediğimiz gibi, Filistinin İngilizler için, bilhassa stratejik bakımdan büyük bir kıymeti vardır. İngiltere bu bakımdan, bu bölgede bir «emniyet sahası» yaratmak lüzumuna inandı. İlk iş olarak burada, sağlam bir sosyal temel vücude getirmek lâzımdı. Filistindeki bu yahudi çoğunluğu, bu iş için biçilmiş kaftandı. Bunun tabiî bir neticesi olarak, İngiltere'yi 1917 yılından itibaren Siyonist hareketinin bir koruyucusu rolünde görmekteyiz. Mütemadî gayretler neticesinde, 1922 de Filistinde sayıları 80.000 olan Yahudiler, 1936 yılında 370.000 i buldular. Bu hareketin Araplık âlemindeki tepkileri gecikmedi. 1920 - 1921 yıllarında Araplar, Filistinde İngiliz ve Yahudilere karşı ilk mücadelelerine başladılar. İngiltere 1922 tarihinde bir «Churchill memorandumu» neşretti. Bu memorandumda «Filistinin bir Yahudi yurdu haline getirilmediği, Filistinde bir Yahudi yurdu kurulmak istendiği» ilân olundu. İngilizler, 1922 yılında Filistin için bir anayasa ilân ettiler. Bu anayasa gereğince on biri tâyin edilmiş, on ikisi de (sekiz müslüman, iki hıristiyan, iki yahudi) seçilmiş mebustan mürekkep bir Müessesan Meclisi toplamak istediler. Araplar bu meclise boykot ettiler. 1923-1928 yılları içinde, Filistin Arap Kongresi, Filistinde Millî bir Arap devletinin kurulması etrafında mücadele etti. 1925 yılında Filistin'de, bütün Arapların kovulmasını istiyen bir Yahudi partisi kuruldu. 1929 yılında Filistin'de ilk silâhlı Arap isyanı patladı. İsyan bastırıldı, amma Arapların millî kurtuluş çalışmaları durmadı. Memlekette çete harbi başladı. İngilizler 1931 yılında bazı yatıştırıcı tedbirler aldılarsa da, Filistine olan Yahudi akını devam etti. 1932 de yeniden otuz bin, 1933 te otuz bin, 1934 te kırk bin, 1935 te altmış Yahudi muhacir geldi. Bunun bir tepkisi olarak 1935 te Filistinde yeni bir isyan patlak verdi. İtalya'da faşizmin, Almanyada nazizmin iktidar makamlarına geçişlerinden sonra, gerek Almanyanın, gerek İtalyanın Araplık dünyasına olan ilgileri de arttı. İtalya açıkça Arapların hâmiliğini üzerine aldı. Arap hareketlerini desteklemeğe başladı. İkinci Dünya Harbi patlak verdiği zaman Filistin işte bu halde idi.

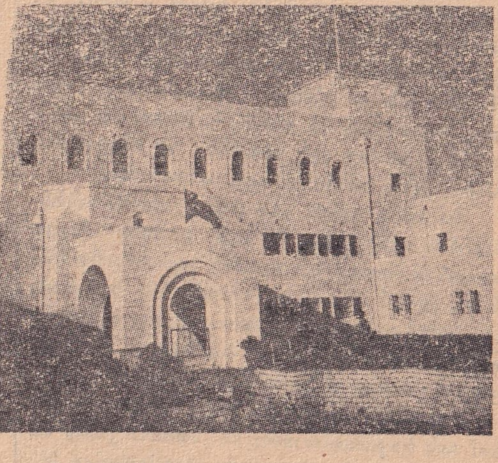
S i y o n i z m h a r e k e t i n i n g a y e s i: Siyonizm, tarihî ve ırkî bir takım sebeplere dayanarak, Filistinde ilkin bir Yahudi çoğunluğu, sonra da bir Yahudi devleti kurmak gayesini gütmektedir. Siyonist hareketini yalnız Filistin'e münhasır sanmamalıdır. Bu hareket, daha geniş gayeler peşinde koştuğundan değil, yalnız Filistin Araplarını, ama bütün Araplık dünyasını yakından ilgilendirmektedir. Siyonistler, daha şimdiden Ürdün, hattâ Suriyede bile büyük büyük araziler satın almağa ve oralarda yerleşmeğe başlamışlardır. Bu hareket, tedricen bütün Arap dünyasının bağımsız bir devlet halinde birleşmesine büyük bir engel teşkil ettiğinden, Araplar, Siyonist hareketini kendi varlık ve birliklerini tehdideden en büyük bir düşman saymaktadırlar. Siyonistler ise, tamamen bunun aksine olarak, kendi tarihî ve baba topraklarının Araplar tarafından ellerinden alındığını ileri sürmekte ve bir Yahudi devletinin kurulmasına baş engel Arapları saymaktadırlar. Bu iki ayrı görüşün tabiî bir neticesi olarak da, Araplarla Yahudiler arasında sonsuz bir düşmanlık alıp yürümektedir. Siyonistler, Arapların millî kurtuluş hareketlerine engel olan en güvenilir bir kuvvet oldukları için, Arap dünyasını elinde bulundurmak istiyen devletlerin tabiî ve objektif bir müttefiki haline gelmektedirler.

Hayfadan bir görünüş

Hayfadan diğer bir görünüş

Kudüste İngiliz Komiserliği binası

Filistindeki son hâdiselerin mahiyetini daha iyi anlıyabilmek için şu veya bu devletin Siyonist hareketine gösterdiği sempatiyi, Araplık âleminin Siyonizm hareketine olan düşmanlığını bu zaviyeden tetkik etmek lâzımdır.

(*Hasan Âli Ediz*)

FUZULİ (1484 - 1555) — Mensubu olduğu Y a k ı n ş a r k m e d e n i y e t i ile içinde yuğrulduğu tarihî ve içtimaî hayatın kudretli bir müterennimi olan Fuzuli, Türk edebiyatı tarihinin en mümtaz bir simasıdır.

Onu, eserlerinde açıkça görülen dil hususiyetleri bakımından önce A z e r î T ü r k ç e s i edebiyatına mensup bir şair olarak tanımak lâzım gelir. Fakat sanatının üstünlüğü, samimiliği ve en geniş bir insanlığa hitabedebilecek ölçüdeki b e ş e r i l i ğ i dolayısiyle şairin bütün Türk milletleri arasında ve hemen her sınıf halk tarafından benimsenip sevildiği görülür.

Şöhret ve tesirinin verimli ve devamlı sahası ise kendisinden sonra Türk edebiyatının geniş ve sörekli bir gelişme imkânı bulduğu Osmanlı İmparatorluğu topraklarıdır.

Türk edebiyatının en büyük şairi olmak pâyesini hâlâ muhafaza eden Fuzuli'nin plâtonik aşkı terennüm eden bütün şark şairleri arasında çok üstün ve müstesna bir mevkii vardır. Tıpkı bunun gibi, şairimizin lirik şiir vadisinde, en büyük dünya klâsikleri arasında bulunduğunu söylemek, ölçülü bir edebiyat tarihçiliğinin ihmal edilmez vazifelerinden biridir.

Söz sanatına; tabiat ve cemiyet karşısında duyan ve düşünen insanın bütün derunî ve fikrî ürperişlerini söyletmeğe muvaffak olan Fuzuli'de her şeyden çok elem ve ıstırapla anlaşmış olgun bir iç âlemi vardır. Ona göre hayat, her ne iş tutsan, her ne yönden

bakşan, insanı türlü ıstıraplarla karşı karşıya bırakır. Varlıkların en küçük zerrelerinden, en ufak hareketlerinden sızan hicran dolu, mustarip sadayı duyabilmek lâzımdır. Ruhunu her çeşit ıstıraba açarak onlarla dert ortağı olmakta manevî bir huzur gizlidir. Elemler ve ıstıraplar kendilerinden kaçanlara değil, kendileriyle anlaşanlara karşı daha insaflı davranır ve daha munis olurlar. İnsan ıstıraplarının ise en yükseği; insanı en alçak gönüllü kılan en çok öldüren ve hayatı hususî bir hazla dolduran aşk ıstırabıdır.

Bu aşkı, maddî hazlardan, maddî mükâfatlardan uzak, ilâhî bir aşk halinde duyup yaşamakta sonsuz bir saadet vardır. Bu büyük ve zevkli ıstırabın elemlerini benimsemek, hattâ aramak ve onun cefaları arasında ötekileri tatlı bir hayâl, bir hâtıra halinde duyarak avunup gitmek gerektir.

Fuzuli'nin terennüm ettiği sıcak ve samimî aşk heyecanlarının; ve ondaki geniş ve ihatalı hayat anlayışının ana çizgilerinden birisi budur. Bu sebeple şahsî hayatı hakkında malûmat vermeğe girişmeden önce, ona yukardaki imanı, yaşamanın biricik şifası olarak tanıtan içtimaî sebeplerin neler olduğunu kısaca hatırlamak icabeder:

Fuzuli'nin yaşadığı Bağdat - Kerbelâ çevresi, İslâm âleminin en büyük bir medeniyet ve kültür muhitidir. Bu medeniyetin en verimli kültür müesseseleri burada kurulmuş, en hararetli mezhep münakaşaları burada yapılmıştır. Kur'an'a ve Hadislere kelimesi kelimesine sadık kalmıyarak daha serbest düşünmek ve daha serbest hareket etmek cereyanlarının da hız aldıkları yerler, bu yerlerdir. Bu bölgelerde dinî mücadelelerin ve mezhep çarpışmalarının doğurduğu kanlı sahneler, bütün İslâm dünyasında asırlarca unutulamamıştır.

Kerbelâ şehidlerinin kanları bu topraklara dökülmüş, İmâm-ı Â'zam'ın İslâm dinine yepyeni bir hamle verişi, bu topraklarda mümkün olmuştur. Buna mukabil "Enel-Hak" diyen Mansûr'un dâr'a çekildiği yerler de gene bu topraklardır.

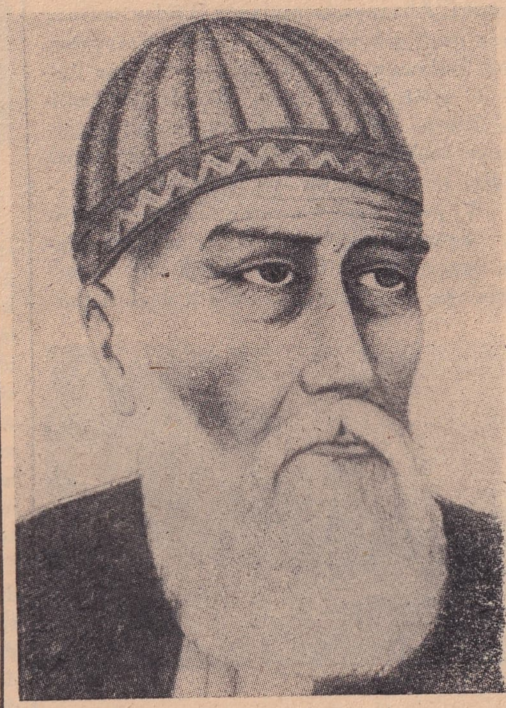
İşte acı ve tatlı türlü hâtıraları yaşatmakta olan ve Fuzuli'nin "burc-ı evliyâ" diye târif ettiği Bağdat ve havalisi, onun yaşadığı yıllarda gene bir çok idarî, içtimaî ve dinî buhranlar geçiriyordu.

XVI ncı Yüzyılın başlarında Bağdad'a hâkim olan Safevîler, Şiîliği resmî mezhep haline getirmişlerdi. Bu mezhep uğrunda yapılan büyük propagandalar, ona şiddetle bağlanabilecek bir inanış geleneğine sahibolan bu ülkeler ahalisinde mezheplerine karşı sarsılmaz bir îman ve ileri bir taassup yaratmış bulunuyordu. Buna mukabil Safevî devletini büyük bir askerî mağlûbiyete uğratan Osmanlı İmparatorluğu ise Şiîliğe karşı çok şiddetli davranıyordu.

İslâm medeniyetinin sayılı mâmûrelerinden biri olan Bağdat, Safevîlerin kuvvetlerini kaybetmeleri yüzünden hemen hemen ortalıkta kalmıştı. Daha Safevîler devrinde bile elden ele dolaşıyor, en zoru, küçük aşiretler tarafından hırpalanıyor ve meselâ her hangi bir Kürd aşiretinin taarruzuna uğrıyarak yağmalanıyordu. Bağdad'da, canın, malın, namusun hiçe sayıldığı korkulu ve güvensiz günler yaşanıyordu. Bu illerdeki Şiîler için en büyük tehlike ise Sünnî Osmanlıların gittikçe Bağdad'a yaklaşmakta olan büyük hâkimiyetleri idi.

Geniş bir kısım Bağdat halkı ise münevverdi. Fakat hangi kuvvete ve hangi îmana karşı boyun eğeceğini şaşıran bu halk pek tabiî olarak büyük bir ıstırap içinde yaşıyor ve aşktan ve Allahtan başka sarılacak ve güvenecek bir kuvvet bulamıyordu.

Fuzuli işte böyle bir muhitte ve bu çeşit ıstıraplarla yoğrularak yaşadı. Bunun içindir ki XVI ncı Yüzyılda zengin, güvenli ve muhteşem Osmanlı imparatorluğu sahasındaki şiiri temsil eden Bâki ile Bağdad'ın buhranlı hayatı içinde yetişip yaşıyan Fuzuli'nin şiirleri arasında büyük bir fark vardır. Birincisinde devrin azameti, ihtişamı, rengi, süs ve sesi terennüm edilmiştir. Fuzuli'nin şiirlerinde ise muhitindeki mustarip ve istikrarsız hayatın çok kuvvetli yankıları yaşamaktadır.

Fuzulinin Macar müzesindeki resminden

Hayatı: Edebiyat âlemindeki büyük şöhretine rağmen, Fuzuli'nin hayatı henüz tamamile aydınlanmış değildir. Onun Bağdad çevresinde doğduğu ve bütün hayatınca bu bölgeden dışarı çıkmadığı biliniyor. Fakat Fuzuli-i Bağdâdi diye şöhret bulmuş olmasına rağmen, Hille'de veya Kerbelâ'da doğmuş olması ihtimali daha kuvvetli görünüyor. Doğduğu yer gibi doğduğu tarih hakkında da pek geniş bir bilgimiz yoktur. Ancak 967 Hicrî ve 1555 Milâdî yıllarında vefat ettiğine dair kuvvetli deliller gösteriliyor. Eğer bu deliller, şairin 60 yaşını geçmiş olduğu halde vefat ettiğini bildiren rivayetlerle birleştirilirse, onun 1484 yıllarında doğmuş olduğu tahmin edilebilir.

Fuzuli'nin asıl adı Mehmed'dir. Babası da Hille müftülüğünde bulunmuş olduğu rivayet edilen Süleyman isimli bir zattır.

"Fazla" ve "lüzumsuz" mânalarına gelen Fuzuli mahlâsını ise şair, şöyle bir mecburiyet dolayısiyle kullanmıştır: Fuzuli önceleri güzel mânalı bir takım mahlâslar almış fakat kısa bir zaman içinde bu isimlerin etrafındaki şairler tarafından da benimsenip kullanıldığını görmüştür. Bu isim benzerliği dolayısiyle kendi şiirlerinin başkalarına mal edilmesinden ve bilhassa başkalarına ait şiirlerin kendi eserleri arasına katılmasından çok korkan büyük şair bu mühim müşkülünü ancak hiç kimsenin kullanmıya cesaret edemiyeceği bir isim takınmak suretiyle halledebilmiş ve böylelikle, Osmanlı lisanında mânası güzel olmıyan bir sözü dilimizin en güzel ve en sevgili kelimelerinden biri haline getirmiştir.

Şairin şeceresi hakkında diğer kıymetli bir bilgimiz de onun Bayat isimli meşhur bir Türk kabilesine mensubolduğudur. Ayrıca onun Şiî mezhebinin hararetli sâliklerinden olduğu hakkında Prof. Fuat Köprülü tarafından ileri sürülen kuvvetli görüşler ve vesikalar vardır.

Bu büyük adamın Hoca Rahmetullah isimli bir âlimden ve şair Habibi'den ders aldığı hakkındaki rivayetler de esaslı bir vesikaya dayanmıyor. Ancak şairin büyük âlim mânasına da gelen Molla rütbesiyle anıldığı ve filhakika değişik ilimler üzerinde çok geniş bir bilgiye sahibolduğu şüphe götürmez bir hakikattir. Fuzuli'nin bu geniş ilmine dair en açık vesikalar, onun şiirlerini ören duygu, düşünce ve tahayyül unsurları ile birlikte çeşitli ve kuvvetli bilgilerle bütünleyip olgunlaştırdığı kendi eserleridir. Ayrıca şair Türkçe divanının mukaddimesinde ilimsiz şiirin, esassız bir duvar veya ruhsuz bir ceset gibi olacağını ileri sürerek zamanının her çeşit ilimlerini öğrenmek için hayatını bilgiye vakfettiğini ehemmiyetle söylemektedir. Şair ve âlim olduğu ölçüde zarif ve hoşsohbet bir insan olan Fuzuli, bütün ömrünce ne lâyık olduğu huzur ve refahı bulabilmiş, ne de kâfi derecede şöhret kazanmıştır. Şiî olduğu, Şah İsmail'i takdir ettiği, hattâ onun adına eser yazdığı halde, şair Safevîlerden bile hürmet ve iltifat görmemiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdad'ı zaptetmesi üzerine Bağdat şehri ile birlikte Fuzuli de Osmanlı tabiiyetine geçmiş, fakat âlimleri ve sanatkârları himaye etmeği, saltanatlarının birinci vazifeleri arasında sayan Osmanlılar dahi Fuzuli'ye her nedense esaslı bir alâka gösterememişlerdir.

"Fuzuli ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl=
Diyâr-ı Rûmu gözet terk-i hâk-i Bağdad et"

diyerek, Osmanlıların yanına gitmek lüzumunu idrâk eden şair belki de Osmanlı sarayından uzak kaldığı için Bağdad'da böyle bir neticeye ulaşamamıştır. Fuzuli'nin Fazlı isminde bir oğlu vardı; ve babası gibi o da şiirle iştigal ediyordu. Fakat zayıf şiiri, bilhassa kendi oğlunun eseri olarak görmeğe tahammül edemiyen şair, şiir vadisinde kendinin değil, oğlunun fuzuli olduğunu söylüyordu. Sanatkârın ailesi hakkında Fazlı'nın mevcudiyetinden başka bir kati malûmat elde edilememiştir. Şairimizin 1555 yılında Bağdat çevresinde görülen büyük bir salgın hastalık yüzünden vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bu gün hürmet ve tâzimle ziyaret edilmekte olan türbesi, Kerbelâ'dadır. Türbesinin bir Bektaşi dergâhında bulunuşu şairin bu eski ve büyük Türk tarikatına mensubolduğunu teyidetmektedir.

Edebî Şahsiyeti: Fuzuli her şeyden önce kuvvetli bir şiir anlayışına sahip ve şiir sanatına dindârâne bir saygı ile bağlanmış bir şairdir.

Fuzuli'ye göre şiir, kaynağı Tanrı sanatında olan bir söyleyiştir; ki şair, ilâhî bir yardıma mazhar olmaksızın kusursuz şiir söylemiye kadir olamaz. Bununla beraber şiir, Tanrının en yakın lütûflarına mazhar olan Peygamberler için değil, dünya insanlarına mahsus bir sanattır. Okadar ki şiirin itibarını arttırmış olmakla beraber Muhammed Peygamber bile ruhunun dudaklarını şiirin lezzetiyle ıslatmaktan uzak kalmıştır.

Tabiat rüzgârlarının önüne katılarak, çocukluk denizinden idrâk ve ihtisas âlemlerine ulaşan şair, şiir cennetlerine yaradılı-

şındaki istidattan ruhsat alarak girer; cennet güzellerini andıran güzeller karşısında önce gönül yakıcı aşk şiirleri söyler. Hattâ bu söyleyişlerle şöhret bile kazanır. Fakat bütün bu heves çağlarının şiirini, ilim cevheriyle süslemek ve bütünlemek icabeder. Zira, ilimsiz şiir esassız duvar gibi itibardan mahrum kalır. Şair, sanatında ilerledikçe ilimsiz şiiri ruhsuz bir ceset gibi nefretle karşılamıya başlar. Bu sebeple şairin hakikî şiiri verebilecek bir seviyeye varabilmesi için aklî ve naklî bütün bilgileri öğrenmesi icabeder. Şiiri ilimle birleştirerek ilmin ve sanatın en ileri derecesine ulaşan şair anlar ki, hakikî şiir, gene aşk heyecanlarını - fakat bu sefer olgun ve bilgili bir ruhun ürperişleri halinde - terennüm eden şiirdir. Böyle bir şiiri terennüm için de en uygun tarz bir "aşk ve şarap,, şiiri olan "gazel,, tarzıdır.

Fuzuli klâsik şark edebiyatında en lirik ve en içten heyecanların terennümü için kullanılan bu küçük ve şöhretli nazım şeklini çok beğenir. Bu, ihtisasların tekâsüf ettiği anlardaki heyecanların tesbiti işini her söyleyişten daha çok mümkün kılan şiir nevini, çok üstün bir şiir anlayışı ile bütün öteki nevilerin üstünde tutar.

Şiir mimarisindeki iç unsurları böylelikle sıraladıktan sonra şair, onun dış cephesine yâni ölçüsüne, şekline velhasıl intizamına kıymet vermek lüzumu üzerinde büyük bir ısrarla durur.

Sanatına inanan ve onun cemiyete arzedilmek için olduğunu düşünen şaire göre, muntazam şiir söylemek okuyanların ve dinliyenlerin zevkine hürmet etmektir. Derunî kıymeti ne olursa olsun muntazam söylenilmiyen veya düzgünlüğünü kaybeden şiir, güzelliğini yitiren bir sevgiliden başka birşey değildir; ve Tanrı bu güzel sevgiliyi imlâ hatası yapanlardan; şiiri nesirle karıştırıncasına âhenksiz okuyanlardan; hele kendilerini şair sandıkları halde şiir anlayışı kıt olanlardan korumalıdır.

Fuzuli bütün bu insanlara karşı çok zeki hücumlarda ve şairane beddualarda bulunur. Şairin şekle verdiği ehemmiyet, şiirini bir mata gibi arzettiği insanlar arası zevk pazarına yâni insan zevkine verdiği kıymetten ileri gelmektedir.

Duygularını dinî kaynaklardan yüceltorek, insan heyecanları ile ve en üstün ilim ve tefekkür unsurları ile birleştiren sanatkârı adetâ yarı ilâh mertebesine ulaştıran şair, bu asil zihniyeti ile bizi Tanrıların da çok kere şairlerin vazifesini gördüklerine dair bir anlayış dünyasına ulaştırır.

Divan şiirinin içten ziyade dışa kıymet vermeğe alıştığı bir devirde Fuzuli, kendi ruhunun engin romantizmini; şahsî ve samimî duygularını terennüm etmek suretiyle asırdaşlarından büyük farklarla ayrılıyordu. O devir sanatının mısra ve beyit örgüsünde görmek istediği türlü şekil ve sanat hünerlerini ve beyitlerin haricî süslerini Fuzulinin ihmal ettiği şüphesiz ileri sürülemez. Esasen sanatkâr, şekle, okuyanların zevki hesabına büyük bir kıymet verdiğini bizzat söylemiştir. Ancak bir çok divan şairlerinde hemen sadece şekilden ibaret kalan söyleyiş sanatını, Fuzuli şair benliğindeki her çeşit duygu ve düşüncelerin musikili bir ifadesi haline getirmesini bilmiştir, böylelikle "söylenecek sözü olan sanatkârın, şiir dünyasındaki şahikalara en klâsik çerçeveler içinde bile kolaylıkla yükseleceğini göstermiştir. O kadar ki, bu derece yeni ve güzel sözleri; alıştığımız ve sevdiğimiz söyleyişler içine rahatça yerleşmiş bulmak, en ufak bir yadırgayıştan âzade kalan ruhumuzu, şairin ruhundaki şiir iklimlerine daha kolay ulaştırmaktadır. Onun derin bilgisi, hattâ zaman zaman kapıldığı hüner gösterme hevesi hiçbir zaman ondaki saf şiiri, yani bir heyecan ve musiki kompozisyonu olan duyurucu şiiri değiştirememiştir. Sanat hünerleri Fuzuli'nin iç âlemindeki hararet ve canlılıkla öylesine birleşmiştir ki şairin bu hünerleri çok kere farkında olmıyarak ve divan şiiri kültürünün alıştırdığı tabiî bir söyleyişle yaptığını sanmak yanlış sayılamaz.

"Aşık Çelebi Tezkiresi,, ndeki minyatüre göre Fuzuli

Fuzuli'nin şiirinde seslenen esas unsurlar; aşk, ıstırap, fedakârlık, rindlik ve samimiliktir. Divan şiirinde aşk çok terennüm edilmiş bir duygudur. Fakat divan şairlerinin hemen hiçbiri bu duyguya Fuzuli ölçüsünde tasarruf edememiştir. Fuzuli aşka şiiri süsleyen bir mevzu, yahut güzel fakat geçici bir heves, nihayet bir et ve sinir ürperişi olduğu için değil; yüksek kültürlü, olgun ve mustarip ruhunun inandığı biricik îman ve teselli olduğu için sarılmıştır.

"Ben demez miydim ki bir gün ağlıyâsidur gülen,,; diyerek dünya nimetlerinin faniliğini, her türlü servet ve ihtişamın insanı mesut edemiyeceğini, kısa sevinçlerin nihayet bir hoş hatıra olup kaldığını gören şair için boşalan hayatın korkunç karanlığını aydınlatacak tek ışık, ancak hakikî bir aşkın heyecanıdır. Gerçi insan benliğindeki hiçliği gideren bu aşkın da sonsuz elemleri, dayanılmaz ıstırapları vardır. Bu aşk duygusuz hayatın sükûnunu, geniş kalbliliğin gam bilmez huzurunu tatmış olanlar için anlaşılmaz bir muammadır. Fakat insan hayatının bütün mânası aşk acılarının vereceği o buruk zevktedir. Fuzuli aşk derdiyle hoştur. Bu derdi giderecek dermandan korkuyor. Hattâ öyle inanıyor ki hayatı için en büyük tehlike onu aşk ıstırabından uzaklaştıracak olan bu "öldürücü derman,, dır. Çünkü aşk, olgun insanlar için bir neşedir; ve şair "Ney gibi her dem ki bezm-i vaslını yâd eylerim = Tâ nefes vardır kuri cismimde feryâd eylerim,, diyerek; bu neşeyi, ısıtırabını kuruttuğu vücudundan yükselen, ney sadasını andırır sıcak bir feryad ve bir musiki hamlesi halinde hakikî bir coşkunlukla terennüm etmektedir. Cemiyet karşısında sonsuz bir tevazu ile küçülen şair; yanlız aşk vadisinde kendisini geçebilecek bir gönül görmeğe tahammül edemez. "Bende Mecnundan füzûn âşıklık isti'dâdı var = Âşık-ı sâdık benim Mecnûnun ancak âdı var,, sözleri, şarkın karasevda sembolü olan Mecnun'a karşı Fuzuli'nin yanık bağrından yükselen haklı ve hakikî bir tefahurdur.

Fuzuli'de ıstırap vefalı duygularla beslenen ruhun leziz gıdasıdır. O selvi boylu güzelin bakışları şairin bağrına saplanmış bir ok gibidir. Fakat şair bu okun göğsünden çıkarılmasını istemez. Hattâ yaralanmış gönlünü söküp atmıya razı olur da onun vücuduna saplanan bakışlarını vermez. Istırapla o kadar kaynaşmış; cefaya, derde öylesine alışmıştır ki " Onlarsız nolur halim,, diye acı acı düşündüğü olur. Uğrunda şuurunu kaybettiği büyük derdi onarmak maksadı ile Kâbe'ye yüz sürmeğe götürülen Mecnu'nun: "Yârab belâ-yı aşkla kıl âşina beni = Bir dem belâ-yı aşktan etme cüdâ beni = Öyle za'îf kıl tenimi firkatında kim= Vaslına mümkün ola yetürmek sabâ beni,, sözlerini, Fuzuli söylemiştir.

Fuzuli, rindliği ile de âşıklığı kadar övünen bir şairdir. Bir türlü usanmadığı sevda ugrundaki rindliği, rüsvalık derecesine ulaşmıştır. Fakirliği haddini aşmıştır. Yaşadığı âlemde dost pervasız, felek merhametsiz ve devran sükûnsuzdur. Dert çok dert ortağı yok, düşman kuvvetli ve talih zebundur.

Şair öyle sonsuz bir bîkestir ki: "Ne yanar kimse banâ âteş-i dil'den özge= Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâ'dan gayrı,, gibi mısraları ile yanlızlığın hudutsuz şiiriyeti içine gömülüp kalmıştır. Ancak bu uzlet ve ıstırap tablosu ortasında Fuzuli'nin gene: "Fakîr-i pâdişeh-âsâ geda-yı muhteşemem,, diyerek muazzam bir feragat, bir rindlik ve olgunluk heykeli halinde ihtişamla yükseldiği görülür.

Fuzuli'nin samimiliği, büyük ruhunu göz ve gönül alan bir şeffaflıkla önümüze açmaktan ibaret kalmamıştır. Şair çok kere kendi devrindeki divan şiiri lisanının ulaşabileceği en sade ve en samimî bir Türk dili ile şiir söylemekten zevk almıştır. "Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü sultanım,, diye hitabettiği sevgiliye söylenen şu mısrada; anne dilinden başlıyarak saraylardaki teşrifat lisanına doğru yükselen ve mimarisinde yalnız samimilik bulunan bir söyleyiş vardır. Esasen Arap ve Acem dilleri ile türlü eserler yazacak kadar bu dilleri çok iyi bilen Fuzuli'nin Türk diline verdiği değer bir tesadüf eseri değildir. Şair ana dilini şuurla ve heyecanla seviyordu. Henüz lâyıkı ile işlenmemiş olduğunu söylediği türkçeyi önce bir gül dikenine benzetiyor, sonra nasıl ilkbahar olunca dikenlerden gül yaprağı biterse Türk dili ile de böyle zarif şiirler terennüm edilebileceğini ileri sürüyor ve Allahın yardımı olursa kendisinin bu müşkül işi başaracağını söylüyordu. «Ol sebebden fârisî lafziyle çokdur nazm kim= Nazm-ı nâzik Türk lafziyle iken düşvar olur = ... Bende tevfik olsa bû düşvârı âsân eylerim = Nevbahâr olgaç dikenden berk-i gül ızhâr olur,,. Fuzuli bu güzel mefkûresinde muvaffak olan bir şairdir. Şiirlerine devrindeki türkçenin en güzel sesini vermiş, arûz vezninin hemen hemen Osmanlı - Türk dilinin tabiî bir vezni gibi kullandığı zamanlar olmuştur. Bazı mısralarında görülen "med,, ler hattâ "imâle,, ler işe onun şiirine ayrı

bir güzellik veriyordu.

"Hâk-i pâyîne yetem der ömrlerdir muttasıl = Bâşını taştan taşa ûrup gezer âvâre su,, derken, bize durmadan akan bir suyun bu akışındaki devamlılığı kudretle duyurmuş oluyordu. Şairin bir çok mısraları da kuvvetli "iç kafiye,,leri ile seslendirilmişti. Onun Muhammed Peygamberin torunu Hüseyin için yazdığı meşhur Kerbelâ Mersiyesi'ne nefhetliği derûnî musiki, Türk dili edebiyatında o asra kadar ulaşılamamış bir ulviyete sahipti. Bu şiir, Fuzuli'nin yanık bağrından kopan bir ateş ve duman sütunu; içten gelen bir feryadın ilâhî bir terennümü halinde idi. Bu mersiyenin: "Yâ şâh-ı Kerbelâ ne revâ bunca gam sanâ = Derd-î demâdem - ü elem-i dembedem sanâ,,, yahut: «Ey derd-perver-i elem-i Kerbelâ Hüseyn = Vey Kerbelâ belâlarınâ müptelâ Hüseyn.,, beyitlerindeki iç kafiyelerinden doğan âhenk, şark dünyasında hemen bütün müslümanları, fakat bilhassa Alevî ve Şiîleri, asırlarca yana yana ve doya doya ağlatmıştı.

Kitaplarımızda çok çıkmış bir resmi

Asrının yalnız büyük bir şairi değil, aynı zamanda kuvvetli bir nesir sanatkârı olan Fuzuli'nin mensur eserlerinde görülen nesir dili bazan çok düzgün, sade, adetâ konuşulan dil tabiiliğindedir. Bazı nesirlerinde ise tıpkı bazı manzumelerinde olduğu gibi göze çarpar bir tasannu vardır.

Fuzuli'nin şiirlerinde bu şiirlerin ana duygulariyle iyi anlaşmış tasavvufi bir edâ vardır. Gerek gazellerinde, gerek Leylâ ve Mecnun isimli meşhur mesnevisinde terennüm ettiği aşk, mutasavvıf şairlerin terennüm ettikleri aşka çok benzer. Fuzuli de sevgilisini herşeyden çok kendi vicdanında bulan bir âşık, bir ilâhî aşk şairidir.

Onun bir Âzerî şairi olması, Âzerî şiirinde ise tasavvufun gelenek halini almış bir hayatı bulunması gibi sebepler; ve bilhassa şairin yaşadığı devir ve muhitteki dinî-içtimaî sarsıntılar, onun şiirlerine ister istemez mütehassir bir sôfinin duygu ve düşüncelerini yerleştirmiştir. Şairin fikrî terbiyesi dolayısiyle edindiği tasavvuf malzemesi, hissî terbiyesinin icapları ile de zenginleşerek, onu bütün şark edebiyatında en duygulu ve en zengin bir "aşk,,ın müterennimi yapmıştır.

Bununla beraber Fuzuli'de tasavvuf, Nesimi'de, hattâ Habibi'de olduğu gibi, uğrunda propaganda yapılacak bir iman ve iddia değildir. Çünkü başkalarına duyurulacak sayısız duygu ve düşünceye sahibolan şairin, başkalarına hele şiir kılığında öğretilecek kadar değerli bulduğu hiç bir bilgisi yoktu.

Fuzuli, sadece bütün şark dünyasında "ilâhî aşk,,ı, insan aşkı ile en iyi birleştiren şairdi.

Eserleri: Türkçe, arapça, farsça gibi devrinin üç büyük şark lisanını çok iyi bilen Fuzuli, bu üç lisanın her biri ile, ilmî - edebî; manzum ve mensur, çeşitli eserler yazmıştır. Devrinin hemen bütün ilimlerine vâkıf olmayı, sanatkârlığın vecibeleri arasında sayan Fuzuli'nin gerçekten zengin ve esaslı bir kültüre sahip bulunduğu bu eserlerde açıkça görülmektedir. Bugün Fuzuli'ye ait oldukları kesin olarak bilinen ve bulunan bu sanat ve tefekkür eserlerini şöyle bir sıra ile göstermek mümkündür:

1. Türkçe Divanı: Henüz ciddi ve tenkidli bir tabı yapılamamış olan bu divanın pek çok yazma nushaları ve muhtelif basmaları vardır. Hiç birisi tamam olmıyan matbu divanlarda ayrıca bir çok yanlışlar görülmektedir.

Divanın başında, yer yer türkçe, arapça, farsça beyitler ve küçük manzum parçalarla süslenen mensur bir mukaddime bulunmaktadır. Devrin artistik nesri ile yazılan bu mukaddime, şairin, şiir hakkındaki yüksek düşüncelerini ihtiva etmesi bakımından büyük bir kıymet taşımaktadır. Mukaddimeden sonra, bahar tasviri ile başlıyan bir tevhid kasidesi vardır. Sanat kıymeti çok yüksek olan bu kasidede şair, baharı tasvir ederken tabiatın ahenk ve ulviyetini göstermekte, bu arada kendi geniş bilgisini ortaya koymaktadır. Kasidenin tevhid kısmında da Tanrının kudret ve azameti zengin bir şiir ve bilgi anlaşması halinde terennüm edilmiştir. Bu kasideyi müteaddit "nait,,ler ve diğer kasideler takibetmektedir. Fuzuli'nin bu naitleri içinde en güzeli ve en meşhuru «Su Kasidesi» adiyle anılan "su,, redifli ince ve ulvî şiiridir. Onaltıncı Yüzyıl şairlerinden Hayali'nin ve Yahya Beğ'in kuvvetli nazirelerle cevap verdikleri bu kaside yüzyıllarca Türk edebiyatının en çok sevilen şiirlerinden biri olarak yaşamıştır. Şairin bundan başka devrinin bazı büyükleri için ve bilhassa Kanuni Sultan Süleyman adına yazılmış kasideleri vardır. Kanuni'nin Bağdad'ı zaptetmesi üzerine yazdığı meşhur Bağdat Kasidesi, şairin vatanı olan Bağdat şehrini ne candan ve ne bilerek sevdiğini gösteren kuvvetli bir manzumedir. Bu kasidenin: "Geldi burc-ı evliyâya padişâh-ı nâmdâr,, mısraı Bağdad'ın Kanuni Sultan Süleyman tarafından zaptı için düşürülmüş kuvvetli bir tarihtir. Ancak Fuzuli'nin asıl şairliği gazellerinde ve musammatlarında görülüyor. Fuzuli bir aşk ve şarap şiiri olan gazel tarzını diğer şiir nevilerinin üstünde tutarak bu şiir tarzı ile lirik Türk şiirinin en güzel eserlerini vermiştir. Gazelleri arasında zaman zaman tefekkür ve tasavvuf manzumeleri de bulunmakla beraber, onun en güzel gazelleri bu iki şiir unsuruna zengin bir duygu ve heyecan katarak yazdığı derin, hisli, mustarip ve zarif aşk şiirleridir.

Fuzuli divanında "terkib-i bend,,, "terci-i bend,, şekillerile yazılmış şiirler ve türlü musammatlar da vardır. Bunlar arasında terkib-i bend şekli ile yazılan meşhur "Kerbelâ Mersiyesi,, en az Su Kasidesi âyarında ve şairin "Âl-i abâ,,ya karşı duyduğu derin sevgiyi ve Hüseyn'in şahadeti karşısında, içten yanışlarını terennüm eden canlı bir feryat halindedir. Musammatları, samimî ve mütevazı şairin bütün olgunluğunu mısralarında toplamış kudretli şiirlerdir.

2. Fârisî Divanı: Sanatkârın fars dili ile şiir söylemek hususundaki ileri kabiliyetini gösteren şiirlerini ihtiva etmektedir.

3. Arabî Divanı: Bu, küçük bir divandır. Tek nüshasına Leningrad'da bulunan bir "Fuzuli külliyatı,, içinde tesadüf edilmiş ve bu külliyat, Rus bilgini E. Berthels tarafından incelenmiştir. Berthels'in buna dair yazdığı bir makale, şiirlerden bazılarının rusca tercümeleri ile birlikte Sovyet İlimler Akademisi'nin müsteşrikler mecmuasında neşrolunmuştur.

4. Hadikatüssu'adâ: Kerbelâ hâdisesini tasvir eden mensur bir eserdir.

5. Beng-ü bâde: "Esrar,, ile "taze şarab,, ın rakiplik yüzünden giriştikleri bir savaşı hikâye eden sembolik bir mesnevidir. Beng-ü bâde'nin anlattığına göre bu savaş şarap tarafından kazanılmış, esrar mağlûp ve esir olmuştur. Bu manzumeyi doğrudan doğruya şarap ile esrar arasında şairane bir karşılaştırma yapmak maksadiyle yazılmış bir eser olarak kabul edenler vardır. Eserin tasavvufî bir mâna gözetilerek yazıldığını düşünenler de olmuştur. Fakat eser hakkındaki en orijinal tahlil Tahir Olgun tarafından yapılmıştır. Bu bilginin fikrine göre Beng-ü bâde, Osmanlı hükümdarı Sultan Bayezid ile Safevî Sultanı Şah İsmail'i mukayese eden allegorique bir eserdir. Bu iki hükümdar arasındaki rekabeti belirtmekte olan bu eserde bâde: Genç, atak ve cevval ruhlu bir hükümdar olan Şah İsmail'in, esrar ise, mütevekkil ve ağırbaşlı bir sultan olan İkinci Bayezid'in timsalleridir. Herhalde Şah İsmail'e takdim edilen bu eserin böyle bir maksadla yazılmış olması öteki ihtimallerden daha kuvvetli görülmektedir. Beng-ü bâde mesnevisi Fuzulinin matbu külliyatı içinde yayınlanmıştır.

6. Heft Câm: Son zamanlara kadar Sâkînâme adiyle anılan ve gene matbu divanda yayınlanmış bulunan bu küçük mesnevinin Fuzuli tarafından Hetf Câm diye isimlendirildiğine Prof. Fuat Köprülü tarafından dikkat edilmiştir. Esasen eser "yedi câm'ın,, keyfettiklerini izah etmektedir.

7. Rind - ü Zâhid: Bu, fars dili ile yazılmış, küçük ve mensur bir risaledir. Avrupa kütüphanelerinde yazmaları ve Türkiyede basılmış bir tercümesi vardır.

8. Hüsn - ü Aşk: Bu eser de gene Fârisî ile yazılmış bir risaledir. Son zamanlara kadar "Sıhhat - ü maraz,, veya "Ruhname,, gibi isimlerle anılan bu eserin asıl adının "Hüsn - ü Aşk,, olduğu gene Köprülü tarafından Rieu kataloğuna istinaden haber verilmekte ve esere böyle bir ismin, daha çok uyduğu söylenilmektedir.

9. Şikâyetname: Fuzuli'nin bu çok meşhur eseri türkçe, küçük ve mensur bir mektuptur. Nişancı Celâl zade Mustafa Çelebi'ye hitaben yazıldığı için; Nişancı Paşa Mektubu ismiyle de anılan bu güzel mektubun yazılışındaki sebep şudur: Kanuni Sultan Süleyman Bağdad'a girdiği zaman, Fuzuli bu büyük hükümdarı: «Geldi burc-ı evliyâya padişâh-ı nâmdar,, sözleriyle karşılamış ve ona meşhur Bağdad Kasidesi'ni sunarak kendisi ile birlikte çok sevdiği vatanını da - bütün meziyetleri ve bütün kıymetlerile - yeni hükümdara takdim etmişti.

Böylelikle Osmanlı tabiiyetine giren Fuzuli'nin değeri, Osmanlılar tarafından az çok takdir edilmiş ve kendisine Bağdad vakıflarının masraf fazlasından verilmek üzere, günde dokuz akçelik bir tahsisat bağlanmıştı. Ancak bu tahsisatı alabilmesi için Fuzuli'ye bir de berat verilmiş olduğu halde şair, vakıf memurlarının ihmalleri ve hırsızlıkları yüzünden uzun müddet oyalanmış ve bu geliri alamamıştı. Nihayet, parayı alamadığı için değil, vakıf idaresindeki yolsuzluklara üzüldüğü için Fuzuli, devrin Nişancı Paşa'sına hitaben bir şikâyet mektubu yazmak zorunda kalmıştı.

İşte Onaltıncı Yüzyıldaki Osmanlı nesrinin ve Türk içtimaiyat tarihi ile Türk edebiyatındaki nüktedanlığın şaheser vesikalarından biri olan Şikâyetname bu sebeple vücuda gelmiştir. "Selâm verdim, rişvet değildir deyü almadılar.,, , "Gördüm ki suâlime cevaptan gayrı nesne vermezler ,, gibi çok zarif nükteleri ihtiva eden bu eser, bazan sade fakat

ŞUBAT AYI

Şubat, senenin ikinci, kış mevsiminin son ayıdır. Şubat artıkyıllarda yirmi dokuz, diğer yıllarda yirmi sekiz gündür. Rakamı 1944, 1948 gibi dörde bölünebilen yıllar artıkyıldır. Bu ayda soğuklar şiddetini muhafaza etmekle beraber açık ve mutedil günler de olur. Yağmur, bazan da kar yağar.

Millî günler ve tatiller: Bu ayda pazarlar dışında resmî tatil yoktur.

Sağlık: Bu ayda havalar sık sık, hattâ bazan günde iki defa değişir. Bu hale ve güneşli havaya aldanmamak, soğuktan korunmak için tedbiri elden bırakmamak gerektir. Bu ayda da, ocak ayında olduğu gibi sokağa çıkarken palto ve lâstik ihmal edilmemelidir. Soğuk algınlıklarında gene ocak ayındaki gibi hareket etmelidir.

Ayın yiyecek maddeleri: Etler: Koyun, sığır, dana. Bu ayda dört beş kiloluk, hattâ biraz daha büyük kuzular bazı kasaplarda görünürse de hıdrellezden evvel rağbet etmemek sağlık bakımından daha doğrudur.

Av etleri: Çulluk, çil yaban horoz ve ördeği, bağırtlak, sülün, karaca, tavşan. Keklik ve bıldırcın avlanmaz.

Kümes hayvanları: Tavuk, piliç, ördek, hindi, kaz.

Balıklar: Uskumru, kalkan, dil, tekir, mezit, barbunye, istrongilos. Bu ayda bütün balıklar yumurtalıdır, pek yenmezler. Bununla beraber kefal ve torik yağlıdır.

Kabuklu deniz hayvanları: Midye, istiridye, pavurya, istakoz, teke, karides.

Taze sebzeler: Şalgam, havuç, ebegömeci, ıspanak, kuzukulağı, lâhana, karnabahar, turp, hindiba, kereviz, helvacıkabağı, pancar, turfanda olarak ta fasulya, bamya, bakla, enginar, sakızkabağı, domates, top ve frenk salatası, top kıvırcık salata.

Meyva: Elma, armut, muz, portakal, mandalina, kestane, hurma.

Peynirler: Kaşar ve salamura peynirleri.

Yoğurtlar: Kâse, torba ve testi yoğurtları.

Ayın tarım işleri:

Tarlalar: Mart ve nisan ayları için ekine hazırlanır, gerekli yerler sürülür, gübrelenir.

Bağcılık: Bağların budanmasına devam olunur, mutedil yerlerde ise budama işine son verilir. Kütükler kireçle badana edilir. Filokeradan kurtarmak için kütük köklerine kükürt konur. Çubukların çoğaltılması için daldırma usulüne başvurulmalıdır. Aşı yapılacak çubuklar hazırlanır ve aşı işlerine başlanır. Çubuklar, dikilinceye kadar ince kum içinde saklanmalıdır. Mutedil yerlerde çubukların dikilmesine bu ayda başlanır. Kumluk arazideki bağlar işlenir.

Ehlî hayvanlar: At cinsi hayvanların gıdaları arttırılır. Doğurmuş ineklere tekrar nebat kökleri verilir. Havalar uygun giderse kuzular otlamıya çıkarılır. Geçen iki ayda doğmuş kuzular sütten kesilir. Bu ay koyun besleme mevsimidir; koyunlara verilen tuzun miktarını arttırmalıdır. Tavuklar ve hindiler bu ayda yumurtlamıya başlarlar. Tavuk ve ördek yumurtalarını kuluçka altına koymalıdır. Kuluçkaya hindi yatırmak daha muvafıktır. Çıkan civcivleri havalı, ışıklı yerlerde tutmalı, fakat kümeslerinden çıkarmamalıdır. Kümesler kireçle badanalanmalıdır. Tavukları yavaş yavaş kuluçka olmıya alıştırmalıdır. Kuluçkaya yatacak tavuk on sekiz aylıktan küçük ve iki yaşından büyük olmamalıdır.

Arıcılık: Güzel havalarda kovan ağızlarındaki kapı kaldırılmalı, kovanların bulunduğu yerler temizlenmelidir. Oğullara tuzlu su koymalı ve sulu gıdalar vermelidir. Eğer fazla kar yağar ve uzun zaman kalırsa kovanların önüne saman veya kül serpiştirmelidir. Hararet sıfırın üstünde sekize çıktığı zaman arılar hep birden dışarı fırlıyacak olursa hayat eseri göstermiyen arıları da dışarı çıkmıya zorlamalıdır.

Böcekçilik: Bu ayda dutluklar sürülür ve dikim yapılır.

Meyva bahçesi: Bu ay ağaç dikme mevsimi olduğundan gerek rutubetli ve gerek kurak topraklara dikilecek bütün meyva ağaçlarının dikimi bu ayda tamamlanmalıdır. Frenk üzümü, kiraz, vişne, şeftali, kayısı, erik, elma, armut ağaçları budanır. Bu ayda kalem aşısına başlanır. Fidanlıklara elma armut ve daha başka meyva çekirdekleri dikilir. Fındık dalları uzarsa meyva vermiyeceğinden bunlar budanmalıdır. Ağaçları rüzgârdan muhafaza için birer sırıkla desteklemelidir. Ağaç dikimi don havalarda yapılmamalıdır. Gene bu ayda ağaçların dipleri çapalanır, gübrelenir, tırtıllar ayıklanarak kireçle badanalanır.

Sebze bahçesi: Bahçıvanlara epey iş vardır, evvelki ayların yarım kalmış işleri bu ayda tamamlanır. Sebze tarlalarının bellenip gübrelenmesine, hazırlanmasına devam edilir. Bu ayda toprak ziyade su tutacağından sebze tarlalarında inişçe yerlere çukurlar açıp suları oraya çekmelidir. Ayın yarısından sonra güz ıspanağı ekilir. Soğan tarlalarının kenarına salata fidanları ve ay nihayetine doğru da kekik ve kuzukulağı fideleri dikilir. Uygun havalarda enginarların kökleri açılır. Kuşkonmazlar ikinci defa çapalanır ve gübrelenir. Bu ayda açıkta dikilen sebze tohumları şunlardır: Pancar çeşitleri, maydanoz, tere, frenk maydanoz ve teresi, çabuk yetişen cinsinden fasulya, ıspanak, yazlık turp, salata, yaz hindibası, marul, nohut, soğan ve son turfanda bakla, bezelya. Kök olarak çilek, kuşkonmaz, kekik, patates, fide olarak pırasa, kuzukulağı, enginar, diş olarak ta sarmısak dikilir.

Çiçek bahçesi: Toprakların hazırlanması tamamlanır. Süs ağaçlarının kuru ve biçimsiz dalları ayıklanır. Çardak gülleri ay sonunda budanır. Karanfil ve lâleleri saksılara dikmelidir. Ay sonlarına doğru çimen tohumu ve şebboy, kuşbağı, haşhaş, gelincik vesaire dikilir. Havalar pek don olmazsa tarhlara adaçayı, lâvanta, levantin çilekleri ve başka çiçekler dikilerek mozaik yapılır. Havalar uygun giderse sonbaharda ekilememiş çiçek tohumları bu ayda dikilir.

Allom'un resimlerinden

Geçen asırda Boğaziçi

çok daha artistik bir üslûpla yazılmış ve yer yer âyet ve hadislerle ve küçük manzum parçalarla süslenmiştir. Şikâyetnâme, Fuzuli külliyatı arasında basılmıştır.

10. Hadîsi Erba'în tercümesi: Muhtelif yazmaları bulunan, küçük, manzum bir eserdir.

11. Matla'ul-i'tikaad: Fuzuli'nin İmamiye mezheb'nden olduğunu kesin olarak meydana koyan bu eser, kelâma ait bir risaledir. Tek nushası, son zamanlarda Leningrad'da bulunan Fuzuli külliyatı arasındadır.

12. Şâh-ü Gedâ: Sadıki tezkiresinde mevcudiyeti haber verilen bu esere henüz tesadüf edilememiştir.

13. Risâle-i Muammâ: Müteaddit yazmaları bulunan bir eserdir.

14. Enîs-ül-Kalb: "Bu güzelin adını Enîs-ül - kalb koydum: Anlayışlı adamların meclisinde onun her zaman cevelânını istiyorum.„ diyerek, Fuzuli'nin sanat âlemine samimî bir hevesle takdim ettiği bu güzel manzume, farsça dili ile yazılmış, zarif bir duygu ve tefekkür kasidesidir. Sanatkârın farisî divanında görülemiyen bu kasideye Edirne Kütüphanesindeki bir mecmuada tesadüf eden Câfer Erkılıç, onu, farsça aslı ve türkçe tercümesi ile birlikte kıymetli bir tetkikten geçirerek 1944 yılında, İstanbul'da müstakil bir kitap halinde neşretmiştir.

15. Leylâ ve Mecnun: Fuzuli'nin en büyük sanat eseri, Leylâ ve Mecnun isimli meşhur aşk ve ıstırap mesnevisidir. Leylâ ve Mecnun, eski bir Arap efsanesi ve bir Mezopotamya hikâyesidir. Bu hikâyenin ruhunu teşkil eden aşk, ıstırap, vefa ve samimilik, onu yazan sanatkârın ruhunda engin bir hayata sahibolduğu için bu güzel hikâye, Fuzuli'nin elinde mevzuunu bulan büyük bir şairin en güzel eseri olmak bahtiyarlığına ulaşmıştır.

Önce İran edebiyatında Genceli Nizâmi tarafından kaleme alınarak klasik bir mesnevî konusu haline getirilen bu Arap halk hikâyesini Türk edebiyatında ilkönce Onbeşinci Yüzyılın Çağatay şairi Ali Şir Nevâi yazmıştı. Aynı efsane, Fuzuli'den önce bir defa da Osmanlı şairi Celîli tarafından kaleme alınmış bulunuyordu.

Fuzuli, türkçedeki bu Leylâ ve Mecnunlardan tamamile habersiz olarak; ve onu lisanımızda ilk defa yazdığını sanarak harekete geçmiş ve bu bahtiyar gaflet, Türk dili edebiyatına şarkın bütün Leylâ ve Mecnunlarının en güzelini kazandırmıştır. Eser, mesnevî şeklinde ve "mef'ûlü mefâ'ilün fa'ûlün„ kalıbiyle yazılmıştır. İçinde bazan Leylâ'nın, bazan Mecnun'un duygularına tercüman olan, türlü vezinlerle söylenilmiş, bir takım ve çok güzel gazeller de vardır, Ayrıca biri Mecnun'dan Leylâ'ya, diğeri Leylâ'dan Mecnun'a gönderilmiş, Murabba şeklinde iki mektup da, eseri süsliyen manzumeler arasındadır. Fuzuli, kitabının başına oldukça külfetli bir üslûpla yazılmış, mensur bir mukaddime koymuştur. Leylâ ve Mecnun hakkında küçük bir açıklama mahiyetinde olan bu mensur parçada asıl eserdeki aşkın özüne, yani platonik aşka temas edilmektedir. Bu küçük nesir parçasından sonra şair, gene ayni vezinle, Hamd, Tevhîd, Münâcât mahiyetinde manzumeler sıralamış; hemen dünyanın her yerinde "nazmın hor görüldüğü bir devirde„ girriştiğini söylediği bu zor işi başarabilmek için "sâki„ den "medet„ dilemiştir.

Bu arada devrin Padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'ı metheden şair, nihayet bu eseri niçin yazdığını hikâye etmiştir. Fuzuli'nin anlattığına göre; şair bir gün şiirden, ilimden, sözden, sohbetten anlıyan insanların meclisinde bulunmuştur. Bu insanlar arasında, Rûm diyarından, yani Osmanlı imparatorluğunun başkentinden gelen kimseler de vardır. Rûm şairleri mecliste sözü şiire getirerek, Fuzuli'ye, Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyılda Anadolu edebiyatının en büyük iki mesnevî şairi olan Ahmedi'den, Şeyhi'den bahsetmişler; ve kendisine türkçe bir Leylâ ve Mecnun yazmasını teklif etmişlerdir. Şair, önce aczini ileri sürerek, özür dilemiş; fakat devamlı ısrarlar karşısında bu zor teklifi kabule mecbur olmuştur. "Sanatkârın burada bahis mevzuu ettiği Rûm şairlerinin; Kanuni ile birlikte Bağdad'a giden iki büyük Osmanlı şairi; Hayâli ve Yahyâ Beg olduğu kuvvetle tahmin edilmektedir. "Fuzuli bu şairlerin teklifini bir imtihan telâkki ettiğini ve yalnız Allaha güvenerek işe başladığını söylemiştir.

Asıl ismi Kays olan Mecnun, zengin bir kabile reisinin oğludur. Kays, daha çocukken devamettiği mektepte Leylâ isimli, güzel bir kız çocuğu ile tanışır ve bu iki çocuk arasındaki bağlılık kısa bir zamanda büyük bir aşk halini alır. İki çocuk, birbirlerine karşı duydukları sevgiyi gizliyemedikleri için, bu derin rabıta yavaş yavaş halk arasında yayılmıya başlar. Leylâ'nın bu halini onun haysiyetine ve aile şerefine yakıştıramıyan annesi, kızını mektepten alarak onu sonsuz bir elemle başbaşa bırakır. Küçük sevgilisinin mektebe gelmediğini ve gelmiyeceğini öğrenen Kays, Leylâ'sını bulamayışın verdiği ıstırapla mektepten uzaklaşır; ve gönlünde devâ bulmaz bir yara halini alan aşk, onu çöllere düşürür. Okadar çılgına döner ki, halk arasında Mecnun diye anılır. Mecnun'a baba öğütleri kâr etmez. Leylâ ile evlenmesi için girişilen teşebbüsü de kızın ailesi kabuletmez. Dualar, adaklar neticesiz kalır. Şifa bulur ümidiyle Kâbe'ye yüzsürmiye götürülen Mecnun orada belâsının arttırılması için yakarışlarda bu'unur; ve insanlardan ayrılarak dağlara, çöllere kaçar; kuşlarla ceylânlarla yaşar.

Beride Mecnun'dan farkı olmıyan Leylâyı, zamanın olgun bir insanı sayılan İbn Selâm'la evlendirmek isterler. Bu izdivaca mâni olamıyan Leylâ, mustarip güzelliği ile kocasına öyle cazip görünür ki, İbn Selâm, ondan visâl istemek zorunda kalır. Fakat Leylâ, kendisini tehdideden bir perinin buna razı olmadığını, aksi takdirde her ikisinin de canına kıyacağını söyliyerek kocasını bu efsaneye inandırır. İbn Selâm, Leylâ'ya ulaşmaktan mahrum kalarak, bu dayanılmaz özleyiş yüzünden ölüp gider. (Bu arada Rûm diyarında yetişmiş ve gün görmüş, büyük bir kahraman olan Nevfel, Mecnun'un macerası ile alâkadar olur. Onu muradına ulaştırmak maksadiyle Leylâ'nın ailesine başvurur. Fakat teklifini kabulettiremez. Buna çok hiddetlenen Nevfel, silâha sarılarak Leylâ'nın kabilesi ile savaşa girişir. O zamana kadar hiçbir savaşta yenilmemiş olan Nevfel, bu savaşı bir türlü kazanamaz. Hayret ve dehşete düşer. Çünkü vefalı Mecnun, bir yandan kendi hesabına dövüşen Nevfel için dua ederken öbür yandan Allaha, sevgilisinin mensubolduğu kabilenin yenilmemesi için yalvarmakta idi.

İşi anlıyan Nevfel, nihayet sadece kazanmak için yaptığı son bir hamle ile harbi kazanır. Fakat Leylâ'nın annesi tarafından yapılan ricayı da kabul ederek, kızı Mecnun'a vermekten cayıp kendi yurduna döner.)

İbn Selâm'ın ölümü üzerine doya doya ağlamak fırsatını bulan Leylâ artık serbest kaldığı için çöllere koşarak Mecnun'u aramıya başlar. Leylâ ile Mecnun birbirlerini tanımaz bir halde bulurlar. Fakat Mecnun, bu ilâhî aşkın maddileşmesinden çekinir. O, artık Leylâ'sını kendi ruhunda bulmıya muvaffak olmuş, dışarıda bir başka Leylâ aramıya lüzum kalmamıştır.

Mecnun'daki platonik aşkın ulviliği karşısında heyecanlanan Leylâ, geriye döner. Fakat gene Mecnun'un derdine dayanamıyarak sararır, solar ve nihayet ölür. Bu müthiş ve felâketli haberi Mecnun'a ulaştırırlar. Mecnun Leylâ'nın mezarına koşar, ağlar ve orada ölüp toprak olarak, dünyada temiz kalan vücudunu, Leylâ'nın onun kadar temiz ve mukaddes toprağiyle birleştirir.

Günlerden sonra bir gece Mecnun'un sadık arkadaşlarından biri, büyük aşklarını visal ile kirletmiyen bu iki sevgiliyi rüyasında ve Cennet bahçelerinde görür. Bunun üzerine Leylâ ile Mecnun'un aziz mezarlarını ziyaret etmek, halk arasında mukaddes bir âdet olur.

Bununla beraber Leylâ ve Mecnun'un gerek yazılışındaki yüksek sanat unsurları; gerek vakalarının yürütülüşündeki hayat ve cemiyet görüşleri bu eserin idealist bir mutasavvıf zihniyeti ile meydana getirilmediğini gösteriyor. Kendisinden evvel ve sonra yazılan bütün Leylâ ve Mecnun'ların en güzeli olan bu eser, herşeyden çok, zengin bir duygu ve hâyal mahsulüdür. Fakat mısralarından taşan daha açık bir hakikat, beşerî aşkla platonik aşkın bu eserde erişilmez bir ustalıkla birleştirilmiş olduğudur. Leylâ ve Mecnun'a göre, Tanrı Leylâ'da güzellik olmuş ve Mecnun'da göz ve gönül olarak, kendi güzelliğini görmüş ve sevmiştir. Fuzuli'ye göre ise, Leylâ güzel bir kadın ve Mecnun, seven bir insandır. Bu insanın coşkun sevgisi, hissî ve ilâhî âşkı; hayatta aşktan ve Allah'tan başka sarılacak hiçbir iman bulamıyan bir gönülün, insan aşkı ile Allah sevgisini bir araya getirebilen temiz ve masum ürperişleri halindedir. Mustarip, mistik ve romantik bir muhitte, böylesine duyan, düşünen, bilen ve tahayyül eden bir sanatkârın, kendi iç âlemindeki zengin duygu ve tefekkür unsurlarını bir Leylâ ve Mecnun efsanesi halinde terennüm etmesi gayet tabiidir. Eserde tabiat tasvirleri; örf ve âdetlerin tanıtılışı; insan ve cemiyet tipleri, efsanenin müsaade ettiği ölçüde zengin, tabiî ve kuvvetlidir. Leylâ ve Mecnun aynı zamanda ileri bir hikâye tekniği ile yazılmıştır. Şairin, eserini divan şiirine mahsus sanatkârane beyitlerle örmüş olması ve bize şiirin lezzetini beyit beyit tattırması, vakayı takip hususundaki alâkamızı aslâ sarsmamaktadır.

Divan şiirinin, «güzel» i tarif için kullandığı en klâsik teşbih ve istiarelerin, türlü mecaz sanatlarının Leylâ ve Mecnun'da yepyeni bir söyleyiş lisanı bulduklarını hayranlıkla müşahede ediyoruz: Fuzuli'nin yeni, ince ve zeki buluşları hayranlığımızı bir kat daha arttırıyor. Eserde, seven insanın, cemiyetten uzaklaşarak kendi ruhunun ve çıplak tabiat varlıklarının içine gömülmesi güzel; dağlarla, bulutlarla,kuşlarla, ceylânlarla yapılan hasbıhaller ve arkadaşlıklar çekicidir. Gönlündeki sevgiyle ve ruhundaki özleyişlerle başbaşa kalan insanın, mumlarla eriyip, pervanelerle yanması; bulutlardan dökülüp, sevgilinin geçeceği kırlarda açması; eşyaya hayat veren şairin eşsiz söyleyişleri arasındadır. İbn Selâm'ın olgunluğu, Nevfel'in kahramanlığı ve bütün bu şahsiyetler etrafında dolaşan kız, erkek anne, baba; muharip ve arkadaş bütün

şahıslar canlıdır. Nihayet Leylâ ve Mecnun'un insan olarak ayrılıp, toprak olarak buluşmaları esere çok yaraşan bir neticedir.

Fuzuli'nin bu eseri, onun hassas ruhuna uygun, büyük sanat ve şöhretine lâyık bir sanat âbidesidir.

Leylâ ve Mecnun, sanatkârın matbu külliyatına tamam olarak ilâve edilmiştir. Ayrıca; İstanbul'da, Tebriz'de, Taşkent'te basılmış nushaları vardır. Fakat ne bu güzel eser, ne de (Enis - ül - kalb hariç olmak şartiyle) Fuzuli'nin diğer kitapları henüz lâyık oldukları itina ile işlenip, bilhassa lisan bakımından itimat edilecek tenkitli bir külliyat haline getirilmemiştir.

T e s i r l e r i : Bir âzerî lehçesi şairi olmasına rağmen Fuzuli'nin şöhret ve tesiri en çok, Anadolu-Osmanlı edebiyatında görülür. Hayatında lâyık olduğu kadar tanınmış ve korunmuş olmamakla beraber; ölümünden sonra gittikçe artan bir sevgi ve alâka hâlesiyle kuşatılan Fuzuli, bütün Türk dünyasınca sevilmiş; onun tarzında yazan ve yetişen şairlerin çoğalmasiyle, büyük ve devamlı bir «Fuzuli Mektebi» kendiliğinden teessüs etmiştir.

Edebiyatımızda Fuzuli tesirinin önemi, Fuad Köprülü'nün şu cümlelerinde, en güzel ifadesini bulmuştur: «Türk edebiyatının muhtelif sahaları üzerinde asırlardanberi Fuzuli kadar tesir bırakmış şair pek azdır. Nesimi ve Nevâi'den sonra ancak Fuzuli'dir ki Türk âleminin her tarafına eserleri yayılmış, okunmuş, sevilmiş, taklit ve tanzir edilmiştir. Yalnız Fuzuli'yi yetiştiren Âzerî sahası değil, Osmanlı ve Çağatay edebiyatları da yüzyıllardanberi onun kuvvetli nüfuzu altında kalmışlardır. Taşkent'ten Kazan'a, Kırım'dan Macaristan hudutlarına; Bağdat'tan Kahire'ye, Tebriz'den Buhara'ya ve İstanbul'a kadar bütün Türk sahası yüzyıllarca onun terennümlerini dinledi. Azerbaycan, İran ve Cenubî Kafkas Türklerinin, Farisî'nin müthiş tahakkümüne rağmen yüzyıllarca Türklüklerini muhafaza etmelerinde, Türk âleminin manevî vahdetinin bozulmamasında Fuzuli'nin pek büyük bir tesiri vardır. Denilebilir ki bu tesir, genişliği ve devamı bakımından Fuzuli'nin dehasına uygundur. „

Baki, Yahyâ, Hayâli gibi çağdaş Osmanlı şairlerinden başlıyarak, Nâbi, Nedim, Galip gibi en büyük Osmanlı şairleri Fuzuli'ye nazireler yazmış, onun kuvvetli tesirleri altında eserler vermişlerdir. Fuzuli'nin şöhret ve tesiri, Türk edebiyatının Avrupalılaşmıya başladığı zamanlarda da hiç eksilmeden devam etmiştir. Onun Leylâ ve Mecnun'u ile, avrupaî Türk edebiyatının en velûd şairi Abdülhak Hamid'in Makber isimli meşhur eseri arasında çok kuvvetli duygu, düşünce ve söyleyiş benzerlikleri bulunduğuna değerli araştırıcı Fevzi̇ye Abdullah Tansel, isabetle dikkat etmişt .

Son yıllarda büyük Türk şairinin hayat ve eserleri hakkında yapılan kuvvetli ilmî araştırmalar yanında, onun sanatını, şiir anlayışını, hayat ve cemiyet görüşünü ve eserlerinde yaşıyan zengin duygu ve düşünce âlemini anlamıya ve belirtmiye çalışan küçük etüdlere de rastlanmaktadır.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : *Âlî; Künh-ül Ahbar. Ahdî tezkiresi. A. Krimski; İstoriya Turtsii veya Literaturiy (Türkiye tarihi ve edebiyatı), Moskova, 1926. Câfer Erkılıç; Enis-ül-Kalb, İstanbul, 1944. C. Huart; Histoire de Bagdad, Paris. 1910. E. Leroux. E. Berthels; Şûra Cumhuriyetleri İlimler Akademisi bülteninde ve Sovyet İlimler Akademisinin müsteşrikler mecmuasındaki rapor ve makalesi (Bu rapor ve makale için Fuad Köprülü'nün "Fuzuli'nin yeni eserleri" isimli makalesinde izahat vardır). Ebilzziya Tevfik; Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye. Fevziye Abdullah; Makber'de Leylâ ve Mecnun tesirleri, Ülkü M. S. 59. Fuzuli'nin gazelleriyle diğer Divan şairleri arasında benzeyişler, Azerbaycan Yurd Bilgisi M. S. 30. Fuad Köprülü; Azerbaycan edebiyatına ait tetkikler, Bakû, 1926. Millî Edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri, İstanbul, 1928. Fuzuli'nin yeni eserleri, Azerbaycan Yurd Bilgisi M. S. 12. Fuzuli'ye ait bazı notlar, Türkiyat M. C. 2, S. 434. Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul, 1931. Anadoluda Türk dil ve edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış, Yeni Türk M. S. 7. Osmanlı - Türk edebiyatı, İslâm Ansiklopedisi. Feridun beg Göçerlü; Azerbaycan Türklerinin edebiyatı, Tiflis, 1903. Cibb. (E. J. W.); A. History Of Ottoman Poetry, London, 1900 - 1909. Hasan Çelebi tezkiresi. Hammer; Devlet-i Osmaniye tarihi (Ata Bey tercümesi), Osmanlı şiir sanatı tarihi. Hıfzı Tevfik Gönensay - Nihad Sami Banarlı; Türk edebiyatı tarihi, İstanbul, 1940. İbrahim Necmi; Tarih-i Edebiyat dersleri, İstanbul, 1338. Kâtib Çelebi; Keşf - Al - Zunûn. Kınalızade tezkiresi. Rieu, Charles; Catalogue of the Turkish manuscripts in the Britsh Museum, 1888. Riyazî tezkiresi. Sabahaddin Eyuboğlu; Fuzuli'de şiir telâkkisi, İnsan M. S. 91. Sadıkî tezkiresi. Süleyman Nazif; Fuzuli. Tahir Olgun; Fuzuli'ye dair. İstanbul, 1936. Tahir Bey (Bursalı); Osmanlı müellifleri. Vasfi Mahir Kocatürk; Leylâ ile Mecnun (yeni türkçeye tercümesi) İstanbul, 1943. Yusuf beg Vezirof; Azerbaycan edebiyatına bir nazar, İstanbul, 1337 ve. Fuzuli'nin kendi eserleri.*

(Nihad Sami Banarlı)

HERCAYİ MENEKŞE — Menekşegillerden, çok çeşitli renklerde çiçekler veren bir bitki. Bu bitkinin lâtince teknik adı «üç renkli menekşe» mânasında «viola tricolor» dur. Dalları çoktur, yaprakları ovaldir. Büyük ve gayrimuntazam beş taçyapraklı olan çiçekleri kokusuzdur. Bu taçyapraklardan üstteki ikisi çok defa aynı renktedir, alttaki üçünün renkleri ise sarıdan koyu menekşe rengine kadar türlü renklerde ve değişiktir. Tohumdan üretilerek bahçelerde yetiştirilen birçok çeşitleri vardır. Çiçekleri kokusuz olmakla beraber, güzel görünüşlü ve türlü renklerde olduğu için bahçeleri süsliyen bir bitkidir.

Hercayi menekşe

Lâtince teknik adı «viola tricolor arvensis» olan yabani hercayi menekşenin çiçek yaprakları linet verici (laksatif) ve barsakları temizleyicidir. Bu maksatla kullanılmak üzere çiçek yapraklarını suda binde on nispetinde haşlamalı ve bu menkuu otuz ile yüz gram arasında bir miktarda içmelidir.

(A. B.)

İNCİR — Isırgangillerden incir ağacının meyvası. İncir ağacının lâtince teknik adı «ficus carica» dır. Bu ağaç önce Asya, sonra Afrika ve Güney Avrupasından çıkarak dünyaya yayılmıştır.

İncir ağacı veya fidanı, sıcak memleketlerde yetişir. Umumiyetle dallarının özü sütlü bir usare ihtiva eder. Ağacın odunu yumuşaktır. Bu itibarla incir ağacına çıkanlar umumiyetle dallarin kırılmasiyle çok kere neticesi vahim olan kazalara maruz kalırlar.

İncir : Dalı ve meyva kesiti

İncir ağacının yaprakları geniş kulakçıklarla nihayetlenir. Çiçekleri tek cinsiyetlidir. Bu çiçekler tepes açık ve göz denilen toparlak bir çiçekliğin iç sathına dağılmıştır. Yanlış olarak meyva denilen bu çiçeklik döllenme (ilkah) den sonra şişer ve bildiğimiz incir o'ur. Bu döllenmenin teknik adı «sycone» dur. Yunanlıların incire «sika» demesi buradan gelir. İngilizce «fig», fransızca «figue», almanca «feige», italyanca «fico» adları hep lâtincesi olan «ficus» tan gelmektedir. Dilimizdeki incir kelimesine yakın bir ad bu meyvanın farsçası olan «encir» dir.

İncirin hepsi sıcak bölgelerde yetişen altı yüzden fazla çeşidi vardır. Memleketimizde yetişen başlıca çeşitleri patlıcan inciri

Aydında bir incir bahçesi

(kırmızımtırak), lob incir (yeşil ve büyük), vezir inciri (gene yeşil ve büyük), kavak inciri (morumtırak) cinsleridir. Esesen incirler beyaz ve morumtırak olmak üzere iki ana sınıfa ayrılırlar.

Çiçek inciri, yaz inciri veya ilk incir adı verilen cinsi sonbaharda değil, fakat ertesi yaz kemale eren ve sonbahar mahsulünden önce bir ilk mahsul veren, fakat bu mahsulü yenmiyen incirdir.

İncir taze ve kuru olarak yenilir bir meyvadır. K u r u s u i y i b i r g ı d a d ı r v e m e m l e k e t i m i z i n i h r a c a t m a l l a r ı n d a n d ı r .

İncirden endüstride alkol ve suma çıkarılır. Cezayir'de «araki» denilen rakısı yapılır ki bizim «rakı» da bu kelimeden gelir. Esasen rakı üzüm ve incirden istihsal olunur. Ancak üzüm rakısı sıhhat bakımından daha zararsız ve daha makbuldür.

Resmî istatistiklere göre memleketimizde harbin ilk senesi olan 1938 - 1939 da devlet eliyle 33.817.400 litre ve hususî ellerde 31.477.000 litre incir suması istihsal edilmiştir. 1942 - 43 istihsali ise yalnız devlet eliyle olmak üzere 44.326.400 litredir.

Memleketimizde en verimli incir istihsal bölgesi Ege'dir. Bu bölgede 1933 senesinden 1941 senesi dahil olmak üzere istihsal edilen incir, sırasiyle 28, 36, 34, 36, 40, 40 ve 40 bin tondur. Türkiye incir istihsali ise 1937

senesinden başlıyarak 1942 de dahil olduğu halde sırasiyle 142, 148, 142, 144, 138, 105 bin tondur.

İhracatımız harbin ilk senesi olan 1939 da İngiltere'ye 1.236.000 lira kıymetinde 10.412, Almanya'ya 709.000 lira kıymetinde 3.349, Fransa'ya 236.000 lira kıymetinde 2.020, Belçika'ya 167.000 lira kıymetinde 1.029, Amerika'ya 229.000 lira kıymetinde 791, Mısır'a 88.000 lira kıymetinde 632, Rusya'ya 12.000 lira kıymetinde 65, İtalya'ya 5.000 lira kıymetinde 26 ve diğer memleketlere 1.578.000 lira kıymetinde 10.309 ton olmak üzere topyekûn 4.260.000 lira kıymetinde 28.633 tondan ibarettir.

Harbin ikinci senesi olan 1940 ihracatımız ise şöyledir: Almanya'ya 824.000 lira kıymetinde 8.481 ton, Fransa'ya 287.000 lira kıymetinde 2.805 ton, İngiltere'ye 105.000 lira kıymetinde 562 ton, Amerika'ya 86.000 lira kıymetinde 251 ton, İtalya'ya 21.000 lira kıymetinde 231 ton, Mısır'a 46.000 lira kıymetinde 201 ton ve diğer memleketlere 1.009.000 lira kıymetinde 6.321 ton olmak üzere topyekûn 2.397.000 lira kıymetinde 18.956 tondan ibarettir. Bu surétle harbin daha ilk senesinde incir ihracatımız aşağı yukarı yarı yarıya düşmüş demektir.

(A. B.)

İZMİRLİ, İSMAİL HAKKI — (1869 - 1946) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Hadis ve Tefsir Tarihleriyle İslâmda Türk Âlimleri Ordinaryüs Profesörlüğünden emekli İsmail Hakkı İzmirli, bilhassa İslâm felsefesi ile ilgili mevzularda çok yetkili, bu yetkisi nispetinde de verimli bir bilgindi. İsmail Hakkı İzmirli, soyadının da delâlet ettiği üzere 1869 da İzmir'de doğdu. Babası, Rus Muharebesinde vurulan yüzbaşı Hasan Efendidir.

İsmail Hakkı İzmirli, İzmir Rüştiyesini bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek Yüksek Muallim Mektebine girdi ve yirmi beş yaşında Darülfünun Edebiyat Fakültesinden birincilikle çıktı. Bir müddet Fen Fakültesine ve Mülkiye Mektebine devam etti ve medrese derslerinden de icazet aldı. Tahsilini bitirmesiyle başlıyan ve elli yılı dolduran tedris, tetkik, tetebbu ve telif hayatı ve bu müddet üçinde bir ân zayıflamıyan öğrenme ve öğretme aşk ve heyecanı bir taraftan binlerce talebe yetiştirmesine, bir taraftan da Türk - İslâm bilim âlemine sayısı yüzü bulan eser bırakmasına imkân verdi. Üstadın bu eserlerinden İslâm ve Avrupa felsefelerine, fıkıh ve kelâma, ahlâka, mezhep ve dine, Kur'an tercüme ve tarihine ait olan bilhassa otuz beş kadarı pek büyük bir değerdedir. Bu eserleri dışında birçok ilim mecmualarına makaleler yazmış olan İsmail Hakkı İzmirlinin, İslâm felsefesine dair Anglikan Kilisesinin kendisine sorduklarına cevap teşkil eden iki yüz küsur sayfalık eseri bilhassa meşhurdur ve ölçüsüz bir değerdedir. Üstad, İbni Rüşd gibi büyük İslâm mütefekkirleri ve Farabi gibi Türk filozofları hakkında esaslı tetkiklerde bulunarak bu tetkiklerini yayınladı. Büyük âlim, ilmî eserlerinden dolayı Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) nin takdirnamesini kazandığı gibi Fransa Devleti tarafından da kendisine Akademiya nişanı verildi.

İsmail Hakkı İzmirli; tedris ve memuriyet hayatında Mülkiye Mektebinde, Muallim Mektebinde, liselerde, yüksek medreselerde, Darüşşafakada arapça, fıkıh usulü, tarih, felsefe, İslâm felsefesi, kelâm, felsefe tarihi, dinler tarihi gibi dersler okuttu, eski Maarif Nazırlığı Teftiş ve Muayene Heyeti Âzalığında, Darüşşafaka ve Darülmuallimin Müdürlüklerinde, Darülfünun Edebiyat ve İlâhiyat Şubeleri Müdürlüklerinde, eski Darülhikmetülislâmiye Âzalık ve Reis Vekilliğinde, Ankara'da Mülga Şer'iye Vekâleti Tetkikat ve Telifatı İslâmiye Âzalık ve Reisliğinde, Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Reisliğinde ve muhtelif ilim encümenleri âzalık ve reisliklerinde bulundu.

İsmail Hakkı İzmirli

İsmail Hakkı İzmirli Ordinaryüs Profesörlükten emekliye ayrıldıktan sonra da yaşının ilerlemiş olmasına ve müptelâ olduğu şeker hastalığından ıstırap çekmesine rağmen ilmî tetkik ve tetebbularına bir an fasıla vermedi. Süleymaniye Umumî Kütüphanesinde kendi adıyla anılan kütüphaneye çekilir, tetkik ve tetebbularla uğraşırdı. İsmail Hakkı İzmirli dört bin cilde yakın kitaplarını yıllarca evvel bu kütüphaneye vakfetmişti. Üstat, hayatının bu devresinde, İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü için Fatih'in felsefe cephesini aydınlatacak büyük bir eser hazırlıyordu. Bu eseri ölümünden önce bitirmiş veya çok ilerletmiş olması muhtemeldir. Gene bu devrede, bir taraftan da İslâm - Türk Ansiklopedisinin başyazarlığını yapıyor ve Ansiklopedide yer alan en önemli bahisleri yazıyordu.

İsmail Hakkı İzmirli, 1946 yılı başlarında, Ankara'da Dışişleri Bakanlığı memurlarından oğlunun yanına gitti ve 31 ocak akşamı orada Hakkın rahmetine kavuştu ve Ankara'da Asrî Mezarlığa defnedildi.

Beyoğlu Hastanesi dahiliye mütehassısı Doktor Necmi Hakkı İzmirli, İstanbul Lisesi öğretmenlerinden Celâlettin Hakkı İzmirli, Dışişleri Bakanlığı memurlarından Hayrettin Hakkı İzmirli, Türk - İslâm ilim âleminde doldurulması güç bir boşluk bırakan merhumun oğullarıdır.

(Nuri İkiz)

JDANOF, ANDREI — (1896) (Türkçede aynen okunur) Sovyet Rusya'da cereyan eden hâdiseler, eskiden olduğu gibi, bugün de bir esrar perdesiyle örtülüdür. Son aylarda, bir türlü çözülemiyen Sovyet muammalarından biri de Mareşal Staline'in durumuydu. Bu mevzu üzerinde ileri sürülen iki ayrı rivayetten birine göre Sovyet Rusya Başidarecisinin pek yakında vazife ve mesuliyetlerinden bir kısmını terkedeceği ileri sürülüyor, diğerlerine göre ise uzun ve yıpratıcı harb yıllarından sonra Staline'in sıhhati pek çok bozuk ve tehlikeli bir durumda olduğu iddia ediliyordu; aralık 1945 teki Moskova Konferansında Staline tekrar ortaya çıkmış bulunuyor. Bu hususlarda kesin bir şey söylenemiyeceği için her iki söylentiden herhangi birinin doğruluğunun ister harbden sulha yani gayri tabiiden tabiiye geçiş icabı olsun, ister sıhhî zaruret yüzünden olsun aşikâr olan vakıa, 1923 tenberi idare dizginlerini elinde tutan ve 1929 da Trotsky'nin memleket dışı edilmesiyle kayıtsız şartsız olarak Sovyet Rusya'nın mukadderatını idare etmekte olan Staline'in halefini kendi eliyle seçmek ve bizzat yetiştirmek arzusunda olduğudur.

Lenine ölmezden evvel yerini kimin alacağını tâyin etmemiş, bu yüzden beş sene süren çetin siyasî mücadeleler memlekete pahalıya malolmuştu. Uzun harb yıllarının Sovyetler dünyasına yüklediği ağır zararları bir an evvel giderebilmek ve sulh dünyasında diğer büyük devletlerin iktisadî peyki durumuna düşmemek için Rusya çok, tahminden de çok çalışmak zorundadır. Staline'in bu hakikati görmüş olduğundan şüphe etmek caiz değildir. Bu itibarla Sovyetler dünyasının sulh içinde geçirebileceği en büyük imtihan devresine bir hazırlık olarak yarını idare edecek başları seçmek, bunlar arasında muhtemel siyasî çekişmeleri vaktiyle önlemek şarttır. İşte bu düşünce iledir ki, bütün dünya basını Sovyet idarecilerinin müstakbel şeflerini şimdiden seçmiş olduklarına inanıyor ve bir tek isim üzerinde ittifak ediyor. Bu adam kimdir? Bütün dünya basınının yarınki Sovyetler Birliği şefi olarak tanıdığı adam ne Kalinine'dir, ne Molotof, ne Jukov, ne Vichinsky, ne Mikoyan. Fakat bütün bu tanınmış, yüksek mevkili şahsiyetler ve benzerleri arasında, Sovyet Rusya dışında hemen hemen hiç ismi geçmiyen bir siyasî önder; iki defa Leningrad müdafii olan Andrei Jdanof'tur.

Jdanof

Andrei Jdanof; bir rahibin oğludur ve 1896 da doğmuştur. Tıpkı Staline gibi, ebeveyni tarafından rahip yetiştirilmek istenilen Jdanof orta tahsilini bitirdikten sonra Rühban mektebine yazılmış, fakat Birinci Cihan Harbinin patlaması üzerine tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Çarlık ordusunda harbe iştirak eden Jdanof, yurd müdafaasında canla başla çalışırken, hizmet ettiği rejimin de tam bir tefessüh içinde yüzdüğünü anlamakta gecikmemiştir. Bu yüzden 1917 ihtilâli patladığı zaman, Çar ordusu subayı hemen ordu içinde Sovyetler ordusunu kurmıya başlamıştır. Kısa bir zaman içinde çok kabiliyetli bir teşkilâtçı ve ikna kuvvetine sahip bir hatip olarak tanılan Jdanof, iç harb esnasında Leningrad'ı Beyaz Ordu'ya

karşı müdafaa vazifesini üzerine almış ve muvaffakıyetli savaşlardan sonra «Leningrad Müdafii» unvanını kazanmıştır.

Komünizm dâvasına bağlılığını bilfiil isbat etmiş olan Jdanof'un parti içinde yükselişi pek yavaş olmuştur. Parti çekişmeleri esnasında Staline tarafından Leningrad Siyasî Başkanlığına getirilen Kirof'un yanında Leningrad Dış İşleri Komitesinde çalışan Jdanof, yavaş yavaş Kirof'un itimat ve muhabbetini kazanarak, âmirinin sağ kolu mesabesine geçebilmiştir. Muhalefet yuvalarından biri olan Leningrad'da şefine daima Zinoviev, Kamenef çiftine karşı Staline'i te[illegible]tmesini tavsiye eden Jdanof, ilerisi için görüş kuvvetini isbat etmiş olmakla beraber Kirof'un, muhaliflerin suikasdına kurban gitmesine mâni olamamıştır. Derhal şefinin yerine getirilen muavin, Sovyetler tarihinde eşi az görülmüş kanlı bir temizlik ameliyesinden sonra bölgesini tam bir itaat altına almağa muvaffak olmuştur. İhtilâl rejimi gözünde büyük bir takdir kazanan bu faaliyeti sayesinde Jdanof, memleketin iç ve dışişlerini mutlak bir hâkimiyetle tedvir eden Politbüro'ya âza seçilmiş ve böylece de Staline'e yaklaşmak fırsatını bulabilmiştir.

Politbüro toplantıları ve işbirliği iki adamın Staline'le Jdanof'un düşünüş bakımından tam mânasiyle birbirinin ayni olduğunu belirtmiş ve bu fikir birliği iki şef arasında sıkı bir arkadaşlığa yol açmıştır. Staline'in sağ kolu mevkiine yükselmiş olan Jdanof'un eğer Staline'e halef seçildiği tahakkuk ederse, Sovyet Rusya'nın siyaset ve mukadderatında hiçbir değişiklik olmıyacağı da şimdiden kabul edilebilir.

İkinci Cihan Harbinde Almanların Rusya'ya hücumu üzerine, hemen hemen mağlûbiyeti ve teslim olmayı kabul etmiş olan Leningrad'a gönderilen Jdanof'un ilk sözleri: «Leningrad teslim olmıyacaktır. Her ev için, her taş için savaşacağız. Bir zaman gelecek ki artık Almanlar bir tek adım ilerliyemiyecekler.» olmuştur. Hakikaten söylediklerini fiiliyatla isbat eden Jdanof kırk Alman tümenini Leningrad'a bağlamış, fakat bir türlü teslim olmıyarak Sovyetler tarihinde bir ikinci «Leningrad Müdafii» unvanına hak kazanmıştır.

Rusya müdafaasının kazanılarak taarruza geçişte Stalingrad'dan ziyade Leningrad müdafaasının âmil olduğunu iddia edenler, Jdanof'un hemen Staline'den bir rütbe aşağı Orgenerallik rütbesiyle taltifini çok tabiî görmüşler ve Staline'in kendisini halef tâyin ettiğine dair hattâ Rusya'da dolaşan rivayetleri, hiç de yadırgamamışlardır.

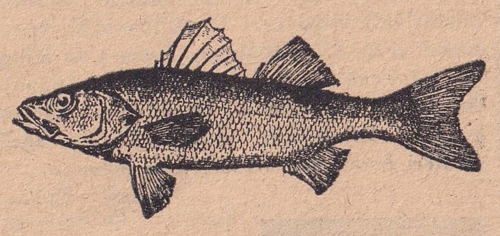
Bütün başarılarına rağmen reklâmdan hiç hoşlanmıyan Jdanof; yuvarlak yüzü, kısa bıyığı, parlak gözleri, çifte çenesi ile hali vakti yerinde bir tüccara benzer ve tostoparlak görünüşüne rağmen yiyip içmekte çok mutedil bir adamdır.

(M. Kenan Kan)

LEVREK — Etleri pek makbul ve aynı familyadan bazı deniz balıkları, yunancada «lavraks» ve lâtincede «labrax» adını almışlardır. Bunlardan bizim «levrek» dediğimiz balığın lâtince teknik adı «labrax lupus» tur.

Levrek, aşağı yukarı tatlı su «hani» si şeklindedir, fakat daha uzuncadır ve boyu bazan bir metreyi bulur. Bu balık, derin sularda olta ile tutulur. Ancak levrek avı, saatlerce süren ve çok defa boşa giden bir sabır işidir. Bunun için amatör balıkçıların değil, profesyonel balıkçıların barcıdır.

Levreğin eti beyaz, sıkı ve pek lezzetlidir. Bütün olarak haşlanmış ve çeşitli salça, mayonez ve garnitürlerle yenen söyüşü, ince

Levrek balığı

dilimler halinde tavası veya kâğıt içinde tereyağlışı, kalın dilimler halinde haşlaması, bütün olarak hazırlanan fırın kebabı, bu balıktan yapılan yemeklerdir.

Bütün olarak gümüş tabak içine boylu boyuna oturtulmuş ve salça veya mayonezi ayrı verilmek üzere etrafı türlü garnitürlerle bezenmiş, yahut da gene bu biçimde doğrudan doğruya mayonezlenmiş levrek söyüşü, ziyafetlerin ve hele düğün sofralarının süsü ve en gözde yemeğidir.

(A. B.)

PATATES — Uzun ömürlü ve yumru köklü bitki. Gene patates denilen yumruları birçok ve bilhassa buğdayı az memleketlerin baş gıdasıdır.

Teknik adı «solanum tuberosum» olan patates, Şili ve Peru'nun And dağlarından çıkmış ve dünyaya yayılmıştır. Avrupaya 1534 e doğru İspanya ve Portekiz yoliyle önce bir süs bitkisi olarak girmiştir. Bunun için dilimizdeki «patates», ingilizce «potato», italyanca «patata» kelimeleri, bu bitkinin ispanyolca ve portekizce adı olan «batata»dan gelmiştir. Fransızlar ise, bildiğimiz patatese çok benziyen gene yumru köklü başka bir bitkiye «patate» adını vermişler, fakat patatese «pomme de terre» yani «yerelması» demişlerdir. Halbuki bizim «yerelması» dediğimiz bitki, gene bu familyadan olup Fransızların «topinambours» ve umumiyetle Avrupalıların «Kudüs enginarı» dedikleri başka bir bitkidir.

Yumrularının gıda olarak kullanılabileceği anlaşıldıktan sonra patates İspanya ve Portekiz'den ancak Onsekizinci Yüzyılda Fransa'ya girebilmiştir. Patatesin Fransa'ya girişinin dikkate değer şöyle bir hikâyesi vardır: Fransa çiftçilerinden ve iktısatçılarından Parmentier (1737-1813), Onaltıncı Louis-nin himayesiyle patatesin önemli bir gıda maddesi olarak Fransa'da yetiştirilmesine ve kullanılmasına çok çalıştı. Fakat bunu uzun zaman yurddaşlarına kabul ettirmek imkânını bulamayınca bir hileye başvurmak zorunda kaldı. Hile basittir: Parmentier, patates tarlalarının etrafını aşılması kolay çitlerle çevirdi ve tarlaların muhtelif yerlerine girilmesinin ve bilhassa tarlalardaki bitkilerin sökülüp yumrularının gıda olarak kullanılmasının yasak olduğunu bildiren levhalar dikti. Bu yasaktan sonra, geceleri patateslerin sökülüp aşırılması başladı ve böylelikle kısa bir zamanda Fransa'nın her tarafında yetiştirildi ve gıda olarak kullanıldı. Fransızlar patatese ilk önce «parmentière» adını vermişlerdir.

Patates insanların ve hayvanların önemli bir gıdasıdır. Patatesin yuvarlak, uzun, beyaz, sarı, kırmızımtırak, morumtırak muhtelif çeşitleri endüstriye, insan gıdasına ve hayvan yemine has olarak üç ana sınıfa ayrılır. İnsan gıdası cinsler umumiyetle ve aşağı yukarı yüzde 78 su, yüzde 18 fekül, yüzde 2,2 protein, yüzde 1 kül, yüzde 0,1 yağ ihtiva eder.

Patates bitkisi, çok tehlikeli bir zehir olan «solanine» adlı bir alkaloit ihtiva ettiğinden yalnız yumruları yenir. Patatesin çorbası, köftesi, tavası, haşlaması, püresi, bastısı, silkmesi, sahan musakkası, piyazı, salatası yapılır. Külde pişirilerek perhiz hallerinde ekmek yerine yenir. Hayvanlara pişirilerek kepekle veya kıyılmış ota karıştırılarak verilir. Endüstride patatesten fekül istihsal olunur.

Patates, «gözlü» veya «patlaklı» yumruların veya etli olarak kesilmiş bu vasıflardaki kabuklarının dikilmesile üretilir. Mart - mayısta dikilen patates kabartılmış ve derin kazılmış topraktan hoşlanır. Patates tarlası ilkbaharda küme sabaniyle sürülür ve patates dikilen yerler kümelenir. Patatesin toplanması, toprak dışındaki bitki kısmı kuruyunca yumruların tarla çapası veya sabanla sökülmesi suretiyle yapılır. Eğer toprak rutubetliyse yumrular toplanmadan önce birkaç saat yerde bırakılır; yığın edilen kuru kısımlar orada yakılır.

Patatesin başlıca düşmanı «phytoptora infestans» veya «péronospora» adlı parazit mantardır. Önleyici tedbir olarak bitkiye kaynatılmış göztaşı suyu püskürtülür.

Patates: 1. çiçek, 2. meyva, 3. yeşilliği ve köktekî meyvaları, 4. ve 5. iki ayrı cinsi

Patates; don, sıcak ve rutubetten masun mahzenlerde, ambarlarda veya silolarda muhafaza edilir. Mükemmel bir muhafaza metodu şudur: İnce toprak kömürü veya küçük parçalardan meydana getirilmiş odun kömürü tabakası üstüne patates yumrularını yan yana dizmeli, bunu gene birkaç santimetre kalınlığında kömür tabakasiyle örtmeli, böylece bir kat kömür ve bir kat patates olmak üzere yeter yükseklikte bir küme yapmalı. Bu suretle patatesler çürümeden ve filizlenmeden muhafaza edilir.

1940 istatistiklerine göre 1939-1940 dünya patates mahsulü (miktarı bilinmiyen Sovyetler Birliği hariç) 121.424.100 tondur. Bunun yüzde 46 sı Almanya ve Avusturya'ya, yüzde 12si Fransa'ya, yüzde 9 u Birleşik Amerika Devletlerine, yüzde 4ü İngiltere'ye, geri kalan yüzde 29 u diğer memleketlere (Türkiye: yüzde 0.2) aittir.

Memleketimizde harbin ilk yılı olan 1939 da 63.436 hektar toprağa patates ekilmiş ve hektar başına 4091 kilo hesabiyle 259.538 ton mahsul alınmıştır. 1942 yılında ise 93.070

hektar toprağa patates ekilmiş ve hektar başına 2997 kilo hesabiyle 278,739 ton mahsul alınmıştır.

Memleketimizin 1939 mahsulünden yüzde 64 ü sırasile Erzurum, Kayseri, Kars, Bursa, Afyon, İzmir, Konya, Antalya, Trabzon ve Sıvas illerimize, geri kalan yüzde 36 sı diğer elli üç ilimize düşmektedir. 1942 mahsulünden ise yüzde 62 si sıra ile Erzurum, Sıvas, İzmir, Niğde, Kütahya, Kayseri, Ordu, Konya, Bursa, Burdur illerimize, geri kalan yüzde 38 i de diğer elli üç ilimize düşmektedir.

(A. B.)

TENİS - ESKRİM - DAĞCILIK KULÜBÜ — 1933 senesi nisan sonlarında İstanbul'da Taksim Bahçesinin cadde tarafında evvelce gazino olarak Eldorado ismiyle kurulan ve bir zamanlar tiyatro, otomobil meşheri olan binada teessüs etmiştir. Türkiye'de dağcılık sporunu ilk olarak yayan bu kulüp, zamanın valisi Muhiddin Üstündağ'ın eseridir. Kuruluşunda asıl ismi: «Türk Dağcılık, Yürüyücülük ve Kış Sporları» kulübü idi.

1933 başlangıcında İstanbul'dan içlerinde Galatasaraylı bir iki Fransız hoca da bulunan birkaç genç ilk defa Uludağ'a giderek kayak sporu yaptılar. Dönüşlerinde anlattıkları heyecanlı ve çok zevkli intibalarına kapılan bir grup, aralarına Muhiddin Üstündağ'ı da alıp tekrar Uludağ'ı boyladılar ve Vedad Abud, Ekrem Karay ve arkadaşları, Uludağ otelinde bir kulüp kurmayı tasarlıyarak, İstanbul'a dönüşlerinde Dağcılık Kulübünü tesis ettiler.

Dağcılık sporundan başka tatil günleri Bentler, Alibey köyü, Polenez köyü gibi İstanbul civarına muntazam yürüyüşler yapılıyor, kulüp binası dahilinde içtimaî teşekküle ehemmiyet veriliyor, zaman zaman toplanılıyor, konferanslar, konserler, çaylar veriliyordu.

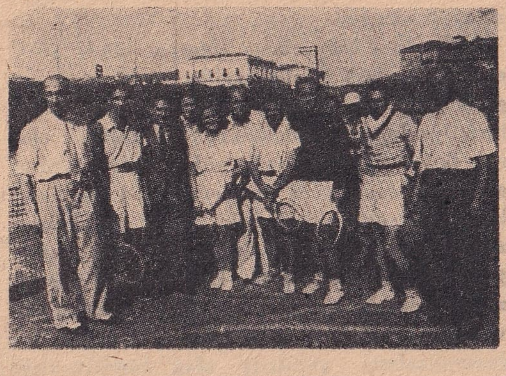
Kulübün senelik danslı yemeği, kuruluşundanberi İstanbul'da en iyi ve eğlenceli geçen balolardan sayıldığından mahdut davetiyeleri her sene revaçtadır.

Dağcılar Uludağda

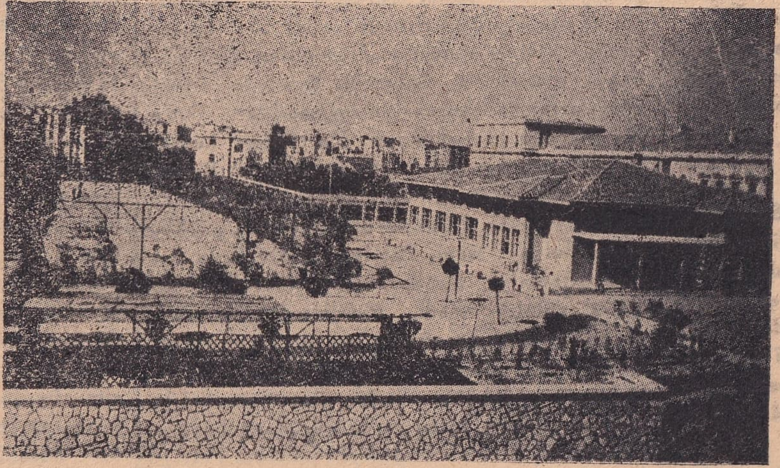
Eski binanın bahçesinde, Taksim Bahçesinde, gazino ile aradaki kısımda yapılan üç mükemmel tenis kortu İstanbul tenisinin bel kemiğini teşkil ederdi. Kulüp burada memleketin iftihar duyacağı kıymetli tenisçiler yetiştirmiştir. Bu oyunculardan Vedad Abud, Hasan Akif, Suat Nemli, Suat Baykurt, Telyan, Enes Talay, Kris Uncu'yu zikredebiliriz.

Bahar ve yaz mevsimlerinde kulübün en büyük faaliyeti tenis üzerinde görülür ve zaman zaman tertibedilen müsabakalar büyük bir alâka uyandırarak kazananlar kupalar, madalyalarla taltif ve teşvik edilirdi.

Tenisçiler kortta

Bina dahilinde voleybol, pingpongdan başka küçük bilârdo da âzanın hoş vakit geçirmesine yardım etmekteydi. Kulüp, belediyenin maddi ve manevi yardımlariyle yürüyordu. Bir aralık bazı sarsıntılar geçirdi.

Tenis - Eskrim - Dağcılık Kulübü binası

Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü mukarreratı icabı ihtisas kulübü addedilen dağcılığın, federasyon camiasına girmesi icabediyordu. Buna karar verildiği sıralarda Dr. İhsan Şükrü Aksel ve arkadaşları tarafından bir tenis kulübü tesis edildi. Bu yeni kulüp tenisi dağcılığın kortlarında oynıyacaktı. Bir bina ve bir sahada iki kulübün yürümesi müşkül görüldüğünden her iki tarafın ileri gelenleri müzakerelere girişerek anlaştılar ve kulübün «Tenis - Dağcılık» ismi altında birleşmesine karar verdiler.

Taksim Belediye Gazinosunun inşası bitip gazino ile kulüp binası arasındaki tenis sahasının şehir plânında bahçeye katılacağı tahakkuk edince, tenis kortlarının kazılmıya başlandığını teessürle gören kulüp âzası büyüklerle temas ederek süratle yeni bir sahanın yapılması müsaade ve imkânını elde ettiler. Bunun için yer bulmak meselesi vardı; Taşkışla ile yeni Taksim Gazinosu (Şehir Gazinosu) arasında, gazinonun yanındaki caddenin diğer tarafında şimdilik üç tenis kortu yapılmak üzere tertibat alındı; eski kortların tel ve demir aksamı buraya nakledilerek kortlar nisbeten kısa bir zamanda tamamlandı. İlkbaharda başlanan inşaat yaz ortası gelmeden bitirilmiş olduğundan oyunlara başlanabildi. Sahanın zaman zaman esen şiddetli rüzgârlara açık olması tenisin zevkini kaçırmakta olduğundan etrafın ağaçlandırılması kararlaştırıldı.

İkinci Dünya Harbi memleketimizde de tesirini göstermeğe başladığı sıralarda âzadan bir çoğu vatanî vazifeleri başına koşmuştu. Kulüp tenha, âdeta bomboştu. İstanbul Bölgesi Müdürü Feridun Dirimtekin'in teklifi üzerine yersiz kalmış olan Eskrim Kulübü murahhasları Salih Köseraif, Rıza Arseven ve Cihat Tegin ile temasa geçildi; birçok müşkülâttan sonra idare heyetinde iki âzalığı eskrimcilerin işgali şartiyle Eskrim Kulübü seksen kadar âzasiyle birlikte Tenis Dağcılık kulübiyle birleşti. Kulübün ismi bu suretle «Dağcılık - Eskrim - Tenis» şeklini almıştı.

Tenis sahası başka bir tarafta, kulüp binası ise eski yerinde idi. Âza soyunup, giyinmek ve duş yapmak için eski binaya taşınmak zorunda bulunuyordu. Tenis sahası virane içinde, idaresi müşkül bir durumda idi. Bundan başka resim sergisi, karne tevzi mahalli diye zaman zaman işgal edilen kulüp binasının büyük bir kısmı mezat salonluğu da yapıyor, kulüp âzası ise arkada daracık iki odaya sığınıyordu; birçok faaliyetler mecburen tatil edilmişti.

Üstüste senelerdenberi kulübün idaresini üzerine alan Dr. Muhterem ile arkadaşlarının mütemadi teşebbüs ve sâyileri semeresini verdi. İstanbul'un imarcı valisi Dr. Lûtfi Kırdar'ın yardımı sayesinde gazinonun karşısında kortların yanı başında bir bina kurulması, bedelinin de Beden Terbiyesi bütçesinden ödenmesi kararlaştı. Fakat, yeni binanın yapılması için bölgenin verebileceği para ile ancak bir kulübe inşası mümkündü. Halbuki yeni bir bina kazanırken hiç olmazsa eskisine yakın ve daha modern olması lâzımdı. Şehir Gazinosunun plânını hazırlıyan Rükneddin, Dağcılık Kulübünün plânını da hazırlamak için Validen emir aldı, tedricen genişletilen plân hazırlanınca eldeki para ile evvelâ çatısı ve müteakip üç senede de iç kısmı, sıvası tamamlanarak büyük bir hol, jimnastik salonu, oturma ve idare odaları, depo ve büfesi olan güzel bir bina meydana geldi. Eski binada yalnız erkeklere mahsus duş varken burada kadınlara da ayrı duşlar yapıldı. Mimarların bu işde çok kıymetli yardımları dokundu.

Bir tenis maçında davetliler

Bu sıralarda yapılan bir umumî kongre toplantısında nizamnamede bazı tadilât oldu ve gene kulübün ismi değişerek «Tenis-Eskrim-Dağcılık» diye

son şeklini aldı. Yeni binanın açılması için hazırlıklar yapılırken bilhassa milletlerarası ve diğer müsabakalara yarar şekilde asfalt, toprağa gömülü modern bir kort yapılması lüzumunu gören Tenis Federasyonu lâzım gelen yardımı esirgemedi ve bu suretle dördüncü tenis sahası da meydana çıktı.

20 kasım 1944 te Atatürk Bulvarı'nın açılışını müteakip dâvetliler Taksime geldiler. Büyük bir kalabalık önünde kulüp başkanı nutkunu söyliyerek gençliğe kıymetli yardımda bulunan büyüklere şükranlarını bildirdi. Merasimde bulunan Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel kordelâyı kesti. Bu münasebetle yeni binada eskrim gösterileri yapıldı ve akşamı verilen parlak bir süvare ile kulübün bu muvaffakıyeti tesidedildi.

Yeni binaya taşınan kulüp faaliyetleri arasında tenis, eskrim, voleybol, jimnastik hareketleri zikre şayandır. İlk sene bir İngiliz, hâlen de bir Türk bayan öğretmen bayanlara haftanın muayyen günleri jimnastik dersleri vermektedir. Kayak sporu yapmak üzere dağ gideceklere lâzım gelen izahat verilmekte, kayak ve imkân nisbetinde malzeme tedarik edilmektedir.

Kuruluşundanberi kulüp idaresini üzerlerine alanlar sırasiyle şu zatlardır: Emir oğlu Ziya, Dr. Hakkı Hayri, Halis Kaynar, Kenan İnal, Ziya İnata, Dr. Muhterem Gökmen, Dr. İhsan Şükrü Aksel, tekrar Dr. Muhterem.

(*Sedad Taylan*)

ŞARK ORTODOKS KİLİSESİ VE BULGAR EKSARHİYASI — Kilise, Bulgar tarihinde ruh ve kültür alanında olduğu kadar siyasî bakımdan da daima en mühim bir âmil rolünü oynamıştır. Son devirde Eksarhlığın kuruluşiyle biten dinî - siyasî mücadeleyi anlatmıya girişmeden önce evvelâ Şark Ortodoks Kilisesi ile Bulgar Kilisesi tarihine kısa bir bakış yapacağız.

Hıristiyanlığın ilk yerleştiği Roma dünyasının büyük şehirlerinde, Kudüs, İskenderiye, Antakya, Roma ve nihayet İstanbul'da Patrik namiyle ayrı ayrı dinî reisler meydana çıkmış ve bunlar erkenden birbirlerine karşı üstünlük mücadelelerine başlamışlardı. Fakat İmparatorluk merkezinde bulunan İstanbul Patriği siyasî kuvvetin yardımiyle zamanla nüfuzunu arttırdı. 381 de üstünlüğünü ötekilere kabul ettirmiş görünüyordu. Bununla beraber İmparatorluğun eski merkezinde oturan ve Havarilerin ilki St. Pierre'in halefi sıfatını takınan Roma Papaları, İstanbul Patriğinin bu üstünlüğünü tanımadılar ve bütün hıristiyan âleminin ruhanî reisleri kendileri olduğu iddiasında bulundular. Bu, şark ve kiliselerinin ayrılığının ilk sebebi oldu. Şarkta Aryanizm, Nestoryanizm, Monofizizm daha sonraları İkonoklasm gibi dinî ihtilâflar bu ayrılığı arttırdı. Bununla beraber Bizansta bu muhtelif itizaller zaman zaman galebe çalmakla beraber sonunda şarkla garb arasında itikat bakımından büyük bir ayrılık husule gelmedi. Bütün dâva üstünlük meselesinden çıktı. Ötetaraftan garpta Papa evrensel hâkimiyeti temsil eder ve mutlak otorite kazanırken şarkta kilise devlete boyun eğdi. Şark Kilisesinin diğer ayırdedici bir vasfı, İstanbul Patriği şarktaki diğer patriklikler arasında en yüksek mevkide tutulmakla beraber onların üzerinde Papa gibi fiilî ve kazaî salâhiyetleri olmamasıdır. Şark Kilisesi birçok bağımsız (autocéphale) kiliselerden kurulmuş olup bu kiliselerden her biri kendi ruhanî reisine tâbidir ve şarkta umumiyetle her bağımsız siyasî teşekkül bağımsız bir kiliseye sahiptir. Bütün Ortodoksluğu ilgilendiren büyük meseleler için genel ruhanî meclisler (Concile oecuménique) toplanır ve bu meclisin kararlarına bütün Ortodoks âlemi için riayet zarureti vardır.

Proto - Bulgarların (idarecî sınıfı Türk eski Bulgarlar) hıristiyanlığa girişi şark ve garp kiliseleri arasında rekabetin artmasına, hıristiyanlığın Ortodoksluk ve Katoliklik olarak ikiye ayrılmasına büyük ölçüde yardım etti (Bilindiği üzere bu ayrılık 1504 tarihinde kesin bir şekil aldı). Eski Türk dinini uzun zaman saklıyan Proto-Bulgarlar, hıristiyanlığı bir devlet dini olarak Han Bogoris (Boris) zamanında kabul ettiler. Boris, devletinin varlığını korumak için esasen ülkesinde bir zamandanberi yayılmış olan hıristiyanlığı resmen tanımak zaruretini duydu ve Joseph adlı bir Bizans piskoposunun eliyle vaftiz edildi (864 veya 865). Karşı köyanları şiddetle ezerek hıristiyanlığı memleketinde sağlam bir şekilde yerleştirdi. Bunun ilk mühim neticelerinden biri, hıristiyanlık tesiriyle Türk-Bulgar aristokrasisinin geleneğe bağlı imtiyazlarını kaybederek devlet idaresine Slav unsurların büyük ölçüde katılması ve bir Slav kültürünün doğması olmuştur. Bizanslılar, dinlerini kabul ettirmekle Bulgarlar üzerinde siyasî nüfuzlarını da kuracaklarını sandılar. Boris ise Patriğe tâbi olmıyan bir rühban heyeti ile bağımsız bir kilise istiyor ve bunu Bizans karşısında bağımsız bir devlet varlığının temeli sayıyordu. Bizansın niyetlerinden şüphelenen Bulgar Hanı, Patriğin rakibi Papa Birinci Nikola'ya bir heyet göndererek (866) Lâtin rahipleri istedi. Patrikle Papa arasında anlaşmazlık bu yüzden son derecede vardı. Birbirlerini aforoz ettiler. Nihayet Patrik Bulgarları büsbütün elinden kaçırmamak için uzlaşma yolunu tuttu ve Bulgaristan Başpiskoposu tâyin edilen Joseph, İstanbul Patriği karşısında gerçekten bağımsız bir durum elde etti. Yüzyılın sonuna doğru Bizans rahipleri yerine tam mânasiyle bir Slav rühban heyeti teşekkül etti ve Bulgar devletinin İmparatorluk ve İstanbul üzerinde iddialarda bulunacak kadar kuvvetlendiği Simeon zamanında (893 - 927) Bulgaristan'ın hem Bizans, hem Roma tarafından tasdik olunmuş bir Patriği oldu. Hıristiyanlığı kabul eden Bulgar hükümdarlarının Bizans karşısında siyasî bağımsızlıklarının ayrılmaz bir lâzımesi gibi bağımsız bir kiliseye sahibolmak için yaptıkları uzun mücadele bilhassa dikkate değer. Bulgarlar, Ondokuzuncu Yüzyılda siyasî bağımsızlık dâvasına kalkmadan önce ayni mücadeleyi âdeta tekrarlıyacaklardır.

Onbirinci Yüzyıl başlarında Bulgaristan Bizans İmparatorlarının hâkimiyeti altına geçince tabiî olarak müstakil Bulgar Kilisesi de kayboldu. Bizanslı rahipler yavaş yavaş bütün dinî makamları ellerine geçirdiler. Onikinci Yüzyıl sonunda Kumanlar sayesinde Bulgaristan'da tekrar bağımsız bir devlet kuruldu, Kaloyan (1197 - 1207) Papanın tâyin ettiği bir primasla Bulgar Kilisesinin bağımsızlığını yeniden sağladı (1204).

Nihayet Bulgar payitahtı Tırnova'nın Osmanlılar tarafından zaptiyle Bulgar Patrikliği bir daha ortadan kalktı (1393). Bundan istifade eden Bizans Patriği, buraya Jereni adında bir Yunanlı metropolit gönderdi. Şimdi Balkanlarda bağımsız iki kilise kalıyordu: Ohrida'da Bulgar Başpiskoposluğu ve İpek'te Sırp Patrikliği. Osmanlılar bütün fethettikleri memleketlerde olduğu gibi Bulgaristan'da da rühbanı bir takım imtiyaz fermanlariyle devlet himayesi altına aldılar. Rahipler ve manastırlar vergilerden, mahallî memurların müdahalelerinden âzade idiler. Buna mukabil onlar köylerde vergileri toplamak ve bir kısım dâvalara bakmak gibi bazı salâhiyetlerle hıristiyan tebaanın idaresinde vazife aldılar.

İstanbul fetholunduktan sonra Patriklik, varlığını yalnız korumakla kalmadı, Bizans'ın en kudretli devirlerinde olduğundan daha büyük bir nüfuz ve hâkimiyete sahiboldu. Fatih, imparatorlar zamanındaki merasimle yeni bir Patrik seçti ve kendisine eski ruhanî otoritesi ve imtiyazlariyle beraber İmparatorluk içerisinde bütün Ortodokslar üzerinde idarî salâhiyetler bağışladı. Neticede Patrik Rum milletinin (milliyet ayırdedilmeksizin bütün Ortodokslar bu ad altında birleştirilmekteydi) başı ve hükûmete karşı sorumlu biricik mümessili mevkiine yükseldi. Osmanlı devleti bir İslâm devleti sıfatiyle geniş halk kütlelerinden mürekkep hıristiyan tebaasiyle münasebetlerini düzenliyecek böyle bir organa esasen muhtaçtı. İşte bu bakımdan İstanbul merkez olarak Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu, Balkan hıristiyanları gözünde Bizansın bir ihyası gibi göründü. Osmanlı İmparatorluğunu Bizans İmparatorluğunun bir devamı sayan Yorga gibi müellifler, şüphesiz bu vakıayı mübalâğalandırmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Rumlar; Patriğin kazandığı bu üstün durum sayesinde Balkanların her tarafında hâkimiyetlerini yeniden kurdular. İmparatorluğun çöküş devrinde onların Balkanlarda ve devlet içerisinde bu nüfuz ve hâkimiyetleri gittikçe kuvvetlendi. 1766-67 de padişahtan İpek Sırp Patrikliğini ve Ohrida Başpiskoposluğunu kaldırmak müsaadesini almağa muvaffak oldular. Şimdi Balkanların her tarafında yüksek rühban Rumlardandı. Onsekizinci Yüzyılda Slav ırkından bir başpapaza rastlamak hemen hemen imkânsızdı. Fakat bu kazançlı mevkileri büyük rüşvetlerle elde eden Fenerli Rumlar, gerek kendi zararlarını kapatmak, gerekse Patrikhaneye göndermek için halkı soymaktan başka bir şey düşünmezlerdi. Onların dinî otoritelerini suiistimal ederek yaptıkları yolsuzluklar Balkan reayası arasında hoşnutsuzluğun başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Onsekizinci Yüzyılda Fener Rumları ve Patriklik Rus siyasetinde kendileri için kuvvetli bir destek buldular ve Bizans'ı yeniden diriltmek gibi parlak hulyalara kapıldılar. Çarlık ise, Patriklik vasıtasiyle bütün Rum milletini, yani bütün Balkan Ortodokslarını kendi tarafına çekeceğini ve Osmanlı İmparatorluğunu parçalıyacağını hesaplıyordu. Patrikhane şimdi müstakbel Rum İmparatorluğunun temellerini hazırlamak üzere büyük bir şevkle çalışmıya başladı. İlk adım, kendi otoritesi altında Rum adıyla birleşmiş olan Balkan kavimlerini gerçekten rumlaştırmak, Mora'dan Karpatlara kadar Balkanları hakikî bir Yunan vatanı yapmaktı. Esasen Rumlar sade kilise ve idarede değil, mekteplere ve her tarafa yayılmış tacirleriyle kültürel ve iktisadî hayatta da bütün bu bölgede hâkim bir durumdaydılar. Patrikhane çıkardığı emirnamelerle Bulgaristan'da rumcayı biricik ibadet ve tedris dili yaptı. Slovence ile yazılmış ibadet kitapları her tarafta yasak edildi, toplattırılıp yaktırıldı. Hulâsa Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında bu rumlaşma ve rumlaştırma siyaseti o kadar ilerlemişti ki, Bulgaristan'da

şehirliler, kültürlü kimseler Bulgarlığını itiraftan utanıyorlar, kendilerini „Rum" göstermeğe çalışıyorlardı. Bu esnada Balkanları gezen seyyahlar artık buraları bir Rum memleketi olarak tasvir etmekteydiler. Her yerde Rum tacirleri, Rum rahipleri, Rum muallimler hâkimdi. İstanbul Patrikliğinin idaresinde birleşen ve âdeta devlet içinde devlet olan kilise teşkilâtı sayesinde Yunanlılar, millî gayelerine emniyetle yürüdüklerini sanıyorlar ve Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında Ortodoks Rusya ile birleşerek İmparatorluğu devirmek için geniş ayaklanma plânları hazırlıyorlardı. Fakat yüzyıl, milliyet yüzyılıydı ve Balkan milletleri bizzat bu Rumlardan çok çekmişlerdi. Bu yüzden onlar da ayni yola girdikleri zaman millî gayeleri için ilk ve en büyük düşman olarak Rumları buldular. Bu itibarla bu rumlaştırma siyasetinin en ziyade ilerlediği Bulgaristan'da millî kalkınışın ilk hedefi bağımsız bir kilise kurarak Rumların hâkimiyetinden kurtulmak, bağımsız bir cemaat halinde teşkilâtlanarak Bulgar millî varlığını devlete tasdik ettirmek oldu.

Daha Onsekizinci Yüzyıl sonlarında ve Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında Bulgar Papazı Paisii ve Sofroni Rum tabakkümüne karşı yaptıkları hücumlarla Bulgarlar arasında derin yankılar uyandırdılar ve bilhassa Sofroni Rum rahiplerinin suiistimallerini Bulgarların gözünde keskin bir şekilde canlandırdı. Bulgar halkı arasında ilk fiilî hareketler 1825 tarihine doğru başladı. Yunan isyanının şiddetle devam ettiği ve hükûmetçe Rum Patriğinin Patrikhane kapısı önünde asıldığı günlerde Bulgarlar da zamanı fırsat bilerek bazı kasabalarda Rum metropolitlerini kovdular. Daha sonra Osmanlı tebaası arasında «bilâ tefriki cins -ü- mezhep» müsavat ilân eden Gülhane Hattının ilâniyle Bulgarlar arasında heyecan ve faaliyet arttı. B u n l a r h e r t a r a f t a B u l g a r r a h i p l e r i istediler. Mücadele için İstanbul'da bir teşkilât yapıldı (1840). Başlangıçta istekleri, Rum rahipleri yerine Bulgarların getirilmesi ve ibadette bulgarcanın kullanılmasından ibaretken sonunda bağımsız bir Bulgar Kilisesinin kurulmasını istemiye kadar gittiler. İlk liderler Neofit Bozoeli, Hilaryon Makariopolski adında iki Bulgar rahibi oldu. Bulgarlar arasında uyandırdığı yankılar ve aşırı Rum düşmanlığı ile hareket, şimdiden alelâde bir kilise meselesi olmaktan çıkarak millî bir mahiyet almıştı. Bulgarlar arasında her yerde millî bir dâva olarak «Vaprossa = mesele» den bahsolunuyordu. Bunlardan çoğu bunu Bulgar halkını toplamıya ve millî birliği kurmıya kabiliyetli bir hareket gibi görüyorlardı. Bu itibarla bir tarihçiye göre; «bu dinî ihtilâli, Bulgaristan'ın siyasî bağımsızlığının başlangıcı saymakta hatâ yoktur.» Mücadelenin bu ilk safhasında İstanbul'da Bulgarlara mahsus bir kilise yaptırmak müsaadesi alındı. 1856 da, Kırım Savaşından sonra müttefik batı devletlerinin müdahalesiyle ilân olunan Islahat Hattı Hümayunu Bulgar kilise mücadelesine bambaşka bir ehemmiyet kazandırdı. Fermanda hıristiyan tebaaya verilen mühim garantiler yanında kilise meselelerine mühim bir yer ayrılmıştı. «Hıristiyan vesair tebaaî gayri müslime cemaatlerine» verilmiş imtiyazlar ve muafiyetler teyidolunduktan sonra Ortodoks Kilisesinde ıslahat yapılması lüzumu belirtiliyor, mesela bu arada rahiplerin halktan topladıkları aidat (vergiler) kaldırılıyordu. İlk iş olarak Hilaryon'un İstanbul'daki Bulgar kilisesine piskopos tâyin ettirilmesi mücadelecilerin yeni bir muvaffakiyetini teşkil etti. 1860 ta mühim bir hâdise oldu. İstanbul'daki Bulgar kilisesinde duada Patriğin ismi anılmadı ve akabinde Babıâli'ye bir heyet gönderilerek Bulgarların Patriği tanımadıkları bildirildi. Mesele birdenbire çok vahim bir hal aldı. Bulgarlar birçok şehir ve kasabalarda Rum metropolitleri şiddetle yerlerinden attılar. Bulgar meselesi karşısında Babıâli mütereddit̄ti. Bulgarlara karşı kesin bir şekilde cephe alınmıyordu. Çünkü bağımsız Yunan devletinin kuruluşundanberi (1830) megalo idealeri büsbütün büyüyen Rumları Bulgaristandan atarak nüfuzlarını kırmak ve Bizansı diriltmek hülyasını yıkmak Babıâli için faydalı görülüyordu. Fakat beri taraftan «Bulgarların heyeti milliyesini tefrik» ten, onların böylece millî varlığını resmen tanımış olmaktan da çekiniliyor; bu hal, haklı olarak gelecek için tehlikeli bir politika sayılıyordu.

Bulgar kilise mücadelesi, Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerinde ehemmiyet kazanan her mesele gibi büyük devletler arasında bir rekabet ve mücadele konusu olmakta gecikmedi. Bizzat Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatmak, Balkanlarda nüfuzunu arttırmak için bir an pusudan ayrılmıyan Rus siyaseti bunu mühim bir fırsat bildi. Rus siyasetinde şimdi yavaş yavaş Slav temayülleri galebe çalmaktaydı. Daha 1853 te Çar Birinci Nikola, Rus himayesinde bir Bulgar devletinin kuru'masını İngiliz Elçisi Sir Hamilton önünde belli başlı bir siyasî gaye olarak ileri sürmüştü. Sıvastopol'da Türk - Fransız - İngiliz kuvvetleri tarafından ezildikten sonra Rusya dış siyasetinde bu Slavcı politikaya daha kuvvetle sarıldı. Balkanlarda hâkimiyet emelinde olan Elenizme karşı Bulgarları himaye etmiye karar verdi. Bizzat Bulgar kilise mücadelesi Rusya'nın bu Slav siyasetine kuvvetle sürüklenmesinde başlıca bir âmil oldu. Fakat Rusya, ötetaraftan Şarkta nüfuz ve hâkimiyeti için belli başlı desteği saydığı Ortodoks kilisesinin birliğini de bozmak istemiyor ve Bulgarları Ortodoksluk içinde saklamayı siyasetinin esaslarından biri sayıyordu. Şarkta bütün siyaset konularında olduğu gibi bu meselede de, Paris Muahedesindenberi nüfuzu çok artmış olan katolik Fransa'nın tesiri Rus politikasını güçlüklere uğratmaktan hâli değildi. Gerçekten İstanbul, Edirne, Selânik, Filibe gibi mühim merkezlerde bir kısım aydın Bulgarlar tıpkı orta zamanlarda olduğu gibi Papaya başvurarak iç teşkilâtı itibariyle millî ve muhtar bir kilise kurmayı tasarladılar. Bu tasarılarında Fransa'ya güveniyorlardı. Onlara göre doğmakta olan Bulgar milliyeti için Elenizm kadar yabancı bir hâkimiyeti getirecek Panslavizm de tehlikeli idi. Bu cereyan birçok Bulgar ailelerinin katolikliği kabul etmeleri ve resmen Papaya bağlı bir Bulgar cemaatının kurulmasiyle neticelendi (1861). Babıâli Rus entrikalarını baltalamayı amaç tutan bu oldu bittiyi de memnuniyetle karşıladı. Bununla beraber Ortodoks Kilisesinin tesiriyle, Bulgarlar arasında dinî - millî tahrikâtın başlıca failleri, bu arada Hilaryon sürgüne gönderildi. Bulgarlarla bir uzlaşma sağlıyamıyacağını gören Patrik, nihayet, Rus Kilisesinin de iştirak edeceği bir umumî ruhanî meclis (concile œcuménique) toplanmasını ve meseleyi ancak böyle bir meclisin çözmiye salâhiyettar olduğunu ileri sürdü. Fakat yabancıların iştirak etmesini ve İmparatorluğun bu iç meseleye karışmasını hoş görmiyen Babıâli bu fikre şiddetle karşı koydu. Böyle bir konsil İstanbul'un, Ortodoksluğun müşterek tarihî merkezi olduğunu hatırlatacak ve bütün Ortodoks dünyasında yankılar uyandıracaktı. Böylece Rus Elçisinin el altından m ü d a h a l e l e r i g i t t i k ç e i l e r l e t t i ğ i n i g ö r e n Â l i P a ş a nihayet karma komisyonların ve Patrik Greguvar'ın öne sürdükleri tasarıları esas tutarak b i r f e r m a n h a z ı r l a d ı ve Padişaha tasdik ettirdi (12 mart 1870). Eksarhlığı kuran b u f e r m a n ı n b a ş l ı c a h ü k ü m l e r i ş u n l a r d ı r: 1) «Bulgar Eksarhlığı» adıyla bir «Dairei Ruhaniye» kurulmuştur. Bu daire içersindeki bütün ruhanî işler bu Eksarhlığın salâhiyeti dahilindedir, 2) Metropolitlerin en büyüğü Eksarh unvanını alacak ve kendisi, Bulgar Sinod (Ruhanî Meclis) unun başkanı olacaktır, 3) Eksarhlığın iç idaresine dair yapılacak nizamnamesinde, bilhassa piskoposların ve Eksarhın seçilmesinde Patriğin müdahalesine katiyen mahal bırakmıyacaktır. Eksarh seçildikten sonra Patriğe bildirilecek ve Patrik bunu geciktirmeden tasdik edecektir. Diğer taraftan yeni nizamname, Ortodoks Kilisesinin «müessese ve usu'ü mezhebiyesine» aykırı olmıyacaktır. Patriğin adı ibadette yâdolunacaktır, 4) Mezhebî hususlarda Patriğe ve metropolitlere başvurulacak ve «mukaddes yağ» Patrikten istenecektir, 5) Bulgar Eksarhiyasının dairei ruhaniyesi dahilindeki yerler: Rusçuk, Silistre, Şumnu, Sofya, Vraça, Lofça, Vidin, Niş, Şehirköy, Köstendil, Samakov, Veles (Volya), Varna, Filibe ve daha bazı köylerdir. Ahalisinin üçte ikisi Eksarha tâbi olmak istiyen yerler de buna katılacaktır.

F e r m a n ı n n e ş r i h e r t a r a f t a b i r y ı l d ı r ı m t e s i r i y a p t ı. R u s d i p l o m a s i s i a c ı b i r h a y a l k ı r ı k l ı ğ ı n a u ğ r a d ı. İgnatiyef, Rus görüşüne göre, yani Patriğin nüfuzunu koruyarak iki taraf arasında, Osmanlı hükûmetini dışarıda bırakan doğrudan doğruya bir anlaşma yapılmasını ümit ediyordu. Bulgar tebaasının minnet duygularını Ruslara bırakmıyan Babıâli'nin bu hareketi, kurnaz diplomatın pek canını sıktı. Şimdi Bulgaristan'ın her tarafından Babıâliye teşekkür ve minnet mektupları yağıyordu. Patriğe ve Yunanlılara gelince bunlar Babıâlinin bu mezhebî işde bir salâhiyeti olamıyacağını ileri sürerek fermana karşı şiddetle hücum ediyorlardı. Bununla beraber Bulgarlar sınırlarını Üsküp, Ohrida, Manastır, Debre, Edirne ve Selânik'e kadar genişletmek için, gene fermana dayanarak yeni isteklerde bulunmaktan hâli değildiler ve gerçekten bir müddet sonra Üsküp, Ohrida, Manastır, Debre, Nevrekop şehirlerine de Bulgar metropolitleri tâyin olundu. Burada kayda değer bir nokta; Bulgarların sonradan siyasî mücadeleye başladıkları zaman Eksarhlık teşkilâtını esas tutarak aynı hudutlar da hak iddia etmeleridir.

Eksarhlık fermanının ilânından sonra İstanbul'da Ortaköy'de Bulgaristan'ın her tarafından gelen mümessiller bir meclis halinde toplanarak fermanda bahsolunan nizamnameyi hazırlamağa koyuldular ve Vidin Piskoposu Anthimos Efendiyi Eksarh seçtiler. Padişah yeni Eksarhın memuriyetini tasdik etti (16 nisan 1872). Yunanlılarla Bulgarlar arasında mücadele, fermanın neşrinden sonra eskisinden daha şiddetli bir hal aldı. İgnatiyef şimdi bütün kuvvetiyle Bulgarların müfrit isteklerini destekliyor ve Âli Paşanın teşebbüsünü akim bırakmağa çalışıyordu. Rusya artık Elenizmi

tamamiyle bırakarak Balkanlarda Slav kavimlerini tutmak ve burada onlar sayesinde hâkim olmak yolunu seçmişti. Bulgar Kilisesi mücadelesi ve son hâdiseler bunu Rus diplomasisine kesin bir şekilde anlatmıştı. Patrik nihayet Yunan Kilisesi reislerinden mürekkep bir Concile'de Bulgarların Ortodoks Kilisesinden ayrılmış olduklarını, Bulgar şizmasını ilân etti (28 eylûl 1872). Buna ait vesika Bulgarları, philetisme'i, yani ırk ve milliyet ayrılığını ortaya çıkarmakla suçlandırıyor ve bunu İsa dinine aykırı bularak yeni cemaatı râfızî ilân ediyordu. Buna karşı yüksek Bulgar rühbanı, Bulgar halkının Ortodoksluğa ne derece bağlı olduğunu bildiklerinden Eksarhlığın hiçbir zaman Ortodoks Kilisesinden ayrılmıyacağını, Bulgarların daima sadık Ortodoks kalacağını ilân ettiler. Hülâsa, Eksarhlık fermanı Bulgar milletinin yeniden tarih sahnesine çıkış nın bir hücceti olmuş ve Bulgarlarca böyle telâkki edilmiştir. Diğer taraftan bağımsız Bulgar Kilisesinin kuruluşunda Rus elçisinin entrikaları mühim bir rol oynamış ve bu kilisenin kuruluşu, Rus nüfuzunda bir Bulgar beyliği teşkiline doğru ilk adım olmuştur. Rusların bütün bu mücadele esnasında, Balkanlar ve Yakınşarkta nüfuzlarının başlıca desteği saydıkları Ortodoks Kilisesini parçalamamak için âzamî gayret harcadıklarını da unutmamak gerektir. Fakat bu kilise mücadelesinin Bulgarlarla Yunanlılar arasında tamamiyle siyasî - millî rekabetin bir tezahürü halini alması Rusya için bu birliği sonuna kadar devam ettirmeğe imkân bırakmamıştır. Yunanlılarla Bulgarlar arasında bugüne kadar şiddetle sürüp gelen rekabet ancak Balkan Harbi arifesinde Osmanlı İmparatorluğuna karşı Balkan Devletlerini birleştirip saldırtan Rusya'nın tesiriyle bir an geri bırakılmıştır. Geçenlerde Bulgar Eksarhı Stefan'ın İstanbul'a gelerek Patriği resmen ziyaret etmesi ve iki kilise arasında altmış beş yıl süren şizmaya bu suretle son verilmiş olması dikkate değer bir hâdisedir. Fakat gazete havadislerine göre Bulgar Eksarhının bir Panortodoks] Kongresi açılması fikrini ortaya atması ve bütün Ortodoksluğun ve patriklik lerin başı sayılan İstanbul Rum Patriğini Rus Patriğinin de yakında ziyarete geleceğini beyan etmesi-ki bunu Rum Patriği de teyidetmiştir - yukarıda anlatılanlarla karşılaştırılırsa dikkati daha ziyade tahrik etmektedir. Ayrıca Bulgar Elçisi de, iki kilisenin anlaşmış olmasının Yunanlılarla Bulgarlar arasındaki münasebetlerin düzelmesine yardım edeceğini beyan etmiştir. Bütün bunlar bize tarihî gelişmelerin devamlılığı üzerinde çok dikkate değer bir şekilde müşahede fırsatını vermektedir.

Kısa bibliyografya: A. A. Vasiliev; Histoire de l'Empire Byzantin, Paris, 1932. S. S. Bobçef; Tarihî, Ruhanî ve Siyasî Bakımdan Bulgar Şizması, Sofya, 1936. G. Proubetskoi; Le Shisme Bulgare, Revue de l'Histoire Diplomatique. M. Celâleddin Paşa; Mir'at-ı Hakikat, İstanbul, 1327. Cakometi; Mesuliyet, İstanbul, 1293.

(Dr. Halil İnalcık)

ÜÇ RAPOR (İkinci Dünya Harbi hakkında) — 1945 yılında Birleşik Amerika'da üç mühim askerî rapor yayınlanmıştır. Genel Kurmay Başkanı General Marshall'ın, Donanma Başkomutanı Amiral King'in ve Hava Kuvvetleri Komutanı General Arnold'un bu raporları, İkinci Dünya Harbinin son ve en mühim safhalarına dairdir. Bu raporlar, ilerde bu harbin tarihini yazacaklar için en emin birer mehaz olacaktır.

General Marshall'ın Raporu: General George Catlett Marshall, bütün harb boyunca Birleşik Amerika Genel Kurmay Başkanıydı. Geçenlerde yerini General Eisenhower'e bırakarak çekilmiş ve Çin Elçiliğine tâyin edilmiştir.

General Marshall'ın raporu 1 temmuz 1943 ten 30 haziran 1945 e kadarki olaylara aittir. Âdeta büyük bir kitap hacminde olan bu raporda başlıca yedi kısım vardır. Raporunun ilk kısmında, daha doğrusu methalinde Marshall, bilhassa müttefiklerin zaferinde düşmanların yaptıkları hatâların büyük bir hissesi olduğunu söylüyor ve Mihver devletlerinin nihaî harb gayelerini saydıktan sonra bu hatâları gösteriyor. Bu kısmı, enteresan olduğu için hülâsa ederek aşağıya alıyoruz.

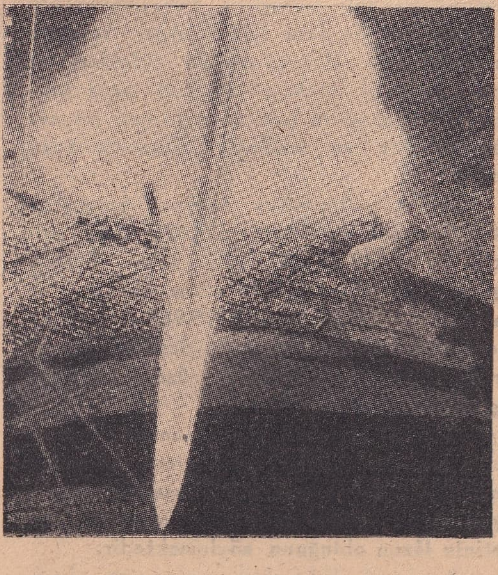
Müttefik Zaferinde Mihverin Hissesi — Düşman zafere çok yaklaşmıştı. 1942 yılı hatırlardadır; Japonlar bütün Malaya'yı, Burma'yı zaptetmişler, Hindistan'ı tehdidetmiye başlamışlardı. Alman ordu'arı Süveyş kanalına ve Volga nehrine yaklaşıyorlardı. Almanya ve Japonya tam mânasiyle dünya hâkimiyetini ele geçirmek üzereydiler. O kara günleri atlatmamızda İngiliz ve Rus milletlerinin mağlûbiyeti kabul etmeyişlerinin olduğu kadar Amerikan milletinin sarfettiği gayretlerin ve bunlarla hemen hemen aynı derecede olarak düşmanların yaptığı hatâların da rolü olmuştur. Almanya ve Japonya'nın nerelerde yanıldıklarını ve hatâ işlediklerini tarih bakımından tesbit edebilmek için General Eisenhower'den Alman Genel Kurmayının yüksek rütbeli subaylarını sorguya çektirmesini istemiştim. Bu sorguların neticeleri çok enteresandır. Düşman milletler arasındaki fikir ayrılıkları, görüş kıtlığı açıkça göze çarpmaktadır. Alman komutanlarından edinilen malûmata göre; eldeki delillerden Hitler'in Alman hudutları dışındaki bütün Alman asıllı ahaliyi Reich hudutları içinde toplamak ve hudutları tahkim ederek dünyaya hâkim olacak bir Büyük Reich meydana getirmek istediği anlaşılıyor. Bu gayeye varabilmek için Hitler fırsatçı bir siyaset takibederek Rhin bölgesini, Avusturya'yı ve Çekoslovakya'yı askerî bir muhalefetle karşılaşmaksızın ele geçirmiştir. Şimdiye kadar ele geçen vesikalardan Almanya'nın umumî bir stratejik plâna sahibolmadığı da anlaşılıyor. Alman Başkomutanlığı Hitler'in siyasetini umumiyet itibarile tasvibetmişse de, Hitler'in stratejisi Almanya'nın askerî imkânlarını aşmış ve sonunda Almanya'yı mağlûbiyete sürüklemiştir. Alman Başkomutanlığı 1938 yılındanberi daimî mücadele ve münakaşalara sahne olmuş ve askerî kararlar gitgide Hitler'in dikte ettiği veçhile verilir olmuştur. İlk çarpışma 1938 de olmuş ve neticede Von Blomberg, Von Fritsch ve Beck gibi Alman siyaseti üzerinde mutedil tesirleri olabilecek elemanlar tasfiye edilmiştir. Polonya, Norveç, Fransa ve Holanda seferleri esnasında da Hitler'le Genel Kurmay arasında stratejik plânların tatbikatı hususunda ciddî fikir ayrılıkları başgösterer ek her defasında Genel Kurmay klâsik taarruz usullerine bağlı kalmak istemiş, Hitler ise düşman arazisi derinliklerinde bulunan hedeflere taarruz edilmesini istemiştir. Gene her defasında Hitler'in fikri galebe çalmış ve her seferde kazanılan hayret verici muvaffakıyetler neticesinde Hitler'in askerî prestiji o derece yükselmişti ki, fikirlerine itiraz edilemez olmuştur. Fransa zaferinden sonra Hitler kendi askerî dehasından o kadar emindi ki, generallerin fikirlerile küçük rütbeli subayların yanında bile alay etmekten çekinmiyordu. Böylece Hitler Sovyet Rusya'ya hücum etmiye karar verdiği zaman Genel Kurmay en ufak bir itirazda bile bulunamamıştır. Mussolini'ye gelince, onun maksadı, Alman zaferlerinin perdesi arkasında İmparatorluğunu genişletmekti. Mareşal Keitel'in ifşa ettiğine göre İtalya, Almanya ile yaptığı muahedeye aykırı olarak harbe girmişti. Gerek Keitel'e ve gerek Jodl'a göre bu hiçbir zaman arzu edilmemişti. Tâ baştanberi İtalya Almanya'ya yük olmuştu. Akaryakıt ve kömür için daima Almanya'ya bakan İtalya, daimî bir iktisadî zayıf noktaydı. Mussolini'nin Yunanistana ve Mısır'a hücum etmesi yüzünden Almanlar Balkan ve Afrika seferlerini açıp bu yüzden Alman ordularının fazla yayılmaları Almanya'nın mağlûbiyetinin başlıca âmillerinden biri olmuştu. Almanya ile Japonya arasında da pek büyük bir stratejik işbirliği yoktu. Alman Genel Kurmayı sadece Japonların kuvvetli Amerikan ve İngiliz deniz, kara ve hava birliklerini Uzakdoğuda bağlı tutacaklarını umuyorlardı. Fakat, umumiyetle, Japonya hep tek taraflı olarak hareket etmiştir.

Marshall, sağında King ve solunda Arnold

Alman mağlûbiyetinin kilometre taşları— 1) İngiltere'yi istilâ etmek: Hitler ilk darbeyi, Fransa'nın mağlûbiyetinden sonra İngiltere'nin teslim olmaması ile yedi. Alman Başkomutanlığı Harekât Şubesi Başkanı General Jodl'a göre, Fransa seferine, Fransa'nın mağlûbiyetinden sonra İngiltere'nin savaşa devam etmi-

yeceği ümidedildiği için girişilmişti. Fransa seferinin umulduğundan daha çabuk neticelenmesi ve İngiltere'nin harbe devama karar vermesi yüzünden Alman Genel Kurmayı İngiltere'yi istilâ hazırlıklarını tamamlamıya vakit bulamamıştı. 22 haziran 1940 ta Fransa ile mütareke yapıldığı halde, istilâ hazırlıklarına ancak 2 temmuzdan sonra başlandı. Feldmareşal Kesselring, kendi ifadesine göre, İngiltere'nin hazırlıksız olduğuna kani bulunduğundan istilânın biran evvel yapılmasını istemişti. Alman Silâhlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı Keitel ise, Britanya Donanmasından çekinildiğini söylemiştir. Ordunun hazır olmasına mukabil hava kuvvetlerinin imkânları, hava şartları yüzünden mahduddu, do-

Gelecek bir harbde Vaşingtona bir atom bombası taarruzu düşüncesi

nanma da zayıftı. Diğer taraftan hava kuvvetleri de İngiltere'ye karşı yapılan hücumlarda çok ağır zayiata uğramıştı. 2) Sovyet Rusya'ya hücum edilmesi: 1941 Sonbaharında Viasma Muharebesinden sonra Moskova önlerine gelen Almanlar muzaffer, fakat takatsizdiler. Jodl'un ifadesine göre Genel Kurmay son bir enerjik darbe ile Sovyetleri katî surette mağlûbedebileceklerine inanıyordu. Alman Genel Kurmayı bir kış harbini ne göze almış, ne de bu vâdide herhangi bir hazırlıkta bulunmuştu. 1941 senesinin şiddetli kışı, Kızılordunun beklenmedik mukavemeti, Alman mağlûbiyetini hazırladı. Hiçbir müdahale kabul etmiyen Hitler, kendi sezgi (intuition) sine generallerinden fazla itimadı olduğunu söylüyordu. General Brauchitsch'i ordu Başkomutanlığından azletti. Bu hâdise harbin dönüm noktasını teşkil eder. 3) Stalingrad: Fakat Stalingrad'da hezimetle neticelenen 1942 seferi olmasaydı 1941 de Moskova önünde uğranılan mağlûbiyet belki iyiye çevrilebilirdi. Hitler tarihten alınabilecek bütün askerî derslere aldırış etmiyerek kuzeyde yağılmış olan Sovyet ordularına hücum edeceğine, başlıca hedefi Volga'yı Stalingrad'da keserek ve Kafkasya petrol bölgesini alarak Rusya'yı hayatî endüstrilerinden mahrum etmek olan bir plân hazırladı ve tatbik etti. Bu hedefin arkasında Napoléon'vari bir hayal vardı: Bir kolu Kafkasya'dan ve Tiflis'ten geçen, diğeri de Kuzey Afrikası'ndan, Mısır'dan, Filistin'den ve Arabistan'dan geçen bir muazzam kıskaç hareketiyle Ortaşarkı ele geçirmek. Bu hayal Rusların harikulâde müdafaaları neticesinde Stalingrad önünde çöktü. Bu harekâtı gözden geçiren Mareşal Keitel'e göre, Almanya, Rusya'nın Ural'lar gerisindeki sanayi ihtiyatını ve istihsal kudretini doğru olarak tahmin edememişti. Keitel ve Jodl'un ifadelerine göre, her ikisi de Stalingrad seferine aleyhtardılar, fakat Hitler'e söz dinletememişlerdi. 4) Kuzey Afrikası çıkarması: Müttefiklerin Kuzey Afrika'sına çıkarma yapmaları Alman Başkomutanlığını çok şaşırtmıştı. O zaman Akdeniz'deki Alman kuvvetlerinin komutanı bulunan Kesselring, çıkartmayı beklediğini ve bir tümenlik takviye istediğini söylemiştir. Fakat Hitler, Kesselring'in bu korkusuna aldırış etmemiştir. Almanlar burada başka çareleri olmadığı için sonuna kadar dayanmıya mecbur olmuşlardı. 5) Fransa çıkarması: Alman Genel Kurmayı Fransa çıkarmasını bekliyordu. General Jold'a göre, çıkarmanın hem istikameti, hem de kuvveti doğru olarak tahmin edilmişti. General Keitel'e göre ise Almanlar müttefiklerin ilk darbeyi nerede vuracaklarını bilmiyorlardı ve Brötanya'da üç mühim denizaltı üssü bulunduğu için ilk çıkarmanın buradan yapılacağını sanıyorlardı. Fakat ikisi de Calais bölgesinde ikinci bir çıkarmanın beklenildiğini ve bunun için bu bölgede büyük Alman kuvvetlerinin tutulduğunu söylemekte birliktirler. İki Alman generaline göre, eğer müttefik hava kuvvetleri olmasaydı çıkarma akamete uğratılabilirdi. Çıkarmadan evvel Batı Başkomutanı Feldmareşal Rundstedt'le, bir ordu grupuna komuta eden Rommel arasında mühim bir fikir ayrılığı başgöstermişti. Rundstedt zırhlı kuvvetlerini Paris etrafında ve doğu Fransa'sında tutmak, Rommel ise bunları hücumu beklemek üzere kıyılara sürmek istiyordu. Neticede Rommel'in fikri kabul edilerek, Rundstedt'in yerine Von Kluge getirilmişti. Müttefiklerin Cherbourg'u zaptetmeleri üzerine tekrar fikir ayrılıkları çıkmıştı. Von Kluge ve Rommel'in bütün Güney Fransa'sını boşaltmak istemelerine ve aşağı Seine-Paris-Fontainbleau-Massif Central hattında müdafaaya çekilmek istemelerine mukabil Hitler, Normandiya'da sonuna kadar mukavemet etmek fikrindeydi. Bunun için Von Kluge'nin yerine tekrar Von Rundstedt getirildi ve normandiya'da sonuna kadar dayanıldı. Avranches-Mortain mukabil taarruzunu emreden de Hitler olmuştu. 6) Ardennes mukabil taarruzu: 1944 aralığındaki Alman mukabil taarruzu da Hitler'in muhayyelesinden doğmuştu. Jodl'a göre bu taarruzun hedefi Anvers'di. Hava şartlarının müttefik hava kuvvetlerini faaliyetsiz bırakacağı ve müttefik

Birleşik milletler kurmay heyeti

hatlarının ilk hamlede yarılacağı umulmaktaydı. Diğer Alman komutanları bu harekenin mânasız olduğunu ve Alman stratejik ihtiyat kuvvetlerinin başlıca unsuru bulunan Altıncı Panzer ordusunu mahvettiğini söylüyorlar. 7) Rhin'in geçilmesi: Ardennes taarruzunun akamete uğramasından sonra bile Almanlar Rhin hattını tutabileceklerini sanıyorlardı. Fakat Remagen köprüsü hezimeti bu ümidi kırdı. Rhin'in aşılmasından sonra başlıyan intizamsız Alman ricati Müttefik Ordularının Hamburg, Leipzig ve Münich istikametindeki ileri hareketlerini kolaylaştırdı.

Japonların plânları ve hataları — Yıllardanberi kendi mânevî ve askerî üstünlüklerine inanagelmiş olan Japonlar, evvelâ Uzakdoğu'yu, sonra da bütün dünyayı hâkimiyetleri altına almak istiyorlardı. Japonya kendi kendine yetmiyordu; arazi, akaryakıt, kauçuk ve diğer ham maddelerin kaynaklarını

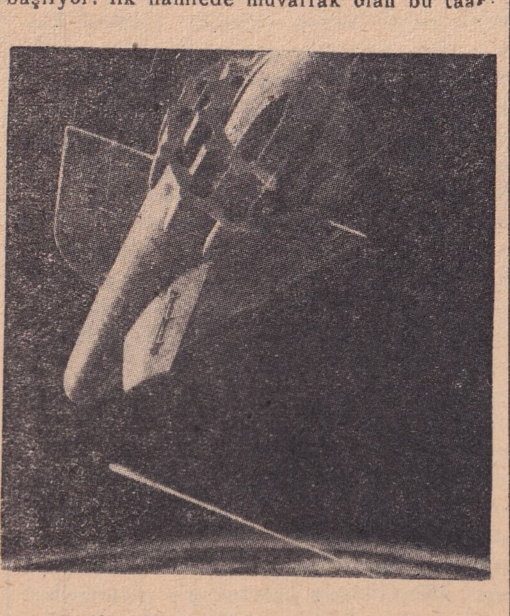
Gelecek harblerde bir Radar istasyonu faaliyeti

ele geçirerek birinci derecede bir sanayi devleti olmak istiyordu. Bu genişleme siyaseti 1927 de başbakan tarafından Hirohito'ya verilen gizli bir memorandum (Tanaka Anıtı) da izah edilmişti. Stratejik bakımdan, Japonya 1941 de müsait bir vaziyette bulunuyordu. Asya'da statüko sahibi bulunan bütün büyük devletler Avrupa harbine karışmışlardı. Üçlü Pakt Japonya'yı Asya'da yalnız bırakıyordu. Japon ordusu ve hava kuvvetleri oldukça kuvvetliydi. Japonya, "Büyük Uzakdoğu Müşterek Refah Çemberi,, olarak isimlendirdiği mıntaka halkının işbirliğine güveniyordu. Japon plânında anahatların şunlar olduğu anlaşılıyor: 1) Pearl Harbour'a hücum ederek Birleşik Amerika Pasifik Donanmasını harb harici etmek. 2) Süratle güneye doğru ilerliyerek Filipinleri, Güney Batı ve Güney Pasifik adalarını ele geçirmek. 3) Burma'yı alarak Çin'in münakale yollarını kesmek, 4) Singapur'u, Sumatra ve Java adalarını ele geçirmek. 5) Avustralya'yı tecridetmek ve nihayet zaptetmek. 6) Aleutien adalarını zaptetmek. 7) Midway adası yolu ile Hawai adalarını istilâ etmek. 8) Amerika'nın kuzey batısını havadan bombardıman etmek ve batı sahillerine çıkarma yapmak. 9) Hindistan'da ihtilâl çıkarmak. Japonların ilk büyük hatâları Hawai adalarına asker çıkarmak fırsatını kaçırmalarıydı.

Avrupa zaferi — Raporun "Avrupada Zafer,, başlıklı ikinci kısmında Marshall Avrupa zaferi hakkında tafsilât veriyor: 1941 aralığında vaziyet müttefikler için çok kötüdür; İngiltere Başbakanı Churchill Washington'a geliyor ve orada iki milletin askerî kuvvetlerinin birleşik bir komuta heyetinin emri altına verilmesi kararlaştırılıyor. 1942 nisanın-

da da Marshall Londra'ya gidiyor. O sırada vaziyet daha kötüdür. Bilhassa Kızılordu, Alman taarruzları önünde mütemadiyen çekilmektedir. Londra'daki GenelKurmay toplantısında Ruslara yardım etmek üzere Avrupa kıtasına 1943 yılında bir çıkarma yapılmasına karar veriliyor, fakat "Roundup,, (bir araya toplanma) şifre ismiyle anılacak olan bu büyük hareketten evvel, 1942 yılında Avrupa'ya küçük bir oyalama çıkarması yapılacaktır. Ancak malzeme azlığından, bilhassa ihraç salapuryası fikdanından dolayı Sledgehammer (varyos) şifre ismile anılan bu hareketten vazgeçiliyor. Buna mukabil daha az tehlikeli olabilecek ve Mihver kuvvetlerini kendine çekebilecek başka bir çıkarmanın yapılmasına karar veriliyor. "Torch,, (meşale) adıyla anılan bu hareket, 1942 yılında Kuzey Afrika'na karşı yapılacaktır. Ağustosta Kuzey Afrikası'na yapılan çıkarma 1943 yılı başlarında muvaffak olmuş, Doğu Cephesinde Kızılordu biraz nefes alabilmiş ve 349.206 Mihver askeri öldürülmüş veya esir edilmiştir. Casablanca'da tekrar toplanan Genel Kurmay Şefleri, gelecek çıkarmanın Fransa'nın güney sahillerine mi, yoksa Sicilya'ya mı yapılmasını müzakere ediyorlar. Nihayet Sicilya'da karar kılınıyor. O mayıs ayında Washington'da toplanan Birleşik Genel Kurmay, Müttefiklerin umumî stratejileri hakkında mühim kararlar veriyor. Meselâ Rumanya'da Ploeşti petrol bölgesinin bombardıman edilmesi bu toplantı kararıdır. Sicilya harekâtı, yani şifre adı ile "Husky,, (kızak köpeği) 10 temmuz 1943 te başlıyan ve mevziî inkıtalara rağmen plân mucibince gelişiyor. 9 eylûlde Müttefik kıtaları asıl İtalyan yarımadasına geçiyorlar ve bu suretle "Avalanche,, (çığ) harekâtı başlıyor. Bu sıralarda, 25 temmuzda Quebec'te yapılan toplantıda Fransa'nın güney sahillerine de çıkarma yapılmasına karar veriliyor. İtalya muharebesi Almanların birçok üstünlüklerine rağmen Müttefikler lehine, fakat yavaş olarak gelişiyor. Kış bastırıyor. Müttefikler 22 ocak 1944 te Anzio'ya çıkarma yapıyorlar. Almanların bütün gayretlerine rağmen burada köprübaşı kuruluyor. Bu savaşlar devam ederken Fransa'nın güneyine yapılacak olan "Anvil,, (örs) adlı çıkarma hareketi için hazırlıklar oluyor ve İtalya cephesinden kuvvet çekiliyor. Çok yavaş ve çok ağır zayiat mukabilinde gelişen İtalya savaşları Almanların meşhur Gotik hatları geçildikten sonra süratle inkişaf ediyor. Uzun, yorucu bir savaştan sonra 2 mayıs 1945 te Almanlar teslim oluyorlar. Amerikalıların, İngilizlerin, Kanadalıların, Fransızların, Yeni Zelandalıların, Güney Afrikalıların, Polonyalıların, Hintlilerin, Brezilyalıların, Yunanlıların, Faslıların, Arapların ve Yahudilerin bu zaferin kazanılmasında büyük bir payı olmuştur. Diğer taraftan Almanlar burasını tutabilmek için Kızılordu ile savaşan bir çok birliklerini çekmiye mecbur olmuşlardır.

Avrupa'nın istilâsı — Kahire ve Tahran Konferanslarında Almanya'nın ne suretle mağlûbedileceğine karar verilmişti. Fakat bu plânları tatbik mevkiine koymak için külliyetli miktarda malzeme lâzımdı ki, bu Genel Kurmayların önündeki en büyük güçlüktü. Bu konferanslarda Avrupa kıtasına behemehal 1944 te çıkarma yapılmasına karar verilmişti. Başkomutanlığa tâyin edilen General Eisenhower'e şu mealde bir emir verildi: "Avrupa kıtasına gidip, Almanya'nın kalbine doğru ilerliyecek ve Alman kuvvetlerini imha edeceksiniz.,, Bu çıkarmayı mümkün ve muzaffer kılabilmek için hazırlıklara başlandı. Müttefik fabrikaları son süratle malzeme yaparlarken İngiliz ve Amerikan hava kuvvetleri vrupa'daki hedefleri durmadan bombardıman ediyorlardı. Amerikan hava kuvvetleri Avrupa'daki hedeflere 17 ağustos 1942 den Zafer Gününe kadar 1.550.000 ton bomba attılar. "Overlord,, (Büyük Lord) tesmiye edilen istilâ hareketinin 5 haziranda başlaması takarrür etmişti, fakat havanın bozukluğu yüzünden çıkarma 6 haziranda başladı. Normandiya sahillerine çıkarma yapılırken geriye de paraşütçüler ve plânörcüler indi. Fransa'da, Belçika'da, Holanda'da savaş süratle inkişaf ediyor ve 11 eylûlde Almanya'ya varılıyor. Bu sırada Müttefikler malzeme sıkıntısı çekmiye başlıyorlardı. 16 aralıkta Rundstedt'in karşı taarruzu başlıyor. İlk hamlede muvaffak olan bu taar-

V. 2 nin düşünülen mütekâmil şekli

ruz asıl hedefleri olan Liège ve Namur'a varamadan yetişen Patton ordusu tarafından akamete uğratılıyor ve 110.000 i esir olmak üzere 220.000 Alman askeri harb dışı bırakılıyor, 1.400 tank tahribediliyordu. 8 martla 22 mart arasında Almanların tabiî müdafaa hatları olan Rhin aşılıyor, Tuna vadisine giriliyor ve Bertchesgaden'e varılıyor. Artık kuvvetli Wechrmacht mağlûbedilmiştir; 7 mayıs 1945 te Almanlar Reims'de teslim oluyorlar.

Japonya'ya karşı zafer — Raporunun bu kısmında Marshall, Japonya'ya karşı Burma'da, Çin'de ve Pasifik'te yapılan savaşları izah ediyor. Japonların ilk muvaffakıyetlerinden hemen sonra Pasifik'te Mac Arthur ve Nimitz düşmana darbeler vurmıya başlamışlardır. Yeni Gine'de, Yeni Corciya'da, Gilbert ve Marshall adalarında, sonra Leite'de, Luson-da ve Mindanao'da savaşlar hep Amerikan zaferi ile neticelenmiştir. Japon Anavatan adalarına yakın İwojima ve Okinawa adalarının, büyük kayıplar mukabilinde alınmasından sonra Amerikan dev uçankaleleri Japonya'yı durmadan bombardıman etmişlerdir. Bilhassa Okinawa savaşları esnasında Japonlar çok anudane bir mukavemet göstermişler ve kara, hava ve deniz fedaileri kullanmışlardır. Havada kullandıkları Kamikaze ve Baka fedaî uçakları Amerikan donanmasına epeyce zarar vermiştir. Japon Anavatanına çıkarma yapmıya hazırlanırken 6 ağustosta ve 9 ağustosta iki Japon şehri üzerinde patlıyan atom bombaları Japonları teslim olmıya mecbur ediyor. Eğer atom bombası olmasaydı Japon Anavatan adalarına yapılacak çıkarma şu şekilde olacaktı: 1) Olimpik hareketi — 1945 sonbaharında 6. Amerikan Ordusu Güey Kyushu'ya çıkacaktı. 2) Koronet hareketi — 1946 başlarında da 8. ve 10. ordular Tokyo civarında karaya çıkacaktı.

Silâhlar — Marshall'ın raporundaki mühim bir kısım da silâhlara dair olandır. Marshall burada Amerikan silâhlarının umumiyet itibarile Alman ve Japon silâhlarından daha iyi olduğunu söylüyor. Bilhassa uzun menzilli bombardıman uçakları düşman uçaklarından çok üstündür. Diğer taraftan Alman Panter ve Kaplan tankları Amerikan tanklarından daha iyidir. Almanların iki üstünlükleri de 88 mm. lik tanksavar - uçaksavar topları ve dumansız, ışıksız barutlarıdır. Amerikan Bazukalarına mukabil yaptıkları Panzerfaust küçük roketleri de daha iyidir. Diğer taraftan Amerikalıların Garand piyade tüfekleri ve Browning hafif makinelitüfekleri ateş kuvveti ve kullanışlılık bakımdan Alman mavzer tüfeklerinden ve makineli tabancalarından üstündür.

Zayiat — Amerikan ordusu Avrupa'da 160.045 i ölü olmak üzere 772.626 kişi, Pasifik'te de 41.332 si ölü olmak üzere 170.596 kişi kaybetmiştir. Diğer taraftan Almanlar ve İtalyanlar 373.600 ölü ve 3.409.949 esir olmak üzere 8.567.583 kişi kaybetmişlerdir. Japonlar da 1.219.000 i ölü olmak üzere 1.500.464 kişi kaybetmişlerdir.

General Marshall, raporunun son kısmında bu harbden alınan tecrübelere istinaden Amerikanın daima kuvvetli olmasının icabettiğini ve bunun için de mecburî askerlik hizmetinin lâzım olduğunu söylemektedir.

Amiral King'in raporu: Amiral King Donanma Başkumandanlığına 1941 de tâyin edilmiştir.

King'in raporu, 1 mart 1944 ten 1 mart 1945 e kadar donanmanın iştirak ettiği hareketlere dairdir. Amerikan Donanması Pasifik'te, Atlantik'te ve Akdeniz'de 73 çıkarma ve bombardıman hareketine iştirak etmiştir. Bunlardan mâda Amerikan denizaltılarının harekâtı da vardır. Raporun bu hareketleri izah eden kısımlarından sonra diğer enteresan kısımları şunlardır:

Donanmanın kuvveti — 1942 de 10.000 küsur gemi yani 500.000 küsur tonilâtoluk gemi yapılırken, 1944 te 45.000 gemi yapılıyordu. Donanmanın kullandığı en son avcı uçakları Hellcat, Corsair ve Wildcat avcı uçaklarıdır. Yeni Jet uçakları da imal edilmektedir. 1941 de 332.275 kişiden ibaret olan deniz kuvvetleri 1944 sonunda 2.833.904 kişiyi bulmuştur.

General Arnold'un raporu: Arnold, 1938 de Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur. Arnold'un Amerika Hava Kuvvetlerinin kurulmasında ve kazandığı başarılarda büyük bir hissesi vardır.

Arnold, raporunda hava kuvvetlerinin bu harbde oynadığı büyük rolü anlattıktan sonra istikbale dair birçok tavsiyelerde bulunmakta ve tahminler yürütmektedir. Generale göre ahenkle çalışan bir uçak sanayiinin mütemadiyen tekâmül ettirdiği müstakil ve daimî bir hava kuvvetine ihtiyaç vardır. Arnold'a göre Japonya'yı asıl mağlûbeden atom bombası değil, hava kuvvetleridir. Atom bombası, hava kuvvetlerinin lüzum ve ehemmiyetini arttırmıştır. Zira hava kuvvetleri atom bombasını hem atacak, hem de bu bombalara karşı müdafaa yapabilecektir.

Arnold'un ilerdeki hava harblerine dair yürüttüğü tahminler de vardır. Generale

göre, ilerdeki harblerde şu vasıtalar kullanılacaktır: 1) Sesten daha süratli pilotlu veya pilotsuz uçaklar. 2) Çok uzak mesafelere gidebilen pilotsuz mermi ve vasıtalar, 3) Büyük zararlar yapabilecek ufak hacimde infilâk maddeleri, 4) Radar vasıtasile kendi hedeflerini bulan mermiler, 5) Uçaklarla çok uzaklara nakledilebilen ufak, fakat son derece iyi teçhiz edilmiş ordular, 6) Fena havalara rağmen uçuş yapabilmek imkânları.

Arnold'a göre atom bombasına karşı üç müdafaa şekli tasavvur edilebilir: 1) Kontrol sayesinde atom bombası yapılmasını önlemek, 2) Şehirleri atom bombası tesirlerinden âzade kalabilecek bir şekilde inşa etmek, 3) Her türlü aktif müdafaa.

(Altemur Kılıç)

YARGITAY (Temyiz Mahkemesi) — Temyiz Mahkemesi 1879 tarihinde kurulup faaliyete başladığına göre bugün Yargıtay adını almış olan bu kurul, altmış yedi yıldanberi adlî hayatımızda yer almış bulunuyor demektir.

Tanzimattan önceki Şer'iye mahkemeleri tek yargıçlı, tek dereceliydi; hüküm ve tatbikleri tamamiyle dinî temele dayanıyordu. Tanzimatın hemen arkasından, bunun getirdiği yenilikler arasında Şer'iye mahkemelerinden ayrılan birtakım mahkemeler kurulması gerekli görüldü. Bu suretle hukuk işlerimizin temellerinde dinî ve dünyevî olmak üzere bir ayrılığa doğru gidildi. Fransız kanunları gözönünde tutularak yeni birtakım kanunlar meydana getirildi. İlk iş olarak ticarî senetlere ait işlerle deniz ticareti işlerini görecek adlî heyetler ve 1868 de Şer'iye mahkemeleri dışında ve «Divanı Ahkâmı Adliye» adı altında bir mahkeme kuruldu. Nihayet 1879 yılında «Teşkilâtı Mehakim Kanunu» gereğince memleketin her tarafında toplu ve iki dereceli Nizamiye mahkemeleri meydana getirildi. Fakat bu kanun bir taraftan bu mahkemeleri kurmakla beraber, bir taraftan da Tanzimattan önceki Şer'iye mahkemelerini muhafaza ediyordu. Böylece adlî işlerimiz Şer'iye mahkemelerinde «Kadı», Nizamiye mahkemelerinde «Hâkim» diye anılan yargıçlar tarafından kâh birinde, kâh ötekinde iki taraflı olarak karar ve hükümlere bağlanıyordu. Şahıs, aile ve miras hukukiyle ilgili işler Şer'iye mahkemelerinin; bunlar dışında mâmelek hukukî sahasına giren ve fıkıh'a dayanılarak halledilemiyen borçlar, hukukî ve aynî haklar Nizamiye mahkemelerinin görevleri içinde bulunuyordu. Bununla beraber Nizamiye mahkemelerinin dünyevî dediğimiz hukuku dinî esaslardan tamamiyle kurtulamamış bulunuyordu. Bu ikilik bir bakıma Şer'iye mahkemelerinin 1924 yılında lâğvına, bir bakıma da Cumhuriyet devrinin hukuk esasları reformuna kadar devam etti. Şer'iye mahkemelerinin lâğvedildiği gün ikilik şeklen ortadan kalktı. Fakat mecellenin hüküm düsturluğunda devamı, ikiliği mahiyeten devam ettiriyordu. Hukuk esasları reformunda mecellenin hüküm düsturluğundan ve Hukuk Fakültesinin ders programından çıkarılmasiyle bahis mevzuu ikilik mahiyeten de tarihe karıştı.

İşte Yargıtay, Nizamiye mahkemelerinin meydana getirildiği ayni yılda kuruldu. Fakat Şer'iye mahkemeleri hükümleri Yargıtay'ın kontrolü dışında bırakıldı ve bu kontrol Nizamiye mahkemeleri hükümlerine münhasır kaldı. Her ne kadar Birinci Dünya Harbi sırasında Şer'iye mahkemeleri hükümlerinin de Yargıtay kontrolü altına alınması yolunda bir hareket belirdiyse de bu birlik sağlanamadı.

Evvelce üç daireden ibaret olan Yargıtay; eskiden üç dereceden ibaret ve «Bidayet, İstinaf ve Temyiz» namı altında çalışan adliye teşkilâtının, 1924 yılında Şer'iye mahkemeleriyle birlikte İstinaf mahkemelerinin de lâğvı neticesinde Asliye ve Yargıtay olmak üzere iki dereceye indirilmesiyle bugünkü halini bulmuş, dairelerinin sayısı onbire çıkmıştır.

Bugünkü Yargıtay; dört hukuk, bir ceza, bir icra ve iflâs, dört ceza dairesi ile 11 ağustos 1944 tarih ve 4684 sayılı kanun gereğince Millî Korunma işlerini görmek üzere kurulan hususî bir ceza dairesinden ve Başsavcıdan müteşekkildir. Yargıtay'ın bu teşekküller dışında üç umumî heyeti vardır: 1) Hukuk; 2) Ceza; 3) Tevhidi İçtihat. Ceza umumî heyeti, ceza dairelerinden; Hukuk umumî heyeti ise, ceza daireleri dışında kalan Hukuk, Ticaret, İcra ve İflâs dairelerinden meydana gelmektedir. Asliye ve Sulh mahkemelerinin ısrar kararları bu heyetlerde incelenir. Yargıtay'ın muhtelif daireleri arasındaki türlü kararlarda görülen içtihat ihtilâflarını halledip birleştirmek ve lüzumunda da içtihadı değiştirmek vazifesiyle mükellef olan Tevhidi İçtihat heyeti; Ceza ve Hukuk, bütün yargıtay dairelerinden müteşekkildir. Her üç umumî heyet toplantılarına Yargıtay Birinci Başkanı başkanlık eder.

Yargıtay binası

Yargıtay, bu kadar geniş bir kadroya sahibolmakla beraber en çok işi olan Devlet kurullarından biridir. Bu hususta şu rakamlar bir fikir vermeğe yeter: 1943 yılında Yargıtay'a 86843 iş gelmiştir. Bunlardan 44284 ü cezaya ait olup 40783 ü çıkarılmış, 3501 i 1944 e devredilmiştir. Hukuka ait olan 42559 işten 37808 i çıkarılmış ve 4751 i 1944 e bırakılmıştır. Bu suretle 1943 yılında Yargıtay'a gelen işlerden yüzde 91,49 u intacedilmiş, yüzde 9,51 i öteki yıla bırakılmıştır. 1944 yılının ilk altı ayında Yargıtay'a 40862 iş gelmiştir. Buna geçmiş seneden devrolunan 8252 iş ilâve olununca 49114 ü bulmaktadır. Bu yekûndan cezaya aidolan 25634 işten 22717 si çıkarılmış 2917 si ikinci altı aya devredilmiştir. Hukuka aidolan 23480 işten 18077 si bitirilerek 5403 ü ikinci altı aya bırakılmıştır. Bu suretle bütün işlerin yüzde 83,06 sı çıkarılmış, yüzde 16,94 ü ikinci altı aya bırakılmıştır.

Yargıtay'ın iş hacminin bu kadar geniş olması, Adliye teşkilâtımızda ve kanunlarımızda henüz yeni sayılabilecek reform ve devrimlerden ileri gelmektedir. Değerli yargıçlarımızdan Yargıtay Üyesi Faiz Yörükoğlunun bu hususu etraflıca belirten düşüncelerini buraya naklediyoruz: «İnkılâpla birlikte memlekette birçok yeni müesseselerin kuruluşu yeni birtakım hukuk problemlerinin ortaya çıkmasına sebebolmuş ve muamele hacmi artmıştır. Yeni teşekküller geleneklesinceye kadar anlaşmazlıkların çoğalması tabiî idi. Diğer taraftan, içtimaî seviyemizin ilerleyişi, saltanat devrinde hakkını aramaktan çok defa vazgeçen vatandaşı, kanun hükümlerinden faydalanmağa sevketmiştir. Cemiyette âdet ve müessese değişikliklerinin doğurduğu yeni birçok durumlar, yeni bir takım adlî ve hukukî hâdiselere de sebebolmaktadır. Görünüşe göre, tekâmül safhaları içinde derhal mutlak bir sükûn getirmemektedir. Ve ilerliyen cemiyet her kazancı gizli veya açık bir mücadele ile öz bünyesine maledebilmektedir. Bizim cemiyetimiz bugün bu mücadelenin vukuu içindedir. Bu sebepledir ki kanun sayısı inkılâp ile birlikte artmıya başlamış ve artık gündelik hukuk ile meşgul olanları düşünceye sevkeden bir mesele halini almıştır. Kanaatimizce bu artışı tabiî görmek ve cemiyet evrimi lehine kaydetmek lâzımdır. Kanunun katî hâkimiyetini kurmuş olan rejimin yeni olarak getirdiği bütün müesseseleri bir statüye bağlaması, o müesseselerin cemiyet içindeki rollerini mümkün olduğu kadar manialarına çarpmaksızın alabilmeleri bakımından zaruri idi. İnkılâp geldiği zaman dinî denebilecek bir hukuk bulmuş ve eski geleneklerden tamamiyle ayrılıp yeni bir cemiyetin temellerini atmağa başlamıştı. Ancak yeni kanunlar ve ileri seviye bu büyük işde ona zâhir olabilirdi. Yeni kanunlar vasıtasiyle memleketimiz yeni bir hayat anlayışına doğru gitmekte, yeni kanunlar, yeni cemiyetin âdetlerini kurup, geleneğini hazırlamaktadır. Bu kanunlar terbiyekâr tesirlerini yapıp cemiyete yeni gelenekler sağladıktan sonradır ki artık tabiî bir surette işliyecek müesseseler müeyyide yığınlarından kendilerini kurtarabileceklerdir. Bu sebeple gündelik hukukçu da kanunların bu artışından ürkmemek, onların tatbikında kolaylık temini için de yeni birtakım teknikler aramak mevkiindedir.

Şüphesiz mahkemelerde işlerin artmasının tek sebebi kanunların çokluğu değildir. Bunun yukarda işaret ettiğimiz müsbet bir iki sebepten başka daha birçok müsbet ve menfi sebepleri de vardır ki bunlar ancak adlî ve hukukî hâdiselerin sosyoloji biliminin ışıkları altında etüd edilmesiyle meydana çıkarılabilir. Ahlâk ve âdet değişiklikleri, iktısadî bünye, muhtelif cemiyet bölümlerindeki vatandaşların hayat ve sağlık şartları ve bilhassa maarifin yayılması adlî olaylarımız üzerine şiddetle tesir eden hususiyetlerdir.

Cumhuriyetin büyük himmetle kurduğu istatistik müessesemiz bu alandaki incelemeleri Türk sosyoloğu için mümkün kılacak bir seviyede bulunmaktadır.

Yeni kanunların ve mevzuatın adalet müessesesine maledilmesi, yeni hukuk anlayışının cemiyet içinde yayılması bakımından Cumhuriyet Yargıtayının büyük hizmetleri olduğu kanaatindeyim. Yargıtay'ın bu hizmetini, verdiği kararların keyfiyetinde aramalıdır. Adlî dereceler içindeki mevkii icabı Yargıtay, birçok hukuk problemlerini olaylar üzerinde mütalâa ve meslekte ileri seviyeye gelmiş mensupları arasında münakaşa etmek fırsatına maliktir. Yargıtay, gerçi sırf bilim müessesesi değildir; icra edilecek kararlar vermek mevkiindedir. Fakat bu hususiyet onun bilimser hürriyetine geniş ölçüde yardımcıdır. Yargıtay'da hüküm vermek demek, dâvaları tam bir bütün halinde görmek, mevzuat ile olayları karşılaştırmak, mevzuatın noksanı takdirinde zemin ve hududunu iyi tâyin ederek içtihad etmek ve bu suretle asliye yargıcına rehber olmaktır. Bu itibarla Yargıtay kararları, hukuk biliminin ilerlemesine, kanunların tekâmülüne ve yargıcın daha yüksek meslekî evsaf elde etmesine yardım etmektedir. Umumiyet itibariyle memleketimizde kanun tekniği ilerlemekte olduğu gibi, hukuk bilgileri de daha seviyeli bir hale gelerek yayılmaktadır. Bununla beraber sosyolojik bilgilerin Hukuk Fakültelerinde daha geniş yer alması, psikolojinin gene bu Fakültelerde esaslı bir mevki sahibi bulunması yargıcın görüşlerini arttıracak ve bahis mevzuu ilerlemeleri kuvvetlendirecektir. Yeni cemiyet inkişafları, yargıcın da yeni bilimlerden faydalanmasını zarurî kılmaktadır.

Millî hukukun kültürümüzle alâkalı bir cephesi de dil meselesidir ki bunu meselâ bir yargıtay veya adlî herhangi bir teşekkül tek başına halledemez. Kanun ve muamele dili, ifade etmek istediğini sade bir şekilde söylemeli ve bütün lüzumsuz zinetlerden silkinmelidir. Bugünün hukukçusu için dilin millileşmesi prensipini benimsemek millî ödev olduğu kadar mefhumlarda vuzuh sağlıyacak bir fırsattır da. «Sâk» den kurtulma işi, yalnız yargıtay'ın değil, bütün Türk hukukçularının lisaniyatçılariyle birlikte el ele, kafa kafaya vererek başarabileceği bir işdir. Yeni terimleri eski hukukî üslûbun içine yerleştirmek de hiçbir şeyi halletmiyecektir. Türk diline hukuk alınında da müsait olduğu güzelliği, açıklığı ve kanuniliği vermek durumundayız ve bu suretle hukuk üslûbumuzun doğurduğu «Lüzumsuz Tefsir» ve «Ahkâm çıkarmak» geleneklerinden de kurtulmayı beklemekte haklıyız. Türk hukuk müessesesi inkılâbı takipte millî müesseselerin hiçbirinden geri kalmamalıdır. Görüşlerde vücude getirilmiş olan inkılâba en çok istikrar verecek olan müessese, hukuk müessesesidir.

Görülüyor ki bugün hukuk müesseselerimizin görevlerini yerine getirdikleri sırada sağladıkları birtakım ilerlemeler bulunmakla beraber gene hukuk alanında tahrik edilmesi lâzımgelen diğer birtakım ilerlemelere de yer vardır. Kanunlarda cemiyet menfaatlerinin üstün bir ehemmiyet alması, ölü kanun maddelerinin tasfiyesi, bütün kanun hükümlerinin vaz'ına sosyolojik ve bilimsel etüdlerin takaddüm etmesi, mahkemelerin tatbikatta elde ettikleri neticelerin akademik hukuk müesseselerinde yani Fakültelerde bir inceleme zemini teşkil etmesi, kanunun hiç olmazsa lâzım olduğu kadarının mecburî tahsil görmüş vatandaşlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilir olmasının temini bunlar arasında sayılabilir. Mahkemelerin sade birer «Hüküm verme» makinesi ve yargıçların da birer otomat haline gelmelerine meydan vermemeliyiz. Yargıçlar tatbik etmekte oldukları kanunlar hakkında zaman zaman mütalâa beyanına sevkedilmeli ve hukuk etüdleri ancak tarihî değeri olabilen meselelere inhisar etmekten çıkarak bugünkü fiilî hukuk meselelerine ve cemiyet temlerine ait olmalıdır. Millî hukuk kültürümüzün de umumî kültürümüzle birlikte gelişme yolunda olduğu ve Türk yargıcının millî hayata lâyık bilgili ve namuskâr bir insan nümunesi olduğu bir hakikattir.»

(Ali Sel)

YÜKSEK EKONOMİ VE TİCARET OKULU — Onsekiz ve Ondokuzuncu Yüzyıllar boyunca yurdumuzda ticaretle uğraşanlar halk tarafından hakir görülür, bu mesleğe karşı da hiçbir alâka ve yakınlık duyulmazdı. Bu yüzden o zamanlarda piyasalarımıza hâkim olan zümre, azınlık zümresiydi. Tanzimatın ilânını müteakıp bu azınlıkların hak ve imtiyazları büsbütün arttırılınca "Hayriye = Avrupayla iş yapan Müslüman tacirler» ve «Kapan = Yağ ve Balkapanları; zamanının halleri,, tacirleri namı ile anılan Müslüman tacirler sınıfı da büsbütün ikinci plânda bırakıldı. Bunun neticesi olarak memleket ticareti de tamamen azınlıklar elinde kaldı.

Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu binası

Sonraları memleketimizde duyulan ticarî öğretim ihtiyacını karşılamak üzere, ilk defa bir ticaret mektebi kurulması hususunda 1861 senesinde Ticaret Nezareti tarafından

Mektebin ticaret kısmı öğrencileri öğretmenleriyle birlikte

faaliyete geçilmişse de müsbet bir neticeye varılmamıştı. Keza 1881 de Maarif Nazırı Münif Paşanın, masrafları, ticaret erbabından toplanacak teberrularla karşılanacak olan böyle bir mektebin açılması için giriştiği teşebbüs de binasızlık yüzünden akim kalmıştı.

Ondan iki sene sonra, 1883 te Galatasaray'da eski Mektebi Hukuk binasında açılmak üzere yapılan üçüncü teşebbüste de gene muvaffak olunamamıştı.

Bütün bu talihsizliklerden sonra 16 ocak 1883 te nihayet okulun, Ticaret Nazırı Suphi Paşa tarafından Babıâlide bir konak içerisinde açıldığını görüyoruz. Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, «Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi» adı altında tedrisata başladı. Mektebin idadî ve fennî olarak iki kısmı mevcut olup, tahsil müddeti dört yıldı. İdadî kısmında tarih, cografya, fizik, kimya; fennî kısımda da daha çok, meslekî olan ticaret riyaziyesi, muhasebe, mal bilgisi, hukuk, iktısat dersleri okutuluyordu. Mektebin bu devresinde yabancı dile büyük ehemmiyet verilmişti. Fransızca mecburî, ingilizce, italyanca, rumca da ihtiyarî ders olarak konulmuştu. Birinci sene otuz kişilik öğretim heyeti ve doksan beş talebe ile derslere başlanılmıştı. Talebe arasında gayri müslim fazla olduğundan cumadan başka pazarları da ders okutulmazdı. Kuruluşunda türlü zorluklarla karşılaşılan "Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi,, birkaç senelik tedrisattan sonra bazı sebeplerden dolayı dört yıl kapalı kalmıştır. İkinci açılışı ise Beyazıt'taki binadadır. Bu sefer tahsil müddeti üç yıl olarak tesbit edilmiş ve bazı derslerin fransızca olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca yabancı dil için de ibzarî mahiyette olmak üzere bir mahreç sınıfı açılmıştır.

Meşrutiyet seneleri içinde "Ticaret Mektebi Âlisi,, ismini alan müessesenin, ders programına kütüphane ve kimya laboratuvarı ilâve edilerek ihsaiyat, usulü maliye, medenî hukuk dersleri de programa konulmuştur. Yabancı dil olarak ingilizce ve almanca da, fransızca gibi mecburî tutulmuştur.

Umumî harbin ikinci senesinde, 1915 te yüksek kısım (kısmî sani) den evvel üç senelik bir (kısmı evvel) ihdas edilmiş, ayrıca küçükler için de bir amelî ticaret şubesi açılmıştır.

Cumhuriyet Maarifinin ilk ileri hareketi Ticaret Mektebinde görülmüş ve 1924 te kız erkek beraber ders görmeğe başlamışlardır. 1925 senesinde yalnız iktısat, muhasebe zümrelerinden ibaret olan ihtısas tahsiline bankacılık ve sigortacılık da ilâve edilmiştir. Yurdumuzda bugünkü Avrupaî sigortacılığın kurulmasında Ticaret Mektebinden yetişen elemanların büyük rolü vardır. Aynı senede okulun adı Fransa'daki " Ecole des Hautes Etudes Commerciales ,, in tam karşılığı olan 'Ulûmu Âliyei Ticariye Mektebi,,ne çevrilmiştir.

1936 da sömestr usulü yerine sınıf şekli konulmuştur. Adı "Yüksek İktısat ve Ticaret Okulu,,na çevrilen müessese 1938 yılında İktısat Vekâletinden Maarif Vekilliğine devredildikten sonra gayesine en yakın bir öğretim sistemi içinde çalışmasına ve gelişmesine devam etmektedir.

Cumhuriyet devrinde ticarî ve ekonomik mahiyeti haiz fert ve devlet teşekküllerinin

adedi çoğaldıkça bu nevi müesseseleri idare edecek meslekî bilgiye sahip gençlere de ihtiyaç fazlalaşmıştır. İşte bu sebepten dolayı Sultanahmet meydanındaki büyük binaya yerleşen yeni ismiyle "Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu,, son senelerde yüksek tahsil kolları arasında en çok rağbet görenlerden biri olmuştur.

1943 senesinde talebe sayısı bin üç yüzü aştığı gibi, aynı sene, 1924 teki yedi mezuna mukabil, Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu yüz yirmi beş mezun vermiştir.

Bugünkü vaziyeti ile bu yüksek öğretim müessesesinde geniş bir ekonomi kültürü içinde ticaret branşlarını derinleştirip, ihtisaslandıran bir öğretim yolu takibedilmektedir. Bu sayede zamanımız ekonomisinin çeşitli meseleleri karşısında gençlerimizin sağlam bir bilgiye dayanarak iş ve hayat savaşına cesaretle atılabilmelerine çalışılabilmektedir.

(Faik Fırat)

YÜKSEKKALDIRIM — İstanbul Belediyesinin 1934 te yayınlanmış şehir rehberi haritasına göre, Beyoğlu kazasının Galata nahiyesinin Bereketzade ile Müeyyedzade mahalleleri arasında namlı caddelerden biridir. Bu rehberde, Yüksekkaldırım caddesinin Şahkapısı ve Serdarıekrem sokaklarile bir dörtyol ağzı yaparak kesiştiği noktadan İstiklâl caddesi kavşağına kadar olan üst kısmına Galipdede caddesi adı verilmiştir; fakat halk ağzında, meşhur kaldırımların başladığı Voyvoda caddesi başından İstiklâl caddesine kadar Yüksekkaldırım denilegelmektedir.

Yüksekkaldırımın iki tarafında otel, han ve apartman altı dükkân ve mağazalar vardır. Voyvoda caddesi başından girildiğine göre sağ kolda Şebboy sokağı, Alageyik sokağı, Lülecihendek caddesi, Serdarıekrem sokağı, Balkon çıkmazı, Yürük sokağı; sol kolda da Horoz sokağı, Fırçacı sokağı, Şahkapısı sokağı, Tımarcı sokağı, Şahkulu sokağı, Şahdeğirmeni sokağı ve Erkânıharp sokağı ile birer kavşağı vardır. Caddeye adını veren meşhur kaldırımlar Voyvoda caddesinden Alageyik sokağı ve Lülecihendek caddesi kavşakları ortasına kadar sürer; uzun yıllardanberi tamir görmemiş, pek harap bir halde bulunan bu kaldırımlar, 1945 sonlarında belediye tarafından büyük şehrin şanına lâyık bir güzellikte yapılmağa başlanmıştır.

Bu satırların yazıldığı sırada Yüksekkaldırım caddesinde rastlanan başlıca müessese ve binalar şunlardır: Voyvoda caddesi kavşağının sol köşesinde Yapı ve Kredi Bankasile Doğan Sigorta Şirketinin Galata şubeleri, Alageyik sokağı kavşağında Emrazı Zühreviye Hastanesi, karşısında meşhur yüksek kahve ile bahçesi vardır. Bu yüksek kahvehane, eskiden büyük bir ahşap yapı olarak bahçeyi de doldurmaktaydı; gedikli müşterileri Galata, Yüksekkaldırım, Kuledibi külhani ve kabadayıları ve tulumbacıları ile o zamanlar umumhane olan karşı evlerle Alageyik sokağı umumhanelerindeki sermayelerin belâlısı bıçkınlardı; külhani argosile «markacılık» yaparlardı, yani sabahtan akşama kadar kahvehanede oturup evleri dikiz ederler, dostunun aldığı müşterilerin çetelesini tutup gece ona göre hisse isterlerdi. Daha yukarda sağ kolda Yazıcı camisi harabesi, sol kolda da eskiden Rum mektebi olan Beyoğlu Ortaokulu ile meşhur pastacı fırını vardır. Yazıcı camisi, minaresi şerifesi altına kadar yıkılmış dört çıplak duvardan ibarettir. Duvarları da bazı yerlerinde üst kat pencerelerine kadar çökmüş bir haldedir, önündeki bahçesile beraber bir odun deposu olarak kullanılmaktadır. Yarım asra yakın bir zamandanberi harabtır; bir Onaltıncı Yüzyıl yapısıdır, yaptıran Müeyyedzadelerden Mehmet Efendidir ki H. 990 (1582) da ölmüştü; bu cami civarında bir müddet sonra Yazıcı Mehmet Efendi namında bir zat bir sıbyan mektebi ile bir tek hamam yaptırmış, camiye de Yazıcı camisi denilegelmiştir. Burada bir de Astorya sineması vardır; kovboy ve gangster filmleri gösterir. Müşterisi mektep çocukları, esnaf çırak ve kalfaları, macera meftunu kayıkçı ve manav takımından uşaklardır. Kuledibine giden Şahkapısı sokağı kavşağında 1318 H. (1900) tarihinde yapılmış küçük ve gayet güzel üslûplaşmış kabartma

Yüksekkaldırımdan eski bir manzara

çiçek motifleriyle süslü mermerden bir Hamidiye çeşmesi vardır; çeşmenin arkasında set üzerinde yedi sekiz senedenberi yazları bir çalgılı gazino olarak işletilen bir bahçe vardır ki eskiden «Şahkulu mezarlığı» denilen küçük bir mezarlıktı. Az yukarda sol kolda da, Şahkulu camisi bulunmaktadır; bu mabet 1291 H. (1873) de Abdülâziz tarafından tamir ettirilmiştir; kapısı küçük bir avluya açılır, avlunun caddeye açılan kapısı yanında da bu caminin imamlarından Mehmet Efendinin kabri vardır. Üçüncü Mehmed'in nedimlerinden Mehmet Çelebi adında bir zat tarafından yaptırılmıştır. Gene buralarda sağ kolda meşhur Tötonya salonu bulunmaktadır; Yüksekkaldırımın en büyük ve güzel yapısı olan bu bina 1890 da yaptırılmıştır. Yüksekkaldırımın İstiklâl caddesi kavşağına yakın sağ kolunda, Türk sanat tarihinde ve edebiyatında muhteşem bir yeri olan meşhur Galata mevlevihanesi vardır; kapısının yanındaki türbenin caddeye bakan pencerelerinden birinin önünde görülen büyük kabir taşı, İkinci Mahmut devrinin en nüfuzlu ricalinden Mehmet Sait Halet Efendinindir; Tepedelenli ve Mora isyanlarına karışmış ve tarihimizde dedikodulu zengin bir hâtıra bırakmış olan Halet Efendi sürgün olarak gönderildiği Konya'da idam olunduktan sonra başı kesilerek İstanbul'a gönderilmiş ve teşhir edildikten sonra buraya gömülmüştü; kabir taşındaki tarih beyti, Efendinin büyük ölçüde iyiliklerini görmüş Keçecizade İzzet Mollanındır: «İzzet bu mısraı tam târihi mâtem olsun = Hâlet Said Efendi pirane hemdem olsun. Sene 1238 (1822)».

Bugün, bir başından öbür başına, Yüksekkaldırımda iki sıralı görülen başlıca esnaf: Elektrik malzemecileri, tuhafiyeciler, kasketçiler, mühürcü - hakkâklar, ayakkabıcılar, rum kitapçılar, posta pulu koleksiyoncuları, gramofoncu - radyocular dır. Caddenin en kalabalık, gürültülü yeri de Kuledibine rastlıyan parçasıdır. Sekenesinin büyük bir kısmı Rum ve Yahudi vatandaşlardır.

Günün ilk saatlerinden, gece yarısına yakın zamanlara kadar, Yüksekkaldırımdan, her iki istikamette bir insan seli akar.

Yüksekkaldırımın tarihi hakkında hemen hiçbir şey bilmiyoruz; yalnız üstat Ahmet Rasim merhum, yakın geçmiş üzerine bıraktığı eşsiz kıymetteki hâtıraları arasında, Yüksekkaldırımdan da bize çok canlı sahneler hediye etmiştir: «Malûm olduğu üzere Karaköyden Beyoğluna dört vasıta ile çıkılır, birincisi taban, ekseriya bendenizde vâki olur; ikincisi yirmilik vererek tünel, üçüncüsü bir altmışlığa tramvay, fakat akşam yetişmek istiyenler ikindi vakti binmelidirler; dördüncüsü en aşağı yedi buçuğa arabadır. Eğer tabanla çıkacak olursanız mahut merdivenli yokuşun ilk kademesini geçer geçmez sol taraf dükkânlarına bakmağa çalışmalıdır, çünkü yokuş tahammülfersadır. Baka baka, temaşa ede ede, fotografi kopyalarını, eski tablo bozuntularını, Yunan hurafatı musavveresini, resimci dükkânlarını, otel kapılarını, çanak çömlek serginlerini, fala bakan kuşu, santur ile dilenen âmayı, deniz canavarını, avurduna yemiş dolduran maskara maymunu, muhallebiciyi, gözlükçü dükkânını, bir sıra kunduracıları, bizim poğaçacıyı, şairi ilâhîmeşreb Şeyh Galibi, Esrar Dedeyi hatırlıyarak, mevlevihane derununu seyrederek... (Şehir mektupları, birinci cilt)».

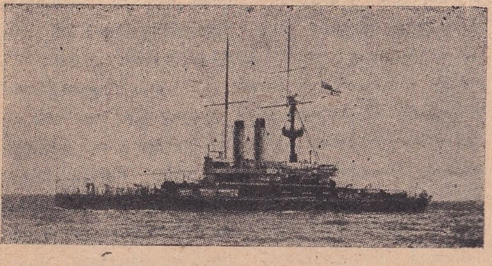
Yüksekkaldırım, Ahmet Rasim'in yukardaki parçada ve bilhassa gene kendisinin «Fuhşi Atik» adlı eserinin birinci cildinin ikinci kısmında canlandırdığı devirden İstanbul'un Birinci Cihan Harbinin İtilâf Devletleri işgalinden kurtulduğu tarihe kadar, bu hayhuylu manzarasını muhafaza etti. Her akşam hafif tertip, pazar akşamları ise daha fevkalâde olarak boydan boya lâtarnalar dizilir, cadde palikaryalarla dolardı. Karnaval ve paskalyalarda ise, cadde coşkun, çılgın eğlencelere sahne olur, erkekler ve fahişelerden mürekkep bir kalabalık meyhanede kafaları tütsüleyip lâtarnalarla sokakta polka ve kadril oynardı. Konkordiya balolarına gidemiyenler de bu Yüksekkaldırım âlemlerine iştirak ederlerdi.

(Reşat Ekrem Koçu)

ZIRHLILAR — Zırhlı veya muharebe gemisi, yıllardanberi olduğu gibi bugünkü donanmaların da en esaslı unsurudur. Onun için Amerikalıların zırhlılarına «Capital Ship» demeleri de yerindedir. Birinci Dünya Harbinde denizaltı gemisinin, İkinci Dünya Harbinde uçağın zırhlıyı, deniz kuvvetlerinde işgal ettiği yüksek makamdan düşüreceği sanılmıştı; fakat her iki harbde de zırhlı, önemli mevki ve makamını muhafaza etmiştir. Uçağın ele avuca sığmaz müthiş bir

silâh olmasına ve İkinci Dünya Harbinin ilk yıllarında bomba ve torpito hücumları ile zırhlıları batırmak imkânını bulmasına rağmen, zırhlı, bu harbin sonunda da, gene donanmaların en kuvvetli ve en esaslı unsuru olarak yaşamaktadır. Yalnız eski rakipsiz mevkiini uçak gemisi ile paylaşmak zaruretinde kalmıştır. Uçak gemisi sinesinde sakladığı ve güvertesinden uçurduğu çelik kartallarla pek korkunç bir vurucu olmakla beraber, gene zırhlının himayesine muhtaç olmaktan kurtulamamıştır. 35,000 tonluk zırhlılarla başlıyan bu harb, son günlerinde 45,000 tonluk çelik devlerin zafer salvoları ile selâmlanarak bitmiştir.

Mektebi Bahriye tarih muallimi yüzbaşı merhum Mehmet Şükrü Bey, «Esfarı Bahriyei Osmaniye» adlı kitabında, zırhlı gemiler hakkında şu malûmatı verir: «1268 (1852) senei Rumiyesinde dahi Fransa devleti tarafından zırhlı sefine icadolunmuş ise de işbu tarih asrımızdaki tarih zuhurî olup, yoksa sefinei zırh makamında elvahı madeniye ile setrü muhafaza etmek hususu hemen deniz muharebesine bed ve mübaşeret olunduğu tarihlerde hatırlara geldiği ve hele Milâttan 146 sene mukaddem Kartacalılar ile Romalıların meşhur Üçüncü Pün

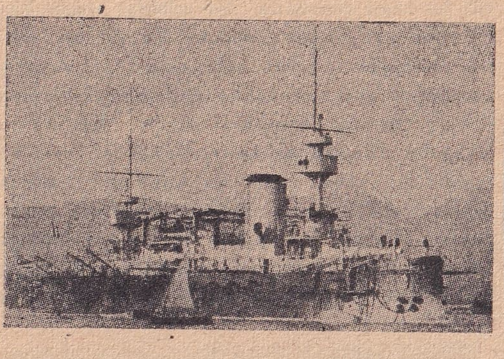

İngilizlerin Trafalgar ve Nil tipi zırhlıları

Muharebelerinde, Kartaca donanmasında zırhla mestur 120 kıta sefain mevcut olduğu ve Milâdın 1354 senesinde Kastiliye (Castile) Kralı Prago (Prague) dahi donanmasını harikten muhafaza etmek için bakır ile kaplattığı ve Milâdın Onikinci Yüzyılda Normanlar dahi kezalik hariçten eczayi nâriye ve müşteile ile sefinelerini ihrâk olunmaktan masûn kılmak maksadiyle demirle kaplayıp, kürekçi ve muhariplerin muhafazaları için dahi her iki alabandalarında küpeştelerinin üzerine siperler tertip ve tanzim etmiş oldukları ve 1530 senei Milâdiyesinde Şarlken (Charles V.) tarafından Tunus'a gönderilen donanmanın dahi kurşunla kaplanmış olduğu ve meşhur Kaptanı Derya Barbaros Hayreddin Paşa ile gayet hunrizane muharebe eden Ceneviz Dukası Anderya Dorya (A. Doria) dahi tahtı idaresinde bulunan donanmayı kurşunla kaplattığı mazbutu tevarihtir.

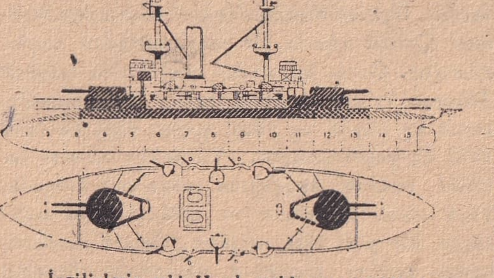
Sefinenin birinci defa olarak kâmilen âhen saçtan imâli ise Milâdın 1787 senesinde İngiltere'de vâki Bradley nam mahalde vukubulmuş ve 1807 senei Milâdiyesinde de vapur sefineleri ihtira edilmiştir.

Tarihte ilk zırhlı gemi yapmak, daha doğrusu gemilere zırh kaplamak fikri ciddî surette Ondokuzuncu Yüzyılın başında doğmuştur. 1805 te Sir W. Congreve, zırhlı yüzer bataryalar inşasını ve bunların sahil kalelerine karşı havan topleriyle teçhizi fikrini ileri sürmüştü. 1836 da, Birleşik Amerika'da demirden bir zırh taşıyan harb gemilerinin plânları mevcuttu. Bu plânların mucidi R. L. Stevens 1842 de, büyük bir yüzer bataryanın resimlerini de çizdi. Bu yüzer batarya, 4 pus (101,60 milimetre) kalınlığında dövme demirden yapılmış levhalarla muhafazalıydı. Bu tekneler, birkaç sene sonra mühendis Ericsson tarafından inşa edildiyse de hiçbir zaman yüzemediler. 1841 de Fransız Generali Paixhans, gemileri mermilere karşı korumak için bunlara dövme demirden bir

Fransızların bir kale gibi yüksek eski Marceau zırhlısı

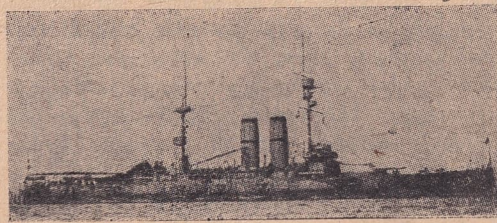
zırh konulmasını tavsiye etti. 1843 - 44 te Fransız deniz albayı Labrousse, demirden bir fırkateyn inşası teklifinde bulundu. Bu geminin, baş tarafında bir mahmuzu, yüksek süratli makineleri olacak ve kubbe şeklinde demir bir güvertesi bulunacaktı. 1845 te Fransız gemi mühendisi Dupuy de Lôme, Fransız hükûmetine bir zırhlı fırkateynin plânlarını takdim etti. Bu gemi, buharlı olacak ve yelkenleri yardımcı vazifesini görecekti. 30 kasım 1853 te vukua gelen Sinop Deniz Savaşı, daha doğrusu baskını, o tarihte topçu ateşinin ahşap gemiler için öldürücü olduğunu isbat etmiş sayıldığından gemilerde zırhın büyük ölçüde kabulüne ve kullanılmasına sebeboldu. Bu savaşta yedi fırkateyn, üç korvet, iki tane yandan çarklı vapur, iki nakliye gemisinden mürekkep Türk filosu Sinop limanında yatarken Amiral Nakimof'un komutasındaki altı muharebe gemisi (kalyon), iki fırkateyn, üç buharlı gemiden mürekkep Rus filosunun baskınına uğrıyarak büyük zayiatla tahribedilmişti. Türk donanmasından bir tek geminin kurtulabildiği Sinop Savaşında Ruslar, ezici bir üstünlüğe sahiptiler. Türklerin 4,000 libre ağırlığındaki borda ateşine mukabil, Rus filosunun borda ateşi 11,600 libreydi. Ruslar, paralayıcı taneler atan 200 topa sahibolduklari halde Türk filosunda bu cinsten tek top yoktu. Eğer Ruslar, paralayıcı mermi kullanmasalar dahi, Ruslar gene ayni neticeyi elde edeceklerdi. Çünkü Rus kalyonlarının karşısında Türk fırkateynleri vardı. Rus kayıpları 38 ölü ve 240 yaralı idi.

İngilizlerin eski Hood zırhlısının krokileri

Türklerin zayiatı ise tahminen 2000 şehit ve yaralıydı. Bu deniz savaşının neticelerinden biri de, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile Rusya arasındaki harbe müdahale etmeleri ve bu yüzden Kırım harbinde zırhlı gemilerin ilk defa kullanılması oldu.

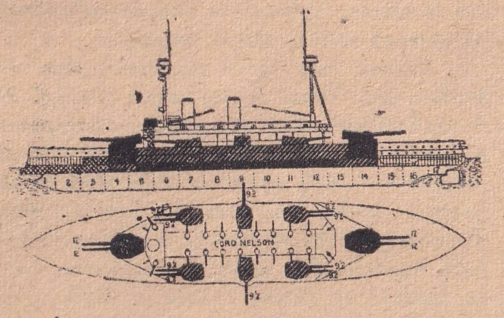
28 temmuz 1854 te Fransız İmparatoru Üçüncü Napoléon beş tane yüzer batarya inşasını emretti. Bu ilk zırhlı gemiler, 1,600 tonluk ve denizcilik kabiliyetleri olmadığı için yalnız kıyılar boyunca savaşabilecek teknelerdi. İsimleri Lave, Tonnante, Congrêve, Foudroyante, Devastation olan bu tekneler, 12 santimetre kalınlığında dövme demirden yapılmış levhalarla zırhlanmıştı. Bir tek uskurları vardı. Süratleri de dört milden ibaretti. 16 tane kaval, yani namlularının içerisi yivsiz 56 librelik top ile iki tane daha hafif top taşıyorlardı. Gemilerin plânları İngiliz Amiralliğine de verildi. İngilizler de, istemiye istemiye her biri dört gemiden mürekkep iki seri yaptılar. Bu sekiz geminin Meteor sınıfı denilen dört tanesi ahşaptı ve 1469 tonluktu. Terror sınıfı ikinci seri demirden yapılmıştı ve 1850 tonluktu. Dövme demirden yapılmış zırhları 12 santimetre kalınlığında idi. Birinciler 13, ikinciler 16 top taşıyorlardı. Bu Fransız zırhlı yüzer bataryaları 17 ekim 1855 te Dnieper nehri ağzını müdafaa eden Rusların büyük Kinburn kalesine karşı 830-1,100 metreden ateş açtılar. Ahşap gemilerden mürekkep kuvvetli bir İngiliz - Fransız filosu da, Türk gemileriyle beraber bunlara yardım ediyordu. Dört saat sonra, kale sukut

İngiliz donanmasının King Edvard tipi sekiz zırhlısından biri

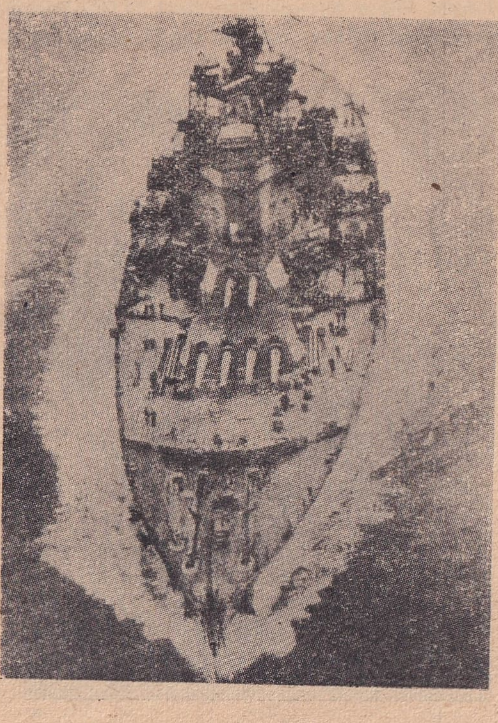
etti ve Rus askerleri teslim oldular. Zırhlı tekneler, ertesi gün de Nikolayef kalesini havaya uçurdular. Fransız zırhlı gemilerindeki zayiat 2 ölü, 15 yaralıdan ibaret olduğu halde, Ruslar 45 ölü ve 130 yaralı vermişlerdir. Zırh, eski model ve zayıf kudretli kaval toplara karşı mukavemetini göstermişti. Fransız gemilerinden Devastation 64, Tonnante 65 ve ve Lave 60 isabet almışlardı. Bu kadar isabete rağmen, gemilerin üçü de ciddî hiçbir hasara uğramamıştı. Bu tekneler, suyun üstünde çok alçaktılar ve kısa bir bacaları, üç direkleri vardı. Pek fena açık deniz gemileri olan bu ilk zırhlı teknelerin süratleri az, manevraları güç olduğundan yalnız kıyılarda kullanılmağa müsaittiler. Ekseriya yedeğe alınmağa ihtiyaç gösteriyorlardı. Bunlar, makineleri olmasına rağmen, hakikatte büyük birer top dubasından başka bir şey değildi. Fakat onlardan sonraki halefleri çok iyi denizci gemiler oldu. Bunlar, bataryaları zırhlarla muhafazalı hakikî gemilerdi. 4 mart 1858 de, dört tane zırhlı fırkateyn inşasına başlamak suretiyle zırhlı gemiler yapmak yolunu açan Fransa olmuştur. Bu gemilerin ilki ve en meşhuru «Gloire» adını taşıyordu. Bu, çift güverteli ahşap bir gemiydi. Üst güvertesi kaldırılmak suretiyle elde edilen ağırlık tasarrufundan, geminin bordalarına 127 milimetre kalınlığında demir levhalar konulmak için istifade edilmişti. Ana güverteye 56 librelik 34 top tabiye edilmişti ve üst güverteye de 86 libre ağırlığında gülle atan iki tane ağır obüs konulmuştu. Bu zırhlı fırkateynler tam armalı idiler ve 13 mil sürat temin eden tek uskurlu bir makineleri de vardı.

İngiliz Amirallığı da Fransızlardan geri kalmak istemediği için 1859 da iki büyük zırhlı gemi inşasına başladı. 1861 de ikmal edilen ve isimleri Warrior ve Black Prince olan bu gemiler 9,210 tonluktu. Merkez kısımları 125 milimetre kalınlığında bir zırhla muhafazalıydı. 1862 de silâhlarında bazı değişiklikler yapılarak 68 librelik 26 kaval topu ile 4 tane 70 librelik ve 10 tane de 110 librelik kuyruktan dolma topla teçhiz edildiler. Bu gemilerin tekneleri 92 su geçmez bölmeye ayrılmıştı. Tam armalı idiler. Yelkenle seyrettikleri zaman aşağı indirilen iki bacaları vardı. Çok iyi denizci olan bu iki geminin 14 - 14,5 mil yolları vardı. Bunlar 1860 tanberi devam edegelen İngiliz zırhlı nesillerinin ilk anaları olmuştur. 1861 de Fransız donanmasında altı, İngiliz donanmasında yedi zırhlı gemi vardı.

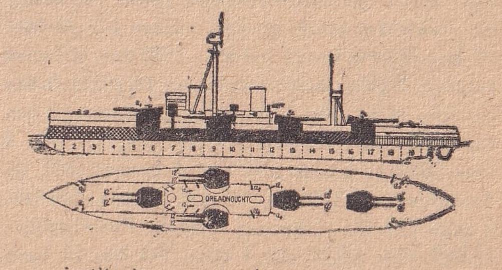
İngilizlerin Lord Nelson zırhlısının krokileri

Zırhlıların harbde, geniş ölçüde kullanılması, ilk defa 1861 - 1865 Amerika dahilî harbinde mümkün olmuştur. Bu harbin başında şimallilerin de, cenupluların da zırhlı gemileri yoktu. İlkönce cenuplular Merrimac adlı gemiye beş santimetre kalınlığında demir levhalarla muhafazalı bir kazemat yaptılar ve bunun içine on top koydular. Bu topların baş ve kıça konulan iki tanesi 185 milimetrelik yivli toplardı. Her iki bordaya da birer tane 15 santimetrelik yivli, üç tane de 23 santimetrelik kaval top koymuşlardı. Gemi direksizdi. Tek bir bacası vardı. Makinesi ise ancak akıntıya karşı tekneyi kımıldatacak kadar kuvvetliydi. Ahşabolan baş bodoslamasına bir demir mahmuz, kabaca tesbit edilmişti. Baş tarafında da 4 pus kalınlığında demir bir blokhavz vardı. Kazematın zırhı geminin su kesiminden aşağıda iki kadem daha uzanıyor ve biraz tekneden ayrılıyordu. 1862 martında biten Merrimac'ın 320 kişi mürettebatı vardı. Şimalliler bunu haber alınca bu gemiye muadil, hattâ daha üstün zırhlılar yapmağa karar verdiler. İlk gemi, plânlarını John Ericsson adında İsveçli bir mühendisin yaptığı meşhur Monitor oldu. Bu mühendis, kalın bir zırhla mahfuz bir döner kulenin içine bir veya iki top koymağı düşünmüştü. Bu fikir, daha 1860 ta İngiliz deniz albayı C. P. Coles'in de aklına gelmişti. Bu albay, sala benzer bir tekne yapmağı ve bunun üzerine kubbe şeklinde dokuz tane döner kule ve her kuleye bir çift top koymağı teklif etmişti. Bu İngiliz subayı 1861 de Danimarka'nın çift kuleli 1344 tonluk Rolf Krake monitorunu yapmıştır. İlk taretler de işte böyle doğmuştu. Monitor 1861 ekim - 1862 şubat arasında yapıldı. 1225 tondu. Tek kulesi yahut tareti, geminin hemen hemen merkezine konulmuştu ve her biri 25 milimetre kalınlığında, birbirinin üstüne konulmuş sekiz demir levha ile muhafaza altına alınmıştı. Bu taretin kutru 20 kadem, yüksekliği 9 kadem di ve bir buhar makinesiyle hareket ederek merkezî bir mihver üstünde dönüyordu. Toplar içeri çekildiği zaman mazgalları ağır demir levhalarla kapatılıyordu. 23 santimetre kalınlığında demir parçalariyle kabaca yapılmış olan baş taraftaki blokhavz öyle bir şekilde konulmuştu ki baş istikametinde ateş edilemiyordu. Güverte, 12 milimetre kalınlığında iki saç levha ile örtülüydü. Tekne, 25 milimetrelik beş demir levha ile mahfuzdu ve bu kuşak tekneden dışarıya doğru taşmış olup teknenin mahmuzlanmasına mâni oluyordu. Monitor, hemen hemen suyun yüzünde denilecek kadar sığ yani alçak yapılı bir tekneydi. İki kısa bacası ve bir makine ile içeriye hava veren iki manikası, muharebe zamanında kaldırılabiliyordu. Topları iki tane 27 santimetrelik kaval toptu. Bunlar 166 librelik gülleleri son derece az bir iptidaî süratle atıyorlardı. Monitor fena denizciydi ve 29 aralık 1862 de 65 kişilik mürettebatından 16 kişi ile beraber açık denizde battı. Bu gemiye garip şeklinden dolayı «bir sal üstüne konulmuş bir peynir kutusu» derlerdi. Rakibi Merrimac gibi Monitor da, düşman ateşine karşı her tarafı muhafazalı bir gemiydi. Merrimac ilk defa şimallilerin ahşap gemilerine hücum ettiği zaman bunların şiddetli bir topçu ateşiyle karşılaşmış, fakat geminin zırhına çarpan gülleler, lâstik top gibi, tekrar geriye dönüp denize düşmüş ve şimalliler hayret içinde kalmışlardı. Zırhlı, cenupluların bir gemisini mahmuzlayıp batırmış; fakat mahmuzu da kurbaniyle beraber denizin dibine gitmişti. Zırhlı hemen hemen hiç hasara uğramamış ve 2 ölü ile 8 yaralı vermişti. Buna mukabil iki gemiyi tahribetmiş, 257 ki-

İngilizlerin King George zırhlısı

şiyi öldürmüş, bütün şimallileri dehşet içinde bırakmıştı. Ertesi günü Merrimac ile Monitor arasında garip bir savaş olmuş ve iki gemi de bütün toplariyle gayet yakın mesafeden ateş ettikleri halde, birbirlerini yaralıyamamışlardır. Monitor 22, Merrimac 20 bir rivayete göre 41 isabet almışlardı. Fakat zırhlar delinmemişti. Şimallilerin gemisinde 6 kişi, cenuplularınkinde ise 11 kişi yaralanmıştı. Böylece iki zırhlı gemi arasındaki ilk maç berabereneticelenmiştir. Merrimac da 11 mayıs 1862 de karaya oturtulmak suretiyle sahneden çekildi. Amerikan dahilî harbinde iki taraf da büyük nehirlerde zırh levhalarla muhafazalı gambotlar kullandılar. Şimalliler tedricen zırhlı gemilerden mürekkep kuvvetli bir filo da vücuda getirdiler. Cenuplular da Merrimac tipi birkaç zırhlı gemi yaptılar. Şimallilerin yaptığı Montauk zırhlı monitoru biri 27, öteki 38 santimetrelik iki ağır kaval top taşıyordu. Bu gemi kıyı bataryalariyle yaptığı savaşta 13 isabet almış, fakat hasara uğramamıştı. Şimallilerin kullandıkları paralayıcı mermiler, cenupluların zırhlarını delmeğe başlamıştı. Bunun üzerine cenuplular da zırhlılara karşı iptidaî şekilde torpitobotlar hattâ denizaltı kullandılar. Cenuplular, İngiltere ve Fransa'ya zırhlı gemiler ısmarladılar. İngiltere'ye ısmarlananlar 2750 tonluktu. Fakat İngilizler bunları kendi filolarına kattı-

İngiliz donanmasının dretnot tipi ilk zırhlısı Dreadnought'un krokisi

lar. Fransızların yaptığı 12 mil süratli bir zırhlı da Danimarka'ya verildikten sonra, tekrar cenuplulara satıldıysa da Amerika dahilî harbi bitmişti. Bu gemi sonradan Amerika tarafından Japonlara satıldı ve Adzuma adıyla Japon filosunda hizmet etti.

1866 da başlıyan Avusturya ile Prusya ve İtalya arasındaki harbde Avusturya ve İtalyan filolarında bir hayli zırhlı daha doğrusu zırhlanmış ahşap gemi vardı. Umumiyet itibariyle İtalyan donanması daha kuvvetliydi. 20 temmuz 1866 da vukua gelen Lissa muharebesinde genç Avusturya amirali Tegetthof'un sancak gemisi Ferdinand Max, İtalyan zırhlısı Re d'İtalia'yı mahmuzlıyarak batırdı. Bu gemiye hücum eden İtalyan zırhlılarından birinin topçuları acele ve heyecandan toplarını doldurmağı unutmuşlardı. İtalyanların Palestro zırhlısı da berhava olmuştu. İtalyanlar çekildiler ve savaşı kaybettiler. Bu muharebede mahmuzun kazandığı muvaffakıyet üzerine, bütün dünya harb gemilerinde mahmuza lüzumundan fazla kıymet verildi. Bilhassa Fransız gemileri çok iri mahmuzlu yapıldı. Fakat torpito silâhının terakkisi mahmuzun kıymetini sıfıra indirdi. Bu arada zırhlı gemiler gittikçe çoğalmıştı. Artık zırhlı gemilerin tekneleri de demirden yapılıyordu. 1869 da İngiltere 5780 tonluk bir gemiyi kâmilen demirden yapmış, fakat teknenin üstüne ahşap, onun üstüne de bakır kaplamıştı. Fransızlar da 1876 da İngilizleri takip ve taklit etmişlerdi. 1877-78 Türk - Rus harbinde, Türk donanmasında 15 zırhlı ve Tuna'da da 7 zırhlı nehir monitoru vardı. Ruslar ise Karadeniz'de yalnız işe yaramaz iki kıyı muhafızı zırhlıya sahiptiler. Ruslar, Türk filosuna karşı küçük torpito silâhı ile mücehhez küçük şalopalar kullanmışlar, fakat yalnız Seyfiye monitorunu batırmışlardı. 1904 - 1905 Rus-Japon harbinin meşhur iki Rus amiralı Makaroff ile Rojestvensky'nin iki şalopa ile Sulina limanında dört Türk zırhlısına yaptıkları torpito hücumu tamamiyle akim kalmıştı. Şalopalardan

biri batırılmış ve altı Rus esir edilmişti. Rusların Tuna'daki gemilerimize yaptıkları bu cins hücumlar da bir netice vermemişti. Yakaroff'un Karadeniz'in Kafkasya kıyılarındaki hücumları da ayni akıbete uğramış, Mohumkalede 2,000 tonluk küçük Âsarışevket zırhlısına yapılan bir torpito hücumu, geminin zırh kuşağında hafif bir iz bırakmıştı. O zaman Türk donanmasında Mesudiye gibi bir eşi yalnız İngiliz donanmasında bulunan büyük ve kuvvetli bir zırhlı da vardı.

Teknik ilerledikçe zırhlılar da büyüyordu. Artık top ile zırh arasında mücadele ve yarış başlamıştı. Toplar büyüdükçe ve attıkları mermilerin tesiri arttıkça zırh da kalınlaşıyordu. Bu da zırhlı gemilerin büyümesine sebeboluyordu. 30 ve 37 santimetre kalınlığındaki zırhlar 55 ve 61 santimetreye çıkmıştı. Sonraları zırhlar sertleştirilerek kalınlıkları azaltıldı. Toplara gelince, 34 lükten 37 liğe, hattâ 42 santimetreliğe kadar büyümüştü. Fakat topçuluk terakki edince bir müddet 30 buçuklukta karar kılındı. 1880 den itibaren yapılan İngiliz zırhlılarının en büyüklerinden bir kaç misal, bu büyümeyi göstermeğe yeter: 1882 de Colossus: 9,200 ton, 14 mil, 4 tane 305 lik, 5 tane 152 lik, 4 kovan; 1887 de Trafalgar: 12,530 ton, 16 mil, 4 tane 340 lık, 6 tane 152 lik, 4 kovan; 1898 de Formidable: 15,000 ton, 18,25 mil, 4 tane 305 lik, 12 tane 152 lik, 2 kovan; 1903 te King Edward VII.: 16,500 ton, 18,5 mil, 4 tane 305 lik, 4 tane 234 lük, 10 tane 152 lik, 5 kovan; 1906 da Lord Nelson: 16,600 ton, 18,9 mil, 4 tane 305 lik, 10 tane 234 lük ve 18 tane 76 lık, 4 kovan.

Rus - Japon harbinden alınan dersler neticesinde, zırhlılarda birdenbire büyük bir değişiklik oluyor, tonaj büyüyor, sürat artıyor, yalnız iki çap top kabul ediliyor. 10 ağır topun 8 i her iki bordaya, 6 tanesi başa, 8 tanesi kıça ateş edebiliyor. Böylece Amiral Sir John Fisher, zırhlı sınıfında şu gemi ile bir inkılâp yapmış oluyordu: 1906 da Dreadnought - 17,900 ton, 21,02 mil, 8 tane 305 lik, 27 tane 76 lık, 5 kovan. Bundan sonra, her donanmada, aynı ana esaslar üzerine yapılan gemilere bu inkılâbın elebaşısı olan geminin ismi verilerek Dreadnought (Drednot) sınıfı denildi. Bundan sonra denizci devletler, bilhassa İngiltere ile Almanya arasında bir silâhlanma yarışıdır başlıyor ve drednot sınıfı da gittikçe büyüyor. Ayrıca daha süratli, fakat daha az zırhlı bir de muharebe kruvazörleri sınıfı peyda oluyordu ki, bunların birincisi gene Ingilizlerin şu gemisidir: 1907 de İndomitable - 17,600 ton, 26,1 mil, 8 tane 305 lik, 16 tane 102 lik, 5 kovan. Dreadnoughttan sonra 1910 a kadar yapılan İngiliz zırhlıları tedricen büyüyerek 20,300 tona çıkmış; süratleri 21,5, hattâ 22 mili biraz geçmiş, fakat toplar, hep 10 tane 305 lik ve 16 - 18 tane 102 lik kalmıştır. Bu arada zırhlar da kalınlaşmıştır. Aynı yolu, diğer donanmalar da takibetmiştir. 1911 de Orion sınıfı 23,000 ton ve King George V. sınıfı 23,400 ton, büyük toplar 10 tane 343 lük olmuş, sürat 22 mile çıkmıştır. Kovanlar 3 e inmiştir. 1912 de İron Duke: 25,400 ton, 21 - 22 mil, 10 tane 343 lük, 12 tane 152 lik, 4 kovan. Bu arada bizim İngiltere'ye ısmarladığımız Reşadiye de bu İngiliz zırhlısı ile aynı ton ve kuvvette idi. Yalnız orta batarya 16 tane 152 lik olmak üzere daha kuvvetliydi.

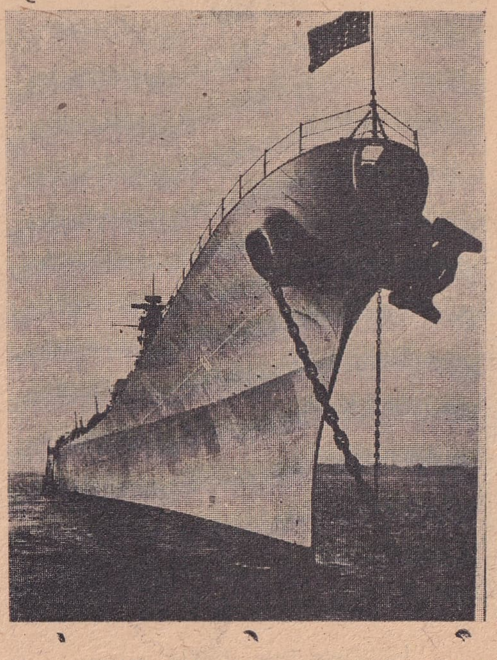
Brezilya hesabına yapılırken satın aldığımız Sultan Osman ise 28,000 tondu. Sürati 22,5 mil, 14 tane 305 lik, 20 tane 152 lik, 12 tane 76 lık, 3 kovan taşıyordu. 1913 te Queen Elisabeth - 28,000 ton, 25 mil, 8 tane 381 lik, 16 tane 152 lik, 9 kovan. Bu da, yeni bir hamle idi. Toplar 381 lik olmuş, sürat 25½ mile çıkmıştı. 1915 te Royal Sovereign -:

Amerikanın en son yaptığı meşhur Missouri zırhlısı

25,650 ton, 21 mil, 8 tane 381 lik, 16 tane 152 lik, 9 kovan. Süratli birer zırhlı demek olan muharebe kruvazörlerinde çabucak büyümüş olan toplar, önce 343 lüğe, sonra 381 liğe, sürat de 28,5-29 mile çıkmıştı. Birinci Dünya Harbi içinde yapılan en büyük muharebe kruvazörü Hood'dur. Bu gemi, batıncaya kadar dünyanın en büyük harb gemisiydi. 1918 de Hood - 42,100 ton, 31 mil, 8 tane 381 lik, 12 tane 140 lık top, 8 tane 102 lik ve 24 tane 40 lık, uçaksavar top, 4 kovan.

Birinci Dünya Harbinden sonra, toplar büyüyerek 406 milimetrelik olmuş ve sayıları dokuza çıkmıştır. 1925 te Nelson-33,950 ton, 23,5 mil, 9 tane 406, 12 tane 152 lik top, 6 tane 120 lik, 16 tane 40 lık uçaksavar top 2 kovan, 2 uçak. 1939 da King George V- 35,000 ton, 30 mil sürat, 10 tane 356 lık, 16 tane 132 lik ve 32 tane 40 lık uçaksavar top, 4 uçak. Diğer Avrupa devletleri 35,000 tonluk gemilerine 8 tane 381 lik top koymuşlardır.

Amerikanın Missouri zırhlısının provasından görünüşü

1944- 45 te İngilizlerin yaptıkları Vanguard zırhlısının İngilizlerin yaptığı en büyük gemi olduğu söylenmiştir. Demek ki yeni zırhlı 42,100 tonluk Hood'dan da büyük olacaktır. Fakat Amerika ile Japonya, İngiltere'yi geçmişler ve 45,000 tonluk zırhlılar yapmışlardır. Amerika'nın harb içinde yaptığı iki sınıf zırhlı şunlardır: 1940 ta Washington - 35,000 ton, 30 mil, 9 tane 406 lık, 12 tane 127 lik top, 8 tane 127 lik, 16 tane 40 lık uçaksavar top, 4 uçak. 1943 te Iowa- 45,000 ton, 30 mil sürat, 9 tane 406 lık, (önceleri ilân edildiğine göre) 12 tane 127 lik top, 8 tane 127 lik uçaksavar top, 4 uçak. Sonradan bu gemilerde muhtelif çapta 182 tane uçaksavar top ve makinelitüfek bulunduğu haber verilmiştir.

İşte zırhlı dediğimiz, donanmaların esas unsuru olan gemi, 1854 ten 1945 e kadar, bir yüzyıldan kısa bir zamanda bu istihaleleri geçirmiş ve tonajı 1.600 den 45,000 e çıkmış, sürati de 4 milden başlıyarak 30 mili geçmiştir.

(Abidin Dav'er)

ZEYTİN — Zeytin ağacının meyvesi. Arapçada «zeytun», yağ mânasına gelen «zeyt» familyasındandır; dilimize zeytin olarak geçmiştir. Lâtincesi de gene yağ demek olan «oleum» familyasından «oliva»dır. Lâtincesinden fransızca, ingilizce ve almancaya «olive», italyancaya «oliva» olarak geçmiştir.

Lâtince adı «olea europaea» olan ve herdem yeşil kalan zeytin ağacı zeytingillerin tip bitkisidir. Batı Asyasında ve Avrupanın Akdeniz bölgesinde çok eski zamanlardanberi yetiştirilen zeytin ağacı en fazla yedi buçuk metreye kadar boylanan bir ağaçtır. Batı Asyasından (Filistin, Suriye ve Lübnan) sırasiyle Anadolu, Ege adaları, Yunanistan, İtalya, İspanya ve Güney Fransa'ya yayılmış ve ancak Onsekizinci Yüzyılda Amerika kıtasına geçmiştir. Zeytin ağacının yaprakları ufak ve mızrak biçimlidir. Sarımtırak - beyaz çiçekler verir. Zeytin denilen meyvesi uzunca, koyu (zeytinî), oval, tek çekirdekli ve eti yağlıdır. Bu meyvenin olgunu veya salamuraya yatırılmış yeşili başlı başına bir gıda olduğu gibi yemeklik ve sabunluk zeytin yağı çıkarılmasına da yarar.

Zeytin: yaprak, çiçek ve meyva

Zeytin ağacı sekiz yaşında meyve vermiye başlar ve âzamî verimine otuz yaşında ulaşır. Bu ağacın bin seneye kadar yaşıyanları vardır. Zeytin ağacının mevcudiyeti muayyen karakterli bir iklimi sınırlandırır. Zira «zeytin bölgesi» olan iklimde en şiddetli kış soğuğu — 8 den üstündür. Deniz seviyesinden dört yüz metreden az alçaklıklarda zeytin ağaçlarına nadiren tesadüf edilir. Zeytin ağacının kerestesi yeşilimtırak sarıdır, fakat esmer damarları vardır. Sert ve cilâya elverişli olduğu için abanozculukta ve tavla, dama, satranç tahtalariyle pul ve taşlarının imalinde pek makbuldür. Zeytin dalı, barış sembolüdür.

Zeytin ağacının muhtelif düşmanları vardır. «Dacus oleax» adlı ve meyvenin içine yumurtlıyan zeytin sineği, «œcophora oliviella» adlı zeytin güvesi, kırmız böceği ve diğer bazı böcekler bunların başlıcalarıdır. Fakat ağaç bitlerinin necasetiyle yapraklarda meydana gelen «morfe» hastalığı zeytine en zararlısıdır.

Zeytinin el ile toplananları en makbul olanıdır. Fakat geniş zeytincilikte buna - bazı haller dışında - imkân bulunamaz. İyi bir gıda olan zeytin hakkında şurada birkaç basit reçete vereceğiz: 1) Sofrada yemek için: Zeytinleri tamamiyle olgunlaşmadan biraz önce el ile toplamalı. Azıcık kireçli ve hafif potaslı suda bir müddet bırakmalı; sonra, sık sık değiştirmek suretiyle, beş altı gün taze su içinde tutmalı; nihayet kişniş veya tarhun

adlı otla kokulandırılmış kuvvetli bir salamuraya yatırmalı. 2) Zeytin dolması: Yeşilce zeytinin kabuğunu çakı ile ve elma soyar gibi çıkarmalı; çekirdeğin yerine kırılmış ançuez doldurarak cam kavanoza yerleştirmeli ve ince zeytinyağı ile doldurup kavanozun ağzını sıkıca kapamalı. 3) Salçalı zeytin: Tereyağını eritmeli ve bu yağ içinde maydanoz ve taze soğanı biraz pişirdikten sonra çekirdeği çıkmış yeşilce zeytinleri içine atmalı, beyaz şarap ilâve ederek zeytinler pişinceye kadar hafif ateşte bırakmalı.

D ü n y a d a z e y t i n : 1941 istatistiklerine göre dünya memleketleri takribî istihsal nisbetleriyle şöyle derecelendirilebilir: 1 - İspanya (yüzde 42.40); 2 - İtalya (yüzde 21.65); 3 - Yunanistan (yüzde 14.80); 4 - Portekiz (yüzde 5.25); 5 - Türkiye (yüzde 4.50); 6 - Tunus (yüzde 4.10); 7 - Fransız Fası (yüzde 2.25); 8 - Suriye ve Lübnan (yüzde 1.95); 9 - Cezayir (yüzde 1.30); 10 - Filistin (yüzde 0.60); 11 - Yugoslavya (yüzde 0.50); 12 - Libya (yüzde 0.40); 13 - Kıbrıs (yüzde 0.20); 14 - Oniki Ada (yüzde 0.10). Bu tasnifte ilk altı memleket sıralarını hemen hemen hiç değiştirmezler; diğerleri ise bazı yıllarda azçok farklarla yer değiştirirler.

T ü r k i y e ' d e z e y t i n : Dünya zeytin istihsalinin yakınlama olarak yüzde 4,5-5 i ile beşinciliği alan memleketimizde, resmî istatistiklere göre 1944 te istifade edilen zeytin ağaçlarının sayısı 296.000 hektar arazide 29.553.000, elde edilen zeytin 154.244 ton, elde edilen zeytinden yemekliğe ayrılan miktar 18.077 ton, yağ çıkarılmıya ayrılan miktar 136.167 tondur.

Zeytin bölgelerimizde ehlî zeytin gibi zeytininden yağ çıkarılan yabanî zeytin ağaçları da mevcut olduğundan istifade edilen zeytin ağaçlarının sayısı bu yüzden bazı yıllarda veya bazı yerlerde bazan artmakta veya eksilmektedir. Resmî istatistiklere ve beş senelik 1940 - 1944 ortalamasına göre memleketimizde zeytininden istifade edilen 29.391.000 tane zeytin ağacı vardır. Gene bu ortalamıya göre zeytinliklerimiz yakınlama olarak 294.000 hektar tutmaktadır. Meyva ağaçlı topraklarımızın yüzde 61 i meyvalık, yüzde 23 ü bağlık, yüzde 16 sı zeytinliktir.

İstihsal istatistiklerine göre memleketimizde sofra zeytininden fazla yağ zeytini istihsal olunmaktadır ve zeytinlerimizin yüzde 11 inden fazlası hiçbir yıl sofra zeytini olarak ayrılmış değildir.

1944 istihsaline göre zeytinci illerimizin başında gelen sekizi sırasiyle: Balıkesir, İzmir, Aydın, Çanakkale, Hatay, Manisa, Bursa ve Muğladır ki bu sekiz ilimizde istihsal edilen zeytin miktarı umumî istihsalin yüzde 96 sıdır. Gerek yabanî zeytin bakımından yukarıda belirttiğimiz sebepten ve gerek zeytin ağaçlarının bir sene az, bir sene çok mahsul vermesinden bu tasnifte senesine göre, bazı hafif değişiklikler olması tabiidir. Şunu da kaydedelim ki istihsal cetvellerine ve yıllara göre, bir zeytin ağacı beş ile on dört kilo arasında mahsul vermektedir.

(A. B.)

AKNAR, HAMDİ SUAT, PROFESÖR — (1873 - 1936) Darülfünun Tıp Fakültesi patolojik anatomi müderrisi. Ölümünün onuncu yıldönümü günü olan 13 mart 1946 da, Gureba Hastanesinde kendisinin son günlerinde kurarak çalışmış olduğu lâboratuvara merasimle ismi verilmiş, gene aynı gün Üniversite morfoloji anfisinde hâtırası arkadaşları ve talebeleri tarafından yâdedilmiştir.

Yüzbaşı Hasan Efendinin oğlu olan Hamdi 1873 yılında Harput'ta doğmuştur. İlk tahsilini Harput Askerî Rüştiyesinde yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek Çengelköyü'ndeki Kuleli Tıbbiye İdadisine girmiş ve burayı tamamladıktan sonra Demirkapı'daki tıbbiyeye girmiştir. 1899 da bu mektebi bitirerek yüzbaşı rütbesiyle doktor olmuş ve stajını Gülhane Hastanesinde yaparken o zaman Gülhane müdürü bulunan Rieder Paşanın intihabiyle Almanya'y gönderilmiştir. Almanya'da muhtelif üniversitelerin (Kiel, Würtburg, Leipzig, Hamburg) enstitülerinde dört sene müddetle çalıştıktan sonra memleketine dönüşünde Gülhanenin patolojik anatomi profesörlüğüne tâyin edilmiştir. Bu ödevinde iki yıl kadar kalmış ve o zaman Gülhane müdürü bulunan Witing Paşa ile geçinemiyerek istifa etmiş, müteakiben Düyunu Umumiye idaresine başvurmuş ve Yemen Vilâyetinin Halif tuzlasına memur edilmiştir. Bir müddet orada çalıştıktan sonra mülkiye tıbbiyesindeki patolojik anatomi muallimliğine tâyin ediliyor. Meşrutiyet inkılâbından sonra da askerî ve mülkî tıbbiyeler birleşince Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesine patolojik anatomi muallimi seçilen Hamdi Hoca «arkadaşları ve talebesi tarafından bu isimle anılır,» evvelâ muallim, sonra da müderris unvanını almıştır. Memlekete modern patolojik anatomiyi sokan merhum, bugün mevcut patologların hepsinin hocası olup hepimizin yetişmesinde büyük hizmeti dokunmuştur. 1933 Üniversite inkılâbına kadar ayni kürsüde müderris olarak vazife görmüş ve yirmi altı yıl süren hocalığından ayrılması kendisini müteessir etmiştir.

Hamdi Suat Aknar

Hamdi Hoca, Birinci Cihan Harbinde binbaşı olarak müderris kürsüsünden ayrılmış ve Şark Cephesinde çalışarak tifüsün en şiddetli salgın zamanında tifüslü hastalar üzerinde çok kıymetli tetkiklerde bulunmuştu.

Tıp Fakültesinde çalıştığı zamanlarda türkçe yazılmış Teşrihi Marazî ve Fethi Meyit kitaplarından başka, türkçe, fransızca ve almanca neşredilmiş elliden fazla orijinal travayları neşredilmiştir. Memlekette ilk defa kanser mücadelesi fikrini ileri atan ve kuran Hamdi Hocadır.

Hamdi Hocanın uluslararası mesaisi 1904 te insan vebasında lenf düğümlerinin histolojik tetkikatiyle başlar. Bundan sonra muhtelif mevzular hakkında bazı cilt hastalıkları Peri-ton tümörleri = Coelothéliomes, Lymphogranulomatose, Chorionépithiliome nebat kanserleri, lekeli hummaya karşı aşılar ve neticeleri ve daha birçok hastalıkların patojenisi hakkında ve uluslararası akisler yapan buluşları vardır; denilebilir ki Türk tıp âleminde neşriyatı ve mesaisiyle tanınmış ilk büyük Türk doktorudur.

Hamdi Hoca kendi mesaisini muhtelif uluslararası kongrelerine giderek bildirmiştir. Meselâ, 1931 de Geneve'de toplanan Pathologie geographique ve Paris'te toplanan Pathologie Comparée kongrelerine, Türkiye'de toplamış olduğu mesaisini rapor halinde tevdi etmiştir. Bu meyanda sirozlar hakkındaki raporunu Geneve'de ve nebat kanserleri hakkındaki mesaisini Paris'teki kongrelerde tebliğ etmiştir. Paris'teki kongrenin bir toplantısında reislik etmiştir. Hamdi Hoca yirmi a'tı senelik hocalık ödevini ve bütün yukarıda zikredilen mesaisini feragatle, yılmadan ve tevazula çalışarak başarmıştır.

Ölümünün onuncu yılı dolayısiyle İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan broşürde Profesör Kâzım İsmail Gürkan'ın yazdığı gibi, Hamdi Hoca nişandan koltuğa, takdirden servete kadar insanların peşine düştükleri ne varsa hepsini toptan silkip atmıştı.

Haydarpaşa'daki mektebin koridorlarında melon şapkası, siyah redingotu ve altı çivili kunt asker ayakkabılariyle vakur ve dik yürüyüşiyle geçerken biz talebesi kendisini daima hürmet ve korkuyla seyrederdik, ve bu hâtırası hayatimizde daima yaşamaktadır. Gülhanede beraber çalıştığımız zamanların hâtırası olarak da gerek mikroskop başında ve gerekse kadavra önünde az ve fakat katî konuşmasını unutamayız.

(Pro. Dr. Süreyya Tahsin)

ANKARA DEMİRSPOR KULÜBÜ — Tam on dört sene evvel 16 mart 1932 de kurulmuştur. Devlet Demiryolları ve Limanlarının bir spor teşekkülü olan Demirspor, bugün yalnız Ankara'nın değil, T ü r k i y e ' n i n e n k u v v e t l i k u l ü p l e r i a r a s ı n d a y e r almaktadır.

Devlet Demiryolları memleketin aynı isim altında muhtelif illerde de birer kulüp kurmuşlardır. Bunların en kuvvetlisi Ankara olup onu takiben Eskişehir ve İstanbul teşekkülleri gelmektedir.

Demirspor'un ilk kurucularının başında eski Altınordu'u Sarı Cemil ile gene Altınordulardan Ziya Ateş ve Yüksek Mühendis İsmail Fuat gelmektedir.

Kulübün ilk idare heyeti; bugün Ankara'da Binalar Vergileri Temyiz Komisyonu âzasından Sarı Cemil, Devlet Demiryolları Umumî İdare Müfettişi Ziya Ateş, Ankara Ziraî Kombinalar Müdürü Yüksek Mühendis İsmail Fuat, Devlet Demiryollarında Murakıp Âza Cevdet, Devlet Demiryollarında Başmüfettiş Abdullah Aray, Devlet Demiryolları Kalem Âmirlerinden Refik Geyek ve Dr. Etem Göktaş'tan mürekkepti.

İlk rengi kırmızı yeşil olan kulüp, o zamanlar Güreş Kulübiyle birlikte tesçil edilerek resmî müsabakalara iştirak imkânını sağlamış ve bilâhare de Ankara'nın eski kulüplerinden olan Çankaya ile birleşerek Demir - Çankaya adını almıştı; bir müddet sonra da tarafların muvafakatiyle adı «Demirspor» olarak kabul edilmiştir.

Demirspor kulübünün başta futbol olmak üzere atletizm, güreş, kayak ve voleybol şubeleri senelerdenberi programlı bir şekilde çalışmalarına devam etmektedir.

Demirspor kulübü bugüne kadar müteaddit defalar Ankara lig ve şilt şampiyonluklarını kazanmıştır. Diğer spor şubelerinde de pek çok başarılar sağlamıştır. Bu arada 1939 senesinde yurdumuzu ziyaret eden İngiliz futbol takımlarından Middlesex - Wanderers takımına karşı da 2 - 0 lık güzel bir galibiyet elde etmiştir. Gene ayni yıl içinde Galatasaray ile yaptığı bir karşılaşma esnasında 1 - 0 galip durumdayken müessif bir hâdise dolayı-

siyle mağlûp sayılarak Millî Küme Şampiyonluğunu kaybetmiştir.

Gene 1939 senesinde Romanya Devlet Demiryollarının yetmiş beşinci yıldönümü münasebetiyle Romanya'ya yaptığı bir seyahatte Yugoslavya, Romanya ve Türkiye demiryolları kulüpleri arasında yapılan turnuvada iyi neticeler almıştır.

Ankara Demirspor Kulübünün 1938 birinci takımı

Bugün mavi lâcivert rengi taşıyan Ankara Demirspor Kulübü, yalnız Ankara'da değil, bütün yurdda çok sevilen bir kulüptür. Diğer illerdeki Demirspor teşekkülleri de intizamla çalışmalarına devam etmektedir.

(Sedad Taylan)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER TEŞKİLÂTI GENEL KURULUNUN İLK TOPLANTISI (Londra; 10 ocak 1946 - 14 şubat 1946) — Anayasası (Bakınız: Aylık Ansiklopedi; sayfa 420) 26 haziran 1945 te San Francisco (Bakınız: Aylık Ansiklopedi; sayfa 573) da imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Teşkilâtının Genel Kurulu ilk defa olarak 10 ocak 1946 da Londra'da Westminster'de Central Hall binasında açılış toplantısını yapmış ve müteakip oturumlarla takriben bir buçuk aylık bir çalışmadan sonra 14 şubat 1946 da dağılmıştır.

Londra toplantısına Cumhuriyet Hükûmeti adına giden murahhas heyetimiz Dış İşleri Bakanı Hasan Saka'nın Başkanlığında Büyük Millet Meclisi Dış İşleri Encümeni Başkanı Saffet Arıkan, Londra Büyük Elçimiz Cevat Açıkalın ile Şevket Fuad Keçeci, Emin Âli Sipahi ve Dış İşleri Bakanlığı Hususî Kalem Müdürü Âdil Derinsu'dan müteşekkildi. Ayrıca Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin'in Başkanlığında bir basın heyeti de murahhas heyetimize refakat etmiştir.

Toplantı tarihinden bir müddet evvel Londra'da toplanan Hazırlık Komisyonunun hazırladığı esaslar dahilinde çalışan Genel Kurulun başlıca vazifesi, Anayasada gösterilen teşkilâtını tamamlamak, yani kuvveden fiile geçmekti.

Toplantının ilk hâdisesi; 9 ocak 1946 akşamı İngiltere Kralı Altıncı George'un, meşhur Saint James Sarayında, elli bir devletin temsilcileri şerefine verdiği mükellef bir ziyafet oldu. Eski Tudor Sarayının çok muhteşem bir salonunda verilen bu ziyafette bir nutuk söyliyen Kral, «İngiliz milletinin Birleşmiş Milletler gayesine sadık kalacağını» belirtti.

Ertesi sabah Genel Kurul Central Hall'da toplandı. Bu tarihî bina yedi yüz temsilciyi alabilecek bir şekilde hazırlanmış ve dekorasyonda baş renkler olarak mavi, krem ve kırmızı, baş motif olarak da Birleşmiş Milletler Teşkilâtının sembolü kullanılmıştır. İlk oturuma Hazırlık Komisyonu Başkanı Kolombiya Delegesi Eduardo Zuleita Angel başkanlık etti ve ilk nutku söyledi. Bunu İngiltere Başbakanı Clement Attlee'nin sözleri takibetti. Bu toplantının hayatî ehemmiyetini belirten Attlee sözlerini «Muvaffak olmalıyız ve olacağız!» diyerek bitirdi.

İlk olarak Genel Kurul Başkanı seçimi yapıldı. Sovyet Delegesi bu başkanlık için Norveç Dış İşleri Bakanı Trygve Lie'yi teklif ettiyse de bu mevkie 23 e karşı 28 reyle Belçika Dış İşleri Bakanı Spaak seçildi.

Bundan sonra Hazırlık Komisyonunun teklif etmiş olduğu veçhile altı daimî komisyonun seçimlerine başlandı. Bu suretle kurulan altı komisyonun başkanları da şöyle seçildi. Siyaset ve Güvenlik Komisyonu: Manüilski (Ukrayna); Ekonomik ve Malî Komisyon: Kanderski (Polonya); Sosyal, Beşerî ve Kültürel Komisyon: Fraser (Avustralya); Vesayet Komisyonu: Maceakhen (Uruguay); Bütçe ve İdare Komisyonu: Faris Elhuri (Suriye); Hukuk Komisyonu: Jimenej (Panama).

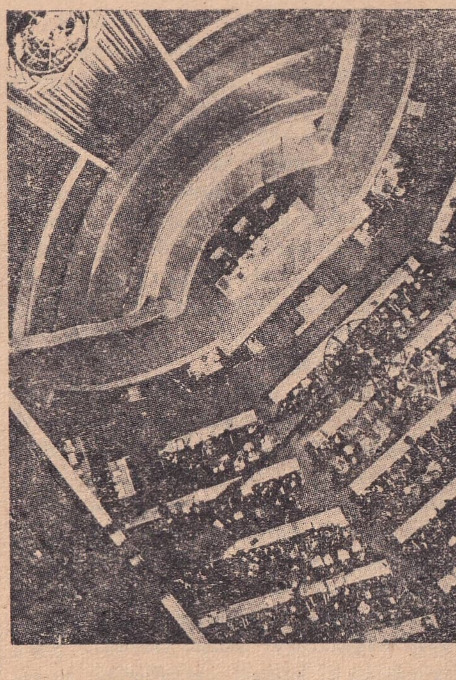
12 ocak oturumunda en mühim seçimlerden biri yapıldı. Anayasa gereğince beş daimî ve altı muvakkat üyeden kurulacak olan Güvenlik Konseyinin altı muvakkat üyesinin seçilmesinden evvel Sovyet delegesi Gromyko, bu seçimlerin daha temsilî olabilmelerini temin için geniş istişarelere ihtiyaç olduğunu ve seçimlerin geri bırakılmasını istedi. Bu teklife bilhassa Amerika temsilcisi Byrnes itiraz etti ve neticede seçimler geri bırakılmadı. Böylece Güvenlik Konseyi muvakkat üyeliklerine Avustralya, Brezilya, Holanda, Meksika, Mısır, Polonya seçildiler. Bunu Ekonomik ve Sosyal Konsey üyelerinin seçimi takibetti. Bu üyeler üçer, ikişer ve birer senelik olmak üzere üç kategoriye ayrılıyordu. Neticede Konseyde üç sene kalmak üzere Belçika, Çin, Fransa, Kanada, Peru ve Şili; iki sene kalmak üzere Çekoslovakya, Hindistan, İngiltere, Norveç, Sovyet Rusya; bir sene kalmak üzere de Amerika, Kolombiya, Lübnan, Ukrayna, Yugoslavya ve Yunanistan seçildiler.

Genel Kurulun Londra'da verdiği en mühim karar şüphesiz Atom Komisyonunun kurulması hakkındaki karardır. Dış İşleri Bakanlarının Moskova'daki son konferansında verilen kararlardan birine göre atom enerjisinin kontrolü için bir komisyon kurulması icabediyordu. Güvenlik Konseyi üyelerinden ve Kanada'dan teşekkül edecek olan bu komisyon gene Güvenlik Konseyine bağlı olarak çalışacaktı. Amerika Dış İşleri Bakanı Byrnes bilhassa bu komisyonun kurulması işi için Genel Kurul toplantısına gelmişti. Bu mesele Güvenlik ve Siyaset Komisyonunun teklifi üzerine 24 ocak toplantısında ele alındı ve oybirliğiyle komisyonun kurulmasına karar verildi. Bu müzakerelerde söz alan Byrnes «Atom enerjisinin keşfedilmesiyle hâsıl olan meselelerin bir tek devlet tarafından halledilemiyecekleri aşikârdır. Bu meselelerin mesuliyeti bütün milletlere aittir» dedi.

Genel Kurul; gene bu devrede Panama delegesinin yaptığı bir teklif üzerine 2 müstenkife karşı 42 oyla Franco İspanyası'nın Birleşmiş Milletler Teşkilâtına kabul edilmemesine karar verdi.

Bundan başka Genel Kurulda Avrupa'nın iki mühim derdine de temas edildi. Mülteciler meselesinde bilhassa Vichinsky ile Amerika delegesi Eleanor Roosevelt arasında tartışmalar oldu. Gıda meselesinde de başta Bevin olmak üzere birçok delegeler Avrupa'nın acıklı vaziyetini belirttiler ve komisyonlardan biri tarafından bu meselenin halli için hazırlanan dört maddelik bir karar sureti münakaşa edilerek kabul edildi.

Diğer taraftan Ekonomik ve Malî Komisyonun UNRRA hakkında hazırladığı

Toplantı salonuna kuşbakışı

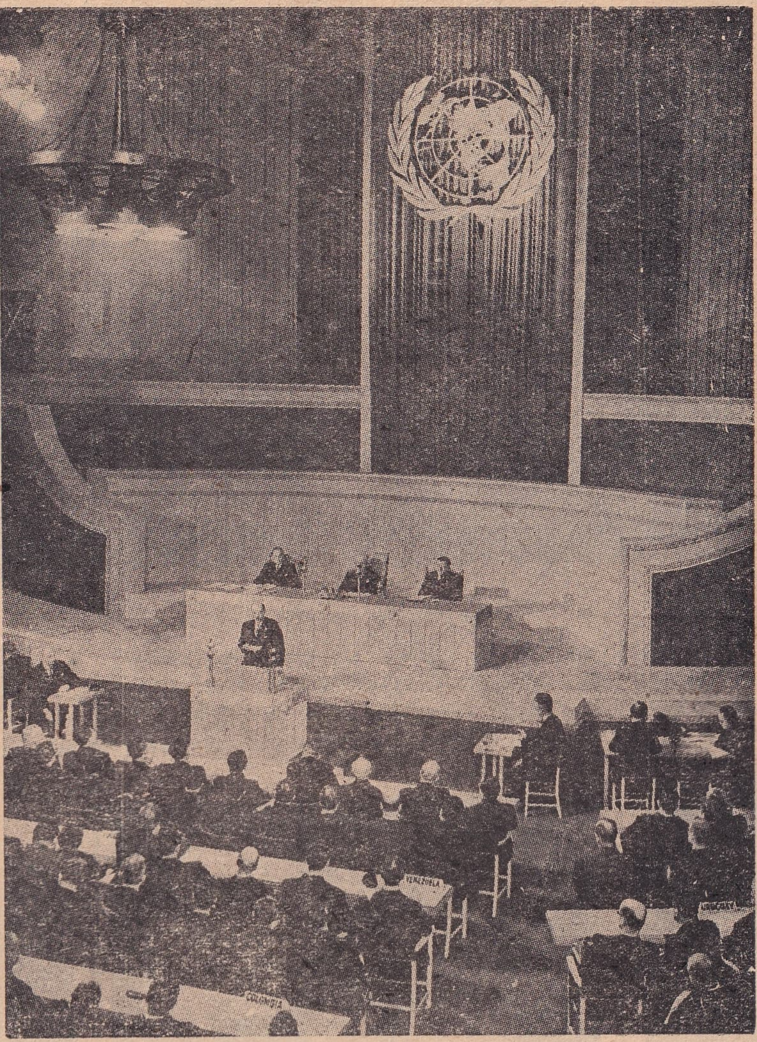
raporun okunmasından sonra Türk temsilcisi Hasan Saka, henüz bu anlaşmıya imza koymamış bulunan Türkiye'nin de, Büyük Millet Meclisinin tasvibinden sonra memnuniyet ve iftiharla bu teşkilâta katılacağını beyan etti.

Genel Kurul çalışmalarında dört mühim komisyon daha teşkil edildi: İnsanlık Hakları, İktisadî İşler, Uyuşturucu Maddeler ve Nüfus İşleri Komisyonları.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Teş-

kilâtının en mühim organlarından birinin yani Vesayet Konseyinin teşkili işi ikinci toplantıya kaldı. Ancak Vesayet Komisyonu birçok toplantılar yaparak, henüz kendi kendilerini idare edemiyecek durumda olan milletler üzerinde manda veya mesuliyet sahibi olanların Birleşmiş Milletler Teşkilâtına karşı sorumlu olmalarını ve bu milletlerin sosyal ve kültürel inkişaflarının temin edilmesi lüzumunu karar altına aldı. Fransa ile İngiltere de mandaları altında bulunan eski Alman sömürgelerini , Birleşmiş Milletler vesayeti altına terketmiye hazır olduklarını bildirdiler.

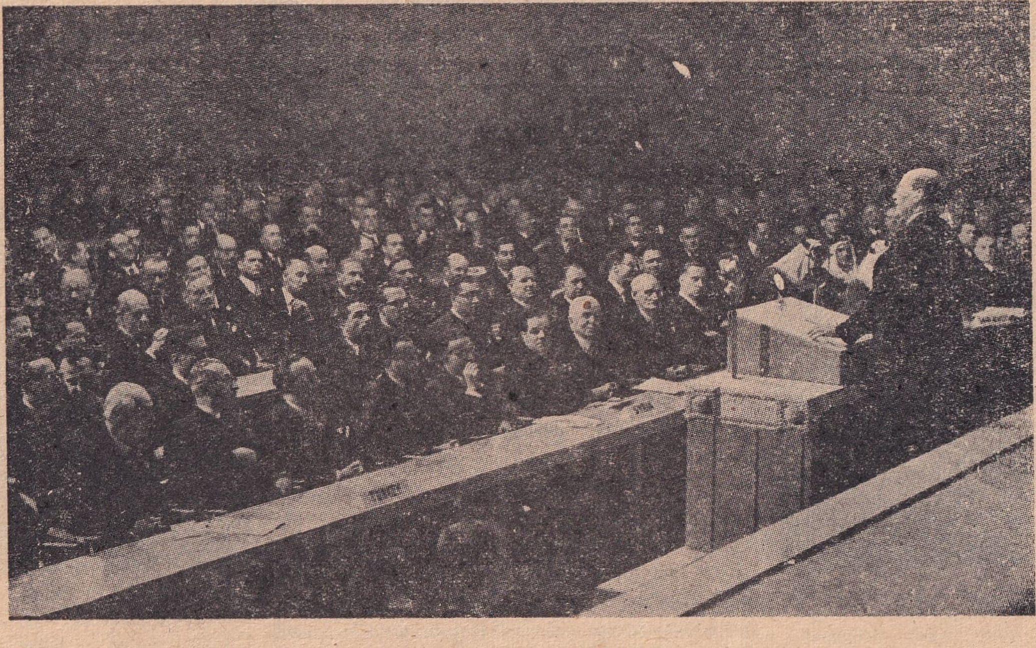
Genel Kurul en son olarak Avrupa'nın gıda meselesini müzakere ettikten sonra 14 şubatta İngiliz Başbakanı Attlee'nin nutkiyle kapandı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantı halinde
Kürsünün yukarısında Birleşmiş Milletler sembolü görülmektedir

Çalışmalarını aşağıda ayrıca anlatacağımız Güvenlik Konseyi ise gündemindeki meselelerin müzakeresini tamamlamak üzere iki gün daha, yani 16 şubata kadar oturumlarına devam etti.

Genel Kurul dışındaki çalışmalar; altı daimî komisyonun, Güvenlik Konseyinin, Ekonomik ve Sosyal Konseyin çalışmalarına ayrılabilir.

Güvenlik Konseyi ilk toplantısını 17 ocakta yaptı; evvelâ usule ait görüşmelerde bulundu, sonra Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurmay Komitesinin toplanması karar altına alındı. Anayasanın 45, 46 ve 47 nci maddelerinde bahsi geçen bu komite Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesi olan devletlerin Genel Kurmay Başkanlarından veya vekillerinden teşekkül edecek ve askerî meselelerde, sulhun ve güvenliğin korunması ve emrine verilecek kuvvetlerin kullanılması ve nihayet silâhsızlanma işleri hususunda Güvenlik Konseyine müşavirlik edecektir. Gerçi bu komite sonra, yani 4 şubatta ilk toplantısını yapmış ve başkanını seçmişse de henüz müsbet kararlar almak safhasına girmiş değildir.

Attlee açılış nutkunu verirken
Ön sıranın solunda murahhaslarımızdan Saffet Arıkan, Hasan Saka, Cevat Açıkalın gözükmektedir

Güvenlik Konseyinde neticelendirilen mühim bir iş de Milletlerarası Hâkimler Divanının on beş üyesini seçmek işi oldu. Bu mühim heyete sırasiyle şu üyeler seçildi: 1. Dr. Mo Hsu (Çin); 2. Prof. Sergei Borisoviç Krlov (S. S. C. B.); 3. Badavi Paşa (Mısır); 4. Prof. Jules Basdevant (Fransa); 5. Sir Arnold Duncan Mc. Nair (İngiltere); 6. Dr. J. P. de Barros Azevedow (Brezilya); 7. Isidoro Fabela Affaro (Meksika); 8. G. H. Hakworth (Birleşik Amerika); 9. J. E. Read (Kanada); 10. Dr. Milovan Zoricic (Yugoslavya); 11. Alejandro Alvarez (Şili); 12. Dr. Jose Gustavo Querrero (Salvador); 13. Charles de Visscher (Belçika); 14. Dr. Helge Klaested (Norveç); 15. Viniarski (Polonya).

Güvenlik Konseyinin diğer mühim bir vazifesi de Genel Kurula Genel Sekreterlik için bir aday tavsiye etmekti. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının en mühim ve mesuliyetli mevkiine Güvenlik Konseyi tarafından Norveç Dış İşleri Bakanı Trygve Lie tavsiye edildi. Senede kırk bin dolar tahsisatı olan bu vazife için Churchill'in, Eden'in ve General Eisenhower'in adları da bahis mevzuu olmuştu. Genel Kurul 1 şubat toplantısında Trygve Lie'yi 3 oya karşı 46 oyla Genel Sekreterliğe geçti.

Güvenlik Konseyinin en mühim oturumları İran, Yunanistan, Endonezya ve Suriye - Lübnan meselelerinin ele alındıkları celseler oldu.

Güvenlik Konseyinde başlıca bu dört ehemmiyetli mesele müzakere edildi. Esas itibariyle İngiltere Dış İşleri Bakanı Ernst Bevin'le Sovyet temsilcisi Andrei Vichinsky arasında sert söz düelloları ile geçen bu müzakerelerde dünya siyasetinde yeni bir devir, bir açık münakaşa devri açılmış oldu.

19 ocakta İran temsilcisi Takizade tarafından verilen notanın, sonra da 21 ocakta Sovyet ve Ukrayna delegeleri tarafından verilen notaların Güvenlik Konseyi gündemine alınmalarına 25 ocak toplantısında karar verildi.

İlk olarak müzakere edilen İran notasında «Sovyetler Birliğinin askerî kuvvetleri ve memurları vasıtasiyle yaptığı müdahaleler neticesinde Milletlerarası bir sürtüşme doğurabilecek bir durum hâsıl olmuştur. İran hükûmeti Anayasanın 33 üncü maddesine uyarak Sovyetler Birliği hükûmetiyle müzakerelere girişmiye tekrar tekrar teşebbüs etmişse de muvaffak olamamıştır» deniyor ve meselenin Anayasanın 35 inci maddesinin 1 inci faslına uyularak Konseyce tetkik edilmesi ve uygun anlaşma şartlarının tavsiye edilmesi isteniyordu (35. Madde 1. fasıl: Birleşmiş Milletlerin herhangi bir üyesi 34 üncü maddede bahis mevzuu olan herhangi bir mesele veya vaziyette Güvenlik Konseyinin veya Genel Kurulun dikkat nazarını çekebilir).

İran meselesinin müzakeresine 28 ocak tarihinde başlanıldı ve hararetli müzakereler sonunda 30 ocak toplantısında şu karar alındı:

«Sovyetler Birliği ve İran murahhas heyetlerinin 28 ve 30 ocak oturumlarında

yaptığı demeçleri dinliyen ve bu heyetlerin tevdi eylediği vesikalardan bilgi edinen Güvenlik Konseyi; iki tarafta müzakerelere yeniden başlamak isteği bulunduğunu ve bu müzakerelerin yakın bir atide başlıyacağını gözönüne alarak, taraflardan, bu müzakerelerde varılacak her türlü neticeden kendisini haberdar etmelerini talep ve müzakerelerin durumu hakkında her zaman malûmat istemek hakkını muhafaza eder.»

Gündeme alınan ikinci mesele Sovyet murahhas heyetinin 21 ocak tarihli notasıydı. Bu notada Anayasanın 35 inci maddesi gereğince Yunanistandaki vaziyetin Güvenlik Konseyinde ele alınması zarurî olduğu söyleniyor ve «Yunanistan'da İngiliz kıtalarının bulunması münakale yollarının korunması zaruretiyle izah edilemez. Sonra bu kıtaların Yunanistan'da bulunması memleketin iç siyasetinde, mürteci unsurlar tarafından demokratik elemanlara karşı bir baskı vasıtası olarak kullanılıyor.» dendikten sonra bu vaziyetin emniyet ve sulhu ihlâl edici olduğu kaydediliyordu.

Bevin (sağda) ve Byrnes İhzarî Komisyonda konuşurlarken

Bu meselenin müzakeresine 1 şubat oturumunda başlandı. Bilhassa Bevin'le Vichinsky arasında geçen şiddetli münakaşalardan sonra Vichinsky'nin «İşbirliği hissini göstermek» kaydiyle ilk teklifini geri alması üzerine, başkan dâvada ilgili olan tarafların yani İngiltere, Sovyet Rusya ve Yunanistan'ın ve ayrıca Güvenlik Konseyi diğer üyelerinin dinlendiğini ve bunların zapta geçtiğini söyliyerek meselenin kapanmış olduğunu bildirdi. Böylece İngiliz kıtalarının Yunanistan'da bulunmasının barış ve emniyeti haleldar etmediği kabul edilmiş oldu.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri M. Trygve Lie

8 şubat oturumunda, Ukrayna delegesi Manuilski'nin verdiği nota gereğince Endonezya meselesinin müzakere edilmesine başlandı. Bu notada Ukrayna delegesi, Anayasanın 35 inci maddesinin birinci faslı gereğince Konseyin dikkatini Endonezya'daki vaziyete çekiyor ve birkaç aydanberi orada geçen askerî harekâtta İngiliz kıtalariyle Japon silâhlı kuvvetlerinin yerli ahaliye karşı kullanıldığı söyleniyordu. Ukrayna delegesi bunun Anayasanın 34 üncü maddesi gereğince

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Ekonomik ve Sosyal Konseyi

sulh için bir tehlike olduğunu ileri sürüyor ve meselenin Konseyce tetkik edilip gereken tedbirlerin alınmasını istiyordu (34. Madde: Güvenlik Konseyi milletlerarası sürtüşmiye

Vichinsky (solda) ve Stettinius Güvenlik Konseyinde

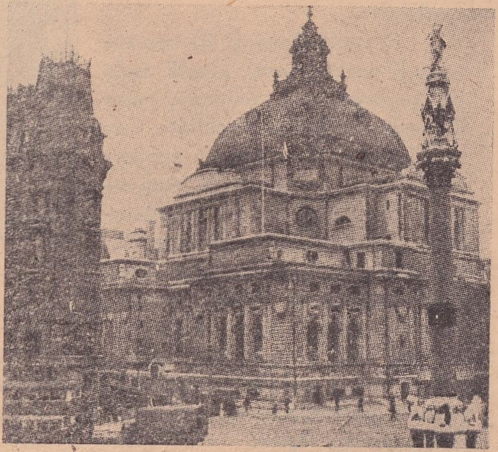
sebebolabilecek veya bir mesele açabilecek her türlü ihtilâfları veya herhangi bir vaziyeti, devamının milletlerarası barışın ve güvenliğin muhafazasına zarar verip veremiyeceğine karar vermek üzere tahkik edebilir).

Bu meselede 14 şubatta ve ilk defa olarak reye müracaat edilmiş ve Endonezya'ya tahkik heyeti yollanması hakkında Rusya ile Mısır delegelerinin muaddil teklifleri lâzım olan ekseriyeti (on bir üyeden yedisinin reyi lâzımken) temin edemediği için mesele kendiliğinden kapanmıştır.

Nihayet 5 şubatta Suriye ve Lübnan temsilcileri Genel Sekreter Lie'ye verdikleri bir mektupla kendi meselelerini Konseye götürmüş oldular. Bu mektupta harb biteli aylar olduğu halde, Suriye ve Lübnan'da İngiliz ve Fransız kıtalarının bulunmasının Suriye ve Lübnan'ın hükümranlıklarına halel verdiği ve bu mıntakada emniyet ve sulhu ihlâl ettiği ve bu meselenin Anayasanın 34 üncü maddesi gereğince Konseye tevdi edildiği kaydedilmekteydi.

15 şubatta müzakeresine başlanan bu mesele de 17 şubatta sona erdi. İngiltere ve Fransa, Suriye ve Lübnan'daki askerlerini çekmek kararını esasen vermiş bulunuyorlardı, fakat Rusya kesin bir tahliye tarihinin tesbitini istiyordu. Amerikan delegesi tahliye için taraflar arasında müzakerelere girişilmesini ileri sürdü. Bu teklif çoğunlukla kabul edildiyse de Rusya bütün Güvenlik Konseyi oturumları üzerinde Demokles kılıcı gibi durmuş olan veto hakkını kullanarak işin resmî bir karara bağlanmasına mâni oldu. Ancak İngiltere ve Fransa resmen verilmiş bir karar olmasa da kendilerini bu karara bağlıyacaklarını ve ona göre hareket edeceklerini bildirdiler.

Rusya'nın veto hakkını kullanmasına verilecek yegâne mâna bunun bir tecrübe veya gösteriş mahiyetinde olması ihtimalidir.

Londra'da Genel Kurulun toplandığı Central Hall binası

Yani Rusya veto hakkını böyle lüzumsuz bir yerde kullanarak ya bu veto işini tecrübe etmiş, yahut da bir gösteriş yapmak istemiş olabilir.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurul Başkanı Spaak

Birleşmiş Milletler Teşkilâtının Londra çalışmalarını hulâsa edersek: Daimî Genel Sekreter seçilmiş; Vesayet Konseyi hariç olmak üzere San Francisco Anayasasının gerektirdiği teşkilât, yani Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Genel Kurmay Komitesi, Atom Komisyonu kurulmuş, İspanya'nın teşkilâta alınmaması karar verilmiş, gıda ve mülteci işlerine temas edilmiş, Güvenlik Konseyinde de İran, Yunanistan Endonezya ve Suriye - Lübnan işleri görüşülmüştür.

Esas itibarile bir teşkilâtlanma ve teşkilâtın işlemesini tecrübe mahiyetinde olan

bu toplantıda kurulan organlarla gerek Genel Kurulda ve gerekse Güvenlik Konseyinde açılan açık münakaşa çığırı dünya sulh ve emniyeti bakımından ümitler vermektedir. Esasen İngiltere Dış İşleri Bakanı Bevin de bu ümidi «Bir dünya devletine doğru gidiyoruz» demekle ifade etmiş bulunuyor.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulu ikinci toplantısını önümüzdeki eylûl ayında New - York'ta yapacaktır.

Teşkilâtın muvakkat merkezi New - York-taki meşhur «Empire State Building» dir (Bakınız: Aylık Ansiklopedi; sayfa 518). Güvenlik, Ekonomik ve Sosyal, Vesayet Konseyleri Whitelaw Reed Buildings'de, Genel Kurul da aslında bir tiyatro binası olan Rockfeller Center Theater'da toplanacaktır.

Teşkilâta daimî merkez olarak da Connecticut'ta North Greenwich'de Stanford şehri seçilmiştir. Londra toplantısında Cenevre'de bulunan eski Milletler Cemiyetinin mal ve mülklerinin yeni teşkilâta devredilmesine karar verilmiştir.

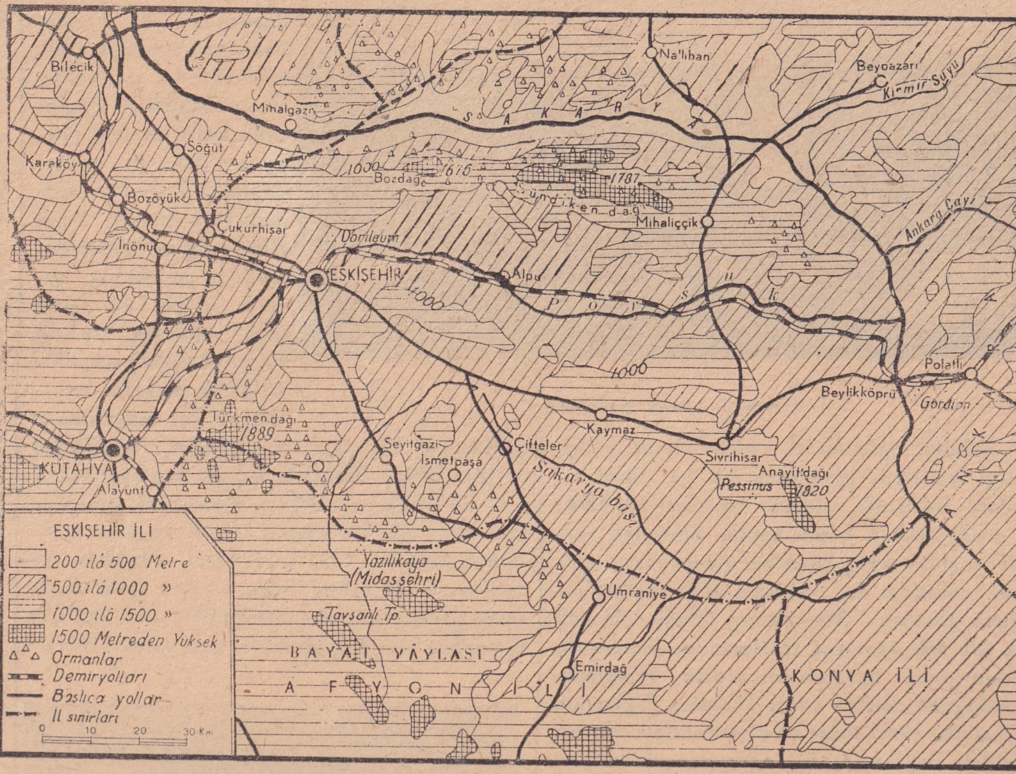
(Altemur Kılıç)

ESKİŞEHİR İLİNİN COGRAFYASI — Eskişehir İli, İç Anadolu'nun kuzey batı köşesinde, bu bölgeden Karadeniz ve Marmara bölgelerine, Ege bölgesinin iç kısmına doğru geçilen sahada bulunur. İl toprakları, hemen bütün devamı boyunca, güney doğuda Konya, doğu ve kuzey doğuda Ankara illerinden Sakarya vâdisiyle ayrılır; kuzey batı yönünde, Bilecik İline komşu olur; batıda Türkmen dağlarından geçen bir hudut çizgisi Kütahya İlini, güneyde Bayat yaylâsı sırtlarından Sakarya'ya doğru uzanan başka bir çizgi de Afyon İlini ayırır.

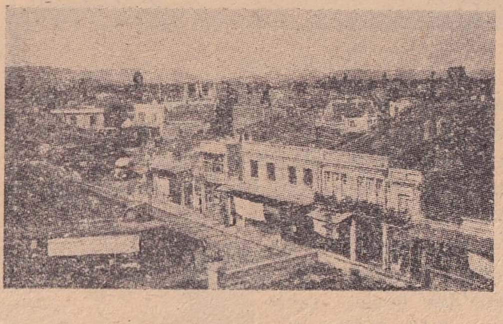
Y ü z ö l ç ü m ü : 13.335 kilometre kare olduğuna göre, Eskişehir İli, komşusu bulunan Ankara'dan iki, Konya'dan üç buçuk defa daha küçükse de Bilecik İlinden üç defa büyük, Kütahya ve Afyon İllerinden de biraz büyüktür.

A r a z i t a b i a t ı : Eskişehir İli toprakları, üzerinde [deniz seviyesine göre 1.500 metreyi aşabilen, fakat 2.000 metreye hiç varmıyan bir takım dağ sıraları geçen düzlükler manzarası gösterir. Bu düzlükler bilhassa Sakarya ve Porsuk vâdileri boyunca genişler ve bu vâdilerin yukarı kısımlarında 700 - 900 metre yükseltide bulunurlar (Eskişehir ovası, 780 - 800 m.), iki nehrin kavşak yerinde 700 metreden aşağı inerler; Sakarya vâdisi, kuzey batıda il topraklarından çıkarken, zeminin yükseltisi 300 metreden aşağıya kadar düşen dar boğazlar meydana getirir.

Sakarya nehrinin meydana getirdiği geniş kavis, Eskişehir İli topraklarının en büyük kısmını kuşatır: Sakarya'nın kuşattığı bu sahaya vaktiyle ilim adamı Philippson'un verdiği isimle «Sakarya yarımadası» demek mümkündür ki, berzahı Seyitgazi ve Eskişehirden ve kuzeyde Mihalgazi civarından geçirilebilen bu «yarımadanın» hemen ortasında da, doğu - batı istikametinde akan Porsuk nehrinin vâdisi yer almaktadır. İşte buna göre, Eskişehir İli toprakları arazi tabiatı bakımından dört kısma ayrılabilir: a) Güney batıda Sakarya kaynakları bölgesi: İlin Kütahya vilâyetine komşu olan bu kısmında ortalama yükselti bin metrenin üstünde olup, en ziyade göze çarpan yüzey şekilleri, dalgalı bir yaylâ manzarasıdır. Bu yaylâ üzerinde parça parça dağ kütleleri yükselir ki en mühimleri güneyde Bayat yaylâsı üzerinde yükselen tepeler (Çal dağı, Tavşantepe...) ve

bilhassa Eskişehir'in güney batısında, şehrin suyunun geldiği Türkmen dağı (1829 m.) dır. b) Güney doğuda Sakarya yarımadasının Porsuk vâdisi güneyinde kalan kısmı: Burası, kendini kuşatan vâdilerin tabanından itibaren yavaş yavaş yükselen yaylâ düzlükleri ve tepeler sahasıdır ki, bunlar Sivrihisarın güney doğusunda Arayıt dağında 1.800 metreyi aşacak kadar yükselirler. Ekseni kuzey batı - güney doğu istikametinde uzanan bu yüksek sahaya «Sivrihisar dağları» adı verilir. c) Kuzeyde Sakarya yarımadasının ku-

Köprübaşı caddesi

zey kısmı: Burası, doğu - batı istikametinde bir dağ sırasiyle geçilir. Bu sıra üzerinde muhtelif adlar taşıyan dağlar varsa da, başlıca zirvesinin adıyla bunlara Sündiken dağları denilmektedir (1.787 m.). Bu dağlarla güneydeki Porsuk vâdisi arasında oldukça geniş bir düzlük kaldığı halde, dağlar kuzey eteklerindeki Sakarya vâdisi üzerine dik iner ve burada hemen hemen geçilmez boğazlar meydana getirirler. d) Ovalar, Sakarya nehrinin yukarı kısmında ve bilhassa Porsuk çayı boyunda yer alırlar. Bunlardan en önemlisi, bir kenarına Eskişehir'in yerleşmiş olduğu ve onun adını taşıyan ovadır.

Arazi tabiatı bakımından ovaların tabanı alüvyon nevinden maddelerle örtülmüş, yetecek kadar suyun bulunduğu yerler de çok verimli sahalardır. Dağlar ise bu alüvyon örtüsü altından meydana çıkan eski temele ait bulunmaktadır ki bunların bazıları birinci zamana ve belki daha eski devirlere ait billûrlaşmış kayalardan, bazıları ise ikinci zamana ve hattâ üçüncü zamana ait kireçli, killi tabakalar-dan meydana gelmiştir.

İ k l i m : İç Anadolu yüksek yaylâlarının tanıtıcı karakterini taşır. Kışlar soğuk, yazlar hiç olmazsa gündüzleri sıcak geçer, gece ile gündüz arasında büyük sıcaklık farkları olur. Yağışlar azdır ve yaz mevsimi kurak geçer, en fazla yağışa kış mevsiminde - daha ziyade kar halinde - ve bilhassa ilkbaharda rastlanır. Etrafı yüksek dağlarla kuşatılmış çukur yerlerde ve bizzat Eskişehirde yağışlar az, Sündiken ve Türkmen dağlarının yamaçlarında ise epeyce fazladır. İklim rasatları yapılan Eskişehir'de ortalama sıcaklık derecesi, en soğuk ayda (ocak) 0.3, en sıcak ayda (temmuz ve ağustos) 21.7 olup son senelerde kış içinde termometrenin — 25 dereceye kadar düştüğü ve yazın gündüzün gölgede 39 dereceye kadar çıktığı, fakat temmuz gecelerinde 5 dereceye kadar indiği de görülmüştür. On yıllık ölçülere göre yıllık yağış ortalaması 343 milimetre, en yağışlı ay mayıs, yağmurdan yana en fakir ay ağustostur.

Tabiî bitki örtüsünün bilhassa dağlık sahalarda aldığı manzara, Eskişehir İli ikliminin gerçek İç Anadolu iklimine nisbetle epeyce farklı olduğunu da ortaya koyar. Kışlar İç Anadolunun daha doğuda kalan kısımların-

İstasyon caddesi

dakine nisbetle daha az sürekli ve daha az şiddetli olduğu gibi, bilhassa yüksek kısımlarda, Karadeniz'den veya Ege üzerinden gelen deniz rüzgârlarına açık yamaçlarda yağmurlar epeyce fazladır. Bu sayededir ki, bitki âleminde İç Anadolunun tanıtıcı bozkır (step) karakteri hafiflemiş bulunur. Hattâ, - yağışları kıt olan ovalar bir tarafa bırakılacak olursa-

tanıtıcı bitki karakterinin step olmadığı, eğer step manzarası görülüyorsa bunun bazan toprağın çok su geçirten halinden, birçok defalar da insanların ormanları tahribetmesinden

Eskişehir'in umumi görünüşü

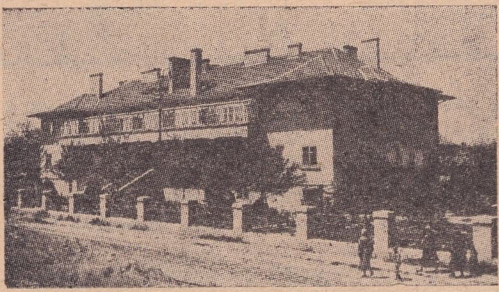
ileri geldiği söylenebilir. İnsan elinin yetişmediği sahalarda gerçekten sık ve güzel ormanlara rastlanır; vaktiyle ağaçları kesildikten sonra tekrar kendi haline bırakılan yerlerde yeniden ağaç kümelerinin meydana gelmiye başlaması da, tabiatın daha cömert olduğunu gösterir. Step sahası içinde bile çok defa tek tek ağaçlara rastlanması, buralarda evvelce daha devamlı bir orman örtüsünün bulunduğuna delâlet eder. Türkmen dağlarının sırtlarında güzel meşe ve çam koruları vardır; Sündiken dağlarında ise ormanlar verimli bir şekilde işletilecek durumdadır. Bu dağlar gerçekte, ormanlık Karadeniz dağlarının son sırası sayılabilir, bunun için Karadeniz bölgesiyle İç Anadolu arasındaki sınır da buradan geçirilmiştir. Halbuki, Sivrihisar dağları, çıplaklığiyle, artık İç Anadolu karakterini taşır.

İstasyon

Eskişehir İli toprakları akar su vâdileriyle yarılma derecesi bakımından, akar suyu az İç Anadoluyla vâdilerin fazla yardığı Batı Anadolu arasında geçit meydana getirir. Eskişehir İlinin bütün suları Sakarya nehri tarafından toplanmakta, Sakarya ise, birkaç kol ile ilin güney batısından doğmaktadır. Büyük bir köy enstitüsünün bulunduğu Çifteler Çiftliğinin güneyinde Belpınar tepesinin eteğinde bir yerden çıkan suyu bol bir kaynak, halk tarafından Sakarya nehrinin ana kaynağı olarak telâkki edilir (Hartada Sakarya başı). Bununla beraber, cografyacılar, bir nehrin ana kaynağı olarak, o nehrin denize döküldüğü noktadan itibaren geriye doğru en uzun kolun membaını alırlar. Buna göre, Sakarya'nın asıl başlangıç noktası Afyon İli hududu yakınında Bayat yaylâsından doğan ve Seyitgazi kasabasından geçen Seyit suyunun kaynağından alınmak icabeder. Büyük kavsini il topraklarının etrafında çizen Sakarya nehri, şark seferine çıkan Büyük İskender'in kılıciyle çözdüğü kördüğümün bulunduğu mâbedin yeri (Gordion) civarında Porsuk çayını almaktadır ki, bu çay Kütahya İlinden gelerek Eskişehir ovasından geçmekte ve ilimizi batıdan doğuya doğru boylamakta, Ankara demiryolu da bunun vâdisini yakından takibetmektedir. Bundan sonra Sündiken dağlarının kuzey eteğini boylıyan Sakarya nehri Çağlayık boğazına dalmaktadır ki pek uzak olmıyacağını umduğumuz bir gelecekte burada büyük bir bent inşa edilerek nehrin suları yükseltilecek, elde edilecek elektrik enerjisiyle İç Anadolunun mühim bir kısmının ve bilhassa Ankara'nın muhtacolduğu elektrik ucuzca sağlanacaktır.

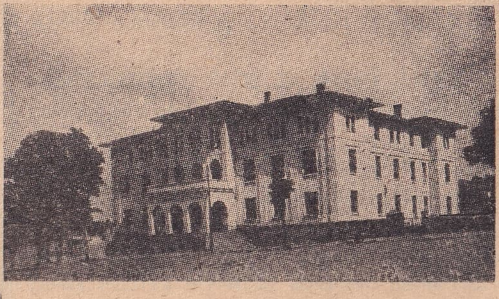
Nüfusu: 1945 sayımının ilk neticelerine göre 245.000 kişidir. İl nüfusu 1940 sayımında 207.000, 1935 te 183.000 olduğuna göre önemli bir artma göze çarpar. 1945 sayımına göre bu nüfusun hemen üçte biri (%32,7) il merkezi olan Eskişehir'de, geri kalanı (%67,3)

Hastane

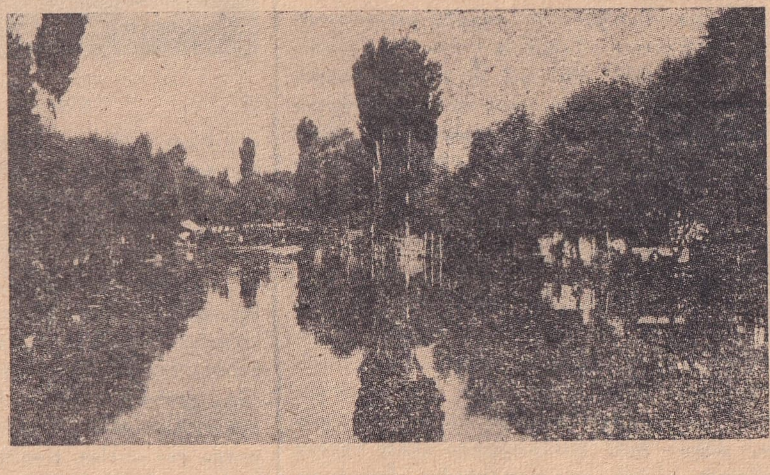
kasaba ve köylerde yaşamaktaydı. 1935 senesinde bu nisbetler hemen dörtte bir (%25,6) ve dörtte üç (%74,4) idi ki, buna göre son senelerde il toprakları içinde bilhassa şehir nüfusunun çok artmış olduğu anlaşılır. İl toprakları üzerinde, Eskişehir'den başka, şehir denecek büyüklükte bir merkez yoktur. Bir ilce (kaza) merkezi olan Sivrihisar ancak 6.500 nüfusludur. Diğer iki ilce merkezi olan Mihalıçcık ile Seyitgazi kasabalarının nüfusu ikişer bine varmamaktadır. Eskişehir İli topraklarında muhtarlık teşkilâtına sahip 357 köy vardır ve il nüfusunun % 63 ü (245.000 üzerinden 154.000 i) bu köylerde yaşar. İl merkezi olan Eskişehir, yurdumuzun Cumhuriyet devrinde en hızlı gelişmiş şehirleri arasında sayılabilir. 1927 sayımında nüfusu 32.000 den ibaretken, 1935 te 47.000 e, 1940 ta 61.000 e ve 1945 te ise 80.000 e varmıştır. Bu suretle, 1927 de Türkiye şehirleri arasında büyüklük sırasında onuncuyken şimdi altıncı gelmektedir.

Eskişehir'in bu hızlı gelişmesindeki sebepleri araştırırken, onun cografî mevkiinin hususiyetlerini hatırlamak yerinde olur. Gerçekte Eskişehir, İç Anadolunun İstanbul'a doğru açılan tek kapısıdır ki, daha tarihin eski çağlarında Avrupa içlerinden gelerek Bizans'tan geçen, Anadolu'yu verev olarak kesip Suriye'ye, Mısır'a, Elcezire'ye, İran'a giden yollar hep buraya uğrarlardı. Başlıca kervan yolu İznik - Bilecik - Söğüten yahut Bursa - İnegöl'den Eskişehir'e gelir, buradan doğuya (Ankara) veya güneye (Akşehir, Konya) doğru devam ederdi. Eskişehir ovasının başlıca ilkçağ şehri, Dorileum'du. Bu şehir, şimdiki Eskişehir gibi ovanın güneyinde değil, fakat kuzey kenarında kurulmuştu. 1097 yılında Haçlı Kuvvetleriyle Selçukî Hükümdarı Kılıçaslan ordusu burada dövüşmüşlerdi. Osmanlı Devletinin ilk kuruluş devrinde Eskişehir havalisi, az zaman içinde çok gelişen bu devlete beşik oldu.

Lise

Uzun zamanlar Eskişehir, Anadolu eyaletine bağlı (Sultanönü) sancağının merkeziydi. Fakat Osmanlı Devletinin zayıf düştüğü ve yollar üzerindeki faaliyetin sönükleştiği sıralarda Eskişehir de ehemmiyetini kaybetti. Geçen yüzyılın sonlarına doğru burası, bir sancak merkezi bile değil, fakat Bursa (Hüdavendigâr) vilâyetinin Kütahya Sancağına bağlı bir kazadan ibaret kalmıştı. Şehre, kaybettiği ehemmiyeti yeniden iade eden hâdise, geçen yüzyıl sonlarında Anadolu demiryolunun Ankara'ya ve Konya'ya doğru giden iki kolunun birbirinden ayrıldıkları noktada bulunması oldu. Geyve boğazından itibaren Sakarya vâ-

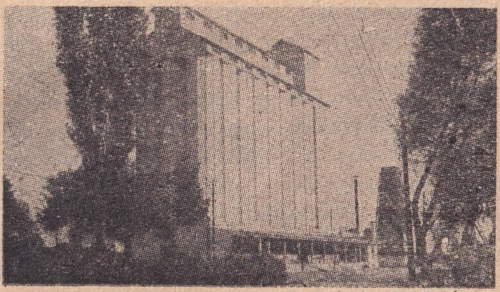
Şehirden geçen Porsuk çayı

disini takibeden, sonra Karasu vâdisi boyunca İç Anadolu yaylâsının yamacını tırmanan demiryolu Karaköy eşiğini aşınca Eskişehir ovasına doğru inmekte, Karaköy'de — ilerde bir demiryoliyle takibedilecek olan — İnegöl - Bursa şosesi, demiryoluna düğümlenmektedir. Kütahya - Balıkesir, Afyon - İzmir demiryollarının da inşasiyle ehemmiyeti büsbütün artan Eskişehir, böylelikle memleketimizin en önemli

bir münakale düğüm noktası halini almış, demiryolu 'amir atelyelerinin kurulması, hava istasyonu olarak seçilmesi, büyük bir şeker fabrikasının açılması Eskişehir'in gelişmesini büsbütün hızlandırmıştır.

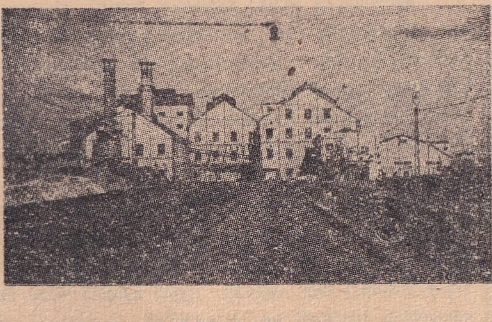
E k o n o m i k d u r u m: Eskişehir İli, her şeyden evvel, bir ziraat ve hayvancılık memleketidir.

Ziraat işlerinde, iklimin fazla yağışlı olmaması bakımından, bilhassa hububat ekimi hâkim durumdadır. Son yılların istihsal rakamları alınacak olursa Eskişehir İlinde 100.000 ton kadar (87 — 134.000 ton) buğday, bunun dörtte biri kadar arpa, ondan daha az olarak yulaf (10 — 17.000 ton) ve mısır (1 — 2.000

Silo

ton) ve çavdar yetiştirildiği görülür. Sakarya vâdisinin bazı elverişli yerlerinde çeltik ziraati de yapılmakta, bazı yıllar 400 ton kadar pirinç elde edilmektedir. Patates ziraati çok gelişmemiştir (1.500 ton kadar); buna karşılık, Eskişehir Şeker Fabrikasının bir kısım ihtiyacını karşılamak üzere son yıllarda 30—35 bin ton kadar pancar yetiştirilmiştir. Eskişehir'de endüstri bitkilerinden pamuk bile biraz olsun elde edilir (200 ton kadar), afyon da yetişir (3 — 4 ton afyon sakızı, 100 ton kadar haşhaş tohumu). Susam ve tütün ekimi ehemmiyetsizdir. Baklagiller ziraati orta derecededir.

Şeker fabrikası

Hayvancılık, Eskişehir İlinin geniş bozkır sahalarında bilhassa koyunculuk şeklinde gelişmiştir. Koyunların sayısı 600.000 i bulur. Eskişehir İli Ankara keçisinin de yaşama sahasına dahildir ve tiftik veren keçilerin sayısı 300.000 i aşar. Kıl keçisi azdır. Sığır cinsinin sayısı 100.000 i geçer. Ayrıca 30.000 den fazla at ve bunun yarısı kadar da eşek vardır. Eskişehir İli ilceleri başlıca kazanç kaynaklarını yün (yapağı) ve tiftik ihracından bulurlar ve daha ziyade gıdalarını sağlamak üzere ziraat yaparlar.

Eskişehir'de ormanlar resmî kayıtlara göre, il topraklarının % 20 sini kaplamaktadır (282.000 hektar); Eskişehir ovası ve yakın çevresindeki dağlar hemen hemen ağaçsızdır. Başlıca ormanlar Türkmen dağlarının ve Sündiken dağlarının doğu kısımlarından yer almaktadır. Bazı yerlerde bu ormanlar içinde kayın ağacı ve köknar bulunmamakla beraber Orta Avrupa ormanları görünüşündedirler ve bilhassa karaçam ve sarıçam ile meşe cinslerinden meydana gelmiş bulunmaktadır. Ovada akarsu kenarlarında söğüt ve kavak ağaçları dizilmekte, köylerin yanında da kavaklar yükselmektedir.

Eskişehir İlinde eskiden Avrupa'ya çok miktarda ihracedilen ve ağızlık, baston sapı gibi şeyler yapılan lüle taşı (magnezyum silikatı) bulunduğu gibi, birkaç yerde krom madeni ve linyit de vardır.

Eskişehir İlinde endüstri gelişmesi, il topraklarının ziraî ve hayvanî mahsullerinin (buğday, yağ tohumları, yapağı, şeker pancarı) bolluğu, ham maddenin kolay gelmesi, gitgide büyüyen şehir nüfusunu çok sayıda işçi kuvveti sağlamasiyle şüphesiz ilerde teşvik görecektir.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

ETEM PAŞA, İBRAHİM, GAZİ — (1844 - 1909) Yunan Muharebesindeki Başkomutanlığiyle şöhret bulan Etem Paşa uzun zaman Gümrük Damgacıbaşılığında bulunmuş olan Mustafa Ferhat Efendinin oğludur. İstanbul'da doğdu. Sıbyan Mektebini bitirip Darülmaarif adiyle anılan Mülkiye Rüştiyesinde okuduktan sonra Askerî İdadisine, oradan da Harbiye Mektebine girerek 1864 te mülâzımsânilikle çıktı. Hassa beşinci alayın birinci taburunun altıncı bölüğüne memur oldu. Kolağalığına kadar muhtelif hizmetlerde bulunduktan sonra 1873 te binbaşılıkla Elbasan Redif Taburu komutanlığına tâyin olundu. 1876 da Bursa Redif Tâli Alayının kaymakamlığiyle o sırada açılmış olan Sırbistan Harbine iştirak etti. Sırplılar üzerine edilen Çovnis ve Kızıltepe hücumlarında gösterdiği muvaffakıyetten dolayı miralay oldu.

1877 Rus Muharebesinde Orhaniye Komutanlığında bulunmuş, iyi hizmetine mükâfat olarak rütbesi mirlivalığa terfi olunmuştur. Osmanlı tarihinin parlak sayfalarından birini teşkil eden Pilevne'ye, Ferik Ahmet Hıfzı Paşa ile beraber, erzak yetiştirmeğe memur edilen Etem Paşa Dobnik'te vukubulan muharebede başından yaralanmış olmasına rağmen muhasara hattını yararak harben Pilevne'ye girdi. Berlegriviça mevki komutanlığına memur oldu. Kale düşünceye kadar mevkiini muhafaza ederek sonunda Osman Paşa ile beraber esir düştü.

Müsalehadan sonra İstanbul'a dönünce Merkez Komutanlığına, iki ay sonra da Beşiktaş Ciheti Komutanlığiyle Yıldız Muhafızlığına tâyin olundu. 1878 de Beşiktaş Komutanlığı uhdesinde kalmak ve Yâveranı şehriyâri silkinde bulunmak üzere ferikliğe terfi edildi. Gene o sene, 14 zilhicce 1295 (1878) te sürgün olarak İstanbul'dan çıkarılmasına irade çıktığından Çanakkale'ye gitmişken Rumeli'nde bulunan umum askerî kuvvetler müfettişliğine, bir ay sonra o sırada Yunan hududunda toplanan İkinci Kolordu Komutanlığına tâyin, iki ay geçince de Girit Askerî Fırkası Komutanlığına nakledildi.

1888 de Debre Mutasarrıf ve Komutanlığına, ertesi sene Üsküp Redif Komutanlığına tâyin, müteakıben Kosova Komutanlığı da ilâveten uhdesine tevcih olundu. O sırada müslümanlarla hıristiyanlar arasında büyük bir kargaşalığa sebebolan Deçan ve İstinik meselelerinin tesviyesi için İpek ve Deçana, 1890 da ıslahat yapmak üzere Metroviçe ve Debreniçe'ye ve gene o sene hudut üzerinde münazaalı olan araziden dolayı Arnavutlarla Karadağlılar beyninde vukubulan mukatelâtın neticesi olarak başgösteren büyük heyecanı bastırmak ve toplanan on bin kadar Arnavudu dağıtmak memuriyetiyle İpek, Ragova, Plava ve Gusina'ya gönderildi. Sonra da işin tesviyesi için Branova ve Maykotaç'a giderek Karadağ memurlariyle görüşüp iki devlet arasında anlaşmayı temin etti.

1892 de İştip Redifi ve Kosova Nizamiye Komutanlıkları dahi uhdesinde bulunmak üzere Kosova valisi oldu. Malisiya'nın Botik eihetinde arnavut reislerinin bazı hareketlerinden dolayı Yakova ve Malisiya'ya, Hacı Zago'nun meydana getirdiği hâdiseyi müteakıp tekrar İpek'e gitmiş ve fena akıbetler doğurabilmek istidadında olan bu hareketleri önlemek muvaffakıyetini göstermiştir.

1893 te Onuncu Fırka komutanlığiyle Halebe memur oldu. O sırada Ermenilerin meydana getirdikleri Zeytin Hâdisesi münasebetiyle tahşidolunan on beş taburdan mürekkep Zeytin Fırkası Komutanlığına tâyin edildiği gibi orada bulunan altı büyük devletin konsoloslariyle müzakerede bulunmağa da memur edildi. Dört buçuk ay kalarak siyasî bir renk almış olan hâdisenin iyi bir surette halline hizmet etmiş olmasına mükâfat olarak 1896 da rütbesi müşürlüğe terfi edildi. Bir hafta sonra Halep ve Adana Havalisi Umum Komutanlığı unvanı tevcihedildiği gibi Zeytin'de toplanan askerlerin yerlerine iadesine nezaret ve asayişin idamesi için icabeden tedbirleri ittihaz ve tatbik eylemek üzere dört ay Maraş ve iki buçuk ay Antep'te devir ve teftişte bulunduktan sonra Haleb'e gitti.

Gazi Etem Paşa

1897 de Yunan hududunda toplanan Alasonya Ordusu Komutanlığına, gene o sene nisanında Yanya dahil olmak üzere Umum Yunan Hududu Başkomutanlığına tâyin olundu. Yanya cihetinden taarruzdan ziyade müdafaaya lüzum görüldüğünden o vazifeyi görmek üzere Alasonya'ya nisbetle az olan kıtalara Yanya kolordusu unvanı verilerek komutanlığına Yanya Valisi Ferik Ahmet Hıfzı Paşa tâyin edildi.

Etem Paşanın ilkin Alasonya Ordusu Komutanlığına, daha sonra da Umum Yunan Hududu Başkomutanlığına tâyinine sebep, o sıralarda Yunanlıların giriştikleri hareketlerdi;

bu meseleye büyük devletler de karışmışlardı. Yunanlılar birtakım adamlarla beraber silâh ve cepane göndermek suretiyle Giritlileri hükûmet aleyhine ve müslümanları öldürmeğe teşvik ederken hudut yakınındaki yerlerde de ihtilâl hareketleri hazırlıyorlardı. Osmanlı Hükûmeti kan dökülmesine meydan kalmamak için işi yatıştırmak istediği halde devletlerin müzaharetini gören Yunanlılar işi azıttıklarından nihayet harb ilân edildi.

Harbin ilânından evvel ve şubattan itibaren sevkolunarak Alasonya, Yanya ordu ve kolordularında cem ve tahşidedilen kıtalardan tertip ve teşkil olunan fırkaların her birinde tahminen birer süvari bölüğü, üç sahra, bazılarında birer de cebel topu vardı. Piyade taburlarının mevcutları ise 750 şer neferdi. Bu itibarla her fırkanın kuvveti 12,000 - 13,000 raddesinde olduğu gibi yekûn da şöyleydi: Piyade fırkalarının mevcudu 9,600, süvari fırkasiyle piyade fırkalarına mülhak süvari bölüklerinin mevcudu 2,700, topçu efradı 5,200 ki hepsi 103,900 ü buluyordu.

Bu kuvvetin tahminen 25,000 i Yanya Kolordusuna gönderilmiş, Alasonya'da 80,000 kadar bir kuvvet alıkonulmuştu.

Ancak sulh zamanında hudut muhafazası hizmetinde bulunarak Dişkat, Grebene, Köprüboz, Nasliç mevkilerinde terkedilen veya harb hareketlerinin başlangıcından sonra fırkalara iltihak eden Üçüncü Ordu nizamiye kıtalariyle dahilde asayişi muhafaza ve muvasalayı temin için muhtelif mevkilere ayrılan piyade taburları da hesaba dahil edilirse Alasonya Ordusunun bütün kuvveti 100,000 i buluyor demekti. Fırkaların her birine iki binden fazla binek ve nakliye hayvanı da verilmişti.

Yunanlılar 1896 dan itibaren Tep civarında bir ordugâh kurdukları gibi şubat başlarında orduyu teşkil eden kıtaların mevcudunu seferber haddine iblâğ ve itmam etmek üzere ihtiyat, redif ve müstahfaz sınıflarını silâh altına çağırmışlardı. Davet üzerine yavaş yavaş toplanmağa başlıyan efrat merkeze geldikçe hududa gönderilmekte, süvari ve topçu kıtaları da bunlara iltihak etmekteydi. Tesalya Ordusu Başkomutanlığına veliaht Prens Konstantin tâyin olunmuş, şubatın on yedinci günü Üçüncü Topçu Alayiyle beraber Yenişehir'e gitmek üzere Atina'dan hareket eylemişti. Hazerde 35,000 olan Yunan Ordusunun kuvveti toplanan yeni kuvvetlerle beraber 72,000 kişiye, gönüllü olarak iştirak edip muntazam olmıyan kuvvetler de hesaba katılırsa 80,000 e baliğ oluyordu.

Karşı karşıya gelen bu iki kuvvetin idaresi cihetinden Osmanlı Ordusu daha müşkül vaziyetteydi. Çünkü müsait yollar bulunmadığından askerle birlikte top vesair ağır mühimmat ve levazımın nakli büyük zorluklara uğruyordu. Bununla beraber bütün bu müşküller, o vakit orduda bulunan ecnebilerin şehadetleriyle sabit olduğu vechile, iktiham olundu ve Osmanlı ordusu galip geldi.

Etem Paşaya bu muvaffakıyetinden dolayı «Gazi» unvanı ve bu harb münasebetiyle ihdas olunan «Yunan Harb Madalyası» verildiği gibi Padişah tarafından murassa bir kılıçla da taltif edildi.

1898 de İstanbul'a dönünce askerî komisyona memur ve gene o sene Teftişi Askerî Komisyonu Reisliğine tâyin edildi. 1908 temmuz inkılâbı üzerine Âyan âzası oldu.

31 mart 1325 (1909) isyanı üzerine, hasta olduğu halde, istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin yerine geçen Tevfik Paşa kabinesine Harbiye Nazırlığiyle girdi. Hareket Ordusunun kısa bir zamanda meşrutiyet aleyhindeki bu hareketi bastırması üzerine, zaten muvakkat mahiyette bulunan kabinenin istifasiyle nezaretten ayrıldı.

Hava tebdili için gittiği Mısır'da 1909 da ölmüş, nâşı İstanbul'a getirilerek Eyüb'e gömülmüştür. Millet ve memleketini sever, faziletli bir insandı.

Kısa bibliyografya: İbrahim Alaeddin Gövsa; Türk Meşhurları Ansiklopedisi. Ekrem Reşat - Osman Ferit; Nevsâl-i Osmanî, ikinci sene, 1326. Sir Smith Bartelth; Tesalya Ma'rekesinde. Vecihi ve rüfekası; Musavver Tarihi Harb. Sicilli Osmanî zeyli adlı basılmamış eserimin birinci cildi.

(Mehmed Zeki Pakalın)

FULYA VE ZERRİN — Lâtince «narcissus jonquilla» adı altında birleşen, fakat bizde fulya (beyazı) ve zerrin (sarısı) adlariyle ayrılan bu kardeş çiçekler, lâtince adından da anlaşılacağı üzere nergisgillerdendir.

Elli kadar çeşidi olan «narcissus jonquilla» nın fransızca adı «jonquille», ingilizce adı da «jonquil» dir ve çiçeğin ispanyolca adı olan «jonquillo» dan gelmiştir; «jonquillo» da «saz» demek olan «junco» dan yapılmıştır. Bunun sebebi bitkinin yaprak saplarının ve yapraklarının ensiz oluşu ve saza benzeyişidir.

Fulya ve zerrin çeşitleri soğan köklü bitkilerdendir. Yapraksız saplarının ucundan tek veya küme halinde fışkıran güzel kokulu beyaz (fulya) veya sarı (zerrin) çiçekler verirler. Zerrinler, fulyalardan daha güzel ve daha keskin kokuludur.

Fulya

Bu çiçeklerin soğanları memleketimize Avlonya'yı ve daha başka kaleleri zaptetmiş olan Gedik Ahmet Paşa denizcileri tarafından İtalya'dan getirilmiştir. Bu itibarla çiçekçiliğimizde dört yüz seksen yıla yaklaşan bir tarihi vardır. Beyaz çeşitlerine verilen fulya adı italyanca pulia'dandır. Zerrinkadeh veya kısaca zerrin dediğimiz sarılarına halk dilinde zeremkada veya kısaca zeren de denir.

Fulya ve zerrinler mutedil iklimlerde ilkbaharın ilk açılan çiçekleridir. Ancak katmerlileri yalınkatlarından iki ay ara ile açılırlar. Fulya ve zerrin çeşitleri, soğanlarından üretilirler. Şunu da kaydedelim ki büsbütün başka bir çiçek olan ful'ü fulya ile karıştırmamak gerektir. *(A. B.)*

GENETİK VE TARİHİ — Genetik biyolojinin en genç bilim kollarından biridir. Genetik kısaca, soyaçekim (kalıtım = veraset) ilmidir. Terim yunanca «genetikos = nesle ait» kelimesinden alınmıştır.

Tarihi: Geçen yüzyılda canlılarda vasıfların intikal tarzı, meçhul hayatî belirtiler arasındaydı. Soyaçekim problemleri üzerinde hakikî bilgi yerini nazariyeler ve müphem tasavvurlar doldurmaktaydı.

Her ne kadar Gregor Mendel tarafından, bitkiler üzerinde yaptığı çaprazlama tecrübelerine ait neticeler formüle edilerek, kalıtım kaideleri bulunmuş ve 1866 da yayınlanmışsa de, bu mühim keşif o zaman bilim muhitinin fazla dikkat nazarını çekmemiş ve zamanla tamamen unutulup gitmişti.

İlim tarihinin garip bir vakası olarak unutulan Mendel Kanunları 1900 yılında, aynı zamanda ve birbirlerinden haberi olmadan üç botanik bilgini tarafından yeniden keşfedilmiştir: Holandalı Hugo de Vries, Avusturyalı Erich Tschermark, Alman Carl Correns.

Mendel Kanunları: Bu kanunlar şöylece hulâsa edilebilir: 1 - Üniformite kanunu. Belli bir çaprazlama (arı döller arasında) ile meydana gelen bütün döller (F1) birbirine benzerler (Şekil: 1). F1 dölleri hibrid (hybrid), yani melez halindedirler. Bunlar intermediyer durumda parantal fertlerin arasında bir vasıf gösterirler. «Dominans» halinde ana ve baba tarafından yalnız birine (dominant olana) benzerler. 2 - Ayrılma kanunu. F2 dölünde istidatlar belli nisbette ayrılma gösterirler (Şekil: 1): 1/4,2/4,1/4. Dominans halinde fenotipik olarak: 3/4,1/4. Çünkü burada dominant homozigot ile heterozigot (melez) görünüşçe farksızdır. 3 - Genlerin avtonomisi kanunu. Genler müstakilen intikal ederler ve binnetice kombinasyonlarında serbesttirler. Bu kanun dihibrid ve polihibridlerin çaprazlama sonuçlarına dayanır (çift dominans halinde dihibridlerin ayrılma oranı: 9/16, 3/16, 3/16, 1/16), bahçecilik ve ziraat için çok önemlidir. Çünkü bu sayede meselâ iki bitki türünde bulunan vasıfları (esasında: istidatlar) çaprazlama yoliyle bir bitki üzerinde birleştirmek kabil olmaktadır. Bugün tarım işlerinde çaprazlama yoliyle yeni tipler elde etmek imkânından istifade edilmektedir (Kombinasyon yeniliği hakikî yenilik değildir; çünkü bu istidatlar esasen ayrı ayrı mevcutturlar. Hakikî yenilikler ancak mutasyon ile meydana gelirler).

Mendel'in otuz seneden fazla ehemmiyet verilmemiş ve unutulmuş olan bu kanunları, yeniden keşfedildikten sonradır ki, kalıtımın temel düsturları haline gelmiş ve haklı olarak da katolik Rahip Gregor Mendel'in adı «Mendelismus», «mendellenme» terimleriyle ebedileşmiştir.

Correns: Mendel kanunlarını ikinci defa keşfedenler arasında başta gelen Correns, yaptığı devamlı genetik araştırmalariyle önemli bir mevki işgal eder. Correns eşeyliğin intikali ve taayyünü meselesi ile meşgul olmuş, Bryonia alba, Bryonia dioica arasında yaptığı çaprazlama deneyleri ile mühim neticeler elde etmiştir (1901).

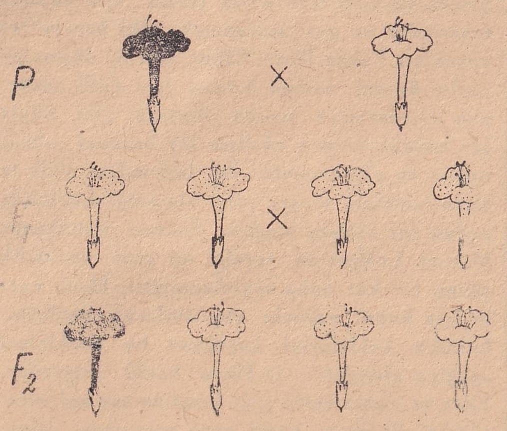
Eşeylik kromozomları (Şekil: 2. XX, Xy) evvelâ hayvanlarda (1913), sonra bitkilerde (1917) ispat edilmiştir. Eşeylik hakkında muhtelif fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan en fazla taraftar kazanan Hartmann ekolünün «Genel eşeylik teorisi» dir. Bu teoriye göre her birey ve hattâ her eşeysel hücre iki eşeylik içinde imkânlar taşımakta, ancak yalnız bir eşeyliğe karşı daha fazla meyil gösterebilmektedir.

De Vries ve Mutasyon: Genetik, mutasyon (mutation) yani organismalardaki kalıtsal değişiklikler hakkındaki bilgiyi, De Vries'in çalışmalarına medyundur. Mutasyon, yeni tür meydana gelmesini mümkün kılan gen, kromozom, genom'da husule gelen kalıtsal değişiklerdir. Bunların teşekkül istikametleri yoktur, binnetice gayevî bir mahiyet göstermezler. Ancak elverişli olan mu-

tasyonlar «hayat mücadelesi seçiminde» müsbet etki yaptıklarından, organismalar irsî olarak da muhite intıbak edebildikleri intıbaını bırakmaktadırlar. Hakikatte mutasyonlar «kör» dür. Çünkü organisma için faydasız, hattâ zararlı mutasyonlar bile husule gelmektedirler.

Lamarck ve Darwin teorilerinin tenkidi: Mutasyon üzerindeki araştırmalarla Lamarck teorisinin dayandığı «kazanılmış vasıfların kalıtsal oluşu» doğru olmıyacağı açıklanmış, Darwinismus'da eksik bulunan kalıtsallik ciheti aydınlatılmış bulunmaktadır.

W. Johansen: Diğer taraftan soyaçekim kaidelerinin ziraat, bahçecilik ve ormancılıkta önemli faydalar temin edeceği gözönünde tutularak yalnız bu sahada çalışmak

Gecesafası çiçeğinin kırmızı ve beyaz renkli çeşitleri arasında çaprazlama: P - Ana ve baba. F1 - Birinci döl. F2 - İkinci döl.

Şekilde kırmızı çiçekler siyah, pembeler noktalı olarak gösterilmiştir

üzere Avrupa ve Amerika'da birçok enstitüler kuru'muştur. Danimarkalı W. Johansen, fasulyeler üzerinde yaptığı üretme tecrübeleri ve istatistikleri neticesinde popülasyon ile arı döl farkını ortaya çıkarmış, her arı dölün kendine has bir «varyasyon eğrisi» nin bulunduğunu, popülasyonunki ise kendisini teşkil eden arı döllerin eğrileri toplamından ibaret olacağını açıklamıştır. Bu suretle arı dölde seçim (selection) olamıyacağı neticesine varılmıştır ki, bu sonuç tarım ıslah işleri için çok önemlidir.

Fenotip (Phenotyp) ve genotip ile gen ve arı döl (reine Linie) terimleri W. Johansen tarafından, katî tanıtımları ile, genetiğe maledilmişlerdir.

E. Baur: Tarım işlerinde mühim rol oynıyan tatbikî genetik, Almanya'da bilhassa Erwin Baur'ın çalışmalariyle ileri hamleler kaydetmiştir.

Genetik ve Sitoloji (Cytologie): Çaprazlamalarla tecrübî olarak elde edilen kalıtım neticelerinin, sitolojik buluşlarla tamamen uygunluk göstermesi, iki ayrı yoldan varılan sonuçların kıymet ve katiyetini arttırmış bulunmaktadır.

Hücre nukleosunun, istidatların (genler) bulunduğu yer olduğu ilk defa Oskar Hertwig tarafından açıkça ifade edilmiştir (1877). Tanınmış Alman botanikçilerinden E. Strasburger aynı fikri kabul etmiş (1884), sonra bunu histolojik ve sitolojik araştırmalariyle (meiosis v. s.) katî olarak açığa çıkarmıştır.

Kromozom hartası: Amerikan biyologlarından bilhassa T. H. Morgan «Drosophila» (bir sinek cinsi) üzerinde kalıtıma ait araştırmalariyle bu bilim kolunun terakkisine hizmet etmiştir.

Müsait bir inceleme materyali olan Drosophila'lar üzerinde kalıtım çalışmaları devam etmiş, nihayet kromozomlar üzerinde bir çok istidatların yerlerini tesbit etmek kabil olmuştur. Bu sayede artık kromozomlar «topografi» si (Kromozom hartaları) yapılabilmektedir. Morgan tarafından teorik olarak kabul edilen genlerin kromozomlar üzerinde hattî (lineat) bir tertipte yerleşmiş oldukları, sitolojik yollarla ilk defa Stern tarafından isbat edilmiştir (1931).

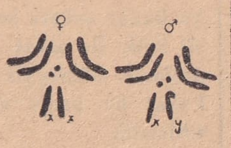
Genlerin büyüklüğü: Amerikan bilginlerinden W. Cown ve H. Gay, drosophila'da bir genin büyüklüğünü hesapla bulmuşlardır. Santimetre kübün trilyonda biri bir kromozom için hesabettikleri gen adedi 14.318.

Pittsburgh Üniversitesi profesörlerinden O. Beach da bu hususta tamamen farklı yollardan buna yakın adetler elde etmiştir.

Genlerin görünmesi meselesi: Genler kromozomlara bağlı maddî elementler olmakla beraber, henüz görülmesi mümkün olamamış yapılardır. Her ne kadar Belling tarafından bazı bitki eşeylik hücrelerinde (Lilium=zambak) özel metodla boyama suretiyle genlerin görülür hale getirildiği bildirilmekteyse de (Möbius, Geschichte der Botanik, S. 354), burada «gen» farklı kavramda kullanılmaktadır. Çünkü müellif «ultimate chromomeres» (en ince kromomerler) ile gen anlamını özdeş (identik) tutmaktadır.

Genom, plasmon: Maamafih genlerin yalnız nukleusa inhisar etmeyip plasma dahilinde de bulunabileceğini resiprok (karşılıklı) çaprazlama tecrübeleri göstermiştir (Matroklini). Bundan sonra Mendellenmenin ancak kromozomlardaki istidatlar için muteber olacağı anlaşılmıştır. F. von Wettstein tarafından genom (kromozomlardaki muayyen istidat takımı) tâbirine mukabil «Plasmon» terimi konulmuştur.

Genotip, fenotip: Böylece Genotip (=kromozomlarla geçen istidatlar toplamı) teriminden başka Plasmotip, Plastotip terimleri de genetiğin anlamları arasına girmiştir. Bir organismanın haiz olduğu istidatların hepsine birden (kromozom, plasma, plastidler ile geçenler yekûnu) idiotip denir. Fenotip (phenotyp) ise bir ferde aid istidatların tezahür etmiş şekilleri, yani vasıfların toplamıdır.

Drosophilada erkek ve dişiye ait kromozom garnitürü

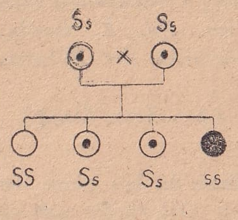
Birinci şeklin en üstünde yuvarlaklı işaret dişi, ikinci şekil üstündeki ise erkektir

Vasıf, istidat: Şurası önemlidir ki, intikal eden vasıflar değil yalnız onların oluş imkânları, dış muhite göre reaksiyon tarzı değişebilen "istidatlar" dır. İstidatlar ve vasıflar arasındaki münasebet oldukça muğlâktır. Bu konu üzerindeki çalışmalar başlı başına bir bilim kolu halini almış ve Haecker tarafından «Phenogenetik» olarak adlandırılmıştır.

Humangenetik: Özellikle insanlardaki soyaçekim problemleriyle uğraşan genetiğin bir koludur. Humangenetik modern tıpta önemli bir mevki almış bulunmaktadır. Bilhassa hastalıkların soyaçekim bakımından incelenmesi sosyal sağlık işleri için çok ehemmiyetli ve lüzumludur. Şekil 3, görünüşte (fenotipik) sağlam olan fertlerdeki resesif hastalıkların soyaçekim tarzını bir misal olarak şematik bir halde göstermektedir (Achromatopsie=renk körlüğü, Epilepsie=sar'a, Albinismus=renksizlik v. s. resesif hastalık veya vasıflardandır).

Genetiğin problemleri: Genetiğin kendine konu yaptığı problemler başlıca üç noktada toplanabilir: 1 — İstidatların belirtilme tarzı. 2 — Genlerin morfolojik ve fizyolojik bünyeleri. 3 — İstidatların nesilden nesle intikal şekli.

Genetiğin metodu: Soyaçekim biliminin yegâne direkt metodu çaprazlama tecrübeleridir. Vasıtalı metodlar olarak başlıca sitoloji (Cytologie), varyasyon istatistiği gelir.

Sağlam geçinen fertlerde resesif bir hastalığın soyaçekim tarzı: Misalde-ki oranti; 1-4 genotipik sağlam, 2-4 fenotipik sağlam (görünüşte sağlam), 1-4 hasta

Genetikte ilerleyiş: Genetik hemen hemen bu yüzyılın bilimi sayılır. Öyle olduğu halde hızlı ilerlemeler sayesinde bu bilim kolu bugün biyolojinin yalnız en enteresanı değil, aynı zamanda en ekzakt bir şubesi de olmuştur. Bu sahada mevcut literatür güç takibedilebilir bir genişlikle artmaktadır.

Yazıda geçen ıstılahlara ait açıklama: Arı döl = Temiz hat: Kendi kendini ilkah yoliyle bir nebattan (organisma) meydana gelmiş, hiç melezliği olmıyan fertlerin topluluğu.

Avtonomi (autonomie): Müstakil olma, serbestiyet.

Dominans: Karşılıklı iki istidattan birinin tesirinin soyaçekimde baskın olması ve diğerini örtmesi. Böyle olan istidatlara dominant denir.

Fenotip: Bir ferde ait vasıfların topluluğu, görünüş tipi.

Gen: Bilhassa kromozomlar üzerinde bulunan soyaçekim âmilleridir, türkçe karşılığı: İstidat.

Genom: Hücre çekirdeğindeki muayyen gen topluluğu.

Genotip: Bir ferde ait ve kromozomlarla geçen istidatların topluluğu.

Heterozigot: Ana ve babadan farklı istidatlar almış olan melez tabiatında olan.

Homozigot: Ana ve babadan alınan çift istidatlar aynı olan.

Hibrid=Melez: Saf olmıyan, ana ve babadan farklı istidat veya istidatlar olmış olan.

İdiotip: Kromozomlar, plasma ve plastidler yoliyle geçen istidatlar topluluğu.

İntermediyer: İki şey arasında bulunan, mutavassıt.

Kalıtım=Soyaçekim: «Aşağıda bu kelimeye bakınız.»

Kromozom: Hücre çekirdeği içinde muayyen safhalarda teşekkül eden ve boyanabilen kısımlardır. Her organizmada muayyen sayıda bulunur. Soyaçekim âmillerinin yeridir.

Kromozom garnitürü: Muayyen sayıdaki kromozom topluluğu, kromozom takımı.

Meiosis: Kromozom çiftlerinin birbirinden ayrıldığı hücre bölümü.

Modifikasyon: Dış muhit şartlarının tesiriyle husule gelen ve irsî olmıyan değişiklikler.

Mutasyon: İrsî olan değişiklikler ki, ekseriya kendiliğinden meydana gelirler.

Plasmon=Plasmotip; Plasma ile geçen istidatlar topluluğu.

Popülasyon: Bir neve ait muhtelif idiotip (=iç karakter) taşıyan fertler topluluğu.

Resesif: Karşılıklı istidatlardan, tesiri az olan ve diğeri tarafından örtülen.

Soyaçekim=Veraset (irsiyet): Hususiyetlerin, istidatların ana ve babadan evlâda geçmesi, doğan canlı varlıkların soyuna çekmesi.

Üniformite: Birbirine benzerlik, aynı şekilde olma.

Kısa bibliyografya: Baur, E.; Einführung in die Vererbungslehre, Berlin, 1930. Benl, G.; Lehrbuch der Vererbungslehre, Leipzig, 1936. Hartmann, M.; Allgemeine Biologie, Jena, 1933. Heilbronn - Kosswig; Principia genetica « The Journal of Unified Science (Erkenntnis) vol. VIII, 1939. Just, G.; Variabilität, Vererbung « Handwörterbuch der Naturwissenschaften, Bd. X, Berlin, 1935». Möbius, M.; Geschichte der Botanik, Jena, 1937.

(*Dr. Fevzi Öztığ*)

HAMSİ — Karadeniz'de bol çıkan bu küçük ve lezzetli balığın birbirinden pek az farklı çeşitleri, hemen bütün dünya denizlerine yayılmıştır. Hamsi; kemik dokusu tam, yumuşak yüzgeçli, solungaçları tarak biçimli, umumiyetle havaî kanallı bir yüzme kesesi bulunan balıklar cinsinden ve ringagillerden bir balıktır.

Yaşadıkları denizlere göre 7 - 15 santimetre büyüklükte olan hamsiler, farkedilmez derecede küçük ringalara benzerler. Bunun için fransızcadaki çeşitli adlarından biri de ringacık mânasına « haranguet » dır.

Hamsinin lâtince teknik adı « meletta » dır. Hamsi çeşidlerinden « meletta sprattus » adlısı Atlantik'te ve Şimal Denizinde yaşar. Bunun için Fransızlar hamsiye bu teknik adlarından gelme olarak « melette », « esprot » veya « sprat » da derler. Bu balığın ingilizcesi « sprat » tır. Şimal Denizi hamsisinin tuzlusu veya salamurası « Norveç ançuezi » veya «küçük Norveç ringası » adiyle ihracedilir. Esasen hamsi küçük ringaya olduğu kadar ançueze de benzer. Bunun için birçok yerlerde hamsi tuzlamaları da ançuez adı altında satılır. Hamsi Karadeniz'de ve Akdeniz'de «meletta phalerica» adını alır. Hind Denizlerinde yaşıyan « meletta venenosa » adlı hamsinin eti pek zehirli ve öldürücüdür.

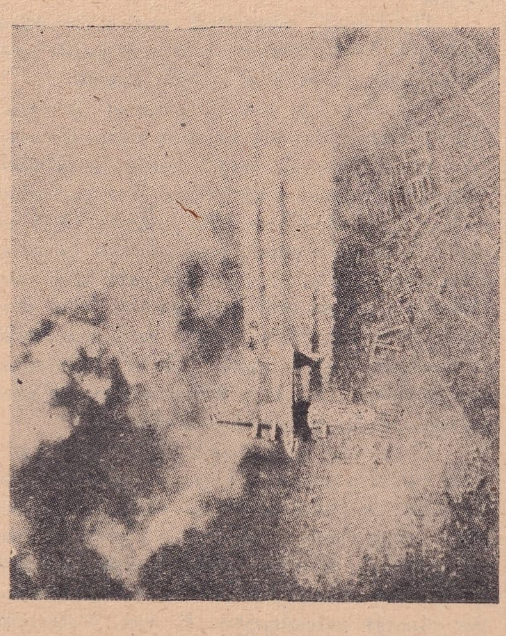

Hamsi

Hamsiler sürü halinde yaşarlar ve ağla avlanırlar. Hamsi Karadenizli yurddaşlarımızın ve bilhassa Trabzon'luların gözde balıklarıdır. Hamsinin, hele Trabzon'da, çorbadan tatlıya kadar her çeşit yemeği yapılır. İstanbul'da hamsinin beş pençe tavasını, buğulamasını yaparlar. Bu balık bazan pek bol çıkar ve diğer balıklara göre çok ucuz olur. Bu bakımdan hamsi daha fazla dar bütçelilerin seve seve yedikleri pek lezzetli ve doyuruca bir balıktır.

(*A. B.*)

HAVA HARBİ HUKUKU — Hava harbi hukukunun kendi kanunları ve kendi teamülleri henüz tamamiyle taazzuv etmiş değildir.

Tarihçik: İlk hava hukuku meselesi 1870 te Paris'in Almanlar tarafından muhasarası esnasında, mahsur bulunan kuvvetlerle dışarıdaki Fransız kuvvetleri arasında balondan faydalanılarak yapılan haberleşme münasebetiyle Bismarck tarafından bahis mevzuu edilmiştir. O zaman Bismarck Fransızlara sert bir nota vererek; hava yolunu Almanların müsaadesi olmadan kullanan kimselere, ele geçirildikleri takdirde, casus muamelesi yapılacağını bildirdi. Hakikatte düşmanın gözü önünde yapılan bu hareketin casuslukla ilgisi yoktur. Bundan sonra 1936 yılına kadar çeşitli tarihlerde hava hukuku ve hava harbi hukuku konusu üzerinde otuzdan fazla kongre, konferans toplanmış ve deneç yayınlanmıştır. 1921 Washington Silâhsızlanma Konferansı kararlarına göre 1923 şubatında La Hey (Lahi) de toplanan hukukçuların hazırladığı 62 maddelik mukavele projesi

Berlin bombalanırken

bu yâdide yapılan teşebbüslerin en önemlisidir. Hava bombardımanlarının mümkün olduğu kadar askerî hedeflere yöneltilmesi ve sivil halk ile sanat eserlerinin korunması bu projenin mümeyyiz vasfını teşkil etmekteydi. Fakat bu proje devletler tarafından kabul edilmedi.

Hava harb sahası: Hava harb sahasını muharip devletlerin toprakları ve karasuları üzerindeki havalarla açık denizler üzerindeki havalar teşkil eder. Ancak tarafsız devletlerin toprakları ve karasuları üzerindeki havalar tarafsız sahalardır. Muharip tayyarelerin tarafsız bir devletin havalarında uçuş yapması o devletin hava egemenliğini ve tarafsızlığını bozması demektir. İşgal edilmiş olan tarafsız memleketlerin havaları da hava harb sahası içine girer.

Hava egemenliği: Bir memleketin üzerindeki hava sahasının o memlekete aidolduğu milletlerarası kabul edilen bir kaidedir. O halde bu kaidenin tabiî bir sonucu olarak bir devletin kendi havalarındaki gidiş gelişi tâyin, tahdit ve icabında menetmek hakkına sahibolacağı meydana çıkar. Bu da o devletin hava egemenliğini teşkil eder. Milletlerarası hava seferleri ya münferit müsaadelerle veyahut bahis mevzuu devletler arasında imzalanan anlaşmalarla tanzim edilir. Memleket savunması veya diğer emniyet mülâhazalariyle hudutlar ve müstahkem mevkiler gibi bölgeler devamlı olarak, belirli bazı yerlerde geçici mahiyette olmak üzere yasak bölge ilân edilir.

Tayyarelerin işaretlenmesi: Hava harb kuvvetlerini teşkil eden askerî tayyareler belli edilmeli ve milliyetlerine göre işaretlenmelidirler. Sıhhiye tayyareleri hasta ve yaralı veya sıhhiye malzemesi naklinde kullanıldıkları müddetçe Cenevre Anlaşması hükümlerinden faydalanırlar. Bu tayyarelerin adı geçen hükümlere göre belli edilmesi lâzımdır.

Hava harb vasıtaları: Hava harb vasıtaları genel devletler hukuku kaideleri ile hudutlandırılmıştır. Kara ve deniz harblerinde kullanılması yasak olan harb vasıtalarının hava harbinde de kullanılmaması esas olarak kabul edilmiştir. İçinde askerî hedefler bulunmıyan ve havaya karşı savunulmıyan şehirlerin ve kasabaların, cami, kilise, hastane, anıt ve diğer sanat eserlerinin bombalanması; sivil halkı tethiş için yapılan taarruzlar ve gaz kullanmak gibi hareketler yasaktır. Fakat İkinci Cihan Harbi; düşmanın harbe devam azmini kırmak için sivili askerden ayırdetmiye imkân olmadığı gibi böyle bir hareketin pek akıllıca bir hareket olmadığını da göstermiştir. Bu bakımdan 1935 te hava harbinin meşru olup olmadığı hakkında açılan bir ankete meşhur Fransız hukukçusu Marcel Lokyof'un verdiği on yedi maddelik cevap bir kat daha değerlenmiştir. Hava harbi için kabul edilmiş sayılabilecek devletler hukuku kaidelerini kapsayan bu maddeleri aşağıya alıyoruz: 1) Hava harbi meşrudur. Kara ve deniz harbi gibi kendine has kaideleri vardır. 2) Hava harbi hava sahasının yalnız belirli bir kısmında yapılmayıp muharip tarafların ulaşabilecekleri bütün ülke üzerinde ve açık denizler üzerinde yapılır. Yalnız, tarafsız ülkeler üzerinde yapılamaz. 3) Tarafsız devletler egemenlik haklarına dayanarak kendi ülkelerinde muharip tayyarelerin uçmasını yasak ederler. 4) Muhariplerce işgal edilmiş tarafsız devletler ülkeleri üzerinde uçulabilir ve buralar bombalanabilir. 5) Her devletin bir hava filosu olabilir. Her sivil hava gemisi askerileştirilebilir. Ancak bu değişme o devletin ülkesi üzerinde yapılabilir. 6) Hava korsanlığı 1850 tarihli korsanlığın ilgası beyannamesini imzalamış olan devletler için yasaktır. 7) Askerî hava gemileri personeli kara ordularının tâbi olduğu kaidelere tâbidir. 8) Hava bombardımanları caizdir. Bu bombardımanda her türlü tahrip vasıtaları kullanılabilir. Askerî bir maksatla kullanılan yahut muharibin millî savunmasına yardım eden her yer bombalanabilir. Düşman halkının mâneviyatını sarsacak beyannameler de atılabilir. 9) Hava harbinde reprezaylar (misillemeler) meşrudur. 10) Hava harbinde tarafsızlara ait hava gemileri muayene ve zaptolunabilir. 11) Bir hava gemisinin tarafsız veya muharip sıfatı tâbiiyeti ile tâyin olunur. Tâbiiyet de tescil ile belli olur. 12) Havada tarafsız ve hususî bir hava gemisinin tahribi, verilen işarete uymaması halinde, caizdir. 13) Tarafsız devletler harb zamanında muharip askerî hava gemilerinin kendi ülkeleri üzerinde uçmalarını menedebilirler. 14) Tarafsız bir devlet muharip devlete ait bir askerî tayyarenin kendi topraklarına ve karasularına inmesi halinde, tayyare mürettebatını gözaltı etmek ve tayyareyi alıkoymak hakkını haizdir. 15) Tarafsız devletler tebaalarını muharip devletlerin ülkeleri üzerinde uçmaktan menetmek mecburiyetindedirler. 16) Tayyareler silâh değil, hava gemileridir. Bu sebeple 12 nci La Hey Mukavelesinin 8 inci maddesine riayet edilmelidir. (Bu madde « bir gemi musadere

edilmişse ganaim mahkemesinin kararlarına göre hareket edilir » der). 17) Bağlı balonlar tarafsız devletlerce muhariplerin hudutlarından 1000 metre geride bulundurulmalıdır.

İşte bu kaideler devletlerin hava harbi hususunda en geniş yetki tanımaları esası üzerine tesbit edilmiştir ve realite de budur.

(Kurmay Galip Atakan)

İNDONESİE = FELEMENK VEYA HOLANDA HİNDİSTANI — «Dilimizde Endonezya'dır» Avustralya ile Asya arasında geniş bir sahayı kaplıyan Felemenk Hindistanı, irili ufaklı iki bin adayı içine almaktadır.

Arazi: Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalar grupuna: 1) Büyük Zond adaları (kuzey ve kuzey - batı kışmı müstesna olmak üzere Borneo, Sumatra, Tselebes, Cava adaları); 2) Küçük Zond adaları (kuzey - doğu kısmı müstesna olmak üzere Timor, Flores, Sumbova, Sumba, Bali, Lombok, Alor, Vetor, güney - batı ve güney - doğu adalar grupu); 3) Molukk adaları (Halmahera veya Caylolo, Tseram, Buru, Obi ve diğer adalar); 4) Önemleri nisbeten az olan diğer bir takım adalar; 5) Yeni Gine adasının batı kısmı dahildir. Bütün bu adalar idarî bakımdan iki kısma ayrılmaktadır: 1) Cava ve Madura; 2) Diğer bütün adaların dahil olduğu dış arazi.

Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalar grupunun yüzölçümü 1,904,000 kilometre karedir. Yalnız Cava ve Madura adalarının yüzölçümleri 132,000 kilometre kare; dış araziyi teşkil eden diğer bütün adaların yüzölçümü ise 1,772,000 kilometre karedir.

Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalardan bazılarının yüzölçümleri şudur: Bütün Yeni Gine adası 771,900 kilometre kare; adanın Felemenk Hindistanı'na giren kısmı 390,000; bütün Borneo adası 745,950 kilometre kare; adanın Felemenk Hindistanı'na giren kısmı 537,000 kilometre karedir. Sumatra, 433,800; Tselebes, 179,400; Cava, 126,100; bütün Timor adası, 31,000; Tseram, 17,150; Flores, 15,200; Sumbava, 13,280; Bali, 5,400; Madura, 5,290 kilometre karedir.

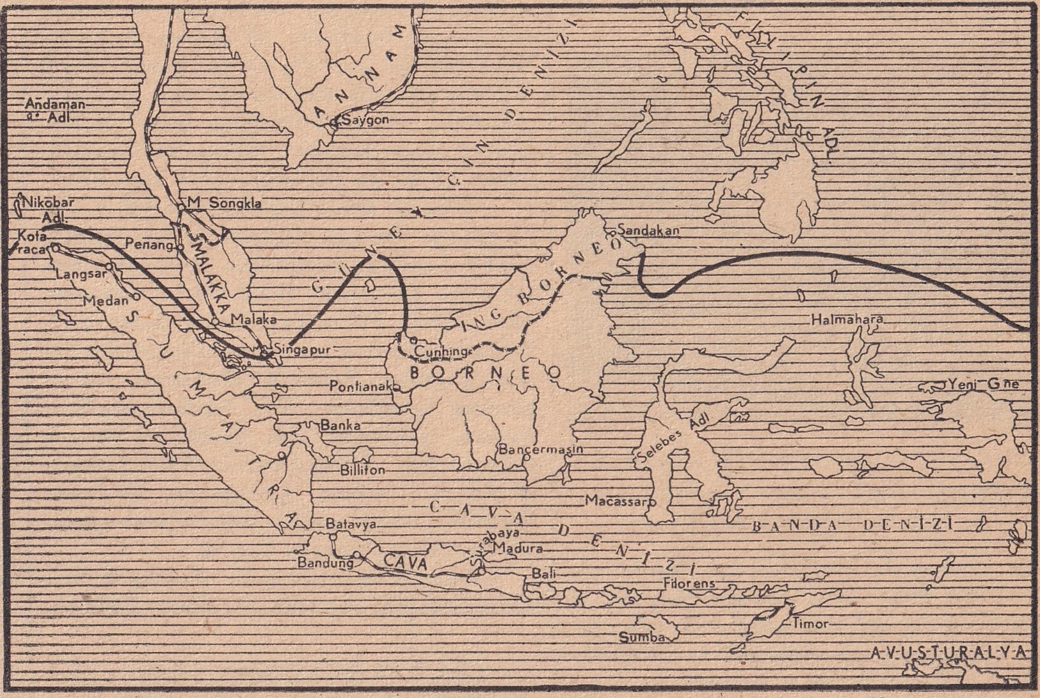
Nüfusu: 1930 yılı istatistiklerine göre Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden bütün adalar grupunun nüfusu 60,727,000 dir. Bu nüfusun 41,718,000 i Cava ve Madura adalarının; geri kalan 19,009,000 i de dış araziyi teşkil eden diğer adalara aittir.

Felemenk Hindistanı'nda en son nüfus sayımı 1930 yılında yapılmıştı. O zamandanberi Felemenk Hindistanı'ndaki nüfusun bir hayli arttığı ve 1939 yılında 69,435,000 e kadar yükseldiği kuvvetle tahmin olunmaktadır. 1930 yılında Borneo adasındaki nüfusun sayısı 2,195,000; Sumatra adasındaki nüfusun sayısı 7,661,000; Tselebes adasındaki nüfusun sayısı ise: 4,227,000 di. Gene 1930 yılı istatistiklerine göre 60,727,000 nüfustan 59,138,000 ini yerliler; 1,200,000 ini Çinliler; 240,000 ini Avrupalılar veyahut kayden Avrupalılardan doğdukları tesbit olunanlar teşkil etmektedir. Avrupalıları teşkil eden nüfusun 193,000 i Cava ve Madura adalarında bulunmaktadır.

1930 yılı istatistiklerine göre, Felemenk Hindistanı'ndaki nüfusun 1,388,000 i şeker plantasyonlarında; 2,209,000 i fabrika ve sanayi müesseselerinde; 316,000 i nakliyat işlerinde; 51,000 i maden sanayiinde çalışmaktadır. Bütün Felemenk Hindistanı'nda, sanayi müesseselerinde çalışan insanların sayısı 3,964,000 i bulmaktadır.

Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalarda doğum nisbeti binde 19,3; ölüm nisbeti 8,8; yıllık tabiî nüfus artışı ise binde 10,5 tur.

Başlıca şehirler: Gerek nüfus, gerek iktısadî faaliyet bakımından en mühim şehirler Cava adasında bulunmaktadır. Felemenk Hindistanı'nın idarî merkezi 435,000 nüfuslu Batavya şehridir. Umumî vali bu şehirde bulunur. Deniz kıyısında bulunan bu şehir, bir kültür merkezi olduğu kadar iktısadî bakımdan da önemli bir şehir ve işlek bir limandır. Cava adasının doğu kıyılarında bulunmakta olan Surabaya, 341,000 nüfuslu büyük bir ticaret merkezidir. Felemenk Hindistanı'nın en mühim ihracat maddeleri olan şeker ve kahve, bu liman vasıtasiyle ihracolunur. Bundan başka, gene Cava adasında olmak üzere Bandung (166,000 nüfuslu), Cokyakarta (136,000), Semarang (217,000), Surakorta (165,000) şehirleriyle Tselebes adasında Makassar (84,000), Sumatra adasında Medan (76,000) ve Palembang (108,000) şehirleri meşhurdur.

Bu haritada siyah çizgi aşağısındaki adalar Endonezyayı teşkil eder

Cavada çay tarlalarında çalışanlar

Ekonomik durum: Felemenk Hindistanı'nın bütün millî ekonomisi, bağlı bulunduğu Felemenkle diğer bazı memleketlere stratejik mahiyette iptidaî maddelerini sağlamak esası üzerine kurulmuştur. Bütün istihsal kuvvetleri, bütün ziraat ve sanayii, geniş ölçülerde ihracatta bulunmağa elverişli bir surette organize edilmiştir. Felemenk Hindistanı, tabiî servet kaynaklarının zenginliğiyle dikkati çekmektedir. İklim şartları ve toprağın hususiyeti birçok gıda maddelerinin yetiştirilmesine elverişli olduğu gibi toprağın altında birçok değerli madenler de bulunmaktadır.

Felemenk Hindistanı'nın dünya ekonomisinde oynadığı rolü belirtmek için, kısaca bir kaç rakam almak kâfidir. Felemenk Hindistanı 1939 yılında dünya kinin istihsalâtının yüzde 98 ini; kauçuk istihsalâtının yüzde 37,8 ini; çay istihsalâtının yüzde 16,5 unu; şeker kamışı istihsalâtının yüzde 9 unu; kahve istihsalâtının yüzde 5 ini; petrol istihsalâtının yüzde 3 ünü; kalay istihsalâtının yüzde 15,7 sini temin etmekteydi.

Felemenk Hindistanı'ndaki millî servetlerin en mühim kısımları, Felemenk, Birleşik Amerika ve Büyük Britanya sermayesinin elindedir. 1940 yılı istatistiklerine göre Felemenk Hindistanı'na yatırılmış olan sermayenin tutarı 4,600,000,000 guldeni bulmaktaydı. Bu paranın iki buçuk milyar guldeni Felemenk sermayedarlarına, yedi yüz altmış mil-

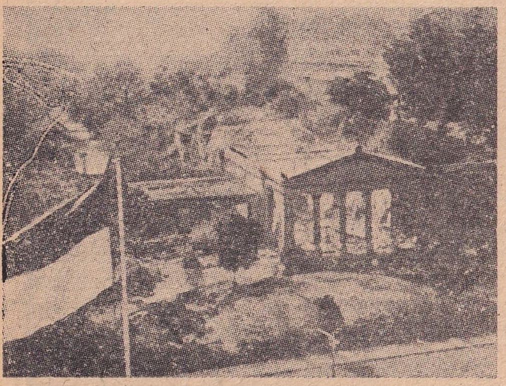

Sumatra pirinç siloları

yonu İngiliz sermayedarlarına, dört yüz milyonu Amerika sermayedarlarına, yüz yetmiş beş milyonu da Japon sermayedarlarına ait bulunuyordu.

Ziraat: Felemenk Hindistanı'nın ih-

racatında mühim rol oynıyan başlıca ziraat maddeleri; kauçuk, şeker, çay, kahve, pirinç, tütün, mısırdır. Kauçuk ihracatı 1930 yılında 246.000 tondu. Bu miktar 1938 yılında 303.000, 1939 yılında ise 378.000 tona kadar

Çavanın mühim limanı Surabaya da adliye binası

Endonezyalıların umumî karargâhı olan bu bina topla yakıldıktan sonra

çıktı. Felemenk Hindistanı'nın ihracatında önemli yer tutan ziraî maddelerden biri de şekerdir. Felemenk Hindistanı'ndaki şeker kamışı umumiyetle Cava adasında yetiştirilmektedir. 1880 yılında şeker kamışlarının işgal ettiği saha 75 hektarken, 1929 yılında bu saha 170.000 hektara kadar çıkmıştır. Felemenk Hindistanı'nda istihsal edilen çay mahsulü Cava adasında; tütün mahsulü ise Cava ve Sumatra adasında yetiştirilmektedir. 1939 istatistiklerine göre Felemenk Hindistanı'nda elde edilen pirinç mahsulü 6.136.800 tondu. Mısır mahsulü 1.950.600 ton; çay mahsulü 83.800 ton; kahve mahsulü 107.300 ton; şeker kamışı 1.550.000 ton; kauçuk 1.292.000 tondu.

S a n a y i : Felemenk Hindistanı'ndaki sanayi mahsullerinden en önemlisini petrol teşkil etmektedir. Burada petrolun başlıca bulunduğu yerler: Sumatra adasiyle Cava adası ve Borneo adasının doğu kısmıdır. 1930 yılında 5.531.000 ton ham petrol elde edilmişti. Bu miktar 1939 yılında 7.943.000 tona yükselmiştir. Felemenk Hindistanı'nın tabiî servetlerinden biri de kalaydır. 1930 yılında elde edilen kalay miktarı 35.100 tondu. Bu miktar 1939 yılında 40.000 tona kadar çıkmıştır. Felemenk Hindistanı'nda bundan başka demir, kömür madenleri de vardır. 1930 yılında elde edilen kömür miktarı 1.871.000 tondu. Felemenk Hindistanı'nda 1938 yılında 2.373 kilogram altın ve 18 ton gümüş de elde edilmişti.

D ı ş t i c a r e t : Felemenk Hindistanının dış ticareti oldukça kabarık bir yekûn tutmaktadır. Felemenk Hindistanı'ndan yapılan ihracatın üçte biri Cava ve Madura'dan, üçte ikisi de dış araziyi teşkil eden diğer adalardan yapılmaktadır. 1929 yılında Felemenk Hindistanı'ndan yapılan ihracat 1.108.200.000 gulden; Felemenk Hindistanı'na yapılan ithalât ise 1.446.400.000 gulden tutarındaydı. 1931 yılından 1934 yılına kadar geçen üç yıl içinde Felemenk Hindistanı'na yapılan ithalâtta Avrupa memleketlerinin hissesi yüzde 42 den yüzde 35 e kadar düşmüştür. Japonya'nın hissesi ise, bunun aksine olarak, ayni müddet içinde yüzde 16 dan yüzde 32 ye kadar yükselmiştir. Felemenk Hindistanı'ndan yapılan ihracatın mühim bir kısmı: Felemenk'e, İngiltere'ye ve Birleşik Amerika'ya gitmektedir. Felemenk Hindistanı'ndan Japonya'ya yapılan ihracat arasında, en başta petrol, kauçuk ve kalay gelmektedir.

İkinci Dünya Harbi başladıktan sonra, Felemenk Hindistanı'nın gerek ihracat maddelerinde, gerekse müşterilerinde bazı değişiklikler oldu. Japonya'nın harbe girişi arifesinde Birleşik Amerika, bütün diğer memleketleri gölgede bırakacak bir şekilde Felemenk Hindistanı'yla olan alış verişini genişletmişti. Bilhassa stratejik ehemmiyeti haiz olan kauçuk, kalay ve kinin ithalâtını fevkalâde arttırmıştı. Çok geçmeden Japonya da aynı maddelere büyük bir ilgi göstermiye başladı.

Bilindiği üzere Japonya 1941 yılı 7 aralık ayında Birleşik Amerika'ya taarruz etti. Askerî harekâta başladıktan kısa bir zaman sonra da Felemenk Hindistanı'nı tamamen eline geçirdi. Fakat, Felemenk orduları çekilirken bütün petrol tesisatını tahribettiklerinden, Japonlar, Felemenk Hindistanı petrollarından istedikleri gibi faydalanamadılar. Tesisatı yenilemek için büyük bir zamana ihtiyaç vardı. Öteyandan, kuvvetini fevkalâde dağıtmış bulunan Japonya'nın, Felemenk Hindistanı'ndaki malları taşıyabilecek gemileri de kâfi gelmemeğe başladı.

N a k i l v a s ı t a l a r ı : Felemenk Hindistanı oldukça ehemmiyetli yollara malik bu-

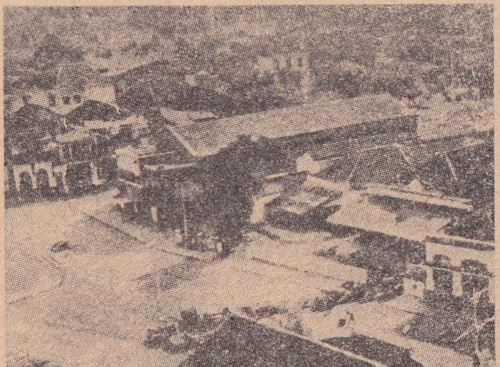

1825 - 1830 millî kurtuluş hareketi liderlerinden Dipo - Negoro

lunmaktadır. 1938 yılında Cava ve Madura adasındaki demiryolunun uzunluğu 5.358 kilometre; Sumatra'da 1.974 kilometredir. 1937 yılında şoselerin uzunluğu 57.440 kilometreydi. 1938 yılında mevcut motörlü nakil vasıtalarının miktarı 69.200 dü.

F e l e m e n k H i n d i s t a n ı ' n ı n t a r i h ç i ğ i : Felemenk Hindistanı'nın coğrafî durumu, bu memleketin inkişaf tarihi üzerinde büyük bir tesir yapmıştır. Çünkü Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalar grupu, dünyanın en eski medeniyet merkezleri olan Çin ile Hindistan arasında bulunduğu için, Cava ile Sumatra'nın bazı bölgeleri, Hint Okyanusu'nun en ileri gelen memleketleri arasına katılmak fırsatını buldular. Bu adaların kıyılarında yaşıyan yerliler, kendilerine mahsus birtakım yelkenli kayıklarla iç denizlerde seyahat ederek ticaret yaparlardı. Bazan bunların Hindistan'a, Madagaskar'a, Afrika kıyılarına, Çin'e bile gittikleri olurdu. Hint ve Çin tüccarları, Felemenk Hindistanı ile geniş ölçülerde alış veriş ederlerdi. Cava adasının bazı kısımlarının Hintliler tarafından işgali neticesinde bu adada Hint - Cava prenslikleri kuruldu. Bunlardan Macapait gibi bazıları, Onbeşinci ile Onsekizinci Yüzyıllar arasında büyük bir nüfuz kazandılar. Bu nüfuz, Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden diğer adalara bile yayıldı. Çin ile Hindistanın Cava üzerindeki tesiri, ziraat âletleri, sulama vasıtaları gibi sahalarda da kendini hissettirmeğe başladı. Hint alfabesi Cava'ya girdi. Cava, Sumatra, Bali gibi bazı adalar halkı Hint istilâcılarının dinlerini kabul ettiler. Meeusilik ve Budizm, bugün Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adaların en mühimlerinde Onbeşinci Yüzyıla kadar hâkim oldu. Hint destanları, Cava ve Bali adalarının halk masallarına kadar girdi. Cava, Sumatra ve Bali adalarındaki muhteşem mâbetler İnduizmin bu adalardaki tesir ve nüfuzuna en güzel birer misaldir. O n s e k i z i n c i Y ü z y ı l d a İ n d u i z m v e B u d i z m , y e r l e r i n i k a t î o l a r a k i s l â m l ı ğ a b ı r a k t ı l a r . Budizmin birçok unsurlarını içine alan İnduizm, yalnız Bali adasında islâmlığa mukavemet etmekte devam etti. Macapaita Prensliği Onaltıncı Yüzyılda dağıldı. Bunun dağılışından sonra Cava'da bir sıra müslüman prenslikleri kuruldu. Bunlardan en kuvvetlileri, Cava'nın merkez bölgesindeki Mataram Prensliğiyle, adanın batı bölgesindeki Bantam Prensliğidir. Avrupalılar, Felemenk Hindistanı'na ayak bastıkları zaman, bu iki prenslik, en kuvvetli devirlerini yaşamaktaydılar.

A v r u p a l ı l a r v e F e l e m e n k H i n d i s t a n ı : Avrupalıların Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalar grupuna ilk ayak atışları, Onbeşinci Yüzyılın sonlariyle Onaltıncı Yüzyılın başlangıcına rastlar. Felemenk Hindistanı'nın ilk Avrupalı ziyaretçileri olan Portekizlilerden sonra, 1602 yılında Doğudaki servet kaynaklarını istismar etmek üzere birçok şirketlerin birleşmesiyle kurulan Felemenkli Doğu - Hindistan Şirketi, Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adalara büyük bir ilgi göstermiye başladı. Bu şirket Portekizlilerle yaptığı uzun mücadeleler neticesinde 1605 tarihinde Felemenk Hindistanı'na bağlı iki adada yerleşmiye muvaffak oldu. Doğu - Hindistan Kumpanyası, yavaş yavaş faaliyat merkezini, Felemenk Hindistanı'nın en kalabalık adalarından biri olan Cava adasına nakletti. Zamanla, iktısadî olduğu kadar siyasî hâkimiyetini de kurmıya başladı. Bu işi başarmak

Surabayada barikatlı bir cadde

için de, Mataram ve Bantam Prenslerinden hoşnudolmıyan yerli derebeylerinden istifade etti. Bu yerli derebeyleri, zamanla Doğu - Hindistan Şirketinin birer iktısadî ajanı haline geldiler. Şirket, Felemenk Hindista-

nı'ndan alacağı mahsulleri, bu derebeyleri vasıtasiyle köylülerden toplamaktaydı. Tabiî bu arada, bu derebeyleri de hizmetlerinin mükâfatını görüyor ve buna karşılık da, yerli halkın soyulmasında yabancılara ellerinden gelen yardımı esirgemiyorlardı. Doğu - Hindistan Kumpanyası 1619 yılında Batavya şehrini kurdu. Bu şehir zamanla, Felemenk Hindistanı müstemlekesinin idare merkezi oldu. Doğu - Hindistan Şirketi çok geçmeden bütün Cava adasını eline geçirdi. Bantan Prensliği 1684 yılında, Mataram Prensliği de 1697 yılında Doğu - Hindistan Kumpanyasının ticaret inhisarını kabul etmek zorunda kaldılar. Doğu - Hindistan Şirketi, 1755 yılında Mataram Prensliğini parçalamıya muvaffak oldu. Bundan sonra da rakipsiz olarak adayı idare etmiye başladı. Doğu - Hindistan Şirketinin Felemenk Hindistanı'nda kurduğu müstemleke idaresi pek müstebit, pek zalim bir idareydi. Yerli köylüler, boğaz tokluğuna çalıştırılmaktaydı. Kumpanyaya mensup memurların zulüm ve rüşvetleri, bizzat Felemenk'te bile bir münakaşa ve bir tenkid konusu olmıya başladı. Doğu - Hindistan Kumpanyasının nüfuzu pek sarsıldı.

Bu tarihlere kadar ikinci plânda bulunan İngiliz müstemlekeciliği, yavaş yavaş Felemenk müstemlekeciliğine yetişmiş ve ona ilk darbelerini indirmiye başlamıştı. İspanya'nın mirası için İngiltere ile Felemenk arasında kopan muharebede İngilizler galip gelince, Felemenkliler, İngilizlerin Felemenk Hindistanı'na girmesine mâni olamaz bir hale geldiler. İngilizler, yavaş yavaş Sumatra'nın doğu kıyılarına yerleştiler, Borneo'ya kol atmıya başladılar. İngilizler Sumatra, Cava, Borneo adalarına, sadece zengin birer müstemleke olarak değil, ama Hindistan'ın emniyetini sağlıyan birer ileri karakol gözüyle de bakıyorlardı. 1780 - 1784 Felemenk - İngiliz Harbi, münhasıran Cava, Sumatra ve Borneo yüzünden çıktı. Bu harb Doğu - Hindistan Şirketine son darbeyi indirdi. Bu Şirketin Doğu - Hindistan kıyılarındaki dayanak noktaları tamamen İngilizlerin eline geçti. Doğu - Hindistan Şirketinin müstemleke idaresinden bıkan yerli halk, birçok yerlerde İngilizleri bir kurtarıcı olarak karşıladı. Felemenk hükûmeti artık rolü bitmiş olan Doğu - Hindistan Kumpanyasını lâğvetti. İngilizler Felemenk Hindistanı'nı ellerine geçirmekte devam ettiler. O sıralarda Felemenk, Fransa İmparatorluğuna katılmıştı. Fransa da Felemenk Hindistanı'nın müdafaasına ilgi gösterdi. Fakat bunların hiçbirinin

Surabaya içinde bir harb sahnesi

faydası görülmedi. Cava İngilizler tarafından işgal olundu. İngilizler, Felemenk Hindistanı'nın idaresinde birçok ıslahat yaptılar. Memlekete para sistemini ithal ettiler. Fakat bütün bu ıslahata rağmen, yerli halkın insafsızca istisması değişmemişti. Yerli halk çok geçmeden İngilizlerden de hoşnutsuzluk göstermiye başladı. Felemenk, yerli halkının bu hoşnutsuzluğunu istismar etmekte gecikmedi. Felemenk Hindistanı'nda, yeniden faal bir rol oynamıya başladı. Holandalılar ile İngilizler arasındaki rekabet ve mücadele, 1824 yılında Londra'da imzalanan bir andlaşmayla sona erdi. İki müstemlekeci devlet, Felemenk Hindistanı'nı nüfuz bölgelerine ayırdılar.

Bütün bu mücadeleler sırasında, Felemenk Hindistanı'ndaki yerli halkın vaziyeti gittikçe kötüleşti. Bir yandan yerli derebeylerinin, öteyandan Avrupalı müstemlekecilerin istismarı, halkın tahammülünü taşırdı. Bunun neticesinde 1825 - 1830 yılları arasında, Cava adasında büyük bir isyan koptu. İsyanın başında, küçüklüğündenberi Avrupalılara karşı düşmanlığile tanınmış olan Prens Dipo - Negoro bulunmaktaydı. Dipo müslümandı. Halkın arasında büyük bir şöhreti vardı. Dipo'nun idare ettiği hareket, bir köylü isyanı mahiyetini taşıdığı halde, Avrupalılara düşmanlık besliyen birçok küçük prensler ve derebeyler de bu harekete yardım ettiler. Hareket gittikçe büyüdü. Dipo'ya karşı sevkedilen Felemenk orduları yer yer bozuldular. Dipo, Avrupalıların oyuncağı olan Sultanı kovarak kendini Sultan ilân etti.

Endonezyalıların eski kurtuluş savaşlarından bir sahne

Felemenkliler, Dipo ile anlaşma yolunu tuttular. Dipo ile müzakerelere girişildi. Müzakereler esnasında bir hileyle Dipo ve maiyeti yakalanarak esir edildi. Başsız kalan isyan ehemmiyetini kaybetti. Dipo - Negoro isyanının bastırılışından sonra, Felemenk Hindistanı'nın istismarı daha büyük bir şiddet aldı. Memlekette büyük ölçüde şeker, kahve, çay, kinin plantasyonları kuruldu. Yirminci Yüzyılın başlangıcında ilk kauçuk plantasyonları ortaya çıktı. Bu arada, Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden muhtelif adalarda, geniş ölçüde maden araştırmaları da başladı. Kalay, kömür, petrol madenleri bulundu.

Bütün bu hareketler esnasında, Avrupalılarla ticarî münasebetlerde bulunan, Avrupalıların dilini öğrenen, onların kültürünü benimsiyen yerli bir burjuva sınıfı da teşekkül etti. Yerlilerden birçok gençler, yüksek tahsil yapmak üzere İngiltere, Fransa ve Holanda'ya akın ettiler. Bu suretle Avrupa kültürünü benimsemiş münevver bir kadro doğdu. Bu kadro memlekette, millî kurtuluş hareketinin bir teşkilâtçısı rolünü oynamıya başladı. Bunun neticesinde, 1906 yılında «Güzel İdeal» adını taşıyan bir gençlik teşkilâtı kuruldu. Bunun arkasından da «Müslümanlar Birliği» teşkilâtı doğdu. Bu teşkilâtın gayesi, Felemenk Hindistanı'nın bağımsızlığını sağlamaktı. Yavaş yavaş, yerli ve yabancı dillerde basılan birçok gazeteler çık-

Surabaya'da sokak harbi

mıya başladı. «Müslümanlar Birliği» 1913 yılında topladığı bir kongre ile memleketin dört bir tarafında şubeler açtı. Bu arada Felemenk Hindistanı'nda, küçük çapta daha birçok isyanlar oldu.

Birinci Dünya Harbinde Felemenk Hindistanı: Birinci Dünya Harbi devamınca, Felemenk Hindistanı'nın Metrepol ile olan münasebeti kesildi. Normal ticarî münasebetler bozuldu. Halkın durumu kötüleşti. Japonya ile Birleşik Amerika, Felemenk Hindistanı'nın bu durumundan faydalanmakta gecikmediler. Burasiyle olan iktısadî münasebetlerini geliştirdiler. Harbin bir icabı olarak, memlekette yerli bir sanayi doğdu. Bununla bağlı olarak yeni yeni sosyal sınıflar tarih sahnesine çıktılar. Millî kurtuluş hareketi kuvvetlendi. Bu hareketin baskısı altında Holanda, Felemenk Hindistanı'na bazı siyasî tâvizlerde bulunmak zaruretini duydu; 1917 yılında bir «Millî Müşavere Meclisi» kuruldu.

Birinci Dünya Harbini takibeden yıllar içinde, başta Japonlar olmak üzere, birçok devletler, Felemenk Hindistanı'na büyük bir ilgi göstermeğe başladılar. Birçok sanayi şubelerine büyük büyük paralar yatırıldı. Bu sahada en ileri giden devlet Japonya'ydı. Holanda, Japon tehlikesini önlemek için, ananevî dostluk bağlariyle bağlı bulunduğu İngiltere'den başka, Fransa ve Birleşik Amerika ile de yakınlık kurmağa çalıştı.

İkinci Dünya Harbinde Felemenk Hindistanı: İkinci Dünya Harbi patlak verip de Almanya, Fransa, Belçika ve Holanda'yı istilâ edince, Londra'ya taşınan Felemenk Hükûmeti, Felemenk Hindistanı'yla irtibatını kaybetti. Her geçen gün biraz daha yaklaşmakta olan Japon tehlikesi karşısında, Felemenk Hindistanı, kendi müdafaasını kendi vasıtalariyle sağlamak zorunda kaldı. Birleşik Amerika'dan birçok harb malzemesi ve

uçak satın alındı. Fakat bütün bunlar geç kalmış tedbirlerdi. Japonya, Felemenk Hindistanı'nın bu hazırlıksız durumundan faydalanmakta gecikmedi. 7 aralık 1941 de Birleşik Amerika ile İngilizlere, ânî olarak taarruz eden Japonya, taarruz kollarından birini de Felemenk Hindistanı'na çevirdi. Felemenk Hindistanı'ndaki küçük Holanda ordusu Japonlara şiddetli bir mukavemet gösterdiyse de, üstün kuvvetler karşısında kısmen çekilmek, kısmen teslim olmak zorunda kaldı. Fakat buralardan çekilirken, Japonların faydalanmamaları için, bütün petrol tesisatını tahribetti. Japonların işgali devam ettiği müddetçe, yerli halkın münevver ve şuurlu kısmı, Japonlara karşı mücadele etmekten geri kalmadılar. Felemenk Hindistanı'nı teşkil eden adaların birçoğunda, çete harbi son günlere kadar devam etti. Japonya teslim olunca, Felemenk Hindistanı'ndaki Japon ordusunun silâhları da yerliler tarafından alındı. Oradaki Japon garnizonu hapsedildi. Japonlardan kalma silâhlarla pek çabuk yerli bir ordu teşkil olundu. Başbakanı müslüman olan millî bir hükûmet kuruldu. Adaları teslim almak üzere gelen Holanda kuvvetleri, yerli kuvvetler tarafından esir edildi. Holanda ordusunun bu işe kâfi gelmiyeceği anlaşılınca, işe İngilizler karışmak zorunu duydular. Cava'ya ve diğer bazı adalara İngiliz askerleri çıkarıldı. Fakat yerli ordu İngilizlere de taarruz etti, bunları birçok yerlerde püskürttü. İngilizler takviye kuvvetleri getirmek zorunda kaldılar. Âma buna rağmen yerli kuvvetlerini mağlûbedemediler. İngilizlerle yerli hükûmet arasında bitmez tükenmez müzakereler başladı. Felemenk Hindistanı, İkinci Dünya Harbinin doğurduğu şartlardan faydalanarak yıllardanberi uğrunda kan döktüğü bağımsızlığına kavuşmak için bütün çarelere başvurmaktadır.

Bugünkü millî lider Sukarno

Felemenk Hindistanı'nın şuur seviyesini tâyin etmek için, memlekette mevcut okul sayısına, çıkmakta olan gazeteler miktarına bir göz atmak kâfidir. 1935 yılı istatistiklerine göre bütün Felemenk Hindistanı'nda 20.272 okul ve 1.950.000 öğrenci bulunmaktaydı. Bundan başka, Teknik Üniversite ile Tıp ve Hukuk Fakülteleri de vardır. Haftalık ve günlük gazetelerin sayısı 813 tür. Bunlardan yalnız 198 tanesi Batavya'da çıkmaktadır.

Son durum: Felemenk Hindistanı'ndaki mücadele henüz bitmiş değildir. Kolay kolay biteceğe de benzemiyor. Son alınan haberlere göre Cava'daki millî hükûmet, Birleşmiş Milletler Kuruluna başvurarak hakkının korunmasını ve bağımsızlığının tanınmasını istemiş, Endonezya millî hükûmetinin bu isteği bazı devletlerce de desteklenmiştir.

(Hasan Âli Ediz)

LEYTE DENİZ SAVAŞI — Guam - Saipan - Palau adaları üzerinden Filipinlere doğru ilerliyen Nimitz kuvvetleriyle, daha güneyde Yeni Gine - Halmahera üzerinden Filipinlerin güneyine doğru ilerliyen Mac Arthur kuvvetleri Filipinlere karşı katî darbeyi indirmek için gereken stratejik hamleleri tamamlamışlardı. Şimdi aralarında, Filipinlere nereden vurulmasının icabettiği konuşuluyordu. Mac Arthur, adadan adaya sıçrama tâbiyesine sadık kalarak Filipinlere, en güneydeki Mindanao adasının güneyinden çıkarak kuzeye doğru ilerlemek istiyordu. Amiral Nimitz ise, tâbiye baskınından faydalanmak maksadiyle Filipinlere direkt olarak denizden yaklaşmak ve tam ortadaki ve en fazla nüfuslu adalardan biri olan Leyte'ye çıkmak istiyordu. Netice itibariyle ikinci şekle karar verildi ve bu karardaki isabet savaşın sonucu ile kendini gösterdi. Japonlar ise Filipinlere karşı birşeyler hazırlanmakta olduğunu sezmişler ve ona göre kuvvetlerini kaydırmıya başlamışlardı. Filipinler Japon İmparatorluğunun mukadderatını tâyin edecek bir mevkideydi. Filipinler elden çıktıktan sonra Japon İmparatorluğunun günleri sayılı demekti. Bundan dolayı Japonya Filipinler için bütün varlığiyle ortaya atılmak zorundaydı. O güne kadar elinde ve hazır tuttuğu oldukça kuvvetli bir deniz kuvveti vardı ki; birçok kimseler bu donanmanın Japon adalarının müdafaası için son dakikaya kadar elde bulundurulacağını tahmin ediyorlardı. Hiç şüphe yok ki bu çok yanlış bir hareket olurdu ve netice üzerine hiç tesir etmiyeceği gibi ancak teslim olan Japon harb gemilerinin sayısını arttırmaktan başka bir şeye yaramazdı. Nitekim Japon deniz makamları da bu hususu bildikleri için Leyte'de tam tertip ortaya atıldı ve katî neticeli bir savaş verdi. Leyte savaşı, aynı gayeyi hedef tutarak, üç ayrı grup halindeki kuvvetler arasında, üç ayrı mevkide geçmiştir. Bunun için bu savaşı üç ayrı safha olarak gözden geçirmek gerekir; biz de bunu üç ayrı safha halinde anlatacağız.

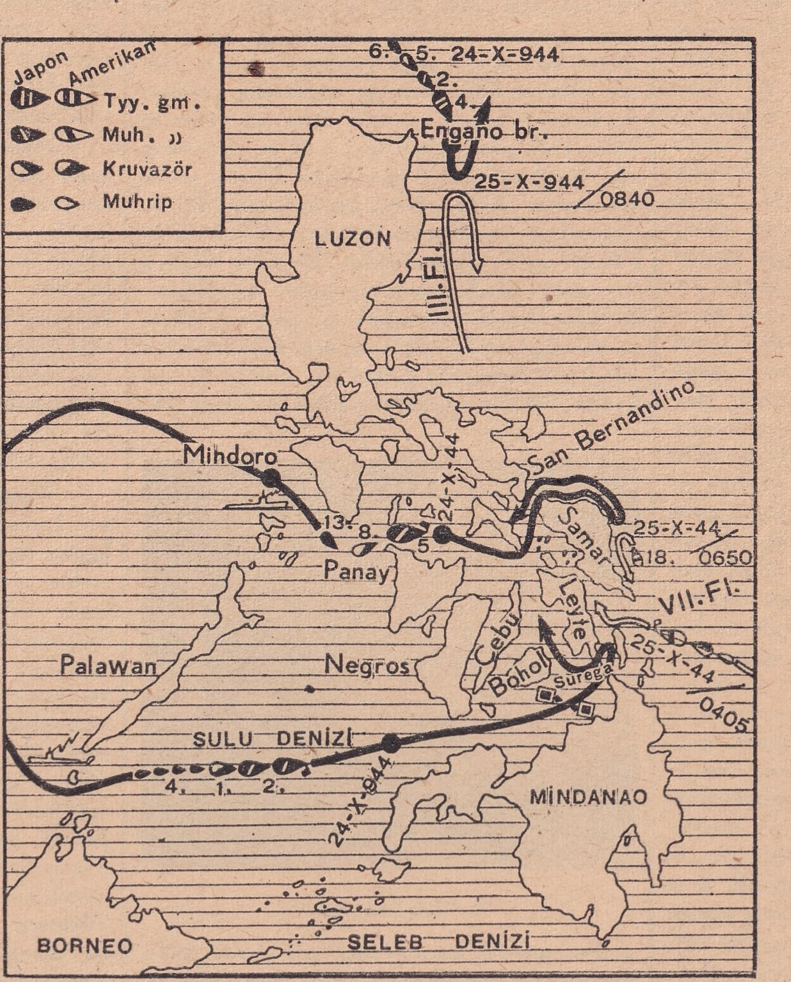
Savaşın stratejik sebepleri: Yukarıda ilk paragrafta anlattığımız gibi bu savaşın asıl sebebi Amerikalıların artık teşebbüsü tam mânasiyle ele alarak Filipinlere karşı amfibi bir taarruza geçmeleri; Japonların ise kendileri için son derece hayatî olan bu harekete mâni olmak maksadiyle işe zecrî bir şekilde müdahale etmek istemeleridir. Her iki taraf da hasmının durum ve niyetlerini bildiği için harekât sahasına bir deniz hâkimiyeti savaşı için gereken kuvveti getirmişlerdi. Yalnız, Japon deniz kuvvetlerinin hareket tarzları biraz sonra göreceğiniz şekilde enteresandır ve bugün hâlen bu tarzı ihtiyar etmiş olmalarının sebepleri anlaşılamamıştır. Yalnız bilinen bir şey varsa Japon deniz kuvvetleri müdahale için tam dört gün geç kalmışlardır. Yani çıkarma başlamış, üzerinden dört gün geçmiş ve Amerikalılar çıkarma bölgesinin emniyetini sağlamak maksadiyle gereken tertibatı aldıktan sonra Japon müdahalesi vâki olmuştur. Görülüyor ki haber alma bakımından Japonların Amerikalılardan ileri harekete başlamış olduklarını geç haber almış olmaları hem Filipinlerin elden çıkması, hem de Japon deniz kuvvetlerinin katî surette yenilmesi sonucunu vermiştir. Belki de bu geç haber alma yüzünden Japon deniz kuvvetleri bu garip hareket tarzını ihtiyar zorunda kalmış ve çıkarma yerine en kısa yoldan ulaşarak Amerikalıların çıkarma yapmasına mâni olmak için bu dar ve tehlikeli sulara grup grup atılmışlardır. Bununla beraber şuna işaret etmeli ki, Japon donanması bu dar ve esasen seyircilik bakımından son derece muhataralı olan Filipin denizinde daimî ve geceleyin yüksek süratle harekât yapmak suretiyle pek yüksek bir seyircilik kifayeti göstermişlerdir.

Harekâta iştirak eden Japon kuvvetleri: 1—Kuzey mürettep kuvveti : Bu kuvvet esas itibariyle bir deniz hava mürettep kuvveti olup mürettep kuvvet içinde ağırlık merkezini uçak gemileriyle uçuş güverteli muharebe gemileri teşkil ediyordu. Bu kuvvet 1 büyük, 3 hafif uçak gemisi, 2 uçuş güverteli muharebe gemisi (muhtemelen muaddel İSE sınıfı), 5 kruvazör, 6 muhripten ibaretti; ve genel olarak Formosa cihetinden geliyordu. 2 — Merkez mürettep kuvveti : Bu kuvvet tam mânasiyle klasik bir suüstü kuvvetiydi. Bu kuvvette hiç uçak gemisi bulunmayışı son derece enteresandır. Görünüşe göre Japonlar bu kuvvetin hava kuvvetini Luzon'daki karada üslenmiş uçaklarla temin etmek niyetindeydiler. Fakat muvaffak olamamışlar ve netice kendileri için feci olmuştur. Bu kuvvet 5 muharebe gemisi, 8 kruvazör, 13 muhripten müteşekkildi. Aralarında Musashi ve Yamato gibi Japon donanmasının en yeni muharebe gemileri de vardı. 3 — Güney mürettep kuvveti : Bu kuvvet her cihetçe Japonlar tarafından en zayıf tutulmuş kuvvet olup tuhaf bir tesadüf olarak Amerikalıların en kuvvetli tuttukları bir yere çatmış ve hemen hemen tamamen imha edilmiştir. Bu kuvvet 2 muharebe gemisi, 1 ağır kruvazör ile 4 muhripten müteşekkildi.

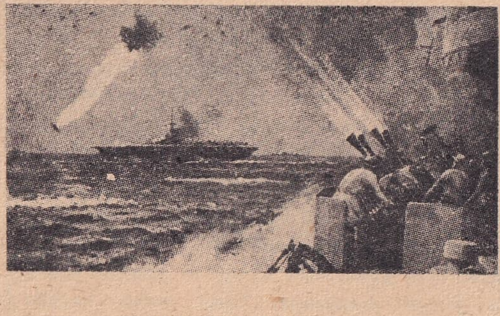
Harekâta iştirak eden Amerikan kuvvvetleri: 1 — Japon kuvvetlerinin karşısına çıkan Amerikan kuvvetleri de üç grup halindeydiler. Bununla beraber bu kuvvetleri önce iki grup halinde mütalâa etmek daha doğru olur, zira bunların üç grup haline gelmeleri kuzeyden gelen Japon kuvvetlerini tesbit edildikten sonra olmuştur. Leyte'nin kuzeyinde Samar'ın doğusunda Amiral Halsey komutasındaki Üçüncü Amerikan Filosu vardı. Bu filo modern ve süratli muharebe gemileri, ağır ve hafif kruvazörler, uçak gemileri ve muhriplerden müteşekkildi. Sayıları hakkında katî bir rakam bilinmemekle beraber bu kuvvetin 3-4 muharebe gemisi, 5-6 uçak gemisi ve fazla miktarda kruvazör ile muhripten teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. 2 — Güneydeki Yedinci Filo, Amiral Kinkaid'in komutasında olup, eski tip 6 muharebe gemisi (çoğu Pearl Harbour'da batmış olanlardan), 8 kruvazör, 24 muhrip ile fazla miktarda hücumbotundan müteşekkildi. Gene Yedinci Filoya bağlı olarak hareket eden ve Leyte'deki çıkarma harekâtını desteklemek üzere ödevlendirilmiş olup altışar gemilik üç grupa ayrılmış bulunan 18 tane destekleme uçak gemisi vardı. Bu uçak gemileri grupları da sırasiyle birer tâbiye sahası komutanı emrine verilmişlerdi. Kuzeydeki uçak gemileri grupu Amiral Clifton A. F. Spruague, ortadaki grup Amiral Felix B. Stumb, güneydeki grup da Amiral Thomas L. Spruague komutasında idiler. Her üç grup komutanı da esasen güney grupa şahsan komuta eden Amiral Thomas L. Spruague'di. Yedinci Filonun suüstü mürettep kuvvetleri de Amiral Oldendorf komutasındaydı. Yalnız şuna işaret etmek isteriz ki bu harekât cereyan ederken Filipinlerdeki sayısız adalar üzerine serpilmiş ve Japonların elinde bulunan yüzden fazla hava meydanı vardı; Japonlar

bu meydanlardan geniş ölçüde faydalanmak imkânına maliktiler ve belki de bu düşünce ile Filipinlerdeki dar sularda harekât yapacak olan mürettep kuvvetlerine uçak gemisi katmamışlardı.

Harekâtın yapılış tarzı: 20 ekim 1944 günü 600 gemiden mürekkep olan ve Yedinci Filo tarafından sıkı bir surette himaye edilen muazzam bir istilâ armadası Leyte körfezine girerek çıkarmıya başladı. Yaklaşma seyri süresinde ve çıkarmanın ilk iki günü içinde Japon donanması tarafından hiçbir müdahale olmamıştır. Burada da Japonların tam bir tâbiye baskınına uğramış olduklarına hükmolunabilir. Mutad hava bombardımanlarından sonra 24. kora bağlı ordu birlikleri Leyte'ye çıktılar ve çok kısa bir zamanda lüzumlu köprübaşlarını tuttular. 23 ekim 1944 günü Palawan kuzeyinde karakolda bulunan Amerikan denizaltılarından ikisi, Darter ve Dace ilk defa olarak Palawan adasının batı kıyıları açıklarında Sulu denizine doğru seyretmekte olan Japon merkez kuvvetiyle güney kuvvetini gördüler. Gerekli temas raporlarını vermekle beraber derhal taarruz ederek bunlardan iki kruvazörü batırdılar ve bir üçüncüsünü de hasara uğratarak suüstü gemilerinin yükünü bir miktar azalttılar. Japon kuvvetleri her şeyi göze almış olup bütün varlıklariyle ortaya atılmışa benziyorlardı. Verdikleri kayıplara aldırmadan yüksek süratle ileri hareketlerine devam ettiler; ve 24 ekim 1944 günü uçak gemilerinden havalanan keşif tayyareleri güney mürettep kuvvetini (Japon), Sibuyan denizi yoliyle Suregao geçidine doğru seyrederken tesbit etti. Gene aynı gün merkez mürettep kuvveti de Sulu denizi yoliyle daha kuzeyde olarak San Bernandino geçidine doğru seyrederken tespit olundu. Her iki kuvvet üzerine de Amerikan uçak gemilerinden keşif hava taarruzları yöneltildi ve Japon kuvvetleri bir hayli yıpratıldı. Bu kuvvetlerde uçak gemisi olmadığından ve henüz karada üslenmiş Japon hava kuvvetlerinden de doğru dürüst faydalanamadıklarından Japon deniz kuvvetlerinin durumu çok buhranlı olmuştur. Bu taarruzlar neticesinde merkez kuvvetinden 1 muharebe gemisi (Musashi), 1 kruvazör, 1 muhrip batmış ve filo vasati ileri sürati 20 mil civarına düşmüştür. 24 ekim günü akşam hava kararırken merkez kuvveti tamamen dağılmıştı. 24 ekim 1944 günü güneyde ve merkezde bunlar olurken Amiral Halsey'in Üçüncü Filosu da Luzon'dan yöneltilen Japon hava taarruzlarından son derece rahatsız oluyordu; nitekim Princeton uçak gemisi batmış ve Birmingham kruvazörü de ağır hasar almıştı. Bu savaşlar sırasında birdenbire taarruz eden Japon tayyareleri arasında uçak gemileri uçaklarına tesadüf olunmıya başlanarak haklı olarak civarda bazı Japon uçak gemilerinin bulunduğu kanaatine varıldı. Bunun üzerine Amiral Halsey derhal kuzeye doğru hava kuvvetleriyle bir taarruz keşfi yaparak Luzon'un kuzey burnunun açıklarında güneyleme bir rota ile seyretmekte olan Japon kuzey mürettep kuvvetini tesbit etti. Şimdi artık harekât çerçevesi tamamlanmış, dost düşman her iki tarafın kuvvetleri belli olmuştu. Bütün Japon kuvvetleri keşfedilmiş bulunmakla beraber artık akşam da olmuştu. Karanlık basmış olduğundan kuzeyden gelmekte olan Japon kuvvetlerine karşı bir hava taarruzu yöneltmek imkânsız bir hal almıştı. Amiral Halsey derhal bütün Üçüncü Filoyu alarak kuzeydeki düşmanın üzerine doğruldu ve ertesi sabah yani 25 ekim 1944 günü sabahı Halsey'in keşif tayyareleri katî olarak Japon uçak gemilerini tesbit ettiler. Halsey'in fikri çıkarma kuvvetleri için en büyük tehlikeyi teşkil eden Japon uçak gemilerini ortadan kaldırmak ve sonra tekrar asıl harekât sahasına dönerek Yedinci Filonun destekleme uçak gemilerine

Leyte Deniz Harbi krokisi

Deniz harbi safhalarından

yardım etmekti. 24 ekim 1944 günü akşamı ortalık kararırken Japon merkez kuvvetinin dağılmış olduğunu haber aldığı için böyle düşünmekte oldukça haklıydı. 25 ekim 1944 te saat 8,40 ta Halsey ilk hava taarruzunu yaptırdı; ve bu taarruzlar akşam saat 18 e kadar devam etti. Japon uçak gemileri Japonlara has bir taktik olarak Üçüncü Amerikan Filosuna taarruz etmeleri için uçaklarını bir gün evvel Luzon'daki meydanlara uçurmuş olduklarından Halsey'in taarruzları geliştiği vakit hemen hemen gemiler uçaksız olarak yakalanmışlardı. Amerikan hava kuvvetleri yalnız defi topçusunun ateşine maruz kalmış, fakat bu da fazla bir kayba sebebolmamıştı. Taarruz Japonlar için cidden çok ezici olmuş ve dört uçak gemisinin dördü de batmış, bir hafif kruvazör ile bir muhrip tahribolunarak batmış ve muharebe gemileri ile mevcut diğer gemilere de ağır isabetler olmuştur. Japon mürettep kuvveti bu umulmadık ağır darbeyi yedikten sonra 25 ekim 1944 günü akşamı alaca karanlığından sonra teması kesmiş ve kuzeye doğru çekilmiştir. Amiral Halsey bu filoyu takibetmemiş ve güneye dönerek son süratle Samar'a doğru seyre başlamıştır. Bunun sebebini Samar doğusunda geçen harekâtı aşağıda açıklarken anlatacağız.

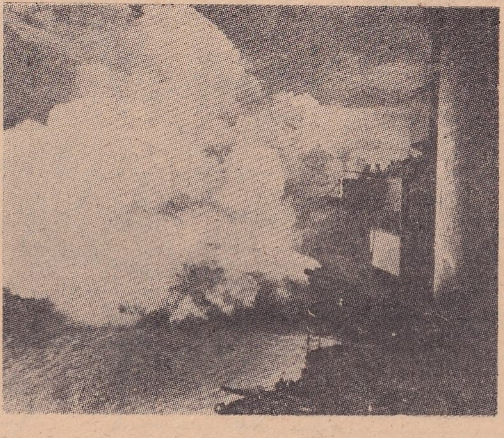
San Bernandino geçidi savaşı: 25 ekim 1944 günü sabahleyin şafak sökerken Samar'ın güneyinde ve Leyte'nin doğusunda altışarlık gruplar halinde kuzeyden güneye doğru yayılmış 18 adet destekleme uçak gemisi vardı. Bunlar şafakla beraber Leyte'deki plâjlara karşı günlük hava taarruzlarının ilkini yöneltmiş bulunuyorlardı. İşte tam bu sırada bu ufak uçak gemileri müthiş bir manzara ile karşılaştılar. Saat 6,50 de en kuzeyde bulunan uçak gemileri grupu bir anda kendisini Japon merkez kuvvetinin muharebe gemilerinin 40.6 lık mermilerinin sukutları arasında bulmuştu; durum feciydi. Japon merkez kuvveti 24 ekim 1944 akşamı gurupta dağıldıktan sonra geceleyin tekrar toplanmıya muvaffak olmuş ve bu başarıdan mâda üstelik bir de görünmeden San Bernandino geçidinden geçerek Samar'ın doğu kıyıları boyunca süzülüp 25 ekim sabahı Amerikan uçak gemilerinin üzerine atılmıya muvaffak olmuştu. Amerikan uçak gemileri üzerlerinde bulunan bütün uçakları (avlar dahil) imkân dahilinde gerekli bombalarla yükliyerek derhal düşmana yöneltimişti. Fakat tam bu sırada da Japonların 35,000 yardadan (32,000 metre) açmış olduğu öldürücü bir ateşin altında bulunuyorlardı. Derhal Üçüncü Filoya düşman raporu verilerek imdat istenmişti. Japon gemileri gittikçe yaklaşmaktaydılar. Hava rüzgârsız, hafif yağmurlu ve her türlü tarassut için elverişliydi. Gemilerden ve toplardan çıkan baca ve barut dumanları olduğu gibi denizin üzerine uzanıyor ve böylece Amerikan uçak gemilerinin çoğunluğunu Japonların gözlerinden az çok gizliyordu. Amerikan gemileri şimdi güneye dönmüş ve tam yolla seyrediyorlardı. Japonlar en süratli kruvazör ve muhriplerile bu kuvvetleri takibediyor ve 30 mille güneye doğru bir takip ve ricat savaşı gelişiyordu. Durum gittikçe ümitsizlik verici oluyordu. Taarruza sevkolunmuş olan uçaklar cepaneleri tükenmiş olarak gemilerin üzerinde dönmekteydiler. Tam bu sırada güzel bir buluş neticesi bu tayyarelere, benzinleri bitinceye kadar, takibeden Japon gemilerine

sanki taarruz ediyorlarmış gibi akınlar yapmaları emredildi. Bu buluş son derece faydalı ve takibeden Japon gemilerini kaçınma yapmıya zorlıyarak mesafeyi kapamalarına engel olmuştur. Saat 8.30 raddelerinde tâbiye birliği komutanı, emrindeki muhrip emniyet perdesile, dört küçük refakat muhribine düşmana karşı cebrî bir torpito hücumu yapmaları için emir verdi. Pek tabiidir ki bu çok ümitsiz bir taarruzdu; bununla beraber maksat hâsıl olmuş, düşmanın takibi gevşemişti. Bu taarruz Amerikalılara, dört refakat muhribi ile bir filo muhribine malolmuştur. Fakat denebilir ki bu cüretli taarruz uçak gemilerinin kurtulmalarını sağlamıştır. Takriben saat 9.10 raddelerinde Japon kuvvetleri bir anda dönerek hemen bütün torpitolarını atmışlar, bundan sonra da kuzeye doğru çekilmişler ve San Bernandino geçidi yoliyle geri dönmüşlerdir. Bu anî kararın birçok sebepleri olabilir. Meselâ Japon komutanı kuzeyden gelmekte olan Japon kuvvetinin başına gelenleri ve Amiral Halsey'in kuvvetlerinin güneye doğru gelmekte olduğunu, daha güneyde ise çok kuvvetli Amerikan birliklerinin bulunduğunu haber almış olabilir. Yahut da Suregao geçidindeki savaşın feci şekilde Japonların aleyhine olarak neticelendiğini haber almış olduğundan; ümidini keserek ricat yolu Üçüncü Filo tarafından kesilmeden çekilmek maksadiyle bu hareketi yapmış olabilir. İşte Samar doğusunda cereyan eden savaş da bu şekilde sona ermişti. Hiç şüphe yok ki Japon kuvvetlerinin dönmesi bir hatâdır. Ricatle imhadan kurtulmak, Filipinler gibi dar bir denizde düşmanın hava kuvvetlerinin karşısında imkânsızdır. Japon amiralı şayet kararında ısrar ederek güneye, Leyte'ye doğru gitseydi hem birçok Amerikan uçak gemisini imha edecek, hem Leyte'deki çıkarma harekâtına taarruz etmek imkânını sağlıyarak burasını son derece buhranlı bir hale sokacaktı. Belki Leyte çıkarmasını uzun bir müddet için felce uğratabilecek olan bir zafer sağlıyarak Japon deniz tarihine başarılı bir sayfa ilâve edecekti. Halsey'in ise bu uçak gemilerini tamamen himayesiz bırakarak bütün kuvvetlerini toplayıp kuzeye gitmesi son derece riske bir harekettir ve şayet Japon amirali dediğimiz gibi kendini feda edip ileri hareketine devam etseydi Halsey hesabına aleyhe bir numara kaydetmek icabedecekti. Buradaki savaşta Amerikan uçak gemilerini harb talihi kurtarmıştır.

Samar'ın doğusunda Amerikan uçak gemileri için durum bu kadar karanlıkken daha güneyde Leyte'nin güney ucundaki Suregao geçidinde verilen savaşlarda durum Japonlar için cidden çok feci gelişmiş ve burada tam bir imha savaşı meydana gelmişti.

Suregao geçidi savaşı: Amiral Kinkaid, Amiral Oldendorf'un emrine vermiş olduğu kuvvetlerini, güneyden ilerliyen Japon kuvvetlerini haber alır almaz Suregao boğazı bölgesine sürerek Japonlara çok üstün bir kuvvetle burasını tıkamıştı. Amiral Kinkaid'in hareket sahası taktik komutanı, kuvvetlerini büyük bir ustalıkla Suregao boğazına tâbiye etmişti. Hücumbotlarını çok içerlere kadar sürmüş, bunların arkasına muhrip filotillâlarını tâbiye etmiş ve bu hafif vurucu kuvvetlerin gerisine de kruvazör ve hat gemilerini koymuştu. İşte güneyden gelen Japon kuvveti böyle bir tuzağın içerisine doğru ilerlemekteydi. 24/25 ekim gecesi saat 1.30 raddelerinde Amerikan hücumbotları ilk olarak düşmanla temas temin ettiler ve derhal taarruz ederek torpitolarını attılar. Japon kuvvetleri kendilerini bekliyen feci âkıbetten habersiz olarak ilerlemekte devam ettiler.

Hücumbotlarının arkasından muhripler kendi taarruz kesimlerine giren düşmana kıskaçvari üç torpito taarruzu yaptılar; elde edilen neticeler pek belli olmamakla beraber düşmana bazı isabetler kaydedildiği aşikârdı. Japon kuvvetleri gene yollarına devam ederek nihayet Oldendorf'un muharebe gemileri ve kruvazörlerinin menzili içine girdiler. 25 ekim 1944 günü sabah saat 4.05 de Amerikan ağır birlikleri Radar iş'arlarına dayanarak ilk salvolarını attılar. Hava henüz karanlıktı ve düşman görünmüyordu. Salvolar 20.000 yarda (18.280 metre) dan atılmıştı. İlk salvo düşman üzerinde kümelenmiş ve isabetler kaydetmişti. Japonlar neye uğradıklarını şaşırmış, âdeta ne taraftan ateş yediklerini dahi kestiremeden iki Japon muharebe gemisi, üç muhrip hemen hemen tek bir mermi atamadan batmıştı. Japonlar burada, bu anî ateşi yer yemez paniğe uğramış ve nihayet geçidin üstün kuvvetler tarafından tutulmuş olduğunu anlayınca geri dönmeğe karar vermişlerdi. Bu karar doğru, fakat çok geç kalmıştı. Üstelik tatbik şekli de yalnıştı; bu ricat hareketi dönüşle yapılacağı yerde Japon filosu her nedense çarketmeyi tercihetmişti. Bu hatâyı sezen Oldendorf derhal bütün gemilerinin ateşini çark noktası üzerine toplamış ve böylece geceleyin karanlıkta bu ateş tufanı içersinden geçen her gemi ağır isabetler alarak Suregao geçidi bir imha savaşı manzarası almıştı. Bu âfetten bir muhrip ile bir kruvazör hasarlı olarak kurtulmıya muvaffak olmuşsa da bunlar da ertesi sabah h va taarruzlarına uğramış, kruvazör batırılmıştır. Netice itibariyle güney Japon kuvvetinden âkıbeti meçhul kalan yaralı bir tek muhrip kurtulabilmiştir.

Bir deniz harbi sahnesi

İşte; İkinci Cihan Savaşının 24 ekim 1944 günü başlıyan en büyük deniz muharebesi Amerikan donanmasının katî zaferiyle 26 ekim 1944 günü sona ermiş ve bundan sonra da Japon donanması tıpkı geçen harbde Skagerrak'tan sonra Almanlara olduğu gibi bir daha denize açılmıya cesaret edememişti; hoş esasen ellerinde hatırı sayılır bir kuvvet de kalmamıştı.

İki tarafın kayıpları: Japonların; üç hat gemisi, dört kruvazör, dört uçak gemisi, dört muhrip. Amerikalıların; bir uçak gemisi, dört refakat muhribi, bir muhriptir ve ayrıca bir kruvazörle bir muhripleri de hasara uğramıştır.

(Kurmay Selim Albatros)

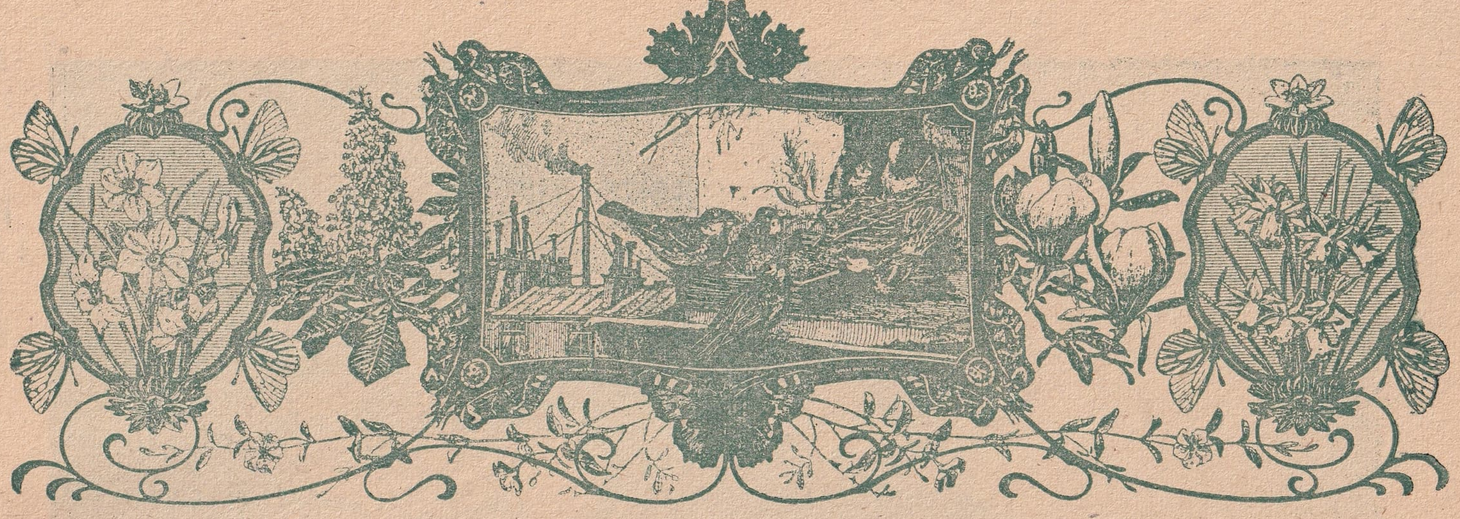
MARAŞ KURTULUŞ SAVAŞI (21 ocak 1920 - 12 şubat 1920) — 31 ekim 1919 Mondros Mütarekesi gereğince güney illerimiz Türk egemenliği altında bırakılıyor, fakat aynı muahedenin yedinci maddesi bu illerin, güya karışıklıklar dolayısiyle, işgal hakkını Fransız ve İngilizlere veriyordu. Bu cümleden olarak Maraş'ın da işgal edileceğini anlıyan Yıldırım Ordusu Kumandanlığı 15 şubat 1919 tarihli bir telgrafla Maraş'taki askerî ağırlığın 22 şubattan evvel Ceyhan nehrinin batı kıyılarına ve hattâ Kayseri istikametine çekilmesini emrediyordu.

Muahede hükümlerine uyarak İngilizler çoğu süvari olan büyük bir kuvvetle 1919 ocağında Ayıntab'ı ve aynı yılın 23 şubatında da Maraş'ı işgal ettiler. Bu işgali Ermeniler büyük bir gösteriyle karşıladılar ve İngilizlere öncülük ederek kışlayı işgal maksadiyle o istikamette yürürlerken Mülâzım Cemal kılıcını çekip bir bölük askerine silâh başına emrini vermek suretiyle buna mâni oldu. İngiliz kumandanı da Ermeni kılavuzunu tekdir ederek kıtasını Amerikan kolejiyle bahçesine yerleştirdi.

Fransızlara gönüllü asker yazılan bir kısım Ermeniler Adana, Osmaniye civarından İngiliz işgali münasebetiyle Maraş'a gelip gitmekte ve bu vesile ile Türklere türlü zulümlerde bulunmaktaydılar. İngilizler onların bu taşkınlıklarına evvelce göz yumarlarken sonraları bunun devamının halkı heyecan ve galeyana getireceğini düşünerek meydan vermediler ve bu suretle İngiliz işgali sırasında Maraş'ta olağanüstü hâdiseler olmadı. 1919 ekiminin 15 inde halk arasında İngilizlerin giderek Maraş'ın Fransızlara bırakılacağı haberi yayıldı. Maraş'lılar, ilk paylaşmada Fransızlara düşen Adana ve havalisinde Ermenilerin bir intikam alayı teşkil ederek Türklere zulüm ve işkence yaptıklarını ve bu suretle de Fransızların Ermeni âmaline hizmet eylediğini vaka sırasiyle günü gününe haber alıyorlardı. Ulucami'de bir toplantı yapılarak ; Adana, Osmaniye, Dörtyol ve Bahçe'deki Ermeni ve Fransızların halka yaptıkları fecayi sayılıp döküldü, Maraş'ın da bu âkıbete uğramak üzere bulunduğu anlatıldı ve mütareke sonuna kadar Maraş'ın işgal altında bulundurulması matlûpsa İngilizlerin kalması daha muvafık olacağından bahisle Fransızların gelmemesini teminen Hariciye Nezareti vasıtasiyle Amerikan ve İngiliz sefaretleri askerî mümessillerine ve Hariciye Nazırlarına tel çekildi.

İngilizlerle Fransızların değişmeleri pek ânî oldu. 29 ekim 1919 çarşamba günü iki defada olmak üzere birçok Ermeni, Fransız ve Cezayir'li askerler Maraş'ı işgal etmişlerdi. Bu işgal sırasında yer yer Maraş'ta birçok vakalar çıkmış, Ermenilerin tecavüzleri Fransız zabitleri tarafından âdeta hoş karşılanmış ve mahallî hükûmet de maalesef aczinden mütecavizlere karşı hiçbir muameleye tevessül edememiştir.

31 ekim 1919 cuma günü Fransızlardan yüz bulan Ermeniler ve Ermenilerin desteklediği Fransızlar Uzunoluk hamamından çıkıp evine gitmekte olan çarşaflı birkaç Türk kadınına rastlıyorlar. Bunlar kadınların üzerine atılıp çarşaflarını yırtıyorlar, peçelerini kaldırıp memelerini sıkmak cüretini gösteriyorlar. Kadınların imdadına koşan iki Türk ağır surette yaralanıyor. Göklerde, kendisine boş yere yardımcı arıyan tiz çığlıklar işitiliyor. Orada küçücük sütçü dükkânında süt satan altmışlık

MART AYI

Mart senenin üçüncü ayıdır ve otuz bir gün çeker. Bu ayın yirmi birinde ilkbahar mevsimi başlar. Bununla beraber havalar yağmurlu ve fırtınalı geçer; hattâ «Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır» atalar sözünü hatırlatacak şiddette soğuklar da olur.

Millî günler ve tatiller: Mart ayında pazarlar dışında resmî tatil yoktur. Fakat 18 mart Çanakkale Zaferinin yıldönümü, 21 mart Toprak Bayramı, 30 mart İkinci İnönü Zaferinin yıldönümüdür.

Sağlık: Havalar, hele İstanbul'da pek sık değiştiği için ihtiyatlı olmak, güneşli günlere aldanmamak gerektir. Bununla beraber ayın sonlarına doğru havalar iyileşeceğinden kırlara çıkıp dolaşmalı.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler: Dana, sığır, koyun, kuzu.

Av etleri: Yabani kaz, ördek ve çulluk. Başka avların mevsimi geçmiştir.

Kümes hayvanları: Tavuk, hindi palazı, ördek, piliç.

Balıklar: Kefal, levrek, barbunya, karagöz, sargos, iskorpit, mercan, sinarit, dülger, gelincik. Bu ayda balıklar yağsızdır. Yukardaki balıklardan barbunya ve gelinciğin tavası, ötekilerin haşlaması olur.

Kabuklu deniz hayvanları: İstridye, karides.

Taze sebzeler: Karnabahar, ebegümeci, ıspanak, pırasa, kereviz, havuç, şalgam, fasulye, bakla, kabak, bezelye, hindiba, kuşkonmaz, salata.

Meyvalar: Portakal, mandalina, muz, armut, elma. Fakat portakalla mandalinaların suları çekilmiye başlamış olanları çoktur.

Peynirler: Kaşar peyniri, kirli hanım ve tulum peynirleri.

Yoğurtlar: Kâse ve silivri yoğurtları.

Ayın tarım işleri:

Tarlalar: Bu ayda ilkbaharda ekilecek tohumlar için çift sürmesini bitirmeli ve bu tohumları temizleyip hazırlamalı. Havalar uygun düştükçe gübrelenecek topraklara gübre taşımalı. Evvelce hazırlanmış yastıklara tütün tohumu ve tarlalara keten, kenevir, patates, yerelması, havuç ekmiye başlamalı. Çayırlarda bulunan köstebek tümsekleri tahribedilerek köstebekler mümkün olabildiği kadar öldürülmeli. Yeniden çayır ekilmesi işlerine başlamalı. Kurutulması matlûp bataklıkların hendek kazılarak suları akıtılmalı.

Bağcılık: Bu ayın ilk günündan asmalara su yürür. Bağlar ikinci defa olarak budanır. Daldırma, budama ve aşı işlerine, yeniden çubuk dikimine başlanır. Fidelere mahsus topraklara ârız olan beyaz böceklere ve filoksera hastalığına karşı kükürt kullanılır.

Ehli hayvanlar: Şubatta doğuran at cinsi hayvanlar artık araba ve tarla işlerinde kullanılır. Havalar uygun düştükçe taylar etrafı çitli çayırlara bırakılır. Bu ayda at cinsi hayvanların çiftleştirilmesine başlanır. Buzağılara besleyici yem verilir. Sonbaharda gebe kalan koyunlar doğurmıya başlar. Kış kuzuları sütten kesilir. Tavuklara çokça yumurtlatmak için yulaf verilir. Piliçlere taze süte batırılmış ekmek, hazırlop yumurta kırıntıları mahlûtu verilir. Kuluçkaların altına mümkün oldugu kadar çok tavuk, ördek, hindi, kaz yumurtaları koymalı ve kümeslerin temizliğine son derece itina etmelidir.

Arıcılık: Kovanların dört muayenesinden ikincisi bu ayda yapılır. Bozulmuş ve küflenmiş petekler ayıklanır. Dişisi ölmüş arıların yerine dişisini koymalı. Arıcılık kurulmak istenirse bu ayda kovan satın alınarak çayırlara yakın yerlere yerleştirmeli.

Böcekçilik: İpek böceği tohumlarının hava değişikliklerinden korunmasına dikkat ve itina etmeli. Dutluk yapılacak tarlalara fidan dikimine ve dutlukların bellenmesine devam olunur.

Meyva bahçesi: Meyva ağaçları dikimine son verilir. Armut ağacı artık budanmaz. Erik, kayısı, şeftali gibi meyvası çekirdekli ağaçların budanmasına başlanır. Meyva verecek derecede kuvvetli ağaçlarla çiçek açması geciken şeftali ağaçlarını katiyen budamamalı. Elma, armut, erik ve kayısı ağaçlarına kalem aşısı yapılır. Böceklere karşı ağaçların gövdesi kireç suyu mahlûliyle badanalanır. Elma ağaçları, elma kurdu denilen böceklerin düşmesi için iyice silkilir. Mart, incir ağaçlarına çelik ve daldırma yapmak için en uygun aydır. Bu ayda bütün ağaçların dipleri bellenerek gübrelenir. Ayva ağacı gibi piç veren ağaçların piçleri aslından ayrılmaksızın daldırma yapılarak çoğaltılır. Ay sonuna doğru, evvelce yastıklarda kökleştirilmiş çelikler kısaca budanarak dikilir.

Sebze bahçesi: Bu ayda da iklime göre bakla, fasulye, şalgam, patates, havuç, mercimek, marul, salatalık dikilir. Ayın on beşinden sonra evvelce dikilmiş enginarların dipleri çapalanarak gübrelenir. Yeni kuşkonmaz fidanları dikilir ve eskileri çapalanır, gübrelenir. Bu ayda körpe nebatların rüzgârla kavrulması olağandır. Bunun için bunların rüzgârlı günlerde kaba hasırlarla örtülerek korunması gerektir. Havalar kurak giderse ekilmiş nebata su vermeli. Şubatta dikilen baklaların köklerini doldurmalı. Yeni yastıklara salatalık, domates, patlıcan ve biber gibi sebze tohum ve fideleri dikilir. Havalar uygun gittiği takdirde bu ay sonuna doğru asmakabağı, bamya, mısır, semizotu, mühliye, yer fasulyesi, bezelye, börülce, yaz baklası da dikilir.

Çiçek bahçesi: Bahçeler ve tarhlar düzenlenir. Tarh kenarlarına levantin veya beşparmak ve tarhlara da hercayi menekşe, sarı şebboy, İngiliz sümbülleri, İran karanfili, hüsnüyusuf, yaz papatyası, petunya, katmerli karanfiller, haşhaş, haseki küpesi, çuha çiçeği, nergis gibi çeşitli ilkbahar çiçekleri dikilir. Zararlı otlar dikkatle ayıklanır. Yollara kum ve çakıl dökülür. Sürmemiş güller budanır ve aşılanır. Yastıklara kınaçiçeği, horozibiği, kasımpatı, tesbih çiçeği gibi çiçek tohumları ekilir. Bu ayda açıkta gün çiçeği, çan çiçeği, gümüş ve altın çiçekleri, gece ve gündüz safa, pesent karanfili ekilir.

Eskiden bir tandır safası

bir ihtiyar, öz lâkabiyle Sütçü İmam bunu görüp dükkânından fırlıyarak şenaat yerine geliyor ve silâhını çekip kadının peçesini yırtan ve iki Türk'ü yaralıyan azgınları bir lâhzada yere seriyor. İşte altmışlık ihtiyarın eliyle Türk kadını ve namusu bu şekilde kurtarılmış bulunuyor. Vakayı müteakip oradan uzaklaşan Sütçü İmam Fransız ve Ermeniler tarafından şiddetle ve devamlı surette takibedilmiş ve aranmışsa da elde edilememiştir. Bu vakanın ertesi günü İngilizler Maraş'ı terkettiler. Fakat devir ve teslim sırasında olduğu gibi bundan sonra da yer yer tüyler ürpertici birçok cinayetlere şahidoluyoruz. Sütçü İmam'ın dayısının oğluna ait ceset şehir kenarında ve bütün âzası vücudundan ayrılmış olarak parça parça bulundu. Ertesi gün gene bir Türk gencinin şehir içersinde Ermeniler tarafından takibolunarak arkasından vurulmak suretiyle pala ile kafasının uçurulduğu görüldü. Tevali eden bu cinayetlerden sonra Fransızlar Ermenilere silâh dağıtmıya da başlamışlardı.

İşgal kuvvetinin mümaşatı yüzünden Ermenilerin harekâtı pekaşırı bir hal aldığından Ayıntap'ta bulunan Fransız kumandanına Maraşlılar tarafından mufassal bir telgraf çekildi. Buna cevap olarak İngiliz ve Fransız kumandanlarının müşterek imzasını taşıyan bir beyanname neşrolunarak Ulucami kapısına asılmak suretiyle halka ilân olundu. Bu beyanname, memlekette asayiş muhafaza ve adalet tatbik edildikçe Türk mahallî hükûmetine ilişilmiyeceği ve askerî değişikliklerin siyasî değişiklikler sayılması lâzım gelmiyeceği, mealindeydi.

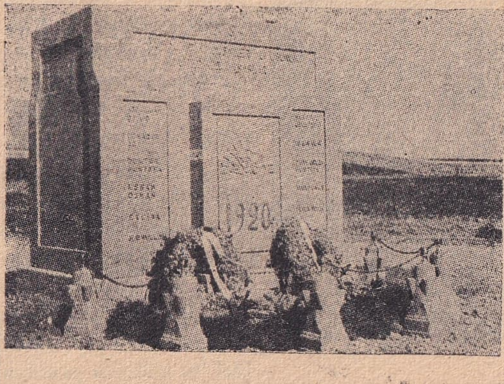
Ermeniler 13/14 ekim 1919 gecesi Mercimektepe mevkiinden gece yarısına doğru 40-50 el silâh atarak şehri velveleye verdiler. Vaka mahalline koşan Türk devriyelerile karşılaştıkları vakit de ateş açtılar; fakat gecenin karanlığında bunların Ermeni veya Fransız oldukları katiyetle tesbit edilemedi. Ancak Ermeniler şehirde daima asayişsizlik olduğunu ve buna Türklerin sebebiyet verdiklerini ileri sürüyorlardı. Bu sebeple o tarihe kadar ayrı ayrı dolaşmakta olan Türk ve Fransız devriyeleri bundan sonra birleştirildi. O esnada Fransızların Osmaniye Mutasarrıfı (Gouverneur Militaire) Mösyö Andre Maraş'a gelmişti. Ermeni ileri geleni Hırlakoğlu Agobun evinde iki gün misafir kalarak tekrar Osmaniye'ye dönmüş olan Gouverneur Andre uhdesine Maraş mutasarrıflığının da ilâvesi için Hırlakoğlu Agop, «Maraş Eşrafı» imzasile Fransız Hariciye Nezaretine bir telgraf çekmişti. Aradan çok zaman geçmeden Paris'ten, Maraş Gouverneur'lüğünün de Andre'ye verilmesi suretile fîlen cevap verildi. Mösyö Andre 26 kasım 1919 da büyük bir istikbal merasimile tekrar Maraş'a geldi.

Ertesi akşam Hırlakoğlu Osep, Gouverneur şerefine evinde mükellef bir ziyafet tertibeyledi. Kafaların çakır keyif olduğu bir sırada Gouverneur'ün evin genç ve güzel kızı Virjini'ye vâki dans teklifi; «Benim dansedeceğim yerde Türk bayrağı değil, Fransız ve Ermeni bayrağı dalgalanmalıdır» cevabile reddedildi. Arzusunu yenemiyen mağrur kumandan; «Yarın kaleden Türk bayrağı indirilecektir» vâdile dans muzafferiyetini kazandı ve kararını siyasî mümessili vasıtasile mutasarrıfa bildirdi. Bu söz, kara bir haber halinde hemen bütün şehre yayıldı.

28 kasım 1919. Gün cuma... Şafak söküyor... Herkesin gözü kale burcuna dikilmiş.. Orada şanlı bayrağımız yerine, üç renkli bir bayrak dalgalanıyordu. Bu görünüş, Türk ruhunun galeyana gelmesi, Türk vecdinin köpürmesi için kâfiydi. Fransız ve Ermeniler Adana ve havalisinde yaptıklarını Maraş'ta da tatbika kalkışmışlardı; bugün bayrak inecek, yarın hükûmet düşürülecek, öbür gün de akıllarınca bu yurt bütün emellerine âlet olacak; tek kelimeyle müstemlekeleri sırasına girecekti. Boş hayal..

Halkta büyük bir heyecan ve kaynaşma görülüyor; sabahın erken saatlerinde Avukat Mehmed Ali tarafından hazırlanıp dağıtılan gizli bir beyanname ahaliyi büsbütün coşturmuş bulunuyordu. Bu beyannamede Türk bayrağının yeniden kale burcuna çekilmesi tavsiye ve teşvik ediliyordu. Öğle zamanı... Azim, mukavemet ve benlik dolu yüreklerin sahipleri birer birer Ulucami'de buluşuyor. Vakit tamam. Mimberdeki hatip: «Kalenizde bir yabancının bayrağı dalgalanırken kıldığınız namazın sıhhatine güvenebilir misiniz?» dedi. Hayır, dediler ve hep beraber ihtiramla bayrağa sarılarak kale yolunu tuttular. Bu bayrak Türk'ün kendisi, imanın özü, varlığının esasıydı. Türk'ün bayrağı dün olduğu gibi bu gün de yükseklerde dalgalanacak, dünkü gururunu bugün de takınacaktı ve takındı. Coşup kabarmış bir seli andıran Türklerin Allah Allah sesleri arasında eller üstünde yükselen azametli bayrağımız tekrar kale burcuna çekildi. Fransız muhafızlar korkudan kalenin bir köşesine sinmiş ve sonra da kaçmışlardı.

Bayraklarının kale burcunda tekrar dalgalanışından müsterih olan bu iman kütlesi havaya birkaç el müjde ve sevinç silâhı attı ve öğle namazını kalede kılarak kaleye birkaç Türk

Maraş şehitler anıtı

muhafızı bıraktı, aynı heyecanla hükûmet konağına gitti. Orada önlerine çıkan Gouverneur'ün yaveri ve tercümanı tarafından karşılandılar. Önce nasihat etmeğe kalkışan ve sonra kama çeken yaverin elinden kaması alındıktan sonra Hükûmet Konağına da hürmet ve tâzimle Türk bayrağı çekilerek selâmlandı ve halk Ulucami'ye dönerek dağıldı.

Bu bayrak hâdisesi halka büyük bir teşvik olmuş ve bunu takibeden teşkilâtlanma işi âdeta kendiliğinden ve birkaç gün içinde yapılıvermişti. Şehirde yer yer merkezler kuruldu. Aslan, Evliya, Faik, Dr. Mustafa, Süleyman Zülkadiroğlu ve diğer kimselerin önderliğiyle kurulan bu teşkilâta mensup bulunanlar; Vatanın selâmeti uğrunda kanlarını son damlasına kadar feda edeceklerine, Millî Teşkilâta ihanet edenlerin kardeş dahi olsa derhal imha edileceğine ve hiçbir sırlarını yabancıların en büyük işkence ve zulümleri karşısında dahi ifşa etmiyeceklerine and içtiler. Bu «Kuvayi Milliye», şehirde yapılacak işler hakkında bir talimatname hazırladı. Buna göre memleket sekiz mıntakaya ayrılmış, her birinin başına tecrübeli, nüfuzlu, askerî malûmatı yerinde kimseler getirilmişti.

Bir taraftan da bayrak hâdisesinin be-

Maraş şehri

yannamesini hazırlıyan Avukat Mehmed Ali esaslı ve verimli çalışmalara devamla el yazisile neşir ve teksir ederek dağıttığı «Maraş» adındaki gazetesinin başmakalesinde ateşli yazılarile halkı ikaz ediyor ve her okuyucudan gazetenin birkaç kopyasını çıkarıp tevzii ricasında bulunuyordu.

İşgal kumandanı kaleyi içinden fethetmek ve halkı birbirine düşürmek üzere Adana ve havalisinden propaganda için Cebelibereket müftisiyle o mıntaka eşrafından bir çok zevat getirmişti. Fakat bunlar Maraş'ta arzularına muvaffak olamıyacaklarını anlıyarak 3 aralık 1919 da gizlice Maraş'tan ayrıldılar. 6 aralık 1919 tarihinde Ayıntab işgal kumandanı Fransız generali de Maraş'a gelmişti. General geldiği gün hükûmet erkânı ile şehir eşrafını karargâhına davet eyledi ve onlara memlekette himaye vazifesini deruhte eylediğini söyledi. Generalin bu görüşmesi sırasında Maraş'a külliyetli miktarda mühimmat ve cepane gelmişti. Ertesi gün Çukuroba mahallesi camisine Ermeniler tarafından bomba atılıp müezzinine de kurşun sıkılması üzerine Evliya tarafından yazılıp 444 kişi tarafından imzalanan bir protesto çekildi. Protestodan Türk zabıtası, mahallî ve millî teşkilât da haberdar edilmişti. Askerlik şubesinde ve jandarma dairesinde mevcut silâhlar gizlice alınarak teşkilâtta bulunanlara dağıtıldı. Bu sırada General Keret mutasarrıf vekiline gönderdiği bir memurla Hükûmet Konağının işgali hakkında emir aldığını bildirmişti. Yayılan bu haber üzerine derhal Hükûmet Konağı civarında herhangi bir işgal harekâtını önlemek üzere istihkâmlar kazılmış ve tertibat alınmıştı.

20 ocak 1920 tarihinde General Keret hükûmet ricaline ve eşraftan birçok zevata yazdığı ayrı ayrı tezkerelerle bunları 21 ocak 1920 sabahı için karargâhına dâvet ediyordu.

Halkı itaate dâvet etmek ve mutlak inkıyat altında bulunmalarını temin maksadiyle çağırdığı bu kimseler arasında dâvete icabet edip etmemek hususunda uzun münakaşalar cereyan eyledi. Giden mutasarrıf vekili ve diğer arkadaşları uzun zamanlar geçmesine rağmen karargâhtan çıkmadıklarından gitmiyenler tarafından, hapsedildikleri anlaşılmış ve bir taraftan da Fransız askerî kuvvetleri hükûmeti işgale teşebbüs etmiş bulunduklarından artık silâh başı edilmişti. Millî Teşkilât organlarından Aslan ve Faik hükûmet binası içinde kalmış ve ânî olarak başlıyan harb sebebiyle o gün ancak orada çalışmalarına devam etmişlerdi. Millî Teşkilâtın başı sayılan Aslan, Hükûmet Konağından bütün teşkilât ve şubelere şu tamimi gönderdi: "Arkadaşlar! Harb başlamıştır. Allahın inayeti, Peygamberin ruhaniyeti, din kardeşlerinin fedakârlığiyle her şey göze alınmıştır. Vatanımız bir ferdimiz kalıncıya kadar düşmana teslim olmıyacaktır. Gayret bizden, tevfik Allahtan.» Bu esnada herkesin dilinde «Vatanımız bize mezar olmadıkça düşmana gülzar olamaz» sözü ve düsturu dolaşıyordu.

Cehennemî bir manzara... Makinelitüfek yuvaları ölüm saçıyor. Önceden şehrin hâkim mıntakalarına yerleştirilen düşman topları gülle yağdırıyor ve bütün asrî silâhlar harekete getiriliyor. Düşman her türlü harb vasıtasının en mükemmeline sahibolarak çok üstün bir kemiyet ve keyfiyet kadrosu içinde muharebe ediyordu. Maraş ve Maraş'lı ise büyük bir mahrumiyet ve gayri müsait şartlar içinde düşmanın süngü, kurşun ve güllelerine göğsünü siper ederek yirmi iki gün kan ve ateş içinde boğuştu, hasmına zarar verebilmek için kendi evini eliyle yaktı, tehlike teşkil eden şato, büyük bina ve kiliselerin üzerine çıkıp tavanlarını deldi ve kurşun yağmuru altında gazlı paçavra ile ateşe verdi, dinamitle havaya uçurdu, bizzat ölümle pençeleşti ve onunla kucak kucağa ve koyun koyuna zafere koştu.

Topyekûn bütün Türk Millî Kurtuluş hamlesinin ilk zafer kıvılcımı Maraş'ta parlamıştır. İstiklâl hamlesinin kan ve ateşi içinde tam yirmi iki gün Maraş'lının öz evinin yangın ışığile aydınlanan ve öz kanile yazılan Maraş Destanı...

21 ocak 1920 tarihinde başlayıp 12 şubat 1920 tarihinde sona eren Maraş'lının Kurtuluş Mücadelesi Türk İstiklâl Savaşının en şanlı sayfalarını teşkil eder.

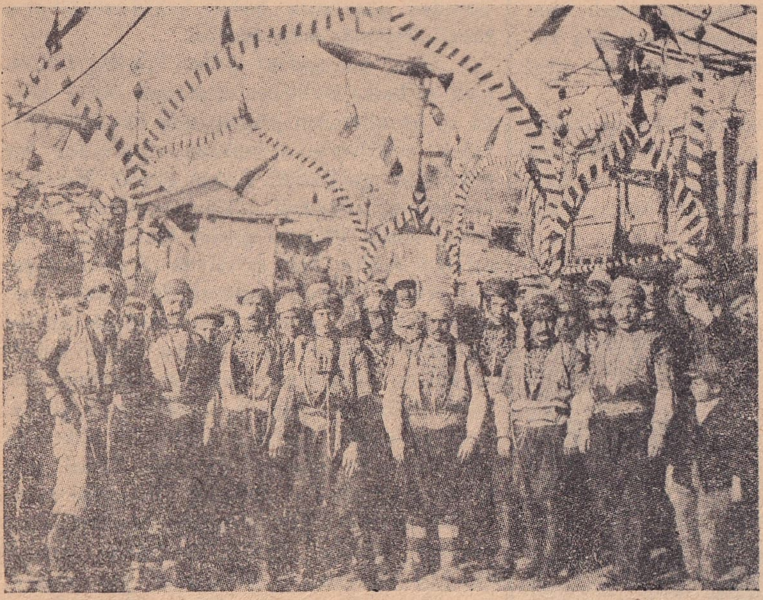
Maraş mücadelesinin devam ettiği bu yirmi iki günün ruh ve hulâsası şudur ki, batı emperyalizması; bütün müsbet bilgileri, topu, tüfeği, her türlü âlet, hendese ve sistem dolu kafasına rağmen bir avuç Maraş'lının müdafaa hamlesi karşısında bir sabaha doğru ilelebet ricat etmekten başka çare bulamamıştır.

(Nedim Evliya)

★ Şimdi bu kahramanlık destanının hikâyesini bir az da Hasan Reşid Tankut'un kalemine bırakıyoruz: «Maraş Kurtuluş Savaşı; bağımsız yaşamak için her türlü hayat bağlarını birden kesmeği göze almış ölüm kararlı bir şehir halkının istilâcıya karşı ayaklanmasıdır. Tarihte bu şartlarla boğuşmuş, hattâ zafer kazanmış bazı şehirler tanıyoruz. Fakat onlar devlet şehirlerdi. Orduları, donanmaları, hazineleri ve hükûmetleri vardı. Maraş bütün bunlardan mahrum olduğu halde eksiksiz bir başariyle tek başına uğraştı ve yendi.

1914-1918 savaşının sonunda yenilen Osmanlı Hükûmeti; kıtalarını Torosların yukarısına çekmiş, Anadolu'nun güney illerini kendi alın yazılariyle başbaşa bırakmıştı. Henüz düşman boyunduruğuna girmemiş ve kendini bildi bileli bağımsız yaşamış olan halk, acıklı olduğu kadar çetin bir duruma girmişti. Yerli halkta şaşkınlık arttıkça düşmanın baskısı da artıyordu. Bu hal çok sürmedi. Bu düşman alaylarının bulunduğu şehirlerde, kasabalarda düşman baskısı nisbetinde bir kıvılcımlanma başladı. Olayları gerçek değerleriyle ölçebilen yerli ve yabancılar bu kıvılcımlanmanın millî ruhtan geldiğini ve bundan bir yangın çıkacağını anlamakta gecikmediler. Bir taraftan Türk düşmanları bu yangını önlemek için Türk yurdunu daha ağır bir şekilde baskılamak ölçümünü alırken, diğer taraftan vatanseverler onu kuvvetlendirmeğe, her tarafa yaymıya çalışıyordu. Egeden başlıyarak düşmanın istilâ teşebbüsü karşısında halkın sınır boyu kurtuluş savaşları ve baştanbaşa teşkilâtlanma hareketi bu anlayıştan doğmuştur.

1919 da sınır boyu şehir ve kasabalarımızı birer savaş merkezi halinde görüyoruz. Kendini kurtarmak için savaşan bu şehir ve kasabalarımızın her biri bu milletin yeniden dirilmesinde ve yeni bir Türk Devletinin kurulmasında birbirinden aslâ eksik olmıyan büyük ölçüde hak ve hisse sahibidirler. Tarih onları aynı dille övecek ve ilerde hiçbir devrin kendisine özgü zihniyeti bu fedakârlıkların anlamını değiştirmiyecektir. Çünkü ölümlü dünyada ölmez bir ad bırakmak insanoğullarının değerden düşmiyen kutlu bir ergisidir.

Kurtuluş yıldönümünde Maraşlılar

Bu arada Maraş da bir kurtuluş savaşı yaptı. Bu savaşın diğerlerine bakarak dikkat çeken özellikleri vardır: Maraş şehir olarak, şehir içinde dövüştü. Düşmanını kendi içinde ve bağrında boğdu. Hep bir arada ve birlik olarak dövüş yaptı. Ayrı baş çekenleri, korkanları, kendini ihtiyata çekenleri bulunmadı. Hiçbir taraftan yardım beklemeden tamamiyle gerçekçi olarak savaştı. En yüksek bir şuura varan bir şuursuzlukla ayaklandı, kurtuluş yoluna kurtulmamayı da göze alarak girdi. Çoluk çocuğu ile, dişisiyle, erkeğiyle bir halk bütünü olarak saldırdı. Özverinin en gökseli o savaşın yiğitlik ahlâkıdır. Sıra sıra yanan servetler kimin malıdır, uzun uzun yatan sokak dolusu cesetler kimlerindir, sormadan, aramadan, görmeden dövüştü. Bu dövüşün sonunda kim ne kazanacaktı, kazanılan zaferin sonunda nasıl bir âkıbet vardı, hiçbir an düşünülmedi. Maraş tam yirmi iki gün arasız,

Maraşlı gençler yerli kılıklariyle

durusuz, hayatın her haliyle ilgisiz boğdu, boğuldu; öldü, öldürdü; yaktı, yakıldı; fakat yirmi ikinci günün akşamına doğru idi ki kan çukurları içinde can çekişen yaralılar kendilerine eğilen insanların kendilerinden ve yücelerde dalgalanan bayrakların Türk bayrağı olduğunu gördüler. Yurtta bağımsızlığın mutlu havası esiyordu; o havadan birer soluk çektikten sonra canlarını güle güle verdiler. Maraş Kurtuluş. Savaşı'nın özellikleri işte bunlardır.

Maraş Kurtuluş Savaşı yirmi iki günde bir ordu bozdu, bir düşmanı yendi. Bu savaş, hep bu gibi olağanüstü savaşlara, ölçüsüz ve eşsiz ödevlere dayanan bağımsız, şerefli ve kudretli varlığımızın temel taşlarından biridir.»

(Hasan Reşid Tankut)

NORMANDİE'DE SON TAARRUZ — 6 haziran 1944 günü sabahı Normandie kıyılarına ayak basan müttefik kuvvetler, çetin muharebeler vererek, temmuzun ortasına kadar La Haye - du - Puits-Sainteny - Gaumont

İlk çıkış resimlerinden

- Caen - Cobourg genel hattına ulaştılar. Bu suretle Normandie'de, uzunluğu ortalama 140 kilometre, derinliği bazı yerlerde 40 kilometreyi geçen büyük bir köprübaşı kuruldu.

Alınan haberler, müttefiklerin büyük bir taarruz için yaptıkları hazırlığın bitmek üzere olduğunu gösteriyordu.

Hava taarruzları: Temmuzun ikinci haftası içinde kara hareketiyle yakın ilgisi olan hava taarruzları şiddetlendi. Anglo - Amerikan hava kuvvetlerinin yaptığı bu taarruzlar, genel olarak, Coutances'dan başlıyarak Nantes'e ve buradan Loire nehri boyunca doğuya, sonra kuzeye dönerek Paris'e varan bir kavsin içindeki askerî hedeflere yöneltilmişti.

Bombalanan hedefler arasında, köprübaşına güney - doğudan gelen yolların üstündeki köprüler, garlar, yol kavşakları da vardı. Bu bombardımanlar köprübaşındaki Alman kuvvetlerinin geri ile olan bağını kesmek amacını güdüyordu.

Normandie harb sahası krokisi

İki tarafın kuvveti: Alınan haberlere göre, köprübaşında, 2. İngiliz ve 1. Amerikan orduları vardı. 3. Amerikan ordusunun İngiltere'de bulunduğu ve Fransa'ya çıkmağa hazır olduğu da bildiriliyordu. Köprübaşındaki iki ordunun 32 tümenle bazı özel teşkillerden ibaret olduğu ve Normandie'de üslenmiş birkaç bin kısa mesafe bombardıman uçağının bu tümenlerle işbirliği yaptığı haber veriliyordu.

Almanların yarısı zırhlı olmak üzere 20 : 25 tümenlerinin olduğu sanılıyor.

Bu rakamlara baktığımız zaman Alman kuvvetlerinin savunmıya yeteceği sanılır. Halbuki bu tümenlerin mevcudu, müttefik tümenlerininkine nazaran azdır. Hava taarruzları ikmal edilmelerine engel olmaktadır. Müttefiklerin silâh, cephane ve malzemesi boldur; ayrıca bunlar, ezici bir hava üstünlüğüne de maliktirler.

İlk çıkış resimlerinden

Taarruzun yapılması: 17 temmuzda hava taarruzlarının ağırlık merkezinin Alman mevzii üzerine kaydığı görüldü. Londra haberleri, 1.600 ağır bombardıman, 500 den fazla hafif ve orta bombardıman uçağının, yüzlerce av uçağı himayesinde, 6 : 8 saat Alman mevzilerini bombaladıklarını gösteriyordu.

Hava taarruzlarının arkasından General (şimdi mareşal) Montgomery emrindeki ordularla taarruza geçti.

Bu taarruz şimdiye kadar yapılanlara benzemiyordu. Çünkü iki ordu birden harekete geçmişti. Bugüne kadar yapılan taarruzlar hem bu kadar geniş ölçüde değildi; hem de ordular bu kadar sıkı işbirliği yapmamışlardı. Son taarruza kadar orduların biri taarruz ederken diğerinin durduğu veya her iki ordu cephesinde birbiriyle irtibatı olmıyan bir veya birkaç taarruzun yapıldığı görülen şeylerdendi.

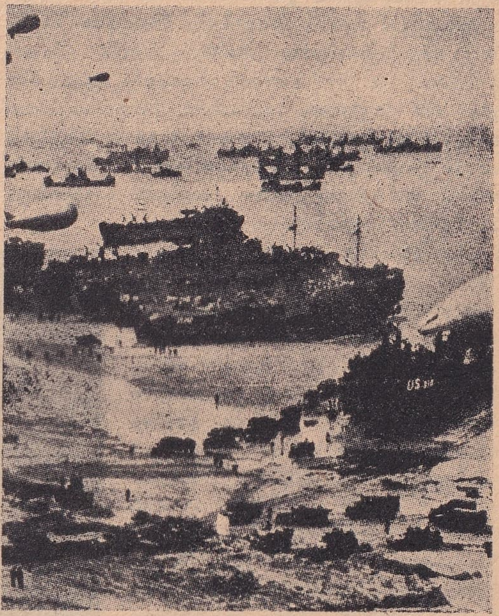
Bu taarruzda da İngiliz ordusu büyük bir Alman mukavemetiyle karşılaştı; fazla ilerliyemedi ve bu ordunun taarruzu temmuzun sonuna doğru durmıya yüz tuttu.

Buna mukabil Amerikalılar Coutances şehrini alarak ilerlemiye devam ettiler. Ağustosun ilk günleri içinde cereyan eden muharebeler sonunda Alman batı kanadı çöktü ve bu andan itibaren de Amerikalıların ilerlemesi hızlandı.

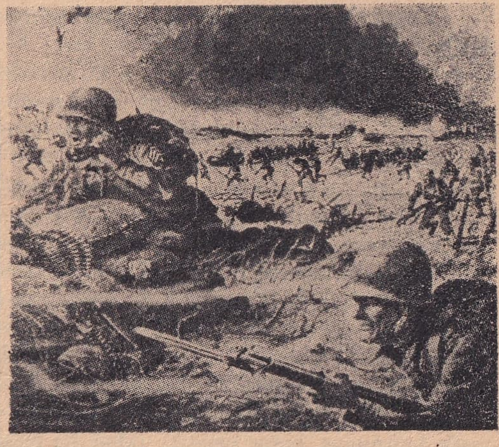
4 ağustosta Rennes şehrinin alındığı bildirildi.

Alman batı kanadının denizden ayrılması üzerine hâsıl olan boşluktan içeri dalan 1. Amerikan ordusunun zayıf kısmı, Bretagne yarımadasındaki limanlara yöneldi; büyük kısmı ise, Loire nehrinin kuzeyinden doğuya doğru çarkederek Alman kuvvetlerini güneyden kuşatmıya kalktı. Artık Normandie muharebesi bitmiş, bütün Fransa'ya şâmil olan bir muharebe başlamıştı.

İngiliz kuvvetleri çıkarmanın ilk gününden köprübaşı çökünceye kadar çetin Alman mukavemetiyle karşılaştılar. Bunun sebebi; Almanların doğu kanadı mihver olarak kullanmayı düşünmeleri ve bu yüzden burasını çok kuvvetli tutmalarıdır. Almanlar böyle hareket etmekle kendi hesaplarına, iyi etmişlerdir. Çünkü, Amerikalıların taarruz ettiği kanat kuvvetli tutulup

Gene ilk çıkışa ait bir fotograf

burası zayıf kalsaydı; hiç şüphesiz İngilizler ilerliyeceklerdi. Bu takdirde Almanlar hesabına başlıca şu fenalıklar doğacaktı: 1) Köprübaşındaki Alman kuvvetleri çekilemezdi; Fransa içinde oyalama yapılamazdı ve son Alman mevziinde tasarlanan savunma da kuvvetinden kaybederdi. 2) Güney Fransa'daki Alman kuvvetlerinin çekilmesi imkân dışına

Düşmanla temas

çıkmasa bile, burasını derhal ve süratli olarak boşaltmak gerekirdi. 3) Manş ve kuzey denizleri kıyıları süratle işgal edileceğinden Londra uçan bombaların tahribatından çabuk kurtulur ve Anglo - Amerikanlar da son Alman mevziine yani Siegfried'e daha çabuk taarruz etmek imkânını bulurlardı.

Başlıca bu sebepler Almanların, İngilizlerin taarruz ettiği bölgeyi kuvvetli tutmalarını icabettirdi. Bu yüzden de İngilizler, Normandie muharebelerinde Amerikalılara nazaran daha az başarı sağladılar.

(*Kurmay Hamza Gürgüç*)

PARİS KONGRESİ VE ANDLAŞMASI (30 mart 1856) — Bu kongre ve andlaşma Kırım Savaşı (1853 - 56) sonunda yapılmıştır. Bu savaş, «Makamat - ı Mübareke» denilen Kudüs içinde ve yakınlarındaki Hazreti İsa ve Hıristiyanlık dini ile ilgili yerler yüzünden çıkmıştır. Bu kutsal yerlerin bakım ve oralarda dinî hizmet işleri, Hıristiyanlığın belli başlı dört mezhebine veya altı kilisesine mensup din adamları tarafından, bazı yerlerdeortaklaşa, bazı yerlerde ise her biri ayrı ayrı olmak üzere görülürdü. Bu hal, Ortaçağdanberi devam edegelmiş, Osmanlı Türkleri de, kendilerine mahsus bütün dinleri koruma ve her vicdanî kanaate müsamaha gibi asil duyguları saikasiyle, bu geleneklere saygı göstermişler, mevcut durumu değiştirecek herhangi bir müdahalede bulunmamışlardı. Bu kutsal yerler üzerinde ötedenberi Hıristiyan mezhepleri arasında anlaşmazlıklar eksik olmamış, fakat Hıristiyan devletler işe karışmadıkları müddetçe de devletlerarası siyasî bir mesele mahiyetini hiçbir zaman almamıştı. Louis Napoléon Bonaparte tarafından idare olunan Fransa Cumhuriyeti Hükûmeti, 1850 yılı mayısında Katoliklerin koruyucusu sıfatiyle ortaya çıkmış, 1740 tarihindenberi çoğu Rum Ortodokslar tarafından Katoliklerin elinden alınmış olan kutsal yerlerin eski sahiplerine geri verilmesi için İstanbul'da teşebbüslere girişmişti. Çok geçmeden Rusya da, 1774 Küçük Kaynarca Barış Andlaşmasına dayanarak Ortodoksların koruyucusu sıfatiyle bu işe karışmış ve Ortodoksların haklarına dokunulmamasını istemişti. Uzun ve çetin diplomasi müzakerelerinden sonra en sonunda Napoléon, uysal davranmış ve mesele genel olarak Rusya'nın isteklerine uygun bir şekilde sonuçlandırılmıştı (15 aralık 1852).

Fakat Osmanlı toprakları üzerinde ötedenberi kapıcı emeller beslediği herkesçe bilinen Çarlık Rusyası, meselenin bu şekilde halolunmasından pek memnun görünmüyordu. 1852 - 1853 kışında ayaklanan Karadağlıların Türk Komutanı Ömer Paşa tarafından bastırılması ve bu memlekete tamamiyle boyun eğdirilmesi sıralarında bütün güney Slavlarının isteklerine uyan Avusturya - Macaristan hükûmeti, Babıâliye bir ültimatom vererek Türk kuvvetlerinin Karadağ'dan çıkmalarını sağlamış ve Karadağ'ı büsbütün ezilmekten kurtarmıştı. İşte bunlar olurken Çar Birinci Nikola, Karadağ meselesini kutsal yerler meselesiyle karıştırarak İstanbul'da bazı isteklerde bulunmıya karar vermiş, fakat bu işde geç kalmıştı. Bu arada Çar Nikola, İngiltere'nin Petersburg Elçisi Lord Seymour'u Granduşese dâvet ettirip görüşürken sözü Türkiye'nin durumuna getirmiş (9 ocak 1853 akşamı) ve ilk defa olarak «Hasta Adam» (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 459) tâbirini kullanmıştı. Ölmesi her an beklenebilen bu «Hasta Adam», birdenbire can verdiği takdirde genel siyasî durumun çok karışacağından duyduğu endişeyi ileri sürerek her şeyden önce İngiltere ile Rusya'nın bu mesele üzerinde şimdiden anlaşmaları gerektiğini belirtmişti. Kendisi İstanbul'u istemiyordu. Belki bu şehri geçici bir zaman için işgal edecek, fakat sonunda ne İngiltere'nin, ne Fransa'nın ve ne de Rusya'nın elinde kalacaktı. Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerinde yeni bir Bizans İmparatorluğu kurulmıyacağı gibi küçük küçük cumhuriyetler de meydana getirilmiyecekti. Fakat Eflâk ile Buğdan ve Sırbistan ile Bulgaristan bağımsız birer devlet olarak Rusya'nın himayesine gireceklerdi. Buna karşılık İngiltere, Mısır ile Girid'i alacaktı.

Demek oluyor ki Rusya, Balkanlara kadar ilerliyecekti. Eflâk, Buğdan, Sırbistan ve Bulgaristan gibi dört küçük devletin Rus himayesine girmelerinin ne demek olduğunu anlamak için uzun boylu kafa yormağa lüzum yoktu. Çünkü aynı yollardan geçen Kırım, Gürcistan ve Lehistan gibi küçük devletlerin uğradıkları âkıbet meydanda idi. Doymak bilmiyen toprak hırsı ile Çarlığın, tıpkı bunlar gibi, kurulacağını teklif ettiği dört küçük devleti de ilk fırsatta yutacağına şüphe edilemezdi. Tabiî olarak İngiltere, Çarın bu teklifini, yaşamak kudretinde olduğu kanaatini beslediği Osmanlı İmparatorluğunun çökmesini çabuklaştıracağını, halbuki böyle bir şeyin vukuunu asla menfaatlerine uygun bulmadığını ileri sürerek, resmen reddetti.

Paris Kongresi

Anlaşılıyor ki Rusya, Büyük Petro'danberi hayalinde yaşattığı bir ülküyü gerçekleştirmeğe, yani Osmanlı Devletini çökertmeğe şimdi karar vermiş bulunuyordu. Fakat bu işde İngiltere'yi karşısında bulacağını hiç şüphe götürmiyecek bir şekilde anlamıştı. Öte yandan kutsal yerler meselesini ortaya attığı anda Fransa'nın da Rusya aleyhinde hareket edeceğine şüphe yoktu. Yakındoğu işleriyle yakından ilgili dördüncü büyük devlet olan Avusturya - Macaristan'ın da kendi tarafına geçeceğini bekliyemezdi. Çünkü bu İmparatorluğun Memleketeyn ve Balkanlarda büyük hayatî menfaatleri vardı ve buraların Rus eline geçmesine razı olamazdı. Bununla beraber Çar Birinci Nikola, bu işe girişmeğe kararını vermiş, Türk - Rus sınırlarında ordular yığmağa başlamıştı. İstanbul'da da, sonu bir savaşa müncer olacağını kuvvetle umduğu bir diplomasi teşebbüsüne girişti.

Bu diplomasi teşebbüsü, olağanüstü Büyük Elçi sıfatiyle Prens Mençikof'un şubat 1853 te İstanbul'a gelmesi ve Rusya'ya daha geniş menfaatler sağlamak, daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğunu ya savaşsız teslime, yahut da savaş yapmıya zorlamak amaciyle «Makamat - ı Mübareke» meselesini, dünyaya meydan okurcasına yeniden kurcalamıya başlaması olmuştur. İstanbul'da çok kaba, diplomasi usullerine aykırı hareketlerle «Makamat - ı Mübareke» meselesinde Çarın onuruna dokunulduğunu iddia ettiği bazı noktalar hakkında şikâyetlerde bulunarak bunların onarılmasını istiyen Prens Mençikof, görüşmeğe tenezzül etmediği Türk Hariciye Nazırı Fuad Paşayı düşürmeğe muvaffak oldu. Fakat bu «yarım tedbiri» kâfi görmiyerek 19 nisan 1853 tarihli bir nota ile Babıâliden şunları istedi: 1) Kutsal yerlerden Ortodokslara ait bulunanlar hakkında bir ferman çıkarılması, 2) Kutsal mezar kubbesinin onarılması işinin yalnız Rum Patriğine ait bir hak olduğuna dair ikinci bir ferman yayınlanması, 3) „Senet şeklinde bir andlaşma yapılarak Rum - Rus mezhebine verilmiş olan imtiyazların muhafaza edileceğinin garanti edilmesi.

Tehlikeli bir anlaşmazlığa düşmekten kaçınan İngiliz hükûmeti, Fransa ile anlaştıktan sonra İstanbul'da aracılık rolünü oynıyarak Babıâli'yi istenen iki fermanın çıkarılmasına ikna etti. Gene İngiliz Elçisinin öğütlerine uyularak «senet» meselesinin halli sonraya bırakıldı. İki ferman işe mayıs başlarında çıkarıldı. Fakat Mençikof, bunlarla yetinmiyerek 6 mayıs 1853 te verdiği bir ültimatomla «senet» şeklinde bir andlaşmanın da hemen imzalanmasında ayak diredi ve aynı zamanda bu andlaşmanın metnini ekli olarak Babıâli'ye gönderdi. Bu andlaşma tasarısında Mençikof, birinci derecede Osmanlı İmparatorluğu içinde Ortodoks Kilisesinin himayesi hakkını istiyordu. Her ne kadar Ortodoks Kilisesinin himayesi, Ortodoks tebaanın himayesi demek değilse de andlaşma maddelerini pervasızca ve sırf kendi işine geldiği şekilde yorumlamakta büyük bir maharet sahibi olan Rus diplomasisine karşı gösterilen itimatsızlık tamamiyle yerindedir. Nitekim 1774 Küçük Kaynarca Andlaşmasının müphem ifadelerinden Türkiye'deki Ortodoksların himayesi hakkına malik bulunduğunu çıkarmış, birçok defalar, meselâ 1821 de Çarın böyle bir hakkını ileri sürerek olur olmaz isteklerde bulunmuştu. Şimdi de Babıâli, böyle tehlikeli bir ifade ile bile bile milletlerarası bir taahhüde girmeği tabiî olarak kabul edemezdi. Yalnız Türk devlet adamları değil, vicdanlarında birazcık olsun adalet ve hakkaniyet duygusu taşıyan bütün dünya diplomatları, bu düşüncede birdiler. İşin aslına bakılacak olursa böyle bir teklif, bağımsız bir devlet kavramı ile telifi kabil olmıyan bir hareketti. Bu yüzdendir ki Osmanlı Hükûmeti ve Büyük Divan, vaktiyle Hünkâr İskelesi Andlaşmasını imzalamış olup Rus dostu diye tanınan Hüsrev Paşanın da oyu dahil olmak üzere, Rusya ile iyi komşuluk ve dostluk münasebetlerinin devamı için herkeste mevcut iyi niyete, kuvvetli ve samimî isteğe rağmen, Rus ültimatomunu reddetti (10 mayıs 1853). Bununla beraber Mençikof, müzakereleri kesmiyerek 21 mayısa kadar İstanbul'da kaldı ve birkaç defa, isteklerinden hiçbir fedakârlık yapmamak şartiyle, Babıâliye ve Padişaha başvurdu. Fakat bunlarla da hiçbir şey elde edemeyince, bütün elçilik heyetiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldı.

Bu olaydan sonra da Ruslar. Babıâliyi

başka yollardan isteklerini kabule zorlamağa çalıştılar: Rus Hariciye Nazırı, Osmanlı Hariciye Nazırı Reşit Paşadan bir hafta içinde Rus isteklerinin imzalanmasını istedi. Babıâli, bunu da reddetti, fakat olağanüstü bir elçi vasıtasiyle Petersburg'ta müzakerelere hazır olduğunu bildirdi. 4 haziran 1853 te Padişah Abdülmecit, Hıristiyan mezheplerin, hususiyle Rum Ortodokslarının haklarını koruyacağına dair bir ferman çıkardı. Çar ise bir yandan ordularını sınır boylarına yığarken bir yandan da Avusturya - Macaristan hükûmeti vasıtasiyle Babıâliyi Rus isteklerinin kabulüne razı etmeğe çalıştı. Sonunda şimdilik Eflâk ile Buğdan'ı, Türkler tarafından Rus istekleri kabul edilinceye kadar, rehin olarak işgal edeceğine dair bir beyanname yayınladı (26 haziran 1853). Temmuzun 2 sinde de Rus orduları Prut Irmağını geçtiler.

Bu Rus saldırganlığı İstanbul'da barışı bozan bir hareket olarak sayıldı. Fakat Babıâli, İngiliz ve Fransız elçilerinin öğütleriyle hemen savaş ilân etmiyerek şimdilik bir protesto ile yetindi. Bu arada İngiliz, Fransız ve Prusya temsilcileri Viyana'da Avusturya - Macaristan Hariciye Nazırı Kont Buol = Schauenstein ile müzakerelerde bulunarak aracılık yapmıya karar verdiler. «Viyana Notası» diye tanınan yazıyı hazırlıyarak Babıâli ile Rus hükûmeti arasında yeniden temasın başlamasını sağlamak istediler. Ruslar buna yatkın görünüyorlardı. Fakat Babıâli, Viyana Notasını olduğu gibi kabul etmiyerek bazı noktalarını değiştirdi. Değişik şekliyle Viyana Notasını da Ruslar kabul etmediler. Hattâ ayrı bir nota ile Rus emellerini büsbütün açığa vurmaktan bile çekinmediler. Bunun üzerine devletler, aracılık yapmaktan vazgeçtiler. Bir manevra dâvetinden faydalanarak Çar Nikola, Avusturya - Macaristan ve Prusya Hükümdarlariyle Ölmütz ve Varşova'da buluştu. Bunların aracılığı ile Viyana Notasının kabulü için İstanbul'da yapılan son teşebbüsler, Rus isteklerinin aynı kalmakta devam etmesi yüzünden bir netice vermedi. İstanbulda toplanan yüz yetmiş iki kişilik Büyük Şûra, Rus saldırganlığı karşısında savaş ilânına karar verdi (4 ekim 1853).

Böylece resmî olarak savaş başlamış oluyordu. Türk diplomasisi, son dakikaya kadar iyi niyet ve uysallık göstermişti. Fakat neticede savaşın çıkmasını önlemeğe muvaffak olamamıştı. Çünkü Ruslar, savaşsız, olmazsa savaşa zorlamak suretiyle Osmanlı Devletini yıkmağa, hiç olmazsa kuvvetli bir vuruş indirerek çöküntüye yaklaştırmağa karar vermiş bulunuyorlardı. Gerçekten de Rusya, Hünkâr İskelesi Andlaşmasına benzer bir andlaşma ile Türkiye'yi kendine bağlamak azmindeydi. Hele Tanzimatın ilânındanberi kuvvetlenmeğe yüz tutmuş gibi görünen Osmanlı İmparatorluğuna, Rus siyasî geleneğine göre her ne pahasına olursa olsun canlanmıya meydan vermemek lâzımdı. Bu maksatla Mençikof, İstanbul'a geldiği zaman eskiden Hünkâr İskelesi Andlaşmasını imza etmiş olan Hüsrev Paşayı ziyaret ederek Rus taraftarı, daha doğrusu Rus hizmetkârı bir hükûmeti iktidar mevkiine getirmeğe yeltenmişti. Bütün bu çalışmaları istediği sonucu vermeyince artık savaşmaktan başka çare kalmamıştı. Şu nokta hiç unutulmamalıdır ki milletlerarası herhangi bir meselenin adalet ve hakkaniyete uygun bir şekilde düzenlenmesi için sadece bir tarafın iyi niyeti ve uysallığı kâfi değildir. Her iki tarafın da aynı duygularla hareket etmesi şarttır. Aksi takdirde ne kadar uğraşılsa işin içinden çıkmanın yolu bulunamaz. Nitekim Büyük Kırım Savaşına müncer olan «Makamat - ı Mübareke» meselesi ve bununla ilgili olmak üzere yapılan büyük diplomasi savaşı, bu sözleri pekleştiren tarihin en canlı misallerinden biridir. Türk diplomasisi son haddine kadar barışı korumak azminden ayrılmamış, barışı kurtarmak için mümkün olan her fedakârlığı yapmıştı. Buna rağmen muvaffak olamayınca savaşmayı göze almaktan asla kaçınmadı. Çünkü insan gibi yaşamak için dövüşmek lâzım gelmişti. Varlığını savunmak için giriştiği bu korkunç boğuşmada elde ettiği parlak başarılar, bu milletin yaşamak kudretini ve kararını bütün dünyaya isbatetti.

Yalnız Türkler değil, bütün dünya oyu, Rusların haksız oldukları düşüncesinde birdi. Bu hakikat sadece kuru bir sempati gösterisi veya mânevi desteklemelerle değil, fakat doğrudan doğruya Türklere yapılan askerî yardımlarla sabit olmuştur. Dünyanın adalet ve hakkaniyete bağlı milletlerinden olan batının İngiliz ve Fransızlar gibi iki büyük milleti Avrupa barışını pervasız ve uğursuz bir menfaat politikası yüzünden bozan, hür milletlerin düşmanı Çarlık Rusyası'na karşı, Türklerle omuz omuza dövüştüler ve Kırım topraklarında birbirine karışarak akan Türk, İngiliz ve Fransız kanlariyle, kara kuvveti yıkarak adalet ve hakkaniyeti muzaffer kıldılar.

Murahhaslar grup halinde

Bu savaşın muharebelerinden ve askerî hareketlerinden ayrı ayrı burada bahsetmiyeceğiz. Yalnız gerek Kafkasya'da, gerekse Tuna cephesinde genel olarak Türk silâhlarının parlak başarılar kaydettiğine ve sonradan asıl muharebe sahnesinin Kırım topraklarına intikal ederek Türk, İngiliz, Fransız ve Sardunya kuvvetlerinin, kesin sonucu burada aldıklarına işaret etmekle yetineceğiz.

Türk donanmasının bir Rus baskıniyle Sinop'ta batırılması (30 aralık 1853) üzerine Londra ve Paris'te uyanan galeyana rağmen İngiltere Hükûmeti, hâlâ barış yoliyle meseleyi halletmek taraftarlığını güderek uyuşturma yollarını aradı. Babıâli buna razı oldu ise de, Eflâk ve Buğdan'ın boşaltılmasına yanaşmıyan Çar, bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Paris Hükûmetinin teklifiyle İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya diplomatları Viyana'da müzakerelere girişerek savaşın sonunda, çarpışan iki devletin sınırlarında hiçbir değişiklik yapılmıyacağını ilân ettiler (5 aralık 1853). Türkiye bu kararı iyi karşılamış, fakat Ruslar hiçbir surette bunu kabule yanaşmamışlardır. 27 ve 28 şubat 1854 te Fransa ile İngiltere Hükûmetleri Petersburg'a bir ültimatom göndererek nisanın 15 (İngilizler 30)ine kadar Memleketeyn'i boşaltmasını istediler, bunu yapmazsa Rusya'ya savaş ilân edilmiş sayacaklarını bildirdiler. Böylece ara bulmak için sarfolunan bütün gayretlere rağmen savaşın önüne geçilememiş, tersine olarak savaşın genişlemesi sonucuna varılmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğü ve ayakta durması, o zamanki İngiliz siyasetinin ana prensiplerinden biriydi. Bundan dolayıdır ki İngiltere, Rusya'ya karşı savaşa giriyordu. Fransa için de aynı siyasî sebep birinci derecede önemli bir âmildi. Fakat bundan başka önce Cumhurbaşkanı iken bir hükûmet darbesiyle Fransız tacını giymiş olan Üçüncü Napoléon, mevkiini sağlamlaştırmak amaciyle büyük bir dış zafer kazanmak, bu sayede kendisini destekliyen Katolikleri memnun etmek ihtiyacını duyuyordu.

Bu arada Viyana toplantılarında bir protokol imzalanmış (9 nisan 1854) ve bunda Fransız - İngiliz ültimatomunu Avusturya ile Prusya uygulamışlardı. Aynı zamanda Viyana Konferansına iştirak eden bütün devletler, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve Avrupa devletler dengesine daha sıkı bir şekilde bağlanması için garantiler elde edilmesi esaslarını kabul ediyorlardı. 12 nisan 1854 te İngiltere ile Fransa, Türkiye ile bir ittifak andlaşması imzalıyarak denizde olduğu gibi karada da askerî yardımda bulunacaklarına söz verdiler. Aynı suretle Avusturya ve Prusya devletleri de anlaşarak (20 nisan 1854) Alman menfaatlerinin korunmasına, Avusturya tarafından Rusya'dan Memleketeyn'i boşaltmasının istenmesine, Memleketeyn'in Rusya'ya ilhakı veya Rus kuvvetlerinin Balkanları aşması savaş sebebi sayılacağına karar verdiler. Bu anlaşma, 3 haziranda Petersburg'a bildirildi ve gereğinin yapılması istendi. Babıâli ile Avusturya arasında 14 haziranda imzalanan bir anlaşma ile Rusların Memleketeyn'i boşaltmalarının sağlanması için gerekirse Türk ve Avusturya ordularının müştereken olarak harekete geçecekleri sözleşildi. Rusya, Avusturya'nın isteğine 29 haziranda cevap vererek Rusya'nın hakları korunacağına dair garanti verildiği takdirde 9 nisan tarihli Viyana protokolündeki esasları kabul edeceğini bildirdi. Viyana'da toplantı halinde olan konferans bu Rus beyanatını kâfi görmiyerek, 23 temmuzda aşağıdaki dört şartın kabulünü teklif etti: 1) Rusya'nın Eflâk, Buğdan ve Sırbistan üzerindeki himaye hakları sona erecek ve bu memleketlerin hakları büyük devletler tarafından hep birlikte garanti olunacak. 2) Tuna üzerinde gemiler tamamiyle serbest olarak işliyecekler ve 1815 tenberi yürürlükte bulunan kurallara riayet olunacak. 3) 1841 Boğazlar Sözleşmesi, Avrupa muvazenesi menfaatlerine uygun olarak ve Rusya'nın Karadeniz'deki kuvvetlerinin zayıflatılması esası kabul edilmek suretiyle değiştirilecek. 4) Hiçbir devlet Osmanlı Padişahının tebaası üzerinde himaye hakkını istiyemiyecek, fakat beş büyük devlet, Padişahın hükümranlık haklarına dokunulmaması şartiyle, Türkiye'deki Hıristiyanların haklarını koruyacaklar. Bu programa oylarını katmış olan Avusturya ile Prusya'nın bütün öğütlerine rağmen Çar Hükûmeti, 26 ağustos 1854 te teklifi reddetti.

Bu arada müttefikler, 58.000 kişilik bir kuvvetle Kırım'a çıkmışlar, bir Rus ordusunu yendikten sonra Sivastopol'u kuşatmağa başlamışlardı. Kara ve denizde yenilen Ruslar, siyasî durumun da gittikçe kendi aleyhlerinde geliştiğini görerek, üç ay önce reddetmiş oldukları dört maddelik teklifi kabule hazır bulunduklarını bildirdiler (28 kasım 1854). Fakat bundan iki gün önce Avusturya ile Prusya, 2 aralıkta da Avusturya ile Fransa ve İngiltere, birer savunma ve saldırma andlaşması

imzalamışlar ve önce hep birlikte uyuşmadan tek başlarına Rusya ile müzakerelere girişmiyeceklerini kararlaştırmışlardı. Bundan başka 1855 yılı ocağının sonlarında Sardunya Devleti de, İtalya Birliğini vücuda getirmek için büyük siyasette bir rol oynamış olmak amaciyle, müttefiklerle birlikte Rusya'ya karşı savaşa girmişti. Çok geçmeden Çar Birinci Nikola, bütün hayatını Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak yolunda geçirdikten ve bütün faaliyetini bu uğurda harcadıktan sonra, öldü (2 mart 1855). Yeni Çar İkinci Aleksandr, barış taraftarıydı. Fransa, şimdiye kadar sadece tehdit ve gösterilerle Rusları korkutmıya çalışmış olan Avusturya'yı harekete geçmeğe ve biran önce Rusların, müttefik şartlarını kabul etmelerini sağlamıya teşvik ediyordu. Bu baskının etkisiyle 15 mart 1855 te Türkiye, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya'nın iştirakiyle gene Viyana'da bir sıra konferanslara başlandı. Müzakereler sırasında Rusya'nın Karadeniz'deki kuvvetini azaltmak amacını güden bütün teklifler, 23 temmuz 1854 tarihli programın öteki noktalarını kabule hazır olan Ruslar tarafından reddolundu ve bu konferanslardan da bir sonuç sağlanamadı.

1855 yılı içinde yapılan askerî hareketler, Sivastopol'un düşürülmesi, Rus donanmasının tamamiyle yokedilmesi ve Rus ordularının her tarafta yenilmesi sonucunu vermişti. Kış gelince yeniden diplomasi faaliyetine başlandı. Avusturya Hariciye Nazırı Kont Buol, Fransız elçisiyle anlaşarak ve İngiliz temsilcisinin de oyunu alarak hazırladığı bir ültimatomu, 16 aralık 1855 te Petersburg'a gönderdi. Bu Viyana ültimatomunda Ruslardan şu beş şartın kabulü isteniyordu: 1) Memleketeyn üzerinde Rus himayesinin sona ermesi. 2) Tuna ve mansabının serbestliği. 3) Karadeniz'in tarafsız bir hale konması. 4) Padişah, Hıristiyan devletlerle müzakere ederek kararlaştırılacak esaslara göre Türkiye'deki Hıristiyanların durumunu düzeltecek tedbirler alacak. 5) Savaşan devletler, barış konferansı sırasında Avrupa'nın genel menfaatleri için daha başka teklifler ileri sürmek hakkını muhafaza edecekler. Bu ültimatom henüz Petersburg'a varmadan, Rus Şansölyesi Nesselrode de 23 aralık 1855 te Viyana'ya bir barış esasları tasarısı göndermişti. Rus tasarısına göre Boğazlar kapalı kalacak ve Karadeniz'de donanma yapılmıyacaktı. Avusturya ültimatomunu alan Rus Hükûmeti, prensip olarak ültimatomdaki teklifleri kabule hazır olduğunu bildirdi (5 ocak 1856). Yalnız beşinci noktadan vazgeçilmesini istediyse de Avusturya'nın yeni bir tehdidi, aynı zamanda beşinci şartın fazla izam edilmemesi hakkındaki teminatı üzerine, tamamiyle kabul etti (16 ocak 1856). Bunun üzerine Türkiye, Avusturya, İngiltere, Fransa ve Rusya, Viyana ültimatomunu barış müzakerelerine esas olarak kabul ettiler (1 şubat 1856) ve 25 şubatta Barış Kongresi Paris'te açıldı.

Osmanlı İmparatorluğu içinde yapılacak bir takım yeni ıslahat tedbirleri vâdeden 18 şubat 1856 fermanının yayımlanmasından tam bir hafta sonra toplanan Paris Kongresinde Türkiye'yi Âli Paşa ile Cemil Bey, İngiltere'yi Lord Clarendon ile Lord Comley, Fransa'yı Kont Walewski ile Baron de Bourqueney, Avusturya'yı Kont Buol ile Von Hübner, Sardunya'yı Kont Cavour ile Marquis de Villamarina, Rusya'yı ise Kont Orloff ile Baron de Brunnow temsil etmişlerdir. 21 şubatta Avusturya, Fransa ve İngiltere temsilcileri bir araya gelerek Kongrede konuşulacak meseleleri sıraya koydular. 25 şubatta yapılan ilk genel toplantıda, 31 marta kadar sürecek bir

Paris Kongresindeki âza

Soldan sağa ve yukardan aşağı: Fransa: Bourqueney, Walewski; Avusturya: Buol, Hübner; İngiltere: Clarendon, Comley; Rusya: Orloff, Brunnov. Sardunya; Cavour, Villamarina; Türkiye: Âli Paşa, Mehmet Cemil Bey.

mütareke imzalandıktan sonra, Viyana ültimatomundaki beş nokta esas alınarak müzakerelere başlandı. Rus temsilcileri, aldıkları talimata göre her şeye itiraz edecekler, fakat sonunda hiçbir şey üzerinde ayak diremiyeceklerdi. Çeşitli meselelerde birbirinden ayrılan İngiliz ve Rus görüşleri, Fransa'nın gayretiyle mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırıldıktan sonra dokuzuncu oturumda (14 mart 1856) müzakereler bir andlaşma metni kaleme alınabilecek kadar ilerlemiş ve bunu yapmak için Âli Paşa ile İngiltere, Fransa, Avusturya, Sardunya ve Rus ikinci temsilcilerinden teşekkül eden bir komisyonun seçilmesi mümkün olmuştu. 1841 Boğazlar Sözleşmesine imza koymuş olan bir devlet sıfatiyle Prusya da Paris Kongresine dâvet olundu. Bu devletin temsilcileri olarak Freiherr von Manteuffel ile Graf von Hatzfeld, 18 martta Kongreye katıldılar. Barış andlaşması ise 30 mart 1856 pazar günü imzalandı.

Paris Barış Andlaşması, 34 madde ile bir ek ve geçici maddeden; Boğazlara, Karadeniz'de bulundurulacak savaş gemilerine ve Aaland adalarına aidolmak üzere ayrı ayrı üç uzlaşma (convention) dan; bir de savaş sırasında tarafsızların haklarına dair bir beyanname (déclaration) den ibarettir. Karadeniz'deki savaş gemilerine ait uzlaşmayı, yalnız Türkiye ile Rusya, Aaland adalarına dair olanı ise sadece Fransa, İngiltere ve Rusya imza etmişlerdir.

Andlaşma maddelerinin esası şunlardır: Rusya, savaş sırasında eline geçirdiği Kars şehriyle kalesini ve başka yerleri geri veriyor (madde 3). Müttefikler de Kırım'da zaptetmiş oldukları yerleri Rusya'ya iade ediyorlar (4). Andlaşmıya imza koyan bütün devletler, Türkiye'nin "Avrupa hukuku umumiyesi ve cemiyeti menafiinden hissedar olmıya dahil olduğunu ilân ederler,, hepsi Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ile bağımsızlığına saygı göstermeyi üzerlerine alırlar ve müştereken olarak tekeffül ederler. Buna aykırı herhangi bir hareketi, genel menfaate dokunur bir mesele sayacaklardır (7). Andlaşan devletlerden herhangi biriyle, Osmanlı Devleti arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, andlaşmayı imzalamış olan öteki devletler aracılık edeceklerdir (8). Padişah 18 şubat 1856 Fermanını, andlaşan devletlere resmen bildirmeyi tensibetmiştir. Bununla beraber Türkiye'nin ne iç işlerine ve ne de tebaasiyle münasebetlerine hiçbir devletin, ne tek başına, ne de ortaklaşa olarak, karışmıya hakkı yoktur (9). Karadeniz tarafsız kalacak, hiçbir devletin savaş gemisi, karakol gemileri müstesna, bu denize girmiyecektir. 1841 Boğazlar Sözleşmesi, bu yolda değiştirilmiştir (10, 11). Türkiye ile Rusya, Karadeniz limanlarında konsoloshaneler bulundurmıya müsaade ederler (12). Tarafsız olan Karadeniz'de ne Türkler, ne de Ruslar tersane bulundurmıyacaklardır (13). Tuna üzerinde gemilerin serbestçe işlemesine hiçbir surette engel çıkarılmıyacak, Avrupalılardan kurulacak bir komisyon ile bir de Tuna'da kıyısı bulunan devletlerin temsilcilerinden teşkil olunacak ikinci bir komisyon, Tuna üzerinde ticaret gemilerinin işlemesi işini düzenliyeceklerdir (15, 16, 17). Bunun kolaylaştırılması için Rusya, Besarabya'da kendi aleyhinde bir sınır düzeltmesine muvafakat eder (20). Rusya'nın bırakacağı bu toprak parçası, Osmanlı himayesindeki Buğdan Prensliğine verilecektir (21). Eflâk ve Buğdan Prenslikleri, Türkiye'nin himayesinde olarak eski imtiyazlarından faydalanmıya devam edeceklerdir (22).

Osmanlı Devleti, bu prensliklerin iç yönetimlerini serbestçe ve millî isteklerine uygun olarak kendi ellerinde bulundurmalarını, oralarda din, mezhep ve ticaret hürriyetini garanti eder. Avrupalılardan teşkil olunacak bir komisyon, Bükreş'teki Türk Komiserinin yanında kalarak Memleketeyn'in durumunu inceliyecek ve gelecek için alınacak tedbirleri kararlaştıracaktır (23, 24). Bu beylikler, millî bir asker kuvveti bulundurabilecekler, her birinde ayrı ayrı idare meclisleri kurulacaktır (25, 26). Babıâli, Memleketeyn'de çıkacak herhangi bir meseleyi, büyük devletlere danışarak düzenlemiye çalışacaktır (27). Sırbistan Beyliği de bundan sonra devletlerin ortaklama kefilliği altında Osmanlı Devletine tâbi olacak, fakat bağımsız ve millî esaslar dairesinde yöneltilecektir (28). Babıâlinin Sırbistan'da garnizonlar bulundurmak hakkı vardır (29). Asya topraklarında Türkiye ile Rusya arasındaki sınırlar, savaştan önceki esaslara uygun olarak saptanacak, Osmanlı - Rus, İngiliz ve Fransız temsilcilerinden teşkil olunacak bir komisyon, hakkaniyet üzere bazı sınır düzeltmeleri yapacak ve işini 8 ay içinde bitirecektir (30). Paris Barış Andlaşması, dört hafta içinde onaylanacaktır (34).

Andlaşmanın imzasından iki hafta sonra İngiltere, Fransa ve Avusturya arasında Türkiye'nin lehinde olarak gizli bir garanti andlaşması daha imza olunmuştur.

Paris Barış Andlaşması, Ondokuzuncu Yüzyılın en parlak siyasî anıtlarından biridir. Osmanlı Devleti için ise, aynı yüzyılın belki de en önemli bir başarısıdır. Bu andlaşma ile imparatorluk, her bakımdan tam bir güvenlik altına alınmış, Avrupa devletleri ailesine resmen kabul olunmuş, maddî olarak da Karadeniz'de Rusya'nın üstün kuvvetinin ortadan kalkması gibi pek önemli bir kazanç elde etmişti. Eğer aslında kabiliyet vardıysa devlet, bundan böyle tam bir güvenle içten kuvvetlenmiye başlıyabilir, bu kadar başka başka yönsemeler besliyen birçok milletlerin tek bir devlet içinde yaşamaları mümkün idiyse, sıkı bir çalışma sayesinde ilerlenebilir ve devlet gençleştirilebilirdi. Fakat bundan sonra da tarih, birçok dış ve iç âmillerin etkisi ile, bunun tam aksini göstermiş, «Hasta Adam» bir türlü dirilememiş, daha doğrusu dirilmesine meydan verilmemiştir.

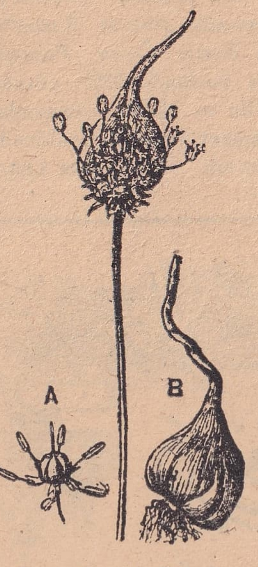
Kısa bibligografya: Felix Bamberg; Geschichte der Orentalischen Angelegenheiten im Zeitraume des Pariser und Berliner Friedens. Sax ve Jorga'nın; Osmanlı tarihleri. Hayreddin; Kırım harbinin tarihi siyasisi. Andlaşma metni bak; Muahedat mecmuası, cilt 4, s. 242 vd.

(Prof. Bekir Sıtkı Baykal)

SARIMSAK — Soğanlı bir bitki. Sarımsağa verilen lâtince «allium» teknik adı altında bu bitkinin yabani soğan, soğan, yabani sarımsak, sarımsak, pırasa gibi çeşitleri toplanmıştır. Bununla beraber asıl sarımsak adı, bildiğimiz çok sert kokulu ve birçok «diş»lerin bir araya gelerek bir «baş» teşkil ettikleri soğana verilmiştir.

Sarımsak, Güney Avrupası memleketlerinin, bilhassa Balkanların yemek pişirimlerinde; Fransa'nın Marsilya şehri ve dolaylarında çok kullanılır. Sarımsak işkembe çorbasına, paçaya, bazı et ve sebze yemeklerine, cacığa hoş bir lezzet verir. Yegâne mahzuru vücude fazla hararet vermesi; yalnız ağızdan değil, vücudün mesamatından dahi keskin ve devamlı kokusunu yaymasıdır.

Sarımsak daha fazla sıcakça iklimlerde yetiştirilir. Sarımsak, filizli dişleri ayrılarak üretilir. Bunlar ilkbaharda bir sıraya ve her istikamete yirmişer santimetre aralıklı olarak üç santimetre derinliğe dikilir. Toprağın yumuşak ve daha ziyade kumlu, bir senedir gübreli ve bu gübreyle başka mahsul vermiş olması gereklidir. Zira yeni gübre sarmısağa fena bir lezzet verir ve başlar fazla muhafaza edilemez. Her dikilen diş, hemen hemen ayni sayıda dişlerin müşterek bir zar - kabuk altında demetlendiği birer baş verir. Bitkinin toprak dışındaki kısmı kuruyunca sarmısak başlarını sökmeli, fazla rutubetini gidermek üzere birkaç gün toprak üstünde bırakmalı, sonra demetleyip kuru ve mutedil yerde saklamalıdır.

Sarımsak : A - Tohum, B. Meyva

Marsilya ve dolaylarında gerek haliyle yemek ve gerek yemeklere karıştırılmak üzere «ailloli» (ayoli) denilen bir sarmısak macunu yaparlar ki reçetesi şudur: Sarmısak dişlerini tahta havanda iyice döverek ince hamur haline getirmeli, damla damla zeytinyağı dökerek daima ayni istikamette olmak üzere karıştırmalı; sonra tuz, bir kaşık su, limon suyu ve eğer istenilirse, süte veya iki yumurta sarısına batırılmış bir miktar ekmek içi ilâve edip gene ayni istikamette olmak üzere iyice karıştırmalı. «Ailloli» yi itidalle kullanmak gerektir, zira fazla münebbihtir.

Sarımsağın bazı tıbbî hassaları vardır. Bunlardan başlıcası sulucan düşürücü olmasıdır. Sarımsaktan solucan ilâcı şu iki tarzda hazırlanır: 1) İki veya üç diş sarımsağı bir müddet sütün veya et suyunun içine bırakmalı, sonra dişleri çıkararak sütü veya et suyunu solucandan şüphe edilen çocuğa içirmeli. 2) Bayat ekmekle güzel bir tirit hazırlamalı, içine iki veya üç diş sarmısak ve biraz zeytinyağı karıştırarak bu tiridi çocuğa yedirmeli. Sarımsağın başka bir hassası da antiseptik olarak kullanılabilmesidir. Bunun için iyi sirkenin içine sarımsak atmalı, bulaşıcı hastalığa yakalanan bir kimsenin bakımı sırasında ellere ve vücude bu sirke ile friksiyon yapmalıdır. Sarımsağın tansiyon yüksekliğine karşı ve diş diş yutulmak suretiyle veremlilere veya ciğerleri zayıf olanlara fayda sağlayıcı hassaları vardır.

Resmî istatistiklere göre memleketimizde 1942 yılında 9.208 hektar toprakta sarımsak yetiştirilmiş ve 15.798 ton mahsul alınmıştır. Bu mahsulün yüzde 29 u Kayseri, yüzde 21 i Balıkesir, yüzde 26 sı sırasiyle Kocaeli, İzmir, Kastamonu, Yozgat, Diyarbakır, Çanakkale, Mardin, Burdur İllerimize, geri kalan yüzde 24 ü de diğer elli üç vilâyetimize düşmektedir. Kayseri İlinin sarmısak yetiştirilmesinde hemen daima en başta gelmesinde pastırmacılığın oynadığı rol aşikârdır.

(A. B.)

SENCER, İSMAİL SAİP — (1871 — 1940) Değerli bir âlimimizdi. Binbaşılıktan emekli Şevki Efendinin oğludur. İstanbul'da Kocamustafapaşa'da doğdu, rüştî ve idadî tahsilinden sonra dört yıl Mülkiye Tıbbiyesine ve bir müddet de hukuka devam etti; Beyazıt'ta Umumî Kütüphane İkinci Hafızı Kütüplüğüne imtihanla getirildikten sonra böylece maişetini temin mecburiyetiyle tahsilini bırakmıya mecbur oldu. Devam ettiği cami derslerini de ikmal ederek Beyazıt Dersiâmlığı pâyesini kazandı. Ölmeden yirmi sene evvel müdürlüğüne geçtiği Beyazıt Umumî Kütüphanesinde yarım asır hizmeti geçti. Hiç evlenmiyerek hayatını tamamen kütüphaneye ve kitaplara hasretti. Kütüphanesindeki odasında yatar kalkar, okur ve ilmî tetkik yapanlardan kendisine müracaat edenlerin müşküllerini hallederdi. Çok mütevazı ve nazikti. Arapça ile Arap edebiyatına vukufu derindi. Birçok ilimlere de vakıftı, ilmi gibi ahlâkı, fazileti de yüksekti. «Keşf-üz-Zunun» un bir kısım yerlerini tashih edip birçok ilâvelerle Kâtip Çelebi'ye bir zeyl yapmıştır. Hususî hayatında elliye yakın kedi beslemekle meşhurdur. Merkezefendi mezarlığına gömülmüştür.

İsmail Saip Sencer

(A. B.)

SERVETİFÜNUN — Yarım asır devamınca edebiyat ve kültür hayatımızda mühim bir mevki tutmuş olan Servetifünun mecmuası, bundan elli beş yıl önce, 1891 yılı 27 martında kurulmuştur. Servetifünun, «Edebiyatı Cedide» ismi altında edebiyatımızda yer alan edebî cereyanın bir organı olarak tanınmıştır. «Edebiyatı Cedide» nin Fikret gibi, Cenap gibi büyük ve ince şairleri; Halid Ziya, Mehmed Rauf gibi en tanınmış romancıları, en güzel eserlerini Servetifünun'da neşrettiler. Fakat Servetifünun'u sadece Edebiyatı Cedide'nin bir organı olarak saymak yalnış olur. Böyle olsaydı, Edebiyatı Cedidenin tarihe karışmasiyle Servetifünun'un da rolü bitmiş olurdu. Halbuki Servetifünun birçok istihaleler geçirerek yaşamakta devam etti. «Fecriâti» ciler, bunlardan sonra gelen «Yeni Edebiyat» çılar; nihayet bugüne kadar sürüp gelen genç nesil, Servetifünun sahifelerinden geçerek feyiz aldılar. Bugün her zümreye, her nesle mensup ili kalem tutarların Servetifünun'a ilgi göstermelerinin sebebini burada aramak lâzımdır.

Servetifünun'un kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz'dür. Ahmet İhsan, daha yirmi yaşlarında bir gençken neşriyat hayatına atılmış, «Umran» adlı bir mecmua çıkarmıya başlamıştır. Ahmet İhsan güzel bildiği fransızcasiyle, «Umran» ın son sayılarında, Jules Verne'in «Seksen Günde Devriâlem» romanını da tefrikaya başlamıştı. O devirde Jules Verne, yazdığı ilmî - fantastik romanlariyle bütün dünyanın dikkatini çekmekteydi. Buhar devri, yeni keşifler, insanlığa yepyeni bir âlemin kapılarını açmıştı. Jules

Verne bu kapıyı aralıyarak, yeni âlemi seyretmek fırsatını bulan nadir bahtiyarlardan biriydi. Bilgi ve zekâsını süsliyen geniş muhayyelesi sayesinde ancak elli yıl sonra hakikat haline gelebilecek birçok ilmî fanteziler yazan Jules Verne'in Türkiye'de değerini en iyi anlıyan insanlardan biri Ahmet İhsan'dı. «Umran» mecmuası 1888 yılında umumî bir kararla kapandığı zaman, Ahmet İhsan, mecmuanın son sayılarında pek tutmuş olan Jules Verne neşriyatına forma forma devametti. «Seksen Günde Devriâlem» romanından sonra «Gizli Ada», «Deniz Altında Seyahat», «Kaptan Gran'ın Çocukları» büyük bir rağbet kazandı. Ahmet İhsan, Jules Verne romanlarının tercümesinden temin ettiği parayla, 1890 yılında bir arkadaşiyle beraber «Âlem Matbaası» nı satın aldı. Matbaanın eski sahibini de ortak etmek suretiyle «Âlem Matbaası, Ahmet İhsan ve Şürekâsı» şirketini kurdu.

Ahmet İhsan'ın matbaacılığı bu «Âlem Matbaası» ile başlar. Âlem Matbaası kısa bir zamanda büyüdü. Bütün Jules Verne serisi, yavaş yavaş burada neşredilmeğe başlandı. Ama bu iş Ahmet İhsan'ı tatmin etmiyordu. Ahmet İhsan'ın bütün gayesi, resimli bir gazete veya mecmua çıkarmaktı. Ahmet İhsan bu arzusunu, hatıralarında şu sözlerle ifade etmişti: «Ben haftalık bir gazete çıkarmak arzusu içinde kavruluyordum. Ahmet İhsan ve Şürekâsı unvaniyle ufacık matbaamı kurmuştum. Matbaamda mutlaka bir haftalık gazetem olsun, diyordum. Yüz türlü çareye başvurdum. Bir kere gazete imtiyazı almak için eski kanun, müdürü mesul otuz yaşında olmalıdır, diyordu. Ben ise yirmi bir yaşındaydım.»

Hem Abdülhamid'in yeni bir mecmua imtiyazı vermediğine göre, mevcut gazetelerden biriyle bir anlaşma yaparak o gazeteye bir ilâve çıkarmaktan başka yapılacak bir şey kalmıyordu. O sıralarda İstanbul'da rumca "Konstantinopolis„ gazetesinin sahibi D. Nikolaidi'nin öğleden sonraları çıkan «Servet» gazetesi vardı. Ahmet İhsan bu gazetede mütercimlik yapmaktaydı. «Servet» gazetesinin sahibi, küçük bir ücret karşılığı gazetesine bir fennî ilâve çıkarmak müsaadesini almayı kabul etti. Gerçekten de müsaadeyi aldı. Ahmet İhsan kısa bir zamanda hazırlıklarını tamamladı. «Bible House» dan kira ile manzara kalıpları tedarik etti. Nihayet 1891 yılı 27 martında, Servetifünun'un birinci sayısı çıktı. Bu birinci sayı, iki sahifelik kapak hariç, on sahifeden ibaretti. Birinci altı ay bittikten sonra, münderecat on iki, kapak dört sahifeye çıkarıldı. Ahmet İhsan, Servetifünun'un ilk altı sayısı için hatıralarında şunları yazmaktadır: «Servetifünun'un altı nüshasını, Babıâli yokuşunun köşe başı şimşir hakkâklarına yaptırdığım resimlerle, Mercan'daki Bible House'dan kiraladığım galvanolarla, Paris'te bir ajanstan getirttiğim ecnebi meşahiri portreleriyle donatmıştım.»

Avrupa mecmualarını takibeden, onların baskılarındaki nefaset ve güzelliği gören ve anlıyan Ahmet İhsan'ı, Servetifünun'un o günkü baskı vaziyeti tatmin etmekten çok uzaktı. Ahmet İhsan, mecmuaya yeni bir veçhe verebilmenin ancak bir Avrupa seyahatiyle mümkün olabileceğine kani oldu. Mecmuasının altıncı sayısını hazırladıktan sonra 1891 yılı mayısında İstanbul'dan Avrupa'ya hareket etti. Ahmet İhsan, Viyana, Berlin, Paris'te bir müddet kaldıktan sonra zengin intibalarla yurduna döndü. Bu Avrupa seyahatinin Servetifünun'un çehresi üzerinde çok büyük tesirleri oldu. Ahmet İhsan Avrupa'da, İstanbul manzaralarına ait birçok klişeler yaptırmıştı. Ayrıca kendisi de çinkografi üzerinde etüdler yaptı. Yeni usulle yapılıp mecmuada basılan «Ortaköy Camisi», «Kızkulesi» gibi manzaraların, memleket ölçüsünde büyük tesirleri oldu. Saray ve Babıâli Ahmet İhsan'ın mecmuasına ilgi göstermiye başladı. O zamanlar Sarayda mabeynci bulunan Ahmet İhsan'ın bazı okul arkadaşlarının tavassutiyle Ahmet İhsan'ın mecmuasına Dahiliye Nezaretince aylık 3240 kuruş tutarında bir tahsisat bağlandı.

Servetifünun ilk yılında, hemen hemen münhasıran Ahmet İhsan tarafından doldurulmaktaydı. Ama 1892 yılında, mecmuayı süsliyen imzalar arasında Ahmet Rasim'le Mahmut Sadık'ın ve Besim Ömer Paşanın isimleri de görülmiye başlandı. 1893 yılında Servetifünun, istikbalin en büyük romancılarından biri olmıya namzet bulunan Uşakizade Halid Ziya'yı da kazandı. 1895 yılına kadar

"Servetifünun„ un ilk sayısı

mecmua, sadece ilmî ve fennî bir mahiyet taşımaktaydı. 1895 yılı 22 haziranından itibaren gazeteye sekiz sahifeden ibaret siyasî bir kısım ilâve olundu. Bu suretle mecmua o tarihten itibaren siyasî bir renk almış oldu. Gene bu yıldan itibaren Recaizade Ekrem, Halid Ziya, Tevfik Fikret daha muntazam bir surette mecmuaya yazı yazmıya başladılar. Bir yıl sonra da, yani 1896 senesinde, Cenap Şahabettin, Ali Nâdir, Süleyman Nazif de mecmuaya iştirak ettiler. Bu suretle Recaizade Ekrem Beyin idaresinde olmak üzere, edebiyatta yeni bir fikrî cereyanı temsil eden «Edebiyatı Cedide» nin mümessilleri, daha plânlı ve daha teşkilâtlı bir surette çalışmıya, fikirlerini yaymıya başladılar. 1897 yılı mecmua için bir dönüm senesi oldu. Bu yıldan itibaren Servetifünun'un yazı ailesine Hüseyin Cahid, Ahmet Hikmet, Hüseyin Siret, Mehmet Rauf, Hüseyin Suat da katıldılar. Servetifünun 1898 yılında da gelişmesine devam etti. Bu yılın sayılarını Faik Âli, Mehmet Emin, H. Nâzım, İsmail Safa, Ali Nusret gibi yeni imzalar da süsledi. 1899 yılında bir yandan Ahmet Şuayıp, Hüseyin Cahid içtimaî ve felsefî yazılar yazarken, öte yandan Halid Ziya da, en mühim eserlerinden biri olan «Aşkı Memnu» u tefrika etmiye başladı. Servetifünun 1901 yılına kadar, muntazaman ve herhangi bir ârızaya uğramadan bir yükseliş seyri takibetti. Bu ve bunu takibeden yıllar, Abdülhamid istibdadının en kara günleridir. O zaman için, memleketin en ileri fikirlerini temsil eden bir mecmuanın dikkati çekmemesi mümkün değildi. Bahusus, o devirde jurnalcilik alıp yürümüş, Babıâli piyasasını iyice sarsmıştı. «Musavver Malûmat» gazetesini çıkarmakta olan mürteci ruhlu Baba Tahir de bunlardan biriydi. Bir yandan Saray hafiyelerinin, öte yandan Baba Tahir'in jurnali ve raporları mecmuanın sahibiyle bazı muharrirleri aleyhinde dâva açılmasına sebeboldu; Ahmet İhsan, Hüseyin Cahid ve mecmuanın kontrol memuru bugünkü ağır ceza mahkemelerinin eşiti olan cinayet mahkemesine verildiler. Bu hâdisenin, gerek mecmuanın sahibini, gerek bazı yazarlarını korkuttuğu aşikârdır. Çünkü Servetifünun 1902 yılından itibaren hüviyetini değiştirmiş, sadece ziraate, gübreciliğe, hıfzıssıhhaya dair yazılar neşretmiye başlamıştı. Servetifünun ailesi 1905 yılından itibaren âdeta dağılır gibi oldu. Hüseyin Cahid gibi başta gelen Servetifünun'cular, kendilerini tamamen politikaya vermişlerdi. Bazı yazarlar ise, bir köşeye çekilmişler, kendi âlemlerinde yaşamıya başlamışlardı. Bu arada 1908 Meşrutiyet devri çatıp geldi. Servetifünun eski ehemmiyetini kaybeder gibi oldu. Yıllarca serbest neşriyattan mahrum olan memleket, renk renk çeşitli gazete ve dergilerle doldu. Edebiyatı Cedide, artık rolünü bitirmiş ve dağılmıştı. Bu arada Servetifünun da aynı isimle gündelik bir gazete çıkarmıya başladı. Fakat bu ilk gündelik gazete Servetifünun, neşriyatına bir sene kadar devamedebildi.

Servetifünun nasıl «Edebiyatı Cedide» ye bir beşik vazifesini gördüyse, «Fecriâti» için de aynı rolü oynadı. 1910 yılında «Servetifünun» etrafında toplanan "Fecriâti„ cilerin başlıcaları şunlardı: Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Fazıl Ahmet, İzzet Melih, Refik Halit, Köprülüzade Fuat, Emin Lâmi, İsmail Suphi, Şahabettin, Süleyman, Ali Canip, Emin Bülend, İsmail Müştak, Ali Süha, Ahmet Samim. Servetifünun bu vaziyette Birinci Dünya Harbine kadar devametti ve harb, Servetifünun'un yazı ailesinden herbirini bir tarafa attı. 1914 te gene gündelik gazete çıkardı ve bu gazete harb senelerinde devametti. İstanbul'un işgali üzerine mecmuanın sahibi Avrupa'ya gitmiş bulunduğu için mecmua kapandı ve bu kapanış 1924 yılına kadar sürdü. Aynı senenin 20 kasımında yeniden neşriyata başladı.

Ahmet İhsan Tokgöz *"Servetifünun„ u çıkardığı sıralarda*

Ahmet İhsan 1931 yılında Milletvekili olmuştu. Bu yüzden artık fiilen Servetifünunla uğraşamıyacak bir hale gelmişti. Mecmuayı gençlerin eline verdi. «Servetifünun» harf

inkılâbı üzerine 1928 de aralık ayının altısında 1681/1 numarayla « Uyanış » ismiyle neşriyatına devametti.

1940 yılında « Servetifünun » un ellinci yılı kutlandı. Bu münasebetle « Servetifünun - Uyanış » ın 2275 inci sayısı, fevkalâde bir sayı halinde çıktı. Hayatta olan bellibaşlı bütün « Edebiyatı Cedideciler », « Fecriâticiler » bu sayıya yazı yazdılar.

1942 yılında ise mecmuanın kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz, ebedî olarak gözlerini hayata kapadı ve mecmua bundan sonra bir müddet daha neşriyatına devamederek 26 mayıs 1944 te 2464 üncü sayısiyle tarihe karıştı.

Kısa bibliyoğrafya: Servetifünun koleksiyonları. Ahmet İhsan; Matbuat Hatıralarım, birinci ve ikinci ciltler, 1930, 1931. Servetifünun - Uyanış mecmuası, ellinci yıl, 2275 numara. Servetifünun, Ahmet İhsan'ın ölümüne tahsis edilen nüsha, numara 2419.

(Hasan Âli Ediz)

STREPTOMYCİN — İnsan vücudunu kemiren türlü türlü hastalıklarla çok eski zamanlardanberi kahramanca dövüşen hekimlik, her derde ayrı bir ilâç bulmak emeliyle çok uğraşmış ve hâlâ da uğraşmaktadır.

Hekimler, hastalıkların birbirinden iyice ayırdedilemediği eski çağlarda, onların en korkulu sonucu olan ölüm dedikleri âkıbete de bir ilâç aramışlar, çeşitli nebat ve maddelerden fayda ummuşlardı.

Zaman ve fen ilerledikçe hekimlik alanında da bir sürü yenilikler ortaya çıktı. Bir çok esrarlı hayat hâdisesinin kördüğümü ilmin nurlu elleriyle çözüldü. Mikropların keşfi bu nurlu yolda atılmış en mühim adımlardandır.

Mikroplar ve onların yaptıkları hastalıklar, birer birer aydınlanmıya başlayınca anlaşıldı ki dünya üstünde, göze görünmiyen ufacık canlılardan vücude gelmiş büyük bir âlem vardır.

Havada, toprakta, suda, eşya üzerinde yaşıyan bu canlılar, her gün, her dakika, yeni yeni nesiller halinde doğup yaşamakta, çoğalıp ölmektedirler. Bunların bir kısmı insan vücuduna girerek hastalık dediğimiz arızaları hâsıl ettiği halde birçoğu da insanlara hiçbir zarar vermeden, kendi halinde yaşamakta ve hattâ bazıları insanlara faydalı işler bile görmektedir.

Bunlar içinde en korkulu olanların insan vücuduna saldıran azgın soylar olduğu anlaşıldıktan sonra, hastalıkların tedavisinde yeni bir düşünce ve hekimlikte yeni bir gaye belirdi: Vücuda girip kana, hücre ve organlara hücum eden mikropları, girdikleri yerde öldürmek ve vücudu kurtarmak...

Bu gayeyi sağlamak için türlü ilâç ve vasıtalardan faydalanılması düşünüldü. Mikroplardan aşılar ve bunları hayvanlara şırınga ederek seromlar hazırlandı. Bu arada « Kuşpalazı » na karşı can kurtarıcı mahiyette ve « Tetanos » hastalığına karşı da koruyucu kıymette hususî ve tesirleri katî ilâçların bulunması gibi büyük başarılar elde edildi.

O sıralarda ilerlemekte olan kimya ilminin bulduğu yeni bir takım mikrop öldürücü maddeler ortaya çıktı. Bu kimyevî maddelerin lâboratuvarlarda, cam tüpler içinde, çeşitli mikropları öldürme kudretleri tecrübe edildi ve bunların insan vücuduna tatbikı düşünüldü.

Fakat iş bu kerteye gelince bazı zorluklar başgösterdi; insan vücuduna girip hastalık yapan her mikrop ufak, canlı bir hücredir. İnsan vücudu da ufak ufak hücrelerin teşkil ettiği örgülerden yapılmıştır. Mikroplara karşı tesirli olan herhangi bir madde, ilâç gibi kullanıldığı zaman, vücutta mikrop dediğimiz canlı hücreyi öldürür ki beden hücreleri için de zararlı olacak ve belki onları da öldürecektir.

Şu halde ne yapmalı? Vücuda tatbik edildiği zaman, tatbik edilen şekil ve miktarları, hastalık mikroplarını öldürdüğü halde vücut hücrelerine dokunmıyacak kimyevî maddeler bulmalı...

Hekimlik tâbiriyle söylenmek lâzımgelirse öyle tedavi maddeleri bulmalı ki « Parasitrop » olsun. Fakat « Organotrop » olmasın... Sıtmada quinine, frengide Salvarsan ve Neosalvarsan bu güzel düşüncenin ilk feyizli mahsulleridir. Kimyevî ilâçlar ufkunda açılan bu yeni âlem içinde hekimlik, yıllarca didinip uğraştı. Bu uğraşmaların sonunda bazı muvaffakıyetsizliğe düştü. Bazan parlak sonuçlar aldı. Lâkin, her şeye rağmen, çalışmasına devametti. Altın, gümüş, cıva, bizmut... gibi birçok cisimlerin uzvî mürekkeplerinden, Aniline ve Acridine sınıfından olan bir takım boyalardan yapılan ilâçlarla türlü hastalıkların hususî tedavisi araştırıldı.

Nihayet bu son büyük harbden önce Sulfamide ve Sulfanamide dedikleri kükürt kökünden gelen ve her fabrika tarafından ayrı ayrı adlandırılan yeni bir takım kimyevî ilâçlar, hekimlik âlemine bir güneş gibi doğdular. Bu ilâçlar ağızdan veriliyor, et içine ve damara şırınga ediliyor, vücuda büyük bir zarar vermeden cerahat yapan yuvarlak mikroplara şiddetle tesir ediyorlardı. Bu ilâçlar sayesinde, zatürree, yılancık, menenjit, lohusa humması, kızıl, kan zehirlenmesi (septisemie), anjin, belsoğukluğu gibi hastalıklar kolaylıkla tedavi ediliyor. Bu korkunç hastalıkların insanlık âleminde, yüzyıllarca yaptıkları fenalıkların önüne geçilmesi imkânı hâsıl oluyordu.

Sulfamide'lerin keşfi tedavi alanında ve kimya tedavisinde hekimliğin attığı en büyük adımlardan birisini daha teşkileder.

İş burada da kalmadı. Gayeye sade kimya maddeleri yönünden değil, başka yollardan yürümeyi düşünenler de oldu. Bunların fikri şuydu: Azgın bir mikroba diğer bir mikrobu musallât etmek... Yani hastalık mikrobunu gene başka bir mikropla öldürmek.

Bazı tecrübeler ve görgüler ötedenberi dikkati çekiyordu; eski hekimler, vücutta mikropların yaptığı çıban ve yaralarda ağızdan verdikleri « bira mayası » nın faydasını görüyorlardı. Bira mayası, « Levur » cinsinden bir mikroptu.

Acaba bu mayanın cerahat mikroplarına karşı öldürücü bir tesiri mi oluyordu? Bu mesele bugün hâlâ tetkike muhtaç bir konu halindedir.

Günün birinde İngiliz âlimlerinden Fleming, « stafilokok » dedikleri bir cerahat mikrobunun üretildiği kutuda yeşil renkte bir küfün üredigini ve küfün üremiş olduğu yerlerde cerahat mikrobunun erimiş olduğunu hayretle gördü. Bu küf, «Pénicilium notatum » adını taşıyordu. Bu basit fakat çok önemli olan görgünün açtığı yoldan ilerliyen çalışmalar, (Pénicilline) denilen bir maddeyi ortaya çıkardı (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 28).

Son büyük harbde yapılan geniş tecrübeler gösterdi ki Pénicilline, tıpkı Sulfamide'ler gibi cerahat yapan yuvarlak mikroplara şiddetle tesir etmekte, Sulfamide'lerin iyi geldiği hastalıklarda ve hattâ onların tesir edemediği vakalarda, pek şifalı tesirler göstermektedir.

Şu İkinci Cihan Harbinde Pénicilline sayesinde harb yaralarının cerahatlenip iltihaplanmasının önüne geçilmiş, bu suretle milyonlarca insan muhakkak bir ölümden kurtarılmıştır.

Fakat Sulfamide'lerin ve Pénicilline'in bütün bu iyiliklerine mukabil noksan olan bir tarafı vardı ki o da; cerahat yapan yuvarlak mikroplara şiddetle tesir ettikleri halde tifo, paratifo, dizanteri, verem mikropları gibi « Basil » cinsinden olan mikroplara tesir etmemeleri ve bu mikropların yaptığı hastalıklarda hiçbir şifalı hassa gösterememeleriydi.

İşte Amerikalı Dr. Selman A. Waksman'ın en son yıllardaki orijinal araştırmaları bu noksanı da telâfi etmek üzeredir. Rusya'da doğmuş ve 1910 yılında Amerika'ya gelmiş olan Dr. Waksman California Enstitüsünün Tıp Fakültesinden mezundur. Toprağa karışan bazı mikropların orada uzun müddet yaşıyamadıkları, kirli sulara düşen tifo mikroplarının bu sularda, uzun zaman, hayatî kudretlerini muhafaza edemedikleri Waksman'ın ötedenberi dikkatini çekiyordu. Toprakta bunları öldüren bir mikrobun mevcut olabileceğini düşünüyordu.

Bu tesirli mikrobu toprak içinden bulup çıkarmak için yapılan tecrübeler sırasında, lâvanta çiçeği renginde koloni'ler veren bir mikrop bulundu. Bu mikrop mantarlar sınıfından « Actinomyces levandula » dedikleri bir mikroorganizma idi ki ürerken berrak bir mayi çıkarıyor ve bu mayi basil cinsinden olan mikroplara öldürücü bir tesir gösteriyordu.

Bu çalışmalar devam ederken 1943 nisanında topraktan çıkarılan başka bir mikroorganizma Waksman'ın daha ziyade dikkatini çekti; kendisinin yanında çalışan ve genç bir asistan olan Dr. Albert Schatz tarafından ortaya bir mikroorganizma daha çıkarılmıştı.

Yeni mikrop tetkik edilince görüldü ki bu, «Actinomyces griseus» denilen mantarlar sınıfından « Streptomyces » adındaki bir küftür. İşte bu küfün ifraz ettiği tesirli maddeye « Streptomycin » denildi.

Streptomycin ile yapılan tecrübeler hayret vericidir. Çünkü bu madde Sulfamide'lerin ve Pénicilline'in hiç tesir edemedikleri tifo, paratifo, dizanteri, Malta humması, verem gibi hastalıkların mikroplarına, mükemmel bir surette tesir etmektedir.

Paratifo mikroplariyle bulaştırılmış olan fareler üzerinde Streptomycni ile yapılan tecrübelerde bu ilâçla tedavi edilen farelerin çoğu kurtulmuş, bununla tedavi edilmiyenlerin ise hepsi ölmüştür.

Streptomycin tifoya tutulmuş olan bir kaç insanda da tecrübe edilmiş, bu ilâcın tesiri altında hastanın ateşi çabucak düşmüş, mevcut ihtilâtların da çabucak zail olduğu görülmüştür. Streptomycin ağızdan verilmek, et içine ve damara şırınga edilmek suretiyle kullanılmış, en tesirli yolun damar yolu olduğu anlaşılmıştır.

Barsaklarında tifo mikrobu taşıyan insanlara ağızdan verilen Streptomycin barsağı tifo mikroplarından temizlemiş, bu mikrop taşıyıcıların, etrafı bulaştırma tehlikesi kalmamıştır.

Bütün bu sözlerden anlaşılıyor ki Streptomycin, Sulfamide'lerin ve Pénicilline'in tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ilâçların ilk ikisi yuvarlak cerahat mikroplarına tesir ederlerken sonuncusu olan Streptomycin de basil sınıfından olanları imha edecek, bu suretle hastalıkların tedavisinde tam spesifik ilâçlar arıyan hekimlik, yüzyıllardanberi, arkasından koştuğu emellerinden birisine daha kavuşmuş olacaktır.

Şurası var ki Streptomycin henüz çok yeni bir buluştur. Bu ilâcın miktarı az olduğu için henüz dünya üstünde, geniş tatbikat yapmak imkânı elde edilememiştir.

Böyle olmakla beraber çetin ilim yollarında durmadan çalışan, yorulmadan koşan hekimlik, bugün için pek az olan Streptomycin'i yarın mutlaka, bütün dünyaya yetecek kadar çoğaltmıya muvaffak olacaktır.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

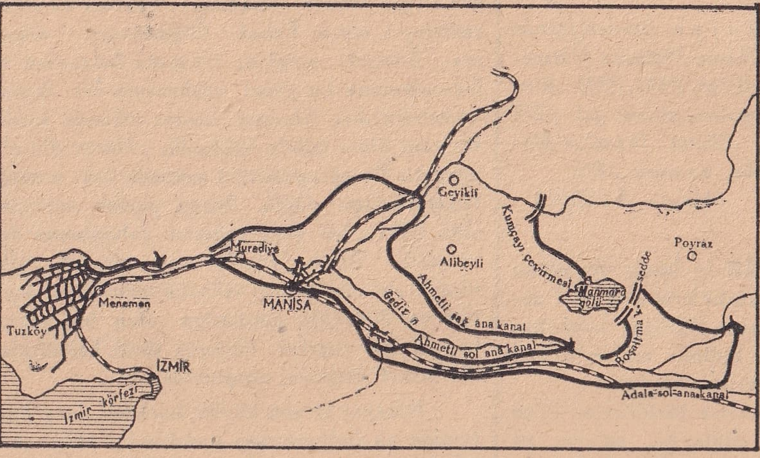
SU İŞLERİMİZ — Yurdumuzda Cumhuriyet İdaresinin tatbik ettiği bir «Büyük Su İşleri» plânı ve çalışması vardır. Biz burada bu mevzu üzerinde okuyucularımızı aydınlatmıya çalışacağız.

Tarihçik: Eskiden çok zengin ormanlarla kuşatılmış bulunduğu belirtilen Anadolu yarımadasında bol yağmurlar ve bu yüzden de bereketli akar sular bulunuyordu. Bunlar için hazneler, sarnıçlar yapılmıştır; harabeleri yurdumuzda çoktur, meselâ bunlardan birinin izine Çorum çevresinde rastlanmaktadır. Orta Anadolu'da çok eskiden sulama tesisleri yapılmıştır; bu tesislerin en güzelini de Konya Ereğlisi'nde görmek mümkündür. Hititler zamanında İvris suyu ile Ereğli ovasının sulanmış olduğunu bugün görebildiğimiz kanal harabelerinin son artıklarından anlıyoruz. İvris suyunun kaynağı karşısındaki kaya üzerine bir «Relief» kazılıdır. Bu «Relief» Hititlere ait olup «Bereket Tanrısı» nın elinde üzüm ve bir başak tuttuğu görülüyor. Bu «Relief» Hititlerin; sulama işine verdikleri değeri kutsiyet mertebesine çıkarmış olduklarını ispat eder.

Orta Asyada Hititlere, Asurlulara, İranlılara, Yunanlılara, Romalılara, Selçuk ve Osmanlı Türklerine izafe edilen bir bendin veya su kemerinin veya kanalın artığına, izine hemen hemen her adım başında rastlanmaktadır. Bunların arasında hâlen yaşamakta bulunan İstanbul hazne bendleri; Mimar Koca Sinan'ın eseri olan Edirne su isâle mecrası; Konya Ereğlisi'yle, Meram, Çarşamba, Iğdır, Yeşilırmağın Ferhat, Kızılırmağın Osmancık ve Malatya, Birdan v. s. gibi sulama tesislerinin varlığı Türkiye'nin bir aralık suculuk alanında hayli yol almış ve ilerlemiş olduğunu ispat eden eserlerdir.

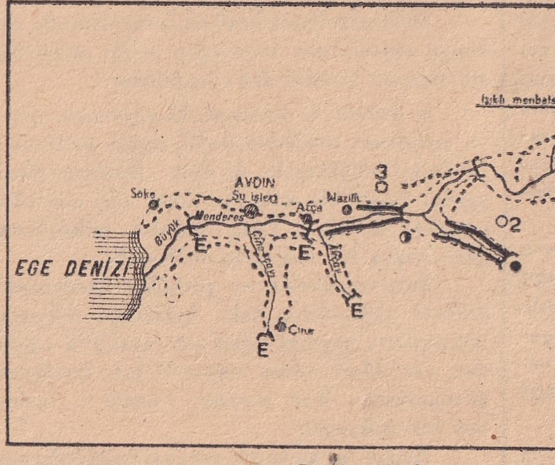
Dağlarla yaylâlar: Cografya bakımından Anadolu yarımadasında dağlarla yüksek yaylâların kapladığı bölgeler, vâdilerle çukur yerlerin tuttukları bölgelere nispetle yirmi misli kadar geniştir. Dağlar üzerindeki tepelerin deniz yüzünden yükseklikleri de 300 metreyi aşar. Meselâ, kuzey bölgede Çoruh ve Fırat vâdilerini birbirinden ayıran Kop dağı 3.300 metre, Ilgaz dağı 2.565, Uludağ 2.493, bütün Torosların en yüksek noktası Medetsiz tepesiyse 3.585 metre yüksekliğindedirler. 1.100 kilometre karelik bir kaide üzerine oturmuş olan ve büyük bir mahrut biçiminde bulunan orta yaylânın Erciyas dağı yüksekliği de 3.916 metreyi bulmuştur. Palandöğen dağının biraz güneyindeki Bingöl dağı 3.650, Ağrı dağından ayrılıp biraz güney batıya doğru sarkan Aladağ 3.251 ve Süphan dağı 4.434 metre yükseklikdedirler. Birkaç örneğini verdiğim bu dağlar dizisi, Türkiye sınırları içinde bir hayli çok olup yer yer yükselmektedirler. Gene deniz yüzünden 1.000-1.500 metre yükselmiş olan yaylâlar dahi oldukça geniş yerler kaplarlar ve Anadolu yarımadası güney doğusundan kuzey batısına doğru meyillidir.

«Büyük Su İşleri» plân ve projelerine esas olan büyük sular: 1) Karadeniz ve Marmara denizi mail sathı — Bu en önemli havza Türkiye arazisinin yarıdan fazlasını kaplamaktadır. Mü-

Gediz havzası

him suları; Çoruh (270 km.), Yeşilırmak (400 km.), Kızılırmak (950 km.), Sakarya (600 km.) dır. 270 kilometre uzunluğunda Susurlu suyu Marmara denizi mail sathının büyük suyunu teşkil eder. 2) Ege denizi mail sathı — Burada Gediz (350 km.), Küçük Menderes (130 km.), Büyük Menderes (380 km.), Meriç (450 km.) suları önemli durumdadırlar. 3) Akdeniz mail sathı — Burada Tarsus (100 km.), Seyhan (450 km.), Ceyhan (350 km.) büyük suları bulunmaktadır. 4) Basra körfeziyle Hazar denizi mail sathı —

Büyük Menderes havzası

Burada Fırat (2.800 km.), Dicle (1.950 km.) suları bulunmaktadır.

Başlıca göllerse; Van gölü (3.690 km²), Tuz gölü (1.100 km²), Beyşehir gölü (640 km²), Eğridir gölü (570 km²), İznik gölü (300 km²), Ulubat gölü (240 km²), Manyas gölü (200 km²), Sapanca gölü (65 km²) dür. Van gölü deniz seviyesinden 1.720 metre yüksek ve derinliği en çok 25 metredir. Tuz gölü deniz seviyesinden 890 metre yüksektir (Bu gölün tuz nispeti 32.2/1000 dir). Beyşehir gölünün denizden yüksekliği ise 1.116 metredir.

Topraklarımızın ziraat bakımından genel durumu: Türkiye esas itibariyle ziraat memleketidir. Arazinin % 58 ini çayırlar, otlak ve meralar; % 14 ünü ekilen topraklar; % 12 sini ormanlar; % 1.5 unu bağ ve bostanlar, % 14.5 unu bir işe yaramıyan topraklar (bu miktarda bataklıklar dahildir) teşkil ederler.

«Büyük su işleri» faaliyetlerimiz: Memleketimizin 1937 yılında başlıyan büyük su işleri faaliyetleri şunlardır: 1) Bataklıkları kurutmak, 2) Taşkın sularını tahribatını önlemek, 3) Kurak araziyi sulamak. Meselâ; a) Eskişehir Şeker Fabrikası için pancar ziraatini genişletmek üzere Eskişehir ovasının sulanması, b) Sakarya'nın munsabında meydana gelmiş olan mühim bataklıkların kurutulması ve bu alandaki ovaların sulanması, c) Akdeniz bölgesine rastlıyan güney illerimizin kurutma ve sulanma işleri, d) Çok kurak bir bölge olan Orta Anadolu Konya ovasının sulanması, e) Fırat, Dicle ve Kızılırmak havzalarında sulama işleri yapılması.

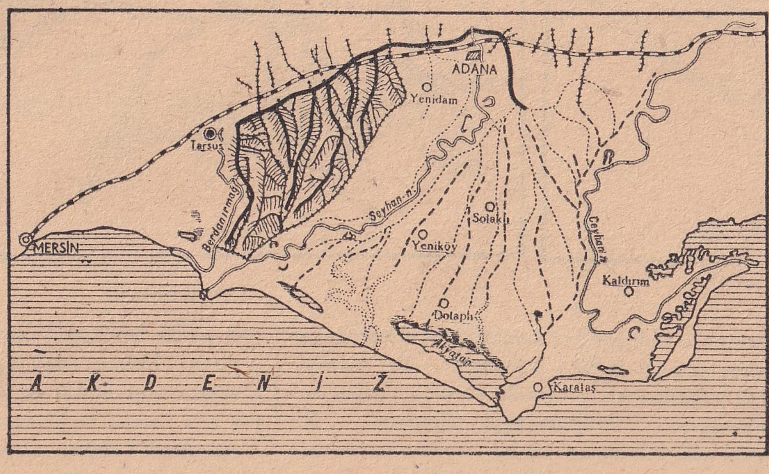
Büyük su işleri için ilk verilen tahsisat miktarı otuz bir milyon liradır. Bu tahsisatla Bursa ovası, Gediz, Büyük Menderes, Yeşilırmak, Seyhan ve Berdam nehirleri havzalariyle Niğde, Konya, Erzincan bölgeleri su işleri programlandırılmış, işe başlanmıştır. Su işlerinin gösterdiği önemli durum, gözönünde tutularak 1941 yılında elli milyon liralık ikinci bir tahsisat daha verildiği gibi İkinci Dünya Harbinin meydana çıkardığı türlü zorluklar, malzeme ve işçi gündeliklerinin artması gibi sebepler yüzünden 1944 yılının ağustos ayı içinde kırk milyon liralık, 1946 bütçesinde de 12 milyon 800.000 liralık bir ödenek daha verilmek suretiyle bugüne kadar verilmiş olan tahsisat yekûnu 133.800.000 lirayı bulmuştur. Bu son tahsisatın, başlanmış işlerin tamamlanmasına ve işlemiye başlamış olanların da esaslı bakımına harcanması şarttır.

Büyük su işlerinin başlıcaları:

Ankara bölgesi: a) Çubuk barajı — Ankara'ya 12 kilometre mesafede Çubuk çayı vâdisinde yapılmıştır. Baraj yerinde vâdinin genişliği 250 metredir. Çubuk çayının bir yılda akıttığı suyun miktarı vasatî otuz milyon metre küptür. Bu miktar kurak yıllarda sekiz milyon metre küp miktarına kadar azalır. Çubuk çayının ölçülmüş tahminî sarfiyatı 1931 de elli beş milyon metre küp, 1932 de otuz üç milyon metre küp, 1933 te sekiz milyon metre küptür. Havuz dolu olduğu zaman su sathı 165 hektarlık bir sahayı kapla-

maktadır. Toplama havuzunun istiap hacmi 12.500.000 metre küptür. Bu baraj Hükûmet Merkezinin su ihtiyacını temin yani su depolarını, park ve bahçelerini beslediği gibi 55.000 dönümlük bir sahayı da sulamaktadır. Ankara'nın ihtiyacı için Çubuk barajından bir senede alınması hesaplanan suyun miktarı üç milyon beşyüz bin metre küptür. Barajın temel kısmında tabanının genişliği, ortalama 44 metre, temele kadar derinliği de ortalama 32 metredir. Kaolin tabakalarına kadar inen derinliği ise 55 metreyi bulur. Barajın başlık kısmında duvar kalınlığı 400 metredir. Barajın inşaatında 40.000 metre küp kaya ve 70.000 metre küp toprak kazılmış, 30.000 ton çimento harcanarak, 120.000 metre küp beton kullanılmıştır. 1929 yılında başlamış olan baraj inşaatı 1936 yılında tamamlanmıştır. Normal zaman ve şartlarına göre Çubuk barajının maliyet bedeli üç milyon beşyüz bin lirayı bulmuştur. b) Filtre istasyonu — Çubuk barajının sularını süzmek için yapılmış olan filtre istasyonunun üç filtresinden ikisi (biri daima ihtiyat olarak tutulmaktadır) saatte 666 metre küp veya günde 16.000 metre küp suyu süzebilmek kabiliyetindedirler. İstasyonda havalandırma, kimya usuliyle tertip ve klor tesisleri ayrı ayrı çalışırlar. İstasyonun süzüp temizlediği sular 60 ve 90 metre yükseklikte bulunan su depolarına tulumbalarla gönderilir. Ankara şehrinin Etlik ve Keçiören bağlarında da 180 metre küp hacminde betonarmeden birer su deposu yapılmıştır. Keçiören deposuna 5.550 metre ve Etlik deposuna da 4.930 metre uzunluklarında döşenmiş olan borularla su verilmektedir. Çok su sarfettiği mevsimlerde şehre yirmi dört saatte (diğer kaynaklardan da alınmak suretiyle) verilen su miktarı 29.000 metre küpü buluyor. c) Kanalizasyon işleri — Ankara'nın çok mübrem ve önemli olan kanalizasyon işi 1939 yılında ele alınmış ve o zamanki fiyat rayiçlerine göre 1.101.303 lira keşif bedelinden binde iki tenzilât yapmış olan Hohtif şirketine 18 kasım 1942 de mütehavvil fiyat üzerine verilmiştir. Kanalizasyon projesi şudur: Yağmur ve pis sular şebekesi, tasfiye tesisleri, kuşaklama kanalı (üç kısımdan mürekkep), ana kollektörle 300 metrelik kapalı deşarj, 100 metrelik açık kanal yapılmış, 1.770 lik su kollektörü tamamlanmıştır. 1944 ağustosunda Almanlarla siyasî ve iktisadî her türlü münasebetler kesildiği için bu hususta imza edilmiş bulunan mukavele tek taraflı kalmıştır. Bunun üzerine emanet olarak inşaatına devam edilmesi kararı verilmiştir ve inşaata yeniden başlanmıştır.

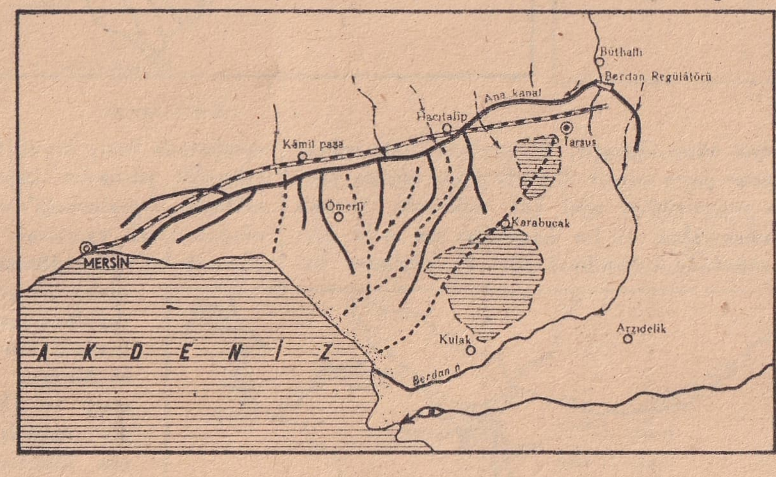
Bursa bölgesi: Mustafa Kemalpaşa'da: Bu bölgenin takriben 27.000 kilometre kare yüzölçümü vardır. a) Başlıca 12.000 metrelik kapalı bir kanal, 15.500 metrelik sulama kanalı. b) Karacabey'de: 5.000 hektar arazinin sulanması için bir regülâtör ve ayrıca Karadere için de ikinci bir regülâtör yapılmıştır. c) Manyas ovası ıslahı: Manyas ovası 120 kilometre karelik bir saha kaplar. Bu sahada 21.000 metre uzunluğunda bir sedde, 2.500 metre uzunluğunda bir boşaltma kanalı, Mirutlar deresi üzerine bir regülâtör ve 8.500 metrelik boşaltma kanalı. d) Bursa ovasında: Bir toprak bend yapılarak ovanın sulanması temin edilmiştir ve ayrıca 14.000

Adana havzası

metre uzunluğunda bir feyezan seddesi ve Nilüfer çayının Mihraplı mevkiinde de bir teressüp havuzu yapılmıştır.

Bergama bölgesi: 126 kilometre uzunluğunda olan bu bölgede Bakırçayı ıslah edilmiştir. Bu havzanın yüzölçümü (540 kilometre karesi ova olmak üzere) 3.200 kilometre karedir. Bakırçayı'nın taşkın zamanlarında su altında kalan arazinin yüzölçümü çok yıllar 20.000 hektarı aşmaktadır. Kıvrıla kıvrıla ovayı dolaşan Bakırçayı ile kolları düzenlenmiş, dere yatakları tanzim edilerek gerekli

Tarsus havzası

ıslah işleri yapılmıştır. Bergama ovasında her türlü hububat ve bakliyat ile sebze, bostan ve başlıca pamuk, tütün ekilmektedir. Ovada hububat bire 10 - 25; pamuk, dekarda 50 - 150 kilogram; tütün 60 - 250 kilogram verir. Sulanan ve iyi bakılan tarlalarda 140 - 250 kilogram pamuk alınabilir. Asıl Bakırçayı'nın ıslah işleri 1.450.000 liraya ve Yan derelerinin ıslah işleri 1.132.319 liraya ihale edilmişse de sözleşmesi mütehavvil fiyat esası üzerine yapıldığından işin sonunda bu miktarların fiyatların artmış olmasından bir miktar çoğalacağı tahmin ediliyor.

Aydın bölgesi: Bu bölgede Dinar'daki Düden bataklığının kurutulması işi 33.800 lira tahmin edilmiştir ve Nazilli ovasının sulama ve ıslahı maksadiyle gerekli tesisler yapılmıştır. Denizli - Sarayköy havalisinde kanalların inşasına devam edilmekle beraber « Çoruk su » ve « Akhan » regülâtörleri yapılmıştır. Nazilli ovasındaki (sağ sahil) 36.000 metre uzunluğunda kanal açılmıştır. Sulanacak arazi takriben 3.500 hektarı bulacaktır. Nazilli ovasında (sol sahil) 1.500 metre bir kanal açılmıştır. Bu da takriben 500 hektarlık bir sahayı sulıyacak, Denizli - Ayköy ovası sulama tesisleriyle 4.000 hektar arazi sulanacaktır. Böylece üç kanal 8.000 hektar kadar bir sahayı sulıyacaktır. İlerde bu sahanın 12.000 hektarı bulacağı tahmin edilmektedir.

Malatya bölgesi: Bu bölgede 15.000 hektar sahasında Arhaç ve 2.500 hektarlık Doğanşehir ovalarının sulanma işi yapılmıştır. Bu maksatla; su yatakları tebdil, sulama şebekesi tesis edilmiş ve Sürgü regülâtörü yapılmıştır. Bu regülâtörle beraber 40.000 metre uzunluğunda isâle kanalı ve ayrıca Derme regülâtörü ve 5.500 metrelik bir kanal yapılmıştır. Derme regülâtörünün yapılmış olmasiyle Malatya ovasında 10.000 hektara yakın bir sahanın sulanması mümkün olmuştur. Sulama işlerine gerekli tesisler tamamlandıktan sonra 20.000 hektar genişliği olan Malatya ovasında sulanmamış yer kalmamış olacaktır.

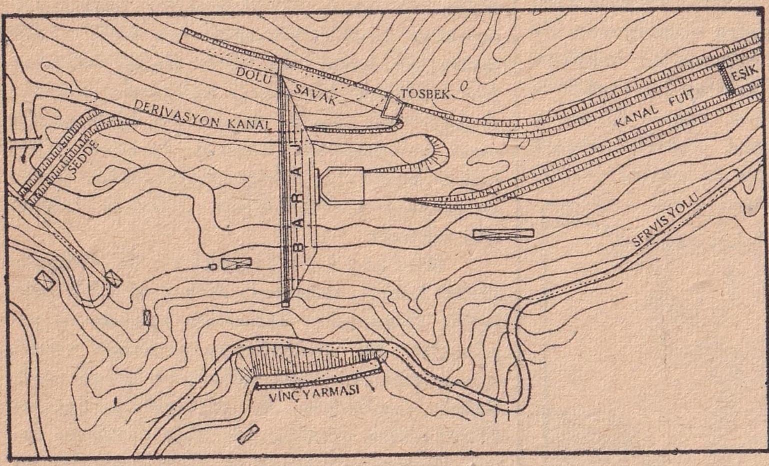
Adana bölgesi: a) Seyhan regülâtörü — Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin havzalarında önemli sulama tesisleri yapıldı. Bu tesislerin eksikleri de bir taraftan tamamlanmaktadır. Adana ovası Ceyhan nehriyle Berdan suyu (Tarsus Çayı) arasında ve Seyhan nehrinin iki parçaya ayırmış olduğu (Çukurova) 1.440.000 dekarlık bir sahadır. Çukurovayı sulamak üzere Adana'da Seyhan nehri ve Tarsus'ta Berdan suyu üzerinde birer regülâtör yapılmıştır. Bu maksatla 40.300 kilometre uzunluğunda iki esas ve bir de ana kanal açılmıştır. Bu kanallar üzerinde de büyük küçük bir hayli köprü, geçit, sifon, menfez gibi yapılar meydana getirilmiştir. Hayvan yetiştirmekle adı sanı anılan Uzunyayla'da mera ve yoncalık yetiştirmek gayesiyle mecmuu uzunlukları 64 kilometreyi bulan kanallar açılmıştır. Meydana getirilerek işletilmiye başlıyan « Seyhan » ve « Berdan » regülâtörleri çok önemli ve değerli tesisler olmuştur. Sürekli olarak yapılmakta olan kanalların işletilmesiyle daha şimdiden Seyhan'ın sağ sahil ovasında ve Tarsus civarında 5.400 hektar genişliğindeki arazi Seyhan'dan alınan su ile sulanmıştır. Ceyhan nehrinin sağ sahilinde de 6.000 metre uzunluğunda (feyezanlara karşı) müdafaa seddeleri yapılmıştır. Ceyhan nehrinin, Seyhan nehrinin sol sahil ovasında yapmakta olduğu hasar ve zararları önlemek üzere 45.000 metre uzunluğu bulunan müdafaa seddeleri de yapılıyor. Yalnız bu seddeler için 2.303.527 lira harcanacaktır. Seyhan'ın sol sahilinde de 15.000 kilometre uzunluğu bulan isâle kanalları meydana getirilmiştir. Bu kanallarla 90.000 hektarlık bir sahanın sulama işlerini temin için şebeke tesislerinin tamamlanmasına çalışılıyor. b) Berdan regülâtörü — Berdan Tarsus çayı üzerine suları dört metre kadar yükseltmek için yapılmış olan regülâtör ve iki sahil kanalları 20.000 hektar sahasındaki Tarsus - Mersin ovasını sulama şebekesinin esasını teşkil ediyor. c) Silifke ovası — 12.000 hektar kadar olan Silifke ovasının sulanabilmesi için de

Göksu üzerine bir regülâtörle iki taraf sahillerinde gerekli kanallar inşaatı yapılmaktadır. Mersin - Silifke yolu üzerindeki Erdemli bataklığını (kurutmak için) denize bağlıyan iki kanal açılmıştır.

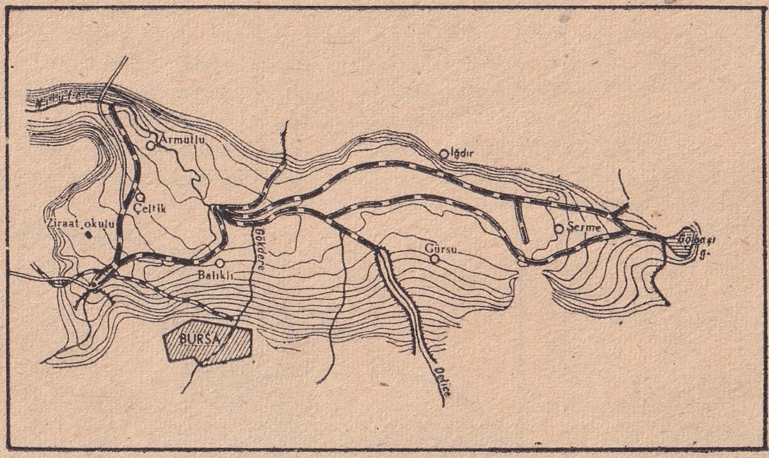
N i ğ d e b ö l g e s i : a) Aksaray ovası ve barajı — Melendiz sıra dağlarından gelen

da sulanmış olacaktır. Bu maksat için yapılmakta olan işler hayli ilerlemiştir. c) Gebere barajı — Niğde çevresindeki elma bahçelerini sulamak amaciyle Uzandi deresi üzerine bir toprak baraj yapıldı. Bu baraj 2.000.000 metre küp su toplıyabilmektedir. Yapılmış olan besleme kanalı da

bataklıkları — Burada «Selyeri» ve «Ulaş» kanalları açılmak suretiyle geniş bataklık sahası tamamen kurutulmuş ve 50.000 hektarlık bir saha üzerine «Devlet Çiftliği» kurularak işletilmiye başlanmıştır. Bu bölgede yalnız «Hamzalı» bataklığı 1.500 hektar kadar olup bugün tamamen kurutulmuş bulunuyor. Bunun

Porsuk barajı

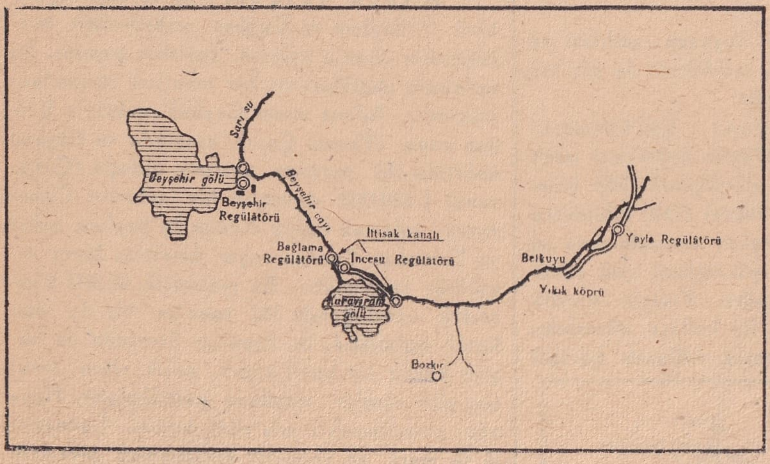

Bursa havzası

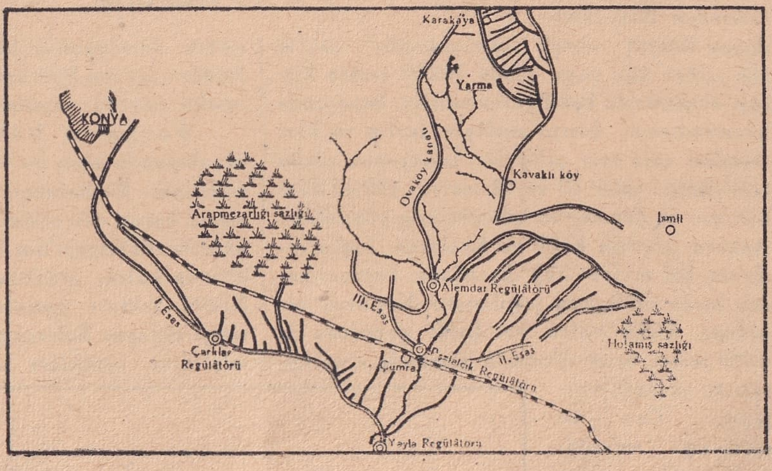
Melendiz deresiyle Karasu'yun birleşerek meydana getirdikleri Uluırmak, tabiatın Aksaray ovasına bahşettiği büyük değer kaynağıdır. Ovanın toprağı ziraate çok elverişli ve feyizlidir. Bu bakımdan Orta Anadolu'nun gerçek hububat ambarlarından biri sayılır.

işlemekte olduğundan bahçelerde elmanın çoğalma nisbeti % 60 ı bulmuştur. Bu tesisler 1942 yılındanberi çalışmak suretiyle bahçeleri sulamaktadır. d) Uzunyaylâ sulaması — Bu yaylâ elli kilometre kadar uzunlukta ve bir kilometre kadar genişlikte olduğundan Uzun-

için esaslı bir kanal açılmıştır. Hepsi 10.500 metreyi bulmuş olan bu kanallar Samsun - Çarşamba şosesinin on yedinci kilometresinde bir ana kanala bağlanarak bataklık sularının Yeşilırmak'a doğru akıntıları temin edilmiştir. Çarşamba ovasını bilhassa feyezan za-

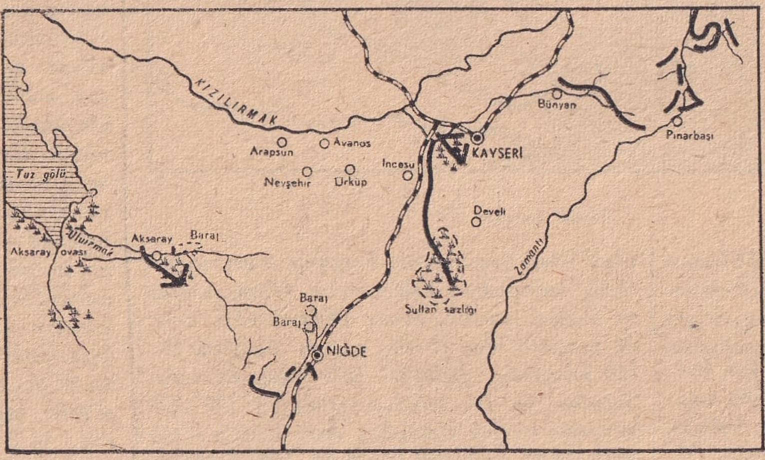
Konya havzası

Konya havzası

Bundan başka, tabiat Aksaray'a on kilometre kadar mesafede bir de baraj yeri hazırlamış, bu yerin arkasındaki kısımda da bol miktarda su toplama imkânını veren hafif meyilli geniş bir vâdi yaratmıştır. Sulama bakımından, yapılan hesaplar bu suyun 36.5 metre kabartılmasını gerekli göstermiştir. Bu sahada yüz yirmi milyon metre küp su toplanabilecek ve bununla da büyük bir ova sulanmış olacaktır. Bu kabartma tesisleriyle senelik müterakim sarfiyatı iki yüz - iki yüz kırk milyon tonu bulan Uluırmak'ın bütün suyunu - israf edilmeden - kullanmak ve 40.000 hektarlık geniş bir sahayı sulamak kabil olduğu görülmüştür. Halen bu sahanın sulama şebekesinin meydana getirilmesi için çalışılıyor. b) Karasaz bataklığı — Bu bataklık Niğde çevresinde ve Niğde'ye on kilometre uzakta bulunan Hasandağ eteklerinde 2.500 hektarlık bir saha işgal etmektedir. Burada yapılacak tesislerle bataklık kurutulmuş ve 6.000 hektar genişliğindeki bir saha

yaylâ adını almıştır. Bu yaylâda 2.000 hektar kadar çayır vardır. Burada geniş ölçüde yonca yetiştirildiği gibi çok miktarda hayvan beslenmekte ve bu hayvanlar da ordu hizmetlerinde kullanılmaktadır. Bu yaylânın su-

Kayseri Niğde havzası

lanması için açılmasına başlanılmış olan ve uzunlukları 67.000 metreyi bulan yedi sulama kanalı var.

S a m s u n b ö l g e s i : a) Çarşamba

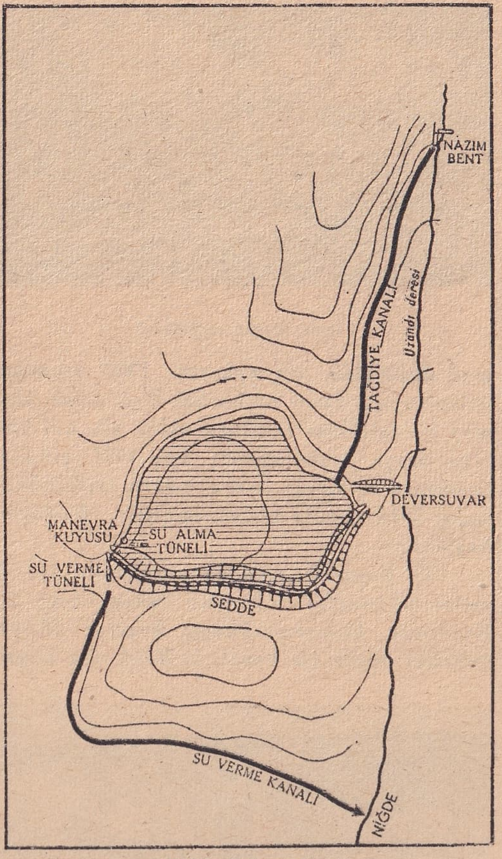
manlarında basıp harabeben esaslı bir su bataksızlık yüzünden başı boş şuraya buraya saldıran Aptalırmağı'dır. Bunun için gerekli ıslahat işleri yapılarak ve esaslı bir yatağa alınarak bu ırmak düzene konmuş, 2.000 hektarlık bir arazi parçası feyezan tesirlerinden kurtarılmış, hattâ faydalı bir hale konmuştur. b) Amasya bahçelerinin sulanması — Yeşilırmak üzerine bir regülâtör ve ayrıca bir ana kanalla elma bahçelerinin sulanması işlerine başlanmıştır. Ana kanal ve üzerindeki köprü ve menfez gibi inşaat işleri bitmiştir. Yakında tamamlanacak olan regülâtör inşaatı da bittikten sonra sulama işine başlanacaktır. Sulanacak arazi 3.000 hektar kadardır. c) Tokat (Kazova) sulaması — Bu ovanın sulanması için inşasına başlanmış olan «Gömemek» regülâtöriyle 42.000 metre uzunluğundaki kanalları, köprü ve menfezleri tamamlanmış ve ova sulanmıya başlanmıştır. Bu sayede bilhassa Turhal Şeker Fabrikasına ait pancar zira-

atinde büyük ölçüde gelişmeler görülmiye başlamıştır. Böylelikle Kazova'nın sağ taraflarında 8.000 hektarlık bir sahanın sulanması sağlanmış bulunuyor.

Manisa bölgesi: a) Bu bölgenin su işi, Gediz nehri havzasıdır. Gediz vâdisi Ege'nin en mümbit parçasını teşkil eder. Bu vâdinin sulanmasiyle beraber her yıl taşkın sular altında kalan 2.500.000 hektarlık arazinin kurtarılması için yatağının tanzim ve ıslahı esastır. Bu maksatla Manisa bölgesinde «Adala» ve «Emirâlem» regülâtörleriyle Çömlekçi köyü yakınında saniyede 700 metre küp sarfiyat geçirecek diğer bir regülâtör yapılmıştır. Bunlardan başka 13.000 metre uzunluğunda feyezan kanalı açılmış ve maksada göre diğer müteferrik tesisler vücude getirilmiştir. b) Menemen ovası — Bu ovanın yüzölçümü 16.000 metre karedir. Bu ovanın sulanması esas olduğundan Gediz üzerindeki Emirâlem boğazında bir regülâtör yapılmış ve 300 kilometreyi geçen bir sulama şebekesi ve 11.000 metre uzunluğunda bir kanal açılmıştır. Ovayı feyezanlardan korumak için de 11.000 metre uzunluğunda feyezan seddesi yapılmıştır. c) Kestel gölünün kurutulması — Kestel gölü Burdur yakınlarındadır. Yağışlı giden yıllarda 2.000 - 6.000 hektar arasında daralıp genişliyen bu gölün kurutulması zarurî görülmüştür. Göl kurutulduktan sonra, gölün işgal ettiği sahadan da çok faydalanılacaktır. Ayrıca mümbit bir toprak sayesinde mezruatın bereketi de çoğalmış olacaktır.

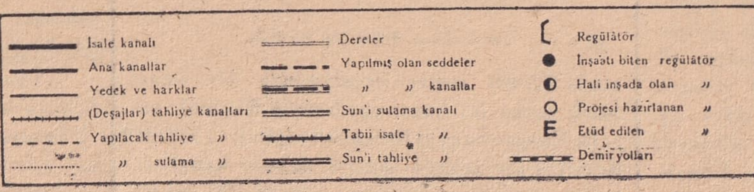
İzmit Bölgesi: a) Bu bölgede 2.000 hektar genişliğinde pamuk ovasının sulanması ve Sakarya nehrinin feyezanlarından korunması işi esastır. b) 10.000 hektarlık bir araziyi basıp tahribat yapagelen Mudurnu çayının ve kollarının düzenlenmesi işi de hesaba katılmıştır. c) Karadeniz boğazı civarında denize karışan Riva deresinin meydana getirmekte olduğu sahil bataklıklarının kurutulması işi de İzmit bölgesine ait büyük su işlerindendir. d) Arifiye Köy Enstitüsü civarında Hacı Mercan ve Asmalar derelerinin taşmalariyle 700 hektarlık bir arazide husule gelen tahribatı önlemek üzere gerekli düzenleme işine başlanmıştır. e) Sapanca gölü ayağını teşkil eden ve Sakarya nehrine karışan Çark suyunun tahribatına karşı

Bilecik vilâyetine kadar olan vâdi ile Sakarya'nın kollarından Porsuk çayı üzerinde ıslah, sulama ve kurutma işleridir. 2.000 hektar genişliğindeki Zadıroğlu ve Aliken bataklığı 16.500 metre uzunluğu bulunan kanal'la tamamen kurutulmuştur. Bu kurutma işinde

Niğde Gebere barajı

süzdürülen sulardan faydalanmak için de 8.500 metre uzunluğunda bir sulama kanalı açılmıştır. Böylece hem bataklık kurutulmuş, hem

Krokilerdeki işaretlerin izahı

de 1.500 hektarlık bir arazi parçası sulanmış bulunuyor. b) Porsuk havzası: Porsuk'un kaynağı çevresinde 14.000 hektar genişliğinde çok verimli toprakları bulunan Altıntaş bataklıkla-

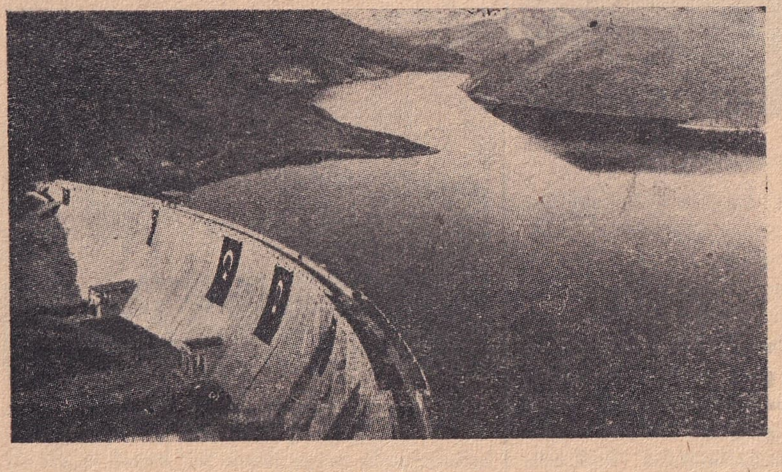
meydana gelen bataklığın da kurutulmasını temin etmek üzere yapılmakta olan Porsuk barajı tamamlanmak üzeredir. Bu barajın Porsuk istasyonuna olan mesafesi 5 kilometredir.

Antalya Bölgesi: a) Isparta ovası ve Gölcük tüneli — Isparta'nın beş kilometre güney doğusunda ve şehir seviyesinden 300 metre yükseklikte Gölcük adlı bir göl vardır. Bu göl, kum tepelerinin teşkil ettiği bir çöküntü ortasında olup ortalama 60 hektar kadar genişlikte ve en çok 30 metre kadar derinliktedir. Isparta ovasını sulamak için bu gölden su almak amaciyle 1943 yılında bir tünel delinmesine başlanmıştır. 710 metre uzunluğunda olan bu tünelin munsap cihetinden itibaren 580 metrelik kısmı delinmiştir. Buradan alınacak su ile Isparta ovası ve Isparta'nın gül bahçeleri sulanmış olacaktır. b) Alanya portakal bahçeleri — Alanya'nın geniş portakal ve muz bahçeleri vardır. Bu bahçeleri sulıyarak fazla mahsul almak maksadiyle 1942 yılında 32.000 metre uzunluğu bulan kanallarının açılmasına başlanmıştır. Bu kanala büyükçe bir regülâtör yapılarak Dim çayından gerekli su alınacaktır ve bu sayede 1.500 hektar arazi sulanabilecektir. c) Eğirdir göl ayağı — Ehirdir gölünün ayağı, gölden çıktıktan sonra 20 kilometrelik bir saha içinde 3.000 hektar vüsatında bir bataklık meydana getiriyor. Bu sahayı hem kurutmak, hem de gerekli sulama işini başarmak için 26.000 metre uzunluğunda bir kanal açılması icabetmiştir. Böylece göl dışında 6.000 hektarlık bir arazi kazanılacaktır. Göl ayağında, göl sularını düzenlemek için bir regülâtör de yapılmak üzeredir.

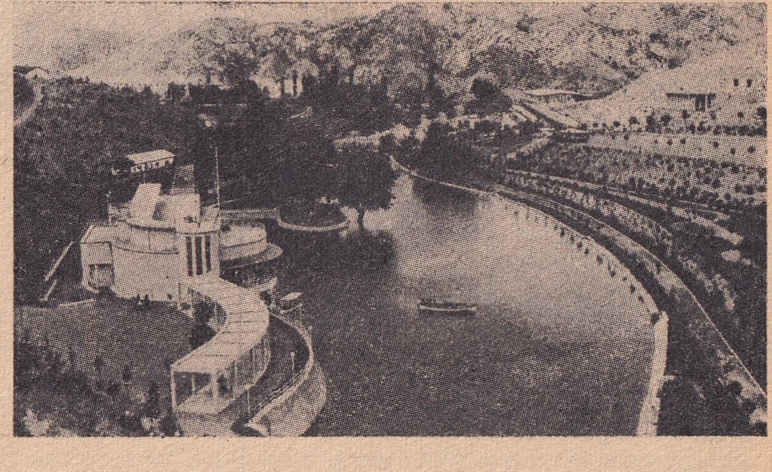
Maraş Bölgesi: Bu bölge Maraş, Antep çevresi su işlerini havi olup Fevzipaşa - Malatya demiryolu güzergâhı üzerinde ve Maraş'ın güneyinde bulunan Gâvur gölü ile Miznil Emen gölü bataklıkarının kurutulması ve Elbistan ovasının sulanması işleri vardır.

Elâzığ Bölgesi: Bölgede Şamram sulama kanalı Van'a kadar uzatılmıştır. Bu iş Van ovasının sulanmasını hedef tutan faaliyetlerdendir. Böylece çok eski bir tarihi olan Şamram suyu Van şehrine götürülebilmiştir. Bundan başka Keşiş ve Sikke göllerinin tanzimi ile toplanacak sularla ovanın sulanması da yapılmış olacaktır.

Tire su işleri: Bu bölgede baş-

Ankarada Çubuk barajı

Çubuk barajının aşağı kısmı

gerekli müdafaa tertibatının yapılması hazırlıkları tamamlanmıştır.

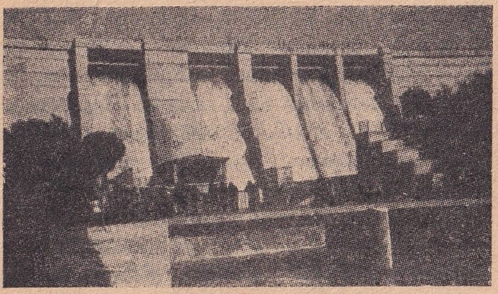
Eskişehir Bölgesi: a) Bu bölgenin sulama mevzuu; Sakarya kaynağından

rının kurutulması projeleri hazırlanmıştır. Eskişehir'le Beylikköprü arasındaki 160 kilometre kadar imtidad eden mümbit vâdinin sulanmasını ve Porsuk'un taşkınlıklarından

lıca işe 1935 te başlanarak 1939 da bitirilmiştir. Gaye Küçük Menderes çayının ıslah kanallarını işletmek ve bakımını temin etmektir. Bu maksatla Akarca civarında sol sahilin tah-

kimine ve feyezan yatağı kıyılarının tahkim işlerine başlanmıştır. Selçu, Kuyumcu civarındaki bataklıkların kurutulması için gerekli kanallar açılmış, Belevi kanalı ile Branga köprüsünde Fetrek kanalının da tahkim işleri yapılmıştır.

Konya ovasında sulama işi: Bu iş için Çumra'da «Konya Ovası Sulama İdaresi İşletme Müdürlüğü» vardır. Yaptığı işler; Beyşehir barajının ve sulama şebekesinin işletilmesidir. Bu işletme işinde en esaslı mevzu bütün tesislerin bakımı meselesidir. 1914 yılında işletilmiye başlamış olan Konya ovası sulama şebekesinin idaresi 3.538 numaralı kanunla 1 ağustos 1938 yılında Tarım Bakanlığından Bayındırlık Bakanlığının Sular

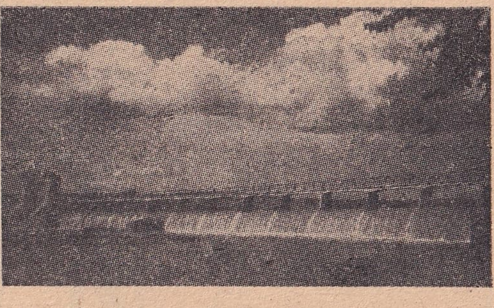
Çubuk barajının savakları

Reisliği emrine devredilmiştir. Konya ovasının deniz yüzünden yüksekliği ortalama 1.000 metredir ve yazları çok sıcak, kışları da çok soğuktur. Konya'nın doğu ve güneyinde 2.000 kilometre kare genişliğinde ufuksuz bir göl halini andıran meşhur Konya ovası vardır. Normal olarak Konya şehri civarındaki teressübatın yıllık miktarı 400 milimetreyi buluyor. Şehirden ovaya doğru ilerledikçe bu miktar hissolunur derecede azalır. Çarşamba çayı ile on dört köyü kucaklamış olan saha içinde eskidenberi yer yer sulama işi yapılıyordu. Çarşamba çayı, 40.000 hektar genişliğindeki sahayı sulıyabilecek kabiliyette, oldukça büyük bir ırmak ise de normal yıllarda ancak nisandan temmuza kadar dört ay, saniyede 2 - 3 metre küp gibi az miktarda su verebildikten sonra kurumaktadır. Konya'nın batısında Konya ovasından 125 metre daha yüksek ve 750 kilometre kare sahasında Beyşehir gölü bulunuyor. Bu göl çok derin olmadığından yazın yağmurlardan ve eriyen kar sularından seviyesi yükselir. Haziranda âzamî seviyesini bulur. 64 kilometre kadar uzunluğundaki Beyşehir çayı bu gölün ayağıdır. Beyşehir çayının suyu feyezan zamanlarında saniyede 100 metre küp sarfiyata kadar

Adana sulama regülâtörü

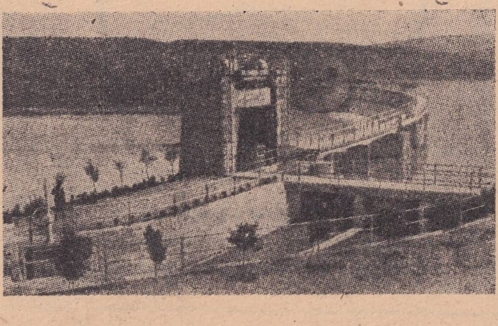
artar. Bu bölgede 150 kilometre kare bir saha işgal eden Karaviran gölü havzasının suları çok yağmurlu yıllarda 24 kilometre uzunluğundaki Balıklıova boğazına dökülür. Şu halde Konya ovası sulanmasında Çarşamba çayından başka Beyşehir gölünün, Beyşehir çayının ve Karaviran gölünün sularının da önemli rolleri vardır. İptidai ve basit usullerle Konya ovasının yeter derecede sulanamadığı ve sulanabilen sahanın da ihtiyacı karşılıyamadığı görülünce Beyşehir ve Karaviran sularının düzenlenerek Konya ovasına getirilmesi düşünüldü.

Tarsus Berdan regülâtörü

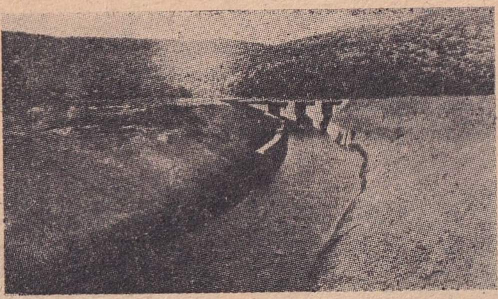
Bu maksatla 1900 yılından itibaren tetkiklere başlanıldı. Yedi yıl sürmüş olan bu tetkikler takriben sekiz yüz elli bin altın liraya malolmuştur. İşte 1907 yılında başlanmış ve Konya ovasını sulama tesislerinin inşası 1914 yılında tamamlanmıştır. Bunların başlıcaları :

1) Beyşehir gölünün methalinde (1.124 metre rakımında) 15 kapaklı Nazım baraj; 2) Karaviran havzasını dolaşıp kuşatan 30.000 metrelik büyük bir kanal; 3) Balıklıova boğa-

Berdan'dan diğer bir görünüş

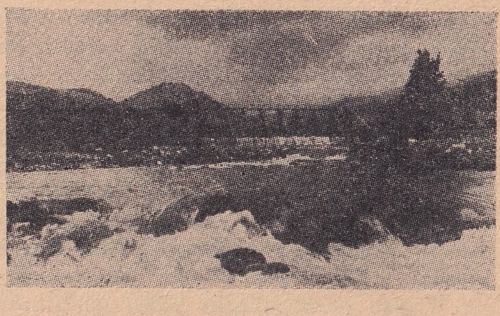
zında 22.000 metre uzunluğunda bir kanal (sözü geçen iki kanal yardımiyle Beyşehir çayı ile Çarşamba çayı birleştirilmiştir); 4) 352.000 dekarlık bir sahada tanzim şebeke kanalları, tahliye kanalları; ortalama olarak 300 dekar-

Manisada Marmara regülâtörü

lık bir sahayı sulıyan «harklar» tesisleridir. Beyşehir'den Konya ovasına kadar 200 kilometrelik isâle kanalı da tesisler arasındadır. Böylece Konya ovasının sulama sahası 580.000 dekarı bulmuş oluyor. Sözü geçen tesislerle yapılmakta olan sulama 1925 - 1938 yılları içinde 18.000 hektarı geçmemiştir. Bu miktar 1939 yılında 23.000 hektarı bulmuştur. 1943 yılında sulanmış olan saha ise 143.848 dekardır. Sulanmış olan bu tarlalardan kırk milyon kiloya yakın buğday alınmıştır. Tarlalardan ayrı olarak sulanmış olan bostanların sahası 10.347 dekarı bulmuştur. 1943 yılında alınmış olan bedeli ise 153.490 liradır. Bu yıl işletme idaresinin bütün masrafları 120.000 lirayı aşmamıştır. Toprak mahsulleri ihtiyacı bakımından Konya ovası sulaması büyük önemiyle en önde gelmektedir. Teknik ve maksada uygunluk bakımından yurt için güzel bir sulama şebekesi sayılan bu tesislerin bir yandan ıslahı, bakımı işleri gözetilirken diğer yandan da günün ihtiyaçlarına yetmiyen eksiklikleri tamamlanmaktadır.

Erzincan bölgesi: Erzincan ovasının toprakları mümbittir. Ovayı basıp bataklıklar meydana getiren Vaskirt ve Maden dereleri üzerinde gerekli müdafaa ve tahkim işleri yapılmış olmakla beraber ovanın doğu ve güney doğusundaki bataklıkları kurutmak ve bir yandan da araziyi sulamak amaciyle 50.000 metre uzunluğunda kanallar açılmış ve

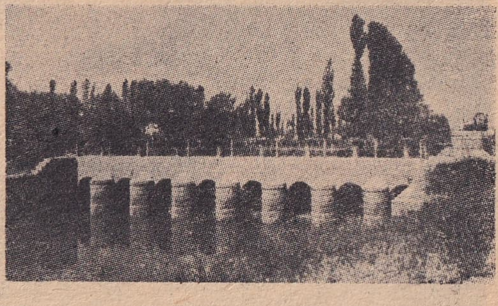

Bursada Deliçay bendi

Fırat nehrinin iki kıyısında 16.000 metre uzunluğunda sedde ile kanallar üzerindeki köprü ve menfezler yapılmıştır.

Hatay bölgesi: Bu bölgede bir yandan 25.000 hektarlık Amık bataklığını kurutmak, diğer yandan da büyük ve küçük Âsi nehirlerini düzenlemek işleri üzerinde çalışılmaktadır. İskenderun civarında ise sahil bataklıklarının ıslahı işleri yapılıyor. Bataklığı, yamaçlardan ve çevreden gelen sel sularının hücumundan kurtarmak için bir yandan kuşaklama kanallar açılmış, diğer yandan da bataklığın doldurulması işine başlanmıştır.

Iğdır bölgesi: Sovyet Rusya ve kısmen de İran, la hudut teşkil eden Aras nehri havzasında da su işleri faaliyeti başlamıştır. İçlerinde denizden 5.172 metre yükseklikte Ağrı dağının da bulunduğu yüksek dağla kuşatılmış kapalı bir havza durumunda bulunduğundan, ovanın rakımları 650 - 700 metre olmasına rağmen ova sıcaktır. Bu özel durumu sebebiyle Türkiye'nin bu en soğuk yerlerinde Ege havzası kadar sıcak bir pamuk bölgesi bulunuyor. Mevcut Serderabat su almak esası üzerine burada da sulama tesisleri yapılmasına başlanmıştır. Bu maksatla 535 metre uzunluğunda bir tünel ile 860 metre

Konya ovasında bir regülâtör

uzunluğunda beton iksalı bir kanal ve bir de teressüp havuzu inşası icabetmiştir. Bu tesislerin sonunda da 19.000 metre uzunluğunda bir ana kanal açılarak Aras nehrinin sularını kolayca almak mümkün olacaktır.

«Büyük su işleri» çalışmaları yal-

nız yukarıda belirtilmiş olanlar kadar ve kısa değildir. Daha bir hayli su işleri varsa da hepsinin izahına imkân olmadığından belli başlı olanlarına ait bir kısmı hakkında malûmat verilmiştir.

(Yüksek Mühendis Yakup Kalgay)

TANDIRNAME — Eskiden kadınlarımız; kışın soğuk ve ayaz gecelerinde, sokaklardan el ayak çekilip rüzgârın ıslığından, selvilerin gıcırtı ve camların takırtısından başka bir şey işitilmez olduğu zamanlar, evin hayattan uzak kalındığı hissini veren sessizliği içinde gönüllere çöken hüznü ancak tandırın etrafına dizilip de tatlı tatlı muhabbete başlayınca giderirlerdi. Gündüzleri imkân içinde olan cümbüşler ve üşümemek için telâşlı telâşlı yürüyüşler akşamla sükûn bulur, herkes tandır başına koşardı. Hararet dizlere ve dolayısiyle vücutlara yayıldıkça hotozlardan ve yemenilerden sonra çenelere de çeki düzen verildi mi, artık kadınların keyfi tam kıvamını bulurdu.

Bugün, ilâve sayfamızda güzel bir resmini verdiğimiz tandırı bilenlerimiz pekaz olduğundan iptida târifini yapalım: Tandır hâlâ bazı kenar ve küçük çocuklu evlerde çamaşır kurutmak için kullanılan kafesin sağlamı ve bir masa şeklinde olanıdır. Altına kapaklı bir mangal konur, üstüne kalın bir kumaş, bir kebe yahut bir yorgan örtülür. Herkes onun etrafına oturarak örtüyü dizlerine çeker, sırtlarda ise kürk veya hırka olduğundan vücut oldukça güzel ısınır.

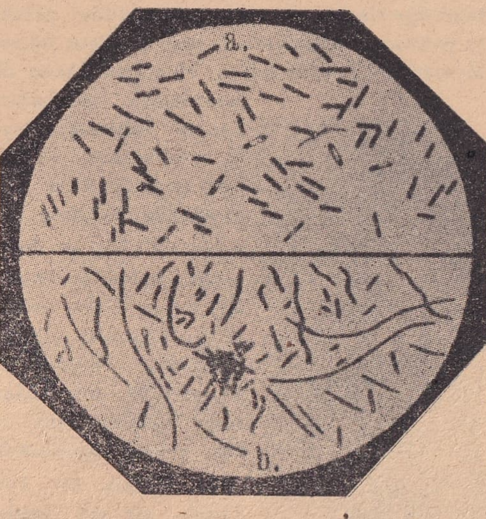
Eskiden kış günleri tandırı, iplik bükme, dikiş dikme, nakış işleme yeriydi. Gece bir mumun ziyası odayı yarı aydınlattığı zaman buna imkân yoktur. Onun için umumiyetle konuşulur, fakat telâffuzlar düzgün, musahabeler tatlıdır. Biri söylerse ötekiler dinler. Söz sözü açtığı gibi gündelik hayatın çerçevesinden çıkmak ihtiyaciyle de hayal kapıları açılır. Efsane bahçelerinden hurafeler seçilir. Bu hava içindeyse tabiatiyle her şeyden vazgeçilir. Tandırın sıcaklığiyle vücudu saran rehavet tam bir atalet şeklini alır. Daima kapanıklık eski kadınların seslerine ağlarken gülen, gülerken ağlıyan bir eda vermiştir. Bir el çırpmasiyle kapının perdesi açılır, odanın yarı aydınlığı içinde, verilecek emri yapmıya hazır bir halayığın gölgesi seçilir. İstenilen kahve veya şerbet derhal gelir, içilir. Kuru yemişler yenir ve vakti, masallardaki gibi çabuk geçirmek için umumiyetle masal da söylenir.

Masal, görgüsüzlük yüzünden duyguları hapiste, bilgisizlik yüzünden düşünceleri kendileri gibi kafeste olan o zamanki kadınların zihinlerini kurcalar, açar. Onlara başka insanların düşünüşünü, gülüşünü, eğlencesini, işkencesini nakleder. Terbiyevî kıymetleri çoktur. Masal olmasa tandır başında tabiatiyle yalnız «Tandırname» lerin kötü tesiri hüküm sürer. Misâl ister misiniz; odadaki yükün kapısının açık kalması veya açılması düşmanın ağzının açılacağına; pabucun papuç üzerine gelmesi muhakkak sokağa çıkılacağına; kedinin kaşınırken ayağını boynundan aşırması misafir geleceğine delâlet eder. Buna samimiyetle inanılır ve hayat buna uymayınca üzülünür, sıkılınır. «Tandırname» ler umumiyetle, ismi üstünde, tandır başında doğan kanaatler olduğundan hareketsiz duran vücutlar ve bunların herhangi bir hareketi buna derhal bir mevzu teşkil eder; dalan gözler, en beklenilen şey olan misafir geleceğine işarettir. Sağ gözün seğirmesi bir sevinç, sol gözünkü ise bir keder haberi alınacağına delâlet eder. İki gözün seğirmesi muhakkak bir kavga olacağını haber verir. Kulağın çınlaması başkaları tarafından anılma alâmetidir. Sağ kulağı kızaranın arkasından iyiliği, sol kulağı kızaranın arkasından fenalığı söyleniyor demektir. Burun kaşınması ağlamıya, dil kaşınması da kavgaya işarettir. Sağ avucun kaşınması para alınacağına, sol avucun kaşınması para harcanacağına delil sayılır. Tırnağında beyaz olan kimse yeni bir şey giyecek, ayağının altı kaşınan uzun yola gidecek demektir...

(Selim Nüzhet Gerçek)

TİFO — Türkçemizde karahumma, barsakhumması adlariyle de anılan tifo, yüksek ateşle üç dört hafta ve ekseriya ağır seyreden intanî ve bulaşıcı bir hastalıktır. Lâtincede Typhus abdominalis, ingilizcede Typhoid fever, Enteric fever, fransızcada Fièvre typhoïde, Dothiénentérie, italyancada Tifo enterico derler.

M i k r o b u: 1880 - 1881 senelerinde Eberthe tarafından tifodan ölen bir hastanın barsağındaki Peyer plâğının, lenf ukdesinin ve dalağının muayenesi esnasında keşfedilmiştir. Bu keşif üzerine 1884 tarihinde Gaffky tifodan ölenlerin otopsilerini yapmış ve bunlarda Eberthe'in bulmuş olduğu basilleri bulmuştur. Gaffky'nin yazdığı üzere tifo basili 2 - 4 mikron boyunda 0,2 - 0,6 mikron eninde ve iki uçları yuvarlak mikroplardır. Bu mikropların hareketleri çok fazladır. Tifo hastalığı hijiyen kaidelerine riayet edilmiyen memleketlerde

Tifo mikrobunun Jeloz ve patatesteki kültürü

çok görülmektedir. Şehirlerde köylere nazaran daha çok tesadüf edilmektedir.

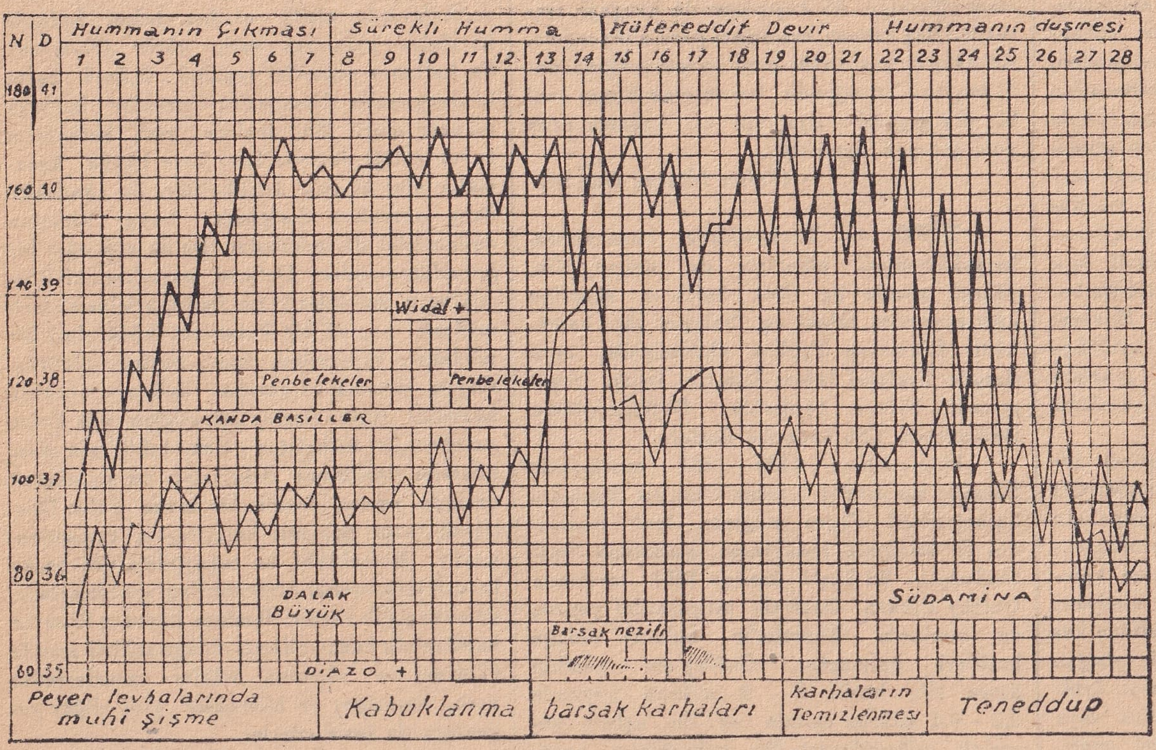
S i r a y e t: Hastalık; tifo basilinin sindirim cihazına girmesiyle husule gelir. Bu da ekseriya gıda maddeleriyle meselâ su, çiy sebzeler ve meyvalarla vukua gelir. Burada karasineklerin de çok büyük rolü vardır. Eberthe basili adı verilen tifo mikrobu, tifoya tutulmuş hastaların mevadı gaita ve idrarlarında bulunur, hattâ hastalığı geçirmiş olanların uzun müddet mevadı gaitalarında mikrop görülür. Bu türlü hastalara Bacillifer derler. Bundan başka hastalık geçirmeyip basil taşıyanlar vardır ki bunlara da Porteur adı verilir. İşte bunların ikisi de hastalığı yaymak hususunda mühim rol oynarlar.

Hastalıkta Eberthe basili ilk günlerde hastanın kanında bulunurken daha sonraları kandan kaybolur ve ince barsaktaki Peyer plâklarında, lenf foliküllerinde toplanır ve orada hastalık devam ettiği müddet zarfında muhtelif şekil ve devirler gösteren tifo yaraları yaparlar. Hastalığın patolojisi bakımından ilk günlerde barsakta bir tagayyür görünmez. Birinci haftanın sonlarına doğru ince barsağın Peyer plâklarında ve lenf ecribelerinde şişlik vardır. İkinci haftada bu şişkin plâkların sathı çürür (Necrose). Bu haftanın sonunda veyahut üçüncü hafta başlangıcında Necrose'lu kısımlar karhaya müncer olur. Bu devirde yani karhaların zuhur ettiği devirde bazı kere büyük kanamalar olur ki çok tehlikelidir. Bu karhalar daha sonraları derinleşir, bazan barsağın delinmesini de mucibolur. Bu da çok ağır bir komplikasyondur. Delinen barsaktan kirli ve mikroplu maddeler karın boşluğu içine akarak münteşir umumî bir butuniyet hâsıl olur, bir müdahale yapılmazsa daima hastayı öldürür. Gerek kanama ve gerekse delinme olmazsa karhalar tıpkı deride iyi olmıya yüz tutan yaralar gibi ihtiraktan gelen tabiî nesiçteki hücreler vasıtasiyle örtülürler ve kapanarak yerinde esmer renkli bir kısım kalır. Dördüncü hafta sonunda bu iyileşme tamamlanmıştır. Barsaktaki bu tagayyürlerden başka barsak etrafındaki Mesenter lenf guddelerinde, dalakta şişlik vardır. Bunlara ilâveten Eberthe basillerinin kana yollamış olduğu zehirli madde (Toxine) ler vücudun mühim unsurlarından kalb, karaciğer ve böbrekler gibi diğer organlara da tesir ederler.

K l i n i k â r a z: Tifo basili vücude girdikten iki hafta sonra hastalık meydana gelir. Bazan daha kısa bir zamanda, 3 - 4 günde; bazan daha uzun, üç hafta sonra da meydana gelebilir. Tifo sinsi başlıyan bir hastalıktır. İlk günleri kırıklık, halsizlik, ürperme, baş ve bel ağrıları ve otuz yedi üstünde hafif bir ateşle başlar. Bu hal günden güne inkişaf ederek üç dört gün zarfında âzamî haddini bulur. Bu esnada hararet derecesi 39 - 40 a kadar yükselir; başağrısı ve halsizlik de birlikte artar. İştihasızlık da mevcuttur. Bir hafta da böyle geçer ve ikinci hafta başlangıcında hastanın karnında ve bazan sırtında Tache rosé lenticulaire adı verilen pembe renkte ve mercimek şeklinde lekeler zuhur eder. Bu devrede artık hastanın ateşi devamlı surette yüksek seyreder. Hastanın rengi solmuş ve bir dalgınlık husule gelmiştir. Derin bir iştihasızlık ve geceleri uykusuzluk vardır. Bu haftanın sonlarına doğru hararet derecesi sabahları biraz düşmeğe başlar ki buna amphibole devri denilir. Bu devir, yukarıda belirttiğimiz barsak yaralarının delinme ve kanama devridir. Bu esnada hastalara çok iyi bakım lâzımdır. Nihayet dördüncü haftada hararet derecesi daha düşük olmıya başlar. Yavaş yavaş hastada bir iyilik zuhur eder. Eğer bir komplikasyon olmazsa şifa ile neticelenir. Bazan hararet derecesi düşerken yeniden yükselerek eski devamlı ve sabit ateş devam eder ki bu, hastalığın tekerrürü (Rechute) demektir ve birinciye nazaran hafif ve devamsızdır. Bir de hararet derecesi büsbütün düştükten bir hafta sonra tekrar hararet derecesi yükselir ve hastalık yeniden başlar ki buna da nüks (Récidive) adı verilir. Burada birincisine nazaran hastalık daha kısa ve bir az ağırdır. Bu bahsettiğimiz klinik şekilden daha hafif seyreden tifo şekilleri olduğu gibi tifoyu ayakta geçirenler de vardır. Beş, on gün ateşli devam eden ve sonra iyi olan şekiller de görülmektedir. Ti-

foda ölüm nisbeti yüzde 5 - 10 kadardır. Bu nisbet harb senelerinde yorgun ve az gıda alan kimselerde çoğalmaktadır. İleri yaştaki kimselerde ölüm nisbeti yükselmektedir. Ölüm ekseriya kalb büzülmesinden, barsak kanama veya delinmelerinden ve zatürree komplikasonlarından olabilir.

kalarında ishal vardır. Bu vakalarda, hastalar halsiz ve dalgın olduklarından pisliklerini yaptıklarının farkına varmazlar, yataklarını ve vücutlarını kirletirler. İşte bu gibi hastaları sık sık kontrol etmek ve temizlenmelerini temin etmek lâzımdır. Bilhassa hastanın oturak yerini sabunlu bezlerle temizlemek, ku-

Tifonun hararet çıkış ve inişleri

Çizgilerin en altındaki ,yazılar barsaklardaki tegayyürat safhalarını bildirmektedir

Teşhis: İlk günlerde hastanın kanından kültür yaparak Eberthe basilini bulmakla tifo teşhisi kabildir. Daha sonraları ise bilhassa ilk hafta sonlarında veya ikinci hafta başlarında kan serumundan Widal reaksiyonu denilen bir aglonnasyon (agglutination) usulü ile teşhis kabil olmaktadır. Bunlarla beraber hastanın umumî ahvali, nabz, lekeleri ve dalak büyümesi gibi ârızalarla da teşhise varmak kabildir. Çok vaka görmüş mütehassıs bir doktorun klinik usullerle de hastalığı teşhis etmesi kabildir. Ancak lâboratuvar bulunan yerlerde muhakkak kan muayeneleriyle teşhisi katileştirmek lâzımdır.

Korunma: Tifonun sirayet tarzını bildikten sonra korunması kolaydır. Tifolu hastaların mikrop saçtığını yukarda söylemiştik. O halde tifolu hastayı evvelâ ayırmak yani tecridetmek lâzımdır. Bilhassa hastaların kirlettiği eşyalarını evvelâ lizollü veyahut antiseptik mahlûller içinde dezenfekte ettikten sonra yıkatmağa göndermelidir. Mevadı gaita ve idrarını da gene antiseptik mahlûlü havi kap içerisinde bir müddet bıraktıktan sonradır ki abdesaneye dökmelidir. Hastaya bakanlar mümkünse gömlekli olmalı ve hastaya her temasını müteakip ellerini antiseptik bir mahlûlle temizlemelidir. Bundan başka en mühim bir korunma vasıtası da aşıdır. Eğer tifo vakaları çoğalmışsa ve evvelce yapılmış olan tifo aşısı müddeti altı ayı geçmişse tekrar aşıyı tazelemelidir.

Tedavi: Tifonun henüz hususî bir tedavisi yoktur. Yani sıtmada olduğu gibi tifo tedavisinde kinin gibi ilâcımız yoktur. Burada daha ziyade arazı tedavi adı verilen bir tedavi tarzı tatbik edilir. Tifo uzun süren bir hastalık olduğu için burada hastaya bakım meselesi çok mühimdir. Temizliği, gıdası cidden ihtimam ister. Birçok tifo varulamak ve talk tozu ekmek lâzımdır. Eğer bu temizliğe riayet edilmezse, uzun müddet yatakta yatmak mecburiyetinde olan hastanın bu nahiyelerinde yaralar çıkar. Hastanın ağzını da temizlemek mühimdir. Esasen hastalığın seyri müddetince dil ve ağız boşluğu kuru olduğundan zamanla buralarda kirli ve kara renkte kabuklar teşekkül eder. Daha sonra da bu kabuklar altında mikroplar toplanarak kangrenler bile hâsıl olur. Hastanın dili ve diş etleri karbonatlı suya batmış bir tülbentle sık sık temizlenmelidir. Bundan başka hasta odasının sıcaklığını da muayyen bir derecede tutmalı ve havalandırmalıdır.

Tifonun barsaklardaki tahribatı

Gıda meselesinde eskiden lüzumsuz yere çok korkulurdu. Bilhassa sert gıda maddeleri vermek tehlikeli görülürdü. Halen bu derece korkuya lüzum yoktur. Yalnız hastanın yüksek ateşli olması ve tifo mikroplarının toksinleri altında bulunması dolayısiyle bütün organlarının faaliyeti bozulmuştur. Bu meyanda sindirim (hazım) cihazının faaliyeti bozulmuştur ve hastada ileri derecede iştihasızlık vardır. Bunun içindir ki hastalara yumuşak veya sulu gıdalar az miktarda fakat sık sık verilir ve yemeklerin mütenevvi olmasına dikkat edilir. Burada bilhassa vitaminli gıdaları ihmal etmemek lâzımdır.

Kısa bibliyografya: Abdülkadir Noyan; İntan hastalıkları. Boyd; Pathologie of Internal Diseases. Clendening; Methods of Treatment. Dunlop; Textbook of Medical Treatment. L. Aschoff; Pathologische anatomie. Sternberg; Lehrbuch der Algemeinen Pathologie und der Pathologischen anatomie. Widal; Maladie İnfectieuse (Nouvean traité de médecine).

(Prof. Dr. Süreyya Tanay)

VİCHİNSKY, ANDREY JANUARİYEVİCH — «Vişinski okunur» Bundan altmış üç yıl önce Odesa'da doğdu. Kiev Üniversitesinde hukuk tahsil ederken ihtilâlci faaliyetlere karıştı ve sosyal ihtilâlci partisine katıştı. Çar idaresinin gizli polisi tarafından yakalanarak Bakû'ya sürüldü, orada ikizli bir hayat sürdü; çevresinde ileri düşünceli genç bir avukat olarak parladı. Gizliden gizliye de, Bakûlü bir okul öğretmeni bulunan karısının yardımiyle, Yuri takma adı kullanarak Bakû proleterleri kuruculuğu işinde durmamacasına çalıştı. İhtilâlden sonra Gıda Tedariki Komiserliğinde vazife gördü; General Denikin'e karşı açılan savaşa iştirak etti. Bir yandan savcılık ederken; bir yandan da Sovyet başkenti üniversitesinde Ceza Hukuku profesörlüğü yaptı. Yeni Sovyet adlî sisteminin hazırlayıcısı sıfatiyle, Sovyet ruhunun baş ve gözde hukukçusu olarak tanındı, yükseldi.

Vichinsky

Vichinsky'nin muhalif, muarızları onu mefistofel (şeytan) e benzettiler. Fakat bilgi ve maharetini aslâ yerip küçümsemediler. Başsavcılığını ettiği ve aşağıda izah eyliyeceğimiz «Muhakemeler devri» sona erince Sovyet Dış İşleri Bakan Muavini oldu. Dünya

NİSAN AYI

Nisan senenin dördüncü, ilkbaharın ikinci ayıdır ve otuz gün çeker. Yağmurlu günler çoktur. Havalar yavaş yavaş ısınmıya başlar.

Millî günler ve tatiller: Pazar günleri dışında 23 Nisan, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olup resmî tatildir.

Sağlık: Bu mevsimde sisten sakınmalıdır. Sis burun ve teneffüs yolları nezleleriyle romatizmanın geri tepmesine sebebolur. Havaların değişmesine karşı, kışlık elbiseler çıkarılmış da olsa, bir müddet daha yün fanilâlar çıkarılmamalıdır.

Ayın yiyecek maddeleri:

Etler : Kuzu, koyun, sığır.

Av etleri : Bu ayda av bulunmaz.

Kümes hayvanları : Piliç, hindi ve ördek palazı.

Balıklar : En nefis balıkların mevsimidir. Gümüş, barbunye, pisi, dil, uskumru, som ve mezitin tavası, diğer balıkların da haşlaması yapılır.

Kabuklu deniz hayvanları : Midye, istridye, istakoz, pavurya ve çağanoz.

Taze sebzeler: Fasulye, bakla, bezelye, enginar, domates, hıyar, şalgam, havuç, ıspanak, kuzukulağı, hindiba, mantar, kırmızı turp, kıvırcık salata, marul, taze soğan.

Meyvalar : Çilek, elma, armut, muz, kuzu kestanesi, Malta eriği.

Peynirler : Lor, dil, kirli hanım, çayır peyniri, kaşar.

Yoğurtlar : Silivri ve kâse.

Ayın tarım işleri:

Tarlalar : Tava gelen topraklarda birinci nadas sürmesini yapmalı, tütün ve mısır gibi nebatların ekileceği tarlaları hazırlamalı. Yeni yulaf tarlalarına tırmık vurmalı; bakla, acı bakla, haşhaş ve yerelmalarını ikinci defa çapalamalı. Martta ekilen havuç, pancar, lahana gibi nebatların birinci çapasına başlamalı. Bu ayda patates ekimine son verilir ve evvelce dikilenler çapalanır. Arpa, buğday, bakla, burçak gibi yazlık nebatların ekimine devam olunur. Sonbaharda ekilen çavdarlar, başaklanmışsa ot için toplanır ve kozalar da çiçeklenmiş ise devşirilir. Tabiî çayırların sulanmasına devam olunmakla beraber gübre şerbeti de verilir. Eğer çayırlıkta otlar yirmi beş santimetre boylanmışsa tırpanlama işi yapılır.

Bağcılık : Nisan içinde çubuk dikimine ve aşı ameliyatına son verilerek bağların bellenmesine, yahut sürülmesine ve hereklerin dikilmesine başlanır. Bazı yerlerde donlara karşı gereken tedbirler alınır; beyaz kurtlar ve böcek yumurtacıkları ayıklanır.

Ehlî hayvanlar : Mevsim uygun olursa at ve kısraklarla sığır cinsi hayvanlar çayıra çıkarılır; koyun cinsi hayvanlarsa otlaklarda otlattırılır. Bu ayda sütün bolluğu dolayısiyle yağlardan yumuşak peynir yapılmasına başlanır. Koşum hayvanlarına nöbetle taze ve kuru ot vermeli. Sütlü ineklere daha ziyade yeşil ot yedirmeli. Buzağıları çabuk memeden kesmemeli. Koyunları eski kaba yonca tarlalarına ve yeşillik olan hububat tarlalarına bırakmalı. Kuluçkaya devam etmekle beraber piliçleri soğuktan muhafazaya dikkat etmeli; hindi palazlarına diğer piliçlerden fazla itina göstermeli. Akşam otlak dönüşünde beş altı günde bir olsun her koyuna bir gram tuz vermeli.

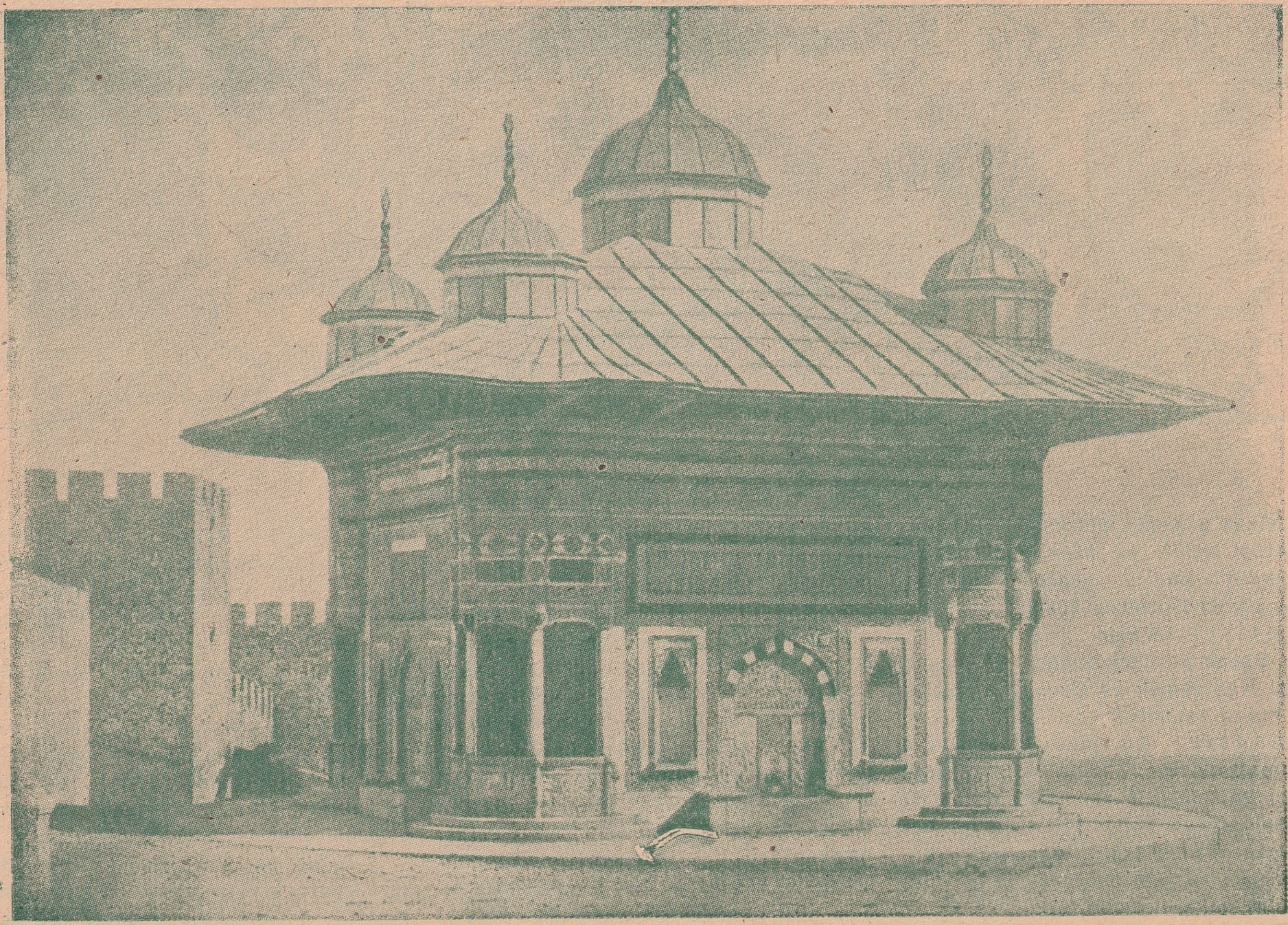
Arıcılık : Havaların eş düzende gitmemesi dolayısiyle kovanların kuru soğuk ve rüzgârdan korunması lâzımdır. Uygun havalarda kovanlar açılarak arılar dışarı çıkarılır. Kovanların temizliğine fazlasiyle dikkat etmelidir. Arıların içebileceği yerlerde temiz ve berrak su bulundurmalı. Arıları beslemiye başlamalı. Şekerli su vermeli; petekli kovanları hava cereyanından korumalı.

Böcekçilik : Havalar uygun giderse ipek böceği tohumları uyandırılmıya başlanır, dutlukların bellenmesine devam olunur, fidanlıklara dut tohumu ekilir.

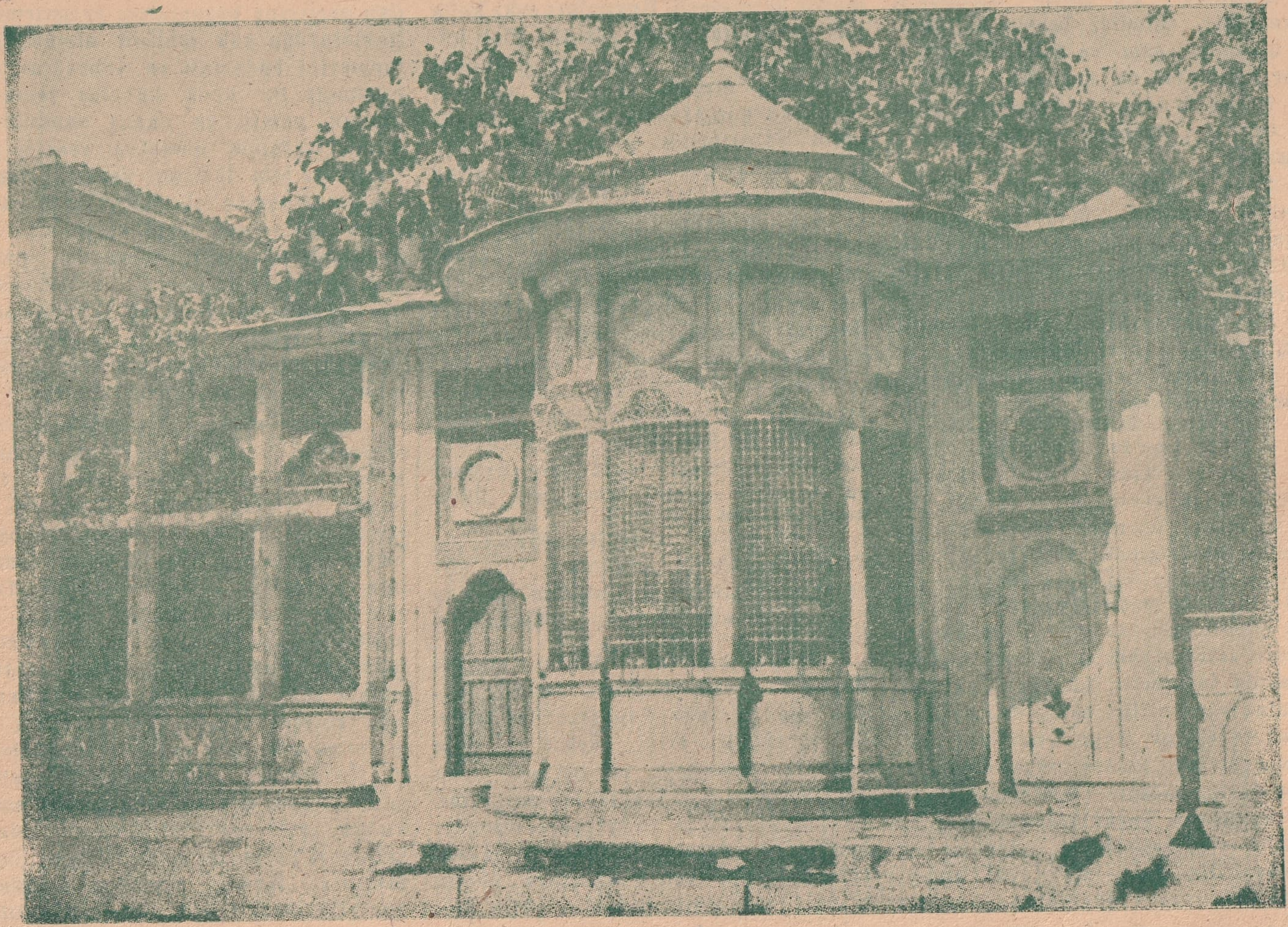
Meyva bahçesi : Martta budanmıyan kuvvetli ağaçlarla şeftali, kayısı ve portakal ağaçları budanır. Kiraz, armut, erik, zeytin ağaçları aşılanır. Ağaçların sürgünleri yirmi santimetreyi geçince muntazam olmıyanları ve meyva vermiyecek olanları kesilir. Bu ayda fideliklere badem tohumu dikilir. Taze ağaçlara dayak olarak birer sırık dikmeli. Çelik suretiyle dikilip kökleştirilmiş fidanların topraklarını kurumaktan muhafaza için diplerine çürümüş saman yaymalı. Ağaçlarda husule gelen tırtıl ve böceklerin öldürülmesine devam olunmalı ve yosunlar kazınmalı. Zeytin ağaçlarının diplerine acı bakla ekilerek çiçek açma üzereyken yeşil gübre makamında toprağa gömülür ki, zeytinler için pek faydalı bir gübre olur. Martta tamamlanamamış olan işler bu ayda tamamlanır.

Sebze bahçesi : Enginarların dipleri açılır, etrafı çepeçevre yirmi santimetre derinliğinde bellenir ve fazla sürgünleri ayrılıp başka tarlalara dikilir. Çileklerin ufak filizleri koparılır ve yeniden çelik fideleri dikilir. Turp, ıspanak, salata gibi nebatlar bu ayda çabuk tohuma kaçacakların dan yerlerine başkalarını yetiştirmeli. Baklalardan çok mahsul almak için tepelerini budamalı ve toprağını çapalamalı. Bu ayda havalar ısınacağından yastık ve camlı sandıklara yalnız turfanda domates vesaire yetiştirmek için ihtiyaç vardır. Başka tohumlar açıkta ekilebilir. Âdi patatesin dikilmesine son verilmeli. Bu ayda çalı fasulyesi, yerelması, patlıcan, domates, kereviz, kıvırcık, yazlık baş lahana, frenk ve Milâno lahanaları, tereler, bamya, mercimek, enginar, kuzukulağı, pancar, havuç vesaire tohum ve fideleri dikilir.

Çiçek bahçesi : Bahçelerin düzenlenmesi bitirilir. Çiçek ağaçlarının kuruları çıkarılır. Tarh içlerine ilkbahar çiçekleri dikilir. Tırtıllar ve böcekler öldürülür. Ay sonuna doğru havalar uygun giderse tesbih ve dahliya soğanları yerlerine dikilir. Yaprak dökmiyen ağaçlarla çamları bu ayda dikmeli. Bu ayda çiçek yetiştirmek için yastıklara ihtiyaç yoktur; yalnız bazı hastalıklı ve bozulmıya yüz tutmuş çiçeklerin tedavisi ve begonya gibi bazı tohumların dikilmesi için lüzum vardır. Bu ayda açıkta çan, vapur dumanı, katmerli kına, kadife, şebboy, nerkis, İran lâlesi, kahkaha, horoz ibiği, gül hatmi, çiçek fasulyesi, rezeda, portakal kadifesi, ıtır gibi çiçeklerin tohumları ekilir.

Sultanahmet Çeşmesi

Dolmabahçe Sebili

hakkındaki umumî bilgisi ve herhangi bir meseleyi bütün teferruat ve inceliğiyle kavrayıp teşrihetmek hususunda gösterdiği kabiliyetle de birinci sınıf bir diplomat olduğunu ispat etti. Ona hep savcı gözüyle bakmış bulunan batı müttefikleri, Staline'in onu 1943 yılında Müttefik Akdeniz Komisyonuna Sovyet Delegesi olarak gönderişine fazlasiyle şaştılar; fakat çok geçmeden de mükemmel bir diplomat karşısında bulunduklarını anladılar.

Sovyet Rusya'nın bu zeki, kurnaz avukatı son yıllarin en esrarlı şahsiyetlerinden biridir, tarihe de öyle geçecek; birçok nesilleri, tarihçileri, ahlâkçıları ve sosyologları şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükliyecektir. Vichinsky, 1936 dan 1938 e kadar Moskova'da yapılan Radek, Buharin, Zinoviev ve daha başka Rus ihtilâli elebaşlarının tasfiye muhakemelerinde başsavcılık makamını işgal etmişti. Aşağı yukarı iki yıl, bütün dünya, onun eski Sovyet Başbakanları, Bakanları, Elçi, General ve ileri gelen siyasî liderleri hakkındaki vatana hıyanet, cinayet, sabotaj, suiistimal ve daha başka cürümlerle itham edişlerini dinlemişti. Ateşli konuşması, keskin zekâsiyle sivrilmiş olan Vichinsky o zaman bu heybetli mevkii ile bütün muhakeme safhalarına hükmetmişti. Kalburüstü maznunlar, onun karşısında ecel terleri döküp, birbirleriyle yarışırcasına, bütün dünyaya parmak ısırtan itiraflarda bulunmuşlardı.

Başsavcı Vichinsky'nin mahkeme salonuna girişi bir hâdise teşkil ederdi. Koltuğunda çantası, telâşsız adımlarla ilerliyerek yerine geçip otururdu. Kısaca, kalın yapılı vücudiyle kürsüyü doldururdu. Eliyle seyrek, kar yağdılı saçlarını şöyle bir sıvazladıktan, kelebek gözlüğünü iyice burnuna yerleştirdikten ve önündeki iri bir kadehten bir yudum çayı, içtikten sonra, uzun tiradlarına başlar ve heyecanlı olan Rus suçluları da ağlarlardı.

1939 da sabotaj suçiyle tevkif edilmiş olan İngiliz Metro-Vickers mühendislerinin muhakemesinde Vichinsky (anlaşılan tam bir inançla) şöyle haykırmıştı: « Karl Marx, İngiliz mahkemelerinde fakir ve zenginler için ayrı ayrı adalet dağıtıldığını söyler. Bizde ise dünyanın yalnız ve yalnız gerçek adaleti hüküm sürer. »

Bu muhakemede bir numaralı suçlu olarak yargılanan Alan Monkhouse Londra'ya döndüğü zaman yazdığı bir makalede: « Vichinsky muhakeme esnasında temasa gelip yakından tanıdığım en aydın, okumuş bir rustur. O, Ogpu (Gizli Polis Teşkilâtı) sorgu yargıçlarının hepsinden büsbütün apayrı bir şahsiyettir. Moskova muhakemesinin dışında eski İntelligentia'nın tam bilgi sahibi, kültürlü bir temsilcisi gibi yükseleceği kanaatindeyim. Beri yandan da, kendisini bütün varlığiyle komünist dâvasına adayıp, bu suretle bugün işgal etmekte olduğu mevkii hakkiyle kazanmış olan siyasî akide sahibi bir insandır. » demiştir.

Vichinsky'nin bir vasfı da Rusya'nın Balkan İşleri başuzmanı oluşudur; Rumanya işlerini o idare etmiştir.

UNO, Londra Birleşmiş Milletler Konferansında Sovyet Rusya'nın Baştemsilcisi olarak bulunup, bütün celselerde gene eski huyu tepmekle âdeta bir nevi başsavcı rolünü oynıyarak, İngiliz Baştemsilcisi ve Dış Bakanı Bevin ile bir hayli çetin tartışmalarda bulunan; ateş saçan bir hitabet yerine, yumuşak, kandırıcı bir dille uzun uzun konuşan; dikenli, pürüzlü İran ve Yunanistan meselelerinde uzlaşıcı bir tavır takınan; Endonezya ve Suriye, Lübnan dâvalarında sesini yükselten Vichinsky, şahıslarında bütün dünyayı temsil eden öteki devlet adamlarının üzerinde görgü sahibi, iradesini oldukça frenlemesini bilen bir diplomat tesiri yapmıştır. İşte Sovyet dış politikasının dümenini elinde tutanlardan biri olan hatip, zeki diplomat Vichinsky böyle bir şahsiyettir.

(*İbrahim Hoyi*)

ALİ KUŞÇU — (1400 - 1474) Onbeşinci Yüzyılın dörtte üçünü yaşamış büyük Türk matematikçisi ve astronomu. Şöhreti, batı bilim âlemine de yayılmıştır. 1400 yılında Türkistan'ın Semerkant şehrinde doğdu. Babası Aksak Timur'un torunlarından, Maverâünnehir Hükümdarı ve meşhur astronomi bilgini Uluğ (Mehmet Taragay) Beyin Kuşçu (Toğancı) başısı Mehmet Beydir. Babasının bu vazifesinden dolayı «Kuşçu» lâkabiyle tanınmıştır. Asıl adı «Alâüddin Ali» dir.

Ali Kuşçu, Semerkant'ta yerli bilginlerden zamanının mevcut medrese bilimlerini okudu. Ayrıca Hükümdar Uluğ Beyin kendisinden ve Uluğ Beyin hocası olan Bursalı Kadızade-i Rumî (Musa Paşa bin Mahmut bin Mehmet Selâhüddin) den matematik ile astronomi dersleri aldı. O devirlerde bu iki bilim sahasının en kudretli mümessilleri Türk ve İran bilginleriydi.

Ali Kuşçu ve Fatih

"Şakayık" adlı kitabın tercümesinden iktibas edilen bu minyatür, Mehmet Nakşi adlı bir ressamındır. Ali Kuşçu, Fatih'e eserini verip onun elini öperken görülmektedir

Ali Kuşçu, bir aralık, Uluğ Beyden gizli olarak, İran'da o zaman önemli bir bilim merkezi olan Kirman'a giderek tahsilini ikmale çalıştı. Kirman'da okurken, Eşkâl-i Kamer'in o zamana kadar müphem kalmış olan bazı cihetlerini çözme maksadiyle, «Risâle-i Hall-ül-Eşkâl-i Kamer» adında bir kitap da yazdı. Bu eserini Semerkant'a döndüğü zaman Hükümdar Uluğ Beye sundu; bu suna sebetle onun hem takdirine, hem de affına mazhar oldu.

Ali Kuşçu, Semerkant'a döndükten bir müddet sonra Bursa'lı Kadızade vefat etti. Bunun üzerine, Uluğ Beyin Semerkant yakınlarında bulunan « Kühek Tepesi » nde yaptırdığı o meşhur rasathanenin müdürlüğüne, getirildi. Uluğ Beyin yaptırdığı bu rasathane, o zaman doğuda ve batıda vücuda getirilmiş olan bu cins müesseselerin, gerek bina ve gerek ihtiva ettiği rasat âletleri bakımından, en mükemmeliydi. Hattâ bunun bir kısım âletlerini, Uluğ Bey bizzat yapmıştı. Uluğ Beyin büyük teveccüh ve sevgisini kazanmış olan Ali Kuşçu, rasathane müdürüyken, hükümdarın bizzat yazdığı « Zeyci Gürgânî» (veya Zeyci Sultanî) nin tanzim ve ikmaline yardım etti, Uluğ Bey ile beraber çalıştı. Uluğ Bey bu Zeyc'in mukaddemesinde «Ferzend-i Ercümendimiz» diye Ali Kuşçu'dan, onun bilgi ve mesaisinden sitayişle bahseder.

Ali Kuşçu, Semerkant'ta iken ayni zamanda «Medresei Sultaniye» de ders okutmakla da meşgul olmuş, nihayet Hükümdar Uluğ Beyin, oğlu ve halefi Abdüllâtif tarafından şehidedilmesi (25 ekim 1449) üzerine meydana çıkan dahilî savaşlardan bîzâr olarak Azerbaycan'a hicret etmiş ve Tebriz'e gelerek yerleşmiştir.

O sırada Tebriz'de Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey saltanat sürüyordu. Ali Kuşçu, Uzun Hasan Beye intisabetti. Onun olağanüstü hürmet ve iltifatına mazhar oldu. Bir müddet sonra Uzun Hasan Bey tarafından Fatih Sultan Mehmet nezdine sefir olarak gönderildi.

Fatih Sultan Mehmet tarafından pek büyük bir hürmet ve hüsnü kabul görmüş, bilhassa İstanbul'da yerleşmesi bizzat Padişah tarafından istenmiş olan Ali Kuşçu, Uzun Hasan Beyin yanına dönerek memur olduğu sefaret vazifesini ikmal ettikten sonra, Fatih'e verdiği söz üzerine, ailesi ve adamlariyle beraber tekrar Türkiye'ye, İstanbul'a döndü. Ali Kuşçu'ya bu seyahati sırasında Fatih tarafından günde bin akçe harcırah verilmiştir. Ali Kuşçu, İstanbul'a varınca zamanının en ünlü bilginlerinden Hocazade ve diğerleri tarafından, kendisinin ilmî şan ve şerefine uygun bir törenle, Üsküdar'da karşılandı. İstanbul'a geçerken kadırga içinde Hocazade ile aralarında « meddü cezr » e dair bilimsel bir tartışma cereyan ettiği meşhurdur.

Âlim ve şairlere karşı pek büyük bir ilgi gösteren Fatih Mehmet, Ali Kuşçu'yu günde iki yüz akçe maaşla Ayasofya Medresesine Müderris tâyin etti. Bu suretle kendisine büyük bir teveccüh gösterdiği gibi, akraba ve adamlarına da türlü vazifeler tahsis eyledi. İstanbul'da yerleşen Ali Kuşçu, uzun müddet Ayasofya Medresesi Müderrisliğinde tedrisatta bulunduğu gibi, Fatih Medreseleri (Medaris-i Semaniye) nin tanzim ve ıslahı hususunda da çok değerli yardımlarda bulunmuştur. Kendi sahasında birçok değerli talebe yetiştirmiş olan Ali Kuşçu, 16 aralık 1474 te vefat ederek Eyüp Türbesi civarına gömüldü. Bu ünlü Türk bilgini, İstanbul Kadısı Hocazade ile akrabalık da tesis eylemişti. Ali Kuşçu, mesleğinde bir hayli eser yazmış bir astronomi bilginimiz olan Mirim Çelebi (ölümü, 1525) nin anne tarafından büyük baba-

sıdır. Mîrim Çelebi, dedesi Ali Kuşçu'nun Fethiye adlı eserine «Şerh» de yazmıştır.

Ali Kuşçu'nun bilimsel faaliyeti, matematik ve astronomi gibi müspet ilimler sahasında olduğu kadar, Kelâm (İslâm Felsefesi), Hadîs, Tefsir v. s. gibi devrinin öteki naklî bilimlerine de şâmildir. Bununla beraber onun en kudretli cephesi, riyazî bilimlerde derin bir vukufa sahiboluşudur.

Ali Kuşçu, başta matematik ve astronomiye aidolmak üzere her iki sahada birçok eserler yazmıştır. Yazdığı bu eserlerden başlıcaları: «Risale fi'l-hisab», «Risale fi'l-Hey'e» ve «Zeyc-i Gürgânî Şerhi», «Tecrîd Şerhi», «Teftâzani'nin Şerh-i Keşşaf» ının evailine haşiyesi ile Arap gramerine ait «Unkud üz-Zevâhir» den ibarettir.

Bunlardan Uluğ Bey Zeyci'ne yazdığı şerh, eserlerinin en önemlisidir; kendisini, sonradan batı bilim âleminde en çok tanıtan da bu eseri olmuştur. Ali Kuşçu, İstanbul'a geldiği zaman, yukarıda saydığımız eserlerinden «Risale fi'l-Hey'e» yi farsçadan arapçaya çevirip «Risale-i Fethiye» ve «Risale fi'l-Hisab» ı da kezalık ayni suretle tercüme ile «Risale-i Muhammediye» diye adlandırarak Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Risale-i Fethiye, Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan Bey üzerine yaptığı seferin (Ali Kuşçu da bu seferde Padişahın maiyetinde bulunmuştur) bir hâtırası mahiyetindedir. Bu eser, İstanbul'da 1824 te basılmıştır. Ali Kuşçu'nun bu eserlerinin önemli bir kısmı İstanbul'da Ayasofya Camisi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Ali Kuşçu'nun matematik ve bilhassa astronomiye ait kitapları, batı biliminin Türkiye'ye girmesinden sonra da, eski medreselerimizde uzun müddet okutulmuştur.

(M. Şakir Ülkütaşır)

BACH, JOHANN SEBASTİAN — (1685 - 1750) «Yohan Sebastiyan Bah okunur» Onsekizinci Yüzyılın en büyük Alman bestecisi. Bach'ın müzik tarihindeki önemi, yeni devir sanatına tek başına hâkim olmasında değil, ayni zamanda iki ayrı devrin üslûbunu, eserlerinde tam bir bütüne ulaştırmış olmasındadır. Bu takdirde, Bach, kendinden önceki Polifonal - Müzik ile, kontrpuvan ve imitasyon üslûbuna olduğu kadar, klâsiklerle beraber armonik temel üzerinde gelişmiş bulunan müzik nevine de ayni kudretle hükmetmiş ve bundan dolayı: «Bütün Devirlerin Üstadı» diye anılmıştır. Onun içindir ki, iki ayrı devrin üslûbuna ideal bir şekil vermiş olan Bach sanatı; dünkü, bugünkü ve gelecekteki müzik yaratmalarına temel olma vasfını saklıyacaktır.

On yaşına gelinciye kadar anasını babasını kaybeden Bach'ın ilk hocası, Ohrdruf'ta organist olan büyük kardeşi Johann Christoph Bach'tır. Bach, 1700 yılında Lüneburg'daki Michaeli okulunda parasız okuma imkânını elde etmiş ve burada hoca olan Georg Böhm'den çok şeyler öğrenmiştir. Bach'ın 1705 - 1706 yılları arasında, devrin büyük organisti D. Buxtehude'yi dinlemek için sık sık ve yaya olarak Lüneburg'dan Lübecke gitmesi, bu arada izin zamanını aşırması yüzünden, bazan âmirleri ile arasının açılması, müzik tarihinin önemli olaylarından sayılır. Bach, 1703 yılından 1723 yılına kadar, Orta Avrupa şehirlerinin bazılarında resmî veya özel ödevlerde bulunmuş; 1723 yılında Saksonya'nın önemli bir sanat merkezi olan Leipzig şehrine giderek, tanınmış organist Johann Kuhnau'a halef olmak suretiyle, Thomas Okulu kantor (Koro öğretmeni) luğuna ve ayrıca Üniversite Müzik Direktörlüğüne atanmıştır. 1736 yılından itibaren, okulun Rektörü J. Aug. Ernesti ve diğer resmî makamlarla arası son derece açılan Bach, üzerine aldığı ödevleri, büyük bir titizlik ve başarı ile yürüttükten, hattâ hayatının son üç yılı içinde hastalanması yüzünden gününün birinde gözlerini tamamiyle kaybettikten sonra, 28 temmuz 1750 tarihinde Leipzig'de vefat etmiştir. 1707 yılından itibaren iki defa evlenen Bach'ın, birinci evlilikten yedi, ikinci evlilikten on üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlardan Friedemann ve Emanuel Bach, babalarındaki yaratıcılık ruhuna vâris olma istidadını göstermişler, fakat hiçbiri, Büyük Bach'ın yükseldiği zirveye ulaşamamıştır.

Bach

Bach'ın müzik icracılığına getirdiği en büyük yenilik, 1700 yılında nazariyesi kurulmuş olan oktavın on iki eşit yarım tona bölünmesi prensipini, ilk olarak piyanoya tatbik etmesi ve dolayısiyle, kilise gamlarının yerine geçen, yepyeni bir ton sistemi meydana getirmesidir. Bach bu sistemi tatbikatta da sağlamış olmak üzere meydana getirdiği esere: «Das Wohltemperierte Klavier» (48 prelüd ile 48 fuga; bu her iki kısmın her bir prelüdü ile fugası, majör ve minör ton sisteminin, sıra ile her gamında geçmektedir) adını vermiştir. J. S. Bach ölümünden sonra, mezariyle birlikte unutulmuş; fakat romantik devrin büyük üstadı Felix Mendelssohn Bartholdy-nin sayesinde, Ondokuzuncu Yüzyıl başında, bir daha unutulmamak üzere sanat tarihine malolmuştur. Bach'ın ilk olarak 1859 yılında meydana çıkarılabilen mezarını, bir zamanlar nafile yere aramış durmuş olan büyük besteci R. Schumann, hâtıralarında şöyle demektedir: «Bir akşam vakti, Leipzig kabristanına büyük bir adamın mezarını aramağa gitmiştim. Orada, burada saatlerce aradım durdum. J. S. Bach'ı hiçbir yerde bulamadım... Bu işi mezarlık bekçisine söyleyince... bekçi başını salladı ve: «Bach çok! . . .» diye cevap verdi. Eve dönerken kendi kendime şöyle diyordum: Bu işe ne şairane bir tesadüf hâkim! Şu fâni zerreleri düşünmiyelim diye, şu âdi ölüm hakkında fikir yürütmiyelim diye, külünü bile etrafa savurmuş; o halde onu hep orgunun başında, o kibar giyimiyle, dimdik oturur bir halde düşünmekten başka çare yok.».

Bach'ın eserleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bu arada en önde Kantat'lar gelir. Elde bulunan diğer tip eserlerden, çeşitli âletler ve vokal birlikler için yapılmış olanlar kısaca şunlardır: İki Pasyon müziği ile meşhur Si minör Mesi; Magnificat; Noel Oratorya'larile diğer Oratorya'lar; Org, Klavsen ve başka âletlerle birlikte Klavsen için yazılmış eserler; Prelüd'ler; Fuga'lar; Fantaziler, Sonat'lar, Tokatta'lar, Partita'lar, Süvitler, Konçerto'lar, Variyasyon'lar, Koral'li Prelüd'ler v.s... Bu arada Büyük Bach, «Fuga» şeklini değişmez bir kanun gibi tesbit etmiş ve org müziği alanında erişilmez bir üstad olmuştur.

Bach'ın hayatta iken basılmış olan eserleri çok azdır. İlkönce 1837 yılında, Leipzigdeki meşhur Peters Müessesesi, Bach'ın bütün eserlerini basmıya başlamış; fakat büyük «Bach - külliyatı» 1851 yılında Schumann ve arkadaşları tarafından kurulmuş olan Bach - Derneği tarafından, ancak 1900 yılında tamamlanabilmiştir.

Diğer taraftan, 1900 yılında yeniden kurulmş olan Bach - Derneği, büyük üstadın Eisenach'taki doğduğu evi satın alarak, bir Bach - Müzesi haline koymuştur. Bach için yapılan heykellerin ilki, gene Mendelssohn'un teşebbüsiyle Leipzig'de meydana getirilmiştir. Bugün Bach sanatı üzerinde araştırmalar yapan büyük Bach - Derneğinden başka, bazı şekillerde Bach sanatını yayma ve tanıtma amaciyle kurulmuş olan Bach - Dernekleri de vardır (Almanya, İngiltere, Fransa, Amerika).

Kısa bibliyografya: J. A. Hiller (1784), sonra Forkel; J. S. Bach'ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri (J. S. Bachs Leben, Kunst und Kunstwerke), 1802, 2nci basılışı, 1855, en yeni basılışı (Müller - Blattau) 1925. Ph. Spitta; J. S. Bach, almanca, 1873 - 1880, iki cilt, üçüncü basılışı 1921, ingilizceye tercümesi (Clara Bell ve J. A. Fuller - Maitland), 1899. W. Carte; J. S. Bach hakkında etüd (Etude sur J. S. Bach), ikinci basılışı 1898. Alb. Schweitzer; Müzikçi - şair J. S. Bach (J. S. Bach le musicien poète), 1905, genişletilmiş almanca tercümesi 1908, ingilizceye tercümesi 1923. H. H. Paryy; J. S. Bach, ingilizce 1909. Ch. Sanford Teryy; Bach'ın Koral'leri (Bachs Chorals), üç cilt, 1915, 1917, 1921. Harvey Grace; Bach'ın Org Eserleri (The Organ Works of Bach), 1922. K. Hasse; J. S. Bach, almanca, 1925. F. Jöde; Bach Sanatı (Die Kunst Bachs), 1926. A. Heuss; J. S. Bach'ın Matthäusspassion'u (J. S. Bachs Matthäusspassion), 1909.

(Cevad Memduh Altar)

BELLİNİ, GENTİLE — (1427 - 1507) İtalya resim âleminde ve tarihimizde meşhur olmuş ressamlardandır. Fatih'in resmini yapmış olması, esasen Avrupa'nın sayılı ressamlarından olan Bellini'nin şöhretini çok arttırmıştır. Asla taassup geriliği göstermiyen, açık fikirli ve ileri düşünceli Fatih Sultan Mehmet, Avrupa'dan sureti mahsusada getirttiği bu ressamın karşısında durarak resmini yaptırmıştır. Zamanında resmi yapılan Osmanlı hükümdarlarının ilki olan Fatih'in resmini yapanlar arasında Âli ve bir de «Menakibi Hünerveran» adlı eserin Mastöri Pavli dediği Paolo da Ragusa vardır ki, gene bu eserin Damyan dediği Benedetto da Miano'nun talebesindendir. Bursalı nakkaş Sinan Beyi onun yetiştirdiği talebeden sayarlar. Paolo İstanbul'a gelen ressamlar arasında sayılır. İyi resim yapmak ve madalya hakketmekle meşhur Veronalı Matteo de Pastis de 864 (1459) te gelmiştir. Bunun İstanbul'da Fatih'in yüzünü tetkik ederek madalyasını yaptığı söylenir. Hattâ Paris'te Millî Kütüphane (Bibliothèque Nationale) deki gümüş madalyadaki resim, bunun yaptığı resimden alınmıştır, derler. Lâkin Fatih'in madalyasını yapmakla asıl meşhur olan Bertoldo'dur. Paris'teki madalyada bulunan resimle ve ona benzer Topkapı Sarayında resim galerisinde duran resmin bunlardan hangisine ait olduğu kestirilemiyor. Topkapı sarayındaki resim Avrupa kâğıdı üzerine garp resim tarzında yapılmıştır. Bu resimde yandan görünen Fatih 40 yaşlarına yakındır. Bütün bu ressamların İstanbul'daki hayatlarını bilmiyoruz.

Dâvet olunarak İstanbul'a geldiğini bildiğimiz ressam Gentile Bellini'dir. G. Bellini'nin İstanbul'a getirilmesi şöyledir: Fatih Sultan Mehmet, bir ressamın gönderilmesini Venedik Hükûmetinden mektupla ister. Bellini'nin gitmesi muvafık görülür. Bellini İstanbul'a geldiğinde elli üç yaşında, Fatih de elli yaşındadır. Ressamı Venedik Balyozu huzura sokar. Bellini kendisini hükümdara sevdirir, on beş aya yakın sarayında ve yanında kalır ve bugün çoğunu bildiğimiz resimleri yapar. Ressam İstanbul'da çok kolaylıklar görür ve nelerden ibaret olduğunu bilmediğimiz daha başka resimler meydana getirir. Bunların bir kısmı ortadan kalkmış ve belki de kaybolmuştur. Fatih'in sarayına mensup bazı adamlara ait resimlerin Londra'da « British Museum » da olduğu söylenmektedir. Fatih Sultan Mehmet bir nezaket eseri olarak ressamından, doğduğu Verona şehrinin resmini istemiştir. Eğer rivayet doğru ise Bellini, Fatih'in hazzını mucibolacak ve hususî dairesinde saklanacak resimler de yapmıştır.

Fatih önceleri Bellini'nin yüz hatlarını ne kadar dikkatle çizdiğini anlıyabilmek için ona bazan güzel yüzleri de çizdirirdi. Fatih bunları seyrederken, karşılaştırmak için asıllarını da çağırırdı.

Fatih ressamına ; Jantiy, diye küçük ismiyle hitabederdi. Bir gün ona, sana bir derviş getirecekler, onun resmini yap, der. Ressam da yapar ve takdim eder. Ressam, vaktiyle bu dervişin bedestende bir sıra üstüne oturarak Fatih hakkında kasideler okuduğunu duymuştur. Fatih, dervişin resmini görünce : « Jantiy! Bilirsin ki hakikati bildirmek şartiyle her ne olursa olsun söylemene müsaade etmiştim. Söyle, bu adam neye benziyor? » der. Bellini cevap verir : «Şevketlûm! Mademki serbestçe söylememe müsaade buyuruluyor, o halde söyliyeyim ki, fikrimce bu adam mecnundur.» Fatih: « Pek doğru. cinnet alâmetleri gözlerinden nasıl belli oluyor » der. Bellini : « Fakat Şevketlûm, bizim taraflarda birtakım adamlar vardır ki bir sıra üstüne oturup muhtelif büyüklerin methiyelerini okur, dururlar. Siz ki bu kadar yükseksiniz, metholunmasını istemeyişiniz beni hayretlere düşürüyor» deyince, Fatih : « Bu adam fikren salim olsaydı tarafından metholunmağı isterdim. Fakat bir mecnunun beni methetmesini hiçbir vakit arzu etmem» der.

Bellini'nin resimlerinden : Bir Solak neferi

Resmin aslı British Museum'dadır

Bir rivayete göre Fatih, Bellini'ye kendi kendinin resmini yapıp yapamıyacağını sormuştur. O da bunun kolay olduğunu söyliyerek ayna karşısında resmini yapmış ve birkaç gün sonra göstermiş. Fatih bu benzerliğe hayret ederek : « Senin fırçanda sihir var» diye iltifat etmiştir.

Bellini

Fatih'in her şeye olduğu kadar resimlere de ne kadar dikkat ettiğine şu misali verelim : Rivayete göre bir gün Bellini'nin Jean Baptiste'in kesik başını gösteren tablosunu Fatih'e takdim ederler. Fatih, levhayı görünce ressamın sanat maharetini sena eder-se de resimde bir hata ettiğini, bu gibi hallerde kesik boynun husule gelen takalüsstan dolayı büsbütün kaybolacak yerde başın üzerinde pek çıkık bir halde kaldığını söyler. Bellini, bu mütalâaya ve Fatih'in bu dikkatine hayran kalmıştır.

Bellini İstanbul'dayken, şimdiki Cerrahpaşa caddesinde fırının arkasında Avratpazarı yerinde bulunan Arkadiyüs (Arcadius) dikilitaşının da resmini yapmıştır. Bugün bu taşın yalnız, yanmış kaidesi mevcuttur.

Bellini, sarayında ve kendisinde iyi intıbalar ve hâtıralar bırakarak Fatih'in müsaadesiyle 885 (1480) senesi son günlerinde birçok hediyeler, bey ve kont (şövalyelik) lâkabı, kıymetli bir altın gerdanlık alarak memleketine dönmüştür.

Bellini'nin İstanbul'da Fatih'e sunduğu meşhur tablosu şimdi «British Museum» da «National Gallery» de Layard koleksiyonundadır. Fatih'in bu tabloda, üç rub'u görülür. Gözlerinin feri biraz solgun, burnu daha incelmiş, yanak kemikleri çıkık, sık bıyıkları ağzını örtmüş, sakalı uzunca ve sivrice, siması metindir. Resmin her tarafında bir sanat kudreti göze çarpar. Bu resim, rivayete göre Fatih'in ölümünden altı ay önce yapılmıştır. Fatih'in o zamanlarda nikristen ıstırap çektiği de söylenir. Resimde, yorgun hali belli olur. Resmin üstünde sağ ve solunda, İstanbul, Konya ve Trabzon İmparatorluklarının üç tâcı ve yan taraflarındaki çerçevede 25 teşrinisani (kasım) 1480 tarihi ile Bellini'nin yazısı okunuyor. Bellini, İstanbul'da bulunurken vücude getirdiği eserlerin en mükemmeli olan bu son ve meşhur eserini Fatih tarafından huzura kabul edildikten ve dönüşünden bir kaç gün önce imzalamıştır. Ressam Zonaro 1907 de işte bu meşhur tablonun yanlış bir kopyasını yapmıştır ki şimdi Topkapı Sarayının resim galerisindedir. Hükûmetimiz, Fatih'i tamamen yaşatan bu resmin « National Gallery » deki aslından bir ressamımıza yeni ve doğru bir kopyasını yaptırmalıdır.

Gene Bellini'nin İstanbul'dayken yaptığı resimlerden birinin de Sultan Cem'e aidolduğunu F. R. Martin, minyatür eserinde, aslının renklisini koyarak bildirmektedir. Aynı vaziyette diğer bir tanesi üzerinde «Ameli ibni Müezzin ki ez üstâdânı meşhûru Frenkest» ibaresi tezhip ortasında tâlik ile yazılıdır. Bu imza resme bir Türk sanatkâr tarafından katılmıştır. Sultan Cem bu resimde iki dizi üzerine oturmuş, yazı yazar görülmektedir. Resim yapan aynı vaziyette diğer bir resmin altında uydurma olarak da bir Behzat imzası vardır. İkisi de ayni resimdir. Fakat birinde yazı yazar, diğerinde resim yapar vaziyettedir.

İbni Müezzin ismi araştırılmıya değer. Ressamın hem frenk üstadlarından ve hem de müezzin oğlu olması hayli gariptir. İhtimal dahilindedir ki Bellini'ye bir gün «Baban ne iş yapar ? » diye sorulmuş, o da " Kilisede sesle okurdu» demesine «Ha, bizdeki müezzinlik gibi bir şey, o halde ibni müezzin, müezzin oğlu demek doğru olur» diye düşünülebileceği hatıra gelmektedir. Şimdilik bunun hilâfı bir izah aklımıza gelmiyor.

Bellini'nin resimlerinden : Bir Türk kadını

Resmin aslı British Museum'dadır

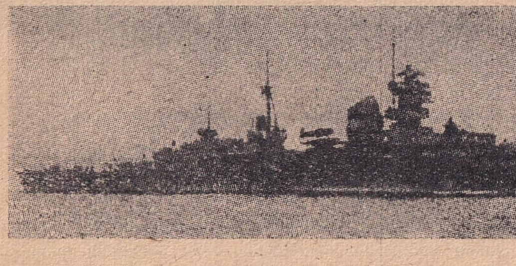
Bellini memleketine dönünce, 23 temmuz 1507 de ölümüne kadar, herkese anlatmaktan keyif duyarak Fatih'in ilim ve sanat

adamlarına ne kadar cömerd davrandığını söylemekten bilhassa keyif duymuş ve Fatih'in kendisi hakkındaki iltifatlarile hakkile övünmüştür.

Kısa bibliyografya: Emil Yakobi; Die Mehmed II, Médailles des Bertolds, Berlin, 1927. Josef von Karabacek; Abendlandisches Kunstler zu Konstantinopel im XV und XVI Jahrhundert. L. Thuasne; Gentile Bellini et Sultan Mohammed II, Notes sur le séjour du peintre vénitien à Constantinople (1479-1480), Paris, 1888. Fatih Sultan Mehmed ve Ressam Bellini, İstanbul, 1325. Halil Etem; Elvâhı Nakşiye Koleksiyonu, İstanbul, 1924. F. R. Martin; The Miniature Painting, 1912. Âli; Menakıbı Hünerveran.

(Prof. Dr. A. Süheyl Ünver)

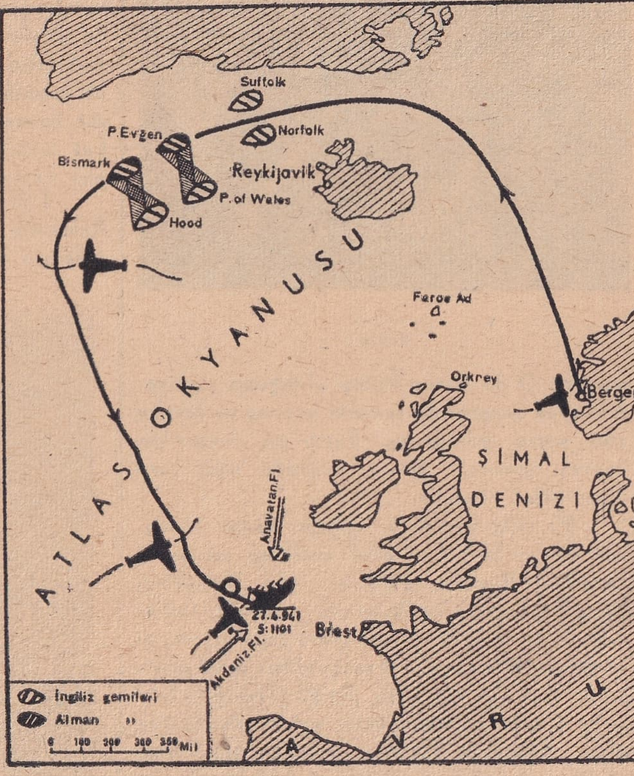
BİSMARCK HAREKÂTI — 1941 senesinin mayıs ayında Amerika'dan İngiltere'ye büyük miktarda harb malzemesi taşıyan bir konvoyun geleceğini Alman makamları Amerika'daki gizli teşkilâtları yoliyle haber almışlardı. Bu konvoyun İngiltere'ye ulaşmasına mâni olmak Almanya için son derece mühimdi. Yalnız denizaltılar ve hava kuvvetiyle, böyle iyi bir şekilde emniyete alınmış bir konvoya saldırmak birşey temin edemezdi. Bunu takdir eden Alman makamları bu büyük malzeme kafilesine ellerindeki en modern suüstü vasıtalariyle saldırmıya karar verdiler. Durum, Almanlar için elverişliydi. Brest ve Lorient üsleri ellerinde bulunuyordu. Bunun için bu çıkış hareketini yapacak Alman gemilerinin gerilerinin kesilmesi tehlikesi bahis mevzuu değildi. Ayni zamanda Fransa'nın Atlantik limanlarına kaydırılmış olan iki adet modern muharebe kruvazöriyle birleşecek olan bu deniz kuvveti, İngiltere'nin Atlantik nakliyatı için yepyeni ve üzüntülü bir durum yaratacak ve İngiltere adaları civarına büyük deniz kuvvetlerini bağlıyarak endirekt bir şekilde Akdeniz'e ve dolayısiyle Afrika harekâtına dahi bir tesir icra edecekti. İşte bu mülâhazalariyle Alman Genel Kurmayı, 1941 senesinin mayıs ayında, Bismarck muharebe gemisile Prinz Eugen ağır kruvazörünü Norveç kıyıları boyunca seyrettirerek Bergen limanına kaydırdı.

Prinz Eugen kruvazörü

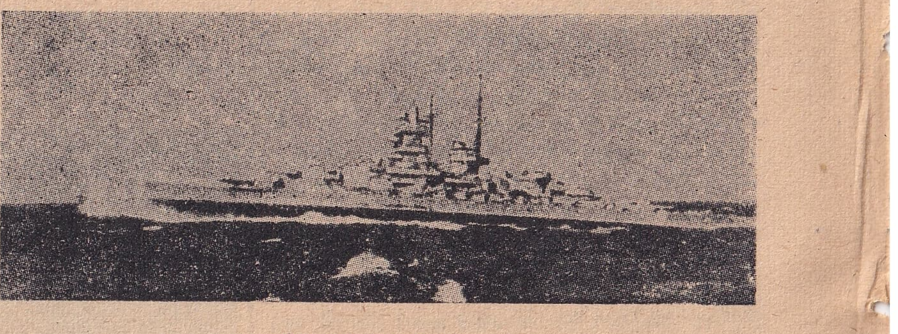
Bismarck muharebe gemisi Alman donanmasının medarı iftiharı olan iki en büyük gemiden biridir. Bu gemiler inşaat plânına üç adet olarak konmuştu. Yalnız, bunlardan iki tanesi tamamlanmış ve üçüncüsünün inşasından vazgeçilmişti. İnşası tamam olanlar Bismarck ve kardeşi Tirpitz muharebe gemileridir. Burada ismi geçen vaka kahramanı Bismarck'ın gayri resmî haberlere ve geminin inşa tarzına ve kabiliyetlerine bakılacak olursa kolaylıkla 50,000 ton civarında olduğu anlaşılır. Sürati 30 - 33 mildir. Silâhları en modern cinsten sekiz adet Alman 38 liğidir. Duruş kudretine gelince, bunun üzerinde fazla birşey söylemiye hiç lüzum yoktur, zira bu hususu gemi âdeta «batmaz» denecek kadar büyük bir duruş kudreti ibraz etmek suretiyle bizzat ispat etmiş, herkesi hayrete düşürmüştür.

Prinz Eugen ise aşağı yukarı Bismarck'ın bir minyatürüdür. Sekiz adet 20.3 santimetrelik top taşır; 33 mil sürate maliktir ve duruş kuvveti de kendi sınıfındaki herhangi bir gemiden daha üstündür.

Bismarck harekâtını gösterir kroki

Hergün yapılmakta olan İngiliz hava keşifleri sayesinde; 21 mayıs 1941 günü saat 13,30 da, bir Katalina tayyaresi tarafından Bergen limanında Bismarck olması kuvvetle muhtemel görülen bir muharebe gemisiyle bir ağır kruvazör tesbit edilmişti. Bu sırada Bergen'de bir de muhrip bulunuyordu; fakat daha sonra, bu muhribin Alman akıncı gemilerinin refakatinde olmadığı anlaşılmıştır. 22 mayıs günü yapılan keşifte, gemilerin burada olmadığı ve her iki gemi de kuzeye doğru hareket halindeyken tesbit edilmişti. Bunun üzerine harekete geçirilen İngiliz ağır kruvazörlerinden Norfolk ile Suffolk 23 mayıs 1941 günü saat 20,32 de, Amiral W. F. Wake - Walker'in komutasında olarak yaptıkları bir arama sonunda Alman gemileriyle temasa geldiler. Bu temas vâki olduğu sırada Alman gemileri (İzlanda'da, North Cap) burnunun

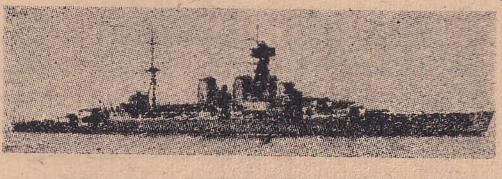

Bismarck kruvazörü

takriben 75 mil kadar kuzey batısında bulunuyorlardı. Hava son derece puslu idi ve rüyet bilhassa Danimarka boğazına girildikçe bozuluyordu. Buna rağmen İngiliz kruvazörleri teması muhafaza etmiye muvaffak oldular. Tabiî fiilî olarak bir savaşa girişemiyorlardı; zira hasımları kendileri için yenilir yutulur birşey değildi. Derhal gereken temas raporları verildi. İngiliz Admiralty'sinin elinde Bismarck ile savaşa tutuşabilecek kifayette ve anavatan sularında iki adet gemi bulunmaktaydı : Hood ve Prince of Wales. Diğerleri her ne kadar top çapı itibariyle Alman gemisine eş veya üstün idiyseler de bir takip savaşı yapabilecek kadar süratli değildiler. Bu sebepten bu iki gemi derhal Alman gemisini önlemek üzere sevkedildi; yoldaki konvoy alarm edildi ve diğer büyük İngiliz cüzütamları da harekât bölgesine yöneltildi. Hood ile Prince of Wales Alman gemileriyle 24 mayıs 1941 günü saat 5,35 te takriben İzlanda'da, Reykjanes'in 235 mil güney batısında temas temin ettiler. Bu sırada iki İngiliz kruvazörü de kesik fasılalarla temas görevine devam etmekteydiler. Hood ve Prince of Wales bu sırada 28 mil süratle 230 dereceye seyrediyorlardı. Gemiler savaşı kabul ettiler ve saat 5,53 te 25,000 yarda (22,860 metre) dan ilk salvolar atıldı. Hood, Bismarck'ı, Prince of Wales de Prince Eugen'i hedef olarak almıştı. Alman gemileri derhal buna mukabele ve çok isabetli ateş ettiler. İkinci ve üçüncü Alman salvoları hedefleri üzerinde kümelendi ve vâki olan bir isabet Hood'un iskele kıç tarafında bir yangın çıkardı. Yangın derhal büyüyerek kıç direği sardı. Hood ancak beş veya altı salvo yapabilmişti. Saat 6 da kıç baca ile kıç direk arasında muazzam bir infilâk oldu ve gemi Reykjanes burnunun 250 mil cenubu garbisinde kısa bir zaman içinde sulara gömüldü.

Şimdi artık serbest kalan Bismarck Prince of Wales'e karşı korkunç bir ateş yöneltti. Saat 6,02 de Prince of Wales baş köprü üstündeki, pusula platformuna bir isabet alarak derhal mesafeyi açtı. Bu sırada Bis-

marck da isabet almıştı ve teknesi mütemadiyen mazot kaçırıyordu. Şimdi artık savaş kesilmişti. Bismarck ile Prinz Eugen yollarına devam ediyor, iki İngiliz kruvazörü de teması muhafaza ediyorlardı. Saat 10,45 te Alman gemileri tam cenuba döndüler ve süratlerini 24 mile indirdiler. Uzun müddet bu rota üzerinde seyrettikten sonra saat 22,30 da 160 dereceye dönerek süratlerini biraz daha indirdiler. 25 mayıs 1941 günü saat 00,20 de harekât sahasına yetişmiş bulunan «Victorious» tayyare gemisinden havalanan torpito tayyareleri Bismarck'a bir torpito taarruzu yaptılar ve bir isabet kaydedildi. Bismarck bu isabetten fazla mutazarrır olmamıştı; yalnız, saat 2,13 te tekrar sürat indirerek 20 mille seyre başladı. 25 mayıs 1941 günü saat 3,06 da temas kayboldu ve 26 mayıs 1941 günü saat 11,14 e kadar temas temin edilemedi. Mezkûr tarihte kıyı komutanlığına bağlı bir Katalina karakol tayyaresi «Lands End» in tam 600 mil kadar batısında 20 mille gündoğusu keşişlemiye seyretmekte olan Bismarck'ı tesbitetti. Şimdi artık diğer İngiliz kuvvetleri de harekât sahasına yaklaşmışlardı. Anavatan filosu komutanı Sir John Towey komutasındaki Rodney ile King George V. 140 mil kuzeyde, Koramiral Sir James Sommerville'in komutasındaki Renown, Arc Royal gemilerile Shefield kruvazörü 70 mil poyrazda idiler. Tayyarelerile yapılan aramada rüyetin fenalığından dolayı hiçbir netice elde olunamadı. Bunun üzerine temas muhafızı

Hood muharebe kruvazörü

olarak gönderilen Shefield kruvazörü 26 mayıs 1941 saat 17,40 ta Bismarck ile temas temin etti. Aynı gün Arc Royal'ın torpito tayyareleri ikinci bir defa daha taarruza sevkedildiler ve bu taarruz sonucu olarak Bismarck'a iki torpito isabeti temin olundu. Bu isabeti alan Bismarck'ın sürati düştü ve olduğu yerde tam iki devir dairesi çizdi. Akşam ortalık karardığından Bismarck üzerine daha fazla hava taarruzları yöneltilemedi ve böylece gece bastırdı. Şimdi iş filotillâya gelmişti. Yalnız şuna işaret etmek isteriz ki, Bismarck artık yalnız seyrediyordu. İlk temas kaybolduğu gece Prinz Eugen'i kendi başının çaresine bakmak üzere yanından ayırmıştı.

27 mayıs 1941 günü saat 1,22 de Cossack, Zulu, Maori ve Sikh muhripleri Bismarck'a bir torpito taarruzu yönelttiler; temas temin olundu ve Bismarck'ın kendisini gizlemek maksadiyle sis yapmasına rağmen isabet temin ettiler. Bununla beraber Bismarck'ın topları hâlâ tam kifayetle çalışıyordu. Gemide kuvvei maneviye bozukluğuna nişane olacak hiçbir hareket yoktu. Bundan sonra sabaha kadar hiçbir şey geçmedi ve 27 mayıs sabahı saat 5 te King George V. bir spoting tayyaresi uçurarak ilk defa Bismarck'la temas temin etti. Rüyet son derece azdı. Bu sebepten Bismarck ateş altına alınamıyordu. Saat 8,48 den sonra rüyet biraz düzelir gibi oldu ve Rodney ile King George V. derhal Bismarck'ı 3,300 yarda (3,000 metre) dan ateş altına aldılar. Bismarck artık tamamiyle âtıl bir vaziyete gelmişti. Bununla beraber hâlâ batmamıştı. Bütün bataryaları susmuş, ancak bir ilâ iki 15 lik topu işliyordu. 10,22 de Dorsetshire kruvazörüne, bu yaralı ejdere ölüm darbesini vurmak üzere torpito hücumu yapması için emir verildi. Bismarck yerinden kımıldamaktan âciz olarak, sekizinci ve dokuzuncu torpito isabetlerini de alarak 27 mayıs 1941 günü saat 11,01 de battı.

Gemide Alman Amiralı Lütyens ve erkânı harbiyesinden maada 1460 kişi ile eş gemi olan Tirpitz'in de 400 kişilik topçu mürettebatı bulunmaktaydı.

Bismarck battıktan hemen biraz sonra Fransa kıyılarından Bismarck'a hava takviyesi olarak gönderilen büyük bir hava kuvveti buradaki İngiliz gemilerine taarruz ettilerse de büyük bir netice elde olunamadı. Bu savaşın en büyük mümeyyiz vasfı klâsik bir deniz savaşının hava kuvvetleriyle tâbiye sahasında iyi bir şekilde işbirliği yaparak Bismarck'ın imhasını temin etmiş olmasıdır. İkinci olarak anlaşıldığına göre İngiliz gemileri bu savaşta radardan mahrum bulunmaktaydılar. Zira rüyetin azlığından dolayı zaman zaman ateş kesildiği anlaşılmaktadır. Hood'un üzerinde elde olunan netice Alman gemisi için cidden iftihar edilecek bir sonuç olmakla beraber buna biraz da harb talihini hve Hood'un eskiliğini de katmak doğru olur. Bismarck son derece güzel dövüşmüş ve o da harb talihine kurban giderek Hood'un akıbetine uğramıştır. Bu harekâttan çıkarılacak en mühim ders bugün artık hava silâhının karşısında eski ve klâsik bir tarzda ticaret harbi, korsan harbi yapmanın veya kuvvetli bir harb gemileri topluluğu önünde gemilerin süratlerine güvenerek akınlar yapmıya kalkışmanın tarihe maloldüğudur.

(Kurmay F. Selim Albatros)

FRENGİ (Syphilis) — Frengi, müzmin ve sârî bir hastalıktır. Tedavi edilmediği takdirde uzun müddet devam eder ve pek feci akıbetler doğurur. Bu hastalık insandan insana bulaştığı gibi irsî olarak nesle de intikal eder.

Frenginin «Treponema pallidum» adında bir mikrobu vardır. Bunu 1905 senesinde Schaudinn keşfetmiştir. Treponema pallidum, ince, uzun ve helezonî şekilde bir parazittir. Tıpkı tirbuşona benzer. Hususî usullerle boyandığı vakit mikroskopta soluk bir renkte görülür. Ultramikroskopi ile canlı olarak muayene edilir. Bu mikrop frengililerin her organında, kanlarında, idrar, meni gibi ifrazatında bulunur. Sıyrık ve sulantılı frengi yaralarında mebzuldür. Esasen sirayetlerin çoğu da bu çeşit yaralar vasıtasiyle olmaktadır. Bundan başka frengili doğan çocukların vücutleri, hususiyle karaciğer ve dalakları kültür halinde frengi mikrobunu havidir. Treponema pallidum rutubeti ve yaş yerleri çok sever. Kuruluktan pek hoşlanmaz, hava temasına ise hiç tahammülü yoktur, pek çabuk telef olur.

B u l a ş m a : Treponema pallidum derinin veya muhatî gışanın herhangi bir noktasından bedene girerek frengi hastalığını vücude getirir. Mikrobun bu suretle bedene girmesi, insanın bu hastalığa aşılanması demektir. Aşılanmak ya frengili biriyle doğrudan doğruya temas etmek suret'yle veyahut da böyle bir hastanın kullanmış olduğu eşya vasıtasiyle vaki olur. Bu yolda sirayet eden frengi «kisbî frengi» (S. Acquise) dir.

Frengiye aşılanmış olan bir kimsede bir müddet hastalığa ait birşey belli olmaz. Vasatî on beş, otuz gün kadar ve bazan daha uzun süren ve «tefrih devri» (Période d'incubation) denilen bu müddet geçtikten sonra hastalığın i l k â f e t i yanî «frengi şankrısı» (chancre syphilitique) meydana çıkar. Bu ilk âfet mikrobun bedene girdiği noktada ufak ve kırmızı bir kabarcık şeklinde peyda olur ve dört, beş gün zarfında kemale gelir. Tipik bir şankr, yuvarlak, oldukça muntazam, kaidesi sert, kesilmiş et renginde ve acımıyan sıyrık şeklinde bir yaradır. Vücudün her tarafında olabilirse de, sirayetin yüzde doksanı cinsî münasebetlerle olduğu için en ziyade tenasül uzuvlarında görülür.

Treponemaların mikroskopta görünüşleri

Şankrdan bir hafta sonra yakındaki lenfa bezlerinde şişkinlik husule gelir. Meselâ şankr tenasül uzvunda ise şişkinlik kasıklarda olur. Lenfa bezlerinin bu şişkinliğine (adenopathie) derler ki şankr ile birlikte frenginin birinci devir belirtilerini teşkil eder. Şankr, tedavi edilmediği halde bile dört, beş hafta sonra kendiliğinden iyileşir ve çok kere yerinde iz dahi bırakmaz, adenopatbie ise pek kolay kaybolmaz.

Frenginin i k i n c i d e v i r b e l i r t i l e r i, şankrının zuhurundan kırk beş elli gün sonra gözükmiye başlar. İkinci devirde mikrop tamamiyle kana karışmış ve bütün bedene yayılmış olduğu için belirtiler umumî yani her organa şamildir. Şöyle ki: Hastada bir taraftan kırıklık, bazan yüksek ateş, geceleri tahammülü imkânsız baş ve kemik ağrıları, müthiş kansızlık, iştihasızlık ve sarılık gibi umumî ârâz, diğer taraftan da deride ve muhatî gışada bir takım döküntüler olur. Döküntülerin en evvel görüleni «frengi çiçeği» (Roséol) dir. Bunlar vücudün her tarafına serpilmiş ufak ve yuvarlak pembe lekelerdir. Birkaç gün içinde kaybolurlar. Roséol'leri «frengi papülleri» (Papules Syphilitiques) takibeder. Papüller, yarım mercimek tarzında ciltde gömülmüş, koyu bakır renginde sert kabartılardır. Birçok şekilleri ve şekillerine göre de birçok isimleri vardır.

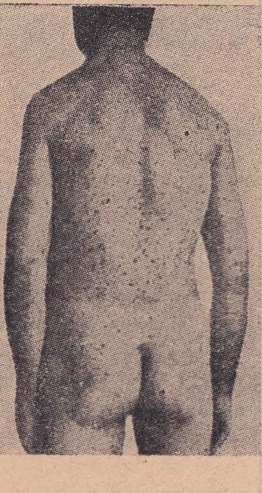
Roseol'ler

Muhatî gışa döküntüleri «plâk müköz» (plaques muqueuses) lerdir. Bunlar ağzın içinde, dilde, dudaklarda, boğazda, bademcikler üzerinde ve tenasül uzuvlarının gışâî kısımlarında zuhur eder. Kirli beyaz renkte küçük ve sıyrık yaralardır. Mikrop yuvası oldukları için frenginin en tehlikeli belirtileridir. Bunlardan başka ses kısıklığı, saç dökülmesi, tırnak bozukluğu, boyun lekeleri «Vénüs Gerdanlığı» (Collier de Vénus) ve her bölgedeki lenfa bezleri şişkinlikleri (Polyadeno-

pathie) ikinci devirde görülen belirtilerdir. İkinci devir belirtileri de tıpkı şankr gibi vücudün mukavemeti sayesinde kendi kendilerine zail olurlar. Bunların birtakımları batıp, birtakımları çıkmak suretiyle frenginin ikinci devri iki, üç sene kadar devam eder. Ondan sonra hastalık susar.

Frenginin bu sessizliği dört beş sene sürer. Daha uzun hattâ otuz, kırk sene devam ettiği vakidir. Sükûn devresinin hitamında frenginin **üçüncü devir ârazı** başgösterir. Bunların en mühimleri «tüberkül» (Tubercule) ve «gom» (gommes) lardır. Bu belirtiler ikinci devirde görülenler gibi genel ve yaygın olmaz. Bir veya birkaç uzva inhisar eder, fakat musallat olduğu uzuvları kemirir. Tedavi ile önü alınmazsa dehşetli tahribat yapar. Meselâ burunda olursa burunu düşürür. Boğazda çıkarsa küçük dili söküp atar. Gözde bulunursa gözü kör eder, beyne sararsa insanı çıldırtır.

«Umumî felç» (Paralysie générale), «tabes» (Tabes), «avortit» (aortite) gibi mühim hastalıklar frenginin son devrini ve en korkunç âkıbetini teşkil ederler.

Frengi papülleri

İrsî intikal: Frenginin irsî olarak intikalinde babanın doğrudan doğruya çocuk üzerine tesiri mahdut, yalnız telkih zamanına münhasırdır. Bu sebeple çocukların bazı kere hastalıktan kurtulmak şansları vardır. Halbuki anne frengili olursa çocuğun frengiye tutulması muhakkaktır. Son zamanlarda «irsî frengi» (S. héréditaire) hakkındaki telâkkiler değişmiştir. Çocuğun frengiyi yalnız annesinden alabileceği ve bunun da ancak meşime yoliyle olabileceği kanaati hâkimdir. Bundan dolayı «irsî frengi» yerine daha ziyade «vilâdî frengi» (S. Congénitale) tâbiri kullanılmaktadır. Her ne suretle olursa olsun frengiye yakalanmış olan bir çocuk aldığı intanın şiddeti nisbetinde ya ilk aylarda telef olur, düşer veya altı aydan sonra vakitsiz ve ölü doğar veyahut da sağ olarak dünyaya gelir. Sağ doğanların bir kısmında doğdukları vakit frengi belirtileri görülür, bir kısmında ise bu belirtiler bir müddet sonra meydana çıkar. Böyle çocuklar çok cılız ve çelimsiz olur. Ciltleri ihtiyar derisi gibi buruşuktur, burunları nezleden tıkalıdır, zorlukla nefes alır ve meme emebilirler. Avuçlarının içlerinde, ayaklarının altlarında içi sarı su ve cerahatle dolu kabarcıklar vardır. Karaciğer ve dalakları büyümüştür, kiloları tabiiden çok azdır. Günden güne de azalmakta devam eder. Deride ve muhatî gışada papül ve plâk müköz gibi kisbî frenginin ikinci devir belirtilerine benziyen döküntüler olur. Vaktinde yetişilip kuvvetli bir tedavi tatbik edilmiyecek olursa bu zavallılar çok yaşıyamazlar.

İrsî frengi belirtileri her vakit erken görülmez. Bazan da ikinci çocukluk devresinde, hattâ çok daha büyük yaşlarda meydana çıkar. Böyle geç zuhur eden belirtiler, kisbî frenginin üçüncü devrinde görülen tüberkül, gom gibi tahribedici ârazdır. İrsî frenginin bu şekline (hérédosyphilis tardive) derler.

Bir de irsî frengili çocuklarda dişlerin intizamsızlığı, kafa biçimsizliği, burun basıklığı, alın çıkıklığı gibi birtakım distrofik (Dystrophique) tagayyürler görülür ki diğer sebeplerle de olmak ihtimaliyle beraber bunların birkaçının bir arada bulunması frengi alâmeti sayılır. Bunun gibi çocuklardaki akıl noksanlıkları, ruhî ve ahlâkî aykırılıklar da frengi şüphesini uyandırabilecek alâmetlerdendir.

Seroloji: Frengi mikrobu her organda olduğu gibi kanda ve belkemiği suyunda da bir takım değişiklikler yapar, bu değişiklikleri bazı lâboratuar usulleriyle anlamak mümkündür. Bu usullerin en meşhurları (Wassermann) ve (Kahn) teamülleridir. Bu teamüllerin frenginin teşhisinde ve tedavinin kontrolünde mühim hizmetleri vardır.

Frenginin bidayetinde kanda teamül menfi netice verir. Ancak şankrının zuhurundan 20 - 25 gün sonra müsbet olmıya başlar ve bütün birinci ve ikinci devir müddetince müsbet devam eder. Yalnız tedavi ile menfi olur, üçüncü devirde ve irsî frengide müsbet teamül nisbeti birinci ve ikinci devir gibi % yüz olmayıp % 60 - 70 nisbetindedir.

Böyle olmakla beraber bu teamüller frengiden başka hastalıklarda da müsbet olabilirse de devam etmez, yani bu müsbet olmak keyfiyeti ârızî ve geçicidir. Bazı frengi vakalarında aşikâr belirtiler mevcut olduğu halde teamüller menfi netice verebilir. Onun için menfi teamüllerin büyük bir kıymeti yoktur. Yani menfi teamül ne hastalığın zail olduğuna, ne de hastalığın hiç bulunmadığına katiyen delâlet edemez. Ancak müsbet teamüllerdir ki seririî kanaatlere tevafuk ve onları takviye ettikleri takdirde büyük bir kıymeti haiz olurlar.

Tedavi: Her şeklinde ve her devrinde frengi tedavisi kabil bir hastalıktır. Yani yolunda ve muntazam bir tedavi ile tamamen iyileşir. Yalnız bunun için hastanın bıkmıyarak tedavisini takibetmesi şarttır.

Frengiyi tedavi etmek için bugün elimizde çok kıymetli ilâçlar ve vasıtalar vardır. Bunlardan 1906 da Ehrlich'in bulduğu arsenik mürekkepleriyle 1921 de Sazerac ve Levaditi'nin frengi tedavisine tatbik ettikleri bizmut mürekkeplerinden olağanüstü istifadeler temin etmekteyiz. Eski cıva mürekkepleri kıymetlerini hiç kaybetmemiştir. Birçok vakalarda ve hususiyle göz frengisinde son derece işimize yaramaktadır.

Burnu tahribetmiş frengi gomu

Tedaviye rağmen menfiye irca edilemiyen teamül teannütlerinde, sinir cümlesi frengisinde sıtma ve ateş tedavisi gayet güzel neticeler vermektedir.

Bununla beraber frengiyi tedavi etmek kolay bir iş değildir. Hastalık her şahsa göre değişeceği için bir taraftan hastanın yaşını, cinsini, bünye mukavemetini, ilâçlara karşı tahammül kabiliyetini, iç uzuvlarının durumunu, diğer taraftan da ilâçların uygunsuz ve bazı kere doktoru müşkül vaziyete sokabilecek birtakım ârızalarını gözönünde bulundurmak suretiyle hareket etmek icabeder.

Son birkaç sene zarfında Amerika'da yıldırım tedavisi (cure d'éclaire), (cure de saturation salvarsanique) yani vücudü salvarsanla işba tedavisi gibi birçok isimlerle frengiye tatbik edilmekte olan yeni usuller hakkında tecrübemiz olmadığı için bir şey söyliyemiyeceğiz.

Yalnız bu tedavilerin esası tahammülü nisbetinde hastanın vücuduna âzamî miktarda arsenik mürekkebi ithal etmek suretiyle tedavinin müddetini çok kısaltmaktır.

Keza Penicilline'in de son çalışmalarda eski ve yeni frengi tedavisinde büyük faydalar temin ettiği zikredilmekteyse de kanaatimizce ati için pek ümit verici olan bu terakkilerin hayırlı sonuçlarını idrak edebilmek için biraz daha beklemek lâzım gelecektir.

(Dr. Ömer A. Derman)

PATTON, GEORGE SMİTH, Jr. (GENERAL) — (1885 - 1945) «Patın okunur» Amerikan Generali ve İkinci Dünya Harbinde Müttefik ordularının en gözü pek kumandanı. Patton 1885 te California'da doğmuş, meşhur West - Point Harb Okulundan 1909 da mezun olmuştur. Mektepteyken bilhassa atletizmde çok muvaffak olurdu; ayrıca binicilik, polo ve atıcılıkta müteaddit birincilikler kazanmıştı. 1912 Stockholm Olimpiyatlarında Amerika'yı temsil eden atletler arasında bulunmuş ve pentatlon müsabakalarında üçüncü olmuştu.

Patton; Birinci Dünya Harbinde, Amerikan Ordusu Başkomutanı General Pershingin yaveri olarak Fransa'ya gitmişti. Daha sonra bizzat kurduğu 304 üncü tank alayile Meuse - Argonne ve Saint - Mihiel savaşlarına iştirak ederek kendini göstermişti. Harbden sonra Amerikan Harb Akademisini bitirerek tanklar üzerinde ihtısas yapmıştı.

Amerikan ordusunun bu kudretli ve tank harekâtında mütehassıs askeri; İkinci Dünya Harbinde ilk defa Şimal Afrika seferinde kendini dünyaya tanıtmıştı. Tunus savaşında İkinci Kor Komutanlığı uhdesine verilen general gerek hücumda, gerekse müdafaada büyük bir maharet göstererek Gafsa'yı almış, Rommel'in Panzer kuvvetlerini El Quettar'da durdurmuştu. Bu zaferlerden sonra müttefikler Yedinci Orduyu kurarak Afrikadan Sicilya'ya sıçramışlar ve Afrika'daki Kurmay Başkanı General Bradley ile birlikte Patton da bu ordunun başına geçirilmişti.

Şimal Afrika savaşlarındanberi müttefik matbuatı hemen hergün Patton'dan bahsediyor; başında parlak miğferi, belinde sedef kakmalı iki tabancası, ayağında daima pırıl pırıl çizmeleriyle, savaşta tabancaları iki elinde, tankının kulesinde, ön safta bir lûgat kitabı dolduracak kadar bol ve çeşitli sözleriyle askerini teşvik ve teşçi eden general hakkında türlü türlü menkıbeler anlatılarak filmlere, masallara has bir efsane kahramanı yaratılıyordu.

Zor nedir bilmiyen, tanımıyan bir generaldi. Bu itibarla Sicilya savaşında bir gün cephe hastanesini gezerken, zâhirî hiçbir yarası olmadığı halde yatağı ortasına bağdaş kurmuş dalgın dalgın düşünen bir asker görünce bir temaruz hâdisesile karşılaştığını zannederek: «Senin de neyin var ki?» diye sormuştu. Asker yutkunmuş, fakat biraz evvel savaş cephesinde yanı başında patlıyan merminin beynini işlemez bir hale getirdiğini,

bütün vücudunu allak bullak ettiğini bir türlü izah edememişti. Bu cevapsızlık generali büsbütün asabileştirmiş, «korkaklık» vasfı etrafında dönen birçok sözden sonra, zavallı nefere bir tokat vurmuştu. Eratına insanlığa yakışmıyan muamele yaptığı iddiasiyle Amerikan Kongresi generali komutanlıktan atlatarak bir müddet vazifeden uzak tutmuş, ayrıca neferden resmen özür dilemesini istemişti. Bu hâdiseden sonra, hemen yedi ay Patton'ın ismi dahi duyulmadı.

Günün birinde İngiltere'den gelen bir haber, eski Yedinci Ordu Komutanının bu defa Avrupa istilâsına hazırlanan Üçüncü Ordu Cephe Komutanlığına tâyin edildiğini bildirdi. Tokat hâdisesini unutmıyanlar bu tâyini garipsediler. Fakat Başkomutan Eisenhower «Bilfiil savaşta tecrübe kazanmış ve bütün sertliğine, küfürbazlığına rağmen eratı için daima bir ilham kaynağı olmuş, bilgi ve

General Patton

kabiliyetine ender tesadüf edilir bir komutanı kolay kolay feda edemiyeceğini» açıkça efkârı umumiyeye bildirdi. Gerçekten de, Amerikan Ordusunun en zengin generali olan Patton, bir rütbe aşağı bir generali dahi icabında küfürle tepeden tırnağa donatmasına rağmen, büyük bir maharetle savaşa sürdüğü eratı, ve maiyeti arasında «Baba adam», «Koca adam» lâkaplariyle anılarak seviliyordu.

Garp cephesinde Patton'ın şöhreti, bütün müttefik ordularına yayıldığı gibi Almanlara kadar ulaşmıştı. Şimal Afrika'danberi şimale ilerledikçe Normandia'danberi şarka doğru aktıkça general her fırsatta hasmını iyice tetkik etmiş, bütün taktik ve hatalarını tamamiyle öğrenmişti. Bu yüzden de Almanlar Patton'ın karşısında hemen daima mağlûboldukları için, generalin kokusunu alır almaz gerek insan, gerekse batarya kuvvetlerini arttırmayı âdet edinmişlerdi. Fakat Saar-Palatinate cephesinde Yedinci Ordu ile birleşik bir manevra sonunda yüz elli bin Almanı esir almıya muvaffak olan Patton, bu üstün kuvvelten de kolaylıkla sıyrılmıya muvaffak olarak Berlin yolunu tutmuştu.

Patton sakınmak bilmiyen dili yüzünden birçok derdler çekti. Muhabirlerin «Paris'e Bradley'den evvel varacağıma bin dolar bahse girerim!» dediğini bildirmeleri üzerine başına yeni bir çorap örülmesine ramak kalan Patton gerçekten böyle bir bahse girdi mi bilmiyoruz. Yalnız, garp cephesinde Patton'ın Üçüncü Ordusu o kadar süratle hareket etti ki günün birinde, mantıkan alınması mümkün yerleri alıp da artık ilerisi için haritasız kalan generale uçakla harita, paraşütle benzin göndermek zorunda kalındı.

Harb bittikten ve Almanlar kayıtsız ve şartsız teslim olduktan sonra general Patton gene dilinin belâsına uğramıştı; Almanlar lehine yaptığı bir demeç üzerine fiilî komutanlıktan alınarak hakikatte mevcut olmıyan sembolik bir ordunun komutanlığına tâyin edildi.

Böylece epey bir müddet pasif durumda kalan General Patton'ın, bir gün birdenbire 9 aralık 1945 te Almanya'da Mannheim'da vukua gelen bir otomobil kazasında ağır surette yaralandığı ve hastaneye kaldırıldığı haberi geldi. Patton çok geçmeden ve 1946 yılına ulaşmadan hastanede öldü. Harbin en çetin üç yılı boyunca en ateşli cephelerde en ön hatlarda gözünü budaktan sakınmadan savaşan bu cesur generalin, günün birinde âdi bir otomobil kazasına kurban gidişi gerçekten hazindir.

(M. Kenan Kan)

PERVANESİZ UÇAK VE GAZ TÜRBİNİ — Harb içinde atılan ileri adımlardan biri de pervanesiz uçağın yürürlüğe konması olmuştur. Pervanesiz uçak püskürtme tazyikile uçmakta ve bu sayede bir taraftan uçağın motörü son derece basitleşmekte, diğer taraftan ise motörün takati, eskiye nisbetle, birkaç misli artmaktadır. İşleyiş tarzını aşağıda daha teferruatiyle anlatmıya çalışacağımız püskürtme tazyikiyle kudret temin edebilmek imkânları ancak gaz türbininin keşfiyle mümkün olmuştur.

Gaz türbinini keşif ve tatbik etmek meselesi hemen yirmi asırdan fazla bir zaman insanlığı meşgul etmiştir. Esas itibariyle gaz türbinini, madenî bir mahfaza içine yerleştirilmiş bir yeldeğirmenine benzetmek mümkündür. Nasıl rüzgâr değirmenin kanatlarına çarparak döndürüyorsa, gaz türbininde de tazyik edilmiş sıcak gazler türbin kanatlarına çarparak bunları süratle döndürmekte ve tıpkı değirmende olduğu gibi, kanatların bu dönüşü bir mihver vasıtasiyle harekete getirilmek istenilen makineye sevkedilmektedir.

Colomb'un yumurtası gibi anlatıldığı zaman çok basit görünen bu hâdise de, yürürlüğe konulacak bir tarzda tekâmül ettirilene kadar uzun zaman ve mesaiye ihtiyaç göstermiştir. Gaz türbinine benzer, tarihin kaydettiği ilk cihaz Milâttan yüz otuz sene evvel İskenderiye'de kullanılmıştır. Bu tüb sıcak hava sevketmek suretiyle bir çeşit fırıldak döndürmiye yarıyan bir âletti. Bittabi çok kaba olmakla beraber bu cihaz, gaz türbini prensipinin ilk kullanılışını temsil etmekteydi. Bundan sonra asırlarca, bu ilk cihaza benzer cihazlara rastlanmış ve en nihayet John Barber isimli bir İngiliz, bugün kullanılmakta olan gaz türbinine çok yakın bir cihaz keşfetmiştir. Daha sonra 1884 te gene İngiliz fen adamlarından olup ilk buhar türbinini keşfeden Sir Charles Parson, gaz türbininin tekâmülünde ehemmiyetli bir adım atılmasına yol açmıştır. Bu mühim adım havası mihverden seyreden hava kompresörünün keşfidir. Türbin şaftına bağlanan bu kompresör buhar türbini kudretiyle işlemektedir.

Gaz türbininin gelişmesinde son mühim tarih 1930 yılıdır. O sene, bir taraftan Brown, Boveri ve Şeriki isimli İsviçre firması ilk modern gaz türbinini imale muvaffak olmuş, diğer taraftan da Anglo-Saksonlarca pervanesiz uçağın kâşifi sayılan İngiliz tayyarecisi Frank Whittle ilk ihtira beratını almış bulunuyordu.

Yukarıda izah ettiğimiz gibi, esas itibariyle madenî bir mahfaza içine yerleştirilen bir yeldeğirmenine benzettiğimiz gaz türbininde, kanatları döndürecek kuvveti sağlıyan sıcak ve tazyikli gazler, herhangi bir yakıtın - umumiyetle petrol - tazyik altındaki hava ile birleşerek büyük bir hararetle yanmasından elde edilmektedir. Bir kompresörün menfezinden giren hava kompresörde tazyik edildikten sonra ihtirak hücresine sevkedilmekte, burada, ayni hücreye diğer bir boru vasıtasiyle sevkedilen yakıtla birleşerek yanmakta, yanış neticesi intişar eden çok yüksek hararetli ve tazyikli gazler gene bir boru vasıtasiyle türbine sevkedilmekte ve kanatlarına çarpmak suretiyle türbini süratle döndürmektedir.

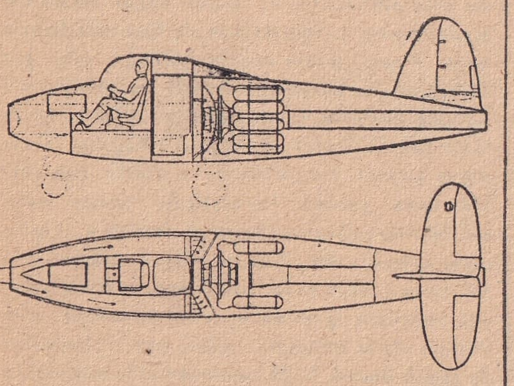
Bu tarzda bir motörün, bir hareket ve kudret kaynağının üstünlüğü derhal kendini belirtir. Bilindiği gibi iç ihtiraklı benzin motörlerinde yahut buharla işliyen motörlerde kudret gaz veya buharın pistonlar üzerine tazyikından elde edilmektedir. Bu düz bir hat üzerinde tesir eden bir kudrettir. Bu kudreti motörlerde gerektiği gibi döndürücü bir şekle sokabilmek için diz kapağı gibi işliyen piston kollarına ihtiyaç vardır. Gaz türbini ise gerek pistonu, gerekse piston kollarını tazyik etmekte ve böylelikle, motör veya kudret kaynağının hareket eden aksamını azamî derecede azaltarak gerek inşaat, gerekse bakımda mühim bir iktısadî menfaat sağlamaktadır.

Kudret kaynağı kısmı gaz türbininden hiç de farklı olmıyan buhar türbinlerine gelince «kanat» larının dönebilmesini buhar tazyikiyle sağlıyan bu türbinler bilhassa gemilerde olduğu gibi ayrıca muazzam kazan tertibatına ihtiyaç göstermektedir. Halbuki gaz türbininde sıcak, tazyikli gaz ayni cihaz içinde elde edilmektedir. Tıpkı buhar makinelerinde, buhar türbinlerinde, iç ihtiraklı benzin veya diesel motörlerinde olduğu gibi gaz türbininde de hararet muharrik kudrete tazyik edilmiş gazlerin yayılmasından istifade suretiyle tahvil edilebilmektedir. Yapılışı icabı diğer kudret kaynaklarına nisbetle, gaz türbini daha yüksek hararetlerle tatmin edici netice vermekte ve hararet arttıkça randımanı artmaktadır. Yakıtla işliyen makine, motör veya türbinlerde randıman yakıtta mevcut enerjinin iş gören enerjiye tahavvül nisbetiyle ifade edildiğine göre, gaz türbinlerinde ancak âzamî % 25 randıman elde edilmekte ve bu da 800° C. den yüksek hararet derecelerinde kabil olmaktadır. Buhar veya diesel motörlerinde asgarî randıman % 25 olduğuna göre, bittabi bu randıman düşüklüğü gaz türbinleri için bir nakise sayılmaktadır. Gaz türbinleri için azamî sayılan % 25 randımanı sağlıyabilmek için en az 800°C. hararete ihtiyacolduğunu gözönünde tutarsak, bu çeşit türbinlerin, işleme prensipleri asırlardanberi bilindiği halde neden tatbikata geçilmediği de kendiliğinden aşikârlaşır. Uzun zaman türbin «kanat» larını bu yüksek hararet derecesine tahammül edecek şekilde imal etmek mümkün olmamıştır. Diğer taraftan türbine tazyikli hava sağlıyan kompresörlerin de hemen hemen türbinin bütün takatini yiyecek kadar

az randımanlı oluşu, gaz türbininin uzun zaman yürürlüğe konmasına mâni ikinci büyük âmil olmuştur. Bütün bunlara rağmen, gaz türbininin güçlüklerini halletmek, gerek fen adamlarını, gerekse hayali bol, bilgisi kıt Con Ahmet'leri en az devridaim makinesi kadar alâkadar etmiş ve bu yolda binlerce ve binlerce ihtira beratı alınmıştır. Çok tabiî olarak meselenin zorluğu karşısında yılmıyan fen adamları gün geçtikçe hal çaresine doğru yaklaşmışlardır. Fen âlemi, bu yorulmak bilmiyen bilgi ve lâboratuar amelelerî arasında İngiliz tayyare mühendisi Frank Whittle'i, modern gaz türbininin ve dolayısiyle pervanesiz uçağın yaratıcısı olarak kabul ediyor.

İlk defa olarak 1928-29 da gaz türbini meselesiyle meşgul olmıya başladığı zaman Whittle de ayni güçlük ve itirazlarla karşılaşmış; fakat dâvanın halledilemiyeceğini kabul etmediği gibi, bilâkis püskürtme tazyikini uçağa tatbik ettiği takdirde, diğer tatbikat sahalarına kıyasen bazı faydalar dahi temin edebileceğine kani olmuştur. Zira: 1) Yükseklikl erde hararetin düşük olması yüzünden ayni yakıt hararetinden daha fazla randıman elde etmek mümkün olacak; 2) Uçmakta olan bir tayyarenin ileri hareketi sayesinde hava tazyiki meselesi kısmen kendiliğinden halledilmiş ve bu sayede kompresörün randımanı kâfi derecede artmış bulunacak. Bu düşüncelerle çalışmalara koyulan Whittle 12 nisan 1937 de, uzun araştırmalardan sonra, ilk motörü işler bir şekilde tecrübeye muvaffak olmuştur. İlk tecrübeler beklenilen derecede iyi olmamış, bununla beraber, doğru yolda yüründüğünü belirtmekle, ilerisi için iyimser olmuştu.

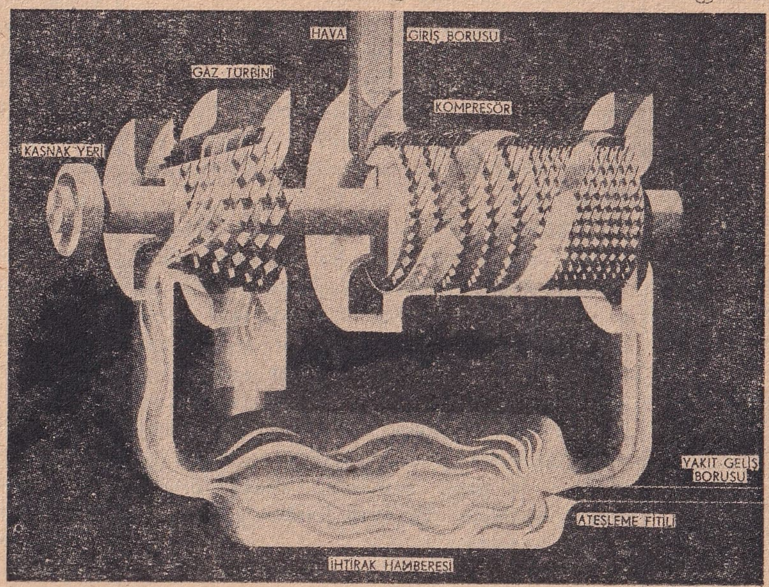
İlk motör tasarısında, âdeta hayalperest denecek derecede uzun hedeflere ulaşmak is-

İlk tecrübe uçağının krokisi. oklar havanın seyrini göstermektedir

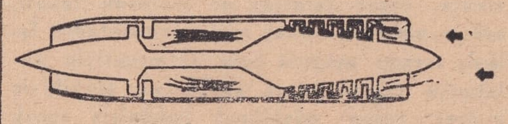
tenilmişti. Elde edilmek istenilen motörün bir ton ağırlığında bir uçağı, 22,500 metre irtifada saatte 500 mil (takriben 800 kilometre) süratle uçurabilecek kudrette olması tasarlanmıştı. Bu hedeflere ulaşmayı mümkün kılmakla kabil olduğu kadar küçük olması arzu edilen motörün kompresör (kanat) lerinin adedi otuz, türbininkilerse altmış altı olarak hesabedilmiş ve türbin dakikada âzamî 17,750 devirle dönebilmiye mütehammil bir şekilde inşa edilmişti. İlk tecrübede birçok hatalar belirmiş; bu arada, kompresör randımanının elân düşük olduğu göze çarptığı gibi, ihtirak hücresinin ve türbin ekzosunun da tâdil edilmesi lüzumu belirmişti.

Bundan sonra yapılan tâdiller ve tecrübeler neticesi, yerdeki tecrübelerde kâfi derecede tatmin edici bulunan motörü tayyareye tatbik etmek ve 14-28 mayıs 1941 de ilk uçuş tecrübelerini yapmak mümkün olmuştur.

Gaz türbini

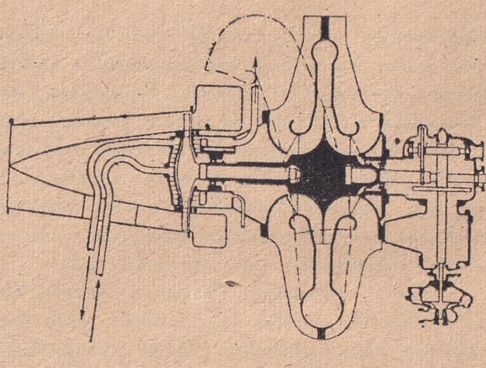
Uçuş tecrübelerinin de verimli neticeleri üzerine, o sıralarda İngiltere'nin hava taarruzlarına maruz bulunuşu gözönünde tutularak daha çabuk ve müsait gelişmeler için proje Amerika'ya havale edilmiştir.

Gaz türbininin tayyarede kullanılış prensipini gösteren basit diyagram

Amerika'da General Electric Kumpanyasiyle Bell Şirketinin üzerlerine aldıkları pervanesiz uçak projesi hemen iki seneye yakın bir zaman ümidedilen neticeyi vermemiştir. Bununla beraber bu müddet zarfında kısaca G. E. remizleriyle tanılan General Electric Kumpanyası, bilhassa türbin kısmı üzerinde çok mühim yenilikler başarmıya muvaffak olmuş ve böylece hemen hemen bütün eski pürüzleri yenmek mümkün olmuştur. Başlangıçta Amerikalılar, en süratli avcı ve yarı bomba tayyareleri olan çifte gövdeli «P - 38 Ligthning» (Yıldırım) tipini pervanesiz uçağa tatbik etmiye çalışmışlardır. Fakat bütün çalışmalara rağmen, Amerika'nın ilk pervanesiz uçakları, eski avcı tayyarelerinden ancak biraz daha fazla sürat sağlıyabilmişlerdir. Bu muvaffakıyetsizlik karşısında hava kuvvetleri kumandanı, 1941 de yapılan bir teklifi hatırlamıştır; Lockheed Tayyare Şirketinin araştırma kısmı başmühendisi Clarence L. Johnson 1941 senesinde bir pervanesiz uçak tipi teklif etmiş, fakat o sıralarda yepyeni bir motör imalini gerektiren bu proje, seri halinde çabuk ve külliyetli imalât mecburiyeti yüzünden reddedilmişti. Harb zaruretleri, daha süratli bir tayyareye sahibolmayı lüzumlu kılınca, esasen geliştirilmesi kabul edilmiş olan pervanesiz tayyare mevzuu üzerinde en çok çalışmış bir Amerikalıya ön safta yer vermek tabiî idi. Bu itibarla 17 haziran 1943 te Amerika Hava Kuvvetleri vaktiyle teklifini reddetmiş oldukları Johnson'a müracaatla, İngiliz gaz türbinini esas kabul ederek bir pervanesiz uçak tipi tasarlaması için kendisine, o zamana kadar görülmemiş derecede tam ve hudutsuz bir salâhiyet vermişlerdir. Bu durum karşısında da Johnson projesini yüz seksen gün içinde tamamlıyacağını ve bu müddet sonunda pervanesiz Amerikan tayyaresinin uçuş tecrübesine hazır olacağını vâdetmiştir. Gerçekten de çalışmıya başlandıktan yüz otuz dokuz gün sonra, tayyare uçuş tecrübesine hazır olmuş ve İngiltere'den hususî olarak getirtilen motör kısmı da yerleştirilerek 9 ocak 1944 te California Cumhuriyetinde Mojave çölü civarında ilk tecrübe yapılmıştır. Bu tecrübe ümidin fevkinde iyi netice vermiş, Lockheed Şirketi tecrübeden alınan derslerle derhal mükemmele daha yakın ikinci bir tayyarenin inşasına başlamıştır. Fakat Lockheed tipi Amerikan pervanesiz tayyarelerini seri imalâtına vermek zamanı gelince İngilizlerin ellerinde kâfi miktarda motörleri bulunmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine G. E. motör inşaatını gövde inşaatiyle atbaşı beraber götürmek vâdiyle derhal faaliyete girişmiştir. Bugünkü halde Amerikalıların P - 80 «Kuyruklu Yıldız» (Shooting Star) ismini verdikleri pervanesiz uçaklar gerek gövde, gerek motör bakımından tamamiyle Amerikan yapısıdır.

Pervanesiz uçağın işleme prensipi, tıpkı gaz türbininінki gibi çok basittir. Meşhur Newton daha 1680 de mihaniğin üçüncü kanununu ispat etmek maksadiyle, atsız bir araba inşa etmek suretiyle bu prensipi bilfiil tatbik etmiş bulunuyordu. Bilindiği gibi mihaniğin üçüncü kanunu, herhangi bir işde amele karşı müsavi ve aksi istikamette bir aksülâmel mevcut olacağını belirtmektedir. Pervanesiz uçakta «amel» havanın tazyikle

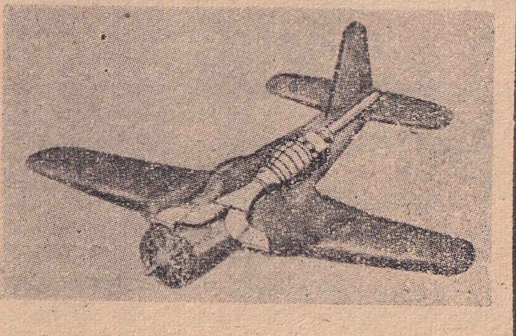
Tek ihtirak hücreli ve su ile soğutma türbinli ilk tecrübe motörünün kesiti

ısıtılması ve böylece, türbinden geçtikten sonra tazyikini salıverip ekzos borusundan dışarı yayılmasıdır. Aksülâmel yayılan havanın tayyarenin içinde aksi istikamete doğru yaptığı tazyiktır. Bunun neticesi bir taraftan hava, tayyarenin kuyruğundan dışarı püskürürken, püskürmeğe karşı aksülâmel de tayyareyi ileri doğru itmektedir. Amerikalılar kısaca «Pffft... işte pervanesiz tayyare» diyorlar. Hakikaten pervanesiz tayyare prensipinin en basit izahı da bundan ibarettir. Bunun misalini hemen hepimiz çocukluğumuzda görmüşüzdür: Bir balon alın ve şişirdikten sonra memesinden tutarak havaya kaldırın

ve sonra elinizi memeden ayırın, tazyik edilmiş hava memeden dışarı yayılacak, buna aksülâmel olarak da balon havası boşalıncaya kadar ileri doğru uçacaktır. İşte pervanesiz tayyarenin uçabilmesinin sebebi de bu kadar basittir. Haddi zatında pervanesiz tayyare burun tarafındaki menfez veya menfezlerden hava almakta, bu hava türbine bağlı olarak dönen kompresörde tazyik edildikten sonra, ihtirak hücresine geçmekte, burada yakıtla karışarak ısınmakta, türbine geçen bu sıcak ve tazyikli hava, türbinin ekzos borusundan dışarı doğru yayılmakta ve bu sayede de tayyareyi çok büyük bir kuvvetle ileri doğru itmektedir (Resme bak).

Pervanesiz tayyarenin uçuş prensipini kısaca izaha çalıştıktın sonra, bu tip tayyarelerin neden pervanelilere faik olduğu ve neden daha süratle uçtukları yolundaki çok haklı suali de cevaplandırmıya çalışalım. Pervanesiz tayyare her şeyden evvel motör ve pervane ihtizazını ortadan kaldırmaktadır. Pervaneli tayyarelerin süratini tahdid eden âmillerin en başında ise ihtizaz tahdidatı gelmektedir. Muayyen bir âzamî süratten sonra, pervanenin geliştirdiği ihtizaz, tayyare satıh ve kanatlarında gövdenin tahammül edemiyeceği bir şiddete varmakta ve pek tabiî olarak bu âzamî sürate dahi yaklaşmak mümkün olmamaktadır.

Bugünkü halde tayyarelerde kullanılan benzin motörleri âzamî 2.200 beygir kuvveti sağlamaktadır. Bu hususta uzun araştırmalar ve çalışmalar yapmış olan mühendisler, şimdiki halde, bu tarz motörlerle 2.200 beygir kuvvetinin aşılamıyacak bir âzamî olduğunu kabul etmektedirler. Halbuki gaz türbininin 5.500 beygir kuvveti - hattâ daha fazlasını - sağlaması mümkündür. Diğer taraftan pervanesiz uçak motörü o derece basittir ki, herhangi bir pervaneli tayyarenin motörünü söküp yenisini takmak için en az 16 işçi saatına ihtiyaç varken pervanesiz tayyare motörünü 15 dakikada değiştirmek kabildir. Pervaneli uçakların saat tablosunun arapsaçı kadar karışık olmasına mukabil pervanesiz uçaklarda sadece dört kontrol saati mevcuttur. Bittabi bu yüzden, pervanesiz tayyare, dünyanın sevk ve idaresi en basit tayyaresidir. En nihayet yakıt bahsinde de, basit gazyağı kullanılması pervanesiz tayyare lehine bir noktadır. Talihin ne garip cilvesidir ki yüksek oktanlı tayyare benzini imal edebilmek için muazzam masraflara, uzun araştırmalara başvurulduktan sonra, evlerimizdeki lâmbalarda kullandığımız gazin, dünyanın en süratli tayyaresini harekete getirmiye kâfi geldiğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Amerikalıların Fireball (Ateştopu) adlı hafif süratli bir pervaneli ve gaz türbinli uçakları

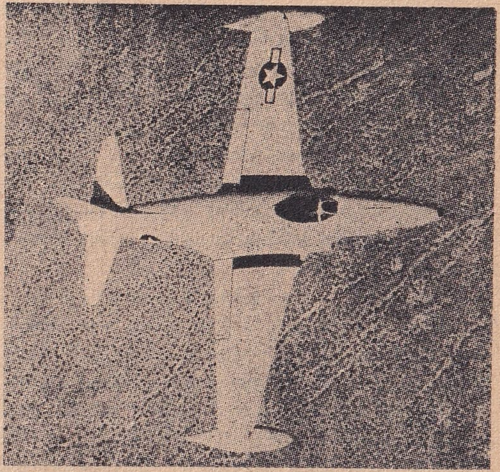
Harb boyunca pervanesiz tayyare: Gariptir ki pervanesiz tayyareyi Clarence Johnson'la Frank Whittle'ın eserleri olarak kabul etmemize rağmen, harbde ilk pervanesiz tayyareyi kullananlar Almanlar olmuştur. İlk uçuşunu Nazilerin Polonya'yı istilâya başlamalarından dört gün evvel 27 ağustos 1939 da yapmış olan Alman pervanesiz tayyaresi Heinkel tipi He 178 idi. Sadece 500 kiloluk bir ileri tazyik sağlıyan He 178 askerî harekâtta kullanılmak üzere geliştirilmemiş, fakat ilersi için tecrübelerinden büyük istifadeler edilmiştir. Almanlar bu tecrübeleri en nihayet 1941 de yürürlüğe koyarak çifte püskürtme motörlü He 280 avcı uçağını inşa etmiye muvaffak olmuşlardır. Fakat yapılan tecrübeler He 280 in o sıralarda tecrübeleri yapılan diğer bir pervanesiz tayyareye, meşhur Messerschmidt Me 262 ye nispetle düşük evsaflı olduğunu belirtmiştir. «Fırtına kuşu» (Sturmvogel) namile maruf Me 262 üzerinde çalışmalar 1939 da başlamış, 1940 taki ilk uçuş tecrübesinden sonra tayyarenin motör takatini arttırmak yoluna gidilmiş ve ancak 1942 temmuzunda Yunkers türbinleri yerleştirmek suretiyle tayyare son şeklini almıştır. Almanya'nın düşmek üzere olduğu sıralarda harb hizmetine giren Me 262 A lar 7500 metre yükseklikte saatte 850 kilometre süratle uçmakta ve 12.500 metre irtifaa kadar yükselebilmekteydi. 250 - 500 kiloluk bombalar taşıyabilen Me 262 A ların çok kullanılışlı tayyareler olduğu harb hizmetlerinde sabit olmuştur. Bu sıralarda Almanya iktısadî güçlükler içinde yüzmekte olduğundan daha ucuz imalât yolları aranmış ve tahta gövdeli pervanesiz uçaklar imal edilmiştir. «Halk Avcısı» (Volksjaeger) isimli Me 162 bunlardan biridir. Alman «Kuyruklu Yıldız» ı (Komet) namiyle maruf Me 163 B meşhur Alman pervanesiz tayyarelerinin bir diğeridir. Me 163 B ler iki buçuk dakikada on bin metreye yükselebilen hayret verici bir tayyare idi.

Dünya sürat rekorunu kıran Meteor adlı pervanesiz İngiliz tayyaresi

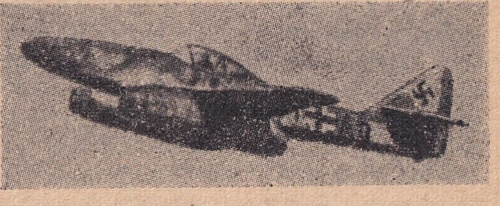
Müttefiklerin harb hizmeti gören yegâne pervanesiz tayyaresi İngilizlerin, bir iki ay evvel dünya sürat rekorunu kırmış olan Meteor'larıydı. İki tarafın pervanesiz uçakları, hiçbir zaman hava savaşında karşılaşmamış olmakla beraber, İngiliz pilotları kendi uçaklarının üstünlüğüne iman etmekteydiler.

İstikbalde: Gaz türbinleri, tayyarelerde olduğu kadar gemilerde ve trenlerde de buhar ve diesel türbinlerine faik sayılmaktadır. Gemilerde, beygir kuvveti başına buhar veya diesel türbinlerinin, 50 - 150 kilo olmak lüzumuna karşılık ayni işi gaz türbininin 20 - 25 kilo ile sağlıyabilmekte oluşu üstünlüğün başlıca sebeplerindendir. Trenlerde sürat, az yakıt masrafı, yüksek başlangıç takati ve az bakım masrafı ve bittabi küçüklüğü gaz türbininin lehine noktalardır.

Amerikalıların Shooting Star (Kuyruklu Yıldız) adlı tayyareleri

Elektrik kudret merkezlerinde, büyük bölgeler için bugünkü halde buhar türbinleri faik görülmektedir. Maamafih 5.000 kilovatlık gaz türbinleri, bilhassa susuz bölgelerde tamamiyle faik sayılmaktadır. Bilhassa küçük bir elektrik santraliyle buhar kuvvetine, sanayide ayni zamanda ihtiyaç gösteren gaz türbininin faikıyeti aşikârdır. Zira gaz türbini bir taraftan elektrik sağlarken, diğer taraftan da ekzos gazleriyle buharı ısıtabilecektir. Pervanesiz tayyarelerdeyse gaz türbini tabiî olarak iç ihtiraklı motörlere tercihedilmektedir. Zira, püskürtme tazyikiyle hareketin âzamî randımanı ancak püskürtme süratinin püskürten cisim süratinden çok fazla olmadığı zaman elde edilmektedir. Pervaneli uçaklardaki benzin motörlerinin havayı ancak motörü soğutma vasıtası olarak ve motör dışında kullanmasına karşılık, gaz türbininde motör soğutma havası da yakıtla yanan hava ile ayni termodinamik devri yapmakta ve bu yüzden, gaz türbini, bir kilo yakıta mukabil, benzin motörlerine nispetle dört misli hava kullanmaktadır. Kullanılan havanın nispeten bolluğu püskürtme gazlerinin de nispeten soğuk ve yavaş olmasını tevlidetmektedir. Bittabi burada kullanılan soğuk ve yavaş tâbirinin nisbî olduğunu hatırdan çıkarmamak gerektir. Bununla beraber, bütün meziyetlerine rağmen gaz türbininin tamamiyle buharın ve diesel'in yerini alacağını iddia etmek hakikate aykırı olur. Bugünkü halde, çok büyük hararetlerde çalışan gaz türbininin dayanıklığı tecrübe edilmiş değildir. Herhangi bir buhar veya diesel motörünü 10 - 20 sene ömürlü kabul etmek mümkünken gaz türbininin kaç sene dayanabileceği tesbit edilmiş değildir. Gaz

Almanların pervanesiz uçaklarından Me. 262 (Kuyruklu Yıldız) ları

türbininin medeniyet ve sanayideki yerini ancak geçecek seneler tayin edecektir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, püskürtme gazlerinin «soğuk ve yavaş»

olması lüzumu yüzünden pervanesiz uçağın ancak 800 kilometre süratten ve 5.000 metre irtifadan sonra tam randımanla çalışması pervanesiz uçak prensipinin sadece kısa bir müddet için büyük sürate muhtaç avcı tayyarelerine münhasır kalacağını iddia edenler olmuştur. Halbuki, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, sadece sürat bakımından değil, fakat motörün, sistemin, kullanılışın, bakımın basitliği, iktisadiliği yüzünden de pervanesiz uçağın pervaneli uçaklara üstün olduğu aşikârdır. Bu itibarla sulh devresinde pervanesiz uçakların, büyük sürat ve büyük kudret gerektiren işlerde geniş mikyasta kullanılacağını kabul etmek lâzımdır.

Diğer taraftan pervaneli uçağında tamamiyle ortadan kaybolacağını düşünmemek lâzımdır. Medeniyet tarihinde bir yenilik, daima eskinin üzerine ilâvelere yol açmış, hemen hiçbir zaman yeni eskiyi tamamiyle ortadan kaldırmamıştır. Bu itibarla yarın hâlâ pervaneli tayyareleri bol bol görmekte devam edeceğimiz gibi pervanesiz uçaklar, hem gaz türbini, hem az süratli pervaneli uçaklar ve en nihayet Amerikalı mühendislerden C. F. Bachle'nin teklif ettiği benzin motörlü ve türbinli tayyarelerle her işin icabını tam ve mükemmel başaran vasıtalar kazanmış olacağız.

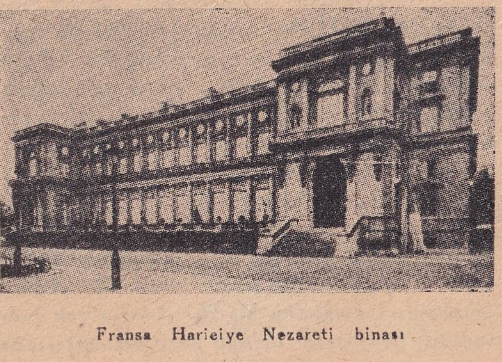
(Yüksek Mühendis Tevfik Sadullah)

QUAİ D'ORSAY — «Ke d'Orse okunur.» Nasıl «Babıâli» (Sublime Porte) denilince Osmanlı İmparatorluğu Hükûmeti anlaşılıyorduysa ve nasıl « Downing Street 10 » denilince Büyük Britanya Başbakanlığı anlaşılırsa, « Quai d'Orsay » denilince de Fransa Dış İşleri Bakanlığı anlaşılır.

Eski Fransa kralları zamanında ve hattâ Onüçüncü ve Ondördüncü Louis'ler devirlerinde hükümdarların dış politika hakkındaki direktiflerini uygunlamakla mükellef memurlar, efendilerinin gölgelerinde çalışırlar, bütün yolculuklarında ve hattâ ordu seferlerinde onların yanında bulunurlardı. Dış İşleri idaresinin sabit bir binası yoktu ve arşivleri öteye beriye o kadar dağılmıştı ki 1710 da Bakan Torcy bütün bu değerli kâğıtları tek bir bina içine toplamak lüzumunu duydu. Bakanlık memurları Krala yakın olarak günlük işleri çıkarmak üzere Versailles'a yerleşirken Torcy, arşivlerin Louvre'un çatı arasına toplanmasını emretti. Ancak 1761 de Onbeşinci Louis devrinde ve Choiseul'ün Dış İşleri Bakanlığı zamanında Bakanlık memur ve arşivleri Versailles'daki bir binada bir araya getirildi. O zaman Berthier'nin plânlarına göre inşa edilen bu bina bugün bir Belediye Kütüphanesidir. Bu bina, Savunma Bakanlığı için yaptırılan binaya bitişikti. Bunun için ikinci ve üçüncü katları bahriyeye verilmiş, Dış İşleri Bakanlığı ikinci katına yerleşmişti. Bakanlığın altındaki katta harb âletleri deposu, binanın çatı arasında da matbaa atelyeleri bulunuyordu. Bakanlık katında andlaşmalar salonundan başka arşivlerin yerleştirildiği sıra ile beş büyük oda bulunuyordu. Andlaşmalar büyük dolaplarda saklanıyordu. Kanatları değerli Beauvais halılariyle örtülü kapıların üstü en meşhur hükümdarları ve Avrupa'nın en büyük şehirlerini gösteren tablolarla süslenmişti. Korsika'nın Fransa'ya ilhakını sağlıyan 5 mart 1768, Fransa ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki şubat 1778 ve 3 eylûl 1783 barış andlaşmaları burada imzalanmıştı.

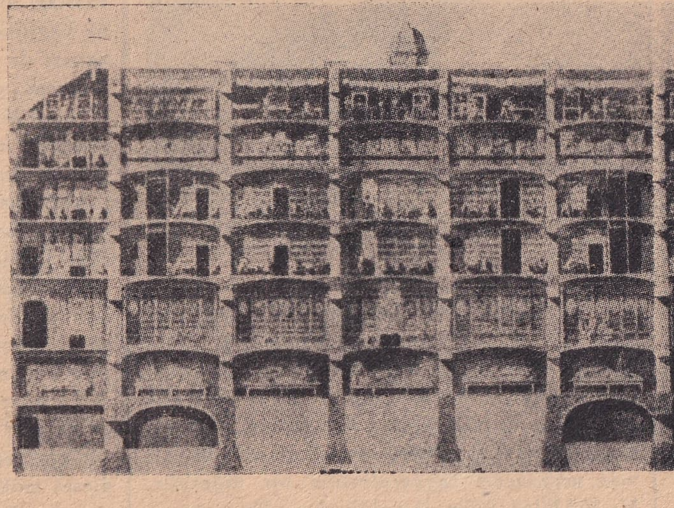
Onaltıncı Louis, 6 ekim 1789 dan sonra Paris'te yerleşince muhtelif bakanlıkları da onu takibetti. Fakat Dış İşleri arşivleri ancak bir sene sonra Paris'te Bac sokağında kâin Maison Gallifet'ye nakledildi. Talleyrand'ın Dış İşleri Bakanlığı sırasında bu bina yetmedi, bahçesi bitişik olan Maurepas konağı Bakanlığa ilhak edildi.

1810 da Napoléon Bakanlık için, daha sonra Sayıştay olan ve 1821 de ihtilâlciler

Fransa Hariciye Nezareti binası

tarafından yakılan bir saray yaptırdı. 1822 de Bakanlık Capucines bulvariyle Neuve - des - Capucines sokağının birleştiği köşede inşa edilmiş olan Wagram konağına yerleşti. Fakat daha yerleşir yerleşmez bu bina dar geldi. Ayrıca bina, mütemadî tamire ihtiyaç gösteriyordu. Bunun üzerine Bakanlık için başlı başına bir bina yaptırılmasına karar verildi. Mimar Lacornée'nin nezaretinde 1845 te başlıyan inşaat dokuz seneye yakın sürdü. Nihayet 1853 te Bakanlık, Seine nehrinin Orsay rıhtımı üstündeki bugünkü Dış İşleri Bakanlığı binasına sahiboldu.

Versailles'daki eski binanın içini gösteren kesit

Bu oturaklı bina bütünlüğü üç ayrı kanat ve cepheden meydana gelmiştir: 1) Orsay rıhtımı üstünde Seine nehrine karşı Bakan konağı; 2) Constantine sokağına paralel olarak dört kata yerleşmiş Bakanlık büroları; 3) Université sokağı kenarında arşivler deposu ve kütüphane.

İkinci İmparatorluk devrinin ağır ve ihtişamlı stili üzerine döşenmiş olan Bakan konağının zemin katında geniş salonlar vardır. Bunlardan Saatli Salonda (Salon de l'Horloge) 25 şubat 1856 da Paris Andlaşması ve 1929 ağustosunda bütün dünya milletlerinin harbden vazgeçtiklerini bildiren protokol imzalanmıştır. Beyaz ve yaldızlı muazzam bir yemek salonu bu zemin katını tamamlar ve beyaz mermer geniş bir merdivenden Rotonde Salonunun bulunduğu birinci kata çıkılır. Bakanın daireleri ve bilhassa yatak odası bu salonun sağında ve solundadır. Bunların pencereleri konakla arşiv binası arasında uzanan bir bahçeye açılır. Çiçek tarhlariyle süslü bu bahçede bir havuz ve birçok mermer heykeller vardır. Arşiv binasının tek penceresi yoktur. Anlaşılan mimar « Devlet sırrı » nı remizlendirmek istemiştir. Bu ışıksız binanın kuytu bir köşesinde, bir kasanınkinden daha karışık kilitlerle mücehhez demir kapılı ve zırhlı dar bir odanın duvarları içinde 1919 Versailles Andlaşması da dahil olmak üzere bütün andlaşmaların asılları mahfuzdur.

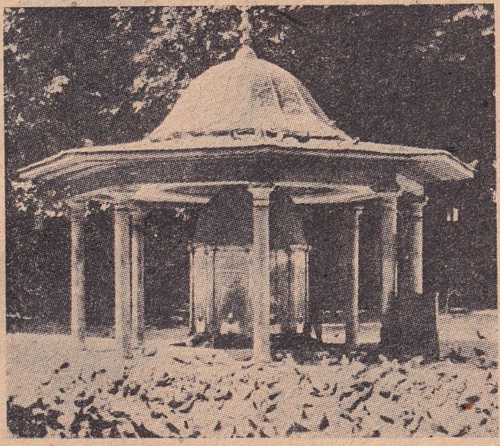
Nihayet Bakanlık büroları, Invalides garına bakan binanın dört katına dağılmıştır. Burada, gelen giden bütün kâğıtlar Bakanlık hususî kaleminden geçer. Siyasî ve Ticarî Müdürlükler Siyasî Müdüre bağlıdır. Siyasî Müdür, aynı zamanda Bakanlık Müsteşarıdır. Şifre Bürosundan başka Avrupa, Asya - Pasifik Okyanusu, Afrika ve Orta Doğu, Amerika Tâli Müdürlükleri: Ticarî Münasebetler Tâli Müdürlüğü; Milletler Cemiyeti Fransız Servisi (tabiî şimdi yerini Birleşmiş Milletler Fransız servisine bırakacaktır); İdarî İşler ve Yabancıların Kontroliyle birlikte Milletlerarası Birlikleri Tâli Müdürlüğü: Konsolosluklar ve Hukuk Tâli Müdürlüğü; nihayet Yabancı Memleketlerdeki Fransız Eserleri Servisi Müsteşarlığa bağlıdır. Bunlardan sonra Protokol Servisi, Zat İşleri ve Muhasebe Servisi, Arşivler Servisi ve nihayet Daire ve Levazım Servisi gelir. Kütüpane ile Cografya Servisi Arşivler Servisine bağlıdır. İstihbarat ve Basın Servisi, Diplomatik Valizler Bürosu, Telgraf ve Telefon Servisi doğrudan doğruya Hususî Kalem emrindedir. Bakanlığın başında, Bakanla büyük servisler ve Siyasî Direktör arasında yegâne temas vasıtası olan, bu itibarla bütün meseleleri bilen Genel Sekreter bulunur. Genel Sekreter Bakanlığın ruhu ve hakikî idarecisidir.

(Dr. Mahir Bogatır)

SEBİL, SELSEBİL, ÇEŞME, ŞADIRVAN — Gelip geçen yolculara parasız olarak içecek su dağıtılmak üzere yaptırılan yerlere «sebilhane» ve kısaca «sebil» denmektedir. Sebil, aslında arapça bir kelime olup «yol» mânasına gelir. İslâm dininin akidesine göre «Allah yolunda savaşmak» en makbul ve sevaplı iştir. Ondan sonra da «Allah yolunda hayır ve hasenat yapmak» gelir.

Kahramanlık ve hayırseverlik fert olarak da, millet olarak da Türklerin en belirli vasıflarından biridir. Bu bakımdan islâm dininin bu yoldaki telkinleri, daima iyiye rağbet gösteren Türkler üzerinde büyük bir tesir bırakmış, hayır işlemekte ve hayır müesseseleri kurmakta zengin, yoksul herkes birbirile âdeta rekabete girişmiştir; «yedirmek ve içirmek» Tanrı yolunda güzel ve yararlı iş yapmanın en başta gelenlerindendir. Hele yoksulları, yolcuları ve misafirleri ağırlamak pek

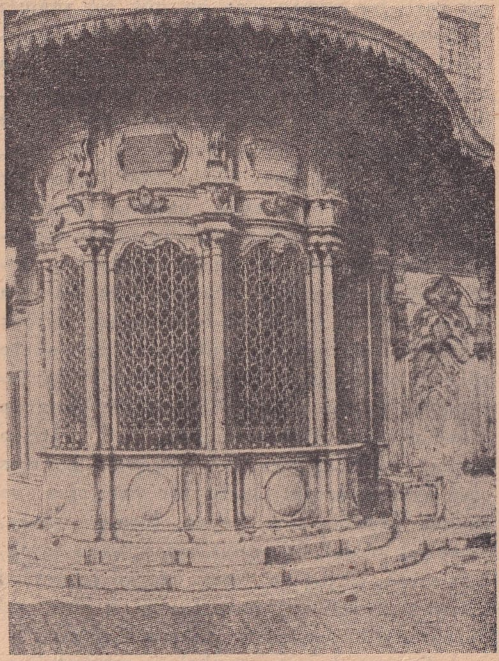
sevaplı bir iş sayılır. Kuranda: «Her diriyi sudan varettik» diye bir âyet vardır. Başka bir âyette de: «Onların Tanrıları onlara tertemiz bir şarap sundu = O bir pınardır, ona selsebil adı verilir» denilmektedir. «Su gibi aziz ol» atalar sözü de milletimizin suyu ne dere-

Ayasofyadaki şadırvan

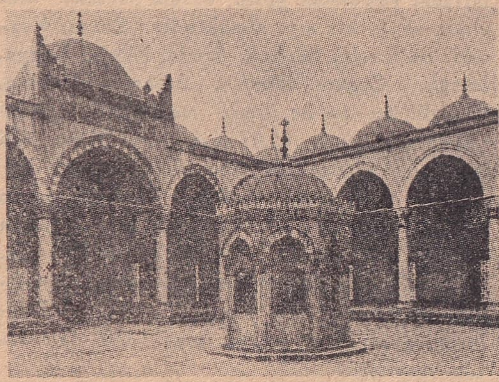
ce kutlu saydığını gösteren bir misaldir. İşte bu görüş ve inanış tesiriyle insanlara su içirecek tesislere yurdumuzda büyük önem verilmiştir. Yol kenarlarına, köylere, kasabalara ve şehirlere su getirmek çok yararlı ve sevaplı bir iş sayılmıştır. Lüzumu olan yerlere çeşmeler, sebiller, şadırvanlar, selsebiller yaptırılmış, kuyular kazdırılmıştır.

Çeşmeler: Herkesin bildiği gibi çeşmelerin büyük ve küçük olanları vardır. Bazan bir meydanın veya açıklığın ortasında büyükçe bir mimarî eser halinde bulunurlar. Bir kısmının musluklarından su, kendiliğinden ve devamlı olarak akar. Bir kısmında ise musluk açıldığı zaman su gelir. Bu çeşitlerinde su bir «kurna» da toplanır, oradan musluğa gelir. Kurnalar bazı çeşmelerde büyük birer «hazne» şeklindedir. Haznelerin bazıları o kadar büyüktür ki üzerlerinde namaz kılmak için birer «namazgâh» bulunanları bile vardır. Böyle büyük ve orta boy çeşmeler olduğu gibi bir yapının veya duvarın üzerinde «ayna» denilen bir taştan ve bir «musluk»tan ibaret olanlar da vardır. Ne büyüklükte ve şekilde olursa olsun hepsinin üzerinde suyun değerinden bahseden âyetlerle, hayratı yaptıranın adı, sanı, yapılış veya tamir tarihleri yazılı bulunur. Bu yazıların bulunduğu kısma da «kitabe» denilir. Çeşmelerin bir kısmının önünde birer «yalak» bulunur. Akan sular buradan mecralara gider. Bir kısmı da içerisinden, hayvanların su içmesine yarar. Çeşmelere ve sebillere gelen sular bazan çok uzak mesafelerden getirilir. Suyun içinden akıtıldığı «su yolu» na da büyük emek ve para harcanır. Suları getirmek için arazinin iniş ve çıkış vaziyetine göre «sukemerleri» ve «su terazileri» yapılır. Şehirlere getirilen suların çeşmelere, şadırvanlara dağıtılmasından evvel toplandığı ve oradan semt semt dağıldığı yerlere de «maksim» = savak denilir.

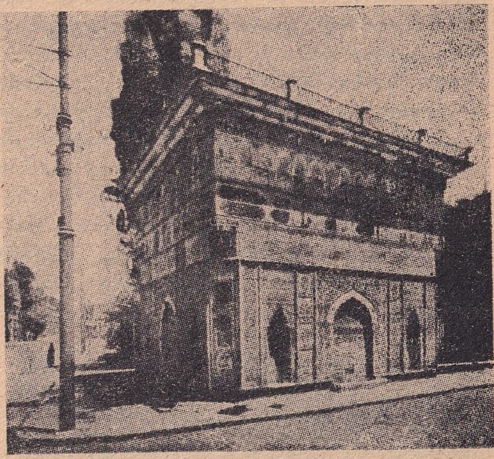
Sebiller: Sebillerin de çeşmeler gibi büyük ve küçük olanları vardır. Bir meydanın veya açıklığın ortasında yahut bir yolun kenarında tek başına bir mimarlık eseri vücude getirenler olduğu gibi bir caminin, mektebin, türbenin veya bir hanın yakınında veya bitişiğinde bulunanlar, onlarla bir birlik teşkil edenler de vardır. Meydanlıklarda bulunan büyük sebillerin dört cephesi ve her cephe üzerinde de müteaddit pencereler ve parmaklıklar bulunur. Bazı sebiller hem sebil, hem de çeşme olarak yapılmıştır. Bunlarda hem taslarla su verilecek kısımlar, hem de musluklu çeşmeler vardır. İstanbul'da Ayasofya arkasındaki Üçüncü Sultanahmet sebili ile Galata'da Azapkapı sebili bu birleşik tarzın güzel birer örneğidir. Sebillerin en göze çarpan tarafı demirden, pirinçten ve pek nadir olarak da mermerden yapılan ve «şebeke» denilen parmaklıklarıdır. Bunların alt taraflarında su içmeğe mahsus tasların alınıp verilebileceği büyüklükte açık yerler (gişeler) vardır. Su tasları bakırdan, pirinçten yapılır, duvarlara zincirlerle bağlı dururdu. Sebillerin içinde sebilciler bulunur, bunlar büyükçe, saplı kaplarla aldıkları suları taslara doldururlardı. İşlediği zamanlarda sebillerin ve sebilcilerin temizliğine ve intizamına dikkat olunurdu. Hattâ bazı su vakfiyelerinde sebilcilerin güzel insanlardan seçilmesi lüzumu bile belirtilmiştir. İşte, sebil ile çeşmeyi ayıran başlıca fark sebillerin içinde hizmet eden adam veya adamlar bulunmasıdır. Bununla beraber içerisinde devamlı olarak adam bulunmıyan küçük tip bazı sebiller de vardır. Sebillerde temel ile parmaklık arasındaki kısma

Hamidiye sebili

etek denilir. Parmaklıkların arasında mermer veya somaki direkler, onların üzerinde de direk başlıkları bulunur. Sebillerin inşa malzemesi ve plânları çok değişiklik gösterir.

Fatih camisi şadırvanı

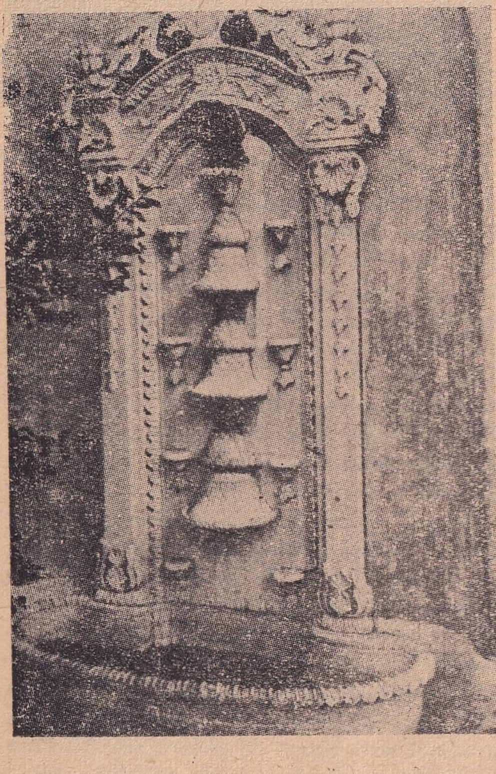
Üzerleri çok defa kubbelidir. Pek azında mahrut şeklinde veya ona yakın biçimlerdedir. Bunlar kurşunla veya mermerle, pek azı da kiremitle örtülmüştür. Bazılarında ahşaptan veya bağdadiden geniş "saçaklar„ vardır. Bunların da çoğunun üzeri kurşun, pek azınınki de mermer veya kiremit kaplıdır. Büyük sebillerin içerisinde ve bazan da üzerlerinde servis odaları bulunur. Dışarıdan getirilmiş olan iyi sular, sebillerin içindeki çeşmelerden akar. Bazı sebillerde çeşme yerine

Tophane çeşmesi

kuyu vardır. Köylerde ve yollar üzerinde bulunan küçük sebillerde bu işi oraya konulan birer «küp» veya taşlıklı musluk görür. Sebillerin üzerinde de çeşmelerde olduğu gibi kitabeler yer alır. Bunlara zamanının meşhur şairleri tarafından kaleme alınmış olan kıtalar, gene zamanının en meşhur hattatları tarafından yazılmıştır. İstanbul'da Soğukkuyu'da Hacı Beşirağa sebili kitabesinin aşağıya koyduğumuz tarih kıtası sebillerin ne maksatla yapıldığını gösteren bir örnektir: «Gel iç ma - i hayat - ı dilküşayı fi sebilullah — 1158» (Mânası: Gel! Gönül açan, can veren bu suyu Allah yoluna iç). Bir de eski bir tâbir olan «Ebnai sebil» vardır ki «yol oğlu» demektir. Kısaca «yolcu» mânasına gelir. Yolcular için yapılan kervansaraylar, köprüler gibi bayratın yanında çeşmeler, sebiller de büyük bir yer alır. İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa sebilinin tarih kıtası da şudur: «Bu Ali Paşa sebilinden gel iç ma - i şifa = Ab - ı pâk - i Kevser oldu vakf - ı ebna - i sebil — 1146» (Mânası: Bu Ali Paşa sebilinden gel de şifalı su iç = Cennetteki Kevser ırmağının suyu, sanki, yolcular için vakfedilmiş oldu). Sebillerin bazılarının içerisi çinilerle veya nakışlarla süslenmiştir. Duruşu ve görünüşü bakımından birer mimarlık âbidesi sayılacak kadar güzel olanlar az değildir. Stilleri yapıldığı devre göre değişir. Klâsik Türk sanatının en güzel örneklerini teşkil eden sebiller olduğu gibi barok ve ampir stillerinde veya karışık üslûpta olanlar da vardır. Sebillerin pencerelerindeki parmaklıkların demirden yapılmış olanları dövme, pirinçten imal edilenleri de dökme olarak yapılmıştır. Bunların çoğu o kadar güzel işlenerek hendesî şekiller vücude getirilmiştir ki bazıları âdeta bir dantele benzer. Sebillerde yaz aylarında soğuk su verilir. Bunlar dışardaki özel veya genel karlıklara kış aylarından doldurulmuş karlarla soğutulurdu. Açılış günlerinde veya açılışı takibeden ilk haftada sebillerden bal veya şeker şerbeti akıtmak âdet hükmündeydi. Bayram veya kandil günlerinde bunun yapıldığı sebiller de vardı. Bazı sebillerin dış yüzlerindeki süsler arasında taş üzerine yapılmış kabartma çiçek ve meyva resimleri göze çarpar. Bunlar ve sebilin bir araya gelmiş olan diğer süs ve güzellik unsurları insanın gönlünü açar. Bununla beraber zevk inceliği zamanla-

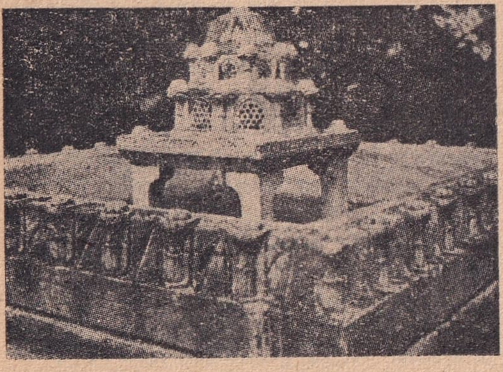
rında bazı sebillerin içerlerine mevsim çiçekleri konulması da unutulmamıştır.

Sebilleri anlatırken, bugün tarihe karışmış olan, «g e z i c i s e b i l l e r» den de söz açmak gereklidir. Omuzlarında köseleden yapılmış tuluma benzer kaplar içerisinde su gezdiren ve buna asılı bakır veya pirinç taslarla istiyenlere su veren adamlara da «sebil» adı verilirdi. Bunlar, son zamanlarda, verdikleri suya mukabil az bir para alırlardı. Bundan başka kandil ve bayram günlerinde mekteplerde, çarşılarda, kalabalık yerlerde hayır sahipleri tarafından iyi su dağıtılmak âdeti de vardı. Buna da «sebil» ve halkın bazılarının telâffuzile «zebil» denilirdi. «Sebil» de aslolan «parasız» dağıtmaktır. Hattâ halk arasında bedavaya giden, istifade edilemiyen şeylere «ziyan, zebil oldu» denildiği malûmdur.

Bir şelâleli çeşme

S e l s e b i l : Cennette olan bir pınarın adıdır. Suyunun boğazdan tatlı ta'lı geçmesi ve midede kolay hazmedilmesi sebebiyle bu adı almıştır. Eski Türk bahçelerinde yüksekten dökülen çok güzel pınarlara ve çağlıyanlara bu ad verilirdi. İstanbul'da Kâğıthane'deki

Bir fıskıyeli havuz

Çağlıyan Kasrında bunların en güzelleri bulunmaktaydı.

Ş a d ı r v a n : Büyük camilerin avlusunda bulunan ve etrafında abdes almıya mahsus musluklar olan üzerleri açık veya kapalı bir nevi su tesisleridir. Bunlar mermerden ve son derece sanatlı yapılır. Musluklarının önünde, abdes alacakların üzerlerine çıkmalarına yarıyan mermer ayak taşları ve kullanılmış suların akıp gideceği kanallar vardır. Bazıları başlı başına birer mimarlık eseri sayılacak kadar büyük ve güzeldir. Bazılarının ortalarında ayrıca mermerden kurnalar bulunur ve gelen sular buradan şadırvanın içerisindeki suya, tatlı sesler çıkararak, karışır.

Sebiller, çeşmeler ve şadırvanlar, aslında, halkın ihtiyacı olan temiz ve güzel suyu bunlara parasız olarak sunmak ve bu suretle hayır ve sevap işlemek maksadiyle hayırseven insanlar tarafından yaptırılan sosyal yardım ve dayanışma eserleridir. Bunlar Türk sanatkârlarının elinde o kadar başariyle işlenmiştir ki birçok yerlerde şehir ve kasabalarımızı süsliyen inci gibi güzel ve değerli sanat eserlerinin doğmasına, yaratılmasına da vesile olmuştur.

(Halim Baki Kunter)

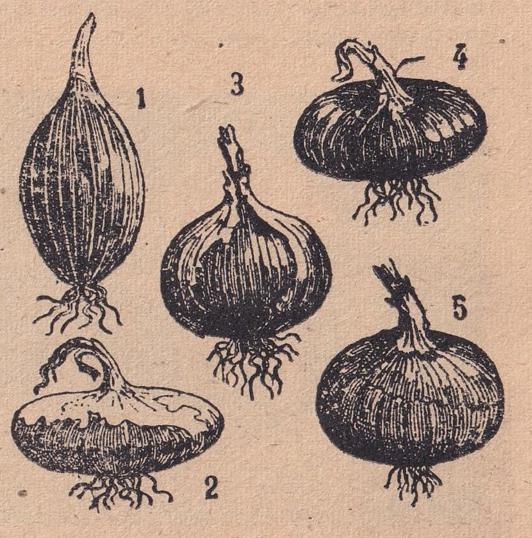
SOVAN — Sarımsak cinsinden uzun ömürlü veya iki yıl yaşıyan sovan köklü bitki. Teknik adı «allium cepa» dır. Kat kat, keskin kokulu ve gözü yakıp sulandıran uçucu ve sülfürlü bir yağı muhtevi ve incecik zarlı bir yumru olan bu kök çiğ yendiği ve yenecek olarak muhtelif salata ve piyazlarda kullanıldığı gibi lezzet vermek için her türlü yemeklerin içinde de pişirilir. Sovanın farsça adı olan «piyaz» bizde sovanlı sebze salatalarına alem olmuştur. Bu bitki, içi boş ve yapraksız bir sapta toplu bir halde küçük, beyaz veya pembe, güzel biçimli çiçek verir. Hatırlanmıyan zamanlardanberi dünyanın her tarafında yetiştirilen sovanın Asya'dan çıktığı sanılmaktadır. Sovanın biçim, renk ve büyüklük bakımından birçok çeşitleri vardır ve bu çeşitler her memlekete göre az çok değişir. Meselâ Amerika'da yetiştirilen en iyi çeşitleri İspanya ve Bermuda sovanlarıdır. Memleketimizde ise yetişen başlıca çeşitleri küçük ve dayanıklı bir cins olan arpacık sovan, tatlı bir cins olan ve başlıca lakerda ile yenen kırmızı sovan, yemeklik olarak da armut sovan, kaba sovan, sarı sovan, beyaz ve yassı İtalyan sovanıdır. Sovan mümbit, iyi kabartılmış ve bir yıl önceden gübrelenmiş topraktan hoşlanır.

Sovanın kabuğu paskalya yumurtalarını kırmızıya boyamakta kullanıldığı gibi bazı doğu memleketlerinde ipek boyamak için de kullanılır.

M e m l e k e t i m i z d e s o v a n : Türkiye'de sovan ziraati hakkında bir fikir vermek üzere 1939, 1940, 1941 ve 1942 yılları istihsal yekûnuna göre, evvelâ sovancı illerimiz şöyle bir sıra almaktadır : Bursa, Kayseri, Balıkesir, Seyhan, İzmir, Niğde, Konya, İstanbul, Çorum, Manisa, Amasya, Mardin, Denizli. Bu on üç ilimiz memleket istihsal yekûnunun yüzde 65,67 sini, geri kalan elli ilimiz ise yüzde 33,34 ünü vermektedir.

Bu dört senede memleketimizde sovan istihsali şöyledir : 1939 da 122.276; 1940 ta 153.826; 1941 de 131.649; 1942 de 95.994 ton. 1942 de sovan ziraatinde kullanılan toprakların yekûnu 51.022 hektardır. 1942 rakamlarına göre beher hektar arazi 1881 kilo sovan vermiştir.

Dört yıllık istihsal yekûnuna göre yukarıda sıralandırdığımız iller bu dört yılın her birinde şu sıraları almışlardır : 1939 da Bursa, Balıkesir, İzmir, Kayseri, İstanbul, Çorum, Niğde, Sıvas, Manisa, Amasya (umum istihsalin yüzde 57 si); 1940 ta Seyhan, Bursa, Kayseri, Balıkesir, Niğde, İzmir, Manisa, Çorum, İstanbul, Amasya (umum istihsalin yüzde 65 i); 1941 de Bursa, Kayseri, Konya İstanbul, Mardin, Çorum, Balıkesir, İzmir, Seyhan, Niğde (umum istihsalin yüzde 62 si)

Sovan ve çeşitleri

ve nihayet 1942 de Kayseri, Balıkesir, Bursa, Niğde, Mardin, Konya, Amasya, Çorum, Seyhan, Denizli (umum istihsalin yüzde 57 si).

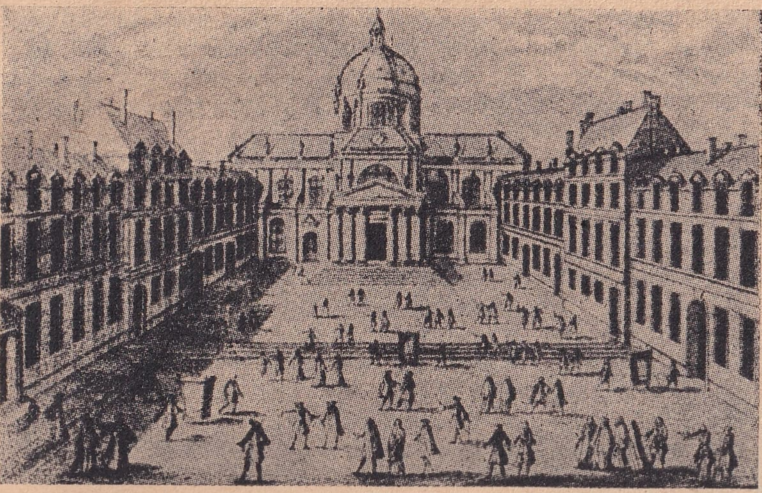
(A. B.)

SORBONNE — «Sorbon okunur» Sorbonne; Fransa'da Üniversite ile ilgili kurulların başlıcası ve dünyanın en meşhur, en mükemmel kültür merkezlerinden biridir. Sorbonne Paris'tedir ve Paris Üniversitesi'nin dört fakültesinden ikisi, yani Edebiyat ve Fen Fakülteleri (ötekiler : Hukuk ve Tıb Fakülteleri) burada bir fakülte halinde birleşmiştir. Bu itibarla Sorbonne'u bina ve kültür kurulu olarak iki taraflı mütalâa gerektir.

Sorbonne; adını, ilk kurucusu olan Robert de Sorbonne'dan aldı. Robert Fransa'nın Rethel şehri yakınlarında Sorbonne köyünde 1201 de doğdu. Önce Cambrai şehrinde bir kilisenin papası olan Robert; daha sonra Paris'in Saint - Louis kilisesinin papas ve günah çıkartıcısı oldu. Bir taraftan da 1250 de kurulan Paris Üniversitesi'nin mühürdarlığını yaptı. İlâhiyat öğretimini canlandırmak yolunda çalıştı ve bu yolda önemli eserler yazmış olan bu adam, 1274 te Paris'te öldü.

Sorbonne; aslında bir hayır kuruluydu. Kuruluşunun gayesi, sokaklarda dolaşarak ekmeklerini dilenen ve akşamları uyumak için bir kapı sundurması altına veya bir dehlizin tuğla döşemeleri üstüne karma karışık bir halde yığılıp kalan fakir ve ateşli ilâhiyat öğrencilerinin bir kısmına lokma ve döşek sağlamaktı. İşte bu maksatla Robert, Kral Dokuzuncu Louis'ye « Fakir ilâhiyat öğrencilerinin, içinde yemek ve yatakla birlikte ibadet için bir kilise, mürakabeye varmak için bir salon, okumak ve öğrenmek için bir kütüphane bulacakları bir binanın yapılması» projesinden bahsett. Paris'te birkaç ev ve akar sahibi olan Robert bunları bu işe vakfetmeği düşünüyordu. Kral da projeyi uygun bularak 1257 yılında ona Paris'in Coupe-gueule sokağında Thermes sarayı önünde bulunan bir evle ahırlarını bahşetti. Bu itibarla Sorbonne'un kuruluş tarihi 1257 dir. Robert; bazı ilim, sanat ve edebiyat hâmilerinin cömertliğine başvurdu. Kendi maddi varlığının bir kısmını bu işe feda etti. Kralın verdiği evi genişletti, idare ve idamesi için yeter vakıflar sağladı. Her ne kadar bu ilk Sorbonne'dan

bugün bir taş dahi kalmamışsa da hiç olmazsa onun halini arşivler delâletiyle şöyle öğrenmekteyiz : « Bina bütünlüğü; birbirine eşit olmıyan alçaklı yüksekli, geniş, oturaklı ve bir dağ üzerine kat kat kurulmuş bir kaleninki gibi uzayıp giden duvarlarla birbirlerine bağlı bir takım evlerden ibaretti. Üzerine kurulmuş olduğu sokak o kadar inişti ki zindan penceresi gibi daracık olan otuz altı penceresinden hiçbiri ayni seviyede değildi ve bunlar merdivenvarî sıralanıyordu. »

Onyedinci Yüzyılda Sorbonne'un avlusu

Burada pansiyon hayatı geçirenler sınıf sınıftı : Dersleri takibeden fakir öğrenciler, pansiyon ücreti veren « Bourse » sahibi öğrenciler, ancak ilâhiyat öğrendikten ve « Robertine » denilen « thèse » i geçirdikten sonra kabul edilen « Ev sahibi ve ortak » lar ve nihayet gene pansiyon ücreti veren geçici yabancılar.

Ortaçağ Sorbonne'u bütün dünyada geniş bir şöhret sağladı. Paris Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde Bakalorya ve Doktora veren çok kudretli dinciler Sorbonne Başölyesi ve Sorbonne Doktoru unvanını aldılar; Paris İlâhiyat Fakültesi de bütün dünyada Sorbonne adı altında tanındı. Daha Ondördüncü Yüzyıl başlar başlamaz yabancılar kafileler halinde Sorbonne'a koştular. Sorbonne doktorlarının din bahsindeki kararları müstesna bir otoriteyi haizdi. Bu itibarla Sorbonne bütün dinî meselelerde, bilhassa Ondördüncü Yüzyıl sonlariyle Onbeşinci Yüzyıl başlarında katolik kilisesinde meydana gelen ikilikte ağır basan bir rol oynadı. Bu ikilik, biri Fransa'nın Avignon, öteki İtalya'nın Roma şehirlerinde bulunan iki ayrı papa tanımak yüzünden çıkmıştı. Fransa ve müttefikleri Avignon'u; Almanya, İtalya, İngiltere ve daha başkaları Roma'yı tanıyorlardı. Fransa'nın bu hareket tarzında Sorbonne doktorları büyük bir âmil oldular.

Sorbonne dinî hüviyetine rağmen yeniliklere de körü körüne muarız değildi. Daha 1470 de binalarının içinde bir matbaa kuruldu. Gutenberg'in muakkiplerinden Ulric Gering, Michel Freiburger ve Martin Grantz Almaya'dan Paris'e getirildiler. Bunlar Sorbonne matbaasında üç yılda yirmi iki muhtelif din kitabı bastılar ve Fransız matbaacılığının kurucusu oldular. Sorbonne Onaltıncı Yüzyılda « Jésuite » lere düşmanlığiyle tanındı. Birinci François 1530 a doğru Sorbonne'un karşısında, yeni metotlarla yeni bilgiler öğretmek üzere Fransız Kolejini yükseltti. 1570 de Dokuzuncu Charles, yenilik taraftarlarının korku ve nefretini ayaklandıran sansür vazifesini Sorbonne'a verdi. Bu itibarla, Fransız Edebiyatının başlıca şaheserlerinden bazılarının sansüre uğramasından veya yayınlanmamasından duyulan ekseriya haklı kızgınlıklar Sorbonne'a yöneldi. Bununla beraber Sorbonne'un ilâhiyat ocağı olmak şöhreti durmadan genişledi. Onaltıncı Yüzyıl sonlarında ve Onyedinci Yüzyıl başlarında yeni yeni kürsüler ihdas edildi. Sorbonne, Onyedinci Yüzyılda da « Janséniste » leri vurdu.

1607 yılında Sorbonne'un meşhur « Ev sahibi ve ortağı olan » ve 1622 yılında da kurulun başına geçmiş bulunan Richelieu, Sorbonne'un ikinci kurucusudur. Binanın yeniden inşasına « La Rochelle muhasarasında bulunan Richelieu'nün yerine Rouen Başpiskoposu François de Harlay tarafından » ilk temeltaşı atılmak suretiyle 16 mart 1627 de başlandı. Bu törene ait hâtıra levhası hâlâ mevcuttur. Kardinal Richelieu, eserinin tamamlanmasını göremeden öldü. Büyük Kardinal'in taahhütlerini yerine getirmeleri için mirasçılarını zorlamak lâzımgeldi ve bina ancak 1648 de yükseldi ve tezyinatı da 1658 de tamamlandı.

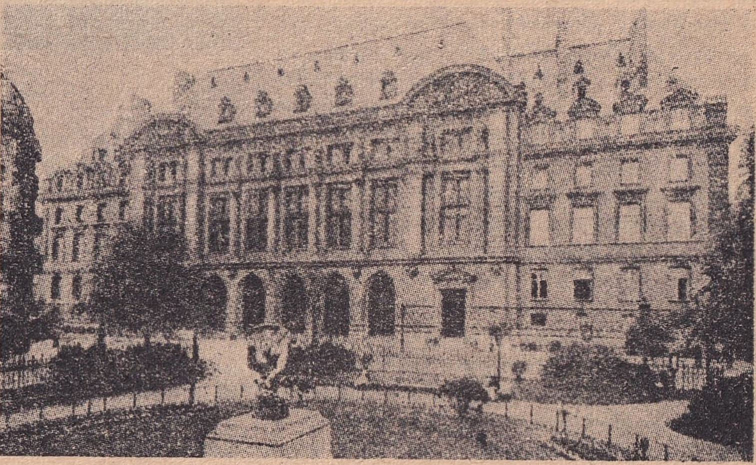
İlk Sorbonne binasının ortadan tamamiyle silinmiş olmasına karşılık, bu ikinci Sorbonne'dan da, bugünkü binanın içine alınan küçük kilisesinden başka hiçbir şey kalmamıştır. İkinci Sorbonne'un en önemli iki dairesi; kütüphane ile Sorbonne doktorlarının dine uygunluk bakımından sansür etmekle mükellef oldukları kitapları incelemek üzere toplandıkları büyük salondu. Bununla beraber bu salonda toplanan Sorbonne doktorlarının hepsi tam dindar kimseler değillerdi. Bunun için Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda bu salonda muhtelif eserlerin incelenmeleri sırasında, çok şiddetli tartışmalar, hattâ kavgalar oldu. « Janséniste » lerin müdafii Sorbonne doktoru Büyük Arnauld ile Descartes'ın, Rousseau'nun, Montesquieu'nün, Bouffon'un, Alembert'in, Diderot'nun, Marmontel'in bazı eserleri bu salonda ya münakaşa veya mahkûm edildi.

Fransa İhtilâlinin liderleri, bütün yenilik taraftarlarının Onaltıncı Yüzyıldanberi Sorbonne hakkında besledikleri düşünceye katıldılar: Onlara göre Sorbonne, kilisenin ve rahipler sınıfının düşünce hürriyetini boğmak için kullandıkları bir âletti. Bu düşünceyle İlâhiyat Fakültesi Sorbonne, 5 nisan 1792 de lâğvedildi. Fakat Sorbonne adını taşıyan bina sırasiyle akar, muhafız kışlası, ihtilâlci yatağı ve ayni zamanda da şiddetli vakalara sahne oldu. Bu vakalar sırasında Richelieu heykeli kırıldı ve bu Büyük Kardinal'in lâhdinden çıkarılan iskeleti parça parça edildi, kafatasının ancak bir kısmı kurtarıldı, o da ancak 1866 yılının 15 aralığında Victor Duruy tarafından lâhde yerleştirildi. Sorbonne, 1801 den 1821 e kadar Güzel Sanatlar Müzesi oldu ve zamanın artistleri bu binada yıllarca bohem hayatı sürdüler.

Napoléon, Seine nehrinin sağ kıyısında Concorde ve Iéna köprüleri arasında muazzam bir üniversite sarayı yaptırmak niyetindeydi. Fakat bundan vazgeçti ve 1808 de üniversiteyi yeniden düzenlemekle iktifa etti. 1821 yılında Sorbonne binası tekrar üniversiteye verildi. O zaman Sorbonne'u idare eden Richelieu Dükü, Kardinal Richelieu'nün eserini canlandırarak fakülteleri ve bu arada yeniden kurulmuş olan İlâhiyat Fakültesini buraya yerleştirdi ve Dükün himaye ettiklerinden rahip Nicolle, Sorbonne'un büyük amfitiyatrosunu yaptırdı. Sorbonne, Fransa Koleji'nin rekabetine rağmen, eskisi gibi, Fransa kültürünün en parlak ocağı haline geldi. Paris'ten geçen en namlı bilginler Sorbonne derslerinde bulunmayı bir şeref saydılar.

İkinci İmparatorluğun başlangıcına doğru Sorbonne, Richelieu'nün yaptırdığı binalara sığamaz oldu. Sorbonne binasının yeniden yaptırılması hakkında Birinci İmparatorluk zamanında başlıyan düşünce ancak 1885 te gerçekleşti. Son ve üçüncü Sorbonne binasının temel taşının atıldığı bu 1885 te İlâhiyat Fakültesi de Sorbonne'dan ve üniversiteden son defa olarak çıkarıldı. Bina, eski küçük kilise müstesna olmak üzere Mimar Nénot'nun plânına göre baştanbaşa yeniden yapıldı, 1901 de tamamlandı; yeni ve büyük amfitiyatrosu da Ressam Puvis de Chavannes'ın dekoratif tablolariyle süslendi.

Bugün Sorbonne binası; «Paris Akademisi», Paris Üniversitesi'nin «Edebiyat ve Fen Fakültesi», "Eski Vesika ve Yazılar ve Yüksek Öğretim Mektebi" tarafından işgal edilmektedir. Fakat bina bakımından değil, kültür kurulu bakımından Sorbonne denilince,

Bugünkü Sorbonne'un cephesi

doğrudan doğruya Paris Üniversitesi'nin Edebiyat ve Fen Fakültesi anlaşılır. Edebiyat bakoloryası vermiş, kütüphane memur ve mütehassısları yetiştiren Eski Vesika ve Yazılar ve Yüksek Öğretim Mektebi, bu fakültenin bir kolu mahiyetindedir. Sorbonne'un on binden fazla talebesi vardır.

Kısa bibliyografya: Alfred Franklin; La Sorbonne, Paris, 1875. Jean Bonnerot; La Sorbonne, Paris, 1928.

(Ahmet Bahtiyar Esen)

SUNGU, İHSAN — (1883 - 1946) Fikir ve eğitim adamı, Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı. 1883 te Trablusşam'da doğmuştur. Babası muhtelif şehirlerde yargıçlıklarda bulunmuş ve Bağdat İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığından emekliye ayrılmış olan Hüseyin Yahya Beydir.

İhsan Sungu, çocukluğunu ve ilk gençliğini babasının görevle bulunduğu Adana, Sıvas, Diyarbakır gibi Anadolu şehirlerinde geçirmiş ve 1898 te Diyarbakır idadisinden birincilikle mezun olduktan sonra öğrenimini tamamlamak üzere İstanbul'a gelmiştir. O tarihlerde Mülkiye İdadisi adını taşıyan Mercan İdadisini de 1901 de başarı ile tamamlıyarak Mülkiyeye girmiş ve 1904 te bu okulu da birincilikle bitirmiştir. Öğrencilik hayatında çalışkanlığı ve iyi ahlâkiyle kendisini hocalarına ve arkadaşlarına pek çok sevdirmiş ve bulunduğu çevrede geniş bilgisi ve vazifeseverliğiyle seçkin bir yer tutmuş olan İhsan, Teçhizatı Askeriye Nezareti Evrak Müdür Muavini sıfatiyle 21 yaşında, devlet hizmetine girmiş ve ölümüne kadar kırk iki yıl eksilmiyen bir gayretle kendini kamu hizmetine vermiştir.

Köse Raif Paşa gibi tecrübeli ve dürüst ahlâklı bir devlet adamının, kısa zamanda takdirini kazanan genç müdür muavini, 1907 de Washington Elçiliğine Üçüncü Kâtip olarak gönderilmiş, Meşrutiyetin ilânına kadar Amerika'da kalmış, bu yeni âlemle temas kendisi için âdeta yeni bir tahsil ve tetebbu devresi teşkil etmiş ve ingilizce öğrenmesini sağlamıştır. Memlekete dönüşünde bir müddet Tanin gazetesinde çalışmış, hükûmetçe Akabe kaymakamlığına tâyininin kararlaştığı gün, kendisine tesadüf eden ve o sırada müdürlüğünü üstüne aldığı Darülmuallimin'in ıslahı için dinç ve kuvvetli bir öğretim heyetini teşkili ile uğraşan eski arkadaşı Sati Beyin ısrar ve teşvikiyle kendini, çok sevdiği öğretim mesleğine adamıştır. 26 ekim 1909 da Darülmuallimini Âliye Malûmat - ı Medeniye ve Kanuniye Öğretmeni ve bu okula bağlı olarak yeni kurulan Tatbikat Okulunun da müdürü olmuştur. İhsan Bey, yeni işine büyük bir bağlılıkla sarılmış ve çalışmalarının ağırlık merkezini bilhassa memlekette ileri eğitim ve öğretim metodlarının uygulandığı bir deneme örnek ilk okulu yaratma konusu üstünde toplamış ve kısa zamanda bunu gerçekleştirmekte büyük başarı göstermiştir. Çocukluğundanberi okumayı ve kitabı seven Tatbikat Okulu Müdürünün, bir taraftan da tetkik ve tetebbularını derinleştirmiye, türlü bakımdan özel değerler taşıyan kütüpanesini gittikçe zenginleştirmiye başladığını görmekteyiz. Öğretmen adayları için hazırladığı örnek derslerle Tatbikat Okulunda, yazdığı makale ve tatbikat dersleriyle « Tedrisat Mecmuası » nın yayıldığı ilk öğretim kurumlarında yepyeni bir öğretim ve eğitim hamlesi yaratan Tatbikatçı İhsan, iki üç yıl içinde meslekin yüksek otoriteleri arasında yer almış, geniş bilgisiyle, özverili çalışmalariyle küçük büyük bütün meslekdaşlarında kendisine karşı bir güven ve sevgi yaratmıştır.

1911 den itibaren İhsan Bey Öğretmen Okulunun ilk, rüşdiye ve âliye sınıflarında tarih ve pedagoji derslerini de vermiye başlamış, bir taraftan tarih öğretimine yepyeni bir değer ve mâna kazındırmış, bir yandan da pedagoji alanında memlekete yeni görüş ve anlayış ufukları açmıştır.

1913 ten 1919 a kadar İhsan Bey, ayrıca İstanbul Kız Öğretmen Okulunun öğretim usulü dersini de üzerine almış ve böylece kız ve erkek çok sayıda memleket gencini ilk öğretim saflarında hizmete yetiştirmiye başlamıştır.

1919 dan itibaren çalışmalarını Erkek Öğretmen Okulunda toplıyan İhsan Bey, 1921 de bu müessesenin müdürlüğüne getirilmiş, 1924 e kadar bu vazifede bulunduktan sonra kendi isteğiyle Yüksek Öğretmen Okulu pedagoji ve öğretim usulü öğretmeni olmuştur. Bir taraftan da senelerce Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinin edebiyat ve tarih öğretmenliğini yapmış, memleketimizde görev alan Amerikalı kültür adamlarına dilimizi öğretmek, memleketimizi tanıtmak ve sevdirmek hususunda da başarılı çalışmalarda bulunmuştur.

İhsan Sungu, okul içinde ve sınıf karşısında geçen on beş yıllık öğretim hayatına paralel olarak memleket irfan hayatı bakımından büyük önem taşıyan başka çalışma alanlarında da değerli hizmetlerde bulunmuştur. İlk öğretim işlerinde ve hemen bütün

İhsan Sungu

maarif meselelerinde gerek Maarif Nezaretinin, gerek Maarif Vekâletinin daima bilgisinden ve tecrübesinden faydalandığı başlıca uzmanlardan biri olmuştur.

Ankara'da 1923, 1924 ve 1925 yıllarında toplanan ve Cumhuriyet Maarifinin ilk programlarını yapan, çalışma hedeflerini belirten her üç Heyet-i İlmiyede de çalışmıştır. İhsan Sungu, bir taraftan da son yüzyılın tarihini türlü yönden aydınlatıcı inceleme ve derinleştirmeler yapıyor, maarif tarihimiz, Tanzimat Devrinin fikir ve politika tarihi, basın hayatı üzerindeki bilgisini durmadan genişletiyordu. O, sadece, öğrencilerinin eksiklerini tamamlıyan ve onların bilgi ve seviyelerini yükseltmek için her vasıtadan faydalanabilen bir mürebbi olmakla kalmamış, türlü konuda güçlüklerle karşılaşan, aradığı kaynak veya bilgiyi bulmaktan âciz kalan fikir ve kalem hayatı mensuplarının da daima bilgisinden ve kütüpanesinden faydalandıkları samimî ve kuvvetli bir yardımcı olmuştu.

Türk millî maarifine unutulmaz hizmetlerde bulunmuş olan rahmetli Mustafa Necati, Bakanlık Merkez Teşkilâtını kuvvetlendirmek üzere çevresine mesleğin o günkü değerlerini toplamıya başladığı zaman İhsan Sungu'yu da Millî Talim ve Terbiye Heyeti Üyesi olarak Ankara'ya çağırdı ve o, muttasıf olduğu vazifeseverlik duygusiyle, İstanbul'daki derslerini, işlerini, hattâ pek çok sevdiği evini ve kitaplarını derhal bırakarak 9 ekim 1926 tarihinde Ankara'ya geldi. İhsan Sungu'nun hayatında yepyeni bir safha teşkil eden ve yirmi yıl süren Ankara devresinin ilk yılları bir okul odasının mütevazı konforu içinde geçti ve o bu sırada memleketin 1927 tarihli ilk okul programlariyle kazandığı yepyeni ve ileri ilk öğretim anlayışının kurucularından biri oldu.

İki yıl sonra, Ankara'da çok sevdiği bir yer olan Cebeci'de yaptırdığı evine ailesiyle ve kitaplariyle yerleşti.

1929 da kısa bir süre için Gazi Orta Öğretmen Okulu Müdürlüğünü de üstüne alan İhsan Sungu, üç yıl fahrî olarak bu müessesenin öğretim usulü öğretmenliğini yapmış, 18 kasım 1930 da da Talim ve Terbiye Kurulu-na başkan olmuştur. Hayatının bu safhası resmî görevi yanında, İhsan Sungu'nun çok sevdiği ve bildiği bir ilim şubesi olan tarih alanında da daha geniş çalışmasını, üstüne bu konudaki çalışmaları düzenliyen idare sorumlulukları almasını gerektirmiş ve o 26 mart 1932 den itibaren Türk Tarih Kurumunun üyesi ve 1938 - 1942 yılları arasında da Kurumun Asbaşkanı sıfatiyle hayatının son günlerine kadar Türk tarihi üzerindeki çalışmalara zevkle katılmıştır. 1932 ilkbaharında o vakit Başbakan bulunan Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün Moskova seyahatlerinde maiyetlerinde bulunmuş, 1932 de Birinci Türk Tarih ve Dil Kurultayları sırasında da Rahmetli Atatürk'ün çalışma çevresine girmiştir. Bu yakın temaslarla Atatürk ve İnönü'nün sevgi ve teveccühlerini kazanan İhsan Sungu, her iki Şefe karşı derin bir sevgi ve saygiyle bağlanmıştır.

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendinin biyografisi hakkındaki bilgiyi doğru ve ilmi bir şekilde toplamak için sarfettiği emek ve bu vesile ile büyük Şef'ten görmüş olduğu takdir ve teşekkür hayatının eşi olmıyan zevklerinden ve Millî Şefimiz'in, kendisinin son hastalığı sırasında hatırını sormak için evine kadar zahmet buyurmaları da hayatının en büyük mazhariyetlerinden biri olmuştur.

Milletin en büyüklerinden, mahallesindeki en küçük çocuklara ve her akşam kitapları koltuğunda evine dönerken kendisini nöbet noktasında içten gelen saygiyle selâmlıyan polis memurlarına kadar, herkese sevdirmenin sırrına ermiş olan İhsan Sungu'nun memurluk hayatının 3 nisan 1939 danberi, son yedi senesini dolduran Müsteşarlık devresini, çok sevdiği ve candan bağlı olduğu Hasan - Âli Yücel'le beraber çalıştığı günler teşkil eder. Yaşının az çok ilerlemiş olmasına rağmen en genç ve çalışkan memuru bile gıpta ettirtecek bir gayretle kendisini işine veren, tam ve kâmil iş yapmanın örneği olan İhsan Sungu Türk millî eğitim tarihinde daima saygiyle anılacaktır.

Son senelerinde hususî çalışmalarını Namık Kemal, Ahmet Mitat ve Ebüzziya üzerinde teksif eden ve bu konuda çok değerli üç tetkik mahsuliyle irfan kütüpanemizi zenginleştireceği şüphesiz olan üstad İhsan Sungu'nun vakitsiz ölümü, maalesef bizi onun daima aranan tatlı ve öğretici sohbetinden olduğu gibi, değerli eserleriyle başbaşa kalmak zevkinden de mahrum etmiş bulunuyor.

Ahmet Mitat Efendi hakkındaki değerli konferansını Ankara'da ve İstanbul'da dinlemiş olanlar, onun derin bilgisi ve kıvrak zekâsiyle tatlı üslûbu karşısında duydukları hayranlığın hâtırasını hiç şüphesiz uzun zaman saklıyacaklardır. Memleketin kendi janrında en zengin hususî kütüpanelerinden birine sahibolan İhsan Sungu'nun, derin bilgisinden yazılı olarak pek az şey bırakmış olduğunu söyliyenler olacaktır. Fakat bu, otuz yıldır memlekette ileri bir maarif anlayışının gelişmesinde, yeni Türkiye öğretim ve eğitim adamlarının yetişmesinde ve eser vermelerinde onun büyük payını ve rolünü inkâr etmek olur.

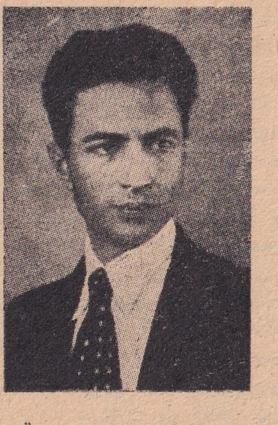
Yedi ay süren bir hastalıktan onra 11 nisan 1946 günü Ankara'da vefat eden İhsan Sungu, «Aylık Ansiklopedi» ailesini unulmaz büyük bir keder içinde bırakmıştır. Yeri güç doldurulur bu büyük insan, pek ehemmiyetli yazılariyle Ansiklopedimizin kıymetini yükseltmişti. Onu toprağa gömerken bu eserde de ebedî olarak yaşatmak istedik; ustamızla ebediyen övüneceğiz.

(Faik Reşit Unat)

UŞAKLI, ÖMER BEDRETTİN — (1904 - 1946) Kütahya Milletvekili, şair. Ömer Bedrettin Uşaklı 1904 te Uşak'ta doğdu. Son Sıvas Kadısı Ömer Efendinin oğludur. Orta tahsilinin bir kısmını Sıvas'ta, bir kısmını da Kabataş Lisesinde okuyarak tamamladı. Daha sonra Mülkiye Mektebine girerek 1927 yılında İdare Şubesinden mezun oldu.

İdare hayatına Bursa maiyet memurluğiyle başlıyan Ömer Bedrettin, Mudanya, Manavgat, Ünye, Şavşat, Artvin, Edremit kaymakamlıklarında bulunduktan sonra 1938 yılında Mülkiye Müfettişliğine yükseltildi. 1943 seçim devresinde de Kütahya'dan Milletvekili seçildi. On beş yıl süren idare hayatında imarcılığı, bilhassa maarifçiliği ile tanınmış olan Uşaklı, beğenildi. Ayni zamanda mütecellid ve ileri görüşlü bir inkılâp adamı olarak her gittiği yerde mektep, çeşme, Halkevi ve Halkodaları gibi bayındırlık eserleri bırakan Ömer Bedrettin bilhassa Edremit'te yaptırdığı «Derman» kaplıcalariyle o muhitin sevgi ve saygısını kazandı.

Ömer Bedrettin Uşaklı; bütün bu meziyetlerinin dışında Birinci Büyük Harb sonrasının en değerli şairlerinden biridir. Anavatanın çeşitli güzelliklerini bütün hususiyetleriyle şiirimize maleden bu müstesna kalem, ilk neşrettiği «Deniz Sarhoşları» (1926) adlı kitabiyle bütün edebiyatseverlerin dikkatini üzerinde topladı ve kısa zamanda büyük bir şöhret temin etmiye muvaffak oldu. Hececiler adiyle anılan altı şairimizin teşkil ettiği edebî zümreden sonra edebiyat âlemimizde belirmiş olan "Deniz Sarhoşları" şairi, onların tuttuğu sade dil ve hece cereyanını daha ziyade geliştirmek ve millî mevzularımızı ele almak suretiyle büyük hizmetlerde bulundu. Uşaklı, idare hayatı dolayısiyle gezdiği yurt köşelerini birer birer şiirimize kazandırdı ve böylece memleketin en ücra köyünden en mâmur kasabalarına kadar birçok şehir ve köylerimizi, realist bir göz ve duygulu bir kalble dile getirdi. Dilindeki incelik, görüşlerindeki hususilik ve zevkindeki inkâr götürmez titizlik sayesinde, her zümreden edebiyat ve şiir sevenleri kazanmış olan Uşaklı, son şiirlerinde bilhassa lirik mısralar vermiye başlamıştı ki, bu onun sanatında zaten mevcut olan hususiyetin kemal devrine erişmesi demektir. Vakit vakit epik mevzularda da muvaffak örnekler veren «Yaylâ Dumanı» şairi kendine has bir destan anlayışiyle Türk tarihinin büyük simalarını canlandırmıya başlamış ve bu arada «Barbaros Hayrettin»i yazmıştır. Uşaklı, Türk edebiyatına en hâkim tarafiyle memleket şairi olarak geçecektir. Onun, güzel yurdumuzu aksettirmek, Türk halkının temiz, saf, erkek ve sağ duyulu vasıflarını belirtmek husudundaki kabiliyet ve meziyetlerini bütün muharrir ve münekkitlerimiz ittifakla kabul ediyorlar.

Ömer Bedrettin Uşaklı

Eserleri şunlardır: Deniz Sarhoşları, birinci ve ikinci baskılar, 1926 - 1929. Yaylâ Dumanı, ilk baskı, 1933. Sarı Kız Mermerleri, 1942. Yaylâ Dumanı, seçmeler, (Üç kitaptan) 1945. Muhtelif mecmua ve gazetelerdeki makaleler ve hususî mektupları.

Amansız bir hastalığın zebunu olarak son zamanlarda Yakacık Sanatoryomunda tedavi altına alınmış olan Ömer Bedrettin Uşaklı 24 şubat 1946 günü ve henüz genç sayılacak bir yaşta gözlerini hayata yumdu.

(Baki Süha Ediboğlu)

VEFİK PAŞA AHMET — (1823 - 1891) Türk Devlet adamı ve edip. Divan tercümanı Yahya Naci Efendinin torunu, Hariciye memurlarından Ruhittin Efendinin oğludur. 1823 te doğdu. Evvelâ İstanbul'da Mühendisanenin ilk kısmında, sonra da babasiyle birlikte gidip üç sene kaldığı Paris'teki Saint - Louis lisesinde okudu.

Memurluk hayatı: Paris'ten İstanbul'a dönünce tercüme odasına girdi. 1840 da Elçi Kâtibi olarak Londra'ya gönderildi. Daha sonra Sırbistan'da, İzmir'de ve Memleketeyn'de muhtelif geçici vazifeler gördü. Bu vazifelerden İstanbul'a döndükçe rütbe ve vazifesi yükseltilerek gene tercüme odasına tâyin edilirdi. Bu suretle 1847 de ikinci dereceden rütbe ile birinci mütercim oldu ve ayni yıl yayınlanması kararlaştırılan salnamenin meydana getirilmesine memur edildi. 1848 de Macaristan mültecileri meselesine memur, daha sonra da Memleketeyn Fevkalâde Komiserliğine tâyin olundu. 1849 da, Fransız şairi Lamartine'e verilecek çiftlik meselesi dolayısiyle, şairin vekili ile birlikte Aydın'a gitti. 1851 de «Encümeni Dâniş» üyesi oldu; gene o sene Tahran Sefirliğine tâyin edildi. Reşit Paşanın kendisini tutmasına mukabil Âli Paşa ondan hoşlanmazdı. Bunun için Âli Paşa Sadarete geçince Tahran Sefirliğinden ayrıldı. 1854 te Reşit Paşa tarafından «Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye» üyeliğine tâyin edildi. 1857 te Daavi Nazırı, 1860 ta Paris Sefiri, 1861 te Evkaf Nazırı, 1862 te Darülfünun «Hikmeti Tarih» hocası, gene o sene Anadolu Sağ Kol Müfettişi oldu. Arada, bu vazifelerden ayrıldıkça gene «Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye» üyeliğine getirildi. Nihayet 1864 te Bursa'lıların şikâyeti üzerine son vazifesinden azledilerek Âli Paşanın ölümüne kadar açıkta kaldı. Mahmut Nedim Paşanın Sadareti zamanında 1871 te Rüsumat Emini, 1872 te Sadaret Müsteşarı, ayni sene Maarif Nazırı, daha sonra da Şûrayı Devlet Âzası oldu. Bu son vazifede birkaç ay kaldıktan sonra azledildi, 1878 yılına kadar açıkta kaldı. 5 şubat 1878 de ilk «Meclisi Mebusan» Başkanlığına getirildi; elli gün sonra Vezir oldu; biraz sonra da Edirne Valiliğine tâyin edildi, daha sonra «Meclisi Âyan» âzalığına getirildi. 4 şubat 1878 de Dahiliye Nazırlığı da uhdesinde olmak üzere Başvekil tâyin edildi (Osmanlı Devletinde Başvekil unvanını alan ikinci zattır). 18 nisan 1878 de bu vazifeden azledildi ve 4 şubat 1879 da Bursa Valiliğine tâyin edildi. 30 kasım 1882 de ikinci defa ve yalnız üç gün Başvekillik etti. Bu son vazifesinden ölümüne kadar geçen dokuz yıl içinde artık hiçbir vazife almadı.

Edebî hayatı: Ahmet Vefik Paşanın ilk eseri 1863 te Tasviri Efkâr'da tefrika ettiği «Hikmeti Tarih» tir. Bundan sonra 1864 te ve ayni gazetede, Ebulgazi Bahadır Han'ın eserinden naklettiği «Şecerei Evsali Türkiye» tefrika edilmiştir. Bu iki eser, noksan olarak, kitap halinde de çıkmıştır.

1864 ten Âli Paşanın ölümüne kadar geçen mağzuliyet zamanında ilmî ve edebî çalışmalarda bulundu. Molière tercümeleri, «Fezlekei Tarihi Osmani», «Micromégas» tercümesi bu devrin mahsulleridir. Ayrıca gene bu devirde Vasilaki Efendinin tercüme ettiği «Gülistan» ve «Dalkavukname» nin yayınlanmasına delâlet etti. Gene bu devirde

Ahmet Vefik Paşa

Belin ile beraber Ali Şirnevai'nin «Mahbubal - Kulûb» adlı eserini yayınladı. Şûrayı Devlet âzalığından azlile 1878 e kadar süren açıkta kalışı sırasında da Petersburg İlim Akademisine muhabir âza oldu (1875) ve «Lehçei Osmani» nin ilk kısmını meydana getirdi.

Son Başvekilliğinden ölümüne kadar geçen dokuz yıl içinde de, Rumelihisarı'ndaki yalısına çekilerek ilim ve edebiyatla uğraştı.

Molière'den adaptasyon ve tercümeleri on altı kitaptır. Daha başkalarını da tercüme ettiği söylenirse de bunlar ele geçmemiştir. 1933 te Kanaat Kitabevi tarafından basılıp yayınlanan on altı kitap şunlardır: İnfiali

Aşk (mensur), Zor Nikâhı (mensur), Don Civani (mensur), Tabibi Aşk (mensur), Adamcıl (manzum), Zoraki Tabip (mensur), Tartüf (manzum), Azarya (mensur), Yorgaki Dandini (mensur), Okumuş Kadınlar (manzum), Dekbazlık (mensur), Meraki (mensur), Kocalar Mektebi (manzum), Kadınlar Mektebi (manzum), Savruk (manzum), Dudu Kuşları (mensur). Manzum eserleri hece vezniyledir. Bunlarda fazla muvaffak olduğu iddia edilemez. Asıl tutulan eserleri Zor Nikâhı ve Zoraki Tabip gibi adaptasyonlarıdır. Esasen Ahmet Vefik Paşa Türk örf ve âdetlerine uygun düşmiyen eserleri doğrudan doğruya aslına ve eserin yürüyüşüne sadık kalarak dilimize çevirmiş, diğerlerini ise adapte etmeyi tercihetmiştir.

Ahmet Vefik Paşanın bunlar dışında Victor Hugo'dan « Hernani », Voltaire'den « Hikâyei Hikemiyei Mikromega » (yukarıda bahsi geçen Micromégas), Fénélon'dan « Telemak Tercümesi », Le Sage'dan « Santillani'nin Sergüzeşti » (Gil Blas) tercümeleri vardır.

Şahsiyeti: Fuat Paşanın « Ahmet Vefik Paşa binek taşı cesametinde bir elmastır; ne yüzüğe takılır, ne de sokakta bırakılır », Abdurrahman Şeref'in " Mutlakıyet ve istibdada mail", Sicilli Osmani adlı eserin « Kitabeti, ifadesi kadim türkîye tatbikan olmakla imlâ ve inşası tarzı aherde idi» diye anlattığı; Namık Kemal'in, alışılmamış kelimeler kullanması dolayısiyle Çağatayca yazmakla itham ettiği; Ziya Gökalp'ın ise «Lehçei Osmani» si dolayısiyle Türkçülük cereyanının mübeşşirlerinden saydığı Ahmet Vefik Paşa arapça, farsca ve fransızcayı iyi bilirdi. Londra'da ikameti sırasında ingilizceyi de öğrendiği söylenir. Fakat garbı daha ziyade Fransız kültürü yoliyle tanımıştır.

Ahmet Vefik Paşa zeki, çok dürüst, fakat bilhassa siyasî hayatında fazla haşin, müstebitçe hareketi sever, her meselede şahsî hükümlerle hareket eder olarak tanınmıştır. İlk Meclisi Mebusanın, zamanında kapatılması dolayısiyle buna müessir olduğu da söylenir. Bununla beraber sonraları Abdülhamid'in istibdadına âlet olmadığı da muhakkaktır. Söylendiğine göre pek karakteristik bir yüzü, yaşı ilerledikçe garipleşen bir kıyafeti vardı. Hususiyetinde muhitinden tamamiyle başka bir yaşayış tarzı olan Ahmet Vefik Paşa nevi şahsına münhasır bir insandı.

Hülâsa olarak Ahmet Vefik Paşa, siyasî ve edebî hayatındaki başlıca kusurlarına rağmen siyasî ve fikrî tarihimizin unutulmaz simalarından olduğu gibi ilk büyük edebî mütercimlerimizden biridir.

Son yılları yoksulluk içinde geçen Ahmet Vefik Paşa 2 nisan 1891 de öldü.

(*Sadi Işıl*)

ZİYA, MEHMED (İhtifalci) — (1865 - 1930) Tarihe ve eski eserlere ait yazılarile tanılan Mehmed Ziya Bey, 1865 tarihinde İstanbul'da doğdu. Evkafı Hümayun hülefasından Osman Vasfi Efendinin büyük oğludur.

Rüşdiye tahsilinden sonra Mektebi Sultani (Galatasaray Lisesi) ye girdi ve oranın ilk mezunlarından oldu (1886). Daha sonra Sanayii Nefiseye girerek orayı da bitirdi.

İyi bir ressamdı. Fransızcası çok kuvvetliydi. Lâtince, farsça, arapça, italyanca ve rumca da bilirdi.

İlk aldığı resmî vazife Galatasaray Lisesinde türkçe hocalığıdır. Galatasaray'dan taşraya gitti, muhtelif vilâyetlerde ve bilhassa Midilli, Konya İdadilerinde mektep müdürlüğü ve hocalık etti. Sonra İstanbul'a dönerek Maarif Nezareti Encümeni Teftiş ve Meclisi Maarif Âzalığında bulundu. Son memuriyeti Muhafazai Âsarı Atika Encümeni Kâtibi Umumiliğiydi. Merhum, eski eserlere zarar gelmemesi için senelerce didindi.

İhtifalci Ziya Bey

Türk büyüklerine ve tarihî şahsiyetlerine hürmet edilmesi uğrunda çok çalıştı. Bu yolda ihtifaller tertibettiğinden ona «İhtifalci Ziya Bey» dendi. İstanbul'un fethi, Barbaros, Sinan ihtifallerine ilk başlıyan odur.

Kendisinin «İstanbul ve Boğaziçi» adlı eseri ve bu eserdeki medeniyetin Türklerle başladığı hakkındaki tezi için Atatürk'ün takdirleri vardır.

Türk matbuatında, bilhassa Tasviri Efkâr, İkdam ve İleri gazetelerinde uzun zaman yazılar neşretti. «Tarihi Sanayi», «İlmi Nebatat», «Açe Tarihi», «Vesaikı Kadimei Edebiye», «Bursa - Konya Seyahatnamesi», «Kariye Camii Şerifi», «Yenikapı Mevlevihanesi», «Konya Seyahat Hâtıratı», «İstanbul ve Boğaziçi» gibi haylı eserler neşretti. İbni Batuta Seyahatnamesini arapçadan türkçeye tercüme etti. En güzel eseri «İstanbul ve Boğaziçi» dir. Ziya Bey, 1930 senesi martında vefat etmiştir.

(*Güney Ergun*)

İkinci Cildin Sonu

İkinci Cildin Arama Cetveli

Bendlerin Başlıklarına Göre Alfabetik

Bendin adı	Sayfa No.
— A —	
Abak, veya abakus	483
Abalıoğlu, Yunus Nadi	419
Acaibi seb'ai âlem	387
Afrodit	419
Afyon İli cografyası	675
Ahmet Feyzi Paşa	515
Ahmet Muhtar Paşa, Gazi, Müşir	644
Ajax Kruvazörü	547
Aknar, Hamdi Suat, Profesör	707
Alexander, Harold Rupert Leofric (mareşal)	579
Ali Kuşçu	739
Altay Kulübü (İzmir)	548
Altın	451
Amerika Birleşik Devletlerinde işçi sendikaları	548
Amerika Birleşik Devletlerinin siyasî ve idarî rejimi	515
Amerikanın keşfi	579
Ampère, André - Marie	420
Amprizme, Deneycilik (tecrübecilik)	452
Anafartalar muharebeleri	483
Ankara Demirspor Kulübü	707
Anzio çıkarması	677
Archimède (yahut Arhimidis)	486
Ardennes bölgesinde yapılan Alman mukabil taarruzu (İkinci Dünya Harbinde)	516
Atom ve atom bombası	487
Attilâ	549
Attlee, Clement Richard	516
Ayni, Mehmet Ali	611
— B —	
Bach, Johann Sebastian	740
Bacon, Francis	645
Bahçe toprağı	611
Bakla	387
Balkan Harbi	551
Balkan Harbi (Birinci safha, askerlik bakımı)	552
Barbunya balığı	420
Batı cephesinde son taarruz	612
Bedesten (Eski veya Küçük)	453
Bellini, Gentile	740
Berlin	387
Berlin, yahut Potsdam Konferansı	490
Birleşmiş Milletler Anayasası	420
Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun ilk toplantısı (Londra, 10 ocak 1946 - 14 şubat 1946)	708
Bismarck Harekâtı	742
Bıldırcın	517
Boğaziçi	678
Büyük yüksekliklerde uçuş	517
Byrnes, James Francis	555
— C —	
Celâleddin Rûmî, Mevlâna	613
Cem Sultan	645
— Ç —	
Çiçekler, soğanlı ve yumrulu	684
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	454
Çilek	423
— D —	
Dante, Alighieri	615
Darülâceze	617
Darüşşafaka	423
D. D. T. (Dichlor, Diphenyl, Trichlor Ethan)	492
Demiryollarımız	581
Demiryollar tarihi	425
Denizaltı harbi (Birinci ve İkinci Dünya Harblerinde)	389
Deniz havası	585
Devlet Konservatuarı	585
Diyarbakır İlinin Cografyası	493
Domates	492
Duran, Faik Sabri	427
— E —	
Elektronik mikroskop	457
Elma	556
Empire State Building	518
Enginar	427
Erkek başlıkları (Türklerde)	587
Erozan, Celâl Sâhir	588
Eskişehir İlinin Cografyası	711
Etem Paşa, İbrahim, Gazi	713
Ev Eczanesi	428
Evliya Çelebi	392
— F —	
Fascisme (Faşizm)	519
Fasulye	519
Filistin	684
Fındık	495
Frengi (Syphilis)	743
Freud, Sigmund	393
Fulya ve Zerrin	714
Fuzuli	687
— G —	
Galilei, Galileo	457
Gandhi, Mohandas Karamchand Mahatma	458
Gazi Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü	522
Gençler Birliği Kulübü (Ankara)	618
Genetik ve Tarihi	714
Gerçek, Selim Nüzhet	618
Girid'in havadan işgali	588
Goethe, Johann Wolfgang	619
Grieg, Edvard Hagerup	589
Gül	429
Güzel Sanatlar Akademisi	556
— H —	
Hamsi	716
Hasta adam	459
Hatay'ın ilhakı	496
Hava harbi	649
Hava Harbi Hukuku	716
Hercayi menekşe	692
Hindistan	620
Hokkabaz	394
Holanda indirmesi	557
Hukuk Mektepleri, Hukuk Fakültesi (İstanbul)	626
Hünkâr İskelesi Muahedesi	460
— İ —	
İbrahim Efendi, Mimarbaşı	498
İlk posta pullarımız	394
İller Bankası	590
İncir	692
İngiltere Bankası	628
İngilterede anane, parlamento, seçim, partiler. yeni liderler	498
İrtem, Süleyman Kâni	629
İsmail Paşa, Hıdiv	461
İspanyol Falanjı	462
İstanbulspor Gençlik Kulübü	463
İstanbul'un Kurtuluş Günü	558
İstanbul Yüzme İhtısas Kulübü	523
İzmirli, İsmail Hakkı	693
— I —	
Indonesie = Felemenk veya Holanda Hindistanı	717
Irak	590
Ispanak	650
Istakoz	463
— J —	
Japonya İmparatorluğunun Tarihi	559
Jdanof, Andrei	693
— K —	
Kabak	592
Kalkan balığı	396
Kalori	629

Bendin adı	Sayfa No.
Kanije müdafaası	396
Kanser (cancer)	563
Karanfil	501
Kars İlinin Cografyası	464
Kavun	524
Kayak (Ski)	650
Kereviz	565
Kestane	592
Kipling, Rudyard	593
Kiraz	429
Kılıçbalığı	651
Konvansiyonalizme	501
Konyarlar, Konyaroslar	594
Kosova Birinci Meydan Muharebesi	524
Kuleli Askerî Lisesi	467
Kuzgunkılıcı (glayöl)	527
— L —	
La Fontaine, Jean de	467
Lahana ve karnabahar	634
La Hey Daimî Adalet Divanı	399
Lâle	397
Lâle Devri	397
Levrek balığı	694
Leylâk	430
Leyte Deniz Savaşı	720
Lüfer	566
— M —	
Mac Arthur, Douglas	400
Mackenzie King, William Lion	634
Mahmut, İkinci	468
Malatya İlinin Cografyası	651
Maliye Bakanlarımız	401
Manisa İli Cografyası	635
Maraş Kurtuluş Savaşı (21 ocak 1920-12 şubat 1920)	722
Matapan Deniz Savaşı	638
Mehmet, Uzun	566
Menekşe (Viyolet)	595
Metchnikof, Elie	639
Metternich, Prens	430
Midway Deniz Savaşı (İkinci Dünya Harbinde)	654
Milletlerarası diller	431
Millî Eğitim Bakanlarımız	470
Modern demiryollar	501
Mohaç Meydan Muharebesi	503
Mondros Mütarekesi	567
Montreux Sözleşmesi	470
Muhammed (Ebulkasım Hazreti Muhammed)	433
Muhbir Gazetesi	401
Muz	656
— N —	
Napoléon I (Napoléon Bonaparte)	404
Nedim	567
Niğbolu Meydan Muharebesi	527
Nimitz, Chester William	506
Normandie'de Son Taarruz	724
Nuremberg Muhakemesi (Büyük Nazi harb suçluları)	656
Nüfus sayımı (cihandaki tarihciği ve gayesi)	596
— O —	
Opera	472
Ormanlarımız	528
Osmanlı - Rus Savaşları	659

Bendin adı	Sayfa No.
— P —	
Palamut balığı	597
Paris Kongresi ve Andlaşması (30 mart 1856)	726
Parti bayrağı	406
Pasarofça Muahedesi	474
Pasteur, Louis	597
Patates	694
Patlıcan	474
Patton, George Smith, Jr. (General)	744
Pervanesiz Uçak ve Gaz Türbini	745
Petunya, boru çiçeği	569
Portakal	640
Potsdam	475
— Q —	
Quai d'Orsay	748
Quisling'ler	633
— R —	
Radar	570
Radar (sırrının açıklanması)	571
Rembrandt (Rembrandt Harmenszoon Van Rijn)	476
Reval Buluşması	437
Robespierre, Maximilien - François - Isidore de	476
Rostand, Edmond	640
Röntgen, Wilhelm Conrad	661
Rus - Japon Harbi	530
Rus taarruzu (1943 yılı sonbaharında)	660
— S —	
Saadâbad Misakı	641
Saksıda çiçek	477
San - Francisco Konferansı	573
Sardelâ (yahut sardalye)	507
Sarımsak	729
Sayıştay (Divanı Muhasebat)	598
Scharnhorst'un akını ve batışı	533
Shakespeare, William	534
Skagerrak Deniz Savaşı	478
Sebil, Selsebil, Çeşme, Şadırvan	748
Sedan Meydan Muharebesi	536
Sencer, İsmail Saip	729
Servetifünun	729
Siklâmen (cyclamen)	662
Sıvas İli Cografyası	438
Smuts, Jan Christian, Mareşal	662
Socialisme	507
Sovan	750
Sorbonne	750
Sövyetler Birliği - Çin Andlaşması	549
Stettinius, Edward Reilly	441
Streptomycin	731
Su İşlerimiz	732
Sungu, İhsan	752
Sunî limanlar	601
Süleymaniye camisi	600
Süleyman, Kanunî	539
Sümbül	407
— Ş —	
Şark Meselesi	602
Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhiyası	696

Bendin adı	Sayfa No.
Şeftali	482
Şehir Tiyatrosu (İstanbul)	663
— T —	
Talât Paşa	442
Tandırname	737
Taranto baskını	573
Telefon	444
Tenis - Eskrim - Dağcılık Kulübü	695
Tifo	737
Trabzon İlinin ve Bölgesinin Cografyası	408
Trolleybus	604
Tulûat	445
Tunceli'nin Cografyası	575
Turgud Reis	447
Tuz	449
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlarımız	577
Türkiye İş Bankası	509
Türkiye Kızılay Derneği	606
Türk fındığı ve rakipleri	544
Türklerde nüfus sayımları tarihciği	665
— U —	
Uçak gemileri	642
UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)	607
Uranium (Uranyum)	577
Uşaklı, Ömer Bedrettin	753
— Ü —	
Üç rapor (İkinci Dünya Harbî Hakkında)	698
Üçüncü Alman Reich'ı	411
Üzüm	511
— V —	
Valéry, Paul - Ambroise	608
Van Bölgesi Cografyası	609
Varna Meydan Muharebesi	665
Vazoda çiçek	512
Vefa Gençlik Kulübü	416
Vefik, Ahmet (Paşa)	753
Verem savaşının yenilikleri	546
Verne, Jules	417
Veto meselesi	450
Vichinsky, Andrey Januariyevich	738
— W —	
Wassermann, August Paul Von	482
— Y —	
Yargıtay (Temyiz Mahkemesi)	701
Yaza karşı tedbirler	578
Yedek Subay Okulu	417
Yeniçeriler	668
Yesari, Mahmut	512
Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu	702
Yüksekkaldırım	703
Yüksek Öğretmen Okulu	513
Yüzme ve yüzme usulleri	514
— Z —	
Zeytin	706
Ziya, Mehmed (İhtifalci)	754
Zırhlılar	703

BİR AYIN OLAYLARI

1 - 15 Nisan 1946 da Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

2 Nisan — Irak heyeti başkanı Nuri Sait Paşa memleketine dönmek üzere Adana'dan geçerken gazetecilerle yaptığı bir görüşmede Rus İzvestia gazetesinin Türk - Irak anlaşması etrafında yaptığı yorumlara dair sorulan bir suale cevaben: «Onlar her türlü yorumda bulunabilirler. Biz dostluğumuzu temadi ettirmek için her türlü işbirliğine devam edeceğiz» dedi.

5 Nisan — Vaşington Büyük Elçimiz Münir Ertegün'ün cenazesini getirmekte olan Amerika Birleşik Devletlerinin Missouri zırhlısiyle Providence kruvazörü ve Power muhribi İstanbul limanına geldi. Dost memleket harb gemilerinin büyük ilgi ve sevgiyle karşılanması aradaki dostluğun parlak bir ifadesi oldu. Zırhlıda bulunan Başkan Truman'ın şahsî mümessili Weddell gazetecilere demecinde «Missouri ile Türkiye'ye memleketlerimiz arasındaki büyük dostluğu sembolize etmek üzere geldik» dedi. Zırhlıda Amerika'nın Akdeniz Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Oramiral Hewitt de bulunuyordu. Münir Ertegün'ün cenaze merasiminden ve karşılıklı resmî ziyaretlerden sonra Oramiral Hewitt, Weddell, on iki yüksek subay ve sekiz Amerikalı gazeteci yanlarında Amerika Büyük Elçisi olduğu halde Ankaraya gittiler.

Münir Ertegün'ün nâşı büyük bir cenaze töreniyle ebedi istirahatgâhına bırakıldı. Cenaze alayı şöyle teşekkül etmişti: Merasime iştirak eden kıtalardan bir kısmı; deniz bandosu; Missouri bandosu; ordu bandosu; başta Cumhurbaşkanı İnönü'nün çelengi olmak üzere Amerika Cumhurbaşkanının çelengi, B. M. M. Başkaniyle Başbakan, Dışişleri Bakanı, Bakanlar ve Genel Kurmay Başkanı çelenkleri ve diğer çelenkler; top arabasına yerleştirilmiş olan cenaze ile buna Türk kara ve deniz kuvvetleriyle Amerikan gemilerinden iştirak eden dokuz refakat subayı; merhumun ailesi efradından üç kişi; Cumhurbaşkanımız adına İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lûtfi Kırdar, Amerika Büyük Elçisi, Amerika Cumhurbaşkanının şahsi mümessili, Amerika Dışişleri Bakanlığı mümessili, Oramiral Hewitt, Tümamiral James ve maiyetleri, B. M. M. Başkanının, Başbakanın, Dışişleri Bakanının mümessilleri, Ordu ve Donanma mümessilleri, C. H. P. İstanbul Başkanı, Rektör ve Dekanlar, Dışişleri Bakanlığı memurları, kordiplomatik, merhumun şahsî dostları, vilâyet ve belediye erkânı, Amerikan kıtasının diğer kısmiyle merasime iştirak eden Türk kıtasının diğer kısmı. Cenaze alayı harekete geçtiği andan merasim sonuna kadar Yavuz ve Missouri'den dakika topları atıldı.

— Adalet Bakanı Ali Rıza Türel sağlık sebeplerini ileri sürerek istifa etti.

6 Nisan — Cumhurbaşkanı İnönü Çankayadaki köşklerinde Amerikalı misafirler şerefine bir kabul resmi verdi. İstanbulda da misafirler Taksim abidesine törenle çelenk koydular.

— Amerikalı gazeteciler Başbakan Şükrü Saracoğlu tarafından kabul edildiler. Başbakan kendilerine yaptığı demeçte başlıca şunları söyledi:

«Türkiyeye ve bir Türk ölüsüne karşı siz Amerikalılar tarafından hükûmet ve halk olarak gösterilen derin dostluk ve muhabbet tezahürleri bizi, halk olarak ve hükûmet olarak ve her şeyden evvel insan olarak minnettar bırakmıştır. Bu minnettarlığı Amerikanın kahraman ölülerinin hâtırası önünde saygı ile eğilerek ifade etmek isterim.

«Bu minnettarlığı şahsım namına olduğu kadar milletim ve hükûmetim namına da ifade ettiğimi tebarüz ettirirken, aziz bir ölünün hâtırası vesilesiyle dahi olsa, derin bir zevk içindeyim.

«Gene bu vesile ile Türkiyenin Amerikaya karşı duyduğu ve her Türk çocuğunun içinde kaynaşan derin duygulardan bazılarını ifadeye çalışacağım.

«Üstünde yaşadığımız ihtiyar dünyanın en genç ve en hürmetli çocuğu olan Amerika ve Amerikalılar, ellerinde insanlık, adalet, hürriyet, medeniyet bayrakları olduğu halde birleşmiş milletlerden mürekkep büyük bir insanlık dünyası kurmak yolunda sağlam ve metin adımlarla yürümektedirler.

«Hallolunacak her dâvada Tür milletinin ve hükûmetinin Amerikanın teşkil edeceği safların içinde bulunmak ve büyük dâvaya yardımı dokunmak için yanıbaşınızda bulunacağından emin olunuz».

— Adalet Bakanlığına Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen'in tayini yüksek tasdika iktiran etti.

7 Nisan — Amerikalı misafirler Ankaradan döndüler ve 7 - 8 gecesi Vali tarafından şereflerine Dolmabahçe sarayında parlak bir balo verildi.

8 Nisan — Weddell yaptığı bir demeçte «İnönü'ne, Truman'dan bir mesaj getirdim. Bu hususta söyliyebileceğim yegâne şey, Truman'ın İnönünden ve Türk milletinden daha yakın ve daha sıkı bir dostluk beklediğidir» dedi.

9 Nisan — Amerika harb gemileri, İstanbul halkının büyük sevgi ve alâka gösterileri içinde uğurlanarak İstanbul limanından ayrıldılar. Amerikan filosiyle birlikte bir torpitomuz da Pireye gitti.

Oramiral K. Hewitt İstanbuldan ayrılırken Vali Doktor Lütfi Kırdar'a şu telgrafı gönderdi:

« Limandan ayrılırken şahsım ve Birleşik Amerika bahriyesi namına bize gösterilen hüsnü kabulü tekrar ifade etmek isterim. Bu misafirperverlik ve nezaketi hiçbir zaman unutmıyacağız. »

İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lûtfi Kırdar da Oramiral Ekselans K. Hewitt'e şu cevabı verdi:

« İstanbul limanından ayrılırken şahsınız ve Birleşik Amerika bahriyesi adına gönderdiğiniz pek nazik mesajı almakla bahtiyarım. Yüksek komutanız altındaki filonun İstanbulda bulunduğu müddetçe sizden en genç erine kadar bütün Amerika denizcilerinin gösterdikleri samimi dostluk İstanbul halkını çok mütehassis ve müteşekkir etmiştir. Ziyaretinizin güzel hatırasını daima muhafaza edeceğimizi şahsım ve şehir halkı adına saygılarımla bildiririm. »

Oramiralın Türk Basınına muhtırasının önemli kısmı:

«Türk lisanına vakıf olmadığımı teessüfle kaydediyorum. Fakat İstanbula yapmış olduğumuz sevinçli ziyaret hakkında gazetelerinizde hasredilen bol sütunları okumak için türkçe bilmiye asla lüzum yoktur. Başlıklarda « Missouri », «Amerikan» ve «Welcome» kelimelerini mürettebatımız ve gemilerimizin resimlerini kolaylıkla farkettik. Gazetecilik alanında içten gelen misafirperverliğiniz hepimizi mesut etti.

Şimdi öğrendiğime göre Türk basını, büyük bir muvaffakiyetle başarılan meslekî hizmetiyle iktifa etmiyerek bahriye misyonuna iştirak eden bütün personele dağıtılmak üzere Türkiyenin fotoğraflarını ihtiva eden bir albümün neşir ve tevzi külfetini de ihtiyar etmiştir. Bu, bugünlerin ve hakkımızda gösterilen misafirperverliğin hepimizi sevindirecek değerli bir hâtırasıdır. Maiyetimde bulunan bütün subay ve erat namına müştereken duymakta olduğumuz sevgi ve saygıyı burada ifade etmek isterim.

Kısa ziyaretim esnasında vazife ve eğlencelerle o kadar meşguldüm ki bir çoklarınızı tanımak fırsatını elde edemediğime çok müteessifim.»

11 Nisan — Büyük Millet Meclisine tevdi edilmiş olan yeni Gelir Vergisi tasarısı Parti Grupunda incelenmek ve ondan sonra Meclis komisyonlarında tetkikine devam olunmak üzere geri alındı.

— Bir müddettenberi rahatsız bulunan Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı ve pedagoji, metodoloji ve tarihe ait dersleri ve yazılariyle tanınmış değerli fikir adamı İhsan Sungu Ankarada vefat etti.

13 Nisan — Gazetecilere demeçte bulunan Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer piyasadan yüz milyondan fazla kâğıt para çekildiğini, bütçe gelirlerinin uygun bir şekilde gerçekleşmekte olduğunu söyledi.

— 20 Nisan pazar günü İstanbul, Kütahya, Niğde, Seyhan illerinde açık olan dört milletvekilliği için yapılacak seçimlerde aday göstermiyeceği ve partiye mensup ikinci seçmenlerin üyelerini kendi partisinden olan adaylara vermekle kayıtlı bulunmadıkları, C. H. P. Genel Başkan vekilliği tarafından ilân edildi.

BİR AYIN OLAYLARI

1 - 15 Nisan 1946 da Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 Nisan — Amerika Cumhurbaşkanı Truman'ın Moskova Büyük Elçisi vasıtasiyle Mareşal Stalin'e bir mektup gönderdiği açıklandı. Mektupta Amerika'nın Rusya'ya karşı olan samimî dostluğu ifade edilmekte, Truman'ın Birleşmiş Milletler Derneğini Amerikan dış siyasetinin mehenk taşı yapmak hususundaki gayretine işaret olunmakta ve Rusya'nın esasen müşkül olan milletlerarası durumu daha ziyade vahimleştirecek mahiyette hiçbir tedbir almıyacağı ümidi izhar edilmektedir.

2 Nisan — İran'ın Güvenlik Konseyine verdiği cevap Vaşingtona geldi.

3 Nisan — Güvenlik Konseyi toplandı ve Rusya ile İrandan gelen cevaplar okundu. Âzanın cevapları incelemesine vakit bırakılmak üzere toplantı ertesi güne bırakıldı.

— Avrupanın iaşesi için kurulan konferans Londrada toplandı.

— Yunanistan seçimlerinde sırasiyle Halkçılar, Merkez Bloku, Liberaller, Zervas Partisi rey aldılar. Halkçılar diğer partilere nazaran çoğunluğu elde etmekle beraber aldıkları rey yüzde yirmi beş raddesindedir.

4 Nisan — Güvenlik Konseyi İran meselesini tekrar görüşerek bu meseleyi 6 mayısa kadar tehire karar verdi. O zamana kadar İran, Ruslar tarafından tamamiyle boşaltılmış olacak ve Konsey gündeminde muhafaza ettiği İran meselesi hakkında yeni konuşmalara lüzum bulunup bulunmadığını o zaman kararlaştıracaktır. Avustralya delegesi bu karara muhalif kaldı.

— İngiltere hükûmeti, Arnavutlukla siyasî münasebetlerini kesmiye karar verdi. Karara sebep Arnavutluktaki İngiliz heyetine mütemadi güçlükler çıkarılması ve oradaki ikametine imkân vermiyecek bir tavır ve hareket takınılmasıdır.

— Yunan kabinesi, Danıştay Başkanı Pulitsas'ın başkanlığı altında kuruldu ve parti liderleri başbakan muavinliklerine getirildi.

5 Nisan — İran Başbakanîyle Sovyetlerin Tahran Büyük Elçisi arasında bir anlaşma imzalandı; anlaşmaya göre Ruslar 24 marttan itibaren 45 gün zarfında İranı tamamiyle tahliye edecekler, gene 24 marttan itibaren yedi ay zarfında, Kuzey İranda petrol işletmesi için bir İran - Rus muhtelit şirketinin kurulmasının hükümleri, Parlâmento tarafından tasvibedilecek, tamamiyle dahilî bir mesele olarak kabul edilen Azerbaycan'ın mukadderatını İran Anayasasına göre tayin etmek İran hükûmetine aidolacaktır.

— Londra iaşe konferansında demeçte bulunan UNRRA Başkanı Hoover, yüz yetmiş milyon nüfuslu on yedi memlekette şehir ve sanayi bölgelerinin en feci bir kıtlık içinde olduğunu, az gıdadan gelen her türlü hastalıklarla malûl yirmi milyon çocuk bulunduğ unu bildirdi.

6 Nisan — Amerika Cumhurbaşkanı Truman Ordu Gününün kutlanması münasebetiyle önemli bir demeçte bulunarak başlıca «Bugün Amerika'dan kuvvetli bir millet yoktur, fakat bunu övünmek için değil, vakarımızı belirtmek için söylüyorum. Bu kuvvet, bizi, idareyi ele almamıza ve mesuliyetler kabul etmemize mecbur bırakıyor. Amerika'nın önünde kendisini bekliyen daha birçok vazifeleri vardır» dedi.

— Amerika Dışişleri Bakanı, Dışişleri Bakanları Konferansının (sulh konferansı) 25 mayısta Pariste toplanması için İngiltere, Fransa ve Rusyaya birer nota gönderdi.

7 Nisan — İran Başbakanı gazetecilere yaptığı demeçte İran - Rus anlaşması esaslarını açığa vurdu. Buna göre petrol kuyularının işletme masraflarını Rusya yapacak, makineler ve teknik kadro da Rusya tarafından verilecek, kuyuları İran askerleri muhafaza edecek ve Rus askerleri bulunmıyacaktır.

8 Nisan — Sovyet murahhası Gromyko, İran meselesinin gündemden çıkarılması için Konseye müracaatta bulundu.

— İran - Rus anlaşması metni Moskova ve Tahranda ayni zamanda neşredildi:

Anlaşmaya bağlı harita, yeni şirketin faaliyeti dahiline giren arazinin hudutlarını çizmektedir. Aras ırmağı üzerinde Sovyet - Türk - İran hudutlarının kavşağından başlıyan hudut Rezayeh gölünün doğu sahilini Miandob şehrine kadar takibederek gölün kuzey ucuna kadar varmakta ve imtiyaz bölgesine dahil arazi ile Türkiye arasında bitaraf bir bölge bırakmaktadır. İran hükûmeti bu bitaraf bölgede hiçbir şirkete imtiyaz vermemeyi taahhüt etmektedir.

Mianodob'dan sonra hudut hattı Gilavan, Masulla, Ambalu, Holar, Katir, Taprusta ve Simek şehirlerinden geçerek doğuya doğru uzanmakta ve Hazer denizinin güney kıyısiyle Elbruz sıradağları arasında sonra ererek Gilan-Mazendaran bölgesini tehdit etmektedir. Bundan sonra hudut hattı birdenbire güneye doğru kıvrılarak 34, 15 arz derecesine kadar inmekte ve Tahranın 130 kilometre doğusunda merkezi Semkan olan 250 kilometre genişliğinde bir dörtkeni tahdid etmektedir. Bundan sonra hat Abersit, Mardin, Mianodob ve Kuçen'den geçerek Sovyet - İran - Efganistan hudutlarının kavşağında nihayet bulmaktadır.

İran - Rus karma şirketinin faaliyette bulunacağı ilk 25 sene zarfında hisse senetlerinin yüzde 49 u İrana, yüzde 51 i Sovyetler Birliğine ve müteakıp 25 sene zarfında da bu hisse senetlerinin yüzde 50 si İran ve diğer yüzde 50 si Sovyetler Birliğine verilecektir. Şirketin kazançları hisse senetleri arasında mütesaviyen taksim edilecektir. İran tarafından yatırılacak sermayeyi adı geçen petrol bölgeleri temsil edecektir. Tesisat için yapılan bütün masraflar, petrolun işletme ve tasfiyesi için kullanılacak mütehassıs ve işçilerin maaş ve ücretleri Sovyet sermayesini teşkil edecektir. Şirketin müddeti elli senedir. Bu devreden sonra İran hükûmeti, Sovyet hükûmetinin hisselerini satın almak veya mukaveleyi yenilemek hakkına malik olacaktır. 24 mart 1946 dan itibaren yedi ay sonra İran Parlâmentosunun tasvibine sunulacaktır.

9 Nisan — Rusya Güvenlik Konseyine karşı boykota son verdi. Rus Delegesi Gromyko konsey toplantısında yerini tekrar işgal etti. İran meselesi bu toplantıda gündeme girmedi.

— Yunan Kral Naibi Damaskinos istifa etti.

10 Nisan — İngiltere Dış İşleri Bakanı Bevin'in bir mesajı üzerine Damaskinos istifa kararını geri bıraktı.

— Güvenlik Konseyi gizli bir toplantıda İran meselesinin gündemden çıkarılması hakkındaki Rus talebiyle aksini istiyen İran temsilcisinin mektubunu müzakere etti. Meseleyi 15 nisanda aleni görüşmiye bıraktı.

— Japonyada seçimlere başlandı.

— Missouri Pireye vardı.

11 Nisan — Sofyada vatan cephesine karşı hareketlerde bulunularak üniversite binasında yangın çıkarıldı.

12 Nisan — Vaşingtonda Amerika yüksek memurları Türkiyenin, sanayi inkişaf programını başarmak üzere Amerikadan beş yüz milyon dolarlık bir kredi istediğini bildirdiler.

13 Nisan — İngiltere - Mısır arasında yapılacak görüşmeler için İngiliz Heyeti Londradan Kahireye hareket etti.

14 Nisan — İran Başbakanı, İran topraklarının 6 mayısta tamamile askerî kıtalar tarafından boşaltılacağına dair Sovyetlerden teminat almış olduğunu Güvenlik Konseyine bildirmesi için İranın Vaşington Elçisi Hüseyin Âlâya talimat verdi.

— Çinde dahilî harb yeniden başladı. Komünistler, Rusların tahliye ettiği topraklara hükûmet kuvvetlerinin girmelerine mâni olmaktadırlar.

— Missouri Pire'den ayrıldı.

15 Nisan — Sovyetler Birliğinin İran meselesinin Güvenlik Konseyi gündeminden derhal çıkarılması hakkındaki teşebbüsü muvaffak olamadı. Yedi murahhas meselenin ipkası lehinde ve Sovyet teklifinin aleyhinde bulundu. Bununla beraber katî karar ertesi güne kaldı.

— Yunanistanda yeni bir hükûmet buhranı başgösterdi.

— Paris Anlaşması gereğince son Fransız ve İngiliz askerleri Şam'dan ayrıldılar.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

İkinci Dünya Harbinin Kronolojisini 1943 senesi sonuna kadar vermiştik. Vâdimiz veçhile, bundan sonrasını da bu sayımızın ilâve kısmında veriyoruz. Harbin bitim tarihi, Japonya'nın teslim vesikasını imzaladığı 2 eylûl 1945 olarak kabul edildiğine göre bütün bu kronoloji de o zamana kadar tesbit edilmiştir.

Vakıa bizim her iki kronolojiler ilk nüshamızdan itibaren ve nisan 1944 başından beri ilâvelerimizde verilmiştir. Fakat, biz bu harbin tarihçesini toplu olarak vermeyi düşündüğümüzden aylık kısımlarımızı nazarı itibara almıyarak bu düşüncemize bu sütunlarda vücut vermiş olduk.

Milletlerarası, Anlaşmalar, Muahedeler Mukaveleler ve Mütarekeler

1944 ocak

2 General Çankayşek'in, Japon militarizminin ortadan kaldırılması hususunda Kahire'de anlaşmıya varıldığını ilân etmesi.

3 Arjantin Hükûmetinin Bolivia rejimini tanıması.

9 Irak - Suriye Birlik Anlaşması.

17 Kolombiya'nın Birleşmiş Milletler Anlaşmasına katılması.

21 İngiltere - Birleşik Amerika ve Norveç Hükûmetleri arasında Norveç'te işgal esnasında mülkî idarenin tesisi hususunda anlaşmıya varılması.

1944 şubat

8 İngiltere - Hür Fransızlar Para Anlaşması.

Paraguay Hükûmetinin Arjantin rejimini tanıması.

13 Rusya'nın, İtalya ile siyasî münasebetlerin yeniden tesisini kabul etmesi.

15 Birleşik Amerika - Holanda - Belçika mülkî idare tesisi anlaşması.

Kanada'nın Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Avustralya ile karşılıklı yardım paktlarını yenilemesi.

1944 nisan

10 Liberya'nın Birleşmiş Milletler Anlaşmasına katılması.

1944 mayis

8 Sovyet - Çek Kurtuluş Paktı (Kurtuluştan sonra Çekoslovakya'nın idaresi hakkında).

9 Sovyet - Kosta Rika siyasî münasebetlerinin tesisi.

16 Birleşik Amerika - Büyük Britanya - Holanda - Belçika ve Norveç kurtuluş esnasında mülkî idarenin tesisi hususundaki paktın imzalanması (Norveç ile Sovyetler Birliği de ayni mealde bir anlaşmıya varmışlardır).

1944 haziran

7 General de Gaulle - General Eisenhower Askerî Anlaşması.

18 Yugoslav Millî Kurtuluş Komitesi (Tito) ile Mülteci Yugoslav Hükûmeti (Başbakan Subasiç) arasında "Birçok hususlarda" anlaşmıya varılması (Yugoslavya'da bir mahalde).

Sovyet - Çek istilâ esnasında kullanılacak para hususunda anlaşma.

1944 temmuz

11 Roosevelt'in De Gaulle Muvakkat Hükûmetini tanıdığını ilân etmesi.

12 Birleşik Amerika - Meksika Ticaret Anlaşması.

26 Çungking Çin Merkezî Hükûmeti ile Yenan Çin Komünist Hükûmeti arasında kısmî bir anlaşmıya varılması.

29 İsviçre - Almanya Ticaret Anlaşmasının uzatılması.

1944 ağustos

21 Mareşal Tito ile Dr. Subasiç arasında bir işbirliği paktının imza edilmesi.

1944 eylûl

3 Sovyet - Fin Ateş Kes Anlaşması.

12 Rumanya'nın, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve diğer Birleşmiş Milletlerle Mütareke imza etmesi.

18 Birleşik Amerika'nın Suriye ve Lübnan'ı tanıması.

19 Sovyet - Büyük Britanya - Fin mütarekesinin imza edilmesi (Moskova).

1944 ekim

8 Suriye - Lübnan - Ürdün - Irak ve Mısır'ın İskenderiye'de Arap Birliği Protokolünü imza etmeleri (Yemen ve Suudî Arabistan da konferansa iştirak etmişlerdir. Fakat anlaşma metni ev-velâ hükümdarlara arzedilecektir).

23 Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya, Kanada, Brezilya, Peru ve Venezüellâ'nın, De Gaulle Hükûmetini Muvakkat Fransız Hükûmeti olarak resmen tanımaları.

28 Bulgaristan'ın Birleşmiş Milletlerle mütareke imza etmesi.

1944 aralık

10 Fransa ile Sovyetler Birliği arasında ittifak ve karşılıklı yardım anlaşmasının imzalanması (De Gaulle Mareşal Stalin'in dâvetiyle 2 aralıktanberi Moskova'da bulunuyordu).

17 Sovyet-Fin Harb Tazminatı Anlaşması.

1945 ocak

1 Fransa'nın Birleşmiş Milletlere katılması.

5 Sovyet Hükûmetinin Lublin'deki Polonya Hükûmetini tanıması.

1945 şubat

20 Venezüella'nın Birleşmiş Milletlere katılması.

26 General Alexander - Mareşal Tito anlaşması.

1945 mart

3 Arap Milletleri Delegelerinin Arap Birliği Anlaşmasını imza etmeleri (Kahire).

6 Suudî Arabistan'ın Birleşmiş Milletlere katılması.

1945 nisan

12 Sovyet - Yugoslav Yirmi Yıllık Askerî ittifak ve dostluk anlaşması.

21 Sovyet - Polonya Dostluk, Karşılıklı Yardım ve Harb Sonrası İşbirliği Anlaşması.

1945 haziran

20 Anglo Amerikan - Yugoslav anlaşması (Trieste ve Venezia Julia hakkında).

1945 temmuz

9 Sovyet - Polonya Ticaret Anlaşması.

1945 ağustos

8 Sovyet - İngiliz - Amerikan - Fransız Anlaşması (Avusturya'nın askerî işgali hususunda).

14 Sovyet - Çin İttifakı ve Dostluk Anlaşması.

1945 eylûl

2 Japonların teslim vesikasının imzalanması (Tokyo körfezinde Missouri zırhlısında).

3 Birleşik Amerikanın Finlandiya ile siyasî münasebetlerini yeniden tesis etmesi.

Harb İlânları, İlhaklar, İstilâlar ve Mütareke İstekleri

1944 ocak

26 Arjantin Hükûmetinin Mihver Devletleriyle siyasî münasebetlerini kesmesi.

1944 şubat

4 Arjantin'in Mihver peyki devletlerle siyasî münasebetlerini kesmesi.

1944 mart

Almanların Macaristan'ı işgal altına almaları.

1944 ağustos

2 Türkiye'nin Almanya ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

23 Rumanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması.

Rumanya'nın Macaristanla harb halinde olduğunu ilân etmesi.

25 Rumanya'nın Almanya'ya harb ilân etmesi.

26 Bulgaristan'ın bitaraflığını ilân etmesi ve sulh şartlarını istemesi.

30 İspanya, Portekiz ve Türkiye'nin Vichy Fransası ile siyasî münasebetlerini kesmeleri

1944 eylûl

5 Sovyet Rusya'nın Bulgaristan'a harb ilân etmesi.

8 Bulgaristan'ın Almanya'ya harb ilân etmesi.

9 Bulgaristan'ın Birleşmiş Milletlerle mütareke yapması.

12 Rumanya'nın Birleşmiş Milletlerle mütareke yapması.

15 Fin kıtaları ile Alman kıtaları arasında savaşın başlaması.

19 Fin - Sovyet - İngiliz mütarekesinin imzası.

1944 ekim

3 İtalya'nın kendisini Japonya ile hali harbde addetmesi.

14 Debrecen'de kurulan Macar Hükûmetinin mütareke istemesi.

1944 aralık

30 Debrecen'deki Macar Hükûmetinin Almanya ile hali harbde bulunduğunu ilân etmesi.

1945 ocak

8 Türkiye'nin Japonya ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

23 Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harb ilân etmesi.

1945 şubat

28 Çungking'deki Muvakkat Kore Hükûmetinin Almanya'ya harb ilân etmesi.

1945 mart

1 Suudî Arabistan'ın Almanya ve Japonya'ya harb ilân etmesi.

Suriye'nin Almanya ve Japonya'ya harb ilân etmesi.

İran'ın Japonya'ya harb ilân etmesi.

3 Finlandiya'nın Almanya'ya harb ilân etmesi.

1945 nisan

11 İspanya'nın Japonya ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

1945 mayıs

6 Almanya'nın Müttefiklere teslim olması.

6 Portekiz'in Almanya ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

7 Alman mümessillerinin kayıtsız şartsız teslim vesikasını imzalaması (Reims - Fransa).

7 İspanya'nın Almanya ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

7 İsveç'in Almanya ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

8 Avrupa zaferi günü.

1945 haziran

25 Çekoslovakya'nın Rutenya'yı Sovyetler Birliğine terketmesi ve buranın Ukrayna Cumhuriyetine ilhak edilmesi.

1945 temmuz

14 İtalya'nın Japonya'ya harb ilân etmesi.

1945 ağustos

6 Hiroshima'ya ilk atom bombasının atılması.

8 Sovyetler Birliğinin Japonya'ya harb ilân etmesi.

9 İkinci Atom bombasının Nagazaki üzerinde patlaması.

14 Japonların Potsdam şartlarını kabul ederek teslim olmaları (Japonya zaferi).

1945 eylûl

2 Japonya'nın teslim vesikasını imzalaması (Tokyo Körfezi, Missouri Zırhlısı).

Mühim Şehirlerin Zaptı

1944 ocak

2 Adriyatik'teki Meleda adasının Almanlar tarafından zaptı.

3 Amerikalıların Yeni Gine'de Saidora adalarına çıkarma yapmaları.
Novograd - Volinsk'in Sovyetler tarafından istirdadı.

4 Beleya Tserkov'un Sovyetler tarafından istirdadı.

5 Berdichev'in Sovyetler tarafından irtirdadı.
Sovyet kıtalarının 1939 Sovyet - Polonya hududunu geçmeleri.

8 Amerikalıların İtalya'da San Vittore'yi almaları.
Sovyetlerin Kirovgrad'ı irtirdadı.

11 İngilizlerin Burma'da Maungdav'ı zaptetmeleri.

12 Sovyetlerin Sarny'yi almaları.

15 Sovyetlerin Mozyr ve Kalinkovich'i istirdadı.
İtalya'da Aquafondata'nın Fransızlar tarafından alınması.

18 Amerikalıların İtalya'da Rapido nehrini geçmeleri.
İngilizlerin İtalya'da Garigliano nehrini geçmeleri.

21 İngilizlerin İtalya'da Minturno'yu almaları.

22 Müttefiklerin İtalya'da Roma'nın kuzeyinde Nettuno'ya yeni bir çıkarma yapmaları.

26 Leningrad'ın muhasaradan kurtulması.

1944 şubat

1 Amerikalıların Pasifik'te taarruza geçip Marshall adalarına çıkarma yapmaları.

2 Kızılordunun Estonya'ya girmesi.
Amerikalıların Roi adasını zaptetmeleri.

3 Dnieper kıvrımında yüzbin ilâ yüzyirmibin kişilik bir Alman ordusunun kuşatılması.

5 Rovno ve Lutzk'un Sovyetler tarafından istirdadı.

8 Nikopol'un Sovyetler tarafından istirdadı. Marshallar'da Kwajalein atolünün Amerikalılar tarafından zaptı.

18 Staraya Russa'nın Sovyetler tarafından istirdadı.

22 Krivoi Rog'un Sovyetler tarafından istirdadı.

24 Rogachev'in Sovyetler tarafından istirdadı.

1944 mart

10 Staro Konstantinov'un Sovyetler tarafından istirdadı.

13 Kherson'un Sovyetler tarafından istirdadı.

15 Müttefiklerin Burma'da Chindwin nehrini geçmesi.
Sovyetlerin Bug nehrini geçmesi.
Sovyetlerin Besarabya'ya girişi.

26 Sovyetlerin Rumanya hududuna varması.

29 Sovyetlerin Cernauti'yi alması.
Nikolayev'in Sovyetler tarafından istirdadı.

1944 nisan

8 Sovyetlerin Çek hududuna varması.

10 Odesa'nın Sovyetler tarafından zaptı.

13 Simferopol ve Ovidiopol'un Sovyetler tarafından istirdadı.

16 Yalta'nın Sovyetler tarafından istirdadı.

22 Japonların Çin'de Chengchow'u alması.

1944 mayıs

9 Sıvastopol'un Sovyetler tarafından irtirdadı.

12 İtalya'da Müttefiklerin bahar taarruzuna başlaması.

18 Cassino dağının Müttefikler tarafından alınması.

21 Amerikalıların İtalya'da Cisterna ve Artena'yı almaları;
İngilizlerin İtalya'da Aprilia'yı almaları.

25 İtalya'da iki Müttefik cephesinin birleşmesi.

1944 haziran

4 Roma'nın Müttefikler tarafından alınması.

6 Müttefiklerin Fransa'nın kuzey sahillerine (Cherbourg yarımadası) çıkarma yapması.

8 Bayeux'nün, St. Mere Eglise'in Müttefikler tarafından alınması.

9 İtalya'da Tarquina, Viterbo ve Vetrella'nın alınması.

10 Isigny'nin Amerikalılar tarafından alınması.

15 Amerikalıların Mariana adalarından Saipan'a çıkarma yapması.

18 İngilizlerin İtalya'da Assisi'yi alması.

20 İngilizlerin İtalya'da Perugia'yı alması.

25 Vitebsk'in Sovyetler tarafından istirdadı; Burma'da Mogaung'un alınması.

26 Cherbourg'un Amerikalılar tarafından zaptı.

1944 temmuz

3 Minsk'in Sovyetler tarafından istirdadı.

9 İngiliz ve Kanadalıların Caen şehrini zaptetmeleri.
Saipan adasının tamamile zaptedilmesi.
İngilizlerin İtalya'da Volterra'yı zaptetmeleri.

13 Vilna'nın Sovyetler tarafından istirdadı.
İtalya'da Laitico'nun Amerikalılar tarafından alınması.

14 Pinsk'in Sovyetler tarafından istirdadı.

17 İngilizlerin İtalya'da Arno nehrini geçmeleri.

16 Grodno'nun Sovyetler tarafından istirdadı.
İngilizlerin İtalya'da Arezzo'yu almaları.

19 Fransa'da Louvigny'nin kurtarılması.
İtalya'da Leghorn'un Polonyalılar tarafından alınması.

21 Amerikalıların Guam adasına çıkarma yapmaları.
Pskov ve Chelm'in Sovyetler tarafından irtirdadı.

23 Lublin'in Sovyetler tarafından alınması.

26 Fransa'da Marigny ve St. Gilles'in kurtarılması.

27 Sovyetlerin Letonya'da Dvinsk ve Rezekne'yi, Litvanya'da Şavli'yi, Polonya-da da Bialystok ve Lvov'u almaları.

28 Sovyetlerin Kovno'yu almaları, Brest - Litovsk, Przemysl ve Yaroslav'ı istirdat etmeleri.

31 Amerikalıların Fransa'da Avranches'ı almaları.

1944 ağustos

1 Amerikalıların Tinian adasını zaptetmeleri.
İngilizlerin Le Beny Bocage'a girmeleri.

2 Amerikalıların Rennes'i almaları.
Müttefiklerin Burma'da Mytkina'yı almaları.

9 Fransa'da St. Malo'nun düşmesi.

10 Amerikalıların Guam'ı zaptetmeleri.

15 Müttefiklerin Güney Fransa'da Nice'le Marsilya arasına çıkarma yapmaları.

17 Sovyetlerin Alman hududuna varmaları.

18 Normandiye Muharebelerinin Müttefik zaferiyle sona ermesi.

21 Toulon'un Amerikalılar tarafından alınması.

23 Paris'in dört sene Alman işgali altında kaldıktan sonra dört günlük bir savaş sonunda Fransız dahilî kuvvetleri tarafından kurtarılması.
Marsilya'nın Amerikalılar tarafından kurtarılması.

25 Müttefiklerin Paris'e girmeleri.

29 Sovyetlerin Köstence'ye girmeleri.

30 Sovyetlerin Ploesti'yi almaları.

31 İngilizlerin Fransa'da Amiens'i kurtarması.
Sovyet kıtalarının Bükreş'e girmesi.

1944 eylûl

1 İngilizlerin Arras'ı kurtarması.
Kanadalıların Dieppei kurtarması.

2 İlk Belçika şehri Tournai'nin İngilizler tarafından kurtarılması.

4 İngilizlerin Holanda topraklarına girmesi.

6 Sovyetlerin Yugoslavya topraklarına girmesi.

7 Kanadalı'ların Ostende'i kurtarması.

8 Liége'in İngiliz ve Amerikalılar tarafından kurtarılması.

11 Amerikan kuvvetlerinin Alman topraklarına girmesi.

11 Kızılordu müfrezelerinin Doğu Prusya-ya nüfuzu.

15 Amerikalıların Pasifik'te Palau adalarına çıkarma yapması.

16 Sovyet kıtalarının Sofya'ya girmesi.

18 Baltık'ta Sovyet taarruzunun başlaması.

21 Müttefiklerin İtalya'da Rimini'yi alması.

22 Sovyetlerin Tallin'e girmesi.
27 Müttefik kıtalarının Arnavutluğa çıkması.
28 Kanadalıların Ualais müstahkem mevkiini alması.
1944 ekim
3 Varşova'da Almanlara karşı 63 gün savaşan General Tadeusz Komorowski (Bor) kumandasındaki Polonya Millî Ordusunun Almanlara teslim olması.
5 İngiliz kıtalarının Yunanistana çıkması.
10 Korent'in İngilizler tarafından işgali.
12 Amerikalıların Aachen'e girmesi.
13 Sovyet kıtalarının Riga'ya girmeleri.
14 İngiliz kıtalarının Atina'ya girmeleri.
Sovyet kıtalarının Belgrad'a girmesi, Petsamo'nun Ruslar tarafından işgali.
19 Sovyetlerin Prusya'da Eydtkau'ı alması.
20 Amerikalıların Filipinlerde Leite adasına çıkarma yapması.
Amerikalıların Aachen'i alması.
Macaristan'da Debrecen'in Sovyetler tarafından zaptı
Sovyet kıtalarının Belgrad'ı kurtarması.
1944 kasım
2 İngilizlerin Selânik'e girmesi.
18 Arnavutlukta Enver Hoca çetelerinin Tiran'ı kurtarması.
23 Fransız kuvvetlerinin Strassburg'a girmesi.
12 İngiliz Hava Kuvvetlerinin Alman Tirpitz Zırhlısını batırması
1944 aralık
3 Amerikalıların Saarlautern'i alması.
5 İtalya'da Ravenna'nın müttefikler eline geçmesi.
17 Belçika ve Lüksemburg'da Almanların büyük bir taarruz hareketine girişmeleri.
20 Leite adasının tamamile kurtarılması.
1945 ocak
10 Amerikalıların Luson adasına çıkmaları.
13 Rusların Polonya'da taarruza geçmesi.
15 Belçika'da Haffalize'nin Amerikalılar tarafından alınması.
Amerikalıların Bataan'a çıkarma yapmaları.
Polonya'da Radom'un Sovyetler tarafından alınması.
17 Varşova'nın Sovyetler tarafından alınması.
19 Lodz ve Harkof'un Sovyetler tarafından alınması.
20 Doğu Prusya'da Tilsit'in Sovyetler tarafından alınması
21 Tanenberg'in Sovyetler tarafından zaptı
24 Opel'in Sovyetler tarafından zaptı.
25 Greivitz'in Sovyetler tarafından zaptı.
28 Sovyetlerin Memel'e girmeleri.
Amerikalıların Filipinlerde Angeles'e girmeleri.
1945 şubat
6 Amerikalıların Manilla'yı istirdadı.
Sovyetlerin Oder nehrini geçmeleri.
11 Almanya'da Cleve'in İngilizler tarafından zaptı.
13 Budapeşte'nin Sovyetler tarafından zaptı.
14 Filipinlerde Cavite'nin alınması.
16 Corregidor'a Amerikalıların çıkması.
19 Amerikalıların İwojima adasına çıkarma yapmaları.
23 Poznan'ın Sovyetler tarafından zaptı.
1945 mart
1 Menchen-Gladbach şehirlerinin Amerikalılar tarafından zaptı.
2 Amerikalıların Rhin nehrine varmaları.
4 Koenigsdorf'un Amerikalılar tarafından alınması.
6 Amerikalıların Kolonya'yı zaptı.
8 Amerikalıların Rhin'i geçmeleri.
9 Burma'da Mandalay'ın İngilizler tarafından alınması.
17 Koblenz'in Amerikalılar tarafından alınması
İwojima'da mukavemetin sona ermesi.
28 Dorsen'in İngilizler tarafından zaptı.
Viernheim ve Ruhrot'nun Amerikalılar tarafından zaptedilmesi.
30 Danzig'in Sovyetler tarafından zaptı.
1945 nisan
2 Amerikalıların Okinawa adasına çıkarma yapmaları.
4 Bratislawa'nın Sovyetler tarafından zaptı.
Karlsruhe'nin Amerikalılar tarafından zaptı.
10 Hannover'in Amerikalılar tarafından zaptı.
11 Essen ve Kouburg'un Müttefikler tarafından alınması.
13 Sovyetlerin Viyana'yı tamamen almaları.
16 İtalya'da Vergato'nun Müttefikler tarafından alınması.
18 Magdeburg'un Amerikalılar tarafından alınması.
19 Leipzig'in Amerikalılar tarafından alınması.
20 Nuremberg'in Amerikalılar tarafından zaptı.
20 Fransızların Bordeaux'yu kurtarmaları.
21 İtalya'da Boulogne'nin müttefiklere geçmesi.
22 Stuttgart'ın kurtarılması.
26 Bremen'in İngilizler tarafından alınması.
Sovyetlerin Stettin'i zaptı.
Verona'nın Müttefikler tarafından alınması.
27 Amerikan birlikleriyle Sovyet kıtalarının Almanya'da birleşmeleri.
Cenova'nın düşmesi.
1945 mayıs
2 İtalya'daki 1.000.000 kişilik Alman ordusunun Müttefiklere teslim olması.
Berlin'in düşmesi.
3 İngilizlerin Hamburg'u almaları.
6 Çekoslovakya'da Karlsbad ve Pilsen'in düşmesi.
7 Almanya'nın Reims'de Müttefiklere teslim olması.
8 Avrupada zafer günü.
31 Okinawa'da Shuri kalesinin zaptı.
1945 haziran
11 Borneo'ya çıkarma yapılması.
22 Okinawa'da Japon mukavemetinin sona ermesi.
27 Borneo'da Mirinin zaptı.
28 Luson adasının baştanbaşa fethedilmesi.
1945 temmuz
2 Balikpapan'a çıkarma yapılması.
6 Borneo'da Maggar'ın zaptı.
1945 ağustos
1 Çin'de Piglo'nun zaptedilmesi.
6 Hiroshima üzerine Atom bombası atılması.
22 Sovyetlerin Kurilles adalarına çıkmaları.

Mühim Konferans ve Mülâkatlar

1944 ocak
19 İngiltere Kralı - Eisenhower mülâkatı (Londra).
29 Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Roosevelt - Venezüella Cumhurbaşkanı General Isaias Medina mülâkatı (Beyaz saray - Washington).
1944 mart
22 Berne radyosuna göre Hitler - Antonescu - Filoff mülâkatı (Berlin'de).
1944 nisan
7 Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Müsteşarı Edward Stettinius Jr. - Britanya Dış İşleri Bakanı Anthony Eden konuşmalarının başlaması (Londra).
22-23 Hitler - Mussolini mülâkatı (Hitler'in Karargâhında).
28 Stettinius - Eden konuşmalarının sona ermesi.
1944 haziran
14-17 Yugoslav Mülteci Hükûmeti Başbakanı Dr. Subasiç - Yugoslav Millî Kurtuluş Komitesi Başkanı Tito mülâkatı (Yugoslavya'da bir mahalde).
20-24 Cumhurbaşkan Muavini Henry Wallace - Çankayşek mülâkatı (Çungking).
1944 temmuz
6-8 Roosevelt - De Gaulle mülâkatı (Beyazsaray, Washington).
31 Mülteci Polonya Hükûmeti Cumhurbaşkanı Mikolajczyk ve Dış İşleri Bakanı Romer, Staline ve Molotov'la görüşmelere başlıyorlar.
1944 ağustos
4 Staline - Mikolajczyk mülâkatı.
12 Churchill - Tito görüşmesi (Roma).
21 Sovyet - Amerikan - İngiliz Harbsonrası Dünya Emniyeti Konferansı başlıyor. (Dumbarton Oaks - Washington).
29 Harb sonrası Emniyet Konferansında umumî bir anlaşmıya varılması.
1944 eylül
6 Birleşik Amerika Harb İstibsalâtı Direktörü Donald Nelson Çungking'de Çin Liderleriyle Harbsonrası Çin Endüstrisi hakkında görüşmelere başlıyor.
11-16 Churchill-Roosevelt Quebec mülâkatı.
16 UNRRA Konseyi Toplantısı (Montreal).
29 Dumbarton Oaks Konferansının Ruslarla olan safhası sona erip Çinlilerle konuşmalar başlıyor.
1944 ekim
7 Dumbarton Oaks Konferansının sona ermesi.
10-20 Churchill-Staline Mülâkatı (Moskova).
11 Mülteci Polonya Hükûmeti Cumhurbaşkanı Mikolajczyk - Polonya Millî Kurtuluş Komitesi Başkanı Edward Osubka Morawski konuşmaları (Moskova).
12 Mikolajczyk-Staline-Churchill mülâkatı (Moskova).
1944 aralık
26 Churchill - Yunan Parti Liderleri mülâkatı (Atina).
1945 şubat
3 Roosevelt - Churchill Mülâkatı (Malta).
4 Roosevelt - Churchill-Staline Mülâkatı (Yalta).
15 Mısır, Filistin, Irak, Suriye, Suudî Arabistan ve Ürdün Arap Birliği protokolünü imzalıyorlar (Kahire).
1945 nisan
21 Stettinius - Eden - Molotof Mülâkatı (Washington).
23 Truman-Molotov Mülâkatı (Washington).
25 Birleşmiş Milletler Konferansının açılması (San Francisco).
1945 haziran
26 Elli Devlet Delegesinin Birleşmiş Mil-

letler Anayasasının imzalanması ve konferansın sona ermesi.
30 Çin Başbakanı ve Dış İşleri Bakanı T. V. Soong - Staline - Molotov Mülâkatı.
1945 temmuz
17 Truman - Churchill - Staline Potsdam (Berlin) Konferansı.
18 Churchill Başbakanlıktan istifa ettiği için yerine Attllee Potsdam konuşmalarına iştirak ediyor.
20 Potsdam konuşmalarının sona ermesi.

Kabine Değişiklikleri

1944 ocak
13 Mülteci Yunan Hükûmeti Başkan Muavini George Russos'un istifası.
1994 şubat
8 Bir Berne haberine göre Fin Başbakanı W. Linkomies istifa ediyor.
17 Mareşal Badoglio İtalyan kabinesini yeniden teşkil ediyor.
19 Tojo Japon kabinesinde değişiklikler yapıyor.
24 Arjantin Cumhurbaşkanı Ramirez istifa ediyor ve General Farell iktidarı eline alıyor.
1944 mart
21 İran Başbakanı Ali Süheyli istifa ediyor. Yeni kabine Mehmet Said Maraghey tarafından kuruluyor.
22 Mareşal Doeme Sztojay yeni Macar kabinesini kuruyor.
29 Mülteci Yunan Hükûmeti Başbakanı Tsouderos istifa ediyor.
1944 nisan
8 Tsouderos istifasını geri alıyor.
9 De Gaulle General Giraud'yu Fransız kuvvetleri Müfettişliğine tâyin ederek faal hizmetten uzaklaştırıyor.
17 Badoglio Hükûmeti istifa ediyor.
14 Sofokles Venizelos yeni Yunan Kabinesini kuruyor.
23 Venizelos istifa ediyor ve Papaandreou yeni habineyi teşkile memur ediliyor.
1944 mayıs
20 İvan Subasiç yeni Yugoslav Kabinesini kurmıya memur ediliyor. Mihailoviç bu kabinede mevki almıyor.
1944 haziran
2 İvan Bagrianof yeni Bulgar Kabinesini teşkil ediyor.
6 İtalyan Başbakanı Badoglio istifa ediyor.
9 İvanoe Bonomi yeni İtalyan kabinesini kuruyor.
1944 temmuz
9 Subasiç yeni kabinesini kurmıya muvaffak oluyor. Bu kabinede iki Titocu da vardır.
19 Japon Başbakanı Tojo istifa ediyor.
22 Yeni Japon kabinesini General Kuniaki Koiso kuruyor.
23 Moskova Polonya Millî Kurtuluş Komitesinin Kurtarılmış Polonya'nın idaresini üzerine aldığını ilân ediyor.
29 Thailand kabinesi istifa ediyor.
1944 ağustos
1 Mareşal Mannerheim Ryti yerine Fin Cumhurbaşkanı oluyor.
2 Yeni Thailand kabinesini binbaşı Kovit Aphaiwongsu kuruyor.
7 Antti Ackzell yeni Fin kabinesini kuruyor.
26 Mülteci Yugoslav Hükûmeti General Mihailoviçle alâkasını kesiyor.
29 Macaristan'da General Vitez Gaza Lakatos Başkanlığında askerî bir kabine kuruyor.
30 De Gaulle Fransız Muvakkat Hükûmetini kuruyor.
1944 eylül
1 Bulgaristanda Bagrianof Hükûmeti istifa ediyor ve yeni kabine Muraviev tarafından kuruluyor.
8 Prof. Bogdan Filov Kral Naipliğinden istifa ediyor.
9 Bulgaristan' aKimon Georgiev, Muravievin yerine Başbakan oluyor.
Kral Naipliğine Prens Cyril ve General Nikola Miko yerine Todor Pavlof ve Prof. Ganev getiriliyor.
21 Urho Castien yeni Fin kabinesini kuruyor.
24 Otto Kiev yeni Estonya kabinesini teşkil ediyor.
1944 ekim
8 Ahmet Mahir Paşa Mustafa Nahas Paşa yerine Mısır kabinesini kuruyor.
16 Macaristan'da Szalasy kabinesi iktidarı ele alıyor.
24 Papaandreou yeni Yunan kabinesini teşkil ediyor.
1944 kasım
8 İran'da Maraghey kabinesi istifa ediyor.
11 Fin Başbakanı Castien istifa ediyor. Yeni kabineyi Paasiviki teşkil ediyor.
24 Polonya Başbakanı Mikolajczyk istifa ediyor.
25 İtalyan Başbakanı Bonomi istifa ediyor.
27 Roosevelt Edward R. Stettinius Jr.' u Cordell Hull'in yerine Dış İşleri Bakanlığı yerine tâyin ediyor.
28 Yeni İran kabinesi Mustafa Huli Han Bayat tarafından kuruluyor.
30 Tomasz Arciszewski yeni Polonya kabinesini teşkil ediyor.
1944 aralık
4 T. V. Soong Çin Başbakanlığı vazifesini deruhte ediyor.
6 General Nikoli Radescu, General Constantin Sanatescu'nun yerine Rumanya Başbakanı oluyor.
7 Yeni İtalyan Kabinesini gene Bonomi kuruyor.
24 Bela Miklos Debrecen'de yeni bir Macar Hükûmeti kuruyor.
1945 ocak
3 Yeni Yunan Kabinesi General Plastiras tarafından kuruluyor.
1945 şubat
1 Belçika Başbakanı Pierlot istifa ediyor. Achille van Acker yeni Belçika kabinesini kuruyor.
8 Yeni Holanda Kabinesi Pieter Gerbrand tarafından kuruluyor.
1945 mart
6 Yeni Rumen Kabinesi Groza tarafından kuruluyor.
12 Tito yeni bir hükûmet kuruyor.
1945 nisan
7 Yeni Japon Kabinesi Amiral Suzuki tarafından teşkil ediliyor.
General Plastiras istifa ediyor ve yeni Yunan Kabinesi Amiral Voulgaris tarafından kuruluyor.
9 Fin Başbakanı Paassiviki istifa ediyor.
17 Yeni Fin Kabinesi Paasiviki tarafından teşkil ediliyor.
1945 mayıs
16 Holanda Başbakanı Gerbrand istifa ediyor.
23 Churchill Başbakanlıktan istifa ediyor ve yeniden kabine kuruyor.
1945 haziran
12 İtalyan Başbakanı Bonomi istifa ediyor.
17 Yeni İtalyan Kabinesini Ferruccio Parri kuruyor.
22 Yeni Norveç Kabinesi Einhar Gerhardsen tarafından teşkil ediliyor.
23 Wilhelm Schermerhorn yeni Holanda kabinesini kuruyor.
27 Stettinius Dışişleri Bakanlığından istifa ediyor.
28 Polonya'da 5 Londra Mülteci hükûmeti mensubunun iştirakiyle yeni bir kabine teşekkül ediyor.
Mikolajczyk bu kabinenin başbakan muavini oluyor.
30 James F. Byrnes Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı oluyor.
1945 temmuz
12 J. Benedict Chiefly, ölen Curtin'in yerine Avustralya Başbakanı oluyor.
26 Seçimlerdeki neticelere göre Muhafazakâr Parti Ekseriyet Partiliğini kaybettiği için İşçi Partisi Lideri Clement Attlee Churchill'in yerine başbakan oluyor.
27 Yeni İngiliz İşçi Kabinesi kuruluyor.
1945 ağustos
15 Yeni Japon Kabinesini Higashi Kun'i kuruyor.
22 Jose Giral Meksika'da kurulan Mülteci İspanyol Cumhuriyeti Başbakanı oluyor.
27 Faris El Huri Yeni Suriye Kabinesini kuruyor.
1944 ocak
1 Almanlar 1943 yılı boyunca 3.784.500 tonluk düşman gemisi batırdıklarını iddia ettiler.
2 Londra'daki Mülteci Polonya Hükûmeti Başkanı harbden evvelki Polonya hudutlarına hürmet edilmesini istiyor.
5 Sovyet Pravda gazetesi Wendell Willkie'ye hücum ediyor.
10 Amerikan bomba uçakları Sofya'yı bombardıman ediyorlar.
Ciano ve 17 diğer Faşist Verona Faşist mahkemesi tarafından idama mahkûm ediliyor.
Tass Ajansı Rusların Doğu Polonya'da toprak istediğini bildiriyor.
11 Ciano ve arkadaşları idam ediliyorlar.
12 Mareşal Fevzi Çakmak'ın emekliye çıkarılması ve Kâzım Orbayın G. Kurmay Başkanı olması.
13 Refah faciası maznunları beraat ettiler.
14 İngiltere'nin ithal ettiği İspanyol portakallarının sandıklarından bombalar çıkıyor.
15 Salih Omurtak'ın Genel Kurmay Asbaşkanı oluşu.
15 İngiltere İspanya'ya ihtar yolluyor.
Mehmet Emin Yurdakul'un ölümü.
16 Sovyet Hükûmeti bir tebliğ neşrederek Mülteci Polonya Hükûmetiyle siyasî münasebetler tesisi ve hudut görüşmeleri yapılması teklifini reddediyor.
18 Churchill uzun bir tetkik gezisinden İngiltere'ye dönüyor.
19 Trak vapurunun batması ve 23 kişinin kaybı.
23 General Eisenhower Avrupa'daki Amerikan kuvvetlerinin kumandanlığına tâyin ediliyor.
30 Hitler Nasyonal Sosyalist Partisinin iktidar mevkiine geçişinin 11 inci yıldönümünde bir nutuk söyliyerek muhtemel bir Rus zaferinin neticelerin-

BİBLİYOGRAFYA

Türkiye'de Çıkmakta Bulunan Gazete ve Mecmualar (cilt 5): Feridun Fazıl Tülbentçi, Naki Tezel.

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü neşriyatındandır. Server İskit İç Dairesi müdürüyken tesis edilip Feridun Fazıl Tülbentçi ile beraber meydana getirdikleri ve yürüttükleri bu güzel ve faydalı eserin, beşinci ve 1945 senesine ait bu cildi matbaa güçlüklerinden dolayı biraz geç olarak neşredilmiştir.

Küçük kıtada ve gayet basit bir mekanizması bulunan bu kitap, isminden de anlaşılacağı gibi yurdumuzda her sene yeni çıkan, devam eden, yahut kapanan gazeteleri göstermekte ve neşrine devam eden her gazete hakkında lüzumlu malûmat vermektedir. Metne ilâve edilen üç listenin biri gazete ve mecmuaların adlarına göre alfabetik bir sıra takibetmekte, diğeri bunların çıktığı şehirlere göre aranmasını kolaylaştırmakta ve üçüncüsü de gazete ve mecmuaların cinsi ve nevilerine göre tasnifini ihtiva etmektedir. Para ile satılmamakta, alâkalılara Umum Müdürlük tarafından verilmektedir.

BİZE GELEN ESERLER

Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı: Prof. Doktor Süheyl Ünver.

İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Profesör Dr. A. Süheyl Ünver, bu ad altında bundan altı sene önce Millî Eğitim Bakanlığımızın işaretiyle İstanbul Üniversitesinin muhtelif şubelerinin tarihlerini tesbite başlamış ve bu kere «İstanbul Üniversitesi tarihine Başlangıç» kısmını bitirmiş ve yayınlamıştır.

Ansiklopedimizin yazı ailesinden olan arkadaşımız Dr. Süheyl Ünver'in önsözünden öğrendiğimize göre Fatih zamanında otuz sene süren ve pozitif ilimlerde o zaman Avrupadan ileride bulunan ve Avrupada emsali olmıyan Fatih Üniversitesinin önemi pek büyüktür. Sayfalarını karıştırınca karşımıza tahmin edemiyeceğimiz kadar zengin bir fihristte Tahir Harimi, Osman Ergin, Fatin Gökmen, İsmail Hakkı İzmirli gibi âlimlerin mütaleaları ve diğer âlimlerimizin ilmî yardımlariyle karşılaşıyoruz. Dr. Süheyl Ünver'i sevenler onu yalnız bırakmıyarak bildiklerini ona devretmişlerdir. Bu eser kolektif çalışmıya ve çalıştırmıya da bir misaldir. Her arıyacağınızı indeksinden kolayca bulursunuz. Resimler o kadar zengin ve orijinaldir ki yarısından fazlası ilk defa burada çıkmıştır. (Devamı arka sayfada)

den ve ancak Almanya'nın böyle bir zafer neticesinde husule gelecek Asya - Avrupa çatışmasını önliyebileceğinden bahsediyor.

1944 şubat

1 Gerede, Bolu, Düzce havalisinde şiddetli bir yer depremi oluyor.
Yüksek Sovyet Şûrası Sovyetler Birliği camiasına dahil her devletin ayrı bir ordu ve ayrı bir Dış İşleri Bakanlığına malik olmasına cevaz veriyor.

1944 mart

4 Türk Hükûmeti İngiltere'nin Kahire'de vâdedilen tank ve uçakları vermediğini iddia ediyor.
8 Hüseyin Rahminin ölümü.
10 Türkiye'nin Londra Büyük Elçisi Rauf Orbay istifa ediyor.
16 Ruşen Eşref'in Londra Büyük Elçiliğine tâyin edilmesi.
20 Churchill bir nutuk vererek harbi gözden geçiriyor ve en mühim gayret ve hareket saatinin gelip çattığını haber veriyor.
22 Saracoğlu Parti Grupunda itimat reyi istiyor ve 57 reye karşı 251 itimat reyi alıyor.
31 Krom şilebi torpillenerek batıyor.

1944 nisan

5 Wendell Willkie Amerika Cumhurbaşkanlığı namzetliğini geri alıyor.
14 Dış İşleri Bakanı Numan Menemencioğlu Türkiye'nin Müttefik dâvasına elinden geldiği kadar yardım edeceğini söylüyor.
18 İngiltere Hükûmeti Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatı hakkında hükûmetin dikkat nazarını çekiyor.
20 Türkiye Almanya'ya krom ihracatını durduruyor.
Hitler'in 55 inci doğum yıldönümü.
23 Ortadoğudaki bazı Hür Yunan savaş gemilerindeki EAM taraftarları isyan ediyorlar.
24 Bu isyan Ortaşarktaki Yunan kara birliklerine sirayet ediyor.
27 Von Papen Hitler tarafından Almanya'ya çağırılıyor.

1944 mayıs

5 Mahatma Gandhi serbest bırakılıyor.
24 Churchill Avam Kamarasında verdiği bir izahatta Türkiye'nin mübalâğalı dikkatini tenkit ediyor ve bunun su'h masasında hatırlanacağını söylüyor.
25 Almanlar Bulgaristan'da stratejik noktaları işgal ediyorlar.

1944 haziran

5 İtalya Kralı Victor Emanuel III, Krallıktan çekiliyor ve bütün Krallık salâhiyetlerini Veliaht Humberto'ya bırakıyor.
15 Almanların İngiltere'ye V 1 Robet bomba hücumları başlıyor.

1944 temmuz

20 Bir Alman subay grupu Hitler'i bomba ile öldürmiye teşebbüs ediyor. Almanya'da geniş tevkifat yapılıyor. Himmler anavatan kuvvetleri kumandasını alıyor. General Guderian Kejtel'in yerine Genel Kurmay Başkanı oluyor.

1944 ağustos

6 Hitler Nazi liderlerine «sonuna kadar harbedileceğini» bildiriyor.
8 Alman halk mahkemesinin katariyle sekiz yüksek rütbeli Alman subayı idam ediliyor.

1944 eylül

17 Londra'da karartma kaldırılıyor.

1944 ekim

8 Wendell Willkie 52 yaşında olduğu halde ölüyor.
15 General Erwin Rommel bir otomobil kazasında ölüyor.
17 İran hükûmeti Sovyetlerin petrol imtiyazı isteklerini reddediyor.
18 Alman Halk Ordusu kuruluyor.
20 Almanlar V2 bombası kullanmıya başlıyorlar.

1944 kasım

7 Amerika'da seçimler başlıyor.
8 Seçimlerde Roosevelt rakibi Dewey'den 3.000.000 kadar fazla oy toplıyarak kazanıyor ve Cumhurbaşkanlığının dördüncü devresine başlıyor.

1944 aralık

3 Atina'da EAMcılar karışıklıklar çıkarıyorlar.
5 Yunanistan'daki İngiliz kuvvetleri karışıklıklara silâhla müdahale ediyor.

1945 ocak

11 Yunanistan'da dahilî mütareke.
12 Rusya'ya gönderilen malzeme boğazlardan geçmiye başlıyor.

1945 şubat

1 Prens Cyril, Prof. Bogdan Filov, Boşilof ve Bagrianov idama mahkûm ediliyorlar.
14 Churchill ve Eden Yunanistan'da.

1945 mart

5 Amerika Birleşik Devletleri 39 milleti San-Francisco'ya Birleşmiş Milletler Konferansına dâvet ediyor.
15 Meşhur Komünist Georgi Dimitrov Bulgaristan'a dönüyor.
22 Sovyet Rusya 1925 Türk - Sovyet Dostluk muahedesini yenilemiyor.
28 Türkiye ve Mısır Birleşmiş Milletlere katılıyorlar.
31 Japonya'da İmparatorluk Nizamına Yardım Cemiyeti Partisi yerine Yeni Büyük Japonya Siyasî Cemiyeti geçiyor.

1945 nisan

12 Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Franklin Delano Roosevelt 63 yaşında olduğu halde Warm Spring'de beyin kanamasından ölüyor.
Başkan Muavini Harry S. Truman Cumhurbaşkanı oluyor.
29 Mussolini Milano'da idam ediliyor.
12 İran'da Solcularla Sağcılar arasında çatışmalar başlıyor.

1945 mayıs

1 Amiral Karl Doenitz Adolf Hitler'in Berlin'i müdafaa ederken öldüğünü ilân ederek Fuehrerliği deruhte ediyor.
9 Goering ve Kesselring Müttefiklerin eline geçiyorlar.
15 Ruslar Goebbels'in öldüğünü bildiriyorlar.
22 Japonya Amerika'ya bombalı balonlar yolluyor.
24 Himmler İngilizler tarafından ele geçiriliyor ve intihar ediyor.
24 Streicher yakalanıyor.

1945 temmuz

24 Petain'in muhakeme edilmesine başlanıyor.
26 Truman Potsdam'dan Japonlara sulh şartlarını ilân ediyor.

1945 ağustos

6 Hiroshima'ya Atom bombası atılıyor.

Eserin iki mevzuu vardır. Birisi Fatih'in Üniversitesidir. Bu bahis pek zengindir. Literatürü her sayfa altındadır. Bunlara bir göz gezdirmek eserin ne emek mahsulü olduğunu derhal gösterir.

İkinci kısım Fatih'in çocukluğundan ölümüne kadar ilim hayatını ve yaşayışını canlandırmaktadır. Fatih hakkında ne ararsanız orada bulursunuz. Eseri hararetle tavsiye etmeyi kâfi görmüyoruz. Bu eserden kütüpanelerimizde bulundurmamanın bir mahrumiyet olacağını söyliyebiliriz.

İstanbul Üniversitesini de böyle ciddi ve ilmî bir yayında bulunmasından ne kadar tebrik etsek azdır.

Fatih'in oğlu Bayezid'in Suyolu Haritası Dolayısiyle 140 Sene Önceki İstanbul: Prof. Dr. A. Süheyl Ünver. 100 Kuruş.

İstanbul Belediyesi tarafından yayılan, İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümünü kutlama yayınlarının ikinci sayısını teşkil eden bu eser kendi nevinde kuvvetli ve güzel bir kitaptır. İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lûtfi Kırdar'ın bir yazısiyle sunulan bu eser, adı geçen haritayı ve şimdiye kadar neşredilmemiş tarihî kroki ve resimleri de ihtiva etmektedir. Bu harita ile İstanbul'a ait kıymetli tetkik yazılarını içine alan metin kısmı üç formaya yakındır. Tavsiye ederiz.

Amerika Birleşik Devletleri Tarihi: André Maurois-Fuat Gökberk. İki cild. Her biri 300 kuruş.

Bu lüzumlu kitabı anlatmak için eserin mütercimi Fuat Gökberk'in ön sözünü buraya aynen almak en iyi bir tarz olur. Dostumuz diyor ki: «İstiklâl çarpışmasiyle başlamaları ve ilerleme savaşı olmaları bakımından Türkiye Cumhuriyetiyle Amerika Birleşik Devletlerini birbirine benzetmek mümkündür. Muvaffak olmuş bir medeniyetin tarihini muvaffak olmak istiyen halkımıza André Maurois'nın kaleminden takdim etmekle bahtiyarız.

A. Maurois bu eserini harb dolayısiyle Amerika'ya gitmiş olduğu şu son zamanlarda yazdı. Eser ingilizce ve diğer lisanlardan yüzlerce kitabın incelenmesiyle vücuda gelmiştir. Dünyanın bu tarafında yaşıyan insanlar için hazırlanmıştır. Keşfinden bu güne kadar Amerika tarihini kaplıyan üçer kitaplık iki ciltten teşekkül eder. Başlıca şu konuları içine alır: Kitap I (Amerika'nın Keşfi, 1492 - 1763): Amerika'nın Avrupalılar tarafından keşfi, Amerikalı hintliler, İspanyollar, Amerika'da İngilizler ve Fransızlar, Avrupalıların Amerika harbleri, Amerika sömürgeleri. Kitap II (Yolların kavuşağı, 1763 - 1783): Amerika İstiklâli, Fransa'nın Rolü, Son Andlaşma. Kitap III (Bir Millet Doğuyor, 1783 - 1830): Amerika Ana Kuruluşu, İlk Devlet Sistemi Tarihi, Jefferson, İlk Tekâmül. Kitap IV (Büyüme Acıları, 1830 - 1863) Jackson Devri, Güney Cemiyeti, Kuzeyliler ve Güneyliler Harbi, Lincoln ve Öldürülmesi. Kitap V (Parlak Devir, 1863 - 1901): Yeni Kalkınma, Zenciler Meselesi, Yeni Güney, Amerika Endüstrisi Tekâmülü, Demokratlar ve Cumhuriyetçiler, İmparatorluk Denemeleri. Kitap VI (Dünya Kuvveti Amerika, 1901 - 1940): Theodore Roosevelt, Wilson Franklen Roosevelt; Bitaraflık, Birinci Cihan Harbi, Kriz, Yeni Amerika.

İki ciltte toplanan bu tercümeleri hepimizin okuması muhakkak lâzımdır. Hararetle tavsiye ederiz.

Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı: İsmail Hakkı Uzunçarşılı. 850 kuruş.

Osmanlı tarihine ait mükemmel eserleriyle tanınmış olan üstadın bu büyük eseri de Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Resimleriyle beraber altı yüz büyücek sayfayı geçen bu eserde Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı hülâsa edilmiştir. Birinci bölümünde Osmanlı Padişahlarının sarayı, İkinci bölümünde saltanat şiarından olan bazı merasim ve usul. Üçüncü bölümünde sarayın enderun taksimatı ve vazife sahipleri. Dördüncü bölümünde sarayın biyrun halkı ve vazifeleri. Beşinci bölümündeyse Osmanlı Sarayının biyrun teşkilâtından olan Bostancı Ocağı ve Hasahır hakkında tafsilât verilmektedir. Tamamen tarihi vesaike istinaden meydana getirilen bu eser çok kıymetlidir.

Abû'l Farac Tarihi: Gregory Abû'l Farac - Ömer Rıza Doğrul. 375 kuruş.

Dünyaca tanınmış tarihin birinci cildi olan bu eser Millî Tarihimiz bakımından da bir kaynaktır. Türk Tarih Kurumunun himmetiyle basılmıştır. Tercüme güzeldir. Tavsiye ederiz.

İçtimaî Emniyetin Temelleri: H. W. Beveridge.

Üyeleri arasında meslekî bir birlik kurmak, dünya ve memleket ekonomisine dair öğretici eserler yazdırmak, konferanslar tertibetmek, ekonomik olay ve yeniliklerden üyelerine malûmat vermek gayesiyle kurulan «İstanbul Üniversitesi İktısat Fakültesi Mezunları Cemiyeti», ilk olarak büyük İngiliz ekonomist ve idare adamı H. W. Beveridge'in «İçtimaî Emniyetin Temelleri» adlı eserini dilimize kazandırmıştır. Yeni kurulu tebrik eder ve bu kıymetli eseri alâkalılara hararetle tavsiye ederiz.

Türkiye Kılavuzu (Cilt 1): 1750 kuruş.

Güzel bir cilt içinde sekiz yüz elli sayfalık bir eser. İçinde güzel basılmış vilâyet haritaları, krokiler ve plânlar, resimler var. Bu eserin birinci cildi olan bu kitap Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı vilâyetlerine ait coğrafi, tarihi, ticari, ziraî, iktısadi, kültürel, sosyal ve turistik malûmatı muhtevi. Hüseyin Orak adında bir müteşebbisin himmetiyle ve birçok öğretmenin bilgili çalışmalariyle meydana gelen bu eserde pek çok malûmat var ve istifade edilecek bir kaynak. Fakat, heyeti umumiyesiyle bir ticari rehber gibi. Hoş esasen kılavuz adında da büyük bir iddia yok.

Yurdu toplu bir şekilde tanıtıcı eser azlığı içinde bir varlık olan bu eserin, metin arasına sokulan ticari ilânlarına, koca koca ticarî vecizelere, tüccar ve iş adamlarının isim listelerine rağmen kütüpanelerde lüzumlu eserler arasında yeri vardır, tavsiye ederiz.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi (12nci fasikül): İbrahim Alâettin Gövsa. 50 kuruş.

Bir fasikül sonra tamamlanacak olan bu eser dünkü ve bugünkü meşhurlarımızı tanımak bakımından her eve lâzım olduğu gibi, ayrıca da bir tarih demektir. «Yedigün» müessesesi tarafından cidden mutena bir şekilde tertibedilip basılan bu eserin kapakları da şimdiden satışa çıkarılmıştır. Tavsiyeyi zaid görürüz.

Kont Ciano'nun hâtıraları: Ciano - Zübeyir Aker. 150 kuruş.

Uydurma diyen de vardır. Fakat içinde öyle bentler var ki hakikî olmasına daha ziyade ihtimal veriliyor. Meraklı bir eserdir. «Vatan» neşriyatındandır. Bu sürükleyici eserin okunmasını hararetle tavsiye ederiz.

Turfanda Karanfil. Lûtfi Arif Kenber. 75 kuruş.

Çiçekçiliğin bu en kârlı çiçeğinin cinsleri olan bir sene, iki sene ve uzun ömürlü karanfiller, Flon, Yıldız, Bodur, Kırmızı, Margarit, Demirsaplı, Fantezi, Flaman, Misk, Çatlamıyan, Yediveren, Turfanda, Büyükşabo, Nis çiçeği ve başka cins karanfillerin saksıda ve tarlada ne şekilde yetiştirileceğini, uç ve konca almayı, renk verme ve çoğaltmayı, hastalıkları bunlardan koruma ve tedavi çarelerini bu kıymetli eserde bulacaksınız.

Pratik Ana Arı Yetiştirmek: Dr. Ali Fuat Örsan. 50 kuruş.

Ana arı yetiştirmesini bilmiyen arıcıların bu işde muvaffak olmaları pek şüpheli, hattâ imkânsızdır. Kovan demek Ana Arı demektir. Bu eserde Ana Arıyı aramak, bulmak, tutmak, en iyilerini seçmek, kanadını kesmek, sırtını boyamak, yiyecek vermek, yumurtlatmak, Ana Arılar arasında düşmanlık ve anlaşmazlıkların önüne geçmek ve nihayet Ana Arı yetiştirmenin faydalarını ve bütün lüzumlu bilgileri bulacaksınız.

Pratik Tavukçuluk: Dr. Fuat Ali Orsan. 150 kuruş.

Amatör bütün tavuk meraklılarını ilgilendirdiği gibi, tavukçuluğu kendisine meslek edinenler için de pek lüzumlu bir eserdir.

Fennî kümes yapmayı, kışın yumurtlatmayı, öldürmeden piliç yetiştirmeyi, yumurta çiftlikleri meydana getirmeyi ve tavukçuluğa en elzem yeni bilgileri gösteren bu eser İnkılâp Kitabevi tarafından neşredilmiştir.

Birinci Karısı: Pearl S. Buck-Behin Tegin. 150 kuruş.

Arif Bolat Kitabevi neşriyatından olan bu eser Çin'de doğmuş olan müellifin Çin'i ve Çin ailesini dış ve iç yapısiyle tasvir etmektedir. Bunda Çinli genç kadının mahrumiyetleri, fedakârlıkları, yeni ve eski iki hayatın uyuşmazlığı güzel anlatılmıştır.

Muharrirlerin Adlarına Göre

Yazanın adı Bendin adı

— A —

A. B: Acaibi Seb'ai Âlem (Eski dünyanın yedi harikası) 387; Bakla 387; Kalkan balığı 396; Lâle 397; Sümbül 407; Afrodit 419; Barbunya balığı 420; Çilek 423; Enginar 427; Gül 429; Kiraz 429; Leylâk 430; Istakoz 463; Patlıcan 474; Şeftali 482; Domates 492; Karanfil 501; Bıldırcın 517; Fasulye 519; Kavun 524; Kuzgunkılıcı (Glayöl) 527; Elma 556; Kereviz 565; Lüfer 566; Petunya, boru çiçeği 569; Kabak 592; Kestane 592; Menekşe (viyolet) 595; Palamut balığı 597; Lâhana ve karnabahar 634; Portakal 640; Ispanak 650; Kılıç balığı 651; Muz 656; Siklâmen (cyclamen) 662; Hercai menekşe 692; İncir 692; Levrek 694; Patates 694; Zeytin 706; Fulya ve zerrin 714; Hamsi 716; Sarımsak 729; Sencer, İsmail Saip 729; Sovan 750.

Abdülkadir Saylam: Trolleybus 604.

Abidin Dav'er: Denizaltı harbi (Birinci ve İkinci Dünya Harblerinde) 389; Skagerrak deniz savaşı 478; Rus - Japon harbi 530; İstanbul'un kurtuluş günü 558; Uçak gemileri 642; Zırhlılar 703.

A. Dilâçar: Milletlerarası diller 431.

Adnan Giz: Kanije müdafaası 396.

Ahmet Bahtiyar Esen: Verne, Jules 417; Rembrandt (Rembrandt Harmenszoon Van Rijn) 476; Gerçek, Selim Nüzhet 618; Hukuk Mektepleri, Hukuk Fakültesi (İstanbul) 626; Rostand, Edmond 640; Kayak (ski) 650; Sorbonne 751.

Ahmet Balkır: İller Bankası 590.

Ahmet Emin Yalman: San - Francisco Konferansı 573.

Ahmet Hamdi Akseki: Muhammed (Ebulkasım Hazreti Muhammed) 433.

Ali Berll: Quisling'ler 633.

Ali Sel: Yargıtay (Temyiz Mahkemesi) 701.

Altemur Kılıç: Nuremberg Muhakemesi (Büyük Nazi harb suçluları) 656; Üç rapor (İkinci Dünya Harbi hakkında) 698; Birleşmiş Milletler Teşkilâtının ilk toplantısı (Londra: 10 ocak 1946 - 14 şubat 1946) 708.

A. R. Topçoğlu: Yedek Subay Okulu 417.

Asım Us: Veto meselesi.

A. Ş. E.: Berlin, yahut Potsdam Konferansı 490.

Ay. An.: Osmanlı - Rus savaşları 659.

— B —

Bahaddin Kutay: Maliye Bakanlarımız 401; Millî Eğitim Bakanlarımız 470.

Baha Kutay, Server İskit: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanları 577.

Baki Süha Ediboğlu: Uşaklı, Ömer Bedrettin 753.

Bekir Sıtkı Baykal: Metternich, Prens 430; Reval Buluşması 437; Hünkâr İskelesi Muahedesi 460; Pasarofça Muahedesi 474; Balkan Harbi 551; Paris Kongresi ve Andlaşması (30 mart 1856) 726.

Bekir Sıtkı Kunt: Hatay'ın ilhakı 496.

Besim Darkot: Trabzon İlinin ve bölgesinin cografyası 408; Kars İlinin cografyası 464; Diyarbakır İlinin cografyası 493; Tunceli'nin cografyası 575; Van bölgesi cografyası 609; Malatya İlinin cografyası 651; Afyon İli cografyası 675; Eskişehir İlinin cografyası 711.

— C —

Celâl Ertuğ: Deniz havası 585.

Cevad Memduh Altar: Devlet Konservatuarı 585; Grieg, Edvard Hagerup 589; Bach, Johann Sebastian 740.

Charles A. Beard: Amerika Birleşik Devletlerinin Siyasî ve İdarî Rejimi 515.

— E —

Enver Ziya Karal: Napoléon I (Napoléon Bonaparte) 404; Mahmut, İkinci 468.

Eroğul İskit: Şehir Tiyatrosu (İstanbul) 663.

Esat Hamdun: Potsdam 475.

— F —

Falk Fırat: Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu 702.

Faik Reşit Unat: Parti Bayrağı 406; Duran, Faik Sabri 427; Talât Paşa 442; Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü 522; Mondros Mütarekesi 567; Sungu, İhsan 752.

Faruk Yener: Opera 472.

Ferdi Tuğman: Berlin 387; Amerika'nın keşfi 579; Boğaziçi 678.

Feridun Fazıl Tülbentçi: Turgut Reis 447; Mohaç Meydan Muharebesi 503; Niğbolu Meydan Muharebesi 527; Varna Meydan Muharebesi 665.

Fevzi Öztığ: Genetik ve Tarihi 714.

Fikret Adil: Güzel Sanatlar Akademisi 556.

F. Selim Albatros: Scharnhorst'un akını ve batışı 533; Sunî limanlar 601; Matapan Deniz Savaşı 638; Midway Deniz Savaşı (İkinci Dünya Harbinde) 654; Bismarck Harekâtı 742.

— G —

Galip Atakan: Büyük yüksekliklerde uçuş 517; Taranto baskını 573; Girid'in havadan işgali 588; Hava harbi 649; Hava Harbi Hukuku 716;

Güney Ergun: Ziya Mehmed (İhtifalci) 754

— H —

Halil İnalcık: Şark meselesi 602; Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Ekzarhiyası 695.

alim Baki Kunter: Sebil, Selsebil, Çeşme, Şadırvan 748.

Hamza Gürgüç: Ardennes bölgesinde yapılan Alman mukabil taarruzu (İkinci Dünya Harbinde) 516; Holanda indirmesi 557; Batı cephesindeki son müttefik taarruzu (İkinci Dünya Harbinde) 612; Rus taarruzu (1943 yılı sonbaharında) 660; Anzio çıkarması 677; Normandié'de Son Taarruz 724.

Hasan Âli Ediz: Filistin 684; Indonesie = Felemenk veya Holanda Hindistanı 717; Servetifünun 729.

Hasan Kayili: Alexander, Harold Rupert Leofric, Mareşal, 684.

Hasan Refik Ertuğ: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 454.

Hasan Reşid Tankut: Maraş Kurtuluş Savaşı 724.

H. Atik: Abak veya abakus 483.

H. Aytun: İspanyol Falanjı 462.

Hazım Atıf Kuyucak: İngiltere Bankası 628.

Herbert Harris, Victor Riesel: Amerika Birleşik Devletlerinde İşçi Sendikaları 548.

Hilmi Başer: Radar sırrının açıklanması 571.

Hıfzı Timur: Montreux Sözleşmesi 470.

Hıfzı Veldet: Socialisme 507; Fascizme (Faşizm) 519.

Hüseyin Bâli: Üzüm 511.

— İ —

İbrahim Hoyi: Gandhi, Mohandas Karamchand, Mahatma 458; Byrnes, James Francis 555; Mackenzie King, William Lion 634; Smuts, Jan Christian, Mareşal 662; Vichinsky, Andrey Januariyevich 738.

İbrahim Şükrü Esgün: Ampère, André - Marie 420.

İhsan Sungu: Muhbir gazetesi 401.

İhsan Yurdoğlu: Üçüncü Alman Reich'ı 411; Anafartalar muharebeleri 483; Sedan Meydan Muharebesi 536; Balkan Harbi (Birinci safha, askerlik bakımı) 552; Japonya İmparatorluğunun tarihi 559.

İsmail Alp: Mehmet, Uzun 566.

İzzet Ürgüp: Yüksek Öğretmen Okulu 513.

— K —

Kâzım İsmail Gürkan: Metchnikof, Elie 639.

Kemal Peker: Fındık 495; Türk fındığı ve rakipleri 544.

— M —

Mahir Bogatır: Quai d'Orsay 748.

Mahmut Gezgin: Ayni, Mehmet Ali 611.

Mecdi Sayman: Türkiye İş Bankası 509.

Mehmet Ali Kâğıtçı: Tuz 449, D. D. T. (Dichlor, Diphenyl, Trichlor Ethan) 492; Uranium (Uranyum) 577; Kalori 629.

Mehmet Zeki Pakalın: Cem, Sultan 645; Etem Paşa, İbrahim, Gazi 713

Melâhat Özgü: Goethe, Johann Wolfgang 619.

Mevlût Baysal: Saksıda çiçek 479; Vazoda çiçek 512; Bahçe toprağı 611; Çiçekler, soğanlı ve yumrulu 684.

M. Kenan Kan: Mac Arthur, Douglas 400; Stettinius, Edward Reilly 441; İngiltere'de anane, parlamento, seçim, partiler, yeni liderler 498; Nimitz, Chester

Yazanın adı — Bendin adı

William 506; Attlee, Clement Richard 516; Jdanof, Andrei 693; Patton, George Smith, Jr. (General) 744.
M. Şakir Ülkütaşır : Ali Kuşçu 739.
Muammer Raşid Sevig : La Hey Daimî Adalet Divanı 399.
Mustafa Nihad Özön : Evliya Çelebi 392; Erozan, Celâl Sahir 588.
Mustafa Şavk : Türkiye Kızılay Derneği 606.

— N —

Nafi Yüzer : İstanbul Yüzme İhtısas Kulübü 523.
Nedim Evliya : Maraş Kurtuluş Savaşı (21 ocak 1920 - 12 şubat 1920) 722.
Nihad Erim : Saadâbad Misakı 641.
Nihad Sami Banarlı : Nedim 569; Celâleddin Rûmî, Mevlâna 613; Fuzuli 687.
Niyazi Tezer : Telefon 444.
Nurettin Artam : Kipling, Rudyard 593.
Nuri Hidayet Torok: Valléry, Paul-Ambroise 608.
Nuri İkiz : İzmirli, İsmail Hakkı 693.
Nuri Ömer Ergene : Ev eczanesi 428; Wassermann, August Paul von 482; Verem savaşının yenilikleri 546; Yaza karşı tedbirler 578; Pasteur, Louis 597; Röntgen, Wilhelm Conrad 611; Streptomycin 731.
Nuri Tuzcu : Sardelâ (yahut sardelya) 507.
Nusret Hızır : Amprizme, deneycilik (tecrübecilik) 452; Konvansiyonalizme 501.
Nusret Pulhan ; İlk posta pullarımız 394.

— O —

Orhan Burian : Shakespeare, William 534.
Osman Mir : Dante, Alighieri 615.
Osman Nuri Ergin : Darüşşafaka 423, Kuleli Askerî Lisesi 467; Konyarlar, Konyaroslar 594; Darülâceze 617.

Yazanın adı — Bendin adı

— Ö —

Ömer A. Derman : Frengi (Syphilis) 743.
Ömer Rıza Doğrul : İsmail Paşa, Hıdiv 461; Irak 590.

— R —

Rasim Ağar : Ajax Kruvazörü 547.
Ratip Yüceuluğ : Nüfus sayımı (Cihandaki tarihciği ve gayesi) 596; Türklerde nüfus sayımları tarihciği 665.
Refik Bakuy : Sayıştay (Divanı Muhasebat) 598.
Reşad Ekrem Koçu : İbrahim Efendi, Mimarbaşı 498; Yeniçeriler 668; Yüksekkaldırım 703.
Reşad İzbırak : Sıvas İli coğrafyası 438.

— S —

S. A. : Bedesten (Eski veya küçük) 453.
Sadi Işıl : Vefik, Ahmet, Paşa 753.
Sadun Galip Savcı : Galilei, Galileo 457; Robespierre, Maximilièn François-Isidore de 476; Archimède (yahut Arhimidis 486; Hindistan 620.
Sadreddin Enver : Altın 451.
Saim Turgud : Vefa Gençlik Kulübü 416.
Salih Sabit Tugay : Hasta adam 459.
Samih Nafiz Tansu : Lâle devri 397; Süleyman, Kanunî 539.
Samih Nafiz Tansu - Server İskit : Ahmet Muhtar Paşa, Gazi, Müşir 644.
Sedad Taylan : İstanbulspor Gençlik Kulübü 463; Altay Kulübü (İzmir) 548; Gençler Birliği Kulübü (Ankara) 618; Tenis-Eskrim-Dağcılık Kulübü 695; Ankara Demirspor Kulübü 707.
Selçuk Trak : Manisa İli Coğrafyası 635.
Selim Albatros : Radar 570; Leyte Deniz Savaşı 720.

Yazanın adı — Bendin adı

Selim Atadan : Erkek başlıkları (Türklerde) 587.
Selim Nüzhet Gerçek : Hokkabaz 394; Tuluat 445; Tandırname 737.
Selmin Evrim : Freud, Sigmund 393.
Server İskit : Ahmet Feyzi Paşa, Müşir Elhac 515; Sovyetler Birliği - Çin Andlaşması 539; İrtem, Süleyman Kâni 629; Abalıoğlu, Yunus Nadi 419; Yesari, Mahmut 512.
S. G. S. : Birleşmiş Milletler Anayasası 420; La Fontaine, Jean de 467.
Suat Erler : Yüzme ve yüzme usulleri 514.
Suud Kemal Yetkin : Bacon, Francis 645.
Süheyl Ünver : Bellini, Gentile 740.
Süreyya Tanay : Kanser (Cancer) 563; Aknar, Hamdi Suat, Profesör 707; Tifo 737.

— Ş —

Şakir Alper : UNRRA (United Nations Relief Rehabilitation Administration) 607.
Şeref Nuri İlkmen : Ormanlarımız 528.
Şeyda Sezer : Elektronik mikroskop 457.
Şükrü Akkaya : Attilâ 549.

— T —

Tahsin Öz : Süleymaniye camisi 600.
Tayyib Gökbilgin : Kosova Meydan Muharebesi, birinci 524.
Tevfik Sadullah : Atom ve atom bombası 487; Pervanesiz Uçak ve Gaz Türbini 745.

— Ü —

Ünsi Sener : Empire State Building 518.

— Y —

Yakup Kalgay : Demiryollar tarihi 425; Modern Demiryollar 501; Demiryollarımız 581; Su İşlerimiz 732.

İkinci Cildimizde Çıkan Yanlışlar

Esef olunur ki ikinci cildimizin fasiküllerinde de bazı yanlışlıklar oldu. Bunları her yanlışı takibeden sayıların kapağında açıkladık. Şimdi burada hepsini tekrar bir araya toplıyarak tashihlerini okuyucularımızın himmetine bırakıyoruz.

Sayfa 510 da : Orta sütundaki 1945 senesi tasarruf mevduatı 27.118.971 değil, 55.116.000 liradır.

Sayfa 511 de : Birinci sütundaki pencere camı istihsali kapasitesi 500.000 santimetre değil milimetre murabbaıdır.

Sayfa 577 de : Üçüncü sütunda yan yana konmuş iki toparlak ve şematik resim altındaki lityum ve helyum atomları yazılarının yerleri birbirleriyle değiştirilecektir.

Sayfa 577 de : Birinci sütunun birinci resim altı yazısı «Elâzığ - Palu yolunda Külüşkür köprüsü» şeklinde tamamlanmalıdır.

Sayfa 585 de : Bu sayfada başlıyan «Devlet Konservatuarı» yazısını Nimet Kutayş yazmıştır.

Sayfa 661 de : Orta sütunun başındaki resmin altı « Meinstein » değil « Manstein » olacaktır.

Sayfa 737 de : 737 nci sayfanın 19 uncu satırındaki « bütüniyet » yerine « Peritonite », 23 üncü satırdaki « ihtiraktan » yerine « etraftan » ve 28 inci satırdaki « guddelerinde » kelimesi yerine de « ukdelerinde » yazılması lâzımdır.

23 üçüncü sayının resimsiz ilâve yaprağının sayfa numaraları da yanlıştır. Bir Ayın Olayları sayfasının numarası 72 ve bibliyografya ise 73 numara olarak düzeltilmelidir.

BİR AYIN OLAYLARI

Mayıs 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

6 Mayıs — Cumhur Başkanımız İsmet İnönü ile Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman arasında aşağıdaki telgraflar teati edildiği yayınlandı:

"Ekselâns M. Harry Truman
Amerika Birleşik Devletleri Başkanı
Vaşington

En yüksek devlet makamını işgal ettiğiniz şu anda Ekselansınıza en hararetli tebriklerimi ve ayni zamanda gerek şahsî saadetiniz ve gerek dost ve asîl Amerikan Milletinin refahı hakkındaki en samimî temennilerimi bildirmek isterim.

İsmet İnönü,,

"Ekselans İsmet İnönü
Türkiye Cumhur Başkanı
Ankara

Birleşik Amerika Cumhur Başkanlığı vazifesini deruhte etmem münasebetiyle Ekselansları tarafından gönderilen pek nazik tebrikleri havi lûtufkâr telgraftan dolayı samimiyetle teşekkür ederim.

Harry S. Truman,,

8 Mayıs — Almanyanın kayıdsız ve şartsız Müttefiklere teslim olması ve Avrupada zaferin ilânı dolayısiyle memleketimiz binaları gündüz bayraklarla, gece de ışıklarla donatıldı; insanlığın zaferi bayramı kutlandı.

10 Mayıs — Topçu ve Topçu Atış Okulunun yüz ellinci yıldönümü münasebetiyle Polatlıdaki binasında büyük tören yapıldı.

11 Mayıs — Türkiye Büyük Millet Meclisi; "tarihin en buhranlı bir devresinde siyasetimizin isabetli bir görüşle idare edildiğini müşahede ve tesbit etmesi vesilesiyle,, Cumhur Başkanı İsmet İnönü'ye "Meclisin minnet ve şükranlarının,, Meclis Başkanlığınca seçilecek "yirmi milletvekili ağzından arzedilmesine,, ve "Cumhuriyet hükûmetinin basiretli ve isabetli siyasetini sevgi ve takdir ile andığının,, ilân edilmesine alkışlarla karar verdi.

14 Mayıs — Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Başkan Abdülhalik Renda; Büyük Meclisin saygılarının Devletimizin Başı İnönü'ye arzedildiğini ve kendilerinin şu karşılıkta bulunduklarını bildirdi:

"Büyük Meclis'in kararını pahası ölçülmez bir âlicenablık örneği sayıyorum.

Memleketin iyi ve doğru istikametlerde idaresi ve ilerletilmesi ancak milletimizin tek ve hakikî temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nin eseri olabilir.

Yüreğimizin minnet ve şükranlarını engin saygılarımızla beraber Büyük Meclis'e ulaştırmanızı dilerim.,,

15 Mayıs — Hava şehidlerimiz Ankara ve İstanbul'da hazin birer törenle anıldı.

19 Mayıs — Genclik ve Spor Bayramı yurdda eşsiz gösterilerle kutlandı; atletlerin Samsun'dan ve vatan sınırlarından getirdikleri 19 Mayıs bayrağı ve sınır toprakları Cumhur Başkanı İnönü'ye ulaştırıldı; İnönü Türk gençliğine "Büyük Atatürk'ün insanlık ve vatanseverlik ülküsünde yolunuz daima açık ve aydın olsun!,, sözleriyle nihayet bulan bir hitabede bulundu.

21 Mayıs — Büyük Millet Meclisi 1945 yılı yedi aylık bütçe kanunu tasarısını görüşmeğe başladı.

22 Mayıs — "Cumhuriyet ordusunun vazifeye olan ihtimam ve gayretine binaen Büyük Millet Meclisinin şükran ve selâmlarının tebliği,, ne karar verildi.

24 Mayıs — Moskova Büyük Elçisi Selim Sarper Moskova'ya dönmek üzere Ankara'dan hareket etti.

25 Mayıs — Çorum Milletvekili Nuri Kayaalp öldü.

29 Mayıs — Meclis Bütçeyi kabul etti ve Hükûmete 7 ye karşı 359 oyla güvenini bildirdi.

31 Mayıs — Çekilen C.H.P. Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal yerine Nafi Atuf Kansu ve Ticaret Bakanı Celâl Said Siren yerine Raif Karadeniz getirildi.

BİR AYIN OLAYLARI

Mayıs 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 Mayıs — Alman radyosu Hitlerin Berlinde öldüğünü ve yerine Amiral Dönitz'in geçtiğini bildirdi. Arjantin'in Sanfransisko konferansına çağırılması kararlaştı.

2 Mayıs — Berlin düştü. - İtalya ve Batı Avusturya'da Almanlar kayıdsız şartsız teslim oldu. - Konferansta Dış İşleri Bakanımız Hasan Saka Türk teklif ve görüşlerini bildiren söylevini verdi. Söylev ilgi uyandırdı ve Amerika Dış İşleri Bakanı, Hasan Saka'yı tebrik etti.

3 Mayıs — Müttefikler Danimarka'ya girdi. - Hamburg düştü.

4 Mayıs — Holanda, Danimarka ve Kuzey Batı Almanyadaki Alman kuvvetleri teslim oldu. - Türkiye-İngiltere Ticaret Anlaşması Londra'da imzalandı.

5 Mayıs — Güneyde üç Alman ordusu teslim oldu.

6 Mayıs — Eski Fransız başbakan ve komutanları Daladye, Reyno, Blum, Gamlen, Veygan kurtarıldılar.

7 Mayıs — Almanya kayıdsız ve şartsız teslim oldu. İptidaî vesika Batı cephesinde imzalandı.

8 Mayıs — Avrupa zaferi resmen ilân edildi. Avrupada ateş kesildi.

9 Mayıs — Almanya'nın son ve kesin teslim vesikası Berlin'de imzalandı. Göring Amerikalılar tarafından yakalandı.

11 Mayıs — Oniki Adadaki Almanlar teslim oldu.

14 Mayıs — Yugoslavların Tiryeste'yi işgal etmeleriyle Batı Demokrasileriyle Mareşal Tito arasında bir ihtilâf çıktı.

15 Mayıs — Yunan Naibi Damaskinos Rodos'a gitti. - İngiltere Dış İşleri Bakanlığı bir demeç yayınlıyarak Oniki Ada ve benzeri yerlerin mukadderatının Sulh Konferansında taayyün edeceğini belirtti. - İngiltere ve Amerika, Tiryeste işi hakkında Tito'ya müşterek bir nota verdiler.

19 Mayıs — İngiltere ve Amerikanın notalarına cevab olarak "Yugoslav ordusunun kurtardığı topraklarda kalmağa hakkı olduğunu bildiren,, Yugoslav resmî tebliği, İngiltere ve Amerika'yı tatmin etmedi.

20 Mayıs — Suriyeye yeniden Fransız kıtaları gelmesi üzerine Suriye ve Lübnan'da yer yer nümayişler oldu.

21 Mayıs — Mareşal Tito bütün Yugoslav kıtalarının Avusturya'nın Karentiya bölgesinden çekilmesin karar verdi ve kıtalar Karentiya'yı boşaltmağa başladılar.

22 Mayıs — Mareşal Tito Zagreb de bir nutuk söyliyerek "Alman katî olarak alınmıştır. Bunu bizden geri alacak hiçbir kuvvet yoktur,, dedi.

23 Mayıs — İşçiler Uzakdoğu harbinin sonuna kadar Millî Birlik Kabinesinin devamını kabul etmediğinden Çörçil Kabinesi çekildi.

24 Mayıs — Himler Müttefikler tarafından yakalandı, fakat zehir içerek intihar etti.

25 Mayıs — Çörçil yeni kabineyi kurdu. İngilterelde seçim hazırlıkları başladı.

26 Mayıs — Çörçil bir seçim nutkunda, Avrupalıların belirsiz sebeblerle tevkif yapabilen polis rejimli bir hükûmet korkusundan kurtulacağı ümidini izhar etti.

29 Mayıs — Suriye ve Lübnan'da sokak çarpışmaları oldu.

30 Mayıs — Fransızlar Şamı bombaladılar ve şehre top ateşi açtılar.

31 Mayıs — İngiltere Suriye işine müdahale etti; Fransızlar ateş kesip kışlalarına çekildiler.

BİBLİYOGRAFYA

Bize gelen eserler

İslâm Ansiklopedisi: Fiyatı 150 Kuruş.

Mevkut neşriyatımızın kıskanacağı bir intizamla çıkan "İslâm Ansiklopedisi,, nin 25 inci sayısı "Çanakkale,, bahsinin sonu ile başlıyor ve "Çuha Adası,, ile bitiyor. İçinde Besim Darkot, Fuad Köprülü, Cavid Baysun, Tayyib Gökbilen, Ömer Lûtfi Barkan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Şahabeddin Tekindağ, Feyzullah Dayıgil, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yazılmış pek kıymetli bendler vardır.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi: Fiyatı 50 Kuruş.

"Türk Meşhurları Ansiklopedisi,, İbrahim Alâeddin Gövsa'nın yazdığı ve Yedigün Neşriyatevinin bastığı pek özlü bir eserdir.

Malûmdur ki geçmiş zamanların kalbur üstüne gelenlerinin hal tercümeleri tarihin en canlı sahifelerini teşkil eder. Esasen tarihi yapanlar da hep onlar değil midir?

Bu kubbede iyi, fena bir ses bırakanları tanımıya çalışmak istiyenler yalnız tarih öğrenmekle kalmaz, her bilgi kolunda esaslı malûmat da edinmiş olurlar. Bu sebebden "Türk Meşhurları Ansiklopedisi,, ni okuyucularımıza tavsiye ederiz. Bu itinalı ve nefis eserin her ay başında iki formalık birer fasikül şeklinde çıkarılarak bir senede biteceğini de buraya ilâve ederken bu başarısından dolayı Yedigün Neşriyatevini, sahibi Sedad Simavi'yi tebrik ederiz.

İstanbul Ansiklopedisi: Fiyatı 125 Kuruş.

İstanbul'u çok seven bir İstanbullunun İstanbul'u çok sevenlere ebedî yadigârı olan bu çok çalışma mahsulü eserin dördüncü fasikülü de güzel renkli tablo ile süslü olarak çıktı. Alıp okuyanlara tavsiyeyi zaid addederken henüz tetkik fırsatını bulamıyanların behemehal görmelerini isteriz. Sahibi Reşad Ekrem Koçu'yu bu muvaffakıyetinden dolayı tebrik ederiz.

Birinci cildimizde çıkan yanlışların tashihleri

O kadar dikkate rağmen maalesef gene gözden kaçmış bazı yanlışlarımız var. Bunların bir kısmını evvelce kaplarımızda bildirmiştik. Bunları burada tekrar ederken diğer bir kaçını daha işaret ediyoruz. Yerlerinde tashihi mümkün olanların yapılmasını koleksiyon sahiblerinden özür diliyerek rica edeceğiz.

Sayfa 2 de: Birinci sütunun on dördüncü satırındaki "Devlet halinde olgunlaştıktan sonra,, cümlesi "devlet halinde organlaştıktan sonra,, olacaktır.

Sayfa 3 te: Birinci sütunun altmış yedinci satırındaki "seçilen bu bakımdan,,, "seçilen ve bu bakımdan,, olacaktır.

Sayfa 3 te: İkinci sütunun yirmi dördüncü satırındaki "gibi taahhüdlerine,,, "gibi taahhüdleri ve,, olacaktır.

Sayfa 3 te: Üçüncü sütunun kırk üçüncü satırındaki "şeraitiyle,,, "şeriatte,, olacaktır.

Sayfa 3 te: Üçüncü sütunun yetmiş üçüncü satırındaki "serait,,, "şeriat,, olacaktır.

Sayfa 4 te: Birinci sütunun on dokuzuncu satırındaki "hâkimiyet ve iktidar karşısında,,, "diğer taraftan bu hâkimiyet ve iktidar karşısında,, olacaktır.

Sayfa 4 te: Birinci sütunun kırk üçüncü satırındaki "XIV. yüzyılda,,, "XIX. yüzyılda,, olacaktır.

Sayfa 18 de: "İzmir vilâyetinin Coğrafyası,, Danyal Bediz'e aiddir. Bu bende bu imza konmalıdır.

Sayfa 27 de: Fethi Okyar'ın hal tercümesinin on ikinci satırında "1908 de Selânik Jandarma komutanlığına tayin edilmiş,, ibaresi, "1908 de binbaşı iken Selânik Jandarma Zabitan Mektebi Müdürlüğüne tayin edilmiş,, şeklinde düzeltilecektir.

Sayfa 31 de: Şiller bendinin ilk kelimesi olan "altıncı,,, "onsekizinci,, olacaktır.

Sayfa 40 ta: "Bombardıman tayyareleri,,bendinin bu kırkıncı sayfadaki kısmının birinci sütununun yirmi ikinci satırındaki "filelere,, kelimesi "kulelere,,, onun altındaki satırda bulunan "panlara,,, "yanlara,,, ayni sütunun otuz ikinci satırındaki "ayrıca bir de müdafaa için,, yazısı "ayrıca bir de yakın müdafaa için,, olacaktır.

Gene kırkıncı sayfanın üçüncü sütununun yirmi birinci satırındaki "8000 metre,,, "8000 kilometre,, diye tashih edilecektir.

Gene bu kırkıncı sayfanın alt kısmına konan cedvelin son satırında "Heinkel 177,, nin yanına bir yıldız eklenecek ve bir yıldız da cedvel altındaki ikinci satırın başına konarak, bu suretle modernAlman uçaklarının Heinkel 177 lerin evsafından üstün olduğunun gösterilmek istenildiği tesbit edilecektir.

Sayfa 61 de: "Mahmud Şevket Paşa,, bendinin, üçüncü, sütununun birinci satırından on üçüncü satırına kadar şu şekilde değiştirilmesi lâzımdır: "Mahmud Şevket Paşa, Said Paşa Kabinesinde de Harbiye Nazırlığı makamını muhafaza etmiştir. 9 temmuz 1912 de İttihat ve Terakki Cemiyetinin arzu ve ısrarı üzerine nezaretten çekilmiş ve biraz sonra da 22 temmuz 1912 de Said Paşa, mevkiini Gazi Ahmed Muhtar Paşaya terketmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu kabinede Harbiye Nazırlığını Bağdad Valisi Nazım Paşa deruhde etmiştir. Mahmud Şevket Paşanın Trablusgarb Harbinde yararlık göstermemesi ve Balkan Harbinde orduda faal bir rol alamamış olması eski şöhretini epeyce sarsmıştı. 23 ocak 1913 te...,,

Sayfa 67 de: Ahmed Mitat merhumun doğum günü o zaman 17 temmuz 1844 olarak tesbit edilmiş olduğu için bu bendin ilk pragrafında da böyle yazılmıştı. Sonra yapılan tetkiklerde bugün 28 aralık 1844 olarak düzeltildi. O bendde de böyle tashihi lâzımdır. Yeni hesaba uyularak 28 aralık 1944 te merhuma yüzüncü yıl töreni yapıldı. Vefatının da 1912 senesinin aralık ayının 28 inde olması garib bir tesadüftür.

Sayfa 133 te: Üçüncü sütundaki Mustafa Kemal Paşanın Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetini kurmak için Sıvas Vilâyetinin verdiği beyannamenin klişesi altındaki "Sevr,, adı "Sıvas,, diye düzeltilecektir.

Sayfa 142 de: Bu sayfanın birinci sütununun yirminci satırındaki "1888,, tarihi "1880,, olacaktır. Bu 1880 tarihi Millî Şefimizin sayın baba ve annelerinin evlenme tarihleridir.

Sayfa 175 te: Orta sütunda Mühendishanei Berrii Hümayunun açılış tarihi olarak gösterilen "1793,,, "1795,, olacaktır.

Sayfa 250 de: Orta sütunun yirmi ikinci satırı şöyle olacaktır: ".... Romalıların Pasifiği Akdenizdi. İnsan..,,

Sayfa 253 te: Birinci sütundaki "Said Halim Paşa,, bendinin otuz üçüncü satırı şöyle olacaktır: "Said Paşanın dokuzuncu kabinesine girmiş ve 23 ocak 1912 de kurulan Mahmud Şevket Paşa kabinesinde gene..,,

Sayfa 271 de: Orta sütundaki portre altındaki isim "Viting Paşa,, değil, "Rider Paşa,, olacaktır.

Sayfa 273 te: Üçüncü sütunda başlıyan "İskenderun iskelesi ve tesisleri,, bendinde adı geçen Mersin - Tarsus - Ulukışla yolu 176 kilometre olmayıp 152 kilometredir. Tarsus - Payas yolu ise Tarsus - İskenderun yolu olup 178 kilometredir.

Sayfa 276 da: Üçüncü sütunda resmi bulunan "Gökmedrese,, Kayseri'de değil Sıvas'tadır.

Sayfa 367 de: Orta sütundaki resmin altındaki isimlerin birinci satırındaki "Ştezerman,, adı, "Ştrezman,, olacaktır.

12 nci sayının ilâvesinde: Halid Ziya Uşaklıgil'in eserlerine aid bibliyografyada, kendisinin küçük kitablar kısmında 11 numaralı kitabın ismi "Mebhas-ül - fıkıh,, yazılmıştır, halbuki "Mebhas-ül - kıhıf,, olacaktır.

Muharrirlerin adlarına göre tanzim edilen mündericat listesinde: "N,, harfine de şu kısım ilâve edilecektir: "Nuri Ömer Ergene: Isıtma (fennî bir ısıtma nasıl olmalıdır?) 307; Isıtma vasıtalarının sıhhî kıymetleri 238; Koch, Robert 243,,.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

İkinci Dünya Harbinin kronolojisinin 1942 sonuna kadar olan kısmını geçen cildimizde vermiştik. Bu sayıdan başlıyarak da 1943 senesine aid olan kısmını vermeğe başlıyoruz. Bu kronolojiler Münir Müeyyed Berkman ve Feridun Fazıl Tülbendci'nin eseridir.

Milletlerarası Anlaşmalar, Muahedeler, Mukaveleler

1943 Ocak

2 Japonya W - Çing - Vey anlaşması.
11 Çindeki memleket dışı hukukun lâğvı hakkında İngiltere-Çin anlaşması.
14 İngiltere-Amerika arasında İzlanda'ya yapılacak sevkıyat meselesi hakkında bir anlaşma.
21 Almanya-İtalya-Japonya iktısadî anlaşması.
21 İngiltere - Çekoslovakya Kiralama ve Ödünc Verme anlaşması.

1943 Şubat

2 Türk - Rumen Ticaret anlaşması.

1943 Mart

4 Finlandiya - Slovakya Ticaret anlaşması.
15 Romanya - Macaristan hudud anlaşması.
17 Almanya - Macaristan Ticaret ve Mübadele anlaşması.
25 Sovyetler Birliği - Japonya Balık Avı anlaşması.
30 Bulgar - Arnavudluk Hudud anlaşması.

1943 Nisan

3 Türkiye - Finlandiya Ticaret ve Tediye anlaşması.
18 Türk - Alman Mübadele ve Tediye anlaşması.
19 Fin - Rumen Ticaret anlaşması.
25 Japonya - Siyam anlaşması.
30 Slovakya - Macaristan anlaşması.

1943 Mayıs

21 İspanya - Slovakya Ticaret anlaşması.
22 Birleşik Amerika - Kanada Ticaret anlaşması.

1943 Haziran

12 Japonya - Tayland Muhabere anlaşması.
13 İngiliz - İran petrol kumpanyasiyle İran hükûmeti arasında petrol anlaşması.

1943 Temmuz

2 Türkiye - Macaristan Ticaret anlaşması.
2 Nankin - Japonya arasında Şanghay Milletlerarası bölgesinin Çin'e iadesi hakkında bir anlaşma.
15 Macar-Bulgar Ticaret anlaşması.

1943 Ağustos

1 Japonya-Birmanya Karşılıklı Yardım anlaşması.
4 Türkiye-İsviçre Ticaret anlaşması.
5 İsveç'le Almanya'nın transit anlaşmasının feshi.
12 Almanya - Macaristan Ticaret anlaşması.
20 Japonya - Tayland Toprak anlaşması.
20 Brezilya'nın Çin'deki imtiyazlarından feragati.
26 Britanya ve Birleşik Amerika hükûmetlerinin Fransız Kurtuluş Komitesini şarta bağlı olarak tanımaları.
26 Sovyet hükûmetinin, Fransız Millî Kurtuluş Komitesini Fransız devletinin menfaatlerini temsil eden bir heyet olarak tanıması.
26 Brezilya'nın, Fransız Millî Kurtuluş Komitesini tanıması.
26 Kanada'nın, Fransız Millî Kurtuluş Komitesini şarta bağlı olarak tanıması.
27 Çungking Hükûmetinin Fransız Kurtuluş Komitesini tanıması.

1943 Eylûl

2 Cenubî Afrika'nın Fransız Kurtuluş Komitesini tanıması.
11 İran'ın Fransız Millî Kurtuluş Komitesini tanıması.
14 Japonların Filipin'lerin istiklâlini ilânı.
14 İran'ınMüttefik Milletlere iltihakı.
19 Birleşik Amerika - Brezilya Kauçuk Anlaşması.
24 Tayland'ın İtalyan Faşist Hükûmetini tanıması.
25 Fransız Millî Kurtuluş Komitesi ile Birleşik Amerika arasında Kiralama ve Ödünc Verme Anlaşmasının imzası.
25 Romanya'nın İtalyan Faşist Hükûmetini tanıması.
26 Japonya'nın İtalyan Faşist Hükûmetini tanıması.
27 Hitler'in Cumhuriyetçi Faşist İtalyan Hükûmetini tanıması.
28 Mançuko Hükûmetinin Cumhuriyetçi Faşist İtalyan Hükûmetini tanıması.
28 Bulgaristan'ın Faşist İtalyan Hükûmetini tanıması.

1943 Ekim

6 Macar - İsveç Ticaret Anlaşması.
8 Hırvat - Macar Müzaheret Anlaşmasının imzası.
10 Almanya - Mançuko İktısad Anlaşması.
12 İngiltere - Portekiz Açores Adaları Anlaşması.
15 Mançuko'nun yeni Filipin Cumhuriyetini tanıması.
16 Nankin Hükûmetinin yeni Filipin Cumhuriyetini tanıması.
16 Almanya'nın yeni Filipin Cumhuriyetini tanıması.
19 İngiltere - Amerika - Rusya - Kanada Malzeme Anlaşması.

1943 Kasım

16 Mısır'ın Atlantik Beyannamesine iltihakı.

1943 Aralık

11 Moskova'nın Tito Hükûmetini tanıması.
12 Rusya - Çekoslovakya arasında Dostluk ve Karşılıklı Yardım Paktı.
13 Türkiye - Romanya Ticaret Anlaşması.
16 Bulgaristan - Romanya Ticaret Anlaşması.
21 İngiltere - Amerika - Brezilya arasında Pirinç Mahsulü Anlaşması.
22 Sovyet - Çek Anlaşmasının Kremlind'e tasdikı.
24 Catroux - Suriye ve Lübnan hükûmetleri arasında anlaşma.

Konferanslar ve Mülâkatlar

1943 Ocak

10 General Sırrı Seyrek Başkanlığındaki bir Türk heyetinin Londra'yı ziyareti.
10 Hitler - Mareşal Antonescu mülâkatı.
14 Casablanca, Churçhill - Roosevelt mülâkatı.
30 Adana mülâkatı (İnönü-Churchill).

1943 Mart

12 Eden'in Washington'u ziyareti, Eden-Roosevelt ve Cordell Hull arasında görüşmeler.
30 Eden'in Ottawa'yı ziyareti.
31 Hitler - Kral Boris mülâkatı.

1943 Nisan

1 Mussolini - Kallay mülâkatı.
7 Hitler - Mussolini mülâkatı.
12 Avustralya Hariciye Nazırı Evatt'ın Roosevelt'i ziyareti.
15 İngiliz Ortaşark Orduları Başkumandanı General Wilson'un Ankara'yı ziyareti.
16 Hitler - Amiral Horthy mülâkatı.
18 Hitler - Quisling mülâkatı.
20 Roosevelt - General Kamacho mülâkatı.
20 Bermude Muhacirler Konferansı.
20 Bir Çin askerî heyetinin Ankara'yı ziyareti.
28 Hitler - Ante Paveliç mülâkatı.
29 Hitler - Laval mülâkatı.

1943 Mayıs

11 Churchill'in Washington'a gelmesi, Roosevelt - Churchill mülâkatı.
20 Roosevelt - Churchill - Mackenzie King mülâkatı.
30 General de Gaulle'ün Cezayir'e gelmesi.
31 General de Gaulle - General Giraud görüşmelerinin başlaması.

1943 Temmuz

1 Mussolini - Mihail Antonescu mülâkatı.
7 General Giraud'nun Washington'a gelmesi, Roosevelt - Giraud mülâkatı.
11 Birleşik Amerika Harbiye Nazırı Stimson'un İngiltereyi ziyareti.
12 Stimson - Churchill mülâkatı.
19 Hitler - Mussolini mülâkatı.
21 General Giraud - Churchill - Eden görüşmeleri.

1943 Ağustos

10 Churchill'in Quebec'e gelmesi, Churchill - Mackenzie King mülâkatı.
20 General Giraud'nun Malta'yı ziyareti ve Sicilya'ya gelmesi.
21 General Giraud'nun Sicilya'dan Cezayire dönmesi.
22 Çin Hariciye Nazırı Soong'un, Quebec'e gelmesi.
23 Roosevelt - Soong mülâkatı.

24 Eden-Cordell Hull mülâkatı (Quebec'te).
25 Roosevelt'in Ottawa'yı ziyareti.
25 Cordell Hull'in Washington'a dönmesi.
29 Eden'in Quebec'ten İngiltereye dönmesi.
30 Roosevelt'in Washingtona dönmesi.
30 Roosevelt'in Çin Hariciye Nazırı Soong'u kabulü.
30 Eden'in, Maiski'yi kabulü.
31 Quebec'te Churchill - Mackenzie King mülâkatı.

1943 Eylûl

1 Churchill'in Washington'a muvasalatı.
2 Roosevelt - Churchill mülâkatı.
16 Çin Hariciye Nazırı Soong'un Roosevelt'i ziyareti.
17 Albay Knox'un Londra'ya gelmesi.
18 Hitler - Nediç mülâkatı.
19 Churchill'in İngiltereye avdeti.
21 Donald Nelson'un Londra'ya gelmesi.
21 General Giraud'nun Korsika'yı ziyareti.
22 Steinhardt'ın Washington'a muvasalatı.

1943 Ekim

5 Mareşal Smuts'ın Londra'yı ziyareti.
6 Gusef - Eden mülâkatı.
8 Donald Nelson'unTahran'a gelmesi.
9 Donald Nelson'un Moskova'ya muvasalatı.
10 Samuel Hoare'ın Madrid'e gelmesi.
10 Harpsonrası Sivil Havacılık Konferansının toplanması (Londra).
14 Mussolini - Rommel görüşmesi.
18 Eden ve Cordell Hull'in Moskova'ya muvasalatı.
19 Moskova Konferansı.
20 Moskova Konferansının çalışmalarına başlaması.
21 Stalin - Eden görüşmesi.
23 İngiliz - Amerikan - Rus askerî mütehassısları arasında müzakereler (Moskova).
25 Amerika Maliye Nazırı Morgenthau'ın Kahire'ye gelmesi.
28 Irak Kral Naibi Abdülilâh'ın Kahire'yi ziyareti.

1943 Kasım

1 Moskova Üçler Konferansının son bulması.
2 Numan Menemencioğlu'nun Ankara'dan Kahire'ye hareketi.
3 Numan Menemencioğlu'nun Kahire'ye muvasalatı.
3 Eden ve Cordell Hull'in Moskova-dan ayrılmaları.
4 Eden'in Kahire'ye muvasalatı.
5 Numan Menemencioğlu - Eden görüşmesi.
5 Çin - İngiliz - Amerikan askerî mütehassısları anlaşması (Çungking).
5 Tokyo'da Büyük Doğu Konferansının toplanması.
7 Numan Menemencioğlu - Nahas Paşa görüşmesi.
8 Numan Menemencioğlu - Eden görüşmesi.
10 Numan Menemencioğlu'nun Ankaraya, dönmesi.
10 Eden'in Londra'ya, Cordell Hull'in Washington'a dönmesi.
17 Tokyo'da Büyük Doğu Asya gazeteciler toplantısı.
22 Kahire Konferansı (Roosevelt - Churchill - Çankayşek arasında).
28 Tahran Konferansı (Roosevelt - Churchill - Stalin arasında).

1943 Aralık

1 Tahran Konferansı'nın sona ermesi.
2 Mareşal Çankayşek ve eşinin Çungking'e dönmesi.
4 Kahire Mülâkatı (İsmet İnönü - Roosevelt - Churchill arasında).
4 Petain - Laval ve Abetz arasında görüşmeler (Vichy'de).
6 Suriye - Lübnan Konferansı (Beyrut'ta).
8 İsmet İnönü'nün Kahire'den Ankara'ya dönmesi.
8 Roosevelt'in Malta'yı ziyareti.
11 Çekoslovakya Cumhur Reisi Beneşin Moskova'ya gelmesi.
11 Eden'in İngiltere'ye dönmesi.
16 Roosevelt'in Washington'a dönmesi.
18 Stalin - Beneş mülâkatı.
23 Çekoslovakya Cumhur Reisi Beneş'in Moskova'dan ayrılması.

Harb İlânları, Siyasî Münasebetlerin Kesilmesi, İlhaklar, İstilâlar

1943 Ocak

9 Nankin Millî Çin Hükûmetinin İngiltere ve Amerika'ya harb ilânı.
16 Irak'ın, Almanya - İtalya - Japonya'ya harb ilânı.
20 Şili'nin Mihverle diplomatik münasebetlerini kesmesi.
26 Peru'nun Vichy ile siyasî münasebetlerini kesmesi.

1943 Mayıs

18 Şili Hükûmetinin Fransa, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.

1943 Temmuz

31 Çin Hükûmetinin Vichy ile diplomatik münasebetlerini kesmesi.

1943 Ağustos

1 Birmanya Hükûmetinin, Amerika ve İngiltere'ye harb ilânı.

1943 Eylûl

3 İtalya'nın istilâsı.
9 Amerikalıların Napoli civarında Salerno'ya çıkmaları.
9 İran'ın Almanya'ya harb ilânı.
10 Müttefiklerin İtalya'da Taranto-ya çıkmaları.
21 İngiliz kıtalarının Leros, İstanköy ve Sisam adâlarına çıkmaları.

1943 Ekim

3 Almanların İstanköy adasına çıkması.
13 İtalyan Hükûmetinin Almanya'ya harb ilânı.
27 Amerikalıların Salomonlarda Mono adasına çıkmaları

1943 Kasım

2 Amerikan kuvvetlerinin Salomon adalarından Bougainville adasını işgale başlaması.
12 Almanların Ege Denizinde Leros adasına hücumu.

1943 Aralık

4 Amerikalıların Marshall adalarına taarruzu.
5 Bolivya'nın Mihver'e harb ilânı.

Harb İçindeki Kabineler

1943 Ocak

9 Suriye Kabinesinin istifası, yeni kabinenin Cemal Ulşi tarafından kurulması.
19 Arnavudluk Kabinesinin Ekrem Libohova tarafından kurulması.

1943 Şubat

6 Mussolini Kabinesinde değişiklik. Ciano'nun Hariciye Nazırlığından affı, Mussolini'nin Hariciye, Dahiliye, Harbiye, Bahriye Nazırlıklarını üzerine alması.
13 Arnavudluk Hükûmetinin istifası ve yeni hükûmetin Malik Buşati tarafından kurulması.
14 İran Kabinesinin istifası.
15 İran Kabinesinin Ali Süheyli tarafından kurulması.

1943 Mart

1 Fin Başvekili Rangell'in istifası.
4 Fin Kabinesinin Profesör Linkomies tarafından kurulması.
8 Şükrü Saracoğlu Kabinesinin yeni seçim devresi münasebetiyle istifası ve Şükrü Saracoğlu'nun yeni kabineyi kurmıya memur edilmesi.
9 Şükrü Saracoğlu Kabinesinin kurulması.
25 Suriye Kabinesinin Âta Eyüblü Başkanlığında kurulması.

1943 Nisan

7 İşgal altındaki Yunanistan Başvekili Logotetopulos Kabinesinin istifası, yeni kabinenin Rallis tarafından kurulması.
29 Şimalî İrlanda Başvekili Andrevsin istifası.

1943 Mayıs

1 Şimalî İrlanda Başvekilliğine Sir Baril Brooke'nin tayini.
14 Tunus Beyinin hal'edilmesi, yerine Âmil Beyin tayini.

1943 Haziran

6 Arjantin'de Hükûmet darbesi üzerine kabinenin General Ravson tarafından kurulması.
7 Arjantin hükûmet reisi Ravson'un istifası, yerine Harbiye Nazırı Ramirez'in geçmesi.
18 Yovanoviç Başkanlığındaki Yugoslav Kabinesinin istifası.
26 Yeni Yugoslav Kabinesinin Triponoviç tarafından kurulması.

1943 Temmuz

1 De Valera 37 reye karşı 67 rey ile yeniden Serbest İrlanda Başvekili oluyor.
14 Skorski'nin ölümü üzerine Polonya Kabinesinin Micolajczyk tarafından kurulması.

1943 Eylûl

14 Yeni Bulgar Kabinesinin Dobri Bojilof tarafından teşkili.
21 Lübnan Hükûmetinin istifası.
23 Lübnan Kabinesinin Riyad Sulh tarafından kurulması.

— Devam edecek —

BİR AYIN OLAYLARI

Haziran 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 haziran — Türk - Yunan Ticaret Anlaşması Ankara'da imzalandı.

— Ankara Gülhane Askerî Doktorlar Tatbikat Okulu Kliniği Hariciye Profesörü Operatör Şevket Pek öldü.

2 haziran — Başbakan Şükrü Saracoğlu Başbakanlık kupasını, kupayı kazanan Fenerbahçe futbol takımına verdi.

3 haziran — Ankara'da Gazi koşusunu Ahmed Atmanın Fettan adlı atı kazandı.

— Kastamonu İli topraklarında, Kendir Soyma ve İhzar Fabrikasının temeli törenle atıldı.

4 haziran — Cumhur Başkanımız tarafından kabul edilen Brezilya Elçisi Ekselâns M. Coelho de Almeida, itimadnamesini takdim etti.

5 haziran — Büyük Millet Meclisi, Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşmalarını tasdik etti.

6 haziran — Güzel Sanatlar Birliğinin yirmi ikinci Ankara Resim Sergisi Ankara Sergievinde açıldı.

7 haziran — Çalışma Bakanlığı kuruldu ve Bakanlığa Konya Milletvekili Sadi Irmak tâyin edildi.

— Açık bulunan altı milletvekilliği için C. H. P. tarafından aday (namzed) gösterilmemesi kararlaştı ve ilân edildi.

11 haziran — Toprak Kanunu 345 Milletvekilinin oybirliğiyle kabul edildi ve kabul tarihinden sonraki ilk pazarın her yıl Toprak Bayramı olmasına karar verildi.

12 haziran — C.H.P. Meclis Grupu Başkanlığına dört milletvekili tarafından bazı kanunlarla Parti tüzüğünün tâdili hakkında verilen önerge oybirliğiyle reddedildi.

17 haziran — Toprak Bayramı bütün memlekette heyecanlı ve güzel gösteri ve törenlerle kutlandı.

— Açık milletvekilliklerine İstanbul'dan Muhiddin Üstündağ, Kocaeliden Nihad Erim, Zonguldak'tan Ali Rıza İncealemdaroğlu, Burdur'dan Mehmed Sanlı, Çorum'dan Edib Alpsar, Sıvastan Fikri Erbu seçildiler.

18 haziran — Muğla Milletvekili ve Ekonomi Bakanlığı Deniz Ticaret sabık Müsteşarı Sadullah Güney vefat etti.

20 haziran — Büyük Millet Meclisi, Ankara'da kurulacak olan Tıb Fakültesi hakkındaki kanun tasarısını kabul etti.

22 haziran — Büyük Millet Meclisi, Çalışma Bakanlığı kuruluş kanununu kabul etti.

— Harb Akademisi Komutanı Korgeneral Şemseddin Taner Ankara'da vefat etti.

— Yolunu şaşıran iki Rus Avcı uçağı topraklarımıza düştü, paraşütle atlıyan iki pilot Sovyet Sefaretine teslim edildi.

23 haziran — İstanbul İlinde ilkokullar günü kutlanarak Şeref Stadında on bin öğrencinin iştirak ettiği törende mezunlara diplomaları Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından dağıtıldı.

— Sıvas Kongresine Denizli Murahhası olarak iştirak etmiş bulunan Denizli Milletvekili Yusuf Başkaya vefat etti.

26 haziran — Londrada Türk-İngiliz Ticaret Anlaşmasını imzalamış olan Büyükelçi Cevad Açıkalının başkanlığındaki Ticaret Heyetimiz Ankara'ya döndü.

27 haziran — Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Cumhur Başkanımıza fahrî profesörlük payesini sundu; Başbakanımıza fahrî ziraat doktoru ünvanını tevcih etti.

28 haziran — Eski milletvekillerinden, Cumhuriyet gazetesi kurucusu, sahibi ve başyazarı Yunus Nadi Abalıoğlu tedavide bulunduğu İsviçre (Cenevre) de vefat etti.

29 haziran — Amerikan Harb Haberler Bürosu tarafından tertib edilen Amerikan Sanat ve Mimarisi Sergisi Ankara Halkevi Resim ve Heykel galerisinde açıldı.

BİR AYIN OLAYLARI

Haziran 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 haziran — Fransız Kabinesi toplanarak Suriyede İngilizlere karşı koymamak kararını verdi.

2 haziran — Sovyetler Birliği, San Francisco Konferansında, büyük devletlere Veto hakkı verilmesinde ısrar etti.

3 haziran — İnce barsak ülserinden rahatsızlanan İngiltere Dış İşleri Bakanı Eden'in iki hafta kadar evinde istirahati gerekli görüldü. Bakanlık işlerini vekâleten Başbakan Churchill üstüne aldı.

4 haziran — Amerikalılar Okinawa'ya yeniden asker çıkardılar.

5 haziran — Washington, Londra, Moskova ve Paris'te ayni zamanda yayınlanan beyannamelerde Almanyanın idare şeklinin tesbit edildiği bildirildi. Buna göre Almanya müddetsiz olarak dört devlet tarafından işgal edilmektedir.

6 haziran — Fransa, Ortadoğu işleri için bir Beşler toplantısı teklifinde bulundu.

— Chicago Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması yürürlüğe girdi.

8 haziran — Beş büyük devlet arasında Veto işi halledildi.

— Arab Birliği Konseyi, Fransanın Suriye ve Lübnan'dan çekilmesini istedi.

9 haziran — Tiryeste meselesi hakkında varılan anlaşma Belgrad'da imzalandı. Yugoslavya, kuvvetlerini bu bölgeden çekmeği kabul etti.

14 haziran — Hindistan Umumî Valisi Lord Wawel Beyaz bir kitab yayınlıyarak Hindistan'a bağımsızlığa doğru verilecek idare şekli hakkındaki İngiliz tekliflerini açıkladı.

15 haziran — İngiltere Parlamentosu, yeni seçimler için feshedildi.

— Alman eski Dış İşleri Bakanı Ribbentrop Hamburg'da yakalandı.

— Polonya muvakkat hükûmetinin kurulması için üç Polonyalı grup arasında Moskova'da görüşmeler başladı.

16 haziran — İngiltere, Ortadoğu işleri için Beşler toplantısını kabul etmedi.

17 haziran — Onaltı Polonyalının yargılanmasına Moskova'da başlandı.

— Belçika Kralı Leopold'un memleketine dönmeğe karar verdiği açıklandı.

21 haziran — Amerikalılar Okinawa'nın zaptını tamamladılar.

22 haziran — Suriye ve Lübnan müşterek bir beyanname yayınladılar. Bu beyannamede, iki devlet topraklarının bütün yabancı kuvvetler tarafından tahliyesi istenmektedir.

23 haziran — Moskova görüşmelerinde Polonyalılar yeni bir hükûmet kurmak üzere anlaştılar.

24 haziran — San Francisco Konferansı bitti. Birleşmiş Milletler Anayasası İdare Komitesi tarafından tasdik edildi.

25 haziran — Hindistan muhtariyetini görüşecek Konferans Simla'da açıldı.

26 haziran — Birleşmiş Milletler Anayasası San Francisco Genel Oturumunda elli milletin oy birliğiyle kabul edildi. Anayasa bu milletler tarafından imzalandı ve Konferans Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman'ın nutkiyle kapandı.

— Sovyetler Birliği ile Çek Hükûmeti arasında imzalanan bir anlaşmaya göre Rusya Rütenya'yı ilhak etti.

— Londra radyosu, Sovyetler Birliğinin dostluk anlaşmasını yenilemek için Türkiye'ye, Kars'la Ardahan'ı ve Boğazlar'da imtiyaz istiyen bir nota verdiğini yayınladı.

28 haziran — Polonya Millî Birlik hükûmeti Varşova'da kuruldu.

— Kanada radyosu, Sovyet isteklerinin Türkiye tarafından reddedilmiş olduğunu yayınladı.

BİBLİYOGRAFYA

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsü. 320 kuruş.

Atatürk'ü sözlerile istikbale nakledecek olan bu eserin neşrinden ne kadar memnun olsak azdır. Biz hepimiz Atatürk'ü bütün yüreğimizle severiz. Sevdiğimiz için onu anlarız.

Yarınki neslin Atatürk'ü anlaması, sevmesi için bugün bize düşen vazife işte Atatürk'ü böyle eserlerle bir daha aramızda yaşatmaktır. "Atatürk; olayları bütün açıklığı ile gören, nasıl yürüdüklerini ve hangi yönde gittiklerini doğru sezen objektif bir zekâ olduğu kadar, ateş dolu bir ocak gibi yanan yüreği ile sübjektif bir varlıktı. Bu düşünen zekâ ve duyan gönül, Türk milletinin iradesi oldu ve Türk milleti ölümden onun elinde kurtuldu. Atatürk'e kendini borclu bilmiyerek Türk olmak bunun için imkânsızdır.„ Bu sebebden onun sözlerini okumak her münevver için bir borcdur.

Atatürk'ün sözlerini okumak onunla beraber yaşamaktır. Onları neşretmek, yarınki nesle okutmak onun gibi olma kudretini aşılamaktır.

Büyük boy dörtyüz sayfa tutan bu eserde Atatürk'ün 1919-1938 seneleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve C. H. P. Kurultaylarında söylediği nutuklar vardır. Hepsi birbirinden heyecanlı bu nutukları okumalarını ve okutmalarını tavsiye ile Türk İnkılâb Tarihi Enstitüsünü bu başarısından dolayı tebrik ederiz.

Tarihe Şan Veren Türk: Feridun Fazıl Tülbendci. 125 kuruş.

Feridun Fazıl Tülbendci Radyoda bir taraftan "Geçmişte Bugün„ ün olaylarını sıralıyor; bir taraftan da bize kahramanlık menkıbeleri anlatıyor. Tarihe Şan Veren Türk kahraman olmazsa kim kahraman olur? Hattâ Feridun Fazıl Tülbendci'nin söylediği gibi; "mağlûbiyetlerimizde bile bir kahramanlık menkıbesi yatmaktadır.„

Bu güzel basılmış küçük kitab hakkında okuyucularımıza tam bir fikir vermek için içindeki menkıbelerin başlıklarını buraya sıralıyoruz: Niğbolunun gün görmüş alayları - Yavuz Sultan Selim ağlıyor - Bize Hayreddinli derler - Akdeniz Turgud'un şarkısını söylüyor - Sektüvarda Kanuni'nin son seferi-Kanijede bir akşam - Tamşvar kapılarında-Son nefere kadar-ateş hattında - Balkanlardan bir yaprak - Çanakkale'de - Herşey vatan için - Makedonya'dan İnönü'ne - Son tabur - Uyvar önünde Türk gibi - Denizlerin istediği - Mehmedcik öyle bir destandır ki - Bir kahramanın hayatı.

Kitabın sonunda kısa bir bibliyografya ve bir endeks olduğundan istifade iki taraflı olmaktadır. Akba Kitabevi neşriyatındandır.

Bize gelen eserler

Küçük Denizli Tarihi: F. Akçakoca Akça. 75 kuruş.

Denizli'nin Yunan'lılar zamanında kuruluşunu hülâsa ettikten sonra bize Türk akınlarını anlatan, Denizli Beyleri ve İnançoğulları tarihini çizen, Germiyanlılar devrinde Denizli hakkında malûmat veren, Denizli'de Timurlenkten bahseden bu küçük mahallî tetkiki okuyucularımıza tavsiye edebilmek bizim için bir haz oluyor.

Bu çeşid mahallî tetkikler neşriyatımız arasında nekadar rağbet bulursa okadar sevineceğiz. Çünkü bu sayede yakın bir atide yurdumuzun bu köşesinin de her bakımdan özlü bir tarihini yazmak kabil olacaktır. Esasen eserinin önsözünden F. Akçakoca Akça'nın buna hazırlanmış olduğunu da öğrendiğimizden kendisini tebriki bir vazife sayıyoruz.

Konya Eski Eserler Klavuzu: F. Sayman - İ. Tongur. 175 kuruş.

Yüksek bir mazisi olan Konya'nın tarihçesi ile eski eserlerine aid bir kitaba ihtiyac vardı. Onun için bugün bu büyük boşluk doldurulmuş oldu. Cebde taşınabilecek bir hacimde olması itibarile, ziyaretçilerin de çok işine yarıyacak olan bu kitaba tarihle alâkadar olanlar kütübhanelerinde bir yer ayıracaklardır. İçinde birçok resim ve Konya'nın bir plânı da vardır.

Temel Kitab: R. Gökalp Arkın. 500 kuruş.

İsminin vadettiği gibi büyük boy 565 sayfasile, ilkokul öğretmeninin tam mânasile dayanabileceği bu "Temel Kitab„ içinde öğretmenin sınıf içi ve sınıf dışı vazifeleri, eğitim ve öğretim işleri hakkında bol bol malûmat var.

İlkokul öğretmenini ilgilendiren kanun, kararname, talimatname, karar, tüzük, yorum ve tamimlerin metni de içinde mevcud olduğunu söylersek ilkokul öğretmenlerinin bundan müstağni kalamıyacaklarını tamamile belirtmiş oluruz.

Evet, alâkadarlar bu kitabdan müstağni kalamazlar. Çünkü ilgili oldukları bütün bu malûmatı bulmak, resmî vesikaların metnini elde etmek için birçok vakit kaybetmelerine bağlıdır. Halbuki bunların hepsi bu kitabda vardır. Başındaki mufassal bir fihrist aranılanı kolayca bulmayı temin etmektedir.

Temel Kitabı yazan ve hazırlayan R. Gökalp Arkın'ı tebrik ederken böyle muazzam bir eseri başaran Türkiye Yayınevini de anmayı bir kadirşinaslık ödevi sayarız.

Folklor ve Edebiyat: Pertev Naili Boratav. 200 kuruş.

Pertev Naili Boratav'ın bu ikinci kitabını okuyucular ellerine aldıkları zaman çeşidli mes'eleler üzerinde düşünmek fırsatını bulacaklar, hattâ bu gibi araştırmalar yapmıya heveslenecekleridir. İçinde sanat ve ilimde millet ve insanlık, halk şairlerinde insan ve tabiat gibi çok ehemmiyetli bahisler olan; halk hikâyeleri, halk türküleri, halk temaşası hakkında çok orijinal malûmat veren; Köroğlu, Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nu güzelce tanıtan bu kitabı folklor dostları, eminiz, kapışacaklardır.

Aydın Şairleri ve Müellifleri: Kemal Özkaynak. 125 kuruş.

Aydın Halkevi neşriyatının 23 üncüsü olarak basılan bu küçük kitab, çeşidli kaynaklara başvurularak yazılmış olması itibariyle, değerli bir mahallî tetkiktir. Bize Aydın muhitinde yetişmiş, veya Aydında yaşamış şairleri, müellifleri ve hattatları tanıtmaktadır. Müellifi Kemal Özkaynak'ı samimiyetle tebrik ederiz. Çünkü bize eskilerimizin biyoğrafik malûmat toplamak ananesine uygun güzel bir eser vermiş olmaktadır. Bu sayede adı unutulmuş, ismi hiçbir esere yazılmamış, hayatı meçhul kalmış bazı varlıkları da öğrenmekteyiz. Sonuna alfabetik bir fihrist ilâve edilmiş olduğundan kitabdan istifade de kolaydır.

Aydın'ın yetiştirdiği mütefekkirleri, muharrirleri, hikâye ve romancılarla gazetecileri bize tanıtacak olan ikinci cildi sabırsızlıkla bekleriz.

İstanbul Çeşmeleri. II: İbrahim Hilmi Tanışık. 630 kuruş.

Son ayın üzerinde ayrıca durulması gereken kitabı şüphesiz "İstanbul Çeşmeleri„ adlı eserin yeni basılan ikinci cildidir. İbrahim Hilmi Tanışık'ın büyük bir itina ile yazdığı bu eserin ilk cildi yalnız İstanbul çeşmelerini ihtiva ediyordu. Bu ikincisinde Beyoğlu ve Üsküdar çeşmelerini buluyoruz.

Her ayak bastığı yerde medenî bir iz bırakmak şiarı olan Türk'ün, hayırseverliğinin ölmez bir âbidesi olarak yaptırdığı çeşmeler sayılamıyacak derecede çoktur, Yalnız İstanbul'da bugün tesbit edilebilen mikdar tam 404 tanedir. Beyoğlundakiler 207 i; Üsküdardakiler de 175 i bulmaktadır.

Sayın müellifin kitabe toplamak hevesinden doğan bu güzel kitab yazık ki gene İstanbul'un sayısız olan kitabesiz çeşmelerinin izini tesbit edemiyor. Nasıl etsin? Bir çeşme, kitabesi sayesinde bir varlık olur, bir hüviyet alır. Kitabesiz bir çeşme vardır, fakat, yok gibidir. Onun kimin hayratı olduğunu tesbit imkânı yoktur.

Müellifi bu başarısından dolayı tebrik ederiz. Çünkü bugüne kadar yıkılanlar yıkılmış gitmişlerdir. Bugünden sonra artık bir çeşme yıkılsa bile onu müellifin himmetile anmak bizim için imkân dahiline girmiştir.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ KRONOLOJİSİ

— Geçen sayıdan devam —

1943 Ekim

1 Badoglio Kabinesinin kurulması.
11 Hırvat Kabinesinin istifası.
12 Hırvat Kabinesinin Mandiç tarafından teşkili.

1943 Kasım

15 Lübnan'da Edde hükûmetinin kuruluşu.

1943 Aralık

15 İran Kabinesinin istifası.
16 İran Kabinesinin Ali Süheyli tarafından teşkili.
22 Irak Başvekili Nuri Said Paşanın istifası.
25 Nuri Said Paşanın Irak Kabinesini kurması.

Mühim Şehirlerin Zaptı

1943 Ocak

4 Sovyetlerin Çernikov ve Nalçık şehirlerini zaptı.
17 Sovyetlerin Milerevo şehrini zaptı.
18 Sovyetlerin Şlüsselburg'u zaptı ve Leningrad'ın muhasaradan kurtulması.
22 Sovyetlerin Salzk ve Armavir şehirlerini zaptı.
23 Büyük Britanya kuvvetlerinin Trablus'u zaptı.
25 Sovyetlerin Voronej şehrini zaptı.
30 Sovyetlerin Tikoretsk şehrini zaptı.

1943 Şubat

3 Sovyetlerin Korosni liman ve şehrini istirdadı.
5 Sovyetlerin İzium, Kupiansk şehirlerini istirdadı.
6 Sovyetlerin Lisiçansk, Barvienkovo ve Baleklea şehirlerini istirdadı.
8 Kursk'un Sovyetler tarafından istirdadı.
9 Sovyetlerin Bielgorod şehrini istirdadı.
10 Sovyetlerin Volçansk ve Çihuyef şehirlerini istirdadı.
11 Sovyetlerin Lozovaya şehrini istirdadı.
12 Krosnador'un Sovyetler tarafından istirdadı.
13 Sovyetlerin Novoşerkask şehrini istirdadı.
14 Sovyetlerin Rostof şehrini istirdadı.
16 Harkof'un Sovyetler tarafından istirdadı.
20 Sovyetlerin Krasnograd şehrini istirdadı.
26 Tunus'ta Kasserin boğazının Müttefiklerin eline geçmesi.

1943 Mart

1 Müttefiklerin Tunus'ta Sbeitla'yı işgali.
3 Rijev'in Sovyetler tarafından istirdadı.
6 Sovyetlerin Jatsk şehrini istirdadı.
12 Viazma'nın Sovyetler tarafından istirdadı.
14 Almanların Harkof'u istirdadı.
18 Tunus'ta Gausa'nın Müttefikler tarafından zaptı.
30 Müttefiklerin Tunus'ta Gabes'i zaptı.

1943 Nisan

10 Tunus'ta Sfax'ın Müttefikler tarafından zaptı.
12 Sekizinci Ordunun Tunus'ta Sus şehrini zaptı.
30 Japonların Hannan eyaletinde Çungçaotse'yi işgali.

1943 Mayıs

3 Tunus'ta Mateur'ün Müttefikler tarafından işgali.
7 Tunus ve Bizerte'in Müttefikler tarafından zaptı.
11 Amerikalıların Aleut adalarına asker çıkarmaları.

1943 Haziran

11 Pantellaria adasının Müttefiklere teslim olması.
12 Lampedusa adasının Müttefiklere teslim olması.
13 Akdeniz'de Linosa adasının Müttefiklere teslim olması.
30 Müttefiklerin Yeni Gine'nin şimal kıyısı üzerinde Massan körfezini ve Trobriand Voodlaak takımadalarını işgali.

1943 Temmuz

10 Sicilya'nın işgaline başlanması.
12 Müttefiklerin Sicilya'da Sirakuza, Avola, Pachimo, Pozzalo, Scoglitti, Gela, Licata, Rosolini ve Noto şehir ve limanlarını zaptı.
13 Sicilya'da Ragusa ve Augosta'nın Müttefik kuvvetler tarafından zaptı.
15 Müttefiklerin Sicilya'da Carlettini ile Mellili'yi zaptı.
16 Sicilya'da Comiso, Biscari, Camicatti, Vizzini Bagno, Vittoria, Moscemi, Fortino, Dimantechiare, Palma, Cantanello, Modice, Riesi şehirlerini zaptı.
17 Sicilya'da Agrigento şehrinin zaptı.
17 Porto Empedocle'nin Amerikan komandoları tarafından zaptı.
19 Sicilya'da Caltanisetta şehrinin zaptı.
20 Sicilya'da Enna'nın zaptı.
22 Palermo'nun zaptı.
31 Fovignana, Levanzo, Marettino İtalyan adalarının teslimi.

1943 Ağustos

2 Sicilya'da San Stefano ile Mistretta'nın zaptı.
4 Sicilya'da Castel di Lucio, Castel di Tusa ve Matta Pettino'nun işgali.
5 Sicilya'da Katanya ve Gagliano-nun zaptı.
5 Orel ve Bielgorod'un Sovyetler tarafından zaptı.
5 Mundan'ın (güney batı Pasifik'te) Müttefikler tarafından zaptı.
6 Orel'in 55 kilometre güney batısında Kromi'nin Ruslar tarafından zaptı.
6 Sicilya'da Troina'nın işgali.
7 Sicilya'da, Bronte, Adrano, Belpano, Blancavilla'nın zaptı.
8 Sicilya'da Acireale'nin zaptı.
10 Sicilya'da Guardia'nın zaptı.
13 Sicilya'da Riposto, Floresta, Pinino'nun zaptı.
15 Sovyetlerin Karaşef'i zaptı.
15 Aleut adalarından Kiska'ya Amerikalı ve Kanadalı kıtaların çıkması.
17 Mesina'nın işgali ve Sicilya muharebesinin sona ermesi.
19 Liparti ve Stromboli adalarının Amerikan deniz kuvvetlerine teslimi.
20 Rusların Lebedin'i zaptı.
23 Harkof'un Ruslar tarafından zaptı.
25 Rusların Zenkof ve Aktuha şehirlerini zaptı.
27 Rusların Kotelva ve Sevks şehirlerini işgali.
29 Sovyet kıtalarının Lyuhstim şehrini zaptı.
30 Sovyetlerin Taganrog'u zaptı.
31 Yelniza'nın Ruslar tarafından zaptı.

1943 Eylûl

2 Sovyetlerin Sumi'yi zaptı.
4 İtalya'da Reggio ve San Giovanni-nin zaptı.
5 İtalya'da Bagrana ve Melito'nun alınması.
6 Palmi ve Delianuvo'nun Müttefikler tarafından zaptı.
6 Sovyetlerin Konotop şehrini istirdadı.
8 Sovyetlerin Stalino'yu zaptı.
9 Sovyetlerin Bakmaç şehrini zaptı.
10 Arnavudluk ve Adriyatik sahillerinin Almanlar tarafından işgali.
10 Mariopol'un Sovyetler tarafından irtirdadı.
10 Almanların Roma'yı işgali.
10 Sovyetlerin Barvenkova ve Çaplin şehirlerini zaptı.
11 Salerno'nun Müttefikler tarafından işgali.
12 Sekizinci Ordunun İtalya'da Catanzavo'yu işgali.
12 İtalya'da Altanova şehrinin işgali.
14 Müttefiklerin İtalya'da Bari'yi işgali.
15 Capri adasının Müttefikler tarafından işgali.
15 Sovyetlerin Nezhin şehrini almaları.
15 Akdenizde Procida ve Ponza adalarının Müttefikler tarafından alınması.
16 Sekizinci Ordunun İtalya'da Sealca'yı zaptı.
16 Novorosisk'in Sovyet kıtaları tarafından işgali.
16 Novogrod'un Sovyetler tarafından zaptı.
16 Sovyetlerin Romi ve Lozava'yı işgali.
17 Sovyetlerin Briansk'ı işgali.
18 Sovyetlerin Mirogovod, Pologi ve Pavlograd şehirlerini istirdadı.
19 Sovyetlerin Dukişina şehrini almaları.
19 İtalya'da Gloja'nın Müttefikler tarafından zaptı.
20 Müttefiklerin İtalya'da Amalfi'yi işgali.
21 Çermigov'un Sovyetler tarafından işgali.

22 Rusların Sinelkovo'yu zaptı.
22 Sovyetlerin Anapa'yı işgali.
23 Poltava'nın Sovyetler tarafından zaptı.
23 Sovyetlerin Unecha şehrini almaları.
24 Altamura'nın Müttefikler tarafından işgali.
25 Sovyetlerin Smolensk şehrini işgali.
25 Molfetta'nın Müttefikler tarafından zaptı.
26 Sovyetlerin Perenkova şehrini işgali.
27 Sekizinci ordunun Margherita di Savoia'yı işgali.
28 Müttefiklerin İtalya'da Foggia'yı işgali.
28 Melfi'nin Müttefikler tarafından işgali.
28 Amerikan kıtalarının İtalya'da Castelnovo'yu almaları.
28 Sovyetlerin Temrink şehrini zaptı.
29 İtalya'da Zapponento ve Pompeia şehirlerinin zaptı.
29 Kremençug ve Budnia şehirlerinin Ruslar tarafından zaptı.
30 Sovyetlerin Krişef şehrini işgali.

1943 Ekim

1 İtalya'da Napoli, San Severo ve Lucera şehirlerinin Müttefikler tarafından zaptı.
2 Yeni Gine'de Finschaffen'in Müttefikler tarafından işgali.
4 Korsika'da Bastia limanının işgali.
5 İtalya'da Aversa ve Maddolaninin Müttefikler tarafından işgali.
9 İtalya'da Larino ve Sanmarconun Müttefikler tarafından işgali.
10 Rusların Dobroş şehrini işgali.
14 Kızılordunun Zaporoje'yi zaptı.
15 İtalya'da Sataelia ve Tori'nin Sekizinci Ordu tarafından alınması.
18 İtalya'da Beşinci Ordunun Cancello'yu işgali.
20 Sekizinci Ordunun Petacciato'yu işgali.
23 Akdeniz'de Sevita adasının Almanlar tarafından zaptı.
15 Sovyetlerin Dinyepropetrovsk, Dinyeprogelziusk ve Kremenskaya şehirlerini zaptı.
29 Müttefiklerin İtalya'da Molire'yi işgali.
31 Sekizinci Ordunun İtalya'da Sanelana ve San Harrino'yu zaptı.

1943 Kasım

1 İtalya'da Beşinci Ordunun Teanoyu zaptı.
2 Beşinci Ordunun Casanuovo'yu zaptı.
4 Sekizinci Ordunun Casteloetrosa ve İsarnia şehirlerini alması.
5 İtalya'da San Salva, Darpinano, Agapito şehirlerinin zaptı.
6 Kief'in Ruslar tarafından işgali.
7 Sekizinci Ordunun Cupello, Palmoli, Tufillo'yu işgali.
7 Rusların Fastov şehrini geri alması.
9 Rusların Baradiankov'u işgali.
9 Sekizinci Ordunun Trivento'yu zaptı.
10 Rusların Ivankova ve Grilenki'yi işgali.
11 Sekizinci Ordunun İtalya'da Rocca Sicura, Riconevo ve Casalanguida'yı zaptı.
11 Rusların Rodomysl ve Brusilof'u işgali.
12 Rusların Korostişef'i işgali.
13 Rusların Zitomir'i zaptı.
15 Ruslar Kagonoviç'i alıyor.
15 Rusların Korosten ve Reşitza'yı zaptı.
19 Rus kuvvetlerinin Ovruiş şehrini işgali.
19 Almanların Zitomir şehrini geri alması.
20 Müttefik kuvvetlerinin İtalya'da Agnone'yi zaptı.
23 Sekizinci Ordunun Offedena'yı işgali.
24 İtalya'da San Angelo'nun zaptı.
30 Sovyetlerin Korosten şehrini boşaltmaları.

1943 Aralık

1 Lanciano, Losoli ve Prentano'nun Sekizinci Ordu tarafından işgali.
2 Sekizinci Ordunun San Giovanniyi işgali.
3 Castelfrentano'nun Sekizinci Ordu tarafından işgali.
4 İtalya'da Sekizinci Ordunun Treglio ve Orsagno'yu işgali.
5 Almanların Orsagno'yu istirdadı.
19 Kızılordunun Zinomenka'yı işgali.
11 Sekizinci Ordunun San Leonardoyu zaptı.
11 Rusların Novgorodka'yı işgali.
12 Sovyetlerin Chigrin şehrini zaptı.
14 Rusların Çerkasi şehrini zaptı.
14 Sekizinci Ordunun Calda'yı işgali.
15 Berardi'nin Sekizinci Ordu tarafından alınması.
18 İtalya'da San Pietro'nun Amerikalılar tarafından zaptı.
24 Rusların Gorodok'u zaptı.
24 Sekizinci Ordunun Ortana'ya girmesi.
28 Rusların Korostişev ve Kateyvka şehirlerini zaptı.
29 Rusların Korosten şehri ve Çernikov garını işgali.

SORULARA CEVABLAR

Kayseri'de Bay Eğrioğlu'na :

Bir "Türkiye Belediyeler Ansiklopedisi,, fikri, yerinde ve fakat çok şumullü bir iştir. Bu, âdeta, bir memleket ansiklopedisi demektir. Binaenaleyh bu kadar geniş mevzu üzerinde bir bibliyografya vermek, koca bir cild yazmak demektir. Bir kere bu hususta yeni doneleri ele almak lâzımdır. Bunun için de, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1928 de başlanıp 1934 tenberi de muntazaman çıkmakta bulunan "Türkiye Bibliyografyası,, ndan ve mahallî tetkikler için de Halkevleri Merkez Bürosunun 1939 ve 1941 senelerinde çıkardığı "Bibliyografya - Halkevleri neşriyatı,, fasikülünden ve İç Bakanlığının 1933 te ve 1939 da yaydığı "Belediyeler,, adlı eserden faydalanmayı tavsiye ederiz.

Sorduğunuz "Memaliki Osmaniye Tarih ve Coğrafya Lûgati,, ne gelince; Ali Cevad Beyin 1895 te bastırmıya başladığı bu dört cildlik eserin ilk üç cildi coğrafyamızdan ve dördüncüsü tarihimizden bahsetmektedir.

Şunu da ilâve edelim ki, böyle bir eser için istatistikî malûmat en başta geldiğine göre, İstatistik Umum Müdürlüğünün koca bir kütübhane tutan memlekete aid kıymetli eserlerinden istifade etmeniz en evvel düşüneceğiniz mesele olduğundan mezkûr idare ile de temas etmenizi hatırlatırız.

Ankara'da Bay İlhan Akçay'a :

"La Turquie Kemaliste,, mecmuası Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından 1934 te çıkarılmağa başlanmış ve 47 numaralı son sayısı ayı yazılı olmıyarak 1943 te yayınlanmıştır. Bu, fevkalâde nefis ve kıymetli mecmua onu basan matbaanın çok meşgul bulunmasından dolayı çıkamamaktadır.

Nerede satıldığı meselesine gelince; bu mecmua dış propaganda için çıkarılmakta ve memleket dışında memleketimizi tanıtmak için dağıtılmakta idi. Bu sebebden memlekette pek az kimsede koleksiyonu mevcuddur ve bu meraklıların da bu enfes koleksiyonları satacaklarını zannetmiyoruz. İçerideki bu koleksiyonlar o kadar azdır ki bir aralık eski nüshalardan bir kaçını elde etmek için Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün bunları satın almak hususundaki ilânından, yanılmıyorsak, matlûb fayda elde edilememiştir.

İstanbul'da Bay G. K. S. nin müracaati üzerine 47 nci sayfamızdaki «Ertuğrul Faciası» bendine şu ilâveyi yapıyoruz:

Ooşima adasında Kaşinozaki'deki Ertuğrul deniz şehidliğinde 5 ağustos 1928 de bir hatırlama töreni yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyet Hükûmeti Atatürk'ün direktifile Kaşinozaki şehidliğini yenileştirmeğe karar vermiş, önce Türkiye Maslahatgüzarı Fuad Hulûsi ve sonra Nebil zamanlarında bu hususta incelemeler yapılmış ve nihayet 1936 senesinde Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin aracılığı ile Ertuğrul anıtının yeniden yapılması sona bağlanmış, ve 22 ekim 1936 da ilk taşının konması töreni yapılmıştır.

Yeni anıtın Türk askeri anıtları şeklinde ve denizden görünebilecek yükseklikte olması amaç tutulmuştur. Bütün şehidlerin kemikleri anıtın kaidesine ve kısmen zemin içinde betondan yapılan makbere toplanmış ve bunlar üzerine 12,20 metre yüksekliğinde anıt inşa olunmuştur. Anıtın parlak bir şekilde açılma töreni tarihi 3 haziran 1937 dir.

BİR AYIN OLAYLARI

Temmuz 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 temmuz — Denizcilik ve Kabotaj Bayramı, her yıl olduğu gibi bütün memlekette ve hususiyle Ankara, İstanbul ve İzmir'de büyük törenlerle kutlandı.

5 temmuz — Türk ordusunun Hatay'a girişinin yedinci yıldönümü Hatay'da coşkun sevinçle kutlandı.

— Kuleli Lisesinin kuruluşunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle harb yıllarında muvakkaten Konyaya nakledilmiş olan lisenin oradaki binasında bir tören yapıldı.

6 temmuz — Ereğli limanının Türk mühendis ve müteşebbislerinin meydana getirdikleri Arı Şirketine ihale edilmiş olan birinci devre inşaatı hakkındaki sözleşme Bayındırlık Bakanlığı ile mezkûr şirket arasında imzalandı. Bu ilk devre inşaatı yedi milyon liraya ihale olup beş sene içinde tamamlanacaktır.

7 temmuz — Tüccar, müteahhit ve iş adamlarından Nuri Demirağ İstanbul Vilâyetine bir dilekçe ile müracaat ederek «Millî Kalkınma Partisi» adiyle siyasî bir parti kurmak istediğini bildirdi ve bu hususta müsaade istedi.

9 temmuz — Güneş tutuldu. Güneşin tutulması Türkiyeden ancak kısmî olarak görüldü. Tutulma bir saat, elli dokuz dakika kırk altı saniye sürdü.

10 temmuz — C. H. P. Meclis Grupunda, dış meseleler ve Türkiyenin takip etmekte olduğu dış siyaset hakkında etraflı izahlarda bulunan Başbakan Şükrü Saracoğlunun demeci alkışlarla karşılanarak bu siyasette devam edilmesi ittifakla kararlaştırıldı.

— Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 ağustos 1945 e kadar yaz tatili yapmağa karar verdi.

14 temmuz — Ankara Polis Enstitüsünün sekizinci öğretim devresi sona ererek mezunlara diplomaları törenle verildi.

— Ankara Tıp Fakültesi Dekanlığına, Millî Savunma Bakanlığı sıhhat dairesi başkanlığından çekilen Profesör Dr. Abdülkadir Noyan tayin olunarak yeni görevine başladı.

— Harpten sonra ilk ecnebi takımı olarak Türkiye'ye gelen Yunan Olimpiyakos futbolcuları İstanbul'da Galatasarayla berabere kaldı.

15 temmuz — İstanbul'da ikinci maçını Beşiktaşla yapan Olimpiyakos takımı Beşiktaşa sıfıra karşı dörtle yenildi.

19 temmuz — İstanbul'da üçüncü maçını Beyoğluspor ile yapan Olimpiyakos takımı hasmını 1-0 yendi.

20 temmuz — Millî Savunma Bakanlığı Ordu Hastabakıcı Hemşireler Okulunu bitiren Hastabakıcı Türk kızlarına Ankara Gülhane Hastanesinde törenle diplomaları verildi.

23 temmuz — Lozan sulhunun imzalanmasının yirmi ikinci yıldönümü bütün memlekette hararetli ve sevinçli gösteri ve törenlerle kutlandı.

— Cumhur Başkanı İnönü uçakla, bir müddet önce fazla hasar ve nüfus kaybı olmadan bir deprem geçirmiş bulunan Van'ı şereflendirerek deprem hakkında izahat aldılar.

— Hatay'ın anayurda katılışının altıncı yıldönümü Hatay'da şimdiye kadar eşi görülmemiş bir şekilde kutlandı.

24 temmuz — İstanbul'da tertip edilen ilk öğretim gezici sergisi mezunen İstanbul'da bulunan Başbakan Şükrü Saracoğlu tarafından açıldı.

26 temmuz — Ankara'da gözaltı edilmiş bulunan Japonya'nın Portekiz maslahatgüzarı M. Chiba karısını öldürdü ve kendisi de bir kaza kurşunile öldü. Maslahatgüzar, Japon büyük elçilik kâtibine hitaben bıraktığı mektupta «Ben, sizden önce Japonyaya gidiyorum» demektedir.

27 temmuz — Tıp üstatlarından Gülhane Tıp Fakültesi iç hastalıkları profesörü merhum Süleyman Numan Paşanın ölümünün yirminci yıldönümü münasebetile Ankara'da Gülhane konferans salonunda parlák bir anma töreni yapıldı.

29 temmuz — Yeni yapılacak Ereğli limanının temeli atıldı.

BİR AYIN OLAYLARI

Temmuz 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 temmuz — İngiliz, Amerikan ve Fransız kuvvetleri Berline girdi.

2 temmuz — Birleşmiş Milletler Anayasası Amerika Âyanına sunuldu ve Amerika Cumhur Başkanı Truman meclisten bunun süratle tasdikını istedi.

— Avustralyalı ve Holandalı askerler, Borneo adasında Balıkpapan yakınlarına büyük bir çıkarma yaptılar.

3 temmuz — Fransa ile Suriye arasında, ihtilâflı meseleler hakkında yeni görüşmeler başladı.

4 temmuz — General Mac Arthur karargâhı Filipinlerin tamamiyle kurtarıldığını bildirdi. Borneo'ya çıkan Müttefikler de Balıkpapanı zaptettiler.

— Bir müddettenberi hasta bulunan Avustralya Başbakanı M. Curtin öldü.

5 temmuz — İngiltere'de seçim başladı.

— Sovyetlerin Tanca müzakerelerine iştirak talepleri kabul edilerek bu hususta Amerika, İngiltere ve Fransa arasında bir anlaşma imzalandı.

6 temmuz — Mareşal Stalin, Moskovaya gelen Mogol Başbakanı ile uzun bir görüşmede bulundu.

7 temmuz — Fransa ile Suriye ve Lübnan arasında bir müddettenberi yapılan müzakereler sonunda Fransız subaylar kumutasındaki mahallî kıtaların bu iki memlekete devri hakkında bir anlaşmıya varıldı.

— Truman, Potsdam'da toplanacak Üçler Konferansında bulunmak üzere bir kruvazörle Amerikadan hareket etti.

9 temmuz — Güneş tutuldu ve tutulma hâdisesi Birleşik Amerikanın İdaha eyaletinde bir noktadan başlıyarak Kanada, Groenland, İskandinavya'dan ve Leningrat kuzeyinden geçen ve Türkistanda Taşkent civarında bir noktada nihayet bulan dar bir şerit üstündeki yerlerde tam olarak görüldü.

10 temmuz — Dış İşleri Bakanımız Hasan Saka Londra'ya vardı.

11 temmuz — Hasan Saka Londra gazetelerine demeçte bulunarak Türkiye bakımından bir sınır tadili veya arazi tavizi bahis mevzuu olmadığını ve Boğazlar rejiminin Montreux Andlaşması ile tayin edilmiş olduğunu söyledi.

12 temmuz — Yunan Başbakanı Müttefik elçilere bir muhtıra vererek Kuzey Epirin, sulh konferansında mukadderatı tayin edilinciye kadar, Müttefikler tarafından işgalini istedi.

13 temmuz — Avrupadaki Müttefik Genel Karargâhı (Başkumandanı Eisenhower) lâğvedildi.

14 temmuz — Japon Anavatan adaları denizden topa tutulmağa başlandı.

16 temmuz — Potsdam'da üç büyükler konferansı; Truman, Churchill ve Stalin arasındaki kısa bir toplantı ile başladı.

23 temmuz — Fransa'da Mareşal Pétain'in yargılanmasına başlanarak başsavcı maraşalı vatana ihanet ve düşmanla işbirliği etmekle töhmetlendiren iddianamesini okudu.

— Avusturyanın işgali hakkında Müttefikler arasında bir anlaşmıya varıldığı yayınlandı.

25 temmuz — Churchill seçim neticelerini öğrenmek üzere Londra'ya döndü.

26 temmuz — İngiltere seçimleri şu neticeyi verdi: İşçi Partisi 390, Muhafazakâr Parti 194, Liberaller 11, Millî Liberaller 19, Müstakiller 8, Komünistler 2, İmparatorluk camiası 2, henüz belli olmıyan yerler 14. İşçi Partişi iktidara geçti, Churchill çekildi.

27 temmuz — İngiltere Kabinesi işçi Lideri Attlee'nin başkanlığında kutlandı.

28 temmuz — Truman, Stalin ve Attlee'nin arasında yeni Üçler Konferansı Potsdam'da açıldı.

— Amerika Birleşik Devletleri Âyanı, Birleşmiş Milletler Anayasasını tasvip etti.

29 temmuz — Churchill, İngiltere Kıralının verdiği dizbağı nişanını reddetti.

BİBLİYOGRAFYA

Matbaacılık Bilgisi II: Kâmil Arçın ve Hayri Zorlutuna. 180 kuruş.

Matbaacılık, bizde üzerinde en az neşriyat yapılan bir mevzudur. Bu sebepten geçen sene ilk cildi basılan ve yeni çıkan bu ikinci cildi ile tamamlanan eseri okuyucularımıza tavsiyeyi bir vazife biliyoruz.

Kitabın ilk cildinde dizgi ve cilt işlerinden bahsolunmuş ve başında matbaacılığın kısa bir tarihçesi de yapılmıştı.

Elli sayfası dizgi işlerine, doksan sayfası da cilt ve keski işlerine tahsis edilmiş olan bu kitabın bu defa neşrolunan ikinci cildi bize "Tipografi usulü ile baskı,, işlerini öğretmekte, klişe ve klişecilik hakkında malûmat vermektedir. Meslek mensupları, kitabın teknik kısımlarından çok faydalanabilirler.

Türkiye Seyahatnamesi: A. Slade, Ali Rıza Seyfioğlu. 130 kuruş.

Yunan ihtilâli sıralarında İngiliz donanması ile şark sularında hizmet etmiş ve bir aralık 1929-31 senelerinde yurdumuzda seyahatler yapmış olan A. Slade'ın bu eseri çok alâka çekicidir. Müellifin bir müddet Osmanlı donanması hizmetinde de bulunduğunu, hattâ "Şaver Paşa,, lâkabile anıldığını ilâve edersek okuyucularımıza eser müellifi hakkında toplu bir fikir de vermiş oluruz.

Türk Edebiyatı Hikâye Ve Roman Antolojisi: Cevdet Kudret Solok. 250 kuruş.

İşte ismi münderecatını tamamiyle ifade eden, o derece ki bu nevi kitapların daima başında rastlanılması mutat mukaddemesi bile olmıyan, çok güzel basılmış, çok faydalı bir kitap.

Antoloji beş kısım üzerine tertip olunmuş. Birincisinde Tanzimat edebiyatı var. Sırasiyle Ahmet Mithatın, Namık Kemalin, Sami Paşazade Sezainin, Mehmet Muradın, Recaizade Ekremin ve Nabizade Nazımın romanı ve hikâyeleri hülâsa edilmiş. Her biri hakkında biyografik malûmat verilmiş. Hattâ Tanzimat edebiyatının öbür romancılarından olarak Şemseddin Sami de unutulmamış.

İkinci kısımda Serveti Fünun edebiyatını buluyoruz. Pek haklı olarak Halit Ziya başta geliyor. Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Hikmet Müftioğlu da onu takibediyor. Hüseyin Rahmi Gürpınar başlı başına kitabın üçüncü kısmını doldurmaktadır. Onu Edebiyatı Cedidecilerin dışında tutmak hakikî bir zarurettir. Nevi şahsına münhasır kalan bu büyük romancımıza bu suretle hakkı verilmiş.

Dördüncü kısım Fecriâti edebiyatına hasrolunmuş. Bunlar: Yakup Kadri, Refik Halit, İzzet Melih, Cemil Süleyman ve Ali Sühadır. Bunlardan Yakup Kadri ve Refik Halidi, 1911 de başlıyan lisanı sadeleştirme hareketine iştirak ettikleri için, müellif eserinin son kısmına almış. Diğerleri hakkında ise mühim bir varlık gösteremediklerinden hiç birşey söylemiyor.

Eserin beşinci ve sonuncu kısmı Yirminci Yüzyıl edebiyatına hasrolunmuş. İçinde Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ömer Seyfeddin, Reşad Nuri Güntekin, Falih Rıfkı Atay, Peyami Safa ve Abdülhak Şinasi Hisarın hayat ve eserleri hakkında malûmat verilmektedir.

Bu güzel tetkik eseri tavsiyeye değer.

İslâm Ansiklopedisi: Cüz 26. 150 kuruş.

Bu fasikülde birçok alâka verici maddeler arasında Dağıstan (Mirza Bala), İranlı şair Dakiki, Damgan şehri, Dehriye Mesleği (H. Ritter), Daruga (M. Fuat Köprülü), Darülbeydâ - Casablanca (Besim Darkot), Davut Paşa, Defterdar, Deliler (İ. Hakkı Uzunçarşılı), Dede (Mecdud Mansuroğlu), ve Demir - Kapı (Decei) bilhassa tavsiyeye değer.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih - Coğrafya Yazmaları Katalogları: Fasikül III. 80 kuruş.

Kütüphanelerimizde bütün Türk aydınlarını yakından ilgilendiren el yazması binlerce eser bulunduğu halde son yıllara kadar bunların muntazam bir kataloğu yapılmamıştı. Bunu dikkate alan Millî Eğitim Bakanlığı, kurduğu «Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu» ile bu işi kökünden halletmiye girişti. İşte «İstanbul Kütüphaneleri Tarih - Coğrafya yazmaları Katalogları» bu komisyonun hayırlı çalışmalarının mahsulüdür.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih - Yazmaları Kataloğu: — a) Türkçe tarih yazmaları, b) Arapça Tarih yazmaları, c) Farsça tarih yazmaları olmak üzere üç büyük kısım halinde neşredilecektir. Şimdiki halde neşrine başlanılan kısım «Türkçe tarih yazmaları» dır. Türkçe tarih yazmalarının 130 kuruşa satılan birinci fasikülü 1943 yılında; 250 kuruşa satılan ikinci fasikülü 1944 yılında; 80 kuruşa satılan üçüncü fasikülü de bu defa çıkmış bulunuyor. Her üç fasikül Millî Eğitim Bakanlığı yayınevlerile bütün kitapçılarda satılmaktadır. Tavsiye ederiz.

İstanbul'un Fethi: Kurmay Yüzbaşısı Necdet Uluboy. 36 kuruş.

İstanbul'un fethinin beş yüzüncü yıl dönümü yaklaşırken istifade ile okunacak bu kitabı okuyucularımıza takdim etmek isteriz. Bu küçük fakat faydası çok büyük eserin içinde: İstanbul'un tarihi, Bizans imparatorlarının kronolojisi, İstanbul kalesinin surları ve kapıları, Bizans imparatorluğunun tarihî eserleri, Bizansın muhasara tarihi, İstanbul'un askerî, siyasî, coğrafî ve iktısadî ehemmiyeti, İstanbul'un muhasara ve fethi, İstanbul'un fethinin doğurduğu neticeler, İstanbul'un muhasara ve fethinden çıkarılan askerî dersler adlı yazılar ve bir miktar resim vardır. İki kroki metindeki izahları tamamlamaktadır.

Kitabın başına konmuş olan Fatihin bir söziyle biz de bu satırların sonunu getirelim : «Şühedaya rahmeti rahman, gazilere şeref ve şan, tebaama fahrü şükran lâyıktır.»

Kendi kendini tavsiye eden bu kitap hakkında biz ilâve edecek bir söz bulamıyoruz; müellifini tebrikten başka.

Ankara Üniversitesi Haftası: Hatay.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ve Yüksek Ziraat Enstitüsü profesör ve doçentlerinin iştirakile Hatayda yapılmış olan Üniversite haftası, bundan evvel yapılıp neşriyatından daha evvelki sayılarımızda bahsettiklerimiz gibi çok faydalı oldu. Bu hafta zarfında verilen konferansların mevzularını öğrenmek bu kanaate iştirak etmektir. Milliyetçiliğimiz ve Türk gençliği, gıda maddelerile bulaşan hastalıklar, Hatayın coğrafî durumu, Anadoluda ilk siyasî mekân vahdeti, Hatayın eski sanat tarihinde yeri, Türkiye'nin yirmi yıllık dış münasebetleri, Türk köylüsünden öğrendiklerimiz, Türk inkılâbında lâikliğin gelişmesi, psikoloji ve yeni neslin yetişmesi, Hatay ziraati ve hayvancılığı, güney şairleri.

Yunan Heykeli: H. Lechat — Ahmet Hamdi Tanpınar — Zühtü Müridoğlu.

Yunan heykeltraşlığının tarihini umumî çizgilerile tespit eden bu kitaba neşriyatı arasında yer veren Güzel Sanatlar Akademisine teşekkür etmeliyiz. Çünkü bu eser, sanatın içtimaî bir mahsul olduğunu daima gözönünde tutmak şartile nevilerinin inkişafındaki seyri bizzat teknik tekâmülle tebarüz ettirmiştir. Bu itibarla kitap Yunan sanatı için ötedenberi kabul edilmiş olan kronolojik tasnifi hiç bozmadan sadece elde mevcut eserlere dayanarak heykeltraşlık sanatının muhtelif nevilerinin asırlar boyunca geçirdiği muhtelif tekâmül safhalarını, teknik terakkiler ve muhtelif sanatlarla olan münasebetleri bakımından ayrı ayrı mütalâa etmektedir.

Bu güzel terkibin bir noksanı varsa o da muharririn Yunan sanatını sadece Mısır'la mukayese etmesi ve daha evvelki sanat eserlerini kâle almamasıdır. Fakat buna rağmen Yunan heykeltraşlığının eriştiği tekâmülü bütün şaşaasile ifade ettiği için kitap çok zevk ve istifade ile okunmaktadır.

BİR AYIN OLAYLARI

Ağustos 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

4 ağustos — Jandarma Subayı Okulunu bitiren subaylarımızla Gedikli Erbaş Okulunu bitiren gedikli erbaşlara diplomaları Ankara'da okul binasında törenle verildi.

8 ağustos — Türk Hava Kurumu tarafından Ankara'da kurulacak olan motör fabrikasına ait makineleri teslim almak ve bu konu üzerindeki bilgilerini genişletmek üzere on bir kişilik bir uzman heyeti uçakla Londra'ya hareket etti.

9 ağustos — San Francisco Konferansında Türkiye'yi temsil eden Dış İşleri Bakanı Hasan Saka ile beraberindeki heyet Toros Ekspresiyle Ankara'ya vâsıl oldu.

— Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Sait Erda âni bir kriz neticesinde Ankara'da öldü.

10 ağustos — Dış İşleri Bakanı Hasan Saka, C.H.P. Meclis Grupunda San Francisco Konferansı hakkında izahat ve sorulan suallere cevap verdi.

15 ağustos — Büyük Millet Meclisi Birleşmiş Milletler Anayasası ile Milletlerarası Daimî Adalet Divanı statüsünün onanması hakkındaki kanun tasarısını görüştü ve tasarıyı 332 oyla ve hazır bulunanların oy birliğiyle kabul etti. Bundan sonra Meclis, İkinci Dünya Harbinin sona ermesi dolayısiyle duyulan sevinci belirten ve bu sevincin Çin, Birleşik Krallık, Birleşik Amerika ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Meclislerine bildirilmesini teklif eden bir önergeyi de kabul etti ve 1 kasım 1945 e kadar toplantılarına ara vermeği karar altına aldı.

— Japonya'nın kayıtsız ve şartsız teslimiyle İkinci Dünya Harbinin sona erişi Türkiye'de sevinçle kutlandı ve şehirler bayraklarla donatıldı.

16 ağustos — Tanınmış muharrir, edib ve romancılarımızdan Mahmut Yesari tedavi edilmekte olduğu Yakacık Sanatoryomunda vefat etti.

19 ağustos — Edebiyatı Cedide Mektebinin şefi Tevfik Fikretin Rumelihisarı'ndaki «Âşiyan» ında kurulan «Tevfik Fikret ve Edebiyatı Cedide Müzesi» Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücelin bir nutkiyle açıldı.

20 ağustos — Ondördüncü İzmir Fuarı Ticaret Bakanı Raif Karadenizin bir nutkiyle açıldı.

21 ağustos — Cumhuriyet gazetesi sahip ve başmuharriri Yunus Nadi Abalıoğlunun İsviçre'den memlekete getirilen cenazesi törenle kaldırılarak Şehitliğe defnedildi.

22 ağustos — Yedek Subay Okulu sancak alma ve alay günün üçüncü yıldönümü Ankara'da törenle kutlandı.

24 ağustos — Kızılay Genel Merkezi tarafından Etimesgut'ta yaptırılması kararlaştırılmış olan poliklinik binasının temeli törenle atıldı.

26 ağustos — Büyük Taarruzun yirmi üçüncü yıldönümü münasebetiyle memlekette ve bilhassa Kocatepe'de parlak törenler yapıldı.

28 ağustos — 30 ağustos Ordu ve Jandarma terfi listesi yüksek tasdika iktiran ve ilân edildi.

30 ağustos — Büyük zaferimizin, Başkomutanlık meydan savaşının yirmi üçüncü yıldönümü yurdun her tarafında kutlandı. Ankara, İstanbul ve Dumlupınarda büyük törenler yapıldı. Harb ve Deniz Harb okullarının diploma tevzi törenleri yapıldı.

BİR AYIN OLAYLARI

Ağustos 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ağustos — Berlin Konferansı dağıldı. — İngiltere'de yeni Avam Kamarası açıldı. — Lâval Paris'e getirildi.— Amerika hava kuvvetlerinin kuruluşunun otuz sekizinci yıldönümü kutlandı.

2 ağustos — Berlin Konferansı hakkında Vaşington, Londra, Moskova ve Berlin'de aynı zamanda müşterek bir demeç yayınlandı. — Başkan Truman ve İngiltere Kralı bir İngiliz limanında ve zırhlısında görüştüler. — Londra'dan dönen Dış İşleri Bakanımız Mısır'a vardı.

5 ağustos — Hasan Saka Hayfa'ya geldi. — İspanya, Berlin Konferansı demecindeki kayıtları haksız bulan bir demeç yayınladı.

6 ağustos — Tarihin en müthiş tahrip kudreti olan atom bombası ilk defa Japonya'nın Hiroşima şehrine atıldı; bu haberi Başkan Truman ilân etti. — Hasan Saka Beyrut'ta Lübnan ve Suriye erkâniyle görüştü.

8 ağustos — Müttefikler tarafından yapılan müracaat üzerine Sovyetler Birliği Japonya'ya harb ilân etti. — Fransa, İngiltere, Amerika ve Rusya Avusturya'daki işgal bölgelerinin taksim ve idaresi hakkında bir anlaşma imzaladılar. — Yugoslav Kralı, Tito hükûmetini tanımadığını bildiren bir demeç yayınladı.

9 ağustos — Kızılordu Mançurya sınırını aştı. — Başkan Truman, siyasî meseleler hakkında yaydığı bir demeçte; Tuna, Karadeniz Boğazı, Rhin, Kiel Kanalı ve Avrupa'nın iki veya müteaddit memleketler boyunca uzanan iç su yollarında seyrüseferin bütün milletler hakkında eşit bir muamele sağlıyacak teşkilâtlarla serbest ve takyitten âzade olmasını Berlin Konferansına Amerika namına teklif ettiğini, bu teşkilât üyeleri arasında Birleşik Amerika, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa ile bu yolların topraklarından geçtiği memleketlerin bulunacağını, teklifin konferansta incelendiğini ve Dış İşleri Bakanları Konseyine sunulduğunu ve Amerika'nın bu teklifin kabulünü bu Konseye ısrarla tavsiye niyetinde olduğunu söyledi. — Japonya'nın Nagasaki şehrine ikinci atom bombası atıldı.

10 ağustos — Japonya, İmparatorun hükümranlık haklarına dokunulmamak şartiyle teslim olmağa karar vererek bu kararını Müttefiklere bildirdi.

11 ağustos — Amerika; İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çinle görüşerek dört müttefik namına Japonya'ya teslim şartlarını bildiren bir nota verdi.

14 ağustos — Japonya, Amerikanın notasını ve Müttefiklere teslimi kabul etti; İkinci Dünya Harbi sona erdi. — Sovyetler Birliği ile Çin arasında bir dostluk ve ittifak muahedesi imzalandığı ilân olundu.

15 ağustos — Mareşal Pétain idama mahkûm edildi ve yaşı dolayısiyle hükmün müebbet hapse çevrilmesi muvafık görüldü.

16 ağustos — Japonya'da Prens Higashikuni başkanlığında yeni bir kabine kuruldu.

17 ağustos — Moskova'da Sovyet-Polonya sınır anlaşması imzalandı ve Polonya lehine bazı değişiklikler yapılmak suretiyle Curzon hattının esas tutulduğu ilân edildi.

18 ağustos — Amerika Dış İşleri Bakanı muvakkat Bulgar Hükûmetinin demokratik esaslara uygun olmadığını söyledi.

20 ağustos — İngiltere Dış İşleri Bakanı Avam Kamarasındaki demecinde Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'da bir totaliterliğe bir diğerinin kaim olduğunu söyledi.

21 ağustos — İngiltere Bulgaristan'a seçimlerin tehiri hakkında bir nota verdi.

22 ağustos — Romanya Kralı, tanıyabilecekleri bir hükûmetin kurulması için Müttefiklerden yardım istedi.

23 ağustos — Kuzey İran'da bir isyan çıktı. — Başkan Truman ve General de Gaulle Vaşington'da görüştüler.

24 ağustos — Başkan Truman, bütün kiralama ve ödünç verme akidlerinin feshini emretti.

25 ağustos — Bulgaristan, Müttefik komisyonunun tavsiyesiyle seçimleri geri bıraktı.

26 ağustos — Amerika donanması Japon sularına girdi.

28 ağustos — Japon anaadalarına öncü işgal kuvvetleri indirildi.

30 ağustos — Müttefik İşgal Kuvvetleri Baş komutanı General Mac Arthur Japon Anavatan topraklarına ayak bastı.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Eserler

Opera Kılavuzu: Emine Abaoğlu. 250 kuruş.

Millî Eğitim Bakanlığı, bir müddettenberi «İyi Yaşama Serisi» adı altında çok dikkate değer bir serinin yayınlanmasına başlamış bulunuyor. En aşağı 500 kitaplık bir kütüpane tutacak olan bu seride, medenî hayatın her safhasına ait konular bulunacaktır. Bugüne kadar bu seriden beş kitap yayınlanmıştır. Serinin 6 ncı kitabını «Opera Kılavuzu» teşkil etmektedir.

Emine Abaoğlu tarafından ingilizce «Opera at Home» adlı eserden dilimize çevrilen «Opera Kılavuzu» nda dünyaca tanınmış 139 operanın kimin tarafından yazıldığı ve bestelendiği, ilk olarak nerede, ne vakit oynandığı, başlıca şahısların sesleri operanın kısa bir konusu ile beraber anlatılmaktadır. Eserin baş tarafında kuşe kâğıt üzerine basılmış on altı meşhur bestekârın resmiyle, eserin sonunda gene kuşe kâğıt üzerine basılmış muhtelif operaların muhtelif yerlerdeki temsillerine ait altmış üç sahifelik resim vardır.

Her aydını ilgilendiren bu lüzumlu eseri hararetle tavsiye ederiz.

Aritmetik Öğretimi: Salâhaddin Çoruh. 100 kuruş.

Eski ve tecrübeli bir öğretmen olan Salâhaddin Çoruh'u bu eseriyle daha iyi tanımış olduk. O, aritmetiği pedagojik ve kolay usulleriyle müfredat programlarına göre âyarlıyan bu eseriyle mesleğine büyük bir hizmette bulundu.

Aritmetik öğretiminde hareket ve oyunu kullandı ve eskiden kendisinden korktuğumuz «Riyaziye» yi bugünün öğrencisine sevdirmek usullerini gösterdi.

Salâhaddin Çoruh'u tebrik eder, kitabını içten gelen sıcaklığımızla tavsiye ederiz.

Cevdet Paşa: M. Şakir Ülkütaşır. 75 kuruş.

Bibliyografik eserler eski bilginlerin çok aradıkları ve çok yazmıya, tamamlamıya çalıştıkları bir mevzudur. Bugün bu vadide neşriyat belki eskisi kadar çok değildir. Fakat yok denemez. Cevdet Paşanın hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında toplu malûmat veren bu eseri memnuniyetle elimize aldık. Cevdet Paşanın ölümünün ellinci yıldönümü dolayısiyle Türk Dil ve Türk Hukuk Kurumları ile Ankara Halkevi tarafından yayınlanmış, biz de alâkadarlara tavsiye ederiz.

Radyoda Pazar Sohbetleri: Dr. Celâl Ertuğ. 200 kuruş.

Kitabın başında sayın müellif; «Hekimin mesleği ve sanatı bana daima insanların, hayatın ve hâdiselerin psikoloji taraflarını incelemek merakını vermiştir. Kanaatimce, hasta ve sağlam insan, hekim için evvelâ bir psikolojik konusudur. Istıraplar içinde bunalmış hastaların şikâyetlerinin altında bir aile sıkıntısının, bir kıskançlığın, geçimsizliğin gizli olup olmadığını ısrarla aramak ve bulmak sanıldığından fazla iyi etme sanatının ödevidir.» demekte ve kitabın içinde güçlükleri mümkün olduğu kadar sadeleştirdiği, her türlü iddialardan uzak kaldığı için kitap istifade ile ve kolayca okunmaktadır. Radyoda seve seve dinlediğimiz bu konuşmaları kitap şeklinde de tetkik edebilmek bizim için büyük bir kolaylık oldu ve istifade imkânları daha arttı. Kendisine teşekkürü borç biliriz.

İnsanlığın Kurtuluşu: Van Loon - Nüvid Osmay. 350 kuruş.

Üniversite Kitabevinin son zamanlarda yayınladığı bu kitap en münevverimizi dahi tamamen tatmin edecek mahiyettedir. İnsanların düşünmek hakkı uğrundaki savaşlarının tarihini mükemmel ve orijinal bir surette anlatan eser, Amerikan edebiyatının en mümtaz şahsiyetlerinden Hendrik Willem Van Loon'undur. Türkçesi Nüvid Osmay tarafından yapılmış ve eser aslındaki bütün hususiyetlerini muhafaza etmiştir. Bu kitabın ciddî bir boşluğu doldurduğu muhakkaktır. Nitekim; Millî Eğitim Bakanlığı tercüme bürosu tarafından incelenip değerli bulunması da bu hükmün ifadesidir.

Köylüye Faydalı Bilgiler: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını. 200 kuruş.

Yurdumuzda teknik ziraat bilgisinin yayılması ve yerleşmesi için son yıllarda Ziraat Bakanlığımız çok çeşitli ve değerli kitaplar çıkardı. Bu «Köylüye Faydalı Bilgiler» onlardan biridir. Onun ne kadar faydalı olduğu hakkında okuyucularımıza bir fikir verebilmek için kitabın içinde on yedi mütehassıs ve doktorun otuz beş yazısı olduğunu söyliyelim. Öyle ki bu kitaptan faydalanabilecekler yalnız köylülerimiz değil, her hangi bir vaziyette kır hayatı geçirmeğe çalışanlar da olacaktır; bir ağacın nasıl dikildiğini, bağların nasıl işlendiğini, taze şıranın nasıl yapıldığını, tavuklardan nasıl çok yumurta alındığını öğrenmek elbette faydalıdır.

İnsan ve Sanat: Salâhaddin Batu. 100 kuruş.

Bu küçük kitap da okuyucularımız için ne hakikî ilim, ne hakikî etüd, ne de doğrudan doğruya düşüncelerdir. Fakat bir iç menşurundan süzülmüş bilgiler, teoriler ve düşüncelerdir. Modern ilmin son varışları üzerinde bilgi ve kanaat sahibi bir sanatçının bunları kendisiyle başbaşa ve ruhu ile inceleyişi, onları düşündüğü kadar duyuşu ve güzelleştirişi eserin başlıca karakterini teşkil etmekte ve üstelik Doktor Melâhat Özgü'nün kitaba yazdığı önsözde söylediği gibi Salâhaddin Batu bu yazılarla edebiyatımıza yeni bir nevi fikir lirizmi getirmektedir.

Mükemmel Roman Hülâsaları: Murat Uraz. 200 kuruş.

Bundan evvelki gibi ihtiyacın doğurduğu bir kitap. Bugün Tanzimat, hattâ Serveti Fünun edebiyatını okumak istiyenler ne yapsınlar, Türk harfleriyle neşrolunmıyan eserler hakkında nasıl bir fikir edinsinler? Elbette böyle «roman hülâsaları» na muhtaç olacaklardı. «Mükemmel» olduğu iddiasını adına da koymuş. Burada Tanzimattan bugüne kadar yazılmış olan millî romanlarımızdan en meşhurlarının imkân nispetinde tafsilât ile hülâsaları yapılmış. Öğrenciler elbette bundan faydalanacaklardır. Kitabın kabında: «Edebiyat meraklılarına rehberlik etmek üzere hazırlandığı» da yazılı.

Toprak İnsanları: İbrahim Zeki Burdurlu. 75 kuruş.

Toprağı, köyü, yuvayı ve insan sevgisini terennüm ve tabiat güzelliklerini bir kudretli ressam gibi tasvir eden yüz sayfalık ve fakat küçük kıtalı, sevimli bir şiir kitabı.

Bazı parçaları cidden güzel. Şiir meraklılarına bu kitabı okuyunuz demekle haz duyarız.

İstanbul Ansiklopedisi; Fasikül 6: Reşat Ekrem Koçu. 125 kuruş.

Bu değerli eserin 6 ncı fasikülü de mutat kıymet ve kudretini muhafaza etmektedir. Sayın Koçunun himmeti varolsun.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi. Fasikül 5: İbrahim Alâeddin Gövsa. 50 kuruş.

On iki sayıda ikmal edilecek bu eserin 5inci fasikülü de nefis bir baskı ile çıktı. «Yedi Gün» müessesesinin diğer neşriyatı gibi bu nefis eser de büyük bir değer taşımaktadır. Bu pek lüzumlu eser her aile kütüpanesine lâzımdır.

Tutuşan Mısralar: Seyit Güleç. 50 kuruş.

Bafrada basılmış küçük bir şiir kitabıdır. İçinde güzel parçalar var. Şairinin yakında neşredeceği kitapları da bekliyoruz.

Tâbi ve Müelliflere

Sütunumuzda bahsedilmek üzere kitaplarınızı beklediğimizi hatırlatırız.

BİR AYIN OLAYLARI

Eylûl 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 Eylûl — Orgeneralliğe yükselen Sabit Noyon'un yerine Sıkı Yönetim Komutanlığına Korgeneral Asım Tınaztepe tâyin edildi ve İstanbulda vazifesine başladı.

5 Eylûl — Başbakan Şükrü Saracoğlu Ankarada her ay yapılması mutat basın toplantısında bir demecde bulunarak dış siyaset hakkında şunları söyledi : «Bugünkü hükûmetimiz kendinden evvelki gibi bütün devletlerle, bilhassa komşu devletlerle derin ve samimî dostluk bağlariyle bağlanmak için çalışmaktadır. Elverir ki, bu istikamette müsbet neticelere varabilmek için bu çalışmalar karşılıklı olsun ve herhangi bir alış veriş kokusu taşımasın. Biz kimseden bir şey istemiyoruz ve bizim hiç bir kimseye verilecek hiç bir şeyimiz yoktur». Bundan sonra iç siyasetten bahsedan Başbakan muhalefet yapan iki İstanbul gazetesini takbih ederek : «Harb biter bitmez mağlûplardan başka hemen bütün devletler demokrat olduklarını ilân etmekte tereddüt göstermedi. Tek çatlak ses Türkiyeden çıktı. Bir milletvekili Büyük Meclisin kürsüsünden, anayasamız demokrattır amma fiiliyat demokrat değildir, dedi. Bu sözü iki İstanbul gazetesi uzun alkışlarla karşıladı» dedi ve bizde hüriyet ve demokrasi hakkında kanaatlerini anlattıktan sonra bugüne kadar gazetelerde devam eden münakaşalarda irtica maddelerinde hiç bir serbestlik istenmediğine göre, aradaki ihtilâfın çözülmez olmadığını ilâve etti.

11 Eylûl — İstatistik genel müdürü Celâl Aybar, 21 ekim 1945 pazar günü yapılacak nüfus sayımı hakkında Cümhurbaşkanı İsmet İnönü'ye etraflı malûmat verdi. Bu vesile ile Cümhurbaşkanı verdikleri ehemmiyetli direktifte başlıca : «Sayımın doğru olması esas hedeftir. Bu neticeyi memleketin bütün köşelerinde sayım işine ciddî bir vatan vazifesi göziyle bakılması sayesinde elde edebiliriz» dediler.

15 eylûl — Dost ve kardeş İrak'ın Kral Naibi Prens Abdülillah, Ankaraya gitmek üzere, İngilterenin Ajax kruvazöriyle İstanbula geldi. Prense refakat eden Irak sabık başbakanı Nuri Sait Paşa «Irak ricali son derece dostane olan Türk-Irak münasebatını daha da kuvvetlendirmek emelindedir» dedi.

16 eylûl — Irak Kral Naibi İstanbuldan Ankaraya hareket etti.

17 eylûl — Irak Kral Naibi, Cümhurbaşkanlığı hususî treniyle Ankaraya vasıl oldu ve garda bizzat Cüm hurbaşkanı İsmet İnönü tarafından karşılandı. Cümhurbaşkanı, gece, aziz misafir şerefine bir ziyafet verdi.

18 eylûl — Irak Kral Naibi Atatürk'ün kabrine muhteşem bir çelenk koydu. Dış İşleri Bakanı Hasan Saka Naib şerefine özel bir ziyafet, Başbakan Şükrü Saracoğlu da bir süvare verdiler. Aziz misafir Ankara Ziraat Enstitisünü, sıhhat merkezlerini ve Ankara barajını gezdiler.

19 eylûl — İrak Kral Naibi Hasanoğlan Köy Eastitüsünü ziyaret etti; öğrenciler ve köylülerle hasbihallerde bulundu.

20 eylûl — Irak Kral Naibi hususî uçakla Ankaradan hareket etti ve Cümhurbaşkanımız tarafından teşyi edildi.

21 eylûl — Cumhuriyet Halk Partisi Divanı yaptığı toplantıda İstanbulun Vatan gazetesine yazdıkları yazılardan dolayı Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuad Köprülünün hareket ve faaliyetlerini Partinin hareket ve faaliyetlerine zıd görerek bu Milletvekillerinin Partiden çıkarılmalarına oy birliğiyle karar verdi.

22 eylûl — Millî Kurtuluş Savaşında ilk defa İzmire giren kahraman kıtalarımızın komutanı ve Kocaeli Milletvekili emekli general Mürsel Bakü ile İstanbul Milletvekili Galib Bahtiyar Göker İstanbulda vefat ettiler.

27 eylûl — İzmir Milletvekili Celâl Bayar, Milletvekilliğinden istifa etti.

BİR AYIN OLAYLARI

Eylûl 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

2 eylûl — Japonyanın teslim olması vesikası Türkiye saatile 4.30 da Amerikan Missuri zırhlısında merasimle imzalandı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Turuman bu münasebetle yaptığı demecde «Bugünden itibaren yeni bir emniyet devresine giriyoruz. Diğer Birleşmiş Milletlerle daha iyi bir sulh ve iş birliği âlemine doğru ilerliyoruz» dedi. Mareşal Stalin de radyo ile neşrettiği bir demecde Japonya ile harbin bittiğini ilân ederek 1904 de Japonyaya karşı oğranılan mağlubiyet lekesinin kırk sene sonra temizlendiğini söyledi.

3 eylûl — İngiliz Bşbakanı Attlee radyoda bir nutuk yayınlayarak başlıca «Bütün milletleri kucaklıyacak ve emniyet içinde yaşatacak bir dünya nizamı kurmak istiyoruz», «Atom bombasının keşfi, güvenlik sisteminin yalnız lüzumlu değil, medeniyet âlemi namına kesin bir zaruret olduğunu da belirtmiştir», «Demokrasi için savastık, onun yaşayabilmesi için gereken şartları sağlamalıyız,,, "Akdenizde ye Ortrşarkta taahhütlere giriştik. Bu mesuliyetleri galip bir devlet sıfatiyle üzerimize almış bulunuyoruz» dedi.

4 eylûl — Japon İmparatoru bir beyanname neşrederek Japonlara sakin ve soğukkanlı olmalarını ve bütün dünyanın itimadını kazanmalarını tavsiye etti. Japon Diyet Meclisi tarihinde ilk defa olarak İmparatorun başkanlığında toplandı. Japon Ayan Meclisi milleti İmparatorun talimatına harfi harfine itaate davet eden bir karar suretini kabul etti,

6 eylûl — General Mac Arthur Tokyoya girdi.

11 eylûl — Berlin konferansinda kararlaştırılmış olduğu üzere Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya Sovyetler Birliği, Fransa ve Çin Dışişleri Bakanları Konseyi Londrada Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Bevin'in başkanlığında ilk toplantısını yaptı.

— Eski Japon Başbaknı General Tojo, Amerika subayları tarafından tevkif edileceğini anlayınca intihara teşebbüs etti. Çok kan kaybetmesine rağmen Amerikalılar tarafından kan verilerek kurtarıldı.

13 eylûl — İran hükûmeti Sovyet Rusyaya bir nota vererek 2 mart 1946 da İran topraklarında müttefik kara, hava ve deniz kuvvetlerinden tek bir askerin dahi kalmaması gerektiğini bildirdi.

19 eylûl — İngiliz Başbakanı Attlee Hindistan halkına hitaben radyoda bir demecte bulunarak Hindistana verilecek muhtariyet hakkında konuştu ve bu hususta hükûmetin derhal teşebbüse girişeceğini bildirdi, Hindistan Umumî Valisi Lord Wavel de aynı şekilde demecde bulunarak muhtariyetin nasıl verileceğini anlattı. Buna göre evvelâ genel seçimle bir müessesan meclisi kurulacak ve bu meclis anayasayı hazırlayacaktır. Bundan sonra İngiltere ile bir anlaşma yapılacak ve gerek bu anlaşmanın hükûmlerine, gerek müessesan meclisinin kararlarına göre, icra kuvvetinin İngiliz makamlarından Hindistan Hükûmetine devri işine girişilecektir. o zamana kadar bugünkü idare devam edecektir.

20 eylûl — Habeş Hükûmeti Dışişleri Bakanları Konferansına bir muhtıra göndererek İtalyan müstemlekelerinden pay ve denize mahreç istedi.

23 eylûl — Hind kongre partisi muhtariyet hakkındaki İngiliz tekliflerini "mübhem ve memnunluk verici olmadığını,, ileri sürerek reddetti.

25 eylûl — Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanlığı ile Dışişleri, Bahriye ve Harbiye Bakanlıkları general Mac Arthur'e müttefikler için faydalı görüldüğü takdirde Japon İmparatoru Hirohito'yu tahtından indirmek salâhiyetini verdiler.

27 eylûl — Japon İmparatoru Mac Arthur'un karargâhına giderek generalle görüştü ve bu hareketini bizzat radyo ile Japon milletine bildirdi.

BİBLİYOGRAFYA

"Tasvir„ yayınları

Ebüzziya Tevfik merhumu bu memlekette hangi aydın vatandaş tanımaz? Gazetecilik, mecmuacılık ve kitap neşriyatçılığı ve o nispette üstün işler görmüş olan büyük edibimizin (bakınız : aylık ansiklopedi sayfa 266), Türk matbaacılığına yaptığı hizmetleri de tarih gene üstün olarak vasıflandırmıştır.

Ebüzziya Tevfik zamanının en iyi gazetecisi, en iyi mecmuacısı, en iyi matbaacısı, en iyi kitap neşriyatçısı ve en iyi edibi idi. Onun iki oğlundan biri olan Talhanın oğlu Ziyad Ebüzziya'yı da bu vadilerde çalışır gör, mekteyiz.

Ziyad gazetecidir, «Tasvir» i çıkarır ve yazar. Ziyad «Tasvir Neşriyatı» adiyle bir neşriyat yurdu kurmuştur, kitaplar neşreder. Dede ve torun için bu, ne iyi bir tali ve bahtiyarlık ki, torun ceddinden böyle bir manevî varlığa sahiptir ve dede de torununda iyi bir halef bulmuştur.

Tasvir neşriyatının bugünkü sahibinin yüksek tahsille ve yabancı dille kuvvetlenip daimî mütalâa ile kuvvetlenen kültürü, onun neşriyatının kuvvetinde de âmil olmuş ve bu neşriyat evi İstanbulda kültür pazarımızın mühim müesseselerinden biri olmuştur.

Tasvir Neşriyat Evinin neşriyatı muhtelif kollara ayrılmıştır. Bu kollar arasında; millî romanlar, halk kitapları, edebî tercümeler, kimdir, nedir?, günün mevzuları, şiir, çocuk kitapları, büyük adamlar ve müzik eserleri serilerine ait olanlanlar bilhassa dikkati celbetmektedir.

Tasvir neşriyatının bütün eserleri mütehassıs bir heyetin elinden geçmekte ve sonra basılmaktadır. Kitaplar basılış itibarile matbaacılık tekniğine de uygundur. Neşriyatından maattessüf yalnız birkaçını buraya geçebiliyoruz.

Tek bir dünya: Wendell Willkie. 150 Kuruş.

Meşhur Amerikan Cumhurreisi namzedi müteveffa Willkie'nin Türkiye, Yakınşark, Rusya ve Çinde yaptığı büyük seyahatinin bir Amerikalı gözü ile tahlillerini ifade eden bu dikkate değer eser okunmağa pek lâyıktır. İkinci tabı da yapılmıştır. Dilimize çeviren Tevfik Sadullahtır.

Harbden sonra Avrupa: Edmond Privax. 150 Kuruş.

Harb sonrasının nasıl kurulması lâzımgeldiğine dair Avrupalı siyaset adamlarının düşüncelerini ihtiva etmesi bakımından değerlidir, Âli Kemali Söylemezoğlu tarafından çevrilmiştir.

Rus Alman harbinin iç yüzü: Gafenko. 150 Kuruş.

Eski Romen hariciye nazırının çok alâka verici bu eseri Moskova anlaşmasından Rus-Alman harbinin başlangıcına kadar olan devrenin gizli kalmış tarihini aydınlatmakta ve harbi hazırlıyan sebepleri vukufla belirtmektedir. Dilimize çevirenler : Tevfik Sadullah, Yekta Teksel.

Bize gelen eserler

Türk Meşhurları Ansiklopedisi (altıncı fasikül): İbrahim Alaaddin Gövsa. 25 Kuruş.

Yedigün neşriyat evinin çıkardığı bu eseri tertip ve tâbı itibariyle övmek pek yerinde bir hakşinaslık olur. Sonra, eserin her eve lâzım ana kitaplar arasında bulunması icab ettiğini söyliyelim. Bütün bunlara da, eseri İbrahim Alaaddin Gövsa gibi tecrübeli bir kalemden çıktığını ilâve edelim.

"Türk Meşhurları Ansiklopedisi„ her evin kütüphanesinde; kültür bakımından da, millî bakımdan da, çocuklarımıza en mükemmel bir yardımcı kitap olmak bakımından da lüzumludur.

Kuvayı Milliye Ruhu: Samet Ağaoğlu. İlâveli ikinci bası. 250 Kuruş.

Memleketin büyük bir tehlikiye düştüğü yıllarda, «Türkiye Büyük Millet Meclisi» ndeki münakaşa ve mücadeleleri vesikalarla tetkik ve tahlil eden bu kitap memleket münevverleri arasında büyük bir alâka uyandırmıştır. İkici baskıya bu kitap hakkında yazı yazanlara cevap veren bir ön söz ile bazı yeni sayfalar ilâve edilmiştir. Aydın arkadaşımız Samet'in bu kitabını ehemmiyetle tavsiye ederiz. Nebioğlu yayınevi neşriyatındandır.

Hayır Paşa Hazretleri: Nurettin Artam. 125 Kuruş.

Bu güzel ve değerli kitapta sevimli Radyo Gazetecimiz Nurettin Artamın bir çok kıymetli yazıları toplanmıştır. Kudretli bir üslûpla yazılmış olan bu kitapta bilhassa; Atatürke ait bir çok hâtıralar, Montrö ve Boğazlar meselesi, Bir devrim çocuğuna mektup, Çanakkaleye anıt, Gazi Osman Paşa, Amerikadaki Plevne, Harp içinde bahar ve bir bülbül hikâyesi v. s. bulunmaktadır. Nurettin Artam'ı sevenler, Nebioğlu Yayınevinin güzel bir şekilde çıkardığı bu kitabı muhakkak okumalıdırlar.

Hitler ve Arkadaşları: André Simon. Hasan Âli Ediz. 175 Kuruş.

İkinci Dünya Harbinin bitmiş olmasına rağmen hâlâ bilmediğimiz bir çok sırlar vardır. «Hitler ve Arkadaşları» bize bilmediğimiz bir çok hakikatleri öğretmektedir. Yakında Almanyada mahkemeye çekilecek olan Hitlerin bütün arkadaşlarının hakikî mahiyetlerini bu kitapta bulmak mümkündür. Bu mahkeme safhalarını takipten önce bu kitabı okumak lâzımdır,

Nebioğlu Yayınevinin güzel bir şekilde yayınladığı bu meraklı kitabı gazeteci arkadaşımız Hasan Âli Ediz kıymetli kalemi ile çevirmiştir.

"Akba„ yayınları

Ankarada Bilâl Akba ve Adil Akbay adlı iki tecrübeli ve bilgili arkadaşın 1932 de kurduğu "Akba Kitabevi„ genç ve aydın kurucularının sürekli çalışmalariyle günden güne gelişmiş ve 1943 den beri de kitap yayınına başlamıştır.

Tarih, edebiyat, aktüalite ve diğer mühim kollara ayrılan ve her kolu Ankaranın feyizli muhitinden seçilmiş kuvvetli bir heyetin intihap ve kontrolüne bırakılan «Akba» neşriyatı, telif olsun, tercüme olsun kuvvetlilikleriyle ve canlılıklariyle tanınmışlardır.

Her ikisi de yüksek tahsilini bitiren bu neşriyat evinin sahiplerini de kitapçılığımızın başında görmekle seviniyoruz. Böyle yüksek tahsilli gençlerimizin kültür vasıtalarımızı âdi bir ticaret matâı olmaktan kurtarmaları ve bunların İstanbulda da adedce çoğaltmaları kültür âlemimiz için ciddi kazanç olmakta ve istikbalimize ait ümitleri kuvvetlendirmektedir.

«Akba Kitabevi» neşriyatından bir ikisini olsun buraya almakla bir vazife yapmak hazzını duyuyoruz.

Geçmişte Bugün (dört cilt): Feridun Fazıl Tülbentci. Her cildi 150 Kuruş

Feridun Fazıl Tülbentci tarafından hazırlanıp hergün akşamları Ankara Radyosunda ekunan bu konuşmalar dört cilt halinde basılmış ve çok kısa bir zamanda ilk ciltlerinin mevcudu kalmamıştır. Bunu nazarı itibara alan "Akba„ müessesesi birinci ve ikinci ciltleri yeniden basarken müteakip senelerde yapılan konuşmaları da bu ciltlere ilâve etmiştir. Radyoda zevkle dinlediğimiz bu tarih konuşmalarının baskı adedi son yılların en yüksek trajıdır.

Feridun Fazıl Tülbentcinin bu kanuşmaları hamasî edebiyatın en güzel bir nev'i olmuştur. Bu konuşmaların ne kadar rağbet gördüğü radyo başındaki dinleyicilerin çokluğundan ve bu kitapların satılışından da pek güzel anlaşılmaktadır. "Akba„ bu kitapları basmakla millî bir hizmeti de yapmıştır denebilir.

Tarihe Şan Veren Türk: Feridun Fazıl Tülbentci. 125 Kuruş.

Türküm diyen her vatandaşın göğsünü gururla kabartacak kahramanlık menkıbeleriyle dolu olan bu eser de Ankara Radyosunda on beş günde bir yayınlanan "Kahramanlık Menkıbeleri„ nden doğmadır. Tülbentcinin bu nefis eseri hakkında 14 numaralı sayımızın bibliyografyasında ayrıca tafsilât verilmiştir.

BİR AYIN OLAYLARI

Ekim 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ekim — Amerika Kongresi üyelerinden Bayan Dalton ile Bay Mundt Ankaraya geldiler.

2 ekim — Cumhur Başkanı İnönü misafir Amerikan Milletvekillerini kabul etti.

3 ekim — Gazetecilerle bir hasbıhalde bulunan Başbakan Şükrü Saracoğlu : «Takibedilen yolun memleketi ergeç selâmete ulaştıracağına kaniim. Nasıl olsa bu devreleri geçireceğiz. Yeter ki tenkid tetkike müstenid bulunsun ve kullanılan dil Türk basınından beklediğimiz seviyeye uygun olsun» dedi.

6 ekim — İstanbul, kurtuluşunun yirmi ikinci yıldönümünü sevinçle kutladı.

— Gece Erzincan yolunda Ilıç ve Bağışdaş istasyonları arasında feci bir tren kazası oldu. On iki vagon parçalandı; altmış yedi kişi öldü, yetmiş beş kişi yaralandı.

7 ekim — Gece yarısından itibaren yaz saatine son verildi.

11 ekim — 16 yaşını bitiren, 60 yaşını bitirmiyen erkeklerle 20-45 yaşındaki kadınları memleket içinde silâhlı müdafaa mükellefiyetine tâbi tutan kararname yayınlandı.

— Amerikan Âyan üyelerinden Bay Pepper Ankaraya geldi.

12 ekim — Cumhur Başkanı İnönü Amerika Âyan üyesi Pepper'i kabul etti.

13 ekim — Bay Pepper İstanbula gelerek bir müddettir İstanbulda bulunan Başbakan Saracoğlu ile uzun bir görüşme yaptı.

16 ekim — Dışişleri Bakanlığı Umumî Kâtibi Cevad Açıkalın'ın Londra Büyük Elçiliğine, ayni Bakanlık Umumî Kâtipliği Birinci Muavini Feridun Cemal Erkin'in büyük elçiliğe terfii suretiyle Umumî Kâtipliğe tâyinleri yüksek tasdika iktiran etti.

17 ekim — Ankara Tıp Fakültesi Cumhur Başkanı İnönü'nün huzuriyle şeref verdikleri bir törenle açıldı.

21 ekim — Memlekette genel nüfus sayımı yapıldı.

— Doktor Prof. Süreyya Hidayet vefat etti.

26 ekim — 1 numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesince muhtelif hapis cezalarına çarptırılan ırkçılar, kararın Askerî Yargıtayca bozulması üzerine serbest bırakıldılar.

27 ekim — Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü sayımda bulunan nüfusumuzun 18.871.203 olduğunu ilân etti.

— Yeni kurulan «Millî Kalkınma Partisi» Beşiktaştaki merkezinde törenle açıldı.

28 ekim — Cumhuriyetin yirmi ikinci yıldönümü bayramı Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun Ankara radyosunda söylediği bir nutukla açıldı.

29 ekim — Cumhur Başkanı İnönü bayram geçitresmi başlarken şu hitabede bulundu :

«Cumhuriyet yıldönümünü hepinize kutlarım. Cumhuriyet Bayramını, kadın ve erkek, bütün vatandaşlarıma benim en iyi dileklerimi söylemek için kıymetli bir fırsat sayarım.

Memleketin iç durumu, birçok sıkıntılarımıza ve darlıklarımıza rağmen, ilerliyen azimli bir milletin halini gösteriyor.

Milletimizin vatanseverliği ve sağ duyusu, türlü akımlar ve aldatma oyunları içinden, memleket ve millet için selâmet yollarını ayırdedecek sağlamlıktadır.

Memleketin dış durumu, bütün Birleşmiş Milletler gibi, barış ülküsünün dünyada kazanacağı üstünlüğe bağlıdır. Herhalde, sağlam bir millet bünyesi, dışarıda memleketimizin iyiliğini istemiyeceklerin umudlarını kıracaktır.

Ordumuzdan ve izcilerimizden şimdi bu meydanda aramızda bulunanları samimî duygularla karşılarken, kadın erkek, bütün vatandaşlarıma da sevgilerimi ve dileklerimi yolluyorum.»

BİR AYIN OLAYLARI

Ekim 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ekim — Suriye Başbakanı Fares-el Huri istifa etti ve yeni kabineyi Sadullah Cabiri kurdu.

2 ekim — Londra'da toplanmış olan beş devlet dışişleri bakanları konferansı, otuz altı saat süren tartışmalardan sonra hiçbir anlaşmıya varamadan dağıldı. Bu hususta yayınlanan kısa tebliğ şudur : "Beşler konseyi mesaisine son vermeğe karar vermiştir.,,

3 ekim — Dışişleri bakanları Londradan ayrıldılar. Konferansın akim kalmasının sebebi Rusyanın, Mihver peykleriyle yapılacak sulh andlaşmalarına Fransa ve Çini karıştırmamak istemesidir.

— Vişi hükûmeti milis teşkilâtı şefi Darnand ölüme mahkûm edildi.

4 ekim — Pariste, Fransa eski Başbakanı Laval'in muhakemesine başlandı.

5 ekim — Japon Başbakanı Prens Higaşi-Kuni ve bütün kabinesi istifa etti.

7 ekim — Çinde millî ve komünist kuvvetler arasında çarpışmalar başladı.

9 ekim — General Mac Arthur, Baron Shidehara tarafından kurulan yeni Japon kabinesini tasvib etti; Japonya'nın altın, gümüş ve plâtin hazinesine Müttefik Başkomutanlığınca el kondu.

— Laval idama mahkûm edildi.

10 ekim — Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Byrnes, Potsdam konuşmaları sırasında üç büyüklerin Boğazların milletlerarası bir hale getirilmesi için Montreux Mukavelenamesinin tadili için Türk Hükûmetiyle ayrı ayrı temasa gelinmek hususunda mutabık kaldıklarını açığa vurdu.

— Ortaşarkta Filistin'de Yahudilerle İngilizler arasında kanlı hâdiseler oldu.

— Vişi milis teşkilâtı şefi Darnand kurşuna dizildi.

— Yunan Vulgaris kabinesi istifa etti.

13 ekim — Doğu Holanda Hindistanı millî ordusu karargâhı bir beyanname yayınlıyarak Holanda'ya karşı harb hali ilân etti.

15 ekim — Laval öğleüstü kurşuna dizildi.

17 ekim — Yunan Kıral Naibi Damaskinos Başbakanlığı üstüne almak suretiyle kabine buhranına son verdi.

18 ekim — Berlinde 24 Nazi liderinin muhakemesine başlandı, ithamname okundu, muhakeme kasım ayına bırakıldı.

— Seçimlerde komünistlerin kaybedecekleri anlaşılması üzerine Rus Mareşalı Voroşilof Macar partilerine seçimlere müşterek liste ile iştirakleri için bir ültimatom verdi.

22 ekim — Fransa seçimlerinde komünistler 151, hıristiyan katolikler 142, sosyalistler 139, radikal sosyalistler 19, sağcı partiler 40, müstakiller 40 milletvekilliği kazandılar.

23 ekim — İngiltere ve Amerikanın beş senelik Sovyetler Birliği - Macaristan ticaret anlaşması hakkında Rusya'ya bir nota verdikleri açıklandı.

25 ekim — Vişi hükûmetinin eski Ankara büyük elçisi Bergery memleketimizden Fransaya avdetinde Pariste tevkif edildi.

26 ekim — Eski Alman iş cephesi şefi Ley hapishanenin abdeshanesinde asılmış olarak bulundu.

27 ekim — Amerika Başkanı Truman Amerikanın on iki maddeden ibaret dış siyasetini ilân etti. Buna göre Amerika dost memleketlerde hiç bir arazi değişikliğini tasvip etmemektedir.

— Truman'ın şahsi temsilcisi Harrıman'ın Mareşal Stalin'i ziyaretle Başkanın bir mesajını tevdi ettiği açıklandı.

30 ekim — İngiltere Başbakanı Attlee'in 11 kasımda Truman'ı ziyaret edeceği resmen bildirildi.

BİBLİYOGRAFYA

Tarih Kurumu Yayınları

Türk Tarih Kurumu, kurulduğu senedenberi Türk tarihi etrafında pek çeşitli ve çok ciddî ve esaslı neşriyat yapmıştır.

1937 senesinin başındanberi her üç ayda bir yayınladığı «Belleten» in 35 inci sayısı da elimizdedir. Bu eser, Kurum için, başlı başına övünülecek kıymettedir. En kudretli tarihçilerin tetkik mahsulleriyle ve güzel faksimilelerle süslü olan bu çok kıymetli dergi koleksiyonuna malikiyet bugün bir bahtiyarlık sayılabilir.

Kurumun kitap neşriyatı ise başkaca büyük bir değer taşımaktadır. Bu neşriyat on iki seriye ayrılmıştır. Kendi hususî matbaasında pek nefis ve bütün matbaalarımıza örnek olacak şekilde yanlışsız basılmakta olan bu kitaplar yalnız meraklılarının değil, her Türk'ün kütüphanesinde baş yeri tutacak kıymettedir.

Biz bu neşriyattan dolayı yalnız Kurumun Başkan, idare heyeti ve âzasiyle müellifleri değil, ayrıca Kurumun bu işlerine büyük bir aşkla bütün zamanını veren Kurum Başsekreteri Uluğ İğdemir'i de tebriki borç biliriz.

Millî benliğimizi tanıtıp aydınlatan ve hattâ niçin Türk doğmaktan iftihar duyduğumuzu da tarih misalleriyle bildiren Kurum neşriyatını herkese hararetle tavsiye ederiz.

Yeni neşriyatından ileride tekrar bahsetmek üzere, şimdilik, elimize geçmiş bir sene evvelki neşriyat listesini aşağıya koyuyoruz:

I. Seri : Pirî Reis : Amerika haritası. Pirî Reis : Kitab-ı Bahriye. Nasuh İs - Silâhî : İrakayn Seferi. İbni Bîbî : Selçuk tarihi.

II. Seri : Güveynî : Tarih-i Cihanküşa (3 cilt). Reşideddin : Cami üt-tevarih. Baypars Tarihi. Isfâhanî : Selçuk Tarihi. Vekayi (Babur'ün Hâtıratı) I. Cilt. Vekayi (Babur'ün Hâtıratı) II. Cilt. Gülbeden : Humayunnâme. Tanburî Arutin : Tahmas Kulu Han'ın Tevarihi. Sadruddin Ebülhasan Ali : Ahbar üd-Devlet is-selçukıyye. Kalost Arapyan : Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları. Abdi tarihi. Abu'l- Farac tarihi. Nizameddin Şamî : Zafername.

III. Seri : Kerimüddin Mahmud (Aksaraî): Müsameret ül-Ahbâr. Neşrî tarihi.

IV. Seri : P. Wittek : Menteşe Beyliği. B. Y. Vladimirtsov : Mogolların içtimaî teşkilâtı. H. Balducci : Rodos'ta Türk mimarisi. B. Spuler : İran Mogolları.

V. Seri : Remzi Oğuz Arık : Alacahöyük hafriyatı 1935 raporu (Türkçe 750 K., Fransızca 1000 K.). Hâmit Koşay : Alacahöyük hafriyatı 1936 raporu (Türkçe 750 K., Almanca 1000 K.). Dr. Ş. Aziz Kansu : Eti yokuşu hafriyatı raporu (Türkçe ve Fransızca). Hâmit Koşay : Pazarlı hafriyatı raporu (Türkçe ve Fransızca). Hâmit Koşay : Alacahöyük hafriyatı 937 - 39 raporu (Türkçe ve Fransızca). Hâmit Koşay : Alacahöyük hafriyatı 940 - 41 raporu (Türkçe ve Fransızca).

Sorulara cevaplar

Pertek'te Rıza Yunuslu'ya: Devlet salnameleri ve yıllıkları hakkında istediğiniz bilgiyi aşağıda veriyoruz :

Devlet salnameleri: Sadrazam Reşit Paşanın teşviki ile Abdülhak Efendi zade müverrih Hayrullah efendi tarafından Hicrî 1263 - Milâdi 1847 tarihinde tesis edilmiştir. Mahaza, ilk salnameleri hazırlıyanın Ahmet Vefik Paşa olduğunu yazanlar da pek çoktur. İlk nüshanın Devlet tarafından bastırılmış rumcası da mevcuttur. Devlet salnamelerinin Hicrî 1306 tarihinden itibaren «Sicilli Ahval Komisyonu Umumisi» nce tertibine başlanmış ve devam edilmiştir. Ondan evvel Maarif Nezareti tarafından tertip edildiği bazı mehazlarda yazılıdır.

Mutlakıyet devrinde neşredilen Devlet salnameleri altmış dört tanedir. Bunlardan 1263 ten 1289 tarihine kadar olan yirmi yedi tanesi ait olduğu senelerinde Matbaai Amirede basılmıştır. 1290, 1291, 1292, 1293 tarihlilerinin üzerinde matbaa kaydı olmayıp yalnız birer «Matbuatı Maarif» mühürü bulunmaktadır. 1294 tarihlisi Halil Efendi Matbaasında basılmıştır. 1295, 1296 tarihlileri üzerinde de kayıt yoktur ve fakat 1296 tarihlisinde bir «Matbuatı Maarif» mühürü vardır. 1297 Matbaai Âmirededir.

Buraya kadar olan otuz beş tanesi, bu son 1297 tarihlisi de dahil olmak üzere taş basmasıdır. Bundan sonrakiler hurufatla dizilmiş ve basılmışlardır. Ancak yalnız, 1298 tarihlisinin son bazı sahifeleri gene taş basmasıdır.

1298 tarihli salname Mahmut Bey Matbaasında, 1299 Halil Efendi Matbaasında ve 1300 Ebüzziya Matbaasında tabolunmuştur ve bu nüsha şimdiye kadar basılanların en mükemmeli olup evvelkilerine nazaran derhal nazarı dikkati çekecek derecede farklı ve nefistir. 1301, 1302 Matbaai Osmaniyede, 1302, 1303, 1304, 1305 Mahmut Bey Matbaasında, 1306 da kayıt yok, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313 Matbaai Amirede, 1314 Matbaai Osmaniye, 1315 Ahmet İhsan, 1316 Ebüzziya, 1317 Matbaai Amire, 1318 müştereken Mahmut Bey ve Serviçen Matbaalarında, 1319 Tahirin Malûmat Matbaasında, 1320 Matbaai Âmirede, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325 ve 1326 senelerine mahsus olanlar Ahmet İhsan Matbaasında basılmışlardır ve bu sonuncusu ile istibdat devrinde 64 salname neşredilmiş demektir.

İkinci Meşrutiyette hicrî tarih maliye çevrilmiş ve malî 1326 senesinden itibaren bu devirde intizamsız olarak dört tane daha çıkarılabilmiştir. Bunlar şöyledir : Malî 1326 sene tarihlisi ile keza malî 1327 ve 1328 tarihlileri Selânik Matbaasında ve gene malî 1333-1334 sene tarihlisi de Hilâl Matbaasında basılmıştır.

Cumhuriyet devrinde beş devlet salnamesi neşredilmiştir ki bunların son ikisi «Devlet Yıllığı» adiyle ve yeni harflerle çıkmıştır.

Bunlardan 1925 - 26 senesine ait olan birinci cilt İstanbul'da Matbaai Âmirede, 1926 - 27 senesine ait ikinci cilt bir kayıt ve tarih taşımamaktadır. 1927 - 28 senesine ait olan üçüncü cilt de Ahmet İhsan Matbaasında, yeni harflerden 1928 - 1929 senesininki İstanbul Devlet Matbaasında, 1929 - 1930 senesine ait beşinci cilt de gene İstanbulda Devlet Matbaasında basılmıştır.

Bu beş cilt Ankara'da Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumisi tarafından neşredilmiştir.

Umumî olarak bütün devlet mekanizması ve işleri hakkında malûmat veren bu salnamelerden başka, Maarif, Hariciye ve Harbiye Nezaretlerile diğer bazı resmî makamların çıkardığı salnameler de mevcuttur ki, bunlardan mühim olanları, Maarif Nezaretinin Hicrî 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321 tarihinde çıkardığı altı ve Hariciye Nezaretinin Hicrî 1302, 1306, 1318 ve 1320 tarihinde yayınladığı dört tanedir.

Bu kabil neşriyat hakkında daha esaslı malûmat alabilmek için Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevlerinde satılmakta olan «Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış» adile Server İskit'in yazdığı esere müracaati tavsiye ederiz.

Bize gelen eserler

Jeoloji dersleri : Ahmet Kantar. 225 Kuruş

Liselerin son sınıflarında okutulan jeoloji dersi programlarına uygun olarak yazılmış güzel bir eserdir. Resimlidir ve mevzuunun izahı açık bir üslûpla yapılmıştır. İlgililerine tavsiyeye şayan görmekteyiz.

Fransızca öğretim usulleri : Hayri Ayman. 75 Kuruş.

Fransızca öğretiminden beklenen neticeyi, öğretimde gözönünde tutulacak noktaları, öğretim metodlarını, çalışma ve ders plânlarını vesaireyi ihtiva eden bu eser, fransızca öğretici ve öğrencilerine lâzımdır,

Vergilerde müruru zaman : İzzet Gözübüyük. 125 Kuruş.

Vergilerde müruru zamanın hükümlerini tahlil ve mütalâa eden bu eser, aynı zamanda müruru zamanın mahiyetini, âmme ve hususî hukuklar muvacehesinde farklar arzeden prensipleri de tetkik çerçevesine almaktadır. İlgililere tavsiye olunur.

BİR AYIN OLAYLARI

Kasım 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 kasım — Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü-nün iç ve dış politika ve durumumuz hakkındaki tarihî bir nutkile açıldı. İnönü bu nutkunda dış politika hakkında başlıca «Türk topraklarından ve haklarından kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşıyacak ve şerefle öleceğiz» ve «İkinci Dünya Harbindeki hareket hattımız müttefik milletlerin vicdanında da zamanında zarurî görülmüş ve hakkımızdaki tenkitler, kara günler geçtikten sonra, sunî olarak meydana çıkarılmıştır»; iç politika hakkında ise başlıca «Tek eksiğimiz hükûmet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır» ve «Tek dereceli olmasını istediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecekteki iktidarı tayin edecektir» dediler.

2 kasım — Amerika Hükûmetinin Boğazlar meselesi hakkında görüş ve fikirlerini bildiren nota hükûmetimize tevdi edildi.

5 kasım — İngilterenin de, Boğazlar hakkındaki düşüncelerini bildiren bir notayı hükûmetimize tevdi ettiği açıklandı.

— Büyük Millet Meclisinde, İzmir Milletvekili Celâl Bayar'ın istifa mektubu okundu.

7 kasım — Amerika Dış İşleri Bakanı Byrnes, basın toplantısısında, Boğazlar hakkındaki Amerika notasındaki teklifleri açıkladı. Teklifler şu dört noktada toplanmaktadır: 1) Boğazlar her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açık olmalı; 2) Harb zamanında Boğazlardan yalnız Türkiye, Rusya, Bulgaristan ve Romanya harb gemileri geçebilmeli; 3) Karadenizde sahili bulunmıyan devletlerin harb gemilerine Boğazlar kapalı olmalı; 4) Montreux anlaşması yeni baştan gözden geçirilmeli ve eski mukaveleyi imzalamış olanlardan yalnız Japonyanın hariç tutulmasiyle yapılacak yeni anlaşma Birleşmiş Milletler teşkilâtı tarafından tasdik olunmalı.

10 kasım — Bütün yurdda, Atatürk'ün ölümünün yedinci yıldönümü dolayısiyle Dâhi Şefin aziz hâtırası anıldı.

11 kasım — Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkinin bir nutkundan sonra Vali ve Belediye Reisi Lûtfi Kırdar'ın vurduğu ilk kazma ile, İstanbulda yapılacak olan Radyo Evinin temeli atıldı.

17 kasım — Haliçte taşkızakta inşa edilen ve 2500 tona kadar gemileri havuzlama kudretinde olan «yüzer havuz» törenle denize indirildi.

18 kasım — İstanbuldaki Amerikan Hastanesine «Amiral Bristol Hastanesi» adı verildi.

20 kasım — Haydarabat Nizamının gelini Prenses Dürrüşehvar, İngiliz Denizaşırı Havayollarının bir uçağiyle Ankaraya ve oradan da bir müddet kalmak üzere İstanbula geldi.

22 kasım — Vanda yer sarsıldı, iki köy tamamiyle haraboldu, insanca bir mikdar ölü ve yaralı kaydedildi.

25 kasım — Cumhurbaşkanı İnönü, Savarona yatında, Prenses Dürrüşehvara bir ziyafet verdiler.

26 kasım — Beşinci Dil Kurultayı Ankarada Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar huzurunda Dil Kurumu üyeleri, delegeler, profesörler ve basın mensuplarından mürekkep olarak açıldı.

27 kasım — İçel Milletvekili Refik Koraltan, Vatan Gazetesinde çıkan bir demeci dolayısiyle Cumhuriyet Halk Partisinden çıkarıldı.

28 kasım — İstanbulda Darülâcezenin ellinci yıldönümü kutlandı.

29 kasım — Beşinci Dil Kurultayı kapandı. Cumhurbaşkanı tarafından Kurultay üyelerine Çankayada bir çay ziyafeti verildi.

30 kasım — Eski Başbakan ve İzmir Milletvekili Celâl Bayar'ın ve arkadaşlarının yeni bir parti kurmak üzere hazırlıklarını bitirdikleri açıklandı.

BİR AYIN OLAYLARI

Kasım 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

2 kasım — İngilterenin Filistin Yüksek Komisesi Lord Gort'un sıhhî sebepler yüzünden istifa ettiği Avam Kamarasında bildirildi.

5 kasım — Macaristanda seçimler neticelendi. Küçük arazi sahipleri partisi büyük üstünlükle kazandı. Sosyalistler reylerin yüzde yirmisini, komünistler ancak yüzde on beşini aldılar.

6 kasım — Sovyet inkılâbının yirmi sekizinci yıldönümü münasebetiyle Sovyetler Birliği Dış İşleri Komiseri Molotof, Stalinin de bulunduğu bir toplantıda söz söyliyerek başlıca «Atom bombası bir milletin emrinde bırakılmamalı» dedi.

7 kasım — Fransa Devlet Başkanı General de Gaulle Fransız Müessesan Meclisine hükûmetinin istifasını bildirdi.

— Avam Kamarasında müzakereler sırasında bir demeçte bulunan İngiltere Dış İşleri Bakanı Bevin başlıca «Müthiş bir güvensizlik kâbusiyle karşılaşmış bulunuyoruz. Bütün büyük devletleri İngiltere namına davet ediyorum. Kâğıtları apaçık masanın üzerine yayalım» dedi.

9 kasım — İngiltere Başbakanı Attlee beraberinde atom bombası üzerindeki İngiliz çalışmalarını idare etmiş olan Sir John Anderson olduğu halde uçakla Amerikaya gitti.

10 kasım — İngiltere Başbakanı Attlee, atom bombası ve diğer dünya meselelerini Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman ve Kanada Başbakanı Mackenzie King ile görüşmek üzere Vaşington'a vardı ve görüşmeler başladı.

13 kasım — İngiltere Başbakanı Attlee Amerikan Kongresinde söz alarak başlıca, İngiltere - Amerika Birliğinin Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde gerçekleşeceği inancını belirtti.

— General de Gaulle, mecliste bir müstenkife karşı 555 reyle tekrar devlet başkanı seçildi.

18 kasım — Vaşington görüşmeleri sonunda neşredilen tebliğde atom bombasına karşı bir müdafaa silâhı mevcut olmadığı ve bu itibarla milletler arasında müsbet usul ve nizamlar kuruluncaya kadar atom sırrının saklanacağını bildirdi.

19 kasım — Azerbaycan demokratları, İran kuvvetlerini kısmen silâhsızlandırdıktan sonra birçok şehirlerde idareyi ellerine aldılar. İsyanların Ruslarca kışkırtıldığı ileri sürüldü. İran hükûmeti Amerika nezdinde teşebbüste bulundu.

— General de Gaulle'ün Fransa Devlet Başkanlığına seçildikten sonra komünistlerle arasında çıkan ihtilâf yüzünden hükûmeti kurmaktan imtina etmesi üzerine meclis Generali yeniden devlet başkanı seçti.

20 kasım — Ruslar, İran hükûmetinin âsiler üzerine gönderdiği kuvvetlere geçit vermiyerek durdurdular.

— Nürnberg'de Alman harb suçlularının yargılanmasına başlandı.

— General Eisenhower Amerika Genelkurmay Başkanlığına tayin edildi.

— Bulgar seçimlerinde Vatan Cephesi kazandı.

— Yunan Başbakanı istifa etti.

21 kasım — İran Rusyaya bir nota verdi.

— Fransada De Gaulle kabinesi kuruldu.

— Yunan Kral Naibi Damaskinos istifa etti.

24 kasım — Birleşmiş Milletler İhzarî Komisyonu Londrada toplandı.

26 kasım — İngiltere ve Amerika da İran meselesi hakkında birer nota ile Sovyet Rusyadan izahat istediler.

— Avusturya seçimlerinde Halk Partisi (küçük çiftçiler) 76, sosyalistler 70, komünistler 3 saylavlık aldılar.

29 kasım — Yugoslavyada Cumhuriyet ilân edildi; Londrada bir beyanname yayınlıyan Yugoslav Kralı bu kararı tanımadığını bildirdi.

— Rusya İrana verdiği cevabî notada, İran kuzeye asker gönderdiği takdirde oradaki Rus kuvvetlerinin de arttırılacağını bildirdi.

BİR AYIN OLAYLARI

Aralık 1945 te Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 aralık — Eski Başbakan Celâl Bayar, bazı arkadaşlariyle birlikte bir parti kuracağının muhakkak olduğunu gazetecilere söyledi.

3 aralık — Celâl Bayar C. H. P. den istifa etti ve yeni partinin son hazırlıkları için arkadaşlariyle birlikte Ankara'da uzun bir toplantı yaptı.

— Zonguldak'ta Kozlu'da açılan yeni ana kuyuya törenle «Uzun Mehmed Kuyusu» adı verildi.

4 aralık — İstanbul Üniversitesi gençleri Komünizm aleyhinde bir nümayişte bulunarak «Tan» ve «Yeni Dünya» gazeteleriyle «Görüşler» mecmuasının matbaalarını ve Komünist kitap ve dergileri satan biri Beyoğlunda, öteki İstanbulda iki kitabevini tahribettiler. Mesele Parti Grupu toplantısında görüşüldü. Milletvekilleri yukarıda adı geçen gazetelerin hareketlerini hâdisede en büyük tahrik unsuru olarak mütalea ettiler. Diğer taraftan Sıkı Yönetim Komutanlığı bir tebliğ yayınlıyarak nümayişçiler hakkında derhal takibat ve tahkikata başlandığını bildiren bir tebliğ yayınladı.

— Cumhurbaşkanı İnönü, yeni kurulacak partinin Lideri Celâl Bayar'ı kabul ve yemeğe alıkoyarak iltifat etti.

— Hukukçu ve muharrir Suphi Nuri İleri vefat etti.

5 aralık — İstanbul'da münhal bir milletvekilliği için yapılan seçimi Baro Reisi Mekki Hikmet Gelenbeğ kazandı.

7 aralık — Meclis; İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaelide Sıkı Yönetimi altı ay uzattı.

— Prenses Dürrüşehvar uçakla Ankaradan hareketle memleketimizden ayrıldı.

8 aralık — Sovyetler'in Ankara Büyük Elçisi Vinogradov Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek İstanbul'daki nümayişleri, Sovyetler Birliği aleyhine olduğu beyaniyle protesto etti.

12 aralık — Başbakan Şükrü Saracoğlu on altıncı Tasarruf ve Yerli Mallar Haftasını açtı ve bu münasebetle radyoda yaptığı demeçte başlıca «bir aralık 993 milyona varan emisyon bugün 893 milyondur. Sene sonunda sekiz yüz, belki de altı yüz milyona düşecektir» dedi.

15 aralık — Sovyetler Birliğiyle teati edilen notaların tam metinleri Ankara'da yayınlandı. Hükûmetimizin cevabı, hâdisenin tamamen Türkiye'ye ait bir iç mesele mahiyetini taşıdığıdır.

— Millî Eğitim Bakanlığı profesör ve öğretmenlerin siyasî yazılar yazamıyacaklarını tamim etti.

17 aralık — Mecliste 1946 yılı bütçe görüşmelerine başlandı. Maliye Bakanı izahat vererek gelir ve giderler arasındaki doksan beş milyonluk farkla elli milyonun uzun vâdeli Kalkınma İstikraziyle karşılanacağını söyledi.

19 aralık — Antalya Milletvekili Cemal Tunca Halk Partisinden istifa etti.

20 aralık — Mecliste Rus istekleri meselesi görüşüldü ve kimseden birşey istemiyen ve kimseye birşey vermiyecek olan millî politikamızın daima takibedileceği alkışlar arasında bir daha teyit edildi.

— İki Gürcü profesörün Giresun'a kadar bütün Kuzey Doğu Anadolu'nun Gürcistan'a ilhakını ister iddiaları bütün memlekette büyük infial uyandırdı.

25 aralık — Büyük Millet Meclisi Başbakanın talebi üzerine Tunceli kanununu bir sene daha uzattı.

27 aralık — Mecliste 1946 bütçesi dört muhalif reye karşı üç yüz yetmiş altı reyle kabul edildi

BİR AYIN OLAYLARI

Aralık 1945 te Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

3 aralık — İran, Azerbaycan hakkında geçen ay sonunda neşredilen ve İran'ın iddialarını reddeden Sovyet notasına yeni bir nota ile cevap vererek taleplerinde ısrar etti. Rusya da İngiltere'nin ve Amerika'nın ayni mesele hakkındaki notalarına cevap verdi.

4 aralık — Almanya'daki İngiliz işgal bölgesinde mevcut Alman kuvvetlerinin muhafaza edildiklerini iddia eden bir Rus notasının bir müddet evvel İngiltere'ye verildiği açıklandı.

5 aralık — Rusya İran'ın talebini tekrar reddetti.

8 aralık — Azerbaycan âsileri İranın Pehlevi limanını ele geçirdiler.

10 aralık — Cava'daki savaşlar şiddetini arttırdı. İngiliz deniz ve hava kuvvetleri Endonezyalı kuvvetlere karşı harekete geçtiler.

12 aralık — Bir müddet evvel Sovyetler Birliği hariciyesinin teşebbüsiyle Amerika, İngiltere ve Rusya Dışişleri Bakanlarının Moskova'da bir konferans akdetmeleri kararlaştığından Amerika Dışişleri Bakanı Byrnes Amerika'dan Moskova'ya hareket etti.

13 aralık — Byrnes Moskova'ya vardı.

— İran hükûmeti Müttefiklere yeni bir nota vererek İran'ın tahliyesi meselesinin Moskova konferansında bir karara bağlanmasını istedi.

15 aralık — İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin Moskova'ya vardı.

— İran'ın Azerbaycan garnizonu âsilere teslim oldu, Vali Tahran'a döndü.

— Moskova'da üç Dışişleri Bakanları arasında ayrı ayrı hazırlık görüşmeleri başladı.

16 aralık — Moskova'da üç Dışişleri Bakanları ilk toplantılarını yaptılar.

— Tebriz'de bir Azerî hükûmeti kuruldu.

17 aralık — Mısır hükûmetinin İngiltere'ye, 1936 İngiltere - Mısır anlaşmasının tekrar gözden geçirilmesine, İngiliz kıtalarının Mısırdan çekilmesine, Sudanın statüsü hakkında müzakerelere başlanmasına dair bir nota vermiş olduğu açıklandı.

18 aralık — Mareşal Stalin bir müddettenberi istirahat ettiği Sochi'den Moskova'ya döndü.

19 aralık — Mareşal Stalin, Byrnes ve Bevin'i kabul etti.

— İngiliz Hindistan Nazırının oğlu olup vatana ihanet suçundan idama mahkûm edilmiş olan John Amery asıldı.

21 aralık — Bu harbin yetiştirdiği en büyük komutanlardan General Patton geçirdiği bir otomobil kazasından sonra Almanya'da Heidelberg'de tedavi edilmekte olduğu hastanede öldü.

25 aralık — Moskova konferansı ilk resmî tebliğini neşretti. Bu tebliğe göre İtalya, Rumanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya ile barış andlaşmalarının nasıl yapılacağı karara bağlandı. Mareşal Stalin Bevin'i kabul etti.

26 aralık — Moskova konferansı bitti. Amerika sulh adlaşmaları yapılırsa Rumen ve Bulgar hükûmetlerini tanımağa karar verdi.

27 aralık — Byrnes ve Bevin Moskova'dan ayrıldılar.

28 aralık — Moskova konferansının son tebliği neşredildi. Tebliğe göre atom enerjisinin kontrolü için Birleşmiş Milletler teşkilâtına bağlı bir komisyon kurulması kararlaştı. Rumanya, Bulgaristan, Çin ve Uzakdoğu meseleleri hakkında da Rusya'nın zaferi ve Anglo - Amerikenlerin tâvizleri sayılan kararlara varıldı. Tebliğde Türkiye ve İran hakkında hiçbir bahis yoktur.

— Moskova kararları gereğince Rumanya'ya gidecek olan Rus, Amerikan ve İngiliz temsilcilerinden mürekkep Üçlü komisyon Moskova'dan hareket etti.

BİBLİYOGRAFYA

Klâsiklerin tercümeleri, Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından.

Millî Eğitim Bakanlığının, Cumhuriyet Bayramının her yıldönümünde, Türk münevverlerine edebî bir ziyafet çekmesi, güzel bir anane haline geldi.

Bu yıl çıkan klâsiklerin sayısı 127 yi bulmuştur. Bu sayı, hemen hemen herkesin tahmin ettiğinden de üstündür. Çünkü bu yıl okul kitaplarının fazla yer tutması, kâğıt tedarikinde zorluk çekilmesi gibi sebepler yüzünden, klâsik eser baskısında bir aksaklık beklenebilirdi

Bu yıl çıkan 127 klâsik eser arasında: 43 Fransız klâsiği, 20 Rus klâsiği, 10 Yunan klâsiği, 7 İngiliz klâsiği, 6 Şark İslâm klâsiği, 4 İtalyan klâsiği; Macar, Amerikan, Lâtin, Skandinavya ikişer tane, Hind ve Çin klâsiklerinden birer tane vardır. Bu yekûna dahil bulunan ve modern tiyatro serisi içinde çıkan eserlerin sayısı da 11 dir.

Millî Eğitim Bakanlığının 1941 yılından bugüne kadar çıkardığı klâsik eser sayısı (bu seneki 127 klâsik de dahil) 354 ü bulmaktadır. Bunun 118 i Fransız klâsiğidir.

Nisbet itibariyle alınacak olursa, bu, şimdiye kadar çıkan bütün klâsiklerin tam 1/3 i demektir. Fransızlardan sonra 58 sayısiyle Yunan klâsikleri gelmektedir ki nisbet itibariyle şimdiye kadar çıkan bütün klâsiklerin 1/6 i demektir. Yunan klâsiklerinden sonra da, 35 sayısiyle Rus klâsikleri gelmektedir. Bu miktar şimdiye kadar çıkan bütün klâsiklerin 1/10 i demektir.

Klâsik muharrir olarak alındığı takdirde 1941 yılından şimdiye kadar çıkan 354 eser içinde 31 eseriyle Yunanlı muharrir Eflâtun birinciliği; 24 eseriyle Fransız klâsiği Molière ikinciliği; 14 eseriyle İngiliz klâsiği Shakespeare üçüncülüğü almaktadır. Bundan sonra sırasiyle, Fransız klâsiklerinden A. de Musset 13, E. Zola 9, Yunan klâsiklerinden Euripidees 8 ve Sophocles 7 gelmektedir.

Bu yıl basılan klâsikler arasında Şark - İslâm klâsiklerinden Firdevsî-nin «Şehname» si, Molla Cami'nin «Baharistan» ı, Mevlâna'nın «Mesnevi» sinin 7 nci cildi; Fransız klâsiklerinden E. Zola'nın «Hakikat» i, Balzac'ın «Eugenie Grandet» si ve «César Biretteau»su; İngiliz klâsiklerinden Shakespeare'in «Romeo ve Juliyet» i, «Windsor'un Şen Kadınları»; Rus klâsiklerinden Tolstoy'un «Harb ve Sulh»u, Puşkin'in «Dubrovski»si, Gogol'un «Mirgorod Hikâyeleri»; Amerikan klâsiklerinden O'Henry'nin «Hikâyeler» i bilhassa dikkati çekmektedir.

Bunların tanzim ve tabı için geceli gündüzlü uğraşanların başında bulunan Millî Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürü Adnan Ötüken ile Basımevi Müdürü Nail Tür'ü ve Suphi Yürk'ü takdirle anarken bu bahse ileride daha geniş bir yer ayıracağımızı bildiririz.

Bize Gelen Eserler

Devlet Yıllığı (1944-1945) Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.

Mutlakiyet devrinde 1847 denberi muntazam şekilde her sene çıkmak üzere altmış dört, Meşrutiyette neşri aksıyarak dört ve Cumhuriyet devrinde de üst üste beş sene çıkarılan ve bu suretle tutarı yetmiş üçü bulan Devlet Yıllıklarının 1930 danberi artık yayınlanmadıklarını 18 sayılı fasikülümüzün bibliyografya kısmında bir soruya cevap olarak bildirmiş ve bunlar hakkında kâfi bilgi vermiştik.

Bir devlet yıllığının, yurd hakkında en salâhiyetli malûmat ve rakamları vermek, devlet teşkilâtı sicilini en sahih ve ihticaca salih bir şekilde sunmak gibi mühim olduğu kadar müşkül işi gözönünde tutulursa bunu hazırlamanın da o nisbette güç olduğu pek kolayca anlaşılabilir.

Bu güçlüktür ki onun onbeş senedir yüzüstü bırakılmasına mal olmuş ve tekrar bu cesaretli şeref Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin'e nasibolmuştur.

Üçyüz seksen kadar sayfa tutan eser büyüklerimize ve yurda ait resimlerle süslü olup Ankarada Devlet Basımevinde basılmıştır.

Devlet teşkilâtiyle Halkevleri ve Halkodaları, hayır müesseseleri, millî banka, gazete ve mecmualar, büyüklerimizin hal tercümeleri, bazı tarihçikler, siyasî olaylar vesaire hakkında esaslı malûmatı ihtiva eden bu eseri bize kazandırdığından ve her sene muntazaman neşrini de müjdelediğinden dolayı sayın Umum Müdür Nedim Veysel İlkin ve İç Yayın Dairesi müdür vekili Feridun Fazıl Tülbentçiye ne kadar teşekkür etsek azdır.

İnönü Ansiklopedisi: Fasikül 4-5. 250 kuruş.

Dördüncü ve beşincisi bir arada olarak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan bu fasikül de mutad güzellikte çıkmıştır. Kâğıt ve basılış nefaseti de kıymetini ayrıca arttırmaktadır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

İslâm Ansiklopedisi: Fasikül 27. 150 kuruş.

Sadece tercüme değil, yorucu ve metodlu bir çalışma neticesi âdeta bir telif ansiklopedi şeklinde yayınlanan İslâm Ansiklopedisi'nin yirmi yedinci fasikülü de çıkmıştır. Bu çok mühim eseri tavsiyeden müstağni buluruz.

Türk Meşhurları: Fasikül 9. İbrahim Alâeddin Gövsa. 50 kuruş.

Yakında tamamlanacak olan bu faydalı ve her eve lâzım eserin dokuzuncu fasikülü de çıkmıştır. «Yedi Gün» müessesesinin diğer neşriyatı gibi hususî bir değer taşıyan bu eserini de okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Okul ve öğrenci kitapları. Çocuk Esirgeme Kurumu yayınları.

Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi iki yıl önce yeniden başladığı çocuk kitapları yayımına hızla devam ediyor. «Okul ve öğrenci kitapları» adı altında yayınlanan bu zarif, faydalı, ucuz çocuk kitaplarının şimdiye kadar çıkan yetmiş sekiz tanesine ilâveten bu seriye otuz kitap daha katılmış bulunuyor. İlkokula giden çocuklarımızın bilgilerini arttırmak, boş vakitlerini hem hoş, hem faydalı bir şekilde geçirmelerine yardım etmek bakımından bu kitaplardan her biri ayrı bir değer taşımaktadır. Temiz bir dil, doğru imlâ ve yeni terimlerin kullanılmasına özen, bu kitapların başlıca vasıflarını teşkil etmektedir. Kitapların her biri nefis renkli kapaklar içindedir. Bütün bu vasıfları dışında ucuzluklarını da belirtmek yerinde olur.

Çocuk Esirgeme Kurumunun «Okul ve öğrenci kitapları»nı her anne, baba, her öğretmen çekinmeden çocuklarına okutabilir. Bu bir muvaffakıyettir. Kurumu bu büyük muvaffakıyetinden dolayı hararetle ve candan tebrik ederiz.

Son günlerde yayınlanan bu otuz kitabın adları ve yazıp çevirenleri şunlardır:

Ebedî Şef Atatürk; Zahide Duru. 25 krş. Millî Şef İnönü; Zahide Duru, 25 krş. Türk çocukları unutmayın; Behzat Minez, 25 krş. Güller diyarından mektuplar; Ş. S. İlter, 15 krş. Boncuk işleri; Azize Duru, 50 krş. Bir avuç askerle; H. Z. Taluy, 40 krş. Yurd için; H. Z. Taluy, 30 krş. İğne ve örgü işleri II; Azize Duru, 15 krş. Sindirim - Solunum; Kemal Kaya, 15 krş. Kan dolaşımı; Kemal Kaya, 15 krş. Keçi anne ve yavruları; Nurettin Sevin. 15 krş. Duyum; Hayrullah Örs, 20 krş. Kara tavuk; Nihal Taluy, 15 krş. Uçakla Ankara'dan Van gölüne; Kadri Kemal Kop, 15 krş. Doğu illerinde geziler; Kadri Kemal Kop, 15 krş. Sihirli kurbağa; Ertuğrul İlkin, 15 krş. Fatih; Zuhuri Danışman, 15 krş. Kızıl Derililer arasında; Vildan Aşir Savaşır, 15 krş. Seçme okul şiirleri; Kemal Kaya, 25 krş. Küçük su perisi; Sabiha Ötüken, 15 krş. Bay Telli albümü; 20 krş. Bir korkmazın masalı; M. Salman, 20 krş. İki kahraman çocuk; Rıza Çavdarlı, 15 krş. Yavuz; Zuhuri Danışman, 15 krş. Gökyüzü ve yıldızlar; Kemal Kaya, 25 krş. Barbaros; Zuhuri Danışman, 15 krş. İki devir; Cevdet Demiray, 15 krş. Armağan; Melâhat Sezener, 15 krş. İlk matbaa; Fuat Baymur, 15 krş. Durukan; Kemal Kaya, 25 krş.

Belleten: Sayı 36. 100 kr.

Türk Tarih Kurumu tarafından çıkarılan bu nefis mecmuanın otuz altıncı sayısı da çıkmıştır. Tarihin her devrinde Türkü ilgilendiren her konu üzerinde en salâhiyetli tetkikleri içine toplıyan bu eser hakkında hayranlığımızı belirtirken okuyucularımıza da bilhassa tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

Ocak 1946 da Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ocak — İşçi Sigortaları Kanunu yürürlüğe girdi.

2 ocak — Londra'da toplanacak Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Türkiye'yi temsil edecek Dışişleri Bakanı Hasan Saka, T. B. M. M. Dışişleri Komisyonu Başkanı Saffet Arıkan, elçilerden Şevket Fuat Keçeci ve Emin Âli Sipahi ve Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Ankara'dan uçakla hareket ettiler.

— Tan ve Yeni Sabah gazeteleri sahip ve neşriyat müdürleri Zekeriya Sertel, Halil Lûtfi Dördüncü, Cemalettin Saraçoğlu ve Sami Karayel aleyhine «T. B. M. M.'nin, hükûmetin ve onun memurlarının şeref ve haysiyetini bozabilecek derecede yayınlarda bulunduklarından» dolayı açılan dâvanın görülmesine İstanbul'da İkinci Asliye Ceza Mahkemesinde başlandı.

4 ocak — Basın Birliği büyük kurultayı Ankara'da toplantılarına başladı.

6 ocak — Başbakan Şükrü Saracoğlu önemli bir demeçte bulunarak vatan toprakları hakkında ileri sürülen iddiaların çürüklüğünü en katî delil ve rakamlarla belirtti ve Türk milletinin bir karış toprak vermemek yolundaki kesin cevabını ilân etti.

— Basın Birliği büyük kurultayı toplantılarını bitirdi. Seçimde Genel Merkez İdare Heyeti Başkanlığına Hüseyin Cahit Yalçın, üyeliklerine de Hayrettin Karan, Ethem İzzet Benice, Aka Gündüz, Mecdi Sayman, Naşit Uluğ, Nusret Safa Coşkun, Hasan Reşit Tankut ve Muvaffak Sunal seçildiler.

7 ocak — Celâl Bayar ve arkadaşları tarafından kurulan Demokrat Parti resmen teessüs etti ve seksen beş maddelik programını yayınladı.

8 ocak — Demokrat Parti kurucuları ilk toplantılarını yaparak Parti Başkanlığına Celâl Bayar'ı getirdiler.

10 ocak — Birinci İnönü Zaferinin yirmi beşinci yıldönümü hararetle kutlandı.

11 ocak — İtalya nezdinde memleketimizi temsil eden Büyük Elçi Cemal Hüsnü Talay görülen lüzum üzerine merkeze çağırıldı.

14 ocak — T. B. M. M. İş ve İşçi Kurumu kuruluşuna ait kanunu kabul etti.

15 ocak — Umumi mağazaların İstanbul'da Unkapanı'ndaki altı katlı antreposu ve içindeki mallar yandı. Zarar altı milyon lira tahmin edilmektedir.

16 ocak — Toprak Kanununun ilk tatbikı olarak Bozkır kazasının Sarıoğlan çiftliği topraklarının hükûmetçe köylüye dağıtılmasına başlandı.

— İstanbul'da Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunun altmış üçüncü yıldönümü Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in iştirakiyle kutlandı.

22 ocak — Manisa milletvekili Hikmet Bayur, C. H. P. den çıkarıldı.

23 ocak — Tan ve Yeni Sabah gazetelerinin sahipleri ile neşriyat müdürleri üç ay onbeşer gün hapse mahkûm oldular. Halil Lûtfi Dördüncü ve Sami Karayel'in cezaları tecil edildi; Zekeriya Sertel ve Cemalettin Saraçoğlu'nun cezaları tecil edilmedi.

25 ocak — İstanbul Belediyesi et narhını kaldırdı.

26 ocak — 6 temmuz 1943 tarihinde İstanbul'da vukua gelen ve bir kişinin ölümüne, on beş kişinin yaralanmasına sebebolan tünel kazasından mesul olmakla sanık bulunanların İstanbul Birinci Ağır Cezasında yargılanmasına başlandı.

29 Ocak — Muhtelif genel müdürler, kurul başkan ve üyeleri, müfettiş ve mürakipler tâyin edilerek Çalışma Bakanlığı kadrosu tamamlandı; Bakanlık için İngiltereden beklenen ve bizzat İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin tarafından seçilen iki mütehassıs uçakla Ankaraya geldi.

BİR AYIN OLAYLARI

Ocak 1946 da Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 ocak — Londra Büyük Elçimiz Cevat Açıkalın, İngiliz basınına yaptığı demeçte «İştirakimiz olmadan Türkiye ile ilgili meselelerin münakaşası beyhude olacağını» belirtti.

3 ocak — Kuzey Çin'de komünist ve merkezî hükûmet kuvvetleri arasında çarpışmalar başlayınca komünistler Birleşik Amerika Büyük Elçisi General Marshall'ın aracılığını kabul ettiler.

4 ocak — Birleşik Amerika Başkanı Truman, kongreyi iç işlerde hükûmetin faaliyetine engel olmakla itham eden bir nutuk söyledi.

— Amerika'daki Sovyet Elçisi Rusya'nın Breton Woods anlaşmasına girmiyeceğini ve anlaşmayı imzalamıyacağını Birleşik Amerika Devletlerine bildirdi.

— Bulgar muhalif partileri Moskova Konferansı gereğince hükûmete iştirak için yeni parlamentonun feshini istediler, reddedildi.

7 ocak — Tass Ajansı bir Fransız gazetesinin Türkiye ile Rusya arasında harbin başladığını yazdığını bildirerek bu söylentileri «hayasızca uydurulmuş yalanlar» olarak vasıflandırdı ve yalanladı.

9 ocak — İngiltere Kralı Londraya gelen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu delegelerine bir akşam ziyafeti verdi.

10 ocak — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Londra'da törenle açıldı.

İngiliz Başbakanı söylediği nutukta, bütün milletlerin sulhu korumak ve harbe mâni olmak gayesi üzerinde birleşmeleri lâzımgeldiğini söyledi.

— Sovyet Dışişleri Bakan Muavini Bulgar muhalefet partileri liderleriyle görüşmek üzere Sofya'ya geldi.

— Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Başkanlığına Belçika Dışişleri Bakanı Spaak seçildi.

12 ocak — Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Sovyetlerin, Güvenlik Konseyi seçimlerinin geri bırakılması teklifi reddedildi ve Brezilya, Meksika, Holanda, Polonya, Mısır, Avustralya konsey üyeliklerine seçildiler.

15 ocak — Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda İran murahhası, İran dâvasını açığa vurdu.

16 ocak — Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Başmurahhasımız Hasan Saka bir nutuk söyliyerek Türkiyenin, kendini can ve gönülden bu insanî işbirliği eserine vakfedeceğini bildirdi.

19 ocak — İran murahhasları, Azerbaycan işini Güvenlik Konseyine verdi.

20 ocak — Fransa Başbakanı General De Gaulle istifa etti.

21 ocak — İran kabinesi istifa etti.

22 ocak — Rusya'nın Yunanistanda ve Ukrayna'nın Endonezya'da tahkikat için Güvenlik Konseyine müracaati Londra'da heyecan ve hayret uyandırdı.

23 ocak — Fransa'da, Kurucu Meclis Başkanı Gouin, hükûmet başkanı oldu.

25 ocak — Güvenlik Konseyi Rusya'nın şiddetle muhalefetine rağmen İran meselesini tetkik ve müzakereye, ayrıca Yunanistan ve Endonezya meselelerini de incelemiye karar verdi.

26 ocak — Fransız kabinesi yedi komünist, altı sosyalist, dört halkçı ve bir müstakil bakandan mürekkep olarak kuruldu.

— İran Başbakanlığına Rus taraftarı Kıvamüssaltana getirildi.

30 Ocak — Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi iki tarafı dinledikten sonra Rusya ve İranın doğrudan doğruya müzakereye girmelerine, ancak Konseyin görüşmelerden haberdar edilmesine ve lüzum gördüğü anda işe el kovmağa oybirliğile karar verdi.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Eserler

Sanat Ansiklopedisi: Fasikül IV. Celâl Esat Arseven. 175 kuruş. Bir başına koca bir ansiklopedi çıkarmak, pek büyük bir iş hacmidir. Bu çapta insanlar bütün dünya ölçüsünde bile pek sayılıdırlar. Celâl Esat Arseven de bunlardan biridir. Sanata ait pek kıymetli büyük ana eserleri olan üstadı hayranlıkla tebrik etmek isteriz. Onun bütün ömrüne süren bu eser hakkındaki devamlı mesaisini tebcil ederiz.

Cidden kıymetli olan bu eserin matbu kısmı henüz «ç» harfine ulaşabildi. Fakat kendisinin bize müjdelediğine göre eserin müsveddeleri tamamen yazılmıştır. Derin bir boşluğu doldurmıya çalışan «Sanat Ansiklopedisi» ni okuyucularımıza candan tavsiye ederiz ve eserin bastırılmasını üzerine alan Millî Eğitim Bakanlığının kadirşinaslığını da burada tebarüz ettirmek isteriz.

İstanbul Ansiklopedisi: Fasikül 8. Reşat Ekrem Koçu. 130 kuruş.

Dostumuz Reşat Ekrem Koçu dahi tek başına dağdeviren kıymetli insanlardandır. O, hayatını bu esere hasretmiş ve ikmalini hayat ideali yapmıştır.

İstanbul, aşkı gönüllerde yaşıyan bir sevgilidir. Onun uzaktan hasretini çekenler, yahut her an kendisini kucaklıyanlar, bu eşsiz sevgilinin bitmez tükenmez güzelliklerini anlatarak avunurlar. Onu lâyıkiyle anlatan böyle bir esere cidden ihtiyaç vardı. Bize bu eseri kazandıran arkadaşımızı tebrik ederken, ikmaline muvaffak olarak idealine kavuşmasını dileriz.

Fransa'da Basın Rezaletleri: Pierre Lazareff. Şevket Rado. 250 kuruş.

Şevket Rado'nun bu çok mühim tercüme eserini her vatandaşa hararetle tavsiye ederiz. Pierre Lazareff'in «Derniére édition» adlı eserinin tercümesi olan bu kitap, Fransa'yı çökerten bu harbden evvelki Fransız basınının rezaletlerini hikâye ve tahlil etmekte ve pek çok tarihî hakikatleri ifşa etmektedir. Kötü bir basının bir millet hayatında ne büyük karha olduğunu canlı ve hakikî misalleriyle anlatan bu eser, sakınılması lâzımgelen fenalıkları tebarüz ettirmekte ve dâeta dünyaya bir ders vermektedir. Son dünya neşriyatı arasında en mühimlerinden biri olduğuna hiç şüphemiz olmıyan bu eseri tercüme ettiğinden dolayı Rado'yu övmek yerinde bir hareket olur.

Hangisi: Patricia Wentworth. Şûle Nuri Pınar.

Sevda için sevda hoş şeydir amma bütün bir ömrü doldurmaz. Erkek bir kadının yalnız hayat yoldaşı değil, aynı zamanda desteği, hâmisidir. «Hangisi», sevilen erkekle itimat edilen erkek arasında gönül yarışına çıkan gençlerin romanıdır.

Türkiye Yayınevi

Elimiz değdikçe haklarında kısaca bilgi verdiğimiz mühim kitabevlerinin mühimlerinden birisini de bugün okuyucularımıza tanıtıyoruz. Vakıa bu tanıtmak kelimesini pek yerinde kullanmadık; zira, esasen kendilerini bizden daha iyi olarak tanıtmış olan bu eski müesseseler hakkında yazdıklarımız onları tanıtmaktan ziyade tekrar hatırlatmaktan ibaret kalıyor, fakat, biz, onları burada tekrar yâdetmeyi bir vazife biliyoruz.

Bugün bu sütunumuza «Türkiye Yayınevi» ni almak ve bu münasebetle de müessesenin sahibi Tahsin Demiray arkadaşımızı, yurda yaptığı hizmetinden dolayı tebrik etmek istiyoruz.

Muhtelif nevide kitaplar ve mecmualariyle yurdun her köşesinde tanınan bu eski müessese geçen sene yirminci yaşını idrâk etti. Ömrünün ebedî olması dileğiyle, bu yirminci yıldönümü münasebetiyle yayınladığı kataloğun başındaki tarihçesini aynen aşağıya alıyoruz:

«Türkiye Yayınevi, ilk eserini 19 mart 1341 de, bugün kullandığımız tarihle 1 nisan 1925 te yayınladı. Bu ilk yayınlanan eser Resimli Mecmua olup 1929 yazına kadar çıkmakta devam etmiş ve dört cilt tamamlamıştır.

1925 te Türkiye Yayınevi «Türk Çocuk Edebiyatı Neşriyat Evi» adını taşıyordu. Bu ad harf devriminde biraz kısaltılarak «Mektep Neşriyat Yurdu» na çevrildi ve bu ad altında harf inkılâbının ilkokul kitapları yayınlandı.

Türkiye Yayınevi'nin fabrikasyon kısmına daha 1927 de bir mürettiphane ile başlanmış ve 1929 da yeni harflerle ve bir makine ile yenilenerek bu kısım da 1932 yılında bütün teknik braşları tamam bir basımevi halini almış ve gündengüne tekemmül ettirilmiştir.

Bu «Türkiye Yayınevi» adı asıl 1936 yılında konmuştur. Çünkü o tarihte çocuk ve okul yayınımız sadece bir kol haline getirilmiş ve asıl yayın plânımız çok çeşitli mevzuları içine alacak şekilde genişletilmiştir. Çocuk ve okul yayınından sonra ilk olarak açtığımız Ev ve Kadın yayınları kolu olmuştur. 1936 yılına kadar memleketimizde gerçi zaman zaman kadın mecmuaları çıkarılmıştı, fakat plânlı ve geniş bir ev neşriyatına teşebbüs edilmemiş veya böyle muvaffakıyetli bir çalışma kaydedilmemişti.

Yayınevimiz 1937 de «Ateş» mecmuasiyle başladığı Gençlik Yayını'nı 1938 de «Yıldız» mecmuasiyle genişletmiş ve bu Yayın Kolumuz da bu suretle kurulmuştur.

1939 yılında doküman ile tarih ve coğrafya eserlerine başlanmış ve onu takibeden yıllarda kitap yayınımız genişletilmiş ve yirmi yıl bu suretle tamamlanmıştır.

Yayınevimizin neşrettiği eserler, yirmi yıldan daha evveline de gitmekle beraber biz, 1925 te eski harflerle neşrine başladığımız ve dört sene çıkardığımız «Resimli Mecmua» ya ilk eserimiz göziyle bakarız. Aradan geçen yıllar içinde yayınlarımızı, Türk okuyucusunun ihtiyaç hissettiği sahalara doğru genişletirken faaliyetimizi bilhassa iki kol üzerinde plânlaştırdık: 1 — Mecmualar, 2 — Kitaplar.

Halen yayınevimizin okuyucuları her yaştan ve çok geniş bir sahayı kaplar dersek hata etmiş olmayız. Çünkü ilkokuldan ve daha öncesinden «Yavrutürk» başlıyarak, kademe kademe tâ.. «Canlı Tarihler» e kadar neşriyatta bulunuyoruz. Türkiyede ilk defa olarak çok geniş bir okuyucu kütlesine hitabetmek bahtiyarlığına ermiş olan Yayınevimiz aynı zamanda Türk mecmuacılığına ve kitapçılığına da hem fikir, hem de teknik bakımından birçok yenilikler getirmiştir.»

Neşriyat listesini gelecek sayımızda vereceğiz.

Bize Gelen Eserler

Tarihe Malolmuş Fıkralar: M. Zeki Pakalın. 300 kuruş.

Osmanlı tarihinin ilk devirlerinden başlıyarak, Tanzimata, Birinci Meşrutiyete, İstibdada, İkinci Meşrutiyete ve hattâ bugünün umuma veya eşhasa ait tarihî fıkralarını bir araya toplıyan bu eseri pek beğendik. Gerek seçilmesi ve toplanması, gerek tertibi ve yazılış tarzı itibariyle şimdiye kadar emsali olmıyan bu kitabın herkesi alâkadar edeceği düşüncesindeyiz. Muharririnin ifade ettiğine göre bu eserin içindekiler pek uzun zamandanberi toplanmıştır ki, başka türlü de meydana gelmeleri hakikaten imkânsızdır. Sayın M. Zeki Pakalın'dan, vâdettiği diğer ciltlerini de sabırsızlıkla beklediğimizi hemen bildirelim.

Lâle: Muazzez Tahsin Berkand. 150 kuruş.

Hayatta asıl yaşadığımız saatler, kendimizi müstesna zevklere kaptırdığımız ânlardır. Uyumak, didinmek, yaşamak değildir. Bu kabil birkaç saati size, yepyeni bir telif eser, Muazzez Tahsin Berkand'ın Lâle isimli son romanı vermektedir.

Hülya: Oğuz Özdeş. 150 kuruş.

Genç neslimizin romancılarından Oğuz Özdeş'in kalemiyle yazılan bu eser aşkın, ıstırabın, hassasiyetin romanıdır.

Türk Meşhurları: Fasikül 10. İbrahim Alâeddin Gövsa. 50 kuruş.

İbrahim Alâeddin Gövsada tek başına ansiklopedi yaratmıya çalışanlarımızdandır. «Yedi Gün» gibi eski ve müesses bir yayınevinin işbirliğiyle çıkardığı bu pek mühim eser, müessesenin mutadı olan nefis tertip ve baskısı ile birleşerek her ev kütüphanesinin en lüzumlu baş eserlerinden olmuştur. Bitmesine bir iki fasikül kalan bu eseri okurlarımıza hararetle tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

Şubat 1946 da Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 Şubat — Değerli ilim adamlarımızdan Ordinaryus Profesör İsmail Hakkı İzmirli 31 mart - 1 şubat gecesi Ankarada vefat etti.

3 şubat — İngilterenin Ankara Büyük Elçisi Sir Maurice Drummond Paterson'un İngilterenin Moskova Büyük Elçiliğine tâyin edildiği bildirildi.

8 şubat — Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni hava meydanları ve tesisat yapılması, mevcutların da genişletilmesi için on beş milyon lira sarfını kabul etti.

— İktisadî devlet teşekkülleri genel kurulu, Sümerbankın kuruluşunun onikinci yılına rastlıyan 1944 yılı çalışmaları sonuçlarını, bilânçosiyle kâr ve zarar hesaplarını inceliyerek tasvip etti. Buna nazaran Sümerbankın elli dört esas işletme ile yirmi tali işletmesi 1944 senesinde dört yüz kırk üç milyon liralık mal satmıştır.

9 şubat — İngiltereden satın alınan Ağ II. ve Ağ III. ağ serpme gemilerimiz İstanbula gelerek donanmamıza katıldı.

11 şubat — Anadolu Ajansı Umum Müdürü Faik Hozar'ın Prag Orta Elçiliğimize tâyini Yüksek Tasdikten çıktı.

12 şubat — C. H. P. Meclis Grupunda Dış İşleri Bakan Vekili Nurullah Sümer bizi ilegilendiren dış konular karşısındaki açık ve kesin durumumuzu bir defa daha belirtti ve bu izahat alkışlarla karşılandı.

13 şubat — Tekel Bakanı Suad Hayri Ürgüblü Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile bir buçuk saat görüştükten sonra istifa etti. Yerine vekâleten Ticaret Bakanı Raif Karadeniz tâyin olundu.

15 şubat — Eski Tekel Bakanı Suad Hayri Ürgüblü, yolsuz yapıldığı söylenen kahve mübayaası meselesinin emniyet ve bitaraflıkla tahkik edilebilmesi için istifa ettiğini gazetecilere beyan etti.

17 şubat — On bir senedenberi Rum Ortodoks kilisesinin patrikliğini yapan Birinci Bünyemin İstanbulda vefat etti.

19 şubat — Tekel Bakanlığına Kastamonu Milletvekili Tahsin Coşkanın tâyini Yüksek Tasdikten çıktı.

20 şubat — Tan gazetesi başyazarları M. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, ayni gazete neşriyat müdürü Halil Lûtfi Dördüncü, Yeni Dünya gazetesi başyazarı Cami Baykurt Türkiye Büyük Millet Meclisini ve hükûmetini tahkir suçuyla sanık olarak mahkeme edilmek üzere tevkif olundular.

— Rum Ortodoks kilisesi patrikliğine Kadıköy Metropolidi Maksimos seçildi.

21 şubat — Yeni pâtrik, patrikhanede yapılan bir törende taç giydi.

24 şubat — Halkevlerinin ve halk odalarının on dördüncü yıldönümü yurdun her tarafında törenlerle kutlandı.

BİR AYIN OLAYLARI

Şubat 1946 da Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 şubat — Londra'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde, İngiltere'nin Yunanistan'da kıtalar bulundurmasının dünya barışını tehdit ettiği ve bunların çekilmesi gerektiği hakkındaki Rus muhtırası üzerine Yunanistan işinin görüşülmesine başlandı.

2 şubat — Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri eski Norveç Dış İşleri Bakanı Trygve Lie her zaman Birleşmiş Milletlerin menfaatini göz önünde tutacağına, teşkilâtta yabancı herhangibir hükûmet veya başka bir makamdan hiçbir talimat almayacağına dair yemin etti.

3 şubat — Dış İşleri Bakanımız Hasan Saka Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda bir demeçte bulunarak Türkiye'nin milletlerarası yardım teşkilâtına gireceğini bildirdi.

5 şubat — Suriye ve Lübnan, Güvenlik Konseyine müracaatla İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çekilmelerini istediler.

6 şubat — Altı gündenberi süren şiddetli çekişmelerden sonra Rus delegesi İngiltere kıtalarının Yunanistanda bulunmasının sulh için tehlike teşkil ettiğinde ısrar etmedi, Konsey bir karar vermeden mesele kapanmış sayıldı.

7 şubat — Güvenlik Konseyi, Ukrayna delegesinin Endonezya'da İngiliz askerlerinin giriştikleri hareketi doğru bulmadıkları hakkındaki muhtırası üzerine bu meseleyi görüşmeğe başladı.

9 şubat — Beş bin kadar talebe Kahirede bir nümayiş yaparak İngiliz kıtalarının çekilmesini istedi.

10 şubat — La Haye, Londra ve Vaşingtonda ayni zamanda yayınlanan bir tebliğle Holanda hükûmetinin Endonezya'da bir dominyon idaresi kurulmasını teklif ettiği bildirildi.

11 şubat — Londra, Washington ve Moskova'da ayni zamanda neşredilen birer tebliğle, Yalta'da İngiltere, Amerika ve Rusya arasında Uzakdoğu meselelerine dair yapılmış olan gizli anlaşmanın esasları ilân edildi. Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliği Almanya'nın mağlûbiyetinden sonra, Japonya'ya karşı harbe girmeği şu şartlarla kabul etmiştir: 1 — Dış Moğolistanda statükonun kabulü, 2 — 1904-1905 harbinde Japonya'nın Rusya'dan aldığı yerlerin (bilhassa Dairen ile Port Arthur) ün iadesi, 3 — Sahalin adası güney yarısı ile Kuril adalarının Rusya'ya ilhakı. Ayrıca Sovyet hükûmeti millî Çin hükûmetiyle bir dostluk ve ittifak muahedesi yapmağı taahhüt etmiştir.

13 şubat — Güvenlik Konseyi Ukrayna'nın bir tahkik heyeti gönderilmesi talebiyle Mısırın muaddil bir teklifini reddetti ve Endonezya meselesi kapandı.

— Beş büyük devlet, dünyanın geçirmekte olduğu açlık tehlikesine karşı alınacak tedbirler hakkında Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna derhal harakete geçmek teklifinde bulundular.

14 şubat — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu son toplantısını yaparak dağıldı. Kapanış nutkunu söyliyen İngiltere Başbakanı «kurulan müessese şimdiden Milletler Cemiyetinden daha mühim işler görmüştür» dedi.

Genel Kurul Başkanı da «eğer her güçlüğü hallettiğinizi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Yolumuz düz değildir, arızalıdır. Fakat sonunda muvaffak olacağız. İyi çalıştık» dedi.

15 şubat — Polonya, İngiltereye bir nota vererek İtalya'daki Leh ordusunun ilgasını istedi ve memleketteki kargaşalıkları bu ordunun teşvik ettiğini bildirdi.

— Mısırın Nokraşi Paşa kabinesi istifa etti.

16 şubat — Kanada'da Rusların büyük bir casusluk servisi kurdukların gizli polis tarafından meydana çıkarıldığı açığa vuruldu.

— Güvenlik Konseyinde Suriye ve Lübnan'dan yabancı askerlerin çekilmesi hakkında Sovyetlerin teklifi reddedildikten sonra son karar verilirken Sovyetler veto hakkını kullandılar. Konsey çalışmalarına son verdi.

17 şubat — Sovyetler Birliği Çin hükûmetine Mançurya'dan askerî kuvvetlerin çekilmesi hakkında bir nota verdi.

— Yeni Mısır kabinesi İsmail Sıdkı Paşa tarafından kuruldu.

19 şubat — Güvenlik Konseyinin kararı çerçevesi içinde müzakerelerde bulunmak üzere İran Başbakanı Moskova'ya vardı.

20 şubat — Konfrans dönüşü Parise giden Türkiye Dış İşleri Bakanı bir demeçte bulunarak «Türkiye cihanşümul işbirliği siyasetine azimle devam edecektir» dedi.

— Sovyet'ler Birliği bir tebliğ yayınlıyarak Kanada'da bazı sırların Rus memurlarına verilmiş olduğunu kabul etmekle beraber Rusyanın bu sırlara ihtiyacı olmadığını belirtti.

21 şubat — Avam Kamarasında dış siyaset müzakerelerinde Bevin, İngiltere'nin, Rusya'ya Türkiye'nin peyk devlet olmasını istemediğini bildirdiğini söyledi.

27 şubat — Fransa . İspanya hududu kapatıldı.

— Almanya'daki Rus işgal bölgesi sınırları her tarafa kapatıldı.

BİBLİYOGRAFYA

İBRAHİM HİLMİ ÇIĞIRAÇAN

İbrahim Hilmi Çığıraçan

Ocak ayının 21 inci günü neşriyat hayatının ellinci senesini ikmal eden Nâir İbrahim Hilmi Çığıraçan 1880 yılında Tulça'da doğmuştur. İlk ve orta tahsilini İstanbul'da ikmal etmiştir. Yüksek Ticaret Mektebinin üçüncü sınıfından ticarete atılmıştır. Küçük bir sermaye ile Babıâli caddesinde ilk Türk kütüphanesini açmış ve hemen neşriyata başlamıştır. Kütüphanesinin ilk adı (İslâm Kitaphanesi) idi. Bu nam altında dinî bazı eserler neşrettikten sonra askerî neşriyata başlamıştır. Bu hususta (Osmanlı - Yunan Seferi) nin büyük tesiri olmuştur. Genç kitapçı bu harbden istifade ederek bütün Trakya, Makedonya ve Tisalya'yı dolaşmıştır. İkinci ve üçüncü ordu mıntakalarında askerî kıtaata kendisini tanıtarak avdetinde askerî kitapçılığa büyük bir hız vermiştir. Abdülhamit ve Meşrutiyet Devrinih yetiştirdiği en güzide askerî muharrirlerin eserlerini basmıştır. Bu meyanda Atatürk'ün kolağalığı zamanında yazdığı iki askerî kitabı da yayınlamıştır. Hilmi Kitabevinin bastığı askerî kitaplar iki yüzü mütecavizdir.

Kitapçı İbrahim Hilmi'nin neşriyatı da üç siyasî devre göre üç kısma ayrılabilir; Mutlakıyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri.

Mutlakıyet Devrinde; beş ciltlik Rus-Japon Seferi, Umumî Cep Atlası, Memaliki Osmaniye Cep Atlası, ilkokullara ait atlaslar ve cepte taşınacak ilmî eserler serisi (Bu esnada Türkiye-de ilk defa bayram tebriki kartlarını da basıp satışa çıkararak ve halkı kartla tebrike alıştırmak suretiyle Posta İdaresine mühim bir varidat temin etmiştir).

Meşrutiyet Devrinde; Türkiye'de ilk defa olarak resimli gündelik (Millet) gazetesini çıkarmıştır. «Abdülhamit Devri Saltanatı», «Osmanlı-Rus Seferi» gibi üçer büyük ciltlik resimli kitaplar basmıştır. «Millet Kütüphanesi» adı altında yirmi cilde yakın mavi kaplı ilmî, içtimaî ve edebî bir külliyat vücude getirmiştir. Ahmet Refik merhumun Osmanlı Tarihi külliyatını, altı ciltlik gayet nefis büyük Tarihi Umumisini neşreylemiştir. 1912 Balkan Harbinde uğranılan büyük felâketten Türk milletini yeise ve ümitsizliğe düşürmemek ve bilâkis uyandırmak, istikbale hazırlamak için «İntibah Kütüphanesi» namı altında on yedi kitaplık bir seri neşretmiştir. Bu seriye dahil Zavallı millet, Milletin hatâları, Milletin kusurları, Maarifimiz ve Serveti ilmiyemiz, Avrupalılaşmak, Türkiye uyan! eserleri bizzat İbrahim Hilmi tarafından yazılmıştır. Meşrutiyet Devrinin en değerli hizmetlerinden biri de büyük mikyasta mektep kitapçılığıdır. O zamanın en temiz ve en nefis mektep kitapları Hilmi Kitabevi tarafından neşrolunmuştur. Muallim ve muharrir Ahmet Cevat ve Asım Us'lar tarafından yazılan ve iki yüz formadan fazla altı ciltlik «Anadolu yavrusunun kitabı» İstiklâl Harbi esnasında bütün Anadolu'yu kitapsızlıktan kurtarmıştır.

Cumhuriyet Devrinde; yeni harfleri öğretmek için muhtelif alfabeler, levhalar, kıraat kitapları basmıştır. «Resimli ilk kıraat» serisi bizzat kendisi tarafından yazılmış, çok beğenilmiştir. Yeni harflerle de hayli mektep kitabı basmıştır. İstiklâl Harbi esnasında kütüphanesinin ismini «Hilmi Kitabevi» ne çevirmek suretiyle millî hareketin ehemmiyetini anlatmak istemiştir. Vakıa yazı inkılâbı ve mektep kitaplarının Maarif Vekâletine geçmesi Hilmi Kitabevini pek büyük bir zarara uğratmış ve bundan sonra neşriyatı yavaşlamıştır; bununla beraber İbrahim Hilmi durmaz dinlenmez daima çalışır bir adam olduğu için on iki sene evvel dünya klâsiklerini tercüme ettirip neşre başlamış, her neşrettiği kitabın başına müellifin hayat ve tercümei hali hakkında yazdığı mütalâalar beğenilmiş, bu suretle gördüğü rağbet üzerine de nâşirler Hilminin açtığı çığırı takibederek hemen bütün klâsikler türkçeye naklolunmağa başlamıştır. Hilmi Kitabevi köylere ve halka mahsus kitaplar da neşretmiştir. Bu arada yeni harflerle ilk defa Kuranıkerim metnini, Kuranıkerim tercümesini, Hadisişerif tercümesi ve on bir parça da dinî eseri yayınlamıştır.

Millî romancılarımızdan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarını, Merhum Ahmet Refik'in tarihlerini, Mehmet Emin'in şiirlerini, Ali Kâmi'nin tercümelerini, Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerini bastırmıştır.

Okullarımıza ait duvar haritalariyle mücessem kürreleri Almanya'da yaptırmıştır. Hilmi Kitabevi elli sene neşriyatla meşgul olarak Türk irfanına hakkiyle hizmet etmiştir. Neşriyatı ciddi ve faydalıdır. Kendisi çalışkanlığiyle, sabır ve sebatiyle meşhurdur. Yirmiden fazla kitabı kendisi yazmıştır. «Yakup ve Razya» isminde tarihi bir piyes de yazmış, bu piyes iki defa sahneye konmuştur. Avrupanın birçok şehirlerini gezmiş, neşriyatı bakımından tetkik ve takibetmiştir. Türklerle meskûn olan her tarafa hattâ Sibirya çöllerine kadar türkçe kitaplar yaymıştır.

Neşriyatı bini geçen bu kütüphane sahibi meslek hayatında fasılasız geçen ellinci yılını ikmal etmekle beraber bugün de ayni zevk ve heyecanla işi başında çalışmakta ve yeni yeni kitap serileri vücude getirmek teşebbüsündedir. Üç büyük devri yaşıyan, nice harb ve inkılâplar içinde uğraşan ve asla yılgınlık eseri göstermiyen, mesleğine âşık bu Türk nâşirini muvaffakıyetle geçirdiği neşriyat hayatında berdevam olmasını temenni eder, uzun ömürler dileriz.

BİZE GELEN ESERLER

Yeşil yıllar: Dr. A. J. Cronin, Vahdet Gültekin. 250 kuruş.

Hakkında şöylece sathi bir fikir edinmek için elimize aldığımız bu kitap bizi sürükledi ve kendini okuttu. Çocuk terbiyesi bakımından cidden ehemmiyetli bulduğumuz bu eseri ana babaya, öğretmenlere ve orta tahsilden başlıyarak gençliğe hararetle tavsiye ederiz.

Doktor Cronin'in bu eseri sizi, bir çocuğun iç âlemi vasıtasiyle bizzat hayata çekmekte ve sizinle beraber bir ömür sürdürerek, zıt iki terbiye kuvvetinin zaman zaman değişen kudretleri arasında mekik dokutmaktadır. Kudretli bir çocuk, vefakâr bir hoca, iyi kalbli bir dede ve romanın diğer tipleri sanki sizin her gün içinizdedir. Tahkiye fevkalâde, mevzu tabiî ve çekici, tercüme güzeldir. Amerikada kısa bir zaman içinde pek yüksek rakamlarda on iki defa basılışı da ehemmiyetini anlatmakta olan bu eser, çocuk mevzuu ile ilgisi olmıyanları da kendine cezbedici mahiyettedir.

Hak yolcusu: Pearl S. Buck İbrahim Hoyi. 150 kuruş.

Pulitzer ve Nobel mükâfatlarını kazan Büyük Amerikan muharriri iki kitabiyle, Çin'de ömürlerini tüketen ana ve babasının hayatını Amerikan edebiyatına maletmiştir. Muharrir, «Gurbetteki kadın» romaniyle anasının hayatını yazdığı gibi, bu «Hak yolcusu» romaniyle de, hak bellediği din yolunda babasının çektiklerini tasvir ve tahlil eylemiştir.

Eser fevkalâdedir. Tercüme, arkadaşımız İbrahim Hoyi'nin güzel ingilizce ve türkçesiyle çok akıcı bir şekilde yapılmıştır. Hararetle tavsiye ederiz.

Türkiye Yayınevi neşriyat listesi

Geçen ayki bibliyografyamızda koyacağımızı bildirdiğimiz «Türkiye Yayınevi» neşriyat listesini gelecek sayıya bıraktık, özür dileriz.

Sorulara Cevaplar

Kırşehirde Bay Ali Baytok'a:

Türkiye'de çıkan gazete ve mecmuaların nerelerde çıktığı, nelerden bahsettiği hakkında bir broşür vardır. Bu eserin adı «Türkiyede çıkmakta olan gazete ve mecmualar»dır. Ankara'da Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanmakta ve ilgililere bedava verilmektedir. Her sene çıkarılan bu broşürün son sayısı geçen sene yayınlanmıştır. Bir tanesini edinmek üzere adı geçen umum müdürlüğe müracaat lâzımdır.

BİR AYIN OLAYLARI

Mart 1946 da Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

1 Mart — İki memleket arasında işbirliği görüşmelerinde bulunmak üzere Nuri Said Paşa başkanlığında bir Irak Heyeti Ankara'ya vardı.

2 Mart — Türkiye - Irak görüşmelerine Ankara'da başlandı.

5 Mart — Tan gazetesi sahibi, neşriyat müdürü ve muharrirleri Zekeriya Sertel, Halil Lûtfi Dördüncü, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt aleyhine açılan Büyük Millet Meclisinin mânevi şahsiyetini tahkir dâvasına İstanbul İkinci Ağır Ceza Mahkemesinde başlandı.

6 Mart — Başbakan Şükrü Saracoğlu, Aylık Basın toplantısında beyanatta bulunarak dış siyasette bilhassa: «Bütün dünyaya ilân ediyorum ki, memleketin dış politikasını, inkılâbı ve onun eserlerini korumak ve yaşatmak gerektiği zaman renkleri ne olursa olsun bütün Türk gazeteleri ve gazetecileri ayni saftadırlar»; iç siyasette de «Yeni partilerin kurulmasiyle demokrasimiz yeni bir gelişme devresine girmiş bulunuyor» dedi.

7 Mart — İngiltere'de inşa edilen «Muaveneti Milliye» muhribimiz İstanbul limanına geldi.

8 Mart — Hükûmetimizin Suriye ve Lübnan'ın istiklâlini tanıdığı resmen ilân edildi.

— «Muaveneti Milliye» muhribimize törenle Türk sancağı çekildi.

9 Mart — Eskişehir Milletvekili Emin Sazak C. H. P. den istifa etti.

11 Mart — Londra konferansına giden Türk Heyeti memlekete döndü.

16 Mart — Açık bulunan İstanbul Barosu Başkanlığına Profesör Haşim Refet Hakarar seçildi.

17 Mart — Hürrem Şeren'in istifasile açılan Tekel Umum Müdürlüğüne İstanbul Milletvekili Hüsnü Kortel tâyin edildi.

21 Mart — Millî Kalkınma Partisi kurucuları ikiye ayrıldı, herbiri diğer taraf hakkında tard kararı verdiği iddiasında bulundular ve iki taraf da Vilâyete müracaat etti.

23 Mart — Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel bir sene, Cami Baykurt on ay, Halil Lûtfi Dördüncü dokuz ay on gün ağır hapse temyizi kabil olmak üzere mahkûm oldular. Diğer taraftan Zekeriya Sertel, Halil Lûtfi Dördüncü, A. Cemalettin Saracoğlu, M. Sami Karayel hakkında evvelce verilen mahkûmiyet kararları Yargıtay'ca mahkûmlar lehine bozuldu.

28 Mart — Manisa Milletvekili Hikmet Bayur Demokrat Parti'ye girdi. Tevfik Rüştü Aras Halk Partisinden ayrıldı.

29 Mart — Türk - Irak muahedesi törenle imzalandı. Bu vesile ile bir demeçte bulunan Dış İşleri Bakanı Hasan Saka «Bu muahedelerin tasdikı için Büyük Millet Meclisinde cereyan edecek aleni müzakereler, yapılan işlerin mahiyetini ve bunun sulh ve müsalemete hizmet kaygısiyle hazırlandığını bütün dünyaya gösterecektir» dedi.

— Sosyal Demokrat Partisi milletlerarası münasebetlere girmesinden dolayı hükûmetçe feshedildi.

BİR AYIN OLAYLARI

Mart 1946 da Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

2 Mart — Amerika, Rus kıtalarının anlaşma hilâfına İran'da bulunmalarını resmen protesto etti.

4 Mart — Kanada hükûmeti tarafından yayınlanan resmî bir tebliğde, atom bombasına ve diğer silâhlara ait casusluk hareketlerinin Rusyanın emriyle yapıldığına dair delliler ele geçirildiği bildirildi.

— Amerika, İngiltere ve Fransa; İspanyol milletine hitaben Franko'nun sulhen çekilmesini ve memlekette demokratik hakları iade edecek bir hükûmet kurulmasını telkin eden müşterek bir demeç yayınladılar.

— İngiltere İran meselesi hakkında Rusya'ya bir nota verdi.

5 Mart — İngiltere eski Başbakanı Churchill Amerika'da verdiği söylevde «Dünyanın içinden geçmekte olduğu Sovyet karartı huzmesi sebebiyle İngiltere - Amerika arasında bir ittifak lâzım olduğunu» söyledi.

— Kanada'daki casusluk sanıklarının muhakemesine başlandı.

— Amerika Rusya'ya yeni bir nota vererek İran'daki Rus askerlerinin çekilmemesinin sebebini sordu.

7 Mart — Eski Washington Büyük Elçimiz Merhum Münir Ertegün'ün cenazesinin 21 martta hareket edecek olan Amerika'nın ve dünyanın en büyük zırhlısı Missouri ile memleketimize nakledileceği resmen bildirildi.

9 Mart — İngiltere Bulgaristan'a demokratik idare hakkında Amerikan isteklerini desteklediğini, Moskova da Amerika'ya Bulgar muhalifleri anlaşmadan uzaklaştırmakla itham eden birer nota verdiler.

10 Mart — İngiltere Mançurya meselesinden dolayı Rusya'ya bir protesto notası verdi.

—İran Başbakanı Rusya'dan memleketine döndü.

11 Mart — Amerika, Bulgaristan muhalifleri hakkında Rus iddialarını resmen reddetti.

12 Mart —İran Parlamentosu kendi kendisini feshetti, teşrî kuvvet Şaha intikal etti.

13 Mart — Azerbaycan'dan geçen Rus kuvvetlerinin bir koldan Tahran'a, bir koldan Güney İran'a, bir koldan da batıya yürümeğe başladıkları bildirildi. Amerika Rusya'ya yeni bir nota vererek bu hareketin sebebini sordu.

— 21 Martta New-York'ta toplanacak olan Güvenlik Konseyi toplantısı 25 marta tehir edildi.

— Stalin bir nutkunda «Churchill'in harbi kundakladığını» söyledi.

15 Mart — İranda muhtar bir kürt cumhuriyeti kuruldu.

16 Mart — Herhangi bir yabancı tecavüze karşı Amerika'nın, Türkiye ve İran'ın yanında azimli bir şekilde yer alacağı hakkında bu memleketlere bir müddet evvel teminat verdiği açıklandı.

18 Mart — Amerika İran'a bir nota vererek Güvenlik Konseyine müracaat edip etmiyeceğini sordu.

19 Mart — İran, Güvenlik Konseyine müracaat etti.

— Yüksek Sovyet Şûrası Başkanı Kalinin sıhhî sebeplerden istifa etti, yerine Şvernik seçildi.

20 Mart — Rusya Konsey toplantısının geri bırakılmasını istedi, Amerika buna itiraz etti.

21 Mart — Güvenlik Konseyi Rusya'nın tehir talebini reddetti.

— Missouri zırhlısı memleketimize gelmek üzere Amerika'dan hareket etti.

— Mareşal Stalin bir gazeteciye yaptığı demeçte «Eğer Birleşmiş Milletler Teşkilâtı milletlerin eşitlik prensiplerini muhafazaya muvaffak olursa, kayıtsız şartsız müsbet bir rol oynıyacak ve milletlerarası barış ve güvenliği koruyacaktır» dedi.

24 Mart — Moskova Radyosu Rus kıtalarının İran'dan çekilmiye başladıklarını, beklenmedik bir hâdise olmazsa tahliyenin beş altı haftada tamamlanacağını bildirdi. Sovyetler Mançurya'yı da tahliyeye başladılar.

25 Mart — Güvenlik Konseyi toplandı.

26 Mart — Güvenlik Konseyinde İran işi görüşüldü. Rusya, tahliyenin başladığını söyliyerek meselenin müzakere edilmemesini istedi, reddedildi; bunun üzerine 10 nisana bırakılmasını istedi. Bu isteği tetkik için üç kişilik bir Tâli Komite kuruldu.

27 Mart — Güvenlik Konseyinde Rusların tehir talebinin reddi üzerine Rus murahhasları konseyi terkettiler; buna rağmen görüşmeler devam etti.

28 Mart — Güvenlik Konseyi gizli bir toplantı yaptı.

29 Mart — Güvenlik Konseyi açık bir toplantıda Genel Sekreterden Moskova ve Tahran'a müracaat ederek, iki hükûmet arasındaki müzakerelerin mahiyetini sormasına ve 3 nisanda tekrar toplanmıya karar verdi.

31 Mart—Yunanistan'da seçim başladı. İlk neticelere göre Kralcılar kazanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

BİZE GELEN ESERLER

Büyük Türk Zaferleri: Feridun Fazıl Tülbentçi. 150 kuruş.

Bize, Türk şehametinin büyük destanını en iyi terennüm eden bir hamasi edebiyat nevi veren arkadaşımız Feridun Fazıl Tülbentçi, «Büyük Türk Zaferleri» adı altında bir kitap daha verdi. Bazı mühim imha muharebeleriyle dünya tarihinde dönüm noktası yapmış bazı savaşları içine alan bu eser, yüreğimizi ağzımıza getirip kanımızı coşturan bir eserdir. Ankara'da «Akba Kitabevi» tarafından neşredilmiştir ve kapağı dört renkli güzel bir tablo ile süslenmiştir. Can ve yürekten tavsiye ederiz.

Antoloji - Bugünkün şiirimiz: Fahir Onger. 100 kuruş.

Bugünün tanınmış genç şairlerinden alınan şiirlerden mürekkep bir seçme şiir kitabıdır. Şiiri alınan şairlerin kısa hal tercümelerini ve güzel bir önsözü de muhtevidir. Emsaline nazaran bir ciddiliği ve kapağından başlıyarak tertibine kadar bir Avrupa tekniği vardır. Tavsiye ederiz.

İbrahim Müteferrika: Aladar V. Simonffy, Faruk Yener.

Malûm olduğu üzere İbrahim Müteferrika, bizde Yirmisekiz Çelebi Zade Sait Mehmet Efendiyle beraber ilk matbaayı tesis eden zattır. Macar muharrirlerinden Aladar V. Simonffy tarafından yazılmıştır. «Musiki Lûgati» adlı eseriyle kendini tanıtan Faruk Yener'in güzel kalemiyle dilimize çevrilmiştir. Bu güzel ve resimli eser, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır. Nefis bir tabıdır. Para ile satılmamaktadır.

Benim üniversitelerim: Maksim Gorki, Hasan Âli Ediz. 125 kuruş.

Büyük Rus edibi Maksim Gorkinin en mühim ve en son eserlerinden biridir. Bütün dünya dillerine çevrilerek birçok defalar basılan «Benim üniversitelerim» in, Hasan Âli Ediz gibi kuvvetli bir kalem tarafından dilimize çevrilip Remzi Kitabevi tarafından yayılan birinci baskısı pek çabuk tükenmiş, bu defa gene ayni kitabevinin «Dünya Muharrirlerinden Tercümeler Serisi» içinde yapılan ikinci baskısı da büyük bir ilgi uyandırmıştır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Alıcı radyo lâmbaları: Tahsin Armay. 400 kuruş.

Yüksek elektrik mühendisi Tahsin Armay «Alıcı radyo lâmbaları» adında bir mühim kitap daha yayınladı. Yurdumuzda iki yüz bin radyo alıcısı vardır. Bunların lâmbaları muhtelif memleketlerden gelme muhtelif tiplerdir. Harb zaruretleri ise lâmba mevcudu üzerinde tesir yapmıştır. Lâmba yüzünden alıcı makineleri muattal halde bırakmamak için muhtelif tip lâmbaları birbirlerinin yerlerinde kullanmayı bilmek lâzımdır. Bu kitap bunları ve bütün lâmbaları öğretmektedir. Çok ameli bir şekilde yazılmıştır, her radyo sahibine behemehal lâzımdır.

Okullar için yeni türkçe cep sözlüğü: Mustafa Nihad Özön. 250 kuruş.

Mustafa Nihad Özön'ün itina ile hazırladığı bu lûgat, bugün yazılan ve konuşulan ve dilimize kabul edilen terim ve sözlerin osmanlıcadan türkçeye, ayni zamanda türkçeden osmanlıcaya karşılıklarını bulacağınız bir sözlüktür. Yalnız öğrencilerin değil, herkesin uğrıyacağı zorlukları çözmek için mükemmel bir kılavuzdur. Eserin arkasına ayrıca deyimler ve kısaltmalar da eklenmiştir. Orta boy çift sütun üzerinde hazırlanan ve 533 sahife tutan bu lûgat İnkılâp Kitabevi tarafından ciltli olarak neşredilmiştir.

Ansiklopedik Halk Doktoru: Dr. Kemal Saracoğlu. Her fasikül 50 kuruş.

Yeni Mecmua yayını olarak çıkarılan bu eserin altıncı sayısı da elimizdedir. Alfabetik olarak bütün hastalıklardan ve vücut ârızalarından bahsetmekte, tıbbî ve sıhhî malûmat vermektedir. Ciddî bir eserdir. Her aile kütüphanesinde bulunması lâzım kitaplardandır; onu her aile reisinin alması bir mecburiyettir; ehemmiyetle hatırlatırız.

Eser (ikinci cilt): Emile Zola, Hamdi Varoğlu. 200 kuruş.

Yüksel Yayınevinin nefis eserleri arasında birinci cildi çıkan bu kitabın ikinci cildi de yayınlandı. Fransa'da ikinci imparatorluk devrinde bir ailenin tabiî ve içtimaî tarihçesi olan eserin bu ikinci cildi de Hamdi Varoğlunun herkesçe beğenilen kalemiyle tercüme edilmiştir. Tavsiye ederiz.

Aşağılık duygusu ve karakter: Halis Özgü. 80 kuruş.

İnsan ruhunu, çok kere insanın içinde barınan iki aykırı varlığı ve âlemi aydınlatan çok orijinal bir eserdir. Bu tahlil kitabı şimdiden tanınmış ve bilgi muhitlerinde konuşma mevzuu olmuştur. Yüksel Yayınevi neşriyatındandır. Okunacak bir değer taşımaktadır.

İstanbul kitaplıkları tarih-coğrafya yazmaları katalogları 4,5 Millî Eğitim Bakanlığı yayını. Fiyatları 70 ve 170 kuruş.

İstanbul kütüphanelerinde mevcut yazma eserlerin isimleriyle müelliflerinin adlarını; nelerden bahsettiklerini ve haklarındaki izahatı bildirmek üzere Millî Eğitim Bakanlığı Kitaplıklar Müdürlüğü tarafından tasnif komisyonuna hazırlattırılarak fasikül fasikül basılmakta olan bu fihristlerin şeriatlarla peygamberler tarihlerine ait kitaplardan bahseden dördüncü ve biyografilere ait eserlerden siyerleri toplıyan beşinci fasikülleri de çıkmıştır.

TÜRKİYE YAYINEVİ NEŞRİYATI

Evvelki sayımızda «Türkiye Yayınevi» nden ve tarihçiğinden bahsetmiş ve neşriyat listesini de neşredeceğimizi yazmıştık; vâdimizi yapıyoruz. Ancak şu var ki, biz burada 1945 tarihli fihristlerin münderecatını verebilmekteyiz; çünkü müessese, kendi neşriyatının her birini birkaç satırla anlatabilmek için tam doksan altı sayfalık bir katalog neşretmiştir.

KİTAPLAR GRUPU: I. **Büyük Vülgarize Eserler:** İnsan ve Hayat, Tenasül Hayatımız. II. **Ev ve Terbiye Eserleri:** Emil, Çocuğunuzu Fena Terbiye Ediyorsunuz, Bir Anneye Mektuplar, Güzel Kadın. III. **Evin Romanları Serisi:** Saadet Borcu, Allah Korusun, Hissiz Adam, Kızıl Akşam, Mazideki Aşk, Uçurum. IV. **Türk Romanları Serisi:** Kızıl Tuğ, Silâh Arkadaşları, Atlıhan, Patronalar, Savcı Bey, Malkoçoğlu, Sarıbeniz. V. **Altındağ Serisi:** Nereden, 5 Bucak. VI. **Polis Romanları Serisi:** Doktor Vrangel, Kıral Merdiveni, Kızıl Çember, Dördüncü Misafir. VII. **Sahne Yayını:** Tiyatro Tarihi, Tiyatro Bilgisi, Kozanoğlu, Tavanbaşı, Çifte Nikâh, Hallac-ı Mansur, Karagözün Ağalığı, Karagözün Bekçiliği, Karagözün Gelinliği. VIII. **Canlı Tarihler:** Ebubekir Hâzım Tepeyran, Prof. Mehmet Ali Ayni. IX. **Muhtelif Eserler:** Bir Yudum Su, Karahanlılar ve Anadolu Selçukları, Almanca - Türkçe Askeri Terimler Lûgati, Rus Eski Rejimi ve Bolşevik İnkılâbı, Faşizm, Memleket Meselesi, İdeoloji ve Realite Karşısında İnkılâbımız, Kıskaç Hamdi'nin Serüvenleri, Kızlarağasının Piçi, Hatice Sultan ve Ressam Melling, Mesnevi. X. **Muhtelif Okul ve Çocuk Eserleri:** İlkokul Sınıf Kitapları, İlkokul Öğretmenine Temel Kitap, Keloğlan - Hacıyatmaz, Ata Korkut Hikâyeleri, Büyük Türk Çocuk Romanları.

MECMUÂLAR GRUPU: Çocuk Haftası, 1001 Roman, 1001 Roman Özel Sayıları, Ev - İş, Ev - İş Yıllıkları, Elişleri, Yıldız, Yıldız Biyografileri, Sinema Romanları, Doküman, Yavrutürk ve Özel Sayıları, Ateş.

Bu neşriyattan sonra, müessese daha büyük bir hızla yayınlarına devam etmiştir. İleride bunlardan da bahsedeceğiz.

Mevcut yazma eserlerin nelerden bahsettiğini ve nerelerde bulunduğunu bilmek şimdiye kadar birkaç bilginimizin inhisarındaydı; kütüphanelerimiz ise yazma eser denilen sırları sinesinde saklıyan bir kasa gibiydi.

Millî Eğitim Bakanlığı mütehassıs bir komisyon marifetiyle bu katologları neşredince sırlar çözüldü ve bu mühim mehazları kolayca bulup istifade etmek imkânları hâsıl oldu. Eskiden olduğu gibi artık bunları bilebilmek için koca bir ömür harcamağa lüzum kalmamıştır. Bu başarıdan dolayı Bakanlığı alkışlarız.